ANUL LXXIV N-RUL 5–6 MAI 1941
IUNIE

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

Biblioteca Municipiului Timișoara

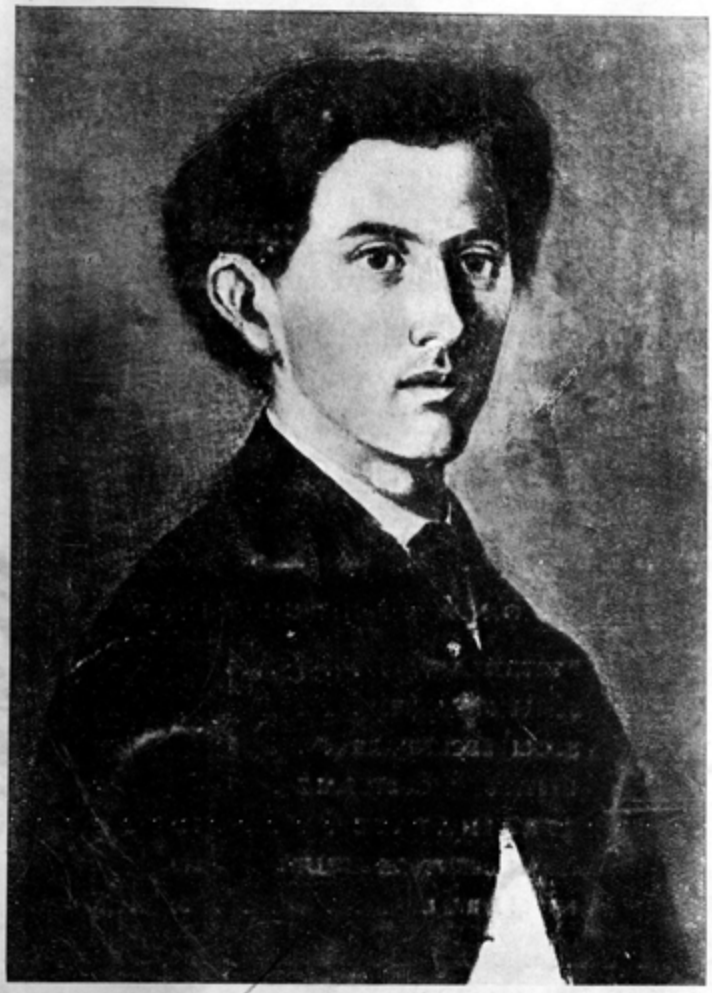

DULIU ZAMFIRESCU LA 19 ANI

«BUCOVINA» I. E. TOROUȚIU BUCUREȘTI

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ TIMIȘ P-5081-D
BIBLIOTECA CENTRALĂ A REGIUNII BANAT

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ ÎNTEMEIATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

INSCRISĂ LA TRIBUNALUL ILFOV, DOSAR 647/938

ORDONANTA PREZIDENTIALA N-RUL 2708 DIN 20 FEBR. 1939.

APARE LUNAR ÎN 96—128 PAGINI

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA

BUCUREȘTI III, STR. ARGENTINA, 39

TELEFON 2-10-43

ABONAMENTUL PE AN:

PARTICULARI, ȘCOLI PRIMARE, ȘCOLI SECUNDARE, INSTITUȚII CULTURALE	360 LEI
STRĂINĂTATE	750 „
ABONAMENT DE SPRIJIN	1000 „
NUMĂRUL	30 „

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE INAPOIAZĂ

P. II. 228

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXIV N-RUL 5—6 MAI—IUNIE 1941

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI ÎN REDACȚIE:
ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU

P. 1466

«BUCOVINA» I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CONVORBIRI LITERARE

CUPRINSUL

I. Petrovici	Octavian Goga
Alex. Lăpădatu	† T. V. Păcățian
I. Găvănescul	Titu Maiorescu (Amintiri)
Dr. Ilie Dăianu	Distincțiunea lui Augustin Bunea
D. Iov	Comoara mazâlului
Teodor Al. Munteanu	Apele vieții
Coca Farago	Melodie
George Voevidca	Orașul amintirii
Ovid Caledoniu	Elegie îngerului meu
George Vaida	Moartea amantei
Traian Chelariu	Greu e și-aproape rodul
Al. Iacobescu	Privelişti
Alexandru Ionescu	Conştiinţa la William James
G. C. Nicolescu	Inceputurile poetice ale lui Duiliu Zamfirescu
G. Ursu	Mihail Sadoveanu, elev la Fălticeni
Lucia A. Popovici	Cântece din Ardeal
Petre Ciureanu	Fărâme de lumină (B. P. Hasdeu şi Ion Bianu către Graziadio Isaia Ascoli)
„Convorbiri Literare"	Fărâme de lumină (T. Maiorescu către I. Găvănescul)
Ion Chiriuc	Trei nuvele istorice de Asachi şi cronicarii moldoveni
Aurel Tita	Itinerar retrospectiv
G. Şt. Cazacu	Game stinse
Teofil Lianu	Pământ nou
Octav Sargeţiu	Freamăt
Sergiu Matei Nica	Rugăciune din inimă
Ion Ojog	Mantaua bate lung...
Ion Potopin	Foşnesc în munţi
Teohari Antonescu	Insemnări
I. G. Vasiliu	Fotografiile
I. O. Suceveanu	Jale mi-e de voi
George Zamfira Antonescu	Cântecele cum răsună...
C. Pârlea	Cântec pentru drum
Ronsarda Castro	Buciumul
C. Ştefăniu	Rod

Sergiu Grosu . . . . . Pribegie
M. Eminescu . . . . . Deutschland und Rumänien in ihrem Verhältnis zu den Juden (Uebersetzt von **Konrad Richter)**
G. Guțu . . . . . Un procedeu întristător („Pro Archia" ed. **Balmuș și Graur** — „Pro Archia" ed. **R. Cornali)**
W. v. Goethe . . . . . Hermann și Dorothea (Fragment trad. de **Laura M. Dragomirescu)**
I. E. Torouțiu . . . . . Ediții critice Eminescu (V)

CRONICA

Vladimir Dumitrescu, Andrea Majocchi: Viață de chirurg. — **A. P. Todor,** Ștefania Zottoviceanu Rusu: I. Jocul de-a dragostea și moartea. II. De ziua tatei și Scrisoare către Dumnezeu. — **Ștefan Cuciureanu,** D. Bolintineanu: Poezii alese. — **Gh. Tomescu,** Liviu Rebreanu: Amândoi. — **S. Șt.,** D. Paulian: Miscellanea. — **Augustin Z. N. Pop,** Ion I. Popescu-Piscu: Tațian Asirianul, cuvânt către greci și fragmente și mărturii. — „Revue des deux mondes", „Images de France" **(Ion Popinceanu).** — „Ejercito", „Mauretania", „Die Literatur", „Deutsche Rundschau", Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur", „Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa", „Zeitschrift für Geopolitik" **(Caius Jiga).** — „L'Europa Orientale", „Romana", „Nuova Antologia", „Illustrazione italiana", „Meridiano di Roma" **(Ștefan Cuciureanu).** — „Revista de Preistorie și Antichități naționale" **(Const. D. Vasilcoiu).** — „Pan", „Albatros", „Viața Basarabiei" **(Teodor Al. Munteanu).** — Insemnări documentare: Cuvântarea d-lui prof. I. Găvănescul ținută la serbarea lui Titu Maiorescu, cu prilejul ieșirei lui la pensie.

BIBLIOGRAFIE

OCTAVIAN GOGA

CUVÂNTARE COMEMORATIVĂ ROSTITĂ LA ACADEMIA ROMÂNĂ IN ZIUA DE 4 APRILIE 1941

Biblioteca Municipiului Timișoara

In intervalul dintre şedinţa precedentă şi şedinţa de astăzi s'au împlinit 60 de ani dela naşterea lui Octavian Goga. La vârsta aceasta, fără nici o dărnicie excepţională din partea destinului, l'am fi putut avea pe Goga în mijlocul nostru, viu şi sprinten, cu mişcările tinereşti, gata să-şi reverse simţirea în cadenţa unei elocinţi cuceritoare, care se isprăvea îndeobşte cu invocarea neamului şi a ţării, de care sufletul său pururea integrat în comunitatea naţională, nu se putea desprinde niciodată.

Dar altfel s'au petrecut lucrurile de cum părea firesc să fie şi comemorarea acestor şaizeci de ani, se face fără dânsul, cu imaginea lui într'un chenar de doliu şi într'o ambianţă de lacrimi stăpânite.

Căci deşi se împlinesc trei ani dela plecarea lui Goga dintre noi, balsamul timpului a fost inoperant şi rana durerii este încă vie. Imprejurările pe care le-am străbătut în ţara noastră, dela moartea lui până astăzi, cu năpraznice tragedii naţionale şi cu primejdii neistovite încă, îl chiamă stăruitor din negurile nefiinţii şi îl face mai actual de cât oricând. Timpul nu i-a pălit imaginea, ci i-o conturează tot mai viu, înfăţişindu-ni-l ca o mare forţă salvatoare care ar fi ajutat cu mâna fermă la pilotarea corăbiei ameninţate.

Parcă nu găseşti destule cuvinte pentru a mustra destinul care l'a smuls brutal din mijlocul nostru şi tot din poezia lui Goga vom învăţa cuvinte potrivite pentru a ne adresa forţelor atotputernice spunându-le cu glas de mâhnire nemângâiată:

De ce l'aţi dus de lângă noi,
De ce l'aţi dus de-acasă?

Durerea noastră este sporită de convingerea că dacă Octavian Goga, ale cărui viziuni de viitor nu erau pure reverii poetice, ci, adese ori, admirabile intuiţii realiste, ar fi fost lăsat să lucreze şi să pregătească pe'ndelete viitorul ţării, multe din câte s'au întâmplat în urmă poate n'ar mai fi luat fiinţă, multe lacrimi n'ar mai fi curs, multe şi cumplite dezastre n'ar mai fi cunoscut drumul patriei noastre. Intre criticile precise pe care le merită trecutul apropiat este de sigur şi aceia de a nu-l fi folosit în deajuns pe Goga, de a-l fi ţinut statornic la o parte — chiar dacă îl încununa când şi când cu flori — de-a-l fi lăsat să vegeteze, ca om de acţiune, în coloana valorilor neîntrebuinţate, care

o vreme poate că a fost tot aşa de lungă, cât şi rubrica mediocrităţilor puse mereu în frunte.

Căci atributul de mare poet, intrat în conştiinţa neamului, nu putea fi invocat în mod serios, ca o specialitate restrictivă, care ar exclude alte priceperi şi alte iscusinţi. Prea mult s'a crezut, aci în ţara noastră, în capacitatea aşa zişilor oameni «practici» şi prea s'a socotit că adevăratul om de practică este acela ce nu circulă niciodată în regiunile idealului şi nu e ademenit nicicând de vraja îndeletnicirilor spirituale. S'a uitat încă un lucru : că cel puţin la marile cotituri ale istoriei, în preajma marilor decizii, acei care conduc o ţară trebue neapărat să aibă ceva din viziunea profetică a poetului, aşa că un poet, care posedă şi pasiunea acţiunii, nu e la cârma ţării la loc nepotrivit. De altfel bardul Octavian Goga mai dăduse dovadă — într'o împrejurare crucială a neamului — de viziune clară şi de acţiune hotărîtă, şi se cunoştea de toată lumea rolul său covârşitor la opera de întregire naţională, înfăptuită cu neadormitul său concurs, iar dăunăzi năruită fără participarea lui şi cu nesocotirea tuturor îndemnurilor sale repetate.

Chiar în opera sa pur poetică, Octavian Goga a fost mai înainte de orice un luptător. El nu era poetul contemplativ care îşi face din poezie un refugiu pentru a se izola de mizeriile vieţii. Pentru Goga, poezia n'a fost un loc de retragere, ci un instrument de luptă, iar atelierul plăsmuirilor sale n'a fost de podoabe, ci de armament. Ca poet eu nu mi-l închipui pe Goga jucându-se pe coarde de harpă sau de liră, ci totdeauna suflând din bucium. Versul lui, chiar acela din poezii mai duioase, e viril şi viguros. Veşnic în arena de luptă, pentru Goga clipele de izolare nu aveau decât semnificaţia pregătirei, cu cele 40 de zile petrecute în pustiu de Mântuitorul Iisus. De sigur obiectivul lui Goga a fost mai răstrâns decât acel din solia creştină. Dar cu cât trebue să ne fie nouă şi mai scump! Obiectivul lui n'a fost omenirea, ci ridicarea neamului său năpăstuit şi sfârtecat. Poate se va fi gândit şi la omenire, dar pe aceasta o privea din pervazul naţiei sale, a cărei soartă îl frământa fără odihnă şi pentru deplina lui contopire cu dânsa, Goga ruga cerul să-i adoarmă orice preocupare individuală, să-l isbăvească de orice vibraţie egoistă.

Alungă patimile mele
Pe veci strigarea lor o frânge
Şi de durerea altor inimi
Invaţă-mă pe mine-a plânge.

. . . . . .

Dă-mi tot amarul, toată truda
Atâtor doruri fără leacuri,
Dă-mi viforul în care urlă
Şi gem robiile de veacuri.

In concordanţă cu această notă adânc naţională, geniul lui Goga şi-a făurit pentru opera sa o minunată limbă neaoşă, cu miros de brazdă şi iz bisericesc, un stil cu totul personal dar care se potriveşte la perfecţiune cu subiectele poeziilor şi se încadrează admirabil în peisajul rustic al Ardealului, precum şi în toată atmosfera acestei provincii sbuciumate de unde i-au isvorât cele mai multe şi cele mai frumoase inspiraţiuni. Ştiu că orice citaţie din Goga e o nepreţuită desfătare a sufletelor, dar îmi era greu să aleg între atâtea nestimate şi greu aşi fi rezistat ispitei să vă citesc o carte întreagă.

Apoi scriitorul Goga n'a lăsat moştenire numai versuri veşnice, ci şi pagini de proză bărbătească, de-o neîntrecută frumuseţe, din care se pot oricând desprinde rânduri gravate în metal. Luptătorul vajnic al cauzei naţionale şi stăpân al unui talent de-o mare elasticitate, n'a putut să stea departe de ziaristica militantă, unde prin articolele sale puternice şi insiprate, ne-a făcut să retrăim vremurile glorioase ale ziaristului Mihai Eminescu, îmbogăţind cu pagini trainice produsele unei îndeletniciri mai fragile şi mai efemere.

Mare meşter al scrisului, Goga a fost şi un maestru al cuvântului rostit, posedând astfel în bogata sa claviatură, totalitatea coardelor necesare omului care iubeşte lupta şi e pasionat de ţelurile ei. Cine a avut norocul să-l asculte pe Octavian Goga la tribună, nu va putea să uite vocea sa guturală dar cu rezonanţe adânci, smuncirea cuvintelor din tainiţele sufletului, scăpărarea imaginei, ca un fulger care brăzdează văzduhul, după care începe să curgă ploae abundentă şi binefăcătoare...

Nici înfăţişarea sa, din clipele acelea, nu poate să i-o uite nimeni. O fizionomie francă, ochii albaştri, părul bălai, ceva din legendarul Siegfrid care se aruncă neînfricat în vălmăşagul luptei, fără să se mai îngrijească — încrezător în lealitatea oamenilor — dacă nu cumva i se pregăteşte vreo suliţă pe la spate.

Lovituri a primit multe Goga, dar nu s'a plâns de ele, fiindcă ştia şi să răspundă şi să se ridice de-asupra lor. Unei singure lovituri n'a putut să-i răspundă şi n'a putut-o nici dispreţui. A fost lovitura destinului, acum trei ani de zile, căzută ca un trăznet pe stânca dela Ciucea, unde se reculegea în sine pentru noi înfruntări ale vieţii. Omul care câteva luni în urmă sfidase într'o împrejurare gerul unei ierni cumplite şi îşi rădea de camarazii puţin mai sgribuliţi, a fost îngheţat de frigul eternităţii în Maiul florilor renăscute şi al cântecului de priveghetori.

A fost un moment din cele mai sguduitoare pe care le-am trăit vreodată, clipa când aşteptam pe peronul gării de Nord, pierdut într'o mulţime reculeasă şi abătută, cu lumânările de ceară în mână, a căror

flacără sfredelea întunerecul, — aşteptam să sosească trenul mortuar, care la ora fixată, a şuerat prelung a jale şi a intrat sub cupola gării, înaintând încet, dar implacabil ca moartea însăşi.

A fost tristeţe mare la toată obştea, care recunoaşte din instinct pe oamenii de preţ şi buni la nevoie, chiar dacă dânsa nu ia iniţiative, ba se lasă târâtă de iniţiativele altora. L'am dus pe scumpul mort cu «pogribanie domnească» până la gropniţa provizorie din Bucureşti, între fronturi de omenire înşirată pe străzi, eşită la balcoane, căţărată pe acoperişuri.

Peste câteva luni o a doua înmormântare: în parcul său dela Ciucea, unde trebuia să-şi găsească odihna definitivă ; iar în clipa când alaiul de prieteni şi de slujitori l'a scoborît în bolta cavoului, am avut o viziune reconfortantă, care — vai ! — nu s'a îndeplinit.

Mi s'a părut că mormântul lui Octavian Goga — erou recunoscut al patriei sale — va apăra hotarul ţării de pretenţiile duşmane mai bine de cât un întreg sistem de fortificaţii. Sunt forţe morale care stăvilesc agresiunile şi statornicesc lucrurile mai sigur de cât orice alte măsuri de apărare.

Evenimentele au desmințit însă aşteptările mele. Sentinela de pază, care era mormântul lui Goga, a fost şi ea depăşită, într'o îngrămădire nemiloasă de nenorociri, de valul unei vitregii cotropitoare, iar marele nostru fost coleg a cunoscut o a treia înmormântare, cea mai adâncă şi cea mai neagră dintre toate: în pământul unei ţări streine.

Atâta numai că sunt lucruri care nu pot rămâne şi care nu vor rămânea. Se mişcă lucrurile însele, dacă nu vor oamenii să se mişte.

Acum douăzeci şi trei de ani, ţara noastră a trecut prin împrejurări asemănătoare cu acele de astăzi, şi ca încheere a nenorocirilor de-atunci, ea a fost nevoită să cedeze numeroase piscuri ale munţilor noştri, între care şi măreţul Ceahlău moldovenesc. Goga se afla în Moldova şi frânt de durerea generală a scris următoarea poezie, cu pana muiată în amar.

Va fi 'ntr'o zi de primăvară
Cu molcom svon în zări albastre,
Când poate nimeni n'a mai plânge
Fărămiţarea ţării noastre.

In negură de ani de zile
Se va fi cufundat Calvarul
Şi doar bătrânii de-or mai spune
Pe unde-a fost de mult hotarul...

Atunci se va urni de-odată
Intr'un cutremur toată firea
Şi-un chiot surd din depărtare
Va despica nemărginirea...

De peste graniţa cea nouă,
Ca o sălbatecă urgie,
Strigând spre ţarina Moldovei
Un munte s'a porni să vie...

Şi va să 'nsemne cronicarul
Atunci o zi vijelioasă,
— Ceahlăul n'a rămas la duşmani,
Ceahlăul s'a întors acasă.

N'am absolut nici o îndoială că la o dată care va figura în calendarul istoriei, Mormântul lui Goga va face şi dânsul la fel...

I. Petrovici

Biserica din Broaşte (Beiuş)

B-5081-U

† T. V. PĂCĂȚIAN

La 11 ale lunei trecute s'a stins din viață, la Cluj, în vârstă de 89 ani, un slujitor al scrisului românesc, care, vreme de șapte decenii aproape, dela 1872, de când își publica cele dintâi încercări literare în *«Familia»* dela Oradea, până la 1941, când își tipărea ultimele foiletoane istorice în *«Tribuna Ardealului»* dela Cluj, n'a lăsat peana din mână. Este *T. V. Păcățian.*

In tot acest timp, scrisul său risipit în coloanele revistelor literare și ziarelor politice românești de peste munți, a contribuit, alături de al atâtor altora, la menținerea trează a conștiinței și sufletului național al neamului, prin afirmarea și apărarea drepturilor și intereselor cărora era consacrat acest scris. Evident, ca ziarist român pe vremea stăpânirii ungurești, T. V. Păcățian a trebuit să plătească și el, pentru această laborioasă și devotată activitate publicistică românească, tributul cuvenit temnițelor maghiare și să caute refugiu — temporar — dincoace de munți, *în țară.* Căci, aci, în țară, la București, a cunoscut cel ce scrie aceste rânduri, mai întâiu, personal, acum vreo 43 ani, pe mult regretatul publicist, pe când ținea cassa la Drogheria unui frate al său, sub Hôtel de France (azi Lafayette), în colțul dinspre Casa de Depuneri, și pe când, în momentele libere, traducea de sârg *«Lupta pentru Drept»* a lui Rudolf Jhernig.

Dacă pe urma lui T. V. Păcățian nu ar fi rămas altceva decât activitatea ziaristică de care am vorbit și totuși ea ar fi fost deajuns ca urmașii să-l așeze în rândul celor mai vrednici și meritoși ziariști ai Românilor de peste munți, la care, se știe, ziaristica a fost nu atât o profesiune, cât o vocație și, mai ales, un sacrificiu. Dar zelul său în slujba neamului l-a adus să întreprindă o lucrare de care și-a legat pentru totdeauna numele. Este marea colecție de acte și documente privitoare la luptele politice naționale ale Românilor de sub fosta Coroană ungară, dela 1791, dela Supplex libellus, până la Procesul Memorandului, — publicațiune pe care a intitulat-o *Cartea de Aur.* Sunt opt volume mari, fiecare de câte 7—8 sute de pagini, în care se găsește adunat și ordonat întreg materialul istoric documentar din care se pot urmări și reconstitui luptele, pe care conducătorii și reprezentanții poporului român de peste Carpați a trebuit să le ducă pentru emanciparea sa

politică şi naţională, iar, după ce se începu politica de violentă maghiarizare, pentru însăşi salvarea fiinţei sale naţionale. Opera aceasta monumentală, rezultat al unei munci pe care numai un om de stăruinţa şi râvna lui T. V. Păcăţian, o putea înfăptui, în împrejurările aşa de grele în care se găsia, s'a bucurat, dela început până la sfârşit, de aprecierea şi sprijinul Academiei Române, care, la 1905, i-a decernat, pentru întâiul volum, premiul Năsturel, de 5.000 lei aur, iar la 1930, pentru ultimul volum (al VIII-lea), premiul Aurel Cosma de 100.000 lei.

O recompensă însă de care s'a bucurat mai mult decât de toate cele ce i-au mai venit, a fost, pentru dânsul, distincţiunea pe care i-a acordat-o Regele Carol I, conferindu-i *proprio motu* medalia Benemerenti cl. I, pe vremea când această medalie se distribuia cu discernământul necesar. Acordată, în cazul lui T. V. Păcăţian, unui publicist din Ardeal pentru o scriere al cărei autor fusese pus sub acuzare, judecat şi condamnat la 6 luni temniţă de stat la Seghedin, — această înaltă distincţiune regală constituia o adevărată demonstraţiune faţă de asupritorii, cari, lovind în apărătorii cei mai devotaţi ai unui neam întreg, socoteau — în şovinismul lor — că vor distruge însuşi acest neam.

De aceia — cum ne relatează un tânăr şi talentat ziarist într'un frumos şi duios necrolog făcut «Moşului Păcăţianu» — pe modesta lui masă de scris, ţinea, sub sticlă, două documente: dovada de eliberare din închisoarea dela Seghedin şi brevetul Regelui Carol I pentru Benemerenti. Erau actele de recunoştinţă, cu care, zicea el, se mândreşte mai mult în viaţă.

Acum T. V. Păcăţian nu mai este. Socotesc însă că sufletul lui de mucenic al scrisului românesc nu putea trece în lumea eternităţii, fără ca numele său să nu fie înregistrat în analele celui mai înalt aşezământ de cultură al neamului, ca un pios omagiu adus memoriei sale.

14. III. 1941.

Alex. Lăpedatu

TITU MAIORESCU

AMINTIRI

Din puținele mele amintiri personale despre Maiorescu, am povestit și s'au publicat câteva în volumul *Comemorarea «Junimii» la Iași* [1]. Cu cele ce mi-au mai rămas, adânc săpate în suflet, răspund bucuros amabilei solicitări a unor simpatii cari se îndeletnicesc cu adunarea însemnărilor omagiale închinate centenarului nașterii omului ce ocupă un loc așa de însemnat în cultura țării noastre. Rândul expunerii lor nu e motivat de ordinea lor strict cronologică. Sunt unele clipe trăite, cari au rațiunea lor psihologică să ceară întâietatea.

I

Cum să nu-mi aduc aminte, înainte de toate, bunioară, că *Titu Maiorescu* a fost acela care, în 1888, ca Ministru al Instrucției, a semnat adresa de numire a mea ca profesor la Universitatea din Iași, în urma concursului depus pentru catedra, intitulată pe atunci, de *Psihologie, Pedagogie* și *Estetică?*

Iscălitura lui, în trăsături lămurite, subțiri, puțin cam ascuțite, mi-a rămas în minte cu înțelesul consfințirii unui moment memorabil al carierei mele, deși el nu făcuse parte din comisiunea concursului, care a hotărît-o.

Cu prilejul acesta, pe lângă obișnuitele felicitări ocazionale, mi-a dat, binevoitor, în intimitatea biroului său din minister, unele orientări asupra orașului în care aveam să-mi trec mai toată viața mea de muncă. Mi-a recomandat să caut a cunoaște anumite persoane, toți profesori, prieteni sau foști colegi ai săi.

II

Odată — n'aș putea preciza anul — am lucrat cu Maiorescu într'o comisie la Universitatea din București.

Din timpul acestei colaborări, mi-au rămas în minte două momente. Deși de natură deosebită, impresia lor vie le-a scris, subliniindu-le pe amândouă cu linii apăsate, în plasticitatea memoriei de atunci.

Unul din ele, mai ales, îmi revine în amintire cu îndărătnicia tenace a unei obsesiuni. Incep cu el, ca să-mi ușurez gândul de o imagine ce nu vrea să iasă din câmpul «cercului luminos» al conștiinței.

[1] **Comemorarea «Junimii» la Iași. Maiu 1936.** — Tip. Concesionară Al. A. Țerek, 1937. Iași.

Era o iarnă grea, cu zăpadă multă, ca și anul acesta. După terminarea lucrărilor unei ședințe a comisiunii, Maiorescu ceru să-i se aducă o sanie. Coborîți jos din camera de lucru, când ne dădurăm mâna pentru despărțire, Maiorescu, zărind sania care aștepta, îmi zise:

— Nu vrei, Domnule coleg, să-mi faci plăcerea, să mergi cu mine?

Și-mi făcu, grațios, un semn de invitație la sanie.

Mi-a fost greu, să-l refuz. N'aveam nici un motiv. Și mi s'ar fi părut nedelicat. Apropiindu-ne de sanie, văzurăm, și unul și altul, că în săniuța aceia, prea de tot strâmtă și mică, cu greu am fi putut încăpea amândoi. Fără să stau o clipă pe gânduri, m'am îndreptat, să mă urc pe locul dela spatele săniei.

Dar Maiorescu, ghicindu-mi gândul:

— A, nu! Pardon. Ești invitatul meu.

Și, cu o mișcare mai repede decât a mea, se și urcă la spatele săniei.

Am protestat. M'am rugat. Am insistat. De geaba.

El, amabil, dar serios, hotărît:

— Te rog, iea loc...

M'am gândit: casa lui nu e departe de Universitate. M'am așezat în sanie. Porniram. Atunci mă întrebă:

— Unde stai?

— O, nu... Vă rog... Vă însoțesc numai până acasă la D-voastră.

— Asta, D-le coleg, nu e răspuns la întrebarea mea... Te rog, unde stai?

I-am spus. El repetă birjarului adresa mea.

Știindu-l în picioare, la spatele meu, eram jenat, foarte jenat, penibil de jenat. Mi se părea că drumul nu se mai isprăvește. Și în adevăr, drumul nu s'a mai isprăvit... nici acum!

Da, firește, în lumea asta sensibilă, a lucrurilor, s'a isprăvit, mai curând sau mai târziu. Am ajuns, în cele din urmă, acasă. Maiorescu s'a dat jos dela spatele săniei, eu din năuntrul ei. I-am mulțumit. Ne-am despărțit. Dar, în lumea ideilor, nu s'a isprăvit încă nimic... *El*, Magistrul, e, încă, tot în picioare, pe mica platformă dindărătul săniei. Și eu, cu o greutate în suflet, îl văd parcă mereu acolo, la spatele meu, în picioare.

Și asta, până când? — Lumea ideilor nu are sfârșit...

Celalt caz de amintire din timpul lucrărilor mele cu Maiorescu, în comisiunea dela Universitate, este de altă natură.

Comisiunea, prezidată de Maiorescu, avea să se pronunțe asupra cererii unui tânăr de a fi abilitat ca docent universitar. Al treilea membru din comisiune era I. Crăciunescu, care mi-a fost profesor de filosofie la Universitate, în acelaș timp cu Ion Zalomit. Ca celui mai tânăr din membrii comisiunii, mi s'a încredințat mie sarcina de a face raportul asupra lucrărilor, pe baza cărora trebuia să se judece meritele candidatului și să se hotărască asupra cererii lui. Aproape nu cunoșteam personal pe candidat și eram străin de felul raporturilor lui cu cercurile și cu oamenii de cultură din București. Am crezut că e un act de dreptate să se dea unei inteligențe active, tinere, prilejul de a se

manifesta în ogorul ştiinţei, deschizându-i drumul ce ducea la o catedră universitară. Concluzia raportului, pe baza lucrărilor analizate, era să se admită cererea de abilitare a candidatului.

Cunoscând mai demult şi mai de aproape pe fostul meu profesor Crăciunescu, m'am dus să-i citesc raportul, înainte de a-l prezenta oficial comisiunii. Poate să aibă vre-o observaţie de făcut, îmi ziceam.

Lui Crăciunescu i-a plăcut raportul, şi, ca dovadă că-l aprobă şi că şi-l însuşeşte, întocmai, l-a şi iscălit. Nu era necesar să facă asta, atunci, şi nici nu i-o cerusem. Dar nici nu vedeam ce l-ar fi putut opri să o facă.

In comisiune, Maiorescu, după ce a ascultat raportul şi l-a văzut semnat de doi din cei trei membri, a avut un moment de hezitare. A ridicat, în tăcere, de câteva ori din sprâncene. Apoi, cu un gest, elocvent cât un discurs, a luat condeiul.

— Ei, haide!... Bine.

Şi l-a iscălit şi el.

Curând după aceea am înţeles, din unele informaţii, hezitarea lui Maiorescu. El avea oarecari rezerve asupra candidatului. Nu-mi spusese nici o vorbă înainte, şi nici după aceea nu mi-a spus nimic. Nici o indicaţie, nici un semn. Şi el nu era doar din oamenii cari nu ştiu să zică *nu*, când vor. Ba încă ce fel de *nu* ştia să zică Maiorescu, când i se părea că trebue.

Se povestea că, odată, întâlnind prin culoarele Camerii pe Take Ionescu, ministru al instrucţiei, i-ar fi spus în treacăt, scurt, cu vocea lui sonoră, subliniind tăios vorba cu gestul, în o chestie de numire, sau aşa ceva, a unuia:

— Take... Ştii... *Cutare*... (Şi i-a spus numele), *Nu!*

Probabil de data asta, în cazul abilitării docentului, sensibilitatea antenelor lui de percepere, aproape telepatică în timp, a firii oamenilor, nu-şi fixase impresiile în o hotărîre precisă. O şovăire a indicaţiilor ei a lăsat să treacă momentul pronunţării sentinţei. Sau să-l amâne...

Şi cred că Maiorescu n'a avut de ce să regrete, în urmă, gestul concesiv de atunci. Iar fostul candidat care, în decursul anilor, a făcut, treptat, o frumoasă ascensiune universitară, şi care, probabil, citind aceste rânduri, nici n'o fi bănuind despre cine e vorba în ele, a avut de ce să-i fie recunoscător lui Maiorescu.

III

In altă împrejurare, am avut ocazia să constat la Maiorescu, şi apoi să verific, justeţa clarviziunii lui despre valoarea oamenilor, şi aş putea zice, acea «televiziune» în timp a evoluării lor sufleteşti, care l-a călăuzit în devinarea geniului lui Eminescu şi în distingerea atâtor eminenţi elevi, — remarcabila lui «şcoală», — o podoabă a elitei noastre intelectuale, ca profesori universitari, ca scriitori, unii din ei ajungând cu destoinicie la cârma educaţiei publice a ţării, ca d-nii P. P. Negulescu şi I. Petrovici.

Era în anul ieşirii lui Maiorescu la pensie. El a fost sărbătorit

atunci şi la Iaşi de şcoli şi instituţii culturale. Din partea Universităţii, am fost eu însărcinat să-i ţiu cuvântarea omagială în *aulă* [2]. Când sărbătoritul, la plecare, a fost petrecut la gară, s'a întâmplat ca, în salonul gării Iaşi, plin de prieteni, să fiu un moment numai cu el, într'un colţ, spre fereastră, având lângă noi pe unul din foştii lui elevi, D-l I. Petrovici, care, pe atunci, tânăr-tinerel, nu-şi desfăşurase încă sborul talentului şi capacităţii sale.

Maiorescu, arătându-mi-l de aproape, îmi spuse în auzul lui:

— Nu-l cunoşti încă. Sunt în el comori de sentiment şi de inteligenţă... O să vezi.

Şi, în adevăr, am văzut. Am văzut, repet, în multe şi variate manifestări intelectuale. Dar am văzut, mai ales, când, în lumina vie a unei impresii de reviviscenţă afectivă, i-am ascultat, la Radio, frumosul discurs rostit pentru comemorarea lui Titu Maiorescu, în Academia Română, la serbarea solemnă a centenarului dela naşterea ilustrului profesor, a puternicei personalităţi de educator, prin cuvânt şi exemplu, a criticului de cuceritor bun simţ, şi a fruntaşului — respectat şi ascultat — între fruntaşii culturali ai unei epoce.

Şi ascultând discursul luminos de dreptă judecată şi vibrător de o emoţie stăpânită, mi-au venit în minte cuvintele din salonul gării Iaşi. Iar amintirea lor, în acel moment, am simţit-o ca un semn tainic al unei mulţumiri *d'outre tombe*, care se cerea mărturisită.

IV

Li s'a părut unora că laudele ce s'au adus lui Maiorescu, la centenarul naşterii lui, sunt exagerate. Poate şi criticile ce i se aduc or fi exagerate. Nu stau să judec între ele. Fac aici numai notarea unor *amintiri* concrete, unor fapte.

Şi poate nici nu e timpul potrivit să se fixeze măsura justă a valorii lui Maiorescu. Exagerările, în bine şi în rău, cari or fi pornite, şi cât or fi pornite, din sentimente sau resentimente, cu trecerea timpului, se vor supune treptat unei acomodări la raţiunea imanentă a realităţii obiective.

Firea lui Maiorescu, deosebit de fondul ei real constructiv, avea, în funcţiunea ei obişnuită, particularităţi ce puteau provoca, chiar involuntar, efecte şi de un fel şi de altul. Am cunoscut, în acţiune, unele din ele, în o împrejurare. O însemnez, ca una din amintiri.

Odată, nu ştiu cu ce ocazie, am făcut o vizită lui Maiorescu acasă, în str. Mercur. Data exactă nu pot s'o fixez, dar, una aproximativă, ar fi

[2] S'a publicat în ziarul «**Evenimentul**» din acele zile şi se reproduce şi în n-rul de faţă, la «**Insemnări documentare**», pentru caracterizările sale reuşite (N. R.).

Despre momentul acestei sărbătoriri a lui Maiorescu, să se vadă **Amintirea** subsemnatului din volumul «**Comemorarea Junimii**» **la Iaşi în 1936**, notat mai sus.

între 1891—95, puțin după apariția primului volum al *Istoriei* mele pentru învățământul secundar, anume *Evul Antic*, pentru clasa întâia.

Căci mi-a vorbit de el.

Eram numai amândoi în salon, la o masă relativ mică. Păstrez rostul convorbirii și ideia ce a deschis-o și i-a întreținut interesul.

Ca inspector școlar, vizitând școlile, văzusem că tocmai în predarea unui studiu cu atâtea puteri de însuflețire și de educație a omului, ca istoria, se grămădiau tot felul de greutăți inutile și plicticoase: nume peste nume, date peste date, fără viață, fără interes.

In special pentru copiii abia eșiți de pe băncile claselor primare, nicio legătură între cunoștințele lor din școala primară și cele cu cari începeau școala secundară. Li se vorbia, deodată, de întâmplări petrecute cu 5000 de ani înainte de Hristos unor ghighilici cari de abia țineau minte să scrie pe hârtie că ei trăesc în anul, să zicem, 1895 după Hristos. Un *hiatus* care le prefăcea învățarea istoriei în chinul unui fel de basm plicticos. Cum puteau ei să-și închipue depărtarea, în timp, dela 5000 ani înainte de Hristos la 1900 după Hristos?

Ca să le înlesnesc, cât de puțin, închipuirea distanțelor în timp, prin o impresie concretă, am conceput și am pus la începutul volumului «Evul Antic», *o unitate de măsură a timpului*, înfățișată ca o liniuță care ar reprezenta întinderea numărului de ani ai vârstei unui copil din clasa întâia secundară. Insemnând această *liniuță-măsură* pe linia timpului dela 5000 înainte până la 1900 după Hristos, se putea vedea cât e de mică măsura vieții unui copil; de câte ori intra ea în linia cea mare a vieții omenirii istorice. In elaborarea volumelor următoare, *Evul Mediu* și *Modern*, am urmărit o altă preocupare: legătura evenimentelor istoriei universale cu acelea ale vieții neamului românesc. Dar asta e altă chestie. Se vede că aceste volume din urmă nu apăruseră încă, de vreme-ce Maiorescu mi-a vorbit numai de cel dintâiu. Și, interesant pentru înțelegerea structurei lui sufletești, lăudându-mi ideia, pe care o găsia practică și originală, a adus vorba, ca din întâmplare, de un alt coleg universitar, pe care îl osândia că n'a făcut nimic:

— Iacă, dumneata, mult mai tânăr, ai gândit, ai lucrat, ai adus ceva nou, ceva folositor pentru școală... Ce a făcu el, mă rog, până acum?

Și judecata critică, destructivă, continua.

Astfel intrau, pe rând, în funcțiune cele două din însușirile fundamentale, caracteristice, ale firii lui Titu Maiorescu. De o parte, adorabila formă de sociabilitate umană, distinsă, intrată în deprinderile câștigate din nobilele tradiții protocolare ale Therezianului; și, de alta, spiritul clarviziunii analitice a criticului care, prin instinct nestăpânit, de neadormit detectiv al neajunsurilor omenești, caută, din o trebuință organică imperioasă, tot ce se poate contrazice, nega, eventual amenda în om.

Poate că amândouă funcțiunile acestea se puneau în mișcare în acelaș timp; și că, pecând te lăuda, spiritul lui iscoditor vedea și um-

brele rezervate negației. Dar, prin puterea catalitică a prezenței, ieșiau în evidență și se formulau, elogios, numai aceea ce constituia fondul bun, laturea lăudabilă.

Efectul catalitic încetând, începea automatic, firește, funcțiunea negativă a criticului.

In cazuri extreme, ca să-și formuleze gândul, el își căuta refugiul la un statornic confident, ascultător, discret: caetul de *Insemnări* [3].

V

Cu prilejul acestei vizite — sau poate cu altul, indiferent — Maiorescu m'a invitat să vin la o ședință a «Junimii», care se aduna în casele lui. Nu făceam parte din societate. M'am dus ca invitat al lui personal. E curios că, din acea primă și ultimă participare a mea la întâlnirile salonului literar al *Junimii*, nu mi-a rămas mai nimic în minte: nici persoanele ce s'au adunat, nici dacă s'a cetit ceva și ce anume. Și mă întreb: ce face oare de se uită unele lucruri interesante, ca acestea, și se păstrează câte un amănunt fără importanță, cum a fost, bună oară, la sfârșitul vizitei povestite mai sus, cazul unei clipe care cere stăruitor s'o notez numai decât. Și mă supun... La plecare, când îmi puneam paltonul, în sălița intrării, văzând prin geamuri lumina acelei zile senine și reci de iarnă, am exclamat:

— Soare cu dinți!

Și Maiorescu:

— Ce vorbe plastice avem în limba noastră!

Merită să păstrez oare acest fapt mărunt, neînsemnat, și să uit tot cuprinsul de viață al unei întruniri literare?

Dar nu. Ceva tot mi-a rămas din ceasurile acelei ședințe: o amintire, — una și bună. Atunci am cunoscut întâia dată pe Caragiale. Retrăgându-ne deoparte, la o măsuță de lângă peretele din dreapta intrării în salon, am avut amândoi o lungă convorbire. Și din această convorbire, mi-a rămas numai impresia unei surprinzător de variate bogății spirituale și a unei risipe nemăsurate de paradoxe bizare ce țișneau, ca niște rachete de spirit, strălucind în tot felul de culori schimbătoare, din o fantezie uimitoare, de o excentricitate originală inegalabilă, fermecătoare. Am cunoscut apoi, altădată, în alte împrejurări, în casa amicului Vlăhuță, bunioară, un alt Caragiale. Dar, mai ales, am cunoscut odată, în tren, în o altă convorbire lungă, un Caragiale cu totul nou, o inteligență versată în mânuirea ideilor abstracte. M'am minunat de solida lui orien-

[3] Mărturisesc cu părere de rău că, până în momentul când scriu aceste rânduri, nu cunosc încă **Insemnările** lui Maiorescu, apărute până acum. Ele merită să fie cunoscute de ori cine, dar mai ales de aceia cari au stat, cât de puțin, în contact cu Maiorescu.

Cine știe ce surprize le rezervă lectura lor?

are în unele probleme filosofice, ca bunioară în aceea a teoriei cunoaşterii, de care ne-am întreţinut atunci împreună.

VI

Amintirile notate mai sus au fost scrise din memorie.

Deosebit de ele, aş mai găsi altele, dacă aşi căuta în sărtarele şi caetele mele de *însemnări*, la cari m'am gândit abia acum, în urmă.

Nu le pot căuta acum, în graba momentului.

Numai adunate mai multe, dacă nu toate, la un loc, pot da o idee întreagă despre rostul şi înţelesul lor. Unele sunt de un interes politic-cultural: câteva scrisori de ale lui Maiorescu. Apoi, mai multe pagini într'un caet de *însemnări* din 1910, în cari discutam argumentele lui Maiorescu încontra ideii lui Bărnuţiu de a se alunga Evreii din ţară. In fine, nişte note, simple indicaţii scurte de gesturi caracteristice, demne de reţinut.

Dintre scrisorile lui Maiorescu, am la îndemână numai una, din 1908. E un răspuns la o scrisoare a mea, al cărui concept, dacă o fi fost, trebue să se găsească în vre-unul din caetele păstrate în pachete nedesfăcute încă. Se raportează la mijloacele socotite de el ca mai potrivite, spre a «readuce pe învăţătorii din sate la adevărata lor misiune în şcoală», dela care tindea, intenţionat sau nu, să-i depărteze acţiunea măsurilor ministrului liberal de atunci, — sau, cum le numia Maiorescu, *«alotriile» d-lui Haret*. Chestiunea se considera atunci de o însemnătate covârşitoare. Invăţătorii fuseseră învinuiţi de unii că n'au fost străini de cauzele aţâţătoare ale Răscoalelor ţărăneşti din 1907. Şi se atribuia mentalitatea lor subversivă influenţei făcute asupra lor de propaganda lui Haret prin *broşuri*.

Părerea mea era că, faţă de o rătăcire de moment, cu efecte dezastruoase repezi, imediate, trebue pornită o contra-propagandă cu efecte de un ritm tot aşa de rapid. Probabil ideea aceasta a fost formulată în scrisoarea mea, judecând după primele rânduri ale răspunsului lui Maiorescu. «Nu văd o altă propagandă cuviincioasă, zice el, decât prin profesorii Şcoalelor Normale şi prin studenţii noştri, cari vor deveni profesori... A răspândi broşuri printre învăţătorii din sat? D-l Haret o face, şi rău face. Etc.» [4].

Dacă privitor la mijlocul de combătut răul putea fi o deosebire între noi, asupra gravităţii răului de combătut eram de perfect acord. Ca reprezentant al Universităţii în Senat, Maiorescu ţinuse un discurs celebru încontra acelei cunoscute *activităţi «extra-şcolare»* a învăţătorilor.

In revista mea *Cultura Română*, în care apăruseră, şi mai înainte, articole încontra greşitei direcţii culturale ce ne îngrijora, am reprodus, comentându-l, bună parte din acel discurs memorabil [5].

[4] Vezi «**Fărâme de lumină**» din acest număr.

[5] **Cultura Română**, anul VI, nr. 2, Dec. 1908. Articolul: **Iarăşi activitatea «extra-şcolară». Ridicolul şi pericolul ei.**

In acelaş număr, un alt articol privitor la aceleaşi probleme social-culturale vitale: **Spre disoluţie sau spre despotism?**

Am pomenit de niște pagini din caetul de note dela 1910, în cari discutam argumentele lui Maiorescu în contra propunerii lui Bărnuțiu de expulsare a Evreilor. Mărturisesc că am fost surprins de existența lor, când am dat peste ele. Le uitasem cu totul. Au rămas până acum necunoscute. Nu le-am publicat. Și nici lui Maiorescu, personal, nu i le-am comunicat. Pe calea comunicării personale, am procedat, în cazuri asemănătoare, cu unii distinși literați, publiciști, mai tineri decât mine, ca să nu tulbur armonia senină de amabilități reciproce dintre noi, prin o discuție publică, — de care, dealtfel, nu m'am ferit niciodată, când împrejurările o făceau necesară, chiar dacă trebuia să iea forma unei polemici cu încrucișări de floretă — nu totdeauna cu vârful ascuns în vată.

Dar raporturile mele cu Maiorescu erau de o natură deosebită. Totdeauna de o strictă și perfectă colegialitate, le-a lipsit însă frecvența unui contact mai obișnuit, și temeiul unor legături mai vechi sau unei vârste mai apropiate, deci prilejul înfiripării unei intimități care să îngădue destăinuiri de acest fel sau de oricare altul.

Dar, dacă ideia comunicării directe a acelor pagini era exclusă, dece nu le-am publicat? Aveam doar la îndemână o revistă proprie, *Cultura Română*. Motivele se găsesc în primele rânduri, introductive, ale notiței din caet. Le reproduc aci.

«Naționalismul» (lui Maiorescu)

«In revista N. R. R. dela 10 Feb. 1910,... după — și ca — «Omagiu d-lui Titu Maiorescu», se publică, sub titlul «Naționalismul», un extras din *Critice* (Vol. II, ed. Minerva, pag. 240, 242), în care se văd unele idei exprimate odinioară de d-l T. M. asupra naționalismului.

«Citatul trebue controlat în totalitatea ideilor din care este luat, ca să i se vază înțelesul complect. Și ideile din el, trebuesc puse în legătură cu alte manifestări — cugetări și acte — ca să se poată spune ce convingeri a avut sau are d-l T. M. în această chestie vitală».

Acel control nu s'a mai făcut în urmă, nici măcar în prima lui parte, adică a legăturii citatului cu totalitatea contextului din care făcea parte. Și, cu timpul, tot coprinsul însuși al paginilor din însemnările mele a fost dat uitării. Chestiunea, firește, nu și-a pierdut actualitatea. Rămâne deschisă. Dar, înțelege oricine, nu *hic et nunc*.

Am mai pomenit și de niște notițe, conținând simple indicații scurte de gesturi caracteristice, bune de reținut pentru conturarea chipului moral al lui Maiorescu.

Iată unul: bunioară, gestul frumos, de o nobilă simpatie umană superioară, făcut de Maiorescu, ca autor didactic al unui manual de *Logică*, la apariția unui alt manual de Logică, de un alt autor, pentru aceleași școli în cari se întrebuința, cu folos netăgăduit, singura Logică existentă până atunci, aceea a marelui profesor universitar și fruntaș al culturei, Titu Maiorescu.

Cu o delicateță de o rară distincție, Maiorescu, ca să nu intimideze, parcă, pe tânărul autor nou, — care nu-i era nici măcar elev al

său —, şi să nu-l sperie cu superioritatea autorităţii lui sdrobitoare, i-a făcut, elegant, încurajator, loc, dându-se oarecum în lături, şi ridicându-se, demn, deasupra oricărei atitudini şi bănuieli de... concurenţă [6].

Omul îşi zugrăveşte singur, prin acţiunile sale, portretul sufletesc pentru posteritate.

Şi nimeni n'a fost mai conştient, ca Maiorescu, de această lege a vieţii morale, şi nu şi-a supraveghiat mai cu grijă manifestările în afară.

I. Găvănescul

[6] Conţinutul biletului lui Maiorescu, din 1905, ca răspuns la primirea cărţii noui de Logică, bilet reprodus, după mai bine de un sfert de veac, în o ediţie din 1932, se găseşte şi în ultima ediţie, a XVII din 1939, a **Logicei** d-lui **Alex. Valeriu.** («Cartea Românească»).

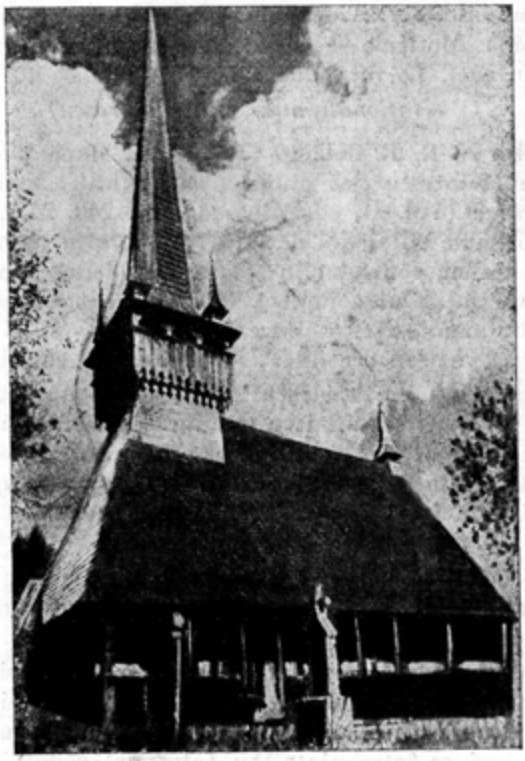

Biserica din Fild (Cluj)

DISTINCȚIUNEA LUI AUGUSTIN BUNEA *

Au trecut treizeci de ani dela moartea istoriografului Augustin Bunea. La această duioasă comemorare ne evocăm cu emoție figura lui spirituală și materială, așa de armonioasă, ca o operă de artă, și ne cade bine a ne opri în fața ei și a-i aduce în această palestră a preocupărilor lui, un smerit prinos de veneraţiune și admiraţie respectoasă. Autorul «*Vechilor Episcopii*» n'a ajuns să ilustreze un scaun vlădicesc, deși ar fi fost desigur unul dintre cei mai vrednici archierei. Dar prin activitatea sa istorică literară a reînviat luminoasa figură a vlădicului mare, Inocenţiu Micu dela Sad, martirul exilat la Roma, și Bunea, elevul aceleiași Rome, s'a mulțumit cu acest rol, nu mai puțin glorios, de a desgropa din mormântul uitării pe alți vlădici glorioși și a le aduce târzia cădelniţare cu tămâia adevărului istoric, care rămâne și luminează icoana celor trecuți pe plaiurile veșniciei. Drept recunoștință pentru operele lui istorice, Academia Română l-a distins alegându-l printre membrii săi. N'a avut parte să guste contactul frățesc cu învățaţii României libere, cari îl apreciau dela distanță, pentru că moartea năpraznică l-a smuls dintre cei vii înainte chiar de a-și face intrarea și a-și inaugura cu discursul savant ce-l prepara, recepţiunea sa sub cupola nemuritorilor ştiinţei românești.

Moartea lui Augustin Bunea, urmată pe neașteptate, a consternat toată lumea românească și funerariile lui au fost cu adevărat funerarii naţionale, cu toate că pe atunci trăiam subt un regim străin și vitreg. La mormântul lui au rostit cuvântări representanți ai tuturor așezămintelor ce le aveau Românii ardeleni pe atunci, în frunte cu Academia din București, «Astra» din Sibiu, Fondul de teatru din Brașov, etc. Doliul ce l-a produs pierderea acestui rar și ales bărbat al neamului a fost cu adevărat, general. Pe lângă bogata și multilaterala sa activitate, Augustin Bunea s'a impus lumii românești printr'o notă de distincţiune sufletească, distincţiune ce-i dădea un nimb ori unde apărea și încununa cu o aureolă de lumină figura lui ori unde se arăta. Distincţia aceasta specială, notă proprie numai caracterelor mari, este ceeace aș vrea să relevez aici, încercând să-i analisez compoziţia și geneza. E o încercare dificilă și riscată, dar în tot cazul nu e o banalitate cu care n'aș cuteza să plictisesc.

Ca unul care l-am cunoscut pe Augustin Bunea personal și care m'am bucurat într'o măsură oarecare chiar de prietenia lui, deși uneori ni s'au încrucișat părerile, pot să constat că distincţia, pe care o relev

* S'a citit la serbarea comemorativă ținută de secţia ist. «**Astra**» în sala Institutului de istorie naţională, Cluj, la 14 Dec. 1939, sub preşedinţia d-lui profesor univ. **Ioan Lupaș.**

aci au simţit-o toţi cei cari l-au înconjurat, toţi cei ce formau mediul în care şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii. Incolo el era un om afabil, serviabil, binevoitor, neîngâmfat, deşi foarte conştient, şi accesibil, deşi totdeauna demn şi impunător. Cu toate manierele lui dulci, cu toată bunăvoinţa lui de a se apropia şi a comunica povestind bucuros şi deschis, totuşi avea în atitudinea sa o notă de distincţie aleasă, care cerea şi storcea respectul tuturor, şi ţinea la o anumită distanţă lumea, ce-l împrejmuia sau apropia, şi-l ridica astfel peste semenii de aceeaşi situaţie şi acelaş rang.

De aceea între ai săi el nu era aşa de apreciat, cum era în toată lumea cealaltă, ba provoca o neînţeleasă — ori poate tocmai de aceea: explicabilă — neîncredere, jalusie uneori chiar contrarietate.

Originea acestei distincţiuni a lui Bunea poate să se reducă la mai multe isvoare. El cobora din familia preoţească a unei fruntaşe comune făgărăşene: Nadul. Şi astăzi Nadul trece printre satele cele mai avansate în cultură, deci cele mai distinse. Aşa de avansate, încât portul sătenilor, şi mai ales al sătencelor, cum se spune, e între sat şi oraş pe punctul de a se orăşeni. Iar năravurile — nu moravurile — sunt aproape ultra orăşeneşti.

Tatăl său, Arsenie Bunea, era de obârşie din Tilişca Săliştei, unde mai multe generaţii de-a rândul au fost preoţi din familia Bunea. Pe la 1900 şi cantorul bisericei unite din Tilişca era un Bunea. După tată deci coboară dintr'o dinastie de preoţi, din ţinutul cel mai civilizat al vechiului Ardeal, din ţinutul Amlaşului istoric, a cărei comună fruntaşă era, şi este încă, Săliştea Sibiului. Cu drept cuvânt deci preşedintele nostru, d. profesor Ion Lupaş, lângă sicriul lui Bunea la Blaj, lua cuvântul în numele ţării sale natale.

După mamă, Veronica Urs, Bunea era înrudit cu acel distins fiu al legiunei grăniţereşti din Făgăraş, care a fost baronul David Urs de la Marginea, din Mărginenii Făgăraşului, eroul de la Lissa. După naştere deci, din ambele părţi, fiul preotului din Nad avea moştenite anumite note de distincţiune avitică. Pe lângă cele moştenite mult vor fi contribuit, desigur, la formarea caracterului distins şcolile cari au făcut educaţia tânărului vlăstar de grăniţer şi mărginean. Aci trebuie să relevez numai decât un fapt important.

Pe tânărul Augustin Bunea nu l-au format şcolile din Blaj, cum s'ar crede, ci şcolile de la Braşov. In Blaj abia a făcut o jumătate de an de liceu, în clasa a VII, şi puţin într'a VIII, când era de 20 ani, decici june format întreg. Clasele de liceu le-a făcut în anii 1870—1877 în Braşov, în liceul confesional al bisericei ortodoxe. Aci a avut conşcolar şi prietin bun pe alt om de rară distincţiune, care a fost profesorul de la mai târziu al acelor şcoale, Andreiu Bârseanu, preşedintele «Astrei»i noastre culturale. Dela Bârseanu avem preţioase amintiri şi mărturisiri despre iubitul său conşcolar «Gusti». Iată cum ni-l prezintă Bârseanu pe Bunea al nostru, cel de 13 ani când era în cl. I de liceu:

«Pare că-l văd şi acum pe copilul de 13 ani, cu părul blond, cu faţa rotunjoară, mai mult palidă, cu privirea pătrunzătoare, mai mult tăcut decât vesel, ceva cam sfiit faţă cu zburdălnicia noastră, zâmbind numai rareori, când noi ne prea întreceam cu nebuniile. Era înălţişor

la statură, cevași mai mare de ani ca noi, și îmbrăcat oltenește, cum se zicea pe atunci în Brașov, cu suman sur, cu cămașă eșită peste cioarecii croiți pe picior și vârâți în [illegible]».

Așa era la înfățișarea exterioară. În privința formației interioare, sufletești, Bârseanu mărturisește, că puțini se puteau asemăna cu el, că-și vedea serios de carte, ba mai instruia și pe băieții gazdei, pentru ca munca avea unele beneficii. Gazda aceasta nu era ori și cine, ci era un fost oficer de grănițeri, G. Strâmbu, tot dela Vad și el.

In Brașov tânărul Bunea dădu din vreme semne de serioase preocupări literare. La «Societatea de lectură», unde erau admiși elevii începând dela cl. a IV, el păși în curând cu o colecție de strigături adunate din satul său, fiind întâmpinat de aplausele tuturor și de o deosebită bucurie a conducătorului societății, profesorul I. Tacit.

La unchiul lui Bârseanu, directorul liceului Meșotă, grupul de prietini la care aparținea și Bunea, vedeau «Convorbirile Literare» și le savurau în întâlnirile lor colegiale. Nuvelele lui Nicu Gane și ale lui Leon Negruzzi le cetiau cu mare plăcere. Intr'una din ele: «Vântul sorții» se povestea cum niște tineri universitari din Germania își dăduseră întâlnire după 10 ani. Asta îi impresionă așa de mult încât la «Maialul» din 1874, cinci dintre prieteni: Bunea, Peteu, Popescu, Codru-Drăgușanu și Bârseanu, se fotografiară împreună și se legară să se întâlnească peste 20 ani — unde credeți? — în București, la restaurantul gării din Filaret.

In clasa a V, profesorul Iancu Popea le propunea limba română, și le citia din «Convorbiri Literare» și le dădea versuri publicate acolo să le memorizeze. Sub înrîurirea «Convorbirilor» hotărîră a scoate și ei o foaie literară, scrisă cu mâna, intitulată «Conversațiuni». Redactori au fost aleși: Bunea și Bârseanu.

Introducerea la numărul cel dintâi a scris-o Bunea desvoltând această sentință: — «Cea mai mare parte a vieții noastre o petrecem nefăcând nimica, o mare parte făcând rău, și numai o mică parte făcând lucruri bune și folositoare».

Văzând primul număr, directorul Meșotă a zis nepotului său Bârseanu:

«Imi place încercarea voastră; dar dintre voi toți cel mai cu judecată e, după părerea mea, Bunea». In această foaie, din care au ieșit 24 numere, Bunea a publicat și câteva versuri și un articol istoric.

Dintre versuri Bârseanu își mai amintește de «Maria Putoianca» în stil Bolintineanu și la bătrânețe mai citează din memorie această strofă:

...Se repede,
Când îl vede,
Falnicul și brav Mihai;
Il lovește,
Il trântește:
Pașa cade între cai.
...Iar Maria
Cu tăria
Brațului ei feciorese...

In cl. a VI, era un fecioraș cu mustață galbenă, Bunea, și locuia în odăița dela «Maica călugăriță» din curtea bisericii Sfântului Nicolae, împreună cu Rom. Furdui, protopopul din Câmpeni de mai târziu. Aci îl cerceta adesea prietenul său Bârseanu, care spune despre el că era «*podoaba clasei*», iar la Societatea de lectură «*era cel mai de frunte*».

După obiceiul profesorului Tacit de a desbate între elevi chestiuni controversate, a ajuns Bunea să lupte cu Bârseanu discutând asupra lui Catilina. Bunea susținea partea cea mai dificilă: apărarea lui Catilina. «Bunea îi ia apărarea și-l apără așa de bine — zice Bârseanu — încât cu toată replica mea, groaznicul conjurat rămâne aproape spălat. Cauza era, că pe când eu mă mulțămisem să-l reproduc pe Cicero, el cetise pe Mommsen, și era cu mult mai bine pregătit ca mine».

In cl. VII, Soc. de lectură ajunge sub conducerea profesorului tânăr, cu studii dela Paris, poetul Ion Lăpedatu. De bună seamă Bunea a folosit, dela el foarte mult, deși nu mult l-a avut conducător, după cum vom vedea în urmă.

La începutul anului 1877 se împlineau 40 de ani de preoție a fericitului Episcop Ioan Popasu, fundatorul principal al gimnaziului român din Brașov. «Societatea de lectură» pregătia o festivitate publică, în programul căreia figura și tragedia «Hoții» de Schiller în traducerea lui Iacob Negruzzi. La rolul lui Spiegelberg, nu prea simpatic și greu de interpretat, nu se găsia om. Se perindaseră mai mulți și-l abandonaseră.

«Lăsați-mă să încerc eu» — zise Bunea. La representație, spune Bârseanu — «ne pune pe toți în cofă». Dovadă recensiunea de atunci din «Gazeta Transilvaniei».

In primăvara anului 1877, pe al doilea semestru al anului școlar, Bunea trecu la liceul din Blaj, spre regretul colegilor și prietenilor săi din Brașov, cari se mângâiau doar cu vestea, lățită de pe atunci, că va fi trimis la Roma, la studii. «Ne întristarăm cu toții — zice Andreiu Bârseanu. De altă parte însă ne bucuram pentru el, știind că aceași cale au urmat-o odinioară Șincai și Maior» (Prinos Bunea, p. 86—90). In Blaj, la liceu Bunea a petrecut deci, în 1877, de după Paști, până în Octombre, când fu trimis la Roma. Momentul istoric al plecării lui spre cetatea eternă l-a întipărit în memoria sa și l-a descris mai târziu unul dintre elevii Blajului, Dr. Petru Șpan, distinsul profesor de pedagogie al seminarului ort. din Sibiu. Intr'o Duminecă din Octobre 1877 în catedrala din Blaj, când se cânta o duioasă priceasnă, iese din rândurile clasei sale un tânăr înalt, chipeș, cu mustață ca spicul grâului copt, și înaintând spre altar, se închină respectuos înaintea scaunului archieresc, din care îl binecuvântă mitropolitul Nancea, lângă care era, în stalul său canonicul și bătrânul Cipariu, apoi înaintează închinându-se sfintelor icoane, și cade în genunchi. Când se deschide ușa împărătească și diaconul strigă : «Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu iubire să ve apropiați» — tânărul se ridică și apropiindu-se preotul îl împărtășește pe simpaticul tânăr emoționat, spre care se concentrează privirile tuturor celor din catedrală. Tânărul ce ajunsese în centrul atențiunei generale era Augustin Bunea, care se pregătia astfel sufletește, ca să plece pe drumul bătut cu glorie al Romei. «Acest moment — scrie

în amintirile sale D-rul Șpan — în legătură cu trimiterea lui Bunea la Roma, în Propaganda fide, a fost pentru mine de o înrâurire covârșitoare cu privire la formarea caracterului meu tineresc, la zelul și abnegația ce nu m'a părăsit, și era aproape să me îndrepte și pe mine spre văile Tibrului și ale munților Quirinal» (Prinos Bunea p. 65).

Din toate acestea se vede, că la formarea lui Aug. Bunea au contribuit în primul rând școalele din Brașov, iar Roma Mică abia că l-a ales deagata, după ce l-a cunoscut într'o jumătate de an, ca să-l trimită la Roma cea Mare, care apoi a desăvârșit și a încununat opera Brașovului, încununându-l cu toată aureola unui preot învățat, însuflețit și devotat misiunei sale.

Nu voiu insista mult asupra acțiunei educative a Romei asupra lui Augustin Bunea. Nici nu prea cunoaștem momente particulare, afară de cele generale. Roma cu toată măreția monumentelor ei l'a cucerit. El ținea ca toți Românii să cunoască Roma. Scria tuturor prietenilor săi dela Brașov să o viziteze și li-se oferea să le servească el însuși de călăuză, ca să o și înțeleagă cum se cade.

Un singur moment vreau să relevez din epoca studiilor romane a marelui român. Moment, pe care mi l-a relevat tot după moartea lui, unul dintre contemporanii săi, episcopul dela Lugoj, Dr. Vasile Hossu.

Când s'a dus Vas. Hossu, în Oct. 1882, Bunea era aproape să părăsească Roma. L'a găsit la Tivoli, unde petreceau toți seminariștii vacanța de vară; între ei era și Dem. Radu, episcopul martir dela Oradea.

«Atunci l'am văzut pe Bunea întâiași dată, zice V. Hossu. — Era deja preot sfințit. Era înalt, suleget, purta barbă scurtă, blondă, și păr lung...»

«Bunea purta păr lung... Nu înțelegeam, și nu cutezam să întreb, ca să nu fiu judecat copilăros ori prea curios... Dar nu mă părăseà gândul: de ce poartă Bunea păr lung?

«Mai era acolo în colegiu un preot, bulgar de naționalitate... Acesta încă purta păr lung. Socotiam că așa va fi disciplina seminarului, ca preoții sfințiți să poarte păr lung.

Pe la mijlocul lui Noemvrie păr. Bunea a fost promovat doctor în științele teologice. L'am sărbătorit cu drag. Sărbătorirea și-a avut între punctele din program și o visită la amicul nostru binevoitor, D-rul Obedenaru, care era prim secretar la legațiunea română din Roma.

Dr. Obedenaru nu-l văzuse pe Bunea de prin luna Maiu. In urmarea acestora îl apostrofa cu aceste cuvinte: «Sunt vesel, D-le Bunea, că te văd nu numai doctor, dar și cu păr respectabil. Are să le placă *macedonenilor* de D-ta». (Prinos Bunea p. XVII—XIX).

Din aceste cuvinte înțelese și tinerelul nedumerit taina părului lung a lui Bunea. Obedenaru adică era apostolul unei idei, că anume redeșteptarea națională a Românilor macedoneni se poate face numai prin unirea religioasă cu Scaunul apostolic al Romei. Bunea era destinat să fie salvatorul și apostolul național al Românilor din Macedonia și din tot Balcanul. Moartea lui Obedenaru, ajuns ministru la Atena, a zădărnicit planul avut cu Bunea. Cu moartea părintelui acestui proiect, a

murit şi proiectul, şi pierduţi au fost aproape toţi fraţii din Balcani, afară doar de acei cari au putut fi colonizaţi, puţini de tot, în Dobrogea.

In locul Macedonenilor, am avut noi Românii din Transilvania norocul de a-l avea ca răscolitor de suflete cu cuvântul său cald şi cu condeiaşul său oţelit, care desgropa comoara trecutelor vremi şi proiecta nădejdea de izbândă a viitorului.

«Chiar cerul de ar cădea asupra noastră — zicea într'o adunare dela Alba Iulia în ultimul an al vieţii — să nu încetăm un singur moment a ne apăra naţiunea».

Bunea, ca toţi marii săi înaintaşi, cari au băut din nemuritoarele isvoare ale Romei, avea credinţa nestrămutată în misiunea neamului său, de aceea avea o neclintită nădejde în viitorul său.. Garanţia acestei credinţe era romanitatea noastră, pe care o doria cât mai deplină şi cât mai conştientă. Deplinirea ei o vedea însă într'o unire cât mai strânsă de Roma, creatoarea, păstrătoarea şi regeneratoarea neamului nostru: deci unirea desăvârşită printr'o unire de iubire şi ascultare bisericească de Roma sfântului Petru.

Toată activitatea sa urmărea, implicit sau esplicit, această ţintă a unirei bisericeşti. Nu era el un fanatic prozelitist al unui confesionalism, sectar, dar era negreşit un român integral, care voia să redreseze fatalul destin care ne-a desfăcut de Roma. El ţinea să completeze mândria Asaneştilor cari se lăudau în faţa Romei cu emfază:

«Nos genere et sanguine Romani». Bunea voia ca noi să putem zice cu toţii, toţi Românii de pretutindenia: «Nos genere, sanguine et fide Romani».

Sufletul său scăldat şi lămurit în apele clare ale mărginimei şi ale Ţării Bârsei în tinereţe s'a fortificat în junie în apele Tibrului şi s'a făcut acel român conştient şi mândru, care răspundea idealului visat de poet, care şi el chema cu jind vremile viitoare, ce le pregătia şi aştepta, vremile

Când acest corb sărman
Iar acvilă s'o face
Şi orice român va fi Roman
Mare 'n războiu şi-n pace.

Dovadă despre aceasta ne dă apriat el însuşi într'o scrisoare ce mi-a adresat mie.

In anul 1906, când petrecea în Roma pentru cercetări istorice, eu îl rugam să se ocupe de studenţii dela Braşov, care s'au dus în excursie la Roma sub conducerea protopopului de mai târziu, profesorul Iosif Blaga. El răspunzându-mi de ceea ce a făcut a găsit prilejul să-mi facă aceste mărturisiri programatice pentru viaţa şi activitatea lui:

Roma, 19, IV. 1906.

. . . . . .

«Noi vom rămânea necunoscuţi şi puţin preţuiţi până când poporul român întreg nu va intra în legături intime religioase cu Apusul, şi în special cu Roma, a cărei putere morală, necum să scadă, dar creşte tot

mai mult. Numai aceste legături pot stârni interes viu în toţi oamenii distinşi şi în toate popoarele apusului faţă cu noi şi astfel ni-se va putea îmbunătăţi şi soartea noastră politică din Ţara-ungurească.

«Să sperăm şi să lucrăm, ca Românii să priceapă cât mai curând acest adevăr, şi, precum pe terenul naţional am rupt relaţiunile cu popoarele Orientului, aşa să le rupă şi pe terenul moral şi religios prin uniune cu Roma. Uniunea ar da o importanţă nespus de mare, în mintea şi inima Apusenilor, poporului nostru». In legătură zice că s'a convins de «absoluta necesitate de a avea aci în Roma, un om, care să ne ştie şi face cunoscuţi şi stârni simpatii pentru noi. Cel ce ar lucra în Roma s'ar pune în legătură cu toată lumea catolică, căci aci toată lumea e representată, nu numai prin diplomaţie ci şi prin puternice cinuri călugăreşti, prin ziarişti, oameni de ştiinţă, artişti, etc.»

Acesta era deci idealul vieţii lui Augustin Bunea. In slujba acestui ideal a pus el toată frumuseţea şi tăria caracterului său distins. In slujba acestui ideal care rămâne a ne preocupa, acum mai mult poate decât oricând înainte, a pus el toată acea distincţiune sufletească, ce i-a dat nimb şi aureolă de autoritate, care nu a dispărut nici după trei decenii dela dispariţia sa, şi nu va dispărea niciodată.

Strălucirea aceasta ideală a personalităţii sale o zugrăveşte un poet contemporan, protopopul G. Simu, care zice (Prinos Bunea pag. 91):

El era visul, ce răsare,
Unui popor în deşteptare
Măreţ, ca vulturul din zare,
Curat, ca raza cea de soare.
Se lumina altarul tot
Când se'nchina el ca preot,
Se lumina altarul tot!...

Dr. Ilie Dăianu

Mânăstirea Căpriana (Jud. Lăpuşna)

COMOARA MAZĂLULUI

Biblioteca Municipiului Chișinău

In ţinutul Sorocii, în partea de sus, fusese o leacă de bunt într'o iarnă cu ger şi viscole năprasnice. Nistrul clădise trainic pod de ghiaţă şi într'o zi, peste podul acesta cenuşiu, o ceată de vecini trecu să samene foc şi moarte. Câţiva rătăciţi din satele de pe mal din Unguri şi Călăraşăuca scoaseră armele din ascunzişuri şi o porniră în frunte. A fost un scurt vârtej care a cuprins şi o victimă: Acolo, la jumătatea scoborîşului spre Otaci, căzu generalul Stan Poetaş. Apoi în două zile lucrurile s'au limpezit. Năvălitorii s'au dus de unde au venit. Unii au rămas cruce pe pământul basarabean, alţii au lunecat în produftele făcute de tunuri, ducându-se pe sub ghiaţă, după peşti. In urmă a rămas crivăţul să şuere'n pustiu şi viforul s'astupe fărădelegile. In sufletele moldovenilor se cuibărise spaima care creştea cu toate svonurile pornite de nu se ştie unde şi mărite de nu se ştie cine. Satele n'aveau odihnă. Răzăşii şi mazâlii, statorniciţi de Voevozi la hotar, ridicau glasuri şi cereau arme.

— Daţi-ne puşti, că rog măriilor voastre, şi'ncolo pacea o aşezăm noi. N'avem nevoe de *moscali*, ei să-şi vadă de treburile lor, numai daţi-ne nouă cu ce să ne apărăm, altceva nu vă cerem.

La Nistru paza se'ntărise. Autorităţile nu mai purtau grija unui atac. Februarie muri odată cu gerul, lăsând urmaş pe Baba Dochia să-şi scuture cojoacele. Primăvara s'apropia mânată de adieri calde din stepe. Intr'o noapte bubuituri de tun au stârnit groaza. Ca într'o pregătire de atac, gurile de foc răbufniau în întuneric stârnind groaza. Bombardamentul nevăzut ţinu îndelungă vreme, repetându-se dealungul Nistrului. Nimeni nu'ndrăznia să iasă din casă. In capitala judeţului pieriră toţi reprezentanţii autorităţilor. Târziu Matei, vizitiul, veni să ină dumireascâ.

— Crapă ghiaţa Nistrului, dom'le Prefect; de-amu porneşte la vale... Apoi când spaima se mai ogoi, veni şi dela poliţie vestea că Nistrul crapă. Dar pocniturile continuară, departe, înăbuşite. A doua zi orăşenii eşiră la mal. Munţi de ghiaţă călătoriau spre mare. Sloiurile se'ncălecau, izbiau unele'n altele, săriau pe maluri şi se zbuciumau pe sânul crescut al apei. Pornirea Nistrului umplu inimile de bucurie. De acum, dinspre partea vecinilor, ne-am asigurat. Totuşi prin primăvara care surâdea, bubuiturile răzbiau odată cu nedumerirea. Pe la amiază veni călare preşedintele volostei Bădiceni, Iacob Bulat.

— Domnule prefect, îi neliniste mare la Nistru. Oamenii se tem. Nu ştiu ce-i de făcut. Drumurile s'au desfundat şi nu-i chip de răzbit decât călare.

— Cum îi neliniste ?

— Dumnevoastră n'auziţi cum bat tunurile?

— Ii luptă mare între Mahno şi bolşevici. Hatmanu s'apropie de Nistru, împins de bolşevici.

— Şi oamenii se tem să nu treacă la noi?

— Tocmai.

— Ei şi? Or să treacă şi or să se predee.

— Astă noapte au venit la voloste călăreţii din satele depe mal, de la Iarova, de la Cremenciuc şi mi-au spus că-i mare spaimă între locuitori. Ar fi bine poate să meargă domnu subprefect să liniştească oamenii.

— Merg eu, domnule preşedinte.

— Dumneavoastră? Pe nevoia asta?

— Eu; mergem împreună. Te rog ia măsuri să vină o căruţă dela poşta de cai.

După o oră, într'un docar cu roţile cât omul, alături de Iacob Bulat, urcam dealul pietruit al Sorocii. *Iamcicul* lăsase caii la pas şi răsucea o ţigară. Oraşul odihnia în vale sub cernerea caldă a luminii. Cetatea înălţa un părete de aur în faţa Nistrului. Pe dealuri înălbiau sdrenţe de zăpadă sub aburirea primăverei. Când am urcat dealul şi am dat în şleahul Otacilor, pe drumul străjuit de case rare, pierdute în livezi, mersul se'ngreue. Roţile erau brazde de glod, intrând până'n butuc. La Rubleniţa, în mijlocul satului, caii s'au poticnit şi au rămas locului, intraţi pân'aproape de burtă, într'un smarc.

— V'am spus eu că drumu-i straşnic de rău, făcu Iacob Bulat. Nu ştiu cum vom ajunge la Bădiceni.

Dar caii voinici şi obişnuiţi cu asemenea drumuri, s'opintiră şi scoaseră căruţa.

— Dea, Mălina, îndemnă vizitiul şi în urma noastră glodul împroşca zarea. Din pasul cailor nu era chip să eşim. Glodul se prindea de roţi, împiedica spiţele, se lipia de apărători şi la fiecare îndemn al cailor stropi săriau muruindu-ne faţa şi straele.

Prin dreptul pădurii Mălăciuni am auzit ţârâit subţire de stigleţi şi revenială de muguri adie din adâncurile adăpostite. Se'ncrucişau păsările ca nişte mici suveici, jucându-se în soarele după amezei. Intunecase când am intrat în Bădiceni, măreţ sat de răzăşi, reşedinţă de voloste şi poştă de cai. Am tras la Iacob Bulat. Răzăşul nu mă pofti în casă până dumneaei *cucoana*, nu se găti ca de sărbători.

Indată un tânăr nalt, secretarul volostei, veni să raporteze că a sosit un călăreţ dela Otace, cu veşti rele.

— Iţi îngădui dumneavoastră să intre.

Un sdrahon, într'o burcă udă încă, intră, umplând casa.

— Să trăiţi. Am o scrisoare pentru Prefectură.

Preşedintele volostei Otaci, Petre Cozodaev, înştiinţă că locuitorii satelor de pe mal iar se mişcă.

— Ce-i pe la voi, măi flăcăule?

— Ci să cie? Bat tunurile într'una. Se văd în Moghilău, moscali călări. S'audi că hatmanul Mahno se îndreaptă spre Nistru. Poate c'are de gând să şi-l treacă.

— Dar ţăranii ce spun?

— Ci să spue? Di când cu întâmplarea aceia cu Poetaş, poţi să mai ai încredere în ei?

—Bine. Ai să rămâi până mâine. Mergem împreună. Dumneata,

Iacob Grigorovici, ai să fii bun să dai ordin la poșta de cai ca desdedimineață să fie trăsura aici.

— Să nu duceți grija asta. Amu îți fi bun și-ți pofti să vă spălați.

După ce m'am făcut om, o femee, tânără încă, îmbrăcată orășenește, mă pofti într'o comnătă mică, unde așezase masa.

A doua zi, când soarele ridicase de după depărtări o muche din pleoapa lui de aur, am pornit la drum. Era destul de răcoare și glodul amorțit de frig se încleia de roți și atârna lostopane cât un țuhal plin. Mai mult la pas, abia pe la amiază am ajuns la ratușul Niorcanilor. Răzbătusem 15 km. în jumătate de zi. Când ne-am oprit, s'auziau rare glasuri de tun, dovedind apropierea Nistrului. O foame sălbatică m'a îndemnat înăuntru. Am găsit niște brânză iute și niște Calbasa, — salam rămas din vremuri și care mi s'a părut tare bun. Domnu Avrum, cercetându-mă numai cu un ochi, vedeam că dorește tare mult să știe cu cine are de-aface. Am căutat să aflu ce se mai aude pe la Nistru și domnu Avrum pricepu că trebue să fiu un nacialnic.

— Dar ceva de băut n'ai?

— Să poati, un rachiu, un pahar de zubrovcă, un vin...

— Și ai să fii bun, să duci și vizitiului afară?

— După cum hotărîți.

Pe urmă, nu trecu mult și domnu Avrum se înfățișă c'o farfurie cu friptură de gâscă și niște dulciuri, după care am înțeles că aflase cine sunt. Se vedea, după cum aștepta, că are ceva pe suflet.

— Dumneavoastră trebue să știți că noi nu țânim crâșmă. Da-așa pintru un nacialnic ca dumneavoastră să găsăști un pahar de vin.

— Lasă, domnule Avrum, nu duce grijă, eu nu-s de acei ce încheie protocoale. Îți mulțumesc că m'ai servit și poate îi fi bun să mai găsești un pahar de vin.

După ce și caii terminară porția lor, după o înțelegere cu tovarășul meu de drum, la care luă parte și domnu Avrum, am hotărît să lăsăm deoparte Otacii și s'o luăm prin Samoleuca la Rughi, spre Nistru. Prin sat abia puteam răzbate prin drumul frământat. Ochiuri de apă cufundau căruța până'n coș, spălând roatele ca să intre într'altă mocirlă.

Veniau dinspre Nistru adieri calde și icniri înădușite de tunuri. Pe câmp, pe haturi, mijia colțul ierbei. Soarele măcina pulbere, cernând-o pe zări luminoase.

Când am ajuns în Samoleuca, la casa obștei nu era nime. Am așteptat mult până apăru un omulean, cuprins de spaimă de par'că s'ar fi petrecut ceva rău cu el.

— Să trăiți... Eu sunt primaru...

Am aflat dela domnu primar c'a fost o leacă de frământare 'n sat când bătălia de dincolo s'apropiase eri de hotar. De azi dimineață bătălia s'a'ndepărtat în jos, spre Balta. Și oamenii s'au mai liniștit.

— Da de-aici până la Rughi îi departe?

— Apui departe nu-i... o fi v'o câteva *vrâste*, da' drumu-i strașnic de rău.

— Eu socotesc c'om răzbate.

— Di răzbătut îți răzbate, dar are să trebuiască să mâneți pi noapti, că nu-ți dovedi pân' la Otaci.

Am coborît un drum de iad, lăsând ascunsă'n pădure, mânăstirea, am urcat cu greu și dese opriri să se răsufle caii, un deal vrâstat cu șănțurele prin care tremurau, crețe, izbucniri de ape, am ascultat cunoscute sudălmi de *iamcic* mânios pe cai și'n asfințit, sub cea din urmă aurită urzială, am intrat în Rughi, sat de răzăși și de mazâli.

Primarul din Samoleuca trimisese veste că vin și-acum un călăreț ne eși să ne arăte drumul. In ograda casei de obște și'n drum, mare adunare de oameni. Imbrăcați în haine negre, lungi, cu pălării tari, purtând cravate și galoși cu turetci, gospodarii păreau orășeni gătiți de nuntă.

Un om 'nalt, în redingotă strânsă pe trup, mă'ntâmpină cu pâine și sare. Vorbia rar, trăgând par'că cuvintele.

— Eri tunurile băteau până'n Nistru. Se vedeau călăreții venind spre mal. Spre sară șuerau gloanțele. Ne-așteptam să vedem moscalii trecând la noi.

— Cum să treacă dac'o pornit Nistrul? întreb mirat.

— Nouă nu ne era de cei care-or să treacă și câți or să treacă; ne era de *boseacii* de pe la noi, s'amestecă în vorbă un răzăș bătrân. Că noi n'am uitat cum a fost omorît Generalu' Poetaș.

— Acum primejdia s'a dus în jos, n'are de ce să vă fie teamă.

— Așa e, *ucrainții* s'au depărtat dar boseacii au rămas la noi, glăsui un altul.

Primarul făcu semn că avea să vorbiască. Sătenii înțepeniră ca'n fața unei porunci.

— In numele comunei, rugăm pe măria voastră să ne trimiteți mai mulți soldați. Noi suntem oameni liniștiți, mulțumiți cu noua stăpânire și dorim să ne vedem în pace de nevoile noastre. Dac'am avea noi arme, nu ne-am mai teme. Așa, să vă spunem curat, stăm cu grija'n spate. Eri când băteau tunurile, veniau svonuri că *haidamacii* din satele de sus, să bucurau și să pregătiau. Că ei au și arme și tot ce le trebue.

Din mulțime, un bătrân își făcea loc să iasă'n față.

— Ia'n faceți loc pentru Căpitan Ilarion. Poate vrei să spui și dumneata ceva, căpitan Ilarioane? întrebă primarul.

— V'am ascultat ce-ați spus și eu chitesc că sântem înțăleși. Rămâne ori să ne dea pușți, ori să ne trimită soldați. Dacă rămâne vorba să ne apărăm noi, ne-am apăra, că doar pentru apărare au fost adusi părinții noștri aici cu sute de ani în urmă. Câți n'au venit în atâția ani pisti noi? Au venit mulți și s'au întors puțâni. Noi am rămas pi loc, cum îi copacu ce-a prins rădăcini. Numai c'am vrea să știm cum ne apărăm și față de cini. Că pe acei de peste Nistru să cheamă că-i știm. Dar eu nu de ei duc grija. Eu mă tem de acei din coasta noastră, ca vorba ceia: păzește-mă Doamne de prieteni, că de dușmani mă păzesc eu sângur. Și-i mare lucru să te trezești într'o noapte c'un pojar? Eu unu, iaca de-aiștea mă tem.

Moșneagul era îmbrăcat la fel cu ceilalți, numai că purta cușmă. Avea musteți groase, albe și sub sprâncene dese ochi vii, glăsuitori. Să fi trecut de 70 de ani; purta bătrânețele cu sprinteneala unui tânăr. Vorba lui socotită, mi-a plăcut.

— Cum te cheamă pe dumneata, mă rog?

— Ilarion Ruga, fost căpitan de mazâli.

— Bine, căpitan Ilarioane, eu vă spun să nu purtaţi grijă. Voiu lua toate măsurile. Ai mare dreptate în cele ce-ai spus şi iacă de-aceia am venit pe la dumneavoastră ca să stăm de vorbă şi să socotim ce-i de făcut.

— Vă foarte mulţămim. Noi când ne-a venit vestea dela Samoleuca nici nu ne vinea să credem că veniţi pe o aşa vreme. Pe la noi nacialnicii nu s'abat nici în timpul verii.

Cu vorba'n drum, muri soarele. Inserarea cădea tulbure. Sătenii de pe lături se'mprăştiară. Rămaserăm câţiva sub şfichiurile vântului venit de peste Nistru.

— Noi mai avem vreme şi mâne să mai vorbim, începu Ilarion Ruga, d'amu să ne'ngrijim de oaspele care-o venit.

— Am eu grijă, căpitane Ilarioane, răspunse primarul.

— Ba, să mă erţi, domnule primar, eu l-oiu ruga pe domnu prefect, fiin'că eu am început vorba să poftească la mine. L-oiu găzdui cum o da Dumnezău, iar dumneata, să nu te superi, îi avea grijă di cai şi di om şi apoi îi pofti şi dumneata pân' la noi...

Căpitanul de mazâli sta aproape. Deşi se lăsase întunericul, am putut vedea o gospodărie de chiabur şi-o casă c'un cerdac lung pe care te urcai pe scări de piatră. M'am desbrăcat într'o odaie mare gătită'n *războae* vechi, c'un părete plin de icoane şi cu mobilă deosebită.

— Iţi pofti dumneavoastră dincolo, c'aici îi cam frig.

In cealaltă cameră era cald şi mirosia plăcut a sobă înfierbântată. Ardea la icoane candela sub perdele de borangic, între stive de busuioc. Era curat, ca 'ntr'o biserică şi pe patul lung scoarţe vechi înfloriau câmpuri de urzală.

— Dumnavoastră ni-ţi ierta, dă, ca la ţară şi ca'n vremurile astea grele.

— Mă rog, căpitane Ilarioane, să nu te osteneşti pentru mine şi să fii bun să stai aici şi să mai sfătuim.

— Să mă ertaţi puţin să mă duc să văd numai ce-mi face cucoana s'apoi sânt al dumneavoastră.

Mazâlu se'ntoarse numai decât şi-şi deslegă limba. Veni şi primarul. Dar numai bătrânul avea rând la vorbă. Am aflat dela dânsul cum primăvara lui 1918 a venit cu bucurie şi cu mare nădejde. Şi cum după ce s'au retras polonezii, sosiră ai noştri.

— Chiar în întâia noapte când au sosit soldaţii români, a mas la mine un sărjânt. Era din ţinutul Vasluiului, de-acolo de unde după cum ştim din strămoşi, am fost aduşi şi noi aici. Şi atâta bucurie mi-a adus muscalu ceala, c'am petrecut două zile într'una cu el.

— Aşa-i, întări primarul, era un ostaş tare cumsecade şi se trăgea şi el din mazâli.

Am tăinuit şi noi un răstimp, apoi am fost poftiţi în *stolovae*, unde era întinsă masa.

— Iaca să fiţi buni să vă *znacomesc* cu nevastă-me, Irina.

O bătrânică mărunţă îmi întinse mâna şi mă'ndemnă să iau loc la masă.

— Poftim şi-ţi *zăcuşi* şi ni-ţi erta că nu sântem pregătiţi pentru aşa feţe...

Masa era încărcată cu străchini cu *siliotci*—scrumbii, făcute cu cea-

pă, oţet şi oloi mult, cu muşchi afumat şi răcituri. Au mai venit sărmăluţe grase şi friptură şi nişte ciuperci murate şi aromite cu usturoi. Bătrânica descoperi şi nişte plăcinte şi cu fiecare îndemn se ruga s'o iertăm că nu-i pregătită. Căpitanul Ilarion aduse şi o sticlă cu rachiu făcută cu mirodenii. La vin a fost o leacă de încurcală, dacă să bem alb sau de cel roş. La urmă a rămas după voia căpitanului: să'ncepem cu alb.

— Atunci, căpitane Ilarioane, însamnă c'o să sfârşim cu roşu?

— După cum şi să cuveni, întări moşneagul, trecând, scurt, cu stânga peste musteţi.

Am cinstit noi până 'ntr'un târziu. Ilarion Ruga şi-a adus aminte din tinereţe, de necazuri şi supărări, de stăpâni răi şi de nacialnici cu altă limbă. Ne-a povestit amintirile rămase din străini şi l-am văzut ştergânâdu-şi ochii şi tuşind uşor ca să nu-i pricepem slăbiciunea.

Vestiseră cucoşii miezul nopţii şi bătrânul mazâl tot povestea. Târziu, după ce am mai golit câteva pahare, mă pofti la odihnă.

In odaia cea mare se făcuse cald şi un pat curat mă îndeamnă să nu întârzii.

— Nu v'a fi frig oare?

— Nu, căpitane, e cum îi mai plăcut.

— Atunci odihnă bună şi Dumnezeu cu noi.

Am găsit sub măsuţa de sub icoane nişte ceasloave vechi şi-am început să le răsfoesc. Tocmai citiam un scris cu chirilice de mână, când auzii ciocănituri în uşă.

— Mă veţi erta că nu vă las să dormiţi, dar am o durere pe suflet şi trebue s'o spovăduesc.

Da dumneavoastră îţi ci obosât şi eu nu vă las cu necazurile mele.

— Ce s'a întâmplat, căpitane? Vorbeşte. Stai şi vorbeşte te rog.

— Eu, cât a stat primarul, n'am putut să vă spun: Primarul nostru îi un om care nu prea înţelege multe. Nici nu-i din sat de la noi, el îi *măritat* aici. De-aceia am tăcut cât a fost el.

— Poate iar cu grija dumitale, cu bolşevicii.

Mazâlu smunci de musteţi, tuşi scurt şi mă privi adânc. Apoi răspunse, aducându-şi parc'aminte că l-am întrebat.

— Aţi gâcit. Dar cum v'am mai spus, eu nu mi-i di cei di dincolo, ci di cei de-aici. Sânt mulţi care atâta aşteaptă...

Bătrânul tăcu. Cum sta lângă uşă, sub lumina slabă a lămpii, părea un stejar nins. Rămase cu mânile încleştate, cu ochii săgetaţi la mine.

Vorbi deodată, ca într'aiurea.

— Eu am o comoară, domnule, am o comoară şi mă tem s'o ţân în casă.

M'am uitat la el, îngrijorat. Am crezut că rătăceşte.

— Mă rog să credeţi că-mi dau sama ce spun. Da, am o comoară. Am o comoară şi am să vă rog să fiţi atât di bun, să mi-o păstraţi pân' s'or linişti lucrurile. Pi urmă mi-ţi înapoia-o.

Bojbăi sub haine şi scoase un sul.

— Pe lângă pământ ni-a rămas şi asta de la strămoşi. Să-mi daţi voe să vă mai spun că noi am fost aduşi aici la hotar di Ştefan Voevod.

Strămoşu-meu a fost dregător sub Ştefan.

Trebue să fi fost un om amarnic, un *gheroi*, dacă a fost aşezat

aici la hotar şi i s'a dat pământ după cum se spune, în întindere cât a putut să fugă un cal într'o zi, în lung şi în lat.

Despături sulul şi-mi întinse un pergament de care atârna o pecete grea, de ceară, cu marca Moldovei întipărită.

— Ia'n vedeţi dumneavoastră, ci spune aici? Îi cu slovă vechi.

Era o scriere frumoasă, cu cerdacuri. Cerneala neagră încă strălucea pe pergamentul cenuşiu. M'am apropiat de lampă şi cu greu, ajutat de mazâl, am putut descifra:

«7003, Ghenarie 18. Io Ştefan Voevoda. Iată că domnia mea m'am milostivit ş'am dat ş'am miluit pre sluga noastră Ioan Ruga.

— Un strămoş de al meu, şopti mazâlul, dela el se trage şi satu Rughi.

Literile cu înfloriturі mă împiedicară să citesc multe rânduri.

«Să-i fie lui dela domnia mea uric, lui şi ficiorilor lui şi a tot neamului lui. Şi spre aceasta iaste credinţa domniei meale mai sus numit, Ştefan Vodă şi credinţa a pre iubiţii fii domniei meale Alexandru şi Bogdan-Vlad şi credinţa a boiarilor noştri anume: Tăutul vel logofăt Duma părcălabul, Boldur vel vornic, Hrăman i Ştefan i Muşat, i Teodor părcălab de Hotin, Micota, părcălab de Neamţu, Ciartoroşevschii, Şendre, părcălab de Novograd, Clănău vel spatar, Isac vel vistiernic, Cremie vel postelnic, Moghilă, vel paharnic, Fruntеş statnic, Petrica comis»...

N'am mai putut citi. Literile se pierdeau în înfloriturі şi dovediau o mână meşteră.

Mazălu Ilarion Ruga păşi încet spre icoane şi aprinse candela. A rămas acolo, sub şirul de sfinţi, ca'n faţa unui altar. Şi după ce făcu cruce, îmi întinse documentul. Acum nu s'a mai putut stăpâni. Pe obrajii, smochiniţi de ani, şuruiau lacrimile. Şi în casă era o linişte ţesută parcă din vremuri, mângâiată de plâns şi de sfârâitul de gâză al candelei.

D. Iov

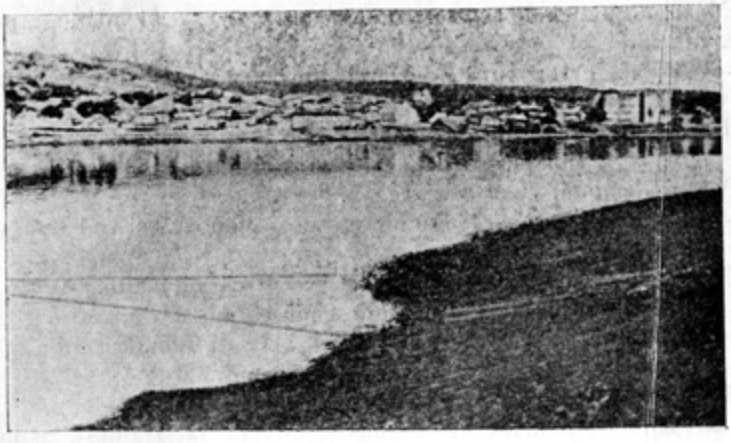

Soroca

APELE VIEȚII

Dela o vreme's tăcute și întunecate,
Valul saltă lin par'că n'ar sălta.
Un veșted prun stă 'n piepturi: inima,
Când numeri zării, singur, cele din urmă-agate.

Pe malul știrb și ziua și clipa se despică.
Apun pe necuprinsu-oglinzilor
— Ca două aripi lungi lovite'n sbor —
Lopețile : valul le bea, valul le ridică.

Și curg și tot curg, tot mai verzui și tot mai grele,
Printre duminici fără dimineți ;
Le taie-un depărtat svon de înghet,
Salcâmii le mângâie cu umbră și cu jele.

Rămân în urmă iedera, mâini calde, vioara
Și plânsul busuiocului uscat.
Sub cerul tot mai jos și înnorat
Apele curg, spre alba limpezire, cu seara...

Teodor Al. Munteanu

MELODIE

De-aici înainte, amintirile ce mai pot însemna, decât
Flăcări printre care neliniștile gândului tot mai joacă
A pustiire și urât...
Oarbă, lângă mine viața stă iarăș,
Cum ar auzi dorul nimănui, din lut și minune,
Inchipuindu-și tovarăș...

De-aci înainte, iubirile ce mai pot însemna, decât
Pe din afară învățate cântece ale blestemului
De pretutindeni pogorît...
Singurătatea, lângă mine iar înalță tăceri cuvântului,
Gârbovindu-mă,
Ca pe un arbore mincinoasa desmierdare a vântului...

De-aici înainte, uitările — (dragul meu, îți vine atât de greu
Să ierți ?...) —
Nu mai pot însemna decât nedeschise atlasuri cu albastre
coperți...

Renunţările, doar, îşi mai trec nălucirile de mine aproape,
Aşa cum — odinioară — freamătul de pământuri şi ape...
(Mi se părea numai, însă de-ajuns îmi era,
Pentru dragostea ta şi a mea...)

Alte clipe se 'ntorc. Alte primăveri.
(Ivirea mea la ce bun să le-o mai ceri ?)

...Lăuntrici paşi mă petrec spre cristaline tăceri.

Coca Farago

O R A S U L A M I N T I R I I

Uliţe goale ca după-o serbare.
Fierul porţilor plânge rugină.
Printre ziduri negre de veac
vânt veşted suspină
uitare...

Seculare turnuri, strigându-se, — arare,
se-afundă
în pâcla scundă
a tristeţii lor fără leac...

Gândurile tac.
Tăcerea chiamă trecut de lumină...

Am fost şi la casa ta de altcând.
Nimeni nu clinti perdelele lăsate.
Numai ierburile se plecară, oftând,
şi florile erau ofilite toate, toate...

George Voevidca

E L E G I E I N G E R U L U I M E U

Tristul meu înger, acum, de veghe şi slavă
Intinsul tău svon, aici, pretutindenea
E-o calmă tăcere 'ntr'o cerească dumbravă
In care pătrunde, pururea, o stea.

Tristul meu înger, noaptea ce stăm împreună
N'auzi de unde vine şi încotro se duce
Cântecul acela de taină pe sub lună,
Pe care-l ud cu lacrimi să nu se usuce ?

Tristul meu înger şi prieten, unde e azi
Pruncia mea toată, cu nopţile albastre ?
E poate-o frântură de cer, prin cetini de brazi,
Ce rareori coboară pe frunţile noastre ?

Tristul meu înger, neobosit pelerin,
Seacă din nou apele aceluiaş izvor;
Eşti umbra mea fugară şi aştepţi să vin
Cu noaptea ce 'ntârzie la tine în pridvor.

Tristul meu înger, pribegia ta a rămas
Foşnire uitată a nevăzutelor strune.
Nimeni nu va şti îndelungatul popas
Când luna în ultima grotă apune.

Tristul meu înger, desfrunzirea deasă acum
Din cerul unor vremuri ce dau roade mereu
E largul nostru ecou ce ne opreşte 'n drum
Şi tainele nespuse ce ne apasă greu.

Ovid Caledoniu

MOARTEA AMANTEI

Şi mâinile acestea ce-or să se facă oare
Când peste ele bulgări de besnă or să cadă ?
Doar n'au ştiut, în vieaţă, decât, tremurătoare,
Să-mi pue peste umeri ghirlande de zăpadă.

Tu, inimă stingheră şi tristă, peste noapte
Cui ai să-i ceri, de-acuma, durerea să-ţi aline,
Când orice bucurie, ca fructele prea coapte,
Va răsuna cu sgomot, căzând pe lângă tine ?

George Vaida

GREU E SI-APROAPE RODUL

Greu e şi-aproape rodul, înclină
crengile toate, iar pomul
umilit ispăşeşte
zilele verii şi-albina-i
zumzâie vrednică, viespea
sveltă-i roade prinosul
toamnei şi toate-s
dulci ca lumina
zorilor, mare, târzie.

Iară pe dealuri
via şi-adună
visul şi o rugină-s
frunzele nucului, însă
ţarca şi omul
le ocolesc ca pândarii.

Singură creşte
numai înalta
floare a soarelui, faţa
ei o întoarce
după orele zilei
până albastră
urcă spre ceruri
clare cucuta
fumului, plopii 'n
straie de negură 'mbracă şi arde
numai dovleacul de jarul
după-amiezii. Salcâmii
tremură 'n larma
vrabiei gureşe, iară
câmpul se 'ntinde
calme plocate 'n colină.

O, pe aice
nu vom mai fi şi acuma 'n
cuget ne doare tăcuta
clipă-a plecării, dar toate
dor şi mai mare-i
numai ceasul vieţii.

Traian Chelariu

P R I V E L I Ş T I

Las ochii să străbată printre gene
Adâncuri ninse'n pulbere de soare,
Când înserarea tremură 'n fuioare,
Ţesând o pânză 'n larguri, prin poene.

Încremenirea liniştei codrene
Văsleşte 'n gol pe unde de răcoare,
Când ceaţa 'n trâmbe urcă din ponoare
Înmlădiind tulpini de sânziene.

Văzduhul fierbe 'n haină viorie
Şi, scuturându-şi spuza'n ierburi dese,
S'abate spre-alte căi truditul faur.

Şi-odată cu luceferii purcese,
Coboară flamuri negre din tărie
Şi flutură pe fire lungi de aur.

Al. Iacobescu

CONȘTIINȚA LA WILLIAM JAMES

Dintre multiplele preocupări și probleme, în cari gândirea filosofică și-a frământat, de la început și până astăzi necontenit, obiectul său complex și dificil, problema cunoașterii, chiar atunci când ne apare ca latentă, prin însăș natura ei, a știut să le primeze sau să le determine în chip hotărîtor și evident pe celelalte. Raportul dintre un subiect sau eu cunoscător și un obiect exterior acestuia,—raport care constitue cunoștința, — este cel care stă necontenit la baza orientării noastre, teoretice și practice, planând indiscutabil asupra realității a cărei sesizare în sine constitue o tendință ideală omenească. — Obiectul exterior devine cunoscut, nu în chip total, absolut, ci în măsura în care se adecvează subiectului cunoscător, care îl receptează, dar și îl modifică în acelaș timp.

In tendința, însă, de a cunoaște pe cât posibil mai mult adevărata natură a obiectului, diferitele soluționări și delimitări, cari s'au dat acestei probleme, au pornit aproape în întregime din considerații referitoare la subiectul cunoscător. Subiectul cunoscător, plasat în sufletul omenesc, a atras preocupările epistemologice, adică de cunoaștere, întorcându-le către ele însele și — ca atare — asupra sufletului. Astfel, preocupările de teoria cunoașterii, mai ales cele mderne, au dus în chip necesar la cele asupra sufletului, la preocupările psihologice.

Se vede prin aceste considerații, că, genetic, psihologia pornește din teoria cunoașterii, la baza căreia, însă, se plasează funcțional. Despicarea subiectului cunoscător de diferiți filosofi în funcții luate ca surse de cunoaștere începe să păstreze tot mai mult un fundament de ordin psihologic.

Dacă vom trece peste preocupările biologice ale lui Aristotel și cele pneumatologice ale lui Galenus, pe cari le socoteau ca psihologice oarecum, constatăm pe pragul filosofiei moderne, în preocupările de teoria cunoașterii, apariția conștiinței, care va forma apanajul și obiectul psihologiei mai târziu. Descartes, în Franța, și J. Locke, după Bacon, în sânul filosofiei engleze, precizează cele două curente mari epistemologice, din filosofia modernă: raționalismul și empirismul. După Descartes, izvorul cunoștinței adevărate stă în rațiune, în cugetarea noastră din care face un principiu al certitudinii existenței. Sufletul e considerat de Descartes tot ca o substanță, dar al cărei atribut nu este întinderea, ci cugetarea. Conștiința noastră e cugetătoare și total diferită de lumea materială. — Faptele sufletești, ale conștiinței, sunt astfel lipsite de spațialitate, de materialitate și se împărtășesc din atributul cugetării.

De cealaltă parte, John Locke plasează izvorul cunoașterii noastre în simțuri. Tot ce cunoaștem, ne vine pe calea simțurilor, din experiență,

atât pe calea experienței externe, senzația, cât și a celei interne, reflexia. Nimic nu există în intelectul nostru, fără ca să fi fost mai înainte în simțuri, e afirmația de bază a «Incercărilor asupra intelectului omenesc». Conștiința omului, înainte de experiență, e comparabilă cu o «tabula rasa», pe care aceasta vine și imprimă direct din afară, ideile simple, față de cari conștiința noastră se prezintă într'o atitudine pasivă, receptică. Dar, mai departe, ideile simple constitue materialul, cu ajutorul căruia conștiința noastră se relevă și ca activă, formând din ele, prin combinație, sau prin asociație, ideile complexe, ideile de raporturi sau ideile abstracte. E de reținut faptul că aceste idei simple, așa cum le concepe Locke, par asemeni unor elemente atomice, iar asocierea lor e mai mult o construcție mecanică, dând pe cele complexe, lucru față de care va reacționa cu mult mai târziu W. James și apoi Bergson. Mai avem de remarcat deasemeni faptul, că dacă, așa cum înțelegea conștiința Descartes, ea mai păstra încă prejudicii serioase, Locke încearcă pe cât posibil să o descătușeze de ele, să o treacă sub priza considerațiilor de ordin într'adevăr psihologic. De aceea găsim încă, până la James, în preocupările de psihologie chiar ale marilor spirite din veacul al XIX-lea, ca J. St. Mill, Al. Bain, Spencer și alții, influența lui Locke, teoria asociaționistă.

Din desvoltarea filosofiei după Descartes și Locke, adică din continuarea celor două curente de teoria cunoașterii raționalismul și empirismul, până la Kant, mai pot fi spicuite încă multe afirmații noi importante pentru psihologie, grefate însă în cea mai mare parte pe concepția lui Locke.

Cu toate că preocupărilor lui Kant li-se contestă de obiceiu contactul prea strâns cu sfera psihologiei, totuș, voi căuta, potrivit intențiunii pe care am postulat-o încă de la început, să insist puțin și asupra conștiinței la Kant. Kant e, indiscutabil, cel mai marcant reprezentant al teoriei cunoașterii. El încearcă să sintetizeze cele două curente opuse în esență: raționalismul și empirismul. Concluziile metodei sale critice duc la separare a două lumi diferite, în ce privește cunoștința. Avem o lume a numenului, a lucrului în sine sau a adevăratei realități, pe care mintea noastră o presupune în chip necesar, dar care rămâne peste posibilitățile noastre de cunoaștere, de oarece cuprinderea experienței omenești asupra ei este total esclusă. Avem, totuși, și o a doua lume, cea a fenomenelor sau a aparenței, care, fiind lumea experienței noastre, este în acelaș timp și lumea în care putem cunoaște.

Această lume ia naștere din contactul primei lumi, cea a lucrului în sine, a adevăratei realități, cu conștiința noastră, pe care o afectează. Potrivit celor două curente de mai sus, Kant împarte la rândul său și conștiința noastră în două: avem întâi o conștiință pură, un domeniu al rațiunii pure, fără amestec cu determinantele lumii sensibile, ale experienței și a doua conștiință, opusă primei, care stă, din contră, în strâns raport cu lumea sensibilă, cu experiența. Din conlucrarea acestor două conștiințe provine cunoștința.

Am ținut, însă, să instit asupra modului în care concepe Kant conștiința pentru faptul că el așează în conștiința pură, în domeniul rațiunii pure, resortul practic al faptelor noastre morale. In această conștiință

pură, şi nu în cea empirică, plasează Kant conştiinţa căreia noi îi zicem morală, iar modul în care a delimitat personalitatea şi caracterul, ca o înfrângere a conştiinţei empirice de către cea pură, a tentaţiilor simţurilor prin legile raţiunii, nu a fost dezis, ci din contră, de acord şi larg evidenţiat cu preocupările pedagogilor şi psihologilor de mai târziu.

Cu toate că scindarea propusă de Kant în conştiinţă are un fundament nu psihologic propriu zis, ci epistemologic, adică e determinat de modul nostru de a cunoaşte, găseşte totuşi evident sprijin din partea psihologiei. Scindarea aceasta nu o vom mai găsi la Spencer, la James şi alţii. Evoluţionismul lui Spencer [1] şterge diferenţa de fond dintre raţiune, instinct şi acţiune reflexă; ele nu sunt decât moduri diverse de activitate interioară cari se pierd unul într'altul prin degradări insensibile. Spiritul e unul şi procedează la fel dela simpla aprehenziune a două senzaţii succesive şi până la cele mai înalte probleme de matematică. — Spencer priveşte conştiinţa în evoluţia ei biologică, sau mai bine zis în ridicarea vieţii dela formele sale inferioare la cele superioare, socotind de asemeni ca foarte uşoară diferenţierea dintre viaţa fizică şi cea psihică [2]. Priveşte viaţa ca un ansamblu de schimbări interne ale unui organism, pornite ca un răspuns la cele ale mediului extern şi în scopul de a echilibra şi face posibilă continuarea acestui organism. In lupta pentru adecvare, pentru adaptare a organismului la condiţiile externe, conştiinţa apare şi ea tot ca o funcţiune de adaptare sau mai bine zis de coordonare a schimbărilor interne în vederea adecvării la cele externe. Dar, în timp ce schimbările din mediul extern ca şi cele din organism se produc simultan, sunt coexistente, cele din conştiinţă sunt succesive, în primul caz fiind posibile condiţionările spaţiale, în cel al conştiinţei, însă numai cele temporale. Deosebirea, deci dintre fiziologie şi psihologie e că, pe când prima se ocupă cu fenomene simultane, cea de a doua se ocupă cu fenomene succesive. Rolul conştiinţei este de a transforma coexistenţele în secvenţe, şi de a adecva în acelaşi timp secvenţele interne la coexistenţele externe. Prin inteligenţă, conştiinţa încearcă să adecveze schimbările interne la schimbări nu numai circonvecine, ci cât mai depărtate în timp şi spaţiu. Inteligenţa apare în conştiinţă într'un moment în care complexitatea stărilor de conştiinţă corespunzând la complexităţile mediului extern e considerabilă [3]. — Mai departe Spencer recunoaşte că multe din transformările interne, provenite din contactul repetat al experienţei noastre cu lucrurile externe, se pot fixa şi continua hereditar în sânul speciei sau al rasei.

Fiecare din noi aduce cu sine, născându-se, o constituţie mentală determinată; posesiunile actuale ale indivizilor sunt achiziţii ale rasei, un capital transmis şi crescut din generaţie în generaţie. E un răspuns la aşa numitul apriorism sau la consideraţiile în ce priveşte raţiunea pură la Kant.

Evoluţionismul lui Spencer — ni se pare — a fi doctrina cea

[1] **Herbert Spencer:** Principes de psychologie, vol. I şi II (în l. franceză de **Th. Ribot** şi **A. Espinas**), Paris, F. Alcan, 1892.

[2] **H. Spencer,** op. cit., I, p. 418.

[3] **H. Spencer,** op. cit. vol. I, p. 415—454 (I. Natura inteligenţei; II. Legea inteligenţei; III. Desvoltarea inteligenţei).

mai apropiată de concepţia lui James asupra conştiinţei, natural, făcând abstracţie de laturile specifice de deosebire. O aceeaş continuitate pare că vrea să stabilească în domeniul vieţii sufleteşti atât una cât şi cealaltă din aceste două concepţii, mijloacele lor, însă, nefiind aceleaşi în întregime.

Concepţia lui James asupra conştiinţei a reuşit pe drept cuvânt să se înscrie în panteonul psihologiei clasice.

Când am semnalat dicotomia sub care privea Kant conştiinţa, am spus în acelaşi timp că el, alături de rolul cognitiv, îi mai atribuia şi pe cel practic, vorbind de o raţiune pură practică, în determinările sale de ordin moral. — Deasemeni, atât Spencer, cât şi James, atribue conştiinţei şi funcţiunea de cunoaştere, dar şi pe cea de acţiune în general. Se desprind din sânul conştiinţei atât preocupările intelectuale teoretice, pure, fără ca totuş să existe un spiprit pur — cum credea psihologia raţională —, cât şi preocupările practice, pragmatice. Pe această de a doua funcţiune a conştiinţei grefează James aşa numitul său pragmatism.

Concepţia sa asupra conştiinţei, James nu o exprimă propriu zis într'o definiţie, ci încearcă să o prindă sub o metaforă.

In «Precis-ul» său de psihologie, el ne vorbeşte de un curent al conştiinţei. Din toate faptele pe cari ni le prezintă viaţa interioară, primul şi cel mai concret e că stările de conştiinţă se scurg înaintând şi succedându-se necontenit [4]. In stare de veghe şi de somn adeseori fiecare din noi are conştiinţă despre sine şi această conştiinţă e ca un fluviu, ca o succesiune de stări de conştiinţă, de fluxuri, de valuri, de câmpuri, de cunoştinţă, de senzaţii, dorinţe, voliţiuni, şi altele.

Conştiinţa acestui fluviu de stări de conştiinţă, cari se scurg într'o perfectă continuitate, o avem noi ca un fapt imediat, în momente de introspecţie, nu scindarea lor categorială în entităţi sau elemente psihice, cum susţinuse psihologia lui Locke, Herbart, Mill sau Bain. In locul particulelor psihice elementare sau a «substanţei mentale» — cum crezuseră Spencer şi Taine — găsim în sânul conştiinţei fluditatea continuă şi solidară dintre stările ei.

In capitolul asupra «Conştiinţei» din «Causeries Pédagogiques» [5], James îşi propune să rămână pe domeniul descriptiv al conştiinţei, fără să treacă la cel explicativ, mărturisind ignoranţa în ce priveşte provenienţa câmpurilor succesive ale acesteia ca şi cauza constituţiei sub care ni se prezintă. Aceste câmpuri succesive însoţesc unele din stările creerului nostru, formele lor speciale fiind astfel determinate de experienţele trecute şi de educaţia primită, totuş modul în care creerul şi le însuşeşte ne rămâne ocult, ca şi cel în care educaţia îl modifică pe acesta. A pune din nou la baza acestor efecte esenţa spirituală sau aşa numitul «suflet» cu rolul său regisor în ce priveşte stările cerebrale, conform formelor particulare ale energiei spirituale, — n'ar fi de asemeni o explicaţie. — Trebue deci, să lăsăm la o parte tentativa de ex-

[4] **William James:** Précis de psychologie, în l. franceză de **E. Baudin** şi **G. Bertier.** Paris, Marcel Rivière, 1924, ed. VI, p. 196.

[5] **William James:** Causeries pédagogiques, în l. franceză de **L.-S. Pidoux,** Paris, F. Alcan, 1907, p. 9—15.

plicaţie şi să ne mărginim la descriere, mai ales dacă trebue să afirmăm că nu există o psihologie demnă de a se numi nouă.

Primul fapt general este că avem stări de conştiinţă, iar al doilea că ele sunt întotdeauna complexe în realitate. Sunt închise în ele senzaţii ale corpului nostru sau ale obiectelor externe, amintiri de experienţe trecute, gândiri la obiecte îndepărtate, sentimente de satisfacţie sau nemulţumire, dorinţe, aversiuni şi altele. Toate aceste clase de fapte interioare sunt adeseori simultane în proporţii variabile. Poate să pară uneori că o stare de conştiinţă este o senzaţie pură sau o amintire, etc., dar întotdeauna la marginea ei vom găsi, înconjurând-o, o gândire, o volitiune — o penumbră de emoţiuni sau de senzaţii.

Ca să facă explicit acest lucru, James recurge la expresiunile lui. Loyd Morgan de «obiecte focale» şi «obiecte marginale» [6]. In toate stările de conştiinţă aproape, distingem un punct focal, pe care îl ocupă senzaţiile, gândirile sau amintirile cari ne preocupă în cel mai înalt grad, cele mai mult legate de actualitate, iar în jurul acestui punct central sau focal, se îngrămădesc în formă confuză cele cari ne preocupă mai puţin, ca o penumbră, constituind periferia sau partea marginală a câmpului de conştiinţă. Ascultând un orator, senzaţiile cari provin de la înfăţişarea lui sau de la timbrul vocii sale sunt cele cari ocupă focarul, în timp ce în jurul acestuia, constituind periferia, se strâng gândirile şi sentimentele înlăturate spre a ne lăsa atenţi. Ele nu dispar. Dacă, în momentul în care vorbeşte, introducem un obiect de gândire sau o imagine în atenţia noastră intelectuală, aceasta va ocupa focarul în timp ce senzaţiile din el vor fi răsturnate şi împinse către periferie, către o poziţie marginală, fără să dispară, deci, din conştiinţă, ci fiind slăbite numai ca intensitate. Acest proces însă în care, prin schimbări succesive, câmpurile de conştinţă se transmută unele într'altele se petrece adesea gradual. Se vede uneori focarul rămânând fără alterare, iar periferia transformându-se rapid. Alteori invers. De multe ori se petrec schimbări brusce în întregul câmp al conştiinţei. Astfel, că o descriere adecvată a conştiinţei e destul de grea. — Totuş, putem spune că fiecare stare de conştiinţă prezintă un fel de unitate practică pentru posesorul ei; după care le putem grupa pe cele asemănătoare, obţinând astfel: stări de emoţie, de perplexitate, de senzaţie, de gândire abstractă, de volitiune şi altele.

Oricât de vagă ar fi această descriere a fluviului conştiinţei, James e mulţumit, totuş, de faptul că prin ea se pune în afara amestecului de conjecturi şi ipoteze. Ea îi semnalează în orice caz adevărata realitate a conştiinţei şi-l face să caute o poziţie cât mai distinctă de acea şcoală influentă din psihologie, care, sub înrâurirea lui Locke, făcea din diversele câmpuri ale conştiinţei rezultatul unui număr definit de stări de conştiinţă elementare, asociate mecanic, ca pietrele unui mozaic.

Conştiinţa e un flux continuu, o scurgere de stări de conştiinţă, cari nu sunt separate tranşant una de alta. Postulatele psihologiei sunt două: Avem stări de conştiinţă nestabile; gândiri, sentimente, etc.; ele ne fac să cunoaştem lucruri cari sunt obiecte şi fenomene fizice sau alte

[6] **Causeries pédagogiques**, p. 13.

stări de conștiință. Alături de Spencer, și James plasează conștiința în mediul fizic, de care a o separa înseamnă a o falsifica. Spiritul omenesc și ficicul au evoluat în comun. E punctul de plecare al psihologiei fiziologice. — Condiția imediată a unei stări de conștiință este o activitate determinată de emisferele cerebrale.

Totuș James recunoaște că viața mentală e întâi de toate finalitate, iar studiul fiziologic nu ne poate explica până în fondul ei conștiința. In «Precis-ul» său de psihologie, James distinge patru caractere importante ale conștiinței. Fiecare «stare» tinde să se integreze unei conștiințe personale. Apoi, în orice conștiință personală stările sunt pururi în schimbare; aceasta însă nu însemnează că nici o stare de conștiință nu durează. Dar o stare de conștință odată dispărută nu poate reveni niciodată identică cu ce a fost, de oarece conștiința noastră îmbracă mii de forme succesive. Niciodată un curent aferent n'ar putea să dea de două ori exact acesaș senzație fizică. — Ceeace apare de două ori acelaș e obiectul fizic sau abstract, iar noi suntem înclinați să credem că persistă identic și subiectiv. — Privind senzațiile respective mai de aproape, lucrurile se schimbă în chip evident. Variațiile sensibilității noastre sunt evidente mai ales prin variațiile emoțiilor noastre în fața lucrurilor, în raport cu vârsta și cu dispozițiile organice. Adeseori, ce ne entuziasma altă dată, ne supără în urmă.

De altă parte, o senzație dată corespunde unei activități cerebrale dată; ca această senzație să reapară identică ar trebui și un creer identic celui din prima dată — lucru care e o strictă imposibilitate fiziologică. Orice modificare, oricât de mică, a creerului, atrage după sine o modificare egală a conștiinței, încât nu există o «idee» dotată cu o existență permanentă, care să apară necontenit identică la rampa conștiinței.

In al doilea rând, conștiința e sensibil continuă. Nu prezintă adică, nici rupere, nici diviziune. Nu prezintă timpuri în cari ar fi goală, adică fără posibilități de continuare — nici chiar în timpul somnului. Cu deșteptarea reluăm firul gândurilor întrerupt. Lucrul acesta ne face să vorbim de curentul gândurilor, al conștiinței și al vieții subiective.

Din punctul de vedere al continuității, distingem în conștiință două feluri de stări: unele «substantive» și altele «transitive» [7]. Cele substantive, sunt cele la cari gândirea se oprește, iar cele «transitive» la cari aceasta zboară. Și aceasta pentrucă orice obiect de gândire trece într'o franjă [8] — adică la un obiect nedeterminat. Această franjă, pe care o mai numește și «armonică psihică» o consideră drept conștiința unui «halo» de raporturi cari înconjură imaginea [9].

Al patrulea caracter al conștiinței e cel selectiv [10]; conștiința selecționează necontenit. A gândi, în fond, e a selecționa. Acelaș lucru cu fenomenele de atenție, de deliberare, etc. Noi practicăm intenționat arta de a ignora realmente cea mai mare parte din ceiace se găsește în fața noastră.

[7] **Précis,** op. cit. p. 207.
[8] Idem, p. 211.
[9] Id., ibid., p. 214.
[10] Id., ibid, p. 220.

Simţurile noastre nu sunt decât simple organe de selecţie faţă de haosul infinit. Din ansamblul de mişcări, de vibraţii externe, fiecare organ al nostru, graţie conformaţiei sale terminale, extrage după intenţia noastră pe cele cari devin cauza senzaţiilor proprii. — Din senzaţiile rezultate, atenţia alege pe cele de cari are nevoe şi ignorează pe celelalte. Spiritul alege dintre senzaţiile cari vin dela un obiect individual, pe cele cari reprezintă adevărata natură a acestui obiect. — Mai departe, experienţa noastră e determinată de obiceiurile noastre de atenţie selectivă, după profesie, ocupaţie şi altele. — In sistematizările noastre raţionale găsim deasemeni exprimată puterea selectivă. — In domeniul estetic, ne alegem detaliile, iar în cel moral, actele de calitate morală.

Concepţia lui James asupra conştinţei — datorită continuităţii şi integrităţii oarecum în care ni se prezintă aceasta — a făcut posibilă o intervertire a unui raport cognitiv, plasându-se în acelaş timp ca un punct de tranziţie între evoluţionismul lui Spencer şi cel al lui Bergson. Conştiinţa devine cunoaşterea eului prin starea actuală. Toată viaţa trecută a conştiinţei — şi o parte din cea viitoare — ni se înfăţişază în starea prezentă şi aceasta fără să recurgem neapărat la speculaţiile metafizice ale lui Leibniz. Eul consistă în însăş stările sale şi nu sfârşeşte cu cea precedentă pentru a începe cu cea următoare; el consistă în însăş această succesiune. Trecutul rămâne într'un oarecare fel şi se continuă în prezent, iar prezentul la rândul său în viitor. Conştiinţa dintr'un moment dat este rezumatul totalităţii psihice a fiinţei până în acel moment. Acestea sunt câteva din afirmaţiunile lui Luquet [11] grefate, bine înţeles, mai evident pe concepţia lui Bergson, care porneşte din cea a lui James.

Din lucrarea «Essai sur les données imediates de la consciencee» [12] a lui Bergson, ca şi din celelalte lucrări ale acestui gânditor, ne convingem imediat că el pune concepţia sa asupra conştiinţei pe tema concepţiei lui William James, din care face temeiul unui nou evoluţionism, diferit de cel al lui Spencer.

Bergson remarcă din primul moment imposibilitatea de adecvare justă a termenilor, cu cari operăm intelectual, la fluiditatea realităţii conştiinţei noastre. Aceşti termeni sunt injuste solidificări, provenite din proectarea faptelor noastre de conştiinţă în afară; durata eului nostru, care fuge necontenit, se fixează prin proecţia sa în spaţiul omogen, deasemeni impresiile noastre pururi în schimbare, înfăşurându-se în jurul obiectului exterior, care le cauzează, adoptă conturele precise şi imobilitatea. Această proecţiune a stărilor de conştiinţă în spaţiu influenţează stările însele şi le dă în conştiinţa reflectată o formă nouă pe care apercepţia imediată nu le-ar fi atribuit-o.

Lucrurile, aşa cum le vede Bergson, pornesc din consideraţiile asupra intensităţii stărilor de conştiinţă. El dă intensităţii două sensuri, cari

[11] **G.-H. Luquet:** Idées générales de psychologie, Paris, F. Alcan, 1906; II. Le moi et la durée, p. 7—17; Conclusions, p. 277—288.

[12] **Henri Bergson:** Essai sur les données imédiates de la conscience, Paris, F. Alcan, ed. IX, 1911.

se prezintă adeseori întrepătrunse; vom semnala numai unul din ele, care e şi cel temeinic în acelaş timp şi după care intensitatea e multiplicitatea considerabilă de fapte psihice din sânul stării fundamentale [13]. Dar multiplicitatea stărilor de conştiinţă diferă de cea numerică. Numărul e o colecţie de unităţi, cari sunt în acelaş timp abstracte şi exterioare una alteia, implicând inevitabil perspectiva spaţială. Impeneptrabilitatea materiei nu indică în sine o proprietate a materiei, ci una a numărului : ea subînţelege solidaritatea noţiunilor de număr şi spaţiu [14].

In domeniul conştiinţei însă faptele nu sunt esenţial exterioare unele altora, exterioritatea fiind caracterul propriu al lucrurilor ce ocupă un spaţiu. Devin exterioare numai printr'o desfăşurare în timp considerat ca un mediu omogen. — Senzaţia reprezentativă, privită în sine, este calitate pură; văzută prin întindere devine într'un oarecare sens cantiate şi numai, astfel, poate fi vorba de intensitate. — In domeniul conştiinţei avem durata cu totul pură sau forma pe care o ia succesiunea stărilor noastre de conştiinţă când eul nostru se lasă să trăiască sau mai bine zis când el se abţine de a stabili o separaţie între starea prezentă şi stările anterioare [15]. Stările de conştiinţă ni se prezintă unele într'altele, fără să mai respecte o ordine care ar implica separaţie. Eul interior, care simte şi se pasionează, care decide, deliberează, e o forţă, ale cărei stări şi modificări se pătrund reciproc; succesiunea lor implică fuziune şi organizaţie.

Considerate în ele însile, stările de conştiinţă n'au nici un raport cu cantitatea; ele sunt calitate pură [16].

In legătură cu durata, Bergson critică concepţia spaţiului şi timpului privite ca omogene. Timpul, conceput sub forma unui mediu indefinit şi omogen, n'ar fi decât «fantoma spaţiului, obsedând conştiinţa reflectată» [17], iar la rândul său spaţiul omogen, fără calitate, este în totală divergenţă cu eterogenitatea lucrurilor cari îl compun. — Mai departe, chiar, atât asupra timpului cât şi asupra mişcării, ştiinţa de fapt nu operează decât cu condiţia de a elimina mai întâi elementul esenţial şi calitativ — timpului durata, iar mişcării mobilitatea. Aceasta se petrece natural, în virtutea tendinţei de matematicizare, de punere sub categoria cantităţii, a ştiinţei în general, paralel acelor solidificări ale proecţiunilor conştiinţei în afară.

In ce priveşte organizarea stărilor de conştiinţă, Bergson afirmă libertatea; mecanicismul, care reduce conştiinţa la un epi-fenomen, nu ne poate explica lucrurile; determinismul psihologic, după această concepţie a conştiinţei e deasemeni criticabil. —Conştiinţa pură nu apercepe timpul sub forma unei sume de unităţi de durată; prin sine, ea n'are nici un mijloc şi nici o raţiune de a măsura timpul, iar un sentiment care ar dura de două ori în aceeaşi zi, n'ar mai fi acelaş sentiment, lipsindu-i acestei stări de conştiinţă o mulţime de impresiuni cari sunt

[13] **H. Bergson,** Essai, p. 54.
[14] **Bergson,** op. cit. p. 67.
[15] **Bergson,** op. cit., p. 76.
[16] **Bergson,** op. cit. p. 104.
[17] **Bergson,** op. cit., p. 75.

menite să-l îmbogăţească şi să-i modifice natura. — Numeşte Bergson libertate: raportul eului concret cu actul pe care îl îndeplineşte, raport care rămâne indefinisabil deoarece noi suntem liberi. Act liber nu este nici cel care nu s'ar putea prevedea chiar când i se cunosc de mai înainte toate condiţiile. Actul liber se produce în timpul care curge, nu în cel scurs şi înţelegerea libertăţii ca fapt se îngreuiază prin aceea că se tinde a se găsi duratei aceleaşi atribute ca şi întinderii, a se traduce succesiunea prin simultaneitate, redându-se libertatea într'o limbă în care ea nu este traductibilă [18]. Kant a comis greşala fundamentală, confundând, în loc să distingă esenţial, spaţiul cu timpul.

Decizia liberă emană din sufletul întreg şi actul va fi cu atât mai liber cu cât seria dinamică, adică de determinări voluntare de care se leagă, va tinde să se identifice cu eul fundamental. Durata ca durată şi mişcarea în sine sunt lucruri cari scapă cunoştinţei matematice.

Coexistenţelor externe şi secvenţelor interne, de care ne vorbise Spencer în teoria lui evoluţionistă, concepţia lui Bergson asupra conştiinţei, le dă următoarea corectare: în afara noastră avem exterioritate reciprocă, fără succesiune; înlăuntrul nostru, succesiune, fără exterioritate reciprocă, iar problema libertăţii e născută dintr'o neînţelegere, care contează pentru moderni ca şi sofismele pentru antici, ale Şcoalei eleate, cu izvor în acea confuzie între succesiune şi simultaneitate, între durată şi întindere, între calitate şi cantitate [19].

Această incursiune fugară şi incompletă în sânul concepţiei bergsoniene a reuşit să ne arate într'o mai largă măsură multe din laturile concepţiei lui James, pe cari le-a subliniat, le-a precizat şi le-a promovat apoi, — de altă parte, ea ne arată posibilităţile deschise ale aceleiaşi concepţii către noi contribuţii metafizice, cu cari de altfel, Bergson nu a întârziat să vină.

Meritul concepţiei lui James asupra conştiinţei — şi putem spune: în parte cu cel al concepţiei bergsoniene — e de a fi încercat să tempereze un optimism naiv, care, prin ignorarea, oarecum, la un moment dat a celor două domenii diferite şi-a individualităţii obiectelor lor, îşi închipue că ar putea prinde, în tendinţă, sub priza determinărilor fiziologice, experimentale şi cantitative, fondul specific al vieţii psihice, totalitatea conştiinţei. Asemenea delimitări, rămân însă, circumscrise cel mult suportului material al faptelor de conştiinţă şi proecţiunilor acestora în afară. In miezul acestor fapte delimitările cantitative n'au nici o posibilitate de abordare, acolo domnind calitatea pură. — Adevărata realitate a conştiinţei e o continuă scurgere de stări solidare, e asemeni unui fluviu, pe care nu-l putem concepe niciodată în stagnare şi pe care nu-l putem imobiliza spre a-l studia, fără să-l falsificăm.

Alexandru Ionescu

[18] **Bergson**, op. cit. p. 169.
[19] **Bergson**, op. cit., p. 184.

INCEPUTURILE POETICE ALE LUI DUILIU ZAMFIRESCU

Portretul din față reprezintă pe Duiliu Zamfirescu în vârstă de 18—19 ani. El este reprodus de pe un tablou, necunoscut până acum, executat în ulei de Ștefan Mincu pe la 1877, la Focșani. Dimensiunile lui sunt 46,5/62,5 cm. Se remarcă un neașteptat dar de a surprinde viața. In deosebi gura și privirea sunt realizate în chip fericit. Din punct de vedere tehnic, se relevă execuția părului, bogat, negru, despărțit de o cărare aproape invizibilă la mijlocul capului. Haina este, din cât se poate vedea, un fel de haină de lucru de artist, închisă până sus, dar destul de largă în jurul gâtului ca să se poată vedea legătura cravatei.

Acest tablou este în posesia d-nei Gabriela Mincu din Focșani, căreia îi datorăm omagiul nostru pentru bunăvoința d-sale, cu atât mai mult cu cât în dragostea pentru acest portret și pentru «Duiliu» cu greu s'a lăsat înduplecată să-l încredințeze chiar fiului scriitorului în vederea reproducerii. După indicațiile date de d-nii Steriade și Velisaratu, portretul nu este sfârșit. Numai fața pare cu totul terminată. Cu siguranță, pictorul ar fi sfârșit haina, cu detalile ei, și ar fi revenit asupra urechiei și părului. In ce privește pictorul Ștefan Mincu, el era fratele mamei lui Duiliu Zamfirescu și al celebrului arhitect Ioan Mincu. După studii de specializare la București, el a fost profesor de desen la liceul din Focșani, unde a și murit relativ tânăr, pe la 34 ani.

Prin relevarea acestui portret necunoscut aproape nici familiei până acum, se învederează odată mai mult că dacă din partea tatălui său, ai cărui frați Gheorghe și Dumitru studiaseră la Universitsățile germane în prima jumătate a veacului trecut, ceea ce nu era un lucru tocmai comun, Duiliu Zamfirescu moștenea o sigură tradiție de cultură, din partea mamei sale Sultana, ai cărei frați Ioan, arhitectul, și Ștefan, pictorul mort de tânăr, s'au arătat deosebit de înzestrați, el moștenea înclinarea către artă. Numai această nouă dovadă dacă ar fi adus acest tablou, atât de interesant totuși prin el însuși, și tot s'ar cuveni d-lui Al. Duiliu Zamfirescu, fiul marelui scriitor, întreaga noastră recunoștință pentru deosebita bunăvoință cu care s'a străduit în vederea realizării acestei reproduceri.

In poezie, ca pretutindeni în viața și opera lui Duiliu Zamfirescu, epoca dela 1878 până la 1884 este fundamental deosebită de cele următoare. Totuși niciunul din studiile asupra poeziei acestui scriitor nu încearcă o pătrundere a elementelor ei [1]. Sub motiv, de pildă, că poeziile

[1] Cu excepția unui articol al d-lui Șerban Cioculescu: **Un poet neoclasic: Duiliu Zamfirescu,** apărut în «Revista Fundațiilor Regale», nr. 8, I. VIII. 1934,

acestea ale începuturilor sunt «inferioare» sau «înstrunarea pregătitoare a calităţilor lui poetice», ele au fost eliminate sistematic din discuţie, deşi tocmai dacă sunt acea «înstrunare pregătitoare» ele meritau şi trebuiau să fie mai amănunţit cercetate, mai solid legate de ceea ce avea să urmeze.

In realitate, nu se poate susţine că fără pregătirea din prima epocă nimic nu s'ar fi realizat aşa cum s'a realizat mai târziu. Mai de grabă s'ar putea susţine contrariul, dacă n'ar exista, în poezia cea mai covârşită de elementele unei mode literare, un filon care să fie propriu scriitorului şi pe care să-l poţi afla apoi necontenit, în tot lungul carierei sale poetice. Punerea în lumină a acestui filon însă nu este singurul motiv care obligă la o oprire asupra poeziei dintre 1878 şi 1884. Privind numai poeziile lui Duiliu Zamfirescu scrise după 1887, pentru meritele sale se pare că nimic nu rămâne pierdut şi nicio cută din trăsăturile fundamentale ale artei sale nepusă în lumină. De fapt însă se elimină, în primul rând, o întreagă perioadă, cea mai însemnată pentru descifrarea evoluţiei: a «începuturilor, deci totalitatea este mutilată. Chiar dacă eliminarea priveşte o perioadă în mare parte plină de scăderi, ea tot mutilare rămâne, pentrucă orice adevărată reprezentare a vieţii aşa este: împletire de umbre cu lumini. Umbrele din această epocă nu pot scădea prestigiul poetului nostru, cu atât mai mult cu cât mai toţi scriitorii au epoce de dibuiri, oricât de mari ajung mai târziu. In schimb, această eliminare are desavantajul de a nu arăta tocmai ce este mai interesant la un scriitor ca acesta, în veşnică mişcare spirituală, care odată mărturisea: «în raport cu mine nimic din ce am făcut nu are o formă stătătoare de sine, ci rămâne legat de nestatornicia sufletului sbuciumat, căutător de idealuri». Oprindu-ne asupra poeziei din această epocă putem surprinde mai limpede evoluţia poetului în întregul ei şi permanenta lui sforţare de a se înălţa spre puritate artistică.

Deşi, după cum s'a arătat [2], Duiliu Zamfirescu a debutat mai înainte de a se fi apropiat de cercul *Literatorului*, începuturile sale au fost, pe bună dreptate dintr'un punct de vedere, totdeauna puse în legătură cu Macedonski. In alt capitol arătăm cam care erau orizonturile literare ale acestuia în epoca în care Zamfirescu are contact cu el, caracterizându-l ca pe un *boem* nu numai în ceea ce priveşte ţinuta sa exterioară, dar şi în ce priveşte elementele literaturii sale. Prin lectura recomandată, direct sau indirect, de Macedonski, prin urmărirea operei acestuia, scriitorul nostru realizează poezii care rămân în orbita boemei franceze în deosebi, boemă ce a avut la noi un reflex mult mai puternic decât se crede, urmând să fie cercetat cândva. Aşa fiind, poeziile acestei epoci vor avea caracterul general al boemismului. Este o mare pierdere pentru cel ce studiază complexul acesta literar că, fiind departe, volumele boemilor,

p. 396—414, care însă nu este un studiu propriu zis, ci face câteva consideraţii cu ocazia unei recenzii. In orice caz, rămâne contribuţia cea mai însemnată de până acum pentru poezia epocii în discuţie.

[2] cf. G. C. Nicolescu, **Debutul lui Duiliu Zamfirescu**, «Universul literar», nr. 15. 8. V. 1938, p. 3, unde se precizează că primele poezii ale acestui poet au apărut în 1878, în ziarul «Răsboiul» al lui Gr. H. Grandea.

de altfel foarte numeroase, cândva cu o foarte largă circulaţie la noi, după cum se poate constata consultând cataloagele de librării, nu sunt accesibile; iar studiul amănunţit asupra acestei mişcări încă nu este scris[3]. Ţinând seamă deci numai de puţinele informaţii şi lecturi directe ce au putut fi utilizate, se pare totuşi că poezia lui Duliu Zamfirescu din epoca 1878—1884 poate fi încadrată în «curentul» acesta *boemist*, care face tranziţia între romantism şi realism, având mai cu seamă exagerările fiecăruia din curentele la interferenţa cărora se află.

In această poezie a începuturilor, vom găsi un loc destul de mare poeziei de circumstanţă, fără nicio adâncime, simplă înşirare de versuri plate, din care, cu tot îndoielnicul gust dela 1883 al autorului, numai două intră în volumul *Fără titlu*. Dar cea mai mare parte din poeziile acestei epoci, chiar dacă nu sunt *dedicaţii* sau *pe albumul* cuiva, sunt cam tot atât de convenţionale, pentrucă nu reprezintă realele efuziuni lirice ale poetului, ci o necontenită căutare de atmosferă macabră, în care adesea prozaismul se îmbină cu grotescul, prea nepotrivită cu vârsta lui şi cu ceea ce se va dovedi că-i era fundamental ca să fie cerută de o nevoie internă. Multe din poeziile acestea sunt desfăşurate în mister, cu apariţii neobişnuite, ca în *Djali* sau *Nebuna din Herăşti*. Moartea, dricul, furtuni nocturne, însoţite de trăsnete care fac şi o victimă omenească (în *Alina-Linda*) — sunt unele din elementele des întâlnite. Ele, cu toată artificiozitatea ce o au, din cauza insistenţei inutile cu care apar, câteodată capătă relief şi dă mişcare dramatică acţiunii în care se integrează printr'o anumită artă de a situa cuvintele în vers şi de a determina pauzele, deci şi un anumit ritm lăuntric:

> Văzduhul amuţise. Se 'ntuneca. Furtuna
> Se 'mlădia pe mare. Tuna. Pierise luna.
> Din când în când un sgomot străin, din altă lume,
> Ţipa, geniul mării striga *totul* pe nume:
> Nori, vânt, curente, glasuri se deşteptau. Djali
> Desprinse dela barcă lopta şi-o svârli.

Realismul boem, care nu merge atât de departe ca al lui Baudelaire sau cel din poezia italiană corespunzătoare, este în permanenţă prezent, fie prin vocabularul întrebuinţat (gospodină, prăjitură, iahnie, borviz, stârpitură, «cârpindu-i două palme», «scroafo-i zise, cască ochii...», monopol), fie prin subiect, fie prin situaţii. Prin subiect, care câteodată ia chiar nuanţe sociale, realismul acesta este imediat vizibil în *Harpista*, unde colaborează şi decorul şi mediul, în *El şi ea*, în *Alina-Linda*, care probabil vrusese să aibă rezonanţe mai adânci, dincolo de realitatea epică a poemei, în *Câinele Nizamului*. Prin situaţii, câteodată exagerat melodramatice, tocmai pentru a le face mai realiste, el este prezent în *Levante* şi *Calavryta*, unde avem omor din gelozie, în *Djali*, unde e o sinucidere,

[3] Câteva notaţii, fără mare relief, se găsesc în René Dumesnil: **Le réalisme**, Paris, 1936, anume în capitolele: **Antécédents, La bataille réaliste, Précurseus et égarés**. De asemenea foarte puţin, în introducerea lui Adolphe Boschot la T. Gautier: **Emaux et camées** (ediţia Garnier). Ceva mai mulă informaţie dă P. Martino în **Le roman réaliste sous le second empire**, Paris, 1913.

în *Nebuna din Herăşti*, unde nebuna moare cu o amintire trezită, valsând în muzica unui pian, în *La bal mascat*, unde se află momentul atât de frecvent în poezia boemei apusene, momentul revederii iubitei îmbătrânite sau cadavru [4] :

Era alta; era slută; era strâmbă ca o cârje;
Fără niciun dinte 'n gură, era ţapănă şi dârje;
C'un obraz ca turta dulce şi c'un nas ca un cosor
Ea râdea, râdea amarnic...

Poezia acestei epoci este dominată şi de un sentiment al nefericirii în dragoste. Poetul nu e înţeles, aşteaptă zadarnic, este înşelat sau este părăsit chiar fără vina iubitei. Intr'o singură poezie îl găsim în situaţia de a-şi plânge iubita moartă; în colo numai plângerea unei iubiri înşelate, care câteodată ia accente sincere şi o formă acceptabilă:

Când florile de liliac
Se scutur vara pe morminte
Imi pare că 'mi aduc aminte
Că-am mai trăit încă 'ntr'un veac
Un veac în care tu mi spuneai
Că mă iubeai.

Dar sfârşitul cade în convenţional:

Şi de urât aş vrea să mor, —
Căci tu departe ai zburat
Şi m'ai uitat.

De aici, firește, o tendinţă de a se simţi bătrân, sceptic, sătul de lume şi de viaţă (reprezentativă pentru această atitudine şi destul de susţinut scrisă până la sfârşit este *Desgust*), o necontenită aspiraţie către moarte: *Moarte, tânără fecioară, Vin să-ţi dau din al meu sânge... Moarte, vin de mă omoară* (poezia *Dorinţa*), provocată tocmai de această veşnică înşelare a visurilor şi a iubirii sale.

In afară de toate acestea, se mai întâlnesc însă şi elemente pe care le-am putea numi pur romantice. Versul, forma lui, abundenţa retorică, insistenţa repetiţiilor şi a comparaţiilor, anumite personificări, unele subiecte, unele nume proprii sau aluzii la locuri exotice, pe care firește nu le văzuse niciodată, anumite sentimente, cum este cel pentru tipul harpistei Paola din Miramar, în care vrea să introducă o notă mai patetică decât acea: oh, n'insultez jamais une pauvre femme qui

[4] Că numai cercetarea lui Gautier pentru încadrarea lui Zamfirescu în boemă nu e suficientă o dovedeşte tocmai faptul că în unele puncte poetul francez, care făcea parte din nuanţa de «bohême galante», se deosebia de nuanţa boemei proletariatului intelectual poate dintr'un instinct care-l ferea în poezie de anumite exagerări, preferate uneori de Baudelaire, în contra cărora el se ridică :

Le squelette était invisible
Au temps heureu de l'Art païen...
Pas de cadavre sous la tombe,
Spectre hideux de l'être cher...

tombe... — toate sunt urmele unui romantism pe ruina căruia se ridicase boema franceză din care respira și Duiliu Zamfirescu. Chiar faptul că în una din primele poezii este vorba de o artistă oarecum neînțelcasă, tipul predilect al boemei, cum este Paola, dovedește strânsa legătură, dela începutul apropierii de *Literatorul*, a poetului nostru cu ideile și sentimentele dominante ale boemei.

Sunt în această epocă însă și alte note, ceva mai luminoase. Dacă pentru concepția din *Juan*, unde iubirea vindecă de *îndoiala* care domina viața eroului, putem admite influența finalului din *La nue* a lui Gautier, care reprezenta o altă nuanță de boem, influență care poate să fie valabilă și pentru concepția poeziei *In ideal*, este de aflat adesea o notă proprie de epicureianism erotic, care, chiar dacă avea aderențe cu același mediu artistic, răsuna mai sincer în el și-l făcea să-i dea un ritm mai plin de viață (de exemplu în *Nella*). De asemenea, sunt în această epocă și două poezii cu caracter patriotic: *Glasul unui bătrân* și [*Dunăre cu unda albă*]. Cea dintâi, publicată în *Literatorul* (nr. 12, Dec. 1881, p. 328—9), cuprinde în versuri alerte și bărbătești, un ideal național scump :

Români, eu simt prin aer c'adie vânt de munte
Ce pe-ale sale aripi ne-aduce din Carpați
Scrisoare că acolo înfierați pe frunte
Românii, frații voștri..., mor robi, nevinovați!

. . . . . .

De-atâta nepăsare, Români, îmi vine-a plânge!
Români, săriți în lături. Dați! Vipera vă mușcă...

. . . . . .

Români, vestiți la munte, prin vântul dela baltă
Că'n patria română sunt inimi care saltă
La glasul înfrățirii. Și cei care gândesc
Că au încă mijlocul câmpiei dela Turda
Sunt lași ca totdeauna și o gândesc de surda:
Viteji ca Mihnea-Vodă tot încă mai trăesc.

O concepție profund pesimistă domnește în ce privește viața:

...când văd că fiecare
Născându-se 'și începe un cântec de 'ngropare
Când știu că-i dat să fie viața pe pământ
Al fericirii noastre cel mai adânc mormânt...
(Djali)

provocată de sentimentul unei necontenite înșelări a visurilor sale de orice fel, concepție care-l duce, de asemenea, la o aspirație spre moarte. Sila sa de viață și dorința de a se izola din ea, spre sfârșitul acestei epoci, rămân în ființă. Dar nu va mai aspira spre moarte multă vreme, ci doar va vrea să aibă «puterea de a crede c'am murit», pentrucă acum nu mai învinovățește lumea: *Amarul e în mine... și vina e a mea.* Propria lui personalitate îi cauzează toată durerea aspirând spre lucruri care nu sunt în jurul lui și pe care nu le poate atinge pentrucă sunt prea sus (poezia *Când mă gândesc în urmă...*).

Cam în aceeaşi vreme, punând cu destulă timiditate problema creatorului aşezat în mijlocul lumii, în *Este cer sau nu e ?*, la întrebarea sa îi pare că primeşte răspunsul:

Pentru voi cer este, şi în voi se ascunde[5].

Fiecare om ales are dar în sine posibilitatea durerii şi a consolării, pământul sau cerul, simbol al aspiraţiei spre idealitatea în care nimic nu mai poate afecta. Poezia *In ideal*, scrisă în acelaş timp, reprezintă aceeaşi tendinţă de a se retrage în «lumea 'nchipuită», care pare să fie tendinţa dominatoare a acestui an de eliberare 1884. Este, fără îndoială semnul apropierii de influenţa lui Maiorescu, care dorea întotdeauna îndepărtarea poeziei dela tot ce nu era idealitate, dar nu este mai puţin o cută adâncă a poetului, căci ea se va regăsi, cu aderenţe noi, în rezonanţe noi, în tot lungul vieţii lui.

O altă trăsătură pe care o întâlnim este frecvenţa sentimentului că totul trece şi că oamenii sunt foarte neînsemnaţi în faţa naturii şi a destinului. Este interesant că în prima poezie, *Bătrânul şi fluturul*, publicată la 1878, cu toată forma şubredă, cu toate naivităţile de fond, aflăm la un loc cele două trăsături care vor rămâne în toată opera lui Duiliu Zamfirescu. De o parte, un sentiment de supunere în faţa legilor implacabile ale destinului care fac ca totul să treacă; de altă parte, o sfidare a lor prin posibilitatea ce i-o dă gândul de a se afla acolo unde nu-i este îngăduit, deci tot o refugiere «în ideal». Şi nu este nu lipsit de semnificaţie că aceste două elemente sunt vizibile în poezia primei epoci mai ales atunci când scriitorul este în afara sferei de influenţă a lui Macedonski, înainte sau după contactul cu el. Sentimentul că totul este schimbător: afecţiuni, oameni şi chiar natura, este destul de des întâlnit în poezia acestor începuturi. Câteodată este împrerecheat cu sentimentul lui de silă de lume, ca în *Desgust*, unde ia o formă mai brutală, dar şi mai convenţională. Alteori însă este plin de o melancolie care îl face mişcător:

Vai ! şi oare unde's toate câte le-am văzut în cale ?
Unde-s plopii de pe muchie, unde-i şipotul din vale ?

Dar cea mai artistică evocare, din epoca la care ne-am oprit, a acestei curgeri a vremii care modifică şi distruge totul, curgere în faţa căreia omul şi orice i se întâmplă lui rămân neînsemnate, se află în cea mai realizată poemă de până la 1884, în *Levante* şi *Calavryta*, în care se re-

[5] Vlahuţă n'a prea înţeles sensul acestei poezii, de vreme ce în **Răspuns la o cronică rimată** scrie cu ironie:

Aşa-i; spre bolţile tăriei
Cu jind. la ce să mai cătăm.
Când toţi, sub fundul pălăriei,
Câte-un crâmpei din cer purtăm?

Şi pentru concepţia din această «cronică ritmată»: **Este cer sau nu e?,** Duiliu Zamfirescu a plecat dela finalul aceleiaşi **La nue,** deja amintită:

«A l'Idéal ouvre ton âme;
Mets dans ton coeur beaucoup de ciel,
Aime une nue, aime une femme,
Mais aime! — C'est l'essentiel!»

simte atmosfera *Orientalelor* lui Hugo. Este în ea un suflu pur romantic, o limpezime în limbă, o siguranță și o simplitate în desfășurare, o prospețime în imagini care te fac să uiți subiectul cam melodramatic și stilul cam încărcat. De altfel, a făcut senzație imediat. Macedonski o publică însoțind-o de o prezentare elogioasă, consacrându-i apoi o analiză amănunțită în șase articole. In 1881, *Literatorul* o reproduce; iar în 1882 (înaintea separării lui Zamfirescu de acest cerc, firește), vorbește despre ea ca despre o adevărată capodoperă care «rar își găsește seamăn în literatura noastră» [6]. Când, în 1884, lui Delavrancea i se pare că poetul se îndepărtase de sferele ideale, îi scrie o *Odă barbară*, prin care îl îndeamnă să viseze tot «cântul lui Levante», cerându-i așa dar o întoarcere la atmosfera celei mai celebre realizări a sa. Simțul construcției este imediat vizibil în această poemă. Ea are trei părți în care, cu o măsură a dozării materialului și a gradației, prezintă personagiile și acțiunea. In prima, pe Levante, tânărul lopătar grec, în căutarea iubitei dispărute; în cea de a doua, pe Calavryta, iubita sa; iar în ultima pe sir Hoowards, conflictul dintre toți trei și dramaticul desnodământ. Calavryta a devenit amanta bogatului Englez, dar e mistuită de dorul pentru Levante. Acesta o găsește, după o lungă căutare, împușcă pe rival și înebunește. Remarcabilă în chip deosebit la acest poem este tocmai introducerea, care pare exterioară necesităților de desvoltare ale subiectului. Ea nici nu este numerotată, ca celelalte trei părți, și, așezată în fruntea acestora, s'ar zice că n'are decât rolul de a localiza acțiunea. In realitate, ea este pusă să releve ceva mult mai adânc. Căci tot melodramatismul desnodământului este moderat prin acest simț al construcției, care a știut să pună la începutul poemei, ca într'o piesă muzicală, preludiul unde se cuprind tema fundamentală și leit-motivul dominant. Intr'adevăr, Duiliu Zamfirescu nu face din conflictul pasional al bucății, cum ar fi făcut un adevărat romantic, centrul lumii, ci îl încadrează și îi dă proporțiile reale, lăsând dramei finale, prin opoziție cu preludiul celor 16 versuri introductive, un aspect de eveniment între atâtea altele mai însemnate care totuși sunt uitate, pentrucă «tot pe lume-i trecător». Introducerea aceasta nu cuprinde nicio aluzie la subiectul poemei, ci e numai o evocare a timpurilor și întâmplărilor care s'au scurs pe lângă locul unde se va desfășura întâmplarea actuală:

> Voi, ce 'n fața mea, tăcute, mari ruini de amintire,
> Înălțați ziduri știrbite, triste resturi de mărire,
> Vorbiți, spuneți, ce e timpul, voi care-ați purtat pe umeri
> Veacuri mari ca vecinicia, ani ce nu mai poți să-i numeri !
> Spune Zante, unde-i timpul când Byron în liniștire,
> Pe-ale mării tale valuri dorul său și-l legăna...,
> Și-ale vântului suspine când nebuna sa iubire
> Cu suspine le'ngâna?

[6] **Ce va să zică a fi poet**, «Literatorul», nr. 8, 1882, p. 482. Se cuvine să fie notat că poema lui Zamfirescu este datată: Iunie 1879. Este deci, probabil, realizată înainte de un strâns contact cu Macedonski, când poetul era încă el însuși cu adevărat.

Missolonghi, unde-i vremea când pe zidurile tale,
Surâzând mureau toți Grecii ca eroii din poveşti ?
Unde-s sfintele morminte după adormita vale
Ce opreau cu-ale lor umbre pe drumeț în a sa sale ?
Unde-i Botzaris eroul ?... — Missolonghi unde eşti ?
Vântul singur îmi răspunde: «tot pe lume-i trecător»
Iar pe mare echo strigă, prins de-un val spumegător!
«E trecător..., e trecător...»

Un simț al măsurii dar şi unul, mai însemnat încă, al viziunii netulburate de pasiunea momentului trădează, sub învelişul colorat, exotic şi cam discursiv al romanticului poem, o trăsătură de clasicitate, pe care o vom vedea adâncindu-se, izvorîtă din propria sa structură şi din concepția sa de lume. Evocarea aceasta a unei cetăți moarte, făcută înainte de *S'a stins viața*, dar firește după ce poezia ruinelor avusese o lungă carieră şi la noi, se desface cu totul din ceea ce era tradiția literară. Acum, ca şi mai târziu, el nu înfățişează vestigiile unei lumi ce nu mai este pentru a le deplânge soarta, ci, încă dela aceste prime afirmări, realizează din viziunea lor un instrument poetic prin care să facă mai pregnantă nimicnicia bietului vierme omenesc.

Astfel, poezia lui Duiliu Zamfirescu din epoca 1878—1884 ne apare interesantă nu prin deosebite realizări, căci o singură poemă este luminoasă, vie şi lipsită de artificialitate sau naivități, ca să poată fi suportată fără efort şi azi. Dacă problema boemei literare românești ar fi una rezolvată — şi ea nu se putea rezolva aici, în puține pagini — această operă poetică de început ar fi căpătat alt relief prin încadrarea în întreaga atmosferă din care respira. Cu siguranță că am fi putut avea criterii mult mai complete pentru a judeca obiectiv această poezie în care elementele eterogene pe cale să dispară din modă erau atât de frecvente, o poezie care era mai aproape de Bolintineanu decât de Eminescu, căruia îi va datori totdeauna puțin. Interesul acestei prezentări stă, pe de o parte, în schițarea nebuloasei în care plutește Zamfirescu în primii ani ai carierei sale; iar pe de alta, în a putea descifra cum între toate elementele sumbre, prozaice, macabre, ce dau poeziei sale un aspect de disperare, de pesimism şi de revoltă care nu te-ar fi lăsat să bănuieşti pe poetul idealist, optimist şi senin de mai târziu, se află necontenita sforțare de a da o formă şi propriilor sale filoane. Sentimentul, deocamdată lipsit de aderențe şi semnificații adânci, dar lipsit şi de disperare, că totul trece, că noi suntem foarte neînsemnați şi o aspirație către idealitate sunt cele două elemente care, absente în timpul contactului cu Macedonski, dar prezente în tot restul creațiunii, se dovedesc a izvorî din ce era mai propriu poetului. Ele sunt cele care vor reapărea, din ce în ce mai pregnant, în curând.

G. C. Nicolescu

MIHAIL SADOVEANU, ELEV LA FĂLTICENI

Luând contact ideal cu Creangă și cu străbunii, prin învățătorul său Busuioc, Sadoveanu va absolvi patru clase primare și, părăsind Pașcanii, îl vom găsi ca școlar la Fălticeni. In «Muzeul Fălticenilor», condus de profesorul Vasile Ciurea, se păstrează certificatul următor: «Se certifică că elevul Sadoveanu Mihaĭ, născut în comuna Pașcani, plasa Siretu, județul Suceava la anul 1880, luna Noembrie 5 zile, de națiune română, de religie ortodox, frecventând școala de băeți din reședința comunei Pașcani, la esamenul de finele anului școlar 1891, din obiectele clasei IV-a patra, a meritat nota medie precum urmează: rel. 8, scrierea și citirea 8.50, Gramatica 8, Aritmetica-Geometria 7.50, Istoria 7, Geografia 7, Invăț. real. 7, Conduita 8. Drept care după cererea ce a făcut acestei direcțiuni, se eliberează acest certificat spre a-i servi la necesitate. Invățător M. Busuioc. Nr. 581891 Iuliu 28».

După ce Sadoveanu a mai învățat un an școală primară la Fălticeni la școala Nr. 2, pe baza certificatului Nr. 107 din 1892, a fost înscris, ca elev în clasa I-a, la gimnaziul clasic «Alecu Donici». Gimnaziul, întemeiat în 1870, avea pe-atunci director pe V. T. Lovinescu, care, dela 1876 până la 1901, a condus această instituție de cultură, consacrându-și întreaga putere de muncă pentru înălțarea ei.

Sadoveanu Mihail, copil sălbatec al plaiurilor și al minunilor, a intrat sfios ca 'ntr'o biserică în cuprinsul gimnaziului «Alecu Donici». Era mititel, balan, cu capul cam mare, tuns cazon. Stătea în gazdă, după indicația matricolei școlare, la domnul L. Cracalescu, pe strada Română, și amintirile sale «pe marginea anuarului festiv cu ocazia serbării semicentenarului școlii» îl arată pe Cracalescu, fost vagmistru, atunci subcomisar, ca partizan al disciplinei militare; de aceea l-a și tuns. Tuns, sfios și cuprins de un respect nemărginit a intrat în clădirea unde-i astăzi poliția orașului. Localul nou, în care astăzi este cuprins liceul «Nicu Gane», încă nu era gata. Deși clădirea veche a gimnaziului era meschină, școala i se părea totuși impunătoare.

Matricola școlară a gimnaziului clasic «Alecu Donici», pe anul 1892—1893, la clasa I-a, îl numește Sadoveanu M. Ursachi, (Ursachi, numele mamei, așezat în paranteză) și arată profesiunea părintelui liberă. La sfârșitul anului școlar a fost promovat, fiind clasificat al 5-lea între 16, cu atențiunea și silința satisfăcătoare și cu medile totale următoare pentru fiecare obiect: Istoria 8.25, Naturale 7.75, Matematici 5.25, Română 5.63, Geografia 6.50, Latina 7.38, Franceza 6.75, Româna 5.63, Georgrafia 6.50, Latina 7.38, Franceza 6.75, Religia 8.63, Caligrafia 7, Muzica 7.34, Gimnastica 6.66, Frecventarea 9.00, Purtarea 7.36.

Matricola anului școlar 1893—1894 arată pentru elevul Sadoveanu

M. Ursachi, clasa a doua, situația de promovat fiind al 9-lea între 13, prin urmare inferior clasei întâi, cu atenția și silința mediocre, cu locuința în strada Română, corespondent fiind același E. Cracalescu și următoarele medii totale: Religia 7.50, Româna 5.75, Latina 7.88, Franceza 5, Istoria 9.13, Geografia 6, Matematici 5.88, Naturale 7, Caligrafia 6, Muzică 5.34, Gimnastică 7.33. Obiectul la care se remarcă în amândouă clasele după notarea de mai sus, e Istoria; deocamdată notele la Română sunt mediocre. Matricola anului 1894—1895, clasa III-a arată pentru elevul Sadoveanu situația de repetent. Atențiunea a devenit distrasă, silința slabă. Obiectele care au determinat situația de repetent au fost Latina, Elina și Matematicele. Totuși elevul se menține la același nivel de pân'acum la Istorie, cu media totală 8.38 și începe să se distingă la Română.

In clasa III-a, repetată 'n anul școlar 1895—1896, Sadoveanu este promovat în mod strălucit, fiind clasificat întâiul între 13. Este notat ca foarte atent și foarte silitor. In clasa a IV-a, în anul școlar 1896—1897, situația e mai strălucită, fiind promovat cu premiul I-iu. Corespondentă Maria Greșanu, strada Ștefan cel Mare 13, profesiunea părinților avocat.

Din clasa a treia a anului școlar 1895—1896, de când elevul Sadoveanu se redresează, prin urmare în clasele a treia și a patra el a avut ca profesor de română pe N. Apostol. Profesorii bătrâni, din câți mai trăiesc azi, cum e venerabilul George Stino, își amintesc limpede că Sadoveanu a fost prețuit în chip deosebit și a fost încurajat ca să scrie de N. Apostol. Se frământa ceva'n sufletul copilului ajuns adolescent; frigurile de scriitor apăruseră chinuitoare; povestiri cu haiduci în manuscris se ameștecau prin ghiozdanul său. Apostol a înțeles talentul literar al copilului și-i dădu sfatul să scrie, dar să nu se grăbească a tipări «deoarece spre cei aleși gloria vine singură». N. Apostol, profesorul de română al marelui scriitor, a funcționat la gimnaziul din Fălticeni, între 1895 și 1898; după informații orale, (prof. V. Ciurea), el s'a mutat la Roman unde a și murit.

«Muzeul Fălticenilor» păstrează teza din Maiu la limba română a lui M. Sadoveanu, datată 1897 Maiu în 24 — Fălticeni, cu subiectul «O scrisoare familiară. Un amic către alt amic», teză notată cu 10 de către profesorul N. Apostol. Considerând-o ca pe una din primele compoziții literare ale lui Sadoveanu, credem că reproducerea ei își are rostul într'un studiu ce încearcă a descifra zămislirea creatoare a unui mare scriitor. Iat-o: «Dragă Costică, nu ți-am scris eam de demult, din cauză că Dumnezeu nu m'a făcut atât de silitor; dar acum, cred că te voiu răsplăti binișor cu lenea mea. De sigur, că te vei fi întrebat adesea ce mai fac, cum o mai duc cu școala, cum e vremea pe la noi... Nu fii neliniștit, căci îndată vei fi satisfăcut în curiozitatea ta, așa de plăcută pentru mine. In privința sănătății cred că nu mai am nevoie să-ți spun (corectat: scriu). Sânt același ca totdeauna: voinic cât un tun, slavă Domnului. Să nu cumva să-ți treacă prin gând că am mai dat înapoi de astă vară; tot așa sânt. Și ca să te încredințezi îți voiu arăta puterea mea în vacanție: am să-ți trag o trântă când ne-om duce prin lunca Siretului, să-ți meargă peticele... Dar să nu te înspăimânți de pe acuma, că nu-s eu așa de sălbatec să-ți rup coastele și afară de aceasta poate și tu te-ai mai întărit... De-aceia, asigură-mă îndată că mă înșel, și tri-

mite-mi şi tu o scrisore, prin care să-mi arăţi buna stare a sănătăţii tale. Dragă prietene, cam greu la deal! Acu-i urgisita lună de Maiu, şi ne frige cu lecţiile şi cu tezele, căci moşu Examen bate ameninţător la poarta gimnaziului. Dar eu unul tot nu mă tem, fiindcă mă prepar totdeauna şi nici nu-mi pasă de Năstasă! Numai să te faci tu prin clasă pe la noi, ş'apoi să vezi ce turnul Babilonului... Nu se mai aude nici în cer nici în pământ. Toţi îşi bodogănesc lecţiile de frica tezelor, căci acu-i acu! Acuma se alege untul, cum ne zice câte un domn profesor. Dar când sună clopoţelul de intrare, toţi tac ca prin farmec; par'că le leagă cineva limba! Şi când intră profesorul, până şi inimile s'aud cum bat în căsuţele lor! Apoi când s'a dat, materia tezei, pe unii îi auzi răsuflând uşuraţi, pe alţii din greu şi cu ciudă; mă rog, după cum le-a căzut teza la inimă.

Ei, da par'că la tine nu-i tot aşa? Dar, dă, ştiu eu? Poate să fie altfel, căci eu nu-s prooroc, nici arhanghel, măcar că mă chiamă Mihaiu ca să ştiu toate.

In sfârşit tot ar fi cum ar fi, căci, după cum ţi-am mai spus, eu nu mă tem; dar o îndrăcită de ploaie a staţionat de-asupra Fălticenilor, şi-i trage, şi-i trage, de par'c'ar fi pe vremea lui Moşu Noe cel cu potopul! Nici n'ai chip să eşi din casă! Las'că pe de o parte e bine pentrucă în schimb mă ocup mai mult de lecţii. Dar dă, tot ar trebui să mai aibă milă Dumnezeu şi de noi, şi să ne mai lese să mai răsuflăm pe cele dealuri!

Dar văd, că ţi-am înşirat multe de mine, şi de tine pace! nu ştiu nimica... Nu fii leneş şi te-apucă şi trânteşte o scrisorică, ca să mai am câte-o veste şi de pe la tine. Te îmbrăţişez cu căldură. Al tău sincer prieten, Mihai».

Nu totdeauna sunt revelatoare primele pagini ale unui scriitor; perioada de incertitudine şi de căutare o are oricine; dar zâmbetul jovial cu care-şi luminează povestirea Sadoveanu, de-atâtea ori, şi tonul familiar, parcă-l avea şi elevul de 16 ani, ce absolvea gimnaziul.. Mânuirea limbii, puritatea ei e aproape fără cusur şi mlădierea ei prevesteşte pe meşterul de mai târziu. Un neologism ca «a staţionat» nu distonează, e cerut cu necesitate. Sadoveanu, mânuitor fără seamăn al celei mai curate limbi româneşti, se ştie, a utilizat în ultima fază a activităţii sale literare neologismul atunci când era impus de armonia firească dintre fond şi limbă. Nostalgia dealurilor folticenene şi-a luncii Siretului e-a copilului crescut în natura liberă şi a poetului inimitabil al naturii, de mai târziu. Punctuaţia impecabilă la un absolvent de gimnaziu dovedeşte măsura în care avea simţul limbii, înăscut la un pământean direct din neam în neam, cu fulgerul talentului în sânge.

Profesorii lui Mihail Sadoveanu, la gimnaziul din Fălticeni, au fost următorii: la religie V. Radianu, a cărui dramatică vieaţă a înfăţişat-o în «Insemnările lui Neculai Manea», la română N. Apostol, latină T. Nicodim, pe care l-a avut la Roman, ca profesor şi G. Ibrăileanu, la franceză şi elină George Stino, deseori pomenit în pagini de amintiri, Geografie, — Constantinescu, Istorie V. T. Lovinescu, tatăl criticului, Matematici Gh. Ciolac, Naturale D. Cernătescu, Desemn Gr. Scorpan, Muzica I. Filip şi Gimnastica N. Drăguşanu. Dintre toţi, doar doi, George

Stino, tatăl scriitorului Aurel Stino, și N. Drăgușanu, care-și amintește încă de vremea când «flăcăuașul Sadoveanu bătucea prin Folticeni», se mai bucură de lumina lumii și de răcoarea livezilor.

Anii de elev al gimnaziului din Folticeni n'au fost uitați. Deseori Sadoveanu îi recheamă. De vremurile acelea îl desparte, — «o prăpastie în care a căzut amărăciuni și năzuințl, visuri și deșertăciuni: o tinereță întreaga. Prăpastia anilor morți. Puțin și vom cădea și noi în ea. Șuvoiul negru ne va cufunda în marea umbră».

In toamna anului 1931 când George Stino și-a încheiat misiunea de profesor după o muncă de 42 ani de carieră, fostul elev scrie prin «Neamul Românesc», din 8 Noembrie 1931, un frumos articol omagial: «Dascălul meu de franceză», din care dăm câteva fragmente mai expresive:

«Franceza e o limbă vie și sunt profesori cari izbutesc s'o facă moartă. Când la cunoștința limpede a obiectului se adaugă și însușirea pedagogică, se întâmplă ce ni s'a întâmplat nouă gimnaziștilor dela Fălticeni acum treizeci și cinci de ani. La acest gimnaziu de provincie fusese mai demult profesor de franceză un elvețian cu numele de Mr. Wagner, mi se pare. Unul din elevii lui, d. Gheorghe Stino, a venit să înlocuiască pe bătrânul dascăl mort. D-l Stino întrebuința metodele arhaice, în afară de programa analitică, ale maistrului său elvețianul.

Din primul ceas când ne-a primit, a început să ne vorbească franțuzește la început, în paralelă, era nevoie de câteva tălmăciri, pe urmă ni le-a suprimat. Vocabularul și exprimarea, fără îndoială, erau dintre cele mai simple. Interesant pentru metodă, este că ne-a pretins și nouă, îndată după primele inițieri, să ne exprimăm în aceeași limbă. Cartea ne era aproape indiferentă; făceam după ea acasă versiuni și traduceri, însă aveam un caiet pe care îl umpleam de note. Metoda și jertfa lui de fiecare oră îmi îngăduiseră să citesc în vacanța clasei a doua, primul volum de povestiri franceze, *Contes tendres* de André Theuriet. In clasele superioare notele cele mai mari le-am obținut la acest obiect. In acești ani am traversat în lecturi febrile, toată literatura modernă franceză. Mai târziu, constrâns de programa analitică și de uniformizările birocratice, d-l Stino a fost silit să abandoneze unele din metodele lui proprii — de pildă acele minunate ore de dictcu și colaborare. A trebuit să abandoneze gramaticele franțuzești, pentru manuale alcătuite de autori români, unii din ei inspectori; totuși și copiii mei au primit dela el o bună inițiere în tainele acestei nobile limbi de cultură. Dar câtă jertfă, cât devotament, câtă muncă! Profesorul meu și al copiilor mei s'a retras la pensie ca un bătrân invalid, luptător în războaie necurmate. Cu vederea, cu auzul și cu sănătatea împuținate, cu necazuri multiplicate, copleșit de nevoile vieții, — nimeni nu i-a dat o decorație, nimeni nu l-a lăudat pentru opera lui. Bătrânețea i-a fost tristă și posacă. Aceste rânduri sânt o primă și ultimă floare închinată unui adevărat dascăl».

Printre ceilalți profesori, pe Vasile T. Lovinescu l-a avut director; V. T. Lovinescu e tatăl lui Eugen Lovinescu și bunic lui Anton Holban; viața lui s'a 'mpletit cu viața gimnaziului. Legăturile sufletești cu gimnaziul din Fălticeni au continuat. In Martie 1921, face parte dintr'un comitet, ca fost elev, alături de Artur Gorovei și Ștefan Ioan ca

foşti elevi şi V. T. Lovinescu, Econ. V. Grigorescu, profesor al lui Ion Creangă la şcoala de catiheţi, Gr. Bârjoranu dintre foştii dascăli, comitet ce lansează un apel pentru sărbătorirea semi-centenarului acestui gimnaziu. Neputând lua parte la serbarea închinată acestui scop, scrie rândurile următoare: «Neputând veni, urez sănătate adunării şi prosperitate vechii noastre şcoli».

După ce apare anuarul festiv, cu ocazia serbării semicentenarului acestui gimnaziu, Folticeni 1921, Sadoveanu scrie pe marginea lui amintiri încântate din vremi fericite.

In ziua de 16 Noembrie 1930, cu prilejul împlinirii a 50 de ani, când ţara a sărbătorit cu toată însufleţirea pe scriitorul ei, Mihail Sadoveanu a ţinut să viziteze Fălticenii şi regiunea Baia, leagănul copilăresc, al primei tinereţi şi-al primelor avânturi literare. In sala de serbări a liceului «Nicu Gane», i s'a organizat un festival de către intelectualii târgului, iar, la despărţire, M. Sadoveanu, ca fost elev al gimnaziului clasic «Alecu Donici», astăzi liceul «Nicu Gane», a semnat în registrul liceului următoarele rânduri: «Revăd cu emoţiune oraşul copilăriei şi amintirilor».

Când a intrat întâia oară în cuprinsul gimnaziului «Alecu Donici», în sgomotul clasei i-au atras atenţia în mod deosebit câţiva băeţi mari, voinici şi cărora nu li era teamă de nimic. După cât arătau ei, profesorii Lovinescu, Bârjovanu — cel de ştiinţe — şi Stino, i-au lăsat pe nedrept repetenţi: «Erau voinici şi se puteau bate cu oricine; dela clăcile din Oprişeni şi Folticenii-Vechi nu lipseau niciodată; se duceau la iaz la scăldat şi la prins peşte; haiduceau prin huciul lui Cocârţă, — şi poftim! Stino şi Bârjovanu îi lasă». Dacă ceata repetenţilor în frunte cu Bojiuca Ion era totdeauna în conflict cu cartea şi cu învăţătura, în schimb era prietena bălţii şi a dumbrăvilor dela Oprişeni.

Şomuzul făcea pe vremea aceea iazuri întinse, plin de peşte şi de sălbăticiuni: iazul Călugărului, iazul dela Morişcă, iazul Şoldăneşti, iazul Ciorsaci.

Iazurile Şomuzului au fost «împărăţia apelor» lui Sadoveanu. Mare parte din volumul cu acelaş nume [1], unul din cele mai profund sadovenienie, istoriseşte întâmplări ale acestor locuri, unde şi-a făcut ucenicia în meşteşugul de pescar. Intâmplarea a făcut ca aceste colţuri de lume, pline de sălbătăciuni să satisfacă, încă din fragedă adolescenţă, unele din aspiraţiile cele mai ascunse şi mai adânci ale lui Sadoveanu.

Era un copil neştiutor în tainele bălţilor. Nu cunoştea decât lucruri din cărţi şi unele jocuri ale vârstei, când a auzit întâia oară de isprăvile pescarilor cu undiţa în preajma iazurilor celor mari ale Şomuzului. Cei dintâi chitici i-a prins cu o undiţă alcătuită de el «într'un loc celebru printre copiii dela Fălticeni, — la opust». Opustul era locul de trecere a apelor din iazul Botoşanilor în iazul din Ţarna Mare; înainte de cel dintâiu era iazul Călugărului. După cel din Ţarna Mare era cel al Şoldăneştilor. După acesta, cel al Ciorsacilor.

La opust nu se putea prinde mare lucru; mai târziu, tocmai la iazul Călugărului, într'o vacanţă de vară, Sadoveanu a putut trăi, într'un

[1] «Impărăţia apelor», Buc. 1927.

ostrov celebru cu numele melodios de Nada Florilor, între pescari, clipe de acelea ce l-au apropiat de ce avea mai profund în sufletul lui. Copilul cu ochii mirați asupra lumii se făcuse mare; era, acum, gimnazist la Fălticeni. Aici descoperise în stufărișurile Șomuzului o lume plină de farmec, deși ignorată de oamenii pretinși civilizați. Pescuitul l-a atras cu entuziasm; se lăsa de vale spre iazuri și intra cu evlavie în împărăția apelor. Sentimentul ce l-a atras spre breasla asta nouă a pescarilor și lumea lor sălbatecă, e adânc și complex. Mai întâiu unul din farmecele fără seamăn ale pescuitului e așteptarea minunii. Pescarul așteaptă cu inima'n zbucium peștele cel mare; cu undița'n mână și cu ochiul ațintit el scormonește adâncul apei și-al naturii, ca să i se dezvăluie minunea. Alt farmec e în despărțirea deplină de lume și grijile ei și în intrarea liniștită și solemnă într'un repaus desăvârșit. «Te-ai apropiat de natura eternă, care te-a luat în stăpânirea ei», spune Sadoveanu, «și te ocrotește ca o mamă». Natura e pentru Sadoveanu, ca și pentru Eminescu, o prietenă, un prilej de odihnă adâncă. Aspirația de-a te detașa de rigorile civilizației și de-a te topi în sânul naturii, definește pe amândoi scriitorii și arată măsura în care ei reprezintă sufletul național, făcându-ne să privim cu limpezime până'n fundurile lui ancestrate. Pescuitul, pentru Sadoveanu, e poarta de intrare în lumea minunii, a misterului și-a celor de demult. Pescuitul l-a pus în legătură dreaptă cu viața neguroasă dela începutul anilor, cu epoca obscură când apa și pădurea se oglindeau în ochii oamenilor, care nu se depărtaseră de natura curată a lui Dumnezeu. Pescuitul e acea tainică comuniune dintre cosmos și om și el a răscolit în Sadoveanu acel fior geologic, acel instinct al forțelor ancestrale obscure, l-a așezat față'n față cu misterul care izvorăște din adâncimi neguroase. «De-acolo mi-a venit fiorul fără moarte. L-am simțit fără să-mi dau seama, în fața naturii primitive, având în mână o armă. L'am simțit aruncând pentru întâia oară o undiță în apa Șomuzului». La iazul Călugărului, la ostrovul Nada Florilor, Mihai Sadoveanu adolescent, era tovarăș cu oameni ai stuhului și ai sălbătăciei și călca locuri dintr'acelea ce te pun în legătură cu strămoșii cei de demult. Se simțea fericit, nu se gândea la nimic, dar intra într'însul tot ce suna și tot ce vedea. Universul sonor și vizual, așa de bogat și de variat, al lui Sadoveanu, începea să se formeze, clipă cu clipă. Acolo, la Nada Florilor, apa din jurul ostrovului era plină de felurite gângănii «pe care le vedeam cu ochii; și de altele și mai mărunte pentru care, ca să le deosebim, *aș fi avut nevoie de instrumentele gimnaziului nostru. Era mai bine poate să nu fi ajuns la cunoștința acelor instrumente. Viața ar fi fost mai simplă*».

In propoziția asta, e toată metafizica lui Sadoveanu, aspirația către puritatea naturii și descătușarea din rigorile rațiunii, resimțită întâia oară limpede de conștiința adolescentului de 16 ani. Moș Spânu, Moș Ibau, care, iarna, făceau de strajă pe ulița Pietrarilor din Fălticeni, lelea Ileana și Culai, au fost tovarășii unei vieți fermecate de pescar până când «*societatea civilizată, reprezentată prin părinții mei și prin instituțiile de tortură care se numesc școli, m'a răpit brusc ostrovului și locului fermecat care se chema Nada-Florilor*». Când s'a întors, peste

ani, târziu, ostrovul de odinioară nu mai era. Ca de-atâtea ori, l-a cuprins melancolia pătrunzătoare a lucrurilor care nu mai sunt.

In afară de împărăţia apelor, Folticenii au oferit ochiului lui Sadoveanu copil, împărăţia dumbrăvilor haiduceşti. Dumbrăvile Oprişenilor erau sălaşurile de haiduci, pentru mulţi elevi ai gimnaziului, cari, în fiecare Duminică, se strângeau «pe costişele şi gropurile cu alunişuri şi plopi» [2].

Ion Bojinca împreună cu cei mai mari alcătuiau banda de haiduci, «având drept arme cuţite de lemn şi un pistol celebru», iar cei din clasele inferioare formau potera care *urmărea banda şi, totdeauna*, era înfrântă, conform cărţilor cu haiduci ale lui N. D. Popescu, povestitorul isprăvilor lui Iancu Jianu.

«Dumbrăvile şi iazurile mă chemau în tainicele lor împărăţii», scrie liniştit şi nostalgic Sadoveanu. Deşi cei din banda de haiduci erau toţi repetenţii gimnaziului, Sadoveanu, pentru credinţa lui faţă de frumuseţea dumbrăvilor şi iazurilor, a fost ridicat la rangul de haiduc. Pentru prima oară« s'a întâmplat în huciul lui Cocârţă să fie haiduc care să aibă media la domnul Stino». Artur Gorovei, într'un interviu acordat lui Mihail Şerban [3], aminteşte de jocurile de-a haiducii în huciul bisericuţii dela Buciumeni. Deşi Sadoveanu nu pomeneşte locul acesta, noi îl adăugăm; Artur Gorovei absolvind gimnaziul în 1879—80, iar Sadoveanu în 1896—97, însemnă că jocul de-a haiducii a fost o tradiţie a elevilor gimnaziului din Fălticeni, urmată cu credinţă un şir de ani. Profira Sadoveanu scrie că el era totdeauna Codreanu, Jianu ori alt erou de baladă. Escapadele copilăreşti la Rădăşeni ori prin huciurile Oprişenilor îl duc la conflicte cu direcţia gimnaziului, din care îl scoate cu obraz curat profesorul de română Nicolae Apostol «care descoperă în Sadoveanu inteligenţa, dreptatea şi puterea». La gimnaziul din Folticeni Eugen Lovinescu l-a avut coleg de clasă câţiva ani. Şi-l aminteşte limpede :era tăcut, blajin şi visător. Scria de pe atunci. In clasa a doua compunea un haiduc. Il ilustra singur, făcând concurenţă librarului Iancu Reis. Lectura depe atunci a lui Sadoveanu era romantică. O mică autobiografie în persoana lui Pipirig ne apare în Crâşma lui Moş Precu cu o oarecare ironie. «Treptele tronului», «Cavalerii nopţii» şi toate romanele cu mauri, conţi şi marchizi erau o hrană sufletească caracteristică. Costică Pipirig, adaugă Lovinescu, are ceva din Sadoveanu. Gândurile lui de şcolar cutreierau câmpiile Italiei, pe unde a sălăşluit Rinaldo-Rinaldini «cel mai mare haiduc al Italiei». Eugen Lovinescu îşi aminteşte că'n jocurile cu haiduci, din care luptele şi spânzurătorile nu erau înlăturate, Sadoveanu făcea mai totdeauna pe haiducul, pe când el făcea parte din poteră. *Era sorocit ca Sadoveanu să ajungă scriitor, iar Lovinescu să devină criticul lui, poteraşul, adică.* Eugen Lovinescu are dreptate când afirmă că literatura de tinereţă, eroico-romantică, a lui Sadoveanu, a ieşit din aceşti ani ai copilăriei. Amintirea anilor petrecuţi la Folticeni a rămas neperitoare. Urmele lui

[2] «Pe marginea unui anuar», în «O întâmplare ciudată», Buc. 1929.

[3] «Inmuguriri», revistă literară, Nr. 6 şi 7, 1932.

Codreanu se găsesc în Ivanciu Leul și Cosma Răcoare. — Sadoveanu citea cu nesaț, într'un fund de pupitru, noile aventuri ale haiducului său, colegilor cari îi ieșeau înainte. «Cum eu scăpasem de literatura haiducească, scrie Lovinescu cu superioritate, de mult și ajunsesem la Dame cu Camelii a lui Dumas, îmi aduc aminte că gustam foarte puțin din literatura prietenului meu, și când un profesor i-a confiscat haiducul — mărturisesc că mi s'a părut un lucru foarte meritat». *Temperamentul lor era esențial deosebit. La Sadoveanu: năzuință de aer liber, cu realizări de scene haiducești, încercări literare, viață de baltă și de vânat. La Lovinescu: rezervă critică, viață supraveghiată, scepticism firesc.* In timp ce Lovinescu, cum însuși ne-o declară, făcea parte dintr'o celulă familială solid organizată, Sadoveanu avea apucături de baltă și de pădure, de vagabondare visătoare, deși, mai târziu, a dovedit un masiv spirit gospodăresc. Această cea dintâi încercare s'a produs prin 1893 și se numea «Haiducul Florea Corbeanu». După Profira Sadoveanu, a plănuit-o în patru volume, atribuind lui Corbeanu câmpuri de activitate națională și'n provinciile robite pe-atunci. D-l George Stino, profesorul de franceză, a confiscat cartea care circula în manuscris prin clasă, oprind-o la cancelarie, fără ca să-l pedepsească pe elev. Curând, în sărbătorile de iarnă ale anului 1894, s'a apucat să compună versuri. Iată o strofă din poezia: «Iarna»:

Bate vântul cu turbare
Fulgii de zăpadă zbor,
Păsărelele 'ntristate
Nu mai ciripesc cu dor.

Dacă versurile sunt covârșite de influența lui Alecsandri, cum afirmă Profira Sadoveanu, (mai ales versul al doilea care repetă imaginea fulgilor care «zbor» din «Iarna» lui Alecsandri), nu e lipsit de însemnătate a ne aminti și de o «Iarnă» a lui Ion Creangă, căruia Sadoveanu, din fragedă copilărie, i-a fost devotat:

Păsăricea cea isteață
Nu mai zice cântul său,

versuri pe care Sadoveanu le-a putut învăța la Pașcani, în școala primară, din celebrul abecedar al lui Creangă.

Sadoveanu, după Profira Sadoveanu, își aduce aminte vag de un poem romantic de prin 1896, care se chema «Don Paez».

Barbu Theodorescu precizează [4] că prima lucrare publicată este schița «D-șoara M. Fălticeni», semnată Mihai din Pașcani, apărută în revista umoristică «Dracu» din București, la 20 Aprilie 1897, nr. 18 pag. 3. La 30 Aprilie nr. 19 pag. 2, apare poezia «Homo» a lui Sadoveanu.

[4] «Convorbiri literare», Martie 1940.

Barbu Theodorescu vede cu dreptate influența lui Vlahuță. Dar atmosfera lui Eminescu nu-i departe:

Și totul pare prins în vrajă...
Lucește luna în câmpie
Sub teiul sfânt și nins de floare
El o așteaptă ca să vie.

In clasa a patra de gimnaziu, a scris povestirea «Cu arcanul», apreciată de profesorul Neculai Apostol, nuvelă care s'a pierdut.

Din toamna anului 1897, Mihail Sadoveanu, absolvent al gimnaziului clasic «Alecu Donici» din Fălticeni, devine elevul liceului național din Iași și alături de Nicușor Beldiceanu, colegul și prietenul, hălăduind pe urmele lui Eminescu în orașul romantic, se află în alt mediu, cu alte preocupări și alte năzuințe, într'o nouă etapă a unei vieți fericite.

G. Ursu

Biserica din Vicovul de Sus (Rădăuți)

RUJA ŞI RUGUŞORU

In pădure sub doi fagi
S'o întâlnit doi drăguţi dragi
Şi lor lie-o fost die luat,
Părinţii nu i-o lăsat
Ş'amândoi s'o 'mbrăţoşat
Şî 'n fântână s'o ţîpat.
Niici ocol' nu i-o lăsat
Şî i-o scos şî i-o 'ngropat
Pistie drum în ţîntiirim.
In mormântu diela fată
O ieşît o rujă creaţă,
In mormântu diela ficior
O ieşît on ruguşor;
Ruguşoru tăt s'o 'ntiins
Până ruja o cuprins.
Tăţi uoamenii s'o mnirat
C'o fost dragi, nu s'o lăsat.

(Dela nevasta *Carolina Badiu* din *Urisiul inferior*).

FINUL

Am avut on drăguţ drag
L-am trimes la Bălgărad
Să ieie mătasă nieagră
Să-mi fac o cămaşă dragă,
Una lui şî una mnie
Să merem în cununie.
Nu-ş cum focu-o târguit
Că 'napoi n'o mai vinit
Şî mnie mni-o poroncit
Că iel alta ş-o găsît,
Pe tri hire die săcară
Să mă duc, că iel să 'nsoară.
Io 'napoi i-am poroncit
Pe tri hire die ovăs
Să să 'nsoare sănătos.
Iel iară mni-o poroncit

Să mă duc io să-l cunun.
Iară io i-am poroncit
Pe frunzuţă d'alunaş
Să-şi capetie alt nănaş
Cătră maica aşa-am grăit:
«Duce m'oiu, măicuţă dulce».
— «Du-tie fiică şî-l cunună
Şî iea glaja şi-i închină:
Să trăieşti hinie cu binie,
Să trăiască şî hina
Să n'agiungeţi Sâmbăta,
Bată-vă Duminieca».
Pistie-on an am auzît
Că hina s'o betiejît.
Io merindie ce i-aşi duce?
Da i'oiu duce-on pumn d'alunie
Să să ducă hina 'n lume,
Să-mi rămâie hinu mnie
Să merem la cununie,
Că mnie mni-o fost drăguţ
Şî acum mni mnie hinuţ.

(Dela nevasta *Susana Mare* din *Sânmihai, Mureş-Turda).*

ILEANA D'ARDELEANA

Strigă-Ilieana D'ardielieana
Din Cheilie Turzii
Din mnijlocu curţii:
«Nu-i ficior s'o 'nceluiască
Niici din tabăra niemţască».
N'auzia nime din lume
Numa Iuon
Ficior die Domn.
Iel la maică-sa o porniit
Şî în poartă i-o ieşît.
Maică-sa din grai grăia:
«Ce ţî-i faţa ca iarba
Şî galbină ca ceara?»
— Las' maică nu mă 'ntreba
Mai binii mă 'nvaţă ceva,
C'o strigat Ilieana D'ardielieana
Din Cheilie Turzii
Din mnijlocu curţii
Că nu-i ficior s'o 'nceluiască
Nici din tabăra nimţască.

Maica die n'oiu celui-o ieu
Hainiile dila sabău [1]
Să n'agiung să lie port ieu. —
Maică-sa din grai grăia:
«Meri dragă la soră-ta
Că-i vecină cu dânsa
Şî la binie tie-a 'nvăţa».
El acolo că s'o dus
Şî la poartă c'o agiuns.
Sora 'nainie i-a ieşît —
Şî din grai aşa-o grăit:
«Fratie, frăţioru mnieu,
Ce ţî-i faţa ca iarba
Şî ieşti galbin ca ceara ?»
— Lasă soră nu 'ntreba
Mai bini mă 'nvaţă ceva,
C'o strîgat Ilieana D'ardielieana
Din Cheilie Turzii
Din mnijlocu Curţii:
Că nu-i ficior s'o 'nceluiască
Nici din tabăra niemţască.
Soră die n'oiu celui-o ieu
Hainiile dila sabău
Să n'ajiung să lie port ieu».
— Fratie, frăţioru mneu
Io binie tie-oiu învăţa
Că-s prietiină cu dânsa:
Tie 'mbracă 'n hainie muieresti
Şî tie punie sub fereastră:
Da hai Ilieană pân'afară
Că m'o bătut bărbatu
Die l'ar batie bănatu,
Tăt cu zbiciu cu patru crengi,
Cân' pe minie mă bătiea
Tăt sângele mă pliesniea».
El aşa că-o făcut
La fereastra iei s'o dus:
— Da hai Ilieană pân'afară
Că m'o bătut bărbatu
Die l'ar batie bănatu. —
Strîgă Ilieana D'ardielieana:
«Io afară nu poci ieşî
Că ţî-i portu muieresc
Da ţî-i glasu bărbătiesc».
Strîgă Iuăn a doua oară:
«Lasă-mă Ilieană 'n casă

[1] *sabău* = croitor.

Că m'o bătut bărbatu
Die l'ar batie bănatu,
Tăt cu zbiciu 'n patru crengi
Cân' pe minie mă bătiea
Tăt sângele mă plesniea».
Cum în casă c'o întrat
Pe pcicior o şî călcat,
Şî 'n gură uo sărutat.
«Cât îi lumea pi sub soare
Fată mare nu să gioare,
Că io una m'am giurat
Ţara lumea m'o înşălat».

(Dela nevasta *Nastasia Gliga* din *Ibăneşti* (Murăş), plasa *Ghiurghiu*).

Lucia A. Popovici

Buciumaşi

FĂRÂME DE LUMINĂ

B. P. HASDEU ŞI ION BIANU CĂTRE GRAZIADIO ISAIA ASCOLI

Căutând în Archivio Ascoli *din* Biblioteca Accademia dei Lincei *din Roma o serie de scrisori ale lui Ernest Renan şi Niccolò Tommaseo, am dat peste o bogată corespondenţă românească, pe care, deşi nu ne interesa în cercetările noastre, am adunat-o şi o vom face-o treptat cunoscută. Corespondenţa este importantă deoarece conţine preţioase informaţii privitoare la cultura românească dela sfârşitul secolului XIX-lea şi arată străduinţele autorilor ei de a se ţine în curent cu activitatea intelectuală din străinătate, de a cunoaşte, apropia, venera sau critica pe reprezentanţii ei. Precum s'a înţeles din titlu, ea este adresată filologului italian Graziadio Isaia Ascoli, a cărui biografie şi activitate e necesar să fie aici sumar reamintită*[1].

Născut la Gorizia în 1829, îşi începe destul de tânăr activitatea ştiinţifică cu un studiu care se resfrângea şi asupra limbii noastre: Sull' idioma friulano e sulla sua affinità colla lingua valacca. Schizzo storico-filologico. *(Udine. 1846). In 1854—55 publică prima şi a doua fascicolă din* Studj orientali e linguistici; *iar în 1860 este numit profesor de filologie la Academia ştiinţifico-literară din Milano, unde are străluciţi elevi, printre care şi pe Ion Bianu. De aici în colo începe propriu zis activitatea sa de cercetător, care îl va face să fie astăzi socotit creatorul dialectologiei italiene ca disciplină adevărat ştiinţifică. Din 1867, figura lui Ascoli începe să se impună prin următoarele studii:* Zur lateinischen Vertretung der indog. Aspiraten *(publicat în* Zeitsch. für vergl. Sprachforsch., *XVII, pp. 241 sgg., şi 321 sgg.),* Le figure italiche del derivato ariano d'istrumentale... *(publicat în* Rivista orient., *fasc IV) şi* Die Entstehung der sanskr. tenuis palatalaspirata *(publ. în Zeitsch. für vergl. Sprach. XVI, pp. 402 sgg.). Urmează apoi:* Corsi di glottologia *(1870),* Saggi ladini *(1872) şi* Kritische Studien zur Sprachwissenschaft. *Weimar, 1878.*

In 1880 este ales senator, membru al mai multor academii italiene şi străine şi, puţin mai târziu, membru onorar al Academiei Române. Moare în 1907.

Bogăţia de cunoştinţe, puterea de muncă, abnegaţia şi tenacitatea

[1] Indicaţii ample asupra activităţei şi scrierilor lui G. I. Ascoli se pot găsi în: *P. E. Guarnerio, Rivista di filologia e istruzione classica,* XXXV, pp. 246 sgg.; *Silloge linguistica dedicata alla memoria di G. I. Ascoli.* Torino, 1929; *Parodi, Marzocco,* 7 feb. 1907. In limba română se pot găsi preţioase informaţiuni privitoare la activitatea lui pe tărâmul filologiei romanice în: *I. Iordan, Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice.* Iaşi, 1932, pp. 11—14, 30—34.

excepțională apar mai presus de toate din paginile revistei sale, înființată în 1873, Archivio glottologico italiano, *în care Ascoli a publicat nenumărate studii și note asupra limbii noastre, arătându-ne o vie dragoste, o largă înțelegere și o ideală prietenie. Prin ea, el leagă strânsă amiciție cu B. P. Hasdeu și alții, amiciție care se oglindește splendid în corespondența ce se va publica. Deocamdată publicăm o primă scrisoare ce aparține lui B. P. Hasdeu. Este nedatată și fără loc. Se găsește în pacco 75/58 Arhivio Ascoli. Format obișnuit și scrisă pe toate patru fețele; caligrafie lizibilă. Marginea îndoliată ne ajută s'o datăm după moartea fiicei sale Iulia, adică după 1888. Conținutul scrisoarei este pur științific, căutând să-i arate lui Ascoli că, exceptând câțiva termeni relativi la industrie și comerț, nu se găsește în limba română nici un cuvânt vechi germanic. Insistând asupra unei erori comise — după părerea sa — de celebrul romanist Fr. Diez, autorul operelor:* Grammatik der romanischen Sprachen. *Bonn, 3 vol., 1836—43 și* Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen, *Bonn, 1858, B. P. Hasdeu arată lui Ascoli că olandezul* morfen *și «médio-haut-allemand* murpfen, murf» *nu pot fi cuvinte de origine germanică din o serie de motive pe care le enumeră, cerându-i la sfârșit un cuvânt de aprobare sau desaprobare, pentru a putea publica un Post-scriptum la notița lui asupra cuvântului* morfolesc.

A doua scrisoare este a lui Ion Bianu. Se găsește în pacco 90/18 Archivio Ascoli. La fel este nedatată. După stampila poștei am putut deduce data expedierii: 25 August 1895 și a sosirii ei la Milano 28 August 1895, unde nu-l găsește pe «Illustrissimo Professore Commendatore G. I. Ascoli, 26, via San Damiano, Milano», deoarece era plecat la Curmayeur (Aosta) pentru vacanța de vară, unde dealtfel îl găsește scrisoarea în Albergo dell'Angiolo la 29 August 1895. Ascoli, ca și Pio Rajna, îi fusese profesor lui Bianu, favoritul discipol al lui Hasdeu, care cu toată căldura îi recomandase să se ducă să studieze la Milano. Relațiile între «illustre et vénéré maître» Ascoli și «devoué élève et serviteur» I. Bianu au fost mereu cordiale. Bianu văzuse în Ascoli pe adevăratul om de știință totdeauna animat de «la même justesse de méthode et rectitude de jugement», totdeauna un bun sfătuitor și neîntrecut informator. La rândul său Ascoli avea o deosebită afecțiune pentru fostul său elev, trimețându-i tot ce scria, fapt ce se desprinde de altfel și din scrisoarea de mai jos, care este mai mult o mulțumire pentru trimiterea articolului său despre irendentiști. Această afecțiune între profesor și fostul elev mergea până la schimb de fotografii, cum este de exemplu aceea al lui Bianu cu fiul său Alexandru, pe care i-o trimite din București la 15 Oct. 1885 și, care se păstrează în pacco 97/54 Archivio Ascoli, cu următoarea dedicație: «Prego il grande e vecchio maestro venerato di gradire i rispettuosi e cordiali saluti del suo vecchio allievo riconoscente. I. Bianu *con figlio Alessandro». (Rog*

pe marele şi vechiul maestru venerat să primească salutările respectuoase şi cordiale ale vechiului său elev recunoscător. I. Bianu *cu fiul* Alexandru).

Petre Ciureanu

Illustre ami et maître,

Je vous suis très reconnaissant pour m'avoir rappelé l'article de Diez. Il m'avait échappé puisque dans le «Register» du deuxième volume le mot *morfire* ne se trouve pas [2]. Cependant il n'y a rien à changer dans ma notice sur *morfolesc*, car Diez a commis une bévue. Il n'a pas observé jue le hollandais *morfen* et le médio-laut-allemand *murpfen, murf* ne peuvent pas être des mots germaniques d'origine, et voilà pourquoi: Dans les mots germaniques le hollandais *f* correspond au haut-allemand *b (Grube-groef, Traube-druif, Scheibe-schif, halb-half, kalb-kalf, Farbe-verf, Rabe-raaf*, etc.) toutes les fois que le *f* = *b* n'est pas initial, par conséquent, au hollandais *morfen* ne peut pas correspondre le haut-allemand *murpfen-murf*.

D'un autre côté, au haut-allemand *f, pf*, non initial correspond le hollandais *p (scharf-scherp, Apfel-appel, Kupfer-Koper, Kopf-Kop, Lauf-loop, Hapf-hennip, hamp*, etc.); par conséquent, au haut-allemand *murpfen, murf* ne peut pas correspondre le hollandais *morfen*. Pour que le mot puisse être germanique d'origine, il faudrait: *morfen-murben*, ou bien *murpfen-morpen*. Ce n'est que dans des mots empruntés que le hollandais et le haut-allemand peuvent coincider dans l'*f*, par exemple *Büffel*-buffel = fr. buffle, it. bufalo.

Donc, à mon avis, c'est le français *morfer*, probablement par le dialecte rouchi, qui a passé au moyen--âge dans le hollandais et puis dans le haut-allemand, mais d'une manière très-passagère. Cela décide aussi, peut être, la question du *Murf* dans l'argot allemand. En tout cos, excepté quelques termes relatifs, à l'industrie ou au commerce (v. *Alăută* et *Andrea* dans l'Etymologicum) on ne trouve pas en roumain aucun mot ancien germanique. C'est un fait.

J'attends avec impatience un mot d'approbation ou de désapprobation de Votre part, et alors je publierai un Post-scriptum.

Tout à vous.

B. P. Hasdeu.

Ilustre prieten şi maestru,

Vă sunt foarte recunoscător pentru a-mi fi amintit articolul lui Diez. El îmi scăpase deoarece în «Register»-ul volumului al doilea cuvântul morfire nu se află. Totuşi nu este a se schimba nimic în notiţa mea asupra lui *morfolesc*, căci Diez a avut o scăpare. El n'a observat că olandezul *morfen* şi mhd (mittel-hoch-deutsch) *murpfen, murf* nu pot

[2] Este vorba de: *Register zum zweiten Buch* (pp. 493—501) din Grammatik der romanischen Sprachen von *Friedrich Diez*, vol. II. Bonn 1871.

să fie cuvinte germanice de origină, şi iată pentru ce: In cuvintele germanice olandezul *f* corespunde lui *b* din hd (hoch-deutsch) (*Grube-groef, Traube-druif, Scheibe-schif, halb-half, kalb-kalf, Farbe-verf, Rabe-raaf*, etc.) oridecâteori *f* = *b* nu este iniţial; prin urmare, olandezului *morfen* nu poate să-i corespundă *murpfen-murf* din hd (hoch-deutsch).

Pe de altă parte, lui *f* din hd (hoch-deutsch), *pf* neiniţial corespunde olandezul *p* (*scharf-scherp, Apfel-appel, Kupfer-Koper, Kopf-Kop, Lauf-loop, Hapf-hennip, hamp*, etc.); prin urmare, lui *murfen, murf* din hd (hoch-deutsch) nu-i poate corespunde olandezul *morfen*. Pentru ca să poată fi cuvântul de origină germanică, s'ar cere: *morfen-murben*, sau *murpfen-morpen*. Nu e decât în cuvinte împrumutate că olandezul şi hd (hoch-deutsch) pot coincide în *f*, de exemplu *Büffel*-buffel = fr. bufle, it. bufalo.

Deci, după opinia mea, francezul *morfer*, este acela care a trecut în evul mediu, probabil prin dialectul rouchi, în olandeză şi apoi în hd (hoch-deutsch), însă într'un fel foarte trecător. Aceasta hotăreşte deasemenea, poate, chestiunea lui *Murf* în argot-ul german. In tot cazul, în afară de unii termeni relativi la industrie sau comerţ (v. *Alăută* şi *Andrea* în Etymologicum) nu se găseşte în limba română nici un cuvânt vechiu germanic. Aceasta este un fapt.

Aştept cu nerăbdare un cuvânt de aprobare sau desaprobare din partea Dv., şi atunci voi publica un Post-scriptum.

Cu totul al Dv. *B. P. Hasdeu*

Noa près Kronstadt,

J'ai reçu, mon illustre et vénéré maître, et lu avec la plus grande attention votre article sur «gli irredenti»[3]. J'en ai été d'abord surpris de vous voir traiter des matières politiques; après j'en ai été étonné de vous voir pénétrer dans les choses de la linguistique, avec la même justesse de méthode et rectitude de jugement. — Je me permets de vous écrire ces quelques lignes à la hâte pour vous exprimer ma reconnaissance pour l'aimable envoie. Une lettre suivra, dans laquelle je me permetrai de vous écrire plus au long sur les mêmes affaires. Votre devoué élève et serviteur,

I. Bianu

Noa lângă Kronstadt,

Am primit, ilustrul şi veneratul meu maestru, şi am citit cu cea mai mare atenţie articolul dv. asupra «iredentiştilor». Am fost mai întâiu

[3] N'am putut găsi titlul acestui articol al lui Ascoli deşi am răsfoit: *L. Vicini, Una pagina storica dell'irredentismo*. Bologna, 1904; *F. Mayer, Der Italienische Irredentismus*. Innsbruck, 1916; *G. F. Guerrazzi, Ricordi d'irredentismo*. Bologna, 1922 şi *L. Veronese, Ricordi d'irredentismo*. Trieste, 1919.

surprins de a vă vedea tratând materii politice; apoi am fost mirat de a vă vedea pătrunzând în chestiunile linguistice, cu aceeaşi justeţe de metodă şi rectitudine de judecată. — Imi permit să vă scriu aceste câteva rânduri în grabă pentru a vă exprima recunoştinţa mea pentru amabila trimitere. Va urma o scrisoare, în care eu îmi voi permite să vă scriu mai pe larg asupra aceloraşi lucruri. Devotatul dv. elev şi servitor,

I. Bianu

T. MAIORESCU CĂTRĂ I. GĂVĂNESCUL

Bucureşti, 10 Fevruarie 1908.

Stimate domnule Găvănescul,

Mulţumesc pentru cele ce-mi scrii, dar nu văd altă propagandă cuviincioasă decât prin profesorii Şcoalelor normale şi prin studenţii noştri, când vor deveni profesori — chestie de un viitor mai fericit. A răspândi broşuri printre învăţătorii din sat? D. Haret o face, şi rău face. Noi am face-o cu gând mai bun, dar ştii D-ta ca şi mine, că nu e destul să fie scopul bun, trebue să fie şi mijloacele. Uneori mijlocul e chiar mai important decât scopul.

O mai grabnică Indreptare a spiritului multor învăţători rurali se va putea dobândi, dacă un viitor ministru mai cuminte va îndepărta (printr'o energică acţiune a revizorilor şi inspectorilor) toate «allotriile» d-lui Haret şi va readuce pe învăţătorii din sate la adevărata lor misiune în şcoală.

Când va veni acel ministru? Când se va descurca politica română din prea multele intrigi de partid? D-ta, care eşti mai tânăr decât mine, vei trăi poate s'o vezi. Eu n'am văzut-o până acum.

Cu deosebită stimă,

T. Maiorescu

Casă ţărănească din Năsăud.

TREI NUVELE ISTORICE DE ASACHI SI CRONICARII MOLDOVENI

Dacă pe frontispiciul «Daciei Literare» la 1840 Mihail Kogălniceanu proclama o nouă lozincă literară: «Istoria noastră are destule fapte eroice. frumoasele noastre ţări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitoreşti şi poetice, pentru ca să putem găsi şi la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuinţă să ne împrumutăm dela alte naţii», lozincă izvorîtă din spiritul romanticilor şi pe care Kogălniceanu o aducea din Germania, unde un Herder, din acest principiu naţional îşi făcuse o adevărată evanghelie [1], iar în Franţa trecutul glorios fusese evocat de un Chateaubriand, Thierry şi Michelet, şi nu mai puţin răsunet găsea în Rusia printr'un Kaidanov şi Karamzin, la noi această influenţă romantică, printr'o quasi-lozincă cogălniceană, o proclama Gh. Asachi, într'un articol din «Albina Românească», încă din 1829: «Moldova încă n'au fost lipsită re epohe strălucite în cari au stătut prinţipi iroi în războaie, iar în timpuri de pace făcători de bine patriei şi supuşilor săi; deci faptele acelora să cuvine a fi cunoscute şi cu serios şi mirare păstrate în aducerea aminte şi în inimile tuturor compatrioţilor» [2].

Pe aceste fapte ale «prinţipilor iroi», din acele «epohe strălucite», Gh. Asachi a căutat să le facă cunoscut «tuturor compatrioţilor» săi, printr'o serie de nuvele şi drame istorice. Motivele de inspiraţie şi materialul care i-au servit pentru scrierile acestea de caracter istoric, Asachi le-a luat atât din cronicile noastre moldoveneşti cât şi din cele străine. Nu este în intenţia noastră de a face o cercetare asupra tuturor izvoarelor folosîte de Asachi în operele sale istorice; ne vom mărgini numai la influenţa cronicarilor noştri în trei dintre nuvelele sale istorice: «Ruxanda Doamna», «Svidrighelo» şi «Elena Moldovei», publicate de Asachi întâiu în reviste şi calendare: «Ruxanda Doamna» în *«Spicuitorul moldo-român»*, (Iaşi 1841); «Svidrighelo» în *«Almanahul pentru învăţătură şi petrecere»* (Iaşi 1850), conexat la *«Calendarul pentru Români»* din acelaş an; şi «Elena Moldovei» în acelaş «Almanah», şi «Calendar» tot din 1850 [3], iar mai târziu, în 1867, împreună cu alte şase: «Dragoş», «Alexandru cel Bun», «Valea Albă», «Bogdan Voevod», «Petru Rareş» şi «Mazepa în Moldova», le publică într'un volum.

In 1915, d. *Petre Ú. Haneş* scoate o nouă ediţie a aceloraşi nuvele,

[1] *Victor Morariu:* Actualitatea lui Herder, «Conv. Lit.», 1941, nr. 3, pag. 277.

[2] *Gh. Asachi:* «Albina Românească», 1829, nr. 6 (16 Iunie), pag. 23, art. «Din Istoria Moldovei», reprod. după P. V. Haneş: Gh. Asachi, Nuvele istorice, 1915, în introducere, pg. XIV.

[3] P. *Ú. Haneş:* Gh. Asachi, Nuvele istorice, Bucureşti, 1915, pg. XX.

cu un studiu introductiv, în care autorul face următoarea remarcă: «E foarte instructiv însă să cunoaştem ordinea apariţiunii nuvelelor. Trei din ele sunt dinainte de 1852: Ruxanda Doamna, Svidrighelo şi Elena Moldovei; restul după 1852. Cele anterioare anului 1852, când Ureche şi M. Costin nu erau încă publicaţi, nu au nimic din aceşti, fiindcă povestesc evenimente din istoria Moldovei până la Vasile Lupu, evenimente povestite tocmai de Ureche şi Miron Costin» [4].

Faptul că Ureche şi M. Costin n'au fost publicaţi decât în 1852, iar cele trei nuvele amintite s'au tipărit înainte de acest an, nu constitue un argument destul de convingător pentru a conchide că Asachi nu i-ar fi cunoscut pe aceşti cronicari înainte de 1852. In ceeace priveşte afirmaţia că aceste nuvele «nu au *nimic* din aceşti» (cronicari), din rândurile care vor urma, va rezulta că totuşi au *ceva* din ei. In sprijinul afirmaţiei de mai sus, că «Ruxanda Doamna», «Svidrighelo» şi «Elena Moldovei» nu au nimic din Ureche şi Miron Costin, d. Haneş mai menţionează şi o frază a lui Asachi, prin care acesta se plânge — după cum zice d. Haneş — de «neajunsul hronografilor vechi pământeni» [5]. Cine sunt însă aceşti «hronografi vechi pământeni» înainte de Ureche? Cele mai vechi cronici ale noastre datează din veacul al XV-lea. D. prof. *P. P. Panaitescu*, într'un curs ţinut la Universitate, le clasifică astfel:

A. *Cronicele din sec. al XV-lea:*
Letopiseţul dela Bistriţa 1359—1506;
Letopiseţul dela Putna 1359—1504 (adaos — 1517).
B. *Versiunile străine:*
Cronica anonimă ruso-moldoveană 1359—1504;
Cronica moldo-polonă 1359—1565;
Cronica lui Ştefan cel Mare (germană) 1457—1499.
C. *Cronici din sec. al XVI-lea:*
Cronica lui Macarie 1504—1552;
Cronica lui Eftimie 1542—1555;
Cronica lui Azarie 1552—1554 [6].

Aceste cronici au fost publicate întâia oară de *Ion Bogdan* în 3 volume. Primul cuprinde: cronica dela Putna, cronica lui Macarie şi cronica lui Eftimie şi poartă titlul: *«Vechile cronici moldoveneşti până la Ureche»*, Bucureşti 1891; al doilea volum: Letopiseţul dela Bistriţa, cronica moldo-polonă şi o cronică polonă a lui M. Costin şi este intitulat: *«Cronici inedite atingătoare de Istoria Românilor»*, Bucureşti 1895;

[4] Idem, ibid., pag. XVI—XVII.

[5] «Istoria Moldovei, ce-i plină de evenimente interesante, e ţesută cu acele ale popoarelor învecinate, cu cari se află în relaţiuni politice şi sociale. De aceea în neagiunsul hronografilor vechi pământeni, analele Bizanţului, Ungariei, Poloniei şi Rusiei ni înfăţişează o mănoasă obârşie cuprinzătoare de facturi vrednice de aducerea noastră aminte». *(Gh. Asachi:* începutul nuvelei Svidrighelo, pg. 55).

[6] *P. P. Panaitescu:* Influenţa polonă şi rusă în vechea noastră literatură, curs ţinut la Fac. Lit. şi Fil. Buc. în 1939/40, pg. 116—117.

iar Letopiseţul lui Azarie a fost publicat în *Analele Academiei Române*, secţia istorică, vol. XXXI, 1909 [7]. Acestea sunt, deci, hronografele «vechi pământene» şi pe unele dintre ele trebuia să le fi cunoscut Asachi, de al căror neajuns «se plânge». Dar toate acestea au fost publicate cu mult după moartea lui. De unde le-a avut la îndemână atunci Asachi? Dacă le-a folosit evident a întrebuinţat manuscriptele lor. Admiţând însă că Asachi a avut cunoştinţă de unele din aceste cronici, din manuscrise, nu putea să cunoască şi pe Ureche şi Costin tot din manuscrise? Cum însă cele dintâi cronici moldoveneşti au *fost descoperite* de Ion Bogdan [8] şi publicate de el după moartea lui Asachi, înseamnă că Asachi n'a putut avea cunoştinţă de ele şi atunci (fiindcă el totuşi vorbeşte de hronografi, ceeace dovedeşte că trebuia să fi avut la îndemână pe unii) nu cumva prin hronografii vechi pământeni» Asachi vizează chiar pe Ureche şi Costin? Căci părerea d-lui Haneş că după anul 1852, adică după ce Ureche şi Costin au fost publicaţi de Mihail Kogălniceanu, «Asachi scapă de neajunsul de până atunci», deoarece «toate nuvelele lui de acum înainte au ca punct de plecare cronicarii, întregiţi firește şi cu izvoare străine, dar în măsură mult mai redusă» [9], este iarăşi nefondată destul de temeinic. Nici după această dată Asachi nu scapă de aceste neajunsuri. Dovadă: «Mazepa în Moldova» şi «Valea Albă», nuvele ce au din cronicarii noştri influenţă mai puţină, decât din alte izvoare străine. De altfel şi d. Haneş singur recunoaşte aceasta când spune despre «Mazepa în Moldova»: «Mazepa este iarăşi de inspiraţie străină» [10]. Cu ocazia aceasta ţinem să semnalăm şi contradicţia ce există între afirmaţiile d-lui P. V. Haneş. Referindu-se la nuvelele scrise după 1852, d-sa spune: «Toate nuvelele lui [Asachi] de acum înainte au ca punct de plecare cronicarii, întregiţi firește şi cu izvoare străine, dar în măsură mult mai redusă»; iar când e vorba despre Mazepa, afirmă: «Mazepa este iarăşi de inspiraţie străină». Intre «toate nuvelele au ca punct de plecare cronicarii» şi «Mazepa este iarăşi de inspiraţie străină», fără îndoială că este o vădită contradicţie. Pentru a înlătura această contradicţie privitoare la această nuvelă şi folosindu-ne de expresiile d-lui Haneş, vom spune: Mazepa este de inspiraţie străină, întregită firește şi cu izvoare din cronicarii noştri, dar în măsură mult mai redusă. Pentru ilustrarea celor spuse menţionăm un pasagiu din textele Asachi-Costin:

Asachi:

...«un călugăr adusese domnitorului o scrisoare secretă, prin care el se înştiinţă că logofătul cel mare Gheorghiţă Ştefan dela Răcăciuni, în înţălegere cu Matei Beserabo, prinţul ţării Româneşti, şi cu prinţul Racoţi din Transilvania s'au întrunit spre a destrona şi a ucide pe Vasile Lupu». (pg. 274).

Miron Costin:

...«îţi fac scire Măriei tale pentru Ştefan Georgie, Logofătul cel mare, că-ţi este adevăratu viclean şi s'a agiuns cu Racoţi şi cu Domnul Muntenen, şi sunt gata oştile şi a lui Racoţi şi a lui Matei Vodă să vie asupra Măriei tale, pg. 323.

7 *P. P. Panaitescu:* op. cit., pag. 115.

8 Idem, ibid.

9 *P. V. Haneş:* Gh. Asachi, Nuvele istorice, Bucureşti, 1915, pg. XVIII.

10 Idem, ibid., pag. XX.

Faptele următoare însă, infirmă afirmaţiile d-lui Haneş că Asachi n'a cunoscut pe Ureche şi ceilalţi cronicari moldoveni înainte de 1852. Scrisorile lui Kogălniceanu adresate surorilor sale şi tatălui său în timpul studiilor lui la Lunéville şi Berlin, ne sunt o preţioasă mărturie. In repetate rânduri el cere să i se trimită diferite izvoare ce aveau să-i servească la alcătuirea istoriei sale.

Iată ce scrie el tatălui său într'o scrisoare din Lunéville la 1834: «Mă rog, băbacă, întreabă pe aga Asachi în ce loc să vând *cadrurile moldoveneşti*. Căci ştiu că este un librar la Paris care le are însă nu ştiu numărul casăi. Iar aga Asachi ştie foarte bine, pentrucă eu însuş când eram la Eş am văzut scris acasă la d-nealui pe un cadru că să vând la Paris la madam Martin, însă am uitat număul» [11].

Asupra acestei scrisori Kogălniceanu revine într'o alta mai târziu şi recunoaşte că s'a înşelat [12]. S'a înşelat numai în ceiace priveşte vânzarea cadrelor la Paris, nu însă şi de existenţa lor, căci în 1835 într'o scrisoare din Berlin datată din 25/12 August, acelaş Kogălniceanu scrie: «deci mă rog, băbacă, ca să ai bunătatea să-mi trimeţi cartea care ţi-am cerut, adică Istoria Românilor, pe urmă să-mi trimeţi tot cu dilijanţa dela Cernăuţi sau şi cu poşta *cadrurile istoriei Moldaviei*, câte au eşit până acuma, adecă trii zugrăvele» [13], iar în 1835 repetă aceiaşi rugăminte: «Măria Sa Vodă au scris bezădelilor că le va trimite doă biblii; te rog dară ca să-mi trimeţi şi mie una; precum şi istoria Românilor scrisă de Dicio Sân Martin moldoveneşte, *cadrurile istoriei moldoveneşti*, precum şi cânticile moldoveneşti a lui Rozinschi» [14].

Aceste cadruri pe care Mihail Kogălniceanu le cerea de atâtea ori şi cu atâta insistenţă sunt nişte tablouri ce reprezintă diferite scene din istoria Moldovei. Pentru astfel de tablouri Asachi a avut o deosebită predilecţie pentrucă şi mai târziu la 1857 se îndeletnicia cu ele. Explicarea acestor tablouri Asachi o redă şi prin cuvinte. Aşa de pildă, pe lângă altele, tabloul lui «Alexandru I Domn a Moldovei, luând corona şi mantia din mâna solilor împăratului Ioan Paleologul», este explicat în «Descrierea istorică a Tabloului ce înfăţoşază pe Alexandru cel Bun Domnul Moldovei, când au primit corona şi hlamida dela ambasadorii împăratului Ioan Paleologul II, de aga G. Asaki, mădulor a mai multor academii», Iaşi 1839 [15].

La alcătuirea acestor tablouri şi la descrierea lor, cu siguranţă că Asachi s'a folosit de cronicile noastre moldoveneşti. Dar nu numai atât. In 1842 Asachi tipăreşte la institutul Albinei un «Tablou hronologic de istoria veche şi nouă a Moldaviei, dupe anuscrisele patriei şi cele

11 *M. Kogălniceanu:* Scrisori 1834—1849, publicate de Petre V. Haneş, Minerva, Bucureşti, 1913, scris. XXVII, pg. 51.

12 Idem, ibid., pg. 60.

13 *M. Kogălniceanu:* Scrisori 1834—1849, publicate de P. V. Haneş, Minerva, Bucureşti, 1913, scris. XLIV, pg. 74.

14 Idem, ibid., scris. LIV, pg. 80.

15 Biblioteca Acad. Rom., secţia stampe V, tablourile lui Asachi, cota 381.

străine», în mijlocul căruia se află şi «Harta Moldovei vechi, împărţită în 23 ţinuturi, dreasă de autori» [16].

Printre «anuscrisele patriei» utilizate de Asachi pentru acest tablou cronologic, e cert că au figurat şi cronicarii moldoveni, în special Ureche şi N. Costin, căci descrierea domniei feciorilor lui Alexandru cel Bun: Ilieş şi Ştefan, pe care Asachi o face aici este asemănătoare cu aceia descrisă de cronicarii amintiţi:

Asachi:	*N. Costin:*
«1432. Ilieş, fiul -lui Alexandru, după voinţa părintelui urmează în Domnie. Mastiha sa Ringala favorează pe fiul său Ştefan. Ilies o înecă» [17].	Dacă stătu domn Iliaş Vodă după moartea tătâne-său, au urgisitu şi au gonitu pre frate-său, pre Ştefan Vodă, şi pre maştihă-sa să o fi înecat» [18].
«1435. [Ilieş] înturnându-să în Polonia, ăl închid în cetatta Sirodin, de unde după moartea lui Vladislav scăpând intră a tria oară în Moldova» [19].	Năzuit-au Ilieaş Vodă şi al doilea rând la Leşi să mai strângă oşti să vie în ţară, ce văzându-l Leşii că nu se aşează, l-au luat cu porunca craiului şi l-au închis în cetatea Sireagiului ce este cu zid împregiur» [20].
Asachi:	*Ureche:*
«1433. Ştefan V., cu vrednicii mai alese decât fratele său se îmbrăţoşază de toată boerimea. El ca şi fratele său trimite ambasador la Vladislav giuruindu-i aleaţie, încât Vladislav dişi Ilieş îi era cumnat, preferează pe Ştefan, carele bate în Podolia pe Tatari şi dă lui Vladislav cetatea Braţlau» [21].	«Ce fără zăbavă dela frate-său Ştefan Vodă au venit la craiul soli cu daruri, poftindu-l de pace, şi l-au aflat la Lănciţi, făgăduind şi el să fie plecat lui craiu. Pentru care lucru măcar că Ilieş au fost ţiind o sor a crăesii Sofia, şi-i era craiul mai prieatin fiindu-i cumnat, ce sfatul cunoscând pre Ştefan Vodă că-i mai de folos ţării, poftiră pre craiu să-l lase în pace, şi să le giure ca să le hie lor cu credinţă.. mai apoi ca să arate slujbă, au risipit pe o samă de Tatari, carii au fost intrat la Podolica să prade şi la Braţlau» [22].

Tot ca un argument în sprijinul afirmaţiilor noastre că Gh. Asachi trebuia să fi cunoscut pe aceşti cronicari înainte de 1852 putem menţiona şi existenţa unui număr relativ destul de mare a Letopiseţelor manuscrise.

16 Biblioteca Acad. Române, secţia stampe: Tablou hronologic de istoria veche şi nouă a Moldovei, dupe anuscrisele patriei şi cele streine, orânduit de Gh. Asachi (Iaşi, Inst. Alb. 1842). No. inv. 663—D. XIV. 104.

17 Ibidem.

18 *M. Kogălniceanu:* Letopiseţele ţării Moldovii publicate pentru întâiaşi dată de M. Kog. (Iaşi, 1852, Tom. I. pg. 108.

19 Cfr. n. 16 şi 17.

20 Cfr. n. 18.

21 B. A. R. sect. stampe. Gh. Asachi: op. cit.

22 *M. Kog.*, op. cit. pg. 110.

In introducerea ediţiei a II-a a cronicilor publicate în 1872, la pag. XVI—XIX, M. Kogălniceanu răspunzând lui Hajdeu la critica făcută de acesta ediţiei întâia că Letopiseţele publicate la 1852 n'ar fi o ediţie critică deoarece «este parţială şi nu satisface tóte esigenţele sciinţei moderne», pentru motivul că n'a folosit toate copiile manuscrise ale unei cronici, Kogălniceanu răspunde că a cercetat şi confruntat toate copiile acestor cronici pe care le-a găsit şi menţionează că el singur a avut *zece* Letopiseţe manuscrise, dăruite de el apoi bibliotecii din Iaşi. In afară de aceste ne mai spune Kogălniceanu: Dimitrie A. Sturdza, «în preţioasa sa colecţiune dela Miclăuseni, posedă şi D-lui un *mare număr* de Letopiseţe manuscrise»; tot aşa «George Ioanid, a publicat *două volume* calificate de «istoria moldo-română», şi în sfârşit, şi «biblioteca din Bucureşti are asemine vreo *patru* Letopiseţe», încât este peste putinţă să putem crede că Asachi n'a cunoscut asemenea letopiseţe manuscrise, mai ales când el era atât de avid cercetător al trecutului şi un fanatic iubitor al Moldovei, căruia-i scria odată Kogălniceanu: «căci cui m'aş putea adresa mai bine, decât marelui poet, marelui istoric, directorului învăţământului public, arhivarului statului şi protectorului de tot ce este nobil şi frumos» [23].

O altă chestiune în rândurile ce urmează este aceia de a se vedea dacă aceste trei nuvele nu au «nici o asemănare» şi «nimic din cronicari» în ceeace priveşte desfăşurarea evenimentelor istorice din Moldova cuprinse în ele, aşa după cum afirmase dl. Haneş. «Comparând, zice d-sa, istoria lui Vasile Lupu din Ruxanda Doamna cu aceea din Miron Costin, nu găsim nici o asemănare, doar câteva nume proprii»...

Suntem de aceeaşi părere cu d-l Haneş, în privinţa neasemănării, numai că în Ruxanda Doamna Asachi nu face istoria lui Vasile Lupu şi dacă nu o face, nu poate exista între el şi M. Costin vreo asemănare. Nu tot aşa se întâmplă în Svidrighelo şi Elena Moldovei.

Despre cea dintâi, aceeaşi afirmaţie: «Comparând de asemenea evenimentele din Svidrighelo, referitoare la urmaşii lui Alexandru cel Bun cu cele din Ureche, de asemenea nici o asemănare».

In esenţă în nuvela Svidrighelo, Gh. Asachi vrea să înfăţişeze un paalelism de lupte anarhice întâmplate în acelaş timp în două ţări vecine: în Moldova între feciorii lui Alexandru cel Bun: Ilieş şi Ştefan, iar în Polonia între fraţii lui Iagelo: Schirghelo şi Svidrighelo. Evenimentele petrecute în Polonia le ia dela cronicarii Poloni, iar cele care se referiau la Moldova din cronicarii noştri. Ce asemănări însă există între evenimentele din Svidrighelo, privind pe feciorii lui Alexandru cel Bun, povestite de Asachi şi între aceleaşi evenimente redate de Ureche ? Există asemănări în ceeace priveşte localităţile unde s'au dat lupta între ei, asemănări de date, împăcarea între fraţi, care se petrec cu aceeaşi succesiune şi în nuvelă şi în cronică: Lupta dela Dărmăneşti, lupta dela Podroga, lupta dela Pipereşti, împăcarea între fraţi şi împărţirea ţării în două. In ceeace priveşte lupta dela Podroga, anul, luna şi ziua sunt aceleaşi în nuvelă ca şi în cronică: 4 August 1435.

[23] *M. Kogălniceanu:* Scrisori 1834—1849, publicate de P. V. Haneş, (Minerva, Bucureşti 1913), pg. 234—235.

Nu numai cu Ureche, nuvela lui Asachi, Svidrighelo are asemănări, ci şi cu Nicolai Costin:

Asachi:

«Ilieş care după voinţa părintelui său au urmat în domnie, fu recunoscut în astă vrednicie şi de Polonia, dar Ringala (Ana), ce reşedia la târgul Siretului, dat ei de ipovol, uneltia, ca să se dee fiului ei coroana Moldovei, pentru care uneltire, Ilieş cu cruzime pedepsi pe mastihă sa, înecând-o» (pag. 57) [24].

«După multe desbateri în senatul Poloniei, Ştefan ca mai vrednic şi mai energic pentru interesul Poloniei, fu recunoscut de domn al Moldovei..., iar lui Iliaş i se dădură moşii în Polonia sub condiţiunea de a nu părăsi niciodată astă ţară [26].

N. Costin:

«Alexandru Vodă, mai 'nainte de moartea sa au alesu să fie domn ţărei, în urma sa, Iliaşu fiul său cel mai mare... Dacă stătu domn Iliaş Vodă, după moartea tătâne-său, au urgisitu şi au gonitu pre frate-său, pre Ştefan Vodă, şi pre mastihă-sa să o fi înecat» (pag. 141) [25].

...«ce dentr'u socoteala tuturor au ales să rămână Ştefan Vodă la domnia ţării... Eară lui Iliaş Vodă i-au dat un ţinut să sadă cu casa sa şi să nu se amestece la domnia ţării» [27].

Iată deci că din citatele de mai sus ca şi din asemănările cu Ureche, suntem îndreptăţiţi să nu putem admite afirmaţia d-lui P. V. Haneş că această nuvelă n'are nimic comun cu cronicile noastre şi în special cu cea a lui Ureche şi Nicolai Costin.

A treia nuvelă istorică şi ultima dintre cele publicate înainte de apariţia colecţiei de cronici a lui Kogălniceanu este Elena Moldovei. Şi în această nuvelă, d-l Haneş nu vrea să vadă asemănare cu Ureche: «Istoria lui Ştefan cel Mare de aici nu seamănă cu cea din Ureche» [28]. In paranteză, mai menţionăm şi faptul că ajungând să vorbească, în acelaş studiu introductiv despre nuvela Valea Albă, d-l Haneş afirmă: «Ştefan cel Mare e înfăţişat aici după cronicarii noştri, pe când în Elena Doamna era înfăţişat după cei străini» [29].

Intre trăsăturile caracteristice domnului Moldovean, aşa după cum îl descrie Asachi în ambele nuvele, pare mai curând să se asemene, decât să se deosebească:

Elena Moldovei:

[Ştefan] «Nespăimântat în miezul pericolelor şi în nenorociri...» (pg. 76).

Valea Albă:

«Domnul se purta pretutindeni ca fulgerul» (pag. 125).

[24] *Gh. Asachi:* Nuvele istorice, ed. P. V. Haneş, 1915, pg. 57.

[25] *M. Kogălniceanu:* Cronicele României, ed. 1872, Tom. I, pg. 141, nota 2

[26] *Gh. Asachi:* op. cit., pg. 57.

[27] *M. Kogălniceanu:* op. cit., pg. 142.

[28] *P. V. Haneş:* op. cit., pg. XVIII.

[29] Idem: pg. XX.

«In toate dregătoriile sale atât publice cât şi private, Ştefan avea o mare evlavie şi încredere în ajutorul Proniei, de care simţimânt cerca să se in sufle atât poporul cât şi oastea sa» (pg. 77).

«Domnitorul cu tot acel stol au intrat în biserică, unde depune evlavioasele sale rugăciuni, cerând ca între toate şi în astă congiurare nouă, agiutorul ceresc» (pag. 117).

...«au vederat Ştefan o mărinimie vrednică de un erou creştin, o adâncă pătrundere a geniului». (pg. 93).

«Ştefan vedera minuni de eroism şi de înţelepciune (pg. 125).

Iată-l deci pe Ştefan cel Mare, curajos, înţelept, mărinimos, evlavios în ambele nuvele. Sigur că în aceste nuvele sunt şi deosebiri chiar când e vorba de Domnitorul Moldovei, să nu uităm însă că Asachi îl descrie în două situaţii şi locuri diferite: odată în lupta cu Polonii şi a doua oară cu Turcii. Incheind paranteza, revenim la afirmaţia d-lui Haneş asupra nuvelei Elena Moldovei.

A tăgădui o asemănare între Asachi şi Ureche în nuvela aceasta, înseamnă a vroi cu orice preţ să susţii o afirmaţie nejustificată şi îndeajuns controlată. Iar această afirmaţie la d-l Haneş este aceea de a nu admite nici o influenţă a lui Ureche în Svidrighelo şi Elena Moldovei — despre Ruxanda Doamna nu mai amintim, Asachi nefăcând istoria lui Vasile Lupu — deoarece au fost publicate înainte de 1852, iar acest cronicar abia în acest an s'a tipărit. Adevărul însă este că din aceste două nuvele, Elena Moldovei, are cel mai mult asemănări cu Ureche.

Dar să lăsăm să vorbească textele:

Asachi:

«Ştefan au deputat pe logofătul Petru şi pe arhivistul statului Isac, să întrebe pe rege de ce nu s'au îndrumat spre Cetatea Albă pe la Cameniţ, căci în acea direcţiune au pregătit proviant şi agiutorul giurait... Regele atunci în loc de răspuns arestă pe ambasadori, în contra dritului gintelor şi-i trimise în fiare la Scapol» [30].

«Polonii aveau o armie de 80.000 ostaşi» [32].

Ureche:

«Inţelegând Ştefan Vodă cum craiul se apropie cu oaste de margine, de iznoavă au poftorit solie de au trimis înaintea lui Craiu pre Tăutul logofătul şi pre Isac Visternicul cu multe daruri şi l-au tâmpinat de ceia parte de Nistru şi i-au închinat darurile... Acolo şi-au descoperit toată viclenia şi faptele sale cele ascunse, că au prins pre Tăutul logofătul şi pe Isac vistiernicul, de i-au ferecat în obezi şi i-au trimis de i-au închis la Liov» [31].

«Inţelegând aceasta Ştefan Vodă... cum craiul l-a viclenit şi vine asupra lui... cu 80.000 de oaste» [33].

[30] *Asachi:* op. cit. pg. 87.

[31] *Gr. Ureche:* Let. ţării Moldovei, ed. Giurescu, pg. 49.

[32] *Gh. Asachi:* op. cit. pg. 87.

[33] *Ureche:* op. cit. pg. 49.

«Trei săptămâni băteau cu artileria şi maşinile lor cetatea, care reparau noaptea cele ce se surpau ziua» [34].

[Polonii] au început a bate cetatea şi au bătut prejur dânsa 3 săptămâni şi ziua şi noaptea şi nimică n'au folosit... iară din cetate cât putea se apăra, şi ce răsipa Leşii cu puşcile ziua, noaptea găurile astupa şi întăria» [35].

«Ioan Albrecht pătimind de friguri, s'au încheiat o armistare, după care Polonii începură la 19 Octombrie retragerea lor; însă nu pe unde venise, şi precum era, zic în acea armistare, ci Polonii ocupară o altă cale unde credeau să afle mai multă proviziune. Cu toată disfătuirea lui Ştefan a nu calca condiţiunile. Polonii se înaintau prin munţi şi poteci pe la codrul Coţman» [36].

«Intr'aceia Albricht craiul leşesc, fiind de inimă rea bolnav, au dat semn de întors înapoi de care semn era bucuroşi toţi să-l auză, să se întoarcă dela atâta flămânjune la casele sale. Şi în 19 Octomvrie, Joi, s'au întors craiul dela Suceava şi s'au apucat de cale; ci nu s'au întors pe calea pe unde venise ci pre altă cale pre unde era ţara întreagă, spre codrul Cozminului» [37].

Referitor la lupta dintre Petru Aron şi Ştefan Vodă, Asachi scrie că primul a fost învins la Doljeşti. Şi această localitate Asachi a luat-o din Ureche, căci iată ce spune acesta din urmă: «iară letopiseţul cel moldovenesc scrie că dacă au venit Ştefan Vodă cu oaste muntenească, s'au lovit cu Petru Vodă pre Siret la Toljeşti» [38]. Şi acum ca ultim argument pentru această nuvelă, aducem mărturia lui Asachi însuşi La sfârşitul nuvelei Elena Moldovei, în notă, Asachi spune: «Evenimentele aice descrise sunt în parte scoase din *istoriile Moldovei*, ale Rusiei şi Poloniei» [39]. Nu mai încape îndoială că «istoriile Moldovei» nu sunt altceva decât cronicile moldoveneşti şi în special Grigori Ureche.

Faţă de textele Asachi-Ureche expuse până aci, certitudinea d-lui Haneş a unei întreite neasemănări — Ruxanda Doamna: «nici o asemănare», Svidrighelo: «nici o asemănare», Elena Moldovei: «nu seamănă — şi categoricul «nimic din aceşti cronicari», sunt foarte relative şi ipotetice; iar «nici» şi «nimic» nu pot fi folosiţi nici chiar cu semnul întrebării, căci cercetând lucrurile mai adânc, cade atât «nici», cât şi «nimic».

Nu numai în nuvelele acestea Asachi este influenţat de cronicarii Moldoveni, ci şi în celelalte. In unele mai puţin, în altele mai mult. De aceea explicaţia dată de d-l Haneş că cele publicate înainte de 1852 n'au nimic din cronicari, iar toate celelalte de după această dată au ca punct de plecare cronicarii şi mai puţin izvoarele străine, nu ne satisface pentrucă este insuficientă ca argumentare iar concluzia neîntemeiată.

Acestei explicaţii trebue să-i opunem o alta: Toate nuvelele istorice ale lui Asachi au în constituţia lor influenţa din cronicile noastre,

[34] *Asachi:* op. cit. pg. 87.
[35] *Ureche:* op. cit. pg. 50.
[36] *Asachi:* op. cit. pg. 87.
[37] *Ureche:* op. cit. pg. 51.
[38] Idem, ibidem.
[39] *Asachi:* op. cit., pg. 93.

cu deosebirea că acele ale căror subiecte se referă exclusiv la evenimentele petrecute la noi şi în trecutul nostru, şi cari evenimente se găsesc povestite în cronicile noastre, în aceste nuvele Asachi urmează în de aproape cronicarii ca bunăoară în: Bogdan Voevod, Petru Rareş, Lăpuşna; în celelalte însă evenimentele sunt străine dar totuşi atingătoare de istoria Moldovei, evenimente care în cele mai multe cazuri nu se găsesc în cronicile noastre, în aceste nuvele Asachi utilizează izvoare străine. Nu se opreşte însă de a cerceta şi cronicile noastre şi a povesti din ele îndată ce a găsit ceeace-i trebuia pentru conturarea şi lărgirea cadrului nuvelei.

Dacă explicaţia aceasta nu-i completă, în tot cazul ni se pare mai plauzibilă, căci fără îndoială ne gândim şi la certitudinea cuvintelor: «în ştiinţă, dreptatea şi adevărurile sunt de cele mai multe ori relative, subiective şi temporare» [40].

Ion Chiriuc

[40] *I. E. Toroutiu:* Ediţii critice Eminescu, «Conv. Lit.», nr. 3, pg.373.

Biserica Sf. Nicolae din Chilia Nouă, zidită de către Vasile Lupu

ITINERAR RETROSPECTIV

(PE UN ALBUM DE FOTOGRAFII)

Călătorie presărată cu aduceri-aminte
o poţi deschide, oricând, ca pe-o carte
care să-ţi vorbească — fără cuvinte —
despre meleaguri dragi, de departe.

Deschide-o cât mai des şi nu uita
când le ai sub privire,
că a rămas ceva din fiinţa ta
în fiecare poză-amintire.

Iar undeva — dincolo de clişeu —
(n'ai să mă vezi, dar ai să-ţi aminteşti)
sunt eu
care te rog frumos să zâmbeşti...

Aurel Tita

GAMESTINSE

Anii mei — un plâns de game stinse —
Picurară 'n şesurile 'ntinse.
Visul, călător neobosit,
Incotro, prin lume, a pornit ?

Curg tăceri în suflet pustiit !
Şi 'n tristeţea veacului cernit:
Mi-am lăsat, pe şesurile 'ntinse,
Anii mei — un plâns de game stinse.

G. Şt. Cazacu

PĂMÂNT NOU

Dimineaţa stăruie 'n lumină;
Zarzării au descuiat spre lume
Clopot alb. Şi eu te ştiu pe nume
Sunet alb în cruce de tulpină.

Poarta ţarnii către brazdă, largă;
Mânăstirea soarelui, înaltă.
Pana scrie, creşte de sub daltă
Linie de trup subţire, daltă.

Vama primăverii, fără chee;
Trec lăstuni şi cântă 'ncet năierul.
Paşi desculţi desfac în iarbă cerul
Şi copacii şi livezile 'n ştiubee.

Teofil Lianu

F R E A M Ă T

Acum eşti borangic, tras lin peste trecutul meu,
Ţesut prin toamnele care ne-au plâns — pasări pribege.
O să mai crească iarbă după noi şi o să lege
Şi clipele rod viu într'un trofeu.

Luceferii din blonda priveghere
Nu-i deslueşti în cântece de lebede
Cum trena de mătase vor să-şi lepede
Şi-acelaşi dulce leagăn ne mai cere ?

Cu plopii rezemaţi de suflet — aurori —
Călătoreşti prin ore şi prin mine — funigel —
Şi 'n reverii te răsuceşti — cercel —
Când plânge despărţirea în viori.

Octav Sargeţiu

R U G Ă C I U N E D I N I M Ă

Mă uit la degete în fiecare amiază,
— Subţiri şi albe frunze de maslin,
Pahare adânci şi mute ca de crin —,
Cum se înfrăţesc cu toate şi lucrează.

Eu n'am strivit cu ele vreo omidă
Şi smuls de ele n'a fost niciun spic,
Eu încă n'am lucrat nimic
Din câte-aşi vrea să sfarm c'o patimă avidă.

Sunt trist, şi păcătos, şi bun,
O ! inima asta largă cât o ţară,
Mai, dă-mi, Stăpâne, o arşiţă de vară,
Să-mi pot culege floarea mea de prun.

Mai pune, Doamne, în degetele mele
Jeratec viu de palmă cafenie,
Să-mi sburde 'n mână sapa ruginie
Şi smulge-mi fruntea inimei din stele !

M'aşteaptă mii de ochi plângând,
Basmale ude — crez de mame —
Intinse degete de foame,
Mai umple-mi inima să le cuprind.

Al tinereţei mele mir
Fă rotogolul gliei să-l oprească,
Să toarne în loc minune omenească
Să-mi plec în tină degetele ca într'un potir.

Sergiu Matei Nica

MANTAUA BATE LUNG...

Sub cerul vechiu şi 'ngust de şandrama
Din vânăt vânt, pasul, răsună frânt —
Şi 'ntârzie sub porţi aduse la pământ,
Mantaua bate lung şi parc'aştepţi pe cineva.

Cocorii uliţi nouă scriu pe zări,
Iar stelele sânt petre de hotar,
Să nu mai rătăciască sufletul hoinar
In drum spre ceruri noui, spre alte mări.

Amurgul întârzie în mari hemoptizii
Peste grădini pândite de fânare strâmbe,
Şi iată 'ncet şi greu: o ploae 'n trâmbe
Procesiunea-şi târâe pe străzi pustii.

De-acum cu visul meu: el orb şi eu olog,
Pornim şi-o să uităm la pragul tău c'am mas...
Mantaua bate lung, nu-i nimeni de pripas !
Şi 'n şapte buchi, în uşă, îţi tai:

Ion Ojog

FOSNESC IN MUNTI

Foşnesc în munţi înaltele dureri.
Şi vremea-şi surpă urile'n genuni.
Brazii-şi adună cruntele puteri
Să'ntâmpine răsleţi strigoi străbuni.

Arhangheli ard legende'n luminişuri,
Sunt buciumate 'n slăvi furtuni ştiute;
Cumplitele singurătăţii Crişuri
Şi-adună apele din vaduri mute.

A glăsuit năprasnic Horia;
Şi anii grei de aur trec în iureş,
Puhoaele de foc aprind istoria, —
Răsare, alb, luceafărul din Mureş.

Ion Potopin

TEOHARI ANTONESCU: INSEMNĂRI

Maiorescu povestește din viața lui Eminescu.

1896. Februarie 8, Iași.

Cursurile merg așa și așa; studenții vin și nu vin; mai mă ciorovăesc cu dânșii, mai mă împac și așa mai departe... Viața asta de aici mă plictisește teribil, și altminteri, e și natural: noi familie unde să ne ducem să vorbim nu e, noi teatru nu avem, petreceri de altă natură, nu. Stăm singuri și iar singuri și tot singuri. Ceia ce m'a surprins a fost spusa lui Negulescu, astăzi la masă, că și Maiorescu nu o ducea mai bine aici la Iași. Roiu, membru de la Curtea de Apel, i-a spus lui Negulescu următoarele: într'o vreme ajunsese Maiorescu la cursul său aproape cu vreo doi sau trei studenți și că, măsurat și corect cum este dânsul, făcea mai departe cursul său. Intr'o zi veni de la țară un părinte să-și caute copilul, un student, și așteptând să-i vie ipochimenul, a dat Maiorescu peste dânsul. Nu era în clasă decât Roiu și acel părinte, om bătrân. A vorbit Maiorescu lecția lui mai departe și după sfârșitul orei era tot așa de vesel precum fusese mai înainte. Vezi, așa să fiu! nici o restriște, nici o întâmplare să nu te culce la pământ. Să vie uraganul, să vie vârtejul, e vorba de uraganele morale, să te sufle, și tu, ca o trestie tânără să te îndoi și să-ți înmlădii trupul și să nu te lași disperării.

Astăzi la curs am avut foarte puțini studenți; erau cu toții 4 ori 5, fete ce e drept, erau mai multe. Și vorbind de modul cum erau orânduiți acei «Chares», personajele așezate pe tron, de-a dreapta și de-a stânga unui drum care duce spre intrarea unui templu, mi-a venit în minte povestirea lui Maiorescu despre momentele lui Eminescu înainte de nebunia lui completă.

Eram în odaia lui Maiorescu care se află între salonul din față și bibliotecă, în odaia unde este Venera din Milo. Lampa mare lumina liniștit fețele noastre — eram vreo 6 sau 7 inși: Gheorghe Ionescu, Paulian, Dianu, Lupu, Marin Dimitrescu și cu mine; iar figura lui Maiorescu, cum stătea aproape sub lampă, o îneca cu umbre unde vin cavitățile ochilor și la baza nărilor, iar părțile scoase în relief, cum erau fruntea, umerii feții și spinarea nasului, le înălbise cu lumină. Luase Maiorescu o țigară cam groasă și fuma liniștit și rar, iar noi îl priveam toți cu nerăbdare și cu o atenție încordată să spuie cât mai multe din această întâmplare tristă: «Eram în odaia mea de colea (și arăta biblioteca numai cu degetul, fără să se uite); era cam pe la 6

ori 6½ seară, se lăsase soarele de tot şi în odaie se vedea foarte puţin. Cum stăteam singur, mă pomenesc cu un sgomot neobişnuit la uşă, voci de ceartă şi apoi Eminescu galben şi nepieptănat, murdar pe haine şi în desordine pe dânsul, tremurând şi venind asupra mea. — «Domnule Maiorescu, D-ta ştii ce este un sfinx?» «Ei, Eminescule, dar ce ai; ce gânduri ţi-a abătut?» — «D-le M., te întreb: ştii ce este un sfinx? Un sfinx este o întrebare. Acum închipueşte-ţi d-ta o mulţime de sfinxi puşi la dreapta şi la stânga unui drum care duce spre o piramidă. Fiecare sfinx este o întrebare: ce este omul; iar o infinită mulţime de sfinxi înseamnă o întrebare mai largă: ce este lumea? Şi această întrebare se repetă în mijlocul pustiului la fiecare şir de sfinxi şi răspunsul la toate este acelaş: lumea este un mormânt, căci piramida misterioasă stă la capătul oricărei alei de sfinxi». «Ei bine, foarte frumos; de ce nu faci o poezie, Eminescule? ideia este foarte frumoasă». Şi urmă Maiorescu cu povestirea lui rară şi cu timbrul adânc, armonios, cald şi concentrat, cum a fost găsit Eminescu la Mitraschewitz, cum a fost dus la Viena, cum a fugit apoi de la Florenţa şi cum a fost adus în ţară şi care i-a fost caracterul său în urma acestei crize nenorocite.

Voi aminti din întreagă această vorbire a lui Maiorescu numai un singur episod, fără să pot afirma în conştiinţă că relatez cu exactitatea lucrului auzit ieri sau alaltăeri. Se poate foarte bine aceasta s'o mai fi scris în ziarul meu... Venise Radovitz ambasadorul Germaniei la Constantinopole la Bucureşti în plimbare şi, cum acesta fusese conşcolar în Theresianum cu Maiorescu, venise să-i facă visită şi prinurmare fusese poftit la masă, unde Maiorescu, pentru ca să-i arate că sânt şi la noi oameni instruiţi şi de merit, chemase, între alţii, şi pe Eminescu. Acesta vorbea minunat nemţeşte şi desigur făcuse o impresie foarte mare asupra lui Radowitz. Dar, pe când erau la masă, Eminescu începe o discuţie violentă cu Livia, pe atunci domnişoară (fata lui M.), aşa de violentă încât Maiorescu de la celalat capăt al mesei a intrat în vorbă şi a liniştit spiritele. După masă trecuseră toţi în grădiniţa cea mică de la drum. Eminescu, pe când domnişoara Livia îi aducea cafeaua, cu o voce poruncitoare, cum n'avea obiceiul şi apucând fata de mână: «Domnişoară, poţi să-mi spui ce simbol are Evanghelistul Luca?» «Ştiu eu?» «Are un leu». «Dar evanghelistul... (şi aici un nume de evanghelist; mărturisesc că nu-mi amintesc nici un alt nume) ce simbol are?» Tot el: «un vultur». Şi aşa mai departe cu toţi evangheliştii, a întrebat despre simboalele lor în biserica creştină. «Ei bine, asta nu-ţi spune nimic d-tale, domnişoară?» Se uita fata mirată şi întrebătoare la Maiorescu care s'apropiase şi el să vadă ce este la mijloc, pentru ce această agitaţie stranie. «Dar, care este marca naţională a Munteniei, d-ră? Nu-i aşa că este un vultur? Dar marca Moldovei nu este un bour? dar a Bulgariei nu este un leu? (şi aşa mai departe şi cu Serbia). Ei bine, această nouă alăturare nu-ţi spune nimic?» «Nu. Ce alăturare poate să fie între cei 4 mari evanghelişti creştini şi simboalele lor cu cele 4 naţionalităţi şi simboalelor lor?» «Ei, să-ţi spun eu: evanghelistii au propovăduit cuvântul lui Dumnezeu în omenire uniţi cu toţii în cuvânt şi cuget şi au supus lumea nouei lor credinţe; dece nu s'ar uni şi Românii cu

Bulgarii şi cu Sârbii, că, poate, Orientul Europei ar fi al lor?» Frumoasă alăturare! şi cum o spunea Maiorescu cu vocea lui şi cu fluctuaţia muşchilor şi cu tăcerea de pe uliţă, tăcerea din casă şi sfinţenia atitudinei noastre, care ascultam cu toate urechile şi inspiram cuvintele lui pe toţi porii trupului şi-ţi poţi închipui ce frumuseţă adâncă a fost povestirea lui M. Când am ieşit d'acolo, era noapte nu tocmai senină; luna, deşi plină, era învăluită slab de nori alburii, supţiri care fugeau de peste faţa lunii şi iar o acopereau, luminând uliţa goală cu lumină albă sau întunecând-o. Dianu, care ascultase, ca şi mine: «frumos a vorbit Maiorescu!»

N. Volenti

1896, Februarie 16, Iaşi

Admirabil tip este Volenti Nicu, al nostru. «Inchipueşte-ţi, *mon cher*, că te-am văzut pe fereastră, singur, aici la Tufflì, şi am venit să te văz». Şi fără să mă asculte ce-i spun la întrebare: «dar nu ne mai vedem, nu ne mai întâlnim? pe unde te duci? ce faci seara? dar ziua, când n'ai curs? Ce om curios; ba ce oameni curioşi şi d-ta şi Negulescu!... Doamne! dar nu mai sta trist, omule! că doar nu ţi s'au înnecat corăbiile, lasă necazurile altora, că o viaţă avem; dacă şi p'asta, aşa chinuită cum este, am mai năcăji-o, apoi nici praful nu s'ar mai alege de noi... ...Ah! *mon ami*, dacă ai şti cum mă apucă întristarea şi pe mine, şi par'că mă apucă plânsul, dar, nu mă las; de altmintreli nu mă lasă copiii; vin pe lângă mine: papà, dar ce ai? de ce eşti trist, tătuţo? şi mă sguduie, mă apucă de barbă, fac glume până râd şi, vezi, uit şi necaz şi tot. Fă şi matà tot aşa. «Uiţi că eu nu sânt însurat». «Ah! ai dreptate! dar asta nu face nimic; intră în societăţi, umblă cu lumea, vorbeşte cu cocoanele şi să vezi cum are să-ţi treacă şi urîtul şi tristeţea». «Dar nu sânt deloc trist, nici mâhnit nici urît nu-mi este; ce lucru te face pe d-ta să crezi că sânt trist? Nu, te înşeli». In timpul acesta ajunsesem la otel Buch şi l-am poftit să vie la mine la masă, să stăm de vorbă. «Vezi, *mon cher*, eu sânt altfel; vezi că nu vorbeşti cu ceştia din restaurant cu nimeni; eu, în locul matale, m'aş băga la masa lor, aş spune glume, aş râde, aş face haz şi am fi cu toţii mulţumiţi. La curte acolo, unde mă duc, când vin eu este o halimà întreagă; pe toţi îi fac roată împrejurul meu şi unuia spun o glumă, altuia o ghicitoare, pe un al treilea îl trag de barbă; mai o anecdotă, mai o şoptă altuia la ureche cu un hohot de râs pe urmă sdravăn şi plec satisfăcut eu de mine şi de prieteni şi pleacă şi aceştia despărţindu-se de mine cu ideia: *ah! quel charmant homme*. Şi aşa şi am luat viaţa în serios şi mă bucur de dânsa ca un om cuminte; nu mă aude nimeni nici ah nici of, nici: ia-mă, Doamne, că nu mai pot. Să mă vezi pe mine când sânt în societate cu femeile; ah! *mon cher* acolo sânt eu în elementul meu ca un peşte în mijlocul apelor. Să vezi cum vin femeile împrejurul meu şi cum le spun la istorii de să prăpădesc de râs. Şi mie mi se permite, fiindcă sânt însurat şi nu am nici un gând rău asupra nimănui. Mai întâi, deşi sânt însurat de vreo 15 ani şi am luat pe nevasta mea din

dragoste, vezi şi astăzi tot aşa o iubesc. Să-ţi spun, să ştii ce fac eu toată ziua şi a doua zi şi a treia şi aşa mai departe: mă scol la 7 dimineaţa, mă îmbrac şi beau cafea neagră, citesc apoi şi-mi pregătesc considerantele la vreo hotărîre; apoi la 10½ mănânc, plec la curte şi, după prânz de la 3 mă interesez de fetiţele mele, le dau lecţii, le ascult şi, înainte de masa de sară, citesc cu nevastă-mea ceva, vreun roman, şi apoi seara iar rămânem după ce se culcă copiii, singuri. Trecem în salon şi acolo nevasta cântă la piano, eu fac exerciţii din gură şi uite, aşa, trăesc şi sânt foarte mulţămit cu mine. Dar nu ştii că am fost la Odessa şi, acolo, uitându-mă în largul mării, am făcut un pastel (pe care mi l-a citit) asupra aspectului mării şi apropierea unui vas de ţermuri. *C'est charmant!»* Am citit-o şi eu atunci şi evident că mi-a plăcut : este un pastel încântător, poate în strofa penultimă se presintă două versuri slabe, dar lucrarea e bună. Am vorbit mai departe despre lucrarea lui André Theuriet asupra paternităţii. Un personagiu forestier-inspector, care, după ce ajunsese la o poziţiune înaltă şi în vârstă de 46 de ani se vede singur şi cu avere. *À quoi bon tout ça?* dacă n'am un copil şi eu, zice forestierul, să mă mângâiu de dânsul, etc., etc. In fine, romanul se sfârşeşte prin faptul că forestierul îşi descopere prin Pirenei un copil făcut cu una oarecare, femeia unui proprietar ajuns foarte bogat. «*Ah! mon cher*, ce frumuseţă să fii însurat, să stai în casa ta, şi să-ţi vezi nevasta bună, cuminte, dulce şi îmbiindu-te şi încrezându-se în tine. Când o ştii aşa de sigură, par'că te face s'o respecţi înzecit şi înmiit. Dacă eşti un caracter gelos, te sfătuesc să nu te însori că nu este bine; un om care se uită după femeia lui, ce face şi ce zice, cu cine vorbeşte şi de ce vorbeşte, etc., acela dă drept femeii să-l trădeze. Ah! să nu te însori dacă eşti gelos! Şi ce om de casă ai face! Ai toate calităţile, eşti bun, eşti sincer şi natural, eşti bine ca figură. Simpatic, ai o poziţie înaltă, în fine toate calităţile. De ce nu te însori?»

Am uitat aseară o notă excelentă de adăogat la acest om excelent. Are proprietăţi mari din partea nevesti-si ca zestre, date în arendă unuia din Vaslui. Omul acesta are 6 copii, este cu dare de mână, dar de-o vreme îi merg lucrurile tot deandoaselea. A venit la Volenti: Nene, poţi să-mi faci ce vrei, să mă dai în judecată, să mă vinzi, să mă cumperi, că nu pot plăti, deşi am contractul în regulă făcut; mai lasă-mi ceva din arendă. — Ei, cât vrei să-ţi las? — Vreo 5000 de lei. — Ei bine, fie şi aşa cum zici. A umplut târgul acum despre mine, spunea Volenti; pe unde întâlneşti pe cineva, spune: «ce om a lui Dumnezeu este şi Volenti». In privinţa aceasta, este indiscutabilă bunătatea sufletească a lui Volenti.

Ion Caragiani

Scriu acum de teamă să nu scap prilejul însemnării unui alt tip caracteristic românesc; e vorba de Caragiani. Inchipuiască-şi cineva un om scurt, burtos, cu picioare groase şi cu o faţă rotundă ca o minge şi mustăţile răsuite în jos de la sfârcuri în chip curios. Roşu, par'că e o sfeclă şi cu niste ochi şireţi *pleins de malice* şi *à fleur de tête*, cum

spune francezul. Când îi se uită în ochi, apoi până în albul ochilor se uită, franc, şi de glumele pe care le face, râde el mai întâi. Bun, pecât omeneşte se poate zice de un om şi pus pe pâcăleli...

Intr'un rând, vorbea Caragiani despre modul cum lua el fotografii de prin Macedonia. Avea un aparat întocmai ca pilele de pâslă pe care se pune halba de bere pe masă şi avea la unul din punctele cercului un ţimburaş ca un dop, cu ferăstruia lui în vârf; acest ţimburaş, dupăce roata de operat o băga în vestă, îl scotea prin gaura unui nasture, şi astfel lua fotografii, ca să nu fie văzut de Turci şi închis. In momentul când făcea tocmai mimica şi-mi arăta intuitiv punând sub vestă roata de pâslă, plină de udătura de bere, un domn, care incontestabil sau era un plictisitor sau erau în termeni excelenţi cu Caragiani (această supoziţie era cea adevărată), începe să strige cu voce tare: nu băga în sân roata, nu fura scula omului, că te-am văzut şi te închidem, şi râdea cu o voce spartă şi tare singur de nerozia lui. Caragiani nici cel puţin să se uite la el n'a vrut. Am spus lucrul pentru ca înţeleptul să deducă nota caracterului lui Caragiani. Imi spunea, aşa *inter pocula*, c'a ajuns prin Ianina sau nu ştiu unde în Macedonia; fusese invitat la un ceai, sara pe la 8, în casa consulului austriac din acel oraş. A douazi au venit la el şi şeful poliţiei turceşti şi judecătorii şi alte mutre turceşti, şi, după ce l-a închis, în fiecare zi făcea câte-o întrebare: «dar ce-ai căutat la consul?» «Am fost invitat la ceai». «Ha! ha! ai fost invitat la ceai, dar pentru ce aţi stat împreună atâta timp? Aţi făcut politică; ştim noi ceaiurile astea». «Mă pusese dracul să număr paşii de la cărare la drum până la o cetăţue ruinată turcească şi judecătorul, care ştia lucrul: dar pentru ce ai numărat paşii?; ai vrut să faci o hartă militărească, eşti un militar deghizat. Eu, şi militar!» Dar, cum spunea Caragiani, cu humorul său iresistibil şi arătându-mi burta lui rotundă, tocmai fiindcă se pipăia cu amândouă mâinile, mă apucase un râs isteric, convulsiv de nu mă mai puteam ţinea: «auzi d-ta şi militar!» «Eu, la urmă, spunea Caragiani, i-am întrebat pe toţi judecătorii şi comisarii şi slujbaşii: mă rog, d-voastră aveţi familie grea, vă întreb, ca să nu-mi pară rău când v'o da afară pe toţi din slujbă, că eu am trecere mare în ţara mea şi are să intervie guvernul meu foarte serios. Ei au râs. Atunci am scris la Bucureşti şi regele a intervenit personal la Vizir şi peste câteva zile m'a şi liberat, după ce stătusem vreo 3 luni închis, iar pe judecători, pe ceilalţi i-au dat afară din slujbe. Aoleo! efendi, ziceau pe urmă, ce păcat îţi făcuşi cu noi, ne dete afară şi de-am fi ştiut că ai aşa putere, te-am fi lăsat! Ce să vă fac, v'am spus să nu mă plictisiţi: nu v'am zis să-mi daţi drumul?...»

El mi-a vorbit aseară şi de faptul că în Vodena, unde este un oraş minunat pus şi cu oameni galbeni la faţă, din pricina apei, există luntri făcute din trunchi de copaci scobiţi, pe care românii locali le numesc *manunchiu*. Deodată s'a făcut lumină în capul meu şi mi-am adus aminte că Wauwrin, cronicarul, vorbind despre flota românească din timpul lui Vlad Dracul o numeşte cu cuvântul valah: *manocques*, adică *manuchiu* macedonean, mai ales că în descrierea pe care o face cronicarul despre flota românească, spune că sânt copaci scobiţi. Când

ne-am despărţit unul de altul, zicea Caragiani cu oarecare tristeţă: «vezi, noi, ăştia, profesorii, ne-am învăţat cu cursurile şi studenţii aşa de mult, încât s'a făcut ca a doua natură, şi am ajuns ca câinii care odată din somn se scoală, numai ce auzi peste noapte şi încep să latre: ham! ham».

La P. Poni. Săpăturile de la Cucuteni. Iaşii, staţiune arheologică. Manuscrisul lui Odobescu.

1896, Martie 10

Am fost la Poni... Căzusem pe o mină frumoasă, bogată şi iscoditoare de vorbă. Ministrul îşi întorsese faţa şi trupul cu totul spre mine şi, după ce-a pus mâna dreaptă pe spatele scaunului, cu ţigarea între degete, cu vocea foarte puţin puternică, dar inteligibilă şi, rar, ca şi cum ar fi mestecat cuvintele în gură, îmi spune: «Păi, domnule A., săpăturile de acolo (de la Cucuteni) nici nu cred că au să folosească întrucâtva: Beldiceanu mi-a spus că făcuse o învoială cu proprietarul locului să repue la loc pământul scormonit, încât tot ce s'a făcut, a fost făcut; acum acolo nu e nimic de văzut». «Cred, domnule ministru, că lucrul e important de văzut, pentru modul cum înţelegeau popoarele preistorice să-şi facă adăpostul lor şi întăriturile lor, cum se apărau şi cum căutau să domine văile şi localităţile din împrejurimi. Pentru topografia primitivă ar fi interesant, dacă pentru săpături nu e. «Ah, da, aşa înţeleg. Dar, o repet, a fost o adevărată barbarie, purtarea lor cu Cucutenii; fără un raport anterior, fără un plan hotărît, fără să ştie ce vor şi cum vor să sape, fără nici un instrument de precisie s'au pus să scormone pământul, să strice scheletele şi să distrugă orice putinţă pentru mai târziu de scos conclusii din aceste lucruri descoperite». Am adăogat şi eu ce ştiam: cum scheletele au fost stricate din locurile lor, oasele au fost strânse şi băgate în saci, iar craniile în altă parte, cum bucăţi din cranii se amestecă în ele şi cum, în fine, prin modul cum au fost găsite şi scoase din locul lor fără să se însemne adâncimea cu exactitudine, nici obiectele descoperite, aşa încât nimic nu ne împiedecă să pretindem că scheletele poate nu sunt de la preistorici. «Mi-a făcut un raport Buţureanu, după ce i-am scris eu, dar ce raport mi-a înaintat, nimic nu se înţelege din el. Am intervenit apoi ca obiectele găsite să fie strînse şi puse în muzeul de geologie de aici pentru ca obiectele să rămâie proprietatea noastră, iar nu a lui». «Sânt foarte multe lucruri de găsit acolo, numai să poată fi bugetul mai elastic decât cum este. Aţi văzut d-voastră Cucutenii. D-le Poni?» «Ah, da, eu chiar mi-am făcut copilăria pe-acolo, şi când m'am făcut mai mare, deseori m'am dus peacolo. Chiar apele care sânt acolo în vale, le-am analisat eu şi ştiu lucrurile foarte bine». Se roşise la faţă uitându-se la mine, cum se roşise fii-sa când vorbea cu mine în curtea Universităţii. Apoi cu încetul am adus vorba despre *lime Alutanus*, voind să aflu gândul lui în această privinţă; de altminteri devenisem rece şi calculam greutatea cuvintelor mele destul de bine. «Ce e drept, Tocilescu, care deşi nu e... (şi căuta cuvântul sau cuvintele şi negăsindu-le, a urmat mai de-

parte altceva) mi-a înaintat un raport foarte amănunţit asupra acestei cercetări şi face destulă treabă; are un formular şi urmează cu un plan bine hotărît lucrările sale». D-l Palade, care tăcuse până atunci din gură, intervine şi el: «în Dobrogea trebuie să fie multe lucruri». «Da, dar au fost distruse în mod barbar de Turci». «Ba, eu cred, domnule Ministru, că mai barbară a fost purtarea D-lui Tocilescu, când a distrus bunătate de monument, precum era cel de la Adam-Clissi». «Adevărat, şi eu am zis că s'a făcut rău ce s'a făcut; în străinătate nu se procedează în chipul acesta». De aici înainte nu ştiu cum am ajuns să vorbesc despre Iaşi ca o staţiune arheologică şi să le spun că am găsit obiecte de lut care au ornamente caracteristice, ceia ce ridică orişice îndoială asupra acestui fapt. Presimţisem mai dinainte că valea Bahluiului trebuie să fi fost locuită în vremea preistorică şi m'am gândit că pe locul unde se află acum palatul administrativ, trebuie să fi fost cetăţuie primitivă, căci din această parte, ai privire deschisă spre Prut, spre Siret şi spre Vaslui. Aice spune un nume Poni, pe care nu-l mai ţiu minte, tocmai precum se cere în cetăţile primitive. Vorbind eu despre necesitatea unui şanţ care trebuie să fi închis şi dealul oraşului nostru cu palatul, şi Poni şi Paladi îmi vorbeau despre nişte întocmiri vechi, cu nişte căzărmi de jurîmprejur şi închisă cetăţuia, şi cu nişte ziduri de piatră tari, explicări din care reeşia adevărul presupunerii mele, pe care şi unul şi celălalt căutau să-l puie în evidenţă.

Am mai vorbit în această direcţie şi, cum mă pregăteam să plec, Poni surâzând şi bucuros, (i se luminase ochii) îmi spune: «am ceva foarte înveselitor pentru d-ta; ştii că am reuşit să mă înţeleg cu Rotschild să publicăm manuscriptul rămas de la Odobescu şi să punem lucrarea definitiv în vânzare. Nu e vorba, este un resumat care se află la Gion, făcut negreşit de Odobescu, nu opera lui întreagă. Dar o să iasă tot în formatul şi cu aceiaşi eleganţă ca primul volum. Am ţinut să fac aceasta pentru sărmanul Odobescu, la care ţineam aşa de mult şi de care aveam foarte frumoasă opiniune».

Teohari Antonescu

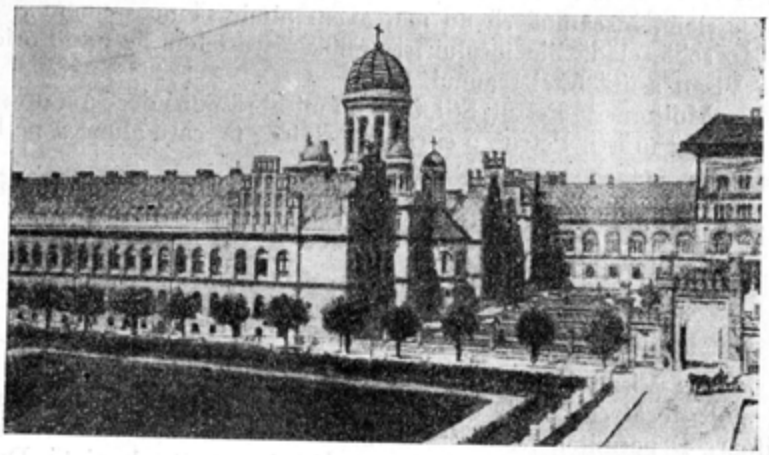

O parte a Reşedinţei Mitropolitane din Cernăuţi

FOTOGRAFIILE

Cu înțelegerea ei puțină, Bianca manichiureza, care-l văzuse apărând în prag și-i surprinsese crisparea, mărturisi Eugeniei Ioachim că domnul Petre Vișan a refuzat să intre pe ușa larg deschisă de ucenic, numai pentrucă ceva nu i-a plăcut în cuierul frizeriei. Două zile i-a umblat Genia în cale, ca să afle însfârșit taina, alarmantă pentru sănătatea lui. Pașii fetei, deobiceiu alerți, deveniseră subit meditativi. A fost ca o ieșire fără întoarcere din ritm, din normal. In Facultate începuse să se și spună: Fata cu pașii meditativi...

Urcând pentru a treia oară în două zile scara spre odaia în care gravura lui Hans Hermann tăia drum printre ziduri cu patină medievală, Geniei îi plăcu să întârzie pe fiecare treaptă, poate ca să întârzie clipa când se va afla în fața ușii zăvorîte. Atingerea satinată a mănușii pe bara de lemn, care urmărea fidelă contorsiunile scării, ar fi bucurat-o altădată, cum o bucura tot ce-i aparținea sau tot ce venea în contact cu el.

Sus, găsi însă un om febricitând, care întorcea spatele trecutului.

— Petruț, ce se întâmplă cu tine, băiatule ?

Niciun răspuns. Numai o mână, slab agitată în lături, ca o aripă, schiță obosită: «lasă» !

— Am obosit căutându-te. Și ce vreme câinească ! Vream numai să aflu dece fugi de mine... Dacă nu i-ar fi prins în mâinile ei, mâna care denunța febra, Genia ar fi adăogat: «Credeam că nu mai poți fugi de mine», cum o asigurase el, demult, la fereastra unui tren, după o vacanță albă.

— M'ai fi putut întreba printr'o scrisoare.

— Să-ți scriu ! Aici am ajuns, Petruț ? Să-ți scriu ! Dacă am ajuns să ne scriem, înseamnă că nu mai avem nimic să ne spunem...

In sobă, clădăriile jarului își prăbușiră castelele de basm oriental. Petre Vișan arătă fetei scaunul.

— Mulțumesc, Petruț. Știi, încă nu mi-ai răspuns dece mă urăști, — pentrucă mă urăști, Petruț, o citesc în privirea ta, care alunecă pe lângă mine și mă lasă în urmă, singură.

Intr'o cută a pledului așternut pe genunchi, volumul abandonat era încă deschis la pagina Deniilor:

Poemul nou a rămas necitit,
N'ai venit...

Petru Vișan luptase și altădată cu foamea de amănunt a fetei, mai mult decât cu nevoia ei de tandrețe. O luciditate cu transcendențe uluitoare îi permitea să găsească într'o clipă căile pe care vor merge ani în șir, fără abateri probabile, severele ei exigențe de viață. Desigur,

pe tăcerea lui încăpăţânată, fantezia oricărei alte fete ar fi brodat, cu ac veninos. Genia, Genia îngenunchiase lângă divan — numai tristeţă şi numai înţelegere. Aceasta, mai ales, îl hotărî să vorbească.

— Sâmbătă... erai la coafor...

— Eram, Petruţ. Nu ştiu cum, dar m'am întâlnit în ziua aceea cu mâinile mele: mi s'au părut foarte bătrâne şi foarte resemnate. Am intrat acolo să cer Biancăi câteva picături de lac pentru unghiile vinete, pregătite de moarte...

— Te văzusem din stradă, Genia — adică îţi văzusem părul de tutun — şi în drumul meu spre Tribunal am vrut să-ţi urez bună ziua. In cuier însă, pe haina ta de lutru, am întâlnit atunci o manta ofiţerească, cu mâneca dreaptă odihnind posesivă pe după gulerul hainei tale... Să nu râzi de mine, Genia, mi-am adus deodată aminte de locotenentul agneic din tramway, care s'a oferit să te facă fericită şi mi s'a părut că te laşi îmbrăţişată...

— E absurd, Petruţ.

— Ştiu, Genia, e absurd, e monstruos gândul meu. In loc să văd aici capriciul ucenicului sau al întâmplării, văd simbolul care mă doare. Intimitatea voastră a devenit încetul cu încetul obsesie. Înţelegi, Genia, şi înţelegând, mă vei putea ierta? De două zile şi două nopţi laba aceea de urs nu mai odihneşte pe haina ta, în cuierul frizerului, ci deadreptul în jurul gâtului tău....

Fata îl asculta încremenită. Şi fiindcă nu ştia de unde să ia vorba bună care să remedieze o situaţie în fond iremediabilă, îşi cojea înverşunată oja unghiilor inutil rechemate la viaţă. Aşa era Eugenia Ioachim: înfrângerile şi durerile ei se localizau anatomic nu în inima — care-i intra cea dintâiu în amorţire, ca o crisalidă — ci în obiectul care i-a svârlit departe prietenul. Cărţile i le-a duşmănit cel mai mult pentrucă i-l răpeau ceasuri întregi. N'a protestat niciodată. O singură vorbă aspră de-a lui o scotea din timp, o svârlea dincolo de timp.

— Petruţ, legătura noastră traversează o lungă criză. Mă gândesc la ceeace mi-ai spus. Trebue să fie altceva, Petruţ. Caută. Sunt încredinţată că n'a intervenit nimic din afară — niciodată nu intervine. Toate conflictele vin dinlăuntrul nostru. Şi deaceea e mai grav.

— Samariteanca mea, nu mă certa. Mi-e frig...

Genia şi-a chemat lângă ea gândurile, umerii, mâinile, genunchii. Le aduna cu încetineală, de parcă n'o mai ascultau. Se ridică să pună lemne în sobă. Ii zări broboanele de sudoare pe frunte şi-şi aminti de scena dela Chişinău. După un proces greu, prelungit până seara târziu, într'un hotel pe Alxandreskaya. Ploaia îi dădea insomnie. Către miezul nopţii a apăsat pe butonul soneriei şi n'a luat degetul de pe contact până n'a venit portarul să-i strămute geamantanul în altă cameră, fără tapet cu stropi cenuşii care să-i dea senzaţia că plouă peste somnul lui...

— Intr'adevăr, Petruţ, numai mantaua aceea să te fi... supărat? (A ocolit înadins cuvântul «îmbolnăvit»). Toate mantalele din lume nu mă pot lua de lângă tine, Petruţ. Am o viaţă mult prea înaltă, cu care mă mândresc, şi mult prea sfântă, care se apără singură.

— Mi-e cald, Genia... Mi se pare că sunt bolnav. Iartă-mă, te fac să aştepţi prea mult un răspuns care n'aduce lumina dorită. Nu ştiu

încă numele adevărat al boalei mele. Uneori mi se pare că ea are rădăcini adânci în cei doi ani de tranşee, alteori că ea vine mult mai de departe.

— Dintr'o dragoste, Petruţ ?

— Nu, nu, deşi ceeace înseamnă dragoste pentru ceilalţi — dragostea cu elanurile ei, în care bat din uriaşe aripi albastre visurile — a fost pentru mine numai o problemă gravă. In dragostea tuturora abia de încape egoismul, în dragostea mea a intrat mereu părţi egale de suflet, de sânge şi de panică !

— Panica asta... panica asta care te-a împiedecat altădată să intri singur în lupta cu viaţa şi s'o dobori. Ai cedat mereu, destinului — visurile tale şi omenilor — poteca. Petruţ, îmi pare nespus de rău de tine, dar tu nu eşti tu pe lumea asta mare, tu eşti reflexul tuturor abdicărilor.

Petru Vişan ar fi putut-o întreba: «cu ce arme»... A înălţat numai din umeri — Doamne, va trece încă o zi fără să afle adevărul ? — şi a scos din buzunarul halatului fotografiile.

Iată, Genia, ce mai era : aceste biete cartonaşe găsite într'un fund de sertar, printre hârtii şi suveniruri de familie. Ele deschid sub ochii mei un proces vechiu, pe care mama, de-acolo din groapă, îl pierde întotdeauna... Nu mi-a rămas rudă, nu mi-a rămas cunoştinţă pe care să n'o fi întrebat de ce nu m'a iubit Mama. Pentrucă nu m'a iubit, Genia. Iată dovada.

— Te rugasem parcă să faci curat prin sertare şi să rupi nimicurile de care te împiedeci oridecâteori rămâi singur cu tine.

— Nimicuri, Genia ? Poţi rupe amintirile şi poţi svârli în foc hârtiile. Zădarnic, Genia. Faci curat prin sertare, dar nu poţi face curat prin sufletul tău, cu care te vezi şi te sfătuieşti zilnic...

Petru Vişan ţinea în mână, deschise evantai, patru fotografii — fiecare cu povestea ei întunecată.

— Dece nu s'a fotografiat Mama cu mine ? De-aici vine marea mea mâhnire. Uite-o în poza asta albă, numai frunte şi numai dantele. Inaltă, frumoasă şi generoasă buna mea Mamă, la douăzeci şi trei de ani intra într'a doua căsătorie... Dincoace, pe fond sobru ca şi veştmintele ei de mucenită, Bunica. Să nu te sperie apele potolite ale ochilor. Ea m'a crescut. Nici în fotografie nu m'a lăsat din braţe. Da, da, eu sunt gângania cu ochi albaştri, cu degete boante şi cu picioare mofturoase, care se vede aici.

— Ştiam, Petruţ, ştiam.

— Nu ştiai, Genia, că amândouă fotografiile au fost făcute în aceeaşi zi ! Le denunţă firma fotografului, numărul de ordine al cliseului şi data comenzii... Genia, dece nu s'a fotografiat Mama cu mine ?

Socotind că-l apără de haita flămândă a întrebărilor, Genia vru să-i smulgă cartoanele. Intâmpină, neaşteptată, rezistenţa omului, care descoperea fotografiilor semnificaţii noui, ca un chiromant al gestului, al privirii. Corectă :

— Vream să văd mireasa de-alături...

— Mireasa de-alături — priveşte-o bine — este Maiza Vârstnicu, — Alaska mea şi petendenta lui Normandie din târgul naufragiului.

In ziua nunții, a făcut pentru domnul soț prima concesie — o mai așteptau atâtea ! — a încălțat pantofi cu tocuri plate, ca să nu fie mai înaltă ca el. «O să-mi vină multă vreme greu să-mi amestec ființa cu altcineva»... E scrisul ei sfios, Genia. O să-i vină greu, dar nu imposibil... Și încă multă vreme ! Cine caută adânc în ochii lor nu se poate să nu le surprindă drama: stau alături amândoi, dar fiecare pleacă altundeva...

Fotografia Maizei venea să scormonească iarăși în rana care fusese viața lui de până ieri.

— Să ți-o arăt și pe a patra, Genia ? Aici ești tu, în valuri, la Sabaudia. Plecaseși din țară să cânți pentru Casa Arduini.

— Plecasem din țară să uit că un domn avocat m'a întrebat dacă am doruri și dacă vreau să mi le mângâie el...

— ...In fund, Monte Circeo tolănit în amiaza vesperală și jos, un pumn de vorbe: «Vreau să suporți cu demnitate o suferință care nu e numai a ta»...

— Petruț, poza asta trebue luată așa cum este. Nu-i împrumuta simboluri străine gândului meu de-atunci. Te rog, Petruț.

— Așa cum este, Genia. Vorbești de suferință... și râzi cu toți dinții superbi, iar alături, Genia, alături, pe mal, te așteaptă Ettore, cu mașina: 1493 Roma. Nebuna de Yvonne îl învățase să-ți declare dimineața, la prânz și seara «Ma draga te jubesc»...

Târziu, freamătul fetei l-a readus lângă ea, pe pământ.

— Plângi, Genia ? Nu vreau, se știe doar că ai revenit, după ce încercaseși, ca și Katerina Maslowa, să-mi ucizi cu pietre amintirea... Iubesc cartoanele astea, Genia, pentrucă au darul unic să-i încremenească în timp și să-i aducă la judecată, în fața sufletului nostru, pe cei scumpi nouă, așa cum au să ne aducă și pe noi, în fața sufletului lor de beton, generațiile viitoare. Te-ai gândit tu vreodată ce bună, ce senină ar fi putut fi omenirea dacă i-ar fi rămas sub ochi imaginea cea adevărată a lui Christ ? E numeroasă armata celor care cad în extaz și sărută cu evlavie cartoanele de felul acestora. Iată rațiunea pentru care fotografii ar trebui să fie obligați să le developeze în aghiasmă...

— Te iubesc, Petruț !

— Acum du-te, Genia — începe balul felenarelor. Dacă mâine n'ai cursuri, vino să mă vezi. Poate să afli până atunci dece nu s'a fotografiat **Mama cu mine...**

I. G. Vasiliu

JALE MI-E DE VOI

Jale mi-e de voi
Codrilor din jug
Că vă ard pe rug
Duhuri şi strigoi.

Munţi loviţi în zea
De neagră oştire
Şi 'n căciuli de mire
Fără nici o stea.

Fete şi feciori
Cu hora bolnavă,
Blestem şi zăbavă
Mocnind în viori.

Seara ascult paşii.
Lanurile-s coapte,
Dar e pururi noapte
Şi nu vin clăcaşii.

Doare-mă, durut,
Greul ce v'apasă,
Foamea de pe masă
Şi gândul de lut.

Pare-mi-se ieri
V'am visat la braţ.
Unde-o să iernaţi ?
Cad porunci din ceri !

I. O. Suceveanu

CÂNTECELE CUM RĂSUNĂ...

Cântecele cum răsună,
lung, pe ulite de lună...

Duc feciori în seară lină
arme lucii de lumină.

Trec prin liniştite ramuri
frunţile lor : albe flamuri,

și-amintirea le rămâne
'n inimi legănat de grâne.

Din cetatea albă-a lunii
sună goarnele străbunii;

sue brațele în zare
candeli albe de altare.

Lângă cer un fluer, calm,
spune, lin și lin, un psalm.

Iar departe, la hotar,
crește-al dorurilor har...

George Zamfira Antonescu

CÂNTEC PENTRU DRUM

Au plâns din nou în curtea mea petunii
Și giulgiul alb trist ne-a intrat în casă,
Coboară calm de undeva lăstunii
Și peste toate liniștea apasă.

Covor de frunze-a ruginit pe deal,
Iar candela cu untdelemn s'a stins.
Cad fulgere în parc oriental
Și ploaia 'n geam tristețile și-a nins.

Inchide gândul pentru altădată
Și sfarmă lacrima în palma udă;
Prietene, coboară nava îndată, —
Pe drumul vremii vor să ne-o ascundă...

Cresc umbre negre 'n jurul nostru iar,
Coroane largi de frunze și de flori.
Să cânte la clavir un marș hoinar
Și să ne răstignim pe drum, spre zori...

C. Pârlea

BUCIUMUL

Tăinuitul bucium iară
Risipește 'n crâng de țară
Dorul, strună de vioară,
Botezat cu tămâioară.

Arde gândul, spic de ceară,
Zodiac, holdă mioară...
Geamăt mângâiat de seară,
Plâns sfințit de căprioară.

Vultur — umbra mea amară —,
Du-mă 'n leagăn de cicoară,
Pe aripi de primăvară,
Du-mă 'n cuibul tău de pară.
. . . . . .

Răsăritul, răsărit...
Drum spre slavă, drum trudit,
Drum cu doruri împietrit
Buciumul mi-a 'nvecinicit.

Răsăritul, răsărit...
Cercul lunii pârguit
Leagă 'n zarzăr înflorit
Har din patru zări vestit.

Ronsarda Castro

R O D

Bogat, mi-am risipit toţi anii peste ţară,
Aveam hambarul inimii deschis şi plin.
Şi-am îmbătat Domniţele de ceară
Cu vinul visului senin.

Ci azi din rodul care-a fost cândva
Au mai rămas ogrinjii unui vis,
Pe care-i rod cu greu durerea mea
Şi sufletul între ruini închis.

C. Ştefăniu

P R I B E G I E

Troiţele stau lângă amintire :
Imbătrânite semne şi icoane.
Pe drumul colbăit de-o stea subţire
Trec băjenari şi scârţie chervane.

E-aproape seară. Pasărea luminii
Agonizează subt imensa domă;
Nădejdile şi-au prăpădit mălinii...
Ce dor se sbate 'n piept ca o fantomă ?

In urma noastră vâltoresc izvoade;
Bătrânii, morţi, ne blastămă păcatul.
Nu plângeţi voi, moldoveneşti noroade,
Degrabă iar s'o lumina veleatul !

Sergiu Grosu

M. EMINESCU: DEUTSCHLAND UND RUMÄNIEN IN IHREM VERHÄLTNIS ZU DEN JUDEN

(«Germania şi România în faţa Evreilor», «Timpul» 16 Sept. 1879, Ediţia Creţu. III. pag. 174).

Deutschland ist ein grosses Kaiserreich, die Zahl seiner Bewohner ist zehnmal so gross als die Rumäniens; es besitzt eine seit Iahrhunderten festbegründete, hohe Kultur und das vollkommenste Schulwesen; es arbeitet und schafft Werte auf allen Gebieten menschlicher Tätigkeit; es spricht eine klassische Sprache, die eben dadurch auch zu einer Weltsprache geworden ist; es verfügt über gewaltige Kräfte im Innern und nach aussen; das deutsche Volk besitzt ein in höchstem Grade entwickeltes Bewusstsein seiner nationalen Eigenart, und wie bei allen in der Zivilisation vorgeschrittenen Völkern bilden der Staatsgedanke und das Gefühl völkischer Gemeinschaft den festen Kern, um den sein öffentliches Leben sich abspielt und entwickelt. Wie steht unser Land unter diesen Gesichtspunktes da? Besonders heute lüden wir eine schwere Schuld auf uns, wenn wir uns irgend welchen faschen Illusionen hingäben. Wenn es gilt, uns einzuschätzen, heisst es äusserst umsichtig sein, weil Deutschland, wie einer der völkischen Vorkämpfer sagt, heute zum Operationsgebiet, zum Generalquartier des Judentums geworden ist. Deutschlands Fürsten und Staatsmänner sind in der Gewalt der Juden. Juden machen im Parlament Gesetze, Juden sprechen in den Gerichten Recht. Mit Ausnahme der rein katholischen Blätter ist die gesamte Presse unter jüdische Herrschaft geraten, so dass kaum noch eine Zeitung zu finden ist, in der ein Deutscher ohne jüdische Erlaubnis schreiben dürfte, was er denkt. In Deutschland ist die politische Presse, die Bühne, die literarische wie die Kunstkritik, und schliesslich und endlich die ganze Literatur in den Händen des Volkes Israel. Sehr bald wird es in ganz Deutschland keinen einzigen unbeschnittenen Schriftsteller mehr geben. Hat doch ein jüdischer Militärarzt sogar verlangt, die Beschneidung sollte für das ganze deutsche Heer verpflichtend werden!

Der Kampf gegen das Judentum in Deutschland setzt gerade erst ein, wird aber bald, nach dem ersten Ansturm zu urteilen, bedeutende Ausmasse annehmen. Schriften und Veröffentlichungen allerart gegen das Judentum machen grosses Aufsehen, weil sie an eine tiefe, schmerzende Wunde des deutschen Volkes rühren. Die Schutzzöllner fordern laut, das Wirtschaftssystem Deutschlands müsse einmal entjudet werden, wolle das deutsche Volk nicht völlig unter die Gewaltherrschaft jüdischen Geldes und Kredites geraten.

Das geht in Deutschland ein paar Jahre nach Einbürgerung der

Juden vor sich, gerade, da unsere Regierung plötzlich und ohne jede Vorbereitung einem ersten Trupp Juden als der Vorhut der Heeresmacht, die uns vollkommen unterwerfen soll, die Pforte rumänischer Staatszugehörigkeit zu erschliessen bestrebt ist. In dem Zustand wirtschaftlicher Schwäche, gesellschaftlicher Kraftlosigkeit, völkischer Auflösung, in dem wir uns befinden, suchen wir ein fremdes Element, das dem deutschen Volk einen Aufschrei gegen seinen verderblichen Einfluss abnötigt, in unsern Volkskörper einzufügen. Und ich wiederhole: vergessen wir doch nicht, dass wir bei einer Bevölkerung von viereinhalb Millionen Menschen fast ebensoviel Juden haben als Deutschland, dessen Bevölkerung über vierzig Millionen zählt!

Wir bürgern, sagt unsere patriotische Regierung und ihre Anhägerschaft in der Kammer, vorläufig doch nur 1074 Juden ein und assimilieren sie uns so. Wir sollen uns Juden assimilieren?! Ja, wenn die Juden sich so leicht assimilierten, warum hat denn dann das deutsche Volk, als geschichtlich, wirtschaftlich und politisch gewiss gewaltiges Element, sie im Verlaufe einer so langen Zeit sich nicht zu assimilieren vermocht? Warum fühlt es heute mehr als je sein völkisches Gefüge krank und durch das ihm eingeimpfte, fremde jüdische Element in seinem Bestande bedroht? Warum ist, statt dass die Juden zu Deutschen geworden wären, Presse, Schrifttum, Wirtschaft und Politik in Deutschland verjudet?

Die Antwort ist heute, allen Gemeinplätzen der Kosmopoliten, die unser Land regieren, und mit denen sie das Gegenteil beweisen wollen, zum Trotz, ganz klar. Aus Gründen, die zu entwickeln es uns hier an Raum fehlt, der Religion, der Sitten, der Rasse, also ihrer ganzen Eigenart, können sich die Juden keinem der völkischen Elemente Europas assimilieren; im Gegenteil. Ob Untertanen mit beschränkten Rechten, ob vollberechtigte Staatsbürger, bleiben sie Juden und können nichts anderes werden. Ihr Eindringen in das Leben anderer Völker stellt eine Krankheitserscheinung dar, die durchaus der Aufimpfung eines fremden Elementes auf einen gesunden Organismus gleichkommt: nicht der Organismus assimiliert sich das fremde Element, vielmehr zersetzt und assimiliert sich dieses den Organismus.

Die Herren, die berufen sind, unsere Verfassung abzuändern, mögen die Absichten unserer patriotischen Regierung auf Grund obiger Darlegungen wohl abwägen und den Kräfteabstand zwischen uns und Deutschland nicht ausser acht lassen!

Uebersetzt von **Konrad Richter**

UN PROCEDEU ÎNTRISTĂTOR

«PRO ARCHIA» ED. BALMUŞ ŞI GRAUR — «PRO ARCHIA» ED. R. CORNALI

Apariţia, mai acum câţiva ani, a autorilor latini pentru cursul superior liceal, comentaţi de către d-nii prof. *C. Balmuş* şi *Al. Graur* şi editaţi de către editura *«Adevĕrul»*, a produs o frumoasă surpriză în lumea şcolară latină: profesori şi elevi. Ne găseam în faţa unor texte înviorate printr'un comentar occidental: spirit ştiinţific modern, bun gust în alegerea fragmentelor, o ilustraţiune demnă de toată lauda. Dispăruseră explicaţiile perpetuate atâţia ani de către ediţiile franceze şi ele fuseseră înlocuite cu comentarii inteligente nu numai din punct de vedere gramatical, ci şi literar, istoric, mitologic, toate dozate cu vioiu simţ ştiinţific. Dispăruseră mai ales, puerilele ilustraţiuni ale textelor noastre mai vechi, luându-le locul minunate reproduceri de monumente sau vase antice de mare putere sugestivă, toate în strânsă legătură cu atmosfera pasagiului comentat. Manualele d-lor prof, C. Balmuş şi Al. Graur au părut, la vremea apariţiei lor, un îmbucurător semn de înviorare în studiul literaturii latine în liceu.

Având a interpreta cu elevii clasei VII-a Cicero, Pro Archia poëta, nu mică mi-a fost însă mirarea şi întristarea să constat că ediţia respectivă din seria de texte Balmuş-Graur [1] nu este altceva decât copia servilă a ediţiei la Pro Archia a lui Riccardo Cornali [2], apărută în *«Collezione di classici greci e latini»*, Chiantore-Torino, cu omisiunea numai a acelor amănunte ce ar fi putut părea ca fiind deasupra exigenţelor cursului nostru liceal şi cu, pe ici pe colo, neînsemnate note proprii. Aparţin deasemenea autorilor introducerea şi alegerea ilustraţiunilor.

Fără îndoială, publicarea unui manual şcolar nu este o contribuţie de caracter ştiinţific şi noţiunea de originalitate are aici un alt înţeles. Apariţia unui nou manual şcolar este motivată totuşi de o contribuţiune personală în ce priveşte prezentarea materialului ştiinţific, în aşa fel încât ea să servească mai fericit exigenţele învăţământului respectiv. Rod al unor îndelungate observaţiuni, rezultate din practica în clasă a unei discipline, un manual se recomandă prin chipul nou în care, între materialul ştiinţific şi elev, a găsit mijloace mai fericite de comunicare. Un nou manual şcolar trebue să fie o contribuţiune personală de ordin didactic şi acest fel de originalitate îi justifică apariţia. Altminteri n'avem a înregistra decât o tristă dar

[1] **C. Balmuş şi Al. Graur:** M. Tullius Cicero — Pro Archia poëta pentru cl. VII lit.

[2] **Cicerone,** Pro Archia con commento di **Riccardo Cornali,** Chiantore 1935 Torino.

lucrativă operație comercială. Ea e și mai tristă atunci când, nerecomandându-se prin contribuții didactice personale, manualul nu este în general, cu excepția introducerii și a ilustrațiilor, decât copia unui manual străin cu omiterea a ceea ce «autorului» i s'a părut inutil școlarului român, fără, firește, indicația cea mai umilă asupra «originalului». Și acesta este cazul ediției la «Pro Archia» lucrată de d-nii prof. C. Balmuș și Al. Graur (sau numai de d. C. Balmuș, dacă indicația prin inițiale asupra paternității introducerii se răsfrânge și asupra restului cărții).

In prezentarea dovezilor nu întâmpini decât dificultatea alegerii; într'atât sunt de numeroase. Deaceea, trecând peste nenumărate potriviri, nu voiu indica decât pe unele mai ilustrative. Să începem cu sfârșitul:

Atât ediția Riccardo Cornali pg. 34—40 cât și ediția Balmuș-Graur pg. 51—58 aduc la finele lor un indice biografic asupra personagiilor menționate de Cicero în corpul discursului. Să cităm paralel:

Ed. Balmuș-Graur — Indice biografic pg. 51:

Aemilius (M. Aem. Scaurus), dintr'o familie nobilă dar scăpătată, a fost consul în a. 115 și capul unei solii la Iugurtha, regele Numidiei.

A fost unul dintre conducătorii partidului oligarhic și cu toate acestea s'a bucurat de mare trecere în fața plebei. Sallustius îl caracterizează astfel: *homo nobilis, impiger, factiosus, avidus potentiae, honoris, divitiarum, ceterum vitia sua callide occultans.* Cicero însă îl laudă, numindu-l *vir regendae rei publicae scientissimus* și amintește de valoroasa lui autobiografie.

Ed. R. Cornali — Dizionario biografico p. 34:

Aemilius (M. Em. Scaurus) di famiglia nobile ma decaduta fu console nel 115 e capo di un'ambasceria a Giugurta (Sall., Iug., 25) [nella quale pare si lasciasse corrompere (Sall., Iug., 15, 25)]. Era uno dei capi del partito oligarchico e tuttavia godette autorità presso la plebe.

Sallustio, [forse per ragion di partito], ne dà il seguente ritratto: *homo nobilis, impiger, factiosus, avidus potentiae, honoris, divitiarum, ceterum vitia sua callide occultans.* Cic. invece ne tesse l'elogio (*de Orat.* I, 49, 214: *vir regendae rei p. scientissimus*) e ne ricorda con lode la autobiografia (Brut., 29, 212).

Pasagiul citat este caracteristic și ilustrează «metoda de lucru» a autorilor. Să o analizăm cu această ocazie, pentruca, în cele ce urmează, să fim scutiți de relevarea la fiecare pas a procedeului. Precum se poate vedea, pasagiul din ediția Balmuș-Graur este traducerea cuvânt cu cuvânt a pasagiului corespunzător din ediția R. Cornali, cu observațiunile:

1) Ediția Balmuș-Graur omite unele rânduri, puține, cuprinzând informații considerate ca fiind de prisos pentru școlarul nostru (Sunt cele închise de mine între semnele [. . . . .]).

2) Ediția Balmuș-Graur omite să traducă și trimiterile editorului italian, socotind, probabil, pretențios să se dea școlarilor noștri aceste referințe.

3) Ed. Balmuș-Graur adaugă, într'un singur loc, pe lângă numele «Giugurta» din ed. Cornali explicația «Iugurtha, regele Numidiei», firește tot din pricina că, adresându-se școlarului nostru, a crezut că e bine să se determine mai insistent personagiul.

4) Ed. Balmuș-Graur se abate, e adevărat, într'un loc de ediția Cornali, traducând «e ne ricorda con lode la autobiografia» prin «și amintește de valoroasa lui autobiografie», dar, se înțelege, este vorba de o mică eroare datorită grabei.

Un alt pasagiu tot din Indicele biografic — Dizionario biografico.

Balmuș-Graur p. 52:

Claudius Appius Cl. Pulcher este tatăl zgomotosului demagog P.Clodius Pulcher (ucis de Milo în a. 62 î. d. Hr.). Appius Claudius Pulcher, pretor în a. 89, a fost șters de pe listele senatorilor de către censorul L. Marcius Philippus și a murit într'o luptă (în a. 82) făcând parte din grupul lui Sulla.

R. Cornali pg. 35:

Claudius. Appius Cl. Pulcher è il padre del famoso *P. Clodius Pulcher*, il turbolento demagogo ucciso da Milone sulla via *Appia* nell'an. 62 (Cic., *pro Mil.*, 10, 27 seg.). Questo Appio Claudio pretore nell' 89, fu radiato nell' 86 dalla lista dei senatori dal censore L. Marcio Filippo e morì alla battaglia di *Porta Collina* (an. 82) combattendo per Silla.

Alt pasagiu :

Balmuș-Graur pg. 53:

Fulvii. Familie de neam plebeu, probabil de loc lin Tusculum, și care avea mai multe ramuri, printre care citãm: 1. *Nobiliores.* Printre aceștia e de amintit *M. Fulvius Nobilior*, consul în 189 î. d. Hr., când a învins pe Etoli. L-a luat atunci cu el pe poetul Ennius ca să-i cânte isprăvile. Fiul său *Q. Fulvius Nobilior* a fost și el admirator și protector al poetului Ennius. 2. *Flacci.* Printre aceștia citãm pe *Q. Fulvius Flaccus* care s'a luptat cu izbândă contra Cartaginezilor în Campania și a recucerit orașul Capua în a. 213.

R. Cornali p. 36:

Fulvii. Erano gente plebea, forse originaria di Tusculo; si divideva in parecchie famiglie, tra le quali 1) *Nobiliores.* Ricorderemo tra questi: *M. Fulvius Nobilior* che essendo console (an. 189 av. C.) vinse gli Etoli, nella qual campagna condusse seco Ennio, perchè testimonio delle sue geste (§ 27 dell'oraz.) ne fosse poi il cantore. Suo figlio *Q. Fulvius Nobilior* fu, come il padre, protettore e ammiratore di Ennio (Cic., Brut., 79): 2. *Flacci* e fra essi: *Q. Fulvius Flaccus* che guerreggiò, con successo nella Campania contro i Cartaginesi, riprese Capua (an. 213) e aspramente la puni della sua defezione a Roma.

Alt pasagiu:

Balmuș-Graur pg. 55:

(2) *M. Licinius Lucullus*, adoptat de M. Terentius Varro, a luat numele de M. Licinianus Varro. Consul în a. 73, în a. 72 a guvernat Macedonia, supunând popoarele din Nordul Macedoniei, până la Dunăre. A fost prieten cu Cicero și era de față la procesul lui Archia. A murit după fratele său.

R. Cornali p. 38:

(2) *M. Licinius Lucullus*, adottato poi da M. Terenzio Varrone prese il nome di M. Ter. Liciniano Varrone. Fu console nel 73 e l'anno seguente governò la Macedonia e soggiogò i popoli al nord di questa provincia fino al Danubio (Floro, III, 4, 7): fu amico di Cicerone (*pro domo*, 52), visse vita semplice e morì poco dopo il fratello. (Plut., *Luc.*, 43). Era presente al processo di Archia (§ 8 dell'oraz).

Socot de prisos să continui citatele. S'ar putea vedea că mai tot indicele biografici din ediția Balmuș-Graur traduce cu scrupulozitate arareori desmințită Dizionario biografico din ediția italiană a lui Riccardo Cornali. Despre acesta din urmă, firește, nici un cuvințel.

In comentarea textului «autorii» întrebuințează același procedeu.

Citez deasemenea, numai cu titlu de exemplu, câteva locuri. Cetitorul doritor de documentare amănunțită să cetească paralel ambele texte comentate:

Balmuș-Graur. Pro Archia III, pg. 23, nota 14:

Nam — «într'adevăr»; Cicero își începe câteodată narațiunile *cu nam* și cu *enim* (=e-nam).

R. Cornali: Pro Archia p. 5:

Nam: con questa congiunz. è con *enim* comincia talvolta Cic. le sue *narrationes*. Cfr. *pro. Lig. 2...*

Balmuș-Graur pg. 24, nota 7:

exspectationem — când Archias ajungea într'un loc oarecare, stârnea așa de mare admirație, că întrecea orice așteptare.

R. Cornali: Pro Archia p. 5:

exspectationem... Quando Archia, vuol dir l'oratore, arrivava in qualche luogo *(adventus)*, destava di sè tanta ammirazione *(admiratio)* che superava ogni aspettativa.

Balmuș-Graur pg. 24, nota 12:

tranquillitatem rei publicae — De la moartea lui C. Gracchus (a. 121) și până la izbucnirea războiului cu aliații (a. 91) a fost liniște la Roma, liniște întreruptă numai de unele mișcări stârnite în a. 100 de către tribunul L. Appuleius Saturninus.

R. Cornali: Pro Archia p. 5:

tranquill. rei p. Dalla morte di C. Gracco (an. 121 av. C.) fino allo scoppiare della guerra italica (an. 91 av. C.) in Roma si ebbe tranquillità, rotta soltanto da alcuni torbidi suscitati nell'an. 100 dal tribuno L. Appuleio Saturnino.

Cetitorul este rugat să observe că aceste ultime exemple privitoare la comentar sunt recoltate de pe o singură pagină (pg. 5) a ediției Cornali. Pe aceeași pagină sunt și alte potriviri, pe care nu le mai relevăm. Comentariul întreg e făcut, cu observațiile indicate mai sus, sub directa inspirație a ediției Cornali. Ici, colea mici libertăți sau note personale. Despre 'Cornali, iarăși, nici un cuvânt.

Dacă lucrurile stau așa (și așa stau), n'ar fi fost oare mai cuviincios ca emeriții «autori», odată cu indicarea pe copertă a titlurilor lor, să fi strecurat cât de umil, spre a ne menaja decepțiunile, și numele celui de-al treilea și principalului colaborator al lucrării Domniilor lor?

Ar fi fost parcă mai frumos și mai potrivit scopului pe care voiau să-l servească.

Așa, procedeul descoperit ne întristează.

G. Guțu

W. v. GOETHE: HERMANN ŞI DOROTHEA

FRAGMENT DIN CÂNTUL AL II-LEA

TERPSICHORE

Hermann

. . . . . .

Iat-o că intră în vorbă acuma şi draga măicuţă:
Bine ai zis tu, copile; — aşa am pornit noi părinţii-!
Că nici noi doi nu ne-am luat în zile prea fericite:
Însă durerea mai mult ne-a legat pe unul de altul.
Ştiu că era într'o Luni; — cu o zi înnainte fusese
Focul de pomină ce mistuise întreg orăşelul.
Două zeci de ani sunt; Duminecă, tot ca şi astăzi,
Cald şi secetă mare, — apă puţină pe-aproape, —
Lumea eşise 'n oraş, îmbrăcată ca de sărbătoare,
Se risipise prin cârciumi, la moară şi 'n sate vecine.
Dela un capăt de-oraş s'a încins — şi 'ntr'o singură clipă,
Focul se'ntinse pe străzi, vântul stârnindu-şi-l singur :
Ard fără milă de-arândul hambarele pline cu grâne,
Ard acum străzile până în piaţă, — şi casa tatii
Învecinată cu-a noastră, iar asta cu ea dimpreună.
Mai nimic n'am scăpat, şi noaptea întreag'am trecut-o
Într'o livadă de lângă oraş, păzind mese şi paturi.
Ştiu numai că'ntr'un târziu m'a prins somnul. şi că spre ziuă
Când m'am trezit de răceala din zori şi-am privit împrejuru-mi,
Fum era totul şi flăcări, ziduri crăpate şi hornuri.
Inima parcă mi-a stat, — însă soarele iată-l, se'nalţă,
Mai mândru ca'n alte dăţi, şi îmi toarnă în suflet nădejdea.
Iute-am sărit; mă chema parcă locul rămas gol al casei
Şi aş fi vrut ca să văd şi găinile, dacă scăpase;
Prea mi-erau dragi, — căci mintea pe-atunci îmi era de copilă.
Şi cum umblam prin grămada de sgură încinsă a casei
Ce fumega încă, şi o priveam toată jalea din juru-mi, —
Iată, prin cealaltă parte şi tu ai venit să vezi locul.
Tie ţi-arsese calul în grajd şi doar grinzile-aprinse
Se mai vedeau — şi scrumul, iar cal parcă nici nu fusese.
Stam amândoi faţă 'n faţă, îndureraţi şi pe gânduri, —

Zidul care fusese 'ntre curţile noastre, căzuse.
Mâna mi-ai luat-o atunci într'a ta şi mi-ai spus cu mirare:
Lieschen, ce cauţi tu pe aici? Îţi arzi tălpile; du-te;
Sgura e încă fierbinte. Eu-unul o simt şi prin cisme.
M'ai luat degrabă pe sus şi m'ai dus în ogradă la tine;
Poarta casei, boltită, ea tot mai era în picioare
Ca şi acuma; numai ea singură mai rămăsese.
M'ai lăsat jos, apoi m'ai sărutat, dar te-am dat la o parte,
Însă 'n cuvinte pline de tâlc mi-ai spus tu atuncea:
Casa, vezi-o, s'a dus; rămâi să clădim alta nouă; —
Apoi i-ajut eu şi tatălui tău ca să şi-o reclădească!
Dară eu n'am înţeles pân'ce maica cerându-mă tatii,
N'am prăznuit-o cu-alai logodna aproape de nuntă.
Parcă cu drag le revăd şi acuma grinzile-aprinse
Precum şi soarele ce răsărea atâta de falnic,
Căci ziua-aceea, ea-mi dete soţul, — iar primele timpuri
De pustiire şi grozăvii, îmi dădură copilul.
Hermann, de-aceea te laud, că plin de avânt şi nădejde,
Tu te gândeşti să te'nsori în zile atât de amare
Şi te încumeţi în timp de răsboi, când e totu'n ruină.

Inviorat îi răspunse degrabă-atunci tatăl şi zise:
Bun ţi-este gândul, adevărată e şi întâmplarea
Spusă de tine, măicuţo! întocmai aşa au fost toate;
Însă-i mai bine ce-i bine! Nu-i este dat fiecărui
Iar să muncească să ia dela cap greutăţile vieţii,
Ori să se chinue tot ca noi doi şi ca alţii, pe vremuri.
Bine de-acela cărui' părinţii i-au şi pregătit-o
Gospodăria, — iar el, an de an tot mereu şi-o sporeşte!
Orice 'nceput este greu, dar mai greu de 'nceput căsnicia.
Câte nu trebue'n casă — şi tot se scumpesc de ce trece!
Omul, de-aceea, să se gândească la ban să-l adune.
Asta aştept dela tine, Hermann; când va fi timpul,
Ţin ca atuncea să-mi vii cu o noră cu zestre frumoasă:
Pentr'un flăcău de nădejde se cade o fată 'nstărită!
Ce mulţumire să vezi că odată cu miresica,
Intră în casă-o mulţime de lăzi încărcate cu daruri!
Nu în zadar s'a trudit biata mamă, o viaţă, s'adune
Fetii atâtea pânzeturi trainice şi arătoase;
Nu în zadar i-au ales-o naşii argintăria
Şi i-a pus tata'n sertar deoparte, galbeni din timpuri, —

Tot ca odată şi-odată, — cu zestrea şi multele daruri,
Să-l mulţumească flăcăul pe care'ntre toţi a pus ochii.
Lasă, că ştiu cât de bine se simte în casă femeea
Oricând se vede 'ntre lucruri aduse de ea'n căsnicie
Şi când cu feţele ei îşi acoperă masa şi patul.
Numai o noră cu zestre aş vrea să ne intre în casă,
Căci pe aceea săracă, n'o ia nici bărbatul în seamă:
Dac'o intra cu-o boccea ca o slugă, — slugă rămâne;
Ăsta-i bărbatul la urmă, când trece înflăcărarea.
Ce fericit m'ai face tu, Hermann, la bătrâneţe,
De mi-ai aduce cât mai degrabă o noră în casă,
De prin vecinii de colo, din casa vopsită în verde!
Ce bogătaş! Iar cu fabrici şi altele, tot mai bogat e
Pe zi ce trece, — căci negustorul din ce nu câştigă?
Numai trei fete le are: averea 'ntre ele se'mparte.
Cea mare e logodită, — dar cea de-a doua şi-a treia
Sunt încă libere; poate 'n curând e noastră vreuna.
Eu dac'aş fi 'n locul tău — n'aş fi lăsat pân' acuma
Şi-aş fi adus-o pe una, cum am adus eu pe maica. —

Dar cumpănit îi răspunse fiul grăbitului tată:
Drept e, şi eu ca şi voi, mă gândisem la una din fete
Ale vecinului; doar am crescut împreună 'ntr'o vreme,
Şi ne jucam la fântâna din mijlocul pieţii pe-atuncea;
Ştiu că tot eu le-apăram de băeţi arţăgoşi şi obraznici.
Copilăria s'a dus însă, — sunt fete mari de acuma
Şi sunt rămase acasă; le supără jocuri prea aspre.
Nu pot să zic, — au o creştere-aleasă. Şi fiindcă-o doriseţi,
Am căutat să mă duc pe acolo, ca vechi cunoştinţe, —
Însă cu ele nu m'am simţit niciodată în voe,
Căci îmi găseau totdeauna, numai cusururi în toate:
Ba că mi-e haina prea lungă, ba că e stofa bătoasă,
Ba nu-i distinsă culoarea şi nu mi-este părul cu freză; —
Am încercat dar, odată, ca să mă'mbrac tot la modă,
Ca domnişorii ce vin în Dumineci mereu pe la ele, 'n
Haine de vară subţiri şi cravata legată în voe, —
Dar mi-am dat seama, şi-atunci, că şi aşa, tot râd de mine;
Asta, spun drept, mă costă, — mă rănea oarecum în mândrie
Şi mă durea — fiindcă sigur ştiau ce simţeam pentru ele,
Dar mai ales pentru Mina, ea, cea mai mică din toate.
Ultima oară, de Paşte, când m'am mai dus pe acolo,

Nou și'ngrijit îmbrăcat, cu costumul de sus din odae
Și pieptenat cuviincios, ca băeții de-o seamă cu mine, —
Cum am intrat, au pufnit, — dar eu nu mi-am luat-o asupră-mi.
Mina cântase la pian; era chiar și tatăl de față
Ca să-și asculte odrasla, — și nu mai știa de'ncântare.
Nu 'nțelegeam tocmai bine de ce era vorba în cântec,
Tot auzeam însă, când de Pamina, și când de Tamino.
Și-apoi la ce să fi stat ca un mut! Când sfârși ca să cânte,
Am întrebat-o să știu cine-i unul și cine e cellalt?
Toți au tăcut și-au surâs, iar tatăl se'ntoarse spre mine:
Hai, spune drept, nu-i așa că tu-i știi doar pe-Adam și pe Eva?
Toți isbucniră atuncea: fetele râseră'n hohot,
Râseră'n hohot băeții, pântecul și-l ținea tatăl...
Simt că o scap pălăria din mână, — dar ei tot timpul
Cât ținu cântecul, nu încetară să tot chicotească.
Eu, rușinat și'ndârjit, am luat-o în goană spre casă,
Haina mi-am pus-o'n dulap, freza mi-am luat-o'n răspăr, dar
M'am și jurat să nu-l mai calc pragul acela vreodată.
Se și cădea să le-o fac: sunt prea de tot reci și 'ncrezute;
Unde mai pui, auzeam că și-acuma îmi zic tot Tamino.

Spuse măicuța atuncea: Hermann, prea multă vreme
Ții supărarea pe niște copile; căci sunt tot copile; —
Mina e bună și ține la tine, — ea și mai deunăzi
Mă întreba ce mai faci. Să mă crezi, eu pe ea aș alege-o!

Dar îi răspunse pe gânduri flăcăul: nu știu, dar prea mult
Și prea adânc mi s'a întipărit o jignire în suflet;
N'aș mai putea s'o mai văd stând la pian și cântând cântecele...

Tatăl îi spuse atunci înciudat și pornit pe răsteală:
Vreo bucurie nici n'am să aștept dela tine! Spuneam eu,
De când de mic tot cu caii umblai și pe la arătură!
Treaba ce-o face-un rândaș la un om cu dare-de-mână,
Asta faci tu; și'ntre timp eu duc dorul de-oricè bucurie
Să mă arăt cu flăcăul și să mă mândresc pe la lume.
Geaba cătă biată maică-ta să m'amăgească pe mine
Când te dădusem la școală, iar tu cu cititul și scrisul
Nu te țineai de ceilalți și mereu rămâneai tot la coadă!
Vezi, uite-așà e când nu ai în tine imboldul ca alții
Și nu te roade mândria s'ajungi cât mai sus și departe.
Tată-meu dacă m'ar fi trimis și pe mine la școală

Şi mi-ar fi pus, ca eu ţie, dascăli la învăţătură, —
Azi aş fi altceva decât birtaşul «la leul de aur!»

Fiul atunci se sculă şi se duse tăcut către uşă,
Încetişor, fără sgomot, dar tatăl din nou se aprinse
Şi îi strigă: Ci du-te! Te ştiu eu cam ce-ţi poate capul!
Du-te şi gospodăreşte într'una, să n'auzi ocară; —
Dar nici cumvà să-ţi închipui c'ai să-mi aduci vreo ţărancă, 'n
Casă la mine ca noră, ori poate cumva vre o toantă!
O viaţă'ntreagă, cu-atâta lume-am avut de a face!
Ştiu şi clienţii de seamă să-i ospătez cum se cade, —
Ca şi-altădată să vină, — şi ştiu să-i împac şi streinii; —
Dar pân' la urmă vreau ca şi eu s'am o noră drăguţă,
Să mă mângâie şi grijile toate să mi le'ndulcească!
Da, şi la pian vreau să-mi cânte, şi vreau ca toţi cei de seamă
Care-i avem în oraş, — bucuroşi să ne vină în casă,
Cum vin Dumineca şi se adună cu toţi la vecinul!
Hermann deschise 'ncet uşa — şi se furişă din odae.

Traducere de **Laura M. Dragomirescu**

V

EPIGONII

Cuvântul se scrie corect într'un fel; izolat, îi formezi o regulă sau îl încadrezi într'un sistem de reguli; în ambianţă, se colorează, dă dela sine vecinului din dreapta, primeşte dela cel din stânga; se luminează ori se 'ntunecă, se 'nmoae ori se 'ncruntă; joacă şi sclipeşte, singur şi împreună cu zalea care formează portativul şi armatura simfoniei. Numai în ordinea alfabetică a glosarelor este suveran absolut. Din moment ce-i căutat şi cerut să-şi îndeplinească funcţiunea, sau i se dă un rol deosebit, se supune ambianţei, ca şi cetăţeanul cu drepturi şi 'ndatoriri, disciplinat, dinamic, static sau statist; din când în când se răsvrăteşte împotriva orânduirilor, a căror statornicie începe să-l plictisească şi dă semne a nelinişte, cuvântul. Işi schimbă haina, forma consacrată se alterează odată, de două, de nouă ori, până când se consacră — alterarea. Poetul nostru pătrunde în această viaţă intimă a limbii. Cunoaştem cuvântul său, al lui Eminescu, iar cum ar fi fost, dacă şi dacă..., nu ştim şi nici n'avem dreptul să schimbăm ceva, chiar dacă aproximaţia ne-ar apropia de realitate, deoarece aceasta îşi păstrează caracterul relativ faţă de timp şi spaţiu.

Dacă în două versuri mai stărue îndoiala asupra **timpurilor:** „Bolliac c â n t ă iobagiul" (25) sau: „Bolliac cântă iobagiul" şi „Lumină a vieţei voastre drum de roze" (87) ori: „Lumină a vieţei voastre drum de roze", în privinţa **articolelor enclitice şi proclitice** nu-i nici un argument ştiinţific, care să îndreptăţească vre-o ezitare şi deci n'ar trebui să existe divergenţă la retipărirea textelor din sec. trecut.

In „Conv. Lit." a apărut „Bolliac c â n t à"; la imperfect s'ar părea să fie şi în ms., formă pe care o primesc: G. Bogdan-Duică, G. Murnu, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, C. Botez, I. Pillat, G. Călinescu, M. Dragomirescu şi Perpessicius împreună cu D. R. Mazilu La „Note Critice" însă M. Dragomirescu pledează pentru prezentul „c â n t ă", aşa cum tipărise T. Maiorescu în ediţia din 1883 şi cum reproduc: A. D. Xenopol, I. Scurtu, A. C. Cuza, Gh. Adamescu, N. Iorga, L. Blaga şi V. Demetrius (Maiorescu 1940). Argumentul plausibil al d-lui M. Dragomirescu este a c o r d u l t i m p u r i l o r, toate la prezent, în versurile: 25 (c â n t ă), 26 (c h i a m ă), 27 (vrăjeşte), 29 (s t i n g e). Vom aduce şi altul, tot atât de convingător, se pare, din domeniul prezintării scrise a sunetelor ă şi â. Presupunerea că verbul c â n t ă ar putea fi la perfect trebue să cadă, deoarece, precum s'a văzut din numeroasele citate[49] chiar din

[49] „Conv. Lit.", n-rul 4, pg. 525

Eminescu, pentru deosebirea prezentului de perfect, grafia folosea, la persoana a 3-a singular pentru prezent ă (c ă n t ă), pentru perfect â (c ă n t â). Așadar: sau imperfectul c â n t à sau prezentul c â n t ă, tertium non datur. In ms. poetului semnul fugitiv deasupra lui a poate fi tot atât de dreaptă indicație pentru imperfect (à) ca și pentru prezent (ă). Dar păstrând perspectiva peste întreaga strofă, a V-a, ca și peste cele următoare: VI, VII, VIII, IX, X, XI, credem a nu greși, dacă deducem hotărîrea poetului pentru prezent, deoarece toate predicatele, — când consecutio temporum nu reclamă categoric alt timp —, sunt la prezent: „z a c e lebăda" (31), „z a c e palida vergină" (32), „Murășan s c u t u r ă lanțul" (37), „R u m p e coarde de aramă" (38), „C h i a m ă piatra să învie" (39), „S m u l g e munților durerea" (40), „s p u n e" (40), „a p u n e" (41), „Negruzzi ș t e r g e colbul" (43), „M o a i e pana" (46), „Z u g r ă v e ș t e" (47), ș. a. m. d. până se termină partea întâia a poemului. Este deci evidentă folosirea de către Eminescu a prezentului cu puternic efect poetic, în locul povestirii unui fapt la trecut, care slăbește vigoarea trăirii și a plasticității. Actualisarea acțiunii, prin folosirea timpului prezent, și activismul, prin întrebuințarea de verbe dinamice în locul celor statice, sunt mijloace artistice consacrate. Frumusețea adevărului în fond susținută de frumusețea energiei în formă se unesc pentru a desăvârși armonia creației.

In contradictoriu ar fi posibil să se citeze versul al 19-lea, primul din strofa a IV-a, deci precedentă, unde: „Eliad z i d e a din visuri și din basme seculare". Predicatul la imperfect, exprimat prin verbul z i d e a, reține atențiunea oricui are privirea generală asupra întregului, dela care conchide apoi asupra amănuntului. Ecoul părerii de rău, că „s'au dus toți, s'au dus cu toate" (str. III), această jelire a trecutului stăruie și în strofa a IV-a prin Eliad, care „zidea din visuri". Cu strofa a V-a ideile intră în prezentul istoric; actualisarea ia un caracter pronunțat și, înlesnindu-se astfel trecerea la partea a doua a poemului, se menține până la întâlnirea cu „noi, noi epigonii". Prin îngrămădirea verbelor la prezent ciocnirea dintre trecut și prezent este violentă; trecutul se înfățișează viu, activ, dinamic, trecutul este mai prezent în fața prezentului epigonilor lipsiți de calități și virtuți. Această extraordinară vigoare și măestrie în expunere face din poem piatra de încercare pentru măsura talentului, care putea deveni și primejdioasă, deoarece exploatarea unor asemenea subiecte oferă toate elementele ademenitoare pentru alunecarea în prăpastia retorismului. Din modul însă cum subiectul a fost tratat de către Eminescu, se întrezărește scânteia geniului.

Greșită este forma perfectului „L u m i n ă a vieței voastre drum" în loc de „L u m i n à a vieței voastre drum" (81), deoarece, cum s'a constatat și dovedit, pentru perfect se întrebuința în ortografie semnul â, ca să se distingă de pers. 3-a prezent. Aici însă nu-i cazul, căci însuși raportul dintre timpuri cere imperfectul. Tocmai de aceea în afară de „Conv. Lit.", ea n'a mai fost reprodusă în alte retipăriri.

Articolele enclitice (-l, -le; -i, -le) și **proclitice** (a, al; ai, ale) dau unor editori prilej să-l corecteze pe poet după tipicul didactic, pe alții îi trădează că nu sesizează nuanțe.

Insuși înțelesul cuvântului eres, eresie, te duce la ceva nedefinit, la o rătăcire neconturată. Eminescu îl vede pe Eliade ca pe un „Munte

cu capul de piatră de furtună detunată" (22), care „Veghiază o stâncă arsă dintre n o u r i d e e r e s". Enigma căreia nu-i găseşti deslegare, se tulbură şi mai mult prin figura „nouri de eres"; credinţe populare şi superstiţii sunt felurite şi caracteristice prin elementul lor vag, nehotărît; lor li se adaogă şi n o u r i atât la propriu cât şi la figurat imprecişi prin continua lor trecere dintr'o formă în alta, gramatical n o u r i fără articol, nehotărîţi. Prin adăogarea articolului hotărît „n o u r i i de eres" de către N. Iorga, se scade puterea expresivă a figurii, se schimbă felul de cetire dela Eminescu originar şi se impune alt mod de cetire. In forma eminesciană cuvântul nearticulat are două silabe n o - u r i, iar în cea corectată de N. Iorga şi cuvântul articulat este silit să păstreze numai două silabe metrice şi atunci pronunţia meşteşugeşte în prima silabă sinereza diftongului greoiu n o u - r i i; cuvântul se taie brutal în două, pentru că şi silaba următoare cere să fie rostită în plin din cauza celor doi i „n o u - r i i de eres": o alterare în formă şi o evidentă stângăcie faţă de alunecarea uşoară „nouri de eres". Uneori simţim un fel de jenă că ne vedem siliţi să ne oprim la unele chestiuni elementare şi în legătură cu nume ca Ibrăileanu, Iorga şi alţii. Sensibilitatea lui Eminescu, simţul său estetic, ca şi perfecta încadrare a acestor însuşiri în spiritul limbii se dovedesc superioare. Din acest motiv şi stăruim. In acelaşi paragraf al regulilor pentru rosturile substantivelor nearticulate intră şi versul 57, pe care-l vom cita în contextul celorlalte versuri, pentru o lămurire mai clară:

Sau visând o umbră dulce cu de-argint aripe albe,
Cu doi ochi ca două basme mistice, adânce, dalbe,
Cu z i m b i r e de vergină, cu glas blând, duios, încet,
El îi pune pe-a ei frunte mândru diadem de stele.

Dintr'o discretă sensibilitate şi pentru generalisare poetul nu vrea să definească prin articolul hotărît: zimbire de vergină, două basme, doi ochi, glas blând, mândru diadem. Este şi logic şi 'n acord cu gramatica; în ms. lui Eminescu: „z i m b i r e de vergină" [50]. Toţi editorii au imitat die Schlimmbesserung [51] dela „Conv. Lit." şi au tipărit „z i m b i r e a de vergină". Din nou perspectiva peste întreg ne lămureşte amănuntul. In strofa a XV-a, versul 86, Eminescu revine, şi iarăşi în ms. foarte clar şi citeţ:

Cu-a ei candelă de aur palida înţelepciune
Cu z i m b i r e a e i regală ca o stea ce nu apune.

De astă dată substantivul este articulat, deoarece conţine o definire, z i m b i r e a aparţine e i; aşadar prin articolul hotărît se demonstrează aici a cui este zimbirea, pe când în versul 57: în „zimbire de vergină", d e v e r g i n ă este atributiv, arată felul zimbetului, care poate fi discret, semnificativ; aşadar: cu zimbet discret, fin; cu râs homeric — cu râsul său homeric; cu ochi de bufniţă — cu ochii ei mari; cu privire blândă; cu gesturi l e s a l e provocatoare. Din mania articulării, contrară spiritului limbii şi în acelaşi timp călcând chiar re-

[50] Ms. Ac. Rom. 2257, f. 72 b.
[51] Expresia lui G o e t h e, când R i e m e r i-a „îndreptat" un vers. Cfr. op. cit. XIV, F a u s t, 1. Teil, pg. 254.

gulile gramaticei elementare se completează „z i m b r u l" în versul 66, cu **articolul enclitic,** deşi substantivul „z i m b r u" este apoziţie şi nu reclamă articularea: „Vremea lui Ştefan cel Mare, zimbru sombru şi regal"; corect z i m b r u în: Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Blaga, Lovinescu, Pillat şi Maiorescu 1940, faţă de forma articulată care stânjeneşte cetirea „z i m b r u l" din „Conv. Lit.", Maiorescu 1883, Xenopol, Bogdan-Duică, G. Murnu, Ibrăileanu, Botez, Călinescu, Perpessicius şi fireşte — D. R. Mazilu. Tot d-l profesor D. R. Mazilu nu-i absent dela datoria de a-l pune la punct pe poet completându-i **articolul proclitic** „a l stâncelor" în versul 62: „Visul apelor adânce şi a stâncelor cărunte", cum trebue să rămână, întâiu, fiindcă aşa a scris Eminescu, apoi aşa a scris toată generaţia lui. Că şi Xenopol, Iorga, Ibrăileanu, Pillat, Călinescu procedează ca şi D. R. Mazilu, acest fapt nu constitue un punct de sprijin pentru editorul academic, ci un argument în plus pentru existenţa anarhiei şi o dovadă mai mult pentru lipsa de deferenţă faţă de poet şi faţă de caracteristicile limbii dintr'o anume epocă. In versul 25 Eminescu scrie: „Ş' a lui lanţuri de aramă"; cei mai mulţi dintre îngrijitori respectă forma; dar G. Murnu, Ibrăileanu-Pillat şi D. R. Mazilu o schimbă în „ş i - a", iar N. Iorga arată ce mai lipseşte: „şi - a' ". Ilogică-i şi articularea din v. 70: „Dumnezeul nostru — u m b r ă, patria noastră o frază" — u m b r a în Maiorescu 1883 şi 1940 şi în ed. d-lui Eug. Lovinescu: „Dumnezeul nostru — umbra..." cui? In cele dintâi două versuri din strofa a XVIII-a (103, 104) se întâlneşte în concepţia lui Eminescu echivocul surprizei, prin evitarea pedanteriei gramaticale, totdeauna potrivnică suflului poetic:

Ce e cugetarea noastră? C o m b i n a r e m ă e s t r i t ă
U n o r l u c r u r i n'existente...

ca şi în versul ultim din strofa a VIII-a:

Zugrăveşte.... ....pânzele posomorîte
C e - a r ă t a u f a p t e l e c r u n t e u n o r d o m n i t i r a n i, v i c l e n i

Este o puternică trăsătură artistică, la a cărei mânuire au ajuns de-abia poeţii mari contemporani nouă; asemenea imprecisiuni voite le întâlnim mai cu seamă la expresionişti germani, cu viguros talent şi virtuositate în formă. „Combinare măestrită" poate fi a „unor lucruri n'existente", deci la **genitiv,** în sensul că se alcătueşte „combinare măestrită" a lucrurilor inexistente, dar tot aşa de logic este şi **dativul,** anume: combinare măestrită pentru lucruri inexistente. Echivoc intenţionat este şi în versul 48 (VIII), **dativul:** ....„pânzele posomorîte... arătau faptele crunte"..., le arătau unor domni tirani, deci faptele crunte ale altora le arătau, ca avertisment pentru sancţiunea istoriei, unor domni tirani, vicleni; sau şi **genitivul:** faptele crunte sunt ale unor domni tirani, vicleni; prinse fiind pe pânze posomorîte, ca şi faptele crunte, rămân în istorie, ca să vorbească despre ele viitorului. Aceste nuanţe de gândire şi deosebit de frumoase forme de exprimare sunt „corectate" de N. Iorga şi G. Murnu, dintr'o excesivă grijă pentru forma banal-corectă:

N. I o r g a: Ce-arătau faptele c r u n t e - a ' unor D(!)omni tirani, vicleni...
G. M u r n u: Ce-arătau faptele c r u n t e - a unor domni tirani, vicleni...

Gramatica închide orice orizont — și asta nu înseamnă ediție critică. Articularea „c o m b i n a r e a măestrită" (103) pornește dela T. M a i o r e s c u în ed. din 1883; greșala se menține de către V. D e m e t r i u s în ed. din 1940; după ediția maioresciană dela 1888 vine A. D. Xenopol, apoi Scurtu; Cuza, Blaga, Murnu; d-lui Eug. Lovinescu îi place să se laude că tipărește textele după „Conv. Lit.", ceea ce-i alături de adevăr, deoarece în ms. Ac. Rom., în „Conv. Lit.", ca și la toți ceilalți editori se respectă forma „Combinare măestrită... unor lucruri n'existente". Numai să nu ne răspundă „meșterul dela Hârlău" care „strică bun și face rău" că astfel de echivocuri calculate și confusii voite între cazuri (genitive și dative) sau între subiecte și obiecte n'ar fi fost chiar așa de minuțios gândite de către autor, pentru că atunci discuția s'ar deplasa pe terenul procesului de creație. Ori, noi nu ne ocupăm de proces în sine, ci de rezultatul acestuia: forma definitivă la care s'a oprit creatorul, al cărui strigăt-protest: ...„să nu mi se schimbe nici o iotă, de vreme ce eu iscălesc cu numele meu întreg!"..., nu este numai pentru contemporanii săi, ci și pentru toți, din toate timpurile, cât îi vor circula textele, indiferent dacă îngrijitorii de ediții reprezintă nume ca N. Iorga, G. Ibrăileanu, G. Murnu sau dacă de aici înainte ar apare și altele mai strălucite și mai strălucitoare. Oricine rămâne în istorie cu luminile și umbrele propriei sale substanțe. Spunem aceste adevăruri respicat, deoarece, mai târziu, pe măsură ce se vor desvolta revizuirile noastre, se va vedea că sunt profesori universitari, cari constatând într'un vers eminescian sau într'altul o cacofonie, intervin în topică, mutând cuvintele împricinate și-l ajută astfel pe Eminescu la suprimarea cacofoniei. Și această operație se face cu toată... discreția. Pune generosul profesor dela dânsul, din prisosul talentului d-sale dăruește, în tăcere, un mic ajutor colegului său Eminescu. Iar, mai apoi, un alt profesor universitar, în lecțiile sale despre stil și limbă, la capitolul armoniei formale, citează cacofonii, faimoase discordanțe în scrisul lui Caragiale, Eminescu sau Alecsandri. Când verifici însă citatele. constați uimit dispariția cacofoniilor, din marea bună voință și dorință de a-l crește pe Eminescu, manifeste în ediții critice. Dacă este adevărat că un Dumnezeu a făcut lumea și că toate vietățile Îi datoresc existența, atunci stelnițele și alte gujulii mai urîte tot făpturile mânilor Sale sunt. In lumea sa de gânduri și chipuri vii, Eminescu este mare, ca și Dumnezeu, și prin greșelile lui, mai mare în atmosfera sa decât în stratosfera colaboratorilor.

Fenomenelee **dierezei, sincopării, hiatului, elisiunii, contracțiunii** își au rostul și normele bine stabilite de către însăși firea limbii românești. Poetul nu abusează de această toleranță. Totuși, când reducerea cuvintelor sau mărirea volumului lor se impun de structura interioară, aceste necesități metrice nu se desăvârșesc în disgrația armoniei interioare; viața intimă a limbii își păstrează autenticitatea, iar fisionomia cuvântului nu se alterează. Când D. R. Mazilu introduce „V i e a ț a - i fu o primăvară" (33) și „v i e a ț a succede la moarte" (97), în loc de v i a ț ă, cum scrie poetul, înseamnă că d-sa înlocuește sinereza prin diereză și are aerul să țină față de poet limbagiul dascălilor M i h a i l C. G r e g o r i a n, Ștefan Pop și V a s i l e V. H a n e ș: „Se scrie proroc, a proroci, iar nu

prooroc, prooroci"[52] sau „N u s e a d m i t f o r m e l e: a obicinui, pacinic, vecinic"[53]. Autorii îşi încheie prefaţa „p r o i e c t u l u i" cu următoarele cuvinte: „Supunem acest p r o i e c t Academiei Române, care este Instituţia hotărîtoare în această materie, în speranţa că aducem şi modesta noastră contribuţie la fixarea unei ortografii româneşti definitive". De ce am subliniat p r o i e c t u l? Pentru că regula p r o i e c t a n ţ i l o r, regula pentru alţii, este să se scrie p r o e c t[54]. In titlul cărţii, exterior şi interior, în prefaţă: p r o i e c t, ca şi „prezentăm" — „prezintă" (pg. 4). Indiscutabil că d-nii profesori, corectând caete de şcoală, pentru disciplină şi cu autoritatea conferită de ierarhie sunt liberi să se folosească de un asemenea ordin: „Nu se admit formele", cutare sau cutare. Scriitorii, făuritori ai limbii se vor sinchisi desigur prea puţin de atari oprelişti, când eufonia interioară şi cadenţa frazei vor cere rotunjiri sau scrâşniri sau un categoric p a c i n i c! A ridica în procesul limbii incidentul admisibilităţii sau inadmisibilităţii este a intenta proces înseşi evoluţiei, progresului, dinamismului. Dacă autorii p r o i e c t u l u i sunt în desacord în ceea ce priveşte p r o e c t u l, dacă dau una s i n g u r ă regulă şi d o u ă forme şi sunt t r e i autori, atunci asta ar veni cam aşa: cei patru evangelişti au fost trei: Luca şi Mateiu. Decât în expunere, mai încetişor cu dictatura: „Nu se admit formele", „nu se scrie aşa", „ci aşa" etc. Academia Română a încercat să sugereze n u m a i forma „v i e a ţ a" şi a fost o eroare, pentrucă regula a căzut. Formele amândouă sunt în plină circulaţie, spre binele limbii. Când sunt necesare trei silabe sau două cu una mai lungită este binevenită forma prin fenomenul **dierezei** „vi-ea-ţă", la fel ca p r o o r o c, f i i c ă, p r i i m e s c:

Sărutare, umbră veche, priimeşte 'nchinăciune..
(Gr. Alexandrescu, Umbra lui Mircea la Cozia).

Eminescu a căutat să înlăture **hiatul** în v. 24 (str. IV) legând vocala din finalul unui cuvânt cu cea următoare. Poetul a evitat astfel alterarea fisionomiei cuvântului purtător de acţiune în vers: „Şi v e g h i a z ă o stâncă arsă dintre nouri de eres". Manuscriptul[55] arată cu toată claritatea, fără nici o ştersătură, fără nici o şovăire prin vre-o revenire:

„Şi v e g h i a z ă o..."

In „Conv. Lit." se amputează cuvântul şi se tipăreşte „v e g h i a z' o", după revistă apoi Maiorescu şi toţi editorii următori, afară de M. Dragomirescu (v e g h e a z ă - o) şi Gh. Adamescu (v e g h i a z ă - o). Fie că se menţine linia de unire, care este numai pentru ochi, fie că nu, substanţial este acelaşi lucru, deoarece cuvântul îşi păstrează structura întreagă până la conturarea dela sfârşit, ca şi „c a n d e l ă - a sperării" (v. 29, str. V), unde poetul foloseşte trăsătura de unire[56].

[52] Ortoepie şi Ortografie Românească, P r o i e c t întocmit de..., Bucureşti, Cartea Românească, 88 pag., pg. 24.
[53] Idem, ibid., pg. 45.
[54] Cfr. op. cit. pg. 42: e post vocalic se va scrie: „**oe**: boer, nevoe, oer, Ploeşti, **proect**, voe, voevod".
[55] 2257, f. 7/a.
[56] Ms. 2257, f. 71 a.

Dar ciuntirea unui cuvânt până la nerecunoașterea noțională apare în v. 23 (str. IV) la ediţiile Maiorescu 1883, Xenopol, Scurtu, Cuza, Iorga, Bogdan-Duică (şi de astă dată cu abatere dela „Conv. Lit."), Murnu, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu: n e 's p l i c a t ă: „Stă şi azi în faţa lumei o enigmă n'esplicată". Prin **elisiuni,** contopindu-se două cuvinte, limba românească, mai pronunţat vocalică decât multe altele, în deosebi neromanice, primeşte un suflu de vioiciune tinerească. Dacă **sincoparea** (valur'le, vântur'le, globur'le) din punctul de vedere al vieţii intime a limbii dă aparenţa unei becisnice îngenunchieri, **elisiunile** sau **contracţiunile** sunt de cele mai multe ori un iureş sglobiu, o lunecare nepăsătoare peste toate piedicile: „totu-i lustru fără bază" (71); „totu-i calp, totu-i străin!" (78); „ce-i azi drept mâne-i minciună" (94). Elisiunile enclitice sau proclitice nu se pot opera prin amputare din tulpina cuvintelor, în aşa fel încât ele să-şi piardă fisionomia sau chiar înţelesul. Intr'adevăr, ce rămâne din e s p l i c a t ă atunci când i se suprimă **e,** care nu-i prefix, şi când se prezintă monstruositatea 's p l i c a t ă? Forma aceasta ciungă porneşte dela Maiorescu (1883), trece la Xenopol, Scurtu, Cuza, Iorga, Bogdan-Duică (din nou în răspăr cu „C. L."), Murnu, Ibrăileanu, Botez, Pillat şi Călinescu. In ms. poetului este e s p l i c a t ă, cu elisiune enclitică a adverbului negativ n e (n'). In „Conv. Lit." apare forma corectă a lui Eminescu. Adamescu, Perpessicius, ca şi D. R. Mazilu reproduc forma corectă şi arhaică; ed. M. 1940, Dragomirescu, Blaga, Lovinescu actualizează: n ' e x p l i c a t ă. In fenomenul elisiunii se observă următoarele reguli: 1. biruinţa vocalei deschise asupra celei mai închise: de 'nţeles, ne 'ntrebat; 2. la echivalenţă sau identitate vocalică elisiunea este enclitică: n'esplicată, într'un; 3. nici într'un caz nu se fac elisiuni, cari alterează fisionomia cuvintelor: întru'n, ne'splicată, l'ocnă, sau îi schimbă semnificaţia: „Viaţa-i fu o primăvară, moartea[-]o părere de rău" (33). Aşadar „m o a r t e a o", ca în ediţiile G. Murnu şi Eug. Lovinescu ori cu trăsătura de unire ca în ms. poetului şi în toate ediţiile; substantivul este articulat „moartea[-]o"; dar „Conv. Lit." şi C. Botez tipărind cuvântul nearticulat „m o a r t e - o", îi răpesc şi caracterul demonstrativ şi ceva din cuprinsul fonetic. N. Iorga dă cu o mână şi ia cu cealaltă: „m o a r t e ' - o", adecă întâiu articulează substantivul, apoi îl desarticulează prin apostrof; articolele enclitice însă nu îngădue să fie înlăturate, deoarece îndeplinesc o funcţiune hotărîtă. Se întâlnesc uneori: din capu locului, în focu luptei, deci în locuţiuni, unde articolul enclitic **l** se contopeşte cu sunetul **l** echivalent, dela începutul cuvântului următor; mai mult pentru indicaţia cetitului, în sensul că al doilea cuvânt care începe cu **l** n'aşteaptă terminarea celui dintâiu în aceeaşi lichidă sonantă, ci ele provoacă o contopire a cuvintelor înseşi, deosebindu-le numai printr'un accent mai pronunţat asupra consoanelor identice: capulocului, toiuluptei. Fonetismul din versurile 25 (str. V) şi 49 (str. VIII) trebue menţinut: „Ş'a lui lanţuri de aramă"; „Ş'a c e l rege-al poeziei::. Poetul le-a voit aşa. D. R. Mazilu îşi dovedeşte şi aici inconsecvenţa: în v. 25 se ia după Ibrăileanu şi tipăreşte „ş i - a lui lanţuri de aramă..."; în v. 49 îl părăseşte pe Ibrăileanu. N. Iorga ar completa şi aici articolul proclitic: „Şi-ale lui lanţuri de aramă", dar fiindcă nu-i permite numărul picioarelor şi ritmul, suplineşte prin apostrof — lipsa: „ş i - a ' ", cu greşită întrebuinţare a semnului, care poate să indice absenţa unei jumătăţi de sunet sau cel mult a unui sunet întreg, dar nu

înlocueşte mai multe sunete, în cazul acesta jumătate de cuvânt: a- [']le.

In alfabetul **cirilic** vechiu semnul pentru consoana dublă **x** este aproape la fel cu cel grecesc ξ care însă în scrierea cirilică de mai târziu s'a înfăţişat prin două semne **кс;** în perioada trecerii dela alfabetul cirilic la scrierea cu litere latine vom întâlni **кс** (к cirilic + **c** = s din alf. slav.).

Alecsandri a refusat să primească în numele său кс şi, deoarece x încă nu se introdusese, a iscălit fonetic: Alecsandri. In Lepturariu Romînesc [57] se elimină şi litera c, aşa încât se scrie A l e s a n d r i [58], A l e s a n d r u [59], Alesandriea [60]. Cuvintele cari conţin pe x, se scriu şi ele cu **cs** sau şi numai cu **s,** unde fizionomia nu se alterează, asprimea grupei de consoane **cs** nu este tolerată şi atunci se întrebuinţează numai **s.** Aşa s'ar explica poate deosebirile între **formele vechi,** la Eminescu, şi **formele noi,** la unii îngrijitori de ediţii: n ' e s p l i c a t ă (23) — n'explicată; n ' e s i s t e n t e (104) — n'existente. Tendinţa de liberare a limbii din această încleştare stăruie şi astăzi, când atât în rostire cât şi în scriere se întâlnesc forme ca: esclusiv, esclam, escursie, estirpa, escedent, escela, escepţie ş. a. De aceea nu vedem motivul, pentru care s'ar modernisa vechile forme, cari sunt şi ale poetului în „Epigonii" şi într'alte poezii.

Cu privire la **numele proprii** editorii sunt într'un permanent desacord. Eminescu scrie Ç i c h i n d e a l; în „Conv. Lit.", ca şi în toate ediţiile până la 1940 se tipăreşte C i c h i n d e a l (v. 8); numai D. R. Mazilu, la 1939/40, şi mai înainte N. Iorga transcriu: Ţ i c h i n d e a l, din neştiinţă d-l D. R. Mazilu, din dorinţa de a păstra forma fonetică, N. Iorga. Decât consecvent ar trebui să scriem şi alte nume la fel cum se pronunţă în Ardeal: nuvelistul A l. C i u r a, cu pronunţarea Ţura, T. C i p a r i u — Ţipariu, C i c e r o — Ţiţero —, aici după interpretarea germană pentru cetirea lui c înainte de e şi i, curentă în Ardeal şi Bucovina, unde studiile clasice se orientau în general după manuale germane sau erau influenţate de spiritul ştiinţific german. Ediţia Institutului de Literatură, a d-lui M. Dragomirescu, din 1937, scoate, nu ştim de unde, pe „M o m u l e a n" în loc de M u m u l e a n, iar „Conv. Lit.", C. Bogdan-Duică, Ibrăileanu, Botez şi Pillat ilinica pitigăire „C a n t i m i r" în schimbul virilei şi frumoasei forme C a n t e m i r, cu succesiunea vocalelor a-e-i. Poetul are în ms. C a n t e m i r. Numai pentru d-l D. R. Mazilu E l i a d (19) mai poate fi o îndoială. D-sa arată că ar lipsi e în coadă şi tipăreşte „Eliad' ", când însuşi proprietarul numelui iscălea în diferite feluri, cum s'a arătat la începutul acestor cercetări [61]. In cetirea corectă a versului 25 (str. V) este nevoie chiar să se pronunţe dublu **l,** aşa cum l-a redat Eminescu pe B o l l i a c, deoarece trecerea dela silaba întâia la a doua întârzie în chip vădit, şi prin dublarea lui l numele are 3 silabe. Numai A. D. Xenopol şi I. Scurtu, ca şi cei cari utilizează ediţia acestuia, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga adoptă forma B o l i a c. Nu observă deosebirea nici G. Murnu, iar G. Bogdan-Duică părăseşte forma corectă Bolliac din rev. „Conv. Lit.", după c a r e a f i r m ă că re-

[57] Vieanna 1865, tom. IV, partea a 2-a.
[58] Pg. 189, 190 etc.
[59] Pg. 316.
[60] Pg. 318.
[61] Cfr. pg. 109 din revistă.

produce textele. Murășan se cere lăsat la dânsul acasă și în timpul său, „cu a lui voce ruginită", altfel „Mureșan", cum îl transcriu Xenopol și Perpessicius, este al vremurilor noastre, cari cunosc și pe Mureș(i)an(u), indiferent dacă Eminescu în alt manuscript întrebuințează și forma Mureșan[62]. Sonoritatea lui Mureșan răpește ceva din „a lui voce ruginită". Dacă A. D. Xenopol scria Alexandri, avea la îndemână două argumente; întâiu unul personal: Csenopol, Alecsandri — nu merge, apoi scria Alexandri la 1893, dar G. Murnu, care n'ar face greșeala să scrie Haine în loc de Heine, Schiler în loc de Schiller etc., scrie în vremurile noastre Alexandri, nerespectând voința celor doi poeți: întâiul, Alecsandri, proprietarul numelui, al doilea, Eminescu, proprietarul textului Epigonilor. Se va spune: amănunte, nimicuri; vom replica: pentru cine și scrierea corectă a numelui pare un amănunt fără importanță, nu rămâne decât administrarea unei probe: să consulte marile enciclopedii europene și se va convinge de realitatea inconvenientului. când zadarnic va căuta un nume greșit memorat sau greșit așezat în ordinea alfabetică; nu-l va găsi. Cu numele lui Hasdeu se seamănă prin istoriile sau esseurile literare o puzderie de nume, cândva, ce-i drept, folosite chiar de Hasdeu: Hâjdău, Hîjdău, Hâșdeu, Hăjdeu, Hajdeu etc.; ultima sa voință însă a fost Hasdeu. La fel cu Ovid Densusianu: Densușanu, Densușeanu, Densușianu; Vlahuță — Vlăhuță; Caragiale-Caragiali; D. D. Patrașcanu—Pătrașcanu, Pătrășcanu, Petrășcanu; N. Petrașcu—Pătrașcu etc., etc. Dacă profesorii (universitari sau de liceu) n'au grijă pentru formele corecte, în cele mai neînsemnate amănunte, atunci dela cine să se mai pretindă asemenea preocupări?

Nimic nu justifică, în ediția lui G. Bogdan-Duică, reproducerea din „Conv. Lit." a formei „riuri" din interiorul versului al 6-lea: „Cu isvoare-ale gândirei și cu râuri de cântări", cu atât mai puțin decât nimic în cea a lui C. Botez. Dacă G. Bogdan-Duică și C. Botez transcriu gândirei și cântări, în loc de gândirei și cântări, transliterația urma să se facă și la riuri, deoarece î lipsea în perioada de transiție, dela cirilică la scrierea latină. In acest caz n'ar însemna doar o transliterarisare, ci numai lichidarea conflictului dintre **ortoepie** și **ortografie;** pronunția adevărată a fost cu siguranță râuri. Aceeași observație cu privire la versul 47: „Zugrăvește din nou iarăși pânzele posomorîte". De astă dată G. Bogdan-Duică rămâne singur cu posomorite. Rimele -ute, -îte (trecute — posomorîte), umbrite amândouă, sunt mai aproape de firesc și devin asonanțe de efect față de asonanțele licențioase -ute, -ite, la cari Eminescu s'a oprit numai grafic, nu și fonetic. Dela strâmtorarea ortografiei de atunci nu se poate trece la strâmtorarea ortoepiei, acum. Acestor rime și considerațiuni li se opun rimele din versurile 67—68:

Ia / ră noi? noi e / pi / go / nii?... Sim / țiri reci, har / fe sdro / **bi** / te,
Mici de zi / le mari de pa / timi, i / nimi bă / trâ / nĕ, u / **ri** / te...

Dintre Editorii critici, afară de G. Bogdan-Duică, numai d-l G. Călinescu menține forma din „C. L." urite; cel dintâiu care-o înlocuește prin urîte este A. D. Xenopol în 1893. Cât de ilogic și inconsecvent este bună oară C. Botez, se dovedește și aici, unde nu admite urite

[62] Ms. 2254, f. 76 b.

în rimă cu s d r o b i t e, dar păstrează r i u r i în interiorul versului al 6-lea fără exigenţă pentru rimă.

Prin amestecul lui T. Maiorescu în economia versurilor 67, 68 se produce o penibilă încurcătură. Preocupat de ritmul mecanic, T. Maiorescu schimbă hemistihul în ed. din 1883 şi distruge ritmul sufletesc şi plastic din originalul lui Eminescu.

T. M a i o r e s c u 1883: ....i / ni / me bă / trâ / ne-u / ri / te,

T. M a i o r e s c u 1940
A. D. X e n o p o l, B l a g a,
G. M u r n u } ....i / ni / me bă / trâ / ne-u / rî / te,

Gh. Adamescu: ....i / ni / mi bă / trâ / ne, — u / rî / te,

In versul poetului cesura este exact după a 8-a silabă a versului hexametru; Gh. Adamescu reduce versul la 15 silabe prin contracţiunea dintre b ă t r â n e şi u r î t e; că peste barajul virgulei contracţiuni prin trăsătură de unire nu le mai întâlnim decât doar în ediţia Institutului de literatură a d-lui M. Dragomirescu şi că astfel de contracţiuni sunt cu totul inadmisibile, din orice punct de vedere, aceasta este o problemă nu numai de punctuaţie, ci şi de interpretare estetică, prin recunoaşterea valorii superioare a ritmului sufletesc faţă de cel mecanic. Lui T. Maiorescu nu i-a plăcut tic-tacul neregulat din hemistih şi atunci, ca să-i imprime o regularitate mecanică: 1. a format pluralul ciparian i n i m e; 2. fisionomia firească a cuvântului i n i m i capătă o înfăţişare hibridă; 3. lungeşte substantivul din două în trei silabe (i-nimi — i-ni-me); 4. îi impune, împotriva spiritului limbii, două accente (í n i m é); 5. fiindcă forma i-ni-me are trei silabe în loc de două (i-nimi), pentru evitarea adăogării unui picior metric la versul normal de 16 silabe, din ms. poetului şi din „Conv. Lit.", T. Maiorescu alcătueşte brutala contracţiune ne-u (bătrâne-urite), tocmai în locul unde poetul te opreşte prin semnul virgulei şi-ţi arată că trebue să te aştepţi prin ascendenţă atributivă la o întărire a ideii de bătrâneţe: b ă t r ă n e, urîte. Şi în formă şi în fond intervenţia lui Maiorescu denotă o stângăcie păgubitoare versului. „Mici de zi-le mari de pa-timi" până aici ideea nu pune nici o piedică regularităţii ritmului mecanic. Stoparea ritmului din partea a doua a versului şi prăbuşirea de două ori în două scurtimi consecutive i-nimi bă-trâ'-nĕ, ŭ —, stă în concordanţă cu ideea că inimile bătrâne, urîte nu mai pot fi în măsură să bată în cadenţa tinerească, regulată. Iată un exemplu destul de concludent, în care preocuparea exagerată a lui Maiorescu de ritmul mecanic al versului distruge ritmul sufletesc şi plasticitatea ideii.

A creat E m i n e s c u în mod conştient această cădere? A creat G o e t h e în mod conştient primul vers din F a u s t (Inchinare)?:

Ihr náht euch wiéder, // schwákĕndĕ Gĕstáltĕn

După liniştiţii şi sfătoşii iambi din partea întâia a versului, urmează surpriza căderilor în trei silabe după olaltă (kĕn-dĕ-Gĕ-). Cele trei scurtimi care se succed dau impresia că fiinţele ce se apropie, se clatină aşa de tare, încât mai mai dau să cază... Aceeaşi sacrificare a ritmului me-

canic în folosul efectului poetic extraordinar de puternic, prin folosirea ritmului sufletesc și plastic.

Dela **demoldovenisare**, cu titlu de unificare a limbei și de literarisare, se ajunge uneori prin **muntenisare** la absurd și la strivire de expresii, cum a fost citatul 'N m o a e (46). In versul 112 după ms. Ac. Rom. și „Conv. Lit.": „Noi reducem tot la pravul azi în noi, mâni în ruină" se pare că T. Maiorescu acceptă și colaborarea culegătorilor tipografi munteni, datorită cărora forma ia această înfățișare: „m ă i n e 'n ruină", la 1883, iar la 1937 Dragomirescu: „m â i n e 'n r u i n ă". Poetul evită elisiunea și folosește „m â - n i î n r u i n ă", unde i din silaba a doua este un i plin și formează cu î n o contracțiune mai agreabilă, optic și acustic „mâ-ni-în ruină"; pe lângă leit muntenească formă „mâine", „măine", în edițiile Maiorescu 1940, Xenopol, Scurtu, Cuza, Iorga, Blaga, Murnu și Lovinescu, se așează cea literară curentă „m â n e 'n r u i n ă". Probabil Muntenii nu înțeleg că „mâ-ni" în idiomul moldovenesc are două silabe și se rostește în două silabe: m â - n i. Pornind dela această corectă cetire, se ajunge apoi la contracțiunea cu prepoziția următoare î n și astfel transformarea lui „m â - n i - î n ruină" în „m â n e 'n r u i n ă" nu numai că nu-i necesară, ci și de neadoptat, deoarece schimbă și fonetismul.

Oricât s'ar strădui D. R. Mazilu să demonstreze că „Beldiman v e s t i n d în stihuri p e r ă s b o i u l i n i m i c" ar însemna altceva decât v e s t i n d d e (d e s p r e) r ă s b o i u l i n i m i c, și oricât de clară ar fi nuanța între o formă și cealaltă, prin „v e s t i n d... p e r ă s b o i u l i n i m i c" Eminescu, să admitem, înfrânge spiritul limbii; nouă nu ne rămâne decât să constatăm și să repetăm constatarea erudiților germani: „Goethes Sprache leidet Zwang".

Contrară ideii de înfrângere a spiritului limbii ar fi interpretarea cu escluderea complimentului direct și acceptarea circumstanței. Din materia răsboiului inamic, p e m a t e r i a r ă s b o i u l u i i n i m i c B e l d i m a n b r o d e a z ă s t i h u r i. Corectarea poetului, cum a făcut-o Maiorescu în ed. din 1883: „v e s t i n d... d e r ă s b o i u l i n i m i c", și cum se menține în ed. din 1940, ca și la Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Blaga, Murnu și Lovinescu nu-i admisibilă decât în postură de colaboratori ai poetului.

Cel dintâiu care a lămurit versul 16 (str. III) cu privire la acordul dintre substantiv și adjectivul atribut a fost A. D. Xenopol, în 1893: „Unde-i boul lui c u m i n t e, unde-i vulpea diplomată?". In revistă, în ed. lui T. Maiorescu 1883, — și eroarea se repetă în ed. 1940, ca și la Scurtu, Cuza, Bogdan-Duică, Murnu și Lovinescu —, se tipărește „b o u l l u i c u m i n t e", deci compliment indirect. Disolvând figura din „Bolliac cântă i o b a g i u l" (25), poetul folosește ca material pentru cântările sale nu pe iobag, ci s t a r e a d e i o b ă g i e; iobagiu, iobăgie, sclavagiu — sclavaj — sclavie, martiragiu — martiraj — martiriu sunt cuvinte vii în limbă; dar ca prin miragiu „i o b a g i u l" se vede isgonit de fobia provincialismelor din poezia lui Eminescu și înlocuit cu „iobagul" edițiilor Adamescu, Iorga, Blaga, Lovinescu, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu, Perpessicius și Mazilu, deși un L i v i u R e b r e a n u nu ezită să întrebuințeze „iobagiul" în „C r ă i ș o r u l". „Iobagul" înseamnă altceva decât ceea ce a înțeles și voit Eminescu, este metaforă;

iobagiul, iobăgia, sclăvia, reprezintă stări sociale; noţiunea lor cuprinde dinamica scrâşnire a suferinţelor şi umilirilor, pe când sclavul sau iobagul reprezintă un ins static şi numai ca metonimie, ca pars pro toto, suplineşte cuprinsul din gândirea poetului.

Capitolul **emendărilor** rezervă numeroase surprize; unele sunt logice, se întemeează pe tradiţia manuscrisă ori pe restituirea textului din „Convorbiri Literare", care însă nici el nu-i totdeauna ortodox eminescian; acestea vor trece printre adevăratele emendări, în accepţia ştiinţifică a cuvântului; altele ilogice şi deci inadmisibile, pentrucă răstoarnă însăşi cugetarea poetului şi forma în care şi-a expus-o — ele trebue respinse fără nici o şovăire; există şi una suspectă, iar trei emendări le propunem şi susţinem acum întâia oară, când stăm să închidem paginile de revizuire consacrate „Epigonilor". Rămâne şi un vers cu semnul întrebării.

EMENDĂRI DUPĂ MS.

Textul corect:

V. 17: **S'au dus toţi, s'au dus cu toate**

Se restitue textul corect din Ms. şi „Conv. Lit.". Meritul lui G. Bogdan-Duică.

Textul greşit:

S'au dus toţi şi s'au dus toate

Se schimbă textul din „Conv. Lit.", în ed. Maiorescu 1883.

Autorul greşelii este T. Maiorescu, iar continuatori Xenopol, Scurtu, Cuza, Blaga, Murnu şi Lovinescu; ba, şi în 1941 circulă ediţia lui T. Maiorescu, „îngrijită" de către V. Demetrius. Ritmul interior din versul originar eminescian „S'au dus toţi, s'au dus cu toate" ne apare într'o frumuseţe nesfârşită cu virgula evlaviei care te sileşte să păstrezi o clipă de tăcere, după ce ai auzit că „s'au dus toţi", iar apoi să urci din nou treptele durerii: „s'au dus cu toate". Această stihuire frântă 'n două „s'au dus toţi", „s'au dus cu toate" pare o cetire de pomelnic în biserică plină de mirosul tămâei; te 'ncovoae şi te 'nfrânge gândul zădărniciilor şi al deşărtăciunilor. Pentru fiecare grup ce s'a dus, un moment de tăcere, de întoarcere în tine, de reculegere. E atâta înţelepciune, atâta bătrânească linişte, atâta pietate mărturisită de Eminescu în pauza exprimată prin — virgulă. T. Maiorescu intervine, suprimă virgula, uneşte primul convoiu cu celălalt prin conjuncţie şi distruge astfel atmosfera grea.

V. 21: **„Adevăr scăldat în mite..."**

Se restitue textul din ms. şi „Conv. Lit.". Meritul lui G. Bogdan-Duică.

„Adevăr scăldat în minte"... Text pus în circulaţie de ed. a III-a Maiorescu, din 1888, pg. 196.

S'a stăruit îndeajuns asupra acestei falsificări, care scufunda în obscur caracterizarea lui Eliade, cu elemente istorico-literare de către Eminescu. N. Iorga a făcut şi o altă propunere: să se formeze pluralul regulat mituri. Din ediția a III-a a lui Maiorescu „Adevărul scăldat în minte" se menține şi în ediția din 1940/1 (V. Demetrius), după ce greşala a fost reprodusă de A. D. Xenopol (încă o dovadă că n'a reprodus după „C. L.", cum susține), numeroasele ediții ale lui Ion Scurtu dela fosta editură „Minerva" răspândesc textele în edițiile Cuza, Dragomirescu (estetician!), Blaga, Lovinescu (istoric literar!).

V. 21: ...„**sfinx pătrunsă de 'nțeles**" ...„sfinx pătruns de înțeles"...

Emendarea fantesistă a lui **G. Ibrăileanu,** copiată de către Pillat, G. Călinescu, D. R. Mazilu şi Ion Crețu. Adevărată întoarcere pe dos a ideii lui Eminescu. In zece ani, de când a născocit-o G. Ibrăileanu, s'a întins ca o pecingene. Despre I. Pillat să nu mai vorbim, nici de I. Crețu, cari au copiat pe G. Ibrăileanu tale quale; de G. Călinescu ne mirăm, iar ediția omagială a d-lui D. R. Mazilu, merită să fie ascunsă în pivniță ori să fie vândută ca maculatură, pentru a nu se mai perpetua, cu autoritate oficială, asemenea oribile mistificări. S'a arătat în paginile 114/5 deosebirea dintre sfinxul de tip feminin, cerut de contextul poetului şi cel de tip masculin introdus de G. Ibrăileanu, cu modificarea metrică şi fonetică.

V. 36: ...„**Bolintineanu începu cântecul său**

„Bolintineanu-şi începu cântecul său"...

Inadmisibila întrebuințare a pronumelui reflexiv (î)şi împreună cu posesivul său — porneşte dela I. Scurtu şi se repetă în edițiile cari-l copiază: Blaga, Lovinescu. D-l M. Dragomirescu, în ediția Institutului de Literatură, dă alt înțeles ideii prin schimbarea: „Bolintineanu **şi 'ncepu** cântecul său". Un îndoit non sens, întâiu gramatical, apoi prin elisiunea proclitică din verbul începu, „şi" nu mai este pronume reflexiv, ci adverb de timp: Bolintineanu a şi început cântecul său, într'un raport de timpuri: „După ce au venit Dumitrașco Vodă şi încă nu bine aşezându-se la scaun în Iaşi, îndată au şi scris la Turci de s'au trimis Oastele" (N. Costin). Indată ce găti Constantin Duca Vodă aceste toate, numai cât să înceapă a zice surlele..., atunce numai Capegi-başa **şi** întră pe poartă cu mazilia" (Neculce). „Cum vede [Naiba] pe Marele Vasile, şi toarnă 'ntr'o oală rachiu" (A. Gorovei, Şezătoarea III, 3). [Părinții mei] Tare-or fi îmbătrânit..., De n'or fi şi murit" (Iarnik-Bârseanu)[63]. Dacă nu-i pleonasm în ed. I. Scurtu-Blaga-Lovinescu, în cea a Institutului de Literatură sigur rămâne alterare de 'nțeles şi schilodire de formă.

V. 71: ...„**totu-i lustru fără bază**"... ...„tot e lustru fără bază"...
78: ...„**totu-i calp, totu-i străin**"...

[63] Citatele apud H. Tiktin, Rum.-Deutsches Wörterbuch, Buc. 1903, pg. 1421.

In locul melodiei topite din versul lui Eminescu „t o t u - i l u s t r u f ă r ă b a z ă", ca şi lunecările uşoare din v. 78: „totu-i calp, totu-i străin", Maiorescu, la 1883, introduce staccadarea din „t o t e l u s t r u f ă r ă b a z ă". In vreme ce dentala **t** urmată de **u-i** „(to)- t u - i" îşi pierde mult din asprime prin influenţa quasi diftongului u - i, forma schimbată arbitrar de T. Maiorescu dă impresia unei severe comenzi mecanice, abrupte, insonore prin înghesuirea la pronunţie a amânduror **t.** Fireşte nici coloritul fonetic nu rămâne acelaşi ca 'n originalul poetului. Xenopol, Scurtu, Cuza, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu şi Lovinescu se ţin de Maiorescu. Bogdan-Duică restabileşte forma aleasă a poetului.

V. 52: **...„pe a stelei blondă rază"...** ...„p e a s t e l e i b l â n d ă r a z ă"...

Lui Maiorescu nu-i place raza „**blondă**" din ms. poetului şi din „C. L", suprimă culoarea şi-i arată însuşirea blândeţei, aşa că „raza b l â n d ă", după ediţia din 1883 a lui Maiorescu (şi următoarele) trece la Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu şi se menţine în circulaţia ediţiilor Adamescu şi Maiorescu din 1940. Lui G. Bogdan-Duică îi revine meritul de a ne fi restituit forma corectă: „b l o n d ă rază".

V. 89: **...„Cântări molcome respiră"...**

...„c â n t u r i m o l c o m e r e s p i r ă"...

In ms. 2257, f. 72 b, poetul trece prin multe încercări până să se oprească la textul tipărit în „Conv. Lit.":

(Lumea, vêntul care mişca coardele)
Lumea un vênt cald ce mişcă, coardele care respiră
Dulci cântări, icóne mandre visului
C e l a v e n t u l c a l d c e m i ş c ă + c ă n t ă r i m o l c o m e r e s p i r ă

Preocupat de armonie interioară, şi de gând, Eminescu nu bagă de samă că apropiind „mişcă" de „cântări" alcătueşte în v. 89 una dintre cele mai urîte cacofonii m i ş c ă c â n t ă r i. Dela ediţia a III din 1888 se introduce „c â n t u r i" (pg. 200) în loc de „cântări". Totuşi cacofonia nu se evită nici aşa. Dacă redacţia „Convorbirilor Literare" ar fi fost mai atentă, ar fi observat disonanţa şi ar fi arătat-o lui Eminescu, prin simplă metatesă de vocabular versul ar fi primit următoarea înfăţişare:

„Ce la vântul cald ce-o mişcă, molcome cântări respiră"

Decât să nu se crează că noi sugerăm o atare operaţie, tardivă şi inadmisibilă; şi apoi n'am vrea ca această exemplificare să devină fapt în vre-o ediţie... critică; subliniem numai un caz, în care rolul neutral şi obiectiv al oricărei redacţii faţă de realizările scriitorilor ar avea o deosebită însemnătate şi în cercetarea celor mai mici amănunte.

V. 94: **...„ce-i azi drept mâne-i minciună"...**

...„c e e a z i m â n e - i m i n c i u n ă"...
...„c e e a z i, m â i n e - i m i n c i u n ă"...

Numai Xenopol și Cuza adoptă forma „ce e azi, mâne-i minciună", făurită de T. Maiorescu (1883). „Versiunea „ce e azi, mâine-i minciună" (Maiorescu, „Conv. Lit.", Scurtu), este defectuoasă, fiindcă minciuna nu însemnează inexistență. In versiunea admisă de noi după Ms. 2257 opoziținea dintre „drept" și „minciună", este evidentă" [64].

Și vorba Românului: „ce-i drept, nu-i minciună"; decât d-l M. Dragomirescu atribuie pe nedrept și „Convorbirilor Literare" forma alterată de către Maiorescu, iar pe „mâine" putea să-l lase pe seama unui scriitor muntean, nu de alta, dar ca să fie în acord cu propriile d-sale principii expuse în „Teoria Poeziei" [65], unde afirmă că: „Poetul poate întrebuința orice fel de cuvinte, dacă respectă proprietatea, convenienta și unitatea" (§ 100) și că greșesc criticii cari „sunt contra dialectului" (§ 99).

V. 104/105: **...„carte tristă și 'ncâlcită"...**
„Ce mai mult o încifrează cel ce vrea a descifra.

Așadar: „Cugetarea sacră" este o „carte tristă și 'ncâlcită" pe care o încurcă și mai mult, cine încearcă s'o descurce. Forma lui Eminescu „Ce mai mult o încifrează" conține o exclamație asemănătoare interjecției cât. „Dumnezeu știe ce de greu era pe această țară!" (Neculce, Let.). Varianta N. Iorga:

„Ce-i mai mult, o încifrează cel ce vrea a descifra"

nu se întemeează nici pe tradiția manuscrisă, nici pe textul din revistă și are înțelesul: ba mai mult, iar versiunea „cel ce-o vrea a descifra" adoptată de M. Dragomirescu „fiind mai precisă" [66], conține o mistificare. Cineva adoptă ceva, de undeva sau dela cineva. Cine adoptă? D-l M. Dragomirescu. Ce adoptă? Versiunea: „cel ce-**o** vrea a descifra"? De unde sau dela cine? Dela Eminescu, nu, pentru că poetul nu se prezintă cu această formă? D-l M. Dragomirescu afirmă că a adoptat versiunea cealaltă: Care? Și de unde? Trebuia să scrie: l-am corectat pe Eminescu și am completat frasa, adăogând complimentul care lipsește și înfățișându-l prin pronumele **o.** Colaborarea cu poetul este o greșală, tăinuirea a doua greșală, — mărturisirile cinstite, fățișe fără nici un înconjur, sunt de altfel trăsăturile frumoase ale caracterului și atitudinilor d-lui M. Dragomirescu în critică, atitudini cari l-au așezat în stima și a celor mai înverșunați adversari.

V. 108: **„Straiu de purpură și aur peste țărâna cea grea".**

Invariabil T. Maiorescu dela 1883 până la 1940 (V. Demetrius): „țarina cea grea" d-l G. Murnu (la 1928!), ca și A. D. Xenopol (în 1893) „țărina". Fără comentar.

[64] M. Dragomirescu în Note Critice, op. cit. pg. 220.
[65] M. Dragomirescu, Teoria Poeziei, București, Socec, 1927.
[66] Ed. Inst. de Lit. („Universul"), pg. 220, în note.

EMENDARE CARE SE IMPUNE

O emendare meritorie, după normele ştiinţifice, în acord cu spiritul limbii, locuţiunii căreia se restitue caracterul, o datorăm lui **G. Ibrăileanu** în versul 50:

„Ce din **frunză** îţi doineşte, ce cu fluerul îţi zice
„Ce cu basmul povesteşte...

O năvală de locuţiuni, o năvală de substantive la singular, cu înalta concepţie a lui Eminescu despre funcţiunea cuvântului în artă, unde indicaţia pluralităţii prin pedanterie gramaticală însemnează mai puţin decât majestatea singularităţii, care simbolizează totul. Geniul creator al poporului a încrustat în vecinicia de marmoră a limbii, cu fineţea celei mai artistice dantele, discreţia singularului, pentru a înălţa mai în văz făptura lui Dumnezeu, şi modestia pluralului individual, pentru a se pierde în mulţime, omul: „Ce mai spui, bade George, de vremurile estea?"...—„Apoi, noi, noi, dăm cu socoteala..." Dintr'acest simţ al voinţei de solidarisare se naşte bogăţia substantivelor colective: „Tremură ca o frunză de vânt" (Ion Zlatoust, Mărgăritare, Buc. 1691). „Prin codrul Herţii / Mult e frunza deasă" (V. Alecsandri, Poesii populare, 1866). „Venea... [voinicul] cu căciula într'o parte... şi cântând din frunză" (P. Ispirescu, Legende, 1872)[67]. Colectiv a trecut şi în locuţiuni: „ca frunza pe apă", „câtă frunză şi iarbă" şi trăeşte, poate de când-i poporul românesc pe toată întinderea pământului său, în cântec: „Frunză verde măr domnesc", „Frunză verde nalbă albă", „Frunză verde plop şi salce"

„Frunză verde foaie fragă
„Rămas bun mândruţă dragă...

De pe foaia lui Eminescu nu se poate ceti dacă-i „frunză" sau „frunze". Revista „Conv. Lit." pluralizează, deşi ar fi avut criteriul: ...„din frunză îţi doineşte", ...„cu fluerul îţi zice", ...„cu basmul povesteşte"... De emendarea lui G. Ibrăileanu ţin seama numai G. Călinescu şi Gh. Adamescu, desigur cu toată priceperea pentru rostul şi justificarea ei. Să-l pomenim şi pe d-l I. Pillat, în calitate de simplu copiator al lui G. Ibrăileanu. Uimirea noastră-i nemărginită, văzându-l pe d-l Perpessicius primind stâlcirea locuţiunii „din frunze îţi doineşte". Pe D. R. Mazilu îl preocupă problemele linguistice, în cadrul programei analitice pentru cursul primar.

EMENDARE SUSPECTĂ

In versul 79, după cum se vede din facsimil, poetul a scris fără nici o ştersătură, fără nici o ezitare: **...„conversaţi cu idealuri".** In revista **„Convorbiri L."** se tipăreşte **„convorbeaţi** cu idealuri". Poemul „Epigonilor" este o creaţie din timpul când Eminescu se găsea la studii în Viena. La societatea academică „România Jună", ca şi la toate societăţile studenţeşti din Bucovina era o tradiţie ca pe mesele de lec-

[67] Cfr. H. Tiktin, op. cit. pg. 650.

tură să se găsească reviste și ziare din Vechiu Regat. Să fi schimbat însuși Eminescu „conversați" în „convorbeați", sugestie după titlul revistei, căreia sta să-i adreseze manuscriptul, sau a înlocuit cineva din redacție „conversați" prin „convorbeați" pentru o mai lesnicioasă popu-

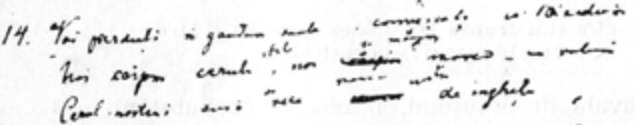

larisare a numelui revistei **„Convorbiri L."**? Punem întrebarea, fără să adoptăm „conversați" în loc de „convorbeați", ca să nu mărim numărul încertitudinilor.

CHESTIUNE NERESOLVATĂ

Versul 102 (ultimul din strofa XVII), prin cele trei variante din ms.-ciornă dela Acad. Rom., te aduce în fața unui nou semn de întrebare. Tipărit astfel în „Convorbiri Literare":

„Și pun haine de imagini pe cadavrul trist și gol"

ca urmare și explicație a ideii din v. 99, că

„Oamenii din toate cele fac icoană și simbol"

rămâi nedumerit, pentru că în continua căutare a poetului, **„adevărul gol"** apare în tustrele variante: „vălul de aramă de pe **adevărul gol"**, „vălul de aur de pe **adevărul gol"**, ...„haine de imagini **peste adevărul gol"**...

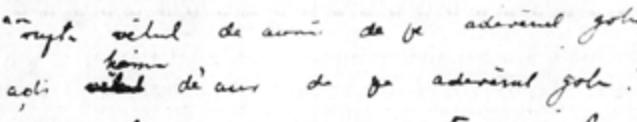

Alături de „haine de imagini" (Dichtung) Eminescu în toate trei variantele pare obsedat de „adevărul gol" (Wahrheit). Ajungem astfel la titlul romanului lui Goethe: „Dichtung und Wahrheit". Imbrăcând „adevărul gol" în „haine de imagini", „oamenii fac din toate cele icoană și simbol". Bombasticismul „cadavrului trist și gol", îngrămădirea de atribute fără putere și semnificație deosebită, ies din maniera versificării lui Eminescu. Trist e orice cadavru, pentru că te pune în fața morții, a descompunerii; umplutară este și adjectivul gol. Ne întrebăm, dacă n'ar fi cazul să revenim la emendarea lui I. Scurtu după ms. ciornă pe care-l dăm în facsimil: „Și pun haine de imagini peste adevărul gol".

EMENDĂRILE NOASTRE

Manuscriptul poetului dovedește clar componența versului 22: „Munte cu capul de piatră de **furtună detunată**". Iată clișeul facsimil:

1) în mărime naturală:

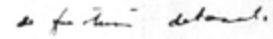

2) dublu mărit:

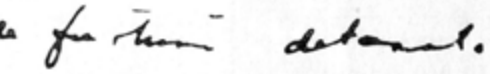

Maniera pluralisării, ca şi în v. 68 „**inime** b ă t r â n e - u r î t e“, „din **frunze** îţi doineşte“, meşteşugeşte şi aici pluralul hibrid „furtune“ şi înlătură forma lui Eminescu „furtună“, mai cuprinzătoare în timp decât cea dela plural, banală.

1) în mărime naturală:

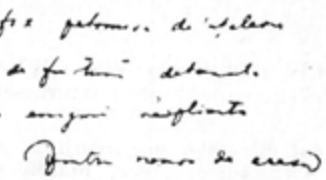

sfi[n]x petrunsa de 'nţelesu
de f u r t u n ă detunata
o enigmă n'e s p l i c a t a
dintre n o u r i de eresu

2) dublu mărit:

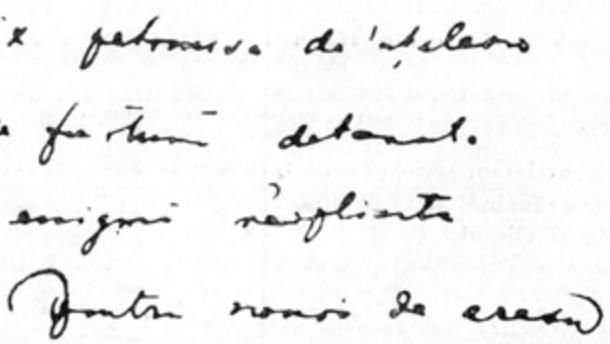

Corespondentul moldovenesc pentru adverbul temporal muntean **aci-aci** este **acu**(şi)-**acu**-(şi). Dacă G r i g o r e A l e x a n d r e s c u avea dreptul să arăte capriciul ghiduş al bălaei nocturne: „Luna a c i s'arată, a c i iar se ascunde“, dece nu i s'a îngăduit lui E m i n e s c u să rămână în graiul lui C r e a n g ă : „Moartea neavând încotro, se bagă în turbincă, şi a c u ş i icneşte, a c u ş i suspină, de-ţi venea să-i plângi de milă“, mai cu seamă aici unde gândirea este la fel de jucăuşe:

„**Acu** s e c o l i i s t r ă b a t e“. (v. 53).
„**Acu** râde pintre lacrimi... (v. 54).

Probăm cu ms. facsimilat voinţa poetului:

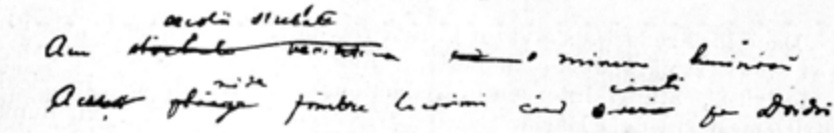

In versul de sus: **Acu,** în cel de jos poetul scrisese **Acuşi,** apoi a îndesat scrierea pe u, nimicind ş i ; astfel şi în versul de jos **Acu.**

Inchiderea cuvintelor **acu-acu** prin adăogarea nasalei **m**, întârzie rostirea, împiedecă ritmul sufletesc sglobiu, răpește vioiciunea succesiunii ideilor și întunecă seninătatea atmosferei.

Dacă cele două emendări arătate mai sus ar pare de importanță secundară pentru armonia interioară, aceasta din urmă credem că va răsbate în edițiile, care se vor tipări de acum înainte. Versurile 80 și 81 (2—3 din str. XIV), fără excepție, pretutindeni unde au apărut, au fost redate până acum astfel:

Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri
C ă c i a l n o s t r u - i sur și rece, marea noastră-i de înghet.

Ori în manuscriptul poetului, după cum se vede din clișeul care urmează, ne dovedește surprinzătoarea frumusețe:

1. Noi cârpim **cerul** cu stele, noi mânjim m a r e a cu valuri
2. **Cerul** n o s t r u - i sur și rece, **marea** noastră-i de înghet.

In schimbul terciuirii din „c ă c i a l n o" poetul vine cu o grație încântătoare: întâiu ce facem noi cu cerul și cu marea și apoi cum se înfățișează opera noastră:

1. Noi cârpim Cerul cu stele,
2. Noi mânjim marea cu valuri...
3. Cerul nostru-i sur și rece
4. Marea noastră-i de înghet.

Oricum le-am scrie și ceti: 1—2 sau 1—2—3—4, sau și 1—3—2—4, frumusețea rămâne tăiată în bronz.

Iată și clișeul:

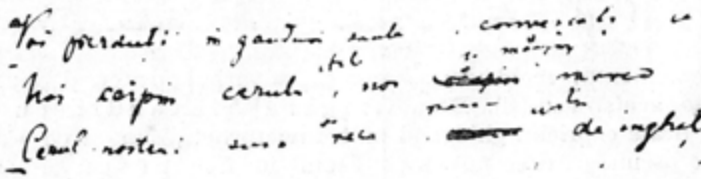

Deși scrierea lui Eminescu din timpul Vienei este foarte îngrijită și citeață, totuși n'ar fi esclusă cetirea greșită a redacției:

„C|e|r|(i)|u|l nostru-i"... — a scris poetul
„C|ă|c|i |a|l nostru-i"... cetirea probabilă a redacției.

Dacă însă redacția s'a văzut în fața repetării de către poet „C e r u l n o s t r u - i" și părându-i-se molestă, a înlocuit expresia, și a pus „C ă c i a l nostru-i", atunci intervenția redacțională se încadrează în zicala pentru „meșterul dela Hârlău" care „strică bun și face rău". Nu numai că repetarea nu-i molestă, ci ea se cere din context și este de-un covârșitor efect artistic. De aceea și stăruim să fie primită această emendare.

PUNCTUAŢIA

In partea întâia a Epigonilor ne-am ocupat de alternanţe, variante, cetiri ipotetice, emendări şi erori ale diferitelor ediţii; la fiecare dintre cele XI strofe, prin capitolul punctuaţiei, s'au arătat deosebirile îngrijitorilor, în ceea ce privetşe folosirea semnelor, din propoziţii, unde cetitorului i se arată că trebuie să poposească, să coboare sau să ridice tonul. Firește, a fi continuat cercetările prin întregul operei poetului în acest fel, ar fi fost o muncă inutilă. Unsprezece strofe sunt suficiente, ca să se poată stabili puncte de vedere şi premise, cari să ducă în chip firesc la concluzii valabile şi pentru restul poeziilor şi cercetărilor. De aceea, în partea a doua a Epigonilor, ca şi la celelalte poezii, ale căror texte se vor revizui, punctuaţia ne va preocupa numai în cazurile speciale, când uzul sau abuzul de semne din partea criticilor produc echivocuri sau stingheresc înţelesul.

Judecând după manuscriptele poetului se poate conchide că Eminescu evită prea frecventa întrerupere a versului prin semne exterioare, întrerupere care în „Convorbiri Literare" şi mai accentuată în ediţia T. Maiorescu (1883), iar de aici repetată, amplificată chiar în multe dintre ediţiile următoare ale altor îngrijitori, devine enervantă. Neaşteptatele stopări îţi sgâlţâie fiinţa, te tulbură şi-ţi sustrag atenţia dela urmărirea ideii în adâncimea ei. Muzicalitatea interioară a unei strofe, a unui vers sau şi numai a unor organice înlănţuiri de cuvinte se dărâmă, se fărâmiţează; simfonia cadenţelor se transformă în disonanţe artificiale, prin smunciturі produse de către semnele exterioare pentru o bruscată oprire. Pe canavaua întinsă de către diferiţii oameni de ştiinţă, cari s'au ocupat de editarea critică a lui Eminescu, s'ar putea broda un interesant capitol de psihologie; o bogată panoramă, cu varietate de caractere, deosebiri de temperamente, dar mai ales se evidenţiază ocupaţia în viaţă. Maiorescu este profesor din creştet până 'n tălpi, şi încă profesor cu oarecare pedanterie şi pronunţat spirit german în punctuarea textelor lui Eminescu. Virgule, pauze şi cu deosebire punct-virgulă, acest puternic baraj la mijloc de vers, apoi două puncte, în sfârşit grija unei toalete exterioare tip-top în locul nonşalansei sau chiar al unei voite neglijenţe de factură aristocratică aşa cum se prezintă în eleganţa-i interioară poezia lui Eminescu. In virgule Maiorescu a fost întrecut de M. Dragomirescu. Par'că a adunat un sac de purici şi i-a turnat peste paginile imaculate. De potopul lor îţi joacă ochii şi începi a-i vedea şi unde nu sunt şi dela un timp eşti obsedat de sensaţia că sărind din pagini încep să te muşte şi în loc să-ţi vezi de gândul poetului, te scarpini. Şi această ediţie este a Institutului de Literatură. Oare de aceea se cere acum o catedră Eminescu? Să se fi ajuns abia acum cu ucenicii maeştrilor la cetirile interioare? Pentru că, evident, descompunând versul în multiplele sale fraze principale, secundare, eliptice, despărţind părţile propoziţiilor sau frazele prin semnele punctuaţiei, vreai să arăţi cum trebue cetită poezia; dar cine ştie să citească, nu vrea s'o citească după calapod. Şi atunci refuză să fie dus de mână şcolăreşte şi plimbat prin strofa lui Eminescu după temperamentul liniştit sau neastâmpărat al îngrijitorului. Subiectivismul îl respecţi în lucrarea autorului, dar când eşti mandatarul altuia, ţi-ai luat angajamentul să fii obiectiv.

TABLOUL SINOPTIC AL EDIȚIILOR ȘI INTERDEPENDENȚA LOR

GRUPA I-a

Isvoare de mâna întâia:

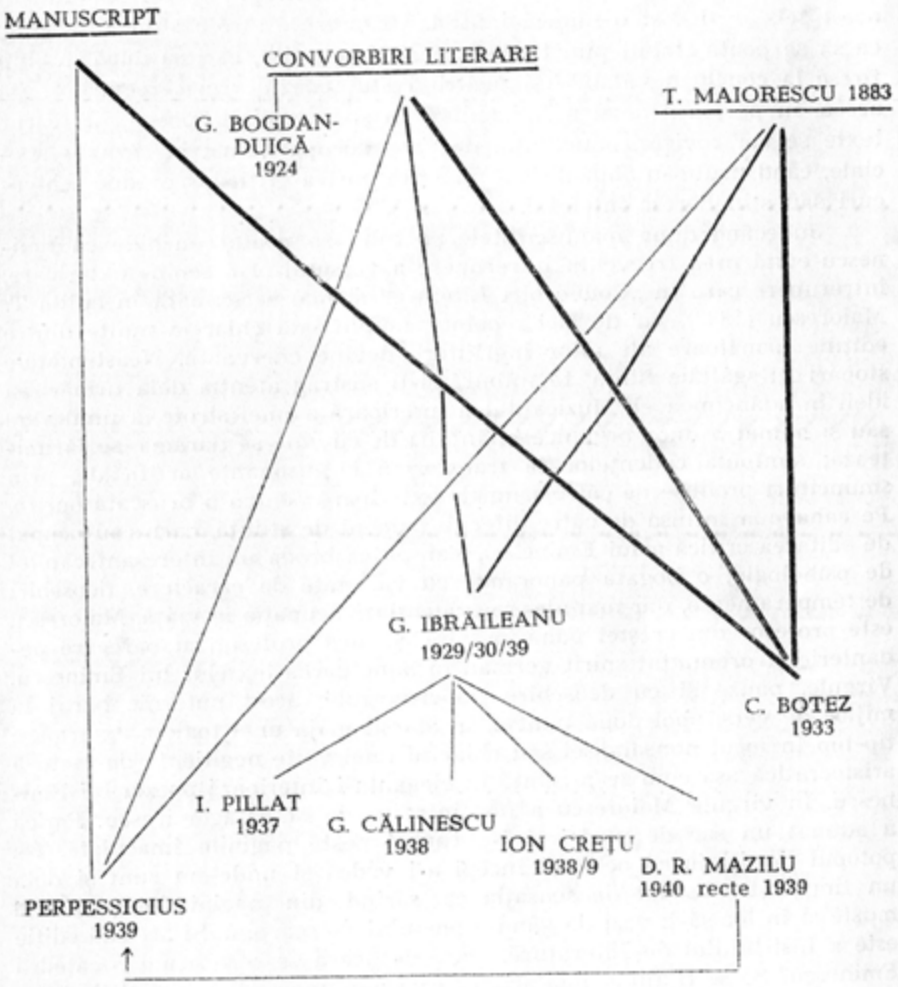

GRUPA II-a

Isvoare de mâna a doua:

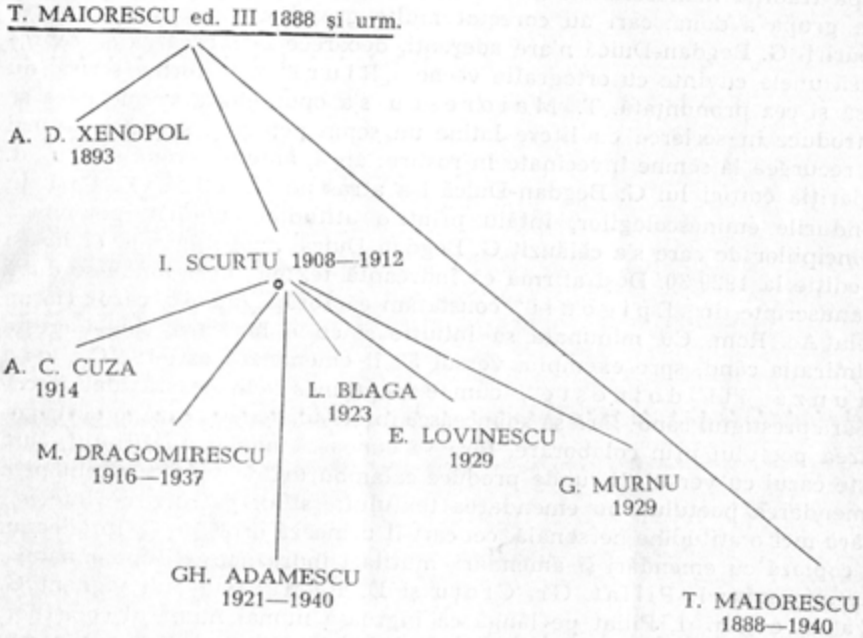

N. IORGA 1931/32

In grupa I-a intră îngrijitorii cu vădite preocupări de a da o ediție critică a poeziilor lui Eminescu, dintr'un punct de vedere sau altul. Isvoarele acestei grupe sunt: Ms. Ac. Rom., Conv. Lit. și alte periodice, ed. I-a T. Maiorescu 1883. Cel dintâiu, G. Bogdan-Duică, reproduce majoritatea textelor după „Convorbiri Literare", altele după „Familia", ed. I-a Maiorescu, iar Postume după Nerva Hodoș și Il. Chendi. Deși cunoștea manuscriptele poetului dela Academia Română și a dat numeroase informații privitoare la opera poetului și influențe străine asupra-i, nu s'a orientat pentru ediția sa din 1924 și după tradiția manuscrisă. Textele sale însă au fost folosite de către unii din grupa a doua, cari au corectat multe greșeli în timpul deselor retipăriri. G. Bogdan-Duică n'are aderenți, deoarece face eroarea să reproducă unele cuvinte cu ortografia veche „Riuri" este forma scrisă, nu însă și cea pronunțată. T. Maiorescu s'a opus multă vreme de a se introduce în scrierea cu litere latine un semn pentru î sau â și atunci se recurgea la semne învecinate în rostire: ăncă, ănteiu, țerănă ș. a. m. d. Apariția ediției lui G. Bogdan-Duică l-a atras pe G. Ibrăileanu în rândurile eminescologilor, întâiu printr'o atitudine hotărît potrivnică principiilor de care s'a călăuzit G. Bogdan-Duică, apoi îngrijind el însuși o ediție la 1929/30. Deși afirmă că îndreaptă textele, orientându-se după manuscripte, în „Epigonii" constatăm că Ibrăileanu n'a văzut ciorna dela Ac. Rom. Cu minunata sa intuiție și cu o hotărîre, care-i crește admirația când, spre exemplu, versul 50 îl emendează astfel: „Ce din frunză îți doinește", cum e locuțiunea românească, dar îi coboară prestigiul când, fără să adâncească înțelesul, denaturează totuși cugetarea poetului prin colaborare, fără să cunoască nici manuscriptul, cum este cazul cu versul 21, unde produce calambururi de sens și accent prin amendarea poetului, nu emendarea textului: „sfinx pătruns de 'nțeles". Fără nici o atitudine personală, cei cari îl urmează orbiș pe G. Ibrăileanu, îl copiază cu emendări și amendări, mutilări îndrăznețe și condamnabile. Aceștia sunt: I. Pillat, Gr. Crețu și D. R. Mazilu. Mai vigilent G. Călinescu. I. Pillat pe lângă că îngroașă numai numărul copiștilor, uneori este și neglijent, textul prezintă lipsă de cuvinte și un vers întreg, iar Gr. Crețu s'a ostenit să-l reproducă pe G. Ibrăileanu, pretinzând totuși că tipărește „textul integral, dar și autentic". E un limbagiu pe care-l cunoaștem din confesiunea d-lui Eug. Lovinescu. Și d-sa afirmă că s'a dus la „Conv. Lit."; în realitate a copiat școlărește ediția I. Scurtu cu toate erorile, inadmisibile în 1929. G. Călinescu are unele abateri față de G. Ibrăileanu, ca și D. R. Mazilu; acesta din urmă însă pedepsindu-l pe poet cu regulile ortografiei române, de tip primar și rural, și cu semnele punctuației; câteva strofe după olaltă se deschee cu punct-virgulă. Un sever avertisment că Eminescu încă n'a terminat poemul. Dealtfel, unde greșește G. Ibrăileanu, exact acolo cad și copiștii săi. Dar unde o logică de fier a locuțiunii duce numai la forma frunză, d-l D. R. Mazilu, chipurile, face opinie separată față de G. Ibrăileanu, după ce a așteptat să apară Perpessicius și să se orienteze după acesta. Mulți ani în șir a muncit C. Botez pentru ediția din 1933. Pe cât de hotărît este G. Ibrăileanu, care n'a luat contact cu manuscriptele poetului, pe atât de nedecis pare C. Botez, care totuși cunoaște ca puțini alții manuscriptele poetului, în note dă variantele cetirilor, unele ipotetice,

altele sigure. Ediţia sa păstrează moldovenismele. Ultimul cu atitudine critică este Perpessicius, care consultă ms., C. L. şi ed. I-a M. In resumat aceştia patru sunt pilonii pe care se razimă opera de cercetare serioasă, critică, a textelor lui Eminescu: G. Bogdan-Duică — vrând să dea un Eminescu aşa de corect cum s'a publicat în periodicile vremii; G. Ibrăileanu un Eminescu demoldovenisat, literarisat, unificat, cu privire la limbă; C. Botez un Eminescu al Moldovei şi al epocii; Perpessicius — împăcarea şi unirea între Moldova şi limba literară, făcând unele concesii care nu sunt numai ale idiomului moldovenesc, ci şi ale spiritului arhaic. Lucrările sunt făcute luându-se în considerare regulile gramaticei elementare şi desconsiderându-se, în parte, viaţa limbii, aşa cum trăeşte în popor, în opera scriitorilor şi cum o constată gramatica istorică.

Grupa a II-a se compune din editori fără pretenţii pentru ediţii critice. Ea porneşte dela un izvor greşit: ediţia a III-a Maiorescu dela 1888, sau şi altele următoare, pline de erori. Cel dintâiu este A. D. Xenopol, care spune că va reproduce după „Conv. Literare", şi după unele manuscrise originale în păstrarea evreilor Şaraga dela Iaşi. Dar confruntând textul „Epigonilor" din „Convorbiri Literare", constaţi că A. D. Xenopol nu-l reproduce pe acesta, ci pe altul, probabil din ed. III-a, faimoasă prin erorile ei de tipar. Chiar indicaţia bibliografică a Conv. Lit. este greşită (1871). Tot după vre-o asemenea ediţie ulterioară anului 1888 se ia şi I. Scurtu, care reproduce textul cu greşeli, dar I. Scurtu este şi cel dintâiu editor, care-l supune pe poet operaţiei literarisării şi gramaticalisării. După I. Scurtu se ţin lanţ A. C. Cuza, cu intenţia unei ediţii complete, M. Dragomirescu, Gh. Adamescu, moştenitorul lui I. Scurtu dela „Minerva" la „Cartea Românească"; L. Blaga afirmă că-l utilizează pe I. Scurtu, constatăm însă că nu întocmai; Eug. Lovinescu susţine, pentru cine vrea să-l creadă pe cuvânt, că lucrează după „Convorbiri Literare", pe care însă nici nu le-a deschis; G. Murnu are prilej să scrie un studiu introductiv, frumos ca un imn, cu plastice figuri ca aceasta: rimele lui Eminescu sunt fereşti largi deschise în natură; dar nici măcar sensibilităţii poetice a unui G. Murnu nu-i era îngăduită intervenţia personală în versificaţia lui Eminescu. Maestrului traducător al lui Homer, creator de mărgăritare în „Tropare" şi „Altare", trebuie să i se pretindă cuvenitul respect chiar pentru greşala unui Eminescu, necum pentru negreşală. Astfel am ajuns la ediţia 1940 pe care am numit-o Maiorescu 1940, îngrijită de V. Demetrius. Ultima şi detestabilă!

Ciudat procedeu se foloseşte în ediţia Institutului de Literatură („Universul" 1937). Domnul profesor M. Dragomirescu susţine că până la data când d-sa întreprinde, împreună cu un număr considerabil de colaboratori, îngrijirea unei ediţii critice, toate retipăririle poeziilor lui Eminescu l-au desamăgit. Verificând însă textele reproduse în ediţia Inst. de Lit., constaţi că textele se retipăresc cu aceleaşi greşeli din ed. a III-a dela 1888 şi cu altele care s'au adăogat în ediţiile lui I. Scurtu,

și abia la urmă, în „Note Critice“ se restabilește pentru unele versuri sau cuvinte forma corectă.

N. Iorga nu aparține nici uneia dintre aceste două grupări. El se conduce de o logică a sa. Nimeni nu va contesta ingeniositatea emendării „mituri“ în loc de „mite“.

Stărue însă întrebarea, dacă disciplina științifică permite asemenea și alte operații în texte străine, iar mai presus decât toate criteriile, glasul lui Eminescu: ...„să nu mi se schimbe nici o iotă, de vreme ce eu iscălesc cu numele meu întreg!“

I. E. Torouțiu

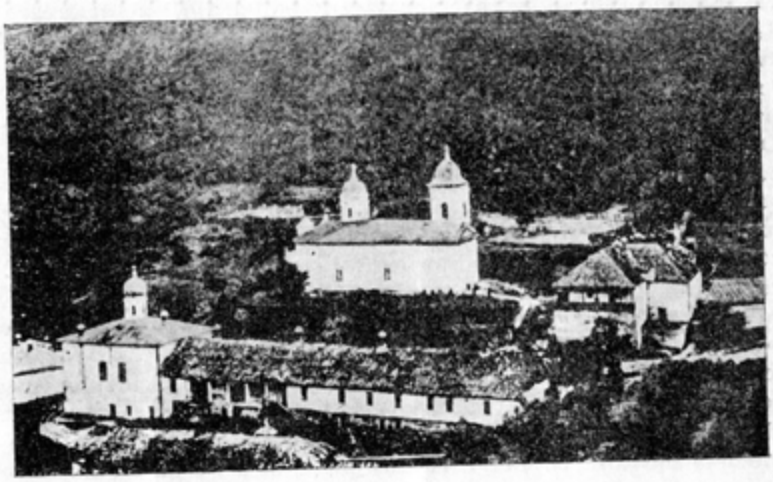

Mânăstirea Saharna (jud. Orhei)

CĂRȚI // REVISTE // INSEMNĂRI DOCUMENTARE

ANDREA MAJOCCHI: VIAȚĂ DE CHIRURG

FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ, 350 PAG., 1939, BUCUREȘTI

Dacă ar trebui să încadrăm, dintru început, cartea doctorului Majocchi într'una sau alta dintre cele două categorii de scrieri potrivite povestirii vieții oamenilor — biografii și autobiografii — s'ar cuveni să o definim drept autobiografice. Cu toate acestea ea întrunește calitățile ambelor genuri, fără a avea și defectele lor. Căci, în timp ce biografia unui om care a jucat un rol oarecare în societate și a contribuit — într'un domeniu limitat sau mai vast, după împrejurări externe și posibilități proprii — la ceeace se numește, în general, cu un termen atât de nepotrivit, «progresul omenirii», are marele neajuns de a fi o operă interpretativă, în funcție de cunoașterea deplină și de înțelegerea biografului, autobiografia este și ea supusă acelui element de covârșitoare însemnătate pe care-l constituie puterea de obiectivare și sinceritatea povestitorului propriei sale vieți. Deaceea mai niciodată biografii unui personagiu — chiar când acesta aparține definitiv istoriei — nu au putut ajunge la un numitor comun în operele lor, și imaginea eroului apare tot atât de diversă pe cât de diferit a fost punctul de vedere din care l-a privit biograful. Pe de altă parte, autobiografiile au fost primite, de cele mai multe ori, cu neîncredere, căci obiectivarea deplină, atunci când este vorba de propria persoană și de acțiunile săvârșite, este o calitate care depășește firea omenească, în aproape totalitatea cazurilor. O autobiografie sinceră este însă incontestabil superioară biografiilor, oricât de aparent desăvârșite ar putea fi acestea.

Digresiunea aceasta ni s'a părut necesară pentru a preciza mai bine caracterul volumului chirurgului italian, care, formal, este o autobiografie, dar care, în fond, este mai mult decât atât. In povestirea vieții sale de chirurg, povestire începută cu amintiri din frageda copilărie, autorul nu s'a oprit decât rareori la amănunte de ordin prea personal, și numai atunci când aceste precizări i s'au părut strict necesare. Dacă, în loc să scrie această carte la persoana întâia, autorul ar fi întrebuințat persoana a treia, dând alt nume chirurgului, opera sa ar fi putut trece drept un roman. Și nu unul oarecare, ci un roman deosebit de captivant prin calitatea de povestitor de care dă dovadă doctorul Majocchi precum și prin marea doză de umanitate ce respiră din fiecare pagină. Ultima calitate, unită cu o sinceritate ce poate fi calificată, credem fără exagerare, deplină, fac din volumul său o lucrare de mare valoare și explică marele succes obținut atât în Italia cât și în celelalte țări, unde cartea a fost repede tradusă și s'a bucurat de o mare răspândire.

Un doctor — chirurg sau specialist în oricare alt domeniu al medicinei — ar trebui să fie întotdeauna, dacă lucrurile și oamenii s'ar putea menține pe plan ideal, în slujba umanității; ceeace nu ar trebui să-l împiedice, firește, să urmărească în acelaș timp și interesul propriu, tocmai pentru a rămâne uman. Nu e neapărat nevoe ca medicul să fie un erou desinteresat, pentru a-și putea îndeplini misiunea socială; este suficient să aibă în permanență prezentă în viață această misiune, și orice abatere dela îndatoririle ei este exclusă. Nici o clipă doctorul Majocchi nu încearcă să lase impresia că este un om pentru care n-ar exista decât ceilalți; dimpotrivă, grija firească pentru cariera sa — la începutul activității — și pentru cei din preajma sa, face parte integrantă din povestire și din preocupările sale. Totul este însă în așa fel nuanțat, încât

nicăeri această preocupare nu trece pe primul plan al povestirii, deşi rămâne prezentă mai ales dealungul acelei părţi a cărţii în care sunt descrise începuturile carierii sale. Nicăeri dealtfel nu este vorba de fapte extraordinare ci de o continuă luptă împotriva nenorocirilor de care e lovită omenirea. Simpatia autorului pentru pacienţii întâlniţi în atâţia ani de strălucită practică chirurgicală şi dragostea vădită pentru meseria sa, contribuie într'o măsură egală la conturarea indirectă a personalităţii autorului, fără ca, dealtfel, acest rezultat să fie urmărit în chip special.

După toate aceste constatări, nu ni se pare necesară o rezumare a subiectului, care n'ar face decât să răpească din interesul cetitorului, fără să poată adăuga nimic substanţial.

Cartea doctorului Majocchi a avut de altfel şi norocul — destul de rar în ultima vreme — al unei bune traduceri. D-na Lucia Santangelo nu s'a lăsat decât uneori influenţată de topica italiană, redând de cele mai multe ori textul original într'o adevărată limbă românească. Ceeace nu este un merit minor.

Vladimir Dumitrescu

ŞTEFANIA ZOTTOVICEANU RUSU: I. JOCUL DE-A DRAGOSTEA ŞI MOARTEA. II. DE ZIUA TATEI ŞI SCRISOARE CĂTRE DUMNEZEU

EDITURA «CUGETAREA», 1940, BUCUREŞTI

Nu e prea demult, când literatura femenină era considerată un fel de anexă în tratatele de poetică şi istorie literară românească. După înşirarea de genuri şi curente, se adăuga un capitolaş: Literatura femenină, unde cu multă îngăduinţă erau amintite politicos câteva nume de versificatoare mai mult sau mai puţin abile, ale acelor scriitoare care izbuteau să-şi exerciteze condeiul în jurul reminiscenţelor din lecturi, cu aproximativ gust estetic. Era capitolul diletantelor.

Rar de tot se găseau între scriitoarele sexului frumos câteva, care reuşiseră să-şi încredinţeze hârtiei simţiri sincere, lipsite de artificialitate puţin grăitoare, cum erau de pildă Matilda Cugler Poni, Veronica Micle sau Maria Cunţan, din tagma celor ce-şi închideau «oblonul dinspre sat şi-şi cântau doinele...» Şi acestea însă aveau destule raze de împrumut în coroana de poete: Veronica Micle apărea în nimbul lui Eminescu, Matilda-Cugler Poni stihuia în genul romanţelor lui Theodor Şerbănescu, iar duioasa Maria Cunţan a împrumutat destule procedee dela Coşbuc... Poezia lor nu se ridică mult deasupra apelor uşor înfiorate ale romanţei, nu urcă nici culmi ameţitoare, nici nu se coboară în adâncuri tăinuite, fără avânturi şi prăbuşiri, metaforele lor plutesc ca funigeii delicaţi peste zările cu soare potolit. Poezie mai mult stil, mai mult nerv decât musculatură. De atunci s'au mai ridicat acorduri feminine: Elena Farago (Fatma, cu lirica ei epistolară, cu romanţe «şoptite amurgului», se zbate între renunţare şi nădejde: Claudia Milian, hieratică, parnasiană; Otilia Cazimir, destoinică miniaturistă; Mia Frollo cu sentimente mai adânci, — toate sporind, alături de alte talente reale, ceata şi diversitatea literaturii lirice femenine, încât azi nu mai este considerată cu poliţe, deci superficial, ci este înglobată în literatură — fără alte epitete — la genul şi în curentul respectiv şi judecată fără menajamentele obişnuite faţă de sexul avizat la curtenie. Câtă depărtare este astăzi între scrisul diferitelor scriitoare, faţă de uniformitatea aproape absolută a începătoarelor! Alături de vioara cu surdină, de ghitara estompată, a iubirii delicate şi discrete cu nitel parfum romantic, nu este rar nici chiotul izbânzii sau tipătul desnădejdii, dar tot în haina preferată a rozelor, a imaginilor din natură, a înserării melancolice.

Am înainte două plachete: Tot dragostea le-a inspirat, pe una dragostea dătătoare de viaţă şi aducătoare de chinuri mortale faţă de fiinţa ce a cucerit-o, pe a doua dragostea de ţară, clădită pe amintirea tatălui şi ridicată până la tronul lui Dumnezeu, împreună cu toată fiinţa materială şi spirituală a patriei. Prima plachetă: **Jocul de-a dragostea şi moartea**, a doua: **De ziua tatei şi Scrisoare către Dumnezeu**, semnate de d-na **Ştefania Zottoviceanu Rusu**. Nici una din aceste plachete nu seamănă cu ceeace ne aşteptam, în genere, dela lirica femenină. Nu

e o lirică miniaturistă, nici sentimente sfielnice, nici metafore cu roze şi fluturaşi sau păsărele. Sentimentele sunt năvalnice, pătimaşe, lumea exterioară nu e un simplu decor ci este topită în fiinţa autoarei, cu care împreună se înfioară, se cutremură şi pătimeşte. Dragostea, acest **primum movens** al tuturor liricilor, este o fericire durerească,

...ce-şi aruncă dincolo de hotare
Şi de tine
Dincolo de vreme şi de zidurile toate
Fantasticele, uluitoarele ei schele.

Fericirea nu este un scop al dragostei, nefericirea nu este o piedecă a dragostei, dragostea ste ea însăşi peste şi pe deasupra resonanţelor sufleteşti ce le-ar trezi, în sufletul celei ce-o nutreşte, sau a celui căruia i se dărueşte:

Ea este dăruită
...Ca un dar
De nemărginit preţ.
Sau poate de dispreţ
Şi de prisos,
Ca o jucărie.
Şi cuminte-ţi spun:
Fă cu ea,
Ce-i vrea,
E a ta
Pentru întreaga, necurmata, în veci nebiruita veşnicie.

Şi acuma când iubitului mort îi spune:

Stai, acolo, sub pământ, cuminte,
Statuă cioplită în timp şi în lemn,
Cu buzele tale, încremenite
In muşcătura cea de pe urmă a morţii,
Nici când de pe ele cuvinte
De dragoste dulci, sau de îmbărbătare
Fiii tăi, sau iubitele tale,
Nu vor mai auzi, nu vor mai culege...

Durerea iubitei se exteriorizează astfel:

Nu mai văd lumea, nu mai văd cerul, nu mai văd nimic,
De cât pe tine,
Pe tine care nu mai eşti.
Pe tine cel care viu, îmi păreai ca Dumnezeu,
Şi mort, pe Dumnezeu acoperi şi-l depăşeşti.

La acelaşi diapazon este tonalitatea întregei plachete, sentimentul puternic şi chinuit rupe canoanele tradiţionale ale versurilor. Poezia d-nei Zottoviceanu este o poezie singulară, cu amplcare de sentimente şi vigoare de exprimare neobişnuite la poetele române.

In placheta a doua, patima iubirii şi chiotul durerii nu mai ţâşnesc din sentimentul intim al erotismului, ci din acel al iubirii pătimaşe de glia ţării sfâşiată în două rânduri în cursul verii trecute.

Dragostea faţă de tată este exprimată prin grija creatorului de a plămădi din toate darurile naturii — un fel de cântare a cântărilor a lui Solomon, când îşi laudă graţiile iubitei; dar nu numai pentru atâta se întoarce cu inima grea spre tatăl, ale cărui «mădulare, poleite de trudă şi cpt decade de ani, dorm tihnite sub platani, străjuite în zare de strămoşul în zeghe albă, al nostru Ceahlău. Aduce la groapa tatălui sfâşierea inimii pentru ţara sfâşiată:

Tată,
Ţara noastră, dulce perină pe care trudita frunte la toţi
[ni se reazimă,
Hrănitoarea noastră, cu grâu şi duh sfânt, azimă,
Geme iar sfâşiată
Şi însângerată...

Şi tatăl va fi solul la tronul Dumnezeirii când ţara va fi a doua oară înjunghiată, şi jefuită, când se **sparge poarta spre însuşi tarele sâmbur carpatin,** el va fi solul durerii, dar şi al slavei lui Dumnezeu şi al nădejdii în ziua de mâine... In chip special ar fi de amintit ciclul plecării soldatului ţăran la război, întoarcerea lui triumfală, primit cu alaiul tuturor elementelor componente ale ţării şi nunta lui, la care participă tot ce se mişcă sub boltă.

Prin aceste două plachete, autoarea şi-a creat un loc aparte în lirica feminină românească contemporană. Undele puternice ale sensibilităţii, vârtejul patimei şi lipsa obişnuitelor arabescuri de suprafaţă, sunt caracteristice şi vor determina ciocniri de scuturi între cei ce vor poposi asupra lor pentru a le prezenta publicului. Dar suntem convinşi că din încăerare, nu autoarea va suferi.

A. P. Todor

D. BOLINTINEANU: POEZII ALESE

EDIŢIE INGRIJITĂ DE I. G. DIMITRIU, 556 P., «CUGETAREA», 1940, BUCUREŞTI

Desigur, editarea şi împreună, comentarea de clasici români, este operă necesară şi urgentă, considerând în deosebi momentul spiritual prin care trece azi mintea poporului nostru. Fără îndoială şi Dimitrie Bolintineanu trebuia scos de sub lespedea uitării şi adus în justa consideraţie a timpului. E ceeace întreprinde, cu râvnă, dragoste de subiect şi procedare ştiinţifică, d. **I. G. Dimitriu.**

Dimitrie Bolintineanu, mai mult decât un poet, în cuprinderea cuvântului, e un fenomen, de natură a interesa astăzi istoria literaturii. Un fel de **Metastasio** al Principatelor. De mai puţin «ingegno», cu mult romantism francez, influenţă anacreontică, şi de aiurea, poet în mare stimă şi popularitate la contimporani. A fost ca un foc luminos, plăcut ochiului scrutător în cromatica artistică, strălucind vioiu pentru moment. Ca simţire şi expresie el nu poate fi şi un poet pe deantregul autohton. Ci un elegiac lamartinian, uneori copie populară a lui Hugo, Chénier, Lamartine, Uhland şi anacreontici. Dar vina nu este a lui, ci a mediului şi momentului. Bolintineanu n'a avut puterea de a se ridica peste ele. N'a avut însă nici modelul autochton, care viia latent în geniul încă necunoscut al poporului. Şi pe deasupra a trăit în mijlocul unei anumite pături. Desigur el este în largă măsură scuzabil, considerând că n'a avut nici o limbă literară la îndemână, nici o literatură. Şi atunci drumu în Apus, după teme şi chiar expresie. Dimitrie Bolintineanu este un omis din cartea gusturilor de azi, care îşi datoreşte stingerea timpurie, plafonului artistic şubred, la care se ridicase.

Totuşi nu este mai puţin adevărat că el a simţit tradiţia, a avut sentimente de patriot, a exercitat o remarcabilă influenţă asupra contimporanilor, lăsând ca o dâră de lumină asupra urmaşilor din preajmă-i, atrăgând şi pe Eminescu. De aceea d. I. G. Dimitriu a făcut lucru de folos, aducând la lumină poezii din D. Bolintineanu. Acela care, atâta vreme, a oferit retorilor înflăcărati mai de pe urmă sonorul distih:

Viitor de aur ţara noastră are,
Şi prevăd prin secoli a ei înălţare.

Sau care scria: «Avem a forma o literatură naţională, o industrie naţională, o artă naţională» (Ibid. p. 17). Că legendele istorice ale lui Bolintineanu au devenit populare şi se mai aud încă pe melodie, asta e fapt cu totul de altă natură decât artistic. Notăm afirmaţia «Bolintineanu păcătueşte în legendele sale prin romantismul discursiv, retoric, care reduce bronzul eroilor la manieră şi vorbă. Adâncirea figurilor din trecutul nostru ar fi favorizat caracterizarea unor personaje mari, tăiate în marmoră, dacă la valul de sentimentalism s'ar fi adăogat şi reliefare psihologică» (p. 21), spre a o contrapune aprecierilor «Introducerii», din partea fie a comentatorului, ca şi a celor citaţi întru susţinerea statuii. Iar prin cuvintele: «crearea la poeţii români este rară. Imitarea domneşte în cele mai multe opere...» (p. 41), credem că Bolintineanu şi-a dat singur sentinţa.

Ce privește concepțiile politice, estetice, morale, religioase, etc., ale lui Bolintineanu, dăm una citată din H. Cantel: «Autorul, cu adevărat poet, a știut să picteze moliciunea orientală, și se vede cu atât mai mult că a fost părintele operei sale, că, ici și colo, ca arborii cei mari în mijlocul câmpiilor verzi și înflorite a acestor poeme, se ridică gânduri înalte și puternice, unele despre amărăciunile inevitabile omenești, altele, despre speranțele și nenorocirile patriei. Ca toți marii poeți, D-l Bolintineanu nu se mărginește să picteze viața intimă și țara natală; el tronează și apără drepturile umanității. Sufletul său generos trece granițele României și strigă pentru libertatea universală» (p. 44).

Bolintineanu trebuia reînviat. Paginile lui netezi, în însăilări pe rimă cu ecouri de sentimentalitate ușoară de intonație minoră și de haină romantică în ce experiența aceasta avu de molicios, dar totuși pagini de istorie culturală românească e bine să fie cetite mai ales de aceia cărora li se înfățișează trecutul nostru pentru întâia oară, sau chiar pentru niciodată. D. I. G. Dimitriu a săvârșit operă de îndoită valoare. Făcând dreptate unui poet ca D. Bolintineanu, d-sa a umplut un gol în cercetările noastre istorico-literare, dând în același timp viață nouă unor pagini de curată simțire românască.

Ștefan Cuciureanu

LIVIU REBREANU: AMÂNDOI (Roman)

BUCUREȘTI.

Este noua lucrare a d-lui Rebreanu, de care ne ocupăm mai la vale, un roman polițist sau un roman veritabil? Cu alte cuvinte «Amândoi» intră în circulație cu zestrea bogată a unei opere de inspirație, sau numai cu aceea a unei simple producțiuni de virtuozitate? Căci, după câte știm, observatorii noștri literari, fără prea multă bătaie de cap, s'au grăbit s'o clasifice între romanele polițiste, în speță criticii; și mai ales, fiindcă, meseria respectivă reclamă, în orice caz, mai multă adâncire. De unde eroarea? Mai întâiu din viteza-modă care infirmă tot pe ceeace pune mâna omul timpului nostru, cu repeziciunea unei teribile contagiuni patologice. Dacă fenomenul vitezei își are rostul său în activitățile cu caracter practic, în uzină bunăoară, în manifestările spirituale el este deadreptul dezastruos. A înflorit și la noi, în lotul criticii literare, nu prea de mult, o impresionantă activitate de tradiție și prestigiu, a cărei amintire reconfortantă, din fericire, încă mai stăruie în mintea noastră, activitate care, dacă n'a pășit întotdeauna pe drumul adevărat, s-a ostenit însă necontenit să fie la înălțimea chemării ei, s'a impus prin sentimentul de răspundere, deosebit de desvoltat, și prin pregătirea temeinică, chiar și atunci când era vorba numai de o neînsemnată cronică literară. Ne folosim de acest prilej ca să subliniem că d. Mihail Dragomirescu, pe nedrept atât de uitat astăzi, este totuși unul dintre iluștrii reprezentanți ai criticei noastre literare, a cărei începuturi și rosturi le-a pus cu atâta orizont Kogălniceanu, acum o sută de ani, la «**Dacia literară**». Cronica literară dacă, relativ la întindere, înseamnă o simplă notație, redusă uneori la dimensiuni liliputanice, ca fond nici într'un chip nu poate să fie o colecție de lingușiri degradante ori cuvinte respingătoare, după circumstanțe. In limbajul curent, recenzia literară se traduce prin comprimarea conținutului unei opere de plăsmuire la câteva rânduri, însă numai în elementele ei specifice. Recenzie înseamnă, așadar, limpezirea culmilor. Operație anevoioasă de analiză și sinteză intelectuală, de pregătire în meserie, de vocație, de stil — critica de tradiție e necesar să rămână un regulator constant pentru cea de azi. măcar în ce privește metoda și pregătirea; căci, altfel, riscăm să constatăm că ne găsim în situațiunea bizară, că cetitorul de rând, fără pregătire dar cu bun simț, se orientează în materie de literatură mai bine decât specialistul! Iar cea de a doua cauză, care a dus la înțelegerea pidosnică a romanului d-lui Rebreanu, stă în caracterul de improvizație a criticei actuale, în mare măsură. Fiindcă, din două una: «**Amândoi**» ori este un roman polițist, iar în acest caz nu mai poate fi și unul veritabil; ori este o operă

de inspirație, însă, în acest caz, în mod automat încetează de a fi o carte de aventuri, gen Arséne Lupin.

Romanul polițist sau, în genere, romanul de aventuri este o lucrare de abilitate, poate chiar de talent în materie, care are puterea să biciuiască curiozitatea cititorului până la isterie, dar care n'are niciun fel de afinitate cu opera poetică. Nu, pentru motivul cel mai firesc că acest soiu de romane, foarte prolific dealtfel, nici n'a aspirat vreodată serios la prerogativele literaturii veritabile. Scopurile sale au fost totdeauna cu mult mai modeste, mai aproape de pământ, mai practice: gâdilarea naturii sensuale din ființa noastră și exaltarea imaginației. Menținându-se exclusiv în regiunile inferioare ale vieții omenești, incapabil prin oricine de a anula fatalitatea materialității din noi, romanul polițist est sortit să-și încheie existența acolo, unde adevăratele opere de poezie abia o încep, și să populeze despărțitura producțiunilor pseudo-literare. Operațiune de totală spiritualizare a sentimentului de vremelnicie din ființa noastră, romanul adevărat are ca unică rațiune afirmarea conștiinței de eternitate a naturii umane, de prelungire a acesteia în existența universală, de unire cu Dumnezeu. Adică limpezirea emoției estetice în sufletul cititorului, după cum se zice, pe limba disciplinii respective.

Este prea adevărat că d. Liviu Rebreanu și-a construit romanul său pe două planuri fundamental diferite: unul acela al vremelniciei și, de multe ori, inutilității actelor noastre — în cazul de față elementul polițist —, iar altul acela al eternului zbucium omenesc pe pământ. Și iarăși, tot așa de adevărat este și faptul că, dintre aceste două aspecte ale romanului, acela care isbește cu violență sensibilitatea cititorului și-i suscită interesul este tocmai partea de aventură, polițistă, fabula romanului. Dar aceasta este numai latura antrenantă a cărții, elementul palpitant inerent oricărei teme epice; căci, adevăratul sens al romanului se ascunde în spatele aparențelor. Și, în aceasta socotim noi că stă eroarea cronicarului literar: de a se fi grăbit să ia aparențele cărții drept esențialul ei, lucru care, în chip cu totul natural, a trebuit să-l ducă la catalogarea operei printre romanele polițiste; de o nu fi văzut drama care s'a aprins într'o făptură omenească umilă și plăpândă, ca aceia a Solomiei lui Ilie Motroc, și pe care, la întuneric și pe încetul, o mistue ca pe o feștilă; de a nu fi observat, în fine, și latura de revelație a cărții — creațiunea poetică. Iar sâmburele de dumnezeire (emoția estetică) în aceste regiuni arde, în sufletul Solomiei, mocnit și lunecos, ca o apă care sapă pe dedesubt.

Substanța emoției este cea specifică marelui romancier: **tragicul**; dar tragicul de esență rebreeană, adică fatalist și torpilator ca o licoare otrăvită, care se întinde pe încetul la toate țesuturile ființei noastre; tragicul implacabil și îngăduie nici măcar ușurarea lacrimilor; desagregarea omului. Îl simți cum se prelinge pe dedesubt, cum bolborosește la întuneric și cum, scăpat de pe măselele fatalității, răbufnește ici-colo în lumină: «Eu nu intru în casa asta, cucoană!... Poți să mă omori, dar nu intru!... Că mi-e frică și mi-e urât și nu pot intra, cucoană!...» (Se tângue Solomia despre casa în care se făptuise asasinatul). Apoi, la moartea lui Lixandru: «Să nu vă pară rău, mamă, că atîta am avut și eu pe lumea asta — zise Solomia în prag, cu luminarea în mână, par'că ar fi făcut un jurământ. De-acuma nici eu nu mai am niciun rost în viață!» Și, însfârșit, poticnită în genunchi, sub povara destinului: «Doamne Dumnezeule, fie-ți milă și iartă-mă!... Doamne...»

Toată drama se petrece în subconștient. Fatalitatea și-a înfipt colții în ființa plăpândă și bună a unei biete fete de țară, o împinge să ucidă pe doi bătrâni cămătari — fără să-și dea măcar seama ce face! — ca să învie pe Lixandru; apoi, fără de nimeni pe lume, scârbită de viață, se prăbușește sub loviturile propriei sale sorți, ca o vită la zalhana. Eroul principal al romanului este Solomia, cu toate că scriitorul o menține mereu pe planul din fundul scenei, ferind-o cu multă îndemânare de ochiul indiscret al cititorului dornic de senzații tari. Nu este o ucigașă. Chiar după săvârșirea groaznicului asasinat, pe chipul ei frumos, umbrit de o melancolie fină, mai stăruie încă lumina nevinovăției și a inocenței. S'a surpat numai ceva în adâncurile ființei ei, ceva de care nici ea nu-și dă bine seama, însă simte că se duce mereu la fund, că nu se

mai poate opri, că se sufocă. Solomia este jucăria omenească neputincioasă abandonată fatalității. Deaceea noi nădăjduim și suferim cu ea, n'o socotim vinovată, auzim cum chiue prin crăpăturile sufletului destinul, și plângem în soarta ei nenorocită propria noastră existență. Aceasta este semnificația înaltă pe care scriitorul o pune în opera sa și, cu ajutorul căreia, desfăcuți pentru o clipă de lutul din noi, ne face să ne integrăm în spiritualitatea universală, să simțim cum se aprinde în adâncurile ființei noastre stropul de dumnezeire de care pomenim mai sus. Așa se explică lucrul că, la sfârșitul cărții, după ce am întors și ultima pagină, încercăm același sentiment adânc de spaimă ca și în «**Crimă și pedeapsă**», și, tot ca acolo, nu atât din pricina tragicului sfârșit al bătrânilor cămătari, cât mai ales din cauza soartei Solomiei. Eroina este din același aluat cu Mădălina, cu Haia Sanis, cu Kira Kiralina...

«**Amândoi**» este un roman psihologic; nu de proporțiile «**Pădurii Spânzuraților**», bineînțeles; dar însemnat cu pecetea creației, ca orice operă veritabilă.

Gh. Tomescu

D. PAULIAN: MISCELLANEA (Studii psichiatrice)

TIP. «CULTURA», 1940, BUCUREȘTI

Intr'un frumos volum de 218 pagini, autorul așterne o serie de lucrări și studii personale din vastul domeniu al psichiatriei. In prima parte face o operă pur științifică și istoriografică; în a doua o formă literară și romantată.

In prima parte, articolul cel mai însemnat este consacrat istoriografiei. Până la lucrarea sa istoria psichiatriei se rezuma la câteva articole dispărate. Pentru prima oară, d. Dr. Paulian adună tot ce știa despre Asistența nervoșilor și alienaților în decursul vremilor în țara românească, în Principatele Române și apoi în țara românească din vechime până 'n prezent. D-sa expune însesi vechile legiuiri și pravile ale domnitorilor români, precum și centrele unde erau adunați nervoșii și alienații.

Mânăstirile erau locașul de liniștire a spiritelor, cu icoanele lor făcătoare de minuni. Sunt redate în text și fotografiile chiliilor atașate pe lângă monastiri — adică bolnițele lor.

Urmează o serie de lucrări de strictă specialitate, noutăți de technică și metode noi de tratament întrebuințate în serviciul său din Spitalul Central, precum și câteva observațiuni clinice privind psichiatria judiciară.

In partea a doua capitolele: alienații în afară de spital, delictele la copii anormali și geneza lor, orientarea profesională, melancolia lui Ovidiu, viața și suferințele lui Chopin, viața și opera lui Leopardi, studiul literar al unei obsesiuni, Histeria în cadrul concepțiunilor actuale și frequenta neurosifilisului în biologia socială, sunt capitole ce interesează pe orice intelectual din orice ramură socială.

S. Șt.

ION I. POPESCU-PISCU: TAȚIAN ASIRIANUL, CUVÂNT CĂTRE GRECI ȘI FRAGMENTE ȘI MĂRTURII

EDIT. SF. EPISCOPII A RÂMNICULUI-NOULUI SEVERIN.

Din tiparnița episcopiei Râmnicului-Noului Severin, și integrată «bibliotecii părinților bisericești», în care trebuia să apară exegeze și editări patristice, iată, prin sârguința d-lui I. Popescu-Piscu, editat **Cuvântul către Greci** al lui Tațian Asirianul, apologet și polemist creștin din veacul II. «Barbar», din regiunea Eufratului sau a Tigrului, până unde Traian (a. 116) dusese, victorioase, însemnele biruinței romane, un **sirian** deci mai depărtat de ceeace înțelegem prin Siria Mediteraniană, Tațian școlărit în Grecia sofiștilor și a mitelor orfice, de care nu s'a găsit prins sufletește de fel, pornit spre «Marele Oraș», care este Roma tuturor confuziilor, pasiunilor, îngâmfării și superficialității, modest ascultător la școala lui Justin, chiar magistru următor acestuia, după care, spre 172—173, re-

vine în Orient spre a cuvânta Grecilor în ironie şi diatribă, aşezământul cel nou al lui Hristos, incomparabil în finalitatea morală, prin modestie şi zel spre perfecţiune, vechilor canoane păgâne, a fost şi a rămas ca atare în «**cuvântul**» celebru un convertit drept-mărturisitor. Este înfruntarea cu toată filosofia petrecerei, cu concepţia primatului grecesc, cu viaţa luxuriantă a Romei, cu prigonitori văzuţi si nevăzuţi ai blândului Nazarinean, în cuvinte neaiese se pare pentru a fi înţelese de cât mai mulţi, dar cu o documentare largă, din însăşi viaţa cutreerată de dânsul, bineînţeles şi cu aluzii de subtilitate, deopotrivă de interesante pentru aria culturii şi a strategiei polemice.

D. I. Popescu-Piscu ne-a dat o traducere corectă, adnotată atent şi cu un studiu introductiv asupra străduinţelor autorului —, o muncă pioasă de redare pentru prima dată în româneşte a unui text apologetic esenţial, ocolit de alţii tocmai pentru limba lui particulară. Editorul întrunind cunoaşterea teologică, temeinice studii clasice si trăirea ortodoxă trimite astfel cititorului o carte aşteptată multă vreme: studiu şi dragoste — din puţina dragoste a lumii.

Augustin Z. N. Pop

Satu-Mare

R E V I S T E

■ Ultimul număr (15 Martie 1941) din **„Revue des deux mondes"** celebrează, printr'un articol al lui **Jean Alazard,** centenarul naşterei pictorului francez **Auguste Renoir,** care vine după cel al lui **Claude Monet** şi al sculptorului **Rodin,** născuţi în 1840. Renoir a înţeles pictura ca un meşteşug, în care trebue să lucrezi din greu pentru a te perfecţiona. Venind din provincia Limousin, unde părinţii lui îl destinaseră să devie un decorator de porţelanuri şi de evantaiuri, fiindcă avea talent pentru desemn, el lucrează la Paris în Muzeul Luvrului. E atras de arta lui Monet pe care-l imită la început şi dela care învaţă multe. Dar maeştrii lui, pe cari îi studiază în Luvru, sunt pictorii veneţieni ca Tiziano şi mai ales flamandul Rubens, spre care l-a mânat şi admiraţia pentru romanticul Delacroix, cât şi pentru Wateau şi Fragonard.

In curând însă Renoir se desbară de orice influenţă şi devine original. La Paris trăeşte un timp în pitorescul Montmartre, pe care-l înfăţişează în pânzele sale, zugrăvind în acelaş timp şi spectacole exotice de o rară originalitate, scene şi portrete din Africa de nord şi mai ales din Algeria. Trece şi prin Italia, interesându-se de picturile antice dela Pompei şi vizitând mai multe oraşe, până la Venezia pictorilor atât de dragi lui.

In urma acestei călătorii, talentul său ia o direcţie nouă, părăseşte pictura în culori, imitând pe Ingres. In toate tendinţele sale, Renoir rămâne profund francez în spirit şi în inspiraţie, prin dorul de variaţie, de a nu rămâne mereu la aceeaş formulă, de a nu se repeta niciodată. Pictează scene şi tablouri dela ţară, precum şi tablouri pariziene ca acel **„Moulin de la Galette"** din vestitul Montmartre.

Bătrân şi bolnav de gută, el moare, ca şi Watteau, cu penelul în mână. A fost un artist pasionat de arta lui. Ştia că pictura este grea şi muncea să o poată înţelege.

Opera sa abundentă şi extrem de variată, capătă pe zi ce trece o însemnătate mai mare, desprinzându-se de cea a contemporanilor săi cari n'au avut nici fantezia, nici independenţa lui şi nici acea îndrăzneală cumpătată, care e caracteristica multor talente şi genii ale Franţei.

■ N-rul din Martie 1941 al revistei ilustrate **„Images de France"**, ce continuă să apară la Paris, într'un tipar şi într'o formă ireproşabilă, e consacrat femeii.

Este o anchetă ilustrată cu frumoase fotografii şi cu desemne ce evocă farmecul etern al frumuseţii feminine. Aflăm aici o descriere a romanticului cartier Montmartre, care rămâne veşnic acel „sat al pictorilor", ce şi-a păstrat, în ciuda vremurilor, originalitatea şi sufletul propriu.

Aflăm tot aici o scurtă analiză a noului roman semnat de **René Benjamin, „Le Printemps tragique"**, scris după drama ce a sguduit nu de mult atât de puternic şi de dureros Franţa.

Autorul redă povestirea, sub o formă de cronică personală, a lunilor teribile Mai-Iunie 1940. Scris în frumoasa provincie Touraine, unde se şi petrece acţiunea, romanul analizează repercusiunea ce au avut-o evenimentele nenorocoase din ultimul timp în sufletul Francezilor.

Mici drame familiare se împreună cu marea dramă a naţiunii, care domină toată lucrarea. Autorul face în acest roman procesul definitiv al unei stări sociale care a dus Franţa la ruină şi la catastrofă.

In acelaş număr o prezentare scurtă, ilustrată cu fotografii în culori, a încântătoarei văi a Loirei (val de Loire) din frumoasa Touraine, grădina Franţei, stăpânită de siluetele castelelor feudale.

La cronica teatrală e menţionată, între altele, reluarea reprezentării dramatice a piesei **„Madame Bovary"** de **Flaubert,** dramatizată şi pusă în scenă de **Gaston Baty,** directorul teatrului Montparnasse. Sunt amintite polemi-

cile trezite de punerea acestei piese în scenă, decorativă şi bogată, ce caută să apropie întrucâtva teatrul de cinematograf.

Cronica artistică se ocupă de unele pânze ale lui **Louis David**, vândute la Paris, la o licitaţie în Sept. 1940, iar cronica muzicală şi cinematografică ne pun în curent cu activitatea ecranului şi a marilor scene lirice pariziene, care lucrează la Paris ca şi în vremurile de altădată.

Ion Popinceanu

■ **„Ejercito"** (Revista ilustrada de las armas y servicios, An. I, nr. 2, Martie 1940, Madrid), revista oficială a Ministerului de războiu din Spania, publică — pe lângă studii de specialitate — şi studii de cultură generală sau literare. Aşa de ex. în articolul **„Ercilla soldat şi poet"**, semnat de **Joséa M-a Salaverria**, se găsesc următoarele rânduri introductive despre valoarea eroică a literaturii „secolului de aur" spaniol: „Literile şi armele n'au fost totdeauna atât de despărţite unele de altele cum au vrut unii să pretindă, mai ales în Spania unde adeseori au mers împreună, în timpurile norocoase şi strălucite. Numele Spaniolilor cari au fost în acelaş timp soldaţi admirabili şi scriitori distinşi sunt numeroase. Căpitan îndrăsneţ, — prieten intim al împăratului, — a fost poetul **Garcilaso de la Vega**, care şi-a ales ca loc de moarte pieptul unei întăriturí apărată cu îndârjire de Francezi. Istoricul şi poetul **Hurtado de Mendoza** a făcut tot războiul împotriva Maurilor din Granada, fiind atât militar îndemânatic şi valeros, cât şi scriitor de înaltă inspiraţie. **Lope de Vega** a făcut parte ca soldat din **„Grande Armada"**, iar **Calderon de la Barca** redă atât de bine tipurile şi scenele militare, fiindcă a fost mult timp soldat. Cât despre **Cervantes** era atât de mândru de faptul că a servit în regimentele spaniole şi făcea parte din mutilaţii de războiu, încât cerând dela regele Filip II un post în India, printre meritele pe care le înşiră nu există nici unul de ordin literar; toate se referă la campaniile lui războinice şi la suferinţele lui militare. Alt mare scriitor şi soldat a fost don **Alfonso de Ercilla y Zúniga.** Toate darurile par să se unească în persoana lui: talentul, valoarea; generoasa şi strălucitoarea tinereţe".

■ In revista **„Mauretania"** (An. XIII, 156, 1 Nov. 1940, Tanger), remarcăm articolul **„Despre credinţă"**, semnat de **Avelino Louro.** Autorul susţine că omul are dreptul să ceară credinţii lui să fie naţională, însă că trecându-se dela această cerinţă la pretenţia de a nu crede nimic, aceasta ar echivala cu ignorarea mijloacelor cunoaşterii sau cu manifestarea unui orgoliu insuportabil. In schimb religia are dreptul să-şi aibă misterele ei, căci o religie fără mistere ar fi o religie umană; o pură invenţie în care Dumnezeu n'ar apărea de loc.

Autorul mai crede că marea piatră de încercare a omenirii a rămas şi va rămâne numai credinţa. Toată religia cu dogmele şi principiile ei nu este în fond decât repetarea şi argumentarea următoarelor: Poate oare divinitatea comunica şi revela adevăruri oculte? Poate ea întemeia o religie pozitivă? Omului îi revine obligaţiunea să se supună şi să creadă fără să cerceteze.

■ Din **„Die Literatur"**, an. 43, caiet 4, Ian. 1491, remarcăm **„Gândurile despre povestirile celor o mie şi una de nopţi"** scrise de **Fr. Georg Jünger**, pline de observaţiuni şi concluziuni interesante asupra legăturilor dintre lumea orientală şi imaginaţie. Apoi o potrivită şi complectă prezentare a operei lui **Jos. Winckler**, semnată de **Wilhelm Fronemann**, cât şi fragmente citate din operele mai noui ale lui **Paul Fechter, R. A. Schröder, Curt Langenbeck** şi **Hermann Stahl.**

La rubrica **„Ecoul străinătăţii"** găsim o **„Scrisoare ungară"** de sub semnătura lui **G. Erényi.** După ce aminteşte meritele „Academiei Ungare de ştiinţe" şi „Soc. ungare Goethe" pentru desvoltarea relaţiilor culturale ungaro-germane, rezumă rolul principalelor reviste ungare „Ungarische Jahrbücher" şi celei nou înfiinţate „Ungarn", în care noi recunoaştem un organ al aceleiaşi ştiinţe de vădită tendinţă care a creiat şi marele volum **„Siebenbürgen"**, — plin de date şi afirmaţiuni false. Recenzentul se opreşte apoi asupra colecţiilor de studii de analiză „Mi a magyar?" („Ce este ungurul") şi cel de sociografie „Magyar falu" („Satul ungar"). Comentând în cunoscutele fraze bombastice pe „principele renaşterii", — Matia Corvinul, — ajunge la Transilvania „care s'a reintors, spune el, cel puţin în părţile locuite în majoritate de unguri şi ale cărei comori culturale sunt strâns legate de inima poporului ungar". Secuii sunt lăudaţi şi aici, ca în toate scrierile destinate străinătăţii ca „cei mai de rasă". „In timpul lun-

gilor ani ai domniei străine, spune G. E., caracterul lor neaoş a fost scos în evidenţă cu un sentiment de mândrie deosebită". Astfel de tirade ne sunt prea cunoscute şi nu ne putem îndoi de mândria care este una din caracteristicele firii maghiare, dar observăm că a fost o vreme când s'au stabilit deosebiri fundamentale între secuii şi ungurii de viţă. Acelaş sentiment de mândrie şi închipuire face pe recenzent să spună că o soartă curioasă a vrut ca **Alexandru Roménvik**, cel mai distins poet liric al Transilvaniei ungare, — care în cei mai grei ani ai **asuprirei** a scris poezii iredentiste sub pseudonimul **Végvári**, — să împlinească cincizeci de ani tocmai în timpul liberării. Am vrea să ştim în ce fel s'a manifestat această **asuprire** culturală, — fiindcă de aceasta este vorba, — când numărul publicaţiilor anuale, lunare şi zilnice ungare a fost aproape de două ori mai mare sub stăpânirea românească decât înainte şi când condamnările pentru delicte de presă între 1926—36 au fost 25 zile de închisoare şi câteva amenzi neînsemnate? Se poate compara oare situaţia de atunci cu cea de astăzi din teritoriile cedate? Prin ce dispoziţiuni **curioase** ale **soartei** sunt condamnaţi cei un milion şi jumătate de Români să nu aibă decât un singur ziar tipărit în limba pe care până acum puteau să o întrebuinţeze liber şi nestingherit? Unde este mult lăudatul umanitarism al strălucitei culturi maghiare, — trâmbiţat în deosebi în Germania, — înaltul spirit de înţelegere, talentul şi capacitatea geniului maghiar, când nu vor să se recunoască nici cele mai elementare necesităţi spirituale? Iată adevărata asuprire.

Caietul aduce în rest, ca de obiceiu, importante comentarii şi multe recenzii asupra cărţilor noui.

Tot în **„Die Literatur"**, an. 43, caiet 5, Februarie 1941, **Fr. G. Jünger** continuă seria **„Gândurilor despre povestirile celor o mie şi una de nopţi"**, cu aceeaşi claritate şi bogăţie de exprimare. Mai remarcăm două **„Scrisori din războiu"** semnate de scriitorul **Ludwig Friedrich Batthel**. Un interesant proces de creaţie expune **Werner Bergengruen** în **„Geneza unui roman"**, arătând rolul însemnat pe care pot să-l joace chiar unele fapte mărunte în inspiraţie.

Sub titlul **„Shakespeare-Studien"** (I), **Gerhard F. Hering** dă scurte şi sugestive caracterizări din opera marelui dramaturg. De această dată găsim alte fragmente din operele noui şi anume din: **Br. Brehm, A. Schwemmle, K. Haynicke** şi **W. Brochmeier.** La rubrica **„Ecoul străinătăţii"** se dau două scrisori una din America şi cealaltă din Finlanda, în cari se expun marile linii culturale şi literare ale anului 1940 în aceste ţări. Aceleaşi recenzii bogate închid şi acest caiet.

■ In **„Deutsche Rundschau"**, an. 67, Martie 1941, **H. E. Haack** semnează articolul **„Die Tragik Frankreichs"**, căutând să înfăţişeze unele aspecte politice şi sociale din Franţa de după semnarea Armistiţiului. Scoate în relief meritele mareşalului Pétain şi aminteşte toate schimbările din ultima vreme, subliniind situaţia grea economică pentru care nu s'au găsit încă soluţiuni. Face la urmă unele observaţiuni aspre, reproşând spiritului public o anumită stare de intransigenţă provocată de câţiva oameni cari nu vor să recunoască situaţia Franţei de astăzi, anume înfrângerea ei.

L. Bergstraesser trasează în linii sugestive în articolul intituiat **„Despre frica jacobină"**, (pe marginea însemnărilor lui **Friedrich Chr. Laukhard**, şi izvorul de inspiraţie a lui **Goethe** pentru cartea **„O campanie în Franţa"**), cele mai caracteristice momente din marea frământare revoluţionară franceză.

Paul Fechter discută cu multă competenţă şi bogăţie de gândire, în rândurile **„Um das Metaphisische"**, rolul covârşitor pe care îl are imperceptibilul, „metafizicul" în orice creaţie de artă.

Mai remarcăm articolul **„Despre pictura portretului"** de **Sabine Lepsius** şi trista nuvelă **„Der Fährmann an der Weichsel"** scrisă de **R. Planner-Petelin.**

■ **„Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur"** (vol. LXXVII, Dec. 1940, caiet 2 şi 3), rămasă în linia aceloraşi cercetări riguros ştiinţifice privitoare la trecutul german, aduce şi de această dată valoroase contribuţiuni la lămurirea unor cronici şi psalmi din germana veche scrise de **Hermann Menhardt, Richard Kienast** şi **Diemut Hinderer**.

In „Ultima scenă a lui Faust", **Max Kommerell** ajunge la concluzia că scena aminteşte clar trilogia-paria, care a unit şi transformat o rugăciune întreită într'o acţiune de cult. Din recenzii remarcăm pe aceea despre **„Istoria bi-**

bliotecilor în Evul Mediu", extras din **„Handbuch der Bibliothekswissenschaft"** (III p. 90—285), apoi a cărţii lui **H. Wocke:** „Rilke şi Italia" (Giessen 1940, 168 p.) şi a marelui dicţionar de expresii al lui H. Wehrle: „Deutscher Wortschatz", Stuttgart (1940, XXI + 516 p.).

■ Din **„Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa"** (an. 4, No. 3, 1940, Leipzig), reţinem studiul lui **H. Doboşi: „Influenţa ocupaţiunilor turceşti asupra comerţului Principatelor române"**, expunere sumară dar sugestivă a unor aspecte caracteristice din viaţa noastră economică a trecutului, apoi articolul **„Reţeaua de drumuri şi şosele din România"** de **H. P. Kosack.** complectat cu multe schiţe şi diagrame care dau posibilitatea preţuirei realizărilor de până acum la adevărata lor valoare.

Mai merită amintire şi bogatul comentar literar al principalelor cărţi germane despre Turcia, semnat de **Max Schlee-Pascha.** Numărul se încheie cu raportul rodnicei activităţii din trimestrul II 1940 al **„Institutului Sud-est european"** dela Leipzig, care s'a ocupat şi cu o serie de probleme dela noi.

■ In **„Zeitschrift für Geopolitik"** (an. XVIII, caiet 2, Februarie 1941), se discută probleme din Asia şi Pacific sub semnăturile lui **W. Heissig, P. Hermann, Fr. Bartsch** şi **O. Becker.** La rubrica **„Kurznachrichten-Rumänien"** se dau scurte informaţiuni asupra evenimentelor din ultima vreme şi formarea actualului guvern de „generali şi specialişti". **Karl Haushofer** recenzează la sfârşit câteva cărţi despre **„Imperialisme şi purtătorii lor".**

Caius Jiga

■ **„L'Europa Orientale"**, anul XXI, fasc. I-II. D. **Amedeo Giannini,** unul dintre directorii cunoscutei reviste romane, semnează articolul: **Studi sulla Rumania.**

Este o prezentare sau mai precis o dare de seamă sumară a „înfloririi impunătoare şi repezi de studii politice" dela Bucureşti din ultima vreme. Autorul enumeră colecţiunile şi numeşte studiile fără să intre în probleme, nefiind aceasta indicat în titlul articolaşului-notă în care, la urmă, distingem uşor câteva opinii personale cu multă circumvedere şi precauţiune sugerate abia, fără ca totuşi să constitue o evidentă luare de poziţie şi de legare din partea importantei reviste de studii orientale, care adesea a găsit casă şi pentru probleme culturale-politice româneşti. Rândurile d-lui Giannini ne vin bune şi de auguriu.

■ **„Romana"**, anul V, n. 1, Ianuarie, oferă istoricului literar două studii de informaţie: „Studiile italiene asupra evului mijlociu dela războiul mondial până astăzi" şi „Umanitatea italiană a lui '900 literar" (în continuarea fasc. 7-8 şi 11 din anul IV).

■ **„Nuova Antologia"**, anul 76, fasc. 1655, 1 Martie 1941 — XIX. Scriitorul **Massimo Bontempelli,** cu care avem frumoasă cunoştinţă de când cu ocazia conferinţelor asupra lui D'Annunzio dela Bucureşti şi Iaşi, nu desamăgeşte nicicând. Ba chiar se aplaudă acuma de mult acea istorie şi critică literară, a cărei secăciune tradiţională o înviorează cu talentul său, prozatorul. Nu că ar aduce nouă întindere de gând, ci mai ales pentrucă îl înverzeşte pe cel vestejit şi amorţit.

Lucrurile, de pildă, pe cari le spune în **Verdi pământeanul,** nu sunt de cine ştie ce mare noutate ori descoperire (comparaţi chiar numai cu articolul lui Silvio D'Amico asupra raportului Verdi-Shakespeare), dar te câştigă de la prima lor scripturistică înfăţişare.

Că **Verdi** n'a bătut la porţile misterului, n'a priceput metafizica sunetului, ci că şi-a întins toată scara durerilor şi bucuriilor omeneşti până la poarta unde ne duc picioarele lutului. Că Verdi n'a fost un melancolic, un câştigat al gândului negru ci că pasionalitatea lui e pur omenească, din şi pentru vibraţia coardelor sufletului omenesc, aşa precum el a fost robit puterilor pământene, nu constitue un unghiu de proecţie critică greu, prea greu a fi descoperit, însă toată panorama deschisă este a scriitorului, a lui Massimo Bontempelli. „Giuseppe Verdi este acela care într'o zi a coborît dintr'odată musica din cer pe pământ. Mai înainte de dânsul musica era „l'ansia" oamenilor de a se elibera spre suprauman, el Verdi cu o sforţare energică a făcut-o să devină o expresie terestră. Muzica lui Verdi prinde o mişcare a sufletului, o înroşeşte, o face să se consume toată din sine însăşi, fără să-i lase un singur drum de scăpare". Nu vom cita însă mai mult. Trebue să te împărtăşeşti de-a-dreptul din căldura paginilor.

In acelaş număr Scrisori de ale lui **Iosif Bonaparte** către soţie, din exil

(1815-1824). **Pietro Paolo Trompeo** semnează câteva interesante pagini despre frecvența intervenției **marmorei** în poezia carducciană.

■ **„Illustrazione italiana"** 1.IV.1941. Pentru a celebra cum se cuvine împlinirea a patruzeci de ani dela stingerea genialului compozitor italian, muzicologii germani au înfăptuit un lucru nu de mică însemnătate artistică, adecă au prezentat celei mai culte mulțimi în arta muzicală opera lui Verdi în întregimea ei. Este vorba nu de o insistență ce ar veni numai dintr'un calcul de repertoriu, ci de o satisfacere a publicului muzical german care, alături de expresia națională wagneriană, gustă pe deplin arta originală și de puternică emoțiune a maestrului dela Busseto. Aflăm că, până acuma, a fost desgropată **Jeana D'Arc**, reprezentată cu vii succese cel puțin douăzeci de ori. Vor urma „I Masnadieri", „Attila", „I Lombardi", „I Due Foscari", „Luisa Miller", „Macbeth".

Mutând preocupările asupra compozitorului în Patria lui, aflăm că „din inițiativa Primarului din Genova a fost așezată în acel oraș o piatră în strada Corsica, Villa Sauli, pentru a aminti că Giuseppe Verdi locui acolo din 1866 până în 1874 desăvârșind **„Aida"**.

Pe de altă parte cunoscuta editură Mondadori anunță că printre cărțile italiene mai mult vândute în ultima săptămână e și **Autobiografia după scrisori** a lui Verdi.

■ Cartea lui **Piero Marinetti, „Schopenhauer"**, iată cum o prezintă revista „Illustrazione italiana": „Personalitatea lui Schopenhauer a fost și ca moralitate la nivelul valorii lui intelectuale. El și-a consacrat într'adevăr viața adevărului fără considerațiuni de câștig. Filosofia sa pleacă dela teoria cunoașterii și atacă cele mai înalte probleme ale: moralității, libertății, morții și nemuririi și are o concluziune religioasă. Intotdeauna el cercetă adevărul și, către sfârșit, pe Dumnezeu: numai că Dumnezeului său îi dădu un alt nume, sau mai degrabă nu-i dete nici unul. Schopenhauer întâlni din partea multora o oarecare ostilitate și nu avu o adevărată școală, dar influență adânc spirite nobile. Tolstoi avu dela dânsul primul impuls pentru conversiunea lui spirituală"... Monografia asupra filosofului este urmată de o antologie care o întregește și ilumină.

■ Citim în **„Meridiano di Roma"** că **romanul** nu este popular în Italia. Autorul acceptă încheierea desbaterilor criticii asupra temei, recunoscând că această specie, glorioasă în alte părți, a genului narativ, nu corespunde tradiției literare italiene. Totuși frumoasa trilogie a lui Riccardo Bacchelli dovedește posibilitățile adevăratelor talente de romancier din lumea contimporană. A. Nassi cere ca noii scriitori de romane să poată realiza nu numai o formă artistică ci și un conținut. Iar amândouă împreună să concrească pe tulpina sănătoasă a tradiției; căci „noi nu vrem dela scriitorii noștri romane — fluviu, ci numai romane care să se țină de tradiția noastră, dela Manzoni încoace".

In acelaș număr asupra originii acelei „medietas", „caracterul fundamental" al personalității lui Horațiu.

Ștefan Cuciureanu

■ **«Revista de Preistorie și Antichități naționale»** (anii I (1937) și II—IV (1940), București) apare prin străduințele distinsului profesor de Preistorie, dela Facultatea de Filosofie și Litere din București, d. **I. Andrieșescu,** în strânsă legătură cu catedra și Seminarul de Preistorie. Plănuită și pregătită mai de mult, această revistă, după însăși mărturisirea directorului, este menită să dea tineretului universitar, cât și publicului interesat, sub formă de buletin, informațiuni și îndrumare metodică, atât în domeniul studiilor preistorice, cât și în al cercetărilor pe teren. Pornind dela constatarea, destul de îndreptățită, că asemenea «orientări și îndrumări», de specialitate, nu pot veni decât dela acei cari au ajuns să se sprijine bine pe știința și experiența lor proprie, d. prof. I. Andrieșescu, a cărei competență, în domeniul Preistoriei, e mai presus de orice îndoială, s'a gândit astfel, să pună la îndemâna tineretului studios un instrument de publicitate folositor.

Primul număr al revistei, bogat ilustrat, a apărut în Septembrie 1937, sub formă de «extras omagial», în limba franceză, fiind destinat savanților străini, cari ne-au vizitat țara în acel an, cu ocazia celui de al XVII-lea Congres internațional de Antropologie și Arheologie preistorică, ținut în București. Meritul de a fi pregătit și organizat un asemenea congres științific, la noi, după prima în-

cercare neisbutită a regretatului Al. Odobescu, din 1885, revine aproape exclusiv, d-lui prof. I. Andrieşescu. Ca un pios omagiu de recunoştinţă faţă de înaintaşi, d-sa a înţeles să grupeze, în acest număr de revistă, câteva scrisori documentare şi pagini inedite, din care rezultă toată strădania şi munca, deosebit de grea, depusă de aceşti iluştri înaintaşi, pentru propăşirea studiilor şi cercetărilor preistorice în România. Sunt pagini de o necontestată valoare documentară pentru istoria arheologiei noastre preistorice, dar în acelaşi timp şi de o înaltă semnificaiţe morală, deosebit de pilduitoare, pentru tineretul ce are a se dedica cercetării trecutului. Numai legând strâns realizările noastre de înfăptuirile predecesorilor putem asigura împlinirea unui progres continuu, în orice domeniu. La aceasta s'a gândit d. prof. Andrieşescu, dând publicităţii scrisoarea-program a lui Al. Odobescu, câteva pagini inedite ale lui Gr. C. Buţureanu şi studiul («Ştiinţa la primitivi») a basarabeanului Al. Donici, unul dintre cei mai apropiaţi şi distinşi colaboratori ai cunoscutului antropolog, Eugène Pittard.

Nici chiar cuvântul introductiv nu poate fi trecut cu vederea, deoarece, între altele, d. prof. I. Andrieşescu face o declaraţie deadreptul revelatoare, în legătură cu «Tezaurul dela Pietroasa», transportat la Moscova, în timpul războiului 1916—1918. D-sa spune: «Suntem fericiţi, că ştim, din informaţiuni precise, pe care le posedăm dintr'o sursă nordică sigură, de unde ne-au venit între timp, dela numeroşi reprezentanţi emeriţi ai acestei ştiinţe, că Tezaurul dela Pietroasa există încă şi că el a făcut obiectul unor noui studii, din partea savanţilor ruşi» (I. pag. 4). Socotim deci, că Statul român, în baza unei astfel de declaraţiuni, nu trebue să piardă cel dintâi moment favorabil, cerând repatrierea unui tezaur atât de important. Cazul recent, cu înapoierea drapelelor maghiare de către Rusia, luate în timpul revoluţiei dela 1848, ne îndeamnă destul.

N-rul al doilea, cuprinzând anii II—IV, a apărut abia în 1940, din cauza lipsei de fonduri, necesare editării. Conţine, pe lângă un cuvânt introductiv de lămurire al scopului revistei, numeroase studii, dări de seamă, documentate printr'un bogat material de planşe, desemne şi hărţi. Tot materialul revistei e grupat în şapte capitole, sistematic organizate. Primul capitol, «**Consideraţii şi orientări generale. îndrumări**», conţine lecţia de deschidere a Cursului de Preistorie, ţinută de d. prof. I. Andrieşescu, în anul şcolar 1931/32, privind evocarea uneia din figurile cele mai reprezentative ale studiilor preistorice, **Camile Jullian.** E o prelegere model, în ce priveşte spiritul de pătrundere şi claritatea de expunere a unei vieţi atât de laborioase, ca cea a savantului francez.

In capitolul următor, intitulat «**Organizaţii, instituţii şi cercetători**», întâlnim o interesantă dare de seamă, făcută de d-nii **C. Mateescu** şi **Mircea Petrescu-Dâmboviţa,** tinerii colaboratori ai d-lui I. Andrieşescu, asupra activităţii desfăşurată de Seminarul de Arheologie preistorică, în primii zece ani, dela înfiinţarea sa. Intr'o succintă expunere istorică, autorii înfăţişează întreaga evoluţie a studiilor preistorice la noi, unde, ca şi aiurea, pornind dela simplii amatori şi trecând prin faza diletanţilor entuziaşti, ajung abia mai târziu, cu Alexandru Odobescu, să se constituie într'o disciplină de caracter ştiinţific. Această ultimă fază e jalonată de activitatea luminoasă a trei personalităţi reprezentative: Al. Odobescu, P. Pârvan şi d. I. Andrieşescu. Cu ultimul dintre aceşti cercetători, noua disciplină atinge o etapă de specializare desăvârşită. In calitatea d-sale de titular al primei catedre de Preistorie din ţara noastră, creată în anul 1927 la Universitatea din Bucureşti, d. I. Andrieşescu, limitându-şi întreaga activitate cercetărilor preistorice, are astfel prilejul de a adânci, într'un chip nebănuit, problemele nouii discipline. Alături de catedră, d-sa stăruie şi înfiinţează un seminar de îndrumare practică a tineretului studios. Inzestrat cu excepţionale calităţi pedagogice, sfătuind, încurajând şi răsplătind pe studenţii merituoşi, profesorul reuşeşte să formeze şi să grupeze în jurul său o seamă de tineri cercetători.

In capitolul «**Cercetări şi studii**» sunt cuprinse o seamă de comunicări, deosebit de interesante, datorite d-lor: **T. Săuciuc-Săveanu, I. Nestor, C. Mateescu** şi **A. Filimon,** în legătură cu anumite descoperiri preistorice şi diferite monumente. Celelalte capitole privesc alte probleme tot atât de importante, ale disciplinei preistorice, cum bunăoară ar fi: «**Descoperiri izolate şi întâmplătoare**»,

«**Antichităţi dela noi în colecţii şi muzee străine**», etc.

Ca încheiere, menţionăm cronica, scrisă în întregime de d. prof. I. Andriesescu.

Const. D. Vasilcoiu

■ Primul caiet al revistei «**Pan**» (1—15 Martie 1941, Bucureşti), de sub conducerea d-lor **George Acsinteanu** şi **Remus Ţincoca**, se deschide cu un dens «**Cuvânt către poeţi**» semnat de d. **Ion Barbu**, articol împletit cu preţioase confesiuni. In încheiere, autorul «**Jocului secund**» trimite mai tinerilor întru vers un salut camaraderesc şi sfatul fierbine pentru realizarea «cântecului care se întârzie asupra soartei, asupra morţii şi învierii». Cetite în întregime şi cu auzul atent la vorba spusă numai pe jumătate, desprinzi din rândurile d-lui Ion Barbu sugestii menite să împrospăteze curajul, cimentând convingerile româneşti în aparenţă clătinate.

D. **George Acsinteanu** scrie despre «**Transfigurare**». Un imn închinat desăvârşirii omului, plecându-se dela exemplul lui Iisus şi al «Arhanghelului care a arătat drumul biruinţii sângelui dac».

In restul n-rului mai semnează d-nii: **George Dorul Dumitrescu** («Quia poeta sum...»), **I. D. Pietrari** («Fragment cinegetic»), **C. N. Negoiţă** («Bucuria luminii»), **Cuza Marinescu** («Preliminarii la cronica literară») etc.

Din al doilea caiet (15—31 Martie 1941) reţinem, pentru umorul ei antrenant, nuvela d-lui **B. Jordan** («Defectul»), «Primăvara noastră» de d. **George Acsinteanu**, poesiile d-lui **Horia Niţulescu** («Plecare», «Rugăciune», «Mai lasă, fată...») şi a d-lui **Ion Th. Ilea** («Dincolo de vis»). La cronică d-nii: **Const. Stelian, Cuza Marinescu** şi **Aurel D. Bugarin.**

Caietul al treilea este închinat lui **Nae Ionescu**, din a cărui operă se reproduce «**Moda în filosofie**» (Lecţia de deschidere la cursul de Istoria Metafizicei din anul 1930—1931). Urmează «Ulise printre Sirene» (Amintiri universitare) de d. **Mircea Vulcănescu**, «Mărturii despre Nae Ionescu» de **Alex. Constant** şi «Funcţiunea socratică a lui Nae Ionescu» de **Mircea Eliade**, rânduri deosebit de calde, în cari personalitatea lui Nae Ionescu este prezentată în latura ei cea mai înnaltă şi la care, se pare, el însuşi ţinea în chip fanatic: de a fi reuşit să lege, pentru totdeauna, de inima sa de profesor-camarad, nenumărate inimi tinere româneşti.

In acelaş număr, următoarele acorduri proaspete şi pline de miez, datorite d-lui **Gherghinescu Vania:**

Din ce rădăcini, din care afund,
Creşte viaţa asta uluitoare?
Văzduhul e cântec şi furtuni de soare
Sub cerul prea scund.

Clocotesc valuri uriaşe de verde
Peste întinsa lume vegetală,
E un chiot pe fiecare buză de petală
Şi orice braţ de copac ar vrea să des-
[mierde.

Numai din trup tânăr semănat în pământ
Poate să crească atâta viaţă...
Fâlfâie parcă'n năvalnica dimineaţă
Porumbelul Duhului Sfânt.

Bolta e ca o frunte fierbinte
Aplecată pentru sărut...
De cine oare, Dumnezeu, o fi vrut
Să ne aducă aminte?

(«**Intreb...**»)

■ «**Albatros**», bilunar pentru literatură, anul I, nr. 1, 10 Martie 1941, Bucureşti. O revistă atrăgătoare ca format, paginată cu gust şi scrisă într'un stil care contrastează oarecum cu vârsta celor nouă tineri din grupul redacţional.

In afară de colegiala şi calda urare («**Drum bun, prieteni!**») a d-lui **Mircea Streinul**, subliniem articolele «**La moartea lui James Joyce**» de d. **Virgil Untaru** şi «**Auguste Renoir**» de d. **Florin Lucescu**, în cari informaţia şi pătrunderea personală se îmbină îmbucurător. «**Jurnalul**» d-lui **Dinu Pillat** anunţă reale calităţi de prozator. D. **Tib. Tretinescu** se găseşte pe o pantă alunecoasă. Insemnările sale («**Baudelaire şi femeia**») păcătuiesc prin expresii nepotrivite pentru buzele unui adolescent pornit să cucerească frumosul. Una, la întâmplare: «Pe splendoarea formelor ei (Jeanne Duval) s'a târât poetul beat de parfumul cărnii brune, şi din pana lui măiastră»... etc., etc. Temele îndrăsneţe cer mare prudenţă. Şi tema d-lui Tretinescu este mai mult decât îndrăsneaţă: este delicată...

Atenţie la manuscrise, înainte de tipar! (**Ovidiu Riureanu:** «In adâncime, unu şi cu unu nu fac doi». «Vreau să-ţi

simt svâncnind arterele»; **Horia Tănăsescu:** «minune se arate»; **Dimitrie Stelaru:** «Lăsați-ne dracului un ceas»).

Cu excepția ultimelor șapte rânduri, «**Relief**»-ul pare să fie întocmit cu onestitate. Adică ceeace ar scuza, integral, înseși stângăciile inerente oricărui început.

■ «**Viața Basarabiei**» (anul X, nr. 2—3, Feb.-Martie 1941, București) începe cu un simțit și documentat studiu («**Pământ fără nume... Pământ românesc...**») al d-lui **G. Bezviconi.** Urmează versuri de d-nii: **Sergiu Matei Nica** («Liuliu», «Nerăbdare»), **Pan. Halippa** («Meditații»), **Nic. Z. Leu** («E ora de metanie»), **Lotis Dolenga** («Glas de tun»), **Anton Luțcan** («Peisaj basarabean»), **G. Popescu-Chișinău** («Pentru fata basarabeană»), **Ion Moraru** («Copilului meu») și d-nele **Olga Crușevan** («Pasărea albastră»), **Ștefania Stâncă** («La sfârșit de caiet»). Cu gândul la vetrele părăsite, scriu pagini duioase d-nii **Iorgu Tudor** («Adio, Basarabie!»), **Dominte Timonu** («Albăstrelele») și Vasile I. **Chicu** («Mărturisire»).

Din cronica bogată și vioiu scrisă puteau lipsi — și credem că vor lipsi pe viitor — rândurile la adresa fraților de pribegie, strânși în jurul «**Gazetei refugiaților**». Nu știm adevăratul motiv care a determinat polemica. Știm însă că și unii și alții mănâncă astăzi pâinea amară a refugiului, chinuiți de aceleași doruri. Oricâte păcate ar avea fiecare și oricâtă dojană ar merita mulți pentru actele săvârșite dealungul celor două decenii în provincia noastră dela răsărit, nimeni nu are dreptul — cu atât mai puțin dintre cei cari împărtășesc aceeași soartă — să ridice piatra. Nu este vremea răfuielilor. Trăim zile cari ne ordonă să mergem umăr lângă umăr, pas lângă pas. Un singur gând: Țara! Un singur cuvânt pe buze: Țara! O singură luptă: pentru Țară! Toată ființa noastră: **Țării!** Țării care nu poate rămâne în hotarele de astăzi, monstruoase și umilite!

De-aceea, dezaprobarea noastră se îndreaptă, sincer, împărțită frățește: jumătate **«Vieții Basarabiei»**, jumătate **«Gazetei refugiaților».**

Teodor Al. Munteanu

Biblioteca Municipiului Timișoara

CUVÂNTAREA D-LUI PROF. I. GĂVĂNESCUL ȚINUTĂ LA SERBAREA LUI TITU MAIORESCU, CU PRILEJUL IEȘIREI LUI LA PENSIE *

Domnule Maiorescu,

Omagiul Universității și în special al Facultății de Litere din Iași, al cărei învățământ filozofic l-ați ilustrat, ca și pe al celei din București, vi se cuvine pe drept și pe deantregul. Când însă un om, care, ca Dumneavoastră, aparține istoriei românești întregi, este sărbătorit, și încă sărbătorit în orașul plin de amintirile tinereții sale, acolo unde s'a revărsat, întâi, din belșug, prisosul bogat al energiilor sale exuberante în atâtea frumoase manifestări intelectuale, gândul se duce și colindă pe departe și suntem ispitiți a vorbi de multe.

Dar ne dăm seama că n'a sosit momentul în care să se poată scrie, în istoria desvoltării noastre moderne, interesantul capitol: **Titu Maiorescu.** Spiritul Domniei Voastre superior, pe care Dumnezeu l-a așezat într'un fundament fizic viguros, se găsește în plină activitate de creație și expanziune.

Abia dacă, surprinși și constrânși de împrejurări, ne încumetăm să privim astăzi, ca ceva încheiat, o singură latură a manifestării D-voastră publice, și încă și aceea cu sentimentul că încheerea ei este prematură — anume activitatea D-Voastre oficială ca profesor, operă ce ați săvârșit dela înălțimea catedrei, ca slujbaș însărcinat de stat cu răspândirea luminii în spiritul tinerimii din țara românească, ale cărei mari interese vitale și culturale statul e chemat să le servească, prin organele autorității sale publice.

Și ce splendidă operă ați desfășurat, Domnule Maiorescu, ca profesor, înaintea și în admirația țării! O privesc în acest moment nu ca să analizez și să caracterizez cuprinsul de idei și directiva lor dominantă, ci ca să ne dăm seama de efectul ei colosal asupra sufletelor.

Și mă întreb: în ce a stat oare secretul acelui farmec neîntrecut pe care l-ați exercitat de pe catedră?

Multe sunt cauzele.

Mai întâi este una, în care stă orice putere a sufletului asupra sufletului, ba și asupra naturii, una care s'a identificat cu geniul însuși: **concentrarea minții.** Asupra lucrului Domniei-Voastre universitar, asupra prelegerilor Domniei-Voastre, ați concentrat toate puterile sufletului. Ziua de curs V'a fost totdeauna o zi sfântă. Și când Vă cufundați spiritul în contemplare îndelungată a ideilor, spre a pregăti oficiarea lor, nimic nu Vă putea distrage. Erați inaccesibil lumii de toate zilele. Și când duceați la catedră lumina scoasă din adâncimea cugetării, ca un dar sfânt culeș din lumea ideilor, veneați cu sentimentul înalt al preotului credincios, care urcă treptele altarului.

Aceasta se simțea de auditori și sufletul lor se punea în unison cu al Domniei-Voastre.

Iată o cauză. Și, în legătură cu dânsa, alta. N'ați propagat numai o filozofie; ați făcut ceva mai de seamă: **ați trezit simțul filozofic.** Ați pus inteligențele auditorilor deadreptul în fața marilor probleme ale vieții și lumii, în așa fel, încât să treacă prin sufletul lor acel fior sublim, aproape tragic,

* Din ziarul «**Evenimentul**» (Iași), anul XVII, nr. 239 (1 Dec. 1909).

născut din sentimentul veşnicilor lupte ale geniului omenesc cu necunoscutul. Aţi dat cea mai înaltă emoţie ce poate înfiora un cuget de om: acea a gândirii. **Aţi fost un artist şi un poet al catedrei româneşti.**

Şi să nu se uite încă o cauză a puterii Domniei-Voastre. **Nu v'aţi închis spiritul în abstracţiile reci ale unei ştiinţe** ce se izolează de mişcările vieţii înconjurătoare. Aţi dovedit că şi cea mai aridă ştiinţă iese din realitatea vie şi se poate întoarce asupra vieţii reale, ca o lumină călăuzitoare. Logica formală, cu figurile ei atât de potrivite a încărca aparatul de plictiseală al pedantismului, se transformă pe catedra D-Voastre într'un tribunal viu al raţiunii, înaintea căruia veniau să-şi dea seama, în o defilare uneori dramatică, alteori comică, totdeauna plină de interes şi de învăţăminte, mai toate manifestările mai de seamă ale vieţii publice contemporane, cu producţiile ei literare, artistice, ştiinţifice. Intrebările conştiinţei nedomerite ale timpului îşi găsiau astfel răspunsul cuminte, în înţelepciunea catedrei D-voastre. Şi de aceia, marele public nu mai încăpea în sălile D-Voastre de curs. **Aţi legat ştiinţa cu viaţa**, şi prin aceasta, aţi legat universitatea cu lumea, al cărui organ intelectual este.

Şi, ca şi cum atâtea cauze de ascendent puternic n'ar fi fost deajuns, aţi avut la îndemână încă una, cu efect vrăjitor.

Dupăcum în templele religioase, preoţii, ca să cheme sufletele şi să le înalţe către divinitate, trimit înaintea lor solia dumnezeiască a artei, ca să le vorbiască în limba muzicei, a picturei, a sculpturei, a frumosului întreg, tot aşa şi D-voastră, aţi adunat în templul ştiinţei lumea cu glasul fermecător al unui strălucit talent oratoric. **Aţi pus frumosul în serviciul adevărului.**

Ba aţi făcut ceva mai mult. Cu atât, aţi fi izbutit numai să realizaţi o remarcabilă operă de profesor ideal. Dupăce aţi pus frumosul în serviciul adevărului, aţi îndeplinit, Domnule Maiorescu, şi pasul suprem: **aţi pus adevărul în serviciul Binelui.**

Cu asta v'aţi înălţat la rolul de educator în stil mare. Şi aţi izvodit gândul neperitor al lui Platon. Aţi arătat cum Binele, în lumea ideilor, este ca soarele în lumea fizică: nu numai le face vizibile ochiului minţii, cum face soarele vizibile lucrurile sensibile, dar le dă viaţă şi realitate.

Sub inspiraţia Binelui, aţi înţeles că înrâurirea adevărului numai depe catedră, merge prea încet, când nu e nesigură. Şi, cu sufletul plin de Eros intelectual, v'aţi aplecat spiritul mai direct, mai aproape de acela al tinerimii. Casa D-voastre a fost totdeauna deschisă studenţimii; sfatul, îndemnul, sprijinul totdeauna gata.

Şi fiindcă aţi înţeles, mai departe, că cea mai efectivă predică este acea a exemplului, şi că acela ce voeşte să formeze sufletele, trebue să exercite, mai întâi asupra lui însuşi, cel mai strict şi sever control, aţi aplicat asupra Domniei-Voastre, cu o consecvenţă şi o stăruinţă extraordinară, principiul imperativului categoric al lui Kant, în toată rigoarea lui, până la cele mai mici amănunţimi ale manifestării publice. La tot pasul, întrebarea ce V'aţi pus, a fost: cum s'ar prezenta în tablou complect, înfăţişat lumii de azi şi posterităţii, acest act, acest cuvânt, acest gest, dacă s'ar generaliza şi ar deveni trăsură caracteristică, sau, după expresia favorită a D-Voastre, cum s'ar privi **sub specie aeternitatis?** Şi de aceea orice rând scris, orice frază pronunţată, orice cuvânt, orice gest, orice mişcare s'a supus legii raţiunii şi măsurii, au trebuit să prezinte o normă ideală, au tins şi au isbutit să devie **clasice.**

Şi deaceia aţi ajuns **un model viu.** De aceea, toţi câţi au simţit în ei impulsul perfecţiunii, dorul şi putinţa de a se îndrepta spre ideal, au căutat să se apropie de modul D-Voastre de a fi, cu voie sau fără voie, în virtutea acelei puteri de care vorbeşte Aristotel, puterea formei desăvârşite şi a scopului asupra lucrurilor, în formaţii pornite către realizarea unui scop. Şi de aceia aţi făcut, Domnule Maiorescu «Şcoală», în înţelesul cel mai plin al cuvântului. Cine a stat în afară de cercul influenţelor D-Voastre directe, — şi aceştia sunt foarte puţini, iar între aceştia are regretul de a fi şi cel care Vă vorbeşte — poate să-şi dea seama şi mai bine de întinderea şi de gradul, în care «Şcoala» D-Voastre a prins rădăcina în viaţa noastră intelectuală.

Şi acum, ce fericit trebue să vă simţiţi, Domnule Maiorescu, în zilele

acestea de solemnă sărbătoare publică a intelectualității române, când Vă priviți opera în mijlocul entuziasmului unei țări întregi recunoscătoare, ași putea zice al unui popor întreg! Nu poate fi vorba aci de fericirea amorului propriu, care vede gloria încredințând chiar contemporanilor să vă pună pe frunte coroana, lăsată de ordinar posterității, pentru încununarea celor aleși. Nu. Ci de o fericire mult mai curată și mai mare: aceea că vedeți înflorind în suflete, și la noi, floarea cea mai frumoasă a naturei omenești: admirația recunoscătoare pentru luminătorii conștienți, — semnul adevăratei culturi a spiritului și a inimii.

Ce mulțumit trebue să fie patriotismul D-Voastre, de înălțimea morală la care s'a ridicat sufletul românesc, când vedeți acest universal acord de entuziasm, ieșit din tot ce este simțire în adevăr cultă, pentru **sărbătorirea unei virtuți;** căci **asta** înseamnă sărbătorirea D-Voastre, — a D-Voastre care sunteți întruparea datoriei împlinite. Astfel că puteți zice, privind cu încredere viitorul țării: **este ceva sănătos în sufletul românesc.**

Catedrala din Orheiu

B I B L I O G R A F I E

C Ă R Ț I

Prof. I. Simionescu: Prin munții noștri, 1 vol. 236 pag., Ed. «Cartea Românească», 1940, București. Lei 100.

Mihail Drumeș: O crimă pasională (Grotescă în trei acte), 1 vol. 112 pag., Colecția «Universul Literar», 1940, București. Lei 40.

Mihail Drumeș: Invitația la vals (Roman), ediția IV, 1 vol. 296 pag., Ed. «Bucur Ciobanul», 1940, București. Lei 80.

Vasile Alecsandri: Poezii, 2 vol. 1040 pag., ediție comentată de **Elena Rădulescu-Pogoneanu,** Ed. «Scrisul Românesc», 1940, Craiova. Lei 190.

Ion Ghica: Amintiri din pribegia după 1848, 3 vol. 820 pag., ediție comentată de **Olimpiu Boitoș,** Ed. «Scrisul Românesc», 1940, Craiova. Lei 180.

Em. Gârleanu: Bucăți alese, 1 vol. 220 pag., ediție comentată de **Gh. Vrabie,** Ed. «Scrisul Românesc», 1940, Craiova. Lei 60.

Eugen Enăchescu: Toamna din noapte (Versuri), 1 vol. 24 pag., Colecția «Adonis», 1940, București. Lei 15.

I. Râmbu: Flori de gând (Versuri), 1 vol. 74 pag., Tip. «Liga Culturală», 1940, Iași. Lei 16.

I. Gr. Oprișan: Vaduri și bulboane (schițe), 1 vol. 200 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, București. Lei 55.

Pr. Al. Bardier: Hristos — pacea lumii, 1 vol. 24 pag., 1941, Fălticeni.

Mircea Djuvara: Ideea de libertate la Kant (câteva însemnări), 1 vol. 12 pag., Tip. «Universul», 1941, București.

G. C. Nicolescu: Subiectivismul în cercetarea literară, 1 vol. 24 pag., Colecția «Univresul literar», 1939, București. Lei 20.

Dumitru Savu: Adolescente (Poezii), 1 vol. 132 pag., Tip. «Miron Neagu», 1939, Sighișoara. Lei 60.

Alexandru Sabaru: Singurii prieteni, 1 vol. 230 pag., Ed. «Cultura Poporului», 1940, București.

Preda Savu: Litere de pământ (Poezii), 1 vol. 96 pag., Ed. «Gând și slovă oltenească», 1941, Craiova. Lei 40.

Emilian Vasilescu: Râvna casei tale (Gânduri și îndemnuri spre folosul bisericii), 1 vol. 204 pag., Ed. «Cugetarea», 1940, București. Lei 50.

B. Stanciu-Dolj: Însăilări de gând (versuri), 1 vol. 128 pag., Ed. «Gând și slovă oltenească», 1940, Craiova. Lei 50.

R E V I S T E

«**Vremea**», anul XIII, nr. 593, Duminică 9 Martie 1941, București.

«**Curentul literar**», anul II, seria II, nr. 101, Sâmbătă 8 Martie 1941, București.

«**Viața Basarabiei**», anul X, nr. 2—3, Feb.-Martie 1941, București.

«**Preocupări literare**», anul VI, nr. 3, Martie 1941, București.

«**Revista de filosofie**», vol. XXV, nr. 3-4, Iulie-Dec. 1940, București.

«**Însmuguriri**», anul VI, nr. 11—12, 1940. Fălticeni.

«**Jurnal de psihotehnică**», vol. IV, nr. 4, Oct.-Nov. 1940, București.

«**Jurnal de psihotehnică**», vol. V, nr. 1, Ian.-Feb.-Martie 1941, București.

«**Horia, Cloșca și Crișan**», anul I, nr. 4, Feb. 1941, Craiova.

«**Cetatea Moldovei**», anul II, nr. 2, Duminică 12 Ian., 1941, Iași.

«**Biserica și școala**», anul LXV, nr. 9, 2 Martie 1941, Arad.

«**Orizonturi**», anul III, nr. 5—10, August 1940—Ian. 1941, Galați.

«**Revista asoc. învățătorilor mehedinteni**» anul XIV, nr. 9—10, Nov.-Dec. 1940, T. Severin.

«CONVORBIRI LITERARE»,
colecția anului 1939 inclusiv
volumul omagial Eminescu,
legată în pânză, total
2.000 pag. — Lei 1.000.

COLECȚIA „CONVORBIRI LITERARE"

TEODOR AL. MUNTEANU, Meri domnești (Poeme) Lei 60

C. FĂNTĂNERU, Poezia lui Lucian Blaga și gândirea mitică (Studiu) . . . . . „ 100

G. MURNU, Tropare (Poezii) . . . . . „ 80

G. MURNU, Altare (Poezii) . . . . . „ 80

W. v. GOETHE, Faust, trad. de **Laura M. Dragomirescu** . . . . . „ 80

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, Strigăte de alarmă în chestia evreească . . . . . „ 80

GENERAL RADU R. ROSETTI, Mărturisiri . . . „ 80

EMIL VORA. Cartea Plecărilor (Poeme) . . . . „ 50

RONSARDA CASTRO, Opal (Poeme) . . . . . „ 70

W. v. GOETHE, Hermann și Dorothea, trad. de **Laura M. Dragomirescu**. . . . „ 60

PETRE PAULESCU, Fuga în Azur (Poeme) . . . . „ 40

LEI 50

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXIV N-RUL 7 IULIE 1941

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI ÎN REDACȚIE:
ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CONVORBIRI LITERARE

CUPRINSUL

„Convorbiri Literare" . . . . . Pentru un nou răsărit
D. Iov . . . . . Pământul dela Nistru
G. Tutoveanu . . . . . Copiilor noştri
Şt. Şoimescu . . . . . Nistrul
Vasile Posteucă . . . . . Pentru Bucovina
Petru Iroaie . . . . . Cântece din Bucovina
Sergiu Grosu . . . . . Cântece din Basarabia
Lucia A. Popovici . . . . . Cântece din Transilvania
I. Agârbiceanu . . . . . Vâltoarea
I. Găvănescul . . . . . Prin munţii şi văile Moldovei
Teodor Al. Munteanu . . . . . Şoaptă
Vasile Posteucă . . . . . Scrisoare
Teofil Lianu . . . . . Boian
Iordache Nicoară . . . . . Psalm
N. Dunăreanu . . . . . Un strigăt în noapte
Teohari Antonescu . . . . . Insemnări
Ite . . . . . Pulbere de fier şi flori
Dr. Ilie Dăianu . . . . . Autobiografia lui Cipariu
Petru Iroaie . . . . . Ioan Maiorescu, întemeietorul dialectologiei române
George Voevidca . . . . . Elegie
Coca Farago . . . . . Elegie
D. Nestorescu . . . . . Nunţi
Ciril Vârnav . . . . . Cântec ciobănesc
D. A. Vasiliu . . . . Sufletul Românului în credinţe, obiceiuri şi datine
Ovidiu . . . . . Fastele (Trad. de **Dimitrie Cuclin**)
G. Popa-Lisseanu . . . Caracterizarea elocinţei lui Ion I. C. Brătianu
Francesco Petrarca . . . Făpturilor ce locuiesc pământul (Trad. de **H. Tănăsescu**)
Florin Niculescu . . . . . Psichologia pasiunii
Alexandru Ionescu . . . . . Evoluţionismul lui Spencer

Ion Delu . . . . . Din domeniul artei, ştiinţei şi vieţii muzicale
Eugeniu Micu . . . . „Peste vârfuri trece lună" (Compoziţie muzicală)
Alexandru Elian . . . . . Intre critică şi mistificare
C. Balmuş . . . . . Răspuns d-lui prof. **G. Guţu**
G. Guţu . . . . . „Sed nunc non erat his locus"
I. E. Torouţiu . . . . . Precizarea Redacţiei
I. E. Torouţiu . . . . . Note pe marginea unei cronici
I. E. Torouţiu . . . . . Ediţii critice Eminescu (VI)

INSEMNĂRI DOCUMENTARE

Ion Petrovici, Amintiri din viaţa de student (Conferinţă) — **G. Popa-Lisseanu,** O însemnare a lui Alexandru Odobescu — **Petru Aurel,** Pictorul Luchian (25 ani dela moarte).

CRONICA

Florin Niculescu, I. Petrovici: Dincolo de zare (Problema supravieţuirii în cadrul criticii filosofice. — **V. M. Plătăreanu,** V. Gomoiu: Biserica şi medicina. — **Victor Morariu,** Hans Ehrke: Makedonka, ein Buch der Balkanfront (roman). — **Vasile Grecu,** N. Cartojan: Istoria literaturii române vechi, vol. I. Dela origini până la epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu. — **Petre Ciureanu,** W. von Wartburg: La posizione della lingua italiana; Ştefan Cuciureanu: Gramatica limbii italiene. — **Petru Iroaie,** Nicolae Ţimiraş: Cântecele singurătăţii (poesii). — **Aug. Z. N. Pop,** Ion Pillat: Umbra timpului (poesii). — **Vasile Posteucă:** Grigore Olimp Ioan: Am fost un imbecil (roman). — **Ştefan Cuciureanu,** Note: Pericle Martinescu: Sunt frate cu un fir de iarbă; G. Şt. Cazacu: Calea Sângelui; Mihai Beniuc: Cântece noui; V. Oprescu-Spineni: Ţara Dacilor.
„Ejercito", „Die Kunst im Deutschen Reich", „Die Kunst", „Deutsche Literaturzeitung", „Kyrios", „Weltwirtschaftliches Archiv", „Die neue Rundschau", „Zeitschrift für Geopolitik" **(Caius Jiga)** — „Cité nouvelle", „Esprit", „Revue des Deux mondes" **(Florin Niculescu)** — „Meridiano di Roma", „Rivista musicale italiana", „Nuova Antologia" **(Ştefan Cuciureanu)** — „Ethnos", **(Vasile Posteucă)** — „Biserica ortodoxă română" **(Teodor Iordache)** — „Archivele Olteniei" **(C. D. Vasilcoiu)** — „Viaţa Basarabiei" **(Teodor Al. Munteanu).**

BIBLIOGRAFIE

PENTRU UN NOU RĂSĂRIT

Biblioteca Municipiului Timișoara

In zorii neuitatei și sfintei zile de Duminecă 22 Iunie, anul curent, la ordinul Conducătorului Statului Român, *Generalul Ion Antonescu,* învestit cu depline puteri de către *Majestatea Sa Regele Mihai I* și cu conducerea trupelor germane și române, de pe frontul româno-rus de către Führerul *Adolf Hitler,* Armata Țării pornește războiul sfânt de stăvilire și distrugere a acțiunii amenințătoare pentru continent și omenire, întreprinsă de cel mai fioros dușman al valorilor sociale și creștine: bolșevismul iudeo-comunist al republicilor sovietice.

Inainte cu o săptămână de împlinirea unui an dela dramatica răpire a celor două provincii ale eroicei Moldove : Basarabia și Nordul Bucovinei, de către vecinul tiran, care nu ne putea găsi nici o altă pricină, decât aceea de a sta prea dârzi în calea pe care voia să-și toarne veninul ucigaș în lume, Generalul Ion Antonescu pășește la împlinirea legământului pe care-l luase în conștiința sa adâncă, acela de a nu-și îngădui nici o clipă de răgaz adevărat, înainte ca să fi pus Țara în situația să-și recapete ceeace pe nedrept pierduse din substanța vie a forțelor sale, datorită unui concurs de împrejurări externe vitrege și unei conduceri politice în interior, dubioasă și rău luminată.

In sufletul său corect de militar distins și hotărît, Generalul Antonescu a înțeles din primul moment, că, pentru a răspunde încrederii pe care Națiunea solidară cu tânărul ei Rege i-a încredințat-o întreagă și pentru salvarea marilor nădejdi, pe cari Neamul aflat la grea răscruce le sprijinea, fără rezerve, în ultimă încordare a elanului, de grijile sale înțelepte, calea de urmat este una singură, fără alegere, fără ezitări, dar luminată de puterea nețărmurită a convingerii și sincerității. Vremea ambiguităților, a diplomațiilor insidioase, cu rol atât de nefast în evoluția ultimelor evenimente ale Statului nostru, trebuia să înceteze. Trebuia inaugurată era adevărurilor

mari, a adevărurilor pline, a adevărurilor cari rămân ca atare chiar când sfâșie și dor.

Invățămintele mari ale popoarelor, când trec peste vrednicia fiilor lor de geniu, se nasc și cresc cu istoria, dar nimic nu rămâne în picioare, nu durează, fie în fapta individului, fie în cea a Neamului, dacă îi lipsește lumina adevărului și tăria dreptății morale. Sunt două condiții sine quibus non ale trăiniciei realității. Eroarea, falsitatea, minciuna, necinstea, nedreptatea, făuresc cercul caduc al iluziei, norul difuz al aparențelor, trama mobilă a înfățișerilor cele mai temporare, a suferințelor și nemulțumirilor ce se țin lanț.

Ca militar, Generalul Antonescu a mai avut intuiția fără tăgadă, intuiția legendarului meșter dela Curtea de Argeș, că acel care ridică operă trainică peste vremi trebue să rupă din sufletul său și să zidească în temelii tot ce are mai înalt, mai drag, mai scump. El a știut că în glia noastră sunt zăvorite moaște de mucenici și eroi, în tot lungul frământatei noastre istorii, a cărei obârșie se pierde în neguri de timp; pe aceste moaște s'au clădit limba, credința, tradiția; s'a clădit Neamul românesc.

Tot ca ostaș, a mai știut un lucru, pe care alții n'au vrut să i-l creadă la timpul său, că popoarele în luptă nu se ciocnesc mânate numai de ambiții goale sau oarbe; în măsura intereselor celor mai adânci de viață și la nivelul celor mai înalte aspirații, ele își alătură și compară adeseori potențialul unui randament general, pe întreaga sa gamă de puteri specifice și diferite. Popoarele încleștate — sau în pregătire — de războiu dau, printr'o minunată coordonare a forțelor proprii, o producție pe care timpurile și preocupările normale nici nu o bănuesc îndeobște. Industria, ca și știința, de războiu, a celor cari vor sau trebue să învingă, cresc în chip vertiginos aproape, odată cu potențialul lor sufletesc, lărgit de nezăgăzuitele torente pe cari le împing milioanele de izvoare individuale, călăuzite de acelaș țel.

A știut că acel ce are alături de sine nația, adevărul și dreptatea nu trebue să se teamă. Și Generalul Antonescu nu s'a temut. Glasul său a mobilizat nația. Dela primele linii ale frontului de operații și până în hotarul opus, Țara întreagă a format un puternic dispozitiv de luptă, eșalonat în adâncime, în spatele conducătorului hotărît și viteaz. Dela soldații cu armele în mână și până

la lucrătorii rămaşi în fabrici şi pe ogoare, conştiinţa Neamului a fost mobilizată. Nimeni nu s'a temut. Ordinul de luptă, cu nerăbdare aşteptat, a fost primit cu bucurie şi entuziasm de poporul contopit într'un singur suflet, într'un singur gând şi-o singură simţire. Nimic nu s'a clintit în rosturile fiinţei şi ocupaţiile fiecăruia. Din contră, puterile şi încordările s'au înzecit din partea tuturor, ca fiecare să fie la înălţimea chemării. Tot cursul vieţii Statului şi a poporului a urmat firesc; nici un semn cât de mărunt, care să vădească sdruncinul bunei dispoziţii, individuale şi colective, atât de trebuincioasă în clipe grele. Atacurile vrăjmaşului n'au putut nici să clintească zidul de piepturi dela hotar şi nici să turbure, prin bombardamentele aviaţiei sale, ocupaţiile celor rămaşi să poarte războiul din lăuntrul hotarelor Ţării. Mai mult chiar, organele militare au trebuit să dea comunicate stăvilitoare pentru cei cari nu voiau să-şi cruţe viaţa de incursiunile aeriene ale inamicului, refuzând să părăsească ocupaţiile şi să se adăpostească; alţii — nemaiavând răbdarea să aştepte primirea ordinelor de chemare—le cereau, căutând să fie cu un ceas mai de vreme, în hora de foc şi sânge a marelui festin.

Se poate teme un popor, care pleacă la luptă pentru apărarea crucii? Pentru apărarea a ceea ce a fost mai sfânt în frământarea zecilor de veacuri, cari au dus la făurirea lui? Temutu-s'a Mircea cel Bătrân, Ştefan cel Mare, atletul lui Hristos, Mihaiu Viteazul şi toată galeria vie de domnitori ai celor trei principate româneşti, înfipţi de strajă în poarta carpatină, în calea hoardelor păgâne, năvălitoare, pentru apărarea crucii şi a civilizaţiei Apusului? Rolul nostru istoric, de apărători ai frontierii orientale a Europei, recunoscut de unii, ignorat de alţii, ne-a creat un destin ce ne-a trecut în sânge. Figurile mari ale trecutului nostru sunt săbii de foc, ridicate împotriva păgânismului şi anarhiei armiilor sau hoardelor năvălitoare, al căror drum spre inima continentului noi îl interceptam.

Dar, părăsind perspectivele îndepărtate ale istoriei noastre şi revenind în timpuri mai apropiate, la trecutul războiu mondial, găsim afirmat încă odată, cu tributul său de sânge, rolul nostru de stăvilitori ai anarhiei. Armatele române, alcătuite din fii de ţărani, legaţi prin cea mai adâncă şi mai trainică iubire de glie, cu sufletele făurite de valorile tradiţiei, dau, încă în timpul marelui războiu,

primul atac anarhiei bolşevice, pe care o împing peste Nistru, în cuibarul ei de vipere.

Aceleaşi armate trec apoi Tisa şi scot din Ungaria trupele evreului bolşevic Bela Kuhn, care reuşise să planteze germenii cangrenei chiar în centrul Europei şi peste două decenii am ţinut piept la Nistru încercărilor de pătrundere ale comunismului.

Acestea nu sunt singurele probe când sângele românesc s'a jertfit, nu numai pentru dreptul său la viaţă, ci şi pentru nevoile de existenţă, libertate şi ordine ale popoarelor vecine. Lupta dusă de poporul român nu a fost niciodată lupta mânată de poftele însetate de cucerire sau asuprire. A fost întotdeauna lupta dreptăţii, a drepturilor proprii şi a dreptăţii ca atare. Războiul pornit azi alături de armatele puternice ale marelui Reich este aşa cum l-a numit Generalul Antonescu „Războiul Sfânt", lupta de desrobire a fraţilor noştri căzuţi în mâna călăilor fără cruţare, dar şi războiul de distrugere a celei mai barbare tiranii din câte a suferit omenirea dela începuturile ei şi până azi; tirania ale cărei umbre sinistre, în numele minciunilor atrăgătoare întunecă orizontul întregii civilizaţii, aruncând propriul său popor în ghiarele celei mai primitive animalităţi.

Mâine, când norii furtunii de foc se vor risipi, când lumina înţelegerii va coborî în minţile întunecate de patimile trecătoare, făţişe sau ascunse, ale celor ce nu pot sau nu vor să vadă azi dreptatea cauzei pe care o îmbrăţişăm în lupta noastră alături de trupele germane, îşi vor da seama şi ne vor fi recunoscători pentru sângele cu abnegaţie vărsat şi, poate mai mult decât ei, ne va fi recunoscător însuşi duşmanul, pe care am pornit a-l scoate din propria-i capcană, unde-l paşte pierzania pregătită altora.

Lupta împotriva comunismului, întreprinsă încă dela începuturile sale de fascismul iluminat al *Ducelui Mussolini* şi realizată apoi până în cele mai amănunţite articulaţii, ca şi în perspectivele sale cele mai largi de către *Führerul Adolf Hitler*, care înfăţişază acum o culme a spiritului german în întruchipările date faptei şi adevărului, este lupta pentru salvarea neamului omenesc, în plină desfăşurare a esenţelor sale înalte, de primejdia otrăvitoare a rezidiilor primitive, aruncate înlături din calea civilizaţiei şi progresului, iar popoarele europene, în re-

centă luptă cu puterile axei, se lămuresc și se pătrund din ce în ce mai mult de valoarea țelurilor prin excelență umane, urmărite de aceste puteri și, poate, până la urmă, înseși popoarele rămase încă azi în război, deșteptate din somnul unor dogme mincinoase, vor întinde actualilor adversari, nu o mână inamică, ci una adânc recunoscătoare, primul semn de înțelegere și conlucrare la deschiderea unui mai trainic și mai luminat ev.

Ție, Ostaș Român, care, azi, la un sfert de secol dela marea învolburare, ai fost din nou chemat cu același glas al trâmbiței veacurilor de încordări trecute și nădejdi viitoare, ai fost chemat la sacrificiul sfânt al sângelui și Neamului, ție ți se cuvine toată închinarea cea dreaptă și pioasă îngenunchiere, a generațiilor de mâine și a popoarelor din umbra crucii, pe care ai pornit s'o aperi. Pe căile înțelese ale firii ca și în cheile ascunse ale Dumnezeirii, tu ești Arhangelul de foc și sabia ta de flacări arde rădăcinile răului; fiecare lovitură a ta, fiecare suspin de moarte sau strigăt de victorie, înalță temelia veacurilor viitoare.

„CONVORBIRI LITERARE"

Nici nu-şi dau seamă cum au trecut Prutul. L-au trecut cu trenul, l-au trecut pe podul de căruţe, l-au trecut cu bărcile? Ochii le-au fost înpăienjeniţi de lacrimi: în inimi le îngenunchiase o durere nemaiîntâlnită în viaţă. Ori se duceau, ori parcă se 'napoiau dela o înmormântare. Fiecare ostaş îngropase între Prut şi Nistru ceva din inima lui, să rămâe acolo o jertfă în pământul unde odihnesc străbunii cari au închis ochii luptând pentru stăpânirea hotarului la Nistru.

Când a dat căpitanul repaos, nici o mişcare nu s'a făcut printre soldaţi. Au rămas toţi, neclintiţi, în faţa armelor, ca la o judecată. Aveau ochii întunecaţi şi obrajii supţi. Era o linişte ca de moarte şi din urmă, prin zăbuşala clocotitoare adia parcă un geamăt dureros. Pe urmă au plecat înainte. Cu cât se 'ndepărtau de Ungheni, cu atât se mai linişteau.

— Domnule căpitan, îndrăzni soldatul Toma Moldovanu, mergem departe?

Ofiţerul îl privi blând.

— Încolo, pe Jâjia. Apoi, iar se uită la el, lung.

— Eşti obosit poate, camarade?

— Nu-s obosât, dom'le căpitan, că nu să mai prinde obosala di noi, amu.

— Atunci, de ce'ntrebi?

— Intreb aşa, dom'le căpitan, c'am dori să *cim* cât mai diparti di Prut, să nu-i auzâm plânsu... Că spuneau bunicii noştri că ş'atunci când ne-o furat Basarabia s'auzia cum plânge Nistru. Apoi dacă plângè Nistru, Prutu trebue să plângă mai amar amu...

Căpitanul Ştefan Gruia întoarse capul. Nu voia să i se vadă lacrimile.

Seara, compania a poposit pe malul Jâjiei, într'un sat resfirat pe-o coastă.

— Vom rămâne aici, cât mai multă vreme, pân'om primi ordin încotro să mai apucăm, lămuri căpitanul pe ostaşi, noaptea, adunaţi cu toţii în ograda unui gospodar, sub un cer ghintuit cu nasturi de aur. Vom rămâne aici şi ne vom pregăti, ne-om pregăti pentru ziua cea de răfuială care trebue să sosească. Atunci vom vedea care pe care...

— Aşa-i, răspunde un soldat din ţinutul Bălţi, noi nu mai trăim dicât pentru ceasu despre care vorbiţi dumneavoastră.

— Eu, unu, dom'le căpitan, vorbi altul, nu ştiu dici parcă nu mă sâmt c'am părăsit Basarabia. Parc'aşi fi vinit în Moldova după lucru... O să muncesc o săptămână-două, o lună, sau poate până'n toamnă şi p'urmâ mă'ntorc acasă la Izvoare. Ş'o să ne'ntoarcem cu toţii, domnule

căpitan, di asta n'avem grijă; numai că tare-am *ci* dorit să ne-apucăm di chept cu duşmanu...

— Că nouă, dom'le căpitane, nu ni s'o spăriet ochii di tancuri şi di *airoplane*. Maşinării di aceste avem şi noi, dar noi avem ceava ci n'au ei, noi avem, dom'le căpitan, suflet românesc în noi şi credinţă în *Ceal de Sus*, rosti caporalul Ion Vârtej, sculându-se să fie mai bine văzut.

— Aşa e băeţi, aşa-i, cum spuneţi voi, avem credinţă 'n Dumnezeu şi 'n dreptatea noastră. Furtuni de-acestea s'au mai abătut asupra neamului nostru, în mii şi mii de ani de când trăim prin aceste locuri. Dar, ca şi apele, vrăjmaşii s'au retras şi-am rămas noi, ca stâncile...

— Ca stâncili di granit di la noi di pi malu Nistrului, di la Cosăuţi, râse soldatul Niculai Voebună. Le-aţi văzut dumneavoastră, dom'le căpitan? Dimineaţa când răsăria soarele, granitu ceala roşu parcă era di sânge. Să uitau moldovenii noştri di dincolo, dila Praguri, cum ti uiţi la un pojar mare.

Târziu s'a sunat stingerea, adică în loc să se sune din trompet, un camarad începu încet şi duios un cântec, pe care atuncia îl închega:

Foae verdi, foae răce
Prutu ista iar l'om trece,
Iar la Nistru o să fim
Cu părinţi să ne 'ntâlnim.

Apoi noaptea înăbuşi în tăcerea ei grea orice mişcare şi'n uriaşul altar al cerului candelele văzduhului tremurau veşnica lor privighere.

— Plotonier Oiţă, poronci într'o zi căpitanul Gruia, domnul colonel şi-a anunţat vizita. S'aduni compania şi să vedem cum stăm cu echipamentul şi cu efectele.

— Am înţeles, domnule căpitan. Când s'o adun?

— In jumătate de ceas vin să fac inspecţie.

Soldaţii înşiraţi între nucii din livadă aşteaptă. Toţi sunt îmbrăcaţi curat, în strae bune şi încălţăminte lustruită.

Căpitanul Gruia porunceşte repaos şi trece prin dreptul fiecărui soldat, după plotonier.

In faţa lui Toma Moldovanu se opreşte. Plotonierul Oiţă a băgat de seamă că buzunarul din stânga, la pantaloni, e umflat.

— Soldatu Moldovanu ce ai în buzunar?, întreabă plotonierul, îndepărtându-se puţin, să vadă mai bine.

Soldatul se 'nroşeşte ca jarul şi-l prind sudorile.

— Ce ai în buzunar, camarade?, întreabă şi căpitanul. Ce tumultoc ai de stă buzunarul ghem?

Nu scoate-o vorbă, tremură numai şi-i curge năduşala pe obraji.

— Spune măi Toma, ce ai? s'amestecă şi caporalul Vârtej, ce-ascunzi tu în buzunar? Spune, că doar te ştiu că nu eşti hoţ.

— Eu bănuesc, domnule căpitane, ce are. Trebue să aibă tutun mai mult, că de câteva zile tot se plâng soldaţii că li se fură tutunu, făcu plutonierul apropiindu-se de soldat.

Toma Moldovanu tresări, împuns parcă. Fulgeră pe gradat, apoi vorbi răstit:

— Eu nu-s hoț, domnule plotoner, eu-s ficior di gospodar di la Talmaz, di pi malu Nistrului...

Gâjâi, ca și cum ar fi vorbit un ceas, apoi mai lămuri odată: «Eu nu-s talhar».

— Caporal Vârtej ia vezi ce are în buzunar.

Dar soldatul nu se lăsă să-l caute.

— Nu v'am spus eu, domnule căpitan? Are tutun de furat, întări plotonierul.

— Moldovane ia să văd eu ce ai, glăsui blând căpitanul întinzând mâna spre buzunar.

— Poftim, dom'le căpitan, întinse soldatul o băsmăluță plină și închise ochii, dar lacrimile nu le putu opri.

— Ce 'nsamnă asta, camarade? vorbi ofițerul, deslegând batista.

Multă vreme n'a răspuns nimic, apoi, îndemnat, începu să vorbească repede.

— *Pământ*, dom'le căpitane, ci vreți să cie al'ceva? Tiutiun, cum spune domnu plotoner? Pomânt, dom'le căpitan, di la Nistru...

Se 'năduși în vorbe. Răsuflă puțin, apoi fugări cuvintele.

— Că eu-s di la Nistru, dom'le căpitane, di la Talmaz și di la Tighina undi am stat noi pân'acasă sânt piste 20 di kilometri. N'am putut să mă duc să-mi văd părinții. Când ne-ați spus dumneavoastră hai, am pornit. Da' eu m'am dus la Cetate ș'am scormonit pomântu gios acolo unde să spuni c'o fost paraclisu și-am luat în batista asta. Și port pământu ista cu mine, dom'le căpitan, și când mi-i jăli așa la inimă, vâr mâna în buzunar și pareă pun mâna pi brazdă...

Oftează și-și șterge lacrimile.

— Și noaptea când mă culc, dom'le căpitane, după ce mă'nchin, îl sărut și-l pun sub cap. Și mă sâmt mai ușurat, di parc'aș odihni la mini la Talmaz, pi malu Nistrului... că doar îi pomânt din Basarabia noastră, dom'le căpitane.

Căpitanul Gruia se miră și-acum, cum a avut putere să-i prindă capul, să-i sărute amândoi obrajii și să-i șoptiască, sprijinit pe umărul lui: «Frate Toma»...

D. Iov

COPIILOR NOŞTRI

Mă uit la voi, minuni cu ochi de stele
Şi plete-asemeni holdelor de grâu
Şi glas vrăjit, din şoaptele de râu
Şi din suspinul tainic de smicele...

Şi vă privesc urcând pe drumuri grele
Ca Făt-frumos, pe calu-i fără frâu,
Cercând să 'ncingeţi paloşu-i la brâu
In hotărîri năprasnice, rebele...

Ce moştenire cruntă vă lăsăm:
De griji, de dor, de sdruncin, de blestăm,
De suferinţi, de lupte, şi de foc:

O nesfârşit'aprinsă 'nfiorare...
Că viaţa voastr'un singur rost mai are:
Să repeziţi hotarele la loc.

G. Tutoveanu

NISTRUL

Nistrule, bătrân ca vremea, ce din goluri te-a născut,
Tu sortit ai fost, moşnege, ca să fii Moldovei scut ;
Inghețat de aspre vânturi, şi 'ncălzit de-un soare viu,
Tu hotar ai fost de veacuri între holde şi pustiu.
Ţi-ai spus jalea fără margini apelor ce-au curs mereu,
In cadenţe de psaltire ai slăvit pe Dumnezeu.
Intre margini care taie două lumi cu zid de maluri,
Ai avut clipe le groază, unduiri de negre valuri.
In adâncul văii tale, pietrele s'au întărit,
Vremea, cu a ei povară, le-a 'nfundat, le-a stăvilit.
Martore sunt azi de veacuri, că'n reflex de tricolor,
Ţi-ai dus apele săltate de un viu şi aprig dor.
Jocul undelor rotite, pe întinsul apei vad,
A cuprins în el sortirea usurpărilor ce cad.
Deşi stai, cum spune'n carte, ca hotar de mii de ani,
Te-ai văzut călcat de hoarde, de sălbateci şi tirani;
Şi de turme fără paznici, fără viaţă de popor,
Fără lege, fără carte, — turmă fără de păstor !

Dar, purtat de-a ta credinţă neaoşe de moldovean,
Ai grăit în graiul nostru, şi-ai sfruntat pe cel viclean,
De-acum cerul se-oglindeşte'n luciul apei de smarald,
Şi, din noaptea cea păgână, te trezeşti în soare cald.
Val de sânge şi de soare împrăştiat-a ce-i nedrept,
De-acum iar hotar de ţară rămâi tare, sfânt şi drept.
De-acum, Nistrule bătrâne, în Moldova ca stăpân,
Va domni în toată voia, legea ta de bun român.
Se va 'ncinge până'n mare, peste munţi şi peste tine,
Hora dreaptă a României peste holdele latine.

Ştefan Şoimescu

PENTRU BUCOVINA

Când s'o desface'n şesuri primăvara
Şi s'or îmbrobodi, cu floare, prunii,
Când vor scânci, prelung, sub zări lăstunii,
Să ştii că-s cei pribegi, strigându-şi ţara!..

Şi să 'nţelegi. Voiu fi şi eu sub zare,
Descătuşat de sbuciumări şi lut,
Intors, copilăria să-mi sărut,
Pământul ţării chiotind de floare.

Voiu bate'ncet cărări şi dragi poene,
Cântând cu ierburile 'nalte 'n glas,
Cu morţii care'n urmă mi-au rămas,
Cu lacrimile dogorîte 'n gene.

Şi-or scutura corolele rotunde
Parfumul tânăr ca'ntr'un vechi poem,
Din nou te voiu striga, dar ca'n blestem,
Mereu departe, nu-mi vei mai răspunde.

Şi-atunci strângând pământul în neştire,
La pieptul ierburilor crude,
Voiu învăta că Dumnezeu n'aude
Strigoii blestemaţi cu ne'mplinire.

Vasile Posteucă

CANTECE DIN BUCOVINA

PLECARE

Frunză verde fără nume,
Eu mă duc, maică, pe lume,
Numai inima-mi rămâne.

Ia, măicuță, și mi-o leagă
Intr'un corn de basma neagră,
Dă-o Prutului să meargă.
De-i vedea că ea plutește,
Să mai tragi, maică, nădejde.
De-i vedea că se cufundă,
Să știi, maico, că-s pierdută.
De-i vedea că stă'n mijloc,
Să m'aștepți, maico, pe loc.

JELE

Jelui-m'aș și n'am cui,
Jelui-m'aș Prutului...
Prutu are apă lină
Și pe mine nu m'anină [1],
Prutul are pietricele
Și de mine nu i-i jele.
Prutu-i plin de pietricele,
Trupul meu îi plin de jele.
Jelui-m'aș și n'am cui,
Jelui-m'aș codrului...
Codru are frunză verde
Și pe mine nu mă vede.
Codrul are frunză deasă
Si de mine nu-i mai pasă.
Jelui-m'aș și n'am cui...
Jelui-m'aș câmpului.
Câmpul are peliniță,
Dela nime n'am credință.

(Dela *Săftica Saftencu, Roșa-Cernăuți*, 25 VII. 1936).

Petru Iroaie

CÂNTECE DIN BASARABIA

FRUNZĂ VERDE DOI ARGINȚI

Frunză verde doi arginți,
Am fost una la părinți
Ca cum luna'ntre doi sfinți.
Părinții cu bună avere
M'au avut de mângâere...
Foae verde lemn uscat,
Când am fost de măritat
Mi-o venit mire din sat
Și părinții nu m'o dat.

1 *Anină* — cu asimilarea regresivă a lui *l* din «alină».

Frunză verde trii alune
Mi-o venit mire din lume
Cum calicii făr' de nume,
Neştiut şi nevăzut
Şi la părinţi le-o plăcut.
Da mie mi-o părut rău
Că mă duc din satu meu;
Şi măicuţa mea m'o dat
Şi m'o dat din al meu sat.
Nici o lună n'am plinit ,
Maica la mine-o venit.
Şi măicuţa m'o'ntrebat:
— Bine-i, fiică, la bărbat?
— Bine-i, maică, într'al meu sat!
Şi îi spun că nu mi-i rău,
Lacrimile-mi curg pârău...
Când înghit o'nghiţitură
Mi-ajung lacrimile'n gură.
Râdic mâna să le şterg,
Ele fac pârâu şi merg!
Pârâuş cu apă rece
Prin poarta măicuţii trece:
Ese maica să se spele
Şi vede lacrimile mele...

(Auzită dela *Petre Potoroacă, din com. Mihai-Bravu, jud. Soroca).*

CÂNTEC DE SINGURĂTATE

Frunză verde trii burcute,
La casa cu geamuri multe
Cărăruşile-s bătute.
Numai la căsuţa mea
Creşte-o buruiană rea
Şi-mi mănâncă viaţa grea.
Lasă ca să înflorească
Că n'am fraţi să mi'o cosească
Şi surori să mi-o plivească.
Vai de mine mult dor duc,
Numai seara când mă culc,
La o vreme mă trezesc,
Tot cu doru mă jelesc.
Dimineaţă când mă scol
Tot cu sânu plin de dor.
Es afară'ncetişor
Şi mă razăm de uşor
Şi mă uit în sat cu dor
Cum merg părinţi la feciori
Şi fraţii pe la surori
Şi mamele la nurori.

Moşii şi mătuşile
Nu-mi mai deschid uşile.
Fraţii şi surorile
Nu-mi mai bat cărările...

(Auzită dela *Petre Potoroacă*, din com. *Mihai-Bravu*, jud. *Soroca*)

Sergiu Grosu

CÂNTECE DIN TRANSILVANIA

FRAGMENTE

Pistie Mureş, pistie Tisă
Mere-o copcilă deşcinsă,
Zâs-a luna către soare:
— Die-ar păşi copcila tare
Că vinie Dunărea mare.
Copcila din graiu grăia:
— Las-să viie
Să mă mâie
Că n'am tată
Să mă ţâie
Nici maică
Să mă mângâie.

Iarbă criaţă ca barba,
Mni-o urât bădiea casa
Lasă, lasă să mni-i urască
Numa să nu-şi bănuiască,
Nu stă masa într'on picior
Nice lumea într'on ficior.
Masa stă'n patru pcicioare
Mai sunt ficiori pi sub soare.

(Dela nevasta *Paraschiva Ciorba* din *Jabeniţa—Gurghiu-Mureş*).

CÂNTEC VECHIU

Trecu-i puntiea pi la lieasă
M'o agiuns un dor die casă
Die copii şî die boreasă.
Die-ar hi dor diela-a mea mumă
Face mi-aşi murgu tăt spumă,
Die-ar hi dor diele copii
I'aşi da pintieni şî călcâiu,
Die-ar hi dor diela borească
Mni-aşi lăsa murgu să pască.

(Dela nevasta *Susana Mare* din *Sânmihai Mureş-Turda*).

Lucia A. Popovici

V Â L T O A R E A*

ROMAN

Partea I

I.

Când trenul porni din gară, lui Ion Mărginean îi păru totul ireal: compartimentul ticsit de lume, între care ședea strâmtorat pe o margine de laviță; geamurile oarbe, bătute cu scândurele, printre cari țâșneau dungi de lumină slabă; peronul gării înțesat de uniforme vechi, murdare, înecate în valuri de negură rece cari se mișcau greoaie dealungul peronului și îmbrăcau în globuri de-o lumină nesigură, gălbuie, cele câteva lămpi ce atârnau de tavanul peronului; garnitura trenului de marfă de pe linia vecină, ce aștepta să fie îmbarcată cu soldați, și care se înfunda în negură cu amândouă capetele.

Insuși orașul pe care-l părăsise îi păru ireal, fumegând în negura aceea deasă, care-și ridica rar perdelele la capătul vreunei străzi pentru a le coborî numaidecât. Orașul era de nerecunoscut, deși petrecuse aici două luni din recovalescența lui.

Până la gară veni pe jos, ajutându-i ordonanța la cufărul prea greu. Nu aflase nici o trăsură, nici o căruță liberă, dup'o căutare de două ceasuri. Proprietarii ovrei ai birjilor cu un cal, în aceeași vreme și vizitii lor, nu mai răzbeau: când se cobora unul din brișca hodorogită, scâlciată, se urca altul. Caii slabi, ciolănoși, numai coaste și șolduri ascuțite, pășeau într'o resemnare tragică, cu gâturile întinse, părând adeseori, prin negură, niște reptile antidiluviene.

Locotenentul Ion Mărginean într'o parte de oraș, ordonanța într'altă parte, căutară zadarnic să afle vr'un vehicul. Adeseori se înfuriau pe vizitii că nu opreau la strigătul lor, și se întărâtau să ajungă trăsura. Dar când se apropiau vedeau că era ocupată, și uriașul cocostârc de pe capră arăta, mut, cu codârârștea spre pasager și bagajele lui.

Toate vehiculele luau drumul gării și acolo erau luate cu asalt, îndată ce se descărcau, de ordonanțe și ofițeri cari au cutreierat zadarnic prin oraș ca și Mărginean și ordonanța lui.

Când era primejdie să scape trenul, ori să nu mai poată pătrunde în el, locotenentul prinse de lada lungă de lemn de brad, de-o parte, de cealaltă ordonanța, și porniră la gară. Lada mare și grea, îi făcu să poposească adeseori, lăsând-o pe trotuarul spart și umed de continua învăluire a ceții grele. Toartele de fier le tăiau mâinile. Ion Mărginean

* Incepem cu n-rul de față tipărirea romanului «*Vâltoarea*», pe care autorul, distinsul prozator ardelean părintele *I. Agârbiceanu*, a binevoit să ni-l încredințeze pentru cetitorii revistei noastre. «C. L».

ce nu aducea în ea? Tot ce putuse aduna şi salva în patru ani de război şi de prinsoare!

Când ajunseră la gară şi văzu că de aici se iau trăsurile libere, se înfurie şi voi să-l numească pe ordonanţă tâmpit pentrucă nu-i veni în minte să vină aci, cum au făcut alţii. Dar repede îşi dădu seama că şi el a fost tot aşa de tâmpit, şi nu mai zise nimic, ci se mulţumi ca ordonanţa să-i ajute să-şi urce lada în compartiment. Se trezi apoi îmbrăţişându-l şi sărutându-l pe amândoi obrajii, şi îndesându-i în buzunar câteva bancnote.

Dar ireal îi păru lui Ion Mărginean şi drumul pe care pornise acum: după patru ani se înapoia acasă! In semiîntunericul din compartiment privea întrebător şi oarecum înfricat, la tovarăşii de drum, ca pentru a primi o confirmare. Era un compartiment de clasa a treia, rezervat ofiţerilor, plin încă cu cine a putut pătrunde înlăuntru: grade inferioare, soldaţi şi vr'o cinci-şase ofiţeri. Nici bucăţi de sticlă nu se mai vedea în nici un geam. Cine ştie în ce îmbulzeli de soldaţi ruşi sau români, au fost sparte de mult. Scândurelele bătute în locul lor erau învechite şi murdare. Pe jos, scândura nu se mai cunoştea de jegul gros care o acoperea.

In lăuntru, cu tot aerul sur ce pătrundea mereu prin crăpăturile dintre umplutura ferestilor, apăsa un aer greu de râncezală. Uniformele, vechi, ferfeniţă unele, de atâta purtat, umede, grele de ceaţa plină de apă şi de mirosurile de pământ şi de spital, se încălzeau în înghesuiala aceea, şi respirau o duhoare înecăcioasă, amestecată cu mirosul tutunului rău, a mahorcii. Totuşi mireasma tutunului par'că mai curăţa şi mai înviora atmosfera.

Armata nobilă se scursese înainte cu vr'o lună din Moldova, o parte fiind demobilizată, iar alta trecând pentru a doua oară Carpaţii. Cei cari plecau acum spre interiorul ţării erau, cei mai mulţi, recovalescenţi din gripa cea mare, invalizi mai uşor, sau oameni abia eşiţi din spitale. Chipuri uscate, pământii, cu obrajii căzuţi, cu mulţi ochi aprinşi încă de febră.

Locotenentul Ion Mărginean făcea parte din corpul voluntarilor ardeleni şi bucovineni veniţi din Rusia. Mobilizarea a doua, din Noembrie 1918, îl prinsă într'un lazaret al unui regiment dintr'un orăşel din nordul Moldovei. Nici nu mai putu lua cunoştinţă de ceea ce se întâmpla, vr'o săptămână a fost mereu între moarte şi viaţă. Numai la începutul covalescenţii, după ce a fost adus în oraşul din care pleca acum, i s'a vorbit de marile evenimente ce se apropiau de sfârşit. I se păru şi atunci că ceea ce afla nu se putea întâmpla decât în vis. In vremea febrei celei mari multe lucruri minunate s'au apropiat de el. Desigur, îşi zicea, am încă febră. Dar zilele trecură, şi în fiecare ceas veniau veşti nouă în legătură cu evenimentele; gazetele scoteau ediţii speciale. El se convinse, în sfârşit, că nu mai trăeşte într'o lume ireală. Şi se simţi adânc întristat pentru boala lui: nu putuse lua şi el parte la evenimente!

Ar fi voit să plece atunci îndată în Transilvania, acasă. Dar doctorii nu-l lăsară. Şi se pare că pe bun temeiu, pentrucă impresia pro-

dusă de evenimente, îl puse din nou la pat pentru vr'o zece zile. Era înspăimântător de slăbit.

In prinsoarea rusească fusese bolnav greu de febră tifoidă. Venise slăbit în țară, cu părul rar, cu un început de chelie. Se întremase însă, ba chiar începu să se îngrașe, când izbucni epidemia de gripă, și căzu la pat între cei dintâi.

Chiar acum doctorii stăruiră să nu plece încă la drum, să mai amâne vr'o două săptămâni. Dar nu avu putere să mai aștepte. Trimisese știri acasă pe un camarad invalid, și primise vestea că ai lui trăesc. Era cea dintâi știre de acasă după trei ani, de când căzu, în Galiția, prizonier la Ruși. Erau sănătoși cu toții! Cum ar mai fi putut rămânea? Inainte nesiguranța și teama în care trăia, îi făcea mai suportabilă rămânerea în depărtări așa de mari. Dar acum, știindu-i sănătoși, trebuia să-i vadă numaidecât!

Și totuși nu-i părea real drumul de-acum care-l ducea spre casă. Se gândise la el de nenumărate ori în cei patru ani de război și de prinsoare. Și-l închipuise subt toate formele, dar cel de acum nu semăna cu niciunul din cele imaginate de el.

Trenul eșise de mult din gară și străbătea ceața grea pe câmpul deschis. O vreme-i fuse frig, și șezu zgriburit pe colțul lui de bancă, strâmtorat între ceilalți. Dar în înghesuiala aceea — între bănci stăteau opt inși în picioare — mantalele umede de ceață începură să aburească. Simți cum i se răspândește în trup o căldură moleșitoare, ca o leșie, și se bucură. Se temea să nu se răcească din nou, doctorii îl făcură băgător de seamă: o recidivă putea fi fatală.

In compartiment, pe coridorul asemenea orb, care gemea de lume, se vorbea rar. Cei mai mulți trăgeau adânc din țigări, și punctele de jar luminau pretutindenea semiîntunerecul.

Locotenentul Ion Mărginean nu avea nici un cunoscut în compartiment. Dacă ar fi avut un tovarăș din Transilvania, ar fi crezut mai ușor în realitate, că era, adică, în drum spre casă. Dar cei mai mulți dintre camarazii de-aici erau din Muntenia, din Oltenia, mai puțini din Moldova și Dobrogea. Totuși conștiința că și aceștia se întorc la casele lor, îi întărîră încetul cu încetul certitudinea că nu visează. Iată, dela a cincia, a șasea gară chiar, unii dintre ei își luau rămas bun și se coborau la ei acasă!

A, opririle acestea prin gări! Nu se mai sfârșiau. Și până reușeau celea două locomotive să pună din nou trenul în mișcare, le treceau toate nădușelile. Cum stătea cu ochii închiși Ion Mărginean se gândea la unele scene văzute în copilărie, când care încărcate se înțepeneau în glod, și oamenii suduiau și băteau vitele să le omoare, răgnind la ele. Aici nu răgnea nimeni, dar locomotivele defecte, reparate la mântuială pufăiau și suflau pe toate glasurile, ca niște dihănii îngrozite că nu pot pleca mai departe.

Și prin câte gări trebuia să oprească el până în stația satului aceluia dela poalele muntelui Sibiiului! Și de câteori va trebui să schimbe chiar trenul!

Totuși nu se supăra pentru acelea lungi opriri în gări, pentru greutatea cu care locomotivele porniau din nou trenul. Îi era mai mult

milă de ele, așa cum ești din război hodorogite de prea multă folosință, de opintiri peste puterile lor, și uneori apăsa instinctiv mâna în peretele vagonului, voind par'că să le ajute la urnirea din loc a poverii celor patruzeci de vagoane, așa cum împingea în copilărie la carul încărcat, când urca un pripon. Așa cum îi era milă și de căluții armatei, mucenici cu șira spinării arcuită, cum îi era milă de miile de camarazi cu fețele supte, și chiar de pământul îndelung răbdător al Moldovei pe care acum îl părăsea. Fu cuprins de duioșia aceea pe care o simți și până a fost sănătos, decâteori vedea opintirile peste puterile firii, pe care le făcea un popor mic, strâmtorat într'un colț de țară, în fața nenorocirilor ce se grămădiseră peste el. După boală înduioșarea aceasta intra în el tot mai ușor și tot mai des. In ea i se părea că nu este numai bunătate și milă, ci și un fel de recunoștință. Sentimentul întreg avea senzația că-l purifică. Ii făcea bine, fără să-și dea seama pentru ce.

Trenul se târa de mult prin noapte. Mulți dintre camarazi adormiră și sforăiau sinistru. Cei cari moțăiau în picioare în vagon sau pe coridor, cu tot chinul ce îndurau izbucneau uneori în hohote de râs, așa de neașteptate, de ridicole, de neomenești, răsunau uneori horcăiturile.

Lui Ion Mărginean nu-i venia somnul. Nu pentru originalitatea sunetelor ce trîmbițau cei ce dormiau, cari îi aduceau și lui zâmbete pe buze, — era obicinuit din lazareturi și spitale cu ele, — dar pentrucă atâta durmise — își zicea el — în cele două luni de covalescență, încât îi era de ajuns pe viața întreagă.

Nu se mai putea îndoi: era în drum spre casă, după patru ani, și trei luni dela plecare. Când va ajunge? Peste patru zile, peste o săptămână? Nu se putea ști. Nu putea fi încă vorbă de o circulație normală a trenurilor. Cele personale, abea fură puse pe linii de vr'o două săptămâni. Puține, și numai pe unele linii.

Dar nu era nici un necaz! Va ajunge când se va putea, după puterile pe cari și le adună țara secătuită de dușman și de războiu. Toată lumea înțălegea legea asta și i se supunea ei fără să cârtească. Nime nu protesta, nu aștepta imposibilul. Oamenii își simțeau urmele rănilor lor, și simțeau rănile țării...

Apoi, nici nu putea ajunge așa nepregătit acasă! Sentimentul acesta îl urmări decând avu cele dintâi știri dela ai lui. Avea nevoe de timp să se pregătească. Pentru ce? Cum, anume, avea să fie această pregătire? El nu-și putea da încă seama. Sentimentul era însă nedeslușit.

De când fu trimis pe front, în Octombrie 1914, în Galiția, el fu susținut mereu de credința că se va înapoia acasă. Dar întoarcerea nu fu nici odată actuală. Își zicea mereu: mă voiu gândi mai târziu cum va fi această întoarcere. Mai puțin sigur a fost în mijlocul întinderilor înghețate ale Siberiei. Acolo-i părea capătul lumii. Cum va mai străbate o astfel de depărtare? Drumul până acolo ținuse o vecinicie. Dar ajuns pe pământul României credința îi reveni și mai puternică. Totuși nu își dădu osteneala să se pregătească pentru întoarcerea acasă, cum credea acum că-i necesar.

Imprejurarea că atâta timp n'a mai avut nici o ştire de acasă, îl făcea să nu cuteze a se gândi cum va fi întoarcerea. Zadarnic şi-ar fi închipuit'o. Poate băiatul, poate fetiţa, poate chiar nevastă-sa să nu mai fie în viaţă! Şi atunci zadarnic şi-ar închipui cum se va apropia, cum va vorbi cu fiecare.

Acum însă, ştia că toţi ai lui trăesc; şi uneori i se părea că acesta e lucrul cel mai însemnat din întreg războiul, din toate evenimentele celor patru ani. Şi acum simţea nevoia unei pregătiri pentru înapoierea lui la vatră.

Dar gândul lui era ostenit, şi în toropeala de năduf ce umplea compartimentul, el mişca greu din aripi, şi locotenentul adormi în rând cu ceilalţi cari avură norocul să prindă un colţ de bancă.

...Alta e gândirea în trezire şi alta e fuga gândului şi a închipuirii în somn, în vis! Aici oboseala nu mai avea nici o însemnătate. Dimpotrivă! Ştia şi din vremea febrei tifoide, şi din cursul acelei gripe contagioase, că în vis fantasia lucrează cu atât mai înfierbântat cu cât trupul e mai slab. Nu se gândi, desigur, la constatarea aceasta înainte de a aţipi, dar ea fu confirmată şi acum. Avu peste noapte visuri limpezi şi tari, cari îi reveniră în minte cât ce se deşteptă în dimineaţa următoare... Dar nici nu erau toate visuri. Unele erau amintirile de groază ale unui trecut apropiat. ...Se văzu la atacul cu baioneta, în iureşul în care fu luat prizonier, ruşii învăluindu-i la amândouă aripile. Văzu căzând pe spate dihania din faţa lui, simţi un val de căldură pe obraz şi apoi se văzu desculţ, în rând cu alţii, pe un drum prăfos... Se trezi într'o locuinţă din Siberia, reslăţită de sat, cu alţi zece camarazi, şi simţi cum se apropie de el o rusoaică scârboasă, mare şi lăbărţată ca o matahală, cu obrazii căzuţi, diformi, roşii de băutură, cu ochii de bufniţă, legânându-se pe două lăstare groase, cu mâinile în şolduri, îmbiindu-i... dragostea ei. Da! acestea nu erau visuri! Erau amintiri cari îi turburau adeseori somnul. Avu însă şi un vis adevărat. Amintindu-şi-l, se simţi rău, cuprins par'că de o neputinţă fizică...

Părea că e lângă satul din care plecase la război. Râul de munte inundase cât vedeai cu ochii, iar în matca lui tulbure valurile se alungau ca nişte armăsari furioşi. El se trezi pe podul de fier de peste albia râului. Nu putea trece, apele înconjuraseră podul. Vuetul lor îl asurzea. Mirosul sărat, de glod, pişcător, umplea văzduhul, şi el inspira aerul pestilenţial, care-i făcea rău. Se apropie de o margine a podului şi privi cum se alungă, mugesc şi spumegă murdar valurile. Îşi spunea că va rămânea aici până se vor retrage apele. Nu văzuse niciodată râul lor inundând atât de furios. Dar ştia că apele se vor retrage în câteva ceasuri. Cum privea de pe marginea podului zări o vâltoare subt picioarele lui. Apele soioase roteau în cerc larg, din care se desprindeau nenumărate cercuri, tot mai mici, atrase spre centru unde erau absorbite ca într'o pâlnie largă, prin care puteai vedea, în răstimpuri, până în adânc.., De-odată dădu un ţipăt: un om era prins în vâltoare, şi, rotindu-se în cercurile acelea, se apropia tot mai mult de gura pâlniei, cu toată lupta lui desnădăjduită de-a se îndepărta de centrul vâltorii. Se uită îngrozit la om şi dădu alt ţipăt: părea că el era nenorocitul pe care-l sugea chiar acum vâltoarea, acoperindu-l va-

lurile. Inlemni de groază, cu mânile încleştate pe marginea de fier a podului, urmărind cursul apelor. După clipe cari-i părură veacuri, văzu pe om aruncat de valuri la suprafaţă şi înotând spre o salcie bătrână de care se căţără, în care se urcă apoi, de-asupra valurilor.

Răsuflă din adânc şi-şi şterse sudoarea ce-i îmbrobodea fruntea şi se scurgea pe obrazii livizi. Omul scăpase şi nu putea fi el, devremece el era aici pe pod, iar acela în salcie. Era sleit de puteri, ca şi când ar fi luptat el însuşi cu valurile.

Din visul acesta nu se trezi, ci căzu într'altul. Se făcea că era acasă şi porni la drum cu nevastă-sa. Nu ştia unde merg, dar de-odată soţia îi apucă înainte, întâi grăbită, apoi fugind, şi el n'o mai putea ajunge. Incepu s'o cheme, s'o strige, dar ea nu-l auzia, nu-şi încetinea pasul, şi dispăru după muchea unui deal. El rămase înfricat, desorientat: părea că e într'un ţinut necunoscut, nu mai era acasă, când descoperi o cărare pe care o cunoştea bine. Porni pe ea şi nimeri în grădina lor. Prunii, merii, perii, erau în floare, şi aerul grădinii era plin de mireasmă îmbătătoare. Zumzetul de albine se ţesea dulce şi adormitor printre ramurile înflorite ale pomilor. Grădina era inundată de lumina strălucitoare a soarelui tânăr de primăvară. Pe subt pomi crescuse un covor verde de iarbă proaspătă, fragedă. Ii simţea mireasma îmbietoare şi nu se mai putu împotrivi: se lăsă pe pajiştea nouă, se întinse pe spate cu braţele subt cap, cu ochii la florile învolte ale pomilor, printre cari se vedeau ochiuri de cer albastru. O albină începu să-i bâzâe pe la ureche. Se temu să nu-l împungă şi vru să se mişte, s'o alunge. Dar trupul întreg îi era înţepenit, părea că prinsese rădăcini. Albina îl gâdeli un restimp pe obraz, cu picioruşele ei de aţă, apoi îşi luă zborul. Se simţea odihnit şi la adăpost, deşi avea sensaţia că pământul îl ţine rodit, prin rădăcinile ce crescuseră din trupul lui în huma reavănă de subt pajiştea tânără.

Fu luat apoi de alte închipuiri, de alte vise, din cari nu mai reţinea decât fragmente fără nici un înţăles.

Toate îi trecură prin minte dimineaţa când se trezi într'o gară mică. Ceaţa deasă încă nu se împrăştiase, şi oamenii de pe peron păreau fantome. Sensaţia de irealitate cu care plecase din Moldova se păstra încă.

Se trezise obosit, ca după o noapte de coşmar nu de odihnă. Sudori reci îi brobodau fruntea. Se şterse cu batistă arhaică. Işi dădea seama că oboseala i-o pricinuise mai ales visul cu vâltoarea. Simţea şi acuma o suferinţă fizică pe urma lui.

«Poate avea dreptate doctorul», îşi zise el. «Ar fi trebuit să mai aştept cel puţin o săptămână. Se vede că nu sunt restabilit deplin».

Gura-i era amară, şi simţea o pustietate în deşerturile din el. Ii venea să icnească. «Semn rău» îşi zise el, şi duse instinctiv mâna la buzunarul interior al bluzei, scoase o sticluţă lată, roşie, şi înghiţi o gură bună de rom. I-l dăduse doctorul la plecare; în oraş nu se putea căpăta nici un fel de alcool.

Băutura îl făcu să se scuture, dar se simţi mai bine şi mai trase o duşcă. Incepu să se încălzească şi abia acum băgă de seamă că încetase un tremurat uşor, ca o furnicare, ce-i umblase prin trup. Văzu că îmbulzeala în compartiment şi pe culoar nu mai era aşa de mare.

Chiar în gara asta mică coborîră vreo zece. In compartiment, în picioare, între bănci nu mai erau decât trei soldaţi. In schimb pe bănci se îmbulziră mai mulţi decât la plecare. Se mira cum s'au putut cuibări atâţia inşi pe un loc atât de strâmpt. Unii, — se vede cei cari au ajuns mai târziu la un colţ de bancă, — dormeau încă. Cu feţele diforme, cu gurile căscate, păreau duşi din lumea asta, cufundaţi undeva în mijlocul pământului, şi horcăiau ca sugrumaţi. Vederea morţii e mai suportabilă decât oboseala asta, îşi zise Ion Mărginean. Cei din faţa lui nu erau nici morţi, dar nu mai erau nici oameni: păreau nişte fiinţe intermediare, groaznice la vedere, şi cari totuşi nu înspăimântau pe nime, ci storceau din cei trezi o nesfârşită milă.

Locotenentul, simţindu-se mai înzdrăvenit se ridică vrând să descopere prin luminişurile dintre scândurelele geamurilor, numele gării. Dar afară totul era învăluit încă în ceaţă.

Un soldat care stătea în picioare-i spuse numele gării. A, era încă aşa de aproape de locul plecării! Numai de nu i-ar reveni boala! Mai supse o înghiţitură de rom, şi-l îmbie pe soldatul care i-a spus numele gării, să şadă în locul lui.

— Poate o să închizi ochii pe vr'un ceas!

— De-acum mi-a fugit somnul, domnule locotenent. Omul privi cu compătimire la faţa răvăşită a lui Ion Mărginean. «Şedeţi mai departe dumneavoastră. Se pare că aţi fost bolnav, nu ?»

— Da, am fost! Cine-a scăpat de epidemia asta? Dar o gură de rom o să-ţi facă bine şi dumitale!

Ii întinse sticluţa lătăreaţă şi soldatul bău o duşcă.

— N'am mai gustat rom decând am fost în exantematic», zise soldatul mulţumindu-i.

— Când l-ai avut?

— Inainte cu o jumătate de an.

— Bine c'ai scăpat!

—Mulţumită lui Dumnezeu. Am acasă nevastă şi patru copii.

— Ai ştiri dela ei? Iţi trăesc?

— Trăesc, mulţumită lui Dumnezeu.

Trenul se urni cu greu, dup'un efort desnădăjduit. Locotenentul se aşeză iar pe colţul lui de bancă, pe care trebui să-l recucerească pe încetul dela cei doi vecini cari sforăiau.

Convorbirea cu soldatul îi aduse din nou aminte că mergea acasă. Toată lumea din tren mergea acasă! Ii păru din nou, că-i realitatea cea mai valoroasă din întreg războiul. Şi-i părea aproape cu neputinţă ca toţi camarazii aceştia să nu meargă acasă, când în urma lor au rămas cu nemiluita să putrezească departe de vetrele lor. Nu era o adevărată minune?

Numai de l-ar feri Dumneezu să nu se îmbolnăvească în drum! Ce s'ar alege de el? Dar nu: acum când ştia că ai lui trăesc, nu se mai putea îmbolnăvi! Pipăi sticluţa din buzunarul bluzei ca pe un talisman. Nu! E încă slab, adevărat, dar nu mai este bolnav. Negura asta putredă e de vină şi la coşmarul din noptea trecută! Umezeala asta care pătrunde prin materialul rărit al uniformei până în măduva oaselor. Dar va da Dumnezeu un vânt, şi va împrăştia-o. Trebuia să se împrăştie şi să vină

lumina când și în depărtări nevăzute, și adânc în ființa lui lumina, ascuns încă, soarele: acasă!

Acasă, unde n'a mai fost de patru ani și trei luni! A, plecarea aceea din Octombrie 1914!

Se dăduse ordin ca personalul administrativ conducător, strict necesar, să rămână la posturile lor. Trei luni nu-i veni nici un ordin de mobilizare, nici un ordin de chemare. Rămăsese el singur: titularul postului în biroul notarial. Subnotarul Vasile Muntean fu dus cu valul prim al mobilizării. Primarul, ajutorul de primar, casierul, jurații satului, membrii consiliului comunal afară de patru cari erau trecuți de cincizeci de ani, porniră rând pe rând, în primele trei luni dela izbucnirea războiului. Nime nu se gândea că va veni și rândul notarului. El mai puțin ca oricare altul. Ba, adevărat, soția lui Emilia, se temea uneori, iar îngrijorată era mereu, așa că el trebuia să o înfrunte adeseori să nu-și mai facă în zadar inimă rea.

Și de-odată, într'o Vineri, la începutul lui Octomvrie, îl chemă prim-pretorele la telefon și-i anunță vestea că i-a sosit ordin de chemare. «Trebue să fie o greșală» spunea primpretorele, pe care eu o regret ca și dumneata, dar nu avem încătrău. Cu armata nu se poate glumi. Am cerut telegrafic revocarea ordinului, dar totuși dumneata să te prezinți la unitate. Până diseară ordinul îți va fi adus dela postul de jandarmi».

Îi răsunau și acum în urechi cuvintele primpretorului spuse la telefon. Se auzeau greu, firul era deranjat și câteva cuvinte trebuiră repetate de către superior.

— Dar cui predau, domnule primpretor? N'am pe nime aici, cum știți, decât patru membri din consiliul comunal. Dar ei ce se pricep? Va trebui să sigilez totul în fața lor și să le dau cheile în păstrare. De vr'o activitate nici vorbă nu poate fi.

Superiorul nu află nici el o altă soluție. «Fă cum crezi. In cel mult cinci zile vei fi înapoi la oficiu. E limpede și cert că s'a făcut o greșală!»

Dar nevasta-sa Emilia nu putu fi convinsă nici pe-o clipă că ar fi vorba de o greșeală! Și certitudinea ei încăpățânată clătină în așa măsură încrederea lui în cuvintele primpretorului, încât socoti necesar să iea la repezeală câteva hotărîri în legătură cu gospodăria lui, să iscălească o serie de cambii, dându-i îndrumări soției la ce bancă să le ducă, să scrie o scrisoare părinților și alta socrilor. Soția văzându-l ce pregătiri face începu să plângă, băețașul Ionel, de trei ani, să se agațe de fustele mamei sale, iar el se trezi, la sfârșitul tuturor pregătirilor, că are aceeași certitudine ca și Emilia: nu era o chemare din greșală, și nu avea să se mai întoarcă la oficiu.

Își aducea aminte și acum sensația ce o avu atunci, după ce porni trenul care-l ducea spre unitatea lui: îl ducea un puvoi deslănțuit de-odată, ca un trăznet din senin, și pe care nimic nu-l mai putea opri. Același puvoi care-i curățase satul de feciori și de bărbați. Și simți o singurătate, un pustiu și o tristeță de moarte. Părea că firul vieții s'a rupt dintr'odată, și tot ce se întâmplă acum e absurd.

Da! Biata Emilia mai flutura o batistă pe peronul mic al stației. In ultima clipă desnădejdea i se risipi, și-i spuse că desigur e o greșală

şi se va întoarce. Dar numai desperarea îi putu aduce un asemenea gând!

Da! Soţia lui a aflat cuvinte să-l îmbărbăteze, când i-a apropiat copiliţa, pe Nica, ce o ţinea în braţe, să o sărute, după ce el se plecase la pământ să-l iea în braţe şi să-l sărute pe Ionel.

Locotenentul încercă să se răsucească pe colţul lui de bancă. I se încălzise inima la amintirea alor săi. Ionel va fi acum de şapte ani, Nica de cinci! «Doamne, dar nici n'am să-i mai cunosc!» îşi zise el, şi lacrimi i se iviră între genele negre... Iar ei, cu siguranţă se vor uita la mine ca la un strein!»

Da! Adevărat! Le va vorbi Emilia, îi va pregăti. Le va spune că se întoarce tata... Doamne sfinte! Ce ciudat lucru să nu-ţi poţi închipui pe copii tăi aşa cum vor fi acum! Dar chiar Emilia! Patru ani trecuţi! Cum va arăta? O vor fi îmbătrânit necazurile.

Ion Mărginean se trezi că se gândeşte pentru întâia oară mai viu, mai cu căldură la cei de acasă. Şi-i părea că chiar aşa se pregătia pentru întâlnirea cu ei.

Zadarnic se cufunda însă în amintirile trecutului: nu putea aduce în jurul său atmosfera aceea de intimitate din cercul familiar. El era încă un străin, şi călătorea prin locuri streine, între oameni necunoscuţi. Din «acasă» părea că nu se poate închega nimic în apropierea lui. Nu putea vedea, nu-şi putea imagina decât ceea ce a fost, nu ce era acum, ce avea să afle la întoarcerea lui. Iar între trecut şi prezent era o depărtare care nu putea fi umplută prin nimic. Depărtarea o simţia în el însuşi, nu numai în timp. O simţea în acel «altul» care se întorcea. Poate de aceea se gândea mereu că trebue să-i pregătească întoarcerea. Dacă ar fi tot el cel de acum patru ani, ce nevoe simţea de pregătire? Ori, poate, se simţea altul numai pentrucă era încă între străini, pe pământ strein? Nu-şi putea da seama. Ori îi păreau tot atâtea veacuri cei patru ani scurşi, numai pentrucă era încă slăbit de boală, şi simţurile lui nu erau în stare să reacţioneze sănătos? Sau depărtarea din Octombrie 1914 până în Ianuarie 1918 se închega din mulţimea evenimentelor cari au răvăşit lumea?

Ii era cu neputinţă să-şi închipue în situaţia de acum familia. Se silea, cel puţin, să se convingă că Emilia şi copiii nu vor fi trecut prin greutăţi prea mari. Ei au locuit în casă proprie, clădită cu trei ani înainte de izbucnirea războiului. De-acolo nu i-a putut scoate nime. Ce noroc că aveau casa lor, şi nu au locuit în cvartirul oficial din clădirea primăriei. Ori cine ar fi fost notar-l nou venit, i-ar fi pus pe drumuri. Dar oare să fi venit notar nou în locul lui? Iată un gând care nu-i trecu niciodată prin minte! Dar, desigur, că va fi venit, îşi zise el. Cum să rămână o comună aşa de mare fără notar patru ani? Cine a mai pomenit aşa ceva? Dar atunci el se întoarce la un post ocupat de altul! Ei, se va gândi mai târziu la asta. Lucrul de căpetenie era acum să se întoarcă acasă.

Şi iarăşi se gândi la soţie şi copii. Mulţumită lui Dumnezeu, aveau casă şi o moşioară în sat. Apoi socrii nu erau aşa departe, şi Emilia a avut în ei un razim ca şi în părinţii lui, de altfel, ţărani fruntaşi în al treilea sat de la ei. Lucru de căpetenie, — aşa cum a văzut el pretutindenea în cei patru ani de înstrăinare — era ca omul să aibă ce mânca.

Bani nu va prea fi avut Emilia, dar în acești ani de blestem și ispășire aurul era pânea. Și pâne va fi avut Emilia și copiii lui!

Socrul său era un doctor de circumscripție, pensionat cu trei ani înainte de izbucnirea războiului, dar la declararea lui fu chemat din nou în funcțiune. Tatăl său era trecut de șasezeci de ani, așa că nu era cu putință să-l mai fi dus și pe el în război. Da! Era bine să ai pe cineva așa de apropiat, își zicea el cu satisfactie. In prăpădul care a trecut o rudenie apropiată s'a adeverit mereu prietenul cel mai nedesmințit.

Ajunse într'o gară mai mare în care trebuia să schimbe trenul, era un nod de căi ferate. Trebui să aștepte aici o jumătate de zi.

Se porni un vânt subțire dela miază-noapte care începu să miște ceața deasă și s'o rupă în grămezi surii, în perdele fumurii, lăsând pe-o clipă porți deschise până în albastrul cerului, până în zări departe, unde se zăreau munții. Lupta ținu vreme îndelungată, până ce adierea de vânt se schimbă în crivăț. Când cerul fu măturat la repezeală, umiditatea atmosferei se curăți, și sănătatea însăși părea că vine cu aerul rece, uscat. Soarele lumina întinerit, coborât pe bolta dela miazăzi. La depărtări pe umerii munților mai atârnau încă nori alburii de neguri, schimbându-și mereu formele, neguri cari se refugiară aici, înainte de-a fi zvârlite în cer de crivăț subt formă de pâlcuri de nori și nourași, cari presărau acum bolta.

Ion Mărginean ședea în sala de așteptare pe lada lui. I-o aduseră din trei doi soldați, pe cari îi omeni cu ceaiu tulbure și sălciu, același pe care îl sorbea și el fără însuflețire. Cei doi camarazi o să-i urce lada și în noua garnitură; călătoreau și ei cu același tren, deși cu o destinație cu mult mai apropiată decât locotenentul.

Privea obosit prin sala restaurantului de clasa a doua, ticsită de uniforme vechi spălăcite. Cei cari aveau un scaun, sau un colț de laviță, durmiau ori moțăiau cu toți. Unii durmeau cu capul pe mesele din fața lor. Restaurantul, ca și întreaga clădire a gării, avea aspectul desolant al caselor vechi, nelocuite de mult, în paragine de ani, și cari de-odată sunt suprapopulate. Răni de gloanțe în ziduri, spărturi de obuze, ciocăniturі de mitraliere în tencuiala exterioară, ca și când o grindină cât nucile ar fi bătut pereții; geamuri sparte, astupate cu gazete sau cu scânduri; podea ce nu se mai cunoștea din stratul gros de tină și murdărie bătrâcită; pereți interiori afumați, scaune rupte, mese hodorogite, pahare știrbe, — totul arăta prin ce vremuri a trecut clădirea gării.

Lui Ion Mărginean îi făcea impresia unei ființe ursuze, care bucuros s'ar fi lipsit de toată lumea asta, pentru a se retrage și a se odihni în suferința sa.

Nu mai putea isprăvi de băut ceaiul tulbure, cu gust de leșie. Cine știe ce frunze vor fi fiert la bucătărie în loc de ceai! Și nu era un strop de băutură în tot restaurantul.

Își scoase sticluța cu rom — mai era de vr'o trei degete — și picură în ceai. Lichidul căpătă de-odată gust.

De-odată văzu că se proptește în fața lui cineva care-l privea întins.

— Dumneata ești, locotenente Mărginean?

Omul ridică privirea şi descoperi semnul doctorilor pe uniforma ce-i stătea în faţă.

— Da, eu sunt... Dar nu-mi aduc aminte...

— Doctorul Panaitopol! Cum să-ţi aduci aminte? Eu te-am avut în grije în săptămâna când dumneata te urcaseşi în al nouălea cer. Acum pot să-ţi spun: nu credeam să scapi. Şi regretam sincer. Imi ziceam: Ce păcat de băiatul ăsta! Să se înnece ca ţiganul la mal! Acum că unirea-i făcută, că Transilvania e dezrobită, el să nu mai ajungă să trăiască în libertate. Blestemam pe toţi spaniolii cu gripa lor. Te înapoiezi acasă?

— Da, domnule doctor. La mobilizarea a doua eram încă bolnav, şi acum nici nu ştiu unde mi-e unitatea. De-ocamdată am fost trimis la vatră. Mă leg de prilejul acesta să-ţi mulţumesc pentru grija ce mi-ai purtat-o. Mi s'a spus numele d-tale, şi mi s'a mai spus că vegheai cu nopţile la căpătâiul meu. Iţi sunt foarte recunoscător.

Doctorul ridică uşor braţele, ca şi când ar fi spus: «Ei, lasă!» Ii puse apoi mâna pe umăr şi zise, cu un fel de duioşie în glas:

— Ai ştiri dela cei de-acasă? Iţi sunt bine toţi? Doamna Emilia, Ionel, Nica?

Mărginean îl privi mirat.

— Sunt bine toţi, mulţumită lui Dumnezeu. Dar, dumneata de unde...

— Ei, de câteori n'ai vorbit cu ei în aiurările dumitale! Numai decât am înţeles că Emilia era soţia, şi Nica şi Ionel, copiii... In fişa dumitale era însemnat că în Siberia ai fost bolnav de febră tifoidă, îi adause el, părând fără nici o legătură cu ce spusese mai înainte.

— Da.

— Nu a fost exantematic?

— Nu.

— Dumneata ai avut cazul cel mai grav de gripă dintre cari le-am văzut. Imi explicam prin organismul slăbit încă din boala trecută. Acum... te simţi bine?

— Da, aşa cred. E cam obositor drumul ăsta, îmbulzeala.

— Nu simţi nici o rămăşiţă rea în trup?

Ce voia să spună? Sensaţia rămasă în urma visului acela cu vâltoarea încă nu se risipise. Dar mai era ceva la care nu voia să se gândească, ce nu-i părea de-o importanţă oarecare: Ceva cu care se scula din pat, şi-l purtă în tot timpul covalescenţii fără a pomeni cuiva. Era o strânsoare, o înmănunchere de junghiuri par'că, subt umărul stâng, în spate, cât ţinea coasta. Ceva ca de reumatism, care-i îmgreuna mişcarea braţului stâng, şi uneori chiar întoarcerea capului în partea stângă. Dar era mai mult o indispoziţie a muşchilor, îşi zise el, care nu poate avea nici o importanţă.

Ii spuse totuşi doctorului:

— Da, ca urmare a bolii, zise el repede ca şi când era familiar cu astfel de urmări. Poate ai părăsit prea repede patul. Dar nu e primejdios, în caz că nu recidivezi. De aceea eu, în locul colegului care ţi-a dat drumul, te-aş mai fi reţinut zece zile. Poate se mai îmbunătăţea circulaţia trenurilor. Acum e o nenorocire cu mersul lor. Nu mai sunt decât nişte biete epave scăpate din dezastru.

— Ca toţi oamenii ăştia, de altfel, zise Mărginean.

Doctorul aruncă o privire fugară prin sală, apoi se uită întins la locotenent. Îşi spunea: vede pe ceilalţi, nu pe sine. Ion Mărginean avea obrazii palizi, căzuţi. Buzele fripte şi vinete, fruntea uscată.

— Mizeria cea mare e că ţara ne-a rămas secătuită. Nemţii au dus tot ce au putut. Oamenii întorşi la vetre nu pot avea o hrană substanţială. Să sperăm că în Transilvania va fi mai bine. Dela armata de acolo ne vin ştiri bune. Oamenii şi animalele au ce mânca. Dacă ajungi în pace acasă să te pui pe traiu bun. Să laşi de-ocamdată ocupaţiile la o parte. Ce eşti dumneata în viaţa particulară?

— Notar comunal.

— E un noroc să trăeşti acum la un sat. Afli mai uşor alimente. Mai ales la dumneavoastră unde spoliaţiunea şi jaful n'au putut lua proporţii ca la noi, nefiind teren de operaţiuni. Lapte, ouă, brânză, vei afla cu siguranţă. Să faci o cură de lapte de-o lună cel puţin.

Mărginean începu să-l asculte neliniştit. Pentru ce se interesa doctorul aşa de aproape de el? Era cumva bolnav şi acum?

— Câţi ani ai, domnule notar, îl întrebă doctorul.

— Treizeci şi doi am împlinit în Septembrie. Am fost de douăzeci şi opt la mobilizare.

O lumină trecu repede prin privirile şi pe faţa doctorului.

— Oh! Eşti aşa de tânăr încă. Să n'ai nici o teamă! Tinereţea toate le învinge. Eu, adăugă el cu melancolie în glas, am împlinit patruzeci şi opt. Totuşi vreau să trăesc încă mult să mă bucur de România mare.

— Să-ţi jute Dumnezeu, domnule doctor.

Dar pentru ce-l întrebase de vârstă? De ce-i spusese că tinereţa toate le învinge? El nu s'a gândit nici o clipă că viaţa lui ar fi în primejdie.

— Şi dumnitale! răspunse doctorul. Dumneata vei intra în curând în mijlocul unui mare ospăţ, al unei fericiri ce freamătă dela unire încoace. Camarazi cari vin dela trupele de dincolo spun că delirul nu mai are sfârşit. O mare frământare s'a pornit: o aşezare de ţară nouă. Probabil că nici dumneata nu vei mai rămânea notar într'un sat. Are nevoie, ţara are nevoie de toţi intelectualii, de toţi oamenii cu pregătire pentru organizarea provinciei.

Ion Mărginean ascultă şi nu înţălegea. Pentru ce nu ar mai rămânea el la sat? Ce ar putea face pentru altă slujbă pentru care nu era pregătit?

— Eu sunt fecior de ţăran, domnule doctor, şi slujba mea e la ţară. Nu cred că o să mă mişc din satul meu. Vor fi destui cari să iea locurile de conducere din administraţie.

— In locul dumitale, vr'o jumătate de an cel puţin, nici eu nu m'aş mişca de acasă.

Pufăind ostenit, un tren intră şi se opri, scârţăind strident din roţile cu osiile neunse, un tren de marfă, care avea şi vre'o trei vagoane de persoane.

Doctorul suspină a uşurare.

— In sfârşit a sosit! Ştii de când aştept aici? Dela miezul nopţii. Ii strânse mâna, spunându-i:

— Mi-a părut aşa de bine să te văd!

— Cu cea mai sinceră recunoştinţă domnule doctor. Dacă nu e cu supărare, aş avea o rugăminte.

Doctorul ciuli urechea, cu un nor de îngrijorare pe faţă.

— La primăvară, la vară, la toamnă, când veţi putea, aş fi fericit să petreceţi câteva săptămâni în familia mea, la mine la ţară.

— A, dar e admirabil. Să ştii că am să vin când voiu lua concediu.

Ei îşi dădură împrumutat adresele şi strângându-şi din nou mâna, trenul se îndepărtă.

— «O să vă petrec, trenul meu nu a sosit încă», spuse din urmă locotenentul.

— A, nu, te rog să rămâi în sală. A început un îndrăcit de crivăţ! Nu, te rog. Eşti foarte amabil, dar rămâi la adăpost. De altfel cine ştie când se va urni şi trenul meu?

Vântul bătea într'adevăr cu strâşnicie. Castanii goi, cu ramurile negre, se îndoiau. Vântul vuia sinistru în clădirea gării, fluera subţire prin crengi, izbea în şirul negru de vagoane. Soldaţii cu obrajii învineţiţi îşi strângeau mantalele pe trup, se întorceau cu spatele împotriva bătăii, şi se strecurau în sălile de aşteptare, în restaurant, umplându-le până la saturaţie. Ion Mărginean, de pe lada lui, asculta şueratul vântului. Cunoştea din copilărie toate întorsăturile şi glasurile vântului, şi avu sensaţia că se simte mai puţin străin, mai acasă. Ii părea că o fiinţă cunoscută îi dă de ştire că-i aici, în apropiere, că-l ştie şi-l cunoaşte. Nici şesul întins pe care-l străbătu cu trenul, nici satele şi oraşele pe lângă cari trecu, nici gările prin cari se oprise, nici miile de soldaţi, nu-i putură da senzaţia că, oarecum, e acasă. Zadarnic îşi spunea că tot pământul ăsta e românesc, cu sate, cu oraşe, cu oameni; că, de-aici încolo ori unde trebue să se simtă ca acasă, — totul îi părea străin până ce auzi şueratul crivăţului. Pentru a nu se simţi atât de izolat în lungul drum, încercă, mai înainte să retrăiască sentimentul de «acasă», pe care-l avu când a venit din Rusia, de îndată ce a pus piciorul pe pământul românesc. A, ce căldură îi inundase atunci sufletul! Cât s'a simţit de la adăpost, cât s'a simţit de acasă la el! Deşi veni în locuri şi între oameni pe care nu-i văzuse niciodată în viaţă, toate-i părură cunoscute, prietene, toate ca şi când ar fi proprietatea lui. Şi sentimentul acesta dăinui până la sfârşitul războiului, până la boala lui. Când se sculă din boală şi află că războiul e încheiat în toată lumea, că armatele române au trecut Carpaţii, unde nu-i mai aşteaptă lupte ci braţele deschise ale fraţilor, el se simţi singur şi părăsit în străinătate. Şi senzaţia aceasta îl urmări până acum, la glasul cunoscut al crivăţului.

I se părea că vijleia de afară i-a adus de-odată aerul, atmosfera din satul lui.

Işi strânse şi el mantaua pe trup. Când se deschidea uşa restaurantului, — şi era deschisă mereu — unde îngheţate de vânt pătrundeau înăuntru, primenind aerul gros şi greu din sală. Nu-şi mai putea da seama decând asculta cântecul crivăţului. Călători departe, în copilărie şi în anii trăiţi la ţară, şi vedea locuri şi oameni cunoscuţi.

Târziu își dădu seama că în sală se aprinse o lampă de petrol, atârnată în tavan. Un fior de frig îi ciborî, șerpuitor ca niște boabe mărunțele ce aleargă repede, de-alungul șirii spinării. Își strânse mai bine mantaua.

Auzea vorbe, auzea șoapte: trenul avea întârziere mare. Poate nu vor pleca decât pela miezul nopții...

Se trezi în zorii zilei în trenul ce urca încet, gâfâind și scârțâind, valea Prahovei. Ninsese peste noapte, și ningea încă și acum, crivățul schimbându-se în viscol.

Nu-și putea da seama, nu-și aducea aminte, cum a eșit din gară, cum a urcat în tren. Îi păru la început că visează. Dar, în fața lui pe laviță, recunoscu pe cei doi soldați cari îi coborîră lada din trenul celălalt, și-i făgăduiră să i-o urce și în noul tren.

Când îl văzură că deschide ochii ce doi camarazi zâmbiră. Mărginean, privindu-i întins, cu mult interes, se simțea stânjenit, rușinat.

— Ați dormit bine, domnule locotenent? zise unul.

— Da... da, însă nu știu, nu-mi amintesc.

— Ați adormit încă în gară, pe ladă. Și încă așa de adânc încât a trebuit să vă aducem de subsuori și să vă urcăm în tren. Se pare că ați fost foarte ostenit.

— Da, am fost, zise cu greutate, mișcându-și umerii. Părea că simte un lucru strein, un lucru greu pe el.

Un soldat se ridică și-i desfășură mantaua lui de pe spatele locotenentului. Mărginean abia acum văzu că soldatul nu era îmbrăcat cu mantaua.

V'am pus-o în spate azi noapte, că viscolul bătea din lături drept în scândurile ferestilor. M'am temut să nu vă răciți. Când doarme omul așa de adânc, se răcește mai ușor decât dacă e treaz.

— Da, adevărat... vă mulțumesc, zise omul zăpăcit.

Cum se putea să nu-și aducă aminte de nimic? Să... să fie într'adevăr bolnav încă? Pentru aceea a stăruit și doctorul Panaitopol atât de mult în jurul lui?

— Vă simțiți bine? întrebă celălalt soldat.

— Da, așa cred, bine!

— Dar ați fost bolnav mai înainte?

— Da, de gripă. Dar înainte cu două luni.

— Nu vă trage pe la scândura aceea?

Era scândura ce ținea loc geamului de lângă el. Era o singură tablă. Totuși ațe de vânt se prelingeau pe la marginile ei.

Indemnat de cei doi, schimbă locul cu unul dintre ei, deși aici era cu mult mai strâmtorat. Dar vedea acum printr'un geam gol al coridorului regiunile prin care trecea.

Trenul urca încet spre munți. Ajunse într'o regiune cunoscută, prin care trecuse, cu prilejul expoziției jubiliare din 1906. Tot mai înalte se înălțau coastele împădurite, de amândouă laturile, și tot mai prăpăstioase. Da, era valea Prahovei, urcau spre Sinaia. Fluturii mari și deși de zăpadă erau involburați de crivăț. Pădurile se legănau pe culmi, se zbuciumau uneori. Pe-aici era zăpadă groasă. Se vede că ningea de mult.

Ion Mărginean văzuse regiunea în timpul verii, totuşi multe piscuri îi erau cunoscute. Îi trecură prin minte scene din acele vremuri fericite: era lumină şi bucurie pretutindenea. Excursioniştii fură primiţi cu steaguri, cu muzici, cu discursuri, cu banchete. Dar lumina şi fericirea era mai ales în sufletele excursioniştilor, dintre cari cei mai mulţi veniseră întâia oară în Regatul liber. Se uitau extaziaţi la toate.

Şi acum România nu era numai aici, era şi peste munţi, până departe în şesurile Tisei. Şi totuşi nu chiuia nime de bucurie, — îşi zicea el amintindu-şi de excursia aceia —, nu cântau muzicile, nu se ţineau discursuri. Numai crivăţul vuia, şi cernerea zăpezii întuneca văzduhul. Numai trenul ăsta nesfârşit sufla greu, urcând încet, ducând atâtea vagoane pline de oameni tăcuţi, par'că un tren de bolnavi.

Dar, acum e după războiu şi rănile încă nu sunt vindecate nici în trupul ţării, nici în sufletul oamenilor, îşi zicea el. Văzu de-alungul liniei gări şi clădiri în ruine, şi morminte o mulţime, nu în cimitirile satelor, ci afară pe coastele dealurilor. Soldaţii se uitau întins la mormintele acelea. Unii dădeau deslușiri: luaseră şi ei parte la luptele din partea locului. In compartiment se vorbi un restimp în şoaptă, apoi se puse iar tăcere grea.

La Predeal schimbă din nou trenul. De-acum nu-l va mai schimba până acasă. Aşa spusese conductorul. Alţi doi soldaţi îi mutară lada în celălalt tren, cei cari îl ajutară până acum coborîră de mult.

Trenul nu plecă însă decât dupăzeci şi patru de ceasuri. Vântul se mai potoli, dar peste noapte se înseninâ şi se puse ger.

Nu mai putea rămânea în vagon. Ori cât ar fi tropotit din bocanci, în rând cu ceilalţi, frigul, luându-l dela picioare, i se urca tot mai sus în trup. In sticlută nu mai avea nici un picur de rom.

Coborî şi cu mare greutate se strecură într'o sală ticsită. Nu mai ştia dacă e sală de aşteptare, restaurant, ori altă cameră dintr'o locuinţă. Dar acolo se îndesau toţi cei cari tropoteau din bocanci pe peron.

In lăuntru era acelaşi aer pestilenţial ca şi în restaurantul din gara cealaltă. Şi un fum de tutun gros să-l tai cu cuţitul care te pişca dureros şi de ochi şi de vârful gâtlejului.

Căuta, par'că instinctiv, să afle ceva pe ce să şeadă. Dar nu găsi nimic. Ceea ce-i păru la început că erau laviţe întinse, nu erau decât trupuri de soldaţi culcaţi pe podea. După ce stătu un răstimp în picioare, răzimat pe alte trupuri, tot în picioare, între cari era strâmtorat, se gândi ce bine trebue să le fie celor ce erau culcaţi pe jos. Şi dorea şi el să se culce. Dar nu mai era loc liber să pui nici talpa unui picior, dar încă un trup culcat de-alungul.

De-odată simţi că-l înconjură nişte braţe. Ce putea fi? Se îmbulzeau mai tare în el? Nu se îmbulzeau, ci par'că-l sprijineau...

Se trezi pe-o laviţă de lemn în odaia de serviciu a şefului de gară. Când îşi simţi respirarea îşi dădu seama că băuse rom. Cine i-a dat rom?

— Vă simţiti mai bine, domnule locotenent? îl întrebă slujbaşul.

— Da, mai bine, pentru ce întrebaţi? Abea acum i se deslusi că nu era nici în compartiment, nici în sala aceea plină de lume.

— Plecarea nu-i decât peste vr'o cinci ceasuri. Ar fi bine să vă odihniţi puţin aici pe bancă. Nu-i prea lungă, dar totusi se poate folosi.

Nu mai întrebă de nimic, ci se întinse pe bancă, adunându-şi picioa-

rele. Se învârtea lumea cu el, îl durea capul. Ce bine ar fi să nu trebuiască a merge mai departe, ci a rămânea aici, pe banca asta, pe vecii vecilor. Noţiunea «acasă» nu mai avea nici o însemnătate pentru el. Fu cuprins de febră, şi după ce adormi începură aiurările.

Totuşi când îl trezi şeful, căci trenul era gata de plecare, se simţi mai bine.

— M'am gândit mult, şi am ajuns la concluzia că tot e mai bine să plecaţi. In cel mult zece ceasuri veţi fi acasă. In Ardeal trenurile circulă mai repede şi mai regulat. Aici nu aţi putea avea încă o îngrijire de-ocamdată. Şi par'că v'aţi simţi mai bine.

— Desigur, mulţumită bunătăţii dumitale. Nu mai am nimic. Eram ostenit, apoi frigul acela din vagon, aerul greu din sală.

— Frig o să mai fie şi de acea te-aş ruga să primeşti o pătură de lână dela mine. Am vr'o trei. Mi-o poţi trimite ocazional prin oricare mecanic sau şef de tren.

— Vă sunt foarte recunoscător. O să v'o trimit îndată ce voiu ajunge acasă. Cred să o dau chiar la însoţitorul acestui tren.

— Nu e nevoe de nici o grabă. Dela gară poate aveţi încă drum de făcut.

In vreme ce-i dădea adresa, Mărginean vorbi cu înflăcărare, ca şi când i-ar fi spus un lucru de mare însemnătate, care-i privea pe ei amândoi.

— Ce depărtare? Avem gara în capătul satului. Cred că va fi zăpadă pela noi şi drum de sanie.

Când eşi din birou funcţionarul privi cu o duioşie îngrijorată în urma lui. «Are încă febră», îşi zise, dar aici n'aveam ce face cu el. Cred că tot e mai bine că merge acasă!»

La gara din sat nu-l aştepta nime. Nu ştiau nici că vine, nici când soseşte. El nu se gândi nici să le scrie, nici să le telegrafieze. De altfel nu ştia dacă funcţionează poşta, şi dacă se pot da telegrame. Incă înainte de plecare se interesă, dar nime nu ştia să-i spună. Apoi, cu circulaţia de acum a trenurilor, cum ar fi putut şti ziua sosirii? Se mai gândea şi la surpriza ce le va face-o.

La gară era însă un ţăran cu sania. Omul îi coborî lada, o puse în sanie, şi abia când se urcă şi Mărginean, păru că-l recunoaşte.

— Cum? Dumneata? Domnul notar? Maică Precistă! Am auzit că veniţi. Dar era să nu vă cunosc. Aţi fost bolnav?

— Da, da, am fost, răspunsă cu însufleţire Ion Mărginean, ca şi când s'ar lăuda cu ceva de mare preţ. «Acum mi-a trecut, nu mai sunt».

Dar vorbind încă începură să-i dârdâe dinţii în gură.

Omul întoarse capul, îi dădu un ţol de lână:

— Acoperiţi-vă bine, zise el, dând bici cailor...

Nu-şi mai aminti cum a ajuns acasă. Se trezi în pat, în faţa lui cu Emilia care-i întindea o ceaşcă cu vin fiert:

— Mai bea-o şi pe asta! O să te încălzească.

Dar noaptea începu să aiureze. Dimineaţa sosiră socrii, părinţii.

Bătrânul doctor, socrul său, recunoscu gripa, care făcuse ravagii şi în circumscripţia lui, dar nu avu de unde şti că era o recidivă.

I. Agârbiceanu

DELA DURĂU LA DORNA, PRIN BORCA ŞI BROŞTENI

Pe valea Bistriţei. Fiorii primejdiei şi ai sublimului.

Coborîm repede valea pârăului Schitului, petrecuţi de dulcele cântec murmurat de apa isvoraşului; ne venea să-i adresăm veselului drumeţ curgător naiva întrebare drăguţă, plină de filosofie naturală, a lui Goethe :

Pârâiaş cristalin
De unde vii şi unde te duci?

Facem îndărăt, acum la întoarcere, calea dela Răpciuni-Călugăreni, şi de aci o luăm în susul Bistriţei, pela Popeşti, către Borca şi Broşteni. Ni se spune că drumul e nesigur. Intrebăm pe cine întâlniam mergând cu căruţele înainte or venind la vale:

— Cum e drumul?

— Cam greu la podul cutare, ba la isvorul cutare, ba la vadul cutare.

Trecurăm fără primejdie, cu băgare de seamă, toate podurile, podeţele, isvoarele şi vadurile. Nu se întâmplă nici o nenorocire. Emoţiile n-au lipsit, firește, pentru naturile mai sfioase, prea sensibile la nevoi. Drumul îngust trecea, pe unele locuri, aproape de tot de marginea despre malul adânc al Bistriţei. Necunoscutul controler dela Petru-Vodă avusese grija să ne spună:

— Pela Săvineşti şi Popeşti n-o să puteţi merge cu trăsura asta. Abia încape una mică de doi cai. Patru cai cam greu. E riscat.

Ideia pericolului prevestit făcea mai mare efect decât realitatea însăşi.

Cei care îşi puteau păstra libertatea spiritului — majoritatea convoiului, de alt-fel — aveau de gustat plăcerile contemplării unor poziţii pitoreşti încântătoare. Esclamaţiile de admiraţie răspundeau celor de frică, uneori s'auzeau în acelaş timp, s'amestecau într'un concert straniu de emoţii opuse, cu discordanţe wagneriene.

— Ah ! ce frumos! Ia te uită!

— Oh! ne răsturnăm... Opreşte, birjar!

Câteodată priveliştea se impunea cu atâta putere de farmec privirilor, încât primejdia, reală or închipuită, intra în umbră, se uita. Şi atunci acordul suna ca o dulce melodie sentimentală a unei opere italiene, mai ales din cele vechi:

— Ah, ce frumos!

Unele locuri ne aminteau poziții din Valea Oltului; altele, vederi depe Rin, depe Dunăre, din Elveția.

— Admirabil!

— Superb!

Bistrița șerpuia în ocoliri mărețe printre dealuri verzi, acoperite de păduri sau de pășune. Brazii înalți se coborau pe alocurea, ca niște pereți de verdeață, pânăla marginea apei, oglindindu-și vârfurile conice în undele repezi ale râului. Și pâraele, pârâiașele, isvoarele, gârlele, alergau în calea noastră, din toate văile, din toate culmile, către Bistrița. «Atâta murmur de isvor» ne-a întâmpinat intrarea mai adâncă în regiunea munților! Par'că circulația vieții ar bate svâcnind tot mai puternic în arterele pământului, cu cât te urci spre înălțimile trupului planetei. Munții își arătau piscurile pe deasupra dealurilor, dând panoramei nota impuntătoare a măreței lor perspective.

La Borca. Ajungând la Borca, trecerea podului din fața văilor încrucișate ale Bistriței și Sabașei, cu profundele lor deschideri de orizont larg, vesel, atrăgător; vederea clădirilor cochete ale administrației domeniilor Coroanei, cu grădinile și inscripțiile lor îngrijite; te fac să crezi că intri într'o stațiune climaterică din lumea culturei europene superioare, centru de repaus, de reculegere, de sport, de excursii. Iar, după mulțimea plutelor, după șgomotul cherestraelor, te crezi într'un centru de muncă industrială îmbelșugată. Și Dorca este, în adevăr, sau poate să fie de toate acestea.

Ne-am oprit de am luat dejunul în pridvorul hotelului administrației, depunând o parte din bagaje — hainele — pe scaunele din sala teatrului țărănesc și pe scena lui. Destinat a ridica trebuințele sufletești ale țăranului la înțelegerea și gustarea frumuseților literare și muzicale, încercările acelui teatru de a duce binefacerile artelor și către sufletul poporului, din al cărui geniu a isvorît bogăția de frumusețI a basmelor, baladelor, legendelor și poeziei populare, se vor socoti odată ca o întreprindere de valoare istorică, în desvoltarea generală a culturei noastre naționale.

Dela Borca la Broșteni. Simțirea intensă a contemplării colective. După prânz, dupăce mai lăsarăm caii să se odihnească și mai schimbarăm câteva vorbe cu prietenii și cunoscuții întâlniți în Borca, și ne mai plimbarăm pe jos pe șoseaua satului, admirând grădinile și curțile împodobite, mai mult decât aiurea, cu îngrădirea veselă și pitorească a scorușelor de aur, luarăm calea mai departe *spre Broșteni.*

Simțul estetic, ispitit de frumusețea scorușelor, deveni rapace. Unul din noi rupse câteva crenguțe de un roșu viu, strălucitor, ca niște mărgele de foc, și ne împărtăși pe toți din încântătoarea pradă, cu câte o rămurică, pe care o aninarăm la butonieră.

O fină și scurtă bură de ploae, ca un perdaf rarificat, de pulbere lichidă, ne stropi fața, răcorind moleșala nămezilor, ca să ne trezească atenția și sensibilitatea pentru priveliștile ce urmau până la Broșteni, dealungul minunatului curs al Bistriței.

Entuziasmul nostru nu se obosia, sporit mereu de simțirea multi-

plicată prin puterile comune ale mai multor suflete, unite în urmărirea frumosului. Exclamaţia unuia măria delectarea estetică a altuia, care răspundea la rândul lui cu noi observaţii, ca stimulente pentru alte avânturi agere să cuprindă din toate părţile clipa deliciului oferită de natură, odată pentru totdeauna în vieaţă. Fie-care vedea o particularitate, o trăsătură a tabloului, o întorsătură deosebită a perspectivei, o grupare trecătoare a elementelor peisajului, o nuanţă momentană a luminei dealurilor. Şi natura, prinsă deodată de mai multe priviri pline de adoraţie pentru minunile ei, îşi destindea generoasă taina frumuseţilor. Simţeam fiecare cu puterea obştească a sufletelor tutulor celorlalţi. Se făcuse parcă un soiu de suflet colectiv, gata să se impresioneze la fel de atingerile lumii din afară.

In apropierea Broştenilor, cursul Bistriţei îşi împodobia malurile cu spalierul pădurilor de brazi ce se coborau depe dealuri.

La Broşteni. Incă un prieten de excursie. Buna dispoziţie. «Beţia de aer». In apele Bistriţei, sunt şi nu sunt păstrăvi. Şoaptele Bistriţei.

In Broşteni ne aştepta colegul B., naturalist, care acum, ca şi alţi ani, dearândul, îşi alesese Broştenii ca reşedinţă centrală de vară pentru excursiile lui ştiinţifice în munţi.

Ocuparăm camerele rezervate la hotelul aşezat în o cotitură a Bistrieţi, cu o vedere panoramică asupra podurilor, asupra râurilor Bistriţa şi Neagra, şi asupra pădurii depe dealurile din faţă.

Ne plimbarăm, pe poteca din pădure, pe malul opus al Bistriţei, în o bună dispoziţie neistovibilă. Colegul B. se simţia cam dezorientat şi strein în mijlocul glumelor noastre, formulate în cuvinte şi sentinţe, al căror înţeles complect era adesea un secret al societăţii noastre. După o vieaţă nomadă de câteva zile, vieaţă izolată de restul lumii, în plină natură, comunicând numai între noi anumite idei ieşite din o experienţă numai a noastră, şi sentimente, şi griji, speranţe, iluzii şi deziluzii comune, ajunsesem aproape să ne făurim un limbaj al nostru propriu. Acest limbaj oglindia experienţa noastră, exprima fericirile şi... nefericirile noastre particulare, cari nu aveau poate interes şi nici înţeles pentru altă lume. Nu numai numele lucrurilor era câteodată altul decât cel obşinut, dar şi al persoanelor. Cineva dintre noi se numia, bunioară, B-Mare şi altcineva B-Mic. Dece? O taină pentru omenirea întreagă, reprezentată atunci prin colegul B. Intâmplări, chiar banale, luaseră, în «istoria universală» a societăţii noastre călătoare, importanţa marilor evenimente, cari trebuiau povestite oamenilor, ca să nu se uite, şi deci povestite nu odată.

Devenise o adevărată *scie*, pentru bietul nostru coleg, povestirea împrejurărilor în cari prietenul Drag îşi pierduse umbrela, pe drumul spre Borca. O biată umbrelă de excursie căzuse depe capră, şi când Drag observă lipsa ei, trimise pe Avrum, într'o doară, s'o caute pe unde trecusem. După câteva minute de aşteptare, birjarul veni cu ea, spre mirearea noastră exagerată, care îi făcu o primire de un entuziasm comic. Intâmplarea asta s-a povestit de o mie de ori. Şi mai totdeauna povestea se începea aşa:

— Închipuiește-ți, mon cher...

Buna noastră dispoziție a fost caracterizată bine de colegul B., cunoscător al minunilor vieții în plină natură:

— Beție de aer!

La întoarcerea spre hotel pentru masă, văzurăm niște țărani pescuind cu undița în apa Negrei, în apropiere de revărsarea ei în Bistrița.

— A! Păstrăvi! Ne gândirăm noi. La masa dela hotel să ne dea numai decât păstrăvi.

— N'are, ni se răspunse.

— Cum să n'aibă? Nu-s doar Bistrița și Neagra, ca mai toate apele de munte, purtătoare de păstrăvi?

— Da de unde?

— Ce fel «da de unde»? întrebarăm noi, tot mai mirați. De unde s'aduc doar păstrăvi la orașe? Nu de p'aici?

— Ba de p'aici.

— Atunci cum nu sunt?

— Sunt, dar nu se găsesc.

— Dacă sunt, se găsesc.

— Nu așa ușor.

— Ce pescuiesc oamenii ăia, dar? Nu păstrăvi?

— Cine știe?

— Să-i întrebăm.

— Nu, că se supără.

— Dece?

— Sunt atenți la mișcările undiței. Nu le place să-i tulburi.

Ne aduserăm aminte de întâmplarea deia Pipirig, și nu mai cercetarăm. Dacă n'am găsit brânză de Pipirig la Pipirig, cum o să găsim păstrăvi la Broșteni? Ne resemnarăm ca în fața unei legi fatale.

Trecurăm podețul Negrei. La podul cel mare al Bistriței, niște mese și scaune, așezate într'o adâncătură, ne atraseră. Câțiva din noi rămaserăm să ne odihnim pe ele, contemplând curgerea râului. Ceilalți se duseră la hotel să comande masa și să îngrijească de provizii de drum pentru a doua zi. Băcănia cooperativei, istalată în hotel, nu se deschide mâine, Duminică. Și apoi, mâine o să plecăm foarte de dimineață: la șease, pe drum spre Dorna.

In dulcele amurg, senin și liniștit, ascultarăm, depe pod, așezați comod pe bănci și la mase, susurul Bistriței, cântându-și cântecul vieții ei de nesfârșite schimbări, în cari ea se simte mereu aceeași, alergând mereu, cu alte valuri, cu alte unde, între aceleași maluri, printre aceleași dealuri, zărind mereu piscurile acelorași munți. Cui știe să-i înțeleagă viersul, câte nu spune ea din călătoria ei dela isvor, unde își privește obârșia înaltă în norii plutitori ai cerului, și până la mare, unde o duce dorul ei și o trage larga putere a Siretului și Dunării! Fără să deslușim spusele ei, îi ascultarăm glasul mângâios, alintător, ca un cântec de leagăn, ca un *nani nani* duios și odihnitor.

Privirăm pe malul de dincolo, râpos, al Bistriței, femeile silindu-se, cu mare greutate, să adune hășchiile de scânduri risipite pe marginea apei. Dela pod, pelângă albia Bistriței, în susul malului înalt,

printre strâmtori pietroase, greu de străbătut, o cărare îngustă, anevoioasă, ducea la un sat ce se vedea în apropiere. Nici n'ai fi gândit că p'acolo este drum de umblat, dacă n'ai fi văzut oameni trecând, cu dibăcie sprintenă de capră, legănându-şi uşor şi ager corpul în cumpăneli echilibristice, cu toată povara traestelor şi sarcina uneltelor ce duceau pe spinare şi în mâini.

Frumuseţea împrejurimilor şi întăritoarea înviorare fizică deosebită a mediului ne sugeră şi aici, ca la Durău, sub altă formă, întrebarea despre lungimea vieţii oamenilor de pe-acolo. Răspunsul obţinut fu de un laconism foarte elocvent.

— Trăiesc mult oamenii p'aici?

— E, he!

— Dar... mulţi din ei?

— O, ho!

După două zile de vilegiatură, prima masă mai îngrijită, luată în pridvorul hotelului Broşteni, ni se păru un adevărat deliciu gastric. Admiraţia şi exclamările începură dela mastică. Ce mai mastică! Vine ciorba: Ce mai ciorbă! Smântâna: Ce mai smântână! Perele. Ce mai pere! Mi se pare că nu prea. Toate au fost, dealtfel, «ce mai» şi «nu prea».

După noaptea dela Durău, unii din noi dormiră admirabil, în patul curat şi moale. Pentru alţii, micii duşmani negri, sprinten săritori, ai schitului, îşi găsiră momentul răsbunării sau, poate, în felul lor, momentul de a-şi arăta recunoştinţa că au fost aduşi într'o localitate mai umblată, cu mai multă lume, cu mosafiri noui! Ce mai noroc pe ei!

Plecarea din Broşteni. Noui planuri de drum. Când vom fi îndărăt la Oglinzi? Pe unde şi cum?

Toţi ne sculărăm de dimineaţă. Totul era gata de plecare, — afară de trăsură. Caii nepuşi, Avrum zăpăcit da din colţ în colţ. I se încuiase poarta, n'avusese pe unde să iasă, caii n'avuseseră de mâncare: — tot felul de explicaţii, lipsite de raţiune suficientă lămuritoare. Am pierdut mai bine de un ceas din orarul drumului plănuit.

Şi socoteala noastră despre durata excursiei se cam schimbase de împrejurări. Contasem pe cel mult patru-cinci zile. Două se trecuseră: una vom face până la Dorna, alta dela Dorna îndărăt până la Broşteni sau Borca, cu plutele; d'aici, în fine, alta, cu trăsura, până la Oglinzi. Ieşia o zi, poate două, mai mult. Nicio supărare. Ba cu atât mai bine, în o privinţă. In altă privinţă, nu tot aşa de bine. Data întoarcerii acasă nu era deloc indiferentă, pentru unii din noi. Grija ei ne urmăria.

In Broşteni poate ne vom opri, numai timpul necesar ca să lăsăm pe colegul B., care ne însoţia în excursia la Dorna, înadins pentru marea partidă de plăcere a întoarcerii pe plute; şi ca să luăm cu noi păstrăvii comandaţi hotelierului pentru ziua trecerii noastre îndărăt prin Broşteni. Mai mult nu vom rămânea. Calcularea zilei de întoarcere acasă revenia mereu în chibzuielile noastre. Prietenii H. îşi lăsaseră copiii la Oglinzi: aveau grija lor, deşi de altminteri nu îi lăsaseră singuri.

— Haide, Avrum!

Ciasul de întârziere ni s'a părut un veac. Jidanul, simțind mânia noastră și înțelegând ce ar face-o să izbucnească, tăcea, aștepta să treacă furtuna, abia îngânând încet, cu o sfială priincioasă, bine socotită, o vorbă două de scuză.

— Haide!

Valea Negrei. Unică în frumusețe!

Curând după ce părăsirăm Broștenii, în susul râului Neagra, intrarăm într'o vale uimitoare, neînchipuită, o vale unică în frumusețe pe pământul țării românești, atât de bogat în frumusețe pitorești.

Valea Negrii e neîntrecută. Parcă intri într'un parc mare, înconjurat pe alocurea din toate părțile de dealuri verzi, cu perspective încântătoare, și străbătut de cursul neted al Negrei, un râu frumos, cu o albie egală, strânsă între linii aproape paralele, curgând pe o pajiște de grădină verde, aci în orizont deschis sub cer liber, aci pe sub umbră de arbori, brazi și mesteacăni. In atâtea locuri te oprești cu gândul și îți ziui, oftând din fundul inimei:

— Oh! aici să am eu o casă!

Trăsura trece, și vezi alt loc și mai ispititor. Vederile se schimbă din drăgălașe în mai drăgălașe. Ocup locul pe capra trăsurii, ca să pot vedea mai bine, expropriind pe bunul prieten B., naturalistul care, în multele lui excursii de studii, văzuse locurile acelea de nenumărate ori. Ne da lămuriri la tot pasul. Știa toate cotiturile, toate colțurile, toate vârfurile, cu numele și însemnătatea lor. Dintre ceilalți tovarăși, fermecați de natură, unul se așezase în genunchi pe scăunelul din dosul caprei trăsurii, cu mâinile împreunate, ca în rugăciune; iar altul găsise mijlocul de a-și face, din învelișul de dindărăt al trăsurii, un tron înalt de observație. Entuziasmul se ridicase în suflete, și cu el ne urcasem și noi pe poziții înalte de contemplație.

După Dărmoxa, ne oprirăm la umbra unui copac, pe malul pârâului Negrișoara, să lumăm o mică gustare, cât să ne țină până la Panace, locul destinat prânzului.

Urcarea pe muntele Vânătul. Bura pulberii de argint în soare, pe culmea Vânătului.

O mică parte din drum trebui s'o facem, după aceea, închiși în trăsură. Plouă ușor. Soarele nu ne uită însă; apăru curând, din nou, pe seninul drumului său albastru.

Urcarăm muntele *Vânătul* pe o vreme de un farmec neuitat. Verdeața înflorită a colnicelor, a tăpșanelor, a văilor, a culmilor, a podișurilor; mulțimea culorilor, nesfârșit de variate, ce se ridica din iarba fină, înaltă, în lumina soarelui dulce; un nu știu ce aer de răcoroasă seninătate pătrunzătoare — transformau mersul încet al trăsurei, ce suia muntele, într'un fel de treptată și neîntreruptă ascensiune sufletească în regiunile visului. Parcă ceva din dorurile nerealizabile ale caprițiului se isvodia aevea, într'o clipă fugătoare a vieței, coborîtă din vecinicie ca să se întoarcă din nou în ea, pentru totdeauna.

Un fenomen rar, de o ciudățenie frumoasă, răpitoare, ne-a fost rezervat pe vârful muntelui Vânătul. Din cer senin și plin de soare se lăsă deasupra noastră o fină pulverizare de mici stropi de bură, cari

licăriau în zare ca infinit de multe punctuleţe de mărgăritărele aeriene, — un cer de stele microscopice căzut în pulbere de argint peste lume. Ţineam umbrelele deschise, în aclaş timp, şi pentru ploae şi pentru soare.

Pe culmea Vânătului, cât stete trăsura pentru odihna cailor, contemplarăm priveliştile munţilor depărtaţi, şi urmărirăm, în vale, drumul tovarăşilor cari urcaseră pe jos o parte a muntelui şi se coboau acum pe potecuţe ascunse în florile coastelor verzi ale dealului. Siluetele lor înălţau vieaţa inspiratoare a peisajului, adăugând, la farmecul naturei, motivul simbolic al vieţii şi simţirii omeneşti.

Dela Panace la Dorna. Muntele «Ouşorul». «Cam spune a ploaie».

In Panace, prânzirăm în casa ospitalieră a preotului.

După dejun pecând ne pregătiam de plecare, părintele ne arătă în fundul zării, departe, muntele Ouşorul, care îşi merită numele, după formă, — socotind, firește, diminutivul gramatical ca o glumă familiară a ironiei populare.

— Ăla e «calendarul» nostru.
— Ce fel?
— După el ştim noi cum o să fie vremea.
— Ei, şi cum o să fie?
— Cam spune a ploae...
— Nu ne pasă. Avem landou închis.

Urmarăm dela Panace în sus, spre Dorna, calea pitorească a munţilor, însoţiţi şi întâmpinaţi mereu de pârae, de pârâiaşe, vorbitoare în limba lor cristalină, şi alergând repede, unul după altul, unul către altul, ca să-şi ducă parcă o veste dela piscurile graniţelor ţării, şi să fugă cu ea în lume, s'o împrăştie, cu glasurile din ce în ce mai mari ale râurilor, în toată ţara, dela munte până la mare.

Privirăm coroana munţilor ce despărţise regatul nostru de Austria (!), munţi româneşti, cu nume româneşti, unii în Bucovina, alţii în Transilvania, alţii în Moldova: Călimanul, Pietrosul, Ouşorul, Creţul, Muncelul, Scăricica..., şi câţi alţii, mai mari, mai mici, mai depărtaţi şi ascunşi, sau mai ieşiţi în raza vederii.

Planuri de mers cu pluta dela Dorna — Primejdia «Toancelor».

Mergem la Dorna cu planuri clare şi hotărîte. O să ne oprim în Şarul Dornei, numai ca să regulăm pregătirea plutei pe a doua zi, şi trecem să dormim în Vatra-Dornei, în Bucovina, sau Dorna-Vatra, cum îi zic Austriacii. Pentru facerea plutelor, aveam cui să ne adresăm, unei persocne bine cunoscute de unul din noi, şi în stare să chibzuiască şi să alcătuiască, în cele mai bune condiţii, o plută, cu un cârmaciu destoinic, care să ne ducă fără niciun neajuns pela vestitele *Toance*.

1 Excursia descrisă aci s'a făcut şi scris înainte de războiul *Intregirii*. In copia pentru tipar, s'a schimbat timpul verbului *despart* din prezentul de atunci în trecutul de azi.

— Cu un plutaș dibaciu, să n'aveți nicio grijă, ni se spunea când vorbiam de primejdiile de pomină ale trecerii plutei prin cotiturile stâncoase și repezi ale *Toancelor*.

Ca să ne încurajeze și să ne asigure că pericolul călătoriei cu pluta nu mai este la Toance, și că a rămas din groaza lor numai o legendă, ni se amintea vorba poporului din poezia

Dela Dorna pânla Vrancea
Nu-i loc rău ca la Bogancea.

Pe la Bogancea fusesem și anul trecut și anul acesta, fără să știm sau să aflăm din experiență, că

...Nu-i loc rău ca la Bogancea.

— Dar dacă o ploua?

— Ei, ploae de munte. Aci te stropește puțin, or te răpăește o lecuță; aci senin. La munte, nu poți conta pe senin lung, dar nici ploile nu țin mult.

— Deci «nu spera și nu ai teamă».

— Și apoi, o să se facă un fel de adăpost din scânduri pe plută pentru vreme de ploae.

Toate bune. Hotărîrea noastră învingea orice gând de împotrivire. Călătoria noastră, visată cu atâta drag, se va îndeplini — *coûte que coûte!*

Clipe de natură necăjită. Mânia fulgerelor, a tunetelor, a ploii torențiale, a căderii norilor de piatră!

Indrăsneala noastră parcă avu darul să provoace puterea elementelor naturei... O mobilizare treptată de mase de nori se scorni, ca de comandă. De după munți, de ici, de colo, din toate părțile, se ridicau încet, încet, și manevrau demonstrativ, îngroșându-se, colosale corpuri de armată plutitoare a norilor. Aci albiau zarea, sclipind ca niște grămezi de cofuri argintii în soare, aci se încruntau amenințător, negri de electricitate ascunsă, gata să ragă cu glasul de leu înfuriat al tunetului depărtat.

Contemplam desfășurarea forțelor cerului, cu interes estetic. Era o splendoare, defilarea lor. Rostogolirea, când mai domoală, când mai grăbită, a uriașelor grămezi de nori, purtătoare de fulger, pe deasupra capetelor noastre, da îndârjirii noastre parcă numai prilej de antrenare pentru eventualitățile de a doua zi.

In urma noastră, cerul se îmbrăcase în mantia plumburie a norilor de ploae. Inaintea noastră, bucățile de azur hrăniau speranța că vom ajunge la țintă fără să recurgem la închiderea carapacei. Ploaia din urmă poate nu ne va ajunge. Dar spațiile albastre, cari se jucară câtva timp cu noi de-a «v'ați-ascunselea», în curând dispărură de tot, sub șirurile îngrămădite ale coloanelor groase de nori ce păreau că-și schimbă jocul manevrelor în plan hotărît de războiu. Fugeau unele după altele, unele peste altele, cu iuțeli deosebite, și toate dinceînce mai încruntate. Răcnete cerești surde, când mai scurte, când mai prelungi, începură să se audă. Se simțea parcă greutatea văzduhului deasupra noastră. Unele mase de nori, apăsate de înălțimea straturilor de peste ele, se îndesau pe loc, fără să se scoboare, și apoi se scoborau îngroșându-se, prin condensare.

Ca plumbul de vânăt-negru şi cu nu ştiu ce fel de luciri umbrite, de întunerec sclipitor, un val de munţi plutitori ne da ocoale, parcă ar fi vrut să ne închiză drumul, după o strategie neînţeleasă, abia mişcându-se, încărcat de gânduri ascunse.

Răgetele tunetelor se înteţiră. Cu cât urcam mai sus pe Şarul Dornei, aproape de intrarea în Bucovina, spectacolul devenia tot mai impunător. Fulgerele, ca nişte săgeţi de foc, brăzdară cerul. Zigzagurile înfiorătoare ale unora se vedeau frângându-se în linii orbitoare de lumină albă-viorie, sfâşiind întinderea văzduhului dela un capăt la altul al zărilor. Tunetele urlau înspăimântător şi se spărgeau cu răsunete înzecite, repercutându-se dela o margine la alta a cerului. Suliţele sburătoare ale fulgerelor, urmate de groaznice detunări, despicau tot orizontul, care parcă se crăpa în explozia asurzitoare a trăsnetelor.

Priviam înmărmuriţi descărcarea puterilor suverane ale firii. Chiar şi în ochii celor mai fricoşi, se zăria farmecul piveliştii. Măreţia spectacolului da privirilor expresia unică a fricei învinse de vraja sublimului. Mă uitam, cu un deliciu, rar încercat în viaţă, când la teribilele frumuseţi ale prăpădului dinprejur, când la oglindirea lor în sufletele ce le contemplau cu ochi speriaţi, dar răpiţi de admiraţie.

Trăsura urcă încet. Caii se opriau, câte puţin, din când în când. Ne gândiam că poate curentul de aer, făcut de mersul trăsurii, să nu abată direcţia fulgerelor asupra ei. Totuşi, părerea cuminte de a închide landoul, n'a fost ascultată. Ce mijloc de apărare se putea găsi în faţa cerului răsvrătit în mânie groasnică? Suntem în puterea lui. Cel puţin, dacă o fi să pierim, clipa de farmec a sublimului să ne fie cea din urmă scăpărare de conştiinţă a sufletelor noastre pe pământ. Inainte cu Dumnezeu !

Din înălţimea unui vârf de munte, în stânga noastră, un nor plumburiu îşi scoborî întunecoasa-i greutate de balaur încruntat. Ce negru şi ameninţător se lăsă din fundurile văzduhului!

Un ţăran, care călăria de mult în urma trăsurii noastre, vorbind din când în când cu noi, dete călcâe calului, şi, luându-şi pălăria în mână, trecu repede pe lângă noi. Ne arătă norul:

— Piatră!

Şi fugi înainte, în goana calului, cu capul gol.

Norul se scobora prelungindu-se pe coasta muntelui, prefăcându-se în ceaţă rară către marginea lui despre pământ. Şi ne minunam ce frumos mângâe ceaţa aceea panta dealului, întrebându-ne încotro o să apuce. Şi încă admiram aces sbor eteric al perdelei fine de gaz plutitor, când simţirăm câteva picături mari şi grele.

Abia apucarăm să zicem:

— Să închidem trăsura!

Picăturile mari şi grele se îndesiră, şi pocnituri tari de piatră răpăiră peste noi. Ne ajunsese norul, ne coprinsese, eram în el, tocmai pe culmile *Sarului Dornei.*

Până să închidem repede trăsura, puhoiul ploii, amestecat cu torentul grindinei, avu timp să năvălească pe noi şi să ne arate că landourile închise nu folosesc la nimic, pe ploae, în momentul când... sunt deschise. Birjarul avusese grija să iea toate precauţiile necesare ca să ne dovedească ceva şi mai important: că trăsurile închies nu folosesc aşa

mult, pe ploae, nici când sunt închise. Pe fereastra din stânga, tocmai de unde venia ploaia, apa intra ca din râu. Lipsia geamul, pe care îl scoasese deşteptul de Calman-Centaur încă dela Tg. Neamţ, ca să-l pue numai la nevoe mare, adică bunioară ca în momentul acesta, când astupam fereastra cu haine, înloc de cu geam.

A fost o clipă grea, de mare strâmtoare. Caii stătură în loc, sub loviturile îndesate şi înteţite ale grindinei. Urla spaţiul, posomorât, de cionirea puhoiului de pietre căzute din văzduh şi isbite de pământ, cu repezeală puternică. Parcă se prăbuşiau cataractele cerului, sfărâmate în cascade grozave.

Doamnele, tulburate, strigau:

— Să tragă la un adăpost! La o casă de om! Nu putem sta în potopul ăsta de grindină!

Partea bărbătească cerea hotărîtor:

— Inainte! La Dorna!

Deocamdată, în clipa aceea, de crudă nehotărîre a grăbirii încolţitoare, nu se putea aduce la îndeplinire niciuna nici alta din dorinţele opuse. Caii nu mai mergeau. Şi adăpost de casă de oameni nu se zăria pe nicăiri.

Trăsura, când putu să pornească, înainta încet şi se mai opria câte puţin, sub avalanşa infernală a căderii norului de piatră.

Noroc că prăpădul se termină şi el, odată. Ne mirarăm că, după ceasornic, nu ţinuse aşa mult. După măsurătoarea impresiilor sufleteşti, a durat parcă o veşnicie.

Când puturăm să privim mai liber, pe ferestre, straturile de piatră mare albiseră drumul şi tot câmpul. Ploaia urma să cearnă mai potolit, şi din ce în ce mai uşor. Mânia înfiorătoare a tunetelor, cu scăpărările tresăritoare de fulgere, încetase, decând furia cerului începuse să se descarce sub formă de grindină.

Liniştea apărea din nou, treptat. Picăturile se micşorau, se răriau. Ploaia se prefăcu în bură uşoară.

Repede se desfăcu, ruptă de vânt, perdeaua subţiată a norilor, şi petece de azur aduseră din nou în suflete seninul lor plin de speranţe asigurătoare.

Ne mângâiarăm şi noi, uşor.

— Nu e nimic. A fost o furie... A trecut.

DELA DORNA ÎNDĂRĂT SPRE BROŞTENI... PLAN ŞI REALITATE

PLANUL: PĂNĂLA BROŞTENI, CU PLUTA...
REALITATEA: PĂNĂLA PANACE... PRIN NOROIU ŞI PLOAE, CU TRASURA NECAZUL ŞI HAZUL.

Iar glumele necăjitoare ale naturei. Ba da. Ba nu.

Comandăm întocmirea plutei pentru a doua zi. La 10 dimineaţa vom fi îndărăt la Vatra Dornei şi vom porni din Dorna cu pluta spre Broşteni.

Curând după intrarea în Vatra Dornei un curcubeu grandios încinse tot cerul. Il privirăm încântaţi, ca pe un sol de

pace. Se înseninä de tot. Ne puturăm plimba prin oraş, şi ne culcarăm liniştiţi că a doua zi, luni, ne vom vedea visul cu ochii, drumul cu pluta până la Broşteni.

Unii din noi dormirăm duşi, după oboseala drumurilor şi a emoţiilor. Alţii — oh, alţii nu puturä închide ochii; şi aceştia ascultarä toatä noaptea... Ce au ascultat ei toatä noaptea, e de necrezut, şi totuşi adevărat. Au ascultat un fenomen natural, de altfel nu tocmai extraordinar; ba chiar cam obişnuit, prea obişnuit, neaşteptat de obişnuit, şi deci prin aceasta, devenit aproape extraordinar. Au ascultat sgomotul monoton, neîntrerupt, îndelung, al unei ploi neîncetate, cu răpăeli, până dimineaţa. Cei cari s'au deşteptat la ciasul obişnuit al dimineţii, n-au mai auzit nimic. Povestea tovarăşilor trudiţi de insomnie o vedeau, firește, adeverită de străzile şi trotuarele ude, şi mai ales de albia crescută a râului Dorna, se ce zăria depe fereastra hotelului.

Dar acum era senin. Ce a fost, a fost. Acum, hai cu Dumnezeu înainte! Pluta ne aşteaptă la Dorna.

Mai cumpărarăm câteva provizii de drum, şi la ciasul 9 pornirăm, cu două trăsuri de piaţă, din Vatra Dornei. Landoul nostru nu mai era cu noi. Dăduserăm ordin strașnic lui Avrum ca, luni desde dimineaţă, să se întoarcă numaidecât la Broşteni, şi să ne aştepte acolo, odihnind şi hrănind bine caii, ca să poată ţine apoi la drumul spre Oglinzi, unde voiam să ajungem cât mai curând posibil.

Avrum, deştept şi supus, mai supus decât la plecarea din Broşteni, poate tocmai ca să repare greşala de acolo, a găsit cu cale să plece chiar duminică seara din Dorna, să mâie noaptea în Panace, şi de acolo să plece luni dimineaţa, ca să ajungă mai devreme la Broşteni. Era, negreşit, o îndeplinire inteligentă a gândului din ordinul dat de noi. Numai că supunerea şi inteligenţa lui au pândit parcă prilejul să se arate, tocmai când ar fi fost mai bine să lipsească.

Pe drum, între Vatra Dornei şi Dorna, ne întâlnim cu o trăsură, din care un domn ne făcu semn să oprim.

— D-Voastră aţi comandat pentru azi la 10, o plută, ca să mergeţi la Broşteni?

— Da, noi.

— Tocmai pe D-Voastră vă căutam. Veniam să vă spun că e cu neputinţă să se plece cu pluta, nici azi, nici mâne, şi poate o săptămână şi mai bine, de azi înainte.

— De ce?...

Intrebarea avea alt înţeles decât cel obişnuit, şi exprima ceva mai mult şi mult mai grav decât mirarea şi surpriza.

— Ploaia torenţială de azi-noapte, care a fost probabil o rupere de nori, a umflat peste măsură albia Bistriţei. In multe locuri apa s'a revărsat din matca ei. E inundaţie. Torentul a smuls plutele legate de ţărm, le-a luat în fuga valurilor, le-a rupt, şi a umplut, cu scândurile lor risipite, tot lungul malurilor şi toate podurile. ...Nu e chip. Nici de gândit... O săptămână şi mai bine, d'aci înainte, poate să treacă, până să se limpezească albia Bistriţei pentru trecerea liberă a plutelor.

Ne uitarăm unul la altul.

După o lungă pauză de tăcere perplexă, se formulă sugrumătoarea întrebare a ananghei:

— Ce e de făcut?

. . . . . .

Va să zică... visul nostru, alintat cu atâtea drăgălașe împodobiri ale închipuirii, dorul nostru de poezia dulce a plutirii line pe Bistrița, sub mângâetoarea privire a lunei pline — s'a dus!

Regretul pierderii unor plăceri estetice, mult dorite, fu, în momentul acela, repede înecat în preocuparea practică îngrijorată:

— Ce facem? Cum ne întoarcem până la Broșteni?

Cerul se închisese din nou a ploaie. Sperând că poate Avrum o fi păstrat obiceiul — ce bun ni se părea, de astă dată, acest obiceiu — să nu execute precis ordinele primite, spuserăm birjarilor să mâne înainte mai repede la Casa Vămii dela Dorna: poate 'om avea norocul să apucăm încă landoul. Poate spiritul practic al jidanului, inspirat și de interesul lenii, l-o fi sfătuit să nu plece, văzând vremea urâtă, așa de amenințătoare.

Dela Casa Vămii aflarăm că landoul trecuse p-acolo spre Panace încă de aseară.

— Să telefonăm la Panace, ca să-l oprească acolo! Să telefonăm la satele din drum, ca să-l întoacă îndărăt.

— Să telefonăm!

— Alo! alo! alo!, de zece, de o sută de ori *alo!*

Tăcere.

— Alo! alo! alo!, de 200 de ori, de 500, de 1000 de ori *alo!*

Tăcere.

Și acum răsună în urechi:

— Alo! alo!... alo! alo!...

Și decâte ori mă gândesc la fosta vamă a noastră dela Dorna, parcă văz pe bieții slujbași amabili, doritori de a ne servi, schimbându-se unul după altul, ca să învârtească aparatul soneriei de deșteptare al telefonului și să strige, până li se roșia fața.

— Alo! alo!... alo! alo!...

Se cercetează la primărie, se fac investigații; se constată: telefonul nu funcționează. Linia a fost stricată de as-noapte.

— Să trimitem pe cineva călare după trăsură.

— Cine știe unde îl găsește pe Avrum, și când sosește cu el aici!

— Vom aștepta.

— Unde dormim?

Și pe urmă, dacă îl aduce dela Broșteni până aici, poți să te întorci cu caii obosiți imediat la Broșteni? Și când o să poți pleca, apoi, dela Broșteni, înainte, cu aceiași cai?... Când o să ajungem la Oglinzi?

— Nu e chip! Să renunțăm la trăsura noastră, cu Avrumul ei, cu tot.

Dar, atunci, din nou întrebarea ananghei:

— Ce e de făcut?

Criticăm trecutul, ca să explicăm necazurile prezentului, proslăvim trecutul, ca să ne împăcăm cu greutăţile prezentului. — Date pentru o filosofie a istoriei...

Până să ne vină idei noui, se începură obişnuitele corectări ale trecutului, inspirate de necazurile prezentului supărător.

Prezentul nu este fiul trecutului? Trecutul n'a stat odată în puterea noastră, pecând era «prezent»? Dacă trecutul ar fi fost *altfel*, şi prezentul ar fi fost *altfel*. Şi acum refăceam în minte şi îndreptam hipotetic ceeace fusese odată şi nu se mai putea schimba acum, ca să plăsmuim posibilitatea unei alte stări mai bune decât cea de faţă.

— Dacă opriam landoul aici, ce bine era!

— Se'nţelege! L-am fi luat cu noi pe plute...

— Dacă sosiam cu o zi, cu o jumătate de zi mai de vreme la Dorna, am fi putut face şi partea excursiei cu plutele.

Şi găsiam cauza încurcăturilor noastre.

— Nu trebuia să ne schimbăm planul croit la început. Ne-am luat după necunoscutul ăla dela Petru-Vodă, şi, înloc să venim drept la Broşteni şi de acolo la Dorna, am perdut o noapte la Durău.

Dupăce refăceam astfel evenimentele istorice, schimbând ordinea faptelor şi lanţul cauzalităţii immutabile, imaginaţia întorcea foaia întâmplărilor posibile din cartea destinelor, şi ne zugrăvia, în locul prezentului acesta nemulţumitor, altul şi mai rău, îngrozitor, dacă lucrurile nu ar fi fost în trecut aşa cum au fost.

— Inchipuiţi-vă că ruperea teribilă a nirilor de as-noapte şi căderea torenţială de apă, ca o furioasă Niagară, s'ar fi întâmplat cu o jumătate de zi mai târziu, după îmbarcareta noastră pe plute.

Ne vedeam pluta mânată repede, cu putere ne-invingibilă, de torentul valurilor, împinsă din urmă de sfărămăturile plutelor luate de puhoiu, isbită înainte de stâncile malurilor râpoase şi întortochiate ale Toancelor. Iar noi, în vâltoarea valurilor încărcate de scândurile plutelor sfărâmate, repezite asupra noastră, sub răpăiala căderii cerului prefăcut în scoc de moară. Ieşiţi or scoşi la mal, mai mult morţi decât vii, şi poate chiar v-unul din noi...

— Destul!...

Pecând acum, iată-ne toţi în fiinţă, la adăpost, în vestibulul larg al Casei Vămii, vorbind cu oameni amabili, între cari găsirăm şi cunoştinţe din Iaşi.

Iată şi un «cuţu» drăguţ de munte, un dolofan de căţel lânos, gulerat alb la gât, vioiu şi neastâmpărat, cu priviri simpatice. Latră şi ni se rostogoleşte la picioare. Lâna lui moale, mătăsoasă, stufoasă te invită să-l mângâi. Alintările lui de copil sglobiu te fac să te joci cu el.

Gândul vechiu de a duce acasă un câine frumos de munte se trezi în unul din noi.

Grijile situaţiei generale a societăţii noastre rămaseră un minut uitate în faţa jocului vesel cu căţelusul. Contrastul dintre gravitatea lor posacă şi glumeaţa seriositate a căutării unui «cuţu», n-a fost desigur fără efect, a servit poate de *primum movens* al tendinţei de reacţie a

spiritului care căuta prilejul să-și reia libertatea și puterea de a se ridica d'asupra neajunsurilor plicticoase, deși trecătoare, ale momentului.

Dela Dorna la Panace, cu trăsura, prin lapoviță și noroiu. — Dealungul Bistriței revărsate, cu poduri și plute sfărâmate.

Soluția se găsi și hotărîrea fu repede luată. Plecăm la Panace chiar cu trăsurile cari ne-au adus dela Vatra Dornei la Dorna. Erau trăsuri de piață cu doi cai, poate nepregătite pentru un drum mai lung. Dar caii păreau buni; birjarii, tineri, deci buni bucuroși să se înhame curajos la o hotărîre luată așa deodată. O aventură și pentru ei. Poate vor cere mult. Desigur. Fie. Dăm cât or cere. Alt mijloc nu ieșia la orizontul gândirii și închipuirii noastre.

Planul nostru era: să căutăm în Panace alte trăsuri pentru Broșteni.

— Dar vom găsi?

— E, he! Ba bine că nu!

Optimismul neclintit al colegului B. se întemeia pe lunga lui experiență și pe multele lui cunoștințe, bune, în Panace și împrejurimi.

Prinserăm curaj.

Ploaia mărunță începu să cadă din nou, statornică, împânzind, cu umezeala ei, tot mai rece, orizontul întreg, tot mai jilav. Intre cer și pământ se întinsese vălul închis cenușiu al nesfârșitului element primordial din care întâiul filosof al Greciei vechi, *Tale* sau, cum îl numiau Grecii, *Thales* (sau, românizat, într'un fel, de un fost profesor al meu, *Talete)* credea că a luat ființă și s'a desvoltat lumea cu tot ce este pe ea, și pământul și aerul, și chiar focul. Acum se părea că toate lucrurile și lumea întreagă tind să se întoarcă la obârșia lor dela început, să intre din nou în sânul elementului din care s'au născut, să se prefacă toate în apă.

Apă, apă, apă și iar apă, mereu apă, pretutindeni apă, în cer, în spațiu, în aer, pe pământ, pe trăsuri, în trăsuri, în tindele caselor, pe umbrele, sub umbrele, pe haine și sub haine.

Birjarii, deși tineri, înțeleseră situația și profitară. Binevoiră a ceda stăruințelor noastre și a ne lua să ne ducă la Panace, cu întreit prețul obișnuit.

Priveliștea, cât puteam să o vedem de sub coșurile trăsurilor, mâzgălia o panoramă ce avea nevoe de multă fantazie, ca să devină interesantă; de un ciudat simț artistic decadent, ca să pară frumoasă; și de o dragoste afară din cale de oarbă, de natură, ca să placă. Drumurile șoselilor își uitaseră menirea lor obișnuită. Prefăcute în strat gros de noroiu, țineau roțile trăsurilor și copitele cailor în loc. Inaintam greu, ca în coșmarele când visezi că ești urmărit, și că fugi, și că dai din picioare, dar nu înaintezi. Urcușurile le ridicam cu greu, dar și mai greu coboram povârnișurile. Totuși nimeni nu îndrăsnia să se dea jos din trăsură în apă, ca să mai ușureze sarcina bieților cai.

Dela o vreme, ploaia se mai opri, și puserăm să se lase poclitele, ca să privim mai liber drumul. Râurile, râuleţele, pârâele, pârâiașele, isvoarele, toate ieșiseră din matca lor, invadaseră câmpiile, șoselele; rupseseră pe alocurea podurile. Prăpădul inundației ne întâmpina pretutin-

deni în cale. Treceam uneori pe şesuri de apă întinse între dealuri, ca pe lacuri îngrădite în ziduri uriaşe de verdeaţă. Pe albia Negrei, plutele sfărâmate îşi lăsaseră, împrăştiate dealungul malurilor, mebrele lor de scânduri desprinse.

Haz de necaz. Cântecul «Nanetei». Cu cât înaintam, contrastul între vieaţa noastră internă şi înfăţişarea monotonă a mediului, creştea. Melancolia ruinelor semănate de furia nebună a elementului a-toate-născător, după filosoful *Tale*, se prefăcea în poftă de glume. Ne tachinam soarta. Făceam haz de necazul nostru.

De zile întregi ne tot urmăria şi ne suna în urechi un cântec învăţat, cu o lună înainte, dela nişte ţigani lăutari proşti, pe Ciahlău, când ne-am dus acolo cu prilejul serbării de inaugurare a nenorocitei prime cabane.

Naneta este bună
Naneta este rea...

Ni-l cântaseră lăutarii, cu accentul lor hazliu ţigănesc, pocind pronunţarea populară a cuvintelor:

Naneta iaste bună
Naneta iaste ră...

de atâtea ori, aşa de des, aşa de mult, că efectul anost de «scie» al bieţilor aezi caraghioşi se prefăcuse, mai târziu, într'o amintire de o putere de reviviscenţă încăpăţânată. Ne treziam cu ea, când cu gândul nu gândiam, şi ne pomeniam, când unul, când altul fredonând încet, în neştire:

Naneta iaste bună
Naneta iaste ră...

Ca un fitil aprins într'o erbărie explozibilă, primele întonări, primele cuvinte făceau să circule prin sufletele tuturor tovarăşilor de excursie aceeaşi impresie, care atingea rezortul mecanismului sufletesc al amintirilor organizate în lanţuri de mişcări automatice; şi, pe rând, unul câte unul, începeau toţi să cânte:

Naneta iaste bună
Naneta iaste ră...

De astă dată cântecul devenia uneori eliptic, se auzia numai

. . . . . .
Naneta iaste ră!...

In mintea noastră, «Naneta» se prefăcuse în simbol: însemna natura prigonitoare, însemna vremea rea, însemna ploaia şi inundaţia, gârlele revărsate, ruperea podurilor, sfărâmarea plutelor pe râuri, nimicirea planurilor noastre de plimbare poetică cu plutele pe Bistriţa, însemna întoarcerea noastră prin lapoviţă îndărăt, pe acelaş drum, aproape de nerecunoscut, spre Panace.

I. Găvănescul

ŞOAPTĂ

Uite ce plin
Fructu'i de brumă!
Drumule, du-mă,
Curge-mă lin.

Uită-te, ia!
Naltă cât este
Clipei aceste
Floarea de stea.

Copt amiros
Fâlfâie, suie;
Frunza descuie
Glasuri de os.

Lună 'n pelin,
Câmpuri de brumă.
Drumule, du-mă,
Curge-mă lin...

Teodor Al. Munteanu

SCRISOARE

(MAMEI MELE)

Ca mâne se 'mplineşte anul
De când nu ţi-am mai scris un rând,
De când te port, drumeţ, în gând,
Crescându-ţi, sbuciumat aleanul...

Un an şi-mi pare-un 'veac de vreme.
Şi amintirile se şterg !
Degeaba 'n urmă mai alerg
La graniţele cu blesteme.

Prin noaptea ce mustește 'n mine
Te strig, măicuță, năucit,
Dar, din tăcerile de schit,
Nici strigătul nu mai revine.

Mă roade veşnic o 'ntrebare
Nădejdea junghiind-o'n sbor:
S'o fi mutat de-atâta dor,
Sub brazii depe dealul mare?

Pe unde-i mâna ceia mică,
Cu steme mari la 'ncheeturi?
In florile depe răsuri,
In creanga verde de aglică?

Şi zâmbetul de sub broboadă?
Şi el, căzut în asfinţit?
Ce ştimă rea ne-a răvăşit
Tot bribănocul din livadă?

Vor fi uscat, lângă portiţă,
Tufanii 'nalţi de trandafiri,
In svon pierdut de pribegiri,
Nuntirea ta de mioriţă...

Măicuţă, cugetul mă 'nşeală,
Ori glasul tău îl mai aud,
Prin toamnele cu cer zălud,
Purtându-mă, spre târg, la şcoală...

Imi spui că slova-i o comoară.
Să-ţi dau şi-acuma crezământ?
He', slova-i piatra de mormânt,
Pentru copiii fără ţară !

Şi-am deslegat minuni la şcoală...
Am răsvedit adânc în pagini!
Şi chiar de-am pluguit paragini,
Am pus, din gândul meu, beteală.,

Şi, ştiu, acum, m'ar ştire lutul!
De-acolo port povara grea:
Am tălmăc't, sub vrej de stea,
Dreptatea voastră şi trecutul!

A fost ! Pe cine să 'nspăimânte,
Răsvrătul zăvorit în noi?
Destin de câne, cer cu ploi,
Şi crucea strâmbă la răspânte!...

Ni-i trupul rană lângă rană,
De-atâta sbatere'n veleat.
In besnele ce ne-au furat
Doar ţara ne-a rămas icoană!...

Mă strigă 'n urmă viața 'ntreagă,
Pescar pâraielor de plâns,
Cu suferințele ce-am strâns,
Cu anii râncezi în desagă...

Dar calea nu se vrea întoarsă,
Chemarea-i fără de răspuns.
Rea, presimțirea mi-a străpuns
Și cântecul și geana arsă...

De când ne 'ngroapă depărtarea,
Măicuță, se'mplinește-un an...
Și crește noaptea uragan,
De veci întunecându-mi zarea!

Vasile Posteucă

B O I A N

I

Amurg de aur, vis împărătesc:
Trei turnuri, trei biserici cresc;
Pe ele Dumnezeu trudit își culcă
Tristețea Lui, ca bruma peste luncă.

S'apleacă pomii de atât troian,
O stea s'aprinde 'n slavă cât un bou
Și altele mai mici și încă una;
De către câmp, albește cerul luna.

Din case luminate, lângă drum,
Se'nalță 'n aer caere de fum,
Iar plopii, stau de strajă, albe suliți
Și noi ne pierdem prin tăcute uliți.

II

In Iunie. Sămănătura mare,
Lumina zilei clară, fără nori,
Pe sape se apleacă prășitori,
Pelinu-i nalt și socul greu de floare.

Sub peri umbroși amiaza 'ncet se cerne
Prin ramuri cu frunzișul răcoros.
E cerul lângă ierburi, cerul jos,
Amestecat în miros de lucerne.

Cu gene lungi de aur sânziene
Și-apleacă frunți curate la pământ.
In boarea caldă, morile de vânt
Își răsucesc aripile alene.

III

Bate luna numai lutul,
Numai valea, numai Prutul
Şi se lasă 'nceea parte
După somn şi după moarte.

Sălcii joase, jos frunzişul,
Albă-i valea, alb prundişul;
Murea'n foi de iasomie
Culcă-şi fruntea azurie.

Se apleacă 'n somn alunii;
Stele mari în vârşa lunii;
Şi nisipul, ca ghiocul,
Işi priveşte 'n apă jocul.

Peste loz'a înaltă,
Drum pe lumea ceealaltă.
Sboară pasăre străină,
Fără grai, fără hodină.

Teofil Lianu

P S A L M

De va fi, Doamne, ca să cad sub vis,
Sub crugu'nalt pe care l-ai deschis
Uimiţilor şi fericiţilor de noi;
De-o fi ca să 'ngenunchiu sub glonţ flămând
Sau ca să pier, în temniţi, ars de gând
Şi lutului să-i dau dobânda înapoi,
In ceasu-acela greu de 'nduioşare
Când chipul tău va fulgera pe zare
Şi-o să mă soarbă adâncuri de senin,
In ceasu-acela, Doamne, printre stele
Voiu tăbârci cu dorurile mele
Suind, înlăcrimat, să ţi-le'nchin.
Că toată'nfiorarea pământeană
Tot ce-a fost crin şi'nrourări de glană,
Din palma Ta le-am adunat, Părinte,
Şi tot ce-a fost duios popas sub vise
Suflet prieten, plaiuri larg deschise,
De Tine-au fost lăsate să ne-alinte.
Copilărie dulce, de candoare,
Iubiri ca limpezimile stelare,
Tu, Doamne, ni le-ai răsădit în carne
De-au înflorit, mirate clematite,
In încropite ape otrăvite.

Iordache Nicoară

UN STRIGĂT ÎN NOAPTE

N'am să uit niciodată, cât am suferit din pricina cântecului acela, pe care l-am auzit, acuma 15 ani, la Jabeniţa, în Transilvania. Il cânta un lăutar bătrân, în chioşcul băilor, cu o voce cam răguşită, dar melancolică şi plină de regret.

O floare 'nfloreşte 'n grădină,
Dar mâine o scutură vântul...

La început, melodia aceasta mă impresionase atât de puternic, încât o învăţai pe de rost. Dar cu cât zilele treceau, observasem că ea pătrunsese în carnea şi nervii mei şi se ţinea de mine ca boala de om sănătos. Acasă, pe drum, în pădure ori la masă, în mijlocul unei discuţii, mă pomeneam fredonând fără voie melodia duioasă, un adevărat blestem.

Cărora dintre d-tră, dragi cititori, nu vi s'a întâmplat, măcar odată în viaţă, să nu fiţi obsedaţi de un cântec, un vers, ori o glumă, ca apoi, făcându-şi loc în sufletul vostru, să nu vă mai puteţi izbăvi de dânsa? Aşa şi cu mine. Chinuit de versurile ţiganului bătrân, începusem să mă turbur, să ocolesc chioşcul, să fug departe în pădure, unde fluerând ori ţipând ca un zănatec, cercam s'alung pacostea, care se cuibărise în lăcaşul sufletului meu şi mă urmărea ca un duşman. Căutai scăpare în cetirea cărţilor mai alese. Straniu lucru — în puterea nopţii, şi'n mijlocul celor mai frumoase pagini, mă pomeneam lăsând cartea din mână şi fredonând:

O floare 'nfloreşte'n grădină...

Ajunsesem acuma să-mi fie frică de mine şi fel de fel de gânduri ciudate să-mi colinde creerul. «Oare n'oi fi bolnav de ceva?» mă întrebam ades. Hotărîi să părăsesc staţiunea, înainte de sfârşitul curei, când o întâmplare neaşteptată veni să schimbe înfăţişarea lucrurilor.

Trebue să lămuresc pe cetitorii mei, înainte de a povesti cele întâmplate, ce este Jabeniţa! O staţie de cură, cu ape sărate, la şase kilometri de Reghinul-Săsesc, în preajma munţilor Ghiurghiului. Un tren forestier te lasă la marginea unei păduri de plopi bătrâni, iar de aici, pe o cărare bătătorită, în mai puţin de zece minute, dai de-un şir de clădiri neîngrijite, cu temelia de cărămidă, roasă de ploi. Lacul, cu apele lui sărate, în tot timpul zilei, e vânăt, şi numai dimineaţa, la răsăritul soarelui, ori în amurgul împurpurat, îşi schimbă culoarea. Imprejurul lui se ivesc vile modeste, ascunse între mesteacăni şi brazi ofiliţi. La zece seara totul e mort. Rar câte un patefon, răguşit, mai trimite singurătăţii câte-o melodie răsuflată. Oamenii vin aici pentru sănătate. Se culcă devreme şi se scoală dis-dimineaţă. Gospodinele, târguesc, în mica piaţă din faţa băilor, unde vin ţărăncile cu toate bunătăţile, se tocmesc pentru un leu, gătesc la primus şi se plimbă pe aşa zisa promenadă

ceasuri întregi, ţinând în mâini câte-o crenguţă, ca să se apere de ţânţari, mai ales în zilele umede, când vântul aduce dintr'o băltoacă îndepărtată stoluri de ţânţari. O staţie de oameni modeşti. Mai toţi şi-au socotit acasă punga de zece ori înainte de a porni la băi. De aceia, restaurantul, în tot timpul săptămânei, e aproape gol, şi numai Sâmbăta, când tineretul, plin de viaţă, organizează o petrecere, vezi tinere dolofane, la braţul cavalerilor dansând, sub privirile severe ale mamelor, care au uitat că şi ele în viaţă au fost odată tinere şi au iubit... Satul, cu două biserici, e împărţit: între uniţi şi greco-catolici... Două biserici, la o depărtare de câteva sute de metri se privesc faţă'n faţă... Una măreaţă, cu vârful ascuţit în stil gotic, ascunsă între brazi, pruni şi meri sălbateci, învăluită într'o singurătate grozavă, din pricina bălăriilor care-o înconjoară; lângă dânsa, cealaltă, modestă, cu turla umflată ca un burduf uriaş, a ortodoxilor, plină de viaţă, cu locuinţa parohului, adevărat boerească, cu cimitirul îngrijit şi mormintele din jurul ei, mai toate povestitoare a ne-uitare. Da, două biserici creştine şi acelaş neam în faţa vieţii şi a morţii.

Era spre seară... Pădurea se întuneca... Aerul proaspăt şi umed. Peste zi căzuse o bură de ploaie şi pe florile din grădină rămăseseră încă stropi de apă, strălucitori şi vii. Din depărtare, străbătea un glas de fligorn vioiu, străpunzător şi peste măsură de metalic... Moldovanu, gazda mea, sta în uşa bucătăriei cu nevastă-sa. Cu ochii ridicaţi spre cer, ascultau... Stăteau ca două stane, nemişcate, prinse ca de-un fior, şi când mă zăriră, începură a râde...

— Domnule profesor, aşa ceva la d-tră se întâmplă? vorbi Moldovanu şi-mi arată cu mâna în depărtarea munţilor...

Pe acoperişul unei clădiri, ridicată 'n lemn, zării o umbră de om... Silueta lui se desena uriaşă sub cerul moale şi catifelat. Fantoma aceia se mişca, în toate direcţiile şi trâmbiţa. Când fu cu faţa spre noi, sunetul veni şi mai puternic, iar văile repetară până'n adâncuri acordurile metalice.

— Ce-i aceasta? întrebai cu nedumerit.

— Primarul nostru, D-l Jerebiţă, a făcut un hotel şi-acuma că a ajuns la acoperiş, vesteşte în cele patru părţi ale lumii, isprava lui... Aşa e obiceiul la noi, când se ridică o clădire, se urcă pe acoperiş un trâmbiţaş şi dă de veste.

Nu isprăvi el vorba, când porţile se deschiseră şi'n curtea mare şi largă apăru un furgon, încărcat până peste măsură cu snopi de grâu... In faţa noastră, furgonul se opri... Caii voinici băteau din picioare, nervoşi, aşteptând grajdul.

— Ai venit, Valer... Ei bravo.., trage căruţa şi deshamă... vorbi Moldovanu, tatăl lui.

Un băetan, voinic şi gros, cu faţa asudată, cu picioare butucănoase, un adevărat urs, prinse frâul cailor şi 'ncepu să strige cu-o voce ascuţită şi aspră:

— Hiiii măăiii... băeţii mei...

Furgonul se clătină, caii se opintiră, şi, când trecu prin faţa mea din vârful clădit al snopilor, răsări un căpuşor blond de fată, cu ochii albaştri şi bluza roşie... Când trecu pe lângă mine, clătină căpuşorul şi dete bună seara cu un accent străin...

— Iacă, domnule profesor, fata asta, care stă pe vârful snopilor, e o rusoaică, tocmai dela Volga...

— Dela Volga, da...?

— Adevărat... răspunse el... și rugându-mă să-l iert, plecă în fundul curții, după furgon... să ajute la deshămat.

Nu trecură câteva minute, și pe portiță răsări o bătrână puțintică, cu ochi șterși, fața vânătă-gălbuie, păr bărbătesc pe bărbie... Bătrâna se opri, clipi din ochii mici și șterși, făcu câțiva pași și cașicând ar fi cercetat ceva, îmi dete bunăseara... și porni spre fundul curții, unde se opri furgonul... Chipul babei, cu bariz negru pe cap și ochii clipicioși îmi era cunoscut..., din fața băilor, unde venea în fiecare seară și dimineață, cu două capre negre, pe care le mulgea în fața clienților. O femeie săracă și văduvă. O cocioabă dărăpănată, ascunsă într'o văgăună sub muchea unui deal, care amenința vecinic să se surpe... și caprele, toată averea. Satul și toți vizitatorii o cunoșteau. Clienții ei cei mai mulți, copiii, după ce beau laptele cald sub ochii părinților, mângâiau caprele, se jucau cu ele și bietele animale stau cuminți, supuse, clipind din ochi ca și stăpâna lor.

Moldvanu se întoarse spre mine... Bătrâna îl urmă... Seara cădea... Și de pe vârful acoperișului, fligornul trimitea tot mai răsunător accente străpungătoare și totuși melodioase. Cei doi intrară în bucătărie... Din vârful furgonului, rusoaica arunca snopii cu furca jos. Ochii mei urmăreau acuma chipul copilei acelea dela Volga. Mișcările ei, vioaie și energice, îmi impuneau o mai mare admirație decât ale lui Valer, voinicul cu chip de urs, care se mărginea doar să-i ridice de jos și să le dureze în căpiță... Intr'o vreme, Moldovanu eși în curte, și-i strigă pe cei doi la cină... Fata trecu pe lângă mine, lăsând ochii în jos.

— Ești ruscă? o întrebai eu rusește.

Ea tresări cașicând ar fi fost sguduită de-un fior... Ochii ei albaștri cătară întrebător...

— Sunteți rus?... întrebă fata.

— Nu... răspunsei eu.

— Dar știți rusește...

— Sunt din Basarabia... Și cum te cheamă?

— Pelaghia...

— Ești dela Volga?

— De unde știți?

— Mi-a spus domnul Moldovanu.

Obrajii fetei se colorară într'un roz aprins... Cu mâinile tremurând, prinse capătul gălbui al broboadei, ce-i acoperea chipul frumos și părul blond, și'ncepu să-l îndrepte... Ochii ei se măriră... corpul îi tremura... Se vedea cuprinsă de-o mare neliniște...

Voii s'o mai întreb ceva, dar bătrâna, cu chipul vânăt și ochi clipicioși, se ivi în ușă și cu o voce ascuțită, îngâimă:

— Haide vino să mănânci.

Fata lăsă capul în jos, și supusă ca un copil ascultător păși pragul bucătăriei. Rămăsei intrigat... Nu pricepeam nimic. O rusoaică dela Volga rătăcită aici prin munții Transilvaniei. Ce să fie oare?... Cu cât minutele treceau, curiozitatea mea deveni tot mai mare... Intr'o vreme, bătrâna plecă și Moldovanu o întovărăși până la poartă... Multă vreme

cei doi şoptiră tainic... în marginea drumului. Când se întoarse, Moldovanu părea mai vesel ca de obicei şi împotriva obiceiului începu să strige...

— Valer... Valer.

— Cei vrei... Ce vreeiii? s'auzi un glas ca un mormăit, care venea din uşa grajdului.

Mă retrăsei în odaia mea, ca să nu dau de bănuit, să nu creadă că fata aceia frumoasă mă interesa... totuşi aşteptam cu nerăbdare prilejul s'o văd, să-i vorbesc... să aflu taina înstrăinărei ei pe plaiurile noastre... Curiozitatea îmi fu satisfăcută mai repede decât mă aşteptam. Moldovanu veni în camera mea şi mă rugă să beau cu el un pahar cu bere. Nevastă-sa, o femee slabă, mărunţică, cu jumătate de cap alb, aduse o mescioară, două pahare şi le puse dinaintea noastră. Pe portiţă, se ivi Valer, cu două sticle cu bere.

— E proaspătă? întrebă tată-său.

— Da-a-a, răspunse el prelung, neridicând privirea din pământ...

— Te duci la culcare, mâine vă sculaţi dis-dimineaţă, să porniţi la câmp... Vin şi eu...

— Binee... mormăi uriaşul, neridicând ochii din pământ şi frecând între degetele lui puternice o şapcă cadrilată...

Băurăm un pahar; la al doilea Moldovanu deveni şi mai guraliv...

— Ei, domnule profesor, vorbi el, ştergându-şi cu mâna, spuma berii care-i rămăsese pe musteţele surii... Să vedeţi cum am căzut prizonier... Işi trase scaunul mai aproape şi începu:

«Era o noapte umedă şi întunecoasă să nu vezi la doi paşi... Aceasta era deasupra Udinei — în Italia — în anul 1916 toamna. Stam la tranşee, învăluiţi în mantalele noastre şi aşteptam ordinul de atac. In jur linişte de moarte, şi nici-o împuşcătură... Părea că toată suflarea omenească a pierit... Numai rar câte-un oftat, pe româneşte, ori câte o înjurătură, sau un blestem, făcea să-mi mai aduc aminte că sunt între ai mei. Deodată, pe neaşteptate, cum stam de veghe, zării prin întuneric nişte umbre... Se apleacă, dispar, iar se ivesc, mai aproape, tot mai aproape...

— Ce să fie oare, întreb eu pe un unter ofiţer din compania noastră, şi-l fac atent...

— La mitraliere, foc, strigă el, italienii...

Dar n'apucă să repete comanda, şi umbrele se şi iviră în faţa tranşeelor noastre. Atâta am auzit: En avant messieurs... Nici n'am avut vreme să ne retragem şi inamicul a sărit peste noi.

Moldovanu se opri ca să răsufle, şi-şi trecu iarăşi mâna prin mustăţi...

— Să bem încă un pahar, domnule profesor... şi turnă din nou berea spumoasă... Când ne-am trezit din buimăceală, în faţa mea, la lumina unei lămpi electrice şi cu revolverul într'o mână, sta un om înalt cu-o pelerină mare şi-o şapcă de vânători pe cap...

— Rumân, bolboroseam eu — iar el: Roumain, bon, bon...

Pe urmă am aflat că erau franţuzii, vânătorii lor alpini.

Dar asta n'a ţinut mult... urmă Moldovanu. Ungurii dacă s'au retras, au şi deschis focul asupra tranşeei noastre. Un glonte m'a lovit în picior, un altul în umăr. Şi-am căzut plin de sânge. M'am deşteptat a doua zi, în spital într'un orăşel din Italia... Acolo m'a ţinut două săptă-

mâni... Apoi m'au dus la Padova unde m'am lecuit... Când m'am înzdrăvenit, ne-au pornit în lagărele din Franţa... Pe mine m'au dus la Grenoble. Dar ia să mai bem un pahar... d-le profesor...

Moldovanu turnă iarăşi şi bău paharul până'n fund...

«Iată aşa e, când are omul zile, vorbi el lăsând cu grijă paharul jos. Dacă am venit acasă, am găsit toată gospodăria răvăşită... A vrut Dumnezeu, şi le-am pus în rânduială, şi suntem în România noastră liberă... Am de toate, slava Domnului, numai un gând mă mai muncetşe, să-l văd pe băiatul ăsta, la casa lui, că dă, nu mai sunt acuma tânăr şi zilele omului nu se ştiu...

Moldovanu tăcu şi oftă... Ei dacă ai şti prin câte am trecut sub unguri, dar eu nu m'am dat... am ţinut sus neamul meu, că mi-s român, din obârşie mocănească...

Mă uitam la omul acesta, plin de energie, înalt, păşind drept şi hotărît, ca un tânăr de 20 de ani, cu figura serioasă şi vorba limpede şi nu-mi venea a crede c'a trecut de 55 ani...

— Dar cine e rusoaica asta, care nu ştie o vorbă româneşte? Cum de-a căzut aici? îl întrebai eu pe când să ne despărţim...

— O biată rusoaică, dela Volga, a adus-o cu el feciorul babei Caterina, aia de vinde laptele de la caprele ei... A adus-o când a venit din prinsoare, dela rus... Vrea să se însoare cu dânsa.

— Şi el unde-i?

— L-au luat la bătălie, la Tisa — când cu Bela-Kun... Şi cum, n'are cu ce-o ţine, am luat-o la lucru la mine... mi-a fost milă, da aşa e... Că-i frumoasă rusoaica, vorbi Moldovanu zâmbind.

— Da, frumoasă.

Ne desărţirăm... Noaptea devenea tot mai rece... Aerul înţepător, te strângea în spate... Luceafărul răsărise sus, în fundul pădurilor şi lumina lui deslușea vârful unui munte şi siluetele câtorva brazi singuratici. Incolo întunerie de iad... şi-o liniște înspăimântătoare... Fligornistul tăcuse de mult... Adormii într'un târziu, dar acum melodia ţiganului bătrân nu mă mai chinuia ca altădată...

Când m'am sculat, soarele răsărise de mult. Peste noapte, o ploaie fină stropise florile, copacii, pământul... In curte se cunoşteau urmele roţilor şi-ale copitelor pe pământul jilav. Peste tot pustiu, în văzduh lumină şi liniște, afară de cârâitul neastâmpărat al gaiţelor care sburau din pom în pom, căutând ghindă... Pornii spre locul băilor. Femei învăluite în şaluri groase, cu feţele aburite şi abia întrevăzute, cu săculeţele pline în mâini, se întorceau dela cură... Ţărance cu coşurile pline se îndreptau spre piaţă... Şi cum ajungeau, se aşezau în rând, aliniate ca pentru o comandă, desfăcând produsele lor şi înşirându-le într'un singur şir, pe două coloane, lăsând loc la mijloc cumpărătorilor.

Imi făcusem baia şi mă întorceam spre casă, când deodată la capătul aleei zării bătrâna cu cele două capre... Fără să stau la gânduri mă'ndreptai spre dânsa... Bătrâna sta nemişcată şi clipea din ochi... Caprele cuminţi, cam când aveau de îndeplinit o misiune, o priveau liniştite, nedând seamă la trectăorii, cari grăbiţi se strecurau pe lângă dânsele. Ochii lor mari, îngrăditi de un cerc gălbicios, parcă ar fi voit să spună ceva... Stăteau lângă bătrâna scorojită, cu privirea stinsă, ca şi când i-ar fi înţeles durerea şi resemnate se supuneau voinţei Celui

de Sus... Trei fiinţei nenorocite... trei suflete... legate parcă de veacuri într'acelaş gând, aceeaşi durere şi voinţă... de a suferi.

— Bună dimineaţă, bătrânică...

— Bună dimineaţa, răspunse ea... poate vrei lapte?...

— Da... da...

Bătrâna, se aplecă, depărtă piciorul unei capre, prinse ţâţa şi cu mâinile ei slabe începu a strânge ugerasul dolofan. Laptele ţâşnea ca o săgeată în ulcica de lut... capra sta cuminte, supusă, într'o linişte desăvârşită, caşicând nimic nu s'ar fi întâmplat...

— Ai fost aseară la noi? vorbii eu după ce băui laptele cald plin de spumă...

— Poate trăeşti la Moldovanu... A da... îmi aduc aminte că te-am văzut... Nu eşti d-ta, boerul acela dela Basarabia?

— Chiar eu... mătuşică... Dar ce-i cu Pelaghia?

— Pelaghia...? vorbi ea ridicând spre mine ochii stinşi şi clipicioşi... apoi s'a dus la lucru... că eu de... n'am cu ce-o ţine... iacă, căpriţele astea mă hrănesc... şi-s văduvă de 20 de ani... dar poate mai vrei o cană de lapte..., că tare-i bun pentru piept...

— Se poate, mătuşică, răspunsei eu, căutând să-i intru în voie...

Bătrâna se aplecă spre cealaltă capră şi prinse a o mulge.

— Şi cum a fost cu ficiorul d-tale? o întrebai eu, pe când sorbeam a doua cană...

— Păi, cum să fie, răspunse ea mai voioasă... A venit dela bătălie, după cinci ani dela rus şi mi-a adus-o pe rusoaica asta... Cică să se însoare cu ea... Da aici în sat nu-s fete de ale noastre... fete de gospodari, cu câte cinci iugăre de pământ... ne-a trebuit o sărăcie... străină de neam... că noi oare nu suntem săraci... vai de noi...

— A iubit-o, mătuşă; ce vrei, aşa-i tinereţea...

Bătrâna nu-mi răspunse... şi mormăi ceva neînţeles. Tăcu câteva clipe, apoi într'un oftat... ridică spre mine ochii.

— De-ar da D-zeu să vină sănătos, de acolo dela ungur, că iacă e luna şi n'am primit nici o veste... Dar d-ta, n'ai aflat când oare o să fie pace?...

Căutai s'o mângâi, cu vorbe de nădejde, şi îmi luai ziua bună, promiţându-i că atâta vreme cât oiu rămâne la băi, am să viu în fiecare dimineaţă să beau lapte, că tare-i bun...

— Să-ţi ajute D-zeu... vorbi ea petrecându-mă cu ochii clipicioşi şi plini de lacrimi.

Soarele se ridicase sus, pe când furgonul, cu cei doi cai voinici, intra încărcat cu snopi pe poarta cea mare... Cai scoteau aburi şi se apărau de muşte... Pelaghia venea în urma furgonului, ţinând în mână o creangă de mesteacăn... Valer închise porţile şi prinse a trage furgonul în curtea din faţa hambarului... Pelaghia trecu pe lângă mine...

— Bună ziua Pelaghia...

— Bună ziua, răspunse ea... voioasă şi ochii ei albaştri ca cerul de primăvară mă priviră zâmbitor.

— Ei cum merge lucrul?

— Foarte bine, vorbi ea, lăsând capul în jos şi strângând între degetele subţiri, frunzele verzi.

Acuma-i văzui chipul aşa de blând, cu obrajii rumeni, cu nasul po-

trivit și fruntea largă... Părul blond, ca aurul, era strâns în două cozi legate la spate... Purta o fustă gălbue, care lăsa să-i se vadă picioarele rotunde și pline... Bluza era închisă până aproape de piept, dar de sub dânsa răsărea obraznic sânul pietros și rotund.

— Nu ți-e dor de Rusia?

Pelaghia nu răspunse...

— Dar dela război, dela unguri, nu știți nimic, întrebă ea ridicând spre mine o privire gânditoare.

— Are să fie curând pace, Pelaghia, ai să te bucuri. Dânsa răspunse printr'un zâmbet și se depărtă. Valer deshămă. Observai acum că umbletul lui în jurul cailor semăna cu al ursului, când se ridică în două picioare și vrea să păşească cu jumătate de trup și cu labele dinainte atârnând în jos... Foarte tăcut, liniștea aceasta, sunetele care le scotea prelungi și stridente și numai atunci când era întrebat, mă făcură să bănuesc că omul acesta nu-i în toate mințile. M'apropiai de el...

— Valer.., cum merge cu snopii...?

— Bineee... răspunse el c'un hârâit ascuțit și respingător...

— Și mai aveți mult de cărat ?

— Da-a-a-a... mult...

Pelaghia sta la umbra unei mesuțe, sub un stejar bătrân pe lângă Curtea cea mică, din fața unor căsuțe joase, unde dormea seara...

— Dar pe fata asta o cunoști? E rusoaică dela Rusia..

— Nuuu.,. răspunse el cu vocea întunecată... și fruntea îngustă i se încreți pe dată, ochii plini de ceață și turburi se înroșiră... Părea că o furtună s'a iscat în sufletul lui, la întrebarea mea... Când mă întorsei dela masă, Pelaghia aduna snopii cu furca și cu o mișcare ritmică, aici îi prindea din fundul furgonului, ca în acelaș timp să-i svârle în ușa hambarului. Valer îi ridica și-i clădea în hambar. Moldovanu se ivi pe poartă și veni spre mine... Purta cizme și de-asupra cămășei de pânză albastră un surtuc cadrilat și galben... Pe cap pălărie mare din pai de grâu și-n mână o biciușcă.

— Ce mai faceți, d-le profesor? Nu ne-am văzut deaproape două zile...

Apoi, căsicând și-ar fi cerut scuză, urmă:

«Așa-s de ocupat... la câmp... la stână... Acuma e vremea muncii.., strânsul, apoi treerul, la iarnă stăm degeaba... apoi păscutul oilor mult mă chinuește...

— Și de ce-i mai vârâți în hambar, dacă-i vorba să-i treerați...?

— Ne e frică de ploi, d-le profesor, spicul e așa de copt, că dacă ar cădea două-trei ploi bune, nu s'ar alege nimic din toată munca. Mai bine oleacă de cheltuială și sunt liniștit... Dar nu doriți să luați un păhărel de rachiu, făcut de casă?

Mă scuzai cum putui, mai ales că stătusem la masă. Moldovanu nu mă slăbea... In bucătărie, la o masă mare, totul era pregătit pentru patru persoane... Valer veni împreună cu rusoaica...

Brațele lui de oțel prinseră speteaza scaunului și-l dete la o parte ca o minge...

Se apropie de plita încărcată și trăgând în nas mirosul de mâncare proaspătă vorbi prostește:

— Hiii ce mâncare bună-ă-ă... dă-mi să mănânc...

— Ai răbdare, vorbi mamă-sa... aibi răbdare.

— Avem și supăăă... și gulaș, vorbi el, frecând palmele și apoi scărpinându-se în cap de bucurie și râzând prostește.

Pelaghia veni și s'așeză timidă, trăgând scaunul mai departe de Valer...

— D-le profesor, întrebați-o... are părinți, familie la Rusia... vorbi nevasta lui Moldovanu, aducând un castron mare cu supă și punându-l pe masă... La toate întrebările mele, Pelaghia răspunse scurt, ținând capul în jos.

— Ei Doamne, tare-i rușinos băiatul ăsta al meu, vorbi Moldovanu, turnând dintr'o sticlă verzue cu buriene, băutura... La vârsta lui, nu rămăsese fată să n'o curtez. Așa-i nevastă?

Nevastă-sa zâmbi și dădu din umeri.

— O fi, poate... e mult de atunci...

Moldovanu turnă și fetei și neveste-sii câte-un pahar... Pelaghia nu voi să bea...

— Nu... eu nu pot... răspundea ea în rușește...

Moldovanu o prinse de mână, și făcu semn cu mâna la gură... Ei ce nu bei, la Rusia... se bea... dar cum se bea... am aflat eu...

După al doilea pahar mă despărții. Mărturisesc că scena aceasta nu prea îmi plăcu, prea se uitase înduioșător la Pelaghia, Moldovanu, apoi, toată ziua la câmp cu ei. Dar n'aveam nici un indiciu, pe ce să bazez bănuiala mea... și totuși, nu știu ce mă făcea să cred că Moldovanu, om încă tânăr, pusese ochii pe fată. Cât privește de idiotul de ficioru-său nici vorbă. Seara, bătrâna, cu ochii clipicioși și bărbia plină de păr, se ivi în ușă. Multă vreme stătură în bucătărie, băură, și la plecare Moldovanu o petrecu la poartă, stând iarăși de vorbă în drum, lungă vreme. Seara adormii târziu. gândurile mă chinuiau. dar nu acelea. care, cu câteva zile mai înainte, «cântecul lăutarului», «O floare 'nflorește'n grădină». O altă floare, cu ochi albaștri, o fiică a stepei nemărginită, se pusese între noi și cu cât îmi chinuiam mintea, cu atât mai dureros pentru mine, că nu-i puteam afla deslegare... Dacă Moldovanu o silește și în urmă răsare feciorul Catrinei, logodnicul ei... Ce se va întâmpla? Dar dacă bătrâna înlesnește toate acestea, ca să scape de viitoarea ei noră? Adormii într'un târziu și visuri ciudate începură să-mi tulbure creerul... Câte ceasuri să fi fost, nu știu, dar tresării speriat... Un strigăt auzii în noapte. Intr'un lac de sudoare, sării din pat. Inima-mi svâcnea. Tâmplele deasemenea. Mă apropiai de fereastră și o deschisei. Lumina lunei îmi năvăli în față. Un aer proaspăt mă izbi pe dată și-mi cuprinse întreaga ființă, făcându-mă să tremur... Imi era frig și nu știu dece, fricâ. Razele lunei se târau în odaie și parcă-mi spuneau ceva... Se părea că au în ele ceva sinistru... semănau a ceva de mormânt... Sub pătura groasă, sub care mă vârâi din nou, tremuram ca prins de friguri. Imi acoperii capul, mă strânsei grămadă, nici o scăpare... Atunci făcând o sforțare puternică, mă repezii spre fereastră s'o închid. In aceeași clipă, mi se păru că aud același strigăt... prelung și scurt... ca mai înainte... Tâmplele îmi svâcneau mai tare, inima-mi bătea să se rupă. Nu știam ce-i

cu mine, sunt sub puterea visului, ori e realitate. Mă hotărîi să deschid uşa şi printr'o forţare disperată întorsei cheia. Eşii în ceardac... Un murmur de voci veni până la mine...

— Cine-i acolo? strigai eu cu toată puterea, nedându-mi seamă ce fac.

— Eu, Pelaghia, s'auzi un glas în ruseşte. Ca un nebun, străbătui ceardacul. Spre capătul celălalt al curţii, lângă căsuţele de lângă grajd, se zăriră câteva umbre. S'auziră gemete, icnituri înăduşite. Fără să-mi dau seamă, mă repezii într'acolo şi mă oprii în faţa lor.

— Ce-i aici, strigai eu cu voce disperată. D-ta, domnule Moldovanu?

Incremenise când mă văzu şi ridică mânile în sus ca într'o apărare... iar lângă el, idiotul de fecior gemea. Trântit la pământ, se văita în neştire, cu voce răguşită, ca o fiară rănită... Pelaghia, în uşa întredeschisă, cu un picior în afară şi jumătate de corp înăuntru, hohotea înebunită, gemând printre lacrimi.

— Ei Doamne, ei Doamne..., nu mă lăsaţi.., Sfinte Dumnezeule... Maică Prea Curată, ajută-mă.

— Ce-i cu d-ta, domnule Moldovanu? strigai ei, înfuriat peste măsură.

— Scăpaţi-mă, vorbi fata în ruseşte cercând să deschidă uşa şi în aceeaşi clipă isbucni ca o nălucă şi se alipi de mine, căzând în genunchi.

— Va să zică, d-ta, om în toată firea, te cobori aşa de jos, te legi de o biată fiinţă, nenorocită, care n'are nici un sprijin. Ce murdărie! Ce nerușinare ! Să ştii că chiar acum mă îmbrac şi mă duc să te reclam. Murdarule!... gemui eu...

— Domnule profesor, nu mă blestemaţi vă rog, vorbi el, ridicând braţele spre cer...

— A voit să mă batjocorească, îngână Pelaghia, printre lacrimi... şi în aceeaşi clipă, ca o săgeată, se smulse din spatele meu şi ca o nebună o sbucni spre poartă, o deschise într'o clipă şi se făcu nevăzută în noapte... Alergai după dânsa, dar fata era departe. Moldovanu, veni spre mine, începu să se roage, să plângă.

— Nu mă nenoroci ţi, nu sunt vinovat... N'am făcut-o pentru mine... pentru el, şi arătă cu mâna spre idiotul acela cu chip de urs, care gemea la pământ în fundul curţii...

— Lasă-mă, strigai eu în culmea disperării, şi ca un om, care şi-a pierdut raţiunea, sării în treptele balconului şi mă vârâi în camera mea... Până la ziuă mai erau câteva ceasuri. Mă îmbrăcai, aşteptând răsăritul, ca să mă duc să-l reclam, fumai ţigară după ţigară. Moldovanu încercă în două rânduri să vină la mine, dar îl repezii. O ură de moarte mă cuprinse împotriva acestui nemernic. Imi făcui bagajul să pot părăsi imediat locuinţa aceasta murdară, în care fiece minută de adăpostire era mai mult decât un chin. Va să zică, iată la ce recurse, ca s'o scape pe bătrână de rusoaică... Da, desigur că o cumpărase, cu bani, că la urmă...

Frazele acestea, le repetam mereu, plimbându-mă în lungul camerei, într'o mare nerăbdare. Dimineaţa, veni plină de purpură şi de stră-

lucire... Dar toată măreția naturii, solemnitatea severă a munților, împăduriți, nu-mi mai făceau nicio impresie.

«Omul e un animal, o fiară și își bate joc de natură și de Dumnezeu»... mă gândeam, străfulgerat până 'n ultima fibră a existenței mele. La ce, dacă tot ce e bun în noi e suprafață, iar fondul o minciună nesuferită și goală, îmi repetam eu, mereu.

— Domnule profesor, — s'auzi o voce la fereastra mea, pe când mă pregăteam să plec la Jandarmerie.

— «Domnule profesor, vă rog să mă iertați, s'auzi vocea lui, peste câteva minute...

— Poftim să-ți plătesc... eu plec chiar acum...

Moldovanu intră umilit.

«Fapta D-tale e fără pereche, iată-ți banii, — și-i aruncai două hârtii pe masă...

— «Domnule profesor.., nu-s vinovat... vă rog să iertați... să mă credeți... nu cunoașteți... nenorocirea vieții mele...

— «Nenorocire! făcui eu în râs... și d-ta cu feciorul?

— «Da vă rog să credeți... că băiatul acesta.. e un bolnav... pentru el... pentru mine... pentru neamul meu... am făcut această nerușinare... căci am crezut.., să-l pot scăpa...

Moldovanu începu să plângă... rămăsei încurcat. Nu știam ce să cred... Trâncănelile lui... pentru... mine... neamul meu... mi se părură ciudate... Și totuși, omul acesta sdravăn, fost prizonier în Franța, bun gospodar, plângea ca un copil în fața mea.

«Când a fost mic, d-le profesor, a căzut de pe o căpiță, urmă el — printre lacrimi.., și s'a lovit la creerul mic... și de-atunci când l-apucă furiile, iesă în noapte, de urlă ca lupii... dar nu l-ați auzit încă... Degeaba am fost cu el la Budapesta, la Viena...

— Și cu această mișelie, ai voit să-l scapi?

— Nu, d-le profesor... nu, am voit să am urmași... Aici în sat nimeni nu-l vrea... cea mai nenorocită fată... fuge de el... i-e frică să n'o strângă de gât. Și toți îi spun nebunul... Și e singurul meu copil... se stinge neamul meu.

Moldovanu începu să plângă cu fața în palme: «sunt un părinte nenorocit». Apoi deodată se opri... Figura lui deveni severă: «Să vezi că nu rămâne nimic după tine, e groaznic! La ce am strâns? La ce îmi trebuie muntele acela? Stâna... aceia...?»

Moldovanu își înălță privirea și întinse o mână spre ușa deschisă, de unde în dimineața limpede se zăreau pădurile de brazi fumegând aburi moi... La ce-mi trebue bogăția aceasta, când eu n'am urmași. Așa e, d-le profesor? El își fixă spre mine întreaga privire, iar ochii lui încruntați păreau că voesc să-mi sfredelească sufletul...

— «Bine, d-le Moldovanu, dar d-ta nu te-ai gândit că fata aceasta are un logodnic, pe care îl iubește și îl așteaptă din zi în zi?

Moldovanu clătină capul.

— «Logodnicul ei... Dumnezeu să-l ierte... și își făcu cruce clătinând capul.

— «Cum, a murit pe front?

— «Da, e adevărat... tot satul știe, numai sărmana lui mamă, nu...

Urmară minute de tăcere... grele, chinuitoare... Mă uitam la dânsul şi nu puteam spune o vorbă... gura mi se încleştase parcă... îi dădui bună ziua şi plecai zdrobit.

— «Nu mă urâţi, d-le profesor, poate că odată aveţi să-mi daţi dreptate», vorbi el în urma mea, pe când coboram scările casei lui... Ocolii băile şi trimesei să-mi aducă bagajul, iar eu o luai prin sat, doar voiu da de urma Pelaghiei. Intrebai preutindeni, dar nimeni nu-mi putea da vreun răspuns. Fata intrase în pământ. Trecuse de amiază şi eu pierdui nădejdea s'o mai întâlnesc. O luai atunci în neştire, prin păduricea de plopi, care ducea la linia trenului forestier. Pe cărarea bătătorită, nici o suflare de om.

Doar cintezoii săreau din drum pe ramuri, scoţând sunete cristaline şi privindu-mă blând. Când să ies din pădurice, zării între tufe rezemată de trunchiul unui copac o figură înghemuită. Mă uitai lung.

— «Pelaghia, strigai.

Fata tresări, speriată şi întoarse spre mine chipul ei plâns şi sfârşit de oboseală.

— «O Doamne, cum să vă mulţumesc? şopti ea printre lacrimi, pe când mă apropiam de ea... dacă nu eraţi d-tră... N'am să vă uit niciodată...»

— «Şi acuma ce faci, unde te duci?»

Pelaghia dădu din umeri, rezemându-şi de trunchiul plopului obrazul ei delicat...

— Şi cum ai venit din Rusia până aici?

Dânsa nu-mi răspunse, şi lăsă capul în jos. Imi păru rău de întrebarea mea şi schimbai repede vorba.

— «Te întorci la bătrâna...?

— «Nu... nu, niciodată, răspunse ea hotărît. Am să muncesc... şi am să-l aştept... dar mi se pare că el e mort... vorbi ea cu îndoială... şi începu să plângă din nou.

Soarele scobora spre apus şi în retragerea lui măreaţă vărsa, pe frunze şi ramuri, o lumină palidă ca un regret, al zilei care murea. In pădure era linişte, adâncă... De departe, dinspre munţi, trecu un vers de bucium prelung şi înduioşător. O păsărică, cu ciocul galben, sări de pe o cracă, se opri în faţa noastră, ne privi întrebător, dădu cochet din cap, apoi sbură mai departe, scoţând un sunet trist ca un adio, al despărţirii. Stam amândoi, faţă în faţă, şi nici unul parcă n'aveam putere să rupem tăcerea...

— Spuneţi drept... vorbi ea încet, după un timp, neridicând ochii din pământ... n'aţi auzit nimic de logodnicul meu? E adevărat că el a murit?

— Nu-i adevărat Pelaghia... cine ţi-a spus minciuna asta?

— In sat... se vorbeşte... dacă e aşa, atunci, vorbi ea peste puţin, şi eu sunt pierdută... Şi începu din nou a plânge. Cercai s'o liniştesc, dar vorbele mele n'aveau nici o putere.

— Nu-i adevărat... Pelaghia... crede-mă, încercai eu din nou... Cum puteam să-i spun adevărul acestui suflet sbuciumat? Fata păru că se mai linişteşte şi ridică spre mine privirea ochilor ei frumoşi cu două cearcăne mari şi vinete. Momentele despărţirii se apropiau. Scosei din

buzunar o sumă şi i-o întinsei. Pelaghia luă banii, se uită la ei... şi mi-i întinse înapoi.

— Nu, nu... nu primesc... vă mulţumesc...

— Pelaghio, te rog, nu mă refuza... eşti în ţară străină şi n'ai pe nimeni...

— Am să muncesc... vorbi ea şi am să-l aştept.

— Pelaghia... te rog... nu refuza...

Cu greu, fata luă banii. Incercai să plec... dar nu puteam... ceva mă reţinea... Ora era înaintată şi ceasul sosirii trenului la Reghin se apropia... Apoi bagajul îl trimisesem înainte pe alt drum, cu căruţa.

— Pelaghia... vorbii eu... Adio...

Dânsa ridică spre mine ochi înduioşători...

— Plecaţi? şopti ea încet, strângând între degetele subţiri, nervos, hârtia pe care i-o dădusem.

— Rămâi sănătoasă... şoptii eu întinzându-i mâna... D-zeu să-ţi ajute...

Pelaghia îmi întinse mâna... şi mă privi drept în ochi. Câteva clipe rămaserăm aşa nemişcaţi, unul în faţa celuilalt...

— Adio, îngâimai eu din nou, şi cu o sforţare făcui doi paşi...

— Adio şi D-zeu să vă ajute, şopti ea încet şi cuprinzându-şi faţa în mâini, începu a plânge...

Când să ies din pădurice, întorsei capul, s'o mai văd odată... dar Pelaghia nu mai era acolo... plecase...

Trecuseră trei ani. Serviciul de inspector mă obliga să umblu pe meleagurile basarabene, pe drumuri desfundate, sate izolate, dealungul Nistrului, prin păduri bătrâne şi singurătăţi înfiorătoare. Intr'o seară de toamnă, călătoream spre mânăstirea Calaraşovca, din faşa Moghilăului. Un vânt tăios ca briciul sufla pe Nistru dinspre Ucraina. Valuri puternice loveau ţărmul, şi murmurul lor înăduşit se prelungea departe, până în inima pădurilor, care se iveau la dreapta mea, negre ca tăciunele. Când şi când, sentinelele noastre mă opreau: «Cine e? Stăi!»

Căruţaşul, un bătrân basarabean, deprins cu felul acesta de călătorie, fără să mai aştepte mult, oprea căruţa. Caii singuri, păreau că înţeleg porunca şi se supuneau. Soldaţii noştri, grănicerii, cu baioneta la armă, la lumina unei lămpi electrice, îmi cercetau documentele şi se retrăgeau, lăsându-mă să plec înainte. Nu ştiam câte ceasuri să fi fost, când am intrat pe poarta Mânăstirii... Am trecut pe lângă biserica rece şi închisă, cu pietre mari albe de marmoră la intrare şi ne-am oprit în faţa chiliilor. Pustiul învăluia totul... Nici o urmă de viaţă. Turlele bisericii se desenau în noapte pe fondul tuciuriu al cerului cu umbre uriaşe. In spate, stăpânea pădurea, neagră, rece ca moartea şi de nepătruns... Căruţaşul îndemnă caii. In faţa Arhondaricului ne oprirăm din nou. Din ferestrele mici se punctau pete de lumină roşie-gălbue. Un felinar spânzurat într'un colţ arunca raze de lumini bolnave în jurul lui, desluşind un fâlfâit de umbre, o pânză neagră care se juca pe peretele alb. Străbăturăm curtea cea mare şi ne îndreptarăm spre locuinţa staritei. In faţa paraclisului mă oprii. Prin geamurile mari sbucnea o lumină

slabă, iar din lăuntrul se răsfrângea pe uşa întredeschisă un svon de cântec, duios şi trist, un adevărat imn al morţii. Mă oprii pironit locului, neştiind ce să fac. In aceeaşi clipă, uşa se deschise. In prag răsări o umbră... o călugăriţă...

— Ce-i aici înăuntru, privighere?...

— Da,privighere... răspunse un glas moale ca într'o şoaptă venită de departe...

O soră de-a noastră a răposat întru Domnul, eri seara, şi-acuma-i slujim ultima noapte, înaintea drumului vecinic. Călugăriţa se aplecă smerită şi dispăru cu paşi uşori ca de vis. O neliniște îmi străbătu tot trupul. Tremurând ca prins în friguri, dădui uşa la o parte şi păşii nervos pragul micii încăperi. Pâlpâitul lumânărilor juca pe chipul sfinţilor de pe pereţii întunecaţi cercând să le deslușească bărbile mari şi coroanele aurite de pe cap. In micul cuprins mirosea a tămâie şi mucegai.

In mijlocul paraclisului, pe-un catafalc în doliu, cu cruci mari albe pe mărgini, într'un sicriu mic de brad, hodinea un trup. La capătul sicriului, două sfeşnice mari, cu lumânări de ceară galbenă, deslușeau chipul unei moarte, al cărei căpuşor ridicat pe-o perină albă se ivea în umbrele morţii. Alături, deoparte şi de alta a sicriului, două călugăriţe cântau în cor rugăciuni nespus de duioase. Din când în când se opreau şi fără să se fi uitat una la alta, după o mică pauză, începeau un «Doamne miluește» prelung, într'un minor pe cât de trist, pe atât de dureros. Ca împins de-o putere nevăzută, mă apropiai de catafalc şi ochii mei dintr'odată îmbrăţişară chipul moartei. Un fior mă străbătu... Ochii mi se umplură de ceaţă.

— Cum o chema, pe sora voastră, întrebai eu cu o voce nestăpânită.

— Ninodora... răspunse cea mai bătrână.

— Nu-i spunea Pelaghia când a venit la Mânăstire şi nu era de la Volga?

— Ba da, răspunseră călugăriţele întrerupând cântecul.

O durere fără margini îmi cuprinse fiinţa. Mă apropiai mai tare şi privii chipul moartei. Pelaghia dormea somnul vecinic, cu mâinile pe piept, cu degetele albe ca de ceară, pe crucea mică, pe care se desena chipul Maicei Domnului. Flori de câmp îi acopereau o parte din obraz... pieptul... hainele. Rămăsei împietrit lungă vreme lângă sicriul ei, fără să pot spune o vorbă, să vărs o lacrimă. Stareţa, o bătrână foarte respectată, dintr'o bună familie moldovenească, auzind numele meu, nu mă făcu mult s'aştept...

— Dar de ce sunteţi aşa turburat... ori n'aţi fi bolnav, vorbi ea, după un timp, privindu-mă cu multă bunăvoinţă.

Ii povestii în cuvinte scurte cele văzute...

— Păcatele omeneşti, vorbi ea după o scurtă tăcere... Aşa suntem noi oamenii, Domnule Inspector, căutăm fericirea, umblăm după himere şi numai după ce nenorocirea ne-a izbit, dorim liniştea şi izbăvirea în mâinile a Celui A-tot-puternic... Aşa şi cu răposata... D-zeu s'o primească în Impărăţia lui cea mare. A venit aici, acum trei ani, într'o seară târzie de toamnă... Şi-a bătut la poarta Mânăstirei... Zdrenţuită ca vai de ea... Şi-am primit-o... Mi-a mărturisit... totul... Cum a plecat de-acasă, dela

Volga, după un român, transilvănean, şi el a murit în lupte, la Tisa, cu ungurii. Mereu se gândea la ţara ei... Nu odată mi-a spus, că dacă s'ar deschide graniţa, şi-ar pieri bolşevicii, are să se întoarcă în Rusia, să intre acolo, într'o mânăstire. Era aşa de bună şi cânta aşa de frumos! La toţi ne era dragă... Acuma, umbla mai mult prin sate. Vindea cruciuliţe, buruieni pentru leacuri la oameni nevoiaşi şi mai mult pe degeaba. Dar ce să facem? Puterea lui Dumnezeu! Şi Lui i-a fost dragă şi ne-a luat-o. A mrit de oftică. Dar poate vă e foame, vorbi ea după o clipă de tăcere. Vă rog să nu vă ruşinaţi. Aici în pustiul acesta... Ştim noi cât e de greu, pentru oamenii Statului.

Multă vreme nu putui dormi, în camera mea plină de icoane şi chipuri de Mitropoliţi, Arhierei, Stareţi moldoveni, unii cu numiri ruseşti, din vremuri îndepărtate. Amintirea Pelaghiei mă chinuia. Dimineaţa, pe când ceaţa se ridica din vadurile Nistrului şi îmbrăca, în sdrenţe fumurii, pădurile de sălcii, am păşit pragul paraclisului. Ochii aceia albaştri, pe care-i întâlnisem pentru prima oară la Jabeniţa, erau acuma închişi pe veci... Deşi eram grăbit, am rămas la înmormântare. Un clopot suna mereu într'o limbă, solemnitatea ceasului din urmă, şi vaetul lui murea departe, prin goluri nevăzute. După legile bisericii, n'o puteau s'o îngroape înainte de sfârşitul liturghiei, fiind Duminică. Am rătăcit, în vremea aceasta, prin pădure, în preajma Nistrului, adunând de pretutindeni flori de toamnă, bătute de brumă, flori duioase şi singuratice, timide şi neprihănite, ca şi sufletul aceleia care mai avea puţin ca să intre în liniştea de veci... Au pornit-o pe la orele două după prânz, în colţul cimitirului, din spatele Mânăstirii... Groapa era săpată lângă un măr cu frunzele ruginite şi bătute de vântul toamnei... Un preot bătrân însoţea cortegiul... Maicele cântau fără 'ncetare «Sfinte Dumnezeule».

Inainte de-a o coborî în mormânt, am pus pe pieptul moartei, buchetul de flori pe care-l adunasem în amintirea ei... N'am putut rămâne până la sfârşit...

Nu ştiu cum, dar durerea era mai puternică de cât voinţa mea... In curtea Mânăstirii mă aştepta căruţa înhămată. Pe când, treceam poarta Mânăstirii, din fundul cimitirului veni până la mine ecoul melodiei întristătoare... «*Vecinica pomenire*». In sgomotul roţilor şi'n tropotul cailor cari zoreau pe drumul sgromţuros, chipul moartei mereu se ivea, înaintea mea, se depărta ca să revină iar, iar versurile acelea din grădina băilor, dela Jabeniţa:

O floare 'nfloreşte'n grădină,
Şi mâine o scutură vântul

îmi dădeau acum imagini tainice, pline de un farmec dureros şi profund omenesc...

N. Dunăreanu

TEOHARI ANTONESCU: INSEMNĂRI

J. Boniface - Hétrat.

Un alt tip, Boniface Hétrat. Omul ăsta are ceva sentiment, ba poate foarte mult şi face poesii. O drăcie întreagă cu poesia lui citită într'o Vineri la *Arhiva*, cu subiect marin. Era un sonet, compus din 6 sonete, fiecare o desvoltare a unei idei care termina sonetul anterior. Un marinar, un «lup de mare», bătrân, îşi uitase pipa într'o insulă. De pipă îi erau legate o mulţime de amintiri dela nevasta sa, care murise şi, cu toate că marea din pricina vijeliei era mâniată, pleacă în toiul furtunii spre insula cu bucluc să-şi caute pipa, cu toată opoziţia tovarăşilor săi. Pe mare valurile îl joacă întocmai ca pe-o minge şi în fine îl cufundă în adâncul mării şi se îneacă. Iată subiectul. Cuza i-a făcut o critică şi anume: prea multă vorbă pentru nimic; dacă ar fi fost un marinar tânăr şi în insulă vreo adorată, aş mai înţelege atâta polologhie, dar pentru o pipă, ce mai vorbă! Pompiliu Miron l-a atacat şi el foarte violent, precum şi Volenti. Eu n'am spus decât numai că: toată greutatea sonetului stă în versul: «ce, lăsaţi-mă în pace; omul o soartă are şi de steaua lui stă să-i pice din cer, tot piere, măcar oricât s'ar păzi». Prin urmare, pentru dânsul furtuna nu putea fi grozavă, căci ce e scris, în frunte-i pus. Am spus lucrul acesta doar ca să spui şi eu ceva. A doua zi au discutat Boniface cu Paul, cu Miron Pompiliu şi alţii şi spunea poetul: «voi toţi aţi vorbit un ceas fiecare şi aţi spus numai prostii; Antonescu a spus numai trei cuvinte şi a vorbit serios, că ştie ce vorbeşte». Poesia foarte bine poate exista pe fondul de mai sus, dar totuşi e prea particular lucru, şi în poesie se cere şi ceva mai general, mai lipsit de notele particulare ce o fac neinteligibilă pentru mulţi. Dar chiar şi aşa, dacă artistul mi-ar fi descris cu artă furtuna şi motivat interesul pescarului pentru pipa lui, poesia ar fi fost admirabilă, ceia ce lipsea mult pân' acolo. De altminteri, Boniface e dintre acei oameni care s'ar putea numi «grandioloqui»; face gesturi spăimântătoare, vocea devine «teribilă», cuvinte prea mari pentru situaţii mici şi o agitaţie în disproporţie cu situaţia; încât pe el îl vezi gesticulând sau înflăcărându-se, dar tu rămâi perfect rece şi te miri de ploaia lui de cuvinte şi sentimente. «Trebuie omului un ideal, trebuie ceva serios; îi trebue o ancoră de care să se agaţe (şi aici strânge degetele ca nişte ghiare de pisică înăuntru podului palmei ca o pisică ce stă să sgârie) în mersul său în viaţă, trebuie să crează în ceva care nu e material... etc. etc...»

Scrieri ce au rămas dela Odobescu.

...Mai ales am fost şi Vineri şi Sâmbătă seara la biserică şi am ascultat cuvântul Domnului. In orice caz, foarte frumoasă este Evanghelia, numai mai deslușit de-ar vorbi şi cânta popa. «Şi au venit Margareta şi au plâns, şi au prăvălit o piatră pe ușa mormântului», este singura bucată pe care am auzit-o, dar așa de frumoasă, încât toată săptămâna am pronunțat-o şi repetat-o şi în loc să mă urăsc cu dânsa, tot mai mult îmi place. Ce frumoasă limbă are biserica; de ce nu o întrebuințează şi poeții noştri?

Ce mai pot scrie? Am vorbit aseară cu Petrescu; acesta mi-a vorbit de multe scrieri care s'au mai găsit printre hârtiile lui Odobescu. S'a dat peste un catastif scris cu litere cirilice, unde el își face un plan despre ceiace are să compuie; acolo se vede planul *Doamnei Chiajna* şi apoi, bifat, semn că o isprăvise şi tot așa cu celelalte. Trebuie să fie foarte interesant. Mi-a vorbit despre scrisorile rămase dela dânsul; zicea că după luarea otrăvei primise o scrisoare dela fiie-sa şi că avusese energia să scrie o lungă scrisoare unde îi spunea causele morții sale... «Mai bine să mă ştiți mort așa, decât înglodat în noroi şi în tîcăloşie». A scris lui Poni, nevesti-si, lui Steriade, etc. Voeşte să facă un nou volum cu scrierile rămase. Şi am vorbit eu despre arta sassanidă, din care Odobescu își pregătise tabelele; nu ştiu dacă s'or găsi cumva scrieri asupra acestui punct.

Aniversarea Junimei: banchetul dela otel Bulevard în 1908.

1908, Ianuarie 21, Iaşi.

La 19 Ianuar în sala otelului Bulevard din București a avut loc aniversarea a 45-a a Junimei şi a 41-a a «Convorbirilor Literare». Invitația, *Poftirea*, a fost scrisă în versuri de către Negruzzi, foarte gingaşe. Impreună cu Stavri Predescu, pe care l-am întâlnit în fața Universității, am pornit-o spre otel. Mergând, Stavri îmi vorbea de un alt banchet la care am fost împreună ca simpli studenți cu 22 ani mai în urmă. Imi vorbea el, care-şi aducea mai bine aminte despre acest lucru, de faptul că banchetul ne costase câte 5 lei şi că noi amândoi, care eram datori, făceam socoteala la fiecare fel de mâncare cât ne costă, pentru ca să nu trecem cumva peste suma de 5 lei. Dar, *tempi passati*.

Comesenii erau în număr de 42 sau 43 şi stăteau rânduiți astfel: La mijloc era Maiorescu, președinte; la dreapta lui Maiorescu: Carp, Gr. Buinchiu, Marghiloman, P. Missir, Pangrati, P. Negulescu, Jan Atanasiu, X, X, Prae, Staicovici.

La stânga: T. Rosetti, Nicu Gane, Arion, X, Bosie de la Casație, Teodor Nica, Antonescu Teohari, Rasidescu, Evolceanu, Floru, I. Rădulescu-Pogoneanu, Bassarabescu, Teodorescu-Kirileanu şi A. A. Naum. In fața lui Maiorescu, la mijloc, era Jac. Negruzzi; la stânga: Mehedinți, N. Filipescu, Jean Miclescu, Al. Florescu, X, Em. Antonescu, Tzigara Samurcaş. La dreapta: Bogdan, Delavrancea, Dr. Marinescu, Hiotu, Crupenschi, Predescu, Mironescu.

Când am intrat, sala era goluță. Câteva strângeri de mână în dreapta și în stânga .Am vorbit ceva cu Delavrancea și cu Maiorescu care venise pe lângă noi. «Aș dori să văd de se prinde» zicea Maiorescu. La 8 punct sosește și Carp. Fiecare își ia locul și începem acțiunea defeitoare. Că a fost veselie, că a fost vorbă multă și schimburi de idei comunicative, aceasta se înțelege dela sine. Eu fiind lângă T. Nica, financiarul cu fața rotundă, roșie, grasă, cu cioc alb în bărbie și ochelari de aur la nas, am schimbat mai multe cuvinte asupra trecutului Junimii, la ale cărei banchete ades a luat parte. Dar vin la discursuri.

Intâi a luat cuvântul I. Negruzzi: «D-lor, originile Junimii se pierd în noaptea timpurilor», acesta este cuvântul stereotip cu care începea orice discurs de aniversare. Și a început să arate «cum doi membri, astăzi foarte respectabili (am aflat că erau Maiorescu și T. Rosetti), aflându-se în una din nopțile senine de vară ale anului 1863, într'un local foarte suspect din preajma bisericii Banului, au petrecut împreună. Ce-au făcut acolo, nimeni nu poate spune; sigur este că acolo s'a zămislit începutul Junimii, a căreia aniversare o sărbătorim astăzi. Acest copil a crescut. In scurt timp s'au alăturat la societate și P. Carp, Negruzzi și Pogor. Din trecutul glorios al acestei Junimi literare ce vă pot spune? Ea a existat pe mai multe terene: pe cel al scrisului, al vorbirii și al actelor. Multe a produs Junimea, dar momentul ei cel mai strălucit a fost atunci când Convorbirile au publicat o operă poetică de cea mai înaltă valoare, intitulată *La noi e putred mărul*, operă semnată de P. A. Călescu și având o așa alcătuire a versurilor, încât primele litere din fiece vers formau acrostihul *Convorbirile Literare*. De atunci fiece poesie, mai mult chiar, fiece proză era cercetată de nu forma cumva un acrostih de acelaș fel cu a poemului lui Păcălescu (alias B. P. Hasdeu). Dar Convorbirile au strălucit și prin grai, prin conferințele sale. Cea mai strălucită conferință însă a fost a lui T. Rosetti, care a vorbit despre... (nu știu numele subiectului). Lume a fost multă și oratorul a fost aplaudat. Atunci s'a petrecut un fenomen foarte straniu: oratorul făcea gesturi exagerate, dar, după părerea tuturor, nimeni n'a auzit nimic». (Nica îmi adăoga că Rosetti s'a emoționat puternic, că a citit propozițiile principale ale subiectului său, fără a fi spus ceva). Cu acest prilej Negruzzi a felicitat generația cea nouă, care ia asupră-și conducerea unei Junimi și urează d-lor Filipescu, Marghiloman și Delavrancea strlucite succese literare. Această urare a fost salutată cu aplause de către membrii cei tineri, care au înțeles minunat ironia și gluma la adresa celor 3 oameni politici, care numai de succese literare nu le ardea acum.

Maiorescu, ca șef al nebunilor, a luat cuvântul după dânsul. A făcut un calambur cu privință la cine are paternitatea Junimei, zicând că nu trebuie, ca și legislația franceză care nu se ocupă cu aflarea paternității, să căutăm cine a avut ideia unei alcătuiri de societate. După ce arată meritele lui Negruzzi, care timp de 29 de ani a fost și redactor și secretar și casier și expeditor al Convorbirilor, trece la Bogdan, apoi la Mehedinți. Vorbește despre spiritul de jertfă al generației lor, care deși putea să ceară bani dela puternicii zilei pentru menținerea gazetei, a preferat totuș să plătească din an în an deficitele bugetare, numai să nu atingă idealul pe care membrii Convorbirilor și-l pusese înaintea

ochilor lor. Discursul lui Maiorescu n'a făcut o impresie prea vie asupra ascultătorilor. Slab, foarte slab a fost discursul lui Bogdan; nota discursului său se poate resuma în următoarele: Junimea a produs sub conducerea oamenilor mari născuți din ea lucruri de-o mărime și însemnătate extraordinară. Când a luat-o el, revista era în plină cădere, deficitele erau numeroase și mari, nimeni n'o mai citea. «Am căutat s'o ridic, dar n'am isbutit. Ca să fie ce-a fost, este cu neputință, căci oamenii cei mari nu-i mai văd». A spus el multe, o pelteà lungă și obositoare și era de-o stângăcie teribilă.

Mehedinți era mai bine. A arătat progresele pe care revista le-a făcut de când o dădăcește dânsul, numărul colaboratorilor a crescut. Felul cum se presintă, publicarea ei, cu acele ilustrații, a făcut-o simpatică publicului; numărul abonamentelor a crescut (Rasidescu tipograful mă asigura că din 300 de abonați a ajuns la 600 acum), iar influența ei se lărgește mereu. Peroratia lui cu privire la idealul pe care vechea Junime l-a urmărit, a fost foarte frumoasă.

Marghiloman a spus câteva cuvinte și a ridicat un toast în sănătatea noilor directori ai revistei și spre prosperarea ei. P. Missir a fost însă minunat în nota hazlie, singură care era cea junimisto-zeflemistă. «Mă cunoașteți și vă cunosc, zicea el cu un accent pe nas, ca și cum ar fi fost cherchelit; și eu am colaborat la Convorbiri. Nu doar că aș fi scris sau aș fi vorbit pentru dânsele, ferit-a Sfântul să fi făcut pozna aceasta. Și totuș am colaborat. D-lor, n'a fost ceai care s'a dat, fie la Florescu, fie la Crupenschi, ori alții, la care să nu fi fost și eu. N'am lipsit niciodată v'o jur, am luat ceaiul cu mare poftă. Dar am și vorbit, D-lor. Eu nu sunt din generația bătrânilor, eu sânt din generația a doua, iar rolul meu a fost și este să trec de la cei bătrâni la cei tineri nu numai gândirile cele sublime, dar și obiceiurile lor cu totul». Era așa humor în cuvintele lui Missir și atâta joc în imitarea cherchelitului, încât cu toții am râs de el mai mult decât la ori care altul. Erm. Pangrati a vorbit pe tema excedentului bugetar al Convorbirilor, arătând că această crimă oribilă de-a produce excedente în loc de obișnuitele deficite, nu a fost cu adevărat comisă: excedentul arătat de Mehedinți este numai pe... hârtie, nu și în realitate.

Au mai vorbit Nolică Antonescu, Delavrancea demonstrând importanța lui Maiorescu pentru formarea limbii și «reintegrarea bunului simț în literatură», și alții. Mai înainte de Delavrancea însă a vorbit P. Carp.

Desigur, cel mai frumos discurs dintre toate, după al lui N. Gane, a fost al șefului. Nota dominantă stă în demonstrarea că «nebunii din literatură și gogomanii din politică au urmărit un ideal, care i-a făcut să disprețuiască foloasele materiale ale vițiii, urmărind o himeră: în literatură alcătuirea unei literaturi, în politică triumful sincerității și adevărului. Acel ideal a fost în stare să ne dea cele mai mari mulțumiri, mulțumirea pe care o găsești în tine însuți; tot el ne dă astăzi biruința inimii, care ne despăgubește în deajuns și cu folos de slăbiciunile bătrâneții». Era așa accent concentrat și atâta simțire caldă și adâncă, încât a produs asupra tuturor o emoțiune puternică. Intr'un moment, răpit de frumusețea vorbirii sale, am zis: ce frumos vorbește!

Discursul lui N. Gane, şeful celor 9, sau *caracudelor clefăitoare*, a fost de asemenea interesant: era o ferestruie deschisă asupra trecutului, unde ne înfăţişa petrecerile celor din Junimea de acum 30—35 de ani. Impresia aasupra tuturor a fost plăcută. De sigur, viitoarea întrunire dela anul, va fi mai cercetată şi de asemeni mai intimă decât era; aci nu trebuie să uităm că la această aniversare, au luat parte 4 generaţii: generaţia lui Maiorescu, generaţia lui Marghiloman, Missir, generaţia noastră şi'n fine A. A. Naum înfăţişa generaţia după noi.

Teohari Antonescu

PULBERE DE FIER ŞI FLORI...

Când se usucă şi petalele sunt înţepătoare.

*

Inainte şi dincolo de maturitate, generositatea-i corb alb.

*

Tineretul este nedrept dacă aşteaptă dela oameni ajunşi la o anume vârstă ca ei să mai continue a răsturna munţi; datoria lui e să caute şi să găsească metale preţioase în răsturnările înaintaşilor.

*

Sunt gânduri şi simţiminte, dureri sau bucurii, a căror exprimare prin cuvinte înseamnă sacrilegiu. Din trup şi suflet strivit, în desfiinţarea lor de-o clipă, natura alchimistă adună vuetul lăuntric şi comprimându-l dibaciu, crează sinteza lacrimei, care ustură şi arde, vindecă şi răzbună dumnezeeşte, cum se răsbună cerul prin căderea miliardelor de stropi.

*

Când strada trăeşte la o temperatură ridicată, cine mai poate fi responsabil de vânturile cari vin şi ating biata flacără a unei biete vieţi omeneşti?

*

Rătăcit printre atâtea celebrităţi, tu însuţi începi a deveni celebru prin a nu fi nimic...

Ite

AUTOBIOGRAFIA LUI CIPARIU

In Biblioteca centrală a Blajului zac comori literare ascunse ca aurul în filoanele munţilor apuseni. Nici chiar blăjenii nu le ştiu şi nu le cunosc. Abia acum d. Ştefan Manciulea, profesorul şi directorul liceului istoric, care are în grija sa şi această mină de aur, începe să scoată la iveală câte un cristal cu flori aurite sau câte o «stufă».

De acest fel este broşura de 48 pag. ce a scos-o acum de supt presa Tipografiei Seminarului din Blaj, ca o retipărire dintr'o revistă clausulată, şi care se intitulează:

Timoteiu Cipariu — Inceput de autobiografie.

Veşnică pagubă, că e numai început, care nu are continuare şi nu a ajuns la sfârşit. Totuşi acest fragment, ca orice piatră minerală cu conţinut nobil, oricât de fragmentară ar fi, are aur pur în toate sfărmiturile sale.

T. Cipariu, ca toţi marii bărbaţi ai renaşterii, ce a constituit-o unirea Românilor din Ardeal cu biserica Romei, şi prin ea cu leagănul obârşiei noastre nobile, sunt prea puţin cunoscuţi. Vina se poate găsi în multe părţi, dar mai întâi chiar la Blaj, care s'a complăcut a se închide în scoica strălucitoare a fiinţei sale, de distincţie, a aştepta ca alţii să vină, de cine ştie unde, să-i scoată vredniciile şi comorile la iveală.

Greşită, fundamental greşită atitudine. Abia acum încep *unii* din fericiţii *possidentes* a scoate la iveală posesiunile şi mai fericite şi a ne face pe toţi părtaşi comorilor obşteşti ce destinul le-a aglomerat în această Romă-mică, cu menire mare, dar nu şi cu mare gospodărie în slujba menirei sale.

Toată lauda se cuvine d-lui Ştefan Manciulea, şi acelor puţini, cari ca şi d-sa scot la iveală câte ceva din comorile literare ale Blajului, cum s'a arătat mai pe urmă şi de d. prof. Nic. Comşa, care în anuarul liceului istoric a «Sf-lui Vasile cel Mare» pe anul 1939/40 ne dă, pe vre-o 50 pagini, câte o schiţă biografică a fiecărui profesor, cam 350 de toţi, cari dela deschiderea şcoalelor şi până la anul 1918 — adică în curs de 164 ani — au servit ca dascăli ai acestor şcoale, cele dintâi şcoale naţionale în toată românimea aceasta.

Incercarea e lăudabilă, dar ea însăşi dovedeşte, că opera de a face cunoscută activitatea de două veacuri a bisericei unite, nu numai a Blajului, nu este cu putinţă pentru unul sau altul, singuratic. Ea cere o muncă colectivă, organizată pe temelii mai largi, temelii atât intelectuale, cât şi materiale. Nu e destul un om, oricât de devotat, care mai are şi alte zilnice îndatoriri, pentru a scrie *Dascălii Blajului*, cum crede d. prof. Comşa. Nu e destul nici când e un Manciulea, care dovedeşte o putere de muncă rară, dacă e vorba de a face cunoscute obştei româ-

neşti comorile culturale ale Blajului. Şi e timpul suprem să se facă, şi una şi alta.

Lucrarea d-lui Comşa merită toată lauda, ca o schiţare de plan şi o lucrare de pregătire a marei Enciclopedii: Dascălii Blajului. Un ziar binevoitor i-a adus laude că şi-a văzut introdus în ea şi omul politic, pe care-l serveşte, şi nime nu va avea de cât laude pentru o lucrare de dimensiuni aşa mari, ca aceasta.

In magnis et voluisse sat est!

Dar sinceritatea, ce o datorăm causei, peste orice cossideraţie personală, ne obligă să spunem adevărul, fără nici un gând de supărare, că lucrarea, cum a ieşit din munca unui singur om, ori cât de bine intenţionat, este foarte defectuoasă şi slabă. Nu vine pentru un dascăl al şcoalelor din Blaj nici măcar o jumătate de pagină, ca să măsurăm lucrarea aşa, grosso modo. Cât pentru valoarea intrinsecă e foarte minoră. La mulţi din aceşti dascăli nu se ştie nici unde s'au născut, sau unde au murit. Chiar la cei mai noui, cari mai sunt în viaţă, se dau date absolut greşite şi neadevărate. La biografia subsemnatului, care am slujit şi eu doi ani la aceste şcoale, nici o singură aserţiune din cele 12 rânduri nu acopere realitatea, şi totuşi nu sunt de necunoscut. D. prof. Torouţiu în ale sale «Studii şi Documente Literare» a dat într'o notă o biografie completă, la care nu am nimic de corectat.

De aceea zic, la o operă de astfel de importanţă trebuie să se angajeze mai mulţi, cari să facă cercetări metodice, cu bună împărţire a muncii. In acest scop munca trebuie organizată. *Agru*-l sau o altă organisare mai specială, de acest fel, chiar o Academie a unirei trebuie înjghebată anume pentru valorificarea literară a materialului aglomerat în Blaj. Momentan vremurile nu sunt prea favorabile, dar salvez ideia pentru a se cerceta şi a se prepara realisarea ei.

Revin însă la autobiografia lui Cipariu, care mi-a inspirat ideia, şi pentru care datorăm toată recunoştinţa publică d-lui Prof. St. Manciulea. Ea ne presintă pe Cipariu într'o nouă şi mai bună lumină, care ni-l face şi mai simpatic. Autobiografia a fost scrisă în toamna anului 1855 (nu 1385, cum se dă greşit, la pag. 4) când Cipariu împlinise 50 de ani.

O introduce cu o escursie istorică-filosofică, în care face profesiuni de credinţă caracteristice. Motivele ce-l determină să o scrie sunt: ca să dea «impuls conaţionalilor mei la asemeni scrieri originale»... şi pentrucă printr'o astfel de scriere — cum zice: «me voiu vedea nu de tot a fi mort şi după moarte-mi, ci sufletul mieu încă va via întru acest popor, pe care Provedenţa mi l'a asemnat ca să-mi fie pe pământ părinte şi frăţietate, şi de care nici după moarte nu voiu a me despărţi» (p. 4).

Ce coincidenţă! In 1855 se gândeşte Cipariu la acest principiu: «*non omnis moriar*», şi poetul Coşbuc, la 1887, când aude vestea morţii lui, îi scrie o odă, ce o publică în «Tribuna» din Sibiu cu titlul şi pe motivul horaţian: *non omnis moriar*.

Latinitatea noastră, principiu fundamental al şcoalei latiniste şi a lui Cipariu, străbate deja în primele rânduri ale introducerei.

«...când cuget la trista soartă a acestui popor, — zice el — rupe-mi-se inima văzând cât de înapoi a rămas, după alte popoare, care

dacă suntem romani, cum cred, ne sunt spre ruşinare, ele mai înainte barbare iar acum noi înşii, devenind barbari pe lângă dânsele».

Şi strigă, că e timpul «să ne scuturăm întunerecul de pe ochii cugetului» — apoi zugrăveşte acest sumbru tablou al situaţiei timpului său. El zice:

«Suntem noi, Românii acuma, când întru regeneraţiunea lumei noi singuri dormităm. Au nu ne răsună urechile de tumultul Europei agitate în fierberea entusiasmului spre mai mare cultură? Ce facem noi, când toată lumea civilizată este în cea mai neastâmpărată lucrare, când lupta între despotismul barbariei şi libertatea culturei, între spiritul întunerecului şi geniul civilisaţiunei, arde mai cu furie ca oricând?... Noi dormim. Abia câte un cuvânt se aude din când în când, demn de civilizaţiunea de astăzi, ci fapte mari nicăeri. Nici ştiinţe, nici arte la noi nu înfloresc, nici comerciu au economie, nici talente de stat au de arme, nici şcoale, nici scriitori de celebritate la noi, Românii, nu se află. In România (înţelege Muntenia) un Colegiu, în Moldova o Academie, în celelalte părţi româneşti câte un biet gimnaziu, sărac, flămând, ca vai de el. Suntem noi *Romani?*»

Observaţi contrastul şi paralela între Români şi Romani! Iar în acel «biet gimnaziu sărac, flămând, ca vai de el», — cine nu recunoaşte alusia la liceul din Blaj?

In această situaţie jalnică şi ruşinoasă, zice că toţi cari simt ceva în sine caută să treacă în altă tabără... «şi alergară mâncând pământul să se afunde între Sârbi, Unguri, Greci, încă şi între tatari, numai să nu le zică cineva că-s Români».

Citează pe Dim. Cantemir, care «cu toate că era prea învăţat, fenomen rar de ştiinţe între Români — prefera să-şi deducă originea dela Chan-Tătarul, decât a se ţinea de Român». Mai citează exemple mai apropiate chiar, în timp şi spaţiu:

«In Haţeg, nobilii originari, cu ţundră albă până astăzi, pentru lumea asta nu s'ar zice, că-s români, ci nemeşi» (p. 6). Recunoaşte deci că în fapt şi de drept a fi român, e mai mult decât a fi nemeş, — după cum striga oarecând Samoil Micu-Clain: «că mare lucru iaste a fi român». De aceea el cere, ca un adevărat latinist, ca să răspundem în faptă şi în purtare la nobleţa obârşiei, romane, că altfel... «să ştiţi, că de vom rămânea tot aşa (adică români numai cu numele, dar nu şi cu cultura şi cu fapta) nepoţii noştri, de ruşine, se vor face orice, încă şi turci...»

După această întroducere, în care străbate zbuciumul de a preface pe români, prin cultură conştientă în adevăraţi romani, vrednici de blasonul nobleţei lor, Cipariu trece la autobiografia sa, care ne reservă mulţime de surprize. Nu le vom expune toate, ca să nu lipsesc pe cititor de fireasca dorinţă de a citi cartea d-lui Manciulea, ci voiu releva numai câteva momente mai bătătoare la ochi prin noutatea lor inedită.

Intâi originea. Cipariu din Pănade, j. Târnava-Mică, mărturiseşte, că originar familia sa este venită din Moldova precis din Peatra-Neamţului, ţara lui Creangă, care la rândul său era originar din Ardeal. Inainte cu 150 ani — deci cam pe la 1700 — ar fi venit din Piatra un tânăr, care a intrat în serviciu la Niculae Cipariu, jobag al familiei un-

gureşti Toroczkai; la urmă i-a luat în căsătorie fata, care era şchioapă şi i-a luat şi numele. Cine ştie de ce-şi va fi ascuns numele său. Moldoveanul anonim se cunoştea, că venia dela un târg, că pe fiul său Dumitru l-a dat la învăţătură, şi l-a făcut popă în sat, Popa Mitrea. Acesta era om harnic şi soţia sa, Stana, tot aşa de vrednică. Ducea cu poala banii ce-i lua pe bucate dela Moţii cari veniau cu câte 10—20 de cai din Munţii lor, şi-i legau de gardul cu strajină, până-şi umpleau dăsagii cu grâu sau cu mălaiu. Dar Popa Mitrea se făcu popă — cel dintâi popă unit în Pănade — fără ştirea şi învoirea boerului, în a cărui iobăgie intrase, şi acel Toroczkai îl şi luă, cu toată popia lui, în slujbă, la caii săi, până într'o zi, când, cine ştie prin ce mijloace, şi-a câştigat carte de eliberare, în temeiul căreia şi-ar fi putut câştiga şi un fel de mică boerie — *armalis*, — dar n'a mai umblat după nemeşug. Ii ajungea preoţia şi bunăstarea materială ce şi-a creat prin hărnicia sa. Scrisoarea, dată sub numele Mariei Theresia, poartă datul de 1721. Popa Mitrea avu trei feciori, Ion, Popa Nicolae, ce-i urmă în preoţie şi Alexandru. Dela Ion s'a născut Iacob, tatăl lui Cipariu, care a fost om cu cunoştinţă de carte, şi avu un frate, cu câteva clase de liceu şi cantor al bisericei.

Popa Mitrea, cu ficiorii săi şi nepotul său Iacob Cipariu, au făcut biserica de lemn din Pănade, pe care a apucat-o Timoteiu Cipariu, şi a citit văleatul deasupra uşei ei dintre tinda femeilor şi naia bisericei: 1765. Dela Popa Mitrea au rămas cărţi bisericeşti pe care le-a cunoscut, şi dela tatăl său a cunoscut Alexandria, din care pruncul de 7 ani cetia fluent oamenilor ce se adunau la câte o oală de vin în casa părintească. Se mirau oamenii de minunatul copil cum merge pe carte şi o babă a satului, ce asculta uimită, spunea cu convingere că «nu-i nici o carte în lume ca Alexandria» (p. 9).

Casa părintească era cercetată şi de baronul Torozkai Gàbor, ficiorul celui ce avusese iobaj, dar îl eliberă, pe Popa Mitrea, şi când îl vedea venind bunicul Ion striga la soţia sa, bunica lui Cipariu: tu soră, pune oala cu cucuruz la foc, să omenim pe jupânul Gàbor». Şi când era fiert cucuruzul bunica îl punea pe farfurie şi turna miere de stup asupra lui, şi aşa se îndulcea jupânul Gàbor la casa ficiorului Popii Mitrea. Baronii din Pănade nu erau prea fuduli, se duceau bucuros pe la casa oamenilor gazdă şi cu puţin nemeşug, că erau mai aproape de săteni, şi nici cu portu nu se prea deosebiau. Că purtau nişte «nădragi strâmţi vineţi, cu cisme, şapcă pe cap şi o dulmană pe umeri, iar laibărul era cu bumbi (nasturi) de argint, cari dacă se strica laiberul îi lua jos şi-i cosea pe cel nou». Că «bumbii» aştia de argint erau distincţia rangului nobilitar. Aşa purta şi Gheorghe Şincai nobil de Şincavechie, care era cam contimporan cu jupânul Thoroczkai Gàbor şi cu tatăl lui Cipariu.

Printre oaspeţii casei era uneori şi fostul Episcop, antagonistul lui Şincai şi P. Maior, înainte de a fi vlădică, pe când era numai «decimator» la călugării din Blaj, cum fusese şi al Iesuiţilor. Că spun — zice autobiograful — că-i plăcea buna petrecere şi moşul meu era om jovial; (dintr'astă cunoştinţă se trage şi aducerea lui aminte de părinţii mei şi bunăvoinţă spre mine). Mama-mi spunea, că moşu-meu făcea joc, unde

juca şi decimatorul cu surorile tatălui meu, că mama pe atunci abia era născută; apoi că lui îi încredinţa şi decimarea din Pănade» (p. 10).

Din genealogia minunat desfăşurată de autobiograf se vede, că Cipariu a fost văr cu Nas-Aaron, poetul popular, care a scris şi «Leonat cu Dorofata» şi «Patimile lui Cristos» etc. Mai mult; a fost înrudit, după mamă, şi cu Ion Maiorescu (Trif) din învecinata Bucerdea-grânoasă, deci şi cu Titu Maiorescu, care aşa de fără cruţare l-a forfecat în Criticele sale.

Din autobiografie mai iese că Cipariu a avut lucrări poetice mai multe decât se ştia până acum, ba a scris şi în limba greacă două ode, care ni-se dau în original şi traducere.

Suntem siguri că d. Manciulea ne va mai da multe contribuţii inedite la cunoaşterea marelui român, filolog şi scriitor, care a fost T. Cipariu.

Dr. Ilie Dăianu

IOAN MAIORESCU, ÎNTEMEIETORUL DIALECTOLOGIEI ROMÂNE

«El a pus cel dintâi piatra fundamentală dialectologiei române. El a ştiut cel dintâi că limba noastră trăeşte în dialecte».

Iosif Popovici

Tatăl criticului «Junimii» se chema, la început, *Ioan Trifu* (1811—1864) şi descindea dintr'o familie transilvăneană înrudită cu cărturari ca episcopul Iosif Vulcan dela Oradea şi Petru Maior [1]. Crescut în spiritul Şcolii Ardelene, el îşi schimbă numele, în semn de admiraţie pentru Maior, din *Trifu* în *Maiorescu* [2]. Şi'n semnul latinismului îşi croi viaţa familiară (copilului îi dă nume din analele literaturii romane: *Titus Livius)*; şi tot astfel şi activitatea culturală şi şcolară, care aducea concrete realizări pentru glorificarea nobilei origini a poporului român. Dar opera ce i-a înveşnicit numele este al său *Itinerar în Istria şi vocabular istriano-roman*, scris în urma călătoriei din anul 1857 la Cirebiri şi tipărit postum de fiul său *Tit Liviu Maiorescu*, întâi în *Convorbiri literare* (1874), apoi în ediţie specială, la Iaşi (Tipo-litografia H. Goldner) 1874.

Itinerar în Istria este o carte (neredactată definitiv şi'n parte neterminată) scrisă cu multă dragoste, subtilă pricepere şi în concordanţă cu lingvistica depe acea vreme, la care, autorul aduce o remarcabilă contribuţie. Trăită în adâncul sufletului pârguit de ştiinţă şi experienţă a lui Ioan Maiorescu, ea este totodată — prin acele alese observaţii, vii intuiţii, evocatoare şi plastice imagini — expresia literară a unei inimi plină de vibraţii artistice în faţa vieţii. Ereziile filologice ale timpului, care-i stropşiau vorba sub forme eliadiste sau pumnuliste, se destramă în nevolnicia lor atunci când fraza colcăie de viaţă naţională, trăită peste veacuri şi ţări [3].

«Acest munte (Monte Maggiore) dede Românilor un propumnacul ce-i asecura dela spate şi de care rezemându-se putură înturna pieptul către inimic spre a se apăra din partea cealaltă. E icoana acelui ostaş brav, care, după ce luptându-se bărbăteşte a pierdut toate puseţiunile militare, rupt de către soţii săi de arme, se trage înapoi, apărându-se de inimicul ce-l împresură de toate laturile, până ce dă de un arbore, de o piatră mare, sau de un alt mur naturale, subt al cărui scut asecurat de o parte, ţine în frâu pe inimicul ce nu-l mai poate ataca de toate laturile. Subt această icoană mi se presintă micul popor din Valdarsa».

1 Cfr. V. Bariţiu, *Ioan Maiorescu* în «Transilvania», X, 1877, pg. 153.

2 Ibid.

3 Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria*, pg. 19—20. În citatele noastre, actualizăm ortografia lui I. Maiorescu.

Gândul scriitorului scrutează momente caracteristice şi reconstitue viaţa familiară a Istroromânilor, ca, bunăoară, această viziune a intimităţii cărbunarilor din Jeián (ibd. pg. 68):

«Cu toate că mâncasem 4 ouă şi o strachină bunicică de lapte cu pâne dumicată, dar nu mă lăsai să fiu întrecut de către Potestatul şi doi *unuci* (nepoţi) ai lui, tineri frumoşi şi bine făcuţi, după cari se uitau şi poate şi oftau toate frumuşelele din Jeiune, şi la a căror privire, unchiul (striţul), ce le ţinea loc de tată, se transpurtă cu gândul în epoca când două nurori — căci aşa le putem numi — se vor întrece care de care a-i ieşi înainte când se va întoarce (de) la Fiume şi a-i scutura pulberea de cărbuni de pe vestminte».

Deci, pus în disponibilitate de guvernul austro-ungar [4], Ioan Maiorescu, în loc să-şi caute de sănătate la Karlsbad, cu sprijinul dobândit din partea domnitorului Munteniei, pleacă la fraţii din Istria. «Evident e, că dragostea lui I. Maiorescu faţă de neamul românesc e mult mai mare. decât se poate închipui, căci el preferă studiile dialectale sănătăţii», comentează înţelegător Iosif Popovici [5]. Îşi începe călătoria ciribirologă la 22 Iunie 1857. Pornind cu diligenţa dela Triest, se opreşte la Pisino şi apoi descalecă în *satele de sub Monte Maggiore* (25 Iunie—4 Iulie), la Albona (4—5 Iulie), *Schitazza* (6 Iulie), Castua (7—12 Iulie, la preotul Micetici de origine istroromână), la *Jeián* (12 Iulie), apoi iar în Castua (13—15 Iulie), la Fiume (14—17 Iulie) şi în insula *Veglia* (17—19 Iulie). E cel dintâi dacoromân care vizitează şi studiază sistematic tustrele grupurile cirebire (din Schitazza, satele ucicăreşti şi Jeián) şi-şi expune clar rezultatul cercetării, dând concluziile ce i se impuneau. Mai ales relatările asupra Morlacilor din Schitazza constitue singurul material în această privinţă [6], dat fiind că Românii de acolo, desnaţionalizându-se integral, de mult nu se mai pomeneşte urmă de ei. Apoi Maiorescu e primul ce pune la contribuţie informaţii istorice despre Cirebiri, întrezăreşte o distincţie între cele trei idiomuri (din Schitazza, Valdarsa şi Jeián) şi încearcă o caracterizare a istroromânei în raport cu celelalte dialecte: aromân şi dacoromân. Pe atunci meglenoromâna nu era încă pusă în relief. Ne mai dă un bogat material etnografic şi observaţii critice asupra vieţii sociale a Românilor din Istria.

Etnografia şi viaţa socială a Cirebirilor. — Situaţia geografică, observă I. Maiorescu, i-a apărat pe Românii din Istria de desnaţionalizare: «Puseţiunea geografică a locului deminte singură această ipoteză, şi arată învederat, că dacă mai existu astăzi Români în dosul lacului Cepici, în faţa muntelui Maggiore, cauza e păretele natural format de poalele acestui munte, care a dat aci Românilor adăpost, asecurându-i de la spate şi separându-i cel puţin în partea aceasta de contaptul nemediat cu Slavii. Combinând ştirile istorice, ce ne lăsară Tomasini şi Ireneo della Croce, . . . e învederat . . . că desnaţionalizarea lor a urmat dela Marea Adriatică spre m. n., devenind cei de pe mar-

[4] I. Popovici, *Dialectele române din Istria*, I, 141 şi L. Morariu, *Istro-Românii*, Cernăuţi, 1927, 28.

[5] Popovici, ibid. 142.

[6] Cfr. Ş. Puşcariu, *Studii istroromâne*, III, Acad. Rom. 1929, pg. 26—27.

ginea mărei — Italiani, cei mai din întrul ţărei — Slavi, şi scăpând din ei numai o frântură la poalele muntelui Maggiore, a cărui coaste despre m. z. seci, sterpe şi repezi nu se putură împopula de oameni» (pg. 19). Numele de *Cirebiri* e o ocară dată de Slavi (25). Trăiesc în mare mizerie şi lipsă de igienă: «n'am văzut casă, ai căreia păreţi să nu fie afumaţi, nici cămin care să nu afume. De aici şi cauza principală a necurăţiei. Exteriorul caselor, cari sunt toate de peatră, multe cu câte o ridicătură sau etagiu, unele şi cu două, şi acoperite or cu papură or cu olane, ar promite mai mult; dar ilusiunea piere îndată ce intri în tindă şi dai cu ochiul de cămin, care e o vatră largă, deasupra căreia, pe o columnă, se ridică o boltă, destinată a recepe fumul şi a-l conduie în horn» (pg. 38—39). În tindă stau gobăile şi uneori vitele (pg. 39). La Cirebiri, ca la toţi Istrienii, nu ţes femeile, ci bărbaţii, de obicei friulanii (locuitori din Friuli), de unde ţesătorul se cheamă, în cirebiră, *furlan* (pg. 41). Notează cu aplomb spusa preotului de acolo, că: «acest popor e mai sângios şi mai dedat la voluptăţi decât Slavii» (pg. 51). Foarte just, ceeace au constatat şi cercetătorii posteriori, observă Ioan Maiorescu că: «mi s'a părut în Berdo şi tipul oamenilor şi portul lor mai curat, peste tot rasa oamenilor mai vânoasă... Berdo e meziu-puntul teritoriului român de sub Monte Maggiore, şi puseţiunea lui cea înaltă, mai ales dela biserica şi casa parohială, admite a ochia cu o căutătură tot pământul locuit astăzi de Români, şi a-ţi întipări în memorie figura locului» (pg. 52). Preţioasă este relatarea despre creşterea de către Istroromăni a copiilor din flori sau găsiţi, porecliţi *muli* (pg. 53—55), care concordă cu cele arătate de Puşcariu [7] şi unul din cântecele istroromâne culese de noi [8]. Bagă de seamă că menţinerea românismului e sprijinită şi de evitarea prea strânselor rapoarte cu Slavii. În Ciceria de pildă (fapt ce se 'ntâmplă şi astăzi). «Jeiunesii nu duc cărbuni niciodată la Trieste, ci la Fiume, şi Munesii niciodată la Fiume, ci numai la Trieste, deşi calea dela Mune la Trieste e ca 1 oară şi 1/2 mai lungă, decât dela Mune la Fiume» (pg. 66). Şi mai notează despre Jeianţi: «Locuitorii comunelor vecine au frică de ei; se spun istorioare de când se purtau nişte pălării cu totul singulari, lungi dinapoi de atârnau până la brâu. Această dependinţă a lor o aruncau peste cap şi-şi ascundeau faţa, când din înfundăturile pădurilor lor se repezeau asupra trecătorilor, ce li se păreau a fi mai grei la pungă. În fine guvernul a demandat abandonarea acestor pălării, dar a fost lipsă a le tăia cu putere dependinţele pălărielor până ce se părăsiră de ele» (pg. 68—69). Semnalează pe unelocuri, câte-un Istroromân ce-a fost la Craiova (pg. 50) sau la Filiaşiu (pg. 67) şi care vorbeşte dacoromâneşte.

Limba Istroromânilor. — Scopul principal al călătoriei lui Ioan Maiorescu este studiul limbii cirebire, pe care o notează la fiecare pas, dându-ne dialoguri, fraze şi vocabular. Îndurerat, cercetătorul arată că 'n Istria «Românul n'are nimic al său, decât cerul, apa şi petrele, unde româneşte vorbeşte numai între 4 păreţi, unde chiar şi numele de Roman ce-l avea până dăunăzi, l-a lăsat în graţia străinului»

7 S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, II, 43.
8 P. Iroaie, *Cântece populare istroromâne*, Cernăuţi, 1938, LXVII v. 3.

(pg. 7). Evită să vorbească limba lor între străini (11—12), dar, în schimb, şi-o păstrează cu evlavie (pg. 25). Biserica îndeosebi le înstrăinează graiul: «Îndelungatul uz al limbei slavice în rugăciuni a făcut pe aceşti Români să creadă, că nu pot zice rugă în limba lor» (49). Din această cauză, Maiorescu ia atitudine de apărător al românismului şi purificator al dialectului cirebir de expresii croate: «Se înţelege de sine că eu făceam propagandă în contra slavismului limbei lor, şi nu-i sufeream a zice vorbe slavice, unde ştiam că au şi alt cuvânt bun» (pg. 24). Şi câte n'a mai încercat! Marea sa strădanie era şi aceea de-a le reînvia rugăciunile în limba română: «le-am zis Tatăl nostru şi Crezul pe limba lor, curăţind-o pecât am putut de slavisme, însă aşa ca să mă înţeleagă» (50, cfr. şi pg. 56—57). Călătorul nu-şi dădea seama că truda individului de-a schimba sensul limbii rămâne zădarnică, dacă nu poate schimba mai întâi condiţiunile sociale!

Ceeace a rămas din osârdia lui I. Maiorescu e materialul lingvistic şi bunele observaţii. Dar şi aici, tendinţele sale au intervenit uneori, cel puţin în mod inconştient, prezentând forme de limbă inexistentă. Din acest punct de vedere, cercetătorii *Itinerarului în Istria* trebuie să consulte critica lui Puşcariu [9], care, cu discernământ lingvistic, separă materialul autentic de cel introdus de filologismul lui I. Maiorescu. Noi arătăm acele specimene de autenticitatea cărora s'a îndoit Puşcariu, dar care sânt atestate de studiile posterioare. Astfel *sun* (I. Maiorescu, pg. 94, 101), pe care Puşcariu (*Studii ir. III*, 29) îl consideră ca latinism al autorului, de fapt există în cirebiră alături de *ăsăm*, *săm* şi *escu* [10]; acest *sum*, fiind, bineînţeles, altă înfăţişare a croatului *sam* [11]. Tot aşa *bravo* coexistă alături de *pravo*, aşa cum a notat I. M. (pg. 23) şi alţii [12]. Pentru dacoromânul *a se mânia*, cirebira de azi are, în Jeiăn, *mińavèĭ-se* [13], iar în satele ucicăreşti, numai *ĭadĭ-se* (croatism). Deoarece Maiorescu ni-l atestează, cuvântul latin a existat şi în satele de sub Monte Maggiore sub aspectele * *mărià* şi *măńià* (sau mai degrabă *măńavéĭ*), conform fonetismului local, forme pe care cercetătorul de atunci le notează (la infinitiv): *mânià* şi *mârià*. Fonemul *n* intervocalic nerotacizat din prima formă (*mânià*), trebuie să-l socotim palatal (*ń*), ca în *spuńavèĭ* [14] (alături de *spuravèĭ* [15], ue care Maiorescu avea de gând să-l noteze distinctiv, dar moartea l-a strâns înainte de a-şi sistematiza lucrarea. Că e chiar aşa, ne confirmă şi caracteristicile locuţii înregistrate de Maiorescu (pg. 50): «*m-am miniat cu ie, esmu miniaţi urii cu oaţii*», pentru corespondenţa ştiinţifică a cărora propunem: *m-am măńavèĭt cu ie*», etc.

Necunoscând idiomul din Jeiăn, care pe-atunci încă nu era îndestul

9 S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, III, Acad. Rom. 1929, pag. 25—26.

10 *escu* e notat şi de Maiorescu.

11 Cfr. P. Iroaie, *Grai şi băsmuire cirebiră*, I, Iaşi («Arhiva» XLVI), pg. 24, nota 19.

12 Cfr. «Bravo sinco», Leca Morariu, *De-ale Cirebirilor, I, 11*; «*Brâvo, Trĭientine*», Iroaie, ibid. I, 1/7 etc.

13 Cfr.: «s-aŭ cu mire mińavèĭt», Iroaie, *Cântece populare istroromâne*, XXVII, v. 5.

14 Cfr. Iroaie, *Grai*, I, 4/22.

15 S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, I, 31/5.

de exploatat, Pușcariu se putea îndoi (II, 33) până și de declinarea enclitică feminină (asemănătoare cu cea aromână) din limba Cicilor! De fapt, Ioan Maiorescu, primul explorator dacoromân al Cirebirilor, a constatat, că, după regiunile ce le ocupă, Istroromânii vorbesc trei idiomuri distincte. Jeiănenii (sau *Jeianții*, dacă vrem să 'ntrebuințăm numele ce și-l dau ei), declină substantivele și cu articolul postpus, așa cum a arătat Maiorescu (pg. 32) și-a accentuat Leca Morariu [16], având un genetiv și dativ ca acesta: a *mul'érleĭ*, *mul'érlei*... Maiorescu observă că în Jeiăn conservatismul e mai mare și notează cuvinte deosebite de celelate localități (pe care noi le ortografiem sub forma lor autentică, dând în paranteză grafia lui Maiorescu; pg. 63) «*înțelèje* («a înțelege») — în sud «razumi», mai rar «capi», iar pe timpul lui Maiorescu (cfr. pg. 10) «capescu», «intendescu», «tendescu»; *depàrte* («departe») iar sub Monte Maggiore «largo» («de largu», Maiorescu), *albìre* (pg. 84), etc.

Pentru Schitazza, oferind unicul material lingvistic de acolo, Maiorescu semnalează alte aspecte distinctive: «nu moaie ca Valdarsenii» (pg. 58). Au unele forme nerotacizate (pg. 98): *gălină* (Pentru celelalte localități, cercetătorul dă *galiră* și *gaira:* «Se zice rar și *găină*» =*gal'ire*), apoi *ponestra* (pg. 61, 86 și 110), *vulpe* («Numai în Schitazza», pg. 102) etc. Asupra acestor caracteristice stăruim, pe larg, în alt loc.

Prețioasă mai e cercetarea lui Maiorescu prin faptul că materialul său pune bazele unui studiu asupra evoluției dialectului cirebir, care, dela 1857 până astăzi a pierdut multe cuvinte din patrimoniul străbun. Pe-atunci, în Jeiăn, se mai zicea încă *munte* (pg. 88), astăzi numai *brig*.

Cercetătorul are serioase cunoștințe și pătrundere lingvistică, își dă seamă de tendințele fonetice, observă judicios caracteristicele graiului cirebir și uneori ajunge la concluzii de precizie susținute și astăzi de specialiști recunoscuți. Astfel ne apare atât de explicabilă diversitatea unor aspecte a textelor diferiților cercetători (Weigand, Popovici, Pușcariu, Morariu, Tr. Cantemir) chiar numai în baza constatărilor dialectologului dela 1857 (pg. 34):

«Românii istriani nu pronunță pe *c* înainte de *e* și *i* ca *tz*, cum fac Macedo-Românii, ci pronunță în cele mai multe ca *č* (tsch) întocmai ca noi, iară în unele ca un sunet mijlociu între *č* și *z*, însă mai aproape de *č*... Această pronuncie a Românilor Istriani trebuie a se considera cu atât mai caracteristică și înrădăcinată cu cât în dialeptul italic din Istria, mai nu se aude *ce (tsch)*, ci pretutindenea *tz*, ba încă chiar și *piaze* în loc de *piace*,, când, din contra, Românii, cari, fără îndoială, au luat pe *piajé* dela Italieni deși nu l-au făcut chiar *ce*, dar, cel puțin l-au muiat din *z* în *j*».

Confirmă etimologia dată de G. Pascu [17] și e cât se poate de științific Ioan Maiorescu în nota explicativă pentru *mușàt* (pg. 33):

«În locul nașterei mele un loc ce se ține de acea parte a Ardealului unde limba arată că s'au așezat Romanii aduși de regele L. de peste

16 Presupunem că vol. III din *St. ir.* (1929!) era sub tipar când apăruse (1929) cartea *Lu frati noștri* a lui Leca Morariu cu revelatoare texte din Jeiăn.

17 G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédoroumain*, I, (C. N. pg. 123): *mușat* < *frumușat*, *frumoșat* < * *formosiatus* = *formosatus*.

Dunăre, se aude și *mușatu;* dar se zice numai pruncilor celor sugaci și până la 2—3 ani, de către mume ori alții cari îi desmeardă...»

Originea Istroromânilor și clasificarea graiului lor.— Ioan Maiorescu a rămas ferm convins că Cirebirii sânt băștinași în Istria. Se ciorovăia cu oricine l-ar fi contrazis din acest punct de vedere (cfr. pg. 3—4 etc.), iar opiniunea și-o sprijinea pe atestări istorice ce cu greu-nevoie le-a putut culege din specialele sale lecturi. Cunoștea și celebrul pasagiu din *Historia di Trieste* (1697) a lui *Ireneo della Croce*, pe care-l citează și comentează cu mult zel (pg. 6 seq.). În afară de localitățile atestate de cronistul triestin, mai târziu pierdute pentru cirebirime, el arată că Românii din Istria aveau o extensiune considerabilă, iar, cu timpul, au fost desnaționalizați de Croați și Italieni (pg. 19 seq.).

Spre-a fixa locul cirebirei între celelalte dialecte românești, Ioan Maiorescu invocă trei aspecte importante care-i apropie de Dacoromâni: 1. conservarea intactă a labialelor în poziție palatală *(b+i, p+i: bire, picior);* 2. rostirea lui *ce* și *ci* ca în nordul Dunării (nu *țe, ți* ca'n aromână); 3. existența unor forme caracteristice de conjugare ca'n dacoromână (auxiliarul *am*, nu «avem» ca'n aromână, pentru pers. 1-a plur. la timpurile compuse; căderea dezinenței *-ște* la pers. 3-a sing. a prezentului verbelor terminate în *-esc*, chiar și la cuvintele împrumutate: *capè, piajè).* Oricum, chiar numai aceste considerații au fost de-ajuns să-l pună pe calea cea dreaptă, demonstrându-i că în adevăr istroromâna e mai apropiată de dacoromână decât de aromână. (Rotacizarea lui *n* intervocalic, despre care I. M. își dădea limpede seama, n'a fost pusă la contribuție, deși-i găsise corespondență în graiul Moților! „

Luând în considerație și fenomenele care-i apropie de Aromâni (păstrarea lui *l* palatal: *fĭl'u, cl'èmu;* comunitatea unor expresii) și cele care sânt caracteristice cirebirei, Maiorescu conclude că Românii din Istria nu se trag nici din Aromâni, nici din Dacoromâni și (pg. 35—36): «poate nu se trag nici din amândouă aceste ramuri de Români, ci sunt Românii aceia, cari au fost totdeauna dela începutul colonielor romane, anume Romanii, cari au bătut pe primii Slavi (după Nestor) dela Dunăre, — Romanii, cari au ținut Panonia, adecă Schiavonia, Sirmiul, Croația și Dalmația, — prin urmare cari căutând spre răsărit, tindeau brațul lor cel stâng fraților lor din Dacia lui Traian începând dela Banat încolo, iar brațul cel drept fraților lor din Dacia lui Aurelian, din Tesalia, Macedonia și Albania, — Românii ce s'au format aici începând dela 200 înainte de Chr.»

Justă e intuirea așezării lor, dar pentru evul mediu. De-altfel, pe acea vreme, dialectologul nici nu se putea gândi la o primordială patrie comună de obârșie a tuspatru dialectelor românești.

Dar și astăzi, ținând seamă de anumite principii și note vremelnice, Ioan Maiorescu poate fi luat de călăuză în dialectologia românească, ceea ce a și făcut Iosif Popovici. Pentru noi el rămâne întemeietorul acelei științe care mai are de scrutat negura evenimentelor naționale pierdute în veacuri și milenii.

Cernăuți, 27 Aprilie 1940.

Petru Iroaie

E L E G I E

In metru antic

Surd macină timpii suri.
Zilele turbur şivoaie.
— Lacrimă-i amintirea, azi,
care chipul ţi-oglindă.

Foşnesc desfrunziri în noi.
Visele se desstelează.
— Veştede cad cununile
tinereţii fugare.

Ci sufletu-ţi, covârşit
de frumuseţe deplină,
cald ca lumina-l simt şi mi-e
scump ca binecuvântul...

Dar azi de-i mai greu umbrit
gându-mi — e. vai, că mă 'nfrânge
chinul de-a nu putea 'nstrună
cântec vrednic de tine.

George Voevidca

E L E G I E

Numai tristeţile iubitului
Gârbovesc năvalnica primăvară din fereastră,
Dacă prea ştiu cum fiecare bătaie a inimii
E o amarnică treaptă
Spre de nicăieriul viers al şoptirilor
Din care nespusele încă regăsiri
Tihnita ivire-şi adulmecă.

E adevărat: călătoriile-mi încep şi sfârşesc aici,
Unde peisagiul de întotdeauna pândeşte
Nicicând ajunsul anotimp
Menit să-l dăltuie după chipul şi asemănarea lui,
Aici, unde nimic nu mă chiamă
Şi de unde nimic vreodată nu 'ncearcă să mă gonească.
(Tristeţile iubitului dau şi cer
Doar cerului şi pământului alt nume).

Da, numai tristeţile iubitului
De vină sunt
Că nu te recunosc, învolburată lumină peste grădini,
Deşi surâs nou a pornit să-mi dibuie privirea,
Iar pe mâini soarele îmi încheie brăţări
Tremurate, asemeni petalelor cu amintiri
De vestirile altei minunate iubiri tainic răvăşite.

...Oameni mulţi,
Ascultaţi-mi tăcerea ca pe o însingurată
Poveste cu domniţe,
Căci spre mâinile gândului vostru se'ndreaptă
Ruginitul sbor al merelor de aur
Desprins din tristeţile iubitului, —
Surori ale fântânilor şi amurgurilor, —
Surori ale melodiei vane de sub tâmple...

Coca Farago

N U N Ţ I

Adiere şi vestire de rai,
Işi trece aşa Cineva pe plai
Mâinile de borangicuri dalbe;
Răsar atunci nunţile plaiului salbe
De 'mpliniri înflorite.
Mătăsoase amiezi însorite
Pristavii din vis trimit albele lor chemări
Din trâmbiţele neauzitelor cântări.

Işi şterge plaiul de funingini nădejdile, zările;
Işi trage depe toartele cerului punţile, scările;
Işi pune pe strae toate sărbătorile,
Toţi luceferii, toate comorile, toate zorile.

Depe coclaurii veciei,
Vin toate rădvanele tăriei
Cu craii 'mpărăţiilor din altiţe şi doine.
Peste sloate şi moine,
Mâinile dalbelor domniţe
— Din isteţii de spate şi iţe —
Aştern păenjeniş argintiu de scumpeturi.

Işi croeşte plaiul măestre acareturi
In belşugul jocului de tină
Pentru fecioriile lui de vis, de umbră, de lumină...

Cântul, mireasma și jocul
Cu toate comorile își umplu obrocul
Și trimit din chiot ciocârliile
Până unde fac hore stihiile.
Sborul și pasul
Își primenesc și creanga și ceasul.

O, plaiule, nunțile tale nunți,
Pași împărătești pe hăuri fără punți,
Crengi înflorite în zările albelor vestiri,
Urniri stelare în noi zămisliri !...

O, plaiule, nunțile tale nunți,
Chemări spre vis ale dalbelor frunți,
Care au dus odată borbote de poteci
Spre besnele cu fagurii seci !...

O, plaiule, nunțile tale nunți,
Impărătească semănare de grăunți
Pe noroiul, în care rodește clipa,
Pe frăgezimea, depe care Cineva își desface aripa !...

D. Nestorescu

CÂNTEC CIOBĂNESC

Cum vara este pe sfârșit
Ca merii care n'au rodit
Ochii în jos tăcut mi-aplec
Și toate florile se trec,
Și toate florile se trec.

Cu ursul nu mai mă 'ntâlnesc
La smeură să-l ocolesc.
Uscat, pe sub păduri ascuns,
Tot fânu 'n mogâldeață strâns,
Tot fânu 'n mogâldeață strâns.

Cicoarea ochilor ei stinsă.
Mâna de bătături împunsă
Sub pieptărașul ei de miel
Și-a strecurat-o numai el,
Și-a strecurat-o numai el.

Cu moaca de scoruș la piept
Ii sta'n potecă, o aștept,
Miroasă-a brad, miroasă-a zăr
Al obrazului domnesc măr,
Al obrazului domnesc măr.

Ciril Vârnav

SUFLETUL ROMÂNULUI IN CREDINȚE, OBICEIURI ȘI DATINE

In rândurile cari urmează nu este vorba de un studiu, ci de o expunere și comentare a materialului cules în cercetările făcute prin diferitele părți ale țării. Având ca scop culegerea și prezentarea materialului folcloric, ne-am îndreptat cercetările prin regiuni cu o populație mai caracteristică și mai păstrătoare, atât din punct de vedere al folklorului cât și al etnografiei. In materialul acesta cules se oglindește întreaga viață a satelor noastre, cu nenumăratele ei credințe, superstiții, datini, obiceiuri și cu arta ei populară. Este tot ce se referă la «Elementele principale ale naturei» în mijlocul căreia trăiește săteanul și pe care o slăvește de atâtea ori, la «Pământ, Apă, Cer și Fenomenele lui», la «Floră și la Faună»; este vorba de «Ființe supranaturale, Tradiții istorice», despre «Omul și viața omenească, Soartea, Viața religioasă, Viața casnică și socială, Viața la țară, Petreceri și Jocuri» și întreaga «Literatură populară». Toate fac să vedem felul cum simte poporul, care sunt stările lui sufletești în multe împrejurări și care sunt contribuțiile nenumăratelor lui manifestări pentru cultura spirituală a neamului. Comoara aceasta sufletească, păstrată din generație în generație, sub forma cea mai curată, trebue scotocită din străfundurile sufletului celor ce o dețin și dată la iveală, pentru a fi studiată și bine tălmăcită. Numai așa vom ajunge să cunoaștem sub o adevărată formă sufletul poporului nostru și să îndepărtăm unele păreri greșite ce le avem despre el. Prin această adevărată cunoaștere putem obține un real folos științific și național. Aceste considerațiuni ne-au călăuzit, când am cutreierat nenumărate sate, începând în vara anului 1931, și terminând cu aceea a anului 1937. Stând prietenește de vorbă, cu bătrânii în special, fie pe prispa sau în ograda casei lor, fie la muncă pe ogor, sau în preajma stânelor din munți, am putut descoperi și înregistra, aproape tot, ceeace gândesc, ce fac și ce spun despre lumea care-i înconjoară. Așa am putut descoperi nenumăratele lor credințe, obiceiuri și datini pe care le păstrează cu sfințenie și le practică cu multă îndemânare. Așa am putut cunoaște lumea lor aparte în care trăiesc, departe de artificialitățile mulțimei orășenești.

Culegerea și aranjarea acestui material le-am făcut după «Chestionarul folkloric» al Institutului de Filologie și Folklor de la Facultatea de Litere și Filosofie din București. După comentarea pe scurt a materialului cules, pe capitole, am căutat să redăm acest material, pe cât a fost cu putință, în graiul local.

De asemenea, pentru a zugrăvi mai bine diferitele manifestări ale poporului, am reprodus pe ici, pe colo câte o copie de pe clișeele pe

care le-am luat de prin satele cercetate. In ele vedem: «Locuri de închinare», «Ocupațiuni feminine», «Ocupațiuni bărbătești», «Industrie mijlocie», «Aspecte din viața păstorească», «Costume naționale», «Case țărănești» și «Artă populară». «Petreceri câmpenești», «Furca (Claca)» din Gorj, etc., etc.

PĂMÂNTUL.

Imaginația atât de fecundă a poporului nostru a creat, în legătură cu pământul, o mulțime de legende, în care se oglindesc fel de fel de credințe, care mai de care mai intersante. Cu privire la *crearea pământului*, circulă «Legenda ariciului», care legendă am găsit-o în diferite regiuni. Așa, bunăoară, în Bătinești-Putna:

Am auzît și eu din bătrîni, că D-zău di pi ci o urzît pămîntu, s'o gîndit cî n'ari sî 'ncapî tot. Atunci el o chemat toate lighioanili și li-o întrebat ci sî facî cu el. Dintri toati ș'o dat cu ideia numai ariciu. El o spus sî-l mai strîngî, sî mai pui pi ici, pi colo cîti-o moghilî și sî pui păduri pi el. D-zău l-o ascultat, o mai strîns pămîntu. In unili locuri s'o făcut munț, în unili locuri pămîntu s'o crapat, s'o făcut rîchi, în alti locuri s'o făcut văi. După aceea, D-zău i-a spus ariciului sî hie îngrămădit ca munții, să aibă țăchi pi el și sî sî hrănească numai cu șărchi, și sî nu sî aprochie nimini di el».

Iordache Pîrlea, de 68 ani.

Tot în Putna, în Vrancea, această legendă cuprinde un nou element, albina, care face legătura între D-zeu și ariciu:

«Dumnezău o urzît pămîntu. O urzît pămîntu mult și nu i-o agiuns să-l cuprindă. S'o dus di-o întrebat pi aričî. Ș'o întrebat pi mulț și nu i-o dat răspuns. Dumnezău cum era să întrebi? Și o trimes pi alghină:

«Du-ti di întreabî pi aričîu, cî čî sî fac?» Și s-o dus alghina la aričî.

«Či cauț alghinî pi aičî?»

M'o trimes Dumnezău sî ti întreb».

«Da čî sî mă întreghi?»

«Sî ți întreb, c'o urzît Dumnezău pămîntu prea mult și nu-l cuprindi čeriu».

«Ei, asta-i acuma! O agiuns vremia sî mă întrebi pi mini! Strîngî pămîntu, sî facî munti».

Ea a zbîrnîit di-acolu.

«Mînca'ț'-ar scîrna čîni ti-o trimes! Ti-o trimes la mini un ghebos. Eu cum mă strîng?! El nu poati sî strîngî pămîntu?»

Ion Țuțu, de 84 ani, *Tulnici-Putna*.

Legenda creerei pământului, cu ajutorul ariciului, este răspândită aproape pe întregul cuprins al țării noastre, în special în Moldova.

Forma pământului nu poate fi decât rotundă. Pământul este întins ca masa, iar după alții ca un ou.

«Pămîntu a fost întins ca masa și nu s'a ajuns ceru să-l acopere; era mai mic. Dumnezău l-a întrebat pe ariciu ce să facă, că nu s'ajunge

s'acopere tot pămîntu. Ariciu a spus să facă dealuri, munţ şi văi, să s'acopere cu ceru. Ş'a făcut Dumnezeu sub pământ, apă».

Dumitru Pepenel, de 72 ani, *Cheia-Prahova*, venit din *Câmpulung-Muscel*.

«Pămîntu esti rătund şî stă pi patru stîlki, pi peşti şî pi apî».

Dumitru Zugravu, de 72 ani, *Tîrnoaca-Dorohoi*.

El se sprijină pe trei sau patru stâlpi, cari la rândul lor sunt fixaţi pe cei patru Evanghelişti sau pe nişte peşti. Numai în comuna Dobriţa, judeţul Gorj, bătrânul Barbu Bobulete crede că pământul stă în văzduh, ca şi cerul... Când peştii mişcă sau dau din coadă, când zgripţorii rod din stâlpii pământului, când se slăbesc furcile de la marginea pământului, când bate un vânt rău, sau când vr'un vultur fâlfâie din aripi, atunci pământul se cutremură.

«Pămîntu-i pi apî. Trebui sî hie niscai stîlki acolu, sî-l ţie, trebue să hie şî ei pi temelii».

Ion Ţuţu, de 84 ani, *Tulnici-Putna*.

«Pămîntu stă pe trei stîlpi, în trei colţuri. Pentru asta ies izvoare din vîrfuri de munte şi după trei ani ajung de să fac alte izvoare, se întoarce apa înapoi pe sub pămînt».

Dumitru Repenel, de 72 ani, *Cheia-Prahova*, venit din *Câmpulung-Muscel*.

«Pământu-i ca un ou. Stă pe patru stâlpi şi pe patru Evanghelişti. Zgripţorii rod stâlpii pământului. Dacă n'ar fi Evangheliştii, zgripţorii ar roade stâlpii».

Ghiţă Stănoiu, de 80 de ani, *Ceraşu-Prahova*.

«Pământu e drept şî stă pe apă. S'o *cotat*, să vadă unde este mijlocu lui şî l-o găsît chiar aici în Căvăran, pământ curat, cu oameni buni».

Dimitrie Fiat, de 79 ani, *Căvăran-Severin*.

«Pământu-i ca masa. El stă pe stâlpi deasupra apei. Să mişcă din pricina stâlpilor».

Zamfir Pirici, de 87 ani, *Arcani-Gorj*.

«Pământu n'are sfârşit, ca şî viaţa omului dată de Dumnezău».

Gh. Gruescu, de 74 ani, *Izvarna-Gorj*.

«Pământu stă pe văzduh. Când eram mic, credeam că stă pe apă. Acum ştiu că stă pe văzduh ca şi ceriu. Când se cutremură, să micotește (să strică puţin), să duce tare încolo, ş'apoi vine iar. Cred că *niscai* vânturi îl *suce*. *Pământu*, să zîce că, să suce: cum devin stelele după vârteju lui?!»

Barbu Bobulete, 84 ani, *Dobriţa-Gorj*.

«Pământu stă pi trii stâlki. Desubt esti apî și acolu un pești, când sî zvîrcolești, dă cu coada și pământu să cutremurî».

Gheorghe Bobălan, de 70 de ani, *Soveja-Putna*.

Credința că *pământul se cutremură* din cauza unui vânt, credință întâlnită în Dobrița-Gorj, credem că este una și aceași cu așa zisul «vânt iute», produs de aripile unui vultur, pe care am găsit-o în Nămăești-Muscel. Dar cutremurele se produc și din alte pricini mai grave: din pricina multelor păcate ale oamenilor, cari fac ca pământul să devină greu; de aceea, el trebue să se scuture de acele păcate.

Cutremurele prevestesc revoluție, războiu și alte semne rele: foamete și boale grele. Numai în urma acestor cutremure lumea se va îndrepta, se va face mai bună.

«Cutremuru e din slăbiciunea ceriului. Să slăbesc furcile de la marginea pământului, unde stă ceriul. Zîc *firoscofii* ăștia că pământu să învârtește împrejuru lui, soarele împrejuru soarelui; atunci *cleanțurile* ar cădea, nu ar sta așa».

Alexandru Murgan, de 81 ani, *Gureni-Gorj*.

«Ci-că este *un vultur* la marginea pământului, unde s'a 'nodat pământu cu ceriu. Ci-că a dat din pene oleacă, a răsuflat și a venit *aeru acela iute* și *s'a zgîlțînat pământu*».

Anica Pârșe, de 97 ani, *Nămăești-Muscel*.

Muzeul Timișoara - Biblioteca

«Se cutremură pământu de greutate, de păcatele oamenilor. Soarele nu se mai duce *direpț*, nu mai răsare din locu de mai 'nainte».

Dimitrie Fiat, de 79 ani, *Căvăran-Severin*.

«Cutremuru trebui sî hie din pričina unui pești di pi lîngî stîlki. S'alăturî di stîlki și atunčî stîlkii sî clatinî și pământu sî cu' tremurî».

Ion Țuțu, de 84 ani, *Tulnici-Putna*.

«Când Dumnezeu să uită pe pământ, pământu să cutremură; să scutură de păcate».

Irina Bucur, de 105 ani, *Cheia-Prahova*.

«De când s'o *zgândărat* pământu, s'o schimbat timpurile în rău».

Paraschiva Bobulete, de 57 ani, *Susen-Dobrița, Gorj*.

«Aratî Dumnezău *prubi*, așa ca sî creadî oaminii în El, sî nu lucrezî în sărbători. Oaminii fac cručî, ca sî li hii ghini».

Dumitru Zugravu, de 72 ani, *Târnoaca-Doroḫoi*.

«Cutremurile sânt niști sămni di la D-zău, ca sî mai pedepseascî pi oamenii čei răi. Când îi cutremur sî trag cloapitili ca sî stea. Am apucat și eu, când eram copchil, un cutremur mari, când s'o zguduit pământu di 12 ori, ș'a fost așa di tari cî o răsturnat și opaițu, cî pi vremia

ačeea nu erau lănchi. Cutremure de aistea o sî mai hie, cî prea s'o înrăutăţît lumea, nu mai vrea sî mai ştie di D-zău».

Mihai Gurău, de 82 ani, *Bătineşti Putna.*

«Să sgâţână pământu. Odată, stam în pat şi icoana a căzut jos din cui. Nu ştiu de ce să zgâţână pământu, da, sămne trebue să fie, arătări. Lumea a greşît multe înaintea lu D-zău. S'a mâniat D-zău pe lume».

Nicolae D. Banciu, de 66 ani, *Vaideeni-Vâlcea.*

«Când eşti în casă să simte *tremuru*. Arată Dumnezeu sau războaie sau *timpii*, se rosteşte a foamete. Lumea să închină, să ne erte Dumnezeu de-l de astea. Să ne *fere* Dumnezeu de războiu, că n'avem bucate destule».

Ion N. Ruşescu, de 67 ani, *Vălari-Gorj.*

In popor există credinţa că pământul are şi el «buric», socotit centru al pământului. Acolo, unde interesele locuitorilor sunt în joc, s'a urzit această credinţă, răspândită şi în alte sate. Aşa, de exemplu, locuitorii din Vrancea, fiind mândri de originea lor Vrâncenească, şi fiind apărători dârzi ai vechilor privilegii asupra ţinutului, ce le conferă Statul, au răspândit această credinţă, că în munţii lor este buricul pământului.

«Buricu pământului îi în munţii Vrancîi. Sânt chiar mocani cari spun cî au acti cu buricu pământului pi munţii lor».

Iordache Pârlea, de 68 ani, *Bătineşti-Putna.*

In alte locuri, credinţa aceasta este în legătură cu spiritul religios mai desvoltat; de aceea, buricul pământului nu poate fi decât la Erusalim:

«Să zâce că buricu pământului ar fi la Erusalim, aşa ne spuneau bătrânii. De acolo să răspândeşte, să împarte pământu».

Grigore Băncescu, de 62 ani, *Vaideni-Vâlcea.*

Ne mai iubindu-ne Dumnezeu, pământul se va sfârşi. Bătrânul Dimitrie Fiat, îşi spune păsul, deoarece până mai în anii trecuţi a fost dascăl la biserică, iar acum nu se poate împăca cu orânduielile noului calendar.

«S'o sfîrşî pământu cînd n'o mai fi credinţă. O să-l răstoarne Dumnezău, o să-l suče, ca să nu mai fie nimic pe el. Dumnezău nu ne mai iubeşte. Invăţaţii ne strică, ne schimbă sărbătorile, ni le mănîncă. Cînd e sărbătoarea noastră, nu să mai ştie».

Dimitrie Fiat, de 79 ani, *Căvăran-Severin.*

Tot cu privire la sfârşitul pământului, unchiaşul Dumitru Zugravu, a-tot-ştiutorul din Târnoaca-Dorohoiu, spune că pământul se va sfârşi în anul 2000.

«Sfîrşîtu pămîntului ştie Dumnezău cînd s'o 'mplini, cî-i făcut pi 2000 di ani».

Dumitru Zugravu, de 72 ani, *Târnoaca-Dorohoi.*

APA.

«Apa *cure din pământ*, ca și sîngele din om», așa spune bătrânul Gheorghe Gruescu din Isvarna-Gorj. Ce poate fi mai sugestiv decât această comparație? Și cu drept cuvânt: Apa este unul dintre elementele principale, fără de care nu se poate concepe viața pe pământ. Ea joacă un mare rol în descântece, în leacuri și credințe, de aceea nu poate fi decât *vie, moartă*, ori *rătăcită, cu efecte miraculoase*, în special, de întinerire.

«*APA* cure din pământ, ca și sângele din om. Care iese din isvor, este *apă vie;* cea din baltă, este *moartă;* cea din fântână, asudă din pământ».

Gh. Gruescu, de 73 ani, *Isvarna-Gorj.*

«Fântânele sânt răsuflători din vine de apă, ca și sângele din vinele omului».

Dumitru Pepenel, de 72 ani, *Cheia-Prahova*, venit din *Câmpulung-Muscel.*

«Apa din fântânișuri vindecă boala de *racit*, cea din *bunar* nu vindecă (*fîntîniș* = izvor curgător; *bunar-* = fîntînă stătătoare).

Paraschiva Matei Șoșoi, de 50 ani, *Peștișani-Gorj.*

In leacuri, apa joacă un rol covârșitor. Dacă se ia apă de la întretăeri de ape, în trei sticle, în timp ce nu se pronunță nici un cuvânt, însă se face semnul crucii și trei mătănii, iar sticlele să fie cu gura la vale, acea apă este cu leac. Ea se toarnă peste cel bolnav și se spune:

«Apă goală,
Să-l speli pe... de boală».

Numărul fatidic, 3, se întâlnește adesea în leacuri, așa după cum în general numerele fatidice se găsesc peste tot în basme. Se face semnul crucii de trei ori, se spune descântecul de trei ori, se face semn cu cleștele de trei ori, se pun adesea trei cărbuni și descântătoarea cască tot de trei ori. In basm, tatăl are trei feciori, sau trei fete, iar eroul basmului săvârșește trei isprăvi.

«Se duce o femeie cu trei stîcle, unde se *'nchearbă* apele, fără a spune ceva, face două mătănii, umple sticlele cu apă ținîndu-le cu gura la vale, (ca să fie cu leac și mai face o mătanie și ia și în stîcla a treia, zîcînd în gând: «Iau apă să-l spăl pe... de boală».

Vine acasă, îl pune pe bolnav să se desbrace, îi toarnă apă pe cap, stîclele le pune jos cu gura la vale. In tot timpul descîntătoarea tace, la urmă zice:

«Apă goală,
«Să-l speli pe...
«De boală!»

Maria Gh. Iordaconiu, 38 ani, *Topești-Gorj.*

In legătură cu «*apa vie*», este interesantă legenda comunicată de Irina Bucur, de 105 ani, din Cheia jud. Prahova, în care se vorbește

despre Alexandru Impărat (Makedon), de Ifrapt (Eufrat) şi Por Impărat. De asemenea, se vorbeşte despre metamorfozarea în Iele a trei slugi, din pricină că au băut apă vie. Poemele indiene, mitologia greacă şi latină ne oferă un material bogat în metamorfozări de felul acesteia. Cauzele metamorfozării sânt numeroase. Necesităţile luptelor impun adesea schimbări de acestea. După cum prietenii lui Ulise sunt metamorfozaţi în porci de către Circe, cu ajutorul unei băuturi, tot astfel şi în legenda noastră, eroii povestitoarei noastre s'au transformat în Iele. Fără îndoială că, în ceeace priveşte motivul metamorfozelor în folklorul nostru, putem afirma că el este o moştenire transmisă din orientul antic. El se găseşte într'o mare măsură în basm şi baladă, în colind şi legendă, datorită receptivităţii suficiente a sufletului poporului nostru. Imaginaţia sa le-a cultivat, adăugând uneori amănunte paralele.

«Apa vie se găseşte în câmpiile raiului, unde este Sfânt Impărat şi-a dat-o lui Alexandru Impărat, s'o bea, când o îmbătrâni să întinerească. El n'a băut. Nu ştia pe unde să vie înapoi din lume. Sfântu Impărat i-a spus să se întoarcă pe apa Ifrapt, de vale, că va nemeri. S'a dus atunci la împărăţia lui Por Impărat de s'a bătut cu oastea lui. Stând la masă, ucenicu (bucătarul) care a gătit bucatele, i-a dat un pahar cu otravă; apa vie o dăduse în mâna slugilor. Slugile, până să vie cu apa, Alexandru a murit. Apa vie o băut-o cele trei slugi, şi au zburat. Sânt şi în ziua de astăzi; s'au făcut iele.

Ducipal, cu corn în frunte, a străpuns sluga cea cu apa moartă. Calu a fost năzdrăvan. El iese din ostroavele mării, din trei în trei ani, şi-l strigă pe Alexandru».

Legenda aceasta se datoreşte romanului popular «Alexandria» sau romanul lui Alexandru cel Mare care a avut o largă răspândire în toate ţinuturile ţării noastre. Coloritul mitic al acestui roman popular a înfierbântat sufletele puţinilor cunoscători de slovă românească de pe vremuri, cari adunau în jurul lor, la licărirea unui opaiţ, tineret şi bătrâni, să asculte minunatele expediţii ale lui Alexandru Impărat. El se mai păstrează treaz încă pe alocurea în minţile multora de la sate.

Mai există *apă rătăcită*, care, dacă este băută, omul ori face guşă, ori răguşeşte. Ea se găseşte numai în anumite locuri. Şi în sfârşit, mai este şi «Apa Sâmbetei». In jurul acestei ape s'au creat multe legende, mai cu seamă în Moldova de Nord. Raiul este înconjurat de Apa Sâmbetei şi câte odată chiar şi iadul este străjuit de această apă.

Apa rătăcită, e cea din turugi (lemne bătrâne, coapte), cupită, adunată din apă din ploi. Dacă se bea, omu ori guşează, ori răguşeşte.

Paraschiva Matei Şoşoi, 50 ani, *Peştişani-Gorj*.

«Când čineva vorgheşti aşa în *dodii*, ca un nebun, sî spuni cî vorgheşti ca pi apa sîmbitii».

Mihai Gurău, de 82 ani, *Bătineşti-Putna*.

In general, pentru apă s'a urzit un adevărat cult, găsit chiar şi în practicele religioase. La capitolele respective vom arăta felul cum se «sloboade izvorul, în Tismana-Gorj, şi puterea pe care o exercită apa în leacuri, descântece şi farmece.

CERUL ȘI FENOMENELE ATMOSFERICE

Cele nouă ceruri stau nemișcate. In ele se găsesc: ploaie, grindină, zăpadă, geruri cu vânturi și vifore. Ele se razimă pe pământ și sunt asemănate cu niște cuptoare de făcut pâine. Mai toate aceste ceruri sunt dela Dumnezeu, care locuește în al IX-lea cer, de unde veghează bunul mers de pe pământ. Tot aici este și locuința îngerilor, cari sunt creațiuni dumnezeești.

«*Cerul* nu șade ca norii și vânturile care trec de colo, colo. El nu se mișcă».

Gh. Gruescu, 75 ani, *Izvarna-Gorj.*

«Sânt nouă ceruri până la Dumnezeu: Nori cu ploaie, cu piatră, cu zăpadă, cu geruri, cu vânturi, vifore. Mai toate 's de la Dumnezeu. El șade în al noulea cer».

Ilina Bucur, 105 ani, *Cheia-Prahova.*

«Ceru trebue să se razime tot pă pământ ca și un cuptor de pâne: Il începi de la pământ și deasupra îl aduci de-l închei».

In cer locuește Stăpânu, Tatăl-ceresc, care a zîdit ceru cu Ingerii lui.

Grigore Băncescu, de 62 ani, *Vaideeni-Vâlcea.*

Cu mult mai mare decât pământul, dar la fel cu el, este Soarele, care, având putere dumnezeiască, poate sta în aer. De aceea, lumea se închină lui și se roagă lui Dumnezeu. Omul, după cum nu trebue să vadă pe Dumnezeu, nici la soare nu trebue să se uite.

«Puterea dumnezeiască stă deasupra soarelui. Soarele e mai mare ca pământu, și la fel cu el. Stă în aer cu puterea lui Dumnezeu».

Moise Nichiforescu, 82 ani, *Nămăești-Muscel.*

«Soarele este puterea lui Dumnezeu. E mic la vedere deasupra noastră. Lumea se închină la soare și se roagă lui Dumnezeu. Acuma nu mai are lumea credință ca mai înainte.

I. N. Rusescu, 80 ani, Vălari-Gorj.

«Soarele nu mai răsare din acelaș loc, că pământu s'o clătit (čiučit). La soare nu'i slobod să se uite omu, nici la Dumnezeu nu-i slobod să te uiți. Soarele e puterea lui Dumnezeu. El e aburu lui Dmnezeu sfântu».

Dimitrie Fiat, 79 ani, *Căvăran-Severin.*

La fel cu soarele, purtătoare de lumină și ger, este luna, atunci când e plină. Și despre ea circulă multe credințe în popor, dintre care una este strâns legată de felul de ocupațiune păstoresc al poporului nostru, anume că în lună se vede un cioban mort, atârnat deasupra unei căldări, în care căldare curge în fiecare an câte o picătură de sânge. Dacă în Bănat se crede așa ceva, nu-i de mirare când găsim în Gorj o altă credință, tot o reminiscență păstorească, anume cum în lună se vede un

cioban uscându-şi obielele pe o *cujbă*. Vecinătatea celor două regiuni, cum şi ocupaţiunea păstoritului care este şi astăzi încă în floare, ne face să credem existenţa acestor credinţe din acele regiuni destul de justificată, fie pe cale de moştenire, fi pe cale de împrumut.

Ca element etnografic găsim obiectul *cujbă*, element găsit de obiceiu în domeniul păstoresc. Acelaşi element etnografic se găseşte adesea şi prin părţile Neamţului sub forma metatizată de cubjă, în loc de cujbă.

«Luna are o pată; ar fi un cioban mort, pus pe o căldare. In căldare curge în fiecare an câte o pictăură de sânge».

Dimitrie Fiat, 79 ani, *Căvăran-Severin*.

«Luna este cu lumina şi geru ei. In ea este un cioban, îşi usucă obielele puse pe o cujbă».

Catinca Dumitrescu, 46 ani, *Vânăta-Tismana, Gorj*.

«Luna e făcută de putere, s'arată numai cu vederea; aşa a lăsat-o Dumnezeu, a despărţit-o de soare. Ea e *sor* cu soarele care n'a găsit'o muere şi a vrut s'o ia pe soru-sa. Dumnezeu atunci i-a despărţit: unu la răsărit, unu la apus, să nu se mai întâlnească, nici când...»

Dimitrie Fiat, 79 ani, *Căvăran-Severin*.

Tot din Bănat am cules legenda «Soarele şi luna», care circulă şi prin multe părţi ale Moldovei. Soarele, deşi frate cu Luna, a căutat s'o ia în căsătorie, de aceea Dumnezeu l-a pedepsit să n'o mai întâlnească niciodată: Unul să stea la răsărit, şi celălalt la Apus.

Aceşti aştri, deşi cu puteri Dumnezeeşti, totuşi nu sunt scutiţi de primejdii. Bălaurii şi şerpii, cloncanii, vârcolacii, gadinele şi *bitanii*, toţi muşcă dn ei şi-i întunecă, pentru ca doar-doar vor izbuti să-i nimicească. Numai în urma nenumăratelor rugăminţi şi practice ocazionale, Dumnezeu se îndură le împrăştie *burhaiul* (ciaţa) care întunecă văzduhul. Este ceea ce numim «Eclipse de Soare, sau de Lună».

De observat că denumirea de «cloncan» este dată diavolului, iar aceea de «gadine» este dată animalelor sălbatice: lupi, urşi, vulpi, etc., expresiuni pe care poporul nu le pronunţă. Este interzis a le pronunţa, pentru a nu aduce nenorociri; este ceea ce numim «*tabu*».

«Bălaurii se adun împrejurul soarelui şi-l întunecă. Şi'n prejurul lunei să dau tot aşa. Ei *lapădă* ceva din aerul lor sa să-l poată întuneca».

Barbu Bobulete, 84 ani, *Dobriţa-Gorj*.

«E un abur de la *cloncanul* care a răsuflat oleacă de s'a cutremurat pământu. Dacă răsuflă oleacă, vine *burhai* şi se pune în dreptul soarelui şi lunii; dacă el şi-a strâns penele şi s'a lăsat în jos, *burhaiu* ăla, s'a spart, cloncanul s'o băgat în pământ. El acolo dă din pene şi din cioc şi rămâne o găurică mică pe unde iese abur. E cu calea depărtată cât Dumnezeu ne ţine».

Anica Pîrşe, 82 ani, *Nămăeşti-Muscel*.

«L-o mâncat pe soare vârcolacii, nişte *gadini* (lei, tigri, lupi, etc..,

D. A. Vasiliu

(Sfârşitul în n-rul viitor).

OVIDIU: FASTELE

Memoriei lui Alexandru Nicolescu
fost profesor de limba latină la liceul
«Vasile Alecsandri» din Galaţi.

CARTEA I

Să cânt, cu pricinile lui,
veleatu 'nfipt pe anul Romei,
Cum ies — şi-apun sub zare stelele.
Germanice, ăst rod mi-l ia cu paşnic gând;
Călăuzeşte 'n zbor corabia-mi fricoasă:
Privirea nu ţi-o 'ntoarce
depe slaba mea cinstire,
Fii bun cu dania 'nchinată ţie!
Vedea-vei slujbe sfinte
re 'nviind din vechi hrisoave
Şi 'n cari isprăvi fu însemnată fi-ce zi,
Serbări de ale noastre
ce vi-s vouă casnice:
Ades pe tatăl tău,
ades pe-al tău bunic citi-vei:
De faima lor ni-s pline Fastele,
Răsplată ce 'ntâlni-vei însuţi tu
şi Drusus, frate-tău.
Cânta-vor alţii armele lui Cezar:
eu, să-i cânt altarele
Şi zilele de el trecute 'n rândul celor sfinte.
Ingădue-mi ca să străbat
prin faima celor alor tăi;
Din inimă să-mi scuturi spaima;
Dă-mi-te blând
ş'-ei da putere cântecelor mele:
Odată cu privirea-ţi
mi se 'nalţă-ori stânge-avântul.
Cântarea-mi tremură
sub ochii unui învăţat Fruntaş
De parcă-aş spune-o Zeului din Claros.
Simţit-am vraja şlefuitei tale cuvântări
Când pentru bieţi năpăstuiţi
purtat-ai armele de cetăţean.
Şi ştim, avântul când te-aduce 'n
meşteşugurile noastre,
Din isteţime-ţi cum ţâşnesc şuvoae :
De-i cu putinţă şi 'nvoit de zei, poete,
ţine 'n frâu poetul

Ca sub proteguirea ta
să 'nainteze pe-anu 'ntreg cu bine. —
Când ziditorul Romei împărți veleatul,
Din zece luni îi hotărî ei anul. —
Desigur, Romulus,
știai mai mult războiul decât stelele:
Mai mare grijă să-ți răpui vecinii. —
Și totuși, Cezar, și pe dânsul
l-a mânat o judecată
Și i se sprijină greșeala.
Cât timp ia pruncului
pân' ce să lase sânul maicii
Atât a hotărît că-ajunge anului să ție.
Atâtea luni soția, decând mort i-i soțul,
Păstrează tristul doliu 'n casa-i pustiită.
De-acestea ținu seamă regele Quirinus
Când anul legiuit-a
pentru neamurile-i aspre.
Și 'ntâia lună fu numită după Marte;
după Venera, a doua:
Isvorul rasei lui, aceasta;
cellalt, însuși al său tată:
A treea, după cei bătrâni;
și după tineri, cea de-a patra:
Mulțimea lunilor ce mai urmau,
cu câte-un număr fu 'nsemnată.
Iar Numa nu uită pe Ianus
și nici umbrele paterne;
Și anticelor luni
li-a mai adăogat și dânsul două.
Cunoaște-așezământul totuși
al atâtor felurite zile:
Nu toate-s hărăzite-aceleeaș rostiri.
Nefastă-i ziua 'n care
cele trei cuvinte nu se-aud:
Și fastă, 'n care
poarta legii se deschide.
Și nici vei crede că vre-o zi
nu-și schimbă rostul;
Căci fastă-acum,
nefastă poate ziua să fi fost în zori.
Odată mărunțaele jertfite Zeului,
dezleagă-se cuvântul
Și prea cinstitul pretor
slobod e să-și dee hotărîrea.
Sânt zile legiuite
pentru a se 'nțărcui norodul:
Sânt zile cari se 'ntorc din nouă 'n nouă.
Junona-și are cultul ce protegue
Kalendele romane:

Lui Jupiter, o mare oae albă
i-aduc Idele ca jertfă:
Dar nici un zeu
nu are grija Nonelor.

Ziua vecină-acestora
— Păzește-te să nu te 'nșeli —
e neagră.
Iar prevestirea-i trasă din pățite:
în acele zile, Roma
Fu vătămată rău,
având pe Marte împotrivă-i.
Acestea spuse-odată,
cum se țin de toate Fastele,
Eu nu le voi mai grămădi,
ca să nu turbur șirul lucrurilor.
Și iată că vestindu-ți
un an norocos, Germanice,
In cântul meu apare Ianus, cel dintâi. —
O, Ianus! tu, cu două chipuri, promotorul
anului ce se strecoară pe tăcute,
Tu singur dintre Cei de Sus
ce poți să vezi și 'n urma ta,
Plăcut fii capilor a căror trainică strădanie
Dă liniște pământului bogat, și mărilor.
Susține-ți senatorii si norodul lui Quirinus:
Cu-un semn deschide strălucitele-ți altare. —

Răsare-un soare cu noroc:
vă țineți glasul, sufletul;
Întâmpinați acum o bună zi
cu vorbe bune.
De judecăți auzul fie-ne ferit;
de-acum departe să stea certurile
Nesănătoase; - orice ispravă - amână-ți-o,
mânie-a gurii!
Vedeți văzduhul strălucind de parfumate focuri
Și spicul de Cilicia
cum pârâc în vatră.
Cu luciul ei văpaia
se răsfrânge 'n aurul altarelor,
Și tremurânda strălucire
se împrăștie pe boltă.
Cu nou vestmânt se merge
spre 'nălțimile Tarpee:
Norodul și-a 'nsușit culoarea sărbătorii.
Și iată fasce noui mergând în frunte,
iată strălucind noui purpure;

Şi 'n văzul tuturor ivoriul
îndurând o greutate nouă.
Securii 'şi dau grumazul tineri tauri
încă ne 'njugaţi,
Hrăniţi în câmpul lor
cu iarbă de Falisca.
In lumea 'ntreagă cum priveşte
Jupiter de pe 'nălţime-i,
Nu-i cade sub priviri
decât împărăţia Romei. —
Salut, o fericită zi!
şi te întoarce 'ntr'una tot mai fericită !
Ţi se cuvine-a fi sărbătorită
de un neam atotputernic!

Să deslueşesc eu totuşi ce Zeu eşti
o, Ianus! cel cu două capete?
Căci Grecia nu are zeu la fel cu tine.
Şi spune şi dece tu singur dintre cei nemuritori
Vezi şi ce este 'n urmă-ţi, şi ce ţi se dă 'nainte ? —
Cum aplecat pe tablele-mi
mă frământam cu mintea-asupra-acestora
Văd locuinţa-mi
că-i mai luminată decât cum fusese.
Atunci divinul Ianus, uimitor prin chipu-i dublu,
De-odată mi se arătă
cu cele două feţe ale sale.
Fui uluit; de teamă îmi simţii măciucă părul —
Şi inima, deodată, numai ghiaţă.
Ţinând în mâna-i dreaptă un toiag
şi-o chee în cea stângă,
El cel dintâi vorbind, îmi glăsui acestea :
— «Trudit poet al zilelor,
cunoaşte fără frică
Ce vrei să ştii; cu mintea prinde-mi vorbele.
Cei vechi mă chemau Chaos,
căci un lucru vechiu sânt eu.
Vezi de ce multă vreme 's
faptele ce le voi povesti.
Văzduhu-acesta limpede
şi celelalte trei stihii,
Pământul, apa, focul, erau toate o grămadă.
O răzvrătire osebi aceste lucruri felurite
Cari, desfăcute din amestec,
îşi luară nouele lor locuri:
Sus focul se 'nălţă;
se aşeză văzduhul mai aproape;
Pământul, marea, prinsu-s'au la mijloc.
Atunci eu, ce fusesem o plămadă fără chipuri,

Mă 'ntruchipai în chip şi trup
ce 's vrednice de-un Zeu.
Şi-acum, uşoară urmă-a unui fel de-a fi
nelămurit altdată,
Din faţă cum arăt sânt şi privit din spate.
Auzi şi ce-altă pricină-i acestei
nemaipomenite 'nfăţişări:
Ca în acelaş timp să-mi ştii şi rostul.
Tot pretutindenia ce vezi,
cer, apă, nori, pământuri,
Tot, mâna mea îl face şi desface.
Şi mie unuia-i sortită paza largii lumi;
Şi dreptul de-ai întoarce osia-i întreg al meu.
Când vrea să părăsească Pacea
adăposturile-i liniştite,
Ea slobod merge pe cărări neîntrerupte.
In sânge-aducător de moarte
va să fie-amestecată 'ntreaga lume
Cătuşele-mi ne 'nfrânte
de n'ar ţine 'n frâu războiul.
In paza mea sânt porţile cereşti
cu paşnicele Ore:
Prin mână-mi e orânduit
să treacă însuşi Jupiter:
De-aceea îmi zic Ianus:
căruia când preotul
I-aduce turta Cerealâ
şi amestecul de sare şi făină,
Vei râde de ce nume-mi dă :
în gura lui sfinţită
Mă chiamă când Patulcius, când Clusius.
Fără 'ndoială că acea vechime necioplită
A vrut prin două nume ce se bat
s'arate feluritele-mi însărcinări.
Puterea-mi ţi s'a spus;
acum să ştii pricina 'nfăţişării mele.
In parte totuşi însuţi tu o vezi.
La toată uşa două feţe sânt,
de-o parte şi de alta,
Din cari priveşte una 'nspre norod
şi înspre Lari cealaltă.
Şi dupăcum portarul vostru
stând în pragul primei încăperi a casei
Păndeşte şi intrarea şi eşirea,
Aşa şi eu, portar al regiunilor cereşti,
Privesc şi părţile de către Eos
şi pe-acelea dinspre Hesperus,
deodată:
Ştii de Hecata cu trei chipuri
cum se-apleacă 'nspre trei zări

Ca să vegheze la răspântii
desfăcute în trei drumuri.
Şi ca să nu-mi pierd vremea întorcându-mi capul,
Mi-e dat să pot privi în două larguri
fără să mă mişc din trup».

Vorbi; şi faţa lui-mi mărturisi
că de-aş fi vrut să 'ntreb mai multe,
El nu s'ar fi împotrivit.
Mă 'mbărbătai
şi Zeului îi mulţumii cu nici o teamă.
Cu ochii 'n jos grăii puţine-aceste vorbe:
— «Deci spune, rogu-te, din ce pricină
deschid anul gerurile,
Cu primăvara când i s'ar fi cuvenit mai bine
să pornească?
Atunci înfloresc toate;
atunci e noua vârstă-a epocei
Şi mugur nou se umflă
din crenguţa 'mbelşugată;
Şi-acuma tocmai se 'nveştmântă
pomu 'n frunze împlinite
Şi spicul verde despicând sămânţa
sue peste brazdă;
Şi păsări mângâe
cu ciripitul lor
văzduhul încropit;
Şi zburdă şi prosperă turma 'n pajişti.
Şi dulce-i soarele;
înstrăinata rândunică ni se 'ntoarce
Şi sub înalta straşină 'şi înfige
cetăţuia ei de lut.
Acum ogorul se deschide pentru muncă
şi sub plug se re'noeşte:
Cu drept acesta s'ar numi
un început de an».
In multe lucruri mă 'ncurcasem:
dânsul, neobişnuit cu multe.
Impreună în vers
aceste două vorbe ale sale,
astfel:
— «Cu bruma, începutul
de sfârşitul pribegiei soarelui se leagă:
Cu Phoebus împreună
anul stăpâneşte începutul».
Mă minunai apoi dece nu fu oprită munca
In prima zi : — «Pricina, iat-o !» — zise Ianus.
— «Fu dată ziua nou născută, lucrului,
Sub primul semn să nu tânjiască întreg anul.

Oricine-şi cearcă meşteşugul,
în acea măsură-atunci muncindu-l
Işi consfinţeşte lucrul nu mai mult ca de-obicei».
Indată eu: — «Dece
când mi se dărue-ajutorul
altor Zei
Eu ţie, Ianus, îţi aduc
floarea tămâei şi a vinului curat ?»
— «Ca să mă 'ndur să ai prin mine
ce slujesc la poarta bolţii
Intrare dreaptă la oricare dintre Zei».
— «Şi pentruce se spun voioase vorbe
la Kalendele-ale tale
Şi între noi schimbăm urări de fericire ?»
Atuncia Zeul, rezemându-se 'n toiagul
strâns în mâna-i dreaptă:
— «E 'n obiceiul prevestirilor» — făcu El —
«ca acestea de 'nceputuri să se lege.
La cele dintâi vorbe temător plecaţi auzul:
Şi-amurgul prevesteşte
după pasărea întâi zărită.
Altarele şi-a Zeilor milostivire se deschid;
din glas de om nu se desprind
Urări deşarte;
şi cădere 'şi are toată spusa».
Şi isprăvi puţinele-i destăinuiri:
mult nu tăcui;
Şi-acoperii cu vorba-mi cea din urmă-i vorbă :
— «Ce tâlcuri au» — zisei — «curmalele,
zbârcitele zmochine,
Şi mierea albă
dată 'ntr'un ulcior alb ca zăpada?»
— «Este-o urare» — zise — «ca viaţa
tot aşa gustată să urmeze
Şi, dulce, să-şi plinească anul
calea începută».
— «Dece se 'mpart acele dulciuri, văd: dar banii ?
dă-mi şi rostu-acestui lucru
Ca să nu-mi scape nici un înţeles
al sărbătorii tale».
El râse şi: — «O, ce departe eşti
de vremea voastră» — zise —
«De crezi că mierea e mai dulce decât banul !
Pecând domnia Saturn deabia 'ntâlniam vreunul
In suflet cui să nu-i fi-adus câştigul desfătare.
Cu vremea s'a 'nteţit dorinţa de avere,
azi la culme;
De-abia-ar putea întrece margina ajunsă.
Mai mult cerută-i bogăţia azi
decât în vremea veche:

Sărman era poporu 'n veacul Romei nou născute;
Quirinus, fiu lui Marte,
se ţinea într'o căscioară,
Şi stufui fluviului îi da pătuţul.
Şi Jupiter mai că intra întreg
în strâmtu-i templu;
Iar fulgerul din mâna dreaptă
îi era de lut.
Cu frunze, 'n loc de nestematele de-acum,
împodobiau ei Capitoliul ;
Şi senatoru-şi păştea singur turma.
Ruşine nu era
să-ţi iei pe pae-odihna liniştită,
Pe fân să-ţi razimi căpătâiul.
Lăsându-şi plugul consulul da legi norodului;
Şi o foiţă doar de-argint era nelegiuire.
Dar dupăce Norocu-acestui loc îşi scoase capul
Şi Roma coperi pe Zeii 'nalţi cu creştetu-i,
Crescură bogăţiile
şi apriga râvnire-a lor;
Şi cât de multe ar avea
vor oamenii să aibă şi mai multe.
Doar spre-a le risipi le cată
şi se 'ntrec spre-a 'nlocui risipa;
Şi-aceste schimbări însăşi
sânt desfrâului o hrană.
Astfel, cei căror s'a umflat dinnuntru
pântecul, cu apă,
Cucât ar bea, cu-atât li-ar creşte setea.
In preţ stă preţu-acum; în bani stă cinstea,
In bani prietenul;
dar pretutindeni sărăcia e răpusă,
Şi 'ntrebi tu totuşi dacă 'n ban
stă prevestire cu folos
Şi mânii-mi dece-i place-arama învechită:
Altdată-mi dau aramă; astăzi,
auru-i mai de noroc:
Şi 'nfrântă, loc făcu băncuţa veche celei noui.
Şi nouă chiar ne plac altarele de aur
Oricât am crede celor vechi,
căci unui Zeu îi şade măreţia.
Celor de-alt dată li dăm laudă, —
şi faptă celor de-astăzi:
Dar ambele-obiceiuri totuşi
sânt la fel de vrednice
de-a fi urmate».
Sfârşi sfătosul: tot aşa,
acum la urmă, ca 'nainte,
Cu vorbe blânde grăii însumi
către Zeul care ţine cheea: **Dimitrie Cuclin**

(Sfârşitul în n-rul viitor).

CARACTERIZAREA ELOCINȚEI LUI ION I. C. BRĂTIANU*

Referindu-se la o anecdotă din vremea celebrului Pitt, citată în «Istoria guvernamentală a Angliei», anecdotă în care se vorbea despre calitățile cele mai necesare pentru un prim-ministru: elocința sau cunoștințele, ori munca sau răbdarea, Titu Maiorescu, într'un remarcabil articol publicat în «Convorbiri Literare» din 1902, fără să se pronunțe asupra acestor calități, împărția pe oratorii parlamentari români în oratori, propriu zis, în retori și în limbuți. Cu prilejul aceluiași articol Titu Maiorescu stabilia, în același timp, diferitele epoci de desvoltare ale elocinței române, dela început până la publicarea articolului său.

Fără să considere elocința ca principala calitate pentru un prim-ministru ci, mai degrabă, condamnând «politica de vorbe» și aducând, pentru a dovedi aceasta, exemplul oratorului-poet Lamartine și pe cel al oratorului-istoric Castelar, dintre cari unul a fost o amară decepție pentru Franța, iar celălalt pentru Spania, Titu Maiorescu ajunge în studiul său la concluziunea că astăzi un discurs nu mai are trecere decât în măsura *comptinței și autorității celui ce-l pronunță*[1], iar că îmbelșugatele înfloriri literare, afirmările nemotivate, necum frazele înșirate fără rost, nu mai pot întâmpina favoarea de odinioară și poate nici indulgența cea veche. Și Titu Maiorescu își încheie luminosul său articol cu constatarea că astăzi am ajuns să simțim mai exact deosebirea valorilor parlamentare, căci ascultăm pe orator, surâdem la retori și râdem de limbuți.

Această caracterizare a elocinței române, făcută de cel mai de seamă dintre criticii noștri literari din ultimele decenii este, fără îndoială, justă și ea exprimă în mod precis și învederează în chip real progresul ce a făcut în opinia publică simțul de apreciere al valorilor oratorice.

Dacă Titu Maiorescu nu se înșală în aprecierile sale și în deducțiunile sale logice — și noi avem simțământul că nu se înșală — și dacă în adevăr competința și autoritatea sunt măsura elocinței unui parlamentar, atunci de sigur Ion I. C. Brătianu este un orator și ca unul care în ultimele decenii s'a bucurat de cel mai mare prestigiu și de cea mai mare autoritate în politica țării și a fost socotit ca cel mai competent bărbat de stat al României, atunci el este, fără îndoială, un mare orator.

* Articolul acesta era destinat să apară în volumul de omagiu pentru I. I. C. Brătianu, volum ce nu s'a mai publicat.

[1] Cam același lucru îl susține și Cicero în *Brutus*. 6, când spune: **Dicere bene, nemo potest, nisi qui prudenter intelligit**, adecă orator nu poate să fie decât omul înțelept și prevăzător

Vom adânci puțin, în cele următoare, această chestiune și vom supune unei scurte cercetări discursurile lui Ion I. C. Brătianu, discursuri pe cari regretăm că până astăzi nu le avem, pe toate, strânse la un loc, ele fiind oglinda întregei vieți politice a României din ultimele decenii și vom examina, dacă chiar în temeiul clasicei teorii a științei retorice, discursurile ce el a rostit corespund sau nu afirmațiunii noastre de mai sus.

Ion I. C. Brătianu, în lunga sa carieră politică și în lunga sa vieață parlamentară și de când a intrat în cabinetul prezidat de stoicul Dimitrie A. Sturdza, a avut prilejul, ca ministru, apoi ca șef de partid, să pronunțe tot felul de discursuri. A cuvântat în Parlament, susținând sau combătând legi, a cuvântat în adunări și întruniri publice, apărând o idee sau reprezentând un anumit punct de vedere, a ridicat toasturi, a rostit panegirice, a răspuns la alocuțiuni și a rostit cuvântări ocazionale. In afară de genul deliberativ al discursurilor judiciare — el n'a fost de profesiune advocat — a pronunțat discursuri de toate categoriile.

Toate cuvântările rostite de Ion I. C. Brătianu poartă pecetia omului de știință și a bărbatului care, în aprecierile sale și în rezoluțiunile ce ia, contează în totdeauna cu realitățile prezente. Și, în această privință, de sigur nu puțin va fi contribuit asupra formării mentalității sale, în afară de elementele interne și subiective, elemente cari vin pe lume odată cu noi, înseși studiile cu cari s'a îndeletnicit. Aceste studii au fost științele cari i-au slujit spre a-și forma profesiunea sa de inginer și apoi studiile literare, în special cele istorice, pentru cari a avut o deosebită predilecție și cari i-au completat educația literară, pe lângă cea științifică. Și am avut prilejul să constat, încă din anul 1913, spre marea mea surprindere, că atunci când îi aduceam la cunoștință că la Silistra a existat odinioară o episcopie și, la un moment dat, chiar o patriarchie, Ion I. C. Brătianu știea despre toate episcopiile greco-romane din Dobrogea noastră de dinaintea războiului balcanic.

Inzestrat dela natură cu o minte clar văzătoare, moștenind aptitudinile unor părinți de a căror activitate politică se resimte și de multe ori ținea să o accentueze, încălzit de razele culturii clasice, al căreia admirator totdeauna a fost, Ion I. C. Brătianu dă dovadă în toate discursurile sale de superioritatea unei inteligențe care pătrunde repede și cu preciziune toate situațiunile grele a căror soluționare i se cere.

Așa se explică, fără îndoială, marea-i ușurință în improvizări și simplitatea cu care își exprimă așa de repede gândurile. De aceea, chiar și cele mai studiate discursuri ale sale îți dau impresia unor improvizări nesilite și nemuncite.

Actul de gândire se produce în genere în laboratoriul minții omenești înaintea exprimării materiale a gândului. De cele mai multe ori însă el se produce în același timp, și numai câteodată, în cazuri anormale, vorba o ia înaintea operației de cugetare. In improvizări cele două acte psichologice se produc cu atâta repeziciune că timpul ce trece între ele fiind aproape imperceptibil ne dă impresia că se produc în aceeași vreme. Exteriorizarea gândirii prin cuvinte materiale se face cu atât mai liber și mai precis, cu cât elaborarea ideei va fi fost mai ușoară

în laboratoriul minții noastre. Și, de sigur, oamenii cari nu se repetă și Ion I. C. Brătianu nu repetă niciodată vorba, au posibilitatea ca actul de gândire să-l elaboreze deodată, precis și fără ezitare.

In afară de aceasta, spiritele superioare ca și talentele cele mari, au putință să stabilească între noțiuni raporturi pe cari spiritele de rând nu pot să le prevază. De aceea, acea *iunctura callida*, de care vorbește Horatius și care constituește ceea ce se numește originalitate, adecă acea legătură dintre noțiuni diferite constituind judecăți sintetice, este caracteristica gândirii oamenilor mari și pe care foarte rareori o întâlnim la oamenii de rând sau la oamenii inferiori. Aceștia nu vorbesc în judecăți sintetice, ci în judecăți analitice, spunând lucruri cunoscute de toată lumea, spunând lucruri banale, fără să aducă în vorba lor vr'o idee nouă.

Ion I. C. Brătianu știe să prinză în discursurile sale raporturi noui dintre noțiuni și chiar când expune lucruri cunoscute, le prezintă în vorbirea sa în așa fel că ele apar ca idei noui și pentru prima oară spuse.

In discursurile sale Ion I. C. Brătianu nu este preocupat nici de regulele oratorice stabilite de marii retori ai antichității în frunte cu Quintilian, și admise și în retoricile moderne, nici nu-și șablonează ideile într'o anumită înlănțuire și într'o anumită dispoziție, fixată de mai înainte, ale diferitelor părți ale cuvântării: exordiu, propositio, divisio, narratio, confirmatio, concessio, refutatio, peroratio și conclusio. Căci, în afară de exordiu pe care îl întrebuințează mai întotdeauna și în afară de peroratio pe care o întrebuințează câteodată, celelalte părți ale discursului său le tratează fără vr'o preocupare expresă a regulelor elocinții. Ideile sale ca ale unui *vir bonus dicendi peritus*, bărbat de treabă cunoscând arta oratorică — după definiția clasică a oratorului, — curg impetuos, ca un torent de munte, fără împiedicare, fără repetare și fără să uite ceva din cele ce constituesc argumentele discursului.

Și, odată intrat în tratarea subiectului ce are de desvoltat, după un început destul de liniștit și măsurat, având ideea principală drept călăuză, fără să se oprească spre a face popasuri, cu vocea din ce în ce mai ridicată, cu gesturi nu prea largi, dar energice și în ritm cu vocea, agitat cu întreaga sa făptură, totdeauna serios și grav, își urmează până la sfârșit întreaga sa cuvântare într'o tăcere profundă a auditorului convins că are să asculte adevăruri dintr'o gură autorizată și plină de răspundere.

Și, dintre cele trei scopuri pe cari le urmărește fiecare orator prin discursul său, *ut probat, un delectet, ut flectat*, Ion I. C. Brătianu câștigă biruința în totdeauna prin cel dintâiu, prin *probatio*, celelalte urmând dela sine. Și aceasta este cu atât mai firesc, cu cât majoritatea discursurilor sale fac parte din genul demonstrativ, ele neavând scopul să atâțe și să răscolească patimile și nici să târască după sine masele, ci țintind la stabilirea științificește a unuia sau mai multor adevăruri. Deaceea, Ion I. C. Brătianu învinge nu atât prin puterea unei elocuțiuni formale, cât mai mult prin cea a soluțiunilor ce propune sau a rezoluțiunilor ce ia. Aceste soluțiuni sunt, după constatarea tuturora, cele mai potrivite cu situațiunile date.

Urmărind, deci, să probeze în primul rând teza pe care o susține,

Ion I. C. Brătianu nu riscă nici odată afirmări pripite sau eronate şi tocmai prin aceasta îşi câştigă încrederea auditorului, condiţiune principală pentru un orator.

Ion I. C. Brătianu nu ţine prea multe discursuri. Il întâlnim vorbind numai în ocazii mari şi solemne, pe cari nu le caută, dar cari în mod firesc i se prezintă; atunci este stăpân pe chestiunea ce tratează şi-i dă toată amploarea pe care ea o comportă. Şi, în general, Ion I. C. Brătianu nu vorbeşte prea mult, fapt care i-a atras epitetul, mai ales în timpul marelui războiu, de Sfinxul.

Este şi aceasta una dintre calităţile de căpetenie pe care Pitt ar fi trebuit să o treacă printre cele mai necesare însuşiri ale unui prim-ministru. De altfel, Horatius socoteşte discreţia ca una dintre cele mai mari virtuţi, punând-o alături de curaj, caracter, onoare, etc.

Est et fideli tuta silentio
Merces.

In discursurile sale Ion I. C. Brătianu este în deobşte sobru, neavând nimic teatral sau emfatic. El nu este nici frazeolog, nici un orator plebeu; cuvântările sale nu sunt prea lungi.

Cu o voce clară şi sonoră, urcând încetul cu încetul scara tonalităţii, când vrea să expună o chestiune gravă, cu mâinile în şolduri sau cu gesturi puţin largi şi făcând ritm cu gândirea ce exprimă Ion I. C. Brătianu cu pasiunea omului ce ştie să se stăpânească, nu se ridică la tribună decât spre a susţinea o cauză ce i se pare dreaptă, fiind convins că numai dreptatea are temeiu, iar nedreptatea este menită să se prăbuşească.

Cei mai mulţi dintre oratorii noştri parlamentari când vorbesc îşi balanează necontenit trupul, făcând mişcări când în dreapta când în stânga. Cei mai mulţi îţi reamintesc spirituala vorbă a lui Cicero: *loquitur o lintre.* Ion I. C. Brătianu, când vorbeşte stă aproape nemişcat, înfipt ca o statue; iar ochii săi, fideli interpreţi ai spiritului şi oglindindu-i întregul interior sufletesc, par că se aprind de căldura adevărurilor ce enunţă.

Ion I. C. Brătianu nu încălzeşte, deci, prin melodia unor vorbe alese, cât mai mult prin aprofundarea situaţiunilor şi prin soluţionarea lor. Astfel, el dezice maxima latină, *poëta nascitur, orator fit*, căci oratorul nostru nu este rezultatul unor studii aprofundate de retorică, ci este un talent oratoric înăscut.

Cu toate acestea, Ion I. C. Brătianu, deşi are o elocinţă naturală, totuşi nu nesocoteşte în discursurile sale artificiile oratorice. Astfel, spre a preciza o situaţie sau pentru a da mai multă energie unei expresiuni, el întrebuinţează adeseori comparaţiunea, metafora, ironia, gradaţiunea, litota şi celelalte figuri retorice şi de cugetare. In ultimele sale discursuri întâlnim:

«Dacă vreţi să schimbaţi temeiul statului român — spune în răspunsul său dat senatorului Arthur Polony, în şedinţa dela 11 Martie 1925 — şi toată viaţa politică, iar Constituţia să o suprimaţi, înaintea actului dela Alba-Iulia, atunci eu refuz să vă urmez pe acest drum şi

repet cum am spus: temeiul statului nostru este tratatul și dorobanțul. Domnilor, mă înșel, temeiul statului nostru este o mie de ani de energie bărbătească, este rezistența și lupta acestui popor și încoronarea facultăților sale de energie etnică și de simțiminte naționale».

«Dar, poate vreți să ajungeți la altceva — spune ironic în același discurs — vreți să fim un stat poliglot! Aceasta nu se poate — Una este cultura diferitelor minorități, alta este limba statului — Să nu pierdem din vedere aceasta: clădirea statului nostru trebue să se compună din mult și diferit material. Așa au vrut vicisitudinile istoriei. — Eu apreciez valoarea cărămizilor și a pietrelor cu cari pot să contribue, la această clădire, diferitele minorități, fiecare cu aptitudinile ei, fiecare cu puterile ei. Dar să nu pierdeți din vedere că pentruca clădirea să se facă îi trebuie un temeiu și un ciment și acest temeiu și acest ciment este neamul românesc».

In general, discursurile lui Ion I. C. Brătianu se disting printr'o deasă dramatizare a situațiilor și printr'o abilă întrebuințare a contrastelor. De asemenea, el are o predilecție pentru gradația ascendentă.

«Unirea Basarabiei, — spune într'un discurs rostit la Chișinău — este *legală*, fiindcă a fost reclamată de Sfatul Țării D-voastră... ea este *dreaptă*, fiindcă ea corespunde conștiinței naționale, ea este *consecința* morală a repetatelor protestări ale Moldovei și României».

«Nu veți aștepta dela mine, cu experiența care mi-o dă trecutul meu, cu simțământul pe care îl am, al datoriei, cu devotamentul, cu respectul, cu admirația pe care o am pentru Acela care poartă coroana»... spune în discursul rostit la Cameră, la 4 Ian. 1926...

«Aceste simțiminte, în urma atâtor încercări, în urma atâtor jertfe, în urma atâtor împrejurări, în urma unor asemenea izbânde, s'au transformat, s'au sporit... sunt simțiminte de devotament, de recunoștință, de admirațiune...»

Din cele de mai sus se desprinde, fără îndoială, adevărul necontestat că elocința lui Ion I. C. Brătianu, după chiar definițiunea lui Titu Maiorescu, este elocința nu a unui orator, ci a unui mare orator care întrunește în sine, în cel mai înalt grad posibilitatea armonizării fondului și a formei. Prin această armonizare Ion I. C. Brătianu putea să producă pe terenul elocinții opere permanente cari să poarte în sine caracterul operilor de artă.

Dacă Ion I. C. Brătianu ar fi posedat și discernământul psichologic în același grad în care a fost stăpân pe gândirea logică, atunci fără îndoială ar fi atins idealul bărbatului politic, ideal ce se găsește numai în concepția filosofilor.

G. Popa-Lisseanu

FĂPTURILOR CE LOCUIESC PĂMÂNTUL[1]

— DIN CANZONIERUL LUI FRANCESCO PETRARCA —

Făpturilor ce locuiesc pământul,
Şi nu s'ascund cu gând vrăşmaş de soare,
Li-i dată truda numai cât e ziuă;
Dar când şi-aprinde ceru-a sale stele
Se 'ntorc spre case sau se 'ncuibă 'n codru
Şi pace au măcar până vin zorii.

Doar eu, de cum s'arată mândri zorii
Să scuture de negure pământul
Trezind făpturile în orice codru,
N'am pace, şi suspin cât timp e soare.
Apoi când iar înflăcărate stele
Lucesc eu plâng cu dor să fie ziuă[2].

Când seara alungă luminoasa ziuă,
Şi umbra noastră altora li-i zorii,
Privesc îngândurat crudele stele
Ce-mi dăruiră cu simţuri pământul[3],
Şi blestem ziua primului meu Soare[4]
Ce-mi dete chip de om trăit în codru.

Nu cred să aflu, rătăcind prin codru,
Nici noaptea fiar'aşa de rea, nici ziua
Ca-acea[5] pe care-o cânt în nopţi şi 'n soare.
Şi nu mă 'nving nici primul somn nici zorii,
Că de mi-i trup de muritor pământul
Coboară dorul meu nestins, din stele.

1 E sextina «A qualunque animale alberga in terra»...

2 Aceste două sextine, pline de amănunte care pot constitui un balast foarte puţin poetic, deoarece nu-i vorba decât de un simplu contrast, ne amintesc, prin identitatea procedelui de evidenţiere a stării de singurătate sufletească, terţinele simple, sobre şi răscolitoare ale lui Dante de care Petrarca, până la 55 ani, s'a lepădat cu prudenţă că l-ar fi citit:

Lo giorno se n'andava e l'aer bruno
Toglieva gli animai che son in terra
Alle fatiche loro: edio sol uno

3 *Pământul:* Lutul fiinţei mele, corpul.

4 *Soare.* Ne însuşim interpretarea lui Leopardi, care prin acest «soare» înţelege «frumosul chip al Laurei, prima cauză a suferinţelor sale». Alţii cred că ar fi vorba de ziua naşterii. Ar rămâne însă inexplicabil versul următor: «Ce-mi dete chip de om trăit în codru».

5 *aceea:* Laura.

Cât nu mă 'ntorc la voi lumini de stele [6],
Ori nu cobor în primitorul codru [7]
Primindu-mi trupul sfărâmat pământul,
Indură-se de chinu-mi ! şi 'ntr'o ziuă
Uita-voiu anii [8], şi găsi-m'or zorii
Mai fericit [9] decât apusul soare.

Cu ea să fiu [10], când razele de soare
Se sting, şi nu se arată decât stele,
Măcar o noapte ! O n'ar mai fi zorii ! [11]

M'apparecchiava a sostener la guerra
Si del cammin e si della pietate
Che ritrarra la mente cne non erra (Inf. II. v. 1—6).

In treacăt observăm deasemeni ce deosebite preocupări frământau pe cei doi poeţi.

Dar ea să nu se schimbe 'n ram de codru [12]
S'o pierd din braţe cum făcu în ziua
Când Apol'o-urmări pe 'ntreg pământul [13].

In lemn uscat m'o odihni pământul,
Vor străluci, în zi, mărunte stele
Şi eu tot n'oiu vedea dorita ziuă !

Trad. de **Horia Tănăsescu**

6 *cât nu mă 'ntorc la voi.* Prin moartt îndrăgostiţii se vor sui în al treilea cer. cf. Dante Par. IV 23—24.

Parer tornarsi l'anime alle stelle
Secondo la sentenza di Platone.

7 *în primitorul codru;* în pădurea în care după Virgiliu (VI 440 şi următoarele) locuiesc sufletele morţilor din dragoste.

8 *Uita-voiu anii;* toţi anii de chin provocaţi dt depărtarea ei. E unul din acele «accente insinuante» cum le-a caracterizat De Sanctis.

9 *mai fericit ;* zorii zilei în care ea se va'ndura de mine mă vor găsi mai fericit de cum eram la apusul soarelui. In text: Ea mă poate ferici dela apusul soarelui până mai 'nainte de zori.

10 *Cu ea să fiu... măcar o noapte.* Nu e numai o dorinţă dar şi un strigăt de implorare.

11 *O, n'ar mai fi zorii !* Noaptea aceea o doreşte veşnică.

12 *verde ram de codru :* în dafin sau laur. In text expresia e şi mai forţată din pricina necesităţilor de formă. Se spune acolo: Dar ea să nu se schimbe in «verde selva» (pădure verde) ceeace e contrar şi adevărului mitologic şi frumuseţii imaginei.

13 Petrarca identifică pe Laura cu Daphne. Apolo îndrăgostit de frumoasa şi casta Daphne o urmărea pretutindeni. Aceasta, rănită de săgeata cu vârful de plumb a lui Cupidon, nu avea pentru Apolo decât desgust. Ajunsă însă de el, prin rugăminţi fierbinţi Daphne fu transformată de mama sa Gheea (pământul) în verde laur cu frunzele căruia în semn de iubire veşnică Apol şi-a încununat deatunci fruntea.

PSIHOLOGIA PASIUNII

Educaţia noastră mai mult sau mai puţin sistematică, lecturile pe care le-am făcut, conversaţiile, discuţiile zilnice sau ocazionale, ne-au obişnuit în mod exagerat să invocăm «pasiunea» în explicaţia şi justificarea anumitor conduite omeneşti, fără ca să ne străduim să pricepem ce anume fapte se ascund dincolo de aceste etichete. Cine nu e în stare să explice cutare sau cutare acţiune omenească insolită, rostind solemn: «pasiunea, ea este de vină; nu se poate lupta contra ei»? In penalitate există o categorie de crime, pe care juriştii şi cu ei presa cotidiană şi marele public, le numesc «pasionale». Pentrucă în această distincţie este implicată şi o concepţie care apropie pasiunea de *fatalitate,* justiţia a ţinut să se adapteze, în oarecare măsură, ei. Crimelor pasionale li se acordă, în genere, circonstanţe uşurătoare. Din aceste constatări, reiese că înţelesul obişnuit al pasiunii este acela al unei *forţe oarbe,* care duce pe om la săvârşirea actelor celor mai reprobabile, dar scuzabile, uneori. Concepţia nu este nouă. Medicul Galien, care era contemporanul lui Marc Aureliu şi căruia îi plăcea să facă observaţii asupra conduitelor oamenilor, spune categoric în al său *«Tratat asupra pasiunilor sufletului şi a erorilor sale»:* «Declar eroare ceeace ia naştere dintr'o părere falşă şi pasiune, ceeace derivă dintr'o energie neînfrânată, rebelă în noi şi contrară raţiunii» (trad. fran. Robert Van Der Elst, pg. 32, Paris). — Această idee, care are în ea un pronunţat conţinut afectiv, este favorizată în bună parte de puternica dorinţă de a înregistra *senzaţionalul,* dându-i proporţii şi mai mari, datorită intervenţiei imaginaţiei. Ceea-ce iese din comun şi e marcat de o intensă descărcare de energie afectivă, nu numai că solicită curiozitatea, dar produce şi o plăcere specială, permiţând cele mai extravagante presupuneri, şi eşafodări dintre cele mai complicate. Nu este poate exclusă din această atitudine faţă de senzaţional, nici plăcerea inconştientă de a proecta ipotetic şi inocent, propriul nostru eu în situaţia personagiului pasional, despre care citim în romane, în presa interesată, sau în reclamele bine ticluite. Dacă observaţia noastră n'ar conţine puţin adevăr, atunci cum am putea înţelege interesul manifestat de atâţia, pentru «eroii» posedaţi de un gând, de un avânt nestrunit, de o poftă, de o «pasiune»? Fiecare din noi simţindu-se atras de vraja tumultoaselor trăiri, are impresia c'ar *fi putut,* sau c'ar putea să fie el însuşi eroul în chestiune. Dar ridicarea unei insidioase colaborări între pornirile de multe ori nesatisfăcute ale sufletului nostru şi a unor evenimente «emoţionante», la rangul de ideie ştiinţifică, nu este totdeauna potrivită cu cercetările psihologiei. Avântul dragostei la un Romeo şi Julietta este măreţ; şi el exprimă parţial caracterele unei pasiuni, al cărui desnodământ fatal sgâlţie sensibilitatea noastră. Nu este însă absolută nevoie ca dragostea să-i ducă la distrugere, pen-

tru ca să putem simți pasiunea lor. Ea putea foarte bine să aibă un alt rezultat. Literatura, cu sistemă sau fără, s'a adaptat mai degrabă logicei afective și mai puțin celei raționale. Vom încerca așa dar, să contribuim la înțelegerea din punct de vedere științific a ideii de pasiune.

Pentru aceasta, este nevoie să începem prin a aminti că, afectivitatea care derivă din *satisfacerea* sau *contrarierea* tendințelor de tot felul, din punctul de vedere al intensității și al duratei, se împarte, în emoții și sentimente. Primele sunt afecte caracterizate prin intensitate puternică, manifestare «explozivă» și durată scurtă. Mânia, frica în fața unui pericol neașteptat, bucuria determinată de surpriză, sunt emoții, care după situațiile în care ne aflăm, se exteriorizează datorită organelor și funcțiunilor anatomico-fiziologice, cu rapiditate mai mult sau mai puțin pronunțată și cu descărcare de energie, variabilă dela caz la caz. In genere însă, forța emotivă este năvalnică și se iradiază în întreaga ființă a individului, fie el animal sau om. Doi savanți-filosofi, W. James și Lange, căutând să explice fenomenele emotive, au stabilit raporturi constante între feluritele modificări periferice: sburlirea părului, încreștirea pielii, congestionarea feții, circulația sângelui, ritmul respirației — manifestări la care fiziologii moderni au adăugat felurite secrețiuni reflexe operate în organism — și conștiința imediată ce avem despre ele, formulând această lege: *emoția nu poate fi separată de expresia ei fiziologică*. Primul a tras chiar câteva consecințe paradoxale din teoria sa. El a arătat — și faptele se verifică experimental — că este de ajuns să provocăm unele fenomene fiziologice care însoțesc o anumită emoție, pentruca emoția corespunzătoare să se producă. Iată două din paradoxele sale: «Nu plângem fiindcă suntem triști, ci suntem triști pentrucă plângem»; «nu dansăm pentrucă suntem veseli, ci suntem veseli fiindcă dansăm». Proba este ușor de făcut. Mimând semnele plânsului, «storcând» ochilor lacrimi, ne trezim cu adevărat cuprinși de tristeță și plângem deabinelea. Am avut ocazia să întâlnim, în această privință, mărturii elocvente. Persoane care participând la înmormântări, din simplu protocol, și văzând în jurul lor jale și doliu, ca să intre în nota tristeții, au simulat atitudini adecvate, până ce au devenit triști. Procesul invers este iarăși posibil. De câte ori, ca să «spargem» apăsarea unei depresiuni sufletești, sau să uităm fie numai pentru câteva clipe chinul istovitor al unei vești sdrobitoare, nu recurgem la cântec, reușind în chipul acesta să determinăm cu adevărat veselia? Fără îndoială că în asemenea împrejurări, *contagiunea* afectivă joacă un rol de mâna întâia. Se cunosc exemplele tipice de panică, sau de bucurie frenetică, atunci când ne găsim în situații și în medii sociale susceptibile să ocazioneze atari emoții. Cunoaștem întâmplarea unui tânăr care, aflându-se departe de familie, primi într'o zi știrea că părintele îi murise, fără să i se fi putut anunța la timp nenorocirea. Vestea căzu cu putere asupra lui. Avu totuși tăria să se retragă în camera sa, unde rămase complet deprimat, până târziu noaptea. Revenindu-și, căută un divertisment într'o plimbare, dar trecând prin fața unui local de dans, intră aproape automat, rămânând și dansând până la ziuă. Atmosfera *veselă* din juru-i, luă treptat locul durerii și, după spusele lui, clipe îndelungate, uitarea

emoției anterioare devenise un fapt real. De a doua zi, tristețea scăzu considerabil și'n sufletul său nu mai dăinuia decât regretul de a nu fi avut prilejul să-și ia adio dela părintele, pe care nu încetase de a-l iubi.

Spre deosebire de emoții, sentimentele au nevoie de oarecare timp de *înfiripare*, durează în deobște mai mult și se manifestă cu o intensitate oarecum moderată. — Considerați oricare sentiment: prietenia, iubirea, devotamentul, gelozia, invidia, patriotismul, etc. și veți găsi în ele caracteristicele semnalate. Toată lumea știe că o prietenie nu se încheagă decât cu timpul, dacă anumite alte condițiuni sunt satisfăcute, că ea se manifestă discret și cu grija de a nu plictisi persoana asupra căreia se fixează, că ea nu dispare la prima decepție și nu se *transferă* dintr'o dată și integral, asupra altei persoane. O insultă venită dela cineva care ne este antipatic, ne face din contră să *izbucnim*, pentruca satisfacția avută, să reintrăm iarăși în normal. Și pentrucă veni vorba de *transfer* afectiv, socotim că nu este inutil să amintim, pentru cei cari sunt în curent cu problemele de psihologie, în ce constă acest fenomen. Psihanaliza și psihanaliștii ca și psihiatrii fac mare uz de acest termen, în descrierile și explicațiile unor conduite morbide. Ni se semnalează cazuri curioase chiar. Oameni cari, pierzând ființe ce le-au fost scumpe, își concentrează dragostea, până la obsesie, asupra diferitelor lucruri rămase dela ele: o șuviță de păr, o bijuterie, o poză, o haină etc.; sau transferă inconștient dragostea lor asupra unei alte persoane, care ar asemăna cu aceea dispărută. Asemenea procese sunt în genere însoțite și de unele turburări ale conștiinței, ale echilibrului sufletesc. A insista, este de prisos. Socotim mai util să arătăm că fenomenul este general și-l întâlnim la fiecare pas în viața zilnică. Soțul care, certându-se cu soția și neputând acționa direct asupra ei, spre a-și descărca mânia, bate pe servitor; soața indignată contra soțului sparge farfuriile; profesorul contrariat de un coleg, își «varsă focul» asupra elevilor săi; funcționarul mustrat de directorul său, se «răcorește la suflet» pedepsind pe subalterni. Psihologia mulțimilor ne oferă exemple și mai expresive. Cutare colectivitate, fiind pusă în neputință să-și manifeste *ura* contra adevăraților ei dușmani, le insultă chipul. In timpul Renașterii, epocă de mari frământări, se spune că statuia lui Erasmus dela Rotterdam, a fost rând pe rând dărâmată de pe soclu, aruncată în râu, apoi scoasă de tabăra adversă și pusă la loc. Dar nu numai emoțiile, ci și sentimentele și pasiunile propriu zise, după cum vom vedea, sunt supuse și ele legii transferului. Ambiția de a parveni într'o direcție dând greș, este orientată și fixată în altă parte. Se zice că Victor Hugo, fiind tânăr, era luat în râs pentru disproporția arhitecturii sale corporale. Succesele pe lângă sexul plăcut fiindu-i îngreuiate, se hotărî să *cucerească*, grație talentului literar și inteligenții sale. Afectivitatea sa, sentimenul de a fi cineva, se concentră asupra activității artistice. Acest sentiment, după cum se știe, nu l-a părăsit până la bătrânețe. Și ca să rămânem pe același teren, amintim faimoasa vorbă a lui Balzac, referitoare la Napoleon; vorbă care trădează existența unui sentiment adânc și din care de altfel, unii biografi fac centrul structurii lui psihice: «Ceeace el a început cu sabia, eu voi termina cu pana».

Producția prodigioasă de mai târziu a dovedit tăria sentimentului îndreptat în această direcție. Ca să explicăm relativ complet legea transferului afectiv, ar fi trebuit să analizăm în deaproape și modalitatea și cauzele care-i dau naștere. Ne propunem să revenim cu suplimente în legătură cu pasiunile.

Discuțiile întreprinse ne îngăduiesc să considerăm pasiunea ca un fapt *intermediar între emoție și sentiment.* Să analizăm, sumar, una din numeroasele pasiuni: Bibliofilia, sau plăcerea de a colecționa cărți, de obiceiu rare, chiar dacă ele nu sunt niciodată studiate cu adevărat de cel care le strânge. Această pasiune presupune unele condiții externe și interne. Ca ea să existe efectiv, este nevoie ca bibliofilul să aibă mijloace bănești, legături strânse cu librarii, anticarii, sau cu agenții specialiști. Pe planul subiectiv, se cere ca persoana în chestiune să vădească un interes continuu și susținut pentru asemenea lucruri, să cunoască anumite indicii după care să poată stabili valoarea cărților și ierarhia lor în ordinea valorii. Trecând la analiza modului de manifestare a pasiunii, vom observa că o bună parte din energia sufletească este concentrată în această direcție, că succesul sau insuccesul determină emoții corespunzătoare puternice, că acțiunea care exprimă starea afectivă, sau interesul, este de lungă durată. După primul aspect, pasiunea se apropie de emoție; după al doilea, de sentiment. Ea este, deci, o stare afectivă intermediară între emoție și sentiment. Caracterele ei sunt: *intensitate puternică* și *durată îndelungată.* S'a afirmat că pasiunea este o emoție permanentă. (Th. Ribot). Și pentruca înțelesul să fie și mai bine precizat, vom adăoga că pasiunea este un fapt exclusiv omenesc. Animalele au și ele emoții; cel puțin după comportamentul lor, le putem acorda și sentimente, indiferent de chestiunea dacă sunt, sau nu, conștiente de trăirile lor afective. Câinele este simbolul devotamentului, după cum pisica este simbolul trădării. La maimuțe se observă sentimente de prietenie, emoții de ură, sentimente materne și de ajutor reciproc, dar ne îndoim că ele sunt în stare să aibă și pasiuni. Pasiunea, contrar ideilor curente, implică o conștiință precisă a faptelor îndeplinite sub imperiul ei, cu toate că spiritul critic este scăzut.

Vom încerca să arătăm acest lucru, când va fi vorba de raportul între pasiune și rațiune. Jucătorul pasionat de cărți, alpinistul neobosit, cercetătorul neînfricoșat al teritoriilor celor mai nesigure, ca și femeia îndrăgostită până la pierderea proporțiilor între real și ireal, sunt indivizi care posedă o puternică și persistentă conștiință a acțiunilor ce au de înfăptuit. Ei știu că au un țel de atins și către acest țel își organizează toate mijloacele sufletești de care dispun. Și această sinergie, nu este opera exclusivă a hazardului și a inconștienței. De altă parte, pasiunea presupune un obiect *unic*, central, asupra căruia se fixează, pe câtă vreme sentimentul, ca și emoția, pot să se împrăștie între mai multe obiecte. Cea mai *selectivă* dintre stările sufletești, după credința noastră, este pasiunea. De unde provine, sau ce explică această

selecţie ? Afectivitatea se structurează pe baza celor două coordonate bio-psihice fundamentale: *plăcerea* şi *neplăcerea*. Prima, ca şi a doua, îşi înfige rădăcina în structura organică a fiinţei individului şi este condiţionată de satisfacerea multiplelor nevoi şi tendinţe.

Contrarierea lor, are ca efect neplăcerea. O laudă ce ni se adresează produce plăcere, deoarece răspunde unei nevoi a eului, aceea de a fi apreciaţi şi ne ridică prin urmare pe o treaptă superioară de pe care avem posibilitatea să dominăm, prin calităţile lăudate, pe cei care ne sunt inferiori. Şi tendinţa către dominare este instinctivă. Ofensa şi deprecierea, provoacă din contră, o stare de neplăcere, tocmai pentrucă individul se simte, în acest caz, scăzut faţă de semenii săi şi refulat pe o treaptă inferioară. Emoţiile ca şi sentimentele deci, pot fi sau plăcute, sau neplăcute. Nu tot aşa se întâmplă cu pasiunea. Aceasta, indiferent de obiectul, la care se aplică, tinde totdeauna către realizarea unei plăceri. In această privinţă, sunt de remarcat fapte paradoxale. Ceeace pentru unii este izvor de mari neplăceri, pentru pasionaţi este ocazia adevăratei satisfacţii şi voluptăţi. A sta imobilizat ore întregi, aplecat peste lentilele microscopului, pentru un individ care nu simte nici un imbold spre cercetări, înseamnă un chin; în timp ce aceasta constitue o plăcere deosebită pentru savantul pasionat. A colinda nopţi întregi prin cârciumi, a-şi irosi sănătatea cu băutura, sunt acţiuni ce pot provoca oroare unui om obişnuit cu programul unei vieţi ordonate, dar aceleaşi acţiuni, deşi sunt vătămătoare organismului, conţin în ele doza maximei plăceri ce şi-o poate oferi pasionatul respectiv. Normal, emoţiile şi sentimentele alternează între plăcere şi neplăcere, după situaţii şi împrejurări. Pasiunea tinde totdeauna către plăcere şi nimic nu-i poate menţine această exigenţă, decât o puternică stăpânire şi conturare a obiectului asupra căruia s'a fixat.

S'ar putea totuşi opune acestor reflecţii, fapte care denotă din contră, existenţa suferinţii, uneori sfâşietoare, când pasiunea nu-şi atinge scopul, sau este profund contrariată. Negreşit. Dar dece în cazul acesta pasiunea nu dispare şi individul găseşte o împăcare faţă de sine şi de raţiunea sa, persistând în căutarea exasperată a satisfacţiei ? N'ar fi deloc o erezie dacă am obliga psihologia ştiinţifică să recunoască drept adevăr ceeace artiştii şi marii poeţi au remarcat de mult : suferinţa rezultând din contrarierea unor pasiuni, este *altfel simţită* decât suferinţa obişnuită. Individul care suferă din cauza pasiunii lui, găseşte în aceasta un mijloc puternic de subiectivare, de adâncire a eului său; el dă obiectului pe care-l doreşte cu ardoare, culori noi şi îi atribue calităţi necunoscute. Şi în această frământare, pasionatul găseşte o satisfacţie. Eroinele lui Racine, roase de gelozia dragostei lor nesatisfăcute, se simt totuşi mulţumite că pot ridica prin aceasta, pasiunea lor la potenţe nebănuite. Imaginaţia aservită pasiunii, devine un instrument de mâna întâia pentru împlinirea simbolică a dorinţelor. Pasiunea, în aceste cazuri, se hrăneşte din propria ei substanţă. Altfel, nu s'ar putea înţelege sacrificiul considerat dureros de oamenii de rând, dar pe care marii pasionaţi îl realizează cu o se-

ninătate şi o mulţumire extraordinară. Şi fiindcă făcurăm aluzie la Racine, să ne fie îngăduit să citărn câteva motive şi replici din tragediile acestui minunat explorator al sufletului omenesc. Phèdre iubind pe fiul ei vitreg Hippolyte, se străduieşte să isgonească pasiunea ei din suflet, dar cu cât reacţiile se înmulţesc, cu atât pasiunea creşte în intensitate. Ea este în fond şi obiect şi subiect. Neron, ros de pasiunea măririi, vrea să cureţe din calea lui orice piedică. Moartea lui Britanicus este deci o condiţie. Modalitatea pasiunii lui, se adaptează perfect naturii ei: «Imbrăţişez pe rivalul meu, dar pentru a-l înăbuşi». Replica psihologică i-o da mama sa, Agripina: «Ura ta, mărindu-se dela sine în cursul său, va pecetlui toate zilele tale cu un sânge nou». Prin acest caracter, insuficient remarcat de psihologii pozitivişti, pasiunea poate să atingă culmi metafizice şi să devină izvor de creaţii. Ea angajează întreaga personalitate a individului şi-l ridică pe înălţimi inaccesibile sufletelor comune. Ethosul lui Socrate rămâne neînţeles contimporanilor săi; iar judecata magistraţilor cetăţii îl condamnă la moarte. Punând capăt pulsaţiilor inimii prin înghiţirea otravei, Socrate surâde morţii şi o primeşte cu plăcere, căci el simte în adâncul firii lui, că pasiunea care-l dusese la moarte, va da forţă şi viaţă spiritului liber şi cercetător.

Rezumând caracteristicele pasiunii, cel puţin aşa cum le-am putut disocia şi analiza, le vom grupa în următoarele puncte:

a) intensitate puternică;
b) durată lungă;
c) obiect unic, *central* şi completă posesiune a lui;
d) sinergetică: cea mai mare parte a forţelor organice şi sufleteşti fiind canalizate către obiectul corespunzător pasiunii;
e) selecţie maximă, dar cu ierarhizări şi aderenţe precise;
f) esenţialmente umană;
g) vizează totdeauna obţinerea unei plăceri.

Inainte de a trece la precizarea altor câtorva întrebări, să ne oprim o clipă la discuţia unei idei care, dacă nu este integral eronată, este *unilaterală*, întrucât asimilează pasiunea cu viciul. In viciu, netăgăduit intră şi pasiunea, dar viceversa este inexactă. Viciul este definit după distanţa cu care pasiunea se depărtează de anumite regule morale specifice grupului social, în mijlocul căruia individul trăieşte. O acţiune este prin urmare imorală, în măsura în care, trecând peste normele obligatorii, respectate de societate, are ca efect un rău produs, fie individului care o săvârşeşte, fie colectivităţii. Pasiunea, ca orice stare afectivă, tinde să se exprime în acţiune. Efectele ei vor fi sau de natură pozitivă — un bine făcut societăţii — sau de natură negativă. Sunt cazuri când natura efectelor ei nu este nici pozitivă, nici negativă, ci pur şi simplu neutră. Să examinăm câteva exemple. Pasiunea jocului de noroc. In genere, morala socială o condamnă, deşi nu o poate anihila în totul. Lăsând la o parte consideraţiile în legătură cu ideea că un câştig trebue să fie rezultatul muncii efective, ea se străduieşte să stăvilească această pornire, cu scopul, de cele mai multe ori nemăr-

turisit, de a evita abuzurile şi dramele care se pot ivi. Căci în asemenea cazuri, cu toate «codurile de onoare» artificial creiate, există numeroşi indivizi pentru care câştigul apare ca ultimă raţiune a acţiunii lor şi deci înşelătoria şi furtul fac un menaj perfect, cu pasiunea iniţială.

Spre a-şi atinge scopul, pasionatul renunţă cu uşurinţă la orice echilibru moral, devine incapabil să reziste tentaţiilor care intră în câmpul pasiunii sale ; inteligenţa lucrează pentru găsirea mijloacelor apte să dea o satisfacţie maximă pornirii afective şi voinţa îşi pierde vigoarea de a mai reacţiona, în acord cu idealurile morale, contra situaţiilor degradante pentru individ. Pasiunea de a strânge bani fără alt scop decât acela de a poseda cât mai mulţi, este deasemenea socotită viţiu, tocmai pentrucă este contra moralei sociale. Banul nu constitue un scop în sine. Produs al nevoilor sociale şi al civilizaţiei, el are o funcţiune de îndeplinit în economia colectivităţilor. Tezaurizându-l şi împiedicându-l de a circula, se ating indirect interesele vieţii economice. Societatea simte şi înţelege intuitiv că este furată. Dar nefiind un furt obişnuit şi neputând pedepsi legal pe avar, ea luptă contra acţiunii în sine, reprobându-o şi izolând pe agentul ei într'o sferă inferioară. Nu tot aşa este judecată pasiunea filantropului, a bibliofilului, a colecţionarului de obiecte artistice, a cercetătorului naturii. *Pasiunea deci, nu se confundă în întregime cu viţiul. Caracterele ei de moralitate sau imoralitate sunt relative la obiectul şi efectele ei sociale.*

Altă problemă interesând îndeaproape psihologia pasiunii, *este raportul ei cu raţiunea.* Clasicii considerau această funcţiune sufletească, drept «frâna» pornirilor rebele ale omului. Filosoful Descartes, care credea că raţiunea este darul prin excelenţă al omului, o asimilează bunului simţ şi face din ea «facultatea conducătoare» şi superioară a psihismului individual. Neglijând în studiul de faţă rolul atribuit raţiunii în elaborarea ideilor abstracte şi a ştiinţelor şi plasându-ne lămurit din punctul de vedere al conduitei practice, nu vom ezita să aderăm la părerea lui Descartes, pentru faptul că ceea ce numim bun simţ, este tocmai acest spirit critic, această orientare conştientă a atitudinilor noastre, în funcţie de *ce trebue* şi *cum trebue* să facem, faţă de feluritele situaţii în care ne aflăm. Raţiunea apare sub această perspectivă, ca o funcţie de măsură şi de înţelepciune practică. Realitatea exterioară solicită în fel şi fel de chipuri simţurile şi sentimentele noastre, dar aceeaşi realitate este ordonată şi organizată de raţiune : activitatea datorită căreia, omul nu este «o trestie în bătaia vântului», o jucărie în voia întâmplărilor sau o «corabie lăsată voiei valurilor», ci o forţă ce-şi deschide drumul printre obstacolele din afară şi-şi struneşte pornirile dinlăuntru.

Se înţelege că raţiunea nu este ceva dat dela început, înăscut. Ea se formează prin educaţie şi convieţuire cu semenii noştri, dela care ne vin primele struniri şi constrângeri. Montaigne pomeneşte în Essais-urile sale despre «comerţul» de idei ce-l facem cu oamenii şi de «şlefuirea» creerului nostru prin «frecarea» lui de creerele altora. Şi el are multă dreptate. Auto-controlul ce-l exercităm ca adulţi asupra

noastră înşine, nu este în fond decât «interiorizarea» controlului exercitat mai dinainte de către generaţia înaintaşă, asupra conduitelor noastre, la care se adaogă conştiinţa propriei răspunderi. Măsura care o atribuim raţiunii, armonia şi echilibrul către care se tinde, este rezultatul numeroaselor dezacorduri ce au existat şi continuă să existe, între noi şi cei care ne-au guvernat în anii copilăriei. Dar această măsură, este ea oare o realitate de fapt? Omul complet calculat, proporţionat ca gând şi acţiune, nu este el mai degrabă un ideal etico-estetic? Tipul clasic îl întâlnim rareori. Şi chiar acolo unde îl găsim, ca ţintă exterioară, la un examen psihologic sistematic, descoperim că atitudinea lui, n'a fost posibilă decât cu sacrificiul a numeroase tendinţe şi pasiuni ale eului său. Priviţi din afară, un Platon, un Erasmus, un Goethe, un Titu Maiorescu, ne fac impresia unor «olimpieni», pentru cari măsura şi înţelepciunea, par să fie normele organice ale conduitei şi caracterului lor. Şi totuşi, câte lupte nu s'au dat pe arena nevăzută a sufletului lor, până ce au ajuns la întronarea şi supremaţia raţiunii! Platon îşi sublimează nemulţumirile şi pornirile într'o filosofie idealistă, spiritualizată la maximum, ca un flagrant contrast între ceeace dorea să fie şi ceeace era realitatea; Erasmus, deşi ne declară în celebrul său «Elogiu al Nebuniei» că forţele iraţionale conduc lumea, nu se supune acestor forţe, îşi ascunde meşteşugit anumite inferiorităţi legate de naşterea sa şi adoptă poza raţiunii reci şi măsurate; Goethe, el însuşi ne-a declarat că a simţit în sinea lui clocotul pasiunilor şi al crimelor, dar s'a zbătut să le înfrângă; Maiorescu, aşa cum reiese din «Jurnalul» său, a ţinut piept cu o viguroasă tenacitate, unor porniri ale firii sale. Asemenea oameni sunt exemplare excepţionale. De regulă, pasiunea absoarbe raţiunea. Nu trebuie însă să credem că această absorbţie merge până la completa anihilare a celei din urmă. Se cunosc cazuri de pasiuni, faţă de care raţiunea nu mai poate absolut nimic. Marii vicioşi, ca şi posedaţii de un gând măreţ, sunt stăpâniţi de puterea afectivităţii lor. Dar şi aceştia sunt excepţii. Ca să vorbim de raport normal între pasiune şi raţiune, este nevoie să admitem că ele coexistă în acelaşi individ. Situaţia se schimbă, în felul acesta. Pasiunea tinde puternic şi constant către acţiune. Raţiunea temperează avânturile ei şi caută soluţiile cele mai potrivite. *Este o relativă colaborare.* Alteori, raţiunea poate să apară ca o forţă antagonistă, încercând să refuleze pasiunea, dar cu aceasta, ea nu o distruge. Alte căi şi posibilităţi se ivesc. De multe ori, aparent sau chiar real, pasiunea îmbracă haina raţiunii şi, deghizată, se strecoară către ţelul ei. Ceea ce înseamnă, că nu este cu putinţă să vorbim despre un raport unic între ele. Atunci când individul aderă în întregime la pasiunea sa, pe el nu-l interesează de loc *măsura* şi calculul raţional. Sau tot, sau nimic. Compromisurile nu sunt compatibile cu natura lui; viziunea şi concepţia despre viaţă fiind la el cu totul deosebite de ale celor pe care-i numim normali. Poate să fie şi aici un calcul, o raţiune. Orientarea ei însă, nu merge orizontal, ci vertical. Cazul cel mai tipic îl găsim, credem, la Dostoievski. Biografii lui ni-l prezintă ca fiind stăpânit de pasiunea puternică de a gust din plin viaţa, de a trăi intens, de a înţelege prin experienţă ceeace altora le era interzis. Durerea este pentru el bucurie, pentrucă îl oţeleşte în arta răbdării;

banul îl socoteşte ca un mijloc efemer, pe care-l aruncă fără niciun scrupul pe masa de joc. Eroii săi, în bună parte, sunt obsedaţi de o idee, duşi de iureşul unei pasiuni irezistibile şi sforţările lor, atunci când licăreşte raţiunea la suprafaţa conştiinţei, rămân fără efect durabil. Aici, raţiunea în înţelesul pe care i-l dăm în mod obişnuit, nu există. Dacă n'am avea gândul că exagerăm, am fi ispitiţi să afirmăm că pentru aşa oameni, compentenţa psihologiei ştiinţifice este redusă, deoarece pasiunea depăşeşte pe individ şi mediul social contemporan lui, că ea se suprapune destinului şi intră prin această poartă în domeniul metafizicei. Poate că intuiţia acestui fapt a contribuit şi ea la asimilarea pasiunii cu fatalitatea oarbă a metafizicei populare. Discuţia acestor fapte ne pune în prezenţa mai multor posibilităţi, în ceeace priveşte raportul dintre raţiune şi pasiune. In comparaţie cu adaptarea la realitatea obişnuită, la «simţul comun», spiritul critic al pasionatului este scăzut ; elementul afectiv predominând asupra celui de măsură şi calcul. Când şi pasiunea şi raţiunea se întâlnesc ca forţe relativ egale, raportul poate fi antagonism, sau de colaborare. Este cazul cel mai normal şi cel mai frecvent. La marii pasionaţi, raţiunea este aproape integral pusă în serviciul pasiunii : lumea lor diferenţiindu-se în mod accentuat de aceea a oamenilor mijlocii.

Cum ia naştere pasiunea, care este geneza ei? Vechile credinţe, ca şi cele care dăinuesc încă în anumite medii sociale, recurg la explicaţii extra-cauzale. Individul cuprins de «patimă» este considerat ca o victimă a duhurilor rele, cuibărite în sufletul său. Este o caracteristică a mentalităţii magice, de a pune pe seama unor forţe iraţionale, orice fapt insolit şi de a-l trata în consecinţă. Evul-Mediu, consecvent explicaţiilor pe care şi le dădea, găsea că lucrul cel mai normal era să aneantizeze pe individul «posedat», crezând că distruge odată cu el şi «spiritul rău», care-l poseda. Chiar Renaşterea, deşi liberală şi pornită către formarea unei mentalităţi noui, nu este scutită de asemenea conduite. Câte minţi chinuite de pasiunea *cercetărilor* n'au plătit cu preţul vieţii sau al libertăţii lor, plăcerea ce o găseau în urmărirea de neînfrânt a gândului ce-i stăpânea ? Giordano Bruno este ars pe rug, Galileo Galilei suferă persecuţiile drastice ale închiziţiei, Michel Servet este ars din ordinul lui Calvin, pentrucă nu renunţă la cercetările asupra circulaţiei sângelui între inimă şi plămâni. Şi câţi alţii! In zilele noastre, lucrurile nu sunt radical schimbate. Credinţa că pasiunea este rezultatul unor influenţe misterioase, susţine încă practicarea atâtor magii în legătură cu dragostea, de pildă. Nu numai în mediile rurale, dar şi în cele urbane, printre oameni care au primit oarecare instrucţie, descântecele şi «facerile de dragoste», precum şi întrebuinţarea «rituală» a unor plante şi obiecte, sunt în vigoare.

Contra acestor concepţii şi interpretări aştiinţifice, luptă acelea ale psihologiei. Dar nici această ştiinţă nu este în măsură să ne spună totul, cu privire la felul cum se nasc pasiunile. Observaţiile culese sunt preţioase, achiziţiile de idei referitoare la instincte şi afectivitate sunt remarcabile, faţă de ipotezele goale din trecut. Totuşi, multe semne de întrebare se ţin pe picioare. De câte ori nu citim despre «pasiunea

înăscută» a cutărui sau cutărui individ ? Înăscută ? Cum ? Iată ce nu putem pricepe. Se cade să admitem că ereditatea, ca şi constituţia corporală, au un rol în geneza pasiunilor, însă în nici un mod nu se poate admite că ele sunt înăscute. Când le atribuim asemenea calităţi, credem că facem mai degrabă o judecată metaforică, decât una ştiinţifică.

Părerea noastră este că pasiunea, ca multe alte trăiri sufleteşti, se *formează treptat*. Ea pare să aibă un germen înăscut: *instinctul*. Individul se naşte cu tendinţe, care sunt dirijate către anumite scopuri, adaptate unor realităţi, fără să fie nevoie de o învăţare sistematică. Aceste tendinţe, ca manifestare, se caracterizează prin intervenţia unor serii de reflexe, sau de acte automate, coordonate, sau apte să se coordoneze rapid prin exerciţiu. Cel puţin aşa ne învaţă cele mai noui experienţe de psihologie genetică. De altă parte, fiecare instinct are o anumită perioadă de exprimare şi afirmare, afară de acelea care durează toată viaţa, cum sunt instinctele de conservare şi apărare. Pe instincte se altoeşte şi afectivitatea noastră. Am arătat că satisfacerea tendinţelor produce plăcere; contrarierea lor, dă naştere la neplăcere. Cum se face însă trecerea dela aceste conduite, la cristalizarea acelor serii de acţiuni, susţinute de emoţii prelungite, a căror caracteristică este căutarea plăcerii cu orice preţ, pe care le întâlnim în orice pasiune, fie la viciu, sau virtute ? Problema este complicată. Nu ne gândim să o rezolvăm. Vom da câteva sugestii şi păreri, servindu-ne de progresele psihologiei şi ale psihanalizei. Orice pasiune, îşi plămădeşte sămânţa şi se desvoltă hrănindu-se dintr'unul sau mai multe instincte. Explicaţia este uşoară, pentru pasiunile comune : deliciile legate de alimente, au ca fond satisfacerea instictului de hrană; pasiunea de a vâna, a pescui, poate să participe în acelaşi timp şi în grade deosebite, atât dela instinctul de hrană, cât şi dela acel combativ ; pasiunea alpinistului este o formă de plăcere izvorîtă din instinctul de luptă, sub aspectul mai rafinat al învingerii unor obiecte de altă natură, decât acelea care provin din opoziţia oamenilor. La fel pasiunea de a polemiza, de a critica. Analiza devine însă mai dificilă, pentru pasiunile care duc la sacrificiul de sine. Pasiunea părintelui care nu ezită să facă sacrificii imense, găsind în aceasta plăcerea de a-şi vedea copiii rânduiţi, deşi nu pune probleme prea complexe, deoarece poate să fie apropiată de instinctul patern, sau matern în cazul mamei; aceeaşi pasiune, pe un alt plan, apare de neînţeles. De pildă individul care-şi sacrifică agoniseala muncii sale, averea sa, ajutând pe sărmani. Şi toate sacrificiile sunt urmate de plăcere, chiar dacă ele privează dela multe «bucurii». O asemenea pasiune, pare să infirme teza susţinută de noi, întrucât ea ar merge mai degrabă în contra instinctelor eului individual. Lucrurile nu stau însă astfel. Instinctele omului, spre deosebire de ale animalului, sunt susceptibile de transformările cele mai neaşteptate. Este meritul psihanalizei de a ne fi demonstrat aceasta. După vechile idei, se credea că instinctul este un fapt permanent identic cu el însuşi, o entitate neschimbătoare, fatală. Deşi sâmburele pare că nu se schimbă, formele lui variază. Să considerăm câteva fapte, în legătură cu instinctele. Instinctul de hrană, originar, este o tendinţă organică, susţinută de reflexe organice, al cărei scop este să întreţină şi să permită organismului să se desvolte, datorită alimentelor

consumate, atunci când nevoia cere. Animalul nu face altfel. La om însă, prin educaţie şi convieţuire în societate, prin integrarea în atmosfera culturală şi civilizată de care grupul dispune — şi orice grup omenesc posedă un minimum de cultură şi civilizaţie — instinctul se complică, suferă transformări. Hrana nu este numai un element de satisfacţie curat individuală. Ea devine un mijloc de comuniune socială (mese în comun, agape, banchete, etc.), după cum poate duce, în alte împrejurări, şi în unire cu instinctul combativ, la antagonisme şi lupte sociale. Instinctul cel mai organic deci la origine, se *socializează*. Şi concomitent cu socializarea, instinctul se *spiritualizează* ; el devine funcţie de idei nobile. Aşa critica, polemica, lupta de idei, sunt forme ale instinctului combativ, dar în loc de a ne bate cu pumnul şi cu gloanţe — cum din nefericire se continuă încă — ne batem cu spiritul ; şi această combativitate este generatoare de adevăr şi frumos. Care este mecanismul socializării şi al spiritualizării ? Făcând o scurtă paranteză asupra emoţiilor şi sentimentelor, am vorbit de transferuri afective. Instinctele intră şi ele în această lege. Ele pot schimba obiectul şi direcţia iniţială. Instinctul de colecţionare de exemplu, care ştim că la unele animale se manifestă prin strângerea de provizii, iar la copil prin strângerea de jucării, poate fi canalizat către acumulare de timbre poştale, clasarea şi cunoaşterea lor, sau către colecţionarea de plante, obiecte de artă, etc.; acţiuni ce depăşesc scopul iniţial al instinctului. O ilustrare a canalizării instinctului combativ, ştiută de toată lumea, este *sportul*. In sport avem toate elementele instinctului, afară de obiectul originar : duşmanul real. Aici, duşmanul este simbolic partidă adversă. Scopul este de a învinge ; lupta însă se duce în conformitate cu anumite regule stabilite, a căror respectare este supraveghiată de reprezentantul conştiinţei sociale — arbitrul. Unele din aceste elemente pot lipsi, depinde de felul sportului ; spiritul rămâne acelaşi. Ceeace este caracteristic canalizării, este tocmai schimbarea obiectului şi a direcţiei iniţiale a instinctului. Noţiunea de sublimare implică încă şi o transformare mai adâncă : dintr'o pornire care la origină este îndreptată spre rău, se obţine o pornire în serviciul binelui. De câte ori nu s'au văzut foşti criminali convertiţi, deveniţi după aceea poliţişti exemplari ? Sau soldaţi a căror plăcere de a ucide se transformă, în diferite împrejurări, în plăcerea de a lupta pentru *triumful* ideilor religioase, menite să *ucidă* păcatul şi pe satan ? Exemplul lui Ignaţiu Loyola, fondatorul Iezuiţilor, este clasic. Este de prisos să insistăm asupra rolului pe care-l au în această privinţă mediul social şi întâmplarea. Factorii aceştia însă, ca şi firea înăscută a individului, sunt arme cu două tăişuri. Nu totdeauna ei favorizează spiritualizarea şi socializarea instinctelor, sublimarea lor. Sunt frecvente cazurile în care ei ajută, din contră, ceea-ce psihanaliştii au numit fixarea şi regresiunea instinctului, împiedicând evoluţia în bine şi favorizând în mod exagerat fixarea sau revenirea la obiectul şi direcţia iniţială. Şi într'aceasta stă oarecum diferenţierea pasiunilor în vicii şi calităţi.

Ne va fi acum mai uşor să pricepem naşterea unei pasiuni. Satisfacţia dată instinctului produce plăcere. Plăcerea reînviată tinde să se repete şi mai mult, şi cu atât mai vârtos cu cât acţiunea individului a

avut la început succese. Ca să nu se confunde integral pasiunea cu deprinderea, vom face următoarea observaţie : deprinderea se altoeşte şi ea pe nervi, tendinţe şi instincte şi concură prin urmare la cristalizarea şi manifestarea pasiunii, dar în timp ce aceasta din urmă sfredeleşte conştiinţa, o adânceşte în raport cu obiectul ei şi atrage în juru-i, ca o forţă magnetică, mijloacele apte să o servească, prima este numai un mijloc şi reprezintă o mecanizare a conştiinţei. Să luăm un caz concret. Pasiunea jocului de cărţi. Pasionatul îşi urmăreşte obţinerea plăcerii cu toată luciditatea conştiinţei. El ştie ce vrea şi cum îşi poate atinge scopul. Dar, în acelaşi timp, el are *deprinderea* drumului care-l duce la club sau la tripou, deprinderea de *a mânui* cărţile, deprinderea *vocabularului* specific acestui joc, ochiul format pentru a *distinge cu repeziciune* valoarea cărţilor «ce-i intră'n mână», a identifica dintr'o ochire pe cel ce-i face concurenţă, etc., etc. Toate aceste acţiuni se manifestă mai mult sau mai puţin automat, din deprindere; ele nu sunt însă pasiunea însăşi, deşi o slujesc. Pasiunea preexistă deprinderii, ea o cheamă şi o formează. Izvorul ei se găseşte în instincte. Şi ea capătă forma şi obiectul instinctului, la un moment dat. *Forţa instinctului, exagerarea lui, iată origina pasiunii, care urmează în deaproape transformările şi subtilităţile lui.* Dar instinctul este numai forţa latentă; experienţa şi viaţa exploatând această energie potenţială, o transformă în acţiune. Poate că la acest fapt se gândea şi H. F. Amiel, când spunea : «Fără pasiune, omul nu este decât o forţă latentă, o posibilitate, ca un cremene care aşteaptă amnarul pentru a scăpăra scântei» (Journal Intime Vol. I, pag. 188). Individul, ca şi mediul social, concură la formarea şi menţinerea pasiunilor.

Dar dacă pasiunile au o perioadă de formaţie şi de vitalitate, ele sunt supuse de asemenea legii degradării. Intuitivul psiholog, care era fabulistul La Fontaine, ne avertiza : «Fiecare vârstă îşi are defectele şi calităţile sale». Vârsta aduce schimbări adânci în mecanismul pasiunilor. Căci acestea cer o mulţime de condiţiuni: vigoare corporală, inteligenţă, etc. Vârsta cronologică este în genere un indiciu de vitalitate a pasiunilor, deşi coincidenţa nu este totdeauna perfectă. Bătrâneţea, dezagregarea psihică, atrag după sine degradarea anumitor pasiuni. Fenomenul degradării mai poate fi în funcţie de insuccesele iniţiale repetate, de uitare. Se ştie că unele pasiuni, negăsindu-şi prilejul de a se manifesta vreme îndelungată, sfârşesc prin a fi uitate, sau cel puţin scăzute ca intensitate. Terapeutica psihiatrică cunoaşte foarte bine lucrul acesta. Câte viţii nu sunt supuse unei «întărcări», numai datorită faptului că indivizii în chestiune sunt puşi în situaţii de a nu şi le putea satisface? La asemenea tratamente însă, se adaogă acela al canalizării şi poate că pretinsa extirpare artificială a unei pasiuni, nu este în fond decât o abilă canalizare. Proverbul popular «cui pe cui se scoate», nu este lipsit de semnificaţie din acest punct de vedere. Pasiunii de a strânge avere cu mijloace ilicite, i se poate substitui aceea de a strânge idei, de a fi cineva datorită «averii spirituale». Degradând în acest fel o pasiune, care este un viţiu, îi dăm individului în schimb, mijlocul de a simţi plăcerea şi de a-şi conserva-o, cu alte mijloace îngăduite de morala

socială. Ni se va obiecta. Sunt însă şi pasiuni care se pare că mor, distrugându-şi obiectul.

Cel puţin pasiunea dragostei cu deznodăminte «explozibile» ne-ar îndreptăţi să vorbim de atare cazuri, deşi aici intervin o mulţime de elemente sufleteşti adiacente, dintre care răzbunarea este cel mai banal. Dar este aici, într'adevăr, vorba de pasiune ? O pasiune ce-şi aneantizează obiectul, fiindcă nu-l poate domina ? Nu observăm noi oare că de regulă eroii «pasiunilor de dragoste» îşi găsesc foarte repede alte obiecte asupra cărora să-şi exercite pasiunea, după ce au distrus pe cel înaintaş ? Credinţa noastră nu poate împărtăşi acest punct de vedere al marelui public. Dar răzbunarea nu este o pasiune ? Nu. Ea este o emoţie, care efectiv se descarcă în momentul în care poate, sau bănue că poate, să-şi atingă ţelul. Incheiem seria acestor reflecţii cu o judecată paradoxală : Pasiunea ce-şi anihilează obiectul, cu conştiinţa că se anihilează pe sine, este în fond o pseudo-pasiune. Ea procedează astfel, tocmai pentrucă n'a dispus niciodată în mod autentic de obiectul ei. Neputând să-şi pedepsească incapacitatea, ea recurge la pedepsirea obiectului concret, care n'a fost apt să o satisfacă, conform aşteptărilor ei.

Semenii lui Barbă Albastră, ca şi acei cari se sinucid «din dragoste», nu sunt propriu zişi pasionaţi, ci simpli emotivi. Injghebând faptele într'o idee, vom recunoaşte uşor că în realitate nu-i decât un transfer afectiv, cu urmări negative dintr'o parte sau de alta, sau chiar din amândouă. O ultimă întrebare care merită să fie pusă şi cel puţin în treacăt discutată este: are pasiunea rol în viaţa artistică şi ştiinţifică, sau este pur şi simplu o descărcare şi o cheltuire inutilă de energie ? Soluţia este relativă la obiectul pasiunii şi la personalitatea celui pasionat. Sunt pasiuni sterile, după cum sunt şi oameni incapabili să producă ceva de seamă, chiar dacă doresc intens acest lucru. In genere, orice creaţie : ştiinţifică, artistică, practică, presupune o pasiune puternică. Nu vom tăgădui însemnătatea mijloacelor tehnice şi raţionale, a muncii şi voinţei, dar acestea, ca să fie susţinute, cer un minim de energie pasională. Noi ştim partea ocupată de *studiu* în arta lui Leonardo da Vinci, a lui Corot, Mozart, Balzac, Zola, Flaubert, dar cunoaştem şi influenţa covârşitoare a pasiunii de a cerceta, la un Pasteur, Marconi, D-na Curie şi alţii. Selectivă şi sinergetică, pasiunea susţine efortul omului de ştiinţă sau al artistului, îi procură voluptatea descoperirii şi-l întoarce dela gustul vieţii comode. Aproape toate marile creaţii au fost condiţionate de anumite pasiuni, sprijinite pe instincte şi tendinţe sublimate. La un Socrate, pasiunea de a cerceta adevărul coincide cu acel Ethos sau cu chemarea lăuntrică, pe care azi o numim *vocaţie*, sau cu demonul care-i şopteşte la ureche misiunea ce are de îndeplinit. Pasiunea este mai tare ca ameninţările, mai tare ca moartea. Se cunosc sute de exemple de acest fel, cu toate legendele ţesute în jurul lor. Nu vom aminti decât câteva. Se zice că genialul artist Benvenuto Cellini, având să toarne una din celebrele sale opere — «Perseu» —, fu cuprins de o febră chinuitoare, înainte de a începe lucrul şi, nevoit să stea în pat, dădu dispoziţii practice colaboratorilor şi ucenicilor săi. Inainte ca aliajul să se fi topit, o ploae furtunoasă puse în pericol reuşita întreprinderii. Calculul anterior, fusese modificat de

fenomenele cosmice. Un lucrător îi aduse la cunoştinţă posibilitatea dezastrului. Uitând de boală şi suferinţă, artistul părăsi patul, plin de puteri nebănuite, aruncă în aliaj talerele şi obiectele de aramă, care le avea la îndemână, restabili echilibrul, puse în foc scândurile şi mesele de lemn din atelier şi izbuti să-şi salveze opera la care gândise şi muncise atâta vreme. Este oare necesar să mai comentăm faptele ? Şi un Cellini îşi găseşte o mulţime de semeni. Cazul lui Palissy, creatorul ceramicii în Franţa este prea cunoscut, ca să mai fie repetat şi discutat. Am amintit de pasiunea unui Giordano Bruno, Galileo Galilei. M. Servet şi am făcut aluzie la savanţi moderni ca Pasteur, Marconi, Curie. Elevii de şcoală secundară au idee de mizeriile îndurate de mulţi dintre aceştia, luptând cu sărăcia şi neîncrederea contemporanilor, dar pasiunea i-a susţinut până la triumful complet al ei.

In zilele noastre, explorările lui Picard în stratosferă, sau ale lui Byrd la polul sud, cu tot sprijinul găsit pe lângă oficialitate şi opinia publică, ar fi fost ele posibile fără curiozitatea pasionată de a descoperi ?

Pasiunea de înaltă tenziune pentru creaţie, apare şi mai semnificativă în cazuri cu adevărat excepţionale. Corespondenţa pictorului Gauguin, publicată de Victor Ségalen, ne desvăluie un amănunt uimitor. Mizeria îl provocase la sinucidere. Aceasta se petrecea în 1891. Dar dorinţa de a-şi termina o pânză, după toate indiciile aceea care poartă cuvintele: «De unde venim? Ce suntem? Unde mergem?», îl susţinu în contra gândului funebru. El ne declară că a lucrat zi şi noapte, cuprins de febră, «cu o pasiune atât de dureroasă» şi cu o viziune aşa de clară, încât n'a mai fost nevoie de corectări.

In momentul în care transcriam acest fapt pe fişa documentară, adăogam reflecţia, pe care o împărtăşim acum cititorilor noştri: «Pasiunea de a crea este mai puternică la adevăratul artist, decât aceea de a se distruge. Voind să piară cu corpul, el vrea să rămână nepieritor prin opera sa». Nu vedem nici un motiv, ca să renunţăm la această părere. S'ar putea totuşi ivi o nedumerire. Numai pasiunile nobile sunt succeptibile de a susţine creaţia ? In genere, da. Există însă şi excepţii. Cazuri în care artistul mai ales trage mijloacele de creaţie din înseşi viciile sale, întrucât acestea îi permit cunoaşterea prin trăirea unor realităţi, pe care observarea şi notarea rece, oricât de amănunţite ar fi ele, nu pot duce la acea adâncire şi intuire pe care o dă faptul experienţii proprii. S'a făcut aluzie la Dostoiewski. Şi câţi ca el nu s'au afundat în mocirla vieţii, pentru ca, sub raportul artistic, să se ridice mai întăriţi ? Nu este exclusă din această constatare, posibilitatea de a stabili o diferenţiere între morala curentă şi arta în adevăratul ei înţeles. Discuţia unei atari chestiuni, o lăsăm în grija specialiştilor.

Incercarea noastră, după cum se vede, se abate vizibil dela metodele de interpretare rigidă, ale psihologiei didactice. Intre primele şi ultimele pagini, numeroase păreri au fost schimbate. Este inutilă o concluzie, pentru o expunere destul de sintetică de felul acesteia. Lectorul îşi poate da seama de distanţa care separă concepţia : că pasiunea este o simplă «fatalitate», de ideile eşafodate într'un ritm rapid, dar

suficient de comprehensibil. Pasiunei «fatalitate», aproape că i-am negat caracterul fundamental : posesiunea integrală a obiectului asupra căruia se aplică, lăsând-o mai degrabă în cadrul emoţiilor. Dacă totuşi suntem nevoiţi a păstra acest concept, atunci el n'ar trebui aplicat decât la faptul acesta, remarcat în cursul expunerilor de faţă, că pasiunea intensă *croeşte* destinul individului. Dar în cazul acesta, nu mai poate fi vorba de o fatalitate transcendentă, sau de întâmplări prin ele însile «fatale», ci de o înlănţuire logică între chemarea tumultoasă internă şi acţiunile săvârşite. Domeniul pasiunii, explorat de artişti, rămâne încă virgin pentru psihologi şi filosofi. Şi câte probleme nu se pun în această privinţă !

Florin Niculescu

Cetatea Ismail.

EVOLUȚIONISMUL LUI SPENCER

Veacul al XIX se reazimă în chip stringent pe trei veacuri de odată. Isvorul positivismului și evoluționismului modern e în empirismul veacului al XVI-lea, empirism cu direcție mecanicistă.

In prima jumătate a veacului următor, Descartes manifestase două tendințe în explicarea proceselor sufletești: una era tendința tradiționalistă, teologică, cealaltă, tendința positivistă, care face din el părintele fisiologiei.

Față de datele științifice ale timpului și de influențele vieții sociale asupra lui Descartes, triumfă în sistemul său punctul de vedere al autorului divin. Dintre toate funcțiunile sufletului omenesc, cea mai nobilă, perfectă prin ea însăș și măreață în sine, era inteligența. Ca manifestare esențială a cugetării, de esență divină în om, inteligența era primul și ultimul principiu al alcătuirii omului. Incântarea cartesiană pentru această însușire, negată animalelor, se transmite cu religiozitate veacului următor.

In veacul al XVII, inteligența fusese calitatea ce trebuia cultivată în primul rând și se cultivase de la omul de știință până la omul de societate, atât în speculații rodnice, cât și în arguții. Își pierduse ceva din caracterul care o lega de cugetare și îmbrăcase hainele multicolore și seducătoare ale spiritului de salon. Pusă la încercare, în deosebi în domeniul reînvierii literare a trecutului, adusese, în chip indirect, un important material filosofic și științific pentru speculațiile veacului următor.

Veacul al XVIII-lea se positivează, se emancipă de sub puterea fascinatoare a idealurilor antice și își pune în inteligență idealul. Inteligența nu mai e divină prin origina ei, face însă din om o divinitate. Aplicată în diversele domenii positive, trebue să ne dea explicări realiste, explicări cari să pună în mâna omului însăși puterea lui de a modifica natura. — De aci, un avânt extraordinar pentru progresul intelectual. Progresele fisiologiei, ale chimiei, ale fizicei și medicinei strămută privirile idealiste din domeniul moralei în cel al științei. Se naște un conflict între știință și morală. Materialismul științific nu încăpea idealul, decât deformându-l în tipare egoiste. Se pune problema omului moral, a omului natural și a omului artificializat, a omului integral și integru. — Veacul al XVIII-lea pune față în față economia politică și morala și e un veac eminamente social.

Veacul al XIX-lea, ca aspect general, a început prin a fi veacul mecanicei și al tehnicei. Din punct de vedere al conflictului dintre filosofie și știință, e veacul positivismului și al evoluționismului; caută omul real. In secolul acesta se caută omul pe sine însuș, mai mult din punct de vedere al constituției corpului. Corpul, neglijat altădată, e acum cen-

trul unei probleme, ce se pune din multiple puncte de vedere. Lamarck, A. Comte şi Darwin pregătesc terenul lui Spencer. Evoluţionismul modern începe cu Lamarck; teoremele lui Lamarck se completează prin teoremele şi corolarele lui Darwin.

Ştiinţele naturale se apropie de cele sociale, în special zoologia de economia politică. Prin fisiologie şi anatomie, chimia şi fizica se apropie de psihologie şi sociologie. — Se repune problema clasificării ştiinţelor. In împietarea domeniilor unul asupra celuilalt, apare ca necesară o sistematizare, o precizare şi o ierarhizare a valorilor. Generalizarea temei lui Lamarck şi Darwin stă la temelia unui evoluţionism general, acela al lui Spencer. Spencer generalizează evoluţionismul şi, ca şi Comte, căutând în unicitate multiplicarea, încearcă o explicare cât mai generală şi o lege fundamentală, ca lege a legilor, un fel de lege constituţională a lor; extinde evoluţionismul în toate domeniile.

Cu el se naşte, prin urmare, evoluţionismul integral, cosmic, organic şi superorganic şi, după încercările social-filosofice ale lui Saint-Simon, pozitiviste ale lui Comte şi, în fine, evoluţioniste ale lui Spencer, veacul al XIX-lea ia caracteristica unui veac sintetic, faţă de al XVIII bunăoară, care e mai mult critic şi esenţialmente analitic [1].

In utilizarea largă, la care termenul de evoluţie a fost supus atât de oameni de ştiinţă cât şi de literaţi, sensurile şi nuanţele lui au fost diferite, multiple, atât după cugetător cât şi după domeniul la care s'au aplicat cercetările lor. Aşa, după Alfred Fouillée, evoluţia însemna o mişcare lentă, dar progresivă. Brunetière, în «Evolution des génres littéraires» o consideră ca un ansamblu de transformări graduale, în orice sens s'ar produce, nu neapărat în cel al progresului spre care ar merge lumea. După Arsene Darmaster, ea nu este decât un echilibru mai mult sau mai puţin stabil între forţa conservatoare şi cea revoluţionară. — Demoor, Massart şi Vandervelde o privesc chiar mai indefinit; după ei evoluţia e constituită din toate transformările pe cari le suferă un organism sau o societate, independent de faptul că ele sunt favorabile sau defavorabile. Milne-Edwards se găseşte oarecum în sensul lui Spencer, definind-o ca o diferenţiere, sau o trecere de la omogen la eterogen.

In accepţiunea limbajului vulgar, ea înseamnă, mai întâiu, desvoltarea interioară şi spontană a fiinţei printr'o forţă proprie care o animă, — un fel de «archeus faver al lui van Helmont», un principiu director, adică viaţa [2].

Capitolele: «Evoluţie şi disoluţie» şi «Evoluţie simplă şi compusă», din «Primele principii», al căror studiu în special îl constitue re-

[1] Intreprindem caracterizarea fugară, dar cuprinzătoare, de mai sus cu ajutorul notelor libere, luate după o lecţie de seminar a eminentului profesor **Ştefan Şoimescu**, în 1930/31, la Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti. Deasemeni, pentru o mai adâncă orientare asupra spiritului veacului al XVIII, vom indica lucrarea sa: **Idealul moral în filosofia şi pedagogia lui J. J. Rousseau,** Alcalay, 1929, în care sunt expuse şi urmărite, în filiaţiunea lor, curentele şi ideile cele mai esenţiale şi rodnice ale acestui secol.

[2] Vezi, pentru lămurirea sensurilor de mai sus, **Lalande A.**: Vocabulaire technique et critique de la philosophie, Paris, F. Alcan, 1926, p. 225—227, precum şi «La dissolution opposée a l'évolution dans les sciences physiques et morales», Paris, F. Alcan 1899, p. 7—9.

ferința de față, cuprind în ele motivarea, ca un principiu prim, a evoluției lui H. Spencer, dar și sensul în care el o vede și o înțelege.

Capitolele citate constitue concluzia necesară a principiilor expuse în capitolele precedente ca: indestructibilitatea materiei, persistența forței și a raporturilor dintre forțe, precum și transformarea și echivalența lor, a direcției, a continuității și a ritmului mișcării; dar și perspectiva anticipantă a unora din capitolele posterioare ca: instabilitatea omogenului, multiplicarea efectelor și segregația.

Istoria unui lucru oarecare — după Spencer [3] — dacă are pretenția să fie completă, trebue să urmărească acel lucru în manifestațiile sale chiar de la ieșirea din starea imperceptibilă și să-l conducă până la reintrarea în aceeaș stare. Explicația care l-ar lua și l-ar lăsa sub o formă concretă, ar ignora o perioadă din istoria lui și n'ar mai fi întreagă. Ea trebue și poate să urce pe lanțul formelor concrete sub care o existență a preexistat, după cum deasemeni se poate coborî, dacă nu în detaliu, cel puțin în trăsături generale, pe înșiruirea celor cari se vor succeda.

Principiile imuabile ale științei, în special cele două: indestructibilitatea materiei și persistența forței, ne constrâng să vedem cum toate lucrurile, cari ne înconjoară, își au origina și sursa de desvoltare în sistemul fizic ambiant, în care, prin descompunere, vin să se confunde. La biografia omului luat ca individ, cunoștința noastră adaugă o biografie intra-uterină, care îl consideră în stare de germene microscopic, și ea poate să urmărească manifestările produse în el până la descompunere, până ce corpul va fi redus la produsele gazoase și trecute în alte agregate.

După cele spuse, trecutul și viitorul fiecărui obiect formează o sferă de cunoștință posibilă. Intinderea posesiunii în aceste două domenii constitue progresul intelectual.

Trecerea din starea imperceptibilă în cea perceptibilă, și iar în imperceptibilă, trebue formulată de filosofie. Legea generală a redistribuțiunii materiei și mișcării, necesară pentru unificarea diverselor specii de schimbări, trebue să fie aceeaș care unifică schimbările succesive ale existențelor sensibile, lucru posibil printr'o formulă menită să combine caracterele cu cari cunoștința poate deveni un tot coherent.

Știința, urmărind în trecut genealogia diferitelor obiecte, găsește că componentele lor au preexistat în stare difuză; urmărindu-le desvoltarea în viitor, conchide trecerea lor din nou în stare difuză; formula cuprinde două operații opuse: una de concentrare și alta de difuziune. Trecerea de la starea difuză, imperceptibilă, la starea concentrată, perceptibilă, se face printr'o integrare de materie, dar și printr'o împrăștiere concomitentă de mișcare. Invers, trecerea de la difuz la concentrat, dela imperceptibil la perceptibil se face prin absorbție de mișcare și desintegrare concomitentă de materie. Părțile componente nu se pot agrega fără pierdere de mișcare relativă, internă; nu se pot separa fără receptare de mișcare relativă. Consolidarea progresivă implică o des-

[3] H. Spencer: Les premiers principes, în l. franceză de M. E. Cazelles, Paris, Libr. Germer Baillière, 1871, cap. XII. Evoluție și Disoluție, p. 298—306.

creştere a mişcării interne; creşterea acesteia implică deconsolidarea progresivă.

Impreună, aceste două operaţii opuse constitue istoria schematică a oricărei existenţe sensibile.

După un aspect aparent un agregat trecut din starea originară, discretă, în cea concretă, rămâne indefinit fix, fără să sufere nici integrare, nici desintegrare. Totuşi, toate lucrurile cresc sau descresc, integrându-se sau desintegrându-se, mişcarea lor internă fiind într'o continuă variaţie cu cea externă. Temperatura lor variabilă le face să se contracte sau să se dilate, să se integreze şi să se desintegreze. Temperatura, neputând fi absolut constantă, trebue conchis că în fiecare moment orice agregat tinde spre o concentrare mai intensă sau spre o difuziune mai mare.

Dar nu numai schimbările însoţite de adăugare sau pierdere de materie, duc la integrare sau la desintegrare, ci orice redistribuţie internă, care pune diferitele părţi de massă în poziţii respectiv diferite, face un pas către una din cele două operaţii.

Fiecare schimbare, implicând mişcare, favorizează — după sens — una sau alta din cele două operaţiuni opuse, cari nu sunt totuşi independente una de alta. Dela un grăunte de nisip până la o planetă, massele radiază sau absorb căldură, după sensul diferenţei de temperatură, şi, astfel, se integrează radiând-o sau se desintegrează absorbind-o. — In corpurile anorganice, conflictul celor două operaţii produce transformări rapide, cari însă nu aduc decât efecte inapreciabile.

In agregatele vii, organice, în special la animale, în afară de integrarea pasivă a materiei, rezultată la cele anorganice din simple atracţii moleculare, se adaugă o integrare activă a materiei sub formă de alimente. La desintegrarea superficială, pasivă, cauzată de agenţii exteriori, se adaugă la animale alta internă, activă, prin absorbţia acestor agenţi. Ca şi agregatele inorganice, animalele comunică sau primesc mişcare într'un chip pasiv; dar absorb în chip activ mişcarea latentă a alimentelor şi o cheltuesc în acelaş mod. Intotdeauna însă ele prezintă un progres, fie spre integrare, fie spre desintegrare. Când, în prima parte a ciclului, integrarea predomină, se obţine creşterea. Ciclul se închide prin perioada de preponderenţă a desintegrării, care cu timpul desface total opera opusei sale. Moment de echilibru între creştere şi descreştere nu există.

Fiecare schimbare aparţine uneia din cele două operaţii. Fiecare detaliu al istoriei generale a oricărui agregat — concepută ca o schimbare de la imperceptibilul difuz la perceptibilul concentrat şi apoi retrograd — se poate defini ca o parte a unuia sau altuia din cele două feluri de schimbări.

Operaţiunile antagoniste de mai sus constituesc sub forma cea mai simplă şi generală, dar incompletă, evoluţia şi disoluţia. Aşa că putem defini, într'o primă fază, evoluţia ca integrarea de materie şi împrăştierea concomitentă a mişcării; iar disoluţia ca absorbţia mişcării şi desintegrarea concomitentă a materiei [4].

[4] H. Spencer, op. cit., p. 306.

Rămâne ca mai departe să completeze și să precizeze mai bine sensul lor.

Când singurele forțe în acțiune sunt cele cari apropie sau îndepărtează componentele agregatului de centrul comun, evoluția se limitează la cele spuse mai înainte asupra ei. De asemeni, fie datorită excesului forțelor cari produc integrarea față de cele incidente, fie datorită cantității prea mici de masă care se adaogă, integrarea sa se produce rapid. Evoluția în acest caz este simplă.

Din contră, când integrarea este lentă, cauzată de mișcarea prea mare a agregatului sau cantitățile de mișcare a diferitelor părți din agregat sunt relativ mici, forțele de altă natură produc schimbări suplimentare, distribuțiuni și aranjări noi, interne. In loc să mai fie simplă, evoluția va fi compusă [5].

Oricât de mare ar fi iuțeala unui corp care se mișcă liber în spațiu, o forță incidentă e capabilă să-l devieze, îndepărtând mișcarea lui de sursa de rezistență și căutând să și-o însușească. Dacă, însă, el se află într'un sistem cu alte corpuri sau forțe mai puternice, forțele incidente slabe nu mai pot să-i imprime mișcare în spațiu, ci se risipesc într'un fel oarecare.

Aceste lucruri, valabile pentru massele inerte, pot fi aplicate, fără nici o restricție, și asupra agregatelor sensibile.

Acolo unde integrarea este atât de puțin pronunțată încât părțile sensibile sunt aproape independente, ele se supun oricărei acțiuni noui și alături de concentrare, se operează noi redistribuțiuni. Cu cât, însă, ele sunt mai coherent legate, influența forțelor perturbatoare e mai scăzută, mărginindu-se uneori să modifice numai temporar mișcările moleculare insensibile.

Un agregat difuz — sau slab integrat — conține o mare cantitate de mișcare internă: complet integrat sau dens, această cantitate de mișcare e redusă. După cele spuse mai înainte cantitatea de schimbare secundară în aranjarea părților unui agregat, însoțind pe cea primară, este proporțională cu cantitatea de mișcare pe care o conține agregatul. Conservarea pentru un timp lung a acestei mișcări face posibilă acumularea redistribuțiunilor secundare.

Un vas cu mici obiecte de diferite greutăți specifice, lăsat în nemișcare, păstrează aranjamentul intern, care i s'a dat. Scuturat, adică părțile interioare puse în mișcare — forța incidentă a gravitației intră în acțiune, dând un nou aranjament și separându-le în ordinea greutății specifice. — O bucată de fier, scoasă din turnătorie cu structură fibroasă, supusă la vibrații continui, trece în structură grăuntoasă, cristalină, datorită forțelor polare interatomice, puse în acțiune prin agitația internă.

Exemple mai evidente sunt acelea în cari, prin adaos sau minus de mișcare moleculară, numită căldură, facilităm rearanjarea moleculelor, cum avem cazul picăturilor de sticlă topită, lăsate să cadă în apă, formând, prin răcirea bruscă a suprafeței, o masă cristalină, sub tensiune, care o face să sboare în scântei, de îndată ce este puțin spart învelișul.

[5] H. Spencer, op. cit., cap. XIII, Evoluție simplă și compusă, pag. 307—327.

Forma lichidă închide în sine o cantitate mai mare de mişcare latentă decât cea solidă. Starea ei mai puţin concentrată e o consecinţă a acestei cantităţi. Un agregat format dintr'o parte lichidă şi alta solidă conţine o mişcare mai mare decât altul complet solid; este mai plastic, mai supus redistribuţiunii interne, secundare. Forţele incidente operează redistribuţiuni secundare direct proporţionale cu cantitatea de mişcare latentă.

Compusele stabile conţin o mişcare moleculară relativ redusă; instabilitatea este proporţională cu mişcarea latentă. Redistribuţia materiei, care constitue o descompunere chimică simplă, este cu atât mai uşoară cu cât mişcarea latentă este mai mare. Aceasta e cauza pentru care reacţiile chimice întotdeauna absorb sau degajă căldură.

Starea gazoasă a materiei conţine mişcare latentă considerabilă, care face posibilă disocierea la temperaturi nu prea ridicate. Unirile chimice între corpi solizi cer adeseori temperaturi foarte înalte pentru disociere.

Mişcarea moleculară sau căldura creşte de asemeni cu gradul de complexitate. Complexitatea, deci, e o stare foarte mult predispusă la instabilitate. Starea cristaloidă a materiei este stabilă, iar cea coloidă nestabilă, tocmai pentru argumentul de mai sus.

Compusele în cari intră azotul au caracterul de instabilitate şi conţin multă mişcare latentă. Reacţiile, prin cari azotul intră în combinaţii, în loc să emită căldura, o absorb. Pentru aceasta, el stă la baza tuturor explosivilor, excelând prin combinaţiile cu halogenii, în special cu clorul.

Dar principiile de chimie, expuse mai sus, sunt derivate din cele fizice, cu mult mai generale; iar ceeace este adevărat pentru agregatele sensibile valorează şi pentru cele insensibile, pentru molecule; şi ele sunt capabile, când conţin mişcare latentă suficientă, să sufere redistribuţiuni secundare, alături de cea primară.

Ar rămâne acum să vedem cum devine evoluţia, după condiţii, simplă sau compusă.

O sare de amoniac, încălzită puţin, se desintegrează, trecând în stare gazoasă. De îndată, însă, ce acest gaz vine în contact cu o suprafaţă rece, se integrează cristalizându-se. Acesta-i un caz de evoluţie simplă; concentrarea materiei şi împrăştierea mişcării nu se fac gradat, prin perioade succesive, ci subit; redistribuţia primară nu e însoţită de vreuna secundară, totul reducându-se la o pierdere de mişcare moleculară, care de la un punct în sus nu mai lasă moleculele să se unească.

Din contră, când concentrarea e lentă, spre exemplu o masă de gaz care pierde căldura, contractându-se, ea este supusă la o mulţime de alte mişcări simultane şi suplimentare. Marea mobilitate moleculară — echivalentul mişcării moleculare — face ca fiecare parte a corpului să sufere influenţa oricărei forţe incidente, născându-se astfel mişcări secundare sau curenţi.

Intr'un raport de proporţionalitate, lucrurile sunt valabile şi pentru forme în cari agregatul prezintă mai puţină mobilitate, mai puţină mişcare moleculară, ca lichidele şi soluţiile plastice. Din cele expuse, rezultă că redistribuţiunile secundare — cari stau la baza evoluţiei compuse — sunt în raport direct cu mişcarea moleculară, cu mişcarea la-

tentă, de altă parte ele n'au permanență decât acolo unde ea a devenit slabă, lucru ce pare contradictoriu. Dar contradicția acestor condițiuni este numai aparentă, între ele existând conciliere.

Agregatele organice, în cari evoluția se prezintă mai complexă, consistă în faptul că materia se combină sub forme cari încorporează o mare cantitate de mișcare, cu cât posedă o concentrare mai pronunțată. Materia organică conține o mare mișcare moleculară, făcută latentă. Trei din cele patru elemente cari o compun — oxigenul, hidrogenul și azotul — sunt gaze cari dețin o considerabilă mișcare moleculară, proprietate pe care combinația nu o poate exclude. De asemeni faptul că molecula de proteină, sau materia organică în general, intră în agregare sub formă coloidă, nu cristaloidă, este încă un mijloc de a face latentă o nouă cantitate de mișcare [6]. Agregatele organice păstrează adeseori o cantitate de mișcare liberă, sub formă de căldură, stând astfel în diferență de temperatură cu mediul ambiant. O cantitate mare de mișcare conține de asemeni apa, care îmbibă materia organică, făcând-o plastică, adică aptă redistribuțiunii.

Ceeace diferențiază substanța organică, vie, de altele, este faptul că ea concentrează într'un volum relativ mic, elemente cu o mișcare moleculară, care în stare liberă le face să aibă un volum difuz și înzecit. Elementele corpului omenesc, separate, ar cuprinde un spațiu de douăzeci de ori mai mare. Astfel, caracterul esențial al materiei organice vii e de a poseda o enormă cantitate de mișcare latentă și un grad de coheziune care permite temporal un aranjament fix.

Comparând diferitele agregate organice, găsim că redistribuțiunile secundare depind de concilierea condițiilor opuse. Se deosibesc aceste agregate de altele atât prin cantitatea de mișcare pe care o conțin, cât și prin intensitatea rearanjamentului părților cari însoțesc integrarea lor progresivă. Animalele, la rândul lor, se disting de plante prin complicația mai mare a structurii și prin rapiditatea cu care schimbările de structură se operează în ele; conțin proporțiuni mai mari de compuși azotați, adevărate rezervoare de mișcare latentă, și 'n special sunt mai predispuse redistribuțiunilor acele părți, unde moleculele cu compoziție complexă predomină.

Probe evidente și multiple vorbesc de asemeni că redistribuțiunile secundare depind de mișcarea latentă a apei îmbibate; intensitatea acestor redistribuțiuni stând în raport direct cu cantitatea ei. — O plantă lipsită de apă își continuă redistribuțiunea primară; continuă să se desvolte sau să se reducă, să se integreze sau să se desintegreze, dar cea secundară e imediat sistată. In condiții similare multe animale — ca Rotiferele, Lepidosirenul și chiar aligatorii — cad într'o amorțire, într'un fel de moarte simulată și sunt deșteptate prin umezire. — Planta de curând ieșită din pământ e mai bogată în transformări de cât cea adultă. Facultățile copilului sau ale adultului sunt mai propice pentru formarea obiceiurilor și aptitudinilor decât ale bătrânilor, pentrucă proporția de apă din materia solidă descrește cu vârsta. La un arbore schimbările de structură cele mai rapide se fac în muguri, unde seva a-

[6] **H. Spencer,** op. cit., p. 319.

bundă. Schimbări de aceeași natură și cu aceiaș cauză se produc la animal în creer.

Un alt grup de fapte vine să probeze dependența redistribuțiunii secundare de mișcarea latentă, numită căldură. Complicația ca și schimbările structurii sunt mai reduse în regnul vegetal, unde căldura este mai scăzută decât în cel animal. Aceeaș inferioritate a animalelor nevertebrate față de cele vertebrate, paralelă cu diferența de temperatură, există chiar în regnul animal. Însăș subdiviziunile vertebratelor păstrează acest criteriu natural. Peștii, vertebratele cu temperatura cea mai scăzută, sunt și cei mai puțin complicați ca structură în acest ordin. Un pas în structură îl fac reptilele printr'o superioritate de temperatură proprie față de pești. Agitația moleculară la păsări și mamifere atrage după sine complicația structurii și vivacitatea mai mare [7].

Iarna, cu toate că lumina e suficientă, viața vegetală e suspendată din lipsă de căldură; plantele cultivate în sere calde produc foi și flori.— Animalele hibernante pierd, în timpul iernii, căldura utilă transformărilor. Cele, cari nu-s hibernante, omul spre exemplu, prin expunerea prelungită la frig, sunt irezistibil atrase la somn, un mijloc instinctiv de economisire a tuturor schimbărilor și refacere implicită a forțelor.

Iată, dar, atâtea exemple cari probează rolul căldurii în redistribuțiunea secundară, cauza schimbărilor secundare — fondul evoluției complexe sau compuse.

Prin confruntarea evoluției simple cu cea compusă, Spencer promovează cu un pas «concepția preliminară, vagă, dar comprehensivă și utilă ca introducere la o alta completă» [8] asupra evoluției, după cum însuși recunoaște. Evoluția în general nu poate fi redusă la definiția celei simple, la integrare de materie și împrăștiere concomitentă de mișcare, efect simplu al distribuțiunii primare; ea poate fi însoțită de obiceiu de transformări accesorii de materie și de mișcare, provenite din redistribuțiunile secundare.

Studiului acestor redistribuțiuni secundare consacră Spencer câteva din capitolele următoare, concomitent cu constatarea legii evoluției în diferitele domenii.

Referindu-ne la cele spuse în prima parte a acestei lucrări, gândirea secolului XIX-lea trebuia să reclame imperios o asemenea filosofie sustrasă «arbitrarului» și capabilă «să coboare până la detaliul faptelor particulare», la «durata concretă», — după cum o caracterizează Bergson [9]. Doctrina lui Spencer pretinde să urce și să coboare cursul devenirii universale.

Instituirea evoluționismului ca metodă, cu toate că a însemnat rezultate reale, și-a atras însă, obiecții critice, unele mai puțin meritate, altele întemeiate pe insuficiențele lui structurale.

Evoluția este provenită prin concepția unicistă asupra lumii, în

[7] **H. Spencer**, op. cit., p. 324.

[8] **H. Spencer**, op. cit., p. 426.

[9] **Bergson Henri**: L'évolution creatrice, ed. XI, Paris, F. Alcan, 1912, p. 392.

opoziție cu teoria creațiilor specifice [10], la baza căreia stă principiul pluralist. Formarea ființelor, a obiectelor și a existențelor în genere, după teoria evoluției, a avut loc cu ajutorul transformărilor lente, dintr'un element perfect difuz. — Teoria creațiilor specifice concepe ființele ca ieșind din neant, echipate total cu structura și piesele lor necesare.

Evoluționismul se înalță pe ingredientele principiale ale științei; pe constanța materiei și a energiei din univers și pe faptul că orice efect trebue să aibă o cauză naturală — actul creator rămânând în afară de cadrele sale.

Toate fenomenele lumii, după Spencer, se leagă între ele, într'o continuitate cauzală, într'un țesut strâns, dând aspectul unui unic fenomen, general, supraordonat. Toate faptele universului, fără excepție, trebue să fie angajate în legături de acțiune și de reacțiune și să formeze un singur tot dinamic.

Această necesitate de unitate a silit pe Spencer să împingă explicarea mecanică în lungul evoluției fizice și biologice. Datorită ei, în separarea celor trei forme: anorganică, organică și superorganică, reduce distincția primelor două la distincția dintre starea cristalină și cea coloidă, prin cari acelaș principiu mecanic circulă și le leagă, unind indirect și cele două domenii ale lor.

Progresul vieții consistă într'un progres continuu de adaptare a proceselor organice la procesele cari înconjoară organismul: schimbările mediului ambiant. In orice agregat dat, forțele trebue să fie aranjate în modul de a contrabalansa acțiunea forțelor incidente la cari sunt supuse — altfel persistența agregatului n'ar fi posibilă. Ființa vie e pururi supusă fluctuațiilor de sistem, externe; schimbările din afară îi aduc o rupere a echilibrului intern, atrăgând după sine o rearanjare mai mult sau mai puțin lentă pentru contrabalansare, pentru punerea de acord. La fiecare factor extern, perturbator, ființa vie trebue să fie capabilă să răspundă adecvat, prin funcții, prin modificări actuale sau prin achiziții hereditare, lente și evolutive, în sânul speciei, după natura continuă sau intermitentă a factorului. Reacțiile sale nu sunt însă mărginite numai la câteva modificări circonvecine, ci se adaptează puțin câte puțin la acțiuni din ce în ce mai depărtate în loc și durată, făcând să crească astfel schimbările interne și totodată și «totalul vieții» [11].

Evoluția vieții consistă într'un progres de adaptare, de corespondență specială cu instabilitatea mediului. Paralel cu evoluția lentă și progresivă, a sistemului nervos, diferite funcții sufletești, complicate, iau naștere, în virtutea și cu scopul reacțiunii. Mecanic, între reacțiune și acțiunea cauzativă există un raport de echivalență, consecință a principiului transformărilor echivalente. Viața nu poate depăși îngrădirea și evaluarea mecanică, oricât ar evolua, ci își ridică numai potențialul de adaptare, de rearanjări cât mai sensibile și mai corespunzătoare.

[10] **Liard Louis:** La science positive et la metaphysique, Paris, F. Alcan, 1898. X. L'idée d'évolution, p. 162—173.

[11] Vezi: **Liard Louis,** op. cit., p. 148.

Contra afirmației evoluționismului, că diferitele existențe sau agregate se formează prin transformările lente și continui ale unei forme originare cu concursul instabilității interne și al contribuțiilor ambiante, externe, materiale și mecanice, fără vre-un proces creator oarecare, Louis Liard încearcă o obiecție, care rămâne însă pur formală, inaplicabilă. Incearcă să arate că evoluția închide în sine un lucru despre care prin sine n'ar ști să dea socoteala; că ea este o serie regulat ordonată de creațiuni infinit mici — fără să înțeleagă prin aceasta o creație de materie [12].

Substanța unei existențe se reduce la cea conținută în germene, plus ceeace mediul i-a oferit. Dar în trecerea diferitelor etape ea a luat o multitudine infinită de forme variate, a căror succesiune evoluția o presupune bruscă, deci continuă. Fiind succesive, însă, noi putem imagina oricând între ele un interval intermediar, infinit gradat. O formă succesivă nu poate fi transformarea pur și simplu a celei precedente; are loc prin o adițiune infimă, cu totul nouă, fără de care evoluția nu e posibilă. Evoluția e o serie de adițiuni, în creștere geometrică, nu o transformare progresivă de stări și elemente. Avem de separat în evoluție o serie de fenomene mecanice legate unele de altele prin legea corelației și a echivalenței și o serie de forme succesive, discontinui. Ceeace părea în ea continuu e discontinu, nefiind transformare, ci succesiune. Ideia de evoluție nu implică nici pe cea de continuitate, nici pe cea de transformare. Lumea nu-i un unic fenomen, ci un țesut de fenomene distincte.

Evident, că Liard, făcând considerațiunile de mai sus se comportă asemeni afirmațiilor lui Zenon asupra mișcării, în exemplele cu săgeata și cursa dintre Achile și broasca țestoasă, cari nu-i oferă decât un fundament pur formal. In sine evoluționismul rămâne imun unui asemenea atac, pentrucă în definitiv nici nu înțelegem de ce pretinde Liard continuității să se supună altei definiții, decât celei care persistă în realitate, când însăși mișcarea nu i-se poate subsuma. Seria sa, cu așa pretinsele creații infinit mici, rămâne în afară de chestiune.

«Citind cu oarecare atenție opera lui Spencer, — spune Gaston Richard [13] — îl surprinzi profesând totodată unitatea și pluritatea proceselor. In „Primele principii" formulează o lege de evoluție universală care se aplică, întotdeauna identică sie-și, la fenomene pe cari manifestările incognoscibilului le complică pururi în desavantaj». — Incapabil să prindă eternul, omul s'a resemnat la teoria statică universală — mecanica și matematica universală — și la teoria dinamică sau fenomenologia. Prima dă satisfacție tendințelor spirituale analitice, fiind o simplă construcție a posibilului, nu un tablou al realului. Cealaltă e un tablou complet, exact, al realității concrete; nu reduce la unitate, constată faptul fără să arate rațiunea de a fi. — Școala evoluționistă a crezut că poate face să progreseze teoria dinamică a Universului spre un punct care ar rivaliza în claritate și simplitate cu teoria statică — și, astfel, urmarea a fost ipoteza unei legi a evoluției universale. Pericolul era acela de a

[12] **Louis Liard,** op. cit., p. 167.

[13] **Richard Gaston:** L'idée d'évolution dans la nature et l'histoire, Paris, F. Alcan 1903, p. 23.

nu lega prea strâns de Mecanica Universală, fenomenul, devenirea, schimbarea, încât să devină pur și simplu un aspect ilusoriu al conservării. Dificultatea a crezut Spencer că o evită, distingând evoluția simplă și cea compusă [14]. Ce înseamnă fiecare din ele, am arătat mai înainte, la locul cuvenit.

Efortul școalei evoluționiste a avut, prin separația de mai sus, tendința să reducă hiatusul dintre organic și inorganic la diferența dintre starea coloidă și cea cristaloidă.

Obiectează, însă, Richard, că Spencer n'a reușit să distingă evoluția compusă de cea simplă pentru a împiedica resorbirea cosmogoniei sale de către teoria statică a universului. Formula evoluției simple este într'un înalt punct echivocă; sau arată o evoluție în întregime nedeterminată și străină oricărei specii de lege, — dacă nu vrea să arate bine înțeles simplificarea proceselor prin procedeele logice ale gândirii științifice. In niciun caz ea nu poate însemna o metodă, care să ne dea cunoștința dinamică sau genetică a universului.

Mărginindu-se să se sprijine pe rezultatele analizei matematicei universale, în construcția cunoștinții dinamice a naturii, evoluționiștii sunt condamnați să vadă aspectul dinamic al lucrurilor sub același statism ca și matematicienii.

După Richard, metoda gentică, esențial comparativă, e singura capabilă să descopere condițiile unei desvoltări sau ale unei transformări, în limitele însăși ale procesului; ea consistă în a cerceta printre fenomenele cari au precedat o oarecare stare definită procesul care a condiționat apariția acestei stări.

Studiul lumii anorganice aparține științelor statice, numite de Spencer abstracte și abstracte-concrete, întemeiate pe legi cantitative și pe teoremele mecanicei raționale. Dar trecerea dela științele statice ale inorganicului la cele ale vieții necesită un intermediar, care este geogenia, opera metodei genetice. Geogenia [15], oarecum judecătorul oricărei ipoteze științifice asupra originilor și desvoltării lumii inorganice, este împinsă să considere viața organică mai mult ca o cauză a fenomenelor studiate prin ele decât o simplă consecință a transformării lumii fizice. Problema raporturilor dintre organic și neorganic nu poate fi corect pusă fără noua ramură a biologiei, cytologia sau studiul elementelor și originilor celulei vii, un fel de chimie a ei, care nu justifică de loc confundarea procesului organic cu cel inorganic.

Obiecții cam în același sens aduce lui Spencer și Bergson, nu lipsite, bine înțeles, de perspectiva nouă a unui orizont mai larg și mai adâncit, nota lui caracteristică, — clădit pe anticipări, a căror veracitate rămâne în sarcina timpului să ne-o spună. Dârz în atitudinea sa, numește evoluționismul lui Spencer un «fals evoluționism», care gravitează în chip scolastic în jurul fizicei lui Gallilei, predominantă în secolul al XIX-lea. Justifică astfel preconizarea «unui adevărat evoluționism», care ar fi

[14] **Gaston Richard**, op. cit., Cap. I. Evoluția simplă și evoluția compusă, p. 23—31.

[15] **Gaston Richard**, op. cit., Cap. II. Evoluția compusă, — Geogenia și Evoluția organică, p. 32—39.

după sine adevărata prelungire a științei — un ansamblu de adevăruri constatate și demonstrate. Metoda lui Spencer, «de a reconstitui evoluția pe baza unor fragmente ale evoluatului»[16] o găsește insuficientă să prindă geneza și însăș adițiunea dela evoluat la evoluat nu pare în totul mișcarea evoluției în sine. Nu divizând și nici recompunând evoluatul, vei putea reproduce evoluția al cărei termen este.

Natura se reflectă în spirit, după evoluționism. Structura gândirii corespunde piesă cu piesă osaturii lucrurilor; prin asimilarea raporturilor dintre ele, gândirea își trasează legile directive. — Dar, de îndată ce pun faptele cu configurația lor de azi pentru mine, presupun facultățile de percepție și intelecție așa cum le am azi, deoarece ele prind realul, separând faptele. În loc să spun că relațiile dintre fapte au format legile gândirii, pot pretinde că forma gândirii a determinat configurația faptelor percepute și prin urmare relațiile dintre ele [17]. Ambele chipuri spun acelaș lucru, în fond; dar cu ultima se renunță de a mai vorbi de evoluție. Adevăratul evoluționist și-ar propune să cerceteze prin care modus vivendi, gradual obținut, intelectul a adoptat planul său de structură și materia modul de subdividere.

Savanții astăzi înclină să creadă că aceleași afirmații nu mai sunt valabile asupra părților și asupra totului, că aceleași principii nu sunt în acelaș timp aplicabile originii și termenului unui proces, iar creația și anihilarea nu mai par atât de inadmisibile.

Materia fiind lestată de geometrie — în descendență — filosoful trebue să-l depășească pe savant [18], concentrându-și privirile asupra fluxului ascendent, continu în devenire, pe care-l constitue viața și conștiința. Materia, realitate descendentă, nu mai poate fi pusă pe primul plan.

Obiecțiile de mai sus conțin în ele reflexul ipotezelor moderne și al unor experiențe relativ recente de sezizare fină și particulară a științelor pozitive. Se desprinde aci ipoteza lui Niels Bohr. ca și cercetările lui Jean Perrin, dar și experiențele lui Rutherford și Cavendish asupra transmutabilității materiei, precum și teoria destructibilității diferitelor elemente radioactive.

Toate acestea sunt lucruri menite să traseze un semn de întrebare apreciabil în fața pretenției de exclusivitate a evoluționismului spencerian, dar nu să-l excludă. Il fac să se clatine, dar nu să cadă. Clădirea unei atitudini pe ele deocamdată ar fi poate genială, implicând multă inventivitate, dar ar fi totodată vremelnică, socotind-o chiar ca simplă ipoteză. Rolul lor, într'un prim stadiu, s'ar reduce cel mult la cercetări în sânul evoluționismului, nu la anticipări transante de poziție.

Poziția extrem opusă, pe care o ia Lalande [19] față de Spencer, întemeiată pe alte fapte decât cele de mai sus — recunoaștem, — nu o putem admite deasemeni exclusiv. Lalande înclină să creadă că nu

[17] **H. Bergson**, op. cit., p. 397. Vederea de mai sus este aprioristă, cu care gândirea bergsoniană, ca și cea a lui Spencer, nu se împacă.

[16] **H. Bergson**, op. cit., p. 393.

[18] **H. Bergson**, op. cit., p. 398—99.

[19] **Lalande A.**: La dissolution opposée à l'évo'ution dans les sciences physiques et morales, Paris, F. Alcan, 1899.

evoluția, ci opusa ei, disoluția, este operația care predomină în univers sau termenul către care se îndreaptă orice proces, — invocând în acest sens pretinsa impreciziune a termenului de integrare, criticând legea instabilității omogenului și a multiplicării efectelor și făcând apel la entropie, la principiul degradării energiei, formulat de Carnot și Clausius [20]. Tendința naturală a tuturor formelor de energie e de a se transforma în căldură. Trecerea căldurii într'una din celelalte forme nu se face însă echivalent; întotdeauna, și în orice transformare de acest fel, rămâne o cantitate însemnată de căldură rebelă, care nu se transformă și se scurge în spațiu, constituind o amenințare continuă pentru starea de eterogenitate a diferitelor agregate. Intr'o însumare — să zicem — infinită — expresia este puțin potrivită — de asemenea transformări termenul final ar fi o trecere completă a tuturor forțelor cosmice sub formă de căldură și disoluția ar fi totală. Sfârșitul ar fi, deci, prin foc.

Apoi, în ce privește instabilitatea, gradația ei cantitativă, găsește Lalande că e mai avansată de partea eterogenului.

Față de cele spuse mai sus, trebue să observăm, însă, că sistemul lui Spencer găsește în sine răspunsul la obiecția pe care o ridică Lalande prin principiul degradării energiei. Acest răspuns îl procură așa numitele redistribuțiuni secundare, cari stau la baza evoluției compuse. Cantitatea de căldură rebelă transformării termodinamice are menirea într'un prim stadiu să reducă eterogenitatea sau concentrarea unui agregat de contact cu unul sau mai multe grade, dar, încorporându-se lui, devine latentă, favorizând redistribuțiunile secundare și, implicit, complicațiile de structură internă. Nu-i în natura evoluției, așa cum a conceput-o Spencer, de a cădea înfrântă în fața oricărui atac din partea mișcării, indiferentă de cantitatea și modul în care aceasta s'ar prezenta, ci ea o înglobează și utilizează, în condiții pe cari le-am văzut mai înainte, în sensul progresului vieții. Răcirea treptată a pirosferei, în lungul epocilor geologice, a avut ca urmare evoluția, nu disoluția biosferei, prin căldura pe care i-a pus-o la dispoziție.

Nu-i putem acorda lui Lalande dreptul de a introna definitiv disoluția nici în domeniul fizicului, inorganic și mecanic, unde pare să se simtă mai la largul său, — pentrucă, orice-am spune, Spencer a fost cu mult mai larg și mai pătrunzător în vederile sale decât el, făcând cele două operațiuni antagoniste să urmeze legea echilibrului. — Să admitem în definitiv, în ciuda diferențierii și a individuațiunii, că lucrurile ar sfârși prin disoluție în omogen, toate forțele cosmice convertite în căldură. Acest stadiu de omogenitate, însă, — care a existat întocmai la început — ar pune el capăt evoluției în mod absolut? N'ar face numai să separe două largi epoci sau faze de evoluție universală, trecând, după încheerea uneia, la eterogenizarea și formarea implicită a celeilalte, așa, după cum omogenitatea premergătoare acestei faze pare că o va fi făcut? Diferitele faze intermitente n'ar fi bine înțeles decât motivul nesecat al unei energii, rămasă până la un punct constantă, de a înfățișa infinite forme noi de viață, sub amprenta legilor mecanice universale imuabile, disoluția efectuând lichidarea lor. — In lungul tuturor

[20] **Lalande A.**, op. cit.: cap. II, Dissolution mecanique, p. 32—71.

acestor faze sau epoci, regia imperioasă a evoluției s'ar confunda cu legile științei.

Indiscutabil, că supoziția de mai sus e vagă, confusă și poate haotică, neavând posibilitatea să secăm, analizându-i, până la fund, termenii. — Un lucru însă, rămâne cert și anume: că nu putem sfârși în mod definitiv, prin disoluție, într'o omogenitate cu totul asemenea celei din care am pornit. Acest stadiu, care ne-a născut, nu ne poate închide în sine definitiv, pentrucă ar trebui să ne renască, să ne asvârle din nou în diferențiere, în eterogenizare, așa cum a făcut-o. Aduce, oare, vreo notă nouă omogenului disoluția, încât să-l facă altul, cu alte proprietăți? Numai un astfel de omogen ar avea dreptul să ne închidă drumul spre diferențiere, spre o afirmare nouă. După câte știm, disoluția nu o face; e indiferentă atât față de creație cât și de destructibilitate.

Nu se poate conchide, după cum am văzut, deasemeni că instabilitatea eterogenului înseamnă cu necesitate disoluție. Pornirea proceselor în chip invers, de la eterogenitate completă, e tot atât de puțin justificată; după cum, trebue să recunoaștem, ar fi deasemeni pornirea de la omogenul perfect, geometric, definit ca o repartiție egală a forțelor în orice punct, încât le desactualizează, făcându-le îndoelnică poate însăși potențialitatea [21], concepție de la care Spencer n'a plecat, e drept — dar pentru care mintea noastră nu găsește motive de tăgadă.

Lucrurile acestea ne fac să recunoaștem, cu riscul compromiterii aparente, a unora din afirmațiile anterioare, dar consecvenți cu Bergson și Richard, pe motive diferite — că evoluționismul rămâne incapabil să desprindă adevărata geneză primă, lucru pe care dealtfel n'ar putea pretinde că îl poate face nici, — să-i spunem astfel, — disoluționismul.

Ca un pandant al teoriei lui Lalande, va trebui să redăm aci contribuțiile unui alt cercetător și profesor francez, H. Guilleminot [22], care, întemeiat, ca și Lalande, pe principiul entropiei, pe principiul degradării energiei ajunge însă la poziția opusă primului, oferindu-ne o nouă și puternică justificare a evoluționismului. După Guilleminot, principiul degradării energiei nu mai amenință siguranța sau stabilitatea produselor evoluției, ci, din contră, face posibilă și asigură opera ei, valența entropică a unui sistem de forțe dat deschizând căile de evoluție ale acestui sistem către alcătuirile specifice vieții.

Deși nu este aci locul să intrăm în analiza demonstrațiilor și formulelor de mecanică pe cari le expune Guilleminot în sprijinul opiniilor sale, vom enunța totuș că el, ca și compatriotul nostru, filosoful V. Conta, care, încă pe vremea lui Spencer, împărțise în cadrul teoriei ondulației universale fenomenele lumii în două clase distincte: forme evolutive și forme neevolutive, socotește la rândul său fenomenele naturii ca fiind fiecare compus din două hemi-fenomene juxtapuse, unul reversibil, iar

[21] In acest caz, s'ar fi comis o întoarcere la vechea idee de **neant** a filosofiei grecești, cu tot cortegiul său de contradicții și impreciziuni. In fond, concepția spenceriană este barată de un **agnosticism** pronunțat și interesant de cunoscut în alcătuirea pe care autorul său i-o dă chiar în masiva lucrare a «Primelor Principii».

[22] **H. Guilleminot:** La matière et la vie, Paris, Ernest Flamarion, 1919.

celălalt ireversibil [23]. Fenomenul ireversibil, considerat separat, ne dă iluzia numai a unui mers indiferent al naturii după condițiile fizicei ideale, încadrând pe deoparte transmutarea energiei potențiale mecanice în energie cinetică sau invers, pe dealtă parte transformarea modalităților inferioare, căldura spre exemplu, în cele superioare, lucrul mecanic, electric, etc. Fenomenul ireversibil este esențial caracterizat tocmai prin depreciarea energiei pusă în acțiune la producerea sa și prin imposibilitatea de a-l produce prin cheltuiala ei. Mai mult chiar, după afirmația lui Guilleminot, există fenomene în natură unde latura reversibilă, care respectă legile mecanicei pure, este cu totul inexistentă, unde, cu alte cuvinte, totul este ireversibil, dar nu vom găsi niciodată, un singur fenomen cel puțin, unde totul să fie complet reversibil, unde adică transmutarea energiilor să aibă loc în mod echivalent, fără degradări ireversibile însoțitoare [24].

Eforturile celor doi termodinamiști însemnați, pomeniți de noi mai sus cu altă ocazie, unul francez, Carnot, iar celălat german, Clausius, s'au asociat pentru a proba și adânci această constatare, că în orice producere de lucru mecanic prin căldură are loc cu necesitate o depreciere calitativă a căldurii în acțiune, prin producerea unui de al doilea fenomen, fără utilitate practică, acela al conducerii căldurii între două corpuri de nivele termice diferite. Clausius, însă, ca unul care a coordonat și formulat chestiunea de mai sus, comite greșala, după părerea lui Guilleminot, de a fi încadrat și redat factorul entropiei într'o formă prea abstractă și inaccesibilă, împingând pe mulți, termodinamiști chiar, fie să o înțeleagă tocmai pe dos, utilizând-o în sens opus, fie să o respingă, din principiu, ca inutilă pentru știința energiei. Intre cei din prima categorie socotim că se încadrează însuș Lalande, a cărui concepție am expus-o mai înainte. Clausius, constată Guilleminot, a dat numele de valoare de transformare a unei mutații energetice, tocmai unui factor care dintr'un anumit punct de vedere, în domeniul reversibilului, este mai curând ceeace el va numi valoare hipergradatoare a acestei mutații și care din alt punct de vedere, în lumea reală, naște mai curând ideia unei degradări specifice a fenomenului obținut [25]. In orice caz, concepția lui Clausius asupra entropiei se va ridica tocmai pe opusul a ceeace va înțelege Guilleminot prin acest fenomen, căruia îi atribue un rol incontestabil în evoluția vieții, cu totul contrar celui pe care îl afirmase Lalande. Degradarea energiei măsoară tendința pe care o au fenomenele evoluției de a se produce. Fenomenele de evoluție sunt alcătuite tocmai din cele ireversibile, din degradarea energiei, și ele vin să rupă echilibrul unui *statu quo al mișcării*, chiar și în cel mai elementar sistem de forțe, împingându-l pe căile vieții.

Fenomenele ciclice, numite de Guilleminot și cartesiene, supuse legilor mecanicei raționale și principiului conservării energiei stricto sensu, în care totul este reversibil, în afară de faptul că ne conduc la ideia unei lumi imuabile în timp, concepție împărtășită aproape aidoma de Descartes, nu au existență reală, după cum am văzut mai înainte. Existența o au tocmai fenomenele de evoluție cari nu alcătuesc cicluri închise, ci

[23] **H. Guilleminot**, op. cit., p. 60.
[24] Id., ibid., p. 61.
[25] Id., Ibid., p. 76.

din contră împing toate sistemele de forţe pe calea schimbărilor evoluţiei, comandate de degradarea energetică produsă în latura lor ireversibilă. Toate aceste fenomene degradatoare, necesare pentru mecanica raţională după cum am văzut, nu se produc în chip brusc, violent, ci treptat sau ordonat în timp, fapt care face ca viaţa să fie produsul unei evoluţii lente [26].

Dar principiul entropiei, al degradării energiei, considerat până acum relativ la sisteme de forţe reduse oarecum şi izolate, naşte întrebarea legitimă, dacă este valabil şi pentru energia universului sau a lumii noastre. Naşte întrebarea, dacă nu cumva acolo rămâne încă în vigoare principiul conservării energiei, pe care se sprijină evoluţionismul spencerian. Sau entropia este universală ?

Din punct de vedere dimensional, universul ni se înfăţişază în două ipoteze: Prima ipoteză este cea a unui univers mărginit, a unei lumi presupusă închisă şi limitată, aşa cum s'a formulat şi a dominat mai cu seamă în filosofia antichităţii greceşti. Este concepţia aşa numitului univers lactean, reprezentând o bulă izolată în haosul infinit, un sistem mărginit cu un ocean de eter limitat, cu viaţa proprie, cu energie globală şi entropie totală, şi cuprinzând puzderia de lumi vizibile, de planete, de stele, pe calea lactee. Trecutul şi viitorul lumilor noastre se sparg în graniţele întinderii şi duratei sale [27].

A doua ipoteză este cea a unui univers infinit, nelimitat, în care eterul este presupus răspândit în imensitate, fără soluţie de continuitate, iar energia lui totală o cantitate nemărginită [28].

In ipoteza unui univers nemărginit, cele două principii, contradictorii în aparenţă, ale energeticei, formulate astfel: 1) Energia totală a universului se conservă; 2) Entropia sa creşte către maximum, duc în chip netăgăduit la poziţii problematice, poate insolubile. Primul principiu, al conservării energiei, în pofida legilor inducţiei, pare să depăşească posibilităţile ştiinţei positive, iar cel de al doilea, al creşterii la maximum a entropiei universului, pare să se resoarbă în vagul, în nedeterminatul factor al eterului, conceput ca un mediu cu potenţe generatoare, în sine, însă, o simplă ipoteză la rândul său, fără prea trainice garanţii pentru întemeerea unor vederi positive.

Concepţia universului infinit, nelimitat, alături de câteva considerente specifice, se loveşte tot de ambiguităţile eterului. Totuş, examinate mai de aproape, principiile energiei universale suferă, după Guillaumot, corecţia următoare:

1) Energia totală a universului pare să se conserve în timpul înlănţuirii fenomenelor materiale.

2) Entropia sa creşte în cursul acestor înlănţuiri.

3) Dacă, după cum totul pare să o arate, energia are o fază eterată, care, aşezată la începutul şi la sfârşitul înlănţuirilor materiale, închide ciclul lor, această fază nu poate fi afirmată ca tributară a principiului conservării energiei şi foarte probabil ea poate fi privită ca netri-

[26] Id., ibid., p. 96.
[27] Id., ibid., p. 101.
[28] Id. ibid., p. 103.

butară față de principiul degradării, energia, din contră, căpătând fără îndoială creștere în grad în timpul efectuării sale [29].

Este concluzia filosofiei științifice a secolului XX, care depășește foarte puțin domeniul cunoștințelor positive. Această vedere are menirea să ne evidențieze adeseori dispariția energiei în mediul generator, pe deoparte, pe de alta o elaborare activă a acestui mediu, un factor de nouă creație la origina ciclurilor și, cum acest mediu generator se confundă cu substanța imaterială ca singură reprezentare virtuală a Ființei supreme, dogma creației dă noi forțe credințelor și teoriilor metafizice diferite; se produce o nouă conciliere a cunoștințelor metafizice cu cele ale științei, cunoștințe cari păreau în completă divergență. In concluzie, trebue repetată totuș constatarea lui Guilleminot, că fenomenele vieții sunt în chip netăgăduit supuse legii entropiei: tendința lor de a se produce este măsurată prin proporția degradării însoțitoare, iar viața ființelor ca și a lucrurilor este o funcție a creșterii entropice a energiilor puse în acțiune, mod de a vedea cu totul opus celui al lui Lalande Progresul speciilor animale și vegetale este o funcție a creșterii entropice care împinge sistemul solar spre letargie [30], așa încât creșterea vieții pe pământ apare ca o consecință a morții lente a sistemului nostru. Degradarea energetică este, deci, un factor necesar al evoluției, lucru care ne face ca prin ea să avem, nu spectrul mersului lumilor spre repaosul lor final, ci viziunea înflorit crescută a vieții pământene, însemnând o etapă în evoluția universală. «O filosofie care ar semnala — conchide Guilleminot — ca obiect suprem al activității omenești de a întârzia această schimbare ar fi o filosofie lașă și nefolositoare, asemeni celei a sectelor cari pretind că trebue să reducă la minimum activitatea vieții individuale, îndepărtând de la ea emoțiile, afectivitatea, luptele, bucuriile și tristețile. Viața omenirii este făcută din concursul activităților fizice și morale ale fiecăruia, cheltuite fără socoteală. Nimic nu ne spune că nu există o viață universală ieșită din concursul fenomenelor fiecărei lumi particulare, din fenomenele vieții ființelor ca și din fenomenele vieții lucrurilor [31]».

O concepție, asemănată în mare parte evoluționismului spencerian, făurește compatriotul nostru Vasile Conta, fără a fi tributar, ca inițiere, — după cum singur declară — contribuțiilor gânditorului englez, cărora încearcă totuș să le aducă însemnate amendări sau corective. Teoria ondulației universale, emisă de gânditorul român și grefată pe aceleași principii ale științei pozitive, ca și evoluționismul, ne prezintă o vastă și reușită explicație asupra fenomenelor lumii în genere și ale vieții în specie. Viziunea ondoliformă, dacă ținem seama și de părerile relativ recente ale lui Lucian Blaga din lucrarea sa «Spațiul Mioritic», tinde, pe deoparte, să ne prezinte un orizont specific al cugetării și simțirii, atât populare cât și culte, a spiritului românesc, pe dealtă parte, un mod organicist al acestui spirit. După V. Conta, ființele viețuitoare, ca și manifestările sau funcțiunile individului și societății parcurg, în timpul existenței lor, o curbă, o undă mai bine zis, cu o origină inițială, din care pornește latura suitoare, până la un vârf culminant, — apogeul, — ca-

[29] Id. ibid., p. 105.
[30] Id. ibid., p. 109.
[31] Id., ibid., p. 110.

racterizat prin prosperitatea optimă a specificului individualității respective, de unde începe apoi panta coborîtoare, declinul către punctul terminal, către dispariția propriu zisă. Această undă este semnul desvoltării unui echilibru necesar, care ia naștere în lupta forțelor alcătuitoare ale ființelor sau existențelor împinse către dobândirea individuațiunii, către dobândirea vieții proprii și care echilibru nu poate fi conceput niciodată ca un repaos, ca un echilibru absolut, static.

La rândul său, fiecare undă se subsumează alteia mai ample, din care face parte; subsumarea este similară oarecum cuprinderii indivizilor în clase, în ordine, în genuri, etc. Acolo unde începe să părăsească apogeul, pornind în declin, unda se găsește la nivelul altei noi unde urmașe, ai cărei zori genetici încep să se deschidă. Originea undei considerate se găsește pe același plan cu apogeul celei înaintașe. In succesiunea lor șerpuitoare, undele considerate de același ordin urcă și coboară parcursul uneia mai mari, care — asemeni lor — în succesiunea cu alte unde, de același ordin cu sine, alcătuește o alta și mai mare, care, la rândul său se înseriază într'o curbă de un ordin superior și lucrurile cresc și se adâncesc astfel până la viziunea ultimă a undei universale, care cuprinde întregul sbucium al vieții și existenței cosmice.

In desfășurarea teoriei sale, Conta subliniază totuș deosebirea dintre concepția sa și cea a lui Spencer, spunând că acesta nu face distincție între formele evolutive și cele neevolutive ale materiei, distincție capitală din punctul de vedere al teoriei ondulației universale. Fără această distincție, găsește Conta că se produce confuzia, spre exemplu, între mișcarea bruscă și neregulată a unei stânci ce cade în prăpastie și mișcarea evolutivă a puterilor vitale dintr'un animal [32]. S'ar confunda astfel forma evolutivă cu ceeace nu-i este decât accesoriu, adică expresie funcțională pendinte. Formele neevolutive nu sunt decât acte funcționale ale celor evolutive. Cu alte cuvinte, Conta înlătură din cadrul evoluției fenomenele privite de Spencer ca formând domeniul evoluției simple, acceptând numai pe cele ale evoluției compuse.

Se constată și mai bine acest lucru la împărțirea formelor evolutive în cele două feluri de unde: individuale și pozitive. Astfel ne spune Conta unda individuală, numită și ființa vie, este cea care reprezintă evoluția complexă a unei aglomerări de molecule materiale; ea este formată din echilibrul și lupta forțelor interne moleculelor sau părților alcătuitoare.

Unda pozitivă sau manifestațiunea vitală, deși Conta ne spune că nu mai reprezintă evoluția complexă a unui corp material, ci numai evoluția unei părți care servește de organ într'o ființă vie, ne dăm însă, bine seama, că, din punctul de vedere al concepției lui Spencer, ea nu poate fi privită ca o evoluție simplă, efectuată numai prin pierderea căldurii sau mișcării proprii și prin integrare de materie, fără efectul redistribuțiunilor interne; din contră, fenomenele subsumate de Conta undei pozitive, ca perioadele geologice de transformare a scoarței pământului, mediurile cari nasc și modifică plantele și animalele, undele de des-

[32] **Vasile Conta:** Opere filosofice, Teoria ondulațiunii universale, p. 186, Buc. Cartea Românească, ediție revăzută de **N. Petrescu.**

voltare a ideilor sau facultăților sufletești și intelectuale, sunt în general proba certă a unei evoluții cât mai diversă și cât mai complexă.

Ni se va imputa, poate că, după atât de lungi și obositoare considerațiuni, n'am reușit cel puțin să ne precizăm o atitudine demnă în ce privește chestiunea și că am căutat să ne ajustăm cel mult comod și plastic poziției lui Spencer, fără viziunea realității șubrede dinnapoi, — când mai puțin prudent, dar, mai decis și mai curent, ar fi trebuit să îmbrățișăm latura de preopinență disolvantă.

Că nu ne-am precizat atitudinea recunoaștem, dar prudența, echivalentă înțelepciunii, prin însăși natura ei, n'a putut fi captată în studiul nostru. Trebue să mărturisim, că adeseori am simțit termenul, ca etichetă, neputincios să prindă totalitatea realității sau gândului care i-se atribue; alteori am simțit incapabilă gândirea să epuiseze analitic conținutul vast, uneori nelimitat, al cuvântului. Am simțit deasemeni adeseori o mare greutate în obligația de a transa limitat și categoric, așa cum o cere expresia, contradicții de suprafață, cari în fond apăreau ca fine compliniri sau continuități.

O aceeaș relativitate socotim că există în toate, care, poate, descrește în chip mai mult sau mai puțin gradat. Fiecare din sistemele mari filosofice a venit cu pretenția să cuprindă totul; să soluționeze trecutul și să anticipe explicarea viitorului. Dacă explicarea trecutului pare un lucru mai simplu, fiind pusă în fața unor fapte împlinite, anticiparea viitorului e cu atât mai dificilă și genialitatea acestor sisteme poate fi măsurată cu acest sens.

In ce privește critica unui sistem, credem că ea trebue să aibă în vedere, în primul rând, tocmai latura trecutului. Din punct de vedere material, oricât de nou s'ar înfățișa un sistem filosofic, el nu poate fi considerat decât ca o edificare pe trecut, constând dintr'o fericită sinteză sau cuprindere a contribuțiilor anterioare, din care scoate sau le aplică o notă proprie. De felul și măsura în care a integrat și a sintetizat trecutul, până la sine, sperând numai, să-l promoveze cu un pas, cred că e în drept să se sesizeze critica, deoarece de atâta numai poate da el cont, pretenția de a închide poarta viitorului fiind o simplă aberație sau un artificiu de exprimare. De îndată ce ea își trasează o atitudine cu ajutorul faptelor posterioare lui, își depășește rolul imanent și analitic, manifestându-și pretenția de sinteză, creatoare, în care îl utilizează ca pe o experiență, — pozitivă sau negativă, — în orice caz, însă, valabilă.

Privit din acest punct de vedere, evoluționismul lui Spencer se plasează cu stringență în linia de continuitate a științelor positive, făcându-și din respectarea legilor cari stau la baza lor o dogmă și sintetizându-le într'o lege universală.

Astfel privit evoluționismul, nu putem spune că nu înglobează în sine trecutul, îmbrățișând știința, în forma ultimă de cristalizare la care rămăsese cugetarea anterioară pentru exprimarea adevărurilor.

E drept, că adeseori cugetătorul modern, susceptibil și fin, dornic pururi de abstract amețitor, de voltige suple intelectuale, nu rămâne satisfăcut de Spencer, la care saltul abstract e împovărat de concret, de experiment, de palpabil. In teoria sa evoluționistă, Spencer în-

cetează să mai privească universul în desfășurarea fenomenelor sale în chip meditativ, de la orice distanță față de realitate, — ci îl cântărește curbat peste fereastra laboratorului, preocupat analitic mai mult de evaluări cantitative, decât calitative și, totuș, vom fi de acord consensului de obiecții rid cate împotrivă-i, că, — tocmai prin această poziție a sa, unilaterală oarecum, — era fatal să-i scape poate latura cea mai însemnată și mai plină de specific a realităților.

Cu noile adânciri ale științelor — și'n special în domeniul fizicei, al electricității — concepțiile asupra materiei și energeticei fiind esențial modificate prin făurirea ultimelor ipoteze, concordante cursului special și general al fenomenelor, vom semnala faptul că ne găsim în pragul altor perspective, menite să primenească în bună parte concepțiile noastre, atât metafizice cât și pozitive, cu frământarea unor forțe noi.

Ca altă dată Arhimede, care căuta un punct de sprijin în haos, ca să miște pământul, ca setea finală a scepticismului tuturor vremilor de a găsi un frâu relativității disolvante, un punct stabil, reper pentru noi orientări, ca și criticismul, pozitivismul și relativismul modern, — asemeni lor, filosofia științifică de azi luptă cu iluzia unui punct de repaos absolut în marele și complexul vârtej al mișcării, ce pornește, în concepție, dela sistemul ceresc al infinitului și trece, pe calea diviziunii nelimitate, spre infinitul mic.

O întrebare răscolitoare asaltează iarăș, cu impetuositate, brâul agnostic al înțelegerii noastre: către ce țintă se îndreaptă întreaga evoluție a vieții cosmice ? Intreaga înflorire și rodnicie a forțelor universului și spiritului omenesc, pe firul duratei lor nemăsurabile, sunt împinse în această manifestare, prinsă în nimbul miracolului, numai de ideia acelui punct terminal al repaosului absolut, al morții eterne, al degradării complete a energiilor, cheltuială de neocolit pentru realizările firii? Sau, poate, din făgașe misterioase ale cosmosului apar principii necunoscute nouă, de înviorare, de împrospătare, de creștere a energiei forțelor în manifestare și degradare?

Răspunsul la aceste întrebări azi? Tot: Ignorabimus. — Mâine?

Alexandru Ionescu

DIN DOMENIUL ARTEI, ŞTIINŢEI ŞI VIEŢII MUZICALE

CONSIDERAŢIUNI GENERALE INTRODUCTIVE

Faptul că D-l prof. *I. E. Torouţiu*, actualul director al celei mai de seamă periodice româneşti «*Convorbiri Literare*» a hotărît să completeze enciclopedicul cuprins al revistei prin introducerea unui domeniu, până aci lipsă, «MUZICA», este mai mult decât semnificativ, deoarece nu mulţi dintre proeminenţii vieţii culturale îşi dau seama de marea şi netăgăduita valoare socială, educativă, didactică, ştiinţifică şi artistică a muzicii. Când oare va veni ziua să-şi dea seama despre aceasta, atât oficialitatea didactică, cea culturală şi propagandistică, precum şi marele public, societatea? Desigur, numai după ce indirect se va putea face educaţia oficialităţilor, notabilităţilor, factorilor culturali şi chiar educatorilor înşişi, cărora le lipseşte par'că mai pronunţat ca altora. Dece să ne îmbătăm cu auto-laude întemeiate pe neadevăruri, când realitatea se prezintă altfel?

Faptul că i se deschid însfârşit şi muzicii paginile albe ale periodicelor model de viaţă spirituală a neamului nostru, înseamnă eveniment de importanţă deosebită.

Augur, care trebue privit şi din punctul de vedere al cetitorului, bucuros că însfârşit i se dă posibilitatea ca pe aceiaşi cale şi în aceiaşi măsură ca pentru toate celelalte domenii intelectuale, culturale, artistice, să se poată informa, orienta, cultiva cu un cuvânt.

Un al treilea punct de vedere al acestui augur este cel ştiinţific-muzical, care într'adevăr până astăzi a fost complect lipsă, nu numai din publicistică, dar şi din didactica românească.

Cât priveşte dispunerea materiei potrivit celor amintite, nu se va da cetitorului la întâmplare ceva despre, sau în vre'o oarecare vagă ori tangenţială legătură cu muzica şi manifestările vieţii muzicale, ci dintru început, chiar înainte de a ne fi hotărît să acceptăm conducerea acestui nou făgaş de înrâurinţă al Convorbirilor Literare, ne-am fost ordonat planul astfel încât fiecare articol să vină încadrat precis într'unul din subdomeniile, specialităţile muzicii, şi anume: ştiinţific, artistic, cultural, istoric, speculativ-critic, cronic, etc., după cum se va arăta în cele ce urmează.

Nu lipsită de interes, ci din contră, edificatoare pentru majoritatea cetitorilor, este darea sub formă de enunţ şi cu oarecari completări explicative, a principalelor subtitluri din vastul domeniu al muzicii, ce vor fi

aci inserate, fie ocazional, fie izolat, în serie, sau datorită vreunei nevoi sociale.

In domeniul pur impersonal, adică al ştiinţei şi artei muzicii propriu zise, problemele, lucrurile şi faptele vor fi prezentate sub forma înţeleasă de toţi, dar totuşi, cu substanţa nediminuată, ci din contră, călăuziţi de principiul cercetătorului care merge cu experienţa şi interesul dela simplu la compus, dela cunoscut la necunoscut.

In domeniile speculative, sociale, critice, etc., datorită unor caracteristice personal-subiective precum şi practicării lor până în prezent de către semnatar, în toate chestiunile cu caracter social se va respecta cu orice preţ principiul obiectivităţii, al realităţilor, aşa după cum în problemele ştiinţifice se impune respectarea adevărurilor, cu scrupulozitatea caracteristică ştiinţei prin definiţie.

Suntem bine convinşi — într'o oarecare măsură chiar prin experienţa de până acum — că, datorită moravurilor sau mai bine zis năravurilor sociale, multe chestiuni, de crasă realitate, vor fi tratate de cei vizaţi, desigur cu răutate, dar limpezimea adevărurilor îi va face să pună în mişcare un aparat mult mai mare ca până acum, cu tendinţe nu numai de anihilare, ci chiar de imediată şi definitivă distrugere a celui ce-şi ia îndrăsneala a spune în public, şi încă în scris, lucruri de ruşinos adevăr. Aceste persoane, cari în faza iniţială a atitudinii lor nihiliste faţă de vreun cinstit muncitor, social pozează contrar acţiunii şi tendinţei, drept nobili şi distanţaţi înţelegători, socotesc bârfeala drept ocupaţie creatoare şi o prezintă societăţii ca atare. Dar vom vedea.

Din anumite motive, vom expune chestiunile, problemele, domeniile subdivizionare ale situaţiei muzicii la noi, în succesiunea datorită căreia există actuala stare de lucruri. Ca un scurt şi anticipat exemplu, e suficient a urmări numai într'un domeniu o înlănţuire de triste adevăruri, şi anume: copilul românului nostru nu poate fi iniţiat şi educat muzical fiindcă mama şi tata nu ştiu absolut nimic; învăţătorul şi popa sunt, dacă nu afoni sau amuzicali, cel puţin desinteresaţi şi blazaţi; profesorii din şcoalele secundare sunt antimuzicali şi în medie rău voitori, cu excepţia celor de muzică, lipsiţi desigur de rea voinţă, dar nu la curent cu programele, metodele, nevoile didactice naţionale, artistice, ştiinţifice şi culturale; profesorii de şcoli academice, speciale şi universitare sunt complet străini de domeniul muzicii, atât artistic cât şi cultural social, cu excepţia celor dela conservatoare şi academii de muzică, unde în mod cauzal muzica e esenţialul, dar, unde — cu puţine excepţii — partea didactic-culturală e abia primprejurul a numai vre-o patru clase primare sau câteva secundare, ceiace e tragic de tot, în raport cu actualele tendinţe de progres în viaţa didatică muzicală, deoarece a trecut timpul în care talentaţii învăţăcei făceau maximum de efort spre a reuşi să imite pe maestru, acesta fiind lipsit de bagajul pedagogic-didactic de a explica, adică de a educa în loc de a instrui. Azi trăim în timpul educaţiei artistice, nu în al instruirii meşteşugului muzical. Şirul catastrofal al lacunelor succesive, mai sus amintite, poate fi exprimat şi în felul următor: în şcoala familiei, copilul n'are de unde învăţa nimic metodic muzical, ci numai întâmplător ca metodă, calitate şi cantitate; în şcoala primară nu poate

învăţa aproape nimic metodic, sistematic, deoarece nici corpul didactic primar nu e iniţiat destul în acest domeniu, fiindcă nici el la timpul său n'a avut educatori, ci meşteri muzicali; în şcoalele secundare (unele neavând nici propunători muzicali — nici vorbă de educatori — iar altele neavând nici chiar obiectul «muzica» printre studii), copilul nu prea poate deasemenea să fie educat fiindcă, pe lângă că nu prea sunt educatori, fanaticul antagonism deslănţuit de marea şi needucata massă amuzicală a profesorilor de celelalte aşa zise obiecte principale de învăţământ, e atât de dăunător educaţiei copiilor şi atât de imposibil de înlăturat, încât s'ar putea spune că e mai uşor să desfiinţezi actualul fel de şcoală românească, pentru a întemeia pe cel corespunzător nevoilor noastre, decât să încerci convertirea şi interesarea la colaborare a actualului corp didactic, aşa ca din educaţia integrală a copilului să facă parte şi oropsita muzică; în şcoalele academice, superioare, speciale şi universitare — cu excepţia celor de muzică —, problema e şi mai problemă prin faptul că nevoia unei educaţii şi culturi muzicale nu se simte nici pentru studenţii viitori conducători ai Statului, nici pentru actualul Stat, nici pentru ştiinţa şi arta muzicii, deoarece şi aci, ca şi în şcoalele secundare, profesorii sunt complet străini, nu numai de domeniul însuşi al muzicii, cât chiar şi de covârşitorul rol al muzicii în educaţia naţională, culturală, ştiinţifică şi artistică şi deci a progresului naţiunii şi Statului. In parenteză fie zis, datorită numai celor de până aci, nu se vor simţi destui îndreptăţiţi în ascunsul sufletului lor a reacţiona într'o formă, în aparenţă inocentă dar în realitate meschină? Dar, mai departe, pentru a preciza.

Plecând nu dela o imaginară premisă ci dela certul şi vital inevitabilul fapt că orice copil, viitor cetăţean cărturar şi, în ascensiunea viitorului, element de conducere în toate domeniile publice sau private, trebue să treacă fără excepţie prin şcoală sau prin şcoale, cât mai spre vârful piramidei didactic-cultural-ştiinţifice, ne putem da seama de viciosul şi în acelaş timp tragicul cerc, datorită căruia majoritatea celor ce se ocupă de acest domeniu şi sunt conştienţi muzicanţi, se descurajează dela început, ceiace pentru puţinii şi iscusiţii profitori de astfel de situaţii, constitue o moşie particulară, un imperiu dictatorial şi inepuizabil camuflat profit.

Din cele de până aci se poate deduce ce va urma şi că n'a fost riscată anterioara expresie: ruşinoase adevăruri.

Ei bine, dacă înlrumătorii, educatorii şi conducătorii (cu rare excepţii) n'au fost îndrumaţi, educaţi şi conduşi în domeniul şi tainele muzicii, nu pot nici ei îndruma, educa şi conduce pe urmaşii lor, adică, după înţelesul Sfintei Sfintelor: *Ce vor face cele sărate, dacă însăşi sarea cu care se sară e nesărată?* Iată explicaţia că în acest domeniu neglijat oficial, superficialitatea, improvizaţia, amatorismul — de la catedră la condei şi dela stat la particular — sunt speculate în interes privat de cei ce — ca şi chiorul în ţara orbului — se simt corifei, aşi, guvernatori, etc., şi pozează, şi se poartă ca atare, ca atotstăpânitori, omnipotenţi, uitând că chiar în cel mai fericit caz în care zeii proteguitori de astăzi nu i-ar părăsi nici la desvăluirea celor mai ruşinoase adevăruri, atunci vine legea legilor dela care cu orice încercare nu se mai poate sustrage

nimeni, legea firii, vârsta cu toate consecinţele ei şi atunci va veni desnodământul fatal, deoarece nu va exista niciun remediu ci va veni reacţia naturală datorită tot legii firii şi evoluţiei omeneşti din care şi măsluitele însemnări quasi-istorice, ce ar fi avut un cât de mare sau mic grăunte de adevăr în bombasticile auto-elogii ce şi le-au ştiut atribui, trâmbiţa, însemna, etc., vor fi umbrite, dacă nu chiar mai rău, de desvelirea adevăratului caracter căruia se datorau, adăugându-se apoi spontana emancipare descătuşată a celor prea mult timp oprimaţi, dintre care unii poate mult mai talentaţi ca foştii, ceeace va evidenţia şi explica multe din lucrurile ce acum sunt inexplicabile.

Să nu se uite că viaţa este o luptă. Cine nu luptă nu-şi poate motiva vieţuirea. Cine luptă corect, obiectiv, moral, luptă nu fizic-material şi deci nu pasager (înţelegându-se de aci că acest fel de luptă fizic-materială n'a fost onestă şi că, după pierderea forţei fizice, cade învins şi poate chiar ponegrit) ci luptă spiritual, virtual, abstract, pentru binele comun al neamului, societăţii, progresului însuşi, ceiace înseamnă că lupta nu va înceta nici după încetarea formei fizice, ci va fi continuată de valoarea realizărilor datorite luptei onorabile din viaţă, adică de însăşi opera realizată. De exemplu, o compoziţie, o lucrare de artă, o realizare artistică sau culturală, rămâne în picioare, este o valoare în sine, independent de existenţa autorului, recunoscută şi apreciată în cursul, evoluţia şi ascensiunea istoriei domeniului respectiv, dacă a fost rezultatul unei munci cinstite pe baza unei înzestrări şi priceperi reale şi dacă imparţiala corelaţie a posibilităţilor n'a fost împiedecată. Dar şi invers, cazuri ce sunt deja identificate au fost pe primul plan pe nedrept dar cari prin cunoscute metode au fost nu rezolvite ci deghizate, transformate, camuflate, subordonate, etc., pentru ca miraculosul factor, timpul, să dea posibilitatea respectivilor a-şi prezenta din nou onorabilitatea ca inocentă aparenţă cosmică. Gazetele (unele) din timpul evenimentelor au făcut greşala corespunzătoare realităţii, şi au inserat câte ceva, mai mult sau mai puţin deochiat, în legătură cu numitele cazuri, din care notări se poate ceti mult, putându-se după împrejurări chiar cita câte ceva.

Toate aceste chestiuni vor fi atinse sau citate direct sau desbătute, desvelite cetitorilor în toată goliciunea lor, dela caz la caz şi fără părtinire sau ranchiun, în funcţie de fiecare din problemele puse în articolele ce vor apărea aci, accentuându-se deopotrivă atât lucrurile bune cât şi celelalte. După împrejurări şi posibilităţi, articolele ce se vor succede aci vor trata probleme distincte, atât pe cele cu caracter general şi permanent, cât şi pe cele parţiale şi în pasul apariţiei şi trecerii lor, cum sunt cele cu caracter de însemnări de cronică din viaţa şi evenimentele muzicale zilnice.

Deoarece aceste prime rânduri constituesc numai o sumară şi generală introducere la tot ceiace va urma, nu e inutil a cita într'o succesiune fără scrupulozitate de pură încadrare sistematică, problemele cele mai mari ce vor fi aci însemnate, tratate, explicate, desbătute.

I. Din domeniul compoziţiei muzicale se va vorbi despre:

1. — Realizările componistice româneşti în domeniul simfonic, scenic, solistic, etc., însemnându-se relativ şi numai în funcţie de informaţiile şi materialul ce-l vom găsi la compozitori sau societăţi şi instituţii de stat sau particulare, etc., fiindcă atâta timp cât o compoziţie nu e tipărită nu stă la îndemâna publicului şi cercetătorului, ci numai la a celui ce poate ajunge la ea. Şi aci ca la alte probleme, din partea noastră nu se va încerca nici cea mai neînsemnată părtinire, evitându-se complectamente întrebuinţarea prea uzitatei devize: *ai noştri*, ci obiectivă deviză: *ai neamului, ai ţării, ai artei, ai progresului, ai realizării, al muncii, etc.* Câţi dintre merituoşii noştri compozitori se sbat inutil a se evidenţia, a li se recunoaşte munca, a fi încurajaţi, în timp ce unii mâzgălitori de hârtie muzicală parvin, sburdă, sfidează, ca şi cum fiecare dintre ei ar fi un al doilea dar mult mai mare Beethoven. Subtilitatea acestei manieri este aceiaşi ca şi în alte acţiuni după cum se va vedea. Nu vom tăgădui că printre cei ce au reuşit cumva să se emancipeze, nu sunt şi elemente ce meritau aceasta.

2. — Realizările componistice în funcţie de profesiune, ocupaţie, strat social, vârstă, pregătire etc., vor fi notate cu observarea unor lucruri ce deobiceiu se neglijează complect, fie din nepricepere, fie din neînţelegere, fie din tradiţie, fie din mentalitate, fie din tendinţă, etc., pentrucă realizările componistice sunt un fruct ce se arată tot aşa de tardiv şi condiţionat ca şi în domeniul învăţământului, cu excepţia componisticei în serie a muzicii moderne desmăţată, care poate fi comparată cu un uşor comerţ sau industrie de mărunţişuri.

3. — Acţiunea de naţionalizare a repertoriului şi stimularea valorilor tinere ale neamului nostru prin momeli financiare, întreprinderi oarecum similare observate în ultimul timp în cadrul diferitelor instituţii, fără însă a omite valoarea şi rostul încercaţilor merituoşi compozitori în funcţie de menţinerea unei serioase linii de conduită, va fi deasemenea cu toată atenţia obiectul mai multor însemnări. Nu e lipsit de interes a se nota atât partea cauzal-motorică generatoare cât şi linia ce începe să se definească, mai mult datorită forţei nevoilor naţionale care depăşesc şi constrâng pe tardivii lipsiţi de convingerea necesităţii ce ar fi trebuit s'o simtă dacă n'ar fi fost săraci cu spiritul sau orbiţi de interesele personale.

4. — Tot astfel trebuie notate rolul, tendinţele şi realizările diferitelor asociaţii muzicale sau în legătură cu muzica, fie că va fi vorba de aprecieri pozitive sau negative, fi că se va arăta cauza sau cauzele stagnării unei aşteptate ascensiuni precum şi remediul corespunzător obţinerii rezultatelor ce se aşteaptă încă dela aceste instituţii.

Aici va fi locul a se întreba: datorită căror cauze au dispărut şi dispar, (unele mai devreme, altele mai târziu) toate instituţiile muzicale, semi-, quasi-, sau real-oficiale, precum şi cele particulare, care din toate punctele de vedere nu numai că n'ar fi trebuit să dispară, ci chiar să înflorească, să contribue la educarea şi culturalizarea neamului cu cea mai mare grabă în drumul spre civilizaţia realizată de

înaintatele naţiuni occidentale. Deasemeni, şi aici se vor desveli şi nebănuite lucruri.

Tot din acest domeniu al compoziţiei muzicale nu vom omite diverse alte chestiuni şi probleme pe care deocamdată nu le mai enumărăm.

II. Din domeniul interpretării şi vieţii muzicale artistice se va trata :

1. — Despre valoarea comparativă a stagiunilor de concerte ale diferitelor formaţiuni simfonice, dela însuşi planul urmat până la quantumul aportului de culturalizare şi educare a publicului auditor, a societăţii, apreciind tot ce e demn de acest lucru, dar în acelaş timp încrustând pe răbojul respectiv tot ceiace a fost sub aşteptare, adică ceiace n'ar fi trebuit să se petreacă.

2. — Despre stagiunea muzical-scenică (operă, operetă, coreografie, etc.) după aceleaşi norme ca şi la stagiunile de concerte, netrecând cu vederea lucrurile ce în aparenţă sunt neînsemnate dar în realitate sunt dătătoare de ton, aşa după cum de exemplu se caracterizează dela sine maniera sau acţiunea prin care un lucru specific unei naţiuni este încredinţat spre prezentare unei persoane care nu are în clin nici în mânecă cu naţiunea a cărei creiaţie o prezintă, caz ce va fi la locul şi timpul său disecat cu bisturiul realităţii, fără însă a se neglija relevarea lucrurilor bune ale aceleiaş instituţii.

Tot aici ne vom întreba şi despre cauzele ascunse dar probabil grave ale exodului celor mai bune valori solistice scenice române, ceiace nu poate şi nu trebuie să treacă neobservat.

3. — Dspre muzica interpretată la microfoanele româneşti dela cea mai modestă contribuţie până la opere şi simfonice, dela cea mai pură muzică specific-naţională (care e aproape cu desăvârşire lipsă) până la muzica cea mai degeneratoare şi mai distrugătoare de spirit şi caracter, aşa zisa muzică *modernă* (care e abundentă), va trebui încă să se spună cu toată fermitatea care e pericolul. Aci va fi locul a se arăta că un factor educativ şi cultural aşa de hotărîtor pentru evoluţia unei naţiuni, cum e radiofonia, cu importanţă cum n'a mai fost niciodată un alt factor în istoria omenirii, nu trebue să mai fie lăsat de stat unei administrări, conduceri, îndrumări, ce se poate asemăna unei moşii particulare sub oblăduirea statului, facilitând par'că inexplicabil mai mult ceiace n'ar trebui şi fiind deci fără condescendenţă de conştiinţă şi recunoştinţă. Nu vor fi omise nici valoroasele realizări ale aceleiaş instituţii.

4. — Despre muzica bisericească, se va scrie atât privitor la partea ce s'ar putea numi sacrilegiul muzical liturgic şi anomalia amuzicalităţii, afoniei slujitorilor sfântului lăcaş ce prin excelenţă ar trebui să picure mireasmă de frumuseţe muzicală, cât şi la partea bună de a nu se fi lăsat prea mult pradă influenţei muzicii zilnic-fluctuabilă, cum e muzica social-modernă.

5. — Despre rostul şi rodul muzicii în şi prin armată se va nota deasemeni, atât partea ce nu mai corespunde azi întru nimic şi care se datoreşte conservării unui tradiţionalism fără înţeles şi fără raţiune

pentru proprietăţile şi năzuinţele neamului nostru, cât şi partea de incomparabilă operă culturalizatoare, educatoare a ostaşilor din toate colţurile ţării şi în acelaş timp a mediului social, în tendinţa de a se aduce spiritual-naţional cât mai mare masă de cetăţeni la acelaş numitor comun de simţământ naţional prin muzică.

Câţi şi care sunt aceia care real au judecat, pricep şi sprijină fondul de naţională importanţă al acestei nebănuit de hotărîtoare probleme, nu vom opina. La înşirarea şi explicarea motivelor ce impun neapărat tratarea acestei probleme, se va releva însă unul dintre cele mai covârşitoare elemente în funcţie de care, metoda, timpul şi... chiar scopul în legătură cu inversproporţionalitatea sumelor necesitate instruirii şi formării ostaşului pentru scopul real, determină valoarea combativă a unei oştiri, din toate punctele de vedere, care constitue pregătirea militară combativă a armatei şi asigură cel mai mare procent al reuşitei acţiuni militare propriu zise.

In aceiaşi ordine de idei se vor mai trata (după împrejurări) şi alte chestiuni şi probleme cu caracter practic.

III. Din domeniul ştiinţei muzicii vom însemna diverse:

1. — Absenta, dar necesara latură ştiinţifică a muzicii din instituţiile noastre rămâne mai departe neobservată, cu toate că rezultatele obţinute de instituţiile din străinătatea conştientă de progresul şi avantagiile acestor domenii, au dovedit lumii întregi că noile orientări ale lumii se datoresc progresului ştiinţei ce uimeşte pe oricine şi care se pare că nu va înceta a aduce noui şi mari inovaţii, invenţii, realizări, în aşa măsură încât, ţările ce au întârziat şi mai întârzie încă, vor fi proporţional cu timpul tributare celor avansate.

Pentru a numi numai în treacă şi numai câteva din specialităţile ce fac parte din domeniul ştiinţei muzicii, e suficient să spunem că aşa după cum nu e posibil a se obţine căldură fără ardere, tot aşa nu se poate obţine sunet fără vibraţie şi cu toate acestea studiul vibraţiei pentru muzicanţi «acustica muzicală» nici nu este cunoscută la noi în ţară. Prin aceasta se explică multe lucruri. Tot astfel nu ştim câţi îşi pot da seama despre avantagiile cunoştinţelor acustice în construcţii, industrie, dar mai cu seamă în războiul mecanic de astăzi. Asupra legăturii dintre acustică şi instrumente muzicale ne vom opri mai mult.

A trecut timpul când nu exista nici un element mecanic în slujba muzicii. Acustica muzicală e aceia care a găsit mijloacele ştiinţifice prime cu care sunetele (fonii) au fost gravate şi atunci a apărut fonograful, primul pas ştiinţific în acest domeniu. In progres de grăbită perfecţionare, sistemele de gravare a foniilor, au trecut dela sistemul mecanic pur la cel electric şi a apărut o serie de aparate pentru înregistrare şi redare sistematică, electro-acustică, un domeniu care în niciun caz nu e accesibil celor cu oricât talent muzical dar fără ştiinţă acustică propriu zisă şi în colaborare cu alte ştiinţe ca: electricitatea, mecanică, etc., un domeniu care cuprinde tot ceiace astăzi în civilizaţie, invenţie şi progres social, se numeşte minunea secolelor şi care în mod copleşitor facilitează aproape numai muzica sub toate formele ei.

Cu toate acestea a) acustica, b) fonografia, c) fono-cinematografia,

d) electro-acustica, e) electro-fonografia, f) electro-fono-cinematografia, g) radiofonia, h) radio-televiziunea sonoră, etc., sunt cunoscute în lumea şi instituţiile muzicale la noi, numai ca noţiuni, sau poate nici atât. E de notat că toate aceste domenii, aproape prin excelenţă muzicale, se studiază de nemuzicanţi, în cadrul instituţiilor ştiinţifice şi ca atare nu din punct de vedere muzical ci pur ştiinţific experimental.

Tot aici va trebui să spunem — atât cât se va cuveni — şi despre disciplinele muzicale cu caracter speculativ, pentru a ne orienta în ce măsură există, se manifestă şi rodeşte în folosul sau dauna intereselor social-naţionale în institutele noastre de cultură, ştiinţă şi artă şi deci ca factori determinatori ai viitorului nivel de cultură, ştiinţa şi arta muzicală în ţara noastră. Printre acestea vor fi însemnări din domeniile sau subdomeniile muzicii care paralel şi cauzal n'ar trebui despărţite ci egal tratate cu şi ca aceleaşi subdomenii din cultura generală a tineretului neamului nostru şi cari ar fi: a) istoria muzicii (pe lângă cea a artelor, care din păcate cuprinde toate artele afară de muzică, lăsând impresia că muzica nu e artă ci e... pur şi simplu muzică), b) estetica artei muzicii (nu numai cea aşa zisă în mod general *estetică* — din care totuşi nu prea face parte şi muzica — şi care e mai mult de natură speculativă, decât intrinsecă), c) psihologia, pedagogia, didactica, şi metodica muzicală, cari cu toate că ar părea că nu sunt decât cunoscutele discipline aplicate doar la muzică, în realitate se poate spune că sunt şi rămân ca discipline aproape de sine stătătoare, din moment ce la baza lor stă domeniul ce nu e învăţabil, asimilabil, accesibil tuturor, etc., ca la celelalte obiecte de învăţământ ci stă, aşa cum se spune divers, înclinarea, suflul, darul, înzestrarea, talentul specific acestei unice arte ce se deosebeşte prea mult de toate celelalte, fiind cea mai imaterială, miracolul muzicii.

S'a întrebat cineva oare, câte din instituţiile noastre muzicale (de celelalte nici nu trebuie să amintim) au aceste inevitabil necesare discipline pentru educaţia muzicală, ca singurele ce dovedesc deosebirea între instruirea meşteşugului muzical — cum s'a făcut dela facere până azi — şi educaţia artei muzicii, cum se face şi trebuie să se facă în ţările civilizate cu pretenţii de model-progres ?

Aci vom prinde şi diseca isbitorul paradox existent în înaltele noastre şcoli de muzică, unde figurează o foarte importantă (?) secţie pedagogică, dar care n'are nici în clin nici în mânecă cu inexistenta pedagogie, deoarece numai pedagogie nu se face ci numai pentru faptul că absolvenţii acestei secţii, după ce vor deveni profesori, vor fi datori a preda muzica în învăţământ în mod pedagogic. Dacă această raţiune motivează totul, noi nu o acceptăm.

Tot dintre domeniile cari ar trebui să completeze cultura tineretului nostru ar mai fi: a) formele muzicale, deoarece actualul cetăţean ce face parte din pătura conducătoare a neamului, e capabil — mai mult sau mai puţin — să facă deosebirea dintre diferitele forme de apariţie şi manifestare a oricărui domeniu, numai în cel al muzicii e aşa de neorientat, încât s'ar putea spune că aude cu ochii, după cum într'un întuneric vede cu pipăitul. Intervertirea rostului diferitelor sim-

ţuri e dovada cea mai elocventă a tipului de om ce se poate numi întârziat sau chiar subnormal. La locul şi timpul său vom spune ceva şi despre aşa zisul tip normal, privit din punct de vedere muzical ; b) studiul cu mijloace perfecţionate, ştiinţifice, moderne, pe bază analitică a producţiei muzicale a unui popor, ceiace e cunosut sub numele de *folklor muzical*, este un domeniu care se prezintă sub foarte multe şi variate forme la noi, sau mai bine zis sub o formă amorfă, fie pe motivul absurd că la noi şi ciobanul e folklorist, fie pe considerentul ridicul că... el (cel ce-şi dă ifose) s'a ocupat de pe când era copil la ţară şi s'a specializat, fie că a avut şi are foarte strânse legături cu savantul (imaginar) X, sau că e în curent cu tot ceiace se petrece în cutare ţară în acest domeniu, fie că a colindat toată ţara în lung şi lat, fie că, etc. Că cei mai sus vizaţi au activat şi produs şi oarecare lucruri bune, nu se va contesta, dar nici realitatea datorită motivelor mai sus citate nu se va trece cu vederea.

IV. Intre, printre, după, şi chiar în acelaş timp cu fenomenele de creaţie şi interpretare în arta muzicii în mod logic — din motive ce deasemeni la locul şi timpul lor vor fi arătate — trebuie să apară şi aşa zisa critică muzicală, dar bineînţeles nu pentru a critica (a bârfi), ci pentru a obiecta, a corecta, a îndruma, a lăuda, a stimula, a orienta, a încorda, a educa, a explica, a cultiva, a însemna pur şi simplu ca un cronicar. Ei bine, spre a ne opri numai un pic la ultima expresie deocamdată, cea mai fericită, mai cinstită, mai onorabilă şi conştientă acţiune a celui mai erudit dar mai ales a celui mai nepriceput critic muzical, este şi trebuie să rămână: cronica muzicală, în sensul obiectiv al cuvântului ca însemnare de eveniment cel puţin, excluzându-se orice fel de apreciere, deoarece a aprecia însamnă, pe lângă conştiincioasă obiectivitate în păreri, o pregătire muzicală enciclopedică şi pretenţioasă, ceiace ne va face să disecăm puţin realitatea dela noi, fiindcă numai aşa îşi va putea explica cetitorul acestor rânduri foarte multe lucruri complect enigmatice pentru el şi marea masă a publicului.

Tot în domeniul criticii vom avea desigur de încrustat şi lucruri bune şi o vom face cu aceiaşi imparţialitate şi severitate.

Nu este exclus ca şi aici să iasă la iveală oarecari ruşinoase adevăruri, dar credem că a venit timpul a fi relevate.

Acest domeniu, numit cu un cuvânt poate impropriu, *critică muzicală*, lipseşte aproape integral din viaţa noastră muzicală, din moment ce sub acest titlu practica a ajuns a duce publicul în eroare în aşa măsură încât astăzi aproape nimeni nu-şi mai poate face o idee precisă despre ceiace ar trebui să reprezinte adevărata critică muzicală în interesul obiectiv al societăţii şi ştiinţific al artei muzicii, dar nu în interesul celor ce ştiu să mituiască într'o formă sau alta, să angajeze, să oblige, să preseze pe cei ce chemaţi sau nu, fac pe criticii muzicali, dar în realitate sunt un fel de neobservaţi mercenari muzicali.

V. Cu toate că în aparenţă arta muzicală ar fi să nu aibă prea mare legătură cu ceiace nu prea conţine artă, totuş vom dovedi că şi didactica muzicală face parte din domeniul artei muzicale deoarece, cum spuneam mai înainte, s'au dus timpurile în care arta muzicii era

păstrată, propagată şi desvoltată prin mijloace rudimentare, adică prin imitare, instruire şi experiment individual; astăzi, în urma rezultatelor controlate, obţinute cu ajutorul binefacerilor didactic-pelagogice, s'a putut dovedi că pe lângă câştigare de timp şi valorificare, ridicare şi creiare de elemente talentate, însăşi arta muzicii a făcut şi face progrese uimitoare, datorită tocmai modernelor metode, sisteme şi instituţii pedagogic-muzicale. In acest domeniu al didacticei muzicale vom însemna nu numai realităţile dela noi cu calităţile şi defectele lor, dar vom insista mai mult decât în celelalte domenii, asupra unor orientări noui, care să poată explica unele cauze ale situaţiei actuale.

Şcoli, conservatoare, academii de muzică, ar fi să credem că există destule în raport cu actuala situaţie a ţării (nu însă cea de mâine), dar, cum există, cum funcţionează, cum activează, etc., ne-o dovedesc rezultatele care numai îmbucurătoare nu sunt.

Plecând dela faptul că o anumită categorie de şcoli secundare din ţara românească au muzica drept obiect le învăţământ obligator atât la admitere cât şi în timpul şcoalei, precum şi la examenele finale de absolvire sau capacitate dar mai ales în cariera pentru care s'au pregătit din acest punct de vedere profesional, e nu numai de mirare ci mult mai grav faptul constatat că procentual absolvenţii acestor şcoale care au studiat muzica timp de 8 ani o oră, două sau trei, săptămânal în mod obligator, nu pot face faţă celor mai elementare şi stricte nevoi muzicale ce le incumbă profesiunea pentru care s'au pregătit, (ci poate mult sub jumătate) ceiace înseamnă din acest punct de vedere (pregătire muzicală) un insucces, sau ratare, sau chiar faliment, putându-se asemăna aceasta cu situaţia absolvenţilor şcoalei primare ce devin re-analfabeţi. Vom aplica aceasta şi la şcolile de muzică.

Dacă s'ar face o statistică a celor ce, cu studii şi fără studii muzicale la instituţiile de stat ale noastre, compun într'un fel sau altul, poate s'ar întreba mulţi, dece atâtea şcoli de muzică dacă nu se învaţă compoziţia, când compozitorii trecuţi prin aceste şcoli nu sunt lăsaţi să se emancipeze, iar compozitorii de muzică... modernă, miraculoşi auto-didacţi, reuşesc a-l umbri chiar pe Beethoven.

Pe lângă aceasta, se va mai arăta — cu oarecari amănute — că la noi, chiar când sunt numai două şcoli de muzică, n'au nicio asemănare structurală, sau invers, chiar când ar fi foarte multe, nici chiar două nu s'ar asemăna, deoarece nu s'a ocupat şi nu se ocupă nimeni de aceasta, unii nepricepându-se deloc (cum am arătat mai înainte) alţii dezinteresându-se complect sau fiind văd't protivnici (din moment ce nu pot avea nici-un avantaj particular), altora fiindu-le imposibil sau poate interzis a se interesa (din cauza sforăriilor, invidiei, etc. Despre toate acestea vom vorbi mai pe larg şi mai cu amănunte şi preciziuni, pentrucă scopul nostru este să vindecăm cu orice preţ rana, infecţia, boala şi în felul acesta deocamdată (adică redresare), să contribuim la oprirea răului, apoi la noui orientări, acţiuni constructive, progres, în slujba artei şi ştiinţei muzicii sub toate formele şi în toate domeniile ei. Aci mai mult ca în oricare alt domeniu sperăm să se găsească suficiente valori cu caracter integru şi lipsite de interes personal, pentru a se obţine în cel mai scurt timp cele mai bune rezultate.

VI. Nu cea mai neînsemnată parte este aceia care în ordinea urmată aci este pomenită mai pe urmă, ci poate chiar invers. Din câte au fost amintite sumar şi fugar până acum, se poate înţelege fără multă explicaţie că printre cauzele situaţiei dela noi se numără şi lipsa de unitate de vederi, unitate de acţiuni şi mai ales de colaborare. Aceşti trei factori şi în special cel din urmă, reprezintă cu adevărat elementele hotărîtoare în toate domeniile, deoarece, dacă e lipsă de colaborare, nu se poate realiza nici unitate de acţiune şi nici unificarea vederilor. Despre colaborare sau, mai real zis, despre necolaborare vom trebui deci a destăinui (datorită tocmai marelui rol ce-l poate juca) o serie de foarte multe şi importante lucruri ce vor face să se desvelească poate cele mai ruşinoase şi de neiertat adevăruri, fiindcă în afară de faptul că toţi fac muzică, sub o anumită formă (dar cu diferite scopuri), activitatea celor vizaţi n'ar putea fi socotită colaboratorie decât printr'un absurd.

Ne-a fost dat să observăm (fiindcă mai mult nu s'a reuşit a se evidenţia din partea ne-colaboratorilor), ce dibăcie se întrebuinţează în folosirea valorilor ce o pot prezinta toţi cei cunoscuţi, dela cel mai apropiat membru de familie până la cel mai inconştient (poate şi inocent) mercenar muzical, spre a se atinge scopul urmărit de pseudodezinteresaţii prea blagosloviţi ai supraomeneştei ocupaţii, adică celebrităţile noastre muzicale, şi ca atare vom vorbi pe bază de observare, experienţă, suportare de consecinţe şi deci cu amănunte, preciziuni, etc. discreţiuni, etc.

Desigur că rutinaţii victorioşi ai similarelor trecute încercări de a fi fost demascaţi, îşi vor începe din nou manoperile sociale... (nu naţionale ci demagogice) de a duce toată lumea în eroare dela oficialitate până la naivul amator de muzică, de a împiedica astfel neaşteptate, nedorite şi nebinefăcătoare (pentru ei) desveliri de adevăruri triste, datorite cărora, dacă s'ar fi continuat, prea-caritabilii nobili ai artei s'ar fi demascat şi ar fi putut fi stigmatizaţi, spre curmarea acestui rău devenit plagă şi deci spre binele şi progresul atât al muzicii sub diferite forme, cât şi al neamului, dela stadiul individului până la al colectivităţii în înţelesul cultural, didactic, ştiinţific şi artistic.

Fiindcă pura întâmplare a făcut să ne lovim de asemenea situaţii dar în formă minusculă faţă de cele din capitală, (provincia nu se poate manifesta prea mult în acest sens, din motive ce le vom enumăra), tot întâmplător am fost nevoiţi a face, bineînţeles în mic, să se ia la cunoştinţă de publicul local, tot pe calea scrisului, situaţii ce se cuibăriseră din aceiaş tendenţioasă, strâmtă şi neonorabilă interesată mentalitate. Cum suntem nevoiţi a semnaliza în capitala ţării, vom fi nevoiţi, ceiace deducem de pe acum cu foarte mare precizie, a suporta consecinţele cel puţin dăunătoare ale unei atitudini nesociale a tuturor celor ce vor fi vizaţi, subînţeleşi şi deci conştienţi că sunt vinovaţi de cele ce li se impută.

Oricare ar fi atitudinea celor ce se vor simţi vizaţi, celor ce se vor simţi părtaşi prin neobservare, neştiinţă şi inducere în eroare, celor ce direct sunt şi trebuie să fie făcuţi răspunzători; oricare ar fi atitudinea celor ce n'au avut niciodată nicio atitudine; oricare ar fi atitu-

dinea celor care în trecut au avut o atitudine similară celei de aci dar acum... poate că sunt chiar împrieteniţi cu cei cărora le făcuseră morală publică; oricare ar fi atitudinea şi a celor mai de bună credinţă şi doritori de dreptate, îndreptare şi progres (cu toate că logic ar fi ca aceştia să aibă obligaţia moral-socială de a se sesiza de partea obiectivităţii şi deci de a coreacţiona), noi, ca în tot timpul activităţii de până în prezent, ne vom urma linia, ne vom respecta atitudinea, ne vom menţine caracterul şi ne vom continua felul de manifestare în faţa oricui, dela vlădică până la opincă, nelăsându-ne copleşiţi de niciun fel de socială argumentare şi de niciun fel de încercare de constrângere ce ar putea avea (după părerea unor inşi) vreo repercusiune de natură vital-existentă, adică neputându-ni-se anihila realizarea celor aci propuse prin niciun fel de valori vitale, dela blidul de linte până la efemere situaţii.

Datorită (de data aceasta nu unei întâmplări), pregătirii voite şi conştiente pentru viaţa sub toate formele şi aspectele ei, putem afirma că aşa cum până în prezent n'am bătut la uşa nimănui, n'am aşteptat mila nimănui, n'am solicitat clemenţa nimănui, dar nici n'am aşteptat acestea din partea nimănui, îndepărtând orice astfel de prilej, tot aşa nici nu vom încerca aci de a face pe cineva să se simtă pe nedrept în vreuna din enumăratele inferioare situaţii faţă de noi, dar mai cu osebire nu vom admite niciodată din partea nimănui niciun fel de situaţie prin care să fie lezată obiectivitatea, dreptatea, conştiinţa şi morala din toate punctele de vedere, fiindcă suntem convinşi că şi în acest domeniu ca şi în celelalte (timpurile prin care trecem ne-o dovedesc cu prisosinţă prin exemplare sdrobitor de grăitoare), trebuie să se găsească cineva care să aibă destul curaj, hotărîre şi seninătate, pentru a sesiza ceeace nu trebuie să mai existe în corpul năpădit de infecţii al neamului nostru şi să procedeze cu aceiaş seninătate şi convingere de vindecare a bolnavului ca şi doctorul care pe cât e de conştient că bisturiul lui taie în carnea pacientului, pe atât e de convins că numai prin această operaţie poate suprima rana şi poate da corpului posibilitatea de a se reface, dăinui, şi prospera.

Prof. **Ion Delu**

In cadrul rubricii «DIN DOMENIUL ARTEI, ŞTIINŢEI ŞI VIEŢII MUZICALE» vor apare sub directa noastră supraveghere şi în funcţie de paginile ce ni se vor pune la dispoziţie în acest scop, diverse compoziţii, — de preferinţă dintre acele ce n'au putut fi editate şi executate încă, datorită unor similare cauze de vitregie relevate în consideraţiunile generale introductive expuse în această revistă, — prin care se va urmări în acelaş timp şi o latură practică.

EUGÉNIU MICU

PESTE VÂRFURI TRECE LUNĂ

Op. 1 — Nr. 1

Versuri de M. Eminescu

In „Cântece pentru Cor Mixt" op. 1 de dl. Micu salut o prea lăudabilă încercare de a supune sventul inventiv marea necesitate cuprinse în tradiția legilor muzicii Aceasta e și singura cale pe care se poate valorifica genul.

București 20 Mai 1938.

Dimitrie Cuclin.

PARTITURA

Se poate executa de către următoarele formațiuni:

1. — Cor Mixt.
2. — Orchestră.
3. — Cor și Orchestră.
4. — Voce solo și Orchestră.

Această compoziție poate fi cântată de oricare din formațiunile specificate mai sus, sau poate fi retipărită, radio-difuzată și imprimată pe discuri de către oricine, fără vre-o obligație oarecare, dat fiind că autorul nu face parte din nici-o asociație care i-ar putea impune restricții în acest sens, asupra lucrărilor sale.

Compozitorul.

1. VII. 1941

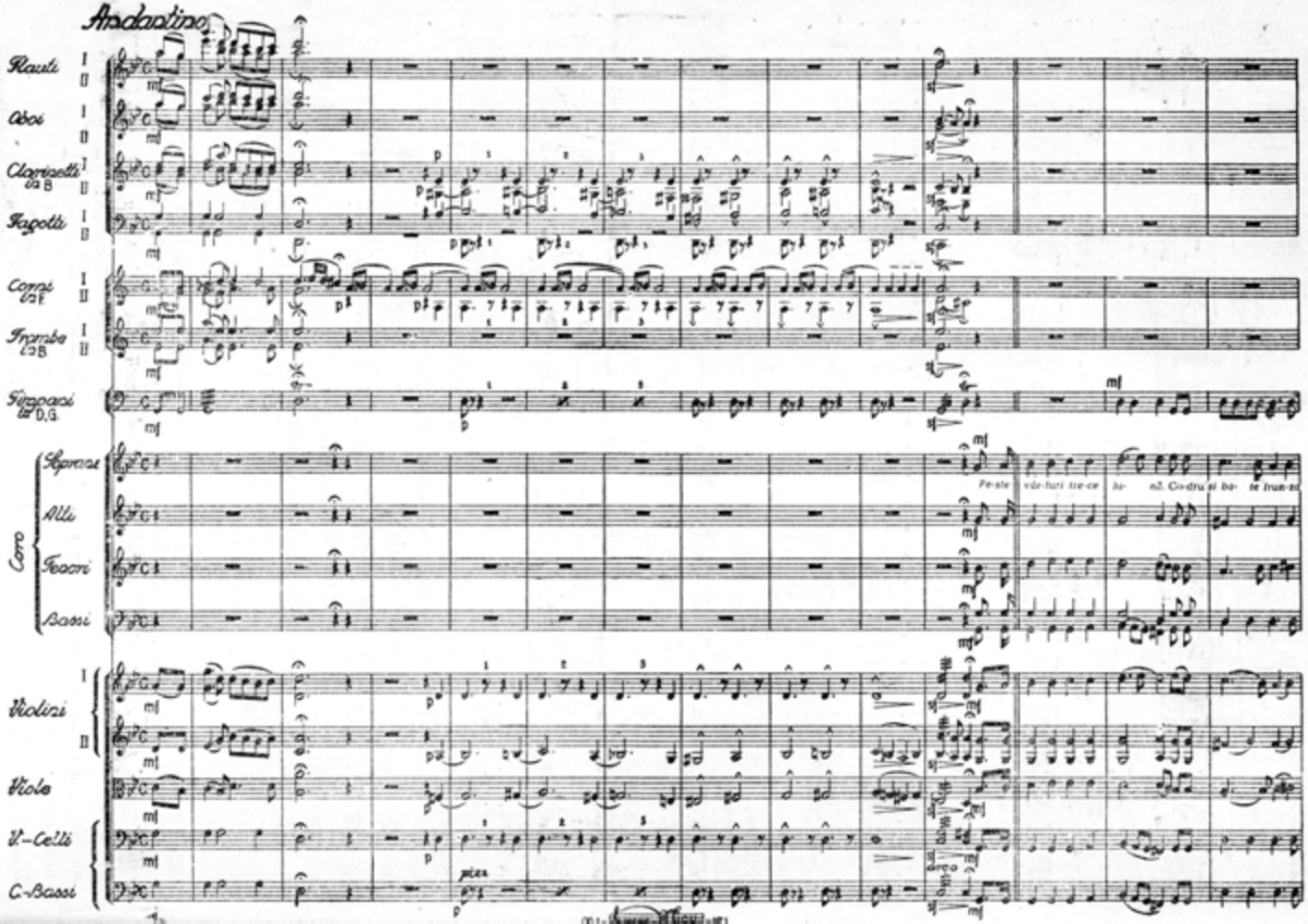
Andantino
Flauti
Oboi
Clarinetti in B
Fagotti
Corni in F
Trombe in B
Timpani in D.G.
Coro
Soprani
Alti
Tenori
Bassi
Violini
Viole
V.-Celli
C.-Bassi
Pe-ste vâr-furi tre-ce lu- nă. Co-dru si ba- te frun-zi
pizz
arco

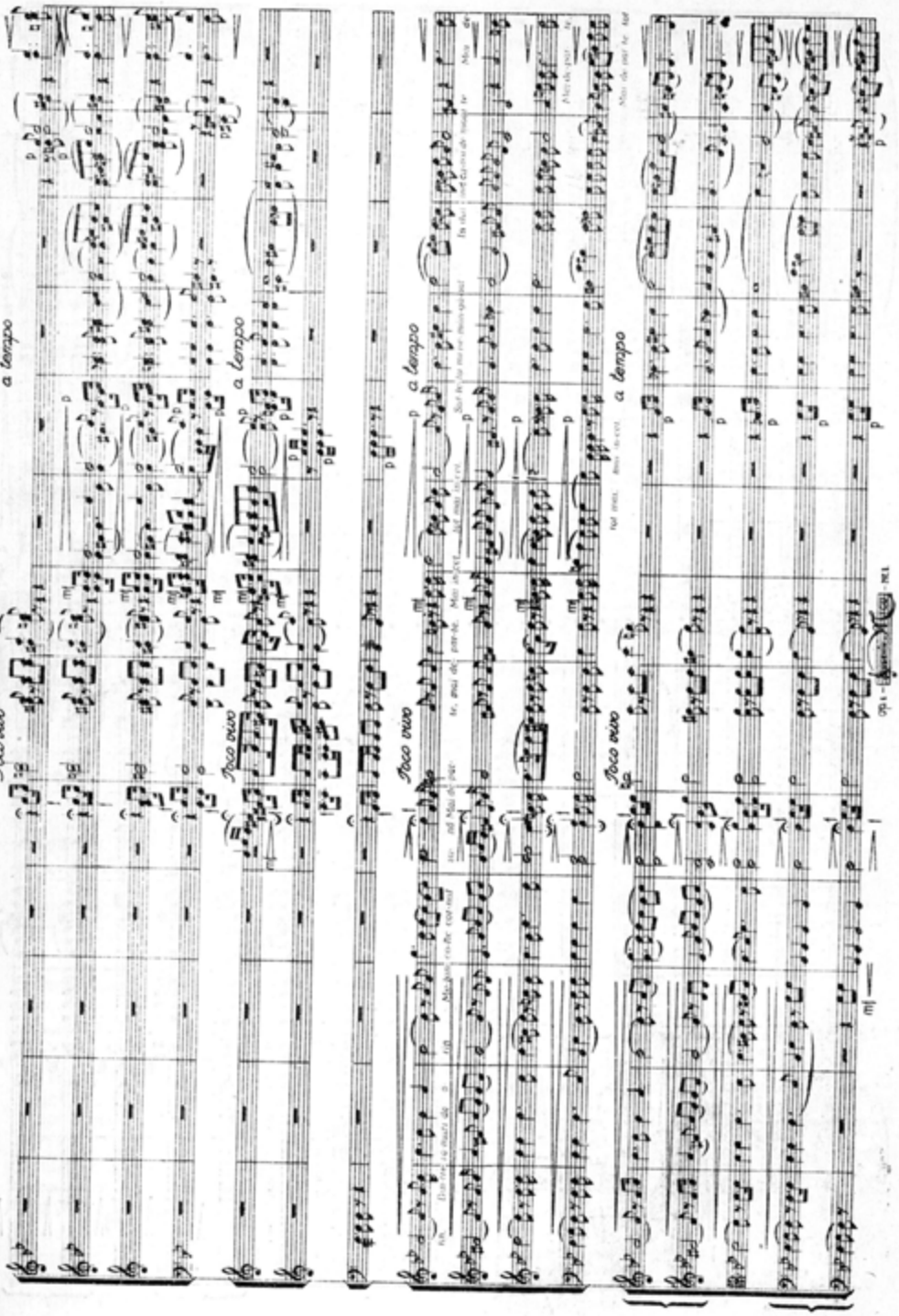
a tempo
Poco vivo
a tempo
Poco vivo
a tempo
Poco vivo
a tempo
Poco vivo

INTRE CRITICĂ ŞI MISTIFICARE

In ultimul volum al **Revistei Istorice Române,** 10 (1940) p. 479—480, am cetit — surprins mai mult de revista care-l publică, decât de cel ce l-a alcătuit — un violent atac împotriva mea, semnat de secretarul de redacţie al publicaţiei, d. D. B(odin). Inainte de a arăta care sânt neobişnuitele învinuiri ce mi se aduc şi de a le răspunde după cuviinţă, trebue să indic cauza imediată a vehementei diatribe redacţionale.

Cu câteva luni în urmă, făceam, în **Convorbiri Literare,** 73 (1940) p. 1118—1120, o recenzie globală pentru volumul IX, pe 1939, al **Revistei Istorice Române.** Pe un ton, de a cărui curtenie nu s'a plâns nimeni, nici chiar d. Bodin, notam — aproape totdeauna, în termenii cei mai favorabili — bogata culegere de studii, recenzii şi note a unei reviste care, de zece ani încoace, a contribuit esenţial la desvoltarea studiilor istorice, la noi. Printre articolele care — datorită spaţiului restrâns, de care dispuneam — le menţionam, doar, în câteva rânduri, se afla şi un studiu al d-lui Bodin, **Politica economică a Regatului Sardiniei în Marea Neagră şi pe Dunăre în legătură cu Principatele Române.** Nu mă pot opri să însemnez şi acum cu un zâmbet solicitudinea cu care autorul urmărea soarta vreunei uitate familii de cerealişti italieni din Galaţi, de acum câteva decenii, notând, din rapoarte consulare, consultate cu sârguinţă în arhivele din Torino, data morţii cutărui asociat la o firmă şi certurile rudelor pentru moştenire; existenţa, la 1838 a casei de comerţ «Rocca e Chichizzola», care avea, în 1840, ca agenţi cumpărători de grâne, pe «Biga şi Porcella», sau însfârşit, reprezentativa figură a lui Giovanni Garibaldi «macaronar» şi transformarea lui — între 14 Iunie 1838 şi 1842, din «macaronar» în... comerciant! Pe cei care sânt îndemnaţi să creadă că humorul involuntar pe care-l respiră cercetările d-lui Bodin s'ar datori unor deformări tendenţioase ale mele, îi trimit la **Revista Istorică Română** 9 (1939) p. 148 şi 152, ca să se convingă. Pentru «Biga şi Porcella», bunăoară, obscuri misiţi care — aproape cu siguranţă — şi-au ignorat importanţa lor în istoria economică româno-italiană, cetitorii vor găsi la p. 152, nr. 10, în lipsa unei bibliografii, care ne-ar fi interesat şi mai mult, trei rânduri de referinţe precise, din rapoartele consulare italiene. Locul lor în istorie rămâne — datorită d-lui Bodin — de nesdruncinat: κτῆμα ἐς ἀεί.

Autorul preţuitului studiu îmi arată că cercetările sale şi-au găsit totuşi, aprecierea meritată la oameni calificaţi pe care, dintr'o lăudabilă modestie, nu vrea să-i pomenească din nou. De obicei d-l Bodin nu e sgârcit de loc cu referinţele la oamenii şi articolele, care se ocupă de d-sa. In broşura sa **Şcoala nouă de istorie, răspuns lui N. Iorga,** Buc. 1936, p. 15, ne dă indicaţii copioase cu privire la condiţiile în care a ţinut o comunicare despre consulatele Sardiniei în Principate, la un Congres italian din 1935 şi furnizează lista cu locul unde s'au tipărit «aprecierile» asupra comunicării sale. Dar chiar în volumul de faţă al **Revistei istorice române** (p. 459—460) i se menţionează o dare de seamă asupra aceleiaşi neuitate comunicări, reproducându-se cuvintele preşedintelui Congresului şi ale unui profesor participant, însoţite de indicaţii ca **applausi** sau **la fine della lettura è accolta da vivissimi applausi,** a căror reproducere, cunoscuta sfiiciune a d-lui Bodin o lasă pe seama unui coleg, colaborator. De altfel şi celelalte lucrări ale d-sale sau despre d-sa au fost fără greş notate în revista de care se îngrijeşte. (Ştiu că a apărut, tot acolo, acum câţiva ani o notă şi despre broşura sa pomenită mai sus, **Şcoala nouă de istorie**; nu-mi mai amintesc bine, însă, dacă era făcută tot de vreun coleg sau chiar de d-sa). Sânt, prin urmare, sigur că şi articolul recenzat de mine s'a bucurat de aceeaş caldă primire, ceeace pledează, negreşit pentru meritele lui, pe care

— cum bine remarcă d. Bodin — nu sînt calificat să le apreciez, neavînd pregătirea necesară, pentru asemenea cercetări de «istorie economică». Aș putea răspunde că, pentru a urmări doliul de familie și avatarele unei firme de cerealiști, sau importanța istorică a unor fabricanți de paste alimentare de acum câteva decenii, nu e poate necesară o aspră inițiere prealabilă în arcanele disciplinei căreia i s'a dedicat d-sa. Voi pune punct, totuși, acestei discuții recunoscând d-lui Bodin dreptul — neconvestat, de altfel, de nimeni — de a se ocupa de problemele pe care singur le crede mai importante și de a i se recunoaște străduințile, când sînt conduse cu asiduitate, merit pe care observațiile mele n'au înțeles nici un moment să i-l conteste.

Am mers cu îngăduința și mai departe. In vol. 9 (1939) p. 454—455 al **Revistei istorice române** d-l Bodin a semnat o recenzie destul de acidă, la studiul meu: **Cu privire la traducerile franceze ale poeziilor lui Eminescu,** din Convorbiri Literare 72 (1939) p. 1469—1537. Puteam să-i obiectez într'un eventual răspuns că dacă eu n'am pregătirea să discut probleme de istorie economică, cum crede d-sa — d-l Bodin e încă și mai puțin calificat să judece unele subtilități de limbă franceză și unele probleme de literatură comparată și de metodologie literară, pe care le atingeam în studiul meu. Sînt însă prea respectuos față de părerile oricui, când mi se par cât de cât de bună credință și decent exprimate, încât să-i tăgăduesc dreptul de a se ocupa de orice problemă de cultură. D-l Bodin însă nu s'a mulțumit cu recenzia pe care mi-a făcut-o și la care n'am găsit de cuviință să răspund nimic. In cuprinzătoarea notă pe care mi-o consacră în ultimul volum al Revistei sale, d-sa reia unele observații din recenzia pomenită — care acolo mi se păruseră numai naive — și, după ce-mi face o culpă din faptul că nu i-am dat lămuririle pe care mi le ceruse (sic!) — ca și cum tăcerea e întotdeauna o dovadă de slăbiciune și nu poate fi și un semn de dispreț — trage, din punctele vulnerabile pe care i se pare că mi le-ar fi găsit în articolul meu, concluziile cele mai grave și mai neașteptate. D-sa — cu ce oportunitate, nu-mi dau seama, — îmi mai ia în cercetare și alte două articole, vechi de mai mulți ani, și ajunge la încheierea că: m'am ocupat cândva cu un Grec, Turnavitu, îndemnat fiind de «glasul inimii» simțindu-mă «mai înrudit» cu el «în ceeace privește sângele». Sînt dintre aceia care «caută să clatine credințele... cele mai scumpe și să discute, subestimându-le operele reprezentative ale românismului»: Mă număr, apoi, — după d-l Bodin — între «acești inamici... ai sufletului românesc» care arată, în tot ce-au scris, «o acțiune calculată, susținută și tenace de desagregare, înlăuntrul cetății creațiilor autohtone». Mi se condamnă stilul și mi se suspectează numele și toate acestea pentru recenzia mea la studiul d-sale, pentru că, evident, dacă articolele mele i se părea condamnabile, era cazul să le stigmatizeze atunci când au apărut și nu după șase sau respectiv, patru ani. Și, iarăși: toate concluziile de ordin, să zicem național, pe care le trage astăzi d-sa, le putea scoate încă în recenzia sa de anul trecut, pentru că de atunci încoace n'a intervenit absolut nimic nou în scrisul meu, care să-i justifice o înăsprire a calificativelor, afară, doar, de ceeace l-a atins personal pe d-sa.

In orice caz, mă văd obligat față de cetitorii mei și ai **Convorbirilor Literare,** unde au apărut două din articolele mele incriminate, să răspund **cât mai pe larg** d-lui Bodin.

Sînt — o știu de pe acum — oameni care — cunoscându-ne pe amândoi — îmi vor imputa că iau în serios critica și alegațiunile d-lui Bodin. Dacă vor ceti în întregime răspunsul meu, își vor da seama că mi-am luat sarcina să denunț o **metodă** de polemizare, cu o analiză amănunțită a afirmațiilor criticului și cu citate, din scrisul său și al altora. care nu vor fi — cred — zadarnice. Lumina care o voi arunca asupra procedeelor folosite de d-l Bodin va preveni pe mulți asupra serioziății d-sale critice și-i va fixa locul pe care trebue să-l ocupe în publicistica noastră științifică și destanța pe care trebue să i-o impue cei ce cred în nevoia onestității scrisului. Mă voi menține în cadrul strict determinat de întâmpinarea d-sale, luând în considerație, punct cu punct, afirmațiile, oricât de aberative, ale d-lui Bodin.

D-l Bodin îmi impută că ironizez — într'un scurt articol publicat în însăși **Revista Istorică română,** 7 (1937), p. 170—179 — o încercare de ascensiune în balon

a unor Aromâni din Siraco, de pe vremea lui Ali Pașa. Ne existând — după spirituala expresie a D-lui Lovinescu — semnele grafice ale ironiei, d-l Bodin a fost ispitit să o vadă și acolo unde nu era — de fapt — decât o discuție amuzată, pe marginea unei satire a poetului grec Vilaras. Importanța articolului — întrucât se poate vorbi de ea — cată să fie găsită în identificări de persoane, bibliografie, date istorice, geografice și etnografice, unde nu numai că nu se ironizează nimeni, dar se vorbește de Aromâni cu deferența și cu admirația pe care le merită. Oricine se poate convinge răsfoind paginele indicate mai sus. Nu pot insista mai mult din considerație pentru revista în care am publicat articolul. Las secretarului ei de redacție generoasa sarcină de a ataca, în revista de care se îngrijește, un articol publicat în aceeași revistă, potrivit principiilor unei ospitalități și a unei cuviințe, pe care știu că nu le va găsi în buna tradiție românească.

D-l Bodin se ocupă însă și de un articol mai vechi al meu: **Conspiratori greci în Principate și un favorit mavrogheneșc: Turnavitu**, publicat în **Revista Istorică** 21 (1935) p. 337—372. Faptul că am hărăzit vreo douăzeci și patru de pagini (nu treizeci și șase cum scrie și subliniază d. B.) figurei interesante a lui Turnavitu — în restul articolului ocupându-mă de alți conspiratori, cum arată și titlul — i se pare preopinentului meu un semn indubitabil că favoritul lui Mavrogheni e, pentru mine, «un model demn de admirație și croit... după măsura năzuințelor» mele. Soarta Tu navitului aș fi urmărit-o cu o emoție, care străbate în stilul paginilor «de bucurie și de tristețe, după cum soarta surâdea sau nu față de Turnavitu». Și pentru că d. Bodin nu umblă cu jumătăți de măsură, ci preferă realitatea dură, mai ales când poate fi exprimată just și spiritual, d-sa își încheie paragraful judecându-l pe Turnavitu ca pe «geniul tutelar al recenzentului nostru», adică al meu.

Trebue să lămuresc, pentru cei ce nu știau, că Dumitrache Turnavitu — fără să aibă, poate, semnificația europeană a negustorilor gălățeni de cereale și comestibile, a căror istorie o scrie D. Bodin — și-a avut totuși importanța sa. Caimacam al unui Domn, în Țara Românească, agent de legătură cu streinătatea al altor Domnitori, cunoscut din izvoarele narative ale timpului și din numeroase documente, nu a părut nimănui exagerată până acum consacrarea a douăzeci și ceva de pagini unei figuri ce și-a avut însemnătatea ei acum o sută cincizeci de ani și care, printr'o moarte de mare răsunet, nu numai la noi în țară, și-a răscumpărat multe scăderi, cunoscute și stigmatizate de contemporani. Oricum, trebue să recunoaștem că Turnavitu rămâne totuși un personaj prozaic și că e cel puțin curios să i se urmărească cu o anxietate vrednică de o cauză mai bună vicisitudinile vieții și să fie ales «model demn de admirație» și «geniu tutelar». Rămâne doar să vedem care sânt semnele irecuzabile de entuziasm din paginele mele, care l-au îndrituit pe d-l Bodin să tragă atât de precise concluzii.

De fapt d. B. însuși recunoaște că «brânzar» de meserie «însă cataon, după neam» sânt expresii adoptate chiar de mine — după o Cronică în versuri, contemporană — pentru caracterizarea lui Turnavitu. Observ că asemenea amenințări nu sânt singurele care revin în rândurile mele. Mă mulțumesc să mai reproduc câteva — edificatoare. La p. 352 vorbesc de «îndrăzneala lui... ce-l îndemna să desprindă asemenea urâte apucături»; în aceeași pagină, apoi, de «micul tiran de mai târziu». La p. 354, îmi însușesc caracterizarea lui Dionisie Fotino — a cărui seriozitate o relev — după care Turnavitu era «un om ordinar și cu totul neînvățat». Mai departe, la p. 355, eroul nostru primește din parte-mi aceste suave aprecieri: T. era «un om mojic, necioplit și peste măsură de fudul» și, tot acolo, vorbesc de Pitarul Hristache, ridicat «împotriva parvenitului», care înfrunta clasa boierească, adecă împotriva favoritului lui Mavrogheni.

Oricine își dă ușor seama că expresii, ca cele folosite de mine în articolul pomenit, exclud, din parte-mi — față de personajul de care m'am ocupat — orice admirație și orice dorință de a-l socoti «geniu tutelar». Poate că d-l Bodin a ales această expresie pentru faptul că e vorba de «opera mea de început», cum spune d-sa, și că nu s'ar fi cuvenit, poate, s'o închin unui Grec. Mă gândesc cu ce dispreț trebue să se uite, atunci, d-l Bodin la însăși Revista Istorică **Română** de a cărei redacție îngrijește, și care a debutat cu un articol despre un Grec, Evghenie Vulgaris, datorit unui învățat deasemeni Grec de origină, dar care a cinstit cultura românească, bunul nostru profesor D. Russo. Când își câștigă pâinea

la o asemenea publicație, atari «genii tutelare» trebue să apese greu de tot asupra sensibilității de mimoză a d-lui Bodin.

Oricum, dincolo de aceste expresii atât de potrivite, mă interesau mobilele care l-au îndemnat pe d-sa să le folosească, cu orice riscuri. Am bănuit un moment că Turnavitu fiind brânzar la începuturile lui, va fi trezit apetiturile de istoric economic ale d-lui Bodin, gelos că i-am încălcat un domeniu, pe care va fi înțeles să și-l lărgească și dincolo de cercetările asupra negustorilor piemontezi de produse alimentare și altele, cărora le-a închinat evocatoare pagini. Atacul ar fi fost opera indignării. **Si natura negat, facit indignatio versum** și câteodată și proză — **qualemcumque potest** (sic!). Incep, însă, tot mai mult să cred că — părăsindu-și, un moment, fraza sa lapidară și sentențioasă — d-l Bodin s'a lăsat sedus de farmecele înșelătoare ale expresiei ironice, care presupun dela cel ce le mânuește o inteligență mai atentă și un spirit — cum se zice — mai ornat, decât ne putea servi d-sa. Il sfătuesc, după această mediocră izbândă, să se întoarcă la esențele mai simple, dar mai sigure, din care-și hrănește de obicei proza.

Aș fi trecut, poate, mai repede peste aprecierile d-lui Bodin asupra modestei mele lucrări, dacă d-sa nu s'ar fi folosit de acest prilej, ca să ne arate cum se aleg subiectele în cercetările istorice. Iată însuși cuvintele sale:

> Alegerea unui subiect depinde de atâtea și atâtea elemente, dintre care glasul inimii nu e cel din urmă, mai cu seamă atunci când este vorba de studii privind viața și faptele personagiilor trecutului. Te apropii, anume de acel personagiu cu care te simți mai înrudit, atât în ceiace privește sângele, cât și în ceiace privește firea și idealurile.

Nu voi intra, negreșit, în discuția acestor aberații psihologice. Mă voi mulțumi să notez că, după d-l Bodin (dacă ceeace e adevărat pentru o monografie istorică e cu atât mai valabil și pentru nuvela istorică, unde elementele personale în alegerea «subiectelor» sânt și mai precumpănitoare), Costachi Negruzzi, cu **Alexandru Lăpușneanu** al său e o fire perversă și crudă, fiindcă și-a ales, pentru **singura** lui nuvelă istorică, personajul cu care se va fi simțit «mai înrudit... în ceiace privește firea și idealurile». Cât privește pe Odobescu, acesta e deadreptul un sadic, ros de ambiții nemăsurate, odată ce «s'a apropiat» în **singurele** lui nuvele istorice, tocmai de Mihnea Vodă cel rău și de Chiajna. Să mai amintim, poate, că **prima** broșură scrisă în frantuzește de Kogălniceanu — la douăzeci de ani, când își **începe** activitatea științifică — e hărăzită Țiganilor, cu care n'avea, după câte știm, legături de sânge, ci le păstra doar înțelegerea și mila să de Român și de boier? Dar e și mai ilustrativ să coborîm în vremea noastră și la cercetările istorice riguroase. Un singur exemplu ne va fi deajuns.

Directorul Revistei Istorice Române, d-l **C. C. Giurescu** a publicat în tinerețe, (cam la aceeaș vârstă când mă îndeletniceam și eu cu Turnavitu) un valoros articol: **Istoria lui Iordache Stavracoglu** în **Omagiu lui I. Bianu,** București 1927, p. 201—216. Inainte de a edita o istorie în versuri asupra acestui Stavrache, d-l Giurescu, se ocupă în câteva pagini definitive de nefastul personaj, fire cu mult mai odioasă decât Turnavitu, dar de acelaș neam cu el, dovedind aceeaș aroganță în raporturile cu boerii și ajungând și el — cu câteva decenii înainte — caimacam al Domnului, de data aceasta în Moldova.

Ne întrebăm, ce ar fi spus d-l Bodin dacă un necuviincios ar fi aplicat — în **Revista Istorică Română** sau aiurea — principiile de euristică ale d-sale și la cazul acesta, conchizând cu privire la «sângele» și la «firea și idealurile» autorului, după subiectul ales de acesta? Ajunge să formulăm întrebarea, ca să facem evidente pentru oricine absurditatea penibilă a sărmanelor «considerațiuni» ale d-lui Bodin.

Vom trece, acum, la ultimul dintre articolele mele incriminate, la cel: **Cu privire la traducerile franceze ale poeziilor lui Eminescu,** publicat în numărul închinat lui Eminescu din **Convorbiri Literare** 72 (1939) p. 1469—1537. Cele mai grave obiecții ridicate de d-l Bodin, pornesc, cum am văzut, dela acest studiu al meu, de care criticul nostru s'a ocupat în două rânduri. In recenzia sa din volumul trecut al **Revistei Istorice Române** 9 (1939) p. 454—455, atingea

mai multe chestiuni, ridicate în deosebi de limba întrebuinţată de mine şi care nu era întotdeauna pe placul său (cât priveşte limba franceză a traducătorilor, de care mă ocupam, am observat că a avut tactul, nesperat, să nu aibă şi asupră-i păreri proprii !). Mai interesant devenea recenzentul când, neplăcut izbit de unele calificative ale mele, se arăta gata să ia apărarea lui Tasso, Milton, d-nei Rea Ipcar şi altor câţiva, nedreptăţiţi, în măsuri diferite, de mine. In volumul din urmă al **Revistei** sale, d-l Bodin reia numai două-trei puncte, decisive, din observaţiile sale mai vechi şi le subliniază, scoţând dintr'însele concluzii, de interes mai ales naţional, pe care le-am menţionat încă dela începutul rândurilor de faţă. Asupra acestor puncte vulnerabile din scrisul meu sânt, dar, ţinut să insist, mai pe larg. Iată, întâi, textul d-lui Bodin, cu pasagiile mele subliniate chiar de d-sa şi alcătuind argumentul său principal :

> d. Elian... tratează cu acelaşi suveran surâs până şi pe Mihail Eminescu, scriind despre «**aşa zisele** poezii filosofice şi... poemele **de ton susţinut şi cu ţeluri mai ambiţioase,** ca bunăoară: Inger şi Demon, Mortua est, Melancolie, Impărat şi Proletar, Egipetul, Răgăciunea unui Dac, Venere şi Madonă şi, **în deosebi,** Luceafărul (Convorbiri Literare, 1939, p. 1512).

Nu ştiu dacă e nevoie să mai spun, dela început, că formularea mea e atât de limpede, încât orice discuţie — pe care, se va vedea că nu o refuz — e zădarnică, fiindcă se adresează ori oamenilor de bună credinţă, care nu au nevoie de ea, ori celorlalţi (dacă mai e cineva afară de d-l Bodin), care vor refuza să recunoască evidenţa însăşi. Vom cerceta, totuşi, cele două obiecţii pe rând.

Alecsandri şi-a tipărit, în timpul vieţii, un volum de versuri pe care **el** l-a numit **Pasteluri ;** la fel Coşbuc cu ale sale **Balade şi Idile** şi nenumăraţi alţii şi-au botezat, cum au crezut, creaţiile proprii. Dacă astăzi ar vorbi cineva de **aşa zisele Pasteluri** sau de **aşa zisele Balade şi Idile,** nu e nevoe să spunem că ar fi o impertinenţă de cel mai prost gust. Dar Eminescu nu şi-a etichetat nici când o parte din poemele sale cu denumirea expresă de **poezii filosofice.** Această denumire a fost dată, de posteritate, anumitor poezii ale lui Eminescu şi nu totdeauna aceloraşi. Nu ştiu să existe o listă exhaustivă a acestor **poezii filosofice,** în care să fim siguri că nu s'a pus una mai mult sau că nu lipseşte vreuna. E, desigur, o chestiune de interpretare, în care însă genialul poet nu şi-a spus nici un cuvânt al său. Intrebuinţăm termenul de **poezii filosofice,** pentru că e adesea folosit, dar cu corectivul discriminator: **aşa zise,** pentru a arăta hotărît că expresia e profană şi nu angajează întru nimic pe poet. **Aşa zise** înseamnă : categorisite **de alţii** de cât de Eminescu.

La fel pot spune — şi s'a spus şi de alţii, desigur — **aşa zisele** Satire ale lui Eminescu, pentru bunul cuvânt că poetul nu le-a spus niciodată **Satire,** ci numai **Scrisori.** Intrebuinţăm termenul **Satire** uneori, pentru că e de circulaţie curentă, dar vom fi recunoscători celui ce adaugă un prudent : **aşa zise,** tocmai pentru a nu se creia o confuzie în jurul numelui ales de Eminescu însuşi.

Şi mai putem adăuga un amănunt : teoria genurilor literare cunoaşte poezii lirice, epice şi altele, după genul respectiv, în care se încadrează fiecare, dar a auzit d-l Bodin de **poezii filosofice,** după vreun **gen filosofic,** cărora li s'ar subsuma ?

D. Bodin socoate, probabil, participând la o prejudecată împărtăşită şi de alţii, că gândirea filosofică potenţează valoarea estetică a unei creaţii, şi pentru dânsul **poezie filosofică** este o culme de care nu te poţi apropia cu mâini sacrilege. Să mi se dea voe să cred că ceeace se înţelege de obicei prin **poezie filosofică** e filosofarea versificată a unui Guyau sau a unei D-ne Ackermann, alături de care e o impietate să pui prospeţimea neasemuită de imagini şi de limbă a lui Eminescu. Il vom trimite pe d-l Bodin — cu voia d-sale — la mărturia uneia din minţile cele mai vii ale criticii româneşti din vremea noastră, pe care fostul student la Estetică de acum unsprezece ani nu o va înlătura-o, desigur : mărturia lui Paul Zarifopol, care, în esseul său **Poesie filozofică** din volumul **Artişti şi idei literare române,** Buc. f. a. p. 41—54, pune şi rezolvă în chip luminos problema. Pentru mine, ori din ce punct de vedere aşi

rivi formularea mea încriminată, o găsesc fericită prin rezerva ei și am mângâierea să știu că nu sânt singurul care gândesc astfel.

D-lui Bodin nu-i plac însă **țelurile ambițioase,** de care am vorbit. Necunoscând, din păcate, decât ambiții vulgare, e în dreptul său să suspecteze cuvântul **ambiție** și derivații lui. Trebue să-l asigurăm că atât **ambiție** cât și **ambițios** se întrebuințează și în cele mai neprihănite înțelesuri. Că **ambiție** se ia adesea în sensul bun, va vedea deschizând, la cuvântul respectiv, **Dicționarul Academiei Române,** bunăoară, unde va întâmpina pe Maiorescu, declarând în Parlament: **Nu avem altă ambițiune decât a trăi liberi.** Cuvântul, însă, e un neologism și sântem ținuți, pentru a-i preciza toate accepțiile, să recurgem și la limba din care a fost împrumutat. Deschidă d-l Bodin orice dicționar francez și se va convinge. Noi vom da un singur exemplu, care nu se găsește în dicționare, din care să se vadă ce însemna pentru un **clasic** ambiția și întru cât merita să fie propovăduită. Vorbind de corespondența cu Mirabeau a celei mai alese figuri de moralist francez din veacul XVIII, Vauvenargues, Sainte-Beuve (Causeries du Lundi, XIV p. 45—46, ed. Garnier) spune:

> Il ne se peut de plus beau plaidoyer en faveur de l'ambition, considérée comme le déploiement des plus hautes facultés de l'être humain au complet. N'ayant pu être ambitieux par lui-même et pour son compte, Vauvenargues demeure le plus excellent et le plus vertueux professeur d'ambition.

In ce privește pe **ambițios, Dicționarul Academiei Române** îl definește, între altele, ca: **râvnitor... de distincție personală.** Se mai poate încrunta, acum, d-l Bodin? Cât am fi fost de bucuroși să fi râvnit și d-sa la asemenea lucruri; ar fi fost scutit de multe plictiseli și ni le-ar fi cruțat și nouă! Cât privește izvorul francez, să vadă exemplele date de Littré, bunăoară, în dicționarul său, sub cuvântul respectiv. Il va găsi pe Boileau, care, vorbind de odă, în **Arta sa poetică,** scrie:

> L'ode, avec plus d'éclat et non moins d'énergie,
> Élevant jusqu'au ciel son vol **ambitieux,**
> Entretient dans ses vers commerce avec les dieux.

sau pe L. Racine, pomenind de sfinți, care **sont ambitieux de plus nobles richesses,** ș. a. m. d.

Cred că a înțeles, după aceste lămuriri, chiar și d-l Bodin, că **țeluri ambițioase** înseamnă, pur și simplu, **năzuințî spre ținte mai ridicate,** calificare care cinstește pe oricine. Ne putem întreba, deci, cu drept cuvânt, ce mai rămâne din **gravele** obiecții ale pătrunzătorului critic!

Tot în legătură cu Eminescu, mă simt însă obligat — înainte de a încheia și acest capitol și a trage concluziile firești — să reproduc, oricât de penibil mi-ar fi să mă citez singur, câteva paragrafe din studiul meu de acum doi ani. Se va vedea dacă se mai poate vorbi de insulte aduse poetului, cum insinuează d-l Bodin, când crede:

> că d. Elian, pentru ca ironia-i să fie mai isbitoare, a publicat articolul despre «ambițiosul» Luceafăr tocmai în tomul «Convorbirilor Literare» dedicat lui Eminescu, adică în «casa» poetului și de ziua proslăvirii lui de către întreaga suflare românească.

și dacă mai e îngăduit cuiva să vadă în mine «pe unul dintre acești inamici... ai sufletului românesc» care urmărește «o acțiune calculată, susținută și tenace de desagregare» a creațiilor naționale.

Dintr'un articol de aproape șaptezeci de pagini, nu voi putea, firește, să extrag decât prea puține pasaje, care vor fi, însă, edificatoare. Iată ce scriam (p. 1516) despre **Luceafărul,** pe care s'ar părea că l-aș fi profanat cu tonul meu deplasat, tocmai la sărbătorirea poetului:

> Prin tema sa, Luceafărul e pe deplin accesibil culturilor occidentale; prin realizarea lui într'o limbă, care și-a împlinit, parcă, într'însul ultimele virtualități ale ei, cu o înălțime mereu susținută a ideii, cu o bogăție și o noutate uluitoare de imagini, poemul rămâne, desigur, cea mai frumoasă biruință a poeziei românești.

> Se înțelege ușor cât de dorită ar fi împărtășirea sa, cu mijloacele tehnice cele mai potrivite, unui număr cât mai larg de străini, folosindu-se una din marile limbi de cultură.

Câteva pagini mai departe (p. 1519) vorbesc — citându-le — de «versurile de fermecătoare expresie a văpăii lăuntrice, care mistue pe Cătălina» și, pe aceeași pagină, ceva mai jos, menționez momentul când

> Eminescu, într'un efort ne mai atins, reușește în cinci strofe să deschidă cea mai grandioasă perspectivă cosmică, din câte cunoaște poezia românească — drumul Luceafărului către Dumnezeu —

Vorbind către sfârșit de Goethe și Eminescu (p. 1527) pomenesc de «elementele unei lecții de versificație pe care ne-o servesc doi dintre cei mai mari lirici din câți cunoaștem». Când, indignat de o traducere submediocră, cred că «trebue stigmatizată cu toată energia», adaug (p. 1523):

> E timpul să se înțeleagă că Eminescu reprezintă, încă mai de mult, în străinătate, nu numai în țară, suprema valoare în creația literară românească și că, de acest prețios tezaur, nu se pot apropia, ca să-l împărtășească peste granițe, decât conștiințele artistice cele mai pure, în care viază talentul, cultura și bunul gust.

Articolul mi-l sfârșeam (p. 1537) cu următoarele cuvinte :

> Putem, dar, încheia încercarea noastră de prezentare a tălmăcirilor franceze din Eminescu printr'un sfat: toți câți vor să-l cunoască și, prin el, să ne cunoască pe noi toți, să învețe românește. Și sânt prea sigur de valoarea culturii noastre și prea încrezător în destinele neamului meu, ca să mă tem că acest îndemn mai poate fi întâmpinat cu un zâmbet.

In sfârșit, poate niciuna din poeziile lui Eminescu nu e mai românească și, azi, mai actuală decât **Doina**. Iată ce spuneam despre ea (p. 1499—1500):

> Nicăeri, poate, mai mult ca în **Doina** ethosul românesc nu pătrunde mai deplin alcătuirea poetică, iar forma curat populară, în versificație, în vocabular, în virulența sălbatecă a imprecațiilor, arată limpede că Eminescu își dorea compunerea sa — cetită în împrejurări memorabile și prin ele înseși elocvente — reprezentativă în cel mai larg înțeles, pentru ceeace am putea numi o sensibilitate națională. Mai mult ca oriunde, în **Doina** poetul își îngădue, conștient, o abandonare în voia unui curent adânc de inspirație : destinele poporului său își găsesc într'însul un instrument incompabarabil, cu rezonanțe grave și puternice. Aici Eminescu izbutește să realizeze cu mijloace mai simple, mai dure dar și mai plenare decât în Scrisoarea III-a bunăoară, ideea antică a poetului — **vates**, pe care suferințele cetății, patriei, neamului, îl zgudue precum Apollo pe pythonise și vorbesc prin stihurile lui cu un lirism vehement și profetic. Evident că într'o asemenea creație, totul : concepția, versificația, imaginile, lexicul, întorsăturile sintactice sânt mai adânc ca oriunde străbătute de substanța cea mai caracteristic românească a vreunei sensibilități poetice.

Trebue, însă, să mă opresc. Mărturii ca acestea se pot culege aproape din fiecare pagină, și articolul, relativ recent, stă la dispoziția oricui ar vrea să-l străbată în întregime. Sânt sigur că orice cetitor onest va recunoaște că n'am înșelat nici o așteptare, după ce, la începutul cercetării propriu zise (p. 1485), arătam că doresc ca, din rândurile încercării mele,

> să se întrevadă ceva din omagiul vibrant de nesfârșită iubire, pe care, cu palide mijloace cărturărești, am ținut să-l aducem și noi unei sensibilități de regală amploare, care a format, în cel mai adânc înțeles al cuvântului, toate generațiile crescute în slova lui, de zeci de ani încoace.

După reproducerea acestor fragmente, care, oricât de disparate, izbutesc totuși să redea — pentru oricine — adevărata atmosferă a studiului meu, mă simt în drept să calific insinuările d-lui Bodin ca pe cele mai penibile încercări de mistificare, din câte mi-a fost dat să văd. Dintr'o cercetare care — dela început până la sfârșit, — e o mărturisire de nespusă venerație pentru cea mai aleasă figură de creator în limba și sensibilitatea românească, să vrei să scoți o operă de denigrare și de batjocură, introdusă — mârșav — în chiar **Convorbirile Li-**

terare ale Poetului şi tocmai la sărbătorirea lui, mi se pare o acţiune de neîntâlnită abjecţie, care ar pecetlui soarta oricui mai are ceva de pierdut în publicistica românească. Ne întrebăm cu uimire, ce obtuze minţi îşi bănueşte d-l Bodin printre cetitorii săi şi ce nivel moral le acordă, dacă-şi închipuie că oricare din ei, cetind măcar pasajele reproduse de mine — dacă nu, cum aş dori, întreg articolul meu — îşi va mai însuşi concluziile sale şi va mai putea stima un om, care nu se sfieşte să amestece până şi figura lui Eminescu în măruntele lui răfueli personale.

Ar crede cineva, ascultându-l, că acest paladin al valorilor româneşti, suspectând orice umbră de abatere dela tablele naţionale ale legii, a trăit în veşnica admiraţie a oamenilor care ne-au cinstit ţara. Ajunge, însă, să amintească că acelaş domn Bodin, care nu-mi iartă că mă asociez la o glumă, pe seama necunoscutului Pahomie dornic, fără succes, să se înalţe în balon pe vremea Paşei Ali, a urmărit ani întregi cu articole, recenzii şi o broşură aparte pe N. Iorga fostul său dascăl, socotindu-l, desigur, mai puţin reprezentativ pentru cultura românească, decât palida figură de aeronaut a lui Pahomie. D-sa care, ignorând înadins valoarea cuvintelor, îmi reproşa **ţelurile ambiţioase,** puse în seama unor poezii eminesciene, a putut scrie **(Şcoala nouă de istorie,** p. 15—16) nestânjenit, vorbind de Iorga, despre

> «ploaia de batjocuri» care îi sfichiueşte persistent şi enervant zilele de spasm şi neodihnă ale unor bătrâneţi bântuite de duhurile maliţioase ale neastâmpărului şi destrămării.

Nu voi insista nici asupra altor profesori ai săi de Facultate, oameni, în toate privinţele, la alt nivel decât d-l Bodin, care s'au văzut defăimaţi, în triste campanii de presă, de fostul lor elev, actualul secretar de redacţie al **Revistei Istorice Române.**

D-l Bodin, însă în faţa căruia stilul meu nu găseşte har, fiind calificat, cu cea mai ridiculă imperechere de cuvinte: «levantino-iudaico- francmasonic», a dat şi dă necontenit modele de urbanitate în ton şi eleganţă în expresie. Ne mulţumim să amintim «polemica» sa cu unul din cei mai mari lingvişti ai timpului nostru, învăţatul italian Matteo Bartoli în **Revista Istorică Română** 4 (1934) p. 343—346, polemică scrisă într'o italienească exemplară, unde elevaţia europeană a tonului să o judece cititorii după expresii ca: **Ia-l depe mine că-l omor !** (în româneşte, şi cu traducerea italiană: «Prendilo, perchè c'è pericolo che io l'ammazzi !») şi ca aceea de **agent electoral de mâna a patra** (propagandista elettorale di quarta classe), aceasta din urmă de o deosebită savoare când iese din pana d-lui Bodin, după ce-i va fi fost şoptită la ureche de unul din acei demoni hilari, care fac păsările să piară pe limba lor.

Mai rămân «încercările de intrigă» pe care mi le surprinde — se pare în aceeaş recenzie pe care i-am făcut-o şi care a stârnit mânia homerică a d-lui Bodin. D-sa nu dă şi nu **poate** da nici o pildă de atari «încercări». Ne abţinem să discutăm şi să calificăm asemenea procedee «polemice».

Inainte de a sfârşi, sânt ţinut să spun câteva cuvinte despre ultima săgeată **in cauda venenum** — pe care, ca Partul de odinioară, mi-o aruncă la finele notei sale, d-l Bodin. Surprins de sentimentele mele îndoelnice, şi numindu-mă, d-sa pune într'o parenteză îndoiala cu tâlc: **sau cum îl chiamă ?,** subliniând cuvintele.

Trebue să notez că preocupările de onomastică îi sânt scumpe criticului nostru de ani îndelungaţi. Astfel, recenzând în **Revista Istorică română,** 2 (1932) p. 437—438, primele două volume din **Studii şi documente literare,** publicate de Directorul **Convorbirilor Literare,** d-l I. E. Torouţiu, se ocupă şi de nume proprii. Vorbind de tatăl lui V. A. Urechiă, găseşte că se numea **Alexandru al Popii,** trimiţând la diferite publicaţii româneşti mai vechi, în sprijinul afirmaţiei sale. Răspunzând în revista **Azi** 2 (1933) p. 672—674, sub sugestivul titlu: **Intre istoriografie şi diletantism** d-l I. E. Torouţiu a arătat, însă, că **Alexandru al Popii** e un nume **plăsmuit** de d. Bodin şi că în orice caz la locurile unde d-sa trimetea pentru referinţe nu e nici urmă de atare nume !

Cunoscând şi acest nou aspect — am zice **metodologic** — al activităţii critice a d-lui Bodin ne putem felicita că, din cine ştie ce pricini (probabil fiindcă nu ne-a acordat importanţa, pe care o merita tatăl lui V. A. Urechiă), d-sa a

formulat o întrebare și nu a fabricat deadreptul un răspuns, cum îi era atât de ușor, însoțindu-l la nevoe și de trimiteri tot atât de exacte ca și cele verificate de d-l Torouțiu.

In orice caz, în ceace mă privește rog pe cei ce mă citesc să mă ierte că trebue să păsesc, fără să fi vrut, într'un domeniu cu desăvârșire străin oricărei polemici civilizate. Pentru a fi scurt, mă voi mulțumi să arăt că numele meu patronimic e românesc și **numai** românesc, negăsindu-se — după știința mea — la niciun alt popor din vremea noastră, învecinat sau nu. Numele a fost purtat de toți ascendenții mei despre care am știri, dintre care unii au ocupat și funcții publice în țară. Dacă în ultimii ani și-l vor fi împrumutat și alții, după cum au fost împrumutate — în văzul tuturor — și cele mai românești nume, nu rămâne decât să regret și să doresc o revizuire a schimbărilor de nume — nu pe ultimele două decenii, cum s'a făcut de curând într'un stat apropiat, dar pe cât mai multe decenii în urmă. Cred că **atât** e deajuns.

Din nefericire, la noi, nu pot fi apărate de lege decât numele istorice. Din acest punct de vedere d. Bodin e avantajat. Numele său se odihnește de mult pe vechi hrisoave. Intr'adevăr, de curând l-am întâmpinat acolo unde aveam presimțirea că trebue să se găsească: în acele merituoase **Contribuțiuni la Istoricul Țiganilor din România,** Buc. 1939, ale d-lui Gh. Potra. La p. 249, oricine poate afla — într'un act din 1657, — păstrat la Academia Română sub nr. XCVI/36 — pe **Rafia țigancă fată lui Bodin.** E o frumoasă vechime a numelui pe pământ românesc, certificată în chip irecuzabil și de care eu unul sânt silit să mărturisesc că nu mă pot prevala.

Trebue să arăt, totuși, că numele d-lui Bodin e atestat la Francezi, la Sârbi, chiar și la Români, așa că viitorul d-sale biograf, în lipsa eventuală a altor dovezi peremptorii, va fi ținut să observe, după însușirile d-lui Bodin de bună cuviință, corectitudine, modestie și atâtea altele, dacă d-sa e mai apropiat — să zicem — de Rafia țiganca sau de alți purtători ai numelui.

Incheiem această lungă restabilire a adevărului, pe care am socotit că o datoram cetitorilor noștri, cu o observație oferită spre meditare d-lui Bodin: reaua credință și pornirea către mistificare pot duce, după o vorbă franceză aplicată gazetăriei, oricât de departe: **à condition d'en sortir à temps.** Până ce d-sa nu se va dezbăra de aceste jenante apucături **eu nu pot, sub niciun cuvânt, să mai stau de vorbă cu dânsul.** Este o măsură — ierte-mi-se expresia — de higienă morală, pe care nimeni nu mi-o va imputa. Deaceea, în prealabil, am discutat, mai pe larg decât se va fi așteptat oricine, toate învinuirile sau insinuările sale. Publicul de bună credință va judeca acum, în cunoștință de cauză, de partea cui stă adevărul. D-l Bodin, cu o largă activitate de critic și polemist la activul său, își va da poate seama (nu e prea târziu niciodată) de funcția etică a criticei, care implică, deci, pentru cei ce o exercită, respectarea anumitor comandamente morale. Se va convinge poate și d-sa, în ceasul din urmă, că, între critică și mistificare, tot atâta drum cât între dreapta judecată și cuviința românească și — țigănie.

Al. Elian.

RĂSPUNS D-LUI PROF. G. GUȚU

In numărul din Mai-Iunie a. c. al acestei reviste, d-l G. Guțu, profesor secundar, se ocupă de textul ciceronian **Pro Archia poeta** publicat de mine pentru folosul elevilor din liceele noastre. D-sa recunoaște (pag. 651) că manualele de Latină publicate de mine în colaborare cu d-l Al. Graur «au părut, la vremea apariției lor, un îmbucurător semn de înviorare în studiul literaturii latine în liceu». Dar, comparând manualul meu citat mai sus cu textul corespunzător comentat de profesorul italian R. Cornali, d-sa constată că «manualul (meu) nu este în general, cu excepția introducerii și ilustrațiilor, decât copia manualului străin, cu omiterea a ceeace «autorului» i s'a părut inutil școlarului român, fără indicația cea mai umilă asupra originalului» (p. 652).

Aceste observații mă obligă să aduc la cunoștință d-lui recensent că subsemnatul nu am întrebuințat o metodă de lucru misterioasă și că, deci, nu am nimic de ascuns în ce privește izvoarele și felul meu de a lucra cărți didactice. Am folosit, pentru fiecare text, afară de modesta mea știință și experiență, în general, câte trei ediții străine și anume: textele italiene apărute la Chiantore, Sansoni, Perella și a., edițiile Hachette, edițiile cu note în limba germană apărute la Weidmann sau Teubner, și — când s'a putut — edițiile cu traduceri franceze scoase de Les Belles Lettres. Pentru introducerile literare ne-am culeș informațiile din Schanz, **Römische Literaturgeschichte,** Bayet, Humbert, Pichon, Rostagni, etc., pentru etimologii am consultat pe Meillet, cu privire la mitologie și antichități am făcut de multe ori apel la dicționarul lui Lavedan (Hachette, 1931), iar la datele despre diferitele nume proprii am urmat, în general, informațiile din indicele biografice ale edițiilor consultate (cum e cazul ed. Cornali), dar le-am verificat și, în parte, le-am sporit consultând acel foarte cunoscut **Reallexikon des Klassischen Altertums** al lui Lübker, refăcut de Geffcken și Ziebarth (Teubner, 1914); ilustrațiile le-am reprodus după acelea din cunoscute cărți de arheologie sau după ilustrațiile adunate de noi în timpul călătoriilor prin Italia sau Grecia. De sigur, se pot găsi «nenumărate potriviri» între textul comentat de mine și acelea pe care le-am avut în față în timpul lucrului, căci n'am avut numai ediția lui Cornali, ci și pe aceea franceză a lui E. Thomas și pe aceea germană publicată de Richter-Eberhard-Nohl. Aportul meu personal constă și în felul cum am izbutit **să aleg** (omițând, adăogând ceva sau abătându-mă dela unele explicații, după cum recunoaște d-l recensent), din multimea notelor oferite de cele trei comentarii străine, pe acelea care mi-au părut că-s mai utile școlarului român, note pe care le-am completat cu un comentar plastic cu totul nou în manualele similare de la noi: «minunate reproduceri de monumente sau vase antice de mare putere sugestivă, toate în strânsă legătură cu atmosfera pasajului comentat» — zice d-l G. Guțu (pag. 651). D-sa a insistat asupra asemănărilor găsite între indicele biografic de la Cornali și acela din ediția mea. Să-mi fie îngăduit să rog pe cititori să compare articolele **Accius, Catones, Cornelius, Ennius, Marius, Metelli** din cele două ediții, pentru a se convinge de deosebiri.

N'am citat izoare și n'am dat bibliografie — cum de altfel obișnuim să facem în mod riguros în lucrările noastre științifice — pentrucă ni s'a părut un lucru pedant să procedăm așa în niște simple manuale didactice, în care ne-am dat osteneala să fim cât mai utili elevilor din liceele noastre. In ele am pus din belșug la contribuție știința altora, dar și experiența noastră căpătată într'o îndelungată practică în învățământul secundar. După cât știm, uzul la noi e să nu se indice bibliografie în manualele didactice; nu credem că uzul acesta e un păcat așa de mare, căci, după cum bine spune d-l Guțu (p. 651), «publicarea

unui manual școlar nu este o contribuție de caracter științific și noțiunea de originalitate are aici alt înțeles».

C. Balmuș, Profesor universitar

«SED NUNC NON ERAT HIS LOCUS»
In legătură cu răspunsul D-lui Prof. C. Balmuș.

Răspunzând articolului publicat de mine în numărul de Mai-Iunie al «Convorbirilor literare» asupra chipului în care a fost alcătuit comentarul textului ciceronian «Pro Archia poeta», D-l prof. C. Balmuș confirmă presupunerea pe care o exprimasem asupra paternității lucrării, excluzând prin aceasta din discuțiune numele D-lui Al. Graur.

La explicațiile pe care D-sa le dă, nu pot răspunde mai potrivit decât cu versurile lui Horatius (Epistula ad Pisones v. 16—19):

. . . . . lucus et ara Dianae
Et properantis aquae per amoenos ambitus agros
Aut flumen Rhenum aut pluvius describitur arcus.
Sed nunc non erat his locus.

Într'adevăr, lămuririle date constituesc un model de argumentare **extra causam.**

Desvăluindu-ne metoda sa de lucru, D-l prof. C. Balmuș ne încredințează că, pentru alcătuirea introducerii, s'a folosit de M. Schanz: Geschichte der römischen Literatur, de manualele lui Bayet, Humbert, Pichon, Rostagni, etc. Toate bune, «sed nunc non erat his locus». Lucrările citate sunt instrumente de lucru ce stau pe masa fiecărui specialist. Nimeni n'ar fi putut învinui pe D-l prof. C. Balmuș că le-a întrebuințat abuziv, decât dacă, ceea ce nu este cazul, D-sa ar fi tradus pasagii din lucrările mai sus citate și le-ar fi dat ca ale sale. Dar, precum am observat în articolul meu anterior, «aparțin deasemenea autorilor introducerea și alegerea ilustrațiunilor». Lămuriri detailate în acest sens nu-și aveau deci rostul, căci nu despre introducere era vorba.

Același lucru, în ce privește ilustrațiunea. D-l prof. C. Balmuș ne informează că și-a luat ilustrațiile «din cunoscute cărți de arheologie sau după ilustrațiile adunate de noi (de D-sa) în timpul călătoriilor prin Italia sau Grecia». Nu numai că n'am neglijat acest merit al lucrării D-sale, dar l-am pus în lumină în chipul cel mai viu și D-l prof. C. Balmuș citează însuși aprecierile făcute în acest sens. Așa dar, nici despre ilustrațiune nu era anume vorba.

Invinuirile aduse ediției la «Pro Archia» a D-lui C. Balmuș priveau comentariul și indicele biografic. Am pus față în față, în articolul meu anterior, 4 pasagii din indicele biografic al ediției C. Balmuș și Dizionario biografico al ediției R. Cornali, din comparația cărora rezultă neîndoios că D-sa și-a însușit, în deosebi la locurile în discuție, textul lui Cornali, traducându-l aproape cuvânt cu cuvânt, cu omisiunea numai a trimiterilor și a unor amănunte considerate superflue pentru școlarul nostru. Am mai comparat deasemenea 3 locuri din comentariu, în care D-l prof. C. Balmuș traduce literal comentariul lui Cornali. Despre aceasta era vorba.

In această privință, D-l prof. C. Balmuș ne informează că n'a avut la dispoziție numai ediția italiană Cornali, ci a mai întrebuințat ediția franceză E. Thomas și ediția germană Richter-Eberhard-Nohl. Că, pentru verificarea amănuntelor istoric-biografice, s'a servit și de Friedrich Lübckers Reallexicon des Klassischen Altertums, ediția din 1914. Foarte firesc. Dar eu n'am învinuit pe D-l C. Balmuș **că ar fi consultat** și alte ediții, căci la aceasta îl obliga în mod elementar însăși lucrarea D-sale, ci că, în loc de a fi prelucrat materialul găsit în aceste ediții, D-sa a găsit cu cale, în deosebi la locurile indicate de mine, să traducă deadreptul textul italian, dându-l drept al Domniei sale.

Răspunsul D-sale confirmă de-abia acum procedeul desvăluit prin recunoașterea: «am urmat, în general, informațiile din indicele biografice ale ediției consultate (cum e cazul ed. Cornali)», cu observația numai că termenul «am urmat» este cu totul eufemistic întrebuințat și că, cu deosebire la locurile indicate de mine, Domnia sa a urmat atât de aproape aceste informațiuni, încât s'a confundat până la literă cu un text străin, publicându-l sub proprie iscălitură.

Tot ca o recunoaștere, indirectă de astă dată, trebue considerată și invitația făcută cetitorului de a compara «articolele **Accius, Catones, Cornelius, Ennius, Marius, Metelli** din cele două ediții, pentru a se convinge de deosebiri». Aceasta nu însemnează oare a spune: «este drept că în locurile discutate de recensentul meu am tradus articolele corespunzătoare din Cornali, dar, în ce privește articolele **Accius, Catones** etc. sunt deosebiri»?

Nu am pretins, în articolul meu anterior, ca D-l C. Balmuș să fi citat izvoare și să fi dat bibliografia respectivă și recunosc, împreună cu D-sa, că aceasta ar fi «un lucru pedant», în cazul că am avea de-aface cu o ediție școlară al cărei comentar a fost prelucrat după alte ediții străine. Dar, după cum am arătat, nu este vorba numai de prelucrare, ceea ce este firesc într'un manual școlar, ci de traducerea textuală a unor pasagii dintr'un manual străin, pe care D-sa și le însușește și publică sub semnătură. In acest caz cred că era elementară oligațiunea citării autorului tradus.

D-l prof. C. Balmuș pune în discuțiune, în finalul răspunsului său, noțiunea de originalitate într'un manual școlar, făcându-mi cinstea să mă citeze, dar trunchind și denaturând astfel cele scrise de mine în această privință.

Am susținut în articolul meu anterior că «publicarea unui manual nu este o contribuție de caracter științific și noțiunea de originalitate are aici un alt înțeles», pasagiu citat de D-l C. Balmuș, adăugând însă imediat: «Apariția unui nou manual școlar este motivată totuși de o contribuțiune **personală** (sublinierea o facem acum) în ce privește prezentarea materialului științific, în așa fel încât ea să servească mai fericit exigențele învățământului respectiv». Această ultimă parte n'a mai fost citată de către D-l C. Balmuș et pour cause.

Trunchierea practicată și denaturarea rezultată de pe urma ei este încă o dovadă a celor susținute de mine.

Pentru ca îndoială să nu existe, susțin că, chiar într'un manual școlar, nu este permis ca autorul să-și însușească literal pasagii dintro lucrare străină, trecându-le în proprietatea sa și publicându-le ca atare.

Un asemenea procedeu rămâne pentru mine un procedeu întristător.

G. Guțu

PRECIZAREA REDACȚIEI

Redacția revistei nu împărtășește punctul de vedere al d-lui profesor universitar C. Balmuș, **anume că citarea izvoarelor în manuale didactice ar fi «un lucru pedant», mai cu seamă atunci când din asemenea izvoare autorii manualului au tradus unele pasagii cu caracterisări ale unor personagii, caracterisări trecute astfel în propriul lor patrimoniu. Că nu este uzul de a se cita pasagiile traduse constitue cel mult un abuz și greșeala altora în acest sens, nu justifică persistarea în aceeași greșală. Chiar dacă manualul didactic n'ar fi o contribuție de caracter științific, prin modul în care se alcătuește, se pregătesc elementele tinere și în vederea unor contribuții științifice, pe care le vor aduce în viitor. Domnul profesor C. Balmuș (sau colaboratorul d-sale d-l Al. Graur) a omis să indice măcar printr'un singur rând, că unele pasagii din indicele bibliografic s'au tradus după manualul lui Cornali. D-l C. Balmuș se apără de învinuiri ce nu i se aduc. In revistă** i se arată locuri precise, traduse din Cornali. **D-sa trimite pe cetitori la articolele Accius, Catones, Cornelius etc., «pentru a se convinge de deosebiri». Aceste articole însă n'au fost pomenite de către d-l G. Guțu ci altele, și atunci argumentul d-lui C. Balmuș, sună astfel: am și lucruri originale (Accius, Catones, etc.), nu-i tot tradus din Cornali. Este exact ceea ce susține și d. G. Guțu, că pe lângă aportul personal, autorii traduc și din Cornali, fără să menționeze. Nu ne interesează dacă-i lucrare științifică, manual didactic sau dacă are caracter de popularisare a științei. Principiul este același și bunul spiritual rămâne proprietatea cui l-a creat. Numai modul de folosirea aparatului diferă dela lucrarea științifică la celelalte. Indicația utilizării textelor străine nu poate lipsi în nici un caz. Cu aceste precizări, socotim de prisos continuarea discuției.**

I. E. Torouțiu

NOTE PE MARGINEA UNEI CRONICI

«LICURICI», revista Liceului Comercial de Băeţi din Giurgiu, intervine în problema ediţiilor operei lui Eminescu (Anul I, n-rul 5, Mai 1941, pg. 30). Semnatarul cronicei, d-l *Virgil Cocorăscu*, desvăluie la sfârşit, că reproduce părerile d-lui *B. Munteanu*.

Iată-le, împreună cu răspunsul nostru, pe care-l dăm, în note, ori unde acesta se cere, pentru a descoperi mistificările şi spulbera neadevărurile :

«D-l I. E. Torouţiu continuă în Convorbirile literare depe luna Mai şi Iunie discuţia filologică în jurul ediţiilor operei lui Eminescu. Opiniile d-sale sunt cunoscute dela începutul acestor articole polemice: Editorul are datoria să nu schimbe nici-un cuvânt din manuscrise [1], **să nu corecteze nici-o formă gramaticală** [2], **să nu cedeze ispitei de a îndrepta un lexic surprinzător, fiindcă ceea ce editorului i se pare greşală este, în realitate, o maleabilitate deosebită a cuvântului, cerută de procesul creaţiei. «...din când în când se răsvrăteşte împotriva orânduirilor, a căror statornicie începe să-l plictisească şi dă semne a nelinişte, cuvântul». Sub fiecare cuvânt neliniştit d. Torouţiu găseşte, impresionist, explicaţiile cele mai neaşteptate** [3]. **In numele unor nuanţe perceptibile pentru d-sa, toate formele scrise într'o ortografie şovăitoare de Eminescu capătă drept absolut de existenţă** [4]. **Editorul scrupulos în a găsi echivalentele statornicite de ştiinţa filologiei cu vremea — adică aproape toţi editorii şi, mai ales, d. D. R. Mazilu —, cad pradă ironiilor celor mai aspre» [5].**

„«Aceste nuanţe de gândire şi deosebit de frumoase forme de exprimare sunt «corectate» de N. Iorga şi G. Murnu, dintr'o excesivă grijă pentru forma banal-corectă»" [6].

«Fără a merge mai departe [7], **putem spera că d. Torouţiu va întocmi o ediţie, bazată pe pietatea faţă de manuscris, document sau ediţia princeps, spre a cădea şi d-sa pradă atacurilor celor ce sunt de părere că un Eminescu necorectat în ortografie rămâne o probă că ne găsim încă în epoca dibuirilor puerile» [8].**

«Aceste rânduri de cronică, puse după părerile d-lui B. Munteanu denotând un orizont atât de larg, produc un efect întristător, în locul speculaţiei profunde asupra problemelor esenţiale, se găsesc polemişti preocupaţi de amănunte, mânuite cu sofistică şi bântuite de decadentism şi lipsă evidentă de utilitate». — Virgil Cocorăscu.

RĂSPUNDEM :

[1] ...«Editorul are datoria să nu schimbe nici-un cuvânt din manuscrise»...

Poetul dispune şi noi trebue să ne supunem. Mai mult. Eminescu a cerut categoric: „Să nu mi se schimbe *o iotă* din ceea ce am scris, căci îndată ce ies tipărite cu iscălitura mea, răspunderea greşelilor mă priveşte pe mine" *(M. Eminescu,* Scrisoarea din 1878; cfr. vol. IV din Studii şi Doc. Lit., pg. 134/6). Potrivit căror principii este admisibilă inmixtiunea oricărui editor în textele unui scriitor? Poetul cere aci: *o iotă* să nu i se schimbe; dacă-i nearticulat substantivul, aşa să rămână; dacă-i într'un gen aparent greşit (sfinx s. f., mite —mituri etc.), aşa trebue păstrate formele, căci voi greşiţi schimbându-mi cuvintele, din moldovenisme în muntenisme ş. a., şi apoi pentru greşelile voastre trebue să răspund eu. Este sensul protestului atât de categoric. D-l D. R. Mazilu citează acest text al lui Eminescu din scrisoarea dela 1878, dar chiar şi fraza, prin care poetul cere să nu i se schimbe *„o iotă"*, d-sa o modifică tipărind: „Să nu mi se schimbe *nimic*". Adevărat că poetul foloseşte expresia iota,

care se întâlnește adesea în vorba curentă germană; er will [um] kein Jota (nicht im geringsten) nachgeben, weichen ; daran darf mann kein *Jota* ändern ; iar *Goethe*, Faust, Mefisto (I, 4): „Von einem Wort lässt sich kein *Jota* rauben"; în toate limbile, din grecește, prin Evanghelia lui Mateiu 5, 18: Că amin zic vouă: până va trece cerul și pământul, o iotă sau o cârtă nu va trece din lege, până ce vor fi toate. (Biblia, Ed. Sf. Sinod, Buc. 1914, pg. 1345). Domnul D. R. Mazilu sau nu cunoaște cuvântul sau d-sale nu-i place expresia și atunci schimbă. Cunoștințele d-lui D. R. Mazilu, preferințele sau aversiunea d-sale față de anume forme și expresiuni nu se pot transforma în bilete de liberă circulație sau opreliște a cuvintelor lui Eminescu. Impotriva unor asemenea colaborări cu poetul ne-am ridicat și vom rămâne cu toată îndârjirea până la capăt, împotriva oricui ar face din textele poetului cobaiu de încercare a rețetelor pseudo-științifice.

2 **«să nu corecteze nici o formă gramaticală...»**

Am susținut și vom continua să susținem că operă editorială trebue să se facă după *gramatica istorică a limbii*, care dă dreptul la viață prin realizările scriitorilor sau ale limbii vorbite expresiilor și formelor acceptate de ei, atât din spațiul teritorial al întregului Românism, cât și din toate timpurile. Este tocmai materialul de care cată a se ocupa orice gramatică istorică a oricărei limbi. Regulile de unificarea limbii din *gramatica elementară* nu pot fi opuse unor texte existente, *cu efect retro-activ* — această retroactivitate încăpând pe mâna d-lui D. Caracostea și a ucenicilor d-sale, decretați ex cathedra colaboratori ai scriitorilor. Asta am spus și deosebirea între ceea ce-am scris și ceea ce ni se atribue, intră în cadrul mistificărilor.

3 **...«Sub fiecare cuvânt neliniștit, d. Torouțiu găsește, impresionist, explicațiile cele mai neașteptate»...**

...impresionist = ortodox eminescian, găsește explicațiile așteptate în ms. poetului și în hotărîrea sa: „Să nu mi se schimbe o *iotă* din ceea ce-am scris"...

4 **...«pentru d-sa, toate formele scrise într'o ortografie șovăitoare de Eminescu capătă drept absolut de existență»...**

Intregul text al „Epigonilor" a fost reprodus de noi în *„Conv. Lit."*, în forma pe care o credem justificată din toate punctele de vedere și în acord cu ms. poetului. Facem apel la cetitorii noștri să ne arate un singur cuvânt din Epigonii, pe care l-am fi redat în ortografia șovăitoare. Cine este în stare să denatureze adevărul, ca d-l B. Munteanu, atribuindu-ne inepția că pentru noi „toate formele scrise într'o ortografie șovăitoare de Eminescu capătă drept absolut de existență", dovedește că n'a cetit nimic din expunerea noastră, că nu-și întemeează afirmația pe textul reprodus sau că mistifică și denaturează conștient, urmărind alt scop decât cel al luminării problemei. Exagerările școlărești ca: „toate formele", „drept absolut de existență", și riscatul neadevăr că noi am fi exprimat teoretic sau practic ideia menținerii vechii ortografii, uluesc prin temeritatea lor și denotă mai curând psihoza asurzirii prin loquacitate decât „un orizont atât de larg". Noi am cerut, clar și stăruitor, demarcația între ortografie și ortoepie, și am retipărit textul „Epigonilor", fără nici o urmă din vechea ortografie. Adevărat că în reproducerea poemului, am respectat voința poetului în ceea ce privește moldovenismele, ardelenismele și alte provincialisme, ca și arhaismele sau termenii de laborator, folosiți de Eminescu. Nu din partea noastră acestea „capătă drept absolut de existență", ci scriitorul le-a întrebuințat. Am protestat apoi împotriva procedeului de a-l traduce pe poet în muntenește subt pretextul unificării limbii și al modernizării ortografiei, de a-l mutila, scoțându-l din epocă și mediu și prezintând un Eminescu sincronizat și unificat școlărește gramatical. Domnul B. Munteanu comprimă toate aceste păreri ale noastre, le suprimă și apoi le resumă, chipurile, în fraza: „pentru d-sa, *toate* formele scrise într'o ortografie șovăitoare de Eminescu capătă drept absolut de existență" — pentru a ne pune într'o postură ridicolă, față de d-sa, d-l B. Munteanu, „care denotă un orizont atât de larg". Autobalonări bine cunoscute în lumea noastră universitară, cu false tratate de vânătoare...

5 ...«**Editorul scrupulos în a găsi echivalente statornicite de ştiinţa filologiei cu vremea adică aproape toţi editorii, şi, mai ales d. D. R. Mazilu —, cad pradă ironiilor celor mai aspre».**

Nici o ironie nu este şi nu va putea fi atât de aspră ca aceea, căreia îi cad pradă textele poetului, când editori scrupuloşi, cum e d-l D. R. Mazilu — scrupulozitatea nu i-am negat-o şi nu i-o contestăm —, cu concepţii greşite şi greşită îndrumare dată de dascălul său d-l D. Caracostea, îl corectează pe poet cu gramatica de curs primar în mână. „Echivalente statornicite de ştiinţa filologiei cu vremea" — să fie căutate şi găsite şi aplicate unor texte streine? Cu ce drept? De unde această monstruositate? Din care ştiinţă? Şi asta înseamnă „Editor scrupulos?" Dimpotrivă: fal-si-fi-ca-tor ! „Ştiinţa filologiei" va statornici „cu vremea" — şi alte echivalente. E dreptul ei, în numele progresului. De aci rezultă că mâine, cu vremea, când echivalentele vor fi altele, Eminescu va intra din nou în sala de operaţie a editorilor scrupuloşi. De aceea repetăm ceea ce-am susţinut: *trebue schimbată numai ortografia, ori de câte ori evoluţia scrisului şi acordul scriitorilor aduc schimbarea.* Afară de modificarea ortografică, în fisionomia cuvântului, nu se poate schimba nimic, absolut nimic, nici azi, nici mâine şi — nici odată. In ceea ce priveşte vechea ortografie, d-l D. R. Mazilu este acela care a reprodus, în ediţia *Academiei Române,* nu numai „şovăitoarea" ortografie a lui Eminescu, *ci şi toate variantele ei* dela 1870 până astăzi. D-l B. Munteanu nu cunoaşte „opera" „scrupulosului editor" D. R. Mazilu; cu toate acestea d-l B. Munteanu intervine, ca să probeze că „denotă un orizont atât de larg"...

6 „...«**Aceste nuanţe de gândire şi deosebit de frumoase forme de exprimare, «corectate» de N. Iorga şi G. Murnu, dintr'o excesivă grijă pentru forma banal-corectă»**"...

Este un text smuls din studiul nostru. Nici înainte de acest text, nici după dânsul, cetitorii revistei „Licurici" nu află despre cari anume nuanţe de gândire şi deosebit de frumoase forme de exprimare este vorba. Procedeul ştiinţific al d-lui B. Munteanu, care însă are grijă să includă în citat numele lui N. Iorga şi cel al d-lui G. Murnu, pentru crearea de atmosferă şi de o anume stare sufletească a cetitorului. Decât asemenea ieftine manevre de cafenea nu ne vor opri, să constatăm şi să mărturisim adevărul. Cu atât mai mult vom stărui, când va fi vorba de nume ca N. Iorga, G. Murnu, G. Ibrăileanu.

7 ...«**Fără a merge mai departe**»...

Când d-l B. Munteanu nici n'a luat-o din loc, ce mai vorbă e şi „fără a merge mai departe". Numai cu textele în faţă, cu citate din ele, se poate susţine o discuţie în concret. In abstract, cu generalităţi, cu preţuiri la superlativ şi mistificări în întunerec, păreri exprimate în dialectică — asemenea discuţie nu este ştiinţifică, pentru că nu dărâmă nimic din ce ar fi rău şi nu sprijină ce se pretinde a fi bun. Am fi dorit un argument, măcar unul singur în toată cronica d-lui B. Munteanu.

8 ...«**putem spera că d. Torouţiu va întocmi o ediţie, bazată de (sic!) pietate faţă de manuscris, document sau ediţia princeps spre a cădea şi d-sa pradă atacurilor celor ce sunt de părere că un Eminescu necorectat în ortografie rămâne o probă că ne găsim încă în epoca dibuirilor puerile**»...

Dela început am arătat că editarea operei complete a lui Eminescu, nu este şi nu poate fi lucrare de unul singur. Am citat cazul lui Goethe, pentru a cărui ediţie critică au lucrat 25 ani oameni de ştiinţă, din toată Europa. Ar fi de dorit ca o asemenea ediţie Eminescu — să se nască din solidaritatea a tot ce are ţara mai de seamă în istoria şi critica literară, în filologie, filosofie etc. Pentru Eminescu se vor strecura 20-50 ani, dacă nu şi mai mult, până când s'ar ajunge la o ediţie critică şi completă. In loc ca d. B. Munteanu care „denotă un orizont atât de larg" să mânjească precizările noastre cu vorbe late, mai bine ar fi să pună umărul şi să muncească —, studiind o poezie, o strofă, un vers sau şi numai un cuvânt şi să precizeze. Aşa se ajută un lucru să progreseze. Să speri dela alţii şi mai mult decât fac, când însuţi nu faci

nimic și într'o critică negativă să te strecori abil, pentru a nu te descoperi că nici nu ți-ai luat osteneala să cetești ceea ce critici, necum să intri în medias res, cunoaștem acest sistem de a te face interesant. Dealtfel noi în permanență am opus autorității lui G. Ibrăileanu, celei a imitatorului său d-l D. Caracostea și a ucenicului d-sale d-l D. R. Mazilu — autoritatea autorului Eminescu și textul său. Spre exemplu — (și în modul acesta am fi așteptat să pornească lupta pentru limpezire) —: Ultimul vers din Epigonii după ms. lui Eminescu *sună* astfel :

Toate-s praf... Lumea-i cum este... și ca dânsa sântem noi...

D-l D. R. Mazilu schimbă pe *sântem* în *suntem*. In „Luceafărul" însă d-l D. R. Mazilu respectă forma lui Eminescu:

Eu *sânt* luceafărul de sus (v. 83, 135).
Căci eu *sânt* vie, tu ești mort (v. 95).
Cum că eu *sânt* nemuritor (v. 151).

Tot d-l D. R. Mazilu constată la glosarul Luceafărului că forma *sânt* este „formă pop." (pg. 161). Prin urmare d-sa însuși recunoaște că nu este vorba de ortografie, ci de ortoepie, o deosebire fonetică între forma populară și cea „literară". Eminescu a folosit și în „Epigonii" și în versurile arătate din Luceafărul formă *sânt;* fie că o considerăm populară, fie moldovenească, chiar după înseși principiile de unificare ale limbii, d-l D. R. Mazilu se dovedește inconsecvent, iar d-l B. Munteanu, „care denotă un orizont atât de larg", îi administrează, fără să-și dea seama, o doză de ironie tot așa de aspră. Ori, pentru a nu cădea în asemenea greșeli, noi am propus și susținem menținerea formelor eminesciene: sunt, suntem, sfânt, sfinte când poetul a scris așa; sânt, sântem, sânt, sânte, când a preferit aceste forme. Pentru ce le-a preferit ? Răspunsul este more iudaico tot o întrebare: Cu ce drept întrebi? Astfel stând lucrurile, în ceea ce privește scrupulositatea editorului, evident că d-l B. Munteanu „care denotă un orizont atât de larg" nu s'a documentat asupra „echivalentelor statornicite de știința filologiei cu vremea", ci acestea vor fi alcătuind o frază folosită cu predilecție de d-sa și scrie, ca să arate că poate încropi o frază — frumoasă. Intrebarea-i dacă-i și dreaptă.

Precum se vede d-l B. Munteanu stăruie, în necunoștință de cauză obsedat d-sa, — sau cunoscând realitatea, voind să sugereze cetitorilor revistei — stăruie în a ne atribui inepția „Eminescu necorectat în ortografie". Ori o asemenea teză n'am susținut-o nicăiurea. Decât odată pornit pe panta mistificării și a denaturării d. B. Munteanu nu se oprește până la capăt, până la concluzia de grandiloquență: „epoca dibuirilor puerile". In locul rostogolirei acestui sgomotos debit verbal, noi am fi preferit un argument, un singur argument, cu aplicarea lecției pe teren: o strofă, un vers, sau un cuvânt, pe care l-am fi redat „necorectat în ortografie". Câtă vreme nu aduce nici o dovadă, d-l B. Munteanu se caracterizează și califică singur.

I. E. Torouțiu

EDIȚII CRITICE EMINESCU

VI

VENERE ȘI MADONĂ

Cea dintâi poezie, prin care poetul începe să acopere cu aureolă paginile revistei Convorbiri Literare, are darul să atragă atenţiunea Junimei asupra autorului. **A. D. Xenopol,** care se află la studii în Berlin, primeşte din partea lui **Iacob C. Negruzzi** îmbucurătoarea veste că Venere şi Madonă [68] „a fost peste măsură înaltată", deşi nime din noi nu cunoaşte pe d. **Eminescu"** [69]. Impreună cu Epigonii, care se publică după 3 luni [70], Venere şi Madonă oferă prin glosar acelaşi climat, aşa încât problemele desbătute cu prilejul analisei poemului Epigonilor îşi întăresc susţinerea şi prin elementele primei poezii tipărite în această revistă, de vreme ce în Venere şi Madonă şi Epigonii vibraţiile poetice se păstrează în cadrul aceleeaşi încordări interioare, caracteristică pentru predilecţia unui anume vocabular, arhaic sau arhaizant, de laborator sau de afirmare a dialectului, forme care alcătuesc limba poeziei şi expresivitatea sufletului eminescian, limba pământului care ni l-a dăruit, imaginea suferinţelor şi revoltelor, a fericirii şi naturii sale — limba creatoare a geniului creator.

Răsbind cu greu spre luminişuri din beteaga şi înăbuşita de slavonisme limbă a ceasloavelor, încâlcită de grecisme, înstrăinată prin franţusisme, încărcată de latinisme, tânăra limbă, ca şi tinereţea poporului, cată să scape de cătuşe nefireşti, să se limpezească, să se îmbogăţească din propriile ei izvoare şi să dobândească puterea necesară exprimării elanurilor vieţii ca popor liber şi izbânditor al tuturora cu acelaşi graiu în veacul următor.

Poetul aduce prospeţime în expresivitatea obosită, colorit în glosarul redus; prin gând şi simţământ dă viaţă unor cuvinte moarte, reîmprospătează altele veştezite, descoperă în strălucire pe unele uitate şi prăfuite, din cronice bătrâne; din tuspatru colţuri ale pământului românesc chiamă vorbe dialectale şi le pune în serviciul imperialismului limbii româneşti; modelează tipare după caracterul intim şi specific al idiomurilor, fiecare având dreptul la viaţă prin însăşi înfăţişarea sa şi toate la un loc, într'o înţelegere armonioasă, sprijinind privilegiul expresivităţii şi principiul etern al limbii: imperialismul.

Dealurile şi munţii, văile şi pădurile, Bărăganul şi stuful bălţilor dunărene, piscurile şi adâncimile, satele şi târgurile — toate îşi trăesc viaţa specifică şi se conduc autonom, după principii republicane, în cadrul constituţional al imperialismului etnic-linguistic. Pe cât mai pronunţat caracterul, pe cât mai bogat dialectul, pe atât mai afirmate: creaţia literară, artistică, tradiţia, obiceiul, folclorul. Autarhia lor nu-i cu putinţă să se schimbe sau chiar înlăture prin voinţă unilaterală sau prin decretarea privilegiului unui dialect asupra altuia. Despotismul nu

[68] Publicată în **Conv. Lit.** 15 April 1870, IV 66.
[69] I. E. Torouţiu, **Studii şi Documente Literare,** III 412.
[70] **Conv. Lit.** 15 Aug. 1870.

izbuteşte să transforme o realitate într'alta. Oricărei încercări îi urmează răspunsul firesc al refuzului net de subordonare.

Rolul scriitorilor — poeţi sau prozatori — în baza dreptului pe care i-l dă ceea ce numim graiul poeziei sau limbă poetică, spre deosebire de cea vorbită sau ştiinţifică, este să întremeze cuvinte obosite, să pună în circulaţie expresii dialectale, să înroleze pe cele expresive şi viguroase din graiul poporului sau din paginile cronicarilor. Moldovenisme, muntenisme, oltenisme, ardelenisme, toate există şi vor exista câtă vreme vor dura cei cari le nasc şi le trăesc, — oamenii. Nimeni n'are dreptul şi nici nu poate să le isgonească dintr'un loc şi să le impună într'altul. Scriitorul este suveran şi din măsura în care ştie să se folosească de această suveranitate, se dovedeşte puterea creatoare a talentului şi vocaţia artistului. Istoria şi critica literară vin numai să constate. Odată intrată în conştiinţa publică, opera scriitorului trebue să rămână cu toate calităţile şi scăderile, mari sau mărunte, cari împreună alcătuesc însăşi personalitatea scriitorului.

Cuvintele au, ca şi fiinţele vii, destinul şi istoria vieţii lor, cu data naşterii şi a morţii, adevărate sau aparente, subite sau lente, cu înălţare, apogeu şi cădere. Cuvântul cunoaşte iubirea, ca şi nedreaptă urgisire, de unde câte un samaritean îl ridică din nou şi-l înviorează, până când vre-unul, socotindu-se chemat, îl scufundă iar în întunerec, printr'o folosire nepotrivită făcându-l de râs sau dându-i o însărcinare mai mică ori mai mare decât puterile sale, îl compromite şi-l scoate din luptă. Cuvintele, — ele cunosc şi moartea civilă, decât nu din vina lor, ci tot dintr'a oamenilor. Ele îşi au, ca şi făpturile lui Dumnezeu, vârste caracteristice, de prospeţime primăvăratică, de robustă bărbăţie, de slăbiciuni autumnale, până la decadenţă şi decrepitudine, prin uzare, în urma abuzului sau impropriei funcţiuni în care sunt puse.

Deosebirea dintre o formă care se foloseşte într'o provincie şi alta din altă provincie marchează diferenţierile temperamentului, ca măsură pentru puterea originară a vieţii sufleteşti individuale. Ca să nu ne oprim decât la definiţia temperamentului dată de Fichte. Temperamentul general, caracteristic unui ţinut, ca rezultat al condiţiunilor de viaţă, al climei, solului şi ocupaţiei, se oglindeşte în graiu şi cântec.

Cântecul graiului şi graiul cântecului sunt exprimarea fericirii sau tristeţii, prin aceleaşi mijloace. Cântecul ne vorbeşte în tonuri măsurate, fiecare cuvânt este o melodie în miniatură, de care se leagă cea a cuvântului următor. Regisorii — inima şi creerul — măsoară tonul, hotărăsc volumul, culoarea, adâncimea sau înălţimea, seninătatea sau umbrirea, vioiciunea sau încetineala, nuanţând după intensitatea sentimentului sau gândului. Melodia graiului nu se deosibeşte de graiul melodiei. Din amestecul de sunete curate, al vocalelor deschise ori închise, şi al consonantelor tulburi, imprecise, şovăitoare, conturate şi determinate numai cu ajutorul vocalelor vecine — se naşte cuvântul, prin vocea omenească.

Este o iluzie că ar fi cu putinţă să se formuleze legi de încadrare a cuvintelor, de care ar urma să ţină socoteală tocmai creatorii limbii. Din limba creaţiei se nasc legile limbii, şi aceasta, creaţia, nu cunoaşte nici un fel de îngrădire, în spiritul şi cadrul constituţional. Incercarea unificării înseamnă introducerea anarhiei în armonia autarhiei, autarhie care veghează la păstrarea părţilor ce formează un tot organic, prin frumuseţea şi varietatea formelor, apărând astfel însuşi caracterul limbii, în toate înfăţişările sale spaţiale şi temporale. Putere, frumuseţe, expresivitate nu pot exista fără jocul semnificativ între permanentul desiderat al unificării limbii prin stabilirea unor cadre precise, dela care să plece limba literară a tuturor scriitorilor, şi farsele

pline de graţie pe care le joacă dialectele, pe întinderi mari, chiar localismele cu mobilitatea formelor, cu surprise noţionale, cu locuţiuni, pitoresc şi varietate de colorit.

Prin aşa numita unificare, susţinută în ultimul timp de către d-l **D. Caracostea,** se încearcă introducerea regimului dictatorial în domeniul creaţiei. Dacă limpezirea graiului prin continuă îngrijire ar privi literatura ştiinţifică sau dacă atari preocupări linguistice, de laborator, ar tinde să devină un vademecum pentru scriitorii în formaţie, principial nimeni n'ar avea dreptul să ridice obiecţiuni, deoarece pentru toate naţiunile cultul limbii înseamnă în viaţa spirituală ceea ce reprezintă cultura ogoarelor în viaţa economică. Exteritorial, d-l **D. Caracostea** poate să formuleze cele mai îndrăzneţe principii; sâmburele de adevăr ce l-ar cuprinde, ar rodi, restul ar cădea. Când însă autorul Artei cuvântului la Eminescu ţine să dea concepţiilor d-sale putere retro-activă, întemeiat pe presumţia că Eminescu „tindea spre unificarea limbii, ca noi toţi" [71], atunci dela premisa falsă, prin reaua aplicare, ajunge la concluzia greşită a dreptului de experimentare pe socoteala textelor lui Eminescu. Cetirea capitolului Intre dialect şi limbă literară te duce cu gândul îndărăt la disputa dintre **Maiorescu** şi **Gherea** cu tesa artă pentru artă şi antitesa artă cu tendinţă (socială), dispută care părea că nu se mai termină, într'atât de convingătoare se prezintau argumentele, în acel caz, şi dintr'o parte şi dintr'alta. Lipsia însă din discuţie factorul principal; nici unul nu s'a gândit la dânsul, pentru că nici unul nu era creator. Atunci a voit întâmplarea să se facă lui Caragiale favoarea de a fi întrebat şi el ce crede. „Eu", — răspunse creatorul — „aşi zice: artă cu — talent"... In năplaiul d-lui **D. Caracostea,** care asudă la deal şi la vale „Intre dialect şi limbă literară", răspunsul genialului descoperitor şi plăsmuitor al lui Titircă Inimă Rea, Nae Ipingescu şi Trahanache este doctoria care desmeticeşte: talentul care zimbeşte cruţător şi nu se sinchiseşte de marea îngrijorare pentru ceea ce se petrece „între dialect şi limbă literară". Numai macrologia d-lui **D. Caracostea,** pe dinafara operei şi talentului lui Eminescu, putea să imagineze din „dialect" şi „limbă literară" doi paladini, adversari încăeraţi în luptă cu sabie de lemn şi puşcă de soc.

Inainte de a trece la scrutarea vocabularului din Venere şi Madonă şi la definitiva fixare, după voinţa poetului, este nevoe, credem, să ne oprim la câteva pasagii din capitolul citat al lucrării d-lui **D. Caracostea.** Ele vor indica şi paternitatea generoasă a unora dintre erorile d-lui **D. R. Mazilu.**

„Ediţiile operei lui Eminescu suferă de echivocul ţelului".

„Ar fi de dorit ca, în ediţiile viitoare, să se urmărească un scop precis: una este o ediţie pentru marele public, alta este o ediţie comentată şcolăreşte şi altele sunt cerinţele când vrei să alcătueşti un instrument pentru a putea urmări ştiinţific creaţiunea poetică".

„Fără îndoială, azi cea mai bună ediţie completă a poeziilor clasice ale lui Eminescu este aceea dată de G. Ibrăileanu. Va rămâne un merit al criticului acesta (!) faptul că a avut curajul să dea textului coloarea graiului moldovenesc, al poetului, în măsura în care n'ar turbura receptivitatea noastră şi ar fi cerută de unele efecte artistice. Dar nu în această formă va rămâne Eminescu în conştiinţa noastră. Ca noi toţi, el tindea spre unificarea limbii" [72].

Dacă afirmaţia d-lui **D. Caracostea** se referă la aportul personal al editorilor, cum ar fi, spre exemplu, studiul bio-bibliografic, interpretări,

[71] „Preocupări şi Atitudine" — „Intre dialect şi limbă literară" în Arta Cuvântului la Eminescu, pg. XX.

[72] Idem, ibid. pg. XXI.

adnotări, critică, estetică, speculații filosofice, atunci sigur că ediția populară se va deosebi de cea „comentată școlărește" și că altă înfățișare va avea ediția îngrijită critic „pentru a urmări științific creațiunea poetică". Toate aceste preocupări însă sunt exteritoriale, căci țelul ediției nu justifică încălcări teritoriale, cu intervenții chirurgicale din partea acelora care urmăresc unul dintr'aceste țeluri, oricare ar fi el. Altfel textele însești ale ediției operei lui Eminescu vor suferi totdeauna de instabilitate și anarhie, produsă de editorii-colaboratori cu poetul, îndemnați și susținuți teoretic și practic de către pseudo-știința din școala d-lui **D. Caracostea**, care nu cunoaște margini. „Pentru a putea urmări științific creațiunea poetică", nu-ți este îngăduit „să alcătuești un instrument" în textul scriitorului, ci afară de text. Instrumentul este și rămâne opera poetului, așa cum a lăsat-o el. Exclamația d-lui **D. Caracostea** „Fără îndoială, azi cea mai bună ediție completă a poeziilor clasice ale lui Eminescu este cea dată de G. Ibrăileanu" — superlativ emfatică și diplomat rezervată, „azi", constitue justa măsură pentru cunoașterea de către d-l **D. Caracostea** a cuvântului în arta lui Eminescu. „Fără îndoială" cade în pagina a doua când se entusiasmează pentru emendațiile d-lui D. R. Mazilu, unele în desacord cu **G. Ibrăileanu**, iar „azi" se și dă peste cap, după câteva fraze, căci „nu în această formă va rămâne Eminescu în conștiința noastră"... Astfel „cea mai bună ediție completă a poeziilor clasice" — cea mai bună, completă, clasice, tot atribute depășitoare, superlative, ucigașe ale substanței, ca niște proptele țapene, cari în loc să susțină, răstoarnă'n șanț, gardul putred —, astfel curge, curge 'ntruna pe lătoc și se rostogolește și vuește și spumegă apa, și pietrele morii macină în gol... Căci: ce'nseamnă „cea mai bună ediție", dacă-i efemeră, numai pentru „azi", iar pentru mâne trebue să se pregătească un alt Eminescu, în altă formă, ce înseamnă „ediție completă a poeziilor clasice", decât anulare a unui atribut prin celălalt, și toate la un loc: tumultoasă adunătură de vorbe? „completă" și „clasice"? Este nevoe să se citeze profesorului de literatură modernă și folclor, autorul artei cuvântului la Eminescu, încă 10-15-20 poezii clasice rămase pe dinafara ediției „complete" a lui G. Ibrăileanu? „Va rămâne un merit al criticului acesta că a avut curajul să dea textului coloarea graiului moldovenesc, al poetului"... In realitate, G. Ibrăileanu a avut curajul să redea culoarea graiului moldovenesc, pe care i-o dăduse poetul, iar, în unele locuri, acest curaj a depășit marginile permise, a schimbat textul, a modificat în mod arbitrar, a meșteșugit asonanțe în locul rimelor perfecte originare, și în felul acesta curajul în loc să rămână un merit, devine scădere de ne'ntâlnit în editări critice din literaturi străine. Autorul „Artei cuvântului la Eminescu" își pregătește terenul pentru alte modificări și de aceea trimite în avangardă fraza afirmației că „nu în această formă va rămâne Eminescu în conștiința noastră". Adecă cei cari au venit înainte de d-l D. Caracostea l-au botezat pe Eminescu numai cu apă, iar d-sa care le va urma împreună cu ucenicii îl vor boteza cu Duhul Sfânt (Matei 3, 11; Marcu 1, 8; Luca 3, 16; Ioan 1, 26). Cu unul ne-am și întâlnit: d-l **D. R. Mazilu;** al doilea care va să boteze cu Duh Sfânt va fi însuși d-l **D. Caracostea:** ...„am restituit forma literară a cuvântului, pentru că pornind pe calea expresivității dialectice, lași loc subiectivității". Așadar, când este vorba de expresie dialectală, de Eminescu, de Moldova, Basarabia, Bucovina — „lași loc subiectivității", iar când se produce operația de restituire a formei literare (cine decretează neliterară cealaltă formă?) prin personalitatea științifică a d-lui **D. Caracostea**, atunci este „învederată" — obiectivitatea... ...„adoptând fonetica limbii literare, infinitesimala deosebire nu turbură impresia totală a sonetu-

lui [Veneția], întru nimic", deoarece și el, poetul, „ca noi toți, tindea spre unificarea limbii". Pentru că Eminescu „tindea spre unificarea limbii", de aceea a evoluat în formă și gândire, a progresat. Numai o falsă psihologie a procesului creației poate presuma că după eliberare din cătușele facerii, creatorul se mai întoarce la piesa elaborată și lansată în public. Experiențe noi, alte trăiri, alte concepții asupra structurii formelor le folosesc scriitorii în alte piese, cu alte sclipiri, cu alte înfățișări. Dar să admitem că Eminescu ar fi dorit ceeace i se atribue, rezultă de aci că d-lui **D. Caracostea** îi revine dreptul de a fi autor al cuvântului în arta lui Eminescu? că nu există absolută garanție a echivalentelor, că este un abuz, că neputința ni l-ar coborî, că un talent mai viguros decât al lui Eminescu, ni l-ar înălța, sunt chestiuni care nici n'ar trebui să se pună, deoarece ele duc, precum s'a văzut și se va vedea și din cele ce urmează, la un Eminescu falsificat. „Și totuș, dăinuesc în versurile lui unele **particularități moldovenești necesare rimei, pe care nu le-am putea înlătura**" [73]. Categorică mărturisire că numai exigențele de rimă îl împiedică, pe d-l **D. Caracostea**, să înlăture moldovenismele poetului. Semnalăm și subliniem această nemaipomenită îndrăzneală răspândită dela tribuna catedrei universitare în haina înșelătoare a științei.

„Ca să aleg un cuvânt caracteristic pentru el" — continuă d-l D. Caracostea — „un exemplu tipic ni-l oferă strofa următoare din Stelele 'n cer:

Floare de crâng
Astfel viețile
Și tinerețile
Trec și se stâng

„Dar dacă aici rima stâng trebue să fie primită cu necesitate, rezultă oare că trebue să acceptăm împreună cu Ibrăileanu fonetismul acesta moldovean, pretutindeni, bunăoară în versul atât de expresiv

„S'a stâns vieața falnicei Veneții..." ?

„Argumente de ordin impresiv pledează pentru forma aceasta, pe care am adaptat-o în capitolul despre sonetul Veneția, publicat în Gândirea (anul XV, 1936, Mai-Iunie). De câte ori este vorba, ca aici, de o alegere între mai multe posibilități, apare un aspect stilistic. Strict vorbind, în context spune mai mult s'a stâns decât s'a stins. Și, totuși, în lucrarea de față, am restituit forma literară a cuvântului, pentru că, pornind pe calea expresivității dialectale, lași loc subiectivității; în lipsa de un criteriu obiectiv, nu știi unde te poți opri" [74].

Deci: la 1936 (în Gândirea) esteticianul găsea argumente pentru forma s'a stâns, care „strict vorbind, în context spune mai mult decât s'a stins".

La 1938 (în Arta cuvântului la E.) neautorul a „restituit forma literară a cuvântului" și a tipărit s'a stins.

Concluzia? Vorba lui Caragiale: „eu sunt pentru contra"...

Contradicție — inconsecvență — evoluție? Toate ar fi admisibile, dacă acest joc de-a principiile s'ar face pe socoteala propriilor idei. Când însă substanța dialecticei o formează textele lui Eminescu, dialectică între opinia lui G. Ibrăileanu, particularitate moldovenească și limbă literară, iar poetul însuși rămâne cu voința sa pe plan secundar și așteaptă doar rolul de cobai pentru experimentarea unor subtilități filologice și stilistice, pure obsesii ale unor cercetări străine, cu subiect

[73] *D. Caracostea*, ibid., pg. XXI
[74] *D. Caracostea*, ibid., pg. XXI.

particular, obsesii cari ciugulesc în dreapta și în stânga fărîmituri axiomatice, cată apoi să subordoneze gândirea poetului doctrinelor sincronice importate și utilizate cu logica nexului cauzal din fișier, atunci înlăturarea unei forme și adoptarea alteia urmează logica fișelor cu „ton minor" și „structură fonetică" [75] a d-lui **D. Caracostea,** nu suverana și intangibila logică a dreptului de paternitate, care aparține lui Eminescu.

Pentru ca în pag. 201 să poată vorbi de „palatale, luminoase, **e, i**", și să afirme că „în versul întâi, după acel accent puternic de intensitate din prima măsură s'a stins, în care vocala accentuată este întunecată prin nazala din grupul de consonante ns"..., autorul își pregătește terenul cu 200 + XX pagini mai înainte neadmițând remoldovenizarea formei de către G. Ibrăileanu: „Și totuși, în lucrarea de față, am restituit forma literară" stins în loc de stâns.

Dacă în schimbul acestor salturi din echivoc în echivoc ne-am alege cel puțin cu o justă interpretare fonemologică sau cu o dialectică spirituală, ne-ar încânta ingeniositatea și finețea în analisă. Se constată: „acel accent puternic de intensitate din prima măsură s'a stins". Ori: ideea în sine, a morții, a totalei liniști exprimate prin stâns duce neapărat la o cetire de ritm șters, fără nici un accent, necum puternic și încă de intensitate; apoi: dacă teoreticianul, colaborator nechemat al lui Eminescu, nu se apuca să „restitue forma literară" și dacă nu urgisea forma moldovenească stâns, n'ar fi avut nevoe să apeleze la nazala din grupul de consonante ns, ca să constate că nazalele i-au întunecat vocala accentuată din stins. In cea moldovenească este gata întunecată prin â din stâns. Dacă acustic i-o simte întunecată, pentru ce vizual a restituit forma literară? sau ca să aibă prilej să facă teoria nazalelor? Formele moldovenești însă sunt tot așa de literare, ca și cele recunoscute ca atare de grămăticii tipicari. Literatura cu decret semnat de d-l Caracostea, contrasemnat de aderenții d-sale și cu uzurparea dreptului care aparține exclusiv creatorului, ar fi o indicație pentru o altă ediție critică Eminescu, cum și-o imaginează criticul colaborator că ar trebui să pătrundă și „să rămână în conștiința noastră". „Vocala **i** accentuată" desprinsă de pe vre-o fișă și prinsă în analiza sunetelor, nu se contopește decât cu sacrificiul remoldovenisării, adecă numai dacă d-l D. Caracostea din 1938 admite să se împace cu cel din 1936 și să dea aceluia dreptate, implicit lui Eminescu, G. Ibrăileanu, dialectului și să abandoneze ideia de restituire. A restituit-o însă, ca să-și creeze un temeiu și să-și sugereze că vocala i din stins este puternic accentuată și de intensitate. In realitate nici stâns, nici stins, nici în restul versului nu apare vre-un accent; deprimant de monoton, așa a înțeles poetul să creeze atmosfera. Interpretarea, ni se pare greșită și potrivnică ideii fundamentale. Prin forma moldovenească s'a stâns, care conține numai întunecime în grupul prim de consonante st urmat de întunecatul **â** și nazalele **ns**, prin totala lipsă de accent ni se dă fonetic ideia stângerii. Stins, dacă este puternic accentuat, cum interpretează autorul „Artei cuvântului la Eminescu" („accent puternic de intensitate") și vocala **i** de înaltă tonalitate, te face să vezi mai curând o aprindere, încordare, lumină — „palatale luminoase **e i**" constată chiar d-l D. Caracostea combătându-și astfel propria interpretare. In stâns nu-i accent, nu-i lumină, nu-i sunet — e moarte — moartea falnicei Veneții, tocmai ceea ce spune poetul. Aici rațiunea existenței formei literare moldovenești stâns, — (ca și a altora de altfel, pentru că nu degeaba se păstrează paralel câte două și trei forme) —, și irezonabila restituire a formei literare stins.

[75] Idem, ibid., pg. 201.

In cele din urmă vom recunoaşte că d-l **D. Caracostea** a adunat multe note şi cântă, cântă avan, dar cântă fals **Beckmesserul** din Meistersingerii burgului nostru....

„Concepţia structurală a formei" — continuă d. *D. Caracostea* — „aşa cum este realizată în toată lucrarea de faţă, îşi vădeşte legitimitatea şi în critica de text. Intr'o adevărată structură poetică, valoarea impresivă a unui izolat timbru vocalic nu este decât o minimă parte a sistemului fonetic, în care-şi găseşte multiple corespondenţe reliefate prin opoziţie. In această totalitate, poţi adopta în bună linişte forma literară, fiind secondată de întregul ansamblu. Aceasta cu atât mai mult, cu cât la rândul ei structura fonetică nu este decât un acompaniament al ansamblului de imagini, de valori morfologice, sintactice care colaborează pentru a înălţa întregul la valoare de simbol. Astfel, pornind dela realitatea structurală a formei, izolate elemente fonetice, disparente în ansamblul orchestraţiei, trebue să se supună imperativului limbii literare"...

„Faţă de nesiguranţa normelor de editare a poetului, cu atât mai binevenită este stabilirea textului definitiv al poemului Luceafărul, datorită d-lui *R. Mazilu*. Cine va urmări emendaţiile d-sale, pe care le adoptăm în întregime, se va încredinţa că, în momente esenţiale, valorile expresiei erau întunecate din lipsa unor temeinice criterii de alegere a textului autentic" [76].

Intr'un tratat de poetică, aceste planuri arhitectonice, calculate, echilibrate, în critica propriei tale creaţii sau ca itinerar pentru o viitoare versificare sunt resonabile şi instructive, dar refacerea textelor lui Eminescu de către d-l D. Caracostea, D. R. Mazilu etc., pe temeiul „concepţiei structurale a formei" enunţate, nu-şi „vădeşte legitimitatea". Ne întoarcem iarăşi la constatarea, că exteritorial principiile d-lui **D. Caracostea** sunt generale, cunoscute şi recunoscute în toate manualele de teorie a poeziei. Situându-se însă în centrul poeziei lui Eminescu, autorul nu-i în drept să vorbească de „izolate elemente fonetice". Sau sunt „izolate elemente fonetice" şi nu alcătuesc „un ansamblu de orchestraţie" sau există ansamblul orchestraţiei şi atunci elementele fonetice nu numai că nu-s izolate, ci ele însile formează, pe cât mai diferenţiat, pe atât mai armonios, — ansamblul orchestraţiei. Poetul desigur că-şi găseşte în sistemul fonetic „multiple corespondenţe reliefate prin opoziţie", dar, tu critic, nu „poţi adopta în bună linişte" altă „formă literară", decât cea aleasă de realizator.

Macrologia aberaţiei explodează: „...izolate elemente fonetice, disparente în ansamblul orchestraţiei, trebue să se supună imperativului limbii literare". Dacă explozia criticului s'ar produce în stratosferă, rezidiile rachetelor ar fi cu totul inofensive; cum însă ea este în atmosfera hârtiilor lui Eminescu, şi probabil primejdia-i mai mare, să se estindă şi în teritoriul altor scriitori, este nevoe să părăsim aceste doctrine lipsite de orizont şi pietate, răspândite de pe socluri ameţitoare.

Pentru menţinerea particularităţilor moldoveneşti în scrierile lui Eminescu, Alecsandri, Creangă, Hogaş, în ale lui Delavrancea cu particularităţile de dincoace de Milcov, şi în cele din Ardeal cu specimenele lor, şi împotriva falsei îndrumări date de şcoala d-lui D. Caracostea, care „adoptând fonetica limbii literare" crede că „infinitesimala deosebire nu turbură impresia totală", şi dacă aşa crede, îşi arogă şi dreptul intervenţiilor chirurgicale, pentru a documenta raţiunea existenţei acelor forme în opera scriitorilor, decretate de d-nii D. Caracostea şi D. R. Mazilu neliterare, vom recurge la exemplificări din creaţiile lui Goethe, Schiller, Uhland, unde particularităţi din toate idiomurile imperialismului

[76] *D. Caracostea*, ibid., pg. XXI—XXII.

limbii germane și din cele mai vechi timpuri „hausen und brausen" fără să se fi găsit până acum în sobra și austera știință germană cineva care să fi pus în practică monstruoasa formulă: ...„trebue să se supună imperativului limbii literare".

Atacului la adresa bunului simț, al unei judecăți sănătoase, al înseși principiilor științifice consacrate, atac deslănțuit de către d-l D. Caracostea teoretic cu vocabular de grandomanie și practic, în interiorul creației, trebue să opunem, în domoala noastră expunere, alte argumente. Il vom compara pe Eminescu și particularitățile sale linguistice cu semenii săi Schiller, Goethe Uhland. Este singura cinste care o merită și singura reabilitare cu putință — reabilitare numai în fața Domnului Profesor D. Caracostea.

Fest gemauert in der Erden
Steht die Form aus Lehm gebrannt
Heute muss die Glocke werden,
Frisch, Gesellen, seid zur Hand!

Astfel începe **Schiller** Cântecul Clopotului, cu forma veche germanică a dativului declinației slabe. Poetul creează prin Erden rimă plină la werden, reînviind totdeodată și o formă veche și redând-o patrimoniului limbii poetice. Nici unul dintre editorii germani, fie că au îngrijit poeziile lui Schiller pentru ediții școlare, fie pentru popor sau știință, n'a îndrăznit să restitue forma literară in der Erden. — In poezia An die Freunde (v. 31, 32):

Prächtiger als wir in unserem Norden
Wohnt der Bettler an der Engelspforten.

Și aici **Schiller** reînvie această învechită formă a dativului. In aceeași poezie poetul nu ezită să folosească vocativul slab. împotriva oricărei reguli gramaticale și chiar împotriva spiritului limbii germane:

Lieben Freunde, es gab schöne Zeiten!

Există sute de ediții schilleriene, dar nicăiurea n'a îndrăznit să intervină vre-un editor să unifice, să gramaticalizeze ce-a scris poetul. Acolo, în Germania, n'a încolțit gândul mandarinilor științei românești: ...„dacă ar fi trăit poetul, de sigur că ar fi unificat; iar dacă n'a trăit să-l unificăm noi..." ...„infinitesimală deosebire" ...„orchestrație", „trebue să se supună imperativului limbii literare"...

Justificarea acestei vechi forme germanice ca o necesitate pentru rimă — (D. Caracostea la Em.: „particularități moldovenești necesare rimei") — poate veni numai dintr'o pauperă concepție asupra procesului de creație. Moldovenismele lui Eminescu, precum și alte particularități, au semnificații ceva mai adânci, date de poet, și ele trebue păstrate.

Iată și la **Goethe**, fără să fie nevoe de rimă, forma Erden în Reinecke Fuchs (VIII, 63):

Und sie hub den Fuss empor aus dem Grase; der war erst
Mit sechs Nägeln beschlagen; sie schlug gar richtig und fehlte
Nicht ein Härchen, sie traf ihm den Kopft er stürzte zur Erden
Lag betäubt wie tot. Sie aber eilte von dannen,
Was sie konnte.

Epopeea este în versuri albe și **Goethe** ar fi avut posibilitatea să folosească forma literară gramaticală curentă Erde. A preferit vechiul dativ. Comentatorii germani constată exteritorial. Dar nu-și permit să restitue forma literară, teritorial.

Tot în această epopee, același dativ vechiu german, al declinației slabe, în cântul VI, vers 384:

Meiner Frauen folgt' ich zu schnell. Sie liess sich betören,
Bat und flehte führ ihn; o wär' ich nur fester geblieben!

Și în cântul XII, v. 327—8 Erden și Frauen:

„Kommt bald wieder!" Da kniete der Fuchs am Trone zur Erden
Sprach: „Ich dank' euch von Herzen und meiner gnädigen Frauen,
Euerem Rate, den Herren zusamt..."

Fiindcă ne găsim la Reinecke Fuchs, vom spicui câteva „infinitesimale" deosebiri de forme, cari adevărat că „nu turbură întru nimic impresia totală", dar tot atât de adevărat este că neodoctrina școlii d-lui **D. Caracostea,** cu râvna unificării limbei, n'a fost cunoscută de știința germană care să dicteze lui **Goethe** că „trebue să se supună imperativului limbii literare"...

Cântul: IV, v. 23: Es hilft kein Schwätzen...
V, v. 39: .....verschwätzen...
VI, v. 305: .....schwatzte...
XII, v. 323: .....schwatzen...

Forma schwätzen alternând la **Goethe** cu schwatzen este un provincialism din Germania de Sud. Ce caută provincialismele și particularitățile acestea și altele, numeroase, felurite, în opera lui **Goethe?** Exact ceea ce caută moldovenismele și celelalte forme, decretate neliterare de d-l D. Caracostea, în poezia lui **Eminescu.**

Spiritul revoluționar al lui **Schiller** din Räuber trece printr'o bună parte a operelor sale și, ori unde, gândul său vrea să răsbească într'o puternică expresivitate, să redee un colorit local sau să te transpună într'o anume epocă, nu stă la îndoială să pună la contribuție forme vechi, dialectale sau și numai locale, în circulație atât de redusă încât pentru deslușirea lor se simte nevoia de a se da explicații.

Elementele sintactice ca și cele morfologice nu țin socoteală de regulile înguste ale gramaticei simple. Astfel, se întâlnesc genitive nearticulate, ca și nominative (Meister, Geselle) în Cântecul Clopotului, admisibile doar numai în limba poetică:

Die Hand mit Feuers Hilfe baut (v. 30);
Den es in Schlafes Arm beginnt (v. 52);
Kochend, wie aus Ofens Rachen (v. 185);
Was Feuers Wut ihm auch geraubt (v. 223).

In balada Die Kraniche des Ibykus forma populară sincopată:

Seid mir gegrüsst, befreundte Scharen.

Forme adjectivale sau adverbiale vechi, învechite, extrem de rare, unele provinciale, altele numai locale, și iarăși altele alcătuite de **Schiller** dau concurs poetului și limbii istovite, vlagă: **Das Lied von der Glocke:** Die schimmernde Wolle, den schneeichten Lein (v. 130) — schneeicht în loc de schneeig. — **Der Flüchtling:** Purpurisch zuckt durch düstrer Tannen Ritzen (v. 13), în locul purpurn forma obicinuită a lui **Schiller** — Wie silberfarb flittern (v. 13). — **Berglied:** Am Abgrund leitet der schwindlichte Steg (v. 1). Vechea silabă de derivație **icht** în loc de cea curentă

igt: în citata baladă a Cocorilor lui Ibycus: schuppi**cht,** stachelicht — schuppig, stachelig. Altădată scriitorul dă preferință formei guturale din Germania de Sud celei palatalizate din Germania de Nord; spre ex. în poezia der **Taucher:**

> Bis zum Himmel spritzet der dampfende Gischt (v. 33, 69);
> Schoss gäh in die Tiefe hinab (62).

Altfel decât în **Cântecul Clopotului:** întrebuințează guturalul înmuiat în loc de cel aspirat: în rosigtem Licht (v. 92); aus felsigtem Schacht (98).

Un extrem de fin simț pentru melodia limbii îl face pe Schiller să vegheze sunetele dintr'un cuvânt și din celălalt următor, astfel ca cetirea și muzicalitatea să nu sufere prin împotmoliri din aparențe reduplicative: schwindli**chte Steg** — ar fi trebuit reliteralisat după... d-l D. Caracostea în schwindli**gte Steg** (în Berglied). Că de aci s'ar fi ivit o gâgâială apoetică, asta ar fi însemnat mai puțin decât ...„supunerea imperativului limbii literare"... Dar iată că **Schiller** nu înlătură nici forma în **igt:** in rosi**gtem Licht,** aus felsi**gtem** Schac**ht.** Aci **cht** din Licht și Schacht a determinat pe poet să accepte în cuvântul premergător **igt** pentru evitarea unei hâhâeli. Exact asemenea fenomene constatăm și reținem la Eminescu, în jocul oricăror înfățișări de vorbe pentru a da vlastă și culoare graiului sleit. Ca să nu se încalice cuvânt peste cuvânt cu lichida continuă **r,** și astfel să producă un rârâit distrugător al sensației estetice auditive, se folosește forma moldovenească pin, pintre în loc de prin, printre: **Eminescu** în Venere și Madonă (str. III, v. 4): **regină pintre îngerii din ceriu; reliteralizat: regină printre îngerii din cer...** Față de vastitatea și complexitatea „inadvertențelor" linguistice în scrierile marilor scriitori germani, opera lui Eminescu prezintă totuși o unitate atât de închegată în cadrul imperialist al limbii, încât numai setea de sensațional și în știință a fost în stare să constate necesitatea reliterarisării. Poetul numai s'a născut în Moldova, a creat însă în înaltul cerurilor românești și'n adâncul istoriei de unde a avut perspectiva asupra întregului tezaur linguistic și până unde se pare că nu ajunge scara grămăticilor noștri.

Unele forme în limba poetică germană sunt atât de neobicinuite. încât cu anevoe s'ar găsi motivul, pentru care le-a folosit poetul. Aproape îți vine a crede că a voit să te surprindă printr'un capriciu. Și totuși, în știința germană a lui Schiller, Goethe, Herder, Uhland, nu s'a aflat un singur cărturar care să jongleze cu termeni din domeniul matematicei „infinitesimale" și ai „orchestrației" muzicale, pentru ca furându-ți atențiunea, să te încânte și câștige pentru ideea că „poți adopta în bună liniște fonetica limbii literare" [77] și că „izolate elemente fonetice trebue să se supună imperativului limbii literare". Mutatis mutandis particularitățile provinciale sau localismele din Goethe, Schiller, Uhland etc., cari n'au decât deosebiri fonetice și sunt numai elemente izolate (schwatzen — schwätzen; gäh — jäh, nit—nicht; spat — spät **tät-tut** etc. etc. etc. ∝ „trebuie să se supună imperativului limbii literare". Sau principiile d-lui **D. Caracostea** sunt valabile numai pentru Români ori strângând cercul și mai mult, precis: pentru poeții cari au murit înainte de a fi cunoscut concepțiile „limbii literare" cuprinse în gramatica școlilor primare?

Uneori poeții se folosesc de inversiuni sau întrebuințează forme, cari dau figurii un aparent dublu înțeles, de unde rezultă divergențe

[77] *D. Caracostea,* ibid. pg. XXL.

în interpretare. Astfel **Schiller** în versul 16 din balada Die Kraniche des Ibykus preferind forma adjectivală graulicht cu silaba aspirată **icht** în loc de **ich** sau **ig:**

Nichts regt sich um ihn her, nur Schwärme
Von Kranichen begleiten ihn,
Die fernhin nach des Südens Wärme
In graulichtem Geschwader ziehn

a creat o asemenea metaforă cu aparent echivoc. Mulţi dintre cetitori cred că aci ar fi vorba de un atribut vizual: Cocoarele pleacă'n cârduri sure = grau + licht. Această interpretare însă ne pare greşită, pentru că aci n'avem de a face cu o formă similară pentru gelblich, bläulich, ci cu o corespondenţă pentru graulich, graulig, grauenhaft (= Grauen erweckende Geschwader), adecă: pleacă în cârduri cocoarele cari vor deveni martore la uciderea lui Ibykus, şi pe cari, mai târziu, văzându-le ucigaşii, se trădează, unul dintre ei strigând :

„Sieh da, sie da, Timotheus,
Die Kraniche des Ibykus!"

Balada este creată într'o tehnică model pentru gen şi însuşi Goethe a admirat-o când a cunoscut-o în forma definitivă. Ca şi în tehnica unei piese, unde într'una din primele scene autorul expune aşa numita fabulă, indicatoare a acţiunii şi a conflictului principal sau ca'n uvertură unde se reproduc momentele culminante, Schiller dă a înţelege chiar în strofa a doua că tovarăşele de călătorie ale lui Ibycus, cârdurile de cucoare vor avea un rol hotărîtor în desfăşurarea întâmplărilor. Şi această indicaţie se face prin singurul cuvânt graulicht, atribut de fixare a celui dintâi moment emoţional în baladă. Cârdul de cucoare produce nelinişte în contrast cu liniştea naturii şi cu dispoziţia sufletească a cântăreţului Ibycus, prieten al zeilor. Astfel, poetul prin singurul atribut graulichtem reproduce în uvertură fragmentul din momentul dramatic culminant al operei : descoperirea ucigaşilor lui Ibycus de către Geschwader.

„Sie da, sie da, Timotheus
Die Kraniche des Ibykus!"
Und finster plötzlich wird der Himmel,
Und über dem Theater hin
Sieht man in schwärzlichtem Gewimmel
Ein Kranichheer vorüberziehn.

La fel schwärzlichtem pentru schwärzlichem Gewimmel, aci ca metaforă şi vizuală exterioară, dar şi interioară — conştiinţa neagră, negru înaintea ochilor.

In poezia Berglied **Schiller** foloseşte forma spat în loc de spät:

Der Strom braust unter ihr spat und früh...

S'ar părea că poetul a uitat doar să pună cele două puncte pe a=ä. Evident forma-i „neliterară", dar nici n'a fost supusă „imperativului limbii literare", pentru că în ştiinţa germană devine limbă literară ceea ce vor scriitorii — poeţi şi prozatori — nu ceea ce admit doctrinarii rătăciţi într'o sferă care nu le aparţine.

Tot din **Schiller**, Der Gang nach dem Eisenhammer:

Früh von des Tages erstem Schein
Bis *spät* die Vesper schlug,
Lebt' er nur ihrem Dienst allein,
Tat nimmer sich genug.. (v. 9—12).

Hier nährten früh und *spat* den Brand
Die Knechte mit geschäft'ger Hand;
Der Funke sprüht, die Bälge blasen,
Als gält es, Felsen zu verglasen...
(v. 85—88).

Două forme cu „infinitesimală" deosebire — una cu Umlaut, alta fără Umlaut —, una în limba literară, alta foarte rară în limba populară, amândouă în aceeași poezie. Domnul **D. Caracostea** va observa însă că editorii lui **Schiller** nu împărtășesc ideea de supunere „imperativului limbii literare". **Eminescu**, în Venere și Madonă, două forme: **cer** și **ceriu**: Strofa I, v. 4:

Dintr'un *cer* cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alți zei...

iar în strofa a III-a, având nevoe de rimă la **primăveri** poetul folosește și forma a doua **ceriu**:

Te-a văzut plutind regină *pintre* îngerii din *ceriu*.

Ce nu s'a întâmplat nici unuia dintre poeții germani, poetului român i s'a aplicat rețeta unificării, așa încât „primăveri" trebue să rimeze cu „cer", iar forma „pintre" se înlocuește cu cea etimologic corectă „printre". Manuscriptul poetului constitue dovadă hotărîtoare.

Cugetarea, simțirea, și forma în care acestea se exprimă, deosibesc dela cele dintâi manifestări pe scriitorul de factură minoră de creatorul autentic. Numai mari cugetători bântuiți de furtuni lăuntrice sdrobesc zăgăzuirile convenționale; scriitorii obicinuiți vor scrie cu paza tuturor regulilor; forma va fi corectă, banală, până dă în leșin, îngrijită din toate punctele de vedere ale gramaticei. Le va lipsi însă acestora stilul, acea caracteristică a individualității care țâșnește și gâlgâie, vuește și cutremură, însenînează sau întunecă, adoarme ori trezește — încântă, prin tot și prin fiecare cuvințel în parte, stilul care vine din resursele unei adânci cugetări și ale simțirii tulburătoare. De aceea nu exemplificăm cu texte din autori mărunți. Din clasicii români nu aducem probe, pentru a nu ni se răspunde că procedeul de a combate un rău prin alt rău, nu este convingător. „Răul" se referă la provincialismele și particularitățile linguistice ale altor clasici români, cari au fost și ei „unificați" sau urmează ca de aci înainte să se „supună imperativului limbii literare". Forme și înțelesuri medievale, ca și la Eminescu forme vechi din cronicari sau din graiul popular, înfățișări particulare dintr'o provincie, se întâlnesc, în dosări cerute de context, frecvent în opera marilor poeți și prozatori. Puterea șivoiului de gânduri și simțiminte rupe zăgazurile convenționale, primind la efortul comun și pe cea mai oropsită expresie. Măreția ideii trezește cuvântul căzut în leșin, îi împrumută putere, altul proectează asupră-i lumină din lumina sa și astfel toate împreună se înțeleg, se grupează și, distribuindu-și funcțiunile prin recunoașterea drepturilor și datoriilor, pornesc, desvoltă și împlinesc — gândul.

Kühne Seglerin, Phantasie,
Wirf ein mutloses Anker h i e !...

H i e în loc de h i e r — **Schiller**, Die Grösse der Welt, v. 29—30 —, formă veche, medievală, fără accent, fără vlagă, vrea să ex-

prime desperarea ajunsă la culme şi la capătul poeziei. — **Goethe,** Reinecke Fuchs: ruchtbar în loc de ruchbar (I, 58) — **Schiller,** Wilhelm Tell: Die Tat ward ruchtbar (I, 1, v. 101). — **Goethe,** R. F.: in kitzlichen Sachen (III, 177); altă dată forma din Sachsonia şi Thübingen: kützlich. — **Schiller,** Der Eintritt des Jahrhunderts: Zwo gewaltige Nationen, vechiul feminin zwo în loc de zwei; ca şi **Uhland** (Märchen) Zwo şi Zween: Zween Riesen schlafend lagen. — **Schiller,** Elysium (23—25) surprinzătoare dislocare (ca şi la Eminescu: Să ştii că prin a nopţii de întuneric mare **(De-aş muri)** sau : Pe-a altarului icoană în de raze roşii frângeri **(Inger şi Demon)** :

Dessen Fahne Donnerstürme wallte,
Dessen Ohren Mordgebrühl umhallte,
Berge bebten unter dessen Donnergang
= Dessen Berge bebten unter Donnergang.

Tot în Elysium (v. 28): Im verhallet wilder Speere Klang = Ihm ist verhallet; şi Liebgekost vom Balsamwest (v. 31); iar în Graf Eberhard der Greiner von Württemberg (Kriegslied) de **Schiller:**

Schwung seinen Heldenstab (v. 42) = Schwang
Sunk schwer auf sein Genick (v. 47 = Sank

Ca şi **Uhland** în poezia Rolland Schildträger: **stund;** în Siegfrieds Schwert: **kunnt.**

Siegfried den Hammer wohl schwingen kunnt
Er schlug den Amboss in den Grund...

stund, kunnt din preteritul slab mhd. — **Schiller,** der Kampf mit dem Drachen: **dauren** în loc de dauern; edeln└edlen; ca şi **Herder** Mauren└Mauern. — **Schiller,** Das Eleusische Fest (v. 25, 26):

Keine Frucht der süssen Ähren
Lädt zum reinen Mahl sie ein...

Lädt - Ladet, formă **fără Umlaut** şi sincopată; **schimbarea genului:** Wälzt den schweren Floss zur Stelle = das schewere Flos (v. 155). **Forma fără Umlaut:** ruckend=rückend, **Goethe,** R. F. II, 138. „Es finden sich bei Goethe mehrfach nicht umgelautete Formen wie rukken, schupfeln, schlupfen, drucken" (**Lehmann,** Goethes Sprache und ihr Geist). — Ich wähle die klärsten **(Goethe,** R. F. III, 38): „Das umlautlose klarer, klarst ist jetzt das herrschende und empfohlene, aber klärer, klärst sind noch viel gebraucht in den **Mundarten,** vielleicht vorherrschend und von jeher reichlich zu finden, so auch bei Zwingli, Luther, Hans Sachs, Opitz, Lessing, Wieland, Herder, Goethe, Schiller" **(Grimm,** Deutsches Wörterbuch). Goethe foloseşte când forme cu Umlaut, când fără Umlaut. Aşadar, Grimm constată că forma literară curentă, predominantă şi recomandabilă este klarer, klarst, dar că formele umlautizate klärer, klärst sunt frecvente în dialecte şi că ele se întâlnesc şi la numeroşi scriitori.

Din mhd vin formele selbdritt, selbander, selbviert **(Goethe,** R. F. XI, 10): sie könne selbviert nicht alle verzehren, adecă două, trei, patru persoane, între care se cuprinde şi cea care vorbeşte: Sau: So hab' ich's am Borne gefunden **(Goethe,** R. F. XI, 98): mhd burne, formă secundară pe lângă brunne allem-mhd. şi nhd.) =

Brunnen. Dacă am sta să expunem din **Faust** glosarul ad libitum şi adretic, o bună parte din gramatica istorică a limbii germane ar găsi numai de aici materialul îndestulător, din care să-şi clădească fiinţa. Câteva exemple vor fi concludente pentru libertatea autorului de a-şi alege formele. In tabloul Garten (v. 3176):

Zu Euerem Vorteil hier zu regen gleich begonnte...

Gramatica istorică a limbii germane constată că pe lângă forma conjugării tari din mhd (beginnen-begann-begonnen) se întâlnesc extrem de rar formele conjugării slabe mhd: bigonda, bigunda; mhd begunde, şi că **Goethe** tocmai de aici a scos pocitul imperfect begonnte. Urmează oare ca asemenea particularităţi linguistice din **Faust** să se supună imperativului limbii literare? In tabloul Nacht (v. 403): Den Würme nagen, faţă de Würmer, a doua formă: Und froh ist wenn er Regenwürmer findet (Nacht, v. 605).

Recolta va fi şi mai bogată în opera lui **Uhland,** despre care dacă se va obiecta că este din provincia Schwaben, şi că-i firesc să se întâlnească în scrisul său elemente de acasă, replica noastră va fi scurtă: şi Eminescu-i din Moldova! Decât Uhland foloseşte forme din Germania de jos, medievale, populare, de pretutindeni, unde găseşte un termen care contribue să apere de sfârşeală graiul poetic.

Ich schweige zumal
Und sinke zutal
Ach, tief in Moder und Grauen

Din Lied des Gefangenen. Adverbul zutal (=niederwärts) murise demult; Uhland îl reînvie; ca şi forma Gemahl din poezia Das Schloss am Meere: Den König und sein Gemahl, care din sec. XV, dela Luther, nu se mai întâlnea. Tot aici forma învechită darführen în loc de einherführen:

Führten sie nicht mit Wonne
Eine schöne Jungfrau dar...

Foarte frecventă forma tät după preteritul mhd: ich tëte, tu taete, er tët sau tëte. **Uhland** în poezia Der Schwarze Ritter:

Er tät mit Sitten (str. V, v. 4);
Tät den Tanz mit ihr beginnen (V, 6);
Sie täten höflich danken (VIII, 5);
Täten völlig sich entfärben (IX, 3).

La fel în poeziile: Klein Roland, Graf Richard Ohnefurcht, Märchen, Der weisse Hirsch, Roland Schildträger, Traum (täten sie glänzen), Schwäbische Kunde (tät... blicken).

Schimbare de gen: neutru, vechiu: das Waffen pentru die Waffe (Roland Schildträger).

Dublete: lobesan şi lobesam. In König Karls Meerfahrt:

Da sprach Herr Gottfried lobesan:
„Ich lass mir's halt gefallen
Man richtet mir nicht anders an
Als meinen Brüdern allen.

Iar în Schwäbische Kunde:

Als Kaiser Rothbart lobesam
Zum heil'gen Land gezogen kam...

Şi **Goethe** în Faust (I, Strasse, v. 2633):

Mein Herr Magister Lobesan...

Este cunoscut şi de copiii noştri de şcoală cântecul Der gute Kamerad de **L. Uhland**:

Ich hatt' einen Kameraden
Einen bessern find'st du nit
Die Trommel schlug zum Streite
Er ging an meiner Seite
In gleichem Schritt und Tritt....

Forma populară nit, provincială, chiar şi net cu acelaşi înţeles, în loc de nicht forma literară, se întâlneşte nu numai în graiul poporului, ci şi în scrisul clasicilor germani. **Uhland** în Schwäbische Kunde: forcht sich nit, deci forcht sich forma veche uitată urmată de nit. — **Schiller** în Wilhelm Tell (I, 51):

Bin nit so reich — 's ist meines gnädigen Herrn,
Des Attinghäusers, und mir zugezählt...

O găsim şi în Wallenstein.

Uhland întrebuinţează nächt pentru vorrige Nacht din dialectul şvăbesc, în poezia Graf Eberhard der Grauschebart, iar în altă poezie, Der Schenk von Limburg, poetul introduce infinitivul fahen (fangen) din mdh vâhen, ca şi hangen din hâhen. In poezia, pe care am pomenit-o, Graf Eberhard der Rauschebart, ne surprinde forma din dialectul niederdeutsch: spellen în loc de spalten.

Iată cum poeţi germani, clasici, au înţeles să ferească limba de secătuire. N'au stat la îndoială să pună la contribuţie cuvinte, din orice vreme, din orice provincie, în forme cât mai variate, pentru a da viaţă limbii lor poetice.

După numeroasele probe, stăruie însă şi întrebarea, dacă formele moldoveneşti sunt, într'adevăr, aşa de nespălate, încât să nu aibă încuviinţarea de a intra în salonul oficial al limbii literare şi dacă cele trei Moldove, — cea de dincoace de Prut, cea dintre Prut şi Nistru şi Transnistriana, cu a lor coroană unică, Bucovina —, formează ele un teritoriu atât de redus, încât să fie cu putinţă a li se impune, în mod cu totul artificial, alte forme în graiu şi scris decât acela care se păstrează de secole, în care au crescut şi creat Cronicarii, Eminescu, Alecsandri, Creangă, Mateevici, Buzdugan, T. Robeanu, şi care a dăruit literaturii floarea folclorului românesc? Nu vedem raţiunea isgonirii din limbă a nici uneia dintre formele dialectale sau chiar a alteia cu pronunţată particularitate locală; nu vedem folosul pentru literatură; nu găsim asemenea preocupări la marele popor german, despre care cine-ar îndrăzni să spună că-şi lasă limba să fie înăbuşită de paragini şi bălării? Dimpotrivă: tot ce ajută la creşterea puterii de exprimare, tot ce este viu sau se crede că ar fi cu putinţă să se reînvie, se caută, se cultivă, se resădeşte, în formă originară sau altoită.

Pentru mulţi dintre scriitorii germani celebri şi probabil că şi pen-

tru ai altor literaturi se poate alcătui câte un studiu, în felul lui Lehmann despre Goethe, asupra limbii și spiritului ei, care se desprinde din operă.

Dacă s'a stăruit în acest excurs cu incursiuni în literatura și limba germană, acest lucru s'a făcut pentru a dovedi, prin exemplificări și analogie, — „Le Français ne juge que par comparaison" — că, în ceea ce privește editarea critică a moștenirii spirituale, rămase dela scriitorii noștri, îndrumările și practicele din știința noastră se află pe o cale greșită. Poate că unele dintre obiecțiunile și precizările noastre vor trezi îndoiala în gândul unora dintre slujitorii științei, de nu cumva își vor recunoaște chiar aberațiile. In al doilea rând ne-a fost aminte să asemănăm pe Eminescu, textele și particularitățile provinciale și ale timpului cu semenii săi creatori Goethe, Schiller, Uhland. Aveam material suficient, ca să exemplificăm și cu Herder, Klopstock, Lessing, R. Wagner, Gustav Freytag și cu alții din literatura modernă și chiar contemporană, cu oprirea în punctul, de unde începe maniera. Ne dăm seama însă că demonstrațiile raționale și destul de concludente vor avea darul să convingă numai pe cine nu-i prins în lațul prejudecăților sau autoadmirației.

Afară de ortografie să nu se schimbe o iotă din tot ce-a scris poetul va rămâne principiul sănătos pe care l-am enunțat, desvoltat și susținut cu argumente în expunerea noastră, pentru că el este în desăvârșit acord cu voința poetului și cu principiile științifice verificate și consacrate.

Astfel, credem a-l fi ajutat pe d-l **D. Caracostea** să iase din imaginarul echivoc dintre „dialect și limbă literară"; d-sa va conveni în cele din urmă să renunțe la ideea că poeții „trebue să se supună imperativului limbii literare", deoarece principiul este exact invers de cum l-a formulat preopinentul nostru: scriitorii crează limba literară, iar criticii și esteticienii trebue să se supună imperativului limbii literare din opera lor, cuprinzând-o în gramatica istorică și acesteia lărgindu-i cadrele pe măsura creșterii puterii de exprimare, judecând creația și creatorii cu uneltele lor.

Această cale a fost dealtcum deschisă. Inaintașul d-lui D. Caracostea care este **G. Bogdan-Duică,** mai sgârcit la vorbă, în schimb mai darnic în substanță, a făcut un început de studiu despre limba lui Eminescu și spiritul ei (Introducere la Ed. Poesiilor), în felul lui Lehmann.

Punctul de plecare este așa dar în direcția arătată de G. Bogdan-Duică, fără, firește, evidentele urme de ortografie veche, pe care și la dânsul le-am fi dorit înlăturate, și fără recunoașterea autorității absolute a textului, din „Conv. Lit.". Acest strălucit spirit ne-a arătat drumul pe care trebue să mergem. In lipsa revistei „Conv. Lit." care publicase cele mai multe dintre poeziile poetului, G. Bogdan-Duică pentru o circulație mai răspândită le-a reprodus deocamdată exact după felul cum văzuseră lumina zilei întâia oară. Nu era însă să se oprească aci. Spunea adesea: „După 50 ani poate vom avea o ediție Eminescu așa cum se cuvine"...

Ca să ne înapoiem la directivele d-lui D. Caracostea, vom reține, pe lângă emendațiile d-lui D. R. Mazilu, și revelația din glosarul „Luceafărului" că: băiat este s[ubstantiv de genul] m[asculin], că fată este s[ubstantiv de genul] f[eminin] (pg. 127, 139, etc,) și că este [este] v[er]b. Dacă „emendațiile" elimină dreptul de existență ale unor

forme în Dicționarul Limbii Române, care în cele din urmă este și el o gramatică istorică în ordinea alfabetică a cuvintelor, și dacă față de „emendații"am avut și vom avea rezervele noastre, față de glosar n'avem de făcut nici o obiecțiune, din moment ce cunoaștem genul băiatului și al fetei și trebue să recunoaștem că revelația d-lui D. R. Mazilu se sprijină pe adevăr. Iar este, este verb. Numai un singur neajuns: am fi dorit ca întregul glosar din „Luceafărul" să fie numai al lui Eminescu, cu toate particularitățile din orice provincie și timp, fiindcă ele sunt și trebue să rămână nerestituite, din grația nimănui.

I. E. Torouțiu

AMINTIRI DIN VIAŢA DE STUDENT

Urmează o conferinţă ţinută cu acest titlu de D-l Profesor I. PETROVICI, la 24 Februarie 1935, cu prilejul unei şedinţe festive a «Societăţii Studenţilor în litere şi filosofie», de pe lângă Universitatea din Bucureşti. Conferinţa a fost stenografiată, dar n'a fost transcrisă la timp şi nu s'a publicat niciodată. Prezentând unele aspecte importante şi faţă de stările de astăzi, o publicăm întocmai, fără a omite nici indicaţiile cu atmosfera sălii, socotind că nici aceasta nu e lipsită de interes.

CONFERINŢA D-LUI PROFESOR ION PETROVICI
(primit cu aplauze prelungite):

Iubiţi studenţi,
Doamnelor şi domnilor,

Aş fi preferat ca la această ocaziune, care pentru Dv. cei tineri este o simplă dată comemorativă, dar pentru mine ar trebui să fie o resurecţiune a unui timp care se afundă tot mai tare în ceaţa trecutului, aş fi preferat ca la această ocaziune să regăsesc vechea sală spaţioasă, în care, noi câţiva, am întemeiat această societate a studenţilor în litere din Bucureşti şi în care ne-am desfăşurat silinţele noastre odată pe săptămână — Dumineca, — pentru a da acestei societăţi cât mai multă viaţă şi a-i asigura un maximum de prosperitate. Din nefericire, târnăcoapele care au făcut loc noului palat al Universităţii au suprimat toate acele vechi încăperi simple şi luminoase, în care ne-am trecut anii noştri de studenţie şi care rămân indisolubil legate de aducerea noastră aminte. Negreşit, progresul îşi are drepturile lui necontestate şi nu de dragul unor oameni în vârstă, cărora le place să-şi aducă aminte şi ar fi mulţumiţi să găsească unele lucruri în forma în care le-au cunoscut, nu de dragul lor se poate stăvili transformarea arhitecturală atât a unei locuinţe private, cât şi a unui edificiu public.

Dar simţirea rămâne simţire, mai ales că în cazul de faţă, regretul se mai complică şi cu o îndoială, cu îndoiala dacă transformarea făcută este relativ superioară clădirilor de odinioară. Totuşi, cu toată dispariţia acestor săli, regăsesc câteva din elementele ambianţei de odinioară: aceeaşi aglomeraţie de tinerime, acelaşi ferment dinamic şi chiar mai mult decât atât, şi pe câţiva din foştii camarazi, cari, ce e drept, în trecerea anilor au păţit şi ei ca localul universităţii: s'au mai transformat (ilaritate). Dar cel puţin am convingerea că această transformare se raportă mai mult la faţada exterioară decât la încăperile lăuntrice ale sufletului.

Când am luat contact cu delegaţiunea Societăţii studenţilor în E-

tere, cu reprezentanții ei actuali, și mi s'a propus să iau cuvântul la această ședință oarecum festivă, am căzut foarte repede de acord că tema cea mai indicată pentru o atare ocaziune ar fi să povestesc împrejurările în care s'a născut această societate și momentele lor determinante. Va fi vorba deci de o poveste bătrânească, care produce totdeauna plăcere celui care o face, dar care poate interesa și pe cei care ascultă, mai cu seamă, dacă în preocupările noilor generații întră și dorința unei informații exacte asupra trecutului.

Tradițiunile nu trebuesc niciodată ignorate, evident fără să urmeze de aici că trebue să ne înglodăm în ele, pentrucă scurgerea timpului aduce cu necesitate noui probleme și noui puncte de vedere. Nu e însă mai puțin adevărat, că oricât ar avea cineva de limpede ținta din față, zarea dinainte, nu trebue nici să uite locul de unde a plecat. Trecutul nu este numai un morman de morminte, de ruine, și chiar așa să fie, să nu uităm că foarte multe clădiri și construcții somptuoase s'au făcut adesea cu materialul trainic luat din aceste ruine ale trecutului.

Așa dar, voi căuta să-mi aduc aminte și să vă povestesc în modul cel mai viu cu putință împrejurările care au născut această societate.

In momentul când ne-am hotărît câțiva să întemeem Societatea studenților în litere, n'aș putea zice că tinerimea universitară era lipsită de societăți. Care era însă caracterul acestor societăți? Cred că nu voi greși din cale afară dacă voi spune că acele societăți erau un fel de cluburi, în sensul bun al cuvântului, care se preocupau cu precădere de latura distractivă a vieții. Aceste societăți organizau baluri și poate Dv. contemporanii nu vă puteți da bine seama de însemnătatea pe care o avea ideea unui bal, fiindcă astăzi se poate dansa în fiecare zi, la restaurant sau la grădină. Pentru noi însă un bal era lucru mare, era o dată în calendarul existenții, căci era vorba de lucruri excepționale. La sediul acestor societății găseai totdeauna posibilități de amuzament: un joc de domino, table ori un biliard, tot așa după cum ți se putea aduce și un pahar de bere pe care îl sorbeai atunci când îți era voia și în măsura în care îți făcea plăcere, — aceasta fiindcă îmi vine în minte o întâmplare din care se poate vedea că nu este cu putință ca anumite obiceiuri legate de firea unui popor să le transplantezi în firea altui popor. Imi aduc aminte că odată la sediul unei societăți studențești, într'un local de pe strada Câmpineanu, dărâmat de curând, a apărut pe neașteptate un student german, care făcea o călătorie în răsărit. Am fost convocați câțiva care stăteam în vecinătate ca să ne învețe colegul german cum petrec ei în Germania și dacă nu s'ar putea să adoptăm și noi acele sisteme. Și-mi amintesc că, așezați la masă, am fost inițiați în ritualul petrecerilor germane, într'un cuvânt, trebuia să bem la comandă și să răsuflăm în fundul paharului. Rezultatul a fost că experiența nu a prins și că încetul cu încetul, a început să se rărească publicul din sală. Au dispărut unul câte unul tinerii noștri care înțelegeau să bea numai când le este sete. La urmă, a rămas simpaticul tânăr blond cam numai cu președintele, care s'a jenat firește să-l abandoneze.

Evident, rostul acestor societăți studențești, nu se mărginea, nu gravitau exclusiv în jurul acestei laturi distractive care formează axa și farmecul tinereții. Aceste societăți mai aveau și alte rosturi. Un rost era să se satisfacă și acea înclinare care izbucnește curând în sufletul ome-

nesc și pe care am numi-o voința de putere. Societățile acestea ofereau un câmp pentru ca acei care erau mai bine pregătiți să-și satisfacă voința de putere. Tinerimea de atunci, neputând să găsească această satisfacție în marea arenă a vieții sociale, care era ocupată normal de oameni maturi, a înțeles să-și creeze o societate deosebită, în cadrul tinerimei înșăși, unde fiecare putea să se lupte ca să ajungă fie președinte, fie vicepreședinte, fie secretar, fie casier, în sfârșit să ajungă deținătorul unei părticele de putere și al unui strop de autoritate. Totuși n'aș fi complet dacă n'aș mai adăuga încă un detaliu referitor la aceste societăți. Nu totdeauna studențimea din ele rămânea strict încorporată în cadrele acestea ermetice, ci din când în când mai trecea hotarul, apărând și pe scena cea mare a vieții sociale, căci erau o serie de împrejurări când studenții, și nu atât din inițiativa lor, ci solicitați din afară, păşeau pe arena cea mare a vieții publice. Bunăoară, Liga Culturală de pe vremuri făcea din când în când manifestații cu caracter național. Când se semnala vreo prigoană întâmplată peste munți, Liga Culturală făcea întruniri de protestare și întrunirile acestea se terminau în deobște cu alaiu de stradă care avea ca punctus terminus statuia lui Mihai Viteazu. In aceste ocaziuni, se făcea în genere apel la tineret și evident că mergea și dânsul în corpore la aceste manifestații.

Aceasta n'ar fi încă totul, căci mai era ceva. Societățile acestea studențești erau adeseori solicitate din afară și într'o altă împrejurare: când trebuia să cadă guvernul (ilaritate). Guvernele pe vremea aceea aveau o durată ceva mai mare decât astăzi, dar când se apropia termenul de patru ani, opoziția își pierdea răbdarea, mai exact partidul de opoziție, pentrucă era atunci o rotativă de două partide. Probabil că era un anumit ritual care trebuia îndeplinit pentru a aduce schimbarea de guvern, întrucât trebuia totdeauna o manifestație de stradă făcută de partidul de opoziție. In această ocaziune se făcea totdeauna apel și la societățile studențești. Se producea o manifestație de stradă, poliția evident intervenea și nu intervenea din cale afară de politicos — aceasta nu-i era nici în tradiție, nici în structură (ilaritate) —, se producea îmbulzeală, lovituri și bătae; după aceasta, guvernul trebuia să cadă. De obiceiu ajungea o singură picătură de sânge pentru ca schimbarea de guvern să apară necesară. Când nu ajungea numai aceasta, se făcea o nouă întrunire, de protest pentru sângele vărsat. Atunci aveau loc din nou manifestații pe stradă, poliția intervenea iar, alte bătăi și dacă mai apărea o picătură de sânge guvernul cădea cu siguranță. Cam aceasta era fizionomia societăților studențești de atunci.

Ce am simțit noi atunci când ne-am gândit să întemeiem chiar această societate care își are astăzi ședința festivă? Am găsit o lacună în societățile existente: lipsea cu desăvârșire preocuparea culturală. Societățile acestea satisfăceau nevoia de a petrece, pe care n'o condamn câtuși de puțin, participau și la mișcări naționaliste în felul cum se făceau, însă neglijau cu desăvârșire preocuparea culturală. Și atunci, care a fost sentimentul nostru? Societatea studenților în litere trebuia să dea o pregătire pentru viață, ori această pregătire nu ajungea să se facă în anticamera cluburilor politice, atunci când era momentul să se răstoarne un guvern. O pregătire trebuia făcută în domeniul cultural. Evident, cultura se dă în universitate, la cursuri, se perfecționează la seminarii și

în lecturi particulare, însă la cursuri studentul e mai mult pasiv, la seminarii e ceva mai activ, dar oricum inițiativa lui este destul de îngrădită și atunci am simțit nevoia unui organ de activitate culturală, în care inițiativa studențească să fie mai largă. Aveam sentimentul că trebuia să perfectăm starea noastră culturală, chiar dacă se putea să fie amestecată și la noi acea înclinare spre voința de putere, despre care am vorbit. Ea avea însă altă formă de manifestare și anume această voință de afirmare urma să se facă în întreceri spirituale, așa că aș putea să definesc în aceste cuvinte mobilul care a presezut la nașterea acestei societăți: a fost dorința de a desăvârși cultura noastră, unul prin altul și, în același timp, de a ne afirma în întreceri de ordin spiritual. Dar mai presus de orice stătea credința că pregătirea pentru viață trebue cerută în primul loc dela o cultură temeinică. Un om se afirmă prin cultură în cadrele țării, după cum o țară se afirmă tot prin cultură în concertul celorlalte țări. O întrebare pe care mi-o pun acum este dacă această hotărîre a isvorît exclusiv din inițiativă spontană sau au mai participat aici și oarecari influențe care ne-au împins la aceasta? Eu cred că în fond a fost ceva spontan. In parte au fost însă și unele influențe exterioare. Care au fost aceste influențe reducându-le la o formulă? Aceste influențe au plecat, cred eu, dela recrudescența «junimismului» care s'a produs la începutul veacului 20-lea. Dv. cunoașteți istoria literară și sunteți informați că epoca cea mai glorioasă a junimismului a fost între 1865—1880, în timpul când au apărut la Iași, «Convorbiri literare». Cunoașteți deasemeni cauzele care au făcut să se creeze junimismul: lupta împotriva formei goale, a formei fără fond, a stafiilor fără trup, cum se exprima Titu Maiorescu. In literatură, în știință, era o confuzie generală și atunci „Junimea" a venit și a prescris criterii certe pentru o cultură temeinică, substanțială.

Același crez «Junimea» a vrut să-l aplice și în politică. Astfel, «Junimea literară» a trecut în viața politică denumindu-se «gruparea junimistă». In politică însă junimismul a reușit mai puțin decât reușise în cultură și în literatură. Era prea mare puterea adversarului, a partidului liberal. Dispunea numai de alianța nesigură a unui partid, cu care junimiștii aveau afinități, dar care totuși persista în unele făgașuri învechite, anume vechiul partid conservator. Se poate constata un declin al junimismului la sfârșitul secolului al 19-lea, când după o scurtă încercare de guvernare în 1900, care s'a curmat brusc, se produce deodată un reviriment în favoarea acestui junimism, ce urmărea în politică același crez pe care îl urmărise și în cultură, anume civilizarea și înnobilarea prin idei valabile a vieții politice. Această întoarcere în favoarea junimismului s'a semnalat între altele în faptul că s'a alăturat grupării junimiste o fracțiune însemnată din vechiul partid conservator, în frunte cu omul viguros și de convingeri care a fost Nicolae Filipescu, întovărășit de Barbu Delavrancea. In același timp, s'au asociat și o serie de universitari tineri, dintre cari citez pe D-nii Rădulescu-Motru, Petre Negulescu, Simion Mehedinți, Ioan Bogdan și — după cum îmi amintește prietenul Corteanu, aci prezent, — domnul Nicolae Iorga, care, precât îmi aduc aminte a și participat la întrunirile junimiste. Este foarte adevărat că uniforma junimistă a D-lui Nicolae Iorga nu a fost niciodată după modelul

croitorului junimist. Își permitea unele libertăți, dar nu e mai puțin adevărat că se apropiase efectiv de mișcarea junimistă.

Această mișcare n'a putut să rămână fără influență înlăuntrul universității, mai ales înăuntrul facultății de litere, unde junimismul își întindea tentacolele prin atâția profesori stimați, profesori pentru care aveam un adânc respect și considerație, mai ales că în fruntea lor era generalisim Titu Maiorescu. Acesta, la prelegerile lui, extrem de populate, arăta în mod foarte convingător, însemnătatea neapărată a culturii pentru progresul unui neam și pentru o viață politică decentă și sănătoasă. In toate ocaziile ne arăta că sociologia este cea mai grea dintre toate științele, pentrucă este cea mai complexă, acea sociologie despre care Auguste Comte spusese că trebue să epuizăm cunoașterea a alte cinci științe mai înainte de a o aborda.

In sfârșit, din această atmosferă a mijit și în sufletul nostru năzuința de a culturaliza viața studențească și de a ne pregăti pentru viața socială, în primul loc printr'o cultură temeinică și serioasă. Această năzuință a determinat nașterea Societății studenților în litere. Eu am participat dela început, chiar dela redactarea statutelor. Vă mărturisesc că am constatat cu acea ocazie ce talent mic am ca să redactez statute. Fiindcă îmi amintesc foarte bine că la acele statute, care nu știu dacă sunt modificate ori se păstrează încă, eu n'am colaborat decât cu un singur aliniat, oarecum cam îndrăsneț, în orice caz puțin prezumțios. Am cerut, după aceasta, autorizarea senatului universitar, care a primit cu simpatie întreprinderea noastră și a aprobat statutele cu mici retușeri și cu ocazia acestor retușeri a dispărut complect aliniatul meu (ilaritate), încât statutul n'a mai avut din parte-mi nicio colaborare personală. Eu recunosc că aliniatul meu era prezumțios, dar nu e mai puțin adevărat că desvoltarea ulterioară a societății mi-a dat dreptate. Aliniatul pe care eu îl cerusem să fie pus în statute, corespundea unei realități, fiindcă nu pot să uit că societatea noastră a stârnit interes chiar în publicul străin de universitate și că duminicile noastre erau de multe ori un loc de întâlnire pentru acest public, care se transforma în tovarăși prețioși ai sforțărilor noastre. Înțelegeți acum despre ce vorbea aliniatul meu, dacă vă spun că în fapt el a fost realizat.

Am făcut parte din cel dintâi comitet al societății, fiind ales, prin vot, unul din cei doi vice-președinți, după ce fusese aclamat ca președinte acela dintre noi care se dovedise cel mai inimos, cel mai activ și care avea o autoritate școlară mai consolidată, grație unei lucrări de istorie literară, care a primit recunoașterea lumei competinte, e vorba de D-l Petre Haneș (aplauze).

Ziceam că am funcționat dela început în comitetul acestei societăți și vă mărturisesc că, evocând acele timpuri, îmi vin mai multe feluri de amintiri deodată.

Mai întâi, cum vă spuneam, îmi amintesc de interesul pe care-l stârnise în marele public ședințele noastre de Duminică. Se țineau cu lume foarte multă, adeseori cu adevărate aglomerări și să nu credeți că în vremea noastră o aglomerare se obținea tot așa de ușor cum se poate obține astăzi. Pe atunci erau studenți incomparabil mai puțini și nu se putea umple sala fără participare de public străin. Aveam o largă participare a publicului și poate că ea își are și o altă explicație. Pe vremea

aceea nu se țineau în Capitală atâtea cicluri de conferințe, câte se țin astăzi. Nu existau mai întâiu atâtea săli de conferințe: nu exista Fundația «Carol», nu exista Fundația «Dalles»; era numai Ateneul Român care ținea în vremea iernei câte două conferințe săptămânal, Joia și Duminica. Dv. observați că în publicul nostru este astăzi o adevărată pasiune pentru conferințe, ceeace uneori a produs ceva mai rău: a produs o epidemie de conferințe. In vremea aceea probabil că pasiunea exista mijind, dar nu se lățise obiceiul de a se face pretutindeni conferințe, și eu am pretenția că societatea studenților în litere umplea un gol, nu numai în viața studențească, ci chiar în societatea mai largă care dorea s'audă conferințe.

Totodată, îmi aduc aminte, de ce loc important ocupa această societate în viața noastră. N'am fi desertat, n'am fi lipsit dela o ședință de Duminică, pentru nicio altă perspectivă. Mai înainte de a se apropia ceasul de ședință, simțiai un fel de emoție plăcută, emoție care evident căpăta un caracter mai accentuat dacă erai și conferențiar în ziua aceea (ilaritate). Imi amintesc și eu cum își vor aminti și alții de noaptea de insomnie care preceda conferința de Dumineca, de grija extraordinară de a nu uita vreo idee cumva și de a ți se produce vreun gol în minte, fiindcă trebue să știți că în vremea aceea nu se uzita în aceeași măsură conferința scrisă. Astăzi se uzitează mai mult conferința scrisă. A ajuns până și în Parlament obiceiul ca marii oratori să facă declarații scrise. Acesta este astăzi sistemul, dar în vremea noastră apărea ca un fel de elocvență deficitară, elocvența coalei de hârtie scrisă și de aci datoria, cel puțin la noi era obiceiul ca să rostim liber conferința. Vă închipuiți ușor marea grijă pe care o aveam să nu uităm ceva din conferință. Dar apoi, toate celelalte preparative? Scoteai de dimineață redingota (ilaritate) — în vremea aceea lumea era mult mai protocolară, nu se admitea să vii la tribună decât în haine de ceremonie — minimum jacheta — pe urmă căutai un guler mai țanțoș care îți prindea gâtul ca într'un vârf de prăjină (ilaritate), și neapărat preocuparea de a avea o încălțăminte cât mai sclipitoare — nu lipsea nici dânsa.

Toate aceste preparative fac parte integrantă din farmecul acestor aduceri aminte. Țineam conferințe în fiecare Duminică. Așa erau organizate ședințele pe atunci: întâi se ținea o conferință cu un subiect general care se chema conferința propriu zisă și pe urmă, după o mică pauză, se ținea o comunicare. Comunicarea era de obiceiu o analiză a unei opere apărută de curând, fie literară, fie științifică. De multe ori însă comunicarea era mai importantă decât conferința. După aceasta se suspenda ședința publică și se începea ședința intimă în care discutam într'o excelentă emulațiune conferința din ședința trecută. Au fost discuțiuni de înaltă calitate, de care îmi amintesc cu foarte mare plăcere și mă întreb eu însumi dacă mai târziu, în evoluția vieții, am întrecut cu mult nivelul la care am ajuns în unele discuții, la ședințele societății studenților în litere ?

Dar pe lângă toate aceste amintiri cu un caracter mai global, îmi vin în minte cu înduioșarea lor firească și figurile atâtor camarazi cu care am lucrat în această societate. Cei mai mulți sunt încă în viață, și-au făcut drum în ea ocupând toți locuri onorabile în structura socială.

Așa, de pildă, D-l Haneș — l'am lăudat destul (ilaritate) —, așa de pildă Buricescu, — când zici Haneș trebuia să zici și Buricescu; astăzi nu mai știu dacă este așa, dar odată era așa (aplauze) —, simpaticul nostru coleg întru filosofie Ștefănescu-Goangă, actualul rector al Universității din Cluj, pe vremea aceia casier al societății studenților, — vedeți s'a pregătit de pe atunci ca să administreze bunurile universitare (ilaritate), a căror situație mă întreb dacă nu este, relativ, tot așa de precară cum era și casa veșnic în restanță a societății noastre (ilaritate), — Andrei Corteanu, fost președinte al societății, actual scriitor politic foarte apreciat. Alegerea persoanei sale ca președinte a fost foarte potrivită, pentrucă l-a făcut să activeze în societatea studenților în litere. Până atunci stătuse ceva mai la margine. Alții activau să ajungă președinte, el a ajuns președinte ca să activeze (ilaritate, aplauze); Caracostea, veșnic cu proecte de reformă (ilaritate, aplauze) în ce privește ședințele și structura societății, proecte, care, chiar dacă nu se realizau întocmai, dădeau în tot cazul loc la discuții foarte interesante și foarte înălțătoare; Cesar Partenie, actual avocat și profesor la facultatea de drept a fost de-asemeni un stâlp temeinic al Societății, Constantin Antoniade, ministru la Liga Națiunilor, om, cum știți, foarte distins, foarte subțire, dar puțin cam sceptic și din cauza aceasta stătea mai mult la o parte de societatea noastră, pe care totuși o frecventa, la ședințele ei. Andrei Rădulescu, care de pe atunci dădea dovezi de seriozitate, de sobrietate intelectuală, de echilibru sufletesc. Parcă era destinat să fie înalt magistrat și academician.

Apoi Panait Cerna, a cărui moarte prematură a îngropat pentru totdeauna virtualități de creațiune, care, cu siguranță, s'ar fi ridicat foarte sus, dar care totuși a trăit suficient ca să-și poată fixa un loc definitiv în istoria literaturii românești.

Mai era Corneliu Moldovanu, președintele societății scriitorilor români.

Era D-l Vâlsan, pe atunci mai puțin geograf și mai mult poet (ilaritate, aplauze).

Era, apoi, Alexandru Lapedatu, actualul ministru al Cultelor, care se releva de pe atunci printr'o seninătate, printr'o claritate de expunere remarcabilă, de unde aș fi garantat că va ajunge un om de știință și un profesor de seamă, dar despre care n'aș fi bănuit niciodată că va juca un rol în viața publică militantă, fiindcă era un om mai mult retras.

In sfârșit se prenumăra printre noi și Vasile Sasu, actualul ministru de agricultură. Era mai mult student la drept; acolo activa mai harnic; era chiar președinte al unei societăți. A fost înscris totuși la facultatea noastră de litere și frecventa ședințele societății. Ba îmi aduc aminte că a făgăduit, un șir de ani, vreo două conferințe, pe care nu le-a ținut (ilaritate). Poate că n'ar fi rău ca astăzi Dv. să vă duceți și să-i cereți restanțele (ilaritate, aplauze).

Iată, D-lor, o serie întreagă de figuri care îmi defilează în destulă ordine prin minte, de figuri care au împodobit ședințele societății noastre. Toți oamenii aceștia care au frecventat societatea noastră, sunt sigur că i-au păstrat o amintire scumpă. Sunt sigur că societatea noastră și-a pus ștampila pe un colț din sufletul lor, întocmai ca o monogramă în-

tr'un colț de batistă. A mai rămas în fiecare ceva din mentalitatea societății noastre de atunci. Această amintire comună, a noastră a tuturor, formează un fel de teritoriu comun, de teren, pe care ne putem întâlni și înțelege mai totdeauna, lucru extrem de important pentru ceeace se chiamă coheziune socială, coheziune măcar în cuprinsul unei generații. Ceeace face legătura dintre oameni nu este numai unitatea ideilor, și nici numai unitatea sentimentelor; mai este încă ceva: identitatea amintirilor, un cheag care nu se poate înlocui și care înlesnește această coheziunea sufletească. Nu simțiți Dv. că atunci când neamul nostru era despărțit, ceeace făcea coheziunea între noi și între ardeleni, bucovineni și basarabeni era unitatea amintirilor, a amintirilor istorice, a moștenirei aceluiaș trecut comun?

Aceasta făcea cheagul solidarității.

Dacă acum caut în depărtare, ca să judec într'un mod mai critic și oarecum făcând abstracție de orice element subiectiv, activitatea noastră de atunci, am convingerea că ea pornise pe o cale dreaptă și cuminte. Necesitatea culturală care ne obseda pe noi și care a fost fermentul acestei societăți, fost-a ea un postulat al acelei epoci, o formă trecătoare, sau este ceva cu un caracter permanent? Iată o întrebare pe care mi-o pun. Eu cred că această necesitate nu a fost numai specificul unei epoci, căci nevoia de cultură temeinică și dragostea de cultură sunt necesare în orice epocă. Și, aș putea să zic, că această necesitate este mai mare astăzi chiar decât era atunci, pentrucă în vremea noastră, mai mult ca înainte, așa se câștigă respectul altor țări. Dar, prin cultură, mai avem încă ceva de dobândit: să câștigăm supremația noastră înăuntru. Problema aceasta nu se punea atunci. Atunci era o Românie omogenă. Astăzi, când avem o Românie cu naționalități minoritare, nu se pune numai chestiunea respectului de care trebue să ne bucurăm în afară, ci și problema prestigiului pe care trebue să-l câștigăm înăuntru (aplauze).

Fără îndoială că dacă judec cu un ochiu mai critic această activitate a societății noastre, după ce am apreciat-o din larg, după ce găsesc că a fost absolut utilă, că e chiar de utilitate permanentă, voi recunoaște că avea și unele aspecte unilaterale. Societatea noastră a fost un fel de reacțiune împotriva altor societăți care cultivau exclusiv pe «gaudeamus» sau un naționalism ieftin, un naționalism fără substanță. Ca reacțiune, cuprindea poate și exagerații. Disprețul pe care l'am avut, pasionați de țelul societății noastre, față de orice viață de petrecere tinerească, evident că era ceva exagerat. Deasemeni era exagerată și atitudinea de a ne ține într'o absolută rezervă față de orice mișcare cu caracter naționalist, scârbiți de forma declamatoare, de forma fără fond pe care o aveau manifestările de-atunci.

Despre această unilateralitate, despre conștiința că sufletul nostru are o claviatură mai largă decât clapele destinate culturii și culturalizării, mi-am dat seama nu prea târziu, ba chiar foarte curând, către sfârșitul studiilor universitare, și ceeace este interesant mi-am dat seama într'o împrejurare în care aveam tocmai calitatea de delegat al societății studenților în litere și filozofie. Ne găseam în anul 1904. Se împlineau

400 de ani dela moartea lui Ștefan Cel Mare și atunci s'a pus la cale serbări fastuoase, alaiuri istorice, cuvântări.

Toate societățile studențești au fost invitate să participe, să trimită delegați și, prin urmare și societatea noastră care acum era încetățenită, considerată și stimată. Pe lângă serbările care se organizau în vechiul regat, se făceau serbări deosebite în Bucovina, care avea însemnătate specială prin faptul că cuprindea vechea capitală a Moldovei, acolo unde fusese scaunul lui Ștefan Cel Mare, precum și mormântul strălucitului voevod moldovenesc.

Am căpătat o delegație din partea societății studenților în litere ca să merg în Bucovina, împreună cu colegul meu Andrei Rădulescu. Imi aduc aminte că și celelalte societăți — fiindcă prin analogie cu a noastră se făcuse una și la facultatea de drept, tot după același model; societatea noastră a făcut așa dar pui și la alte facultăți (ilaritate) —, societatea studenților în drept și-a trimis și dânsa delegați. In ajunul zilei de sărbătoare, toți delegații ne-am urcat într'un compartiment și am pornit spre Bucovina. Cu această ocazie, mi-am dat socoteala că sufletul omenesc are o alcătuire mai vastă, că sunt regiuni mai adânci, dincolo de ceeace se chiamă cultură.

Vă spuneam că în societatea noastră nu se făcea naționalism. Domnul Corneliu Moldovanu în scrisoarea sa, amesteca probabil societatea noastră cu cine știe care alta. In societatea noastră nu erau preocupări cu caracter naționalist: acesta este adevărul. Urmează că noi eram cosmopoliți sau internaționaliști? Doamne ferește! Nici nu avea socialismul, singura formă a internaționalismului până atunci, adversari mai înverșunați decât pe noi, care aveam convingeri naționaliste în sensul că spuneam — noi repetam după corifeii Junimii — că toată cultura unui popor trebue să pornească dela cultura populară, trebue să se întemeeze pe specificul etnic, că cea mai mare greșeală e ca o țară să-și copieze legile din străinătate. Legile trebuesc făcute după măsura sufletului etnic ș. m. m. d.

Vasăzică, din acest punct de vedere, împărtășeam o convingere naționalistă, însă era vorba de un naționalism cerebral, nu de un naționalism explosiv. Naționalismul explosiv, care pentru noi se întrupa în discursurile dela Statuia lui Mihai Viteazu, toate de o calitate excesiv inferioară, nu avea nici o atingere cu noi. Naționalismul nostru era un naționalism domol și cerebral.

Ei bine, mergând în Bucovina, mi-am dat seama și de prezența și de valoarea naționalismului explosiv (aplauze).

Trenul, în dimineața zilei de 2 Iulie, trecuse de Pașcani și se apropia de frontiera Bucovinei. Ne-am simțit cu toți cuceriți de o emoție, de o strângere de inimă care era de altă natură decât a naționalismului cerebral, cu vagile lui postulate: cultura trebue să se reazime pe specificul etnic și legile trebue să țină seama de specificul popular. Era ceva aparte. In sfârșit, ne-am apropiat și am ajuns lângă hotar. Am fost anunțați că vine vama; era vama Burdujenilor; dar nici n'am ajuns la stația de hotar, când deodată, pe tâmpla unui deal, apăru un oraș întins cu un front de biserici și de turnuri. Nu știam ce este. Am întrebat. Era Suceava.

Vasăzică, nu ajunsesem încă la vamă și alături de tot, la o aruncătură de băț — parcă puteai să întinzi mâna ca să atingi casele târgului — apare Suceava, vechea capitală, care însă nu mai făcea parte din cuprinsul țării românești. Am coborât, la stația de vamă. Aveam cu toții pumnii încleștați, printr'o mișcare automată. Nu mai era naționalismul cerebral: că trebue așa și că trebue altfel, ci era ceva nou. Dincolo de regiunile culturii, în zăcămintele adânci ale ființei noastre, de acolo izbucnea ceva viu și proaspăt: naționalismul autentic.

Am pornit dela vamă cu trăsurile ca să ajungem la cetatea Sucevei, unde avea loc comemorarea. Șoseaua era lipită de hotar și, tot cu pumnii strânși, ne uitam la valea cea domoală care nu avea niciun obstacol natural și care era tăiată de o graniță absurdă, lăsând o bucată de câmpie într'o țară și o bucată din aceeași câmpie într'alta, o graniță nefirească, o graniță care ne-a apărut îndată sub forma unui act banditesc. Aveam cu toți mâinele încleștate și aveam lacrimi în ochi.

Am ajuns la cetate. Acolo era sărbătoare, mare ceremonie; și un moment am avut iluzia că sunt încă în țara românească. Erau preoți în odăjdii — preoții bisericii ortodoxe — țărani cu portul lor tradițional și cu niște buciume enorme, și un profesor bucovinean dela Suceava care ținea o cuvântare în vârful unui morman de pietre, aceiace mai rămăsese din faimoasa cetate a Sucevei. E drept că nu era tocmai neaoș românească cuvântarea profesorului bucovinean, ci avea un accent strein destul de supărător. Am avut însă iarăși prilejul ca să strângem pumnii, atunci când, terminându-și discursul, în care evocase figura marelui domnitor și-a exprimat sentimentele de veneraţie, de devotament, — eterne și neștirbite, — pentru Majestatea Sa Francisc Iosif «întâiul» (așa i se spunea pe atunci). Toată ziua, noi studenții aceștia, care simțeam că ni s'a implântat ceva nou în ființa noastră, am umblat zăpăciți. Nu ne găsiam locul nicăeri, până când pe la apus de soare, am ieșit pe bariera orașului, umblând până am întâlnit un curs de apă, cu matca îngustă, care era râul Sucevei. In punctul acela era hotarul spre România Mică. Am rămas iarăși într'o contemplare mută înaintea câmpului din față, în timp ce un stol de păsărele parcă râzându-și de agitația noastră, treceau slobode peste apă, când dincolo, când îndărăt, ceeace era foarte crud pentru noi, care știam că, pentru a trece dela un mal la altul, trebuia să ne înzestrăm cu acte și certificate, să ne lăsăm examinați și scotociți, în fine să îndeplinim așa numitele formalități vamale, din țara Regelui României, la capitala lui Ștefan Cel Mare.

In sfârșit, ne-am întors în oraș. Ne găsiam eu, Andrei Rădulescu, avocatul Pogonat dela Iași, care era reprezentant al studenților în drept, și al patrulea, al cărui nume îmi scapă, și ne priveam tăcuți, aruncând blesteme împotriva acestei răpiri istorice, isvorîtă din lăcomia imperialistă. Cum stăteam așa, sosesc doi studenți bucovineni care purtau cilindre pe cap. Acesta era mai ales protocolul german. Unul dintre ei — îmi amintesc foarte bine — era viitorul profesor Procopovici dela universitatea din Cernăuți, pe atunci student bucovinean. Ei ne-au întrebat: Ce faceți astăseară? Iată, ce vă propunem: este în Suceava un boer moldovean, l'a făcut Austria baron, dar a rămas moldovean, are sentimente românești, Bogdan Pruncu, om foarte bogat. Ne-a trimis veste că vrea să aibă stu-

denți la masă, «frați din România». Nu vreți să mergeți Dv. ? In timpul acesta iată și amfitrionul, care, disperat că îi rămânea mâncarea neconsumată, venise prin târg să recruteze «frați români». Ne-a invitat să mergem să luăm cina împreună. O masă îmbelșugată: mâncări suculente, vinuri de calitate. Mai adusese și un taraf de lăutari, care nu cântau decât cântece naționale. Ne-am așezat la masă și în timpul cinei, ași putea să zic că am trecut cu toții prin trei faze, nu cele trei faze ale lui Auguste Comte, ci altele. In prima etapă a mesei am vrut să ne afirmăm ca oameni culturali, adică să facem bună impresie gazdei noastre, ceeace cred că am și reușit. Dar încet-încet, a început culturalul să cedeze altor porniri sufletești și anume celor care ne agitaseră toată ziua, iar când am ajuns la cuvântări, ne-am pomenit toți oaspeții, făcând apologia neamului românesc, a drepturilor sale inprescriptibile culminând cu o profesie de iredentism urgent (ilaritate).

Gazda s'a sculat să ne răspundă și am văzut-o puțin cam jenată. Ne-a spus că el este român, simte românește, vrea să moară român și n'mic altceva decât român, însă el este supus leal al Austriei, însfârșit lucrurile s'au mai încurcat...

A urmat apoi a treia fază, când ne-am lăsat liberă dorința de a petrece, o petrecere tinerească, deslănțuită, fără restricții, în toată voia bună. Pe la 2 noaptea unii din colegi au cedat (ilaritate). Andrei Rădulescu a dispărut dela masă (ilaritate) și l-am găsit după un ceas, culcat pe divanul din iatacul baronesii, care atunci era la Constantinopol (ilaritate, aplauze).

Ajung acum la o parte foarte interesantă. La un moment dat, amfitrionul îmi făcu un semn și mă roagă să trec în altă cameră. Am intrat în biroul lui. Și atunci, emoționat, m'a apucat de haină vorbindu-mi înăbușit: «frate, să nu crezi că am vorbit sincer, dar sunt spioni în casa mea și voi ați făcut-o prea lată cu iredentismul vostru. Era cu neputință să nu vă desmint, dar eu simt altfel, eu sunt român și sper că tot am să fiu într'o zi cetățean în România. Să dea Dumnezeu ca voi să îndepliniți acest vis al nostru, al tuturor. Imi pare bine că v'am adus în casa mea, căci prin voi mi-am reîmprospătat dragostea de țara românească, pentrucă nu știu dacă așa oți fi toți, dar cel puțin voi, care ați fost la mine, sunteți și oameni culți, sunteți și patrioți fierbinți, sunteți și oameni de petrecere: aveți gama întreagă a omului complect.

Ei bine, aceasta a fost pentru mine o învățătură și aceasta va fi și concluzia celor ce am spus. Omul complect, mai ales tânărul complect trebue să aibă câteși trele laturile, pentrucă în ființa noastră există trei factori deopotrivă: există factorul umanitarist întrucât aparținem speței omenești, există factorul național, pentrucă aparținem unui popor și există și individul ca atare. Fiecare din acești factori își are drepturile lui. Viața complectă așa o văd pentru un tânăr: să facă loc și dragostei de viață, să țină la patria lui cu o dragoste arzătoare, dar să fie totodată și om de cultură temeinică, pentrucă fără această condiție celelalte două nu sunt de ajuns.

Deaceea, nu pot să nu constat, oricare va fi fost unilateralitatea noastră de atunci, că activitatea din această Societatea a fost utilă și importantă. Abstrăgând chiar excesiv de alte laturi ale vieții, am scos în

evidență pe aceea care era mai neglijată de toată lumea și căreia nu i se dădea importanța necesară. Am pus în evidență nevoia de cultură serioasă și de culturalizare, pentrucă, așa după cum v'am spus, nevoia de cultură nu o socot ca un postulat al unei singure epoci, ci o cerință permanentă a tuturor epocilor, în viața unui popor care crede că are o misiune și vrea cu dinadinsul s'o ducă până la capăt și până la triumf (vii aplauze).

O INSEMNARE A LUI ALEXANDRU ODOBESCU

Intre numroasele și variatele însemnări rămase în manuscris de pe urma lui Alexandru Odobescu se află și o însemnare, scrisă cu mâna proprie, a anilor săi de serviciu cari i-ar fi dat dreptul la pensie. Insemnarea aceasta, cuprinsă pe două foi, ne arată și salariul ce primea lunar ca profesor la Universitatea din București. Incepând cu suma de 550 lei lunar, cât primea în anul 1877, anul numirii sale, Alexandru Odobescu a ajuns să primească, în anul 1895, anul în care a murit, 960 lei, bugetari, sau cu reținerile pentru pensie, 874 lei primitori în mână.

Salariul ce va fi primit în diferitele funcțiuni ce a avut, înainte de a intra în învățământ (a. 1877), nu-l cunoaștem și nici nu-l găsim notat în însemnara ce ni s'a păstrat.

Publicăm această însemnare, fiindcă ea ne precizează câteva date din cariera publică a marelui nostru prizator și ne pune în situație de a cunoaște mai deaproape biografia sa. Iată această însemnare:

ANII MEI DE SERVICIU CARE POT DA DREPT LA PENSIE:

1. Șef de masă la Postelnicie sub caimăcamia lui Alexandru Vodă Ghica. Un an în cap. 1856—1857 (adecă șef de biurou la Ministerul Afacerilor Străine).
2. Procuror la Curtea de Apel din București, în primii ani ai domniei lui Cuza. Vr'o două luni. 1858, la Justiție.
3. Membru în Comisia documentală. Poate un an și mai bine. 1860 și 1861, la Culte.
4. Director general la Ministerul Cultelor, în două rânduri. 1861—1862.
5. Director la Ministerul Lucrărilor Publice.
6. Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, ad interim [1], apoi titular în 1864. Vr'o trei-patru luni.
7. Membru în Consiliul de Stat, în ultimul timp al domniei lui Cuza, câteva luni, la Interne. 1865—1866.
8. Membru în Consiliul Permanent [2].
9. Secretar pentru corespondența străină la Ministerul Afacerilor Străine, 1877.
10. Profesor la Facultatea de Litere din București, în Aprilie 1877, suplinitor, provizoriu și apoi definitiv.
11. Prim Secretar la Legația Română din Paris, la Ministerul Afacerilor Străine.

Din această însemnare scrisă de mâna sa se vede lămurit că Alexandru Odobescu a servit, în afară de profesorat, timp de vr'o cinci ani de zile, la Ministerul Afacerilor Străine, la Culte, la Justiție și la Lucrările Publice. Pensie însă n'a apucat să ia.

G. P. L.

[1] **Ad interim** însemnează, probabil, provizoriu. Pe una din cele două foi se arată că a fost Ministru în 1862.

[2] Nu se indică anume la ce Minister. In Consiliul Permanent dela Instrucție a fost și mai târziu, în anii 1891—1892.

PICTORUL LUCHIAN
25 ani dela moarte.

Trec anii, se depun în straturi peste morminte, dar floarea spiritului se înalţă din ce în ce mai sus, liberându-se de materia care i-a dat fiinţă, ca apoi să ducă peste generaţii numele celui ce a rămas sub stratul anilor şi al frunzelor căzute.

Luchian nu mai este cel ce s'a născut în 1868, în nordul Moldovei, şi a murit în 1916, chinuit de o boală care îl legase ani dearândul de scaunul său de lucru. Luchian este strălucirea luminii din opera lui, este zâmbetul florilor sale, este vigoarea expresiei sintetică a meşteşugului său. Numele lui Luchian nu mai aminteşte de un trup chinuit de suferinţi, ci de lumina ce scaldă catifelarea argintie a unor sălcii, «sălciile lui Luchian», de strălucirea aurie pe cerul de smalţ în turnul dela Brebu, «turnul lui Luchian», de caracterizarea atât de precisă din portretul lui Alecu literatul, «portretul lui Luchian», de toate pânzele lui devenite «Luchian».

Luchian este azi un patrimoniu al naţiunii, un semn heraldic al geniului românesc alături de Eminescu, Dr. Babeş, Iorga, Vlaicu şi toţi cei cari au pus câte o piatră preţioasă la coroana spiritului nostru.

Inceputurile picturii, la noi, se duc mult în urmă, în vremurile când meşteri streini vin sau sunt chemaţi să zugrăvească icoanele şi bisericile noastre, aducând cu ei technică bizantină trecută din orient prin nordul Italiei cu luxul de culori şi îndrăsneli de contur. Dar aceşti meşteri zugravi, reţinuţi la noi atât de frumuseţea nouă a peisagiului, cât şi de ospitalitatea românească, îşi transformă viziunea plastică după caracterul sobru al neamului nostru. Astfel zugrăveala lor, deşi de aceeaşi obârşie cu cea grecească vie de culoare şi nefiresc de fin conturată; cu mozaicurile italieneşti ce forţează la îndrăsneli de contur; cu decoraţie rusească ce se complică în înfloriturl preţioase, la noi aceşti importatori ai bizantinismului, de ori unde ar fi venit, îşi potolesc culorile, îşi îndulcesc conturul, contopindu-l cu forma şi culoarea, devenind astfel mai uman, mai unitar, nemaifăcând un element aparte ca la celelalte naţiuni, capătă specificul firii româneşti, sobră şi unitară aşa cum s'a remarcat şi în graiul nostru care deşi răspândit pe întinsul stăpânit de diferite alte neamuri, primind deci influenţe diverse, şi-a păstrat sobrietatea şi unitatea, fenomen neîntâlnit la alte graiuri.

Sobru şi unitar este şi Luchian în pictura lui. Plecat în Germania la München, el nu rămâne mult timp acolo. Nu-l reţine viziunea pictorilor prea exuberantă, prea turmentată, din Academia münchenează. Cu caracteristica lui românească, el este impresionat şi copiază tablourile celui mai sobru dintre pictorii pe cari îi vede în galeriile de acolo, pe Rembrandt. Nu stă nici un an la München şi se duce la Paris unde mai mult priveşte decât lucrează. Cosmopolitismul acestui centru de civilizaţie mondială îl ulueşte, îl umple de respect pentru marii maeştri şi-l face să pătrundă un adevăr — pictura ca lumină — şi acest adevăr el îl închide într'un contur care se contopeşte cu forma într'o expresie sintetică. Deşi viguros, acest contur nu face un element aparte ci, aşa cum spuneam mai sus, el dă formă luminii, acelei lumini de o delicată transparenţă, luminii devenită «Luchian».

Revine în ţară după o şedere de vre-o trei ani fără să fi expus nimic la expoziţiile de acolo. Respectul lui pentru artă îl reţine dela asta printr'o conştiinţă ce depăşia mentalitatea colegilor lui. El nu face confuzii. Conştiinţă şi conştiinciozitate, la el, aceste noţiuni au nuanţe bine precizate. Luchian îşi urmează crezul ce-şi făcuse la Paris, ajungând să-l cristalizeze într'o sinteză pe care mulţi o considerau simplitate. Adevărul său a triumfat. Azi lumina aceasta care se revarsă peste tot ce a întâlnit privirea lui: ziduri, pomi, câmpuri, flori, fiinţe, este o lumină ce-i poartă numele. E Luchian.

La sfârşitul acestei luni, acum 25 ani, în 1916, se stinge orice durere, lăsând să strălucească numai acea lumină pe care toate durerile n'au întunecat-o. De atunci opera lui Luchian s'a liberat de materia care a creeat-o, trecând în spaţiul larg al nemuririi.

Petru Aurel

I. PETROVICI: DINCOLO DE ZARE (PROBLEMA SUPRAVIEŢUIRII IN CADRUL CRITICII FILOSOFICE)

BIBLIOTECA ATENEULUI ROMÂN, 1940, BUCUREŞTI

Este inutil să insistăm şi cu acest prilej asupra talentului d-lui profesor **I. Petrovici,** de a exprima idei de înaltă metafizică şi de a zugrăvi probleme, care sperie pe ucenicii în ale filosofiei, în forme de un colorit atât de armonios şi plăcut, încât ele devin accesibile oricărei minţi dornice să se orienteze în labirintul metafizicei existenţei omeneşti.

Dacă privitor la natura şi valoarea actuală a existenţei umane, filosofia a putut emite ipoteze relativ solide şi reconfortante, dăinuirea de peste moartea trupească este mereu o problemă dramatică, deoarece ea comportă o cantitate enormă şi felurită de întrebări, dar nici un răsuns cert şi statornic. Şi totuşi... renunţarea de a scruta şi a hărţui această mare întrebare, îi este imposibilă omului. Numai o gândire subtilă şi sigură în mânuirea analizelor şi ipotezelor poate încerca aventura de a sonda destinul de «dincolo de zare». Este o dovadă de curaj, dar şi de forţă intelectuală. Şi d. profesor Petrovici întruneşte ambele condiţiuni şi calităţi. Mărturisim că din tot ce s'a scris şi spus la noi despre această chestiune, nimic nu ni s'a părut mai frumos şi mai onest gândit, decât acest esseu — de o sublimă sinceritate — al d-lui Petrovici.

Credinţa în nemurirea sufletului este spontană şi corespunde nevoilor adânci ale firii noastre de a ne întări în înfruntarea primejdiilor de tot felul. Această tendinţă profund înrădăcinată în psihismul individual găseşte un puternic sprijin în credinţa că visul reprezintă o realitate obiectivă, un aspect al dublei existenţe umane, care se poate despărţi de corp şi trăi independent, când conştienţa este amorţită de somn. Religiile au pus stăpânire pe credinţa spontană în imortalitate şi au utilizat-o cu scop selectiv: dobândesc nemurirea numai aceia cari şi-au îndeplinit anumite obligaţii pe pământ.

Filosofia nu putea să rămână în afara speculaţiilor privitoare la destinul existenţial, după moarte. Urmând analizele autorului, s'ar putea împărţi atitudinile filosofilor — din acest punct de vedere — în trei mari categorii sau tipuri:

1. **Atitudini favorabile nemuririi** — Pitagora şi şcoala sa (doctrina transmigrării sufletelor); Platon şi concepţia preexistenţei, care presupune logic admiterea post-existenţei; Aristot şi ideea dăinuirii fără individualitate, după dezagregarea corporală, (concepţie asemănătoare budhismului). Dintre filosofii moderni, d. Petrovici menţionează teoria dualismului (corp-suflet) la Descartes; doctrina perfecţionării progresive a sufletului, dincolo de moarte, a lui Leibnitz; postulatul imortalităţii la Kant, după care armonioasa asociere între **virtute şi fericire** nu este cu putinţă decât printr'o existenţă post-pământeană; ideea «debordării» materiei şi corpului de către spirit susţinută cu o deosebită vigoare de W. James şi H. Bergson.

2. **Atitudini intermediare**—stoicii (mai cu seamă Marc Antoniu şi Cicerone), pentru cari problema imortalităţii sau a completei aneantizări nici nu se pune precis, fiindcă ei admit şi cred în «revenirea ciclică». Nietzsche a reluat aceeaşi teorie în timpurile moderne.

3. **Atitudini defavorabile nemuririi** — Epicur şi şcoala sa. Sufletul de-

pinde de corp şi împărtăşeşte soarta lui (dezagregare şi dispariţie). Secolele XVIII şi XIX au reînviat cu argumente şi forme noui, vechea teorie a epicureilor. Curentele discutate sunt: teoria frenologică (a localizărilor cerebrale) şi teoria paralelismului, criticate şi de James şi de Bergson.

Schiţarea istorică a argumentelor de partea nemuririi sufleteşti şi a celor protivnice ei, deşi d. profesor I. Petrovici o consideră modest ca o «documentare», nu este în fond decât un pretext, pe care-l utilizează cu o abilitate desăvârşită, spre a-şi preciza sau sugera propria-i atitudine. Printre aceste «documente» şi dedesubtul lor persistă o constantă: **gândirea critică a autorului.** Din acest punct de vedere, sunt de remarcat subtilele analize referitoare la cele două mari ipoteze: **corpul ca limită a forţelor sufleteşti şi obstacol în calea actualizării integrale a potenţelor spirituale;** şi **ipoteza existenţelor paralele.** În cadrul acestor ipoteze, numeroase argumente pot să fie invocate în favoarea fiinţării dincolo de viaţa actuală. Fenomenele de memorie (amintire, recunoaştere, amnezii) dovedesc independenţa în anumite grade şi momente a vieţii psihice faţă de interesele de conservare ale corpului. Raţiunea, prin tendinţa ei de asimilare progresivă şi reducerea multiplului empiric la identitate, oferă deasemenea posibilitatea de a sesiza bogăţia spirituală, care depăşeşte cu mult existenţa corporală. Pasiunea, ca impulsie de eliberare şi atârmare pe planul metafizic (mai cu osebire în creaţiile artistice) este încă o probă a năzuinţii sufletului de a se revărsa peste marginile cochiliei lui trupeşti. Intuiţiile singulare ale inconştientului şi fenomenele de **telepatie** sunt tot indicii ale adâncimilor psihice. Nimic nu ne opreşte prin urmare să credem că viaţa spirituală se desfăşoară pe mai multe planuri şi că ea nu este în mod necesar circumscrisă corpului nostru. In sprijinul acestei teze vin chiar şi achiziţiile fizicei moderne (einsteiniene), după care materia nu există; iar universul este redus la formule abstracte şi gândire. Autorul nu admite însă eliminarea **substanţei** prin formalismul matematic al fizicienilor, deoarece ea este şi necesară şi poate să fie cu totul de altă natură, decât am presupus-o până acum. Nu este deci exclusă existenţa incorporală. Interesul stă în faptul de a surprinde «**joncţiunea**» dintre lumea invizibilă şi lumea noastră. In această privinţă, d. Petrovici face câteva speculaţii pline de consecinţe metafizice, sprijinindu-se pe descoperirea — puţin cunoscută — a chimistului **Morley Martin,** după care ar exista **viaţă fără corp,** preexistentă acestuia, ea putând să fie diferenţiată printr'un procedeu de încălzire dintr'o rocă azoică minerală, fără urme fosile. Dacă încercările lui Morley se adeveresc pe deplin — şi cu ajutorul altor experienţe — rezultă că viaţa este cauza organismului şi că «întruparea» ca efect vital se poate obţine în împrejurări determinate. Trecerea dela viaţa imperceptibilă, la viaţa sensibilă (corp) este şi ea supusă legilor evoluţiunii — indiferent de modalităţile acesteia — şi că din moment ce constatăm fiinţarea sub limitele formale ale corpului, ne este permis să prelungim lanţul desfăşurării şi dincolo de individualitatea noastră organică. In cazul acesta, supravieţuirea ar fi «o continuare a evoluţiei printr'o speţă fără corporalitate, prin urmare invizibilă, care ar purcede printr'un fel de mutaţie din fiinţa noastră omenească» (pag. 25).

Dar dorinţa noastră intimă este de a dăinui şi după moarte tot ca **individualitate.** Teza finalismului — conform căreia nu suntm decât nişte misionari ai transcendentului — şi raportul dintre scopuri şi mijloace (orice mijloc tinde să se transforme în scop), precum şi concepţia evoluţiei în «spirală», sunt susceptibile să susţină şi această speranţă. Se înţelege, individualitatea ar urma să-şi piardă unele atribute, să câştige altele prin actualizarea virtualităţilor, să se integreze mai mult în «întregul spiritual» şi cu toate acestea să continue a exista sub forme asemănătoare celor pământeşti.

Cu aceste reflecţii optimiste şi răcoritoare se termină excelenta expunere a d-lui profesor Petrovici. Am fi dorit să întârziem comentarea ei, să scoatem în evidenţă planul implacabil al cugetătorului, care se dovedeşte şi un virtuos al analizelor faptelor psihice şi al concluziilor şi ipotezelor ştiinţifice, dar ştim că «arta de a plictisi este arta de a spune totul». Egoismul este un sfetnic rău. Loc deci pentru plăcerea cetitorului de a descoperi singur frumuseţi, pe care criticul intenţionat le lasă nerelevate.

Totuşi... încă un cuvânt. D. Petrovici, filosof şi artist inegalabil al stilului literar, este în acelaş timp un mare poet optimist al valoarei omului, ca verigă

în lanțul dintre existența biologică și aceea a spiritului pur. Încrederea d-sale în **Om** este un tonic autentic și necesar vindecării marasmului produs de mizeriile timpului prezent. O filosofie subtilă plină de sevă și vigoare; o filosofie veșnic tânără, care pune pe om — ca putere spirituală — deasupra contingențelor mecanice ale vieții economice și sociale. Aceste gânduri fugare ne amintesc o splendidă metaforă a d-lui Petrovici, utilizată într'un studiu similar ca tendință, celui analizat și aici. Ne este imposibil să o trecem cu vederea, căci ea constitue cea mai plastică expresie a gândirii autorului. «Omul, zicea d. profesor Petrovici, este mica scoică ce poate fi ținută pe podul palmei, dar care închide în micul său spațiu, zgomotul revelator al oceanului («Transcendentul și cunoașterea omenească» — Conferință ținută la Sorbona în ziua de 25 Martie 1936 — a se vedea: «Rev. de Filos.» nr. 4, 1936).

Florin Niculescu

DR. V. GOMOIU: BISERICA ȘI MEDICINA.

TIPOGRAFIA «PRESA», 1940, BRĂILA

Recenzarea unei lucrări poate fi adesea foarte ușoară, atunci când autorul sau opera au nevoe de «prezentare». Sunt însă situațiuni de o delicatețe netăgăduită pentru recenzent, situațiuni ieșite din faptul că și autorul și opera sunt cu mult mai cunoscute lumii decât însuși cel ce face prezentarea. In asemenea gingașe situațiune se găsește cel ce scrie rândurile de față. Acest fapt ar fi suficient ca, prin frâna bunului simț, să se determine abținerea dela comentariile operelor acestei rare categorii de oameni. Totuși există un argument care se opune renunțării: că «marele public», căruia nu-i este întotdeauna indiferent ceeace se petrece și în lumea cărturărească, precum și «micul public» care stă pierdut printre vrafuri de cărți, nu au nici un mijloc, practic, de a se informa în domeniul științelor, artelor sau literelor. Acestor două categorii de oameni încerc să le fac un serviciu, atrăgându-le atențiunea asupra lucrării de mai sus, fiindcă, citirea unei cărți bune, instructivă și frumos scrisă, te răpește pentru câteva momente din vârtejul necazurilor zilnice, în care ne sbatem fiecare, îți însenînează orizontul gândurilor, întunecate de preocupări meschine și mult prea omenești, îți ridică spiritul dincolo de copleșitoarea toropeală a vieții de toate zilele. Ceeace interesează în analiza unei lucrări nu este numai partea din ea înțeleasă de fiecare, ci aceea ce a determinat pe autor să își realizeze opera. Pricepând gândul inițial, climatul spiritual și moral în care și-a plămădit opera, vei putea avea o cât mai deplină înțelegere a celor cuprinse în rânduri și printre rânduri.

D. Dr. Victor Gomoiu, care a scris și a vorbit întotdeauna cu claritatea omului ce a gândit mult și cu adâncime, a pus în această lucrare ceva în plus: mult suflet! Și-a deschis micul sanctuar, ascuns în fundul inimii, și acolo, a găsit stropul de «nard» cu care și-a miruit gândurile înainte de a începe lucrul. Parfumul «nardului de mult preț» se simte dela început. Amintirea tatălui — a venerabilului său tată «preotul Gheorghe Gomoiu» — îi încălzește sufletul și îi ațâță gândurile. «Ale tale, dintru ale tale»... Fiul și descendentul atâtor generații de venerabili slujitori ai altarului poartă în sânge dăruirea unei credințe care a luminat întotdeauna pe iluștrii oameni de știință. Studiul medicinei, pe care a iubit-o și a ilustrat-o ca puțini alții, l-a apropiat pe autor și mai mult de pătrunderea tainelor și a orânduirilor spirituale, care au guvernat de milenii sufletele omenești și de care s'a preocupat întotdeauna cu plăcere. Pe firul trecutului, călăuzindu-și pașii cu sceptrul gândirii, autorul ajunge la izvorul comun al acestor două surori: **credința și instinctul de conservare.** Dintr'una s'au născut **religiile, din cealaltă** «arta de a vindeca». In scurgerea timpurilor, **credința în forțele supra-naturale** s'a orânduit sub forma de **«culturi sau practice religioase»** conduse de preoți, iar **«arta vindecării»** s'a transformat, treptat, în **«știința medicinei».** Niciuna, nici cealaltă, nu și-a pierdut, totuș, substratul primar. Religiile au, toate, la bază, credința într'o forță superioară care conduce destinele întregei firi, indiferent de numirea sau imaginea dată acestei forțe supraomenești. Știința vindecării trupești a păstrat, totdeauna, drept substrat, credința în

puterea de vindecare a celui care îngrijește și care totdeauna a fost socotit rupt din dumnezeire... «Dumnezeu întâiu și D-voastră al doilea!» este obișnuitul cuvânt de gratitudine, către medicii lor, ai tuturor bolnavilor salvați de știința noastră medicală și de arta cu care am aplicat-o celor suferinzi. Dar nu numai origina comună a căutat să-o stabilească autorul, ci ne arată, cu o mare bogăție documentară, cum în timpurile egiptienilor preoții erau în acelaș timp și medici, înscriind observațiunile lor în celebrul «cod medical» pe care Herodot l-a numit «Cartea sacră». Nu a existat popor în istoria lumii, a cărui religie să nu cuprindă, în forme directe sau piezișe, legi sau precepte menite să păzească ființa fizică a credincioșilor sau să-i tămăduiască în caz de boală. Este, pentru oricine, o desfătare spirituală să urmărească, în lucrarea d-lui Dr. V. Gomoiu, legăturile medico-religioase la Egipteni, la Evrei, la Greci. la Romani și la Mahomedani.

In capitolul «**Biblia și Medicina**», autorul analizează, cu o finețe de interpretare demnă de un chiriarh, toate orânduirile religioase care **onorau** practica medicală. Astfel, sunt trecute citate din: «Eclesiast», «Levetic» și «Deuteronom», pentru ca apoi să desfășoare, amplu, marea legătură dintre creștinism și medicină. Dumnezeiasca putere de vindecare trupească a Mântuitorului, ca și a multor apostoli, sfinți și mucenici (Sf. Cosma, Sf. Damian, Sf. Pantelimon, Sf. Mina, Sf. Antonie, etc. este cunoscută, cel puțin în parte, de creștinii ortodoxi ai bisericii de răsărit. Biserica creștină de apus abundă deasemeni în exemple de sfinți vindecători, de prelați cari s'au făcut medici și de medici cari s'au făcut preoți (Papa Jean XXI, Călugărul Fulbert, Dr. Nicolae Stenon, episcop de Titiopolis, etc.)

Trecând la legăturile medico-religioase, din trecutul nostru, documentarea este covârșitoare. Cititorul își va da seama că poporul român este printre primele care, sub forma de imperative religioase, a creeat opere de asistență medicală și caritate publică. Preoții noștri din cele mai vechi timpuri au fost chemați să dea ajutoare celor în suferință, iar multe biserici și astăzi sunt adevărate locuri de pelerinaj al suferinzilor.

In capitolul: «**Biserica și practica medicală**», autorul își pune întrebarea dacă preoțimea de astăzi poate să aibă vre-un rol în operele de ocrotire sau medicină socială. Răspunsul, afirmativ, constitue un adevărat îndreptar de higienă și medicină preventivă, pe care preotul de astăzi este dator să-l aplice odată cu ocazia nașterei, botezului, căsătoriei, clădirii caselor, hrănirei și portului vestimentar, în cazuri de boală și în atâtea alte împrejurări în care este chemat.

Lucrarea se sfârșește cu un «adaos» («Intre știință și minune»), care a făcut obiectul unei conferințe ce a pasionat, de curând, atât lumea medicală cât și cea bisericească. Cei cari nu au avut fericirea să participe la această revelație spirituală au acum posibilitatea să-și apropie felul de gândire ce ajută la pătrunderea «minunelor» din zilele noastre — Lourdes și Maglavit.

Foarte îngrijit tipărită, ilustrată documentar cu 13 figuri, scrisă într'o românească plină de farmec, opera de mai sus constituie o nouă bogăție pentru tezaurul nostru spiritual, iar pentru autor înseamnă încă o frunză de laur la cununa sa academică.

Dr. V. M. Plătăreanu

HANS EHRKE: MAKEDONKA, EIN BUCH DER BALKANFRONT (Roman)

GEORG WESTERMANN BRAUNSCHWEIG, 1 v. 358 PG.

PAGINI GERMANE DESPRE VITEJIA ROMÂNEASCĂ

Asemenea pagini se scriu și îndeosebi se vor scrie multe de astăzi înainte, în zilele acestea, când marii noștri prieteni germani au mereu prilej să cunoască bravura ostașului nostru.

Dar ele s'au scris și pe vremea când cele două popoare se înfruntau ca dușmani pe câmpurile de luptă. Le găsim de pildă în admirabil de obiectivul „Rumänisches Tagebuch" al scriitorului medic Hans Carossa care ne-a vizitat Ca-

pitala iarna trecută, dar le găsim până şi în memoriile unui Hindenburg, Ludendorf şi Mackensen, unde elogiile au o greutate cu mult mai mare.

O carte de actualitate sub raportul acesta — carte recentă, apărută totuşi încă înainte de apropierea rom;no-germană, deci cu atât mai preţioasă când are cuvinte de laudă pentru Români — este „Makedonka" lui Hans Ehrke, cunoscut povestitor al războiului („Batalion" 1918, „Heimkehrer (1936). Nu e roman, cum se intitulează, ci doară povestire şi numai povestire, nespus de vie, de intens, halucinant trăită, odiseea unei baterii germane de artilerie în războiul de pe frontul Salonicului (1916—1918). De aici şi titlul „Makedonka", numele unui dans naţional bulgar în şirag lung de flăcăi şi fete, descris în amănunte şi prezentat ca un fel de simbol al luptei, căci zice despre dansatori Rustler, unul din artilerişti, prins şi el în vârtejul jocului: „Toben sich ab und kommen wenig vom Fleck und schwitzen genau wie wir. Das, was wir hier machen ist auch so eine Art Makedonka". Iar Malte Burk, care ar fi oarecum eroul „romanului", întrucât îl întâlnim mereu, dela pagina întâia până la cea din urmă, are, în timpul unui bombardament, un vis grotesc, în care îşi vede camarazii morţi prinşi în şirag, între dânşii însă şi Bogdan Kameneff, intelectual idealist bulgar. Acesta îi strigă: „Wir tanzen die Makedonka ! die blutige Makedonka !"

Dar partea de interes românesc o constituesc cele 108 pagini dela început ; căci dintr'o poziţie pe frontul francez în Vosgi, bateria e trimisă împotriva României. „Rumänien hat uns den Krieg erklärt". Numele de România îl face pe Burk să-şi amintească de expediţia de un an în urmă, contra Serbiei. Iar altul, vagmistrul Muth reflectează: „Verdun ist noch nicht ausgesungen, an der Somme ist der Teufel Los, der Russe greift wie besessen an. Und jetzt auch Rumänien".

Şi iată-i în tren, trecând prin Strassburg, prin Silezia, peste Dunăre şi apoi „der Vormarsch, Tage und Wochen in würgendem Vorwärts, mit niederbrechenden Pferden, Geschütze bis an die Achsen im Schlamm". E deci mai întâiu lupta cu pământul. Îi întâmpină convoaie de pribegi germani din Ardeal, „die vor den eindringenden Rumänen von Haus und Hof geflohen waren" şi cari cerşesc: „Gebt uns unsere Heimat wieder !" Ne amintim însă aci cum în „Rumänisches Tagebuch" al lui Carossa, într'o ceată de refugiaţi saşi şi maghiari, femei săsoaice reduc la măsura justă relatările Unguroaicelor despre ororile ce le-ar fi făptuit Românii — şi ne mai amintim de mirarea cutărui ofiţer român intrat în Braşov ca liberator, în romanul lui Heinrich Zilljch „Zwischen Grenzen und Zeiten" că unde sunt Saşii şi pentru ce au fugit. La Ehrke însă, întâlnirea cu pribegii provoacă numai reflexiunea : „Wird Zeit, dass wir hinkommas" şi „dann weiss man, wozu man da ist". Infârşit, se găsesc în faţa puternicilor „Alpi Transilvani", unde „dahinter liegt Rumänien". Urmează enormele greutăţi ale urcuşului „mit Hü und Ho, mit Fluch und Geschrei", cu primejdioase alunecări ale cailor „Dann stekt es ein Zugstabgaul ab. Gerade an einer bösen Kurve stockt er taumelnd. „Hüo ! Schlag darauf !" Uber die verfluchte Stelle muss er noch hinweg ! Drauf ! rutscht ab, über die Kante, verzweifelt schlagen die Vorderhufe ins Gestein. Noch einmal will er aufbäumen, da schlägt er rücklings, stürzt, reist den verzweifelt zerrenden Tierführer mit hinunter". Ajung în sfârşit sus „nach drei Stunden mörderischen Schindens". Acum sunt la frontieră şi-şi dau seamă că „Der Rumäne stand doch gestern noch unten um Hermannstadt !" Nerăbdători, se'ntreabă când îi vor avea însfârşit pe Români în faţa ţevilor de tunuri: „Wie lange sollen wir noch laufen, bis wir den Rumänen vors Rohr kriegen?" Luptă din greu cu viscolul care împiedecă şi aprovizionarea, încât la o întrebare în privinţa mâncării, cutare căprar, Krause, răspunde, în cel mai autentic şi pitoresc cazon: „Was soll's schon geben! Kalten Arsch mit Schneegestöber". O patrulă de vânători aduce vestea despre bătălia dela Sibiu. „Um Hermannstadt sei seit drei Tagen eine Schlacht im Gange. Der Rumäne sei geschlagen und in den Pass zurückgeströmt, aber nun sei dieser, seine einzige Rückzugsstrasse, durch sie versperrt, und die ganze Armee sei eingeschlossen. Doch auch von Süden griffe er an, um die Abgeschnittenen aus der Umfassung zu befreien".

Şi acum, prima descriere de luptă. Burk priveşte prin telescop „und sah lichte Schützenschwärme über einen flachen Sattel *quellen*". Urmează primele lovituri de tun, în urma cărora „der Rumäne zurückflutete". Bateria ocupă acum vârful lui *Monte Robu*, nume pe care ei îl aud întâia oară. Le întâlnim apoi pe rând, reproduse destul de exact, numele de munţi, care indică drumul

biruinţelor germane (bezeichnen den Weg ihres Sieges): Petrosu (Pietrosu), Veveritz (Veverița), Zanoaga, Mormontul (Mormântul), Munte Miglele (Miglele), Munte Sate (poate Sule, Poiana Lunga, Munte Fruntu (Fruntul). Le-am verificat cu schița 7 „Luptele din Valea Oltului" din volumul II, pagina 3 a „Istoriei Războiului pentru întregirea României" de Constantin Kiriţescu, ediţia II-a. Este capitolul „întâia bătălie a trecătorilor".

Dela Români vine o grindină de şrapnele. „Ein Schrapnellhagel klapperte ins Geröll". „Auch der Rumäne hatte also Batterien herangebracht. Der aufwabernde Dunst über, den Hängen und Mulden verschleiert ihre Stellungen gut. In regelmässigen Abständen zauberten sie die zierlichen Wölchen über den Monte Robu, dann auch über den Hang und *tasteten* schliesslich nach den Gebirgskanonen am Fuss der Kuppe". Prin binoclu Burk recunoaşte „eine wogende Masse". Un nou atac al Românilor, împrăştiat şi acesta.

Dar apoi: „Um die vierte Tagesstunde *hämmerte* die rumänische Artillerie mit aller Kraft auf die Deutschen Linien, *tastete* auch nach den Geschützen am Fuss des Monte Robu und streute den Hang ab.".

— „An sein Felsstück gepresst, starrte Burk durch das Glas. Jetzt *stand der Rumäne auf*. Schon schrie der Leutnant seine Kommandos. Des Schnellfeuer fasste die vorspringenden Gruppen, riss breite Lücken und *schmetterte* sie auseinander. Dazwischen *ratterten* die deutschen Maschinengewehre und *kämmten* die lichten Reihen aus. Gewehrsalven krachten *langrollend* auf und ab. Die Hänge drüben waren im Augenblick mit *hechtgrünen Gestalten übersät*".

După amiazi, nou atac al Românilor. „Wie angriffswilde Ungetüme senkten die Kanonen die Rohre". E vorba de tunurile germane. „Dann brachen die Ladungen in rasender Folge hinaus, Abschuss und Einschlag in einen Donner *zusammenwetternd*". Şi acum, scuturat de emoţie (geschüttelt vor Erregung), Burk asistă la „ein schreklich wildes Schauspiel": „Auf kaum zweihundert Meter tauchten dichte Rumänenschwärme über einen flachen Hang, stürzen die herwärts geneigte Fläche herunter, zehn, zwanzig Sprünge weit. Dann brachen sie im berstenden Hagel der Kartätschen, im Feuer der Gewehre und Maschinengewehre nieder. Burk sah es ganz deutlich: fratzenhaft verzerrte Gesichter, wie zum Schreien geöffnete Münder, aufzuckende Arme, denen die Gewehre entfielen, jäh hochbäumende Körper, ein paar Schritte noch vortaumelnd, dann in die Knie brechend und hingeworfen wie Schwaden von einer Sense, woll der Eisenhagel sie fasste". Rezultatul: „Der verzweifelte Anstrum der Rumänen war überall abgeschlagen, er musste das Schicksal der eingeschlossenen Armee sich vollziehen lassen. Vor dem Pass ward sie zu Trümmern geschlagen". E tragedia din pasul Turnului Roşu, evocată apoi cu aceeaşi plasticitate, pe două pagini şi jumătate şi încheind cu constatarea: „Immer wieder aber räumte der Gegner den Weg frei, *heldenmütig ousharrend*".

„Und wieder, *todentschlossen, tollkühn* in letzter Verzweiflung, versuchten die Rumänen den Durchbruch. Voll sichtbar, wie Scheiben auf dem Schiesstand, räumten sie fieberhaft die Brücke frei. Kolonnen drängten von hinten nach, in vollem Galopp ausfahrend, rasten sie in die Schar der Jäger hinein".

Vinea vestea că şi a doua armată română a fost bătută, la Braşov şi respinsă dincolo de trecători.

Bateria lui Burk e înlocuită de una austriacă. O pornesc în jos, prin trecătoare, unde li se oferă priveliştea câmpului de bătae, în desordine, după luptă. „Vor ihnen trotzte im Süden der mächtige Wall des Fogaraschers Gebirges, den der Rumäne noch hielt, nachdem er rechts und links, bei Hermannstadt und Kronstadt, durch die Pässe getrieben worden war". Şi iar lupta cu gerul şi viscolul. „Tote Rumänen lagen am Hang wie sie gefallen, vornüber auf dem Gesicht". In faptul zilei a doua „stiess der Rumäne überraschend vor", sub scutul vălurilor de ceaţă. Şi iată şi o biruinţă fie şi trecătoare, a Românilor: „Nach Mittag lichtete sich der Nebel, vor ihnen *trotzten* waldige Hänge, die der Rumäne *hartnäckig hielt*. Weit in der Übermacht, führte er kräftige Gegenstösse, packte die wenigen Kompanien auch von den Flanken an und zwang sie, die *Flügel zurückzubiegen*. Nach drei Seiten mussten sie sich wehren, bis die Granaten der Batterie ihnen Luft schafften und sie dem schon zaudernden Gegner von neuem an die Kehle springen konnten. Urplötzlich einsetzender Regen, in wilden Sturzbächen niederkommend, machte dem Kampf ein Ende".

A doua zi ciocnirea Românilor cu vânători germani; aceeaşi rezistenţă îndârjită, dar iarăşi înfrângere. „Vor dem Sturmlauf der Deutschen war die ganze Abschnittsfront zusammengebrochen, bis über die Stana Zanoaga (Stâna

Z.) hatten die Jäger den Feind geworfen". Şi iată o scenă profund impresionantă de omenească simpatie şi de preţuire a ostaşului german pentru durerea ofiţerului român biruit: „Der Geschützzug marschierte über das Kampffeld. Es war übersät mit Toten und Sterbenden, die Sanitäter bargen die Verwundeten. Verstörte Gefangene zogen vorbei. Von einem Jägeroffizier geleitet, schritt ein rumänischer Major über die Stätte des Jammers. Es war ein grosser, starker Mann, schleppend ging er, gebeugt, wie unter schwerer Last. Vor den ersten. Toten entblösste er sein Haupt, der Wind wühlte in seinem ergrauten Haar. Eine Augenblick schien er zu wanken, doch hielt er sich straff aufrecht, nur seine mächtigen Schultern bebten vor unterdrücktem Schluchzen. Danach, sich zusammenreissend, sah er starr über das opferbedeckte Feld, nach allen Richtungen, als nähme er von jedem seiner Soldaten mit einem langen Blick Aschied. Dann wandte er sich müde dem deutschen Offizier zu und folgte ihm in die Gefangenschaft". Şi acum ecoul: „Hast du das gesehen?" fragte Mulsow, „ich glaube, er weinte". Burck nickte still, ihm *brannte das Herz*". Într'adevăr înţelegi că din asemenea sentiment era cât se poate de firesc să răsară alianţa de astăzi.

Urmează imediat unul din pasajele culminante în aprecierea vitejiei româneşti :

„Der Rumäne blieb ein hartnäckiger Gegner. Er verteidigte jeden Fussbreit Boden, stiess vom unüberschitlichen Waldgelände begünstigt, überraschend gegen die rükwärtigen Verbindungen vor, griff verbissen wieder und wieder an und stand aft bis zur letzten Patrone, ehe er die Waffen streckte. Bei Perisani (Perişani) musste eine Kompagnie bis auf zwei Mann im Handgemenge niedergamacht werden". Totuşi: „Zäher und erprobter aber waren die Angreifer. Erfahren in allen Regeln der Kriegskunst, stiessen sie vor, durch keine Überraschung zu erschüttern und trotz vielfacher Übermacht in Gefühl sicherer Überlegenheit über den Gegner".

Povestirea expediţiei contra României ajunge până la marea bătălie de pe Argeş, când Germanii se află acum la înălţimile deasupra Capitalei. Şi iar „Doch je näher sie der Stadt kamen, um so hartnäckiger stemmte sich der Feind ihnen entgegen" şi „Achtung vor dem Rumänen!"

Bateria e trimisă acum îndărăt la Râmnicul-Vâlcii de unde e îmbarcată pentru Macedonia. „Der rumänische Feldzug ist für uns beendet", comunică Burk — fapt de care nu prea e încântat rezonând: „jetzt, wo's zu fressen gibt, packen sie uns ein". După lipsurile ce le înduraseră în munţi, belşugul de hrană din câmpia munteană îl face pe cutare să exlame: „Ein verteufeltes Land dies Rumänien!" sau „ach, dies Land schien unerschöpflich". De aceea zădarnic e ordinul „Requirieren verboten"; înfometaţii nu se pot mira îndeajuns de atâtea bunătăţi: „Herrliches weisses Brot, kernigen Speck, Kochgeschirre mit steifem Schmalz, Töpfe mit Pflaumenmus" şi „Säcke voll Brot, volle Speckseiten, Körbe mit Schmalzkübeln, Fleischtöpfe, Kannen und bucklige Krüge mit Wein und Pflaumenschnaps". Prin urmare: „Sie bissen hinein, schlangen und würgten, nur hinunter damit in den knurrenden Magen".

Nu insistăm asupra continuării romanului, calvarul războiului din Macedonia, unde lupta cu pământul e mai aprigă din cauza pustiului munţilor, dătător de arşiţă infernală şi de viscole cumplite. Relevăm numai atitudinea autorului faţă de Bulgarii aliaţi, pe cari nu-i prezintă totdeauna cu prea multă simpatie. Chiar la prima vedere a lor „in ihren erdbrunen Uniformen als Streckenwachen" unul din camarazi observă: „das sind also die sogenannten Preussen des Balkans, hmm". Şi autorul comentează: „Es war nicht erkenntlich, was sein Brummen besagen sollte". Iar mai încolo constată: „Die Bulgaren liebten die Arebit nicht und liessen sich nur widerwillig bewegen mit Hammer und Meisel tiefer in den Fels zu wühlen". Ceea ce provoacă însă indignarea Germanilor este defetismul bulgar, părăsirea frontului, contrastând atât de drastic cu statornicia geramnă până în clipele cele din urmă, contrast ce-l înduresează nespus de mult pe acel Bogdan Kameneff, intelectualul poet şi idealist al cărui vis politic este: „Makedonien bis nach Ochrid hinunter". Şi iată admiraţia lui pentru Germani exprimată într'o caracterizare lapidară, cât se poate de justă în fiecare vorbă şi atât de actuală: „O ihr Deutschen seid klar, kühn, gestrafft, unerschöpflich, grossen Herzens". Apoi: „Ihr seid alles das, was wir erst werden und lernen müssen, oder wieder werden und wie der lernen müssen?" şi: „wir — ach, arme Bauern und Hirten! Was sind wir

ohne euch! Ihr werdet den Sieg erkämpfen, und aus eueren Händen werden wir ihn nehmen, Beschenkte!" Când Bulgarii săi, părăsind rușinos pozițiile, mai cutează încă să-și bată joc de aliați, atunci Kameneff, apropiindu-se de grupul lui Burk, se oprește cu sfială și întreabă: „Darf ich zu euch kommen — nach diesem allen?" Răspunsul lui Burk este că-i întinde mâna. Și iată cuvintele în care izbucnește durerea lui: „Was widersteht ihr noch Brüder? was werft ihr euch in die Lücken, da wir aufgeben was wir erwerben sollten? Ihr, viele Tage von Deutschland, eilt von eurem kühlen Garten, ringt um jedem Fussbreit Landes, als wäre es euer eigen. Wir aber?..." Er stockte, dann sagte er schwer: „Verflucht die feigen Schufte! Wir aber, meine Freunde, wir bleiben! Doch wiegt es die Schande nicht auf!" Și-i implorâ: „Nein, nein, verachtet uns nicht, deutsche Brüder! Wir sind ausgeblutet, arm sind wir geworden, arm an Blut und noch ärmer an Mut. Aber verachtet uns nicht!"

Povestirea se încheie cu tragedia Germaniei: vestea izbucnirii revoluției, cu abdicarea și fuga rușinoasă a lui Wilhelm II, proclacmarea unui guvern „al poporului". Acum mucinicilor frontului, cari nu voiau să recunoască armistițiul încheiat de Bulgari, nu le rămâne decât resemnarea și durerea de a fi siliți să-și vândă din ordin până și caii, credincioșii camarazi cari ar fi meritat să se reîntoarcă în garnizoana lor împodobiți cu flori. „Er (Burk) sah einen Jägerhauptmann sein Pferd erschiessen. Es mochte ihm lange Kamarad gewesen sein, den er nicht einem ungewissen Schicksal überlassen wollte". Dar din Ungaria și până în prima gară de pe pământ german, Burk și puținii camarazi ce i-au mai rămas refuză mereu și energic predarea armelor, cerută de sovietul central al soldaților (Zentralsoldatenrat), „zur Aufechterhaltung von Ruhe und Ordnnung". Și Burk comentează: „War denn der Frontsoldat des Landes Feind? Fürchtete man das Gewehr in seiner Hand? Und warum? Hatte man Ursache zur Furcht? Aus schlechtem Gewissen, weil man ohne ihn oder gar heimtückisch gegen ihn gehandelt batte?" Iar când se coboară însfârșit în ultima gară, lui Burk i se pare „als ständen alle die fern Gebliebenen um ihn geschart, zum *Aufbruch* bereit, mit ihm hinauszudrängen und ihn zu geleiten in *den neuen Tag* und allen ferneren zu" — îndicare a luptei ce trebuia să înceapă a doua zi între cele două tabere pentru a duce la marea biruință a lui Adolf Hitler.

Victor Morariu

N. CARTOJAN: ISTORIA LITERATURII ROMÂNE VECHI, vol. I. DELA ORIGINI PÂNĂ LA EPOCA LUI MATEI BASARAB ȘI VASILE LUPU

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ, 34 PAG., 1940, BUCUREȘTI

Față de literatura modernă și contemporană, literatura română veche se poate bucura de o situație excepțional de privilegiată în ce privește expunerile de sinteză. Nu avem decât să ne gândim la fundamentala operă a lui N. Iorga, Istoria literaturii religioase și a Literaturii din sec 18, scrisă acum 40 de ani, în trei masive volume, dintre care primele două au apărut și în ediția a doua, revăzută și refăcută; apoi la folositoarea Introducere în studiul literaturii vechi a d-lui Alexe Procopovici, tipărită în Cernăuți la 1922, dar mai ales la Sextil Pușcariu, Istoria literaturii române, epoca veche, ediția a 2-a, Sibiu 1930, care după câțiva ani a trebuit să fie retipărită, atât de mult s'a simțit lipsa ei. Scrisă într'o formă literară clară, frumos ilustrată și însoțită de o bibliografie critică pusă la punct până la 1930, cartea e căutată foarte mult de specialiști, dar și de orice om de cultură.

Același lucru se poate spune și despre cartea d-lui Cartojan și totuși ea nu este o lucrare de prisos. La Pușcariu punctul de gravitate cade mai mult asupra considerațiunilor de ordin estetic literar, la Cartojan mai mult asupra acelora de ordin istoric literar.

Expunerile și le începe după o introducere făcută pe baze foarte largi, căutând să încadreze primele manifestațiuni literare la Români în mișcările literare generale din apus și răsărit și arătând de ce Românii, deși de origine latină, au trebuit să intre în sfera de cultură bizantino-slavă și să se folosească la exprimarea primelor lor manifestațiuni sufletești de limba slavonă.

Tratează mai întâiu despre literatura religioasă în limba slavonă şi despre istoriografia slavonă în Moldova. In ce priveşte Cronica lui Ştefan cel Mare în versiunea germană cred că ar trebui să se dea importanţa cuvenită informaţiunilor orale. Greşelile de nume ce se arată, cred că se explică mai uşor şi mai firesc ca greşeli auditive decât de transcriere. Pe aceeaşi cale, adică a informaţiilor orale, s'ar explica tot mai uşor şi mai firesc şi nepotrivirile dintre versiunea germană şi cea slavonă a Cronicei lui Ştefan cel Mare.

Foarte la loc e atitudinea rezervată în ce priveşte îndoiala despre autenticitatea Invăţăturilor lui Neagoe Basarab, amânând o judecată definitivă până la o ediţie bazată pe toate manuscrisele şi versiunile Invăţăturilor. Dar în ce priveşte începuturile istoriografiei slavo-române cred că nu ar fi stricat folosirea studiului meu „Originea cronicelor româneşti" din „Omagiu lui I. Bianu", Bucureşti 1927, pg. 217—223.

Sunt prinse apoi „Zorile literaturii româneşti", tratând despre textele româneşti rotacizante şi despre cele dintâi cărţi româneşti tipărite în Ţara-Românească şi în Transilvania. In activitatea de tipograf a lui Coresi, în ce priveşte pe proprietarii saşi de tipografii şi fabrici de hârtie: Benkner şi Hirscher, ar fi bine, cred, de amintit şi de subliniat şi interesul comercial al acestora, nu numai interesul în vederea propagandei luterane. Dovada cea mai bună că la mijloc a fost mai mult interesul material comercial decât cel ideal de a câştiga proseliţi luterani printre Românii ortodocşi, este faptul că tipăresc şi o mulţime de cărţi slavone ortodoxe în măsură a zădărnici mult intenţiile lor de propagandă luterană. Se vede că Saşii proprietari de tipografie şi fabrică de hârtie tipăreau cărţi de acelea care erau cerute mai mult şi puteau fi vândute mai uşor, aşa încât trebue să presupunem că limba românească în cărţile bisericeşti era acum mult obicinuită şi întrebuinţată de mult timp.

Urmează după aceea un capitol bogat asupra textelor populare. In această materie d. Cartojan a făcut cercetări aprofundate şi este fără îndoială specialistul cel mai bine pregătit; şi această parte din istoria sa a literaturii române vechi (pg. 65—81) cred că este şi cea mai reuşită şi mai de preţ, căci nu poate fi găsită în altă parte. In legătură cu textele populare este foarte însemnată constatarea că judecând „după criteriile de limbă — şi, în primul rând, rotacismul — legendele religioase apocrife au început a fi traduse çam în aceeaşi vreme de înviorare religioasă şi în aceeaşi regiune în care au apărut şi primele texte ale Sfintelor Scripturi în limba română". Cred că din această interesantă constatare s'ar putea face o deducere foarte importantă şi anume că nu aşa de mult propaganda husită sau catolică sau luterană a făcut să se recurgă la limba română, cât o oarecare necesitate sufletească tot mai stăruitoare care se simţea şi se impunea tot mai mult.

Cu „Inceputul istoriografiei în Ţara Românească" se încheie acest prim volum din Istoria literaturii române vechi şi a d-lui Cartojan, care e o carte de valoare, de mult folós şi foarte bine venită; şi nu putem dori decât să-i urmeze cât mai repede vol. al 2-lea.

La sfârşit fie-ne îngăduit a atrage atenţiunea asupra câtorva neînsemnate scăpări din vedere: monofizismul nu susţinea că Iisus a avut o singură natură cea omenească (pg. 9 col. 2 rând. 25 de sus), ci dimpotrivă numai cea divină; Bistriţa e mai mult apă repede decât limpide (pg. 14, col. 1 r. 11 de sus); în manuscrisul 115 din Blaj al Invăţăturilor lui Neagoe Voevod nu sunt câteva file greceşti (pg. 46 col. 2 r. 15 de jos), ci numai una singură. La bibliografie ar mai fi bine de adaos cu privire la miniaturi (pg. 27) studiul important al d-şoarei S. de Nersessian din „The Art Bulletin" IX 1927 pg. 223—274 apărut şi în traducere românească în revista cernăuţeană „Candela", despre două evangheliare ilustrate dela mânăstirea Suceviţa; tot aceeaşi autoare a scris şi o carte apărută tot în America, despre Varlaam şi Ioasaf ilustrat, care ar fi de adaos la bibliografia de pe pg. 81; la bibliografia despre pictura religioasă dela pg. 28 trebue adaos şi P. Henry, Les églises de la Moldavie du Nord des origines a la fin du XVI-e s. Paris 1930. La bibliografia despre Stavrinos ar fi fost eventual de amintit şi articolaşul meu „Prima ediţie a lui Stavrinos şi Matei al Mirelor" din „Codrul Cosminului" X, pg. 544—547. Dintre greşelile de tipar mai supărătoare care n'au fost trecute la Errata, ar fi de semnalat: la pg. 9, col. 2, r. 7 de sus Tarapinakes în loc de Parapinakes; pg. 16, col. 1, r. 4 de sus, preotul în loc de protul;

pg. 84, col. 1, r. 8 de jos, după **mulţimea** se vede că trebue adaos **binefacerilor;** şi la pg. 85, col. 1, r. 27 de jos trebue îndreptat 1672 în 1638, dată care e şi arătată în bibliografie la pg. 88, col. 2, r. 2 de sus.

Vasile Grecu

W. VON WARTBURG: LA POSIZIONE DELLA LINGUA ITALIANA.

FIRENZE, G. S. SANSONI, 1940

Studiul lui W. von Wartburg asupra poziţiunei limbii italiene, pe care Casa editoare Sansoni din Florenţa îl tipăreşte în frumoasa colecţie a Bibliotecei del Leonardo, cuprinde conferinţele pe care autorul le-a ţinut în 1936 la Biblioteca Hertziana şi Institutul de Filologie Romanică din Roma. Primul capitol: **Origine e vicende dello spazio della lingua italiana** (pp. 7—29) se ocupă de originile delimitării externe a teritoriului limbii italiene; al doilea: **Dal latino all'italiano** (pp. 31—46) tratează epocile de desvoltare ale limbii naţionale; al treilea: **Italiano e toscano** (pp. 47—73) se referă oarecum la primul capitol, semnalând în interiorul spaţiului naţional circumscrierea acelei regiuni pe care destinul a înălţat-o să fie leagănul idiomei literare; şi, în sfârşit, al patrulea şi ultimul: **Caratteristica comparativa dell'italiano e del francese** (pp. 75—98), aprofundează fiinţa intimă a acestei idiome, comparându-o cu o altă idiomă neolatină, care a parcurs cu totul altă cale.

Precum se vede, aceste patru capitole formează o unitate organică. Argumentele tratate în ele — spune von Wartburg în **Prefazione** (p. 6), ar fi cerut fiecare câte un volum în întregime. Autorul s'a mulţumit însă să aleagă numai câteva atestări din numeroasele fapte şi anume pe cele mai importante şi mai ilustrative.

Cartea cuprinde şi 12 hărţi importante, dintre cari două par a interesa în mod special: **La Romania al principio del secolo terzo** şi **La Romania d'oggi.**

ŞTEFAN CUCIUREANU: GRAMATICA LIMBII ITALIENE.

ED. «CUGETAREA», 1941, BUCUREŞTI

Intr'o succintă lămurire, autorul înştiinţează că prezenta lucrare nu este o gramatică amănunţită a limbii italiene, ci o sinteză gramaticală. Noutatea cărţii — ne-o spune d. Cuciureanu — consistă în prezentarea metodică, schematică şi concisă a regulelor, în concentrarea unora dintre ele în tabele sinoptice; în prezentarea verbului cu regularitatea şi neregularităţile lui, în mod sistematic şi în manieră de a fi uşor deprins; în introducerea unui capitol special de sintaxă: participiul trecut; atracţia timpurilor indicativului şi conjunctivului în raport cu sintactica limbii române, cu două tabele; propoziţia ipotetică; în sublinierea deosebirilor faţă de limba română, ş. a., toate fiind lămurite prin exemple.

Aşadar, prezenta gramatică se adresează atât începătorilor cât şi celor înaintaţi, elevilor de liceu cât şi lumii neşcolăreşti. In acest sens a alcătuit-o autorul. Cât mai clară, mai schematică şi mai pe scurt. Trimitem, de pildă la capitolele pronumelui şi verbului, capitole în care autorul a excelat prin conciziune.

Graţie acestor reale calităţi d. Şt. Cuciureanu a reuşit să se singularizeze şi să se impună ca un serios cercetător al «acelei nepieritoare comori de gând şi simţire care este măiastra limbă «del bel paese là, dove il si suona». Gramatica d-sale vine a treia în şir după cele ale d-lor C. Perussi şi E. Loreti, fiind un util instrument de cunoaştere a limbii italiene.

Petre Ciureanu

NICOLAE ŢIMIRAŞ: CÂNTECELE SINGURĂTĂŢII

«CUGETAREA», 1940, BUCUREŞTI.

D. N. Ţimiraş se impune literaturii nu numai prin documentariile-i contribuţii istorico-literare [1] şi dibacea transpunere în româneşte a marilor poeţi francezi [2], ci şi ca fin interpret al propriei solitudini spirituale cu acea fulgurare

din 1907 **(Cântecul vântului)** și cu lămurirea altor inedite aspecte, prezentate, după 33 ani, în volumul **Cântecele singurătății.** Autorul e acel tip de om stingher căruia i se potrivesc aidoma cuvintele lui Giosuè Carducci:

Sol nel passato è il bello,
Sol nella morte è il vero.

Și'ntr'adevăr, prezentul, pentru dânsul, nu înseamnă decât retrăirea «trecutului fierbinte» (pg. 53) sau chiar trăirea, sub noi aspecte, a intimii fericiri desfăcută de proza țărănei.

«Cu astăzi viitorul se încheie» (54), constată poetul, intercalat între credința în Dumnezeu **(Psalm)** și zădarnica așteptare **(De profundis)** a unui glas de înger stins în ceața trecutului (31):

Eu nu mai am dorințele pribege
Și nici o legătură cu pământul;
Deaceea, rog pe Domnul să mă lege
Cu apele, cu cântecul și vântul.

In suflet îi răsună surd pustiitoarea melancolie pentru tristul destin al dispariției în neant a întâmplărilor și aspectelor nepovestite **(Ruine),** a frumuseților naturii și a acelei diafane iubiri pierdute «în neagra vecinicie» (cum ar spune Alecsandri). E vorba de lucruri și persoane care, prăbușindu-se în neființă, nu se mai pot repeta în particularismul lor și deci sânt sortite uitării definitive odată cu lipsa vreunui suflet ca să le reflecte. De teama destrămării unor asemenea dragi imagini, poetul, depășind orice preocupare egoistă, se'nfioară de propria-i moarte. Deși însetat de repaosul de veci din cauza trudiței existențe solitare, el totuși e reținut în lumea aceasta albă de gândul că odată cu propria persoană ar dispărea atâtea trăiri și mai ales acea unică reprezentare a unei anumite ființe dragi. Moartea îl tentează. Dar se simte legat de viață fiindcă în inima sa palpită existența celei ce nu mai e în această lume **(Portretul privește):**

În plumbul tăcerii și somnul de cremeni,
Mi-e groază să moară și chipul iubit.

Astfel, uitând de anii ce-l acopăr «ca fulgii de zăpadă», poetul veghează făclia unui discret morminței, contemplă divinele taine ale naturii și încearcă o tacită descifrare a existenții.

Duioasele cântări și sonete se 'ncheie armonios și molcom, boltindu-se cristalin de-asupra morocănoasei lumi externe și a multiplei trăiri spirituale în societatea unor ființe și lucruri aspațiale și atemporale.

Pădurea, marea, credința creștină, voevozii, vitejii țării și haiducia adaogă o notă caracteristic națională în lirica d-lui Țimiraș. Cu reale inspirații din limba și poetica populară, ni-i plastic evocată îndeosebi viața codrenilor de altădată:

Sânt hâtri vechi de codru, pui-de-lele.
Cu douăzeci și patru de măsele,
Crescuți în adâncimile pădurii.

[1] Prețiosul volum **Ioan Creangă** (1933) a fost distins și de Academia Română care l-a premiat.

[2] **Cântece de cristal,** 1940. — Mai știm că pe d. Țimiraș îl pasionează și lirica italiană de azi, din care a și început să traducă.

Petru Ironie

ION PILLAT: UMBRA TIMPULUI (Poesii)

COLECȚIA «UNIVERSUL LITERAR», 1940, BUCUREȘTI

Poetul Ion Pillat ne venea anul trecut cu un dar prețios: volumul sugestiv intitulat «**Umbra timpului**», care se adaogă temeiului că scriitorul autentic se împărtășește din marile trăiri lirice. Spre deosebire de mulți dintre colegii săi de artă literară, Ion Pillat se caracterizează printr-o perseverență de vis, o cetire a semnelor **noastre** de pământ, de obște, de trecut autohton, carte cu carte într'o bibliotecă a **sa**. Și aceasta într'o istorie ce trece de treizeci de ani.

«**Umbra timpului**» este călăuzită de norul săvârșirei a toate și totuși a permanentului ciclu existențial. Cel ce-o trăește, apropiat de anii plecărei din tinereță, chibzuește întrebări propriei firi, nedumeriri și îndreptățiri, apropieri de misterul timpului, în viziuni metafizice. Le găsește pretutindeni comunitatea de suflet punte, singură punte pentru conștiința nimicniciei:

Ecou necunoscut al cărnii mele,
Din care lumi pierdute vii zălog
Precum pe bălți coclite chiamă stele
Făr'de păcat. Și, tainic inorog,
Ce vrajă mi te-a dăruit să-mi fii
Sol și stăpân din mare până'n munte,
Logodnic alb prin negre veșnicii
Și peste moartea trupului o punte.

Puțini se pot lua la întrecere în poezia noastră cu acest evocator, susținut de nobilă ascendență. în redarea cadrului patriarhal al bătrânilor plecați și al rosturilor de vremelnicie, pilduite prin rămășițe:

Ornicul alb de pe comoda bătrână
Sună subțire și straniu ceasul străin...
Picură timpul adânc din plină fântână
Peste iatacul străbun cu divan și cu scrin.

Și cine ușa deschide cu teamă, nu știe
Că fata în crinolină din ramele vechi
Și-așteaptă sfioasă și astăzi iubitul să vie:
Romantic, cu barbă și plete, joben pe urechi.

Și cine ușa o crapă, cum o să creadă
Că jupânița din ramă, cu ochiul viclean,
Tot mai pândește la scară să vadă
Calpacul blănit cu samur al Marelui Ban.

(«**Din ramele iatacului vechi**»)

Iarăși, prin iubire, ce nu pornește din manierism. pentru țărmul Balcicului, I. Pillat ne-a fixat pastelul **litoralului de argint**, — azi pierdut, — pământ de sărăcie și cer exotic, pe care l-a redat pictural și cetit duhovnicește în versuire vrăjită:

Printre răpi trandafirii în zori de zi,
De mărgean și de-argint vânăt în apus,
De jar alb la focul zilei, pe deal sus
Pietre sure pe mormintele pustii.

Printre ele cenușii ca iarba rea,
Cu urechile pleoștite măgărușii.
Peste ele sinilie marea ca
O velniță chenar de pescărușii.

Din colibe de lut ars și dat cu var
Țigăncușe cu basma și în șalvari
Vișinii, porlocalii, de-un roșu mat,
Joacă'n pântec pe un viers tărăgănat

Și aleargă și se bat pentr'o para
Trec prin praf în harabale turci bătrâni
Pe când scara s'a făcut de peruzea
Pentru somnul cimitirului păgân.

Măgărușii și țigănușe nu mai sunt
Cortul nopții urcă'n stepe până'n cer.
Un mânz negru rătăcește și stingher
Lung nechează la tătarii din pământ.

(Cimitir tătărăsc)

Viziune care trece de vis și de realitate într'o îmbinare măestră a religiei pământului cu credincioșii singurătății. Numai cu ei.

Aug. Z. N. Pop

GRIGORE OLIMP IOAN: AM FOST UN IMBECIL (roman).

„CUGETAREA" — GEORGESCU-DELAFRAS.

Titlul, e atrăgător ca o reclamă punctată în culori țipătoare. Deși citești subtitlul „roman", te aștepți să guști, nărăvit, un scandal din „lumea bună", o răzbunare, o chelfeneală cu nedreptatea sau cine știe ce ridicare de cortină peste lumea marilor disproporții morale și sociale ale capitalei. Și asta cu atât mai mult cu cât prefața ne spune că „autorul a fost totdeauna inteligent". Deci sabia „imbecilității" ar fi să cadă asupra altcuiva...

Autorul își face, cu această carte, debutul în roman. Anunțul „Mapamondu"-lui, „biografie romanțată a unui cotidian", nu-i adaugă nimic la cartea de visită, mai ales atunci când îți prevestește o răfuială comună, cu un oarecare plutocrat al presei, iscată din nemulțumiri personale.

Și, luând cartea în mână, aștepți să guști, pagină cu pagină, un debut, cu sevă de tinerețe, o încordare pentru a câștiga dreptul la circulație într'o lume nouă, dreptul la creație. Și aștepți mai ales să dai piept cu seriozitatea unei încercări de a prezenta o frescă de viață socială, un colț de viață omenească universal valabilă, pentru ca să poți fi mulțumit că generația tânără scriitoricească dă cuvântului *„roman" sensul* clasic, de artă și creație de viață, descriind real viața și împlinindu-i golurile.

De aci vine desamăgirea cetitorului.

Dar să încercăm o rezumare a acțiunii, anticipând că titlul e numai o chestiune de reclamă, dur ca o pointă gazetărească, pentru a se agăța de gustul pentru scandal al lumii noastre cetitoare.

Radu Mihai, gazetar bucureștean, la „Mapamondu" să zicem, originar din Moldova munților mândri și a zărilor cu tihnă sadovenească, mai e, pe lângă meseria amară de reporter, și aviator. E poate ceva în sângele moldovenesc de a jindui după zări și după mările nesfârșite ale văzduhului. (Vezi Sfârleaza cu fofează a lui Victor Ion Popa). Dar acest erou al „romanului", erou costeliv și cu trupul deșirat, pentrucă nu are seva documentării psihologice, e un inadaptabil, un deșărat. Deși bea sănătos și face escapade, pe răcoare, cu avionul, pentru a cunoaște păcatul și cumplita destrămare morală, încarnată în cutare Magdă Oltescu, fată de moșier ce-și împarte dragostea cu mamă-sa pe dindouă, Radu Mihai poartă sub cenușa decadenței și nemulțumirilor surde, jăratecul sănătos al revoltei. Jăratec, ce dă de bănuit cetitorului că de aci va porni conflictul *ducând* la cine știe ce prăpăd final.

Acest sâmbure bun însă nu-l încaeră într'o luptă directă cu societatea în care trăește. In urma unui conflict redacțional, Radu Mihai evadează din cercul căruia nu i se poate adapta sufletește. Se'ntoarce în Moldova, la sfoara de moșie părăsită dela Vadul Morii, unde ia viața pieptiș ca un nou Robinson Crusoe, trăind din reavănul proaspăt al brazdei și din adâncile isvoare de sănătate ale singurătății. Ne e prezentată, sumar, și lumea satelor, cu marile

ei mici păcate, povestea unei dragoste boerești din trecut, cu rod din flori, și însfârșit urcușul lui Radu în munți, propriu zis muncelele moldovene.

De aici începe cu adevărat acțiunea cărții. Printr'o întâmplare, Radu Mihai își găsește tovarășa de viață și pornește la realizarea marelui său plan de a veni în ajutorul moldovenilor din regiune, prin transformarea pădurii moștenite din părinți în „Nichituș, pădurea lunilor de miere", unde să poposească pe vară și chiar iarna, toți cei dornici de fericire și liniște. Cristina Poenaru îi devine o bună camaradă în această luptă creatoare. Cu ajutorul unei societăți bancare din Capitală, „Nichituș, pădurea lunilor de miere" devine realitate. Țăranii dinprejur ajung, prin marea afluență de vizitatori, la un standard de viață mai bun. Dar, devenind bogat, Radu Mihai se întoarce iar în București pentru a fonda aci un mare cotidian, care să le bată pe toate celelalte, care să nu mai trăiască din șantaj și minciună!... Eroul „a fost un imbecil", numai pentrucă nu și-a dat seama în trecut că viața e frumoasă și merită s'o trăești chiar prin luptă.

Ceeace subliniem ca merit este statuea pe care Grigore Olimp Ioan a vrut s'o ridice luptei și optimismului, nereușind să-i ridice decât schelele, pentrucă s'a menținut în gazetărie și reportaj. „Am fost un imbecil" nu e roman. E reportaj gazetăresc cu proporții nuvelistice, cu oarecare aluzii în actualitate, deși autorul ne previne că „Eroii acestui roman sunt strict imaginari". La urma urmei nu ni-ar interesa aceste aluzii în actualitate, dacă am fi putut gusta aceste lucruri pe culmi de artă. Pentrucă avem credința că realitățile bucureștene și românești, cu imensele lor disproporții tragice, ar putea constitui material pentru mii de creații în domeniul romanului. Dar atunci când catranul iese prin culoare, să ne fie permis, a ne pune problema unei răspunderi în seriozitate. Lumea de bună credință presupune că atunci când abordează genul greu, matur, al romanului, scriitorul își dă măcar de lucru seama. Și anume de faptul că e păcat să scrii numai de dragul scrisului, fără să te străduești să egalezi, dacă nu să depășești, realizările anterioare.

Și n'am spune nimic dacă la d-l Grigore Olimp Ioan, am surprinde acest chin, această muncire. În fond avem de-afface cu o ușuratecă trecere peste întrebări și răspunderi. Tema, materialul oarecum bogat, deși nu nou, din „Am fost un imbecil", prin muncă încordată și serioasă, ne-ar fi putut da ceeace așteptăm dela un roman, dar autorul a făcut și de data aceasta gazetărie și a botezat cartea: „roman". Fundamentarea psihologică, lipsește. Personagiile, nu pot deveni persoane. N'au resorturi interioare care să le pună în mișcare. Le mișcă autorul de sforile frazelor grăbite, repertoricești. Stilul-reportaj, sintetic, nu e potrivit descrierilor cu răsuflu larg, de roman. Aflăm din carte că lumea capitalei e imundă, afaceristă, venală. Țăranii sunt așa cum reies din pasagiul de mai jos: „Nu puteai lăsa o căpiță necărată, trei snopi mai stingheri lângă drum sau vreo prăjină de fâneață necosită, ca să nu cazi pradă acelora cu mâna lungă" (pag. 129), iar toate aceste rele se pot remedia cu scoaterea unei noui gazete, din banii agonisiți la „pădurea lunilor de miere" care în sine e tot o exploatare veroasă a lipsei de muncă, a petrecerii perpetue în „luna de miere". Aderența la visul unui remediu, prin contrastul revoltei măcar, n'am găsit-o. Poate autorul nici n'a vrut-o și e mulțumit cu ceeace a dat. Noi însă nu suntem mulțumiți. Aflăm din notițele prezentative cetite că d-l Grigore Olimp Ioan e un tânăr, părtaș al generației care luptă încă pentru a ne întoarce în seriozitate, în muncă. Și nu ne putem dumiri cum de nu s'a străduit d-sa să afle cum vorbesc țăranii moldoveni:

„— Toati e ghine, conașule..." „Iaca ghine. Mânza ceia bălană o murit și *hărmăsariu* șel breaz s'o betezit de aricială la *piciere*". „Scroafa ceia *de-i* cu urechile blegi..." (pag. 88). Sublinierile sunt ale noastre, pentru a se surprinde mai clar aceste localisme și contrafaceri pe cari autorul le pune în gura moldovenilor. Noroc că țăranii din carte nu vorbesc mult, vorbește autorul în locul lor, altfel am înclina să credem multe rele despre Moldova. Pe unelocuri ni se mai administrează și nițică filosofie înaltă: „E cald. Și în apa încropită din fundul văgăunelor parc'ar trăi ceva. E Celula-mamă a ființelor zămislite pe pământ din harul etern al Divinității" (pag. 139).

Totul deslânat, netrudit, văzut din avion.

Vasile Posteucă

NOTE

Pericle Martinescu: «Sunt frate cu un fir de iarbă». Aș dela numele de botez, ne dăm seama că am găsit o sensibilitate veridică. Prospețime de culoare și noutate de gust.

Imperechierea aceasta a tot ce sunt eu cu destinul unui plăpând firișor verde este lucru original și cu înțelegeri adânci dacă nu de-a dreptul prețul unei întregi filosofii ontologice.

Drumul către împăcaia deslegare se toarce ca într'o călătorie pe fluturatice aripi vierzui, în zigzag peste flori, peste ape, sub seninul subțiratic de primăvară. Prin limpedele firii și adierile știrii.

Poetul este frate cu un fir de iarbă molicel, a cărui neînțeleasă chemare aici se numește cu o singură vorbă, iubirea. Uneori jar nestins cu totul dedesubtul cenușii fierbinți: «și te-am pierdut în colbul acela de vrăji, pe care-l vântură zadarnic tristețele mele, de atunci, căci nu te mai pot regăsi».

Noutate și gust în tinderea firului de măhnire, liniștită ca plisele după răfuiala cu adâncul. Peste care se lasă oglinda fețelor cerului și poartă ochiul spre încânt. Cui îi place tumultul trecut, cui oglinda apelor vie. Nouă, aceasta din urmă. Căci scrisul lui Pericle Martinescu are un preț, și cel dintâiu: beteala. Drept care, peste fondul întunecat al lucrurilor, pictorul mulțămit de soarta ce n'ar schimba-o «cu a nici unui împărat și cu a nici unui sfânt» pete, pete, așterne culoarea de apă străvezie.

Aceasta este curat și frumos: «Noaptea se apropie de sfârșit. Ziua se aude hăulind în depărtare. Pe crestele zorilor cântă cocoșii, iar fața ferestrei e linsă de o limbă aspră de lumină»: iubita are «dinții cei mai frumoși culeși din pietricelele ploilor de vară»; «doar pana neagră, înfiptă 'n călimara florentină, a rămas dreaptă, ca un stindard de funerară amintire»; «sufletele se mâncau între ele ca niște șerpi»; «și au pornit împreună peste zodii, călcând pe apa cerului albastră».

Ce folos că peste toate stăpână e ucigător de blânda, iubire, zodiacul de veghe, mister și chinuire a firului nou, mijire plăpândă în străvechea mustire a bulgărelui negru.

Lucruri inedite, ușoare spoiri ce aduc a orient de chipuire și slovă. Dragoste cu suferinți de eunuc ucis de sclipirea briliantină a stăpânei. Peste fizic și metafizic. Uneori statică, de pustie. Pe unde soarele roșește dimineața nisipurile.

Cari, toate, așează întristatul înrudit cu firele de iarbă în șirul scriitorilor de gust, expresie și originalitate.

G. Șt. Cazacu: «Calea Sângelui». Poezii ajunse la ediția V-a. Bine recensate, printre alții, de d-nii: G. Murnu, Bacovia, Papadopol, Gyr, Vizirescu. Cel mai deadreptul intuite, însă, de Mareșalul Averescu, prin scrisoarea facsimil publicată în prefață: «neîntrecutele D-tale poesii», «aceste minunate poesii», «suferințele, pe care le redai, în icoane vii cu așa mare talent poetic...», «sguduirile sufletești care ți-au inspirat aceste minunate poesii, le înțeleg poate mai bine decât ori care altul, căci au vibrat adânc în sufletul meu».

In adevăr, din punct de vedere al conținutului, arta poetică nu poate spune prea mult. D. Cazacu s-a simțit împins a cânta, cum bine le-a numit, exodurile războiului nostru, nu bătălia propriu zisă. Și e aici o primă fundamentală distincțiune între d-sa și restul stihuitorilor pe gama retoricei și-a grandilocvenței. G. Cazacu aproape că spune lucrurile pe nume. E un realist în înțelegere și expresie. Iată alături de ultima și temele mai des tălmăcite: «prin ploaia care curge, convoaie, lungi șiraguri. Ingenunchiază boii...»; «o mamă își îngroapă unicul prunc ce-l are...». Prin sate urlă câinii...». «Ard satele de-arândul...». Acelaș ghivizău «convoi» în **Calvarul** din care dăm, ca o definire a individualității artistice a stihuitorului, aceasta:

> Se scurge dela munte, prin zări de nea, norodul!
> Doi cai trudiți, pe cale, sfârșesc de foame 'n ham;
> Și suflă groaznic vântul... E 'ntristător exodul
> In care-amarnic geme durerea unui neam...

«Lung convoi», «în plânsete şi jale» şi în **Spre Golgota**, în **Drumul Morţii**, şi 'n toate poeziile până la **O altă eră**, bineînţeles în euritmie şi gătire deosebite.

Ciclul al doilea, deşi nu se poate lipsi de tema trecerilor îndurerate a celor întorşi din năpraznica furtună, aduce mai multe lucruri noui şi o mai accentuată originalitate. **Atacul** este o cât se poate de bună realizare în chipuire şi adevăr. O fericită îmbinare de real şi imaginar. Scurt, poezia lui G. Cazacu se defineşte, în puternic şi aplaudabil contrast cu grandilocventa stihuire forţată a acelora ce deturpă inspiraţia patriotică printr'un verbalism îngrozitor, o curată şi netedă cântare a exodurilor, al cărei alt deosebit preţ stă în plastica unor exprimări pline de putere.

Este o poezie cu adevărat suferită, deci sinceră, netorturată în aşezarea metrică şi verbală. Simplicitatea ei «sancta», pe ici pe colo, dă chiar în uşoare distonuri sau prosaïcă. Nu face nimic. Poesia este mult altceva decât o mai cred unii. Şi socotim, tot măsura antică e bună· poezia d-lui Cazacu place şi chiar mişcă.

Deschid cărticica plăcută la vedere a d-lui **Mihai Beniuc**, intitulată «**Cântece noui**». Ei bine, convingerea de mai demult o văd croită lege de-abinelea: poezia stă nesfârşit mai puţin în şiragurile de cuvinte, oricât iscusita grăire ar suna de frumos şi oricâte pietre scumpe s'ar lega de mărgelele prosodice, decât în suferinţa, binecuvântata suferinţă din care nasc florile rodirii zeeşti, podoabe de nepieritor desfăt şi încântare. Poesia stearpă de îngândurare şi înseninări, cu adevărat, este sortită, potrivit unei legi naturale, să se închidă în pagini uscătive şi să adoarmă repede în unghere de pustiu şi mortăciune. Sub această deschidere de văz socot şi fantasia o filiastră a suferinţii, a durerii poetice, potrivit căreia peste toate cele văzute şi nevăzute, văl minunat de adormire şi vis aşează cu arta lui de magician, vatele. Poezia fără «însuflare» cum se spunea mai demult, e ca planul răufăcătorului ce nu isbuteşte să dobândească cinstit. Arta fără de sentiment e ca fătul născut mort, despre a cărui existenţă, mama se ilude o clipă. Precum tot aşa de adevărat e că poezia de concept presupune o posibilitate de concepere. Fără de care se nasc şi-ţi umblă înaintea ochilor frânturi jucăuşe de gânduri făcute iar nu născute.

«Cântece noui», sunt, în vederile acestea, lucru, de cele mai multe ori, desăvârşit. Ce vreţi? Un altul ar fi mestecat munţii cu apele, cerul cu nemărginirile, abisul cu frângerea, imaginea cu conceptul, s'ar fi făcut centrul a toate în loc de spăimântătorul nimic în ceva ori de ceva în nimic, chemându-ne par'că, în aşezarea aceasta, să vedem ceea ce n'am fi vrednici a vedea. Aşa ar fi făcut un altul în vremea noastră de poetare, pentrucă unul din temeiurile stricate ale acestei poetări vremelnice contimporane e tocmai acesta.

Mihai Beniuc are modestia artiştilor ce n'au contribuit la logorarea acestui nume şters astăzi de multe frumoase înţelesuri. El anunţă numai nişte «cântece» şi, îşi dă singur seama, nişte cântece «noui».

Cititorul va găsi, în general, o poezie bună, originală, crescută din grunzurele românesc, poezie mare adeseori. D. Beniuc nu cearcă a se opune tăriei. E resemnat, descriptiv. Şi are o frumoasă mărturisire de credinţă, care-l înalţă sus peste multe trepte, faţă de semizeii confraţi întru stihuire, veşnic în război cu cosmosul neînduplecat:

. . . . . .

Albastrul tău niciun penel nu-i harnic,
Furându-l, pe o pânză să-l întindă,
Şi cântul nostru stărue zadarnic
Să ţi se nalţe ciocârlie 'n grindă.

Din piatra pipăită 'nfrigurat
N'am izbutit să scoatem trupul caldei Eve,
Şi oricât în cuvinte-am murmurat
Tot mările şi vântul au rămas aieve.

Dar inima îşi fâlfâe aripa
Visând să-şi aibă cuibul în tărie;
Tot răscolim cu degetele clipa,
Să dăm de-un pic de veşnicie.

De ce nu vrei odată să-mi îngădui
Să-ţi simt cu mâna coastele împunse?
Poţi să te 'ncrezi, n'am să te mai tăgădui
Cu şopotite murmurări de frunze.

Vom sublinia, deasemeni, frumusețea imaginii isvodite din adâncurile folclorice ale graiului național. Dar nu numai podoaba poetică ci și așternerea acesteia în jocurile ritmilor, multeori ai poporului. Considerați isbutita metrică populară din **Sania nebună**, spre o pildă. Aceasta este frumos și neaoș: «Dar când porumbii zorilor vor prinde / Pe coperișul cerului să joace, / ...; «Văd cum din împrăștiata stavă / Se desprinde năzdrăvanul mânz, / E sătul de iarbă și otavă, / Îi voi da un troc de jar la prânz»; «Prin ovesele sonore / ; «Vaci mugind colindă runcul, / Mișcă ierbile cu șuer, / Tolănit pe-o șubă pruncul / Își cioplește 'nce: un fluer». Sunt versuri cari, pe lângă atare numele lor, traduc o simțire și o inspirație de localnic, lucru nemăsurat de plăcut cititorului schimbat, pentru a zice așa, din cioban în tălmăcitor pe slovă nouă, căci de aceea veche, grecoteiască, franțuzită, deșănțată ponoseală semitică, nu mai vrem. Vrem poezie cultă românească, întemeiată pe propria noastră substanță, pe civilizația noastră pastorală, însă mioritică, să nu se uite. Acolo unde poetul cearcă noutatea, se îndepărtă de darurile genuine și nu reușește să dea măsura talentului pe care îl are, așa o pildă în Ce sunt aceste neliniști, ori Ana Kelemen. In schimb citiți: Calea Moțului; Munții mei; Scrisoare netrimisă; Rîul; Suveica lunii țese; In trupul livezii; minunata Romanță de toamnă; Ce pasăre veni. Deosebită, admirabilă, deși ușoară, e **Perspectiva.** Compunere originală.

A nu spune însă că pe măsură ce înaintezi cu citirea dai de-o tristețe soră cu melancolia și domoală ca mestiția, înseamnă a nu vorbi de Beniuc. A nu aminti de împăcata simțire a ruperii de livadă, pomi, cocoare, «ovese sonore», iepuri, casă, de tot ce însâmbure sufletul nostru plugar, este tot una cu a grăi de un altul. Și a nu adulmeca desaga de vorbe adusă de acasă, dintre cari unele proaspete paginilor măsurate cu șchioapa de viers ca acestea : păstaia, mămăliga, hățul, mătasa broaștei, stava, trocul, cojoacele, ic, grue, melița; gămălie, melc; labă, îmbracini, înseamnă a umbla după pomenile țivilizației apusului și dichisurile țiripite, ale subțiraticilor la nas venetici ai pământului. Substanța lui Beniuc e aborigenă: «Puțin îmi pasă că-s poet vestit, / Tristețea curge 'n mine ca un râu. / De rămâneam cu voi la plugărit, / Aș semăna, în loc de vorbe, grâu».

Despre celelalte fericite daruri ale poetului nu mai vorbim. Ele au fost cântărite cum se cuvenea.

Și pentrucă ne ducem cu visul pe un acelaș pământ, ne vom opri o clipă să privim **Țara Dacilor** a lui **V. Oprescu-Spineni.** Din cartea cu literă mașcată, culoarea sângelui și negrul pământului, aflăm că poetul s'a dus, cu viziunea, cu săgeata și sabia încovoiată până în străfundurile «codrilor de catran». S'a cumînecat cu duhul lui Zalmoxe și a învățat să «cânte dârzenia dacă».

E crug de vreme nouă ; ne 'ncinge gând viteaz
Și sânge cald, năvalnic ne freamătă în vine ;
Noi suntem Dacii aspri din dave și obcine
Stăpânii țării mândre cu râuri și cu brazi.

Sub clipe de urgie ca Dacii sau Illirii
Stăm drepți și nu ne temem decât de Dumnezeu.
Pornind 'dela Zamolxe, gândind ca Deceneu
Și ne sfădim cu soarta și vitregia firii.

Pentru cântarea aceasta poetul nu vrea argintate strune de harfă ci «pană dreaptă și fină ca o spadă / De luptător năvalnic pe câmp de bătălie», «rostire de cascadă». Și le găsește pe amândouă. Dăltuite din comorile lutului de pe aici. Vorba lui Oprescu-Spineni se rostogolește, muge, spre a se liniști în adâncuri. Sabia cuvântului său retează, despică, zăgăzue. Imagina cuvântului iese travertină, granitică, deasă ca pădurile de «catran», pe croiul «mugurului în puete». Nici putea grăi altfel stihuitorul câtă vreme transpunerea în rasial, nu devine pretext de bombastică frământare de vorbe, ci este sinceră: «Deși mă 'ndemn spre 'nalturi suitoare / Și descifrez prezentu -n calendar, / In truda mea spre cele viitoare / Eu port în vine sânge de barbar // Aud ades cum aue în sânge / Nechez de cai și șuer de săgeți, / Mă văd un dac ce'n piepturi spada-și frânge, / In strigătele fraților săi Geți».

Dela închipuirea împărăţiilor dace vizionarul cearcă să cuprindă timpii următori. Fantasia cedează treptat subt imboldul unei socotinţe. Incât poeticul vine ordonat aproape unui sistem de scurgere istorică. El tinde a cădea în făgaşul narativului, a plini o propoziţie. Sunlem cât se poate de felul romanticilor cu aripa imaginaţiei «urieşească» vânturând: zări, priveliști, istorii, suferinţi, glorii, morminte, spaţialităţi în toate sensurile. Alături şi chiar în aceeaşi strofă întâlnim sciticul, legiunile, teutonicul, tunul şi mitraliera. Hotărît cuprinderea istorică este prea dimensională pentru a nu prăpădi suficient din substanţa poetică. Cu toate acestea d. **V. Oprescu-Spineni** are două bogate daruri: putinţă de aşezare în mileniu, datorită sincerităţii simţământului dacic, şi elevaţiunii fantasiei; capacitate de aprig graiu, pământean, aproape fără samăn printre versificatorii noştri cari s'au întors ca să cânte obârşiile. Această îndoită zestre umple ades golurile compunerii pe care am fi voit-o mai strânsă în chiotori, restrânsă în timpi, închinguite pornirile sufletului, strunite mult până a ieşi de sub miraculosul teasc al imprimaţiunii poetice, netede aşezări pe hârtia gândurilor albă. Pe lângă acestea d. V. Oprescu-Spineni este un viguros descriptiv. Ni se pare a fi generic mai mult aplecat într'acolo. Şi rostim în încheiere: ne trebue poezie neaoşe, chiar primitivă. Altfel ne va pieri cântarea pământeană uitată de cărţi la întunerec de colibi unde moare din zi în zi ca floarea rară pe creştetele munţilor.

Ştefan Cuciureanu

R E V I S T E

■ Din «**Ejercito**», revistă de technică militară şi culturală generală, Madrid, an. I Nov. 1940, reţinem un articol care înfăţişează pe larg faptele şi viaţa lui Filip II, împăratul marelui imperiu spaniol din sec. XVI-lea. Se aminteşte dela început legenda creată în jurul împăratului, legendă care l-a făcut tiran, fanatic şi crud, pe când în realitate a fost cu totul altfel. Ultimele expuneri ştiinţifice germane scrise de Rachfahl, Schneider şi Sfandl, îl arată ca unul dintre cei mai mari suverani ai tuturor timpurilor. Multe din părţile neobişnuite ale caracterului său, care au fost înfăţişate ca defecte, îşi găsesc totuşi explicările lor. Nehotărîrea şi lipsa unei atitudini, sau idei proprii, se datoresc în bună parte necunoaşterii limbilor renaşterii, franceza şi italiana. Informaţiile pe care trebue să le culeagă, nenumăratele consilii ce trebue să ţină au aceeaşi cauză. Filip II-lea a fost însă tot timpul «un paladin al contrareformei»; «el întruchipează şi reprezintă, spune autorul, spiritul catolic al poporului spaniol; imboldul suprem al tuturor actelor sale este apărarea catolicismului, pentru acesta se luptă regimentele sale în Flandra, apoi se grăbeşte să se opună hughenoţilor francezi şi tinde la coroana Franţei, ca să nu ajungă în mâinile unui rege eretic».

■ In «**Die Kunst im Deutschen Reich**» (an. 5, ed. A, Martie 1941), revistă de frumoasă execuţie technică, **W. Horn** scrie despre «Pictura ca simbol al timpului». Autorul crede că toată arta germană contimporană este cuprinsă de o frământare pentru găsirea unei noui forme de expresie. Pictorul, de exemplu, ar trebui să redea plastic în opera sa tensiunea dintre forma exterioară şi trăirea internă. Se întreabă apoi dacă pictura germană de astăzi corespunde înaltelor cerinţe ale prezentului. Este de părere că în pânzele tânărului pictor **R. H. Eisenmenger** se confirmă încrederea în chemarea de creaţie a picturei germane. Trasează în linii mari meritele pictorului din care reţinem, că e născut la Sibiu, din bunici germani, veniţi la 1848; locul de naştere, Transilvania, revine des în operele sale; studiază pictura la Viena, mai târziu laureat al premiului oraşului Roma, pictorul ar fi căutat pentru a reda trăirea internă o formă simplă şi aspră. Din reproducerile ce însoţesc textul amintim portretul «Doppelbildnis» şi alte două portrete de copii de o rară gingăşie şi putere de expresie. **H. Gigler** semnează articolul «Tânăra plastică din Ostmark» (Prov. de răsărit). Nu admite părerea generală că spiritul acestei provincii este vesel şi optimist. Din contră, în fond ar fi serios şi melancolic cum sunt de fapt şi principalele compoziţiuni ale lui Haydn, Mozart şi Schubert. Sculptura ar fi mult legată de pământ în Alpi. «Cu mâini trudite culege ţăranul din Alpi roadele pământului, cu degete reţinute îşi cioplesţe tirolezul figurile de lemn». Aceeaşi seriozitate legată de glie ar exista după autor şi în cei câţiva sculptori ai acestor părţi. Au devenit mari prin cultivarea propriilor comori sufleteşti. Cea mai matură şi luminoasă creaţie o are **Walter Pochlatko,** căruia îi urmează **Hans Kassecker,** surprinzător prin frăgezimea ţărănească a tinurilor, apoi **Hans Knesl** cu frumosul grup «Kameraden der Arbeit» şi bronzul senin al lui **Werner Seidl.**

La rubrica «Capo d'opere din sec. XIX-lea» se reproduce în culori tabloul romanticului exuberant Arnold Böcklin «Centaur si Nimfă».

Ca şi în trecut, caietul dovedeşte aceeaşi grijă pentru frumos prin care s'a impus.

■ In «**Die Kunst**» (an. 42, nr. 7, Aprilie 1941, München, **C. v. Lorch** descrie şi comentează cinci tablouri regăsite ale lui Gaspar David Friderich, peisagistul romantic al umbrelor diafane depe ţărmul mărilor şi înălţimilor alpine.

M. A. Stommel subliniază trăsăturile ce unesc arta flamandă de Germania şi elogiază expoziţia câtorva lucrări caracteristice deschisă la Düsseldorf. Din reproduceri notăm tabloul lui A. van Dyck, «Le-

sendes Mädchen» pentru liniştea majestuoasă ce redă şi bustul lui Georg Minne «Arbeiter» pentru vigoarea masculină ce prezintă.

C. G. Heise analizează pe larg noile lucrări ale sculptorului Gerhardt Marcks, caracterizând procesul de creaţie, o «puternică pornire care caută prin mari frământări o formă plastică de exprimare». Crede că începuturile acestui nou fel de artă sunt foarte îndepărtate de idealul frumosului, totuşi ar fi o minune cum din deceniu în deceniu, simţirea iniţială a găsit o cristalizare în modelarea plastică a marelui scultpor german. Din reproduceri însemnăm nudul «Nana» şi grupul «Magna mater».

C. Spitzner descrie unele împrejurări, tablouri şi bronzuri dela expoziţia comemorativă Monet-Rodin dela Paris, reuşind să ne redea atmosfera «impresionistă», de intensă trăire şi gândire artistică a celor doi nemuritori.

Caietul mai cuprinde amănunţite comentarii şi descrieri a celor mai distinse realizări arhitectonice.

■ **«Deutsche Literaturzeitung»**, revista săptămânală pentru critica ştiinţei internaţionale. Cum se şi intitulează, a menţinut acelaş conţinut şi expunere sobră în toate capitolele recenziilor ce prezintă. Ţinem să amintim că este editată de Asociaţia Academiilor germane de ştiinţă, reprezentând toate centrele importante de cultură.

Din Caietul 1/2, an. 62, 1941, reţinem recenzia semnată de **Prof. G. Lippold** asupra cărţii lui **G. Méautis,** «Les chefs-d'oeuvre de la peinture grecque» (Paris, Michel, 1939, 220 p. 8⁰), operă de merite deosebite pentru clarificarea multor puncte încă nelămurite în care autorul a reuşit să analizeze şi să prezinte capo-d'operele picturii greceşti în adevărata lor lumină.

Din caietul 3/4, Ian. 1941, notăm recenzia lui W. Hoffmann despre cartea **H. Rashdall** «The Universities of Europe in teh Middle Ages» (nouă ediţie în 3 vol. de T. W. Powicke, London, Clarendon Pr. 1936) cea mai complectă istorie a Universităţilor din Evul Mediu, importantă prin materialul bibliografic, prin concepţia care îi stă la bază şi prin adăugirile succesive.

Din caitul 5/6, Februarie 1941, distingem recenzia lui M. Doerne despre cartea lui **W. Elert,** «Der christliche Glaube». Grundlinien der lutherischen Dogmatik, Berlin, Furche, 1940, 679 p. 8⁰), prima prezentare complectă a doctrinei evangelice creştine în schimbările suferite după războiul mondial; unificarea şi simplificarea ei. — Apoi recenzia lui P. Goessler despre cartea scrisă de **G. V. Wais,** Die Alamannen in ihrer Auseinandersetzungen mit der römischen Welt. (Berlin, 1940. 247 p. 8⁰) care aduce o mulţime de noui precizări într'o chestiune de continuitate romană mult desbătută.

Din caietul 7/8, 16 Febr. 1941, amintim recenzia de sub semnătura W. Bökenkamp despre cartea lui **E. Staiger** «Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters», (Zürich, 1939, 203 p. 8⁰), un nou fel de analiză literară, stabilind alte puncte de plecare. Insuşi stilul, rima, tonalitatea şi alegerea cuvintelor ar forma la fiecare poet sau scriitor, un adevărat sistem, de egală valoare reprezentativă ca ideia lui Kant în influenţa exercitată asupra «liricei filosofice» (philosophische Lyrik) a lui Schiller de exemplu. Autorul urmăreşte, analizând şi descriind minuţios şi comparativ în cartea sa, spune recenzentul, fenomenul timpului în trei poezii de Brentano, Goethe şi Keller.

■ In **«Kyrios»**-Vierteljahresschrift für Kirchen M. Geistesgeschichte Osteuropas, — an. 4, caiet 2, 1939/40, E. Benz semnează un studiu din ciclul «Wittenberg M. Byzanz». intitulat «Melanchton u. Jakobus Heraklides Despota, (Die Reformation in der Moldau). Intrebuinţând toate cercetările anterioare, stabileşte şi rectifică unele neadevăruri ca acela al epitetului de «aventurier» dat lui Despot-Vodă, datorită, crede autorul, celor doui biografi Sommer şi Graziani, cari n'au cunoscut adevăratul fond sufletesc al principelui. De mare interes istoric sunt concluziile şi precizările asupra unor trăsături fundamentale ale caracterului său pe care autorul, a ştiut să le scoată în evidenţă cu mult simţ critic din diferite scrisori ale lui Melanchton. Viaţa lui Eraclid Despot este urmărită apoi, mai ales, din punctul de vedere al meritelor câştigate pentru reformă în timpul cât a fost Domn al Moldovei. Sfârşitul lui tragic n'ar fi fost decât reacţiunea unui spirit ostil, conceput ca o «cruciată împotriva reformei distrugătoare de icoane», sau o jertfă omenească, — de fapt jertfa lui Melanchton, — prin care poporul răsculat a vrut să şteargă orice ameninţare de convertire adusă credinţei lui.

Articolul lui **E. Winter,** Die Kämpfe der Ukrainer Oberungarns um eine nationale Hierarchie im Theresianischen Zeit-

alter, este o expunere amănunțită a unor aspecte puțin cunoscute din lupta de independență a rutenilor. Autorul amintește în repetate rânduri și de Românii din acele locuri sau din Transilvania de Nord legați de aceleași împrejurări puțin norocoase.

■ In «**Weltwirtschaftliches Archiv**», vol. 53, Martie 1941, cunoscutul specialist Otto von Franges scrie articolul «Die Donaustaaten Südosteuropas u. der deutsche Grosswirtschaftsraum», în care susține că misiunea economică a statelor din Europa sud-estică va întrece cu mult cadrele actuale din momentul formării marei grupări economice a Europei, deoarece li se va da posibilitatea să-și realizeze cele mai ambițioase scopuri de politică economică. Examinează apoi posibilitățile de mărire a producției în diferite ramuri; agricultură, silvicultură și industrie. Autorul crede că cele mai mari greutăți se vor întâmpina la stimularea producțiunii agricole din cauza marelui număr de analfabeți dela țară (Bulgaria 48%, Jugoslavia și România până la 73% și în general toată transformarea unei economii primitive într'o economie cu mijloace naționale. Mărirea capacității de producție cere prin urmare timp, iar scopul final poate fi mult ajutat printr'o colaborare activă și înțelegătoare.

Cele 18 tabele statistice, care urmăresc comparativ diferite părți și capacități de producție din Bulgaria, Jugoslavia și România sunt foarte sugestive și utile.

Recenzii bogate închid ca de obiceiu, volumul.

■ In «**Die neue Rundschau**» (an. 52, caiet 2, Februarie, 1941) primul articol îl semnează Ulrich von Hassel: «Bismarck und der Reichsgedanke» în care, după ce spune că cel mai caracteristic cuvânt pentru ființa poporului german este «das Reich», — fiindcă unește visarea mistică, cu realitatea istorică, — trasează în linii mari meritele lui Bismarck pentru consolidarea imperiului. Ajunge la concluzia că legile politicei lui Bismarck, relative la rolul imperiului în comunitatea europeană, rămân neschimbate chiar în nouile condițiuni.

Articolul lui H. Kasack («Das chinesische in der Kunst») cuprinde o serie de paralele estetice de înalt interes. Sugestive și pline de adevărate observațiuni utile pentru istoria literară sunt însemnările lui **Robert Dvorak** intitulate «Die Weisheit der Ruinen», pe care le-a scris lângă ruinele dela Roma. Versuri semnează **O. E. N. Becker** și C. Graf **Podewils.** La rubrica «Rundschau» aceleași comentarii bogate dintre care distingem «Spiritul spaniol astăzi», «James Joyce» și «Lirici și vaganți».

■ «**Zeitschrift für Geopolitik**» (an. XVIII, caiet 3 Martie 1941) aduce mai ales informațiuni asupra mișcărilor de repatriere germane din anul trecut. **A. Thoss,** în articolul «Die Umsiedlung u. Optionen im Rahmen der Neuordnung Europas», expune conținutul diferitelor tratate încheiate între Germania și Estonia, Letonia, România și felul în care s'a făcut repatrierea. De reținut sunt datele statistice pe care le dă. Așa de ex. din Basarabia ar fi plecat 93.548 germani, din Bucovina de Nord 44.370, din cea de Sud 52.107, iar din Dobrogea 13.988. Același autor expune și mai amănunțit la p. 164—167 cum s'a făcut repatrierea germanilor din Basarabia, Bucovina și Dobrogea.

I. Batakliev urmărește, în articolul «Die Wanderung der Bulgaren in den letzten dreissig Jahren», migrațiunile Bulgarilor. Tratează și schimbările întâmplate în Dobrogea, spunând că mișcările de populație încep la 1913, când Bulgaria a fost silită prin pacea dela București să cedeze partea de sud a celui mai vechiu teritoriu bulgar din Peninsula balcanică». De sigur o părere cu totul subiectivă în contrast cu adevărul. Vechimea unei părți o dovedesc mărturiile. Dobrogea este moștenire romană predată voivozilor munteni și retransmisă prin secole românismului integral. Bogăția dovezilor e mare; ele se găsesc pretutindeni.

Datele statistice pe care le dă autorul pot fi exacte. Nu ne împăcăm însă cu expresia «atunci când a venit ziua liberării pentru Dobrogea de Sud, care dovedește un spirit îngust. N'a fost guvern român credem, care să nu-și fi dat seama de felul special de tratament și considerație cerut de însăși firea irascibilă a Bulgarilor. Opera de înzestrare și colonizare românească a fost înfloritoare. Dintr'un petec de pământ stern, lipsit de mijloace de comunicație și lăsat la voia întâmplării s'a făcut prin muncă și mari sacrificii bănești o adevărată grădină înfloritoare. Acastă situație se poate prezenta în cifre. Recunoștința se poate exprima și printr'un anumit fel de a vorbi, sau de a scrie.

Caius Jiga

■ Simbolic intitulată, «CITÉ NOUVELLE», nr. 1 din 10 Ianuarie 1941, pare să exprime adevăratele tendințe ale Franței mareșalului Pétain. Interesant este că revista pornește din inițiativă catolică. Să fie un indiciu de împăcare de **drept** între Stat și Biserică?

Articolul de fond al lui **G. Desbuquois (France Neuve; les vérités retrouvées)**, înfățișează programul politico-spiritual al Franței noui. Ideile acestui program sunt: **comunitatea națională;** înainte de toate: «un patriotism reînoit, mai curat și mai puternic, țâșnește astfel din meditarea dezastrului» (pag. 3); **reînoirea inteligenței** și reacția contra pesimismului și dezordinei intelectuale; **sentimentul național,** fiind singura garanție a universalismului, reclamă acțiune și gândire pur franceză; **unitatea tineretului francez,** fondată pe fuziunea intimă a culturii patriotice și cultura generală spiritualistă; **Statul nou** are rolul de coordonator al forțelor naționale, politice și religioase ale Franței, care simte nevoia să regăsească pe Dumnezeu, prin Biserică.

V. Dillard, în articolul «**Vichy**», povestește eroica instalare a guvernului în orășelul climatic, cunoscut până acum numai pentru deliciile lui sezoniere, dar devenit astăzi centrul renașterii naționale franceze. Referindu-se la mareșalul **Pétain,** autorul găsește fericite imagini și expresii, spre a-l caracteriza: «Mareșalul, conștient de aceste greutăți, domină Vichy pentru a se -ândi la Franța» (pag. 33)

Inteligent și energic, **L. Barjon** întreține o interesantă discuție asupra libertății în literatură. După ce recunoaște că adevăratul scriitor își dă seama de răspunderile lui în fața societății și națiunii, autorul se ridică vehement contra «otrăvitorilor de suflete», prin literatură. Din vehemența lui reținută în cursul discuției, izbucnește ultima frază, de o hotărîre categorică: «Să piară arta decadenților, dacă nu este cu putință să evităm astfel decadența» (pag. 50).

Celelalte articole tratează despre formarea învățătorilor francezi — după desființarea școalelor normale primare — despre populism și creștinism, etc.

■ Cu tot subtitlul ei de «revistă internațională», ESPRIT (Ianuarie 1941) este în întregime dedicată spiritului francez și necesității unei noui orientări, autentic națională. Tineretul este chemat la unire și solidaritate; caracterul, deși înrădăcinat în structura biologică a individului, este o realitate psihică efectivă. Lupta pentru reorganizarea spirituală a Franței îl reclamă, ca singura armă eficace, de care va trebui să se folosească orice bun patriot. Știința se aliază aici cu acțiunea socială și națională. Este un semn de speranță, care ne bucură.

Ultimul articol, consacrat «**Cântului și dansului popular, ca elemente de cultură franceză**», relevă în ce măsură aceste manifestări populare se bucură de atenție, în România. Citâm textual: «In România, dansurile se învață în toate școalele Statului, în grupările de tineri... etc. (pag. 177). Țara noastră figurează în fruntea acelora care-și prețuesc «folclorul» și-l socotesc ca un mijloc principal de educație.

■ Numărul din 1 Martie al bătrânei reviste de cultură — **Revue des Deux mondes** — pătrunsă de o delicată sensibilitate națională, publică studii, care pun într-o plăcută lumină aspirațiile sufletului francez actual. Remarcăm analiza pătrunzătoare și edificatoare a lui **Albert Rivaud,** despre dedesubturile diabolice ale marxismului: «**Une idole malfaisante — le marxisme**». Imprumutând și interpretându-le pe dos, teoriile lui Hegel, Fauerbach și alții, Karl Marx — o-vrei botezat — simte în toți porii lui inferioritatea rasei instinctul revoltei destructive. Societatea organizată pe baza ierarhiilor de sânge, cultură, inteligență și economie, este pentru el dușmanul care trebue să fie doborît. Coalizarea tuturor nemulțumiților, insinuarea, minciuna, falșificarea statisticilor, lașitatea, duplicitatea, iată armele lui Marx. «El nu este sincer, zice Rivaud, decât atunci când caută să facă rău».

Profesorul **H. Bordier** evoacă pios și cald, relațiile științifice ale lui d'Arsonval cu Claude Bernard (**«DArsonval chez Claude Bernard»**. Geniu puternic și sănătos, savantul fiziologist observă, cu siguranța care-i era proprie, marile calități ale tânărului student în medicină, d'Arsonval. El îl luă ca ajutor și rezultatele fură dintre cele mai fericite. Numeroase mărturii despre atmosfera intelectuală a timpului, întregesc studiul lui Bordier.

Pe planul literar, menționăm nuvela lui **André Bellessort,** dela Academia franceză — **Une lettre derobée.** Prin amestecul imperceptibil aproape, de duioșie și ironie, această nuvelă este un adevărat document psiho-pedagogic.

Florin Niculescu

■ **Meridiano di Roma** din 23 Martie publică un articol semnat de d. C. Isopescu: **Ecouri de-ale Romei în România.** Alături de introducerea istorico-lirică în deajuns de cunoscută se înşiră, pe scurt, câte ceva din raporturile interculturale româno-italiene. Cazul persecutant al lui Asachi şi Bianca Milesi, neuitată de credinciosul moldovean «nici în viaţă nici în moarte» nu putea lipsi. Desigur din cauza romanului în sâmbure neîncolţit în poetică zămislire. Importanţa lui nu va scăpa însă literelor «universului»: «este una din cele mai ideale şi constante iubiri între doi străini în literatura universală».

De subliniat însă notiţele cu cele două poezii despre Roma (1848) ale lui Joan Văcărescu «Roma cum era» şi «Roma cum este», apoi poema lui B. P. Hasdeu. Dragostea lui D. Zamfirescu pentru Italia este cunoscută.

Cu deosebire dragi sună însă cuvintele unui om strivit de destin, Ciprian Porumbescu; a cărui genialitate se cocea în soarele pârgului naţional şi, poate, ar fi ridicat strămoşesul cânt alături de povestirea Humuleşteanului şi de sclipirea acelui «punct luminos, în haos» ;Expresia aparţine prof. I. E. Torouţiu): «numai cu durere voi părăsi frumoasa Italie, unde am văzut şi m'am bucurat de atâtea frumuseţi... Şi dacă mă gândesc la Roma, îmi vine aproape să plâng de nostalgie şi melancolie. Oh, numai o frumuseţe există pe lume, o măreţie şi aceasta represintă sacra, eternă, Roma» (din ital.).

De reţinut dragostea vădită a autorului pentru Italia în orice scriere a sa, entuziasmul cu care totdeauna caută să o apropie de noi şi întors.

In acelaş număr o traducere a d-lui P. C. (Pimen Constantinescu, credem). Despre **romanitatea limbii române** ne anunţă că va trata într'o lucrare, ce o aşteptăm, d. Mario Ruffini (Meridiano 30 martie). Până atunci plac mult concluziile autorului pentru temeinicia lor ştiinţifică precum şi pentrucă e vorba de un italian care, cu toată simpatia ce ne-o poartă, va prezenta în marea ţară de coborîre, destinul nostru lincvistic, sine ira et studio. Din articolul pomenit ne convingem numaidecât de ultima bibliografie în posesia căreia se găseşte d. Ruffini. D-sa este pentru **continuitate** nu numai în limbă, ci şi în spirit şi rasă: «rămâne aşa dar acuma dovedită (este a se nota că autorul dovedirii nu e român, şi că rezultatele, vor vedea în curând lumina, organic rânduite într'o carte) continuitatea romană în teritoriile româneşti, care este continuitate de rasă şi de spirit şi care atestă, împreună cu vitalitatea fondului lincvistic al limbii latine vulgare a Daciei Traiane, şi vitalitatea rassei, care păstrând limba, a păstrat, transmis şi continuat în Orientul european, într'o insulă pierdută în mijlocul unei lumi nelatine, spiritul Romei».

■ **«Rivista Musicale Italiana»**, anul XLV, fasc. I, 1941 — XIX, repune în actualitate, prin d. **E. Peluzzi,** chestiunea inventării viorii. După autorul articolului, instrumentul muzical numit **violino** «apare, se crede, pentru prima dată în oraşul Brescia către 1552». Pellegrino şi Zanetto Micheli au fost, după d-sa, primii constructori probabili, iar cel care a făcut calculele armonice ale acestui divin instrument muzical, apărut deodată perfect, trebue să fi fost matematicianul **Tartaglia.** Cum lucrul de căpetenie a fost calculul desăvârşit al sunetului, armonia, resonanţa si altele, înseamnă că inventator nu este a se considera constructorul ci acela care a aplicat sunetului legile de matematică. Deci Tartaglia. Pentrucă în secolii următori diferiţii meşteri nu au făcut decât să perfecţioneze cutia şi celelalte lucruri ale viorii. Insuşi faimosul **Stradivari** (încep. sec. XVIII) nu modifică principiile, ci obţinu, prin cunoştinţe proprii sau prin oarecari sugestii de la vreun om de ştiinţă, o mai mare putere şi mai bune calităţi de sunet.

■ **«Nuova Antologia»**, 1. IV. 1941. G. Cavicchioli aduce interesante mărturisiri în legătură cu viaţa intimă a lui Panzini. Tocmai pentru aceea şi articolul ne evocă în titlu un Panzini în familie, acasă, la Bellaria: Alfredo Panzini în sandale. Completăm deci cu noui trăsături imaginea ce ne-am făcut-o despre finul scriitor, mort acum doi ani şi căruia i s'a adus în paginile revistei pomenirea ce se cerea.

Ştiam, de pildă, că Panzini «aveva una coscienza così retta e precisa dei diritti e dei doveri della lingua» (avea o conştiinţă aşa de dreaptă şi precisă a drepturilor şi datoriilor limbii), nu cunoşteam însă confesiunea: «Hoepli, publică în decembrie a IV ediţie a incomparabilului, acuma de negăsit, **Dicţionar modern** cu 2000 de cuvinte noui. Infinită trudă, care în străinătate ar fi adus onoruri şi bo-

găţie: mie mi-a adus slăbirea vederii şi nesfârşite necazuri. Muncă de 25 ani toată făcută de mine». Scrisoarea e din 1922, când Panzini încă nu fusese într'adevăr onorat. El deveni mai pe urmă academician al Italiei.

Scriitorul era şi în raporturile particulare acelaş închizitor socratic, adânc pătrunzător al lucrurilor, şi de acelaş spirit, pentru care îţi era greu să-i scapi din mrejele aproape nevăzute. Iată şi un plăcut amănunt despre Pascoli, care oricât de georgic, era totuşi un mare suferind de lucrurile lumii aceşteia: «Ştii măsura lui Pascoli împotriva căldurii? Nu? Se punea jos sub soarele de august cu damigeana plină. Când se golia damigeana nu mai simţea căldura». Din resemnata înţeleaptă mulţumire panziniană iată alte vorbe frumoase: «de altfel veţi admite şi dv. că lumea, fiind un frumos edificiu, putea fi locuită de chiriaşi mai puţin murdari».

Ştefan Cuciureanu

■ **ETHNOS**, revistă de grai, studiu şi creaţie românească. Focşani, an. I, 1941, fascicola 1. Revista bogată şi cu adevărat românească a d-lui profesor Ion Diaconu, dela Focşani, e una din puţinele bucurii spirituale ale anului acestuia sbuciumat şi sărat, într'o oarecare măsură, în manifestări intelectuale. Aspectul masiv nu e al formei, care a învins dificultăţile tiparului şi tehnicei de provincie, ci al fondului. E o revistă care depăşeşte beletristicul şi obligă pe cetitor la trudă şi meditaţie adâncă, la dicţionar şi descifrare minuţioasă, prilejuind satisfacţia fenomenului cultural şi a regăsirii pe făgaş etnic românesc. E, în aceasta, încă o dovadă că neamul nostru începe a-şi găsi prin cele mai înalte minţi şi mai curate suflete ale sale, drumul propriului lor destin, prin întoarcerea la mistica rasei şi lumina istoriei.

Articolul program al revistei îl semnează d. prof. **Simion Mehedinţi** care având o viziune uimitoare despre neam şi rostul său în lume, şi atingând aripa geniului eminescian prin felul dureros de adevărat de a expune durerile românismului, fixează în următoarele trei puncte menirea «**Ethnos**»-ului: «un semn de evlavie faţă de trecut; un document ştiinţific pentru toate timpurile; un sprijin pentru ziua de mâne».

După ce pecetluește suprapunerea aşezămintelor culturale şi politice străine, vizând etnicul ca o posibilitate de regăsire şi conservare, şi după ce disecă pericole şi păcate ce ne pasc cu limbă de foc destinul ca neam, profesorul continuă: «In latura biologică, poate veni o grabnică înviorare, dacă ne-am supune unui altui «regim de muncă» şi am avea parte de câţiva cârmuitori energici, realişti în cugetare şi cu mare autoritate morală». Dar «**Ethnos**» nu face politică şi atunci «să mântuim tot ce se mai poate păstra din moştenirea culturală a neamului românesc», moştenire răvăşită prin «orbenia şi ignoranţa cârmuitorilor noştri».

Se distinge prin adâncă pregătire şi amănunt de informaţie studiul pro domo al d-lui I. Diaconu: **Revizuiri culturale.** Sunt viziuni şi constatări în aceste rânduri, cari rezistă cu tăria adevărului constituind baza de plecare la atac a tinerei generaţii româneşti care începe să-şi impună serios cuvântul pe tărâm cultural. Ne place constatarea că o revistă trebue să se preocupe de «toate imperativele naţiunii... spre creaţie», definiţie ce se ncheagă din truda atâtor suflete pe cari d-sa le subliniază, cinstindu-le cum tot neamul trebue să le cinstească: C. Rădulescu-Motru, N. Iorga, R. Dragnea, N. Crainic şi V. Băncilă, M. Sadoveanu.

D. prof. **C. Rădulescu-Motru** adaogă preţioasa d-sale contribuţie ştiinţifică în descifrarea «Destinului Românismului». «Românismul ar trebui să răsară din însuşirile poporului românesc, aşa cum răsare iarba din umezeala pământului: «impavidum». Dar ţara Românismului nu este pusă pe colţ singuratic al globului, şi nici momentul, în care imperativul lui trebue să se împlinească, nu este fără legătură cu viaţa istorică a multor alte popoare. Umezeala pământului este adeseori secătuită de arşiţa soarelui. Câte riscuri pe drumul lui de înălţare! Câte rătăciri chiar! A fost dat, ca noi Românii să le pătimim şi riscurile şi rătăcirile». Şi în încheiere «Dacă în puterea noastră nu stă făurirea unui destin, aşa cum l-am dori, stă totuşi în puterea noastră să nu ni-l facem duşmănos prin improvizaţii».

Vasile Băncilă ne obligă la aceiaşi frumoasă constatare pe care am făcut-o oridecâteori l-am cetit: o înaltă ţinută spirituală şi o bogăţie de idei care oboseşte pe începător. Nu e superfluu să mai subliniem odată că Vasile Băncilă e gânditorul tipic al sbuciumului generaţiilor de după războiul cel mare şi cristalizează

în scrisul său filosofic comandamente morale şi materiale ale naţionalismului românesc. Reţinem clara definiţie a regionalismului sănătos, ca isvor de viaţă pentru o naţie, şi a individualismului ca «o incapacitate organică de a înţelege generalul». Dar pentru suculenta lui frumuseţe studiul d-lui Băncilă trebue cetit în întregime. E un studiu ce nu se poate rezuma.

Mai menţionăm celelalte două articole de mare competenţă şi migală. Primul: Iorgu Iordan, **Graiul putnean,** şi al doilea: Leca Morariu, **Graiul viu — corectiv stilistic,** marcând aceeaşi sbatere fructuoasă spre existenţă şi trăirea în apele noastre româneşti ca exprimare în românesc, isbind contrafacerile şi ocolind limba scrisă. (De altfel d. prof. Leca Morariu, nu face decât să continue rodnica sa luptă pentru a statua definitiv, regăsirea noastră în etnic, aşa cum a făcut-o şi 'n domeniul cântecului popular, unde înlăturând vechile balasturi a hotărît pentru totdeauna: compoziţia text+melodie a cântecului ponular românesc). Pentru estetica literară studiul d-lui profesor Leca Morariu, e o emerită contribuţie şi aşteptăm închingarea tuturor acestor studii întrun volum, pentru a putea pune la îndemâna tineretului intelectual un bun îndreptar de estetică şi stilistică literară. Indreptar care ne-a lipsit şi ne mai lipseşte.

Semnalăm atent şi contribuţia istorică a d-lui prof. I. Puşcariu, ca şi studiul critic, **Ion Creangă şi humorul în literatura românească,** al d-lui Ion Cantacuzino.

Partea literară a revistei e la înălţimea numelor ce semnează, iar notele critice, însemnările şi prezentările aparţinând, aproape exclusiv, d-lui Diaconu, rotunjesc eminent această mare contribuţie la cultura românească, a **Ethnosului.**

Vasile Posteucă

■ In revista **Biserica Ortodoxă Română,** anul LIX, Nr. 3—4, Martie-Aprilie 1941, Buc.), d. **Şerban Ionescu** semnează un amplu studiu privitor la morala ortodoxă. Titulatura articolului d-lui Ionescu constitue, anticipat, un indiciu în sensul că nu-i tot una să vorbeşti de morala creştină şi să tragi concluzii, care să fie aceleaşi, pentru toate nuanţele de morală în creştinism.

Firește, creştinismul a înstăpânit în lume o morală nouă, universală, profund diferită de sistemele clasice păgâne, însă ruptura dintre Apus şi Răsărit pe de o parte, ne de alta caracteristicile de rassă şi temperament ale celor două gigantice popoare istorice — grecii şi romanii — au determinat în structura moralei creştine anumite variaţiuni care, uneori, nu se opresc numai la partea formală a problemei, ci atacă şi nuanţează vădit chiar conceptul în sine.

Autorul expune mai întâi punctele centrale ale moralei creştine, apoi analizează amănunţit fundamentul moralei ortodoxe, conchizând că «ortodoxismul, spre deosebire de celelalte morale confesionale, ne înfăţişează tipul clasic al moralităţii creştine».

Interesantă şi bogat documentată din studiul d-lui Ionescu este şi partea referitoare la morala ortodoxă din vechile pravile şi legiuiri româneşti — morală ce derivă, evident, din formele moralităţii bizantine, însă purtând şi autentice norme şi indicii de trăire autohtonă.

In acelaş număr articolul D-lui **G. T. Kirileanu:** «O scrisoare despre schitul moldovenesc din Sf. Munte şi despre Grigore Ghica, domnul Moldovei», în care ni se prezintă o interesantă epistolă, găsită la un prieten, şi care a fost trimisă în 1857 de ieroshimonahul Nifon, egumenul mânăstirii Horaiţa, fiilor săi duhovniceşti Anastanohel şi Isaia. E vorba de unele indicaţii ce se dau celor doi monahi în vederea strângerii de ajutoare pentru terminarea unui schit.

Iată cum îşi începe ieroshimonahul Nifon scrisoarea: «Pentru Grigori Ghica am auzit şi noi că s'au împuşcat. Insă noi tot îl pomenim la sfintele slujbe bisericeşti, că nu ştim tot adevărul de s'au împuşcat el singur sau alţii din vrăjmaşi, ori poate şi din nebuneala ce o mai avut-o şi înainte, când au fost la mânăstirea Neamţului, în domnie fiind. Eu când am fost întâeadată la Eşi, şi ne-am făcut cunoscuti cu el, atunce mari făgăduinti au dat sfintelor icoane, şi au sărutat sfânta cruce. cum că el au zis: în curândă vreme să va face monah — şi el în urmă împotrivă s'au însurat. Şi pentru aciasta socotim că i s'au întâmplat aciasta».

Pr. Teodor Iordache

■ Ultimul volum din «**Arhivele Olteniei**» (anul XIX. nr. 107—112, Ian.-Dec. 1940. Craiova) începe cu un studiu isto-

ric, deosebit de documentat, al d-lui **Marcel Romanescu,** despre: Neamurile Doamnei lui Neagoe Vodă. Incercând să stabilească filiaţiunea acestei doamne, de origine sârbească, autorul ajunge la concluziunea că adevăratul ei nume a fost Elena, cum apare pe un patrafir dăruit mânăstirii Xenofont dela Athos; iar celălalt nume, Despina, atribuit obicinuit de către diaci în pomelnicele mânăstirilor şi hrisoavele de danie, nu-i decât un apelativ, dat, îndeobşte, domniţelor sârbeşti, căsătorite cu străini. In acest sens, d-sa citează şi cazul uneia dintre fiicele cneazului sârb Lazăr Grbljanovici, Olivera, care prin căsătoria sa cu Baiazid I, s'a numit tot Despina; iar Doamna Chiajna, fiica Elenei Rareş, după aceeaşi modă sârbească, era cunoscută sub numele de «Despina Kneaghinja». Autorul respinge deasemenea şi numele de Miliţa, — acceptat de o parte din istorici, — ca fiind plăsmuit de cronicarul Gheorghe Brancovici. Acest studiu e completat şi de un tabel genealogic al familiei Brancovici, căreia aparţine Doamna lui Neagoe Vodă. La sfârşit, autorul publică un rezumat în limba franceză.

D. **I. B. Georgescu** face o interesantă descriere a bisericii Ostrovul-Călimăneşti, ctitoria lui Neagoe Vodă Basarab, dar isprăvită după moartea sa; iar d. **Dragoş P. Petroşan** aduce preţioase contribuţiuni, privitoare la «Câteva schituri oltene necunoscute»: Schitul Jupâneşti-Goaj şi Meanţii-Mehedinţi metoace ale Tismanei, apoi schitul Hurezu-Romanaţi, Izvorul-Frumos, Viezuri şi Gurguiata din Vâlcea.

D. **Tudor** publică un catalog descriptiv şi ilustrat, deosebit de interesant, asupra unei bogate colecţii de antichităţi romane din Oltenia, datorită harnicului şi pasionatului cercetător, prof. I. Constantinescu din Caracal, astăzi pensionar, unul dintre elevii regretaţilor arheologi Odobescu şi Gr. Tocilescu.

Mai departe d. **I. Vlădăianu** publică anumite date documentare, referitoare la familia boerilor olteni din Cernaia-Mehedinţi, stabilind în acelaşi timp şi arborele genealogic al acestei familii, între anii 1560—1777; iar d. **M. Romanescu,** sub titlul: «Mile domneşti în Srem şi Hertegovina», publică trei documente române, în traducere şi fotografie, însoţite de ample comentarii istorice. Ca încheiere a sumarului revistei, d. **M. Theodorian-Carada,** sprijinit pe informaţiuni şi amintiri personale, aduce interesante contribuţiuni, privitoare la originea grecească a unor familii Craiovene.

Capitolul «Oltenia istorică», de aproape 100 pagini, cuprinde numeroase hrisoave domneşti, zapise, cărţi, etc., — originale şi cópii, — privind familii boereşti ca: Cernăienii şi Sâmbotenii, diferite sate, moşii, biserici şi schituri oltene, etc. Documentele reproduse integral sau în regest, sunt traduse. Colaborează la acest capitol: **I. I. Vlădăianu,** Pr. **I. Popescu-Cilieni** şi **I. Donat,** Pr. **T. Bălăşei, Şt. Nicolaescu, I. M. Neda, Radu N. Gurăn** şi **I. Ionaşcu.**

In partea folkloristică, întâlnim culegeri de oraţii la nuntă, balade, cântece, doine, strigături, descântece din diferite părţi oltene, datorite d-lor: **T. Bălăşel, Em. Marica, C. Daniilescu, N. Bădescu, I. N. Dumitrescu-Bistriţa, I. Chiriţă,** etc.

«Oltenia literară şi artistică» cuprinde numeroase bucăţi în versuri şi proză, datorite scriitorilor olteni: **Radu Gyr** şi **M. D. Ioanid, M. Ghenescu, M. St. Cioroiu, Eug. Constant, G. Aria, Ana Dr. Culcer** şi regretaţilor: **C. I. Goga, Doina Bucur** şi **N. Milcu.** Durerea şi sbuciumul ce-au copleşit în ultima vreme neamul românesc şi-au găsit expresie în minunata poezie «Rugăciune», a d-lui **Radu Gyr:**

Şi sus, pe crucea crâncenă, pe care
Stă Neamul nostru răstignit, Tu scrie,
Iisuse, un aprins inel de soare.
Ca semn al Invierii ce-o să vie.

Sunt versuri ce mărturisesc credinţa şi speranţa poetului ca şi a Neamului întreg, într'o apropiată reînviere şi reînălţare naţională. Din suferinţă renasc popoarele. Dar în faţa cumplitelor evenimente din vara anului 1940, poetul nu se poate stăpâni, aruncând o cruntă mustrare, prin poezia «Noi nevrednicii», către toţi, «netrebnicii şi viermii, cari «pentru nunta jertfei n'am fost buni».

Ca încheiere la acest capitol, urmează «note pe marginea cărţilor», 32 pagini de critică judicioasă datorite ilustrului profesor **C. D. Fortunescu,** directorul revistei. Tot d-sa redactează şi capitolul următor, «Oltenia culturală», cuprinzând diferite manifestări culturale legate de provincia din dreapta Oltului, şi în deosebi de Craiova. Intâlnim în aceste pagini, între altele, şi un scurt necrolog pentru N. Iorga.

Urmează un bogat capitol de «note şi torite diferiţilor cercetători. D. **I. M. Neda** publică o parte din corespondenţa comunicări» deosebit de interesante, da-

anumitor personalităţi craiovene cu Gh. Barițiu; d. **I. Donat,** despre «Aşezământul monasteriologic; **I. I. Vlădăianu** aduce anumite precizări în legătură cu paharnicul Lupul Mehedinţeanul; d. **Artur Gorovei** publică anumite «rectificări istorice», în legătură cu intrarea trupelor române în Bucovina, susţinând că aceasta a avut loc în dimineaţa zilei de 6 Noemvrie st. v. 1918 şi nu la 8 Nov., cum afirmă d. C. Kiriţescu, în «Ist. războiului pentru întregirea României». Mai fac comunicări: M. Theodorian-Carada, Al. Bărcăcilă, C. D. Fortunescu, St. Nicolaescu, V. Mihordea, M. Romanescu.

Ceeace ocupă deasemenea un loc deosebit de important, e capitolul «Recenzii» de 86 pagini, cu litere mărunte, redactat în cea mai mare parte de d. C. D. Fortunescu.

Sunt dări de seamă, unele destul de întinse, despre cărţi şi periodice, de cel mai mare interes bibliografic, în deosebi pentru cercetătorii istorici.

C. D. Vasilcoiu

■ Mai ales de când se află în refugiu, «**Viaţa Basarabiei**» aduce în discuţie probleme de cea mai apropiată actualitate şi în directă legătură cu provincia noastră dela răsărit.

Ultimul caiet (anul X, nr. 5, Mai 1941, Bucureşti) îl deschide d. **Onisifor Ghibu:** «Cu gândul la Românii de peste Nistru». Un studiu dens care caută să cuprindă istoria celor peste 500.000 de Români — «hălăduitori de veacuri între apele Nistrului şi ale Niprului» — şi să reamintească împrejurările cari au impus atenţiunii generale româneşti existenţa elementului moldovenesc transnistrian.

Autorul arată că Românii din Basarabia au întreţinut mereu legături cu fraţii lor de peste Nistru, interesându-se de ei chiar atunci când vremurile i-au despărţit geograficeşte. Astfel, în programul Partidului naţional moldovenesc din Basarabia (1917) se prevede la punctul XI: «Moldovenilor de dincolo de Nistru să li se chezăşluiască aceleaşi drepturi naţionale pe tărâm cultural, bisericesc, politic şi economic, pe cari le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam». Acestei dovezi de grija ce li se poartă, Românii de peste Nistru au răspuns prin cuvinte de caldă mulţămire. In n-rul 135 (3 Mai 1917) al gazetei «**Cuvânt Moldovenesc**» din Chişinău se publică o scrisoare impresionantă prin simplitatea cu care este înfăţişată viata transnistriană. O semnează ţăranul **Filimon Marian,** care spune printre altele: «toate satele pe malul Nistrului sânt moldoveneşti, da preoţii mai mult ruşi. Şi tare ni-i întunerec cu aşa slujire. Foarte ni-i sete de preoţi moldoveni, şi nu-i avem; deşi sunt unii moldoveni, tot rusește citesc». Acelaş ţăran scrie, la 8 Mai 1917, aceleiaşi gazete: «Satul nostru este mare şi de mult la noi sunt doi preoţi, iară acum şi două biserici. Intr'o vreme s'au întâmplat la noi al doilea preot tot rus, şi el zicea: când a sluji el, să nu cetească nimenea moldoveneşte, nici să cânte; da eu am îndrăznit şi l-am întrebat: când s'a pogorît Duhul Sfânt peste Apostoli, în câte limbi vorbia apostolii măririle lui Dumnezeu? Şi cu acestea au stat de a opri cetirea şi cântarea moldovenească. Că la noi sunt nişte bucheri, din care şi eu unul, şi toţi cetim moldoveneşte toate celea: ceasurile, psaltirea, canoanele, numai una nu ne ajunge: cântarea moldovenească îi ea din bucăţi, de colo-colo câte ceva şi nu mai este dreaptă... da de nevoie oamenii is mai mulţumiţi cu cea moldovenească. D'apoi când ne-or da Dumnezeu preot moldovenesc din baştină şi vre-un psalt moldovean; atuncea ne-ar părea că s'au mai adaos un Paşte... Of, Doamne, oare voiu mai ajunge şi eu să văd aşa bucurie?»

Demne de amintit, în acest sens, sunt şi propunerile formulate de congresul învăţătorilor moldoveni din Basarabia, tot în 1917. Se cerea atunci, prin învăţătorul **Gheorghe Năstase,** Zemstvei guberniale a Basarabiei să intervină la zemstvele guvernelor Podolia şi Cherson pentru şcoli şi biserici în limba moldovenească. Profesorul **Iustin Frăţiman** este de părere «să se ceară dela stăpânirea vremelnică a Rusiei alipirea la Basarabia a părţilor locuite de moldoveni în ţinuturile Cherson, Ovidiopol şi Odessa, care pe vremea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni erau ocârmuite, în cele bisericeşti şi şcolare, de către Basarabia»; iar profesorul **V. Florov,** dela un gimnaziu din Petrograd, obţine aprobarea congresului propunând ca «aceleaşi măsuri cari s'au hotărît pentru moldovenii de peste Nistru să se ia pentru moldovenii din Caucaz, cari sunt destul de mulţi la număr, în cât să nu mai fie îngăduit să fie daţi uitării, ca până acum».

In congresul soldaţilor basarabeni, ţinut la Chişinău 21—28 Oct. 1917, în care s'a proclamat autonomia Basarabiei, bucuria unirii şi îngrijorarea de cele ce se vor petrece cu Românii de peste Nistru au găsit expresie de tunet în ţăranul

transnistrian **Toma Jalbă**, care spune: «Fiii neamului moldovenesc au sărit, ca șoimii de prin munți, să scape scumpa noastră Basarabie din mâna vrășmașilor, precum scoate ciobanul oaia din gura lupului. Dar, eu acum vă întreb pe voi fraților: Frații noștri și neamurile noastre, — cari suntem moldoveni, — cui ne lăsați pe noi moldovenii cei ce suntem rupți din coasta Basarabiei și trăim pe cel-lalt mal al Nistrului? Noi rămânem ca șoarecii în dinții cotoiului? Fraților, nu ne lăsați, nu ne uitați! Iar dacă ne veți uita, noi vom săpa malul Nistrului și vom îndrepta apa dincolo de pământul nostru. Căci, mai bine să-și schimbe râul mersul său, decât să rămânem noi, frații, despărțiți unii de alții». La cari cuvinte un țăran basarabean a răspuns: «Nu vă lăsăm, fraților! Veniți în brațele noastre! Nistrul hotarnic îl vom săpa împreună și-i vom îndrepta apa pe dincolo, pentruca nimic să nu ne mai despartă!»

Drept urmare acestei dârze afirmări de frățietate, au fost primiți zece deputați moldoveni de peste Nistru în Sfatul Țării Basarabiei și cinci membri în Comisia de organizare bisericească.

Referitor la Congresul Românilor de peste Nistru .Tiraspol, 17—19 Decembrie 1917 st. v.), la care d. **Onisifor Ghibu** a participat ca delegat oficial al Comisiei școlare de pe lângă Zemstva gubernială a Basarabiei, se precizează că această întrunire a avut o «însemnătate istorică deosebit de mare nu numai prin hotărîrile pe cari le-a adus, ci mai ales prin faptul că a pus în lumină deplină sufletul românesc al celor peste o jum. milion de Români de peste Nistru, în toată splendoarea lui minunată. S'a descoperit, deodată, aci un popor virgin, de o neobișnuită vigoare morală, intelectuală și fizică, ce ne-a pus pe toți în uimire, dându-ne o nemăsurată încredere în forța de viață a întregului neam și în viitorul lui»

Articolul se încheie cu constatarea că Sovietele au recunoscut existența unui mare număr de Români dincolo de Nistru, constituindu-i, la 1924, într'o Republică Moldovenească specială în cadrul Uniunii Republicilor Sovietice.

In restul caietului proză, versuri, studii și cronici semnate de d-nii: **Artur Gorovei, Sergiu Matei Nica, Alexandru Crăciunescu, Octav Sargețiu, N. Poporschi, G. Rașcu, Alexandru Lungu, Iorgu Tudor, Simion Crețu** și alții.

T. Al. M.

B I B L I O G R A F I E

CĂRŢI

S. Mehedinţi: Omul de stat (Consideraţiuni geografice şi etnografice), 1 vol. 16 pag., Tip. «Universul», 1939, Bucureşti.

Alexandru Lungu: Fata din brazi (Poem), 1 vol. 16 pag., Colecţia «Zarathustra», 1941, Buzău, Lei 20.

Leon Mrejeriu: Eri şi azi (Contribuţiuni la istoricul învăţământului primar din judeţul Neamţ), 1 vol. 24 pag., Tip. «Gh. Asachi», 1940, Piatra-Neamţ.

Leca Morariu: Graiul viu — corectiv stilistic, 1 vol. 22 pag., Extras din rev. «Ethnos», 1940, Focşani. Lei 30.

B. Stanciu-Dolj: Inseilări de gând (versuri), 1 vol. 128 pag., Colecţia «Gând şi slovă oltenească», 1940, Craiova. Lei 50.

Adm. Maior Constantin N. Eftimescu: O nouă organizare a administraţiei patrimoniului instituţiilor şi întreprinderilor economice ale statului, 1 vol. 32 pag., 1941, Bucureşti. Lei 60.

Ilie Ţabrea: Originea şi activitatea monetăriei lui Dabija Vodă din Suceava, 1 vol. 28 pag., Tip. «F. Göbl», 1939, Bucureşti.

Ilie Ţabrea: Tezaurele arheologice (Descoperirea şi păstrarea lor în România şi în alte ţări), 1 vol. 44 pag., Tip. «F. Göbl», 1940, Bucureşti.

Grigore Olimp Ioan: Am fost un imbecil! (Roman), 1 vol. 19 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 60.

Alexandru Vicol: Priviri asupra Basarabiei, 1 vol. 52 pag., Tip. «Bucovina», 1941, Bucureşti.

Ştefania Zottoviceanu Rusu: Jocul de-a dragostea şi moartea (Versuri), 1 vol. 68 pag., Ed. «Cugetarea», 1940, Bucureşti. Lei 70.

I. C. Cazan: Texte de folklor medical, 1 vol. 24 pag., Extras din «Cercetări literare», 1936, Bucureşti.

Ion C. Cazan: Literatura populară (Lămuriri în vederea unui plan de cercetări), 1 vol. 24 pag., Tip. «Marvan», 1940, Bucureşti.

Pericle Martinescu: Sunt frate cu un fir de iarbă (Poeme), cu gravuri originale de **Ceglokoff**, 1 vol. 72 pag., Colecţia «Meşterul Manole», 1941, Bucureşti.

Şt. Cuciureanu: Gramatica limbii italiene, 1 vol. 112 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 55.

I. Constantinescu-Delabaia: Fabule 1 vol. 168 pag., Tip. «Lupta», 1938, Bucureşti, Lei 60.

I. Molea: Funigei (Versuri), 1 vol. 114 pag., Ed. «Ramuri», 1935, Craiova.

Prof. Vasile Ciurea: Muzeul Fălticenilor (Catalog sumar şi călăuza), 1 vol. 64 pag., Ed. Muzeului, 1940, Fălticeni.

Const. Calafateanu: Istoria literaturii franceze, 1 vol. 382 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 140.

Corneliu Popp: Eu şi statuia mea (Roman), 1 vol. 240 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 70.

Paul Georgescu: Naiţonalismul lui Eminescu, 1 vol. 42 pag., Ed. «Vremea», 1941, Bucureşti. Lei 30.

Scarlat Preajbă: Prezentări literare (I. Scurt istoric al regiunii şi al revistei «Bugeacul»; II. G. Bezviconi), 1 vol. 28 pag., Tip, «Carpaţi», 1941, Bucureşti.

Ernest Bernea: Indemn la simplitate (Mărturisiri pentru un om nou), 144 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 50.

V. Oprescu-Spineni: Ţara Dacilor (Versuri), 1 vol. 130 pag., Tip. «Dacia Traiană», 1941, Sibiu. Lei 80.

I. A. Bassarabescu: Opere complete (Schiţe şi nuvele: 2 vol. 732 pag., Ed. Casa Şcoalelor, 1939/40, Bucureti. Lei 165.

Alice Voinescu: Aspecte din teatrul contemporan, 1 vol. 208 pag., Fundaţia pentru literatură şi artă, 1941, Bucureşti. Lei 80.

Constantin Stelian: Mireasa lumii (Versuri), cu un portret inedit de **Maria Pillat-Brateş**, 1 vol. 90 pag., «Tiparul Universitar», 1941, Bucureşti.

P. Tipărescu: Rasă şi degenerare (Cu un studiu statistic asupra ţiganilor), 1 vol. 88 pag., 1941, Tip. «Bucovina», 1941, Bucureşti.

Cpt Dragomir Petrescu: Vitalitatea, biruinţa şi podoaba neamului românesc: N. Iorga, 1 vol. 16 pag. colecţia «Bugeacul», 1941, Bucureşti. Lei 50.

Alexandru Bilciurescu: Thalassa (Poeme), 1 vol. 118 pag., Tip. «Marvan», 1941, Bucureşti. Lei 100.

Alexandru C. Ionescu: Poezia lirică română contemporană, 1 vol. 292 pag. Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 80.

Petre Ciureanu: Un prieten al României: Oscar Randi, 12 pag., Extras din revista «Tinerimea Română», anul LIX, nr. 5—9/941, Bucureşti. Lei 5.

Petre I. Sturdza: Amintiri (Patruzeci de ani de teatru) cu ilustraţii în text, 1 vol. 170 pag., Ed. Casa Şcoalelor, 1941, Bucureşti. Lei 60.

Leon Diculescu: Antonio Tari (Din spiritul critic italian în secolul XIX), 1 vol. 24 pag., Extras din «Studii italiene», VII, 1940 Bucureşti.

Claudio Isopescu: Lingua, letteratura e storia romena in Ispagna, 1 vol. 32 pag., Extras din «La Rassegna Italo-Romena», Feb. 1941—XIX.

Claudio Isopescu: Lo studente romeno Artemie Homorodeanu a Roma nel 1876, 1 vol. 38 pag., Extras din «La Rassegna Italo-Romena», Aprilie 1941 XIX.

Sandra Cotovu: Divorţul Marianei (şi alte schiţe), 1 vol. 202 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 60.

B. Delavrancea: Trubadurul, Linişte, Stăpânea-odată, 1 vol. 285 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 100.

Ion Pantazi: Despre artă, 1 vol. 64 pag., (8 planşe), Bucureşti. Lei 50.

N. Filimon: Ciocoii vechi şi noi, 1 vol. 294 pag., ed. ngrijită de **N. Mihăescu**, Ed. «Cugetarea», 1941, Buc. Lei 70.

Hans Dittmer: Ţăranul în Germania de azi, 1 vol. 70 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 35.

Natalia şi Vasile Enescu: Flori în calea tineretului, 1 vol. 95 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 35.

I. Manu: Din lumea sovietică, 1 vol. 60 pag., Ed. «Universul», 1936, Bucureşti. Lei 30.

Constantin Loghin: Istoria literaturii române (Dela început până în zilele noastre), 1 vol. 530 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, Bucureşti. Lei 125.

Paul I. Papadopol: Poeţii Văcăreşti (Viaţa şi opera lor poetică), 1 vol. 356 pag., Ed. «Cugetarea», 1940, Bucureşti. Lei 80.

Eugen Constant: Sărutul însingurărilor (Versuri), 1 vol. 72 pag., Ed. rev. «Condeiul», 1941, Craiova. Lei 45.

Mircea Djuvara: L'Idée de convention et ses manifestations comme realités juridiques, 1 vol. 56 pag., Tip. «Universul», 1941, Bucureşti.

Démètre Gusti: La science de la réalité sociale (Introduction à un système de sociologie d'éthique et de politique). 1 vol. 220 pag., 1941, Paris.

P. Sergescu: Mathématiciens français du temps de la révolution française, 1 vol. 48 pag., An. Acad. Rom., 1940, Bucureşti.

G. De' Rossi Dell' Arno: Cornelio Codreano (pensieri e massime di vita), 1 vol. 78 pag., Tip. «Imperia», 1940, Roma. Lire 8.

Mario Ruffini: La scuola latinista romena (1780—1871-. Studio storico-filologico. 1 vol. 198 pag., 1941—XIX, Roma. Lire 10.

Armand G. Constantinescu: Cer şi Destin, 1 vol. 30 pag. Ed. «Cugetarea», 1941. Bucureşti.

Dinu Constantinescu: Bună dimineaţa, 1 vol. 188 pag., Ed. «Ideia». 1941, Bucureşti. Lei 60.

Nae Ionescu: Istoria logicei. 1 vol. 228 pag. Ed. «Imprimeria Naţională», 1941, Bucureşti.

Ion Vlasiu: Poveste cu năluci, 1 vol. 247 pag. Ed. autorului. Lei 100.

Gh. Tulbure: Cartea minunilor, 1 vol. 108 pag. Ed. «Cugetarea», 1941. Bucureşti. Lei 25.

Ioan Al. Bran-Lemeny: Traista mea (Poesii), 1 vol. 280 pag., Ed. «Unirea», 1941. Braşov. Lei 100.

N. Cartojan: Cercetări literare (IV), 1 vol. 313 pag., Ed. «Imprimeria naţională», 1940. Bucureşti. Lei 150.

Paul Mihailovici: Tipărituri româneşti în Basarabia (1812—1918), 1 vol. 377 pag., XX planşe, Acad. Rom. (Studii şi cercetări) XVI, «Imprimeria naţională», 1941, Bucureşti. Lei 250.

Sebastian Popovici: Intre profesori şi

elevi (Extras din Rev. de pedagogie), 68 pag., Tip. «Mitropolitul Silvestru», 1939. Cernăuți. Lei 45.

Petru Iroaie: Il canto popolare instroromeno, 1 vol. 107 pag.. 1940. Roma.

Șt. Ciobanu: Inceputurile scrisului în limba românească, 1 vol. 57 pag., XVIII planșe, Anal. Ac. Rom. (Mem. secț. lit. t. X), «Imprimeria națională», 1941, București. Lei 90.

N. A. Constantinescu: Renovația Istoriei Românilor de N. Iorga (Extras din «Revista Istorică», 188 pag., 1940, Văleniide-Munte.

G. I. Brătianu: La question roumaine en 1940. 12 pag., «Imprimeria națională», 1940, București.

Virgil Tempeanu: Deutsche Kulturwörter im Rumänischen (Extras din «Conferența») 11 pag., Impr. «Frăția Românească», 1941, București.

Lucian Blaga: Despre gândirea magică, 1 vol. 173 pag., Fundația regală pentru literatură și artă, 1941. București. Lei 70.

Ioan C. Veliciu: Brevet de pilot, 1 vol. 191 pag., Fundația regală pentru literatură și artă, 1941. București. Lei 60.

C. Gane: Trecute vieți de Doamne și Domnițe (vol. I, ed. IV. Dela întemeerea Principatelor până la epoca Fanarioților), 1 vol. 468 pag., Ed. «Universul», 1941, București. Lei 150.

N. I. Herescu: Caete clasice, 1 vol. 250 pag., Ed. «Cugetarea», 1941, București.

D. Munteanu-Râmnic: Amintiri (I. Pe drumul Brașovului), 1 vol., 32 pag., Tip. «Bucovina», 1941, București. Lei 30.

Jan Kochanowski: Respingerea solilor greci (traducere de **T. Gostynski** și **Alex. Dumitrașcu**), 1 vol., 32 pag., Inst. Sud-est european, 1941, București.

Jan Kochanowski: Trenii (trad. de **T. G.** și **R. Ciocan**), 1 vol., 32 pag., Inst. sud-est european, 1941, București.

Marcel Romanescu: Andersen în România (o călătorie pe Dunăre acum 100 de ani), 1 vol., 16 pag. (Extras din Rev. Fund. regale), 1941, București.

G. Oprescu: Carol Popp de Szathmary desinator, 1 vol. 12 pag., XII, planșe, Anal. Ac. Rom. Secț. lit. t. X, 1941. Lei 40.

Pamfil C. Georgian: Dimitrie Onciul (Extras din «Convorbiri Literare») Tip. «Bucovina», 22 pag., 1940.

N. Tcaciuc-Albu: Bucovina de nord, 31 pag., Editura autorului. 1941. Sibiu. Lei 25.

Dr. Eraclie Sterian: Incercări de etimologie universală și neolatinitatea limbei române (Extr. din Rev. Curs. și Conf. Univ., 18 pag., Tip. «Valuna», 1941, București.

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ»
București

M. Sadoveanu: Ostrovul Lupilor, 1 vol. 286 pag. 1941. Lei 100.

Vasile Netea: Ion Pop-Reteganul (Biobibliografie), 31 pag., 1941. Lei 8.

Vasilea Netea: Șt. O. Iosif, 32 pag. 1941. Lei 8.

Dimitrie Sturdza: Ion C. Brătianu, 32 pag. 1941. Lei 8.

Maria S. Palladi: Numai o primăvară (Roman), 1 vol., 290 pag. 1940. Lei 100.

I. A. Bassarabescu: O scriitoare necunoscută din epoca unirii principatelor. — (Conferință) — 1 vol., 23 pag., 1940. Lei 30.

Horia Miclescu: Invinșii (Roman), 1 vol. 236 pag. 1941. Lei 80.

Dan Petrașincu: Omul și fiara (Nuvele), 1 vol. 486 pag. Lei 140.

Al. I. Odobescu: Pseudo-Kyneghetikos (Fals tratat de vânătoare), 1 vol. 56 pag., ediție îngrijită de **Ion Pillat**, 1941. Lei 15.

Anton Pann: O șezătoare la țară, 1 vol. 135 pag., ediție îngrijită de **Ion Pillat**. 1941. Lei 20.

Mihail Macrea: Monetele și părăsirea Daciei, 1 vol. 37 pag. 1940.

Pamfil C. Georgian: Pietre de granit la temelia României. (Din cugetările lui I. C. Brătianu), 1 vol. 173 pag., 1941. Lei 60.

I. Simionescu: Tinere, cunoașteți neamul, 1 vol. 116 pag., 1941. Lei 60.

Ștefania Velisar-Teodoreanu: Cloșca cu pui, 1 vol. 152 pag., 1941. Lei 60.

I. C. Cazan: Alexandru Vlahuță către Gheorghe Bușilă (Note pe marginea unor scrisori), 1 vol. 16 pag., 1939.

REVISTE

«**Curentul literar**», anul III, seria II, nr. 113 (31 Mai), nr. 118 (5 Iulie) 1941, Bucureşti.

«**Universul literar**», anul L, nr. 6 (1 Feb.), nr. 8 (15 Feb.), nr. 13 (22 Martie), nr. 14 (29 Martie), nr. 23 (31 Mai), nr. 26 (21 Iunie) 1941, Bucureşti.

«**Gazeta Municipală**», anul X, nr. 473 (1 Iunie) 1941, Bucureşti.

«**Biserica şi Şcoala**», anul LXV, nr. 3 (19 Ian.), nr. 7 (16 Feb.), nr. 13 (30 Martie), nr. 21 (25 Mai), nr. 27 (6 Iulie) 1941, Arad.

«**Păstorul Tutovei**», anul IV, nr. 1—2 (Ian.-Feb.), nr. 3—4 (Martie-Apr.) 1941, Bârlad.

«**Tribuna tineretului**», anul V, nr. 87 (22 Ian.), nr. 99 (16 Iunie) 1941, Bucureşti.

«**Vremea**», anul XIII, nr. 596 (30 Martie), nr. 603 (1 Iunie) 1941, Bucureşti.

«**Apostolul**», anul VII, nr. 1—3 (Ian.-Martie) 1941, Piatra-Neamţ.

«**Revista asoc. învăţătorilor mehedinţeni**», anul XV, nr. 1—2 (Ian.-Feb.), nr. 3—4 (Martie-Apr.) 1941, T.-Severin.

«**Tinereţea**», anul VII, seria II, nr. 3 (15 Aprilie), nr. 4 (1 Mai) 1941, Bucureşti.

«**Litoral**», anul II, nr. 9 (Decembrie) 1940, Constanţa.

«**Revista ştiinţelor oto-rino-laringologice**», anul V. vol. V, nr. 1—2 (Ian.-Aprilie) 1941, Sibiu.

«**Glasul tineretului**», anul I, nr. 7 (Aprilie), nr. 8 (Mai) 1941, Braşov.

«**Revista intendenţei şi ad-ţiei armatei**», anul XX, nr. 12 (Decembrie) 1940, Bucureşti.

«**Slova ortodoxă**», anul III, nr. 46—47 (15 Iunie— 1 Iulie) 1941, Bucureşti.

«**Avântul**», anul III, nr. 1—2 (Aprilie) 1941, Călăraşi.

«**Bugeacul**», anul VII, nr. 63-64-65 (Ian.), nr. 66—69 (Mai) 1941, Bucureşti.

«**Cuget Moldovenesc**», anul X, nr. 1—3 (Ian.-Martie), nr. 4—5 (Aprilie-Mai) 1941, Iaşi.

«**Revista Colegiului Naţional Sf. Sava**», anul XV, nr. 1 (Decembrie), nr. 2 (Martie) 1940, Bucureşti.

«**Zarathustra**», Martie 1941, Buzău.

«**România aeriană**», anul XV, nr. 1—2 (Ian.-Feb.), nr. 4—5 (Aprilie-Mai) 1941, Bucureşti.

«**Viaţa Basarabiei**», anul X, nr. 4 (Aprilie), nr. 5 (Mai), nr. 6—7 (Iunie-Iulie), 1941, Bucureşti.

«**Revista Fundaţiilor Regale**», anul VII, n-rele 3 (Martie), 4 (Aprilie), 5 (Mai), 6 (Iunie) 1941, Bucureşti.

«**Răsăritul**», anul XXIII, nr. 3—4, 1941, Bucureşti.

«**Albatros**», anul I, nr. 3—4 (10—25 Aprilie), nr. 5—6 (10—15 Mai) 1941, Bucureşti.

«**Gândirea**», anul XX, nr. 6 (Iunie) 1941, Bucureşti.

«**Poporul românesc**», anul X, nr. 13—14 :1—16 Iulie) 1941, Gara Chitila, jud. Ilfov.

«**Gazeta Buzăului**», anul I, nr. 3 (Iunie) 1941, Buzău.

«**Cetatea Moldovei**», anul II, nr. 9 (Iunie), nr. 10 (Iulie) 1941, Iaşi.

«**Revista limbii şi culturii germane**», anul I, nr. 1 (Aprilie-Iunie), nr. 2 (Iulie-Sept.) 1941, Bucureşti.

«**Pământul**», anul X, nr. 226 (Martie) 1941, Călăraşi.

«**Familia**», anul LXXVI, seria IV, nr. 2—3 (Febr.-Martie), nr. 4—5 (Aprilie-Mai) 1941, Bucureşti.

«**Artă şi tehnică grafică**», Sept.-Dec. 1940, Bucureşti.

«**Revista elevilor liceului Fraţii Buzeşti**», anul II, nr. 7—8 (Feb.-Martie) 1941, Craiova.

«**Pan**», anul I, nr. 4—5 (15 Aprilie—15 Mai) 1941, Bucureşti.

«**Licurici**», anul I, nr. 4 (Aprilie) 1941, Giurgiu.

«**Statul românesc**», n-rele 353/5 şi 356/7, 1941, Bucureşti.

«**Marea Noastră**, anul 8, n-rele 4—5 (Aprilie-Mai) 1941, Bucureşti.

«**Marea noastră pentru tineret**», anul IV, n-rele 19 (Ian.), 20 (Feb.), 22 (Aprilie) 24 (Iunie) 1941, Bucureşti.

Prietenia literară», anul II, nr. 7—8 (15 Aprilie) 1941, Caracal.

«**Pagini literare**», anul VIII, nr. 3—4, 5—6, 1941, Turda.

«**Preocupări literare**», anul VI, nr. 5 (Mai) 1941, București.

«**Transilvania**», anul LXXII, n-rele 1 (Martie), 2 (Aprilie), 3 (Mai) 1941, București.

«**Prepoem**», anul II, seria II, nr. 18 (Mai) 1941, București.

«**Dacia rediviva**», anul I, nr. 2 (Mai 1941, București.

«**Condeiul**», anul II, nr. 8—9 (Martie-Apr.) 1941, Craiova.

«**Revista de igienă socială**», anul XI, nr. 3—4 ăMartie-Aprilie) 1941, București.

«**Desrobirea**», anul I, nr. 15 (Duminică 11 Mai) 1941, Alba-Iulia.

«**Satul**», anul XI, nr. 126, (Mai) 1941, București.

«**Curierul cooperației române**», anul XXXII, Mai 1941, București.

«**Gazeta cooperatorului**», anul VI, nr. 1 (Mai) 1941, București.

«**Dunărea de Jos**», anul II, nr. 9—10 (Mai) 1941, Galați.

«**Tribuna literară**», anul I, nr. 1 (Iunie), nr. 2 (Iulie) 1941, Brașov.

«**Biserica ortodoxă română**», anul LIX. nr. 3—4 (Martie-Aprilie) 1941, Buc.

«**Curțile Dorului**», anul I, nr. 2—4 (Feb.-Aprilie), 1941, Sibiu.

«**Cadența**», anul I, nr. 1 (15 Aprilie) 1941, București.

«**România eroică**», anul IV, nr. 9—11 (Ian.-Martie), 12 (Aprilie) 1941, București.

«**Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice**», anul XXXIV, fasc. 107—110, 1941, București.

«**Dacia**», anul I, n-rele 1 (15 Aprilie), 2 (1 Mai), 3 (15 Mai), 4 (15 Iunie), 5 (1 Iulie) 1941, București.

«**Raiul copiilor**», an. III, nr. 13 (6 Iulie) 1941, București.

«**Făt-Frumos**», an. XVI, nr. 3 (Mai-Iunie) 1941, Cernăuți-București.

«**Conferența**», an. V, nr. 2 (Ian.) 1941, București.

«**Timocul**», an. VIII, caet 1, 1941, București.

«**Indrumătorul nostru**», an. I. nr. 4—6 Iulie-August) 1941, București.

«**Tinerețe**», an. V, nr. 4 (Aprilie) 1941, Iași.

«**Revista generală a învățământului**», an. XXIX, nr. 5—6 (Mai-Iunie) 1941, București.

«**Societatea de mâine**», an. 18, nr. 1 (Ian.-Martie) 1941, București.

«**Luceafărul**», an. 1, serie nouă, nr. 2 (Mai) 1941, Sibiu.

«**Viața literară**», an. XV, nr. 9 (15 Iunie) 1941, București.

«**Horia, Cloșca și Crișan**, an. I, nr. 6 (Aprilie) 1941, Craiova.

«**Familia creștină**», an. I, nr. 1 (Iunie) 1941, Bihor.

«**Gazeta Transilvaniei**», an. 104, nr. 48 (6 Iulie) 1941, Brașov.

«**Păstorul creștin ortodox**», an. IX, nr. 5 (Iulie) 1941, București.

«**Fântâna darurilor**», an. XIII, nr. 1 (Aprilie) 1941, București.

«**Ramuri**», an. 32, nr. 6—8 (Iunie-August) 1940, Craiova.

«**România militară**», an. LXXIII, nr. 5 (Mai) 1941, București.

«**Jurnal de psichotechnică**», vol. V, nr. 2 (Aprilie-Mai-Iunie) 1941, București.

«**Lumea nouă**», an. X, nr. 1—2 (Ian.-Feb.) nr. 3—4 (Martie-Aprilie) 1941, București.

«**Orizonturi**», an. III, nr. 5—10 (Aug.-Ian.) 1941, Galați.

«**Il Libro italiano nel mondo**», an. I, nr. 1—10 (Ian.-Dec.) 1940, Roma.

«**Romana**», an. V, nr. 1—4 (Ian.-Apr.) 1941, Roma.

«**La Rassegna italo-romena**» (finanza-industria-comercio-cultura) an. XX, nr. 11 (Noembrie) 1940 — XIX. Milano.

«**Siebenbürgische Vierteljahrsschrift**», an. 64, caet 1 (Ian.-Martie) 1941, Sibiu.

«**Südost-Forschungen**», an. V, caet 4 (Dec.) 1940, Leipzig.

«**Gazeta cărților**», an. X, n-rele 19—22 (15 31 Maiu — 15 și 31 Iunie) 1941. București.

«**Meșterul Manole**», an. II, nr. 10 (Dec.) 1940, București.

«**Revista de drept» comercial și studii economice**, an. VII, nr. 5—6 (Mai-Iunie) 1940, București.

«**Revista scriitoarelor și scriitorilor Români**», an. XIV, nr. 7—12 (Iulie-Decembrie) 1940. București.

«**Analele educației fizice**», an. IX, nr. 3 1940, București.

«**Gazeta Țării**» (săptămânal de luptă pentru reintegrarea Țării), an. II, nr. 32, (27 Iulie) 1941. București.

«**România viticolă**» (revistă lunară de viticultură și oenologie), an. V, nr. 7 (Iulie 1941. București.

«**Informatorul comercial al cooperației**», an. III, nr. 28 (19 Iulie), 1941. Bucuresti.

«**Revista pădurilor**» (organul societății «Progresul silvic», an. 50, nr. 5 (Mai) 1941. București.

«**Vestitorul**», an. XIX, nr. 7 (1 Iulie) 1941. București.

«**Cele Trei Crișuri**», an. XXI, nr. 7—8 (Iulie-August) 1940. Oradea.

«**Europa nouă**», an. III, nr. 90 (10 Iunie) 1941. Berlin.

«**Prietenia literară**», an. II, nr. 7—8 (15 Aprilie) 1941. Caracal.

«**Fântâna darurilor**», an. XIII, nr. 1 (Aprilie) 1941. București.

P 372.

ANUL LXXIV N-RELE 8 - 10 AUG.-OCT. 1941

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

Biblioteca Municipiului Timișoara

«BUCOVINA» I. E. TOROUȚIU BUCUREȘTI

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ ÎNTEMEIATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

INSCRISĂ LA TRIBUNALUL ILFOV, DOSAR 647/938
ORDONANTA PREZIDENTIALA N-RUL 2708 DIN 20 FEBR. 1939.

APARE LUNAR ÎN 96—128 PAGINI

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA
BUCUREȘTI III, STR. ARGENTINA, 39
TELEFON 2-10-43

ABONAMENTUL PE AN:

PARTICULARI, ȘCOLI PRIMARE, ȘCOLI SECUNDARE	360 LEI
OFICIALE	1000 „
STRĂINĂTATE	1500 „

NUMĂRUL: PREȚUL INDICAT PE COPERTĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE INAPOIAZĂ

P 372

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXIV N-RELE 8—10 AUG.—OCT. 1941

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI ÎN REDACȚIE:
ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU BUCUREȘTI

CONVORBIRI LITERARE

CUPRINSUL

General Ion Antonescu . . . Împrumutul Reîntregirii Naţionale
Prof. Mihai A. Antonescu . . Apelul către Ţară cu ocaziunea lansărei Împrumutului Reîntregirii
I. E. Torouţiu . . . . . Suflete închiriate
I. Petrovici . . . . . Zile de sărbătoare
I. Agârbiceanu . . . . . Vâltoarea
G. Tutoveanu . . . . . Luntraş pe cer
Vasile Posteucă . . . . . Cântec de leagăn
Aurel Tita . . . . . Poemul poteciloı pure
Teofil Lianu . . . . . Din Ţara Fagilor
Nicolae Predescu . . . . . Rugă
Radu I. Paul . . . . . Naţionalism şi metodă în estetică
I. Apostol . . . . . Striinu — variantă a **Mioriţei**
D. A. Vasiliu . . . . . Sufletul Românului în credinţe, obiceiuri şi datine
Ovidiu Papadima . . . . . Cosmosul folcloric
Grigore Sălceanu . . . . . Fata de împărat
Alexandru N. Gane . . . . . Discuţii filosofice
Teodor Iordache . . . . . Raiul pe pământ
D. Iov . . . . . Obidă
Lucian Dumitrescu . . . . . Pământul zânelor
Ronsarda Castro . . . . . Toamnă
George Zamfira Antonescu . . . . . Nostalgie
Neculai V. Coban . . . . . Scrisoare tatei
D. Paulian . . . . . Frenologia lui Gall
Ion Ţolescu Văleni . . . . . Niciodată
I. D. Pietrari . . . . . Schiţă
I. Calboreanu . . . . . Han vechiu
Ovidiu . . . . . Fastele (Trad. de **Dimitrie Cuclin**)
Eminescu . . . . . Hypérion (Trad. de **Paul Lahovari**)
Baudelaire . . . . . Madrigal trist (Trad. de **M. D. Ioanid**)
San Francesco D'Assisi . . . . . Cântarea creaturilor (Trad. de **Şt. Cuciureanu**)
Annette von Droste-Hülshoff Din Turn (Trad. de **Virgil Tempeanu**)
I. Petrovici . . . . . Teatrul în versuri
I. E. Torouţiu . . . . . Ediţii critice Eminescu (VII)

DIN DOMENIUL ARTEI, ȘTIINȚEI ȘI VIEȚII MUZICALE

Ion Delu . . . . . I. Cronica Istorico-Biografică: **George Enescu; Ignaz van Paderewski; Anton Dvorzac.** II. Cronica simfonică

Eugeniu Micu . . . . . „Dintre sute de catarge" — compoziție muzicală.

INSEMNĂRI DOCUMENTARE

Augustin Z. N. Pop . . . . . Un inedit eminescian

Mircea Tomescu . . . . . Mihail Kogălniceanu ca editor

A. Semaca . . . . . O hotărîre de divan în 1814

Petru Iroaie . . . . . Dela Mătasa morților la Legenda funigeilor

Caius Jiga . . . . . Marginalii la problema continuității.

FĂRĂME DE LUMINĂ

Titu Maiorescu către **Mihail Dragomirescu** — **G. Ibrăileanu** către **I. Al. Brătescu-Voinești** — **Louis-Jean Finot** către **V. R. Șirianu.**

CRONICA

I. E. Torouțiu, Eugen Bălan: Intr'o Duminecă de August. — **Florin Niculescu,** Albert Marinus: 1. L'esprit légendaire. 2. Culture et traditions. 3. Fantaisie sur la toilette. — **I. G. Dimitriu,** Trei clasici comentați: Grigore Alexandrescu de G. Baiculescu; Mihail Kogălniceanu de Gabriel Drăgan; Mihai Eminescu de Alexandru Colorian. — **Teodor Iordache,** Mircea Streinul: 1. Semnul negru. 2. Drama Casei Timoteu. — **Ștefan Cuciureanu,** Mario Ruffini: Antologia romena (Testi moderni). — **Pamfil Georgian,** Erast Costea: Mănăstirea Sânt Ilie, ctitoria voevodului Ștefan cel Mare. — **Alexandru Ionescu,** N. Bagdasar: Teoria cunoștinței.

„Revista Istorică Română" **(George Coatu)** — „Cetatea Moldovei", „Curentul literar" **(Sergiu Grosu)** — „Cuget Moldovenesc", „Universul literar", „Dacia" **(Ștefan Cuciureanu)** — „Escorial", „Revista nacional de educacion", „Mastil", „Zeitschrift für Deutsche Geisteswissenschaft", „Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums" **(Caius Jiga)** — „Giornale storico della letteratura italiana", „Nuova Antologia" **(Nicolae Predescu).**

BIBLIOGRAFIE

IMPRUMUTUL REINTREGIRII NAȚIONALE

Depe pământul desrobit, în mijlocul luptei pentru Cruce și Dreptate, îmi îndrept gândul către tot Neamul nostru și tuturor le cer să sprijine Statul în aceste ceasuri mari.

Ca să cinstim jertfa eroilor;

Ca să ne înălțăm Patria;

Ca să ridicăm din cenușa cutropitorilor vetrele noastre de totdeauna;

Ca să dovedim că am înțeles cutremurarea Patriei;

Ca să merităm liniștea câștigată și bunurile păzite de lupta bravei noastre oștiri;

Ca să putem închina recunoștința Neamului către urmașii celor cari s'au înfrățit cu pământul luptei;

Ca să putem da Basarabiei și Bucovinei tot ceeace au pierdut prin silnica cutropire și să putem păși la mari lucrări de interes național;

Români!

Aștept să dați obolul economiei voastre, pentru ca Statul să facă din el o nouă și mare împlinire pentru Țară și pentru fiecare.

Nu vă cer contribuții de jertfă, vă cer să dați Statului numai economia voastră.

Și cu aceeași sfântă grije, cu aceeași neîndurată râvnă, cu aceeași curată muncă, voi veghea ca banul vostru să fie întrebuințat pentru împlinirea marilor scopuri naționale.

GENERAL ION ANTONESCU

APELUL CĂTRE ȚARĂ
CU OCAZIA LANSĂRII ÎMPRUMUTULUI REÎNTREGIRII

ROMÂNI,

Războiul sfânt ne-a desrobit pământurile, ne-a apărat liniștea, ne-a spălat fruntea, ne-a împietrit onoarea.

La Răsărit, neamul nostru și-a reîntregit strămoșescul trup, deschizând aripi de ocrotire peste pământul Voevozilor Moldovei de altă dată.

Prin fapta Generalului Antonescu, prin lupta bravei noastre Oștiri, prin sfânta Cruciadă a Europei și apriga bătălie germană Neamul nostru a șters fulgerător, urmele înegurate ale prăbușirilor apuse. Acum un an, eram neînțeleși și eram singuri. Eram cârmuiți greșit și eram frânți.

Neamul își destrămase sufletul, iar granițele noastre se prăbușeau neputincioase.

Ne pândea cotropirea distrugătoare, ne amenința pierderea vieții și a avutului și se fărâma Domnia. Români, să nu uitați.

Fiindcă suferința trebue să modeleze sufletele și să cutremure popoarele.

Adevăratele Neamuri dăltuesc din durere tipar nou de viață și din biruință deslănțue fior nou de luptă.

Din această sfântă victorie românească trebue să deschidem drum de vifor viitorului național.

După marea Unire dela 1918, brațele s'au încrucișat pe piepturi de pare că destinul, împlinindu-se, ne secătuise fapta.

Reîntregirea aceasta să ne răzbune uitările de eri.

Pentrucă un Neam nu este mare și întreg fiindcă Providența îi întinde larg brațele de binefacere.

Ci este mai mare, în marșul său asupra vieții, cere Providenței, veșnic juste, dreptul său la luptă și la împlinire, în fiecare zi, în fiecare faptă.

Deaceea, Români, în acest ceas mare de mândrie și de drepturi, ascultați chemarea Conducătorului Erou și urmați exemplul Regelui Țării. Dați cu toată credința românească obolul încrederii și muncii voastre, pentru ca Statul să poată împlini marea misiune care abia acum începe.

ROMÂNI,

Fiindcă reîntregirea deschide răsărit nou Neamului. Ea nu s'a încheiat pe câmpul de bătae.

Trebue înainte de orice să dăm bravei noastre Armate armele frânte în luptă, întregindu-i armamentul. Ea a fost scutul, pe ea se razimă puterea și dreptul nostru, viitorul și dreptatea.

Trebuie apoi să cinstim Eroii căzuți în luptă.

Lor trebue să le închinăm nu o recunoștință de vorbe deșarte sau numai dreptatea viitoare a Cronicarului.

Ci pruncilor lor, familiilor lor, acestor făclii vii ale durerii biruitoare, lor trebue să le dăm azi — așa cum a făgăduit Generalul — toată grija și închinarea prezentului.

Marilor răniți, simbol viu al jertfei veșnice, Statul trebuie să le împlinească viața. Pentru ei nici o jertfă nu este prea mare, ci este o datorie. Dar mai ales provinciilor reîntrupate, Basarabia și Bucovina, trebue să le dăm toată fapta noastră de reînviere. Acolo orașele sunt pustiite. Vetrele fraților noștri sunt prăbușite.

Din casele muncii și trudei lor a rămas doar cenușa zidurilor.

Câmpurile au fost golite de bogăția muncitoare a țăranului moldovean; și holdele Domnului își întind brațe de rugă ca să li se culeagă rodul. Dar unelte nu sunt.

Asupra lor, asupra fraților noștri basarabeni și bucovineni trebue să ne aplecăm cugetul cald de ocrotire.

Ei se întorc în ziduri pustiite și fărâmate.

Copiii lor sunt fără adăpost și fără școale.

Bisericile sunt prădate, spitalele sunt ruine.

Națiunea trebue să închine economia muncii clăditoare acestor provincii ale Neamului. Dați-ne-o Români.

Acest război a fost pentru noi o luptă de liberare a pământurilor, dar și o luptă pentru dreptate.

Ostașilor care au biruit, care au făcut dania sângelui lor, trebue să le aducem dania recunoștinței noastre.

In acest ceas când justiția trebue să stăpânească lumea, să facem dreptate ostașului țăran, dându-i pământul biruinței dar și plugul muncii. Ajutați-ne să împlinim această poruncă a dreptății.

Iată ce este Imprumutul Reîntregirii.

ROMÂNI,

Generalul Antonescu a făgăduit Țării un Stat nou cu suflet nou.

Ați simțit cu toții prăpastia trecutului surpându-ne drumurile.

Pe înfrângeri, pe sbucium și prăbușiri, nu se putea înfăptui până acum revoluția națională înoitoare.

Dar azi când ne rezemăm pe biruință, trebue să durăm din ea temelie nouă de Stat puternic și cutezător.

Temelia aceasta a pus-o ostașul român, bravul nostru General și ofițerii Regatului.

Chemarea ceasului ne poruncește să ajutăm toată truda eroică a Generalului, ca să poată ridica Statul nou, Statul de mândrie românească și de credință muncitoare al Regelui Mihai I.

Pentru aceasta nu vă cerem o jertfă.

Nu vă impunem biruri. Nu înecăm în monetă nouă nevoile vechi, cu toate că fetișismul aurului se stinge sărac.

Vă cerem economia muncii, vă cerem să ne dați acest rod, pentru ca din el să putem rodi.

Vom da premii și daruri, unelte și răsplată celor care ne încredințează economia lor.

Și vom întoarce acest rod de economie curată și întreagă, așa cum ni l-ați dat, curat și întreg, cum este Generalul Conducător.

După sfântul bir de sânge, trebue să aduceţi toţi această contribuţie liberă pentru a întări România.

Statul şi mulţimile lui setoase de împlinire o aşteaptă.

De atâta vreme ţărănimea noastră credincioasă ştiind că dreptatea va să vină. Veacurile de robie se vor răzbunate de faptă adevărată pentru ţărani.

Fiindcă întotdeauna ţărănimea ne-a dat tot ce a avut şi tot ce i-am cerut: munca şi sângele. Este timpul să-i dăm şi noi.

Să înfăptuim bătrâna aşteptare a Ţărănimii noastre.

Acei care v'aţi ridicat din sate şi toţi cei cari aţi strâns vrednic bogăţia satelor ajutaţi-ne să vă înălţăm semenii, prin împrumutul ţărănesc.

Să ridicăm satele, să dăm ogoarelor unelte, braţelor rod, fiindcă numai aşa vom da Ţării bogăţie.

Tineretul, viforul de fulger al Neamului aşteaptă şi el să-i despicăm luminiş de împlinire desrobitoare.

Mii de cărturari, stau strajă pentru ca să aducă Statului puterea lor nouă, de generaţie însufleţită.

Muncitorii ştiu şi ei că va veni ceasul, când marile lucrări naţionale de interes obştesc, le vor ajuta truda.

Iar dincolo de hotare românii, risipiţi de vitregie, aşteaptă încrezători să ne facem datoria.

Fiindcă Neamul nostru se întinde acolo, unde Dumnezeu a înfipt graiul nostru nepieritor, lumină din lumina veşniciei noastre.

Şi numai puterea noastră le dă credinţă şi numai înălţarea noastră le dă mândrie.

Români, ştiţi că Statul Regelui curat şi al Generalului neiertător este Statul Muncii şi al cinstei.

Ştiţi că întunecările risipitoare şi necurate ale trecutului au murit.

Că Generalul Antonescu şi Guvernul său, ca şi slujitorii Neamului, muncesc cu râvnă curată şi zdrobesc nevrednica necinste în pumni de dreptate răzbunătoare.

Români din sate şi oraşe.

Sprijiniţi împrumutul întregirii, încredinţaţi acestui Stat economiile voastre.

Daţi-le Patriei.

Fiindcă deasupra omenescului nostru vremelnic, Patria se ridică nepieritoare.

Ea este siguranţa vieţii şi avutului nostru.

Ea este leagănul copiilor noştri.

Ea este apărătoarea credinţelor şi a drepturilor veşnice.

ROMÂNE,

Dacă vrei să-ţi vezi Patria mândră şi puternică, dă-i azi sprijinul tău.

Te sprijini singur, Române.

11 Aug. 1941.

Prof. MIHAI A. ANTONESCU
Vice-Preşedintele Consiliului de Miniştri

SUFLETE ÎNCHIRIATE

Cartea domnului G. Călinescu *înseamnă cea mai îndrăzneață bruscare a istoriei gândului și simțimântului românesc de totdeauna. Răspândirea ei, chiar în aceste săptămâni, constitue o cinică sfidare și batjocorire disprețuitoare a sângelui românesc, care se varsă pe câmpiile dela răsărit, în apocaliptica încleștare dintre supra-statul iudeo-bolșevic și popoarele civilizate ale Europei, în cruciadă.*

Autorul se găsește în linia sa, *a monografiilor Eminescu și Creangă, și prin „Istoria Literaturii" nu face decât să adaoge o nouă dosă de ferment pentru disoluția socială preconizată așa de clar în romanul evreului Kurt Münzer: Der Weg nach Zion: ...„Să ne strecurăm în sânul națiunilor, să descompunem rasele, să le necinstim și, înfrângându-le puterea de rezistență prin cultura noastră râncezită, să le răpim vlaga și să prefacem totul în putregaiu"...*

D-l Al. Rosetti era în linia sa, *când a încheiat contractul cu d-l G. Călinescu pentru iudaizanta Istorie a Literaturii, cu renegări și coborîri de valori românești, căci: fostul conducător al editurii nu numai că n'a știut — e trist — sau n'a vrut — e condamnabil — să ferească, în trecut, instituția de atingerea ei cu jidovismul, dar a ținut s'o afirme, adesea, ca baricadă împotriva tendințelor românești de purificare și separație. Indărătul unui paravan bine căptușit cu estetism spațial a îngrășat iudaismul înșelătorului umanitarism.*

Suflete închiriate, ca și cel al d-lui Eug. Lovinescu, *precursorul acestui sistem de infiltrații, sincronizatorul,*

care și-a transformat căminul în cenaclu ovreesc pentru învățătura preșcolarilor literaturii iudaice și iudaizante.

Acum, și aici, în interiorul țării, îndărătul frontului de însângerări, pe frontul muncii naționale, de cumplite încordări, aruncarea pe piață a acestei istorii, fetide pe dinafară ca un talmud, pe dinăuntru cu specific miros a caftan de Sadagura, menținerea ei în vitrinele librăriilor, cu tot protestul vehement și unanim al presei, constitue și un act de semnificativă provocare politică. Părăsind prudența espectativă, umanitariștii își descopăr din vreme — prea de vreme — credința într'o stare de provizorat care ar fi ajuns la scadență, încearcă pulsul reacțiunii românești, gata la atac și contra-atac pentru apărarea acestor păgâni pângăritori de catapiteasmă.

Vechea conducere a editurii se desvinovățește, că ar fi tipărit numai partea întâia a lucrării, literatura veche, și învinovățește pe noul conducător că n'a fost atent la tipărirea părții a doua. Acesta se desvinuește cu argumentul că a găsit un contract încheiat. Ori, prin faptul că simt nevoia de a se învinovăți și desvinovăți, amândoi *recunosc existența unui corp delict.*

Decât: asemenea tipărituri cu contracte în toată regula pot exista și aiurea și altă dată; de aci nu rezultă obligația de a le răspândi. Legea impreviziunii desființează contractele înseși.

De unde drepturi speciale și privilegii unei întreprinderi comerciale ca oricare alta? De un permanent contract social *nimeni nu vorbește? La etica Neamului și la sângerarea generală nimeni nu se gândește? De obrazul Țării nu-i pasă nimănui?*

Sau: dacă NU este o întreprindere comercială ca oricare alta, cu atât mai mult contractele editoriale nu pot sta deasupra contractului social.

Dacă diriguitorii de ieri și de astăzi înțeleg să-și tupileze negustoriile, cari constitue acte de lese națiune, după emblema Fundațiilor Regale, *noi vom avea grijă să apărăm această emblemă curată, din noua Domnie.*

Până la încheerea procesului, credem necesar să se retragă din comerț, imediat, talmudul călinescian al permanentei ofense publice românești și să se rupă coperta și foaia de titlu, pe care stă imprimată emblema regală.

Continuarea polemicei pe tema răspunderilor cu menținerea însă a cărții în vitrine socotim că este o simplă farsă.

Este oare atât de greu de înțeles, că indignarea publică revărsată asupra cărții d-lui G. Călinescu se răsfrânge și asupra simbolului, pe care totdeauna l-au voit, și astăzi, mai mult ca oricând, Românii îl vor înălțat în iconostas de altar?

I. E. Torouțiu

ZILE DE SĂRBĂTOARE

Capitala Basarabiei este în mânele noastre şi peste puţine zile Moldova va fi iarăş întreagă, aşa cum i-au croit hotarele înţelepciunea lui Alexandru cel Bun şi vitejia lui Ştefan cel Mare; aşa cum i-a tras din nou conturul, în 1918, voinţa norodului liber exprimată şi cum a continuat să fie până în preajma zilelor de umilinţă din Iunie 1940; în fine aşa cum am visat-o fără încetare în tot răstimpul tragic cât a trebuit să strângem pumnii în încăperea îngustată a patriei ciuntite.

Niciodată nu am putut să credem că drepturile noastre sacre, învestite cu sigiliul istoriei şi cu pecetea graiului românesc, ar putea fi anulate prin silnicia forţii, prezentată cu cinismul unor argumente de ocazie, pe care nu le putea invoca decât o brutalitate lipsită de pudoare.

Ce om cu mintea nepervertită putea crede aberaţii ca acestea: că noi am răpit Basarabia ruşilor în 1918, că până atunci ea a fost bucăţică ruptă din trupul împărăţiei moscovite, că pământul acesta făcea parte nedespărţită din patrimoniul moral al rusimei ? — căci ai fi zis după văpaia prefăcută a vorbelor, că înseşi mormintele Ţarilor s'ar găsi aici în Basarabia, ori că cel puţin Tolstoi sau Dostoiewschi şi-ar avea obârşia între Nistru şi Prut !

Rar o interpretare mai ridicolă a faptelor istorice, întovărăşind, cu pretenţia de justificare, un act mai samavolnic şi mai odios !

Şi totuş cine a trebuit să sublinieze fără zăbavă şi contra intereselor proprii, caracterul românesc al provinciei răpite, a fost puterea spoliatoare însăşi, constituind din Basarabia — d'impreună cu alte pământuri de peste Nistru, pe care noi din moderaţie nu le revendicasem — aşa numita *Republică Moldovenească*.

Prin ce alta s'ar fi putut sublinia mai deslușit caracterul nerusesc al Basarabiei, de cât prin această etichetă în care străluceşte cuvântul „Moldova", numele unuia din principatele care au reprezentat dela descălecare cru-

cea creştină şi destinul latinilor din răsărit, numele uneia din cele două ţări, care reunindu-se împreună, au constituit prin chiar aceasta Statul românesc, curând după aceia împodobit cu coroana regală, după eroicile lupte dela Griviţa şi Plevna ?

Această recunoaştere, indirectă dar precisă, face mai mult de cât un protest din partea noastră, protest care s'a produs şi la răpirea din 1812, şi la acea din 1878, — mai anemic la acea din 1940, când — de şi ţara era acum mai arătoasă — laşitatea unui regim decăzut îşi întinsese culmea mizeriei sale.

Dar vremurile cumplite ale anului trecut au fost şterse astăzi de lumina biruinţelor mântuitoare, plătite cu sângele ostaşilor noştri, care s'a înfrăţit cu sacrificiile neprecupeţite ale minunatelor legiuni de oţel, pe care marele Reich le-a trimis pe aceste meleaguri şi aşezat — ca un suprem omagiu — subt comanda conducătorului Statului român.

N'a existat pentru noi vreodată un război mai popular de cât acel de astăzi. Aveam de spart ziduri înfipte în mijlocul moşiei noastre strămoşeşti, prea înalte ca să întindem mânele peste ele, dar nu deajuns de groase ca să nu auzim plânsul acelor despărţiţi de noi. Războiul de astăzi a fost pentru noi o datorie şi dacă s'a făcut cândva o afirmaţie grotească, a fost acea pe care au difuzat-o unele posturi de radio, otrăvite de ciudă, când au zis că în războiul acesta noi am fost târâţi de voinţa Reichului.

Dacă cumva în chestiunea aceasta sufletul nostru a avut un punct de vedere propriu, diferit de acela al marelui nostru aliat, apoi acesta n'a fost dorinţa de a sta acasă, ci nerăbdarea de-a pleca mai repede. Iată o împrejurare când nu trebuia să ne împingă nimeni, fiindcă sborul speranţelor noastre pornea înaintea tuturor.

Ca viforul s'au repezit flăcăii noştri în această luptă reparatoare, în care se refăceau deopotrivă graniţe firesti ale ţării, precum şi mândria naţională atât de greu încercată, pe calvarul anului precedent.

S'au luptat ca leii şi nu s'au ferit de moarte, împăcaţi să închidă ochii după ce au privit zorile reînvierii, ivite de-odată cu cea d'intâiu păşire pe pământul drepturilor noastre încălcate. Adeseori au avut să înfrunte gloate mai numeroase, fanatizate de demonica lor orbire, şi totuş a

noastră a fost biruința. Cu-ai noștri luptau și umbrele strămoșilor, întețindu-i cu puterile lor nevăzute și amintindu-le poruncitor de cele două testamente istorice: integritatea moșiei și apărarea creștinătății.

Justiția imanentă și-a reluat avântul ei răzbunător. Eu sunt încredințat că totdeauna dânsa își are ultimul cuvânt, măturând urmele păcatului, vremelnic răsfățat de biruințe. Dar uneori parcă lăsa prea mult răgaz bestialității victorioase pentru a se bucura de roadele rapacității și-ale nelegiuirilor sale. De data asta, cel puțin față de noi și de suferințele noastre, și-a trimis mai repede sulițele ei de foc și de lumină, ceiace poate însemna că Dumnezeu a început să ia în mai de aproape socotință treburile pământului, unde o vreme Satana și-a plimbat batjocura în libertate.

Dar puterea dumnezeiască nu ajută de cât pe oamenii care se silesc și dânșii, care nu așteaptă dreptatea cu brațele încrucișate, și care nu cer dela alții decât după ce au scos din ei înșiși tot ce puteau să dăruiască, inclusiv propria viață.

La această răspântie a veacurilor, când se deschid popoarelor făgașuri noi de desvoltare, națiia noastră și-a făcut frumos datoria. Ostașii noștri au reînviat faima străbună, întotdeauna în serviciul cauzelor drepte, iar providențialul lor conducător își ia locul cu cinste în galeria autentică a marilor noștri căpitani.

Istoria va trage chenar de aur în jurul evenimentelor pe care le trăim acuma și dela a căror înfăptuire n'a lipsit vrednicia noastră.

Să fim bucuroși că pe domnia cea nouă a Regelui Mihai se boltește cupola unei dimineți radioase și dea Domnul ca cel mai necontroversat proverb să rămâie de astăzi înainte: *Ziua bună se cunoaște de dimineață.*

18 Iulie 1941.

I. Petrovici

VÂLTOAREA

ROMAN

II

Era mijlocul lui Martie. Babele îşi scuturaseră cojoaccle cu înverşunare după iarna tare care ţinu jumătate din Ianuarie şi întreaga Făuroaie. Zăpada nu se mai ţinea decât la dosişti, prin huzdoape şi pe fundul şanţurilor. Şi pe-aici era pălită de vânturile dela miazăzi, pierduse albul imaculat al iernei.

Pe uliţele satului, prin curţi, era tină mare, dar cu petece de loc uscat la faţă cari se înmulţeau din zi în zi. Crengile negre ale arborilor şi ale pomilor căpătară un lustru nou, care strălucea în razele soarelui tânăr, când scăpa dintre norii alburii care se alungau în înălţimi, umplând mereu pământul cu câmpuri de lumină şi de umbră.

Ropăi şi cea dintâi ploaie în gura aceea de primăvară. Mireasma ei aducea încă aminte de zăpadă, era mai mult răcoroasă decât dulce. Totuşi era inspirată cu nesaţ de toate vieţuitoarele.

Ion Mărginean părăsise patul de o săptămână. Părea cu mult mai înalt decât fusese mai înainte: nu rămase din el decât pielea şi osul. Totuşi dup'o săptămână se mişca cu uşurinţă prin casă. Nici socrul său doctorul, nici părinţii lui, nici Emilia nu-i făceau nci o observaţie că s'ar osteni, ori s'ar putea răci, părăsind fotoliul larg, plin de pături de lână, de lângă fereastră. Nime nu se mai tcmea că răul s'ar mai putea întoarce. Privirea lui era sănătoasă şi tare, aşa cum îi fusese înainte de-a pleca în războiu. Vocea-i era sigură şi hotărîtă. Vorba clară. Deşi era slab lemn, toţi aveau sensaţia că înaintea lor stătea un om deplin vindecat, un om sănătos. Şi el însuşi se simţea aşa. Ii dispăruse şi durerile acele, ca de reumatism, care îi opreau braţul stâng să se mişte liber. In săptămâna de când părăsi patul făcu progrese mari. Emilia râdea cu faţa plină de soare: nu-l mai putea sătura. Tatăl său, care venea adeseori cu sania, în vreme ce mamă-sa nu s'a mişcat de lângă patul lui cât a ţinut boala, îi mai aduse un butoiaş de vin vechiu şi trei kilograme de drojdie oţelită de ani, şi fu de părerea că, de-acum, mulţumită lui Dumnezeu, se putea întoarce şi bătrâna acasă. Venia şi primăvara, şi-i nevoe de ea.

Ce a fost de căpetenie Ion le povesti încă înainte de a părăsi patul, după ce se făcu mai bine. Ştiau cum a căzut în prinsoare la ruşi, cum a fost bolnav de lângoare prin Siberia, cum a venit cu voluntarii în România, apoi gripa aceea care i-a revenit acum. O să aibă el vreme de-aici încolo să le povestească. Mamă-sa era încredinţată că toate prin câte a trecut, toate ce le-a văzut, nu le-ar putea isprăvi de povestit nici într'un an încheiat. Tatăl său era curios să afle mai ales cum e Siberia aceea în-

gheţată, şi cum trăesc acolo oamenii. Dar acum bine că-i acasă şi l-a făcut Dumnezeu iarăşi sănătos, va avea vreme să le povestească. De-acum ei, bătrânii, trebuiau să-şi vadă de gospodărie. Din partea vinului şi a rachiului să nu aibă nici o grijă: îi va mai trimite. Să-l bea numai sănătos.

— O să-l faci beţiv, tată, râse Emilia.

— Să ştii că drojdia i-a ajutat în boală. Dealtfel însuşi doctorul a spus să bea mereu câte-un pahar de vin. Eu adaug: şi de drojdie.

Badea Dumitru Mărginean era un bătrân verde, cu trupul subţire şi drept, cu părul alb, cu mişcări încă iuţi. Mama, Ana, era mai trecută, mai potolită în mişcări. Avea însă şi acum glasul învăluitor ca o alintare, şi cât era în casă, nu-l slăbea din ochi pe notarul.

— Băutura dumitale tată a fost leacul cel mai bun. Sunt încredinţat de asta. Ce n'ar fi dat doctorii din Moldova să aibă la spitale o drojdie ca asta!

In curând, la vreo zece zile după părăsirea patului, notarul rămase singur cu familia lui. In vremea aceasta de zece zile el nu dori să afle nici o noutate din sat sau din ţară. Nici ceilalţi nu aduseră vorba despre nimic, îl lăsau să se intereseze, să vorbească numai despre ceea ce-i plăcea lui.

El era centrul vieţii pentru toţi ai lui, cu excepţia copiilor, cari priveau încă cu nedumerire la străinul acela slab, care a venit într'o seară să se culce în casa lor, să bolească săptămâni în şir, iar acum să se poarte ca o umbră prin casă. Ştiau că e tatăl lor, dar lucrul acesta nu le spunea aproape nimic. Simţeau chiar un fel de înverşunare, de respingere de când se treziră că toată grija şi atenţiunea mamei lor pentru ei, învăluia, dela sosirea lui în casă, pe omul acesta. Vremea cât fusese bolnav greu, pe ei îi uitase toată lumea. Le era oprită intrarea în odaia unde zăcea bolnavul, şi ei stăteau părăsiţi în vr'un colţ de divan, ori eşiau în curte şi pe drum cu săniuţa. Mai avură noroc cu bunica dinspre tată, care îi aduna uneori în poala şorţului ei aspru de lână, şi-i mângâia pe cap.

Trecând zile şi săptămâni în cari mamă-sa îi uitase aproape cu totul, înstrăinarea de noul sosit crescu, o aversiune instinctivă, ca faţă de unul care intrase în drepturile lor şi le usurpase.

Chiar şi acum că se mişca prin casă slabul acela, tot în jurul lui se învârtea întreaga atenţiune a mamei.

Zile în şir Ion Mărginean nu avu altă dorinţă decât să se simtă că trăeşte, să-şi simtă puterea crescându-i în trup şi spirit, şi să pipăe, în fiecare clipă, cu privirea, cu auzul biruinţa primăverii afară. Avea sentimentul că, potrivnic firii sale, ajunsese de un egoism feroce: părea că nu-l mai interesează nimic ce nu era în legătură cu întremarea sa.

Işi dădea seama instinctiv că abea acum intrase în adevărata convalescenţă; că după tifosul din Rusia şi gripa din Moldova nu a simţit nici odată curgându-i prin vine un sânge nou ca acum, că în el au rămas mereu ca nişte straturi de drojdii, boalele trecute, şi că abia acum se curăţă şi de drojdiile acelea.

Acum îşi dădea foarte limpede seama că şi în vremea când se îngripase în Moldova, şi în timpul convalescenţei după întâia gripă, el

nu fusese nici o zi complet sănătos, că de nicăiri nu-i veneau puteri nouă, şi era convins că alergarea aceea după trăsură, în negura rece şi deasă, din ziua plecării, i-a pregătit recidiva.

Acum însă simţea cum curge viaţa cea nouă, cum se adună, din zi în zi, puteri mai mari în trupul şi sufletul său. Se bucura intens de fiecare sensaţie de vigoare nouă, şi părea că nu-i mai pasă de nimic altceva. Avea uneori sensaţia că tiraniza pe Emilia în ceea ce priveşte mâncarea lui. Nici odată nu avusese obiceiul să se amestece în trebile bucătăriei, îi era indiferent ce feluri de bucate i se serveau la masă, el avea totdeauna o strașnică poftă de mâncare. Dar acum şi de două trei ori pe zi vorbea îndelungat cu nevastă-sa despre mâncările pe cari le voia. Mirosul şi gustul i se desvoltară atât de ascuţit încât descoperea cele mai neînsemnate nuanţe ale aromei mâncărilor. Avea sensaţia că toate simţurile sale sunt aşa de tinere, aşa de proaspete ca şi când abea acum s'ar fi născut, ca nişte frunze crude din mugurul crăpat în primăvară.

Se simţea prins, într'un chip minunat, în procesul fizic de reînviere a naturii în acest cap de primăvară, şi deaceea era mereu cu ochii pe geam, şi ardea de nerăbdarea de-a putea părăsi cât mai în grabă camera, să ese în curte, în grădină, în vânt şi în ploaie.

Emilia îi pregătea cu bucurie mâncările pe cari le cerea. Uneori se mira de ce-i trece prin minte: cerea uneori mâncări pe cari nu le mai gustase din copilărie, şi în câteva rânduri trebui să ceară deslușiri dela soacră-sa cum să le pregătească.

Femeii îi părea curios că zile dearândul, după ce părăsi patul, nu se interesa de nimic în legătură cu slujba lui, cu viitorul lor, în împrejurările schimbate de atunci. Nu voia însă a-i atrage atenţia asupra nici unui lucru dacă el însuşi nu-l pomenea. Era mulţumită şi fericită că el înviase ca din morţi, când nime nu mai credea că se va mai scula. Şi fiorii groazei de atunci o mai încercau uneori şi acum la gândul că l-ar fi putut pierde după ce scăpase din războiu şi din boalele trecute.

Dar zilele treceau, el se întrema văzând cu ochii în primăvara ce năvălea tot mai biruitoare în lume. Sosi şi ziua când nimic nu-l mai putu reţine în casă, şi Emilia vedea că nici nu mai este nevoe.

Abea atunci începură să se împrietinească copiii cu el, umblând împreună prin curte, prin grădină.

Curtea era uscată, pajiştea din grădină, pe subt pomi, înverzise, mugurii crescură şi străluceau în bătaia soarelui, îmbrăcaţi într'un clei aromat. Vântul îşi schimba mereu direcţia, şi adeseori ploaia călduţă răpăia în treceri repezi, în pânze albe, coborâte din cer pe pământ.

In primele zile de plimbare pe-afară se simţi aproape ameţit de aerul plin de primăvară, ca de-o băutură tare. Dar se obicinui în curând, şi inspira cu nesaţ puteri nouă din pământ şi din cer.

Toată ziua hoinărea cu copiii prin grădina mare, plină de pomi, le făcea morişti de apă, când curgeau pâraele, morişti de vânt pe care le fixa în vârful unui stâlp al gardului; lui Ionel îi făcea arcuri cu săgeţi, lui Nicu puşti de soc. Le spunea numele tuturor pomilor din grădină, a buruenilor, a florilor ce începeau să-şi ridice capul. Pân' începu să se joace cu ei de-a ascunsele, apoi cu mingea.

Soarele-i pârli pe toți trei ca pe niște lăeși, încât Emilia râdea de ei cu lacrimi. Râdea și se bucura. Pe cât fuseră copiii de îndepărtați mai înainte de tatăl lor, pe atât se țineau acum scaiu după el. Știa o mulțime de povești, de anecdote cu țigani, pe cari povestindu-li-le copiii râdeau să se prăpădească.

Mai târziu începu să le povestească despre războiu, despre locurile prin care a umblat el. Incerca să-i facă să priceapă cum a căzut el, ca un necunoscut în casa lor, între ei. Nicu, de-un an când a plecat el, nu-și putea aduce aminte, dar lui Ionel îi părea uneori că și-ar aminti câte ceva despre el dinnaintea războiului.

Ei știură, din vorba zilnică a Emiliei că aveau un tată, care-i dus departe. Cunoșteau și chipul lui din fotografiile din casă. Totuși fu nevoe de un proces îndelungat, care ținu mai mult de un an, până când ei începură să simtă legătura firească cu el, pe care o simțeau față de mamă-sa. Și nici atunci legătura nu părea așa de firească și de puternică. Multă vreme le păru mai mult un cunoscut, un prieten bun decât tatăl lor.

Pe la sfârșitul lui Aprilie notarul începu, în sfârșit, să se intereseze și de altă lume. Se întremase uimitor de repede și bine. Simțea acum toată vigoarea celor treizeci și doi de ani ai lui.

Află mai întâi că postul de notar din comună era liber.

După încorporarea lui în Octombre 1914, două săptămâni satul rămase cu cancelaria încuiată. Toate stăruințele primpretorului de a fi desconcentrat și trimis la slujba lui, nu avură nici un rezultat. Emilia făcuse multe drumuri la pretură, ba, la sfatul primpretorului, vorbi și c'un advocat ungur din orașul de garnizoană a notarului, îi dădu un onorariu pentru demersurile ce le va face, dar totul fu zadarnic. Notarul fuse trimis, încă a treia zi după sosire, la front, în Galiția.

— Dacă ar fi încă în garnizoană, ar fi mai ușor, adică ar mai fi nădejdi, îi spuse advocatul străin, «dar pornit odată pe front va fi foarte greu să mai poată face ceva».

In situația lui Ion Mărginean mai fură și alți trei notari români din apropiere. Plecară și nu se mai întoarseră. Și anume aceia cari, ca și Mărginean, luară parte la viața românească a ținutului, la petreceri, la festivaluri date de tineretul școlar secundar în vacanțe, la întrunirile culturale ale «Astrei». Mărginean mai era cunoscut și ca unul care avea mulți prieteni între advocații din oraș, cu cari fusese coleg trei ani la drept, la universitate, și cari erau aprigi militanți în politica națională.

Se convinse, în sfârșit, și primpretorul că nu a fost nici o greșală în concentrarea notarului, și trimise în sat un substitut, un evreiaș cu părul roșcat, cu o mutră de vulpe, un tânăr neastâmpărat ca argintul viu, și care reușise să se desconcentreze înainte de-a ajunge la front.

Peste o jumătate de an veni pe un concediu mai lung și subnotarul Vasile Muntean, care fusese împușcat printr'un picior, și acum era în covalescență. Mărginean nu-l simpatizase nici odată pe tânărul acesta îmbulzitor și nesincer, care mai era și un foarte slab muncitor, mai mult din lene decât din lipsa de pregătire.

Băgă de seamă că Emilia vorbi despre el cu destulă aversiune, deși înainte de războiu subnotarul, — era din familie bună de altfel, elegant

şi priceput în a trata cu doamnele — îi făcuse şi puţină curte, încrezut pe calităţile sale de tânăr din societatea bună.

— A rămas mult în sat ? o întrebă bărbatul.

— Prea mult pentru infirmitatea lui care nu se mai simţea de câte-ori îşi uita de ea. Peste patru luni. Am răsuflat uşurată când a plecat, şi m'am bucurat că nu s'a mai întors. A avut o purtare...

— Ei, ei! Ti-ai schimbat părerea faţă de el ? Par'că mai de mult nu-ţi displăcea să-ţi ţină uneori tovărăşie ?

— Atunci se purta între marginile bunei cuviinţe.

— Era abil, e adevărat, să-şi disimuleze adevăratul său caracter. Dar mie mi-a fost antipatic dela început. Păcat că din părinţi aşa de omenie a eşit un om ca el.

— A, când a început să-şi dea aere de erou, şi să povestească bravurile pe cari le-a făcut! Nu mai scăpam de el. In cancelarie nu lucra aproape nimic.

— S'a ţinut mereu pe urma ta ?

— A fost josnic, murdar. Inchipueţi că s'a apropiat de mine cu propuneri.

— Mare ticălos! Eu am ştiut mereu ce urmăreşte şi când te curta înainte de războiu.

— Să n'ai nici o grije! L-am repezit în aşa fel încât nici pe stradă nu mă mai saluta. Dar a fost nevoe. Imi venea în casă neanunţat, la ori ce oră din zi. N'aş fi crezut niciodată să fie atât de ordinar.

— Păi da! In vremea asta de patru ani multe s'au petrecut. Mulţi bărbaţi şi multe femei şi-au dat arama pe faţă, în lipsa soţilor... Şi spui că nu s'a mai înapoiat în comună ?

— Nu! După patru luni l-au dus iar pe front... N'am mai auzit nimic de el până acum de curând, pe la Crăciun. Spune că... a ajuns subprefect într'un judeţ dela graniţa de vest.

— Auzi minune! Dar n'are decât şase clase liceale! Părinţii n'au avut ce-i face să înveţe mai departe. Subprefect! Dar nu se pricepea la nimic nici într'un birou notarial!

— Se vede că datorită legăturilor pe cari le are tatăl său cu oamenii dela conducere.

— Cum se poate ? se miră notarul... Trafic de influenţă la noi, acum la începutul României Mari? Subprefect cineva care n'are nici o pregătire, nu se pricepe la nimic?

— Aşa am auzit că datorită legăturilor tatălui său. Dar nici nu poate fi altă explicare. Tatăl său, cum ştii şi tu, e prieten vechiu cu vr'o patru dintre membri consiliului dirigent.

— Dar bine, dragă, am auzit şi eu cine sunt membri în acest guvern provizoriu al Transilvaniei. Afară de doi-trei, ceilalţi sunt oameni cunoscuţi, probaţi în cinste, intransigenţi. Nu se vor pune ei să împăneze administraţia cu tipuri ca Vasile Muntean! Ar însemna să dea greş dela început.

— Nu ştiu. Se spune însă că e mare nevoe de oameni, de intelectuali, pentru a se ajunge la o organizare românească. Cei mai mulţi dintre funcţionarii streini n'au venit să presteze jurământul de credinţă, şi nu mai pot rămânea în servicii.

Notarul nu mai răspunse. O dungă i se adânci între sprâncene, şi rămase multă vreme în tăcere.

Emilia depăna firul mai departe. In sat a rămas, până la revoluţie, notarul evreu, fără alt ajutor. Dar părea că nici nu are lipsă de vr'un ajutor. Lucra cu o repeziciune uimitoare, vorbea cu zece inşi de-odată, se purta brutal cu toată lumea, pălmuia femeile cari se plângeau că de atâtea luni nu au primit ajutorul pentru bărbaţii sau feciorii duşi în războiu, se agăţa de femeile mai curăţele, cari se feriau cu scârbă de el, încasa de două şi de trei ori contribuţia dela cei mai neajutoraţi. Oamenii nu aveau cui se plânge: primpretorul român fu mutat undeva în ţinutul de dincolo de Dunăre, şi în locul lui veni un slovac maghiarizat care vedea un trădător de patrie în fiecare bătrân sau copilandru din sat, în fiecare femee chiar.

In revoluţie oamenii tăbărâră asupra cancelariei să-l prindă, să-i dea o sfântă de bătae, apoi să-l scoată din sat. Dar el spălase putina peste noapte. Cercetările cari se făcură după două săptămâni descoperiră mari fraude în banii satului, în ajutoarele de război. Dar nime nu putu pune mâna pe el. Se strecură peste graniţă, de pe unde şi venise.

— Vorbeşti de revoluţie. Dar a fost la noi revoluţie ? De pildă la noi şi în satele vecine, ce s'a întâmplat atunci ?

— Păi, lumea aşa spune: în revoluţie! In realitate n'a fost mare lucru! Oamenii întorşi înarmaţi din războiu, împuşcau noaptea prin sat, şi goliră toate buţile de vin din pivniţele celor trei cârciume. S'au adunat, cu tărăboi mare, la primărie, vr'o trei zile, până a reuşit să-şi aleagă un primar. Pe urmă au cerut să se dea banii reţinuţi din ajutorul de războiu, şi să li se restitue ai acelora cari au plătit mai de multe ori contribuţia. Revoluţie! Faţă de ceea ce ai spus tu că a fost în Rusia, aici n'a fost propriu zis nimic. In beţii mari, la ospeţe sau între feciori, adeseori am văzut mai multe blestemăţii decât în revoluţia asta.

— Dar aş vrea să ştiu: n'au năvălit cumva satele româneşti din jur asupra celor câteva străine din ţinut? Mi-aduc aminte că la începutul războiului mulţi să lăudau că îşi vor face dreptate, răzbunându-se asupra asupritorilor de altă dată.

— Nu li s'a întâmplat nimic. Nu li s'a clintit un singur fir de păr din cap. Ceea ce am auzit mai grav că s'ar fi întâmplat în unele sate, — pe lângă golirea pivniţelor, — a fost că pe vr'o câţiva evrei cari 4ineau crâşmă sau prăvălie, i-au încărcat cu toate boarfele, în care, i-au dus până la mijlocul hotarului, şi i-au descărcat acolo să se fericească cum vor putea.

Ion Mărginean râse înseninat.

— N'am crezut niciodată în laudele lor dela începutul războiului. Şi să mulţumim lui Dumnezeu că poporul nostru s'a arătat bun şi blând, că a biruit în el sufletul creştinesc. Pentrucă să ştii că într'o adevărată revoluţie, când oamenii nu mai ţin seama de păcat, orice om se poate schimba într'o fiară. Bine c'au rămas numai la marginea revoluţiei. Bine că nu au început cu străinii, că pe urmă se puteau întoarce uşor asupra lor înşile. In revoluţie oamenii orbesc cu desăvârşire, şi-şi tae chiar creanga de subt piciorul propriu. Am văzut în Rusia un sat de oameni

pacinici câtă vreme n'a ajuns nebunia până la ei. Dar când s'a aprins şi între ei, neavând ce să distrugă, au ars o moară cu benzină, proprietatea unei cooperative la care era părtaş aproape satul întreg. Şi pe urmă trebuiră să meargă la moară la o depărtare de cincizeci de chilometri.

Emilia îi povesti că după ancheta făcută la primărie, se numi un consiliu comunal şi fu ales un subnotar pensionat pe care-l încredinţară provizor cu conducerea notariatului. Că se plătiră ajutoarele nedistribuite de notarul evreu, şi se restituiră sumele cu cari au fost păgubiţi alţii la plata dărilor, şi că pe urmă satul s'a potolit şi oamenii şi-au văzut de trebile lor. Substitutul acela e încă în sat, dar e bătrân şi bolnăvicios, şi abea apucă să scape şi să se mute la oraş, unde un băiat al lui e slujbaş la administraţia financiară.

Ion Mărginean nu-l văzuse încă pe bătrân, nu-l cunoştea nici după nume.

— Din Decembre începând dela pretură s'au interesat mereu când vei sosi. Acum se 'nţelege, ştiu c'ai venit şi că ai fost bolnav.

— Cred că n'o să-mi pună nici o piedecă pentru a-mi reocupa postul.

— Dar nici poveste! Dacă nu cumva vor avea alte intenţii cu tine.

— Cum? Ce intenţii?

— Ţi-am spus că toată lumea vorbeşte că e mare nevoe de oameni cu pregătire pentru administraţie. Primpretorul e tot cel dinainte de războiu, care a venit din Ungaria — mi-a cam dat să înţeleg că poate va trebui să-i iei locul lui, sau poate alt post mai înalt în administraţie.

— Ei, comedie! zise surprins şi mirat notarul. Nu voi fi chiar eu indispensabil. Şi chiar dacă li s'ar părea, n'am de gând să mă mut din sat. Eu la postul ăsta mă pricep şi aici rămân. Am colindat lumea patru ani, acum am nevoe de pace şi de munca pentru care m'am pregătit. Sau ce cred dumnealor, cei mari, că va fi bine ca satele să rămână cu conducători neisprăviţi? Dar ei ştiu ca şi mine că toată puterea noastră este încă în sate.

Emilia îi înconjură privirea provocătoare, se simţi intimidată şi zise:

— Eu spun părerea lor. Drept spunându-ţi nu prea ştiu ce se întâmplă în ţară. Gazetele nu ajung şi la sate, poşta e desorganizată. Ce aud şi eu dela unul şi dela altul. Imi mai spunea tata câte-o noutate când venia la noi. Şi, apoi, nici nu mă interesau toate schimbările acestea, câtă vreme n'am avut nici o ştire dela tine. Mai trebuia să văd şi de copii şi de economie. Trebue să ştii că cu moşiea am avut mari greutăţi în aceşti patru ani. Nu erau oameni destui, iar slugă nu puteai afla peste optsprezece ani. Nişte copilandri nepricepuţi.

Notarul privi cu recunoştinţă la Emilia şi-i strânse mâna. De când se făcu bine, până era încă în pat, auzise şi dela părinţii lui şi dela socri cât de bărbăteşte s'a purtat nevasta-sa în cei patru ani în administrarea şi lucrarea moşioarei. Se scula cu noaptea în cap, ca ori care care ţărancă din sat, pregătea prânzul pentru slugă şi muncitorii pe cari-i putea prinde de cu seara după multe alergări, eşia la câmp, supraveghea aratul, sămănatul, strânsul fânului, îmblătitul. Şi se price-

pea la toate. Mamă-sa, soţia doctorului, era fata unui ţăran bogat din împrejurimi, abia purtată prin şcoli. Tatăl său pe lângă economie făcea şi comerţ cu scânduri, avea trei joagăre. Fata avea zestre frumoasă şi doctorul de circumscripţie Creţu, fecior de ţăran şi el, o luă de nevastă. Multe vacanţe şi le petrecu Emilia la moşii săi, şi cunoştea toate lucrările necesitate de o moşie.

In cei patru ani de războiu se scumpiseră foc şi cerealele şi vitele, şi ea înţălese îndată că lucrarea moşiei, câtă vreme era singură, era lucrul cel mai important, alăturea de creşterea celor doi copii: putea face bani din vânzarea produselor şi a vitelor, şi se dovedi o femee foarte pricepută în a-i face. In cei patru ani plăti toate datoriile pe cari le mai aveau pentru casă şi moşie, şi începu să pună bani şi de-o parte. Dar curând îşi dete seama că banii depuşi la bancă scădeau din preţ lună de lună. Lucrurile se scumpeau dela o zi la alta, şi atunci începu să cumpere pământ. Cumpărase vre'o zece jugăre, spori numărul vitelor de jug, şi totuşi în preajma sosirii notarului mai avea o rezervă însemnată de bani, cu cari ar fi voit să pornească o îngrăşătorie de porci.

Se mira tot satul de hărnicia şi priceperea ei, şi o respectau pentru simţul practic de care dăduse dovadă. Multe femei din sat veniau la ea şi-i cereau sfatul. Emilia se înfuriase mai întâi pe subnotarul Vasile Muntean când veni la ea, fără să o vestească, şi o află prin curte cu o rochie veche, cu mânile pline de pământ, cum venia din grădina de legume, unde plivise câteva straturi. Nu-i fu ruşine, dar se mânie şi-l vesti să nu-i mai intre în curte fără a primi răspunsul ei dacă îl poate primi ori ba.

Notarul cunoştea tot ce făcuse Emilia pentru familie şi gospodărie, şi-i fu adânc recunoscător. O preţuia mai mult decât înainte de războiu, deşi nevasta lui a fost mereu o femeie harnică, muncitoare şi pricepută la toate.

Da, înţălegea că ea nu avusese vreme să se intereseze de ceea ce se petrecea în ţară după unire, şi că nici nu-i prea păsa de ce se întâmplă. In cei patru ani se schimbase, parcă, într'un paznic al economiei lor, care nu mai avea vreme şi pentru altceva.

— Ştiu, Emilia, tot zbuciumul şi alergările tale, zise el strângându-i mâna cu dragoste şi cu recunoştinţă, şi nu mă gândesc să-ţi fac vre-o vină din faptul că nu prea ştii ce se petrece în ţară. Tu ai ales drumul cel bun, ştii ce se întâmplă şi ce vreai la tine acasă. Frică mi-e că mulţi dintre bărbaţii şi femeile noastre se vor ocupa mai mult cu ceea ce se petrece în ţară, decât la ei acasă. Şi atunci să ştii că nu va fi bine. Eu am văzut cu ochii mei în Rusia, când toată lumea a început să se intereseze numai de treburile publice, — aşa superficial cum le înţeleg cei mai mulţi — şi nu de casa şi munca lor, a pornit decadenţa şi desorganizarea.

Femeia îl privi c'un zâmbet în priviri.

— Munca asta e mai bună la ceva, când o femee se află singură. Ii risipeşte gândurile zadarnice, temerile ce să ridică din toate unghetele vieţii. Şi poate o fereşte şi de alte rele şi mai mari...

— Relele mai mari?

— Doamne, doamne, tu eşti şi acum naiv ca un copil, ca şi când n'ai fi străbătut lumea patru ani, şi n'ai fi văzut nimic! De altfel

pentru naivitatea asta te-am iubit eu dela început şi te iubesc mereu. E dovadă că ai un suflet curat. Nu poţi presupune rău despre nime, Deşi ar mai trebui să presupui câte-odată. Doamne, oamenii nu sunt îngeri, nici bărbaţii, nici femeile. In războiul ăsta blestemat s'au prăbuşit multe căsătorii, şi se vor mai răsturna şi altele! Ei bine, vream să-ţi spun că toate femeile cari au rămas credincioase bărbaţilor şi la sate şi la oraşe, — pe câte le cunosc, au muncit din greu în toată vremea cât le-au lipsit bărbaţii. Cele leneşe, cele cari au ţinut să trăiască în lux şi din belşug ca înainte de războiu, au alunecat multe... Lenevirea e aluatul din care dospesc multe răutăţi; şi «pretenţiile» de cocoană mare, care nu poate trăi decât cum a trăit mai înainte. Deci pentru mine munca asta încordată a fost şi un mijloc de a mă păstra cinstită şi curată.

Notarul avu o trăsărire din sprâncene.

— Vreai să faci aluzie la subnotarul Muntean?

Faţa ei se contractă într'o strâmbătură de desgust.

— Lasă-l încolo de secătură! Dar lumea e plină de ispite pentru o femee care rămâne singură patru ani şi când...

— Şi când mai e tânără şi frumoasă ca tine...

— Exact! N'ai idee. — Doamne ce proastă sunt: zic n'ai idee, ca şi când tu nu te-ai întoarce din războiu, dintr'o lume aşa de fundamental schimbată de aceea care a fost mai înainte, — cât de obraznici au devenit bărbaţii, până şi copilandri, fără a mai vorbi de ofiţeri.

— Ei bine, — dar tu n'ai trăit la oraş unde sunt aceia pe care-i pomeneşti.

— Nu, vezi bine, dar ca una care conduceam o întreagă economie, trebuia să mă duc de multe ori şi aveam de lucru cu tot felul de lume, chiar şi cu ofiţerii dela aprovizionare. Ei bine, bărbaţii au devenit pur şi simplu nişte porci.

Emilia era uneori de-o naturaleţă violentă, brutală, necioplită. Spunea lucrurile pe nume. Moştenise, prin mamă, dela moşul său, ţăran chiabur, îndrăzneala sinceităţii, ca cineva care se ştie în siguranţă şi nu-i pasă de nime. Uneori o părăsea orice delicateţă femenină, chiar în materii în cari femeile obicinuesc să fie mai delicate.

Ion Mărginean îi cunoştea firea, şi de aceea nu se mira de felul cum vorbea nevastă-sa. Ştia că dacă vorbeşte pe faţă de ispitele prin cari au trecut femeile rămase singure, a trecut cu siguranţă ea însăşi prin astfel de ispite, şi că dacă i le mărturiseşte, însemna că le-a biruit. In sfârşit nu e nime sfânt, îşi zise el, şi nu ar fi avut nici o plăcere ca nevasta lui să fie o sfântă. Nu se miră, deci, când ea continuă să vorbească de acelaşi subiect.

— Ei bine, tu vei zice, ca toţi bărbaţii, că în războiu atitudinea asta a bărbaţilor este explicabilă. Cred că şi tu, — a, nu protesta! — te vei fi legitimat vr'odată în faţa propriei tale conştiinţe cu vorbele: în război, ca la războiu! Dar mie îmi pare că acest libertinaj al moravurilor în vremea războiului e unul dintre cele mai mari rele ale acestei nebunii. Morţii sunt morţi, şi nenumăraţi vii se îmbulzesc în locul lor, — pământul nu va fi niciodată lipsit de oameni; cei invalizi, îşi poartă singuri nenorocirea lor, până se obicinuesc cu invaliditatea, dar ei nu

mai fac şi pe alţii invalizi. Bunurile pierdute constitue desigur o pagubă şi sunt un motiv de sărăcie şi de scumpete, dar cu hărnicie şi cruţare pot fi înlocuite. Singură invaliditatea morală născută în război şi ajunsă stăpână în viaţa colectivă şi individuală, rămâne ca o otravă în omenire şi după războiu, şi prăbuşeşte toate moravurile. Cine s'a obicinuit să jefuiască avutul altuia, să iea femeia sau bărbatul altuia în vreme de războiu, la venirea păcii va continua să facă la fel, fără nici o mustrare de conştiinţă.

Notarul o ascultă cu mult interes.

— Nici n'aş fi crezut să te frământi cu atâtea probleme, să te gândeşti la atâtea lucruri, zise el cu o voce în care soţia recunoscu admiraţia lui sinceră. Cred că în mare parte ai dreptate.

— In totul am dreptate! Cum să nu mă gândesc şi să nu mă frământ când abia a încetat tunul, şi văd cu ochii mei urmările imoralităţii din vremea războiului. Când voiu sta să-ţi spun câte cazuri cunosc în cari familia s'a prăbuşit sau ce este mai rău, continuă să vegeteze pe dărâmături; sau cazuri în cari femei cari se curtau în vremea războiului cu ofiţeri nemţi se curtează acum cu ofiţeri români, cu magistraţi, cu profesori; sau cazuri când unii despre care ştie toată lumea că s'au îmbogăţit în vremea războiului pe la depozite şi oficiile sedentare, cum continuă acum să jefuiască la direcţiunea aprovizionării şi sucursalele ei, — ai vedea şi tu că în ce-ţi spun eu nu este nici o exagerare. Da, am convingerea că moralul prăbuşit în războiu nu se mai poate reface, şi el va fi sămânţa descompunerii întregei societăţi.

Tăcu, îşi aranjă cu repeziciune părul ce-i năvălise pe frunte, şi continuă:

— Iată, să-ţi aduc o pildă. Să presupunem că eu sunt aceea care am alunecat. A, nu clipi din ochi — zise zâmbind, e o simplă presupunere! Dacă eu te-aş fi înşelat în vremea absenţei tale, aş mai fi avut eu curajul să te mai privesc în faţă, să mă apropiu de tine? Fiecare judecăm pe oameni după noi înşine, nici nu-i cu putinţă altfel. N'aş fi avut curajul, şi căsătoria noastră s'ar fi prăbuşit. Ori dacă aş fi avut curajul, aş fi pus la temelia căsniciei noastre atâta falsitate, încât din ea n'ar fi putut urma decât alte înşelări. Sunt aceste eventualităţi cari nu s'ar fi ivit nici odată dacă n'ar fi fost războiul.

— Cred că ai dreptate în ce te priveşte. Tu ai fost totdeauna de-o sinceritate puternică, să nu te superi, dar uneori aproape brutală. Hei, dar câte căsnicii nu vor fi fost întemeiate şi înainte de război pe minciună! Războiul a ajutat ca minciuna să fie descoperită. Eu cred că numai femeile cari nu şi-au iubit bărbaţii cu adevărat, i-au înşelat în cursul războiului.

Emilia îl privi drept în ochi, cu o privire avidă, cercetătoare, flămândă par'că.

— Sentinţa aceasta o socoteşti valabilă şi când e vorba de bărbaţi?

— Desigur că şi! Socotesc că un om căsătorit care-şi iubeşte cu adevărat soţia, nu-i ajunge necredincios nici în vreme de războiu.

Un val de umbră îi întunecă faţa. Ezită o clipă, apoi zise:

— In vremea aiurărilor tale din cursul boalei îmi părea că te certi cu o femee care nu eram eu. Dar trebuia să o cunoşti mai de aproape ca să te poţi certa cu ea.

Bărbatul se gândi cu ce femee s'ar fi putut certa el. In realitate nu se atinsese de nici o femeie în cursul celor patru ani de războiu şi de prinsoare. Nu ar putea afirma că gândul păcătos nu i-ar fi trecut prin cap. Dar nici odată nu a consimţit. Şi apoi femeile pe cari le cunoscuse el fuseseră nişte fiinţe respingătoare. Mai fusese şi atâta vreme bolnav şi slăbit. Cu moartea în faţă pe front, cu miseriile nenumărate din prinsoare, gândul ce-l frământa înainte de toate era să aibă o hrană, o îmbrăcăminte şi un adăpost. Da era probabil ca ofiţerii din spatele frontului, dela aprovizionare şi alte părţi sedentare, să nu fi avut alte preocupări decât vânarea femeilor. El însă a trăit în alte împrejurări. Dar cu ce femee se certă el în aiurările lui? Ştia că Emilia nu minte.

— Nu pot să ştiu de cine vorbeam.

— Respingeai, c'un fel de groază, o femee...

— Ah! da! Trebue să fi fost viziunea pe care am avut'o şi în drum spre casă. M'a urmărit şi în gripa cea dintâi.

Pe faţa lui se întipări un fel de scârbire.

— Cine era? insistă Emilia.

— O femee murdară, o femee de stradă, care venia să ne atace, pe mine şi pe câţiva tovarăşi, la marginea unui sat unde eram cantonaţi într'o casă.

Era o rusoaică mare, lăbărţată, cu obrajii căzuţi, vopsiţi într'un roşu strigător. Era oribilă. Nu cerea decât câteva copeici pentru vutcă. Pfui! Mă cutremur şi azi! Şi el fu scuturat de un fior.

Emilia tăcu un răstimp. Faţa ei se înseninâ, împurpurându-se. Ochii i se umplură de înduioşare.

— Mulţumesc, Ioane! şopti ea. Ştiu că nu mă minţi... Am fost atât de nenorocită de când te-am auzit certându-te cu ea în vis. Uite ce este! Cu toate că războiul strică lumea întreagă, eu... eu dacă tu nu mi-ai fi fost credincios, n'aş mai fi putut trăi cu tine. Am făcut nu în glumă ci în desnădejde, mai înainte observaţia că şi tu vei fi zis vreodată: în războiu, ca în războiu. Anume ca să aud o declaraţie din gura ta. Gestul de protest m'a mulţumit, dar nu-mi era deajuns! Ce să-ţi spun? De când m'ai îmbrăţişat întâia oară după ce te-ai făcut bine, am simţit că tu eşti curat. Totuşi, — noi femeile suntem teribile, — am voit să aud declaraţie categorică din gura ta. Eram aşa de geloasă pe ceea cu care te certai şi aşa de nenorocită!

Ea se cuibări la pieptul bărbatului. Din ochii îi curgeau lacrimi.

— Acum sunt deplin fericită! Am ştiut eu pe cine aleg când m'am măritat cu tine!

— Dragă! Ţi-am rămas toată vremea credincios. S'ar fi putut altfel când tu mă aşteptai aici cu doi copii mici şi cu toată greutatea unei gospodării pe cap?

— Ioane, să nu-mi iei în nume de rău că ţi-am făcut scena asta! Acum, ne-am limpezit amândoi...

— Dar tu mi-ai făcut o declaraţie asemănătoare, zâmbi bărbatul. Dimpotrivă, mi-ai vorbit de ispitele ce ies în drumul unei femei singure în vremea războiului.

Ochii ei îl săgetară întunecat:

— Vorbeşti serios? Nu înţălegi că ţi-am făcut o scenă pentru a ajunge la declaraţia ta?

El o îmbrăţişe cu putere la piept cum o ţinea pe genunchi.

— Dragă, înţăleg, şi nu am nici o nevoe de o declaraţie anume din partea ta. Te ştiu, te cred, te simt curată. Dar atunci şi teoria cu prăbuşirea morală din vremea războiului e tot numai o înscenare teoretică?

— Din păcate, nu! E convingerea mea, e, dealtfel realitatea. O să vezi şi tu, îndată ce vei privi în jurul tău. Sunt chiar câteva familii cunoscute la noi, dacă nu s'au dat până acum la fund în faţa lumii. Barca lor abia se mai ţine la suprafaţă. Sunt divorţuri în pregătire, sunt bănueli împrumutate, a intrat iadul în multe case. O să afli şi tu în curând.

— Mi-ai putea spune vr'un caz?

— Aş putea, dar nu-ţi spun. Nu-mi place să descopăr nenorocirile altora. Acum închipue-ţi tu ce alta ar fi viaţa tuturor acelora care azi sunt în iad, dacă la întoarcerea bărbaţilor acasă ar fi putut toată lumea să se lămurească aşa cum am făcut noi doi! Pentrucă socot această lămurire de cel mai mare preţ pentru continuarea unei căsătorii întrerupte patru ani.

— Cred şi eu!

— Îţi închipui că ştii, dar sunt sigură că nu te gândeşti la ceea ce mă gândesc eu!

— Să auzim! zâmbi bărbatul.

— Da, această lămurire sinceră şi categorică e singurul început temeinic al reluării traiului conjugal. De-acum ţie n'o să-ţi mai pese dacă vei auzi vorbindu-se verzi şi uscate despre mine. Şi vei auzi cu siguranţă! Am destule prietene în oraş cari vor avea o deosebită plăcere să-ţi facă aluzii şi însinuări. Ba că m'au văzut plimbându-mă cu ofiţeri, ba că am luat masa la restaurant cu directorul de bancă Nichita; ba că la un concert am flirtat toată seara cu judecătorul Herbert; ba că m'au văzut la cofetărie cu roiuri de tineri în jurul meu.

Da, am trecut prin toate acestea, dar curată, fără nici un gând rău: afaceri sau distracţii nevinovate. Mi se mai destindeau şi mie nervii, încordaţi continuu de grijile gospodăriei, încât uneori aveam sensaţia că sunt bărbat, nu mai sunt femee. Ce vreai? Trebuia să mai trezesc şi feminitatea din mine, să nu mă găseşti înţelenită la înapoiere.

Notarul izbucni într'un râs cald, adânc de înflăcărarea cu care vorbi Emilia. Simţea că nu era decât avântul sincerităţii, şi nu o pornire de autoapărare.

— Văd prerogativele pe cari mi le aduc mie lămurirea cinstită dintre noi în punctul esenţial al căsătoriei; dar care e beneficiul tău?

— Al meu? E foarte mare! Se vor afla zeci de inşi cari să-mi facă aluzii trăgând cu ochiul la tine, despre cum te-ai purtat în război şi în prinsoare. De-acuma, pot să-mi spună ce vor vrea. Nu-mi pasă.

Apoi, după un restimp de gândire continuă:

— Trebue să ştii că cele mai multe nenorociri, sau şi numai trai rău în familii, au început din astfel de insinuări din partea străinilor. Când nu eşti sigur de tovarăşul de viaţă, orice aluzie răutăcioasă e un ghimpe la inimă.

— Dragă Emilia, mi-ai spus mai înainte că am rămas tot un copil naiv, şi că deaceea mă iubeşti. Acum, dă-mi voe, să-ţi întorc complimentul. Oricât ai fi de multeştiutoare, şi ori cât ai fi dotată cu simţul practic al vieţii, eşti şi tu încă un copil... la suflet, un copil adorabil! Totuşi să ştii că unele din observaţiile tale m'au pus pe gânduri. Problema aceea a prăbuşirilor morale din războiu, cari rămân ca un venin în trupul societăţii, şi continuă să o descompună şi după încheerea păcii. Câteva cazuri am văzut şi eu încă în Moldova, în vremea covalescenţei. Şi mă gândesc că dacă şi în alte ţări, veninul lăsat de războiu, poate fi primejdios în vremurile de pace. La noi poate ajunge catastrofal. La noi e vorba de o întemeiere nouă de ţară, de o nouă aşezare a întregei societăţi. Noi va trebui să clădim pe temeiuri sănătoase. Noi nu avem de cârpit sau de umplut spărturi, ci de lucrat o clădire nouă.

Cazul cu subnotarul nostru şi alte câteva cari mi-au venit la cunoştinţă, mă pun pe gânduri. S'ar părea că nu punem la temelii piatra tare de care e nevoe: competenţa, pregătirea, cinstea, meritul, intransigenţa morală care ne-a caracterizat înainte de războiu. Noi n'am ştiut, bunăoară, pân'acum ce însemnează protecţia, nici câştigul ilicit. Mi-a spus tatăl tău despre nişte afaceri ale unora... Dar mai bine să nu mai vorbim. Să sperăm în bine.

III

De o lună Ion Mărginean îşi luase în primire biroul său notarial. Nu i se puse decât o singură piedecă: prefectul, primpretorele stăruiră din răsputeri să meargă ca primnotar judeţean: aveau nevoe de oameni. Tocmai ce-i spusese şi Emilia.

Dar el opuse o resistenţă categorică: nu putea părăsi satul! Cel puţin acum nu! Abea se sculase din boală, de fapt era o întoarcere de pe marginea mormântului, — cum ştia şi prefectul şi primpretorul, — şi avea încă nevoe cel puţin un an de odihnă completă. Biroul notarial era sinonim cu această odihnă, cunoştea din fir în păr toate lucrările, şi erau pentru el numai o jucărie. Intr'alt post trebuia să se pregătească, să studieze, va avea de deslegat şi de condus probleme mai vaste. Ar fi nevoe de o încordare, care acum nu i-ar putea face nici un bine. Aşa spun şi doctorii.

Apoi mai era economia, pe care nu o mai putea lăsa tot în sarcina soţiei. I-a fost prea de ajuns patru ani. Aduse aceste şi multe alte argumente încă, pentru a putea refuza oferta măgulitoare. Numai motivul de căpetenie nu-l aduse: nu avea de gând să părăsească satul, nici după un an, cum le-a spus lor, nici mai târziu.

Se părea că fu înţăles de către cei doi superiori, pentrucă nu-i luară în nume de rău refuzul, şi se despărţiră prieteneşte.

Porni vesel spre casă, dar totuşi cu un fel de nedumerire şi mustrare în suflet. Nu se putea îndoi de sinceritatea şi seriositatea celor doi superiori când îi spuseră că era într'adevăr nevoe de oameni cu pregătire,

și că ar fi un obligament, o datorie națională ca toți cei capabili să pună o mână la opera de clădire a statului. Chiar cu sacrificarea altor interese. De mustrarea din suflet putu scăpa pe drum numai gândindu-se că are într'adevăr încă nevoe de liniște pentru a se întrema de tot, și că satele încă nu pot fi părăsite de toate elementele bune și pregătite, fiind și acum tăria noastră tot la sate. Era convingerea pe care i-o spusese și Emiliei, și care, fiind sinceră și puternică, îi ajută să-și risipească nedumerirea și mustrarea. Da, aveau dreptate și cei doi superiori: ar fi o datorie națională ca fiecare să-și dea concursul la organizarea cea nouă. Dacă-l refuză cei pregătiți, cei capabili, nu-i altă soluție decât să umplă locurile cu cine pot. Și atunci, cine mai are dreptul să critice? Dar află și aici o scăpare: el nu era pregătit decât pentru slujba ce o îndeplinea. E adevărat că făcuse trei ani și la drept, dar nu avea decât cele două examene fundamentale... Poate să-și completeze studiile? Ei, ce-i mai vine și lui în minte! In primul rând îi place satul acesta unde are casa lui și o moșioară, unde ar putea trăi și fără nici un salar. In al doilea rând: cum să mai învețe acum când are treizeci și doi de ani, și un copil de șapte ani? Ar râde și curcile de el! Inchee tot zbuciumul, mai mult de suprafață, cu sentința: «Nu vor rămânea pe loc fără de mine! Vor afla zece în locul meu!»

După o săptămână de muncă în birou reuși să facă ordine, și să intre în matca îndeletnicirilor lui de toate zilele. Avea acum, uneori, sensația că a lucrat mereu aici, că în continuitatea oficiului nu a intervenit nici odată acel gol de patru ani și mai bine. Se simțea în putere, și lucrul îi făcea bine. Avea o satisfacție de câte ori punea de-o parte condeiul, terminându-se orele de birou, și pornea, înainte de masă să dea o raită pe la moșie, care era în nemijlocita vecinătate a satului. Avea acum, ca și înainte de războiu, două slugi, unul mare la economie, altul mic care păzea vitele. Se terminaseră arăturile și semănatul de primăvară, și el privea cu bucurie cum se împânzesc arăturile negre cu ace verzi și blonde. Numai porumbul nu era încă răsărit.

In birou nu putu reține multă vreme pe bătrânul pensionar Ilie Nicoară.

— Lasă-mă în păcatele mele, domnule notar! Mai mult încurc decât ajut. Imi tremură mâna și fac niște laba gâștii pe hârtie, încât mi-e mai mare rușinea. Nu mai pot face adunări fără greșeli, ca pe vremuri. Uneori adun aceeași coloană de cifre de zece ori, și de fiecare dată ajung la altă sumă. Nu mai sunt bun de nici o treabă! I-am spus dela început domnului primpretor. Dar dumnealui a stăruit, cică-i lipsă de oameni pricepuți! Ce folos de pricepere dacă nu te mai ajută puterile... și tusea asta, adause el, bolborosând în ea... Tusea bătrânilor, vestirea morții! Drept spunând acum că am văzut cu ochii minunea, nu-mi mai pasă nici de moarte, când mi-o aduce-o Dumnezeu.

Totuși lui Mărginean îi reuși să-l mai rețină trei săptămâni până putu afla un ajutor în cancelarie. Și-l reținu mulțumită chiar apelului ce-i făcu la patriotismul lui. «Toți suntem datori să dăm o mână de ajutor la organizarea cea nouă». Era exact apelul la care el nu se supusese.

— Dar cine zice că nu suntem datori? — se supără bătrânul Ni-

coară... Am făcut ce-am putut. Dar acum a dat Dumnezeu de te-ai făcut sănătos. Nu mai ai nevoe de o piedecă în drum.

Omul aflat era şi el în vrâstă. Era un slovac beţivan, pripăşit cine ştie cum prin Transilvania. El spunea că a venit înainte cu douăzeci şi cinci de ani cu un notar evreu, adus din slovăcime unde-şi făcuse mari merite patriotice, într'un sat românesc din Bihor, unde oamenii se împotriveau din răsputeri la deschiderea unei şcoli primare ungureşti.

Trecuse prin multe birouri, din pricina beţiei nu era ţinut de cât vrea, cât se silea să nu se lase dus de patimă. Dacă începea să bea, nu se mai putea opri, nu mai dădea cu săptămâna prin birou, se certa şi se bătea cu cine-i eşia în cale.

Il chema Svoboda, Paul Svoboda, şi era un om de statură mijlocie, îndesat, gros, c'o faţă buhăită vineţie. Nu mai avea decât trei sau patru dinţi în gură. El spunea că i-a scos dentistul într'o aprindere a fălcilor, dar mai probabil că-i săriră de pumnii primiţi în bătăile lui de beţiv.

Se pricepea la lucrurile dintr'o cancelarie notarială şi câteva zile lucră cu înfrigurare. Vorbea însă foarte prost româneşte, şi scria şi mai rău.

După vr'o săptămână veni afumat la birou, nu pentru a se pune la lucru, ci pentru a-i spune notarului:

— «Noi slovacii şi voi românii am ajuns deasupra ungurilor». Slobozi o înjurătură ordinară asupra acestora din urmă şi-i încărcă de epitete imfamante... «Ne-a ajutat Dumnezeu şi nouă odată. Avem ţara noastră cu fraţii noştri cehi, aveţi ţara voastră. Pentru ce mai rămân eu aici, un miserabil de scriitor într'o cancelarie notarială, când acasă, în ţara mea, sunt aşteptat să mă numească prefect? Nu mai pot rămânea. Şi de aceea *te* rog, domnule notar, să nu te superi: diseară plec.

Mărginean nu băgă dela început de seamă că era puţin ameţit, şi-i răspunse.

— Eu nu pot avea nimic împotriva plecării dumnitale, dar e obiceiul de a da un preaviz pentru a-mi vedea de alt ajutor în birou.

— Eu nu dau nici un preaviz. Eu plec când vreau şi unde vreau. Dar acum plec acasă pentrucă noi slovacii avem ţara noastră. Drept că nu mai ştiu slovăceşte, cum ştiam în copilărie, ticăloşii aceia de mongoli ne-au furat şi limba. Dar o s'o învăţ iar. Svoboda Paul e un om cu mintea ageră şi învaţă uşor.

Vorbea ungureşte. Notarul băgă de seamă că ochii i-s tulburi şi roşii împrejur. Simţi şi mirosul băuturii.

— In cazul acesta eşti liber să pleci domnule Svoboda.

Omul rânji prin ştirbătură.

— Am ştiut eu că ne înţălegem. Noi slovacii şi voi românii sunteem fraţi... Am fost împreună robii ungurilor, împreună ne-am eliberat.

Ii întinse mâna şi-şi luă ziua bună. Apoi porni spre uşe.

Mărginean voi să mai spună un cuvânt, apoi se resgândi. Voi să-i spună că omenia ar cere să-i restitue cel puţin jumătate din salarul ce i-a avansat pe o lună, dar îşi zise că dela unul care pleacă acasă să se facă prefect, nu se cade să-i mai ceară. Dumnezeule! Prefect, el prefect! De-

sigur era mai beat decât bănuia notarul. Ori și în Cehoslovacia era așa de mare lipsă de oameni cum se spunea că este aici?

Svoboda nu plecă însă nicăiri. Din cancelaria notarială se duse direct la cârciuma cea mai apropiată și se înfundă acolo.

Bea numai rachiu de cel mai tare, totuși în șase zile, mutându-se dela o crâșmă la alta își bău întreg salarul de pe o lună, și mai pierdu un dinte într'o încăierare cu omul cel mai bețiv și mai nărăvaș din sat, cu Sânu Pintea cu care bău în tovărășie cele două zile din urmă.

Notarul nu mai putu asculta de rugămințile lui să-l reprimească în slujbă. Angajă pe un învățător pensionat, dintr'un sat vecin, care avea scrisoare frumoasă și fusese vestit în vremea lui ca tare în aritmetică.

— Eu te credeam de mult acasă, în Cehoslovacia, domnule Svoboda, și-mi ziceam că poate ai și fost instalat prefect.

— «Eh! dracu' prefect», răspunse el în românească lui stricată. «Nu mai fi io nici notar, da' prefect, cât lume! Am io drac aci la foale, și aci — și arătă gâtlejul. «A-la nu lase!»

Treaz fiind înțălese și el că notarul nu-l mai poate reprimi; îi ceru câțiva bani de drum și porni mulțumindu-i. Notarul veni la fereastră să vadă nu iea din nou drumul crâșmei. Dar omul trecu, cu capul în piept, pe lângă cea dintâi crâșmă și luă drumul către gară.

Cu noul cancelarist Vasile Negru avu puțin de lucru până-l introdusese în lucrările de birou. Pensionarul era încă om în virtute, inteligent, așa că prinse în grabă felul de-a espedia lucrările curente. Pe cele mai grele rămase să le facă notarul, afară de conspectele de contribuții. În cifre învățătorul era într'adevăr tare.

Așa că după două luni lucrările mergeau strună, notarul fiind foarte mulțumit cu el, și liniștit că a aflat în sfârșit un om care cel puțin zece ani putea să facă încă bună ispravă, și pe care nimic nu-l putea îndemna să plece. Era singur cuc; un fecior, candidat de advocat, îi murise în războiu; o fată nemăritată se curățase în epidemia de gripă, iar nevastă-sa se odihnea în cimitirul satului de zece ani. Pe lângă toate acestea pensia lui era o sumă ridicolă.

Ion Mărginean în timpul verii avu vreme să-și vadă și de gospodărie, deși Emilia nu prea lăsa frânele din mână. Avu o recoltă frumoasă de grâu, orz și ovăs; făcură mult fân și otavă, iar cucuruzul făgăduia belșug.

El abea acum își dădu seama ce spor însemnat representa pământul cumpărat de Emilia în cei patru ani. Așa că fu bucuros când Emilia, într'o seară, îi spuse:

— Știi că mai avem o sumă de bani puși de-o parte din recolta trecută și vitele vândute. Eu aș fi de părerea să mai adăugăm din ce vom vinde anul acesta, și să mai cumpărăm pământ. Am băgat de seamă că prețul banilor scade mai tare și mai repede decât în cursul războiului. Crește vertiginos prețul tuturor lucrurilor, deci și al pământului. Cu banii ce-i aveam în Octombre trecut puteam cumpăra cel puțin trei jugăre. Azi nici două, și mâne poate n'ar mai valora decât un jugăr.

— Sunt cu totul de părerea ta. Se pare că vom avea un fel de inflație a banilor. Apoi nici moneda nu e încă unificată. Nu se știe la ce preț se va schimba coroana. E firesc însă că leul va fi favorizat.

— La asta nici nu m'am gândit. E un motiv mai mult să investim banii în pământ.

— Cred însă că greu se va găsi pământ de cumpărat. Cine vinde în lipsa asta de stabilitate a banului?

— Eu am şi aflat, spuse triumfător Emilia.

— Eşti nepreţuită! Dela cine?

— Dela cineva care vrea să-şi cumpere o casă la oraş şi are aici şapte jugăre de pământ într'o singură tablă. E controlorul financiar Vasile Pop, — acum a ajuns în slujbă mare la administraţia financiară. Are moştenire dela părinţi, aici în hotarul nostru încă şapte jugăre. Zece le-a vândut încă înainte de războiu. El nu va face un târg rău. Investeşte banii într'un imobil orăşănesc, şi-mi spunea că acum se pot cumpăra la oraş case încă destul de ieften.

Vândură din recoltă, o pereche de boi graşi, nişte porci, ridicară depositul dela bancă şi făcură târgul.

Moşioara lor se rotunjea acum la patruzeci şi două de jugăre. De reforma agrară nu aveau a se teme. Pe hotarul comunei erau două mari latifundii. Se fixaseră trei jugăre lotul de improprietărire, ajungea la toţi cei îndreptăţiţi şi mai rămânea.

— Iată la ce m'am gândit şi mai mă gândesc eu, zise Emilia într'o seară dela sfârşitul lui Octomvrie. Noi vom trăi aici până la moarte sau până la pensionarea ta. S'ar putea totuşi întâmpla să fim nevoiţi să ne mutăm la oraş în cazul că nu vei mai putea resista la apelurile ce ţi se fac mereu. Dar şi în cazul că noi rămânem aici, copiii noştri cu siguranţă nu vor mai trăi în sat. Alte perspective se deschid azi. Ori când putem valoriza moşioara noastră, fie pentru a cumpăra o casă la oraş, fie pentru zestrea fetei.

— Eşti o femee cuminte şi te gândeşti la toate draga mea. Cât despre mine, cred că voiu rămânea definitiv la postul meu. Dacă am rezistat până acuma la propunerile ce mi s'au făcut, cred că voiu rezista şi în viitor. Nu mă ademenesc înălţimile. De altfel, vezi şi tu, în cele din urmă două luni nu mi s'au mai făcut oferte. Locurile se umplu încetul cu încetul. Cu buni, cu răi, cu oameni pregătiţi ori mai puţin pregătiţi, indiferent. Dar mi se pare că nu sunt de aceeaşi părere cu tine privitor la copii, adause el şi o umbră îi trecu peste faţă. «Nu mi-ar plăcea de loc ca neamul nostru să rupă toate legăturile cu satul, cu pământul. Pentru ce n'ar putea fi Ionel notar în locul meu, sau preot aici în sat? Nu-mi vine să mă gândesc ca moşioara noastră să ajungă pe mâni streine. Apoi eu nu mai am fraţi sau surori. Părinţii mei sunt bătrâni. O să rămână o avere frumuşică şi în urma lor, şi o vie foarte bună. Perspective în România mare? Alte perspective pentru un intelectual? Desigur că se deschid, şi se vor mai deschide. Dar să mă crezi şi pe mine: o slujbă într'un sat, în care poţi fi folositor poporului, când mai ai şi o moşioară ca a noastră, cred că nu-i de schimbat nici în viitor cu o situaţie la oraş.

— Nici eu nu pot avea nimic împotriva unui asemenea plan. Mă gândesc însă pe ce drumuri va apuca generaţia nouă ce se ridică. Judecând după tineretul de azi cred că ţi-ai dat şi tu seama, — deşi te interesează prea puţin de exodul lui precipitat dela sat la oraş. Ce atitudine

vor lua copiii de azi peste cincisprezece-douăzeci de ani, nu putem şti. Dar e de bănuit că vor alege oraşul.

— Cred că atitudinea lor va atârna de creşterea ce le-o dăm, Emilia. Şi apoi nu uita că şi după mine şi după moşii tăi, copiii noştri trebue să aibă rădăcini adânci în pământ, legături indestructibile cu satul.

— Aşa ar fi natural, dar nu vezi tu tineretul de azi care fuge dela sate? Toţi, sau marea lor majoritate, sunt fii de plugari; s'au pregătit pentru cariere legate de sat: învăţători, notari, preoţi, medici rurali. Afară de preoţi, — dar chiar dintre ei unii şi-au părăsit preoţia pentru alte slujbe la oraş — toţi ceilalţi dau năvala la oraş. Unii caută posturi de învăţători la oraş, alţii de medici, iar notarii slujbe administrative mai înalte. Şi, cum ştii acum şi tu, exodul acesta e susţinut mai ales de tineret, ba şi de unii cari nici nu şi-au terminat încă studiile.

Ceea ce spunea Emilia era adevărat. Notarul ştia că din pretura lui, dintre zece notari dinainte de războiu, nu mai rămăseseră în vechile posturi decât patru, şi aceştia toţi mai în vârstă. El era o escepţie, cu anii lui rămânând mai departe la sat. Auzise şi de vr'o trei preoţi din împrejurime cari luară slujbe administrative la oraş. Învăţătorii tineri se băteau de pe acum pentru posturile dela oraş, deşi se înfiinţaseră multe nouă. Alţii, ca şi unii preoţi mai tineri se înscriseră la cursurile de curând înfiinţate pentru a se pregăti ca profesori pentru şcolile secundare. Medicii tineri din circumscripţiile rurale fură absorbiţi aproape toţi de posturile nou creiate în oraşe şi la diferite instituţii. Socrul său, deşi pensionar, nu fu desărcinat nici acum de însărcinarea ce-o primise în vremea epidemiei de gripă.

In tot decursul lunilor de vară constată şi el exodul dela sate la oraş al intelectualilor. Unii erau solicitaţi, ca şi el, să contribue la organizarea ţării celei noui, alţii însă, şi anume cei mai înalţi, se grăbeau ei să părăsească satul şi să se îngrămădească la oraş.

De când îşi reluă slujba de notar, până în toamnă, Ion Mărginean abea se duse de două ori în oraşul de reşedinţă. Pentru a nu se întâlni cu prietenii, cu cunoscuţii, cari, în diferite slujbe de conducere, îl îndemnau mereu să vină şi el la oraş, dar mai ales pentrucă se simţea atât de bine acasă, după atâta înstrăinare, încât nu voia să tulbure prin nimic pacea şi liniştea în care părea că se renaşte. Era, de multeori, de-o veselie şi naivitate ca pe vremea când se întorcea în vacanţa cea mare, dela şcoală. In lunile de vară se desbrăca la cămaşe, intra în rândul muncitorilor la fân, croia, ca pe vremuri, căpiţele, ori, la secere, clădea crucile de snopi cu o pricepere de care se mirau secerătorii. Aroma fânului proaspăt, al snopilor de grâu, intra în el cu o ptuere nouă. Se simţea mai sănătos ca oricând, şi se depărta cu greu din mijlocul muncitorilor când îşi aducea aminte că are lucruri urgente de isprăvit la cancelarie.

Avea sensaţia că nimic nu s'a schimbat în lume şi ţară, şi, nu-şi dădea seama de ce se complăcea în sentimentul acesta, şi uneori se forţa să nu-l părăsească. Avea un sentiment vag că e mai bine aşa, şi înconjura, de câte ori putea, toate prilejurile cari îl puteau pune în contact cu realitatea. Presimţea par'că, înfierat, că dacă va lua legături reale cu împrejurările de azi, s'ar risipi farmecul întoarcerii sale acasă, liniştea şi

fericirea ce le simţea în apropierea soţiei şi a copiilor, în mediul în care crescuse şi trăise. Şi nu voia să piardă această dulce şi intensă mulţumire de a fi acasă, şi de a lucra în domenii cunoscute, ceea ce trăsese o punte solidă între trecut şi present, peste prăpastia care fusese războiul şi cei patru ani de înstrăinare.

El simţea că are nevoe în această reîncepere a vieţii, nu numai pentru refacerea deplină a unei sănătăţi trupeşti aşa de crâncen zdruncinate, ci şi pentru însănătoşirea lui spirituală. Pentrucă războiul şi prinsoarea îi deschise multe răni şi în sufletul său.

In cele dintâi luni după ridicarea lui din cea de a doua gripă, se trezea adeseori în birou cu condeiul înţepenit între degete, refuzând de a mai scrie, şi ochii lui priveau departe prin peretele din faţă. Aşa cum în emoţii mari ţi se tot ridică un nod în gâtlej, îl înghiţi şi el revine din nou, se ridicau în el amintiri din războiu şi din prinsoare. Lupte de patrule, bombardamente de artilerie, putrezirea în tranşee, necurăţia în care trebuiau să trăiască, roşi de insecte, foamea, groaza morţii, nebunia ce-i cuprindea la atacurile cu baioneta, — erau tot atâtea imagini cari i se ridicau, lucrând, din subconştient, ca nişte noduri materiale în grumazi, pe care le înghiţea, dar cari reveneau mereu. Şi, dacă ar fi fost numai imaginea materială! Dar ceea ce-l făcea să rămână cu condeiul încremenit şi să privească întins prin perete, erau mai ales stările sufleteşti creiate de realităţile de atunci: gândurile, sentinţele, sentimentele pe cari atunci le credea inapelabile, definitive, şi cari acum, întorcându-se în conştiinţa sa, o tulburare o rănea, dând asalturi să-i întunece lumina şi să-i tulbure pacea din suflet.

Astfel se trezea, lucrând, că se gândeşte la nimicnicia omului în lume şi la deşertăciunea vieţii omeneşti, cu revolta pe care o simţea în tranşeele pline de noroiu, în cari încremenea, alături de camarazi, zile şi nopţi dearândul. Blestemată îi părea atunci viaţa omului în lume şi fără nici un rost, decât poate acela de a fi obiectul bătăii de joc pentru cel Atotputernic. De nenumărate ori îşi spuse el, care înainte de război nu se gândi niciodată la lucrurile acestea, că omul e cea mai nenorocită fiinţă din lume. Ar fi voit să fie un arbore, un fir de iarbă, o piatră, sau chiar mocirla în care putrezea, numai om nu!

Se gândia atunci, cu primejdia de moarte în faţă, la rostul omului în lume, şi nu-i află niciunul. Nu mai credea în nici o superioritate a spiritului, dacă omul are într'adevăr spirit, când prin el oamenii îşi fac viaţa mai chinuită şi mai insuportabilă decât animalele necuvântătoare. Nu mai vedea nici o ţintă a oamenilor pe care ar urmări-o conştienţi, afară de a se masacra ca nişte fiinţe pe care le apasă un blestem greu şi neînţeles. Nu mai înţălegea nici rostul credinţii în Dumnezeu, dacă el îngăduia o degradare a omului subt animalitate. Nu mai avea rost nici o muncă, nici o sforţare, nici o creiaţie, dacă omul îşi distruge singur nu numai lucrul mâinilor sale ci însăşi viaţa. Nu există decât întunerec, nenorocire şi moarte!

Toate acestea erau atunci sentinţe definitive, inapelabile pentru el. Se coborâseră adânc în conştiinţa sa, şi zăcură acolo, ca o baltă putredă şi pestilenţială, în cursul celor patru ani de războiu şi de prinsoare.

I se părea că omul din el, care a pornit de-acasă a murit de mult, precum murise în toţi camarazii lui. A ajuns şi el, şi ceilalţi, nişte maşinării ca şi armele pe cari le ţineau în mână.

In Rusia, în mijlocul revoluţiei, îi păru, la început, că există un mijloc de-a elibera pe om de întreaga tragedie a existenţei, de a-i răpi libertatea şi de a-l duce să se ucidă împrumutat. Dar repede îşi dădu seama, din ororile revoluţiei tot aşa de mari ca şi ale războiului, dacă nu le întreceau, că omul nu poate scăpa de nenorocire, că nu-şi poate păstra libertatea, şi că e o zădărnicie ori ce încercare de a trăi după legile spiritului, ale raţiunii, şi ale bunului simţ.

Toate aceste concluzii îi întunecară viaţa. Spiritul său nu mai reacţiona, ci numai trupul pentru a se feri de moarte, pentru a lupta cu boala, pentru a avea cu ce se hrăni.

După ce veni în Moldova viaţa lui se mai lumină, dar de coşmarul depozitat în fundul conştiinţei, nu putu scăpa definitiv. Şi, iată, acum constată că până azi încă nu e vindecat de ranele acestea ale sufletului, de gândurile întunecate, de pesimismul acela desnădăjduit care acum nu mai avea nici un rost. Acasă, în contact cu viaţa de altădată, pe care a înţăles'o totdeauna ca o luptă pentru biruinţă, ca o bucurie, nu ar mai fi avut nici un rost să-şi aducă aminte de gândurile negre din războiu şi din prinsoare.

Dar ele se ridicau, nechemate de nime, din când în când, şi se puneau deacurmezişul vieţii, a muncii, a strădaniilor sale. Veneau nu numai ca o amintire a celor de atunci, ci punând întrebările lor ca pentru ziua de azi. Ce rost are însănătoşirea lui dacă odată tot va muri? Ce rost are zdroaba lui nouă pentru oficiu şi pentru moşie, dacă e deşertăciune tot ce este în viaţă?

Da! El îşi dădea bine seama că erau răni ale spiritului cari încă nu erau vindecate. Şi pentru vindecarea lor simţea că are nevoe imperioasă de mediul acesta cunoscut: de cerul satului, de pământul lui, de aerul în care a respirat, de revenirea la concepţia de viaţă în care a crescut, pe care şi-a format-o aici în mediul natural cunoscut, între oameni cunoscuţi.

Când se oprea cu condeiul în mână luat de adierile tulburi ce se ridicau din subconştientul său, nu mai rămânea în birou, ci eşia, orice vreme ar fi fost, pe câmp şi umbla un ceas ori două, până se înseninа din nou şi simţea revenindu-i pofta de viaţă.

Natura, cu toate frumuseţile şi puterile ei, era pentru el botezul care-l învia pe sine cel adevărat, şi prin care recunoştea adevărul care i-a fost temelia vieţii sale dinainte de războiu.

Fie că soarele se ridica strălucitor pe cer, fie că se revărsa din nori potop de apă, fie că băteau vânturile, fie că era senin sau se alungau norii pe cer, sensibilitatea lui prindea acel mister din infinit, pe care nu-l înţelegea, dar care-i spunea că lumea, şi toate câte sunt în lume, au un rost: să trăiască, să lupte, să învingă. Toate au un destin pe care trebue să-l urmărească, toate sunt fericite câtă vreme îl urmăresc îndeplinind legile firii. Dacă omul e uneori cea mai nenorocită fiinţă din lume, e de vină el care încalcă aceste legi. Cine a inventat războiul cu iadul lui,

cine dușmănia dintre oameni, dacă nu omul care nu rămâne în cadrele acestei măreţe arhitecturi şi organizaţii universale?

Ion Mărginean n'a prea cetit cărţi de filosofie. Dar moştenise dela părinţii şi strămoşii crescuţi între legile şi minunile naturii, acel simţ just de observaţie şi de orientare, care pare un dar al cerului pentru toţi cei cari trăesc cu ochii aţintiţi asupra minunilor sale. Era un simţ nefalşificat de nici o teorie, era însuşi instinctul sănătos, care trage mai mult în cumpăna vieţii şi a integrităţii spirituale decât toate cărţile de filosofie. Era, desigur, o argumentare simplistă aceea care-i fixă linia de gândire şi de acţiune, concepţia lui de viaţă, dar era linia cea adevărată, care nu putea fi întronată fără putinţa de reculegere nici chiar de nenorocirile şi suferinţele cele mai grele ale vieţii.

Notarul se întorcea recules, cu puterile revenite, după astfel de luare de contact cu natura. Gândurile negre se duceau la fund, şi reveneau din ce în ce mai rar, când se oprea cu condeiul în mână la biroul lui.

Işi dădea bine seama că această alungare a strigoilor şi reconfortare spirituală, nu era posibilă decât aici, acasă, ca şi deplina lui întremare trupească. Şi de aceea se feria de gândul că odată poate tot va trebui să asculte stăruinţele care i se fac.

Acum avea un singur scop, un singur ideal, să fie acasă, să se bucure de acest «acasă» la care a râvnit atât de mult după ce află că soţia şi copiii săi sunt în viaţă.

De multe ori se gândea la motivele cari îi determină pe atâţia să părăsească satul şi să meargă la oraş, să-şi caute posturi chiar când nu erau solicitaţi de nime. Şi adesori se opria asupra celor spuse de nevastă-sa, de Emilia, în legătură cu frângerea ordinei morale din cursul războiului. Ea nu cunoscuse războiul decât în urmările lui dela spatele frontului. Şi totuşi a înţăles că ceva s'a frânt în sufletul societăţii, şi anomaliile observate isvorăsc din această înfrângere.

Desigur a fost o înfrângere, îşi zicea el, şi pe front şi în spatele frontului. Dar era a legii morale, a conştiinţei, cum i se părea ei, ori a întregei concepţii de viaţă pe care au avut'o oamenii mai înainte? Iată el, de-o pildă, n'a furat, n'a jefuit în război deşi i s'au dat destule prilejuri, şi adeseori era rupt de foame. Nu s'a atins nici de femei, deşi ocasiunile n'au lipsit. Totuşi dacă ar fi început viaţa de după război în suflet cu toate gândurile negre ce-l obsedau atunci, unde ar fi ajuns, ce ar fi putut face? Cu conştiinţa de atunci că nenorocita viaţă a omului în lume se reduce la adăpost, îmbrăcăminte şi hrană, că nimic altceva nu are importanţă fiindcă restul e zădărnicie, dacă ar fi intrat cu această convingere în noua viaţă, nu ar fi fost firesc să alerge şi el ca alţii după slujbe bine plătite, după venituri mari? Şi cei cari aleargă, cari dau năvală la oraşe, părăsindu-şi umilele slujbe dinnainte de război, ar face aşa dacă nu s'ar grăbi, ci ar lua mai întâi contactul cu ei înşişi, cei dinnainte de război, ducând o punte peste el, între trecut şi prezent, pentru a avea prilejul, ca şi el, să se însănătoşeze de boala spirituală contractată în război, din contactul cu trecutul, cu concepţia de viaţă în care au crescut, în care au trăit şi au luptat înainte de război?

Evident, dacă intră în noua viață aruncându-se în ea, cu toate rănele spirituale aduse din războiu sau din prăbușirea morală dela spatele frontului, ce muncă vor putea ei presta? Cine va recunoaște adevăratele valori, dacă cei puși să le selecționeze, sunt înșiși bolnavi sufletește, așa cum au eșit din războiu? Se gândi din nou la cazul neisprăvitului de subnotar Vasile Muntean, și de alte câteva asemănătoare, și-și zise că nu e de mirare biruința protecției în unele cazuri, când acest lucru s'a practicat în tot decursul războiului, iar oamenii nu au simțit necesitatea să-și revină la vechile lor directive de viață, să refacă, în ei înșiși, mai întâi linia morală înfrântă în cursul marelui cataclism, într'o formă sau alta.

Îi veni gândul, care pe urmă-i păru absurd, că înainte de a se trece la noua organizare a țării, ar fi nevoe ca toți cei ce vor fi însărcinați cu refacerea să fie obligați a munci întâi în slujbele vechi, a-și continua ocupațiile avute, pentru a se regăsi pe ei cei vechi, nealterați de prăbușirea războiului. Dar repede își dădu seama de imposibilitatea acestui postulat. Cine ar fi făcut noua organizare a statului, care nu suferea nici o întârziere?

El judeca subiectiv, pornind dela sine însuși, dela propria lui esperiență spirituală. Pentru el era convins că adevărul, drumul bun, era acesta.

La orice întâmplare aceasta fu dorința și voința sa: să rămână acasă.

Alteori gândindu-se mai adânc asupra aceleiași probleme, se întreba nu cumva în teoria pe care și-o formulase era și o încercare de evadare din cercul unui sentiment de responsabilitate pe care-l simțea că se strânge tot mai mult în jurul lui?

Intr'adevăr mărginindu-se și instructiv, dar și conștient, numai la ceea ce representa pentru el noțiunea «acasă», și la necesitatea de a-și lecui toate ranele trupești și spirituale ale războiului, el nu lua un contact real cu marile împrejurări politice și naționale între cari trăia. Noua realitate românească rămânea numai la marginea vieții lui.

Se întrebă cu un prilej când i se vorbi de-o mare frământare politică ce ar fi în țară, prin ce se deosebește viața și preocupările lui acum când trăia în statul național, de aceea pe care a dus'o înainte de războiu? Își puse întrebarea și mai limpede: dacă după războiu ar fi sosit tot subt un regim străin, dacă ar fi avut postul de notar și aceeași moșioară în satul acesta, nu ar fi trăit tot așa ca și azi? Preocupat să-și vindece ranele cu cari s'a întors din războiu, să-și facă slujba cu conștiință, să-și chivernisească moșia?

Cu ce se deosebia, notarul Ion Mărginean în regimul românesc de cel de mai înainte?

El trebui să recunoască și să-și spună că prin nimic. A luat cunoștință de regimul schimbat, redactează acum actele oficiale în românește, merge pe linia unei administrații care nu s'a schimbat. Incolo', așa trăește azi, cum ar trăi și subt regim străin.

Constatarea îl neliniști și îi cauză neplăcere, un fel de umilire, par'că. Zadarnic își spunea: dar cum să trăesc? Imi fac datoria. Nime nu poate să fie un mai bun cetățean decât omul care-și face datoria!

Simţea că vrea să scape prin tangentă. De ce anume? De sentimentul acela de responsabilitate al cărui ceva se strângea tot mai mult în jurul lui.

Către sfârşitul lui Octomvrie când se înzdrăvenise deplin, şi trupeşte şi spiritual, cineva la care ţinea foarte mult, un prieten de pe băncile şcolii, îl acuză formal într'o convorbire, şi cu toată seriozitatea, că ceea ce făcea el era o dezertare dela datorie, un egoism.

Era tocmai sentimentul care-l neliniştea în timpul din urmă, şi care nu se precizase desăvârşit, aşa cum i se presenta acum. Da! Era un fel de dezertare dela datorie! Nu însă în înţălesul precis arătat de prieten, întrucât nu a voit să se mute din sat la oraş, să ocupe o slujbă în organizarea nouă a ţării, ci în înţălesul că nu se interesa de noua realitate românească. Nu citea ziare, nu se interesa de ce se întâmplă în ţară, nu-l interesau frământările politice. Nu se integrase, cu un cuvânt, în noua viaţă a ţării.

Aşa că el protestă în faţa prietenului său, Petru Dunca, advocat, şi care împlinea dela unire funcţiunea de director de cabinet pe lângă departamentul industriei şi comerţului din consiliul Dirigent. Terminaseră împreună şi liceul, şi era să termine şi universitatea dacă Ion Mărginean nu s'ar fi retras după trei ani să dea examenul de notar şi să ocupe postul pe care-l avea şi acum.

— Egoism! Dezertare dela datorie! Vorbe grele, dragă Petre, şi nu cred că le-am meritat. In sfârşit eu îmi port slujba, care e verigă importantă în lanţul administrativ al statului. După cum mă ştii, nu sunt un om ambiţios. Nu râvnesc la situaţii înalte pentru cari nu m'am pregătit. Şi mai cred că satul rămâne şi pe mai departe piatra de temelie a noului nostru stat. El nu poate fi despuiat de toate elementele pricepute şi pregătite.

— Desigur, desigur! Cu toate acestea tu înconjuri lucrul esenţial. Te învârţi în jurul lui, şi nu vrei să-l vezi, cum se preface pisica a nu vedea şoarecele. E vorba de ceea ce este mai urgent, ceea ce este de actualitate. Satul nu se va dezorganiza nici dacă va fi condus de către oameni cu mai puţină pregătire. Aparatul lui administrativ e simplu, cu tradiţie veche. Dar aparatul superior de stat trebue creiat acum. E necesitatea momentului. Pe urmă, după ce totul va fi pus pe roate, se va putea întoarce, cine vrea, cine nu va fi indispensabil în marele aparat, la ocupaţiunile lor de mai înainte.

Pentru întâia oară îi punea cineva problema subt aspectul acesta: să dai un concurs momentan, apoi să te întorci la îndeletnicirile tale. Şi înţălese numai decât că problema, în felul acesta, e pusă greşit, fals.

— Dar, dragă Petre, zise el, dacă azi tu sau eu am fi indispensabili pentru organismul superior al Statului, am continua să fim şi mâne, şi poimâne. Organismul nu-i altceva decât oamenii pricepuţi, puşi la locul lor. Cum să te mai retragi la ale tale? Când vei putea?

Petru Dunca se gândi puţin.

— Când vom putea pune în loc pe alţii pe cari noi îi pregătim acum, sau pe alţii cari vor fi mai bine pregătiţi decât noi.

— Dar ceea ce prevezi tu poate să țină ani, poate să țină decenii. Nu bagi de seamă adevărul că dacă te-ai rupt odată de slujba ta de mai înainte, rămâi rupt definitiv? Peste ani, peste un deceniu, vor deține alții locul părăsit de tine. Viața nu stă pe loc, un oficiu, o îndeletnicire nu te așteaptă până vei binevoi tu să te întorci iar la ea. Clienții unui doctor, ai unui birou advocațial părăsit se împrăștie, se duc la alții cari sunt în funcționare. Slujbele, chiar și cele mai umile, se umplu. Altfel se conturbă însăși mașinăria vieții de stat. Un mic șurub dacă lipsește la un mecanism, se oprește toată mașinăria. Faci o socoteală greșită, dragul meu, dacă crezi că părăsindu-ți o meserie și luându-ți alta te poți întoarce iarăși la ea. Eu cred că cine o rupe cu satul, o rupe definitiv. Și mai cred că chiar tu închizându-ți biroul advocațial pentru serviciul de acum, l-ai părăsit definitiv.

Pretinul său Petru Dunca îl ascultă cu atențiune și se neliniști puțin. Nu-i păreau fără temeiu cele spuse de notar. Totuși era convins că exagerează.

— Iată cazul meu, zise el. Aveam un birou foarte bun, foarte cunoscut înainte de războiu. Totuși l-am părăsit temporar, pentru a da o mână de ajutor. Dețin un serviciu provizor.

— Pentru ce spui provizor?

— Pentrucă așa zisul Consiliu dirigent nu poate și nu va rămâne un guvern al Ardealului. Se va unifica, se va contopi în guvernul din București, curând sau mai târziu. Și atunci eu mă voiu întoarce la meseria mea, îmi voi redeschide biroul advocațial.

— Firma ți-o vei putea pune din nou, dar nu știu ce clientelă vei mai putea avea. Până atunci ies alți advocați tineri și-și deschid cancelariile. Dacă judeci așa, greșești. Și n'am motive să mă îndoesc de sinceritatea ta. Dar fac prinsoare că nouăzeci și nouă la sută dintre cei ce și-au părăsit vechile îndeletniciri, nu judecă așa. Ei nu-și vor mai părăsi posturile. Și e firesc așa, ba e chiar necesar. Ce s'ar întâmpla dacă sute și poate mii de intelectuali cari au intrat acum în slujbe de stat la oraș, peste câțiva ani ar voi să se întoarcă la vechile lor îndeletniciri? Ar fi o jale și un prăpăd. Pentrucă toate locurile părăsite de ei vor fi umplute, și ei vor rămânea muritori de foame.

Cu cât asculta, Petru Dunca se încredința mai mult că notarul pipăe o posibilitate dintre cele mai îngrijorătoare. Se văzu cu postul desființat peste câțiva ani, și redeschizându-și biroul advocațial. Simți un fior subțire printre spete, așa că în loc să-i fie recunoscător lui Mărginean pentrucă îi atrăgea atențiunea asupra unei probleme serioase, se mânie și zise cu dispreț:

— Nu poate fi toată lumea calculată ca tine. Tu ai lăsat pierduți trei ani de drept numai pentrucă ajunsese vacant un loc de notar pe care îl râvneai. Ei, să zicem că eu și alții ca mine riscăm să ne ratăm viitorul nostru personal. Nu va fi mare lucru. Aducem o jertfă. E nevoe și de o generație de jertfă.

— Ba va fi foarte mare lucru subt raport național și social pentru România, dragă prietene! Inchipueți: o întreagă generație cu viitorul ratat, chiar la începutul statului român! E frumos să spui: e o

generație de jertfă! Dar jertfa trebue să fie logică, dacă se aduce, nu absurdă. Ce ar face peste câțiva ani sute de intelectuali fără pâne? Ar ajunge un element de desordine și ar blestema țara. Dar situația nu va fi tragică din simplul motiv că oamenii cari au luat, din jertfă să zicem, dar eu cred că cei mai mulți din ambiție și lăcomie — cari au luat, deci slujbe noui, vor rămânea în ele, nu le vor mai părăsi. Dacă unele sunt provizorii, de transiție, li se vor da altele. In tot cazul nu se vor mai întoarce la ce au fost decât foarte puțini, și cred, spre nenorocul lor. Nu se vor întoarce, în primul rând, pentrucă aproape tuturora cred că le-a plăcut să le părăsească, să ajungă la mai mare.

După un restimp de gândire, el continuă:

— Subt un anume raport mă simt și eu oarecum vinovat de ceea ce mă acuzi tu. Intr'o privință recunosc că am fost egoist. Dar nu pentrucă nu m'am grăbit să-mi părăsesc postul, ci din motivul că, să zicem așa, nu m'am interesat de viața publică, nu m'am integrat în noua realitate românească.

— Nu prea înțeleg ce vrei să spui, zise Petru Dunca pentru care convorbirea ajunsese destul de penibilă. Ințălegea că în multe dintre cele spuse notarul avea dreptate, și că problema pe care a pus'o el dela început așa de simplist, acuzându-l pe Mărginean de egoism, avea cu mult mai multe fețe decât îi păru lui.

— Poate nici sentimentul ce mă încearcă nu-i destul de lămurit, și pentru aceea nu mă pot esprima limpede. Uite, ce este! Inainte de războiu, tu mă știi, eu mă interesam intensiv de întreaga viață românească din Transilvania. Incă din clasele superioare ale liceului, și pe urmă dela Universitate. Țineam un contact viu cu mișcarea culturală și națională. Știi că am luat parte și la adunările politice. Ei bine, de când m'am sculat din boală, nu mi-am abonat nici un ziar, nici o revistă nu m'au interesat faptele de politică internă, nu m'am agitat pentru un partid sau altul.

— Apoi vezi? Nu e aici egoism?

— Cred că nu-i egoismul pe care mi-l arunci tu în față. Eu am muncit mereu într'un officiu public, pentru un sat, pentru obște, pentru binele altora. Și aș putea să mă laud cu câteva realizări frumoase în satul meu. Totuși desinteresarea mea de viața publică recunosc că se apropie de un fel de egoism. Deși după cum știi și după cum vezi, abia acum sunt restabilit deplin. Cred că nevoia odihnei m'a făcut să nu mă gândesc la cursul vieții publice. Și încă un motiv, care mi se pare și mai însemnat...

— Grija de moșie?

— Dacă azi ești încărcat cu atâtea săgeți, n'am nimic împotrivă. Grija de moșie e un lucru firesc. Dar motivul pe care-l aminteam este altul. Aveam conștiința unirii săvârșite, și mă mulțumeam cu atât. E o realitate atât de fundamentală, atât de puternică pentru noua viață românească, încât ea singură ajunge, și traiul în ea, fără să mai fie nevoe de concursul meu sau al altuia, pentru a merge în albia săpată de veacuri, dar în care românismul abea a intrat acum. Cum să-ți spun mai limpede? Inchipue-ți un drum săpat adânc între dealuri înalte; un

car cu boi înaintează pe el. Nu-i nevoe de nici un pogănici; ei nu pot coti, nu pot eşi din drum nici la dreapta, nici la stânga, ci merg în mod necesar înainte. Sau închipue-ţi o corăbioară care s'a strecurat cu greu printre stâncile unei strâmtori din cursul râului, şi, în sfârşit, a apucat la şes, la larg: matca râului o duce în chip firesc cu ea, fără să mai fie nevoe de opintirea corăbiei, de motorul ei. Intr'un chip asemănător simţeam şi viaţa românească după unire: trebue să meargă în mod firesc în albia ei, fără amestecul meu sau al altuia. Idealul care ne-a dus la unire, în mod necesar îşi va desvăli acum toate laturile. Munca şi creiaţia românească, consolidarea unirii, sunt principii şi imperative ce izvoresc din însuşi idealul unirii, şi cine li se vor opune? Imi ziceam deci, ori, mai exact, simţeam instinctiv: lasă râul să curgă în pace în albia lui. Nimic nu i se poate împotrivi. Ce poţi face tu e ca prin activitatea ta modestă publică, să produci şi tu un strop de energie, să pornesti o şuviţă de apă curată ce se varsă în marele fluviu al energiei naţionale deslănţuite.

După un restimp de tăcere continuă, fără să se mai intereseze dacă prietenul său îl asculta sau ba:

— Trebue să mărturisesc că nu mi s'au deslusit toate acestea aşa de limpede în conştiinţă, decât acum de când ai pus tu problema. Aveam mai mult sentimentul, sau mai exact instinctul că viaţa românească în noul stat îşi urmează cursul normal şi necesar, cursul ei firesc, şi fără interesul sau amestecul meu.

— Totuşi socot că a fost un sentiment greşit. Pomeneai de corabia aceea care ajungând în largul fluviului, scăpând din strâmtori, nu mai are nevoe de nici un efort propriu, motorul poate să nu mai funcţioneze: e dusă în mod firesc de cursul apei. Dar de cârmă şi de cârmaciu n'ai pomenit nimic. Socot că şi în asemănarea ce-ai făcut, e nevoe de cârmaciu, deşi toate condiţiile de plutire sunt date.

— Da! E adevărat. Apoi tocmai conştiinţa că e necesar cârmaciul m'a făcut în timpul din urmă să-mi dau seama că într'o măsură oarecare am fost egoist. Iată, nu mă ruşinez să-ţi spun că nu ştiu cum suntem cârmuiţi, dacă mergem pe drumul firesc săpat de veacuri de idealul unirii. Acesta e desinteresul de care mă simt vinovat, şi nu faptul de a fi rămas la sat. Pentrucă — şi îmi dau acum bine seama, dacă eu mă simt responsabil de munca şi aportul meu administrativ în slujba modestă ce ocup, — de şuviţa de energie, de vinişoara de apă, ce-o vărs în marele fluviu — e firesc să fiu şi să mă simt responsabil şi de directivele vieţii publice, de conducerea statului, de cârmuirea bărcii după ce a eşit în larg dintre stânci. Ei bine, eu lucrul acesta nu l-am făcut până acum. Mă simt întrucâtva vinovat, dar îmi aflu şi aici o scuză. Aşa suntem făcuţi: să ne legitimăm greşelile. Mândria e mare piedecă în drumul vieţii. Deci, îmi ziceam: Avem la conducere pe fruntaşii vieţii publice, oameni căliţi în lupte şi în cinste. Ce ar putea interveni să conducă bine energia naţională, liberă azi să creieze?

— După cât înţăleg eu tu vezi mai mult latura politică a vieţii de stat. Tu eşti preocupat de liniile mari. De altfel aşa te ştiu din tinereţe... Cred însă că vei ajunge să mă înţelegi şi pe mine. Să zicem că

sunt buni cârmacii corăbiei, dar e nevoe și de un întreg personal bun. E tocmai ceea ce voiam să-ți spun: tu ești o bună putere de muncă, un om priceput. Locul tău azi nu este să mâni o luntre mică, ci să intri între mateloții corăbiei celei mari a statului — dacă e vorba să rămânem la asemănarea ta.

— Pentru ce ai spus: Să zicem? Să zicem că sunt buni toți cârmacii? Eu cred că nici nu pot fi de cât buni. Și, anume toți.

Petru Dunca zâmbi.

— Tu, — am băgat de seamă din ceeace ai spus — ai rămas tot idealistul pe care l-am cunoscut. In idealismul acesta ai putea trăi mult și bine, dacă nu voești să iei contact cu realitatea. Individual, poate e mai fericit omul care își vede numai de treburile sale. Dar, prin aceasta, realitatea nu se schimbă. Tu n'ai voit să iei cunoștință de ceea ce se întâmplă la noi. Vezi bine că sunt buni conducătorii. Tu-i vezi însă tot cu ochii dinainte de războiu. Dacă te-ai interesa puțin de mersul vieții publice, ai constata și tu că sunt probleme extrem de vaste și de grele de resolvat, și că puterile omului sunt limitate. Apoi cei patru ani de războiu, ca și condițiile nouă de viață, au mai schimbat pe unii oameni, dacă nu pe toți. Admit și eu că în statul liber de azi, în statul românesc, idealul unirii, sau, mai exact, ceeace decurge din acest ideal realizat, pentru vremurile noastre, ar trebui să se realizeze oarecum în mod firesc. Toată națiia așteaptă asta. Dar mulți oameni nu mai sunt ceea ce au fost înainte de războiu. S'au trezit ambițiile, poftele, interesele materiale și familiare, și multe alte mizerii năpădesc viața publică. Da, corabia a ajuns în largul râului. Dar în alvia lui încep să intre, dela stânga sau dela dreapta, râuri și râulețe noui, cu ape tulburi, curenți iuți și tari, cari tulbură matca, o deviază din drumul cel firesc.

Intre astfel de împrejurări toată lumea bună, toate elementele sănătoase, trebue să fie cu ochii în patru și să dea o mână de ajutor.

Ion Mărginean rămase pe gânduri. O teamă nedeslușită începea să pună stăpânire pe el. Din ce auzise, incidental, dela unii și dela alții, din ceea ce-i spunea prietenul Dunca, — un om care lucrând la centru putea cunoaște multe lucruri — i se păru că nu e așa de ușor ca viața românească să curgă normal, firesc, între cadrele ce trebuiau umplute ale idealului național realizat. Se gândi că pipăe și în ceea ce-i spunea Dunca, desechilibrul acela moral despre care-i vorbi Emilia, cu care oamenii se întoarseră din războiu. Că au fost siliți să intre în viața cea nouă înainte de a-și vindeca ranele spirituale lăsate de războiu, și că numai aici poate fi cauza celor spuse de Dunca... Dar chiar interesându-se de viața publică, de ce folos ar putea fi el? A vedea și a pipăi ranele nu e de nici un folos, dacă nu le poți și vindeca. Iar vindecarea, în materia dată, nu putea veni dinafară, ci din lăuntru. Dacă există... ambiții, pofte, interese materiale sau familiare, ele nu pot fi nici oprite, nici eliminate din viața publică, dacă nu le elimină din sufletul lor cei cari le au, să-și ridice capul, Ordinea morală răsturnată, nu poate fi refăcută decât de fiecare ins în parte. Cine se vede și se știe bolnav, să se vindece întâi el însuși.

Se gândi că ceea ce-i venia acum în minte, nu era decât judecata şi convingerea care l-au îndemnat să aibă ca ţintă principală după ce s'a întors acasă: vindecarea lui trupească şi sufletească, revenirea la omul nealterat cum se ştiuse înainte de războiu.

Concursul extern, combaterea străină a propriilor slăbiciuni, nu poate duce la nici un rezultat, îşi zicea el. In acest caz la ce ar folosi contactul şi interesul de viaţa publică? Să-ţi amărăşti propria viaţă şi să-ţi faci duşmani din prietenii de odată!

El mărturisi această convingere în faţa prietenului Petru Dunca, şi adause:

— Problema e cu mult mai gravă şi mai complicată, decum s'ar părea la întâia vedere. Dacă cineva a ajuns să nu mai aibă un suport moral, nime nu i-l poate da decât el însuşi, recunoscându-şi greşala. Nu văd alt drum de îndreptare dacă în realitate viaţa publică a eşit din matca ei firească datorită oamenilor cari nu mai au un suport moral. Eu, mărturisesc, nu pot crede încă. Vor fi cazuri sporadice. Dar ar fi prea funest să se fi schimbat o întreagă generaţie de azi pe mâne.

— Nu-i de azi pe mâne. La mijloc sunt patru ani de războiu.

— Da, e adevărat, zise neliniştit notarul. Am meditat şi eu adeseori asupra problemei. Dar eu nu ştiu de ce folos aş putea fi luând contactul cu viaţa publică. Eu nu cred în îndreptarea omului prin presiuni externe decât prin sine însuşi. Vorbesc din esperienţa mea personală.

— Şi dacă prin sine însuşi nu se îndreptează? Să mă folosesc şi eu de-o pildă. O creangă bolnavă aştepţi să se refacă. Aştepţi o vreme. Pe urmă dacă vede grădinarul că nu mai odrăsleşte, ce face cu ea?

— O tae, de sigur.

— Cred că şi în viaţa publică trebuesc tăiate, trebuesc eliminate crengile uscate. E o datorie a societăţii, a colectivităţii. Dragă prietene, trebue să-ţi vorbesc deschis ca unuia care a trăit mereu conform principiilor idealului naţional: au ajuns prea mulţi oameni în fruntea vieţii publice care s'au dovedit crengi uscate. Nu sunt semne să se vindece singuri. Opinia publică începe să fie nemulţumită. Ei trebuesc eliminaţi.

Notarul întrebă neliniştit.

— Dar... prin ce mijloace?

— Prin mijloacele legale pe care ni le dau libertăţile cetăţeneşti. S'a înjghebat totul prea în pripă. S'a făcut apel la tot soiul de oameni. E nevoe de o depuraţie chiar acum la început.

— Totuşi, nu văd mijlocul!

— Mijlocul e simplu. Suntem în preajma alegerilor pentru întâiul parlament. Va trebui să fie candidaţi numai oameni de mâna întâi. Ei vor da noul guvern selecţionat dintre fruntaşii cei mai verificaţi ca oameni de caracter. Iar noul guvern va elimina ciurucurile cari s'au îmbulzit la conducerea vieţii publice. Alt mijloc legal nu există pentru o radicală îndreptare a situaţiei, chiar dela început. Va trebui să candidezi şi tu! Iată scopul principal pentru care am voit să am o convorbire cu tine. Şi, aceasta, după o consfătuire cu mai mulţi prieteni comuni.

Ion Mărginean se uită la prietenul său Dunca mirat, insistent, ca la unul care ar fi căzut din lună.

— Ei, lasă gluma la o parte, zise el în cele din urmă.

— Dar e ceva foarte serios! Tu ai popularitate mare în întreaga regiune...

— Popularitate! Dar ce are face ea cu deputăţia?

— E lucrul principal pentru a putea fi ales.

— Dar priceperea? Pregătirea?

— Nu 'nţăleg?

— Presupun că nu-i deajuns să fii ales pentru a putea fi şi folositor. Eu mă pricep la conducerea unui sat, dar nu a unei ţări.

— Eşti tot atât de puritan şi intransigent, ca pe vremuri. Dar tu nu poţi spune că n'ai o pregătire mai înaltă. Ai trei ani la drept, amândouă esamenele fundamentale...

— Crezi că mai ştiu ceva din buchiseala mea de atunci? Dar chiar dacă aş avea doctoratul şi esamenul de advocat, m'aş simţi eu destoinic să contribui la legiferarea cea nouă?

— Dragă prietene, nu e vorba în primul rând de ştiinţă, ci de caracter. E vorba să alegem un parlament şi un guvern care să purifice viaţa publică de cei ce, în vreme aşa de scurtă, s'au dovedit nevrednici sau incapabili. Cred că eşti şi tu de acord că legile nu sunt urgente, legi sunt destule, şi aici şi dincolo. E nevoe urgentă de oameni cari să aplice legile. Nu-i aşa?

— Aşa este, dar mie mi se pare problema cu mult mai complicată. După cât înţeleg eu ar fi vorba să înceapă o luptă între... o luptă între români. Unii să fie înlăturaţi, alţii să le ia locul. Dar asta ar fi ceva nemaipomenit! Când s'au mai luptat la noi român împotriva românului?

Petru Dunca îl privi desnădăjduit. Vedea că nu o poate scoate la cale cu el...

— De sigur că va fi o luptă. Dar nu un războiu civil, nu o luptă fratricidă, ci una de selecţionare... Iată îţi dau o săptămână de gândire. Să-mi comunici hotărîrea ce vei lua-o.

— Vai de mine! O săptămână! Dar nu-i nevoe de-o săptămână, nici de o zi. Nu voiu candida. Eu nu obicinuesc să mă apuc decât de lucruri pentru care mă simt pregătit, şi în care pot fi folositor.

— Bine, bine! Să ştii însă că eu aştept într'o săptămână răspunsul tău, oricare ar fi el.

(Va urma).

I. Agârbiceanu

LUNTRAŞ PE CER

Ce cauţi tu prin uliţele-aceste,
Fugar din vraja 'ntinsului de zări,
Din codrii scrişi pe-albastre depărtări
Şi din chemarea visului pe creste?...

S'alergi stingher... şi fără nicio veste...
S'auzi cum plâng atâtea desperări,
Să vezi ochi trişti de lacrimi şi mustrări,
Să nu mai ştii de magica-ţi poveste

Pe când erai tovarăş cu toţi vracii,
Când după freamăt cunoşteai copacii,
Şi paserile toate, după sbor...

Pe când era simţirea 'n veci pribeagă
Şi când pluteai stăpân în lumea 'ntreagă
Luntraş pe cer... la cârma unui nor.

G. Tutoveanu

CÂNTEC DE LEAGĂN

Fulgi chitaţi de păpădie
Şi cais,
Ning în svon de liturghie,
Şi-ţi presoară, pe obraz,
Flori albastre de topaz
Şi de vis...

Cântec nou de primăvară
Şi de dor,
Cântă îngeri din vioară.
Cu arcuş de nestemată,
Plânge-o stea îndepărtată,
Puişor...

Gândul mamii-ţi stă de pază.
Colţ de rai;
Să te joci c'un crin de rază,
Pe covoare de petale,
In concerte de ţimbale
Şi de nai...

Ca şi soarele de vară,
Luminos,
La colnic să ieşi spre seară,
Să zici doine din tulnic,
Să creşti mare şi voinic,
Făt-Frumos!

Vasile Posteucă

POEMUL POTECILOR PURE

Sunt poteci care urcă spre creste
Şi poteci care coboară din ele.
Poemul este
O potecă ce sue spre stele.

Poemul — potecă sau sbor? —
Urcă spre stele încet
Să crească în pulberea lor
Paşii peregrinului poet.

Opaiţ aprins în noaptea grea
Pridvor al nopţii de veci, —
Arde, înaltă, o stea
La capătul fiştecărei poteci.

Pârtii înalte prin bezne din jur
Urcaţi, potecilor,
In vecii vecilor:

Sătul, însfârşit, de azur
Să-şi potolească setea poetul
In crugul stelelor, pur!...

Aurel Tita

DIN ŢARA FAGILOR

Septembrie prin arbori, ziua Crucii,
Biserica, în soare se descuie.
Livada 'n jur, cu miros de gutuie
Şi grei de rod îşi pleacă ramuri, nucii.

E hram împărătesc. Pe masa mare
Ştergare ca zăpada de curate,
Colaci de grâu şi proaspete bucate
Şi voia bună creşte 'n fiecare.

La cină stă şi Domnul printre oaspeţi;
Şi se aduc miresme din grădină,
Coşărci de mere, faguri de lumină
Şi'n blide smălţuite, struguri proaspeţi.

Când sara pod de funigei întinde,
Sub streşini amiroase busuiocul
Şi luna 'ncinsă 'n flăcări vii ca focul,
Răsare între stejarii grei de ghinde.

Teofil Lianu

R U G Ă

De mă asculţi, când sânger pe sub ghimpi,
Sau de cumva m'ajuţi să mă desfoi,
Stăpâne, spune-mi pentru cine voiu
Umbri tărâmul altui plaiu, prin timpi?

Că de mi-s anii crainici şi nebuni,
Nelimpezi paşii, râvna pământeană,
Aştept o toamnă plină ca o teamă
S'adun în pieptu-mi îngerii străbuni...

Desprinde-mi visul, Doamne 'n semincer,
Sau iroseşte-mă lumină prin prejur...
Vor creşte versuri tinere 'n azur,
Ca mai aproape să-Ţi ajung de cer...

Cum Te iveşti în roade şi în crâng —
Să Te simţesc, poveste fără trup...
De fur din Tine, Doamne, ca din stup,
Tu rabdă-mi, faur, singur să mă strâng.

Imi e tristeţea grea, ca o lăcată
Şi ştiu că târzielnic singur sânt;
Cum sufletul mi-i aspru de pământ,
Mă 'mbie dur plecarea aşteptată.

Tu Ler, îngăduie când îmi va fi apusul
Să mă 'mplinesc în Tine — ca o pâine:
Ingăduie-mi Tu drumul meu de mâine —
Când fi-voiu numai cântec, cum e fusul...

Nicolae Predescu

NAȚIONALISM ȘI METODĂ ÎN ESTETICĂ

Incep prin a face o mărturisire de credință:

Am convingerea că există un suflet și chiar un mod de a gândi românesc, nu numai pur și simplu specifice, căci acesta este cazul tuturor popoarelor — dar un suflet și un mod de a gândi menite să dea culturii omenești roade, pe care nici un alt suflet și nici o altă minte, a oricărui alt popor, nu le-ar putea da; că rodul acesta unic al sufletului și gândului românesc, nu împlinește numai un destin național, ci și un destin al umanității. Cred că sufletul și spiritul uman, își va arăta unele posibilități maxime ale sale — prin puterile creatoare și însușirile morale ale Românismului.

Iată pe scurt teza noastră naționalistă și metodologică în legătură cu problemele artei, criticei și ale Esteticei — teză pe care vom desvolta-o în cele ce urmează.

Purtător al unei strălucite ereditați, sintetizând însușirile celor mai dotate rase indo-europene: traco-ilire, latine, germane și slave, din contopirea cărora a luat naștere, având o istorie de aproape patru mii de ani de viață așezată cum nu o are nici o rasă și nici un popor european, fiind după unii istorici străini, din cei mai actuali și mai cu vază [1], continuatorul direct al populațiilor indo-europene de baștină, din care s'au desprins toate ramurile de popoare ale acestei nobile rase ariene, poporul român, a cărui dăinuire prin vâltoarea veacurilor a fost considerată un adevărat miracol, dispune de un capital de însușiri umane și de energii intacte, care îi creează o poziție privilegiată și unică în lumea europeană.

El intră pe planul mare al istoriei, chiar în momentul când nobilele energii spirituale ale lumii vechi, par a fi istovite, și când lumea europeană amenință să fie invadată de o nouă barbarie, de astă dată venită de la ea însăși.

In fața acestei primejdii de sălbătăcire, anarhizare și demoralizare a lumii înconjurătoare, neamul nostru voește să reînalțe pe culmi și mai înalte pentru sine și pentru alții, făclia ordinei morale și spirituale, de la care lumea ce-l înconjoară, pare a fi abdicat, spre propria ei pierzanie.

Justificarea acestei pretenții o dă în primul rând și de pe acum, în ordinea socială și politică, naționalismul românesc, inspirat, ca nici un alt naționalism european, din normele celei mai înalte și valabile etici umane, și anume din etica creștină. Și aceasta nu în mod întâm-

[1] Vezi lucrarea recentă: Ranta, **Rasism românesc**, care citează pe toți acești savanți străini.

plător, căci morala creştină este disciplina firească şi organică a sufletului românesc.

Etica şi concepţia creştină despre vieaţă şi lume, în esenţa ei, este la poporul nostru, mai veche decât creştinismul; ea ne aparţine prin moştenire de la strămoşii Daci, singurii europeni creatori ai unei religii spiritualiste şi monoteiste. Poporul român nu numai a devenit creştin, dar s'a născut creştin, şi creştin este în tot felul său de a se comporta în viaţă. Şi când spun toate acestea, mă gândesc mai ales la etica, nepervertită de oraş, a ţăranului român [2].

Dar adevărata izbândă a ideii creştine în lume, adică reala încreştinare a omului — spunea Hegel — va însemna adevărata culminare a civilizaţiei umane.

Ultima înţelepciune profetică a patriarhului de la Weimar, întrupată în renăscândul Faust, — acest măreţ simbol al dramei civilizaţiei europene — pe de o parte de tip raţionalist, iar pe de altă parte de tip materialist şi senzualist — această ultimă înţelepciune, care va reda omului cândva fericirea şi liniştea paradisului său pierdut: revenirea la o vieaţă simplă, curată şi activă înfrăţită cu natura, închinată iubirii de oameni şi bunului creator al lumii, nu este decât profetizarea triumfului real al ideii creştine în lume, prin realizarea unui nou tip de om şi de societate, de caracter dominant, etic şi eroic.

Văd în această reală încreştinare a omului, care este cel mai scump ideal al naţionalismului românesc, dar şi al omului în genere, menirea măreaţă a poporului românesc, despre care se poate spune cu drept cuvânt, că este cel mai creştin popor din lume.

Popor mic, întocmai ca anticul popor elen, dar altă dată, în vremea strămoşilor Traci, cel mai numeros popor din lume, după Indieni, nouă ne-ar putea fi rezervat să realizăm, mai presus de toate, pe plan etic, social şi politic, ceeace poporului elen, i-a fost dat să realizeze pentru atâtea veacuri şi milenii — pe plan intelectual.

Un glas profetic, şi desigur nu întâmplător, a răsunat în *Cruciada Copiilor* a lui L. Blaga, această sublimă logodnă cu moartea a sufletului neprihănit şi tânăr, pentru redobândirea lui Hristos, Mântuitorul neamurilor şi a Neamului; a răsunat dar s'a şi împlinit chiar în mijlocul acestei lumi româneşti, menită poate să împlinească, ea cea dintâi, acest superior destin uman visat de cugetători şi poeţi. Cruciada copiilor, opera şi *fapta*, alături de alte fenomene concomitente, anunţă marele veac românesc în lume.

Cruciada Copiilor, *Meşterul Manole* şi *Mioriţa*, străbătute de acelaşi duh sublim al jertfei şi al iubirii hipostatice, de cea mai pură esenţă cristică, formează împreună trinitatea simbolică şi sacră a sufletului şi destinului sublim şi tragic al acestui neam.

Nu este o întâmplare nici faptul că cea mai iscusită şi *realistă* încercare de a demonstra existenţa şi natura divinităţii, din câte cunoaşte istoria cugetării umane, — deşi nu în cel mai pur spirit teologic —

[2] Vezi şi recenta: **Creştinismul românesc** — de Simion Mehedinţi — Bucureşti, 1941.

este, după părerea mea, opera românească de boltă: *Diferenţialele divine*, a aceluiaşi Lucian Blaga.

Şi iarăşi nu este o întâmplare faptul că tot un L. Blaga, este creatorul literar al celui mai tipic reprezentant al eroismului românesc: *Avram Iancu*, simbolizând pentru noi *ideea de neam*, alături de ideea creştină, prin care spuneam că poporul românesc e menit să împlinească o înaltă misiune în lume.

Idealismul etic din Cruciada Copiilor, *realismul intelectual* din Diferenţialele divine, realism care, după cum vom vedea, este nota esenţială a cugetării româneşti — apoi *naţionalismul profund uman* din Avram Iancu sunt, pentru noi, chiar elementele care dau formula definitorie cea mai largă a civilizaţiei româneşti. Iată, în fine, ceeace ni se pare a fi, după noi, şi esenţa proprie a artei noastre naţionale.

Aceasta este desigur în mare parte numai accepţiunea ideală şi virtuală a Românismului. Rămâne ca viitorul şi vrednicia Românilor — umbrită şi împuţinată deocamdată de multe slăbiciuni şi metehne, nu mai puţin naţionale şi despre care ar fi bine să se vorbească tot atât de mult ca şi despre merite — să întărească cu fapta, credinţa noastră generoasă şi optimistă în nobilele virtuţi ale acestui popor.

Ceea ce ne preocupă însă în cel mai înalt grad, nu este numai constatarea virtuţilor Românismului, ci mai ales *condiţiile* care le-ar putea pune în deplină valoare pe toate tărâmurile vieţii spirituale, inclusiv în artă.

Dacă se poate face dovada Românismul reprezintă într'adevăr în chip virtual sau manifest un conţinut ideal de valori spirituale, care îi aparţin cu exclusivitate, atunci ar rezulta în primul rând, că numai cultivând spiritul nostru naţional, vom împlini rostul nostru în lume, împlinind implicit prin noi, ţeluri superioare umanităţii însăşi. Că prin urmare, numai purtătorii acestui suflet naţional, vor fi adevăraţii creatori ai culturii româneşti. Că străinii de neamul nostru, cu sângele sau numai cu sufletul, nu pot decât să întârzie, să denatureze sau chiar să zădărnicească — poate definitiv — procesul de împlinire spirituală a acestui neam.

Şi aceasta este valabil în chip aproape absolut în artă, în care trebue să vedem, mai mult decât în oricare altă manifestare a spiritului, întruchiparea nemijlocită a sufletului unui popor.

Chiar dacă nu există rasă pură, ceea ce e un lucru dovedit, realitatea imediată şi Istoria ne arată în chip neîndoios că există colectivităţi umane cu caractere psiho-fizice unitare destul de bine diferenţiate, deşi rasial compozite, şi care, chiar datorită acestor particularităţi, au avut şi au un destin cu totul aparte şi chiar unic în desvoltarea civilizaţiei umane; că unele din aceste colectivităţi (etnice, naţionale, rasiale) sunt factori creatori de cultură în cel mai înalt grad, iar altele sunt mai puţin dotate, şi în fine altele cu totul inferioare în această privinţă; că între diferitele colectivităţi umane există nu numai profunde diferenţieri de calitate spirituală, dar şi grave incompatibilităţi biologice şi temperamentale; că în fine, există popoare tinere în plină ascenziune creatoare, alături de altele consumate, degenerate, inerte. Ei bine, a face naţionalism în cul-

tură, nu înseamnă numai decât a descoperi şi cultiva rasa pură a unui popor, ci a fi conştient dacă acel popor dispune de însuşiri spirituale superioare, iar în acest caz să i le identifici şi să i le cultivi, şi tot odată să-l fereşti de amestecuri cu popoare şi rase, fie inferioare lui sub raport spiritual, fie incompatibile biologic şi temperamental, fie uzate şi degenerate.

Estetica, printre altele, fiind chemată să îndeplinească şi *funcţia unei superioare magistraturi* şi a unei înalte pedagogii în vieaţa artistică a unei societăţi, directivele ei, în sensul vederilor noastre, n'ar putea nici ele să se inspire decât din izvoarele spirituale cele mai sănătoase şi cele mai autentice ale acelei societăţi.

Aşa de pildă un neam tânăr, cum este şi al nostru, înzestrat cu nobile şi excepţionale însuşiri spirituale, nu poate fi lăsat să-şi irosească energiile lui creatoare, nici să-şi pervertească sufletul cu produsele decrepite ale unor culturi îmbătrânite sau cu produsele bestiale ale unor civilizaţii care n'au ieşit încă nici din stadiul antropofagiei.

Sau să luăm un alt exemplu. Să admitem bunăoară că Estetica poporului român, a acestui popor, al cărui gust estetic şi geniu artistic au devenit proverbiale, — ar ajunge să fie reprezentată şi predată în înalte instituţii de cultură — care desigur exercită şi cea mai eficace influenţă asupra publicului — de indivizi aparţinând unei rase lipsită aproape cu desăvârşire atât de artă naţională, cât şi de gust estetic, cum este, de pildă, cazul unic în omenire, al rasei semite, care, în schimb, n'a făcut altceva în această direcţie, decât să corupă arta şi gustul estetic sănătos al tuturor popoarelor în mijlocul cărora au reuşit să se infiltreze.

Sau ce am zice, dacă Estetica românească, ar fi reprezentată de cineva, aparţinând în specie de aceeaşi rasă, care să aibă, de pildă, pretenţia — cum fac unii esteticieni de astăzi, şi în deosebi esteticienii evrei — de a învăţa acest popor, îndrăgit de frumuseţile naturii, că în natură şi în vieaţa reală, nu există un frumos adevărat, pe care Estetica ar trebui să-l ia în seamă, nici măcar în măsura în care acest frumos al naturii şi al vieţii participă în artă, ceea ce desigur nimeni n'ar putea contesta.

Fără îndoială că asemenea esteticieni, care nicicând n'au avut nimic comun cu natura şi faţă de care n'au simţit decât un sentiment de groază şi ură, iar când au putut au desfiinţat-o în interes comercial, asemenea esteticieni, zic, nu numai că n'au nimic comun cu sufletul şi arta acestui popor pe care unii din ei au totuşi pretenţia de-a o dirigui, dar în plus, săvârşesc şi o eroare ştiinţifică, determinaţi inconştient de o predispoziţie rasială mai mult decât certă.

In fine pornografia, această specialitate artistică predilectă şi rentabilă a unei anumite rase, această molimă lugubră, care poate desfiinţa o artă şi un popor — şi care în ultimul timp a invadat furios ca o adevărată ciumă arta şi societatea românească, şi aşa aplecată din fire spre senzualism — cum ar putea fi ea combătută cu succes, dacă autoritatea de a directiva arta, ar fi dată pe mâna reprezentanţilor unei rase cu sadice înclinări corupătoare, şi care în loc să combată

acest rău, ar veni din contră, să-l legitimeze şi mai mult cu teoriile pansexualiste ale coreligionarului Freud, ceea ce s'a şi întâmplat adese ori.

Esteticianul deci, spre a-şi îndeplini adevărata şi marea lui misiune, va trebui să aparţină, nu numai formal sau ideologic, ci cu trup şi suflet, de trupul şi sufletul Neamului. Arta naţională nu se poate conduce decât după cuvântul acelor esteticieni care suntem siguri că reprezintă sufletul neaoş, nepervertit şi sănătos al Naţiei, fiind purtători ai fondului biologic şi sufletesc nealterat al Neamului, şi ca atare purtând în ei vocea limpede a destinului acelui neam.

Apertenenţa biologică de trupul şi sufletul Naţiei este condiţia minimă pentru toţi acei care pretind să aibă în arta unui popor un rol cinstit, fie director, fie creator, dar un rol cu adevărat fecund şi când e nevoe, cu adevărat salutar.

Disciplina naţională a culturii nu este dată în litera scrisă a vreunei doctrine ca ea să poată fi la îndemâna oricui, ci pulsează nevăzută şi neştiută în sângele şi sufletul unui neam.

Cineva o are, sau nu o are prin sânge şi naştere, dar în nici un caz nu şi-o poate însuşi cu succes, din teorii naţionaliste, sau participări exterioare la grupări autohtoniste, oricât de ortodoxe ar fi acestea, şi chiar dacă satisface toate aparenţele.

Naţionalismul creator nu se poate învăţa, ci numai făptui de marele personalităţi creatoare ale Naţiei — în toate domeniile culturii, şi mai ales în artă şi ştiinţă.

Creatorul este Naţiunea însăşi ridicată la cel mai înalt potenţial al ei.

Dar puterea creatoare, aceasta a doua condiţie decisivă pentru împlinirea spirituală a unui neam, izvorăşte ea însăşi din marele rezervor de energie şi spiritualitate, hărăzite lui de natură şi providenţă.

Rezervoarele de energie proprie ale poporului francez, şi nu străinii infiltraţi în sânul lui, au produs marile personalităţi creatoare ale acestei naţii. Rezervoarele de energie proprie ale poporului german, englez, italian şi aşa mai departe, au creat marea cultură germană, italiană, engleză etc. şi nu străinii veniţi de aiurea. Miracolul culturii clasice, ca să dăm exemplul cel mai frapant, a fost posibil exclusiv prin însuşirile rasiale ale poporului elen şi latin.

Arta şi toate formele de cultură, la toate popoarele, s'au desvoltat şi au înflorit în veacurile de trezire şi expansiune a energiilor naţionale. Veacul al XIX românesc, veacul trezirei energiilor şi conştiinţei naţionale româneşti, este veacul creator al artei noastre naţionale culte.

Arta naţională — şi nu există decât o artă naţională — care cel mult se poate universaliza — rezultă aşa dar în mod esenţial din fondul biologic propriu al unui neam. De aici însă rezultă în mod necesar, că a promova şi a cultiva arta naţională — ceeace desigur este o datorie ce incumbă şi esteticianului şi mai ales lui — înseamnă *în primul rând*, a păstra cât mai nealterat, a cultiva, a promova şi a potenţa la maxim acest fond biologic, unic şi propriu al unui neam — şi *mai ales*, în epoca sa de fecundare spirituală majoră.

A face acest lucru înseamnă însă *a face politică naţională, politică socială şi mai înseamnă a face cea mai severă morală.* Iată de ce sunt îndreptăţit să afirm, că adevăratul estetician — sub un anumit raport al atribuţiilor sale, acela de înalt magistrat al vieţii artistice, *trebue să fie în acelaşi timp un om politic, un naţionalist şi un moralist,* în sensul ideal, dar chiar şi practic când e nevoe, al acestor funcţiuni.

Intr'adevăr, ce ar putea face un estetician, împotriva atâtor rele şi primejdii câte ameninţă arta şi gustul estetic al unei societăţi, dacă acesta ar fi lipsit de conştiinţă politică, socială şi morală?

Arta şi Estetica prin însăşi natura lor, nu pot fi izolate de vieaţă, de societate, de neam şi problemele vitale ale acestora.

Un exemplar superb al acestui mod de a fi şi de a concepe rolul de gânditor şi înalt magistrat al artei, a fost marele şi primul nostru estetician, Titu Maiorescu, această capod'operă a rasei româneşti, care a modelat după un înalt gust, nu numai arta noastră naţională, dar în mare măsură şi întreg stilul de vieaţă spirituală a societăţii româneşti. Aceasta să ne servească drept pildă şi pentru viitor.

Nu este mai puţin adevărat însă, că'n privinţa aceasta — o mişcare politică, socială şi culturală de înalt suflu moral şi naţional, poate face *infinit* mai mult pentru promovarea artei naţionale, decât toţi doctrinarii universalişti la un loc, cărora abia le rămâne rolul de a codifica ceea ce au produs elanurile spontane şi nestăvilite ale sufletului naţional.

Dar oare naţionalismul nostru estetic, are prin aceasta atributele rebarbative ale unui strâmt şovinism patriotard ?

Este grija noastră cea dintâiu, de a ne păzi strașnic de o asemenea culpă...

Şi într'adevăr: noi vrem să fim cât mai integral şi cât mai curat români în creaţia noastră artistică, nu pentru deşarta şi meschina ambiţie de a ne singulariza cât mai mult în omenire, fiindcă aceasta se poate face prea bine şi cu ceea ce avem urât şi rău în noi, ci tocmai dintr'o nobilă şi legitimă dorinţă de a deveni cât mai profund şi cât mai *real* umani. Căci adevărata şi reala umanitate a unui popor, rezidă — bine înţeles, atunci când o are, sunt şi popoare care n'o au — chiar în particularismul său naţional cel mai curat şi ireductibil. Aşa au fost de pildă particularităţile naţionale cele mai eminente ale culturii poporului elen din antichitate, particularităţi care au devenit apanajul culturii universale. Tot astfel umanitatea noastră cea mai valabilă şi mai nobilă vom găsi-o în românismul nostru cel mai particular. Şi invers: Românismul nostru adevărat şi vrednic de a fi cultivat nu-l pot constitui decât valorile umane cele mai pure, dar şi cele mai substanţiale, ale sufletului românesc. Românismul nostru adevărat, nu poate fi decât acel fond de umanitate veşnică, care numai nouă ne-a fost dat să-l aducem în lume.

Aşa dar nu orice simplu particularism naţional constitue o valoare a culturii, ci, numai acele particularităţi ale unei civilizaţii naţionale, care pot fi şi pot deveni şi valori ale culturii umane.

Noi nu vom osteni a propovădui nobila învățătură, că nimic nu poate fi valabil românește, ceeace nu este și nu poate deveni și omenește valabil.

Iată, care este după mine, singurul naționalism compatibil cu demnitatea omenească și cu nobleța sufletului românesc, cu care, pe drept cuvânt, ne place să ne mândrim, dar pe care trebue s'o și respectăm, căci: *nobleța obligă.*

Dacă în ordinea creației artistice, naționalismul propovăduit de noi, nu are nimic incompatibil cu umanitarismul, ci dimpotrivă se presupun, în știință armonia dintre acestea este de nediscutat.

In știință adevăratul naționalism nu poate fi decât disciplina cea mai severă a adevărului și dreptății, servite cu cea mai aprigă și cinstită conștiință omenească. Adevărul nu purcede din particularismele vremelnice ale neamurilor, ci din temeiurile raționale și morale veșnice ale umanității.

Noi mărturisim credința și certitudinea — de altfel singura posibilă — în aceste temeiuri ale spiritului uman, care pentru noi trebue să fie și temeiurile naționalismului însuși. Noi credem în valabilitatea gândirii omenești și a instinctului moral, ca îndreptarele cele mai sigure ale rostului nostru în lume.

Chiar dacă instinctul moral și gândirea logică sunt și ele instrumente imperfecte ale orientării noastre în lume, de vreme ce nu dispunem de altele mai bune, noi tot de ele ne vom folosi cu predilecție. Gândirea logică și instinctul moral sunt în orice caz preferabile în această privință intuiției necontrolate și instinctului sexual, bună oară, pe care ni le recomandă asiduu anumiți reprezentanți ai filosofiei și ai științei contemporane, cu deosebire semite. Fără a nega rolul și importanța celor din urmă, care adesea este neobișnuit de mare, noi credem că avem dreptul să proclamăm totuși primatul neclintit al celor dintâiu, pentrucă acestea au fost și desigur vor fi totdeauna, temeiurile și semnele distinctive ale celei mai evoluate și echilibrate civilizații umane: a civilizației europene.

Această civilizație însă, se găsește astăzi în deplină derută, tocmai din cauza slăbirii instinctului moral și a gândirii logice, care și-au pierdut primatul, fiind considerate și ele drept valori perimate. In fond vina cea mare nu este a gândirii logice în sine și nici a moralității, ci a oamenilor care și-au bătut joc de ele, depravându-le, spunând apoi că nu mai sunt bune de nimic. Ca și cum, dacă s'ar întâmpla bunăoară, ca tâmplarii să nu mai facă decât scaune proaste, pe care nimeni nu poate sta, iar cineva ar conchide de aici că însuși acest instrument — scaunul — nu e de nici un folos, și trebue părăsită ideea de a mai face scaune.

Alături de o anarhie morală, socială, politică și artistică, ce ne sunt bine cunoscute, omenirea suferă astăzi și de o anarhie intelectuală, care a făcut adevărate ravagii și în știință.

De aceasta ne vom ocupa acum în cadrul problemei metodologice anunțate. Vom încerca o curățire de teren, fără de care nici în Estetică nu vom putea face vreun pas înainte, ca să nu fim primejduiți a

cădea şi noi în cele o mie şi una de curse, pe care ni le întind profesioniştii anarhiei intelectuale.

Alături de o demagogie politică, avem astăzi şi o adevărată demagogie în ştiinţă. Ca şi demagogii politici, demagogii ştiinţei pregătesc dezastre.

Dar pe aceştia nu-i putem combate în stil academic şi nici nu-i putem face inofensivi prin colaborări fraterne, cum recomandă pacifiştii ştiinţei, cu care cei dintâiu fac cea mai bună companie. Noi respingem această colaborare şi acest pacifism făţarnic. Noi nu ne facem iluzii. Noi constatăm că şi adevărul ştiinţei se cucereşte tot prin luptă ! Experienţa ne arată că adevăraţii oameni de ştiinţă au avut mai mult şi mai greu de luptat cu rea credinţa, prejudecăţile şi insuficienţa falşilor oameni de ştiinţă, chiar când aceştia se bucură uneori de o mare faimă — decât cu greutăţile descoperirii adevărului însuşi.

Marile adevăruri n'au fost niciodată descoperite şi impuse prin colaborări duioase, ci prin luptă plină de asprime şi sacrificii dureroase. Marile adevăruri n'au fost niciodată descoperite în comunităţi de muncă sau în şedinţele congreselor internaţionale, ci prin munca trudnică şi plină de riscuri a unor singuratici incomozi, veşnic boicotaţi de sociabilii pacifişti ai ştiinţei.

In aceiaşi ordine de idei, va trebui să ţinem seamă de faptul că exist o categorie de oameni de ştiinţă, care prin operele lor fac mai mult rău decât bine ştiinţei pe care pretind că o cultivă. Unii dintre aceştia — care sunt şi cei mai primejdioşi, — cu cât dispun de mai multă învăţătură, de mai multă agerime de spirit şi volubilitate frazeologică, cu atât pot strica mai mult, fiindcă au mai multe mijloace ca să dea neadevărului aparenţele adevărului.

Există la unii intelectuali, pretinşi oameni de ştiinţă, şi care parcă devin pe zi ce trece tot mai numeroşi, o adevărată perversitate organică a gândirii, căreia poate să nu-i lipsească iscusinţa şi chiar strălucirea, dar care înfăşură sistematic adevărul în văluri tot mai nepătrunse de neadevăr. Spiritele lovite de această perversitate creează în mod gratuit o infinitate de obscurităţi care toate devin o sarcină inutilă a ştiinţei. Ajungem astfel să avem mai mult de lucru cu dificultăţile pe care le creează spiritului aceşti falşi oameni de ştiinţă, decât cu însăşi realitatea cercetată.

Pe aceştia îi veţi auzi, susţinând aberaţia, că în definitiv, scopul gândirii şi cercetării ştiinţifice şi filosofice, nu este numai decât adevărul cu orice preţ, ci şi simplul exerciţiu gratuit al spiritului —, degradând astfel ştiinţa şi filosofia, la rolul unui divertisment frivol şi vid, dacă nu chiar primejdios. Primejdios, pentrucă lui i se datoreşte acel odios viciu intelectual, atât de răspândit astăzi şi chiar mai demult, *beţia de idei*, cu mult mai răufăcătoare decât *beţia de cuvinte*, semnalată şi combătută atât de magistral de Titu Maiorescu.

Impotriva beţiei de idei noi ne propunem în cadrul disciplinei noastre, — bântuită ea mai ales de această pacoste — să ducem un război de exterminare.

Prea adesea această beție de idei, e luată drept inteligență creatoare și excepțională capacitate științifică și filosofică.

Cuvântul, ca și *ideea* au fost și sunt cele mai primejdioase amăgiri ale minții omenești. O mare calamitate a civilizației umane, care a dus adesea omenirea la adevărate dezastre, au fost amăgirile cuvântului și ale ideilor. De aceea istoria civilizației umane este un adevărat cimitir de ideologii defuncte.

Ideologiile și așa zisa cultură, care în mare parte nu este altceva decât o sumă de obișnuințe ideologice, nu sunt piedici mai puțin serioase în calea progresului decât ignoranța și simpla prostie. O gândire sau o ideologie, integral sau numai parțial falsă, este o piedică infinit mai mare pentru izbânda adevărului, decât însăși neștiința sau incapacitatea mintală.

De aceea susțin, că un fenomen cu adevărat îmbucurător al vremii, este desgustul de ideologii. Dar paralel cu desgustul față de orice ideologie, se manifestă primejdios și patologic — chiar anti-ideologic — simpatia pentru orice ideologie», încrederea oarbă în produsele spiritului.

Printre alte științe și discipline filosofice, Estetica este una dintre acelea care a suferit mai mult pe urma cuvintelor și ideologiilor. De altfel toată Estetica modernă nu este altceva decât un superb bazar de ideologii disparate, care nu au aproape nimic comun una cu alta.

Va trebui să recunoaștem însă, că atâta vreme cât există mai multe ideologii estetice, adică mai multe estetici, înseamnă că nu există nici una adevărată.

Niciunde nu se potrivesc mai bine cuvintele lui Nietzsche ca'n Estetică:

«Oamenii nu caută să cunoască cu orice preț lumea, ci să-și cânte cu orice preț cântecul lor despre lume; numai cântecul lor le dă satisfacție».

Singurul antidot împotriva acestui viciu: *ideologismul* sau, ceea ce este tot una, beția de idei, de care omenirea civilizată suferă astăzi atât de mult, cum a suferit de altfel în toate epocile ei de decadență — este revenirea la realitate. «Așa dar încă odată atrag luarea aminte, scria înțeleptul Masaryk, în Idealurile umanității, — să nu ne lăsăm induși în eroare de vorbe și de idei, ci să privim totdeauna la lucrul însuși» [3]).

Dar revenirea la simțul robust al realității nu înseamnă altceva, decât revenirea la normele imprescriptibile ale dreptei judecăți, sau cum se spune cu un termen mai comun, la bunul simț. A judeca drept, înseamnă a judeca sub controlul permanent al realității. Adaug imediat că înseși intuițiile revelatoare ce par a ține de esența miracolului, și în care eu cred, nu sunt altceva decât o doză mai mare de pătrundere a aceluiași bun simț al judecății în realitățile și orânduelile profunde ale existenței.

Dar ce este mai exact acest bun simț?

[3] Traducerea lui P. Cancel.

Nu este altceva decât pe de o parte, observarea directă şi justă a realităţii, iar pe de alta, gândirea constructivă, care clădeşte, bizuindu-se *numai* pe date reale sau propoziţii ipotetice de necontestat, adică pe evidenţe sau adevăruri simple, ce trebue să întrunească consensul quasi-unanim al lumii, care gândeşte normal şi suficient, date şi evidenţe care sunt singura busolă şi singura posibilitate sigură de control a judecăţii. Principiul identităţii, pe care se bazează toată logica, tot ceea ce se numeşte bun simţ, nu este altceva decât o operaţie de *identificare*, de recunoaştere în tot ce este complicat şi nu poate fi imediat înţeles, a unor evidenţe care sunt realităţi incontestabile şi verificate. A respecta principiul identităţii, înseamnă prin urmare, în ultimă analiză *a recunoaşte* în tot ceea ce vrem să cunoaştem realităţi sau date certe ale experienţei, sau măcar idei ori ipoteze derivate direct din cele dintâi.

Toate erorile cugetării provin din violarea principiului identităţii, adică, ceea ce este, tot una: principiul conformităţii la un fapt incontestabil de realitate sau de judecată.

Cele mai complicate operaţiuni speculative ale spiritului cercetător şi creator, trebue să fie emanaţiuni ale aceluiaşi bun simţ sau drepte judecăţi, adică să fie oricând şi cât mai uşor reductibile, la un principiu sau fapt de existenţă incontestabil, pe care-l considerăm imediat verificabil prin experienţă sau printr'o cunoaştere prealabilă deja verificată.

Numai ceea ce este un dat, o disponibilitate sau numai o virtualitate a realităţii şi a ordinei ei existenţiale, adică — ceeace este tot una — numai ceea ce este real sau posibil de a exista în mod real, poate fi afirmat de raţiune şi postulat de ştiinţă. Această normă este ea însăşi — chiar prin aspectul ei de truism, o evidenţă incontestabilă — şi redusă la ultima expresie a simplităţii, ea ar vrea să spună că ştiinţa nu face altceva decât să afirme ceeace este dat, sau ceeace este posibil să fie. Că prin urmare nu trebue să pierdem niciodată din vedere realitatea, *lucrul însuşi*, că acest respect al realităţii în activitatea de cunoaştere şi creaţie a spiritului, este însăşi dreapta judecată, însuşi bunul simţ, însăşi ştiinţa.

Spiritul uman însă, prin darul gândirii şi al vorbirii, are tristul privilegiu de a putea afirma şi ceeace nu există, sau nu poate exista. Astfel iau naştere ideile, termenii, teoriile şi ideologiile false, care n'au decât un singur cusur, dar cel mai mare, care le şi desfiinţează cu timpul — anume acela că afirmă ceea ce nu există. — O infinitate de afirmaţiuni ale ştiinţei şi filosofiei de cea mai înaltă clasă, s'au dovedit a fi curate fantasme, colecţionate în sute şi mii de volume, păstrate cu adevărată veneraţie.

Vina? In cazul când, de sigur, nu e vorba de alte păcate: de simplă ignoranţă, lene de gândire, incapacitate, lipsă de control, sau pură rea credinţă — e vorba totdeauna de aceeaşi deficienţă a bunului simţ, oroarea de realitate, de evidenţe, de simplitate, de claritate, gustul bolnăvicios de neobişnuit de excesiv, de gigantism spiritual.

Mulţi cred că nu ştiu nimic, dacă ştiu ceva clar şi simplu. Ei vor

cu orice preţ ca ştiinţa să fie ceva înalt şi profund, ceeace pentru dânşii este tot una cu ceea ce este complicat şi greu de înţeles.

Altfel s'ar simţi umiliţi, pentrucă lucrurile simple şi clare le poate pricepe oricine. Ei nu vor să ştie că operaţia ştiinţifică nu este altceva decât un proces de clarificare şi reducere la simplu, că omul de ştiinţă n'a ajuns la capătul obligaţiunilor sale, când cercetează o problemă, şi că acea problemă nu se poate spune că este soluţionată — până n'a fost redusă la ultima expresie a claritătii şi simplităţii.

In mare parte, în mod mai mult sau mai puţin conştient, aceşti taumaturgi ai ştiinţei, practică acel absconsism magic, cu substrat mai mult sau mai puţin desinteresat, pe care-l practicau anumite secte sacerdotale în antichitate, săvârşind misterele cultuale în cea mai nepătrunsă taină, spre a stârni astfel în vulgul profan, o teamă şi un respect mistic, ce le creştea prestigiul şi autoritatea.

Situaţia ideologilor, care suferă de fobia realului, a limpezimii şi preciziunii de gândire, devine însă şi mai delicată, uneori comică — alteori tragică — atunci când este vorba de cercetat fenomene complexe, care ele însele sunt funcţii ale unui substrat existenţial, el însuşi complex, adesea extrem de complex, cum ar fi de pildă obiectele şi formele culturii — printre care şi arta — ca funcţii ale vieţii şi spiritului uman.

Esenţialul acestor fenomene, adică *realitatea* lor explicativă, oscilând între obiect şi subiect, scapă cu uşurinţă celei mai perspicace atenţii şi desarmează chiar spiritele cele mai stăruitoare. Acesta este cu deosebire cazul artei, a cărei realitate obiectivă, ce cade imediat sub simţuri, este produsul şi funcţia unei realităţi infinit mai complexe, a unei realităţi subiective, care este viaţa sufletească.

Poziţiile ideologilor în această grea situaţie sunt cele mai diverse şi cele mai bizare. Le-am putea reduce totuşi la două mai caracteristice ca să vorbim numai de cele mai importante: Poziţia *obiectiviştilor* şi poziţia *subiectiviştilor.*

Cei din prima categorie, voind să dovedească spiritul obiectiv cel mai riguros, fac pur şi simplu abstracţie de subiect, şi nu mai vor să ţină seama decât de obiect, a cărui existenţă, adăugăm noi, nu se justifică totuşi decât prin cel dintâi.

Această greşală o comit astăzi aşa numiţii esteticieni fenomenologi şi obiectivişti.

Ei au uitat însă că esenţialul, *realitatea* fundamentală a fenomenului estetic sau artistic, este *funcţia artei*, căci, evident arta îşi are un rol numai în funcţia ei de obiect de contemplare şi ca obiect de creaţie a spiritului, şi nu ca realitate materială şi structurală în sine. Aceasta este o evidenţă şi o realitate simplă, o chestiune de bun simţ, pe care numai spiritul ştiinţific dispreţuitor de realitate, n'o poate vedea şi înţelege.

Esteticienii obiectivişti şi fenomenologi n'au făcut altceva decât să extindă — comod şi fără prea mult discernământ metoda ştiinţelor naturale, care cercetează exclusiv realitatea obiectivă a lucrurilor şi fenomenelor naturii — la *ştiinţele culturii*, care au de luat în considerare

nu numai lucruri obiective, ci şi subiective, în funcţie de care cele dintâi există.

Aceasta s'a putut întâmpla datorită prestigiului pe care-l au în faţa intelectualilor, *ideologiile*. Iată cum o realitate de fapt, a fost trecută cu vederea şi substituită printr'o idee abstractă, printr'un concept ştiinţific: *obiectivismul*, căruia i s'a acordat un credit şi o valabilitate absolută şi generală, când în fond, după cum am văzut, nu poate fi valabil cel puţin într'un anumit sens, decât în cazul ştiinţelor naturale, şi al ştiinţelor de caracter înrudit.

Estetica experimentală — aşa zisa estetică de jos — statistică şi matematicizantă — precum şi estetica formalistă sau cea a expresiei — fie ca metodă, fie ca spirit — nu sunt decât variante unilaterale ale aceleiaşi directive obiectiviste, şi toate împreună suferă de acelaşi viciu: nesocotirea funcţiei subiective a artei şi desinteresul pentru semnificaţiile formei şi ale expresiei, din care arta şi în genere viaţa noastră estetică îşi extrag cea mai mare parte din conţinutul lor de valori.

Şi când spun acest lucru, nu mă gândesc de loc să iau partea conţinutiştilor (căzuţi pe drept cuvânt în desuetudine) împotriva formaliştilor, pentru bunul motiv că tot ceeace există — atât ceeace numim formă cât şi ceea ce numim conţinut — nu este altceva decât un mod, sau ceeace este tot una o *formă* de existenţă — fie de natură fizică, fie de natură psihică —încât acest punct de vedere — nu poate hotărnici prin nimic sfera esteticului de sfera neesteticului. Estetice sau neestetice pot fi tot atât de bine şi forma şi conţinutul. Nu atributul lor secundar de formă sau conţinut şi nici natura substanţială — hotărăşte caracterul estetic sau neestetic al datelor existenţei, ci nivelul lor intrisec de valoare, raportat la criteriile de valoare ale conştiinţei şi vieţii umane, ca singurele măsuri posibile de preţuire.

In fine esteticienii subiectivişti din a doua categorie formând şcoala simpatiei, şcoala emoţionalistă şi cea psihologică — deţin poziţia adversă, şi iau în considerare mai mult ceea ce se petrece în subiect, în momentul receptării sau plăsmuirii obiectului artistic, dar uită să cerceteze ceeeace eu aşi numi *relaţia obiectivă* dintre subiect şi obiect, uită adică, sau în cel mai bun caz, nu reuşesc să determine, atât în obiect cât şi în subiect, *natura, semnificaţia de valoare* şi *funcţia factorilor obiectivi* ai acestui fenomen de relaţie, care este însuşi fenomenul estetic — şi se mulţumesc numai să constate şi să descrie — e adevărat cu o minuţiozitate demnă poate de o altă cauză mai bună, — procesul psihologic al fenomenului în chestiune.

Pentru noi a determina natura, funcţia şi semnificaţia de valoare a factorilor obiectivi, care produc şi determină acest fenomen sufletesc de relaţie, care este fenomenul estetic, este chiar obiectul central şi cel mai propriu al Esteticei. Aceasta este şi poziţia pe care o luăm noi faţă de şcolile estetice mai sus amintite.

Factorii obiectivi ai fenomenului estetic — nu sunt însă altceva decât ceeace se numeşte cu un termen comun *frumosul* sau *valoarea estetică*. Iată cum se face că, problema *frumosului*, devine pentru noi, ceea ce cred că este şi foarte firesc, problema de căpetenie a Esteticei.

Nu acesta însă este cazul pentru cei mai mulți esteticieni din școlile mai sus amintite, și mai ales a esteticienilor fenomenologi, formaliști și obiectiviști, care susțin că în definitiv nici nu-i interesează ce este frumosul, pentru simplul motiv că această noțiune este imposibil de definit. Cum poate fi taxat acest raționament — care de altfel aparține unor celebrități ca Benedetto Croce sau Max Dessoir, — este inutil de spus.

Dar odată cu aceasta, ideologii esteticieni, în disprețul lor pentru realitate, s'au văzut scăpați încă de o problemă incomodă: *frumosul natural*, pe care, cu toate eforturile făcute, constată că nu se poate explica și defini. Și atunci au simplificat lucrurile, declarând ritos: Știința noastră nu are a se ocupa decât de *frumosul* artei, nu și de frumosul naturii și vieții reale, deși acesta participă în artă, — căci — au statuat dânșii cu de la sine putere, — arta este singura realitate cu adevărat frumoasă. Frumusețea naturii este o simplă iluzie, o pseudo-frumusețe. Au uitat însă acești esteticieni că noțiunea de frumos în definitiv, nu se leagă numai de natură, ci și de artă, căci orice operă de artă desăvârșită, chiar când reprezintă ceva hidos, o considerăm tot o operă *frumoasă:* o frumoasă reprezentare a unei realități — cum spunea Kant — și valoarea ei o considerăm și-o numim *frumusețe*. Așa fiind, esteticienii, oricât ar încerca să se debaraseze de această noțiune incomodă și recalcitrantă, tot nu pot scăpa de ea. In definitiv nu vor mai putea spune că rolul lor nu e nici acela de a explica ce este *frumosul artistic*, fiindcă, în acest caz estetica lor, ar rămâne într'adevăr numai a lor și nu ar mai interesa pe nimeni.

Au făcut însă altceva: în loc de frumusețe artistică, i-au zis: *valoare estetică*. Numai că prin această întorsătură de cuvinte esteticienii n'au soluționat nimic, căci nici când vreodată vreun estetician n'a reușit să arate ce este aceea valoare estetică sau valoare artistică. Au spus doar că e o valoare în sine, spre deosebire de celelalte valori care au un scop extrinsec, dar în ce constă această valoare în sine — n'au putut arăta niciodată. Și când au încercat totuși foarte timid și numai în treacăt să arate acest lucru, au căzut în cele mai naive contradicții, sau au plutit într'un vid intelectual absolut. Astfel unii din ei au socotit valoare estetică sau artistică cu exclusivitate frumusețea formei sensibile, care ține de planul intuitivului concret, adică numai ceea ce este receptat prin simțul vizual și acustic. Dar în acest caz, întrebăm noi, de ce exclud natura, care slavă Domnului, abundă în frumusețe de forme sensibile. Pe de altă parte, s'ar putea oare susține că frumusețea unui roman realist, a unei comedii, a unui poem filosofic sau satiric, ori a unei epigrame, constă exclusiv în ritmica și muzicalitatea frazei?

Intr'adevăr asemenea erezii împotriva cărora se revoltă cel mai elementar bun simț numai savanții și ideologii, certați cu realitățile, le pot săvârși.

In ceeace privește frumosul artistic noi vom arăta că însuși acest *frumos*, după cum de altfel e și firesc, își are *integral* originea, parte în factorii naturali care produc și frumosul naturii, și al vieții interioare,

parte în posibilităţile şi disponibilităţile naturale ale spiritului uman, care fac şi frumuseţea şi farmecul vieţii reale. Numai din aceşti factori estetici ai naturii şi ai vieţii psihice şi fizice, îşi extrage arta întreg complexul său de valori estetice. Prin urmare, dacă nu vom şti în ce constă şi ce înseamnă frumosul natural al naturii şi al vieţii, atât fizice cât şi sufleteşti, cum vom putea şti atunci, în ce constă frumosul artistic, care derivă integral din cel dintâiu? Aşa dar chiar în vederea explicării frumosului artistic — care şi pentru noi este obiectul principal al Esteticei — va trebui să cercetăm în ce constă frumosul natural.

Pentrucă s'a abătut de la acest adevăr elementar şi în acelaşi timp fundamental, Estetica a ajuns astăzi într'un impas, din care nu mai e nădejde să iasă, până nu se va întoarce la temeiurile ei firesti.

Abandonând problemele ei esenţiale — *funcţia artei, natura şi semnificaţia frumosului* — Estetica se zbate astăzi de moarte într'un dedal de pseudo-probleme, care o duc tot mai departe de adevăr. Din aceiaşi pricină a fost imposibilă şi o fundamentare sigură a criticei de artă. Mă gândesc cu deosebire la critica estetică. Până astăzi singurul ei ghid este bunul simţ, intuiţia şi instinctul estetic al criticului.

Incolo câmpul liber al capriciului şi impresiei subiective.

Orice încercare de obiectivare a acestei funcţii culturale până acum a dat greş. Şi nu putea să nu dea greş, de vreme ce această obiectivare era căutată în afară de sfera propriu-zisă a artei, a artisticului adică în psihologie, în istorie, în sociologie, în etică, etc.

Singura încercare de critică estetică obiectivă este aceea întreprinsă cu atâta elan şi stăruinţă de profesorul M. Dragomirescu. Această critică însă este numai constatativă, descriptivă şi normativă, nu şi explicativă. Ori aceasta ar fi esenţialul. In orice caz ţelurile pe care şi le-a propus criticul român, sunt singurile valabile. Ele rămân. Şi aceasta constitue un mare merit. Găsirea de noi mijloace pentru atingerea acestor ţeluri, iată ceea ce rămâne de făcut. Maistrul poate fi sigur că munca şi însufleţirea sa a fost fecundă.

Dacă s'ar cunoaşte mai precis funcţia artei precum şi natura şi semnificaţia frumosului se înţelege de la sine, că n'ar mai fi uşor posibilă orice fel de artă şi orice fel de critică, cum e cazul, din nenorocire, astăzi.

O altă mare greşală care a discreditat ştiinţa noastră, şi care de data aceasta a rezultat din practicarea unui empirism strâmt, tot de obârşie naturalistă, — a fost pulverizarea Esteticei în atâtea Estetici câte arte, şi chiar câte genuri artistice sunt. Căci Estetica în ultimul timp, fiind considerată în primul rând, ca o ştiinţă a artei şi aceasta într'un sens unilateral — studiul formelor artistice — fiecare artă, tinde acum să aibă ştiinţa şi deci Estetica ei aparte. Avem astăzi o Estetică literară, o Ştiinţă a literaturii, o Estetică a poeziei, ba chiar şi o Estetică a cuvântului — apoi o Estetică a muzicei, a teatrului etc. Ceea ce este şi mai grav, şi chiar la noi, un estetician, scria nu de mult într'un studiu, că în definitiv, fiecare stil şi epocă artistică trebue să-şi aibă Estetica lor. Iată, cea mai sigură cale de a desfiinţa o ştiinţă,

deamembrând-o la infinit. Spiritul disolvant al unei anumite rase e şi aici în plină lucrare!

La această erezie trebue să i se pună capăt — făcându-se să se înţeleagă — că nu pot exista atâtea biologii — câte speţe animale sunt — ci numai una singură — a întregului regn vital.

Nu ştiinţele sau ştiinţa specială a artei sau a artelor susţinem noi că n'ar fi îndreptăţite — căci alături de o ştiinţă funcţionalistă şi generală ca biologia, sunt posibile ştiinţele speciale morfologice: ca *zoologia* sau *botanica* — ci susţinem numai că aceste ştiinţe speciale — sau mai bine zis, aceste speciale cercetări ştiinţifice, nu se pot substitui ştiinţei generale, după cum zoologia sau botanica, nu se poate substitui biologiei.

Va trebui să mai adăugăm apoi că erorile mai sus semnalate, nu privesc probleme de amănunt ale Esteticei, ci chiar ideile de bază ale acestei discipline, şi ca atare, în mod fatal ele au viciat întreg sistemul actual al ştiinţei, artei şi frumosului, care se află astăzi în cel mai greu impas al evoluţiei sale, dacă nu chiar în pragul falimentului. Şi nici nu se putea altfel. Işi poate cineva uşor închipui cât de departe a ajuns Estetica, dacă v'aşi spune că nici un estetician din lume, nu v'ar putea lămuri, care este înţelesul precis ştiinţific nu etimologic, al cuvântului *estetic,* cu care singuri se numesc, precum şi ştiinţa ce o servesc.

Câştigi în cele din urmă impresia că esteticienii de astăzi — în cea mai mare parte a lor — merg chiar în sensul contrar adevărului pe care-l caută.

Şi să nu vă imaginaţi că a cunoaşte istoria teoriilor estetice, oricât de eruditi aţi fi în această materie, înseamnă a şti estetică, după cum obişnuesc mulţi a crede.

Pentru mine, teoriile estetice, în starea în care se găsesc astăzi, sunt mai degrabă o piedică în calea cercetării estetice, un mijloc de a te depărta de adevăr, decât de a te apropia de el. De aceea totul va trebui luat de la început. Numai aşa se mai poate face ceva pozitiv în Estetică. Indiferent de felul cum cineva va reuşi să facă altceva mai bun, cert este însă că tot ceeace avem până acum, trebue refăcut şi revizuit din fundamente.

Imi dau perfect de bine seama de toată gravitatea afirmaţiilor mele, căci nu este puţin lucru, în sanctuarul însuşi al adevărului, să arunci fără menajamentele academice de rigoare, atâta discredit asupra unei întregi ştiinţe.

N'am făcut însă acest lucru cu inima uşoară şi fără să fi frământat în sufletul meu, şiruri întregi de ani, grija faptei pe care o săvârşesc astăzi. Dar dacă nici în urma experienţei personale n'aşi fi făcut acest lucru, şi încă cu toată fermitatea de atitudine, mi-aşi fi simţit conştiinţa şi mai împovărată de răspundere. Căci ştiind cele pătimite de mine în luptă cu atâtea teorii puse în circulaţie de filosofi şi esteticieni, teorii, care, în cea mai mare parte a lor, mai mult te desorientează decât te lămuresc — acestea ştiindu-le, cu răspunderea morală şi intelectuală, pe care o am acum faţă de cei pe care sunt chemat să-i orientez pe drumurile întortochiate ale acestei ştiinţe, nu le-aşi fi

putut ascunde toate cursele viclene ce le stau întinse la fiecare pas, numai pentru a păstra acea ţinută academică de falş respect pentru ştiinţă şi slujitorii ei, ţinută, care, în cazul de faţă nu putea fi decât ipocrită.

Rog pe onoraţii mei cetitori să nu creadă că din spirit orgolios de bravadă, din spirit de frondă, nici pentru a poza cu orice preţ în revoluţionar, am luat această atitudine ferm combativă, pe care cineva ar putea-o considera drept ireverenţioasă — ci dintr'un considerent pedagogic bine calculat, cu scopul de a stârni măcar în spiritul generaţiei de tineri în curs de a se forma, mai mult curaj, mai multă îndrăzneală şi mai înalt spirit critic, spre a lupta cu mai mult succes împotriva beţiei şi delirului ideologic, care face atâtea victime în rândurile intelectualilor noştri.

Cu toate riscurile inerente bătăliilor decisive, trebuia să dea odată cineva alarma împotriva acestui desmăţ al minţii, care ameninţă să vicieze de la început tânăra noastră cultură filosofică şi pe care îl consider un adevărat atentat împotriva ordinei spirituale a omului.

E comic dar e şi dureros să-i vezi pe tinerii noştri discipoli universitari, printre care şi noi ne-am găsit altădată, cum îşi frâng capul încercând să priceapă şi să reţină ceva din atâtea şi atâtea texte filosofice şi ştiinţifice — dintre care unele fără nici un miez de înţeles, pe care totuşi, sunt siliţi să le înghită pe nemestecate.

Imi vine acum fără să vreau în minte poznele lui Creangă din amintirile lui din copilărie, când cu ceilalţi hojmalăi ai lui, pedepsiţi la învăţătură, îşi frângeau creerii şi limba bucherind şi înjurând gramatica scrisă cu litere slovoneşti de nişte dascăli neghiobi. Cam aşa păţesc adesea tinerii noştri discipoli universitari cu filosofia şi mai ales cu Estetica.

Cine urmăreşte producţia filosofică mai recentă din Apus, care invadează şi ţara noastră cu nesfârşite serii de volume — multe dintre ele apărute în edituri celebre, altădată atât de respectate — cum ar fi de pildă Biblioteca filosofică Alcan din Paris — rămâne literalmente îngrozit de cuprinsul lor. Unele din ele sunt ultima expresie a descompunerii intelectuale. Altele parc'ar fi scrise de savanţi de 16 ani. Această inflaţie de gândire filosofică comercializată, de cea mai inferioară calitate, dar pusă sub înalte patronagii culturale — ne-a pus amarnic pe gânduri.

Dar acest rău, nu este recent, el îşi are rădăcinile departe în trecut şi vinovăţia o poartă în parte, nu numai puzderia de autori de a doua sau a treia mână, ci chiar şi capetele încoronate ale gândirii filosofice.

Nenumărate pasagii, capitole şi chiar cărţi întregi ale unor filosofi celebri, studiate cu sfinţenie în institutele noastre de învăţământ superior, şi luate integral drept monumente desăvârşite ale gândirii şi înţelepciunii, reprezintă adesea numai încercările penibile şi neisbutite, chinul unor minţi, — de altfel geniale — amăgite de mirajul unui adevăr întrezărit, dar care totuşi le scapă.

E grav ceeace spun, dar realitatea, fiţi siguri, este şi mai gravă. Acei dintre tinerii studioşi, care cearcă a interpreta Estetica lui Kant

— scrisă ce e drept la bătrâneţe — şi care a deschis cea dintâi drumurile mari ale Esteticei moderne — aceşti tineri zic, singuri se vor fi convins, dacă au avut suficientă îndrăzneală şi independenţă de spirit — câtă materie de gândire neorganizată, câtă beţie ideologică — fără a mai ţine seama de obscurităţile şi impreciziunile stilului — se găseşte chiar în textele acestui gigant al cugetării omeneşti. Respectul faţă de Kant însă, face chiar pe profesor, să nu crâcnească nimic.

In orice caz aceste texte ale lui Kant au abia pe jumătate claritatea şi chiar valabilitatea, pe care ar fi putut, sau ar fi trebuit s'o aibă. Nu mai vorbesc de textele altor filosofi mai puţin critici de azi şi de totdeauna, texte care sunt de altfel mărturia unei impresionante forţe plăsmuitoare a minţii omeneşti.

E adevărat că unii dintre discipolii noştri, mai tari de cap, dar slabi de înţelegere (voind cu tot preţul să dobândească) reuşesc să desprindă pe din afară ceva din aceste texte nenorocite, dar le şi blestemă din suflet în sinea lor.

Alţii, uşori la minte, se adaptează fără multă tocmeală la orice, li se pare, cum zice Românul, că tot ce zboară se mănâncă, îşi potrivesc capul c'o uimitoare facilitate, pe mintea şi limba filosofului respectiv, şi încep şi ei să descânte verzi şi uscate, dar fără să le poţi alege ceva sănătos din gură. Aceştia sunt foarte satisfăcuţi de flexibilitatea lor intelectuală, sunt foarte bine notaţi şi trec de obiceiu cele mai bune elemente. Aceştia însă, adaug eu, sunt specimenele cele mai primejdioase, cărora li se datoreşte în cea mai mare parte, tot balamucul şi desmăţul spiritual în care se zbate astăzi mintea omenească, nu numai în ştiinţă şi filosofie, dar în toate domeniile spiritului. Aceştia sunt marii demagogi ai culturii, autorii morali ai spectacolului degradant pe care ni-l oferă astăzi o mare parte din cugetarea omenească.

Vine apoi la rând tipul cel mai odios şi inutil: *culturalul, spărietul de cultură*, sau *maniacul culturii*, care ştie tot, dar nu înţelege nimic şi în ştiinţă merge totdeauna alăturea cu drumul, veşnic grav şi preocupat, şi cade în delir numai la auzul cuvântului de ştiinţă, filosofie, metafizică sau artă. Viaţa culturală, şi în specie cea artistică, ce ne interesează pe noi, cunoaşte un număr respectabil de asemenea respingătoare exemplare umane, care răspândesc cu frenezie molima ideologismului devastator de spirit.

In fine, cei puţini la număr, din ultima categorie, recalcitranţii, nărăvaşii, refractarii superficialităţii, snobismului şi ai obscurităţii, ireverenţioşii, cutezătorii solitari şi incomozi, spiritele de stăpâni, spărgătorii de drumuri noi, duşmanii fără de pace ai imposturii şi ai scamatorismului intelectual.

In aceşti din urmă ne punem noi toată nădejdea şi dorim a-i cultiva cu toată grija. De acest spirit voinicesc plin de sănătate şi vânjoşie are nevoie astăzi ştiinţa şi cugetarea românească.

Naţia românească va avea de susţinut astăzi, alături de lupta politică în mers pentru dreptate şi onoare, încă o mare bătălie pe tărâmul culturii.

Precum acum un veac s'au găsit atâţi rătăciţi care se nevoiau să ne schilodească limba în fel şi chip, iată-ne astăzi prada unor schiloditori ai cugetului românesc, pe cale de a reuşi să perverteaască mintea sănătoasă a acestui popor.

Lupta unui M. Kogălniceanu şi Titu Maiorescu, pe care au început-o acum aproape un veac împotriva stricătorilor literaturii şi limbii româneşti, trebue reluată astăzi cu aceiaşi dârzenie împotriva stricătorilor ştiinţei şi cugetului românesc.

Cine citeşte manualele noastre de ştiinţă, chiar de ştiinţă exactă, în cea mai mare parte a lor inspirate direct sau indirect din autori străini şi scrise de autori cu formaţie intelectuală străină, sau citeşte operele tinerilor noştri filosofi, mai ales operele de filosofie pură, îşi dă seama uşor, cât de departe sunt cea mai mare parte din acestea de exigenţele logicei corecte şi de modul normal şi natural de a judeca şi înţelege.

Avem desigur şi strălucite excepţii în ştiinţa şi filosofia românească, şi chiar în generaţia care ne premerge, dar regretăm că aceştia nu s'au folosit destul de marele lor prestigiu, spre a lua dânşii pe umerii lor şi cu mai multă şansă de izbândă, această grea sarcină de readucere a cugetului tânăr românesc în făgaşurile sale naturale şi normale.

De o atare operă de revizuire a gândirii, de un nou criticism are nevoie astăzi nu numai cultura românească, ci în genere cultura europeană, în specie cea occidentală, care pe lângă multe lucruri bune, ne-a transmis şi multe păcate, printre care şi o serie întreagă de perversiuni ale inteligenţii.

Cultura occidentală ne-a dat acele monumente de speculaţie gratuită, în mare parte haotică şi în fond cu prea puţină valabilitate de adevăr, cum sunt cele mai multe din sistemele filosofice şi metafizice, de altfel magnifice, ale celor mai strălucite spirite ale acestei prea mărite civilizaţii, — dar în care, alături de un grăunte de adevăr, adesea greu de ales, zac mormane întregi de materie intelectuală informă şi netrebnică, în care bieţii învăţăcei îşi implântă cu disperare lopeţile minţii ca să găsească în ele şi ceva folositor, dar adesea rămân fără nici un rezultat.

Un cugetător român, dotat cu atâta putere gânditoare cum au avut-o marile spirite creatoare ale Apusului, cred că n'ar fi în stare să acorde atâta juvenilă încredere plăsmuirilor gratuite ale raţiunii şi imaginaţiei. Bunul simţ al Românului, adică realismul său robust, fruct al unor experienţe multimilenare de vieaţă aşezată şi greu încercată, îl face să zâmbească — dacă e stăpân pe el, — de asemenea pozne ale minţii.

Iată de ce, cred eu, cultura românească n'a produs mai nimic impunător în acest gen. Şi aceasta ne poate bucura. In orice caz filosofia românească — aceea care contează bine înţeles — s'a ţinut mult mai aproape de realitate şi de judecata controlabilă, decât filosofia occidendentală, veşnic ispitită să speculeze în vid, veşnic creatoare de fantasme ideologice. Acest realism al filosofiei noastre este realismul bunului simţ

românesc. Cugetarea unui Titu Maiorescu, a unui Rădulescu-Motru, Ion Petrovici, Mircea Florian sau a unui L. Blaga — în ultima şi singura până acum lucrare a sa adevărat filosofică şi nu poetică, Diferenţialele divine, impune printr'o argumentaţie atât de riguroasă şi printr'o permanentă confruntare cu datele realităţii, încât pare că avem de a face cu o pură demonstraţie ştiinţifică şi nu cu o speculaţie filosofică.

Filosofia occidentală, pură, ţine mai mult de literatură şi poezie pe când cea românească mai mult de ştiinţă, după cum cea orientală mai mult de religie şi mit. (L. Blaga, care ne-a dat opere filosofice de tip speculativ occidental, să nu uităm că e un poet în primul rând).

Acest lucru, cum am spus, trebue să ne bucure mult, fiindcă este un semn sigur de maturitate spirituală neîntrecută a acestui popor.

T. Maiorescu, acest strălucit şi tipic reprezentant al rasei noastre, a renunţat la marea creaţie filosofică speculativă, nu din spirit de sacrificiu, spre a fi astfel, pe alte terenuri, mai util societăţii româneşti, cum greşit s'a interpretat până acum de toată lumea, spre a-i omagia astfel memoria, ci, înzestrat fiind cu un spirit critic şi o logică prea robustă, din fire nu era înclinat să speculeze în vid asupra unor probleme, pentru soluţionarea cărora n'avea suficiente elemente certe. Eu cred de asemenea că Eminescu, a cărui proză dovedeşte un admirabil spirit critic şi un realism în gândire neaoş românesc, a refuzat catedra de istoria filosofiei de la Iaşi, pentrucă era un cuget profund cinstit şi nu voia să debiteze lucruri, pe care însăşi mintea lui sănătoasă, refuza să şi le însuşiască.

Filosofia şi poate şi cultura în genere a popoarelor occidentale, deşi de o vrâstă venerabilă, par a fi o filosofie şi o cultură de tip juvenil. Ele poartă încă semnele adolescenţei svăpăiate, excesive, neaşezate şi egocentrice. Occidentalii, ca şi adolescenţii, cred prea mult şi prea uşor, în ceeace gândesc şi imaginează. Filosofia excesivă, egocentrică, solipistă şi antropomorfică a idealismului raţionalist, sau a eului ca centru creator al Universului, este un produs specific al acestei civilizaţii de tip juvenil, încă fără suficient echilibru interior. De asemenea filosofia relativismului, ca produs al aceluiaşi subiectivism egocentric, menit să degenereze în individualism anarhic. Materialismul şi empirismul occidental, nu sunt decât replica, la fel de juvenilă, excesivă şi subiectivă, a celeilalte extreme.

Divinizarea raţiunii, a ştiinţei, a geniului artistic, a artei, cultul sacru al persoanei omeneşti şi chiar ateismul, pe care le-a cunoscut ultimele două veacuri ale civilizaţiei occidentale, sunt cele mai sigure simptome ale stării de adolescenţă a culturii occidentale.

Cugetarea filosofică românească în cele câteva exemplare tipice ale ei, pare a ţine o justă măsură între idealism şi realism, ceea ce cred că este chiar formula ideală a filosofiei viitorului şi starea ei de maturitate, — şi care mi se pare că rezultă din însăşi structura sufletească mai echilibrată şi stilul de vieaţă mai temperat al poporului nostru.

Avem semne să credem într'o renaştere a filosofiei printr'o contribuţie hotărâtoare a spiritului românesc. Noul criticism filosofic românesc, de care pomeniam mai sus, menit să ne desmeteceascâ de unele

grave erezii ale filosofiei occidentale şi poate s'o desmetecească pe ea însăşi, este deja în plină lucrare. Opera filosofilor români amintiţi ne îndreptăţeşte de pe acum să nu ne îndoim de afirmaţia noastră.

Nu pot să nu vă împărtăşesc aici cuvintele pe care mi le-a adresat un tânăr filosof francez pe când mă găseam la studii în Franţa, cu ocazia unei conferinţe ţinută la Sorbonna de profesorul Ion Petrovici asupra unui filosof francez:

— Curios lucru, spunea prietenul meu francez, filosofii noştri devin mai acceptabili în interpretarea acestui filosof român.

Imi verificam odată cu această întâmplare temeiul unui sentiment care pe atunci abia îndrăznea să încolţească. Astăzi acest sentiment a devenit o nestrămutată convingere. Apariţia lucrării lui Mircea Florian, *Cunoaştere şi Existenţă*[4], care întemeează magistral acest nou criticism, identificând viciile fundamentale ale gândirii filosofice occidentale, a fost o împlinire triumfală şi sărbătorească a credinţei mele.

Creaţia filosofică românească reprezentată de un Nae Ionescu, Lucian Blaga, Traian Brăileanu şi Vasile Băncilă se îndreaptă cu deosebire spre filosofia culturii şi a istoriei, având astfel drept obiect realitatea concretă a vieţii umane, ale cărei temeiuri şi finalităţi imanente încearcă să i le descifreze. Această filosofie nu mai e o pură speculaţie, ci adevărată cercetare, experienţă şi observaţie atentă a realităţii. Ea devine adevărata temelie a unor discipline practice de cea mai mare importanţă, a moralei şi a politicei şi farul cel mai departe şi adânc luminător al marilor şi drepţilor făuritori de istorie. Este cazul dumnezeescului nostru Nae Ionescu. Numai această filosofie care devine cel mai bun îndreptar al vieţii, îşi merită pe deplin înţelesul ei originar de iubire de înţelepciune. Filosofia românească ajunge astfel să fie ceeace trebue să ajungă şi să fie într'adevăr orice filosofie: înţelepciune de viaţă şi nu o vană şi primejdioasă amăgire, potrivnică legilor firii şi adevărului.

Chiar apriorismul ontologic al lui Lucian Blaga, al cărui cel mai preţios rod e încă neştiuta sa gândire profetică din opera-i literară, coboară filosofia din nebuloasele sterpe ale idealismului occidental, implântând-o în substanţa şi rânduelile profunde ale existenţei însăşi.

Peste tot în filosofia românească descifrăm aceeaşi orientare spre real şi imanent. Cugetarea românească este esenţialmente ontologică. Ea nu speculează şi nu construeşte în vid, ci are un obiect. Rodnic nu se poate gândi decât asupra a ceea ce există sau poate exista. Restul e rătăcire, amăgire, beţie de gândire. In cugetarea românească, spre deosebire şi chiar în opoziţie cu cea occidentală, nu omul creează şi dă legi existenţei, ci existenţa creează şi dă legi omului. Iar libertatea omului există, dar ea este libertatea existenţei însăşi în cea mai înaltă hipostază a ei: spiritul.

Românul se simte liber, dar în marginile legilor date ale existenţei. Libertatea lui este înfrânată de marea disciplină a vieţii şi a lumii şi această disciplină el nu o simte ca o povară inutilă, ci ca o înaltă

[4] Bucureşti, 1939, pp. 271, 8°. Pe aceiaşi linie se află **Logica nouă** a lui Anton Dumitriu, recent apărută. (Bucureşti, 1941).

rânduială menită să-l ducă la ţinta sa supremă. Această disciplină superioară a vieţii s'a cristalizat în mintea Românului, prin propria sa experienţă, în norme morale identice cu acelea pe care le-a prescris omenirii însuşi Isus Hristos. In felul acesta de a gândi credem că nu greşim dacă vedem multă măsură şi echilibru.

Realismul, măsura şi echilibrul care se desprinde din cugetarea filosofică românească sunt semnul maturităţii spirituale a acestui popor şi a civilizaţiei lui [5]. Acestea sunt adevăratele semne ale unei culturi majore. Poporul nostru chiar dacă, din cauza împrejurărilor, n'a avut o istorie şi o civilizaţie majoră, are ceva mai mult: o cultură şi un suflet major, cu care nu se poate mândri nici un alt neam.

Iată rodul unic pe care-l poate da culturii umane sufletul şi cugetul românesc. Iată temeiul uman şi spiritual — singurul admisibil — al naţionalismului nostru în ştiinţă.

Reîntemeierii morale şi creştine a culturii româneşti, în spiritul însuşi al eticei noastre poporane, reîntemeiere morală şi creştină, care este cel mai scump ideal al naţionalismului românesc, şi care nu va întârzia să rodească şi în ogorul artei — trebuie să-i corespundă o reîntemeiere intelectuală, tot în spiritul sănătos şi firesc de a gândi al Românului, reîntemeiere de la care noi aşteptăm totul şi pentru disciplina noastră filosofică. Sensul acestei gândiri româneşti am căutat să-l descifrăm în cele mai sus arătate.

Pentru aceasta însă trebue să ne debarasăm mai întâi de toate relele deprinderi de a gândi, învăţate de la alţii. Să redevenim mai întâi

[5] In lucrarea sa: **Creştinismul românesc,** (Bucureşti, 1941) Ion Mehedinţi, acest mare dascăl al neamului nostru, descopere şi în ordine morală aceeaşi stare superioară de maturitate în viaţa sufletească a poporului român. Este util la acest loc să adaug nota de prudenţă pe care o găsim la autorul cărţii aci amintită:

«Bag acuma de seamă că ni s'ar putea aduce o întâmpinare: Nu cumva autorul a judecat cu părtinire neamul său, dându-i însuşiri pe care nu le-ar avea?

La întrebarea aceasta răspunsul e cuprins chiar în carte. Aflăm în ea şi părerile unor martori străini. Unii au cercetat poporul român în timpul războiului mondial (H. Carossa şi W. Doegen; alţii — după războiu (E. Baker, Béla Bartók, L. Romier). Aşa dar, cinci martori, din cinci naţii deosebite. Iată însă o judecată de acum o sută de ani, pe care o aflăm în numărul din urmă al merituoasei reviste «Făt-Frumos». E vorba de cartea geografului W. Hoffmann:

Lăsăm la o parte caracterizarea fizionomiei. Autorul a întâlnit între Români, capete care sunt clasice şi care pot fi luate ca model pentru camee». Mult mai însemnată e caracterizarea sufletească a Neamului.

«Capetele acestea au înăuntru ceeace prevesteşte înfăţişarea lor pe dinafară. In adevăr, nicăeri nu vei găsi o putinţă de înţelegere mai repede, o minte mai deschisă, un spirit mai ager, împerechiat cu mlădierea purtării, aşa cum o afli şi la cel mai din urmă Român. Poporul acesta, dacă va face unirea (teritorială) e capabil să stea în fruntea culturii intelectuale a omenirii (Geistige Kultur der Menschheit). Şi ca să umple măsura, iată că şi în limba sa sună aşa de frumos şi e atât de bogată, încât s'ar potrivi şi pentru cel mai cult neam al pământului». (W. Hoffmann, W. Pahl, K. Pfaff, Beschreibung der Erde nach ihrer natürlichen Beschaffenheit, ihren Erzeugnissen, Bewohnern... wie sie jetzt sind. Zweiter Band. Stuttg. 1842, p. 30774).

de toate noi înșine, să ne reîntoarcem la cea mai simplă, sinceră, naivă și ingenuă formă de a gândi cu care ne-a înzestrat Dumnezeu și firea — și care este sigur, singura formă normală și sănătoasă de a gândi.

«Trebue să se creadă în naivitatea și simplitatea renăscândă, atunci când dorești a se câștiga adevăratul drum», spunea nemuritorul Goethe.

Numai prin naivitate, adică prin încredere totală, în spontaneitatea nestăvilită a cugetului nostru, prin încredere necondiționată și respectul sacru față de întrebările și nedumeririle cele mai simple — acestea sunt cele mai grele și fundamentale întrebări ale științei! — și aparent cele mai naive, dar în fond cele mai importante și cele mai fecunde, pe care și le pune spiritul nostru în intimitatea sa cea mai secretă — numai pe această cale vom reuși să redevenim noi înșine și să recâștigăm calea cea nouă a adevărului.Pentru a reînsănătoși și reîntrema spiritul nostru istovit de atâtea vicii, trebue să-l redăm încă odată naturii. Și această natură primară a spiritului, este naivitatea și sinceritatea. In ea germinează toate marile creațiuni ale spiritului uman. Orice mare adevăr zace în această adâncime intimă și ingenuă a sufletului nostru.

Spiritul nostru ne conduce el singur la adevăr prin întrebările pe care el singur și le pune, dar pentru aceasta trebuie să ne știm apropia de el, să-i ascultăm îndelung și atent, în liniște și taină, chemările și răspunsurile ce singur știe să și le dea.

Să fim cu desăvârșire simplii și sinceri cu noi înșine, așa cum știu să fie numai copiii. Cruciada copiilor înseamnă ceva și în această renaștere a gândirii românești autentice.

Să îndrăznim — da, *a îndrăzni*, iată a doua mare condiție a creației — să îndrăznim a gândi în acest chip naiv, simplu și personal, cu riscul chiar de a greși de nenumărate ori. Numai greșind învățăm și înțelegem cu adevărat temeinic. A face știință, înseamnă a greși de 99 de ori și a nimeri o singură dată. Toate ideile adevărate sunt precedate de atâtea idei greșite! Greșala este momentul de încercare în cercetarea științifică și cel ce nu încearcă, deci cel ce nu greșește, nu va descoperi niciodată nimic. Numai lucrurile neînsemnate se descoperă ușor, fără multe încercări, deci și fără multe greșeli.

Indrăzniți să gândiți personal în orice împrejurare și cu toată încrederea, mai ales când sunteți în fața gândirii altora, și chiar cu riscul de a greși, spre a vă putea pune astfel în valoare toată puterea de gândire și adevăr cu care sunteți înzestrați de natură, putere pe care dresajul instrucției și falșa autoritate a atâtor ideologii și obișnuințî greșite de gândire v'o poate paraliza, — dar, în același timp, de îndată ce vă găsiți în fața produsului original al gândirii d-voastră, treceți la sentimentul și atitudinea contrară, de prudență, rezervă și neîncredere dacă se poate totală, — aplicându-vă judecăților formulate, cel mai riguros control, cea mai severă critică.

In acest moment deveniți neîncrezători în judecată, care e o vicleană, în imaginație care e o nebună și mai ales în inimă, care este o imbecilă. Aceste asidue sfătuitoare ale noastre ne înșeală, chiar atunci când ne inspiră mai multă încredere.

Aduceţi-vă apoi aminte de prea înţeleptele cuvinte ale lui Bacon de Verulam, deschizătorul de veac nou în istoria cugetării umane: «Gândirea are nevoie nu numai de aripi, ci şi de greutăţi de plumb la picioare». Aceste greutăţi de plumb nu sunt altceva decât controlul realităţii — şi al bunului simţ.

Iată, directivele ce vi le pot da, în loc de orice îndrumare metodologică, acum la începutul activităţii noastre. Aceste directive eu nu le-am născocit cu mintea nici nu le-am însuşit de la alţii, ci le-am dobândit cu luptă şi dureroase încercări, prin experienţa mea trăită. Ele mi-au răsplătit însă străduaniile şi jertfele din plin, cu cea mai mare mulţumire pe care o poate avea un om, aceea de a păşi sigur de sine pe calea adevărului.

Fiţi sinceri, fiţi simpli, fiţi cutezători în îndemnurile şi solicitările cinstite şi curate ale sufletului şi gândului d-voastră. Indrăgiţi realitatea şi n'o pierdeţi niciodată din ochi, dar fiţi pururi circumspecţi şi neîncrezători în tot ceea ce este cugetare abstractă şi goală, podoabă deşartă de imagini, ideologie sau cuvânt, chiar când vă aparţin.

Cercetaţi mai presus de toate, adânciţi şi păziţi sufletul Neamului, această perlă de umanitate, această comoară de cuget şi de simţire —, luptaţi şi credeţi în marea izbândă a Românismului în lume, şi atunci fiţi siguri că toţi acei cărora vi s'a dat darul, veţi fi la înălţimea chemării d-voastră, şi ca artişti şi ca cercetători ai artei.

Radu I. Paul

S T R I I N U *

Doboară, scoboară,
Tot din deal în vale,
Pe-alce [1] crac de munte
Turme de oi multe
O turmă de oi
Cu nouă ciobănei
Şi cu striinu zece
Nima [2] nu-l întrece.
Ele-mi dobora [3]
L'ale livezi verzi
L'ale ape reci
Printr'ai munţi cărunţi
Unde cerbi-ai mulţi.
Ele-mi dobora
Şi tot să vorbea
Pe striinu să-l omoare
In scăpătat de soare
Baş [4] la cina mare
Turma să i-o spargă
In nouă părţi s'o facă.
Pe-a mică miorică
Să mi-o facă
O sacă de apă
C'aşa lor le place.
Până ei vorbia
Care-i auzea
A mică miorică,
Mică şi bălură
Cu corniţa 'n gură
Cu lâna modură [5]
Mică şi plăviţă
Cu patru corniţe

* Variantă a **Mioriţei**, din **Valea Timocului.**
[1] Pe-acel.
[2] Nimeni.
[3] Cobora.
[4] Indată, pe loc.
[5] Seină.

Cu lână plăviță
Gușată la țâță.
Da' ea d'auzea
In urmă rămânea
Să făcea păștea
Schioapă să făcea
De trei zile 'ncoace
Gura nu-i mai tace.
Striinu mi-o 'ntreba:
— «De ce sbieri așa?»
Da ea că-mi zicea:
— «Stăpâioru meu,
Dila Dumnezeu,
Cu direpț să-ți spun,
Da știi ori nu știi
Că ei s'a vorbit
Și s'a tăinuit
Pe tini să te omoare
In scăpătat de soare
Baș la cina mare
Turma să ți-o spargă
In nouă părți s'o facă;
De-aia sbier așa
De trei zile 'ncoace
Gura nu-mi mai tace».
Striinu că-mi zicea:
— «Lasă-i cum o vrea,
Măcar carnea (de) mi-o mânca.
Ei mă omora
Da tu să te faci
Și să te prefaci
Din turmă mai schioapă
Unghii jugrăvite
Cea mai rea din vite
Slabă și bolnavă
Of și colniceată [6]
Ca să nu te 'mpartă.
Și tu să te faci
Tot o fată mare
Păru 'ntors la vale
Să te duci mai tare
La vale, la vale,
La margine de mare
Unde marea bate
Bate și cotește
Muica mea trăește

[6] Bolnavă de colnice.

Cea muică bătrână
Cu burca [7] de lână
Urzeala de sârmă
Sârmă neagră 'ntoarsă
Să-i ţină la oase.
Să-i spui muichi mele
Pe mini să mă 'ngroape
In târla oilor
In jocul mieilor
In lătratu câinilor
In urlatu lupilor.
La cap ea să-mi pună
Fluerel de soc
Să-mi cânte cu foc,
Fluerel de fag,
Să-mi cânte cu drag.
Cu dopul de os
Să-mi cânte milos
Şi legat în sârmă
Cea muică bătrână
Inima-mi fărâmă.
Şi ea să se ducă
La crucea de piatră
Unde-am fost odată
Cu turma cu toată.
Subt o peleniţă
Este-o postăviţă
Plină de leiţă
Banii de pe miţă.
Da supt un gutui
Este un ulei [8]
Tot e plin de lei
Banii de pe miei
Polişori şi bănci
Bani de pe berbeci
Şi mai multe rile [9]
Banii de pe lână
Pomană să-mi facă»
Mioara de-auzea
Şi ea se ducea
La mare, la mare,
La vale, la vale,
La margine de mare
Unde marea bate,
Bate şi coteşte
Unde baba trăeşte.

[7] Bunda.
[8] Stup.
[9] Lire.

Din gură-i zicea:
— «Cea maică bătrână,
Da n'ai auzit
Un fiu ai avut
Şi l-a omorît
Ai nouă ciobănei
Tot ai lui flăcăi
Ce-au văzut de ei.
Vorbă mi-a lăsat
Maică să-l îngropi
Blaga [10] ca s'o scoţi
Pomană să-i faci
Cânteci să rădici
La lăutari să plăteşti
In cântec să-l pui
Să se pomenească
Cu grije domnească
Pe la dumneavoastră.

Notă: Auzită dela **Micu a lu Tocălie**, prizonier român din fosta armată jugoslavă, originar din **Valea Timocului**, comuna **Bârza-Palanca**, jud. **Kraina** (Jugoslavia).

Prof. **I. Apostol**

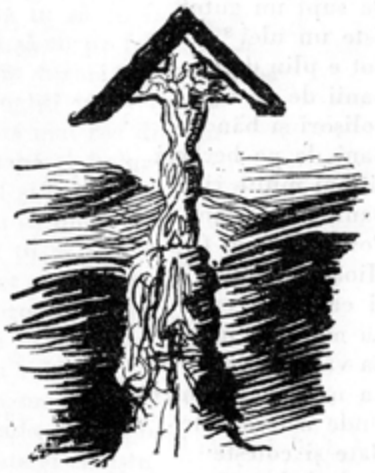

[10] Comoara.

SUFLETUL ROMÂNULUI ÎN CREDINȚE, OBICEIURI ȘI DATINE

II.

«L-o mâncat pe soare vârcolacii, niște *gadini* (lei, tigri, lupi, etc.), balauri ca șerpii, din pricina păcatelor noastre. Piere ca și de pe o hârtie. Lumea se roagă c'o fi greșit cu ceva».

Gh. Gruescu, 73 ani, *Izvarna-Gorj.*

«Pe soare îl mănâncă svârcolacii, adică șerpii din balaurii cei mari, ca să facă întunerec».

Dumitru Pepenel, 72 ani, *Cheia-Praḫova.*

«Pe lună o mânâncă svârcolacii, copiii cari mor nebotezați, ori o mănâncă *bitanii* (copii făcuți de fete necăsătorite)».

Gh. Stoinoiu, 80 ani, *Cerașu-Prahova.*

«Am văzut luna cum o rușit și s'o întunecat de tot. Era pe la aĥiaz de noapte și eram cu oile pe drum. Ne-am uitat cu ochii cum s'o isprăvit. O mâncă svârcolacii și mai rămâne așa o țâră, dacă să uită lumea la ea».

Achim Melentea, de 88 ani, *Vaideni-Vâlcea.*

Stelele sunt chiar pe cer și sunt nenumărate. Fiecare om își are steaua lui, iar când o stea dispare, moare un om.

Deși sunt multe credințe despre stele, n'am găsit însă decât prea puțin material la informatorii chestionați.

«Stele sânt chiar pe čier direpț. Soarele e mai gios, luna și mai gĭos. Tot omu are o stea. Când omu moare, pică o stea».

Dimitrie Fiat, 79 ani, *Căvăran-Severin.*

«Stele sânt la nașterea fiecăruia. Când omu moare, cade o stea».

Dumitru Pepenel, 72 ani, *Cheia-Prahova.*

Luceferii sunt în număr de trei și răsar în ordinea vechimii lor. Și aici, ca și în basme, se găsește numărul fatidic, trei.

Cei trei frați de împărat, cari colindă lumea în lung și în lat, și încearcă anumite isprăvi, singurul cari poate realiza acele isprăvi, nu poate fi decât Prâslea, cel mai mic. Așa și cei trei luceferi, care trebue să parcurgă același drum, se iau la întrecere, și după ce au mers luni de zile, cam prin luna Februarie, cel mai mic întrece pe ceilalți frați.

«Luceferii sânt trei frați. Imi spunea moșu-meu, care avea 110 ani. Cel mare răsare întâi și apoi ceilalți. Cel mic, până aproape de luna Marte, trece înaintea celorlalți».

D. Pepenel, 72 ani, *Cheia-Prahova.*

Calea laptelui se mai numește și Drumul orbilor. El luminează pe orbi în cer.

«Drumu orghilor, D-zău l-o făcut aşa ca orghii cari n'au fost fericiţi pi pământ, să hie în ceriu şi dečeea le-o făcut un drum al lor».

Mihai Gurău, 82 ani, *Bătineşti-Putna.*

Cometele nu pot fi decât stele cu coadă de câte 5—6 stânjeni, care prevestesc războiu sau răsmeriţă. Veteranul de la 1877, *Barbu Bobulete*, cu fantezia-i bogată, ne-a povestit despre războiul dintre Franţa şi Prusia, şi felul cum a fost prevestit acest războiu, prin apariţia unei stele cu coadă. Cometele mai prevestesc secetă, şi câte şi mai câte boale rele.

«Stele cu coadă s'o ivit cu stelele celelalte, cu coada de 5—6 stânjeni. Toţ ziceau că-i răsmiriţă, se face războiu. Invăţaţii spun că-ş pierde drumu, troianu ei. Dumnezeu ştie de ce.

S'o bătut odată Franţa cu Prusia şi s'o *ruşit* ceriu la miază-noapte, mai să pice sânge. Ceriu ruşea de atâta luptă. Armele lor le-o dat lui Carol (al României), după ce Prusia o bătut pe Franţa. Am învăţat şi eu pe armele acelea, am fost opt ani în armată. M'o 'nrolat în 70, până la 78».

Barbu Bobulete, 84 ani, *Dobriţa-Gorj.*

«Stele cu coadă sânt ori în bine, ori în rău. Sânt în părţile de răsărit. Sânt sămne de săcetă, de vărsat, de gâlci, de boale la vite şi câte alte răle».

Irina Bucur, 105 ani, *Cheia-Prahova.*

Despre grindină, care este socotită drept pedeapsă dată oamenilor, dau curs povestirei bătrânului Mihai Gurău:

«K'iatra o fost făcutî uiti aşa: Čicî un vichil o slujît la un boier vr'o 10—15 ani şî boieriu ista nu-i dădea niči odatî leafa lui, či numai cu *ţîrîita*. Vichilu, dacî o văzut aşa, dipi vreo nouă ani, cînd aproapi să se hi împlinit sîmbria, a cerut boierului sî să socotească, că el nu mai stă. Boieriu n'a vrut să-i dea nin'ic. Atunči vichilu s'o dus la un schit şî acolo o dat de un călugăr şi i-o spus či-o păţît cu boeriu şî l-o rugat să-l puie la blestem.

Călugăru, dipi či l-o ascultat, o întrebat pi vichil dacî boieriu ari moşie mare şî vr'un iezăr. Vichilu i-o spus cî ari. Călugăru, dipi či o aflat asta, o luat nişti cărţ, şî s'o dus la iezăru di pi moşîia boierului, s'o aşezat pi mal, ş'a început să čitească din cărţ, pînî či apa o început sî clocotească. Cum clocotea apa aşa, odată a eşît un balaur mari pi mal. Călugăru s'o încălicat pi el, ş'o început să cutreere moşîia şî holdele boieriului, pînî či nu s'o ales niñic di el'. Ş'o bătut aşa nouă ani dearîndu.

Boieriu, cînd o văzut asta, nu mai ştia či sî facî! Dumnezău, cînd o văzut cî l-o pedepsit deagiuns, i s'o arîtat boieriului în his, şî i-o spus să se ducî la un călugăr sî-i čitească din cărţ, cî numai aşa scapî di balaur şî di călugăr.

Atunči s'o dus şî boieriu la un schit, şî i-o spus unui călugăr či-o hisat el într'o noapte. Călugăru l-o învăţat sî facî aproapi di iezăr o groapî mari şî adîncî, şi sî ducî nouî stînjîni di lemn acolu. Di pi asta, călugăru ş'o luat cărţîli şî s'o aşăzat lîngă groapî, ş'o început să čitească pînî cînd o apărut călugăru čela calari pi balaur şî undi o început să tune şî să trăsnească, di credeai că vini sfîrşîtu lumii. Călugăru, di či

videa cî tunî și fulgerî mai tari, de ačeea čitia și el. Ș'o čitit așa, pînî či mai, mai să sî umpli groapa cu grindinî. Cînd mai era așa cam cu 2—3 m., pînî să sî umpli groapa, călugăru čela calari, s'a repezit cu balauru lui la čelalt, da n'o văzut că'n fața lui era groapa, ș'o kicat în ea, undi o murit și el și balauru.

Dipi asta, călugăru čelalt a spus boieriului să scoatî balauru și călugăru din groapă, și să puie čei nuoă stînjăni di lemni pi ei și să li dea foc. Și așa o scăpat boeriu di pacostea aiasta. Diatunči, întotdeauna, cînd cadi k'iatrî, să vedi pi ea chipu balaurului.

Și, iaca așa, o pedepsît D-zău pi boieriu ačela, cari s'o bucurat la munca altuia».

Mihai Gurău, de 82 ani, *Bătinești-Putna.*

Printre practicele curente pentru îndepărtarea grindinei, ar fi: Se înfige un topor în pământ, căci numai așa va sta piatra, după cum stă toporul în pământ. Dacă se trage clopotul, din clopotnița făcută pentru acest scop în mijlocul lanurilor, pe cîmp, norul cu piatră se desface în două, se împrăștie. Credința aceasta circulă în împrejurimile Herței din județul Dorohoi.

Se *înfige* toporul în pămînt: «Cum stă toporul în pământ, așa să stea piatra!» La Fundoaia am văzut o clopotniță în câmp, și venea o furtună cu nor negru. Un om a spus, dacă trage clopotu, se desface noru în două. A tras clopotu. Era făcut a întoarce piatra.

Pentru alungat fulgeru și trăsnetu, păstrează oamenii tămâie și lumînare de la Paști, o aprinde și afumă cu tămâie prin casă».

Gh. P. Crihan, 40 ani. *Târnauca-Dorohoi.*

In județul Dorohoi se mai face încă, în timp de secetă, o păpușă din cârpe de diferite colori, se pune într'o cutie de carton și este dusă de o ceată de fetițe la hotarul comunei, unde o îngroapă și-i pune o cruce la cap. Acesta e Caloianul. Este o deosebire între un astfel de caloian din Moldova și cel ce se face în celelalte părți ale țării. Spre exemplu, în Muntenia și Dobrogea și chiar în unele părți din Moldova de Sud, caloianul se face din lut, se împodobește frumos cu flori și frunze, se așează pe o scândură și i se dă drumul pe o apă curgătoare. In timpul acesta, ceata de copii spune anumite cuvinte prin care evocă ploaia cea mult așteptată, iar unii din ei se prefac că plâng. (Bătinești-Putna). Caloianul nu este altceva decît o veche moștenire de la Romani, Argeii. Romanii făceau 24 de păpuși de papură, pe care apoi preoții le aruncau în apele Tibrului. In prezent, la noi, din lipsă de ceremonial și versuri ocazionale, acest străvechiu obiceiu este pe cale de dispariție.

«Copchile, până la 10 ani, fac o păpușă din cordele multe, o pun într'o cutie de carton, o împodobesc bine, să duc la hotarul comunei, o îngroapă și-i pun o cruce».

Gh. P. Crihan, de 40 ani. *Târnauca-Dorohoi.*

In raporturile de interese ce există între oameni, se fac anumite angajamente, care au la baza lor anumite formalități juridice, acte sau legăminte. In imaginația poporului, așa a făcut și Dumnezeu un legământ cu Noe, că nu va mai da potop. A făcut un zapis, purtător al peceții dum-

nezeeşti. Acest zapis nu este altceva decât «Curcubeul», care se vede adesea după încetarea ploilor.

Când cineva vrea să se îmbogăţească, n'are decât să meargă în genunchi până la capătul curcubeului şi se va îmbogăţi cu siguranţă, credinţă care circulă pe valea Teleajenului, în Starchiojd-Prahova.

«Curcubeul este un fel de zapis, pecetea lui Dumnezeu, că a făcut legătură cu Noe, că nu mai dă apă. Dacă cineva merge în genunchi până la capătul curcubeului, găseşte o comoară».

Ion Chişculescu, de 74 ani, *Starchiojd-Prahova.*

«Curcubeul e legea lui Dumnezĕu. Işi aduce aminte Dumnezĕu că sĕ sfîrşeşte lumea, să nço potoape. Nu-i slobod s'o potoape; s'o lasă la ertătură».

Dimitrie Fiat, de 79 ani. *Căvăran-Severin.*

«Curcubeul îi făcut di D-zău din trii culori, aşa cum îi portu şî steagu nostru rumînesc. Dumnezău, di pi či terminî apa din čeriu, ca sî arati la lumi că în zîua ačeea nu mai plouă, lasî curcubeu ista în Dunăre şî ia apî din nou şî o suie sus în čeriu, ca sî aibî pentru altî datî».

Mihai Gurău, de 82 ani. *Bătineşti-Putna.*

FOCUL

Deoarece problema focului face obiectul unei lucrări aparte, voiu trata cât se poate pe scurt acest capitol.

La noi, după cele relatate de informatori, focul nu poate să fie decît de proveniență dumnezeiască, trimis din cer sub formă de trăsnet, sau de origine subpământeană, de unde tot Dumnezeu îl scoate, atunci cînd vrea. Vechimea focului pe pământ este dela potop încoace, decînd totul se face numai cu foc. Cînd se fac focuri şi pentru ce? Focuri se fac nu numai pentru nevoile zilnice ale omului, ci şi pentru alte motive, cu o semnificaţie deosebită. Aşa, de exemplu, în Valea Rumîneştilor-Muscel, în seara de Sf. Vasile, se fac focuri pe muchea dealului din apropierea satului, pentru a fi văzute de fetele din sat şi a rămînea păcălite crezând că ard comorile. Tot în această seară (Sf. Vasile) se dă drumul din muchea dealului în spre sat unei roţi înfăşurată cu paie aprinse. Aceste focuri se fac pentru a produce haz tineretului şi sunt pe cale de dispariţie, ne mai practicându-se pe o scară întinsă ca mai înainte. Hazul însoţit de batjocură, la adresa fetelor rămase nemăritate, se vede din practicarea acestui foc, în Căvăran—Căraş (Banat), singurul loc de altfel unde am găsit aşa ceva. La *Zăpostit* (lăsatul secului de carne) se fac focuri şi se strigă: «Care fată-i nemăritată, să rămînă tot aşa!» La Sf. Toader, în Piria—Mehedinţi, merg flăcăii şi fetele pe câmp în timpul nopţii şi stîng *iarbă mare* zisă şi *homan*, pe care o fierb şi, cu apa în care a fiert, se spală pe cap ca să nu le cadă părul, iar rădăcinile se dau la vite, pentru a fi ferite de lupi. In timpul acesta se fac numeroase focuri, prin diferitele părţi ale satului. Dacă în zilele arătate mai sus se fac focuri în prea puţine locuri, în schimb, peste tot, pe unde am

umblat, am găsit practicarea acestui obiceiu *în ziua de 9 Martie* (Mucenici, Măc'nici, La 40 de sfinți, La Sîmți, (Bănat), făcut în semn de *venirea primăverei*, de *purificare* și *îndepărtarea ființelor dăunătoare*, atât pentru om, cât și pentru vite. Intr'un singur loc, în Slon-Prahova, acest foc are o altă semnificație: apariția bunătății pe pământ și arderea răutății omenești odată cu venirea primăverii. In foarte puține locuri se mai fac sărituri peste aceste focuri de către tineret, aceste practice fiind pe cale de dispariție; doar în Hațeg și în două sate din Prahova am mai găsit așa ceva. La *Alexii* (Tepre-Lexe) zis omul lui Dumnezeu, (17 Martie) prin Dorohoiu se fac focuri pentru a fi feriți de *gujgubănii*. In alte părți n'am mai găsit acest obiceiu din ziua de 17 Martie.

Focul morților. *La Joia-Mare* sufletele morților se încălzesc la focuri, iar viii dacă trec prin fumul acestor focuri sunt *dreși*. Această credință am găsit-o în multe părți din Gorj. Ceva asemănător am găsit și în Jupa-Căraș, unde focul se face la morminte în cimitir (progadzi), iar în Jdioara, același județ, se dă și de pomană.

Tot în ziua de Joi-mari, găsim în Putna, la Soveja, aceste *focuri ale morților*, la care se încălzesc morții când vin în vizită pe la casele lor. *In săptămâna patimilor*, în Mărășești-Mehedinți, se face un foc din lemn de alun pe care se pune tămâie pentru afumat. Lemnul de alun trebue ars și tămâiet, deoarece cununa Mîntuitorului a fost făcută pe un băț de alun. *Ca jertă adusă lui Dumnezeu*, în Osica de sus-Romanați, *în zi' lele Paștilor* se fac focuri în curtea bisericii, în care fiecare credincios aruncă o boabă de tămâie. Există și *praznicul țiganilor-rudari* în Topești-Gorj, *în ziua de Sf. Gheorghe*, cu miei fripți la foc făcut cu lemne de plop și plută, lemne păstrătoare de duhuri rele. In jurul acestor focuri se roagă rudarii pentru păzirea de duhuri rele.

Focul lui Sumedru. In Soveja-Putna și în Valea Rumânești-Muscel, acest foc cu credințele și practicele lui este aproape identic. Se fac focuri la răspântii, peste cari sar copiii și strigă: «Drui, Drui, la Sumedru!» Femeile din sat împart copiilor mere, nuci, și covrigi, iar pe vremuri se puneau și scaune în jurul focului. Această identitate în practicarea «Focului lui Sumedru», atât la Sovejeni, cât și la cei din Muscel, se explică prin faptul că Sovejenii au descins din Rucăr și Dragoslavele-Muscel, de unde numirile celor două sate ce compun Soveja: Rucăreni și Dragosloveni. Viața păstorească este strâns legată de multe obiceiuri, credințe și practice ale acestora. Așa, de exemplu, pentru purificarea oilor, se fac încă și astăzi focuri în apropierea târlei, sau chiar în târlă, pentru ca oile să fie ferite de diferite boale, cum ar fi, bunăoară, «răsfugul». Când în oi bântuie răsfugul, ciobanii din Bran obișnuesc să facă un foc mare, omoară un jder și îl ard în acel foc. Scrumul din jder este amestecat cu sare și pus pe lespezi de piatră. Acesta se dă oilor să-l lingă, după ce au trecut mai întâi prin fum. Numai așa boala răsfugului ia sfârșit, se stinge. Diferitele manifestări ale focului din timpul arderei au dat naștere la o mulțime de credințe pe care poporul le interpretează în fel de fel de chipuri.

INTERIORUL PĂMÂNTULUI

Din acest capitol am găsit numai despre comori. Ele se pot vedea numai în anumite zile: la Paşti, Sf. Gheorghe şi mai rar la Rusalii, căci, atunci ard comorile. Comorile sunt păzite de diavol, de aceea, când oamenii vor să le scoată, nu trebue să pronunţe cuvântul «Dumnezeu». Când flacările comorilor se văd dimineaţa, banii sunt «buni»; când se văd în timpul nopţii, sunt bani «răi», adică blestemaţi. Deci, sunt două feluri de comori: «omeneşti» şi «drăceşti».

«Comori să văd în noaptea de Sf. Gheorghe şi lumea să uită să vadă unde ard. Dacă comoara-i jurată, nu să găseşte; este pusă de drac pe funie. Intr'o chimniţă (deal) era o bute de bani. Niste oameni au găsit-o, au legat-o şi tras cu boii. Au zis: «Hi, cu dracu!» şi altu a zis: «Hi, cu Dumnezeu!» Atunci nu s'a mai putut scoate afară butea cu aur, acolo o rămas».

Ion Chişculescu, de 74 ani, Starchiojd-Prahova.

«Comorile joacă la zile mari: Paşte, Rusalii şi la Sf. Gheorghe mai mult. Sânt păzîte de ăl rău».

Irina Bucur, de 105 ani, *Cheia-Prahova*

«In dimineaţa Sfântului Gheorghe, joacă banii. Sânt bani buni, cari joacî dicusarî; cari joacî noaptea, sînt răi, nu's buni. Când să îngroapă banii, hoţii să sfătuesc între ei. Trebue să jure la început cu toţii. La scos, să fie iar cu toţii, altfel nu să poate scoate comoara».

Toma Grigore, de 71 de ani, *Izvarna-Gorj.*

«Banii din pământ nu să pot scoate; nu să ştie cum i-o porîncît lui, Iuda. Când am cules cucuruz, am văzut o pară cum se rîdica încet, încet, până s'o făcut cât o clocă, niste iconi, şî să frecau banii. Am împlântat un cuţît în pământ, la călcăiu, să stea banii, să joace până ajung. Credeam că ard clăi de fân, asta era paza lor, şî îmi dădusă alte minţi. Paza lor e năzdrăvanu (dracul)».

Dimitrie Fiat, de 79 ani, *Căvăran-Severin.*

După unii, originea comorilor nu poate fi decât haiducească. Ele pot fi scoase la iveală, dacă cineva ştie să le descânte. Toţi câţi sapă la o comoară, trebue să fie de bună credinţă, căci altfel, comoara piere. Comorile sunt blestemate încă dela originea lor, de către haiducii cari le îngropau. Se făceau blesteme şi jurăminte solemne, pentru ca tot împreună să scoată ceea ce au ascuns.

«Hei! Ce să hie?! Niste bani îngropaţ în pământ di haiduci. Čicî pi undi ari Ghiorghi Opincî hie, demult, eram copchil, Alexandru Răducu şi Alixandru Pascaru au găsît o comoarî. S'au dus ei noaptea cu un alt tovarăş, care ştia sî descînti, şî au începeut sî sapi. Când au agiuns ei cam la doi metri, au dat de-o oală. Au scos-o pi mal, şî când au ridicat-o, să o ducî acasî, au scăpat-o iar în groapă. Când s'au băgat

ei s'o scoată, n'au mai găsît-o; intrasă în pământ. A doua zî, când s'au dus din nou și au sapat la vr 'un metru și giumătate au dat numai di hârburî; comoara k'ierisî. Asta pentru cî Alisandru Răducu și Alisandru Pascaru să vorghisî să nu-i mai dea parti și tovarășului lor. Ca să poț scoati comoara, trebuie să hie toț di aceeaș credinți. D'apoi comorili istea sânt blestemati, cî haiducii întăi giurau cu toții, și să blăstămau, ca să n'o poatî scoati dicât când or hi cu toții. Apăi, dipi cî să împrăștiau, pi cari-i prindeau, cari-i omorau, rămâneau comorili îngropati. Dar, digîaba, că nu s'o ales niminea cu n'ica, că's blăstămati.

Mihai Gurău, de 82 ani, *Bătinești-Putna*.

In com. Mânăstirea Caşin, jud. Bacău, am găsit două legende despre comori. In aceste legende este însă un amestec de elemente. Comuna aceasta era locuită până la «Secularizare», de către robii din jurul mânăstirei. Astăzi, mai sunt câțiva bătrâni, printre cari și informatorii noștri, care-și mai amintesc de munca pe care o făceau ca robi. La punctul indicat de ei, există un beciu părăsit, lucrat pe vremuri de robi. Astăzi, se adăpostesc în el fel de fel de duhuri necurate, care în imaginația localnicilor, nu pot fi decât paznicele neprețuitei comori ce se află în acel beciu părăsit.

«La Bâtca a săpat lume multă, să scoată bani. Să spuni cî esti o comoarî, o clocî cu aur, din timpul hoților, când erau di capu lor. A eșît o fimeie, drept fimeie, da, cu patru chicioare, ș'a numit-o ca stahie, paza banilor. Ș'a eșît, ș'a întrebat pi oameni:

— «Ci vrați voi?»

— «Ci vrem, sî luăm ci-i aici».

— «Sî luați, da sî aduciț nouă suflete».

Au lucrat și băieț mititei. Cărau cu căușăle pământ di-acolo. Iesî și acuma diacolo, noaptea, o *mahahue* (O vacî neagrî, cât o căchițî). Dacî treci pi acolu, îț faci cruce; ea sî duce, fuge. Pi Ion Comănac, l-a gonit pînî acasî. Era jîtar el și umbla noaptea pi chiscu undi era mahahuia. Vini el odatî la mini, pi chisc: «Măi, sî vez, a eșît un bou negru din *buhaciu* (cătină, hălăciugă), credeam că-i bou ș'am vrut sî dau cu ciomagu în el. El s'a făcut o mahahue albî. L-am zburătuit cu bulgări pînî acasî».

Sî'nspăimîntasî omu cu totu. Am dormit eu acolu, pi locu meu, da, n'am văzut nimic. N'am văzut nevoiea ceea. Acolu's parali, drept cloșcî di aur. Oaminii nu mai sapî, cî li fricî, cî așa *s'a politicit*, sî dia nouă suflete. S'o săpat, pînî o dat di gura beciului. Oaminii au dat înscris la domnie, la Iași, cî li-a politicit așa, în gura beciului.

Neculai Manea, de 88 ani. *Mânăstirea Caşin-Bacău*.

«La Bîtca era o stariță di păza. S'a dus o fumeie cu'n copchil în brață, cu vacili și o dat di o ușî deschisî la beciu și acolu *stărluctea* o stahie S'a dus la fumeia aceea ș'a spus sî-i dea copchilu, sî-l săruti, cî-i dă bani cît o vrea ea. I-a dat copchilu și l-a sărutat și odatî s'a'ntors din ușî și ușa s'a închis. Nu s'a mai cunoscut niñic di ci-a fost acolu. Fumeia a ramas numai cu copchilu».

Mihalache Arbărașu, de 88 ani. *Mânăstirea Caşin-Bacău*.

Astăzi au început şi unii ţărani să nu mai creadă în existenţa unor astfel de comori. De aceea, dau mai jos snoava culeasă din Gorj, în care se vede ironia la adresa celor ce se mai îndeletnicesc cu descoperiri de comori.

«Erau două drăcoici şî aveau una un copil şî una un copil. S'o întrebat una pe alta: „Ce meşteşug ai învăţat copilu?" „L'am învăţat să înnoade trăgători la ciobani (curelele de la opinci), să nu să poată încălţa ciobanul când vine lupu la oi". Hailaltă a spus: „Să facă pe la răscruci şî locuri însămnate *ho pîrdze de foc* (flăcări), să sape hăi tari de vîrtute şi slabi de minte, că zic că's bani, joacă banii''».

Barbu Bobulete, de 34 ani. *Dobriţa-Gorj.*

FLORA

Pentru lecuirea diferitelor boale, atît ale oamenilor cît şi ale animalelor, poporul întrebuinţează o mulţime de plante. După ce planta s'a fiert sau s'a pisat şi plămădit cu ţuică, se dă bolnavului să bea, să se ungă sau să se afume, după cum e cazul. Sunt plante care au rol de talismane. Aşa, bunăoară, Avrămeasa sau Sîta Zînelor se ţine la icoană, pentru ca acea casă să fie ferită de duhuri rele şi de boale. Deasemenea, sunt plante care fac fel de fel de minunăţii, încît poporul rămîne uimit cînd se gîndeşte numai c'ar putea găsi o asemenea buruiană. Despre *feregă* să cred multe: Că apare în noaptea de Ispas, că înfloreşte şi piere imediat. Că floarea este albă ca argintul şi numai acela care o vede înflorită se bucură de proprietăţile ei miraculoase. Animalul împiedecat în lanţuri încuiate cu gojgogeamite lacăt, dacă o nemereşte, sigur s'a descuiat. In legătură cu această miraculoasă plantă, această «Iarbă a fiarelor», circulă «Legenda ariciului», pe care am culeş-o din Gorj: Dacă cineva vrea să fie în posesia floarei acestei plante, atunci, caută puii unui aric'u şi îi încuie într'un loc împrejmuit. Ariciul sau aricioaica se duce şi caută floarea de feregă, o aduce în gură şi descuie cu ea. Firul rămîne jos, iar cel interesat se duce şi-l ia. Şi în această legendă se vorbeşte tot de ariciu, ca şi în legenda creerei pămîntului, care circulă în multe părţi ale ţării.

«*Stropon de hăl mare*. Să prăjăşte cu unt, să pune la bubă de două-trei ori şi buba să vindecă la iuţală. *Ismă sau Iarbă mare*. Să face ciai din ea. Să dă pentru durere la stomac. *Hodolean*, (vezi cap. Fiinţe supranaturale). *Avrămeasă*, numită şi *Sîta Zînelor*. Cine-o ştie, o ţîne în casă la icoană, sus, ca pe smirnă ori tămîie.

Dacă eşti bolnav şî nimèri buruiana asta, o fierbi în apă curată, tăcîn (tăcînd), te duci într'o grădină curată, guşti de trei ori din oala cu apă în care a fiert Sîta Zînelor, te închini şî pui de trei ori din oală din creştet în vale câte-o ţîră, cîte-o ţîră şî te lecui. *Floarea codrului:* La noi o femee o pisa şî la care om da, hala 'nebunea, nu mai ştia de el».

Maria C. Nicolcioiu, de 60 ani. *Peştişani-Gorj.*

«*Iarba ciutei, Măsăaua ciutei*. Se plămădesc cu ţuică şi se dau pentru vătămătură şi strîns. Pentru lehuze, iarba ciutei e tare bună».

Irina Bucurde, 105 ani. *Cheia-Prahova.*

«*Muma pădurii*, este o buruiană de leac, 'naltă, cu niște hăia pe ia. Se culege la Sînziene. S'afumă cu ea acei care nu dorm noaptea».

Floarea Petrea Vapină, de 62 ani. *Frățești-Lerești-Gorj.*

«Cu sămînță de muma pădurii s'afumă copiii, în zilele de: Marți, Joi și Sîmbătă seara, pentru ca să nu mai sară prin somn. Ea se găsește prin fîn. Este înaltă, flocoasă, cu niște hele pe ea, cu moțofini. Este de culoare vînătă».

Frăsîna Pătru Bîlteanu, de 55 ani. *Topești-Gorj.*

«*Iarba ciutei*. Se aseamănă cu lăptuca. Se plămădește cu rachiu, în 24 ore. Se bea pentru durere de stomac».

Dinu Ivan, de 96 ani. *Starchiojd-Prahova.*

«*Iarbă grasă și Răsfug* se pisează, se amestecă cu apă și să dă pe gîtul oii, cînd oaia nu mai mînîncă și i să umflă capul. (Boală numită răsfug). *Stehie (Ștevie)* cu saramură, se dă oilor de gălbănare, cînd ciobanul nu știe să le taie la nas».

Gh. I. Vlad, de 35 ani. *Cerașu-Prahova.*

«*Tătănească*, plantă care se pune pentru păduchii de lemn».

Gh. I. Popa, zis Constantinoiu, de 68 ani. *Slon-Prahova.*

«*De rînză* (De durere la burtă). Are frunza ca de ridiche. Se pisează bine pe piatră, se pune în rachiu ori în oțet, se lasă puțin să se plămădească și apoi se bea. *Barba țapului* samănă cu lămîița. Se dă bolnavului de friguri. (Se prepară ca și de rînză)».

Ioana Ion Mardali, de 76 ani. *Voineasa-Vîlcea.*

«*Ferega* înflorește numai în noaptea de Ispas și piere pe loc. Este albă ca argintu. Cel care o vede înflorită, poate s'o ia s'o folosască. O pune într'o crăpătură de deget și descue cu ea ori-ce. Dacă dă animalu peste ea, să descue fiarele dela picioare. Ariciului, dacă i s'au încuiat puii, găsăște firu acela de iarbă și descue. Omu se duce acolo și ia firu de iarbă lăsat de ariciu».

Nicolae Bociun, de 60 ani. *Izvarna-Gorj.*

Pe lîngă plantele mai sus amintite, în popor există o sumedenie de alte plante, întrebuințate frecvent, ca leacuri, sub formă de ceaiuri, de oblojeli sau unsori. Vom mai aminti de cîteva, începînd cu *Bozul* (Boz, Boj, Bozie): Sub formă de infuzie, se întrebuințează foarte des la tratarea inflamațiilor, și vindecarea rănilor. Sub formă de ceai se dă la friguri, dropică, blenoragie, iar dacă frunzele sunt plămădite în țuică, se dau celor bolnavi de plămâni. Nu există casă, care să nu aibă semănat *Busuioc*, atît pentru mirosul lui frumos, cît și pentru multele lui întrebuințări. Începînd din cea mai fragedă copilărie, mama și-a purtat busuioc în sîn, în cosițe, la horă, la cîmp, atît vara cît și iarna. Pretutindeni

și ori cînd este întrebuințat, pînă cînd și la înmormântare, perna este făcută tot din busuioc. Este, cu alte cuvinte, floarea nedespărțită a sătencelor. Il putem socoti ca floare națională populară. In medicina populară este deasemenea des întrebuințat: Se face ceai și se dă celor bolnavi de rinichi (șale), contra hemoragiei la leuze, contra gălbinării, pentru mirosul urît, iar sub formă de scăldătoare se întrebuințează de către cei pociți. In descântece busuiocul este întrebuințat cu mult succes pentru dragoste. Busuiocul luat dela preot, în ziua de Bobotează, dacă este pus sub pernă, fata îl va vedea în vis pe acela care-i va fi bărbat.

Cânepa, pe lângă întrebuințarea practică ce o are, este întrebuințată și în diferite leacuri. Sămânța de cînepă pusă pe cărbuni scoate un fum gros, cu care se afumă bolnavii de urechi. Uleiul de sămînță de cînepă se dă copiilor bolnavi de limbrici. Din cîlți se fac feștile, cu ajutorul cărora se scoate năjitul din urechi. Odată cu aceasta, se spune și un descântec.

Ciapa, coaptă în spuză, este bună pentru răgușeală. Ceaiul de ciapă fiartă este bun contra tusei. Dacă este pisată, se face oblojeală la gât și e bună contra umflăturilor. La copii, contra oreionului. Sucul de ceapă se toarnă în urechi, contra răcelei.

Iarba mare, dacă este fiartă, apa este bună de spălat pe cap, ca să nu cadă părul. Acel care face baie cu iarbă mare, scapă de orice boală. Rădăcina fiartă este bună pentru tusă. Fumul acestei plante alungă duhurile rele.

Ismă-Mentă, sub formă de ceaiu, se dă contra diariei, pentru ușurarea nașterilor la femei, contra crampelor, desinteriilor, etc.

Macul. Ceaiul de mac este bun de măsele, iar semințele sunt un bun somnifer pentru copii. Căpățînele de mac fierte sunt bune pentru dureri de gură. Dacă floarea de mac este purtată la ureche în timpul verii, nu vei mai avea dureri de cap.

Mușețelul-Romanița este des întrebuințată pentru ceaiu, nu numai în medicina populară, ci și în acea cultă. Ceaiul se ia intern, dar se întrebuințează și ca desinfectant la răni, la spălatul ochilor, gîtului, etc. Baia de mușețăl este dintre cele mai întăritoare.

Pelinul, sub formă de ceai, este bun contra frigurilor, tuberculozei și durerei de mațe. Pelinul verde alungă puricii. Leșia de pelin este desinfectantă, deaceea se întrebuințează la spălatul rănilor, fie la oameni, fie la animale.

Coada Șoricelului, fiartă, se face cu ea baie celor luați de Iele. Cei umflați la burtă, iau ceai de coada șoricelului.

Vița de vie, primăvara, cînd este tăiată, se scurge. Apa aceea se întrebuințează la spălatul ochilor și corpului, cînd cineva are blînde. Este bună și ca purgativ.

Majoritatea acestor leacuri sunt însoțite de o mulțime de practice și descîntece, toate având semnificația lor. La capitolul respectiv, vom da și o serie de descântece, în strânsă legătură cu aceste leacuri și plante.

(Va urma)

D. A. Vasiliu

COSMOSUL FOLCLORIC*

Viziunea cosmică pe care o statorniceşte folclorul e unul din marile puncte de sprijin ale funcţiunii sale metafizice. Ca întreg folclorul, ea nu are misiunea de a-i înfăţişa omului realitatea nudă, oricari ar fi urmările acestui fapt în spiritul uman, aşa cum face ştiinţa modernă. Ci de a-l face să vadă realitatea în aşa fel încât ea să fie de acord cu sufletul lui, construindu-i o lume asemenea şi prietenă, în loc de îngrozitoarea singurătate materială înfăţişată de ştiinţă.

De aceea atributul esenţial al viziunii folclorice e tocmai necontenita ei perspectivă cosmică. Cel mai mic amănunt al vieţii umane capătă în ea neaşteptate semnificaţii, îi răspund ecouri adânci în univers şi îi stau în ajutor sau împotrivă solidarităţi şi corespondenţe magice!

Cosmosul folcloric nu e o certitudine geografică ci una metafizică. In consecinţă, nici spaţiul său nu va fi cel geografic, dispensându-se de dimensiunile de lungime şi lărgime. Il vor preocupa mai mult pe om adâncul şi înaltul, viziune mai mult a cerului şi a subpământului decât a terrei.

Pe ţăran nu îl interesează folcloric vecinătăţile sale pământene. Le ştie împlinite de oameni ca şi el, şi asta îi e destul. Dacă viaţa sa materială nu îl obligă să umble într'acolo, curiozitatea şi cunoştinţele sale geografice sânt cu totul nule. Intâmplarea cea mai izbitoare şi destul de frecventă, pentru un orăşean care străbate munţi mai puţin bătuţi de turişti este aceea când i se răspunde cu totul senin la întrebarea despre numele unui pisc maiestuos care se vede ceva mai departe: «Nu ştiu, că până acolo n'am umblat»... Sau «Acela e cutare; pe-acolo mergem noi când coborîm cu oile la vale».

Geografic, cunoaşterea lumii îi e necesară ţăranului într'atâta cât i-o cer condiţiile sale de viaţă, mai simple sau mai complexe. Exact ca şi obicinuinţa sa de a munci atâta cât să-şi asigure existenţa. Restul imens al întrebărilor şi curiozităţilor sale se îndreaptă spre cele două dimensiuni ale cosmosului cari îl leagă cu transcendentul, făcându-l să suporte uşor conştiinţa efemerităţii sale pământeşti: adâncul subpământului, lume a morţilor, şi înălţimile cerului, lumea sfinţilor. Nu vom intra aici în descrierea amănunţită a acestui cosmos folcloric. Lumii «celeilalte», atât de semnificativă în pitorescul viziunii sale, rezervându-i un capitol aparte, — ar rămâne să înfăţişăm aici imaginea lumii

*) Din volumul «**O viziune românească a lumii**», care va apare în curând în colecţia «Convorbiri Literare».

pământeşti, mijlocitoare între cele două. In cele mai multe trăsături ale ei, ea s'a conturat încă din capitolul întâi [1] al acestei cărţi, în însemnările noastre cu privire la tradiţiunile despre crearea lumii.

Cum stă azi pământul creat astfel, — e o întrebare căreia i se răspunde la fel ca în toate cosmologiile populare. Pământul e statornicit pe stâlpii aşezaţi la rându-le pe spinarea unui animal fabulos, un balaur, un peşte, un bivol, un urs chiar, după experienţa de viaţă a celui ce socoteşte. Aşa trebue să fie, pentrucă altfel nu s'ar lămuri cutremurele.

Dar aceste temelii uriaşe însăşi, depind în durata lor de mărunta faptă a omului. Stâlpii sânt roşi necontenit de Iuda, care vrea să prăbuşească astfel în nefiinţă lumea lui Dumnezeu. Ar izbuti curând, dacă în această lume nu s'ar întâmpla mereu un fapt minuscul dar plin de consecinţe magice: femeile cern, bătând voinicește sita în palme; sgomotul bătăii se prelungeşte până la Iuda, cu intensităţi de tunet ce prevesteşte trăznetul; speriat, Iuda se opreşte şi ascultă; atâta e destul ca stâlpii să se împlinească la loc şi lumea să fie salvată.

Pe om însă nu îl mulţumeşte numai conştiinţa acestei solidarităţi între destinul său şi al pământului. Dacă s'ar şti singur pe el, ar avea un penibil sentiment de izolare. Lui îi trebue un întreg cosmos asemenea.

Cerul, pământul, marea, sânt solidare în cele mai mici gesturi ale soartei lor fiindcă sânt *omeneşte* asemenea. O credinţă relatată de d-l Gorovei o spune clar:

«Când pământul se cutremură, — şi atunci să se ştie că se cutremură marea, pământul şi cerul strâns legate între dânsele, dacă ar pune cineva urechea la pământ ar auzi oamenii de pe ceea lume vorbind, vitele răgind şi clopotele trăgând».

Peste vecinătăţile sale omeneşti certe, geografice, omul pământului îşi caută o lume asemenea dincolo de stele şi dincolo de adâncurile ţărânei. E o intuiţie adâncă, o presimţire aproape uimitoare, a dezastrului pe care-l va aduce în sufletul omului modern conştiinţa tragică a singurătăţii sale în univers, pe care i-o dă ştiinţa. Şi dovadă că însăşi această ştiinţă e îngrozită adesea de adevărul pe care l-a adus, că ar vrea şi nu poate să se întoarcă la liniştita viziune cosmică de odinioară, sânt acele continui eforturi ale ei de a găsi şi altundeva condiţii de viaţă omenească. Să nu amintim decât problema rămăşiţelor de aer din lună şi mai ales acea atât de discutată şi de fantastică chestiune a canalelor din Marte.

Omul vechiu al folclorului a ştiut să evite conştiinţa împovărătoare a acestei singurătăţi cosmice. El are altă lume asemenea. Ea îi trimite mesagiile ei concrete în împrejurări extraordinare, ca acele ale unui cutremur, aşa cum am văzut. Mesagiile acestea sânt astfel măsurate în înţelepciunea rânduelii ce le-a îngăduit, încât să dea doar această certitudine. Semnele celelalte ale realităţii ei, — e liber să le împlinească după sufletul său, după imaginaţia sa, omul de aici.

[1] Apărut în anul 1936 în revista «**Gând Românesc**», sub titlul: «O viziune românească a lumii».

Şi în chipul cum le împlineşte, se întrevede aceiaşi luptă caracteristică în spiritul ţăranului nostru între nevoia sa organică de *concret*, de a pipăi lumea, şi nostalgiile sale metafizice. Unii văd astfel lumea din afunduri ca un ecou al celei a noastre, cu oi, cu vite, cu biserici.

Alţii, cari au mai puternic simţul acela cosmic al tainei înfrăţitoare, care impregnează tot folclorul nostru, — văd în adâncuri o stranie lume selenară: «Când e lună să nu zici: Ce bine se vede! căci blastemă Rohmanii. Ei zic: «Să ţi se vadă ţie aşa cum ni se vede nouă şi nouă aşa cum ţi se vede ţie! Căci lor numai dela lună li se vede».

Dintr'un ecou al unui capitol din mult răspândita «Alixandrie», — acela al întâlnirii lui Machedon cu brahmanii, — folclorul nostru şi-a împlinit viziunea cosmică cu un mit de toată frumuseţea şi înţelepciunea, acela al Rohmanilor sau al Blajinilor.

Undeva în adânc, într'o lume selenară, trăeşte o omenire pură, mult mai aproape de Dumnezeu tocmai prin această puritate, încât să poată împlini astfel printr'o nouă treaptă armonia ascendând către spiritualitate a universului folcloric:

«Rohmanii unde sânt ei, postesc tot anul pentru noi, ei ţin lumea cu postul, ca să nu ne prăpădim. Numai odată pe an se înfruptă, cu aceea ce rămâne din găoacele dela noi, când coacem de Paşti, de aceea e păcat tare să scurgi atunci ouăle».

Rare ori se poate întrevedea ca în această frumoasă imagine atât de scurtă, acel aliaj, atât de rar şi atât de caracteristic, de materialitate şi spiritualitate din gândul poporului nostru. Dintr'o singură trăsătură extrem de concretă, aceea a sobrietăţii miraculoase a acestor fiinţe cari se mulţumesc cu firişoarele de albuş cari rămân într'un an lipite de coaja ouălor de Paşti, — îţi evocă un întreg peisaj uman de ascetică spiritualitate.

Conştiinţa sprijinului necontenit pe care îl găseşte omul în cosmos nu putea lipsi nici de aicea, cu atât mai mult. Şi ea există în adevăr: «Rocmanii sânt aşa de buni la Dumnezeu că Dumnezeu pentru dânşii ne ţine».

Această conştiinţă se împleteşte astfel cu aceea, — iarăşi extrem de adâncă şi specifică în folclorul nostru, — a fluidului echilibru cosmic. Lumea aceasta e o continuă frământare către extreme nu fiindcă e fără logică şi fără ordine, ci tocmai fiindcă are această ordine extrem de adâncă, până la ascundere, şi extrem de suplă, ca să poată îngădui toate exuberanţele vieţii. Atâtea păcate nepedepsite sânt astfel cu putinţă aici pe pământ, fiindcă dincolo există, — solidară cu ele în armoniile prestabilite ale aceluiaş destin, — puritatea îngerească a Blajinilor care le răscumpără înaintea lui Dumnezeu.

Acest echilibru se concretizează în simetrii clare. Dacă există astfel o lume care ne e aproape, sub noi, — tot astfel trebue să fie şi una deasupra. Şi dacă ea va fi deosebită de a noastră în esenţa ei superioară, înfăţişările trebue să fie aceleaşi. Imaginaţia folclorică nu cunoaşte fantasticul propriu zis. Ea prelungeşte doar către ireal, — către demoni şi către îngeri, — pământenia noastră.

Aşa şi de astădată. O credinţă bucovineană spune că după ce a desăvârşit creaţia, Dumnezeu s'a suit la ceruri cu sfinţii Săi şi a făcut acolo altă lume: «Dumnezeu are în cer de toate, ca şi aice. Parcă dacă n'am avea noi pâne nu ni-ar da Dumnezeu ? De ce dimineaţa găseşti pe frunzele copacilor ceva dulce ca mierea ? Aceea e mana lui Dumnezeu»...

Dar mana aceasta nu e singurul semn pe care ni-l trimite lumea de acolo. In noaptea Sf. Andrei cerurile se deschid şi cei curaţi la suflet văd. De altfel nici nu e nevoie de asemenea miracole mărunte pentru ca omul de aici să aibă conştiinţa solidarităţii sale în destin cu lumea de dincolo. De ea nu-l izolează un imens spaţiu nepopulat, ci-l apropie cerul care e întreg o vastă anticameră a Divinităţii, plină de fiinţe prietene şi cunoscute omului. Văzduhul e necontenit cutreerat de mii şi mii de duhuri: îngeri şi diavoli, iele şi sfinţi, spiriduşi şi noroace.

Apoi îl cutreeră vântul care e om, soarele şi luna care sânt şi ele fiinţe omeneşti, stelele de asemeni.

Universul acesta întreg, duce o viaţă după chipul şi asemănarea omului:

Puternicul Soare
Câte stelişoare
La nuntă-aduna
Spre-a se ospăta.
Luceafărul mare
Era cumătrul mare;
Luceafărul cel mic
Il făcea vornic,
Carul ca ceiuş
Iar Purcariul
Era stegariul
Şi câte stele 'n cer
Veneau ca vătăşei.

(E. Hodoş: Poezii poporale din Banat).

Văzându-l astfel, omeneşte, — e foarte firesc ca ţăranul nostru să considere cosmosul întreg ca părtaş nu numai la viaţa lui socială, ci şi la viaţa lui interioară. De aci, atât de mult comentata noastră identificare cu firea, acea evidentă frăţie cu toate elementele ei. Refugiul în cosmic din marile frământări sentimentale sau invocarea sprijinului său, nu sânt astfel numai simple rituale ancestrale de alinare, ci atitudini impuse de conştiinţa că acest cosmos vibrează alături de om nu dintr'o simplă solidaritate magică ci din identităţi de structură cari îl supun nu numai legilor materiale ci şi celor etice. De aceea natura îl va ajuta pe haiduc iar cerul va sprijini setea de dreptate a fetei minţite:

Bată-te, bădiţă, bată
Steluţa de lângă baltă
Şi dreptatea mea deodată.
Să te bată bade, bată
Steluţa de lângă soare
Si dreptatea mea cea mare.

In întregul cosmos astfel, sub înfăţişări atât de diferite, trăiesc aievea fărâme din acelaşi suflet, supus aceloraşi legi spirituale eterne, din însăşi clipa când mâna dumnezeiască i-a dat viaţă. In el, omul se recunoaşte pe sine şi e sigur că la rându-i cosmosul, cu toate minunile sale grandioase, se recunoaşte în făptura omenească, minusculă dar mai apropiată ca oricare de chipul şi asemănarea Domnului.

Ovidiu Papadima

FATA DE ÎMPĂRAT

Copila visează'n iatacul senin
Și toarce în cântec de graur.
In flacăra jarului roș din cămin
Vârtelnița pare de aur.

Ninsoarea în geamuri isbește cumplit
Și crivățul vâjâie-afară;
E cald în castelul de umbră'nvelit,
Butucul se năruie'n pară.

Ii seamănă mamei fetița leit;
Pe gură aceeași mușcată
Și gâtul, mănunchiu de lumini răsărit
Din iia în floare lucrată.

Și craiul o soarbe zâmbind pe furiș;
Copila își deapănă visul;
Adesea rămâne cu ochii închiși:
Ca mâine îi vine trimisul.

Il vede frumos și înalt ca un brad,
Cu ochi scăpărând de iubire;
Și straiele mândre în falduri îi cad
Pe trupul voinic și subțire.

Trec zile mocnite de iarnă încet,
Cu flori de înghieț pe fereste,
Cu sănii fugind la vânat prin brădet
Și dinții de soare pe creste.

Și, iată, puhoaie din munte curgând,
Vestesc c'a venit primăvara.
Un suflu străbate viață și gând,
De fluere freamătă seara.

Tot sufletul fetei se umple de dor;
Un sipăt deschide cu teamă,
Privește de aur vesmânt, sclipitor
Și buzele-i tremură: «Mamă!

Demult ai plecat dela mine, un vis
Cu mâni ca zăpada de albe.
La geam înfloreşte bătrânu-ţi cais
Şi râd visătoarele nalbe».

Crăiasa murind îi şoptise uşor:
«Băut-am din ape vrăjite,
Să pot, după moarte, din cer să cobor
La curţile noastre iubite.

Vesmântu-mi de aur, vrăjit e de vraci;
Ţi-l las spre aducere-aminte.
De vrei nevăzută cândva să te faci,
Imbracă-l şi spune-ţi în minte:

— Lumină în faţă şi noapte 'ndărăt!
Şi cât ai clipi din pleoape,
Te pierzi ca un sunet în mări de omăt,
Ca umbra de nour pe ape».

Priveşte 'mpăratul c'un tainic suspin
Albastrele văi şi colnice;
Din clipă în clipă un oaspe vecin
S'aşteaptă la curte să pice.

Străinul e-un mândru, vestit împărat
Ce'n lupte-ajutându-l odată,
Gonise duşmanii. Atunci i-a jurat
Să-i deie ce vrea ca răsplată.

Dar vremea trecuse şi craiul viteaz
Nimic nu venise să-i ceară.
Cu surle şi flamuri oştirile azi
L-aşteaptă să intre în ţară.

Şi craiul oftează: «De-atuncea sunt ani...
Bătrân o fi omul acuma».
Dar iată, soseşte în falnic rădvan:
I-e părul şi barba ca spuma.

Obrazu-i de vreme e veşted şi supt,
Doar ochii îi ard de văpaie;
Ii clănţăne dinţii râzând ne'ntrerupt,
Năduful suflarea i-o taie.

Ia mâna copilei în mânile lui
Şi ochi-i cu foc o măsoară;
«V'aduceţi aminte ce crunt mă bătui
Să mântui pierduta-vă ţară?

Jurat-ai odată să-mi dai ce-oiu voi;
Atunci nu dorisem nimica.
Dar iată că oaspeți, la masă 'ntr'o zi,
Porniră să-ți laude fiica.

Și fără zăbavă venit-am. E-așa
Precum îmi spusese curtenii:
Cireașă e gura și fața e nea
Umbrită de arcul sprincenii».

Copila și tatăl pălind s'au privit.
Un freamăt acuma e sfatul.
In mantie albă, de paji însoțit,
Se urcă pe tron împăratul.

O liniște mare se face apoi:
«Mărite 'nchinămu-ne Ție!
Slăvit fie craiul ce vine la noi,
Copila să-ți ia de soție!»

Pe chipu-i ca varul de palid și mut
Se strânse atâta mânie,
Că toți lângă tron în genunchi au căzut.
«Blestemul asupră-i să vie!

«Nemernic!», răcnește cu glas de oțel;
«Cum poate să-i treacă prin minte?»
«Tu însu-ți jurat-ai să-i dai ce vrea el»,
Cutează o voce cuminte.

El cade pe tronu-i cu capul în mâni,
Se sbate ca pomu'n furtună;
Apoi se repede la cei mai bătrâni,
Le strigă în față și tună.

Iar fata smerită se duce la ei,
Cu lacrimi în ochi, rugătoare:
«De ce să se pună atâta temei
Pe lucruri căzute 'n uitare?»

Atunci se ridică un mândru bărbat
Cu plete pe umeri curgându-i
Și spune: «Uitate?! Dar cel ce-a jurat
De-a pururi le poartă în gându-i.

Cuvântul de-și calcă, ucide cu el
Puterea ce 'n slavă îl ține.
Cum poate domni peste alții acel
Ce nu se înfrânge pe sine?»

Părintele fiica de mână şi-o ia
Şi iese din sală vifornic.
In urmă rămâne o linişte grea.
S'aude tic-tacul de ornic.

In grupuri, prin colţuri, în taină vorbesc
Bătrânii şoptindu-şi în barbă.
Un glas se ridică şi altele cresc
Şi sala începe să fiarbă.

Se vântură'n aer cuvinte de jar
Şi bolta e tunet şi vaer;
Le scapără ochii scântei de amnar;
Privirile crunte se 'ncaer.

Târziu, oboseala pe toţi i-a înfrânt;
Tăcerea cuprinde palatul;
Un sfetnic rosteşte supremul cuvânt
Şi'n noapte se spulberă sfatul.

Incet, lumânările 'n sfeşnice scad
Şi umbre de jeţuri bătrâne
Alunecă tainic spre masa de brad,
Iar sala în umbră rămâne.

. . . . . .

«Acel ce se leagă cu greu jurământ,
Nu poate 'ndărăt să mai deie»
Rosteşte 'mpăratul privind în pământ.
Dar iată, un glas de femeie

Pe freamătul nopţii în casă venit,
Şopteşte: «Sunt eu, împărate!
Mă chiamă cu lacrimi copilul iubit
Şi-a tale dureri ne'mpăcate».

Tresare şi inima-i bate cumplit,
Priveşte cu teamă prin casă;
Pe ziduri o umbră de-argint a lucit.
In faţă-i stă alba-i crăiasă.

Surâde şi ochi-i duios îl privesc,
Din mâni i se scutur'o floare;
Un cântec de vrajă e'n glasu-i ceresc,
Un freamăt ce'nvie şi moare.

— «Prin mine de-acel jurământ te deslegi;
Ei fata voesc s'o cunune.
Fii paşnic, supune-te asprelor legi;
Vedea-vei curând o minune.

În zdrențe copila îmbrac'o apoi,
Iar haina-mi din aur țesută
S'o strângă în zdrențe; când noaptea e'n toi,
Să plece pe câmp nevăzută.

În pază-mi fecioara va fi de acum;
Urma-o-voiu pururi în viață,
Plutind nevăzută cu dânsa pe drum».
Și umbra-i se șterse în ceață.
. . . . . .
A doua zi, sfetnici îi cad în genunchi,
Cu toții îi fac temenele;
Iar unul i-aduce în dar un mănunchi
De roze și două inele.

De nuntă, pe urmă, se fac pregătiri;
Începe castelul să sune;
S'aduc dănțatoare cu vrăji în priviri,
Se caută meșteri în strune.

Ghirlande de roze s'anină'n pereți;
Prin colțuri curtenii spun glume;
Cu harfe și lire sosesc cântăreți
Și-i forfotă curtea de lume.

El fiica-și sărută și cheamă pe slugi:
«Curtenii n'au inimi, nici milă.
Te 'mbracă în zdrențe de-acuma și fugi,
Te pierde în lume, copilă!»

O roabă îi scoate din ladă apoi
Hlamida din aur țesută;
O strânge în zdrențe: când noaptea e'n toi,
Pornește pe câmp nevăzută.

Și oaspeți de nuntă sosesc ne'nceiați,
Cobor din călești înflorite,
Domnițe bălaie cu chip minunat
Și co. maestrit împletite.

Coboară și mândri feciori de'mpărat;
E-un zornet de pinteni pe scară.
Cu straie de aur pătrund în palat,
În sunete dulci de vioară.

Și rochii ușoare ca spuma de val
Foșnesc tremurând pe podele;
Surâsuri și flori se răsfrâng în cristal,
Și mantii bătute cu stele.

In turn, împăratul stă palid și stins;
Rușinea de oaspeți l-apasă:
Din țări depărtate, pe-al mării întins,
Venit-a crăime aleasă.

Cum, oare, să intre în mijlocul lor?
Și ce să le spună de față?
In râs isbucni-va întregul popor
Și joc de 'mpărat au să-și bată.

El pumnii și-i frânge, privind împrejur;
Aude un glas în odaie;
Se uită deodată spre palidul mur
Și spaima suflarea i-o taie.

Crăiasa! In vălu-i de-argint, ca un fum,
Surâde în chip de mireasă.
«Voiu merge la nuntă, în locu-i, acum.
Mâhnirea deoparte ți-o lasă!»

El nu mai cutează să spună ceva;
De-o vrajă i-e gura legată.
Coboară pe trepte alături de ea.
Stă curtea în loc minunată.

Se 'nchină în fața nuntașilor crai,
La rându-i crăimea se 'nchină.
Plutește în jur o mireasmă de rai
Și-un freamăt ușor de lumină.

Stă mirele 'n față-i cu ochiu uluit,
Privirea-i s'aprinde 'n orbită;
Ii tremură barba, un râu risipit
Pe manta-i cu aur tivită.

De mână luându-i încet pe-amândoi,
Un preot bătrân îi cununa.
Dar, iată! mulțimea se trage 'napoi,
Cuprinsă de groaza nebună.

Cu toții se uită la dânsa prelung,
Atrași de-o putere ciudată.
Ea simte și ochi-i adânc îi străpung
Și 'n aer se pierde deodată.

In urmă rămâne tăcere de sloi.
Iar preotul brațu-și ridică:
«Mânia cerească s'abate spre noi!»
Și tremură curtea de frică.

«Bătrân şi copilă aţi vrut să uniţi,
Călcând legiuirea firească!»
Ei cad în genunchi, ca de trăsnet loviţi,
Domniţele 'ncep să jelească.

Şi mirele ochii ridică spre crai;
Un gemăt răsună: «Iertare!»
«Te iert!», spune dânsul, în lacrimi, «dar vai!
Pe unde-i copila mea, oare?»

De plânset castelul răsună acum
Curg lacrimi pe piepturi în zale.
Prin noapte porneşte, tăcută, la drum,
Crăimea cuprinsă de jale.

. . . . . .

Muche de stânci,
Creste de munte.
Hăuri adânci,
Fără de punte.

Vârf de granit
Drept ca o turlă.
Valul isbit
Fierbe şi urlă.

Paltinii gem,
Rupţi de furtună.
Cerul blestem
Scapără, tună.

Şi'n fulgerări
Veştede, iată,
Umbră de fată
Suie cărări.

Vântul hain
Suflă din faţă.
Braţu-i s'agaţă
De un arin.

Ploaia cu ciudă
Bate'n obraz.
Ca un talaz
Zdrenţele-i udă.

Pomul vâlvoi
Crivăţu'ndoaie
Şi amândoi
Tremură'n ploaie.

Biciu plesnitor
Trăsnetul cade,
Urlă cascade
Spăimântător.

Vuet de grindă
Ruptă de foc.
Vântul din loc
Vrea s'o desprindă.

Braţu-i se strânge
După arin,
Mânile'n spin.
Picură sânge.

Creşte furtuna.
Ramuri se rup.
Arbor şi trup
Parcă sunt una.

Şi se destramă
Neguri pe ape.
— «Vino aproape!
Vezi-mă, mamă!»

Dulce nălucă,
Albă văpaie,
Suflă pe straie
Şi le usucă.

Fulgeră zorii
Peste colină.
Lacrima florii
Arde'n lumină.

Bate la uşi
De oameni buni,
Cerând culcuş.
Şi după luni

De sângerări
Şi de umblat,
Pe vechi cărări
A fulgerat

Măreţ castel
De crengi umbrit.
Un crai vestit
Trăia în el.

Abia sufla,
De drum căzând.
Și cum simțea
Că somnul blând

Venea furiș,
Venea tiptil,
Ca un copil
Din luminiș;

Pe mușchiu uscat,
Intre brădet,
A lunecat;
S'a frânt încet

De mijlocel
Și-a adormit,
Copil trudit,
Lângă castel.

Târziu, când s'a trezit din vis
Și ochii mari i s'au deschis,
Jucau lumini pe iarbă, jos;
Și lângă ea, un chip frumos
De 'mpărătească ca'n povești,
O întreba: «De unde ești?»
«Nici eu nu știu; de când venii
Pe lume, veșnic pribegii».

— «Tu nu spui drept; eu cred că minți.
A cui ești tu?»
— «Nu am părinți».
Și lacrimi îi curgeau șirag.
«La casa mea te iau cu drag».

Și-a vrut s'o ducă în iatac,
La geam umbrit de liliac;
Să toarcă lână și să țese,
Să stea mereu între prințese;
Atât de blândă i-a părut.
Dar copilița s'a temut
Să n'o cunoască cineva,
Vre-un prinț venit din țara sa.
«Eu sunt deprinsă», spuse 'ncet,
«Să îngrijesc de păsăret».
Și copilița de pripas
Pe lângă păsări a rămas.

. . . . . .

Cum de ziuă se crăpa,
Alerga 'n ogradă,
Găinuşele de nea
Vrând să şi le vadă.

Şi găinele veneau
Mândre 'n căciuliţe;
Păuniţele-şi dădeau
Ifos de domniţe.

I-arătau triumfători
Cucoşeii sprinteni
Pene verzi de vânători,
Puful dela pinteni.

Presimţind-o din hambar
Năvăleau cucoşii,
Tremurându-şi, ca de jar,
Crestele lor roşii.

Câte-un pumn de boabe, ea
Arunca din poală
Şi 'ntr'o clipă rămânea
Bătătura goală.

Iar pe umăru-i, din sbor
Cobora alene
Câte-un porumbel uşor,
Fâlfâind din pene.

Şi când toţi erau sătui,
Incepeau să vie
O puzderie de pui,
Oastea aurie.

Ingrijea de puişori,
Mătura ograda
Şi sclipeau la locul lor
Toate, ca zăpada.

Când, târziu, se tolănea
Jos, pe iarba moale,
Gâştele pe lângă ea
Se plimbau agale.

Şi în somnul ei curat
Işi vedea iar casa.
Un popor nevinovat
Işi păzea crăiasa.

. . . . . .

A trecut fulgerător
Timpul ca săgeata.
Şi cu el ca un bujor
Se făcuse fata.

Uneori, simţea'n obraz
Ca o vâlvătaie;
Şi plângea, fără necaz,
Singură 'n odaie.

. . . . . .

Odată 'mpăratul la nuntă s'a dus
Cu fiul şi fetele sale.
Pe ea o cuprinse un dor de nespus
Să joace, să uite de jale.

Şi iat'o, în lacrimi, cu glasul smerit:
— «Din suflet te rog, jupâneasă,
De păsări, de cloşcă, de tot am grijit,
Puţin la plimbare mă lasă!»

— «Te du, dar, ia seama, când vii înapoi,
Să nu rătăceşti prin cetate».
Se 'nchide 'n odaie. Din sipăt apoi
Vesmântul de aur şi-l scoate.

Işi piaptănă părul în unde curgând,
In cozi măestrit îl înnoadă,
Se 'mbracă, se simte uşoară, un gând,
Un fulg plutitor de zăpadă.

«Lumină 'nainte şi noapte 'napoi!»
Şopteşte în taină frumoasa;
Şi pleacă. Ajunge când nunta e'n toi.
Văzând-o, tresare mireasa.

Privirile toate se'ndreaptă spre ea,
Un murmur de voci se ridică;
Din poale la creştet în aur sclipea
Şi-i albă, frumoasă, de pică.

Alături de fiul stăpânilor săi,
Se prinde în horă şireata;
Şi prinţul i-aruncă priviri de văpăi;
In mreji îl învăluie fata.

Ea vede pe chipu-i roşeaţa mijind
Şi simte cum inima-i bate.
O place feciorul. La dânşii cu jind
Se uită domniţele toate.

O 'ntreabă de unde-i; ea nu vrea de fel
Să-i spună şi joacă'nainte.
Din deget feciorul îi scoate-un inel,
Strângând-o la sânu-i fierbinte.

Şi fata se pierde în ochi-i de-azur,
Ca macul la chip de ruşine
Şi nu mai zăreşte nimic împrejur.
El murmură: «Cine eşti? Cine?»

Văzând că spre alţii deloc nu privea
Şi numai cu dânsul rămâne,
Ca valul mândria în pieptu-i creştea,
Simţind că pe dânsa stăpân e.

Se 'ntreabă: «De unde atâta noroc?
Curată-i în gând ca lumina».
Curtenii prin colţuri se strâng la un loc:
«Dar cine să fie străina?»

Şi iată, vioara se frânge 'n suspin
Şi dansul o clipă se curmă;
Ea spune în gându-i: «In faţă lumini,
Adânc întuneric în urmă»,

Şi piere ca umbra. Feciorul mirat
Prin lume zadarnic o caută
Şi 'n sine se 'ntreabă: «Trăesc? Am visat?»
Dar vede inelul îndată.

Pe uliţi ca vântul ea sboară acas'.
Ajunge, se schimbă de haină;
Mai sună'n auzu-i frumosul lui glas
Şi-adoarme c'un zâmbet de taină.

De-atunci rătăceşte prin ţară pribeag
Voinicul, de urmă să-i deie;
Intreabă prin oameni de visul lui drag,
De cea mai frumoasă femeie.

Dar cine să-i spună? In calea lui ies
Copile cu chipuri de floare;
Ci farmecul ochilor neînţeles
Nici una din ele nu-l are.

. . . . . .

Mai trece o lună şi prinţul vecin
La nunta copilei îl cheamă.
Prin vesele şiruri de oaspeţi ce vin,
S'o vadă se uită cu teamă.

Dar nu se iveşte: şi inima'n piept
Se strânge de doru-i, să moară.
«O! vino!», şopteşte; «de când te aştept!»
Pe geamuri se uită afară.

Perechi zâmbitoare cobor din călești,
Doar dânsa deloc nu s'arată.
Ci simte aproape doi ochi îngereşti
Şi-o tainică voce de fată.

Se 'ntoarce şi-o vede zâmbind liniştit.
Fiinţa-i întreagă tresare.
Şi mâna luându-i: «Pe unde-ai venit?»
Ea tace, zâmbind visătoare.

Şi nu se mai poate gândi la ceva;
C'un braţ de mijloc o cuprinde
Şi'n albe vârtejuri s'avântă cu ea.
Lumină şi râs pretutinde.

Cascade de cântec, miresme de vis;
Se 'nvârte perechea uşoară.
Se pare că'n faţă un rai s'a deschis.
Arcuşuri se sting pe vioară.

Spre seară, când umbra pătrunde'n castel,
Cuvântul de vrajă ea'l spune
Şi piere. Rămâne ca marmura el,
In loc, uluit de minune.

In juru-i zadarnic o caută iar;
Mâhnit se întoarce acasă
Şi toate lipsite de noimă îi par
Şi'n prada durerii se lasă.

. . . . . .

Dimineaţă de April.
Cântă pitpalacul.
In văzduh e numai tril;
Râde'n iarbă macul.

Creste de cucoşi pe-un gard
Se ivesc deodată,
Şi'n albastru par'că ard
Flăcări de muşcată.

Ochii spre găini rotesc,
Sar şi vin la ele,
Cu un mers împărătesc,
Negri'n catifele.

De sub cloșcă, aurii
Puii ies la soare;
Le scântee ochii vii,
Boabe lucitoare.

Fata cântă la un geam
Cântece vrăjite;
Păsărelele pe ram
Stau încremenite.

Dar în umbră de palat,
Toropit de boală,
Cine zace nemișcat,
Trist, cu fața pală?

Cine cată pe ferești
Zarea depărtată?
Prințule, la ce gândești
Ziulica toată?

Printre gene lunecând
Trece fata albă,
Zâmbitoare ca un gând,
Roză ca o nalbă.

Apoi chipul ei frumos
Tainic se destramă.
El murmură tânguios:
«Vin aproape, mamă!»

De sub perne un inel
Scoase și i-l dete;
Apoi spuse 'ncetinel:
«Căreia din fete

I s'o potrivi, să-i dai
Știre dela mine.
Are chip duios, bălai
Și priviri senine».

Pleacă solii din castel,
Spun din casă 'n casă:
«Cui îi vine-acest inel,
Ii va fi mireasă

Fiului de împărat».
Umblă'n toată țara.
Ci'n zadar au căutat,
N'au găsit fecioara.

Și de dorul ei topit,
Simte cum se duce.
La icoană 'nmărmurit,
Craiu-și face cruce.

«Să se caute», vorbi,
Tremurând de groază,
Toate slugile de-aci».
Și prelung oftează.

Curtea 'n freamăt a venit
Și-au cercat inelul.
Nici o fată n'au găsit.
Moare voinicelul.

Tac cu toții, lăcrămând.
Oameni din ogradă,
Pe feciorul trist și blând
Au venit să-l vadă.

«Ce-ar fi fost», vorbi un glas
Tainic din mulțime,
«S'aduc fata ce-a rămas
Lângă păsărime?»

Lumea toată'ngălbeni;
Capete se'nclină;
Dar crăiasa tresări:
«Cum de nu? Să vină!»

Și adusă de-un argat,
Fata rușinoasă
Cu de-a sila a intrat
Printre slugi, în casă.

Numa'n zdrențe doar era,
Plină de cenușă;
Și din urmă auzea
Râs de după ușă.

Al feciorului inel
I-l încearc'o fată.
Pe gingașu-i degețel
Lunecă deodată.

Parc'al ei era de când
S'a văzut pe lume.
Tac curtenii, aruncând
Ochi spre crai anume.

Impăratul împietrit,
Crunt privi 'ntr'o parte.
Dar feciorul a zâmbit,
Inviind din moarte.

«Tu eşti... tu!» grăi încet.
Lung din ochi o fură.
Ea tăgăduia şiret,
C'un surâs pe gură.

Craiul, pal, scrâşni din dinţi.
Ii venea să fugă:
Cum să deie unui prinţ
Soaţă pe o slugă?

«Fă-te iarăşi cum erai!»,
El cu foc o roagă,
«Dacă toţi să simtă vrai
Cât îmi eşti de dragă!»

Dânsa fuge; cât clipeşti,
S'a şi 'ntors schimbată.
In vesminte 'mpărăteşti
Mândră se arată.

Cade părul ei bălai
In cascade line.
Uluit, bătrânul crai
Lângă dânsa vine.

Ii desmiardă tremurând
Pletele bogate;
Ochi-i scapără de-un gând,
Stema 'ncet şi-o scoate.

Se îndreaptă spre fecior,
Blând pe cap i-o pune
Şi plângând încetişor,
Spune-o rugăciune.

Mirii mânile îşi strâng,
Rumeni cum e para.
Rând pe rând ei râd şi plâng,
Râde primăvara.

Pe ferești un soare blând
Snopi de-argint întinde,
Prin odăi străfulgerând,
Flori ţesând prin tinde.

Zvon de nuntă peste mări
Ca săgeata sboară
Și sosesc din depărtări
Crai vestiți în țară.

Mândre'n rochii de azur
Vin împărătese
Și, cu pajii împrejur,
Fata'n prag le iese.

Nunta 'ncepe spre amiazi,
Pe o luncă'n floare,
Lâng'un codru vechiu de brazi
Poleit de soare.

Se adună'n jurul ei
Mândre păunițe,
Alb șirag de porumbei,
Mierle în altițe.

Oaste albă de găini
Și'n chipiuri roșii,
Până'n funduri de grădini
Străjuesc cucoșii.

Ea spre păsări, uneori,
Ochii și-i aruncă;
Par o pajiște de flori
Trâmbițând pe luncă.

Și cimpoaie unduesc,
Râuri însorite;
Toate inimile cresc,
Râd viori vrăjite.

Se pornește freamăt lung,
Sboară norii frunții;
Până'n fund de cer ajung
Chiotele nunții.

Printre oaspeți se găsea,
Neștiut de fată,
Gârbovit de viața-i grea,
Și bătrânu-i tată.

Chipul ei acoperit
De un văl subțire,
De copilă i-a trezit
Dulce amintire.

Iar când mirele, sfios
Vălul i-l ridică,
Vede chipul ei frumos,
Tremură de frică;

Parcă nu-i adevărat,
Numai arătare,
Și cu glasul tremurat
Spune: «Mi-se pare,

Sau ce văd e chiar așa?
Căci a ta mireasă
Este însăși fiica mea,
Ce-a plecat de-acasă».

Ea deschide ochii mari,
Cată lung la dânsul:
Tac curteni și lăutari —
Și-o cuprinde plânsul.

Către ea bătrânul crai
Intr'un suflet vine:
«Eu crezuseam că erai
Dusă pentru mine!»

Și părintele cu foc
Își sărut' odorul.
Uluit de-atât noroc,
Plânge 'ntreg poporul.

Ș'unde mi s'a 'ntins, apoi,
Nunta 'mpărătească
Și cântarea din cimpoi
A 'nceput să crească...

Unde mi s'au prins la joc
Repede ca vântul,
Invârtind bătuta'n loc
De mâncau pământul...

Vijelii de râs nebun
Ies din piepturi albe.
Patimi vii pe fețe pun
Flacără de nalbe.

Răsucite val-vârtej
Rochiile sboară.
Inimile prinse'n mreji
Tremură în pară.

Codrul s'a cutremurat
Potopit de lună
Pe cărări s'au furişat
Mirii împreună.
Sboară clipele în roi;
Cine le mai ştie,
Când din ele amândoi
Fac o veşnicie?

. . . . . .

Din azur un glas iubit
Le-a părut că-i cheamă
Şi-ascultând, au deslușit
Dulce grai de mamă.

«Norocoşi să fiţi, copii,
Să domniţi în pace!
Din a cerului tării
Voiu privi încoace».

Prin văzduh au fluturat
Albe mâni uşoare...
Drumul până la palat
Nins era de floare.

Grigore Sălceanu

DISCUȚII FILOSOFICE

La Institutele Unite, în programul clasei a 7-a unde trecusem atunci, era și un curs de filosofie.

Am să învăț filosofia îmi ziceam în mine cu oareșicare mândrie, dar și cu sfială, căci nu-mi dădeam de loc seamă, ce fel de știință era filosofia.

Știam numai din istoria veche, că Socrat, Platon și Aristotel au fost oameni celebri, a căror faimă a răsbătut până astăzi, numai fiindcă au fost filosofi.

Filosof era și dascălul nostru de la Institutele Unite.

Până atunci însă nu văzusem nici un filosof.

Deși filosoful nu putea fi decât tot un om după chipul și asemănarea noastră, totuși în mintea mea, el lua proporții nebănuite, căci nu degeaba știam din scrisoarea lui Eminescu precum că:

> Universul fără margini e în degetul lui mic.
> Căci sub fruntea-i viitorul cu trecutul se încheagă.
> Noaptea adâncă a veciniciei, el în șiruri o desleagă.

Am să fiu oare în stare să mă urc și eu până la cunoștințele dascălului meu de filosofie, să văd și să pricep toate, cum se încheagă viitorul cu trecutul, să țin ca el într'un singur deget universul fără de margini și să ajung poate la rândul meu un filosof?

Cu câtă nerăbdare și grijă în acelaș timp nu așteptam dar ziua cea mare, a primei lecții de filosofie!

Iar când a sosit ceasul, și Costache, portarul școalei, a sunat în sfârșit clopotul, care ne chema în clasa de filosofie, mi s'a făcut inima cât un purice.

Imi aduc și acuma aminte după atâta amar de ani, cum a pășit grav la catedră, profesorul Leonardescu, și cum noi toți elevii, în cea mai adâncă tăcere, ne-am ridicat în picioare să salutăm pe primul filosof ce-l vedeam, în carne și oase, dinaintea ochilor noștri.

Iar el, filosoful, după ce s'a așezat liniștit la catedră, a deschis o carte groasă, a șters ochelarii cu îngrijire și s'a uitat apoi lung, lung la noi, voind parcă să-și dee mai dinainte seama de vom fi în stare să pricepem ceva din știința lui, pentru ca munca să nu-i fie zadarnică

Cu vorba răspicată și glasul apăsat, a început apoi încetul cu încetul, să ne introducă în tainele filosofiei, «acea știință a științei, care stabilește un sistem de veritați speculative având de obiect ființa vie».

Vai!... frumoasa noastră limbă, așa de deslușită, pentru întâia oară nu o mai înțelegeam.

Veritățile speculative îmi șuerau prin creer ca într'o morișcă de vânt așa că, zăpăcit, am rămas cu creionul în mână, fără să mai pot lua nici o notă.

Am căutat atunci să-mi stăpânesc atenția și pentru asta m'am așezat mai comod pe banca de lemn, cu capul rezemat pe coate, cu ochii ațintiți în ochii profesorului, dar... ce să spun, ori cât mi-am frământat și mintea și trupul, toate au fost zadarnice, fiindcă nu eram în stare să pricep nimic din această primă lecție de filosofie.

Presimțirea că nu voi putea ajunge niciodată filosof, se împlinea așa dar la sigur.

In clipa aceea de desnădejde, îmi venea să-mi bat capul cu pumnii ca să-l pedepsesc că nu e în stare să se ridice până la veritați speculative și să înțeleagă frumusețile filosofiei.

Mă simțeam umilit, ființa vie, cum ne spunea dascălul de filosofie, dar ființă inferioară chiar colegilor din clasă care holbau ochii spre profesor, ascultau liniștit, luau note și păreau că înțeleg ceva.

M'am mângâiat însă repede, când la sfârșitul clasei am putut constata că nici ei nu pricepuseră mai mult.

In ziua aceea, Socrat, Platon, Aristotel și dascălul nostru au scăzut mult în admirația noastră.

Lecțiile următoare nici ele nu ne-au lămurit mai bine, așa că filosofia ajunge la sigur cea mai anostă dintre științe, dacă nu am fi descoperit repede că, sub asprimea aparentă a profesorului, se ascunde în realitate omul cel mai blând, inima cea mai iertătoare pentru strengăriile noastre.

Doamne ferește, însă, ca elevii să simtă slăbiciunea inimei dascălului lor!

Din ziua aceea filosofia ajunsese și cea mai distractivă dintre științe!

Noi, școlarii acuma, puneam întrebări profesorului, imitându-i glasul și gesturile, întrebări adânci de nu le pricepea nimeni, căci erau vorbe mari înșirate fără rost, până când bietul profesor scos din fire ne spunea răstit:

«Tu să taci, că pe tine te plesnesc!»

Adeseori iarăși în mijlocul explicațiilor celor mai subtile, întrerupt de nebuniile noastre, el se oprea pe loc, zicându-ne:

«Vedeți, nici eu nu știu unde am rămas!»

Iar noi, într'un spirit de admirabilă solidaritate, săream cu toții în ajutorul profesorului ce-și pierduse șirul ideilor, amintindu-i, unii că a rămas la... *și*... pe când alții susțineau că s'a oprit la... *căci!*...

La *și*, ba la *căci!* țipa toată clasa încât bietul profesor, neștiind ce să mai facă, sfârșia prin a râde și el în bărbuța lui sură.

«Ce știți voi!» era vorba lui obicinuită, cu care ne certa toate strengăriile.

Odată însă s'a supărat așa de tare, încât oricât era de filosof, tot a pierdut răbdarea și scoborându-se de la catedră, a luat geanta cu cărți îndreptându-se spre ușă. Dar grija noastră că rămânem nefilosofi și poate și frica de directorul Melik, care nu prea înțelegea gluma, ne-a făcut să ne repezim după el, făgăduindu-i solemn că pe viitor ne cuminținm.

Și bietul profesor, tot bun și îndurător, s'a reîntors în clasă.

In ziua aceea e adevărat că nici sbârnâitul mușteloi nu s'a auzit.

Cu filosofia ce o învățam astfel la școală cine ar fi avut îndrăzneala să se creadă... filosof?

La acea vrâstă însă bine cuvântată, când tot ce sboară se mănâncă, cine dintre noi se îndoia că nu-i savant fiindcă știe să rezolve câteva probleme de algebră, cunoaște pe de rost formula de chimie sau traduce cu ajutorul dicționarului pe Homer și pe Virgil!

Numai când ai ajuns om în toată firea și ți-ai deșertat tot sacul cu iluzii, te-ai lovit cu capul de toți pereții, numai atunci vezi cu groază că tot nu știi nimic și că la capătul oricărei științe, rămâne un necunoscut peste care mintea mărginită a omului nu poate trece.

Fiindcă nu aveam astfel de îndoieli care ne ar fi distrus toată vlaga tinereții, simțiam o deosebită plăcere să-mi dau aere de filosof și să discut cu camarazii mei de clasă cele mai complicate probleme de metafizică.

Acasă mai ales, găseam un contradictor minunat, gata întotdeauna la orice discuție.

Era fratele meu mai mic, Nicu, care deși nu ajunsese încă în clasa de filosofie, susținea totuși cu mult temei de altfel, că pentru a rezolvi asemenea probleme, nu-i nici o nevoe să înveți filosofia.

Și atunci abia întorși de la școală acasă, îi puneam întrebarea:

«Crezi tu oare în existența lui Dumnezeu?»

Aceasta era problema de căpetenie ce ne frământa pe atunci mintea și o discutam mai mult, fiindcă ni se părea poate cea mai ușor de deslegat.

Discuția începea de îndată, căci dacă eu susțineam că nu poate fi un Dumnezeu cu chip omenesc, așa cum îl arată icoanele sfinte, locuind în ceriu, ca să conducă de acolo întreaga lume, și să știe și să vadă tot ce se petrece pe pământ, fratele meu era de cealaltă părere.

El, de altfel, de copil mic, a avut întotdeauna instinctul religios mai desvoltat. Diminețile și seara își făcea regulat rugăciunea, ținea Mercurile și Vinerile din postul mare și bătea fără greș toate mătăniile, pe cari i le dădea popa Andrei de la biserica Buna Vestire, când ne împărtășia de sărbătorile Paștilor.

Discuția noastră se aprindea întotdeauna repede, fiindcă amândoi eram iuți ca piperul, țineam deopotrivă să avem dreptate și mai ales ultimul cuvânt, așa că chestiunea existenței lui Dumnezeu de multe ori îmbrăca formele cele mai personale.

Și tocmai într'o zi, când eram gata, gata, să curmăm celebra controversă cu argumentele cele mai tari, deodată a intervenit între noi un factor nou, neașteptat, Coana Ilenuța, care rezolvise de mult problema!

«Stați copii!... că eu am văzut pe Dumnezeu!»

Uluiți de această mărturisire, neștiind ce să credem, ne-am oprit din focul discuțiunii și am tăbărât de îndată pe biata Coana Ilenuța, să ne povestească cele văzute.

Coana Ilenuța, cum o chemam noi în casă, era o bătrână ce nu-și mai putea număra anii, care crescuse pe mama și acuma nenorocita avea grija celor opt copii ai mamei.

Nimeni ca ea, nu era mai meşteră la dulceţuri şi la cozonaci, şi, ca toate bătrânele de pe acea vreme, se închina la toţi sfinţii din călindar.

Cu ochii ei mici, albaştri, cu glasul blând şi sfătuitor, ea de multe ori a făcut pace între noi copiii.

Apucată atunci din scurt, Coana Ilenuţa ne-a povestit cum într'o seară, stând singură în balconul casei noastre, privind luna şi sclipitul stelelor, s'a deschis deodată bolta cerului şi a văzut, cu ochii ei, pe însuşi Dumnezeu!...

«L-am văzut cum vă văd» a adăugat dânsa, făcându-şi semnul crucii.

«Şi, cum era D-zeu? am întrebat-o eu îndată.

«Ei, cum putea să fie, îmi răspunse ea mirată de întrebarea mea, de cât bătrân tare şi cu barba lungă albă»...

Intâmplarea aceasta auzită chiar din gura Coanei Ilenuţa, pentru care minciuna era cel mai mare păcat, mi-a clătinat convingerile, dar în schimb a întărit grozav pe acele ale fratelui meu, pentru care existenţa lui Dumnezeu nu mai putea fi pusă la nici o îndoială.

De atunci am şi scos de la ordinea zilei această chestiune, care pentru noi era definitiv rezolvată.

Dar, în sacul meu, se mai găseau şi alte probleme de filosofie ca să nu mă las bătut aşa de uşor.

Crezi tu oare în nemurirea sufletului?», l-am întrebat într'o bună zi pe fratele meu, pe când se necăjea să fabrice o coadă de smeu.

Dacă, de bine, de rău, primisem ca dovedită existenţa lui Dumnezeu, numai pe mărturisirea Coanei Ilenuţa, nu admiteam cu nici un chip, că sufletul poate fi şi în afară de corpul omului, căci nu-mi intra în minte că omul poate exista ca suflet şi după moarte, când nu mai are organele care să-i primească impresiile exterioare.

Fratele meu trebuia neapărat să fie de cealaltă părere, fiindcă altfel nici o discuţie nu mai era cu putinţă.

In sprijinul părerii sale, însă el, nu era încă în stare să aducă nici un argument. Se vedea cât de colo, că subiectul era prea greu pentru unul care nu intrase încă în clasa de filosofie.

Eram în adevăr acuma la largul meu şi-l înfundam regulat... până într'o zi când i-a căzut în mâni din biblioteca tatei o carte, în care se spunea că unii oameni în anumite împrejurări au tot felul de vedenii. Fratele meu a şi simţit îndată că a pus mâna pe argumentul hotărâtor, cu care să mă înfunde la rândul lui; aşa că de atunci, de câte ori reîncepeam aceeaşi discuţie, el nu mă mai slăbea cu fantomele, care nu ar fi de cât chiar spiritul celor morţi, care apare mai ales noaptea la gura sobei, în lumina focului, pentru a dispare aşa cum a venit, pe borta cheii sau prin hornul sobei!

Ce fantome!... Ce prostii! Nu există fantome, protestam cu toată energia, deşi în treacăt fie zis, de când cetisem şi eu aceiaşi carte, nu mai dormiam nopţile decât cu plapoma pe cap, de frica lor.

Nu sunt fantome?... Dar Flammarion le-a văzut, îmi zise dânsul.

Flammarion pe acele timpuri nu-mi inspira, se vede, încrederea de care se bucura Coana Ilenuţa şi de aceea i-am răspuns că eu nu pot crede în asemenea bazaconii.

«Nu cumva te crezi mai învăţat de cât Flammarion?», adaose ironic fratele meu.

Discuţia a luat atunci o întorsătură neaşteptat de serioasă. Poate că nici odată şcoala materialistă nu a fost mai aproape să se ia de păr cu şcoala spiritualistă!

Am sărit amândoi în sus, ca cucoşii, glasul se ridicase, privirile s'au încruntat, pumnii erau gata..., când tata a intrat pe neaşteptate în odae şi discuţia filosofică s'a domolit deodată.

«De acuma înainte să ştii, că nu mai discut filosofie cu tine, fiindcă nu eşti în stare să pricepi nici lucrurile cele mai simple», i-am zis eu după ce tata a eşit din odae.

«Atâta pagubă, filosofule», ridică din umeri fratele meu, ca să nu-mi rămâe dator cu răspunsul.

In ziua aceea discuţia noastră s'a oprit aici, iar tot restul zilei nu ne-am mai vorbit.

Dar starea aceasta de război nu ţinea niciodată multă vreme, cu toate jurămintele noastre cele mai solemne, căci nu mai departe decât chiar a doua zi, venia nu ştiu cum pe tapet, altă problemă de metafizică înaltă, care stârnia, repede, alte discuţii şi mai furtunoase.

«Admiţi tu liberul arbitru?»

«Ce-i mâncarea asta»?, mă întrebă fratele meu.

Iar după ce i-am explicat, cum mă tăia capul, teoria liberului arbitru, pe care ne-o făcuse chiar în ziua aceea profesorul de filosofie, fratele meu, fără nici o ezitare, s'a declarat partizanul ei cel mai înfocat.

Pe acele timpuri, eram un mare admirator al lui Lombroso şi al teoriei criminalului născut, a criminalului după forma craniului, a nasului sau a urechilor.

Argumentele noastre erau evident toate numai de bun simţ, de bunul simţ al vârstei aceleia.

«Omul inteligent, zicea fratele meu, e întotdeauna liber, numai prostul nu are liber arbitru, fiindcă se ia după alţii şi crede în toate prostiile lui Lombroso!»

«Bietul Lombroso!»

«Dacă aşa e vorba, atunci prostul e şi mai liber, fiindcă prostia nu are margini» i-am răspuns eu sărind în sus.

«Dovadă...» dar nu am apucat bine să-mi ilustrez argumentul cu un exemplu, că o pernă aruncată cu îndemânare, mi-a luat vorba din gură.

Alte perne i-au răspuns îndată.

Discuţia noastră ajunsese de tot serioasă şi argumentele loveau în plin, fiindcă ne simţeam în largul nostru, tot mai stăpâni pe materie.

Sbura acuma prin casă, orice ne cădea la îndemână, cărţile de pe biurou, ghiosdanele de şcoală, un şoşon găsit la întâmplare: fugeam unul după altul în jurul meselor, răsturnând scaunele, trântind surorile mai mici care se uitau speriate la noi, fără să poată înţelege că noi discutam filosofie..., până când ne prindeam la trântă dreaptă, care rezolva problema.

De multe ori era nevoe şi de intervenţia mamei să ne despartă.

«Ce aveţi voi de împărţit», ne dojenia ea întotdeauna, cu bunătatea ei firească, căutând să ne împace.

Nu știa, se vede, mama, că sunt chestiuni asupra cărora nu se încape nici o împăcăciune!

Am trecut așa, cu mintea noastră de copii prin focul discuțiilor, mulțime de chestiuni de înaltă filosofie, fără să urmăm metoda lui Descartes, e drept că nu aveam nici îndoielile lui Montaigne, fiindcă aproape toate problemele, le rezolvam cam la fel, după metoda noastră, care nu da greș nici odată.

Numai în ziua când m'am convins că fratele meu e mai voinic decât mine, am pus capăt tuturor verităților speculative dintre noi, fiindcă mărturisesc, nu-mi mai dădea mâna să fiu vecinic bătut... în discuții.

Alexandru N. Gane

RAIUL PE PĂMÂNT

D-lui Gh. Brăescu

— Greu, dragă, greu! oftă pentru a zecea oară nenea Iancu. S'au scumpit toate, nu vezi d-tale? Şi unde mai pui că şi banul a devenit neputincios. Stai cu paraua 'n mână şi te sbaţi ca peştele pe uscat. Ce să cumperi, că n'ai ce? Barem de-a trece mai repede pacostea asta de războiu...

Şi cum stăteam cu pachetele subsuoară, gata de plecare, nenea Iancu mă privi atent, ca şi când acum băga de seamă că nu şezusem cu mâinile în buzunare:

— Dar ce-i, ce te-a apucat cu atâtea târgueli?

— Ei, târgueli... răspunsei eu c'un oftat care le întrecu pe toate cele zece de mai înainte ale dumnealui. Ce târgueli? Ia mă mai închipuii şi eu de nişte alimente...

Nenea Iancu făcu o mină aşa de ciudată, că instinctiv am întors capul să văd de nu cumva se întâmplase în spatele meu o catastrofă.

— Cum, frate, cum ziseşi? Alimente? Voi ăştia dela ţară şi alimente?

— Ia lasă-mă nene'n pace! Ce, nu ştiu eu ce-i la ţară? Că doar de-acolo am plecat cu toţii...

Eu nu prea 'nţelegeam ce vrea să spună nenea Iancu. Fără 'ndoială, de-acolo, de la ţară am plecat cu toţii: şi dumnealui şi cutare şi cutare... De mine, cel puţin, nici nu mai vorbesc: de-acolo am plecat şi acolo... am rămas. Dar ce are a face asta cu vorba dumnealui că trebue să-l las în pace?

— Păi cum? continuă nenea Iancu, văzând că dau semne de nedumerire. La ţară-i raiul, frate dragă! Ce, n'am dreptate? Las' că ştiu eu! Ouă este? Este! Lapte este? Este! Lemne este? Slavă Domnului, de toate se găsesc. Şi le cumperi ieften, domnule, nu ca aici. Ieften, daaa... că doar le iei deadreptul, de pe loc...

M'am despărţit de prea bunul nenea Iancu cu sentimentul că tare grea trebue să fie viaţa la oraş, de vreme ce orăşenii jinduesc aşa de mult după traiul dela ţară. Am ajuns acasă după cinci ceasuri de drum, prăfuit şi răvăşit ca vai de lume, străbătând calea într'o căruţă hodorogită şi având drept scaun o mână de ogrinji, adunaţi de moş Gheorghe din pragul barierei.

Acasă, se 'nţelege, a trebuit să dau nevestei de-a fira'n păr raportul despre felul cum îmi trecusem timpul la oraş; iar după ce-a răscolit toate pachetele care treziseră invidia lui nenea Iancu, a început ea, nevastă-mea, să-mi aşeze un lung raport asupra stării alimentare şi gospodăreşti a casei: că ouă nu găseşte în sat nici de leac, că baba Catinca

face nazuri cu laptele, că lemnele de bucătărie s'au sfârşit, că nu-i chip să găsească în tot satul o găină de rasol. Mă rog — aşa cum ştiu nevestele să dea raportul...

Mărturisesc că în clipele acelea mi-am adus aminte de cuvintele lui nenea Iancu: «la ţară-i raiul, frate dragă», şi m'am simţit pătruns de-un optimism desăvârşit. Zisei:

— Ei lasă, mai încet cu tânguelile! Mâine o să le rânduesc eu pe toate...

Şi iată-mă's a doua zi disdedimineaţă, cu bastonul în mână, pornind pe uliţa mare a satului, ca să-mi pot împlini făgăduinţa domestică. M'am oprit în dreptul porţii lui moş Toader Drugan, după ce mai întrebasem ici-colo prin fete şi neveste de nu cumva sunt în măsură să-mi întregească inventarul alimentar al casei. Pretutindeni am fost întâmpinat cu ridicări din umeri.

— Noroc, moş Toadere!

Moşul, un răzeş de vre-o şaizeci de ani, cu părul alb, dar plin la trup şi voinic ca un cioban, îmi răspunse nu prea reverenţios:

— Noroc.

— Dar ce, te-ai apucat să dobori pădurea, zisei eu, văzând că omul scormoneşte cu cazmaua la rădăcina unui salcâm ce crescuse din voia lui D-zeu în rând cu parii ce susţineau gardul?

— Păi aşa... îngăimă el morocănos, trăgându-i înainte cu cazmaua.

Firește, nu-mi prea plăcea primirea asta a lui moş Toader, dar îmi trecu prin minte vorba nevestei că s'au isprăvit lemnele de bucătărie şi începui să privesc vertical dimensiunile salcâmului ce-şi cutremura crengile sub loviturile stăruitoare, dela rădăcină, ale nemilosului proprietar. Era, mă gândii, un nimerit prilej de-a complecta capitolul «lemne de bucătărie» din raportul nevestei.

— Ascultă, moş Toadere, reluai eu din spatele unchiaşului, îl scoţi pentru dumneatale, sau...?

Moş Toader se opri din roboteală, se întoarse cu faţa la mine şi după ce-şi aruncă cât colo căciula, desgolind o frunte roşie, scăldată de sudoare, dete să mă lămurească:

— Daa de unde! A trecut eri pe-aici ciuma ceia de priciptor...

— Belele, moşule, ce să-i faci, încercai eu să-l consolez.

Mai privii odată trunchiul salcâmului — de data asta fixându-i cu aproximaţie diametrul — şi trecui, cum s'ar spune, direct în inima subiectului:

— Aşa dar, de vânzare-i, nu?

— Păi aşa, de vânzare.

Moşul holbă şi el ochii la salcâm, îl lovi de două ori cu muchea cazmalei cam la vre-un metru de pământ, de par'că ar fi vrut să zică: «iacă ce marfă», apoi se pronunţă hotărît, implacabil:

— O mie de frangi.

Imi veni să râd. Salcâmul, cu balastul crengilor şi cu tot mustul lemnului verde, n'ar fi cântărit mai mult de patru sute de kilograme.

— Cam mult, moşule... Dar ştii ce? Eu zic să-l punem la cântar şi cât o veni, a dumitale să fie.

— La cântaaar? se miră moşul. Da ce crezi dumneatale, c'aşa am ajuns, să vând lemne cu cântarul?

Şi fără să mai sloboadă vre-o vorbă, scuipă de două ori în palme, apucă voinicește cazmaua de coadă şi se puse din nou să sape la rădăcina copacului, având grijă să nu ia poziţie cu faţa la mine. Privii desamăgit într'o parte şi-mi proptii ochii tocmai pe faţa babei Ioana, nevasta lui moş Toader, care se ivise în pragul casei.

Il lăsai pe moş în treaba lui şi mă apropiai de babă:

— Bună ziua, mătuşă Ioană!

— Bună ziua, domnu' Pălade.

Baba, oricum, mi se păru mai deschisă la vorbă şi mai bucuroasă că mă vede cu bastonul pe mână în faţa ei. Eram noi cunoştinţe mai vechi, de mult, de când mă pripăşisem în satul ăsta, adus de chemarea slujbei. Când aveam nevoe în casă de ouă, brânză, smântână şi câte altele — trimiteam la baba Ioana; şi baba, pe furiş, ca să nu ştie moşul, îmi făcea rost ba de una, ba de alta, cu preţuri înscrise pe-un tarif disproporţionat şi fantastic, pe care-l modelam după puterea şi dispoziţia mea de convingere. Acum însă, de aproape un an de zile, legăturile dintre noi erau rupte din pricină — zicea baba — că trădasem convenţia noastră comercială, preferând în locu-i pe Catinca lui Sandu Gurău.

— Ce mai faci, mătuşă Ioană, căutai eu să intru în vorbă?

— Bine, mulţămesc d-tale... da' dumneavoastră?

— Bine şi noi, iaca mai umblăm după cele treburi...

— Atunci hai şi'ăi pofti o leacă 'n casă.

Buna primire ce mi-o făcu baba, mă hotărî să cred că i-a trecut ranchiunul, aşa încât îndată ce păşii înăuntru am şi deschis vorba despre ce ştiam că mă doare:

— Uite ce-i mamă Ioană, la matale întotdeauna se găseau câteva ouăşoare. Nu cumva şi acu... ce zici?

Baba ridică velinţa de lână de pe marginea unui pat, apoi se plecă şi trase dedesupt o cofă, plină până'n gură cu ouă mari, proaspete.

— Păi o hi aici ho câteva... zise ea, punând în ordine ouăle rebele de deasupra.

— Să-mi dai şi mie vre-o treizeci. Câte parale bucata?

Baba mă privi fix, de par'c'ar fi vrut să se încredinţeze dacă sunt un client serios, apoi se rosti sec:

— Trei lei.

— Trei lei? sării eu ca ars de pe scaunul scund pe care mă aşezasem. Vezi-ţi de treabă, mătuşă, poate şuguești...

— Ba nu şuguesc deloc, că nu-s fată mare să şuguesc, zise ea, continuând a aşeza simetric ouăle din gura cofei.

Mă văzui nevoit să-i vorbesc limpede:

— A, nu, mătuşă, eşti în urmă cu politica. Uite, eu aseară am sosit dela târg. La oraş oul se vinde cu doi lei bucata.

— Nu ştiu, răspunse morocănos baba Ioana, eu aşa le-am dat la ouar...

— Bine, le-i fi dat, dar când? Asta înainte de sărbători, acu o lună de zile.

— Dac'aşa le-am dat... mormăi baba, jucându-se înainte cu ouăle.

— Facem aşa cum ţi-am spus: îmi dai treizeci de ouă şi uite colea, poftim, îţi plătesc un leu şi jumătate oul...

Drept răspuns baba împinse cofa cu ouă sub pat şi coborî din nou velinţa, care se lăsa ca o cortină pe actul definitiv al socotelilor ei.

— Măi, măi, că afurisită te-ai mai făcut, glumii eu!

— Păi dacă-i trei lei... conchise ea!

— Trei lei! Atunci cu cât ai să-mi dai o găină? Iaca, am nevoe de-o găină pentru rasol.

Baba se crezu şi ea în drept să glumească, dar într'o formă care făcu să-mi sbârnâe coardele memoriei şi să-mi aduc aminte de vorbele lui nenea Iancu: «Şi le cumperi ieften, domnule, că doar le iei deadreptul, de pe loc...

— Dă-mi o viţică şi-ţi dau o găină, se pronunţă baba Ioana!

Necăjit că nu putusem să cad nici într'un fel de înţelegere, îmi luai iarăş bastonul pe mână şi mă îndreptai spre ieşire.

— Cucoana, băeţii, sănătoşi-s? mă întrebă baba Ioana din pragul casei.

— Sănătoşi, mătuşă, mulţumesc lui D-zeu, răspunsei eu amărît.

— Păi iaca, aş veni s'o mai văz şi eu pe cucoana Maria...

— Poftim, o invitai cu glas stins, nu prea bucuros de vizita babei speculante.

In curte moş Toader terminase de scormonit la rădăcina salcâmului şi acum îl legase de sus c'o frânghie, cu gând să-l culce într'o parte, ca să nu rupă gardul în cădere.

— Ei, moş Toadere, facem târgul? întrebai eu din trecere.

— Facem, răspunse moşul, măsurând cu ochii raza de cădere a copacului.

— Iţi dau trei sute cincizeci şi pace bună..

— Hm! mormăi moşul. Nu-l dau.

In drum spre casă mă gândii să-i fac o scrisoare lui nenea Iancu, în care, după ce-i voiu fi descris toată mizeria vieţii de ţară, să-i trag o praftură straşnică pentru vorbele lui de laudă la adresa traiului rural. Chiar am s'o fac! Fixai termenul la întoarcerea acasă, după orele de slujbă.

La timpul hotărît mă şi apucasem de scris, când aud că bate cineva în poartă şi strigă pe nevastă-mea:

— Cucoană Mariooo!

— Ei, a naibii! zisei, lăsând condeiul jos. Nevastă-mea era plecată prin vecini, ca să încerce şi ea «piaţa» ouălor.

Ieşii în curte să deschid — şi când colo pe cine să văd? Baba Ioana. Venise să-şi ţină cuvântul... cu vizita.

Dar oricât eram de pornit împotriva babei, — auzi, domnule, trei lei oul, o viţea pentru o găină! —, am lăsat toate la o parte şi am poftit-o în casă ca pe orice faţă cinstită.

— Şi zi, nu-i acasă cucoana Maria, întrebă baba, aşezând jos, într'un colţ al odăii o legătură albă?

— Nu, dar trebue să pice şi ea... Poftim.

— Lasă maică, lasă, că nu mi-i a şedere. Ia venisem şi eu c'o treabă la dumneatale... Ştii, mi-ar trebui ha două-trei jurnale vechi, maică. Am

avut, ce să zic, am avut din cele de anţărţ pân'acu la sărbători, da... s'o mântuit. Şi iaca, trebue: mai pui acolo pe-un părete, de-o frumusaţă, mai înveleşti o masă... că deh! Şi nu ţi-o hi de pomană...

Luai de pe birou două numere vechi din «Universul» şi le întinsei c'un gest de totală largheţă.

— Tihaaa! Da' mari-s aistea... Şi ia uite colea ce poză are, se minună baba, privind o hartă colorată dintr'o foaie ce se nimerise deasupra! Apăi cum văd, nu mă plătesc eu aşa de uşor...

— Ce plată, babo? Nici o plată, că doar nu-mi mai trebuesc, le-am cetit...

— E, ba nu. Par'că 'mneatale n'ai dat bani pe ele? Păi cum! Iaca, ţi-am adus şi eu ho câteva ouşoare.

Baba Ioana puse ziarele subsuoară, apoi se 'ntoarse către locul unde lăsase legătura, o luă de jos şi începu să scoată din ea, trei câte trei, douăzeci şi patru de ouă.

— Iaca, dacă-i fi mulţămit... dacă nu, oiu mai trece eu, că tot trebue s'o văd şi pe cucoana Maria...

Înţelegeam bine acum: cele douăzeci şi patru de ouă erau plata pentru ziarele vechi, pe care le înfăşa în aceiaş legătură albă. Fireşte, eram mulţumit, cum să nu fiu...

— Da... mai am o rugăminte, de nu ţi-o fi cu supărare, zise baba, privind larg în cuprinsul odăii.

— Spune, mătuşă.

— Fii 'mneatale bun şi fă-mi bine cu două beţe de chibrituri... aşa, ca să am cu ce-aprinde lampa 'ensară.

In faţa mea, pe birou, aveam lângă pachetul de ţigări o cutie nouă de chibrituri:

— Poftim!

Baba stătea nedumerită. Nu ştia dacă trebue să ia toată cutia sau să tragă dintr'ânsa numai cele două beţe pe care mi le ceruse.

— Ia-o, mătuşă, ia-o toată, că la noi mai găseşti o duzină de cutii.

— Aşaaa? făcu dânsa, punând mâna pe cutie. Atunci stai, maică, stai... că tot m'ai scutit de-un drum. Oh, că tare greu îmi venea să mai trec pe la dughiana lui Gradea...

Şi pe rând, tacticos, baba mai scoase din poala pestelei încă şase ouă, pe care le rândui în ceata celor douăzeci şi patru.

— Aşa, maică, barem să mă plătesc...

Nu schiţai nici un gest negativ, mai ales că-mi veni în minte scena de dimineaţă. Dar socotii că acum e clipa să tranşez cu ea preţul ouălor, pentru viitor, în condiţiuni excelente.

— Şi zi aşa, mătuşă Ioană, mă băgaşi în răcori azi dimineaţă cu trei lei oul! Ia spune drept, cât ai să-mi ceri pe ou?

— Trei lei, maică, nu-ţi spusei? Trei lei!

— Ei, asta-i! Cum trei lei, când... şi arătai cu mâna spre cele treizeci de ouă, vrând să-i dau a înţelege că mi le-a dat ca de pomană.

Mătuşa Ioana nu pricepu însă gestul meu. Ea îşi urmărea un gând al ei — un gând fix, inflexibil, definitiv:

— Dac'aşa plăteşte ouarul...

Ce eram să mai fac? Am condus-o frumos până la poartă, unde, înainte de-a ne despărți, nu uitai să-i zic:

— Spune-i, bre, lui moș Toader să cadă la 'nvoială cu salcâmul cela!

— Salcâmul? ridică baba ochii. Apăi l-o dat, maică. L-o dat lu popa Iordache...

— Cum asta! mă mirai eu. Și cu cât l-a dat?

— Cu trei sute, c'așa cerea priciptoriul... trei sute.

Calmul, liniștea lăuntrică a babei Ioana, nu trăda nici un regret pentru afacereą proastă ce-o încheiase moș Toader. Auzi colo, trei sute! Și eu îi oferisem dela prima vorbă cu cincizeci de lei mai mult...

— Cu bine, mătușă Ioană, mergi sănătoasă. Cu bine! o scurtai eu, zorit să intru în casă mai repede, ca să-mi adun gândurile.

— Rămâi sănătos, maică... da phiii! iaca era să uit...

Și baba se apropie din nou, privi în toate părțile, apoi îmi spuse cu glas tainic:

— Știi, ți-ăi face o pomană... iaca, bine că n'am uitat. O scrisoare... am să viu mâni să faci o hârtie băetului... acolo, la melitărie. Că din partea lui tat'su... Așa? Așa, maică... și nu ți-o fi degiaba, că știu eu, îți framânți criirii. Lasă, o să vezi... o pereche de găini... ha? Rămâi sănătos, maică...

Am intrat în casă, am rupt hârtia pe care înșirasem vre-o opt rânduri retorice și protocolare, și am însăilat din fuga condeiului pe-o carte poștală: «Dragă nene Iancule, ai avut dreptate. Vino, zău, la țară, ca să trăești ca'n sânul lui Avraam. Tot ce vrei îți stă la îndemână, cu prețuri scăzute, rezonabile, naturale, automate, necontroversate... Aici e raiul pe pământ. Totul de pe loc.

Și repede, ca nu cumva să mă răsgândesc, am și făcut vânt scrisorii la poștă. Apoi am început pregătirile pentru primirea triumfală a lui nenea Iancu — căci, sunt sigur, — mâine-poimâne trebue să cadă...

Teodor Iordache

O B I D Ă

Am eu un prieten bun în Soroca, unul Mihail Cozlovschi: un om de statură potrivită, bine legat, înzestrat cu niște mustăți cum rar întâlnești astăzi. Poartă ochelari ce pun o ușoară umbră peste privirea cu străluciri de cer în amiază.

Prietenul ista al meu mă pofteşte uneori la un stacan de ceai şi mă duc cu mare plăcere.

Pe un mijloc de deal, cam în marginea orașului, are o casă. In spatele casei stau stânci uriașe de piatră de unde vine răcoarea ca de pe un râmnic. Un deal prăpăstios, după o arhitectură proprie, a fost făcut să primească atâția butuci câți trebue să dee vadercele de vin «pentru trebuințele casei» şi pentru Sfinții Arhangheli când se mănâncă mult şi se bea îndoit.

Dacă te osteneşti până sus şi rămâi în verandă, vezi orașul ca 'n palmă. Cunoşti oamenii ce trec pe uliţe, iar în piață desluşeşti totul, ca într'o oglindă. Aruncând privirea peste satul Bujenăuca, oblicești, în limpezimea văzduhului, orașul ucrainean Iampol. Nistrul, ocolind Ţichinovca, pare la câțiva pași, şi 'n liniştea adâncă par'că auzi cum morile de apă pălmuesc valurile. Sunt acestea puternice motive cari de câte ori urc spre gospodăria prietenului meu, mă îndeamnă să nu primesc cu nici un preț să intru în casă, precum s'a întâmplat pe la sfârşitul lui Maiu, când dorul de sfat şi de un ceai bun, mă abătură spre el. M'a văzut urcând şi mi-a eşit înainte, pe scări. In veranda plină de lumină şi răcoare m'am afundat într'un jilț de mlajă, pe pernuțele moi pe care gospodina avu grijă să le pue şi unde razemi spinarea şi unde sprijini coatele. După puțină vorbă prietenul meu se sculă.

— Ai să mă erți, Dimitri Feodorovici, c'am să te las câteva minute singur. Mă duc să pun samovarul că Marusia nu-i acasă, s'a dus la o prietenă...

In zadar am încercat să-l opresc.

— Da nu-i nici o stingherire, Dimitri Feodorovici, numai un pahar de ceai... acuşi îi gata.

Rămas singur, am început să-mi scald privirea în largul firii. Pe dealurile Ucrainei soarele așterne covoare strălucitoare. Lanurile de grâu unduesc, ca o mare. Pe turla verde a bisericii joc hulubii primăverii. De pe Nistru se ridică scamă de aburi înălțându-se spre cerul ce-l dantelează nouri subțiri.

— Să mă erți, Dimitri Feodorovici, că-s singur, da' tot am să pregătesc ş'o gustare la un pahar de ceai.

— Aşi vrea mai bine să stăm de vorbă, Mihail Adamovici, să nu te mai osteneşti.

— Numai un pahar cu ceai, atât; samovarul trebue să fiarbă...

Până să fie gata samovarul, prietenul meu aduse pe masă: un castronaş cu unt, o farfurie cu şuncă şi mezeluri fel de fel, nişte ardei muraţi, umpluţi cu varză tocată şi strălucind în untdelemn, nişte tarani afumaţi şi o farfurie cu siliotcă, scrumbii cu ceapă tăiată de mâna lui Mihail Adamovici, peste care a turnat untdelemn cu ochii închişi şi oţet cu sgârcenie.

— Ai să erţi, Dimitri Feodorovici, că nu mi-i soţia acasă şi nu-s pregătit...

De undeva dintr'un dulap, aduse şi-o farfurie cu felii de caşcaval împrejmuite, ca 'ntr'un chenar, cu-n râu de măsline cu scobitoarele înfipte în ele şi nişte peştişori prăjiţi, de acei fără spini de care vâri câte doi deodată 'n gură.

Când dispărea prietenul meu, mă minunam şi mă 'ntrebam cine are să mănânce atâtea câte-s pe masă.

— Iaca am adus şi-o chisa cu dulceaţă de coarne şi una cu dulceaţă de cireşe amare, de care ştiu că-ţi place. Şi iaca şi o leacă de miere de albine dela Pragila...

Poftim mă rog şi-i lua, îndemna Mihail Adamovici. Apoi, lovindu-se peste obraz: am uitat tocmai ce-i mai principal!...

Două sticle cu vin şi una cu rachiu au fost aduse la locul de cinste. Am luat câteva păhăruţe cu rachiu dres cu diferite mirodenii, de-ţi vinea numai să-l guşti, atât era de bun şi parfumat.

După obiceiul basarabenesc, am uns o felie de pâine cu unt, peste care am întins miere, apoi deasupra o bucată de scrumbie, după ce i-am scos spinii. După o asemenea pregătire, rachiul are un gust cum nu se mai află. Şi limbile se desleagă a vorbire.

Am stat noi în după amiaza primăverii punând ţara la cale şi cernând nevoile acestui ţinut dela malul Nistrului.

Ca să-l stârnesc la vorbă, am pus prietenului meu întrebări pe care eu singur nu le credeam.

Potolit în răspunsuri, Mihail Adamovici avea un deosebit fel al său de a judeca lucrurile.

— Orice-ai spune, Mihail Adamovici, în Basarabia treburile merg greu. Oamenii sunt tare nemulţumiţi.

— Nemulţămiţi ? De ce sunt nemulţămiţi ? Dumneata, Dimitri Feodorovici, n'ai trăit aici ca să ştii cât de mulţămiţi erau basarabenii sub ruşi!... Moldovenii din *baran* nu mai erau scoşi.

Ii duceau la armată tocmai prin Caucaz şi-acolo fiindcă nu cunoşteau limba, ca să 'nveţe două trei cuvinte, mâncau câte-o săptămână bătae. In biserică rusăşte, la judecată rusăşte; moldovanul stătea adevărat că berbecul. In şcoli fiii de moldoveni nu puteau pătrunde, nu ca azi: căminuri, burse, internate şi mai ştiu eu ce.

Am ciocnit un pahar de vin şi am tăcut un răstimp. Din cimitirul jidovesc, părăsit, adia miros plăcut de iarbă. Copacii, crescuţi la voia întâmplării, trimiteau răcoare şi foşnet molcum. In grădiniţă trandafirii, de diferite feluri, râdea în soare.

— Cu toate acestea ţăranii astăzi...

— Știu ce vreai să spui, dar n'ai dreptate. Țăranii astăzi au toți lotul lor de pământ, luat dela boeri aproape pe degeaba. Ce-aveau la ruși ? Erau câțiva nadelnici iar ceilalți, robi. Țăranul nostru era bou în jugul stăpânului.

Apoi se potrivește, Dimitrie Feodorovici ? N'am nici-un interes să ocolesc adevărul. Dumneata știi: eu nu-s nici moldovan, nici rus, după cum mă arată și numele, dar judec faptele fără părtinire.

— Așa o fi după cum spui, Mihail Adamovici și n'am nici-un motiv să nu te cred. Numai că eu știu o zicătoare, despre care trebue să ai și dumneata cunoștință: până nu faci foc, nu iesă fum. Eu, în fiecare seară, după un pătimaș obiceiu, citesc un teanc de gazete.

Socot că multe din ele le vei fi citind și dumneata, așa că mă scutesc de a-ți spune ce scriu despre Basarabia. Nu mai departe decât eri am dat peste un interview al unui fruntaș...

Prietenul meu izbucnește 'n râs și nu mă lasă să urmez.

— Un fruntaș, zici ? Intreabă-mă pe mine și ți-oiu spune cine sunt fruntașii ișteа de azi. Sunt, dragă Dimitri Feodorovici, oameni cari n'au visat în viața lor s'ajungă unde sunt astăzi. Ce se 'ntâmpla cu ei dacă Basarabia ar fi și astăzi sub stăpânirea rusească ? Cel mult dacă unii ajungeau dascăli de biserică, iar alții copiști pe la vre-o primărie din nu știu care sătucean. Azi îi vezi: miniștri, prefecți, deputați. Și încă nu-s mulțămiți!... Spune dumneata, să nu râzi de ciudă ?

Prietenul meu tăcu. Se cunoștea că-i mânios, că să făcuse roș, cum îi racul fiert. Tăcu privind în ferestile depărtărilor, descifrând par'că o pagină a trecutului. Soarele trecuse spre apus urzind deasupra pădurii Trifăuțului o maramă de borangic. Cotul Nistrului, la podul Bechirului, șerjuia sub umbre moi. Și peste văzduhul larg stăpânea un farmec de liniște și primăvară.

Mihail Adamovici Cozloschi își aminti de-un samovar și de niște sticle de vin dosite într'un ungher. Aduse și așeză pe masă, samovarul care huia ca o minusculă locomotivă; apoi, până să toarne ceaiul, mai desfundă o sticlă de aligotè.

După ce-am gustat din vinul ista nou, n'a mai fost nevoie să-l sgândăresc la vorbă pe prietenul meu, că 'ncepu el singur.

— Ai aflat, dragă Dimitri Feodorovici, că și basarabenii noștri, cari au refuzat în 1918 să depună jurământul, cer să li se dee pensii ? Asta, să-ți spun drept, îi o adevărată bătae de joc. Eu, la 1918, fiind slujbaș la zemstvă, am fost printre cei dintâi cari au depus jurământul.

Nu știam atunci o vorbă românească și-acum, slavă Domnului, vorbesc ca dumneata. Dar dumnealor cari până eri au visat întoarcerea Rusiei și care, în afară de «bună ziua» nu cunosc alte cuvinte, azi vreau pensii dela țară românească ? Nu, zău, e revoltător... Cum dorești ceaiul ? Mi se pare că mata obișnuești mai slab...

Am umplut o farfurioară cu dulceață de cireșe amare, apropiindu-mi paharul cu ceai. Sorbeam din minunata băutură și mă gândeam, că deși prietenul meu are perfectă dreptate, totuși n'ar fi rău să-l mai scornesc la vorbă.

— Dumneata, Mihail Adamovici, judeci totul cu îndestulă obiectivitate. In privinţa asta am mare stimă şi dragoste pentru dumneata, precum şi după vinul ista din care ştiu că ai să mai torni un pahar. Numai că, atât cu vorba, pe mulţi îi auzi spunând că sub vechea stăpânire era mai multă libertate.

Prietenul meu sări în picioare. Işi scoase ochelarii şi mă privi ca pe un om ce nu ştie ce grăeşte. Apoi izbucni, — apropiindu-se de uşă şi dând-o într'o parte:

— Te rog să priveşti desemnul acesta.

M'am apropiat, nedumerit. Pe perete, pictat un desemn cum nu am mai văzut. Un moldovan şi un rus, în mărime aproape naturală. Moldovanul, îngenunchiat, cu mâinele legate. Spinarea îndoită şi capul aplecat, ca la o închinare. Alături un rus, cât un munte, sprijinit bine în picioarele râşchirate, cu ciubote şi pantaloni largi, îmbrăcat cu-n fel de antereu, creţ dela mijloc în jos. Poartă căciulă lată, cu fundul dungat, aşezată pe carp de-acurmezişul. In mâna dreaptă, înălţată furios în sus, ţine, încleştat, un bici cu vre-o douăzeci de şuviţe de curea, cu plumb la capete. Şi din toată atmosfera aceasta se desprinde stăpânul care-şi bate vita....

— Tabloul acesta l-a pictat, acum vre-o douăzeci de ani, un neam al nevestei. Până la venirea românilor, l-am ţinut acoperit... Siberia ne mânca, dacă l-ar fi aflat ruşii...

Am rămas înlemnit în faţa acestei icoane a chinurilor şi a suferinţei din trecut. Şi par'că-mi venia să 'ntind mâna, să adun lacrimile ce curgeau din ochii moldovanului nostru!

— Asta era, până la 1918, libertatea: nagaica. Priveşte-o bine: nagaica...

Când am căzut pe scaun mi s'a părut că din perete se desfac gemete. Am rămas tăcuţi, împovăraţi, ca de o mare durere. Asfinţitul auria înălţimile grămădind umbre pe văi. In zare cetatea Sorocii strălucia în cele din urmă scânteeri. Peste Nistru sburau pescăruşi de zăpadă, tremurând din evantae scurte. Liniştea cobora cu tainele ei de totdeauna. Pe uliţa întunecoasă trecu cineva spre gospodăria lui Victor Caisân. Din grădiniţă trandafirii înălţau miresme. Şi 'n ţintirimul părăsit începură privighetorile cântece de rugăciune, în înserare.

D. Iov

PĂMÂNTUL ZÂNELOR

Domniță, m'am ivit între ciocoi
Și vorba lor caiafă m'a durut —
M'au rupt sălbateci toți de lângă lut,
Să-mi zugrăvească fruntea cu noroi.

Și m'am nălțat cu spaimă către cer,
Pe care nimeni nu mi l-a întins.
Domniță, mărăcinii m'au învins,
Fărmând în chiot pieptul juvaer.

Pe Dumnezeu cu teamă l-am aflat
Și rob i-am fost — c'așa era porunca —
Nu 'mbrățișam nici muntele, nici lunca,
Să-I văd în ele brațul fărmecat...

Eu port în trup, Domniță, un blăstem
Și'n sânge șfichiu de șarpe mă 'nvenină;
Purced spre unduirea ta blajină,
Alintul fără slove, să ți-l chem.

...Și mă 'nfrății cu stelele apoi,
Să tulbur somnul fetelor din flaut —
Ci n'au știut ce nestemate caut,
Vrăjmașii chinuitului strigoi.

Și 'ntr'un târziu de an împiersicat
Orbitu-m'au scânteile din fluturi
Și eu, sobolul fără de săruturi,
M'am întâlnit cu inima'ntr'un sat.

Eu n'am, Domniță, vis de borangic,
Dar l-am furat mestecenilor tăi;
Iți unduiai livezile prin văi,
Când aromea prin munte dor voinic.

Domniță, te-am purtat printre ciocoi
Și nu știau că'n fruntea lor de sgură
Nu-ți pot cuprinde stihuita gură,
Că n'ai plecat cu patima'n convoi.

Mi-i drag pământul zânelor țărănci
Și drumul slovenit lângă troițe,
Se 'nalță trup de abur din tălănci
Și-ți aflu pasu'n orișice Domnițe.

Tu nume n'ai — nici umăr desgolit
Și-ți îngenunchi în preajmă, orișiunde,
Că'n stih, străin de caldarâm, s'ascunde
Pământul tău, de cântec răscolit.

Lucian Dumitrescu

T O A M N Ă

Toamna 'ncenușată cerne
Peste frunți de cosânzene,
Arămie înserare,
Arămie sărutare.
Vântul șuieră 'n alei.
Răsfățate azalèi
Și-au pus șal de brumă 'n noapte.
Nu se strâng în prunduri șoapte...
Pe cai iuți cu nări turbate
Zarea fulgerul străbate.
. . . . . .
Codru 'nsângerat privește
Rana frunzelor cum crește.
Teii 'și oglindesc în ape
Lacrimile strânse 'n pleoape.
Fac din plâns albă năframă,
Să adune ca 'ntr'o cramă
In urcioare de zenit,
Tihna soarelui smerit.
Turmele se lasă 'ncete,
Fierbe mustul pe 'ndelete.
Toamna bate cu ploi reci,
Bate florile 'n poteci.
Face semn cu mâini uscate
C'a mai smuls un an din carte.

Ronsarda Castro

N O S T A L G I E

O mantie de osândit tristețea-mi port —
Prieteni nu-mi surâd în uliți de cătun...
Sunt zile când lumina verii n'o suport,
Nici jocul ploilor, nici vântul nu mi-i bun.

Imi fuge rânduneaua gândului în neştire
La streşina cu muşchiu şi lujer alb de fum
Al casei părinteşti pitită 'n amintire,
Spre care nu mai duce, Doamne, nici un drum.

Smerit aş vrea să-i pun icoanei vechi un fir
De busuioc şi stinsa candelă, de dolii,
Să 'nvie printre lacrimi ca un trandafir.
Pe prispa cu lăicer sărac, mâncat de molii...

Cu moşul Damian, şi tata Nicolae,
De dorul ţării voi doini, de vremuri bune —
Credinţa să mă 'nvălue ca o văpae
Cu maică-mea Zamfira, 'n zvon de rugăciune.

George Zamfira Antonescu

SCRISOARE TATEI

Scrie... scrie-mi, tată, carte de pe Nistru,
Scrie-mi cu lut de n'ai cerneală.
Aicea-s toate cum le ştii
Şi cerul de deasupra-i tot sineală.

Pe uliţa din târgul ist moldovenesc,
Pe unde vinul doldoră găleţi,
Intr'una vin scrisori din alte părţi,
Numai cartea ta n'ajunge — de peceţi,

La noi, pe undeva pe după sat
S'o fi svonit a primăvară — cumu-i crugul
Şi poate... peste toate vreme-i de arat
De-mi plâng în inimă şi şurele şi grapele şi plugul.

Hai scrie-mi, tată, carte de pe Nistru
De Sanda... şi de primăvară...
Scrie... scrie-mi, tată, carte de pe Nistru
Şi nu uita... de boii care ară.

Neculai V. Coban

FRENOLOGIA LUI GALL

— GALL ŞI DESCENDENŢII SĂI ÎN ROMÂNIA —

Convins mai mult decât oricând că opera cuiva nu poate fi evaluată la justa sa valoare de către contimporani, cari nu sunt lipsiţi de micimile inerente fiinţei omeneşti — invidia în primul rând, am socotit necesar să trec în revistă opera filosofică şi psihologică a renumitului frenologist Gall şi a o supune unei analize critice singura valabilă astăzi în lumina perspectivei vremurilor. Dacă în decurs de aproape un secol opera lui Gall a căzut în uitare, ea totuşi trebue comparată încercărilor realizate în domeniul morfologiei biologice si mai ales biotipologiei de care cred că astăzi se cam abuzează. Biotipologia poate recunoaşte în ascendenţă — cel puţin în parte — studiile lui Gall.

Opera lui Gall se poate aprecia după modul cum a fost primită. Ca renovator şi creiator, nu putea decât întâmpina adversităţi. Aceasta este o lege generală ori cărei inovaţiuni şi creiatorul frenologiei nu fu lipsit de invidioşi. Ei reuşiră să facă până şi pe împăratul Austriei să dea un edict condamnând opera lui Gall şi avertizând pe adepţii ce-i citesc operele, de pericolele la cari se expun.

Era o erezie de a localiza sufletul în creier şi de a-i atribui o putere nemărginită asupra corpului! Probabil atunci ca şi acum, creerul şi producţia lui nu era considerat; muşchii primau. Gall îndrăsnise să afirme că energiile din toate părţile creerului sunt proporţionale cu volumul creerului; la fel si cu diferitele înclinaţiuni omeneşti. Desigur că el se referea la volumul creerelor de valoare şi la produsul lor select şi nobil — nu numai la volumul evaluat numai la cântar. Edita Gall vechia concepţie a lui Hypocrat? Fiindcă şi acesta credea într'o localizare asemănătoare. Mallebranche mersese mai departe: fiecare sensaţie avea un sediu deosebit în creer; creerul era deţinător de organe speciale — însă o localizare precisă nu afirmase. Albert cel mare, arhiepiscop de Ratisbona (în secolul al XIII-lea), desemnase chiar pe craniu diverse sedii: «creerul secreta gândirea» la fel ca şi ficatul fierea, parotida saliva si după cum muschiul deplasa corpul». Gall îndrăsni să afirme că: starea de constituţiune, calităţile morale şi facultăţile intelectuale sunt înăscute. Fiecare organism le exercită şi le manifestă într'un fel propriu al său. Creerul rămâne pentru Gall organul tuturor înclinaţiilor, sentimentelor şi al tuturor facultăţilor sufleteşti. Creerul este compus — zice Gall — din atâtea organe în subordine, particulare pentru înclinaţiuni, sentimente şi facultăţi şi cari toate diferă între ele. Spurzheim credea ca şi Gall — dar greşea când afirma că pe om îl cunoaşte cineva numai meditând în cabinetul de lucru — asupra lui. Omul ar fi o fiinţă creiată, un microcosm — o lume limitată, având proprietăţi analoage celorlalte animale şi plante ale creiaţiunii.

Gall studiază în special configurația externă a craniului, adaptând *la studiul său studiul scrisului, calculul, aptitudinile istoriografice și geografice* ale timpului său. El fu primul care afirmă că «cei cu ochii mari sunt cei cari posedă o memorie remarcabilă !» fapt ce fu ulterior dovedit și confirmat.

Din cauza afirmațiilor sale, prea categorice — Gall fu silit să schimbe câteva universități. Pe unde afirma ceva din cercetările sale biologice — i se creiau adversități. In 1805 tatăl său care locuia la Tiefenbrünn (în marele ducat de Baden) îi scrie să se întoarcă. Cu această întoarcere a sa din Paris se făcu cunoscut și'n Germania, și studiile sale începură a interesa pe învățații germani și fură bine primite. O relaxare sufletească urmă din acest moment pentru omul care studiase peste 30 ani ca să ajungă la o demonstrație de netăgăduit — pentru el!

Principiul lui Gall era: «facultățile înăscute în creer constituesc semnul intern al unei inteligențe, care însă se proiectează și'n afară pe bolta cranianăl, pe bolta frunței: la oamenii cu fața mică și cu fruntea mare și largă: Exemple: Leon X, Montaigne, Leibnitz, Mirabeau, (cu fruntea mare); Bossuet, Voltaire și Kant (cu figura mică și cu capul mare). Diferite organe ale capului învederează și cântăresc inteligența și sufletul omenesc: 1. ochii mari: Baratier, Montaigne, Pic de Mirandole, Milton—Galilée, Bacon, Rabelais, Voltaire; 2. partea centrală din partea posterioară a orbitelor indică o memorie prodigioasă și în special când și 3. ochii sunt eșiți din orbite —; aceștia din urmă au o remarcabilă memorie a persoanelor, mai ales când există și 4. raportul umerilor obrazului — cu unghiul ochilor și al tâmplelor, 5. o proeminență deasupra regiunei mijlocii a ochilor și a regiunei externe a sprâncenelor, indică un talent la pictură; 6. arcul sprâncenelor vizibil, indică o tendință la cosmopolitanism; 7. o accentuare a rădăcinii nasului și a jumătății mijlocii ale frunței indică o memorie extraordinară pentru lucruri și obiecte și un individ educabil și chiar 8. un talent mecanic și constructiv; 9. accentuarea regiunei externe a orbitei — un mare talent muzical; 10. protuberanța frontală eșită, un spirit gata să se pună 'n evidență; 11. o eșitură mai pronunțată în partea supeprioară a frunței, arată un spirit plin de sagacitate, un spirit de comparație: (Lafontaine, Solon, Caton, Toma d'Aquin, François d'Assisi); 12. o *bombare* în regiunea urechiei: criminalitate, destrucțiune; 13. bombare între sprâncene: hoție (Victor Amedée, Handel); 14. nas fugitiv spre frunte: talent poetic (Fenelon, Andreus); 15. protuberanțele frontale mărite: spirit metafizic (Socrate, Democrite, Cicero, Kant, Condillac, Diderot). 16. Viclenia — înfundare sub frunte (Caracala, Caterina de Medicis); 17. tipul visionarului și fanatismului și chiar poetic (Ignatiu de Loiola, Ravillac); 18. spirit de imitație; 19. bunătate; 20. *pragmatism* maxilar: amor fizic: 21. progenitură; 22. afecționism; 23. curaj; 24. ambiție; 25. orgoliu; 26. prevedere; 27. caracter; 28. veneрație; 29. cap filosofic; — toate se proectau pe coamă și la față — după Gall.

In 1863 a apărut la Paris în editura «Garnier Frères, libraires-Editeurs, 6, rue des Saintes Pères et Palais Royal, 215, o lucrare a lui P. Flourens —: «De la Phrenologie et des études vraies sur le *cerveau*»; celebrul fiziolog francez, analizează opera lui Gall. Savantul francez indică

secolul al 17-lea ca un secol al filosofiei — secolul lui Descartes; secolul al 18-lea ca secol al lui Locke şi Condillac, iar secolul al 19-lea ca secol al lui Gall! Care a fost doctrina lui Gall se întreabă Flourens? Ea se rezumă în două principii: I. inteligenţa residă în mod exclusiv în creer; II. fiecare facultate particulară a inteligenţei are în creer un organ propriu.

S'ar părea că prin aceste afirmaţiuni, Gall n'ar fi adus nimic nou, căci şi anterior mulţi învăţaţi căutaseră să localizeze sediul sufletului. Astfel Descartes îl aşezase în glanda pipenală; Willis în corpii canelaţi;

Dr. FRANZ-IOSEF GALL
1758—1828

Lapeyronie în corpul Calois, etc. Gall citează în sprijinul său şi al afirmaţiunilor sale pe Sömmering, care credea că creerul «este instrumentul exclusiv al oricărei sensaţiuni, al gândirii şi voinţei!» şi pe Haller care probase că «sensaţia nu ia naştere în locul în care un obiect atinge un nerv sau unde ia naştere impresiunea, dar .... în creer! Cabanis afirmase înaintea lui Gall că: «pentru a-şi face cineva o justă părere asupra gândirii, trebue să considere creerul ca un organ special, destinat a o produce, la fel cu ..... stomacul, intestinele.

La fel şi Sömmering şi Cuvier — tot înaintea lui Gall se ocupaseră de anatomia comparată — în raport cu desvoltarea creerului şi inteligenţei şi constataseră că avantajul este de partea omului; inteligenţa la animale este mai vie cu cât hemisferele sunt mai desvoltate.

Gall combate pe Bichat, care afirmase că «viaţa organică este influenţată de pasiuni, mai mult de cât cea animală ....» şi că «gestul este expresiunea mută a sentimentului de înţelegere..... etc.» Deci orice fel de sensaţie ar avea o localizare în creer; fiecare sensaţie e în legătură

cu impresia şi percepţia. Faptul că în sensaţia de plăcere, iubire şi veselie ducem mâna la inimă, nu înseamnă că se indică acolo o localizare a acestor sensaţiuni.

Intr'o corespondenţă cu Leroy, Descartes scria că «spiritele cari sguduesc muschii vin de la creer!... acolo ar fi deci centrii pasiunilor, deci tot acolo sediul alteraţiunilor lor». Dar, zice Descartes, «eu aşi crede că principalul sediu al pasiunii — în raport cu corpul este inima şi apoi sufletul care este localizat în creer! Descartes este şi precursorul fenomenelor de falşă localizare periferică, căci el aminteşte că chirurgii ştiu că cei cărora li s'a amputat un membru — cred că simt durerea în extremităţile cari nu mai există!

Sufletul care simte nu poate avea sediul după Descartes de cât în creer şi că «dimensiunea, distanţa şi figura, nu se pot aprecia de cât prin raţionament şi prin comparaţie cu altele la fel; acest fapt nu este posibil decât cu sufletul care are sediul în creer. Gall a combătut şi părerile lui Condillac, care credea că «toate facultăţile noastre vin de la simţuri» şi că «sufletul singur este care are memorie, care judecă şi imaginează». Helvetius a exagerat şi el influenţa simţurilor asupra inteligenţei.

Toţi autorii anteriori au afirmat că creerul este sediul sufletului. Meritul lui Gall este de a fi priceput mai bine ca ceilalţi, importanţa acestui fapt şi de a fi stabilit calea definitivă de a gândi numai în această direcţiune. Gall exclude participarea imediată a inteligenţei pentru orice funcţiune banală. Gustul, mirosul sunt mai desvoltate la quadrupede de cât la om. Vederea, auzul la păsări mai mult de cât la quadrupede. Creerul se desvoltă în raport cu inteligenţa, dar pierderea unui simţ nu însemnează şi pierderea inteligenţei; aceasta supravieţuieşte căci ea are sediul în creer. Gall a crezut că întreg creerul este sediul inteligenţei şi al sufletului. Spurzheim are aceleaşi păreri ca şi toţi frenologii. Extirpările parţiale din creer produc deficite motorii sau senzoriale, dar niciodată însă n'au înlăturat inteligenţa: centrii inteligenţei nu erau cei extirpaţi. Ridicarea creerului întreg, înlătură şi inteligenţa. Encefalul este deci un organ multiplu şi după Gall, el se compune din patru părţi: 1. creerusul care este sediul principiului care regulează mişcările de locomoţiune; 2. tuberculii quadrigemeni, ar fi sediul principiului care animă vederea; 3. măduva prelungită, ar fi sediul principiului care determină mişcările de respiraţie şi 4. creerul propriu zis este sediul inteligenţei.

Şi totuşi Gall credea că creerul întregeşte sediul inteligenţei, spre deosebire de Flourens care crede că inteligenţa rezidă în hemisferele cerebrale. Creerul mic este mai mare la păsări, în vederea equilibrului şi mişcărilor, iar reptilele îl au foarte mic, ele având mişcări lente şi apatice. Gall mai credea că creerul se împarte în mai multe organe — sau — compartimente; în fiecare existând o facultate particulară a sufletului. Există — după Gall atâtea inteligenţe câte facultăţi distincte sunt. Fiecare facultate percepe, este atentă, are memorie, judecă, imaginează, etc. — adică raţionează, judecă şi compară. Inteligenţa se confundă cu sufletul. Malebranche vorbea de: «spirite animale» iar Barthez de «principiu vital».

Ocupându-se de aceste concepţiuni mai vechi, Gall arată că omul poate judeca bine în anumite circumstanţe şi totuşi poate să fie «imbecil» pentru altele. — «Daţi animalelor — zice el — facultăţi fundamentale şi veţi vedea că şi câinele vânează cu pasiune; că dihorul sugrumă puii cu mare furie, că privighetoarea cântă lângă mascul şi acesta la rândul lui, cu aceiaşi pasiune. Facultatea nu este de cât o vorbă goală, căci există o «unitate a eului».

Gall a fost un mare observator. Filosofia lui transformă în «inte-

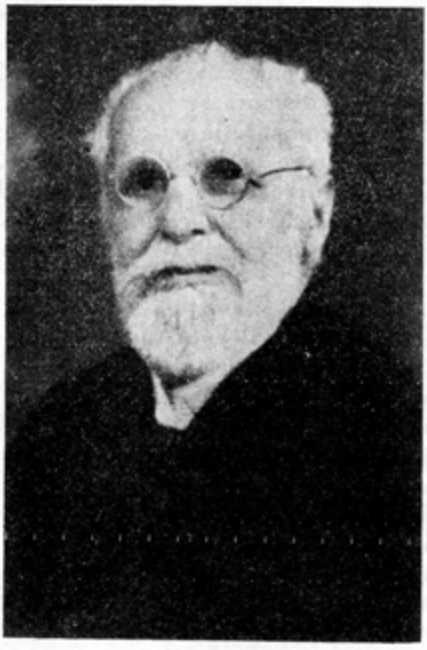

CAMILLE GALL
1849—1935

ligenţe particulare fiecare fel de inteligenţă în parte». Cuvântul «inteligenţă» este un cuvânt abstract, exprimând suma facultăţilor noastre intelectuale, iar «voinţa» asemenea cuvânt abstract, reprezintând suma facultăţilor morale. «Raţiunea» este rezultatul acţiunei simultane a tuturor facultăţilor intelectuale; «Voinţa» este rezultatul acţiunei simultane a facultăţilor intelectuale superioare. Toate acestea sunt forţe primitive ale gândirii. Tot Gall defineşte libertatea morală ca o facultate de a fi determinat şi liberul arbitru. «Omul este moral numai fiindcă este liber, şi libertatea este singura putere a sufletului său». Acest principiu nu mai este de actualitate! Toată filosofia lui Gall consistă în a substitui «multiplicitatea unităţii». La un creer general se substituesc mai multe creere parţiale; la o inteligenţă generală, mai multe inteligenţe individuale, cari nu sunt decât facultăţile noastre. Gall admite 27 facultăţi, fiecare fiind o inteligenţă proprie. Ar exista după dânsul 27 facultăţi

perceptive, 27 memorii, 27 judecăți, 27 imaginații, etc. «Nu este posibil ca un individ să aibă o imaginație și o judecată pentru obiecte pentru care natura i-a refuzat facultăți fundamentale. Cele 27 facultăți ale lui Gall sunt: 1. instinctul de propagare; 2. iubirea de progenitură; 3. instinctul de apărare de sine; 4. instinctul carnasier; 5. sentimentul de proprietate 6. de amiciție; 7. de vicienie; 8. de orgoliu; 9. de vanitate; 10. de circumspecție; 11. de memorie a lucrurilor; 12. a cuvintelor; 13. a localizațiilor; 14. a sensului persoanelor; 15. a limbagiului; 16. a raportului culorilor; 17. a raporturilor membrilor sup.; 18. a raportului membrelor inferioare; 19. a sensului mecanic; 20. a sagacității comparative; 21. a spiritului metafizic; 22. a spiritului caustic; 23. a talentului poetic; 24. a bunăvoinței; 25. a mimicei; 26. a religiei; 27. a fermității. Toate aceste facultăți ar fi înăscute în om, dar pot lucra uneori și independent, fiecare facultate putând la un moment dat să devină o inteligență proprie.

Descartes spusese că există o mare diferență între spirit și corp: corpul este totdeauna divizibil, numai spiritul nu este divizibil. Omul este .... ceva care gândește și nu se poate distinge în el părți care să nu lucreze la fel. Gall inversează filosofia obișnuită; inteligența generală pentru el unica, coprinde facultăți cari sunt feluri-aspecte ale acestei inteligențe.

După Gall există atâtea inteligențe câte facultăți există. El suprimă eul, înlocuindu-l cu sufletul; suprimă liberul arbitru și morala. Există facultăți, — fiecare cu localizări particulare în creer. Gall a distrus liberul arbitru; voința, libertatea, rațiunea nu sunt decât rezultate; rațiunea presupune o acțiune comună a facultăților superioare; voința o decizie, rațiunea o judecată. Liberul arbitru este o forță. Din punct de vedere practic — zice Gall, femeia are iubirea de progenitură mai desvoltată. Dacă facultatea de a omorî este desvoltată la ea, atunci ea va omorî! Există o înclinare spre omor? Providența a lăsat în om posibilitatea de a face rău și bine.

Pasiunile, instinctele și facultățile intelectuale, Gall, le amestecă cu facultățile fundamentale cari stau la baza filosofiei.

In ceeace privește «fermitatea» este o manieră de a fi a omului, o formă particulară care se numește «caracter». «Dacă suntem materialiști, zice Gall, fiindcă recunoaștem mai multe facultăți primitive, ne întrebăm dacă diviziunea obișnuită a facultăților sufletului ca: inteligență, voință, atenție, memorie, judecată, imaginație, afecțiune, pasiune»... este cea reală?

Anatomia lui Gall este mai puțin cunoscută. In 1808, el făcu și citi într'o reuniune științifică un memoriu asupra anatomiei creerului. Gall credea că «nervii cerebrali» se ridică la creer prin măduvă, și că circonvoluțiile creerului sunt pline de nervi și fibre; substanța albă derivă din cea cenușie.

Cuvier citind acest memoriu, nu confirmă vederile lui Gall.

Acesta din urmă voia să stabilească pluralitatea inteligențelor și a creerilor. Alături de anatomia generală a lui Gall, există și o anatomie particulară. In fiziologia sa, Gall, substitue facultățile, inteligenții. Frenologia al cărei creator a fost, se bazează pe multiplicitatea organelor de

localizare în creer. Deşi admitea că creerul este compus din mai multe organe, Gall nu le-a văzut şi nici nu le-a definit; totul în concepţia sa nu era decât «ipoteză». Fiecare organ de simţuri, are funcţiuni absolute ce-i aparţin; propria lor facultate de a primi şi percepe impresiile; o conştiinţă proprie şi o «reminiscenţă». Gall nu prevedea că o experienţă de fiziologie este sigură. Credea în independenţa simţurilor externe, — independente de facultăţile sufletului. El confundă impresiunea cu per-

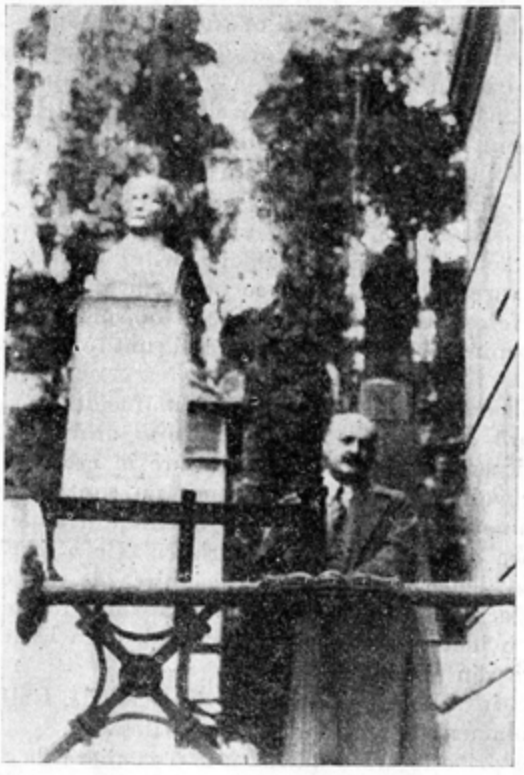

Monumentul funerar dela cimitirul Père-Lachaisse. Lângă monument d. colonel D. Gall

cepţiunea; impresiunea este multiplă, — însă percepţia este una. Când se extirpă lobul sau un hemisfer cerebral la un animal, acesta pierde câmpul percepţiei, nu mai vede, nu aude, dar organele simţurilor rămân şi primesc impresii. In psihologie — după Gall, organele facultăţilor sufleteşti sunt interne. Creerul este constituit din mai multe diviziuni, cu funcţiuni separate şi cu fascicule primitive; organele sufleteşti sunt aşezate — zice Gall — la suprafaţa creerului şi craniul li se suprapune, de aci studiul lor pe suprafaţa craniului, — cranioscopia. Există deci un raport între craniologie şi doctrina funcţiunilor creerului, scop unic al cercetărilor sale. Pe craniu se poate privi — după anumite conformaţiuni toate instinctele omeneşti. In regiunea creerușului ar fi instinctul de

propagare; iar în regiunea de proiecţie al lobului parietal al creerului, instinctul amorului progenital. Partea anterioară a craniului şi deci şi a creerului, este cea mai fragilă; cea posterioară cea mai rezistentă.

In expunerea lui Flourens [1], acesta din urmă termină cu o citaţiune celebră din Fontanelle: «Les hommes chercheront toujours des signes extérieurs pour decouvrir les pensées secretes et les penchants cachés; en ce point, leur curiosité aura beau être confondue;... après Lavate et venu Gall, après Gall»... ...«L'approbation des hommes est quelque chose de forcé et qui ne demande qu'à finir».

In «Larousse du XX-e siecle»:

«Gall (Franz Iosef), medecin allemand, né à Tiefenbrünn (duché de Bade) en 1758, mort à Paris en 1828. Il commença à exercer la médecine à Vienne, puis vint à Berlin, dans différentes villes de l'Allemagne et enfin à Paris.

Il est surtout connu par sa doctrine de la phrénologie, aujourd'hui tombée dans le plus absolu discrédit et qui, exposait que l'état des facultés d'un homme peut se reconnaître à la palpation de son crâne. Si imaginaires que soient les concéptions de Gall, ses travaux sur le cerveau ont attiré l'attention sur le fonctions et la topographie de cet organe. Il a laissé de nombreux travaux dont: anatomie et Physiologie du système nerveux en général et du cerveau en particulier (1810—1820); Sur les fonctions du cerveau et sur celles de chacune de ses parties (1822—1825)».

Intr'o ediţiune anterioară a marei Enciclopedii, Gall este trecut «medecin français». Lucrările sale sunt editate în limba franceză şi şcoala franceză îl reclamă. El a fost un precursor al localizărilor.

Gall are urmaşi în ţara românească. Există în Ardeal şi mai ales în Transilvania, foarte mulţi cu numele de Gall — (scris cu un singur l); sunt rămăşiţe şi urmaşi ai coloniştilor francezi de acum câteva secole.

Gall — phrenologul — n'are nici o legătură cu aceştia.

Am arătat că Iosef Gall (1758—1828) de origină germană, descoperind ştiinţa frenologiei este duşmănit de medicii germani. In urma acestor persecuţiuni pleacă în Franţa. Este primit cu neîncredere şi pleacă în Anglia şi se stabileşte la Londra. Medicii şi savanţii englezi îi dau toată atenţiunea şi-l ajută pentru continuarea lucrărilor sale. Savanţii francezi văzând că au pierdut un mare savant şi geloşi pe vremea aceia pe Englezi că l-au acaparat — era pe vremea aceia o goană de a acapara oamenii de ştiinţă — fac propuneri Doctorului Gall pentru a se întoarce în Franţa. Gall primeşte propunerile cu condiţiuni: 1. să fie naturalizat cetăţean francez; 2. să i se dea o catedră universitară şi chiar se creiază pentru dânsul muzeul frenologic «Dr. Gall». Doctorul Gall rămâne însă în bune relaţiuni cu societatea frenologică din Londra. Se căsătoreşte cu o nobilă franceză (?), din care căsătorie rezultă un fiu: Ioseph Bruno Gall, născut la Paris în anul 1786,

[1] **P. Flourens:** Dela Phrenologie et des études vraies sur le cerveau, Paris 1863. — Ed. Garnier Frères Libraires, 6-me de Saintes-Perès et Palas Royal 215.

mort la Iași în 1856. Ioseph Bruno Gall rămâne orfan de mamă la vârsta de 12 ani. Tatăl, adică Doctorul Gall, îl forțează pe fiul său, ca nopți întregi să-i păzească cranile, desgropate de el în timpul nopței — a acelor ce erau decapitați de ghilotină — și pe cari el le ascundea de frică prin dulapuri și chemineuri.

Joseph Bruno Gall (fiul), fire contrară tatălui său, fire pașnică, liniștită și miloasă, nu poate suporta viața aceasta și terminându-și studiile Universitare din Paris, secția literelor, se hotărăște să plece în Germania, pentru a scăpa de tatăl său. La Berlin este numit profesor de limba franceză la Universitate. In această calitate însă sufere tot felul de nemulțumiri — din cauză că era francez. Se căsătorește în Germania (?). Din această căsătorie se naște o fiică (?). Rămâne curând văduv. Se căsătorește a doua oară cu Ștefania, fiica generalului german von Hantz. Din această a doua căsătorie se nasc doi fii: Ernest Gall și Camille Gall. Ioseph Bruno Gall, fiul doctorului Gall, împreună cu alți profesori de limbi străine sunt aduși în Moldova de către domnitorul Cuza-Vodă.

Ioseph Bruno Gall este numit profesor de limba franceză la Universitate — Academia Mihăileană din Iași. Cum a fost adus la Iași? Vodă Cuza avea ca foarte bun prieten pe Generalul Menetrier, fost ofițer al lui Napoleon I. Generalul Menetrier, chiar la adânci bătrânețe era profesorul de scrimă al lui Vodă Cuza. Era însurat cu fiica din prima căsătorie a lui Iosef Bruno Gall. Din această căsătorie au rezultat 2 fiice; una din acestea este mama generalului Paul Anghelescu. Acest general Menetrier a insistat să fie adus la Iași ca profesr de limba franceză Iosef Bruno Gall, fiul Doctorului Gall. Soția lui Iosef Bruno Gall (Stefania, fiica generalului german von Hantz), deschide la Iași un pension de fete în casa din str. Sf. Atanasia 3 — astăzi proprietatea copiilor lui Camille Gall.

Ioseph Bruno Gall moare în vârstă de 70 ani (la aceiași vârstă ca și tatăl său Doctorul Gall), în anul 1856 în Iași, și este înmormântat în cimitirul catolic din Iași din str. Lățescu. Acest cimitir fiind f. vechi a fost părăsit. Osemintele lui Ioseph Bruno Gall, au fost transportate și înmormântate în cimitirul «Eternitatea» din Iași, în cavoul familiei Gall.

Cei doi fii ai lui Ioseph Bruno Gall, Ernest Gall și Camille Gall, obțin cetățenia română și ocupă fel de fel de demnități în România.

Ernest Gall căsătorindu-se cu Maria Baldovin are trei fiice: Octavia (astăzi soția D-lui general Ballif), a doua Nathalia decedată și a treia Eugenia căsătorită cu C. Teohari, mare proprietar la Târgu Neamț (astăzi decedat).

Camille Gall, se căsătorește cu Principesa Mathilda Ghica, strănepoata Domnitorului moldovean Grigorie Ghica; are 9 copii din care trăesc 7. Cel mai mare este colonelul D-tru Gall.

Camille Gall s'a născut în 1849 și moare în anul 1935 în vârstă de 86 ani; este înmormântat lângă tatăl său în cavoul familiei, la cimitirul Eternitatea din Iași.

Ernest Gall s'a născut la 1847; moare în anul 1891, în vârstă de 44 ani; este înmormântat la Iași în cavoul familiei.

Doctorul François Ioseph Gall născut în 1758, moare în anul 1828.

Este înmormântat în cimitirul «Père Lachaise» din Paris — în al 18-lea arondisment. Mormântul său este în spatele mormântului lui Casimir Perier şi pe mormânt are un monument care şi astăzi este îngrijit de Societatea frenologilor englezi [2].

Restabilind o filiaţiune în domeniul genealogiei Doctorului Gall, ai cărui urmaşi şi urmaşe onorează neamul românesc, regăsim în aceşti urmaşi — aceia cari îi cunoaştem, aceiaşi tărie de caracter, perzistenţă dârză şi dorinţa neînduplecată de a învinge — calităţi pe care le-a avut Doctorul Gall şi care fac cinste unui om şi naţiunii căreia aparţine.

Dr. D. Paulian

[2] Pe monument este următoarea inscripţiune: «Ce monument a été restauré par les soins de la Britisch Phrénologie Societé Incorporeted, par un act de bienveillance de Mazzini Stuart et à la mémoire du frére Bllaury Stuart».

N I C I O D A T Ă

Nu mai îmi duce azi privirea pe floare
crinul subțire,
nici lanul de aur ruga târzie
rătăcită 'n vecernii.

Șoaptele blândului câmp de cicoare
au pornit în neștire
să-mi adoarmă fruntea și mie
lângă sufletul iernii.

Nu mă mai chiamă nici frunza ușoară,
nu mă mai strigă
holdele mâinilor, zarea, trecutul,
noaptea din lunci...

Poate va crește pe brazde 'ntr'o seară
o'ntunecată ferigă,
din tremurul buzelor calde, sărutul
nostru de-atunci.

Nici ochii, nici cântecul, nici geana pribeagă
Nu mă mai cer...
Mâine lacrima albă va fi lângă soare
o creangă uscată...

Mă mai așteaptă să mă culeagă
doar vântul stingher,
sau poate o neagră amintire pe care
n'am s'o mai plâng niciodată.

Ion Țolescu Văleni

S C H I Ț Ă

Troițele de predici troenite
Și-au pus barișe albe și subțiri.
Pe prispele în soare tolănite,
Bătrâni înzăpeziți de amintiri
Fumează 'n pipe verile cosite.

M'a sgâlțâiat de umeri primăvara
Și fruntea mi-a urnit-o de sub gânduri.
Plopul, un mort acum ieșit din scânduri,
Strânge la piept cu mâini uscate moara.

Un fir bolnav de iarnă și de vânt,
Vrăjit de soare s'a visat că-i flutur.
Eu scot batista inimii și-o scutur,
Să uit că-s o fărâmă de pământ.

I. D. Pietrari

H A N V E C H I U

La răscruce străjuia un han —
Vântul nu mai știe în ce an.

Ridicat din dor și din mistrii —
Nu mai știe noaptea'n care zi.

Câți voinici n'au fost aflat popas...
— Spuneți, măi, care mai are glas!

Cum uitai de luncă și de car,
Umezind nădejdile'n pahar;

Somnul cum pierea din mădulări,
Când sufla hangița 'n lumânări !

...Azi răscrucea-i hulă și viroagă,
Din gârlici a mai rămas o doagă.

Dintre piepturi, câte-au dus obidă,
Mai e unul ars, de cărămidă.

Pașii de pe rariștea potecii,
Îi colindă noaptea liliecii.

Crâșmărița iute de picior
E cățue, ori poate ulcior.

I. Calboreanu

II.

— «M'ai învățat, zău, multe; dar dece bănuțul
Pe-o parte are 'nfiptă forma navei
și-un cap dublu pe cealaltă?»
— «Putere-ai» — zise —
«să mă recunoști în dublul chip
pe mine,
Cu vremea însăși de nu s'ar mânca
tot lucrul vechiu.
Rămâne pricina corăbiei:
Cel zeu ce poartă coasa,
după ce răzbi prin lume,
Își înturnă corabia
'nainte de-orice alt ținut
pe undele Toscane.
Mi-aduc aminte-al fi primit eu însumi
pe Saturn
pe-aceste țărmuri:
Il repezise Jupiter
din stăpânirea cerului,
De unde mult timp i-a stat ginții
numele de Saturnină:
Chiar numele de Latium s'a dat pământului
că-adăposti pe Zeu.
Și pe bănuți urmașii buni au 'nscris o navă
Mărturisind venirea oaspelui divin.
Chiar eu lucrai acest pământ
pe-a cărui parte stângă
O rade apa liniștită-a Tibrului mâlos.
Aici, pe unde-acuma-i Roma
înverzia pădure netăiată:
Ce mare bogăție de pășune
la o mână doar de boi!
Un deal mi-era cetatea; veacu-acest cucernic
Numitu-l-a după-al meu nume
și i-a zis: Ianiculum.
Domniam pecând era pământul
primitor de Zei
Și zeii se amestecau
cu așezările-omenești.
Nelegiuiri de pământean
nu izgoniseră Dreptatea încă;

Ea, cea din urmă dintre Zeităţi
a părăsit pământul:
Şi teama şi ruşinea,
fără silnicie,
rânduia norodul:
Era o muncă de prisos
să 'mparţi dreptate printre drepţi.
Eu nu ştiam războiul:
pacea o păziam; şi porţile».
Şi arătându-mi cheea:
— «Iată» — zise — «armele ce port».
Şi gura 'şi opri Zeul: eu,
dădui frâu gurii mele astfel,
Momind cu graiu-mi graiul Zeului:
— «Când toate locurile's ale tale,
pentruce într'unul singur doar eşti închinat,
Ici, unde templele-ţi privesc
spre două pieţi deodată?»
Cu mâna netezindu-şi barba 'ntinsă peste piept,
Urmă cu povestirea luptelor lui Tatius,
din Œbalus de neam:
Cum paznica zebzecă,
amăgită de brăţările Sabine
Călăuzi pe Tatius
pe drumul cetăţuei foarte 'nalte
— «De unde, caşi astăzi» — zise —
«era greul coborâş
Pe care vă lăsaţi spre văi şi 'n pieţi.
Şi-ajunse Tatius la poartă,
ale cărei lacăte
Vicleana fică-a lui Saturn
le şi scosese.
Temându-mă să duc război
cu o asemeni Zeitate
Eu, inspirat, pusei 'n mişcare
rostul meseriei-mi însăşi.
Şi — lucru 'n care sunt desăvârşit,
deschis-am gurile fântânilor
Şi repezii şuvoaele neaşteptate.
Dar mai întâi li-amestecai
din vinele ei reci,
pucioasă,
Ca clocotite valuri
să-i închidă dùşmanului drumul,
Folosul cărui lucru a rodit;
au fost goniţi Sabinii
Şi locului acesta, tot,
i s'a redat fiinţa;

Mi-au ridicat altarul
lângă-un sanctuar micuţ:
Acela, cu văpaia-i, dă miros
făinii 'n chip de turtă.»
— «Dar pentruce în pace ni te-ascunzi
şi-ţi laşi ascunzătoarea 'n vreme de război ?»
Indată mie ce 'ntrebam, răsplată-mi fu pricina :
— «Mulţimii duse la război
spre-a-i fi întoarcerea deschisă
Intreagă-mi se desface poarta
după-ce i-am tras zăvorul.
Când vine pacea, porţile-mi se 'nchid,
ca ea să nu se mai strecoare pe-undeva;
Şi mult timp numele Cezarilor
mă va păstra închis cu ele».
El zise: şi 'ndreptându-şi ochii pretutindeni
Cuprinse cu privirea-i
tot ce se afla pe lume.
Şi pace şi era. — Germanice:
prilej al izbândirii tale,
Iţi închinase ţie Rinul apele-i supuse. —
O, Ianus ! pacea fie veşnică
şi veşnici luptătorii ei;
Şi fă ca-această 'nfăptuire
să nu şi-o răstoarne
nciodată făcătoru-i !
Şi totuşi iată ce mi s'a îngăduit
să aflu chiar din Faste:
In ziua ceea
taţii noştri închinară două temple.
Pe-un făt rodit din Phœbus
şi din nimfa Coronide,
Adăpostitu-l-a cuprinsul
dintre cele două braţe ale Tibrului.
Şi Jupiter i-acolo:
pe-amândoi primitu-i-a
un singur şi acelaş loc:
Şi-altarele nepotului
s'au ridicat
alături de-ale marelui său moş.
Ce mă opreşte de-a cânta şi stelele
şi care cum răsare ori apune ?
Aceasta e şi-o parte a făgăduirii mele.
O, fericite sufletele
căror printre 'ntâele
li s'a fost dată grija
Ca să descopere acestea
şi să se avânte
către aşezările divine!

E de crezut că ei şi-au 'nălţat fruntea
Mai sus de relele şi stările-omeneşti.
Tăria vajnică a cugetului lor
nu-o dobora nici dragostea, nici vinul,
Nici treburile forului,
nici muncile milităriei:
Şi nici deşeartă năzuinţă,
ori mărire îmbâcsită cu sulemeneală,
Ori pofta strălucirilor,
nu înjuga strădania vieţii.
Ei au apropiat de ochii noştri astrele
atât de 'ndepărtate de pământ;
Şi cu puterea minţii lor
au cucerit văzduhul.
Şi astfel se străbate cerul:
nu-aruncând pe Ossa peste-Olimp
Ori făcând vârful Pelionului
să-atingă cele mai urcate stele.
Dar măsura-vom cerul însine
călăuziţi de 'naintaşii ceia;
Şi toată ziua pune-o-vom sub semnu-i hotărît.

Deci, când va fi sosit
a treea noapte din naintea Nonelor,
Şi huma se va fi muiat
de revărsata rouă-a cerului,
Zădarnic se vor cerceta
tentaculele Cancerului octoped:
El se va fi precipitat
în apele de-Apus.
Dar Nonele de se vor fi apropiat:
trimise din întunecaţii nouri,
Ploi constelaţiile-ţi dau
decum răsare Lira.
Mai puneţ patru zile
dupăce-au fost duse Nonele din rând
Şi Ianus va fi preacinstit cu jertfe 'n
sărbătoarea denumită Agonală.
Sorgintea numelui acestuia poţi să fii tu,
cu mânecele-ţi suflecate,
preotule,
De mâna căruia, îndatăce lovită,
cade jertfa închinată Zeilor;
Cuţitele ţinute gata,
şi în clipa de a fi stropit
cu sângele ferbinte,
Mereu întrebi: purcede-voi ?
şi nu purcezi
fără să ţi se dea poruncă.

Cred unii că își are ziua ceea
numele de Agonală
Din faptul că nu vine singur animalul
spre a fi jertfit,
ci e împins;
dela această silnicie, deci.
Și alții socotesc că-această sărbătoare
fu numită de cei vechi Agnalia,
O literă de parcă s'ar fi scos
din locu-i cuvenit.
Dar oare, cum se înspăimântă jertfa
de cuțitele-oglindite 'ntâi în apă,
Această denumire să nu fie însemnată
după groaza animalului ?
Și după unii, chiar, această zi-și primise
numele grecesc din jocurile
Obișnuite 'n vremurile 'naintașilor.
In vechea limbă turma se chema Agonia;
Și 'n judecata mea
această lămurire-i cea adevărată.
Și dupăcum aceasta,
tot atât de-adevărată-i
și că regele sacrificărilor
Avea să 'mpace Zeii ucizând bărbatul
turmei cu vestmânt de lână.
Se zice victimă la tot ce cade
sub izbirea unei mâini izbânditoare;
Iar hostie, se chiamă jertfa ce se face
după izgonirea unor dușmani.
Intr'alte vremuri,
celui ce era în stare
să înduplece pe Zei,
Ii ajungea făină și-un grăunte lucitor
din sarea cea curată.
Nu ni se adusese încă 'n coajă-i
lăcrămata smirnă
De nava, oaspete purtat pe apa mărilor.
Nici nu ni trimisese Eufratele
tămâe,-ori bàlsam India;
Nu cunoșteam nici firele safranului cel roșu.
Altarul, ca să-și dee fumul,
mulțumit era cu buruenile Sabine;
Și laurul ardea cum sfârâe cu mare sgomot.
Era bogat cel ce cununilor
din floarea depe pajiști
Putea să li adaoge și niște violete.
Cuțitul, care-acuma spintecă
lăuntrul taurului crunt răzbit,
Nu-și avea rostul la 'mplinirea jertfei.

Ceres, Ea cea dintâi s'a desfătat
cu sângele de scroafă nesătulă,
Spre-a răzbuna printr'o stârpire dreaptă
faptele-unui animal vătămător:
In noua primăvară Ea descoperit-a
dobitocul cel cu părul aspru
Cum scormonia sămănătura
înlăptată 'n tinerele-i sucuri.
El își luă pedeapsa. —
Ingrozit de-această pildă
Tu, țap, ai fi putut să lași în pace via. —
Un om, văzându-l că'și înfige
dinții-adânc în viță,
Din răsculata-i 'ndurerare
scoase vorbele acestea:
— «Dar, roade via, țap! de-aicia totuși va țâșni
Și ce-ar putea să se reverse peste coarnele-ți,
când sta-vei la altar».
Cuvintele-i, urmate-au fost întocmai:
Ție, pentru vina lui, predat dușmânul,
O, Bacchus! e răpus,
în timp ce vinul neamestecat
i se revarsă peste coarne !
Cu vina ei și-a făcut scroafa
sieși vătămare;
și vătămare sieși și-a făcut și capra.
Dar care-a fost păcatul vostru
tu, sărmane bou:
și voi, oițe liniștite ?

(Va urma)

Traducere din latinește de **Dimitrie Cuclin**

H Y P É R I O N

d'après *M. Eminescu*

Il était au pays de fable,
Il était une fois
Une vierge au charme ineffable,
Une fille de rois.

C'était l'unique enfant chérie
Splendide en verité,
Telle au choeur des élus Marie,
La lune aux cieux d'Eté.

Souvent au long des lourds pilastres
Elle accourt au vitrail
Où chaque soir la guette un astre
Sous l'ogive d'émail.

Elle voit sur la mer mouvante
Briller son beau faisceau,
Par les routes ensorcellantes
Mouvant les noirs vaisseaux.

A tant le contempler sans cesse
Son coeur s'emplit d'espoir;
L'astre s'éprit de la princesse
Qu'il voyait chaque soir.

Elle s'attarde, ses mains blanches
A son beau front rêveur,
L'amour épand ses avalanches
Sur l'esprit, sur le coeur.

Or l'astre a sa clarté plus vive
Devers l'ancien manoir,
A l'heure où vient pâle et pensive
Son aimée aux yeux noirs.

Sur ses pas vers la chambre il glisse
Et la suit, exigeant,
Au gré d'un froid réseau qu'il tisse
De sa braise d'argent.

Quand l'enfant bien droite et bien sage
S'étend, l'astre subtil
Baise les mains sur le corsage,
Caresse le doux cil;

Si pour le fuir la tête blonde
Se détourne des cieux,
Au miroir encore il inonde
Le visage anxieux.

Dormante elle offre son sourire
A l'astre frémissant
Qui brûle en secret de lui dire
Son amour angoissant.

— «Seigneur, gémit la vierge en rêve,
Doux prince de mes nuits,
Viens-tu pas? Mon coeur n'a de trêve!
Viens finir mon ennui!

Vers moi descends, astre suave,
L'echelle en diamant
Et viens! Je serai ton esclave!
Viens, mon splendide amant!

La plainte de la voix câline
Finit de l'enflammer;
Fougueux du ciel l'astre décline,
S'abîme dans les mers.

Et du noir tourbillon des gouffres
Ténébreux et secrets,
Pour consoler l'enfant qui souffre
Un beau prince apparaît.

Léger comme un souffle il pénètre
Jusqu'au lit fleuronné,
Il porte le thyrse champêtre
De roseaux couronné.

Il semble, à voir ses molles boucles,
Sa toge aux sombres plis
Qu'attache au bras une écarboucle,
Un héros accompli.

Comme un rayonnement étrange,
Emanant du beau front,
Cérnait sa pâle face d'ange —
Un mort aux yeux profonds.

— «Ton appel, m'ôtant à ma sphère,
M'amène à tes balcons;
Je suis fils du ciel et ma mère
Est l'onde aux flancs féconds.

En venant à toi, je confesse,
T'admirer de plus près,
J'ai quitté ma pure sagesse
En les flots diaprés.

Pour nous qu'un jour nouveau commence!
Viens, mon aimée, ô viens!
Car l'astre de la voûte immense
Veut lier ton sort au sien.

Aux roses palais des sirènes,
Exempte de chagrin,
Des longs siècles tu seras reine
Au royaume marin».

— «Te voilà plus charmant qu'un ange
Qu'on aime en rêve, mais
Jusqu'à toi dans ce monde étrange
Je ne viendrai jamais.

Ton aspect, ta parole épouvante.
Tu luis en un ciel froid.
Tu parais mort. Je suis vivante.
Ton oeil glace d'effroi».

Trois nuits durant l'astre s'éffface,
Mais il n'y peut tenir,
Il revient, caresse la face,
Forçant le souvenir.

Liée en rêve au sortilège
Qu'ourdit le roi des mers,
Son coeur se souvient et s'allège,
Et se reprend d'aimer:

— «Vers moi descends, astre suave,
L'echelle en diamant
Et viens! Je serai ton esclave!
Sois mon splendide amant!

Au tendre appel de la voix chère
S'éteignit de douleur;
Le firmament roule les sphères
Par l'orbe où l'astre meurt.

Voilà que de flammes géantes
Le monde est eclairé:
Aux brèches du zénith béantes
Un éphèbe paraît.

La molle brise ailée amène
Un être radieux
Portant à ses boucles d'ébène
La couronne des dieux.
Il tend ses nobles bras dans l'ombre
Vers l'aimée aux yeux bruns;
Il a le front pensif et sombre
Et pâle des défunts.

Ses yeux profonds, lourds de chimères
Étrangement ont lui,
Eclairs jumeaux d'ardeurs amères
En une sombre nuit.

— «Ardûment j'ai quitté mon orbite
Pour tarir ton ennui;
Suis du soleil le fils d'élite
Et ma mère est la nuit.

Pour nous qu'un jour nouveau commence!
Viens, mon aimée, ô viens!
Car l'astre de la voûte immense
Veut lier ton sort au sien.

Je poserais des diadèmes
D'astres à tes cheveux,
Tu luirais, étoile que j'aime,
La plus belle en mes cieux!»

— «O bien doux satan de mes rêves,
Ta voix me trouble, mais
Devers ces merveilleuses grêves
Je ne viendrai jamais!

Mon aimé, par toutes mes fibres
Me brûle ton ardeur,
Ton regard où le désir vibre
Me transperce le coeur!»

— «Mais comment puis-je à toi descendre
Moi qui suis immortel?
Comment me saurais-tu comprendre,
O fille des mortels?»

— «Mon langage est sans artifice,
C'est le parler du coeur —
Mais du tien quelque maléfice
M'en voile la teneur.

Pourtant si tu veux que je t'aime
D'un coeur sûr et constant,
Descends sur terre et sois toi-même
Mortel dès cet instant».

— «Requiers-tu pour prix d'une étreinte
Mon immortalité? —
Soit! Et voici la preuve sainte
De ma crédulité:

Je naîtrai dans vos lois humaines
Et selon le pêché,
De mon éternité si vaine
Je me veux détaché».

Il part... il sombre dans l'abîme
Pour l'amour d'une enfant,
Quitte l'isolement sublime,
Périt des jours durant.

*

Pendant ce temps un espiègle
Et fourbe jouvenceau,
L'échanson qui selon la règle
A soin des commenseaux;

Le page qui soutient la traîne
Et qui suit d'un pas lent,
Jadis recueilli par la reine;
Un audacieux enfant

Au front pur et teinté de rose,
Au minois séducteur,
Guette furtif Cateline, ose
Plus d'un regard guetteur.

Tiens! qu'elle est fière en sa tunique
Et belle à vous damner!
Eh, beau joueur, c'est l'heure unique...
Sois prêt à moissonner!

Au passage un jour il l'arrête,
L'enlace en un recoin:
— «Que me veux-tu? Perds-tu la tête!
Va! Regarde à tes soins!

— «Mon voeu serait ne plus voir trace
De tristesse à ton front.
D'un joyeux baiser me fais grâce!
D'un seul, foi de larron!»

— «Mais quoi! Vois-tu point ma surprise
Et mon front sourcilleux?
O! mon âme à mort est éprise
D'un astre merveilleux!»

— «Ta surprise aurait un remède:
J'aimerais t'enseigner
Tout l'art de l'amour si tu m'aides,
Douce et sans t'indigner.

Rappelle-toi comment le piège
Prend l'oiseau dans les bois:
Quand mon bras t'étreint, te protège,
Mon ange enlace-moi;

Qu'un long moment tes yeux dociles
S'abreuvent à mes yeux...
Si je t'élève, il est facile
De te grandir un peu.

Et quand je penche le visage
N'abaisse point le front,
Pour que ce long baiser présage
Un long bonheur profond.

Et si tu souhaites apprendre
L'art d'amour en entier,
Pour chaque baiser il faut rendre
D'une haleine un baiser».

La belle se plait aux fleurettes.
L'air timide et mignon
Elle écoute ingénue, distraite,
Ne dit oui, ne dit non.

— «Je te connais dès notre enfance,
Compagnon hasardeux,
Si frivole et bavard! Je pense
Qu'on se convient nous deux...

Mais un astre ignoré m'engage
Par les paisibles soirs
A d'infinis appareillages
Seule au gré des flots noirs.

Souvent une étrange détresse
De pleurs m'emplit les yeux
A voir les vagues qui se pressent
Vers l'astre radieux;

Son immense amour n'étincelle
Que pour râvir mon coeur,
Mais il monte! il fuit! Je chancelle
Seule avec ma douleur!

Triste sa lumière hautaine
A mon âme reluit...
Eprise à tout jamais, lointaine
A tout jamais pour lui...

Mes jours sont une caravane
Au fond des sables nus,
Mais l'ombre m'éblouit d'arcanes
Aux charmes inconnus».

— «Enfant, c'est le mal de jeunesse...
Viens, chère, enfuyons-nous
Ailleurs, où nul ne nous connaîsse,
Où s'aimer serait doux...

Nous aurions la vie saine, allègre
De deux sages enfants,
L'oubli de ta famille intègre
Et du céleste amant!»

*

Or voilà qu'au monde stellaire
L'astre prend son essor,
Et des relais de millénaires
Fuyaient en instants d'or...

Or c'est le cosmos impassible
De partout l'entourant —
Lui passe, éclair inextinguible,
Par l'univers errant.

Partout, des citernes profondes
Du chaos, alentour,
Ainsi qu'au premier jour des mondes
De la lumière sourd;

Des océans de fulgurances
Le baignent en leur or...
Il vole, ange ivre d'éspérance
Aux parages de mort...

Il atteint aux lieux sans limite
Où nul esprit n'est plus,
Où le temps vainement s'agite
Pour rompre l'absolu.

Il y règne le vide immense
Comme la soif d'un dieu;
Il y règne à jamais l'absence,
Soeur de l'oubli sans yeux.

— «Révoque l'édit qui me cloue
A l'immortalité,
Que l'univers dès lors te loue
Durant l'éternité!

A ta créature asservie
Dispense un autre sort,
O, Père, qui répands la vie
Et qui donnes la mort.

Ma force, ma gloire immortelle,
Reprends-les pour toujours,
Et me donne en échange d'elles
Un seul moment d'amour...

Du chaos je viens, ô mon Maître,
Et j'aspire au chaos...
Du repos tu tiras mon être,
Et j'aspire au repos».

— «Hypérion, qu'avec tant d'autres
Je tirai du néant,
Il n'est que des mauvais apôtres
Pour en demander tant!

Requiers-tu donc vraiment la grâce
Comme eux d'avoir un corps?
Mais périsse toute leur race
Tels ils naîtraient encor!

Eux seuls ont des bonheurs fugaces
Et de mauvais déstins...
Pour nous, hors du temps, de l'espace,
Luit l'éternel matin...

Car tous l'éternité les leurre,
Mais leur sort est pareil:
Qu'au firmament un soleil meure,
Luit un autre soleil;

Il semble éternel de jeunesse;
La mort couve en son coeur...
L'être naît pour mourir sans cesse
Et pour revivre meurt...

Tandis que toi, mon archétype,
Es toi-même toujours,
L'élu d'un primordial principe,
D'un éternel amour!

Tu veux la mort... Et pour quel être
Pitoyable et mortel?
Vole à la terre errante et piètre
Et vois ton sort cruel...»

*

Lors à nouveau l'astre s'élance
Vers son orbite aux cieux;
Tout comme autrefois il dispense
Son rayon soucieux.

C'était justement à la brune
Quand l'ombre va venir;
Au seuil des mers frémit la lune
Sur les eaux de saphir

Épandant sa lueur perlée
Par les sentiers ombreux...
Sous les beaux tilleuls de l'allée
Causaient deux amoureux:

— «Oh, laisse-moi, ma bien-aimée.
Reposer sur ton coeur,
M'enivrer à l'onde animée
De ton regard vainqueur!

Que de son froid rayon le charme
Pènètre mes pensers
Et que mes farouches alarmes
Puissent enfin cesser!

Oh! reste ainsi, mieux qu'une mère,
A tarir mon souci,
O toi, ma tendresse première,
Mon rêve ultime aussi...»

Hypérion voit leurs visages
Etonnés et contraints,
L'amant effleure le corsage,
Qu'elle déjà l'étreint...

L'air est lourd des senteurs profondes
Du tilleul enjôleur
Qui sur leurs jeunes têtes blondes
Laisse neiger des fleurs.

La jeune fille en son délire
Aperçoit l'astre au ciel
Et se reprend à lui redire
Les mots habituels:

— «Vers moi descends, astre suave,
L'echelle en diamant,
Pénètre au coeur de ton esclave,
Achève mon tourment!

Lui frémit, à son habitude,
Par la plaine et les bois,
Veillant les vastes solitudes
De la mer en émoi;

Mais il ne s'abîme plus guère
Du zénith en les flots:
«Que t'importe à toi, l'éphémère,
Lequel sera ton lot!

En ce petit monde vous êtes
Le jouet d'un sort obscur,
Tandis que moi dessus vos têtes
Reste immortel et pur».

Paul Lahovari

CHARLES BAUDELAIRE:

MADRIGAL TRIST

De eşti sau nu cuminte, mi-e tot una!
Fii tristă şi frumoasă, draga mea!
Invie'n svon de râu şi văgăuna,
In ochii plânşi e farmec şi furtuna,
Din orice floare, face câte-o stea.

Când în restrişte fruntea ţi se pleacă,
Iubirea mea îşi încordează dorul
Simţind că'n groază inima-ţi se'nneacă
Şi peste viaţa ta de azi, săracă,
Trecutul hâd îşi desfăşoară norul.

Mi-eşti dragă mult, când ochiul tău prelung
O undă caldă ca de sânge-l doare,
Când alintându-te nu pot s'alung
Prea grele chinuri care te străpung
Ca orcăielile de om ce moare.

Iţi sorb — dumnezeiască voluptate!
Lăuntric imn cu mlădieri suave!
Din pieptul dornic gemetele toate
Şi inima-ţi când plângi, s'aprinde, poate,
Strălucinând de perlele jilave!

II.

Ştiu bine eu că inima ta plină
Şi-acum de vechile iubiri jertfite
Se mistuie'n jeratic de lumină,
Şi că'n gâtlejul tău dospeşti cu vină
Trufiile femeii osândite;

Dar, până când în visurile tale
Nu se va oglindi fără zăbavă
Iubito, Iadul tot, în vis de jale,
De groază şi de fum şi de pumnale,
Inamorată vajnic de otravă,

Cu frică deschizând oricui şi'n toate
Descoperind ce-i rău şi ce-i bolnav,
Sbătându-te cumplit când ceasul bate,
De nu te-or prinde braţele încordate
Ale ne'nfrântului desgust puhav,

Nu vei putea, regină în robie,
Iubindu-mă cu spaima ta mereu,
In noaptea 'ngrozitoare de orgie
Să-mi spui, cu ţipetele ce te'mbie:
«Sunt pe potriva ta, stăpânul meu!»

Trad. de **M. D. Ioanid**

SAN FRANCESCO D'ASSISI: CÂNTAREA CREATURILOR

Mărite, atotputernic, Stăpâne prea bun
ale tale sânt laudele, gloria şi onoarea şi toată bună grăirea.
Ţie singur Inalte, una se fac
şi niciun om nu-i vrednic să te numească pe Tine.
Lăudat fii, Doamne al meu, olaltă cu toate făpturile tale,
îndeosebi cu mărit frăţinele soare,
carele face ziua, şi luminează pentru dânsul;
iară el frumosu-i şi lucitor cu mare podoabă;
că Ţie, Inalte, asemene ieste
Lăudat fii, Doamne al meu, pentru sora lună şi stele;
în cer le-ai chipuit steclinde şi preţioase şi fără de samăn
Lăudat fii, Doamne al meu, pentru fratele vânt
şi pentru aer şi nouri şi senin şi vremea întreagă,
cu carile făpturilor tale dai bună ţiere.
Lăudat fii, Doamne al meu, pentru sora-ne apa,
care este mult trebuitoare, şi umilă, şi preţioasă şi castă.
Lăudat fii, Doamne al meu, pentru fratele foc,
cu care aluminezi întunecimea,
iară el îi frumos, lucitor şi aspru şi tare.
Lăudat fii, Doamne al meu, pentru sora mamă-ne glie,
care ne poartă şi ne păzeşte
şi dă felurite roduri, cu flori colorate, şi iarba.
Lăudat fii, Doamne al meu, pentru cei care iartă din dragostea de Tine
şi ajutură neputinţa şi chinul.
Fericiţi acei, care lutului coborî-vor în pace,
Căci dela Tine, Inalte, căpăta-vor cununa.
Lăudat fii, Doamne al meu, pentru sora-ne moartea trupească,
de care nu poate scăpa vietate niciuna.

Vai cui se va stinge în păcatele de moarte.
Fericiți cei aflați în prea sfinte vrerile tale;
căci moartea a doua nu-i va atinge pe dânșii.
Lăudați și bineziceți pe Domnul meu, și mulțumiți,
Slujindu-i cu mare umilință.
. . . . . .

Trad. de **Șt. Cuciureanu**

ANNETTE VON DROSTE-HÜLSHOFF: DIN TURN

Sus! Sus pe crenelele turnului stau
Și grauri țipând mă'npresoară.
In voie las vântul să-mi vânture'n păr:
Menadă'n furtună sânt doară!
Tovarăș nebun, sălbatec flăcău,
Aș vrea să ne prindem la trântă!
De brâu să te strâng, pe margeni de stânci
Pe viață și moarte la luptă!

Jos! Jos înspre țărm, ca haita chefnind,
S'alungă sprințarele valuri;
Țâșnesc și se 'nvolbură'n des plescăit
Și spuma se sparge de maluri.
Aș vrea să m'arunc de-adreptul în hău,
In haita turbat întărtată,
Cu ea să vânez, printre strânci de corali,
Delfinii din vesela ceată.

Acolo o flamură flutură'n vânt
Semeț ca stindardul de oaste;
Carena se pleacă, se 'nnalță din nou,
Bat valuri în față și coaste.
O, cum aș dori pe vas să mă lupt,
Vânjos să strâng cârma spre zare,
S'alunec pe stâncile 'n clocot nebun,
Cum trec albatroșii pe mare!

De-aș fi vânătorul pe'ntinsul cel larg,
De-aș fi un pui de bravă catană:
Bărbat dac'aș fi cel puțin, mi-aș croi
Alt drum prin viața-mi avană!
Copilă sânt însă; cuminte să fiu,
Cum este copilul cuminte!
In taină cosițele doar le desfac,
Ca vântul strengar să le-alinte!

Trad. de **Virgil Tempeanu**

TEATRUL ÎN VERSURI

O CONTROVERSĂ LITERARĂ

Printre controversele literare ale actualității — în momentul de față bogată în orice, afară de certitudini — se găsește desigur și soarta teatrului în versuri.

Mai merge versul în teatru? Este el încă acceptabil sau e o formă perimată, menită a fi total înlocuită cu proza, care e forma naturală a dialogului între oameni? Iată problema care s'a pus de critici, iar concluzia mai tuturor discuțiilor pare că se îndrumează spre un răspuns negativ. Răspunsul ar fi deci în esență: a trecut vremea versului în teatru, unde de-acum se va instala cu exclusivitate forma mai slobodă a prozei. Versul este un corset incomod și artificial pe care gustul crescând de naturaleță în artă, îl va da la o parte.

Numai faptul că s'a pus această problemă constituie o dovadă evidentă a schimbării gustului public, față de ce a fost odinioară. In antichitatea greco-romană nici nu se concepea teatrul altfel decât în versuri. Marii autori elini, precum și imitatorii lor romani, au respectat cu sfințenie, forma versului în teatru, nu numai în tragedie, dar și în comedie. Nu și-au scris în versuri operele lor dramatice numai Eschyl, Sofocle, Euripide ori Seneca, — ci și Aristofane sau Plaut, celebrii autori de comedii.

Mergând cu fidelitate în făgașul teatrului antic, tragedia franceză din secolul al XVII-lea, — le grand siècle — a folosit exclusiv alexandrinul. In versuri a scris și Corneille și Racine, — după care s'a luat și Voltaire, în secolul următor. Comedia însă, chiar în epoca de aur a neoclasicismului, a început să folosească și proza.

Dacă mediul eroic al tragediilor concorda cu solemnitatea versului, în schimb mediul mai familiar al comediilor părea să se potrivească mai puțin. Molière a scris minunate comedii în proză ca «Avarul», «Medicul fără voe» sau «Burghezul gentilom», cu toate că n'a îndrăznit să se depărteze complect de tradiție, așa că pentru alte comedii, ca «Misantropul» sau «Tartuffe», a folosit și dânsul forma versului. In orice caz obligativitatea versului în teatru încetase să mai fie o dogmă, lucru întărit și de autoritatea lui Shakespeare, care obișnuia să alterneze versul cu proza, chiar în cadrul aceleași drame. Goethe a scris în proză, Goetz von Berlichingen și Egmond, puternicile sale drame istorice, preferând însă versul pentru epocala sa operă, Faust. Cât de mult stăruia încă prestigiul versului în teatru se poate vedea și de acolo, că marele poet german după ce și-a scris drama sa «Ifigenia» în proză, a redactat ulterior o nouă versiune a aceleiași piese, turnată de data aceasta în versuri.

Un eveniment literar din care se poate aprecia şi mai bine prestigiul piesei în versuri, este acel petrecut în Franţa în decursul anului 1830, atunci când romantismul a câştigat bătălia în contra teatrului clasic, ale cărui formule rigide domneau suverane din vremea lui Corneille şi Racine. Nu se admitea o piesă care ar fi vrut să se sustragă tiraniei acelor reguli vetuste! Cel dintâi care a izbutit să triumfe şi să culeagă aplauze cu o piesă emancipată, ce nu ţinea nici o socoteală de canoanele clasice sacrosancte, a fost Alexandre Dumas-père, cu drama sa istorică: «Henri III et sa cour». Totuşi bătălia nu s'a socotit câştigată, fiindcă această piesă era scrisă în proză. Lovitura decizivă nu putea să fie dată — după credinţa timpului — decât tot de o piesă în versuri, cum s'ar spune de o piesă de rangul I-iu. Numai izbânda unei asemenea lucrări putea să însemneze înfrângerea deplină a facturii teatrului clasic. Această sarcină şi-a luat-o Victor Hugo, care cu viteza lui de lucru a scris în câteva zile drama sa romantică, Ernani, a cărei acţiune se desfăşura în haina scânteetoare a tiradelor în versuri. Abia cu succesul acestei piese — dobândit într'o aprigă bătălie, manifestată şi printr'o păruială în sala de spectacol —, noua direcţie literară şi-a serbat victoria ei reală. Cu toată prejudecata prestigioasă a versului în teatru, chiar la epoca de care vorbim se făcuse o largă spărtură şi se scriau numeroase piese în proză. Insuşi Victor Hugo, deşi meşter prodigios al graiului versificat, a scris o serie de drame în proză, unele din ele de mult tălmăcite pe româneşte de marele nostru prozator Costache Negruzzi. Forma prozei cucerea succesiv, un loc din ce în ce mai întins în teatru, mai ales în măsura în care se abordau subiecte contemporane. Emile Augier a început prin a scrie teatru în versuri, — cu piesa l'Aventurière sau actul tradus în româneşte de marele nostru Eminescu, — dar cu timpul a abandonat forma versificată, scriindu-şi marile lui lucrări dramatice în forma liberă a prozei. Cât despre emulul lui Augier, Alexandre Dumas-fiul, acesta, pentru întreaga galerie a pieselor sale, n'a folosit decât proza.

De sigur teatrul în versuri nu murise. Imitatorii lui Hugo foloseau mai departe alexandrinul, dar până la apariţia lui Rostand, care a redat versului în teatru câţiva ani de prestigiu împrospătat, şiragul acela de drame versificate, care fac puntea dela autorul lui Ernani până la autorul lui Cyrano de Bergerac, nu mai ocupă primul plan al vieţii teatrale în Franţa, — deşi în această ţară a existat poate o mai mare slăbiciune pentru vers, în teatru, decât aiurea. Teatrul în versuri ajunsese oarecum tolerat, fără a mai putea să concureze interesul pieselor în proză. Insă genul dramatic în care versul pierduse definitiv partida, era desigur comedia. Natura situaţiilor comice, la care colaborează îndeobşte ignoranţa, insuficienţa ori stângăcia personagiilor şi al căror mediu e în genere mai plebeu, face acest gen dramatic recalcitrant la forma ceremonioasă şi oarecum marţială a graiului versificat. Inchipuiţi-vă pe Trahanache rostindu-şi naivităţile în versuri, sau pe Cetăţeanul turmentat marcând cadenţa versului, cu sughiţuri! Chiar, piese mai puţin vesele, dar cu acţiunea încadrată într'un mediu modest şi popular, distonează în haina versului. E caracteristică soarta pe care a avut-o piesa «Papa Lebonnard» a scriitorului francez Jean Aicard. Autorul a scris-o în versuri, deşi acţiunea se petrecea într'o ceasornicărie, iar protagoniştii erau

oameni din burghezia măruntă. Piesa a căzut în Franţa, însă tradusă în proză, în limbi străine, a cunoscut un succes triumfal. S'ar putea atribui succesul acesta marelui actor italian Novelli, interpretul celebru al personagiului principal. Dar eu am văzut piesa aceasta jucată şi în românește, chiar de o trupă mijlocie, în orice caz nu extraordinară, şi totuşi m'a impresionat. Am drept să atribui căderea ei în Franţa formei incompatibile a versului, cu natura şi cadrul acelei acţiuni. Ce prognosticuri se pot face astăzi pentru viitor, în privinţa teatrului în versuri?

Un critic dramatic francez, care a deţinut până la finele vieţii coloana teatrală la o veche revistă pariziană, observa acum câtva timp că versul în teatru a devenit inutil, de când proza — care poate fi şi ea poetică — a devenit un instrument din ce în ce mai bogat şi expresiv, capabil să exteriorizeze toate nuanţele şi cu toată grandoarea cuvenită. Citează, în comparaţie, teatrul fără ecou durabil, deşi în versuri, al lui Coppée, Richepin sau Henri de Bornier, cu dramele de superbă expresie comunicativă ale lui Alfred de Musset, ca Lorenzaccio sau Andrea del Sarto, deşi au fost scrise în proză. Lucrul este desigur exact şi exemplele comparative se pot încă înmulţi, adăogând de pildă Mona Vanna lui Maeterlinck la lista pieselor în proză cu expresie puternică şi vibrantă, sau, în teatrul românesc, dramele istorice în proză ale lui Barbu Delavrancea, a căror limbă este cu mult mai colorată şi mai puternică decât tiradele în versuri din Pygmalion de Bengescu-Dabija, sau chiar decât Despot-Vodă al lui Vasile Alecsandri.

Concluzia criticului în chestiune e că versul în piesele de teatru — unde sună convenţional şi poate fi perfect înlocuit de proza literară şi nuanţată — nu mai are viitor, fiind o formă condamnată. Recunoscând însă că puterea cuvântului are limite în exprimarea sentimentelor, autorul acestor consideraţii ostile versului în teatru, crede că dimpotrivă are mare viitor, drama muzicală, drama întovărăşită de muzică, întrucât — aci citez textual — «muzica este complimentul natural, în anumite cazuri necesar, al cuvântului, că acolo unde se termină domeniul verbului... începe domeniul muzicii... Muzica de altă dată era rima şi ritmul versurilor. Vai!... ce muzică sărmană!... şi ce trist mijloc de expresie, comparat cu acel al sonorităţilor puternice sau duioase care vin să se adaoge cuvântului, pentru a-l exalta şi a-l amplifica. Toate aceste lucruri erau în aer, erau simţite vag, chiar înainte ca geniul lui Richard Wagner să fi acţionat cu atot puternica lui influenţă» [1]).

Aşa dar — după acest autor — la o parte cu muzica anemică a versului — care supără pe deasupra prin artificialitatea lui — şi să facem apel la muzica propriu zisă, pentru a întovărăşi textul dramei cu sonorităţile ei puternice, spre a-l susţine, comenta şi adânci.

E timpul să-mi spun şi propria-mi părere în privinţa acestei chestiuni. Incep prin a recunoaşte dimpreună cu criticul francez că e mai multă vreme de când teatrul se îndepărtează de vers, că o proză frumoasă şi bine ritmată poate exprima cu succes cele mai nobile avânturi şi cele mai adânci sentimente. In special există spețe dramatice pentru care versul ar fi deadreptul insuportabil, — mai ales când e vorba de

[1] **Paul Flat:** Figures du Théâtre Contemporain (Première Série) pp. 99-101.

acțiuni înglodate de amănunte prozaice. Versul poate fi mai la locul lui în acțiuni exotice, feerice, ești complect din mediul cotidian. Versul e bun de asemeni pentru un teatru ca acela al lui Racine, unde culoarea locală e absentă, unde e vorba de un om abstract, unde nu oamenii, ci pasiunile însele, în forma lor tipică, sunt acelea care strigă și se destăinuesc.

Tot așa, când piesa e în fond, o melodramă grosieră, oricine va prefera să găsească cel puțin o haină de versuri întraripate care îi va mai ascunde piesei vulgaritatea și platitudinea. De asemeni voi recunoaște și eu, că în timp ce teatrul în versuri se demodează, drama muzicală crește și se dezvoltă; lucrul e adevărat, fie că e vorba de operă, de dramă în gen wagnerian, ori de piese, parțial întovărășite de cântec sau muzică de scenă. Dar aci se pune o chestiune. Oare un text cântat pe scenă nu e și dânsul convențional, — poate mai convențional decât dialogul versificat? Am auzit eu însumi persoane care-mi declarau că nu pot să sufere opera, găsind absurd ca oamenii — într'o acțiune dramatică — să cânte, în loc să vorbească. Și totuși teatrul în versuri se demodează, — pe când opera e prosperă. Cum se explică aceasta? Cred că lucrul nu e greu de lămurit.

Muzica se poate detașa mai lesne de ideie și de acțiune, și de aceea place, oricât ar fi de convențională. Ce poate fi mai convențional bună oară decât cuartetul din Rigoleto, când oameni care se găsesc în conflict dramatic, și tocmai în momentul când acesta a ajuns la paroxism, se înșirue unul lângă altul și cântă aceeași arie, în armonia unui cor! Și totuș cuartetul scris de Verdi farmecă și încântă, fiindcă muzica se desiipește de acțiune, trăește pentru sine, devine scop în ea însăși, în timp ce intriga piesei scoboară în penumbra conștiinței. In schimb, versul la o dramă rămâne legat de sens, indisolubil prins de acțiune, și *de aci caracterul convențional al acestuia lovește mult mai tare.* Observarea aceasta are cu deosebire importanță, în ce privește fixarea limitelor dintre arte și ca obiecție decisivă împotriva acelei doctrine moderne, care vrea să facă din vers o muzicc pură, fără a se îngriji de sensul cuvintelor întrebuințate. Versul-muzică pură este, după opinia mea, o idee absurdă, iar faptele invocate mai înainte, aduc și dânsele o dovadă. Căci versul în dramă dacă s'a demodat, e fiindcă el nu se poate desface de sens, — în timp ce muzica propriu zisă, aplicată unui text, e capabilă de această separațiune, ceea ce ajută mult să se treacă cu vederea caracterul ei convențional.

Și totuși nu avem curajul de-a susține că versul în teatru este deapururi perimat și că, într'o altă conjunctură, posibilă în viitor, el n'ar putea să-și recâștige favoarea de altădată.

In primul rând toți cei care au vrut să angajeze viitorul, anunțând, în diverse domenii, dispariții totale și eclipsări definitive, nu odată s'au înșelat. Filosoful pozitivist Auguste Comte — pentru a da un exemplu — a anunțat cu patos dispariția metafizicii — ce era momentan disgrațiată — dar numai după câteva decenii ea a renăscut cu o forță nouă și un elan nebănuit. Acelaș lucru s'a mai întâmplat cu prohodul grăbit al credinței religioase. Cu versul în teatru ar putea să se petreacă la fel.

Să ne gândim la unele împrejurări din trecut, când versul în teatru,

care deja intrase într'o perioadă de declin, a redobândit o clipă adeziunea caldă a publicului.

a) Dezgustul de naturalism exagerat a făcut bunăoară să se simtă nevoia de-o regiune artistică mai pură, fie *chiar convenţională*. In această atmosferă publicul a aplaudat frenetic tiradele din Cyrano de Bergerac, poemul lui Edmond Rostand, al cărui succes enorm a profitat şi de această reacţie.

b) De asemeni versul s'a arătat mai propriu, atunci când se simţea nevoe a se spune lucruri ce nu îndrăzneau a se mărturisi pe faţă, nici chiar în intimitatea conştiinţei, — când afirmările învăluite voiau să aibă aerul de ecouri din altă lume. Aşa se explică succesul dramei în versuri a lui Henri de Bornier, «La fille du Roland», care s'a jucat îndată după înfrângerea din 1870, când Franţa nu îndrăznea încă să-şi rostească deschis speranţele şi nici chiar prea indiscret durerile. De sigur când atmosfera n'a mai fost aceiaşi, piesa — mediocră în sine — a plăcut mai puţin.

Dar posibilităţile de reînviere a versului în teatru s'ar putea sprijini şi pe cauze oarecum permanente. Intre acestea citäm următoarele două.

1) Elocinţa atunci când se încălzeşte devine ritmică, — ba chiar îşi poate găsi în rostire de versuri, un compliment natural. Câţi oratori nu intercalează versuri în cuvântare, fără a altera naturaleţa ei?

2) In altă privinţă e cert că muzica pătrunde mai în adâncul sufletului decât vorbirea curentă. Desigur versul e numai un surogat al muzicii, cu un minus de incantaţie faţă de aceasta, dar şi cu un avantaj: acela că nu împiedică dezvoltarea şi analiza pasiunilor. Exprimă şi ceva din puterea muzicii, dar în acelaş timp lasă slobodă dezvoltarea textului, ceea ce nu e posibil într'un libret muzical.

Convin că pentru o nouă epocă a versului în teatru ar trebui o operă de geniu. Geniul îşi poate îngădui orice, deschide deopotrivă drumuri noi sau redeschide drumuri vechi, împotmolite. El e acel care prescrie reguli, nu se supune la regulele altora.

In afară de aceasta, raritatea şi calitatea superioară a gândurilor geniale se poate în principiu împerechea mai bine cu o formă care iese din cotidian. De aci îşi poate aştepta eventual şi versul în teatru, renaşterea şi biruinţa.

I. Petrovici

EDIŢII CRITICE EMINESCU

VII

VENERE ŞI MADONĂ

Titlul: Venere şi Madonă. — In ediţiile T. Maiorescu (1883, 1941) şi I. Scurtu: Madona în loc de Madonă; forma articulată este greşală, ca sens şi faţă de ms. sau editio princeps din Conv. Lit.

Punctuaţie: Ideal pierdut în noaptea unei lumi... (I, 1)
Rafael pierdut în visuri... (III, 1)
Astfel eu pierdut în noaptea unei vieţi (V, 1)

Nu putem stabili criteriul, după care unele ediţii întrebuinţează virgula înainte de pierdut în str. I, v. 1, altele numai în str. III 1 şi V 1. Eminescu evită, ca şi Goethe „die allzu häufige Kommatisierung" şi nu ne arată prin semnul virgulei semipausa necesară în cetire. Dacă în aceste versuri frângerea ideii este mai mult de natură exterioară, vizuală, justificată prin temperamentul editorului, ca interpretare subiectivă şi indicaţie pentru felul cetirilor sale, sunt, în schimb, altele cari taie în interiorul gândului şi-i schimbă cursul originar. In strofa V, versul 2 din ms., Conv. Lit., ca şi ed. I-a Maiorescu se înfăţişează astfel:

Te-am văzut femee stearpă fără suflet, fără foc

G. Bogdan-Duică şi M. Dragomirescu îşi dau seama că aici nu-i vorba de un vocativ, care să fie despărţit prin virgule. In toate celelalte ediţii femee stearpă apare ca vocativ. Este o eroare din obiceiul aruncării acestui semn, fără socoteală şi peste voinţa poetului şi se produce astfel şi o schimbare de înţeles. In general se abuzează de punctuaţie şi îndeosebi de fărimiţarea ideii prin virgule. Un exemplu, str. III, v. 12: „Te-a văzut, plutind, regină, printre îngerii din cer", (M. Dragomirescu).

Limbă veche, populară; moldovenisme, ardelenisme. — Str. I, v. 4: ...„dintr'un **cer** cu alte stele"... faţă de str. III, v. 4: ...„regină **pintre** îngerii din **ceriu**".

Exemplele aduse din operele marilor poeţi germani ne par edificatoare nu numai pentru concepţia lui Eminescu despre limbă şi despre dreptul scriitorului de a folosi forme vechi, dialectale sau locale. Tot din citatele texte clasice germane se desprind şi concepţiile ştiinţei germane, bune de urmat, credem, şi de către tânăra noastră ştiinţă în acest domeniu, anume: că orice observaţie cu privire la particularităţile glosarului poetic este binevenită în studii sau note şi că afară de ortografie alte modificări în fizionomia cuvântului nu sunt admisibile chiar atunci când nu s'ar putea vedea raţiunea păstrării lor, cu atât mai mult, dacă

VENERE ŞI MADONĂ

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gândia în basme şi vorbia în poezii,
O, te văd, te-aud, te cuget, tânără şi dulce veste
Dintr'un **cer** cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alţi zei.

Venere, **marmură** caldă, ochiu de piatră ce **scântee,**
Braţ **molatic** ca gândirea unui împărat poet,
Tu ai fost divinizarea **frumuseţei de femee,**
A femeei ce şi astăzi tot frumoasă o revăd.

Rafael pierdut în visuri ca'ntr'o noapte înstelată,
Suflet îmbătat de raze şi d' eterne **primăveri,**
Te-a văzut!... şi-a visat raiul cu grădini îmbălsămate
Te-a văzut plutind regină **pintre** îngerii **din ceriu.**

Şi-a creat **pe pânza goală** pe Madonna **Dumnezee**
Cu diademă de stele, cu surâsul blând, **vergin**
Faţa pală'n raze blonde, chip de înger, dar **femee**
Căci **femeea-i** prototipul îngerilor din **senin.**

Astfel eu pierdut în noaptea unei vieţi de poezie
Te-am văzut femee stearpă fără suflet, fără foc
Şi-am făcut din tine-un înger blând ca ziua de magie
Când în **viaţa** pustiită râde-o rază de noroc.

Am văzut faţa ta pală de o bolnavă beţie,
Buza ta învineţită **de-al corupţiei muşcat,**
Ş'am svârlit **asupră-ţi,** crudo, vălul alb de poezie
Şi paloarei tale raza inocenţei eu i-am dat.

I-am dat palidele raze **ce'nconjoară** cu magie
Fruntea **îngerului-geniu, îngerului-ideal,**
Din demon **făcui o sântă, dintr'un chicot simfonie,**
Din ochirile-ţi murdare **ochiu-Aurorei** matinal.

Dar azi vălul cade crudo!... **Dismeţit** din visuri secе
Fruntea mea este trezită de **a buzei tale 'ngheţ.**
Priivesc la tine demon şi amoru-mi stins şi rece
Mă învaţă cum **asupră-ţi** eu să caut cu dispreţ.

Tu îmi pari ca o baccantă, ce-a luat cu'nşelăciune
De pe frunte de fecioară mirtul verde de martir,
O fecioară-a cărei suflet era sânt, o rugăciune,
Pe când inima baccantei **e-un spasmotic lung delir...**

O cum Rafael creat-a pe Madonna **Dumnezee**
Cu diadema-i de stele, cu surâsul blând, **vergin,**
Eu făcut-am Zeitate dintr'o palidă **femee**
Cu inima stearpă, rece şi cu suflet **de venin!**

Plângi copilă? — C'o privire umedă şi rugătoare
Poţi din nou sdrobi şi frânge **apostat'** inima mea.
La picioare-ţi cad — **şi caut** în ochi negri-adânci ca marea
Şi sărut a tale mâne — **şi-'i întreb de poţi ierta!**

Şterge-ţi ochii! nu mai plânge!... A fost crudă 'nvinuirea,
A fost crudă şi nedreaptă, **fără razim,** fără fond.
Suflete! de-ai fi chiar demon, tu eşti **sântă** prin iubire,
Şi ador pe acest demon **cu ochi mari,** cu părul blond.

Venere și Madonă. Facsimile: Ms. 2259, f. 38, 38 v.
(Academia Română).

11. Adi să ghicescu ce-i mortea? .. Iată ce-mi mai remâne
Sciu eu de ce am iubit-o? sciu eu de ce-a murit —
O s'o nu vedu s'o dată?
~~Adesea nu dorm nóptea~~ Gândescu, resgândescu bine
Și nu ghicescu nimica cu capu-mi ostenitu.

38

34. Venere și Madonă. 65.

1. Ideal pierdut în uraptea unei lumi ce nu mai este
Lume ce gândia și basme și vorbiu și poesii
O te văd, te-aud te cuprinz tânăra și dulce veste
Dintr-un cer cu alte stele, cu alte răcuri, în alți dei

2. Venere marmurea caldă; ochiu de pietri ce scântea
Brațu mulțescu ca gândirea unui împărat poetu
Tu ai fost divinizarea frumuseței de femee,
A femeei ce și astăzi tot frumoasă o revedu

3. Rafael pierdut în crinii cantă-o uraptă înstelată
Suflet îmbătat de rade și d'eterna primăveri
Te-a vădut!... și-a visat raiul cu grădini îmbălsamate
Te-a vădut plutind regina printre ângeri din cerin.

4. Și-a creat pe pânza goală pe Madonna Dumnezeu
Cu diademă de stele, cu surâsul blând, vergine
Fața pală'n rade blonde, chip de ângi dar femee
Căci femeea-i prototypul ângerului din seninu

5. Astfel eu pierdut în uraptea unei vieți de poesie
Te-am vădut femee stâpă fără suflet, fără foc
Și-am făcut din tine-un ângel blând cu ducu de magie
Când în viețe pustiți vide-o radie de noroc

6. Am vădut fața ta pală de o bolnavă beție
Bujor ta inimeștiți de-al corupției mușcat
Și-am vărsat asupra-ți crudă vălul als de poesie
Și palovrei tale rade inocenței eu-i am dat.

ACADEMIA MSSC ROMÂNĂ

I-am dat pallidele rațe ce-a conjurat a magie
Fruntea ăngerului-genii, ăngerului-ideal,
Din demonu făcui o sântă, dintr-un chicotu simfonie
Din ochirile-ți mundare ochii Aurorei matinal.

Dar adi vălul cade erodă, ... dismețit din vîrsuri rece
Fruntea mea este trădită de a buzei tale 'nghețe
Privesc la tine demon și amor un stins și rece
Mă invață cum amprăștii eu să caut cu dispreț.

Au inu pari ca o baccantă, ce-a luat cu 'nșelăciuni
De pe frunte de fecioară mystul verde de mortar
O fecioară-a cărei inflet eră sânt ~~[illegible]~~ sagaciuni
~~Cum~~ Pe când inima baccantei e-un spasmotiu, luy delir.

O cum Rafael creat-a pe Madonna Dumnădeu
Cu diadema-i de stele, cu sursicul blând vergin
Eu făcut am Dintr-o pallidă femee
Cu inima stearpă, rece și cu inflet de venin

Plângi arăptă — C-o privire umedă și rugătoare
Poți din non sdrobi și frânge apostat — inima mea
La preacreți cade — și caut în ochi negri-adânci ca mare
Și sânt a tale mare — și-i intreb de poți iertă!

Scengiți ochii! nu mai plânge!... A fost crudă 'nvinuirea
A fost crudă și nedreaptă, fără rădin, fără fonde.
Inflete! De-ai fi chiar demon tu eai sânte pare iubire
Și adorm pe acest demon cu ochi mari, cu pârul blonde

din frecvența când a unei forme, când a alteia, se pot stabili reguli de cari s'a folosit poetul. Un caz tipic ni se oferă în formele **cer** și **ceri(u).** Forma **ceriu** se poate testa alternând cu forma **cer** în limba veche, în graiul și folklorul moldovenesc și ardelenesc.

Zis-a badea c'a veni
Luna 'n **ceriu** când s'a ivi
(Jarnik-Bârseanu 134) [78]

Și la D. Cichindeal: „Dintr'această să vede, ca soarele pe **ceriu**" [79]; sau: „Se face gaură în **ceriu**" [80]. In limba veche: „Cel ce locueşte în **ceriuri** va batjocori pre dânșii" (Biblia 1688, Ps. 2, 4) [81]. Dacă ni s'ar obiecta că în această formă **ceriu** am avea de a face mai curând cu o problemă de ortografie veche decât cu una de ortoepie care crează dublete, — (necesare uneori rimelor, altă dată pentru îndulcirea unor expresii într'un cadru de asprimi prea accentuate sau pentru luminarea lor prin acceptarea în plus a unei vocale mai sonore) —, rămâne să se facă dovada cu fotografii după ms. lui Eminescu, de unde rezultă fără nici o îndoială că în conștiința poetului s'a produs procesul pentru două forme, și anume **cer**(u) = u afon = **cer** și **ceriu,** și că el le-a păstrat pe amândouă, atât la singular, cât și la plural. Pentru finalul versurilor a întrebuințat **ceriu,** în rimă cu ieri, primăveri, păreri, ceri (pers. a II-a dela a cere).

In primul manuscris al poeziei Venere și Madonă, mai vechiu și incomplet (2255, 124 v., 125 v.) se întâlneşte în versul al 4-lea din strofa I-a forma **ceru:** „Dintr'un ceru cu alte stele", iar în strofa a treia **cer:**

Te-a văzut în viața-i dulce ca și lumea unei **seri**
Te-a văzut și-a visat raiul cu grădini îmbălsămate
Te-a văzut plutind regină pintre îngerii din **cer**....

Subliniem că 'n ms. 2255 poezia este incompletă, în primă concepție, fără elaborări interioare, definitive. In manuscriptul al doilea (2259, f 38, 38 v), în formă definitivă, cu data [18]69 și cu semnul că a terminat și că nu mai e nevoe să revină sau că în această formă a fost transcris și trimis revistei „C. L.", tăind în diagonală ambele pagini, în acest ultim manuscris Eminescu nu mai primește forma **cer** ca să rimeze cu **primăveri.** In facsimilul Venere și Madonă se vede clar: Str. I, v. 4 **ceru** (cu u afon); str. III, v. 4 **ceriu.** Dacă fonetic n'ar fi însemnat pentru poet două forme deosebite, nu vedem motivul care l-ar fi determinat ca în aceeași poezie cuvântul să apară scris în două feluri: **ceru** (I, 4) și **ceriu** (III, 4). Este oare tot ilogic sau impresionist punctul nostru de vedere că autorul păstra **cer** și **ceriu** ca două forme deosebite și se opria neapărat la forma populară **ceriu,** când avea nevoe de rimă plină? Simțul său artistic nu admitea asonanțe, atunci când limba cu toate particularitățile ei îi oferia posibilitatea unei rime perfecte. Stăruim asupra acestui cuvânt în aceste două forme ale sale, deoarece poetul făcând legătură între Cer și Pământ prin „Luceafărul" său, frecvența

[78] Apud: H. Tiktin, pg. 323.
[79] Apud: I. A. Zanne, Proverbele Românilor, I, 79.
[80] I. A. Zanne, I, 19.
[81] Apud: H. Tiktin, pg. 323.

expresiilor în glosar este firească şi din scrutarea formelor în alternarea lor regulată se cristalizează legea.

Iată în facsimile două strofe din „Luceafărul", unde de trei ori, în interiorul versului se vede forma **cer:**

Un cer de stele de desupt
Deasupra-i cer de stele —
Părea un fulger ne 'ntrerupt,
Rătăcitor prin ele,

Porni luceaferul. Creşteau
In cer a lui aripe,
Şi căi de mii de ani treceau
In tot atâtea clipe.

(Facsimile: Convorbiri Literare 1883 XVII 175).

Şi argumentul pentru a doua formă: **ceriu,** la sfârşit de vers, ca să aibă prin întrebuinţarea acestei forme, rimă plină:

„Din sinul veciniculuí eri
„Trăeşte azi ce moare.
„Un soare de s'ar stinge 'n ceriu
„S'aprinde earăş soare.

In locul lui menit din ceriu
Hyperion se 'ntoarse
Şi ca şi 'n zioa cea de eri
Lumina şi-o revarsă.

(Facsimile: Convorbiri Literare 1883 XVII 176/7).

Inapoindu-ne dela „Convorbiri Literare" la Almanachul Societăţii „România Junâ" şi de aici la manuscriptele poetului, se constată aceeaşi preocupare de cultul amănuntului, de elaborare lăuntrică pentru a da versurilor armonie desăvârşită în acordurile finale. Din facsimilele următoare se deduce fără greutate şi fără dreptul pentru replica unei ipotetice cetiri că în interior poetul întrebuinţează forma **cer, ceruri,** uneori, mai rar **ceriu, ceriuri,** iar la sfârşitul versurilor, pentru rimă, adoptă totdeauna şi definitiv forma **ceriu.**

1) Forma **cer** în lăuntrul versului:

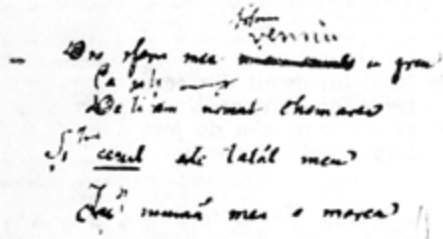

Din sfera mea veniiu cu greu
De ţi-am urmat (ca să-ţi urmez) chemarea
Şi (Iar) **cerul** este tatăl meu,
Iar (Şi) mumă-mea e marea

Facsimile: Ms. 2261, f. 200, a.

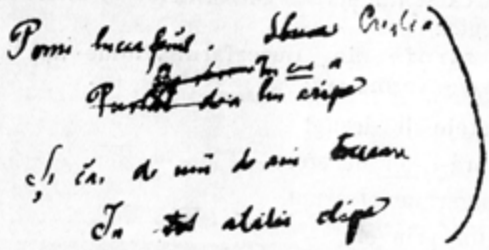

Porni luceafărul. Creşteau
In **cer** a lui aripe
Şi căi de mii de ani treceau
In tot atâtea clipe

Facsimile: Ms. 2261, f. 206 a.

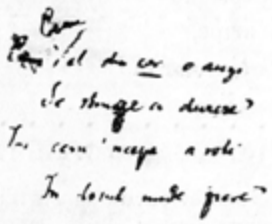

Cum el din **cer** o auzi
Se stinse de durere,
Iar **ceru** 'ncepe a roti
In locul unde piere

Facsimile: Ms. 2261, f. 201 a.

2) Forma **ceriu** la sfârşitul versului pentru rimă:

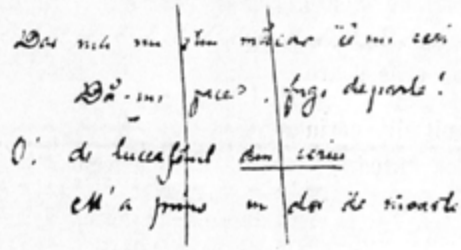

Dar nici nu ştiu măcar ce-mi ceri
Dă-mi pace, fugi departe!
O, de luceafărul din **ceriu**
M'a prins un dor de moarte

Facsimile: Ms. 2261, f. 204 a.

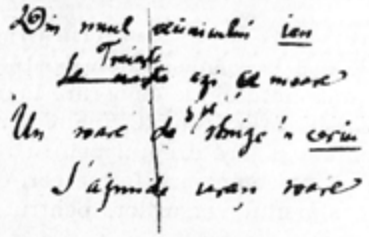

Din sinul vecinicului ieri
Trăieşte azi ce moare,
Un soare de s'ar stinge'n **ceriu**
S'aprinde iarăşi soare

Facsimile: Ms. 2261, f. 209 a.

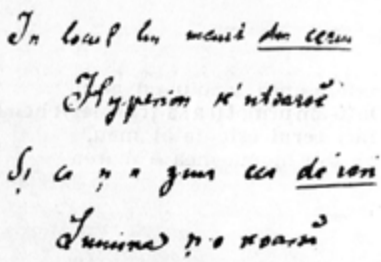

In locul lui menit din **ceriu**
Hyperion se'ntoarsĕ
Şi ca şi'n ziua cea de ieri
Lumina şi-o revarsă

Facsimile: Ms. 2261, f. 210 a.

Dacă mai e nevoe, iată şi un facsimil din Almanach:

„Din sinul vecinicului ieri
„Trăieşte azi ce moare,
„Un soare de s'ar stinge 'n ceriu
„S'aprinde iarăşi soare.

Concluzie: este indiscutabilă evidenţa a două forme deosebite, pe cari poetul le-a găsit în circulaţie şi le-a dat dreptul să circule şi în textele sale.

Folclorul din Moldova sau Transilvania menţine forma din limba veche populară **ceriu-ceriuri**. Ortografia curentă a Academiei Române nu diferă de cea dintre anii 1913—1916, când înalta instituţie tipăreşte colecţia de folclor şi studii privitoare la viaţa poporului român. Volumul al XXII-lea cuprinde „Colinde din Ardeal", adunate de **Alexiu Viciu** [82]. Citäm de aici, din colinda Poala Ceriului:

Poala **Ceriului**
Poarta raiului
Se primblă-se primblă
Cea Sfântă-Mărie,
Cu paşul păşia
Flori sfinte rupea
Şi'n mâni le prindea
Şi 'n braţ le punea.
(pg. 53).

Bun nume şi-a pus
Dulcele „Isus"
Domnul **Ceriului**
Şi-al pământului...
(pg. 54).

Din colinda **Se primblă cea S.-Mărie:**

Poala **ceriului**
Poarta raiului
. . . . . .
Dă de ştire 'n **ceriu**,
In **ceriu** la îngeri...
Sânt Hristos Isus,
Domnul **ceriului**
Şi-al pământului
Şi noi ne'nchinăm
Dalbei sănătate.
(pg. 57).

Din colinda **Poarta ceriului:**

Poarta **Ceriului**
Gura raiului
(pg. 57).

Din colinda **Se scoboară Domnul sfânt:**

De când Domnul s'a născut
Şi pământul l-a făcut
Şi **ceriul** l-a ridicat
In trei stâlpi l-a răzimat
Şi frumos l-a 'mpodobit
Tot cu stele mărunţele,
Cu luceferi printre ele
Şi cu luna cu lumina,
Soarele cu razele.
Dar soarele unde rază?
Rază 'n vârful munţilor
La fântâna sfinţilor.
Este-o scară de argint,
Se scoboară Domnul sfânt,
Domnul sfânt pe acest pământ
Se scoboară arareori:
La sfintele sărbători.
(pg. 59).

[82] **Academia Română** / Din Vieaţa Poporului Român / Culegeri şi Studii / XXII / **Colinde din Ardeal** / Datini de Crăciun şi Credinţe Poporane / Culegere cu Adnotaţiuni şi Glosar / De / **Alexiu Viciu** / Profesor în Blaj / Şedinţa dela 27 Mai 1913 / Bucureşti / 1914 / 1 vol. XII + 219 pg. /.

In colinda **Pe lângă lună:**

Sus în **ceriu**, pe lângă lună,
Este-o dalbă de lumină...
(pg. 69).

Din colinda **Scaun de județ:**

Colo 'n sus, mai în susu
Sus în poarta **ceriului**
De-a direapta Tatălui
Este-un scaun de județ...
(pg. 80).

Iată, așadar, în limba populară veche și în folclor, forme pe cari Eminescu le-a cultivat și folosit, pentru cadențe interioare, pentru împliniri armonioase, la fel ca și marii săi colegi germani Goethe, Uhland, Schiller. Din această practică, din aceste dovezi existente în manuscriptul poetului, din analogii în tehnica edițiilor critice străine se ridică stavila îngrijirilor arbitrare, ediții, în cari versurile poetului apar stâlcite de sensibilitatea surdă a principiului unificator.

A susține apoi că poetul introduce în poezie alte forme ale cuvintelor decât cele obicinuite, numai fiindcă are nevoe de rime „Ce din coadă au să sune", înseamnă a reduce procesul creației la formulele simpliste ale doctrinarilor.

Forma originară **ceriu** din Venere și Madonă a fost repusă în drepturile ei de către poetul **Lucian Blaga,** în ediția Poeziilor Lirice ale lui Eminescu, îngrijită în 1923. Regretăm că n'a cuprins aci sau în al doilea volumaș (Poezii Filosofice) și Luceafărul. Ar fi fost o indicație prețioasă pentru numeroase puncte nevralgice. Consecvent punctului de vedere adoptat pentru Venere și Madonă, înțelegător pentru rostul elementelor vechi sau provinciale, Lucian Blaga, poet și ardelean, credem că și-ar menține linia de respect pentru forma eminesciană, — când ar fi vorba de Luceafărul sau de alte poezii.

In Venere și Madonă se restitue forma corectă **ceriu** în ediția **C. Botez** și **Gh. Adamescu.** In toate celelalte ediții rima apare mutilată: **cer.**

La forma pintre din Conv. Lit., repetarea consoanei **r** din str. III, v. 4 se înlătură prin întrebuințarea moldovenismului pintre: „regină **pintre** îngerii din ceriu", ca și în Epigonii: „Acu râde **pintre** lacrimi" La fel: **pin** în loc de **prin,** în Transilvania chiar **pîn,** iar la **Bolintineanu** în poezia Doamna lui Negru și bardul: „Ca floarea dulce **p'între** morminte", iar în poezia Baba Cloanța:

Pintre șerpi și **pintre** flori...
Pintre papură sburând...
Pintre papuri când și când...

Care dintre cântăreții cu vocea ar preferi forma reliterarizată **printre** în loc de cea aleasă de **Alecsandri** pentru versul: „In veci **pintre** steluțe te caută al meu dor"? **Eminescu** în Mortua est! ambele forme: **pin-prin:**

Pin ploaie de raze, ninsoare de stele...
Văd sufletu-ți candid **pin** spațiu cum trece...
Să treci tu **prin** ele, o sfântă regină...

Aceleaşi fenomene linguistice în opera poeţilor noştri Eminescu, Alecsandri, Bolintineanu ca şi în opera lui Goethe, Schiller, Uhland etc., etc., etc.

„De ce să zicem odată **pintre** şi puţin după aceea **printre,** când e sigur că Eminescu adoptase forma din urmă?" — întreabă **G. Călinescu** în prefaţa ediţiei sale (pg. 9).

Răspundem: De ce să **nu** zicem odată **pintre** şi puţin după aceea **printre?** când e absolut sigur că Eminescu adoptase ambele forme: după aceea **printre** şi puţin înainte de aceea **pintre.** Inainte de aceea o formă şi puţin după aceea altă formă, în aceeaşi poezie, duce la concluzia exact contrară tendinţelor de uniformizare. Numai în cazul când, spre o pildă, textele din 1869, 70, 71 ar avea pretutindeni **numai** formele **pin, pintre,** iar mai târziu **numai** formele **prin, printre,** s'ar putea constata, cel mult, evoluţia spre formele limbii literare unificate; o asemenea constatare n'ar da totuşi nimănui dreptul de a le unifica şi de a suprima astfel înseşi urmele evoluţiei. Prin analogie, ştiinţa germană la editarea critică a textelor lui Goethe, Schiller, Uhland etc. ar urma să se întrebe: de ce să zicem **schwatzen** şi **schwätzen** (Goethe), **spat** şi **spät, nicht** şi **nit** (Schiller). **tat** şi **tät** (Uhland) etc.?, în sute de cazuri similare cu înainte de aceea şi puţin după aceea.

Formula: „Principiul estetic este acela care decide", preconizată de **G. Călinescu** este valabilă pentru propria-ţi creaţie. A încerca însă răsturnarea principiului estetic al creatorului şi a subordona principiilor estetice ale diferiţilor critici realizarea străină, ni se pare formulă falsă; elastică, subiectivă, arbitrară. „Principiul estetic" s'a dovedit cât este de vag şi deosebit tocmai aici, pe teren, în numeroasele ediţii critice Eminescu, unde am fi nedrepţi să contestăm absenţa principiilor estetice. „Principiul estetic" nu-i etalon decât pentru personalitatea şi creaţia ta. Căci dacă ar exista un principiu estetic absolut, n'ar exista ediţii critice deosebite relative. Suveranitatea, autonomia şi autarhia creatorului, legea progresului îşi crează principiul estetic, care subsistă în realizarea însăşi. Lui **Ovid Densuseanu** desigur că nu-i va nega nimeni simţul linguistic şi că n'a fost călăuzit de-un principiu estetic, atunci când şi-a scris şi publicat versurile. G. Călinescu se întreabă, în aceeaşi prefaţă, de ce am adopta odată genitivul în **ei,** altă dată în **ii** (mărei-mării, gurei-gurii, lumei-lumii, nopţei-nopţii, sărei-sării)? Pentru că aceste genitive merg paralel şi astăzi, aşa cum le primise Eminescu pe amândouă; Ovid Densuseanu a preferit genetivul în **ei.** Faptul că unui filolog de reputaţia lui O. D., care ştia bine că după toate regulile cutare substantiv trebue să formeze genitivul în ii, i-a plăcut mai mult forma în **ei,** ne dovedeşte că aci nu-i o problemă de ortografie, ci de fonetică, de ortoepie, cel puţin pentru limbagiul poetic. Are doar dreptul poetul să întrebuinţeze un cuvânt, când într'o fizionomie, când într'alta. Frecvenţa genitivelor în **ei** şi în **ii,** la Eminescu, denotă că poetul le avea în vedere ca forme deosebite, poate şi numai dintr'o fină sensibilitate. In tot cazul ele prezintă o deosebire cantitativă şi de sonoritate. Bună oară în versul din Venere şi Madonă:

Tu ai fost **divinizárea** // **frumuseţei de femee**

Lui Ovid Densuseanu ar îndrăzni oare cineva să-i modifice versurile, schimbând genitivele din **ei** în **ii**? Când aceste forme le păstrează

scriitorii însiși, ca două forme deosebite, ele sunt și rămân un bun câștigat, iar întru cât privește textele lui Eminescu, fie că-i **pin** sau **prin, pintre** sau **printre, frumuseței** sau **frumusețîi,** nu „principiul estetic" al criticilor „este acela care decide" astăzi, ci al creatorilor, care a decis ieri, respectându-se astfel principiul dreptului de proprietate. Formele moldovenești nu apelează, în poezia lui Eminescu, la principiul estetic, pentru că o formă sau alta zimbește sau se strâmbă din cadrul în care este așezată.

In prefață, **G. Călinescu** amestecă probleme de ortografie cu altele de ortoepie. In cele de ortografie are dreptate, în cele de ortoepie aplicarea principiului estetic este deplasată. Citând o sumă de cuvinte a căror menținere „ar duce la caricatură", autorul ediției le înfățișează în vechea ortografie, unde lipsia, în perioada de trecere dela cirilică la alfabetul latin semnul pentru î și â și se înlocuia cu i, e sau ă. Dar G. Călinescu repetă eroarea unificatorilor limbii de a nu statornici granița între ortografie și ortoepia formelor provinciale sau arhaice; forma **vra** nu este căzută din punct de vedere ortografic; se vra literarizată în **vrea** de către unificatori. In virtutea cărui principiu estetic ar trebui să ne fixăm pentru una dintre formele: voesc, vroesc, vreu, vreau, vrau, voiu? Iar r ă l e, cuvânt cuprins și el de **G. Călinescu** între cele care urmează să fie scoase din glosarul lui Eminescu, este formă populară curentă :

Dă-le, Doamne, dă-le
Numai chin și numai răle,
Cum ne-au dat și ei amarul
Din potir și cu păharul...

Așa că nu ni se pare îndreptățită izgonirea formelor: **ra, ră, răle,** și chiar **răuri:** ...„ce **răuri** nu-i făcu țării ăști trântori îngăimați"...; ...„de **răuri** m'am depărtat" [83].

Toți editorii afirmă, ca și **G. Călinescu** în prefață „că Eminescu evolua către un sistem ortografic cuminte", iar când trec la editarea critică depășesc domeniul ortografic și încep colaborarea cu autorul „Luceafărului".

Cazul nu este izolat. Până la recenta ediție îngrijită de doamna **Elena Rădulescu-Pogoneanu,** multe dintre poeziile lui **Alecsandri** au circulat și continuă să circule prin alte ediții cu mutilări înspăimântătoare, deși poetul își supraveghiase singur, într'o ediție definitivă, tipărirea operei. Nefasta concepție a intervenționismului și a dreptului de a „drege", apare, la noi, încă în secolul trecut. **I. Bianu** susținea că pentru îndreptările făcute s'a călăuzit de indicațiile lui Alecsandri pe un exemplar din volumul de poezii ce i-a fost încredințat de către soția poetului. Din moment ce se întreprindea o asemenea abatere dela textele tipărite de către autor, editorul de mai târziu, I. Bianu, avea datoria să depună volumul care cuprindea dovezile ultimei voințe a lui Alecsandri la Academia Română sau în altă bibliotecă publică, pentru a se da putința unei confruntări. Deși I. Bianu poate fi crezut pe cuvânt, totuși, precum dovedește d-na Elena Rădulescu-Pogoneanu, însemnările marginale ale poetului în volumul de poezii se referă la forme cunoscute, variante anterioare celor din volum. De vreme ce nu există proba materială

[83] Cit apud H. T i k t i n, pag. 1310.

pentru ediţia I. Bianu — cea dintâi retipărire a poeziilor lui Alecsandri după epuizarea celei îngrijite de poet şi după moartea lui, doamna E. R.-Pogoneanu are de partea d-sale toată dreptatea să ridice şi susţină un punct de vedere în contradictoriu cu editorul reformator, mai cu seamă că argumentele aduse de d-na E. R.-P. anulează îndreptările din ediţia I. Bianu şi duc îndărăt la textele în forma adoptată din ediţia îngrijită de poet.

După **V. Alecsandri** în ediţia doamnei **Elena Rădulescu-Pogoneanu** [84], a venit rândul lui **I. Creangă.** Ediţia Fundaţiilor Regale datorită lui **Gh. T.-Kirileanu** a pus capăt tuturor rătăcirilor [85].

Pentru Eminescu se ivesc criterii speciale, unele din intuiţie, altele din curată fantesie, prea puţine dintr'o atentă adâncire a textelor, din studierea limbii şi stilului, legate de personalitatea poetului şi de epoca sa. Creaţia în sine oferă suficiente probe pentru preocuparea lui Eminescu de varietatea structurală a formelor. Pasagiul pe care-l scoatem în evidenţă din prefaţa scrisă de Eminescu pentru cărticica de folclor a prietenului său **E. Baican:** Literatură Populară pune într'o lumină clară concepţiile sale asupra valorii sunetelor în înfăţişarea vorbelor:

„Bogăţia consonantică şi vocalică a limbei 'i dă înlesnire Românului de-a imita cu uşurinţă pronunţia altor popoare, pe când cele lalte cu greu deprind fonologia limbei noastre“ [86].

Prefaţa a fost publicată şi în **Timpul** din 4 Oct. 1881 [87].

După aproape şase decenii, de când Eminescu stăruia în proză ştiinţifică asupra unora dintre elementele procesului de creaţie şi descoperia preocuparea sa de **„bogăţia consonantică şi vocalică“** şi de **„fonologia limbei noastre“**, vin culteraniştii **D. Caracostea, Gh. Călinescu & Comp.** şi cu al lor estilo culto se lăfăe şi clăfăe, de pe înălţimea catedrelor universitare, în glosarul poetului, care de care mai grăbit să-şi impună aberaţia:

D. Caracostea:

...„izolate elemente fonetice, disparente în ansamblul orchestraţiei, trebue să se supună imperativului limbii literare“...

Gh. Călinescu:

...„Editarea critică nu înseamnă acceptarea singularităţilor, ci numai relevarea lor în note“...

[84] Clasicii Români Comentaţi / Sub Ingrijirea D-lui N. Cartojan — Prof. Universitar / **Vasile Alecsandri / Poezii** / Vol. I / Cu Un Studiu, Note şi Comentarii / De: / **Elena Rădulescu-Pogoneanu** / Editura Scrisul Românesc — Craiova / 1940. — XXXI+532; Vol. II. — 1940. — 506 pg.

[85] Asupra acestor ediţii critice îngrijite după principii ştiinţifice vom reveni, într'un număr viitor, cu amănunţite dări de seamă.

[86] **M. E.**[minescu], prefaţă la: **E. Baican** / Literatură Populară / Sau / Palavre şi Anecdote / Broşura I-a / Bucureşti / Tipografia Academiei Române / (Laboratorii Români) / Srada Academiei 26 / 1882. — 13×21, 72 pg. / Lucrarea este închinată lui T. Maiorescu „spre semn de înaltă stimă şi profund devotament“. — O dare de seamă, cu bogate informaţii complimentare, asupra lui Elie Baican, ca şi asupra prefeţei lui M. Eminescu se găseşte în **Gazeta Cărţilor** (Anul X, n-rele 11—14 din 15 şi 28 Febr. 1941): **„O prefaţă semnată de M. Eminescu“**, cu note de **D. Munteanu-Râmnic.**

[87] Cfr. **D. Munteanu-Râmnic**, ibid..

Intrebăm:

Cari sunt cadrele limbii literare și cine i le stabilește, criticul sau națiunea și creatorii ei?

Dacă nu se acceptă singularitățile, cine umple golul lăsat de singularitățile coborîte la subsol, în note?

Devierile dela principiile științifice, exprimate de d-l **Gh. Călinescu** în ton categoric, de d-l **D. Caracostea** cu gravitate, ar duce la anularea tuturor edițiilor de clasici germani, care s'au tipărit sub îngrijirea oamenilor de știință în sec. XIX și XX. Din exemplificările cuprinse în capitolul trecut se dovedește însă respectul absolut al științei germane pentru particularitățile linguistice întrebuințate de către autori. Tehnica edițiilor are grijă să scuture numai praful: ortografia veche; editarea critică înseamnă în Germania respectarea tuturor singularităților, în contrast cu aberațiile reformatorilor noștri. Originalitatea falsului tratat de vânătoare găsește originalitate și în expresie; în deosebi d-l D. Caracostea jonglează cu vorbe mari și late, și pe cât stăruie să te convingă și să te câștige pentru punctul d-sale de vedere, pe atât te îndepărtează de adevăr și realitate; pentru ca în cele din urmă să-ți dai seama că te găsești în fața unui autentic primitivism, deplasat în fond, grandilocvent în formă. Și, asemenea teze false n'ar merita decât totală ignorare, dacă neodoctrinarii prin funcțiunile lor oficiale nu le-ar impune tineretului, căruia îi dau astfel o greșită îndrumare, dacă n'ar surprinde buna credință a unor instituții și le-ar secătui fondurile, angajându-le să suporte cheltueli considerabile pentru lansarea unor texte meșteșugite și strânse în corsetul „imperativului limbii literare".

De ce **M. Dragomirescu** schimbă marmură caldă în marmoră caldă (str. II, v. 1)? „Idealul pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este", femeea, a fost eternizată în antichitate prin sculptură în „marmură caldă" — în epoca renașterii prin pictură, iar în timpul nostru prin poezie. Forma marmură folosită de poet este tot atât de literară ca și marmoră, actuală, cu singura deosebire că, referindu-se la antichitate, marmură, este chiar mai adecvată.

Str. II, v. 3: **frumuseței de femee** în Ms., Conv. Lit., Maiorescu 1883, A. D. Xenopol (femeie), G. Bogdan-Duică, C. Botez (femeie), G. Călinescu (femeie).
frumusețîi de femee în: Maiorescu 1940, I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, Gh. Adamescu, N. Iorga (femeie), L. Blaga (femeie), G. Murnu, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, Perpessicius (femeie), I. Crețu.

v. 4: **A femeei** în: Ms., Conv. Lit., Maiorescu 1883, I. Scurtu, A. C. Cuza, G. Bogdan-Duică, E. Lovinescu, C. Botez, Perpessicius.
A femeii în: Maiorescu 1941, M. Dragomirescu, Gh. Adamescu, N. Iorga, G. Murnu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, I. Crețu.

A femeiei în: A. D. Xenopol, L. Blaga.

Suntem pentru menţinerea genitivului în **ei,** aşa cum o găsim la Eminescu; altă dată poetul a folosit forma în **ii;** atunci o vom păstra pe aceea.

Str. III, v. 2: **Suflet îmbătat** în: Ms., I. Scurtu, A. C. Cuza, N. Iorga, L. Blaga, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, Perpessicius.
Sufletu 'mbătat în: Conv. Lit., Maiorescu (1883, 1940), A. D. Xenopol, M. Dragomirescu, Gh. Adamescu, G. Bogdan-Duică, G. Murnu, E. Lovinescu, C. Botez, I. Creţu.

Fără nici o îndoială că forma nearticulată **(Suflet îmbătat)** este cea corectă şi cea hotărîtă de Eminescu, deoarece din manuscript şi din context rezultă acest lucru; în ms.: sufletu îmbătat=sufletu este de 2 silabe, nu de 3; su-fletu nu su-fle-tu; u final este afon din vechea ortografie. Dacă ar fi fost u plin din forma articulată, trebuia să urmeze eliminare a lui i prin apostrof din imbătat; ori poetul scrie cuvântul întreg imbătat (îmbătat). Editorii cari adoptă forma articulată (sufletu 'mbătat) alcătuesc substantivul din 3 silabe şi adjectivul din 2, ori în ms. poetului subs. are 2 şi adj. 3 silabe. Lui **I. Scurtu** îi revine meritul de a fi pus textul în circulaţie în acord cu manuscriptul lui Eminescu.

v. 4... „**pintre** îngerii din **ceriu** în: C. Botez.
pintre îngerii din **cer** în: Conv. Lit. (ceru); G. Bogdan-Duică.
printre îngerii din **ceriu** în: Gh. Adamescu, L. Blaga.
printre îngerii din **cer** în: Maiorescu 1883, 1940, A. D. Xenopol, I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, N. Iorga, G. Murnu, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, Perpessicius, I. Creţu.

Str. IV, v. 1: **...pe pânză goală** în Ms., C. Botez.
pe pânza goală, în toate celelalte ediţii.

Pentru forma articulată argumentează **G. Călinescu** astfel: „Ar reieşi, adoptând această lectură, probabilitatea ridiculă ca Rafael să fi putut crea şi pe pânză... maculată" (pg. 14). Cu alte cuvinte forma lui Eminescu duce la... ridicol. Ne asociem totuşi lui **C. Botez** şi adoptăm forma din ms.: **pe pânză goală.** Ironia d-lui G. Călinescu nu convinge.

v. 3: **vergin** în Ms., şi în toate ediţiile afară de
virgin la M. Dragomirescu.

Ne-am întâlnit cu **vergina** în Epigonii (str. VI, v. 2; str. X, v. 3). Dintre formele vergina-virgina Eminescu preferă pe cea dintâi, aici în Venere şi Madonă **vergin** în rima încrucişată cu **senin.** Editorii şovăe între o formă şi cealaltă, astfel că cea adoptată de poet pretutindeni

în Epigonii și Venere și Madonă se respectă în Epigonii de către Adamescu, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu și Perpessicius, în vreme ce Conv. Lit., Maiorescu, 1883, 1940, Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Iorga, Blaga, Bogdan-Duică, Murnu, Lovinescu și Mazilu modifică forma originară eminesciană **vergină** și tipăresc **virgină**, pentru ca toți, acești editori (afară de M. Dragomirescu) să revină în Venere și Madonă, unde-și dau seama că-i vorba de rimă și să adopte forma **vergină**. Amândouă formele sunt literare. Poetului îi place **vergina**, care însă nu place unor critici; altora le place când **vergina**, când **virgina**; sieși își îngăduie dreptul de alegere în textul care nu le aparțin, iar autorului îi contestă acest drept.

v. 3, 4 (și în str. V, v. 2) **...femee...**, **...femeea-i...** Eminescu scrie consecvent: **femee, femeea**, cum este și corect după toate regulile. In ediții: femeie, femeia, ba și femeiea (A. D. Xenopol). Unii schimbă și tipăresc femeie (v. 3), uitând să procedeze la fel și în v. 1. In chipul acesta finalul versurilor 1+3 apar: Dumnezee-femeie.

Str. V, v. 5: vieața, după regula Academiei Române, respinsă de public numai în această formă, a fost introdusă de C. Botez, Perpessicius și V. Demetrius (Maiorescu 1940). Celelalte ediții păstrează **viața.**

Str. V, VI — v. 3 și 3: **Și-am...**, **Ș'am...** Este cazul pentru **G. Călinescu** și pentru ceilalți unificatori să se întrebe: de ce să zicem mai la deal așa și mai la vale nu așa; dar autorii nu pot fi trași la răspundere de către critici. Manuscriptul este clar și voința poetului hotărîtoare. A. D. Xenopol: Și-am asvârlit în loc de Ș'am svârlit...

Str. VI, v. 4: **...Și paloarei** în Ms., Conv. Lit., A. D. Xenopol, I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, N. Iorga, G. Bogan-Duică, G. Ibrăileanu, C. Botez, G. Călinescu, Perpessicius, I. Crețu.
Și palorei în: Maiorescu 1883, G. Murnu, E. Lovinescu.
Și palorii în: Maiorescu 1940, Gh. Adamescu, L. Blaga.

Forma ultimă palorii nu aparține poetului și trebue respinsă; cea intermediară palorei, introdusă de Maiorescu (1883) ar putea să resulte din omisiunea accentului pe o indicativ al diftongului oa. Dacă însă Maiorescu a încercat să elimine diftongul oa, a cărui deschidere nu i-ar fi sunat frumos și pentru că-i aducea aminte de coloritul maghiar, forma n'a răzbit. E. Lovinescu reproduce pe Maiorescu, iar G. Murnu, sever și dificil în căutarea și găsirea expresiei, s'o fi entuziasmat, la revederea textului eminescian, când a întâlnit în ediția Maiorescu **palorei** în loc de paloarei, deși paloare, candoare, splendoare au după regula gramaticală obicinuită numai două genitive: paloarei-palorii, candoare-candorii, splendoare-splendorii etc. N'ar fi o pierdere, ci un câștig pentru limbă, dacă ar izbuti și forma intermediară; decât: încercare nu-i admisibil să se facă în textul altuia.

v. 3 și str. VIII, v. 4... **asupră-ți** în: Ms., Conv. Lit., I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, N. Iorga, L. Blaga, G. Bogdan-Duică, G. Ibrăileanu, C. Botez, G. Călinescu, Perpessicius, I. Crețu.
asupra-ți în: Maiorescu (1883, 1940), A. D. Xenopol, Gh. Adamescu, G. Murnu, E. Lovinescu.

Ca şi în Epigonii („Sau văd nopţi ce'ntind de-asupră-mi oceanele de stele"), poetul preferă „de-asupră-mi", „asupră-ţi". Maiorescu (1883) respectă preferinţa poetului din Epigonii, iar în Venere şi Madonă reproduce asupra-ţi; la fel procedează Gh. Adamescu, I. Scurtu, L. Blaga, A. C. Cuza. Subliniem statornicia lui Eminescu şi inconsecvenţa editorilor, repetând obiecţiunea că numai autorul poate întrebuinţa când o formă, când alta, editorii n'au dreptul de alegere şi hotărîre, în texte străine. G. Murnu în Str. VI, v. 3 asupra-ţi, în str. VIII, v. 4 asupră-ţi. Lucruri mărunte? Adevărat, dar lucrul cel mare, poezia a creat-o Eminescu. Apoi: „Wer das Kleine nicht ehrt, ist des Grossen nicht Wert"...

Str. VII, v. 1: Forma corectă: **„I-am dat"** nu „Ţi-am dat"... Ideea este în continuare din strofa a VI, v. 4: „...paloarei tale raza inocenţei eu i-am dat" şi „I-am dat palidele raze"... Adecă palida faţă de femee depravată a fost transfigurată de către poet în palidă şi inocentă faţă de madonă, iar în jurul palorii de madonă a resfirat palide raze — armonia coloritului pictural.

V. 3 ...Din demon făcui o **sântă...**, în Ms., Conv. Lit., G. Bogdan-Duică, C. Botez, Perpessicius.

Din demon făcui o sfântă..., în Maiorescu (1883, 1940), A. D. Xenopol, I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, N. Iorga, L. Blaga, G. Murnu, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, I. Creţu.

Ca şi în Epigonii, începând cu Maiorescu (1883) şi terminând cu I. Creţu (1940) grupul al doilea înlocueşte, fără nici un rost, **sântă** prin sfântă.

V. 3 ...dintr'un **chicot** simfonie... în: Ms., Conv. Lit., A. C. Cuza, M. Dragomirescu, N. Iorga, G. Bogdan-Duică, G. Ibrăileanu, C. Botez, G. Călinescu, Perpessicius, I. Creţu.
...dintr'un chiot simfonie... în: Maiorescu (1883, 1940), I. Scurtu, L. Blaga, G. Murnu, E. Lovinescu.
...dintr'un chihot simfonie... în: Adamescu.

Lui Maiorescu îi scapă deosebirea dintre noţiunea **chicot** şi chiot. Tipărind la 1883 chiot, greşala se repetă şi de către V. Demetrius în ed. din 1940; L. Blaga, G. Murnu şi E. Lovinescu se iau după I. Scurtu. **A chicoti** înseamnă a râde întrerupt, înfundat; chicotul are o nuanşă de vinovăţie; fata chicoteşte printre gard cu flăcăul; chicotul e un râs cu vină'ncoace, angajant, şi se potriveşte cu înţelesul din versul poetului, care a idealizat, transformând în simfonie, râsul vinovat al femeii. Chiot dela a chiui, inseamnă strigăt de bucurie, senin, vesel, nevinovat; sau şi de durere; în tot cazul n'are nuanţă de vinovăţie sau de gând ascuns pentru păcătuire. De aceea forma **chiot** trebue respinsă; autoritatea lui Maiorescu se vădeşte cu folos în alte împrejurări; aci este păgubitoare. Ultima formă chihot introdusă de Gh. Adamescu duce mai curând la chihui, chîui, deci tot la chiot, aşa că încercarea de împăcare printr'o formă intermediară, produce o confusie în plus decât să

resolve chestiunea pe calea cea mai dreaptă: respectarea ideii poetului. Iată, spre exemplu, accepțiunea cuvântului **chiot** chiar la **M. Eminescu**, în Făt-Frumos din Lacrimă: „Impăratul surâse, soarele surâse și el în înfocata lui împărăție chiar stătu pe loc, încât trei zile n'a fost noapte, ci numai senin și veselie, — vinul curgea din butii sparte și **chiotele** despicau bolta cerului". Iar **Alecsandri:** ...„Ține nunta tot în **chiote** și **chicote**"... Chiotele sunt strigătele de bucurie, pe față și în auzul tuturora, chicotele sunt râsurile pe ascuns.. .„Au făcut [Turcii] un **chiot** mare și au dat o năvală strașnică" (**Neculce**, Let.)[88]. Pentru **chicot:** ...„cumuși trecea... sfântul pre o uliță jidovească, ...jidovii ...răsuri și hihote făcea" (Varlaam, Cazania 228)[89]. [„Femeile] vorbesc toate deodată, **chicotesc** și râd cu hohot" (**Lambrior**, Conv. Lit. IX, 4)[90]. [„Femeia] începe a se **chicoti** și a spune dela nuntă multe și mărunte" (**Creangă**, Conv. Lit. XI, 32)[91].

Str. VIII, v. 1. — **Dis-, des-** n'au nici astăzi o regulă precisă, deoarece folosirea când a prefixului dis- când des-, depinde, în cele mai multe cazuri, de vocalele dominante în trupina cuvântului de care se leagă și, firește, de simțul artistic al scriitorului Astfel, în str. III, v. 1 (ca și aiurea, în alte versuri, cu alte prefixe ori forme duble) lui Eminescu îi sună mai frumos **dismețit** decât desmețit. Cel puțin așa este în ms. și tot așa a apărut în Conv. Lit. Se pare că lui Maiorescu îi este indiferent jocul vocalic, intervine și schimbă **dismețit** în desmețit. Majoritatea edițiilor, chiar și G. Ibrăileanu, reproduc după T. Maiorescu (1883). Gh. Bogdan-Duică, C. Botez, G. Călinescu și Perpessicius sunt în acord cu poetul. Nu totdeauna însă ne vom întâlni cu prefixul dis-. Creatorul va întrebuința și una și alta, fără a fi în măsură să dăm vr'o explicație, cât de subiectivă. Ele trebue respectate, din simplul motiv că trăesc și că scriitorii înțeleg să le cheme în serviciu. Cine, spre o pildă, ar surghiuni din textul unui scriitor autentic muntenescul dăs-, dăz- ?

Completarea articolului proclitic în str. VIII, v. 2 (Fruntea mea este trezită de **a**[l] buzei tale 'nghet), ca și în str. IX, v. 3 (O fecioară-**a**[l] cărei suflet era **sânt, o rugăciune)** intră de asemeni în domeniul nepermisei colaborări cu poetul, care avea doar cunoștință de **a, al, ai, ale.** Dovada o vedem chiar și în această poezie, str. VI, v. 2: Buza ta învinetită de-**al** corupției mușcat... De ce să zicem mai sus **al** și mai jos **a**? — întrebarea se încadrează în logica d-lui G. Călinescu. Desigur, noi să nu zicem: pentru texte date întrebarea-i deplasată. Și în poezia contemporanilor întâlnim asemenea licențe, mai cu seamă când scriitorului nu-i sună frumos ori **ai, ale** i se par pedanterii gramaticale sau (— dăm numai un singur exemplu dintre extrem de numeroase în operele poeților noștri —), când completarea articolului aduce neajunsul unei silabe în plus: Bolliac cântă iobagul ș'a lui lanțuri de aramă (Epigonii, v. 1). Gramatical corect ar trebui să fie „ș'ale lui lanțuri de aramă"... Să admitem însă, că undeva în interiorul versului poetul ar fi avut putința să suprime o silabă, ca să câștige loc pentru pluralul **ale** în loc de **a.** Din această operație s'ar naște lâlâiala ș'aleluilanțuri, care

[88] Apud. H. Tiktin, 342. — [89] Ibid, pg. 339. — [90] Ibid. pg. 339. — [91] Ibid. pag. 339.

ce-i drept, ar salva regula gramaticală, în schimb dresorilor de circ din imperativul limbii literare le-ar umfla limba. Ar fi poate unul dintre leacurile potrivite pentru stârpirea reţetelor docte în procesul de creaţie.

Str. VIII, v. 3. Fenomenul dierezei : **„Priivesc la tine demon"...** se suprimă prin conjuncţia „Şi privesc la tine"..., care produce un nonsens : „Fruntea mea este senină... Şi privesc la tine demon şi amoru-mi stins şi rece"... Revenirea la forma eminesciană **Priivesc** este necesară.

Str. IX, v. 2: **De pe frunte de fecioară...:** Ms., A. C. Cuza, N. Iorga. De pe-o frunte de fecioară... Articolul introdus de către Conv. Lit. se reproduce în toate celelalte ediţii. Totuşi, varianta întâia fără articol pare să fi fost voinţa poetului. Insuşi spiritul limbii este în concordanţă cu ms. poetului.

Vom reda versul al 3-lea din strofa a IX-a, aşa cum se vede'n **manuscriptul lui Eminescu** şi cum credem că trebue păstrat, fără nici un fel de modificare :

O fecioară-a cărei suflet era sânt, o rugăciune...

Şi acum urmează, în mod cronologic, variantele ediţiilor :

I)

1. **Convorbiri Literare 1870.** — 2. **G. Bogdan-Duică** 1924. — 3. **C. Botez** 1933. — 4. **Perpessicius** 1939 :

O fecioar' a cărei suflet era sânt ca rugăciunea

II)

1. T. Maiorescu **1883.** — G. Călinescu 1938 :

O fecioar' a cărei suflet era sfânt ca rugăciunea

III)

1. A. D. Xenopol **1893.** — 2. E. Lovinescu 1929. — 3. G. Ibrăileanu 1930. — 4. T. Maiorescu 1940 :

O fecioar' al cărei suflet era sfânt ca rugăciunea

IV)

1. I. Scurtu **1908** :

O fecioar' a cărei suflet era sfânt, **o rugăciune**

V)

1. **A. C. Cuza** :

O fecioară 'a cărei suflet era sfânt, **o rugăciune**

VI)

1. M. Dragomirescu **1916.** G. Murnu 1929 :

O fecioară-al cărei suflet era sfânt ca rugăciunea

VII)

1. L. Blaga **1923.** — 2. G. Adamescu 1940 :

O fecioar'a cărei suflet era sfânt ca rugăciune

VIII)

1. N. Iorga 1931 :

O fecioar'al cării suflet era sfânt ca rugăciunea

IX)

1. I. Creţu **1940** :

O fecioară 'al cărei suflet era sfânt ca rugăciunea

Aşa dar **7 (şapte) feluri** de editare critică a unui singur vers, — iată la ce hazard duc intervenţionismul redacţiei, „imperativul limbii literare", mania unificării, „principiul estetic care decide". Toate aceste şapte variante, cu optsprezece editori, în majoritate profesori universitari, se nasc din modificările arbitrare faţă de textul originar şi din nesocotirea gramaticei istorice a limbii. Lăsat în pace, versul, aşa cum l-a scris Eminescu, n'are nevoe de nici o schimbare. Variantele editorilor, inclusiv cea a revistei, sunt simple abuzuri, cu amputări sau adăogări cari distrug în chipul cel mai stângaciu cadenţa interioară, atribuind astfel poetului nevolniciile lor.

O fecioară-a... — S'a arătat, în altă parte, că eliziunile sunt îngăduite numai în măsura, în care nu se desfigurează cuvântul. Când fizionomia sufere prin suprimarea unui element, decorativ sau chiar hotărîtor în armonia şi rezonanţa întregului, elidarea se evită. Astfel, dacă se foloseşte regula eliziunii la fecioar', desfigurarea este fundamentală, încât noţiunea cuvântului nu se mai reface decât cu ajutorul cuvântului următor. Incă în variantele unde articolul proclitic a rămas necompletat, O fecioar'a ni se redă auditiv înţelesul, deşi cu echivocul : **O** = articol nehotărît, după care trebue să urmeze acustic un substantiv feminin nearticulat: fecioară ; eliziunea însă ne sileşte să auzim o fecicar'a (**o** fecioar'a). Când după variantele altor editori se corectează procliticul din **a** în **al,** prin contopire se naşte auditiv o fecioar'al. Poetul a evitat şi una şi alta şi a folosit calea cea mai dreaptă, cea mai uşoară, a contopirii, recunoscută între legile prosodiei. **O fecioară-a...** aici accentul plin de pe diftong coboară uşor spre silaba finală **-ră,** care unindu-se cu **a,** urcă lin spre întărirea cuvântului următor, ca să continue apoi în unduiri până la culminaţia predicativă (a cărei suflet era sânt,..). După această tăioasă oprire în popas, urmează o nouă expresie, surprisă într'o metaforă izolată: **O fecioară-a cărei suflet era sânt, o rugăciune.** După oprirea odihnitoare la sânt, se ajunge la apoteosare prin supremă gradaţie: O rugăciune... Cetirea se impune aci a fi retorică ; **o rugăciune,** despărţită de textul până la ea şi de cel care-i urmează, este şi ea sântă prin taina care-o închide în

singurătatea ei ; **O rugăciune,** fără luminare sau umbrire prin vr'un atribut exterior : o stea, o doină, un crin ; o rugăciune, un amin.

Interiorisării vibrante, patosului din versul poetic al poetului, criticii îi opun proza rece, gramaticală, socotită : O fecioar'a(l) cărei suflet era sfânt ca rugăciunea.

...a cărei este feminitatea sufletului fecioarei, al cărei este genul substantivului suflet din regula gramaticei elementare.

...sânt coboară din evlavie, în duhul căreia se 'nalţă : **o rugăciune.**

...sfânt ca rugăciunea — comparaţie directă, cetire cursivă până la capătul versului fără frângerea suspinată **sânt** // **o rugăciune...** înseamă distrugerea atmosferei, falsificarea suflului.

...ca rugăciunea să rimeze cu 'nşelăciune din versul întâiu, deci se impune textului o semirimă, o asonanţă, pe care poetul hotărît n'a voit-o. Dovadă ms.: Eminescu scrisese întâiu **ca**, apoi a înlocuit conjuncţia prin articolul nehotărît **o** (rugăciune). Procesul şovăirii s'a produs şi lichidat de către poet însuşi în favorul variantei, pe care o susţinem împotriva tuturor celor 18 editori-critici.

Ne place a crede că ediţiile s'au orientat în redarea textului după „Conv. Lit." sau după Maiorescu (1883) şi că numai acestui fapt se datoreşte tipărirea a ceea ce este şters de poet şi nesocotirea variantei din manuscriptul său.

Ca să salveze rima **Gh. Adamescu** şi **L. Blaga** introduc o nouă falsificare, prin versiunea : „sfânt ca rugăciu**ne**", potrivnică spiritului limbii. Chiar dacă **e** final ar fi să se citească slavoneşte ca semidiftong, nu ţine piept în rimă „cu 'nşelăciune", aşa încât înşelăciune(a) editorilor este de-a surda.

Tuturor acestor dibuiri, experimentări, jucăreli uşoare şi uşuratice, întemeiaţi pe adâncirea textului însuşi, din ms. + Conv. Lit + ed. 1883 şi cu discernământ pentru cel mai mic amănunt, opunem autoritatea poetului care în general în Venere şi Madonă şi cu deosebire în acest vers (elocvent pentru haotica divergenţă a editorilor şi îndrăzneţelor contrafaceri) îşi scrie cuvintele cu claritatea celor dăltuite în marmură :

O fecioară-a cărei suflet era sânt, o rugăciune...

V. 4... **e-un spasmotic lung delir...** Textul corect redat circulaţiei de către I. Scurtu, după ms., acceptat de A. C. Cuza, N. Iorga, înlocuit în celelalte ediţii prin varianta „Conv. Lit." : ...e spasmotic (spasmodic) lung delir...

Str. X, v. 2. — Ca în str. II, v. 2, la fel şi în Epigonii, M. Dragomirescu nu aprobă forma **vergin** ; înlocuind-o cu vîrgin trebuie să alcătuiască rima la venin. Cel puţin M. Dr. este consecvent. Alţii au respins-o în Epigonii, o adoptă aci.

Str. XI, v. 3 : **...şi caut în ochi negri-adânci ca marea...** în : Ms., I. Scurtu, A. C. Cuza, L. Blaga.

şi-ţi caut... în Conv. Lit., Maiorescu (1883, 1940), A. D. Xenopol, M. Dragomirescu, Gh. Adamescu, N. Iorga, G. Bogdan-Duică, G. Murnu, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, C. Botez, G. Călinescu, Perpessicius, I. Creţu.

v. 4... **și-i întreb de poți ierta !...** în Ms., Conv. Lit., Gh. Adamescu, N. Iorga, G. Bogdan-Duică, G. Ibrăileanu, C. Botez, G. Călinescu, Perpessicius, I. Crețu.

și te'ntreb de poți ierta !.. în T. Maiorescu (1883, 1940), A. D. Xenopol, I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, L. Blaga, G. Murnu, E. Lovinescu.

Variantele din versul 3 stau în strânsă legătură cu cele din versul 4 ; ne vom lămuri numai dacă le vom privi și judeca împreună.

Eminescu este clar : **și caut, și-i întreb** (și-'i întreb); rugăm a se vedea în facsimil, de unde nu vom scăpa amănuntul că în versul 4 după **și** urmează liniuța contracțiunii apoi apostrof pentru elidarea lui î din îi = și îi întreb. Prin urmare, evident poetul se adresează ochilor: și-'i întreb să spună ochii dacă tu mă poți ierta. Prin această oglindă a sufletului Eminescu cere răspunsul. Deci indirect, prin ochi.

In manuscript și în Convorbiri Literare: **și-i întreb ;** Maiorescu la 1883 : și te'ntreb. Așa dar adresarea directă către femee este a lui Maiorescu.

Implicit versul al treilea trebue să-și păstreze varianta ms., decarece redacția revistei în versul al 4-lea a lăsat **și-i întreb,** uitând că 'n al treilea vers schimbase alocuția din indirectă în directă prin adăogarea pronumelui -ți : (...și-**ți** caut...).

Raportul logic dintre ideile cuprinse în versurile 3 și 4 se exprimă de către **Eminescu** și într'un perfect raport gramatical :

Manuscript / La picioare-ți cad // și caut în ochi negri-adânci ca marea
Și sărut a tale mâne // și-'i întreb / de poți ierta

Ele își păstrează echilibrul și hemistihurile balansează înainte și după cesura care desparte ideologic materia de spirit. Acțiunea exterioară, în contact direct și vorbire directă, materială, — dacă ni-i îngăduit să spunem așa —, este exprimată prin două propozițiuni coordonate, cari se văd în partea întâia a versurilor :

La picioare-ți cad
Și sărut a tale mâne

în corespondență cu acțiunea interioară, spirituală, în procesul sufletesc, discret, unde poetul vorbește indirect Madonei prin oglinda sufletului ei, ochii :

caut în ochi negri-adânci ca marea
și-'i întreb...

Distribuirea ideilor în măestrită alternare, fragmentară, dintre acțiunea exterioară și cea interioară : căderea la picioare — căutarea în ochi, sărutarea mânilor — intrebarea ochilor, alcătuește momentul dramatic, dintre fățișa mărturisire a vinei și timida așteptare a iertării...

Frumusețe poetică, înlănțuire logică, gramatică neofensată, — nimic impur. Care ar putea fi mobilul dăunătoarelor intervenții ce-au dat naștere următoarelor trei variante, și cine este autorul lor?

I)

1. **Convorbiri Literare.** — 2. **Gh. Adamescu.** — 3. **N. Iorga.** — 4. **G. Bogdan-Duică.** — 5. **G. Ibrăileanu.** — 6. **C. Botez.** — 7. **G. Călinescu.** — 8. **Perpessicius.** — 9. **I. Creţu:**

3... şi-ţi caut în ochi negri-adânci ca marea
4... şi-i întreb

II)

10. **T. Maiorescu** 1883. — 11. **T. Maiorescu** (V. Demetrius, 1940). — 12. **A. D. Xenopol.** — 13. **M. Dragomirescu.** — 14. **G. Murnu.** — 15. **E. Lovinescu:**

3... şi-ţi caut în ochi negri-adânci ca marea
4... şi te'ntreb...

III)

16. **I. Scurtu.** — 17. **A. C. Cuza.** — 18. **L. Blaga:**

3... şi caut în ochi negri-adânci ca marea
4... şi te'ntreb

Hemistihurile 3 şi 4 de după cesură stau în directă legătură de continuare a ideii; modificările produc desacordul. In Convorbiri Literare v. 4 se tipăreşte: **...şi-i întreb**; în manuscriptul dela Ac. Rom. este: **...şi-i întreb...**; în manuscriptul trimis redacţiei cum putea fi altfel decât: **...şi-i întreb...**, cum s'a tipărit în: 1) revistă şi 2) cum e în ms. Ac. Rom.? Când ne întâlnim întâia oară cu brutala şi indiscreta întrebare directă: „...**şi te'ntreb...**"? La 1833, în ediţia lui **T. Maiorescu.** Ce a avut la baza ediţiei din 1883, T. Maiorescu? **Convorbiri Literare sau Ms. dela Ac. Rom.!** Cum este acolo? **...şi-i întreb,** iar T. Maiorescu tipăreşte: „**şi** te'ntreb". Aşadar textul este al lui Maiorescu, nu al lui Eminescu.

Odată lămurit şi pus în rânduială versul al patrulea, acesta impune respectarea formei din ms.. Acad. Rom. şi în versul al 3-lea: ...„**şi caut** în ochi negri adânci ca marea..., pentru că ...„şi-**ţi** caut în ochi"... înseamnă în ochii tăi, căreia îţi cad la picioare. Poetul vorbeşte cu ochii ei indirect, nu-i leagă de ea, şi atunci agăţarea determinantului **-ţi** aparţine fie lui Maiorescu, fie cuiva din redacţia revistei. In tot cazul Maiorescu la 1883 a observat desacordul dintre v. 3 (...şi-**ţi** caut în ochi...) şi v. 4 (...şi-**i** întreb...) şi s'a pus în acord, el cu versificaţia sa. Dar, aceasta rămâne versificaţie a lui T Maiorescu, nu a lui Eminescu.

In concluzie: Intromixtiunea lui Maiorescu este evidentă; modificările sale trebue să cadă şi împreună cu ele cad tustrele variante ale celor 17 editori.

Str. XII, v. 2: **...fără razim...** în: Ms., I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, N. Iorga, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, I. Creţu.

...fără razem... în: Conv. Lit., T. Maiorescu (1883, 1940), Gh. Adamescu, L. Blaga, G. Murnu, E. Lovinescu ,C. Botez, Perpessicius.

Va rămâne în circulație forma din manuscris.

v. 3... **sântă...** nu ...sfântă.

v. 4... **cu ochi mari...** Gh. Adamescu și M. Dragomirescu: ...cu ochii mari...; M. Dr. pledează argumentând că ar fi mai bine așa. In textul străin e mai bine, când rămâne chiar ce-ar fi mai rău.

Inlocuind cercetarea onestă cu spiritul inventiv, orientarea asupra autenticității unei forme sau alteia cu dialectica fără conținut, cele mai multe dintre edițiile critice se contrazic, în loc să ajungă la un acord, pentru că fiecare îngrijitor are punctul său de vedere și cată să și-l impună. Astfel se naște păgubitoarea întrecere într'o problemă, unde obiectivitatea bazată pe o serioasă adâncire în manuscriptul confruntat cu textul apărut în revistă ar trebui să înlăture din capul locului târguiala și să reducă încetul cu 'ncetul la minimum posibil numărul îndoielilor.

Birui-va astfel gândul poetului...

I. E. Torouțiu

DIN DOMENIUL ARTEI, ŞTIINŢEI ŞI VIEŢII MUZICALE

CRONICA ISTORICO-BIOGRAFICĂ

GEORGE ENESCU

Cum să începem mai deosebit a scrie, la a 60-a aniversare a maestrului Enescu, de vreme ce s'a scris aşa de mult şi divers? E drept că s'a scris mult, dar nu s'a scris în realitate mai nimic despre maestrul, ci despre George Enescu. Maestrului vor trebui să i se dedice în cel mai apropiat viitor — cui îi va fi dat —, lucrări de fond, îndreptar didactic-artistic pentru cei ce-l succed oarecum în viaţa artistică, dibuind, ca începători, în căutarea unor sprijine cardinale în arta muzicii, fiindcă nu pentru unii, ci pentru toţi deodată, Maestrul întruchipează exact cele patru puncte cardinale muzicale, cu ajutorul cărora, fie separat, fie asociat, după caz, orice dotat se poate orienta în viaţă, în evoluţie onestă, setoasă şi idealistă.

Cele patru puncte cardinale muzicale ar putea fi plasticizate, cel puţin imaginar în felul următor: maestrul compozitor Enescu, la lucru, în faţa maestrului dirijor ce are şi conduce, la stânga pe maestrul violonist iar la dreapta, pe maestrul pianist. Unic quartet de calităţi.

Ce alt tablou ar putea da o imagine mai plastică a împătritului său talent (la aniversarea dela microfon s'a omis maestrul pianist).

Şasezeci de ani înseamnă şi evoluţie şi perfecţionare şi cristalizare şi maturizare şi definitivare în istoria muzicii, atât naţionale cât şi universale.

Desigur că aniversarea aceasta a fost prilejul binevenit pentru toţi cunoscătorii şi iubitorii de muzică, fie că sunt sau nu cunoscuţi cu şi de Maestru. Unii dintre cei ce azi fac pe omagiatorii admiratori, ieri sau

cealaltă ieri, îl împiedecau, sabotau, boicotau, sub înfăţişare de coincidenţe sau alte civilizate şi binecuvântate fatale întâmplări sau cel mult motive, dar în realitate meschine maşinaţiuni meşteşugite. Maeştri şi maeştri. Cu un astfel de maestru în arta muzicii, nici un alt maestru de-ai noştri nu s'ar fi putut măsura şi de aceea unii din pseudoomagiatorii maeştri de azi ce se închină în faţa Maestrului, sunt foşti maeştri în cunoscutele metode, contra Maestrului. Este oare posibil aşa ceva? Este. Dece oare nu se observă la această matură aniversare vre-unul care să aibă greaua remuşcare a trecutelor lui fapte şi să-şi ceară iertare publică, fiindcă şi purtarea i-a fost publică? Nu credem să apară cineva. Nu e nimic. Le vom uşura sarcina, cruţându-le deocamdată masca, nu de dragul lor ci din respectul pentru Maestru. Aşteptăm deci alt prilej, mai potrivit.

Pentru voi, tinere talente, munca creatoare fără margini a maestrului Enescu să vă fie ideal, fiindcă numai aşa veţi putea sta în slujba artei. Urmaţi maxima lui: odihneşte-te de muncă prin muncă.

IGNAZ VAN PADEREWSKI

Născut în 1860 la Kurylowka în Polonia, şi-a făcut primele studii muzicale la Conservatorul din Varşovia, cu o rară putere de muncă şi ambiţie de ascendenţă muzicală. Incât mai târziu îl întâlnim profesor tocmai la acest Conservator. Plecând în străinătate pentru perfecţionare, atât în compoziţie cât în deosebi în instrumentul în care a atins culmi de celebritate, studiază întâi la Berlin compoziţia cu Kiel, apoi la Viena pianul cu Leszetycki. După câţiva ani de intens studiu, Paderewski atinge virtuozitatea, devenind unul din cei mai mari pianişti ai lumii.

In domeniul compoziţiei îşi afirmă originalitatea şi personalitatea naţională destul de bine, atât în invenţiuni melodice, cât şi în armonie.

In 1901 a terminat compunerea operei «Manru» care apoi s'a reprezentat ca premieră în Germania la Dresda, şi în Polonia la Lemberg. Libretul este inspirat după un alt libret scos din romanul unui compatriot, iar orchestraţia se distinge prin bogăţia şi frumuseţea timbrelor întrebuinţate. Forţa dramatică şi emoţia lirică sunt un element caracteristic în lucrările lui mici şi mari, de la Lieduri, celebrul lui Menuet, etc., până la Concertul pentru pian, Fantazia poloneză pentru pian şi orchestră, Sonata pentru vioară şi pian, Variaţiunile pentru pian solo, şi până la formele de operă şi simfonie.

Simfonia în Si minor compusă între 1905—1908, supranumită şi Polonia, e de o anvergură măreaţă, având oarecum un substrat de poem simfonic epopeic pentru patria sa.

Paderewski, celebrul muzicant, compozitor şi interpret, era dublat de un mare orator de un neîntrecut patriotism, ceeace explică istoricul triplei apariţii a lui şi anume ca: excepţional bărbat de stat, — ajunge chiar preşedintele republicei poloneze, — pe lângă orator şi muzicant. Evenimentul din 1919, tratatul dela Versailles, poartă şi semnătura lui. Ca şi înainte de viaţa lui politică, după ce părăseşte rolul de bărbat de stat, se dedică turneelor de concerte, în special cu scopuri de binefacere.

In ultimul timp trăia în America, activând continuu în admiraţia tuturor.

Prin trecerea lui la cele veşnice, după 80 ani de viaţă şi glorie, se pierde unul din marii reprezentanţi mondiali de interpretare romantică şi în special din compoziţiile lui Schumann şi Chopin.

Anul 1941 îl trece în rândurile Istoriei ca una dintre cele mai reprezentative figuri muzicale. Paderewski pentru Polonia, Friederic cel Mare pentru Germania şi Dimitrie Cantemir pentru România sunt cazuri excepţionale. Trei bărbaţi de stat în acelaş timp trei muzicanţi consacraţi.

ANTON DVORAK

La 8 Septembrie 1941 se împlinesc 100 de ani dela naşterea celui ce, ca fiu de restaurator, fusese destinat de tatăl său să devie măcelar, dar care totuşi reuşi prin învăţătorul şcoalei cu care cânta mult la vioară, să-şi convingă tatăl a-l lăsa să studieze muzica: ANTON DVORAK. Născut la Mühlhausen (Nelahozeves) în Boemia, după primele noţiuni muzicale, plecă la Praga (1857) şi se trudi a se desăvârşi fundamental muzicaliceşte în cunoscuta şcoală a organiştilor. La început nesusţinut de nimeni, îşi câştiga existenţa ca violonist într'o orchestră, apoi ca violist în orchestra teatrului naţional din Praga, în care fusese angajat la 1862.

Ca aproape în toate cazurile similare, muzicalitatea geniului său, cu toate hărţuelile vieţii, îşi făcu prima dar şi hotărîtoarea isbucnire, reuşind a compune şi executa, în 1875, un imn pentru cor mixt şi orchestră mare, ceeace îi aduse un succes strălucitor şi în urma căruia mai mulţi ani a fost bursier de stat, dedicându-se astfel numai muzicii şi părăsind locul de instrumentist în orchestră.

Dela această dată, prin aceasta precum şi alte compoziţii, începu a se

face în scurt timp bine cunoscut atât în țară cât și în străinătate, încât însuși Brahms și Bülow îl apreciară și sprijiniră. Datorită succesului diverselor lui compoziții, multe și însemnate asociații și societăți naționale și streine l-au numit membru de onoare. Academii de Muzică de renume mondial îl primiră în mod deosebit, cum a fost cea din Viena și Berlin, iar după aceasta, și datorită evoluției muzicale a tânărului Anton, Universitatea din Praga și cea din Cambridge îl făcură *Doctor honoris causa*. Reîntors în țară, a activat atât ca muzicant, componist precum și ca profesor de compoziție câțiva ani la Conservatorul din Praga. A plecat în America la 1892 unde activă timp de trei ani ca director al Conservatorului Național din New-York, iar după aceea s'a reîntors în patrie la catedra lui de profesor la Conservatorul din Praga, unde din 1901, a fost și director artistic al Conservatorului, până la 1904, — 1 Mai —, data morții.

Dvorak este unul dintre reprezentativii compozitori naționali cehi și cel ce a dat cea mai slavă caracteristică ritmică și melodică compozițiilor sale, până la nuanța cea mai rudimentară. In semn de recunoștință, poporul ceh i-a ridicat un monument în Horitz la 1910.

Din prodigioasa, imensa operă componistică, amintim în rezumat următoarele: lucrări instrumentale: 5 uverturi, 5 simfonii dintre cari a 5-a datorită călătoriei în America și numită chiar «Din lumea nouă», 5 poeme simfonice, o suită simfonică, variațiuni simfonice, 3 rapsodii slave, un concert de pian, un concert de vioară, un concert de violoncel, apoi dansuri slave, legende, serenade, furiante, (dansuri naționale boeme), bucăți romantice, sonatine, nocturne, scherzii capriccioso, rondo-uri, diverse quintete, quartete, trio-uri, etc. pentru diverse formații instrumentale, bagatele, dansuri scoțiene, suite Humoresk, etc.

Lucrări instrumentale-vocale: 9 opere, un Oratoriu, Cantate, un Stabat mater, un Imn, o Mesă, un Requiem, un Te-Deum, un Psalm, apoi Lieduri, imnuri latine, sârbești, boeme, biblice, etc. duete, și compoziții corale, etc.

CRONICA SIMFONICĂ

In cadrul stagiunii simfonice 1940—1941, vom face un fel de sinopsă a activității, însă, din motive practice pentru cititori, vom evita metoda sincrono-sinoptică, pentru a se putea face, la locul cuvenit, câte o digresiune, explicație, aluzie.

Inainte de a vorbi de însăși stagiunea trecută, trebuie să însemnăm cele trei cauze cari ar fi trebuit socotite ca impedimente (la noi?) în desvoltarea ansamblului stagiunii: 1. Starea psihologică și socială generală datorită pierderii temporare a marginilor țării în cele patru puncte cardinale precum și războiului urias ce-l trăim; 2. Efectul moral asupra acelora ce frecventau sălile de concert în urma cutremurului din Noembrie. De notat că din pricina cutremurului cea mai bună sală de concert «Ateneul Român» a suferit și a trebuit să fie închisă aproape cinci luni, tocmai în toiul stagiunii simfonice, Noembrie-Martie. 3. Psihoza crescândă a iminentei acțiuni militare contra bolșevismului, după ce evenimentele premergătoare ne dăduseră oarecum ocol, acțiune care a început, din norocire, tocmai la finele stagiunii.

Aceste trei cauze par a fi putut influenţa mult stagiunea simfonică şi de aceea vom reveni, mai departe, asupra lor, după împrejurare.

Dacă e vorba oarecum de vre-o stagiune, aceasta ar fi să însemne nu stagiul, în înţeles comun, al unor muzicanţi pe scena de concert, sau al dirijorului în faţa unei orchestre simfonice, sau poate chiar al unui public constant (?) la concertele unei organizate (?) serii de concerte (?), al unei formaţii muzicale ce şi-ar desfăşura un plan (?) de activitate simfonică, după toate cerinţele artistic-educative, etc. Dela început trebuie să spunem, deocamdată aluzionar, că tocmai acolo unde ar fi trebuit să fie ceva cu adevărat plan organizat... (?) a fost din păcate contrariul. Cauzele... (?) le vom vedea. Ca un fel oarecum de orientare informativă e interesant să vedem cam care organizaţii sau formaţii muzicale s'au manifestat, sau s'ar fi manifestat, mai mult, mai puţin, sau deloc, dar e şi mai interesant să ne întrebăm la fiecare caz şi pas «de ce?»

In stagiunea trecută au apărut în public: Orchestra Filarmonică a Ministerului Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor, Orchestra simfonică (Filarmonică) a Armatei, Orchestra simfonică Radio, Orchestra Filarmonică a Fundaţiilor (?), Orchestra simfonică A. C. T. (Asociaţia Creştină a Tinerilor), şi alte formaţiuni simfonice streine, de care ne vom ocupa însă deosebit.

Spre nedumerirea multora ce, sau au uitat, sau nu ştiu trecutul, sau nu sesizează anumite acţiuni, trebuie să însemnăm că ar mai fi fost natural (?) şi necesar, să mai apară în public: Orchestra simfonică C. F. R. (?), Orchestra simfonică «Muzica» (?), Orchestra simfonică a Operei Române (?), Orchestra simfonică «Pro-Arte» (?), Orchestra simfonică a Instrumentiştilor şomeri (?), Orchestra simfonică a Sindicatului Artişilor Instrumentişti (?), Orchestra simfonică a Academiei Regale de muzică (?). Faptul că o serie de formaţiuni orchestrale (C. F. R., Muzica, Orchestra Operei, Pro-Arte, Sindicatul Instrumentiştilor, etc.) au amuţit, după ce îşi făcuseră onorabil debut şi chiar unele din ele stagiuni întregi, se explică tot prin cele de mai sus, datorită aceloraşi cauze, aceloraşi spirite (deoarece ei, adecă ele, nu se văd ci fac a se simţi numai efectul respectiv. Moneda, ciomagul şi cuţitul însă, se zice că au două părţi, cari când îşi schimbă direcţia, rolul şi funcţia, nu mai cunosc margini de considerente în afară de dreptate.

Una din învăţăturile credinţei vremurilor, ce se difuzează la radio, sună: «*Când o cauză e dreaptă, mai curând sau mai târziu, ea va birui*».

Să continuăm cu cazul amintitelor orchestre. Orchestra C. F. R. a dispărut înainte de a se fi afirmat definitiv, deoarece pe deoparte nu şi-a căutat şi nu şi-a găsit muncitorul director muzical idealist, ambiţios, priceput şi liber, datorită efectului aceleiaşi necunoscute (?)... asociaţii. Orchestra «Muzica» a fost victima aceluiaş caracter de vampir al nedescoperitei (?) puteri. Orchestra Operei române (?), care poate fi numită şi orchestra fantomă, contează la număr, figurează la... buget, activează la operă (când şi cum se poate să i se îngădue), şi dispare în orchestra Filarmonică. Trebue să recunoaştem că la aşa ceva numai noi ne putem pricepe. De comentar nu mai e deocamdată nevoie. Orchestra Pro-Arte... a fost onorată a rămâne cu onoarea, când onorabilii au găsit mai onorabile situaţii decât onorariile cu care îşi onorau onorabilele

interese. Orchestra instrumentiştilor şomeuri, care se înfiripase onorabil, începuse a deranja onoarea aceloraşi onorabili şi atunci respectivii au trecut-o după răboj pe lista neagră şi apoi între victime. Orchestra Sindicatului Artiştilor Instrumentişti (fosta Uniune), care îşi începuse într'un 14 Februarie seria concertelor simfonice cu un efectiv de peste 90 persoane, dirijori, compozitori ca Alfonso Castaldi, compoziţii ca Eroica, a... trebuit deasemenea să dispară, desigur din cauza... onorabilului uragan... iluzoriu (?). Orchestra simfonică a Academiei de Muzică ce, dacă ar fi s'o comparăm cu cea a Academiei de Muzică din Berlin, ar trebui să concerteze public cel puţin de 10 ori pe an, este şi va fi în imposibilitate de a se închega şi manifesta la înălţimea didactic-academică respectivă, câtă vreme nu se va fi găsit profesorul specialist, energic, devotat, priceput organizator, hotărât educator şi rutinat pedagog, care în strânsă colaborare cu un energic rector, să ridice nivelul Academiei.

Orchestra A. C. T. care în realitate era *mixtum compositum* (Academie, Armată, Radio, etc.), a reuşit a se strecura pe podiul Ateneului, onorabil comparativ.

Orchestra Radio, a... fost nevoită a renunţa la o serie de concerte, apărând limitat şi sporadic. Oare, care vor fi fost cauzele? *Silentium. O tempora...*

Despre o relatare a calităţii interpretative a fiecărui concert, nu poate fi vorba aci pentru întreaga stagiune trecută ci numai în viitor.

In general privită problema, numai două orchestre simfonice pot vorbi de o stagiune şi anume «Filarmonica» şi Orchestra simfonică a Armatei. Am zis «Filarmonica» şi nu Orchestra simfonică a Ministerului Instrucţiunii sau a Fundaţiilor deoarece, ca existenţă materială (*nervus rerum*, pentru cei... interesaţi) e ca o... interesată, ce caută şi preferă totdeauna menajul cu partida ce-i permite libertate financiară *ad libitum*. Vom reveni şi asupra acestui punct.

Obiectiv, cultural, artistic, sistematic, etc. o adevărată stagiune ordonată, organizată, cu plan de realizare după toate normele, a avut numai Orchestra simfonică a Armatei, deoarece: a) numai Orch. simf. a Armatei a anunţat dela început un plan de bază; b) numai Orch. simf. a Armatei nu a înlocuit nici-o compoziţie ce fusese anunţată publicului; c) numai Orch. simf. a Armatei a încadrat compoziţiile de acelaş compozitor din punct de vedere al creaţiei; d) numai Orch. simf. a Armatei a urmărit cicluri simfonice şi încă două celebre — Simfoniile lui Beethoven şi Brandenburghezele lui Bach —, nu arbitrar ci chiar în ordinea creaţiei; e) numai la Orch. simf. a Armatei structura constantă a fiecărui concert din cele două paralele şi simultane cicluri, Bach-Beethoven, a fost ordonată şi raţionată aşa fel ca în prima jumătate să fie istoricul ciclu al Brandenburghezelor încadrat cu alte diverse compoziţii simfonice, iar în a doua jumătate a fost invariabil şi de sine stătător ciclul simfoniilor lui Beethoven, făcând o explicativă excepţie ultimul concert din ciclu care, din raţiune psihologico-artistică, a cuprins numai magnifica Simfonie a IX-a, raţiune ce, credem, nu mai e nevoie a o nota aci; f) Orch. Simf. a Armatei a însoţit toate concertele cu un program de sală care, pe lângă că a avut la bază toate princi-

piile mai sus amintite, n'a fost limitat la cuprinsul obicinuitelor programe de concerte simfonice bucureştene ci a avut foarte distinct trei capitole bine stabilite: biografia muzicală istorică a compozitorilor în succesiunea compoziţiei din programe, determinarea istorică în ansamblu a fiecărei compoziţii din program şi analiza muzicală ştiinţifică (cu exemplele muzicale respective) potrivit fiecărei compoziţii, ca idee, formă şi realizare, în stilul cel mai occidental al cuvântului, pentru prima oară în România. Programele au mai dat publicului prilejul să facă cunoştiinţă şi cu caracteristicile grafice şi caligrafic-muzicale ale unor compozitori, prin reproducerea în facsimil a unor fragmente din diverse compoziţii, ceeace a prezentat un deosebit interes.

...Filarmonica civilă a avut poate şi ea un oarecare plan şi anume, poate acela de a nu se subjuga anunţării şi respectării unui plan care ar fi stingherit interesele... respectivilor, ceeace poate fi socotit totuşi un plan, şi încă din cele mai practice.

...Condiţiile fizice, sală, lumină, căldură, etc. în care a activat Filarmonica, oricare ar fi fost aparent, au fost incontestabil optime faţă de cele ale Orch. Simf. a Arm. (O. S. A.).

...Condiţiile muzicale ale sălii unde a concertat O. S. A. — Teatrul Regina Maria — comparativ cu cele ale altor săli unde a concertat Fil. — Sala «Aro» — au fost deasemenea o foarte grea problemă, pe lângă alte condiţii şi mai grele, datorită deasemenea tocmai lipsei celor...*?...sprezece milioane*, dar s'a sbătut şi a învins.

...Tot lipsei celor... *?-sprezece milioane* se datoreşte oare şi faptul că O. S. A. a dat concerte în provincie iar biata Filarmonică cu peste *?-sprezece* n'a reuşit a da prilej şi publicului provincial să vadă (?) ...un concert sau să audă muzică simfonică?

...Pentru a fi totuş obiectivi trebue să recunoaştem că şi Fil. a concertat prin provincii, însă şi-a ales cu multă măestrie astfel de provincii faţă de Filarmonica militară, încât s'a pomenit în străinătate, notându-se bine că una e să concertezi prin provinciile valahe, unde nu numai că nu trebue să contezi pe vre-un câştig ci din contră, şi alta e să concertezi în nişte provincii occidentale unde, pe lângă un surplus de ..*?*... *milioane* dela Statul Român, se adaugă onorabilitatea occidentalilor sub toate formele ei, una mai rentabilă decât alta. Tot aci e de notat însă că unica şi mica (!) Filarmonică civilă particulară a marelui buget oficial, a trebuit să aibă onoarea (?) a fi complectată (?) cu elemente de valoare, pentru a putea arăta cultelor provincii occidentale ce mare şi occidentală Filarmonică există în România, fără însă a putea bănui onoratul auditor occidental că românul călător, la încălecare, a sărit peste cal. Era poate şi necesar a se prezenta o (una?) Filarmonică română (din multele existente?) cel puţin la înălţimea uneia din ţara muzicii. Despre aceasta vom mai vorbi separat.

Inovaţia (?) sau mai bine zis surprinzătorul antipod al lui *nervus rerum* (amintit în aluzie anterior) a prezentat-o faptul că s'a recurs la un mijloc practic pentru a face educaţia muzicală în massă a auditorului prin distribuirea programului de sală la dispoziţie, ceiace a prilejuit un fenomen complex, foarte interesant şi demn de însemnat. Gratuit n'a fost programul fiindcă a fost cuprins în preţul biletului de

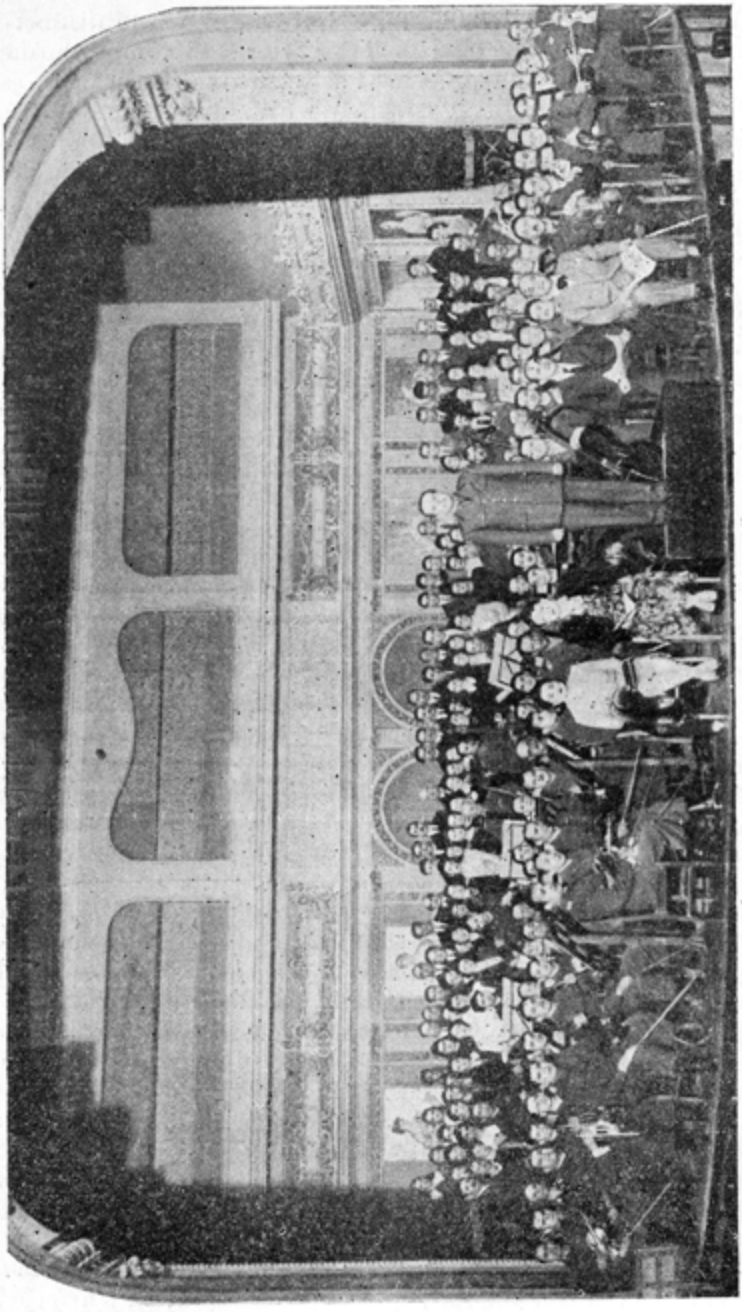

Ansamblul simfoniei a IX-a de Beethoven.
Orchestra simfonică a Armatei cu soliștii și Corul «Carmen».

intrare. A fost totuşi mai mult decât gratuit dacă se compară preţurile biletelor de intrare la concertele Orch. sim. a Armatei cu cele ale altor concerte. Aceasta probabil tocmai pentru că Orch. simf. a Armatei n'avea nici-o subvenţie dela nimeni iar alte formaţiuni muzicale aveau şi au — şi încă în creştere — ceva cam multe milioane *(nervus rerum* amintit) cam vre-o: *..?..sprezece milioane*, pentru cultură, artă sau ?...

Complexul ,fenomen psihologic observat în legătură cu programele (metoda distribuirii) a fost următorul: când la primul concert din stagiune, (care era şi primul din ciclu şi din planul de lucru) se întindea auditorului programul de sală, se observa, fie jena, fie refuzul, fie indiferentismul, fie câteodată complectă nedumerire. Când însă publicul lua la cunoştiinţă că programele sunt la dispoziţie, cei ce refuzaseră întindeau mâna foarte jenaţi, cei indiferenţi deveneau interesaţi, cei jenaţi se reculegeau şi solicitau, cei nedumeriţi deveneau foarte contrariaţi şi încercau în zadar a compensa preţul programului cu coruptibilul nostru bacşiş. Acest complex fenomen a durat însă aşa de puţin, încât la al treilea concert, totul a intrat în normal şi încă aşa de temeinic, încât regretau mulţi că n'au audiat stagiunea dela început, pentru a fi avut o unitate simfonică şi pentru a fi putut avea în colecţia personală toate programele de o excepţională valoare artistică, literară, muzicală, etc., unii mergând până acolo că pentru complectarea colecţiei de programe, au dat chiar anunţuri la gazete.

Programele «Filarmonicii» care deasemenea au făcut un mare progres faţă de trecutele programe în care, reclama ...covoarelor şi altor similare articole, era în alternanţă cu articole... cosmetice, şi totuşi mai rămânea loc şi pentru ...concertul respectiv, s'au prezintat în stagiunea trecută aproape uniform şi în aparenţă oarecum constant (cu flexibile excepţii) iar conţinutul pare-se că s'a mai purificat faţă de trecut, dar substanţial au rămas totuşi superficial-diletantic şi deci foarte departe de ceeace ar fi putut şi trebuit să fie, dacă nu din motivul intrinsec muzical artistic, cel puţin din motivul şi morala celor *..?..sprezece milioane.*

Cu referire la compozitorii, *recte* compoziţiile interpretate în stagiunea trecută, mai trebuie făcută o remarcă anticipat şi anume că, în timp ce la «Filarmonică» abia vre-o câteva compoziţii au fost citite, studiate şi interpretate ca prima dată, la Orch. simf. a Armatei numai extrem de puţine compoziţii ar putea fi socotite că au făcut oarecum parte dintr'un iluzoriu, imaginar, — întâmplător repertor — pe când restul compoziţiilor în aproape absoluta majoritate a întregii stagiuni, au fost pentru ea la prima cetire, studiere şi interpretare, ceeace dintr'un punct de vedere oarecum derogat faţă de obiceiu, ar fi să se considere ca în primă audiţie. De aci, precum şi din cele ce urmează, se poate deduce titanica muncă depusă de... «Filarmonica Militară» faţă de cea civilă (între 4 şi 7 ore de repetiţie zilnică) pentru a realiza stagiunea de concerte amintită.

După însăşi afirmaţiile unor cunoscători cu mult spirit de obiectivă înţelegere, Filarmonica militară a prezintat un caz cu totul excepţional din toate punctele de vedere, dacă se iau în considerare comparativ cele trei elemente şi anume: nivelul de pregătire, practica simfonică a elementelor componente şi condiţiile în care i-a fost dat a activa pentru

obținerea rezultatelor cunoscute în raport cu scurtul timp de 6 luni.

Singura Orchestră Simfonică a Armatei (și a doua și ultima simfonică română) cu un efectiv variabil între 80 și 100 membri și colaboratori, compusă din cele mai talentate elemente din Muzicile armatei — alese și controlate practic —, și în parte din muzicanți instrumentiști civili de deosebită valoare, care și-au dat concursul în modul cel mai generos și benevol, mânați de un larg spirit de înțelegere datorită nevoilor și imperativelor timpului, precum și pentru folosul personal al unei unice ocazii de practică simfonică, și înlocuind multele foste elemente indezirabile din diverse motive, printre altele ca origină.

Activitatea acestei orchestre cu adevărat simfonică, care, dacă ar fi existat un spirit mai mare și mai larg de înțelegere și reală bunăvoință generală, ar fi putut ajunge o «Filarmonică a Ministerului Apărării Naționale», (ceace, în funcție de prea cunoscutele circumstanțe, condiții, etc., ar fi mărit desigur quantumul, colosul, calitatea și inerția factorilor dăunători dar cărora, de altfel, n'ar fi fost exclus a se putea sustrage, dacă... dacă...), și-a început manifestațiile publice în mod temeinic, studiat, organizat și sistematizat la 15 Dec. 1940 succedându-se la interval de timp de câte două săptămâni, cu mici excepții, datorite printre altele și unor mici cazuri de forță majoră.

Afară de concertele regulate ale ciclurilor, Orchestra Simfonică a Armatei a mai activat și în provincie (Ploești, Brașov, Brăila) unde, cu toate greutățile și inconvenientele, a reușit să strângă sume frumoase în folosul ostașilor de pe zonă. In plus a mai activat și în cadrul amiciției militare româno-germane, cu muzică specifică fiecăreia dintre cele două națiuni.

Condițiunile realizării dublului ciclu simfonic, inclusiv al întregei stagiuni, au fost în afară de orice închipuire de grele. Este o datorie de conștiință a fi făcute cunoscut câteva din nenumăratele greutăți întâmpinate și din ...întâmplătoarele condițiuni vitrege în care s'au realizat aceste rezultate odată cu execuția simfoniei a IX-a, care reprezintă, pe lângă încheerea acestui dublu ciclu de o covârșitoare importanță pentru marele public amator de muzică prezentată în concerte sistematic organizate (caz unic la noi în țară), și încununarea atingerii unui țel printr'o deosebită muncă fără preget depusă de cei peste 80 de membri ai acestei orchestre întru realizarea de programe alese și în spiritul și la înălțimea țărilor occidentului, deși șansele normale ale unei bune reușite erau minime, posibilitățile materiale reduse la zero și, pe deasupra, toată gama potrivniciilor cu care s'a avut de luptat continuu și cari vor forma obiectul unei deosebite destăinuiri într'un viitor determinat de însăși substratul sau motorul cauzal.

In intervalul 1 Dec. 1940 la finele stagiunii, Orchestra Simfonică a Armatei a făcut repetițiile zilnice în sălile mai jos enumărate, fiecare dintre ele reprezentând speranța unei stabilități, care însă foarte curând se transforma, datorită crudei realități, în certitudinea unei fatalități de neînlăturat și care tindeau sau duceau sigur la singurele șanse: sau schimbarea imediată a locului de repetiție, sau încetarea activității orchestrei, egal cu desființarea ei, ceeace n'a întârziat.

Astfel, nouă simfonii studiate în nouă săli:

1. Localul din Şoseaua Jianu, al Ministerului Ocrotirilor Sociale.
2. Localul din strada Poet Cerna, al Liceului Muzical Militar.
3. Localul din Calea Victoriei, al Primăriei Municipiului Bucureşti.
4. Localul din strada Uranus, al Cercului Subofiţerilor.
5. Localul din strada Uranus, sala teatrului Luptă şi Lumină.
6. Localul din strada 13 Septemvrie, al regimentului 6 Mihai Viteazul.
7. Localul din strada Isvor, al Şcoalei Militare pregătitoare de ofiţeri.
8. Localul din Bulevardul Brătianu, sala cinematografului Scala.
9. Localul din strada 11 Iunie, al restaurantului Pariziana.

Deşi aceasta a fost situaţia, totuşi înaltul scop urmărit a fost atins în ciuda elementelor potrivnice ducerii la bun sfârşit al dublului ciclu integral, şi în ciuda grelelor încercări ale iernii, cutremurului, războiului şi datorită cărora, câteodată lipsea cel mai elementar spaţiu necesar repetiţiilor, lipsea căldura minimă necesară, nu unei orchestre simfonice, ci aproape existenţei fizice umane, lipsea lumina corespunzătoare cetitului de note, şi în ciuda tribulaţiilor prin diferite cartiere ale municipiului precum şi mai ales a lipsei de solicitudine după îndelungate demersuri, pentru a obţine o sală oarecum acceptabilă şi propice repetiţiilor unei orchestre simfonice.

In aceeaşi ordine de idei şi deci în continuare, e de notat o altă latură a condiţiunilor vitrege în care a activat această orchestră, aceea a necolaborării (?) din toate punctele de vedere, chiar a boicotului şi saboţării, dacă citâm numai două mici pasagii ale aceluiaşi cunoscător observator, emeritul cronicar muzical critic Romulus Dianu, care nu s'a temut a scrie: «Caşi cum ar fi vorba despre o bătălie muzicală *împotriva* orchestrei condusă de d. Delu» (Curentul din 13 Februarie 1941) şi, «*Totuşi, chiar în condiţiunile cunoscute, d. Delu a reuşit să execute câteva monumentale pagini de muzică bună, cu o orchestră militară, în care, începând cu materialul uman, şi terminând cu materialul sonor, alămuri şi coarde, totul merită o soartă mai bună. Debutul la Ateneu, al acestei orchestre, este un act de dreptate*». (Radio România din Nr. 22 din 18—24 Mai 1941). E de notat că acel act de dreptate nu l'au făcut cei ce trebuiau ci tenacitatea noastră în numele dreptăţii, cu riscuri mari, ce în parte au devenit şi în parte sunt în curs a deveni cu siguranţă cele mai grave consecinţe, dar cari vor fi totuşi revizuite şi stigmatizate cândva.

Trebue să se însemneze totuşi că parţial şi izolat Societatea de Radio a fost singura care prin singurul gest al împrumutării unor materiale din repertor, trebue scoasă de sub această culpă meritată de ceilalţi, dar numai printr'un neexplicat miracol, deoarece cu altă ocazie am constatat contrariul. O parte a compoziţiilor repertorului interpretat în stagiunea trecută, a trebuit să fie copiat şi multiplicat cu mâna, operaţie la care au luat parte atât membrii orchestrei care, pe lângă greutăţile studiului individual şi al ansamblului, mai aveau şi această sarcină, cât şi alţi colaboratori.

Din cele de până aci oricine se poate convinge că nici-o altă orchestră simfonică, de oriunde, n'ar fi putut rezista enormelor greutăţi, nereuşind în niciun caz a realiza o asemenea stagiune excepţională.

Cum ultimele trei concerte din ciclu, plus două în afară de ciclu

şi plus concertul româno-german, au fost transmise la radio, nu numai publicul bucureştean ci şi cel provincial are cuvântul a reflecta obiectiv (dacă nu se poate exprima public) asupra calităţii concertelor Orchestrei Simfonice a Armatei, fiindcă nu aşa numiţii critici de concerte sunt obiectivii ci desinteresaţii.

Ştie multă lume de când există Filarmonica... Statului? Vre-o câteva zeci de ani. Totuşi n'a găsit cu cale să cânte şi Concertul Brandemburghez Nr. 6 de J. S. Bach, pe care l'a cântat la repezeală de frica Ciclului din programul Filarmonicei militare, numai cu câteva săptămâni înainte, — în primă audiţie, — vezi Doamne. Înţelege onoratul cetitor substratul? Dar pentru a lămuri mai bine să ne mai întrebăm şi despre altă... coincidenţă. Cum se explică faptul că Filarmonica a anunţat în programul unui concert, compozitori şi compoziţii exact de acelaş gen (trei la număr, nu numai o compoziţie) ca şi Filarmonica militară? Dar mai departe, trebue să ne întrebăm de o altă întâmplare... şi mai coincidentă..?... şi anume că la o anumită dată în aceeaşi zi şi oră la ambele orchestre a apărut pe afiş aceeaşi compoziţie, cu toate că Filarmonica civilă anunţase pentru acea dată altă compoziţie?? Desigur că civilizata (?) civilă Filarmonică nu ştia biata absolut nimic. Ne oprim deocamdată aci pentru ca la revenirea plănuită să vorbim mai plastic, cu documente. Coincidenţele au evoluat.

Lupta ascensiunii onorabile, încă nu poate fi privită cu ochi buni la noi în ţară şi ca atare antipozii şi-au asimilat suficiente metode cu care să apară cel puţin desinteresaţi, dacă nu chiar încântaţi în faţa vre-unui asemenea caz, dar în realitate să facă maximum de efort, cel puţin pentru împiedecarea idealistului dacă nu chiar înlăturarea lui prin orice mijloc. Cazul sălii Ateneului Român, ca sală de concert pentru toată lumea, dar reţinută cu... bunăvoinţă numai de unii, povestit public, va explica pentru mulţi, multe. Tot aci. tot aşa. tot din aceleaşi motive, tot datorită aceloraşi persoane şi tot cu aceleaşi scopuri, mai poate fi amintită şi atitudinea aşa ziselor cronici muzicale, precum şi alte asemenea fenomene.

Prof. I. Delu

In cadrul rubricii «Din DOMENIUL ARTEI, ŞTIINŢEI ŞI VIEŢII MUZICALE» vor apare sub directa noastră supraveghere şi în funcţie de paginile ce ni se vor pune la dispoziţie în acest scop, diverse compoziţii, — de preferinţă dintre acele ce n'au putut fi editate şi executate încă, datorită unor similare cauze de vitregie relevate în consideraţiunile generale introductive expuse în această revistă, — prin care se va urmări în acelaş timp şi o latură practică.

DINTRE SUTE DE CATARGE

Op. 1 — Nr. 2.

Versuri de M. Eminescu

PARTITURA

Se poate executa de către următoarele formaţiuni:

1. — Cor mixt.
2. — Orchestră.
3. — Cor şi orchestră.
4. — Solo voce şi orchestră.

Această compoziţie poate fi cântată de oricare din formaţiunile specificate mai sus, sau poate fi retipărită, radio-difuzată, imprimată pe discuri, film sonor, etc., de către oricine, fără vre-o altă obligaţie, (în afara consideraţiunilor de a nu modifica sau îmbucătăţi atât textul muzical cât şi cel literar, sau de a omite numele autorilor), dat fiind că subsemnatul nu fac parte din nicio asociaţie care mi-ar putea impune restricţii în acest sens, asupra lucrărilor mele.

E. M.
1. VIII. 1941

Agitato.
Andante con moto
Flauti
Oboi
Clarinetti in B
Fagotti
Corni in F
Trombe in B
Timpani in F, C
Soprani
Alti
Tenori
Bassi
Violini
Viole
V.-Celli
C.-Bassi
Dintre suite de cafarge
Caire lasa maiuritile
Cliste caire le vor sparge
Vanturile

Agitato
più mosso poco a poco a tempo
Agitato
più mosso poco a poco a tempo
Agitato
più mosso poco a poco a tempo
Agitato
più mosso poco a poco a tempo

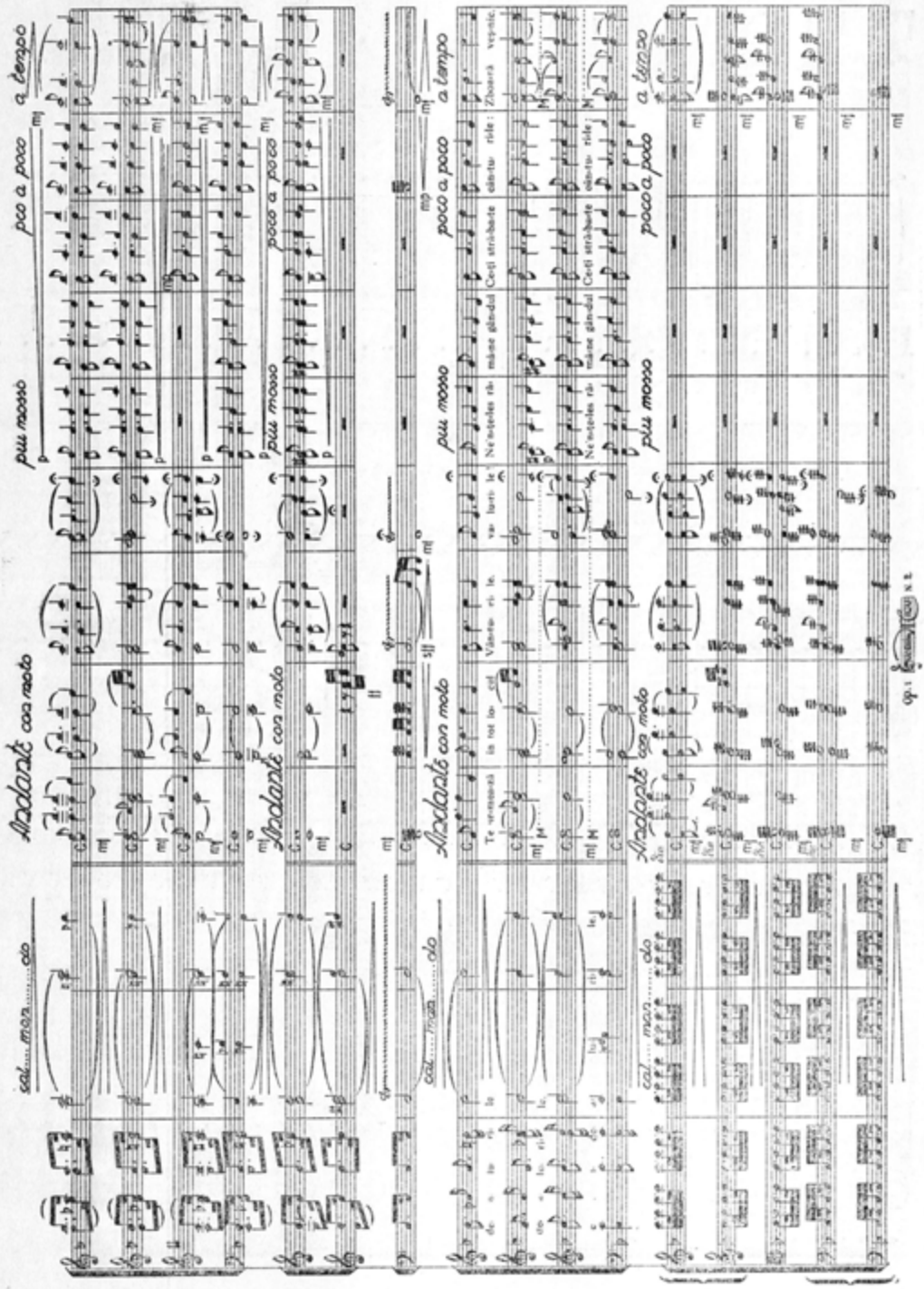
Andante con moto
poco a poco
a tempo
più mosso
cal.....mon.....do

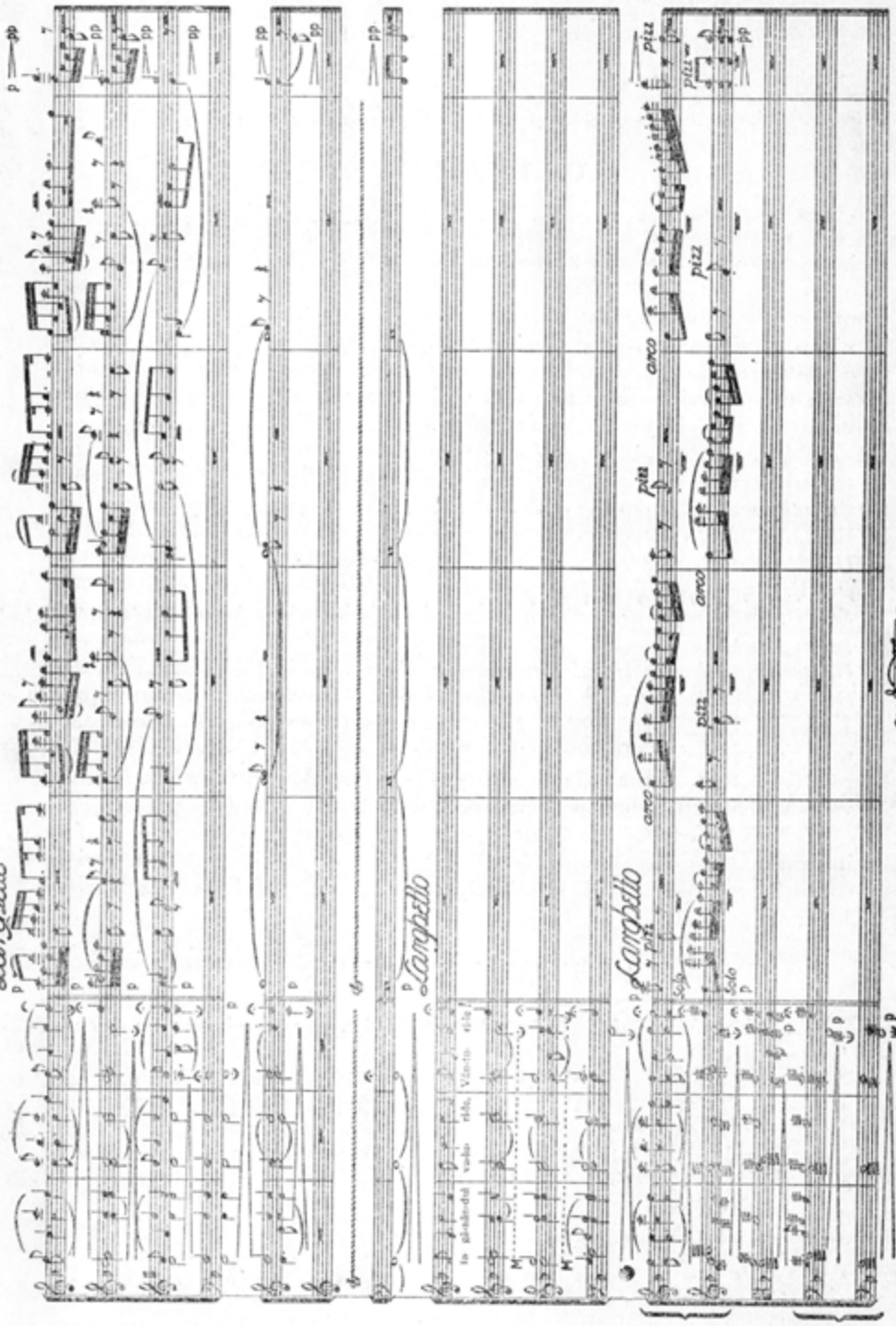
Larghetto
Larghetto
Larghetto
arco
pizz.
Solo

ÎNSEMNĂRI DOCUMENTARE

UN INEDIT EMINESCIAN

In manuscrisul Academiei Române *2276 I*, unul dintre cele mai importante ale fondului Eminescu, se cuprinde la *filele 222—7, 229—30*, o încercare de fonetică spaniolă (consonantele) ce documentează odată mai mult cu notele de stăruință poliglotă — grecism, slavism, albanism, turcism, etc. — o funcție rară a cunoașterii. Este întru aceasta o alăturare din atributele vechilor scriitori creștini, care se împărtășeau din graiul multor neamuri și-și întregeau astfel știința lui Dumnezeu în rugăciunea de pretutindeni.

Incercarea lui Eminescu, ce se datează, prin elementele manuscrisului citat, după 1880, pare să fie adaptare schițată după o gramatică elementară spaniolă publicată în limba germană. Care va fi fost? Rămâne încă o întrebare, întrucât compararea cu Don Gomez de Mier, *Die Prosodie und Accentuation der spanischer Wörter*, Hamburg, 1854; Dr. F. Booch-Arkossy, *Praktisch-theoretischer Lehrgang der spanischen Schrift-und-Umgangsprache nach der Robertson'schen Methode*, Leipzig, 1861; idem, *Neuestes und vollständigstes Spanisch-Deutsches und Deutsch-Spanisches Handwörterbuch*, Leipzig, 1874; José Miguel Avalos, *Die Kunst die Spanische Sprache schnell zu erlernen*, Wien-Leipzig, [ ]; F. Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, I, Bonn, 1870 sau în traducerea franceză din 1874, nu îngăduie susținerea niciunei relații de text — mai ales că multe foneme se dau în transcrieri (echivalente) grecești, slavone, germane.

N'ar fi exclus ca lucrarea din care Eminescu extrage să fi fost împrumutată dela Ștefan Vârgolici, prieten dintre cei buni la Iași și cunoscător temeinic al spaniolei, singurul de altfel la «Convorbiri literare».

PRONUNȚAREA SUNETELOR LIMBEI SPANIOLE

„*B* aspru la începutul cuvântului și înaintea unei consoane, ca și *b* românesc.

borla, canaf — bálago, spumă de săpun
buitre, ulm — brindar, a închide apărat.

In mijloc și între două vocale ca β grec modern la unii. Alții îl confundă cu v.

anaba = anava
objeto = ovxeto.
corect b unde derivă din latinescul b

C înainte de *e* și *i* ca θ (th) grecesc.

la cena, cina; el ciervo, cerbul; el cibo, felul de bucate.

C [înainte de a, o, u] = K.

la cóla, coada — la cruz, crucea.

CC = x.

accento (acsento); accion (acsion).

Ch = (č).

el chapin, papucul

la chancha, înșelăciunea — el chucho, buha

la chinche, păduchele de lemn — el muchacho, băiatul.

In vorbe scrise după ortografia veche *ch* e uneori egal cu k.

Cháribdro, chóro, chímera, dar acum se scrie: Caribdro, coro, quimera, magnina.

D egal cu δ (delta)

dar, a da

la sfârșitul cuvintelor cam ca (ms.)

la virtud, virtutea — la césped, brazda

la salud, sănătatea

Silaba *ado* s'aude la sfĕrșit cam ca *a-o* c'o aspirație la mijloc.

he tomado, am luat (è toma-o)

g înainte de a, o, u, ca g (lit. cirilice).

el gato, pisica — el guante, mănușa

la gloria, gloria — el grano, grâul, grânele.

înainte de *e* și *i*, gutural (se pronunță x = is):

la gente, poporul (isente)

el origen, originea, (orisen). — el gigante, uriașul (isigante)

gue, *gui* = (lit. cirilice). — la guisa, călăuzul

la guerra, rĕsboiul — el albergue, hanul

însă — el agüero, semn prevestitor

gn = (lit. cirilice). — signo, semn

digno, demn — agnicion, recunoaștere.

H, e mut. La mijloc ceva aspirat:

haber — (aver) — a avea

huéso, os

huevo, ou

albaháca = wohlriechender Lillienkraut

uso, us — honda, vale

huso, fus — harta, pâră

aya, dadacă — asta, lance

haya, ca să aibă — errar, a rătăci

onda, undă — herrar, a potcovi, a fereca.

J e egal cu x: — el joven, tĕnerul

la paja, paie — el juez, judecătorul

la jornada, lucru de peste zi — Jesus, Isus

ll = l polon, ll francez:

hallar, a goni — llegar, a sosi

ñ = francezul gn:
el ñaño, băiatul — señir, a se certa
la dueña, dama de onoare — señor, domn
cañoso, moşneag.

ph = f.

pt = ft concepto = κονθεφτο

que, qui = ke, ki — quitar, a lua
quedar, a rămâne — a qui, aci

R la început ca rr

s = ss — la arsura, arsură
subir, a se sui — la esposa, nevasta

s înainte de m şi r nu s'aude în vorbă
los manteles, faţa de masă, lomanteles
los rios, proecte = lorios.

v = v poporul confundă cu b.

x = x ortografie arhaică, la sfârşitul cuvintelor:
el carcax, tolba de săgeţi — el almoradix, măieranul
el relox, retragerea — el onix, onix

altfel ca ξ

Y = 2 consonans — yo, eu
ya, deja — yerro, greşeală.

Z ca s moale, dz — paz, pace
zeloso, gelos — vejez, betrâneţe.

Z înainte oricărei vocale ca θ».

Vor fi fost extrase şi pentru vocale? Pierdute? Nu ştim.

Şi prin asemenea străduinţe, comune celor mai importanţi scriitori, putem afirma, fără prezumţii (G. Călinescu), semnul nebuniei apropiate?

Augustin Z. N. Pop

MIHAIL KOGĂLNICEANU CA EDITOR

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE ȘI NOTE CRITICE

Adesea amintită, activitatea de editor a lui Mihail Kogălniceanu n'a fost temeinic studiată; nu s'a reliefat concepția care stă la baza publicării, valoarea sau scăderea edițiilor sale și, mai ales, METODA DE EDITARE. Vom căuta să umplem aceste goluri, călăuziți fiind numai de adevăr. Idei preconcepute nu-și vor afla loc în concluziile la care vom ajunge, iar scăderile — în parte ale vremii sale — nu vor știrbi cu nimic rolul lui Kogălniceanu în evoluția culturii românești.

O enumărare a textelor istorice publicate și în deosebi a cronicelor, căci acestea ne vor preocupa mai mult, este necesară, edițiile Kogălniceanu fiind din ce în ce mai rare. În această listă bibliografică vom indica și discuțiile asupra diverselor probleme în legătură cu cronicele, iar în paranteze drepte vom nota ediția critică posterioară — sau de popularizare, dacă ne dispensează de cercetarea «ediției Kogălniceanu». O grupă aparte va forma-o bibliografia aleasă asupra activității de editor a acestui fiu al Bugeacului.

I.

TEXTE ISTORICE PUBLICATE ȘI INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1. ARHIVA ROMÂNEASCĂ, Iași, tom. I, 1840 (1841), tom. II, 1845; ed. II: tom. I, 1860, tom. II, 1862. Pentru cuprins v. Iulia Frumuzache, **Bibliografia revistelor redactate de M. Kogălniceanu** în **Arhiva românească,** IV (1940), p. 12—22 (14—15).

2. **Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislav Leszczynski, Démètre Cantemir et Constantin Brancovan, Iassi,** Au bureau de la feuille communale, 1845, in 8°, vol. I, XIX+225 p., vol. II, 171 p.

a. **(Chronique de** I. NECULCE), I, p. 1—160 (v. II², p. 190—191 și 252—365).

b. **Appendices:** din: AMIRAS: **K,** I, p. 208—209 (v. III², p. 132 urm.); D. CANTEMIR: **B,** I, p. 168—171; **D,** I, p. 177—178 (v. Histoire de l'Empire Ottoman, ed. M. de Joncquieres, IV, p. 417 și 473); NICOLAS COSTIN: **A,** I, p. 163—167; **C,** I, p. 172—176; **E,** I, p. 179—180; **G,** I, p. 188—190 (v. II², p. 76—110); M. KOGĂLNICEANU: **F,** I, p. 181—187; **I,** p. 197—207 (v. Hist. de la Valachie, p. 350—365-; M. DE JONCQUIÈRES: **M** (Mort de D. Cantemir), I, p. 217—222 (v. op. cit.); RADU POPESCU: **H,** I, p. 191—196; **I,** I, p. 210—216 (v. Magazin ist. pentru Dacia, IV, p. 25—33).

c. **Chronique de** NICOLAS MUSTEA **ancien clerc de Divan,** 1662—1729, II, p. 8—51 (v. III², p. 32—60).

d. **Chronique de** NICOLAS COSTIN **grand logophète de Moldavie,** 1662—1711, II, p. 55—92 (v. II², p. 57—70).

e. **Chronique** d'AXENTIUS **le chartiste,** 1711—1716, II, p. 95—171 (v. II², p. 133—166).

Voind să dea numai cea ce interesa istoria universală, Kogălniceanu a lăsat netraduse unele părți din cronică, iar alteori a modificat textul, păstrând numai ideea (compară vol. I, p. 11 cu II², p. 262, etc.).

3. **Letopisețele Moldovei publicate pentru întâiași dată** de —, Iași; I, 1852; II, 1845; III, 1846.

4. **Cronicele României sau Letopisețele Moldovii și Valahiei. A doua ediție revăzută, înzestrată cu note biografice și facsimile, cuprinzând mai multe cronice nepublicate încă și ca adaos tablele României dela 1766 până la 11 Fevruarie 1866,** București, I, II: 1872; III, 1874.

ABREVIERI: Letopisețe..., vol. I, II, III, ed. I=I², II¹, III¹; ed. II=I², II², III². Appendices A, B, etc.=**A, B,** etc.; v.=vezi și verso; r=recto; ap.=apendice.

Prefaţa anunţă cinci volume; primele trei reproduc ediţia a I-a — cu unele adaose (v. lista bibliografică); volumul IV ar fi cuprins cronicele muntene — probabil în versiunea Bălcescu (v. Magazin istoric pentru Dacia, I—V) — iar ultimul — «tablele istorice», notiţe biografice şi facsimile (v. I², p. XXI).

a. CRONICE PUBLICATE IN AMBELE EDIŢII.

1. [AMIRAS]. **Hronică anonimă, care se începe dela domnia lui Istrati Dabija Vv. şi sfârşeşte cu domnia lui Grigore Ghica Vodă cel bătrân, (1662—1733), tradusă şi în greceşte prin porunca Domnului Grigore Ghica Vv. de biv vel slujerul Amiras,** III¹, p. 83—174; III², p. 99—180. N. Iorga — în **Istoria literaturii româneşti în sec. XVIII,** I, Buc., 1901, p. 468—481 şi **Cronice muntene,** Buc., p. 139—140 — admite ca autor pe Amiras. Pentru cuprins v. Gr. Tocilescu, art. cit. în bibliografie.

2. CANTA, SPĂTARUL IOAN, **Letopiseţul Ţării Moldovii dela a doua şi până la a patra domnie a lui C-tin Mavrocordat Vv.,** (1741—1760), III¹, p. 175—188; III², p. 181—193.

3. COSTIN, MIRON, **Cartea pentru descălecatul dintâi a Moldovii,** I¹, p. 1—32; I², p. 1—20. [Miron Costin, **De neamul Moldovenilor,** ed. de C. Giurescu, Buc., Socec, 1914].

4. COSTIN, MIRON, **Letopiseţul Ţerii Moldovii,** I¹, p. 214—355; XX I², p. 244—373.

5. COSTIN, NICOLAI, **Carte pentru descălecatul dintâi a Moldovii,** I¹, p. 35—95; I², p. 31—85. Cronica lui N. Costin merge dela facerea lumii până la 1601. In această cronică a intercalat cele două scrieri ale tatălui său şi cronica lui Ureche, cunoscută în versiunea lui S. Dascălul, amplificându-le cu date noui. Vezi N. Cartojan, **Istoria literaturii române vechi, epoca marilor cronicari,** curs universitar, 1940—1941; C. Giurescu, **Contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene,** Buc., Carol Gölb, 1907.

6. COSTIN, NECULAI **Leatopiseţul Ţării Moldovii dela sin Vasilie Vodă de unde este părăsit de Miron Costin Logofătul, de pe izvoadele lui Vasilie Dămian ce-au fost 3 (treti) logofăt, a lui Dubău Logofătul şi altora (1632—1711),** II¹, p. 1-30; II², p. 1-117.— Lui N. Costin îi aparţine numai cronica dela 1709—1711, restul aparţinând lui Tudose Dubău şi Vasile Dămian. Vezi C. Giurescu, **Contribuţiuni...,** şi **Izvoadele lui Tudose Dubău, Miron Logofătul şi Vasile Dămian,** Buc., Socec, 1914. [**Letopiseţul Ţării Moldovii dela Istrate Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir** (1661—1705), ed. de C. Giurescu, Buc., Socec, 1913].

7. GHEOGACHI, **Condică ce are întru sine obiceiuri vechi şi noue a prea înălţaţilor domni,** III¹, p. 287—328; III², p. 297—333. [Dan Simonescu, **Literatura românească de ceremonial: Condica lui Gheorgachi, 1762. Studiu şi text,** Buc., 1939].

8. KOGĂLNICEANU, ENACHI, **Letopiseţul domnilor Moldovii dela domniea întâiu şi până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat** (1733—1774), III¹, p. 189—386; III², p. 295—374. Negată de C. Giurescu, **Pseudo-Cronicari,** I: **Enachi Kogălniceanu,** Buc., Socec, 1916, p. 25 ur., paternitatea-i este admisă de N. Iorga, **Istoria literaturii româneşti,** II, Buc., 1926, p. 533, nota 6.

9. MUSTE, NICULAI, **Letopiseţul Ţării Moldovii dela domnia lui Istrati Dabija Vv. până la a treia domnie a lui Mihai Racoviţă Vv.** (1662—1729), III¹, p. 7—82; III², p. 1—73.

10. NECULCE, ION, **Letopiseţul Ţării Moldovii dela Dabija Vv. până la Ioan Mavrocordat Vv. (1662—1743), cuprinzând şi o samă de cuvinte,** II¹, p. 193—464; II², p. 175—421. [Ediţie de popularisare: **Letopiseţul Ţării Moldovii,** comentat de Al. Procopovici, Craiova, Scrisul Românesc, ed. II, 1938. Se reproduce textul din Kogălniceanu, ediţia din 1845].

11. URECHE, GRIGORE, **Domnii Moldovii şi viaţa lor,** I¹, p. 95—207; I², p. 129—242. Vezi şi «Apendicse»: I¹, p. 1—126; I², p. 337—496. [**Letopiseţul Ţării Moldovii până la Aron Vodă, 1359—1595, întocmit după Grigore Ureche, Istrate Logofătul şi alţii de Simion Dascălul,** ed. de C. Giurescu, Buc., 1916. Ediţie de popularizare: Gr. Ureche şi Simion Dascălul, **Letopiseţul Ţării Moldovii,** cu un studiu introductiv de C. C. Giurescu, Craiova. Scrisul Românesc, ed. II, 1939].

12. URICARUL, ACSINTE, **A doua domnie a lui Neculai Alex. Mavrocordat Vv. în Moldova** (1711—1716), II[1], p. 131—192; II[2], p. II6—173.

b. CRONICE ADĂOGATE IN EDIŢIA A DOUA.

13. BELDIMAN, ALEXANDRU, **Tragodia séu mai bine a zice Jalnica Moldovii întêmplare,** III[2], p. 337—467.

14. [CANTACUZINO, STOLNICUL CONSTANTIN], **Fragmentŭ dintr'o cronică pre scurtŭ a Românilorŭ, atribuată lui Spătarului N. Milescu,** I[2], p. 85—127. Despre Stolnicul Cantacuzino ca autor al cronicei vezi: N. Iorga, **Manuscripte din biblioteci streine relative la istoria Românilor,** Buc., 1899. [N. Iorga, **Operele lui Const. Cantacuzino,** Buc., Minerva, 1901].

15. COSTIN, MIRON, **Despre poporul Moldovii şi al Ţării Românesci, (Opisanie ziemi Moldawskiej i Multanskiej),** III[2], p. 483—491. — Textul polon reproduce ediţia Dunin-Borkowski, iar cel român traducerea lui Hasdeu din **Arhiva Istorică a Românilor,** I, 1865, p. 159—172. [Miron Costin, **Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească,** ed. şi traducere de P. P. Panaitescu, Buc., 1929].

16. DOSOFTEI, MITROPOLITUL, **Versuri pentru prea luminaţii şi slăvitupomeniţii Domni,** III[2], p. 526—529. Vezi **Molitvelnicul lui Dosoftei,** Iaşi, 7189 (1681).

17. KOGĂLNICEANU, ENACHI, **Stihuri asupra Domnului Gr. Ghica Voevodŭ alŭ Ţerei Moldovei,** III[2], p. 275—280. Autorul versurilor este un anonim: v. Emil Turdeanu, **Contribuţiuni la studiul cronicelor rimate** în **Cercetări literare** publicate de N. Cartojan, II, p. 2—14.

18. KOGĂLNICEANU, ENACHI, **Stihuri asupra peirei lui Manolaki Bogdanŭ vel Vornicŭ şi a lui Ión Cuza biv vel Spătarŭ,** III[2], p. 281—295. Autorul este un anonim: v. N. Iorga, **Istoria literaturii româneşti în sec. XVIII,** II, Buc. 1901, p. 82—85.

19. **Letopiseţul vechiu Modovenescŭ,** III[2], p. 471—485. Textul slav şi traduceera reproduc ediţia lui Hasdeu din **Revista Istorică a Romăniei,** III, p. 5—15, cu desiule greşeli.

20. MUSTE, NECULAI, **Variantă la cronica atribuită lui,** III[2], p. 77—95. Reproduce textul din **Magazin istoric pentru Dacia, III, p. 37 ur., însă cu multe** modernizări.

II.

BIBLIOGRAFIE ALEASĂ DESPRE MIHAIL KOGĂLNICEANU CA EDITOR

1. GIURESCU, C. C. *[Studiu introductiv]* la **Letopiseţul Ţării Moldovii până la Aron Vodă (1359—1595), întocmit de Gr. Ureche şi Simion Dascălul,** Craiova, Scr. Rom., ed. I, 1934, ed. II, 1939. Priveşte numai cronica lui Ureche, dându-se şi bibliografia critică a ediţiilor anterioare.

2. HASDEU, B. P. **Cronicele României de M. Kogălniceanu** în **Romanulŭ,** 19 Septemvrie 1872, p. 786 şi în **Columna lui Traian,** 1872, p. 273—275. Relevă lipsa variantelor şi subliniază caracterul de popularizare al ediţiei.

3. IORGA, N., **Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor** în **«Prinos lui A. D. Sturdza»,** Buc., 1903, p. 11—23. — Insistă asupra valorii istorice a ediţiilor.

4. L[AURIAN], D. A., **Cronicele Romaniei de Kogălniceanu** în **Transacţiuni litterare şi scientifice,** an. I (1872), p. 256—259.

5. MOISIL, C., **M. Kogălniceanu ca cercetător de arhive,** conferinţă publicată în **Mihail Kogălniceanu,** ciclu de conferinţe ţinute la Radio-Bucureşti în Fevruarie 1935, Buc., Fundaţia Culturală M. Kogălniceanu, III, p. 43—50. Unele aserţiuni ale autorului trebue întrebuinţate cu prevedere.

6. TOCILESCU, GR., **Studie critice asupra cronicelor române** în Columna lui Traian, an. VII (1876), p. 241—288 (despre Kog., p. 251—270). — Insistă şi analizează raportul dintre cuprinsul cronicelor publicate de Kogălniceanu cu celelalte cronici.

7. XENOPOL, A. ., Cronicele României sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei. A doua ediţiune de M. Kogălniceanu, în **Convorbiri literare**, an. VI (1872), p. 279—283. Subliniază inferioritatea ediţiei din 1872, faţă de cea din 1852.

III.

ANALIZE ŞI CONCLUZII

M. Kogălniceanu se interesa de vechea noastră literatură, colecţionând manuscriptele ce putea găsi, încă de pe vremea studiilor. Atenţiunea i se îndrepta, în deosebi, spre operile cronicarilor, pe care îşi propune să le publice. Dar cum, în afara «Letopiseţelor», erau încă multe hrisoave care ajută la deslușirea trecutului nostru, Kogălniceanu scoate în 1840 (1841) «**Arhiva Românească**», în care publică diverse scrieri, fie că erau în limba română, fie traduceri — fără a se menţiona însă, din ce limbă s'au tradus. Cu al doilea volum, apărut în 1845, publicaţia încetează. Kogălniceanu apare în acelaş an cu «**Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques**» — operă menită să ne facă cunoscuţi streinătăţii — şi cu volumul doi din «**Letopiseţe**».

Stăpânit de concepţia pragmatismului istoric al vremii sale, Kogălniceanu afirmă că, «înainte de-a avea o ediţie critică, «lucrarea de mare importanţă era... de a scăpa dela peire analele noastre şi — mai ales — de a popularisa... cunoşcinţa... istoriei noastre naţionale» [1], ca din ea să se scoată norme de conduită naţională. «Nĕdăjduesc — spune el, în alt loc — că prin publicarea cronicelor Moldaviei, contribuind la desvoltarea patriotismului, voiu contribui totodată şi la părăsirea utopiilor care pre mulţi au înşelat până acum, făcându-i a crede că triumful naţionalităţii stă în măsuri silnice» [2].

Aceeaşi idee pragmatică a istoriei reese şi din «Discursul de deschiderea cursului de istorie la Academia Mihăileană»: «Domnitorul prin istorie se deşteaptă la nobila ambiţie de a face lucruri mari şi drepte, şi prin urmare de a trăi în viitorime»... «Dăĭătorul de legi, bărbatul de stat, în istorie învaţă tocmelele ocărmuitorilor, puterea şi slăbiciunea lor... Oşteanul în istorie găseşte pildele cele mai drepte şi mai adevărate despre strategie; cărturarul, filosoful în ea văd înaintarea duhului omenesc,... descoperirile geniului...» [3]. Iar în 1872, în prefaţa ediţiei a doua, mărturiseşte că el însuşi a găsit îndrumători în figurile istorice. [4]

* *
*

In vederea publicării cronicelor, observând că «originalele cronicarilor sânt, cu puţine eccepţii, perdute», iar «copiile ce ne-au rămas sânt ori greşite, ori întunecate prin rei prescriitori» [5], Kogălniceanu, după ce colecţionase toate manuscrisele pe care le putuse găsi, face colaţionarea «deosebitelor tecsturi», spre a alege pe cel mai bun. Această colaţionare, începută încă din 1833 [6], o termină, pentru cronica lui Ureche, abia în 1852.

In reproducerea textului ne asigură că s'a «ferit de a face cea mai mică schimbare, sporire sau scurtare; **toată silinţa mea** — spune el — **au fost deosebirea sau îndreptarea tecstelor** sau după originaluri, unde le-am avut, sau după cele mai vechi şi mai puţin greşite copii ce am putut găsi» [7]. Se vede de aci că editorul n'a voit să dea numai o ediţie de popularizare ci şi una critică, **căutând să restabilească arhietipul cronicelor** [8].

[1] Letopiseţe, I², p. XIX.
[2] Ibidem, I¹, p. V.
[3] Ibidem, I², p. XXXI—XXXII.
[4] Ibidem, I², p. XIII.
[5] Ibidem, I¹, p. II—III.
[6] Ibidem, I², p. XVIII şi XXIV.
[7] Ibidem, I¹, p. III—IV.
[8] Că M. Kogălniceanu nu s'a gândit numai la o ediţie de popularizare, ci şi la una critică, se vede clar din prefaţa ediţiei din 1872, unde nu şovăe să

La finele fiecărui tom — numai în prima ediție — avem descrierea sumară a manuscriptelor folosite [9], neprecizându-se însă, care a folosit drept bază a lecturii. Paternitatea unor cronicari, deși vădit ipotetică, nu o discută.

Având uneori câte două și chiar mai multe manuscripte pentru o cronică, se pune întrebarea: a întrebuințat Kogălniceanu un singur manuscris sau mai multe și, în ultimul caz, cum alege textul de publicat?

Comparând manuscrisele cu textul publicat, am putut stabili trei procedee.

1°. Intrebuințarea unui singur manuscris, căci numai unul a avut, reprodus cu modiifcări fonetice, morfologice și omisiuni — v. mai jos; e cazul condicei lui Gheorgachi [10].

2°. Din mai multe manuscrise alege unul al cărui text îl ia ca lectură de bază, dar în decursul reproducerii interpolează pasagii din alte manuscrise și adesea părăsește versiunea aleasă, adoptând alta.

Astfel, pentru cronica lui N. Costin, Kogălniceanu a avut patru manuscrise: nr. 239, 241 (Bibl. Ac. Rom.), 6 și 132 (Bibl. Universității din Iași) [11]; dintre ele numai ms. nr. 6 conține cronica în forma dată de Kogălniceanu. Dar el recurge și la ms-ul nr. 132, din care reproduce câteva capitole [12], care nu se găsesc în celelalte m-se, iar în ultima parte urmează adesea versiunea ms-ului nr. 241.

Pentru cronica lui Neculce are chiar «originalul» (nu autograf), dar cu multe file rupte, din care cauză redă versiunea ms-ului nr. 53 Ac. Rom., despre care spune că este «cel mai complet care se... găsește» [13], emendând însă, la tot pasul, textul:

KOGĂLNICEANU, II¹, p. 195.	MS. Nr. 53, AC. ROM., f. 3 v. 24 ur.
Eară mai înainte, **până la Dabija Vodă, s'au mai scris de Miron Logofătul. Ear mai de parte nu se găsește scris**; poate fi **de ar fi și scrise de mai nainte de Neculai. Logofătul...**	Iar mai înainte **nu să mai găsește scris de Miron sau de fiiu-său Nicolai.** Poate fi, **de ar fi și scrise de Neculai Logofătul...**
Eară dela Dabija Vodă înainte, **îndemnatu-m'am și eu, Ioan Neculcea...**	Iară dela Dabijia Vodă înainte, **îndemnatu-s'au și Ion Neculce...**

---

afirme că «Sum... în drept a mă măguli că lucrarea mea... n'a fost a unui simplu editore (v. I², p. XXIV). Iar lui Hasdeu, care afirmase că ediția Kogălniceanu nu «satisface tóte essigențele sciinței moderne» (v. **Arhiva Românească**, III (1857), p. 33—34), îi răspunde: «dorința ântêiu..., de a se face, în privința Cronicelorŭ Române, o lucrare completă, astazi se realisézĕ prin această edițiune... Dorința a doua, de a se publica contextul variantelorŭ, credŭ că în privința Cronicei lui Ureche și a lui Miron Costin este îndeplinită! La celelalte cronice contextul variantelorŭ ar fi de prisosŭ, cândŭ s'aŭ luatŭ de basă... originalele» (v. I², p. XVI). Vom vedea cum a publicat variantele la cronica lui Ureche și M. Costin; amintim acum numai că, «**originale**» n'a întrebuințat decât pentru Gheorgachi (ms. nr. 19. Bibl. Ac. Rom.) și în parte pentru I. Neculce (v. mai jos), căci cronica lui Enachi Kogălniceanu, deși avea originalul (ms. nr. 62, Bibl. Ac. Rom.), este reprodusă după o copie (v. C. Giurescu, Pseudo-cronicarii..., p. 16).

[9] S'a folosit un număr de 21 de manuscrise. Dintre ele se recunosc numai 12: nr. 19, 53, 62, 103, 115, 174, 239, 241, 253 (Bibl. Ac. Rom.) și nr. 6, 70, 132 (Bibl. Univ. din Iași). Am cercetat numai pe cele dela Academia Română.

[10] Pentru compararea textului cu manuscrisul și relevarea modificărilor și omisiunilor, v. Dan Simonescu, **Literatura de ceremonial...**

[11] Pentru cuprinsul manuscriselor nr. 6 și 132 — și descrierea lor — v. Ioan Șt. Petre, **Nicolae Costin**, Buc., (1940), p. 237—238; pentru ms-ele 239 și 241 se poate consulta I. Bianu, **Catalogul manuscriptelor românești**, I, Buc., 1907, p. 518—519 și 522—526.

[12] Compară: II¹, p. 62—78 cu ms 132, f. 1—27.

[13] V. ms. nr. 53, prima foaie nescrisă.

Acelaşi procedeu, de a reda versiunea copiei, alternând-o, se întâlneşte şi la cronica lui E. Kogălniceanu [14].

3°. La cronica lui Ureche urmăreşte — pe lângă stabilirea arhietipului — delimitarea fragmentelor fiecărui compilator. De ce criterii va fi fost călăuzit nu ştim; această muncă, însă, i-a răpit timp îndelungat: colaţionarea o începe, după cum însuşi spune [15], încă din 1833, iar volumul cu cronica lui Ureche apare abia în 1852. Cu toate acestea, rezultatele la care ajunge sânt, în genere, departe de adevăr [16]. Fragmentele considerate interpolări, printre care sânt însă, părţi ce aparţin lui Ureche, sânt date în apendice.

Lectura de bază o formează ms-ul 103 Ac. Rom., pe care-l consideră «dacă nu originalul... cea dintâiu séu una din cele dintâiu copii alle cronicei lui Ureche, compilată de Miron Costin» [17]. Recurge însă, adesea la versiunea ms-elor 174, 115 [18] şi altele [19]. Iar când nici versiunea acestora nu-i convenea, prin compilare, alcătuia el o nouă versiune:

KOG., I¹, p. 176	MS. 103, f. 51 v.	MS. 174, f. 116 r.
Şi au purces pre Jijiea în sus să meargă la Sucevă să facă nuntă, şi au mers până la Şipote, neştiind nemine de venirea acestui domn. **Primind de veste pribegii boieri den ţeara Leşească, de moartea lui Ştefan Vodă...**	**Şi au purces pre Jijiia în sus să margă la Sučavă să facă nuntă.**	Şi déciĭ au purces Jolde Vod pre Jijiia în sus, să mérgă la Sučavă să facă nuntă. Şi au mers su până la Şipote, neştiind nimica de veniré altui domnu.
...şi au rădicat domn cum s'au pomenit pre Petru Stolnicul, în târg în Trebulia. Şi au intrat în ţeară cu oaste Leşască, pre cuvântul boĭerilor celor den ţeară..	**Şi prinzind de véste pribégii boĭari den Ţara Leşască. de moarté lui Ştefan Vod...** **...şi au rădicat domnu cum s'au pomenit mai sus, pre Petré Stolnicul, în târgu în Trebulĭa;** şi pre cuvântul boĭarilor cestor den ţară...	Înţelegând ačésté boiarii carii era pribégiĭ în Ţara Leşască... ...şi l-au ales pribégiĭ dentru sine şi au intrat în Ţară cu oaste leşască pre cuvântul boĭarilor celor de ţară...

Odată stabilit textul de publicat, nu s'a ajuns la capătul modificărilor. Voiu păşi la relevarea deosebirilor dintre ediţia Kogălniceanu şi manuscrise,

---

[14] Vezi C. Giurescu, **Pseudo-cronicari...**, p. 20.

[15] Letopiseţe, I², p. XVIII şi XXIV

[16] Cât de arbitrară este delimitarea interpolărilor ne-o dovedeşte compararea ediţiei Kogălniceanu cu ed. C. C. Giurescu. Din comparare se vede că: 1° Sânt părţi ce aparţin lui Ureche trecute în apendix: **Povestea şi tocméla altorŭ ţeri...**, I², p. 404—413 (v. C. C. Giurescu, op. cit., p. LXIV), etc. — 2°. In corpul cronicei există încă interpolări: **Pentru nisce Tătari ce au prădat ţéra...**, I², p. 144—145 (v. C. C. Giurescu, op. cit., p. XXVII), etc. — 3°. Unele interpolări sânt atribuite greşit.

[17] Letopiseţe, I¹, p. III. Vezi şi C. C. Giurescu, op. cit., p. LXXII.

[18] Din manuscrisele 174 şi 115 desprinde şi apendics-ele; din ms. 115: II, v. f. 45 r. — 47 v; III, v. f. 48 v. — 51 v.; IV, v. f. 53 v. — 55 v.; V, v. f. 69 r. — 74 r.; VI, v. f. 75 v. —, 78 r.; VIIJ, v. f. 89 v. — 99 v.; X, v. f. 104 r. — 107 v.; din ms. 174; VII, v. f. 58 r. — 76 r.; IX, v. f. 122 v. — 129 v.

[19] Astfel, I¹, p. 179$_{11-19}$ urmează versiunea ms 103, f. 54 r. 1 ur.; p. 179 20 ur. — 180$_{1-20}$ dă versiunea ms-ului 174, f. 13 ur. — 131 r.; p. 180$_{20}$ ur. urmează versiunea ms-ului 103, f. 57 v. 11, etc.

deosebiri pe care le-am împărțit în opt grupe. Dintre ele am exclus modificările fonetice, care sînt atât de numeroase, încât singure ar umple zeci de pagini.[20]

La rîndul lor, cele opt grupe ar putea fi împărțite în două: primele cinci privind ALTERAREA TEXTULUI, iar ultimile MODIFICĂRILE GRAMATICALE.

1. TEXT ALTERAT[21]

...carele la *16* **capete**..., ms. 115, 9 r12.

...**la cap. 51**..., ms. 115, 9 v3.

Aiče am socotit de am scris običĭaele Lĭaşilor când fac craiu nou, ms 115, 75 v.

...carele **la al 16-le cap.**..., I1, 419.

...**la 51 capete**..., I1, 4117.

Despre obiceele Leşilor când fac craiu nou, I1, ap. 626.

2. EMENDĂRI

Pentru înlăturarea unor eventuale inadvertențe, dar mai adesea din neînțelegerea sensului, emendările sînt destul de numeroase.

...pân la Şipote **pre Jijiia,** ms 174, 116 v.

...ĭaste običaiu să să înbrace la dzile mari cu haină scumpă, dvoritoriu, cu haine domneşti încins, (stă) **la spatele** Domnului..., ms 103, 7 v 11-14.

...pân la Şipote **pe Miletin,** I1, 176.

...este obiceiu să se îmbrace la zile mari cu haină scumpă domnească, dvoritoriu cu arme domneşti încins, **cu spata** Domnului..., I1, 10421-22.

Cronicarul nu spune că acest slujitor ar fi fost încins cu spata Domnului, ci că era «dvoritoriu la spatele Domnului», stă adică la spatele Domnitorului.

3. ADAOSE

Nu trec aici interpolările de fragmente din alte manuscrise, ci numai adaosele de cuvinte.

Cunoaşte-să că au fost neaşezaţi , ms 103, 5 v13.

...văzînd şi Papa..., ms 115, 91 v14.

...Hatman şi părcălab de Sučĭavă ., ms 103, 7 v7.

Iară mai apoi lui Illĭaş Vodă i-au scos ochii, ms 103, 10 v14.

Cunoaşte-să că **poate** au fost neaşezaţi..., I1, 1008.

...văzând **aceasta** şi Papa, I1, ap., 4119.

...Hatman, părcălab şi **portar** de Suceavă..., I1, 10418.

Eară mai apoi lui Ilieş Vodă i-au scos ochii **Ştefan Vodă**..., I1, 109.13-16.

---

[20] Lipsa unui sistem de corespondențe pentru redarea nuanțelor fonetice se vădeşte dela o primă comparare cu ms-ul şi aceasta chiar şi în ediția imprimată cu caractere cirilice. Şi cea ce este şi mai curios, unei slove din manuscris îi corespund mai multe în textul lui Kogălniceanu. Notez câteva cazuri: **a: a, ea-sale,** ms. 336, f. 105 r.: **séle (seale),** III2, p. 450; *e*: **ie, i — boeri, care,** ms. 336, f. 105: **boieri, cari,** III2, p. 450; *i*: **e**; *ie*: **e**; *u*: **ă (â) — luund,** ms. 53, f. 1894: **luând,** II1, p. 1971, **luându,** II2, p. 1791; *ă*: **e, i, o, u — sâi, sănguri, nărod, sânt,** ms. 336, p. cit.: **sei, singuri, norodŭ, suntŭ,** III2, p. 450; *é*: **e, a, u, ea, — vréme. vre, Petré, dése, dumnélui: vreme, vra, Petru, de(a)se, dumnealui;** *ĭa*: **ĭa, èa, ie, e, a — iar,** ms. 53, f. 1891, **boĭari, Lĭaşilor: iar,** II2, 1793, **éră (eară),** II2, 1795, **boieri, Leşilor:** în **ačéia, acea, ia** e redat prin zero; *é*: **ea, i, ie, a — ačéé,** ms. 53, f. 2 v.3, **ačeştié, Răsboéni, aşé,** ms. 53, f. 2 v14: **aceea,** II1, 1953, **aceştii,** II1, 1958, **Răsboieni, aşa,** loc. cit. Adesea un cuvînt ortografiat la fel în ms apare, în textul Kogălniceanu, cu două forme fonetice. (NOTĂ: **exemplele în care n'am indicat locul se pot găsi în citatele din manuscrise).**

[21] Titlul falsificat dă pentru cronica lui Nicolae Costin: v. C. Giurescu, **Cintribuțiuni..., p. 8.**

4. OMISIUNI

...mai apoi, după multă vréme, **cum s'au scris mai sus, mai apoi,** când **fecíorii** cei de domni..., ms 103, 3 v1.

In anii **dela zidirea** lumii..., iară dela..., ms 115, 91 r9.

...că după răsâpa Tatarilor ce-i gonise oarecând Laslou Craiul Ungurescu de pre acestîa **locuri,** iarăşi au fost început a se tinde la cămpi. **Aşijderé şi Munténilor, nu numai** nevoe **şi groază le facé, ce şi** domniele **le schimba...**

...de dzice că dacă au ucis acei fecíori de domni, zimbrul..., ms 103, f. 3 v25.

...carę se chéamă, **până astăzi,** Aron Vodă..., ms 103, f. 77 r25.

...mai apoi după multă vreme, când **fii** de domni..., I1, ap. 4225.

In anii dela..., I1, ap. 4271.

...că după risipa Tatarilor ce-i gonise oarecând Laslău Craiul Ungurescu de pre aceste locuri, earăşi au fost început a se tindere la câmp. Eară dacă au ucis, acei feciori de domni, zimbrul..., I1, ap. 43s1-53.

...carea se cheamă Aron Vodă..., I1, 20915.

5. FALSĂ LECTURĂ

Isac, ms 103, 18 v14.

...neşte **unghiuri** pre lângă mări nemţeşti[22]...

1370, ms 115, 44 r31.

1385 ms 115, 45 r29.

...se siia (=se sfiea) ms 62, f. 145[23].

Isan, I1, 127.

...neşte **Unguri** pre lângă mările Nemţeşti..., I1, 19.

1360, I1, ap. 61.

1375, I1, ap. 727.

...se silea..., III2, p. 234.

Datorite insuficientei descifrări, aceste false lecturi, fac, uneori, textul de neînţeles, iar datele nu corespund adevărului.

6. ARHAIZĂRI.

Pentru a ne prezenta operile cronicarilor într'un colorit arhaic, Kogălniceanu arhaizează formele fonetice şi chiar morfologice.[24]

...a le da agiutorîu..., ms 115, 90 v.

...a fi..., ms 103, 2 r, etc.

...să bia..., ms 115, 91 r1.

...bate..., ms 115, 90 v20.

...a le **dare** agiutoriu..., I1, ap. 4132.

...a **fire...,** I1, 988, 997, etc.

...**a bea...,** I1, ap. 4224.

...**batere...,** I1, ap. 4128.

7. MODERNIZĂRI.

Neexplicabile — fiind contrare tendinţii, destul de accentuate, de arhaizare — modernizările sânt mai puţine în ediţia primă.

boîari, ms 115, 45 r26, 27.

ţărăi, id., 45 r28.

îaste, id., 9 v9, 16, etc.

într'ânşiî, id., 43 v15.

însul, id., 45 v26, 90 r3.

vărtuté, id., 91 v25.

sfiatnici, id., 45 v30.

diregătoriîa, id., 89 v27.

boieri, I1, ap. 728, 25.

ţerii, I1, ap., 726.

este, I1, 4120, 425, etc.

între dânşii, I1, 1017.

dânsul, I1, ap., 717, 4020.

virtutea, I1, ap., 436.

sfetnici, I1, ap., 721.

dregătoria, I1, ap., 405.

---

[22] Vezi C. Giurescu, **De neamul Moldovenilor,** ed. comentată de —, p. 36.

[23] Vezi C. C. Giurescu, **Emendaţiuni la textul cronicei** atribuite **lui E. Kogălniceanu** în **Revista istorică romînă,** X (1940), p. 340—341.

[24] Pentru alte arhaizări v. Dan Simonescu, op. cit., p. 255. — Amintesc în această notă că, înlocuirea infinitivului scurt prin cel lung a făcut pe Meyer-Lübke să afirme că această formă este frecventă la cronicari (v. W. Meyer-Lübke, **Zur Geschichte des Infinitivs in Rumänischen (Abhandlungen Hern prof. Dr. Ad. Tobler zur Feier seiner fünfundzwanzig jährigen Thätigkeit),** Halle, 1895, p 79—112).

8. MODIFICĂRI.

...nĭamul **moldovenescu** (atr. adj.), ms 115, 15 v.
...fata **crĕiasa...** (apoziție), id., 42 v20.

...**nezăbăvindu vréme...**, (gerunziu), id., 90 r26.
...să știe **mulți...**, (num.), id., 90 r18.
...**văzindu-să** (verb reflexiv), Ludovic **netocmai** (adv.) la putere cu Turcul..., id., 91 v9.

...neamul **Moldovenilor...**, (atr. subst.), I¹, 51
...fata **crăesii...**, (atr. în gen.) I¹, ap., 719.
...**nezăbovită** (adj.) vreme..., I¹, ap., 416.
...să știe **mult** (adv.), I¹, ap., 418.
...**văzând Ludovic netocmala** (s. f.) în putere cu Turcul..., I¹, ap., 4232.

Desigur că n'am putut da decât puține — ba chiar foarte puține — exemple, spre a se vedea modul arbitrar al reproducerii textului. Adăogând la acestea și procedeele tot atât de arbitrare, în alegerea și stabilirea versiunii, ni se impun două constatări:

1°. **Pentru a înțelege personalitatea și opera cronicarilor, în adevărata lor lumină, ne trebue ediții critice, bazate pe principiile moderne de editare.**

2°. **Niciun studiu despre limba și stilul cronicarilor, nu se poate baza pe ediția lui Kogălniceanu, iar puținele care sânt, trebue refăcute.**

In 1872—1874, apare a doua ediție a «**Letopiseților**». Dar noua ediție, în loc să înlăture scăderile primei, le înmulțește; la manuscrise, pentru noua ediție, nu se recurge decât pentru cronicele nou inserate. Textul primei n'a fost decât, cel mult, sumar revăzut. Unele greșeli[25] ca, redarea lui **s** prin **c** — simbolul cirilic al acestui sunet — mă fac să deduc că, o parte din text a fost dat direct culegătorului-tipograf, în ediția cirilică.

Deosebirile dintre textul celor două ediții le-am grupat tot în opt, primele cinci privind **alterarea textului**, iar ultimele **gramatica**.

1. TEXT ALTERAT.

...că, **una**, lacom nu era, II¹, 1837.
...și vase **din polițele de** prin casele..., II¹, 241.
...fiind **într'acelaș** an la veleatul..., II¹, 174.

...că **unŭ** lacom nu era..., II², 1611.
...și vase **și polițe de** prin casele..., II², 21116.
...fiind **într'acésta** cam la veleatul..., II², 15119.

2. EMENDĂRI

...îi zic Muntenii județul **Jiiului...**, I¹, 37.
...Păharnicul al doile, după dvorca Paharnicului celui mare, dvorește la masă..., I¹, ap., 105.

...îi zic Muntenii județul **Mehedinți...**, I², 18.
Păharnicul al doile, după **vorba** Păharnicului celui mare, dvorește la masă..., I², 139.

Ultimul exemplu conține o falsă emendare.

3. SUBSTITUIRI DE CUVINTE

ficiorilor, I¹, 952.
acum, II¹, 168.
ci, II¹, 1624.
printr'alte, II¹, 238.

fiilorŭ, I², 1292.
astăzi, II², 1417.
și, II², 1433.
prin alte, II², 2029.

[25] De exemplu: cémă = sémă, I², 44137; cocotind = socotind, I², 43339.

4. ADAOSE.

...a se cerca..., II¹, 19₁₉.
...septemvrie 10 zile.., II¹, 20₉.
...de au risipit..., II¹, 17₃₃.

...a se **cam** cerca..., II², 17₁₉.
...septemvrie **în** 10 zile..., II², 18₁.
...de au **mai** risipitŭ..., II², 15₁₃.

5. OMISIUNI

...au eşit pren Cămpul Lung şi s'au **pogorit la Baie şi cu mare laudă** s'au dus..., I¹, 17₁₁.
...şi ai noştri **cu** amăndoi domnii..., II¹, 4₁₈.
...i-au chemat la sine **să vie** fără zăbavă..., II¹, 4₂₅.
...după ce au mazilit **împărăţia** pe Dumitraşco..., II¹, 15₂₆.

...au eşitŭ pren Cămpul Lung şi s'aŭ dusŭ la..., I², 20₄₁₉.
...şi ai noştri amăndoi domnii..., II², 4₄.
...i-au chemat la sine fără zăbavă..., II², 4₂₃.

...după ce au mazilit pe Dumitraşco..., II², 14₁.

6. ARHAIZĂRI.

Dacă în ediţia din 1852, în care Kogălniceanu vrea să dea operei o atmosferă de vetustate, arhaizările erau explicabile — nu însă şi justificate —, în noua ediţie, în care infinitivul lung dispare în bună parte, ele nu-şi mai au raţiunea. Ca o paranteză amintesc că, în ortografie, în noua ediţie, Kogălniceanu este influenţat de curentul latinist.

nuntru, II¹, 16₁₀, ₁₆.
trimis, II¹, 19₂₂.
jos, II¹, 20₃₄.
sfântul, II¹, 15₃₃, 16₆.
ţara, II¹, 20₂₉, ₃₇.

întru, II², 14₁₅, ₁₉.
trămis, II², 17₂₂.
gios, II², 18₂₇.
sântul, II², 14₉, ₁₄.
ţéra (ţeara), II², 18₂₂, ₂₉.

7. MODERNIZĂRI

agiutor, II¹, 17₃₀.
dirept, II¹, 4₂₄.
boiari, II¹, 3₁.
viind, I¹, 97₁₈, etc.
iaste, I¹, 97₁₅.
ămbletul, II¹, 23₃, ₁₈.
sor, II¹, 19₆, 22₂₂.
sânt, II¹, 17₈, 134₂.

ajutor, II², 15₃₇.
dreptŭ, II², 4₂₁.
boeri, II², 3₁.
venindŭ, I², 131₁₈, etc.
e, I², 131₂₅.
umbletul, II², 20₁₈, ₂₃.
soră, II², 17₂₅, 20₂.
suntŭ, II², 14₁₇, 121₃₅.

Se pare că, în redarea multor forme, a jucat un mare rol hazardul.

8. MODIFICĂRI

...ce (conj.), I¹, 97₁₆.
Era (verb) Cuparîul cel bătrân, unul din Ţarigrădenii cei de frunte .., II¹, 19₁₂.
Nici iaste şagă a năvăli la focul nemţescu **oastea** (nom.)..., II¹, 4₁₃.
...i-au căutat **Ducăi** (dat.) Vodă a-i slobozi..., II¹, 19₃₀.

...care (pron. relativ), I², 131₁₆.
Ĕră (eară = conj.) Cuparul cel bătrânŭ, unul din Ţarigrădenii cei de frunte..., II², 17₁₁.
Nici este şagă a năvăli la focul nemţescŭ cu **oastea** (acuz.)..., II², 4₁₂.
...i-au căutat **Duca** (nom.) Vodă a-i slobozi..., II², 17₃₀.

Deosebirile acestea — fie că ne raportăm la cele dintre textul ediţiilor si manuscrise, fie la cele dintre ediţii — au repercursiuni asupra sensului şi chiar asupra stilului.

Raportându-ne numai la deosebirile dintre ediții, se impune constatarea că, **ediția din 1845—1852, urmărește mai îndeaproape manuscrisele și că este cu mult superioară celei din 1872—1874** [26].

Departe de a căuta în edițiile lui Mihail Kogălniceanu edițiile critice ale cronicarilor, trebue să-i recunoaștem meritul de a fi primul care s'a interesat de cronicari, primul care i-a făcut cunoscuți, dând istoricilor material pentru deslușirea trecutului, iar scriitorilor izvoare nesecate de inspirație și model de limbă «naivă», dar suplă și pitorească. Colecția sa este încă, singura, care face acceptabilă cercetarea tuturor cronicarilor moldoveni — iar a lui Bălcescu pentru cei munteni — și celor care nu pot merge la manuscrise; tot ea a servit și servește de bază edițiilor de popularizare.

Nu vom căuta, deci, în M. Kogălniceanu pe editorul critic, ci pe deschizătorul de drumuri spre trecutul românesc, pe primul purtător de lumină în besna ce încă plutește haotică în evoluția istoriografiei române.

Mircea Tomescu

[26] Superioritatea primei ediții o afirmă și: D. Russo, **Critica textelor și tehnica edițiilor** în **Studii Greco-române**, I, Buc., 1940; C. C. Giurescu, op. cit. o dovedește pentru cronica lui Ureche; Al. Procopovici, **Letopisețul Moldovii de Neculce**, pentru cronica lui Neculce. Vezi și Tocilescu și Xenopol, art. cit. în bibliografie.

O HOTĂRÎRE DE DIVAN ÎN 1814

Târgul Pietrei, din ţinutul Neamţului, este una din cele mai vechi aşezări ale Moldovei, cunoscut chiar mai înainte de întemeierea acestei ţări, cetatea Petro-Davei, fiind anterioară chiar stăpânirii Romanilor în Dacia; dar importanţa lui crescu în deosebi, în timpul domniei lui Ştefan cel Mare când, strălucitul Voevod îşi instală aci o curte domnească [1] ce a durat apoi până la începutul secolului al XVII-lea.

Pe locul «*gospod*» [2] şi în jurul curţii, îşi aveau construite case răzeşii împroprietăriţi pentru fapte de vitejie, localnici sau aduşi din alte părţi ale ţării, boerii dregători ca şi cei «*mazili*» [3], căci, loc era din belşug, fiecare putând cuprinde, firește, cu învoire domnească, atât cât îi cereau trebuinţele gospodăriei.

Pentru toţi aceştia, voevodul zidi ca locaş de închinăciune, biserica de piatră «*în numele naşterii şi cinstitutului proroc şi înainte mergător şi botezătorului Ion*» [4], care şi până azi a rămas una din cele mai bine păstrate dintre toate bisericile lui Ştefan şi n'a suferit decât prea puţine modificări, în decursul timpului.

In preajma curţii şi a bisericii domneşti, locuitorii duceau o viaţă tihnită, patriarhală, cu o singură preocupare mai de căpetenie: aceea a războiului. Prea multe neînţelegeri pentru proprietate sau pentru bani nu erau, căci pământul nu-şi avea importanţa de azi; iar relaţiunile între oameni, cât se poate de reduse. In schimb, nu lipseau procesele cu caracter penal, pentru omoruri şi furturi [5].

Neexistând la început legi scrise, [6] dreptatea se împărţea după

[1] Printr'un hrisov dat «în curtea noastră dela Piatra» Ştefan cel Mare întăreşte în 1455 mănăstirei Bistriţa, vămile dela Tazlău şi Bacău, iar prin hrisovul din 20 Aprilie 1491, acelaş voevod, înzestrează ctitoria sa, Mănăstirea Tazlău, cu satele Stolnici şi Fauri «sate care au fost în ocolul curţilor noastre dela Piatra». Vezi I. Bogdan: **Documentele lui Ştefan cel Mare.**

[2] Domnesc.

[3] Ce şi-au pierdut funcţiunea.

[4] Din inscripţia bisericei (tradusă din slavoneşte de Episcopul Melchisedec).

[5] Pedepsele ce se aplicau răufăcătorilor, după cum arată Dimitrie Cantemir, erau foarte aspre şi variau după faptul săvârşit. Astfel, tâlharii se pedepseau cu spânzurătoarea; hoţii de biserici erau arşi de vii; dacă un boer săvârşea o crimă, sau se înfrupta din visteria ţării, sau uneltea împotriva Domnului, era pedepsit cu tăerea capului, adesea fără a mai fi adus în faţa Divanului, întrucât faptul era socotit ca foarte grav.

[6] Indicii vagi ne-ar face să credem că ar fi existat şi unele legi scrise încă dela Alexandru cel Bun care, ar fi pus să se traducă părţi din Basilicale, dar care n'au fost publicate. Descoperirea unor zaconuri în limba slavonă, datând din timpul lui Ştefan cel Mare, ne îndreptăţeşte să credem că existau totuşi pravile (legi scrise) în timpul domniei acestui voevod (v. Hamangiu, Rosetti-Bălănescu, Băicoianu).

Abia la începutul secolului al XVII-lea dreptul consuetudinar şi nescris,

«obiceiul pământului», de către un reprezentant al Domnului,[7] *Soltuzul de Kamena*,[8] care, pe lângă calitatea sa de administrator al târgului, avea şi pe aceea de judecător, împreună cu un sfat compus din 12 *«pârgari»*[9], proprietari mai cu vază ai târgului, în faţa cărora se încheiau şi tranzacţiile, spre a da astfel actului, un caracter de autenticitate.

Mai târziu în secolele următoare, se organizară gradele de jurisdicţie, în sensul că pricinele se judecau în primă instanţă, de către pârcălabul de Neamţ, iar mai târziu de ispravnicul ţinutului. Pricinele mai importante mergeau în apel la marele vornic respectiv[10] a cărui judecată reprezenta al doilea grad de jurisdicţie, cu puteri considerabile căci, aceşti vornici făcând parte din sfatul privat al Domnului, adică dintre «cei 7 boeri», erau oameni de toată încrederea şi deci, din punct de vedere jurisdicţional, le era atribuită o competenţă foarte largă.

In sfârşit în ultima instanţă, pricina se cerceta de Divan, personal de către Voevod care, prezida înalta instanţă de judecată căci, el continua să exercite aceleaşi drepturi de prerogative[11]. Hotărârea dată de Domn, avea o mare autoritate morală, fiind considerată ca însăşi expresiunea justiţiei,[12] deşi cercetarea pricinei putea fi redeschisă într'o domnie viitoare. In procesele de natură civilă însă, de o importanţă mai mare, judecata se făcea direct de către Divan, fără a mai trece prin

începe să se retragă treptat în faţa **Basilicalelor** sau **Pravilele împărăteşti**, adaptate după legislaţiunea Bizanţului în timpul lui Vasile Vodă Lupu.

[7] Justiţia era o emanaţiune a puterii executive încredinţată Domnului şi se dădea fie direct, fie printr'un delegat al său.

[8] Kamena, adică piatră. Marele jurisconsult N. Blarenberg în «Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie, depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours» compară pe **Soltuz** cu **Sculdasius** sau **Sculdachis (Schuld** şi **heissen)** un fel de primar în Germania.

[9] N. Blarenberg în op. cit. face apropiere între cuvântul **purgarii** cu **burgarii (burg**, adică cetate întărită, **burgarii**, adică apărătorii acestei cetăţi, cit. Tocilescu).

[10] Moldova era împărţită în două: Ţara de sus cu reşedinţa vornicului la Dorohoi şi Ţara de jos cu reşedinţa la Bârlad.

[11] a) El aşeza legi noui, însă cu învoirea Mitropolitului, a episcopilor şi a boerilor. Putea să desfiinţeze legile vechi şi să îndrepteze pe cele ce sufereau îndreptare; să complecteze pe cele ce erau întunecoase şi nelămurite; b) Era judecătorul suprem. Toate procesele hotărâte de celelalte tribunale se judecau de Domn în cea din urmă instanţă, în Divanul sau tribunalul său, compus din mitropolit, episcopi şi boerii mari ai ţării; c) Avea dreptul de a fixa pedepsele neprevăzute de legi şi de a agrava sau modera după trebuinţă pe cele prevăzute de legi, precum şi dreptul de a graţia pe vinovaţi; d) Numai el putea să pronunţe pedeapsa cu moartea, cu ocna sau cu exilul; e) De a numi pe magistraţi şi funcţionarii ţării.

[12] Prestigiul Divanului domnesc şi a încrederei în hotărârile sale, fură scăzute numai în timpul domniilor fanariote când Domnul devenea părtinitor totdeauna când o parte venea în conflict cu interesele elementelor greceşti. Astfel, A. D. Xenopol, în Istoria Românilor, menţionează următoarea situaţie:

Grecul Neculai Mavrocordat în a doua domnie în Moldova, primi vizita lui Kir Samuil, patriarhul Alexandriei care fiind dator, venise după milostenie isbutind de altfel să strângă «peste cât nădăjduia». Mavrocordat, îi dărui printre altele şi mănăstirea Hangu dela poalele Ceahlăului, pe care însă, dorea s'o mai înzestreze cu câteva sate din apropiere. De aceea, îl puse pe acesta să revendice dela Maria, văduva vornicului Ilie Cantacuzino, satele Bălţăteşti şi

celelalte grade de jurisdicție. Târgoveții pietreni, ce invocau judecata acestei înalte instanțe, se duceau pentru aceasta la Iași, călătorind până în capitala Moldovei, cu căruciorul de poștă, schimbând caii la fiecare *menzil;* [13] iar boerii cei mari făceau drumul numai în trăsură proprie, poposind noaptea la Hanul Ancuței, din ținutul Romanului, unde era cam jumătatea drumului, pentru a porni a doua zi mai departe.

Divanul se întrunea de două sau de trei ori pe săptămână, afară de zilele de post, sub președinția Domnului. In sala cea mare a curții, unde se ținea ședința și în spatele scaunului domnesc, icoana Domnului Isus Cristos, judecătorul atotputernic, sub o candelă veșnic aprinsă, veghea asupra desbaterilor. La început, se pronunța o rugăciune. Domnul cu fața către sfântul chip, făcea semnul crucii, după care, se așeza în scaun, poftind și pe ceilalți membri ai sfatului să ia loc. Astfel, în stânga, după obiceiul turcesc fiind locul de cinste, se așeza mitropolitul, apoi boerii în funcție, fiecare după gradul ce-l avea. In partea dreaptă luau loc boerii fără slujbe; iar în fund spătarul cu spada domnească.

Divanul fiind alcătuit, se deschidea ședința introducându-se părțile, și după ce se asculta jeluirea lor, se dădea cuvântul părței reclamante, apoi pârâtei, se audiau martorii, se citeau zapisele indicate de părți sau aduse din oficiu, scrisori domnești sau de boeri, se produceau astfel toate probele ce ar fi putut aduce lumină până ce Divanul era lămurit asupra pricinei ce judeca și în cele din urmă se pronunța hotărârea, dacă procesul era simplu și nu suferea amânare pe a doua zi. Cel dintâiu care-și dădea părerea era mitropolitul, apoi boerii Divanului, în ordinea însemnătății slujbei ce fiecare deținea. Boerii fără slujbe, nu-și puteau da avizul, decât dacă le era cerut. In sfârșit, Domnul era cel din urmă în a se pronunța și de obiceiu, se unea cu părerea majorității.

In lipsa Domnului, când acesta era bolnav sau reținut de treburi, Divanul lucra și fără el, fiecare luând locul în ședință, ca și când Voevodul ar fi fost de față. Scaunul său însă rămânea gol. Ca de obiceiu, se făcea mai întâiu o expunere a faptelor, apoi se desbătea tot procesul în fond; dar hotărîrea se pronunța numai după ce și Domnul lua cunoștiință de cele ce s'au desbătut și de părerea fiecărui boer.

Astfel, în primele zile ale lui Iulie, în anul 1814, porniră spre Iași, doi boernași, anume Manea Orzea și Ioan Hamă, vechili [14] ai ma-

Mânjești, ca fiind ale mănăstirei, dela Miron Vodă Barnovschi, și pe care vorniceasa le-ar deține fără drept.

Pentru asigurarea isbânzii, dresele fură falsificate iar boerii din Divan conrupți și amenințați pentru a nu se opune.

De sigur că, în aceste condiții Maria Cantacuzino, pierdu procesul și fu deposedată pe nedrept de ambele proprietăți în favoarea călugărilor greci. Câțiva ani mai târziu însă, sub Mihai Vodă Racoviță, ea își redobândi averea, aceeași boeri ai Divanului arătând că: «au făcut știința lor fiindcă chemându-i pe rând Neculai Mavrocordat, le-au dat a înțelegere să nu răspundă împotrivă nici cum, la Divan, deci, știind acea poruncă, n'au avut gură să grăiască spre dreptate și cum a zis domnia sa așa au poftit și dumnealor cu toții».

[13] Stație la fiecare 20 km. unde se schimbau caii.

[14] Procuratori.

halagiilor din Piatra şi care, în numele acestora, aveau sorocită zi de *vadea*,[15] la 7 ale acelei luni, în faţa Divanului domnesc pe lângă alte *drese*[16] duceau cu ei şi hrisovul dela 8 Maiu 1797, a lui Alexandru Ion Calimah Voevod, ce urmau să-l înfăţişeze Domnului, în susţinerea cererii lor.

Dela Ştefan cel Mare, care împroprietărise pe mai mulţi răzeşi ai târgului, pe locul domnesc, cuprins între Cozla, Cuejdiu şi Bistriţa, poate că şi alţi voevozi, în decursul timpului mai dăduseră târgoveţilor loc pentru gospodărie, în măsura înmulţirii populaţiei. Acest loc gospod care mai cuprindea partea târgului numită Valea Viei, cu câmpia Borzoghean din faţă, cu Avramul şi muntele Cârloman administrat la început de către curtea domnească, era dat acum în îngriijrea şi administrarea epitropilor bisericii domneşti Sf. Ioan, şi nici o înstrăinare nu se putea face fără învoirea Domnului. De aceea, în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, înmulţindu-se populaţia în aşa fel, încât locurile particulare ajungând neîndestulătoare pentru traiul unora, iar alţii fiind doar îngăduiţi a-şi construi case şi dugheni pe un loc ce nu le aparţinea, târgoveţii făcură o cerere lui Alexandru Ion Calimah, ca să le facă danie, din locul ce se afla în jurul târgului, ne dat încă nimănui, fiindcă şi ei la rândul lor au purtat de grijă bisericii domneşti cu toate cele trebuitoare. Şi Domnul, ascultându-le cererea cu bunăvoinţă, prin hrisovul dela 8 Maiu 1797, porunci:

«Iată, ne-am milostivit Domnia mea şi prin acest al nostru domnesc hrisov, i-am miluit cu tot locul domnesc, dela târgul Pietret, atât acel ce este cu dugheni şi cu case pe el, cât şi tot locul slobog ce mai este afară de târg», aceasta să le fie «drept ocină şi moşie», punând totodată îndatoriret pentru târgoveţi de a ţinea biserica gospod cât şi pe celelalte «cu îndestulare de preoţi şi cu toate cuvioasele podoabe bisericeşti pentru slujirea sfintei şi «dumnezeeştii liturghii».

Aşa dar, cererea pietrenilor fu îndeplinită precum ei doriseră, rămânând numai ca împărţeala locurilor să se facă în bună înţelegere. Şi se pare, că pentru locurile de casă şi de livezi, n'a fost greu să cadă la învoire, fiecare cuprinzându-şi loc în jurul gospodăriei, atât cât îi cereau trebuinţele. Cearta însă porni curând dela locul numit «*Borzogheanul şi Avramul*», de care trebuiau să se folosească în comun, fie arătându-l, fie sădind pomi, fie lăsându-l imaş pentru vite. Pe acest motiv târgoveţii se împărţiră în două tabere:

1. *Mahalagiii*, interpretând dania domnească într'un mod cu totul subiectiv, cereau hotărât excluderea oricărei categorii sociale dela folosinţa acestui teren, pe care voiau să-l are, «ca să-l aibă numai ei la stăpânire, pentru a lor hrană şi chiverniseală» pe motivul că numai ei au făcut «multe cheltuieli spre desbaterea lui de sub împresurarea megieşilor moşiei».

2. *Dughengiii*, voiau să-l lase «pentru imaşul vitelor tuturor târgoveţilor de obşte», deci şi pentru vitele lor, întrucât prăvăliile fiind la

[15] Termen de înfăţişare.
[16] Documente.

faţa uliţelor, îşi aveau prea puţin loc pentru trebuinţele gospodăriei, în timp ce locuitorii mahalalelor, cuprinseseră fiecare destul teren pe care îl stăpâneau nesupăraţi de nimeni; iar ei, chiar dacă nu-şi au locuinţele la mahala, ci în centrul comercial, «sprijinesc cele mai mari greutăţi ce se întâmplă asupra târgului». Apoi, din cuprinsul hrisovului domnesc, rezulta că terenul cedat trebuia împărţit şi folosit de către toţi locuitorii târgului în mod egal şi fără deosebire.

Au urmat 17 ani de neînţelegere cu plângeri şi judecăţi pe la isprăvnicie, unde, cu toată străduinţa, nu s'a putut împăca cearta dintre cele două tabere pentru acest petec de loc. In cele din urmă, mahalagiii cerură înfăţişare Domnului pentru ca să se desbată cauza în Divan, hotărându-se de partea cui e dreptatea. In acest scop deci, mahalagiii trimiseră la Iaşi pe cei doi târgoveţi ca să le susţie interesele în calitate de procuratori.

Pe de altă parte, sosiră în capitala Moldovei şi reprezentanţii negustorilor pârâţi.

In dimineaţa de 7 Iulie 1814, însfârşit, în sala Divanului, se aflau adunaţi boerii de sfat pentru judecăţile sorocite pe acea zi. Era la ordine plângerea târgoveţilor din Piatra. Când intră Domnul, toţi se plecară în faţă-i cu adâncă supunere. Scarlat Alexandru Calimah, pronunţă o scurtă rugăciune făcând semnul crucii, pe urmă, se aşeză pe scaunul de sub icoana mântuitorului, poftind şi pe boeri să ia loc pe scaunele cuvenite. Se făcu tăcere. La porunca păzitorilor dela perdea, aprozii [17] introduseră pe reprezentanţii târgoveţilor, a căror pricină urma să se judece.

In auzul tuturor se dădu citire hrisovului domnesc din 8 Maiu 1797, a lui Alexandru Ion Calimah voevod. El constituia pentru târgoveţi titlul de proprietate al cărui cuprins, Divanul trebuia să-l aibă în vedere, mai înainte de a hotărî asupra cererei mahalagiilor. Acest act însă, era destul de limpede şi din conţinutul lui, reeşea că intenţia Domnului, a fost ca acel teren să se stăpânească şi să-l folosească toţi împreună fără a exclude vre-o categorie de locuitori.

Se ascultă cu luare aminte apoi, se puse prima întrebare la care trebuia să se hotărască:

1. «Pentru locul ce se numeşte Borzogheanul şi Avramul, pe care îl cere «ca să-l aibe în stăpânire numai o samă din târgoveţii mahalagii».

Domnul, întrebă pe toţi boerii din sfat care e părerea lor. Toţi răspunseră la fel. Gândul lui fiind acelaş, de îndată pronunţă următorul răspuns:

«De vreme ce acel loc şi cu vatra târgului şi a mahalalelor este danie «şi miluire, tuturor târgoveţilor din acelaş târg şi mahalale, apoi dreptatea «urmează iarăşi cu toţii să-l stăpânească, numai fiindcă acele locuri unii au «cerut să-l are, alţii ca să rămâe imaş, la aceasta cum vor socoti cu sfat de «obşte, că le este mai bun folos pentru toţi, în fiecare an, aşa să rămâe».

Din răspunsul primei întrebări, prin respingerea cererei mahalagiilor de a fi numai ei stăpâni, fondul procesului fu tranşat. Urma deci,

[17] Aprozii de Divan, se asemănau cu ceauşii turci şi aveau însărcinarea să aducă pe pârâţi.

ca în viitor, stăpânirea să fie comună. Divanul nu se pronunță și asupra felului cum urma să se exercite folosința, dacă locul trebuia să fie arat sau lăsat pentru imaș, indicând că această chestiune de detaliu, să se stabilească printr'un sfat comun al tuturor locuitorilor cari, de aci înainte, trebuiau să se învoiască în mod pașnic; dar pentru ca pe viitor să nu se mai ridice pretenții și pentru celelalte locuri, date prin același hrisov, unde o parte din locuitori își făcuseră deja case și grădini, Domnul mai puse sfatului o întrebare:

2. «Pentru tot trupul moșiei și din vatra târgului și de la mahalale, cum «și de prin prejurul târgului»?

La aceasta, Divanul, prin glasul Domnului, răspunse:

«După cuprinderea hrisovului părintelui Domniei mele, să se stăpânească «de către toți frățește, stăpânindu-și fiește care și casele și livezile și curătu- «rile, unde au apucat și și-au făcut fără nici o supărare unii despre alții».

Dar, în afară de ceeace se dăduse prin acel hrisov, mai rămăsese pământ domnesc, în vatra târgului și mahalale, administrat de epitropia bisericii domnești Sf. Ioan. Din acest loc, târgoveții obișnuiau să cuprindă, din când în când, câte o bucată, prin strămutarea gardurilor, mărindu-și astfel proprietatea; iar alții și mai îndrăzneți, puneau stăpânire directă îngrădind câte o porțiune de teren, desigur fără nici un fel de învoire. Pentru ca această situațiune să înceteze, Domnul căută să stăvilească, cu acest prilej, astfel de procedări, indicând totdeodată modul cum cineva își putea procura de la stăpânire, loc de gospodărie:

3. «Pentru cât loc se află slobod din tot trupul moșiei și necuprins de «nimeni, atât în vatra târgului și la mahalale, cât și pe afară de pe Valea «Viei și ori de pe unde».

La care se răspunde:

«Nimeni dintre dânșii toți târgoveții, să nu fie volnici a vinde cuiva «măcar o palmă din toate acele locuri și nici de cum iarăși să nu fie volnici a «prinde și a închide vre-un loc dintre acele locuri și ori care dintre dânșii va «avea trebuință de vre'un loc de case, dator să fie a merge la epitropii bise- «ricei domnești și la târgoveții fruntași ca să ceie și de se va cădea i se va «da, iară de către epitropi și fruntași să se socotească cât loc îi poate fi «spre îndestulare de trebuință stării sale, iar nu cât va voi el; și să meargă «și să-l măsoare în stânjeni și stâlpindu-l cu pietre hotare, să-i deie epitropii «și fruntașii și scrisoarea lor de mărturie la mână, spre veșnica sa stăpânire, «arătătoare în semne și măsuri, pentru ca după vreme să nu se poată întinde «mai mult; care scrisoare să se întărească și cu pecetea târgului și să se «treacă și în condica bisericii domnești și așa, cu această rânduială, acei ce vor «avea trebuință să prindă locuri, iar nu se sine, măcar ori de ce stare va fi. «Și cel care i se va da loc, dator să fie și el atuncea a da două oca de ceară «la biserica domnească».

Tot pentru a evita în viitor încălcările de hotare ale locuitorilor între ei, precum și cuprinderile samavolnice din locul domnesc și pentruca proprietatea fiecăruia să fie bine determinată, mai ales pentru caz de transmitere a proprietății, Domnul stabili ca operațiunea să se facă de aci înainte, numai cu învoirea epitropilor bisericii domnești și

a târgoveților de vază cari, vor contra semna actul ca având cunoștiință de situația de fapt, în plus înscrisul să fie întărit și prin aplicarea peceții târgului.

Hotărî deci la a patra întrebare următoarele:

4. «Ori care din dânșii vor voi a vinde casele și dughenele și alte aca-«returi ce vor avea de veci, unul altuia, sau ori cui, cu prețul ce se vor putea «învoi, volnici să fie, însă prin știrea epitropilor bisericii domnești și a târ-«goveților fruntași și zapisul vânzării să se adivereze și de epitropi și de frun-«tași, precum și cu pecetea târgului; și vânzătorul încă să fie dator a da două «oca ceară la biserica domnească».

In legătură cu aceasta Divanul mai hotărî cu privire la întreținerea bisericii târgului:

5. «Pentrù cele trebuincioase la toate sfintele biserici ce sunt în acelaș «târg, adică: preoți, diaconi, dascăli, vestminte, ceară, untdelemn, tămâie, mare-«meturi și orice altele».

Nu se știe dacă o parte din locuitorii târgului, mahalagii sau dughengii, s'ar fi dat în lături în ceeace privește contribuțiunea lor la întreținerea bisericilor târgului. Sentimentul religios era destul de desvoltat, oamenii fiind cu frica lui Dumnezeu, apoi îndatorirea aceasta le fusese impusă odată prin hrisovul de împroprietărire din 1797 al lui Alexandru Ion Calimah. Totuși, se pare că mijloacele erau neîndestulătoare sau veniturile prost administrate, căci găsim după câțiva ani dela această dată pe epitropii bisericii, cerând înșiși mijloace de întreținere dela domnie. Și fără vre'o obiecțiune din partea Domnului în ceeace privește îndatorirea târgoveților de a întreține biserica, acesta apreciind temeinicia cererei le institui ca privilegiu «venitu vătăjiei de mahali» și în plus încă alte avantagii. [18].

Dorința ca biserica să fie îndestulată cu toate cele trebuitoare, era preocuparea permanentă a Domnului, căci și cu acest prilej, fiul lui Alexandru Calimah, nu lăsă să treacă nebăgată în seamă posibilitatea de a creia un venit, pentru întreținerea locașului lui Ștefan cel Mare. Deci, impuse obligațiunea ca la orice transmitere de proprietate, părțile să fie datoare a veni în ajutorul bisericii cu o contribuție, în raport cu starea materială a fiecăruia.

6. «La toate acelea, datori să fie târgoveții de obște a da cuviinciosul «ajutor, însă fieștecare după starea și putința sa, iar nu mai mult: și epitropia «bisericească, încă să fie a da samă de toate acele luaturi și daturi, la cei «mai fruntași din acele stări».

Așa dar pe lângă obligațiunile impuse locuitorilor, nici cei ce administrau fondurile bisericești, nu scăpau fără control căci, li se impunea îndatorirea ca de aci înainte să dea socoteală fruntașilor târgului, oameni cu stare și de încredere, de toate încasările și cheltuelile făcute.

La punctul 6 al hotărârii, unde se arată felul cum trebuiau păs-

[18] Hrisovul din 8 Maiu 1797 al lui Alexandru Ion Calimah.

trate scrisorile moşiei târgului, Divanul mai decide, ca atunci când va avea loc vre-o judecată cu cineva, epitropii să angajeze printr'o înţelegere obştească a tuturor târgoveţilor, un procurator pentru susţinerea intereselor şi pe care să-l plătească pentru munca depusă, însă acesta să nu încarce cheltuielile greu de suportat pentru cei săraci, după obiceiul prost ce se practica în asemenea împrejurări [19], şi pentru care urmau să se aplice sancţiuni:

7. «Pecetluindu-se cu peceţile târgoveţilor fruntaşi, să stea la mâna epi-«tropilor bisericii domneşti şi când va fi ca să se scoată dintr'ânsele vre'o scri-«soare, iarăşi prin ştirea fruntaşilor să se scoată; iară epitropii de sine, fără «ştirea fruntaşilor să nu fie volnici a deschide scrisorile; precum şi când va «naşte vre'o pricină despre cineva asupra moşiei târgului, să se strângă cu «toţi târgoveţii la un loc şi prin sfătuire şi alegerea tuturor să se pue la cale «şi să-şi rânduiască şi vechil dintre dânşii pe cei mai cu înţelegere om ce va «fi, ca să meargă să se judece de va cere trebuinţa dând şi scris vechilului la «mâna sa; şi după pricină să se socotească şi să-i dee şi măsurata cheltuială «dela toate stările pe analogon stânjenilor locurilor ce stăpânesc, însă târgo-«veţii fruntaşi cât şi alţii, să se ferească ca nu cumva să se facă vre'o asuprire «spre interesul lor, cu cuvântul acela al cheltuielilor, celor mai săraci, după «cum această reobişnuinţă se urmează până acum, căci pe urmă de se va dovedi «că vre'unul dintr'ânşii au metaherisit, în chip de vicleşug, se va pedepsi».

Dar tot pentru a preveni situaţiunea înstrăinării din locul domnesc, fără ştirea administratorilor, printr'o manoperă frauduloasă şi chiar pentru controlul ce trebuia exercitat asupra acestora, se mai decise ca pecetea târgului să fie păstrată de către epitropii bisericii domneşti şi aplicarea ei să se facă cu certificarea fruntaşilor din târg, fără care, actul încheiat nu va avea valoare:

8. «Să ste păzită la mâna epitropilor bisericii domneşti şi fără ştirea «târgoveţilor fruntaşi să nu fie volnici a o pune pe nici o scrisoare, căci o «scrisoare ca acea în care nu vor adeveri şi târgoveţii fruntaşi cu iscăliturile «lor că s'au pus pecetea şi prin a lor ştire, nu va putea avea nici o tărie».

Aci se termină procesul locuitorilor târgului Pietrii şi anume dintre cei stabiliţi prin mahalale cari ar fi dorit avantagii numai pentru ei şi dintre negustori ce se pare că erau mai paşnici şi mai omenoşi. Stăpânirea locurilor Avramul şi Bozogheanul, ce formase obiectul procesului, rămânea pentru toate categoriile de târgoveţi şi deci urmau să se folosească împreună, după cum se va hotărî un sfat comun ce trebuia să se întocmească în acest scop. Prin urmare, Scarlat Alexandru Calimah, respectă în totul hrisovul de danie al părintelui său Alexandru Ion Calimah care, înţelegea să împroprietărească pe toţi de obşte, fără nici o deosebire, hotărând totodată şi asupra obligaţiei de întreţinere a bisericii lui Ştefan cel Mare, cât şi a eventualelor încălcări de proprietate în dauna locului domnesc, administrat de epitropia acestei biserici. Aşa dar, după 17 ani de permanentă ceartă, se puse capăt neînţelegerii căci, hotărârea Divanului de aci înainte nu mai putea fi susceptibilă de interpretare ci, trebuia ascultată şi urmată fără nici o şovăire.

[19] Şi chiar în acele timpuri.

«Intr'acest chip după cum s'a arătat în sus, dând domnească noastră «hotărâre pentru toate pricinile, poruncim dar domnia mea şi tuturor locuitori-«lor din acelaş târg, ca la toate să se păzească urmare întocmai şi pre deplin «cu nestrămutare pentru nici odinioară în veci, întrucât de puţin; căci carele «va îndrăsni a face vre'o împotrivă urmare, ca să asuprească pre vre'unul «dintre dânşii, se va pedepsi şi nici un cuvânt spre vre'o îndreptare nu va pute «ave...» etc...

Hotărîrea, după ce s'a iscălit de Domn aplicându-i-se şi pecetea domnească, fu trecută la condică de logofătul Divanului, apoi ea fu înmânată târgoveţilor pentru a lua cunoştiinţă de cuprinsul ei şi a o avea în vedere în viitor.

Vechilii Manea Orza şi Ioan Hamă se întoarseră acasă cu procesul pierdut, dar nu fără câştig personal căci, odată ajunşi fură despăgubiţi de cheltuielile făcute cu nevoile procesului, şi pe deasupra mai primiră încă răsplata pentru toată osteneala.

Şi astfel, de voie, ne nevoie, mahalagiii fură siliţi să lase la o parte pretenţiile, desigur absurde, faţă de negustori, cu care apoi au trebuit să se înţeleagă şi să trăiască în bună învoire, pentru a putea folosi locul în comun, ca locuitori ai aceluiaş târg.

A. Semaca

DELA „MĂTASA MORŢILOR" LA „LEGENDA FUNIGEILOR"

Un element autohton popular care a putut da urzeala din sumbrul 'poem dramatic al lui St. O. Iosif şi D. Anghel, **Legenda Funigeilor** («Viaţa Românească», Iaşi 1907), îl constitue însăşi numirea regională a acestor călătoare fire autumnale, care, după cum reiese din masivul roman **Fraţii Jderi** (ed. 2-a, Ciornei, pg. 370) al lui Sadoveanu, se mai chiamă «mătasa-moţilor», imagine sugerătoare de adâncă interpretare poetică:

«Calea, aici, era printre locuri deşerte împodobite cu bolândari de stepă, pe pământufurile cărora se zbăteau şi scânteiau acele fire nețesute, numite de pământeni mătasa-morţilor».

In această «mătasă a morţilor», cunoscută şi lexicoanelor noastre [1] şi susceptibilă de-a se chema şi «tortul morţilor» [2], intuiţia poetică descifrează, după latitudinea şi temperamentul sufletului, destinul unor nealiniate dureri umane. Un Iosif, măiestru sacerdot la altarul **dragălaşei muze populare** [3], a putut veni cu acea mistică a dramei dalbilor funigei, pe care, exotismul lui Anghel a 'ncadrat-o în plumburiul nord german cu eroi ca Runa, Rilda, Landor şi Hunar.

Petru Iroaie

[1] Cfr. Dicţionarul Academiei omâne Tom. II, partea 1-a (1934), pg. 194.
[2] Asteriscul arată că expresia «tortul morţilor» e inexistentă.
[3] Cfr. St. O. Iosif în poezia «Când seara în ceasuri de singurătate» din **Credinţe**.

MARGINALII LA PROBLEMA CONTINUITĂȚII

Chestiunea continuității elemèntului romanizat în Dacia a format, nu de mult, obiectul unor discuțiuni importante. Una dintre aceste expuneri a fost interpretată cu o vădită tendință de răutate. Nici-un cuvânt n'ar fi îndreptățit la un astfel de răspuns Expunerea făcută într'un stil de complectă loialitate și decență. Este vorba de articolul «**Le problème de la continuité en Dacie**» al lui **C. Daicoviciu,** profesor de archeologie la Universitatea din Cluj (Sibiu), publicat în «**Revue de Transylvanie**» Tome VI, No. 1, Jan.-Mars, 1940. (Studiul cuprinde următoarele capitole: Observations et précisions d'ordre historique et archéologique. 1. Des Daces en Dacie à la veille de la conquête. II. L'influence romaine. III. La continuité, dace dans la Dacie romaine. IV. Le christianisme et le particularisme païen dace. V. L'abandon de la Dacie. VI. La Dacie après l'abandon.

In introducere autorul face câteva observațiuni foarte judicioase cu privire la caracterul politic al problemei din trecut și prezent. Din ele remarcăm următoarea: Dacă în trecut a fost justificată atitudinea de ripostă a savanților români fiindcă forma și un argument de revendicare a drepturilor românești în statul feudal opresor dintr'a doua jumătate a sec. XVIII-lea, ce se poate spune astăzi de atitudinea politică a istoricilor unguri de dinainte și de după războiul mondial? Față de revendicările juste ale Românilor din Transilvania declarau teoria continuității de falsă, iar după războiu au prezentat pacea dela Trianon ca o victorie efemeră câștigată de Români prin acreditarea în străinătate a unei minciuni istorice pe care ei, istoricii unguri, ar avea datoria să o combată. In notă autorul observă că în toate publicațiile ungare se reia această temă ca un refren, iar câteodată savanții tinerei generații (a căror formațiune științifică este demnă de laudă) insultă grosolan poporul român și civilizația lui. Intrebuințează față de savanții români ca **Iorga, Pușcariu, Drăganu,** un ton de polemică ce întrece limitele elementare ale decenții, numai fiindcă nu le admit teoriile. Ca răspuns la această notă, **L. Gáldi** în articolul «**Romanité dace et les Roumains**» în «**Nouvelle Revue de la Hongrie**», Oct. 1940 p. 320, observă că aceste acuzațiuni n'ar fi adevărate, că tot Iorga a fost acela care a calificat de «azzecagabarbugli» pe Al. Domanovsky, «una din cele mai venerabile figuri ale lumii științifice ungare». Pentru cei cari nu cunosc polemica este suficient să amintim că tot «venerabila figură a lumii științifice ungare» a fost aceea care l-a acuzat de «imaginație vagabondă», «orbit de alte preocupări», «brigandaj», «căci d. Jorga face ca un hoț care pentru a nu atrage atenția, dă alarma» (vezi **N. Iorga,** L'origine et la patrie première des Roumains», Buc. 1938 p. 28).

D. C. Daicoviciu crede apoi că ceeace importă cu drept cuvânt este obiectivitatea științifică, în înțelesul de a stabili adevărul oricare ar fi preferințele sau convingerile anterioare. Pe când cercetătorii Români, într'un spirit de pură obiectivitate s'au îndepărtat de mult de teoriile admise odinioară, respectând numai adevărul istoric, școala de filologie și istorie ungară se alătură tot teoriei lui Roesler, astăzi învechită și combătută de nenumărate ori. Atât lucrările de linguistică recente ale celor mai buni linguiști români ca, Pușcariu, Drăganu, etc. sau străini ca Gamillscheg, von Wartburg și alții, nu arată deloc divergențe când e vorba să stabilească locul unde s'a format limba și poporul român; adică cele două maluri ale Dunării, Dacia aureliană și o mare parte a Daciei Traiane (cuprinzând Oltenia, răsăritul Banatului și sud-estul Transilvaniei).

D. C. Daicoviciu crede că, ceeace importă este centrul de gravitate al formării limbii și poporului român. Unii înclină să plaseze acest centru în Sudul Dunări, iar alții din contră în nordul ei. Pentru ambele părți pare să fie sigur că a fost o «admigrațiune în sensul admis de Onciu, sau mai mult o «intermigrațiune» continuă între cele două maluri. Mai constată că nici istoricii n'au fost totdeauna de aceiași părere. Pe de o parte istoricii români ar fi primit teza linguiștilor străini, totuși nu sunt de acord cu ea și aceasta în afară de ideile preconcepute care sunt excluse și din cauza faptului că nu s'au putut centraliza rezultatele cercetărilor făcute în toate domeniile. Este apoi de părere că, problema continuității fiind strâns legată de cronologia și geografia provin-

ciei, archeologia ar trebui să fie cunoscută temeinic; ea ar trebui să formeze o bază sigură, un punct de plecare precis conturat. Cercetările archeologice ale Transilvaniei — spune Daicoviciu — au fost făcute mai mult de specialişti unguri, cari deşi de frumoasă pregătire ştiinţifică n-au avut totdeauna obiectivitate absolută faţă de diferite probleme.

D. **Ladislas Gáldi,** profesor la colegiul Oetvös din Budapesta, a crezut necesar să răspundă lui C. Daicoviciu în «**Nouvelle Revue de la Hongrie**» (an. IX Oct. 1940 p. 320—327), cu articolul «La «romanité dace» et les Roumains», care este precedat de următoarele rânduri introductive: «Savanţii români, în afară de câteva excepţii, admit în mod unanim continuitatea naţiunii lor în Transilvania legând-o de o pretinsă «romanitate dacă» pe care şi-o închipue asemănătoare cu «romanitatea galică» din Franţa, sau cu «romanitatea iberică» a Spaniei. In articolul următor vom vedea dacă această «romanitate dacă» este o realitate istorică sau pur şi simplu o himeră, un mit prin care Românii se străduiesc să înconjoare această ţară de basme care este Transilvania».

Aici ne permitem să revenim asupra pasagiului în care C. Daicoviciu spune că toată şcoala maghiară nu face altceva decât să repete în diferite feluri vechea teorie a lui Roesler, la care s'a răspuns de atâtea ori, ajungându-se la rezultate şi argumente pozitive. (Pentru a da un exemplu de felul în care scriu cercetătorii unguri şi obiectivitatea lor, atât de mult lăudată în toate părţile în străinătate, ne permitem să cităm o parte din articolul «Două concepţii din trecutul României»» «Two minds in the rumanian past», apărut în «**Hungarian Quarterly**», vol. V. No. 3, Autum, p. 433—39: «Oamenii de ştiinţă români şi străini obiectivi recunosc adevărul afirmaţiunilor istoricilor unguri, că leagănul poporului român n'a fost Transilvania, Dacia lui Traian, ci regiunea mai complect şi permanent latinizată a Balcanilor ce se întindea la Sud de Dunăre, pe o suprafaţă ce acoperea Nisch, Skoplje şi Sofia. Aici, în sfera influenţei latinismului din Italia de Sud, s'a născut limba română şi aici s'a născut şi rasa română dintr'o amestecătură curioasă (strange) şi necunoscută de alte rase. Chiar astăzi poporul român poartă pecetea acestei origini balcanice, deşi aceasta nu trebue să fie înţeleasă în sens degradant. Prima simbioză slavă n'a avut loc în munţii Transilvaniei, ci în peninsula balcanică unde conlucrarea ciobanilor români cu agricultorii slavi a fost o necesitate economică. Aici, în aceste locuri, bazele fără îndoială latine ale creştinătăţii române s'au întâlnit cu influenţa slavă care, a dat un caracter slav întregei organizări a bisericii române».

«Către sec. X p. Ch. acest popor de păstori, în compoziţie tipic balcanic-slav, dar neo-latin ca limbă, cunoscând puţin agricultura, s'a retras încet spre nord a trecut Dunărea şi a ajuns la poalele sudice ale Carpaţilor, cam prin sec. XII-lea. In vastele păduri ale Făgăraşului a trăit împreună cu Besenii şi probabil cu alte triburi turceşti. Curând după aceia pătrunzând în Transilvania au venit în contact cu o cultură care, a fost înainte destul de înrudită cu a lor; cultura europeană a Ungurilor, orientată spre vest şi plină de spiritul catolic».

In aceiaşi voluminoasă revistă tipărită în mii de exemplare pentru propagandă în U. S. A. şi Imperiul Britanic, «**The Hungarian Quarterly**, No. 4, Winter 1940/41, tânărul istoric maghiar **Elekes**, semnează articolul «**Origins of the Rumanian People**» (p. 678—688) din care spicuim: «Strămoşii Românilor au fost un trib neo-latin care, după ultimele rezultate ale cercetărilor istorice, s'au desvoltat între sec. II-VII p. Chr. în Peninsula Balcanică în imediata vecinătate a teritoriului albanez prin «latinizarea» populaţiei ibero-trace. Se poate dovedi cu siguranţă că strămoşii poporului român au trăit în Balcani... acest grup de vechi români a trecut Dunărea în sec. XII şi XIII, deşi grupuri mai mici, este posibil să fi ajuns la poalele Carpaţilor şi mai înainte; dar marea lor majoritate a pătruns şi s'a răspândit peste suprafete numite Moldova şi Muntenia, unde au găsit primele lor mari Voivodate: originile Statului Român modern. In acel timp acest teritoriu era sub stăpânirea triburilor nomade turce, mai ales a Cumanilor. Imigranţii români au fost stăpâniţi în deosebi de ei, de aceea în documentele româneşti medievale, majoritatea nobililor au nume turceşti; cu cât sunt mai vechi documentele, cu atât sunt mai numeroase şi mai caracteristice aceste nume turceşti, dar ele au fost mai mult decât o modă trecătoare. Dovedesc însă că o parte considerabilă a conducătorilor români din evul mediu a

fost de origine turcească și mult timp au rămas credincioși obiceiurilor turcești» (Op. cit. p. 678—79—81).

In marele volum de propagandă științifică tipărit sub auspiciile Soc. Istorice maghiare dela Budapest intitulat «**Siebenbürgen**», în capitolul «**Vorgeschichte und Siedlung**», **Tamás Ludovic** semnează articolul «**Die Rumänen**» (p. 6 —76) din care cităm: «Poporul român format în Peninsula Balcanică, a ajuns în Transilvania, — ținutul Daciei Traiane de odinioară — ca popor nomad-păstoresc. Emigrând din patria lui de origină și răspândindu-se în toate părțile. Unele grupuri au trecut către sud. Urmașii lor sunt aromânii din Grecia, Macedonia și Albania, cari, se ocupă tot cu creșterea vitelor. Strămoșii Românilor din Istria, care s'au retras spre nord-est, s'au refugiat probabil din cauza Turcilor și așa au ajuns în teritoriile pe cari le ocupă astăzi, iar strămoșii Românilor din nordul Dunării au ajuns în Muntenia tot din ținuturile dela sud de Dunăre, trecând mai departe în Transilvania, mai târziu în Moldova, Basarabia, Polonia și chiar peste Rusia de Sud în Caucaz» (p. 66).

In multe reviste din străinătate apar aproape lunar articole de diferite dimensiuni în care se susțin teorii similare.

L. Gáldi afirmă dela început că polemicele dintre cercetătorii români și unguri nu privesc atât teoriile ci greșelile de fapt ale savanților români; constatare prea riscată ce rămâne de dovedit nu de specialiștii unguri, ci de majoritatea oamenilor de știință străini, cari, până în prezent n'au constatat «greșeli». «Este curios — spune G. — de a vedea că aceștia (Românii) în loc să respingă cu dovezi observațiunile și rectificările făcute de colegii lor unguri, preferă să reediteze fără încetare aceleași vederi tradiționale, trecând cu totul sub tăcere criticele datorite cercetătorilor unguri» (p. 320). Altă generalizare care nu se potrivește de loc cu realitatea. Se pot cita o mulțime de replici din cele mai documentate, care au fost date de câte ori s'au afirmat din partea cunoscătorior maghiari lucruri departe de adevăr. In multe cazuri s'a brodat pe aceeași temă și atunci nu s'a crezut necesar să se mai răspundă. Literatura maghiară de acest fel, adică mai mult semi-științifică sau de popularizare a diferitelor teorii considerate admise, este extrem de bogată și, trebue să recunoaștem, nu este întrebuințată decât în scopuri de propagandă.

In critica pe care i-o face lui C. Daicoviciu, profesorul Gáldi recunoaște că acesta formează o excepție în felul de a trata problemele prin faptul că își bazează concluziile pe o documentare riguros «bilaterală». discutând cu multe amănunte lucrările specialiștilor unguri. Mai spune că adversarul pe care îl combate în deosebi, dar cu o loialitate onorabilă, este **Andrei Alföldi,** cel mai bun cunoscător maghiar al Istoriei antice a Bazinului Dunărean. Reprosează însă lui D. că nu cunoaște ultimul studiu al lui A.: «**Daci e Romani in Transilvania**». «Dar dacă se compară. spune G., articolul D-lui D. cu această sinteză recentă a lui A., se vede că cele două lucrări ajung aproape la aceleași fapte și că divergențele cari se pot releva se mărginesc mai mult la interpretarea faptelor». (Insuși D. observă în notă (2 la p. 25, că A. este mai circumspect în publicațiile străine; totuși susține în fond aceași teză. (C. A. H. XII. p. 153). In această critică G. vrea să fie meticulos. Reprosul pe care îl face arheologului român D. este neîntemeiat, deoarece acesta discutase numai articolul apărut în «**Magyar Szemle**», iar acuzația adusă nu poate să se refere decât la o interpretare voit tendențioasă, pe care G. ține să o scoată cu titlul de reproș. Această interpretare nu este altceva decât scoaterea în relief a unor lucruri care de fapt nu există.

G. acuză apoi pe D. că în loc să examineze condițiile istorice care au decis pe Împăratul Traian să-și facă expedițiile în Dacia, vrea să sublinieze puterea Dacilor pe timpul lui Decebal, insistând asupra «unității de civilizație», care cuprindea cele două versante ale Carpaților». «Se înțelege că aceste idei să fie foarte favorabile intereselor române, dar preferăm totuși să ne ținem de vastul tablou istoric pe care îl trasează A. în prima parte a studiului său».

Atunci când și-a propus să studieze problema continuității, D. a considerat rezultatele arheologice ca puncte de bază și nu și-a propus să expună o chestiune istorică prea bine cunoscută, care nu era în directă legătură cu planul și capitolele alese. D. a exclus dela început posibilitatea ipotezei sau ideei preconcepute. In tot cursul expunerii sale, n'a ajuns la concluzii decât pe bază de

dovezi și rezultate confirmate și de alți cercetători. Prin același spirit de rea voință G. îi reproșează, cum am văzut, că nu a îndeplinit ceeace își propusese.

Se pare însă că G. făcând parte din cercul cercetătorilor maghiari, care nu admit a priori ideia continuității elementelor romanizate, urmează de aici, că nu primește și nu vrea să discute alte puncte și ipoteze decât cele crezute și susținute cu deosebită îndărătnicie de colegii săi. O explicare găsim și în fraza «mais on prefère quand même s'en tenir au vaste tableau historique...» (P. 321). De unde această preferință și cine preferă? Desigur este o dorință a autorului ca această părere să fie preferată, nu în baza unei cercetări riguroase, ci pornind dela o preconcepție care în astfel de discuții nu își are locul.

D. se exprimă astfel despre metoda arheologului ungar A.: «forma exagerată și, să mi se permită cuvântul, puțin științifică sub care A. prezintă situația, constitue o desmințire categorică a propriei sale teze» (P. 26).

Revenim la altă acuzație a lui G.: «Din dorința de a dovedi drepturile mai mult decât milenare ale Românilor asupra Transilvaniei, D. atribue mai multă importanță persistenței elementului dac decât «pecetei Romei» și încearcă să demonstreze că extirparea radicală a Dacilor pe vremea cuceririi lui Traian n'are nici o șansă de probabilitate» (P. 322). Mai reproșează lui D. că se opune învățămintelor lui P. Maior» ilustrul fondator al Istoriografiei române» și că nu ține seama de motivele psihologice cari au decis pe Romani să extermine pe Daci.

Ca și în celelalte chestiuni D. nu procedează decât cu o extremă prudență chiar în rezultatele la care ajunge. Nu afirmă categoric că exterminarea Dacilor n'a fost făcută complect de Romani, ci crede că este riscat să se spună că ar fi fost posibilă o exterminare totală. Iată ce spune textual: «Au fost în Dacia, natural, mari pierderi de oameni și de material. Războaele făcute de Decebal lui Traian și Domitian au trebuit să ceară mari sacrificii de oameni. Fără îndoială s'au masacrat și vândut mulți prizonieri ca sclavi. Nimic nu e mai greu decât să se fixeze cifrele acestor pierderi. Dar oricât de ridicate ar fi fost au fost **totuși relative**. Nimic nu ne îndreptățește să considerăm că aceste pierderi ar fi nimicit populația dacă. Ar fi un fapt fără precedent în istoria umanității. Este inadmisibil pentru o populație numeroasă care, a avut un trecut de 2000 ani pe acest pământ». (P. 26).

Fiind obișnuit cu acuzările, G. citează drept probă evidentă a exterminării Dacilor rezultatele unei statistici onomastice făcută de un discipol al lui A. și spune că există prea puține nume trace dintre care numai câteva ar putea fi atribuite elementelor dace și că «nu poate fi deloc vorba de această «bogată recoltă de nume traco-dace», care este o invenție gratuită a cercetătorilor români» (P. 323).

Desigur, numai tonul măsurat, plin de rezervă, care, nu afirmă sau neagă cu absolută siguranță un fapt sau o părere, a putut face pe G. să califice drept «invenții» lucruri care de fapt nici n'au fost afirmate. Referindu-se la aceleași cercetări ale elevului lui A., cercetătorul român spune: «Până la publicarea acestei colecții și unui control al criteriilor care l-au inspirat, facem toate rezervele asupra acestor categorii. Nimic nu spune că nu pot fi modificate; dar să admitem că ar putea fi într'o măsură simțitoare. Un fapt este incontestabil: numărul numelor traco-dace, chiar dublându-l, sau întreindu-l, rămâne foarte mic. Dar această disproporție are oare vreo importanță și chiar importanța pe care i-o dă savantul ungar? De loc» (p. 28).

Unde rămâne acuzația lui G. când afirmația este aproape contrară? In pasajul următor D. admite chiar punctul de vedere ungar asupra exagerării caracterului oriental al Dacilor. Imparțial și obiectiv D. discută originea greacă a numelor spunând că este posibil ca unele nume grecești să ascundă de fapt băștinași. Se referă chiar la o statistică făcută de el în «**La Transylvanie dans l'antiquité**» (p. 49 și 70). Crede că o mulțime de persoane din partea locului primind dreptul de cetățenie romană și-au pierdut naționalitatea, și că trecerea dela un nume barbar la altul roman era făcută de multe ori cu ajutorul unui supranume «signum», un fel de poreclă ce devenea nume adevărat.

Deși admite punctul de vedere al lui D., G. spune: «Dece să nu fim de

aceeași părere cu Th. Mommsen, că «signum» era exclus din întrebuințarea oficială («vom strengen offiziellem Gebrauch ausgeschlossen ist, Hermes, XXXVII, 450) (323). Aici ne permitem să adăugăm, excluderea lui «signum», dacă a putut fi făcută în general, nu înseamnă că procesul transformării numelor din barbare în romane ar fi putut să fie oprit, sau chiar n'ar fi fost favorizat într'o anumită măsură.

Cu toate că nu se poate afirma cu absolută siguranță mai ales când este vorba de onomastică, în care fenomenele au fost influențate în bună parte de cauze excepționale, G. citează pe același A. care spune: «zadarnic ar fi fost orice îndemn pornit din interes, din orgoliu de a parveni sau de modă. Dacii cari au supraviețuit nu s'ar fi putut lepăda de numele barbare și n'ar fi putut primi pe cele romane».

Ca și în celelalte pasagii, trebuie să constatăm — și ni se va scuza termenul — o adevărată încăpățînare, deoarece afirmațiunile cele mai probabile, formulate numai ca ipoteze, sunt înțelese cu răutate de cercetătorii unguri, fiind luate drept atacuri, la care se cred chemați să răspundă cu asprime. Motivul adevărat al acestui stil trebue căutat, credem, în preconcepțiile de natură politică, adversară oricărei afirmațiuni care se apropie în mod simțitor de adevăr.

Intr'unul din capitolele studiului său, D. tratează părăsirea Daciei și spune că dovezile care vorbesc despre retragerea trupelor romane sunt de două feluri: literare și arheologice sau epigrafice și numismatice. Amintind pe cele literare le citează pe fiecare și insistă asupra uneia: Unele izvoare spun că Impăratul Aurelian ar fi retras pe Romani, iar celelalte că Impăratul ar fi retras armata și pe «provinciales populi». D. crede că «nimic absolut nimic nu ne oprește să înțelegem prin termenul Romani atât pe militari cât și populația civilă» (p. 23). Totuși A. a susținut în A Got mozgalom és Dacia feldása, Egyetemes Phil. Közlöny, 1929—1930, pe 28), fiind vorba de două retrageri, una întâmplată sub Galian și celelalte sub Aurelian. In prima a fost retrasă armata, iar în a doua ar fi fost retrasă și populația civilă».

D. spune: «după A. (op. cit. p. 26) expresia «sublato exercitu» din Vita Aureliani 39, ar fi o «invenție» a biografului care, ar fi adăogat-o dela el, din iubirea față de cuvintele mari și după informația pe care ar fi avut-o, cum crede A, dela Eutropiu. Cât despre Iordanes, savantul ungar afirmă (p. 28) că acesta din urmă a luat-o tot din Vita Aureliani. Ceva mai departe, după ce examinează temeinic data istoriei lui August, D. se întreabă: «Pasagiul din Vita Aureliani în care se vorbește despre retragere a fost inspirat de Eutrop? Și răspunde imediat: «examinată superficial se pare că da, este și părerea lui A. dar argumentarea lui discutată în mai multe reprize este respinsă în mod categoric de Hohl în rev. «Klio», 1934, 27, p. 149—164... După Enszlin este imposibil să se dovedească că Eutrop a fost sursa istoriei lui August» (p. 46). D. ajunge la concluzia că pasagiul mult discutat este luat «din altă sursă» și nu este o invenție a biografului atât timp cât se găsește și la Iordanes și se mai poate vedea o aluzie și în expresia «Romani» a lui Eutrop și Festus.

G., în răspunsul său, reprosează lui D. că nu ar reușit să răspundă aloviturilor adversarilor și rămâne convins că viitoarele cercetări vor confirma părerea arheologului A.

Discutând dovezile pozitive rămase după retragerea Romanilor, D. ajunge la concluzia: «suntem siguri că n'a putut fi vorba de o evacuare complectă a Daco-Romanilor. Este imposibil să precizăm acum câți au rămas și cât timp s'au menținut. Totul ne face să credem că numărul lor a fost destul de ridicat și că au jucat un rol important în formarea unei noui populațiuni romane la Nord de Dunăre» (p. 71—2). O concluzie atât de verosimilă, exprimată în cuvinte atât de precise, nu putea fi pe placul celor cari dela început nici nu s'au gândit să ia în considerare cu toată obiectivitatea științifică fiecare latură a problemei.

Departe de a fi intransigent, D. nu susține că romanitatea din nordul Dunării s'a fixat și s'a izolat de rest; din contră, a menținut un contact neîntrerupt cu cea din Sud. Este prea evident că limba care făcea legătura între aceste părți era în toată esența ei romanică și că nu s'ar putea afirma că a fost înlocuită, ba chiar «nu este exagerat să spunem că romanizarea daco-romanilor a

continuat şi s'a îndeplinit chiar după retragere». De aici urmează că romanitatea s'a mentinut în mod necesar, formând un bloc, o masă legată organic prin necesităţi vitale. Pentru a se vedea până unde a putut merge G. cu acuzările cităm aceste două pasagii:

«nu vrem să spunem că această cunoaştere (a arheologiei) va da soluţia definitivă problemei continuităţii atât de complexă şi legată de atâtea alte condiţiuni ulterioare de viaţă materială şi spirituală».

(**Daicoviciu,** op. cit. p. 9).

«Arheologii şi ceilalaţi specialişti români trebuie să înţeleagă în sfârşit că chestiunea continuităţii latino-române în Dacia este o problemă foarte complexă care nu poate fi soluţionată printr'o singură ramură a ştiinţei ci numai printr'o colaborare armonioasă a disciplinelor interesate».

(**L. Gáldi,** op. cit. p. 326).

Comparând aceste două citate se poate vedea că G. parafrazează ideile exprimate de D. pentru a formula un sfat lipsit de orice cuviinţă faţă de cercetătorii Români, sfat care nu se potriveşte de loc cu adevărul, deoarece, de câte ori s'a susţinut un nou punct de vedere în privinţa problemei continuităţii a fost pus în legătură cu rezultatele celorlalte discipline: Tot G. susţine că **Atlasul Linguistic Român**, întocmit sub conducerea lui **S. Puşcariu,** n'ar da cheia problemelor sale deşi este în general o operă de merit, şi Daicoviciu o citează fără să insiste asupra ei. Ţinem să reamintim că D. nu şi-a propus să arate alte rezultate decât cele arheologice şi unele ipoteze istorice. Concluziile la care se poate ajunge pe baza unui studiu comparativ al materialului din **Atlasul linguistic** formează o altă problemă. Ea a fost lămurită în bună parte de **E. Gamillscheg** într'o comunicare făcută Academiei de Ştiinţe a Prusiei. Cercetătorul german dă ca sigură existenţa unor ţinuturi «matcă», unde se întrebuinţa ca limbă de legătură între ele o limbă romanică. «Lucrul acesta s'a întâmplat pentru că limba romanică era limba generală de înţelegere, limba cu cea mai multă circulaţie la care se recurgea atunci când reprezentanţii feluritelor neamuri, adunate pe pământul României Răsăritene voiau să se înţeleagă» (p. 239). (Ueber den Herkunft der Rumänen, tipărită în «Jahrbuch der Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1940, şi în trad. în «**Rev. Fund. Reg.**» An. VII, No. 8, Aug. 940, p. 251—7).

Dacă luăm în considerare şi aceste cercetări judicioase şi obiective, problema continuităţii va apare cu mult mai bine definită.

In afară de răspunsurile directe pe care G. ţine să le dea arheologului român D., rândurile sale mai cuprind şi o serie de elogii la adresa specialiştilor maghiari. Primul loc după Alföldi îl ocupă **L. Tamás** care şi-ar fi câştigat merite extraordinare prin studiul «**Romains, Romans et Roumains, dans l'histoire de la Dacie Trajane**» (Budapest, E. Stemmer, 1936). (Extras din «**Archivum Europae Centro-Orientalis**», I. p. 1—96; 46—83; 245—374).

Pentru a vedea care sunt adevăratele merite ale lui Tamás, dăm mai jos în rezumat conţinutul unui articol scris tot de **E. Gamillscheg** cu titlul «**Zur Herkunftsfrage der Rumänen**». (**Südost-Forschungen,** anul V, caietul I. Junie 1940, p. 1—21).

Dela început Gamillscheg descopere intenţia lui Tamás de a discuta de fapt originea Românilor cu specială privire asupra Românilor din fostele teritorii ale Ungariei, deoarece Moldova nu este luată în considerare. (Despre acest studiu al lui T. Daicoviciu observă că este scris într'un stil care ar trebui să dispară din cărţile cu pretenţiuni ştiinţifice, p. 3 la note). Mai constată că expunerea lui Tamás, — completă şi bazându-se pe o cunoştinţă exactă a materialului, — vrea să servească drept introducere rapidă străinilor, încă nefamiliarizaţi cu discuţiuni de această natură. Gamillscheg găseşte lăudabilă această intenţie. dacă cercetătorul maghiar n'ar presupune în capitolele dela începutul şi sfârşitul cărţii punctul lui de vedere, de adversar al continuităţii, ca dovedit a priori. Tamás în loc să încerce să dovedească ipoteze noui cu argumente

proprii, neagă dela început lucruri care au fost dovedite. In primul rând susține că «român» ar fi început să fie întrebuințat în înțelesul de «iobag», «șerb», de abia pe timpul domniei fanarioților și aceasta pentru a exclude punctul de vedere admis, de mulți cercetători că, latinescul «romanus», — folosit în tot cuprinsul «romanității din orient», — a primit înțelesul de «glebae adscriptus» (legat de glie), încă din primele timpuri ale românismului. Păstrându-se tot timpul năvălirilor barbare în documente bizantine, «romanus» a desemnat populația agricultoare, care nu putea fi evident alta decât una de origine romanică. Gamillscheg citează apoi câteva documente mult mai vechi decât 1711, începutul domniei fanarioților, dovedind că afirmațiunea lui Tamás este departe de adevăr.

Alăturându-se părerilor acelora care susțin că Istro-Românii sunt originari din peninsula balcanică, Tamás trebuie să susțină că Românii au fost foarte puțini în secolul al XIII-lea și n'au putut forma acel centru populat de unde au plecat — cum susțin mulți — Istro-românii. Gamillscheg arată că această afirmațiune concordă în general cu părerile filologilor români Densusianu, Rosetti și în deosebi Pușcariu. După acesta din urmă, Istro-românii și Daco-românii au format o comunitate deosebită în multe privințe de restul grupului lingvistic român. Caracteristicele linguistice ale acestor două grupuri arată însă că locul lor de formațiune n'a fost unul și același. Intre cele două zone, una în valea Timocului și cealaltă în vestul grupului daco-român, a existat însă un contact geografic strâns, ceeace presupune că între anii 800 și 1000 s'a vorbit o limbă romanică de o importantă majoritate în Banat și în Ținutul Timocului. Profesorul german găsește «surprinzătoare» concluzia lui Tamás când susține că numele «romanus» nu s'a putut menține în înțelesul de «român» = roman la Nord de Dunăre, deși nu exclude posibilitatea rămânerii câtorva coloniști și după retragerea stăpânirii romane. Gamillscheg pune întrebarea: «să se fi ridicat oare un zid chinezesc între Românii rămași în Dacia și între cei de dincolo de Dunăre, ca oamenii aceștia să nu mai știe cum se numiau când voiau să spună că nu sunt barbari? Și chiar dacă n'ar fi vrut să-și dea ei singuri un nume, Goții și apoi Avarii și Hunii au simțit totuși necesitatea de a da un nume populației pe care au găsit-o în teritoriile ocupate și tot trebuie să fi fost destul de inteligenți pentru a recunoaște că acești oameni sunt de aceeași origine cu «romanii» de dincolo de Dunăre, cu cari trăiau în contact permanent», (p. 6) Gamillscheg crede că argumentele invocate de Tamás sunt lipsite de verosimilitate. Din schimbarea de înțeles a cuvântului «romanus» (român — român) nu se poate deduce că patria primordială a Românilor a fost în Sudul Dunării. Gamillscheg își expune apoi părerile despre semantica lui «romanus». In cele mai vechi texte **român** însemna **«șerb», «iobag»**, totuși în textele din Transilvania are înțelesul de astăzi, fenomen din care s'ar putea trage concluzii interesante asupra formelor de viață socială din diferitele regiuni locuite de Români. Totuși crede necesară o atentă cercetare a izvoarelor.

Altă observație justă a lui Gamillscheg este făcută în legătură cu «Blachi». Tamás susține că sub acest nume nu trebue să se înțeleagă totdeauna Români. Este evident, observă Gamillscheg, că «dacă se vorbește despre „Wlachi" pe teritoriul român, rațiunea sănătoasă ne spune că nu pot fi Francezi sau Italieni». Pentru un cercetător obiectiv este clar că Vlachii din cronica lui Nestor nu sunt altcineva decât Românii. Admiterea acestui lucru ar însemna o nerecunoaștere formală a priorității maghiare în Transilvania ceace Tamás nu poate admite din două motive: «fiindcă Românii din evul mediu nu apar niciodată ca element predominant, (ceeace este un circulus vitiosus) afirmațiunea presupune ceeace rămâne să fie dovedit anume că, Vlachii din cronica lui Nestor n'au fost Românii: înțelesul lui «Vlach» nu era pe atunci încă bine definit. Dar pentru a da acestui argument oarecare putere de dovadă, ar trebui să se dovedească faptul că «Voloch» n-a putut să însemne «Român». Gamillscheg găsește chiar «comică» afirmațiunea că «Voloch» ar putea să însemne și italian sau dalmat. «Eu cred, spune G., că este mai ușor de dovedit că Ungurii n'au fost întâmpinați la venire de italieni, Dalmați sau de Romani din Alpi, decât să se facă dovada că aceștia n'au putut fi Români. Dimpotrivă apare mereu (la Unguri) argumentul principal că toate dovezile istorice și filologice indică sudul Dunării ca patrie a Românilor. Chiar dacă acest lucru ar fi dovedit, totuși n'ar exclude posibilitatea ca în sec.

8—9 Românii să fi trăit la nord de Dunăre, în număr considerabil fiindcă s'au împotrivit cu succes Slavilor deşi au cedat mai târziu Ungurilor mai puternici» (pag. 8).

Gamillscheg răspunde cu argumente pozitive ipotezei greşite că Dacia n'a fost romanizată, dând ca sigură existenţa unei limbi de circulaţie care n'a putut fi decât vechea română. Acordă însă consideraţie părerii lui Tamás care spune că dacă s'a menţinut o limbă după evacuare aceasta n'a fost aceeaşi cu dacoromâna de mai târziu, care a primit adăugiri importante şi din Sud. Admite apoi din punct de vedere metodic şi celelalte două păreri ale lui T., după care continuitatea Românilor în nordul Dunării ar putea fi dovedită precis numai dacă s'ar constata că «romanitatea» s'a putut menţine neîntrerupt în timpul năvălirilor barbare şi că a existat la începutul admigrării din Sud.

Gamillscheg recunoaşte meritele capitolului intitulat **«La genèse de la théorie de la continuité ethnique chez les Roumains de Transylvanie»**. Nu se împacă însă cu ideile din capitolul următor în care T. susţine că romanitatea din nordul Dunării sa desnaţionalizat repede. Se ridică mai ales împotriva părerii că vechii Români s'ar fi ocupat numai cu păstoritul. După G. însuşi studiul vocabularului ar dovedi că strămoşii Românilor au dus în trecut exact aceeaşi viaţă ca şi cei de astăzi. Dacă în pelegrinările păstoreşti au atins puncte îndepărtate, nu se poate spune că le-au întreprins dintr'o pornire lăuntrică spre viaţa nomadă. Pe de altă parte caracterul «balcanic» al limbii române nu este dovedit, cum pretinde Tamás, prin apropierile dintre română şi albaneză. Susţinând că prima simbioză dintre slavă şi româna veche s'ar fi întâmplat la sud de Dunăre, «Tamás presupune iarăşi că Românii au trecut Dunărea numai în secolul XII, ceeace ar trebui să se dovedească întâi». Şi G. este de părere că efectele primei convieţuiri între Romani şi Germani în provinciile din vest n'au fost atât de puternice ca în simbioza slavo-română, dar raporturile numerice şi condiţiunile de trai erau deosebite. «In Vest o minoritate relativ mică dispare în masa romană din împrejurimi chiar dacă a făcut parte din clasa de sus. In răsărit limba unei minorităţi este preluată de o majoritate, fiindcă aceasta se compunea din diferite «frânturi» poporane. In Vest învinge limba majoritară romană, în răsărit limba de circulaţie romanică» (p. 13).

G. mai arată că nici argumentul lipsei numelor de localităţi latine nu poate fi invocat pentru a susţine teza venirii Românilor din sudul Dunării, deoarece nume ca Abrud, Ampoi şi Cris de exemplu, s'au dovedit a fi de origină latină. Găseşte apoi bine venită înşirarea documentelor ungare în care se vorbeşte despre Români. Nu admite însă concluzia la care se ajunge , că lipsa de alte nume de localităţi din Ţara Oltului, — prima aşezare românească ce apare într'un document la 1222, — îndreptăţeşte să se creadă că ţinutul a fost «terra deserta et inhabitata», nu primeşte nici cealaltă părere despre cele patru dovezi relative la existenţa Românilor până la venirea Mongolilor, ar putea să fie considerată ca susţinătoare a faptului că Românii din Ţara Făgăraşului şi-au primit drepturile de păşune numai fiindcă şi-au luat obligaţiunea de a fi apărătorii graniţelor. — «Acela care se sprijină pe alt punct de vedere decât T., spune G., ar putea deduce că sunt confirmate aici primele aşezări româneşti unitare ca organizaţii în forme de stat, ceeace nu exclude faptul că altundeva, cu veacuri înainte, Românii să nu fi putut trăi împreună cu alte popoare fără să fie organizaţi în formă de stat». Cercetătorul ungar crede că Pecinegii, Cumanii şi Mongolii au avut o parte hotărîtoare la înfiinţarea primelor organizaţii politice ale Românilor şi că fără ei noi n'am fi ajuns niciodată la formarea unui stat, dar G. observă: «fără intervenţia popoarelor de origină turcească, Românii ar fi avut adică, aceeaşi soarte ca Istro-romanii sau Aromânii. Trebuie să las cercului istoricilor să aprecieze la justa ei valoare această interpretare» (p. 17).

In privinţa cuvintelor române împrumutate de limba maghiară, Tamás susţine că ele s'ar găsi mai ales pe malul stâng al Tisei şi n'ar apărea înainte de secolul al XV-lea. Totuşi omite să fac două concluzii la care ajunge G.: «Limitarea acestor cuvinte împrumutate ale limbii ungare la un teritoriu unde trăiau împreună Români şi Unguri arată lămurit că pentru primirea cuvintelor în limba

maghiară nu există o necesitate internă a limbii, căci altfel aceste cuvinte ar fi circulat, ar fi mers mai departe, ar fi devenit în general maghiare, ca unele cuvinte maghiare din limba română. «Dacă, totuși, au fost primite în regiunea amintită un număr însemnat de cuvinte împrumutate, reiese că transmițătorii acestora n'au fost Ungurii, ci Românii, cari au învățat ungara și care în timpul schimbului linguistic și-au modelat propriul lor «tezaur» după structura limbii celeilalte până când s'au desnaționalizat. Locul de răspândire al acestor cuvinte ar arăta, prin urmare, unde au fost maghiarizați Românii odinioară, adică înainte de secolul al 15-lea. Acest proces nu s'a întâmplat în mod unilateral. Se mai poate constata deasemenea că în Transilvania mari suprafețe, care au fost ungare, s'au românizat. Dar dacă această inter-pătrundere și disolvare a celor două popoare nu s'a întâmplat înainte de sec. XV-lea, atunci se înțelege ușor dece nu are nici istro-româna cuvinte împrumutate din maghiară, chiar dacă această ramură a limbii române s'a desprins, — cum cred eu dimpreună cu alții, — din teritoriul românesc transilvano-ungar» (p. 18).

In afară de alte păreri judicioase asupra celor mai vechi izvoare ungare ce vorbesc despre noi bazat pe aceeași logică sănătoasă, romanistul berlinez face la urmă o apreciere generală a studiului. Deși laudă claritatea și valoarea lui documentară, fiindcă dă posibilitate de a cunoaște părerile cercetătorilor maghiari despre problema românească, nu crede că aduce argumente noui pentru cel care este de altă părere. «Orice studiu însă (menit să aducă un nou punct de vedere) ar trebui să stea în primul rând sub deviza: «Sine ira et studio!» pe care Tamás n'a luat-o în considerare» (p. 21).

Această ultimă părere are o semnificație îndoită: este o considerație generală asupra lucrării cercetătorului maghiar, dar se poate aplica și tuturor colegilor săi cari au făcut studii urmând aceeași metodă.

Caius Jiga

I.

TITU MAIORESCU CĂTRĂ M. DRAGOMIRESCU

Sâmbătă 20 Nov. 1899.

IUBITE DOMNULE DRAGOMIRESCU,

Iţi retrimit articolul d-lui Iorga fără a-l fi citit, şi cred că trebue să-l citiţi Dv. astă seară în adunarea obicinuită a Comitetului de Redacţie din care eu nu fac parte.

Veţi citi cel puţin pasagile însemnate de dumneata cu creionul şi veţi hotărî ce aveţi de suprimat.

Eu nu vreau să mă amestec în această chestie: 1) fiindcă autorul nu mi-a dat articolul său mie, ci d-lui Evolceanu. Când Alexandrescu din Focşani mi-a trimis articolul mie, eu l-am revăzut şi i-am făcut o notă semnată de mine. 2) Fiindcă e pendentă la Senatul universitar, poate şi la Consiliul profesoral universitar, din cari ambe adunări fac parte, chestia Iorga—Tocilescu, şi trebue, să am nu numai toată nepărtinirea, dar şi toată aparenţa nepărtinirei în probabilele discuţii viitoare.

La ce treabă se adună Sâmbăta la dumneata colaboratorii «Convorbirilor», dacă nu pentru a se ocupa de o lucrare importantă ca aceea ce v'a trimis-o d. Iorga?

Al dumitale devotat
T. MAIORESCU

P. S. Iţi scriu fiind că astăzi după amiaz nu am speranţă să ne mai întâlnim. Eu sunt prins până la 7 ore de alte lucrări.

Izvoare: Autografe **Mihail Dragomirescu.**
Din Studii şi Doc. Literare, vol. XV (în curs de tipărire).

II.

G. IBRĂILEANU CĂTRĂ I. AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI

[F. d.]

IUBITE D-LE BRĂTESCU,

Am primit scrisoarea d-tale, tocmai când mă *căzneam* să-ţi scriu. Acesta e cuvântul adevărat, căci de vre-o 2 săptămâni tot doream să-ţi scriu şi amânam... «Eu sânt bolnav», vorba lui Ion din Năpasta. Nu sânt, ca el, nebun, dar sânt epuizat nervozicește. Fără asta, e! «Ce om

aşi fi fost» cum zice Dragomir din aceiaşi Năpastă. (Nu ştiu ce m'a apucat azi să vorbesc în citaţii! Şi de ce din Năpasta? Ştiu eu?).

Te-a impresionat Iaşul! Noi ne-am deprins, ai dreptate. Pe noi ne miră curăţenia — ca o excepţie. Noţiunea noastră de «oraş» e colorată de imaginea Iaşului. Te 'ntrebi care-i explicaţia murdăriei. Mi se pare simplă. Orient. Evrei. Foastă capitală. Orientul e murdar şi tembel, e lipsa de conştiinţă a autorităţilor şi imbecilitatea cetăţenilor. Evreii, după o mie de ani de ghetto murdar, şi fiind şi săraci... Iar, ca fostă capitală, Iaşul e un oraş mort — *mare* şi *sărac*, prea mare pentru budgetul lui, alimentat de contribuţiile sărace. Viaţa s'a retras din el, ca un organism, din care s'a scurs sângele — şi, anemic în totul, e lipsit cu totul de sânge la periferii, se răceşte.

I-ar trebui un budget de 5 ori mai mare, alungarea Evreilor şi înlocuirea lor cu Români, — şi consiliu comunal şi primar aduşi din Germania. Şi încă ceva: cetăţeni luminaţi, nu urmaşi de raiale turceşti.

Şi ce frumos, totuşi, e Iaşul! Şi nu teatrul şi celelalte, ci casele boereşti, zidurile vechi, unele străzi tăcute, împrejurimile, amintirile! Aici sânt zidurile din Satira I a lui Eminescu:

Intre ziduri, printre arbori
ce se scutură de floare...

Să le vezi, primăvara, pe lună! — Un fel de Bruges la Morte.

Când vine *nuvela?* Dar să nu crezi că cu o nuvelă, chiar ca Pană Trăsnea, ai un volum. — Ce puţin scrii d-ta. Ce păcat! Când ai scrie jumătate — un sfert măcar ca Gârleanu. Apropos: Am auzit că-ţi place acest nuvelist. Mie nu-mi place. N'am nimic cu el, nu-l cunosc. Dar din primul nostru număr ne-am spus părerea noastră asupra lui. El zice că-l «persecut» EU (!!!). Dar demult nici nu-l mai cetesc. Nu-mi place, ce să fac! N'am găsit un rând, care să-mi meargă la inimă. Un rând, *unul numai*, ca: «Aveţi şi gheţărie?» al d-tale.

Miercuri, poate plec la Iaşi. Când vii? Dacă vrai să vii la M-re te-aşi aştepta. In acest caz telegrafiază-mi. Dacă nu, la Iaşi. Tare doresc un manuscris dela d-ta. D-ta, pot spune aproape sigur, eşti primul nostru scriitor.

Salutări prieteneşti.

Izvoare: Autografe **I. Al. Brătescu-Voineşti.**
Din Studii şi Doc. Literare, vol. XV (în curs de tipărire).

Facem loc în coloana „Fărâmelor de lumină" acestei scrisori, adresată acum zece ani de directorul unui vechiu periodic parizian, ataşatului nostru de presă din capitala Franţei. Ea are valoarea unei mărturii importante a ecoului pe care profesorii noştri români l'au avut cu conferinţele lor la Paris.

„C. L."

LA REVUE MONDIALE

Monsieur V. R. SIRIANU
29 Avenue de Friedland
PARIS

Paris, le 5 Février 1932

MON CHER AMI,

C'est avec le plus vif intéret que j'ai entendu la conférence remarquable de votre Ministre et Professeur, Monsieur Petrovici sur la «Nationalité dans la Philosophie et dans l'art». Je ne sais Monsieur Petrovici a l'intention de la publier quelque part, mais s'il n'avait point d'engagement avec l'un de nos confrères, je serais particulièrement heureux de publier ces pages ou de larges extraits dans La Revue Mondiale.

Si ce n'est pas abuser de votre amabilité puis-je vous demander d'ètre l'interprète de mon désir auprès de lui? Je vous en remercie à l'avance.

Veuillez agréer, mon cher Ami, mes sentiments amicaux et bien dévoués.

Le Directeur
Louis-Jean Finot

(Traducere)

Domnului V. R. ŞIRIANU
29 Avenue de Friedland
PARIS

Paris, 5 Februarie 1932

SCUMPE AMICE,

Am ascultat cu cel mai viu interes remarcabila conferinţă a Ministrului şi Profesorului D-voastră, Domnul Petrovici, asupra «Naţionalităţii în filosofie şi în artă». Nu ştiu dacă D-l Petrovici are intenţia s'o publice undeva, dar dacă n'are cumva vre-un angajament cu vreunul din confraţi, aş fi deosebit de încântat să public aceste pagini ori măcar largi extrase în *Revue Mondiale*.

Dacă nu abuzez de amabilitatea D-tale, aş putea să-ţi cer a fi interpretul dorinţei mele pe lângă D-sa? Iţi mulţumesc cu anticipaţie.

Te rog să primeşti, scumpe amice, salutările mele prieteneşti şi devotate.

Directorul
Louis-Jean Finot

Conferinţa a apărut în fruntea sumarului revistei din 15 Martie 1932.

EUGEN BĂLAN: ÎNTR'O DUMINECĂ DE AUGUST

EDITURA SOCEC & COMP. S. A. R., BUCUREŞTI 1941.
1 VOL. 12¹/₄×19, 242 PAG.

...„să pot parcurge drumul cel greu,
până la mine însumi"...
EUG. BALAN, pg. 230.

Cartea de vis şi realitate a d-lui Eugen Bălan începe dela trezirea din somn a eroului, dimineaţă, «invariabil la ora 7» (pg. 5) şi se termină «în seara asta» (pg. 240), din Duminecа de August, cu invitaţia către prietena sa Lily: «Hai să ne culcăm» (242). Intre aceste două extreme de timp şi relaxări, porneşte, se deapănă acţiunea până la încordarea dela sfârşitul unei zile de vară lungi şi liniştite, într'un plictisitor orăşel de provincie, cu vieaţa lui monotonă, încordare a două vieţi omeneşti trezite şi convinse în adâncul conştiinţei lor că după «mii de ore» pierdute «cu oameni cari nu spuneau nimic», cu femei fără nici un rost, trebue să se sacrifice «acelui elan către tot ce este frumos şi adevărat, pe care îl purtăm ca o binecuvântare sau ca o ispăşire» (240). Astfel, această Duminecă de August devine zi de zenit pentru două vieţi, de purificare, de supremă trezire dintre somnul de care se despart dimineaţa şi altul cu care se înfrăţesc, târziu noaptea, eroul şi Lily.

Eroul «funcţionar la Uzina Electrică» (113) ezită să-şi spună numele.

— Mă ierţi, dar nu ştiu cum te chiamă. Nu reţin nici odată numele. De altfel nu serveşte la nimic.
— Aveţi dreptate, Doamnă.
Aşteaptă să-i spun cum mă chiamă. La ce bun, dacă nu serveşte la nimic?
— Imi spui cum te chiamă?
Ridică ochii şi priveşte pe sub gene, zâmbind... (113).
Răspund repede, pentru ca nu cumva zâmbetul să se întoarcă înapoi şi să i se aplice pe faţă ca o mască.
Tâmpit nume. Sună continuu ca şi când ai spune un vers. Nici o oprire care să-i dea asprime, să-i împrumute pecetea unei personalităţi. Luat în întregime, continuă să semene ca un diminutiv... (114).

Lăsând criticei sau istoriei literare grija de a găsi pentru paginile sale de proză eticheta sub care acestea să se compartimenteze, autorul nu le numeşte nici roman, nici nuvelă, nici povestire. Discreţie care trebue subliniată, deoarece, în interiorul povestirii, această discreţie în prezintare se dovedeşte a izvorî nu dintr'o falsă modestie, ci din însăşi structura sufletească a eroului povestitor, delicat, manierat şi de-o angelică bunătate în judecarea oamenilor şi faptelor. Fără ură împotriva acelora care greşesc şi fără exaltări pentru cei plini de virtuţi, autorul ne înfăţişează oamenii în toată firea lor, cu defecte şi calităţi, iar acţiunea, sau mai bine zis lipsa unei acţiuni, ne face să străbatem cartea dela un capăt la altul ca un şes întins, liniştit, fără nici un fel de osteneală, cu plăcerea unei odihnitoare plimbări. Din furnicarul de lume măruntă a orăşelului de provincie şi în contrast cu liniştea zilei de vară, caldă şi însorită, în contrast cu plictiseala generală se desprind figuri, câteva chipuri vii, de femei şi bărbaţi, prinse în caracteristici specifice, din două-trei trăsături schiţate în vigoare portretistică. Femeile Corina, Margot, Doamna H., Lily, în deosebi aceste două din urmă continuă să meargă încă multă vreme alături de tine, după ce vei fi terminat de

cetit cartea. Mitu, un îndrăgostit al preocupărilor spirituale, pierdut în studii, observă dela un timp că felul său de a trăi rămâne totuşi fără conţinut şi de aceea începe să se ocupe de lucruri practice; în aparenţă dur şi neprietenos, Mitu este în fond un caracter frumos, căci în toate împrejurările se dovedeşte efectul înobilator al studiilor ce le făcuse.

O singură scenă de stridenţă: ebrietatea inginerului dela Uzină, ebrietate din care e readus printr'o lovitură în stare de beatitudine:

— *Ce vrei, bă?*

Nu mai e glasul de adineaori. A urcat un semiton şi e puţin gâlgâit.

— *Nimic.*

A căzut destul de estetic, prin paşi făcuţi lateral, în braţele lui Lache. Nici nu am timpul să strâng pumnul. Între punctele extreme palma s'a închis numai pe jumătate şi i-a atins în stânga, sub falcă, de jos în sus.

Lache îl sprijină cu braţele trecute pe la subţiori, îl saltă în sus şi încearcă să vadă dacă rămâne aşa, ca pe un popic. Nu ţine, flambează dela genunchi. Dacă i-ar da drumul, s'ar prăbuşi jos, ca o cârpă. Două dintre fete îşi stăpânesc emoţia apăsându-se cu mâna pe sân. Sunt gata să plângă. Nu pot să creadă că spectacolul s'a sfârşit. Ar mai fi posibilă o emoragie, o congestie, o moarte subită şi ele ar deveni eroinele unei întâmplări fără precedent. S'ar intercala încetul cu încetul în desăşurarea evenimentelor şi ar putea începe povestirea: „Era într'o seară de August"... (pg. 219/20).

Astfel, din trăiri autentice şi din retrăiri, prin evocare, cartea se închee cu hotărîrea povestitorului de a curma cu viaţa de vagabondaj, de a-şi croi alta «simplă şi onestă» (241), în care să înceapă neapărat a face ceva. Condiţia principală trebue să-i fie dată: durarea unui cămin, împreună cu Lily, şi ea, până aci, femee cu viaţa destrămată:

...„Să te muţi la mine. Să stăm împreună. Cred că o să reuşim să ne înţelegem. Sunt sigur. Aranjăm totul mâine. Hai să ne culcăm.

La colţul ochilor două lacrimi strălucesc în lumină. Când închide ochii, alunecă uşor pe faţa ei palidă" (242).

Este sfârşitul cărţii, sfârşitul de rătăciri ale unor oameni în lumea altor rătăciţi şi căutători ai fericirii, este începutul vieţii noi, a unor oameni purificaţi prin labirintul pasiunilor şi purgatorul patimilor.

Lupta lăuntrică a eroului îşi luminează calea şi limpezeşte ţinta, prin eliberarea din cătuşele tulburărilor fără respect pentru adâncul înţeles moral al vieţii.

Aş vrea ca totul să se termine. Îmi trebue un om, în tovărăşia căruia să fiu liber şi nepăsător, pentru ca să pot parcurge drumul cel greu, până la mine însumi (230).

In plimbarea de-o zi şi de o parte din noapte a eroului se desfăşoară o acţiune dublă: una în lumea exterioară şi alta, paralel, de introspecţie, în lumea sa interioară, care nu se determină în timp şi spaţiu, dar se exprimă în observaţii, reflecţii, axiome şi cugetări de toată frumuseţea, secundând pas cu pas experienţa, întâmplările, situaţiile.

După câte ştim, scriitorul cărţii dintr'o «Duminecă de August» este debutant. Felul acesta de a scrie, fără fabulă, fragmentar, epizoade cu trăiri din prezent sau evocări din trecut este extrem de dificil şi periculos, deoarece el consacră dintr'odată sau compromite lucrarea şi pe autor. Eugen Bălan birue dificultăţile şi devine pentru proza românească, prin cea dintâi scriere — o revelaţie. Paginile Duminicei de August deschid larg autorului porţile de intrare între prozatorii noştri de frunte, prin echilibrul ce se păstrează permanent în povestire între întâmplări, observaţii şi reflecţii, prin precisiunea caracterisărilor, prin frumuseţea plină de frăgezime şi prospeţime a stilului şi în general prin tema de etică înaltă, care se desprinde din totalitatea trăirilor. Deşi ar fi avut prilejul ca în fiecare dintre cele şapte capitole să termine ficţiunile cu micţiuni, ca să se încadreze astfel modei realiste sau suprarealiste, autorul a ocolit uşuratica şi hazardata scontare de succes trecător, înţelegând că trăirea în sine şi descrierea ei, oricât de abilă şi amănunţită, rămân totuşi numai paragrafe din fisiologia sistemului genital sau urogenital. Vârsta pubertăţii a dat în literatura noastră, ca şi în cele străine, o întreagă serie de asemenea exprimări în scris a ceea ce constitue centrul de preocupare a vârstei. Şi unii sunt pedepsiţi cu neliniştile din vârsta pubertăţii până dincolo de pragul maturităţii. Procesul în sine oferă

materialul poetic brut, care numai prin fenomenul sublimării poate deveni artă curată.

Şi din acest punct de vedere «Într'o Duminecă de August», cartea d-lui Eugen Bălan, de ficţiuni şi adevăr, este cartea unui om matur, a unui scriitor matur. Nicăiurea nici o indecenţă, nici o indicaţie asupra vre-unei lascivităţi, deşi viaţa se trăeşte din plin, indicativ.

Comprimată în 242 pagini, cartea cu mulţimea experienţelor, cu varietatea panoramei de personagii, cu bogăţia reflecţiilor, putea să se extindă şi pe întreitul spaţiului. Domnul Eugen Bălan este însă un sgârcit la vorbă. Substanţă, în continuă mişcare şi atentă observaţie, cărora li se adaogă sentinţa, printr'o resumativă cugetare. De nu va mai scrie literatură beletristică, nu ne-am mira să-l vedem apărând în domeniul speculativ, cu o lucrare de filosofie. Dialogurile vioaie, după ce le-ai întâlnit în primele capitole, anticipi cetirea şi le cauţi în celelalte, într'atât sunt de firești, prompte. Ceea ce te face să crezi că l-ai surprinde pe autorul Duminecii de August cândva îmbrăţişând pe cealaltă muză, Thaleia.

In desbaterea procesului sufletesc din «drumul cel greu până la mine însumi», c o m p a r a ţ i a cu eroii vieţii cari şi-o dărue unui ideal şi c o n t e m p l a r e a din locul înălţat prin smulgere din adâncimile patimilor şi neliniştilor şi prin totală autobiruinţă, î n v ă l u e şi f i n a l u l î n a t m o s f e r ă d e m e l a n c o l i e, în acord cu întregul cuprins al cărţii care este acoperită de-o discretă tristeţe, ca ţesutul vibrant al unui păinjeniş. Cu atât mai profundă şi cu efect tardiv mai stăruitor.

I. E. Torouţiu

ALBERT MARINUS: 1. L'ESPRIT LÉGENDAIRE. 2. CULTURE ET TRADITIONS. 3. FANTAISIE SUR LA TOILETTE.

BRUXELLES-LIBR. MOENS.

Deşi fiecare din aceste trei lucrări ale d-lui Albert Marinus, directorul revistei **«Le Folklore Brabançon»**, care apare la Bruxelles, conţine schiţarea unor probleme speciale, ele se înrudesc prin aceea că atitudinea autorului rămâne consecventă punctului de vedere ştiinţific şi obiectiv. La consecvenţa ştiinţifică, putem adăuga şi o problemă, care pare foarte scumpă cercetătorului belgian: **problema tradiţiei.**

În **l'Esprit Légendaire,** autorul se ocupă de chestiunea genezii şi a «vitalităţii» legendei. Soluţiile pe care le expune, ca rezultate ale unor serioase analize psiho-sociologice, îl situează pe d. Albert Marinus pe un plan cu mult superior celui pe care se găseşte simplul «colecţionar» sau amator de folklor. El este un adevărat om de ştiinţă, care vrea să **explice** faptele şi nu numai să le contempleze.

O primă disociere, necesară înţelegerii tezei d-sale este aceea dintre **legende** — realităţi elaborate sau modalităţi — şi spiritul legendar, sau realitatea generatoare. Care este conţinutul logic al acestor două noţiuni? Spiritul legendar este «un mod special de a funcţiona al spiritului omenesc care creează legendele» (p. 5). Definiţia este neprecisă, dar ea capătă înţeles deplin, pe măsură ce exemplele şi analizele se înmulţesc. Să reţinem pentru moment ideea implică în această afirmaţie şi anume că, între spiritul legendar şi legendă, există un raport de condiţionare necesară: nu putem concepe legendă fără spirit legendar, după cum nu se poate gândi realitatea acestuia, independent de produsele lui. Şi cum se operează elaborarea legendelor, cum iau ele naştere? Iată problema principală. Ca să se înjghebeze o legendă, este nevoie de anumite fapte, întâmplări, sau condiţiuni exterioare, de o parte. De altă parte, se cere ca spiritul nostru să interpreteze într'un anumit fel evenimentele, dându-le o amploare şi o semnificaţie ce depăşesc realitatea obiectivă. Inteligenţa noastră nu poate prinde realul în întregimea sa şi nici nu-l poate domina în mod obiectiv. Memoria, după cum au demonstrat psihologi şi sociologi moderni, nu este o **copie** a realităţii, ci o reconstrucţie a ei. Cu ajutorul imaginaţiei, ea caută să umple

golurile lăsate în spirit, de unde rezultă în genere **devieri,** care constituesc sâmburele oricărei legende. Alteori, nucleul legendei este o **eroare** care, generalizându-se, devine obiectul unor credinţe curat subiective. Faptele şi evenimentele excepţionale impresionează în chip deosebit sensibilitatea noastră, fecundează imaginaţia şi în jurul lor se întreţes interpretări foarte îndepărtate de realitate. Sunt indivizi care creează legenda, alţii care o propagă în anumite medii şi cu cât timpul se învecheşte, cu atât deformarea realităţilor iniţiale devine mai pronunţată. Legenda intră în tradiţie. Ea se perpetuează din generaţie în generaţie şi cu fiecare epocă se nasc noui legende. Raţiunea se dovedeşte aproape cu totul incapabilă să le dărâme, de oarece aceasta ar însemna să dărâme însăşi spiritul care le dă naştere.

Bazându-şi teoria pe numeroase exemple împrumutate din trecutul relativ apropiat, din psihologia copiilor ca şi din aceea a omului adult, autorul reuşeşte să adâncească problema până la un punct ce ni se pare că depăşeşte cadrul strict al problemei discutate în această lucrare. In primul rând, D. Marinus ia atitudine contrară faţă de acei folkloriştі, care se mărginesc la studiul oarecum literar al legendelor, ignorând ansamblul factorilor sociologici şi psihologici; singurii în măsură să explice geneza şi natura legendei. El ajunge deasemenea să precizeze şi definiţia acestui fel de produs folkloric. «**Noi considerăm ca «legende» povestirile inspirate de vechile stări ale cunoştinţei, în măsura în care ele contrastează cu actualele cunoştinţe ale noastre**» (p. 83 — sublinierea este a noastră). Aceste povestiri, în care **ficţiunea** este caracteristică principală, se altoesc în fond pe realităţi sufleteşti mult mai adânci: tendinţele inconştiente, emotivitatea noastră, nevoile de reconfortare socială şi, în unire cu tradiţia, legenda devine un mijloc de întărire a coeziunii colective. Înţeleasă în felul acesta, legenda presupune condiţiuni favorabile ca să încolţească, timp îndelungat pentru ca să se desvolte şi un «mediu tradiţional», ca să supravieţuiască. Ea este din toate timpurile, deşi origina ei absolută nu poate fi fixată, şi va dăinui mereu, cu toată instrucţia şi ştiinţa timpurilor moderne, deoarece spiritul legendar este indestructibil.

Am expus, pe cât ne-a fost cu putinţă mai complet, ideile d-lui Marinus şi ne grăbim să-i exprimăm omagiile noastre, pentru atitudinea strict ştiinţifică pe care o adoptă, într'o chestiune aşa de gingaşă ca aceea a psiho-sociologiei legendei. Efortul întreprins de domnia sa este într'adevăr apreciabil, în deosebi dacă ne gândim la explicaţiile romantice care, în loc să caute cauze şi argumente obiective, **inventează o nouă legendă,** menită să ne facă să înţelegem altă legendă. Simpatia noastră, de data aceasta, este susţinută şi de faptul că ne întâlnim cu savantul belgian pe un teren mai mult sau mai puţin comun: psihologia genetică. Dar simpatia ce-i exprimăm nu ne împiedică să-i aducem şi unele obiecţiuni. Referindu-se la raportul dintre realitate şi legendă, la pagina 83, ni se spune lămurit că au fost timpuri când omul a identificat una cu alta. Asupra acestui punct, suntem de acord; dar chestiunea devine mai delicată, când este vorba de trecerea dela spiritul mitic, la cel obiectiv. Recunoaştem valoarea analizelor privitoare la rolul sugestiv, care imprimă mentalităţii noastre o anumită direcţie iniţială, şi la greutatea cu care se trezeşte şi se afirmă judecata critică; ne vine însă greu să păstrăm acelaşi acord cu părerile autorului despre ritmul istoric al gândirii omeneşti. Generalizând ideea invariabilităţii spiritului legendar, autorul socoate că mentalitatea noastră este veşnic aceeaşi Că nu există progres esenţial dela o epocă la alta, afară de progresul cantitativ: cunoştinţe şi concepţii. Inteligenţa ar fi aşa dar, calitativ şi structural, statică. «Omul secolului al XX-lea, zice domnia-sa, nu este mai inteligent decât omul din nu importă ce secol anterior; el este poate puţin mai instruit, deoarece câştigă noţiuni mai exacte despre multe fenomene, cunoştinţe pe care le datorează generaţiilor precedente» (p. 69).

Dacă aşa ar sta lucrurile, adică dacă inteligenţa n'ar varia calitativ şi structural, atunci multe idei ale Domnului Marinus ni s'ar părea eronate. Cum am putea de pildă, să mai admitem «contrastul dintre stările trecute şi cele prezente alt cunoştinţei», care stă la baza definiţiei legendei, căci contrastul presupune că avem şi conştiinţa unor diferenţe ce nu pot fi identificate? Cu alte cuvinte. ficţiunea conştientă implicată în acest contrast, n'ar mai fi posibilă.

Noi ştim bine că o legendă nu este **adevărată,** deşi credem în ea, pentru motive de ordin afectiv.

Avem aici o disociere între raţional şi iraţional; fiecăruia atribuindu-i o semnificaţie deosebită. Şi aceasta este opera inteligenţii, după cum tot opera ei este şi trecerea dela mentalitatea mitică, în care irealul şi realul se confundă, la mentalitatea relativ obiectivă. De altă parte, orice schimbare cantitativă, implică şi una calitativă, chiar dacă nu în acelaşi proporţie. Psihologia genetică şi epistemologia idealisto-critică, ne duc la aceleaşi concluzii. Eroarea de a considera gândirea şi inteligenţa ca fiind identice în orice timp, credem că provine mai degrabă dintr'o neînţelegere a celor două elemente ale spiritului nostru: **funcţiunile** lui deoparte şi **structurile** lui, de altă parte. Funcţiunile gândirii, ca şi ale inteligenţii, rămân aceleaşi: **a explica, a ordona realitatea exterioară percepută prin simţuri, a permite adaptări noui la situaţii noui.** Cu cât aceste funcţiuni se servesc de mijloace afective şi de imaginaţie, din care lipseşte controlul raţional, cu atât spiritul este mai departe de obiectivitate, în accepţia ei ontologică. In asemenea condiţiuni, legenda domină raţionalul. Cu cât mijloacele logice şi critice intervin mai mult în interpretarea realităţii, cu atât mai mult se schimbă şi structurile respective. Şi asemenea schimbări sunt reale; ele nu pot fi tăgăduite după însăşi virtutea legilor sufletului omenesc.

A doua obiecţie, pe care ne permitem să aducem domnului Albert Marinus, se raportă la concluzia că **istoricii,** «nu mai mult decât ceilalţi oameni», dealtfel, nu pot să treacă dincolo de marginile subiectivităţii lor. **«Istoricul este condamnat să nu spună nimic despre evenimentele al căror martor este, sau el trebue să se resemneze mascându-le, pentru a se supune conştiinţei sociale a grupului său»** (sublinierea este făcută de noi) p. 71—72.

Dusă la extrem, această judecată ar însemna că «obiectivitatea» este o iluzie. Dar şi aici interpretările sunt felurite. Obiectivitatea înţeleasă ca o «conformitate» absolută a spiritului faţă de fapte şi evenimente este o imposibilitate, tocmai pentru motivul că noi nu ne mulţumim să «înregistrăm» ci şi să interpretăm. Şi interpretarea este o funcţie a gândirii şi a sufletului, nu a lucrurilor. Sinonimă cu **raţiunea** golită de orice amestec al intereselor şi al obiectivităţii, obiectivitatea este iarăşi imposibilă, fiindcă sufletul formează un tot în care orice parte influenţează asupra celorlalte părţi şi a întregului. Obiectivitatea nu este însă, credem noi, ceva dat, un fapt; ea este un produs al colaborării ideilor noastre într'un anumit timp, cu realitatea externă; ea este poate o construcţie niciodată terminată şi un ideal către care tindem şi pe care ne **forţăm** să-l atingem. Efortul, controlul, perspectiva punctelor de vedere, iată ceeace socotim ca esenţial, când vorbim de obiectivitate. Savanţii istorici or fi ei chiar atât de lipsiţi de asemenea calităţi? Ne îndoim.

A doua broşură a lui Albert Marinus, **Culture et Traditions,** este alcătuită în acelaşi spirit ca şi prima: **efort de explicaţie ştiinţifică,** plecând dela elemente fundamentale, oarecum permanente.

O definiţie obiectivă a culturii nu există până acum şi la ea nu putem ajunge decât datorită unor activităţi ştiinţifice. Ca şi în prima broşură, autorul se străduieşte să disocieze ceeace este contingent, de ceeace este esenţial şi invariabil. Dacă întâlnim «culturi» felurite, după timp şi grupări sociale, analiza atentă ne pune în prezenţa unui «mecanism» universal, de elaborare a culturilor particulare.

O a doua disociere importantă în problema culturii, este aspectul ştiinţific şi aspectul politic. In primul caz, căutăm explicaţii obiective; în cel de al doilea, mijloace de propagare şi întărire a culturii. S'a încercat a se explica fenomenul cultural cu ajutorul conceptului de rasă, dar teoria cade în faţa rezistenţei faptelor. Mai fecundă şi reală este cercetarea şi studierea mediului geografic şi social, care imprimă omului anumite conduite şi-l obligă să se adapteze. Mediul social este de o importanţă capitală «pentru înţelegerea unei culturi particulare» (p. 12). Dar acesta n'are frontiere. Limitele sale fiind hotărîte de asemănările mintale dintre indivizi, rezultă că individul devine aşa fel, cum îl formează grupul său, indiferent de origina etnică. Încleştat de conformismul colectiv, individul nu va putea niciodată să se elibereze de formaţia sa iniţială» (p. 15).

De aici, o concluzie într'adevăr izbitoare şi care necesită un comentar, fie chiar redus, mai ales din punctul de vedere al consecinţelor ei. «**O cultură este deci lipsită de bază organică, de rădăcini înfipte în organismul speciei. Ea atârnă exclusiv de transmiterile inter-individuale. Ea este la cheremul oricăror influenţe. Permanenţa unei culturi depinde de o oarecare stabilitate, de o oarecare fixitate a conformismului grupului**» (p. 15, sublinierea este făcută de noi). Vom reveni, cu părerile noastre, asupra acestei afirmaţiuni.

Orice cultură se menţine şi se perpetuează datorită tradiţiei. Şi ca să înţelegem îndeajuns ce este şi cum este o cultură, este nevoie să studiem tradiţiile grupului respectiv. Cu acest prilej ne vom da seama de factorii novatori sau de schimbare, de cei inhibitori sau de conservare, de întregul flux şi reflux care se operează între ce este **transmis** şi ce tinde să **devină.** Folklorul capătă aici întreaga sa importanţă, căci el este ceva viu şi puternic. El nu dispare, ci se primeneşte treptat, dar încet.

Studiul folklorului înlesneşte şi stabilirea raportului între cultura grupului social (ansamblu de credinţe, idei, sentimente, conduite asemănătoare) şi aceea a individului. Acest raport este de opoziţie, de cele mai multe ori, căci, după definiţia domnului Albert Marinus, omul cult este acela care reuşeşte să «**treacă dincolo de marginile grupului său etnic şi ale culturii particulare grupului său**» şi să primească influenţele unui fel de «**cultură universală; universală fiind considerată nu atât în sensul geografic cât mai ales în sensul enciclopedic**» (p. 22—23 subliniat de noi). Rezultă deci, că şi domeniile de studiu obiectiv al faptelor culturale — în deosebi a mecanismului de elaborare — sunt altele. Autorul indică pentru cultura individului, Psihologia; iar pentru aceea a grupului, Sociologia. Distincţia nu este fără urmări. Un individ îşi formează cultura într'un mod propriu; poporului trebue să-i respectăm nevoile sale.

Tradiţiile şi folklorul sunt mijloace eficace pentru politica unei sănătoase culturi sociale, deoarece tradiţiile fiind «**indicii ale adaptării indivizilor la mediul lor fizic şi mai ales indicii ale adaptării indivizilor între ei**» (p. 31), fac parte din averea spirituală a colectivităţii şi ca atare sunt mai uşor înţelese. Ele pot fi folosite pentru educaţia lucrătorilor (teatru, dans, cântec, înscenări de povestiri şi legende, etc.), după cum ele constituesc adevărate atracţii, dacă există, organizare, pentru turişti. Iată în ce direcţie trebue să se orienteze problema politicii culturale.

Atitudinea autorului, care trăeşte într'o ţară atât de industrializată, cum este Belgia, pare foarte semnificativă. Este adevărat: tradiţia nu se opune civilizaţiei, după cum foarte bine observă domnia-sa, dar nu este mai puţin adevărat că în ţările în care industria şi civilizaţia au atins o desvoltare atât de mare, folklorul şi tradiţia au rămas pentru mulţi, nişte manifestări arhaice; simple mijloace de divertisment la ocazii rare. Este un mare merit pentru oameni ca d. Marinus, să arate importanţa lor în ansamblul politicii culturale. Problema nu se pune însă la fel, pretutindeni. La noi de pildă, tradiţia continuă să fie seva permanentă a culturii şi experienţa celei de a doua jumătate a veacului trecut, ne-a demonstrat că ignorarea ei duce la sterilitate. In timpurile actuale, după numeroase tatonări şi împrumuturi occidentale, infructuoase, ne întoarcem iarăşi, cu deplină conştiinţă către tradiţie. Nu numai educaţia lucrătorilor, prin Ministerul Muncii, dar şi aceea şcolară şi naţională, îşi găseşte un sprijin puternic în tradiţie şi folklor. Facem aceste observaţii, nu cu scopul de a combate ultima parte a tezelor folkloristului abil şi inteligent de care ne ocupăm, ci mai degrabă cu acela de a semnala discontinuitatea logică, după părerea noastră, între aceste idei pragmatice şi cele ştiinţifice; potrivit cărora cultura n'ar avea nici o bază, nici o rădăcină în organismul speciei şi ca atare ar fi supusă tuturor influenţelor. Incontestabil, în cultură există împrumuturi, dar oricât de general ar fi acest fenomen, noi observăm că nu reuşesc să dăinuiască decât acele infiltrări, care se altoesc pe caracterul etnic, specific, al unui grup social. Insăşi tradiţia n'ar fi posibilă, fără aceste baze organice. Nu ne gândim la rasă, concept atât de imprecis, dar avem impresia că în afară de aceasta, se poate găsi în structura oricărui grup social organizat, anumite moduri de simţire, de conduită, de gândire şi de concepţie asupra vieţii şi realităţii, ce s'au format în cursul veacurilor şi a condiţiunilor similare de trai şi de împrejurări istorice şi care consti-

tuesc prin urmare, un fond comun care dă **orientări** speciale culturii unui popor. Acesta este substratul etnic, echivalent în acest caz — bănuim cel puțin — cu substanța organică specifică. O discuție asupra acestei chestiuni, cu toată obiectivitatea, o socotim necesară și utilă precizării conceptului de cultură.

Ultima broșură, **Fantaisie sur la Toilette**, este o conferință ținută de d. Albert Marinus în 1936, la «Palais des Beaux Arts», cu ocazia Salonului de: **Arts-Beauté-Parure.** Pe lângă valoarea ideilor exprimate, este de admirat stilul «fluid», fraza elegantă și «cizelată», umorul inteligent și ascuțit al autorului, care fac din el nu numai un gânditor de elită, dar și un eseist remarcabil. Mărturisesc că l-am citit dela un capăt la altul, cu aceeași atenție încordată cu care citesc de obiceiu bijuteriile rare ale literaturii franceze, ca și acelea ale literaturii române. Dacă ar fi să-l compar, sub acest raport, cu scriitori într'adevăr talentați și stăpâni pe cuvânt, n'aș ezita să-l aleg printre francezi pe d. **Paul Valéry,** iar printre compatrioții mei, pe d. **I. Petrovici.** Și cu acest omagiu adus stilului, să trecem la examenul ideilor. Problema centrală este aceea a costumelor naționale. Studiul costumului este complicat. El ține de domeniul istoriei, geografiei, psihologiei, sociologiei, tehnicei, economiei, iar costumul femeiesc joacă rol chiar în politica internațională. Corelativul costumului, este podoaba și împodobirea, deși istoric acțiunea de a se înfrumuseța a precedat pe aceea de a se îmbrăca. La origină, aceste două acțiuni sunt disociate. Mentalitatea magică, credințele în proprietățile «curative» ale unor obiecte, au determinat pe om să se împodobească: nu cu scopul dominant de a satisface o nevoie estetică, ci cu acela de a se feri de influențe nefaste. Din «mentalitatea primitivă», au rămas amintiri care dăinuesc și acum. Rubanul ar fi rămășita amuletelor; firul metalic ar fi de asemenea expresiunea unor credințe magice. Metoda însăși, apare ca o exigență a vechilor semnificații. Costumul național este pus în discuție. Părerea autorului este că el nu există, în afara intereselor politice. Costume regionale, da; costume naționale, nu. Pentru explicația costumelor, două teorii savante își disputâ valoarea: prima se bazează pe faptul provenienții îndepărtate (preistorie); a doua, pe imitarea de către popor a costumelor aristocraților. Autorul le socotește complimentare, mai ales pentru țările occidentale, dar păstrează îndoiala și rezerva în ceeace privește Europa Centrală și orientală.

Natural că îmbrăcămintea se modifică și schimbările aduse sunt în funcție de starea și împrejurările economice ale grupurilor sociale, de bogăția și sărăcia lor; de factori sociali — deseori costumul exprimă rangul celui care-l poartă — de instrucție și condițiunile generale de viață. Politica se amestecă și ea. In Turcia, lupta se duce contra tradiției; în Macedonia, din contră, costumul este un mijloc de diferențiere a grupurilor etnice. In unele părți, reacțiunea politică tinde să stăvilească tendința către uniformizare și nivelare și să mențină trează conștiința națională. Asemenea reacții, crede autorul nostru, sunt sortite insuccesului, căci costumele zise naționale sunt «între viață și moarte» (p. 46). Ele iau drumul muzeelor, cu toate că nu vor pieri în întregime, de oarece vor continua să inspire pe creatorii de mode noui.

Idei interesante, fără îndoială, d. Albert Marinus ține să rămână pe terenul faptelor pozitive și tocmai pentru aceasta, poziția domniei-sale este greu de cucerit, dar nu inatacabilă. Ca orice poziție, ea își are punctele ei mai puțin consolidate. Suntem de acord cu majoritatea ideilor expuse în această broșură, splendid tipărită — ca o ilustrație a titlului pe care-l poartă— ; ne îndoim însă asupra tăriei argumentelor privitoare la costumele naționale. «**Nu există în realitate costume naționale, ci costume regionale. Ele sunt naționale într'atât încât populațiile care le poartă locuesc în cutare sau cutare țară**» (p. 27, subliniat de noi). Dacă prin națiune înțelegem o organizație spirituală și culturală, având anumite elemente istorice comune și ideaiuri comune pentru viitor, făcând însă vădită abstracție de elementele etnice, se înțelege că dreptatea este de partea domnului Albert Marinus, deoarece **națiunea** astfel considerată, este o creație posterioară regiunilor și spiritului regional. Dar cum se face că'n genere, grupurile etnice înrudite au ajuns la confecționarea și păstrarea așa de îndelungată a costumelor asemănătoare și cum se face că aceleași grupuri au fost acelea care au intrat în compoziția acestei organizațiuni noui, pe care o numim națiune? Este o pro-

blemă, şi nu din cele mai simple, recunoaştem. Condiţiile de traiu, clima, credinţele au avut partea lor de influenţă. Ele sunt determinante contingente. Imitaţia şi influenţa reciprocă, dela o regiune la alta, îşi au partea lor de contribuţie. Dar pe deasupra şi în ciuda lor, observăm că grupuri etnice diferite, trăind însă în condiţiuni similare şi aproape în aceleaşi regiuni geografice, şi-au păstrat costumele, voind tocmai, conştient sau inconştient, să afirme apartenenţa lor la un anumit grup. La noi în România, unde costumele sunt aşa de variate în amănunte — după regiuni se înţelege — şi unde portul lor este încă destul de frecvent, cu toate asemănările ce există între ele şi unele costume ale grupurilor etnice limitrofe, există totdeauna ceva care le distinge totuşi şi le apropie de un factor comun, oarecum specific etnicităţii noastre. O ţărancă din Basarabia nu poate fi confundată după costum, cu o rusoaică de pe malul opus al Nistrului, precum un om din Transilvania sau din Bucovina, purtându-şi straele sale. se deosebeşte imediat de un ungur sau de un polonez. Mi-aduc aminte că într'o vară, aflându-mă în trecere prin Belgrad, am zărit în tramvai un ţăran. Portul lui semăna mult cu acela al sârbilor, dar nu mi-a fost deloc greu să deosebesc în el pe românul bănăţean; lucru pe care l-am verificat imediat, aşezându-mă lângă el şi vorbind româneşte cu cei doi însoţitori ai mei. Ţăranul ne-a adresat cuvântul în limba noastră şi ne-a spus că este român din Banatul iugoslav.

Nu putem intra în discuţii amănunţite asupra technicei costumelor, dar specialiştii ştiu foarte bine să descifreze elementele comune, specifice poporului român, cu toată varietatea regională şi asemănările costumelor noastre şi ale celorlalte popoare vecine. Există un ansamblu, un aer care justifică adjectivul de «**naţional**» aplicat costumului. Precizarea lui, cade în sarcina folkloriştilor şi etnografilor; munca este grea, dar nu infructuoasă. Tocmai această convingere isvorîtă din observaţii, că este la mijloc o **notă** esenţială şi comună, ne face să rezistăm concluziei menţionate mai sus. N'am putea susţine că paradoxul lui Renan — dacă nu ne înşelăm —: «că ansamblul rămâne adevărat chiar în cazul în care amănuntele ar fi falşe», este complet în vigoare, dar avem impresia că el nu trebue neglijat, mai ales atunci când este vorba de chestiuni aşa de complexe, cum este aceea a costumului naţional.

Rezervele şi obiecţiile exprimate faţă de lucrările meritoase ale domnului Albert Marinus n'au nici intenţia şi nici caracterul de polemică. Ele sunt simple discuţii şi am fi foarte fericiţi, dacă ar înlesni căutuşi de puţin promovarea adevărului obiectiv, apărat cu atâta grijă de eminentul academician belgian.

Florin Niculescu

TREI CLASICI COMENTAŢI

«CUGETAREA» — GEORGESCU-DELAFRAS

Colecţia scriitorilor clasici români cu comentarii pe care a luat-o asupră-şi Editura Georgescu-Delafras merită o deosebită atenţiune.

Se simţea de mult nevoia unei cărţi ieftine şi bune pentru tineretul studios.

Nu este un rău că. după colecţia Scrisului Românesc dela Craiova. de sub îngrijirea d-lui prof. N. Cartojan, începe a se înfiripa şi aceasta. a editurii Cugetarea. Dacă emulaţia se va produce şi în sensul calităţii materialului publicat, ediţiile comentate vor răspunde unei mari chemări sufleteşti şi editura se va putea felicita pentru un succes literar.

Prezentările de faţă sunt interesant întocmite şi lucrate cu migală. mai ales că unii dintre meşteri cari le-au dat la iveală sunt cunoscuţi în lumea literelor.

Opera lui **Grigore Alexandrescu** este comentată de d-l **George Baiculescu,** care pune multă înţelegere şi preţuire pentru marele fabulist.

Studiul d-sale este expresiv şi sugestiv şi materialul a fost dispus cu competenţă bibliotecărească.

Desprindem din opera lui Alexandrescu pesimismul lui specific. romantismul epocal al inspiraţiei, melancolia lui personală şi un altruism desăvârşit. Nici su-

fletul lui de patriot nu-i pus sub obroc, ci sbucneşte năvalnic în «Umbra lui Mircea» sau «Anul 1840».

Alexandrescu este clasic prin fabula lui desăvârşită, care uneori întrece originalul.

Pe marele nostru istoric naţional **M. Kogălniceanu** l-a studiat d-l **Gabriel Drăgan.**

Temeinicia studiului d-sale, constă nu numai în materialul istoric şi literar frământat şi cu discernere înfăţişat cititorilor, dar şi în faptul că ni se dă să respirăm o atmosferă de viaţă socială-politică, în care Kogălniceanu a creat enorm şi s'a legat de viaţa Statului nostru. Bibliografia asupra lui Kogălniceanu a fost completată şi serveşte celor ce-or vrea să mai găsească isvoare de inspiraţie din marele istoric.

Ediţia d-sale este cu atât mai folositoare cu cât opera clasicului nu se mai găseşte în vitrine.

Poetul neamului, **Mihai Eminescu** a fost studiat de d-l **Alex. Colorian.**

Este un merit al comentatorului că a putut să prindă sufleteşte din adâncul fiinţei nemuritorului nostru poet. Se mai relevă faptul că studiul admirabil al d-lui Colorian este atât de vioiu scris şi cu atâta căldură sufletească, că bănueşti o mare iubire a autorului pentru Eminescu.

Textele reproduse de editor se prezintă cu numeroase erori, cari într'o nouă ediţie vor trebui emendate.

I. G. Dimitrin

MIRCEA STREINUL: SEMNUL NEGRU (Roman).

BIBLIOTECA PODEANU, ED. II. 1941. BUCUREŞTI

Tipărită în ediţia a doua, într'o colecţie care aminteşte faima de tristă memorie a întreprinderii lui Ignatz Hertz (cărţile din colecţia Podeanu se vând tot cu 15 lei), cartea D-lui Mircea Streinul nu pierde totuşi nimic din prestigiul ei iniţial, ci dimpotrivă are prilejul de a pătrunde — după cum şi merită — mai uşor şi mai sigur în massele cititoare.

Romanul «Semnul negru» a apărut întâi în 1938 cu titlul «Ion Aluion» şi a stârnit, după câte ne amintim, oarecare interes în critica noastră literară. Pe atunci însă episodul cărţii d-lui Streinul nu era «actual», căci trecuse de mult moda romanelor fixate, ca atmosferă, în anii războiului mondial, iar critica, victimă din ce în ce mai mult a modei curente, găsia că e firesc să treacă repede peste lucrurile prea mult intrate în uz, chiar dacă ele erau — cum e cazul cu romanul «Ion Aluion» — creaţii de remarcabilă valoare epică.

Acum însă, în febra războiului care din nou răscoleşte sufletul şi viaţa popoarelor, şi mai cu seamă sub puternica impresie a epopeei pe care am trăit-o noi înşine, romanul unui pui de român atârnat în spânzurătoare de psihoza demenţă a jandarmului austriac Deher, face să retrăim cu intensitate clipele de încordare şi de grele încercări, din zilele războiului trecut, ale românilor bucovineni.

Suntem în vara anului 1914. Armatele ruse şi austriace dau lupte înverşunate în partea de nord a Bucovinei. Localităţile şi poziţiile cucerite azi de una din armate, trec a doua zi în mâinile celeilalte. Armata austriacă e nevoită, în faţa presiunii ruseşti, să evacueze zona Cernăuţilor. In satul Cuciurul-Mare menţine ordinea «wachmeisterul» Deher, profesionistul prestigiului imperial şi straşnicul executor al poruncilor de identificare şi pedepsire a atitudinilor suspecte. Deher observă din întâmplare cum un copil de 15 ani — Ion Aluion — e întâlnit de o patrulă rusească. Un trădător care va să zică! Şi mai mult decât atâta, un prilej unic pentru domnul Wachtmeister Deher de a câştiga totala încredere a superiorului său, colonelul Fischer.

«Trădătorul» este supus interogatoriului sângeros al lui Deher, dar neaflând nimic concludent în sensul intenţiunilor sale din gura lui Ion Aluion, omul prestigiului imperial îşi vede, firește, cariera ameninţată de a nu primi recompensa superiorului. Totuşi e un trădător, conchide definitiv şi implacabil wachmeisterul. Spre a nu scăpa ocazia execuţiei capitale — ceeace i-ar dăuna, personal — Deher improvizează în localul postului de jandarmi o «curte marţială» şi obţine condamnarea «trădătorului» la moarte. Tecla, mama copilului, care îşi are bărbatul pe front, aproape că înebunește de groază la auzul sentinţei.

Execuţia este fixată pe a doua zi dimineaţa. Wachmeisterul Deher se grăbeşte, căci din moment în moment ruşii pot pune stăpânire pe sat. Spânzurătoarea — semnul negru — se ridică în grabă, toba oficială anunţă evenimentul de a doua zi, la care populaţia românească a satului trebue să asiste, spre a căpăta o strașnică lecţie de ceeace va să zică puterea autorităţii.

In noaptea premergătoare execuţiei, Deher se coboară în arestul unde era deţinut Ion Aluion, şi-l supune pe copil la groaznice torturi morale şi fizice. Condamnatul nu mai poate răbda: cu o furie care îi dă puteri înzecite se repede asupra călăului, însă acesta nimerește o lovitură în plin şi copilul rămâne cu un ochiu scos. Ce rost are să mai ţie la viaţă dacă nu va mai fi un om ca toţi oamenii? Insăşi Rozalia s'a înspăimântat, văzându-l aşa. Rozalia... aleasa inimii lui. Ion Aluion s'a hotărît. Are prilejul să scape, să fugă în pădurea apropiată, sub protecţia jandarmului Honig, dar nu mai vrea.

Şi a doua zi dimineaţa, în latul spânzurătorii din mijlocul satului, se înalţa leşul cald al unui «trădător» închipuit...

Trebue să consimţim cu satisfacţie că d. Mircea Streinul ne-a dat în paginile lui «Ion Aluion» una din cele mai realizate creaţii din epica ultimilor ani. Critica ar trebui să revină cu insistenţă asupra romanului d-sale. Aproape nimic, nici stilul frumos arcuit pe orizontul oamenilor şi întâmplărilor, nu lipseşte acestei cărţi de 150 pagini — şi care e totuşi un roman bogat şi viguros. Ceeace n'am putea spune şi despre o altă carte a d-sale — «**Drama Casei Timoteiu**», — aceasta mai recentă, dar care lasă să se vadă că d. Mircea Streinul, cuprins de frigurile unei obsedante notorietăţi, s'a aruncat cu prea mare grabă în necunoscut...

MIRCEA STREINUL: DRAMA CASEI TIMOTEU.

«CULTURA ROMÂNEASCĂ», BUCUREŞTI, 1941.

Cartea recentă a d-lui Mircea Streinul ne-a făcut încă odată impresia că autorul ţine morţiş să se facă sgomot în jurul numelui său. Ne-o confirmă aceasta nu numai o «post-faţă» a cărţii, în care d. Streinul tinde a porni războiu împotriva criticii şi cititorilor pe motive de neatenţie profesională, dar şi graba cu care, negreşit, a trimis cartea la tipar. D. Mircea Streinul vrea să spargă sticla indiferenţei ce i se pare că s'a interpus între d-sa şi talentul d-sale...

O dovadă că autorul «Casei Timoteu» suferă oarecum în mod alternativ de mania persecuţiei şi de aceea a notorietăţii, — încă o dovadă, ar trebui zis — e şi faptul că dintre toţi reprezentanţii unei generaţii literare (generaţie care, slavă Domnului, numără şi nume definitiv consacrate), numai d. Streinul a găsit cu cale să-şi retipărească într'o ediţie completă «opera lirică». Ceeace, dacă ne este permis s'o spunem, şi dacă d-sa vrea s'o ştie, numai cu clasicii se obişnueşte: cu Alecsandri, Eminescu, Vlahuţă, Coşbuc...

«Drama casei Timoteu» ar fi putut fi un roman bun, un foarte bun roman, dacă, probabil, d-lui Streinul nu i s'ar fi părut că insistând mai mult asupra psihologiei actelor şi personagiilor, punea o prea lungă pauză între d-sa şi celebritate. Intr'adevăr, cele o sută de pagini dela începutul cărţii, — pagini în care autorul descrie episoadele unei execuţii prin spânzurătoare şi în care sunt trasate liniile fundamentale ale personagiului central al cărţii, Mafteiu Timoteu —, sunt incontestabil pagini de-o mare vigoare epică. Ele ne dovedesc că d. Streinul e un scriitor de talent. Din nefericire restul romanului e scris într'un tempo grăbit şi într'o manieră ce nu mai ţine seamă de condiţiile de viabilitate literară.

Mafteiu şi Trifon sunt, de mici, argaţi în curtea bogătaşului Garo Maţco, a cărui avere provine din căsătoria sa cu Zanchira. In aceiaş curte trăesc ca

slujnice Varvara şi Veronia. Varvara, sora lui Trifon, este sedusă de Mafteiu şi rămâne însărcinată, obţinând din partea acestuia făgăduinţa că o va lua de nevastă.

Insă Mafteiu, care descinde din Ion al lui Rebreanu, jinduieşte cu mută şi intensă lăcomie după averea stăpânului său. Pământul lui Garo Maţco, în deosebi, este ţinta dorinţei lui. Nu-i lipseşte prilejul de a deveni el stăpân în locul lui Maţco: Zanchira nutreşte o vădită slăbiciune pentru dânsul, aşa încât, ca în toate romanele, soţia nesăţioasă intră în relaţii cu Mafteiu şi amândoi pun la cale suprimarea lentă a soţului inoportun.

De aici începutul «dramei». Trifon nu vede cu ochi buni legăturile lui Mafteiu cu Zanchira, deoarece Mafteiu nu şi-ar mai putea ţine făgăduiala faţă de soră-sa Varvara. Suprimarea deci a lui Trifon, ca şi a lui Garo Maţco, sunt condiţii fără de care eroul nu-şi poate realiza scopul. In adevăr, Trifon este răpus într'o luptă corp la corp, iar soţul Zanchirei se stinge în urma otrăvii absorbite odată cu alcoolul ce i-l serveau, generoşi, cei doi amorezi.

Mafteiu Timoteu devine însfârşit proprietarul pământului şi bogăţiei lui Garo Maţco. Munceşte cu îndârjire, se lansează în afaceri şi ajunge cunoscut şi dincolo de hotarele satului Camena, până la Cernăuţi. Rodul dragostei sale cu Varvara devine acum a doua pasiune a lui. Copilul Anton este dat la învăţătură, dar neavând aplicaţie pentru carte, îmbrăţişează negustoria şi reuşeşte să aibă succese considerabile. Un nepot, aceasta ar fi acum dorinţa lui Mafteiu. Şi nepotul vine: este Filip, feciorul lui Anton, element strălucit în ale cărţii, dar profund inadaptabil la viaţă. Pasiunea lui Mafteiu de a lăsa moştenitori vrednici să-i poarte numele este înfrântă de fatalitatea sinuciderii lui Filip, astfel încât drama casei Timoteu se consumă în această ultimă răfuială cu destinul.

Ceeace surprinde la d. Mircea Streinul este metoda d-sale de a introduce în carte personagii şi întâmplări cărora cititorul nu le poate identifica geneza psihologică. Astfel figura Lalei (ce personagiu neverosimil această Lalea, care îşi iubeşte cu patimă bărbatul şi totuşi în fiecare seară se vinde pentru bani!) ca şi apariţia lui Bob Combra, dar mai ales cu totul nemotivata sinucidere a acestuia, nu ne satisfac deloc întrebarea ce ne-o punem în faţa acţiunilor lor: pentru ce? Căci oricât de fatalistă ar fi atmosfera în care d. Streinul vrea să trăiască şi să moară personagiile d-sale, ea nu scuteşte pe autor de obligaţia motivării, într'un fel oarecare, a episoadelor şi oamenilor. Numai literatura gen Hertz — şi încă nici aceea întotdeauna — scuteşte pe cititorul comun de balastul observării unor gradaţiuni în tratarea de teme şi oameni — gradaţiuni care constitue însăş raţiunea de a fi a artei.

Aşa fiind, mare parte din romanul d-lui Mircea Streinul apare ca nefiresc, oricât ne-ar încredinţa autorul — în ale sale «cuvinte la carte», a căror prezenţă la sfârşitul volumului o găsim inexplicabilă — că «întreaga carte, dela primul la ultimul şir, n'are în ea nimic inventat».

Un roman slab, care ar fi putut fi o nuvelă bună, — iată impresia ce ne-o lasă «Drama casei Timoteu». Pe deasupra, adăugăm că autorul dovedeşte, de altfel, o reală putere de descriere a pitorescului Bucovinei, iar dialogul este de cele mai multe ori desăvârşit sudat cu natura personagiilor şi cu identitatea lor civilă.

Teodor Iordache

MARIO RUFFINI : ANTOLOGIA ROMENA (Testi moderni)

«SOCIETÀ EDITRICE MODENA», 1940, 12/16, 163 PAG.

Cunoscut cetitorilor prin cercetările sale literare române şi, pe bună dreptate apreciat pentru studiul său istoric-filologic, **«La scuola latinista romena»**, prof. **Mario Ruffini** publică o nouă carte care ne prilejueşte rândurile de faţă: **Antologia Romena** (Testi moderni), apărută în colecţia de «Testi e manuali», îngrijită de romanistul **Giulio Bertoni,** sub auspiciile Institutului de filologie romanică a Universităţii Regale din Roma.

Insemnătatea precum şi destinaţia acestei cărţi vine arătată în rândurile Adverteanţei: «Intenţiunea acestei colecţii este de a oferi, înainte de toate, o serie

de „Texte romanice" pentru folosinţa şcolilor universitare: uneori texte critice, alteori texte reproduse diplomatic iar alteori publicate cu uşoare corectări aşa fel ca să lase calea deschisă pentru eventuale noui ilaţiuni sau să sugereze studentului ulterioare propuneri sau emendări. In afară de Texte, vor fi publicate unele mici manuale pentru învăţământ şi pentru exercitările practice. Pe lângă această colecţiune minoră vede lumina, tot prin îngrijirea Institutului de Filologie Romanică al Universităţii Regale din Roma, o colecţiune mai mare de Studii şi de Texte.».

Introducerea la literatura română cuprinde 32 de pagini, însemnând, în mare, o bună sintetică orientare asupra evoluţiei ei. Dela definiţia limbii se trece la primele documente scrise şi apoi la delimitarea celor două perioade: cea veche, sec. XVI — finea sec. XVIII, cea nouă, de aici mai departe. Antologia d-lui prof. Ruffini se limitează la perioada nouă. Despre cea veche, ne spune d-sa, «nu vom da decât unele scurte însemnări». D-l Ruffini semnalează connaţionalilor: Codicele Voroneţean, precum şi cele trei traduceri a Cărţii Psalmilor, Codex Sturdzanus, Palia dela Orăştie, Codicele Todorăscu şi Codicele Martian, primele tipărituri în limba română, «cari avură meritul de a uni culturaliceşte pe toţi Românii, deoarece în ele apare pentru întâiaşi dată limba literară care va informa apoi de sine toată literatura posterioară». Rând pe rând d-sa tratează despre epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, literatura populară scrisă, istoriografia, «poezia sentimentală şi preromantică a Văcăreştilor», şcoala latinistă, «occidentalizarea şi naţionalizarea şcoalei româneşti prin meritele transilvăneanului Gheorghe Lazăr (1789—1823) pentru Muntenia şi ale lui Gheorghe Asachi (1788—1869) pentru Moldova, «a se aminti acesta din urmă pentru dragostea lui de Italia şi pentru o italiancă, Bianca Milesi, colega sa în studiul lui Canova», «impunătoarea personalitate» a lui Eliade Rădulescu, influenţa neogreacă, romanticii, neo-romanticii, Alecsandri, Maiorescu «iniţiatorul perioadei de aur a literaturii române», Convorbiri Literare, Junimea care «cerea o literatură însemnată de adevăr, de pătrunderea în România a ideilor esenţiale ale civilizaţiei occidentale, dar nu voia să-i sacrifice caracteristicele poporului, căci ea tocmai voia conservarea elementului naţional întru cât într'adevăr peculiar poporului românesc, totul îmbrăcat într'un stil acurat, «dignitoso» onest, fără «fronzoli», puţin rece, poate, mai ales în proză». «Meritul cel mare al «Junimei» a fost acela de a fi revelat poporului românesc un oarecare număr de poeţi, o bună ceată de prozatori precum şi de a fi creat critica literară, istorică, filosofică şi ştiinţifică. Meritul ei cel mai înalt a fost însă acela de a-l fi descoperit pe cel mai mare poet român, Mihail Eminescu (1850—1889)». Ion Creangă vine aşezat «printre cei mai buni povestitori populari europeni». Şi tot astfel cu date şi caracterizări d-sa închide introducerea cu Lucian Blaga «unul din spiritele cele mai atente la misterele naturii, care caută cu nesecată pasiune veritățile superioare ordinei logice şi se împrăştie în infinit deşteptând ecourile sunătoare ale unei lumi ultraeterene».

Păcatele culturii noastre sunt ale noastre: ca de pildă un Aderca, un Tudor Vianu cu toţi iudeii şi Talmudurile, «o monumentală operă critică asupra lui Eminescu» de G. Călinescu, un Eugen Lovinescu ros până în măduva oaselor de otrava jidovă ucigătoare de cultură naţională, cu întreaga lui nefastă «şcoală» de jidănuţi puchinoşi şi pestriţi ca buburuza, cu toată a lui «recentissima» Istorie a Literaturii româneşti în cari mişună «literaţii» lui Israel cu o totală batjocură pentru literele noastre şi cu toate cele zece volume de critică. Păcatele acestea sunt ale noastre pentrucă le ştim răbda şi lăsa văzute străinilor, care nu se vor ocupa de naţionalitatea culturii noastre. Dar sperăm: veniet illa dies qua concidet Illion sacra...

Pentru literatura cultă d. prof. Ruffini ia din: Alecsandri, Ghica, Creangă, Eminescu, Coşbuc, Zamfirescu, Iosif, Delavrancea, Caragiale, Pârvan, Iorga, Brătescu-Voineşti, Sadoveanu, Rebreanu, Cezar Petrescu, Goga, Blaga, M. Codreanu, Cotruş, Crainic, Minulescu, Arghezi, Davidescu, Densuşianu, A. Maniu, Neniţescu, şi... minune Tudor Vianu, (Weinberg). Din literatura populară se dau: doine, strigături, bocete, colinde, Miorița, Mânăstirea Argeşului, descântece, ghicitori, proverbe. Urmează un appendice cu «varietăţi dialectale» din: Teleorman, Muşcel, Ialomiţa, Moldova, Maramureş, Banat, Transilvania.

Unele erori de informaţie ale autorului sunt explicabile, socotind distanţa şi materialul documentar care îi poate sta la îndemână. Nici nu le pomenim ştiind că ele vor fi emendate într'o nouă ediţie. Deocamdată suntem bucuroşi de putinţa dată studenţilor italieni în romanistică de a avea la dispoziţie acest folositor instrument de lucru **Antologia** d-lui Ruffini. **Institutul de filologie romanică** dela Roma, condus de prof. academician **Giulio Bertoni** prin grija informării studenţilor italieni, face în aceeaş vreme un apreciat serviciu culturii româneşti atât de slab cunoscute în Italia. Cartea d-lui Ruffini ne aminteşte de **Manualetto rumeno** al d-lui **Ramiro Ortiz**, acest emerit şi iubit profesor al nostru, precum şi de îndelunga şi rodnica d-sale străduinţă timp de douăzeci de ani în România cât şi acum în Italia pentru facilitarea interpenetraţiunii celor două culturi: una aulică străveche, cealaltă ortodoxă mai nouă.

Ştefan Cuciureanu

ERAST COSTEA: MĂNĂSTIREA SÂNT ILIE CTITORIA VOEVODULUI ŞTEFAN CEL MARE.

CERNĂUŢI 1940. — 174 PAG. + 4 PLANŞE.

Istoria bisericii noastre se îmbogăţeşte printr'un nou studiu, datorit părintelui Dr. Erast Costea. Cu aceeaş sârguinţă şi competenţă de erudit cercetător, cu care a prezentat şi alte monografii ale mânăstirilor bucovinene, autorul înfăţişează istoricul Bisericii Sânt Ilie, ctitorie a lui Ştefan cel Mare.

Pornind dela cercetările mai vechi, cari au atribuit Biserica Sf. Ilie, fie lui Ştefan cel Mare, fie lui Bogdan fiul său, sau lui Petru Rareş, părintele Dr. Erast Costea, cu simţul critic al cercetătorului istoric, înlătură toate inexactităţile şi premisele, conchizând şi argumentând autenticitatea ctitorului, care este Ştefan cel Mare. Autorul ne lămureşte cum în acelaş an, 1488, Ştefan cel Mare a zidit şi Biserica Sf. Ilie şi Voroneţul.

In capitolul II al studiului, citim sbuciumul acestei ctitorii pentru a se menţine şi a-şi păstra donaţiunile domneşti. Prădată de Poloni în al noulea an dela întemeiere, apoi de Turcii lui Soliman în 1538, de Cazacii lui Dumitru Vişnievitchi — în 1563, de Tătari în 1646 şi de Gheorghe Ştefan în 1653, ca şi de Cazacii lui Timuş în 1565, Mânăstirea Sânt Ilie a pierdut vechile odoare date de Ştefan cel Mare, păstrându-şi — doar satele şi moşiile ei. — Aceste sate şi moşii sunt descrise de autor, sprijinind descrierea pe un bogat material documentar (pag. 17—40).

Actele şi însemnările privitoare la Mânăstirea Sf. Ilie, menţionate la pag. 41—46, aruncă lumină vie asupra vieţii acestei ctitorii, până la răpirea Bucovinei, în 1775.

Stăpânirea austriacă în Bucovina se amestecă şi în viaţa mânăstirii Sf. Ilie. Egumenul Macarie este adus în faţa comisiunii de delimitare instituită de stăpânirea austriacă, acuzat pe nedrept, că nu ştie a ceti şi a scrie. Chinurile sufleteşti ale lui Macarie sunt supra omeneşti. Macarie a fost întemniţat la Cernăuţi şi apoi, în 1780, pe un ger cumplit a fost transportat, sub o puternică escortă militară la Lemberg.

Achitat de judecată, Macarie înaintează împăratului un memoriu, din care desprindem aceste cuvinte înduioşătoare: «Eu omul bătrân de 65 ani, am pierdut unicul meu bun la bătrâneţe, onoarea — printr'o bănuială a duşmanilor mei şi aceasta mă doare mai mult chiar de cât toate chinurile externe suferite, pe care şi cei mai mari criminali le îndură cu greu...

...Prea îndurate monah! Numai Dumnezeu ştie cum de tare mă apasă pe mine omul bătrân şi cinstit ruşinea îndurată, dar încă observările venite dela unul sau dela altul, câte dureri de nedescris îmi pricinuesc... Toată nenorocirea îndurată se datoreşte numai uneltirii duşmanilor mei, dar tocmai de aceea, prea îndurate Doamne, ar fi cu cale, ca să mi se dea acea satisfacţie care să mă reabiliteze în faţa lumii de nedreptatea ce mi s'a făcut...

Procesul egumenului Macarie este o pagină a suferinţelor preoţilor bucovineni, învinuiţi de spionaj şi maltrataţi fără nici o vină. El alcătueşte în istoria

Bisericii noastre încă o mărturie a suferinței, a credinței și a demnității românești în fața calomniei și a persecuției

Mânăstirea Sf. Ilie a fost centru de cultură teologică, unde au profesat Ghenadie Platenki, Moise Popovici, Serafim Melchisedec Lemeny. Școala dela Sânt Ilie s'a mutat apoi la Cernăuți, devenind institut teologic și apoi facultate de Teologie. Aici s'au găsit manuscrise și alte urme de activitate culturală.

Studiul Pr. Dr. Erast Costea, deși sprijinit pe documente cu limbă arhaică, este prezentat într'o limbă frumoasă și într'un stil atrăgător. De aceea, el se poate ceti cu plăcere și cu folos.

Din rândurile lui se desprinde în special duhul credinței care a insuflat pe înaintașii noștri și mai ales i-a oțelit în lupta cu dușmanii bisericii, — urmărind menținerea credinței creștine și a sfintelor lăcașuri. In special procesul Egumenului Macarie poate forma pagini de antologie, care să nu lipsească din cărțile folosite în școală. Sufletele tinere se vor oțeli citind aceste pagini, în credința atotmântuitoare și dătătoare de izbândă.

Autorul cărței, prin alegerea și prezentarea celor mai de seamă pagini din vastul material documentar pe care l-a avut la îndemână, n'a făcut numai o operă de educație religioasă și națională, găsindu-se pe linia marilor noștri clerici, ai culturii și ai educației.

Pamfil Georgian

N. BAGDASAR: TEORIA CUNOȘTINȚEI

Cartea profesorului N. Bagdasar: «Teoria Cunoștinței» nu este o apariție spontană, singulară și surprinzătoare, ci o verigă dintr'un puternic lanț de cercetări adânci și serioase, cu cari ne-a deprins pătrunzătorul său autor, emerit reprezentant al publicisticei filosofice la noi, depășind cu mult titlul său universitar, numai de asistent, — pe care un concurs de împrejurări, nu prea obiective, ci legate de interese și subiectivități mai mult decât comode, a tins să i-l permanentizeze, — cu toată vârsta sa deplin matură de cercetător și gânditor și apreciabila-i listă de lucrări de specialitate.

Profesorul N. Bagdasar, atât de fericit dotat cu darurile înclinărilor specialității sale foarte aride, trebue să recunoaștem că a rămas un năpăstuit al soartei, în ce privește evoluția carierei sale, ca atâți alții, pe cari neînțelegerea celor obligați în chip moral și material să-i așeze în locurile ierarhice cuvenite i-a îndepărtat de ele, parte din ei manifestându-se astăzi pe meleagurile unor culturi străine. A devenit aproape un fapt evocator de dureroase semnificații sociale varietatea și lipsa de obiectivitate a criteriilor de selecție a valorilor însărcinate cu răspunderea formării și conducerii generațiilor, în disciplinele speciale și aspre ale învățământului universitar. Profesorii, cari au urmat la catedrele vacante, n'au putut aproape mai niciodată să se ridice la nivelul înaintașilor lor, iar profesorii titulari, de și au rămas la catedrele lor, diriguind disciplinele și tineretul câte 30 și 40 ani, nu au fost în stare de cele mai multe ori să-și aleagă și să-și formeze urmașul pentru continuarea științei.

Teoria cunoștinței, care are ca obiect problema filosofică a cunoașterii sau problema epistemologică, mai curent numită în filosofie, posedă o amplă și îndelung desbătută carieră în decursul istoric al gândirii. Profesorul N. Bagdasar, însă, în lucrarea de față, își propune să trateze problemele speciale și ajutătoare acestei discipline filosofice, nu în desvoltarea lor istorică, ci într'o desbatere sistematică. Deasemeni, ne mai avizează că renunță la trimiterea prin note în subsolul paginei — după cum este obiceiul — mărginindu-se a ne da o bibliografie generală la sfârșitul fiecărui capitol, presupunând lucrările în parte cunoscute de cititor, altele în sarcina lui de a le adânci pentru formarea unei perspective mai clare asupra soluțiilor date de diferiți filosofi.

Totuș, trebue să subliniem, dela început, două din intențiile pe cari și le propune pentru realizare autorul și anume de a însoți soluțiile date de o privire critică pe cât posibil completă, datorită contribuțiilor istorice, ca și vederilor proprii și de a căuta să separe obiectul cercetării sale din complexul problemelor

eterogene în care se prezintă, lucru foarte important și greu în specie și care nu putem spune cu deplină convingere că i-a reușit peste tot.

Constatată, ca preocupare, încă dela începuturile filosofiei vechi, eline, totus problema cunoștinței de abia în timpurile moderne se, afirmă ca disciplină independentă și de aceiaș importanță sau chiar mai importantă decât multe alte discipline filosofice. Filosoful englez, empirist, John Locke este cel căruia problema cunoștinței îi datorează începuturile sale de emancipare, pentru ca mai târziu Immanuel Kant să o ridice la optima ei desvoltare.

Pentru definirea exactă a problemei, prof. N. Bagdasar reia întrebările clasice asupra cunoștinței, asupra originilor cunoștinței, înțelese ca principii de cunoaștere, precum și asupra valabilității actului său; își pune deasemeni chestiunea actului cunoașterii și al adevărului și alte dualități indispensabile pentru filosofie; ca: subiect-obiect, relativ-absolut, cognoscibil-incognoscibil.

Obiectul principal al teoriei cunoștinței este cunoștința **științifică**; este cunoștința universală și necesară sau mai bine zis **posibilitatea teoretică a cunoștinței științifice**, deși, totuș, nu refuză în cercetarea sa nici sensul celeilalte cunoștințe. Pentru o strictă delimitare a obiectului teoriei cunoștinței, în esența sa, autorul mai cercetează deosebirea dintre disciplina de mai sus și altele, cu care ea se prezintă în complex, în decursul istoric al gândirii, cum ar fi psihologia, logica și metafizica.

Se ocupă și psihologia cu cunoașterea, întrucât cunoștințele sunt stări sufletești asemeni tuturor faptelor de conștiință, cărora această disciplină în postura sau tendința ei de știință obiectivă și experimentală le dă o atenție egală, fără precumpănire. Astfel, atât cunoștința adevărată cât și eroarea sunt pentru psihologie, fapte sufletești reale și explicabile științific. Totuș, psihologia nu poate să explice toate problemele cunoștinței, cum ar fi, spre exemplu, principiile prime și ultimele supoziții ale ei, legitimitatea și valoarea lor, raportul dintre subiectul cunoscător și obiectul cunoscut, congruența sau incongruența dintre cunoștință și obiect, originaritatea și derivativitatea cunoștinței, etc.

Logica se ocupă și ea cu noțiunile, cu judecățile și rationamentele, dar, fiind o disciplină pură, formală, raportarea lor la existență este pentru această disciplină o chestiune secundară. In timp, deci, ce logica se ocupă cu condițiile formale ale adevărului, teoria cunoștinței se ocupă cu condițiile lui materiale.

Se deosibește teoria cunoștinței și de metafizică, pentru că în timp ce «Metafizica vrea să fie o disciplină a existenței suprasensibile, transcendente, absolute, a lumii în sine, teoria cunoștinței este o disciplină a cunoștinței valabile, universale și necesare, a cunoștinței ce duce la adevăruri absolute și imuabile». Teoria cunoștinței este un auxiliar indispensabil pentru metafizică și totuș rămân două discipline ireductibile.

In cercetarea soluțiilor date problemei cunoașterii în decursul filosofiei, prof. N. Bagdasar pornește dela așa numitul «logism naiv».

Logismul naiv este sesizat de autor în cadrul filosofiei antice grecești, ca un pandant al realissmului naiv și este reprezentat prin **Parmenides** din Eleea și elevii acestuia, **Zenon** Eleatul și **Melissos** din Samos. După Parmenides, — primul reprezentant al logismului naiv — gândirea și existența nu sunt două forțe opuse, incapabile de a se apropia între ele, ci, din contră, ele alcătuiesc o unitate indisolubilă. Existența este scopul gândirii; orice gândire gândește existența, este gândire a existenței. Existența nu se poate găsi decât în gândire. Non-existența nu este numai lipsă de existență dar și lipsă de posibilitate de gândire,

Această poziție a lui Parmenides ne amintește, cu alte consecințe bine înțeles, pe deoparte, de «Dubito, ergo cogito; cogito, ergo sum» de mai târziu al lui Descartes, dar, pe de altă parte și mai cu seamă, de idealismul logic apriorist, postkantian. Este elocventă pentru apropierea de apriorismul criticist și idealism în special lipsa de spațialitate, de temporalitate și devenire a existenței, care este una eternă, imuabilă. Dealtfel, se vădește cu această ocazie că apriorismul nu-i o cucerire completă a filosofiei moderne, ci o tendință manifestată, după câte se vede, și de gândirea veche și se constată și mai pronunțat la Aristoteles [1], spre exemplu.

[1] Vedeți și articolul nostru: **Fizica și metafizica lui Aristotel**, «Convorbiri Literare», 1941, nr. 3.

Zenon reia şi duce şi mai departe concepţia lui Parmenides. Prin argumentaţia sa dialectică, Zenon caută să dovedească imposibilitatea de a atribui existenţei prin gândire, caracterele spaţialităţii, devenirii şi celelalte, cari ar scoate-o din imuabilitatea şi eternitatea ei. Este clasică şi a trecut peste secole critica adusă de Zenon mişcării — care o neagă complet — prin exemplele sale cu săgeata şi cursa dintre Achile şi broasca ţestoasă. Divizibilitatea la infinit a spaţiului, a distanţei, este argumentul temeinic al lui Zenon împotriva posibilităţii mişcării, ca şi a celorlalte calităţi aparente ale existenţei. Asa că si Zenon concepe existenţa ca aspaţială, neschimbătoare şi imobilă. Concepţia o împărtăşeşte aidoma şi Melissos din Samos, care ne spune că «dacă existenţa ar deveni, atunci înseamnă că, înainte de a fi, ea nu era şi s'a născut din neant; dar din nimic, din neant, nu se naşte, nu devine nimic»; existenţa este deci din eternitate. Este eternă şi infinită; este de asemeni unică. Nu este mobilă existenţa, fiindcă ea ar trebui să se mişte în gol, care este non-existent şi care atrage după sine inexistenţa mişcării.

Concluzia şcoalei eleate, că existenţa este una, imobilă, eternă, infinită şi nespaţială, s'a întemeiat pe principiul logic al contradicţiei, din care se face pentru prima dată un criteriu al adevărului. Principiul contradicţiei, un bun câştigat pentru desvoltarea logicei formale de mai târziu, nu poate constitui însă o condiţie suficientă a adevărului. Principiile logice, în ele însele, chiar considerate complet, nu sunt suficiente pentru asigurarea adevărului, pe care îl determină numai formal, nu şi material.

Dar, alături de aceste scăderi ale logismului naiv, datorite formalismului său gol, autorul mai găseşte, odată cu alţi gânditori, o nouă dificultate pe care eleaţii şi-au creat-o prin faptul că au considerat termenul «este» numai în sensul său ontologic, adică existenţial, neţinând seamă sau necunoscând, mai bine zis, cel de-al doilea sens, care numai cu Aristotel devine mai clar, sensul de copulă sau de funcţiune logică a noţiunilor subiectului şi predicatului în judecată.

Încă o mare confuzie pe care o comiteau eleaţii este cea denunţată de **Bergson** în «Essai sur les données immédiates de la conscience». Eleatii confundau, în cercetarea mişcării, spaţiul parcurs cu însăş actul prin care se parcurge acest spaţiu, poziţiile succesive cu sinteza acestor poziţii, lucruri cu totul distincte. Este adevărat că spaţiul dintre două puncte poate fi conceput ca divizibil la infinit, dar nu şi mişcarea, ce-l străbate. Mişcarea, ca trecere dela un punct la altul, este o sinteză mintală, un proces psihic şi deci fără întindere; numai obicinuinţa noastră este cea care proectează acest act mintal în afară, solidificându-l, în chip greşit, ca pe un fapt fizic, spaţial. Confuzia eleată — trebue să semnalăm la rândul nostru — s'a extins uneori până în zilele noastre şi o găsim — spre exemplu — ca o greşală de interpretare, în combaterea evoluţionismului, la un cercetător recent, cum este **Louis Liard** [2].

Meritul dogmatismului eleat este relevat de autor însă prin aceea că s'a atras atenţia asupra rolului pe care îl joacă gândirea în actul cunoaşterii, precum şi asupra principiilor logice; s'a scos în evidenţă filosofiei câteva noţiuni importante ca unitate, continuitate şi substanţialitate. După **W. Kinkel,** au mai relevat ideia că fiecărei investigaţii empirice speciale trebue să-i preceadă o cercetare epistemocritică a principiilor şi fundamentelor, cari ne dau criteriile şi metodele.

În ordine sistematică, dar şi istorică, a doua poziţie epistemologică o constitue **scepticismul.** Cu scepticismul, cunoaşterea încearcă un şovăinic pas critic. Ca atitudine, scepticismul se întemeiază pe patru constatări foarte evidente şi anume: pe contrazicerea simţurilor între ele, pe contrazicerea gândirii cu ea însăş, pe contrazicerea dintre simţuri şi gândire şi pe nedemonstrabilitatea oricărei judecăţi.

Că simţurile nu ne aduc aceleaşi date ca şi animalelor şi că adeseori, ele diferă dela om la om şi chiar la acelaş individ se contrazic în tot atât de multe cazuri, este un lucru cunoscut chiar de mentalităţile naive. Toate aceste diferenţe, pe cari le prezintă simţurile şi pentru cari nu avem temeiuri de a le da prioritate

[2] **Liard Louis:** La science positive et la metaphisique Paris, F. Alcan, 1898. L'Idée d'évolution, pp. 162—173. Vezi şi articolul nostru: **Evoluţionismul lui Spencer,** în «Convorbiri Literare», nr. 7/941, pp. 837—8.

unora față de altele, sunt rezultatul a o mare diversitate de raporturi în care se găsesc obiectele externe cu noi și între ele, ca și a unei mari varietăți de conformații în alcătuirea noastră organică. Datorită acestor deosebiri, lucrurile nu ne apar, pe de-oparte, așa cum sunt în esența lor, pe dealtă parte, nu ne apar tuturor la fel; ceeace este dăunător unuia este prielnic altuia și așa mai departe. Toate aceste considerații sunt menite să ne arate, deci, că noi nu suntem în măsură nici să cunoaștem lumea în adevărata ei realitate, nici să stabilim o normă comună sau generală a cunoștinței noastre.

Reprezentanții importanți ai direcției sceptice, ca **Sextus Empiricus** și **Agripa**, dau acestor motive de diversitate și de îndoială a părerilor noastre denumirea de tropi și ele ar fi determinate de următorii factori: pozițiile, distanțele și locurile unde se află lucrurile, cantitățile și compozițiile lor, relația dintre lucruri, gradul de frecvență al întâmplărilor, concepțiile despre viață, obiceiurile, legile, credințele mitice și adevărurile dogmatice, precum și tendința contrazicerii, a ducerii la nesfârșit, a ipoteticului și a cercului vicios.

Luați în cercetare prin consecința asupra judecății noastre, tropii duc în chip necesar la concluzia suspendării oricărei activități cognitive, datorită faptului ca nici un criteriu nu capătă nicăeri vreo valabilitate permanentă ca să poate alcătui un temeiu pentru sprijinirea și înaintarea acestei activități. Toate eforturile noastre de judecată, de raționament, sunt spulberate de tropii îndoielii; totul este disolvat de contradicțiile atât de multiple, de complexe ale simțurilor și gândirii; nici o demonstrație nu-și poate atinge țelul propus care se mișcă în continuu, datorită obligației celorlalte demonstrații auxiliare ce-l împing spre infinit. Tot ce ne apare momentan ca stabilit se resoarbe într'un cerc vicios, care scapă puterilor noastre de a-l sparge. Nici un silogism și nici o inducție nu ne rămâne în picioare. Nici o deducție nu-și poate asigura o rațiune suficientă, nu poate depăși inerenta sa «petitio principii»; nici o inducție nu este în măsură să-și numere infinitatea cazurilor individuale, concrete, care să-i asigure valabilitatea. Însăș principiul cauzalității, ca și al mișcării, este înlăturat, pe motivul imposibilității ca un lucru să poată produce ceva eterogen sie.

Astfel privit scepticismul, în adâncul structurii sale, în care totul lunecă pe panta fără oprelișe a îndoielii, vom cuprinde și pătrunde și mai bine încordările celor doi mari gânditori moderni: Descartes și Kant, cari au luptat, la vremea lor, împotriva unora din afluenții sceptici, coborîți prin timp, poate pentru o paradoxală stimulare a cugetării, dar și ca o netăgăduită amenințare a unora din roadele sale ulterioare.

In rezomat, principiul universal la care ajung scepticii este cel al **isosteniei**, adică al afirmației ca fiecărei teze asupra naturii lucrurilor i se poate opune o antiteză tot atât de puternic întemeiată, după cum afirmă **R. Richter** (în: **Der Skeptikismus in der Philosophie**, vol. I, pp. 78—79). Soluția acestui principiu este liniștea sufletească, adică indiferența, care duce la fericire. Acest principiu, al isosteniei, a fost urmat de sceptici până la ultima secvență și virtute.

Dar scepticismul sau dogmatismul negativ, cum a mai fost numit, când neagă posibilitatea oricărei cunoștințe și a oricărui principiu logic, se contrazice pe sine însuș, fiindcă, pentru a putea face acest lucru, el trebue să recunoască totuș o valabilitate pentru oarecari criterii folosite. Aceiaș rezervă și în ce privește cealaltă formă a scepticismului, **probabilismul**, care se abține să facă vreo aserțiune categorică. Toate argumentele pe cari scepticii le-au folosit în argumentarea lor disolvantă au fost supuse examenului critic al cugetării de mai târziu, căpătându-și fiecare corectivul și explicația necesară, astfel că mersul gândirii filosofice, în loc să se împotmolească în aceste obiecții inhibitoare, și-a urmat cursul său, greu și totuș firesc.

Nu mai departe, chiar urmașii scepticilor, **Stoicii**, aduc primul corectiv afirmației că simțurile sunt înșelătoare distingând reprezentările **cataleptice**, cari se întemeiază pe îndeplinirea tuturor condițiilor necesitate de o bună percepere a obiectelor, de cele **acataleptice**, cari nu respectă aceste condiții.

Teoria relativității întemeiată de asemeni pe relaționalitatea faptelor, nu-și găsește nici ea o temeinică îndreptățire pentru relativizarea sau contestarea cunoștinței; principial, nimic nu ne împiedică să avem o cunoștință absolută asupra lumii fenomenale.

Apoi, în ce priveste indemonstabilitatea judecăților, nu toate au nevoe de

demonstrație, multe fiind evidente prin ele însele și participând astfel la demonstrarea altora mai puțin evidente.

Nu rămâne în picioare nici afirmația că silogismul este minat de o **«petitio principii»**, de o tautologie, fiindcă în decursul istoriei multe adevăruri noi ne-au fost aduse pe cale deductivă. Chiar dacă obiecția lor împotriva silogismului ar fi îndreptățită, noi posedăm și alte mijloace de demonstrare și descoperire a cunoștințelor.

In ce privește noțiunea de cauzalitate, scepticii au luat-o într'un sens creator, după concepția veche, nu în sensul de simplă înrâurire cauzală, științifică, așa cum s'a precizat mai târziu.

Totuș, trebue recunoscut, că străduințele scepticilor, au dat un paradoxal impuls desvoltării de mai târziu a gândirii filosofice, stimulând în special teoria probabilității din epoca modernă.

Raționalismul deschide marea carte de luptă a filosofiei moderne, cuprinzând o bună parte din cele mai importante figuri cugetătoare ale acestei epoci și codicele celor mai bogate și mai temeinice argumente. In îmbinarea a două mari orizonturi, unul în stingere și altul în zori, raționalismul se înalță ca un cavaler, apologet al spiritului teologic medieval, dar și ca un mare deschizător de drumuri noi ale științei moderne și nu poți ști, dacă învingător a fost când a lovit și dacă nu a fost tocmai atunci când a părut înfrânt.

Desigur, însă, că raționalismul a fost mare prin lupta la care l-a stimulat curentul empirist, advers, dar a fost mare și prin ceeace a rezultat din această luptă ca valori, fie permanente, fie germinale, pentru timpurile urmașe.

Ambiția raționalismului, însușită de reprezentanții săi cei mai de seamă, ca: **Descartes, Spinoza, Leibniz** și alții, a fost de a ridica filosofia la rangul unei științe cu idei tot atât de sigure și de necesar legate între ele ca matematica, adică să transforme filosofia într'o disciplină deductivă. Insă Descartes are grije să precizeze lucrurile, nefiind vorba de deducția silogistică pur și simplu, al cărei rost nu este cel al cunoașterii, al investigației, al descoperirii, ci numai al expunerii, al dovedirii. Metoda proprie științelor matematice nu este o asemenea metodă infructuoasă, ci una sintetică; de aceea filosofia trebue să fie, ca și matematicile, și o «ars inveniendi». Metoda universală a cunoașterii este, deci, cea deductiv-sintetică.

Metodei deductiv-sintetice trebue, însă să-i premeargă, să-i pregătească domeniul, metoda analitică, metodă care constă în trecerea în revistă a tuturor ideilor noastre și în separarea celor clare și distincte de cele confuze, obscure.

Temeiul convingerii, împărtășită de raționaliști, îl forma un principiu metafizic, afirmat încă din antichitate de Platon și reluat în pragul filosofiei moderne de mari gânditori, ca Nicolaus Cusanus, Galilei, etc., că universul este alcătuit de divinitate după o ordine matematică perfectă, absolută, intangibilă. Cosmosul era un produs al unui calcul rațional al rațiunii divine, calcul pe care, la rândul său, rațiunea umană are posibilitatea să-l cunoască.

Bunul simț, care este după Descartes instrumentul rațiunii omenești, egal împărtășit tuturor, are menirea să ne ducă în câmpurile rodnice al investigației, cu condiția numai ca această rațiune să fie bine aplicată de toți; de aceia el își propune să stabilească sau să descopere «regulile unei bune conduceri a spiritului». Ca atare, o primă condiție a ideilor cari se impun minții, pentru a fi acceptate ca adevărate, este: să fie **clare** și **distincte** și aceasta înseamnă că obiectul reprezentat trebue să ne fie bine lămurit, determinat până în părțile sau însușirile sale alcătuitoare. A doua condiție este o dividere, o analiză cât mai completă și mai temeinică a obiectului sau problemei. A treia, este de a conduce toate operațiile spiritului în ordine, adică dela simplu la compus, dela cunoscut la necunoscut; dela ideile simple, clare și distincte, evidente prin ele însele, la cele complicate. A patra conditie consistă într'o enumerare completă, generală, pentru convingerea că nimic nu a fost omis, că preceptele premergătoare au fost bine folosite.

Ideile rațiunii sunt împărțite de marii raționaliști în două clase: **idei dobândite** sau empirice, cu valabilitate contingentă și **idei înăscute**, cu valabilitate necesară și absolută, alcătuind cunoștințele raționale eterne. **Leibniz** mai numește aceste idei diferite cu denumirile următoare: **adevăruri de fapte**, supuse princi-

piului raţiunii suficiente şi **adevăruri de raţiune sau eterne,** conduse de principiul contradicţiei.

Ideile înăscute sunt înţelese, atât de Descartes, cât şi de Leibniz, nu ca idei prezente conştiinţei, ca idei actuale, ci numai ca facultăţi apte de a produce, ca predispoziţii sau aptitudini, ca idei potenţiale într'un cuvânt, datorită puterii active a sufletului, a raţiunii. Prnicipiile cunoaşterii lucrurilor nu se află în lucruri, ci în noi; astfel apriorismul capătă, datorită raţionalismului, o semnificaţie diferită de cea veche aristotelică, în care era confundat cu principiile determinante; de astă dată raţionalismul cuprinde ceeace este independent de experienţă şi derivă numai din raţiune. Raţiunea noastră capătă virtutea de a cunoaşte tot ce poate fi cunoscut. Argumentul ontologic caută să ne convingă cum din perfecţia concepţiei trecem la certitudinea existenţială: temeiul este acea ordine perfectă, raţională, care stă în planul realităţii. Eroarea era explicată de raţionalism, ca un produs al voinţei, care ne împinge de multe ori să depăşim cadrul raţiunii, limitată, trecându-ne în domeniul unde ideile noastre nu mai respectă prima condiţie fixată, adică de a fi clare şi distincte.

O formă de adâncire exagerată a planurilor logice ale raţionalismului este intelectualismul, reprezentat de Hegel şi Natorp, spre exemplu.

Raţionalismul, deşi are meritul de a fi stimulat poziţii şi rezultate temeinice pentru filosofie, a dus însă şi la unele atitudini aberate, cum ar fi cea solipsistă bunăoară. Idealismul romantic a fost o probă de întoarcere a gândirii criticiste către poziţiile cele mai aberate ale consecinţelor raţionaliste sau mai bine zis intelectualiste. De altă parte, nu s'a ţinut seamă de diferenţa esenţială care există între lumea obiectelor matematice, unde îşi găseşte raţionalismul priza sa de aplicaţie, şi obiectele lumii empirice sau reale, a cărei specificitate trebue pătrunsă. Deasemeni claritatea şi distincţia ideilor nu pot alcătui un criteriu infaibil al adevărului; judecăţi obscure şi confuze se dovedesc a fi foarte adeseori juste. Nici din nota existenţei unei noţiuni nu se poate deduce existenţa reală a obiectului presupus.

S'a dovedit totuş, mai târziu, îndreptăţirea raţionalismului în părţile sale durabile. Afirmaţia, bunăoară, că spiritul este o putere activă, nu pasivă, participând efectiv la actul cunoaşterii, este un aport al raţionalismului dovedit cu prisosinţă de criticismul kantian. Deasemeni faptul că experienţa nu poate întemeia necesitatea şi universalitatea şi că principiile logice, raţionale, sunt principii cu valabilitate cărora trebue să se supună mintea în procesul său chiar când voeşte să cunoască lucruri, cari sunt contrare acestor principii, ne probează beneficiile de neînlăturat ale poziţiei raţionaliste. Aporturile mari ale ştiinţelor pozitive sunt întemeiate fără tăgadă pe contribuţiile gândirii raţionaliste.

Empirismul este poziţia mare adversă raţionalismului. Teza sa susţine că simţurile alcătuesc izvorul din care decurge cunoaşterea. Patria desvoltării şi maturităţii sale este Anglia şi din compararea cu **Fr. Bacon** şi **T. Hobbes, John Locke** apare ca teoreticianul său cel mai remarcabil. Consecvent poziţiei sale Locke afirmă că orice idee a noastră provine pe calea simţurilor prin experienţă, atât prin experienţa externă, cea a simţurilor noastre orientate spre lumea din afară, cât şi prin experienţa internă, ajutată de simţul intern. Aceste percepţii ale simţurilor externe sau ale celui intern sunt prelucrate mai departe de intelect, sunt raportate, asociate, în judecăţi sau raţionamente, dar nimic în activitatea acestui intelect nu depăşeşte datele simţurilor, nu porneşte dintr'o sorginte străină lor, lucru care duce la formularea principiului: **Nihil est in intellectu quod non fuerit in sensu.** Nu există adică idei înăscute, cum afirmase raţionalismul; nu există valabilitate universală a ideilor. Ineitatea ideii de Dumnezeu nu dovedeşte, spre exemplu, existenţa lui, după cum nici lipsa ei din spiritul indivizilor nu-i poate dovedi inexistenţa. Nici principiile logice nu sunt înăscute; în acest caz, ar fi primele cari ar trebui să apară în conştiinţa copilului, lucru ce nu se întâmplă. Înăscute nu sunt propriu zis decât tendinţa spre fericire şi teama de nenorocire.

Luate în analiza critică de empirişti, categoriile intelectului, în special ideia de substanţă şi cea de cauzalitate, au fost reduse la rolul de simple ficţiuni. Obiectele nu sunt în ele însele decât simple complexuri de senzaţii, de calităţi; nici o substanţă nu formează suportul lor. Sufletul sau spiritul nostru nu este la rândul său decât un conex de reprezentări, în continuă devenire, fără nici un temeiu

substanțial. Raportul cauzal, criticat cu vehemență de D. Hume, nu este de asemeni un raport real, obiectiv; temeiul său stă în obicinuință. Două fenomene percepute de noi în trecut, ca petrecându-se în raport de succesiune, conchidem că și în viitor, atât ele cât și altele similare lor, se vor succeda la fel. In fond, noi nici nu deținem simțul adecvat, care să perceapă un asemenea raport.

Mai departe, empiristul **John Stuart Mill,** în secolul trecut, încearcă să arate că însăș principiile logice ca și axiomele matematice, lucruri cu neclintită convingere revendicate de raționaliști, sunt în fond tot produse ale experienței, generalizări inductive. Sunt lucruri confirmate la fiecare pas de către experiență și nu avem motive să le presupunem o altă origine. Silogismul sau raționamentul deductiv este minat în temeiul său de o **petitio principii,** de un cerc vicios. In loc să fiu îndreptățit să deduc mortalitatea lui Socrates din premiza majoră: «Toți oamenii sunt muritori», din contra, mortalitatea lui Socrates este un fapt care concură la întemeerea propoziției generale de mai sus. Mortalitatea lui este în fond o inferență care a avut loc înainte de stabilirea generalizării: «Toți oamenii sunt muritori». Inducția este deci procedeul care ne îmbogățește cunoștința, care duce dela cunoscut la necunoscut, la stabilirea adevărului. Axioma ei generală este că mersul fenomenelor naturii se face uniform. Această generalizare nu este însă de factură rațională, nu este adică un principiu aprioric al minții noastre, ci un rezultat al nenumăratelor generalizări anterioare, toate stabilite însă prin deducție, întemeiate pe experiență. Este inducția cea mai anevoioasă, cea mai târziu dobândită.

Herbert Spencer, empirist de aceiaș talie cu J. St. Mill, a încercat să dea o interesantă soluție din punct de vedere al poziției sale și problemei aprioriste. Ceiace se afirma ca înăscut, ca aprioric de către raționaliști și de către Kant, era aprioric, adică premergător experienței, numai pentru individ, nu și pentru specie. Pentru specie, aprioricul individului este tot aposterioric, este adică produs prin experiență. Aprioricul ia astfel calea heredității, alcătuind un tezaur cu nemărginite puteri de îmbogățire, de creștere. prin experiența care se acumulează în viața continuă a speciei.

Greșala mare pe care o comiteau empiriștii era în primul rând considerația că spiritul este o **tabula rasa,** pe care se înscriu senzațiile. Negând activitatea spiritului pentru colaborarea la cunoștință, ignorau în mod evident însăș natura actelor cunoașterii și astfel, pe bună dreptate, Leibniz a replicat principiului lor stringent: Nihil est in intellectua quod non fuerit in sensu, prin: Nisi ipse intellectus (afară de intelectul însuș).

Ne dăm mai departe seama că nu toate principiile au putut fi scoase din experiență. cum susțineau empiriștii. Așa, spre exemplu, principiul constanței energiei nu a putut fi scos din experiență, el fiind un principiu care se referă la toată experiența, iar experiența noastră e limitată. Ideile suggerate de experiență nu provin cu necesitate din ea. De altă parte experiența are o mulțime de sensuri cari au scăpat cercetării empiriștilor. Intemeierea principiilor logice pe experiență ducea în chip inevitabil la anularea valabilității lor absolute. Insăș tăgăduirea valabilității principiilor logice nu se poate face decât cu admiterea acestei valabilități, ceiace constitue o petitio principii.

Exemple mari în domeniul științei și al cugetării dovedesc cu prisosință rolul activ, anticipativ, al intelectului. Principiul gravității de către Newton și legea căderii corpurilor de către Galilei au fost descoperite pe cale rațională și numai apoi verificate prin observații și experiment. Este de asemeni semnificativ din acest punct de vedere cazul lui **Blaise Pascal,** care copil fiind și singur, a putut să deducă o foarte însemnată sumă de adevăruri matematice, numai prin activitatea pură a spiritului său. Hume însuș, în analiza noțiunii cauzalității, se găsește pus în situația să recunoască aprioricitatea lui la temelia fenomenelor reale.

Totuș, marele merit al empirismului este, pe deoparte, de a fi reacționat împotriva raționalismului, care în zelul său purist pierdea contactul cu lumea concretă, pe de altă parte, de a fi atras în chip serios atenția asupra cunoștinței, stimulând gândirea criticistă.

Criticismul, reprezentat prin marele gânditor german **Immanuel Kant,** încearcă concilierea celor două curente opuse de mai sus, raționalismul și empirismul, rațiunea cu experiența. Empirismul ținea contactul cu lu-

mea reală, dar era despuiat de valabilitate universală; raționalismul poseda valabilitatea universală în principiile sale, dar ignora legăturile cu concretul; cunoștința în acest mod nu putea fi întreagă. Adevărata cunoștință nu poate proveni decât prin concursul ambelor instrumente. Experiența ne aduce, pe calea simțurilor, datele materiale ale lumii concrete; subiectul cunoscător devine legislator prin condițiile universale și necesare ale cunoștinței, cari se găsesc sădite în el. Filosofia criticistă devine o filosofie transcendentală prin condiția apriorică a universalului și necesarului cunoștinței. Transcendentalul în concepția kantiană este net diferențiat de transcendent. In timp ce transcendentul are o semnificație metafizică, ontologică, transcendentalul are una strict epistemologică, fiind alcătuit din factorii apriorici ai rațiunii. Aprioricul în sens kantian nu mai are, la rândul său, nici semnificația antică existențială, nici pe cea modernă psihologică de ceva înăscut, ci arată numai ceeace este independent de experiență, și, totuș, o condiționează sau o determină, prin necesarul și universalul din cunoștință. Pe Kant nu-l interesează întru nimic problema originilor factorilor apriorici. Înăscută socotește numai capacitatea de a produce noțiuni apriorice, dar niciuna din aceste noțiuni nu poate fi socotită ca atare.

In cunoștință, simțurile și gândirea trebue să lucreze într'o strânsă solidaritate. In analiza pe care o întreprinde în «Critica rațiunii pure», Kant pornește la adânca pătrundere și luminare, din punctul de vedere al teoriei sale, a factorilor constitutivi ai cunoștinței. Astfel în estetica transcendentală, parte dedicată studiului factorilor sensibilității, face o amănunțită cercetare a spațiului și timpului. In accepțiunea criticistă spațiul și timpul nu mai sunt noțiuni empirice sau discursive, ci reprezentări necesare a priori, intuiții pure; sunt reprezentări cari condiționează posibilitatea fenomenelor reale. Nu sunt însușiri ale lucrurilor în ele însele, ci forme ale fenomenelor simțurilor noastre, deaceea valabilitatea lor este restrânsă numai la noi, oamenii. In lumea reală ele nu au nici un corespondent, ceeace nu le anulează, totuș, însemnătatea obiectică, dat fiind faptul că se încadrează într'o subiectivitate proprie întregei specii umane.

Alături de sensibilitate, după cum am spus și mai înainte, participă la cunoștință și intelectul. In timp ce sensibilitatea este o facultate de cunoaștere nemijlocită, prin intuiții, intelectul cunoaște mijlocit sau discursiv, prin noțiuni. Noțiunile sunt mijloace cari prilejuesc cunoașterea lucrurilor. A gândi sau a cunoaște, este a judeca, adică a subordona reprezentările sau noțiunile altora mai cuprinzătoare; intelectul, deci, poate fi considerat ca o facultate de judecată. In acțiunea sa, intelectul pune unitate în gândire prin categorii, în care încadrează judecățile. Categoriile sunt astfel noțiuni originare, pure, apriorice, conlucrând la unificarea datelor simțurilor. Unitatea diversului concentrată în obiect este, datorită categoriilor, un produs al subiectului cunoscător, al spontaneității gândirii. Alături de apercepția empirică, apercepție receptivă, întemeiată pe contribuțiile simțurilor, avem apercepția pură sau originară, împlântată puternic în cunoștința de sine, în reprezentarea lui «Eu gândesc»; unitatea acestei apercepții mai este numită de Kant transcendentală, ea făcând posibilă cunoștința apriorică, precum și raportarea întregului divers al intuiției. Astfel că intuiția empirică, după ce este supusă formelor pure ale sensibilității —timpul și spațiul — ea mai este condiționată și de unitatea originar sintetică a apercepției, de unitatea conștiinței, numită și unitate obiectivă, care întrunește diversul intuiției într'o noțiune a obiectului. Actul prin care unitatea apercepției transcendentale efectuiază unirea diversului intuiției empirice este cel al judecății. Judecata după Kant nu mai este raportul dintre două noțiuni, cum concepeau ceilalți logicieni. Copula «este» din judecată are tocmai rolul să distingă unitatea obiectivă a reprezentărilor de cea subiectivă. Categoriile, care, după cum am semnalat mai înainte, sunt funcțiuni de judecată, determină sau condiționează în chip necesar diversul intuiției sensibile, fără de care acestea, la rândul lor, nu au nici o rațiune de a fi. Intelectul, ne putând intui, adică a cunoaște nemijlocit, se folosește de categorii, de judecăți, cari sunt propriu zis reguli ale activității sale. Categoriile sunt funcții de unificare ale datelor intuițiilor sensibile și se aseamănă cu timpul și spațiul fiind ca și ele forme apriorice, cu deosebirea că în timp ce acestea sunt forme apriorice ale sensibilității, ele sunt ale intelectului.

Mai diferă categoriile de timp și spațiu și prin aceea că ele au o întindere mai mare decât acestea, trecând dincolo de domeniul sensibilității, dar această

aplicare a lor rămâne fără nici un efect cognitiv, lipsind datele empirice, totul reducându-se adică la idei goale, fără realitate obiectivă. O asemenea utilizare a categoriilor intelectului, nu mai are ca scop cunoașterea, ci gândirea propriu zisă.

Din cele expuse până aci, se vede că în gândirea criticistă, ca și în cea raționalistă de altfel, intelectul cuprinde în sine însăș legile naturii; el nu se ghidează după natură ci, din contră, impune legislația sa naturii, care nu poate fi reprezentată decât ca «unitatea sintetică a diversului fenomenelor după reguli». Prin natură Kant nu înțelege existența lucrului în sine, întrucât acesta scapă posibilităților noastre cognitive, în lumea absolută intelectul nostru ne mai putând fi legislator. Lumea numenală, a realității absolute, scapă, datorită acestor considerente, complet de sub tentațiile noastre cunoscătoare, toate principiile epistemologice, legislatoare și unificatoare, rămânând fără priză asupra ei. Aceste principii sunt valabile numai asupra naturii înțeleasă ca totalitate a fenomenelor, cari sunt tot un rezultat al unității apercepției originare, al conștiinței noastre propriu zise.

Dar care este mijlocul care stabilește legătura între categorii și intuiție? După Kant, acest mijloc este un fel de **schematism al intelectului pur,** și în care schematism timpul joacă rolul general și determinant. Imaginile noastre se leagă cu noțiunile printr'un fel de schemă, care nu poate ca atare să facă această solidaritate a lor perfect congruentă. Totuș ea constitue o condiție sine qua non a cunoștinței; fără ea, categoriile rămân simple funcțiuni ale intelectului, lipsite de obiect.

Odată cu chestiunea categoriilor și schemelor, Kant mai adâncește chestiunea celor două feluri de judecăți: **analitice** și **sintetice,** problemă foarte importantă pentru cunoștință. Judecățile analitice sunt judecățile supuse principiului contradicției; în ele, predicatul este conținut în subiect pe care nu face decât să-l explice. In domeniul judecăților sintetice, principiul contradicției, deși este o condiție sine qua non, nu mai este însă suficient; aci noțiunea subiectului este depășită de cea a predicatului și este nevoe de un al treilea termen care să facă sinteza între cele două noțiuni și acest termen este timpul, ca produs al simțului intern. Cele trei funcțiuni sufletești: sensibilitatea, imaginația și intelectul fac posibile judecățile sintetice și datorită faptului că fiecare din ele are și o parte pură, facilitează de asemeni și judecățile sintetice a priori. Totuș, și judecățile sintetice a priori au nevoe de experiență; ele sunt lucruri cari se condiționează reciproc în elaborarea cunoștinței.

Și intelectul pur își are principiile sale, corespunzătoare grupelor de categorii; ele sunt următoarele: 1) axiomele intuiției; 2) anticipații ale percepției; 3) analogii ale experienței; 4) postulate ale gândirii empirice în genere. Aceste principii ale intelectului pur, examinate mai de aproape, ne dovedesc tot mai mult că necesitatea este un raport care coboară din noțiuni. Principiul persistenței substanței, spre exemplu, nu este un principiu metafizic, ci transcendental-logic. Acelaș lucru și cu principiul cauzalității, care este tot o categorie impusă de noi experienței și căreia, ca și celorlalte categorii ale rațiunii, scapă complet realitatea absolută, lucrul în sine. Obiectivul în sine nu are, în accepțiunea kantiană, o semnificație absolută, metafizică, ci una epistemologică, transcendentală. Din această cauză, natura este concepută, nu ca un echivalent al realității metafizice, ci ca o înlănțuire a fenomenelor după existența lor dictată de reguli necesare, de legi, cari sunt desprinse din rațiunea pură.

Expunerea filosofiei criticiste este încheiată de autorul Teoriei Cunoștinței cu expunerea postulatelor gândirii empirice, cari sunt în număr de trei și anume: posibilitate, realitate și necesitate. **Posibilul** este definit drept ceeace concordă cu condițiile formale ale experienței; **realul** este conceput ca lucrul în legătură cu condițiile materiale ale experienței — ale sensației în specie; **necesarul** este înțeles ca o determinare a raportului după condițiile universale ale experienței.

Și din considerarea celor de mai sus ne apare solidaritatea indisolubilă pe care o socotește Kant între experiență și rațiune, pentru comprehensiunea cognitivă. Materialul haotic al sensibilității trebue cu necesitate constrâns în formele pure ale intelectului.

Și gândirea kantiană, ca toate gândirile mari filosofice dealtfel, întâm-

pină serioase obiecţii. Astfel, nu ne apare de loc clară diferenţierea care are loc în aplicaţia categoriilor cu rol divers la materia sensibilă, haotică, fără prefiguraţie sau potenţă înrăuritoare. Fără voia lui Kant, trebue să admitem uneori că materia nu este amorfă, ci, din contră, ea are în sine o ordine, pe care gândirea nu o creiază, ci o scoate numai în evidenţă.

Deasemeni, în ce priveşte tabla categoriilor stabilită de Kant, se observă netăgăduite confuzii; astfel este lipsa categoriilor de timp şi spaţiu cari sunt trecute ca intuiţii pure. Lipsesc totodată categoriile de scop, mijloc, identitate şi deosebire, în timp ce altele sunt dublate fără rost, ca de pildă cauzalitate şi acţiune reciprocă, limitaţie şi negaţie.

Intre altele, Kant comite şi contradicţia următoare: de unde în analiza sa critică afirmase că toate categoriile sunt aplicabile numai lumii fenomenale, nu şi celei numenale, şi între aceste categorii socotea şi cauzalitatea, afirmă totuş că **lucrul în sine** este cauza lumii fenomenale; contradicţia este flagrantă.

Principiul cauzalităţii mai suferă, datorită universalităţii sale, de o ireparabilă deficienţă; el nu ne poate spune care din cele două fenomene este cauza şi care efectul. Distincţia cauzei reale nu se poate efectua decât prin observaţie, prin ipoteză sau prin experiment.

Incă o latură foarte vulnerabilă a filosofiei criticiste o constitue schematismul despre care s'a vorbit mai înainte. Schematismul, în afară de faptul că apare ca o anexă complet artificială a criticei kantiane, împinge argumentarea spre o deviere periculoasă. De unde Kant concepuse judecăţile ca funcţiuni, se vede silit să comită o întoarcere către concepţia aristotelică asupra lor socotindu-le deci ca subsumări de noţiuni; astfel schematismul său în loc să fie sintetic, devine pur şi simplu subsumativ, periclitând astfel progresul cunoaşterii.

Incă o dificultate mare, care se ridică în calea filosofiei kantiane, este şi cea a **conştiinţei în genere.** Conştiinţa în genere este acelaş lucru cu subiectul epistemologic, reprezintând suma formelor pure şi a sintezelor apriorice ale cunoştinţei, având deci o esenţă pur formală. Kant însă nu ne arată nicăeri cum poate trece conştiinţa individuală la cea în genere. Dar, chiar în lămurirea unităţii apercepţiei, Kant întâmpină o flagrantă contradicţie, socotind-o în acelaş timp ca unitate organică reală şi abstractă, matematică; este totodată unitatea conştiinţei individuale şi în acelaş timp unitatea ideală a unei conştiinţe în genere. Este deci pe de o parte funcţie psihologică, pe de alta funcţie pur logică. Refugiul în explicaţia supranaturală nu-l poate salva în faţa acestei contradicţii.

Următor obiecţiei de mai sus pe care autorul o întemeiază şi pe afirmaţiile compatrioţilor noştri, **C. R. Motru** şi **Mircea Florian,** mai semnalează o încă foarte importantă confuzie a sistemului kantian. Entuziasmat de strigenţa şi rigurozitatea ştiinţelor matematice ca şi a celor matematice ale naturii, s'a ghidat după metodele lor, fără să-şi dea seama că alături de aceste ştiinţe **nomotetice** ale naturii, dotate cu o structură logică şi scopuri proprii, se găsesc ştiinţele **idiografice,** ale culturii, cu altă structură şi alte ţeluri şi asemenea ştiinţe cari studiază individualul, particularul şi unicul obţin adevăruri cu valoare absolută şi nu pot fi ignorate.

Totuş, peste toate obiecţiile de mai sus, metoda filosofică descoperită de Kant înseamnă un real câştig pentru cugetare şi cercetare.

Pozitivismul este o concepţie care, apărând ulterior criticismului, se orientează mai evident către empirism, găsindu-l, spre exemplu, la **J. St. Mill** şi **H. Spencer** indisolubil legat de concepţiile lor empiriste. Teoreticianul iniţial al pozitivismului a fost însă filosoful francez **Auguste Comte.** Comte înţelege prin pozitiv **realul** complet degajat de ceeace este aparent, himeric; mai înţelege însă şi ceia ce este util, necesar şi cert, în opoziţie cu futilul, dispensabilul şi neprecisul. Metoda de cercetare a pozitivismului, atât pentru fenomenele lumii din afara noastră, cât şi pentru faptele sufleteşti, este observaţia externă, introspecţia fiind incapabilă să ducă la rezultate obiectiv acceptabile. Observaţia externă formează temelia propriu zisă a **metodei pozitive,** care îi impune lui Comte o examinare a ştiinţelor în ele însele în geneza şi desvoltarea lor, desprinzând cu această ocazie cele trei stări evolutive ale spiritului omenesc: teologică, metafizică şi pozitivă. In starea teologică, spiritul încearcă să-şi explice fenomenele lumii ca fiind produse de agenţi supranaturali, de fiinţe asemănătoare oamenilor, zeii, a căror

putere şi voinţă arbitrară conduc totul. Starea metafizică înlocueşte fiinţele supranaturale prin «forţe abstracte», numite şi **entităţi,** cari alcătuesc principiul cauzal al oricărei schimbări, cea mai generală entitate fiind **natura,** cauza tuturor fenomenelor. In stadiul ştiinţific, inteligenţa, ca facultate precumpănitoare a spiritului, ajungând la conştiinţa mărginirilor sale, renunţă la căutarea originei şi scopului universului precum şi a cauzelor intime ale fenomenelor, propunându-şi descoperirea legilor sau raporturilor dintre ele. Pozitivismul respinge ambiţia descoperirii esenţelor absolute; nu se mai ocupă de ceeace depăşeşte datele sensibile, rămânând confuz şi necontrolabil; ţelul său este numai stabilirea legăturilor constante, permanente, a schimbărilor naturale. Intrebarea **de ce,** este înlocuită prin **cum** se produc fenomenele. Starea pozitivistă este starea ultimă de desvoltare a spiritului omenesc; nici o alta nu-i va mai urma. Totuş, deşi ne găsim în plin stadiu pozitiv, spiritul nostru, până la completa lui epurare, prezintă încă tendinţe sau preocupări specifice celorlalte două faze, urmărind încă idei şi probleme de ordin teologic şi metafizic.

Cunoştinţa în concepţia prozitivismului are o factură relativă, datorită, pe deoparte constituţiei omeneşti, pe de altă parte situaţiei noastre, concepţiile, ca şi toate elaborările noastre, fiind produse sociale, determinate în timp şi spaţiu. A cunoaşte înseamnă a lega, a găsi adică raporturile juste şi constante dintre fenomene şi numai spiritul pozitiv este capabil de asemenea acte. Cunoştinţa devine ca atare instrumentul cel mai puternic al ştiinţei. Adevărurile şi cunoştinţele alcătuesc una şi aceiaş lume. Ştiinţa mai trebue înţeleasă, totodată, ca pusă în slujba nevoilor celor mai reale ale omului, promovând neîncetat avutul social; nu are ca atare un ţel abstract, independent de asemenea orientări.

Ca urmare a celor de mai sus cunoştinţa are o evidentă origină socială, lucru aprofundat mai în urmă de însemnaţi gânditori, ca: **E. de Roberty, G. Tarde, E. Durkheim, L. Lévy-Bruhl** şi **D. Drăghicescu.** Religia, morala, disciplinele ştiinţifice, ca şi toate reprezentările şi ideile după care orientăm activitatea noastră sunt produsul unei foarte lungi cooperaţii sociale, extinsă în timp şi spaţiu. Omul reprezintă o netăgăduită dualitate: posedă astfel o fiinţă individuală, care se sprijină pe organismul său, cu o acţiune foarte limitată, dar mai posedă şi o fiinţă socială, reprezentarea şi forţa socială, cari îl depăşesc.

In concepţia pozitivistă, spre deosebire de teoriile anterioare, categoriile devin opera societăţii şi a istoriei şi se schimbă, ca atare, după timp şi loc. Prin aceasta, ele devin analizabile, rămân totuş foarte complexe, în ele rezumându-se, de obiceiu, o întreagă parte din istoria omenirii, astfel că examenele simpliste concepute de empirismul propriu zis rămân fără suport.

Conştiinţa colectivă devine, pe calea evoluţiei, stadiul cel mai ridicat al vieţii sufleteşti, alcătuind o conştiinţă a conştiinţelor, plasându-se deasupra contingenţilor individuale şi locale şi sesizând lucrurile sub aspectul lor esenţial, permanent, fără ca totuş să fie trebuincioasă întoarcerea la concepţiile metafizice, la ideia de substanţă şi de absolut sau la vreuna din noţiunile în legătură cu aceşti factori. Şi pozitivismul este doborît în pretenţiile sale esclusiviste de obiecţii şi contradicţii imanente. Aşa, în primul rând, susţinând relativitatea cunoştinţei, A. Comte, se găseşte în contradicţie cu afirmarea legii universale şi necesare a celor trei stări; consecvenţa logică nu mai este respectată. In al doilea rând, care este temeiul afirmaţiei sale că faza pozitivă este ultima, spiritul nemai putând să o depăşească ? Dacă A. Comte ar fi trăit cu o mie de ani mai în urmă, când nu se scurseseră decât primele două stadii, ar fi dedus că faza ultimă este cea metafizică. Devenirea, schimbarea, sunt atribute neîngrădite ale spiritului omenesc.

Comte a mai decretat abandonarea a ceiace este, mister, confuz, impenetrabil. Cari sunt criteriile de stabilire a lor, când o mulţime de lucruri, cari păreau insolubile în trecutul ştiinţei şi al gândirii, au devenit mai târziu complet lămurite ?

Mai cere Comte eliminarea, din preocupările noastre, a noţiunilor de scop, de finalitate, dar prin aceasta îşi îngrădeşte posibilităţile de investigare în domeniul fenomenelor vitale, cari sunt strâns legate de aceste noţiuni. Mai nesocotesc, în concepţia lor, pozitiviştii sociologi natura activă, creatoare, a sufletului omenesc. Potrivit părerii cercetătorului nostru **P. Andrei,** forma şi direcţia gândirii, ca şi materialul de concepte şi cuvinte le dă societatea, dar forţa şi intensitatea

depind de **potenţele aperceptive** cu care se naşte individul şi cari dau impulsia modificatoare a societăţii. Factorul individual nu poate fi desconsiderat.

De altă parte, trebue semnalat şi faptul că veracitatea unei idei nu depinde de valoarea ei circulatorie, cum cred pozitiviştii, ci de adecuarea ei cu obiectul.

Importanţa pozitivismului constă totuş în reacţiunea împotriva speculaţiilor metafizice fără temeiu real.

O concepţie înrudită cu pozitivismul, care, ca şi el, îşi propune eliminarea explicaţiei metafizice din cercetarea problemelor filosofice, întemeindu-se pe **experienţa pură**, este **empirio-criticismul**, reprezentat de **Richard Avenarius** şi **Ernst Mach.** Ideia **teleologică** este o preocupare importantă a acestei direcţii, spre deosebire de pozitivism şi ea este concepută după principiul economiei forţelor necesitate de producerea lucrului respectiv. Cu cât se va cheltui mai puţină forţă pentru obţinerea unui lucru, cu atât se va presupune că el a fost mai teleologic urmărit şi această tendinţă se constată atât în alcătuirea noastră organică, precum şi în cea sufletească sau intelectuală. După Avenarius, faptele noastre intelectuale sunt o evidentă probă de economie a forţelor şi mijloacelor necesare realizărilor.

După apercepţiile teoretice, după noţiuni, legile, ca şi toate tendinţele noastre de a pune unitate în diversul care ne asaltează gândirea, sunt călăuzite de acelaş principiu teleologic, al minimei sforţări. Filosofia apare ca «tendinţa devenită ştiinţifică de a gândi totalitatea datului provenit din experienţă cu cea mai mică cheltuială de energie». Avenarius urmăreşte mai departe o critică a experienţei pure, analizând alcătuirea subiectului cunoscător şi ajungând la considerarea şi cercetarea **«Eului»**, ca şi filosofia idealistă, romantică; în toate considerentele sale, principiul teleologic este cu stringenţă respectat.

Aceleaşi, păreri sunt preluate şi urmărite şi de Mach. Şi el ajunge la convingerea că nu Eul, ci conţinutul său, elementele sale (sensaţiile) constitue faptul fundamental, prin aceea că îl depăşesc pe individ, prin solidaritatea pe care o găseşte în conştiinţa celorlalţi. Eul nu este decât o unitate ideală, care produce economie în gândire.

Mach mai semnalează şi faptul că explicarea trebue înlocuită cu descrierea.

Intre adevăr şi eroare, nu există din punctul de vedere al empirio-criticismului nici o deosebire esenţială, ele decurgând din aceleaşi izvoare psihice. Ceeace este azi eroare poate să devină mai târziu adevăr şi invers.

Cunoştinţa constă în adaptarea ideilor la fapte şi aceste adaptări nu se fac în mod teoretic sau absolut, ci în legătură cu interesele biologice şi imediate ale individului; cunoştinţele sunt puse astfel prin definiţie în slujba vieţii, care, la rândul său, este perfect slujită de principiul teleologic, al economiei forţelor.

Tendinţa omului de ştiinţă, căutătorul adevărurilor, constă ca atare în adaptarea ideilor la fapte şi în adaptarea între ele însele.

Dar principiul economiei forţelor este călcat în primul rând de însuş Avenarius, care ne alcătueşte un întreg sistem pe care nu ni-l putem apropria decât cu o foarte mare cheltuială de energie intelectuală. Apoi, transpunerea noţiunii de adaptare din domeniul biologic, în cel logic şi expistemologic, nu este susţinută de raţiuni prea puternice; adaptarea biologică nu este în orice caz acelaş lucru cu adevărul ideal logic al conţinutului de conştiinţă. Logicul este o condiţie a oricărei experienţe dar nu se naşte din real şi nu poate fi confundat cu experienţa.

O altă observaţie pe care o face prof. N. Bagdasar, în acord cu părerea lui **W. Wundt**, este următoarea: Principiul economiei de gândire ne duce, într'o cuprindere mai atentă, la principiul simplităţii, care principiu, s'a constatat în decursul istoric al ştiinţei şi cugetării, ca purtător de valenţe metafizice, lucru care vine în contradicţie cu postulările empirio-criticiste.

Deasemeni, a încerca să explici faptele sufleteşti prin reducţia la elemente, la sensaţii, este o tendinţă a psihologiei empiriste asociaţioniste, care a fost pe deplin dezisă de psihologia structurală a ultimelor decenii.

Intr'o cercetare mai atentă, se poate constata că empirio-criticismul nu a fost în stare să promoveze o concepţie liberă de ipoteze metafizice, constituind în fond o simplă formă «neclară» şi «inconştientă» a materialismului ştiinţific pozitiv, este o apreciere pe care o datorim lui Wundt. Descrierea pură nu poate fi acceptată ca metodă, renunţându-se la explicare, fiindcă fenomenele naturale

nu se produc în chip contingent, ci necesar. Noţiunea de cauzalitate, cu toate deficienţele sale inerente, nu poate fi nici eliminată, nici înlocuită din explicaţia fenomenelor naturale.

In linia de continuitate a empirismului şi pozitivismului, adversari decişi a teoriilor raţionaliste, se afirmă **pragmatismul.** Concepţia pragmatistă susţine că realitatea este un proces în continuă devenire şi înoire şi nu poate fi cuprins, ca atare cu vecinic identicul cu sine al unei noţiuni. Pragmatismul respinge totodată atât asociaţionismul empirist cât şi tendinţele sale materialiste şi anti-religioase. Teoreticianul său consacrat este **W. James.**

Pragmatismul, după cum denotă şi semnificaţia grecească a termenului, acordă toată atenţia sa acţiunii, sub aspectul ei practic, constituind mai mult o metodă decât o filosofie propriu zisă. Adevărul, în această concepţie, nu mai este conceput ca în teoriile tradiţionaliste, ca acordul dintre cunoştinţă şi obiect, fără altă consecinţă practică; acest acord este condiţionat de satisfacţia practică a interaselor noastre. O idee adevărată înseamnă o idee care ne este o călăuză agreabilă în sânul experienţei, în domeniul faptelor. Pentru pragmatism, ideile nu mai sunt, ca în alte teorii, scopuri în sine, ci numai instrumente puse în slujba intereselor practice; adevăr şi utilitate devin astfel două noţiuni solidare; cu ajutorul utilităţii, putem dovedi veracitatea sau lipsa de veracitate a ideilor.

Din această cauză adevărul are o factură relativă, nu eternă ca în vechile concepţii, fiindcă idei cari ne sunt azi utile, deci adevărate, mâine pot deveni inutile şi, ca atare, neveridice şi invers.

Termenul «practic» este luat însă de pragmatism într'o accepţiune, care cuprinde în sine şi pe cel teoretic, fără a se acorda prin aceasta adevărului o valoare absolută, mai presus de cea practică, circumstanţială. Un adevăr conceput ca un ţel absolut al eforturilor noastre cognitive, despuiat de contingenţele locale, temporale şi energetice, devine static, neputincios şi fantomatic. Adevărul pragmatist este **existenţial,** în timp ce adevărul intelectualist este **esenţial,** rămânând ca o anexă neînsemnată a primului.

Totuş, James nu rămâne consecvent până la capăt, ci se contrazice pe sine însuş, recunoscând la un moment dat şi adevăruri cari, odată stabilite, rămân etern valabile, nemai pierzându-şi adică niciodată veracitatea şi asemenea adevăruri sunt principiile şi definiţiile.

Pragmatismul lui James se transformă în **humanism** la **F. C. S. Schiller** şi **John Dewey.** Ei reiau antica propoziţie a lui **Protogras,** că «omul este măsura tuturor lucrurilor». Gândirea este condiţionată, orice s'ar spune, de procesele psihologice ale indivizilor, dintre cari patru sunt fundamentale: interesul, intenţia, emoţia şi satisfacţia. Nu poate exista gândire fără aceste patru determinări, cari sunt condiţii constitutive ale ei.

Niciuna din noţiunile logice temeinice ca «necesitate», «certitudine», «evidenţă» şi «adevăr» nu pot fi concepute în afară proceselor psihice cari le condiţionează şi pe cari le exprimă. Tendinţa de reumanizare a logicei şi teoriei cunoştinţei apare astfel în chip clar. Adevărul absolut nici la Schiller nu-şi găseşte vre-o aplicaţie; adevărul omenesc «este fugace, nu rigid, temporal şi temporar, nu etern şi permanent; arbitrar, nu necesar; ales, nu inevitabil; el este produsul pasiunilor şi a ieşit (după exemplul Afroditei) din marea clocotindă a dorinţelor».

Adevărul şi eroarea sunt numai «forme intelectuale» ale binelui şi răului: adevăr este ceeace apare prielnic la desvoltarea unei idei sau realizări, iar eroarea ceeace îi este dăunător.

Adevărul şi realitatea stau într'o strânsă corelaţie, nu în antiteză; cunoştinţa aduce o apreciabilă schimbare în subiectul cunoscător şi, cum el face parte din realitate, aceasta, la rândul ei, devine modificată.

Adevărul fiind o elaborare, o construcţie a noastră, ghidată de afecţiunile noastre puternice, întrega natură participă la sbuciumul său şi realitatea urmează cursul dorinţelor şi tendinţelor noastre active. Trebue recunoscută humanismului truda de a fi încercat promovarea psihologiei de sub tirania a o sumedenie de ficţiuni cari o tiranizau; deasemeni îi trebue recunoscută, faţă de pragmatism, aplicaţia sa mai generală şi metoda cuprinzătoare a o mulţime de domenii ca: morală, estetica, metafizica, teologia, teoria cunoştinţei, etc.

Ficţionalismul lui **Hans Vaihinger** este deasemeni o concepţie asemănătoare pozitivismului şi pragmatismului, accentuând biologicul cunoştinţei şi condiţio-

narea practică a ideilor. Scopul principal al gândirii nu este de cunoaştere, ci unul practic, de conservare a organismului. In urmărirea scopurilor sale, gândirea este ajutată de două feluri de mijloace: **regulile** şi **trucurile.** Prin reguli, gândirea îşi atinge scopul în chip direct, nemijlocit şi fără nici o contradicţie cu forma generală a activităţii respective; trucurile, însă, — numite şi **ficţiuni** — sunt operaţii cu un caracter aproape misterios şi care, contrazicând într'un mod paradoxal procedeul obicinuit, ocolesc indirect dificultăţile create de materialul activităţii respective. Ficţiunile sunt produse ale gândirii logice, datorite forţelor psihice primare din alcătuirea ei; ele sunt mijloace de apărare ale organismului expus sensaţiilor contradictorii şi primejdiilor lumii externe.

Dreptul, matematica şi alte discipline au folosit încă dela început asemenea ficţiuni, fără ca atenţia noastră să fi fost în mod viu atrasă; ele sunt scoase în relief prin particulele **ca şi când.** Ficţiunile sunt greşeli pe cari gândirea noastră le produce în chip intenţionat, pentru ca apoi să fie corijate prin aşa numita «metodă a greşelilor contrarii», care anulează prima greşală printr'o nouă eroare echivalentă. Când spunem: «Cercul este o elipsă», comitem în chip evident o eroare, pe care însă o corectăm prin adaosul: «ale cărei focare au distanţa = O», care este tot o eroare, distanţa = O fiind un non-sens logic. Toate noţiunile matematice şi o mulţime de altele, contradictorii, sunt ficţiuni. «Dintr'un simplu proces subiectiv, gândirea hipostaziază sensaţiile la gradul unor însuşiri existente; după ce le hipostaziază, ea le consideră ca proprietăţi ce ar aparţine unui «lucru», lucru ce «constă sau în complexul însuşi de sensaţii sau chiar este gândit în plus faţă de perceput» (pag. 284). «Toate noţiunile, toate categoriile sunt ficţiuni, adică plăsmuiri contradictorii şi subiective, dar de o mare valoare practică». Sunt erori productive; contrazic realitatea şi sunt contradictorii şi în ele însele, călăuzind însă viaţa practică.

Ficţiunile se deosibesc de ipoteze, fiindcă ipoteza se raportă totdeauna la ceva real şi ţine prin aceasta să fie verificată, să fie dovedită ca adevărată, lucru pe care ficţiunea nu-l urmăreşte.

Ficţiunea este un produs artificial; ipoteza un produs natural. Ficţiunea este un mijloc; ipoteza, un scop. Ipoteza vrea să descopere; ficţiunea să inventeze. Ipoteza vrea să fie faptic posibilă; ficţiunile sunt numai trepte intermediare, schelă care se înlătură la terminarea lucrării. Alături de deducţie şi inducţie, ficţiunea constitue al treilea procedeu ştiinţific. Concepţia noastră despre lume este alcătuită din ficţiuni, din contradicţii logice, cari formează principiul motric al gândirii.

In concepţia ficţionalistă, adevărul capătă semnificaţia de eroarea ce se dovedeşte utilă; adevărul este gradul cel mai potrivit de eroare, iar eroarea gradul cel mai nepotrivit al ficţiunii. «Legea fundamentală a gândirii este metoda operaţiilor antagoniste».

Dar din faptul că ficţiunile ajută acţiunea, nu trebue dedus că ele sunt şi obiectiv adevărate. O idee poate fi, ca atare, ireală şi falsă şi totuş cu eficacitate practică.

Reprezentanţii umanismului, combătând pretinsul «Adevăr» etern şi absolut al raţionaliştilor, nu fac în fond decât să combată propria lor exagerare, pentrucă toţi raţionaliştii au vorbit, nu de unul singur, ci de o sumă întreagă de adevăruri eterne şi absolute. Pragmatiştii identifică adevărul cu utilul, dar nicăeri nu trec la o precizare a noţiunii utilului, lăsând-o să plutească în vag. O idee poate fi falsă şi totuş, utilă din punct de vedere biologic şi invers. Concepţia despre Univers, foarte adevărată din punct de vedere ştiinţific, i-a atras lui **Giordano Bruno** arderea pe rug, fără ca aceasta să-i infirme teoria; este o obiecţie foarte judicioasă a lui A. Fouillée.

Şi profesorul **C. R. Motru** aduce serioase obiecţii concepţiei pragmatiste, arătând că ea este minată de foarte cunoscutele sofisme: **petitio principii** şi **fallacia accidentis,** întemeindu-se adică pe fapte cari trebuesc la rândul lor dovedite şi trecând dela constatări cu valoare de accident la afirmaţii universale.

O altă obiecţie importantă împotriva concepţiilor de mai sus este şi următoarea: Voinţa are numai un rol auxiliar pentru determinarea actelor intelectuale din procesul cunoaşterii şi nicidecum unul primordial şi diriguitor. Stările afective nu pot fi considerate drept criterii ale veracităţii sau falsităţii.

Pragmatismul nu-şi dă seama, că — în toată pornirea sa împotriva proce-

deelor logicei raționale — el nu face decât să se servească de mijloacele ei seculare, pentru cari nu găsește în mod efectiv nici o posibilitate de substituire afară de flatusul său verbal.

Mai mult chiar, azi ne găsim în stadiul în care ne putem servi de produsele abstracte ale intelectului, fără prea mare pericol de aberație intelectualistă.

Relativismul pragmatist mai păcătuește și printr'o contradicție in adjecto, pretinzând valoare universală sau absolută pentru poziția sa principială, lucru care dezice relativismul. Obiecția rămâne în picioare și pentru ficționalismul lui Vaihinger, care — socotind că orice idee este fictivă — își spulberă orice posibilitate de tratare sistematică a acestor ficțiuni. Ca privire generală, nu se poate vedea de ce ficțiunile ar fi mai utile, mai prielnice vieții decât judecățile logice; mai mult chiar, se constată că gândirea nu le întrebuințează din plăcere, ci de nevoie.

Totuș, meritul pragmatismului, umanismului și al ficționalismului constă în faptul de a fi atras din nou atenția asupra condițiilor umane, individuale, ale genezei adevărului și erorii, contribuind la desvoltarea culturii în genere.

Găsindu-ne acum la sfârșitul lucrări lui N. Bagdasar, care reprezintă numai primul volum din Teoria Cunoștinței, cel următor socotind că va apare cât de curând, trebue să atragem atenția în primul rând asupra înțelegerii înalte pe care a dovedit-o de această dată **Academia Română**, editând aleasa realizare a distinsului autor. Lucrarea de față reprezintă un netăgăduit îndreptar, cu obiectivitate pus la punct și desbătut, în domeniul problemelor și soluțiilor cunoașterii, atât pentru studentul în filosofie, cât și pentru intelectualul, dornic să cerceteze icoana cugetătoare a spiritului omenesc, cu posibilitățile sale fecunde, ca și cu pretențiile-i aberate. Larga, amănunțita și sistematica pregătire a autorului în domeniul istoriei gândirii i-a dat putința să cuprindă problemele și soluțiile cunoașterii, pe de o parte în esența lor intimă, pe de alta în raportul lor de apropiere, de înâurire, totul fiind trecut, însă, printr'o priză critică adecuată, și serios susținută pe temeiuri documentare și pe aporturi proprii. Am putea afirma, că nici un element, nici o noțiune nu ne este dată ca atare, fără o prealabilă probă în instrumentele logicei celei mai pretențioase. Deși, chiar după afirmația sa de început, autorul nu a întreprins lucrarea de față pe plan istoric, se poate constata, datorită expunerii sistematice, cum cresc, se înlănțue și se purifică noțiunile și ideile capitale, promovate dintr'un sistem într'altul.

Perfect integrată în șirul publicațiilor de specialitate ale prof. N. Bagdasar, lucrarea de față înseamnă un valoros concurs al cercetării românești la problemele cele mai grele ale cugetării filosofice și suntem siguri că ne-ar atrage, prin însușirile autorului ei, o frumoasă apreciere peste hotare, prezentată într'o limbă europeană, cu mai întinsă aplicație culturală.

Alexandru Ionescu

R E V I S T E

■ **Revista Istorică Română.**

Revista Institutului de Istorie Națională de pe lângă Universitatea din București a împlinit zece ani de apariție, (1931—1941).

Având în vedere greutățile publicației pentru regularitatea apariției, ne putem da seama de râvna conducătorilor ei de până acum.

In prefața primului volum, acum zece ani, conducătorii revistei își propuneau să realizeze un periodic de informație și de critică istorică, pentru a promova în societatea românească cercetările științifice și informarea temeinică a profesorilor de istorie, studenților, precum și a tuturor celor cari se interesează de studiile istorice.

Astăzi, cine răsfoește numai cele aproape 5.000 de pagini — câte conțin cele zece numere anuale ale revistei — își poate da seama de ce a reușit să realizeze în domeniul istoriografic în special, cât și în câmpul culturii românești, în general.

Probleme sociale, culturale și economice, referitoare la poporul românesc, dinăuntrul și dinafara hotarelor lui politice, au fost desbătute cu destulă competență, moderație în judecată și justă apreciere a faptelor, de cele mai alese condeie ale științei istorice românești și străine. Este suficient să reamintim printre acestea din urmă, numele profesorului Olgierd Górka, dela universitatea din Lwow, prof. Triantafilopulos, dela universitatea din Atena, ș. a.

Articole, miscellanea, recenzii, notițe bibliografice, sunt capitolele mari ale fiecărui număr, subîmpărțiri pe cari conducerea revistei le-a găsit nimerite pentru redarea materialului științific, precum și pentru ușurarea muncii cercetătorilor.

Articolele sunt variate, îmbrățișând în cuprinsul lor aspectele istoriei Românilor.

In ce privește capitolul recenziilor, subîmpărțire specială, bogată în informații scurte, el constitue o folositoare îndrumare bibliografică în știința istorică.

Bibliografie, opere cu caracter general, preistorie, istorie antică, Istoria Românilor până la întemeierea Principatelor, Istoria Românilor după întemeierea Principatelor — cu izvoare, discipline auxiliare, biografii, istorie politică și diplomatică, istorie socială, economică, istoria dreptului, istorie militară, religioasă, artistică, istoria literaturii, culturale, istoria limbii, demografie, etnografie, folklor, istorie locală, Românii de peste hotare — sunt jaloane esențiale pentru mișcarea tiparului românesc.

Cine va întocmi cândva marea operă a bibliografiei noastre contemporane, va trebui să țină seama de aportul adus în ultimii zece ani de această publicație.

O bibliotecă a revistei. Dar, Revista Istorică Română și-a creat și o bibliotecă a sa, în care vor apărea, în colecție, studiile mai voluminoase prezentate revistei.

Până acum au apărut patru studii:

1. Olgierd Górka, **Cronica epocii lui Ștefan cel Mare, 1457—1499,** (161 pag.);

2. Damian Bogdan, **Diplomatica slavo-română din sec. XIV-XV,** (189 p.+IX planșe);

3. Simion Mehedinți, **Ce este Transilvania?** (88 pag.) și

4. Iulian Ștefănescu, **Opere istorice,** (250 pag.), sub tipar.

Conducerea revistei. Primele numere ale revistei au apărut sub conducerea unui comitet de direcție din care făceau parte dd. Gh. Brătianu, N. Cartojan, Gh. M. Cantacuzino, Const. C. Giurescu, Scarlat Lambrino, Alex. Rosetti și Victor Papacosta. Azi ea nu mai are acel comitet, ci directorul Institutului de Istorie Națională, d-l prof. Const. C. Giurescu este și directorul revistei. Ajutorul d-sale, secretarul de redacție, care este în acelaș timp și secretarul Institutului, d. **D. Bodin,** tânăr istoric și un cutezător mânuitor al condeiului. (Uneori prea cutezător și nu totdeauna obiectiv. — C. L.).

Ultimul număr al revistei pentru anul 1940.

D. S. **Mehedinți,** în studiul său **Ce este Transilvania** dovedește că provincia de

peste Carpaţi este sâmburele Ţării noastre, ea fiind centrul orografic, centrul regiunii cu climat dacic, al sistemului hidrografic, centrul etnografic, antropogeografic şi istoric al Poporului Românesc.

Transilvania a fost din antichitate şi până azi vatra Neamului legat de Carpaţi.

O analiză judicioasă a izvoarelor istorice şi o întrebuinţare fericită a lor, dau studiului — compartimentat în atâtea probleme, câte capitole are — o unitate perfectă şi obiectivitatea pe care profesorul naţionalist o respectă în toate lucrările sale de geografie şi istorie. Capitolul ultim, al VI-lea, este un capitol de concluzii etnografice şi geopolitice. Mărturiile celor vechi şi izvoarele grăitoare de adevăr îi sunt şi aici călăuză în a demonstra că cetatea carpatică şi-a păstrat individualitatea în tot decursul istoriei — din antichitate, până în timpurile moderne.

Prezentul studiu, alăturat celor două lucrări mai vechi ale profesorului Mehedinţi: «Les pays et le peuple roumain» şi «Coordonate etnografice, Civilizaţie şi Cultură», sporeşte numărul lucrărilor de geografie istorică românească.

D. **P. P. Panaitescu** tratează despre **Cronica lui Gh. Brancovici şi Sinopsisul dela Kiev, Istoria Slavilor în româneşte în sec. al XVII-lea.**

E vorba de opera istorică a lui Gh. Brancovici, scrisă în româneşte, către sfârşitul sec. al XVII-lea (1687). O altă operă care vorbeşte de istoria Slavilor, dar mai ales de aceea a Ruşilor dela Kiev, se păstrează în 14 manuscrise româneşti; autorul demonstrează că e vorba de trei traduceri diferite a Sinopsisului dela Kiev, apărut în 1674, lucrare pe care ar fi utilizat-o şi **Dimitrie Cantemir** în scrierile sale istorice.

«Oltenii» şi Basarabia, colonizări muntene în sudul Moldovei în veacurile XIV şi XV, este titlul articolului d-lui **Const. C. Giurescu,** o comunicare făcută la Institutul de Istorie Naţională din Bucureşti, în şedinţa din 31 Octomvrie 1940.

Localitatea Oltenii, amintită în documentele moldoveneşti din sec. XV şi XVI, contrar părerii prof. **Mihai Costăchescu,** care o leagă de numele Basarabilor Olteni, e pusă în legătură cu strămutarea de populaţie sau colonizarea cu locuitori din Oltenia sau de pe malul Oltului, fapt verosimil şi întâlnit desecri în istoria noastră. Că numele apare de timpuriu în documente, conduce la concluzia că aşezarea coloniştilor ar fi avut loc în secolul al XIV-lea, în epoca expansiunii muntene, în sudul Moldovei şi Basarabiei, în urma luptelor dintre 1345—1350, purtate împotriva Tătarilor de **Nicolae Alexandru,** fiul lui Basarab Întemeietorul, (pag. 138).

O hartă a regiunii însoţeşte şi lămureşte textul din punct de vedere geografic.

Articolul postum al lui **Iulian Ştefănescu, Manuale şi dicţionare greco-române,** vorbeşte despre punerea în circulaţie a unor asemenea cărţi, în sec XVIII—XIX, unele tipărite, altele în manuscris.

D. **Grigore Florescu,** în **Două monumente epigrafice în legătură cu problema continuităţii,** analizează două inscripţii găsite în Dobrogea, una la Capidava şi alta la Camena, în jud. Tulcea, trăgând concluzii în ce priveşte continuitatea şi «transformările pe care le-a suferit viaţa romană la gurile Dunării, în urma năvălirilor barbare», (pag. 164).

D. **I. C. Miclescu-Prăjescu,** în **Obârşia unei familii din Moldova,** dă spiţa Prăjeştilor, o veche familie de boieri moldoveni, susţinând cu documente — încă din al XIV-lea secol — origina ei îndepărtată. Combate, în acelaş timp, părerea emisă de **C. V. Praja,** care, în articolul său din Insemnări Ieşene, stabilea o origine italiană, familiei Prăjeştilor din Moldova. O listă a documentelor care o susţin, însoţeşte spiţa genealogică. Greutatea mare, în restabilirea unor astfel de genealogii, stă în faptul că în documentele vechi sunt arătate numai numele de botez şi numai — foarte rar — acele de familie.

D. **D. Tudor, Stăpânirea romană în sudul Daciei, dela Aurelian la Constantin cel Mare.** De acord cu părerile învăţaţilor străini, în materie de istorie romană, autorul crede că după retragerea legiunilor de către Aurelian (275 d. H.), Romanii ar mai fi păstrat câteva puncte importante pe malul dac. Monumente epigrafice descoperite recent în Oltenia, sprijină afirmaţia d-sale, că stăpânirea romană pe malul stâng al Dunării, ar fi un fapt real, în epoca dela **Aurelian** la **Constantin cel Mare.** Întinderea acestei stăpâniri, spune în concluzie d. Tudor, depindea de «destoinicia şi politica împăraţilor romani faţă de această frontieră», (pag. 224).

D. **Nestor Camariano** se ocupă de **«Un izvor necunoscut al istoriei lui Dionisie Fotino».**

D. **C. Racoviță**, în articolul său despre **«Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei, (1387—1432)»**, caută să clarifice cauzele care au dus la instituirea suzeranității polone în Moldova. Din analiza documentelor scoate concluzia că «vasalitatea principatului Moldovei față de Polonia a fost deplină și conformă» (pag. 331).

Bis Exarchus este titlul articolului d. profesor **Scarlat Lambrino**, o reluare și în acelaș timp o mai bună precizare a unui studiu mai vechiu al d. prof. **Paul Nicorescu.** Bis Exarchus nu este un șef a 12 soldați ci, cum crede d. Lambrino, o funcțiune militară, însemnând că acel care o exercită a fost învestit pentru a doua oară cu o «autoritate și un prestigiu mai mare» (pag. 338).

Studiul este o comunicare făcută la Institutul de Istorie Națională din București, în ședința din 31 Octomvrie 1940.

In capitolul «Miscellanea», semnează articole dd.: Const. C. Giurescu, «Emendațiuni la textul cronicei atribuite lui Enache Kogălniceanu» (pag. 340—341); D. Bodin, «Grigorie Vodă Ghica, Metternich și Gaetano Truqui», (pag. 341—44); C. Grecescu, «O nouă ediție a vieții lui Nifon» (pag. 344—345); Damian Bogdan, «Iarăși despre inscripția funerară a lui Nicolae Alexandru Basarab» (pag. 345—360); C. S. Nicolăescu-Plopșor, «Știri cu privire la 1821» (pag. 360—365); Emilia Turdeanu «Contribuțiuni la influența franceză în opera lui Costache Negruzzi» (365—372); I. M. Neda, «Trei icoane pe sticlă găsite în Cugir și în împrejurimile lui» (pag. 372—373); I. D. Suciu, «Un ecou în Banat al planurilor lui Câmpineanu» (pag. 374—376); C. Racoviță, «In jurul știrilor despre cele mai vechi urme de limbă română» (pag. 376—379); Const. G. Giurescu «Rectificări și precizări la cronologia domniilor fanariote» (pag. 379-384); M. Sânzianu «O mărturie despre Dr. Ioan Rațiu, (pag. 384—385); I. M. Neda «Urme vechi din Cujir», (pag. 385—386).

Recenzii, critice și prezentarea lucrărilor istorice și literare noui sunt înfățișate sub semnăturile dd.: Const. C. Giurescu, D. Bodin, C. Grecescu, Dan Simonescu, Gavril Iacoș, Nestor Camariano, Fl. D. Stănculescu. D. Prodan.

Partea «Notițe bibliografice» cu subîmpărțirile ei, mici recenzii și acestea, în care este pus la îndemâna publicului cercetător un important capitol de bibliografie românească și străină, în legătură cu desvoltarea noastră istorică și literară, ocupă nu mai puțin de 78 pagini. Astfel e justificată afirmațiunea noastră, din prima parte a acestei prezentări, că alcătuitorul marei opere de bibliografie contemporană, va găsi în paginile Revistei Istorice Române un prețios ajutor.

In «Cronică», directorul revistei, aduce omagiul cuvenit excepționalei personalități a celuia ce a fost Nicolae Iorga, mort în împrejurări tragice în Noemvrie 1940, și Preotului Vasile Radu, învățatul specializat în limba arabă, mort în Septemvrie 1940.

D. D. Bodin rezumă activitatea Institutului de Istorie Națională din București pe anul 1940 precum și bilanțul activității revistei în cei zece ani de apariție.

George Coatu

■ **«Cetatea Moldovei»**, revistă lunară de probleme actuale, literatură și critică, sub direcția d-lui **Gh. A. Cuza.** Numărul pe Aug.-Sept., îngrijit și voluminos, despre care ne permitem să însăilăm aceste note fugare, este închinat Moldovei întregite, scumpe. «Astăzi, — scrie d. **A. C. Cuza** în **Biruința Românismului,** — Basarabia și Bucovina sunt iarăși ale noastre. Bucuria care stăpânește întreaga suflare românească, mă pătrunde îndeosebi, încălzindu-mi anii bătrâni ai vieții. Așadar, nu numai că am avut dreptate. Dar cele spuse de mine s'au realizat după câteva luni. S'au realizat prin vrednicia glorioasei noastre oștiri comandată de Generalul Antonescu. S'au realizat însă și prin nouile directive de politică externă ale României, directive pentru care noi naționaliștii am luptat și suferit atâta vreme. Alianța cu Germania trebuia să fie punctul de plecare al unei ere noui, despresurată de înșelarea iudeo-democrației, spre marea fericire a țării».

In cuprinsul revistei întâlnim numele d-lor: **Gh. Ungureanu, D. Florea-Rarițe, Mărculescu, G. D. Loghin, Gheorghe Gavriliu, Ioan Gh. Savin, Marga Mateescu, I. Fr. Botez,** — neputând a nu sublinia slova părguită, mereu abundă mereu nouă, a directorului **Gh. A. Cuza,** care publică: **Bugeacul,** însemnări duioase, ticluite în vara lui 1937, și **Răpirea Basarabiei** (versuri). **Sever Zotta** scrie despre **Gheorghe Sion și Bucovina. Administrația publică în Basarabia până la desrobire** se numește studiul d-lui **I. Popovici,** demn de reținut și bogat în date folositoare. Un popas, mai îndelungat, merită **Insemnările,** vioaie și de actualitate,

cu care ne obişnuise revista d-lui Gr. T. Popa. Recenziile: obiective.

■ Ultimul număr al «Curentului literar» (13 Sept. 1941) aduce un material bogat şi divers. Colaborează: **Şerban Cioculescu** (directorul revistei), **D. Karnabat, Ion Biberi, Tudor Măinescu, Aurel Tita, Sandra Cotovu, Ovid Caledoniu, Ana Luca, Mihail Apostolescu, Lucia Dem. Bălăcescu** ş. a. La «Cronica literară», **L. Voita** scrie despre **Cântecile ţigăneşti** ale lui Miron R. Paraschivescu. «Cântecul iluziilor» se numeşte o frumoasă poezie a lui **Gheorghe Bumbeşti.**

Interesant că «amicul» său ideologic semitofil, E. Lovinescu, — la ancheta «Curentului literar», — asupra **Istoriei literaturii române,** «monumentală şi... teribilă lucrare iscălită de G. Călinescu, pretenţiosul profesor universitar dela Iaşi, unealtă «erudită» şi prea plecată slugă a iudaismului conrupător de suflete şi de neam. Însuşi «criticul» Lovinescu (care, totuşi, nu-l simpatizează puţin) mărturiseşte, printre altele: «...d. Călinescu **nu** era indicat pentru a scrie o **Istorie a literaturii,** din lipsa unei calităţi şi mai esenţială decât toate celelalte **(celelalte ?),** cel puţin, în această categorie de activitate: **obiectivitatea.** Deşi obiectivitatea înseamnă deobiceiu a fi de aceiaş părere cu noi, şi e prin urmare, o noţiune foarte variabilă, — există totuşi un minimum peste care nu se poate trece, fără a cădea în subiectivism frenetic, pamfletar». Acest **subiectivism frenetic,** tulburător de frenetic, pornit din gratele cenuşii ale **urii** faţă de tot ce-i românesc, faţă de tot ce poartă pecetea **autohtonismului** şi a **specificului naţional,** — trece, ca un fir de oţel, dela prima şi până la cea de pe urmă pagină. Oare ce l-o fi îndemnat pe stimabilul domn Călinescu să-şi bată joc de scrisul românesc, să ieie în răspăr talente consacrate, intrate definitiv în panteonul culturii noastre, să nu mai ţină seama nici de cel mai elementar bun simţ ? Argineii ? Impertinenţa ? Ambiţiunea ? sau poate, anumite «chestiuni personale», că săvârşeste nedreptăţi şi erori ? Punctul principal de atac — cel puţin aparent — (spune în alt loc stimabilul domn critic Lovinescu) al recenseţilor de până acum stă în faptul de a fi înglobat în istoria sa şi literatura scriitorilor evrei, aşa cum au făcut toţi (chiar toţi ?) istoricii literari de până azi fără deosebire; unii dintr'înşii figurau şi în programul manualelor didactice». E drept figurau... Insă fuit quondam...

In momentele de faţă, când soldaţii români cad pe câmpurile de luptă, secerati de gloanţele iudeo-comuniştilor, nu este oare un act de înaltă trădare să scrii şi să lauzi, cocoţându-le mutrele pe acei care ne-au supt atâţia ani de zile, dispreţuindu-ne ?

Sergiu Grosu

■ **«Cuget Moldovenesc»** de pe Iunie-Iulie începe cu «Drumuri şi popasuri basarabene» de **Gh. A. Cuza,** prezentând un frumos material de informaţie, literatură şi creaţie originală. Ca informaţie sunt demne de subliniat mai întâi cinci articole despre Kogălniceanu, semnate de d-nii: **I. Minea:** M. Kogălniceanu şi învăţământul superior din Iaşi, **E. M. Dragu:** M. Kogălniceanu şi Basarabia, **Artur Gorovei:** Cum am cunoscut pe Mihail Kogălniceanu, **S. Varzaru:** Actualitatea lui Mihail Kogălniceanu, şi **Ion Simionescu:** Un ziditor: Mihail Kogălniceanu. Nu poţi decât să clatini mulţumit din cap în faţa lui «Verlaine de azi, de ieri, de totdeauna» cu influenţele lui asupra lui Arghezi, Bacovia, şi alţii, iscăliţi de pana d-lui **M. Bontaş.** Recenziile cărţilor şi revistelor alcătuesc o rubrică apreciabilă de notaţie a literaturii noastre mereu în floare.

Ce priveşte creaţia originală, ne întâmpină plăcut versurile d-lor: **George Lesnea,** — un sonet închinat vinului şi iubirii —, senina renunţare la tinereţea pierdută de **I. Fr. Botez,** «Ceahlăul» lui **G. Ursu,** uşor descoperit, cu toate că s'a tăinuit de pe copertă între «galbenele file», poeziile de tradiţie curată «Albastru vis» şi «Poveste veche» de **Aurel Ivănescu,** «Vers primăvăratic», «Idilă» şi «Poetul» de **Petre Stati.** Spre pildă:

Albastru vis întrezărit
Pe culmile de lângă cer,
Rămâi mereu neîmplinit
Oricâte glasuri vechi te cer...

Precum o luminoasă stea
Deasupra noastră te ridici
Şi stăm uimiţi în faţa ta
Atât de trişti, atât de mici...
. . . . . .
N'ai început şi nici sfârşit,
Ci numai porţi legate'n fier,
Albastru vis întrezărit
Pe culmile de lângă cer...

■ «**Universul Literar**» nr. 39, din 20 Sept. 1941. D-l **Constantin Fântâneru** judecă recent apărutul volum de poezii al d-lui **Neculai V. Coban:** Cântece de acasă, ciclu basarabean. «Culegerea de versuri «Cântece de acasă», de **Neculai V. Coban,** tipărită de revista «Viaţa Basarabiei» se înscrie între primele manifestări ale liricei pribegiei»; «Integrând pe d. Coban în stilul iconar, voim să-i subliniem calităţile de energie şi de puritate a expresiei care e realizată de autor, chiar când foloseşte termeni **tari**, de care de altminteri nu face abuz. Violenţa se resoarbe în substratul de iubire ce l-am remarcat şi pe care îl socotim cauza bună a întregului volum».

«Universul Literar» a deschis două rubrici italiene, fapt a cărui importanţă o accentuăm cum se cade. Mai ales pentrucă subscriitorii lor dovedesc competenţă, spirit de documentare şi talent. In ultimul număr de **C. N. Negoiţă** scrie despre **Ardengo Soffici,** iar d-l **Soractes:** Note italiene. (Cartea italiană, Filosofia lui Leopardi). Semnează articole d-nii: **Ion Frunzetti, Dan Petraşincu, Traian Lalescu, Mircea Petrescu, Romeo Alexandrescu, Adriana Nicoară, Traian Chelaru, E. V. Haralambie, Laurenţiu Fulga** şi alţii.

■ «**Dacia**», nr. 6, 15 August 1941, se conduce pe linia de început. Apărută sub semnul autochton şi cu nume autochton, eleganta revistă «Dacia» s'a înscris frumos în filele curate ale unei culturi de aice. Figura expresivă a lui Traian Împăratul vorbeşte poruncitor în faţa dintâiu a coalei, aşa precum încruntatul chip al lui Decebal înseamna nedespărţirea de ţara dacică. D-l **Dan Eotta** iscăleşte editorialul: «E timpul să înălţăm fruntea, să restaurăm adevărul românesc, să afirmăm hegemonia noastră spirituală asupra tuturor popoarelor din spaţiul românesc străbun.

Idealului de construcţie a unei Românii integrale, până la marginile lumii româneşti, să-i închinăm toate puterile noastre. Să lucrăm cât e ziuă». Scriu: **Emil Giurgiuca, Ernest Bernea, Nicolae M. Popp, Dumitru Berciu,** ş. a. Poetul **Emil Giurgiuca** preaslăveşte în cânt de visare «Plaiurile line»:

Tot ce-am pierdut în neguri, în soare
să-mi răsară
Ca'n serile de-atunce bătrânii mă
'nconjoară:
I-aud prin val de ierburi cum vin şi cum
lumină,
In liniştea poenii aşterne-vom la cină.
Şi unul frânge pâinea în albe mâini
curate:
Pământuri primitoare, fiţi
binecuvântate!

Revista prezintă şi o cronică importantă cuprinzând: filosofie, etnografie, Istorie. (Notăm recensia d-nei **Marina Vlasiu:** G. Popa Lisseanu. Continuitatea Românilor în Dacia).

Ştefan Cuciureanu

■ «**Escorial**», revistă de cultură şi litere, Madrid, an. I, No. 3, Martie 1941, care poartă strălucita deviză a palatului imperial «Opus miraculum orbis», a grupat în jurul ei câteva nume cunoscute ale literelor spaniole. Din documente inedite **Bastamente** reînvie figura inteligentă şi rolul important pe care l-a jucat ambasadorul literat D. Sarmiento de Acuna conte de Gondomar, pe vremea lui Filip III în Anglia. Şi-a îndeplinit misiunea cu aceiaşi rară pricepere şi tact deosebit ca şi D. Pedro de Toledo la Milano sau D. Alfonso de la Cueva în Veneţia.

Martin de Riquer semnează un studiu de mari proporţii asupra legăturilor dintre literatura catalană a Evului Mediu şi aceia castiliană a renaşterii. Principi, umanişti, literaţi şi artişti au schimbat necontenit între ei idei şi sugestii, menţinând un schimb viu, care a şi dat cele mai rodnice rezultate. Din această epocă atât de bogată autorul prezintă opera literară a lui Bernat Metge şi Antonio Canals arătând şi influenţa asupra lui Nicolau, Villargut, Fenollet şi alţii. Inrâurirea literaturii umaniste asupra celei catalane reiese cu destulă evidenţă din înşirarea traducerilor făcute din latină în catalană şi aragoneză. Cu multă pătrundere **Xavier Zubiri** deschide orizonturi noui în aprecierile pe care le face asupra importanţei lui Socrates pentru filosofia greacă. Versuri de rezonanţe largi semnează **Diez Crespo** şi **Luiz Felipe Vivanco.** Remarcăm şi articolul lui **F. Sopena** după care critica muzicală trebuie să-şi cizeleze prin metodă riguroasă un limbaj propriu, care să nu împiedece sau să îngrădească libertatea de judecată a spiritului. Notele bogate dela sfârşitul caietului sunt semnate de **Aspiroz, D. Alonso** şi **D. Fernandéz Flórez.**

■ **«Revista Nacional de Educacion»**, an. I, No. 1, Madrid 1941, Ministrul Educației din Italia **Giuseppe Pottai** înfățișează avantagiile aplicării planului de muncă în școală «prin care nu numai artele, științele și literile vor îmbogăți mult studiile ce trebuie să le facă tineretul, dar și munca în cele mai caracteristice forme ale ei manuale și technice, va fi ridicată la valoarea și înțelesul ei concret».

Pilar Primo de Rivera, conducătoarea secțiunii femenine a Falangei, expune principiile care conduc formarea spirituală a femeii spaniole în noul stat, îndrumările practice care se dau tinerelor fete pentru a fi bune mame, cu un respect adânc pentru cămin și înalt simț de moralitate și creștinism.

Criza și orizontul universității sunt caracterizate cu multă precizie de **C. Ruiz da Castillo,** rectorul Universității din Santiago. «Cultura și Universitatea se împreună în același apogeu, comprimând sufletul unei epoci și primind pecetea particulară pe care aceasta i-o dă. Universitatea este sinteză. Unitate și varietate, — adică, armonie, ca Universul însuși... Deși universitatea are mult din universalitate, nu este o ființă abstractă. Simte universalul și îl încorporează la propria-i personalitate intransferabilă».

Un capitol interesant de statistică este tratat sub titlul «Învățătorul spaniol și problema demografică» de *J.* **Bosch Marin.** Creșterea populației în Spania este legată de raportul dintre mortalitatea și natalitatea infantilă (de 30 la mie).

Făcând o comparație între mortalitatea infantilă și distribuirea geografică a analfabetismului în Italia crede, că lipsa de cultură este aceia care mărește procentul mortalității; de aici necesitatea de a intensifica asistența sanitară deși Școala Națională spaniolă de Peuricultură s'a înființat în 1925 și Serviciu de Igienă infantilă funcționează în toate provinciile. Medicul și învățătorul sunt totuși cei care trebuie să se unească în munca lor și să fie mereu în mijlocul poporului. Un deziderat ce s'ar putea aplica, și la noi cu mult folos.

De «Învățământul limbilor clasice în Europa», se ocupă d. **M. P. y Suárez de Urbina.** Constatând criza începută la sfârșitul sec. XVIII arată schimbările prin care a trecut după liceul clasic german al lui Humboldt și ideile lui Herder. Inainte de a trece la tendințele diverse și la ultimele rezultate obținute dă următoarea definiție: «Studiul acestor limbi cuprinde revelația unui ciclu întreg de civilizație omenească înrudită în mod intim cu a noastră; acolo apar în luptă vie toate ideile, toate pasiunile, toate impulsurile sufletului omenesc, văzute și simțite de spirite superioare, într'o lume de care ne despart cel puțin douăzeci de secole și de care nu se pot apropia meschinele noastre interese individuale, toată această lume trebuind să fie contemplată cu independența și plinătatea viziunilor din depărtare».

Marchizul de Lozoya, cunoscutul istoric de artă, face câteva observațiuni interesante asupra întrebuințării probabile de cristelnițe a nișelor frumos ornamentate în multe biserici vechi maure.

Puterea educativă a revistelor tineretului este înbrățișată în toată importanța ei decisivă pentru formarea gustului și multor înclinațiuni spirituale din epoca adolescenții, de **Fr. J. Perez de Urbel.**

Printre studiile instructive ale caietului notăm pe cel scris de **J. Espinosa** despre «Igiena Școlară», apoi pe cel semnat de **J. Turina,** cu titlul «Învățământul muzicei și tineretul», care își găsesc o completare potrivită prin tabloul sugestiv al «Pedagogiei în noua Germanie», dat de **Dr. Petersen.**

Cronicele ilustrate și bibliografia bogată dela sfârșit înregesc și dau primului număr al revistei o valoare documentară incontestabilă asupra problemelor educației spaniole.

■ In **«Mastil»,** Madrid, an. 2, Nr. 9, Martie 1941, **Enoique Lafuente** face o schiță asupra trecutului și stării de astăzi a Bibliotecii Naționale dela Madrid. Inființată de Filip V, primul domnitor din casa de Bourbon pela 1711 care i-a dăruit vreo opt mii de volume, a ajuns să adune până astăzi mai mult de un milion de cărți în rafturile ei. Edificiul măreț și încăpător de astăzi, unde s'a mutat după 1866, este transformat și corespunde cerințelor moderne ale unei instituții de veche tradiție culturală.

Revista frumos ilustrată, cuprinde și alte articole de interes actual.

Caius Jiga

■ In «**Zeitschrift für Deusche Geisteswissenschaft**», an. 3, caiet 4, 1940/41. **Otto Brunner** arată pornind dela definirea noţiunilor «ţară» (Land) şi «ţări» (Länder), legătura diferitelor părţi ale Germaniei, desvoltarea şi rolul pe care l'au avut în trecut. Astăzi însă «poporul german unit într'o comunitate, nu mai cunoaşte «ţări germane» («deutsche Lande») ci o singură Germanie».

Ani îndelungaţi de cercetări au dat prilej, romanistului Walther von Wartburg să pună în comparaţie rezultatele sale cu cele ale germaniştilor dela Leipzig. In articolul «Devenirea, formarea limbilor literare» (Der Aufstieg der Literatursprachen) dovedeşte pe temeiuri filologice influenţele multiple şi adânci dintre lumea germanică şi romanică. Inrâurirea Francilor în Nordul Franţei, ar fi creiat în bună parte limba literară de mai târziu, deoarece gruparea geografică a devenit o realitate. In Germania nu s'a putut impune în timpul evului mediu o anumită limbă literară. Reşedinţa imperială se schimba prea repede. Regiunile erau prea îndepărtate şi prea separate pentru a forma centre geografice; totuşi seminţia Francilor a dat idiomului naţional de mai târziu, forma caracteristică.

Teoriile de adâncă gândire şi revelaţie despre limbă şi filosofia ei, profesate sau scrise de Friedrich Schlegel îşi găsesc o prezentare clară semnată de **Friedrich Kainz.** Odată cu ideile ştiinţei romantice autorul a înţeles să ofere o introducere clară în ţiinţa linguisticei moderne.

Joachim Müller, dă o nouă interpretare poeţilor Grillparzer şi Hebbel. Apreciază la ei mai mult valoarea operii lor dramatice, fiindcă o consideră inspirată din spiritul de luptă şi sacrificiu, specific sec. XIX-lea. Fiecare din cei doi poeţi l'a exprimat în felul său; totuşi fiecare a fost pătruns de sbuciumul acestui spirit care a deschis sec. XIX-lea.

Comunicările dela sfârşit orientează şi comentează cărţile mai importante apărute recent, despre filozofie, Italia şi germanii din Europa de răsărit şi sud-est.

■ **Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums»** an. IV, caiet 1—4, Braşov 1940, 150 p. 8°. Continuând o frumoasă tradiţie de grupare a tuturor cercetătorilor diferitelor probleme din istoria oraşului şi Ţării Bârsei, ultimul volum apărut sub îngrijirea lui **E. Jekelius,** aduce alte contribuţiuni de reală valoare.

W. v. Sebestyén, descrie şi comentează (în continuare III) cu multe amănunte colecţia emblemelor din Muzeul Săsesc al Ţării Bârsei (partea I şi II a apărut în aceiaşi publicaţie an. III. p. 35—55 şi p. 157—180), reuşind să prezinte un tablou bogat de eraldistică regională.

A. v. Straussenburg arată în câteva pagini însemnătatea semnelor diferite puse pe obiecte şi lucruri.

W. Horwath expune cu multă competinţă schimbările architectonice suferite de chorul bisericei evanghelice («Biserica neagră») în decursul timpului.

Dr. L. Netoliczka publică câteva însemnări postume ale lui Wilhelm Kamner, — bun etnograf şi cunoscător al artei populare, — despre unele obiceiuri săseşti la botez şi nuntă. Reamintim frumoasa descriere a obiceiurilor de paşti la Români scrisă de acelaş Kamner şi publicată tot de Netoliczka în «Ţara Bârsei», an. VII (1935) p. 153—156.

O utilă completare a istoriei «Breslelor germane din Braşov» dă **A. Eichhorn** în studiul pe care îl scrie asupra olarilor şi ceramicei din secolele trecute; subliniază de fiecare dată şi importanţa pe care au avut-o în comerţul atât de variat al pieţii Braşovului.

A. Prox restabileşte cu multă precizie rezultatele desgropărilor preistorice făcute în Ţara Bârsei descoperind trăsături caracteristice similare cu cele ale culturei «Tei», prima din cele trei culturi ale «Bucureştiului» (numite aşa de D. Rosetti). Expunerea lui Prox dă dovadă de cunoştinţe frumoase şi un spirit intuitiv deosebit într-o specialitate mai puţin atractivă pentru marea majoritate. Si în speologie a făcut descoperiri remarcabile, expuse tot aici sub titlul «Speologia în Ţara Bârsei» (IV).

Erich Jekelius expune metoda de cartotecă întrebuinţată pentru prelucrarea întregului material al vechilor registre matricole din oraşul Braşov; cât şi sistemul care se va întrebuinţa în viitor. Munca meritorie şi de folos real pentru tot felul de cercetări. In cadrul aceloraşi preocupări intră şi anunţurile mortuare de care se ocupă Dr. W. Herfurth. Caietul este complectat prin recenzii, din care nu lipsesc indicaţiunile bibliografice, — şi alte comunicări utile.

Caius Jigo

■ In «**Giornale Storico della Letteratura Italiana**» (an. LIX, vol. CXVII, fasc. 351 2-o trimestru, 1941, XIX), **G. Vidossi** recensează (pp. 217—219) lucrarea lui V. Santoli: «I canti popolari italiani». Ricerche e questioni («Biblioteca del Leonardo», XV) Firenze 1940, în 16°, 208 pp.

Cele patru studii ale lui Santoli, apărute între 1930—1940, şi adunate acum în volum, alcătuesc, spune recensentul, «un fel de manual al cântecului popular italian şi îndrumează, cu sigura lor informaţiune şi cumpănită judecată, asupra problemelor de bază», nu numai ale poeziei populare italiene, ci şi ale poeziei populare, în genere.

In primul studiu din volum, «Problemi di poesia popolare», Santoli, definind poezia populară sub cele două unghiuri de privire — filologic şi estetic —, caută să lumineze originile folclorului, înţelegând să-l despartă de «primitivele manifestări vitale şi economice»; autorul studiului afirmă că poezia poporului poate să fie adunată în chiar momentele formării ei «solo quando si riesca a rappresentare la storia».

Este cercetat apoi procesul de irosire şi cel de minunată întruchipare a versului; sunt dibuite cu perspicacitate înrâurirea formelor de poezie cultă asupra celei populare şi zăcămintele folclorice în creaţiunile literare culte, şi sunt cuprinse apoi, într'o ochire, exigenţele şi problemele ce se impun astăzi cercetătorului ce se avântă în acest domeniu: precisa notare a formelor cunoscute şi reconstruirea seriei lor cronologice, determinarea centrelor de formare, geografice şi culturale, precum şi a suprafeţelor de răspândire a feluritelor motive şi a anumitor cântece, specificarea respectivelor curente de cultură, ş. a.

Cel de-al doilea studiu cuprinde, la început, câteva notaţii în legătură cu poezia populară în general, cu condiţiunile italiene ale acesteia şi stăruie asupra legendelor religioase, asupra cântecelor enumerative şi iterative, a formelor de lirică monostrofică şi cântecelor de «questua».

Al treilea articol poartă numele «Nuove questioni di poesia popolare, a proposito di una raccolta di canti popolari toscani»; iar cel de-al patrulea, «La raccolta Barbi», prezintă şi trece în revistă rezultatele şi nouile probleme puse de recent publicata culegere de texte folclorice.

Problema formelor pur literare şi a celor «ninne-nanne», cântece de înmormântare şi rugăciuni, e destul de complicată.

Santoli, necercetând în studiul de faţă şi pe acestea din urmă a arătat (pp. 14-20 şi 90) caracterul lor cu precădere practic şi a afirmat că acestea pot fi cercetate mai de grabă cu metode de etnologie comparativă, decât cu cele de exegeză genetică.

Numai unele alcătuiri «se ridică din sfera utilului către cea a esteticului» spune Santoli. Dar nu e mai puţin adevărat şi ceea ce observă recensentul că «poezia populară, cu accentul pe substantivul **poesia,** are adesea strânse legături cu obiceiurile şi îndeletnicirile practice».

Santoli, «cu competenţa pe care o are în materie» ar putea scrie pagini folositoare şi de aprins interes.

■ **Nuova Antologia**» (an. 76, fasc. 1665, August 1941). Giorgio Pasquali semnează (pp. 211—226) câteva consideraţiuni asupra recent publicatului volum **Vocabulario della lingua italiana.** Vol. I [A—C]. Società anonima per la pubblicazione del vocabolario della lingua italiana. Milano. Se ştie că la 7 Iulie 1934, se cerea secţiunei literare a Academiei Italiene un «vocabolario completo e aggiornato» al limbii italiene.

Despre primul volum al acestei opere, isprăvit de tipărit la 24 mai 1941, scrie Giorgio Pasquali, arătând unele lipsuri şi condiţiuni neprielnice.

Oricum, notează Giorgio Pasquali, «la metà è più del tutto»; totuşi: «un vocabolario molto maggiore è secondo me necessario e urgente».

Nicolae Predescu

B I B L I O G R A F I E

CĂRŢI

Emanoil Bucuţa: Pietre de vad, 1 vol. 366 pag., «Casa Şcoalelor», 1941, Bucureşti, Lei 125.

Aurel Vasiliu: Eminescu, un mare neînţeles, 1 vol. 40 pag., Tip. Mitropolitul Silvestru, 1940, Cernăuţi. Lei 40.

Ion Ionescu: Povestiri ştiinţifice (conferinţe şi articole), 1 vol. 270 pag. «Universul», 1941, Bucureşti. Lei 100.

Al. Budiş şi Stela A. Hagi Petrov: Gramatica şi limba bulgară, 1 vol. 223 pag. «Imprimeria Curţii», 1941, Sofia (Bulgaria) str. Moskovska, 7. Lei 200.

Sandu Tzigara-Samurcaş: Recital de pian (poeme muzicale), 1 vol. 97 pag. «Imprimeria Naţională», 1941, Bucureşti. Lei 60.

Andersen: Soldatul de plumb (poveşti) (trad. de Al. Iacobescu), 1 vol. 87 pag. «Universul», 1941, Bucureşti. Lei 54.

Nicolae Bogdan: Românii în secolul al XV (Privire de ansamblu asupra perioadei patriarhale a Neamului nostru, întemeiată pe mărturiile directe cuprinse în cronica lui Wavrin), 1 vol. 238 pag. «Imprimeria naţională», 1941, Bucureşti. Lei 150.

D. Iov: Privelişti basarabene, 1 vol. 267 pag. «Naţionala Gh. Melcu», 1941, Bucureşti. Lei 95.

Mario Ruffini: Antologia romena (testi moderni), 1 vol. 159 pag. «Società tipografica modenese», 1941, Modena. Lire 15.

Umberto Cianciolo: Poesie scelte di Mihai Eminescu — introduzione — versione col testo a fronte — note, 1 vol. 145 pag. «Società tipografica modenese — editrice in Modena», 1941 — A. XIX, Modena. Lire 35.

Franco Trandafilo: Bessarabia terra di dolore — storia del secolare conflitto russo-rumeno, 1 vol. 216 pag. «Imprimeria Naţională», 1941, Bucureşti. Lei 62.

Adrian Dimitriu-Şoimu: Cântecele mele (Poezii) 1 vol. 126 pag., «Bucovina», I. E. Torouţiu, Bucureşti, 1941. Lei 100.

Mihail Vulpescu: Muma pădurii (basme), 1 vol. 32 pag. «Universul», 1941, Bucureşti. Lei 15.

Mihail Vulpescu: Rozmarin (basme), 1 vol. 32 pag. «Universul», 1941, Bucureşti. Lei 15.

G. Bezviconi: Cimitirul Bellu din Bucureşti, 1 vol. 24 pag. «Colecţia Bugeacul», 1941, Bucureşti.

Eugen D. Petit: Originea etnică (studiu juridic, istoric şi biologic), 1 vol. 62 pag. «Universul», 1941, Bucureşti. Lei 40.

Leonte Dumitrescu: S'au desrobit hotarele sfinte (versuri), 1 vol. 77 pag. «Inst. de arte grafice al Municipiului», 1941, Bucureşti. Lei 30.

Virgil Tempeanu: Curs rapid de conversaţii uzuale româno-germane, 1 vol. 247 pag. «Universul», 1941, Bucureşti. Lei 80.

A. Semaca: Problema accelerării justiţiei penale, 1 vol. 24 pag., «Cartea Românească», 1940, Ploeşti. Lei 30.

A. Semaca: Privire în trecutul târgului pietrei, 1 vol. 19 pag. «Bucureşti».

Axente Sever Banciu: Aspectul economic al războiului actual, 1 vol. 99 pag. «Universul», 1941, Bucureşti. Lei 50.

G. Ionescu-Sişeşti: Indrumări agricole (35 conferinţe), 1 vol. 332 pag. «Universul», 1941, Bucureşti. Lei 100.

Neculai V. Coban: Cântece de acasă. 1 vol. 63 pag. «Viaţa Basarabiei», 1941. Lei 60.

P. Duţescu: Fructele, 1 vol. 313 pag. «Universul», 1941, Bucureşti. Lei 120.

Constantin Tămârjan: Cleiurile, 1 vol. 215 pag. «Universul», 1941, Bucureşti. Lei 100.

Andrei Ioan: Pasiune ciudată (Roman). 1 vol. 209 pag. «Oficiul de Librărie», 1939, Bucureşti. Lei 65.

Andrei Ioan: Apărarea antiaeriană. 1 vol. 205 pag. «Oficiul de Librărie», Bucureşti. Lei 65.

Andrei Ioan: Aviaţia. (Istoric. Evoluţia avionului. Aviaţia modernă) 1 vol. 160 pag. «Cugetarea — Georgescu Delafras», Bucureşti 1940.

Andrei Ioan: Cine este Theodor Martas, 1 vol. 41 pag. «Oficiul de Librărie», Bucureşti, 1939. Lei 12.

Octavian Goga: Poezii, 1 vol. 381 pag. «Cugetarea», Bucureşti. Lei 110.

Nichifor Crainic: Germania şi Italia (în scrisul meu dela 1932 încoace), 1 vol. 295 pag. «Cugetarea», Bucureşti. Lei 120.

Walter Scott: Richard Inimă de Leu (trad. de Al. Iacobescu), 1 vol. 240 pag. «Cugetarea», Bucureşti. Lei 80.

REVISTE

«Cetatea Moldovei», anul II, nr. 10, 11-12 (1 Iulie, 1 Aug.—1 Sept.) 1941, Iaşi.

«Cuget Moldovenesc», anul X, nr. 4—5, 6—7 (April-Mai, Iunie-Iulie) 1941, Iaşi.

«Viaţa Basarabiei», anul X, nr. 8 (August) 1941, Bucureşti.

«Ramuri», anul 33, nr. 1—2 (Mai-Iunie) 1941, Craiova.

«Dacia Redivivа», anul I, nr. 3—5 (Iunie-August) 1941, Bucureşti.

«Dacia», anul I, nr. 6 (15 August) 1941, Bucureşti.

«Curentul literar», an. III, nr. 125-6-7-8-9 (23 Aug.-20 Sept.) 1941, Bucureşti.

«Universul literar», an. L, nr. 39 (20 Sept.) 1941, Bucureşti.

«Revista de pedagogie», an. XI, caet II, 1941, Bucureşti.

«Revista Fundaţiilor Regale», an. VIII, nr. 6, 7 (1 Iunie, 1 Iulie) 1941, Bucureşti.

«Tribuna tineretului», an. V, nr. 108 (1—8 Sept.) 1941, Bucureşti.

«Vremea», an. XIII, nr. 619 (21 Sept.) 1941, Bucureşti.

«Indrumătorul nostru», an. I, nr. 4—6 (Iulie-August) 1941, Bucureşti.

«Romînia viitoare», an. I, nr. 26 (14 Sept.) 1941, Bucureşti.

«Gândirea», an. XX, nr. 7 (Sept.) 1941, Bucureşti.

«Satul», an. XI, nr. 129 (Aug.) 1941, Buc.

«Europa nouă», an. III, nr. 101 (26 Aug.) 1941, Berlin.

«Marea noastră», an. X, nr. 6—8 (Iunie-Aug.) 1941, Bucureşti.

«Biserica ortodoxă română», an. LIX, nr. 5—6 (Mai-Iunie) 1941, Bucureşti.

«Revista generală a învăţământului», an. XXIX, nr. 5—6 (Mai-Iunie) 1941, Buc.

«România eroică», an. IV, nr. 12 (Aprilie) 1941, Bucureşti.

«Statul românesc», an. XII, nr. 361—2 (31 Iulie) 1941, Bucureşti.

«Buletinul demografic al României», an. X, nr. 6 (Iunie) 1941, Bucureşti.

«Gazeta cărţilor», an. X, nr. 15—18 (15 şi 31 Martie) 1941, Bucureşti.

«România viticolă», an. V, nr. 8 (Aug.) 1941, Bucureşti.

«Revista pădurilor», an. 53, nr. 6—7 (Iunie-Iulie) 1941, Bucureşti.

«România militară», an. LXXVIII, nr. 8-9 (Aug.-Sept.) 1941, Bucureşti.

«Curierul cooperaţiei române», an. XXXII, nr. 7—8 (Iulie-Aug.) 1941, Bucureşti.

«Raiul copiilor», an. III, nr. 16 (17 Aug.) 1941, Bucureşti.

«Gazeta cooperatorului», an. VI, nr. 3-4 (Iulie-Aug.) 1941, Bucureşti.

«Desrobirea», an. I, nr. 23 (13 Iulie) 1941, Bucureşti.

ANUL LXXIV N-RELE 11 - 12 NOV.-DEC. 1941

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

Capitolul Timișoara

CU MOARTEA PRE MOARTE CĂLCÂND...

«BUCOVINA» I. E. TOROUȚIU BUCUREȘTI

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ ÎNTEMEIATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

INSCRISĂ LA TRIBUNALUL ILFOV, DOSAR 647/938

ORDONANTA PREZIDENTIALA N-RUL 2708 DIN 20 FEBR. 1939.

APARE LUNAR ÎN 96—128 PAGINI

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA

BUCUREȘTI III, STR. ARGENTINA, 39

TELEFON 2-10-43

ABONAMENTUL PE AN:

PARTICULARI, ȘCOLI PRIMARE, ȘCOLI SECUNDARE	500 LEI
LIBRĂRII	750 „
OFICIALE	1500 „
STRĂINĂTATE	2000 „

ABONAMENTELE SE ACHITĂ LA INCEPUTUL ANULUI

NUMĂRUL: PREȚUL INDICAT PE COPERTĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE INAPOIAZĂ

9 372

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXIV N-RELE 11—12 NOV.—DEC. 1941

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI ÎN REDACȚIE:
ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CONVORBIRI LITERARE

CUPRINSUL

C. Rădulescu-Motru . . . Gândirea filosofică (Înțelesul și scopul)
I. Petrovici . . . . . Reflecții asupra mediocrității
George Murnu . . . . . Neamului românesc
V. Voiculescu . . . . . Scrisoare
Traian Săvulescu . . . . Academia Română și progresul științific în țara noastră (75 ani dela întemeiere)
George Voevidca . . . . . Sonetele Bucovinei
P. P. Panaitescu . . . . . Destin românesc
Emil Giurgiuca . . . . . Așteptare; Septemvrie
Ovid Caledoniu . . . . . Ce tristă va fi noaptea
M. D. Ioanid . . . . . Dincolo de ceață
G. Tutoveanu . . . . . Pe drumuri spulberate
George Vaida . . . . . Chemare
I. Agârbiceanu . . . . . Vâltoarea (IV)
Teodor Al. Munteanu . . . . Popasuri (Filă basarabeană; Somn; Rod; Svon de toamnă; Lângă ape)
I. Găvănescul . . . . . Prin munții și văile Moldovei
Ovidiu Papadima . . . . . Creștinism și folclor
W. von Goethe . . . . . Götz von Berlichingen (actul I) (Trad. de **Laura M. Dragomirescu**)
D. Iov . . . . . Alecsandru cel Bun poruncește...
Teofil Lianu . . . . . În Țara Fagilor
Octav Sargețiu . . . . . Elegie
Vasile Posteucă . . . . . Priveghiu
Ion Potopin . . . . . Zalmoxis
Ion Țolescu Văleni . . . . . Tristia
Victor Măgură . . . . . Putna
D. A. Vasiliu . . . . . Sufletul Românului în credințe, obiceiuri și datine (III)
Constanța Sălceanu . . . . . Cornulețe de Presburg
Fr. von Schiller . . . . . Cufundătorul (Trad. de **Victor Morariu**)

Liviu Marian . . . . . Traduceri din poezia germană (**W. von Goethe:** Cântecul de noapte al drumeţului; **Fr. von Schiller:** Din Sentinţele lui Confucius; **L. Uhland:** Schitul; **N. Lenau:** Tristeţe cerească; **N. Lenau:** Din „Cântecele trestiilor"; **Emanuel Geibel:** Inviere; **F. von Saar:** Curăţie; **Peter Rosegger:** Adieri)
Ion M. Gane . . . . . Reminiscenţe din „Arghir şi Elena" în „Nunta Zamfirii" de Coşbuc
Eugeniu Micu . . . . . Badea, bădişor (Compoziţie muzicală)
Grigore Sălceanu . . . . . Paianjenul
Ronsarda Castro . . . . . Preludiu
Teodor Dragomirescu . . . . . Cântec de sfârşit
Lucian Dumitrescu . . . . . Alint
George Zamfira Antonescu . . . . . Cântec de lumină
Sergiu Grosu . . . . . Nu mai ştiu visul
Ştefan Cuciureanu . . . . O nouă versiune italiană din Eminescu: **Umberto Cianciolo:** Poesie scelte di Mihai Eminescu
Lucia A. Popovici . . . . Cântece din Ardeal (Bădişoru; Bradul şi viişoara; Blestemul)
I. E. Torouţiu . . . . . Ediţii critice Eminescu (VIII)

INSEMNĂRI DOCUMENTARE

E. P. . . . . . Comemorarea lui Vasile Savel
N. Dunăreanu . . . . . Amintiri despre Vasile Savel
Sebastian Popovici . . . . . Opera lui Vasile Savel
Florin Niculescu . . . . . Testamentul literar al lui V. Hugo
A. Semaca . . . . . Un hrisov necunoscut al lui Radu Vodă Mihnea din 1617
Gheorghe Bezviconi . . . . . Doi „Junimişti" din Basarabia
Petru Gh. Savin . . . . . Tudor Pamfile

FĂRÂME DE LUMINĂ

Titu Maiorescu către **M. Dragomirescu** — **G. Ibrăileanu** către **I. Al. Brătescu-Voineşti**

PENTRU BIRUINŢA CRUCII ŞI ÎNTREGIREA NEAMULUI

„Convorbiri Literare" . . . . . Pagini din Cartea Neamului
Căpitan Inginer Gh. Pătraşcu . . . Generalul Alexandru Ioaniţiu

Elena general Perticari Davila . . . . Slujba morților în războiu
Dan Simonescu . . . . . Cei mai buni...
Alexandru Ionescu . . . . . Colaboratori și prieteni devotați
Teodor Al. Munteanu . . . . . Florin Niculescu
Lică Negru . . . . . Ion Țurcan
Șt. Cuciureanu . . . . . Ion Țurcan
Octav Ungureanu . . . . . Ion Chiriuc
Șt. Cuciureanu . . . . . Ion Chiriuc
Ion Șiugariu . . . . . George Vaida
Ion Popinceanu . . . . . Ion Onofrei
M. Sânzianu . . . . . Gheorghe Coatu

CRONICA LITERARĂ

N. Bagdasar, P. P. Negulescu: Conflictul generațiilor și factorii progresului. — **Ete,** Ionel Teodoreanu: Tudor Ceaur Alcaz, Drumul magic. (vol. II). — **Dr. Ilie Dăianu,** Ion I. Lăpedatu: Din anii Memorandului (Amintiri). — **Mihail Ilovici.** Gh. A. Cuza: Frankfurt, cetatea anti-iudaismului mondial. — **Ion Frunzetti.** Ernest Bernea: Timpul la țăranul român. — **V. Mihordea,** N. A. Constantinescu: 1. Chestiunea timoceană; 2. Renovația istoriei Românilor de N. Iorga. — **Const. D. Vasilcoiu,** Horia I. Ursu: Domnia lui Ștefăniță Voevod. — **Florin Niculescu,** Mircea Djuvara: 1. L'idée de convention et ses manifestations comme réalités juridiques; 2. Ideea de libertate la Kant; Paul Sergescu: Mathématiciens français du temps de la revolution française; Démètre Gusti: La science de la réalité sociale. — **Teodor Iordache,** Sabin Velican: Pământ viu. — **Radu Răsmeriță,** Andrei Ioan: Pasiune ciudată. — **Valeria Costăchel,** Mircea Iorga: Din drumul Golgotei. — **C. N. Negoiță,** Marino Moretti: La vedova Fioravanti.

CRONICA MUZICALĂ

Ion Delu: 1. **A început stagiunea muzicală 1941—1942** (I. Concertul dublu-inaugural și aniversal al Filarmonicei; II. Concertul inaugural de orgă al d-lui prof. Iohannes Stadelmann în Biserica luterană; III. Concertul inaugural al orchestrei A.C.T.A.D.A.M.O.R.F.E.; IV. Al doilea concert al Filarmonicei; V. Concertul Societății compozitorilor români; VI. Recitalul de pian al virtuosului pianist german Walter Gieseking; VII. Al doilea și ultimul recital de pian al lui Walter Gieseking). — 2. **Cercetări muzicale:** Franz Liszt, profesor la Conservatorul de muzică din Geneva (Cercetare și comunicare de Lucia A. Popovici, Geneva). — **Dări de seamă:** Sandu Tzigara-Samurcaș, Recital de pian (Poeme muzicale).

CRONICA REVISTELOR

„La Turquie Kemaliste", „Die Literatur", „Zeitschrift für Deutschkunde", „Die Kunst im Deutschen Reich", „Zeitschrift für Deutsche Kulturphilosophie", „Der Schlüssel", „Die Literatur", „Kunst dem Volk", „Die Kunst", „Leipziger Vierteljahrschrift für Sudosteuropa" **(Caius Jiga).** — „Cultura neolatina", „Sophia", „Leonardo" **(N. Predescu).** — „Revista teologică", „Amvonul", „Glasul monahilor", „Ortodoxia", „Sinaxarul", „Biserica ortodoxă" **(Teodor Iordache).** — „Revista generală a învățământului", „Societatea de mâine", „Universul literar", „Luceafărul" **(Teodor Al. Munteanu).**

BIBLIOGRAFIE

CUPRINSUL ANULUI 1941 — LXXIV

Biblioteca Municipiului Timișoara - Dr. Aurel Mureșianu

CUPRINSUL ANULUI 1941 — LXXIV

General Ion Antonescu: Împrumutul Reîntregirii Naţionale. I (nr. Aug.-Oct.).

Prof. Mihai A. Antonescu: Apelul către ţară cu ocazia lansării Împrumutului Reîntregirii, II (nr. Aug.-Oct.).

POEZII

George Zamfira Antonescu: Dor de fraţi, 453; Cântecele cum răsună..., 646; Nostalgie, 1066; Cântec de lumină, 1412.

Grigore Bugarin: Rugăciune, 43; Toamnă, 360.

I. Calboreanu: Toamnă nouă, 44; Ceas târziu, 362; Han vechiu, 1079.

Ovid Caledoniu: Moartea poetului, 347; Şi noaptea ei..., 432; Elegia îngerului meu, 584; Ce tristă va fi noaptea, 1291.

Ronsarda Castro: Păgână, 362; Buciumul, 647; Toamnă, 1066; Preludiu, 1410.

G. Şt. Cazacu: Mărturisire, 349; Game stinse, 632.

Traian Chelariu: In amurg de zi, 33; Pribegie, 176; Cruce, veghe-a drumului, 346; Cântece, 429; Greu e şi-aproape rodul, 585.

Neculai V. Coban: Scrisoare tatei, 1067.

Emanuel Cobzalău: Poema iubirii, 45.

Teodor Dragomirescu: Cântec de sfârşit, 1411.

George Drumur: Limite, 428.

Lucian Dumitrescu: Pământul zânelor, 1065; Alint, 1412.

Coca Farago: Melodie, 583; Elegie, 787.

George Fonea: Trecere albă, 35.

Emil Giurgiuca: Aşteptare, 1291; Septembrie, 1291.

Sergiu Grosu: Elegie, 44; A trecut pe uliţă, 499; Pribegie, 648; Nu mai ştiu visul, 1412.

E. Gurghianul: Cântec pribeag, 499.

Al. Iacobescu: Ada-Kalech, 431; Privelişti, 586.

Ion Th. Ilea: Impletiri în destin, 349.

M. D. Ioanid: Dincolo de ceaţă, 1292.

Alexandru Ionescu: Strofe de seară, 34; Transcendent, 35; Plânsul slav, 176.

D. Iov: Noaptea, la Prut..., 348; Alecsandru cel Bun porunceşte..., 1378.

Viorica Jugureanu: Zi de vară, 501.

Teofil Lianu: Trei am fost, 36; Psalm, 348; Inscripţie, 4303; Pământ nou, 632; Boian, 755; Din Ţara Fagilor, 986; In Ţara Fagilor, 1379.

C. Ludu: Toamnă, 501.

Victor Măgură: Putna, 1382.

Ion Sofia Manolescu: Poem pentru viaţa pietrelor, 361.

Teodor Al. Munteanu: Fum de toamnă, 35; Câine de codru, 161; Mama, 287; Căţelul pământului, 427; Apele vieţii, 583; Şoaptă, 753; Filă basarabeană, 1320; Somn, 1320; Rod, 1320; Svon de toamnă, 1321; Lângă ape, 1321.

George Murnu: Neamului românesc, 1251.

D. Nestorescu: Izvorul, 453; Nunţi, 788.

Sergiu Matei Nica: Rugăciune din inimă, 633.

Iordache Nicoară: Psalm, 756.

Mihai Niculescu: Adagio, 34; Noembrie, 34; Păstorul, 174; Aniversare, 347.

Horia Niţulescu: Moment, 177.

Ion Ojog: Mi-i cerul ocnă, 431; Mantaua bate lung..., 639.
Ion Pajură: Surghiun, 454.
C. Pârlea: Ultima rugăciune, 44; Cântec pentru drum, 647.
I. D. Pietrari: Mă lăudam, 42; Care violină, 361; Schiță, 1078.
Vasile Posteucă: Strigăt, 98; Bucovină, 98; Ascultă, 98; Motiv, 99; Pentru Bucovina, 718; Scrisoare, 753; Cântec de leagăn, 985; Priveghiu, 1380.
Ion Potopin: Când cresc răcori, 359; Ca lacrima fu clipa, 432; Foșnesc în munți, 634; Zalmoxis, 1381.
Nicolae Predescu: Rugă, 987.
Grigore Sălceanu: Fata de împărat, 1031; Păianjenul, 1409.
Octav Sargețiu: Cântecul meu, 43; Freamăt, 633; Elegie, 1380.
Ștefania Stâncă: Stăruire lângă vis, 452.
Simion Stolnicu: Anestezie, 33.
I. O. Suceveanu: Jale mi-e de voi, 646.
Ștefan Șoimescu: Nistrul, 717.
C. Ștefăniu: Mâinile tale, 499; Rod, 648.
Aurel Tita: Stampă olteneașcă, 430; Itinerar introspectiv, 632; Poemul potecilor pure, 986.
G. Tutoveanu: Unui ostaș, 174; S'aprinde iar, 346; Așteaptă-mă, 427; Copiilor noștri, 717; Luntraș pe cer, 985; Pe drumuri spulberate, 1293.
Ion Țolescu-Văleni: Cântec pierdut, 42; Niciodată, 1078; Tristia, 1381.
George Vaida: Testament, 42; Năerul, 359; Moartea amantei, 585; Chemare, 1293.
Ciril Vârnav: Cântec ciobănesc, 789.
George Voevidca: Val călător, 428; Orașul amintirii, 584; Elegie, 787; Sonetele Bucovinei, 1268.
V. Voiculescu: Scrisoare, 1252.
G. Ursu: Bucovină..., 452.

TRADUCERI

San Francesco D'Assisi: Cântarea creaturilor, 1097, trad. de **Ștefan Cuciureanu.**
Charles Baudelaire: Pierzanie, 184 trad. de **Mihail Ilovici;** Abel și Cain, 369; Renegarea Sf. Petre, 514; Alegorie, 515, trad. de **Alexandru Ionescu;** Madrigal trist, 1096, trad. de **M. D. Ioanid.**
Anette von Droste-Hülshoff: Din turn, 1098, trad. de **Virgil Tempeanu.**
Mihai Eminescu: Hyperion, 1086, trad. în l. franceză de **Paul Lahovari.**
Emanuel Geibel: Inviere, 1402, trad. de **Liviu Marian.**
W. v. Goethe: Hermann și Dorothea. (Fragment din Cântul al II-lea), 655, trad. de **Laura M. Dragomirescu;** Cântecul de noapte al drumețului, 1400, trad. de **Liviu Marian.**
Octavian Goga: Die Pflueger (Plugarii), 183, trad. în l. germană de **Konrad Richter.**
N. Lenau: Din «Cântecul trestiilor», 1401; Tristețe cerească, 1041, trad. de **Liviu Marian.**
Ada Negri: Soare de iarnă, 370, trad. de **Pimen Constantinescu.**
Ovidiu: Fastele (Cartea I), 799, 1080, trad. de **Dimitrie Cuclin.**
Francesco Petrarca: Făpturile ce locuiesc pământul, 812, trad. de **Horia Tănăsescu.**
Antonia Pozzi: Noembrie, 185; Neîncredere, 185, trad. de **Mihail Chirnoagă.**
Peter Rosegger: Adieri, 1401, trad. de **Liviu Marian.**
Ferdinand von Saar: Curăție, 1402, trad. de **Liviu Marian.**
Fr. v. Schiller: Imn primăverii, 369, trad. de **I. G. Dimitriu;** Cufundătorul, 1396, trad. de **Victor Morariu;** Din sentințele lui Confucius, 1400, trad. de **Liviu Marian.**
Vergilius: Bucolica IV-a, 511, trad. de **G. Popa-Lisseanu.**

PROZĂ: SCHIȚE, POVESTIRI, NUVELE, AMINTIRI, ROMANE

I. Agârbiceanu: Vâltoarea, 722, 956, 1294.
Teohari Antonescu: Insemnări, 46, 178, 355, 505, 635, 771.
Alice Basarab: Litanie pentru el, 449.
N. Dunăreanu: Un strigăt în noapte, 757.
Alexandru N. Gane: Discuții filosofice, 1049.
I. Găvănescul: Prin munții și văile Moldovei, 738, 1322.
Teodor Iordache: Raiul pe pământ, 1055.

D. Iov: Icoana, 169; Comoara Mazâlului, 576; Pământul dela Nistru, 714; Obidă, 1061.
Ion Lupaşcu: La cenaclu, 476.
Constanţa Sălceanu: Cornuleţe de Presburg, 1393.
I. G. Vasiliu: Fotografiile, 642.
Pan. M. Vizirescu: Conacul părăsit, 29.

TRADUCERI

Diego Valeri: Veneţia vie, 367, trad. de **Alexandrina Mititelu.**

TEATRU

W. v. Goethe: Faust, 50, 190, 305, trad. de **Laura M. Dragomirescu.**
W. v. Goethe: Götz von Berlichingen, 1355, trad. de **Laura M. Dragomirescu.**

STUDII LITERARE ŞI ŞTIINŢIFICE, ÎNSEMNĂRI DOCUMENTARE

Petru Aurel: Pictorul Luchian (25 ani dela moarte), 910.
Gheorghe Bezviconi: Doi «Junimişti» din Basarabia, 1446.
Ion Chiriuc: Trei nuvele istorice de Asachi şi cronicarii moldoveni, 622.
George Coatu: Două relaţii despre Ţara Românească la sfârşitul secolului al XVII-lea, 455.
C. Comăneşteanul: Despre Evangheliarul dela Humor, Pictorul Bucevschi şi altele, 495.
«Convorbiri Literare» («C. L.»): Cuvântarea d-lui prof. I. Găvănescul ţinută la serbarea lui Titu Maiorescu, cu prilejul ieşirii lui la pensie, 701; Pentru un nou răsărit, 709; Amintiri din viaţa de student, 898.
Ştefan Cuciureanu: Poezia lui Giovanni Pascoli, 293; O nouă versiune italiană din Eminescu, 1414.
Dr. Ilie Dăianu: Distincţiunea lui Augustin Bunea, 569; Autobiografia lui Cipariu, 776.
N. Dunăreanu: Amintiri despre Vasile Savel, 1430.
Ion M. Gane: Reminiscenţe din «Arghir şi Elena» în «Nunta Zamfirii» de Coşbuc, 1403.
I. Găvănescul: Titu Maiorescu, 560.
Corneliu Gheorghian: La semicentenarul morţii lui Epaminonda Bucevschi, 491.
Alexandru Ionescu: Deducţia şi inducţia în logica lui Iohn Stuart Mill, 86; Etica şi politica lui Kant, 219; Fizica şi metafizica lui Aristotel, 336; Reflexele glandulare: reflexul condiţional, 433; Conştiinţa la William James, 587; Evoluţionismul lui Spencer, 829.
Tr. Ionescu-Nişcov: Muzica cehă şi opera lui Smetana, 363.
Petru Iroaie: Ioan Maiorescu, întemeietorul dialectologiei române, 781; Dela «Mătasa morţilor» la «Legenda Funigeilor», 1166.
Alex. Lăpădatu: † T. V. Păcăţian, 558.
S. Mehedinţi: Din viaţa lui Maiorescu, 5: Primatul sufletului, 144.
C. Meissner: La comemorarea lui Maiorescu, 409.
Leca Morariu: Epaminonda Bucevschi, 416.
Victor Morariu: Actualitatea lui Herder, 277.
Iosif E. Naghiu: Prima statue a lui Eminescu, 125; Necrologul lui Vasile Alecsandri, 262.
G. C. Nicolescu: Inceputurile poetice ale lui Duiliu Zamfirescu, 596.
Florin Niculescu: Psihologia pasiuni, 814; Testamentul literar al lui Victor Hugo, 1440.
C. C. Oprescu: Reflecţiuni asupra spiritului faustic, 502.
E. P.: Comemorarea lui Vasile Savel, 1430.
P. P. Panaitescu: Destin românesc, 1270.
Ovidiu Papadima: Folclorul, — neobosit laborator de miracole, 163; Logic şi absurd în folclor, 284; Moartea, — chip privit cu linişte, 425; Cosmosul folcloric, 1025; Creştinism şi folclor, 1346.
Radu I. Paul: Naţionalism şi metodă în estetică, 988.

Dr. D. Paulian: Frenologia lui Gall, 1068.
I. Petrovici: O prelegere de istoria filosofiei, 133; Despre originalitate, 273; Octavian Goga, 553; Amintiri din viața de student, 898; Zile de sărbătoare, 953; Teatrul în versuri, 1099; Reflecții asupra mediocrității, 1246.
Augustin Z. N. Pop: Un inedit eminescian, 1144.
G. Popa-Lisseanu (G. P. L.): Caracterizarea elocinței lui Ion I. C. Brătianu, 807; O însemnare a lui Alexandru Odobescu, 909.
Sebastian Popovici: Opera lui Vasile Savel, 1435.
C. Rădulescu-Motru: Gândirea filosofică, 1233.
Liviu Rebreanu: Centenarul nuvelei românești («Alexandru Lăpușneanu» de C. Negruzzi), 405.
Pr. Petru Gh. Savin: Tudor Pamfile, 1453.
Traian Săvulescu: Academia Română și progresul științific în țara noastră, 1254.
A. Semaca: O hotărîre de divan în 1814, 1158; Un hrisov necunoscut al lui Radu Vodă Mihnea din 1617, 1442.
Petre Sergescu: Matematicele în cultura generală, 37.
Mircea Tomescu: Mihail Kogălniceanu ca editor, 1147.
I. E. Torouțiu: M. Eminescu (I. Academia Română — D. R. Mazilu; II. Fundațiile Regale — Perpessicius), 101; Ediții critice Eminescu (II), 240, (III) 371, (IV) 516, (V) 660, (VI) 881, (VII) 1104; (VIII) 1423; Suflete închiriate, 949.
Nicolae Țimiraș: Figura lui Creangă, 146.
G. Ursu: Alexandru Vlahuță, 186; Mihail Sadoveanu, elev la Fălticeni, 604.
D. A. Vasiliu: Sufletul românului în credințe, obiceiuri și datine, 790, 1015, 1383.

TRADUCERI

M. Eminescu: Deutschland und Rumänien in ihrem Verhältnis zu den Juden, 649, trad. în l. germană de **Konrad Richter.**

CUGETĂRI

I. E. Torouțiu (I. E. T. — Ite): Pulbere de fier și flori..., 415, 775.

CÂNTECE DIN POPOR

I. Apostol: Striinu (Variantă a Mioriței), 1011.
Sergiu Grosu: Frunză verde doi arginți, 719; Cântec de singurătate, 720.
Petru Iroaie: Plecare, 718; Jele, 719.
Lucia A. Popovici: Ana D'Ardeleana, 237; Cântec vechi, 239; Altul, 239; Ruja și rugușoru, 613; Finul, 613; Ileana D'Ardeleanu, 614; Fragmente, 712; Cântec vechiu, 721; Bădișoru, 1419; Bradul și Viișoara, 1420; Blestemul, 1421.

DIN DOMENIUL ARTEI, ȘTIINȚEI ȘI VIEȚII MUZICALE

Ion Delu: Considerațiuni generale introductive, 849; George Enescu, 1127; Ignaz van Paderewski, 1128; Anton Dvorak, 1129; Cronica simfonică, 1130; 1. A început stagiunea muzicală 1941—1942 (Concertul Filarmonicei; al d-lui prof. Stadelmann; al orhestrei A.C.T.A.D.A. M.O.R.F.E.; al doilea concert al Filarmonicei; al Soc. compozitorilor români; recitalul de pian al virtuosului pianist german Walter Gieseking; al doilea

recital Gieseking). 2. Cercetări muzicale (Franz Liszt). 3. Dări de seamă (Sandu Tzigara-Samurcaș: Recital de pian (Poeme muzicale), 1505—1510.
Eugen Micu: Peste vârfuri trece lună, 861; Badea, bădișor, 1406.

FĂRÂME DE LUMINĂ

«Convorbiri Literare» («C. L.»): Valoarea scrisorilor inedite, 26; Octavian Goga către I. Petrovici, 26; Petre Andrei către I. Petrovici, 27; Nae Ionescu către I. Petrovici, 28; Maria B. Delavrancea către I. Petrovici, 350; G. Topârceanu către I. Petrovici, 350; Titu Maiorescu către I. Găvănescul, 621; Titu Maiorescu către M. Dragomirescu, 1177; G. Ibrăileanu către I. Al. Brătescu-Voinești, 1177; Louis-Jean Finot către V. R. Șirianu, 1178; Titu Maiorescu către M. Dragomirescu, 1457; G. Ibrăileanu către I. Al. Brătescu-Voinești, 1458.
Petre Ciureanu: B. P. Hasdeu și Ion Bianu către Graziadio Isaia Ascoli, 617.
I. Georgescu-Viște: Din corespondența lui Panait Cerna, 216; Contribuții la cunoașterea operei lui Panait Cerna: Răvaș, 351.
Leca Morariu: Ciprian Porumbescu către Epaminonda Bucevschi, 483.
Vasile Netea: Ilarie Chendi către Maria Cunțan. (Alte trei scrisori necunoscute), 214.

PENTRU BIRUINȚA CRUCII ȘI ÎNTREGIREA NEAMULUI

«Convorbiri Literare»: Pentru biruința Crucii și întregirea Neamului, 1460.
Șt. Cuciureanu: Ion Țurcan, 1476; Ion Chiriuc, 1479.
Elena general Perticari Davila: Slujba morților în războiu, 1466.
Alexandru Ionescu: Colaboratori și prieteni devotați, 1470.
Teodor Al. Munteanu: Florin Niculescu, 1471.
Lică Negru: Ion Țurcan, 1474.
Gh. Pătrașcu: Generalul Alexandru Ioanițiu, 1460.
Ion Popinceanu: Ion Onofrei, 1481.
M. Sânzianu: Gheorghe Coatu, 1483.
Dan Simonescu: Cei mai buni..., 1468.
Ion Șiugariu: George Vaida, 1480.
Octav Ungureanu: Ion Chiriuc, 1477.

CRONICĂ. RECENSIE, DĂRI DE SEAMĂ

N. Bagdasar: P. P. Negulescu: Conflictul generațiilor și factorii progresului, 1486.
C. Balmuș: Răspuns d-lui prof. G. Guțu, 874.
Traian Chelariu: N. Bagdasar: Istoria filosofiei românești, 534.
Petre Ciureanu: W. v. Wartburg: La posizione della lingua italiana, 920; Ștefan Cuciureanu: Gramatica limbii italiene, 920.
George Coatu: Revista Istorică Română, 1207.
Valeria Costăchel: Mircea Iorga: Din drumul Golgotei, 1502.
Ștefan Cuciureanu: Generalul Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român și Președinte al Consiliului de Miniștri: Pentru realizarea României Legionare, 117; Horia Sima, Comandantul Mișcării Legionare și Vice Președinte al Consiliului de Miniștri: Raporturile româno-maghiare, 118; Il Frontespizio, Nuova Antologia, Lingua nostra, 258; Umberto Cianciolo: La carita' dottrinale di Dante, 392; Alexandru Marcu: Ugo Foscolo, 393; Antonia Pozzi: Cuvinte, 393; Giornale storico della letteratura italiana, Il Frontespizio, L'Europa Orientale, 396; Nuova rivista storica, 397; Giovanni Papini: Figuri umane, 531; Letteratura, Nuova Antologia, Raccolta, 543; Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto, La Stirpe, La Rassegna Italo-Romena, Il Libro italiano nel mondo Ethnos,

544; D. Bolintineanu: Poesii alese, 688; L'Europa Orientale, Romana, Nuova Antologia, 696; Ilustrazione italiana, Meridiano di Roma, 697; Pericle Martinescu: Sunt frate cu un fir de iarbă, 925; G. Şt. Cazacu: Calea sângelui, 925; Mihai Beniuc: Cântece noui, 926; V. Oprescu-Spineni: Ţara Dacilor, 927; Meridiano di Roma, Nuova Antologia, 933; Mario Ruffini: Antologia romena, 1189; Cuget moldovenesc, 1210; Universul literar, Dacia, 1211; I. G. Dimitriu: Trei clasici comentaţi, 1186.

Dr. Ilie Dăianu: Ion I. Lăpedatu: Din anii Memorandului. (Amintiri), 1489.

Vladimir Dumitrescu: Ch. Lindberg: Noi..., 533; Andrea Majocchi: Viaţă de chirurg, 685.

Al. Elian: Intre critică şi mistificare, 865.

C. F.: Dr. Vasile M. Plătăreanu: Aparatul cardio-vascular, 391.

Ion Frunzetti: Ernest Bernea: Timpul la ţăranul român, 1492.

Pamfil Georgian: Erast Costea: Mânăstirea Sânt Ilie, Ctitoria Voevodului Ştefan cel Mare, 1191.

Vasile Grecu: S. Mehedinţi: Ce este Transilvania, 121; N. Cartojan: Istoria literaturii române vechi, vol. I, 918.

Sergiu Grosu: Cetatea Moldovei, 1209; Curentul literar, 1210.

G. Guţu: Un procedeu întristător, 651; In legătură cu răspunsul d-lui prof. C. Balmuş, 875.

Mihail Ilovici: Gh. A. Cuza: Frankfurt, cetatea anti-iudaismului mondial, 1490.

Alexandru Ionescu: N. Bagdasar: Teoria cunoştinţei, 1192.

Pr. Teodor Iordache: Biserica Ortodoxă Română, 935; Mircea Streinul: Semnul Negru, 1187; Mircea Streinul: Drama Casei Timoteiu, 1188; Sabin Velican: Pământ viu, 1499; Revista teologică, todoxia, Sinaxarul, Biserica ortodoxă română, 1517.

Al. Iordan: G. I. Brătianu: La Moldavie et ses frontières historiques, 254 G. I. Brătianu: La question romaine en 1940, 255; G. I. Brătianu: Roumanie et Hongrie, 256.

Petru Iroaie: Nicolae Ţimiraş: Cântecele singurătăţii, 920.

Caius Jiga: Ejercito, Mauretania, Die Literatur, 394; Deutsche Rundschau, Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur, 695; Leipziger Wierteljahrsschrift für Südosteuropa, Zeitschrift für Geopolitik, 696; Ejercito, Die Kunst im Deutschen Reich, Die Kunst, 929; Deutsche Literaturzeitung, Kyrios, 930; Weltwirtschaftliches Archiv, Die neue Rundschau, Zeitschrift für Geopolitik, 931; Marginalii la problema continuităţii, 1167; Escorial, 1211; Revista Nacional de Educacion, Mastil, 1212; Zeitschrift für deutsche Geisteswissenschaft, Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums. 1213; La Turqui Kemaliste, Die Literatur, 1511; Zeitschrift für Deutschkunde, 1512; Die Kunst im Deutschen Reich, Zeitschrift für Deutsche Kulturphilisophie, Der Schlussel, Die Literatur, 1513; Kunst dem Volk, Die Kunst, Leipziger Vierteljahrschrift für Sudosteuropa, 1514.

V. Mihordea: N. A. Constantinescu: Chestiunea timoceană, 1493; Renovaţia istoriei Românilor de N. Iorga, 1494.

Victor Morariu: Hans Ehrke: Makedonka. ein Buch der Balkanfront, 914.

Teodor Al. Munteanu (T. Al. M.): Tinereţă, România eroică, 260; Familia, 261; Revista Scriitoarelor şi Scriitorilor Români, 397; Cetatea Moldovei, Luceafărul, Viaţa Basarabiei, 398; Curentul literar, 544; Tinereţă, Cuget moldovenesc, 545; Pan, Albatros, 699; Viaţa Basarabiei, 700, 937; Revista generală a învăţământului, Societatea de mâine, Universul Literar. Luceafărul, 1518.

C. N. Negoiţă: M. Moretti: La vedova Fioravanti, 1503.

Vasile Netea: Al. Dima: Sibiu, 540.

Victor Niculcea: Gr. Antipa: Insemnătatea politică şi economică a Dunării în viaţa poporului român, 394.

Florin Niculescu: Analele de Psihologie, 258; S. Mehedinţi: Trilogii (Ştiinţa — Şcoala — Viaţa) cu aplicări la poporul român, 387; I. Petrovici: Dincolo de zare (Problema supravieţuirii în cadrul criticii filosofice), 911; Cité Nouvelle, Esprit, Revue des Deux mondes, 932; Albert Marinus: I. L'esprit légendaire: II. Culture et traditions: III. Fantaisie sur la toilette, 1181; **Mircea Djuvara:** 1. L'idée de convention et ses mani-

festations comme réalités juridiques. 2. Ideea de libertate la Kant, 1496; P. Sergescu: Mathématiciens français du temps de la révolution française; Démètre Gusti: La science de la réalité sociale, 1497.

Mihai Niculescu: Paul Lahovari: Casa Terekov, 251; Constantin Fântâneru: Râsul morților de aur, 252; Ionel Teodoreanu: Tudor Ceaur Alcaz, 389; Ionel Teodoreanu: Ce-a văzut Ilie Pânișoară, 391.

Dr. V. M. Plătăreanu: Dr. V. Gomoiu: Biserica și medicina, 913.

Augustin Z. N. Pop: Ion I. Popescu-Piscu: Tațian Asirianul, Cuvânt către Greci, Fragmente și mărturii, 691; Ion Pillat: Umbra Timpului, 922.

Ion Popinceanu: Revue des deux mondes, Images de France, 693.

Vasile Posteucă: Grigore Olimp Ioan: Am fost un imbecil, 923; Ethnos, 934.

Nicolae Predescu: Giornale Storico della Letteratura Italiana, Nuova Antologia, 1214; Cultura neolatina, Sophia, Leonardo, 1515.

Radu Răsmeriță: Andrei Ioan: Pasiune ciudată, 1501.

S. Șt.: D. Paulian: Miscellanea, 691.

Gh. Tomescu: Liviu Rebreanu: Amândoi, 689.

Elvira I. Torouțiu (Ete): Ionel Teodoreanu: Tudor Ceaur Alcaz (II), 1488.

I. E. Torouțiu: Precizarea redacției în cazul C. Balmuș — G. Guțu, 876; Note pe marginea unei cronici, 877; Eugen Bălan: Intr'o Duminică de August, 1179.

P. Todor: Ștefania Zottoviceanu Rusu: I. Jocul de-a dragostea și moartea; II. De ziua tatei și Scrisoare către Dumnezeu, 686.

Const. D Vasilcoiu: Revista de Preistorie și Antichități naționale, 697; Arhivele Olteniei, 935; Horia I. Ursu: Domnia lui Ștefăniță Voevod, 1494.

Pan. M. Vizirescu (P. V.): Ion Pillat: Balcic, 119; Nichifor Crainic în Germania, 123.

BIBLIOGRAFIE

127, 266, 399, 547, 704, 939, 1215, 1520.

PORTRETE, ILUSTRAȚII, FACSIMILE

Octavian Goga (coperta nr. Ianuarie), «Rugăciunea unui Dac» de Eminescu, Folio 229 (originalul la Ac. R.), 112; Din vol. «La noi în Bucovina» de O. Vorobchievici, 124; Alexandru Vlahuță (coperta nr. Februarie); In amurg, 173; Coperta primei ediții a poeziilor lui Eminescu, 241; Foaia titlului interior dela prima ediție a poeziilor lui Eminescu, 243; Barbu Delavrancea (coperta nr. Martie); Giovanni Pascoli, 295; Ep. Bucevschi: In prada gândurilor (coperta nr. Aprilie); Ep. Bucevschi, 417; Ep. Bucevschi: Casa părintească din Ilișești, 419; Ep. Bucevschi: Mântuitorul (Altarul Catedralei Zagreb), 421; Ep. Bucevschi: Dante în exil, 423; Ep. Bucevschi: Precista (Altarul Catedralei Zagreb), 424; Ep. Bucevschi: Altarul Catedralei dela Zagreb, 448; Ep. Bucevschi: Domnica Gheorghian, 451; Ep. Bucevschi: Rococo, 475; Ep. Bucevschi: Maiolică, 483; Ep. Bucevschi: Petru Gheorghian, 485; Ep. Bucevschi: Teofila Dr. I. Luția, 487; Ep. Bucevschi: «Floricele! Poftiți floricele!..., 489; Ep. Bucevschi: D-na Olga V. Grigoroviță, 491; Ep. Bucevschi: Arhimandritul (Mitropolitul de mai târziu) Silvestru Morariu, 497; Duiliu Zamfirescu la 19 ani (coperta nr. Mai-Iunie); Biserica din Broaște (Beiuș), 557; Biserica din Fild (Cluj), 568; Mânăstirea Căpriana (jud. Lăpușna), 575; Soroca, 582; Biserica din Vicovul de Sus (Rădăuți), 612; Buciumași, 616; Casă țărănească din Năsăud, 621; Biserica Sf. Nicolae din Chilia Nouă, 631; O parte a Reședinței Mitropolitane din Cernăuți, 641; Din «Epigonii» de Eminescu, 676, 677, 678; Mânăstirea Saharna (jud. Orhei), 684; Satu Mare, 692; Mareșalul Ion Antonescu (coperta Iulie); Catedrala din Orheiu, 703; Soroca, 716; Țărănci din Ardeal, 780; Cetatea Ismail, 828; Țărănci torcând, 880; Sf. Ioan, 897; Biserică veche,

944; Pentru România de mâine (coperta nr. August-Oct.); Troiță, 951; Țărănci din Ardeal, 1029; Troiță, 1014; Țărănci torcând, 1048; Biserică, 1054; La izvor, 1060; Maica Domnului, 1077; Troiță, 1085; Veneră și Madonă (Eminescu), ms. 2259, f. 38, 38 v. (Ac. R.), 1106—1107; Eminescu ms. 2261, f. 200 a, 1109; Em. ms. 2261, f. 206 a, f. 201 a, f. 204 a, f. 209 a, f. 210 a, 1110; Din «La noi în Bucovina» de Vorobchievici, 1126; George Enescu, 1127; Ignaz van Paderewski, 1128; Anton Dvorak, 1129; Ansamblul Simfoniei a IX-a de Beethoven (Orhestra simfonică a Armatei cu soliștii și corul «Carmen»), 1134; Ștefan cel Mare, 1157; Florin Niculescu, Ion Chiriuc, Ionel Țurcan, George Vaida (coperta nr. Nov.-Dec.); Eugen Stec: Gravură, 1250; P. S. Aurelian; 1254; Dr. Anastase Fătu, 1254; Dr. N. Kretzulescu, 1255; Ion Ghica, 1255; G-l Șt. Fălcoianu, 1256; Gr. Ștefănescu, 1256; Em Bacaloglu, 1257; Dr. D. Brândză, 1257; Dr. I. Felix, 1258; Petre Poni, 1258; N. Teclu, 1259; Dr. P Vasiciu, 1259; Florian Porcius, 1260; Gr. Cobâlcescu, 1260; Spiru Haret, 1261; Dr. V. Babeș, 1261; A. Saligny, 1262; Dr. C. Istrate, 1262; Dr. Gh. Marinescu, 1263; Dr. D. Grecescu, 1263; Gr. Crăciunescu, 1264; Gh. Țițeica, 1264; I. Inculeț, 1265; Dr. I. Cantacuzino, 1265; Gravură, 1267; Eugen Stec: Gravură, 1290; Ionescu Silvan: Nașterea Domnului, 1319; Ionescu Silvan: Biserică, 1321; Eugen Stec: Gravură, 1392; La isvor, 1405; Eugen Stec: Maica Domnului, 1422; Vasile Savel, 1432; Mormântul lui Vasile Savel, 1436; Maica Domnului, 1445; Nicolae Cassu, 1447; Dimitrie Crăciunescu, 1450; Eugen Stec: Gravură, 1452; Tudor Pamfile, 1454; Eugen Stec: Gravură, 1456; Eugen Stec; Gravură, 1459; Generalul Al. Ioanițiu, 1461, 1462, 1463, 1464; Miron Gh. Nedioglu, 1469; Florin Niculescu, 1472; Ion Țurcan, 1475; Ion Chiriuc (facsimil telegramă 1477), 1478; George Vaida, 1481; Ion Onofrei, 1482; Gheorghe Coatu, 1484; Troiță, 1485; Eugen Stec: Gravură, 1486; Țărancă buciumând, 1504; Eugen Stec: Gravură, 1505; Iohannes Stadelmann, 1506; Walter Gieseking, 1507; Franz Liszt, 1509; Eugen Stec: Gravură, 1511; Troiță, 1519.

GÂNDIREA FILOSOFICĂ

ÎNȚELESUL ȘI SCOPUL

In istoria filosofiei, în deosebire de aceea ce se întâmplă în istoria orișicărei alte științe speciale, întâlnim foarte adeseori scrieri, apărute în același moment de timp și asupra aceleiași probleme filosofice, care nu numai că diferă între ele prin conținut și tendințe, dar care sunt chiar cu totul opuse una alteia. Acest fapt a fost socotit de unii ca un argument hotărîtor în contra pretenției filosofiei de a fi o cercetare științifică. Asupra unei aceleiași probleme, zic acești, doi oameni de știință, întru cât argumentează științific, nu pot face afirmații științifice opuse, ci unul dintre ei trebue să fie în eroare; dacă amândoi însă pretind că vorbesc în numele științei, și fiecare poate invoca știința cu aceiași îndreptățire de partea sa, atunci cu siguranță că știința care poate fi invocată cu aceiași îndreptățire în două părți opuse, nu este o adevărată știință. Este o pseudo-știință. Adică tocmai cazul filosofiei, care poate fi invocată de doi filosofi, deși aceea ce unul afirmă, neagă celalt.

Filosofia totuși nu stă așa de rău, cum pare. Ea nu este o pseudo-știință, ci este o știință care prin metodele și prin fondul asupra căruia aceste metode se aplică, depășește înțelesul științelor speciale, pe care-l avem de obicei în vedere. Filosofia, având un orizont mai larg de cercetare, de cum îl au științele speciale, tolerează coexistența afirmațiilor, nu numai diferite dar chiar opuse; toleranța ei nefiind o slăbiciune, cum este totdeauna în științele speciale, în cazurile, când la ele se întâmplă să fie, ci o consecință care decurge din însăși natura filosofiei. Înțelegem aci, precum și în tot restul comunicării ce urmează, prin natura filosofiei, numai aceea ce se reportă la gândirea filosofică, nu la întreaga activitate a filosofului, adică la vocația filosofului. Vocația filosofului cuprinde, pe lângă gândire, și stăruința depusă de el pentru perfecționarea vieții sufletești a contimporanilor. Filosoful este un gânditor și un educator în același timp. Toleranța de care am vorbit, se împacă ușor cu gândirea, dar nu și cu stăruința educativă. Aceasta din urmă, când există, căci nu toți filosofii o au în mod pronunțat, este totdeauna unitară. Toleranța se împăca ușor cu gândirea filosofică, fiindcă această gândire nu cercetează problemele asupra cărora ea se aplică, dintr'un singur punct de vedere, ci din toate punctele de vedere, și nu-și alege obiectul dintr'o anumită categorie de obiecte, ci se ridică deasupra diferențierii pe categorii, pentru a cerceta însăși rațiunea de a fi a acestei diferențieri. Cu un cuvânt, gândirea filosofică este mai cuprinzătoare, atât ca metodă, cât și ca obiect. Aceasta a și fost exprimat până aci, vorbindu-se de filosofie, în definiția că filosofia implică în cercetarea sa o reflectare și o complectare a științelor speciale; o reflectare, întrucât ea găsește în

metodele de cercetare a ştiinţelor speciale, un mijloc de a-şi controla propria sa metodă de cercetare, şi o completare, întrucât depăşind diferenţierea ştiinţelor, reuşeşte să constituie obiectul unei cercetări noi din diferenţierile sau din afinităţile pe care le prezintă obiectele mai multor ştiinţe la un loc. Toleranţa filosofică este, aşa dar, rezultatul tendinţei de armonizare, pe care filosofia să străduieşte să o realizeze între diferitele puncte de vedere, sub care activează oamenii de ştiinţă; adică, filosofia tolerează afirmaţii diferite şi chiar contradictorii, fiindcă de la înălţimea de la care ea cercetează; multiplele afirmaţii, comparându-se între ele, perd din absolutul formei lor de exprimare, şi apar într'o formă mai conciliantă; nu mai apar ca absolute, ci mai curând ca relative. Toleranţa filosofică nu este altceva decât atitudinea omului care judecă de sus, cu o obiectivitate superioară obiectivităţii obişnuite omului de ştiinţă specială; este atitudinea critică impusă de relativismul cunoştinţei omeneşti. Adevăratul filosof, ori şi cât de sigur ar fi pe convingerile sale, ştie totuşi că ultimul cuvânt despre înţelegerea lumei şi a vieţii, pe care filosofia îl urmăreşte, nimeni nu l'a spus încă şi poate că nici nu-l va spune vreodată. Motivarea toleranţei lui nu stă aşa dar în slăbiciune, ci în tăria de a recunoaşte adversarului dreptul la libertatea de gândire.

Să verificăm aceste consideraţii generale prin câteva exemple caracteristice din istoria filosofiei. Cum aceste exemple, în mod indiferent, le găsim în orice epocă şi la oricare popor cult, ne permitem să le luăm din istoria filosofiei româneşti contimporane, mai ales că despre această filosofie a apărut de curând un volum respectabil (al V-lea din *Istoria filosofiei moderne)* scris de d-nii N. Bagdasar, Trajan Herseni şi S. S. Bârsănescu, cu o bogată documentare şi cu o deplină competinţă, aşa că verificarea, plănuită de noi, poate fi cu uşurinţă urmărită şi chiar completată de către oricine care se interesează de această chestiune.

Deosebirile de direcţie şi de conţinut, pe care le găsim în scrierile contimporane româneşti de filosofie, reamintesc pe acelea din filosofia contemporană europeană, pe acelea din filosofia germană, în primul rând, dar fără să le reproducă în mod servil. Scrierile noastre de filosofie, dacă de multe ori aduc la lumină roadele muncii unor discipoli, nu sunt niciodată rodul sec al papagalicismului filosofic; autorii lor, chiar ca discipoli ai marilor filosofi străini, aduc filosofiei contribuţii de netăgăduită valoare. Traducerea într'o limbă de mare circulaţie a volumului d-lor Bagdasar, Herseni şi Bârsănescu, avem convingerea că n'ar ameninţa reputaţia culturei româneşti cu o depreciere, din potrivă ea ar arunca asupra culturei noastre o lumină foarte simpatică. Ar dovedi lumii civilizate că în sfera celor mai înalte probleme ale spiritualităţii omeneşti, gândirea românească se găseşte, ca într'un templu cunoscut ei de mult, gata să se iniţieze şi să colaboreze cu gândirea popoarelor de elită. In adevăr, niciuna dintre problemele mari ale filosofiei europene din Apus, n'a rămas în afară de cercetarea filosofică românească, din ultimii treizeci de ani. Dacă nu toate au primit deslegări originale, nici una totuşi n'a rămas fără înţelegere; aşa cum şi probează scrierea în cinci volume despre *Istoria Filosofiei moderne*, pomenită mai înainte. Evitând speculaţiile extremiste, proprii popoarelor fără tradiţii adânci

de cultură, care la noi au găsit o barieră puternică în dispoziţiile înăscute spre echilibru ale sufletului românesc, mişcarea filosofică românească a pus în discuţie toate problemele fundamentale ale filosofiei, câte sunt discutate şi în Universităţile mari europene, dacă nu cu aceiaşi competinţă ca în acestea, în tot cazul însă cu sârguinţă şi cu entuziasm. Rezultatele au fost mai mult de cât mulţumitoare, judecând după numărul scrierilor apărute. Bibliografia filosofică românească, din ultimii ani, cuprinde unele volume tipărite în ediţii de câte cinci mii exemplare, precum şi periodice cu o vechime de peste treizeci de ani.

In această mişcare filosofică, avem să alegem acum câteva exemple caracteristice, prin care să se constate coexistenţa scrierilor cu conţinut şi tendinţe diferite, cu toate că aceste scrieri urmăresc împreună deslegarea aceleiaşi probleme. După ce vom face această constatare, vom fi apoi în măsură să apreciem, întru cât coexistenţa scrierilor de conţinut şi tendinţe opuse, departe de a fi o cauză de slăbire pentru filosofie este dimpotrivă o cauză de susţinere, şi că fără această coexistenţă a opoziţiilor nici că s'ar putea înţelege o istorie a filosofiei.

Nu este nevoie de exemple prea numeroase. Sunt de ajuns câteva, dintre cele mai caracteristice. Pentru a găsi asemeni exemple este bine să recurgem la scrierile care se ocupă de probleme, unde discuţia duce de obicei la poziţii inreductibile, între care trebue ales fără putinţă de şovăire; adică, la scrierile care se ocupă de probleme metafizice, fiindcă aci, diferenţierile se ascut până la opoziţie şi pot fi uşor de recunoscut şi de definit. Lăsăm prin urmare la o parte scrierile de filosofia religiei, de sociologie, de filosofie a dreptului, de estetică, de filosofia culturii şi de pedagogie; cu regret, fiindcă ele constituiesc momente interesante din mişcarea filosofică românească, şi ne mărginim la scrierile cu caracter metafizic, în special la acelea care discută problema cunoaşterei, care după foarte mulţi filosofi contimporani ar fi şi constituind problema centrală a metafizicei. In orice caz ea este strâns legată de toate problemele metafizice. Pe baza ei, multe dintre acestea primesc chiar deslegarea lor.

Alegând această problemă, nu însemnează câtuşi de puţin, că celelalte probleme ale filosofiei primesc soluţionări, acceptate în mod uniform de toată lumea filosofică; opoziţia de teorii o găsim pretutindeni în sociologie, în estetică, în pedagogie, ca şi în metafizică. In metafizică însă este mai pronunţată, şi de aceea exemplificarea prin ea este de preferat.

Problema cunoaşterii, fiind problema cea mai comprehensivă din filosofie, a format obiectul de cercetare a mai tuturor filosofilor români. Ion Petrovici, Ştefan Zeletin, Lucian Blaga, Eugeniu Sperantia, Mircea Florian, D. D. Roşca, Dan Bădăreu, Vasile Băncilă şi alţii, au dat contribuţii în deslegarea ei, fiecare însă dintr'un punct de vedere diferit, mergând chiar până la o opoziţie formală. In acest sens, ca mai expresiv în opoziţia între ele, putem considera pe cele date de Mircea Florian şi Lucian Blaga. Aceşti doi scriitori, cam de aceiaşi vârstă, în publicaţii care s'au succedat, cam la aceleaşi date (între anii 1922 şi până în prezent) şi-au accentuat deosebirile de ati-

tudine din ce în ce mai mult[1]. Mircea Florian intenționează să ajungă la cunoașterea, cu adevărat filosofică, prin purificarea ei, atât de contingențele cu care o încarcă intuiția psihologică subiectivă, cât și de veleitățile de transcendentalism, cu care o înzestrează de prisos metafizica. Pentru Mircea Florian punctul de plecare al filosofiei în problema cunoașterei este repunerea datului experimental, în adevăratul lui înțeles; de la care a fost abătut prin greșitele speculații filosofice trecute, și în primul rând prin acelea ale filosofiei nominaliste. Să înlăturăm, zice dânsul, prezupozițiile făcute de filosofi și să ne menținem la aceea ce ne este dat în mod concret în experiență. In acest dat concret, raționalul se împletește cu sensibilul; universalul cu individualul; unitatea cu multiplul. Marea greșeală a filosofiei nominaliste, de care s'au influențat cele mai multe teorii în problema cunoașterii, a fost afirmația că experiența consistă într'o multiplicitate de date sensibile, fără legătură cu raționalul. Din potrivă, raționalul trebue considerat ca imanent experienții. Cunoașterea logică nu face de cât să-l clarifice și să-i găsească relațiile. Cunoașterea este o oglindire a faptelor și a conexiunii obiectelor. Ea nu impune norme, ci ea analizează și explică aceea ce i-se impune prin datul experienții.

Din aceste premise este natural ca Mircea Florian să tragă următoarea concluzie generală, cu privire la progresul civilizații. Progresul civilizații e un progres al capacității de a deosebi realul de fictiv sau de imaginar; iar marele caracter distinctiv al Occidentului față de Orient este desvoltarea spiritului realist, o formă specială a spiritului de precizie.

Lucian Blaga pornește pe drumul just opus. Mircea Florian are ca ideal clarificarea datului din experiență, pentru a ajunge la definiții raționale precise, pe când Lucian Blaga vede în datul experienții numai ocazia prin care se desvăluie misterul. Obiectul cunoașterii este, după dânsul, misterul; iar problema cunoașterii, reducerea sau potențarea misterului. Mircea Florian face să consiste progresul civilizației în progresul spiritului critic realist; Lucian Blaga crede din potrivă, că ascensiunea omului spre cultură vine din aceea că omul fiind dotat cu simțul misterului poate trece prin crize luciferice, în urma cărora are înaintea sa viziunea necunoscutului din ce în ce mai ascuns. Teoriile lui Mircea Florian sunt exprimate în termeni, pe care orice om de știință îi poate înțelege, fiindcă sunt terminii pe care-i întrebuințează logica usuală, și pe care-i vor întrebuința și de aci înainte toți filosofii cari se vor ocupa de problema cunoașterii, pe când teoriile lui Lucian Blaga sunt exprimate în termini proprii acestuia, pe care nimeni nu-i va utiliza probabil pe viitor, afară de cazul că va voi cineva să expună teoriile personale ale lui Lucian Blaga. Mircea Florian scrie în stilul filosofic, obișnuit tuturor filosofilor, și aduce o

[1] Pentru bibliografia acestor doi scriitori, precum și a celor cari le urmează, trimitem la **Istoria Filosofiei moderne**, vol. V. Filosofia Românească dela origină până astăzi, omagiu profesorului Ion Petrovici, București 1941. După acest volum luăm și unele caracterizări, întrucât aceste caracterizări, după mărturisirea redactorilor volumului (nota pag. 237) au fost supuse în manuscris diferiților gânditori despre care s'a scris.

contribuţie, care se aşează în linia cercetărilor filosofice de până acum, pe când Lucian Blaga îşi alege pentru gândirea sa un stil propriu, şi propune teorii, fără să ţină seamă dacă ele se încadrează sau nu în linia tradiţiei filosofice. Unul se sprijină pe rezultatele ştiinţelor speciale şi nu doreşte de cât să găsească acestora o bază cât mai sigură pe viitor, pe când celalt priveşte cu indiferenţă, dacă nu chiar cu dispreţ la rezultatele ştiinţelor speciale, convins fiind, că toate aceste rezultate nu pătrund până în adâncul cunoaşterii, ci se opresc la suprafaţă; nu desvăluie misterul; nu ne apropie de necunoscut. Să poate o opoziţie mai radicală, de cât aceea dintre aceşti doi autori ? Să poate zice însă, că unul dintre ei este pe un drum greşit, şi că numai unul este pe drumul just ?

Dacă autorii noştri ar fi scris într'o cestiune de ştiinţă specială, desigur că aşa s'ar putea zice. Intr'o cestiune de ştiinţă specială pot sta alături teorii diferite, nu însă direct opuse. In filosofie totuşi, lucrurile stau altfel, şi vom vedea că este natural să stea altfel.

Lucian Blaga nu este singurul care priveşte cu dispreţ spre ştiinţele positive şi spre raţionalism. Alături de el stă şi Ştefan Zeletin cu scrierea intitulată *Evanghelia naturei*. Incă şi alţi câţiva, dar cu mai puţină originalitate. Ştefan Zeletin înlocuieşte simţul misterului, dela Lucian Blaga, cu proectarea simţirei omului asupra naturei. A filosofa, după dânsul, înseamnă a pune ceva sufletesc în natură, sau mai nimerit, a face din esenţa sufletului esenţa naturei. Următoarele citate din cugetările lui ni-l arată cât de departe merge în direcţia antiraţionalistă. Adevărul, zice el, nu se naşte gata dintru început, învăluit în perioade lungi şi silogisme greoae, cum vrea să ne facă a crede înţelepciunea falsă a cărţilor. El apare din adâncimile necunoscute ale sufletului nostru, în clipe de visare, ca scânteieri din întunerec. Zămislirea ideilor stă în afară de orice ordine şi metodă, căci începutul firesc al filosofiei a fost, şi va fi — visul.

Ştefan Zeletin stă tot aşa de departe de Mircea Florian, cum stă şi Lucian Blaga; cu toate acestea, în volumul de *Istorie a filosofiei românesti* ei sunt câte şi trei împreunaţi ca filosofi, şi pe bună dreptate.

De atitudinea pe care o ia filosoful în soluţionarea problemei cunoaşterii atârnă în mod firesc şi atitudinea lui în soluţionarea multor alte probleme, care din punct de vedere practic, sunt legate de consecinţe de o importanţă capitală; aşa cum sunt bunăoară: problema valorilor morale şi artistice; problema credinţei în existenţa lui Dumnezeu; problema responsabilităţii şi a libertăţii persoanei, precum şi multe altele încă. Dacă aceea ce numim adevăr, este aşezat de un filosof pe bază raţională, iar de alt filosof este aşezat pe bază de mister, sau de vis, lucrul nu prea are mare importanţă, întru cât divergenţa rămâne în cadrul discuţiilor metafizice; are mare importanţă însă dacă divergenţa de la baza pe care este aşezat adevărul, serveşte drept justificare pentru a rezolva şi problemele care privesc: morala, existenţa Dumnezeirei, responsabilitatea şi libertatea personală. Alegerea unor anumite soluţiuni, la aceste din urmă probleme, poate fi urmată de consecinţe grave pentru viaţa practică a societăţii, începând cu viaţa practică a

filosofului însuși. Căci, dacă filosoful prin vocația sa, are înclinare spre o activitate de reformator social, sau de educator, el este adus să aleagă între idealul creat de gândire și tradiția în care este născut. Destinul îl pune în tragica alternativă de a fi revoluționar, sau învins moralicește pentru restul vieții. Din fericire nu toți filosofii au prin vocația lor înclinare puternică spre activitatea de reformator, așa că riscul tragicei alternative se întâmplă destul de rar.

Când filosoful nu se găsește înaintea unei asemeni tragice alternative; și este, prin urmare, mai mult gânditor de cât reformator sau educator; ce trebue să facă ?

Răspunsul la această întrebare nu face îndoială. El trebue să respecte libertatea de gândire, începând prin a o practica, el însuși. Fiecare teorie filosofică își are destinul său. Filosoful o crează dar nu are și datoria să-i făurească destinul.

In mișcarea filosofică românească, din ultimii treizeci de ani, găsim și asupra acestor probleme, privitoare la morală, la existența lui Dumnezeu, la responsabilitatea și libertatea personală, numeroase studii de valoare, în care se repetă divergențele constatate la soluționarea problemei cunoașterii. Să examinăm pe câteva dintre ele.

Punctul de vedere, adoptat în soluționarea problemei cunoașterii, duce cum și este de așteptat, pe Lucian Blaga, la teorii foarte riscate asupra valorilor morale și mai ales asupra ideei de Dumnezeu. Pentru Lucian Blaga, diferitele ramificații ale spiritualității creștine sunt diferențieri ieșite din stilul de viață al popoarelor, — categorii istorice; îmbinări între transcendență și vremelnic; iar nu categoriile unei morale de provenință divină; revelații datorite Mântuitorului, așa cum cred părinții Bisericii creștine. Ideea de Dumnezeu este ideea unui Mare Anonim (!?) In schimb, acest punct de vedere, bazat pe mister, l'a dus la frumoase suggestii pentru explicarea culturei artistice în desvoltara omenirei, și care au și fost foarte mult gustate de literații noștri.

Pe o bază, accesibilă judecății logice și deci având posibilitatea de a fi continuate și de alții pe viitor, sunt contribuțiile aduse la soluționarea acestor probleme de Ion Petrovici, D. D. Roșca, Vasile Băncilă, Eugeniu Speranța și D. Drăghicescu. Ion Petrovici, autorul mai multor studii de logică și de monografii filosofice, care fac autoritate în lumea noastră școlară, nu este câtuș de puțin tentat să se avânte în teorii necontrolate. Bogata sa documentare în istoria filosofiei, pe care o expune de aproape treizeci de ani de pe catedră, îl menține pe terenul raționalismului sănătos. Cele mai abstracte probleme de metafizică îl găsesc înarmat cu argumente culese din scrierile celor mai autentici filosofi și oameni de știință specială. Teoriile sale nu sunt niciodată riscate; sunt ale unui profesor care să simte răspunzător de tot ce afirmă. In legătură cu activitatea sa didactică, avem dela dânsul o *Introducere în metafizică*, în care se învederează fiecărui om de cultură utilitatea studiului metafizicei. Fiecare trebue să-și dea seama, zice dânsul, că orientarea omului pe lume atârnă și de concepția metafizică pe care el și-o face despre unitatea universului. Alta este încrederea în sine a celuia care să știe trăind într'o lume condusă de legi morale, și de puterea unui Dumnezeu, și alta este încrederea în sine a aceluia care se știe sub tirania unei fatalități

oarbe. Dar Metafizica, recomandată de Ion Petrovici, nu este un salt în vid. Metoda Metafizicei este o continuare a metodelor utilizate de ştiinţele positive, sub conducerea raţiunei. Chiar în cele mai ridicate regiuni ale ei, atunci când este vorba bunăoară de a se proba existenţa lui Dumnezeu, Metafizica trebue să se sprijine pe raţiune. Şi consecvent acestei recomandări Ion Petrovici a şi încercat o argumentare pentru probarea existenţei lui Dumnezeu, pe care a expus-o la congresul Descartes din 1938, şi care a obţinut adesiunea multora dintre filosofii specialişti în această cestiune, participanţi la congres. Aceeaşi metodă sprijinită pe un raţionalism ponderat o aplică Ion Petrovici, cu ocazia multiplelor sale eseuri, publicate în ultimii ani şi cari privesc cestiunile sociale şi pedagogice dela ordinea zilei.

Eugeniu Sperantia extinde, în legătură tot cu problema cunoaşterii, cercetările sale în domeniul biologiei şi al sociologiei. A cunoaşte, spune Sperantia, este a pregăti făgaşuri acţiunii. Legile gândirei sunt ca şi legile vieţii, legi de conservaţie şi de perseveraţie a indivizilor şi a societăţilor. De aceea este just să zicem că este o logică în lume şi în lucruri şi că această logică este identică cu a noastră. Lumea nu este decât material de gândire şi de acţiune. A căuta logicitatea unei cunoştinţe, înseamnă a căuta în ea întipăririle imperativelor vieţii biologice şi sociale.

Intr'o direcţie cu totul personală merg cercetările lui D. Drăghicescu, începute cu mult înainte în limba franceză şi care au primit de curând o sintetizare în ultimele volume publicate tot în limba franceză, sub titlu: *Vérité et Révélation* (Paris, 1934). Adevărul ştiinţific, zice Drăghicescu, se descoperă inductiv din experienţă; adevărul religios prin revelaţia credinţei. A şti, în înţeles ştiinţific, însemnează a prevedea, fiindcă în lumea materială, faptele repetându-se uniform, prevederea este posibilă. A şti, în lumea morală religioasă, este a spera numai, fiindcă aci totul se creiază şi se schimbă, nimic nu se repetă.

La o concluzie analoagă, dar după o argumentaţie diferită şi cu totul originală ajunge şi D. D. Roşca în scrierea sa intitulată *Existenţa tragică, încercare de sinteză filosofică* (Bucureşti, 1934). După D. Roşca susţinerea atâtor filosofi că Universul este în esenţa lui de natură raţională este lipsită de temei. Ea îşi are izvorul în dorinţele secrete ale sufletului omenesc; în voinţa gânditorului filosof, şi nu în dovezile date de experienţă. Experienţa este îndoelnică; ea susţine şi raţionalitatea, şi iraţionalitatea. O parte a ei duce la convingerea că universul este guvernat de un determinism absolut, dar o altă parte a ei ne arată că totul este provizoriu şi nimic nu se repetă în eternitate după legi. Trebue să fim dar sinceri şi să recunoaştem, zice D. Roşca, că ne găsim în faţa tragediei existenţei noastre. De oparte, domeniul obiectivului ştiinţific, de cealaltă parte domeniul aspiraţiilor, al dorinţelor. In domeniul obiectivului ne conducem după metodele inteligenţii; în domeniul aspiraţiilor după judecăţile de valoare.

Şi pentru a sfârşi cu prezentarea diferitelor teorii susţinute de filosofii noştri, trecem la Vasile Băncilă, care atât prin metoda cât şi prin fondul ideilor are multe asemănări cu Lucian Blaga. Pentru Vasile Băncilă există o sinteză funcţională între raţiune şi misticism,

care se ajută reciproc în creaţiile filosofice. Misticismul, lipsit de sprijinul raţiunii, duce cu timpul la anarhie, iar raţiunea lipsită de sprijinul misticismului, duce la artificializare şi impotenţă. Neţinând seamă de această sinteză funcţională, logica modernă rămâne străină de o parte din nevoile cunoaşterii; ea nu pătrunde până la înţelegerea etnicului. Etnicul este ceva adânc real, unic, complet când nu e falsificat; este o existenţă profundă, împletită în urzeala cosmică; este ceva ontologic. Logica modernă este formală, aritmetică şi generalizatoare, pe când logica etnicului este existenţială, nedisociabilă, iar universalismul ei provine nu din generalizare, ci din adâncime. Pentru a avea o cunoaştere totală trebue să completăm logica de până acum cu logica etnicului. La cunoscutele categorii intelectuale, sub care subordonăm judecata pentru a găsi adevăruri ştiinţifice, să adăogăm noile categorii ale etnicului, care sunt categoriile prin care existenţa omului este legată cu marele cosmos, pentru ca prin aceste categorii să ajungem la adevăruri tot aşa de fundate ca şi cele ştiinţifice. Numai după această reformă a logicei, să deschide ştiinţelor morale şi sociale un nou orizont de cultură, în care omul încadrat, îşi poate sărbători pe deplin trăirea personalizării sale productive. O sinteză definitivă a colaborării etnicului cu logicul, care să ne dea o concepţie unitară filosofică, nu avem încă. După toate aparenţele această sinteză va fi mijlocită prin revelaţia divinului în destinul vieţii omeneşti.

Ne oprim aci, întru cât intenţia noastră nu a fost de a da rezumatul fidel al tuturor scrierilor care aparţin mişcării filosofice româneşti din ultimii treizeci de ani, ci numai de a ilustra prin câteva exemple divergenţele teoretice din cuprinsul acestor scrieri. In urma celor arătate credem, că în mişcarea filosofică românească, nu mai fac îndoială divergenţele care se afirmă: între raţionalismul lui Mircea Florian, care vede progresul civilizaţiei în precizarea ideilor şi misticismul lui Lucian Blaga, care aşteaptă ascensiunea spiritului omenesc pe aripele metaforei; între sănătoasa încredere acordată de Ion Petrovici raţionamentului ştiinţific, socotindu-l pe acesta în măsură să se ridice până la probarea ideei de Dumnezeu, şi romantismul lui Şt. Zeletin care pune origina filosofiei în vis; între munca metodică şi migăloasă a lui Eugeniu Sperantia, care cercetează faptele biologice şi sociale pentru a descoperi în ele un ritm identic cu acela al gândirei logice, şi munca sub inspiraţie a lui Vasile Băncilă, care nu prinde a cerceta un fapt biologic, sau social de cât împins fiind de un spirit de metaficizare. Verificarea pe care am urmărit-o, credem aşa dar, că este făcută. Şi acum revenim la punctul de plecare. Este oare necesară aceeastă divergenţă de direcţii, pe care o oferă o mişcare filosofică? Zicem o mişcare filosofică, şi nu o mişcare filosofică românească, fiindcă divergenţa există, cum am spus, în mişcările filosofice din toate ţările, fără excepţie. Poate chiar, că în ţările cu tradiţii culturale mai puţin adânci, ele n'ar fi aşa de pronunţate, dacă n'ar fi peste tot locul şi nu s'ar propaga dintr'o ţară în alta. Aceasta ar fi prima întrebare. Iar

a doua întrebare ar fi: este spre folosul culturei omeneşti continuarea acestei stări, sau ca trebue considerată, ca o fază trecătoare în evoluţia gândirei filosofice?

Ambele aceste întrebări se referă, bine înţeles, aşa cum am stabilit dela început, la opera de gândire, cuprinsă în mişcarea filosofică, iar nu la întreaga activitate vocaţională a filosofilor, dintr'o anumită perioadă de timp. Această activitate vocaţională este mai puţin diferenţiată; ceva mai mult: diferenţierea ei se constată a fi, nu după geniul original al individului filosof, ci după tipul naţional la care aparţine filosoful. Pe planul gândirei rodeşte orice sămânţă; pe planul vocaţiei numai sămânţele prinse de rădăcinile puternice ale naţiunei.

Răspunsul la întrebările, puse mai sus, atârnă, cum este uşor de văzut, de înţelesul pe care-l dăm gândirei filosofice. In ce consistă originalitatea gândirei filosofice? Are de scop gândirea filosofică să completeze numai gândirea omului de ştiinţă specială, unificând în sisteme enciclopedice rezultatele pe care omul de ştiinţă specială le obţine în diferitele sale domenii de cercetare? Dacă acesta este scopul gândirei filosofice, atunci împrăştierea acestei gândiri în direcţii diferite nu ţine de însăşi esenţa filosofii, ci de insuficienţa mijloacelor de care dispune omul care face filosofie. Un om care ar stăpâni în mod desăvârşit toate cunoştinţele ştiinţifice ale timpului său, un nou Aristotel, un nou Leibniz, un nou Wilhelm Wundt, ridicat chiar la un grad de omniscienţă mai sus, decât fiecare dintre aceştia, ar fi singurul îndreptăţit să facă filosofie. Şi am avea atunci în fiecare secol, pe filosoful enciclopedist autorizat, iar toate celelalte filosofii publicate de oameni, care n'au ajuns la acest grad de omniscenţă, ar fi simple încercări neisbutite, destinate uitării de pe un secol pe altul. Un asemenea înţeles dat filosofiei, îl găsim foarte puţin împărtăşit. Câţiva publicişti au crezut că-l pot susţine bazându-se pe filosoful positivist francez, Auguste Comte. La noi în ţară ei n'au găsit de cât o încurajare, şi încă şi aceea fără să meargă până la o aprobare categorică, într'o cuvântare ocazională a profesorului P. P. Negulescu. Înţelesul acesta, care ar scoate din istoria filosofiei, toate operele care nu-şi propun să dea o enciclopedie a ştiinţelor, deci aproape toate operele admirate şi recunoscute până acum ca fundamentale pentru gândirea filosofică, începând cu dialogurile lui Plato şi sfârşind cu operele filosofilor existenţialişti de astăzi, trebue aşa dar să-l înlăturăm, fiindcă el nu se verifică prin manifestările reale ale gândirei filosofice. Rămân alte două înţelesuri, care se pot susţine mai cu temei. Amândouă aceste înţelesuri fac din spontaneitate funcţiunea de bază a gândirei filosofice. Intr'un înţeles însă, această funcţiune a spontaneităţii este identificată cu funcţiunea spontaneităţii care-şi găseşte întrebuinţare în artă. După acest înţeles gândirea filosofică este un fel de poezie. Originalitatea filosofului este de aceiaşi natură cu aceea a poetului. Unul şi altul creiază după inspiraţie. După acest înţeles, nici o dificultate n'ar mai fi pentru explicarea divergenţelor pe care le găsim în scrierile filosofilor, ce aparţin unei aceleiaşi mişcări filosofice. Ca şi poeţii, ei creiază după inspiraţie, fiecare după

simțirea sa proprie, așa cum am văzut că afirmă și Șt. Zeletin; acesta din urmă un incorigibil romantic, cum se numește singur în disertația prezentată la examenul de doctorat înaintea Universității din Erlangen, în anul 1912.

Dar acest înțeles nu se susține decât pe vagi analogii, precum și pe câteva mărturisiri făcute de filosofii germani Schelling și Hegel. Schelling pretinde că un filosof trebue să aibă o forță creativă estetică, tot așa ca un poet. Iar Hegel socoate că o filosofie trebue să aibă în ea simțul de totalitate ca și o operă de artă. Amândoi au în vedere forma sistematică a filosofiei, iar nu fondul filosofiei. Valoarea însă a unei gândiri filosofice nu sta în forma ei sistematică, ci în originalitatea fondului ei. Fără originalitatea dialecticii de care au făcut uz Plato și Hegel, sistemele lor filosofice ar fi de mult uitate; tot așa, fără raționamentul «more geometrico», sistemele de filosofia raționalistă din secolul ce urmează lui Descartes, ar fi fost de asemeni uitate; nu este gânditor filosof de seamă care să-și datoreze faima de filosof dispoziției sistematice a teoriilor sale, și nu fondului original cuprins în aceste teorii. Cu atât mai bine, dacă teoriile sunt prezentate sistematic, dar aceasta nu este o condiție hotărîtoare. Kant singurul, în timpurile moderne, pe lângă Plato în anticitate, a îmbinat în mod armonios forma și fondul, dar în afară de aceștia doi, nimeni altul. La toți ceilalți filosofi, chiar și la Hegel, forma sistematică unitară, în care găsim noi astăzi gândirea lor, este opera interpretatorilor, profesorilor de filosofie, iar nu opera lor proprie. Nu găsim oare în zilele noastre, până și gândirea plină de contradicții a lui Friedrich Nietzsche, prezentată sistematic, în chip atât de armonios, în cât ar crede cineva că grija de sistem ar fi fost prima grijă de care era stăpânit Nietzsche ?

Asemănarea dintre gândirea filosofică și creația poetică privește momente cu totul secundare; departe de a îndreptăți identificarea lor. Amândouă, formal sunt legate de funcțiunea spontaneității; dar spontaneitatea din gândirea filosofică se exercită asupra elementelor și raporturilor abstracte, pe când spontaneitatea din creația poetică se exercită asupra imaginilor. Una produce raționament, *logos;* cealaltă figuri metaforice, *mitologie.* Marele miracol elin a consistat, cum știm, în separarea logosului, care a dus la știință și filosofie, de mitologia tradițională. Sunt mulțumit să constat că în cele din urmă ea a încetat să mai găsească susținători serioși, chiar în țara lui Schelling și Hegel [1].

Spontaneitatea gândirei filosofice consistă în originalitatea ei proprie, iar nu în forma în care este prezentată. De altminteli, dacă forma sistematică unitar ar fi totul în filosofie, atunci ar urma să zicem că în mișcarea filosofică românească, nu există încă o gândire filosofică. Deoarece, în afară de etichetarea scrierilor lui Lucian Blaga, care apar sub formă de trilogii dar care prin fondul lor de misticism sunt protivnice oricărei sistematizări logice, nu avem nici o altă scriere prezintată ca sistem unitar. Și totuși o mișcare filosofică românească avem, și încă foarte variată,

[1] A se vedea în această privință studiul lui **Justus Schwarz,** Philosophie und Dichtung. din Blätter für deutsche Philosophie, B. XIV, Heft 3.

ca tendință și ca fond teoretic. Ion Petrovici, Mircea Florian, Vasile Băncilă, Eugeniu Sperantia și ceilalți dovedesc, prin diferențierile dintre dânșii, că au gândit cu spontaneitate, fără să se fi preocupat, dacă scrierile lor vor fi, sau nu, apreciate din punct de vedere estetic.

Singurul înțeles, care pune în acord gândirea filosofică cu producția ei de până acum, și care-i asigură un scop în istoria omenirei, este următorul. Alături sau, cum zic unii, deasupra gândirei pe care o folosește omul de știința specială; gândire îndreptată spre cunoașterea obiectelor și faptelor, date în experiența externă și în aceea internă; gândire obligată să-și mențină cercetarea la anumite proprietăți sau raporturi de structură ale acestor obiecte și fapte, pentru a constitui o perspectivă de știință specială; perspectivă care înlesnește diviziunea muncii și în acelaș timp colaborarea specialiștilor fiecărei științe: există o gândire, gândirea filosofică, îndreptată tot spre cunoașterea datelor experienții externe și interne, dar fără obligația de a se menține la cercetarea acestora, după proprietățile și raporturile, ce le sunt atribuite în perspectiva științei speciale, ci de a încerca în mod liber, printr'o intuiție sau o judecată originală, să ajungă la cunoștințe noi pe baza unor proprietăți și raporturi schimbate. Omul de știința specială, dacă este fizician, cercetează proprietățile și raporturile fizice ale datelor experienții; dacă este chimist, cercetează pe cele chimice; dacă este biolog, pe cele organice, și așa fiecare după perspectiva științei sale; filosoful însă își face o problemă din cercetarea valoarei însăși a fiecărei perspective; el se întreabă, care proprietăți și raporturi sunt fundamentale și constituesc substanța datelor experienții, dacă proprietățile organice se pot, sau nu reduce la cele fizico-chimice, sau din potrivă, dacă cele fizico-chimice pot fi considerate ca simple proprietăți extrase din cele organice; pentru filosof de interes sunt probleme care pun în discuție metodele și postulatele chiar pe care este așezat adevărul, pe când asemnea probleme pentru omul de știință sunt adesea indiferente. In urmărirea gândirei sale, filosoful nu se poate mulțumi cu adunarea și punerea în o mai bună ordine a cunoștințelor date de omul de știință specială, ci el trebue să aducă o contribuție proprie originală, și adesea să anticipe. Așa a făcut Democrit, când prin o judecată originală analitică a descoperit atomele, care au constituit apoi baza științelor fizico-chimice. Așa a făcut Plato, când prin intuiția genială pe care a avut-o despre legătura dintre lumea sensibilă și lumea ideilor eterne, prin mijlocirea formelor geometrice, a anticipat aplicațiunile matematicei în științele naturei și a făcut posibile descoperirile în mecanică a lui Galileo Galilei, după cum singur acesta mărturisește. Așa a făcut Aristoteles, când prin intuiția raportului entelechiei, dintre formă și materie a deschis drum cercetărilor de biologie și de psihologie. Așa a făcut și Descartes, când prin stabilirea certitudinei pe evidența cugetării personale, în opoziție cu certitudinea bazată pe tradiția textelor aristotelice a anticipat filosofia rațională modernă. Așa au făcut și toți ceilalți filosofi de seamă. Meritul filosofilor asociaționiști englezi este că au așezat la baza vieții sufletești legea cea simplă a asociațiunei. Originalitatea lui Kant și a lui

Hegel stă, la primul, în găsirea demarcaţiei dintre teoretic şi practic, şi dintre apriori şi aposteriori; la cel de al doilea, în găsirea procesului dialectic în istorie, şi aşa am putea cita pe toţi filosofii, începând cu cei din anticitate până la acei de astăzi. Dacă înţelesul gândirei filosofice ar consista în sarcina numai de a aduna şi de a coordona aceea ce au gândit alţii, sau de a pune în construcţii frumoase poetice cunoştinţele descoperite de alţii, la trist scop ar fi sortită atunci munca filosofică ! Din fericire că înţelesul gândirei filosofice, nu este acela pe care-l vor unii sau alţii, ci este acela care stă în concordanţă reală cu producţia filosofică însăşi.

Gândirea filosofică, având aşa dar scopul de a deschide drum cercetărilor de ştiinţă specială, este natural că ea să se desfăşure în direcţii deosebite, ba chiar divergente. Acesta este oarecum riscul care însoţeşte orice muncă cu scop de originalitate. Şi în creaţiunile vieţii biologice întâlnim o risipă de energie, de ce să ne mai mirăm atunci de risipa din creaţiunile gândirei. Până la constituirea cunoştinţelor definitive despre datele experienţei externe şi interne, va fi nevoie de încă multe încercări originale, în care proprietăţile şi raporturile acestor date ale experienţei să fie schimbate. Până la cunoaşterea, bunăoară, a ultimelor elemente din care este constituită raza de lumină, câte schimbări nu s'au făcut! Sunt aceste ultime elemente, corpusculi sau sunt ondulaţii? Răspunsul de astăzi al ştiinţei este că sunt şi corpusculi şi ondulaţii, fiindcă aceste două proprietăţi stau într'un raport de complimentaritate, şi apare când una, când alta, după faza în care se află propagarea razei de lumină. Cine zice însă încercare originală, zice şi libertatea de gândire. Una şi alta sunt legate indisolubil.

De aceea noi nu avem decât să ne bucurăm de marea varietate de direcţii, pe care o constatăm în mişcarea filosofică românească. Această varietate este o dovadă, că mişcarea se găseşte pe calea normală a gândirei filosofice şi că ea trebue să continuie tot astfel şi pe viitor.

O ultimă întrebare s'ar mai putea însă pune, în legătură cu mişcarea filosofică românească, şi poate că nu greşesc afirmând, că ea se găseşte, înainte de a o formula, pe buzele multora dintre acei cari au urmărit expunerea de până acum. Dacă munca filosofului are de scop să pregătească, prin anticipaţii originale, baza de cercetare a ştiinţelor speciale, nu este oare o pretenţie demăsurată din partea intelectualilor unui popor, ca al nostru, intraţi târziu în concertul cultural al popoarelor europene, să se destine unei asemenea munci; pe câtă vreme intelectualii altor popoare, mai numeroşi şi mai bine utilaţi din punct de vedere cultural, au să săvârşască munca aceasta, mai bine, şi în tot cazul înaintea lor ?

Pentru a răspunde la această întrebare, în favoarea intelectualilor români, nu este nevoie să recurgem la sentimentalism patriotic, ci este deajuns să scrutăm cu obiectivitate cerinţele ştiinţelor speciale şi să vedem dacă pentru satisfacerea acestor cerinţe există un rost şi pentru munca filosofului român.

Aproape toate, dacă nu chiar toate ştiinţele speciale, trec în zilele noastre printr'o mare schimbare de orientare. Ele toate au coborît de pe planul obiectivităţii transcendentale, pe care se menţineau până de curând, pe un plan apropiat, în parte şi identificat aceluia, pe care trăieşte omenirea în contingenţele vieţii ei sufleteşti. Pentru omul de ştiinţă de astăzi este o simplă exagerăţiune formularea de legi inexorabile, cum se obişnuia mai înainte, şi din care se presupuneau a fi în mod absolut excluse condiţiile vieţii omeneşti. Ştiinţa de astăzi caută să se întregească în existenţa umanităţii. O atare schimbare de orientare s'a mai petrecut odată în timpul culturei antice. Şcoala filosofică a lui Socrate a fost aceea care a cerut coborârea ştiinţei din cer pe pământ şi această cerinţă a fost ascultată. Aşa şi astăzi. In locul postulatului, că omul, faţă de ştiinţa sa proprie, are rolul de simplu spectator, îşi face drum postulatul nou, că nimic din ce elaborează conştiinţa omenească nu se poate înstrăina în mod absolut de funcţiunile acestei conştiinţe. Ştiinţa nu face decât să dea o potenţare omului prelungindu-i funcţiunile. Dar cine este omul ? Omul, după ştiinţa de astăzi iarăşi, nu este o fiinţă abstractă, fără cămin etnic şi fără dată istorică, ci este omul care s'a născut într'o ţară şi ţine de destinul unui anumit popor. Şi atunci dacă ştiinţa este prelungirea funcţiunilor omului, iar omul este legat de căminul său etnic şi de data sa istorică, cine poate face în fiecare ţară, în condiţiuni optime, munca ştiinţifică de care este nevoie, dacă nu acela care locuieşte ţara aparţinând acesteia cu trup şi suflet? Ştiinţele nu pot prospera, dacă în ţara, unde ele urmează să-şi găsească aplicaţia, nu există pentru ele un climat prielnic, o pregătire care să le înlesnească. Toate ştiinţele cer aceste condiţii, afară de cele matematice; chiar şi acestea numai în parte, fiindcă prin aplicarea metodelor de învăţământ, şi ştiinţele matematice ca obiecte de învăţământ sunt legate de etnic şi de istorie.

Astfel fiind condiţiile, în care se desvoltă ştiinţele de astăzi, răspunsul la întrebarea, pusă mai înainte, vine dela sine. Munca filosofului trebue să se diferenţieze pe fiecare ţară, aşa cum se diferenţiază şi munca omului de ştiinţă specială; prin urmare mişcarea filosofică românească este chemată să pregătească climatul prielnic, în care ştiinţa, şi cu aceasta şi cultura românească întreagă are să prospere pe viitor. Oare nu este caracteristic, în mişcarea filosofică românească, faptul că etnicul şi istoricul sunt nelipsite din preocupările mai tuturor filosofilor români? Nu este acest fapt o dovadă că ei şi-au înţeles scopul? Răspândite, prin Universităţi şi prin Şcolile speciale înalte, ideile filosofice sunt menite să întreţină în inteligenţele tinerei generaţii aspiraţia spre creaţii originale. Căci nu este pustiu mai arid, înaintea vieţii sufleteşti a unui popor, de cum este pustiul pe care îl produce lipsa de interes pentru creaţiile originale. De acest pustiu arid, popoarele au fost ferite până acum şi vor fi ferite şi de aci înainte, într'o mare măsură, prin libera manifestare a gândirei filosofice.

C. Rădulescu-Motru

Este netăgăduit că epitetul de «mediocru» nu constituie o vorbă de laudă și nu face aceluia către care se îndreaptă nici o cinste deosebită. Se uită lesne că mediocritatea alcătuește o treaptă în sus, față de nivelul inferior al prostiei — nivel cu destul de bogată clientelă omenească — și se reține mai degrabă că mediocritatea coboară în jos, față de terasa mai înaltă, rezervată oamenilor inteligenți. Nici chiar elementele submediocre nu primesc bucuros calificarea de mediocrități — deși pentru ele aceasta ar fi o avansare —, convinse fiind și dânsele în forul lor intim, că ar putea să aspire la calificative mai puțin îndoelnice.

Dar indiferent de ce crede unul sau altul atunci când se autoexaminează și de prezența acelei optici exagerate, din pricina căreia epitetul de mediocru nu constituie în genere, pentru nimeni, nici o măgulire, este în orice caz sigur că mediocritatea trebue exclusă măcar din zona acelor realizări care alcătuesc podoaba nobilă a activității omenești.

«Sunt unele lucruri, spune La Bruyère, unde mediocritatea e nesuferită: poezia, muzica, pictura, discursul public», — deși un alt gânditor francez, Diderot, a avut cruzimea să spue că «în pictură, ca și în literatură, succesul, marele succes, este asigurat mediocrității, fericitei mediocrități care așează pe spectator și pe artist la același nivel».

Firește observarea lui Diderot, care se raportă la succesul de public, nu infirmă pe aceea a lui La Bruyère care se referă la operele de artă, așa cum ele se oglindesc în conștiința elitelor. Aci de sigur mediocritatea e realmente insuportabilă și pune în primejdie valoarea durabilă a operelor.

Același lucru se poate spune și despre știință, care nici dânsa nu poate fi promovată de capetele mediocre, oricât ar fi ele de silitoare. «Știința, a zis ilustrul nostru isvoditor de aforisme, Petre Carp, știința nu este niciodată mediocră, deși — a adăogat el caustic — mediocritatea este totdeauna științifică», o complectare ce se referea probabil la pedantismul de exprimare care deosebește mai întotdeauna pe învățatul mediocru, de adevăratul savant superior.

Excluzând mediocrițăile din aceste domenii privilegiate, unde totuși pot folosi în servicii «auxiliare», la umbra cercetătorilor iluminați de scânteia creației, nu putem nesocoti totuși prezența binefăcătoare și deci valoarea oamenilor cu inteligența mijlocie, în multe alte domenii ale vieții.

Ne limităm firește în expunerea noastră la examenul mediocrității, ca *ipostasă intelectuală*, și nu ne raportăm la alte sensuri pe care le-a căpătat expresia aceasta prin variata ei întrebuințare.

Așa bunăoară când același La Bruyère ne spune în opera sa asupra «caracterelor»... «nu vreau să fiu, dacă aș avea putința, nici nenorocit, nici fericit; mă azvârl și mă refugiez în *mediocritate*», aci nu este de sigur vorba de mediocritatea intelectuală, ci de o alta: de întocmirea unei vieți modeste care s'ar scurge calmă printre împrejurări mărunte, comune, prevăzute, o existență fără risc și fără aventură, care te ține departe de marile fericiri, dar te apără deopotrivă de nenorocirile cu care plătim îndeobște o clipă de fericire excepțională.'

Referindu-ne deci pur și simplu la inteligența de proporții mijlocii, aceea care se desvoltă îndeobște în vechi făgașe tradiționale, fără veleități de înoire și de creație proprie, dar totodată fără deficiențe de judecată normală și fără alunecări în gropile stupidității, — referindu-ne deci la acele capete numeroase, care nici nu saltă dar nici nu se afundă, la massa densă a mediocrităților, nu trebue să ignorăm totuși covârșitoarea lor importanță socială.

O colectivitate nu poate trăi fără tradiții, iar acestea sunt mai cu seamă menținute de cohortele mediocrității, care rămân atașate de normele trecutului, în timp ce «deșteptii» aleargă de preferință după noutate, după altceva, care nu trebue să semene cu ceeace a fost. Admirabilă această năzuință către inedit în cercetarea științifică sau în opera de artă, ea este adeseori primejdioasă în viața practică. Nu vreau să fac apologia înțepenirii și recunosc că progresul implică o înoire. Dar aceste înoiri trebuesc făcute cu prudență și păstrând legătura cu ceeace a fost — căci în fond cele mai revoluționare mișcări, pentru a isbândi durabil, au trebuit să încorporeze o mulțime de vechi tradiții, ba chiar să le învie și mai aprige decât fuseseră în trecut.

Una este o înoire rezonabilă și circumspectă, alta o săritură în vid, o noutate pentru noutate, ineditul, pentru voluptatea lui. Aci massele mediocre vor ține cumpăna între reformatori și tradiționaliști, simpatizând mai temeinic cu aceștia din urmă, dar acceptând și ceva din visurile reformiste, — căci în definitiv cine să preconizeze cu deosebire calea de mijloc, dacă nu tocmai inteligențele mijlocii?

Gloatele mediocre sunt în genere acele care fac să se lege viitorul de trecut, — iar dacă uneori greșesc și ele alunecând în cărdășia vreunui aventurier, apoi cu siguranță că nu au fost mediocrități autentice, oameni de echilibru stabil, ci detractați, sub nivelul liniei mijlocii.

Massele mediocre sunt acelea care alcătuesc disciplina socială și constitue fortărețele bunului simț. Căci bunul simț deși departe de a fi legat indisolubil de mediocritate — adevăratele genii au avut și dânsele cumpăna bunului simț — se cuibărește totuși mai lesne în aceste inteligențe mijlocii, unde lipsa oricării însușiri prea desvoltate, asigură mai bine echilibrul ansamblului sufletesc. Iar bunul simț aduce după sine tactul de procedare și chiar o finețe de înțelegere, desigur mai mult instinctivă, dar firește incomparabil mai prețioasă decât acrobația dialectică a inteligențelor descumpănite.

In sfârșit, o colectivitate care n'ar avea decât minți superioare, e probabil că s'ar fărâma. Acestea sunt prea individualiste pentru a avea simțul solidarității și cimentul coeziunii. Inteligențele alese trebuesc

oarecum izolate prin pături de oameni mai comuni, tot așa după cum când ambalezi o sticlărie fină, trebue să separi obiectele ei fragile printr'un material mai vulgar și mai moale, dar care împiedică spargerea reciprocă...

Strămutând acum problema pe un plan de filosofie mai înaltă, voi adăoga o serie de noi reflecții, privind natura omenească și mediocritatea.

Este adevărat că'n râvna noastră de a străpunge negura înconjurătoare și a ne depăși într'una spiritualicește, avem repulsie de mediocritate și ne silim să ne îndepărtăm de ea.

Și totuși dacă ne gândim mai bine, mediocritatea — lato sensu — pare să fi fost lotul nostru omenesc în cuprinsul ființării cosmice. Mijlociul nu e numai o predilecție, ci parcă o condiție structurală a funcțiilor umane. E suficient să facem revista sectoarelor noastre sufletești și a caracterelor lor esențiale.

Viața sufletească elementară pornește dela senzații simple: colori, sunete, parfumuri, cald, rece, dulce, amar, etc. Fiecare sensație e născută de o excitație externă, însă știința psihologică ne spune că excitațiile prea slabe nu produc nici o sensație, iar dela un plafon oarecare, excitațiile prea puternice nu se mai traduc în genere prin sensații de intensitate corespunzătoare, ci sensația rămâne staționară. Așa dar zona senzațiilor noastre este aceea a intensităților *mijlocii*, — extremele rămânând pe din afară.

Dacă soarele ar avea de două ori mai multă lumină decât are în realitate — ne spune psihologul german Ebbinghaus — ochiul nostru neprotejat nu l-ar vedea mai strălucitor. Firește că ochiul nostru ocrotit de o lentilă neagră, ar putea percepe diferența, dar aceasta tocmai din cauză că privind lumina solară printr'o sticlă întunecată, lumina în chestiune apare scăzută, așa că nu mai ajunge la plafon. Din pricina acestui refuz al sensibilității noastre, de a înregistra cu fidelitate creșterile excitației externe, pentru a nu fi nevoită a depăși zona intensităților mijlocii, s'a putut afirma, într'o formulă cu pretenție de lege, că pe când excitația crește în progresie geometrică, sensația crește numai în progresie aritmetică, adică sensibil mai puțin, iar dela un punct în sus nu mai crește de loc, tot așa după cum dela o limită în jos, nu mai scade, ci eventual dispare.

Iar dacă e vorba să facem o incursiune în domeniul afectiv, vom constata deasemeni că plăcerea este atașată de preferință tot de mijlociu: lumina de lună e mai plăcută ochilor decât para soarelui, o temperatură moderată e preferabilă deopotrivă arșiței și înghețului, sau la concerte lumea care stă în băncile din mijloc, se desfată mai din plin, decât acei care se află prea aproape sau prea departe de instrumentele orhestrei.

Dacă dela chestiunea intensității excitațiilor, trecem la numărul lor de vibrații, este deasemeni de observat că într'o singură sensație simplă se condensează un număr imens de vibrații exterioare. Nu se poate vedea și de aicea o tendință a structurii noastre de a reduce, de a împuțina prin contopire, cifra enormă a acestor vibrații, aducând-o la un cuantum ceva mai moderat?

Spiritul nostru nu se simte comod atunci când are de îmbrăţişat cifre aşa zise astronomice, şi nu e de mirare că acumulările de cifre colosale au fost uneori folosite şi în domeniul mitologic, pentru a naşte un sentiment de ameţeală dimpreună cu conştiinţa puţinătăţii noastre. Este bine cunoscut sistemul întrebuinţat de mitologia indică pentru a calcula o zi din viaţa zeilor: «Să ne închipuim — ne spune această mitologie — un munte de oţel înalt cât Himalaia, al cărui vârf, la fiecare sută de ani, ar fi atins odată, cu o subţire pânză de mătasă. Ei bine acest munte va ajunge, tocindu-se prin această atingere nesfârşit repetată, la dimensiunile unui sâmbure de fruct, mai înainte ca să fi trecut o pătrime dintr'o zi din viaţa zeilor!» Vertigiul care ţi-l dă o astfel de socoteală — ceeace ajută poate sentimentul sublimului — e cea mai bună dovadă că asemenea cifre colosale sparg cuprinsul îmbrăţişării normale a spiritului nostru.

Nu numai sensibilitatea, dar şi raţiunea noastră are aptitudinea esenţială de a sesiza şi explora mijlociul. Să ne gândim la greutatea problemelor — limită, a acelora care se pun la extremităţile cugetării, a problemelor de origină şi de ţintă finală, — sau la noţiuni ca infinitul de mare sau infinitul de mic, care au alcătuit întotdeauna o adevărată nenorocire pentru speculaţia filosofică, împinsă de ambiţii legitime, însă deservită de instrumentele spiritului nostru, croite pentru zona de mijloc, nu pentru poziţiile terminale.

Să relevăm şi altă caracteristică a raţiunii noastre: aversiunea pentru *individual*. Marile operaţii raţionale — bine înţeles vorbim de mintea omenească — se îndreaptă către ceeace este universal şi tipic, neglijând individualul pe care nu-l poate absorbi. Această neputinţă a raţiunii noastre, a determinat pe mulţi filosofi, în dorinţa de a salva concepţia raţionalistă, să deprecieze individualul, să-l prezinte ca o minus-valoare, ca ceva care trebueşte depăşit şi înlăturat. S'ar putea totuşi susţine că individualul este dimpotrivă un indiciu de superioritate, în timp ce mediocritatea ar fi aceea care se caracterizează prin dispariţia trăsăturilor distinctive şi pentru uniform. O raţiune în care nu se inserează decât ceeace este tipic şi se repetă în serie, pare cadrul însuşi al mediocrităţii.

In sfârşit să mai amintim şi de maxima, că «adevărul se află întotdeauna la mijloc», un aforism care îşi are grăuntele lui de exactitate şi caracterizează spiritul omenesc. Parcele de adevăr se pot găsi şi la extreme, dar adevărul deplin trebueşte căutat mai de grabă pe o linie mediană, — aci îl caută şi geniile prin sinteză, aci îl dibuesc şi ceilalţi prin mozaicuri eclectice sau pur şi simplu prin instalarea sterilă la răscrucea a două teorii antagoniste.

Dacă trecem în domeniul practic vom constata aceeaşi înclinare structurală pentru linia de mijloc, pentru nici prea-prea, nici foarte-foarte. Sănătatea va avea să sufere deopotrivă de lipsă de hrană şi de mâncare excesivă; fermenţi de degenerare sunt în felul lor şi marea sărăcie şi bogăţia exagerată; cheltuiala cumpănită e preferabilă avariţiei de o parte şi risipei de alta. Aristotel a făcut din calea de mijloc axa doctrinei sale morale şi cele mai preţuite virtuţi după acest filosof

celebru sunt expresia moderațiunii — cum e de pildă prudența, ori acelea care se pot așeza la mijloc, între două extreme contrarii, ca justiția sau prietenia.

Iată un șirag de exemple care par să înfrățească natura omenească cu linia de mijloc și par să-i așeze pe frunte ștampila mediocrității.

Insă în cadrul acestei mediocrități cosmice, ca să-i spunem astfel, pot încăpea o gamă întreagă de nuanțe și de distincțiuni. Distincțiuni de valoare relativă, care în fond se mișcă pe același plan și'n cuprinsul aceleiași structuri: prostia, mediocritatea propriu zisă, deșteptăciunea, talentul, geniul. E vorba de genii ale omenirii, care sunt, în chip absolut, inferioare mediocrităților ce ar aparține altui plan spiritual, îngerilor de pildă, dacă aceștia prezintă cumva și dânșii grade de inteligență variată și sunt altceva decât o închipuire omenească.

Chiar faptul că omul și-a imaginat foarte devreme trepte de spiritualitate cu mult deasupra sa, și că'n astfel de ființări superioare au crezut și multe genii omenești, este o dovadă a conștiinței destul de lămurite, pe care o avem de mediocritatea noastră structurală. Cel mult faptul acela mai mărturisește ceva: că în virtualitățile spiritului nostru se găsesc pe alocuri puteri neîncatenate de structura noastră iremediabil mărginită, puteri care se manifestă sub formă de veleități și aspirații, cu tendința de a sări dincolo de tiparele noastre apăsătoare. De aci purced toate plăsmuirile supraterestre, de aici pleacă și aversiunea pentru ceeace se chiamă mediocritate și pentru tot ce o amintește din cale afară.

I. Petrovici

NEAMULUI ROMÂNESC

Biată gintea mea română,
Ce blăstăm, ce crudă mână,
Poteri ca din iad haĭnĕ,
Pe 'nnoptate, pe 'nşelate
Puse ghiarele pe tine
Fără milă şi ruşine,
De grumaz morţiş te ţine,
Simte bucurii turbate
Şi te bate şi te bate şi te bate.

Ce satană, ce tiran,
Canibal şi caliban
Tot asupra ta se 'ndeasă,
Ca o stâncă greu te apasă
Şi o clipă nu te lasă
Teafăr, Neamul meu sărman?

Tu popor, copil nebun,
Tu ca nimenea de bun,
De milos şi omenos,
De viteaz şi inimos,
Scris să fii între fruntaşi,
Viţă tu de uriaşi,
Până când ai să te laşi,
Până când tu vei răbda
Şi legat de mâni vei sta
Să fii rob în casa ta
Pradă veneticilor,
Tuturor calicilor,
Tuturor piticilor,
Plevelor, gunoaelor,
Drojdiilor, zoaelor,
Spumegul puhoaelor?

Hai odată 'mbărbătată
Sări năval din ţara toată
Dunăre învolburată
Care sparge malurile
Potopind cu valurile
Şesurile, dealurile

Innecând duhorile
Ce usucă florile,
Doinele şi horile,
Toate sărbătorile,
Pustiesc grădinile
Toamnele cu pânile,
Otrăvesc ciorchinile,
Sting din ochi luminile,
Din altar făcliile,
Toate veseliile
Şi întind pustiile,
Peste tot sicriile,
Noaptea cu stafiile,
Moartea cu veciile.

(Din «Cântecul plaiurilor noastre», sub tipar).

George Murnu

S C R I S O A R E

Trecem un Crăciun
Cu păcate vechi.
Popa e'n surghiun,
Vântul e nebun,
Palme curg perechi.

Stăm fără poveşti
Şi-i prea tristă doina.
Când ni-e dor de veşti
Mai vorbim de Voina
Dus la Bucureşti.

Altfel nici un sol
N'a mai străbătut.
Doar din gerul gol
Peste noi în stol
Corbi s'au abătut.

Dacă'n iarmaroc
Sfetnicul bolând
Ne-a vândut de-arând,
Oamenii de loc
Sufletul nu-şi vând.

Grijă n'aveţi, nici
Temeri despre noi;
Oamenii de-aici
Ne-am născut voinici
Ştim ce-i un războiu.

Nu-l putem cu tunul
Nici cu puşca 'n mâini
Insă toţi ca unul
Biruim hapsânul
Rămânând Români.

C'o veni o zi
— Şi-o ţâşni curând —
Când vom auzi
Chiar de ne-ar surzi,
Tunul buciumând.

Soarta pe cât ştim
Nu'şi pierde dobânda;
De ne prăpădim,
Noi ne răsădim
In copii izbânda.

Pân' atunci popas
Vechiul ager somn
Că iar am rămas
Ţara fără glas
Neamul de pripas
Doar cu nimeni Domn.

Şi cum dam să'nchei
Lăcrămai pe carte...
Dar... am duce-o bine...
Şi aflaţi departe
Că 'n adâncul ei
Ţara-i de temei,
Ţara n'are moarte.

V. Voiculescu

ACADEMIA ROMÂNĂ
ŞI PROGRESUL ŞTIINŢIFIC IN ŢARA NOASTRĂ

75 ANI DELA ÎNTEMEIERE

Cine cercetează cu obiectivitate desvoltarea spiritului ştiinţific în România şi urmăreşte progresul realizat de diferitele ramuri de ştiinţă pură sau aplicată în ţara noastră, începând din a doua jumătate a veacului trecut şi până în prezent, nu poate să nu constate că Academia Română, reprezentanta şi animatoarea manifestărilor spirituale româneşti de pretutindeni şi-a împlinit, în toate timpurile şi în toate împrejurările, misiunea ce i-a fost încredinţată. Academia Română a încurajat şi ocrotit, a îndrumat, organizat şi înlesnit producţiunea ştiinţifică, atât cât i-au

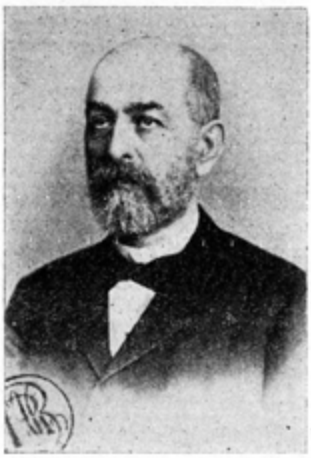

P. S. AURELIAN
Economist
Ales la 9 Septemvrie 1871
† 24 Ianuarie 1909

Dr. ANASTASE FĂTU
Botanist
Ales la 11 Septemvrie 1871
† 3 Martie 1886

îngăduit mijloacele care i-au stat la dispoziţie şi a contribuit în cea mai mare măsură la ridicarea prestigiului ştiinţei şi a omului de ştiinţă în ţara noastră.

La data întemeierii «SOCIETĂŢII ACADEMICE ROMÂNE» în anul 1866, ştiinţele exacte nu erau reprezentate în această înaltă instituţie românească, al cărei scop în timpul afirmării noastre naţionale era să contribuie în primul rând la «cultura limbei şi istoriei naţionale». Ctitorii Academiei Române şi-au dat însă seama dela început de rostul şi importanţa ştiinţei pentru propăşirea materială şi spirituală a neamu-

lui și de aceea cinci ani mai târziu, în 1871, a luat ființă secțiunea științifică, alegându-se trei membri: *Dr. N. Creţulescu* (medic), *Anastase Fătu* (naturalist) și *P. S. Aurelian* (economist). Treptat secțiunea s'a complectat prin alegerea bărbaților celor mai distinși ai vremurilor. Astfel au fost aleși în anul 1874 *I. Ghica* (economist), în anul 1876 *Gr. Ștefănescu* (geolog) și *Ștefan Fălcoianu* (militar), iar în anul 1879 *E. Bacaloglu* (fizician), *Petre Poni* (chimist), *N. Teclu* (chimist), *D. Brândză* (botanist), *Dr. I. Felix* (medic), *Dr. P. Vassici* (medic). Prin alegerea aces-

Dr. N. KRETZULESCU
Medic
Ales la 9 Septemvrie 1871
† 26 Iunie 1900

ION GHICA
Economist
Ales la 13 August 1874
† 22 Aprilie 1897

tor șease din urmă secțiunea își împlinește întâia oară numărul statutar de membri activi, iar ca membri corespondenți sunt aleși în acelaș an: *Dr. Cuciureanu* (medic), *I. Ionescu-dela-Brad* (agronom), *Dr. M. G. Obedenaru* (medic), *C. F. Robescu* (naturalist) și *Spiru Haret* (matematician).

Dela întemeiere și până azi Academia Română a chemat sub cupola ei pe cei mai de seamă și reprezentativi oameni de știință, pe toți acei a căror evocare înseamnă marcarea etapelor pe care știința românească le-a parcurs în mersul ei progresiv, până la atingerea nivelului la care se găsește. Astfel au fost membri ai secțiunii științifice: Dr. *V. Babeș* (bacteriolog), *Dr. I. Cantacuzino* (bacteriolog și biolog), *G. Cobâlcescu* (geolog), *Gr. Crăiniceanu* (militar), *Dr. D. Grecescu* (botanist), *Spiru Haret* (matematician), *St. Hepites* (meteorolog), *Dr. C. Istrati* (chimist), *Dr. G. Marinescu* (neurolog), *Florian Porcius* (botanist), *A. Saligny* (inginer), *Gh. Țițeica* (matematician), *I. Inculeț* (fizician). In momentul de față fac parte din secțiunea științifică a Academiei Române următorii membri activi: *Dr. Gr. Antipa* (muzeoloc, hidrobiolog), *P. Bogdan* (chimist), *Dr. M. Ciucă* (bateriolog), *Gh. Ionescu-Sișești* (agronom), *Gh. Macovei* (geolog), *L. Mrazek* (geolog), *Dr. C. Parhon* (endocrinolog), *D. Pompei* (matematician), *E. Racovitză* (biolog), *Tr. Săvulescu* (botanist, fito-

patolog), *I. Simionescu* (geolog), *Gh. Spâcu* (chimist), *N. Vasilescu-Karpen* (fizician) şi *D. Voinov* (morfolog şi citolog). In total, din anul 1871, până în prezent, secţiunea ştiinţifică a prenumerat printre membrii ei activi, 39 de oameni de ştiinţă, reprezentanţii de frunte ai disciplinelor care s'au diferenţiat în decursul vremei în ţara noastră. Dacă numărul limitat al locurilor nu a îngăduit tuturor oamenilor de ştiinţă valoroşi să participe la lucrările Academiei Române în calitate de membri activi, totuşi acei cari prin munca lor cinstită, prin vrednicia de care au dat dovadă şi prin înălţimea şi originalitatea gândirei lor au însemnat şi însemnează ceva pentru propăşirea ştiinţei în ţara noastră, au fost chemaţi să activeze în calitate de membri corespondenţi şi onorari.

In decursul vremei secţiunea ştiinţifică din Academia Română şi-a lărgit treptat cuprinsul activităţii, a sporit numărul membrilor activi şi corespondenţi, dar întotdeauna a procedat cu cea mai mare scrupulozitate la alegerea membrilor săi, preocupată fiind numai de interesele mari ale instituţiei şi culturei româneşti. Prin alegerea membrilor de pe tot spaţiul istoric al neamului, secţiunea ştiinţifică a contribuit alături de celelalte secţiuni la desăvârşirea unităţii culturale româneşti.

Academia Română nu a avut zăvorul pus la intrarea principală ca

G-l ŞT. FĂLCOIANU
Militar
Ales la 13 Sept. 1876
† 22 Ianuarie 1905

Gr. ŞTEFĂNESCU
Geolog
Ales la 12 Sept. 1876
† 20 Fevruarie 1911

să împiedice pe cei pe care talentul, gândirea sau munca i-au adus la pragul ei, dar a fost atât de solid construită din sufletul şi conştiinţa înaintaşilor, încât nu a putut străbate prin întredeschiderea uşilor lăturalnice colbul notorietăţilor factice.

La ce nivel se găsea ştiinţa în ţara românească în anul 1871, data înfiinţării secţiunii ştiinţifice a «Societăţii Academice Române», se vede lămurit din discursul de recepţie al lui *Anastase Fătu*, rostit în sesiunea generală din 1873: «*deşi sunt începuturi de lucrări şi de investigaţi-*

uni, care fac onoare iniţiativei private a oamenilor devotaţi ştiinţei, deşi vedem că s'a făcut câte-ceva, că s'au scris şi tipărit observaţiuni privitoare mai asupra tuturor ramurilor de ştiinţe naturale, cu toate acestea trebuie să constatăm că nu putem trage serioase foloase din ceeace s'a făcut şi că lucrările acestea nu ne pot servi decât pentru jalonare la studiile serioase care trebuie neapărat să întreprindem şi să inaugurăm în ţara noastră, dacă nu voim să rămânem cu totul îndărătul celorlalte popoare».

EM. BACALOGLU
Fizician
Ales 29 Iunie 1879
† 30 August 1891

Dr. D. BRÂNDZĂ
Botanist
Ales 30 Iunie 1879
† 3 August 1895

Dela 1871 şi până azi ştiinţa românească răzbind toate greutăţile, a parcurs un drum lung, cu urcuş anevoios, dar a realizat în acest răstimp progrese pe care alte popoare mai mângâiate de soartă, le-au atins în timp de secole. Din cercetarea istoriei noastre culturale constatăm că oridecâteori condiţiunile politice, economice şi sociale le-au îngăduit, Românii s'au consacrat operelor constructive în toate domeniile şi au înregistrat progrese însemnate în toate ramurile de ştiinţă pură sau aplicată. După proclamarea independenţei ţării (1877) şi consolidarea statului prin proclamarea regatului (1881) se remarcă o vie frământare în jurul catedrelor universitare, se creează instituţiuni superioare de cercetare, se deschid drumuri noi de investigaţiuni. Au luat fiinţă în acest timp Fundaţia Regală Carol I cu minunata sa bibliotecă şi numeroase societăţi ştiinţifice printre care Societatea de Geografie, căreia Regii noştri i-au acordat întotdeauna deosebită importanţă şi Societatea Română de Ştiinţe, creiată din impulsul marelui animator şi iniţiator *Doctorul Istrati*, ocupă loc de frunte. Amândouă au împlinit o jumătate de veac de rodnică muncă în ogorul ştiinţei şi sunt chemate şi de azi înainte să îndeplinească într'un cadru deosebit de al Academiei Române menirea lor pentru propăşirea şi răspândirea ştiinţei.

Numele academicienilor *Cobâlcescu, Poni, Dr. Brândză, Dr. Grecescu, Dr. C. Istrati, Dr. Babeş, Spiru Haret, St. Hepites, A. Saligny, Fl. Porcius*, ş. a. sunt strâns legate de această strălucită epocă a istoriei ştiinţelor exacte în ţara noastră, iar personalitatea lor morală nu a încetat să povăţuiască generaţiile ce s'au succedat, nici din împărăţia veşniciei lor. După marea unire (1918), o nouă perioadă de progres se marchează prin colaborarea oamenilor de ştiinţă din toate provinciile, prin specializarea mai departe împinsă a învăţaţilor, prin ridicarea nivelului de preocupări ştiinţifice până la acel corespunzător din ţările cu cultură mai veche din occident, prin deschiderea de noui câmpuri de activitate în raport cu noile cerinţe ale statului românesc modern, prin crearea de noi instituţiuni de cercetare în toate centrele României întregite. Chişinăul, Cernăuţul, Clujul au devenit în scurtă vreme focare puternice de cultură românească, prisăci din care roiau lucrătoarele ce aduceau mierea ştiinţei, artei, limbei şi mai ales conştiinţei naţionale în toate ungherele ţinute până atunci departe de izvorul culturei etnice. Cu îndreptăţită satisfacţie putem afirma că în momentul de faţă România posedă cercetători de seamă şi oameni de ştiinţă devotaţi îndeletnicirei lor, în toate disciplinele teoretice şi aplicate pe care le-au impus situaţia noastră de popor de cultură, în acest colţ al Europei.

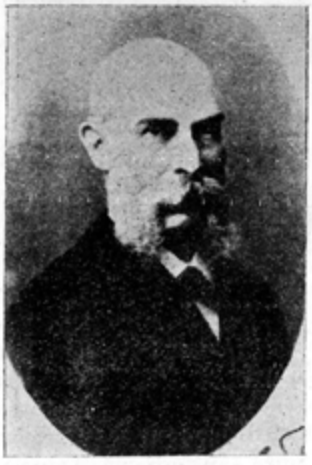

Dr. J. FELIX
Medic
Ales la 30 Iunie 1879
† 20 Ianuarie 1905

PETRE PONI
Chimist
Ales la 30 Iunie 1879
† 2 Aprilie 1925

Ei sunt gata şi de azi, oriunde s'ar găsi, să-şi pună ştiinţa şi conştiinţa lor în slujba marilor şi permanentelor interese ale Patriei şi Neamului.

Şi în această din urmă perioadă din desvoltarea ştiinţei în ţara românească, Academia Română şi-a îndeplinit cu prisosinţă misiunea ei, stând în frunte şi luminând calea celor ce s'au consacrat cercetărilor privitoare la pământul şi poporul românesc. Fie că activitatea membrilor Academiei s'a desfăşurat în Academie, fie că s'a desfăşurat în afară de Academie, ea a fost permanent îndreptar pentru cei de aici şi pildă de

virtute şi putere de creaţiune românească pentru cei de peste hotare. Prin activitatea ştiinţifică a unor personalităţi ca *N. Teclu*, *I. Cantacuzino*, *Dr. Marinescu*, *Gh. Ţiţeica*, — pentru a nu pomeni decât numele celor decedaţi, precum şi atâtora dintre cei în viaţă, — România s'a impus stimii universale, ca stat de cultură şi şi-a atras poate şi invidia duşmanilor din această cauză. N'a fost competiţiune internaţională dela care contribuţiunea românească să lipsească, iar valoarea şi originaliatea producţiunii ştiinţifice româneşti să nu fie apreciată în chip măgulitor prin consa-

N. TECLU
Chimist
Ales la 2 Iulie 1879
† Iulie 1916

Dr. P. VASICIU
Medic
Ales 2 Iulie 1879
† 20 Iunie 1881

crarea oamenilor noştri de ştiinţă eminenţi, de către cele mai înalte instituţiuni din streinătate. Mulţi dintre membrii Academiei Române fac parte din diferite societăţi streine şi au fost răsplătiţi pentru meritele lor cu distincţiunile cele mai înalte, care pot fi acordate unui om de ştiinţă.

Academia Română a contribuit la progresul ştiinţelor în ţara noastră nu numai prin activitatea personală desfăşurată de membri, ci şi prin publicaţiunile pe care le editează şi în care s'au tipărit lucrări cu conţinut ştiinţific din toate domeniile ştiinţelor exacte. Secţiunea ştiinţifică editează următoarele:

1. BULETINUL SECŢIUNIUNII ŞTIINŢIFICE 1912—1941 — în limba franceză. Acest buletin cuprinde note de lucrări originale şi apare regulat în fascicole lunare de 40—60 pagini. S'au tipărit până în prezent 23 volume, câte 10 fascicole în fiecare volum şi se distribue la peste 1000 biblioteci, laboratoare şi instituţii ştiinţifice din ţară şi străinătate. S'au tipărit din 1912 şi până în prezent, 892 note de lucrări originale.

2. MEMORIILE SECŢIUNII ŞTIINŢIFICE. In această colecţie se tipăresc în limba română sau într'o limbă universală lucrări originale, de

proporţii mai mari. Memoriile Secţiunei ştiinţifice au apărut în trei serii: Seria I (1867—1878), volumele I—XI; Seria II (1879—1920/21), volumele I—XL; Seria III (1921/22—1941), volumele I—XVI. In *Memorii* s'au publicat lucrări importante care privesc pământul, clima, fauna şi flora ţării, viaţa şi sănătatea poporului. Aşa de pildă au publicat: *St. Hepites* studii privitoare la climatologia României, *P. Poni* studii asupra compoziţiei petrolului românesc, *Dr. Felix* cercetările sale asupra igienii şcolare, *Dr. V. Babeş* numeroasele sale studii asupra pelagrei şi asupra diferitelor probleme de bacteriologie, microbiologie şi igienă, *Dr. D. Grecescu* studiile sale asupra florei munţilor Bucegi şi Ceahlău precum şi asupra plantelor recoltate în Macedonia, *Dr. G. Marinescu* diferite studii asupra morfologiei şi biologiei celulei nervoase, asupra bătrâneţii etc., *L. Mrazec* diferite studii de stratigrafie şi tectonică, *Spiru Haret* studiul asupra mecanicei sociale, *Dr. Gr. Antipa* studiile sale privitoare la problemele ştiinţifice şi economice în legătură cu Delta şi regiunea inundabilă a Dunării, *C. Caragea* studii asupra Lepidopterelor din România, *Papilian* şi *Veluda* studii antropologice asupra Moţilor, etc. etc. In total s'au publicat în această monumentală colecţie, până în

FLORIAN PORCIUS
Botanist
Ales la 10 Martie 1882
† 17 Mai 1906

GR. COBĂLCESCU
Geolog
Ales la 29 Martie 1886
† 21 Mai 1892

prezent 552 memorii şi studii ştiinţifice, în limba română şi alte limbi streine universale.

3. PUBLICAŢIUNILE FONDULUI «V. ADAMACHI». Volumul I—X (1898—1941). S'au tipărit din acest fond 54 de studii şi memorii, unele de proporţii însemnate. In această colecţie s'au publicat, între altele, «Fauna Ichtiologică» a României precum şi «Pescăria şi Pescuitul în România» de *Gr. Antipa;* «Pelagra» de *Dr. V. Babeş* şi *Dr. V. Buşilă*, numeroase studii geologice şi paleontologice din Carpaţi, Moldova, Basarabia şi Dobrogea, de către *I. Simionescu;* «Zooceciile din România»

de către *I. Borcea;* diferite studii de chimie fizicală de *P. Bogdan:* «Nutrirea animalelor domestice și a omului» de către *H. Vasiliu* etc. etc.

4. STUDII ȘI CERCETĂRI. Colecție destinată lucrărilor originale scrise în limba română, de proporții mai mari decât cele cuprinse în Memorii. S'au tipărit până în prezent 52 de volume (1919—1941), iar dintre lucrările mai importante apărute notăm: «Dunărea: problemele ei științifice, economice și politice» de *Gr. Antipa;* «Problemele evoluției poporului român» de *Gr. Antipa;* «Entomologia Medi-

SPIRU HARET
Matematician
Ales la 31 Martie 1892
† 17 Decemvrie 1912

Dr. V. BABEȘ
Bacteriolog
Ales la 11 Martie 1893
† 19 Octomvrie 1927

cală» de *Dr. N. Leon;* «Materiale pentru Flora Basarabiei» de *Tr. Săvulescu,* «Mana Viței de Vie» de *Tr. Săvulescu,* etc.

5. ETUDES ET RECHERCHES. Cuprind lucrări originale scrise într'o limbă străină universală și de aceleași proporții ca cele din seria precedentă. Din această colecție au apărut până în prezent 12 volume, dintre care notăm: «Géométrie différentielle projective des réseaux» de *G. Țițeica;* «L'organisation générale de la vie collective des organismes et du mécanisme de la production dans la Biosphère» de *Gr. Antipa:* «Le progrès de la science minéralogique dans les quarante dernières années» de *L. Mrazek;* «Le tonus des muscles striés». Etude expérimentale et clinique de *G. Marinescu, Dr. N. Ionescu-Sișești, Dr. O. Sager* și *Dr. A. Kreindler;* «Etude anthropologique de la Moldavie et de la Bessarabie septentrionale, de *O. Necrasov.*

6. PUBLICAȚIUNI ȘTIINȚIFICE. O colecție din care au apărut următoarele lucrări: «Flora Dobrogei» de *D. Brândză;* «Literatura medicală română» de *Dr. G. Crăiniceanu;* «Chimia organică» de *Dr. C. I. Istrati;* «Meteorologie». Observațiuni făcute la Brăila în 1879—1880 de *St. Hepites;* «Meteorologie». Observațiuni făcute la Iași în anii 1879—1889 de *P. Poni* și la Herăstrău (București) în anul 1879—1880 de *P. S. Aurelian;* «Orchidaceele din România» de *Zach. C. Panțu.*

7. MONOGRAFII ŞTIINŢIFICE. Vol. I—IV (1938—1941). Cuprind lucrări de sinteză şi punere la punct a diferitelor probleme ştiinţifice de actualitate. S'au publicat până în anul acesta 4 monografii şi anume: «Ecuaţiunile Mecanicei analitice» de *N. Ciorănescu;* «Spectroscopie» de *R. Ţiţeica;* «Fizica nucleară» de *V. Manu;* «Electromagnetismul» de *I. I. Plăcinţeanu.*

8. DISCURSURILE DE RECEPŢIE ALE MEMBRILOR. S'au rostit până în prezent 26 discursuri de recepţie. Unele dintre ele sunt minunate sinteze şi îndrăzneţe avânturi spre zarişte ştiinţei, în continuă prefacere, în continuă ascensiune şi înaintare. Fie-mi îngăduit să afirm — fără a cita vre'un nume — că unele dintre aceste discursuri au fost adevărate programe de lucru, precizând nu numai ţelurile ştiinţei ci şi căile şi metodele de a le atinge.

Academia Română a înlesnit producţiunea ştiinţifică în ţara noastră şi prin îndrumarea şi organizarea cercetărilor, propunând subiecte de lucru şi răsplătind pe cei ce au dus la bun sfârşit sarcina ce le-a fost încredinţată. Secţiunea ştiinţifică dispune de următoarele premii destinate lucrărilor puse la concurs, cu subiecte date: *Premiul V. Adamachi* de 5.000 lei; Premiul Statului *Gh. Lazăr* de 50.000 lei; Premiul *Năstu-*

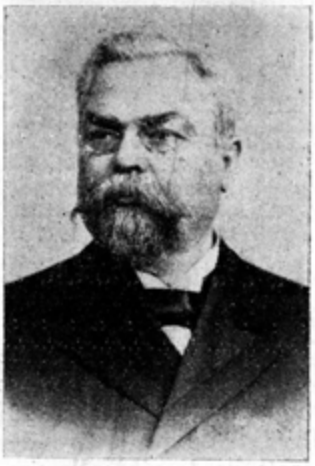

A. SALIGNY
Inginer
Ales la 7 Aprilie 1897
† 17 Iunie 1925

Dr. C. ISTRATE
Chimist
Ales la 7 Aprile 1899
† 17 Ianuarie 1919

rel de 5.000 lei; Premiul *Anastase Fătu* de 3.000 lei; Premiul G-l *Ion Carp* şi *Maria Carp* de 7.000 lei; Premiul *At. Toncoviceanu* de 1.000 lei.

Ca să se vadă cum şi-a îndeplinit Academia Română misiunea ei de îndrumare şi organizare a cercetărilor ştiinţifice, enumerăm câteva dintre cele mai importante subiecte propuse pentru studiu de către secţiunea ştiinţifică: «Studiul culcuşurilor de petrol din Moldova» (premiul Năsturel de 5.000 lei); «Harta geologică amănunţită a unuia din judeţele Suceava, Tulcea sau Mehedinţi» (premiul An. Fătu 3.000 lei); «Stu-

diul microscopic al unui grup de roce sedimentare din România» (premiul Statului Gh. Lazăr de 50.000 lei); «Studiul ţânţarilor din România ca propagatori ai malariei şi cercetarea mijloacelor practice pentru stingerea acestei boale» (premiul Năsturel de 5.000 lei); «Studiul chimic al lignitelor indigene şi aplicaţiunile lui la industrie» (premiul Adamachi de 5.000 ei); «Climatologia României, bazată pe observaţiuri până la finele anului 1910» (premiul Năsturel de 5.000 lei); Crustaceele din apele interioare ale României» (premiul Lazăr de 50.000 lei);

Dr. GH. MARINESCU
Neurolog
Ales la 9 Aprilie 1905
† 15 Mai 1938

Dr. D. GRECESCU
Botanist
Ales la 17 Aprilie 1907
† 2 Octomvrie 1910

«Contribuţiuni la studiul caracterelor antropologice şi biologice ale ţăranului român» (premiul Adamachi de 5.000 lei); «Starea ţăranului român din punct de vedere antropologic, biologic şi patologic» (premiul Lazăr de 50.000 lei); «Cercetări originale asupra pelagrei în vederea etiologiei şi combaterei boalei» (premiul Adamachi de 5.000 lei); «Cum a fost şi ce a fost armata pentru naţiunea română de la colonizarea Daciei şi până la desfiinţarea oştirelor pământene» (premiul Gl. I Carp şi Maria Carp de 7.000 lei); «Care sunt regiunile ţării care ar putea fi irigate» (premiul A. I. Cuza de 6.000 lei); «Harta agronomică a României» (premiul An. Fătu de 3.000 lei); «Fauna ichtiologică a României» (premiul Adamachi de 5.000 lei; «Studiul monopolurilor din România» (premiul G. Sant-Marin de 2.000 lei); «Alcoolismul în România» (premiul Adamachi de 5.000 lei); «Starea economică şi socială a României actuale» (premiul Lazăr de 50.000 lei); «Studiul hidrografic complect al unuia dintre următoarele râuri: Jiul, Argeşul, Ialomiţa, Siretul» (Pr. Lazăr de 50.000 lei); «Studiul vinurilor din România» (premiul Lazăr de 50.000 lei); «Problema cancerului în România» (premiul Dr. V. Babeş 20.000 lei); «Date şi cercetări despre constituţiune în legătură cu ereditatea» (premiul Adamachi de 5.000 lei); «Biologia generală a unei

păduri» (premiul Toncoviceanu de 1.000 lei); «Studiul biocenozelor care locuesc pe plaur şi raporturile biologice dintre speciile animale şi vegetale care le compun» (premiul Adamachi de 5.000 lei); «Studiul fitogeografic şi oecologic asupra unei asociaţiuni halophyte din ţară» (premiul Năsturel de 5.000 lei); «Metodele de luptă contra secetei în România» (premiul Gl. I. Carp şi Maria Carp de 7.000 lei); «Studiul sistematic şi fitogeografic al unei regiuni din ţară» (premiul Toncoviceanu de 1.000 lei); «Febra exanthematică» (premiul Lazăr de 50.000 lei); «Monografia hidrobiologică a unei bălţi mari a României» (premiul Adamachi de 5.000 lei); «Cercetări relative la mecanismul secreţiunii din celule» (premiul Lazăr de 50.000 lei); «O contribuţie la geometria algebrică» (premiul Toncoviceanu de 1.000 lei); «Distrugerea solului într'o regiune din România» (premiul Lazăr 50.000 lei); «Sinteza flişului carpatic în România» (premiul Cornel Nicoară 12.000 lei); «Cercetări asupra imunităţii la plante» (premiul Toncoviceanu 1.000 lei); etc. etc.

In afară de premiile pe care Academia Română le-a acordat pentru lucrări cu subiecte date ea premiază în fiecare an un număr însemnat de lucrări publicate şi invenţiuni prezentate în conformitate cu dispoziţiile regulamentului Academiei pentru acordarea premiilor. Pre-

GR. CRĂINICEANU
Militar
Ales la 18 Mai 1911
† 1 Octomvrie 1935

GH. ŢIŢEICA
Matematician
Ales la 15 Mai 1913
† 8 Fevruarie 1939

miile pe care Academia Română le acordă pentru lucrări cu caracter ştiinţific sunt următoarele: *Premiul Oroveanu* de 70.000 lei pentru lucrări cu caracter medical; Premiul *St. Demetrescu-Vergu* de 10.000 lei pentru scrieri de natură silvică; Premiul *Adina şi Colonel Străjescu* de 8.000 lei pentru lucrări cu caracter medical sau fiziologic; Premiul profesor *P. Antonescu* de 7.000 lei pentru lucrări ce vor servi la promovarea economiei forestiere; Premiul *Dr. Em. Riegler* de 6.000 lei pentru lucrări de clinică terapeutică sau terapeutică generală; Premiul *Gr.*

Alexandrescu de 5.000 lei pentru lucrări din domeniul chimiei aplicate; Premiul *Statului Lazăr* de 50.000 lei pentru scrieri cu conţinut ştiinţific sau o invenţiune ştiinţifică; Premiul *Demostene Constantinidi* de 3.000 lei pentru scrieri cu conţinut ştiinţific; Premiul *Neuschotz* de 3.500 lei pentru scrieri cu caracter ştiinţific; Premiul *Dr. V. Babeş* de 20.000 lei pentru lucrări de medicină în legătură cu specialitatea regretatului profesor şi membru al Academiei Române; Premiul *Adamachi* de 5.000 lei pentru scrieri cu conţinut ştiinţific; Premiul *Dr. Calistrat*

I. INCULEŢ
Fizician
Ales la 10 Octomvrie 1918
† 19 Noemvrie 1940

Dr. I. CANTACUZINO
Bacteriolog
Ales la 30 Mai 1925
† 14 Ianuarie 1934

Grosovici de 5.000 lei pentru lucrări de medicină sau în lipsa pentru orice lucrare cu caracter ştiinţific; Premiul de Entomologie al Prof. *Gh. N. Finţescu* pentru o monografie privitoare la o insectă vătămătoare pomilor; Premiul *Dr. Cornel Nicoară* de 12.000 lei pentru scrieri cu caracter ştiinţific; Premiul *Ilie Boroşiu* de 5.000 lei pentru lucrări de medicină chirurgicală.

Pentru complectarea studiilor în streinătate sau pentru specializare. Academia Română a acordat burse şi subvenţiuni importante. Astfel din fondul *Adamachi* începând din anul 1896 şi până în prezent s'au acordat 864 burse, pe termene care au variat dela 1 an la 4 ani. Dintre acestea 678 au fost acordate pentru studii în ţară, iar valoarea lor a fost de 1.834.820 lei şi 186 pentru studii în străinătate în valoare de 1.728.560 lei. Totalul sumelor acordate din fondul *Adamachi* pentru burse este de 3.563.380 lei. Din fondul *L. Arié* s'au acordat 47 burse şi subvenţii în ţară în valoare de 436.640 lei: din fondul *Păcurar-B'anu* 28 burse şi subvenţii în ţară în valoare de 40 320 lei; din fondul *Lucaci* 5 burse şi subvenţii în ţară în valoare de 104 003 lei; din fondul *Ilie Ştefănescu* 5 burse în ţară în valoare de 36.000 lei; din fondul *C. Otin* (fost bursier al fondului *Adamachi)* 4 burse în valoare de 72.000 lei: din fondul

Maria Antachi 2 burse în străinătate în valoare de 200.000 lei. In total Academia Română a acordat din diferitele sale fonduri 188 burse şi subvenţii pentru studii în străinătate în valoare de 1.928.560 lei şi 762 burse şi subvenţii pentru studii în ţară în valoare de 2.487.780 lei. Totalul general al sumelor acordate pentru burse şi subvenţii se ridică la suma de 4.416.340 lei. Dacă socotim sumele acordate înainte de 1916 în lei aur, ajungem să constatăm că valoarea burselor date de Academia Română se ridică la 45—50 milioane lei.

Cu toate că Academia Română a acordat din diferitele sale fonduri burse însemnate şi numeroase, totuşi ea nu a făcut risipă. Bursele au fost date numai pe bază de concursuri serioase şi recomandări scrupuloase, pentru tineri excepţionali. Dar nu numai atât. Academia Română a controlat şi dirijat activitatea bursierilor săi şi a căutat să-i îndrumeze în acele centre de unde puteau trage cel mai mare folos. Aşa se explică de ce foştii deţinători ai acestor burse nu au întârziat să se manifesteze ca elemente de mâna întâi în opera de propăşire ştiinţifică, economică şi technică a ţării.

In rezumat, Academia Română şi-a dat întreg obolul său de contribuţie la ridicarea şi înaintarea ştiinţfică a ţării, în ultimele şapte decenii. Dovadă fac: activitatea personală a membrilor, publicaţiunile pe care ea le editează, premiarea lucrărilor valoroase, bursele oferite cu multă mărinimie, dar şi cu înţelegere tinerilor distinşi, subvenţiile acordate pentru specializare, indicarea problemelor de interes vital pentru ţară şi neam, care trebuiesc urmărite şi deslegate. Pe căile deschise de Academia Română au mers către ţeluri bine alese şi bine precizate timp de 7 decenii generaţie după generaţie închinătorii adevărului ştiinţific. Nevoile spirituale ale României moderne precum şi nevoile sale economice, atât de hotărîtoare în viaţa naţiunilor, împing, imperios şi urgent, la cultivarea intensivă a ştiinţelor, la integrarea lor în viaţa de Stat, pentruca să se pună o temelie solidă unei desvoltări sănătoase, viguroase şi sigure în viitor. Sunt semne vădite şi dovezi numeroase că de azi înainte concurenţa dintre popoare se va face pe teren ştiinţific şi technic, că recunoaşterea drepturilor politice şi istorice ale unui neam nu sunt numai o problemă de drept şi justiţie, ci şi una de permanentă organizare cu metodă ştiinţifică şi din timp a tuturor forţelor care dau tărie de neclintit în vremuri de zguduiri, bună stare materială, tihnă şi seninătate sufletească pentru creaţiuni spirituale înalte, în vremuri de pace. Lupta pentru tot felul de spaţii care a început şi va deveni şi mai crâncenă în viitor, nu trebuie să ne găsească nepregătiţi. Organizarea activităţii ştiinţifice cere înainte de toate crearea de instituţii de cercetare — independente sau în legătură cu diferitele discipline predate în învăţământul superior — bine înzestrate şi încadrate cu personal destoinic şi suficient ca număr. Personalului dedicat cercetărilor ştiinţifice trebuie să-i se asigure alte condiţiuni materiale şi spirituale de viaţă de cât acelea vitrege în care s'a sbătut până acum. Sacrificiile ce se vor face pentru întreţinerea şi funcţionarea institutelor de cercetări nu sunt prea mari faţă de foloasele pe care le vor aduce. Ele ne vor da putinţa să punem în valoare pentru Stat şi Neam, rezultatele ştiinţifice obţinute în diferitele domenii de cercetare, prin studii individuale sau lucrări de colaborare.

In organizarea muncii ştiinţifice rolul Academiei ca organ de planificare, de coordonare şi orientare a cercetărilor va fi capital. Acest rol nu poate fi îndeplinit mai bine de nici o altă instituţie existentă sau care eventual s'ar crea în acelaş scop. «

Academia Română, dar mai cu osebire Secţiunea Ştiinţifică, sunt datoare însă să ceară stăruitor şi să obţină fără greş lărgirea cuprinsului câmpului de cercetări ştiinţifice, pentruca din adânc să scoatem la iveală pământ neistovit şi cu mireazmă de brazdă proaspătă, iar din văzduh să risipim negurile şi lumină de ideal să se reverse asupra destinelor Neamului nostru.

Academia Română, instituţia naţională de cultură a Neamului românesc de pretutindeni, păstrătoare a unui patrimoniu moral valoros şi păzitoare a unei tradiţiuni sănătoase şi de înaltă spiritualitate, va şti să răspundă nouei sale chemări cu aceeaşi conştiinţă, cu aceeaşi convingere şi abnegaţie, cu acelaş luminos şi înalt patriotism, cu dreaptă cumpănire şi prevedere, neostenită în râvnă şi puteri, ca şi în decursul celor trei sferturi de veac împlinite dela înfiinţarea ei.

Traian Săvulescu

SONETELE BUCOVINEI

I

Zidită toată din azur şi freamăt,
în milenare stânci şi-a spart izvoare.
In vifor, fier — şi — sărbătoare'n soare,
ea din străfund de veacuri vuie cheamăt

Răstrişti băură mucenicu-i geamăt.
Biserici spun izbânzi nemuritoare.
Pe plaiul *Ei*, ca'n vremi băsmuitoare,
cresc Feţi-Frumoşi din lacrimi şi neteamăt.

Latina criţă şi dârzenia Dacă
le 'ngemănă, creştină, acì, *Lumina*.
Sus, Crucea luce cremene posacă.

Aduce Crucea gloria, deplina...
— Slăvită Ţară 'n purpură se 'mbracă.
— Se 'nalţă 'n Nord — coroană — Bucovina.

II

Se 'nalţă Bucovina 'n Nord — coroană:
Sus — scrisă fulgerelor ţel să fie.
Din veacuri, şoimii ei sparg vijelie,
azur pe-aripi s'aducă din prigoană.

Cei fără Dumnezeu, urnind urgie,
svârliră 'n ea cu pietre ca'n icoană.
Rotì 'ntunerecul pe-acì vulboană.
Dar pată nu rămase pe moşie.

Izbavă Domnul iar vru să trimită...
A 'ngenunchiat pe-al Putnei plaiu norodul.
Suceava 'nvie glorie-aurită.

Cu aur, mâine, va 'nsemna izvodul
pe veci că Bucovina-i mântuită —
Odihnă să-şi găsească Voevodul.

III

Odihna şi-o găsi iar Voevodul.
Rugi slavă duc din munte 'n largul văii.
Tăiè Românu 'n jugul lor mişăii
cum altădată Alexandru — nodul.

Se arcuie peste prăpăstii podul.
In fund, roş iadul îşi înghite răii.
Scârbit, păcate cară lungul căii,
căci lepra îşi părândă iar *exodul.*

Renaşte Neamul din osândă-adâncă
— Uimiţi vor asculta cei ce-or să vie
din Cartea Ţării slovă plânsă încă:

— „...Şi când se stânse-a cerului mânie,
Trimisul Domnului lovì în stâncă:
sclipind ţâşnì izvor de apă vie...»

IV

Izvor de apă vie 'n larg ţâşneşte.
Cântă ca 'n zorii Paştilor meleagul.
St-opit îţi pare cu aghiazmă pragul.
Călcându-l, îţi faci cruce, creştineşte.

Azi, inima (ce-a sângerat ca 'n cleşte)
fierbinte gliei sfinte-şi varsă dragul.
De vatră fruntea-şi reazimă pribagul.
In lacrimi sufletul se primeneşte.

S'au scurs călăii (Domnul îi detune!)
Sfărmat-au a părinţilor tăi casă,
fraţi ţi-au răpit cu spini să-i încunune.

Cu Cel ce pâine-a frânt, vei sta la masă,
Pământ străbun, cu ram şi frunză-ţi spune:
— «Copile, fii binevenit acasă !»

Iulie 1941.

George Voevidca

CONCEPȚIA DE DESTIN ÎN ISTORIE. Marile transformări politice și sociale sânt în același timp deschideri de orizonturi noi asupra trecutului. Este cașicum ne-am afla deodată pe o înălțime mare și privirea noastră ar putea să cuprindă în întregime drumul străbătut, să-l vadă așa cum este în întregul său.

Trăim supt semnul naționalismului, sântem în vremea unor mari revoluții naționaliste. Înțelegem azi în adevăr națiunea ca un organism, nu ca o asociație și deaceia abia acum putem înțelege unele lucruri într'o lumină nouă, putem pune anume probleme, la cari înaintașii noștri nici nu se gândiseră. Națiunea ca organism viu, nu ca o entitate rațională, are legile ei de desvoltare, o coeziune lăuntrică a organelor, o viață proprie. Ca și individul ea are o *misiune* pe lume. Misiunea implică *un destin*, scopul acestei misiuni. Ideia de destin nu poate fi legată decât de istoria neamului înțeles ca organism, căci ea este în domeniul social ceiace este în domeniul individual determinismul voinței. Organismul național e legat în desvoltarea sa de pământul pe care trăește, de rasă, de cultură, care nu este numai manifestarea sufletului național, dar și o parte integrantă a acestui suflet însuși. Ele determină destinul unui popor.

Destinul poporului roman, agricultor și militar, a fost cucerirea și stăpânirea spațiului mediteranean, unificarea lui culturală și economică. Destinul popoarelor de stepă, popoare desțelinate, a fost desigur deosebit de destinul german, de colonizare a marilor spații răsăritene.

Concepția de destin, care abia acum se cristalizează pentru studiile istorice, este fecundă pentru desvoltarea lor. Istoria nu mai poate fi pentru vremile noastre grave și pline de sămânța hotărîtoare a viitorului o plăcută înșirare de anecdote pentru oameni de spirit, nici un haos în care înnoată cu voluptate erudiții, căci destinul, adică misiunea unui popor în lume, este descifrabil din paginile istoriei.

Să ne ferim să confundăm destinul cu fatalitatea. Fatalitatea este ceva exterior nouă, pe care o primim cu pasivitate; destinul, dimpotrivă, stă în puterile noastre, este un concept energetic. Destinul înseamnă posibilitate de viață, de cucerire a unui loc supt soare, care se deschide în fața unui popor, am zice un drum care trebuie cucerit cu lupte și muncă. Dar el este în același timp *singurul drum* pe care îl are deschis un popor în fața sa, e singurul rol pe care-l poate juca în istorie, dacă are energia să-l cucerească [1].

Și o altă confuzie trebue evitată. Aproape de mijlocul veacului trecut, în epoca Romantismului, apăruse ideia *mesianismului* popoarelor, care deasemenea concepea o misiune colectivă a națiunilor. Un vizionar

[1] Machiavel spunea că un stat se susține numai în forțele care l-au creat.

polon, Towianski o dăduse la iveală, iar marele scriitor Adam Mickiewicz o adoptase şi o completase. Ei porneau dela soarta patriei lor, Polonia, care se jertfise, murise pentru libertate; împărţirea Poloniei era în domeniul politic asemănată cu răstignirea lui Christos, iar învierea ei urma să fie semnalul învierii tuturor popoarelor libere. De aci însă concepţia mesianismului cădea într'un vag misticism slav: popoarele au o misiune religioasă, divină, ele trebuie să realizeze învăţămintele Evangheliei, să se perfecţioneze mereu, trecând prin suferinţă, pentru a ajunge la o apoteoză în sensul învăţăturii sfinte. Pentru aceasta au nevoie de un şef, un Mesia ales de Dumnezeu. Această ideie a mesianismului este pur mistică, nu ţine seamă de contingenţele materiale, mediu geografic, rasă, nici de sufletele colective naţionale distincte. Concepţia nouă a destinului e dimpotrivă rezultatul imperativelor istoriei, este în legătură cu studiul ştiinţific al istoriei, geografiei, psihologiei populare. Adevărat, şi ideia de destin are un aspect metafizic în sensul unei finalităţi a vieţii colective şi prin faptul cuprinderii unei morale naţionale, dar este, precum se vede, cu totul altceva ca mesianismul, un concept clar şi precis al unei epoci dinamice, pe când mesianismul este produsul turbure al romantismului sentimental şi visător.

Mesianismul lui Mickiewicz a fost cunoscut la noi şi adoptat de Nicolae Bălcescu, care scrie: «Orice naţie, dar, precum şi orice individ, are o misie a împlini în omenire, adecă a concurge după natura şi geniul său propriu la triumful ştiinţei asupra naturei, la perfecţionarea înţelegerii şi a simţământului omenesc, potrivit legii eterne şi divine care guvernează ursitele omenirii şi ale lumii» [2].

In concepţia de destin popoarele, ca şi indivizii, au o misiune pe lume. Desigur, puţini dintre oameni izbutesc să împlinească misiunea care rezultă din aptitudinile lor, din talentul lor, din mediul în care se află. Sânt oameni însă, care ajung să se cunoască pe sine şi împotriva tuturor împrejurărilor potrivnice, a piedicelor şi a suferinţelor, izbutesc să se realizeze.

Aşa şi popoarele. Ele au un *loc* pe lume, pe care trebuie să-l păzească, dacă pot şi dacă sânt vrednice, trăgând consecinţele aşezării lor. Popoarele descind dintr'o *rasă*, care fixează ca un sigiliu pe diploma lor istorică privilegiile lor de nobleţă, puterile lor fizice şi sufleteşti, felul de a înţelege viaţa şi mai ales de a o trăi. Cultura, însfârşit, determinată şi de mediu şi de influenţe din afară, constitue însă o sinteză originală. viaţa sufletească a neamului înţeleasă în sens larg: religie, înţelegere a lumii, creaţie politică şi artistică, este şi ea un factor creator de destin. Ajunge să ne gândim la rolul istoric impus unor neamuri de cultura lor, Elini, Romani, Francezi. Cultura este apoi *stilul* unui popor, prin care se înţelege felul său propriu de a crea.

Astfel înţeleasă, ca o consecinţă a mediului, a rasei şi a culturii, concepţia de destin istoric are o înfăţişare de neasemuită nobleţe morală. Generaţiile ce se succed nu au numai rostul de a trăi vegetativ, ci îşi asumă o datorie faţă de cele trecute şi viitoare. Au datoria să lupte cu

[2] N. Bălcescu, **Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul** ed. Al. Lapedatu, Bucureşti, 1908, p. 2.

toată energia lor pentru ducerea mai departe a destinului neamului, care înseamnă legea morală a naţiunii.

Suntem departe de concepţia individualistă, ca şi de cea a claselor sociale independente peste neamuri şi limbi. Concepţia destinului este de caracter naţionalist şi totalitar. Toate neamurile merg pe calea destinului lor, acelea care vor învinge vor trăi, acelea care se vor depărta dela dânsul vor pieri.

NAŢIUNEA DEFINITĂ PRIN DESTIN. Naţiunea a fost definită şi înţeleasă în chip diferit după vremi. Odinioară, în secolul raţiunii, s'a născut ideia contractului social. O naţiune era după Rousseau, rezultatul unui contract tacit între membrii ei, care prevedea datoriile şi drepturile fiecăruia. Abia mai târziu, în secolul ştiinţei,al XIX-lea, s'a constatat că naţiunea este un organism viu şi atunci s'a născut sociologia. Sociologii de eri, democraţi şi umanitarişti, n'au recunoscut temelia de rasă a naţiunii; au căutat să reducă importanţa fundamentală şi adâncă a realităţii naţionale. Ei socoteau şi socot naţiunea ca o stare de spirit, o definesc ca un suflet colectiv, creat printr'un consens, printr'o stare de spirit. Această concepţie este strâmtă; ea nu ţine seamă decât de un moment în scurgerea seculară a generaţiilor. O naţiune nu este starea de spirit a oamenilor vii dintr'un anume moment, ea este sufletul tuturor celor morţi şi a celor cari nu s'au născut încă. Naţiunea nu poate fi un concept static, ea este o curgere de vieţi peste veacuri. Ceiace leagă aceste vieţi nu e o stare de spirit, pe care o poţi schimba sau accepta, este ceva mult mai adânc, rezultat din împrejurări geografice şi rasiale. O naţiune nu este o stare de spirit, ci o luptă seculară.

Pe temeiul conceptului de destin naţional putem astăzi defini naţiunea în chipul următor: *O naţiune este trăirea socială a viilor şi a morţilor într'o luptă comună, în direcţia misiunii date.*

S'ar putea obiecta că odată împlinit destinul, naţiunea continuă să trăiască. Această obiecţie împotriva definiţiei de mai sus nu rămâne valabilă, întrucât destinul nu este un ţel finit, pe care l-am putea depăşi. Destinul înseamnă o trăire continuă şi infinită. Destinul de sentinelă la marginea lumii civilizate, ca şi destinul de cărăuşi ai mărilor, de mediatori între două lumi cu suflet deosebit, e veşnic, sau cel puţin va ţine cât ţine energia naţională. Când această energie se stinge, vine alt popor şi ia asupra sa misiunea care rămâne. Iată, de pildă, destinul atlantic al Spaniei, luat în secolul al XVII-lea de Olanda şi în al XVIII-lea de Anglia, iar destinul de unificare al civilizaţiei europene trece dela Elini la Romani, apoi la Italienii Renaşterii, la Francezii secolului Regelui Soare.

DESTIN ROMÂNESC: ŢARA. E vremea să ne punem întrebarea, care e destinul poporului nostru? Destinul românesc poate fi înţeles azi mai bine ca odinioară. Azi suntem în aurora unui veac de fier, pe înălţimea de unde putem mai uşor să vedem destinele neamului.

Elementul static al destinului unui popor este constituit din aşezarea şi structura teritoriului naţional, a ţării. Să nu confundăm *aşezarea* cu *structura*. Aşezarea pe glob priveşte poziţia între vecini, în faţa duşmanului sau alături de prieteni, în drumul marilor curente de civilizaţie sau de negoţ, poate în «drumul răutăţilor», pe când structura e un factor

interior care priveşte putinţa de apărare dată dela natură, elementele de unitate în armonia teritoriului sau elementele de disociere ale vieţii politice interne, apoi bogăţiile ce trebuesc lucrate şi legăturile cu căile de pătrundere interioară.

Aşezarea poporului nostru nu este, cum au spus cronicarii «în calea răutăţilor», ci pe calea civilizaţiei, în faţa răutăţilor. Sântem la marginea civilizaţiei europene şi creştine, dar de partea ceastălaltă a baricadei. «Răutăţile» n'au trecut peste noi. Ca şi Spaniolii, celălalt popor latin din capătul opus al continentului, luptător timp de secole împotriva păgânilor, avem şi noi *destin de sentinelă*. Depărtaţi de masa latină şi chiar de cea germană, *adică popoarele băştinaşe ale Europei din Antichitate*, sântem izolaţi în mijlocul popoarelor năvălitoare, cuceritoare, Slavi şi Maghiari, veniţi în aceste locuri în Evul-Mediu. Noi nu avem prieteni lângă noi, suntem o stâncă bătută de valurile mării duşmănoase. Apărăm o civilizaţie din care suntem şi noi o parte, civilizaţia creştină. Căci noi suntem c eştini din antichitate, nu creştinaţi de misionarii papilor sau ai împăratului dela Bizanţ, trimişi pentru luminarea triburilor fără Dumnezeu.

Destinul de sentinelă, de poartă a creştinătăţii, cum spune aşa de frumos Ştefan cel Mare, a fost înţeles clar, conştient realizat de reprezentanţii poporului nostru în trecut. Vlad Ţepeş scria lui Matei Corvin: «Să ştie domnia ta că noi am rupt pacea cu Turcii, nu pentru noi, ci pentru cinstea măriei tale, a coroanei şi a întregei creştinătăţi şi pentru păstrarea şi întărirea credinţei creştine» [3]. Iar Ştefan cel Mare scria tuturor principilor creştini din Europa: «Ţara noastră este poarta creştinătăţii, pe care Dumnezeu a ferit-o până acum. Dar dacă această poartă a creştinătăţii, care e ţara noastră, va fi pierdută, Dumnezeu să ne ferească de aşa ceva, atunci toată creştinătatea va fi în mare primejdie» [4].

Mihai Viteazul, un veac mai târziu spunea la fel: «N'am avut dela Turci nici o greutate sau vre-o nedreptate, dar ceiace am făcut, toate le-am făcut pentru credinţa creştinească... M'am apucat să ridic această mare greutate cu această ţară săracă a noastră, ca să fac un scut al întregei creştinătăţi» [5].

N'a fost o simplă pornire instinctivă. N'avem decât să comparăm cuvintele lui Vlad-Ţepeş cu ale lui Ştefan şi ale lui Mihai Viteazul, fiecare din ei nu cunoştea cuvintele celuilalt. Firesţe, dovezi că am realizat în trecut ca şi azi, acest destin primit conştient şi cu atâtea jertfe, sânt înseşi paginele istoriei noastre, menţinerea noastră aci sub şi peste valurile migraţiunilor medievale şi lupta secular dela Dunăre cu Turcii.

«Poporul nostru n'a şovăit şi nu şi-a părăsit misiunea sa nici când, oricât de grea şi de lungă a fost calea sa pe Golgota», scrie un mare inspirat al naţionalismului nostru.

Acest post de sentinelă înaintată exista încă înainte de formarea poporului român. Un istoric englez defineşte regatul dacic al lui Decebal «o sentinelă înaintată a Europei contra stepei» [6].

[3] I. Bogdan, **Vlad Ţepeş,** Bucureşti, 1891, p. 79—80.
[4] I. Bogdan, **Documentele lui Ştefan cel Mare,** II, p. 321.
[5] P. P. Panaitescu, **Mihai Viteazul,** Bucureşti, 1938, p. 107.
[6] Gordon East, **Géographie historique de l'Europe,** I, Paris 1939, p. 51.

Dar aşezarea noastră în acest colţ de lume mai înseamnă ceva. Ea este la mijloc între Apus şi Răsărit, între Apusul raţionalist şi abstractizant şi Răsăritul iubitor de valori plastice, de culori şi forme, între Apusul neliniştit şi agitat şi Răsăritul trăind în taina datinei luminoase şi statice. Propriu zis nu sântem chiar la mijloc, sântem mai aproape de Orient, şi aparţinem prin fiinţa noastră de rasă dacică, prin religia noastră ortodoxă, prin cultura noastră medievală Răsăritului. Dar dela Apus ne-a venit «pecetia Romei», încă dela începuturile noastre. Destinul nostru, ca unii ce avem în noi o sinteză izbutită şi rară de Orient şi Occident (ca într'anume biserici moldoveneşti ale Ştefan cel Mare, cu contraforturi şi arcuri gotice, dar cu plan şi ornamentaţie bizantină), ne face să fim intermediari de cultură. Popoarele acestea noi din Răsărit, Slavii în special, au fost în parte, dar trebue să mai fie, sub influenţa noastră de cultură.

Avem, aşa dar, o aşezare de sentinelă la cheile strategice ale Europei, la gurile Dunării, cetăţue înaltă între cele două stepe ale Rusiei şi ale Ungariei. In acelaşi timp suntem dincoace de Dunăre, spre Occident, pe drumul civilizaţiei. Toate aceste fapte geografice determină destinul nostru istoric.

Am fost o sentinelă înaintată a civilizaţiei şi nu trebuie să ne înşelăm, aceasta vom fi întotdeauna, fără drept de a slăbi vreodată încordarea energiei noastre Dar să nu uităm: sântem în Europa civilizată cu rol de împărtăşire a acestei civilizaţii.

Structura pământului nostru e al doilea element geografic al destinului nostru. Comparaţia fericită care s'a făcut între pământul românesc şi o cetate, cu podişul înconjurat de munţi la mijloc, cu şanţurile de apă ale Tisei, Nistrului şi Dunării împrejur, va rămâne ca o icoană plastică a unităţii pământului nostru. Ţara Românilor se înfăţişează ca o unitate a naturii; destinul nostru, pentru a putea fi împlinit, cere o unitate politică asemenea celei naturale, el nu poate fi împlinit fără aceasta. O dovadă strălucită stă în existenţa a două principate române în decursul istoriei: Ţara Românească şi Moldova, care s'au format ca state deosebite numai din cauza formei în unghiu a pământului românesc rămas liber după ocuparea podişului transilvan de către Unguri.

Unitatea este primul aspect care sare în ochi atunci când examinăm structura pământului românesc. Mai sânt şi alte aspecte de structură teritorială românească: marea întindere a şesului dunărean, uriaşele posibilităţi de desvoltare agricolă. Şi această latură a destinului nostru, care ne face un popor de ţărani şi agricultori, a trebuit să fie cucerită. Desţelenirea pădurilor din şes este operă medievală şi românească. Romanii nu ocupau efectiv regiunea dela stânga Oltului pentrucă aveau oroare de păduri; desţelenirea pădurilor a fost în toată Europa marea operă a Evului Mediu, începând din secolul al XIII-lea, în strânsă legătură cu colonizarea agricolă, caracteristica cea mai importantă poate a acestei perioade din istoria lumii. Dacă desţelenirea regiunii de şes dintre Olt şi Bucureşti a fost o operă medievală, cucerirea Bărăganului asupra stepei a fost în schimb o operă recentă, ea face parte din faptele istorice ale perioadei contemporane şi are o importanţă covârşitoare.

e desigur mai importantă decât Războiul pentru Independenţă, care are loc cam în aceiaşi epocă.

Să nu socotim însă destinul nostru prea strâmt. Noi nu suntem destinaţi a fi întotdeauna un popor eminamente agricol. Suntem un popor care are toate posibilităţile creatoare omeneşti date dela natură. Petrolul nostru nu este o marfă ce urmează a fi vândută brută, alături de celelalte bogăţii de sub pământ, este creator de industrie. Aceste minerale întrec nevoile noastre particulare, ele înseamnă un destin de muncă industrială, necesară pentru sud-estul Europei. Avem un loc de cucerit în stăpânirea economică a acestui sector al continentului nostru. E un pas al destinului nostru ce ne stă în faţă şi a rămas încă neîmplinit.

RASA. Dacă aşezarea şi structura teritoriului naţional determină destinul unui neam pe liniile istoriei, rasa înseamnă elementul activ, ea dă puterile de a cuceri acest destin.

Destinul unui popor este chemarea pământului dar şi chemarea strămoşilor.

Scriitorii democraţi au încercat să deosebească naţiunea de rasă, considerându-le ca grupări umane pe plan diferit, rasa fiind o unitate fizică, pe când naţiunea ar fi o grupare pe bază de afinităţi sufleteşti cu o sferă deosebită de a rasei.

Cu alte cuvinte, naţiunea ar cuprinde rase diferite juxtapuse pe un teritoriu, iar rasa ar putea să cuprindă diferite naţiuni cu suflete total diferite. Nu negăm existenţa amestecului de rase; acest amestec este în unele regiuni foarte mare, sunt naţiuni în care se pot găsi amestecate până la 20 de rase (ca cele balcanice), altele însă sunt aproape pure (Scandinavii de pildă). Dar acest amestec, de bine de rău, formează un corp unitar, nu există naţiuni formate din juxtapunere de rase, ci numai pe bază de amestec. Apoi să ţinem seamă că afluxul unei minorităţi de elemente străine într'o rasă nu provoacă o modificare a caracterelor rasiale primitive, ci acestea ies singure la iveală şi în câteva generaţii aportul strein se stinge.

Punctul de vedere al teoreticienilor democraţi se vădeşte greşit dela început, căci «sufletul naţional», care este compus din temperament, felul comun de a reacţiona la mediu, nu poate fi un fapt social fără aderenţe fizice. Temperamentul comun al naţiunii este un rezultat al structurii fizice comune, cel puţin al celei cerebrale. Nici nu ne putem explica existenţa unor trăsături sufleteşti identice într'o naţiune în decursul veacurilor, dacă ele n'ar corespunde şi unei ereditări fizice. Studiile asupra ereditării individuale dovedesc că se moştenesc deopotrivă trăsături fizice şi morale şi acest lucru este adevărat şi pentru rasă. Naţiunea nu este decât aspectul ereditării sufleteşti, pe când rasa, luată în sens restrâns, este aspectul fizic al aceleiaşi realităţi. Socotim deci că temelia naţiunii este rasa. Rasa poate fi de cele mai multe ori amestecată, dar este probabil că rasele pure sunt superioare, căci unităţii fizice îi corespunde unitatea sufletească. Amestecul de rasă poate fi folositor, când e vorba de rase foarte apropiate. Teoreticienii rasişti socot că acest fel de amestec reprezintă un câştig pentru naţiune, căci elementele apropiate sânt câştigate şi asimilate de rasa dominantă; în orice caz se creiază o sinteză. Lucrul se schimbă, când e vorba de rase deosebite, în

special neariene cu Arieni. Corcirea rasei înseamnă o primejdie pentru unitatea sufletească a naţiunii.

Noi vedem naţiunea identică rasei, ca o mare familie din tată în fiu, cu legăturile sufleteşti ce există într'o familie, cu unitatea ei de interese, cu acele obiceiuri seculare din străbuni, care se păstrează între rude. Nu concepem naţiunea fără legătură de sânge. Această legătură este structura naţiunii, precum atmosfera de familie mare, convingerea unei înrudiri este sufletul naţiunii.

Atitudinea naţionalistului faţă de problema rasei este aceia că naţiunea se bazează pe rasă, pe ereditate socială fizică şi morală.

Noi suntem de rasă, de sânge *dacic*, autohtonă. Romani suntem de limbă şi cultură, dar în sângele nostru nu avem decât foarte puţine picături de sânge roman. Sunt mulţi istorici cari afirmă că noi suntem ieşiţi din amestecul Dacilor cu Romanii. «Suntem făuriţi din două neamuri», scria Xenopol. Aliţi s'au încumetat odinioară să scrie că Dacii au pierit şi că noi ne-am născut numai din coloniştii romani, aduşi de pretutindeni, din «toată lumea romană». Dar această «lume romană» era ea oare o lume de rasă romană peste toate provinciile din jurul Mediteranei, în trei continente? Nimeni nu mai poate crede aşa ceva. Imperiul Roman nu era un stat naţional. In vremea lui Traian în Italia era de mult secat isvorul emigrărilor şi colonizările se făceau din celelalte provincii de rase streine, romanizate Dar ce putea reprezenta ca număr această colonizare, faţă de populaţia autohtonă de milioane de oameni? Puţin lucru, de sigur, un ferment de cultură superioară, de conducere şi un exemplu, dar nu o mare massă etnică.

De altfel, răspunsul sigur îl poate da numai antropologia. Savantul antropolog Pittard, care a studiat pe teren rasa românească, arată că între tipul rasial din Italia şi tipul rasial român nu e nici o asemănare, nici ca forme ale capului, înălţime, pigmentaţie, forme ale urechilor, nasului, etc. Noi aparţinem tipului rasial autohton din Carpaţi, aşezat aci poate din vremile neolitice, tip trecut apoi spre Apusul Europei şi nu tipului latin-italic al coloniştilor romani.

Tipul rasial românesc cel mai curat este în podişul ardelean şi Munţii Apuseni, corespunzând mai mult rasei alpine, rasă brună, brachicefală, cu o sinteză originală.

«Priviţi, scrie Pittard, ce s'a întâmplat în România, unde până şi cel din urmă păstor, pentrucă vorbeşte o limbă derivată din cea latină sau pentrucă ştie că străbunii săi au fost învinşi de Roma (această izbândă n'a fost uşoară şi ar fi cazul să fii mândru de admirabila rezistenţă a Dacilor), crede că are în vine cel mai curat sânge al lui Traian... Fără şovăială prefer să mă socotesc coborâtor dintr'un dac, un celt sau un gal. E cel puţin tot atât de onorabil şi e mai conform cu adevărul». Tot Pittard adaogă: «Poate imaginea poporului român actual e imagina acestor populaţii (Daci şi Geţi). In orice caz, ar fi zădarnic să căutăm o origine romană tipurilor actuale ale Românilor. Armatele Ro-

mei, învingând pe vechii Români, nu au lăsat mai mult ca limba lor poporului supus» [7].

Tipul nostru rasial este dacic (cu popoarele anterioare), nu dacoroman. In schimb, Dacii au căpătat o cultură romană, au uitat cu desăvârşire limba lor şi au adoptat-o pe a cuceritorilor mai culţi. Limba noastră nu e un amestec de latină cu dacică; filologii nu pot dovedi azi existenţa nici măcar a unui singur cuvânt dacic în limba noastră. In privinţa limbii suntem Romani şi deloc Daci, precum ca fiinţă fizică suntem numai Daci. Influenţa romană a fost o influenţă de ordin cultural şi politic, nu însă şi rasial.

Aşa dar, suntem Daci, sau mai bine zis Daci cu amestecul unei rase autohtone anterioare venirii lor aici. Dacii par a fi fost blonzi şi au format o clasă cuceritoare indo-germanică, ce s'a topit în rasa primitivă brună. Despre această rasă, căreia nu-i putem pune un nume, cercetările de până azi nu ne spun încă nimic. Este sigur că dela ea au rămas anume numiri topice, în special numele Carpaţilor, căci în toată Europa centrală, apuseană şi sudică ramuri ale acestei rase au lăsat numiri compuse cu sufixul *cra* sau *car*, al cărui sens este *piatră* [8].

Fiinţa fizică presupune însă păstrarea trăsăturilor sufleteşti adânci, a inconştientului ereditar. Funcţiunile primare ale sufletului nu pot fi modificate de cultură, ele rămân prin atavism.

Acestea sânt, aşa dar, dela Daci, puterile adânci cu cari ne vom cuceri destinul.

Ce ştim despre Daci? Toţi scriitorii antici îi socot ca un popor aparte, fiinţe cu cugetul tare, deosebit de al celorlalţi barbari. Erau oameni ce trăiau în munte, lucru de neconceput pentru Romani, oameni ai şesului, în burguri clădite din blocuri de piatră necioplită, imense cetăţi cătărate pe înălţimi de nepătruns. E ceva dur în aspectul civilizaţiei acestor oameni dela munte. Dar după mărturia tuturor, Dacii nu erau oamenii acestei lumi, ci trăiau ideal pe vârfurile lor înalte, scăldaţi în razele ce vin din altă lume. «Dacii cei nemuritori», îi numesc isvoarele antice. Zamolxe zeu al cerului, zeu unic, fără temple, spirit fără întruchipare umană, zeu al războaielor şi vitejiei, era simbolul credinţei lor. A muri era o fericire, a trăi era o luptă pentru învierea în moarte: o spiritualitate aproape creştină. Spre deosebire de toată lumea antică erau spiritualişti şi în acelaşi timp oameni ai pământului legaţi de sol, o continuare vie a pământului lor. Construcţiile imense de piatră, semn de muncă grea, de ani îndelungaţi, sunt dovada unei puteri de muncă în împrejurări potrivnice.

Aceştia erau Dacii, aceştia suntem noi. Peste zeci de veacuri ei au rămas aici cu fiinţa lor crescută pe acest pământ, cu gândul lor de largă spiritualitate, care coboară viaţa de dincolo şi viaţa noastră şi care ridică

[7] E. Pittard, **Les races et l'histoire**, Paris, 1932, p. 13 şi 349. Cf. şi H. Günther, **Rassenkunde Europas**, München, 1929, p. 134. şi I. Făcăuaru, **Structura rasială a populaţiei rurale din România**, Bucureşti, 1940.

[8] Cf. Albert Dauzat, **Toponymie française**, Paris Payot, 1939, p. 80. 89. Un studiu asupra rădăcinilor preindoeuropene, comune în Alpi şi Carpaţi de Bartoldi în **Archivio glottologico italiano**, Torino, 1929. Cred că şi numele Pietrii Craiului este o etimologie populară a numelui străvechi **cra=piatra**.

viaţa umilă de aci, în fiece clipă şi manifestare a ei, în lumina vieţii eterne. Românul trăeşte într'o comuniune permanentă cu lumea dumnezeiască, ce se manifestă aci prin calendarul creştin, prin apropierea sfinţilor şi mai ales prin acel simţ de apărare permanentă venită de sus, care este esenţa trăirii religioase româneşti. Aci stau puterile noastre, ce ne-au fost date pentru destinul nostru: o viaţă spiritual-religioasă, devenită creştină, o legătură indisolubilă cu solul, putinţa unei vitejii obscure, colective, fără strălucirea marilor fapte de arme, dar cu încăpăţânarea seculară şi răbdătoare a omului pământului. Tot ce este în noi spirit de jertfă, tot ce e în noi obscură şi trainică legătură de pământ şi acel nobil şi liniştit semn al apărării divine mereu prezente peste noi, este dacic.

Aşi socoti şi simţul românesc de dreptate ca fiind dacic, oricât s'ar părea că *dreptatea* trebue să fie moştenită dela Romani, poporul *legii*. Dar simţul de dreptate e altceva decât legalitatea. Unul e uman, celălalt abstract, unul e legat de firea omului, celălalt de litera legii. Dreptatea e a sufletului şi după suflete, ca să faci dreptate trebue să cunoşti omul care cere dreptate; legalitatea e a statului, ea cere cunoaşterea *cauzei*. Pentru poporul român *legea* este numai cea divină, legea creştinească. Numai acestei legi i se supune dreptatea omenească. Hotărît lucru, noi nu suntem Romani.

Rasa noastră dacică (cu elementele predacice) este o rasă creatoare de cultură originală. Cultura dacică, aşa cum o cunoaştem din arheologie şi studiul religiei, este deosebită de cele mediteraniene, cât şi de cele asiatice şi nord-europene. Viaţa etnografică a poporului nostru de azi îl situiază ca o unitate originală deosebită: astfel satul românesc caracteristic, de formă prelungită şi regulată, cu casele înconjurate de grădini, nu corespunde nici unuia din tipurile de sate sud-dunărene (balcanice), fie forma mediteraniană cu casele înghesuite la stradă, fie forma orientală cu case între ziduri, fie şi forma zisă patriarhală din nordul Peninsulei Balcanice cu case rare risipite neregulat [9]. Nu corespunde nici satelor occidentale de tip german, nici celor ruseşti de izbe de lemn, e o formă originală creată aci pe teritoriul nostru. De asemenea casa românească cu două camere, sală şi cerdac pe stâlpi, fără căminul uriaş nord balcanic, este iar în totul deosebită de toate tipurile de case balcanice [10]. Portul nostru care este dacic, după cum se vede în reproducerile sculpturale romane, nu are nimic din aspectele sud-dunărene şi aşi adăoga şi hrana ţăranului român, mămăliga de mălai, unic tip de hrană naţională. (Mămăliga de mălai de porumb a înlocuit la noi, la începutul veacului al XVIII-lea pe cea de mei, străveche, probabil dacică. In totdeauna Românii erau socotiţi mâncători de mălai, Mihai Viteazul era poreclit de Unguri în batjocură Mălai Vodă, într'o vreme când porumbul nu fusese introdus în aceste părţi. Mălai are o etimologie latină, *milium*, mei, mămăligă este de origine necunoscută).

Când viaţa etnografică a poporului nostru este aşa de originală şi

[9] Cf. I. Cvijić, **La péninsule Balcanique**, p. 207—224 şi harta repartiţiei tipurilor de sate la p. 216.

[10] **Ibidem**, p. 225—251 pentru casa balcanică.

de pură, complet deosebită de cea balcanică, purtând pecetia clară a autohtonismului, se găsesc istorici cari socot că Românii s'au format în sudul Dunării, în mediul balcanic, complet deosebit din acest punct de vedere. După câte ştiu acest argument al autohtoniei şi originalităţii formelor primitive ale vieţii populare, n'a fost întrebuinţat la noi ca o dovadă în celebra controversă asupra locului formării poporului nostru, deşi este poate cea mai hotărîtoare.

Dar aci ne interesează alt aspect al acestei probleme. Originalitatea vieţii populare româneşti, căreia îi corespunde originalitatea culturii antice a Dacilor, înseamnă firește o adaptare la pământul strămoşesc, datorită unei originalităţi de rasă creatoare de forme noi. Rasa românească este neamul de oameni crescuţi aci, în pământul din Carpaţi, Munţii Apuseni şi dela Dunăre, un bloc organic, înrădăcinat în acest pământ prin munca şi felul său de a trăi viaţa.

Rasele pure sunt creatoare, rasele amestecate sânt slăbite în creaţia lor şi în puterile lor, sunt adesea josnice şi rele. Rasa germanică e rezultatul a cinci şase rase preistorice, unificate şi purificate. Rasa noastră este adaosă în decursul veacurilor cu mai multe alte rase. Nu ne vom putea împlini destinul fără unificarea rasei, care înseamnă unitate de sforţare, de creaţie, de ţel, de puteri fizice şi spirituale. Rasele se purifică, deoarece elementele predominante se înmulţesc prin ereditate şi înlătură pe celelalte. Dar pentru aceasta trebue să voim să ne apărăm rasa prin lege, prin organizarea noastră, s'o apărăm mai ales de noi amestecuri semite sau ţigăneşti. Trebue să avem o politică a rasei, ca să putem merge în chip hotărît şi sigur pe calea destinului nostru.

Această politică de rasă are însă şi o latură de organizare socială. In toate vremile au trăit naţiuni cari pe teritoriul lor văd desvoltându-se minorităţi străine şi totuşi aceste minorităţi n'au fost o piedică pentru ca naţiunea dominantă să se poată realiza pe linia destinului ei. Naţiunea este, cum am spus, un organism viu, cu organele sale, care sunt clasele sociale. Când într'o naţiune lipseşte însă o clasă socială, când funcţia unei clase sociale e împlinită de un neam strein, suntem în faţa unei probleme cu totul deosebite de aceia a minorităţilor. Una este minoritatea care trăeşte alături de un neam şi altceva este minoritatea care ocupă locul unei clase sociale, parte integrantă a societăţii, dar inadaptabilă la destinul ei. Această problemă de omogenitate naţională poate fi pusă alături de problema purităţii rasei, ea atrage aceleaşi consecinţe când nu e rezolvată: imposibilitatea unei realizări armonioase pe calea destinului.

In Răsăritul Europei, din motive istorice, asupra cărora nu e locul să ne întindem aci, a lipsit o clasă mijlocie. Polonii, Ungurii şi Românii au fost în trecutul lor popoare agricole, au avut mai multe clase ţărăneşti (şerbi, moşneni, muncitori liberi) şi o clasă de proprietari nobili, care a lipsit însă şi aceasta la Sârbi, Bulgari, Albanezi. Burghezia a fost, la toate aceste popoare, străină (la popoarele balcanice a fost grecească). După o încercare germană şi armeană în Evul-Mediu, au venit Evreii şi au ocupat acest loc liber. Element nearian, un popor care nu este întreg, ci formează o singură clasă socială, nu numai străină de destinul nostru, dar şi duşmană a lui, Evreii în lumina doctrinei desti-

nului sunt o primejdie de moarte pentru noi. Câtă vreme nu vom avea o puternică burghezie românească naţională şi naţionalistă, care să ia locul Evreilor, nu vom avea un organism naţional complet şi unitar.

Problema ovreiască nu este deci o problemă de minoritate naţională, nici o problemă religioasă sau economică, e o problemă de omogenitate a societăţii noastre româneşti.

Cine cunoaşte istoria Europei sud-estice are lămurit impresia unei realizări incomplete în istoria acestor popoare, un minus în desvoltarea lor economică şi chiar a realizărilor culturii superioare. E clar că acest aspect istoric se datoreşte lipsei unei clase burgheze, adică un organism naţional incomplet. Firește că orice lipsuri creiază datorii de luptă pentru noi şi pentru generaţiile ce vor veni.

Cultura românească. Ortodoxia. S'ar părea că între forţele creatoare de destin naţional nu putem socoti şi cultura. Cultura ar fi o manifestare a sufletului naţional, un rezultat, nu o cauză. E uşor însă de înţeles cum cultura unui popor crează la rândul ei directive, chiar în domeniul politic şi deschide drumuri de viitor. Ideile-forţă ale lui Fouillé sânt de fapt în cultură elemente de destin naţional, înţelese în sens larg al forţelor culturale, în care intră nu numai ideile, ci şi mai ales sentimente şi instincte.

Care este *stilul* culturii româneşti? Contele Keyserling în *Analiza spectrală a Europei* spune că singurul popor din sud-estul Europei cu personalitate culturală originală este cel românesc şi aceasta pentrucă a păstrat şi astăzi stilul civilizaţiei bizantine şi anume mai ales în viaţa socială. De sigur, viaţa de lux a societăţii orăşeneşti a impresionat pe contele Keyserling, care a văzut în ea concepţia plastică a Bizanţului. Este în cultura românească o pecetie reală a Bizanţului, aceasta este însă *ortodoxia.*

Ortodoxia este felul oriental de a înţelege creştinismul, precum catolicismul este înţelegerea lui occidentală. Orientalul înseamnă o concepţie de viaţă în colectivitate, umilirea personalităţii, individualismul socotit ca un păcat. Occidentul dimpotrivă este individualist, consideră individul ca o unitate perfectă şi independentă. Orientul este iubitor de pompă, de culori, de forme, înţelege divinitatea ca un împărat în odăjdii şi învaţă religia din imaginele pictate pe pereţii bisericilor. Occidentul este abstract, înţelege pe Dumnezeu intelectual şi-l concepe în muzică. Orientul este static, nu concepe evoluţia, Occidentul este dinamic, crede în iluzia progresului. Aşa şi religia lor. Deosebirea între ortodoxie şi catolicism nu stă, cum se crede, în lipsa lui *filioque* în simbolul credinţei, în purgatoriu şi în primatul papei, ea este mult mai adâncă: este deosebirea între două lumi, două *Weltanschauung.*

Noi, Românii, sântem în Orient şi am trăit în Ortodoxie toată viaţa noastră spirituală. Acest fapt esenţial pentru înţelegerea istoriei noastre a fost stabilit abia de curând prin studiile lui Nae Ionescu.

Ortodoxia a fost *trăită* în două feluri, căci deşi dogma rămâne neschimbată, ca şi înţelegerea ei, trăirea activă de către societate a unei religii, cu ecouri în cultură şi chiar în viaţa politică, este cu totul altceva. Ortodoxia a fost trăită *imperial* de unii, de alţii *naţional.* Ortodoxia imperială a fost realizată la Bizanţ, ca unificatoare de popoare, prin-

tr'un împărat reprezentant al lui Dumnezeu şi şef al bisericii. Puterea de unificare a Bizanţului era o civilizaţie de caracter religios şi de forme plastice. A doua realizare imperială a ortodoxiei a fost la Moscova, numită din secolul al XVI-lea «a treia Romă», cu ţarul pravoslavnic şi prin ideia pan-ortodoxă (în realitate pan ortodoxia a fost ideia dominantă a politicei 'ruseşti ţariste şi nu panslavismul). La Bulgari, subt ţarul Simion, pela 900, la Sârbi supt Ştefan Duşan pela 1350, s'au încercat, fără succes durabil, forme de ortodoxie imperială, la noi însă niciodată, deşi au fost istorici care au căutat acest aspect şi în istoria noastră. Opera de ajutorare prin milostenii a ortodoxiei nelibere prin Români, care are o deosebită însemnătate istorică, nu are însă o semnificaţie de imperialism românesc.

Dar mai este şi o altă trăire a ortodoxiei, cea *naţională*. «Naţiunea este în credinţa ortodoxă o unitată dată dela Dumnezeu», spune un adânc cunoscător al trăirei ortodoxe [11].

Popoarele din Sud-Estul Europei, ameninţate în viaţa lor politică şi naţională, lipsite în mare parte de libertate, ba chiar de organizare, au rămas cu o singură ierarhie: a bisericii. Sârbii, Bulgarii, Albanezii, Românii Macedoneni, stăpâniţi de Turci, au pierdut nu numai viaţa de stat, dar şi clasa nobiliară, la fel şi Românii ardeleni supt Unguri. Stăpânirea turcă, precum şi cea ungară erau neortodoxe. Biserica a însumat întreaga viaţă naţională şi toată 'ierarhia. Ea a devenit un scut al naţionalităţii, vlădicii au fost şefi politici şi spirituali ai neamului. Limba naţională în biserică, lipsa unei conduceri centralizate a făcut din biserica ortodoxă o religie de stat şi o religie naţionlă. Cu toată existenţa unor aparenţe contrare, 'ortodoxia românească a fost şi este naţională. Ea leagă printr'o tradiţie seculară ideia naţională de biserică. Biserica prin marii ei ierarhi din trecut a fost nu numai un scut al naţionalităţii româneşti, dar şi un concept cultural naţional. Ideia naţională în secolele trecute 'era pe plan bisericesc. Când Mihai Viteazul cucereşte Ardealul, el înfiinţează în primul rând o mitropolie românească la Alba Iulia.

Rolul ortodoxiei în istoria noastră, în destinul nostru, a fost multă vreme înţeles într'un chip meschin. Unii istorici recunoşteau rolul «didactic» al culturii bisericeşti, dar socoteau ca o eroare istorică, ajutoarele date de domnii cucernici la Muntele Athos şi Patriarhie, banii ţării risipiţi pentru Greci (Xenopol). Mai târziu, acest rol de sprijin al culturii ortodoxe sub egidă românească a fost înţeles în adevăr ca o mare pagină a destinului nostru istoric (Iorga). Dar ortodoxia este în istoria noastră nu numai 'un ajutor dat «culturii cărturăreşti». Acest rol este subsidiar faţă de trăirea însăşi a religiei, fapt care n'a fost înţeles de istoricii atei. Ortodoxia a fost pentru noi însine viaţa superioară religioasă a poporului nostru, contactul lui cu Dumnezeirea. Ca atare ea are dreptul la paginele istoriei, nu numai ca un auxiliar al literaturii şi şcoalei.

Dintre caracteristicele deosebitoare ale creştinismului oriental, amintite mai sus, poate cea mai importantă este umilinţa. Catolicul pri-

[11] St. Zankow, **Das orthodoxe Christentum des Osten**, Berlin, 1928, p. 130.

meşte Evanghelia în biserică în picioare, ortodoxul în genunchi. Pentru primul revelaţia divină este un glas care vorbeşte sufletului său, pentru cel de-al doilea este un har care se coboară peste capetele plecate ale poporului întreg şi întrunit într'un suflet comun. Umilinţa ortodoxă este pe planul social o înţelegere colectivă a vieţii, anti-individualistă.

Şi alte laturi caracteristice ale ortodoxiei, converg spre aceiaşi concluzie, de pildă faptul că singura autoritate reală religioasă este întreaga biserică cu toată comunitatea ei [12]. Catolicismul este mai aproape de înţelegerea democratică burgheză (individualistă) a vieţii politice şi sociale, ortodoxia în schimb este în ritmul naţionalismului popular şi totalitar. Şi prin această latură a umilinţii, a jertfei părţii pentru tot, ca şi prin caracterul naţional al ortodoxiei amintit mai sus, ea este în ritmul vremii de azi. Nu ştiu dacă trăim un nou ev-mediu în zilele noastre, aşa cum afirmă Berdjajev, dar dacă acest lucru e adevărat, apoi trebue să precizăm că lumea trăeşte un nou ev-mediu oriental şi nu occidental.

Caracterele sociale şi naţionale ale ortodoxiei amintite până acum se găsesc la toate popoarele ortodoxe, în special la acele care au renunţat la ortodoxia imperială. De observat că pe plan politic umilinţa ortodoxă a fost întărită de lipsa unei independenţe naţionale, de apăsarea robiei politice şi sociale în decursul veacurilor. Nu afirmăm că umilinţa, care în viaţa socială înseamnă înţelegerea vieţii numai în colectivitate, este un rezultat al influenţii bisericii ortodoxe. Nu, ci această umilinţă este un fel oriental de a trăi viaţa, care şi-a găsit locul firesc şi în religia Răsăritului. In istoria Românilor vom găsi puţine figuri de mari iluminaţi şi de eroi străluciţi prin fapte de arme sau de credinţă. Noi nu avem sfinţi şi puţini eroi. *In schimb, toată istoria noastră este povestea unui eroism colectiv, anonim, o rezistenţă de stâncă neclintită.* Cu dreptate scrie Al. Randa: «Românul este soldatul necunoscut al istoriei» [13]. Acesta este rezultatul deopotrivă al eredităţii dacice, cât şi al sufletului oriental.

Religia creştină ortodoxă, ca şi cea catolică, prin dogmă şi sentiment religios se întinde peste numeroase naţiuni. Există totuşi, dacă nu *o înţelegere* naţională a religiei, o *trăire* specific naţională a ei. Înţelegerea e unică, supt sancţiunea ereziei, trăirea este faptă, este trecerea înţelegerii prin sufletul popular. Care este în acest sens caracteristica românească a trăirii ortodoxiei? Credem că nu greşim când afirmăm că această caracteristică românească a religiei creştine este o concepţie blândă a dumnezeirii, care nu trezeşte un sentiment de teroare, ci o protecţie veşnic prezentă. Acest sentiment de protecţie apropiată, un scut care te întovărăşeşte în viaţă este caracteristic românesc. Este drept că unii comentatori, în special Zankow, spun că o caracteristică a ortodoxiei este «credinţa în mila lui Dumnezeu, Dumnezeu al dragostei» la judecata din urmă [14]. Este sigur că ortodoxia e mai blândă şi iertătoare

[12] St. Zankow, **op. cit.**, p. 30.
[13] Al. Randa, **Imperialism românesc.**
[14] Zankow, **op. cit.**, p. 61.

decât rigiditatea catolică, dar nuanța românească este mai generală, privește în primul rând viața de pe pământ, cea de toate zilele.

In sânul ortodoxiei există mari deosebiri în această privință. Ortodoxia slavă, în special cea rusească, a dat forme de misticism pasionat cu sectele de rascolnici și biciuitori cu practice orgiastice. Este adesea ceva sumbru și tragic în acest misticism slav. La Bulgari bogomilismul a fost în Evul-Mediu o mare revoluție religioasă, la fel și cu a Patarilor din Bosnia. Istoria ortodoxiei noastre a fost scutită de asemenea apariții revoluționare, ea se menține în formele unei blânde apărări a celor drept credincioși, venită de sus, dar coborâtă familiar în mijlocul lor. La Greci, moștenitori ai culturii alexandrine, raționalismul religios fixat asupra amănuntului de dogmă a dat naștere la nesfârșitele controverse ce umplu istoria Imperiului Bizantin. Se poate deci vorbi de o trăire deosebită a ortodoxiei după firea națională, alături de notele fundamentale comune.

Credința unor popoare este apăsată de sentimentul fricii, spaimă de cele nevăzute, de ceasurile cumplite ale morții și ale iadului. Desigur că și Românul este «cu frica lui Dumnezeu», dar parcă totuși îl simte mai mult ca un părinte bun și iertător. Nu este la noi teama cumplită de păcat, ci adevăratul înțeles al credinței noastre este sprijinul de sus asupra celor drept-credincioși. Credința este un scut în viață, cu care putem păși siguri. Un sentiment de liniște adâncă răsare din acest fel de a privi cele sfinte.

De observat în această ordine de idei faptul adesea discutat al lipsei de sfinți în biserica românească. Aceasta nu este o caracteristică general ortodoxă căci atât Rușii, cât și Sârbii, ca să nu mai vorbim de Greci, au avut sfinții lor naționali. Credem că părerea după care lipsa sfinților la Români ar însemna un minus de credință este greșită. Mai de grabă trebue să înțelegem acest aspect al vieții noastre religioase ca o notă de viață colectivă și de sfiiciune. Credința e a tuturor, a masei care se roagă în comun în biserică, nu se ridică *unul* ca reprezentant ales al credinței populare. Deși au fost în trecut, mai ales în vremuri în care inima trebuia ținută sus, oameni de jertfă, martiri și asceți în rândurile Românilor, felul nostru de a trăi ortodoxia ne-a împiedicat să-i beatificăm, adică să-i glorificăm. Nimeni nu a cutezat să se ridice așa de semeț cu gândul, încât să-i apropie pe aceștia de lumea ideală de neatins a sfinților. Nu puteau să așeze pe niște oameni din mijlocul nostru alături de cei pomeniți în cântările bisericii. Amintirea acestor oameni a rămas ștearsă în umbră, într'un cerc restrâns, cu numele de oameni buni și bătrâni, dar atât.

Ortodoxia românească este hotărîtoare pentru destinul nostru. Din cele spuse mai sus constatăm că ea este legată de naționalismul nostru. Pe linia destinului nostru stă un *naționalism ortodox*. Forma ei de trăire nu este misticismul tragic, nici raționalismul apusean, viața poporului, nu în frica lui Dumnezeu, ci în harul lui Dumnezeu, o armonizare blândă cu divinitatea veșnic prezentă, ca un scut izbăvitor. Pentru cultura noastră, în special pentru cea artistică, această trăire a ortodoxiei are consecințe foarte adânci. Ea a dat în parte literatura blândă, nițel visătoare și în pictura bisericească, în arta populară, un stil românesc, ale cărui

caracteristice sânt: blândeţea, măsura, ceva estompat, cu note uşor religioase. Putem afirma că, nu prin subiect, ci prin impresia pe care o dă realizarea, opera de artă românească literară sau plastică, populară sau cultă, are un caracter religios, în sensul înţelegerii ortodoxiei de către poporul românesc. Vedem, aşadar, cât de greşită este impresia superficială a nereligiozităţii poporului nostru; Românii trăesc într'o viziune religioasă, care, dacă este mai apropiată de noi şi mai umană, nu este mai puţin reală. Aceasta ar fi deajuns ca să arate rolul hotărâtor al ortodoxiei în formarea destinului românesc, ea dă stilul culturii noastre creatoare, ca şi al vieţii sufleteşti naţionale.

Dar nu este numai atât. Ortodoxia noastră este, cum am spus, naţională, dar nu rămâne mai puţin o parte dintr'un întreg. Ortodoxia românească este legată de ortodoxia în general şi a fost în fruntea ei. Veacuri dearândul ortodoxii au suferit jugul păgânilor. La Bizanţ, metropola ortodoxiei, la Muntele Athos, focarul vieţii ascetice, la Ierusalim, la Mormântul Domnului, ca şi în Bulgaria, în Serbia, în Albania, stăpâneau aderenţii legii lui Mohamed. Nu mai era nobilime teritorială, nu mai era stat, nu mai erau bani. Şi atunci a venit dărnicia lui Neagoe Basarab, a lui Vasile Lupu, a lui Constantin Brâncoveanu. Nu numai zidurile mânăstirilor dela Athos, din Thesalia, Epir şi Constantinopol se ridicau din nou şi se împodobeau cu picturi graţie banilor grei veniţi din Muntenia şi Moldova, dar şi la Slavi, în Frusca Gora, ca şi în Balcani, în Macedonia, apoi în Asia, la Muntele Sinai şi în Siria şi chiar în Egipt, ajutorul românesc se revărsa din belşug. Datoriile patriarhiei din Constantinopol erau plătite cu bani româneşti, cărţile bisericeşti în greceşte se tipăreau la Iaşi şi la Bucureşti, ba chiar cărţi în limba siriacă cu alfabet arab şi în limba georgiană cu alfabetul respectiv fură tipărite în tiparniţele evlaviosului domn muntean Constantin Vodă Brâncoveanu. An de an, sute de călugări, arhimandriţi, mitropoliţi, ba chiar şi patriarhi călătoreau în ţara noastră după milostenie. Aproape n'a fost patriarh ortodox în secolul al XVII-lea, care să nu fi stat pela noi. La Iaşi s'a ţinut sinodul din 1642, care a stabilit *Mărturisirea Ortodoxă*, singurul catehism oficial al ortodoxiei până azi. Şi acest sprijin dat ortodoxiei, avem dreptul să spunem *această salvare a ortodoxiei prin Români*, s'a arătat nu numai la creştinii de sub jug turcesc, ci şi la ortodoxii supuşi catolicilor. Dacă bisericile clădite de domnii moldoveni şi munteni în Ardeal şi Maramureş pentru Românii de acolo sânt o firească urmare a unei solidarităţi de neam, nu tot acelaşi lucru putem spune despre zecile de mânăstiri şi biserici clădite în vechea Polonie de domnii Moldovei şi chiar de ai Munteniei pentru Rutenii ortodoxi. In Ucraina, în Podolia, în Galiţia, în Volhinia se află asemenea locaşuri clădite cu ajutorul românesc. La Liov (Lemberg) catedrala ruteană care domină oraşul se numeşte şi azi Biserica moldovenească, pentrucă a fost clădită de domnii moldoveni din familia Movileştilor şi capul de bour străjueşte săpat în piatră aceste clădiri. Prima tipografie ruteană din Lemberg a fost ridicată de domnul Moldovei Miron Barnovschi la 1629.

In această operă de sprijinire a ortodoxiei noi Românii am fost singuri până în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Rusia impe-

rială moscovită era absentă, iar rolul pe care l-a jucat ea mai târziu a fost mai puțin curat de scopuri politice.

Acest popor românesc, pe care chiar unii dintre ai noștri nu se sfiesc a-l socoti în trecutul său ca barbar, a mântuit indirect prin rezistența sa civilizația apuseană și direct, prin contribuția sa materială și spirituală, civilizația ortodoxă. Ortodoxia ar fi pierit, creștinismul n'ar mai fi existat dela Dunăre în spre Miazăzi, dacă n'ar fi fost Românii. Noi am mântuit creștinismul oriental. Aceasta constitue, oricine își poate ușor da seama, o notă principală a destinului nostru.

Destinul, cum am spus, nu se poate istovi, el este veșnic prezent înaintea noastră, așa cum îl găsim în trecut. Apărarea unei comunități ortodoxe, de care avem datoria națională să fim aproape, stă pe calea destinului nostru. O apropiere prin cultură, prin biserică și prin politică, de toate popoarele ortodoxe, în fruntea cărora trebue să strălucim prin superioritatea noastră de putere materială și spirituală, este o datorie. Apropierea noastră de Occident în forme de copiere neinteligente, ne-a depărtat pentru un timp de marele rol civilizator, pe care l-am jucat în trecut în Sud Estul Europei. Este o latură a destinului nostru creștin și ortodox, pe care trebue s'o recâștigăm.

IDEIA LATINĂ. Am vorbit de ortodoxie ca de o componentă a culturii, care dă naștere la forțe creatoare de destin. Desigur că nu este singura componentă, despre care se poate vorbi în acest chip. O altă forță creatoare a culturii noastre, un element esențial, care a dat o coloratură specială culturii noastre, este ideia latină.

Trebue dela început să distingem între ideia latină ca element de cultură și *moștenirea latină*. Am arătat că poporul român nu este de rasă latină. Dar nu numai atât; noi n'am avut nici măcar o continuitate a tradiției formelor de cultură superioară latine. Limba, anume forme ale gândirii și credințelor populare, o parte din cultura noastră ethnografică sânt moștenite dela Romani, adică dela prima influență culturală exercitată de Roma asupra Dacilor. Dar nimic din organizarea politică, din viața orășănească și din cultura superioară romană nu ne-a rămas prin moștenire.

In cursul Renașterii târzii, pe care neamul nostru a trăit-o în veacul al XVII-lea, ideia romană a renăscut, ca o influență venită din afară. *Renașterea noastră*, cred că această numire merită să se încetățenească în istoriografie, adică epoca marilor cronicari și a lui Cantemir, epoca palatelor brâncovenești, a înființării colegiilor domnești de studii clasice dela Iași (1641) și dela București (1679) a avut în mic aceleași rezultate pentru noi ca Renașterea apuseană; o înflorire a artelor, a individualităților creatoare, a dragostei de carte și mai ales o legare a firelor rupte cu Roma antică. Renașterea românească a venit din țări nelatine, țări catolice, în care cultul latinității, pe baza tradiției bisericei și a Humanismului, era în floare. Boierii noștri au învățat latinește în școlile iezuite din Polonia și din Ardeal. In Polonia, unde Romanii erau socotiți ca modelul tuturor virtuților politice și de cultură, unde și numele slave se traduceau în latinește, unde era un cult al Antichității, au aflat întâi Românii ce mare lucru înseamnă să fii Roman. Acești

Romani, în faţa cărora Germanii şi Slavii se prosternau de admiraţie, erau strămoşii noştri şi noi n'o ştiam!

Ca o piatră de hotar în cultura noastră stă cartea de credinţă a lui Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*. Pentru prima oară, cum spune cronicarul, o oglindă e pusă în faţa ochilor neamului, să cunoască cine este: «Caută-te dară acum, cititorule, ca într'o oglindă şi te priveşte de unde eşti, lepădând dela tine toate celelalte basne, câte unii au însemnat de tine, de neştiinţă rătăciţi, alţii de zavistie» [15]. Incepe cu cele mai elementare noţiuni: ce este Italia, unde se află şi termină cu convingerea, care va răsuna peste veacuri: noi sântem urmaşii Romei. (Am văzut în ce sens trebue luată azi această afirmaţie).

Ideia latină a originelor noastre a fost adâncită de Dimitrie Cantemir. Miron Costin spunea: sântem urmaşii Romei, ai poporului războinic care a stăpânit lumea. Cantemir se ridică mai sus în înţelegerea problemei, pentru el a fi urmaşii Romei însemnează a fi urmaşii acelora care stau la începutul civilizaţiei europene de azi: «Aiave iaste că de iaste vreun niam mai mult decât altele să se cinstească sau de mare nume şi preţ să să ţie, nu numai singură vechimea lui, nu numai mulţimea şi lăţimea lui în toată sau în cea mai multă şi mai mare a rotunzelii pământului parte, destulă iaste... Ce încă spre agonisita acestuia titlu mai trebuiesc bunătăţile obicealnice, cunoştinţa cinstei şi nevoinţa spre dânsa, învăţăturile şi vredniciile, carele singure numai cele proaste şi varvare obiceaie a schimba şi a strămuta pot» [16].

Şcoala Ardeleană a continuat opera marilor istorici moldoveni şi nu s'a arătat în destul până acum cât datoresc Maior, Şincai şi Micu în ideile lor, influenţei celor doi Costini şi a lui Cantemir. Ca şi pentru cronicarii moldoveni influenţa latină la învăţaţii ardeleni a venit printro' mijlocire nelatină: şcolile catolice germane din Viena. Studiul limbii a fost un plus faţă de studiul pur istoric al şcoalei moldoveneşti.

Ideia latină a devenit o idee forţă a culturii noastre. Trebue să spunem că ea n'a fost, cum ar fi putut deveni, o idee politică imperială. Nici un fel de visuri imperiale româneşti în Sud-Estul Europei nu s'au manifestat în chip serios în cultura noastră. In schimb, ea a reprezentat o infuzie de încredere într'o epocă de decădere şi descurajare. A însemnat în acelaşi timp crearea unei forţe de luptă, o îndatorire de destin. «Noblesse oblige», — cine este urmaşul Romei are datoria să fie cineva în lume prin politică şi cultură, să nu înjosească numele moştenit. De aci marea şi dârza luptă a cărturarilor ardeleni, flacăra sfântă trecută apoi în Ţara Românească de către Gheorghe Lazăr. Eram Romani, să ne purtăm ca Romanii, să ne înălţăm la rangul ce ni se cuvine şi la care suntem datori să fim.

Ideia latină a mai însemnat ceva: ne-a diferenţiat ca neam de Slavii şi Maghiarii ce ne înconjurau, ca şi de ceilalţi ortodoxi. Poporul român nu mai putea gravita în orbita panslavismului şi a pravoslaviei ruseşti şi balcanice, căpătase conştiinţa că este de altă esenţă. Pe când boierii din veacul al XVII-lea şi al XVIII-lea aveau ca ideal cooperarea politică

[15] Miron Costin, **De neamul Moldovenilor**, ed. C. Giurescu, p. 14.
[16] D. Cantemir, **Chronica româno-moldo-vlahilor**, ed. Acad. Rom. p. 86.

cu Rusia pe temeiul credinţei, intelectualii din veacul al XIX-lea încep să se simtă Români şi numai Români.

Ideia latină a avut exagerările ei în încercările de transformare a limbii, mai ales în ruperea noastră politică şi culturală de Sud-Estul Europei. Consecinţa logică, cea conformă cu căile destinului nostru, era, nu o despărţire de mediul în care ne-am format, ci o ridicare prin superioritate politică şi culturală la călăuzirea acestui mediu. Noi nu trebuiam să ne rupem de Orient şi să ne legăm de Occidentul depărtat şi strein sufleteşte. Nu trebuia să devenim un popor nebalcanic, ci să fim, dacă această expresie e îngăduită, un popor supra balcanic.

Ideia latină este pe linia destinului nostru naţional o putere de încredere, o datorie istorică, pe căile viitorului ea ne ordonă să dominăm spaţiul sud-est european. Căile destinului sunt depărtate, ele se desciffrează din cunoaşterea istoriei şi a puterilor vii ale unui neam. Ţelurile către care putem să ajungem, dacă vom şti să fim vrednici, oricât de depărtate, nu trebuesc niciodată pierdute din vedere.

Satul românesc. Ortodoxia şi ideia latină sunt, cum am arătat, două elemente esenţiale creatoare de destin ale culturii noastre. Cine examinează liniile mari ale culturii noastre de azi, constată cu uşurinţă că ea s'a îmbogăţit în a doua jumătate a veacului al XIX-lea cu o altă putere creatoare: cultul satului şi al vieţii rurale.

De sigur, dintre popoarele Europei, cele din Sud-Est şi din Răsărit se caracterizează în componenţa lor prin predominarea populaţiei săteşti, a ţărănimii, în proporţie de 75% şi mai mult, pe când în statele industriale din Apus şi din centrul Europei proporţia orăşenilor este mult superioară celei ţărăneşti. Această situaţie a compunerii societăţii nu înseamnă numai decât în chip necesar o predominare în cultură şi apoi în organizarea politică a coloraturii rurale. Abia în veacul al XIX-lea sub influenţa romantismului ea a început să se ivească la noi. Cultul poeziei populare sub influenţa lui Herder, Vuk Karadjić şi Mickiewicz, socotită ca un glas al naţiunii şi al strămoşilor, s'a răspândit şi în literatura noastră. Studiul poeziei populare era în epoca romantismului, nu un studiu de folclor, ci o cunoştinţă a istoriei şi a sufletului naţional. Adam Mickiewicz scria la 1829: «O! poezie populară, eşti arca alianţei între timpurile străvechi şi cele noi; în tine poporul depune armele cavalerilor săi, ţesătura gândurilor sale, floarea sentimentelor sale. Nici o lovitură nu te poate sfărâma, cât timp poporul tău nu te va dispreţui. O! poezie populară, veghiezi pe pragul sanctuarelor amintirilor naţionale, ai aripile şi glasul arhanghelului şi ţii câteodată chiar sabia arhanghelului» [17].

Cunoaşterea entuziastă a sufletului popular a devenit nota dominantă în literatura noastră, apoi în pictură, muzică, arhitectură. Viaţa satului românesc, limba poporului, care ne-a ferit de exagerările pseudoştiinţifice, au fost elemente esenţiale ale culturii noastre. Această influenţă salvează originalitatea culturii româneşti, căci cultura orăşenească riscă întotdeauna să cadă în cosmopolitism. O anume prospeţime sănă-

[17] Adam Mickiewicz, **Konrad Wallenrod**.

toasă, dar arareori brutală, se desprinde din creaţia românească. Aceleaşi caractere de blândeţe cu coloratură uşor religioasă, de estompare a formelor şi a sentimentelor, pe care le-am întâlnit în străvechea influenţă a credinţei româneşti, este nota pe care şi influenţa populară o imprimă culturii noastre superioare. Intoarcere la izvoarele reale a autohtonismului etnografic, la bogăţia ancestrală a vieţii autentice româneşti, sunt marile merite ale acestei forme de cultură.

Cultivarea unei forme de cultură cu rădăcini adânci în trecut, în viaţa ethnografică, este iarăşi o notă de destin. Fa constitue o forţă, ca orişice element de originalitate creatoare, care indică valoarea unui popor.

Fireşte, sunt şi alte popoare în Sud-Estul Europei, la cari influenţa populară în cultură este predominantă, nu atât la Greci, cu tirania tradiţiei clasice şi cu rolul hotărîtor al clasei comercianţilor, dar ea este foarte accentuată la Sârbi, unde cultul creaţiei populare are un rost vechi şi adânc. Dar creaţia populară este singulară, particulară pentru fiecare popor, ea îi garantează originalitatea. Popor de munteni războinici şi mistici, Sârbii nu se aseamănă cu Românii; creaţia epică predomină la ei, pe când la blândul şi măsuratul valah cea lirică joacă un rol precumpănitor.

Acceptarea situaţiei de popor de ţărani nu poate avea în destinele lui urmări numai pentru creaţia literară şi artistică, ea are şi trebue să aibă o influenţă în organizarea statului. Copie a statelor burgheze în administraţie, buget, viaţă economică şi organe de stat, România s'a depărtat printr'o eroare periculoasă pentru un stat de săteni dela destinul său. Pe această cale greşită am mers prea mult şi forţele reale ale neamului ne indică alt drum.

Acestea sunt, dacă privim numai liniile esenţiale, cele trei mari forţe originale ale culturii româneşti: ortodoxia trăită în spirit românesc, ideia moştenirii latine, coloratura ţărănească, autohtonă, a culturii superioare.

Limba românească. Pe lângă aceste trăsături esenţiale ale culturii, tot ca o forţă culturală trebue să socotim şi limba românească. Limba românească este o forţă care ajută la creaţia culturală, cum este orişice limbă, dar este în acelaşi timp o forţă cuceritoare de prestigiu şi influenţă naţională. O limbă care trece peste rolul ei mărginit de limbă maternă şi devine un mijloc de înţelegere între popoare, are dreptul la titlul de limbă de cultură. Această situaţie privilegiată se capătă uneori printr'o situaţie economică deosebită a poporului care o vorbeşte, o limbă devine astfel vehiculul tranzacţiilor comerciale: de pildă limba engleză. Alteori stăpânirea politică pe teritorii întinse şi însfârşit o cultură de caracter universal (franceza, în secolul lui Ludovic XIV) conferă unei limbi o universalitate sau măcar o situaţie de limbă de mijlocire într'un sector mărginit.

Limba română are în mare parte această situaţie în sectorul balcanic. In târgurile comerciale din Serbia, în porturile Greciei şi în oraşele din Bulgaria, ca şi în multe sate cu legături mai depărtate, limba română este cunoscută şi întrebuinţată curent de popoare neromâneşti: Sârbi, Bulgari, Greci, Albanezi şi chiar Turci. Un învăţat sârb observa că, deşi ţara lui e vecină cu Ungaria şi mulţi Sârbi au trăit sub stăpâ-

nire ungurească, limba ungurească nu e cunoscută absolut deloc în Serbia, ca şi în toată Peninsula Balcanică. Cărui fapt îi datoreşte limba română această situaţie privilegiată în sectorul balcanic?

Credem că sunt mai multe cauze, nu una singură. Rolul de căraşi ai mărfurilor şi de negustori al Aromânilor în toată peninsula este o explicaţie, dar e de observat că în special dialectul daco-român şi nu cel aromân predomină, deci trebue căutată altă cauză. Am pomenit de patronajul acordat ortodoxiei în trecut de către Români în tot Sud-Estul Europei. Din această vreme va fi rămas obiceiul ca limba română să fie considerată ca o limbă de cultură pentru toată peninsula. Totuşi, în primul rând trebue să ţinem seamă pentru înţelegerea acestei probleme de superioritatea de cultură a Românilor asupra celorlalţi balcanici, şi de superioritatea situaţiei lor economice. Românii au păstrat clasele superioare, boierimea şi o mică parte din burghezie, pe când în Bulgaria, Serbia, Albania şi chiar în mare parte din Grecia ele au fost distruse de stăpânirea turcească. De aceia Grecii, Bulgarii, Sârbii, Albanezii au devenit popoare exclusiv sau aproape exclusiv ţărăneşti, care s'au adăpat multă vreme dela isvoarele culturii româneşti. In România au apărut primele cărţi şi ziare bulgăreşti, în România veneau Sârbii după învăţătură, aci au fost multă vreme cele mai însemnate şcoli şi tipografii greceşti.

România este o ţară mult mai bogată decât toate ţările balcanice. Acel dintre balcanici care voia odinioară, ca şi azi, să facă avere, făcea negoţ şi industrie la Bucureşti sau la Brăila. Pe teritoriul nostru a început să se înfiripeze o burghezie balcanică, graţie situaţiei noastre predominante economice. Ba chiar în viaţa agricolă balcanicii au încercat mereu să se folosească de bogăţiile pământului nostru şi până mai ieri zarzavagii bulgari veneau în fiecare vară în şesul nord-dunărean. Aşa se explică şi faptul că anume târguri din Nordul Peninsulei Balcanice s'au format în veacul al XVIII-lea numai pe temeiul negustorilor cari făceau afaceri în România, de pildă Arbanasi lângă Târnova şi Gabrova cu vestiţii negustori gabroveni în sudul lanţului balcanic. De aceia, nu e de mirare că limba română a căpătat o situaţie predominantă în toată peninsula.

Această situaţie a limbii noastre se poate desvolta şi generaliza, cum s'ar şi putea pierde din vina noastră. Noi avem datoria să câştigăm şi această latură a destinului nostru, care ne duce, ca şi altele analizate mai sus, spre aceiaşi ţintă: predominarea spiritului românesc în sectorul Sud-Est european. Destinul nostru ne îndreaptă, cum se vede, în chip imperios în acest domeniu sud-estic, asupra căruia se va desvolta influenţa noastră.

Concluzii. Istoria noastră înţeleasă în lumina conceptului de destin se luminează şi se simplifică.

Înţelegerea trecutului nostru în lumina destinului se simplifică, arătând ceiace este esenţial şi ceiace nu este; am întrebuinţa cuvântul de *structural* în istorie, aplicat elementelor de continuitate.

Rasa, aşa cum este înţeleasă de noua şcoală germană, ca o comunitate de atribute sufleteşti moştenite, mai mult decât cele fizice, me-

diul cu consecinţele sale economice, politice şi culturale şi elementele esenţiale ale culturii sunt firul roşu care explică dinamismul istoriei. In acelaşi timp el înseamnă legătura între generaţii, fiinţa unitară a naţiunii în decursul veacurilor, o fereastră spre posibilităţile viitorului.

Am definit destinul ca o misiune sau o chemare. Nu trebue să ne înşelăm, cu toată temelia sa de soliditate ştiinţifică, el devine prin aceasta un concept religios, înseamnă în veacul nostru, în formele lui de simţire, o credinţă şi desigur o credinţă de luptă. Este religia de forţă a vremurilor noastre, cuprinsă în acest concept de destin naţional. Dacă-l comparăm pe cel românesc cu al altor popoare, îl aflăm, din elementele schiţate mai sus, ca unul din cele mai nobile şi mai înalte şi desigur din cele mai grele de împlinit.

P. P. Panaitescu

A Ş T E P T A R E

Bordee umile, cătune de jale, uitate
Vă întrebaţi: unde-i măritul Domn, unde?
Lumini tânjitoare se cern peste toate
Şi vă uitaţi către cer: nu răspunde.

Vă aplecaţi către sud, acolo-i lumină,
Ţara cea dragă-i acolo'n cântări de lăute.
Hei, în curând în curând o să vină
Şi inima ascultă spre sud: nimic nu s'aude.

Ziua s'apleacă spre sară.
La vetrele dragi vă gândiţi: nici azi şi nici mâine.
Mântuitorii umblă prin ţară
Dar mântuirea nu vine...

SEPTEMVRIE

Mai curg de pe munte şiroaie de neguri.
O vale de lacrămi şi doruri mi-e ţara.
Ploi scurte, de aur, pe faţa-i cernită
Mai cheamă prin norii năluci primăvara.

Profeţi se ridică pe mal să cuvânte.
Marame de zâmbet i-acopere plânsul.
Bătute de brumă, târzii, ruginii
Cântări isbucni-vor, vor umple cuprinsul.

Ce spun aceşti lotri ce umblă prin ţară?
La marginea apei cuvântul meu plânge
Şi aripi se'nalţă'n lumina amară
Pe codrii mei tineri cu chipuri de sânge.

Emil Giurgiuca

CE TRISTĂ VA FI NOAPTEA

Ce tristă va fi noaptea iubita mea, azi,
Când iar voiu ascultà cum clopotele sună,
Departe, melancolice peste neguri de brazi
Ca două frunze, gemene, toamna în furtună.

Nimic nu voiu grăi, va fi așa tăcut
Tot cerul pe de-asupra-mi, bătrân îngândurat,
Vom sta pe-o bancă verde zâmbind ca la 'nceput
Surorei noastre, luna, și ceasului curat.

Tu vei privi, din nou, cum lacrimi îmi coboară
Din ochi spre depărtări, nu ca întotdeauna.
Și lungi cărări de seară, ca odinioară,
Vom colindà, mereu, când se va duce luna.

Ce tristă va fi noaptea iubita mea, acum,
Un cânt se sbate'n mine, vrăjit, și nu-l alung.
Și-o pasăre, târziu, mă'ndeamnă, azi, la drum
Spre zarea unui ceas, ce n'am s'o mai ajung.

Ovid Caledoniu

DINCOLO DE CEAȚA

Când am pornit, cădea sub pași mireasmă
Din crengi muiate 'n aur fără pulbere
Și gândul se făcea catapeteasmă
Ca'n veac ființa mea să nu se spulbere.

Pe drumul greu mă poticniam de-avalma
Cu-atâția alții sângerând hârtoapele,
Iar la popas îmi mestecam sudalma
Și-mi răcoriam cu roua stelei pleoapele.

Năluci de lut venind din orice zare
Chemau din neguri dorul să le caute
Ca pe un mărgărint pierdut în mare,
Ca 'ntr'un preludiu grav un tril de flaute.

Apoi în giulgiu m'au cuprins liane
Și ca pe-un mort sihastru — fără plângere —
M'am fost uitat, sbătându-mă în goane,
Când inimii-i se năzăria să sângere.

Dar cântecul s'a izvodit din beznă
Ca puntea lunii peste mări în creștere.
Vrăjindu-mă din frunte până'n gleznă
In clătinatul valurilor meștere.

Și m'au chemat de dincolo de ceață
Cu mâna lor ostroavele, ponoarele,
Să sburd cu visul printre iarba creață
Ce-o mestecă cu rouă căprioarele.

Cântând cu fluer vlăguit în geamăt
Voiu scoate din zăpada văii crin de nea,
Din val luceferi și din frunze freamăt
Ca Duhul care suflă pretutindenea.

Apoi din lutul care-adoarme totul
Mă voiu uni cu vântul și pâraiele,
Să răcoresc dihăniilor botul
Și să le scald cu primăvară straiele.

M. D. Ioanid

PE DRUMURI SPULBERATE

Din lumi ce le credeam uitate
Mă cheamă dorul înapoi...
Și-alerg pe drumuri spulberate
Cu beldii putrede și foi...

Prin bolți de-arini aleargă vântul
Ca un urcuș înviforat...
Și-atât de spornic i-e cuvântul
Și de 'nțeles și de 'ntristat...

Același cântec mă 'nfioară
Ca'n taina vremii când visam:
Pădurea 'ntreagă e-o vioară
Și-o strună fiecare ram.

G. Tutoveanu

CHEMARE

O, cum să te apropii ca'n trecut
Când glasurile toate au tăcut,
Când ceața toamnei, rece, dacă treci
Te soarbe în adâncile-i poteci,
Iar serile târzii cu ploi de scrum
Imi toarnă 'n vis amarul lor parfum?

In care parte, mâna să o 'ntind
Tulburătorul trup să ți-l cuprind,
Ca în zăpada lui să mă afund
Ca'n negurile morții fără fund,
Ca din adâncuri șoapta ta s'o chem
Să frângi aripa greului blestem?

George Vaida

† *Aproape de Odesa, 18 August 1941.*

V Ă L T O A R E A

ROMAN

IV

Se pusese o toamnă blândă, cu zile călduțe, cu nopți ușor brumate, în restimpuri cu ropăituri repezi de ploaie, ca vara. După arsura dela sfârșitul lui August și începutul lui Septemvrie, câmpul înverzise din nou cu iarbă tânără. Cucuruzele se coceau îndelete, temeinic, tot asemenea și strugurii. De la mijlocul lui Octomvrie viile trebuiră culese.

Ei fură invitați de părinții lui la cules, dimpreună cu socrii. Neica Dumitru se lăuda cu recolta din anul acela. Putea să se laude! Familia notarului gustase dulceața strugurilor din via lui încă dela sfârșitul lui August. Și de câteori sluga lui Dumitru le mai aducea câte-o corfă de struguri, poama era tot mai pârguită și tot mai dulce.

Culesul era la sfârșitul lui Octomvrie, familia notarului cu el în frunte, abea aștepta să sosească ziua, când avu Mărginean întâlnirea aceea cu prietenul său Petru Dunca.

Rămase, în urma ei destul de tulburat. Apoi, după câteva zile, simți că i-a stricat toată bucuria culesului, și nemulțumirea i se vedea în priviri, pe față, în toate mișcările. Se făcu mai greoiu parcă și mai apatic, și Emilia simți numaidecât schimbarea. Avu un fior, la gândul să nu i se pornească iarăși răul. Tatăl său, doctorul, i-l dăduse în grije după boală, spunându-i că multă vreme va fi sensibil la orice răceală. Multă vreme! Dar acum trecuse o jumătate de an de când s'a sculat din pat, și, mulțumită lui Dumnezeu n'a mai avut nici cea mai mică durere de cap, dar încă altceva. Totuși era neliniștită, și-l descusu pe bărbat.

— Aș! Sunt sănătos tun! E o indispoziție, contractată în convorbirea ce am avut-o cu domnul director de cabinet, prietenul meu Petru Dunca.

— Intr'adevăr nu mi-ai spus ce ați discutat.

— Inchipue-ți mi-a propus să candidez la alegerile parlamentare, și mi-a cerut răspuns într'o săptămână.

— Și, nu i-ai răspuns încă?

— Ba l-am refuzat acolo pe loc. El însă mi-a spus că tot va aștepta răspunsul meu vreme de o săptămână. Să fi știut despre ce e vorba nu m'aș fi întâlnit cu el. Iată mi-a stricat toată bucuria cu care așteptam culesul.

— Dar, nu 'nțăleg, dragul meu, pentru ce? Ți-a făcut o propunere, a-i respins-o și gata. Pentru ce să te neliniștești?

— Vezi că propunerea asta a venit ca o urmare a unor discuțiuni

îndelungate. Închipue-ţi că am ajuns să fiu învinuit de egoism de către unul dintre cei mai buni prieteni ai mei.

— Egoist? Tu?

— Da, eu! Egoist şi lipsit de simţul jertfei personale pentru binele comun.

— Ce, tot cântecul cel vechiu? Că nu ai părăsit şi tu satul pentru o slujbă mai mare?

— Aproape acelaşi cântec.

— Dă-i încolo, dragul meu, şi nu le mai lua în seamă vorbele. Sunt sigură că nici unul dintre cei cari au lăsat un post mai mic pentru unul mai mare, n'au făcut-o din nici un simţ de jertfă, ci din ambiţie şi interes.

— I-am mărturisit şi eu aceeaşi convingere. Dar pe urmă s'au arătat alte feţe ale problemei. In noua organizare de stat au ajuns mulţi nechemaţi; unii dintre oamenii cunoscuţi pentru trecutul lor integru s'au schimbat. Cu un cuvânt treburile publice nu merg bine şi unii oameni trebuesc schimbaţi, alţii eliminaţi. Ăsta ar fi rostul alegerilor de acum. Să fie candidaţi oameni pe sprânceană, oameni selecţionaţi subt raportul caracterului, pentruca dintr'un astfel de parlament să iasă un guvern care să facă o purificare radicală în angajaţii la întâmplare a statului. Cum vezi, a ajuns la concluzii cari întăreau punctul meu de vedere: că mulţi au năvălit din egoism şi interes la slujbele publice, şi că mai bine am făcut eu şi alţii ca mine cari am rămas în posturile noastre de mai înainte.

— Cu atât mai puţin înţeleg pentru ce te-a indispus convorbirea asta.

— Iată pentru ce! Dacă sunt încredinţat că nu am greşit rămânând la postul meu, nu mai simt acelaşi lucru gândindu-mă că eu într'adevăr nu mi-am bătut capul cu nimic ce se petrece la noi în ţară, ca şi când nu aş trăi în România. De multă vreme a început să se apropie de mine gândul ăsta. Dar atunci l-am simţit limpede de tot. Concluzia la care am ajuns e că nu mai pot rămânea în acest indiferentism, că e nevoe să iau contact cu ceea ce se petrece în ţară, şi că aş fi chiar dator să-mi dau concursul la îndreptarea relelor, dacă ele au şi început într'adevăr să se arate, şi bine înţeles, dacă aceasta ar fi posibil. Tu crezi că opinia publică să fi ajuns într'adevăr de pe acum nemulţumită? Ai auzit şi tu de greşeli sau abuzuri cari revoltă bunul simţ al opiniei publice?

— Se 'nţelege că am auzit. Nu prea multe, că, după cum vezi, noi trăim izolaţi. Dar lumea vorbeşte. Insfârşit, ce? Dacă-i România mare, însemnează că ea trebue să fie numai decât plină de sfinţi?

Notarul zâmbi.

— De sfinţi nu, de sigur, că sfinţii sunt în cer. Dar de oameni de omenie. Şi, poate, nici de atât nu e nevoe ca ţara întreagă să fie plină de oameni de omenie, ci mai ales locurile de conducere.

— Doamne sfinte! Ar fi bine, nici vorbă, dar oamenii sunt oameni, mai ales după ce au trecut prin războiu. Par'că am mai vorbit noi despre asta.

— După credinţa mea, — şi i-am spus lui Dunca răul, politic,

comis într'o funcţie publică — nu se poate vindeca decât prin vindecarea individului. Dar el crede că puţini vor fi în stare să procedeze aşa, şi de aceea trebue purces prin eliminare, prin tăierea crengilor uscate.

Asta ar însemna, însă, după părerea mea, să se înceapă un război între fraţi, ceea ce ar fi lucru nou în viaţa românească. In ori ce caz, toate lucrurile acestea mi-au dat de gândit şi mă tulbură. Imi pare că de-o responsabilitate oarecare nu pot nici eu scăpa. Dar mai întâi va trebui să iau şi eu contact cu realitatea românească de azi. Nu citesc ziare, nu mă interesez ce se întâmplă în ţară... Am şi până acum o anumită vină, o responsabilitate oarecare. Nu ţi se pare şi ţie?

— Doamne sfinte! Dar ce responsabilitate să ai? Un om care a scăpat de trei ori din gura morţii, n'a avut şi nu are dreptul să-şi vadă întâi de sănătatea lui? C'ne a lipsit de acasă peste patru ani nu are ca întâie datorie să se ocupe de familia lui, de casa lui? Şi tu, de când eşti bine, n'ai făcut numai atât. Ai condus şi conduci un oficiu public, contribui la bunul mers al administraţiei. O, te rog, nu te mai gândi la prostii cu care lumea îşi umple capul. Par'că un om poate opri cursul vieţii!

— Dar, am trăit şi trăesc ca şi când nu aş fi în România mare. Nu am intrat în realitatea zilelor de azi.

— O, te rog! Ei ce era dacă intrai? Ţi-ai fi pierdut pacea şi liniştea sufletească, ai fi bătut apa'n piuă: că aşa şi aşa trebuia lucrat, şi nu ai fi ajuns la nimica. Cunosc la oraş câteva familii ai căror membri au intrat până'n coate în viaţa publică, şi cari nu mai au nici un subiect de conversaţie decât să judece, să critice pe toată lumea pe care o socotesc potrivnică intereselor lor. Sunt înveninaţi şi porniţi de nu-i mai cunoşti. Vorbesc de stricarea moravurilor, de protecţii, de nepotism. în vreme ce se întovărăşesc cu oamenii cari pot să le susţină interesele lor. Asta însemnează să citeşti gazetele, să iei contactul cu realitatea românească de azi. Dă-le încolo! Nu ajută la nimic, decât să-ţi tulbure şi să-ţi strice viaţa. Cine ar putea curma relele?

— Dar, atunci e necesară eliminarea celor răi, vorba prietenului Dunca.

— Eliminarea celor răi! Dar fiecare crede despre sine că este bun. Nimeni nu se va lăsa eliminat de bună voe.

— Ar urma ce am prevăzut eu: o luptă între fraţi.

— Şi încă una zadarnică. Ar însemna să intri într'o vâltoare din care n'ai mai şti cum să eşi, chiar dacă ai mai putea.

Neprecis, tulbure, era exact icoana ce i se arăta mai de multe ori şi lui Ion Mărginean, când se simţea responsabil că nu se interesa de viaţa publică. Avea sensaţia că dacă va începe să se intereseze, îl aştepta în zările viitorului, ca o tulburare de ape răvărsate, pline de vâltori.

— E posibil.

— Ba, e sigur. Şi eu cred că ţi-ai pierde liniştea fără nici un folos pentru societate sau pentru neam. Viaţa curge şi îşi face drumul său.

— O să-i răspund chiar azi lui Dunca. Mai sunt trei zile până se împlineşte săptămâna pusă de el.

Emilia se gândi puţin.

— Ascultă, dragul meu. Eu nu m'am ocupat nici odată cu lucruri de acestea. Nu cunosc legile. A te alege deputat însemnează a-ţi părăsi postul de notar?

— Desigur. Nu poţi fi funcţionar public şi deputat. Dar pentru ce întrebi?

— Am auzit şi eu că se apropie alegerile. Se pomenesc nume... Până şi ţărani! Imi pare că se trece măsura bunului simţ. Dacă-ţi puteai păstra postul, poate era bine să candidezi. Oricum, nu pot intra în parlament toate nulităţile. Mă gândeam că la parlament n'ar fi trebuit să mergi decât mai rar, când aveai să vorbeşti, ori pentru altă causă mai gravă. N'ar fi trebuit să-ţi laşi postul. Nu ţi-ai fi schimbat ocupaţiunea. Dar aşa, cu demisie, nu se poate.

— Dar nici nu m'am gândit şi nici nu mă gândesc să primesc candidatura! Mă mir că tu te-ai putut gândi!

— Nu era vorba, în gândul meu, să-ţi schimbi slujba şi felul de viaţă.

— Dar, nu numai pentru asta, dragă fată! ci şi din motivul că nu sunt pregătit să intru în rândul legiuitorilor ţării.

— Te ştiu om care are cap, cunoaşte legile, şi vorbeşte foarte bine.

El zâmbi:

— Totdeauna ai văzut în mine un om mai mare decât cel real. Dar, să zicem, că spui adevărul. Cunoştinţele mele nu sunt suficiente nici pentru a susţine un proces la tribunal, dar încă un proect de lege.

— Doamne, ar trebui să-ţi pomenesc numele unora despre cari se spune că vor fi candidaţi. Nu-ţi ajung nici la călcâi.

— Cu atât mai rău. Asta nu însemnează ca şi eu să fiu lipsit de conştiinţa puterilor mele.

— Nu voiu insista, pentru nimic în lume, chiar când ţi-ai putea păstra slujba de notar. Mi-a trecut şi mie aşa prin gând, mai mult ca o revoltă la ceea ce se pregăteşte. Tu eşti om destul să ştii singur ce e bine şi ce este rău.

Notarul zâmbi şi adăugă:

— Revoltă ai spus? Nu-i aşa că ai simţit şi tu un fel de responsabilitate la ceea ce se întâmplă? Vezi este exact sentimentul care mă urmăreşte şi pe mine în vremea din urmă. Dar, să lăsăm toate prostiile astea. Trec în camera mea, să-i spun cuvântul ultim lui Dunca, dacă el mai crede că nu i l-am spus cu prilejul întâlnirii noastre. Imi pare bine că am lămurit lucrul şi între noi. Iată, mi s'au risipit, ca luate cu mâna, tulburarea şi neliniştea care m'au urmărit dela convorbirea cu el.

Emilia văzu că într'adevăr privirile lui sunt din nou senine.

Ion Mărginean împlinise în vară treizeci şi trei de ani. Refăcut din boală, ras complet — aşa cum se obicinuise în războiu, — înalt, drept, cu fruntea luminoasă, cu sprâncene negre, arcuite şi îmbinate, nu părea mai mult de douăzeci şi cinci sau douăzeci şi şase de ani. Emilia se uită la el ca la un măr pârguit. Vara întreagă au retrăit întâiele lor luni de căsătorie.

Emilia era mai tânără decât el cu patru ani. Vremea îndelungată cât s'a ocupat singură de economie cu toate greutăţile ei, părea că-i fă-

cură mai vânjos, mai bărbătesc trupul ei cu care ajungea numai la umărul bărbatului ei, liniile feței i se înăspriră. Puțină feminitate se mai desprindea din mișcările sale, din voce chiar.

Dar după ce notarul se făcu bine și luă asupra lui greutățile principale ale economiei, încetul cu încetul Emilia își recăpătă delicateta femenină de altă dată. Iubirea față de bărbat, comprimată, anihilată patru ani, îi învia sufletul, și înoirea, întinerirea se cunoștea tot mai bine cu fiecare zi. Induioșarea ce-i umpluse sufletul câtă vreme a veghiat lângă patul lui de bolnav, făcea loc acum unei dragoste arzătoare, mai puternică par'că decât cea dinainte de războiu. Abia acum își dădea seama în ce prăpastie ar fi căzut dacă bărbatul, scăpat de primejdiile celor patru ani, ajuns acasă, nu s'ar mai fi sculat din boala lui.

Ii urmărea toate mișcările, învăluindu-l cu privirile senine și calde ale ochilor ei verzi. Pelița obrazului i se subțiase par'că, era proaspătă, albă, ușor colorată la vre'o emoție. Fruntea ei încununată de un bogat păr negru, era plină de pace și radia par'că încredere. Dacă nu ai fi văzut pe cei doi copii lângă ea, nu i-ai fi dat mai mult de douăzeci de ani. I se îndulcise, i se catifelase și vocea, își mișca trupul cu grația din fetie, umpla cu legănarea aceea ușoară de vis, care fu unul din elementele îndrăgostirii de ea a lui Ion Mărginean.

Prietenul său Petru Dunca avuse dreptate învinuindu-l că a lăsat trei ani la drept pentru a nu scăpa din mână un notariat. Avusese dreptate, dar numai în parte. Mărginean părăsi dreptul nu numai pentru a nu pierde un notariat bun, aproape de satul său natal, ci mai ales pentru a nu pierde și pe fata doctorului de circumscripție, pe Emilia.

Reședința circumscripției medicale era într'un sat mai mare, un fel de orășel, aproape și el de satul natal al lui Mărginean. Pe Emilia o cunoștea de când umbla încă la școala primară a satului. Elev în liceul superior venia adeseori în vacanțe să o vadă. Studia acum la oraș, într'o școală secundară de fete. In uniforma ei, i se părea o rândunică. Nu știa pentru ce avea sensația asta: pentrucă era ușoară și sprintenă, ori numai pentrucă uniforma ei avea la grumazi dungile alb și negru asemenea câte-o linie albă de amândouă laturile rochiei strâmte și scurte.

Nici nu-i spunea altfel pe vremea aceea decât rândunica. Venea așa de deseori în casa doctorului, cum erau aproape cu satele, porecla de «rândunica» se auzi atât de des, încât dela o vreme mamă-sa se trezi c'o chiamă și ea așa.

Prietenia și bucuria copilăriei și a adolescenței, adorarea împrumutată din această vreme trecu mai târziu în dragoste puternică.

Plecând la Universitate să învețe Dreptul, să se facă advocat, ei nu erau oficial logodiți, dar cele două familii, ca și ei înșiși se țineau ca și logodiți.

Trei ani au trăit cu intensitate întreg farmecul tinereții si al iubirii. Își scriau des în vremea școlii, și din scrisorile acestea par'că se țesea între ei o punte ca din raze de lună. Farmecul iubirii era aromat amețitor, și ți se părea uneori că însuși acest farmec lucrează puntea aceea între ei.

In vacanțe erau acum mereu împreună. Dar după terminarea anului al treilea, după ce se duse să se înscrie într'al patrulea, se trezi cu o scrisoare alarmantă dela Emilia.

Cu prilejul unei delimitări de miezuină în localitatea de reşedinţă a doctorului eşi la faţa locului un judecător tânăr, român, — adevărat corb alb în personalul magistraturii pe vremea aceea. Era un bărbat frumos, impunător prin aerul nou ce-l aducea dintr'un mediu puţin cunoscut de către români. Omul acela ţinu să facă o vizită doctorului, preotului şi învăţătorului din comună. Când o văzu pe Emilia se îndrăgosti nebuneşte de ea. Peste trei zile, veni din nou, fără nici o treabă în sat. Peste patru iar, iar a zecea zi dela cunoştinţă o ceru în căsătorie. Ceva ne mai pomenit, îi scria Emilia înfricată. Se înţelege, nu i-au putut da nici un răspuns. Un refuz categoric le păru părinţilor o necuviinţă. Tot ea îi scria că notariatul din vecini a ajuns vacant. Notarul, un şvab maghiarizat, a murit subit de inimă.

El părăsi numaidecât Capitala, deşi plătise taxa de înscriere pe semestrul prim din anul al patrulea. Fusese în primejdie să scape din mână «rândunica».

Familia doctorului văzând precipitarea lui, nu fură prea încântaţi. Cum să lase pierduţi trei ani de universitate cu examenele făcute? Nu era nici o primejdie, pentrucă altul ceruse fata. Ei ştiau că se iubesc, şi doreau căsătoria. Dar să nu părăsească studiile.

Câtă vreme le vorbiră bătrânii ei se ţinură de mână, ca şi când s'ar fi temut să nu-i despartă cineva. La urmă, văzând că toată încercarea lor nu duce la nimic, doctorul începu să râdă cu hohote, cu faţa luminată. De râsul lui se molipsi şi nevastă-sa. Râdeau cu lacrimi, uitându-se la cei doi cum se ţineau de mână.

— Ei, comedie ca asta! Faceţi ce voiţi, zise însfârşit bătrânul.

Bădicului Dumitru şi lelei Ana le păru bine de întorsătura asta. Nu pentrucă nu mai trebuiau să cheltuiască cu Ion la universitate, că aveau de unde, — ci pentrucă băiatul lor se va stabili într'o comună fruntaşe din apropiere.

Aşa fură întrerupte studiile lui Ion Mărginean. De câte ori îşi aduceau mai târziu aminte, cum se ţineau atunci cu mânile încleştate să nu-i mai poată despărţi nimeni, râdeau cu lacrimi.

In vara şi toamna aceasta ei reveniră la dragostea tinereţii lor, şi notarul o chema adeseori pe numele de demult: rândunica!

Când o chema aşa, copiii, dacă erau de faţă, ridicau capul şi priveau întrebători.

Băiatul Ionel, era în clasa a doua primară, Veronica-Nica, deşi nu împlinise decât şase ani, în clasa întâia. După legea nouă şcolară ar fi trebuit să aibă şapte ani împliniţi, nu şase ca după cea veche, pentru a începe cursul primar. Dar copila nu mai putu fi ţinută acasă, voia să meargă şi ea cu Ionel, să aibă cărţi, caete, creioane, ca el, dar mai ales o geantă ca a lui, pe care s'o ducă şi ea, plină cu cărţi, în spate.

Copiii erau sănătoşi, voinici, nesăturaţi de joc şi alergare. Se împrieteniră de mult cu tatăl lor, îl adorau chiar pentru multele jucării ce le făcea, pentru poveştile ce le spunea, pentru ghetele şi sandalele nouă ce le cumpăra. Iubeau însă şi acum mai puternic pe Emilia. Când sufereau de ceva, când erau supăraţi, necăjiţi, tot în poala ei îşi ascundeau faţa şi acum.

Mai erau două zile până la culesul viilor când notarul primi o

telegramă. Era a doua telegramă pe care o primea de când să întorsese acasă. «Va fi desigur dela Dunca» îşi zise el, «ca urmare la refuzul meu în scris».

O deschise şi văzu că era dela doctorul Panaitopol, care-l îngrijise în spitalul din Moldova în prima gripă, în zilele cele mai grele ale crizei. Notarul îl invită de trei ori până acum, după cum îşi arătase dorinţa când se întâlniră într'o gară în drumul întoarcerii sale acasă, — să vină să petreacă la ei, în liniştea satului, câteva zile sau câteva săptămâni, cât îi va plăcea. Il invită odată în Iunie, apoi în August, şi mai pe urmă pe la mijlocul lui Septembrie. Doctorul mulţumi călduros de fiecare dată şi îşi arăta marele regret că e reţinut de slujbă, neputând obţine nici un concediu până acum.

«In sfârşit, un scurt concediu. Sosesc Vineri», telegrafia el acum. «Azi e Joi şi Sâmbătă culesul viilor. Nu putea să pice mai bine», îşi zise el, şi alergă acasă să-i spună Emiliei vestea cea bună.

Vorbise cu ea de multe ori despre doctorul Panaitopol. Ea se miră întâi de numele lui: după nume părea să fie străin, poate un grec. Dar bărbatul îi spuse că în regat erau mulţi cu nume străine, români. Poate între strămoşii lui vor fi fost şi străini. Şi fizionomia lui cam vorbeşte de aşa ceva. Dar indiferent de origine, era un bun român şi un doctor bun. El îl cunoştea mai mult din auzite, căci toată vremea cât l-a curat el fusese inconştient. Dar alţii i-au spus cum stătea, cu nopţile la cap, lângă patul lui. Apoi l-a întâlnit în gara aceea la întoarcere.

Emilia îi era foarte recunoascătoare şi dorise şi ea mereu să primească invitaţia bărbatului său. Niciodată însă nu crezu că el ar putea accepta, şi că ar voi să vină la ei. Işi zicea că un ofiţer, chiar doctor fiind, când ajunge la un concediu după atâţia ani de slujbă primejdioasă, nu se duce într'un sat, ci îşi caută distracţii la oraş. Văzuse destule cazuri în vremea războiului.

Auzind vestea fu şi bucuroasă şi intimidată oarecum. Trebuia să-l găzduiască ei, şi întâiul gând ce-i trecu prin cap fu ce cameră să-i aranjeze. Se consultă şi cu bărbatul şi aflară că cea mai potrivită era camera care răspundea cu două geamuri în grădină, şi în care se putea intra direct din coridor. Dar camera, un fel de salon, era plină de mobilă, care trebuia rărită, dusă în alte odăi. Trebuia să facă loc pentru un pat şi pentru un spălător portativ. Se uitară şi prin alte camere — aveau de toate cinci, dar nu aflară alta mai potrivită. Vor muta mobila şi Emilia îi va aranja un cuib plăcut.

— Un scurt concediu, zise ea. Poate nu va rămânea decât câteva zile.

— Să sperăm că va rămânea mai mult. Poate au mai isprăvit şi doctorii cu lucrul cel mult din spitale.

— Ce grad are?

— Când l-am întâlnit în gară era locotenent colonel. Când m'a îngrijit în Moldova îi spuneau căpitanul Panaitopol.

— Om mai în vrâstă, deci.

— Spunea că-i trecut de patruzeci şi cinci de ani.

Emilia simţi o înviorare nouă în spirit şi în trup; voia să-i facă o găzduire cât mai bună. Necunoscutul acesta se interesase de bărbatul său

nu numai în Moldova, ci şi mai târziu. La scrisoarea trimisă de Ion, după ce se sculă din boală, el răspunse pe patru pagini, un scris lăbărţat, cu litere mari, trase cu asprime, că-i pare nespus de rău că n'a putut scăpa de «recidivă», de care el s'a temut, care probabil începuse chiar în drumul spre casă când l-a văzut, dar că se bucură cu atât mai mult că a biruit din nou boala. «Ţi-am spus că cu treizeci şi doi de ani ai toate şansele să birui slăbiciunea de atunci, afară de cazul unei recidive. Cu atât mai mult mă simt fericit că m'ai dat de minciună. Sigur ai un organism excepţional». In restul scrisorii, şi în altele trei cari urmară, îi dădea sfaturi cum să se hrănească, de ce să se ferească.

«E un prieten adevărat, sau mai degrabă un doctor adevărat» îşi zicea Emilia năzuind să-i aranjeze cât mai plăcut camera.

Totuşi mai era oarecum uşor speriată, neliniştită, nu găzduise până acum în casa sa nici un străin. Ar fi voit să ştie mai multe decât ştia cum trebue primit şi tratat un om care venia dintr'un mediu cu totul străin, pentru a se simţi bine în casa sa. Era şi un strop de curiositate să-l cunoască. Simţi chiar cum o încearcă un fior de cochetărie, pe care-l simţea ridicându-se instinctiv, de câte ori era între bărbaţi tineri streini. Fiorul acela nu o mai încercă de vr'un an, când pentru ultima oară avu de lucru cu ofiţeri dela manutanţă pentru vinderea unor cereale. Fa părea mai animată şi notarul zâmbi:

— Mi se pare că ai ceva din neliniştea elevei de altădată când te aflai în faţa examenelor. Să nu-ţi faci gânduri. Cred că doctorul e un om nepretenţios.

Emilia se convinse îndată după sosirea lui că bărbatul avuse dreptate. Era un bărbat încărunţit la tâmple, îmbrăcat civil, cu mersul apăsat de militar, cu priviri odihnitoare, cu o voce clară, deşi adâncă. Obrazii lui raşi proaspăt erau măslinii, nasul, puţin prea lung, îi şedea totuşi bine, şi nările fremătau sensibile. Avea dinţi albi şi puternici cari te făceau să-i priveşti când vorbea.

Era încântat de vremea frumoasă, de sat, de locuinţă. Când intră în camera pregătită pentru el, cu cele două ferestre spre grădină, bătu din palme încântat, luă uşor mâna Emiliei, şi i-o sărută.

— Mi-e frică, zise el, că n'am să mai plec de-aici, doamnă Mărginean.

Albul feţei ei se rumeni de plăcere.

— Am fi fericiţi să vă avem cât mai mult în mijlocul nostru.

La masă doctorul începu să se mire din nou, ca şi la gară, de prosperitatea notarului.

— Să mă credeţi, vorbesc din experienţă. E un caz rar şi dovadă de puternică vitalitate să birui de trei ori moartea şi pe urmă să te refaci mai sănătos decât ai fost.

— Am urmat şi sfaturile d-voastră, domnule doctor, domnule locotenent-colonel, se corectă el.

Omul zâmbi:

— Dacă vrei să te simţi din nou în armată să-mi spui domnule colonel, căci acum sunt colonel. O, Doamne, ce-i şi cu avansările astea. Până eşti tânăr aştepţi după ele până ţi se lungesc urechile, iar când îmbătrâneşti vin grămadă. Mi se pare, dealtfel, că cele mai multe bunuri

ale vieţii vin prea târziu, cel puţin pentru unii. Când nu te mai poţi bucura de ele. Ei, dar n'au ce căuta acum astfel de gânduri aproape de o pereche de oameni cari desigur n'au avut o asemenea experienţă în viaţă. Ştii ce domnule notar? Nu-mi mai spune nici colonel, nici altfel. Să bem un pahar de vin «per tu», cum se spune în Ardeal — adause el zâmbind, şi spune-mi pe nume: Gheorghe cum eu îţi voiu spune Ioane. Ciocniră paharele.

— Servus!

— Servus!

Apoi îşi strânseră mânile, după ce băură «ex» paharele. Izbucniră amândoi în râs. Râdea şi Emilia.

— Par'ai fi trăit în Ardeal domnule doctor, zise ea.

— «M'am aclimatizat», râse doctorul, deşi n'am stat până acum în Ardeal decât două săptămâni la Alba Iulia. Destul însă să te «aclimatizez'» cu vinuri bune de acolo şi cu oamenii optimişti ai podgoriilor. Dar, în definitiv, e aşa de greu să reţii cuvintele: «per tu», «servus», «prosit», mai ales pentru un doctor? Doar noi suntem tari în latină. Reţetele noastre sunt pline de asemenea termini scurţi latineşti.

Emilia îl îmbie, la sfârşit, cu brânză de burduf şi mere cari luminau auriu în farfuria albă.

Se servi din toate. Avea o poftă straşnică. Inghiţise înainte singur un pui la frigare, un pui tânăr, din toamnă. Lăudă brânza, merele, apoi întinse paharul gol către notar.

— Vinuri superioare ca ăsta, n'am mai băut de când am fost la Alba Iulia.

— E vin de Târnave, doctore. E din via bătrânului.

Doctorul privi întrebător.

— Din via tatei. La via asta o să mergem dimineaţă la cules.

Doctorul lăsă paharul din mână.

— Nu mai spune! Vom avea şi un cules de vii? Dar ştiţi că am avut un mare noroc?

Stătură la masă până târziu. Vinul tare, se urcase puţin la cap, şi limbuţia lui crescu şi mai mult. Vorbi de frunză şi de iarbă. De viaţa de medic militar dinaintea războiului; de spitalele prin cari a trecut în vremea prăpădului, de surorile de caritate, rusoaice şi române, mai ales de «Iestriţele» acelea ruse, grase, rumene la faţă, îmbrăcate în mantale de piele roşie, ca nişte vânători. Făcu aluzii transparente la moralitate, şi abia într'un rând îi veni în minte să-şi ceară scuze dela Emilia. Apoi trecu la politică, mărturisind că o viaţă nouă românească se aşteaptă mai ales dela concursul ardelenilor.

Emilia, întâi, crezu că-şi bate joc: cum ar putea ardelenii să se impună fraţilor cari le-au dat libertatea? Şi ce nevoe este de ea? Peste tot: ce însemnează o nouă viaţă românească? Acum că neamul este unit nu rămâne decât să-şi trăiască viaţa în frăţie şi în libertate.

Doctorul privi cu înţeles la notar, dar din privirile acestuia înţelese că el judeca tot aşa ca şi nevastă-sa.

— Nu cunoaşte situaţia dela noi, şi acum mi-a venit în minte că nici notarul nu are de unde o cunoaşte. A stat prea puţin în România. Dar trebue să ştiţi că la noi toată lumea aşteaptă o regenerare a vieţii

naţionale, şi anume dela românii din Ardeal. Moravurile noastre sunt decăzute. Dreptatea, cinstea, omenia, se împart după categoria socială din care faci parte.

— In toată lumea după războiu au decăzut moravurile, domnule doctor, zise Emilia. Par'că la noi nu este aşa?

— Alta e răul izvorât din războiu şi alta cel înrădăcinat în tradiţie. Cred că cel dintâi e trecător ca şi războiul. Trec cauzele, trece şi efectul. Ca la o epidemie. Când am putut ajunge în Moldova la o deparasitare completă, a încetat şi tifosul exantematic. Dar răul înrădăcinat în obiceiuri cari ţin de-un veac ori şi mai de mult, se curmă mai greu. E nevoe de transfusiune de sânge, ca în unele boale. Aici, se 'nţelege, e nevoe de transfusiunea unei noui spiritualităţi, cu accentuarea laturei eticei. Ardelenii sunt mai sănătoşi moraliceşte. Am stat puţin în Ardeal până acum, dar am confirmat şi eu ceea ce am auzit din diferite părţi. Altă educaţie, altă familie. Ei, după credinţa mea, lucrul este explicabil: popoarele oprimate sunt totdeauna mai sănătoase sufleteşte decât cele ce trăesc în toată libertatea, şi mai ales fără restricţii, cum a trăit la noi pătura socială mai înaltă. La noi unii au trăit în belşug prea mare, iar alţii în sărăcie neagră. In Ardeal diferenţierea asta abea întâlneşti. Deacum, după reforma agrară poate urma şi la noi o nivelare, care va aduce şi o schimbare în moravuri. Dar e nevoe de timp.

Intrară în discuţie asupra problemei toţi trei, deşi nici unul din ei nu o cunoşteau decât superficial, iar Emilia aproape deloc. Aşa încât discuţia alunecă în grabă pe latura politică.

— Superioritatea etică pe care o constat elementului ardelenesc nu însemnează însă că el e chemat să conducă România întregită. In politică se cer şi alte calităţi, şi mai ales alte calităţi.

— Dar lucrul e firesc, doctore, şi nu înţeleg pentru ce îl subliniezi. Cred că toată lumea dela noi se gândeşte la fel.

— Te înşeli, sunt mulţi cari nu se gândesc de loc aşa. Şi chiar aceia cari sunt în frunte. Am o rudenie, un unchiu, om foarte apropiat de guvern. Dela el aud multe.

Apoi, după ce sorbi din nou din pahar, întrebă deodată:

— Pentru ce, de-o pildă, nu se mai desfiinţează guvernul acesta provizoriu al Ardealului? Se poate închipui o unificare într'un singur stat, cu două guverne?

Nu primi nici un răspuns. Cei doi soţi se uitau unul la altul fără a şti ce să răspundă. Notarul constată cu un fel de sfială că el nu se gândise n'ciodată la lucrul acesta. Nu-şi pusese probleme, cum nu şi-a pus nici altele în legătură cu realitatea românească de azi. Se ruşină constatând că se afla la marginea acestei realităţi. Era rău că se păstra încă guvernul provizoriu al Ardealului? Era bine? Nu-şi putea da seama. Emilia, nici atât.

— Crezi că ar trebui să se desfiinţeze? întrebă el într'un târziu.

— Dar e limpede. Nu poate fi o singură ţară cu o conducere bicefală. Guvernul trebue să fie unul pentru întreaga ţară. Păstrarea lui mai produce neîncredere şi iritare şi în legătură cu punctele de unire dela Alba Iulia. Poate au fost fixate anume să dea viaţă mai îndelungată guvernului provizoriu. Nu eşti de părerea asta?

Punctele de unire dela Alba Iulia? Ce puncte? El cunoştea singurul fapt al unirii, şi atâta-i fu prea de ajuns până acum. Era convalescent în Moldova la întâi Decembre. Auzi de minunea săvârşită, ceti ştirea publicată cu litere mari în gazetele de acolo. Dar nu ceti decât titlurile. Ce-l puteau interesa amănuntele? Unirea politică se făcuse! Ce-i trebuia mai mult? Să-i dea Dumnezeu sănătate să se poată întoarce acasă, în ţara românească, în ţară liberă! Dar după întoarcerea acasă n'a auzit vorbindu-se niciodată de punctele dela Alba Iulia.

Doctorul băgă de seamă încurcătura lui. Cum nu primea nici un răspuns, întrebă:

— Mi se pare că nu faci politică?

— Nu, nu fac! răspunse repede notarul, dar obrajii i se aprinseră de ruşine. Cum a putut rămânea atât de neştiutor?

— Cred că e bine că nu faci! Mai ales cred că e bine că n'ai făcut până acum. Politica irită, tulbură spiritul, şi chiar organismul. Să ştii că dacă te văd azi aşa de voinic, asta se datorează şi împrejurării că n'ai făcut politică.

Notarul îşi aduse aminte de convorbirea avută cu Dunca, şi se miră atunci de neliniştea, de enervarea de care era stăpânit prietenul său.

— Eu încă nu fac politică militantă. In armată e interzisă, după cum ştii. Dar părinţii mei fac, rudeniile sunt înglodate încă până în grumazi, şi, coborându-mă din ei, trăind în mediul lor, sunt pasionat de politică. O am, aşa zicând, în sânge. Totuşi, s'o dăm acum la o parte! Numai un adevăr vreau să-l fixez, care mi se pare firesc: conducerea ţării trebue să rămână în mâna acelora care au un trecut în guvernare, au o tradiţie, în mâna acelora care au făcut şi ţara mică, regatul, şi ţara mare, România de azi. Istoria trecutului ca şi cea recentă dovedeşte că oamenii aceştia — chiar dacă subt raport etic lasă de dorit — au şi cap, au şi dragoste pentru a putea conduce o ţară şi un popor pe drumul cel bun. De aceea greşesc ardelenii cari cred că ei trebue să iea în mână frânele guvernării. E nevoe ca ei mai întâi să facă practică, cum e obligat şi un doctor înainte de a-şi deschide birou de consultaţii.

— Dar e firesc să fie aşa! Nici nu cred să fie ardeleni cari să judece altfel.

— Crezi?

— Sunt convins. Mi se pare că intenţiile ce li se atribue nu pot fi decât bănueli.

— Mă bucur de ceea ce aud. Dar dumneata nu faci politică. De unde crezi?

— Dar îmi spune bunul simţ de care nu cred să fie lipsiţi nici conducătorii ardeleni.

Doctorul închină paharul şi zâmbi.

— Rog pe doamna să mă ierte. Am spus că nu mai vorbesc politică, şi tot aici mă învârt. Cred că pe dumneavoastră nici nu vă interesează asemenea preocupări.

Se opri deodată, se uită la amândoi, şi zise cu o mare lumină pe faţă:

— Pe cinstea mea, să am o nevastă şi un vin ca notarul, o casă ca asta, şi o slujbă într'un sat aşa de frumos, cred că nici eu n'aş mai face politică.

Se uită din nou la amfitrioni. Emilia se înroşise toată, notarul râdea:

— Rog să mă iertaţi! Am băut niţel prea mult. Dar vinul şi...

El rămase la fraza jumătate şi se uită puţin speriat.

— Vinul şi nevasta e de vină, — cuteză apoi să-şi întregească fraza. Să nu luaţi ce spun ca o necuviinţă. Este o zicătoare. Dar trebue să recunosc că e şi un entusiasm. Trebue să ştiţi că eu ador şi vinul bun şi femeia frumoasă. Nu vă supăraţi nu-i aşa? De altfel cum să vă supăraţi când v'aş putea fi tată la vrâsta mea? Mai ales doamnei.

Era evident că necunoscând tăria vinului, se afumase bine. Totuşi Emilia schimba mereu la feţe.

— Te rog să fii ca în cercul dumitale familiar, doctore, zise notarul. Noi avem o seară foarte frumoasă azi.

— Cercul meu familiar! izbucni doctorul, şi o umbră de tristeţe îi trecu peste faţă. Odată am crezut şi eu că'mi întemeiasem unul. Dar n'a ţinut decât trei ani.

— Ai fost căsătorit, doctore? întrebă notarul.

— Am fost! Dar la noi puţine căsătorii sunt trainice. Mi-am adorat nevasta, era frumoasă. Dar acum e la al treilea bărbat.

Emilia se ridică dela masă şi reveni, nu peste mult, cu al treilea rând de cafele.

Doctorul sorbi cafeaua tăcut. Se posomorâse. Apoi, deodată, se lumină la faţă şi zise:

— Cred, doamnă Mărginean, că v'am reţinut destul şi am spus multe verzi şi uscate. Şi acum mă duc să-mi deschid ferestrele spre grădină şi să mă culc. O să-l laud mâine pe bătrânul dumnitale pentrucă ţine aşa sămânţă de vin. Pagubă că nu-i primăvară, să-mi cânte acum privighetorile în grădină, în vreme ce eu m'aş gândi la tinereţe. Noapte bună!

— Dar nu-i nimic mai uşor decât să ne faci plăcerea şi într'o primăvară, zise Emilia. In grădina noastră cântă într'adevăr privighetoarea primăvara. Iată vă facem de pe acum invitarea.

Cu mâna pe mânerul uşii, doctorul îşi întoarse capul:

— Va să zică nu sunteţi supăraţi că am băut cam mult? Sunt foarte încântat! Noapte bună!

— Noapte bună! răspunseră într'un glas cei doi.

Se uitară la ceas. Trecuse de miezul nopţii.

— Ei, ce spui, rândunica? întrebă notarul cu ochii luminoşi, înconjurându-i c'un braţ talia.

— Dar e un om admirabil, prietenul tău, dragul meu. Mă gândesc numai că dacă-i place aşa vinul, cum poate fi şi un doctor bun? Pe tata nu l-am văzut nici odată în chef.

— In Moldova mi s'au povestit multe despre el. Pentru purtarea lui eroică pe front a fost decorat; pentru activitatea lui în vremea tifosului exantematic, i s'a dat a doua decoraţie. Pe front mergea cu personalul sanitar după răniţi până în buza tranşeelor duşmane. In epidemia de exantematic nu dormia cu nopţile. E adevărat că uneori dispărea, la intervale largi — de două trei ori pe an, şi atunci câte-o săptămână nu lăsa băutura. N'am ştiut că a fost însurat. Poate bea din pricina celeia ce l-a părăsit.

Se duseră, mulţumiţi de seara petrecută, la culcare. Emilia adormi îndată. Dar notarul încă băuse binişor, şi nu-i venia somnul. Începu să-şi amintească conversaţia cu doctorul, şi toată mulţumirea cu care se urcă în pat, i se risipi.

Da! Aşa era! A fost pur şi simplu ridicol cu neştiinţa, cu lipsa lui de informaţie! Să nu cunoască el nici «punctele» de unire dela Alba Iulia! Ce puteau fi acelea puncte? Să nu audă el nimic despre intenţia ardelenilor de a prelungi viaţa guvernului provizoriu! Era bună sau rea această intenţiune? Nu-şi putea da seama. Era analfabet în problemele vieţii publice. Da, acesta e cuvântul potrivit: un analfabet!

Se gândi că înainte de războiu, dela vârsta de douăzeci de ani, cunoştea până în detalii mişcarea naţională, cu toate evenimentele, că se pasiona pentru ele, şi aducea chiar jertfe pentru ea, citea toate ziarele româneşti, era membru al societăţilor studenţeşti, pe urmă, om cu slujbă, sprijinea acţiunea naţională fără să se gândească la primejdiile ce ar putea urma pentru el.

Din aceste motive era cunoscut şi apreciat de cercurile conducătoare româneşti. Atunci se simţea o parte întregitoare a românismului de aici. Ar fi fost imposibil ca cineva să-i pună o problemă a vieţii ardeleneşti pe care el să n'o cunoască, la care să nu ştie răspunde; ar fi fost cu neputinţă să păţească ruşinea din seara asta!

Gândurile îl frământau şi se întorcea de pe-o parte pe alta în aşternut. Sentimentul responsabilităţii, nedeslușit încă şi acuma, îl strânse într'un cerc şi mai îngust ca până acum.

Nu putu aţipi până nu luă o hotărîre: «O să-mi abonez ziarele», îşi zise el. «Voiu încerca să mă documentez asupra celor petrecute în Transilvania din ziua unirii până azi».

Dar îndată ce luă hotărîrea aceasta, îi păru rău. Avea presentimentul vag că făcând aşa, se va isprăvi cu liniştea şi mulţumirea lui. Ca şi când ar fi văzut iar în depărtări ape tulburi, eşite din matcă, pline de vârtejuri de vâltori.

Încercă să combată regretul pornit din hotărîrea luată spunându-şi că şi înainte de războiu s'a interesat de viaţa publică şi n'a avut nimic de regretat. Ba din potrivă a trăit o viaţă mult mai plină, mai bogată decât aceea pe care o trăia acum. Totuşi este o deosebire fundamentală între atunci şi acum. Atunci era o necesitate şi o obligaţie naţională care pornea din conştiinţă. Necesitatea şi a celui mai umil spor la creşterea energiei naţionale. Acum nu e nevoe decât să lucreze, să înfăptuiască această energie.

Adormi târziu şi se trezi de dimineaţă. Până la părinţii lui nu era drumul mai lung de un ceas cu căruţa. Şi drumul era bun. Ploile cari băteau, din vreme în vreme, în toamna asta blândă, se zbiceau repede. Va fi deajuns dacă vor porni pela ceasurile nouă.

Se sculă totuşi şi dădu o raită pe la birou. Nu fusese nici ieri după amiazi şi se putea să afle ceva urgent de rezolvat. Totuşi nici la birou pe vremea asta nu putea merge. Vasile Negrea, ajutorul, nu venia până la ceasurile opt, şi cheia era la el.

Eşi în grădină, şi văzu cu mirare că ferestile dela camera în care dormia doctorul Panaitopol, erau deschise. Aşa dar omul s'a ţinut de

cuvânt! Totuşi privighetoarea nu va fi auzit-o, îşi spuse notarul zâmbind. Da, era un om vrednic, un om simpatic! Pagubă că poartă numele acesta străin!

Grădina era mare şi plină de pomi roditori. Ion Mărginean cumpărase grădina aceasta care-i plăcu de când s'a stabilit în sat, şi casa o clădi mai pe urmă. Cărările erau presărate cu frunze veştede, pe cari se topise bruma uşoară ce căzu peste noapte. Erau umede şi moi. Prin merii înalţi, cu ramuri bogate, mai atârna în colo câte un măr, pe care culegătorii nu l-au putut lua. In frunzele nescuturate încă luminau palid o varietate de culori, dela a tutunului uscat până la cărămiziul închis. Mireasma frunzelor veştede umplea grădina, şi notarul o inspira cu nesaţ. Cu cât se plimbă mai mult pe cărările acoperite de frunze în atmosfera parfumată a grădinii, cu atât simţea mai adânci rădăcinile ce-l legau par'că nu de casă, de grădină numai, ci de natura întreagă. Văzu câteva prune bistriţe rămase neculese, atârnând zbârcite pe crenguţe subţiri, şi încercă zadarnic să poată lua una. Dar aroma lor o şi simţi în cerul gurii.

In fundul grădinii, subt nucul cel mare era un strat întreg de frunze căzute, aşternut subt coroana largă. Erau preserate pe jos şi o mulţime de bucăţi de crengi rupte din vremea culesului, când nucul fu bătut fără milă cu prăjini lungi. Călca pe stratul de frunze ca pe-un covor, cu ochii plecaţi. Ar fi dorit, ca un copil ştrengar, să afle pe jos nuci ascunse în frunze, pe care să le culeagă el. Găsi vr'o patru şi le puse cu grije în buzunar. Apoi se răsgândi, scoase două, le strânse în pumni, şi alese sâmburi din cea spartă. Îi păru că miroase ca fagurele de miere.

— Nu voiu abona nici un ziar, nu voiu cerca să mă informez despre ceea ce se petrece în viaţa publică, îşi zise el deodată cu un fel de înverşunare. Eu nu mă pot desface din mediul meu, din felul meu de viaţă. Dacă voiu rămânea o excepţie, lasă să rămân!

Deodată se simţi mai uşurat, îşi scutură capul şi-l ridică semeţ, eşind din grădină şi pornind la birou. Se apropiau ceasurile opt.

Ajutorul era acolo.

Nici o lucrare urgentă nu se ivise. Găsi un simplu aviz telefonic dela prefectură, pe care i-l comunică ajutorul după notiţele ce-şi luase.

— Aviseză, — începu Vasile Negru, că se vor face alegeri generale pentru parlamentul din Capitală, şi că nu e voe să facă nime nici o propagandă până când nu se vor trimite listele cu candidaţii oficiali. Se vor trimite, în curând tablourile cu circumscripţiile electorale, cu sediile de votare. Oficiul să fie în expectativă, şi să nu se angajeze în nici o direcţiune.

— Da. Fusesem informat că se vor face alegeri parlamentare, zise notarul. Deocamdată nu e nimic de făcut, nu-i aşa domnule Negru? E prevăzută expectativa.

— E o comunicare de cea mai mare importanţă, domnule notar.

— De importanţă? Pentru ce?

— Hm! Din mai multe puncte de vedere. Întâi: parlamentul ardelenesc, Marele Sfat naţional, se va disolva. Nu mai are nici un rost, după ce se aleg parlamentari pentru Senatul şi Camera deputaţilor.

— Desigur că nu mai are nici un rost! Ce vezi important aici?

— Disolvarea Marelui Sfat va aduce şi desfiinţarea Consiliului Dirigent, guvernul provizoriu al nostru.

— Nu văd pentru ce nu s'ar desfiinţa, zise pe nimerite notarul, fiindu-i ruşine să se arate analfabet şi în ochii subalternului său.

— Ai noştri nu sunt de aceeaşi părere. Ei cred că guvernul nostru provizoriu trebue să lucreze mai multă vreme. Ani în şir. Pentru diriguirea Ardealului, pentru rezolvarea problemelor ardeleneşti. Eu cred că, în materia asta s'a ivit un conflict între noi şi între Capitală.

Ion Mărginean tresări: dup'olaltă aude acelaşi lucru dela doi inşi aşa de deosebiţi unul de altul! Aseară dela doctorul, acum dela ajutorul său. Numai el nu ştia nimic, şi nu putea judeca nimic, nu putea avea o părere. Era umilitor! Ce putea să-i răspundă lui Vasile Negru, învăţătorului pensionat, care era mai bine informat decât el.

Văzând că tace, ajutorul întrebă:

— Dumneata ce crezi?

— Eu, eu nu cred deocamdată nimic, răspunse dur notarul. Lucrurile privesc pe alţii nu pe mine.

Negru se gândi: e om cuminte, om cu tact. Ca slujbaş public nu-şi spune părerea pe faţă, şi poate că face bine.

— Eu înţeleg rezerva dumnitale, domnule notar.

— Rezervă? Ce rezervă? întrebă el aproape furios.

— Să nu-i spunem rezervă, să-i zicem o atitudine cuminte. Dumneata nu vorbeşti niciodată de problemele publice, nu aprobi, nu critici ordinele ce ne vin, ci execuţi. Aceasta e şi datoria noastră, a organelor executive. Dar nu toată lumea are acest tact al dumnitale. Unii slujbaşi critică, tae şi spânzură, şi iau atitudini cari odată ar putea fi primejdioase pentru ei.

«Imbecil» îşi zise supărat notarul după ce înţelese ce vrea să spună ajutorul lui. «Crede că eu din nu ştiu ce cumineţenie nu mă interesez de viaţa publică. Nici nu bănueşte că eu sunt analfabet».

Furia îi trecu, şi iar se apropie de el sentimentul acela de umilire.

— Ei bine, se vor face alegeri, vom vedea! Deocamdată nu avem de făcut nimic. A da! Ce vrea să spună de angajamente? Parcă aşa spuneai?

Negru îşi luă însemnările şi citi:

— «Oficiul să fie în expectativă şi să nu se angajeze în nici o direcţiune».

— Ei, cum să se angajeze?

Ajutorul îl privi mai mult cu neîncredere decât cu mirare. Nu se putea să nu ştie!

— Mi se pare — zise el — că face alusie la faptul că vor fi liste oficiale de candidaţi, dar că se vor afla destui cari să-şi pună candidatura ca independenţi. Până acum, după cum ştiţi probabil, s'a aflat numai atât că lista oficială nu va fi lista partidului, deci şi a Consiliului. Nu se ştie însă dacă vor fi admise candidaturile particulare ori ba. Deci eu cred că avizul ne pune în gardă faţă de candidaţii particulari, să nu le facem nici o promisiune dacă s'ar presenta în comună.

Ion Mărginean simţi că-i vâjâe capul. Iată, o mulţime de probleme,

şi încă destul de importante cari se agită la conducere şi în opinia publică de care el habar n'are! Întâmplător îşi aruncă privirile la ceas şi văzu că e opt jumătate. La nouă trebuiau să plece la cules.

— Uite ce este, domnule Negru, cred că nu ţi-ai uitat că azi e culesul de vii la via tatei. Către amiazi, cum ţi-am spus, trimit căruţa să te aducă şi pe dumneata.

— N'am uitat, şi vă rămân îndatorat.

— Cât despre avizul acela rămâne numai pentru informaţia noastră. Cred că înţelegi?

— Înţeleg, domnule notar.

— Vom vedea noi ce va mai fi.

Porni grăbit spre casă. Lăsase vorbă slugii să fie gata căruţa pentru ceasurile nouă. Emilia, sculată îndată după el, pregătise dejunul, şi aştepta să vină din camera lui doctorul Panaitopol.

Copiii zburdau prin curte, în jurul căruţei şi al slugii care adusese caii înhămaţi din grajd.

Săreau într'un picior înaintea cailor, se urcau în căruţă, iar se coborau, râzând şi făcând o gălăgie ca aceea! Îşi puseră în şireglă, în fân, corfiţele nouă în cari vor culege azi şi ei strugurii, şi din când în când îşi scoteau din buzunar cosoraşul mic, cu lama albă, cu prăsele negre.

Ei nu mai veniră la masă, mâncaseră înainte.

Trecând prin larma lor notarul îşi uită de avizul sosit dela pretură, şi se lumină la faţă.

Doctorul veni îndată şi se aşezară la masă.

— O să-l laud îndoit pe bătrânul dumnitale, începu el. După o băutură aşa de straşnică un somn adânc, recreator, — şi nici o durere de cap!

— Dar privighetoarea ai auzit-o? întrebă notarul zâmbind. Am văzut că te-ai ţinut de cuvânt şi ai dormit cu ferestrele deschise.

— Când o să viu la primăvară, să ascult privighetoarea, nu voiu bea la cină decât un pahar de vin, deşi simt de pe acum că îmi va părea rău. Azi noapte n'am auzit pasărea măiastră, dar azi dimineaţă, după ce m'am trezit întinerit, mi se pare că am auzit gângurit dulce. Cred că fetiţa se silea să vorbească încet pe coridor. Azi vor avea o zi însemnată.

— De-un ceas nu-i mai pot ţinea în casă, zise Emilia.

— E o zi minunată. Nici petec de nor pe cer, spuse notarul.

Căruţa, deşi semăna cu altele din sat, cu lese de nuele, cu şireglă, era cu mult mai mare, şi era pe arcuri. Notarul o comandă anume la un meşter din oraş, şi o ceru încăpătoare, să poată intra în ea comod întreaga familie. Avea două bănci de piele, una în fund, după şireglă, alta în faţa ei, la spatele scândurii pe care stătea sluga.

Emilia şi doctorul şezură pe banca principală, pe cea din faţa lor notarul cu cei doi copii, cari nu-şi mai găseau astâmpăr. Drumul era neted, pielos, şi tropotul cailor se auzea înfundat. Dar cu atât mai mare era sunetul zurgălaelor dela grumazii cailor. Trebuiau să vorbească tare pentru a se auzi.

— Nu trebuia să pui azi zerzoanele astea, zise după un răstimp notarul sucindu-şi grumazii spre slugă.

— Păi așa am vrut să nu pun zurgălăii, dar par'cam putut scăpa de domnișorul Ionel?

— Las' că-i bine așa, spuse doctorul. Nu mergem noi la culesul viilor? Nu mergem noi la petrecere?

Dar nu multă vreme îi împiedecă la vorbă chinchetul răsunător care gâdelea, ca și cu o ploaie de lumină, sufletul copiilor. Ajunseră în grabă cu toții tăcuți. Chiar și copiii.

In fuga căruții erau luați cu toții de brațele naturii, cari se întindeau spre ei din toate părțile plăpânde, delicate, odihnitoare: lumina potolită de toamnă; aroma câmpului ușor celit de brumă; albastrul adânc de deasupra; ceața albă în care se pierdeau zările; firele lungi de funigei ce pluteau alene în văzduh, și după cari copiii se uitau cu capul dat pe spate, lanurile galbene de porumb din care rodul auriu se ivea grămezi pe la margini, răspândind o mireasmă proaspătă de pârgă; mănuși mari de cânepă de sămânță cu vârfurile grele de mătruști pline, de sămânță coaptă, împrăștiind aroma aspră, sărată și îmbătătoare care-i aducea notarului totdeauna aminte de copilărie, când venia în vârful carului plin de cucuruz proaspăt cules, acoperit cu mănuși de cânepă de toamnă.

Călătorii se cufundară în adierea tare a naturii, în gândurile lor, și căruța înainta mereu, în ploaia de zurgălăi, în trapul înfundat al cailor. Răcoarea dimineții se topea în căldura dulce a soarelui ce se ridica, învăluit par'că de un văl fin, pe cărarea lui dela miazăzi.

Dela o vreme copiii se săturară de privit și începură să fie din nou lărmuitori, chicotind și brușindu-se, cum ședeau unul lângă altul. Începură să se laude câți struguri vor culege, câți struguri va mânca fiecare.

Se vedeau cele dintâi case din sat. Viile neculese încă, unde era și via bădicului Dumitru, se aflau pe coasta din capul satului de-aici. După înțelegerea avută nu mai intrară în sat, ci cotiră pe o cale îngustă la dreapta, printre lanurile de cucuruz culese, și în cari acum bărbați, femei, copii, cu secere în mână, tăiau jijii și-i legau în snopi mari.

Notarul spunea câte-o vorbă țăranilor pe cari 'i cunoștea dându-le bunăziua. Rumânii își ridicau pălăriile.

— Bună dimineața, domnule notar! La cules, la cules? Domnul doctor cu doamna v'a întrecut cu cel puțin o jumătate de ceas. Are roadă bogată, cules îmbelșugat, anul ăsta, neica Dumitru.

— Mulțumită lui Dumnezeu! Așa se laudă. Îi cam place dumnealui să se laude! Vom vedea noi îndată.

— Anul ăsta a fost blagoslovit în toate. S'a miluit Dumnezeu pentru vremea când va înceta prăpădul. Credem că, de-acum nu se vor mai face rechiziții, domnule notar?

— Nu se mai fac.

— Să dea Dumnezeu să fi fost cele din urmă celea din primăvara trecută.

Oamenii dădeau binețe, spuneau o vorbă și de-aici, și de-acolo. Îl cunoșteau pe notar din copilărie, cu unii dintre ei fu coleg de școală în clasele primare. Mulți dintre cei de-o vrâstă cu el nu s'au mai întors din războiu.

Inainte de-a eși dintre lanurile de porumbiște, un țăran chipeș,

fost pe vremuri şi primar în sat, după ce răspunse la salutul notarului, îi aruncă întrebarea:

— E adevărat că se vor face alegeri de deputat, domnule notar?

Surprins, abea-i veni răspunsul:

— Aşa s'aude, bădicule Ilie.

— Păi de auzit am auzit şi noi. Dar dumneavoastră nu ştiţi mai mult?

— Ce să ştim? Se vor face, cu siguranţă.

— Acum are drept de vot toată lumea. Ar fi bine să se ştie mai din vreme.

Căruţa trecu înainte. Notarul nu mai avu vreme să-i răspundă. Dar ce să-i răspundă? Se gândi cu o umbră de nemulţumire: Pentru ce se va interesa toată lumea de alegerile acestea? Nu li-e destul oamenilor că s'au întors sănătoşi din războiu, că au o recoltă bună, că-şi pot culege în pace cucuruzele şi viile?

La poalele coastelor pe cari se căţărau viile până sus era o livadă de prunişti, pe lângă care trecea un pârâiaş. Căruţa hurducă şi săltă peste cele câteva blane de stejar cari întruchipau podeţul, şi ajunse în prunişti. Sluga ţinu înainte pe drumeacul plin aici de ogăşii, până ajunse lângă un nuc uriaş, cu crengile lucind în soare, goale de frunze. Aci erau căzile mari cu teascuri, iar la o parte o masă de scânduri albe bătute pe pociumpi, cu câte-o laviţă de amândouă părţile. Mirosul mustului se răspândea din căzi, din teasc. Oamenii cu capul gol, numai în cămaşe, încinşi cu brăcie, tot coborau de pe coasta viei cu vasele de lemn în spate pline de struguri şi le vărsau în căzi.

Până apucară să coboare toţi din căruţă, copiii se şi pierdură între viţe, cu coşurile lor subt braţ. Dar, în schimb, nouii sosiţi se treziră în faţa lor cu neica Dumitru, cu lelea Ana, cu doctorul cu nevastă-sa.

Abea se făcură prezentările, şi doctorul Panaitopol şi începu să-l bată pe neica Dumitru pe spate şi să-i laude vinul pe care l-a băut aseară.

Omul zâmbi bucuros.

— Azi o să gustaţi unul de clasa întâi. E pus de-o parte de zece ani. Din el a băut notarul câtă vreme s'a luptat cu moartea.

— Şi-a biruit-o! zise doctorul satisfăcut.

— Biruit, mulţămită lui Dumnezeu! Da' el crede că şi vinul pe care i l-am trimis după ce s'a ridicat din pat, e tot deacela. O să-l guşti dumneata, dacă eşti pricepător, şi-apoi o să vorbim pe urmă.

— Ce tăinuiţi aici? întrebă notarul apropiindu-se.

— Ei, iacă, domnul doctor spune că ar gusta acum de dimineaţă un păhărel de drojdie şi ar îmbuca ceva. Căruţa l-a flămânzit cât l-a hurducat, vreme de-un ceas.

Când se întoarseră cu faţa spre ceilalţi văzură masa cea nouă de scânduri aşternută cu o măsăriţă albă, cu dungi vinete. Erau acolo farfurii, furculiţe, cuţite, un blid plin de brânză şi altul cu friptură la grătar, friptură de berbec. O ploscă cu vin, rotofeie, şi o sticlă cu rachiu de drojdie, fălii de pâne moale. Lelea Ana îi poftea cu amândouă mânile să se apropie.

Se apropiară cu toţii şi constatară încântaţi, după ce băură câte-un

păhărel de drojdie, că erau flămânzi. Incepură să îmbuce, şi cei doi doctori dimpreună cu notarul, mâncând, mai goliră de câte două ori păhărelele cu rachiu.

— Straşnic de tare, dar bun, zise Panaitopol, clipind uşor din ochi.

— Dumneata nu ne ajuţi, tată?

— Eu v'am întrecut. Am început culesul la şapte dimineaţa.

— El şi-a luat de mult porţia lui, zise lelea Ana. Poftiţi dumneavoastră.

— Nu vă îmbiaţi, zise bătrânul. E bine să ai un temeiu când începi să mânci strugurii la cules şi să bei must. Pe inima goală, nu-i nici o plăcere.

Berbecul la grătar era delicios. O vreme nu mai vorbi nime un cuvânt. Până se trezi Emilia să cheme copiii. Dar până au putut fi aduşi de prin vie, cu coşercuţele pline de struguri, trecu vreme. De când au intrat au cules cu hărnicie, mai uitând printre viţe destui struguri, pe cari îi culegeau femeile din apropiere. Şi erau cu ochii mereu la altă viţă, îndată ce tăiau cu cosoraşele lor doi trei ciorchini de pe una. Nu se îndurau să se ducă cu corfiţele la căzi, le-ar fi răpit prea mult timp, ci-i vărsau şi ei în vasele de lemn pe cari le purtau bărbaţii în spate, ca şi ceilalţi culegători şi culegătoare.

După ce sosiră începură să înfulece şi ei friptură de berbec cu pâne moale. Prea li se bucălară obrazii aşa că Emilia fu nevoită să le sufle ceva la ureche.

— Acum udaţi berbecul ăla din ploscă, zise vesel neica Dumitru.

Doctorul cel tânăr îi făcu un semn din ochi.

— Nu e acela. Dar gustaţi-l de vedeţi.

Vinul începu să gâlgâe auriu din ploscă în pahare, strălucindu-şi mărgelele.

Oaspele cel străin îl lua în mici sorbituri, după ce-l plimba prin gură. Plescăi din limbă şi zise:

— Nu mă înşeli, neică Dumitre?

— Cum să te înşele? întrebă notarul.

— Ei, avem noi o vorbă amândoi.

— Nu, răspunse bătrânul.

Din vin închină şi badea Dumitru. Mulţumi lui Dumnezeu de roadă, dori noroc şi sănătate la toată lumea, dădu paharul peste cap, îşi şterse mustăţile sure, şi zise:

— De-acum, eu mă duc la treabă. Dumneavoastră veţi vedea ce veţi face! Şi se pierdu în vie.

Văzând până unde ajunseră culegătorii, notarul îşi dădu cu socoteala că până pe la patru, la cinci după amiazi, vor isprăvi de cules.

După ce bărbaţii mai închinară câteva păhărele de vin, se pierdură cu toţii prin vie. Femeile dispărură mai de mult, afară de lelea Ana, care rămase lângă focul de după căzi. Nu voi să-i ajute nici cuscra, nici nora. Avea ea două femei din sat care se pricepeau la mâncări şi la mese.

Soarele încălzea în toată legea acum. Aerul era curat, îmbălsămat de aroma toamnei. Viile luminau ruginii. Brumele uşoare cari căzu-

seră de vr'o două săptămâni n'au mai lăsat nici o frunză verde. Pe unele viţe strugurii atârnau băbuciţi, de mirat cum îi putură ţinea până la copt. Erau trei soiuri de vie, un soiu chiar la margine, numai pe viţele din patru rânduri. Badea Dumitru, deşi îşi dăduse poruncile de dimineaţă, supraveghea mereu să nu amestece strugurii. După soiuri se puneau în căzi deosebite. Oamenii ţineau cu sfinţenie porunca, dar femeile se mai greşau. Avu de lucru mai ales cu băeţii, care treceau mereu dela un soiu la altul. Până ce moşul lor se mânie şi le luă corfiţele şi cosoarele. Ii lămuri de ce trebuie să ţină şi ei legea, şi dup'o vreme luă corfiţele dintr'o creangă de piersec unde le atârnă, şi cosoarele din buzunar şi li le dădu.

Copiii se cuminţiră, deşi nu pricepură lămuririle bătrânului. Le era frică să nu rămână iar cu mânile goale.

Notarul, Emilia şi toţi ceilalţi se amestecară între culegători şi începură şi ei să culeagă. Badea Dumitru aduse cosoare de rezervă, ştiind dela alte culesuri că domnii nu se pot opri să nu se amestece şi ei între culegători.

Fetele începură să cânte şi în via asta şi în viile vecine. Din când în când se auzea chiuiturile feciorilor, râsul limpede al femeilor, şi larma bărbaţilor. Strugurii erau frumoşi, sănătoşi şi mulţi. «Se prăjesc ca nişte purceluşi la soare» zicea badea Dumitru. Erau struguri cu boabe verzi, mărunţei, cari nici nu păreau copţi, dar dacă'i gustai erau dulci ca mierea şi aromaţi. Erau alţii cu boabe mari, aurii, sau uşor preserate cu punete ruginii. Erau alţii cu boabe lungureţe, masive, ca de os. Puţini erau pătaţi de putregiune, alţii erau stafidiţi.

Nimeni nu-şi mai dădea seama cum trece vremea, nimeni nu se mai îngrijea ce face celălalt: fiorul lucrului, al muncii intră în toţi.

Chiote rare treceau peste culmi. Funigei pluteau anevoe prin înălţimi, luminând în bătaia soarelui, ca fire subţiri de argint.

Cei dintâi cari coborâră în luncă şi începură să se învârte în jurul focului, deasupra căruia, pe nişte picioare de fier, fierbea, într'o cratiţă uriaşă, tocana de berbece cu cartofi, fură copiii.

Bunica lor le dădu într'o farfurie din tocană, şi după ce mâncară începură să se alerge prin prunişti, până când, într'un târziu, le veni iarăşi pofta de cules şi o tuliră în vie.

Pe la ceasurile două sosi şi ajutorul din cancelarie Vasile Negru, gustă un păhărel de rachiu, un strop de brânză; gustă apoi mustul din toate trei soiurile, şi strigă mulţumit lelei Ana:

— Să trăiţi şi să-l beţi sănătoşi!

— Cu dumneavoastră dimpreună, răspunse gazda dela foc.

Apoi dispăru şi el în vie. Culegătorii trecură de culme, nu se mai vedeau. Dar abia apucă să guste din struguri când lelea Ana dădu un chiot de lângă foc.

Şi în grabă badea Dumitru cobora cu toţi culegătorii.

Tocana aceea de berbec nu va uita-o niciodată, spunea doctorul Panaitopol, după ce se începu partea ultimă a culesului.

Seara, la cină, în odaia dinainte a casei părinţilor notarului, gustă, însfârşit, şi vinul cel lăudat de badea Dumitru. Era un vin de culoare aproape brună, care, turnat în pahare, părea un fel de uleiu, şi care,

în mai puțin de-un sfert de ceas, deslegă toate limbile, aprinzând obrajii, făcând ochii să scânteeze.

Badea Dumitru își purta cu bucurie privirile dela unul la altul. Doctorul Panaitopol, intrat într'o convorbire animată cu socrul notarului, asupra inutilității multor medicamente ce se administra bolnavilor, nu păru să simtă pân' acum puterea noului vin. Se mira numai cum a putut intra într'o discuție atât de stupidă, și cum nu se mai poate opri din ea, ci se 'ncălzește din clipă în clipă, continuând cu tot mai mare înverșunare. Nu se dădea bătut nici doctorul cel bătrân, care era extremist în ce privește inutilitatea prafurilor și apelor de tot soiul ce se prepară în farmacii.

— Mă rog, în medicină numai chirurgia e reală, în cele ca element de vindecare eu nu mai pot recunoaște, după o practică îndelungată, decât apa.

— Așa departe nu putem merge, dragă șefule, zicea Panaitopol. Dac'am lua numai chinina contra frigurilor, și totuși este ceva.

Incepu să vorbească, tot mai repede și mai însuflețit despre epidemia de tifos exantematic din vremea războiului, fără să mai țină seama că alunecase într'o adevărată conferință, și dacă-l mai ascultă cineva afară de bătrânul sau ba.

Când ridică d'n nou paharul se simți înfierbântat, fruntea-i era ușor transpirată. Avu o tresărire ca și când ar trebui să se oprească pe marginea unui alunecuș, — o clipă avu sensația că a și alunecat spre necunoscut — privi cu atenție mirată la vinul din pahar, ca și când acum l-ar fi văzut mai întâi, căută din ochi pe badea Dumitru, ținând mereu paharul ridicat în mână, întâlni privirile lui surâzătoare, întrebă din cap, și capul bădicului făcu o mișcare afirmativă. Înțelese acum și căldura care-l inunda, și verva îndrăcită care voi să se epuizeze în discuția aceea despre tifosul exantematic.

— Dumneata, doctore, spunai că după o practică îndelungată nu recunoști alt medicament decât apa. Mi-am permis să observ că se merge prea departe. Acum îmi îngădui să declar că eu unul pun vinul înaintea apei. Cât despre vinul pe care-l bem acum, el ar putea să învie și din morți.

Mesenii râseră, cu obrajii dogorind de căldură. Pe lângă cei ce participaseră la cules se mai aflau la cină preotul satului cu doamna, învățătorul, subnotarul care suplinea postul vacant, prim epitropul bisericii, primarul și diacul bisericii.

Nu se vedeau decât fețe vesele, iar larma creștea din clipă în clipă, toți simțind că au de spus lucruri multe și de mare importanță.

Dar după un ceas toate convorbirile alunecară pe teren politic. Incepură să se discute cu aprindere alegerile apropiate. Toată lumea aflase despre ele, și diferitele versiuni cari circulau.

Preotul era informat că vor fi candidate aceleași persoane cari înainte cu un an au fost numite în Marele Sfat național.

Abea își comunică informația, și învățătorul sări să o nege.

— Nu-i cu putință să fie candidate aceleași persoane! Marele Sfat ce a fost? O simplă formalitate. S'a întrunit o singură dată. Era vorba de o representanță onorifică. Membrii nu avură plată sau diurnă. Acum e vorba de o instituție constituțională: Senat și Cameră. E vorba de o

reală representare a naţiunii prin alegere nu prin numire. Şi pot să vă afirm că mulţi dintre cei cari au fost în Marele Sfat, nu vor intra în parlament. Au fost destule elemente nepregătite.

— N'aş putea fi de aceeaşi părere, zise doctorul cel bătrân, socrul notarului. Am citit, la vremea sa, tabloul cu membrii Marelui Sfat, şi pot să spun că n'am întâlnit decât nume cunoscute, cu merite, afară doar de cei doi-trei socialişti, cari ne-au făcut de ruşine, nevoind să se ridice la ovaţionarea Regelui, în plină şedinţă a Sfatului. Cât despre ceilalţi eu i-aş vedea bucuros pe toţi în parlament.

— E imposibil. N'ar fi cu dreptate. Marele Sfat a fost compus aproape numai din advocaţi. In parlament vor trebui să fie representate toate categoriile de cetăţeni, chiar şi ţărănimea, şi mai ales ea, care constitue absoluta majoritate a ţării.

— Şi ce ar face ţăranii în parlament, domnule învăţător? întrebă doctorul Panaitopol. El, ca toţi înaintaşii lui, vorba aceea «dela paşopt», făcea parte din partidul conservator. Ce crezi dumneata, care e menirea parlamentului?

— Să aducă legi, desigur.

— Şi cum crezi că se va pricepe un ţăran la legislatură? N'are cum să se priceapă, şi dacă vor fi aleşi vor fi o simplă umplutură, sau un decor. Iar acum România n'are nevoe nici de una nici de alta, ci de oameni pregătiţi, de oameni cuminţi cari să facă legile de temelie a ţării celei noui.

— Nu ştiu de unde are domnul învăţător informaţiile. Dar eu n'am auzit de candidaţi ţărani.

— Dumneata, bade Dumitre, ce crezi? Trebue să intre şi ţărani în parlament? întrebă învăţătorul, aşteptându-se la un răspuns afirmativ.

— Eu, domnilor, zic ca fiecare om să-şi vadă de lucrul său, să muncească unde l-a pus Dumnezeu. Noi plugarii să ne vedem de plug.

— Noi n'am învăţat legile ca advocaţii, vorbi diacul. Şi legile trebue să le facă cine să pricepe la ele.

Primarul se frământa pe scaun. Îi tot venia să spună şi el o vorbă, dar nu îndrăznea. El era mai mult de partea învăţătorului, şi într'un târziu, după ce mai bău un pahar de vin, cuteză să-şi spună gândul. Ţăranii nu ar intra în «dietă» să facă ei legile, ci să arate celorlalţi dorinţele de căpetenie ale plugarilor.

Subnotarul intră în discuţia generală:

— Problema e fără obiect Nu noi vom hotărî cine va intra în parlament ci cei mari, conducătorii. Vor fi liste oficiale ale partidului.

— Pot fi! Dar poate candida, în afară de ele, oricine întruneşte condiţiile legii.

— Hm! Vom vedea!

— Cum, vom vedea? Dar e limpede că vor putea candida. Par'că avem sistemul cel mai larg democratic, din Europa, vot universal, secret, obligator, încă din hotărîrile de unire dela Alba Iulia.

— Cred că metoda listelor oficiale şi neadmiterea altor candidaturi, ar fi soluţia cea mai potrivită, acum la începutul vieţii politice dela noi.

— Vai de mine, domnule doctor, dar atunci unde ar mai rămânea principiile democratice? se supără învăţătorul.

— Eu nu mă gândesc la principii, mă gândesc la interesele țării. Și cred că ar fi rău ca acum, la un an dela unire, să fie aruncat mărul discordiei între frați.

— Mărul discordiei?

— Evident. Dacă va putea candida toată lumea, fii sigur că vor candida cu nemiluita, și fiecare candidat va încerca să-și formeze tabăra lui. Poporul s'ar împărți în tabere dușmane, ceea ce nu poate fi în interesul statului.

— Dar asta ar însemna că și deputații vor fi numiți, nu aleși, ca și membrii Marelui Sfat. Și așa ceva și în democrație, și potrivit legii electorale, e absurd.

— Ori când interesul superior al Statului e superior legilor și dispozițiilor aduse sau luate pentru vremuri normale, nu pentru vremuri excepționale, cum sunt cele de azi. Sunt întru totul de părerea doctorului, spuse preotul.

— A cărui doctor, părinte? întrebă Panaitopol ridicând capul.

— A doctorului care și-a spus părerea. Nu am avut încă plăcerea să cunoaștem și părerea d-voastră.

— Așa da! Dacă-i adevărat că părerea mea o să vă facă plăcere, iat-o: nici cu d-l Crețu nici cu domnul învățător. Adevărul e totdeauna la mijloc. Partidele trebue să pună liste oficiale, cu toată democrația, și e bine să depună. Altfel ar urma un adevărat haos. Totuși guvernul va trebui să admită și candidaturi particulare, pentru democrație, pentru formă, de ochii lumii. Se 'nțelege nu pe ori cine, și nu pe mulți. Așa vr'o zece-cincisprezece aleși pe sprânceană, și cu cari guvernul a căzut dinainte de acord să nu-i facă prea mari dificultăți.

Capetele se întoarseră spre el. Larma se mai potoli.

— Dacă însă guvernul de aici nu va admite nici o candidatură particulară, independentă, — continuă el — va fi semn că e adevărat ceeace se vorbește la noi.

— Ce se vorbește? întrebă preotul.

— Că guvernul provizoriu vrea să trăiască încă ani de zile, să mențină vama la Predeal, cu un cuvânt că vrea să îngreuneze adevărata unificare.

Cuvintele lui fură prilej de noui și agitate discuții: unii erau pentru menținerea Consiliului Dirigent, alții pentru desființarea lui îndată după alegeri. Numai diacul și notarul Ion Mărginean nu participau la discuție. Doamnele se agitau toate între cele două păreri.

Ion Mărginean se simțea umilit că nu avea păreri formate, că problemele ce se formau fură până acum străine de el, și că trebuia să tacă. El văzu cu adâncă mirare că toată lumea se interesa de trebile publice, și că el era un izolat, o excepție. Își puse pentru întâia oară, cu toată seriozitatea, întrebarea dacă nu cumva greșea el, și nu cei din jurul său. Nu cumva viața cea adevărată în noua realitate românească era chiar această frământare în legătură cu viața publică? Izolarea lui nu era într'adevăr egoismul de care fusese acuzat?

Larma discuțiilor în jurul lui creștea, și el nu mai lua seama la ceea ce se spune. Se cufundase în gândurile lui, cari izvorau tot mai multe, contradictorii, gata să se încaere. Nu se putea convinge că atitu-

dinca sa de până acuma fusese greşită. O intuiţie limpede îi spunea că românii, după unire, n'au nevoe de discuţii, de frământări interne, ci de cuminţenie şi mai ales de muncă: să-şi vadă fiecare de lucrul său, acolo unde se pricepea. Primejdii naţionale nu puteau veni dela români, dela oameni ca şi el, cari au ajuns să trăiască realizarea idealului naţional. Cum să-ţi poţi închipui ca cineva dintre conducători să voiască răul şi nu binele neamului?

Era absurd! Tot ce făcea stăpânirea românească nu putea fi decât bun, pentrucă nu poate fi om cu scaun la cap, român, care să urmărească răul naţional.

Pe de altă parte gândurile ce'i roiau în cap aruncau săgeţi împotriva constatărilor bunului simţ. Ambiţia unora nu ar putea provoca dezastru? Dacă interesul ţării era într'adevăr o unificare imediată, păstrarea unui guvern separat nu ar fi o primejdie internă? Şi dacă alegerile vor avea menirea să păstreze acest separatism, nu e o greşală fixarea de liste oficiale? Cine putea să-l asigure însă că păstrarea guvernului ardelenesc ar fi împotriva unificării, şi deci primejdios?

Se zbătu îndelungat, fără ca cineva să bage de seamă că el tăcea mereu, deoarece toată lumea era înverşunată în discuţie.

Deodată fu trezit din gândurile lui de o melodie ce începu să se ridice dela capătul celălalt al mesei. Diacul începu o doină, şi cântarea avu darul să risipească discuţia şi să facă linişte.

Urmară şi alţi cântăreţi: învăţătorul, subnotarul, preotul. După multe insistenţe preoteasa cântă şi ea o romanţă, pe textul poesiei Mariei Cunţan: «Pe subt fereastră curge-un râu».

Petrecania dudui până după miezul nopţii. La plecare copiii fură luaţi pe braţe şi duşi în căruţă. Ei se culcară de mult, îmbrăcaţi, şi adormiră buştean după munca şi alergarea de peste zi.

Doctorul Panaitopol scutură vreme îndelungată mâna lui badea Dumitru şi a lelei Ana. Făcu legământ să vină şi la anul, dacă Dumnezeu va da roadă bună.

Dimineaţa notarul Ion Mărginean se sculă cu hotărîrea de a se reînscrie la drept şi de a-şi face examenele pentru a-şi lua diploma de advocat. De diplomă nu avea nevoe, dar avea de cunoştinţe nouă, de înarmare intelectuală, de cunoaşterea realităţii româneşti, a legiuirilor noui, pentru că el eşise convins din cearta pe care o avu cu el însuşi toată noaptea că trebue să se intereseze şi el de viaţa publică, de noua realitate românească. Şi întâiul gând ce i se limpezi pentru viitor era să se pregătească cu cunoştinţele necesare, pentru a putea judeca lucrurile, pentru a le înţelege şi a-şi da o părere. De altfel deocamdată nu-şi bătea capul în ce fel se va interesa de lucrurile de cari vedea că se interesează toată lumea, ci simţea numai necesitatea de a-şi câştiga o pregătire temeinică.

Emiliei îi spuse că e chemat de urgenţă la resortul internelor — după cum era şi adevărul — dar nu-i pomeni nimic de planul lui de a se înscrie, cu acest prilej, în anul al patrulea de Drept.

Îşi ceru scuze dela doctorul Panaitopol, dar credea că în două-trei zile o să fie acasă.

— Desigur eşti chemat în legătură cu alegerile, zise el.

— Aşa cred. E o circulară către toţi pretorii şi notarii.

Oaspele avea un concediu de două săptămâni.

Notarul cu înscrierea avu mult de lucru. Se mai scuză odată printr'o telegramă. Nu se înapoie decât peste cinci zile. Când sosi, nu-l mai află pe doctorul Panaitopol. Plecase. Rămase foarte neplăcut surprins. Era convins că se simţise ofensat de întârzierea lui.

— A, de unde! protestă Emilia, fără să se uite la el. A fost rechemat printr'o telegramă urgentă.

Toată ziua o văzu întunecată, tăcută, deşi-i părea că se luptă mereu cu sine însăşi. Către seară femeea nu se mai putu stăpâni. Era foarte agitată şi revoltată.

— N'a primit nici o telegramă!

— Ei, comedie! Ce 'nseamnă asta?

— A trebuit să plece! L-am paşaportat eu!

Notarul o privi uimit.

— Păi o fi fost el erou, cum îmi spuneai. Va fi un doctor bun. Toată recunoştinţa că te-a îngrijit când ai fost bolnav. Dar omul ăsta... omul ăsta e un imoral!

Notarul se făcu palid ca pământul.

— S'a purtat necuviincios cu tine? Poate a fost beat!

— Ba a fost treaz! I s'a năzărit că s'a îndrăgostit de mine. Doamne ce om, ce oameni! Bărbaţii ăştia au eşit din războiu toţi nişte...

— Extraordinar! N'aş fi crezut odată cu capul!

— Păi, eu am crezut până m'am trezit ieri noapte cu el în cameră la mine?

Notarul se lăsă pe un scaun.

— Doamne sfinte!

— Se vede că n'a crezut că-l pot repezi atât de repede pe uşe afară! Dimineaţa plecase. N'a mai cutezat, vezi bine, să dea ochi cu mine.

— Extraordinar! E ceva nemaipomenit!

— Cât priveşte cutezanţa, da! Cât priveşte încercările însă nu!

— Ce vreai să spui?

— Am mai repezit eu şi pe alţii în cei patru ani de războiu. Par'că ţi-am mai spus. Dar nu de umeri ca pe nenorocitul ăsta, ci cu vorba, cu atitudinea. Nimeni nu s'a purtat până acum cu mine atât de ofensator. Nimeni n'a cutezat. A, e ceva îngrozitor! Un oaspe! Un doctor! Mi-e aşa de scârbă încât azi n'am putut lua nimic în gură.

— Vinovat sunt eu! Eu l-am invitat!

— Nu mai spune prostii! Cum să fii tu vinovat? Cum ţi-ar fi putut trece prin minte o mişelie ca asta?

— Totuşi... Cât am trăit dincolo am auzit din multe părţi că elementul moral în ce priveşte legăturile de familie şi dintre soţi, nu prea are mare importanţă. Subt raport sexual multă lume e amorală. Poate a procedat în temeiul unei experienţe. Dar cine putea bănui... Acum, va trebui să-i cer socoteală!

— Ce face?

— O să-l provoc la duel. O să-l caut şi o să-l pălmuesc ori unde îl voiu întâlni. Ce bestie!

— Ba să te astâmperi! Palma a căpătat-o dela mine, şi nu una ci două. Să-l lăsăm în plata Domnului.

Apoi, după un restimp de gândire:

— Poate a fost un advertisment!

— Cum?

— Vom întâlni probabil multă lume nouă în viaţă. Va trebui ca omul, şi mai ales femeea, să fie mereu în gardă.

Scutură din cap, se însenină deodată, se aruncă în braţele bărbatului:

— Sărută-mă să scap de sentimentul că-s necurată!

(Urmează).

I. Agârbiceanu

P O P A S U R I

FILĂ BASARABEANĂ

Însemn aici, sub zdrenţuită sară,
Că sufletul în fund e tulburat
Şi foarte ochii mi s'au lăcrămat
De ce văzură'n ieste părţi de ţară.

Degeaba spicul grâului urcat-a
Spre cer mustăţi şi icre de bănet:
Cu el zidiră alţii acaret, —
Doar băniţi goale trudei grele plata...

Fundul Sărăţicăi, 21 Iulie 1941.

SOMN

Numai sânge, numai sânge...
Drumul, valea, dealul, apa.
Nopţilor li-i arsă pleoapa
De cât chin din văi se strânge.

Sânge tânăr, tânăr sânge.
Tremur stâns de vânt pe zare.
Singur, singur Carul Mare
Peste frunţi de sloiuri plânge...

Manaş, 28 Iulie 1941.

ROD

Treci călare şi te pierzi,
Mâna de-o ridici nu poate
Printr'atât belşug să 'nnoate
Şi să 'ntreacă spice verzi.

Ca 'ntr'un codru: foşnet lung
Vatra pieptului s'o împle.
Cresc răcori suind spre tâmple,
Înţintaţi ştiuleţi te'mpung...

Kagarlyk, 21 August 1941.

SVON DE TOAMNĂ

Noroiu până'n osii şi drumuri scropoase,
Mari clopote, sure, de vânturi spre baltă:
Convoiul — omidă — coboară şi saltă
Prin soarele umed, prin clipele joase.

Rămân lângă noapte — fii, inimă, tare ! —
Sergenţii N. Frunză şi Radu Arhire,
Pustiul le toarnă cenuşă 'n privire
Şi-i cinge cu brâuri de somn şi uitare...

Belieaevca, 8 Septembrie 1941.

LÂNGĂ APE

Stă'n genunchi pe maluri şi se'nchină
Dimineaţă jefuită'n foi,
Cu obrajii vineţi, nehodină.

Du-mă, umbră, du-mă printre ploi,
De lumini mă scutură! De-acuma
Numai noi prieteni, numai noi, —

Ţine pumnii, uite curge bruma...

Odesa, 20 Octombrie 1941.

Teodor Al. Munteanu

LA PANACE

GOSPODĂRIILE OSPITALIERE ÎN LUPTĂ DE ÎNTRECERE. CARE MAI ÎNTÂI? CARE MAI MULT? NECAZURILE VIEȚII ÎNECATE ÎN MAREA DE LINIȘTE CUCERITOARE A SIMPATIEI ȘI ARTEI.

In gazdă, ba la Părintele, ba la Învățătorul.

Cu cât ne apropiam de Panace, o idee veselă ni se impunea.

— Ce ar fi, să tragem tot la Părintele M.?

— Ieri am luat prânzul la el, pe neașteptate. Azi tot la el, și mai pe neașteptate... Bună idee!

— Și cine știe, dacă nu l-om lua și mâine, încă și mai pe neașteptate...

— Să ne abonăm la el, pentru orice prânz... pe neașteptate!

Râdeam singuri de noi înșine. Ne luam soarta în zeflemea. Ajungem. Porțile închise. Colegul B., ca «mai de gazdă», se dete jos din trăsură, le deschise. Intrăm, trecând pe lunga intrare îngrădită a curții largi, așternută cu un frumos covor de verdeață deasă, măruntă, de munte. Deși întinderea orizontului în care privești regiunea satului, te face să te crezi la șes, la Panace ești chiar în munți, la o înălțime de vreo mie de metri, cam ca la Petru-Vodă.

Părintele nu era acasă. Un tânăr, o rudă a lui, ne spuse că se află la cumnatu-său, Învățătorul. Cum să intri în căminul omului, fără să fie el acasă? Așteptarăm ca tânărul să vestească, într'o fugă, pe Părintele. Ni se aduse răspuns că suntem poftiți cu toții la învățător acasă.

Ne suim în trăsuri, să mergem acolo. Inainte de a isprăvi de străbătut lunga intrare a curții, dela ograda caselor până la poartă, iată Părintele, sosind într'un suflet.

— Vă rog... Rămâneți.

— Am fost chemați la d-l învățător.

— Nu se poate... Rămâneți la mine.

Intoarserăm trăsurile dela poartă spre cerdacul casei. Până să ne dăm jos din trăsuri, iată alergând d-l învățător, un tânăr inimos și energic.

După o scurtă șoaptă, cam hotărîtoare, cu părintele:

— Vă rog să veniți la mine. Am totul pregătit...

Doamnele nu părăsiseră încă locurile din trăsuri, domnii ședeau cu un picior pe scara trăsurii, cu altul pe pământ; iar colegul B., «ca mai de gazdă», se coborâse și mijlocia o înțelegere între preot și învățător. Noi ne întrebam din ochi, în tăcere. Ce facem? Unde mergem?

Cu o zi înainte, fusese în Panace alegere de primar, se petrecuse totul în bună înţelegere cetăţenească. Azi, bucuria succesului fără luptă mărise în aşa grad bunăvoinţa şi buna dispoziţie, de altfel obişnuită, a ospitalităţii, încât se prefăcuse în o luptă aprigă între preot şi învăţător: cine să ne găzduiască?

Un moment, învăţătorul învinse din nou. Trăsurile cârmiră să întoarcă iar către ieşire, ca să mergem la casa şcolii. Dar Părintele, mai tare «prin poziţie», fiind chiar în curtea lui, opri exodiul.

— Nu se poate... Nu se poate...

Nouă ne era cam foame, şi principiul *j'y suis donc j'y rest* ceru cuvântul. Ne coborîrăm, optând în tăcere pentru Părintele. Primirăm însă bucuroşi invitaţia învăţătorului de a lua, după prânz, un ciaiu la el. Asta era un succes diplomatic al parlamentării colegului B.

— Pe vremea asta rece şi umedă... un ciaiu cu rom!

Dela Panace la Broşteni... Când p'ecăm? Cum piecăm? Trăsuri sunt şi... nu sunt. Lupta de întrecere ospitalieră între gazde.

In chibzuiala noastră, ciaiul învăţătorului trebuia să-l luăm curând după prânz, ca să putem pleca numaidecât înainte, la Broşteni. O amabilă ameninţare a ospitalierului dascăl, transmisă prin radioasa veselie a neasemănatului prieten B., ne umplu inima de speranţă.

— Dacă nu ne ducem să luăm ciaiul la el, nu ne face rost de trăsuri pentru Broşteni.

Trăsuri pentru Broşteni!... Iacă marea ananghe, care ne-ar fi făcut să primim nu numai un ciaiu cu rom, dar şi tort cu şampanie.

In timpul acesta, masa se pregătia. Şi, pe când se pregătia masa, se chibzuia rostul trăsurilor de plecare. Şi, pe când se chibzuia rostul trăsurilor de plecare, zarea se întuneca din nou, de toate părţile, cerul se închidea în vălul plumburiu, ale cărui nuanţe variate îl învelia statornic ca o haină de toate zilele.

Ploaia începu, tot liniştită şi răbdătoare; n'avea nicio grijă să se grăbească, ca să-şi isprăvească treaba. Aşezându-ne la masă, vorba despre rostul plecării veni cea dintâi la rând.

— Asta e grija învăţătorului. Ştie el ce face.

— O să fie cam greu, pe vremea asta, spuse Părintele încet, aşa, ca pentru sine, privind vag în văzduhul împuhoiat de răţeaua pulberei dese a ploii mărunte şi a ceţei.

Vorba Părintelui, aruncată în treacăt, pe nebăgate în seamă, ca o şoaptă tainică venită de nicăieri, din nimic, sună groaznic, ca o trâmbiţă sinistră a judecăţii de apoi.

— Drumurile-s desfundate, podurile mai toate sfărâmate...

Ne uitam unul la altul, cu dumicatul uitat în furculiţă, înghiţind în sec cuvintele ce cădeau grele pe tacâmuri şi farfurii.

— Numai nişte cai buni, voinici, odihniţi, ar putea să vă ducă până deseară la Broşteni.

Amicul B. ne zâmbia încrezător,

— Face el T. (învăţătorul) rost...

— Şi apoi trebuesc şi nişte trăsuri bune, închise, adăugă Părintele. Cum o să mergeţi atâta vreme în ploae?

— Păi, nu sunt aşa trăsuri pe aici, întrebarăm miraţi?

— Ba are una d-l Cutare, dacă o vrea s'o dea.

— O dă, ne asigură bunul prieten B. Eu îl cunosc bine. O să-i scriu un bilet, chiar acum.

— Dar trebuesc două trăsuri. A lui cumnatu-meu n'are poclit: e un brec.

— Nu face nimic. Ne urcăm bărbaţii în brec. Trăsura închisă va fi pentru doamne.

Bunul nostru B. trimise bileţelul domnului Cutare, şi răspunsul fu că domnul Cutare ar da trăsura cu cea mai mare plăcere, dar... tocmai atunci s'a întâmplat, nu ştiu ce s'a întâmplat, trăsurii sau cailor... N'am mai dat atenţie cauzei ce urma ca explicaţie după teribilul *dar*...

Loviţi în iluziile noastre, căutarăm să aflăm exact rostul chibzuit de învăţător. Trimiserăm să-l întrebe. El nu putu veni însuşi, se ocupa cu pregătirea ciaiului, dar ni se aduse ştiri destul de lămurite. Brecul ne stă la dispoziţie. Se caută numai nişte cai, prin sat, pentru brec, şi încă o trăsură...

— Păcat că tocmai acum s'a îmbolnăvit iapa lui cumnatu-meu, lămuri Părintele, altfel n'ar mai fi nevoe de căutat cai prin sat. Mai are el şi alţi cai, afară de iapă, dar unul din ei are o bubă la picior, din pricina potcoavei. Şi ce să faci numai cu un cal?...

«Dar găseşte el alţi cai prin sat. Numai — adăugă Părintele, după o pauză, mai încet, privind cerul, — o să fie greu de mers. Dacă ar mai sta, barem, ploaia asta puţin. Dar n'are semne de stat azi, îşi replică singur, uitându-se spre uriaşa cupolă întunecată a «Ouşorului», ca şi cum ar interpreta un semn misterios al muntelui prevestitor. Poate pe mâine să mai stea. Azi nu.

Situaţia se descurca bine de tot. Aveam la dispoziţie pentru întors, deocamdată, un brec fără cai: lucru sigur. Alt lucru sigur: o ploae ce n'avea de gând să stea, toată ziua. Iar în stare de nădejde, cu posibilităţi problematice de realizare: încă o trăsură, cu cai, fireşte — şi cai pentru brec.

Din astfel de premise pozitive concluzia practică se impunea. Ne temeam s'o formulăm... Credeam că dacă n'om recunoaşte-o formal în cuvinte, va rămânea numai în spiritul nostru, ca o creaţie a închipuirii, nu va avea putere asupra realităţii. Părintele, care avea pe semne alte îndemnuri sufleteşti deosebite, dacă nu poate chiar contrare, de ale noastre, nu se sfii, ba chiar simţi o plăcere să exprime inexprimabilul:

— N'o să fie chip să plecaţi azi.

— Cum?... De ce?...

— N'o să se poată găsi cai aşa repede. Oamenii sunt duşi de pe acasă. Abia de seară se întorc.

— Atunci?

— Rămâneţi aici. La mine, slavă Domnului, e destul loc pentru toţi, şi pentru mai mulţi decât pentru d-voastră.

— Să vedem ce zice Ţ., întrerupe amicul B., care încă se lupta cu fatalitatea.

Se căuta să se afle îndată ce zice și Ț., învățătorul. Învățătorul zicea ca și preotul. Când Școala și Biserica sunt de acord într'o acțiune, cine îndrăsnește să se abată dela drumul croit de puterile lor hotărîtoare?

Singura deosebire de păreri, între învățător și preot, era că preotul ne invita să dormim la el, iar învățătorul susținea că e rândul său acum să-și facă datoria ospitalității, și că trebue numaidecât să dormim în casa lui. Incepusem să credem că am căzut victima trebuinței sufletești de găsduire a celor doi factori culturali ai satului Panace, reprezentați de minune prin harnicul preot M. și istețul învățător T. Oamenii aceștia, ca să ne facă să mânem în Panace, ar fi în stare să deslege ploile o săptămână de zile și să nu poată găsi mijlocul de a ne porni la drum.

— Bine, să rămânem — dacă ziceți că e imposibil să plecăm. Dar până mâine se vor găsi și cai pentru brec și pentru trăsura închisă?

— Se găsesc.

— La urma urmelor, zise unul din noi, o «brașoveancă» de acelea acoperite... Se mai așterne pe dânsa ceva velințe. Numai să nu ploae într'însa.

Doamnele, cari aveau să meargă într'o astfel de căruță primitivă, primiră ideia. Distanța până la Broșteni nu e peste pământ. Mijlocul de transport va fi cam original; cu atât mai nostim. Și dacă te ferește de ploae, e tot ce ne trebue.

Va să zică, s'a hotărît. Rămânem. Mare lucru e să știi ce faci, să-ți cunoști soarta. Te liniștești. Asta îmi amintește o anecdotă a țiganului ce fusese osândit la spânzurătoare și tot aștepta zile după zile, să-i vie rândul. Plictisit de atâta așteptare, zise odată paznicului:

— De m'ar spânzura odată, să mă întorc la copii acasă...

Liniștiți că sentința de care ne temeam, s'a și executat, că nu mai plecăm azi mai departe, ne hotărîrăm să privim situația cu ochi buni, ca să putem vedea în ea tot ce cuprinde mai mulțumitor.

Afară ploua des și mărunt. Ce să faci până la ciasul ciaiului cu rom dela învățător? Cei obosiți de noaptea nedormită dela Vatra Dornei, propuseră să ne întindem puțin oasele pe canapele și paturi, ca să ne odihnim. Ne culcarăm. Prietenul B. care cunoștea din trecut mulțumirile ospitalității locale, scurtă timpul odihnei și privea nerăbdător pe ferestre la cei cari gustau mai îndelung mângăerile întăritoare ale somnului.

Când eșirăm afară, ploaia încetase. Cerul, deși tot acoperit de nori, făcea o pauză, pe care, în ciuda noastră, o prelungi până târziu seara.

— Poftim! Nu mai plouă, tocmai când ne-am hotărît să rămânem.

Din pridvor, privirăm linia zigzagată a munților spre Dorna. Iar instantaneul indiscret ne privia adesea pe noi, luându-ne în situații variate, pentru veroscop, pe unii așezați pe balustradă, printre coloanele subțiri de lemn ale pridvorului, pe alții printre florile puse pe îngrădirea galeriei din fața casei.

Profitarăm de încetarea ploii, ca să vizităm isvorul de apă gazoasă, ca aceea dela Borsec, captat de Părintele M., în curtea sa.

— Ce mulţumit sânt, când văz ţăranii venind cu ulcelele să bea şi să ducă acasă apa dela mine, înloc să se ducă la cârciumă, spunea destoinicul preot.

Ne plimbarăm prin curtea aşternută cu iarbă verde, mereu tunsă de foarfecele harnice ale gâştelor, şi mereu răsărind deasă şi râzătoare sub răcoritoarea stropire regulată a ploilor de munte. Ce plăcere să tot calci pe elasticitatea ei de covor verde şi curat.

Avurăm timp să dăm atenţie unui scrânciob şi să ascultăm îndemnul ispitei lui. Şi de astă dată, indiscreţia trădătoare a instantaneului a furat clipa fugitivă a unei balansări în aer, încredinţând eternităţii momentul care îşi luase libertatea de a veni la viaţă, tocmai ademenit de credinţa repedei sale treceri nebăgate în seamă şi de vecinicia morţii sale. Pentru curiozitatea lui, fu pedepsit să trăiască.

Impresia unei gospodării harnice, pricepute, rodnice, curate, îţi încâtă sufletul ca farmecul unei frumoase privelişti a naturei.

Ieşind din curte, ca să mergem la locuinţa învăţătorului, unde eram invitaţi să luăm ciaiul, trecurăm cu greutate şi cu multe precauţii şoseaua înoroiată, păşind din piatră în piatră, şi din apă în glod.

Plăcerea ce ne făcù gospodăria primitoare şi îmbelşugată a învăţătorului, rodul unei munci harnice şi pricepute, micşoră cu totul sentimentul tainic, de adâncă nemulţumire, pricinuit de întreruperea neprevăzută a drumului. Pecând el ne ţinea de vorbă, spunându-ne lucruri interesante din activitatea lui şcolară, din viaţa satului, din relaţiile lui cu locuitorii, cu autorităţile; din ciudăţeniile unora şi altora. Şi, pecând ne arăta lucruri frumoase de casă, podoabe ale gospodăriei sale, — soţia lui, care le făcuse şi a cărei dibăcie o admiram, alerga sprintenă de colo până colo, prin toată casa şi curtea, rostea la bucătărie, aşeza masa în sala cea mare a clasei, apărea repede din când în când, uşor îmbrăcată în fotă şi cămaşă artistic cusute, ca să spună o vorbă două, şi dispărea ca o vedenie, ce nu ştii pe unde şi când a ieşit din cameră. Chipul ei vesel, agerimea mişcărilor, în costumul pitoresc al muntencelor, luminà casa şi da interiorului un colorit de viaţă senină ce lipsia monotoniei cerului posomorît de afară.

Distracţie după ciaiu, în aşteptarea mesei de seară. Cadrilul fără voie. «Veselă închisoare». Jocul de a poezia decadentă. Mallarmé. «Botezul» unui căţel de munte.

Fiindcă fusese hotărît că masa de seară o vom lua tot acolo, rămaserăm, după ciaiu, între noi de vorbă. Gospodarii îşi văzură, pe afară, de una de alta. Plimbându-ne încoace şi'n colo prin sală, veniam adesea unii în faţa altora, ni se încrucişa mersul, treceam unii printre alţii, ne abăteam din mers, unii în dreptul altora, oscilând câte odată, din greşală, ocolirea, ca nişte adevărate balansări ale unor figuri de cadril. Sugestia reală a împrejurărilor concrete îşi făcu de lucru. Plimbarea se transformă, pe negândite, ca o supunere voită la ciudăţenia hazardului, în curat cadril. Şi fiindcă nimănui nu-i venia atunci

în minte o melodie de cadril, jocul se găsi că se potrivește de minune pe ritmul unui marș din *Carmen*. Hazul *Five o'clok-ului*, cu danț improvizat, după ciaiu, în ciuda necazului, ce soarta părea că ni-l pregătise să ne pască la Panace, avu darul să prefacă silnica sechestrare în casă într'o după-amiază de veselie și petrecere.

— Veselă închisoare, Dom'le, zise unul dintre noi, amintindu-și de cuvântul unui personaj din o operetă...

— Veselă închisoare, Dom'le, repetarăm după aceea, adesea, între noi, uitându-ne la timpul de afară, și râzând de situația noastră de prizonieri ai vremii urâte în creștetul munților.

Șirul distracțiilor se desfășură, alternând cele fizice cu cele intelectuale. Aveam în programul nostru multe, să ne ajungă pentru o săptămână și mai bine de captivitate.

N'avurăm timp decât pentru câteva. Dintre acestea, începurăm unul cunoscut: înjghebarea unei poezii, produs al întâmplării, opera mai multor colaboratori cari nu știau unul de altul ce scrisese fiecare. Cunoscute erau numai rimele, și ritmul. In dreptul unei rime, trebuia să scrii, un rând din cele patru ale unei strofe misterioase ce trebuia să rezulte din sisteza celorlalte rânduri, adăugate de alții, tot așa în dreptul altor rime, fără să știi ce a scris fiecare. Unul dete rimele:

. . . . . *suman*
. . . . . *stea*
. . . . . *aman*
. . . . . *vopsea.*

Când se dete pe față rezultatul inspirației poetice al colaboratorilor, iată ce găsirăm.

Cumpăraiu eri un suman
Văzui licărind o stea.
Toți strigarăm rău aman!
Și nu iese la vopsea.

N'are mai puțin înțeles decât unele producții literare ale decadenților, cari pun toată valoarea poeziei în *sunetul* cuvintelor, fără a se îngriji de legătura și rostul lor logic.

Nu mă hazardez deloc când stăruesc în propunerea făcută odată de mine, la o conferință publică, de a se da un premiu aceluia care ar descurca, bunăoară, înțelesul următoarei poezii a lui Mallarmé:

A la nue accablante tu,
Basse de basalte et de lave
A même les échos esclaves
Par une trampe sans vertu.
Etc., etc.

Pecând în jucăria noastră, numai rândurile poeziei se adunaseră la voia întâmplării, în poezia lui Mallarmé chiar vorbele din rânduri parcă ar fi fost luate la întâmplare dintr'o căciulă ciudată de cuvinte și puse una lângă alta fără șir, legate între ele doar prin ritm și

rimă. Şi ceeace cade şi mai greu în judecata poetului decadent e că năsdrăvănia producţiei lui n'a servit măcar de amuzament pentru trecerea unor clipe posomorîte ale vieţii. E mai degrabă menită, parcă, să-ţi aducă, decât să-ţi risipească o plictiseală.

Se caută un nume pentru un căţel.

In timpul acesta, învăţătorul nu uitase vorba lui luată cu cineva dintre noi de a-i găsi un căţel de munte. Ne pomenirăm cu un toloşcan lânos, gros şi gălăgios. Cât era de mic, făcea o gură de ridica toată casa în sus. Sufletul milos, care îl adoptase, a trebuit să-i consacre o parte bună din timp, ca să-l îngrijească, să-l învelească, să-i dea de mâncare, să-l culce, să-l desmerde, să-l întrebe ce are, de ce plânge. Nervosul de muntean, cu cojocul din spinare întors pe dos, nu vrea să audă de nimic, nu ştia de glumă şi de mângâeri, ţipa, schiona, chelălăia, răsvrătit, lătra a protestare; hursuz, nu răspundea la alintări, se învârtia morocănos de colo până colo, căutând prin colţuri, şi dela un perete la altul, şi pe sub paturi şi pe sub mese, pretutindeni, ceva ce nu găsia deloc.

N'avea nume, şi nu ştiam cum să-l chemăm. Cuţu! Ciobanu! Vulpoiu! Ursu! In toate felurile îl strigam fiecare: unul cu un nume, altul cu altul. Abia dupăce i se dete lapte şi fu culcat şi învelit bine, se mai potoli.

— O să avem muzică până la Oglinzi, n'o să ni se urască!

— Uităm noi acum pe:

Naneta iaste bună,
Naneta iasteră ....

Pe când eram la masă, se pune la sfat şi la vot numele de dat căţelului.

Toţi fuseserăm de acord, ca numele să amintească, întru câtva, excursia.

— Să-i zicem *Panace!*

Repetarăm, ca şi cum l-am striga:

— Panace!... Panace!

Parcă nu suna destul a câne.

— Să-l scurtăm: Panaş.

— Panaşé...

— Ba simplu *Pan!*

— Ei, dar ne depărtăm de un nume luat din localităţile străbătute sau de unul întâlnit în calea noastră.

— Să-i zicem *Căliman.*

— O, e prea măreţ!... Ăsta e pentru un câine grozav, mare, frumos, falnic. *Că-li-man!*

— Să căutăm alt nume de munte.

— *Ouşorul,* propune colegul B., care cunoaşte toţi munţii.

— Nu.

— *Ciahlăul!*

— Fugi de-acolo.

— *Bârnarul!*
— Ei, ași!
— *Șarul.*
— Ăsta parcă s'ar potrivi. Repetarăm cu intonație:
— Șar! Șar!
— *Șarlă!...* spuse unul în glumă.
— O, nu, săracu! observă protectoarea... Altul!
— *Șandru!*
— Ăsta e nume de om. Dar nume frumos. Păcat că nu e celebru. Și apoi, acel *dru* dela urmă împiedică sonoritatea chemării. S'aude numai începutul... *Șan!... Dru* îl întunecă.
— Altul.
— *Ciribuc!*
— Cum?
— Ci-ri-buc!
— Ciribuc? Ce e asta?
— Un munte.
— E nostim.

Biblioteca Municipiului Timișoara

Și protectoarea, care vrea să-i fie stăpână, strigă, din ce în ce mai hazliu, și apoi ceilalți pe rând, și în urmă aproape toți, în cor, repezind silabele, cari parcă intrau unele în altele, ca niște suluri de tinichea, rotunde, concentrice:

— Ciribuc!... Ciribuc!... Ciribuc!...

S'a făcut un haz neuitat de numele găsit.

— Ciribuc!... Așa să-i rămâe numele... E caraghios, ca și cățelul.

Cățelul, cașicum ar fi înțeles că râdem de el, începu să chelacăe în culcușul lui, din care voia să iasă.

Farmecul ospitalității ne inspiră planuri fantastice, vesele la început, apoi întunecate de îngrijorări.

Masa minunată întrecuse toate așteptările. Nu i-a lipsit nici prăjiturile, «exchise», ca dela cea mai bună cofetărie. Toate, preparate de soția învățătorului, o gospodină perfectă, maiastră în toate felurile de îndeletniciri ale casei.

Mare era, negreșit, mulțumirea noastră că, pe o vreme așa de vitregă, găsisem, în o casă de oameni buni, o primire așa de plină de atenție. Dar nici mulțumirea gasdelor nu era, parcă, deloc mai mică. Și supărarea lor, dacă am fi pornit la drum înainte, fără să mânem în Panace, ar fi fost cu siguranță mai mare decât plăcerea noastră de a ne vedea rostiți cu toate cele de plecare. Ce egoism și pe noi. Incepeam să ne gândim.

— Adică, zău! dece n'am mai rămânea aici măcar o zi două, cum doresc și preotul și învățătorul? Ce ne lipsește? Casă încăpătoare avem; oameni veseli și drăguți ne îmbie cu ospitalitatea; pozițiile naturale sunt încântătoare și — pe lângă altele toate — vremea ne îndeamnă să stăm locului.

— Dar trăsura?... Avrum?...

— Hei! Așteaptă la Broșteni. Noi găsim p'aici altele, chiar ca să mai facem vre-o excursie scurtă prin împrejurimi. Tot am plecat noi

în excursii. De ce n'am prelungi plimbările două-trei zile mai mult?

— Dar copiii la Oglinzi?... Sezonul băilor era pe sfârşit. Lumea începuse să plece, mulţi se pregăteau să părăsească hotelul, în timpul excursiei noastre. Cine ştie pe cine mai găsim, la întoarcere? Găsim hotelul gol!

Şi tabloul pustietăţii micului hotel gol, din pădurea Oglinzi, lua înfăţişări tragi-comice în imaginaţia noastră, dispusă a glumi chiar în chestiile cele mai grave. Nevoia de a «face haz de necaz», în împrejurările în care ne aflam, de câteva zile, lăsase în sufletul nostru o deprindere. Ne închipuiam situaţii melodramatice, ca să le zeflemisim. Noi, rămaşi să ne plimbăm, d'aici în colo, mai multe zile prin munţi, găsim la întoarcere hotelul închis. Stagiunea s'a închis. Hotelierul, birtaşul s'au mutat dela Oglinzi. Bagajele noastre afară, în păstrarea lui moş Vasile, păzitorul staţiunii, care toată noaptea da signale de gardian, răspunzându-şi singur la chemările şi întrebările fluerului. Copiii, cu guvernanta, refugiaţi în pavilionul muzicii, rămas pustiu, ca pe o insulă de scăpare în mijlocul singurătăţii, ce-şi revărsa tăcerea, ca un potop de întuneric, înnecând în valurile ei sinistre toată frumoasa regiune a dealurilor şi văilor. Lăsate în voia soartei, micile odrasle părăsite se hrănesc cu *hrighi*, procuraţi din belşug, după ploile dese, dela ţăranii ce le culegeau din pădure şi le vindeau cu sacul. Cine ştie? Poate că Gligore, bietul chelner ce ne servia la masă, plin de bunăvoinţă şi de prostie, indignat pe «mitocanu» de birtaş că părăseşte hotelul, s'o fi devotat cu credinţa bacşişului aşteptat, şi o fi rămas să îngrijească mai departe de copii, servindu-le bureţi fripţi, pe băncile şi pupitrele lăutarilor, în chioşcul, plin de aer şi de ploae, al muzicei.

Intoarcerea la realitate. Plecăm mâine? Şi unde dormim, în noaptea asta, ca să nu supărăm amabilitatea celor două gasde rivale? Grea treabă, diplomaţia!

Râsul nostru începea să devină macabru. Pe nesimţite, el făcu loc îngrijorării. Ritmul contrastelor, obişnuit vieţii sufleteşti, aducând, în curgerea lui, sentimente opuse, prinserăm a ne gândi la ziua de mâine.

— E sigură plecarea mâine dimineaţă?

— Sigură. Numai să vreţi.

— Cum să nu vrem? E totul rostit?

— Totul.

N'o fi vreo cursă? Gândiam noi, bănuitori. Instinctul ospitalităţii, când devine patimă, nu alege mijloacele.

Ne chibzuirăm cum să facem pentru trecerea nopţii. Cine, unde să doarmă? Se decise ca jumătate din noi să meargă la Părintele, şi jumătate să rămână la învăţătorul: parte dreaptă. Trebuia şi aci puţină diplomaţie, ca să lăsăm în urma noastră armonia găsită între cele două puteri culturale. Faptul că toţi mosafirii au luat şi ciaiul şi masa de seară în casa învăţătorului şi au stat aşa de mult la el, a indispus atâta pe bunul preot, încât, de mâhnire, n'a călcat în ziua aceea deloc în localul şcolii, în tot timpul şederii noastre acolo. O atitudine mai demonstrativă nu se putea!

Asta nu l'a făcut însă ca, în speranţa că vom dormi toţi în casa lui, să nu iea toate măsurile cele mai prevăzătoare pentru găsduirea

noastră, destinând, după o matură deliberare cu sine însuși, — căci era văduv — cine să doarmă în odaia cutare, cine în patul cutare. In principiu și în linii mari, el dispusese, în părinteasca sa evlavie, ca doamnele să ocupe, împreună, odaia cea mai bine situată și mai de seamă, iar domnii să-și împartă sofalele și canapelele din salon. Pentru Sf. Sa, își avea chiliuța sa de călugăr, unde își odihnia bătrânețile sale singuratece de pustnic.

Socoteala Părintelui nu s'a potrivit cu realitatea. A trebuit, spre marea sa nedomirire, să găsduiască numai trei din șease, anume doi domni și o cucoană. Toată simetria calculului dispăruse; iar ora înaintată a nopții îngreuia peste măsură o descurcare mulțumitoare a problemei neprevăzute. Rănit în amorul propriu al vrednicei sale gospodării alese, inimosul preot nu se da învins nici convins de nicio considerație, și nu-i venia să se mai culce.

In reculegerea singurătății. Reverii melancolice.

Prietenii cari s'au despărțit de noi, ca să meargă la locuința Părintelui, au străbătut cu mari greutăți, prin întuneric, drumul plin de noroiu al satului. I-am privit din cerdac depărtându-se, călăuziți de un felinar purtat de amabilul învățător, al cărui spirit de îndatorire nu avea margini.

Luna, care ne promisese spectacole feerice, parcă nici nu exista. Tot cerul, încruntat de nori, revărsa, din adâncimile lui înalte, numai besnă, și, din când în când, câte-o bură de ploae. Peste tot coprinsul zării, un văl des de umezeală aburie își lăsa pânza groasă de întuneric nepătruns.

Nu se auzia niciun sgomot. Ascultai tăcerea. Natura, concentrată în sine, parcă se pregătia de o creație. Ce ascundea în taina gândurilor ei? Ce plăsmuia pentru ziua de mâine? Vom avea senin sau ploae? Asta era întrebarea ce se formula cu neliniște.

Singurul semn de viață, în haosul obscur, acoperit în giulgiul unei tăceri apăsătoare, era punctul luminos al felinarului, care înainta încet, ca o speranță șovăitoare, în spațiul orb, lipsit de orientare și perspectivă. Aci se opria în loc, ezitând: aci săria câteun obstacol: aci ocolia, în zigzaguri nehotărîte. Uneori pieria, parcă s'ar fi stins. Apariția lui, din ce în ce mai slabă și tot mai departe, ca o stea stingheră, rătăcitoare pe pământ, care își caută în lume locul hotărît de soartă, îmi ținea privirea prinsă ca de o vrajă a nopții negre. Și când, ajuns la țintă, se ascunse ochiului, dunga de lumină lăsată în trecerea lui pe tot lungul drumului, tot se mai arăta gândului. Dar, ca tot ce nu are în lume rădăcini în tăriile realului, iluzia se stinse curând, lăsând, ca «Steluța» lui Alecsandri, «un întuneric adânc în urma ei».

Fără nicio excitație din afară care să-l atragă, spiritul se coborî în sine însuși. Emancipat de robia obișnuită a sensațiilor, trăi o clipă de reculegere pașnică.

Tot farmecul frumuseților văzute se proiecta, ca într'un caleidoscop, pe fondul întunecos al nopții tăcute. Și, printre rândurile lor, defilau încântătoare, adunate parcă de o chemare lăuntrică, în lumina vio-

rie a regretului, toate acele atracţii minunate ale naturei, plăsmuite de închipuire şi hrănite de dor, cari ne-au fost smulse dureros de brusc, de sub ochi, tocmai când ne pregătisem să le sorbim cu o sete nepotolită, tot mai arzătoare.

O repede impresie de gol rece străbătu sufletul. Şi, tot aşa de repede ca o fatalitate, se întinse, din noianul întunecimii, peste chipul şters al naturii, un văl de melancolie, urzit de gânduri nedesluşite.

Intraiu în cameră. Somnul odihnitor al trupului lăsă spiritul să combine, în voia liberă a visului, ideile dictate de sentimentul stăpânitor în momentul culcării. In limpezimea de conştiinţă a dimineţii, răsări luminoasă creaţia tainică a inconştientului de noapte. Tot sbuciumul zilei de ieri se concretiză într'o stare de contrarietate tulbure... Regret şi Mângâere.

Ce s'a amânat, nu s'a suprimat. Ce n'am putut vedea acum, vom vedea mai târziu, poate tot anul acesta, poate la anul.

— Mai târziu?... Altă dată?

Este în ascunsul nelămurit al logicei interne ceva, care opreşte să pătrunză în raza convingerilor liniştitoare această idee:

— Mai târziu. Altă dată!...

Ecoul răspunde necruţător:

— Cine ştie? Cine ştie?

DELA PANACE SPRE BROŞTENI

Plecarea spre Broşteni? Hotărîri grele. Prin ploae, îmbrăcaţi ca pentru Polul Nord. Pe un brec descoperit, şi în o «braşoveancă» prea acoperită.

— Ei, plecăm? Ne dai drumul? E gata?

Astea fură primele cuvinte adresate, în loc de «bună ziua», învăţătorului, când deterăm cu ochii de el, dimineaţa.

— ...O să fie gata... Dar nu vedeţi ce vreme e?

Plouase peste noapte. Şi ploua mereu, încet, rar, aşezat.

— Ploaia asta nu stă cu una cu două. Drumul e şi mai rău azi decât ieri... Eu aş zice că e mai bine să mai rămâneţi aici.

— Să mai rămânem!?... Mi se pare că nu e rost de plecare. N'or fi cai. Nu s'o fi găsit căruţă acoperită.

— Ba căruţă acoperită este şi o facem noi şi mai acoperită. Cai iar sunt, şi se mai găsesc. Dar nu v'aş sfătui să porniţi la drum pe aşa vreme... Şi apoi, dece să nu mai staţi, mă rog, la noi încă o zi... măcar azi.

O, sfântă ospitalitate, gândiam, ca M-me Roland, schimbând vorba ei după împrejurarea noastră, câte... se comit în numele tău!

— Despre partea noastră, a celor de aici, noi nu ne opunem, dacă şi ceilalţi prieteni, găsduiţi la Părintele se învoiesc să mai rămânem. Dar ia du-te de-i întreabă.

Inimosul învăţător într'o clipă alergă la casa Părintelui şi se întoarse cu răspunsul:

— «Să toarne cu găleata, tot plecăm». Aşa mi-au spus. N'a fost chip să-i conving.

Eram sigur de răspunsul ăsta, de mai înainte. Pe noi nu ne aștepta nimeni la Oglinzi. Pe prietenii noștri, dela Părintele, îi trăgea ața dragostei părinteşti, cu putere, într'acolo.

Vremea era în adevăr descurajatoare: umedă și rece, — mai periculoasă decât iarna. Dublarăm rândul îmbrăcăminții de vară, punând pe noi câte două pardesiuri, sau mantale de ploaie peste pardesiuri, — cei cari ne îngrijisem să ne apărăm în contra umezelei. Pregătirăm pledurile și șalurile, să le avem la îndemână, în trăsură. Se căutară sumane, glugi, pentru cucoane; velințe, de pus pe picioare în trăsură; covoare, de întins, sub picioare; tot felul de așternuturi, de așezat deasupra coviltirului, ca să nu pătrunză ploaia. Ne echiparăm ca pentru Polul-Nord, parcă stam să intrăm în corabia lui Nansen.

Când fuserăm toți gata, îmbrăcați, încinși, înfofoliți, cu glugi și pelerine în cap; înmănușați, îngalonați, greoi ca niște cavaleri medievali sub povara zalelor și coifurilor: de două, de trei ori mai voluminoși decât ne-a făcut natura; abia mișcându-ne, de țepeni ce stam, ca niște manechine de magazin, încărcate cu mantale. abia întorcând capul, ca vestitul Por-Impărat din povestea lui Alexandru Machedon — ieșirăm în tinda casei.

Instantaneul prinse momentul, crezându-l demn de a rămânea în memoria noastră și... a urmașilor.

Danțurile «brașovencei» cu căciula pe-o ureche, în ritmul zurgălăilor tuturor ferăriilor. «Brașoveanca» se recomandă ca «Zonder» -Aparat, dar cântă breculi corul Peregrinilor din Wagner.

Plecarăm mulțumiți de toate: mulțumiți de buna găsduire, mulțumiți că plecăm, mulțumiți că ne-am încătărămat bine în contra ploii, mulțumiți că doamnele erau adăpostite sub acoperișul așa de gros și de îngroșat al «brașovencei», mulțumiți de chipurile prietenoase ce ne priveau din pragul casei, continuând, cu expresia din lumina ochilor, a ne oferi sufletește prețioasa ospitalitate ce ar fi dorit să ni-o prelungească mai departe sub adăpostul căminului lor.

Cu umbrelele deschise, în brecul nostru fără poclit, urmam de aproape lunguiața brașoveancă împestrițată, care își clătina usor coviltirul, aplecându-l puțin într'o parte, ca o căciulă dată pe o ureche, la un om chefliu și curajos, care parcă ar zice «ce am avut și ce am perdut?» In adevăr, ce-i mai păsa ei de vremea de afară? Dacă ploua, apa nu pătrundea înăuntru... Dacă închidea ochilor vederea naturei, o făcea cu dreaptă și temeinică judecată. Ce era să vezi afară? Natura se ascunsese sub un văl umed. Mai bine, vorba lui Vlăhuță:

«Caută în tine însu-ți linistea și fericirea».

Izolarea de excitațiile mediului predispune și pregătește pentru o viață internă mai bogată. Doamnele, despărțite de lumea de afară în «brașoveanca» închisă, puteau filosofa în pace.

Deși plouase atât de mult, terenul prundos al muntelui ferise drumul de greutățile nomolului obositor cu roțile intrate în noroiu. «Brașoveanca» noastră, măgulită, se vede, de asta, ca de o atenție specială pentru ea, personal, și cu toate că era destul de măricică, avea parcă poftă să sburde de bucurie, să cânte și să joace.

Cântecul fierăriilor, al roţilor, al şurupurilor, al osiei, al spiţelor, al şinelor începu tot mai tare, crescând dela *solo* în surdină la zăngăniri simfonice de ţambale destul de accentuate. Muzica improvizată a fierului şi lemnului, isbite de pietre şi de pământ, deşteptă în inima vioaie a «braşovencei» de munte un dor nebun de joc. Gogiamite namila de căruţă, purtând în cap, pe umeri, velinţe, covoare, aşternuturi de toate culorile, începu să salte, zăngănindu-şi zorzoanele trupului, şleampăd, ca un cazac care-şi bate căzăceasca, lovindu-şi carâmbii ciobotelor cu tovalul palmelor osoase şi răsunătoarele podele cu maiul tălpilor ţintuite. Şi săria, şi sălta, şi cânta, şi chiuia, cu coviltirul într'o parte, ţinând tactul cu daraiaua de zurgălăi a fierăriilor, cu castanetele roţilor, cu plesnituri de şine, cu pocniturile lovitorilor de tobă. Mai mare dragul s'o priveşti şi s'o asculţi.

Când era în toiul danţului, deodată se opri în loc. Ne oprirăm şi noi, în urma ei, cu respect. Un glas din năuntru ne chema.

— Ce o fi?

Ne apropiarăm.

Una din doamne care şedea chiar pe capra improvizată din o scândură, pusă în gura braşovencii, ne declară hotărît:

— Nu mai merg mai departe în căruţa asta, măcar să ştiu că rămân aci în drum. Prefer să mă plouă, decât să-i suport sdruncinăturile... Nu mai pot.

După înfăţişarea resemnată a celorlalte doamne, înţelesem că glasul protestului exprima şi sentimentul lor, era *vox populi*... Mă mir cum nu-i veni rău bietei «Braşovence» de un afront aşa de mare în public. De ciudă îşi dete niţel mai mult coviltirul într'o parte, pe ureche, ca şi cum ar zice:

— Nu-mi pasă. Ăsta mi-e cântecul, ăsta mi-e jocul. Dacă vă place! L'a cântat neam de neamul meu, din moşi strămoşi, din tată'n fiu. Il cânt şi eu, l-or cânta şi urmaşii mei — cât o dura neamul «braşovencelor». Dacă v'aţi stricat gustul cu urletele şi fumurile lui Toma-Bilu, cu atât mai rău pentru d-voastră, n'am ce vă face.

Auzind glasul de indignare mâhnită al «braşovencii», două treimi din public nu îndrăsni să-şi manifeste pe faţă părerea în contra ei. Una din celelalte două doamne rămase multă vreme în perplexitate. Delicateţa ei de simţire şi gentileţa de atitudine o ţinea nehotărîtă, între dorinţa de a urma glasul de protest al tovarăşei, şi aceea parcă de a nu jigni susceptibilitatea «braşovencei» care făcuse negreşit tot ce putuse ca să-şi amuzeze musafirii; dăduse tot ce avusese mai bun în arta ei coreografică şi muzicală. Glasul autoritar al instinctului de conservare, însă, hotărî, în sfârşit. «Braşoveanca» fu părăsită de două treimi din publicul femenin pe care îl legănase până atunci. De ciudă, ea lăsă coviltirul şi mai mult pe o ureche.

Ca ofensă şi mai mare, la plecare fu lăsată în urmă. Brecul golaş, care nu avea nici măcar pălărie în cap, porni înainte.

Nu trecu mult dela această scenă, şi nici dela Panace nu făcuserăm poate mai mult de un cias, şi ploaia încetă, treptat. Petece de azur se zăriră. Înţelesărăm accentul de bucurie pus de Columb în cuvântul

«pământ», când descoperi America. Noi strigarăm *cer!*, înălțând cu recunoștință ochii în sus. Raze de soare, disorete, luminară, ca o proecție de teatru, fășii de natură înaintea noastră. Ne sălta inima de mulțumire.

«Brașoveanca» începu și ea a sălta și mai vesel decât înainte, ca să dovedească celor din naintea ei că n'au avut dreptate s'o blameze și să-și râză de ea, așa de crud. Văzându-se departe de ironicele observații critice ale primei doamne, a cărei dreptate nu voia s'o recunoască și a cărei inimă miloasă nu avusese prilej s'o cunoască, se simți mai liberă în mișcările ei firești. Eu, voind să încerc efectele, așa de căutate în medicină, ale aparatului «Zander», care te scutură, te sgudue, te saltă, te repede în sus și'n jos, ca să-ți reguleze funcțiunile digestive, mă așezasem pe capră, în partea din față a minunatei căruțe săltărețe. In anumite momente de avânt ale salturilor ei mortale, mă arunca așa de mult în înălțime, încât noroc că mă opriam cu capul de stinghia de sus a coviltirului, că altfel nu știu, zău, dela câți metri deasupra nivelului munților m'așĭ fi întors iar pe pământ.

Atunci am priceput, sau, mai bine, *am simțit* motivul energic al protestării și al cererii de a părăsi cu orice preț loja, pe care o legăna, jucând-o, cu atâta desinvoltură, neobosita «brașoveancă».

Incălzit de speranța azurului senin și molipsit de buna dispoziție a brașovencii, amicul B. începu și el să cânte. Asta încurajă și mai mult dangtul sistemului «Zander», menit parcă să ne facă țăndări. Ultima treime din vechiul public, care rămăsese fidelă Brașovencei, cu o resemnare eroică, se dete învinsă, în cele din urmă, părăsi terenul suferințelor de martir, trecu pe băncile sprintenului brec. Rămăserăm sub coviltirul dănțuitor numai domnii.

Natura se limpezea treptat, mereu, păstrând pe întinsul albastru al cerului, pe ici pe colo, fășii rupte din haina de nori, când mai deși, când subțiri de tot, aproape străvezii, ca un văl de gaz, prin care puteai zări sfântul azur al nepătrunsului.

Veselia iar se lăsă, plină de poezie și de vervă drăgălașă, deasupra caravanei noastre. Proectate, dela înălțimea brecului, pe limpezimea surâzătoare a spațiului, siluetele doamnelor, cu glugile țuguiate, ca niște capișoane de călugări catolici, în cap, te făceau să te gândești la convoiul pelerinilor din Tanhäuser. Melodia corului grandios răsună în amintire, și trebui să se auză, numaidecât, ca e sugestie muzicală inevitabilă, ieșind din vasta gură deschisă a Brașovencei, prin vocea locuitorilor ei fericiți. Simțitoare la emoțiile artistice manifestate din forul ei interior, impresionabila căruță înzorzonată însoți, din toate puterile, tactul melodiei cu opintiri de salturi, cari dedeau glasurilor relieful amuzant al unor triluri involuntare, sugrumate deodată de câte un aoleu, strigat pe înfundate și pe un tot ce nu-și găsia notație în scara muzicală, nici acord în măsura solemnă a corului peregrinilor lui Wagner.

Iar pe la muntele Vânătul și valea Negrei.

Avurăm norocul să urcăm îndărăt, tot pe timp frumos, muntele *Vânătul*, care ne lăsase o impresie încântătoare la trecerea spre Dorna.

Ne oprirăm de luarăm o gustare la Dârmoxa.

După masă, renunţaiu la experimentul medical al sguduirilor după sistemul «Zander», şi ceruiu să mi se facă loc în brec, de unde puteam admira încăodată splendida *Vale a Negrei* pânăla Broşteni.

Soarele îşi juca razele printre nori, şi da uneori privelişti de lumini feerice, în cadrul fermecător al dealurilor înşirate de o parte şi de alta în lungul Negrei. Căutam să recunoaştem locurile admirate în trecerea de acum câteva zile. Repetam, în ordine răsturnată, impresiile.

Aceleaşi poziţii, în altă perspectivă, redeşteptau plăcerile simţite în trecut, adăugând la ele ceva nou. Natura, vecinic aceeaşi în esenţa ei, e vecinic alta în arătările ei de fiece moment. Noi înşine suntem alţii dela o zi la alta. Starea momentană a sufletului, cu care prindem arătările naturii, e trecătoare şi ea. Infăţişarea clipei trăite se schimbă mereu. Şi cine ştie dacă se repetă vreodată întocmai! Doar amintirea, când se păstrează credincios, poate o mai trezeşte, uneori, în conştiinţă, cu lumina şi tonul de altădată.

Nouile impresii plăcute, deşteptând ecoul frumoaselor amintiri, făcea din calea noastră de întoarcere la Broşteni un fel de anchetă delicioasă a curiosităţii sufleteşti. Revăzând locurile iubite, căutam să reînviem emoţiile trecutului care ne-a fost drag.

Halul «braşovencei», aproape de sfârşitul drumului.

Mai era încă mult pânăla amurg, când caravana noastră se apropia de Broşteni.

Dela o vreme, săltăreaţa braşoveancă, obosită de atâta danţ şi chiot, se lăsa mereu să fie aşteptată. Ca să nu pierdem legătura unităţii de expediţie, o poftirăm să meargă înainte, ceace o făcu, firește, cu multă mândrie, şi cu toată eleganţa de mişcări de care era în stare. Coviltirul, pornit alene într'o parte, moţăia somnoros, în dreapta şi în stânga. Velinţele multicolore depe acoperiş, ca o broboadă desprinsă pe capul unei tarantiste frenetice, atârnau fâlfâind în mers pe creştetul pleoşit al căruţei. Stropită cum era de noroiu, şi şoldie în mersul ei trăgănat, îţi venia să râzi de mila ei, mai ales când te gândeai la falnicele ei avânturi sgomotoase curând dela plecarea din Panace. Ne veni o poftă rătuăcioasă de glume.

— Ce aveţi acolo, oameni buni, în braşoveanca aia?

Intrebam ajungându-i din urmă, pe prietenii noştri. Dar ei nu mai puteau să nu răspunză. Moleşeala sugestivă adormitoare a braşovencei, cu ţârâitul ei monoton de zângănit potolit, ca torsul unei pisici lesinate lângă vatră, iarna, îi molipsise şi îi cufundase într'o tăcere somnolentă.

Tot aşa mai întrebasem, în drumul nostru, pe nişte munteni, cari duceau, în nişte căruţe acoperite, fructe dela Rădăşeni la târguri.

— Ce aveţi acolo, oameni buni?

— Ia, nişte pere.

Şi, oprind trăsurile, cumpărasem nişte pere mari, pietroase şi dulci, cari ni s'au părut delicioase la drum.

— Ce aveţi acolo, oameni buni, în braşoveanca aia?

Repetarăm întrebarea, dând tonului o importanţă comică la pronunţarea cuvântului «braşoveancă».

Tachinarea prindea, mai ales că tocmai ne apropiam să intrăm în Broșteni. Ce mai intrare triumfală! Cum o să mergem noi alături cu o căruță ca aia, deșălată, caraghioasă ca o brezaie de circ, scoasă din serviciu?

— Ei, măi, ăia cu brașoveanca! Ce ne țineți drumul? Ori luați-o înainte, ori rămâneți departe în urma noastră. Nu cumva vreți să faceți lumea să creadă că mergem cu voi împreună?... Ne faceți de râs!

Am regretat că n'aveam în brec aparatul fotografic. Halul de râs jalnic al falnicei brașovence, la trecerea pe podul Bistriței, în dreptul hotelului, în lumina de asfințit a spațiului larg dintre râuri și dealuri, ar fi meritat să rămâie fixat pe placa instantaneului.

Intorși în Broșteni. Pregătiri de popas pe noapte și de plecare pe a doua zi.

In Broșteni, primul om de care am dat cu ochii, în curtea deschisă a hotelului, a fost Avrum, birjarul.

— Ei, Avrum... Bine că nu ți-a venit în cap, măi Avrum, să te duci să ne aștepți cu landoul la Târgul-Neamțu, ca să ne iei să ne duci de acolo la Oglinzi!

— Da, pintru dișe?... N'ați zis dumivostră să viu să vă aștept la Brușteni?

Tonul întrebării birjarului, cântat ovreește, și cântat acum și mai caracteristic din cauza situației, ne amuză și abia ne țineam de râs. Jidanul se cam temea. Venisem doar cu niște trăsuri luate la întâmplare, de nevoe, când noi aveam «landou» plătit cu ziua, care sta de geaba cu Avrum în el. Starea de nedomirire a jidanului, încurcat de jocul neînțeles al supărării noastre, ne ar fi îndemnat, poate, să prelungim scena hazlie mai mult, dacă n'am fi fost grăbiți să ne interesăm de camere pentru noapte. Cine știe dacă găsim? Găsirăm, dar, în loc de trei, câte ne trebuia, numai două și un «salon», ce se închiria de obiceiu «clubului» din Broșteni, cu o masă lungă la mijloc, și sofale lungi pe lângă perete.

A doua grijă fu, să regulăm pentru masa de seară, și să întrebăm de păstrăvii comandați.

A treia grijă, să cumpărăm merinde pentru a doua zi.

Și, trebuia, de astă dată, să ne grăbim, să ni le procurăm chiar în seara aceia, căci a doua zi era sărbătoare — «Schimbarea la Față» — și băcănia «cooperativei» ar fi fost închisă.

Până să ni se aducă masa, care sosi cam târziu, ne așezarăm în galeria pridvorului, ca să privim natura, odihnindu-ne. Atunci se învederă nevoia odihnei, mai mult în arătările în afară ale stării noastre de oboseală, decât în sentimentul ei intern. Aiuriți și ietoviți de huruiala drumului, începurăm a vorbi alandala, în nonsensuri. Mai fiecare avu ocazia să spună câteo «nostimadă» boacănă, de care făceam cu toții haz. Unul, bunioară, băgă de seamă, cu mirare, că Bistrița este și în susul podului, nu numai la vale de el, și că apa râului curge tot așa de repede, în valuri, și dincolo ca și dincoace de pod!

La masă avurăm rasol de păstrăvi. Pentru drum rămânea să luăm pe cei afumați.

A doua zi, desdedimineaţă, — după ce ne luarăm rămas bun dela bunul coleg şi amic B., care ţinu să se deranjeze, ca să ne vază plecând, — pornirăm cu Dumnezeu, pe o vreme de un senin nehotărît, ca o notă diplomatică plină de făgăduieli surâzătoare învelite în reticenţe străvezii ameninţătoare. Cum ne o fi norocul! La nevoe, ne închidem în landou, şi pace.

— Mână, Avrum!

Prietenul Drag se aşează pe capră, ca să controleze iuţeala chibzuită a mersului. Până seara trebuia, în mod absolut, să fim la Oglinzi... Ce or fi făcând copiii?

DELA BROŞTENI LA OGLINZI

Dela Broşteni îndărăt la Oglinzi. — Demonul glumeţ al fantaziei încalecă şi el şi călăreşte pe lângă trăsură.

Pe drum spre Borca, tot admirând din nou poziţiile încântătoare, iar ne vizită, prin intervale de repaus, demonul glumelor şi al născocirilor fantastice. Vremea nu părea de loc dispusă să ne plictisească. Din contră. Farmecul seninului răcoros al dimineţii îmbrăca priveliştile într'un nimb de graţie pitorească. Iţi aminteai de impresia delicioasă a tablourilor lui *Corot*.

— Adică, dece nu ne-am întoarce tot pe unde am venit, nu pela Stănişoara? Mai bine haide tot pela Petru-Vodă. Ne mai abatem din nou pela Durău... Azi e frumos pe Ciahlău. Tot poporul din împrejurimi se urcă să serbeze «Schimbarea la Faţă» pe culmile superbe ale muntelui. Ar fi un prilej minunat să vedem şi noi sărbătoarea asta a naturei, care a devenit un obiceiu popular.

— Odată acolo pe Cihalău, mai stăm vre-o câte-va zile, să vizităm atrăgătoarele piscuri şi adâncimi pline de vrajă. Nu-i aşa? Tot o fi rămas un colţ de zid din nenorocita aia de cabană, să ne adăpostească.

— Minunat. La înapoiere trecem apoi pela mânăstirea Neamţului, pe care am scos-o pe nedrept din programul excursiei noastre. Mai rămânem şi acolo vre-o doă zile, macar. Altfel n'are haz; nu poţi gusta plăcerile particulare ale ţinuturilor din prejur.

— Ba nu, zău, adică ce ar fi să mergem aşa o lună de zile, cât o ţine căldura verei, mereu înainte, poposind pe ici pe colo, unde ne-o plăcea; trăind în plină natură.

— Ce deliciu !

— Şi dece numai atât?... Ştiţi ce? Spuse unul, cu un gest inspirat. Hai, de aici drept la Hamburg. Luăm de acolo vaporul care duce la Indii. Vizităm apoi Japonia. Ne întoarcem prin America. Statele-Unite merită să fie văzute odată. E tocmai momentul...

— Unde lăsăm pe Avrum ?

— Dar... când ne-om întoarce, cum găsim, unde găsim copiii?

— Ei, până atunci, Dănel tocmai termină poate liceul; Răducu, clasele primare şi gimnaziul; Rodica va fi «grande demoiselle», ne va întâmpina în costumul graţios al modei timpului, — care nu ştim cum va fi, dar ştim că va fi elegant.

Fantazia atingea un punct sensibil. Prietenul Drag, ca trezit dintr'un vis, se grăbi să zică:

— Hei, Avrum, mână mai repede, că aşa cum mergem, nu mai ajungem noi până diseară la Oglinzi.

— Da, da, repetă cu tărie glasul unei doamne depe scăunelul trăsurei. Hai mai repede. Să ne vedem odată acasă.

Pela Borca, înainte pe Valea Sabasei.. Alte frumuseţi ale naturei. — Iarba verde, plăcută ochilor, crudă ispită pentru bieţii cai flămânzi!

Iacă Borca! Poposim câteva minute. Ne gândiam la prietinii ce-şi petreceau vara acolo. Ne-or fi văzând acuma trecând cu landoul, şi era vorba să ne vază venind cu plutele.

Dela Borca, părăsim calea pe care venisem dinspre Călugăreni pe valea Bistriţei, şi apucăm pe *Valea Sabasei.* Alte frumuseţi, noi şi deosebite. Fiecare cu farmecul său particular. Cu greu te-ai putea hotărî să dai pe una, din cele văzute azi, pe alta din cele văzute ieri. Şi atunci, la urmă, totdeauna, comparând şi cântărind totul, ai crede că te-ai înşelat. Şi apoi, impresia mai atârnă de împrejurările momentului, în natura dinafară şi în tine.

Urcuşul încet, dulce, pe coasta înverzită a muntelui, cu privelişte întinsă, între păduri presărate pe dealuri, sub lumina mângâetoare a soarelui de dimineaţă şi sub îngăduirea unui senin atent, parcă, binevoitor, la dorinţele noastre, reţinându-şi cu voinţă stăpânitoare mişcarea norilor, deştepta în suflete vii sensaţii delicate. Imboldirea puterilor vieţii, prin o înviorare nouă a simţurilor, deslănţuia energiile, trezind plăcerea de a trăi. Drumul neted prin fâneţe te ispitia să te cobori din trăsură.

Altă ispită făcea, firește, priveliştea fâneţelor asupra bieţilor cai, hrăniţi cam economic de Avrum. Iarba verde le fura ochii în dreapta şi'n stânga. Birjarul, care nu se putuse pregăti, în Broşteni, cu fân pentru drum, pândia mereu prilejul să intre în vorbă cu oamenii, dacă nu au ceva fân de vânzare. Pândă grea, vorbă degeaba.

Curţile, casele pustii. Oamenii, duşi la biserică, pentru „Schimbarea la Faţă''. Puţinii ce întâlnirăm, nu aveau fân de vânzare. Abia cu greu hotărârăm pe unul, mai mult cu oarecari rugăminţi dojenitoare, învelite în făgăduieli groase, să binevoiască a vinde un braţ de fân, ca să aibă caii ce mânca până mai îndeseară.

Aveam de urcat muntele *Stănişoara* până în vârf, şi pe şoseaua muntelui nu se mai putea nădăjdui să găsim nici două pae de cumpărat pentru alimentarea motorului bietei maşini animale de doi cai putere, ce trebuia să ne ducă până seara tocmai la Oglinzi.

Pe muntele Stănişoara. Neînchipuită splendoare de vederi la urcat şi la scoborît. Ideală «plimbare în munţi».

Ce splendidă *plimbare în munţi*, cât urci şi scobori *Stănişoara !*

Nici nu ne-am închipuit că vom avea de admirat aşa poziţii minunate. A fost pentru noi o revelaţie. Ne aşteptam, după cele auzite, să avem numai «un drum frumos». Am avut un adevărat deliciu estetic al frumosului în natură.

Urcarea pe *Stănişoara* merită să se facă pentru ea însă-şi. Noi o luasem numai ca mijloc necesar pentru un anumit scop. Am fi regretat mult, dacă, rămânând la primul nostru plan, ne-am fi întors tot pe calea lui Petru Vodă.

Am fi regretat? Poţi regreta ce nu cunoşti? Poate regreta, cine trăieşte în ispita amăgitoare a simţurilor, ce vieaţă de înalte stări sufleteşti subtile pierde, dacă nu se ridică la încântarea fină a contemplării frumosului, a plăcerilor inteligenţei, a visurilor iubirii curate ?

Trăsura mergea la pas. Câţiva ne-am coborît, să urcăm pe jos panta uşoară a şoselei. Ce plimbare de neuitat! Şoseaua îngrijită, pietruită şi netedă ca asfaltul, şerpuia în ocoliri colosale până în vârful muntelui, la înălţime de 1270—1300 m. Nici nu băgai de seamă că urci, aşa de bine ticluite erau desele zigzaguri de ridicare, întoarse unele deasupra altora, ca nişte fâşii albe din trâmbe late de pânză, întinse la înălbit pe coasta uriaşă a Stănişoarei. Le vedeai albind printre brazi, în caturi de cotituri suprapuse, pe înălţime deasupra capului tău, până departe spre vârf, unde pieriau într'o ocolire mai lungă pe brâul muntelui, şi le regăsiai curând urcându-se din nou în alte caturi de şerpuiri albe, lungi, îndoite unele peste altele. Credeai că sunt nişte încondeieli de fâşii late paralele, crestate în munte, ca să poţi contempla depe ele, dinceînce de mai de sus, priveliştile desfăşurate de toate părţile orizontului, de jur împrejurul Stănişoarei, spre munţii revărsaţi departe în valuri înalte, şi spre adâncimile văilor, deschise la tot pasul.

In excursia noastră, a fost singura «plimbare în munţi», cu încântările neasemuite hărăzite înălţimilor. Urcarea frumoasă depe muntele *Petru Vodă* e lipsită de excitaţia variatelor vederi panoramice cari îţi lărgesc sufletul, provocându-l să coprindă întinderea zărilor, şi dau momentului plăcerile neobişnuite ale avântului de încordare ce ridică puterile percepţiei într'un salt îndrăsneţ în braţele infinitului.

Desigur, urcarea la *Durău* şi impunătoarele vederi aruncate de înălţimile Ciahlaului asupra noastră ne-au dat cutremurul sufletesc al sublimului. Dar la Durău ne aflam oarecum numai la poalele muntelui; şi, dacă în mod excepţional, Ciahlăul te poate emoţiona, cu uriaşa lui înfăţişare stăpânitoare, chiar când stai la poalele lui, arătându-şi, ca într'o minune de înălţare a pământului la cer, măreţia siluetei sale sculpturale, cu totul de altă natură sunt emoţiile ce simţi, când te poţi urca pe coastele lui stâncoase. Priveliştea depe înălţimi spre alte înălţimi mişcătoare sau în adâncimi ameţitoare, e farmecul sguduitor neasemuit al frumuseţii munţilor.

Urcarea pe *Stănişoara* dă o ideie de acest farmec deosebit acelora cari n-au avut prilejul să-l încerce depe culmile râpoase ale Ciahlăului semeţ. Nu e dat orcui să se poată apropia de răpitoarele atracţii prăpăstioase ale regelui munţilor. Stănişoara e la îndemâna puterilor orcui,

şi bătrânului ca şi tânărului, şi voinicului ca şi plăpândului. Iţi place să mergi pe jos? Şoseaua, netedă ca'n palmă, parcă-ţi fură picioarele înainte. Calci ca pe trotuarele oraşelor bine îngrijite. Marginile drumului, închise de şanţuri pietruite, pentru scurgerea apelor, sunt apărate de balustrade, în părţile despre povârnişuri primejdioase. Podurile, durate din piatră sau lemn cătrănit, cu înfăţişarea lor trainică, îţi inspiră încredere şi te chiamă să le cercetezi, ca să le spui o vorbă bună de trecător mulţumit.

Nu poţi sau nu vrei să umbli pe jos? Ce bine şi lin urcă trăsura, domol, la deal! Unde se pomeneşte, pe alţi munţi, drum de trăsură, pânăla aşa înălţime?

Şi acum, de jos or din trăsură, aruncă-ţi ochii mereu împrejurul tău. Intoarce-te. Vezi ce laşi în urma ta. Uită-te înainte la minunăţiile ce te întâmpină. Priveşte spre înălţimi, priveşte spre adâncimi. Priveşte în toate părţile. Ce pitorească înşiruire de dealuri verzi, de păduri de brazi, de râpe pietroase, de văi graţioase! Ascultă murmurul vieţii fără odihnă, al alergărilor de râuleţe limpezi, de pârae tapajoase, şi ici colo cascade gălăgioase, sclipindu-şi stropii de mărgăritare în aer, albind cu spuma lor de ninsoare peisajul verde al povârnişurilor.

Câteva clădiri de cantoane pentru picherii şoselei — trei până sus în vârf — aruncă peste sălbateca frumuseţe a munţilor, în lungul drumului, impresia liniştitoare a societăţii omeneşti. Unul din cantoane, cam la jumătatea drumului, pe un platou cochet d'asupra râuleţului *Babşa*, în perspectiva sugestivă a podului, având sub ochi fuga şerpuitoare a râului, în căderile de apă luminoase de spumă, dealungul unei văi adânci, strânse între maluri presărate cu puncte mişcătoare de oiţe neastâmpărate — ne-a răpit inima !...

Ah!... Aici să petreci o vară! — ne ziceam.

— Şi decve nu? Ba şi mai mult...

Planul fu gata. Inchipuirea atâta aţşepta, să se pună pe lucru. Casă găsim la canton, serviciu asemenea. De ale mâncării? Nu e greu. Şoseaua e umblată. Linişte? Câtă vrei. Şi ce mai centru bun de excursii !

Cu ciobanul din creerii munţilor.

In apropiere de canton, întâlnirăm, pe povârnişul malului, ciobanul ce păzia oile împrăştiate pe valea şi prundul pârâului. Intrăm în vorbă cu el. Ne răspunde scurt, în monosilabe, rare, apăsate, în o limbă ruptă în bucăţi, ca şi călcâele opincilor lui vechi. Cu cămaşa soioasă, neagră, devenită impermeabilă de grăsime amestecată cu murdărie nespălată; cu o căciulă mare, îndesată pe frunte şi ceafă, de făcea una cu capul, — se silia să-şi aprindă o ţigare mare de foi de tutun netăiate, ciocnind între ele două pietre, ca să producă scântei. N-avea nici macar amnar. Trăia în epoca istorică primitivă a descoperiri focului.

Ii aprinserăm un chibrit. Bucuria lui! Apoi îi deterăm mai multe, să aibă provizie. Fericirea lui! Să ştie el că are, în sân, foc deagata, strâns într'o gămălie pusă într'un beţişor cât un ac! Ce mândrie pe el, ce siguranţă de stăpân al naturei!

Şi ne gândiam, ce vieaţă! Ce distanţă şi deosebire dela conştiinţa

lui la aceea a unui Kant, — sau, în jos, la aceea a paşnicelor lui oiţe! In scara nesfârşită a desvoltării sufleteşti, câte trepte! Dacă ai putea să pătrunzi în taina năuntrică a atâtor fiinţe — dela furnică şi albină la viperă şi crocodil — în câte feluri ai vedea oglindindu-se acolo lumea şi viaţa. Oprindu-te numai la cazul de faţă, priveşte-le prin ochianul sufletului acestui cioban. Ce simple, sărace, înguste se văd! Priveşte-le apoi prin ochianul sufletului care a creat pe Faust. E vreo măsură? Ciahlăul alături de un moşoroiu !

Din panorama tot mai variată în frumuseţi noui, apare uriaşul deasupra zărilor: CIAHLĂUL.

Mai departe dela cantonul ispititor, în sus, începe panorama, dinceînce mai variată şi mai impunătoare a munţilor. Lanţurile lor măreţe se desfăşoară tot mai întregi în vederea orizontului. Ies parcă unele din altele, cu platourile lor, culmile lor, coastele lor, ici verzi, dincolo gălbui, stâncoase şi pleşuve. Zarea se întinde, se lărgeşte. Pământul parcă mereu creşte sub ochii noştri.

Priveliştea se închide câteodată într'o cotitură a drumului după perdeaua brazilor apropiaţi. Deodată se desveleşte, de mai sus, nouă şi mai impozantă. O schimbare de decor ca la un spectacol de mai înainte chibzuit şi orânduit spre a produce asupra privitorului efecte tot mai puternice şi mai neaşteptate.

Curând, după o cotitură, auzim dela trăsura dinaintea noastră strigătul :

— *Ciahlăul ! Ciahlăul !*

Doamnele, cari priviau frumuseţile drumului de mai desus, depe capra trăsurii, ni-l arătau cu mâna, mişcate:

— Ciahlăul !.... Ciahlăul!...

Ne uitarăm, ridicându-ne. Era în adevăr *el.*

Lui toujours ! Lui partout !

cum zicea Victor Hugo de Napoleon.

Silueta lui în zigzag, ca un fulger de piatră încremenit pe cer, domina zările depărtate, pe deasupra munţilor.

In căutarea unui adăpost pentru masa de prânz. O casă nouă nouăţă părăsită în munţi.

Cu cât se apropia vremea prânzului, începeam să asociăm de frumuseţea priveliştilor plăcerile mesei.

— Uite colo, când vom ajunge, să ne oprim, să mâncăm ceva.

Treceam fără să ne oprim.

— Mai bine în vârf de tot. Şi de acolo trebue să se vază frumos. Nu mai e departe. Şi apoi iacă norul ăla se cam uită la noi lung şi cu gând rău.

Cerul îşi stăpânise bine norii până atunci. Ne bucurasem de farmecul naturei în voie, fără să fim tulburaţi nici de o picătură de ploaie. Dar cine ştie ce se poate întâmpla dintr'un minut în altul? Oareçari întunecimi, cunoscute mai ales din experienţa noastră de curând, se grămădiau şi se mişcau deasupra capetelor noastre, îngroşându-se în mod cam ameninţător. Vârful nu mai era departe. Iacă îl zărim. Ajungem,

batem la uşa cantonului. Cantonierul iese. Îi cerem voie să luăm masa la el în casă. Ne pofteşte să intrăm înăuntru. Avea mosafiri, veniţi de sărbătoare, rude, prieteni. Casa era plină şi de alte fiinţe, decât de oameni, de copii şi femei; mai erau şi câini, şi pisici, şi câteva găini. Atât, din cele ce se vedeau... Ce o mai fi fost pe sub pat, ascunse, sau câte vietăţi invizibile în paturi, în straie, pe jos, pe scânduri, pretutindeni, atrase şi favorizate de mediul prielnic al toleranţei nesinchisite de higienă, asta numai Dumnezeu o ştie. Ne oprirăm în prag. Ceva mai puternic decât dorinţa noastră de adăpost şi hrană, mai puternic, deşi mai invizibil, decât micile gâjgânii ce ne chinuiseră la schitul Durău, ne împinse îndărăt: un miros înecător, un aer înăbuşitor, ce ne lua respiraţia.

— Oriunde, dar aici nu!... E imposibil.

Din o întâmplare fericită, alături de canton se afla o casă nouă nouţă, dar nelocuită, aş putea zice părăsită. Se clădise de «Stat» pentru un scop oarecare, şi apoi «Statul», dupăce o zidise, îşi schimbase gândul. Noroc cu statul nostru prevăzător, care are multe gânduri şi şi le schimbă des, că poţi astfel găsi în creştetul munţilor case noui, goale, neîntrebuinţate la nimic. Ce mai adăpost bun pentru nişte drumeţi flămânzi cari n'au unde să mănânce, şi sunt urmăriţi de ploae. Ce, urmăriţi ! Chiar ajunşi.

Abia intrarăm în casă, şi ploaia începu să răpăiască. Parcă atât aşteptase, numai să ne vază găzduiţi. O atenţie mai delicată, din partea unor puteri cosmice, pe cari suntem obişnuiţi a le numi *oarbe*, nici nu era de închipuit.

Ne plimbarăm prin odăile goale, atârnarăm pardesiile, hainele, şalurile, de uşi, de ferestre. Căutam pe ce să mâncăm.

— Masa? Uite colea o sobă, cu un cotlon scos în casă, ca o firidă largă, şi tocmai atât de înalt cât ne trebue.

Aşternem faţa de masă pe «şemineul» blagoslovit, şi învelim cu şaluri nişte băncuţe apropiate, ca să şedem.

Dar Ciribuc?... Căţel bine crescut din născare, cu tabeturi lăudabile.

Ciribuc!... A!... dar de Ciribuc n'am mai pomenit demult.

Ciribuc ţipa acum de foame. Fusese foarte cuminte la drum, în săculeţul lui, luat odată cu el din Panace. Rar ne trezia atenţia asupra lui cu scânceli şi plânsete. Şi asta se întâmpla, dela o vreme, totdeauna când stetea trăsura. Îi plăcea duruitul trăsurii care îl adormia? Ori îi plăcea să auză că mergem, căci poate se grăbia şi el, din instinct, să ajungă la o situaţie deosebită pe care soarta i-o rezervase în vieaţă? Or altă cauză necunoscută? Cine poate spune taina sufletelor? Nimic nu-l liniştea, când sta trăsura, decât să-l dai jos, să umble pe pământ. Atunci se învârtia de colo până colo, căutând, mirosind, cercetând, când mai pe departe, când mai pe sub roţile trăsurii. Îl lăsam în voia lui. Se opria unde îi plăcea. Se întorcea bine dispus. Urcat în trăsură şi vârât în sacul lui, rămânea acolo liniştit multă vreme, până sta iar trăsura. Atunci iar trebuia să îl coborî, ca să se plimbe. Căţel cu tabet. Era el ursit din naştere să ajungă departe, la o casă boerească. Atâta simţ înăscut de curăţenie şi predispo-

ziţi către obiceiuri bune, ne-a mirat. Iacă un mocofan de munte bine crescut... din născare. Putea să spună, în felul lui, ca eroul lui Corneille, celebrul vers

Je suis jeune, il est vrai, mais aux âmes bien nées
La valeur n'atend pas les nombre des années...

Ciribuc, acum, lăsat liber prin casă, dupăce se plimbase puţin pe afară, ţipa de foame. Şi, în orbăcăiala lui fometoasă, tot trecea şi tot da cu botul de vârful getelor tocmai aceluia dintre noi care nu se prea arătase entuziasmat de un astfel de tovarăş de drum. Ba că o să ne ţipe, ba că o să ne urle, ba că o să ne încurce, ba că o să ne miroasă.

— A simţit el, săracul, că nu-l faci haz, şi se gudură, ca să-ţi atragă atenţia binevoitoare asupra lui.

Fiindcă bietul Ciribuc nici n'a prea ţipat, nici n'a urlat, nici nu ne-a incomodat, nici necuviinţe n'a făcut, începuse şi tovarăşul ce nu-l suferia la început, să se uite acum la el cu oarecare interes ce semăna a simpatie. Nu lăsarăm nebăgat în seamă cazul psihologic.

— Vezi ce adevărată e legea sufletească, pe care Dante a pus pe Francesca da Rimini s-o formuleze?

Amor che a nul amato amar prdenna...

Simpatia a născut simpatia....

— O, que ça !

Prin frumuseţile indescriptibile ale coborâşului de pe Stănişoara. — Ramurele de foc ale călinelor împodobesc trăsura, care aleargă spre casă, ca o făclie triumfală.

Ploaia n'a durat nici cât ne-a trebuit ca să mâncăm. După masă, iute ne reluăm locurile în landou. Nu mai era chip de mers pe jos, la vale. Trăsura, cu caii odihniţi şi hrăniţi, o porni repede pe şoseaua ce cobora acum muntele.

Oboseala sculării prea de dimineaţă şi a drumului plin de impresii, de până atunci, aduse drumeţilor, instalaţi comod în trăsură, liniştea unei scurte sieste odihnitoare sub formă de contemplaţie mută. Abia se îngânau în surdină nouile emoţii. Puterea de evpansiune ce se cheltuia în cuvinte, se găsia ocupată acum să îndeplinească rostul operei de reparaţie fiziologică, pregătit de hrană şi digestie. Excitaţiile din afară, în loc să descarce verva comunicativă, ne transformau parcă în îmboldiri ale rezervei energiilor interne şi grăbiau procesul de restaurare. Curând după aceea urmă o retrezire. Privirile se căutară, cuvintele se încrucişară, descărcând, din suflet în suflet, comoara de vibraţii trimise dela un gând la altul.

Exclamaţiile de mirare şi de admirare nu se mai sfârşiau! Deosebit de vederile mai depărtate, chiar drumul, şi poziţiile învecinate, şi podoabele cadrului înconjurător fermecau ochii. Sensaţia nouă a coborîrii repezi prin atâtea frumuseţi arunca asupra momentului sufletesc acea tonalitate de melancolie a regretului, pe care o trezesc marile fericiri fugătoare, prin simţirea că trec pentru totdeauna, că trec fără să poată opri în loc clipele vieţii şi ale timpului.

Atât mai trăește din fericirea prezentului, — și asta tot e ceva — cât rămân săpate din ea urmele amintirii. Până se șterg, ca un vis, și acestea în neantul uitării.

Marginele șoselei, de o parte și de alta, începând din vârful Stănișoarei până departe în vale, împodobite cu buchetele roșii ale stufelor dese de căline și gherghine, păreau o alee de flori, ridicate în spalier triumfal, spre cinstea unei mari serbări a naturei. Stacojiul brâului lor lat, proectat pe coapsa muntelui mândru, ondula în jos ca o eșarpă colosală pânăla picioarele uriașului.

Ideia unei sărbători a naturei împinse adorația noastră pânăla... sacrilegiu. Ori pânăla bigotismul sau mai bine simbolismul unor gesturi de cult? Trăsura se opri, și podoaba ramurilor de foc ale călinelor fu prinsă de ferestrele ei, de capră, de capul cailor, de hamurile lor, de codirlă, de roți.

Ca o făclie aprinsă alerga acum landoul printre rândurile nemișcate de flacări, înfipte cu rădăcinile lor de amândouă laturile drumului.

In mărețul peisaj verde al brazilor înalți, al luncilor răzătoare, goana veselă a torței noastre, arzând în aurul călinelor, da nota de trâmbiță a unui entuziasm, — a entuziasmului întoarcerii acasă.

Roșul ramurelor aninate striga un înfocat *ura!* ce străbătea luminișurile pădurii către văile atente și către privirea curioasă a piscurilor depărtate.

I. Găvănescul

CREȘTINISM ȘI FOLCLOR*

Oare mai era nevoie de o cercetare aparte a acestui raport ? Nu e destul de elocventă pecetea creștină care imprimă fiecare amănunt al folclorului nostru ? Nu-l întâlnești în el la fiecare pas pe Dumnezeu în însuși chipul Său de lumină, ori în sfinții Săi. ori în înțelepciunea rânduielilor Sale ? Nu e oare pătruns în destul de evident folclorul nostru de spiritul creștin adesea până la identificare cu el ?

Dar punându-ne înșeși aceste întrebări protestatoare, afirmăm implicit că există o problemă care nu se rezolvă numai prin recunoașterea creștinismului organic din folclorul nostru.

Și e problema poate cea mai spinoasă în legătură cu folclorul nostru fiindcă se leagă cu însăși aceea a originilor lui.

Nu ne-am pregătit și deci nu avem intenția să-i încercăm aici rezolvirea. Ne vom mulțumi să însemnăm câteva păreri de om care vrea să se lămurească pe cât poate...

Creștinismul folclorului nostru e o realitate, dar o realitate specifică lui, — nu una pur teologică, adică de o nedesmințită fidelitate față de dogme. In paginile acestei cărți vin, cu prilejul cercetării diferitelor aspecte ale folclorului nostru, multe exemple în cari viziunea noastră etnică se depărtează de cea biblică, — urmându-și liniile ei proprii de structură, deși rămâne mereu creștină, în spiritul ei. In egală măsură în care viziunea noastră folclorică apare modelată până în amănunțimi de creștinism, ea asimilează din acest creștinism cu deosebire ceeace coincide cu adâncile sale structuri de temelie.

Cu alte cuvinte, dacă astăzi noțiunile de folclor și creștinism coincid aproape la noi, — asta nu înseamnă că au coincis totdeauna. Și din ceeace am deslușit din aceste linii de structură specifică, se poate verifica concluzia că anterioritatea în acest raport e a folclorului.

* Din volumul «O viziune românească a lumii», care va apare de Crăciun în Colecția „Convorbiri Literare".

Devreme ce însă, — după toate datele istoriei şi ale filologiei noastre, — sântem un neam născut creştin, înseamnă că folclorul nostru e mai întâi de toate o moştenire.

Asta a fost şi părerea unei legiuni de cercetători dela noi, cari aproape un veac, până în zilele noastre, şi-au irosit ani de muncă în pagini de studii ilisibile şi inutile astăzi, — ca să demonstreze în acest folclor prezenţa mitologiei latine. Am căutat Traiani, Aureliani, Vestale, Zei, Eroi, acolo unde pur şi simplu nu existau, — noi având cu mitologia latină tot atâta legătură câtă are orice popor al lumii care şi-a însuşit fărâme din aceiaşi străveche moştenire folclorică universală, azi numerotată, clasificată şi notată în cataloage de atâţia savanţi europeni.

Dar să nu cădem în eroarea iniţială a cercetătorilor noştri de care vorbeam şi să întrebuinţăm termenul inexact de *moştenire.*

E mai bine zis un foarte vechiu *substrat* în fărâme. Şi nu e de mirare că ceeace au putut cataloga mai uşor savanţii ca *valoare universală* în folclor au fost *motivele basmelor,* fiindcă basmul e tărâmul folcloric cu cele mai accentuate caractere arhaice.

Dar din aceste valori universale se poate închega o lume organică, o viziune de care cea a folclorului nostru se apropie, însă cu care ea nu se identifică. Da, a existat pe o largă arie geografică un om vechiu, *precreştin,* cu o anumită viziune şi înţelegere a cosmosului. Neputându-l însă identifica în chip absolut cu cel care apare din folclorul nostru, — trebue să presupunem că alături de cultura care a dat mitologia greco-latină au existat şi altele înrudite, între cari şi cea în care îşi are rădăcinile cultura ce s'a cristalizat în viziunea noastră folclorică.

Dacă cercetăm acum obicinuit ştiinţific folclorul nostru, adică nu urmărindu-i organicitatea ci filiaţiile de motive, înrudirile lui cu folclorul altor popoare — constatăm că aceste filiaţii se întind mai semnificativ în jurul nostru, pe tot spaţiul unei regiuni geografice pe care ne-am obicinuit s'o numim în ultimul timp pe bună dreptate *sudestul european.*

Savanţii noştri s'au mulţumit să urmărească cu maximum de erudiţie aceste filiaţii. Noi însă nu avem intenţia de a face aici ştiinţă pură adică erudiţie pentru erudiţie. Ci ne punem întrebări pe cari ni le impun înseşi marile frământări ale politicei şi culturii noastre naţionale de astăzi. Şi căutăm să răs-

pundem așa cum se poate deocamdată, cu nădejdea că alții vor putea să le răspundă mai bine mai târziu.

Pentru noi astfel tot ce s'a înregistrat atât de erudit nu sânt „influențe" asupra noastră dela Sârbi, Bulgari, Ucrainieni. Unitatea evidentă a acestui sudest european nu e numai produsul unei conviețuiri ce a adus influențe reciproce. Pentru noi, e mult mai logic ca apa dintr'un vas prea plină să se reverse în jur peste marginile lui decât să-l presupunem invadat în chip miraculos de apă peste aceste margini. Cu alte cuvinte sântem mai degrabă dispuși să admitem influența noastră asupra tuturor popoarelor mult mai tinere, — și ca formație și ca creștinism, — decât noi din jurul nostru, decât să ne închipuim înrâurirea lor asupra noastră. Dar credem iarăși că nici nu e nevoie să intrăm în această controversă, care nu numai că e dificilă ci ne duce și pe noi către un tărâm de idei pe care nu vrem să ajunge încă. Fiindcă sântem deocamdată pe acela al căutării ariei geografice a acelei vechi civilizații (înrudite cu cea greco-latină) în care își are rădăcinile folclorul nostru. De vreme ce ne-am oprit la timp, însăși discuția de până acum ne poate furniza o indicație prețioasă. Anume acest sudest european în interiorul căruia nu știm cui dintre neamurile sale să-i dăm primatul spiritual, — e o regiune geografică ce coincide în liniile ei mari cu aria de răspândire odinioară a *Tracilor* și are ca inimă cele două Dacii, cea de dincoace și cea de dincolo de Dunăre.

Civilizația noastră folclorică ar fi deci o moștenire a civilizației tracice, o ramură a marilor civilizații precreștine.

Dar termenul de *moștenire* ne poate duce și pe noi către premize greșite, cum i-a dus și pe cercetătorii cari au văzut în noi numai ereditați latine. Folclorul nostru e o realitate ce ne aparține prea intim ca să o fi primit de-a gata ca moștenire. Folclorul nostru e rodul unei prea îndelungi și complexe elaborări, care încă și azi mai continuă în mici amănunte, pentru ca iarăși să fie simplă moștenire. El în sfârșit e prea organic creștin, pentru ca să fie o simplă transmisiune și adaptare, ori câte condițiuni prielnice îi va fi creat dela început ortodoxiei spiritualitatea recunoscută a credințelor tracice.

Mai exact zis prin urmare, — cultura noastră folclorică *își are rădăcinile* probabil în cultura tracică, — și tot din ea își trage cele mai multe din substanțe. Rădăcinele aces-

tea vechi şi-au împins *dela 'nceput* tulpinele în lumina nouă şi orbitoare a timpurilor dintâi ale creştinismului. Cei cari au căutat atâta la noi zadarnic tradiţii latine nu şi-au dat seama că ceeace aduceau nou aici aceşti colonişti romani, mai cu seamă veniţi din orient după cum se ştie istoriceşte, nu erau fărâmele vechii lor mitologii în care nu mai credeau, ci viaţa exuberantă şi triumfătoare a creştinismului; cei cari ne-au adus dela început în limbă cuvintele de Dumnezeu, cruce, lege, Duminecă, cuminecătură, — cum era să ne aducă în folclor credinţe despre Jupiter şi Diana? Deodată cu ei veneau în schimb mulţimea de elemente de folclor *oriental* pe cari le-a pus pretutindeni în circulaţie creştinismul în decursul evoluţiei sale. Prin creştinism, încă şi mai mult decât prin tracism, noi ne-am legat dela început de Orient, depărtându-ne în egală măsură de Apus. Bizantinismul nostru de mai târziu, — care a avut ecouri adânci şi în folclor, — n'a fost astfel o cotitură nefirească a istoriei noastre, ci dimpotrivă o consecinţă foarte normală şi foarte logică a orientării rădăcinilor originare ale culturii noastre.

Aici la noi elementele acestea creştine cu toată vitalitatea lor triumfătoare din acele dintâi veacuri de după Christos, — întâlneau credinţele şi gândurile despre lume ale autohtonilor. Cum vor fi fost aceste gânduri şi credinţe ştim prea puţin — şi asta e cauza tuturor incertitudinilor de până azi asupra folclorului nostru.

O singură certitudine avem: spiritualitatea lor înaltă, pe care o mărturisesc atâţia autori greci contemporani vorbind de „Geţii cei nemuritori", de origina tracică a tragediei şi a lui Orpheu, muzicantul divin.

Spiritualitatea culturii trace, va fi fost un receptacol ideal pentru cea creştină. Certa ei temelie folclorică, se va fi înfrăţit uşor dela început cu tot uriaşul material de folclor oriental pe care îl încorporase şi îl aducea firesc şi aici creştinismul.

In asemenea împrejurări, folclorul nostru nu putea să crească, nu putea să se împlinească, decât aşa cum e.

Ca să ne dăm seama cât de organic au concrescut în el spiritul autohton şi creştinismul, cât de puternic s'a lăsat modelat de viziunile galileene acest spirit autohton, păstrându-se el însuşi în adâncul rădăcinilor sale, — să cercetăm domeniul folcloric în care străvechile obicinuinţe îşi puteau păstra în-

treaga putere şi cuvântul bisericii putea găsi foarte greu intrare: acela al *descântecelor.*

Atât prin originea cât şi prin finalitatea lor, descântecele sânt, şi mai mult decât basmele, partea cea mai conservatoare a folclorului, după cum lirica e partea lui cea mai supusă timpului. Caracterul conservativ al descântecelor se vede nu numai din materialul lor primitiv, din organizarea lor elementară, ci şi din lexicul lor. Ele singure păstrează cuvinte şi expresii cari din restul limbii au dispărut de mult. Regretatul O. Densusianu a făcut într'unul din cursurile sale universitare observaţiuni concludente asupra conservatorismului lexic al descântecelor.

Să căutăm prin urmare să le descifrăm, folosindu-ne mai cu seamă de culegerea şi studiul fundamental al d-lui A. Gorovei — „Descântecele Românilor".

Dela început, încă din pregătirile cari trebue să preceadă descântecul, se desprinde o atmosferă dacă nu de necontestat creştină în orice caz de puternică şi pură spiritualitate:

„Prima condiţie este ca descântătoarea să fie bătrână. Dacă nu e în vârsta când este la adăpostul tuturor ispitelor, poftelor lumeşti, apoi, pentru ca descântecul ei să aibă leac, ea trebue să fie curată".

Iată dela început, în loc de izbucniri primitive, surprinzătoare rigori ascetice. Aceea care practică vraja, trebue să fie cu sufletul pur, desprins de lume. Şi rigoarea aceasta e accentuată hotărît creştineşte în alte prescripţii folclorice, cu privire la descântătoare, cari arată că ea trebue să fie bătrână pentru ca, în caz că trebue să ispăşească păcatul de a fi încercat prea mult împotriva rânduielilor firii şi a hotărîrilor divine, adică va fi apelat la Diavol cu ştire sau fără ştire, — pedeapsa şi moartea să găsească o fiinţă care şi-a trăit viaţa. Noţiunea creştină de păcat îşi face dela 'nceput astfel loc în descântece.

Mecanica şi finalitatea creştină a descântecelor sânt şi mai lămurit reliefate de următoarele restricţii:

„Descântece nu se fac Duminica niciodată. Aceasta probabil din cauză că descântecul fiind al descântătoarei iar leacul al lui Dumnezeu, al Maicii Domnului şi al altor feţe sfinte, şi Duminica fiind zi de odihnă, nu-i îngăduit a se recurge în asemenea zi la ajutorul lor".

După aceste preliminarii cari ne-au lămurit deja în destul, să intrăm în lumea propriu zisă a descântecelor.

Precum e ştiut, — descântecul e un ritual magic prin care omul caută să alunge durerea fizică. Mijloacele întrebuinţate în acest scop în descântec sânt extrem de diverse, după gradul de încredere pe care îl are descântătoarea în puterile sale.

Toate însă îşi găsesc întemeierea pe o singură convingere, specifică folclorului nostru întreg; aceea a vieţii însufleţite a întregii firi, care trăeşte în spirit după chipul şi asemănarea omului, — care e la rându-i creatura cea mai asemănătoare lui Dumnezeu. Necazurile, durerile, bolile sânt mesagerii nedoriţi ai unor duhuri răuvoitoare. Puterea acestor duhuri ar fi foarte limitată dacă păcatul nu l-ar da pe om în mâna lor. Prin suferinţa sa fizică, — am văzut şi în capitolul despre păcat, — omul îşi plăteşte greşelile. De multe ori, însuşi Dumnezeu, ori sfinţii, sau chiar „sfintele zile greşite" adică nerespectate, — trimit bolile ca pe nişte negri mesageri, la fel cu moartea, omului care păcătueşte.

Prin animismul lor, — durerile şi bolile înţeleg vorba şi gestul omului tot aşa de firesc cum i-o înţeleg în folclor vitele, pomii, apa, focul, stelele.

Toate descântecele se întemeiază pe aceste convingeri.

In cele mai elementare, omul încrezător în puterile lui, îi porunceşte pur şi simplu boalei să fugă. Ii arată răspicat locul unde trebue să plece şi starea de sănătate în care trebue să lase pacientul.

Am văzut la timp câtă delicată şi respectuoasă politeţe pune omul în raporturile sale cu firea, pe care o respectă ca fapt al mânilor sfinte ale lui Dumnezeu, fiind convins că ea e tot atât de omeneşte sensibilă la această atitudine a sa. De această sensibilitate a ei, caută să se folosească dacă nu e convins că-i va asculta porunca. Ii stau la îndemână alte descântece, prin cari boala e *injuriată*, e ofensată, ca astfel să plece de supărare.

Animismul acesta pentru omul satului nostru nu e numai înfăţişarea unei solidarităţi spirituale a firii ci şi a unei solidarităţi în destin a întregului cosmos. Această solidaritate se înfăptueşte într'o armonie infinită de echilibre cari îşi răspund unele altora în univers. In acest univers folcloric însă nu numai chipul sufletesc se amestecă până la confuzie cu cel trupesc, dar şi gestul sufletesc are tot atâta putere ca şi gestul fizic. Omul poate modifica astfel relaţiile cosmice nu numai prin intervenţia sa fizică ci şi prin cea spirituală. Dând de po-

mană bunăoară un rând de haine în lumea aceasta, sufletul său e sigur că va fi îmbrăcat în lumea cealaltă. Aruncând cenuşa din casă după apusul soarelui, ea loveşte în ochi pe Maica Domnului. Cernând o sită aici, gospodina casei îl opreşte pe Iuda să roadă stâlpii pământului.

Şi invers. Spunând când e lună: Ce bine se vede !... îi superi pe Rohmanii de sub pământ, cari atunci nu mai văd bine.

Inchipuind o întâmplare aici, ea se poate petrece aevea în altă parte.

Pe aceste convingeri se bazează alte categorii de descântece. Unele imaginează fapte din natură aşa de absurde încât nu se pot întâmpla, — şi încheie afirmând că aşa cum întâmplarea e imposibilă, cu neputinţă e şi rămânerea boalei la cel ce suferă. Altele povestesc descreşterea boalei, — a umflăturilor mai ales, — într'o gradaţie perfectă dela maximum la nimic, cu credinţa că boala va reproduce exact această gradaţie.

Iar dacă omul e convins că nu poate reuşi singur, întrebuinţează descântece în cari face un şi mai categoric apel la solidaritatea cosmică, chemând în ajutor soarele, luna, stelele, focul, cărbunii sau altă stihie ori făptură a universului.

Cele mai multe descântece însă sânt acelea în care omul renunţă la orice orgoliu al său ca şi la ajutorul cosmosului, ca să se roage deadreptul lui Dumnezeu, Maicii Sale, sfintelor şi sfinţilor din apropierea Sa. Sau, neîndrăznind să solicite direct intervenţia Divinităţii, ameninţă boala cu puterea lui Dumnezeu şi mai ales cu lucrurile în cari coboară această putere: cu tămâia, cu aghiasma, cu crucea, busuiocul sfinţit, etc.

Până să ajungă aici, să nu se creadă că gândul său a fost departe de Dumnezeire. Cea mai mare parte a descântecelor de toate felurile, aşa cum le-am cercetat, încep cu o invocaţie de credinţă cam în felul acesteia:

Să fie descântecu-acesta de folos,
Doamne ajută, Isuse Christos

Şi absoluta lor majoritate are ca final o categorică mărturisire creştină.

Iată asemenea finaluri din culegerea din Romanaţi a d-lor D. Ionescu şi I. Daniil :

Cu descântecul meu
Şi leacul dela Dumnezeu.

Leac din gura mea
Şi dela Maica Precista.

Maică Sfântă Mărie
Leac dela mâna mea să-i fie.

Descântecul meu
Şi al lui Dumnezeu,
Sfânta Troiţă să-i fie de spor
Şi-ajutor.

Că am cerut dela Maica Domnului cheile
Şi-am descuiat toate oasele.

Leac să-i fie Maica Precista
Şi descântec dela mine, Preda.

La Ana Descântătoarea te-oi duce,
Ea este cu descântecu Maicii Domnului
Şi cu leacul lui Dumnezeu.

Sau din culegerea d-lui Gorovei :

Leacul din descântecul meu
Şi puterea dela Dumnezeu.

Mă închin cu descântecul
Şi Dumnezeu să vie cu leacul.

Eu să fiu descântătoare,
Maica Precista lecuitoare.

Leac şi veac,
Leacu-i dela Dumnezeu,
Nu ţi-l pot da eu.

Nu sânt simple concesii abile făcute bisericii. Ci o premiză şi o concluzie firească a oricărui descântec. Impuse de întreaga noastră viziune folclorică, în care am văzut că ultimul fir de praf stă în veghea permanentă a Dumnezeirii şi *nimic,*

— nici binele şi nici răul, — nu se pot face fără ştirea şi fără voia Celui de Sus. Omul apelează la puterile cosmice, la lucruri chiar, fiindcă le ştie făpturi şi auxiliare ale Divinităţii, începând dela facerea lumii, ca oricine, ca păsările.

Cu această mărturisire categorică ţinem să încheiem seria citatelor, care se poate prelungi oricât. Credem că a fost destul de lămuritoare, după elementele ce le-am analizat în paginile acestea dedicate descântecelor.

Din tot, credem iarăşi că s'a deslușit cât de adânc a frământat fondul autohton puternica, bogata viaţă pe care a adus-o la noi creştinismul şi cât de organic a crescut folclorul nostru din această frământare.

De aceea pot coexista în el într'o armonie firească atâtea străvechi frăţii fragede cu natura şi atâtea spiritualizate viziuni creştine, atâta dragoste de viaţa pământului şi atâtea rigori ascetice, atâta bucurie de a trăi şi atâta disciplină etică, atâtea încrederi primitive în sufletul omenesc al cosmosului şi atâtea smerenii subtile înaintea unicei străluciri a lui Dumnezeu.

Un exemplu grăitor al acestei armonii complexe poate fi începutul acestui frumos „Descântec de întorsuri" :

Bună ziua apă mare.
Doamnă mare,
Cum ai ieşit din râurile tale
De ai spălat furnza şi iarba
De smoală
Şi pietrele de rugină,
Mai vârtos
Cu puterea lui Christos,
In numele Tatălui
Şi Fiului
Şi Sfântului Duh
Şi Maica Domnului
In Impărăţia cerului
In lumina lumii...

Acesta e creştinismul nostru folcloric, aşa cum se vede aici: o imensă frăţie între cosmos, om şi Divinitate, în care trupul şi sufletul se confundă, în care nu există graniţi certe între „împărăţia cerului" şi „lumina lumii" concrete.

Ovidiu Papadima

W. v. GOETHE: GÖTZ von BERLICHINGEN

DRAMĂ IN 5 ACTE

Traducere de **Laura M. Dragomirescu**

PERSOANELE

Împăratul Maximilian
Götz von Berlichingen
Elisabeth, soţia lui
Maria, sora lui
Karl, băeţelul lui
Georg, însoţitorul lui
Episcopul de Bamberg
Weislingen
Adelheid von Walldorf
Liebetraut
(La curtea episcopală)
Abatele din Fulda
Olearius, doctor în drept
Fratele Martin
Hanns von Selbitz
Franz von Sickingen
Lerse
Franz, însoţitorul lui Weislingen
Camerista lui
Metzler, Sievers, Link, Kohl, Wild, capii ţăranilor răsvrătiţi
Dame de curte, Curteni, la Curtea din Bamberg
Consilieri imperiali
Consilierii Municipiului Heilbronn
Judecători ai Tribunalului Secret
Doi negustori din Nürnberg
Max Stumpf, slujitor al Contelui Palatin
Un necunoscut
Socrul
Ginerele
(ţărani)
Călăreţi ai lui Berlichingen, Weislingen şi Bamberg
Căpitani, Ofiţeri, slujitori din armata imperială
Un cârciumar
Un aprod
Cetăţeni din Heilbronn
Un gardian
Paznicul temniţei
Ţărani
Căpetenia ţiganilor
Ţigani
Ţigănci

ACTUL I

Schwarzenberg, în Franconia

H a n

Metzler, Sievers, l a o m a s ă. **Doi călăreţi** l a f o c. **Un birtaş.**

Sievers: Hänsel, încă un rachiu, şi umple paharul pe cinste!
Birtaşul: Nesăţios mai eşti!
Metzler: (î n c e t c ă t r e S i e v e r s). Ia mai spune odată, cum a fost cu Berlichingen? Aşa, să plesnească ăştia din Bamberg de necaz!
Sievers: Din Bamberg? Dar ce caută aci?

Metzler: Weislingen e sus la castel la domnul Conte, de două zile. Ei l-au însoţit. De unde vin, nu ştiu. Pe el îl aşteaptă; se întoarce iar la Bamberg.

Sievers: Dar cine e Weislingen?

Metzler: Mâna dreaptă a episcopului, boer get-beget, pus să-l urmărească pe Götz.

Sievers: Să-şi bage minţile în cap.

Metzler (ş o p t i t) Zi! (t a r e). Dar de când s'au luat iar la colţi Götz cu episcopul de Bamberg? Că doar se împăcaseră şi se înţeleseseră.

Sievers: Înţelege-te tu cu popii, dacă poţi! Când a văzut episcopul că n'o scoate nicicum la capăt şi tot ceilalţi sunt mai tari, a lăsat-o mai domol şi s'a grăbit să împace lucrurile. Iar încrezătorul de Berlichingen, nemaipomenit de lesne i-a şi făcut pe voie, cum face oridecâteori se ştie el mai tare.

Metzler: Ţine-l-ar Dumnezeu, că tare de ispravă boer e!

Sievers: Auzi neobrăzare, să-i prindă netam-nesam pe omul lui când nici nu visa! Dar crezi că se lasă? Îi purecă el cojoaca!

Metzler: Mare păcat că a dat greş lovitura de mai deunăzi! Straşnic trebuie să fi fost de supărat!

Sievers: Aşa înfuriat nu l-am văzut de multă vreme. Gândeşte-te că toate le cercetase până în cele mai mici amănunte: când se întoarce episcopul dela băi, cu câţi călăreţi, pe ce drum — şi dacă nu-l trădau nişte nemernici, i-ar fi arătat el băi de să-i meargă fulgii.

Intâiul călăreţ: Ce-aveţi să-l vorbiţi de rău pe episcopul nostru? Ori căutaţi ceartă?

Sievers: Vezi-ţi de treabă! N'ai ce căuta la masa noastră!

Al II-lea călăreţ: Cu ce drept vorbiţi necuviincios de episcopul nostru?

Sievers: Ba o să-ţi dăm socoteală! Uite caraghiosul!

I-ul călăreţ (î i a r d e o p a l m ă).

Metzler: Omoară-l, câinele!

(S e n ă p u s t e s c u n i i p e s t e a l ţ i i).

Al II-lea călăreţ: Vino dè, dacă-ţi dă mâna!

Birtaşul (d e s p ă r ţ i n d u - i). O să vă astâmpăraţi? Ei, drăcia dracului! Încăeraţi-vă afară, dacă vă e de încăerat! Dar lăsaţi-mi mie prăvălia în pace! (I i î m p i n g e p e a m â n d o i p e u ş ă a f a r ă). Şi voi, măgarilor, ce v'a găsit?

Metzler: Ţine-ţi gura, Hänsel, ori te mănâncă spinarea? Ia fă-te încoace, camarade, şi le-om arăta noi afară!

(V i n î n t r e t i m p d o i c ă l ă r e ţ i d e - a i l u i B e r l i c h i n g e n).

I-ul călăreţ: Ce e cu voi?

Sievers: Bună ziua, Peter! Veit, bună ziua! Dincotro?

Al II-lea călăreţ: Vezi, nu care cumva să spui ai cui suntem!

Sievers (î n ş o a p t ă). Aşa dar stăpânul vostru Götz e pe aproape?

I-ul călăreț: Ține-ți gura! V'ați luat la harță?
Sievers: Vezi că cei doi de afară sunt din Bamberg.
I-ul călăreț: Ce caută aci?
Metzler: Weislingen e sus la castel, la boerul; ei l-au dus.
I-ul călăreț: Weislingen?
Al II-lea călăreț: (ș o p t i t) Peter! Asta ne vine ca o pleașcă! (t a r e). Dar de când e acolo?
Metzler: De două zile. Dar pleacă azi; așa spunea unul din oameni.
I-ul călăreț; (î n c e t). Nu-ți spuneam eu că e acolo? Puteam noi să-l așteptăm mult și bine! Veit! Ia haidem!
Sievers: Stați întâi să-i scărmănăm puțin pe ăștia din Bamberg!
Al II-lea călăreț: Tot doi sunteți și voi! Noi pornim! Cu bine! (p l e a c ă).
Sievers: Ai dracu' călărești! Dacă nu le dai bani, nu ridică un deget.
Metzler: Mă prind că au pus ceva la cale! Cui slujesc?
Sievers: Mi-au spus să nu spun: lui Götz.
Metzler: I-auzi! Hai să ne răfuim cu cei de afară! Cât timp am bâta asta, nu mă tem de frigările lor.
Sievers: Așa ar fi să ne răfuim și cu prinții care și pielea depe noi o jupoaie!

Han în pădure

Götz: (î n d r e p t u l u ș i i, s u b t e i).
Unde-or fi oamenii mei? Umblu într'una, de colo până colo, altfel mă prinde somnul. Cinci zile și cinci nopți, tot la pândă! Grea trudă pentru o fărămiță de viață și de libertate! Dar și când te-oi prinde, Weislingen, mă răcoresc! (d ă s ă t o a r n e v i n). Iar gol! Georg! — Cât am vin și curaj, puțin îmi pasă de uneltirile și de ambițiile prinților. Georg! — Trimiteți-l pe drăguțul de Weislingen pela toți grangurii voștrii! Puneți-l să mă ponegrească! Dați-i înainte! Eu stau de pază! Mi-ai scăpat tu din mână, popă! Dar o să mi-o plătească iubitul de Weislingen. — Georg! — Băiatul ăla nu mai aude? — Georg! Georg!!
Băiatul (î m b r ă c a t î n t r ' o p l a t o ș e p r e a m a r e p e n t r u e l). Poruncți, stăpâne!
Götz: Und' te-ascunzi? Ori dormi. La naiba! Ce drăcie de îmbrăcăminte e asta? Ia fă-te 'ncoace! Știi că-ți stă bine? Nu te rușina, băete. Arăți viteaz. Bună ispravă dacă ai umple-o cu pieptul! E platoșa lui Hanns?
Georg: Gândea că să ațipească un pic. Și și-a scos-o.
Götz: Ii e mai îndemână ca lui stăpân' său.
Georg: Nu vă supărați. I-am luat-o pe furiș și mi-am pus-o pe mine, apoi mi-am luat și sabia veche a tatii, din perete, și m'am dus pe câmp de am scos-o din teacă.
Götz: Și te-ai învârtit cu ea? Bine le-o fi mers la ciulini și mărăcini. Hanns doarme ?

Georg: A sărit în sus când m'aţi strigat şi mi-a spus că mă chemaţi. Tocmai voiam să scot platoşa când v'am auzit.

Götz: Du-te şi du-i platoşa îndărăt şi spune-i să fie gata şi să vadă de cai.

Georg: De cai am văzut eu, le-am dat ovăz şi le-am pus şeaua. Puteţi încăleca îndată ce-ţi pofti.

Götz: Adu-mi o cană cu vin, dă-i şi lui Hanns un pahar, şi spune-i să fie voios; are dece. Dintr'un minut într'altul aştept să-mi vină oamenii cu-o veste.

Georg: Ah, slăvite stăpâne!

Götz: Ce-i cu tine?

Georg: Mă luaţi şi pe mine?

Götz: Altădată, Georg; când om prinde negustori şi le-om lua căruţele.

Georg: Altădată! Tot aşa spuneţi! Acum! Acum! Măcar să alerg în urma voastră, ori pe de lături. Măcar să adun săgeţile pe care le trageţi!

Götz: De rândul viitor, Georg! Iţi trebuie mai întâi o platoşă, un coif şi o lance.

Georg: Ia-mă acum! Dacă mă luai data trecută, nu pierdeai arbaleta.

Götz: Ştiai?

Georg: I-ai aruncat-o unui vrăjmaş în cap. Un om de-al lui a ridicat-o, şi s'a dus. Vezi că ştiu?

Götz: Oamenii mei ţi-au spus?

Georg: Da. De-asta le fluer şi eu câte toate, când ţesălăm caii şi-i învăţ fel şi fel de cântece hazlii.

Götz: Eşti băiat de treabă.

Georg: Ia-mă şi pe mine, ca să vezi că sunt.

Götz: Data viitoare, — pe cuvântul meu. Neînarmat n'ai ce să cauţi în luptă. Timpurile care or veni, au şi ele nevoie de bărbaţi. Ascultă aici, băiete, vin vremuri grele: prinţii au să-şi dea şi comorile pentru oameni pe care acum îi urăsc. Du-te, Georg; dă-i lui Hanns platoşa îndărăt şi adu-mi vin. (G e o r g i e s e). Unde-or fi oamenii mei? Nu înţeleg. Un călugăr! De unde-o fi venind?

F r a t e l e M a r t i n s e a p r o p i e.

Götz: Cinstite părinte, bunăseara! Dincotro aşa târziu? Om cuvios şi paşnic, tu întreci pe mulţi cavaleri.

Martin: Foarte mulţumesc, Domnule! Sunt doar un biet frate, dacă e vorba să spun ce sunt: Augustin îmi zic la mânăstire, dar tot mai drag mi-e Martin, numele meu de botez.

Götz: Ăi fi obosit, frate Martin şi ţi-o fi sete. (B ă i a t u l v i n e). La vreme soseşte şi vinul.

Martin: Eu beau numai apă. Nu e îngăduit să beau vin.

Götz: Asta face parte din jurământ?

Martin: Nu, Domnule. Jurământul n'ar fi împotriva vinului, dar fiindcă vinul e împotriva jurământului, mai bine nu beau vin.

Götz: Cum adică?

Martin: Mai bine că nu înţelegeţi. Vezi, să mănânci şi să bei, asta-i ţine pe oameni.

Götz: Fireşte!

Martin: Voi oamenii, după ce aţi mâncat şi aţi băut, parcă sunteţi alţii: vă întremaţi, prindeţi inimă şi aveţi spor la lucru. Vinul vă înviorează şi voioşia e mama tuturor virtuţilor. Voi, după ce aţi băut, sunteţi de două ori mai tari ca înainte, de două ori mai iute vă vin toate în gând, de două ori mai uşor vă croiţi drumul, şi de două ori mai lesne ieşiţi la capăt.

Götz: Aşa cum beau eu, ai dreptate.

Martin: Asta şi vreau să spun. Pe câtă vreme noi...

Georg (îi aduce apă).

Götz (în şoaptă lui Georg). Ia-o pe cărarea dinspre Dachsbach, pune urechea la pământ şi de-'i auzi tropot de copite, aleargă încoaci şi dă-mi de veste!

Martin: — pe câtă vreme noi, după ce am mâncat şi am băut, suntem tocmai pe dos de cum ar trebui să fim. Noi mistuim greu: se ia atuncea capul după stomac şi'n lâncezeala asta a unei vieţi prea tihnite, se ridică poftele lumeşti care i se suie mamei virtuţi drept în cap.

Götz: Dar un păhărel, frate Martin, tot n'are să-ţi strice când dormi. Ai umblat o grămadă astăzi. (Îi întinde un pahar). Pentru toţi luptătorii!

Martin: Domnul fie lăudat! (ciocnesc). Eu pe trântori nu-i pot suferi; fireşte, nu spun că toţi călugării sunt trântori. Fac şi ei ce pot. Tocmai mă întorceam acum dela St. Veit; acolo am şi rămas peste noapte. Stareţul m'a dus în grădină. E stupul lui, grădina. Ce mai salate! Să vezi acolo verze! Conopide şi anghinare ca alea nu găseşti în toată Europa.

Götz: Dar nu e treabă de dumneata.
(Se ridică, se uită în calea flăcăiandrului, şi se întoarce iar).

Martin: Ba de-ar fi vrut Dumnezeu, mai bine mă făcea grădinar ori spiţer. Ce fericit aş fi fost! Stareţul ţine la mine. Mânăstirea mea e la Erfurt, în Saxonia. Şi cum ştie că nu-mi place să stau degeaba, mă mai trimite încoaci şi încolo, pe unde are câte o nevoe. Acum mă duc la Episcopul Constanţei.

Götz: Încă un pahar! Noroc!

Martin: Şi dumitale!

Götz: Dar dece te uiţi aşa la mine, frate?

Martin: Mă uit cât de bine vă stă în armură.

Götz: Poate ai vrea şi dumneata una? E grea şi greu de dus!

Martin: Dar ce nu e greu de dus pe lume? Mie nimic nu-mi pare mai greu decât să n'ai dreptul să fii om. Sărăcie, curăţie şi supunere — trei jurăminte ce, fiecare luat în parte, trebuie să-i pară naturii cel mai greu de dus, într'atât de grele sunt toate. O viaţă întreagă să stai să înduri fără de împotrivire o asemenea povară, ori de nu, să cazi sub una cu mult mai apăsătoare, — aceea a conştiinţei. Ce mai pot să însemne greu-

tăţile vieţii voastre, pe lângă jalea unei asemenea vieţi în care instinctele noastre cele mai fireşti, care ne aduc pe lume, în care creştem şi ne desăvârşim, sunt mai dinainte osândite, dintr'o înţelegere greşită de a fi şi mai aproape de Dumnezeu?

Götz: Dacă jurământul dumitale n'ar avea atâta sfinţenie, mai că te-aşi îndemna să îmbraci o armură, să încaleci pe cal şi să pornim împreună.

Martin: Unde dă Dumnezeu ca umerii mei să mai aibă puterea să ducă armura, şi braţul tăria să străpung pe duşman de pe cal? Biată mână slăbănoagă obişnuită acum doar să duci crucea, stindarde de pace, şi să vânturi cădelniţe, — cum să mai mânuieşti tu lance şi spadă? Glasul meu înmuiat de Ave Maria şi Aleluia ar fi pentru duşmani doar un simbol al slăbiciunii, în timp ce al tău i-ar stăpâni. Altfel nici un jurământ din lume nu m'ar opri să mă întorc iarăşi la viaţa firească, aşa cum a lăsat-o Dumnezeu.

Götz: Intoarce-te atunci iar la tine, şi fii fericit.

Martin: Numai pentru întoarcerea dumitale beau. Cât despre întoarcerea la mine în colivie, în nici un caz nu e o fericire. Când dumneata te vei întoarce, nobile cavaler, între zidurile dumitale, sigur pe vitejia şi puterea dumitale pe care oboseala nu le poate supune, şi când după vreme îndelungată, sigur că te-ai pus la adăpost de duşman, te-i culca fără arme pe pat şi te-i destinde pentru un somn bun care o să-ţi tihnească mai mult decât mie băutura după ce am răbdat de sete o zi întreagă, — atunci da, dumneata poţi să vorbeşti de fericire!

Götz: Chiar şi atunci e aşa de rară!

Martin (mai cu căldură).
Oricât de rară, dar simţi atunci că ţi se deschide cerul! Când te-'i întoarce încărcat de pradă luată dela duşman şi ţi-ăi aminti: pe ăsta l-am străpuns de pe cal înainte să apuce să-şi descarce arma, şi pe ăsta l-am doborît grămadă, apoi te-'i îndrepta spre castelul dumitale şi —

Götz: Ce vrei să spui?

Martin: — şi când femeile — (Ciocneşte). In sănătatea soţiei dumitale! (Îşi şterge ochii). Sigur că ai o soţie?

Götz: Una nobilă şi minunată!

Martin: Ferice de cine are o soţie înţeleaptă! E ca şi când ar trăi două vieţi. Eu nu cunosc femei şi totuşi femeia a fost cununa creaţiunii.

Götz (în sine). Mă ulueşte! Vitregia soartei lui îl roade în suflet.

Georg (venind în grabă). Stăpâne! Vin cai în goană. Doi! Ei trebuie să fie!

Götz: Adu-mi calul! Hanns să încalece! Rămâi cu bine, dragă frate! Domnul să te îndrumeze! Fii tare şi răbdător; îţi poartă Dumnezeu de grijă.

Martin: Te rog, numele dumitale.

Götz: Mă grăbesc! Rămâi cu bine! (Îi întinde mâna stângă).

Martin: Dece-mi întinzi stânga? Ori nu sunt vrednic de dreapta unui cavaler?

Götz: Împărat de-ai fi, tot cu stânga ar trebui să te mulțumești. Dreapta mea, măcar că în lupte a arătat ce poate, nu mai simte strângerea prietenească: E una cu armura ce o îmbracă: vezi-o, e de fier.

Martin: Atunci ești Götz von Berlichingen? Mulțumescu-ți, Doamne, că mi-ai îngăduit să-l văd pe omul pe care prinții îl urăsc, iar năpăstuiții îl caută! (*Ii ia mâna dreaptă*). Lasă-mă, te rog, lasă-mă să sărut mâna asta!

Götz: Nu trebuie —

Martin: Lasă-mă! Tu, mână mai de preț ca orice relicvă, prin care s'a scurs cel mai sfințit sânge, mână fără viață, dar însuflețită de credința în Dumnezeu a celui mai nobil dintre oameni.

Götz (*își așează coiful și ia lancea*).

Martin: Era la noi un călugăr acum un an și mai bine, care te văzuse atunci când ai fost rănit, la Landshut. Tot ce ne-a povestit, tot ce-ai pătimit și ai suferit atunci când te-au lăsat beteag într'o vocație ca asta, apoi cum ți-ai adus aminte să fi auzit cândva de unul care a rămas tot numai cu o mână și totuși multă vreme a mai fost un viteaz de frunte, — n'am să uit niciodată.

Cei doi călăreți sosesc.

Götz (*se duce spre ei. Toți trei își vorbesc în șoaptă*).

Martin: (*spunând mai departe*). — Nu, n'am să uit niciodată cu ce minunată înălțare și credință în Dumnezeu zice că-ai spus: «Și dacă-aș avea douăsprezece mâini și Tu. Doamne, ți-ai întoarce fața dela mine, de ce folos mi-ar fi? Așa, numai cu una —

Götz: In pădure la Haslach, dar! (*Se întoarce către Martin*). Rămâi cu bine, scumpe frate Martin! (*Il îmbrățișează*).

Martin: Nu mă uita; nici eu nu te uit! (*Götz pleacă*) Ah, parcă ardea inima în mine de cum l-am văzut. Nimic nu spusese încă și totuși părea că-i văd până'n adâncul sufletului. Ce minunat e un om mare!

Georg: Sfinția Ta dormi la noi?

Martin: Aveți un pat?

Georg: N'avem. De pat știu numai din auzite. In han la noi n'avem decât paie.

Martin: Și alea sunt bune. Cum te chiamă?

Georg: Georg Sfințite!

Martin: «Georg». Viteaz sfânt ți-ai ales ca patron!

Georg: Zice că era un luptător. Asta aș vrea să fiu și eu.

Martin: Stai! (*Caută într'o carte de rugăciuni și-i întinde băiatului o iconiță*). Uite-l! Fii ca el,

fii de treabă, fii cu frica lui Dumnezeu! (Martin se depărtează).

Georg: Ah, ce mai roib! Oiu avea eu vreodată unul așa? Și armură de aur! — Snăimos balaur! Acum vânez după vrăbii. Sfinte Gheorghe! fă-mă mare și tare, dă-mi o lance ca asta, dă-mi o armură și un cal, — și apoi trimite-mi balauri!

Castelul lui Götz

Elisabeth, Maria, Karl, băețelul lui Götz.

Karl: Te rog, mătușico, mai spune-mi povestea cu copilul cel milostiv. E așa de frumoasă!

Maria: Spune-o tu, hoțoman mic, să văd cum ai ascultat.

Karl: Stai nițel, să-mi aduc aminte. A fost odată, — da, — a fost un copil, și mămica lui era bolnavă, și atunci copilul s'a dus —

Maria: Nu așa. Și i-a spus mămica: Dragul meu băețaș —

Karl: Eu sunt bolnavă —

Maria: Și nu pot să mă scol —

Karl: Și i-a dat un ban și i-a spus: du-te să-ți cumperi ceva de mâncare. Și a venit un om sărac —

Maria: Copilul s'a dus, dar a venit la el un bătrân care era — spune, Karl!

Karl: Care era — bătrân —

Maria: Firește. Care abia putea să meargă, și i-a spus: băețaș dragă—

Karl: Dă-mi și mie ce te lasă inima; de două zile n'am luat nici o bucățică de pâine. Și copilul i-a dat banul —

Maria: — pe care-l avea pentru mâncarea lui.

Karl: Și atunci i-a spus bătrânul —

Maria: Și atunci l-a luat bătrânul pe copil —

Karl: — de mână și i-a spus. — Dar era un bătrân frumos și strălucitor; și i-a spus: Dragul meu copil —

Maria: Maica Domnului îți răsplătește milostenia ta prin mine: pe orice bolnav îl vei atinge —

Karl: Cu mâna — a dreaptă, mi se pare.

Maria: Da.

Karl: Se va însănătoși pe dată.

Maria: Copilul alergă acasă și nici că mai putu să vorbească de bucurie —

Karl: A luat-o pe mămica lui de gât și a plâns de bucurie.

Maria: Și atunci a spus mama: Ce bine mă simt! Și a fost — spune Karl!

Karl: Și a fost — Și a fost —

Maria: Hai, unde te gândești? — Și a fost vindecată. Și de atunci copilul a vindecat regi și împărați și așa s'a îmbogățit, încât a ridicat o mânăstire mare.

Elisabeth: Nu pot să pricep unde o fi întârziind soțul meu. Cinci zile și cinci nonți de când a plecat. Și spunea că dă repede lovitura.

Maria: Eu sunt tot cu grijă. De-ar fi să am un bărbat aşa, tot printre primejdii, — cred că aş muri din primul an.

Elisabeth: Mulţumesc lui Dumnezeu că m'a făcut mai tare.

Karl: Dar dacă e atâta primejdie, dece trebuie să plece tata?

Maria: Aşa gândeşte el că e bine.

Elisabeth: Aşa trebuie, Karl dragă.

Karl: Dece?

Elisabeth: Nu ştii cum a plecat şi rândul trecut când ţi-a adus franzeluţe?

Karl: Imi mai aduce?

Elisabeth: Poate că da. Vezi tu, atunci era vorba de un croitor din Stuttgart, care era un arcaş minunat şi care a câştigat la Colonia premiul cel mare de tragere la ţintă.

Karl: Cât de mare?

Elisabeth: O sută de taleri. Şi la urmă n'au mai vrut să i-l dea.

Maria: Nu e aşa, Karl? Ce urât!

Karl: Vai, ce urât!

Elisabeth: Atunci a venit croitorul la tăticul tău şi l-a rugat să-i ajute să-şi ia banii. Şi s'a dus el atunci la Colonia, a prins pe vre-o doi negustori şi atât le-a stat de cap, până le-a scos banii. Spune, tu n'ai fi făcut tot aşa?

Karl: Nu, că până acolo trebuie să treci printr'o pădure mare, mare, unde sunt ţigani şi vrăjitoare.

Elisabeth: Halal băiat să se teamă de vrăjitoare!

Maria: Ai tu dreptate, Karl. Rămâi tu aici în castelul tău şi fii un cavaler bun şi mărinimos. Găseşti şi pe moşia ta destule prilejuri să faci bine la oameni. Chiar şi cei mai cinstiţi dintre cavaleri, tot ajung în isprăvile lor să facă mai multă nedreptate decât dreptate.

Elisabeth: Surioară dragă, nu-ţi dai seama ce spui! Unde dă Dumnezeu să ne fie copilul mai viteaz cu vremea! Dar să nu-i semene lui Weislingen care se poartă aşa de urât cu bărbatu-meu!

Maria: Să nu ne pripim să judecăm, Elisabeth! Şi tu, şi frate-meu sunteţi acum îndârjiţi! Eu care stau şi privesc mai de departe, îmi dau mai bine seama.

Elisabeth: N'are nici un fel de scuză.

Maria: Dar tot ce-am auzit despre el, m'a minunat! Până şi bărbatu-tău, câte lucruri bune şi frumoase spunea de el! Şi cu ce drag îşi aminteşte de vremurile când erau împreună copii de casă la Markgraf!

Elisabeth: Se poate. Dar cum îl mai judeci pe-un om care-şi spionează pe cel mai bun prieten, care-şi vinde serviciile la vrăjmaşii soţului meu, iar împăratului nostru care ne era atât de binvoitor, îi umple capul cu tot felul de minciuni!

Karl: Tata! Vine tata! Auzi paznicul din turn cântă cântecelul! Iute! Deschideţi porţile!

Elisabeth: Vine cu pradă!

Un călăreț intră.

Călărețul: Am fost la vânătoare. Venim cu vânat! Bine v'am găsit, nobile Doamne!
Elisabeth: L-ați prins pe Weislingen?
Călărețul: Pe el cu trei călăreți.
Elisabeth: Cum de-ați întârziat atât?
Călărețul: Am stat la pândă după el între Nürnberg și Bamberg. El nu se arăta deloc și noi îl știam că e pe drum. Când colo am aflat că el o luase prin altă parte și stătea liniștit la Contele de Schwarzenberg.
Elisabeth: Și pe ăla ar vrea să ni-l facă vrăjmaș.
Călărețul: Și îndată i-am spus stăpânului. Sus atunci! Și am pornit călări în pădure la Haslach. Când ce să vezi! Cum mergeam noi așa în miez de noapte, dăm în drum peste o stână unde tocmai intraseră cinci lupi și făceau prăpăd mare printre oi. S'a 'nveselit atunci stăpânul și a spus: Semn bun, băeți! Noroc la toți, noroc și nouă! Și ne-am bucurat și noi. Tocmai atunci iaca pică și Weislingen cu patru oameni călări.
Maria: Cum îmi bate inima!
Călărețul: La porunca stăpânului, eu cu încă un tovarăș așa l-am încolțit, de n'a mai putut cârmi nici încoaci, nici încolo, iar boerul cu Hanns i-a luat în primire pe oameni. Unul din ei ne-a scăpat însă.
Elisabeth: Sunt curioasă să-l văd. Se întorc degrabă?
Călărețul: Au și început urcușul din câmpie. Într'un sfert de ceas sunt aci.
Maria: Ce abătut trebuie să fie!
Călărețul: Destul de mohorît arată!
Maria: Ce durere pe mine când l-oiu vedea!
Elisabeth: Și tu! — Mă duc repede să îngrijesc de ale mâncării. Trebuie să vă fie o foame la toți!
Călărețul: Pe cinste!
Elisabeth: Uite cheia dela pivniță; adu vin din cel mai bun! Merită. (iese).
Karl: Vin și eu, mătușico!
Maria: Vino, băețaș! (iese).
Călărețul: Nu-i seamănă lui tat'-său. Altfel se ducea la grajd!

Götz, Weislingen, slujitorii.

Götz: (punând pe masă coiful și lancea). Scoateți-mi armura și dați-mi pieptarul! Ce bine am să mă simt în voe! Frate Martin, aveai dreptate! Incordați ne-ai mai ținut, Weislingen!
Weislingen: (nu răspunde și umblă de colo până colo).
Götz: Hai, vino-ți în fire! E timp să-ți scoți armura! Unde-ți sunt hainele? Doar nu s'or fi pierdut! (Către un slujitor).

Cereţi-i lucrurile dela oamenii lui, desfaceţi-le, şi vedeţi să nu facă picioare. Nu e vorba, aş putea să-ţi împrumut şi de ale mele!

Weislingen: Rămân cum sunt; mi-e tot una!

Götz: Să-ţi dau o haină de-a mea; e bună, dar e o simplă cămaşă de in. Mie tot mi-a rămas strâmtă. Am avut-o la nunta Contelui Palatin, tocmai în vremea când episcopul d-tale tuna şi fulgera împotriva mea. Ii scufundasem cu două săptămâni înainte două corăbii pe Main. Parcă mă văd suind cu Franz von Sickingen scara la birt la «Cerbul din Heidelberg». Până a nu ajunge în capul scării, se face într'o parte un fel de balconaş cu pălimar Acolo era episcopul şi când să treacă Franz în dreptul lui, i-a întins mâna — şi mi-a întins-o şi mie cum veneam în urma lui. Am râs pe sub mustaţă şi m'am dus la Landgraful von Hanau care mi-era foarte drag: Ştii, zic, că episcopul mi-a întins mâna. Mă prind că nu m'a recunoscut. Când a auzit episcopul, fiindcă vorbeam în adins tare, a venit înfuriat înspre noi ca să-mi spună: Da, să ştii, pentru că nu te-am cunoscut ţi-am întins mâna. Şi i-am răspuns: Prea luminate, am văzut că pentru că nu m'ai cunoscut mi-ai întins mâna. Dacă e aşa, poftim, ia-ţi mâna înapoi. I s'a roşit princhindelului şi gâtul de mânie, de parcă era un rac fiert şi s'a dus înăuntru la Contele Palatin Ludwig şi la Prinţul de Nassau ca să se plângă. De câte ori am mai râs de atunci încoace pe chestia asta!

Weislingen: Aş dori să rămân singur.

Götz: Dar pentru ce? Nu mai fii aşa mâhnit! Nu înseamnă că dacă eşti în puterea mea, am să mă port ca un tiran.

Weislingen: Nici nu m'am temut. Iţi faci datoria de cavaler.

Götz: Şi ştii că mi-e sfântă.

Weislingen: Sunt prizonier: restul nu mă priveşte.

Götz: N'ai spune asta, dacă ai avea de aface cu prinţi care te-ar fi ţinut legat în lanţuri în cine ştie ce turn adânc, cu un paznic pus să-ţi alunge somnul.

(Vin slujitorii cu haine).

Weislingen: (îşi scoate armura şi-şi schimbă haina).

(Intră Karl).

Karl: Bună dimineaţa, tăticule!

Götz: (îmbrăţişându-l). Bună dimineaţa, flăcăule! Cum aţi dus-o voi zilele astea?

Karl: Foarte cuminte, tată! Mătuşica aşa spunea: foarte cuminte!

Götz: Bravo!

Karl: Mi-ai adus ceva?

Götz: De astă dată nu.

Karl: Am învăţat multe.

Götz: Ce spui!
Karl: Să-ţi spun povestea cu copilul cel milostiv?
Götz: După masă.
Karl: Şi mai ştiu ceva.
Götz: Ce-o fi?
Karl: Jaxthausen e un sat cu un castel pe malul râului Jaxt şi care de două sute de ani aparţine Cavalerilor de Berlichingen, din tată în fiu.
Götz: Ştii cine e Cavalerul de Berlichingen?
Karl: (*rămâne cu ochii în gol*).
Götz: (*în sine*). De atâta învăţătură nu-l mai cunoaşte nici pe tat'său. Al cui e Jaxthausen?
Karl: Jaxthausen e un sat şi un castel pe malul râului Jaxt.
Götz: Eu altceva te-am întrebat. Ii ştiam toate cărăruile, toate drumeacurile şi vadurile până să ştiu cum îi zice râului, satului şi cetăţii. — Mamă-ta e la bucătărie?
Karl: Da, tăticule! Face mâncare de napi şi a pus un miel la frigare.
Götz: Şi pe asta o ştii, meştere bucătar?
Karl: Şi mie mi-a pus mătuşica un măr la cuptor.
Götz: Crud nu poţi să-l mănânci?
Karl: Copt e mai bun.
Götz: Apoi tu le vrei toate altfel. — Weislingen, mă întorc numaidecât. Să-mi văd întâi nevasta. Vin' cu mine, Karl.
Karl: Dumnealui cine e?
Götz: Intinde-i mâna şi spune-i să fie vesel!
Karl: Domnule, poftim mâna şi fii vesel! Masa e aproape gata!
Weislingen (*îl ridică în sus şi îl îmbrăţişează*). Copil fericit care n'ai altă amărăciune decât că nu vine mai repede supa! Să te bucure Dumnezeu de băiat, Berlichingen!
Götz: Unde e lumina mai multă, e şi umbra mai mare. Dar mai bine aşa! Ia să mă îngrijesc eu de câte ceva. (*Iese*).
Weislingen: O, dece nu pot să mă trezesc şi să-mi zic că toate n'au fost decât un vis? Sunt dar în mâna lui Berlichingen de care abia mă desprinsesem sufleteşte, de a cărui amintire fugeam ca de foc, — pe care voiam să-l subjug! In vreme ce el e tot visătorul Götz de altădată. Doamne Sfinte, la ce-o să ducă toate astea! Iată-te din nou, Adelbert, în sala asta unde copii sburdalnici, alergam ca să ne prindem, când îl iubeam şi mă uitam la el ca la sufletul din mine. Dar cine ar putea să-i fie aproape şi să-l urască? Ah, ce umilit mă simt aci! Cum v'aţi dus, vremi fericite, când bătrânul Berlichingen stătea aci lângă cămin şi noi doi ne fugăream în jurul lui şi ne iubeam ca nişte îngeri!— Ce îngrijorat o fi episcopul şi prietenii mei! Ştiu eu bine că tot ţinutul are să fie în frământare pentru întâmplarea asta nenorocită. Dar ce folos! Imi pot ei da ce năzuesc eu?
Götz: (*cu o sticlă de vin şi un pahar*). Până la masă, să bem un păhăruţ! Poftim, stai jos şi fii ca acasă. Zi-ţi că ai venit la Götz ca pe vremuri. E timp de când nu ne-am mai

văzut şi n'am mai golit un pahar împreună! (I n c h i n ă). Noroc şi voioşie!

Weislingen: Vremi trecute!

Götz: Ba să ferească Dumnezeu! E drept că zile mai fericite ca acela de odinioară la Curtea Markgrafului, când dormeam şi alergam împreună — n'au să mai vină. Cu ce înduioşare mi-aduc aminte de copilărie! Mai ştii când m'am certat cu polonezul şi când i-am trecut cu cotul prin părul frezat şi pomadat?

Weislingen: Era la masă, şi-a aruncat cu cuţitul după tine.

Götz: Şi eu i-am tras o sfântă de bătaie! Tu ai rămas de atunci certat cu toată şleahta lui — iar noi doi eram veşnic nedespărţiţi în toate, ca doi tovarăşi buni. După asta ne cunoşteau toţi. (C i o c n e ş t e ş i î n c h i n ă) «Castor şi Pollux!» Parcă-mi creştea inima ori de câte ori îl auzeam pe Markgraful.

Weislingen: Episcopul de Würzburg ne poreclise aşa.

Götz: Om luminat şi inimă deschisă! Cât oiu trăi am să-mi aduc aminte de el cum ne răsfăţa, cum ne lăuda că suntem u n a în tot ce facem şi cum fericea el pe omul care pe prietenul lui îl socoteşte ca pe un frate geman!

Weislingen: Nu-mi mai vorbi de asta!

Götz: De ce nu? Eu, după lucru, nu ştiu o fericire mai mare decât să-mi amintesc de trecut. Bine înţeles mă doare când mă gândesc cât eram de legaţi într'un cuget, la bine şi la rău, şi cum îmi închipuiam pe vremea aceea că aşa aveam să rămânem toată viaţa. Nu era asta singura mea mângâere atunci, la Landshut, când un glonţ îmi retezase mâna iar tu m'ai mângâiat şi m'ai îngrijit mai mult decât un frate? Iar eu nădăjduiam: Adelbert are să-mi fie mâna mea dreaptă? Şi acum —

Weislingen: Ah!

Götz: Dacă m'ai fi ascultat tu atuncea când am stăruit de tine să plecăm împreună la Brabant, rămâneam aceeaşi. Dar tu te-ai dedulcit la viaţa aceea ticăloasă dela Curte şi te-ai întins la vorbă lungă cu femeile Nu-ţi spuneam eu într'una când tot vorbeai cu târâturile alea şi le tot povesteai, ba de case sparte, ba de fete înşelate, ba de cutare ori cutare femeie că are pielea sgrunţuroasă, ori te miri de câte fleacuri toate, ca să le faci să râdă, nu-ţi spuneam eu: Adelbert, ai să ajungi un om de nimic?

Weislingen: La ce toate astea?

Götz: Oh, de-aş putea ori să uit, ori să fi fost altfel! Nu eşti tu tot atât de liber şi de nobil prin naştere ca orişicare altul în Germania, — tot aşa de independent, supus numai împăratului? Pentruce să te pleci în faţa unor vasali? Ce ai tu dela Episcop? Atât că ţi-e vecin şi că ar putea să te sâcâie? Dar tu n ai braţe şi n'ai prieteni ca să-l sâcâi şi tu? Face ca numai pentru atât să-ţi nesocoteşti dreptul tău de cavaler liber care ascultă numai de Dumnezeu, de Impărat şi de sine însuşi? Face ca să te târăşti în faţa unui curtean josnic, a unui îngâmfat şi veninos de popă?

Weislingen: Lasă-mă să vorbesc!

Götz. Ce-ai mai avea de spus?

Weislingen: Tu îi vezi pe prinţi cum îi vede lupul pe ciobani. Îi ocărăşti că le apără la oameni pământul şi averea? Dar au ei o clipă de răgaz din partea cavalerilor nedrepţi care le omoară supuşii pe la toate răspântiile şi le pustieşte satele şi castelele? Şi când pe de altă parte, vezi că însuşi scumpul nostru împărat, pentru pământurile lui atât de ameninţate de vrăjmaşul de veacuri, cere ajutor dela state, care însă abia pot să-şi apere pielea lor, — nu crezi că prinţii au fost fericit inspiraţi când s'au gândit la mijloace care să aducă liniştea în Germania şi să vegheze la binele fiecăruia în parte, pentru ca mare şi mic să se bucure de foloasele păcii? Iar nouă, Berlichingen ne iei în nume de rău că ne punem sub scutul celor mai apropiaţi în caz de ajutor, în loc să recurgem la puterea imperială depărtată, care nici pe ea nu se poate apăra?

Götz: A, da! Înţeleg, Weislingen! De-ar fi prinţii aşa cum ni-i înfăţişezi d-ta, toţi am avea ce dorim: linişte şi pace! Cred şi eu! Asta vrea orişice pasăre de pradă: să-şi sfâşie prada în tihnă. «Binele fiecăruia în parte»... Atâta grijă să aibă ei! Şi pe Împărat îl duc de nas într'un chip neobrăzat. El e de bună credinţă şi ar da mult să îndrepte situaţia! Nu e zi dela Dumnezeu însă, să nu vină tot alt potlogar şi tot cu alte soluţii. Împăratul îşi ia măsuri în pripă, cum însă n'are decât să spună un cuvânt pentru ca o mie de mâini să se şi apuce de lucru, i se pare că tot atât de lesne au să le şi ducă până la capăt. Plouă atuncea legi peste legi care însă rând pe rând sunt toate date uitării. Prinţii apucă lacomi tot ce le poate folosi lor şi se întrec să facă paradă de vorbe late despre «liniştea şi siguranţa imperiului», până ce apucă să-i pună pe cei slabi şi oropsiţi sub călcâi. Mă prind că mulţi dintre prinţi dau slavă Domnului că Împăratul are de furcă cu Turcii.

Weislingen: Aşa vezi d-ta lucrurile.

Götz: Fiecare le vede cum vrea. Întrebarea este: de partea cui e lumina şi dreptatea? Dar e sigur că activitatea voastră e certată cu lumina zilei.

Weislingen: Fireşte, spui ce vrei! Eu sunt doar prizonierul.

Götz: Conştiinţa de-ţi era curată — ai fi liber. Dar cu siguranţa publică cum rămâne? Mi-aduc aminte că eram copil de şaisprezece ani când m'a luat Markgraful cu el în Reichstag. Câte vorbe late mai înşirau şi atuncia principii, iar clericii şi mai şi! Episcopul d-tale ştiu că-i împuiase Împăratului urechile, de parcă cine ştie cât îi stătea pe inimă dreptatea! Şi acuma, uite-l, mi-l prinde pe omul meu de încredere, tocmai când ne împăcasem şi nici nu visam să-i fac vreun rău. Nu ne înţelesesem? Ce-a avut să-mi ia omul?

Weislingen: Dar n'a fost cu ştirea lui.

Götz: Atunci dece nu-i dă drumul?

Weislingen: Nu s'a purtat cuviincios.

Götz: Nu s'a purtat cuviincios? Crede-mă, sunt tot atât de convins că s'a purtat cuviincios, pe cât de convins sunt că episcopul şi cu tine aţi pus la cale să mi-l prindeţi. Pe ce lume credeţi voi că trăesc, ca să nu-mi dau seama ce urmăriţi?

Weislingen: Eşti bănuitor şi nedrept cu noi.

Götz: Weislingen, vrei să-ţi spun răspicat ce cred? Eu vă stau ca un ghimpe în ochi, oricât de neînsemnat aşi fi, — şi în ochi vă stă şi Sickingen, şi Selbitz, pentrucă toţi trei suntem hotărîţi să murim, mai degrabă decât libertatea noastră s'o datorăm altuia decât lui Dumnezeu, şi să jurăm credinţă şi supunere altuia decât Impăratului. Fel şi fel de iscoade îmi dau târcoale ca să mă ponegrească la Majestatea Sa, pe la prieteni şi vecini, şi se dau de ceasul morţii cum să apuce ceva la mână împotriva mea. Pe orice cale şi-au pus de gând să mă răpună! De-asta mi-aţi răpit pe omul meu, fiindcă ştiaţi că l-am pus să vă urmărească. Şi de-asta nu s'a purtat cuviincios, fiindcă nu m'a trădat faţă de voi. Iar tu, Weislingen, e ti unealta lor.

Weislingen: Berlichingen!

Götz: Să nu mai vorbim de asta! Sunt duşmanul explicaţiilor: ori că te înşeli singur, ori pe altul, — ori pe unul şi pe altul de cele mai multe ori.

Karl: La masă, tată!

Götz: Bună veste! Poftim! Poate că Doamnele au să te mai înveselească! Erai strașnic curtezan pe vremuri. Fetele nu mai puteau după d-ta! Poftim!

(Ies).

Palatul Episcopal din Bamberg.

Sala de mâncare

Episcopul de Bamberg, Abatele din Fulda, Olearius, Liebetraut, lume dela Curte.

La masă. Tocmai servesc desertul şi aduc cupele cele mari.

Episcopul: Şi zi sunt mulţi nobili printre studenţii germani la Bologna?

Olearius. Şi nobili, şi burghezi. Dar fără laudă, să mă credeţi, sunt vrednici de toată cinstea. A ajuns proverbial la Academie: sârguitor ca un nobil german! Vedeţi, în vreme ce burghezii depun o mare silinţă pentru ca prin alte calităţi să răscumpere lipsa de rang, ceilalţi se întrec din răsputeri, ca rangul de care se bucură, să-l împodobească cu cele mai strălucite merite.

Abatele: Ce spui?

Liebetraut: Auzi d-ta minune! «Sârguitor ca un nobil german!» Asta nu mi-a fost dat să aud până acum!

Olearius: Credeți-mă, sunt o mirare pentru toată Academia! In foarte scurt timp, câțiva dintre cei mai vechi au să se întoarcă cu titlul de Doctori. Impăratul are să fie fericit să-i pună în cele mai înalte funcții.

Episcopul: Negreșit.

Abatele: Spune-mi, cunoști cumva pe un tânăr? E din Hessa —

Olearius: Sunt mulți din Hessa.

Abatele: Il chiamă — stai — trebuie să-l știe careva din voi — mamă-sa era — tată-său avea numai un ochi — și era Mareșal.

Liebetraut: Von Wildenholz?

Abatele: Da — da — von Wildenholz.

Olearius: Cum nu! Il știu. Un tânăr cu multe merite. E mai ales renumit ca foarte tare în dialectică.

Abatele: Asta o are dela maică-sa.

Liebetraut: Numai că bărbatu-său s'ar fi lipsit.

Episcopul: Și cum zici că îl chema pe Impăratul care a scris «Corpus juris» acela?

Olearius: Justinianus.

Episcopul: Strașnic bărbat! Să trăiască!

Olearius: In memoria lui (G o l e s c u n p a h a r).

Abatele: Frumoasă carte trebuie să fie!

Olearius: Am putea-o mai degrabă numi Cartea Cărților: un mănunchi al tuturor legilor; fiecare caz își are alături și sentința, iar pentru cazurile pendinte ori neclare, sunt comentariile cu care oamenii cei mai învățați au ținut să încununeze această operă fără de seamăn.

Abatele: ...Un mănunchi al tuturor legilor! Auzi! Sigur că or fi acolo și cele zece porunci.

Olearius: Implicite da, explicite nu!

Abatele: Tot asta am vrut și eu să spun; lucrul în sine, atât, fără altă explicație.

Episcopul: Și ce e mai bun ca toate, după câte spui, e că țara în care ar fi cartea asta introdusă și aplicată cum trebuie, ar putea să trăiască în cea mai deplină pace și liniște.

Olearius: Fără discuție.

Episcopul: Trăiască doctorii în drept!

Olearius: Sunt foarte mândru. (B e a u). Unde dă Dumnezeu să spună tot așa și concetățenii mei!

Abatele: Dar din ce parte sunteți, prea luminate domn?

Olearius: Din Frankfurt pe Main, Eminență.

Episcopul: Și nu sunteți bine văzut acolo? Cum se face?

Olearius: Destul de ciudat. M'am dus ca să-mi iau în primire moștenirea dela tată-meu, și mulțimea să mă omoare cu pietre și mai multe nu — când a auzit că sunt jurist.

Abatele: Ferește Doamne!

Olearius: Dar lucrul se explică așa: Corpul judecătoresc care se

bucură de multă consideraţie în toată împrejurimea — este ales dintr'o seamă de oameni care habar n'au de Dreptul Roman. Ei cred că e destul ca prin vârstă şi experienţă să ajungi să cunoşti cât mai amănunţit starea internă şi externă a oraşului. In felul acesta, mai prin tradiţie, mai prin câteva legi, sunt judecaţi orăşenii şi vecinătatea.

Abatele: Foarte bine.

Olearius: O fi, dar n'ajunge. O viaţă de om e scurtă; şi într'o singură generaţie nu se pot ivi atâtea cazuri. Pe câtă vreme codul nostru de legi este tocmai o reunire de tot felul de cazuri petrecute în decurs de secole. Şi apoi — mintea şi părerile oamenilor se schimbă cu vremea: Ce socoteşte astăzi unul de bun, mâine i se pare altuia că nu e bun, şi fireşte, atunci se fac tot felul de încurcături şi nedreptăţi. Toate astea sunt însă statornicite prin lege. Legea, ea nu se schimbă.

Abatele: Ei da, aşa e şi mai bine.

Olearius: Şi tocmai asta nu vrea să recunoască mulţimea care de altfel e aşa de setoasă de noutăţi. Urăşte de moarte orice e nou, dacă vine s'o scoată din vechiul făgaş, chiar când e s'o ducă spre mai bine. Atât de rău îi judecă pe oamenii de legi, ca pe nişte eretici care duc Statul la pieire, sau ca pe nişte pungaşi — şi sunt turbaţi când văd că ar vrea vreunul să se aşeze la ei.

Liebetraut: D-ta eşti din Frankfurt? Cunosc multă lume acolo. La încoronarea Împăratului Maximilian, noi flăcăii le-am cam luat-o înainte mirilor vostri... Zici că te chiamă Olearius? Nu ştiu acolo pe nimeni să-l cheme aşa.

Olearius: Pe tata îl chema Ohlmann; dar cum numele acesta nu se potrivea de loc pe tezele mele latineşti, ca să evit, am urmat pilda şi sfatul onoratului meu profesor de drept, şi mi-am schimbat numele în Olearius.

Liebetraut: Foarte cuminte ai făcut de te-ai tradus. Un profet nu înseamnă nimic în ţara lui. S'ar fi putut ca rămânându-ţi numele în limba maternă, s'o păţeşti şi d-ta la fel.

Olearius: Dar nu pentru asta.

Liebetraut: Orice raţionament are la bază o serie de motive.

Abatele: «Un profet nu înseamnă nimic în ţara lui»...

Liebetraut: Şi ştii dece, prea cucernice părinte?

Abatele: Pentrucă acolo s'a născut şi a crescut.

Liebetraut: Bun; asta ar fi unul din motive. Dar celalt este: Căci s'ar putea ca aceluiaş domn, când îl vezi mai deaproape, să-i piară nimbul acela care prin ceaţa depărtării îl poleia cu un fel de sfinţenie şi pietate... şi să-ţi apară doar ca o biată feştilă de seu.

Olearius: Parcă ai fost tocmit să spui adevăruri.

Liebetraut: Când am curaj, replica nu-mi lipseşte.

Olearius: Dar îţi lipseşte îndemânarea s'o spui la locul ei.

Liebetraut: Ventuza ori unde prinde, e bine pusă.

Olearius: Pe felcer îl cunoşti după şorţul de dinainte. Îl iei drept ce este, şi nu te mai superi. Oricum, puteai ca prevedere să-ţi pui şi tichie cu clopoţei.

Liebetraut: La cine ţi-ai trecut doctoratul? Nu de alta, dar ca să ştiu de-o fi vreodată nevoie, să nu greşesc adresa.

Olearius: Eşti un temerar!

Liebetraut: Şi d-ta un înfumurat!

(Episcopul şi Abatele râd).

Episcopul: Să schimbăm vorba. Prea vă aprindeţi, Domnilor! La masă vorbele se iau mai în glumă. Spune-ne altceva, Liebetraut.

Liebetraut: Cum treci de Frankfurt, începe mahalaua.

Ollarius: (Către Episcop). Ce se mai aude de războiul cu Turcii, Sfinţia Voastră?

Episcopul: Ce-i arde acum împăratului înainte de toate, e să readucă liniştea în Stat, să înlăture certurile şi să întărească prestigiul judecătorilor. În urmă, zice că are de gând să pornească el însuşi împotriva duşmanilor ţării şi ai creştinătăţii. Deocamdată are afaceri personale. Cât despre Imperiu, a rămas cu toate cele patruzeci de ameninţări în scris, tot ca o hrubă de ucigaşi. Franconia, Suabia, Rinul de Sus şi ţările învecinate, sunt mereu pustiite de cavaleri năbădăioşi şi semeţi. Sickingen, Seibitz cu un picior, şi Berlichingen cu mâna lui de fier, îşi bat joc prin ţinuturile astea de autoritatea Împăratului.

Abatele: Dacă Maiestatea Sa nu s'o grăbi să intervină mai repede, nebunii ăştia bagă pe careva în cofă.

Liebetraut: Mare meşteri care l-o putea băga pe polobocul din Fulda în cofă.

Episcopul: Berlichingen mai ales, îmi e de mult vrăjmaş de moarte, şi mă sâcâie de nu pot spune. Dar i se înfundă acum: Împăratul îşi ţine Sfatul la Augsburg. Ne-am luat toate măsurile ca să nu ne mai scape! Domnule Doctor, cunoşti pe Adelbert von Weislingen?

Olearius: Nu, Eminenţă.

Episcopul: Îl aşteptăm. Dacă stai până soseşte, ai să te bucuri să vezi întrunite într'un singur om — pe cel mai nobil, cel mai leal şi cel mai desăvârşit dintre cavaleri.

Olearius: Mare om trebue să fie ca să-şi audă asemenea laude din asemenea gură.

Liebetraut: Şi n'a urmat la nicio Academie.

Episcopul: Ştim, ştim. (Slujitorii aleargă la ferestre). Dar, ce e?

Un slujitor: Intră călare Färber, omul lui Weislingen.

Episcopul: Vedeţi, ce vrea? Sigur că-i anunţă sosirea.

(Liebetraut se duce să vadă. Ceilalţi rămân să mai bea un pahar. Liebetraut se întoarce)

Episcopul: Ce veşti?
Liebetraut: Aş fi vrut să v'o spună altul: Weislingen a fost prins!
Episcopul: Vai!
Liebetraut. Berlichingen l-a prins la Haslach şi i-a luat trei oameni. Unul a scăpat şi a venit să vă dea de veste.
Abatele: Grozavă veste!
Olearius: Imi pare foarte rău.
Episcopul: Să-l văd pe om. Adu-l încoace; să vorbesc cu el. Adu-l în cabinetul meu. (Ese).
Abatele: (Se aşează iar). Inc'un păhărel.
(Slujitorii îi toarnă).
Olearius: N'ar fi de părere Sfinţia Voastră să facem puţină mişcare prin grădină? Post coenam stabis seu passus mille meabis.
Liebetraut: Intr'adevăr, cred că nu e bine să stai jos. Te mai alegi cu vre-o apoplexie.
(Abatele se ridică).
Liebetraut: (sie-însuşi). Las' să-l văd ieşit — şi-i arăt eu «mişcare». (Ies toţi).

Jaxthausen

Maria, Weislingen.

Maria: Spui că mă iubeşti. Cât sunt de bucuroasă! Sper să ne înţelegem şi să te fac fericit.
Weislingen: Tot ce ştiu e că sunt cu totul al tău. (Dă să o îmbraţişeze).
Maria: Te rog, nu! Sărutul de învoire ţi l-am dat. Dar nu înţeleg să pui acum stăpânire pe un bun care nu-ţi aparţine decât cu încuviinţarea tuturor.
Weislingen: Eşti aspră, Maria. Pe Dumnezeu îl bucură dragostea nevinovată, nu-l supără.
Maria: Se poate! Eu nu cred. De mică mi-au spus: «desmierdările sunt ca lanţurile; te leagă prin dorinţe! O fată dacă iubeşte, e mai slabă decât Samson după ce şi-a pierdut pletele».
Weislingen: Cine te-a 'nvăţat asta?
Maria: Stareţa mea dela mânăstire. Până la 15 ani am fost la ea şi, să spun drept, numai lângă dumneata sunt atât de fericită ca acolo. Ea a iubit şi ştie ce înseamnă. Ce inimă de aur! Minunată femeie!
Weislingen: Atunci e ca tine! (Ii ia mâna). Cum are să-mi fie când oiu pleca?
Maria: (trăgându-şi mâna). Cam greu, cred; — ştiu cum are să-mi fie mie. Dar de plecat, trebuie să pleci.
Weislingen: Da, iubito, plec. Fac jertfa asta cu gândul că e pentru fericirea noastră. Bincuvântat să-ţi fie fratele şi ziua în care a pornit ca să mă prindă.

Maria: Plin de nădejdi era, și pentru el, și pentru tine. Rămâneți cu bine, ne-a spus la plecare, bun e Domnul; poate-l găsesc acelaș.

Weislingen: Și acelaș sunt. Cât de rău îmi pare că din cauza vieții nesuferite dela Curte, mi-am lăsat toate bunurile în părăsire și nu mai știu de ele! Altfel ai fi putut să fii îndată a mea!

Maria: Și amânarea își are bucuriile ei!

Weislingen: Asta să n'o spui, Maria, — altfel mă faci să cred că mă iubești mai puțin decât eu pe tine. Suferința o merit — dar câte nădejdi au să-mi însoțească pașii! Să fiu cu totul al tău, să trăesc numai pentru tine, în preajma celor buni, departe de lume, despărțit de ea, să gust tot farmecul de care ni se întrepătrund sufletele! Ce poate să mai însemne favoarea prințului, ori prețuirea lumii, pe lângă fericirea asta adâncă, unică? Multe am sperat și multe mi-am dorit, dar asta e mai presus de orice dorință și de orice nădejde.

(Götz vine).

Götz: Omul tău s'a întors. Abia mai putea să vorbească de oboseală și de foame. I-a dat nevastă-mea să mănânce. Atât am putut să înțeleg dela el: că episcopul nu-i dă drumul omului meu. Vrea să numească o comisie imperială — și să hotărască o zi ca să limpezim chestiunea. Facă ce-o crede, Adelbert, — din partea mea ești liber. Nu-ți cer decât cuvântul tău că pe viitor, nici pe față, și nici în ascuns, nu mai dai ajutor vrăjmașilor mei.

Weislingen: Dă-mi mâna; ai cuvântul meu. Din clipa asta prietenia și încrederea să fie legătura pe veci și nestrămutată dintre noi. Dă-mi voie totodată să-ți cer și mâna aceasta (I a m â n a M a r i e i), a celei mai neprețuite dintre fete.

Götz: Să spun «da» pentru tine?

Maria: Spune odată cu mine.

Götz: Din fericire, de data asta interesele noastre merg mână în mână. Lasă, nu te 'nroși! Privirea ta îmi e destulă dovadă. Fie, Weislingen! Dați-vă mâna. Zic Amin! Prietenul și fratele meu! Îți mulțumesc, surioară! Ești mai destoinică decât te credeam. Cum de ai prins tu în mreje așa pasăre rară? Dar ești turburată! Ce e cu tine? Uite-te, eu sunt fericit. Nu-mi vine parcă să cred că visul meu de o viață e acuma aevea. Ah, dar îmi dau seama că mi se isbândește un vis: azi noapte se făcea că-ți întindeam mâna mea dreaptă de fier — și că tu mi-ai strâns-o așa de tare, încât a sărit din încheeturi, de parcă ar fi fost frântă. M'am speriat și într'asta m'am trezit. De-aș fi putut să-mi continui visul, sigur te-aș fi văzut cum îmi pui în locul ei o mână nouă și vie. Și-acuma du-te degrabă, vezi-ți de castel și de moșii, și regulează-ți situația cum știi mai bine. Blestemata aceea de viață la Curte, te-a făcut să-ți uiți de toate. S'o chem și pe nevastă-mea. Elisabeth!

Maria: Frate-meu nu mai poate de bucurie!
Weislingen: Tot mai bucuros sunt eu.
Götz: Ce frumos are să fie la tine!
Maria: Franconia e țară binecuvântată.
Weislingen: E așa. Iar castelul meu e în cea mai frumoasă parte și cea mai binecuvântată.
Götz: Cu drept cuvânt: deoparte curge Mainul și în față se ridică lin un munte acoperit cu vii și arături, și încununat de castelul vostru, — apoi râul face un cot repede pe după stânca unde e 'nfipt castelul. Ferestrele sălii celei mari privesc în jos peste pânza apei, cale de multe ceasuri depărtare.

(Elisabeth vine)

Elisabeth: Ce puneți voi la cale?
Götz: Dă-ți și tu învoirea și spune: Dumnezeu să vă binecuvânteze! S'au logodit.
Elisabeth: Așa degrabă?
Götz: Dar nu neașteptat.
Elisabeth: Să-ți fie întotdeauna dragă ca în vremea logodnei. Să n'ai fericire mai mare ca dragostea pentru ea!
Weislingen: Amin! Nici nu înțeleg fericirea decât așa.
Götz: Mirele, draga mea, trebuie să plece pentru scurt timp. Schimbarea asta mare aduce după ea multe altele mici. Trebuie mai întâi să se îndepărteze dela Curtea Episcopală, apoi să se desbare pe încetul de prietenia asta. Trebuie, în urmă, ca moșiile să și le scoată din mâna arendașilor hrăpăreți. Și acum, haidem surioară, haidem Elisabeth! Să-l lăsăm singur. Fără îndoială că omul lui are să-i spună unele lucruri între patru ochi.
Weislingen: Nimic care să nu auziți și voi!
Götz: Nu e nevoie! Franconia și Suabia! Acum sunteți mai înfrățite ca niciodată. Ce-o să le mai punem noi prinților călușul în gură! (Cei trei se duc).
Weislingen: Doamne Sfinte, am fost eu păcătosul vrednic de atâta har? Mă copleșește fericirea! Cât de legat eram de toți ticăloșii aceia pe care gândeam să-i subjug, — de felul de a vedea al prinților, de lingușirile celor din jurul meu! Götz, dragul meu Götz, tu m'ai redat mie însumi. Iar tu, Maria, tu vii să-mi întregești toată concepția mea de viață! Ce liber mă simt, ce plin de o viață nouă. Să nu mai aud de Bamberg! Rup toate legăturile nemernice care mă înjoseau! Crește inima în mine! S'a sfârșit cu strădania să alerg după măriri pe care nu le pot ajunge! Fericit și stăpân e numai cine nu-și simte nevoia nici să supună pe altul, nici să se plece, pentru ca să fie cineva!

Franz intră.

Franz: Dumnezeu cu tine, stăpâne! Viu cu atâtea vorbe bune, că nici nu știu cu care să încep. Bamberg și toată înconjurimea

îţi trimite salutul şi de o mie de ori îţi spune; Dumnezeu cu tine!

Weislingen: Bine-ai venit, Franz. Altceva ce-mi spui?

Franz: Toţi, şi la Curte, şi în toate părţile, atât se gândesc la dvs., cum nu pot să spun.

Weislingen: N'o să ţină mult.

Franz: Cât vei trăi. Chiar şi după moarte numele tău va străluci în amintirea tuturor. Până în suflet i-a mâhnit pe toţi întâmplarea asta nenorocită.

Weislingen: Ce-a spus episcopul?

Franz: Atât de nerăbdător era să afle mai degrabă, şi-aşa mă îmbulzea cu întrebările, că nici nu-mi dădea răgaz să-i spun. De ştiut, ştia el, fiindcă Färber, omul care apucase să fugă la Haslach, i-a dat de veste. Dar voia să ştie cu deamănuntul. Aşa de îngrijorat mă întreba dacă nu eşti cumva rănit? I-am spus: e întreg-întreguleţ, din cap până'n picioare.

Weislingen: Ce-a spus de propuneri?

Franz: Era gata să cedeze în toate privinţele, să dea înapoi şi om, şi despăgubiri, numai să vă scape, dar când a aflat că vă dă drumul şi numai pe cuvânt, a ţinut cu tot dinadinsul să-l aducă pe Berlichingen în faţa judecăţii. Mi-a spus să vă spun o mulţime de lucruri, le-am şi uitat de multe ce erau: o poliloghie întreagă, din care atât am înţeles: De Weislingen nu mă pot lipsi.

Weislingen: O să poată.

Franz: Nu înţeleg. Spunea: Vezi, zoreşte-l; toţi, pe el îl aşteptăm.

Weislingen: Să aştepte. La Curte nu merg.

Franz: Nu mergeţi la Curte ? Doamne Sfinte ! Dac'aţi şti ce ştiu eu ! Nici prin gând nu vă trece ce-am văzut.

Weislingen: Ce te-apucă?

Franz: Destul să-mi aduc aminte şi parcă-mi ies din fire! Bamberg nu mai e Bambergul de odinioară; un înger cu chip de femeie te face să te crezi în raiu.

Weislingen: Atâta tot?

Franz: Să mă fac popă dacă o vezi şi nu-ţi pierzi capul.

Weislingen: Cine e?

Franz: Adelheid von Walldorf.

Weislingen: Ea! Pe mulţi i-am auzit că e o frumuseţe.

Franz: Ai a u z i t ! E ca şi când ai spune: am văzut muzica. Cum ar putea graiul omenesc să exprime aşa minune de întruchipare, când nici ochiul care ar vedea-o n'ar fi în stare!

Weislingen: Aiurezi!

Franz: Se prea poate. Ultima oară când am văzut-o, umblam parcă eram beat. Aşa-mi închipuiam în clipa aceea că trebuie să se simtă sfinţii în faţa unei apariţii cereşti: cu toate simţurile mai vii, mai înălţate, mai întărite, — dar fără să se mai poată folosi de niciunul.

Weislingen : Foarte ciudat.

Franz: Când mi-am luat rămas bun dela Episcop, şedea alături de el. Jucau şah. Foarte îndatoritor, mi-a întins mâna să i-o sărut şi mi-a spus o mulţime de lucruri de care habar n'am. Mă uitam la vecina lui, care sta cu ochii ţintă la joc de parcă punea la cale o lovitură mare. Îi flutura un fel de zâmbet împrejurul gurii şi pe obraz. Ce n'aş fi dat să fiu eu regele acela de fildeş! Ce frunte nobilă şi deschisă! Ce albă, ce luminată arăta faţa şi sânul pe lângă părul plin de întuneric!

Weislingen: Văd că devii şi poet pe tema asta.

Franz: Încep să înţeleg ce 'nseamnă să fii poet: E să fii până'n întregime pătruns — şi până în adâncul sufletului, u n a cu sentimentul tău! Când a isprăvit Episcopul şi mi-am făcut reverenţa, ea s'a uitat la mine şi mi-a spus: Spune-i şi din partea mea o salutare, cu toate că nu-l cunosc! Spune-i să vină cât de curând; îl aşteaptă noui prieteni. Să nu-i nesocotească, chiar dacă are atâţia vechi. Am vrut să-i răspund, dar dela inimă până la gură, graiul îmi pierise. M'am înclinat; mi-aş fi dat şi viaţa numai să-i pot săruta vârful degeţelului mic! Şi cum steteam aşa, episcopului i-a scăpat din mână un pion. M'am aplecat să-l ridic şi fără să vreau i-am atins poala rochiei. Parcă m'a săgetat prin tot corpul, de nici nu ştiu cum am ieşit pe uşă afară.

Weislingen: E şi bărbatu-său la Curte?

Franz: E de patru luni văduvă. A venit la Bamberg ca să se distreze. Ai s'o vezi! Când ţi se uită în ochi, crezi că e o rază de primăvară.

Weislingen: Asupra mea te asigur că ar avea mai slab efect.

Franz: Aud că vă căsătoriţi.

Weislingen: Aş vrea să şi fiu. Dulcea mea Marie are să-mi fie fericirea vieţii. Toată blândeţea sufletului i se oglindeşte în ochii albaştri. Albă ca un înger venit din cer, nevinovată şi iubitoare, îmi îndrumează simţirea către linişte şi visare. Strânge-mi lucrurile! Plecăm la mine la castel! Nu merg la Bamberg de-aş şti că St. Veit în carne şi oase ar veni ca să mă roage. (I e s e).

Franz: Ba să ferească Dumnezeu! Tot cred să fie altfel! Nu zic, Maria o fi drăgăstoasă şi dulce. Un prizonier ori un bolnav s'o fi înamorând de ea. Are în ochi o blândeţe, o duioşie caldă. Tu însă, Adelheid, reverşi în jurul tău, viaţă, foc, patimă. Eu unul — sunt nebun! Asta aî făcut din mine numai c'o privire. Stăpânul trebuie s'o vadă! Eu trebuie s'o revăd, — fie că m'aş însdrăveni, fie că aş înebuni deabinelea.

(Continuarea în numărul viitor).

Trad. de **Laura M. Dragomirescu**

ALECSANDRU CEL BUN PORUNCEȘTE...

Mareșalului Ion Antonescu

Io, Alecsandru Bunul, Voevodul
Cârmuitor în vremi, sub sfânta cruce,
Poruncă dau s'asculte tot norodul
Și-aceia puși în frunte a-l conduce.

Mormântul meu la Bistrița tresaltă,
Că 'ndemn ahotnic vă trimit azi vouă:
Au cum pohtiți să faceți țară nouă,
De nu 'ntregiți pământul la olaltă?

Au nu vă sânt vârtuțile azi coapte,
Când ați ajuns cu leatu pân'la Bug?
Au nu vedeți hotarele cum fug
Și că avem un rost la miază noapte?

Pocuția... Pocuția de-al'dată,
Doar pentru ea jertfitu-s'au ai mei,
La miază noapte când era temei
Moldovei, pururea însângerată...

O jupâniță care ți-i stăpână
Că are mână mândră poți să spui,
Un deget când nu stă la locul lui,
Un deget lipsă de i-ar fi la mână?

Ne poate fi Moldova nouă dragă,
Cu munții și cu ape câte sânt,
Când gem atâtea jertfe în pământ,
Acum, când țara încă nu-i întreagă?

Cum, voi, vajnici urmași, lăsați o parte
Din țară, din Moldova mea de eri,
Cu un hotar pierdut în nicăeri
Și care totuși Neamul ni-l desparte?

Io, Alexandru Vodă, agrăesc
Cu giurământ și cu blăstăm că pace
Nu voiu avea decât dacă veți face
Un snop de frați tot neamul românesc.

Atunci, urmașul meu, Mihai Intâi,
A tutulora liniște aduce...
Și împăcat voiu odihni sub cruce,
C'o țară întregită, căpătâi...

D. Iov

ÎN ȚARA FAGILOR

I

Turn înalt, cetate 'naltă,
Mici creneluri, porți de fier.
Luna urcă 'ncet pe cer
De pe lumea ceealaltă.

Somnul, din chenar desprinde
Vremuri mari și chipuri vechi;
Toate sună prin urechi:
Arme, cară cu merinde,

Tropote de cai în goană,
Suliți, flamuri, cum stă scris.
Domnul le privește 'n vis
Și se 'ncruntă, din icoană.

Zile trec și nici o știre
Nu s'arată din războiu...
Psalmi ca fagurii de moi
Doamna murmură'n psaltire.

De sub candela ușoară
Pe covorul somnului
Umbra Maicii Domnului
In odaie se coboară.

Clopot lin în dungă bate
Sub un vânăt minutar...
Și frunzișul toamnei rar
Sună'n crengi singurătate.

II

Doamne, drumurile Tale
Nu le mai cunoaște omul.
Scutură frunzișul pomul
Și cocoarele's pe cale.

Cale dă-mi și mie, Tată,
De lumină, nu de lună,
Drumul mai bătut de brumă
Peste lume mi-l arată.

Fă-mi din inimă făclie
Și din suflet rândunică,
Zorii albi când se despică
Țărm albastru să mă știe.

Trupul singur să-mi rămână
Lângă ani și amintire
Salcie, frunziș subțire,
Salcie lângă fântână.

Teofil Lianu

E L E G I E

Freamătul frunzișului rărit
Cerne-o tristețe nouă — fină:
Părăsesc, parcă, ultima violină,
Ultimul cer cu luceferi spuzit.

Amar, firul visului amăgit
Plimbă seva nestinsului suvenir.
Incă te mai am involt trandafir
De apele iubirii 'ncercuit.

Peste-ale singurătății isvoare
Fluturi de veghe-adierile.
Iedera mi-aprinde serile,
De vreme, împlinite cu răcoare.

Creștetul focului estival,
Umbra de ghiață a naltei păduri,
Cântecul aprigei guri
Topit, în scut, ca un metal.

Numai cearcănul suferinții aproape
De aceeași inimă fugară,
Și tot mai strâns o înconjoară
Ca pe-un ostrov răsvrătitele ape...

Octav Sargețiu

P R I V E G H I U

In jurul vetrei vechi și afumate
Nu 'ngână nimeni basm cu cosânzene,
Când pe prichici mai lucrează alene
Opaițul cu lumina jumătate...

Singurătăţi se 'nchină 'n fapt de seară
La Precista dintr'o icoană ştearsă;
Iisus a adormit cu faţa 'ntoarsă,
Şi busuiocu'n steble se 'nfioară...

Pe sub grindar se 'nstăpâniră molii,
Să roadă pana verde de păun;
Cea mai frumoasă pană din cătun,
Rămasă dela tata'n Ipistolii.

Păianjenii ţes gratii la ferestre...
Că nimeni seara nu le mai deschide!...
Strat greu s'aşterne vremea peste blide
Şi peste rămăşiţele de zestre...

In crucea nopţii, din adânc departe,
Se 'nstrună 'n cântec liniştea pustie.
Ca din legendă şi copilărie,
S'aud gemând, prelung, tristeţi de moarte...

Vasile Posteucă

Z A L M O X I S

Un iezer chinuit pe muntele-auster
Săpa în stânci, luminii cutremurate cupe,
Pasul de-ascet sui ca feriga în cer
Din peştera odihnii când, liniştit, se rupe...

Cuprinse-un larg fior şi muntele şi apa
(Numai un zeu purcede pe-o înălţime teafăr!)
Şi iezerul bătea — înţelegând — cu pleoapa,
Să se deschidă 'n munte o poartă de luceafăr!

Şi l-a primit tăcută, ca şi un sân, genuna,
Dar iezerul rămas sub zodii singur plânge;
Cândva, se mai opreşte însingurată luna
Şi-aruncă 'n clarul vis montan un crin de sânge!

Ion Potopin

T R I S T I A

Stau singur cu gândul aproape
şi parcă
din întuneric argintată o barcă
peste învolburatele cerului ape
mă duce.
Ape roşiatice, ape albastre,
ce chin cumplit către ţărmurile voastre
apuse

îmi poartă lunatecul vis ?
O! semnul închis
cu care şi'mpodobiră albele stele
frunţile,
cine-l smulse isvoarelor pe care munţii le
alungă printre pietrele grele ?
Aşi striga acum depe negrele stânci
să sparg
Dumnezeirii ştersul catarg.
Peste cutremuratele ape adânci
unde
duce nevăzuta corabie, unde?
O! sărmane, singuratice flori
îngenunchiate sub nori
de aripile serafilor rătăciţi printre ploi,
de-ar fi să-mi cadă
acum
peste gene cea din urmă zăpadă,
privindu-mi veşteda cruce,
m'aşi opri la capătul noului drum
să mai plâng o singură dată peste voi
şi m'aşi duce!

Ion Ţolescu Văleni

P U T N A

Acolo unde'n paltini s'a înfipt
Săgeata, sau doar gândul voevodului,
Zidi osârdia sa şi a norodului
Lăcaş măreţ ca un eucalipt.

Turle bărbate către cer se 'nchină,
Şi-i datină să fie blând sălaş
Pentru acei ce năzuesc lumină,
Şi cetăţui de foc pentru vrăjmaşi.

Mulţi crai străini purtatu-şi-au norocul,
Nu tot cu gânduri bune peste prag,
Dar sabia aşa-şi avea sorocul :
«De e vicleană, facă-se toiag».

Iar într'un munte-alături, îşi avea
Chilia lui smerită, un sihastru,
Pe care Vodă însuşi îl cerca
Prin sfat, când dela luptă se 'ntorcea
Ca şoimul cu sbor frânt, spre cuibu-albastru.

Azi, turlele de-argint ascunse'n seară,
Ce le-a 'nfrăţit cu sufletul său Domnul,
Nu ştii de-s cruci care-i veghează somnul
Sau suliţi mari ce străjuesc o ţară.

Victor Măgură

SUFLETUL ROMÂNULUI ÎN CREDINȚE, OBICEIURI ȘI DATINE

III.

FIINȚE SUPRANATURALE

In credințele poporului, DUMNEZEU este înfățișat ca om, fiindcă omul este zidirea lui Dumnezeu. El are o barbă albă până la brâu și o putere nespus de mare.

Dumnezeu este adesea confundat cu soarele, stă sus în cer și vede pe toată lumea. Are și El epoca tinereții, când e frumos ca un flăcău și pe aceea a bătrâneții.

«Dumnezău îi ca omu, că sântem zădirea lui. Da ci fel di om esti, dacâ poati El așa di multi? Să vorgheşte câ-i un om. Dacâ el o lăsat ceru şî pământu, ce fel de om e? Cum di ari scară di suit şî coborât?! Să vedi că-i puteri mari!!».

Ion Țuțu, de 84 ani, *Tulnici-Putna.*

«*Dumnezeu* e Sf. Soare. E cu barba la brâu și vede toată lumea. Când răsare, e ca un flăcău frumos, când apune, îmbătrânește».

Frusina C. Șerban, de 68 ani, *Ceraşu-Prahova*

In desele plimbări ale lui Dumnezeu pe pământ, ca tovarăș de drum îl are pe Sfântul Petru. Cu dânsul se sfătuește și răsplătește pe acei cari cred în el.

«A trecut Dumnezeu şi cu Sf. Petru pe lângă o fată, care secera grâu. I-au dat bună ziua şi ea le-a mulțămit. Sf. Petru a întrebat pe Dumnezău, cui a mulțumit fata. Dumnezău i-a răspuns că Lui. Sf. Petru a spus că s'ar întoarce, să vadă cui a mulțumit. „Du-te Petre!'' Sf. Petre s'a dus şi a întrebat-o. Ea a spus că aceluia mai bătrân. Dumnezău i-a zis lui Sf. Petru: „Nu ți-am spus eu, Petre?"»

Dumitru Gh. Pepenel, de 72 ani, *Cheia-Prahova.*

«Îmbla Dumnezău cu sf. Petrea pi pământ. O mers la un cioban care avé cinci sute de oi, la stână. Da, ciobanu acela era zgârcit. Nu da la nimeni măcar o lingură de zăr.

Într'o zi, o zâs Dumnezău lui Sf. Petrea: „Petre, să mergem la ciobanu cela, la bogătașu cela, să vedem nu ne-o da ceva!" „Hai, Doamni!" zâse Sf. Petrea.

Mergând ei așa, când s'a aprochiat de stână, aproapi ca de trii *obraţă* [măsură de măsurat lungimile; are 4 prăjini (în Mold.)] ciobanu cela, stăpânu, amuța cânii să nu vie la el. Acolo era şî un băiet de vr'o doisprezăci ani, cari da oile în strungă. Avia şî el două oi şî erau cu

lapti. Zâci câtri stăpân: „Să-i primim aici, moşule, să li dau din partia mé o cupă de jândiţâ şî una di caş.

Îi chiamă băetu înapoi şî li spune: „Stăpânu ista al meu e zgârcit, nu dă nica şi mie îmi dă cu gramu mâncare".

Ei văd comarnicile pline de brânză şî di urdâ şî nu le-a dat de fel şî lor, numai băetu le-a dat din partea lui. Ei i-au zâs: «Bodaproste, băete, să dia Dumnezău să îmulţăşti oile. Dumnezău e mare şî o să-ţi deie".

În ceea zâ, după ci s'a făcut sarâ, ciobanu o găsât oile tăti moarti, numai a băietului erau în chicioare. După aceea, i-o dat Dumnezău în gând, o luat ciomagu, gluga, şî s'o dus la un boier, care avé oi multi şî-i mai trebuia un cioban.

Când băetu sâ scoalâ în ceea zâ, o găsât 1000 di oi, tăti frumoase, albe, negre. Acu, băietu ci sâ facâ? S'o dus în sat să spuie la nişti băietani sâ meargă la el, la oi. Dumnezău cu Sf. Petrea mergeau pe la o luncă, mai di vali. Atunci, Dumnezău o zâs: „Na Petre, punga asta di galbini, di napolioni şî puni-o în carari, în calia băietului, pi undi sâ duci acasâ". Băietu o găsât-o plină di galbini şî di napolioni. Di acolia să duci în sat băetu, tomniaşte ciobani, c'avea 1000 de oi şî cele două a lui şî o tomnit, cari cu vara, cari cu luna şî i-o adus.

Dumnezău o zîs lui Sf. Petrea: „Hai Petre pi la băieţaşu cela să-l videm". Şî s'au făcut ca doi băietani.

Băetu zâci: „Doamne bădiţâ, eu am avut numai două oi şî Dumnezău ni-a dat 1000 di oi, că-i mari şî puternic".

„Apăi", zîc ei, „să crezi în Dumnezău, că-i mari şî puternic". După aceea au mers ei înăuntru, le-a dat băietu caş, lapte şî urdâ; da ei par'că mâncau? Că numai aşa îl încercau».

Gheorghe Mărian, de 89 ani, *Cârligi-Neamţ*.

MAICA DOMNULUI este şi dânsa, la înfăţişare, ca ori şi care altă femeie. Are chiar şi copii la şcoală. Ea stă adesea lângă Fiul Ei şi-L veghează laolaltă cu doi îngeri, cari par a fi ca două rândunele.

«*Maica Domnului* are băieţi de şcoală. Mă uitam prin ochian cum stă Maica Domnului cu Fiul lângă ea. L-a culcat, ca şi o femeie când leagănă un băiat. Erau şi doi îngeri, ca două rândunele».

Frusina C. Şerban, de 68 ani, *Ceraşu-Prahova*

In popor există un cult desăvârşit despre Maica Domnului, de aceea s'au creat o mulţime de legende în jurul Ei şi a fiului-Mântuitor. Intr'o lucrare aparte vom înfăţişa multe din acestea, studiindu-le atât în folklor, cât şi în iconografie.

SFÂNTUL MELETIE, pronunţat în Prahova SF. MILITENIE, căruia ucigaşii i-au furat pe cei 12 copii ai săi. De aici, legenda rugului de mure, sub formă de blestem.

Sf. Meletie (Militenie). «Ucigaşii i-au furat 12 copii. A venit Sf. Sisoe, frate cu Sf. Militenie şi a întrebat pe salcie, măslin şi smochin. Smochinu i-o spus c'a trecut ucigaşu cu copilu în braţe şi atunci l-a găsit pe ucigaş lângă mare. Rugu de mure n'a spus şi sfântu l-a blestemat:

„Toată lumea să se încurce de rug". Ucigașu i-a răspuns: „Varsă laptele supt de la mamă-ta și apoi îi scot!"».

Frusina C. Șerban, de 68 ani, *Cerașu-Prahova*

NECURATUL (Dracul) se arată de obiceiu pe la poduri și pe unde a murit un om, fără lumânare. El ia forma unei *matahale* sau căpiță de fân. Este de coloare neagră. Dacă omul își face cruce, necuratul dispare imediat.

«*Necuratu-i* la pod; o murit cineva fără lumânare. Mai la dial o lecuțâcă, esti un zâd de chiatră. Acolu s'o spânzurat un neamț și s'arâtâ noaptia, s'arâtâ cândva; nu s'arâtâ la toți. Când s'arâtâ, s'arâtâ c'o lulé în gurâ.

Când am făcut armatâ, făceam schimb la Mamorniță, la un *bichet*, la Balta-roșâe. Acolu, eu am făcut mâncări; soarili era la toacă și doi soldați o mers la cosât la căpitanu. Cu soldații am avut vorba așa: „Când o hi măliga gata, să-i strig". Amú, eu îi strig: am ieșât în prag și-i strig la mâncare. Auzeam de mult că nu-i curat la bichetu acela. Când îi strig să vie, mă uit eu în tindă, la marginea podului. Sus, în tindă, cineva sta. O întins o mână, o luat o mână di foc, ș'o pus în lulé și eu mă temem că s'o aprindi bichetu. Să vedi c'o fost necuratu».

Dumitru Zugravu, de 72 ani, *Târnauca-Dorohoi*.

«Eu viniam odată de la Darabani cu caru cu boi. Nu era ńiezu nopții încă și iesti la noi în Târnauca, la Tei, un pod. De obicei ni facim cruci. Zâci, nu-i curat acolu, s'arată un diavol și eu mergiam cu boii di funie; boi avém buni și văd că boii ńei să cumpâné, nu puté să tragă caru; când mă uit eu înapoi, văd o *matahagă* cât o căchiță, neagră. Când mă uit eu înapoi, am făcut cruci și-a cherit di-acolu».

Dumitru Zugravu, de 72 ani, *Târnauca-Dorohoi*.

Pentru ca dracul să nu aducă nenorociri asupra aceluia care i-ar pronunța numele, în popor i s'au dat diferite alte numiri: Cloncan, Necuratul, Incornoratul, Spurcatul, Pârdalnicul, Ucigă-l crucea, Ucigă-l toaca, Naiba, etc. etc.

Acela care poate să aducă tot atâtea nenorociri omului, ca și Diavolul, este STRIGOIUL. Să ferească Dumnezeu, ca pe sub un mort să trece un câne sau o pisică! Mortul acela se face strigoiu și omoară până la al noulea neam.

Strigoiul sau Strigoaica sunt ființe omenești, bărbat sau femeie, care au șira spinării prelungită în formă de coadă, acoperită cu păr. Răutatea și-o manifestă omorând copiii, cărora le suge sângele, sărăcesc pe oameni și iau mana de la vaci și semănături.

Prin județul Dorohoi, este credința că, în seara sfântului Andrei, strigoii umblă pe la casele gospodarilor și unde găsesc melițoaiele pe afară, se bat cu limbile acestora până se fac în mii de fărâme. De aceea, în această seară, este o grijă deosebită a femeilor ca melițele să nu rămână în curte.

«Sufletu mortului, pe sub care trece o pisică sau câne, se face strigoiu. El omoară până la nouă neamuri».

Frusina C. Şerban, de 68 ani, *Ceraşu-Prahova*

«*Strigoii* sânt oameni cu coadâ. La Andrei, strâng fimeile limba di la meliţâ. Noaptia îmblă strigoii şî undi găsăşti limba melițoiului, sâ bat întri ei».

D-tru Zugravu, de 72 ani, *Târnauca-Dorohoi*.

In forma şi în împrejurările acestea apare strigoiul în Moldova şi Muntenia. In Oltenia, strigoii sunt moroi.

MOROII sunt oameni în care a intrat *satana* şi se hrănesc cu inimi de copii. Mai este şi credinţa că, acei copii cari au murit nebotezaţi, se fac moroi. Ei vin noaptea de chinuesc pe mamele lor.

Când se abate vreo boală asupra copiilor dintr'un sat, se crede că moroii sunt de vină. De aceea, pentru a scăpa copiii de urgia moroilor, poporul are nenumărate mijloace de îndepărtarea lor: Se duc în timpul nopţii mai mulţi într'un cimitir, scot cadavrul unui bătrân de curând îngropat, pe care îl cred ei că este moroiu, îi iau inima, o fierb în vin şi o dau copiilor s'o mănânce. In acelaş timp, cu untura moroiului ung copiii pe corp. Se ung uşile cu praf de puşcă, cu usturoiu şi tămâie. Numai aşa se stinge flagelul cât mai repede.

«Când moare omu, să bagă satana'n el. Moroiu vine la copii şi le mâncă inima. Când mor copiii, oamenii să duc la cimitir şî caută în groapa unui bătrân, îngropat mai de mult, îl scot noaptea, că-i moroiu, îi iau inima, o fierb în vin şi o dau la copii, să nu-i mânce moroii.

Alţii luau untură de la inima moroiului şi ungeau copiii, să nu moară. Să putea întâmpla să se *nimeară*, ca să nu mai moară.

Să ducea femeiea şî lua *eşchia* de pe stâlp şî punea pe foc şi afuma copiii. Moroiul, fără inimă, nu mai venia la copii să-i omoare. Lumea din sat mulţămea, că au scăpat copiii de moarte. Femeile să vorbeau, să ungă sara uşile cu *prau*, cu usturoi şi tămâie. Ungeau, tot sara, copiii la inimă, ca să nu vie moroii noaptea. Când moare un om, femeile zic: „Hai să-l înfierăm cu un fier de găsit". Îl înfierează la gât ori după cap, să nu să facă moroiu. Dacă vede că nu să înţălege aşa, îi tae şi unghiile de la mâni şi le opreşte. Sânt şi babe care descântă de moroiu (a se vedea cap. Descântece)».

Maria C. Nicolcioiu, de 60 ani, *Peştişani-Gorj*.

«*Moroii* sânt strâgoi. Moroiu e rânduit să facă rău. Mortu să fie păzât bine: Să nu treacă o mâţă păste el şi nici *pă su* el, că să încuibă ucigaşu în el şi dacă-i rânduit de hăl dă sus, să face moroiu; cum îl rândue Dumnezeu: ori moroiu dă vite, ori moroiu dă oameni. Trebue să-l sluiască popa bine pă mort, ca să nu să facă moroiu.

Pă mort îl scaldă cu apă caldă şi săpun. După *că-l* scaldă îl unge cu tămâie, *prau* şi usturoiu (pisate la un loc), să nu să se încuibe ucigaşu în el, să nu să facă moroiu. Unde-l rândue Dumnezeu, acolo să se ducă: în Leleşti, în Frăţeşti, în Suseni (sate vecine) ori în copii, ori în oameni mai bătrâni. Să pune la inimă şi mor.

S'a întâmplat la noi, spunea mama mea, mureau copiii de câte 6—7 ani. Ce s'au vorbit ei? Tăinuiau *hăi* bătrâni, ce să facem noi? S'au dus doi, trei, la biserică, *pi su* ascuns și desgropă pă cel care să bănuia. *Cătă* la el. Era întors în tron (cosciug) și plin de sânge, cu alt păr, alte *undii* (unghii), altă pele, întinerit.

Îl desgropau, care era îngropat mai din timpuriu, îl tăiau și-i luau inima. Când era timp, îl duceau în pădure, departe de sat, puneau gaz pă el și-l ardeau. Inima o ferbeau în vin și să duceau la care aveau copii bolnavi, îi ungeau la burtă și boala se *contina* (termina)».

Floarea Petre Vapină, de 62 ani, *Frățești-Leleşti-Gorj.*

Pentru a se înlătura apariția moroiului, e destul ca mortul să fie înfierat cu un fier de găsit, iar unghiile tăiate de la mâni să fie păstrate.

Mi s'au povestit multe întâmplări sau mai bine zis profanări de morminte: cadavre de oameni de prin cimitire au fost desgropate, duse în păduri și arse, iar cu inimile lor se ungeau copiii bolnavi, pentru ca boala să se stingă. Aceste profanări, au dat mult de lucru autorităților.

Pentru îndepărtarea moroilor sunt și descântece. La capitolul «Descântece», vom da un astfel de exemplu.

Multe îi sunt date omului să pătimească. Adeseori, în liniștea nopților, se aude din înaltul cerului un cântec care te farmecă. Este cântecul IELELOR. Ele sunt în număr de trei sau de douăsprezece. Dacă omul nu știe și le strigă, atunci ismenește, paralizează, sau orbește.

Față de aceste nenorociri, omul nu le rostește numele adevărat. El le alintă, le dă numiri desmierdătoare (eufemistice), pentru ca aceste ființe rele, zâne rele, să nu se abată asupra lor. Acele denumiri sunt: Milostivele, frumoasele, șoimanele, dânsele, vântoasele, etc.

«*Ielele* sânt sfinte care ismenesc lumea. Sânt trimise de Dumnezeu. Ele sânt trei Șoimane. De șoimane pocite nu-i mai trece omului. Când trec cântând pe sus, să nu ești afară, că te poceşte de-o mână și un picior».

Frusina C. Șerban, de 68 ani, *Ceraşu-Prahova*

«*Ale Milostive* sau *Frumoase* trec noaptea pe câmp și cântă. Dacă le chioteşti, rămâi damblagiu, nu zdravăn. La noi în sat, un orb a rămas așa, c'a chiotit Frumoasele».

Nicolae Bociun, de 60 ani, *Izvarna-Gorj.*

«*Ale frumoase* umblă pe sus, se lasă pe undeva jos și fac horă. Noaptea, când le vede câte unu, îl schimonosește, îi ia puterea. Ele zâc:

Hai de joacă,
Hai de joacă!

Așa i-a spus vecinei, Floarea, și i-a luat puterea și-a rămas cu capu strâmb».

Ioana Ion Mardali, de 76 ani, *Voineasa-Vâlcea.*

Ori, aceste Sfinte, aceste *Șoimane* izmenesc (pocesc) lumea numai la auzul cântecului lor, dar să mai fie și văzute?! Nefericit va fi acela care va bea apă din cofa sau fântâna peste care au trecut ielele, căci rămâne fără dinți, fără păr, gura i se strâmbă; rămâne pocit. Leac? Nu

va mai avea niciodată! Fe-ească Dumnezeu să lucreze omul în Dumineca mare (Dumineca Ielelor), că scump va plăti: va fi trântit la pământ şi sfărâmat.

«Dacă un om doarme afară şi joacă ielele peste el, rămâne pocit. Dacă ielele trec peste o cofă cu apă sau pe deasupra unei făutăni, cine bea apă de acolo, rămâne pocit: îi cade părul, dinţii şi gura i se strâmbă».

Gh. Vulpescu, de 40 ani, *Râncezi-Prahova.*

«*Iele* sânt la Duminica mari. Nu să lucriază dicât până la prânz. Cari prăşăsc, ori ghilesc la fântână, sânt trântiţi şi sfărâmaţi».

D-tru Zugravu, de 72 ani, *Târnauca-Dorohoi.*

Ceea ce le împiedică pe «Frumoase», în opera lor nefastă, sunt două plante destul de răspândite prin lanurile ţării noastre: «Odoleanul» şi «Avrămeasa». Amândouă sunt bune pentru îndepărtarea Ielelor, lucru pe care îl ştiu şi ele.

«*Ale Frumoase* cântă pe sus:

«Dacă n'ar fi hodolean şi avrămeasă,
«Ar fi lumea toat'a *noastă*».

Maria C. Nicolcioiu, de 60 ani, *Peştişani-Gorj.*

La fel cu Ielele sunt RUSALIILE, tot puteri nevăzute.

«*Rusaliile* sânt puteri nevăzute. Care lucrează în ziua de Rusalii este ridicat în sus sau îi căpiază oile sau găinile din curte.

Se povesteşte pe aici că o fată, Măndica Vulpe, de 16 ani, a fost ridicată în sus, până la streşina casei; mamă-sa lucrase în ziua de Rusalii. A trebuit, cu cârligul de la fântână, s'o prindă, să nu să se ducă prea sus».

Gh. Vulpescu, de 40 ani, *Râncezi-Prahova.*

Iată şi urâta-urâtelor: MUMA PĂDURII. Bătrână, cu dinţi ascuţiţi, zbârcită, despletită, neagră ca noaptea făcând farmece. Aşa apare în Prahova.

In Gorj, este ceva mai mult: Este o femeie ca moroii de noapte, Miază-Noapte cu plesnituri; «plesneşte pe Rumân în drum». Este ca o claie de fân, neagră la coloare. Ce poate fi mai urât şi primejdios pentru omul din popor, decât muma-pădurii?! Nu rare ori acest nume îl găsim pomenit, ca sperietoare pentru copii.

«*Muma Pădurii* este o femeie ca moroii de noapte, Miază-noapte, şi-l plezneşte pe Rumân în drum. Vine ca o claie de fân, ca o negură. Este Miază-noapte cu plezniturі».

Ilinca Ion Condoiu-Olaru, de 63 ani, *Arcani-Gorj.*

«*Ciuma Pădurii* (Muma pădurii) îi ca un chip di-o cucoană în haini albi. Eșă înaintia *omulo*, îi gioacă pi dinainti și *omulo* aliargă tătă noaptia și el tăt în locu acela, undi o eșât, stă».

D-tru Chiaburu, de 31 ani, *Oroftieana de sus-Lunca-Dorohoi*

Dacă Muma pădurii apare în imaginația poporului atât de urâtă, de hidoasă și primejdioasă, pe atât de frumoase apar ZÂNELE. «Sunt fete mari, care nu îmbătrânesc niciodată. Locuința lor e fundul mărilor. Acolo își duc viața în cântece, jocuri și plimbări...»

Așa erau Zânele până mai eri, când un fecior de împărat travestit în fată, cu ajutorul unor obiecte miraculoase, le-a înșelat. Așa spunea bătrânul Dimitrie Fiat, din Cărăvan-Severin, «că de atunci nu mai sunt zâne, ci, mueri».

«*Zânele* sânt fete mari care nu îmbătrânesc nice când. Acum s'o pierdut, nu mai sânt. Ele stau în mări, cântă, se plimbă și mâncă. Le-o înșelat un fecior de împărat de s'or prăpădit. El s'o făcut fată, ca să le poată prinde pe ele — pe Crăiasa zânelor. Ele l-o întrebat, cum de-o putut intra acolo. El a spus c'o *fugit* de frica măritișului. — „Bine, draga mea, rămâi slujnică la mine", i-a zis Crăiasa. — El a avut dela mama lui un inel și l-o scos odată, târziu, din *deget* și l-o pus pe masă și atâta lumină a făcut de-a stâns toate luminile și-o dat mai multă lumină ca toate lămpile. „De unde-l ai tu?" „Dela mama mea". „Să mi-l dai mie". „Ță-l dau, dar să mă lași să-ți sărut mâna". L-o lăsat și i-a dat inelu. Ea e făloasă și adună toate zânele la petrecanie. Stingea luminele și lăsa inelul de luminà. El i-a dat și *lăduță* fermecată și când o strâns zânele la petrecanie, lăduța a dat mâncări de tot felu. Fiecare cu furchiță, lingură, cuțit și mâncare. Acu or mâncat, or petrecut toate, da ea o cerut lăduța dela el. El n'o vrut. Ea i-a spus c'o va face zână. El i-o spus să-l lase s'o sărute și zâna i-a dat o palmă, dar s'o căit. „Tot o să te fac zână, te las". — După ce-a sărutat-o, zâna s'o cunoscut că s'a pătat.

El o mai avut o lampă cu o putere de o cântat mai frumos decât toate zânele și n'o arătat-o până când s'or strâns zânele toate. Când a pus-o pe masă, ea o început a cânta. Crăiasa zânelor a cerut-o, iar el i-a zâs: — „Da, dar să te culci cu mine". Ea i-a dat o palmă. de mai. mai, l-a adormit. Atunci zâna o luat lampa și aceasta o cântat până au adormit toate zânele, când, după ce s'a dus în casa slugei, în vârful *degetelor* și s'o culcat cu el. Zânele au sâmțât și atunci, odată s'or dus în fundul pământului și de atunci nu mai sunt zâne. s'au trezit: bărbat cu muere».

D-tru Fiat, de 79 ani, *Căvăran-Severin*.

Să nu te pui cu URSITOARELE, căci «ființă» (întocmai va fi), așa cum spun ele. Ursitoarele rânduesc noului născut, ce, și cum va fi în viață. Deaceea, ele sunt așteptate, după trei zile de la nașterea copilului, cu pâne, țuică, vin și alte bunătăți. Ele sunt trei la număr și fiecare pe rând menește soarta noului născut. Cea mai mică este mai darnică decât celelalte; este mai *binevoitoare*.

«*Ursitoarele* vin din cer, la trei zile de la nașterea copilului. Se pune pe o masă în mijlocul casei: pâine, țuică, vin, să fie când vin ele. Dacă nu găsește masa încărcată, nu ursește copilului.

Ursitoarea mare zice să se înnece copilu, să se frigă, să moară. Cea mică zice să trăiască, să se facă copilu mare».

Tița D. Tănăsescu, de 86 ani, *Starchiojd-Prahova.*

«Când vin ursitorile, să fie pe masă: pâine, țuică, vin și scrisori, dacă e băiat, să învețe carte. Copilu să fie în haine noi, în hainele ursitorilor».

Frusina Costache Șerban, de 68 ani, *Cerașu-Prahova.*

«O fost un boeriu odată ș'a plecat pe drum să vadă lumea. Acuma, o agiuns într'un sat, cum ați agiuns D-tră aicea și-o înserat în sat, și-o *cotat* loc ca să capete să *hodeană* peste noapte. O găsit la un om sărac o lumină și s'o abătut la om, la casă. Omul o zâs că nu poate, că are un năcaz, că muerea nu poate să nască. El a spus că măcar și'n *cindă* — unde face focul — cunie. Atunci o ești moașa din casă și-o zâs: „Doamne ajută, c'o scăpat: o născut un prunc". — După aceasta, l-o lăsat în casă și s'o culcat pe un *scaun* lângă fereastră; muerea cu copilu și omu alt undeva. Și când o fost pela miezul nopții, o venit ursâtorile. Atunci o zâs o ursitoare cum să fie cu copilu ăla? Să fie sănătos, să crească; una o zâs să aibă *neroc* și să trăiască bine și *hailaltă*, să aibă *neroc* să moștenească averea boerului care-i culcat aici. Atunci ele s'or dus, iar boeru n'o mai putut dormi. Dimineața, când s'o sculat, o cerut să-i vândă copilul lui. Ei o zâs că nu-l vând. Atunci el o scos și o pus pe masă 100 galbeni. Când or văzut galbenii, atunci au dat copilu. El nu l-a luat să-l țână, ci să-l omoare, ca să facă ursitorile de rușine, că mint și ele. O plecat și el, și-o ajuns într'o pădure, să nu știe nimeni. și o ajuns într'un loc și-o găsit un lemn cu o *butoare* în el (scobitură) și-o băgat copilul acolo. Dar, acolo a fost un păcurar al lui cu oile și s'o *îndereptat* păcurarul acolo și o auzât copilu plângând. O strigat pe a lui copil, să vadă ce plânge acolo și copilu a zâs: „Lasă tată, că nu-i lucru bun, e necuratu". — „Ba, taichi, e glas de om".

L-or scos afară, și dacă *l-or* scos, l-or luat, l-or spălat și dus la coliba lor și l-or pus la o oaie să sugă. L-or dus la apă să-l boteze și i-au pus numele *Aflatu*. Și-o crescut la oi, până la 20 de ani. Boeriu i-ar o venit pe acolo.

„Măi, tu ai avut un copil și-acum ai doi", o zâs către păcurar. „Pe Aflatu l-am găsit acum douăzeci de ani". Boeriu și-a adus aminte. L-o cerut, cu o sută de galbeni, cu gând să-l omoare. L-o luat. Copilu n'o vrut, că nu știa. I-a spus că acolo este în satu cutare lângă biserică o casă cu două rânduri *cu pleu cutropite*, unde este doamna.

I-o făcut boeriu o țâdulă să se ducă la cucoana — jupâneasa lui. In țâdulă a scris boeriu ca să-l trimeată cu sluga, țiganu, ca să-l omoare. Băiatu o luat țâdula și-o pus-o la pălărie; pe drum o ajuns la un isvor cu apă rece și-o stat la umbră; s'a culcat — o adormit. — Țâdula o picat din pălărie mai departe. D-zău și sf. Petru o trecut pe acolo. „Ia du-te Petre și vezi ce-i scris în țâdula aia și scrie alta, că asta nu-i bună". O scris alta, că cucoana când îl vede, *deloc* să-l

cunune cu fata lor. Atuncia așà o și făcut. La o săptămână o venit boeriu acasă, i-a întrebat dacă a făcut așà. Ea i-a arătat.

Boeriu a zâs către pândar că se fură struguri și persici din grădină, așà că cine vine seara în grădină să-l pușți, că-ți dau 100 galbeni. Sara a pornit o ploae, grea ploae o *ploiat;* boeriu spune c'ar mâncà niște struguri, dar n'are cine s'aducă. Aflatul a spun că se duce el, deaceea boeriul o fost bucurat că l'o *pușcà.* Dar Aflatul o venit cu struguri. Boeriu când o văzut, n'o mâncat de *ciudă* și-a plecat la pândariul, dar l-o pușcat. L-or luat ei, l-or dus acasă pe boeriu și-a mai trăit până la miezul nopții și-a zâs către ei, că mai mult să nu se prindă cu ursitorile, că *iština* (așa-i, întocmai)».

D-trie Fiat, de 79 ani, *Căvăran-Severin.*

BĂLAURUL, acea reptilă monstruoasă, apare dese ori în credințele și în basmele poporului nostru. El este foarte adesea confundat cu un șarpe monstruos, care are mai multe capete, de obiceiu, 9 sau 12 și noă ochi. Este atât de mare, că poate înconjura un munte și să doarmă în voie cu capetele pe coadă.

În Gorj, circulă *Legenda Ivan Iorgovan,* care a sărit cu calul dintr'un munte într'altul, până a ajuns la Olteț, unde era bălaurul cel cu nouă ochi. Deși l-a ciontit cu tesacul, totuși a mai rămas o parte din el și s'a ascuns sub stâncă. De aici iese o muscă vărgată, care otrăvește vitele. Din cauza aceasta au murit în anii trecuți o mulțime de vite.

După cum vedem, poporul pune în legătură această legendă, care circulă prin părțile Olteniei, cu apariția unei muște infecțioase (columbacă) din jud. Mehedinți, care, într'adevăr, acum câțiva ani, a făcut mari ravagii printre vitele cornute.

«Era un șerpe. Dacă nu-i duceau *hăi* bătrâni câni ori alte spurcăciuni, mânca tot ce găsea în calea lui: stână cu oi, vaci, cai, tot mânca. *Surbea* mult, că avea trupu de înconjura munții. Unde dzăcea el vara, se cunoștea șanțu, iarbă nu mai crestea.

Am fost peste Olt, la bradzdă, în mijlocul țării, trasă de Iorgovan, c'a omorît bălauru. *Tomna* la Calafat, o tras Iorgovan bradzdă.

Era un bălaur într'un munte și sta încins pe munte și *durmia* cu capu pe coadă. Avea nouă *oti* (ochi). Împăratu a dzâs că aluia care o omorî bălauru îi dă țara jumătate. Ivan-Iorgovan s'o potcovit calu bine, să sară dintr'un munte în altu, la Olteț. Urmele potcoavelor sânt și azi în piatră. Și l-o găsât în munte, târcolit așa. O tras Iorgovan cu harcu și i-o luat un *oti* și mai trăgea cu harcu, cu țapușe, până o rămas fără oti. S'o pus el cu calu și o ciontat (retezat) cu tesacu pe bălaur. Astăzi, ese de acolo muscă vărgată, tot ca șerpele. Se pune pe vită, și 'nerbează (otrăvește) vita. Anu trecut au murit vite multe pe aici».

Barbu Bobulete, de 84 ani, *Dobrița-Gorj.*

Una dintre ființele fabuloase, despre care vorbesc basmele noastre, este ZMEUL. El are înfățișarea de om, trupul acoperit cu păr, iar coada îi este solzoasă. Pe cât este socotit de mare, tot pe atât cam lip-

sit de minte. Numai așa se explică de ce este de cele mai multe ori învins sau păcălit de adversarii lui.

Deși nu l-a văzut nimeni, totuși, el apare în imaginația omului ca niște flăcări, fiind duh necurat.

Zmeul este făcut din dragoste de diavol, iar fata îndrăgostită de un flăcău și a căzut în păcat, va fi chemată de zmei.

Zmeul se duce la cine îi e drag, mai ales la fete și se furișează în casă, întocmai ca și un flăcău. Numai cu planta «Barba zmeului», femeile pot scăpa de chinurile zmeului.

«*Zmeul* face niște *flecări*, dar nu l-o văzut nimenia. Zmeii sânt *ducuri* necurate».

Barbu Bobulete, de 84 ani, *Dobrița-Gorj.*

«*Zmeul* e făcut din dragoste de diavol.

Fata, care are dragoste cu'n flăcău și prinde, este chemată de zmei».

Frusina C. Șerban, de 68 ani, *Cerașu-Prahova.*

«*Zmeul* se duce la cine e drag. Intră prin horn ca un flăcău. Femeia se îndrăgostește de el și rămâne cu mușcături și vânătăi. Numai cu buruiana «Barba zmeului» și cu untură de zmeu scapă de el. Să unge pe corp și astupă toate găurelele și gaura cheii. Zmeul trăsnește de necaz.

Buruiana «Barba zmeului» îi ca cetina bradului. Să face pe apa Stancea, pe lângă schitu Suzana». (Schit de maici, în jud. Prahova).

Irina Bucur, de 105 ani, *Cheia-Prahova.*

D. A Vasiliu

CORNULEȚE DE PRESBURG

S'a înserat. E o liniște melancolică de Noembrie. Picuri mari de ploaie se preling pe geamuri, iar trunchiurile copacilor din grădină, în legănarea lor ușoară, parcă-și tânguiesc frunzișul risipit. Focul arde potolit în cămin; aburi viorii din samovar se risipesc ușor.

Marta și Otilia, prietene din copilărie, se revăd azi după ani lungi. Și au atâtea să-și spună... Trec dela una la alta cu repiziciune. Motanul negru tolănit în pernă, toarce, luând parcă și el parte la vraja trecutului. Otilia a isprăvit de povestit o întâmplare nu demult petrecută în viața ei, când, de odată, Marta isbucni într'un hohot de râs, un râs cristalin, gâlgâietor, care aci sfârșea, aci reîncepea în alte cascade. Uimită, fără a spune un cuvânt, Otilia o privea: episodul nu avusese nimic comic în el. Atunci, ce se petrecea cu prietena ei? Și fără să-și dea seama, un fior de groază o străbătu. Nu îndrăsnea s'o întrebe nimic. In lumina flacărilor albăstrii, zărea vag ovalul ei delicat, ochii ațintiți departe de tot. P esimțind poate neliniștea Otiliei, Marta îi luă mânile într'ale ei, o privi lung și abia stăpânindu-și râsul:

— Iartă-mă, Otilia! Intâmplarea spusă de tine mi-a amintit o scenă de acum câțiva ani. Și, neașteptând să fie rugată, sorbi până la urmă ceaiul aromat, se tolăni leneș în fotoliu și dădu frâu liber amintirii.

— Era în preajma sărbătorilor Crăciunului. O zi de iarnă fermecătoare în care și începuse parcă să plutească ceva din taina sfântă a Nașterii Domnului. Zorită, alergam încoace și încolo, dorind ca totul să fie gata cu câteva zile înainte. De odată, poarta scârțâi, și dând năvală în casă, soțul îmi spune cu glas abia stăpânit de emoție, că în seara aceea vom asculta la radio una dintre cele mai frumoase simfonii ale sale. Intâiu înmărmuresc, apoi, încep, pe rând, să plâng și să râd. O bucată simfonică la radio! Un vis al lui vrăjind o țară întreagă ! De bucurie, n'am mai putut face nimic. Incepeam un lucru, îl lăsam, începeam un altul... îl lăsam și pe acela. Asta, până la ora șapte. De odată, îmi amintesc că soțul invitase la noi pentru acea seară și pe câțiva prieteni de ai lui, iubitori de muzică. Deci, nu mai mergea: se cerea să prepar ceva. Trebuia ca autorul să fie măcar întrucâtva sărbătorit, să pregătesc ceva mai ușor, care să nu-mi răpească timp prea mult. Și, mă hotărăsc: cornulețe de Presburg. Trec în bucătărie și încep pregătirile. Afară se înoptase deabinelea.

O liniște mare coborîse peste toată firea. Liniștea era doar în afară, căci în sufletul meu se rostogoleau gânduri și bucurii. Termin totul și pun tava în cuptor. Și în timp ce prăjiturile se rumenesc, sting lampa și cu fruntea rezemată de geam, privesc prin întuneric.

Fredonez în gând frânturi din simfonie, cerc să-mi imaginez cum vor pluti pe undele văzduhului și vor pătrunde în orice casă, ce impresie vor produce. Timpul trece și, de odată, tresar. Cât va fi fiind ora? Aprind lumina: opt și zece. Și cornulețele nici gând să se coacă. Turburată, îmi frâng mâinile, neștiind ce să fac. Apoi mă luminez: lemne multe. Încarc bine mașina și, mulțumită, din nou sting lampa și iar visez. Nu știu câte minute vor fi trecut așa, când aud ceva nelămurit, înăbușit, venind parcă din fundul pământului. Stau nemișcată, cu respirația oprită. Rotesc cu groază ochii în jurul meu, căutând să mă dumiresc. Și mă cutremur: în întunericul din bucătărie, burlanele încinse până la roșu, de un roșu infernal, duduiau și răspândeau un miros înecăcios. Se aprinsese coșul. Și în clipa următoare, în singurătatea care acum îmi apărea fioroasă, gândurile cele mai negre mă năpădesc: casa arsă, simfonie neascultată, ruină.

Marta se opri o clipă din povestit, se așeză pe o margine a fotoliului, privind lung la ultimul cărbune ascuns sub spuză, care mai arunca din când în când doar câte o lucire, părând un ochiu somnoros ce se închidea și se deschidea, nevrând parcă să piardă nimic din șirul povestirii. Apoi, o întrebă pe Otilia:

— Ce gând crezi că m'a stăpânit în clipa când mi-am dat seama de primejdie? Să cruț pe soțul meu! Să lupt din toate puterile pentru ca el să nu afle nimic. Doream ca succesiunea stărilor lui sufletești să ating apogeul în acea seară. Și de odată, m'am simțit puternică. Nu aveam timp de pierdut. Imi fac cruce și dau buzna afară, neținând seama de gerul tăios ce se lăsase. Privesc pe casă. Mii de scântei șburau pe horn, ca dela o locomotivă de tren. Fug la proprietar, de care eram despărțiți doar printr'o portiță și fără a mai bate la ușă, năvălesc în sufragerie. El și soția lui erau acolo. Din tonul aprins cu care discutau, cum și din privirile înveninate ce și le aruncau unul altuia, îmi dau îndată seama că nimerisem în toiul unei înverșunate certe familiare. Funcționar superior, foarte gras, cu două rânduri de gușe, cu mâinile înfipte în buzunare, se plimba agitat încoace și încolo, iar soția lui, rezemată de sobă, avea pe figură urmele unei mari enervări. Fără a-mi mai cere scuze, le spun în grabă ce se întâmplase. O clipă rămân amândoi împietriți, iar apoi, dânsul luând-o înainte, ne chiamă și pe noi după el, să-i ajutăm la adus scara, o scară lungă și grea. Cu anevoie o așezăm la gura podului, în care se intra prin bucătărie și apoi se urcă luând cu el și o căldare plină cu apă. Din pod se suie pe acoperiș, alunecând mereu. Aruncă apă peste flăcări; focul, însă, e tot mai îndărătnic. Urcăm pe scări mereu alte găleți pline. Un țipăt urmat de un sgomot asurzitor ne pironește locului. Ceva greu căzuse de pe casă. Prin mintea înnebunită mi se perindă o văduvă și doi copii. Cât ai clipi, străbat besna adâncă și cu inima strânsă mă apropii de locul unde auziserm căderea. Dibuind, dau cu mâna de ceva rece care mă înfioară: era o căldare scăpată de sus. Respir ușurată. Mă reped în bucătăria mea să iau oțetul care știam că înnăbușe focul. Intre timp, însă, proprietarul reușise să-l stingă și se coborâse de pe acoperiș în pod. Abia începeam să mă liniștesc, când un nou țipăt al lui îmi luă răsuflarea. Alerg în bucătăria lor și găsesc scara căzută jos, iar proprietarul care, călcând greșit, o

rostogolise, ținându-se acum cu amândouă mâinile de marginea podului, se zvârcolea în aer, strigându-ne mereu s'o așezăm mai repede la loc.

Apucăm scara cu putere, o aducem până la o mică înălțime, când, de odată, întâlnesc privirea soției lui. O privire stranie care mă înghiață. Dă pe neașteptate drumul scării și eu fac acelaș lucru, neputând ține singură o povară atât de mare. Își pune mâinile în șolduri și ridicând ochii spre pod, cu glas înțepat, îi strigă: — Și acum, Mișule, ori îmi răspunzi, ori mori !

Cu părul vâlvoiu, cu ochii aproape ieșiți din orbite, o privește și cu glas în care se simțea desnădejdea, o întreabă:

— Ce să-ți răspund, Nelo? Te rog, nu mă lăsa! Cad!

— Răspunde la ceeace te întreb de atâtea luni, repede, cât mai e timp! Cine e moțata aia oxigenată, care te vizitează zilnic la birou și de care îmi cânți mereu că vine în interes de serviciu?

Urmă o secundă de tăcere, din care se deslușea o luptă lăuntrică ce se dădea în el.

— Indură-te ! scapă-mi viața ! Iartă-mă, Nela! N'a fost decât o aventură.

Atunci, cuprinsă de furie, apucă scara și, ajutată de mine, o apropiem de gura podului.

— Bravo, gușatule, ai început să ai gusturi romantice, franțuzești.

Cu greu fixăm scara. O stăpânim bine și așteptăm să se coboare. Cu atenția încordată, gâfâind, pune încet un picior, apoi pe celălalt, coboară o treaptă, două, și pe a treia se așează. Mă uit la el și nu știu ce să cred. Ochii îi lunecau când la mine, când la soția lui. Aveam impresia că se așezase acolo să stea un veac. Nu-mi trebuie mult să înțeleg că frica de răfuială îl făcea să stea cocoțat acolo sus și simțind cum râsul avea să devină în curând greu de stăpânit, fără a spune un cuvânt, mă strecor repede pe ușă, lăsând pe eroii mei să se descurce cum vor ști mai bine.

Câtă tragedie trăisem, numai în câteva momente !

Când într'un târziu, adunați în jurul aparatului de radio, ascultam cu toți simfonia ce ne umplea camera, nimeni nu ar fi bănuit cât de eroic luptasem pentru aceste clipe. Alături, aurii, cornulețele așteptau să încheie această sărbătoare. Câte pătimisem din cauza lor !

Marta sfârși de povestit. Otilia își înăbuși un hohot de râs și cu glas întretăiat o întrebă: — Dar, bine, amintirea scenei la care fuseseși martoră, nu te-a împiedecat să asculți simfonia soțului?

Marta se gândi o clipă, ca pentru a-și aduce aminte mai bine și apoi adăogă: — E adevărat că în câteva rânduri am surprins atât pe soțul meu, cât și pe amicii lui, privindu-mă uimiți. Râdeam, se vede, fără să știu, de câte ori îmi răsărea imaginea condamnatului atârnat cu mâinile de marginea podului. Abia târziu soțul meu a aflat tragi-comedia acelei nopți de iarnă.

Prietenele se priviră lung, cu duioșie; apoi, ochii lunecară pe geamul din fața lor. Afară, ploaia încetase, iar acum primii fulgi se așterneau blând pe aleia din grădină.

Constanța Sălceanu

TRADUCERI DIN POEZIA GERMANĂ

FR. v. SCHILLER: CUFUNDĂTORUL

«Cine 'ndrăznește, cavaler sau aprod,
Să se cufunde'n hăul cest cumplit ?
Iat', un pocal de aur arunc în el,
S'a dus și gura neagră l-a 'nghițit.
Pocalul de-mi aduce cineva,
I-l dăruesc, să fie partea sa».

Și craiul a grăit, și de pe stânca
Ce aspră se ridică, amețitoare,
Plecată asupra Mării fără margini
Pocalul svârle 'ntr'a Charybdei vâltoare.
«Intreb din nou care-i cel inimos
Ce-ar vrea să se cufunde-aici în jos ?»

Și cavaleri și-aprozi în jurul lui
Ascultă ce-a vorbit, dar în tăcere
Privesc în jos la Marea 'nfuriată
Și nimene pocalul nu l-ar cere.
Și-a treia oară craiul iar vorbește :
«Ei, nu-i nici unul care îndrăznește?»

Dar muți rămân cu toții ca 'nainte.
Când iată că un paj, isteț și blând
Din ceata de aprozi sfioși răsare,
Și-l vezi mantaua, brâul lepădând
Și toți în jur, bărbați, femei privesc
Uimiți la chipu-i mândru tineresc.

Și cum pășì pe-al stâncii povârniș,
Privind în jos la hăul cel cumplit,
Charybda iarăși revărsa urlând
Șuvoaie ce 'nainte le-a 'nghițit;
Cu vuiet ca de tunet depărtat
Ieșiau spumând din fundu 'ntunecat.

Şi clocotă şi fierbe şi ţişneşte
Ca apa, când s'amestecă cu focul,
Şi pân' la cer împroaşcă spuma'n aburi,
Şuvoaie nesfârşite-şi schimbă locul
Şi vin într'una, vin fără 'ncetare,
De par'că-ar naşte Marea înc'o Mare.

Dar în sfârşit furia se potoale
Şi neagră se desface 'n albe spume
In jos ca o genune ce se cască,
De crezi că-i fără fund şi dă'n cea lume
Şi apele'n vârtejuri sunt smuncite
În fundul pâlniei ce le înghite.

Acum degrab', pân'nu se'ntoarce valul,
Voinicul viaţa Domnului şi-o 'ncrede
Şi... au strigat de groază toţi în jur,
L-a dus vârtejul, nici că se mai vede,
Şi tainic se închide cel ponor
De-asupra bravului înotător.

Tăcere-acum se face peste ape,
Doar din adâncuri vuiet surd mai vine
Şi tremură din gură'n gură vorba
«O, june falnic, să te'ntorci cu bine!»
Şi urlet tot mai surd mereu vuieşte
Şi groaznica-aşteptare nu sfârşeşte.

«De-ai arunca în jos coroana-ţi însăşi
Şi-ai zice: Iată, cine mi-o aduce,
S'o poarte dânsul, rege el să fie —
Eu n'aş pofti aşa răsplată dulce.
Căci nu e dat la suflet viu să spună
Ce-ascunde hăul într'a lui furtună».

«Corăbii multe, de vârtejuri prinse,
Năprasnic fură trase'n cel ponor;
Sdrobit ieşia doară catargul, talpa
Din cel mormânt, a toate 'nghititor».
Mai clar, mai clar, aproape, mai aproape
S'aude vâjiind furtuna de ape.

Şi clocotă şi fierbe şi ţişneşte
Ca apa, când s'amestecă cu focul,
Şi pân'la cer împroaşcă spuma'n aburi,
Şi valuri nesfârşite-şi schimbă locul,
Cu vuiet ca de tunet depărtat
Ieşiau urlând din fundu 'ntunecat.

Şi iată că din negrele şuvoaie
Un alb de lebădă se desluşeşte,
Se vede-un braţ, o ceafă lucitoare
Şi cu putere tot mereu vâsleşte
Şi-i *el* şi vesel stânga'n sus agită
Pocalul spre mulţimea cea uimită.

Răsuflă-apoi prelung, răsuflă-adânc,
Salută soarele cel mult dorit
Din gură'n gură vorba vesel sboară:
«Trăeşte ! A scăpat ! Nu l-a 'nghiţit !
Din groapă, din vârtejul cel de ape
Ştiu viteazul teafăr ca să scape».

Şi vine, însoţit de alaiul vesel,
Naintea craiului îngenunchiază,
Pocalul i-l întinde, iară craiul
Un semn îi face fiicei drăgălaşe;
Ea-l umple 'ntreg cu vin care sclipeşte
Şi către craiu voinicu-aşa vorbeşte:

«Mulţi ani trăiască Regele! Ferice
Tot cel ce-aici respiră în lumină!
Dar colo'n adâncimi e grozăvie
Şi omul nu încerce voia divină
Şi nu dorească'n veci, în veci să vază
Ce-acopere ea cu noapte şi cu groază».

«M'a rupt în jos ca fulgerul de iute,
Dar dintr'un puţ, în stâncă găurit,
Sălbatec alt şuvoiu mă năpădeşte;
Mă apucă torentul îndoit,
Ca pe-o sfârleză mă 'nvârtia'n rotire
Ameţitoare, fără 'mpotrivire».

«Atunci, în culmea groaznicei primejdii,
Strig către Domnul, iar El mi-arată
Din ape răsărind un colţ de stâncă;
Mă prind de el şi viaţa mi-i scăpată
Şi văd pocalu'ntre corali oprit,
Altfel cădea'n adâncul nesfârşit».

«Căci dedesuptul meu imens adânc
In întunerec purpuriu zăcea,
Urechea ici era în vecinic somn,
Dar ochiul îngrozit în jos privia
Cum mişunau salamandre şi balauri
In groaznicele iadului coclauri».

«Foiau aice'n negru-amestec groaznic
Strânşi laolaltă ghem în boţuri hâdoase,
Ghimpoasa *raie*, peştele de stâncă,
Ciocanul cu făptura-i monstruoasă,
Şi dinţii mi-arăta menințător,
Rechinul crâncen, hiena mărilor».

«Stam atârnat aşa, cuprins de groază,
Departe de oameni care să mă scape,
Un singur suflet viu între stafii,
Stingher în groaznica singurătate,
Aice glas de om nu mai pătrunde
La monştrii din pustiul trist, în unde».

«Aşa gândiam, când iată că s'acaţă
Ceva spre mine, braţe-o sută-a 'ntins,
Vrea să m'apuce; în spaima cea nebună
Scap cracul de coral ce l-am cuprins.
M'apucă iar vârtejul furios,
Dar spre noroc mi-a fost, în sus m'a scos».

Şi craiul s'a mirat de-aceste toate
Şi-a zis: «Pocalul deci l-ai dobândit
Şi iată îţi menesc şi-acest inel,
Cu nestimată scumpă 'mpodobit,
De vrei să mai încerci să-mi dai de veste
De ceeace pe fundul fundului mai este».

Aude-acestea fiica cea duioasă
Şi gura-i, linguşind, aşa cerşeşte:
«Ajungă-ţi, tată, jocul fără milă!
Ce-a isprăvit el, altul nu isprăveşte.
Iar de nu-ţi poţi dorinţa înfrâna,
Sunt cavaleri, pe-aprod a-l ruşina».

Iar craiu-atunci pocalul îl apucă
Şi-l svârle repede'n vârtej, în unde:
«De mi-l aduci pocalul iar la loc,
Mi-i fi din cavaleri cel mai de frunte
Şi astăzi chiar ca soţ vei strânge-o 'n braţe
Pe ea ce-acum cerşeşte-a ta viaţă.»

Puteri cereşti el simte-atunci în suflet
Şi ochii de 'ndrăzneală i s'aprind;
Şi vede chipul dulce cum roseşte
O vede-acum pălind şi şovăind,
Îl mână să-şi câştige plata scumpă
Pe viaţă şi pe moarte'n jos s'aruncă.

S'aude el talazul, se întoarce,
Un vuiet ca de tunet îl vestește;
Se pleacă'n jos privirea iubitoare,
Val după val mereu, mereu sosește,
Vuiesc în jos, vin iar vuind în *sus* —
Pe *ju*ne valul *nu* l-a mai ad*us*.

Traducere de **Victor Morariu**

W. v. GOETHE: CÂNTECUL DE NOAPTE AL DRUMEȚULUI *

Peste lanțul de culmi
Pace plutește,
Vârful mării de ulmi
Abia-l clătește
O boare lină;
Tac păsărelele 'n crâng, —
Rabdă, și tu 'n curând
Găsi-vei hodină.

L. UHLAND: SCHITUL

Sus, pe vârf de deal, stă schitul
Și tăcut privește 'n jos,
Unde la izvor, pe iarbă,
Cântă-un ciobănaș voios.

Plânge sus un glas de clopot,
Gem cântări de 'nmormântare;
Amuțit-a cântul vesel,
Stă ciobanu 'n ascultare.

Sus la groapă-i duc pe-aceia,
Cari s'au veselit în văi:
Ciobănașe, ciobănașe,
Vei urca 'ncurând l-ai tăi!

FR. v. SCHILLER: DIN SENTENTELE LUI CONFUCIUS

Pasul vremii-i întreit:
Șchiopătând s'apropie viitorul,
Ca fulgerul prezentul își ia zborul,
Stă 'ncremenit de veci trecutul liniștit.

* Poezia aceasta este netraductibilă propriu zis în românește. Parafrazarea, ce o dăm, este, după noi, cea mai apropiată de spiritul ambelor limbi, după cum vom arăta ocazional într'un studiu critic asupra traducerilor acestei poezii în românește.

Când stai pe loc, cu nerăbdarea
Zadarnic pasu-i înteţeşti;
Când fuge, 'n van cu îndoiala
Şi frica 'ncerci să o opreşti;
Nici vrăji şi nici căinţă grea,
N'o vor urni din loc, de-o sta !

Drumul vieţii 'n fericire
Şi 'nţelept ca să-l sfârşeşti :
Cere-i sfat, — când zăboveşte,
Dar muncind, — s'o ocoleşti !
Tovarăş nu ţi-o fă, — când zboară,
Dar nici duşman, — când stă pe loc !

N. LENAU: TRISTEŢE CEREASCĂ

Pe faţa cerului un gând pluteşte:
E norul cela greu şi 'ntunecat;
De vânt se zbuciumă pădurea 'ntr'una,
Ca bolnavul cu sufletu 'ntristat.

In cer răsună-un tunet melancolic,
Clipeşte-o geană 'n zare când şi când, —
Aşa clipesc şi ochi, ce stau să plângă,
Iar de sub geană vezi o rază săgetând.

Fiori de ghiaţă din rovini se 'nalţă,
Şi 'ncet pluteşte ceaţa pe câmpie:
Rob gândurilor sale triste, cerul
Din mâni sloboade-a cerului făclie.

PETER ROSEGGER: ADIERI

Se cerne'n vânt depe cireşi puzderie de flori,
E iarnă 'n primăvară, cad ninsori:
Aşa te 'ncearcă'n clipe dulci amarul pătimirii.

Făgetu'n flori de trandafir roşeşte,
Ingână toamna primăvara, înflo eşte:
Aşa năzare'n zile triste visul fericirii.

N. LENAU: DIN «CÂNTECELE TRESTIILOR»

Peste lacu'n amorţire
Lucesc blând raze de lună,
Impletind din roze pale
Şi verzi trestii o cunună.

Colo, pe colnic, trec cerbii,
Ochii 'n noapte săgetând,
Iară păsări visătoare
Mişcă 'n stufuri când şi când.

Lăcrimând în jos plec ochii,
Pe când sufletu-mi străbate
A ta dulce amintire,
Ca şoptiri de rugă 'n noapte.

EMANUEL GEIBEL: INVIERE

Când a murit un suflet, ce ţi-a fost drag pe lume
Durerea ta o poartă prin locuri tăinuite,
Ca liniştea în suflet cucernic să coboare, —
Pe mare, prin pădure, drumeaguri părăsite.

Curând atunci simţi-vei, că cel ce doarme 'n groapă
In inima-ţi învie la o vieaţă nouă;
In aer şi în umbră îl simţi mereu aproape
Şi pace-adâncă naşte a lacrimilor rouă.

Cât de frumos e mortul, ce-acum te însoţeşte !
Scăpat de chinuri, chipu-i scăldat e în lumină
Şi-i mai fidel, căci veşnic el nu te părăseşte.

Sunt Paşti şi pentru inimi: când piatra plumburie,
Sub care-am pus cenuşa, în lături se înclină
Şi ce iubeşti tu veşnic, e-al tău pentru vecie!

FERDINAND VON SAAR: CURĂŢIE

Pe poet nime nu-l certe,
Câte-odată de-ar cădea
Şi ca plebea fără nume
Din mocirla vieţii-ar bea !

Mai curat e prin contrasturi,
Mai sonor cântu-i sporeşte, —
Cine ştii preţul luminii,
Când de noapte se fereşte ?

Creştetul oricât de falnic,
Rădăcina doarme 'n tină, —
Nufărul din mâl rădică
Preacuratu-i chip de zină !

Traducere de **Liviu Marian**

REMINISCENȚE DIN «ARGHIR ȘI ELENA» ÎN «NUNTA ZAMFIRII» DE COȘBUC

Cărțile populare au atras atenția scriitorilor noștri încă din secolul al XVII-lea. Unii traduc din slavonește (mai târziu din grecește), precum Udriște Năsturel, care dă, la 1648, redacția românească a romanului creștin «Varlaam și Ioasaf». Alții tipăresc asemenea cărți, după manuscrisele care circulau: Mitropolitul Antim Ivireanu editează «Floarea Darurilor», la 1700. Mai ales de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, influența acestor cărți asupra marilor noștri scriitori este vădită. In deosebi, basmele versificate și romanele populare alcătuiau prima lectură în românește. Eliade-Rădulescu citește, cu patimă, mai toate cărțile populare de pe atunci, fiind încântat de «Alexandria» și de «Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elene», din care știa versuri pe de rost [1]. Mai târziu, Gr. Alexandrescu, Anton Pann, M. Eminescu, B. P. Hasdeu, Sadoveanu și alții se dovedesc adânci cunoscători ai cărților populare. Ecoul acestor lecturi în opera scriitorilor respectivi poate fi mai puternic (ajungând la prelucrări) sau mai slab (teme, reminiscențe, personaje, imagini). Deoarece cărțile populare s'au tipărit în deosebi în Transilvania, în multe ediții (la Sibiu și Brașov), era firesc ca și scriitorii români de acolo să le cunoască. Este cazul lui G. Coșbuc, care, plecat dela țară și rămas toată viața cu sufletul alături de țăran, trebue să fi citit, în adolescență, cărți populare. O dovadă: el reproduce, în traducerea lui Zanne, «Parabola celor trei prieteni», din romanul «Varlaam și Ioasaf», în Cartea sa de cetire pentru clasa IV urbană [2].

O carte ca «Istoria prea frumosului Arghir», care stârnise admirația unui Eliade, nu putea să nu intereseze pe cel care alcătuia, pe atunci, basme versificate. Cred că a cetit și recetit această carte, înainte de 1889.

Dacă «banul» pus mortului în mână, pentru plata «vămii» (în «Moartea lui Fulger») este numai o notare a credinței poporului în vămile văzduhului, iar nu o idee luată direct din «Viața Sfântului Vasile cel Nou» [3], în schimb în «Nunta Zamfirii» găsim reminiscențe din basmul «Arghir și Elena», versificat de Ion Barac, tipărit mai întâi la Sibiu, în 1801, apoi în peste 15 ediții, până la 1889, când apare «Nunta Zamfirii» în «Convorbiri Literare».

[1] «Când văzuiu însă pe **Arghir**, eram în ceruri de bucurie; învățaiu mai într'o săp'ămână cântarea întâi» mărturisește el în **Dispozițiile și încercările mele de poezie.**

[2] Alcătuită în colaborare cu **Dima, G. Costescu** și **Stoinescu,** ed. 1908. Vezi și **N. Cartojan,** Cărțile populare în literatura românească, vol. I, Buc. 1929, p. 247.

[3] Vezi **N. Cartojan,** aceeași lucrare, vol. II, Buc. 1938, p. 175.

«Arghir şi Elena» cuprinde povestea «rătăcirii» crăişorului Arghir, fiul cel mai mic al lui Acleton, «craiul cel bogat din lume» (compară la Coşbuc: «Dar ca Săgeată de bogat, nici astăzi domn pe lume nu-i»), plecat în căutarea iubitei sale Elena. După mai multe piedici, înlăturate prin rugă către Dumnezeu şi prin înşelarea dracilor, izbuteşte să-şi găsiască iubita. Se'ntoarce acasă fericit şi face nuntă ca'n poveşti. Părţile a patra şi ultima cuprind numai descrierea nunţii şi a vieţii lor fericite.

Iată ce apropieri sunt evidente, între cele două opere:

1. In ambele opere, descrierea nunţii cuprinde un amestec de elemente fantastice cu elemente realiste, luate din viaţa ţăranului nostru. La Coşbuc însă, nota realistă este mai puternică.

2. Ambele fete (Elena şi Zamfira) sunt asemănate cu trandafirii. La Barac: «Trandafirii înfloreşte / Şi doi trandafiri roşeşte / In faţa cea albeaţă. / O, ce ciudată roşaţă !» (ediţia Petre V. Haneş, Bibl. Căminul p. 19). La Coşbuc: «Un trandafir în văi părea» (strofa 17). Cu deosebirea că, la Coşbuc, avem întreaga fiinţă a iubitei imaginată ca un trandafir, iar epitetul «în văi» dă amploare şi notă rustică, fericitei imagini. Tema aceasta poetică: fecioara asemănată trandafirului, o găsim în literatura universală, în deosebi în lirica latină, apoi în lirica italiană şi franceză a Renaşterii, precum şi în cançonetele din sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea. Catul, Ariosto, Ronsard, T. Tasso, Chiabrera şi J. Gohorry folosesc această comparaţie. Şi în literatura română trandafirul e floarea iubirii, la: G. Asachi (Anacreontică), M. Eminescu (Crăiasa din poveşti), D. Zamfirescu (Un trandafir s'a scuturat), Al. Macedonschi (E vremea rozelor ce mor), D. Anghel (Populare spaniole), Octavian Goga (Un trandafir se stinge 'n glastră) şi alţii [5].

3. Nici unul din doi nu poate exprima frumuseţea nespusă a miresei; La Barac: «O frumuseţe neurmată / Fecioarei aceea dată; / Că nici limba omenească / Nu poate să o grăiască / Nici nu se poate scrie» (p. 18). La Coşbuc: «Frumoasă cât eu nici nu pot / O mai frumoasă să-mi socot / Cu mintea mea» (str. 17).

4. Imbrăcămintea miresei străluceşte. La Barac: «Vestmintele ard ca focul / Cari împodobesc mijlocul» (p. 20). La Coşbuc: «Mlădiul trup i-l încingea / un brâu de-argint» (str. 17).

5. Jocul nuntaşilor. La Barac: «Ci încep la veselie / La jocuri de bucurie». La Coşbuc: «A prins poporul adunat / Să joace 'n drum, după tilinci» (str. 19), având «tot felul de muzică» (B.) sau «muzici multe'n fruntea lor» (C.). «Trîmbiţele» răsună la amândoi. «Fluerelor» lui Barac, le corespund «tilincile» lui Coşbuc.

[4] **Anita Belciugăţeanu,** Tema poetică: «La verginella è simile alla rosa» din Ariosto, în «Omagiu lui Ramiro Ortiz», Buc. 1929, p. 19.

[5] De pildă: **M. Codreanu** (Romantă de Mai), **C. Moldovanu** (Cântare de iubire), **Z. Bârsan** (Trandafirii roşii), Al. T. Stamatiad (Pe etajera roză), G. I. Stratulat (Trandafirii albi), **Em. Ciomac** (Mistica roză), **A. Cotruş** (La geamul cu perdele rubinii) şi **Luca I. Caragiale** (Stanţe). Să remarcăm că tema aceasta poetică are mai multe nuanţe: a. fecioara asemănată în întregime cu trandafirul pe tulpină (ca la Coşbuc); b. numai obrajii fetei se aseamănă cu această floare; c. trandafirii roşii simbolizează iubirea înfocată şi d. trandafirii albi simbolizează iubirea platonică.

6. Ospăţul cu lume multă. La Barac: «Gândind ca ospăţ să facă / Ca şi altora să placă, / Foarte mulţi oaspeţi adună / Făcându-şi inimă bună» (p. 79). La Coşbuc: «Iar la ospăţ? Un rău de vin! / ...şi tot oaspeţi rari — Tot crai şi tot crăesc mari» (str. 21).

7. Hora. La Barac: «toţi în hore saltă / Cu bucurie înaltă» (p. 81). La Coşbuc, vestita strofă (a 20-a): «Trei paşi la stânga linişor / Şi alţi trei paşi la dreapta lor» etc. Firește, plasticitatea cu care G. Coşbuc redă ritmul domol al horei românești, îi aparţine pe deplin.

8. Insfârşit, la ambii scriitori nunta ţine peste o lună şi se încheie cu urarea de «mulţi ani», făcută mirilor, fie din partea autorului (Barac), fie din partea unui mesean: Mugur-Impărat (Coşbuc).

Apropierile de mai sus, dacă nu pot fi socotite întâmplătoare, nici nu pot ştirbi nimic din originalitatea baladei lui Coşbuc. Constatând aceste reminiscenţe firești, le socotim numai elemente disparate, pe care marele poet le-a încorporat în capodopera sa, cu totul superioară basmului versificat al lui Ion Barac, basm plin de stângăcii şi lipsit de arta compoziţiei, dar atât de cetit pe vremuri.

Ion M. Gane

B A D E A, B Ă D I Ș O R

Op. 1 — Nr. 3.

Cântec în stil popular

P A R T I T U R A

Se poate executa de către următoarele formațiuni:

1. — Cor mixt.
2. — Orchestră.
3. — Cor și orchestră.
4. — Solo voce și orchestră.

Această compoziție poate fi cântată de oricare din formațiunile specificate mai sus, sau poate fi retipărită, radio-difuzată, imprimată pe discuri, film sonor, etc., de către oricine, fără vre-o altă obligație, (în afara considerațiunilor de a nu modifica sau îmbucătăți atât textul muzical cât și cel literar, sau de a omite numele autorilor), dat fiind că subsemnatul nu fac parte din nicio asociație care mi-ar putea impune restricții în acest sens, asupra lucrărilor mele.

E. M.
1. XI. 1941

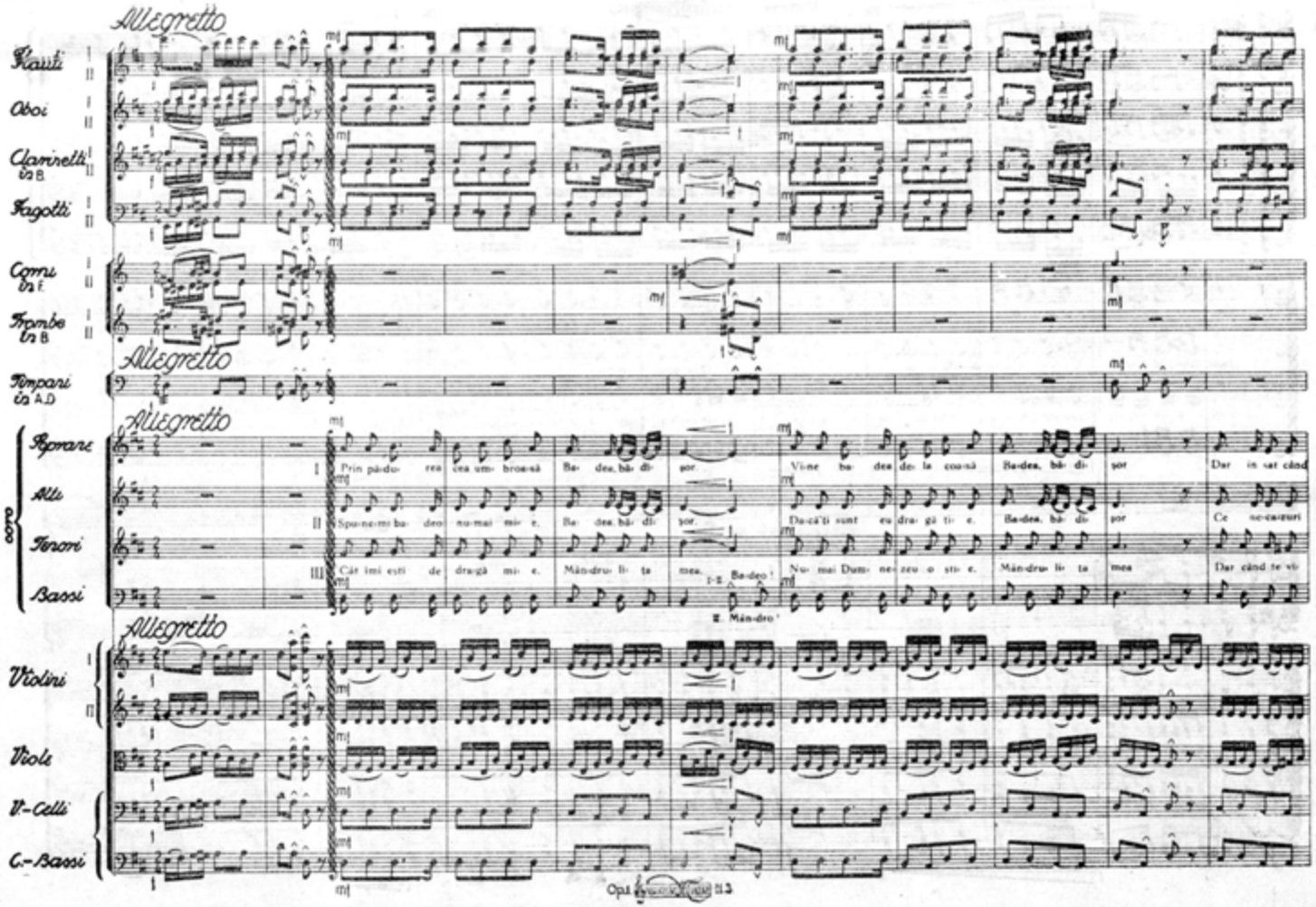
Allegretto
Flauti
Oboi
Clarinetti in B
Fagotti
Corni in F
Trombe in B
Timpani in A.D
Soprane
Alti
Tenori
Bassi
coro
Violini
Viole
V.-Celli
C.-Bassi
Prin pă-du- rea cea um- broa-să Ba- dea, bă- di- şor. Vi-ne ba- dea de- la coa-să Ba-dea, bă- di- şor Dar în sat când
Spu-ne-mi ba- deo nu-mai mi- e, Ba- dea, bă- di- şor. Da-că'ţi sunt eu dra- gă ţi- e, Ba-dea, bă- di- şor Ce ne-ca-zuri
Cât îmi eşti de dra-gă mi- e, Mân-dru- li- ta mea. Ba-deo! Nu- mai Dum- ne- zeu o şti- e, Mân-dru- li- ta mea Dar când te vi-
Mân-dro!

PAIANJENUL

Era o seară stranie de toamnă.
Ardeau în sobă flăcări albăstrii.
Scriam. Şi ea, tăcută, lângă mine
Citea un manuscris cu poezii.

Deodată, scoase-un ţipăt: «Un paianjen!
Se lasă din tavan! Uite-l cum vine!»
O îngrozea firava vietate
Şi se făcuse mică lângă mine.

Gângania, pe fire nevăzute,
Venea ca o cometă prin abis,
Plimbându-şi umbra lungilor picioare
Pe strofele 'nşirate 'n manuscris.

Venea cu îndrăsneală. «O! ce monstru!
Ucide-l!» spuse dânsa furioasă.
Iar eu rupându-i aţa cu un deget,
L-am coborît încetişor pe masă.

I-am spus, apoi, cu voce mustrătoare:
— De ce urăşti această vietate?
E-atât mister în inima-i ce bate!»
O clipă ea rămase gânditoare.

Atât şopti: «Aruncă-l pe fereastră!»
Luai atunci păianjenul, uşor,
Crăpai un geam... dar, când să-l las afară,
Mă străbătu al frigului fior.

Cădea o ploaie rece. Vântul nopţii
Sufla prin crengi atât de 'nfuriat...
Şi mă 'ntorsei, fereastra închizând-o:
— Nu pot să-l las să moară! E păcat!

Gândeşte-te: o viaţă e în el!
E-un monstru, dar e-atât de mititel!
Hai, să-l lăsăm aicea să trăească,
Alăturea de noi să se 'ncălzească!

Să simtă şi gângania, săraca,
Un strop din bucuriile senine,
Pe care eu, de-atâţia ani, de-a rândul,
Le simt, aici, alături-a de tine.

N'a spus nimic tovarăşa-mi de visuri,
Dar, între gene, i-am văzut, curând,
Cea mai frumoasă perlă de pe lume,
O lacrimă pe faţă râurând.

Paianjenul, lăsat în voia lui,
Porni voios, prin cameră, hai-hui.
. . . . . .
Târziu de tot, 'nainte de culcare,
Sub candela clipind tremurătoare,
Cum ne rugam smeriţi la o icoană
Infăţişând pe Maica Preacurată,
In braţe legănându-l pe Isus,
Pe zid, o umbră neagră se arată.

Venea încet paianjenul spre noi.
S'a coborât pe biblie; apoi,
A 'nconjurat icoana sfiicios
Şi coborând din ce în ce mai jos,
Cu picioruşe lungi şi delicate,
Subţiri ca nişte raze răsfirate,
Oprindu-se asupra lui Isus,
L-a desmierdat uşor; parc'ar fi spus:
«Cerească milă Tu le-ai insuflat!
Isuse sfânt, fii binecuvântat!»

Grigore Sălceanu

P R E L U D I U

Frânge-mă lin
Cer opalin.

Toarce-mă gând
Luceafăr plăpând.

Ne'nceputul cadă
Rotind în arcadă.

Dorul prihană
Nuntă-i pe geană.

Plâng pe ruine
Munţi de rubine.

Moarte, nu vrei
Vamă să-mi iei?

Trimite-ţi solul
Să-i dau obolul:

Galben din salbă
Curat ca o nalbă,

Trup de-alabastru,
Nopţi de sihastru,

Frunte de algă
Lut de pribeagă...

Trimite-ţi solul
Să-mi ia obolul:

Mână suavă,
Taină moldavă.

Flămândă-s de El,
De alb păstorel.

Azurul îmi coasă
Zile 'n mătasă,

Timpul mă leagă
Anii 'mi desleagă...

Frânge-mă lin
Cer opalin.

Ronsarda Castro

C Â N T E C D E S F Â R Ş I T

Poate că 'ncurând voiu fi pământ
de s'or rupe 'n cer pârdalnice aţe;
ars de lună, scuturat de vânt,
cine-o mai lua arborii 'n braţe?

N'oiu mai trece beat prin vedrele ploii,
nici obrazu 'n flori de liliac
n'am să-l culc, ca 'n buclele iubitei
lângă suflet — lacrimă şi leac.

Ceru-acest, din plaur şi colină
cum să-l strâng — buchet — la poarta fricii
limpede 'ntr'o strofă cu lumină
când îl taie sborul rândunicii?

Bate vântul... Din arama serii
ies prin somn şi stele de sub spuze.
Cine'n iarbă, dăruit tăcerii,
va mai spune versuri pentru gâze?

Bate vânt molcom într'o lalea
că'n minutul aromit de-acum
leagănă uşor ca fulgi de stea
fluturi, în vocale de parfum...

De mă 'ntorci: lut simplu în pământ
şi cu sufletul în pulberile zării,
pentru ce-am voit o, Doamne, şi nu sânt,
mântue cu semnul închinării.

Teodor Dragomirescu

A L I N T

...Ci şterge blondă fată basarabă
Toţi norii din privire cu năframa...
Când iară codru-şi va cocli arama
Vei înflori în ţarna basarabă.

Vei flutura prin holdele răute
Sau vei culege poame la Tighina.
Ţi-o toarce colilia 'n trup lumina
Şi'n seri cu ploi vei creşte din lăute.

Ci nu mai plânge, blânda mea bogdană,
E'n pasul nostru grav un joc amar —
O melodie tânără, de jar,
Ce-ţi toarnă'n trup aromă sânziană.

Eu n'am să-ţi mai adun cândva, Domniţă,
Comoara viorie din privire,
Mi-oi rătăci mai blondă'n amintire,
Cu zâmbet clar şi mers de jupâniţă.

Ci tu te 'ntorci cu toamna la Soroca,
S'arunci în lut grâu nou de veste bună —
Eu te-oiu purta Domniţă cătră strună
Şi îngropa-mi-oiu fruntea la Soroca.

Te du, senină, dincolo de leat,
Rămâi în mine, pururea licoare,
Şi când vor plânge pomii, fără floare,
Voiu şti Domniţă cum că m'ai uitat.

Lucian Dumitrescu

CÂNTEC DE LUMINĂ

Aş vrea să cad cu doina pe buze la hotară,
să mă închin pe veci icoanei tale, ţară.

Să mă înalţ la cer, umilă melodie
a unei ramure 'n dumbrava pururi vie.

Lumina ultimă m'a lumina,
căci unda vremii o aud oprită undeva.

Danie Domnului atunci voiu duce
trupul meu, umbră de cruce,

şi când pentru mine n'or mai zori zorile,
dorul cântecelor şi-al rugilor — florile

singurătăţii mele — îi voiu închina.
Când lumina ultimă m'a lumina,

inima-mi va suspina uşure —
rouă ori lacrime în frunza din pădure.

Dar sufletu-mi o biată pasăre-obosită,
nu-ţi va tulbura visările, iubită;

doar chemat de albele tale mâni,
va căuta răcoarea 'n pajişti şi 'n fântâni.

George Zamfira Antonescu

NU MAI ŞTIU VISUL

Nu mai ştiu visul să-l ferec;
Inimă, mergi la hodină...
Cine va pune lumină
Peste atâta 'ntunerec?

Noaptea mă strigă fântânile
Cumpăna vieţii s'o caut;
Ingerii cântă din flaut
Semne făcându-mi cu mânile...

Sergiu Grosu

O NOUĂ VERSIUNE ITALIANĂ DIN EMINESCU:

UMBERTO CIANCIOLO, POESIE SCELTE DI MIHAI EMINESCU INTRODUZIONE-VERSIONE COL TESTO A FRONTE-NOTE

Sorţii culturii româneşti peste graniţă pot însemna o nouă deosebită faptă de litere: cântul eminescian este interpretat pentru a doua oară în limba «dulcelui sì». Opera, acesta este termenul, concepută pe baze strict ştiinţifice, prin însăşi materia şi tâlcul ei, răspunde unei trebuinţi adânc înţelese de romanistica italiană mai nouă: *cunoaşterea limbii şi literaturii române.* Căci nu este oare demonstrativ faptul că, alături de *Carlo Tagliavini, Ramiro Ortiz* şi *Giulio Bertoni*, numele lui *Umberto Cianciòlo*, din Şcoala dela Roma a acestuia din urmă, vine să dea o informare scumpă ca aceasta, mai mult, domeniului italian de cercetări neolatine? Inseamnă de sigur că ştiinţa linguistică şi de istorie literară de peste Alpi a văzut, mai în urmă, foloasele întinderii sistematice şi tot mai adânc a graniţei documentărilor ei, până a cuprinde şi cercul oarecum departe al unei culturi româneşti vrednice a fi cunoscute. Iată prin urmare de ce lucrarea profesorului Umberto Cianciòlo, dela Universitatea din Sibiu, înseamnă o îndoit preţioasă faptă de litere: ea vine să răspundă unei trebuinţi în pregătirea ştiinţifică a romanistului italian, dar ea reprezintă şi o măreaţă înfăţişare a geniului nostru naţional în haina aşteptată a cuvântului străin.

Cartea, apărută în decoroasă ţinută tipografică, purtând pe copertă însemnul şi simbolul intrării în aula *Institutului de Filologie Romanică al Universităţii Regale din Roma*, condus de prof. *Giulio Bertoni*, închinată «tinerilor mei prieteni Români dela Facultatea de Litere din Bucureşti» unde funcţionase mai înainte autorul, şi înfăţişând pe coală netedă albă un Eminescu, în conceptul lui *O. Han*, după masca mortuară, e tipărită de *Società Tipografica Modenese — Editrice in Modena* — 1941 — A. XIX.

Chiar dela primele pagini, cuprinse de capitolele «abrevieri şi sigle» şi «postilla bibliografică» facem cunoştinţă cu metoda de lucru a autorului şi cu admirabila sa orientare documentară în cercetarea eminesciană românească şi străină. Astfel «Introducerea la poezia lui Eminescu» va prezenta pentru cititor atracţia lucrului nou în cunoaşterea poetului, dar va însemna mai ales valoarea opiniilor unui cercetător străin, de data aceasta cu profundă înţelegere şi sensibilitate pentru cuvântul în sine, asupra poeziei, înadins alese, a genialului poet român.

Punctul de plecare al introducerii prinde infiripare din scrisoarea poetului: «Gehe ich einmal zu Grunde, so geschieht es sicher durch

eine Kleinigkeit, denn dies' sind meine ärgsten Widersacher» [1] (Dacă într'o zi mă voi pierde, va fi desigur din pricina unui lucru mărunt «inezia», căci acestea sunt dușmanii mei cei mai aprigi). Este aici semnul unei stări sufletești «cu deosebire neliniștite și neîncrezătoare» care, «oglindească-se ori nu concret în poeziile sale, nu ne va lămuri de sigur elaborarea secretă a închipuirilor și darurilor lui expresive; ne ajută însă, dacă o socotim cu discreție, să ne apropiem cu pasiune de omul Eminescu, nu pentru a-l înfășura cu o postumă și vană pietate ci pentru a înțelege mai bine «aventurile istorice» — cum ar fi zis Leopardi — ale nobilului său spirit». Dela argumentarea acestei stări sufletești de neliniște (ansia) și neîncredere, prin însăși mărturisirea poetului din *Cu gândiri...*, cum și prin chiar ocupațiile lui pozitive din perioada 1874—77, a căror urmare fu că poetul își desăvârși technica sa pentru a inaugura «o epocă absolut nouă în istoria limbii române», d. Cianciolo trece la capitolul orientării culturii lui Eminescu. Ceeace reține vădit interesat autorul din informația cunoscută e pe de o parte pasiunea poetului pentru limba veche, pe de alta studierea tenace a operelor relative la desvoltarea istorică a limbii române. De sigur, în aceste preocupări ale lui Eminescu, linguistul Cianciolo găsia un alt și puternic motiv de a da cuvenita atențiune limbii românești a poetului. Dar alături de «buna informare și maturitate de judecată în domeniul limbii române și a textelor ei vechi se adăuga o amănunțită cunoaștere a literaturii române moderne a sec. XVIII—XIX. Autorul găsește aici prilejul de a introduce pe conaționali în cunoașterea sumară a acestei literaturi. Vorbind despre prietenia poetului cu Creangă, d. Cianciolo înscrie o pagină de caracterizare admirabilă și găsește că, în privința calităților expresive ale humulesteanului, l-am putea apropia de un *Viani* sau *Ceccardo Roccatagliata Ceccardi*. Cu multă dreptate subliniază traducătorul puterea tradiției la Eminescu: «Și în Eminescu, așadară, ca în toți adevărații poeți, *tradiția* lucră cu neîntreruptă eficacitate: și fu, nici nu putea să se întâmple altfel, tradiția rusticană a unui popor virtuos și răbdător, pastoral și afectuos, blând și indulgent, asuprit de veacuri însă neumilit niciodată în fondul său de stăpâniri mai întotdeauna scelerate și imbele, necuprins în orbita propășirii neolatine și totuși cu tenacitate orientat — printr'o unică înțelegere a spiritelor, care-și găsea impulsul ei istoric și rațional în uimita și mereu renăscânda conștiință a propriei latinități linguistice — către un nobil ideal de înfrățire latină și de elevațiune civilă». Eminescu a înțeles adânc valoarea poeziei populare și, după exemplul lui Alecsandri, a cules un mare număr de texte, păstrate astăzi în cele 28 de caete dela Academie. In legătură cu aceste strădanii ale poetului d. Cianciolo își amintește îndemnul lui *Carducci* din *Critica e Arte:* «Voi ați putea, o tineri, să vă apucați de cules din gura poporului etc. etc.: voi ați putea astfel să recompuneți demopsichologia Italiei...». D-sa continuă: «De un asemănător îndemn sufletesc ascultă Eminescu, doritor de a reconstitui poezia milenară a poporului său și de a se folosi, în acelaș timp, pentru îmbogățirea propriei virtuți poetice...». Mai jos vom găsi citate înseși cuvintele poetului: «...o

[1] «Ap. **Torouțiu**, IV, 112».

adevărată literatură trainică... nu se poate întemeia decât pe graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradiţiile, obiceiurile şi istoria lui, pe geniul lui», [2] precum şi confesiunea: «Cronicile şi cântecele populare formează, în clipa de faţă, un material din care culeg fondul inspiraţiunilor» [3].

Alături de grija «tenace» pentru folclorul pământean opera în mintea poetului «un febril entuziasm filosofic, care fără să fi ajuns vreodată la o încadrare sistematică nutri gândirea lui şi-i ocupă fantasia, orientându-i-o pe nesimţite către un lirism narativ, exuberant amalgam de pretexte filosofice şi de intenţii autobiografice». Autorul caută apoi să explice geneza şi manifestarea artistică a acestor preocupări filosofice, după care trece la enumerarea cunoscutelor teme poetice eminesciene. De admirat în considerarea acestora un aparat critic, o sensibilitate şi-o pătrundere psihologică temeinic încercată prin obişnuinţa cu textele clasice şi cunoaşterea unei literaturi europene, încât te vei convinge că talentele glotologului se împletesc neîntrerupt cu darul trăirii poetice, spre a formula definiţia cea mai fericită.

Dar mai rămânea un Eminescu: scriitorul *Doinei* şi al articolelor politice. Cu el îşi încheie autorul expunerea. Incât cercetătorul italian, aflând despre acesta, îşi va putea aminti de imprecaţia lui Dante «Ahi povera Italia di dolore ostello»..., de lirica lui Petrarca, de cântul îndurerat al lui Leopardi. Şi va conclude împreună cu noi asupra eternei dreptăţi a poetului apărător al Neamului său necalumea din pricina răului biologic străin, pe care, astfel, îl va cunoaşte prin întreagă şi indiscutabilă mărturia aspră a geniului.

Urmează textul românesc a 22 poezii şi, paralel, în pagina a doua, versiunea lor italiană. Ceea ce vom învedera cum se cuvine, înainte de trecerea la exemplificarea traducerii, e că acestea nu sunt lucrate în versuri şi nici măcar în obişnuita proză ritmică, ci într'o melodică proză *poetică*, de toată desăvârşirea. Nu pentrucă autorul nu se putea încumeta să făurească versul, care lucru, după cele constatate, avem siguranţa, i-ar fi reuşit minunat, ci, credem, d-sa va fi având, poate din spirit de şcoală ori concepte proprii, o mult deosebită şi matură comprensiune a problemei traducerii din autorii de geniu. Pe deasupra, lucrul său răspundea unei trebuinţi de natură ştiinţifică: gândul lui Eminescu trebuia înfăţişat în haina străină curat curăţel, fără clopoţeii rimelor, joaca metrică a silabei şi celelalte zorzonele păgubitoare în prelucrarea vitregă a creaţiunii, faţă de altele *aere perennior*. Pentru aceasta traducătorul s'a putut folosi, — cum ne e permis să pătrundem cu câtul de spirit al limbii italiene ce stărue în noi, — nu numai de un grai toscanic de toată nuanţarea intimă a înţelesului, variodia sunetului, excelarea formei şi înarcuirea sintactică, ci mai cu seamă d-sa a fost neîntrerupt călăuzit de un superior concept asupra valorii cuvântului ca atare precum şi de o sensibilitate cu adevărat rară în cuprinderea potenţelor lui de viere.

[2] «Ap. Murăraşu, L P, p. 36».
[3] «Ap. Torouţiu, IV, 127».

Cu privire la alegerea textului românesc se ivea o nouă greutate: ediția. Dar și de data aceasta așteptările noastre nu au fost desmințite. Autorul a identificat ediția cea mai bună a poeziilor lui Eminescu, găsind astfel putința de a nu comunica și peste hotare noianul de greșeli în care fusese destinat, fără nici o vină, să plutească divinul cuvânt al poetului, odată ce puterea lui de intervenire fu întunecată de soarta inimică.

In seminariul dela Roma ca și dela alte Universități italiene studentul va putea astfel păși sigur la probleme de limbă românească pe baza limbii poetului, scăpată — pe cât cercetarea ei din ultima ediție critică o permitea, — de amestecurile fără pietate și criteriu ale editorului, superficial și profund vinovat nu numai față de știința noastră românească ci și față de altaceva cu mult mai scump nouă ca și poetului. Astfel formele vechi, regionalismele și întreg limbajul poetului cu tezaurul lui lexical și de expresivitate, vor constitui tot atâtea importante probleme de linguistică pentru cercetătorul străin al limbii românești.

Să luăm spre pildă numai o poezie, cea dintâi, reprodusă și tradusă, Venere și Madonă. Textul eminescian înfățișează formele: «marmură», «molatic», «suflet îmbătat», «și paloarei», «asupră-ți», «sântă», «chicot», «dismețit», «spasmotic» și altele, iară nu pe cele contrafăcute de mulțimea editorilor grăbiți de mai înainte, mulțumiți multe ori să se copieze unul pe altul. Versiunea italiană este magnifică. Compară de pildă: «A femeei, ce și astăzi tot frumoasă o revăd» = «della donna che anc'oggi sempre bella io ravviso», «plutind = «trasvolare», «chip de înger» = «parvenza d'angelo», «din senin» = «del bel sereno», «fața ta pală» = «la tua faccia sbiancata», «raza inocenței», = «il fulgido candore dell'innocenza», «ochiu-aurorei matinal» = «l'iride mattutina dell'aurora», «dismețit» = «snebbiato», «mirtul verde» = «il mirto virente» etc.

Pentru a documenta și mai mult amintitele minunate daruri ale traducătorului, sentimentul cuvântului, euritmia și eufonia versiunii italiene, turnura aleasă a frazei, clasice reminiscențe de sunet, vădit cultivate pentru demnitatea unde ele ridică limba poetului — care, printr'o altă transpunere, ar fi fost inevitabil păgubită, adevărul pătrunderii noționale și altele, reproducem numai câte ceva:

Făclie de veghe pe umezi morminte,
Un sunet de clopot în orele sfinte,
Un vis ce își moaie aripa'n amar,
Astfel ai trecut de al lumii otar.

Trecut-ai când ceru-i câmpie senină,
Cu râuri de lapte și flori de lumină,
Când norii cei negri par sombre palate
De luna regină pe rând vizitate.

[4] Perpessicius, M. Eminescu — Opera. Vol. I. Fundația pentru Literatură și Artă.

Fiaccola a veglia d'umidi sepolcri, rintocco di campana nelle ore sante, sogno che immerge l'ala sua nel dolore, così passasti il limitare del mondo.

Passasti quando il cielo è una distesa serena, dai rivi di latte e dai fiori di luce, quando le negre nuvole paiono foschi palazzi a turno visitati dalla luna regina.

VENEZIA

S'è estinta la vita della fastosa Venezia, non odi più canti, non vedi luminarie di balli; su per le scale di marmo, traverso antichi portali s'infiltra la luna e le pareti imbianca.

Lungo i canali Okèanos si geme... Egli solo nei secoli è in sul fiore di giovinezza, rendere vorrebbe alla sua dolce sposa il soffio di vita; e cozza violento nelle decripite mura, risuonando dall'onde.

Come in un cimitero è silenzio sulla città. Sacerdote superstite di una remota età, San Marco sinistro batte la mezza notte.

Con voce profonda, în gergo di Sibilla, sentenzia adagio in ritmo cadenzato: «Non risorgono i morti, — t'adopri invano, fanciullo !»

Am fi ispitiţi să continuăm «per un bel pezzo» cu citatele şi reproducerile, însă riscăm a intra în câmpul dorinţei cititorului de a vedea un Eminescu în mândră haină de limbă italiană după însăşi cartea pe care nu ştim cum să o preţuim mai frumos, întru cinstirea autorului şi, prin el, a vate-lui nostru naţional. S'ar mai cuveni o cât de scurtă expunere asupra celor şaptesprezece pagini de *note* bogat şi minuţios documentate, precum ar mai fi ele multe de spus în privinţa operei de faţă, dar care toate ar duce la aceeaşi încheiere: admirabilă, excelentă, măreaţă. Demnă de numele lui Mihai Eminescu.

Ştefan Cuciureanu

BĂDIŞORU

— Unie meri tu, doru-ţi meri.
— Da mă duc, mândră mă duc
Uni' nu-i apă die beut
Nice murgu die păscut
Nice loc die odihniit
Nici mâncare die-amniezât.
— Du-mă doruţu cu tinie
Pân' la drumu giumătate
Să nu-ţi pară aşa diepartie.
Iel o luat'o şî o dus-o
Pân' la drumu giumătatie
Şî s'o pus şi-o hodiinit
Şî s'o dat şî o amniezât,
Şî-o fost apă die beut
Şî-o fost iarbă die păscut
Şî din graiu aşa-o grăit:
— Şăzi mândră şî mă jălieştie
Şi m'aştieaptă c-oiu vini
Dacă mândră-oiu târgui.
Iè o şăzut şî l-o jăliit
L-o aştieptat n-o mai vinit,
Vinit o mândră păsărè,
Iè din graiu aşa-i grăiè:
— Pasăre dila Braşău
Nu mni-ai văzt drăguţu mneu?
— Da io şî die l-am văzut
Mândră nu l'am cunoscut.
— Ala-i leznie die-al cunoaştie
Că-i cu păru rătiezat
Cu cisme mândru 'ncălţat,
La urechi cu piană verdie
Rău mă tiem că ii l-oiu pcerdie,
Că l-am mai pcedut odată
Sî l-am căt lumea tătă,
Nicăiri nu l-am aflat
Numa la-o boltiiţă scrisă
Undie ţân dragostiea 'nchisă.
— Ba io mândră l-am văzut

Iera'n târg la Mnirăștieu [1]
Cu tri mândre lângă iel:
Una die mână-l ţiniea,
Una răcoare-i făcea,
Alta cu gin îl stropcea.
Iea din graiu aşa grăiea:
— Badie bădişoru mneu
Să tie bată Dumnăzău
Să tie uşti cu mândra'n ţol
Cum mă usc io die-al tău dor,
Să tie uşti cu mândra'n pat
Cum mă usc die'a tău bănat
Că tie-ai dus şî m-ai lăsat.

(Dela nevasta *Susana Mare* din *Sânmihai Mureş-Turda*).

BRADUL ŞI VIIŞOARA

Fost-a fost on crăişor
Tinierel copil ficior,
El drăguţă ş-o aflat
Ibovnică din cel sat
Ibovnică rumâncuţă
La tăţi voinicii drăguţă.
Lui cartie că i-o sosît
La tabără die porniit,
Iel din graiu aşa'o grăit :
Na mândră inielu mneu
Şî-l bagă'n diegetu tău,
Când inielu-a rugini
Să ştii mândră c-oiu muri.
Iea din graiu aşa grăi:
Na badie năframa mea
Năfrămuţă die mătasă
Pe margini cu aur trasă,
Cân' auru s'a topci
Să ştii badie c-oiu muri.
Iel călare s'o suit
Şî la tabăr'o porniit
Până'n vârfu muntielui
Gios la poala codrului.
Acolo că s'o 'ntâlnit
C'on voinic cu calu mnic,
Iel din graiu aşa-o grăit :
«Ce veste-i die mnie vii?»
— Dacă vrei Doamnie să ştii
Vestea-i mare nu-i pre bună:

1 Miraşteu = comună mare din jos de Odorheiu, Mureş-Turda.

Tată-to ibovnica
In saca [1] ţî-uo ţâpat!
Scoatie năframa din sân
Vedie auru topcind
Ş-alui mândr'atunci murind.
Iel călare s'o suit
Ş'înapoi că o porniit
Şi la tată-so pliecat
Şi'n saca că s'o ţâpat
Cu mândra s'o 'mbrăţoşat.
Tată'so arma o strâns-o
Şî saca că o săcat
Şî pe ambii i-o aflat
In braţă îmbrăţoşaţi,
Şî la beserică i-o dus
Şî pe iel acol'l-o pus
In beserică la Răsărit
Pe iea 'n tindă la-Asfinţit
Şî din iel aşa-o crescut
On brad mare clătinat
Pe beserică pliecat.
Şî din iea aşa-o crescut
O giişoară, mlădiişoară,
Viişoara tăt s'o'ntins
Pân'cu bradu s'o cuprins.
Tată-so din graiu grăie:
«Tună Doamnie şî trăznieştie
Cin'dragostiea o diespărţeştie,
Io doi dragi am diespărţât
Şerrpcii m'or fi clăncăniit.»

(Dela nevasta *Nastasia Gliga* din *Ibăneşti-Ghiurghiu Mureş-Turda).*

BLESTEMUL

Sus la vârfu muntielui
Mare-i zarea focului
Da nu-i zarea focului
C'ăia-s uăchii şerpelui
La trupu voinicului,
Jumătatie l-a mâncat
Jumătatie
Nu-l mai poatie
Die cuţîtie
Ascuţîtie
Şi die săbii
Ţântuitie.

[1] saca = râu, apă.

Câţi drumari pe acol' trecea
Voinicu din graiu grăiea:
«Drumari dragi, drumari sânteţi
Die-aţi făcut cuiva v'on bine
Să faceţi şi-acum cu minie
Să mă scoatieţi diela cânie».
Şerpilie din graiu grăia:
«Drumari, drumu vi-l păziţi
Că io die m'oiu mâniea
Şî când pe iel l'oiu lăsa
Chiar die voi m'oiu apuca;
C'ăsta mnie mni făgădit,
Die când iera copil mnic
Mnie maică-sa mni l-o dat
Intr'o zî mare die Paşti;
Cu pcicioru l'o liegănat
Cu chieptu ţâţâ i-o dat,
Cu gura l-o blăstămat:
— Sugă-ţi şărpcii sângelie
Când ţi-or hi dragi fetiele
Cum îmi sugi tu ţâţiele,
Sugă-ţi şărpcii carniea ta
Când ţi-a hi dragă lumea.

(Dela nevasta *Susana Mare* din *Sânmihai Murăş-Turda).*

Lucia A. Popovici

VIII

MORTUA EST!

In capitolul „Note şi Variante" din ediţia sa (v. I, pg. 299—311), **Perpessicius** reproduce materialul de laborator, din a cărui frământare poetul a închegat, între anii 1866 (Oct.) şi 1871 (Ian.), în forma definitivă de 17 strofe, poezia **Mortua est!** Cea dintâi versiune — Elena /: meditaţiune :/ — alcătuită din 21 strofe, se găseşte în ms. 2259 ff. 1, 1 v., 2, 2 v. şi poartă tot data de „1866. Octombre" ca şi Mortua est!. A doua formă, cu 23 strofe şi cu variante pe marginea unora dintre ele, se află în acelaşi ms. 2259, ff. 18 v., 19, 19 v, 20 şi 20 v., cu numărul de ordine 7. Când autorul s'a ocupat de această variantă, dela ff. 18—20 şi a scris titlul Mortua est!, se poate deduce din grafie că în acelaşi timp a repetat titlul şi pe primul concept din ff. 1—2 alături de vechiul titlu Elena.

Reproducând textele originare şi filiaţiunile, într'un spaţiu întins de 12 pagini mari (21×30), **Perpessicius** le însoţeşte de informaţia istorică necesară şi comentarii, aşa încât revenirea asupra genezei, asupra variantelor sau fragmentarelor elaborări ar însemna doar repetarea, fără folos, a aceluiaşi lucru. Cine vrea să se documenteze asupra timpului şi materialului din care s'a zămislit Mortua est!, precum şi asupra rezidiilor rămase în laborator de pe urma procesului de creaţie, va trebui să se folosească de acest studiu monografic al distinsului critic şi istoric literar.

In preambulul lucrării de faţă s'a precizat că tema, prin care se încearcă a se duce cu un pas mai departe cercetările precursorilor, se mărgineşte la cunoaşterea cuvântului în poezia lui Eminescu şi după cunoaştere să ajungem la un acord general pentru recunoaşterea unei stabilităţi a glosarului eminescian. Judecată fiecare în parte, ediţia critică a cutărui profesor sau erudit eminescolog, nu prezintă nimic excepţional, nimic bătător la ochi. Intinse însă mai multe pe masa de lucru, confruntate, cercetate cu deamănuntul, cuvânt cu cuvânt, începe a se contura tot mai pronunţat personalitatea fiecărui editor, cu predilecţiile sale, şi astfel acelaşi text al poetului diferă dela o ediţie la alta. Ilusia unui teren care alunecă schimbându-şi din timp în timp formele, la suprafaţă şi în adâncime, devine obsedantă. Problemele de ansamblu, de istorie literară şi substrat ideologic, au fost până acum subiect al numeroaselor studii cunoscute în bibliografia eminesciană. In schimb, oprirea atenţiunii asupra acestor continue alunecări faţă de natura intimă a cuvântului şi valoarea originară în opera poetului, este o preocupare de amănunt, o cercetare miniaturistică, cu singurul gând de a repune în circulaţie expresia autentică

acolo unde judecata, întemeiată pe tradiția manuscrisă și pe texte cărora Eminescu le-a dat dreptul să circule, respinge versiunile dialecticei. Stabilirea identității cuvântului în cadrul poeziei, cu mărturie contemporană și spațială, fie provincială sau și numai locală, va dovedi lărgimea de orizont și bogăția cunoștințelor poetului, care n'a ezitat, ca și marii creatori ai literaturilor apusului, să întrebuințeze orice expresie în orice formă din tezaurul linguistic, ca mijloc pentru a da viață nepieritoare cugetării și simțirii sale. Scuturând însă haina, acoperită de praf în perioada de trecere, transformare și limpezire a scrierii noastre, cu felurite sau mai multe semne pentru anume sunete, această îngrijire trebue să se oprească în clipa și locul, unde începe sdrențuirea cuvântului însuși și schimbarea noțională sau desfigurarea fizionomiei, cu repercusiuni asupra ambianței; numai așa se va evita contrafacerea și alunecarea pe clapa altui ton decât a aceluia, pe care nota eminesciană arată că trebue să se apese. Așadar, dela miniatură la ansamblu, având grija de a nu fi maximus in minimis și minimus in maximis.

Cu farmecul luminii reci
Gândirile străbate-mi,
Revarsă liniște de veci
Pe noaptea mea de **patemi**.

Forma **patemi** se ține strâns de originea cuvântului: πάθημα. Eminescu folosește **patemi**, ca să înlăture asonanța care s'ar produce prin patimi, în rimă cu **străbate-mi**. Tipărit întâia oară la Viena în «Almanachul societății academice social-literare „România Junâ"», care a apărut în Aprilie 1883, **Luceafărul** a fost reprodus apoi de către „Convorbiri Literare", în n-rul din August 1883. Ca să fi avut putința apariției în Almanah la April 1883, manuscrisele trebue să se fi dat tipografiei cel mai târziu la începutul anului 1883, deoarece ar fi să se țină socoteală că lucrarea este destul de voluminoasă și s'a executat de lucrătorii străini din Viena, în limba românească și prin culegere manuală, nu mecanică. In alte timpuri mai prielnice ar fi posibil să se precizeze, după arhiva tipografiei sau procesele verbale din „România Junâ", data exactă când s'a dat spre tipărire manuscriptele Almanahului. Nu-i exclus ca lucrul să fi început încă din 1882. In tot cazul nu se poate trece peste Ianuarie 1883. Ori în acest timp Eminescu este sănătos. Nici un simptom nu-l avertisează asupra loviturii din senin, dela 10 Iulie st. n. A avut nu odată presentimentul unui tragic desnodământ, când își vedea frații căzând unul după altul, dar controlul asupra faptelor într'o perfectă luciditate până în toiul verii 1883 nu poate fi tăgăduit; în ceea ce privește grija pentru o cât mai desăvârșită formă a „Luceafărului" până a-l trimite la Viena spre tipărire, manuscriptele dela Academia Română sunt destul de elocvente. Cu toate acestea, peste autoritatea poetului se suprapune autoritatea lui T. Maiorescu; el taie din „Luceafărul" câteva strofe, deși nu menționează nicăiurea această operație. Și în „Conv Lit." se fac unele modificări. Astfel acolo apare întâia oară „patimi" în loc de **„patemi"**, pentru ca **T. Maiorescu** la finea anului 1883, când cuprinde **si** „Luceafărul" în prima ediție a poeziilor, să revină la forma **„patemi"**.

In asemenea cazuri de intromixtiuni și contrafaceri, față de autoritatea poetului, mai pot rezista în opoziție dialecticile editorilor, criticilor sau esteticienilor? Aci doar nu-i vorba de cine-i mai ingenios în argumente. Nici un argument — nici unul! — și din partea nimănui și niciodată nu-i admisibil pentru a se înlătura strofe, a se schimba forme în structura lor fundamentală. Existența numărului de strofe — și a unor specifice forme — în „Luceafărul" publicat de către poet este singura certitudine. Amputarea sau adăogarea de noi strofe aflate în mse, ca și oricari elaborări lăuntrice, după apariția în Almanah, sunt abusuri, cari schimbă o realitate.

Intr'o scrisoare din 3 Dec. 1876 adresată surorii sale, d-na Emilia Humpel, Titu Maiorescu îi reamintește: „Du weisst, dass ich alle 5 Jahre einmal Reitübungen auf Pegasus vornehme" [92]. Cu prilejul împlinirii a 100 ani dela nașterea lui T. Maiorescu s'a tipărit o plachetă [93], care cuprinde 11 poezii în limba germană scrise de el între anii 1855—1878 și păstrate până în vremurile noastre de către fiică-sa, d-na Livia de Dymsza. Cea dintâi este datată 12 Oct. 1855; autorul era așadar în vârstă de abia 15 ani. Aceste exerciții de versificare T. Maiorescu le-a făcut din copilărie până în plina sa maturitate. Corecte ca formă, într'o limbă impecabilă, unele dintre poezii au caracteristica frumuseților clasice, străbătute de suflul pesimismului schopenhauerian la modă — „Lebenstraum" și „Antwort", pline de gând și reflecții în luptă cu sentimente, ne transpun în atmosfera liricei filosofice goetheane, iar „Am Ufer der Donau" destăinuește în plastice figuri o tulburătoare furtună lăuntrică stârnită de imaginea obsedantă a unei femei.

Dar, dacă se recunoaște cuiva și în această direcție bun simț, sensibilitate și talent de a reda în forma strânsă a versului neliniștile interioare, dela posibilitățile construcțiilor practice personale nu se poate trece la reconstrucții în opera străină. Din obicinuința propriilor „Reitübungen auf Pegasus", din vocația de critic, din profesiunea sa de dascăl îndrumător și, în deosebi, dintr'o nemăsurată admirație față de poet, Maiorescu a practicat corectarea textelor lui Eminescu și după data când acesta a pornit în noaptea neființei.

In cele dintâi colaborări la revista „Convorbiri Literare", poetul trimite poeziile împreună cu scrisori, în care își dă consimțământul ca redacția să schimbe, să taie ce crede de cuviință sau chiar să nu publice de loc ceea ce trimite. Eminescu era tânăr, modest, conștient de unele imperfecțiuni. Acestora li se adăoga și formula de politețe.

Mai târziu însă, cum e și firesc, își afirmă punctul de vedere cu hotărîre neclintită. In scrisoarea lui T. Maiorescu din „București, 6/18 Decemvrie, sara 1876", către N. Gane, scrisoare care însoțește coalele de corectură pentru n-rul din Decemvrie al „Conv. Lit.", criticul îl face atent pe Eminescu asupra unui loc vulnerabil din „Strigoii" și-l roagă să modifice versul. Iată pasagiul din scrisoarea lui Maiorescu: ...«Foarte frumoasă și admirată de toți este poesia lui Eminescu „Strigoii". Il rog însă să facă neapărat [94] o schimbare: La pag. 341, col. 2-a a doua strofă de acolo, vine versul: „Și stânci în temelie clătindu-se vedem". Acest „vedem" este cu neputință și strică tot. Dacă în acea groaznică

[92] Studii și Doc. Literare VI 19.
[93] T. Maiorescu, Gedichte 1855—1878, București 1940.
[94] Sublinierea este a lui T. Maiorescu. — I. E. T.

peșteră sau „dom" nu este numai magul și Arald, ci mai „vedem" și noi cetitorii cu țigara aprinsă, apoi unde mai remâne groaza fantastică? — Fără această eroare însă poesia este puternică în efectul ei și are, ca toate lucrările lui Eminescu, nu știu ce suflare măreață» [95].

Așadar Maiorescu îl roagă pe Eminescu să schimbe neapărat; îi explică, — teoretic Maiorescu are dreptate —, că: ...«acest „vedem" este cu neputință», că „strică tot" și că „această eroare" trebue înlăturată.

Cu toată stăruința criticului, poetul n'a primit modificarea propusă. Poezia „Strigoii" se tipărește în forma hotărîtă de dânsul [96].

In ms. 2255, ff. 312—314, dela Academia Română se găsește o scrisoare a poetului [97] adresată unui prieten. Deși n'are dată, cu oare care aproximație, am putea-o considera drept replică unora dintre sugestiile lui Maiorescu, precum și altor critici din afara cercului junimist. Iată pasagiul care ne pune în fața altui Eminescu decât cel a tot și a toate îngăduitor, în fața omului matur, a scriitorului cu atitudine energică față de obiecțiunile ce i se fac în privința unor forme: „Spun drept, că n'aveam de gând a mai tipări versuri. Această cură radicală de lirism o datoream Junimii din Iași, căci de sigur că pentru convulsiuni lirice râsul e mijlocul cel mai bun și — cel mai rău. Atârnă adică totdeauna de valoarea ce este 'n ele și de valoarea ce le-o dă autorul. Acest din urmă punct e mai cu samă important, nu pentru deșărtăciunea personală (departe de mine aceasta), dar pentru convingerea, că lucrezi sau nu în zadar. Eu sunt scriitor de ocazie și dacă am crezut de cuviință a statornici pe hârtie puținele momente ale unei vieți destul de deșerte și de ne'nsemnate, e un semn că le-am crezut vrednice de aceasta. Dacă forma pe care ele a'mbrăcat-o e vrednică de râs, vei concede că nu aceasta a fost intenția mea și c'atunci e mult mai bine ca să nu se publice nici odată. In orice caz eu n'am vrut să le dau o formă ridiculă și dacă sunt greșeli, eu din parte-mi am cântărit orice cuvânt".

„Deci trimit această coală de versuri, făcând trei rugăminți cât se poate de stăruitoare, a căror împlinire voiu privi-o totdeauna ca un deosebit semn de prietesug:

„I) Să nu se schimbe o iotă din ceea ce am scris, căci îndată ce ies tipărite cu iscălitura mea, răspunderea greșelelor mă privește pe mine; II) să se tipărească tus-patru de o dată; III) să nu aibă în marginea putinții nici o greșală de tipar"... [98].

Scrisoarea aceasta poate servi ca îndreptar pentru oricine întreprinde editarea textelor poetului, care declară că „mai bine să nu se publice nici odată" decât să i se schimbe formele sau să i se îndrepte greșelile; el „a cântărit orice cuvânt", își ia asupră-și „forma vrednică de râs"... Indirect autorul interzice oricui de a se amesteca în textul stabilit de dânsul și de a-l deforma. Și pentru cine știe să citească și să înțeleagă, ideile de aici impun și o delimitare a rolului teoreticienilor, critici, interpretatori sau esteticieni.

[95] Studii și Doc. Lit. III 180.
[96] „Conv. Lit.", Dec. 1876 X 339—343.
[97] Repr. în St. D. L. IV 134—135.
[98] In n-rul dela 1 Martie 1878 se tipăresc poeziile lui Eminescu „tus-patru de o dată", și anume: Povestea Codrului, Povestea Teiului, Singurătate, Departe sânt de tine și singur lângă foc, — „Conv. Lit." 1878 XI 453—456.

Puși în fața clausei de rezervare a tuturor drepturilor, clausă recunoscută în știința universală, îndreptarea greșelilor, schimbarea formelor sau mutilarea unei piese prin înlăturarea sau adăogarea de noi strofe aflate în atelierul de lucru (ciorne, manuscrise, însemnări) — răstoarnă testamentul poetului, fără nici o lege, și această răsturnare este o fărădelege. Apoi se mai întâmplă adesea că imaginarul Pegasos al colaboratorilor la opera lui Eminescu nu-i chiar năsdrăvanul cal înaripat care se avântă spre culmile Olimpului, ci numai un biet căluț care dă în gropi...

„Sau nu schimbi nici o iotă sau admiți ajutorul gramaticii istorice" — crede un cronicar în răspunsul ce ni-l dă [99], că ne-ar prinde într'o contradicție. Ori aci nu-i o antinomie, nu sunt două principii contrare; dimpotrivă: respectarea provincialismelor, localismelor și a altor forme specifice eminesciene, de origine veche, înseamnă păstrarea materialului gramaticei istorice. Prin întrebarea: „Dar cine a întocmit această gramatică istorică a limbii?" — autorul răspunsului dovedește că se mișcă într'un cerc vicios.

...„I n t o c m i t"!... Literatura cultă, creată de poeți și prozatori, graiul poporului, folclorul, dela începuturile limbii românești și până se va stinge ultima silabă a celui din urmă Român de pe suprafața pământului, sunt generatorii materialului viu, practic, pentru ceea ce se cuprinde teoretic într'o gramatică istorică a limbii. Elementele ei se adună din negură de vremi, din înaltul cerului, de pe întinsul întregii țări, de ori unde răsună glas de Român; volumul acestei gramatici nu se poate determina, el crește necontenit din geniul specific al neamului, în murmurul izvoarelor și plânsul sdrențuit al vântului, în ghidușa istețime a moșneagului sau în gânguritul copilului, în furtuni și însoriri; graiul național este vecinic verde, se primenește necontenit ca și cetina bradului, nu știi când și cum, și nu moare decât deodată cu bradul însuși; ne vorbește din vechile ceasloave și ne povestește în cronice bătrâne, ne luminează prin agerimea și tâlcul proverbelor, ne duce pe aripele gândului în doinele poporului și ne adoarme în poveștile sale; tezaurul linguistic reprezintă însăși ființa noastră: „Cu izvoare - ale gândirii și cu râuri de cântări"...

Astfel, răspunsul la întrebarea: „cine a întocmit această gramatică istorică a limbii" poate fi scurt: completă, Românismul; în parte, fiecare dintre Românii de totdeauna și de pretutindeni care caută și izbutește să găsească expresii adecvate gândirii și simțirii sale deosebite. Iată spre exemplu pe Mitropolitul Dosofteiu aducând material viu pentru „întocmirea" unei gramatici istorice a limbii:

La apa Vavilonului
Jălind de țara Domnului
Acolo **șăzum** și **plânsem**
La **voroavă**, ce ne strânsem
Și cu inima amară
Prin Sion și pentru țară
Aducându-ne aminte
Plângeam cu **lacrămi** fierbinte
Și **bucine** ferecate
Lăsam **pren** sălci aninate.

[99] In rev. „L i c u r i c i" (Giurgiu), Iunie-Sept. 1941, n-rele 6—9, pg. 22.

Câte cuvinte în forme vechi, câte provincialisme, câte abateri dela glosarul curent, atâtea mărturii, pe baza cărora numai se poate întemeia gramatica istorică a limbii.

Fără să ne ducem dela Dosofteiu mai îndărăt, fără să venim și mai încoa sau să poposim în folclor — vom reveni la glosarul specific din poezia lui Eminescu, glosar care nu poate fi modificat, modernizat, deoarece se desființează astfel însuși materialul generator al gramaticei istorice:

Din clipa 'n care ne **văzum**

văzum la Eminescu, **șăzum, plânsem** la Dosofteiu, ori tot Eminescu:

De-i suna a treia oară
Toți dușmanii **or** să piară.
Din **hotară** în **hotară**...

Sunt aceleași fenomene pe care le-am arătat în opera lui Goethe, Schiller, Uhland etc.

„Cine a întocmit această gramatică istorică?" Dosofteiu, cântecul popular, Creangă, Alecsandri, Eminescu, Schiller, Goethe, Dante, Shakespeare, Homer; Adecă toți aceia fecunzi cari sunt excluși de către unificatori, modernizatori, de către teoreticeenii sarbezi și sterpi. Și aci este cercul vicios. Cine n'aude și nu simte această gramatică istorică a limbii, pune problema unui manual, în care să se cuprindă un perpetuum mobile. Este tot atât de greu ca și când ai încerca să strângi în pumn o considerabilă cantitate de argint viu: volumul care crește sau scade urmând legea naturii înconjurătoare și a naturii sale specifice, țâșnește printre degete în nenumărate globule, fiecare păstrând pentru sine în parte ceea ce caracterizează întregul. Dacă ne lipsim de patemi, văzum, otar, hotară,, pin (Eminescu) șăzum, plânsem, bucine, pren (Dosofteiu) etc., etc., etc., înseamnă că vrem să desființăm însăși gramatica istorică, la a cărei întocmire a lucrat și lucrează necontenit întreaga ființă a neamului, înseamnă să nu mai recunoaștem existența unei evoluții și a unui progres, ale cărui etape infinite sunt înseși elementele linguistice ale gramaticei istorice. Normele ediției critice se găsesc așa dar în înseși textele autorilor. Oricine procedează altfel se conduce după regulile simpliste ale gramaticei elementare. Așa se prezintă lucrarea d-lui D. R. Mazilu, care l-a corectat pe poet, coborînd un înalt și consacrat principiu estetic-științific la nivel de școală primară. Cronicarul revistei amintite exclamă: „bine a făcut, cum a făcut d-l D. R. Mazilu" pentru că — citâm textual: ...„Eminescu numai filolog n'a fost!"... [100]. Gramatica istorică vie o întocmesc scriitorii; filologii nu creiază, nu pun în circulație cuvinte uitate, ci le inventariază doar pe teren, în opera scriitorilor, le coordonează, clasifică și din această vie gramatică istorică, scot învățămintele și formează reguli, ceea ce înseamnă gramatică istorică teoretică, față de cea practic existentă în textele autorilor, în folclor. Pe câmpul de investigații ea există: în glosare; în recentul Atlas Linguistic; în Dicționarul Limbii Române (Academia Română); în dicționarele A. de Cihac, H. Tiktin, în Limba Română de Sextil Pușcariu, în studiile de linguistică datorite filologilor români Sextil Pușcariu, N. Drăgan,

[100] Ibid. pg. 21.

Teodor Capidan, Al. Philippide, Ov. Densusianu, B. P. Hasdeu etc., ca și în cele ale unor învățați străini ca W. Meyer-Lübke, M. Friedwagner, G. Weigand, Giulio Bertoni, Carlo Tagliavini și alții.

Trecem la cercetarea poeziei **Mortua est!** și retipărind strofă după strofă, din obiecțiunile și restabilirile în conformitate cu textul original, se va desprinde mai limpede rolul hotărîtor al gramaticei istorice.

Str. I-a

Făclie de veghe pe umezi morminte,
Un sunet de clopot în **orele** sfinte,
Un vis **ce își** moaie aripa 'n amar,
Astfel ai trecut **de al lumei otar.**

V. 2... **în orele sfinte...** A. D. Xenopol și N. Iorga, moldoveni, introduc forma veche și moldovenească: o a r e l e. Gramatica istorică atestă forma, și aceasta se poate păstra ori unde se întâlnește în textul vre-unui autor, mai ales că este frecventă în Moldova; în schimb gramatica elementară simplifică și recunoaște numai circulația formei literare moderne o r ă - o r e; dacă Eminescu ar fi folosit forma o a r e, o primeam pe aceasta; ne bizuim pe normele gramaticei istorice cari nu sunt decât constatatoare față de cele ale gramaticei elementare — diriguitoare, pentru că se impun celor ce învață o limbă nu celor ce contribue la crearea ei. Din moment însă ce poetul a preferit forma literară modernă o r e l e, este nedrept a i-o introduce pe cealaltă.

V. 3. ...Un vis **ce își** moaie aripa 'n amar... Deși etimologic justificată, înfățișarea verbului **a muia**, curentă în toate provinciile, paralel cu forma **a înmuia**, nu este admisă de către d-l **M. Dragomirescu**; se pare că d-sa simte repulsie față de această formă; evident n'o sufere.

In „E p i g o n i i" M. Eminescu: **Moaie pana**, M. Dragomirescu: **'Nmoae pana**, iar aici în **Mortua est!**: „Un vis c e - ș i î n m o a e"... Aci nu mai este vorba de normele unei sau altei gramatici, ci de o simplă falsificare. Adevărat că schema versului rămâne aceeași, dar cele două silabe pline (ce își) din textul poetului se contopesc în textul editorului într'una (ce-și), ca să facă loc prefixului în dela verbul în -muia. Ori asemenea elaborări lăuntrice executate de editori, din simpatie față de o formă și antipatie față de alta, trebue stăvilite, indiferent cine le-ar întreprinde pe socoteala suveranității creatorilor.

V. 4. ...Astfel ai trecut **de al lumei otar...** In ediția M. Dragomirescu, întâlnim contracțiunea d e - a l; genitivul l u m i i se introduce în toate edițiile, deși poetul aci îl preferă în **ei.** In ediția lui T. Maiorescu din 1883 apare întâia oară h o t a r, în loc de **otar.** In „Conv. Lit." s'a respectat forma **otar** aleasă de poet. Numai **C. Botez** și **Perpessicius** repun în circulație: **otar.** Totuși, în oricare ediție cu adevărat critică vor trebui să se facă aceste restitutiones in integrum. **H. Tiktin** menționează **otar** ca fiind o formă munteană. De interes pentru gramatica istorică a limbii, pe ce cale ajunge Eminescu s'o folosească.

I. E. Torouțiu

COMEMORAREA LUI VASILE SAVEL

Din inițiativa revistei «Convorbiri Literare» și a liceului «Marele Voevod Mihai» din București a fost comemorat, Duminică 25 Mai a. c., în sala de festivități a liceului, scriitorul, ziaristul și căpitanul Vasile Savel, dela a cărui moarte s'au împlinit nouă ani.

După ce vorbesc d-nii N. Dunăreanu și Sebastian Popovici, ale căror cuvântări le publicăm mai jos, elevul Dănilă din clasa a VIII-a a cetit câteva doine culese de Vasile Savel în timpul războiului, iar corul liceului, sub conducerea d-lui prof. C. Meitert, a executat imnuri religioase și marșul «Patria ne cheamă».

Intreaga asistență a plecat apoi cu flori în pelerinaj la mormântul scriitorului din cimitirul Sf. Vineri, unde s'a oficiat un serviciu religios de către preotul Vasile Dumitrescu.

E. P.

AMINTIRI DESPRE VASILE SAVEL

In desele mele călătorii prin lume, am simțit totdeauna nevoia de a cerceta cimitirele, dar mai ales mormintele marilor artiști. Cine a vizitat cimitirele «Campo-Santo» dela Genova și «Cimitiero Monumentale de la Milan», poate să-și dea seama de cultul pe care-l poartă poporul italian, morților săi scumpi. Picturile, sculpturile, creații ale unor desăvârșiți artiști, cari împodobesc mormintele, reprezintă gândurile și diferite stări sufletești din viața acelor dispăruți și sunt adevărate monumente de artă. Acolo, morții vorbesc cu cei vii și viii au totdeauna impresia că-i văd aevea pe cei dragi...

Imi aduc aminte cu câtă emoție m'am apropiat acum zece ani de mormântul lui Guy de Maupassant la Paris. A trebuit să rătăcesc o oră printre crucile din Montparnasse, până am găsit, într'o aripă a lui, lăcașul unde se odihnea cel mai mare nuvelist al Franței. Dar mormântul lui Blasco-Ibanez? Am plecat cu tramvaiul electric din Nissa, spre Menton. Era în amurg, când am ridicat coasta, strejuită de chiparoși. Mediterana zâmbea în apusul de purpură. Până'n târziu am rătăcit printre morminte, doar voiu afla locul unde dormea acela care scrisese «Mare nostrum», «Grădina de Portocali», etc. Și cu câtă amărăciune m'am întors noaptea la Nissa, ca să revin a doua zi cu trenul la Menton, deoarece nu-i putusem afla locul de veci. Era dimineața când am ridicat din nou coasta muntelui. Cerul albastru profund, și marea râdea în soarele de aur. Și care mi-a fost mirarea, când portarul m'a dus în

Capela Cimitirului, şi, luându-mă într'un colţ, a dat o draperie neagră la o parte şi mi-a arătat un coşciug, într'un colţ, pe care erau aşezate două coroane: Una din Valencia, cealaltă din München. Portarul mi-a lămurit că nefiind cavoul gata, sicriul cu osemintele au fost aşezate aici. Am stat lungă vreme privindu-l. Mă uitam şi nu-mi venea să cred, că acela care scrisese «Voiaj în jurul lumii» hodinea aici, între patru scânduri, într'un colţ de capelă, departe de ţara lui. Şi cu ce emoţie am păşit peste pragul cimitirului! Una dintre marile dorinţi ale vieţii mele se împlinise.

La noi, când împrejurările te duc într'un cimitir de ţară, vezi, cu durere, o stranie baladă a mormintelor fără cruci, cimitirul fără gard, şi-un bou păscând acolo, în voia cea bună, şi ridicând spre tine doi ochi mari şi întrebători, ca şi când ţi-ar spune: Ce cauţi aici? Şi nu numai în cimitirile satelor noastre, dar chiar şi'n acelea dela oraşe te izbeşte aceeaşi lipsă de evlavie faţă de înaintaşii noştri, de părinţi, rude, copii, a acelor care ne-au dat viaţa, s'au luptat şi s'au chinuit pentru noi... Se pare că încă o veşnică şi diabolică ironie stărue prin diferite oraşe din cuprinsul ţării, la poarta respectului pe care-l datorăm acelora, cari ne-au creiat. De aceea am rămas profund încântat, când într'un amurg de toamnă mi-am îndreptat paşii de pribeag şi am coborât în cetatea morţilor, în cimitirul Sf. Vineri. O linişte blajină stăpânea peste tot. Flori târzii de toamnă, crizanteme de toate culorile împodobeau mai toate mormintele... Şi-o curăţenie, o ordine desăvârşită stăpânea peste tot. Plimbându-mă pe aleele singuratice am dat şi de mormântul lui Vasile Savel. Tristeţe şi deziluzie. Mormântul era uitat, plin de buruieni şi fără de nici-o floare. Am stat lungă vreme, lângă el, şi sufletul meu a suspinat de jale, gândindu-mă la viaţa acestui îndrăgostit al muzelor, uitat de toţi şi părăsit de toţi. Şi mi-au adus aminte de zilele şi ceasurile petrecute împreună în Fălticenii lui Creangă, ai lui N. Gane, Mihail Sadoveanu, Artur Gorovei, N. N. Beldiceanu, Eugen Luvinescu şi Ion Dragoslav.

Sunt mai bine de 30 de ani şi eu veneam foarte adesea la Rădăşeni, să petrec verile în satul plin de livezi al lui N. Beldiceanu. Locuiam în casa unde trăise şi scrisese capodopera «Lăutarul», marele poet. Au fost poate cele mai fericite zile din viaţă, ceasurile petrecute, în satul acela, cu plasa în spate la prins peşte, ori cu undiţa în Fălticeni, dincolo de gară împreună cu Sadoveanu şi N. N. Beldiceanu. Eram tineri şi sburdănicia se împărţea cu voioşia noastră. Sadoveanu era mai gras dintre toţi, cu părul blond şi de aceea noi îl poreclisem Ivan Rusu. Beldiceanu, scurt, îndesat, cu ochii scânteietori şi amorezat de orice poezie, care o găsea el mai frumoasă. Hazul era mare când lăsam undiţele, ne scăldam în ghiolul cu multe broaşte, stuf şi papură din dosul gării Fălticeni. Plăcerea lui Sadoveanu era să sară la noi şi să ne cufunde pe câte unul pe rând şi de aceea fugeam din apropierea lui îndată ce ne aruncam în apă. Vasile Savel era mult mai tânăr şi nu se ţinea decât arareori de codiţa noastră. Nici Dragoslav nu ieşise încă la iveală. Sadoveanu scrisese în diferite reviste şi încă dela Iaşi, de pe băncile şcoalei, unde ne cunoscusem şi ne împrietenisem. Se lămureau zorii unui talent puternic. Beldiceanu deasemeni scria mereu,

purta o pălărie mare de plăieș și vecinic cu un caet subsuoară. Ocupația lui Sadoveanu era să prindă pești cu undița, făcută din bolduri și raci, pe care-i ademnea cu diferite meșteșuguri. Locuia la vechea lui gazdă d-na Bâlu, pe ulița Rădășenilor, nu departe de căsuța părintelui Grigorescu-Catihet, fostul profesor al marelui Creangă. Revăd și astăzi, prin scurgerea vremii, căsuța modestă, cu grădiniță plină de chiparoși din fața casei și figura senină, cu părul alb ca zăpada a părintelui Catihet.

VASILE SAVEL

Și ce mare bucurie era pentru mine, Beldiceanu și Savel, când ne duceam în vizită la dânsul și auzeam povestindu-ne amintiri din viața de elev a lui Creangă. Deasemenea, aceeași fericire stăpânea inima mea, când deschizând sertarul unui birou, în casa unde trăise tatăl lui Beldiceanu, găseam manuscrisele lui, cu versuri poliritmice, adevărate perle, publicate mai târziu în revista «Pagini Literare» a lui Artur Stavri. Dar anii treceau și copilul acela, Vasile Savel, care terminase liceul internat din Iași cu mare succes, apăru în mijlocul nostru ca student. Nu-l știam că poartă în suflet gândul scrisului, căci era foarte rezervat și timid. Dar iată că după câțiva ani, revenind la Fălticeni, Sadoveanu acuma se însurase, întâlnii un alt Vasile Savel, licențiat în drept. La vârsta de 22 ani terminase universitatea. Mi-aduc aminte când într'o zi de vară, Beldiceanu mi-a spus că a descoperit un talent. Și mi-a povestit despre Vasile Savel care-i citise o bucată. Ne-am întâlnit după scurtă vreme cu Sadoveanu și Beldiceanu la București. Vasile Savel apăruse acuma în cercul nostru. Eu m'am mutat cu Mihail Sadoveanu împreună, într'o

hudiță dosnică la d-na Raviniari, din prelungirea Dorobanți. Am dus acolo zile grele și de multe ori a trebuit să îndurăm chiar și foamea, ori să ne gătim prânzul într'un samovar, fierbând fasole, care, după câteva ceasuri, de multe ori tot nefiartă era.

Primind o catedră de suplinitor în învățământ, m'am despărțit de vechiul meu prieten Mihai, și la plecare am făcut în colaborare o odă Samovarului:

Pe pragul despărțirii,
Acuma stau mâhnit
Rămâi, rămâi cu bine
O, samovar iubit...

Rămâi în colțul tău
Uitat și părăsit,
Căci mâine în zorii zilei
Eu plec după noroc.

Biblioteca Municipiului Tîrnăveana

Când m'am întors la București, Sadoveanu era deja cunoscut prin paginile «Sămănătorului», iubit de marele Haret și Iorga, adorat de Iosif, Anghel, Sandu-Aldea, Cerna ș. a. Vasile Savel terminase și Literile și începuse să facă ziaristică, la ziarele «Viitorul» și «Minerva». Tot așa de modest și tainic, el acuma ieșise din rezervă, căci publica în diferite reviste printre cari și la «Sămănătorul». Îi plăcea s'asculte și să ducă o viață singuratică. Venea în cercul literaților, la terasa Oteteleșanu și câștigase simpatia sămănătoriștilor, dar mai ales a lui St. O. Iosif, al cărui secretar a fost mai târziu.

Din notele biografice se știe că Vasile Savel s'a născut în anul 1887, la Fălticeni. Tatăl său a fost preot și învățător, elevul părintelui Catehet Grigorescu. O soră a lui a fost institutoare la Tulcea. Am avut cinstea să vizitez de multe ori casa lor la Fălticeni și să fac cunoștință cu tatăl lui, un preot foarte venerabil. Târziu, după câțiva ani, când am revenit la Fălticeni, Sadoveanu își durase o gospodărie, în marginea Fălticenilor și-o moară cu livadă și între timp, pe când morarul măcina făina, Sadoveanu citea țăranilor fabule din Esop. Ne întâlneam toți patru la livada lui Sadoveanu și toți oameni, în toată firea... Vasile Savel se schimbse, devenise mai glumeț, acuma se afirmase în literatură. Publica nuvele, schițe, iar părerile lui despre artă erau totdeuna judicioase, deși mulți confrați, cărora nu le plăcea felul lui de justă apreciere, îl credeau răutăcios. O spun aceasta cu toată sinceritatea, deoarece venind adesea la București, vedeam felul obiectiv și just, chiar atunci când erau judecate operele mele. Intre timp, Savel conducea revista «Democrația» a lui Jorj Diamandi și chiar din îndemnul lui am publicat în paginile acestei reviste nuvela mea «Sara». El își aprofundează de acuma opera literară, nuvele și schițe în diferite ziare și reviste, iar mai târziu publică romanul «Miron Grindea», autobiografie și care i-aduce succes. Războiul de eliberare îl găsește pe Savel sublocotenent într'un Regiment de Infanterie, pare-mi-se 56 Inf. Fălticeni. Scriitorul lasă condeiul și încinge sabia. A luptat cu eroism la Bilbor, Topliță,

Tulgheș, Tg. Jiu și Mărășești, fapte care i-au adus multe decorații și două grade în plus. Dar partea cea mai duioasă, pe lângă eroismul lui, a fost dragostea cu care făcea educația soldaților în desele concentrări. Legăturile acestea sufletești între el și fiii aceleiași glii l-au făcut să adune poezii populare și să scrie un volum de povestiri, prea interesante, din viața militară de război. Iată ce scria Vasile Savel în 1919, în prefața volumului «Doine și Povestiri»:

«In amintirea celor ce-au închis ochii și au căzut cu fața la pământ, în amintirea atâtor dragi camarazi, cari ne-au lăsat sănătate nouă, celor rămași în viață, ca o cinste a memoriei lor și slabă mângâiere pentru cei cari și astăzi îi jelesc, sau îi așteaptă, apar aceste cântece ale tuturora, epopeia ce se înalță deasupra mormintelor lor, cine le mai știe pe unde».

Așa a fost Vasile Savel, suflet distins, cinstit în meseria de gazetar, erou pe câmpul de luptă, talentat în operele lui. Nu am pretenția să fac aici în schița aceasta de amintiri, analiza operelor lui, dar voiu aminti printre alte romane ca «Lucrătorul vieii», cele două volume: «Contemporanii». Cine vrea să cunoască viața scriitorilor noștri înainte și după război, să citească aceste pagini de o frumusețe și sinceritate mare. După război n'am mai fost la Fălticeni. Sadoveanu desfăcuse livada și moara și se mutase la Iași. Beldiceanu venise în Serviciul de Propagandă al Basarabiei, Dragoslav trăia necunoscut și apărea între timp în Capitală. Vasile Savel se fixase definitiv în Bucuresti și locuia la Hotelul «Impăratul Traian». De câte ori veneam dela Chișinău, mă duceam la hotel ca să-l văd. Il găseam vecinic preocupat, în mijlocul cărților lui, o bibliotecă de toată frumusețea, — citind, scriind și fumând. Trăia izolat și n'avea pe nimeni dintr'ai lui pe lângă el. Devenise un singuratic, fugind de lume. Toată viața, toate gândurile lui se concentrau în literatură. Scria mereu și publica.

Dar o boală ascunsă îl rodea. Nepăsător din fire, nu dădea atenție și iată că într'una din zilele anului 1932 o veste tristă îmi veni la Chișinău. Vasile Savel nu mai era printre noi. Nu m'am putut duce la înmormântarea lui. De aceea, într'o zi de toamnă rătăcind ca și alți tovarăși de pribegie, pe străzile Capitalei, am pornit să văd mormântul tovarășului de scris și prieten din tinerețe... Și-am rămas mâhnit, cum am mai spus, privindu-l plin de bălării... Dar iată că acum câteva săptămâni m'am întâlnit cu doi oameni de suflet. Prietenul meu bun Al. Ebervein, unul dintre cei mai strașnici luptători naționaliști pentru ridicarea culturală a Basarabiei, fost inspector secundar și directorul Școalei comerciale superioare din Chișinău, de două ori rănit în război, și pe d. profesor I. E. Torouțiu, distinsul cărturar și om de litere, membru corespondent al Academiei Române și directorul «Convorbirilor Literare» și mi-au spus că mormântul lui Vasile Savel nu mai e o paragină, ci o grădiniță cu flori multe în această lună a rozelor. Și-am aflat că cu mâinile domniilor voastre, domnilor elevi ai clasei a V-a ai Liceului «Marele Voevod Mihai», ați plivit buruienile și răsădit florile. Câtă gingășie e în această operă a sufletelor d-voastre și ce exemplu de înălțare sufletească și de cult pentru morții noștri, pentru generațiile cari vor

veni după dvs. Un popor care are cultul morților, acela știe să-i respecte pe cei vii. Și d-voastră, elevi ai acestui liceu, care poartă numele iubitului nostru Suveran, ați făcut o faptă demnă de admirat. Păşind înainte pe calea care ați apucat, viitorul neamului nostru va fi asigurat.

N. Dunăreanu

OPERA LUI VASILE SAVEL

Se vor împlini, în 1942, zece ani dela moartea lui V. Savel, pornit din «orașul în care au murit mulți regi de-ai circului» — cum scrie el — și plecat dintre noi încă tânăr, lăsând o literatură de armonioasă sinteză, domolită de temperamentul lui de moldovean. Era uitat și necunoscut. Corpul didactic al liceului «*Marele Voevod Mihai*» din București, în frunte cu d. prof. Eberwein, camarad bun cu scriitorul, s'a pus în căutarea mormântului său, l-a găsit, iar elevii liceului l-au curățat, l-au împrospătat, luându-și singuri obligația cu gând să o transmită, ca pe o pioasă datorie, tuturor generațiilor ce vor trece prin această școală. Ce frumos ar fi dacă exemplul s'ar multiplica și s'ar extinde la toate școlile, pentru alți scriitori și oameni de știință!...

Dealtfel, scriitorul pe care-l comemorăm, el însuși și-a bănuit destinul. Intr'o duioasă schiță «*Vânzătorul de ziare*», ce amintește paginile norvegianului Iohan Boyer sau pana lui Panait Istrati, V. Savel scrie:

«Chinuit de existența zilei, de mizeria în care mă sbăteam necontenit, încolți în mine o ură, căci începusem a-mi da seama de starea mea și a altora. Ajunsesem la ideea că, existența îmi este o povară, pe care nu o pot duce, povară care îmi mănâncă toată puterea, vlăguindu-mă.

Dacă în supărarea de a nu fi găsit valori, nu va arde aceste foi, ci, va socoti mai ales cu folos să le dea ca pe o scriere «foarte însemnată și interesantă» vreunui indiscret reporter, care va face totdeauna caz de discreția sa, o! atunci, atunci... inima-mi va sălta de bucurie la fericirea ce voi fi făcut-o indiscretului reporter, și la fericirea de a-mi fi salvat numele de negarea uitării; o zi măcar... Ah, o zi, o zi numai de înviere când eu voi fi mort, aruncat în acea frumoasă «Vale a Plângerii» unde soarele încălzește cu razele lui, mormintele reci ale celor uitați... uitați și părăsiți».

Impreună cu alții ca: Bogdan Amaru, Alex. Sahia și Alex. Călinescu, au îndurat lipsuri, atrăgând din nou atenția asupra condițiilor grele de existență ale breslei scriitorilor și gazetarilor în țara noastră.

Venit în București dela Fălticeni, Vasile Savel nu a îmbrățișat vălmășagul Capitalei pentru a se «orășeniza», ci ca să înfrângă cetatea plină de lustru, sub care se târâie mizeria și viciul. Activitatea lui, destul de întinsă, oglindește îndoita preocupare a lui Vasile Savel: literat și ziarist.

A îmbrățișat nuvela și ziaristica mai ales, întrucât viața i se prezenta sub prea multe și variate aspecte și chiar cele două romane ale

sale, «Grindea» şi «Vadul Hoţilor», alcătuesc o frescă în care se oglindeşte omenirea cu tot ce are bun şi rău, cu tot ceacq iubeşte şi urăşte.

In proza lui, articulată în fraze scurte, necolorate, sunt prezentate toate domeniile vieţii reale, toate arterele vieţii psihologice. In epoca post-belică, aceea în care niciun plan de existenşă şi chiar de gândire nu mai era statornic, când straturile sociale şi cele psihologice se încălecaseră, prăbuşind viaţa unei epoci, Vasile Savel vine ca să oglin-

MORMÂNTUL LUI VASILE SAVEL

dească un fragment din acea lume. Nu l-au preocupat cuvintele şi imaginile, ci realitatea. S'a străduit să prezinte o lume de fiinţe duioase, învinse de greutăţile vieţii, o lume a renunţării, o lume ascetică, în fine o lume de fiinţe, ce pun trupul în serviciul sufletului, lume din care făcea şi el parte. Căci Vasile Savel şi-a dus viaţa în acord cu opera, şi-a descris durerea — trăind-o, cu sentimentele unui destin scriitoricesc, ce nu l-a lăsat neliniştit. In una din nuvelele sale, intitulată *«De foame»*,

el scrie: «In orice alte ocupaţiuni practice, munca se vede. Spărgătorul de piatră de pe şosea — ca să facă prestaţie; sau tăietorul de lemne, îşi văd făptuită munca lor, operă care se pulverizează aşa de repede. Dar scriitorul, artistul, ce fac ei? Ce văd alţii din ce construesc ei? Tăietorul de lemne are o mulţumire imediată; cea din urmă bucată de lemn spartă, îi încoronează opera şi i se plăteşte. Artistului? Poţi cumpăra suflete? Este o inutilitate pentru mulţime. Carne roşie şi sânge, asta se cere. Senzaţie roşie, violentă, impresionantă, aceasta are căutare».

Dar, Vasile Savel n'a scris ca să satisfacă curiozitatea amatorilor de carne şi senzaţii, sau pe colecţionarii de anecdote. O astfel de literatură poate servi de excitant pentru cine vrea să întreprindă o mare insurecţie socială; dar acest lucru nu are nici-o valoare pentru opera lui V. Savel pe care încercăm s'o schiţăm cu această ocazie.

Scriitorul acesta abordează şi el tema aşa de gingaşă a misiunii omului pe pământ şi aceea a clericilor în faţa lui Dumnezeu, fără s'o coloreze cu frivol şi senzaţional. Satul românesc — aşa cum îl vedea Vasile Savel — este format din ţărani retraşi în sărăcia şi munca lor modestă, adăpostiţi de sfânta lor ignoranţă pentru legile create de oameni; legaţi prin grai şi de biserică, dar tot odată năpăstuiţi de toate fărădelegile politico-sociale ce au pătruns, după războiu, în toate domeniile de activitate, strecurându-se pe toate arterele vieţii româneşti.

Coloanele de susţinere a satului şi vieţii cinstite erau preotul, dascălul şi autoritatea publică. Dar aşa cum s'au comportat aceste puteri misionare alcătuesc admirabil ceeace numea Julien Benda: «la trohizon des clercs». Căci, considerând lucrurile sub acest unghiu de vedere, tipurile descrise de Vasile Savel poartă blazonul unor alterări caracteristice vremurilor. Iată pe văduva din «*Lucrătorii viei*», speculată de un preot care vorbeşte:

«Dacă au de unde, să plătească. Opt ani m'am trudit în seminar, măi Matei. Ştiu ei ce-i aia să înveţi greceşte şi latineşte? Să studiezi dogmatica şi filosofia, pentru nişte tâmpiţi, care nu pricep boabă din ştiinţa mea?»

Iată deci că scriitorul Vasile Savel este un poet al gliei, care nu a scris pentru a scrie, ci pentru a divulga, a atrage atenţia asupra unor vicii, pentru a educa şi stimula oamenii.

Ca şi Sadoveanu sau Sandu-Aldea, tot sămănătorişti, Vasile Savel nu vede în ţăran pe omul panteist, legat cu optimism orb de natură. In contrast cu Damian Stănoiu care îşi delectează cetitorii cu viţiile particulare, odioase, lumeşti, Vasile Savel a trăit sentimentele adânci ale lumii necăjite, creştine, închizând în el toate conflictele omului între oameni, detaşaţi de univers, de natură.

Natura lipseşte din opera lui V. Savel; o găsim numai ca pervaz al frământărilor sociale. El e un scriitor — prin esenţă umanist, atras de o dragoste cosmică pentru tot ce e înfrângere şi suferinţă umană, e tradiţionalist şi mistic.

In «*Conflictul dintre generaţii*», scrie:

«Avem o tradiţie, o păstrăm chiar fără să vrem, o păstrăm împotriva tuturor sforţărilor din afară şi din lăuntru, ca o magnifică putere nevăzută şi conducătoare a destinului nostru».

Ba chiar cu privire la literatură V. Savel se declară împotriva genurilor de imitaţie străină:

«Ritmul literar după război? Tradiţionalism teoretic: modernism de imitaţie străină. De câteva zeci de ani se fac la noi violente încercări de a ne îndepărta de fiinţa noastră etnică. De câţiva ani se încearcă un formidabil atac pe toate fronturile vieţii noastre sociale. Şi totuşi poporul românesc rezistă. Are o putere vrăjită ce desnădăjdueşte pe toţi aceia cari socot că însfârşit au isbutit. In vraja aceasta, avem un preţios auxiliar în munţii, apele şi văile ţării noastre, pe care nimeni nu le poate schimba, şi ele ne învaţă să nu ne părăsim sufletul, celor ce vor să-l ia fără să ne dea nimic alta în schimb. Ne regăsim totuşi în tradiţie, oricât ne-ar copleşi complexitatea vieţii actuale. (*«Pelerina verde»*).

Vasile Savel n'a descris natura poate şi din motivul că bogata şi lunga lui activitate ziaristică l-a prins într'atât, încât l-a împedicat să se mai întoarcă de unde plecase, între ţăranii lui — dintr'o provincie care, oricât, îşi păstrează încă un specific românesc destul de pronunţat. Căci oraşul mare, Capitala, unde şi-a scris el operele, n'a ajuns încă la o îmbogăţire şi o sintetizare a spiritului naţional, şi deaceea nuvela şi romanul care iau naştere aici, capătă aspectul unor producţii de consumaţie curentă.

Nu e cazul lui V. Savel, ca şi al lui Sadoveanu care, deşi plecat tot din Fălticeni, s'a reîntors deseori în natura aşa de dragă lui, unde să trăiască lumile fantasticului, să absoarbă temele cu subiecte rustice sau luate din lumea înconjurătoare în care a trăit — adică din oraşul de provincie.

V. Savel n'a putut reda viaţa lăuntrică a poporului nostru, prototipuri purtătoare de virtuţi, credinţă şi devotament, ca să atingă apogeul pe planul epic, al prozei. Activitatea lui s'a irosit şi desfăşurat agitată, crescută şi tulburată de ritmul nervos al metropolei cosmopolite.

Vasile Savel se menţine pe albia tradiţiei chiar în temele de ordin social pe care le atacă vehement.

Familia dizolvată, lipsită de idealul şi credinţa de altădată, şi-a pierdut nobleţea de odinioară, care făcea din femeia mamă o educatoare, nu o evadată în lipsurile sau luptele pentru revendicarea drepturilor de egalitate şi libertate. In nuvela — cu mult spirit şi ironie intitulată *«Şoarecii din Bacâra»* — V. Savel face elogiul mamei:

«Când plânge o mamă, e mama noastră a tuturor. Când râde, e soarele, şi ce alt soare ne-a luminat pe toţi, decât razele din ochii mamei? O mamă, dulce mamă. Poetul aşa a cântat-o, a divinizat-o, şi-a spus gândurile, căci gânduri care te frământă îţi cântă în minte şi isbucnesc. Pe tata îl cunoşti mai târziu, abia atunci când începi a înţelege lumea, când desluşeşti rostul cuvintelor, când se fixează noţiuni în mintea noastră, când ne aşezăm la egal alături de dânsul, voind a lega o prietenie — cu cea mai apropiată fiinţă.

Mama înlesneşte prietenia, caută s'o grăbească, s'o cimenteze, căci ea ţine deopotrivă la bărbat şi la copii, toţi laolaltă nefiind decât nişte copii de care ea se îngrijeşte. Viaţa de familie eu aşa am văzut-o.

S'a cam schimbat azi. Femeile au pornit la lupta pentru cucerire de drepturi civile şi politice.

Şi femeia din popor, sau femeia dela ţară munceşte din greu, face copii. De-ar şti ce e maternitatea cucoanele dela oraş, şi-ar face leagăne pentru propriile lor odrasle, le-ar cultiva, şi astfel am avea cel puţin o generaţie născută şi trăită de la început în mediul ţării, în limba şi sentimentul acestei ţări.

Invazia femeilor în instituţiunile de stat, le-a dezagregat, le-a dat o puternică lovitură».

Şi Vasile Savel închee admirabila nuvelă cu această informaţie stilizată ironic:

«La adunarea feministă din Bacàra, s'a strecurat un efeb în haine de femeie. Era singura femeie frumoasă între mulţimea care nu mai avea ce revendica pe lumea aceasta. Tânără, purta poşeta la modă, geamantan aproape.

In toiul discuţiilor aprinse, şi-a deschis poşeta din care au sărit trei şoareci. Oratoarea a leşinat. Auditoarele au fugit la uşi, s'au înghesuit, au murit două, cinsprezece s'au ales cu contuziuni grave. Salvarea, le-a dus la spital. Toate însă s'au ales cu o teribilă spaimă, pe care au povestit-o cu amănunte servantelor.

Trei şoareci, numai trei, să fi produs atâta panică?»

Am citat acest fragment mai lung, întrucât ni s'a părut caracteristic convingerilor autorului.

Şi acum încă o spicuire din multele nuvele ale lui V. Savel, cu privire la soarta scriitorului sărac, care îşi vinde manuscrisele pentru o bucată de pâine:

«O revistă literară nu se face astăzi cu scriitori consacraţi sau neconsacraţi. Pe cei din categoria întâi, îi publicăm fiindcă avem nevoie uneori de dânşii; pe cei din categoria a doua, după interesul nostru şi din prudenţă, să nu-i aducem la desnădejde».

Şi se întreabă el:

«Imi vând sufletul. Il tai în bucăţi şi îl vând. De ce fac asta? Ca să trăesc? Parcă nu pot trăi şi altfel cu sufletul meu, şi nu-i mai bine să-l păstrez întreg?»

Deşi literatura lui — dotată cu o ironie caldă — face impresia unui jurnalism uşor, un divertisment literar superficial, totuşi cetitorul care vrea să urmărească linia reflexiei sale şi a lucrului său, găseşte o profuziune de trăire sub o claritate extremă, transparentă, o căutare de certitudini ferme, sub aparenţa unei mobilităţi de suflet sbătut în problemele vieţii.

Acest lucru face ca paginile lui Vasile Savel să reziste chiar la o lectură repetată.

Sebastian Popovici

TESTAMENTUL LITERAR AL LUI V. HUGO

Era prin anul 1930. Imi amintesc că eminentul critic şi esseist *Albert Thibaudet*, la un curs pe care îl făcea despre Victor Hugo, la universitatea din Geneva, ne-a vorbit în treacăt de cantitatea enormă de manuscrise, lăsate de marele romantic, care, după propria sa ambiţie şi dorinţă, trebuia să ocupe tiparele timp de 100 de ani, după moartea lui. Judecând în relaţie cu perfecţiunea imprimeriei de astăzi, această cifră m'a făcut să surâd, nu fără compătimire pentru autorul atâtor poeme dramatice, epice şi lirice. Nu ştiam atunci că opera postumă a unui mare meşter al condeiului nu poate fi publicată oricum şi oricând, şi că anumite lucruri cer tiparului indulgenţă şi dreaptă judecată; căci publicate fără rost şi potrivire, ele pot fi rău primite, sau riscă să fie cel puţin neînţelese. Iată pentruce, o bună parte din corespondenţa şi notele lui Hugo, după cum afirmă *Jean Montargis*, sunt încă inedite. *La Nouvelle Revue Française* (nr. 306, Martie 1939), sub semnătura lui Jean Montargis, ne aduce câteva date documentare foarte preţioase, despre testamentul literar al lui V. Hugo şi publică fragmentul rămas în copie din prima dramă pe care poetul o concepuse şi scrisese în 1812, la vârsta de 10 ani, intiluată: *Le chateau du diable*.

La 23 Sept. 1875, Victor Hugo, abătut şi îndurerat de pierderea celor doi fii, îşi fixează testamentul literar, împuternicind trei prieteni ai săi să publice, după moartea lui, toate manuscrisele şi notele rămase, la timpul şi în «condiţiunile pe care ei le vor crede bune». Cei trei executori testamentari indicaţi sunt: *Paul Meurice*, *Auguste Vacquerie* şi *Ernest Léfévre*. Din cauză că Ernest Léfévre moare înaintea lui Hugo, iar Auguste Vacquerie era director al ziarului *«Rappel»*, care-i lua tot timpul, rămâne să se ocupe de executarea testamentului, Paul Meurice. La moartea poetului, în 1885, el primeşte prin intermediul notarului Gastinne, toate «manuscrisele, scrisorile, confidenţele intime» rămase, la care adaugă succesiv manuscrisele cumpărate dela vânzările publice, precum şi documentele obţinute dela Louis Koch nepotul amantei lui Hugo, *Juliette Drouet*. In 1886 *Paul Meurice* începe publicarea şi continuă până în 1905, anul morţii sale. In acest interval de 20 ani, văd lumina tiparului:

Poesie: La Fin de Satan (1886), Toute la Lyre (Tom. I şi II. 1888), Dieu (1891), Les Années Funestes (1898), Toute la Lyre (1899) (ultima serie), Dernière Gerbe (1902).

Teatru: Le théâtre en liberté (1886), Amy Robsart, Les jumeaux (1898).

Povestiri şi Călătorii: Alpes et Pyrénées (1899), France et Belgique (1892), Notes, Mémoires et correspondance, Choses vués (Première Série, 1887), Choses vues (Deuxième Série, 1900), Correspondance (Tom. I, 1896), Correspondance (Tom. II, 1898), Philosophie, Post Scriptum de ma vie (1901).

După moartea lui *Paul Meurice*, sarcina publicării manuscriselor şi corespondenţei trecu în seama moştenitorilor săi. Ei îngrijiră însă ca notele şi scrisorile cu caracter prea intim, să nu fie date publicului decât mai târziu, când timpul îşi poate rosti rece şi obiectiv părerea. Astfel, remarcă foarte fin *Jean Montargis*, nepot al lui *Paul Meurice* şi prin urmare deţinător al documentelor inedite provenind dela Hugo: «Chestiunea Sainte-Beuve a dat pe faţă toate confidenţele ei şi ceeace ar fi putut să pară indiscret sau scandalos acum douăzeci de ani, face astăzi parte din domeniul istoriei şi este învestit prin chiar acest fapt de liniştea şi seninătatea care aparţin trecutului» (pag. 458).

Cât priveşte textul din «*Le Chateau du diable*», el este interesant nu atât prin conţinutul lui, cât mai ales prin faptul că el este purtătorul a două date foarte importante: 1812, când copilul Victor Hugo îl scrie, este anul «retragerii din Rusia», epocă de sgomot şi nelinişte în Europa, de elan şi dramatism epic, de mizerie şi năzuinţe, care fără îndoială au influenţat sufletul sensibil şi geniul născând al acelui care avea să devină «gigantul poeziei» franceze din secolul trecut.

A doua dată pe care o poartă manuscrisul (în copie) este de *9 Noemvrie 1834*. Ea vine imediat sub această dedicaţie: «*Ceci a été écrit en 1812. J'avais dix ans. La moitié de ce manuscrit s'est perdue depuis lors. Je donne ce qui reste à Juliette. Je lui donne ce qui reste de mon coeur, de mon âme, de moi-même. Qu'elle prenne donc ces quelques pages, récréation d'un pauvre jeune petit écolier qui est maintenant toujours pauvre et petit, mais qui n'est plus jeune. Qu'elle ait la première pensée de l'enfant, elle qui aura les dernières pensées de l'homme*».

Dedicaţia apare însă şi mai semnificativă din punct de vedere psihic, cu cât se ştie că la data aceea raporturile dintre V. Hugo şi soţia sa se înrăutăţiseră. *Juliette Drouet* venia în inima impetuosului poet ca o mângâiere şi un izvor de dragoste, ce avea să dureze 50 de ani, şi care după cum reese din analizele unui biograf al «existenţei tragice» a lui V. Hugo, a fost singura dragoste mare şi sinceră a Olympicului. Semnificaţia acestei dedicaţii, făcută abia după câteva luni dela cunoştinţa Juliettei şi care s'a dovedit apoi a fi fost profetică, se colorează şi cu alte tonuri, dacă raportăm textul dramei la copilăria lui Hugo. Personagiile pe care le întâlnim sunt: Robert, Raoul, *Adélaïde*, Martha, un hoţ, un sclav. Acţiunea se petrece într'un castel părăsit, în care se crede că este lăcaşul spiritelor rele. Raoul, cavaler viteaz dar sărac, se căsătoreşte cu Adélaïde, contra voinţei unchiului acesteea, care face ca soţul să fie atras în castel, dezarmat, deşi se luptă curajos, legat şi scăpat în mod miraculos. Adélaïde participă şi ea la scăparea soţului şi, în cele din urmă, amândoi primesc binecuvântarea unchiului. Plină de fantezie şi naivitate copilărească, comedia aceasta fragmentară poate fi şi exprimarea semiconştientă a unor întâmplări petrecute. Cine ştie dacă Adélaïde nu este însăşi Adèle, viitoarea doamnă Hugo, cu care poetul copilărise, se jucase şi care, mai târziu avea să se joace şi cu amorul propriu al soţului, înşelându-l cu Sainte Beuve? Adèle, la care micul Hugo se gândia poate fără să-şi dea seama când scria acest text, trebuia să treacă bogăţia unei amintiri duioase, domnişoarei *Juliette Drouet*, care a legat astfel într'un singur lanţ «primele gânduri ale copilului şi ultimele gânduri ale omului».

Florin Niculescu

† *Aproape de Odesa, 16 Septembrie 1941*

UN HRISOV NECUNOSCUT AL LUI RADU VODĂ MIHNEA DIN 1617

Hrisovul pe care-l publicăm mai jos[1] *este dela Radu Mihnea din 1617, anul în care, spre toamnă, Domnul inaugurând epoca monarhică în Moldova şi organizând-o în acest sens — după teoria lui N. Iorga*[2]*, izbuteşte să mijlocească o pace între Turci şi Poloni.*

Această Carte domnească, *de care atârnă marea pecetie de ceară roşie legată cu şnur gros de mătase roşie, lipsită de chinovar în semnătura domnească, e redactată în slavoneşte, ca dovadă a unei culturi înalte, potrivită strălucirii unei monarhii de imitaţie bizantină.*

Este o întărire de fapt a vre-o 9 acte, în favoarea lui Gavril Bălţatul *şi sorei sale* «Greaca Cneaghina», *dovedind o familie boerească, deşi cel dintâi nu are nici titlu — numai al treilea frate,* Dumitraşco, *e un fost* «uşier», *cu toţi fii ai unui Marco şi Nastasiei şi nepoţi lui Cozma medelnicerul, care posedă acte dela Ştefan cel Mare şi Petru Rareş, asupra ocinei sale. Unele acte de schimb, întoarcere (din zălog) cumpărătoare — sunt în total 9 — privesc pe tustrei fraţii, altele pe primii doi sau pe câte unul în parte şi din ele se desprinde fenomenul acăpărării micii proprietăţi de către marii deţinători de ranguri şi moşii, capitalişti ai timpului.*

Partea lor de moştenire dreaptă se află în satul cu nume ciudat: «Dilţiganii *care — zice actul — se numeşte şi Cernaţii», pe pârâul Bogdana din ţinutul Tutova.*

Alte acte confirmate privesc cumpărăturile fiecărui dintre cei trei fraţi, din diverse sate: Pogăneşti *(dela Pógan, pe ungureşte păgân), care se numeşte şi Stroeşti — al doilea sat purtând două nume — pe râul Putnei, apoi:* Cristeşti, Glodani, Hălmăgeni *(scris Hlămăjani),* Strâmba *— apoi* Grădeşti, Pueşti, Ruşcani *ce se cheamă şi Balcani şi* Faureani, *toate în ţinutul Tutovei — unde se află şi satul Greci, vecin cu satul Dilţigani (Cernaţii) despre care s'a făcut o mai veche hotărnicie* Hurul.

Familia, se pare, a purtat din vechime porecla de Bălţatul, *fiindcă se pomeneşte şi o* «Bălţătoaie» *între străbunii vânzătorilor din acelaş sat.*

Intre numele de persoane şi familie, se remarcă Ivanco Iapotă (Eapă+otă, cf. Cal+otă Calotă), alături de care se aşează şi un Simeon Epotescul, omonim cu cel dela care îşi trage numele satul Ipoteşti din

[1] Originalul pe pergament bine păstrat, cu pecetia cea mare de ceară roşie atârnată cu şnur roş. Pecetia e ruptă în două. Proprietar: **A. Semaca.** Tradus de **G. T. Kirileanu.**

[2] **N. Iorga:** Istoria Românilor, vol. VI, «Monarhii».

jud. Botoşani, locul de naştere al lui Eminescu. Apoi: Lupe, Bolea, Buoureanul, Ţopa, etc.

Tot în cuprinsul hrisovului se mai arată nume de boeri, mari dregători ai lui Radu Mihnea, martori ai întăririi făcute: Goea, *mare vornic al ţării de jos;* Nicoară, *mare vornic al ţării de sus;* Iacomi şi Ionaşco, *pârcălabi de Hotin;* Gheorghe şi Cioplan, *pârcălabi de Neamţ;* Manole şi Duca, *pârcălabi de Roman;* Mihul *hatman şi portar al Sucevei;* Bernart *mare postelnic;* Vasilie Prepescul *mare spătar;* Dumitru *mare ceaşnic;* Gheorghe *mare stolnic,* Constantin *mare visternic;* Mihail Furtună *mare comis, etc. La cea mai mare parte dintre aceştia, nepomenindu-se decât de numele de botez, după obiceiul timpului, nu se poate şti din ce neam fac parte.*

Hrisovul s'a întocmit din porunca Domnului de către «credinciosul şi prea cinstitul boer panul Ionaşco Gheanghea *mare logofăt», scris fiind de* Arsenie Nebojatco, *probabil caligraful curţii, pentruca în viitor, oricine va fi domn în Moldova, «să nu le strice întăritura noastră ci să le dee şi să le întărească pentrucă sunt lor drepte ocine şi cumpărături pe a lor drepţi şi adevăraţi bani».*

A. Semaca

Cu mila lui Dumnezeu noi Eu Radul Voevod Mihnea, Domnul Ţării Moldovei, cunoscut facem şi cu această carte a noastră tuturor care vor căuta la dânsa sau cetind-o vor auzi că am dat şi am întărit slugilor noastre lui Gavril Bălţatul şi surorii lui Greacăi Cneaghinii, lui Dumitraşco biv uşer, fiii lui Marco şi Nastasiei pe a lor dreaptă ocină şi moştenire, partea lor ce se va alege din satul Dilţigani care se numeşte Cernaţii pe Bogdana cu moară şi a patra parte de poiană din deal de către Hohărăita care-i în ţinutul Tutovei din ispişoc de întoarcere ce l'au avut dela Ieremia Voevod ce ei au întors această parte Ursului şi femeii lui Maria trei sute de zloţi pentrucă le-a fost lor dreaptă ocină şi moştenire de la străbunul lor Cozma medelnicer cu privilegiu ce l'au avut de la bătrânul Ştefan Voevod şi dela bătrânul Petru Voevod. Pentru aceasta să fie lor şi dela noi tot venitul. Şi întru aceasta asemenea dăm şi întărim mai sus scrişilor Gavril Bălţatul şi surorii lui Greacăi altă parte de ocină din acelaş sat Dilţigani care se numesc Cernaţii din a patra parte şi cu moară şi cu parte din poiană care este cumpărătură taţilor lor Marco şi Nastasia pertru 60 de albine de la Nistor şi fiul său Gavril [3] şi asemenea dăm şi întărim mai sus scrişilor fiilor lui Marco şi Nastasiei a lor dreaptă ocină din acelaş sat Dilţigani care se numesc Cernaţii o parte de ocină şi moştenire a şesea parte din satul Pogăneşti ce numeşte Stoeşti partea ei câtă se va alege pentru 50 de taleri şi din acelaş privilegiu mai sus scris. Pentru aceasta, să le fie lor cu tot venitul. Şi asemenea dăm şi întărim mai sus scrişilor însăşi Greacăi fata lui Marco a ei dreaptă ocină şi moştenire a şesea parte din satul Pogăneşti ce numeşte Stoeşti şi a şesea parte din trei vaduri de moară care-i în râul Putnei din ispişoc de schimbătură ce au avut bunii ei Moisei şi Zahul şi Antimiia, nepoţii

[3] Adaus pe margine: pentru partea Mariţii a greşit din ispisoc.

lui Ivanco Iapotă de la Alexandru Voevod [4] ce le-a fost lor schimb cu Lupe şi Bolea şi Neaga şi Ana şi Marina şi Dobra copiii Stanei nepoţii lui Simeon Epotescul. Deaceea, să fie lor cu tot venitul. Şi asemenea dăm şi întărim numai slugii noastre lui Dumitraşco biv uşear a lui dreaptă ocină şi cumpărătură din ispişoc ce au avut dela Ieremia Voevod parte de ocină din satul Cristeşti şi din Glodeni şi din Hlămăjani şi din Strâmba şi cu parte de loc de moară care-i în ţinutul Tutovei şi cu loc de prisacă şi cu curătura în pădure care este cumpărătură de la Hamza fiul lui Moisei Buoureanul pentru o sută şi 60 zloţi. Şi iarăşi dăm şi întărim slugii noastre lui Dumitraşco biv uşear alte părţi de ocină din aceleaşi sate din Cristeşti şi din Strâmba şi din Glodeni şi din Hlămăjani şi cu parte de vaduri de moară şi cu o tăetură care este în Glodeni din ispişoc de cumpărătură ce au avut dela Simeon Voevod care este lui cumpărătură de la Obreaji fiul Stanei, nepot Voicăi pentru 25 de taleri din ispişoc de cumpărătură ce a avut mama lor Stana de la Petru Voevod. Şi asemenea dăm şi întărim lui Dumitraşco uşear nişte parte de ocine din aceleaşi mai sus scrise sate, din Cristeşti şi din Hlămăjani şi din Glodeni şi din Grădeşti şi din Pueşti ce este lui cumpărătură de la Marica Hrizoaea şi sora ei Vasilca fetele Antemiei, toată partea lor care se va alege pentru 20 de ungureşti şi din aceleaşi mai sus scrise privilegii ce le au avut de moştenire. De aceea să fie loc cu tot venitul. Şi într'aceasta asemenea dăm şi întărim mai sus scrisului Dumitraşco biv uşear o parte de ocină din satul Ruscani ce se cheamă Balcani pe Pereschin, care-i în ţinutul Tutovei din ispişoc de cumpărătură ce l'au avut de la Constantin Voevod (Moghilă) ce este lui cumpărătură de la Ioana fiica lui Pop Lazar şi de la fiii ei Toader şi Petrea şi Zamfira pentru 50 de taleri din privilegiul ce l'au avut de la Alecsandru Voevod de cumpărătură şi asemenea dăm şi întărim mai sus scrisului Dumitraşco biv uşear o parte de ocină din satul Făureani a treia parte Ţopei pe Pereschin care-i în ţinutul Tutovei din ispişoc de cumpărătură ce l'au avut de la Constantin Voevod ce este lui cumpărătură de la Maria fiica Maricăi pentru 26 de taleri şi Maricei i-a fost de cumpărătură Crâstina fata Ţopei. De aceea, toate acestea mai sus scrise parte de ocină să fie lor şi tuturor acestor mai sus scrişi cum este mai sus scris şi ales şi de la noi uric şi ocine şi întăritură din tot locul care este de înţelegere cu tot venitul lor şi copiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi răstrănepoţilor şi întregului neam al lor cari li se va alege mai aproape nestricat lor niciodată în veci. Iar hotarul acestor mai sus scrise părţi de ocină să fie pe părţi cum se va alege din tot locul care este de înţelegere. Şi hotarul acestui mai sus scris sat Dilţigani, care se numesc Cernaţii să fie după vechiul hotar pe unde le-a hotărît Hurul de către satul Greci şi pe unde din veac au trăit.

Şi la aceasta este credinţa domniei noastre mai sus scrisului Noi Io Radul Voevod Mihnea şi credinţa boerilor noştri, credinţa panului Goea mare vornic al ţării de jos, credinţa panului Nicoară mare vor-

[4] Lăpuşneanul.

nic al ţării de sus, credinţa panului Iacomi şi Ianaşco pârcălabi de Hotin. Credinţa panului Gheorghe şi Cioplan pârcălabi de Neamţ, credinţa panului Manole şi a panului Duca pârcălabi de Roman, credinţa panului Mihul hatman şi portar de Suceava, credinţa panului Bernat mare postelnic, credinţa panului Vasile Prăjescul mare spatar, credinţa panului Dumitru mare ceaşnic, credinţa panului Gheorghe mare stolnic, credinţa panului Constantin mare vistiernic, credinţa panului Mihail Furtună mare comis şi credinţa tuturor boerilor noştri mari şi mici.

Iar după viaţa noastră şi domnie cine va fi Domn din copiii noştri sau din neamul nostru sau iarăşi ori pe cine Dumnezeu va alege ca Domn, să fie ţării noastre Moldovei, acesta să nu le strice întăritura noastră ci să le dee şi să le întărească pentrucă sânt lor drepte ocine şi cumpărături pe ai lor drepte şi adevăraţi bani. Şi pentru mai mare tărie şi împuternicire a tuturor acestor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru şi prea cinstit boer panului Ionaşco Gheanghea mare logofăt să scrie şi să atârne pecetea noastră la această adevărată carte a noastră.

A scris Arsenie Nebojatco în Iaşi în anul 7125, luna Martie 2 zile.
Iscălitura Domnului şi Gheanghea Logofăt.
A iscălit pe dos: Gliga.
Uric lui Dumitraşco uşear.
Pentru părţile de moşie.

DOI «JUNIMIŞTI» DIN BASARABIA

NICOLAE CASSU

1839—1904

Tatăl său, Ştefan Cassu (1788—1867), a venit în Basarabia la 1823 şi s'a căsătorit cu Roxandra (1810—1888), fiica sărdarului Panait Leonard. Cumnatul lui Ştefan, moşierul Iorgu Leonard, certat cu el la 1855 pentru moştenirea lui Vasile Leonard, fratele său, i-a stabilit următoarea origine pe care a expus-o în rapoartele către mareşalul nobilimii [1]:

«Ştefan Cassu era fiul unui negustoraş din Negades în Epir, Constantin, ceeace la 1833 recunoştea însuşi Cassu, care îşi zicea emigrant în Moldova şi purta rangul de căminar. Timpul însă a trecut şi pretenţiile „nobilului" Cassu au crescut.

Pe când boierii mari ţineau să ajungă urmaşii unor familii aristocrate din Bizanţ sau din Apus, parveniţii se mulţumeau cu obţinerea unor hrisoave de boierie dela Domnitorul mazilit Ioan Sturdza [2] sau dela „meşterul" Holodnicov [3], care sub domnia lui Grigore Ghica falsifica actele de hărăzie, la Chişinău, Orhei şi Bălţi. Hărăzirile caftanului boieresc nu se păstrau înscrise în condici, cu număr de intrare şi ieşire, iar pecetea domnească adesea se moştenea de urmaşii Domnitorului. Apoi, la 1827, a ars arhiva Divanului din Iaşi, încât a trecut mult timp după 1812, până când boierii basarabeni începură să prezinte hrisoavele lor pentru confirmare în drepturile de nobilime în Rusia, şi în vremea aceea apăreau mereu documente noui şi „strămoşi" iluştri: „copiii" erau mai în vârstă decât „părinţii", iar gradele se hărăzeau „boierilor" în vârsta de 3—5 ani dela naştere [4].

Astfel, Ştefan Cassu şi-a adus aminte mai târziu şi dovedea prin acte că şi tatăl său, Constantin Cassu, a fost în Moldova, venind aci la 1793 cu Mihail Sutzo-Vodă, care l-a făcut sărdar. Ambele ranguri de boierie, al tatălui şi al fiului, sunt false. Ştefan Cassu era băiat de băcănie, apoi între anii 1816—1821 negustor la Iaşi. Pribegind în timpul eteriei în Bucovina, el a jefuit pe stăpânul său Petrino, refugiindu-se mai târziu în Basarabia, de unde guvernul austriac cerea extrădarea lui».

In originea aceasta acoperită pătimaş cu negura necunoaşterei — spun bătrânii — e de căutat izvorul naţionalismului fiului lui Ştefan, Nicu Cassu, care ţinea înadins să se arăte moldovean get-beget, Casu.

[1] Dosarul familiei Cassu, nr. 94—1826, 236 file. Arhivele Statului din Chişinău.

[2] Actele Comisiei pentru stabilirea drepturilor nobilimii din Basarabia la 1821, p. 205—206.

[3] **P. Draganov:** «Bessarabiana», Chişinău, 1912, p. 188.

[4] **A. Zaşciuc:** Basarabia, Petersburg, 1862.

Ştefan Cassu a avut patru copii: Constantin (1837—1862), Aristide (1838—1920) [5], Nicolae şi o fiică, Elena, lipsită de frumuseţe sau alt farmec decât o zestre considerabilă, pentru a-i găsi un soţ bun, pe moşierul Gheorghe N. Donici (1834—1902).

Nicolae s'a născut la 10 Mai 1839 la Ciutuleşti, cuibul familiei Cassu, din ţinutul Sorocii. Ca şi fratele său Aristide, şi-a făcut studiile la colegiul «Richelieu» din Odesa, apoi a călătorit în străinătate. Obiectele de predilecţie i-au fost cultura franceză şi filozofia.

Fratele cel mare, Constantin Cassu, era conducătorul spiritual al tineretului basarabean. «Doctor în legi», cum scrie pe mormântul său din

NICOLAE CASSU

Ciutuleşti, el a părăsit, în momentul cel mai important, mijlocul prietenilor, murind în vârstă de 25 ani neîmpliniţi.

Unirea Principatelor Române şi revolta polonezilor au îndreptat privirile românilor din Basarabia spre idealurile unei autocunoaşteri mai profunde. In 1862, Ioan Cristi (1823—1902), un tânăr fruntaş, a cerut aprobarea pentru deschiderea unei tipografii româneşti, la Chişinău, cu propria-i cheltuială [6]. I s'a refuzat pe motivul că era moldofil şi că nu se putea garanta dacă din tipografia lui, printre ediţiile folositoare, nu vor apare şi unele care n'ar fi de acord cu vederile guvernului. Tocmai pe atunci, publicistul Gheorge Gore (1839—1909) [7] cerea aprobarea pentru publicarea unui ziar moldovenesc [8], iar nobilimea propunea să se predea la liceu studiile naţionale [9].

In timpul revoltei polonezilor, când o parte a nobilimii basarabene

5 Tatăl ilustrului savant şi om de stat al Rusiei, Leon Cassu (1865—1914) ministru al instrucţiei publice.

6 **L. Boga:** Lupta pentru limba românească şi ideia unirii la românii din Basarabia după 1812. Chişinău, 1932.

7 **G. Bezviconi:** Pavel Gore. «Din trecutul nostru», nr. 50, 1937, p. 7—8.

8 **A. Boldur:** «Gazeta Basarabiei»...

9 **C. Stamati:** Studii filologice şi istorice. 1863.

ţinea să exprime omagiile supuse Impăratului, s'au născut unele piedici, încât, la 28 Mai 1863, P. Kotzebue, general-guvernatorul Novorosiei şi Basarabiei, scria din Odesa guvernatorului din Chişinău [10]:

«Am primit informaţii că nobilimea basarabeană, pregătindu-se a redacta o adresă Impăratului, cu prilejul evenimentelor din Polonia, este împiedecată de opoziţia partidului boierilor, cari visează să restabilească naţionalitatea moldovenească în Basarabia, în vederea apropierii imprejurărilor, care ar prezenta naţiei dreptul de a cere unirea cu Moldova. In fruntea acestui partid stau: secretarul adunării deputaţilor nobilimii Alexandru Cotruţă, fratele său, judecătorul ţin. Chişinău şi Orhei Carol Cotruţă, doi fraţi Cassu (fiii lui Ştefan Cassu), doi fraţi Ioan şi Constantin Cristi, Constantin Kazimir şi fiul său student [11]. Rog pe Excelenţa Voastră să mă înştiinţaţi în ce măsură informaţia aceasta merită crezare».

Opoziţia exista; este însă lipsită de seriozitate afirmaţia că se pregătea o revoltă şi în Basarabia, Nicu Cassu trimiţând cu o astfel de propunere pe prietenul său Matei Donici, viitorul poet şi general, la Iaşi, la Domnitorul Cuza. Fapt sigur e că Donici avea pe atunci 16 ani, încât n'avem nevoie să discutăm propunerile presupuse. Totuşi, în mijlocul frământărilor, lui Cassu îi revenea un rol important. El menţinea o legătură strânsă cu literaţii români din Iaşi, mai cu seamă cu cenaclul literar «Junimea», în care a intrat ca membru activ. Era prietenul lui Vasile Pogor, al moşierilor basarabeni Donici şi Bantâş, cari, stabilindu-se la conacurile lor îndepărtate prin cătunele Basarabiei, rămâneau feriţi de cultura rusă, deci — adevăraţii, deşi nu atât de culţi, păstrători ai moldovenismului.

Despre Nicolae Cassu aminteşte şi Iacob Negruzzi în «Amintirile» sale. El a donat «Junimii» dela Iaşi o tipografie.

Tot Iacob Negruzzi [12] scrie la 17 Septemvrie 1865 lui Al. Gregoriady-Bonachi că guvernul rus i-a interzis lui Cassu să instaleze la Chişinău tipografia adusă din Paris, pe care el a donat-o «Junimii». Iar în ciornele lui Titu Maiorescu [13], la «venitu estraordinaru» la «Junimea» (Octomvre 1865 — Aprilie 1866), aflăm şi una din donaţiile «D-lui Cassu» — 100 lei.

Vasile Pogor, însurat cu Elena C. Hartingh, îi era chiar rudă lui Cassu, care s'a căsătorit cu Smaranda D. Bantâş (1847—1913).

Lui Nicolae Cassu i se zicea: «Filozoful din Chişcăreni» [14]. La conacul său se vorbea numai româneşte, iar guvernatorul Basarabiei însuşi a plecat de acolo cu multă neplăcere. Intr'o casă mare, în stil moldovenesc, locuia acest om original, îmbrăcat uneori chiar vara într'o şubă de lupi, privind depe o movilă, special ridicată de ţărani în timpul foametei, la Moldova ce se zărea în depărtare, dincolo de Prut.

Lui Cassu îi datorăm desvoltarea culturii româneşti în massele largi ale poporului basarabean prin funcţionarii neînsemnaţi şi intelectualii mici, cari au avut însă un rol important în crearea unui curent naţional.

[10] **L. Boga:** Op. cit.

[11] **G. Bezviconi:** Boierii Kazimir. «Din trecutul nostru», nr. 17—20, 1935, pag. 33—36.

[12] **I. E. Torouţiu:** Studii şi documente literare, vol. III, p. 348.

[13] **«Convorbiri Literare».** D. Bodin. «Junimea» în faţa «istoriei». Ianuarie-Mai 1938, pag. 10, anexe.

[14] **N. N. Gafenco** a dedicat lui Cassu un foileton, tipărit şi în broşură, la Chişinău, în 1926.

Pe moșia sa, în județul Bălți, pentru creșterea acestor români, el a încercat să înființeze o școală profesională moldovenească, pornită întru câtva în ritmul principiilor lui J. J. Rousseau. Pe lângă biblioteca extrem de rară, a strâns colecții importante și prețioase, căutând mereu să fie de folos moldovenilor. In viața obștească era stăpân pe județul Bălți. Fiind un admirator al medicinei, el a fondat spitalele din Bălți și Flămânzeni, înzestrându-le în felul sanatoriilor moderne din Apus. Era ajutat de Gr. V. Olșevski, președintele Zemstvei, medicul C. P. Hâncu. Se zice, când Cassu își netezea barba în adunările Zemstvei, orice proect trecea, iar când își ștergea nasul — cădea.

In județul Bălți, vechiul ținut Iași, încă dela socrul lui Cassu, Dimitrie Bantâș (1814—1879), familia lor stăpânea cadrele nobilimii. După Mihăiță Hasnaș, între anii 1884—1888, până la moarte, ca mareșal al județului era ales cumnatul lui Cassu, Gheorghe Bantâș, urmându-i în acest post Cassu însuși. Dar guvernatorul Constantinovici, deși om foarte pașnic, amenința să nu-l mai confirme, iar nobilimea era revoltată împotriva unui «fac-totum» al lui Cassu, un oarecare Șciucă. Așa a mers până în 1896, când, după ce toți i-au strâns mâna și i-au promis sprijinul, l-au trântit la alegeri, dând votul adversarului său personal, P. Kișinski, de altfel nepot de vară.

Mâhnirea boierului a fost fără margini. Preocupat de cultură, el nu s'a îndeletnicit ca moșier-agricultor, deși stăpânea vreo 12.000 ha. de pământ, la Chișcăreni, Hijdieni, Terebna și Pravila de Jos. Indignat profund de nerecunoștința celor din jurul său, Cassu a plecat în străinătate și nu s'a mai întors. A murit la Paris, în 1904. Numai bătrânii și-aduceau aminte de acest boier, român fără pereche, cu barba mare și haine ciudate, care în adevăr merita porecla de «Filozof din Chișcăreni».

DIMITRIE CRĂCIUNESCU
1840—1908

In aceeași epocă, în Sudul Basarabiei, la Cahul, locuia un alt devotat al societății «Junimea» și al revistei «Convorbiri Literare». Era Dimitrie Crăciunescu, despre care a scris în amintirile sale răposatul meu părinte [15], prietenul acestui «junimist».

Dimitrie Const. Crăciunescu s'a născut la 1 Martie 1840 în Chișinău și a decedat la 13 Martie 1908, în Cahul. Era căsătorit cu Maria D. Cara-Vasile, sora proprietarilor din Cahul, Alecu și Mitea Cara-Vasile, și ei prieteni ai tatălui meu, care închină câteva pagini din memoriile sale pentru a caracteriza pe acești români de elită din alte vremuri.

Insuși D. Crăciunescu povestea că bunicul său, Trifon Crăciunescu, a trecut din Craiova în Moldova, unde a obținut gradul de medelnicer. Radu, fiul lui Trifon, a fost nobil basarabean, iar celălalt fiu, Constantin († 1844), ridicat în 1843 la boierie de Mihail Sturdza-Vodă, s'a însurat cu Sultana, sora poetului basarabean Ion Sârbu.

Dimitrie C. Crăciunescu a studiat la liceul regional din Chișinău, pe care l-a absolvit — distins cu medalia de argint — în 1857, împreună

[15] Amintirile lui Gavriil A. Bezviconi, comentate de mine, s'au publicat în rev. «**Din trecutul nostru**», VIII—IX 1939.

cu Nic. D. Codreanu, viitorul director al liceului real din Chişinău, Constantin I. Pisarjevski, primul preşedinte al zemstvelor basarabene, Nicolae V. Leonard, din Glodeni, care a crescut pe poporanistul tolstoian Nic. N. Alecsandri (1859—1931), Dr. T. I. Peretiatcovici († 1916), inspectorul sanitar al Basarabiei, Gh. Peretiatcovici, profesor universitar la Odessa, V. Gore şi Ioan Av. Ohanov (1838—1900), — mulţi din aceştia jucând un rol însemnat în cenaclul moldovenesc al moşierilor-fraţi Leonard. Aceşti fraţi, distinşi purtători de cultură, Pavel, din Speia, şi Petre, din Boghiceni, cumnatul lor — Ştefan Gonata, membru onorar al Academiei Ro-

DIMITRIE CRĂCIUNESCU

mâne, fraţii Teodosiu, Dicescu, Cristi, Donici, Russo, Cassu, Exarh, Cotruţă, Gore, Hasnaş, Lazo, Botezatu, Glavce şi alţii au activat pe vremuri în mod intens pentru binele Basarabiei şi cu ei toţi D. C. Crăciunescu era în relaţii de amiciţie şi corespondenţă pe când Sudul Basarabiei era românesc (1856—78), şi mai târziu. El a intrat la liceu înainte de retrocedarea Sudului Basarabiei la Moldova, încât şi-a continuat studiile, mai pe urmă, în Rusia, la facultatea juridică din Petersburg. După studii universitare în anii 1859—63, obţinând licenţa în drept, Crăciunescu a mai absolvit aceeaşi facultate la Paris şi, întors acasă, s'a înscris în baroul tribunalului românesc din Cahul. Era şi proprietar al moşiei Chirgani, de 6000 ha. de pământ, în acelaş judeţ.

Sub români, D. C. Crăciunescu a fost prefect de judeţ şi deputat; a fost prieten cu mulţi fruntaşi ai ţării, dintre cari Mhail Kogâlniceanu îi scria deseori dela moşia sa — Ripi, din 1870 până după 1878, când judeţul Cahul a trecut iarăşi la Rusia. Aceste scrisori, în parte distruse în timpul revoluţiei, se păstrează şi azi la Al. D. Crăciunescu, fiul regretatului Dimitrie. Moşierii Gonata, Cassu, Cristi, Cotruţă, Leonard, îi scriau mereu. O scrisoare a lui Şt. Gonata, din Zberoaia, dela «2631 Brumariu en 20 zile», vorbeşte textual:

«Se spui me rogu la Saşia Exarch ca elu este datoriu fără nici unu feliu de enterziere să-mi vină la resiedinţia mea, mai alesu, „ca locuitor

al țării din nou cucerite" [16], elu este datoriu celu dintâiu se me viziteze, ca pre unu „cuceritor"».

Corespondența întreagă să făcea în moldovenește, iar ironia «țării noui cucerite» și a «cuceritorului» — Gonata, era caracteristică spiritului lor. D. Crăciunescu a mai fost mentorul și chezașul bunului simț în acel județ. Astfel, Episcopul Iosif al Hușilor, la 4 Aprilie 1877 îi mulțumește pentru comunicarea despre cearta preoților din Leușeni. Nu poate însă să fie o pagină mai elocventă pentru evidențierea însemnătății lui D. Crăciunescu în domeniul cultural sau cel politic, decât scrisoarea lui Iacob Negruzzi, viitorul președinte al Academiei Române, care contribuie cu date noui și la istoricul revistei «Convorbiri Literare»:

«Iași, 1 Ianuarie 1872

«Iubite amice,

«Odată cu felicitările de anul nou, te rogu să-mi faci o îndatorire. Iți trimetu o listă de abonamente pentru «Convorbiri Literare». De la 1 Martie c. când începe al șaselea anu al acestui jurnalu, vreu să-i dau proporții mai mari: în locu de a apari de doue ori pe lună câte doue coli, am să scotu numai o singură broșură în quarto pe lună de la cinci până la șepte coli, pentru ca materia să nu se tot întrerupă și ca să potu tipări romanuri și în genere articole mai lungi. Prețul abonamentului remâne ânsă de UNU galbenu (ori 12 fr.) pe anu. Știu că am să trebuescu a face jertfe materiale mai mari încă decât pân acuma, dar nu voiu nici decum să încetezu cu activitatea mea literară. Deaceea me adresezu la toți amicii mei ca să-mi facă cât se poate de mulți abonați în districtele lor, și credu că amicu ca și pentru mine te va face să te ocupi întru câtva de această foaie, și să-mi trimiți banii abonamentelor strinse cât mai curent.

«La Bucureșci nu m'am pututu duce, de vreme ce D. Tell nu a voitu a-mi acorda unu concediu cât de scurtu. Și n'am voitu a împărtăși soarta lui Maiorescu și Ionescu. Școala noastră nu poate remâne cu desăvârșire în mânele funcționarilor!

«Colegiul IV de Cahul n'a fostu pre fericitu astă dată pentru ideile noastre politice!

«Bietul Mihail Greg. Konachi, de altfeliu amicul meu din copilărie, dar l'a apucatu mustarul ambiției de nasu și se vede că vrea numai decât să fie mare omu politicu și mare oratoru. Bată-lu, să-lu bată! Cât am căutat astă vară să-lu facu a înțelege că nu sunt toți oamenii geniuri universale, dar n'a voitu să mă înțeleagă!

«In genere Lascar Catargiu nu a pre avutu norocu cu colegiulu lui al 4-a și în deosebite cu deputații aleși de elu! (Konachi, Lascar Costin, Gr. Ventura, Varnali, Plaghino, N. Blaremberg, Boiu, P. Retoridi, etc.). Poate i'a prinde minte în alegeri viitoare.

«Așteptămu unu răspunsu cât se poate mai curendu, te felicitezu încă odată de anul nou și te salutu cu amicie. Iacob C. Negruzzi».

Dimitrie Crăciunescu era deputat român, când, în 1878, Basarabia de Sud a fost din nou înglobată în imperiul rusesc. El a fost trimis, din

16 In ghelimele, texte traduse din rusește.

partea județului, să se prezinte Impăratului. Pe când ceilalți delegați găsiau de cuviință și tact, la întrebarea: cum trăiau înainte? — să răspundă Impăratului, că era rău, Crăciunescu, plin de demnitate, a răspuns:

— «Bine, Maiestate!»

Și Impăratul, surâzând și înțelegând lingușirea celorlalți, a adăogat:

— «Veți trăi bine și de-acum înainte!»

Crăciunescu a fost ales președinte al comitetului județean, în care calitate a funcționat vreo 30 de ani; tocmai el a intervenit autoritar și a impus punctul său de vedere guvernului, ca în județele anexate în 1878, Ismail și Cahul, întregul aşezământ să rămână același, ca și înainte: prefecți, primari, legislație românească etc. etc., nomenclatura uneori schimbându-se întrucâtva, dar fondul păstrându-se în totul. A fost în acest scop adesea în capitala Rusiei, prezentând nenumărate rapoarte.

Și mulți dintr'acești fii ai Basarabiei mai găsim în cenaclurile literare, Academie, cercurile politice de odinioară. Erau la datorie, intelectuali de distincție și autoritate, mulți reprezentanți ai Moldovei dintre Prut și Nistru.

Gheorghe Bezviconi

TUDOR PAMFILE

DOUĂZECI DE ANI DELA MOARTE

«Tânăr murind, mulți ani a trăit»...
Înțel. Solomon, cap. IV, vers. 13

La 17 Octombrie a anului acesta s'au împlinit 20 de ani dela încetarea din viață, în vârstă numai de 38 ani, a scriitorului și marelui folclorist locot.-colonel *Tudor Pamfile*. Cine a fost Tudor Pamfile pentru generația de astăzi, încercăm prin aceste câteva evocări să-l prezentăm; pentru noi, ca și pentru mulți care l-au cunoscut, fie personal, fie din opera sa migăloasă, interesantă și atât de vastă, pomenirea lui nu e numai o împlinire a datoriei față de un iubitor al păturii țărănești din care s'a ridicat, ci este elogiul meritat al unei munci neobosite pentru literatura noastră și mai ales pentru dragostea și priceperea de cercetător al comorilor de artă, literatură și limbă românească.

Om de statură înaltă, blajin, cu figură de senator roman. Chiar de când l-am cunoscut ca locotenent în regimentul de roșiori din Bârlad, în 1909, era cu tâmplele încărunțite și în ochi cu oboseala nopților, în care își scria operele de folclor ce cinstesc astăzi literatura română. Impreună cu un alt destoinic, învățător, moș Mihai Lupescu, a înființat în 1908 revista de folclor «*Ion Creangă*», în Bârlad, printre ai cărei întemeetori a avut cinstea să fie și cel care semnează rândurile de față. Alături de această revistă de limbă, literatură și artă populară «*Ion Creangă*», dragostea lui de comorile și mărturiile scumpe ale Neamului l-a îndemnat să editeze revista de cercetări și mărturii istorice «*Miron Costin*», iar pentru literatura propriu zisă «*Florile Dalbe*», în care sub pseudonimul *P. Arminden* iscălea versuri și proză, care, apărute în volum în acea vreme, au reținut atențiunea cercurilor literare prin talentul de povestitor neaoș moldovenesc, prin limbă curată și stil fermecător.

Latura însă sub care Tudor Pamfile va trăi în istoria literaturii române este aceea de harnic și priceput folclorist. In paginile revistei «*Ion Creangă*» el a reușit să adune pe cei mai de seamă și mai iscusiți culegători de folclor din întreaga țară și să strângă în colecțiile acestei publicațiuni un foarte prețios și interesant material folcloristic. Legăturile de prietenie arătate tot timpul cât a trăit cu filologul Jarnik, Abatele Zavoral și numeroși filologi germani, italieni și francezi, contribuțiile sale la operele multor filologi din țară și străinătate, ne dovedesc ce a însemnat Tudor Pamfile pentru literatura și țara noastră. Artur Gorovei, N. Iorga, episcopul Iacob Antonovici și alții dintre scriitorii noștri din generația de atunci, în frunte cu poetul G. Tutoveanu, l-au iubit, ajutat și apreciat.

Tudor Pamfile a fost un autentic fiu al poporului, un om al datoriei şi al muncii, un fanatic naţionalist, un convins creştin şi un cunoscător al problemelor de ordin social, politic şi economic. Trimiterea lui în ultimii ani ai vieţii în Basarabia şi munca sa la gazeta de propagandă românească de peste Prut «*Cuvântul Moldovenesc*», precum şi numeroase broşuri tipărite, au lăsat mărturii de muncă rodnică şi cald suflet moldovenesc. Locuinţa sa, cu cerdac, din Chişinău şi redacţia ziarului «*Cuvântul Moldovenesc*» erau în acea vreme pentru Românii basarabeni locuri de adunare frăţească şi izvor de naţionalism.

Operele lui Tudor Pamfile, peste 40 la număr, cele mai multe tipărite de Academia Română, sunt o scumpă moştenire lăsată neamului. In fruntea lor trebue să remarcăm îndeosebi lucrarea premiată de Academie: «*Industria casnică la Români*», care ni-l arată pe Tudor Pam-

TUDOR PAMFILE

file adânc cunoscător al acestei atât de întinse şi necesare ramuri de activitate. Scrise într'un stil plăcut, cu uimitoare bogăţie de cunoştinţe, împodobite cu desene artistice de mâna lui iscusită şi sub această latură, operele lui T. Pamfile constitue mărturia vie a puternicei sale legături cu viaţa poporului românesc.

Basmele, legendele, cântecele, descântecele, tainele cerului, ale lumii viitoare şi întreaga sa colecţie folcloristică ne dovedesc că Tudor Pamfile intră în rândul celor mai de seamă folclorişti.

D. Ap. Culea, cunoscător al operelor lui T. Pamfile, într'un studiu ne desvălue gândul folcloristului de a se pune în mâna şcolarilor mitologia noastră populară, despre care Pamfile a scris nu mai puţin de 8 volume.

Pentru inima lui caldă şi prietenească şi pentru toată munca închinată literaturii poporului, o mână de prieteni i-am ridicat la Tecuci, capitala judeţului unde se găseşte satul său de naştere, Ţepu, un modest bust, pentru a ţine veşnic în amintirea conjudeţenilor chipul aceluia care le-a cinstit judeţul şi întreaga Ţară Românească. Redăm câteva pasagii din cele spuse atunci, în 17 Iunie 1928, de Episcopul Iacob Antonovici, preşedintele comitetului de iniţiativă pentru ridicarea bustului:

«Tudor Pamfile e fiu de ţăran născut în satul Ţepu, jud. Tecuci, în anul 1883. Şcoala primară a făcută-o în Tepu şi în oraşul Tecuci, unde a urmat şi gimnaziul. In 1899 intră ca bursier în Liceul Militar din Iaşi, apoi, în 1904, în şcoala de ofiţeri, iar în 1906 este ofiţer. La învăţătură, ca băiat sărac, a întâmpinat multe greutăţi, după cum singur mi-a mărturisit. Aşa, la Tecuci, pe când se afla în clasa a IV-a primară, a stat în gazdă la un ţigan muzicant căruia îi căra apă, îi tăia lemne şi îi purta oarecari lucruri din casă în casă, dela evreu la evreu, spre a le depune amanet. Când a ajuns la gimnaziu, a început să dea lecţii pe hrană şi locuinţă, prin familiile bogate, făcându-le dimineaţa şi târgueli la piaţă. In vacanţă prepara elevi corijenţi dela şcolile secundare şi acei cari concurau la liceele militare.

Muncă, muncă şi iar muncă.

Incepând a culege jocuri de alo copiilor şi cântece populare, depe când era încă elev în Şcoala Militară, Tudor Pamfile a continuat, mai ales după ce a ieşit ofiţer, cu lucrări de folclor, de istorie naţională şi diferite realizări literare, tipărite în mare parte de Academia Română.

Cuprins de o boală neînvinsă, Tudor Pamfile îşi dă obştescul sfârşit în Chişinău, la 17 Octombrie 1921, în etate numai de 38 ani, pe când se afla în toiul atâtor iniţiative pornite din toate părţile întru înteţirea propagandei româneşti şi a tuturor tipăriturilor pentru popor.

In şedinţa dela 15 Mai 1922, Academia Română şi-a exprimat regretul morţii lui Tudor Pamfile, scriind în Analele ei astfel:

„Este locul să pomenim aici pierderea prea timpurie a zelosului colaborator al Academiei, folkloristul Tudor Pamfile, care în sesiunea trecută fusese propus de secţia literară spre a fi numit membru corespondent şi votarea propunerii rămăsese amânată pentru sesiunea din acest an. Neobositul scriitor şi cercetător al vieţii poporului a încetat însă din viaţă la 17 Octombrie 1921. Dragostea lui pentru Academie şi interesul viu ce-l purta activităţii şi colecţiilor ei, le-a arătat regretatul defunct, chiar şi prin actul său de ultimă voinţă, prin care a lăsat instituţiei noastre adunarea lui de documente şi manuscripte vechi, cât şi câteva lucrări proprii nepublicate sau neterminate".

Profesorul Nicolae Iorga, regretând moartea lui, scrie: «Moartea lui Tudor Pamfile, aşa de tânăr, a fost o pierdere de neînlocuit; rare ori am avut un suflet aşa de îndrăgostit de muncă şi de ajutorare, ca al lui. In Basarabia a dovedit o inimă de frate, cum n'a fost alta mai caldă». (Rev. «*T. Pamfile*», Dorohoi, pag. 35) [1].

Un alt admirator şi prieten personal al lui Tudor Pamfile, părintele prof. Dr. *Dimitrie Furtună* din Dorohoi şi întemeietorul revistei de folclor «*T. Pamfile*», cu drept cuvânt se întreba, în frumoasa şi duioasa

[1] Din calendarul revistei de folclor «**Doina**» pe 1930, pag. 23—27.

cuvântare, ţinută la desvelirea bustului din Tecuci: «Ce ne leagă pe noi de Pamfile, pe noi cei de departe? Răspund încheind aceste cuvinte că sunt mângâiat că le-am putut rosti despre cel mai bun prieten ai meu, care mi-a călăuzit primii mei paşi în literatură şi în folklor, iar în anii de început al preoţiei mele mi-a fost de un mare sprijin moral şi material».

Intrebării prietenului D. Furtună, îi răspund prin înseşi cuvintele sale ce ne leagă de Tudor Pamfile: «Ne leagă iubirea lui de Neam, cuminţenia, bunătatea, modestia. Din aceste motive, din multele altele pe care le ştim cei ce am trăit lângă el, un mănunchi de prieteni suntem legaţi pe veci de sufletul mare, curat, liniştit şi senin care a fost Tudor Pamfile».

Părintele D. Furtună şi-a încheiat cuvântarea astfel: «Cât va trăi sufletul ţării, cântecele, basmele şi credinţele noastre populare, atât va trăi şi amintirea lui, oricât de neînsemnată ar părea astăzi viaţa lui în ochii neştiutorilor».

După 20 de ani dela moartea lui *Tudor Pamfile*, în Basarabia lui dragă pentru care a muncit şi unde şi-a închis ochii cari au migălit şi s'au bucurat de bucuriile muncii şi rodurile ei, astăzi se cer şi se caută din nou, după prăpădul ce a fost, suflete ca ale lui pentru aceeaşi muncă, pentru aceeaşi revărsare de iubire şi înţelegere asupra poporului dintre Prut şi Nistru şi — din voia lui Dumnezeu şi vitejia ostaşului român — dintre Nistru şi Bug.

Pr. Petru Gh. Savin

FĂRÂME DE LUMINĂ

I.

TITU MAIORESCU CĂTRĂ M. DRAGOMIRESCU

Bucureşti, 19/31 Mai 1894.

Iubite D-le Drag.[omirescu],

Primum vivere, deinde philosophari!

La întoarcerea mea din Viena, de abia la 26 Apr., am găsit aici scrisoarea D-tale cu Amanul pentru subvenţie. (De ce n'ai scris mai nainte? Şi dacă eram eu absent — deşi am plecat deabia la 8 Aprilie — de ce n'ai scris lui Basilescu despre aceasta?) Am fost la şeful contabilităţii Dudescu la 27 Aprilie. Subvenţia D-tale şi a D-lui Negulescu era suprimată! Adecă în halul primelor zile ale noului budget (uitaseşi încurcătura din anul trecut la aceeaş epocă?!) se ocupase tot condeiul din budget cu cei d'intâi stăruitori, ear la contabilitate nu se ştia nici măcar adresa D-voastră de la Berlin. Alt aman!

A treia zi am fost la Ministru. Am stăruit din nou. A căutat el a 4-a zi să înjghebe din alte fonduri 1300 lei pentru 6 luni ale D-tale şi 1000 lei pentru 6 luni ale D-lui Negul. S'a făcut. Apoi scoaterea banilor de la Casa de Depuneri, etc. etc. Infine Rădulescu ţi-a telegrafiat expedierea banilor la Berlin.

Cum vezi (spune-i şi D-lui Negul.) subvenţia e acum pe 6 luni. À la rigueur o mai pot scoate şi pe alte 6 luni. Dar cred că ar fi de prisos şi că e timpul să vă întoarceţi în ţară. Mai staţi câteva săptămâni la Berlin şi profitaţi de restul subvenţiei primite pentru a vă întoarce pe la Iulie în ţară. Tot nu urmaţi nici un curs la Berlin, după cât mi-ai scris. Poate vă opriţi la întoarcere o zi-două în Dresda pentru galeria de picturi. Pentru 1 Oct. cred că se va găsi o ocupaţie profesorală pentru D-voastră. Cu gândul la d-ta, la d. Negul. şi la d. Evol. am trecut în budget de la 1 Octombrie, conferenţiari universitari, à 360 lei diurnă pe lună. Numai să se poată face! Veţi fi aflat că de la 1 Sept. Dianu şi Teoh. Antonescu sunt numiţi suplinitori de limba latină şi greacă, la St. Sava în locul răposatului Barbu. Aşa încât de toamnă ne mai apropiem topograficeşte cu toţii.

Poate se va reface atunci şi apropierea intelectuală. In momentul de faţă nu ne înţelegem în unele lucruri, şi eu n'am vreme să scriu disertaţii epistolare de esplicări şi re-esplicări. Ne vom înţelege după discuţii orale.

Deocamdată îţi retrimit alăturatul articol (celălalt e la Rădulescu). Primul motiv al nepublicării este indicat în scrisoarea mea precedentă. S'o mai repet?!

Hai, s'o mai repet. (Dar nu-i păcat de vreme?).

Un autor care a început într'o revistă articole cu No. I, nu publică în aceeaşi revistă *alte* articole cu No. I a, fără a fi *terminat prima serie a primului articol I.*

D-ta zici: nu'mi pasă, aşa e felul meu...

Pe continentul european cere convenienţa astăzi, dacă vreai să saluţi o damă în odae, să-ţi întorci faţa spre ea şi să închini puţin capul. D-ta intri în odae cu scopul de a saluta o damă şi-i întorci spatele lovind cu călcâiul spre ea.

Dama se supără şi te găseşte sălbatic. D-ta răspunzi: acesta e *felul meu* de a saluta.

Dama are dreptul să-ţi zică: felul d-tale să-l aplici nevestei d-tale, dacă vei avea vreodată una şi dacă-l va primi; dar nu mie, care trăesc în mijlocul convenienţei generale şi nu văd nici un motiv de a o schimba.

Ai început «criticele d-lui M.» No. 1 într'o revistă, trebue să sfârşeşti întâi această materie, înainte de a publica în aceeaşi revistă alte articole. Dacă nu, treci de un copilandru, care începe multe şi nu sfârşeşte nimic, şi revista trece de o revistă de copii, şi nu trebue să treacă aşa mai ales acum în transiţia spre noua generaţie. Pricepi? Pricepi??

Dar mai este ceva.

«Filosofia adevărului» nu e materie de revistă, ci materie de carte. «Critica raţiunii pure» nu s'a publicat în gazete, nici «Cours de philosophie positive». Pricepi?

Καὶ τὰ λιπά.

Al D-tale, ca totdeauna,

T. MAIORESCU

II.

G. IBRĂILEANU CĂTRĂ I. AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI

[F. d.]

Iubite Domnule Brătescu,

Iţi mulţumesc pentru frumoasa schiţă, care mi-a produs, de sigur, o plăcere mai mare decât ţi-a produs d-tale articolul meu, căci, — iartămă, — bănuesc că vorbele d-tale măgulitoare sânt o încurajare. Eu public întotdeauna fără să aştept să «se coacă».

Aşi fi fericit ca gestaţia nuvelei scrisă la Braşov să ajungă mai răpede la termen! D-ta îmi scriai că trebue de purtat un roman 10 ani în minte şi scris în 10 zile. Dar de când cugeţi d-ta asupra vieţii nu sânt de două ori, cel puţin, 10 ani? Şi în 10 ani un om cugetă numai *un* roman? Cugetând la întreaga viaţă, care conţine zeci şi sute de romane,

nu cugetă artistul *deodată* la mai mult decât unul? Daudet a scris numai 3—4 romane? — Balzac câte a scris? Şi, de la cele dintâi, le avea pe toate în gând, ba chiar schiţate... Eşti prea pesimist, şi peste măsură de auto-critic şi exigent faţă cu d-ta.

Apoi, între condiţiile de muncă, favorabile şi nefavorabile, nu intră şi mizeriile şi plictiselile vieţii? — Desigur că dacă am fi în alte condiţii, am scrie mult mai bine. Dar plictiselile, munca de advocat, etc. sunt piedici tot aşa de *fatale*, ca şi lipsa unor însuşiri artistice. — Aşa dar, trebue să *primim* toate condiţiile ce ni le impune temperamentul şi împrejurările, — şi să dăm ceea ce putem da în *aceste* condiţii. — Iată-mă făcând teorii şi aproape morală!!!... Aşi rupe, acuma, această scrisoare, dar ţi-o trimit, ca o efuziune amicală. Iartă-mă.

In orice caz, măcar cealaltă schiţă! Voiu face eu corecturile.

Stere a fost la Cernăuţi, — dar cu întârziere. Uitase! Crezuse că e în... Ianuarie!

Salutări prieteneşti

G. IBRĂILEANU

PENTRU BIRUINŢA CRUCII ŞI ÎNTREGIREA NEAMULUI

Această pagină din Cartea Neamului rămâne deschisă pentru a înscrie în ea numele şi faptele de vitejie ale tuturor cari în timp de pace au luptat cu condeiul şi au contribuit la înălţarea ţării cu prisosul sufletului lor, iar în încleştarea de astăzi şi-au jertfit viaţa pentru biruinţa Românismului şi Creştinătăţii.

Rugăm pe toţi prietenii, cunoscuţii, colaboratorii şi cetitorii noştri să ne trimită fotografii, date biografice şi bibliografice privitoare la scriitorii căzuţi la datorie, precum şi manuscrisele lor inedite.

«Convorbiri Literare»

GENERALUL ALEXANDRU IOANIŢIU

Mort pe câmpul de onoare la 17 Septembrie 1941

«Acei cari mor pentru Ţară împlinesc astfel o mare misiune care le vine de dincolo de oameni.

Ei smulg din omenescul trecător firele de vecinicie cu care ţes nepeirea Patriei».

(Din cuvântarea d-lui profesor **Mihail Antonescu** ţinută la înmormântarea Generalului Alex. Ioaniţiu)

In războiul sfânt pe care îl ducem, alături de aliaţii noştri, pentru reîntregirea neamului şi biruinţa dreptei credinţe, jertfa glorioşilor ostaşi căzuţi la datorie este înaltul simbol al biruinţii naţionale, este temelia clădită din trupuri vânjoase şi cimentată cu sânge de viteji, temelie pe care va sta înălţată deapururi afirmarea drepturilor româneşti. Prin dăruirea vieţii lor, cei căzuţi pentru Cruce, Ţară şi Rege au reafirmat virtuţile străbune, înscriind în cartea neamului pagini de măreţie şi glorie.

Cu inima îndurerată, dar cu fruntea sus, întreaga naţiune se prosternă cu recunoştinţă în faţa mormintelor presărate dela malul Prutului până în depărtatele stepe ale Răsăritului, peste care ostaşii noştri au trecut în iureş năprasnic, isgonind duşmanii ţării şi ai credinţii departe de hotare, spre a-i lovi în înseşi focarele barbariei comuniste.

Ca umil omagiu, revista *«Convorbiri Literare»* deschide paginile sale expresiei de pietate şi prinosului de recunoştinţă pe care poporul românesc îl aduce celor mai buni fii ai săi.

Ziua de 17 Septembrie 1941 înscrie, pentru neamul românesc, suprema jertfă pe care armata şi naţiunea o aduc întru isbânda războiului sfânt. Pe câmpul de bătălie dela Odessa, GENERALUL ALEXANDRU IOANIŢIU, şeful Marelui Cartier General, primeşte eroic moartea pentru Ţară şi Rege. Un destin necruţător a voit ca şi Generalul conducător de oaste, deschizătorul drumului spre biruinţă, să treacă dincolo de moarte, luând locul în fruntea reîntregitorilor de neam.

Moartea fulgerătoare a Generalului Alexandru Ioaniţiu a îndurerat adânc armata şi întreaga naţiune. Pentru ostaşii îndoliaţi, dispoziţia şefului care-i ducea spre victorie n'a însemnat numai durere, sfâşiere sufletească; şeful căzut la datorie, alături de ei, a fost simbolul supremei jertfe; din durerea comprimată în sufletele călite ale luptătorilor a ţâşnit mai vijelios ardoarea de a sfărâma duşmanul şi dorinţa de a birui. Pentru toţi Românii, moartea eroică a Generalului Al. Ioaniţiu a însemnat

MAREŞALUL ANTONESCU INSPECTEAZĂ FRONTUL DIN APROPIEREA ODESSEI. (P. P.)
LA UN POST DE COMANDĂ, PE FRONTUL ODESSEI (Sept. 1941)

pierderea nu numai a strălucitului şef militar, ci şi a unui mare gânditor, a unui erudit cu nemăsurate forţe de realizare în domeniul activităţii intelectuale.

Născut în Botoşani, la 2 Februarie 1890, din familie de militari, Generalul Al. Ioaniţiu moşteneşte calităţi care-i evidenţiază din fragedă tinereţe caracterul ferm şi însuşirile intelectuale deosebite. Trăit, până la începutul carierii, pe plaiurile Moldovei, reprezinta—prin excelenţă—caracteristicele firii moldoveneşti: calm, judecată profundă, trăire intensă în lumea interioară, cu exteriorizări cumpănite care exprimau lunga frământare a unui remarcabil spirit de analiză şi sinteză. Studiile liceale le-a făcut la Liceul Militar Iaşi, unde s'a distins, din primul an, ca ele-

ment de înaltă valoare, câştigându-şi stima profesorilor şi camarazilor. Scânteierea inteligenţei sale, spiritul pătrunzător şi echilibrat, şi ardoarea cu care studia problemele intelectuale îl ridică în fruntea camarazilor săi, înscriindu-i numele cu litere de aur pe placa de onoare a Liceului Militar Iaşi. La Şcoala Militară de Artilerie, Geniu şi Marină, trăsăturile caracterului său ferm se adâncesc şi mai mult, evidenţiindu-se prin spirit pătrunzător şi creativ ca un militar de mare viitor. Termină şcoala în mod strălucit, fiind clasificat în fruntea promoţiei sale.

Avansat sublocotenent la 1 Iulie 1910, îşi începe cariera în Regimentul 10 Artilerie, aflat atunci în Bucureşti, iar în Octomvrie 1911 este mutat în Regimentul 3 Artilerie din Brăila, regiment cu care face campania din 1913 şi războiul din 1916—1918. Din primii ani ai carierii, caracterul tenace, cunoştinţele temeinice şi judecata sa limpede îşi găsesc

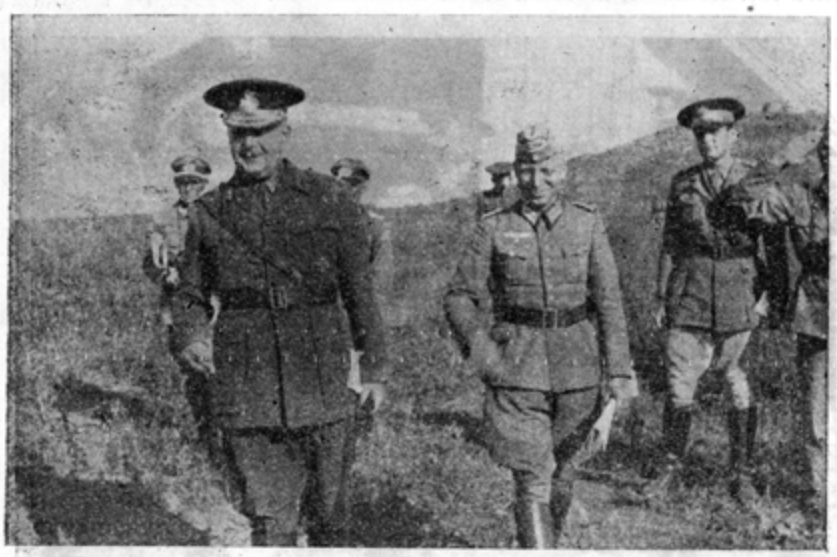

PE FRONTUL DIN UCRAINA: GENERALUL IOANIŢIU INSOŢIT DE OFIŢERI GERMANI DELA COMANDAMENTUL DE LEGĂTURĂ (August 1941)

în viaţa de regiment un domeniu de realizări pozitive. Calităţile de viitor comandant se conturează tot mai accentuat, remarcându-se şi ca un excelent «ofiţer de câmp». Concomitent, activitatea sa în domeniul intelectual se afirmă prin studiu neîntrerupt şi în rezolvarea problemelor de tehnică artileristică, pe care le publică în «Revista Artileriei».

In Războiul de întregire, pe care-l începe cu gradul de locotenent, tânărul comandant de baterie, apoi comandant de divizion, se arată în lumina realelor sale calităţi. Luptătorii dela Tatlageac, precum şi acei dela Epureşti (pe Neajlov), păstrează încă în minte viziunea de legendă a unui comandant de baterie care, cu o tenacitate temerară, cu un calm desăvârşit, luând proporţii de gigant neînfricat, conduce focul bateriei sale sub ploaie de gloanţe, oprind pe inamic la câteva sute de metri de poziţie. Era Locotenentul Alexandru Ioaniţiu, care n'a înţeles să dea un

pas înapoi, decât după ce infanteria pe care o sprijinea ieşise de sub focul duşmanului şi după ce şi-a asigurat retragerea tunurilor. Cu acest spirit de sacrificiu şi pricepere ia parte la toate luptele din Dobrogea, de pe Neajlov şi dela Mărăşeşti,

Pentru meritele sale neîntrecute este avansat Maior la 1 Septemvrie 1917, fiind mutat apoi ca profesor în cadrele Şcolii Ofiţeri de Artilerie. In 1921, termină Şcoala Superioară de Război în condiţiuni excepţionale. După brevetarea ca ofiţer de stat major, personalitatea luptătorului neînfricat se afirmă tot mai puternică, pe tărâmul creaţiilor intelectuale. Iar cariera sa este o strălucită ascensiune.

Ca Şef al Secţiei Istorice din Marele Stat Major, Şef de stat major al Cursului de Comandament, Comandant de regiment, profesor şi apoi Comandant al Şcoalei Superioare de Răsboiu şi ca Subşef al Marelui

PE FRONTUL ODESSEI (Sept. 1941)

Stat Major, a desfăşurat o activitate prodigioasă, în care ascuţimea spiritului său dublată de profunzimea gândirii s'a cristalizat în lucrări, a căror valoare le ridică la rangul de operă nemuritoare.

In trecerea sa prin posturile de mare răspundere care i s'au încredinţat, Generalul Ioanițiu a lăsat urme adânci prin scânteierea gândirii, prin autoritatea cuvântului de erudit şi prin spiritul de creaţie care s'a manifestat în realizări utile. Aceste înalte însuşiri intelectuale se îmbinau armonios cu blândeţea, bunătatea şi calmul lui sufletesc, la care se adăoga o modestie rezultată din însăşi superioritatea calităţilor sale intelectuale şi spirituale.

Iată cum îl caracteriza, în 1932, unul dintre şefii săi:

«Rare sunt individualităţile care să posede în aşa largă măsură calităţile cerute ofiţerilor de stat major şi pe care ar fi inutil să le relevez; ele se găsesc pe toate filele memoriului său. Ceea ce-l distinge, în

deosebi, este modestia şi discreţiunea cu care ar dori să îmbrace toată opera activităţii sale».

La 6 Septemvrie 1940, Domnul Mareşal Ion Antonescu încredinţează Generalului Al. Ioaniţiu — a cărui valoare o cunoştea — postul de grea răspundere a Şefiei Marelui Stat Major. Cu limpezimea gândirii sale şi aceeaşi putere de muncă pe care o arătase în toate însărcinările primite, Generalul Ioaniţiu depune eforturi supraomeneşti spre a ridica armata ţării la înălţimea la care Naţiunea şi imperativul vremilor o cereau. Pregătirea războiului, atât în latura politică precum şi în cea militară, sub directiva Domnului Mareşal Ion Antonescu, găseşte în Generalul Ioaniţiu un maestru al realizării, format la şcoala istoriei războaielor trecutului. Căci studiul aprofundat al istoriei militare a fost pentru Generalul Ioaniţiu, în tot cursul carierii, o adevărată pasiune.

PE FRONTUL ODESSEI : VIZITA UNEI POZIŢII INAMICE CUCERITĂ

Opera Generalului Al. Ioaniţiu nu poate fi apreciată numai din cercetarea realizărilor intelectuale care au fost tipărite sub semnătura sa. In afară de acestea, erudiţia şi spiritul creativ al Generalului Al. Ioaniţiu s'au manifestat prin «*Studiile*», «*Planurile de campanie*», «*Directivele*», etc., elaborate în cursul carierii şi, în special, în ultimii ani. Nu vom stărui asupra valorii acestor lucrări, care şi-au găsit realizări pozitive în pregătirea politică şi militară a războiului început în vara anului 1941.

Ca publicist militar, Generalul Al. Ioaniţiu şi-a început activitatea din primii ani de carieră. In 1915 şi 1916 colaborează la «*Revista Artileriei*», publicând interesante studii şi tehnică artileristică:

— «*Tragerea contra navelor aeriene, cu tunul de câmp Md. 1904*» (Nr. 7—8/1915);

— «*Misiune şi defilare*» (Nr. 9/1915);

— «*Tehnica tunului de câmp Md. 1904*» (Nr. 2, 3, 4, 5—6/1916).

In articole dă dovadă nu numai de cunoştinţe temeinice în domeniul tehnicei artileristice, evidenţiindu-se şi prin curajul cu care atacă probleme noui, nedesbătute încă, referitoare la tragerile antiaeriene.

După terminarea Şcoalei Superioare de Războiu şi trecerea în serviciul de stat-major, spiritul de creaţie al Generalului Ioaniţiu se manifestă într'un domeniu ce îmbrăţişează orizonturi tot mai vaste. Adâncind studiul istoriei militare scoate, cu măestrie, în lumină principiile care stau la baza pregătirii războiului şi conducerii operaţiilor. In lumina învăţămintelor trecutului şi în raport cu realizările tehnicei moderne, Generalul Al. Ioaniţiu analizează şi întrevede cu o clar-viziune remarcabilă forma războiului viitor. Lucrările sale, personale sau în colaborare, sunt un îndreptar al doctrinei militare româneşti.

In ambianţa creată de influenţa doctrinei franceze şi de teoriile extremiste emise de unii scriitori militari din Apus, Generalul Al. Ioaniţiu are meritul că precizează pentru armata noastră o doctrină adaptată nevoilor şi posibilităţilor noastre, doctrină bazată pe spirit manevrier, pe înlăturarea schematismului, pe dinamism şi viteză în operaţiuni. Războiul început în 1939 a dovedit cu prisosinţă cât de îndreptăţite şi de logice au fost afirmaţiile sale.

In afară de valoroasa colaborare la lucrarea «*România în războiul mondial*» (1916—1919), editată de Marele Stat Major, Generalul Al. Ioaniţiu a publicat numeroase lucrări şi articole, din care vom cita:

LUCRĂRI PUBLICATE:

— «*Războiul României 1916—1919*», lucrare din 1928, premiată de Academia Română;

— «*Pentru generaţiile de azi şi de mâine, Virtuţile neamului în lumina războiului nostru naţional*» (în colaborare) 1930);

— «*Călăuza ofiţerului. Strategie şi tactică*» (în colaborare) 1935;

— «*Elemente de strategie*» *(în colaborare)* 1936.

ARTICOLE PUBLICATE IN REVISTA «ROMÂNIA MILITARĂ».

— «*Pregătirea de artilerie*» (Nr. 1—2/1923);

— «*Bătălia dela Marna*» (Nr. 10/1930);

— «*Pregătirea politică a războiului*» (Nr. 7, 8, 9/1932);

— «*Caracterul războiului viitor şi consideraţiuni ce decurg pentru pregătirea de război şi doctrina de luptă a armatei române*». Lucrare premiată de revista «România Militară» (1938);

— «*Câteva păreri*» (Nr. 7—8/1938).

Municipiul Bucureşti · Biblioteca

Personalitatea Generalului Al. Ioaniţiu, afirmată pe tărâmul conducerii militare, este întregită prin opera sa intelectuală, care va supravieţui vremurilor.

Moartea Generalului Al. Ioaniţiu pe câmpul de onoare ridică numele său în slava nemuririi şi încununează operele sale cu simbolul sacrificiului suprem. Intreaga naţiune română, conştientă de proporţia

pierderii pe care a suferit-o prin moartea generalului Al. Ioaniţiu, închină prinosul de recunoştinţă şi veneraţie la mormântul proaspăt al marelui erou, înscriindu-i numele în Cartea Sfântă a Eroilor Neamului.

Căpitan Inginer Gh. Pătraşcu

SLUJBA MORŢILOR ÎN RĂZBOIU

La noi în sat, au început să sosească ştirile despre morţii noştri. Câtă desnădejde, câtă jale, ce plânsete, nu numai pentru cei ce şi-au dat sufletul, dar şi pentru cei plecaţi pe front, de care soţii şi mame nu mai ştiu nimic de luni de zile. Plângând pe unul mort, ele plâng pe al lor, ca şi când nu ar mai fi pe această lume. Doamne, Doamne, câte lacrimi, câte inimi sfâşiate, câte feţe îngrozite !

— Pe al meu, zice o femee, mi l-o fi păzit sfântuleţul?

Lacrămi, lacrămi curg şiroaie; te înfiorezi cugetând că pământul e mai mult al morţilor decât al celor vii şi de s'ar fi strâns, de când e lumea, lacrămile omenirii din zi în noapte, din an în an, din veac în veac, de când Dumnezeu a făcut cerul şi pământul, şi de n'ar fi fost sorbite picăturile durerilor nici de soare, ca roua dimineţii, nici de pământul nepăsător, lacrămile strop cu strop ar fi şerpuit în râuleţe şoptind şi suspinându-şi dorul, s'ar fi revărsat în râuri ale căror valuri gemânde le-ar fi adeverit omenirii. Căci mereu plâng cei cărora Dumnezeu le-a dăruit viaţa şi însufleţire divină, ca să trăiască, să se bucure, să iubească şi să sufere până la moarte, putând plânge pe cei dragi ce s'au sfârşit, ca la rândul lor să fie şi ei plânşi de cei rămaşi în urmă-le.

Cugetând la tot trecutul nostru şi la toţi cei iubiţi ce nu mai sunt, tresar auzind clopotul din turlă care sună de veacuri ceasurile de veselie şi de durere, bătând în dungă.

Pornesc repede spre biserică, pe drumul îngust pe care cad frunzele îngălbenite ale zilelor de toamnă. In poiana bisericii găsesc multe femei, fiecare ţinând în mână câte o lumânare şi un mănunchiu de flori. Uşa e deschisă, mirosul tămâii mă întâmpină şi mă pătrunde, aud glasul preotului zicând rugăciunea probodului. Imi fac loc printre ţărance şi, ajungând în mijlocul bisericii, zăresc întins pe lespezi un trup neînsufleţit, aşternut pe o cergă îngustă. Capul, rezemat pe o pernă, nu i se vede, nici obrazul acoperit cu o pălărie. Mă apropii şi nu-mi vine a crede. Rămân înmărmurită. Nu e un mort. E o haină goală aşezată pe cergă. Mânecile aduse pe piept sunt împreunate sub cruce alături de care arde lumânarea de ceară galbenă, ca şi când ar fi ţinută de mâna aceluia ce nu e. E un trup închipuit. Pantalonii şi o pereche de ghete negre, lucioase, ce-ţi atrag privirea, termină lugubra înfăţişare. Mai departe, masa pomenilor încărcată cu colaci, lipii, colive şi lumânările multe, multe, care ard cu flacări plăpânde ce tremură în biserica rece şi fără de viaţă, părăsită de atâta vreme şi ale cărei ferestre sunt toate deschise, ca şi uşa altarului. Căci şi ea e ca o moartă, sărmana, scumpa noastră biserică, sacrificată de zece luni de zile, neproptită, nereparată, uitată şi părăsită dela cutremur...

Dar iacă azi s'au deschis porțile sfântului locaș pentru pomenirea soldaților noștri, spre a primi pe lespedea rece imaginea fictivă a celor nemuritori ce și-au dat sufletul pentru patrie, pe câmpul de onoare. Sfinții ce-mi păreau odinioară că privesc la noi blânzi și mângâietori, mi se par azi încruntați, cu mustrare în ochi. In tăcerea și singurătatea bisericii ai putea crede că fețele și vestmintele li s'au șters de atâtea zile de părăsire și de întuneric, neîncălziți de privirile noastre duioase, de rugăciunile norodului și lipsiți de sfânta liturghie, ce nu s'a mai oficiat în acest vechiu locaș de credință, în care au îngenunchiat cu evlavie, de aproape trei veacuri, generațiile trecute. Parcă zic: «Ce? Numai azi călcatu-mi-ați pragul bisericii? Numai acum veniți la noi după zece luni? Oare nu se mai cunună, nu se mai botează nimeni în satul vostru, nu mai sunt zile de sărbătoare ca să ne bucurăm și noi de miresmele tămâii și de cântecele voastre? Au nu mai suntem noi de veacuri păzitorii Sfântului locaș, unde venea fiecare să-și întărească sufletul întâi prin credință, dragoste și fericire, până a ajunge la ceasul cumplit de azi?»

O bătrână împarte fiecăruia câte o mică basma legată de o lumânare aprinsă, clopotul bate în dungă, fotografia mortului trece din mână în mână. Femeile dela sate, trăite departe de orașe, neștiind nici de radio, nici de cinematograf, în simplicitatea și naivitatea lor, nu-și pot închipui nici lupte crâncene, nici bubuitul tunului, nici mortul pe care, dacă nu-l văd, nu-l jelesc de loc, nu-l pot întruchipa.

E înduioșător, dar atât de tragic, să le vezi plecate bocindu-se pe hainele goale, noui-nouțe, ce le-au cumpărat cu mari sacrificii, și care vor îmbrăca de pomană pe un om de vârsta celui mort, de față la această slujbă. De la primul nostru ostaș căzut pe front, au rămas patru copii orfani. Mama lor murise de mult și văduva tânără nu e mama copiilor. Multe femei se tânguesc, se vaită, plâng mortul, dar și pe bieții copii. Cine o să vadă de ei? Văduva nu a făcut copii, o să-i fie milă de orfani?

Alături de mine plânge și suspină fără bocete o femee mai în vârstă, cu fața împietrită de durere, care-mi șopti: «Doi flăcăi doar am avut și amândoi s'au prăpădit; erau frumoși și vrednici, mă iubeau. Când îmi ziceau «mamă», mi se topea inima de dragul lor. Or fi fost îngropați creștinește? Le-o fi aprins cineva vreo lumânare? Nu s'or fi pierdut printre dușmanii fără de lege? Doamne, Doamne, și nu-i văzusem de opt luni când s'a declarat războiul!»

Dar preotul zice: «Tatăl Nostru». Imi apropii buzele de obrazul bietei mame și pun mâna pe el, arătându-i preotul care închee: «Vie împărăția Ta, facă-se voia Ta». Femeia închide ochii ca și când ar fi vrut să ascundă în sinea ei durerea ce o mistuia și imaginea celor doi flăcăi plecați veseli și fără teamă, la datorie, la chemarea Țării. Suspină adânc și nu mai zice nimic.

Acum preotul slujește vestmintele și pomenește pe cel ce le va purta în amintirea și pomana celui mort, răpit plin de viață din brațele soției și copiilor, plecat departe ca să-și dea sângele, tinerețea, veselia și visul fericirilor pentru nemurirea patriei.

Slujba e pe sfârşite; e ultima mângâiere a celor vii în marea lor credinţă a reînvierii. Talanga clopotului bate în dungă la intervale regulate, răsună puternic şi goarna, aşa cum se cuvine unui ostaş mort pe front. Toţi zic: Dumnezeu să-l ierte! şi pornesc la cimitir cu crucea şi coroana de flori, pe care le aşează printre mormintele părinţilor.

Elena general Perticari Davila

CEI MAI BUNI...

Nu s'au încheiat nici şase luni dela isbucnirea războiului contra duşmanului din Est, semănătorul mizeriei umane şi prigonitorul crucii, când trupele române şi germane, pătrunse adânc în inima bolşevismului, îşi flutură sprinten steagurile dealungul Mării de Azov şi în Crimeea. Victoria am câştigat-o însă cu jertfa celor mai buni dintre noi... Au dat pentru ţară, pentru noi şi pentru copiii noştri, tinereţea lor, viaţa lor.

Imi răsar în faţa ochilor, pe băncile Universităţii, figurile lui *Ion Chiriuc, Miron Nedioglu, Traian Comşa şi Niţă Dumitru.* Seminarul de Istoria literaturii române vechi, prin vocea directorului lui, i-a coborît din sferele lor înalte, pentru câteva clipe de adâncă reculegere, iarăşi printre noi...

Miron Gh. Nedioglu ocupa loc în băncile din fund ale sălii. Figură severă, suflet tăcut, parcă nemulţumit cu sine însuşi. La şedinţe vorbea puţin, dar întotdeauna aducea în discuţii puncte de vedere noui. Se specializase în studiul, încă atât de nelămurit, al cronicelor muntene şi a făcut cercetări frumoase asupra cronicii lui Radu Popescu. Examenele le lua cu «*foarte bine*» şi pe linia aceasta de muncă tăcută a mers până în 1938, când şi-a luat licenţa cu «*magna cum laude*». Fost elev al Şcoalei Normale superioare din Bucureşti, termină cu «*zece*» Academia Pedagogică. Când glasul Patriei l-a chemat, a lăsat pana şi cărţile şi a luat arma. A luptat cu vitejie ca sublocotenent de rezervă în Regimentul 1 Vânători de gardă nr. 2 «Regina Elisabeta», până în ziua de 14 Sept. 1941, când pe blestematul deal Dalnic din faţa Odesei, un obuz inamic l-a făcut nevăzut, una cu pământul pentru care luptase. Moartea n'a ţinut seamă că era numai de 24 de ani. Cu condeiul scrisese o pagină din istoria trecutului nostru, cu arma a scris o pagină mai frumoasă din istoria viitoare a neamului nostru.

Traian T. Comşa. Coleg de an şi de bancă cu Miron Nedioglu, coleg şi absolvent al aceleiaşi Academii Pedagogice, Traian Comşa îşi urmează prietenul nedespărţit şi pe căile destinului fatal. A fost ales, în timpul studiilor universitare, bibliotecarul Seminarului de istoria literaturii române vechi, la care s'a distins prin spirit de iniţiativă şi organizare. Caracter sincer, ferm şi de neînduplecat, Traian Comşa părea uneori ciudat. Intotdeauna admirai însă la el curajul opiniei şi ambiţia de a se afirma prin muncă şi cercetare. Lucrarea lui de Seminar asupra cronicei lui Ureche şi interpelărilor lui Simon Dascălul, l-a

distins prin logica argumentelor şi pătrunderea problemii. Dar toate aceste merite acumulate nu împiedică nenorocirea şi cade şi el, dintre cei mai buni, în ziua de 16 Oct. 1941, fiind înmormântat la Bilaewca, în Transnistria, ca sublocotenent de rezervă dintr'un Regiment de Dorobanţi.

Ion Chiriuc. Mărunt, blond, vioiu în vorbire, dar timid şi prea modest când se arăta în lume, de pildă la citirea vreunei lucrări, în Seminarii. In ultimul timp, des concentrat, purta uniforma de sublocotenent cu aceiaşi mândrie cu care purtase în anul întâi de studenţie haina largă de dimie ţărănească şi cioarecii albi de pânză de in, ale

MIRON GH. NEDIOGLU

frumosului costum din Bucovina. S'a distins în anul întâi la exerciţiile de descifrarea textelor cirilice. In anul II a prezentat, în Proseminar, un frumos studiu despre «*Cronicele rimate*», care l-a scutit de examenul parţial. In anul III ia premiu şi pentru examenul parţial cu lucrarea «*Isvoarele cronicăreşti în nuvela lui G. Asachi*» publicată apoi în «*Convorbiri Literare*» (nr. 5—6, Mai-Iunie 1941).

Niţă Dumitru. Infăţişare robustă, cuminţenie înăscută, conştiincios la împlinirea datoriei, Niţă Dumitru nu avea în jurul lui mulţi prieteni. Trăia mai mult o viaţă interioară. Mai bine şi-a desvăluit sufletul într'una din excursiile organizate de Seminar, animându-se în grupul colegilor dornici de o recreaţie în mijlocul naturii, care renăştea primăvara. Amănunte şi precizări, care, în definitiv, nu ar fi adus nicio mângâiere!... Adaugă şi el o pagină dureroasă, dar glorioasă, la apelul pe care-l face Seminarul de literatură veche, foştilor lui membri şi animatori.

Seminarul de literatură veche al Facultăţii de Litere din Bucureşti, în dorinţa de a le cinsti cât mai vrednic amintirea, roagă pe cei cari au fotografia acestor eroi sau alte ştiri, să ni le comunice.

I-am îndrumat şi format pentru cariera de dascăli în şcoli, iar ei s'au stins ca cei mai ideali dascăli, dând însăşi viaţa lor pildă şi învăţătură generaţiilor viitoare.

Dan Simonescu

COLABORATORI ŞI PRIETENI DEVOTAŢI

...8 Noembrie 1941

Domnule Profesor, după foarte grele şi obositoare marşuri timp de o lună, prin intemperii, aşa cum aţi spus, şi drumuri impracticabile aproape, am primit frumoasa d-vs. scrisoare, din 18 Oct. 941, pe care am citit-o însă înfiorat. Pierderea celor patru colaboratori ai noştri: Ion Chiriuc, Florin Niculescu, George Coatu şi George Vaida — după cum îmi scrie Grigore — m'a mişcat adânc, odată cu amintirea prea bună pe care o aveam pentru fiecare din aceşti patru valoroşi tineri. Nu vom uita niciodată convingerea — a unora scrisă, a altora exprimată verbal — cu care plecaseră la chemarea Ţării. Revista şi noi personal pierdem patru colaboratori şi prieteni dintre cei mai devotaţi, mai sinceri şi mai harnici. Azi noapte i-am visat, mai ales că vorbiam ieri la masă despre ei, cu câţivà camarazi, ofiţeri dintr'un regiment de infanterie, cari îi cunoşteau în parte.

Vă rog totodată să primiţi slaba mea consolare, considerându-mă sufleteşte părtaş, la pierderea celui de-al doilea nepot al dvs. — Ion Chiriuc — pe care ştiu cât de mult îl iubeaţi şi la care însu-mi ţineam ca la un frate aproape.

Nu cred că sunt departe şi de sentimentul d-vs., rugându-vă, domnule profesor, ca pentru aceşti patru camarazi ai noştri, ai tuturor, în Războiul Sfânt, cei rămaşi în viaţă să le închinăm o pagină de doliu în «Convorbiri Literare», numărul cel mai apropiat, pe Noembrie chiar. Este un lucru pe care îl merită. CULTURA TREBUE SĂ LE DEA DECORAŢIA CARE TRECE PESTE ISTORIE. Este bine să fie redat în revistă portretul fiecăruia dintre ei şi o pagină ales simţită despre ei, semnată de dvs. sau de cineva dintre prietenii noştri mai vârstnici.

Pentru mine, care am mers când alături, când pe urmele lor, încrustate în sfărâmături şi ruine de beton şi fier, apreciind sacrificiul lor titanic, cu modestie de cărturari suportat, ar fi greu să mă opresc decât la epopeea, care a prins aripi, pentru a doua oară în decursul unui pătrar de veac, în pieptul unei generaţii de sacrificiu: a intelectualităţii româneşti.

Pentru tinereţea lor de floare, pentru maturitatea şi seriozitatea gândurilor lor, pentru simţirea lor pururi întreagă şi românească şi pentru abnegaţia lor netăgăduită, Ion Chiriuc, Florin Niculescu, George Coatu şi George Vaida — patru şuvoae de viaţă cristalină curmate în

drumul lor spre soare, spre senin, — merită, Domnule Profesor, consacrarea în paginile revistei noastre, ca mâine, cei, cari cu mâini pioase le vor deschide, să li se 'nchine, ridicând fruntea către alte zări decât cele ale unor circumstanțe zadarnice și fără suflet.

Alexandru Ionescu

FLORIN NICULESCU

«Pe deasupra vremelniciilor eu înțeleg să-mi servesc, cinstit și în tăcere, Patria și Neamul».

(Dintr'o scrisoare din 10 Februarie 1941)

A căzut în luptele crâncene pentru cucerirea Odesei. Spun camarazii că dimineața de 16 Septembrie era un început de zi furtunoasă, ca și bătălia neîntreruptă mai bine de o săptămână. Nori plumburii, asemeni unor uriașe pânze de doliu, se vânzoliau peste câmpuri, întunecând zările. Pământul scropos înghiția picioarele cu bocanci cu tot, până în gleznă. Porumburile foșniau, peste căști reci și mantăi ude, a îmbărbătare și adio...

Plotonul locotenentului Florin Niculescu dintr'un regiment de infanterie se găsia în punctul cel mai înaintat, cu alte cuvinte acolo unde se concentrase mai pustiitor focul inamic. Nesfârșite valuri de avioane încercau să susțină rezistența bolșevicilor, cari se vedeau încolțiți de pretutindeni. Își dădeau seamă apărătorii Odesei că dacă nici de data aceasta nu reușesc să ne spargă frontul, lupta pentru portul dela Marea Neagră poate fi socotită ca și pierdută. Rândurile dușmane se împrospătau mereu. Răscolind văzduhul și văile, tunurile aruncau mii de obuze. Cel mai destoinic sergent din ploton cade rănit grav de o schijă. Locotenentul Florin Niculescu se apleacă să-i dea primele ajutoare. In acest timp un proectil de Brandt lovește în plin, amestecându-i cu pământ pe amândoi. Sunt ridicați și duși în urmă, apoi înmormântați, alături de alți viteji, într'un cimitir din apropierea Dalnicului.

Moartea lui Florin Niculescu a întristat sufletele tuturor celor cari l-au cunoscut. Comandanții pierdeau un ofițer dintre cei mai curagioși, camarazii un tovarăș ideal, soldații un frate. In special de cei din urmă Florin Niculescu și-a legat strâns inima, împletindu-și dorurile cu ale lor, ca unul care le știa și bucuriile și necazurile. Fiindcă și el este fecior de țăran. Și el s'a uitat după nori, cari întârziau câteodată să se arate deasupra lanurilor însetate. Și el a apăsat coarnele plugului, în vacanță, pentru a putea plăti, toamna, taxele. Și el a ascultat cântecul mătăsos al spicelor coapte. Și el a avut palmele bătăturite de coada săpii. Și lui i s'au înlăcrămat ochii, când ogoarele se legănau doldora de rod.

S'a născut în comuna Bila, județul Vlașca, la 11 Februarie 1907. Își pierde de timpuriu părinții, rămânând singurul sprijin al fraților mai

mici. După clasele primare din sat urmează Şcoala Normală din Grădiştea, pe care o absolveşte, în 1926, cu media 9,65, fiind clasificat al treilea. Dă dovadă de aptitudini deosebite pentru ştiinţele pedagogice şi limba franceză. Este numit învăţător în comuna Tângaru, jud. Vlaşca, apoi detaşat la Şcoala de Aplicaţie de pe lângă Şcoala Normală al cărei elev fusese. Din îndemnul şi cu ajutorul fostului său director, d. prof. Dr. C. Teodorescu, obţine, în 1927, o bursă pentru Institutul «Jean Jacques Rousseau» din Geneva, unde se distinge şi atrage asupră-i cuvinte de caldă preţuire din partea profesorului Ed. Claparède. In 1930 obţine licenţa în litere şi filosofie şi se înscrie la doctorat, pe care-l susţine (1936) în faţa juriului format din profesorii Pierre Boret, Jean Piaget şi G. L. Duprat, tratând despre «Les idées de l'enfant sur la famille et

FLORIN NICULESCU

le village», studiu bazat pe numeroase anchete, cercetări şi experienţe asupra a 238 copii români între 4—13 ani. In urma acestui nou şi strălucit succes, este solicitat să rămână profesor la Institutul unde studiase. Nu primeşte şi se reîntoarce în ţară. In toamna aceluiaş an este numit suplinitor la Şcoala de ofiţeri de geniu şi guarzi din Bucureşti, pentru limba franceză. In 1937 îşi dă capacitatea, iar în 1938 ocupă catedra de Filosofie şi Drept la Seminarul «Melhisedec Episcopul» din Ismail. Se remarcă imediat, prin conferinţe şi felul său de a fi, ajungând vice-preşedintele Asociaţiei profesorilor de aici. Intemeiază, împreună cu d. Mihail Ilovici, revista «Luceafărul» destinată să cuprindă în paginile ei, alături de articole semnate de profesori, încercările literare ale elevilor. Ajutat de preotul Teodor Bogaci lucrează istoricul Seminarului.

In vara 1939 este numit de Ministerul Educației Naționale profesor de filosofie și pedagogie la bacalaureatul și definitivatul învățătorilor din Salonic (Grecia). In același an cere transferarea la Școala Normală «Carol I» din Câmpulung-Muscel, unde funcționează până în Iunie 1941, când anumite interese ale unui oarecare domn, în acea vreme ajuns într'un fotoliu de răspundere din Ministerul Educației Naționale, anulează transferarea dela Ismail la Câmpulung — ca fiind «ilegală» — și-l utilizează la o catedră incompletă, în Caransebeș. Această «revenire în legalitate» se petrecea în timpul când Florin Niculescu era pe front, pândit de moarte la orice pas...

Fire deschisă, blând și ponderat în vorbă, Florin Niculescu te cuceria pentru totdeauna. In ochii vecinic udați de bunătate i se oglindia tot sufletul. Nu cunoștea căile piezișe și era incapabil să urască pe cineva. Ajunsese la o filosofie a vieții poate prea matură pentru anii săi, aceeași maturitate manifestată și în scris. Cetise mult și asimilase tot. Articolele sale trădează o cultură bogată și temeinică. In «Reflecții asupra ideii și actului de cultură» (*«Conv. Lit.»*, nr. 2, Feb. 1939), «Libertate și răspundere morală» (*«Conv. Lit.»*, nr. 4, April 1939), «Psihologia pasiunii» (*«Conv. Lit.»*, nr. 7, Iulie 1941) și în celelalte studii publicate în «Revista de filosofie», «Revista generală a învățământului», «Preocupări Didactice», «Școala și Familia» etc. pătrunderea personală se îmbină uimitor de fericit cu partea științifică a problemei. Acestei calități i se adaugă fraza limpede și un stil deosebit de dens. Era în curent cu publicațiunile de specialitate, fără să se lipsiască însă de informația literară. Cum putea, dealtfel, să treacă nepăsător pe lângă literatură, când el însuși scria poesii? N'am să uit cu câtă timiditate mi-a arătat în căsuța lui din Ismail, în Mai 1939, cu prilejul unei concentrări, câteva «încercări» care, de fapt, erau creații în sensul bun al cuvântului. Le-a ascuns apoi, undeva între niște scoarțe verzi de caiet, ca și când i-ar fi părut rău că le scosese, fiindcă Florin Niculescu era de o modestie revoltătoare. Nu le-a publicat și nici nu avea de gând să le publice vreodată. Mi-a mai arătat atunci multe studii începute, dintre care unul asupra lui P. Valéry. Nu știu dacă le-a terminat pe toate. Despre cel din urmă mi-a scris însă deseori. Voia să fie cât mai cuprinzător, cât mai aproape de adevăr. Intenționa să expună «O situare sumară a lui Valéry față de poezia modernă franceză; note asupra vieții lui; concepția lui Valéry despre artă în genere; teoria poeziei pure; poezia lui Valéry analizată în raport cu teoria lui poetică. Iar ca teză, următoarele: Valéry n'a reușit poezia pură decât ca formă expresivă, tehnică; în fond, ea nu este atât de «neînțeleasă» cum pretinde «părintele» ei contemporan. In al doilea rând, poezia valeristă nu capătă inteligibilitate, decât raportată constant la esseurile lui în proză» (12 Ianuarie 1941). Veșnic nemulțumit, cu o lună mai târziu îmi scrie: «Sunt nevoit să revin asupra celor redactate, să confrunt texte disparate, aluzii, păreri, până ajung să redactez, cu conștiința împăcată, o pagină sau două».

La catedră, oficia. N'am cunoscut prea mulți profesori atât de conștiincioși și atât de îndrăgostiți de cariera lor ca Florin Niculescu. Îi plăcea și știa să munciască.

In redacția «Convorbirilor» a venit chiar din primele zile după ce

revista a trecut sub direcţia d-lui prof. I. E. Torouţiu şi a rămas până la urmă acelaş preţios şi devotat colaborator. Intotdeauna această publicaţiune a simţit în Florin Niculescu unul dintre cei mai sinceri prieteni. Numeroase manuscrise, pe care ni le-a lăsat, vor ţine legătura între noi, dânsul şi cetitori.

La întoarcerea din Odesa, o pană de motor ne obligă să poposim în plin câmp. După jumătate de oră se dădu semnalul de plecare. Nu-mi explicam nevoia câtorva clipe de întârziere. Aşi fi vrut să mai rămân în locurile acestea, deşi nu-mi amintiam să mă fi legat de ele altceva decât teroarea mitralierelor, tunurilor şi avioanelor. Mi-am spus în cele din urmă, căutând o ieşire din nedumerire, că poate aşa se întâmplă cu toate amintirile: subţiate şi îndulcite de timp, sufletul le doreşte deseori retrăite. Astăzi însă, când ştiu ceeace nu aflasem până atunci, îmi dau seama pentruce m'am pomenit ţintuit în noroiu, sub ploaia rece şi deasă de Octombrie, fără motiv să-mi întrerup drumul spre casă. Mă striga de undeva din pământ Florin Niculescu, cu dreptate mustrându-mă că plec în ţară fără să-mi iau rămas bun dela dânsul...

Uite cum ninge! Se apropie Crăciunul. In alţi ani, cu Sărbătorile Naşterii venia la noi şi Florin, adus de vântul vacanţei. Intra cu fruntea luminată şi ne întindea o mână caldă ca o inimă, de dorul căreia tresăream acum oridecâteori se deschide uşa redacţiei, aşteptând-o, aşteptând-o, aşteptând-o...

Teodor Al. Munteanu

ION ŢURCAN

Unul dintre cei mai aleşi fii ai Bucovinei a căzut în Ucraina, pentru sfinţirea idealului românesc. L-am cunoscut în anul 1932, la Cernăuţi, în forfotul vieţii studenţeşti. Tânărul înalt, vioiu, purtând cu mândrie costumul naţional, era un fruntaş al studenţimii cernăuţene.

Impresionant de bine pregătit, juristul — pe care l-am regăsit mai târziu atât de sobru instalat în cabinetul din clădirea Palatului Naţional — avea un remarcabil simţ artistic. El mi-a arătat că Cernăuţul nu-i un «burg afumat», cum îl văzusem eu, urcând pentru prima dată dealul spre Piaţa Unirii şi m'a învăţat să-i preţuiesc frumuseţile. Cu el am cutreerat, în amurguri de toamnă, oraşul în lung şi în lat ca să-l ascult, cetind cu voce liniştită în Cartea Mare a trecutului românesc pe aceste locuri. Atâta mândrie românească şi atâta dragoste de neam puteau fi egalate doar de tumultul de gânduri ce se frământau sub fruntea lui de idealist. Deşi lucra la teza de doctorat în drept, îl găseam regulat la Seminariile de Sociologie, profesorul apreciindu-l în mod deosebit. Mai târziu, o revistă cu caracter sociologic ce apărea la Cernăuţi, îi publică articolele admirabil documentate. Anii au trecut şi viaţa lui Ionel Ţurcan n'a fost dintre cele mai obişnuite. In primăvara premergătoare tristului nostru exod din Cernăuţi, îl vedeam sfărâmându-şi ziua între Tri-

bunal şi Banca Naţională. Niciodată nervos, dimpotrivă odihnitor şi calm optimist.

Apoi, în gară, în ziua aceea satanică. Îi părea rău după cărţi, biblioteca lui, pe care nu mai spera să şi-o refacă. Cred că în ochii nimănui n'am văzut cutremurându-se atâta durere pentru pierderea cărţilor ca'n ochii lui Ionel Ţurcan. L-am mai văzut odată în Bucureşti, preocupat intens de problema refugiaţilor, iar către sfârşitul lui Iulie, l-am văzut la Piatra-Neamţ pe Caporalul T. R. Ţurcan Ion, gata de a pleca pe front, aşa cum ceruse. Când i-am urat noroc, mi-a răspuns râzând: «Am încredere în steaua mea». Şi s'a dus... Caporalul T. R. Ţurcan Ion a murit pe câmpul de onoare, în lupta pentru dreptatea Neamului, pe

ION ŢURCAN
La absolvirea liceului

care l-a iubit mai presus de orice. Poate că aşa hotărîse «steaua lui»: să moară sublim, pentru Ţară, aşa cum a trăit pentru ea.

Mi-a fost dat să desfac — cu aceeaş mână, cu care am strâns acum două luni mâna lui de viteaz — pachetul cu ultimele lucruşoare ce s'au găsit în buzunarul vestonului său.

Alături de ochelarii rupţi, o scrisoare dela Mărioara, soţia lui dragă, în care îi vorbea de Nonişor. Scump copil, «voinicul tatei» fii mândru de numele pe care-l porţi. Tatăl tău nu-i mort. El trăieşte, trăieşte mai departe viaţa Ţării şi a Neamului românesc.

Lică Negru

Născut în *Vicovul de Sus, jud. Rădăuţi, Ion* aducea cu sine acea sete nemuritoare de grunzurele pământului său, nepotolită nici acolo în

moarte sub glia osândei, iară *Ţurcan* aducea mândria numelui haiducesc niciodată înfrântă în Ţara brazilor turburători ca seninul ce-l spintecă, acolo niciodată înfrântă. Căci în gimnaziul şi apoi în liceul «Eudoxiu Hurmuzachi» din Rădăuţi vicoveanu din el, înalt şi semeţ, pădurean la chip şi viforos în căutătură, se schimba doară în minte, sub înrâurinţa învăţăturii dela oraş, sufletul lui rămânea însă aceeaşi flacără nepieritoare din care se'mpărtăşiseră veacuri de-alungul moşii săi de ciobănie şi haiducit. Ţurcan era un şcolar cu deosebire dotat. La deslegarea lui Tacit, citirea lui Ovid era ca şi la romanticii francezi, ori la traducerea lui Tell. Aptitudini poetice deosebite la română, n'a arătat niciodată. Era mai degrabă un critic. Insă ura împotriva neamului păgân a învăţat-o, aice, cu prisosinţă. Iar *Doina* lui Eminescu nu suna la uşa minţii lui ca un monoton *Înşiră-te mărgărite*, pe aţă de vers, ci ca tremurul viforului carpatin repezindu-se din deal în deal pe coborîşul munţilor Putnei, alăturea de satul unde s'a fost născut, poate ca un destin. In mediul curat românesc al liceului din Rădăuţi, unde îndată după război, se adunaseră la învăţătură pe întrecute, bogaţi ori săraci, băeţii de pe la sate, aicea în înfiriparea şezătorilor şcolare, a îngânurilor poetice dela revista *Muguri*, de unde se ridica promiţător poetul bilcan *Mihai Horodnic*, se încălzea sufletul lui cel însetat de lumină şi credinţe. In clasele din urmă, Ţurcan devenise unul dintre cei mai tari la matematică. Bacalaureatul l-a trecut, în Iunie 1928, printre primii. S'a înscris în societatea studenţească «Dacia» şi apoi la Facultatea de drept a Universităţii din Cernăuţi. Oriunde mergea Ion Ţurcan făcea onoare obârşiei lui. De-o eleganţă în gesturi, cumpătare în vorbă şi mai ales măsură în cuget, el lăsa să se întrevadă omul superior care se desăvârşise într'însul. Sobru la port, cu pondere şi judecată în toate, serios şi grav, Ţurcan se ridica îngândurat din mijlocul sterpelor agitaţii studenţeşti trecătoare cu baluri, excursii, ceaiuri, escapade şi alte năravuri ale vârstei. Cu un vraf de cărţi lângă dânsul, Ion Turcan citea... Mintea lui superioară căuta ogoiul tineresc în călătoria ideală pe şirele înflorite ale cărţilor. Unde şi-a găsit cu măreţie destinul, unde a cules crinii albi ai credinţei cu care a închis ochii lui cei cuminţi, în ultima vreme, blânzi ca o suferinţă.

Scrisul lui Ţurcan va fi uşor de strâns la un loc odată şi odată. Ceea ce arar înşira pe hârtie însemna o feţişoară din minunile lui sufleteşti, care toate, în ultima vreme, se muiaseră în marea iubirii aproapelui căzut în durere. Soarta, sau mai bine zis capacitatea lui juridică, îl făcuseră un timp îngrijitorul refugiaţilor bucovineni, dintre cari multora, cu sârgul şi binevoirea sa, le-a alinat suferinţa. A dat D-zeu de-a sunat apoi goarna. Ion, glasul pământului aprins în potopul sufletului său de vicovean, a strigat în mintea celui învăţat pentru bine, dar îndurerat prin învăţătură: întoarce-te pentru patriarhala ta Bucovină, pune pieptul zăgaz vrăjmăşiei şi braţul blestem uneltirii, te scaldă în apele botezului de Neam şi al sfintei prihane. Astfel te vei binecomunica şi vei bine dobândi.

Ion Ţurcan s'a sleit de puteri, dramatic, într'o faptă de curat eroism. In singurătatea unei gropi şi mângâierea ierburilor cutremurate. Dară în cea din urmă clipire jucăuşă a zării departe, el a văzut desigur codrii negri din Vicov, aşa precum un brâu frumos din poveste, cuprinzând ca la hora din mijlocul poienii întreaga fruntarie a graiului şi duhului său, nepieritoare ca dânsa.

Şt. Cuciureanu

ION CHIRIUC

Domnule Profesor,

Ca răspuns scrisorei Dvs. vă facem cunoscut că eroul Sublt. rez. Chiriuc Ioan a încetat din viaţă în ziua de 12 Septembrie 1941 în luptele dela Freidenthal -Odesa- Ukraina.-

Inmormântarea sa făcut în cimitirul ~~xxxx~~ eroilor dela Freidenthal.-

Comandt. Regt. 7 Vitori P.S.
Maior
V.Bărbulescu

N 46895-25-10

Născut din părinţi ţărani (Emilian şi Elena) în Solca amintirilor vitejeşti ale Hatmanului Arbore, în Ţara plăeşilor înalţi şi a miresmei vorbelor bătrâne, Ion Chiriuc a crescut purtându-şi cu resemnare, peste codrii şi dealurile Bucovinei cotropite de străini, sărăcia unui neam lovit adesea de vitregie.

După ce şi-a terminat şcoala primară în satul natal, s'a îndreptat spre Rădăuţii gropniţelor măririi noastre. Şi-a continuat apoi liceul la Câmpulung, iar bacalaureatul şi-l ia la Suceava.

Viaţa lui petrecută în liceu n'a cunoscut odihnă. Nevoile îl sileau ca'n timpul şcolarităţii să se înhame la munca ingrată a meditaţiilor, iar în timpul vacanţelor să ia sapa, coasa ori securea spre a întovărăşi pe ai săi la muncile aspre din câmpuri şi păduri.

A cunoscut ca nimeni altul viaţa chinuită a ţăranului şi s'a înfrăţit cu ea până la ultima-i suflare.

Istoria vie a pământului şi îndemnurile strămoşilor din sânge, l-au pregătit pentru ceea ce avea să constitue nota dominantă a sbuciumatei sale existenţe: *pentru eroism.*

Cu îndărătnicia caracteristică celui plecat dela brazdă a răzbit peste toate greutăţile legate de obârşia ţărănească.

In toamna anului 1937, după ce îşi făcuse stagiul militar la Şcoala de ofiţeri de rezervă din Bacău, întâmplarea ne pregătise întâlnirea în faţa Facultăţii de Litere şi Filosofie din Bucureşti.

Amândoi veneam din aceeaşi parte de ţară; împreună făcusem milităria şi nedespărţiţi ne-am purtat timp de patru ani în haina noastră strămoşească şi vrerile noastre împiedecate de necazuri nesfârşite.

Ion Chiriuc a fost, mai ales, un *erou al prieteniei.* Delicateţea lui

ION CHIRIUC

sufletească, omenia-i neasemuită şi bunătatea sa fără margini i-au sortit, dela început, un grup de prieteni devotaţi. N'a cunoscut duşmănia şi nu ştiu să fi avut vre-un duşman. De-o sinceritate cu adevărat rurală, prietenia a fost pentru el, singurul refugiu din viforniţele unei vieţi prea plină de suferinţe.

Modest până la propria-i desconsiderare, Ion Chiriuc n'a râvnit niciodată o situaţie pe care ar fi socotit că n'o merită, deşi nu i-au lipsit nici prilejurile, nici pregătirea. A fost cel dintâiu la jertfe şi cel din urmă la răsplată.

In Iunie 1941 s'a pornit în iureşul împotriva puhoiului bolşevic, să scape, fie şi cu preţul vieţii, jumătatea lui de Bucovină îndoliată.

Se gândea să-şi lucreze în această vacanţă teza de licenţă în Sociologie, tratând despre «Ideile sociologice ale lui M. Eminescu». N'a apucat însă nici o zi de vacanţă, căci ascultând de chemarea fraţilor robiţi, şi-a părăsit tot ce avea mai scump, şi-a îmbrăcat uniforma de ofiţer şi s'a prezentat la Regimentul său.

A făcut primul popas la Nistru. De-acolo ne-a trimis strigăte de bucurie şi ne-a anunţat că merge voios înainte.

Al doilea popas, cel din faţa Odesei, i-a fost şi ultimul. In fruntea plotonului său, în încleştarea pe viaţă şi pe moarte cu duşmanul, sublocotenentul Ion Chiriuc a sărutat ţărâna însângerată şi a închis ochii pentru totdeauna.

A căzut îngropându-şi cei 26 ani de luptă în ţărâna poruncilor viitoare. Ce i-am putea spune, la despărţire, noi cari poate nu l-am cunoscut şi apreciat îndeajuns, decât trimiţându-i pe aripile nevăzute ale gândului, petalele credinţelor noastre, petalele credinţelor lui: «Cu dinamita sufletului nostru vom sparge în curând şi ultimul front!»

Octav Ungureanu

Ion Chiriuc se desăvârşia în cercetarea literară. La vârsta când alţii aleargă după nălucile tinereţii ca vânturile sbrehuietice, Chiriuc se închidea în traiul lui modest de unde puterile sufletului său, domol ca apa cea lină, se adunau în stoluri de paseri albe şi colindau prin trecutele vremi, spre a culege gândul cel drept din slova cea veche.

Că şi căutarea documentului oricât de atare să fie, ea poate alege şi poate explica, atunci când gândul şi sufletul străin o patronează nevolnic. Iar gândul şi sufletul lui Chiriuc tremurau în prezentul naţional şi viiau în trecutul autohton cu putere granitică. Codrii deia Solca şi zidurile rădăucene prea mult îi sfinţiseră duhul în cutremurătoarea iubire a pământului pentru ca slova Poetului să nu fie pentru dânsul sabie de foc şi întreg sbuciumul românesc de odinioară, apa neprihănirii cugetului său. Chiriuc îşi avea credinţele întărite şi drumurile scrisului bine croite în ogorul literelor naţionale. L-am şi văzut, de aceea într'o zi, trecând sfios şi blând peste pragul «Convorbirilor Literare», cu manuscrisul subsuoară. Aici, el are bucuria să-şi vadă prima izbândire însemnată cu litera tiparului.[1] Cele *Trei nuvele istorice de Asachi şi cronicarii moldoveni* publicate în nr. 5—6 (Mai-Iunie) 1941 din Convorbiri stau probă evidentă de maturitatea în fapt de cercetare literară a lui Ion Chiriuc. Propunându-şi anume să evidenţieze izvoarele folosite de Asachi în trei dintre nuvelele sale istorice: «Ruxanda Doamna», «Svidrighelo» şi «Elena Moldovei», Chiriuc vădeşte un talent critic, o logică şi un spirit senin în dovedirea altuia şi deslegarea problemei, cari făceau să întrevezi în el pe distinsul cărturar de mai târziu. Informaţia bibliografică precum şi cercetarea atentă a textelor îl duc pe critic la constatarea că Asachi a fost influenţat, în cele trei nuvele studiate, şi nu numai în acestea, de către cronicarii Moldoveni. El încheie: «Dacă explicaţia aceasta nu-i completă, în tot cazul ni se pare mai plauzibilă, căci fără îndoială ne gândim şi la certitudinea cuvintelor: «în ştiinţă, dreptatea şi adevărurile sunt de cele mai multe ori relative, subiective

și temporare». La cursurile și seminariile de literatură veche Ion Chiriuc era un student conștiincios și silitor. O dovedesc bunele amintiri ale profesorului și colegilor de Facultate.

Sufletul lui nobil a plecat în împărăția veșnicului, iar trupul lui odihnește, în pământeană împăciuire, la Freudenthal, cimitirul eroilor. Un Român de lege și cruce mai puțin. O minte împărtășită cu fructul cunoașterii Neamului. Un suflet cu credințe și bizuiri așezate adânc, pe temeiurile eterne ale vieții de Neam. Blând și prietenos ca viața lui țărănească, în meleagurile bucovinene, crăiasă, unde și-a fost început viața de năzuințî și unde, prin voia Domnului, și chemarea de goarnă, monumental și-a încheiat-o.

Șt. Cuciureanu

GEORGE VAIDA

In anul 1938 când a apărut volumul de versuri «*Calm exterior*», despre care am scris în revista «*Cronica literară*», nu credeam că nu vor trece nici patru ani încheeați și poetul cu atât de reale posibilități, locotenentul George Vaida, va avea o soartă atât de pizmașă. Realizat în forme strânse și în emoții reținute, fără stridențe și fără inutile complicații stilistice, uneori cu reminiscențe ușoare din Paul Verlaine, din care a și tradus un «*Cântec de toamnă*» (Les sanglots longs des violons de l'automne blessent mon coeur d'une languer monotone), din Charles Baudelaire, din Bacovia și în general din poeții melancoliei și ai toamnei, versurile sale de-atunci promiteau o carieră poetică frumoasă. Il deosebea de camarazii săi de generație o mai mare grijă pentru realizarea artistică și o mai precisă delimitare a temelor. Deși volumul «*Calm exterior*», plin de frumuseți nebănuite, se menține la o poesie de atmosferă, așa cum se scria în general pe vremea aceea și cum se scrie încă pe-alocuri și astăzi, totuși se putea prevedea o orientare a poetului către poemul unitar și închegat, curmând toate regulele clasice ale genului. De altfel, câteva dintre poesiile postume, pe care mi le-a pus la dispoziție redacția «Convorbirilor Literare», sunt scrise cu mult mai aproape de aceste delimitări. Am găsit acolo o minunată baladă de dragoste intitulată «*Intoarcerea din ceață*», câteva poesii triste, în frunte cu «*Desgust*», care se vor publica în paginile «Convorbirilor». Cu aceste poesii George Vaida a atins un grad de realizare, remarcabil; s'a impus definitiv în tânăra lirică românească.

George Vaida s'a născut în București la 28 August 1914. A urmat școala primară tot în București și apoi liceul militar din Cernăuți, fiind promovat sublocotenent de infanterie în 1936 și repartizat la reg. 63 Inf. din Medjidia. Încă din liceu avea aspirații literare, scriind și publicând poesii. In curând numele său începe să se impună și este primit la toate revistele bune. Colaborează la: «*Răboj*», «*Front literar*», «*Gândirea*», «*Convorbiri literare*», «*Universul literar*», «*Pământul*», «*Litoral*», «*Pagini literare*», «*Iconar*», etc.

A căzut pe frontul Odesei în ziua de 18 August a. c., ora 5.30 şi a fost înmormântat provizoriu în curtea bisericii din comuna Troiţa. In lada sa de campanie s'au găsit numeroase manuscrise, nuvele şi poeme neterminate.

GEORGE VAIDA

Pentru poesia românească, moartea atât de timpurie a lui George Vaida este o pierdere simţitoare, dar şi un îndemn la jertfă în folosul neamului.

Ion Şiugariu

ION ONOFREI

Caporalul T. R. Ion Onofrei a murit eroic în războiul contra bolşevismului.

Fiu de ţăran depe pământul frumoasei Bucovine, Ion Onofrei s'a născut în 18 Iunie 1913 pe plaiurile de subt Codrii Cosminului, şi ale Dumbrăvii Roşii. Ca atâţi alţi fii de ţărani modeşti din Bucovina, Ion Onofrei s'a ridicat numai prin muncă spre culmile ştiinţei. Cu trupul şi sufletul sănătos ca al plăeşilor şi arcaşilor lui Ştefan, a putut el învinge toate nevoile vieţii. Părinţii nu l-ar fi dat poate la liceu, căci le era greu, dacă domnul dela şcoala din sat nu le-ar fi spus că băiatul are cap bun şi-i păcat să nu înveţe mai departe. In liceu, Ion Onofrei se distinge prin cumineţenie, sârguinţă şi muncă stăruitoare, aşa cum numai un fiu de ţăran ştie s'o facă. La Universitatea din Cernăuţi, în

1932, s'a înscris la Litere. In faţa colegilor şi a profesorilor s'a impus chiar dela început. In atmosfera atât de prietenească şi de familiară a acelor seminarii de romanistică ale profesorului Ilie Bacinschi, faţă de care studenţii serioşi şi muncitori aveau un cult şi care a ştiut să insufle atâtora dragostea pentru studiul limbilor romanice şi al linguisticei în general, studentul Onofrei devenise cunoscut tuturor. Vorba lui era cumpănită, măsurată, fraza apăsată şi sigură. Părerile sale, exprimate concis şi hotărîtor, aveau adeseori înfăţişare de maxime. Nimic pripit, nimic nechibzuit. Totul era cântărit şi cugetat. După licenţă, Facultatea l-a recomandat, ca pe un student eminent, pentru o bursă la Şcoala Română din Roma. Aici a stat doi ani, doi ani de muncă, stu-

ION ONOFREI

diu, cercetare şi documentare. Lucrează mai ales cu savantul profesor de romanistică Giulio Bertoni, la care îşi trece în 1940 doctoratul, cu un studiu de terminologie pastorală italo-română «*Saggio di terminologia pastorale italo-romena*».

Intors în ţară, Ion Onofrei a avut durerea să se vadă despărţit de satul şi de părinţii săi, aflaţi subt stăpânire bolşevică. S'a oprit la Bucureşti, unde a fost profesor de italiană la liceele Lazăr şi Sava. Luni întregi, ochii săi albaştri duceau dorul satului de pe malul Dereluiului şi al codrilor dimprejur, Voloca.

In Iunie 1941 era neliniştit. Intrasem în războiu contra bolşevicilor şi regimentul său de Vânători nu-l chemase şi pe dânsul. A scris, a telegrafiat şi răspunsul i-a venit afirmativ. Radia de bucurie. Gazdei noastre, la care locuiam împreună, prietenului Ugolini, care-l întreba unde şi de ce pleacă, luându-şi rămas bun, i-a spus plin de bucurie şi de mândrie: «Si parte, signor Ugolini, per l'onore della bandiera». Pleca să-şi facă datoria supremă faţă de ţară, cu acelaş curaj şi cu aceeaş ab-

negaţie cu care şi-a făcut-o totdeauna faţă de părinţi, de şcoală şi de societate. Nu s'a mai întors.

Cei cari l-au cunoscut, profesorii, prietenii şi elevii lui îi vor păstra mereu amintirea. Profesorii l-au apreciat, prietenii l-au stimat, elevii l-au iubit. Mereu îl vom avea în minte pe profesorul Ion Onofrei cu sufletul curat şi drept, aşa cum a trecut întotdeauna prin scurta lui viaţă.

Ion Popinceanu

GHEORGHE COATU

In luptele pentru cruce şi onoare, duse de către ostaşii noştri, a căzut şi locotenentul de rezervă Coatu Gheorghe, unul dintre tinerii colaboratori ai «Convorbirilor».

Coatu s'a născut în Şuletea-Tutova, la 6 Februarie 1902. Părinţii lui, oameni săraci şi împovăraţi cu o casă de copii, l-au dat, după terminarea cursului primar, la şcoala normală din Bârlad pe care a absolvit-o în 1923. In anul următor, a fost numit învăţător în satul Valea Perjii din judeţul Tighina. Ca educator şi îndrumător al fraţilor de curând desrobiţi, a dovedit calităţi deosebite, ceeace a determinat pe superiorii săi să-l numească şef al regiunei a XII-a de propagandă culrurală din acel judeţ. Spiritul de cercetător al lui Coatu nu-l lăsă însă acolo unde se oprise în urma pregătirii de învăţător şi, în urma concursului din 1927, intră în Secţia Pedagogică Universitară. După un an îşi trecu bacalaureatul şi se înscrise la Facultatea de Filosofie şi Litere a Universităţii din Bucureşti. Ca student, Coatu a fost foarte muncitor. Indrăgostit de studiile istorice, n'a pierdut nici un prilej pentru desăvârşirea sa în acest domeniu. In 1931 a luat licenţa cu menţiunea «magna cum laude». S'a înscris apoi la doctorat şi şi-a făcut seminarul pedagogic în vederea carierei de profesor. Ca student, a fost preşedinte al Societăţii Studenţilor în Istorie. In fruntea acestei societăţi a desfăşurat o activitate cu adevărat frumoasă, organizând conferinţe şi excursii la monumentele istorice importante din Ţară. A fost, astfel, doi ani animatorul şi îndrumătorul studenţilor în ale trecutului. In 1936, în urma recomandării Consiliului profesoral al Facultăţii de Filosofie şi Litere din Bucureşti, Ministerul Educaţiei l-a trimis ca bursier al Statului la Şcoala Română din Roma.

Cei doi ani petrecuţi în Cetatea Eternă şi în Peninsulă au fost dintre cei mai fructuoşi în vieaţa lui de cercetător. Bibliotecile şi arhivele din Roma, Bologna şi Urbino au fost locurile în care şi-a petrecut aproape tot timpul. In acest timp şi-a trecut examenul de doctorat la Universitatea din Roma cu menţiunea «con lode». Intors în Ţară a fost numit profesor de partea literară la cursul profesional nr. 3 din Capitală, după ce fusese 16 ani învăţător.

Ca student în istorie, a început să publice documente de ale răzăşilor din cari se trăgea, în revista bârlădeană «Documente Răzăşeşti» pe care o scotea Virgil Caraivan. Mai apoi a debutat la «Revista Istorică

Română» cu minuţioase recenzii şi note bibliografice. A mai publicat diferite articole prin revistele învăţătoreşti şi prin ziare. Pe toate şi le-a republicat, mai apoi, sub numele «Şcoala Naţionalistă», în 1938. In aceste lucrări de început se poate vedea o solidă pregătire şi o deosebită grijă în expunere. Cercetările sale în arhivele italiene a început a şi le publica în paginile «Convorbirilor» în care a apărut articolul «Două relaţii despre Ţara Românească la sfârşitul secolului al XVII». Este vorba despre două scrisori ale generalului Veterani trimise împăratului Austriei, în August şi Octomvrie 1688. In studiul ce însoţeşte cele două relaţii, Coatu a întrebuinţat o bogată bibliografie. Lui nu-i plăcea să facă afirmaţii fără temeiul documentului. In preajma plecării celei mari, avea sub tipar la «Studii Italiene» lucrarea «Ştiri despre Ţările Ro-

GHEORGHE COATU

mâne în Geografia Universală de acum 100 de ani». Şi-a trecut doctoratul la Roma cu lucrarea «Condizioni politiche dei Principati Romeni, attraverso il carteggio del Conte Federigo Veterani, 1685—1695». Sub acelaş titlu a pregătit un manuscris de o rară frumuseţe şi care urmă să se tipărească la Fundaţia Regele Carol I. In acest manuscris se află, în mare parte, măsura puterilor lui Coatu. Nu i-a scăpat nimic neobservat. Nici un amănunt n'a fost neglijat. Voia ca volumul de început să-i facă onoare.

Mai avea în pregătire următoarele studii:

1. Hatişeriful Sultanului Mehmed pentru Principatele Române.

2. Istorie şi Geografie românească în revistele italiene contimporane.

3. Ceasornicul Domnilor.

Afară de aceste lucrări schiţate, a mai lăsat o seamă de ştiri relative la Români culese de prin Bibliotecile şi arhivele italiene. Se vede, din toate, grija pasionată a cercetătorului îndrăgit de trecutul neamului său.

Pe lângă manuscrisele cu caracter ştiinţific, a mai lăsat în urmă câteva caiete cu însemnări, aproape zilnice, din ultimii patru ani. Analiza acestor memorii, importante prin oamenii şi faptele de care se ocupă, se va putea face de alţii şi, mai târziu. De altfel, întreagă opera lui Coatu va fi judecată după ce va vedea lumina tiparului.

Avea aproape 38 de ani şi o pregătire dintre cele mai alese. Nu i-a fost dat să culeagă roadele muncii sale. Războiul are legile lui şi Coatu a trebuit să se supună lor, alături cu atâţia dintre fiii acestui Neam. A căzut pentru cimentarea hotarului dela răsărit aşa cum au căzut şi strămunii lui în timpurile de urgie ce s'au abătut asupra Moldovei. Jertfa lui timpurie ne va fi un îndemn mai mult pentru cele ce sunt încă de făcut în Ţara noastră. Plecăm pioşi genunchiul în faţa grabnicei lui morţi şi rugăm pe Dumnezeu să-l aşeze acolo unde drepţii se odihnesc.

M. Sânzianu

CRONICA LITERARĂ

P. P. NEGULESCU: CONFLICTUL GENERAŢIILOR ŞI FACTORII PROGRESULUI

DISCURS DE RECEPŢIE CU RĂSPUNSUL D-LUI DIMITRIE GUSTI

In Discursul său de recepţie la Academia Română, prof. P. P. Negulescu şi-a propus să trateze problema conflictului dintre generaţii şi în legătură cu ea factorii progresului. De sigur, e una nu numai din problemele cele mai interesante, dar totodată şi una din problemele cele mai grave, fiindcă agită de mai multă vreme spiritele la noi în ţară şi ameninţa la un moment dat să provoace un dezastru naţional. Conflictul dintre generaţii e la noi astăzi un fapt real şi a căuta să-l explici teoretic, e o întreprindere ce merită toată solicitudinea, după cum a căuta să-l rezolvi practic, fără sguduiri politice şi sociale, merită toată recunoştinţa. A vorbi însă de conflictul dintre generaţii şi de factorii progresului, presupune mai întâi determinarea clară şi precisă a patru noţiuni fundamentale: a noţiunii de **generaţie** şi a celei de **conflict,** a noţiunii de progres şi a celei de **factor al progresului.** Cu alte cuvinte, se impune să ştim: ce trebue să înţelegem prin **generaţie** şi ce trebue să înţelegem prin **conflictul dintre generaţii,** ce trebue să înţelegem prin **progres** şi ce trebue să înţelegem prin **factori ai progresului.** Prof. P. P. Negulescu nu adăstează câtuş de puţin asupra acestor lucruri, considerându-le probabil ca de la sine înţelese şi ca nemai având nevoe de nici o lămurire. D-sa ia deci ca evident, tocmai ceeace este discutabil, ia ca admis tocmai ceeace se cere să fie demonstrat. Adică evită tocmai ceeace este problematic, şi deci filosofic, la aceste noţiuni fundamentale. Să zicem însă că, întrucât aceste idei sunt desprinse, aşa cum mărturiseşte prof. P. P. Negulescu, din vol. IV al «**Destinului omenirii**», vor fi discutate acolo pe larg. Să aşteptăm deci până atunci şi să ne ocupăm deocamdată cu soluţia pe care o propune prof. P. P. Negulescu, pentru a deslega problema conflictului dintre generaţii.

Luând ca îndreptar în deslegarea problemei progresului pe H. Spencer, de care nu înţelege să se îndepărteze câtuşi de puţin, (căci până şi exemplul cu vaporul, cu puterea aburilor şi cu pilotul îl ieia tot din H. Spencer, dar fără să-l pomenească) prof. P. P. Negulescu susţine: «Nu se poate tăgădui că progresul moral care, cum am văzut, condiţionează progresul social, constă, în esenţa lui, în evoluţia sentimentelor dela egoism la altruism. Nu se poate tăgădui, de asemenea, că condiţia de căpetenie a acestei evoluţii este desvoltarea **simpatiei,** ca dispoziţie afectivă a oamenilor, unii faţă de alţii. Condiţia de căpetenie, însă, a acestei desvoltări a simpatiei, constatăm că este desvoltarea puterii de

reprezentare, ca manifestare a desvoltării intelectuale, în general. Așa fiind, condiția de căpetenie a progresului moral este progresul intelectual» (pag. 16). Nu e firește locul să arătăm aici pe larg că a pune progresul moral în funcție de «evoluția sentimentelor omenești dela egoism la altruism» este o eroare, care însă nu trebue atribuită psihologiei contemporane, pe care prof. P. P. Negulescu vrea să lase impresia că se sprijină, fiindcă nu orice sentiment egoist duce în mod necesar la unul altruist, după cum nu orice sentiment altruist derivă în mod necesar din unul egoist; și apoi dualitatea egoism-altruism este prea precară, ca să poată explica ea singură toată gama sentimentelor. Prof. D. Gusti are perfectă dreptate când relevă în «Răspunsul» său: «termenii egoism și altruism trebuesc înlăturați din discuțiile etice fiind confuzi și obscuri, mai întâi pentrucă aceeași acțiune poate fi socotită în același timp ca egoistă ori altruistă, după cum se are în vedere motivul, scopul sau unitatea socială din care face parte, și apoi, pentrucă sunt foarte multe acțiuni care rămân în afara dualității egoism-altruism» (pag. 35). De asemeni de mult aparțin trecutului, fiind cu totul depășite, teoriile care încercau să explice stările afective din stările intelectuale, să derive sentimentele și afectele din reprezentări. Totuși prof. P. P. Negulescu se sprijină pe aceste teorii, fără să aducă argumente noi în sprijinul lor.

Pentru a rezolvi conflictul dintre generații, prof. P. P. Negulescu recurge tot la psihologie. Pornind dela niște considerații de psihologie empirică, după care la tineri sensibilitatea e mai vie și mai dornică de schimbări, pe când la bătrâni e mai puternică inteligența, d-sa conchide că tinerii și bătrânii trebue să colaboreze, fiindcă numai așa se completează, întrucât cei dintâi formează elementul motor, iar bătrânii elementul conducător, în viața societăților omenești. La tineri sensibilitatea e mai vie, mai puternică, mai doritoare deci de forme nouă de viață și mai grăbită să ia inițiativa realizării lor. La bătrâni, în schimb, e mai puternică și mai sigură inteligența, întrucât dispune de un tezaur de cunoștințe, privitoare la legile fenomenelor naturii, pe care le-a putut acumula în decursul unei vieți întregi și mai dispune încă, pe lângă acel neprețuit tezaur teoretic, și de o experiență care le-a putut verifica în numeroase cazuri, valoarea practică. Dacă dar tinerii par chemați în chip firesc, să provoace, cu pornirile lor afective, apariția curentelor reformatoare, în schimb bătrânii sunt indicați, în chip tot atât de firesc, să dea acelor curente, cu judecata lor luminată, direcții capabile să le ducă la rezultate utile» (pag. 23). O primă obiecție ce s'ar putea ridica împotriva acestor concluzii este că nu e stabilit măcar vag, ce trebue să se înțeleagă prin tineri și bătrâni. Al doilea că este cu totul inexact că inteligența s'ar desvolta în raport cu vârsta, în sensul că bătrânii ar fi mai inteligenți decât tinerii (căci una este experiența, isvorâtă din viață, și care face pe om mai prudent și mai înțelept, și cu totul alta este inteligența; cine a fost prost în tinerețe, nu devine inteligent la bătrânețe, chiar dacă ar trăi o mie de ani!) Se pare însă că prof. P. P. Negulescu confundă tinerețea cu copilăria, la care **elementul motor** joacă în adevăr un rol de seamă. Dacă d-sa ar fi determinat din capul locului noțiunea de tinerețe, ar fi evitat de sigur asemenea confuzii. Căci noțiunea de tinerețe nu este o noțiune clară și precisă, ci una cu un sens destul de relativ. Astfel, când cineva în vârstă de 30 ani ajunge profesor secundar, nu se poate spune că a ajuns prea tânăr; dar se spune că e tânăr, dacă la aceeași vârstă ajunge profesor universitar; despre un profesor universitar se spune că e tânăr dacă la 40 ani ajunge rector. Să ne punem totuși pe terenul pe care stă prof. P. P. Negulescu însuș, adică fără să avem clar și precis determinate noțiunile de tânăr și bătrân, să privim cu alte cuvinte empiric lucrurile. Și anume să luăm exemple numai din istoria țării noastre. Generația dela 1848 era o generație de bătrâni sau de tineri? Oamenii cari au realizat unirea Principatelor erau bătrâni sau erau tineri? Aceasta pe de-oparte. Iar pe de altă parte, cine posedă stofă de conducător, la acela factorul motor, ca să vorbim în limbajul prof. P. P. Negulescu, este deopotrivă de puternic ca și factorul conducător, în aceeași persoană concentrându-se cu aceeași intensitate ambii factori. Să ne gândim de pildă la cazul lui Clemenceau, care la cei 70 ani ai săi conducea destinele Frantei în niște vremuri extrem de grele, cu o vigoare și o energie de-a-dreptul istorice. Nu e vorba aici prin urmare de tineri și bătrâni, ci de cu totul altceva, la care prof. P. P. Negulescu nici nu face măcar aluzie.

Explicația psihologică pe care o dă prof. P. P. Negulescu conflictului dintre generații, este în genere extrem de simplistă. A reduce problema, susținând că «tinerii formează elementul motor, iar bătrânii elementul conducător, în viața societăților omenești», înseamnă a ignora tocmai ceeace este esențial în acest conflict dintre generații: anume opoziția dintre concepțiile de viață, dintre idealurile urmărite, dintre procedeele de luptă. Dacă, așa cum susține prof. P. P. Negulescu, «tinerii formează elementul motor» și ideologia pentru care ar urma să militeze le-ar fi indiferentă, atunci de ce tinerii n'ar milita pentru ideologia care animează pe bătrâni? Fapt este că tineretul nu se agită numai de dragul de a se agita, nu acționează numai de dragul de a se afla în treabă, ci fiindcă este atras de un ideal pe care vrea să-l realizeze, fiindcă este animat de o concepție de viață pe care o vrea transformată în faptă. Ori, tocmai ceeace este lucru esențial, prof. P. P. Negulescu lasă la o parte, tocmai ceeace constitue punctul central al problemei, d-sa evită să discute. ,

In realitate, ceeace propune prof. P. P. Negulescu, nu este decât o concepție politică gerontocratică, care înseamnă împiedecarea tineretului de a-și spune cuvântul, înlăturarea lui dela treburile publice. A mai vorbi de colaborare, între tineri și bătrâni, atunci când crezi că bătrânii dețin inteligența și tinerilor le revine sarcina de factori executivi, e tot una cu a jongla cu cuvinte! Nimeni nu va susține desigur, că între mine care dau dispoziții, și servitorul meu care execută dispozițiile mele, există o colaborare, dacă înțelegem să respectăm termenului de colaborare, sensul lui adecvat. Prof. P. Negulescu, condus de o psihologie cu totul discutabilă, atribue bătrâneței apanagiul inteligenței și al experienței, iar tinereței libertatea de a executa ceeace vrea bătrânețea, și după aceasta mai vorbește de necesitatea colaborării! Stranie colaborare, în adevăr. Și ce încântat trebue să se simtă tineretul de rolul pe care i-l atribue prof. P. P. Negulescu !

Problema conflictului dintre generații este o problemă serioasă și gravă. Ea se cere discutată cu toată competența și îmbrățișată în toată amploarea ei. A veni cu explicații lăturalnice și secundare și a nu privi în față dificultățile ei, înseamnă pur și simplu a încurca lucrurile, nu a le deslega. E ceeace face prof. P. P. Negulescu în discursul său de recepție.

N. Bagdasar

IONEL TEODOREANU: TUDOR CEAUR ALCAZ, DRUMUL MAGIC (roman)

VOL. II, 386 PAG., ED. «CARTEA ROMÂNEASCĂ», LEI 150

Iată așadar, în aceste vremuri de mari elanuri românești, dar și de mohorîtă grijă de toate zilele, tributul literar, luminos, înviorător: romanul d-lui **Ionel Teodoreanu** „TUDOR CEAUR ALCAZ", vol. II.

Problema romanului este întregirea, desăvârșirea adolescentului Coca Duduș din primul volum, pe care-l recunoaștem același, impulsiv, excentric, dar și generos și sclipitor inteligent. Are Ionel Teodoreanu mijloacele sale de creație, inimitabile, inepuisabile; ne găsim din nou în plin **medelenism** — ne place să numim astfel statornicirea în puritatea și farmecul poeziei —, deși în bună parte intervine un mediu nou, zona, unde sublocotenentul Tudor Ceaur Alcaz leagă strânsă prietenie cu camaradul sublocotenent Petruș Dănescu, din ale cărui scrisori adresate surorii sale Oana, aflăm mai ales, trăsături surprinzătoare și definitiv caracterizante ale temperamentului eroului. Tot de-acolo știm apoi că amândoi prietenii se surprind a fi și camarazi de studii, amândoi cu licența în drept și pe pragul doctoratului, pe care-l prepară acolo, pe zonă.

Un intermezzo prețios pentru personalitatea eroului, dar și pentru aspectul vieții publice românești din nu prea îndepărtate vremuri, este scena din vagonul restaurant, adevărată scenă cu acțiune scurtă și tăioasă, răbufnind în ea revolta colectivă reținută cu obidă și tranșată impulsiv de către tânărul sublocotenent, asupra jidovului zilei, Armand Horovitz.

Poetul Ionel Teodoreanu părăsind realismul zonei, alunecă frumos într'un

romantism exuberant: tinerii prieteni ajunşi noaptea în gara Bucureşti, iau o birjă care-i duce agale prin besnă până acasă la Petruş, unde acesta urcându-se în nuc, intră prin fereastra deschisă a Oanei, pe care o prezintă prietenului drept soţia lui, iar apoi, toţi trei cu aceeaş birjă ajung într'o mahala cu grajduri. cai, vaci, stoguri cu fân, unde-şi petrec noaptea sub lună şi cu butelii de vin.

Vine apoi prăbuşirea din vara 1940: «Umbra Sovietelor acoperea hotarul României, straniu, ca apropierea strigoilor la ceasul spaimei».

La retragerea din Basarabia, Tudor Ceaur Alcaz este rănit de glonţul tras de un evreu din podul unei case. După o săptămână de spital la Iaşi, vine acasă la Vorniceni, unde însă o găseşte pe mama-sa moartă. Aici îşi tulbură convalescenţa şi cu revederea acelei Nina Tomaş, pe care o cunoaştem şi noi din primul volum.

Acţiunea situată în cea mai apropiată actualitate, nu putea fi lipsită de unele probleme ale acesteia. Astfel aflăm, în mare parte justa apreciere a unui conflict social: «Dar între tineretul veritătii copiilor noştri şi între părinţii aparenţei lor s-a interpus ziarul. Presa. Această presă căreia ne-am robit minţile noastre, deprinzându-ne să-i acceptăm informaţiile externe şi interne, judecăţile, criteriile. Această presă care ne-a luat creerul şi care vrea să ne înlocuiască şi inima. Din ziare am aflat, ... , că tineretul face sporturi, în loc să înveţe carte; din ziare am aflat că tineretul e cinic, brutal şi răsvrătit. . . . Şi noi părinţii am ajuns indirect duşmanii copiilor noştri, devenind adversarii generaţiei care-i globaliza. Ziarele, ... , au săpat prăpastia dintre părinţi şi copii, creind antagonismul dintre generaţii, sfărâmând unitatea blocului românesc».

Ionel Teodoreanu este într'atât personalitate, încât din această mare prerogativă. rezultă şi un mic neajuns: e uneori prea prezent, d-sa însuşi, mai ales în dialoguri, încât ele au nu odată aceeaş marcă, oricare ar fi personagiile intrate în scenă. Aşa se face că întrebarea Oanei: vorbeşte Tudor sau Petruş?, era mai dinainte întrebarea cetitorului.

Figură nouă, simpatică este Moldoveanca Miruna. Cu obrajii curaţi, neartificializată la chip şi vorbă, proaspătă, activă, întruchipând mai ales omenia.

Aşteptarea proximului volum, care va intra de sigur în dureroase şi măreţe realităţi, este o încercare destul de grea la care suntem supuşi, fie şi în vremurile când muzele tac, sau tocmai de-aceea.

Ete

ION I. LĂPEDATU: DIN ANII MEMORANDULUI (Amintiri)

In vara aceasta am avut ocazia să umblu prin mai mutle sate din Huniedoara, într'o campanie contra bolşevismului. Călăuza mea pe aceste locuri necunoscute şi neumblate de mine era un venerabil notar public cunoscut bine în partea locului, şi, ceeace m'a surprins, om stăpânitor al graiului popular, spre înţelesul tuturor. In primul rând mă surprinse nu numai cu oratoria fluentă şi bine potrivită după priceperea ascultătorilor ţărani, ci şi cu o citaţie de versuri, care îmi era cu totul necunoscută. Mi-am însemnat-o şi o reproduc aci:

Bate ora unsprezece !
Numai una de mai trece
In mormânt ne-om prăvăli.
Sus dar, sus din slăbiciune,
Şi, ca şoimul prin furtune,
Azi avântul să vi-l daţi.
Inimile 'ntindeţi iară,
Ziceţi urilor, să piară,
Ca să fim români şi fraţi.

După adunarea poporului noi ne-am continuat călătoria spre alt sat, şi pe cale am folosit prilejul de a felicita pe însoţitorul meu amabil şi a-l întreba dela care poet a împrumutat strofa, citată cu atâta efect. Imi spuse că e dintr'o poesie de Ion Lăpedatu, vechiul poet, care a trăit pe la 1870 şi a murit de tânăr, ca profesor la liceul din Braşov.

Ce figură simpatică a vremii sale acest poet care e dintre puținii ardeleni cu studii la Paris! El cunoscuse încă la 1866 pe Eminescu, în Sibiu, îl îmbrățoșă cu prietenie și-l ajută recomandându-l Părintelui Bratu, bunicul lui Octavian Goga, din Rășinari, ca să-l sprijine și el, trecându-l pe vama cucului peste munți, în România liberă.

Toate acestea mi le-a evocat în minte o broșură, ce mi-a fost trimisă de la București, în plic recomandat — la Alba-Iulia, unde n'am locuit nici când. Plicul m'a căutat pe la Deva unde petrecusem în vară câteva luni, apoi pe la băile Geoagiului, unde fusesem pe la sfârșitul sezonului de băi, și abia într'un târziu m'a găsit aici, la Teiuș, unde mă așezasem de când am părăsit Clujul.

Broșura intitulată **«Din anii Memorandului»** cuprinde amintiri scrise de d. Ion I. Lăpedatu, fostul ministru de finanțe și administrator delegat al Băncii Naționale.

Le-am cetit cu mare interes și nu le-am lăsat din mână până nu am ajuns la ultima pagină, care se încheie cu un portret din tinereță al profesorului, sexagenar acum, Ion Lupaș, și cu facsimilul unei scrisori a fostului întemnițat, scrisă tocmai în temnița din Seghedin, la 5 Aug. 1908.

Dar câte amintiri nu deapănă autorul până ajunge la d. Lupaș, în cinstea căruia scrie. Broșura e o retipărire din Volumul omagial închinat profesorului Lupaș la vârsta de 60 de ani. Volumul acesta, pornit a se face încă în Cluj, s'a refugiat și el, neisprăvit, și avea să se completeze la București. Eu, în izolarea refugiului din acest Teiuș puțin literar, n'am avut ocazie să văd volumul însuși, dar articolul d-lui Ion I. Lăpedatu mi-a făcut o mare plăcere. In el se evocă memoria câtorva distinși profesori din Brașov, unde a frecventat și autorul. Ne prezintă pe delicatul Andreiu Bârseanu, fostul coleg de clasă al lui Augustin Bunea, poet și fost președinte al «Astrei». Apoi pe Valeriu Branisce, cunoscutul luptător și gazetar cu ager condeiu.

Apoi ni-l prezintă pe energicul și simpaticul Ghiță Pop, din Ludoșul Mare, autorul dramei în versuri: **«Horia»**, pentru care a trebuit să părăsească Brașovul, și să se refugieze la București.

Il evocă chiar și pe Vasile Goldiș, care era altă ediție de profesor printre colegii săi amintiți, și care a avut o carieră așa de ascendentă în România Mare.

Ceeace m'a surprins — plăcută surprindere — citind aceste calde pagini de amintiri, este tocmai farmecul de a povesti al autorului. Il cunoșteam ca om al cifrelor și al problemelor financiare și economice naționale, pe domnul fost ministru de finanțe, fost director de bancă și până în prezent mare om de bancă, pe autor. Și iată se desvelește peste toate aceste frumoase și prețioase calități, și ca un condeiu literar cu caracter bine definit.

Se vede că e fiul poetului de oarecând al Ardealului, și că în ciuda tuturor preocupărilor realiste a cifrelor și valutelor, și-a păstrat neatinsă moștenirea părintească, zestrea atavică a frumosului graiu și a farmecului literar.

O serie mai bogată de acest fel de amintiri ni-ar fi binevenite dela toți bărbații noștri trăiți în rândurile prime ale vieții publice, cari prin urmare au cunoscut și văzut multe, și au multe de spus pentru posteritate. E ceasul al 11-lea, care ne bate tuturor.

Dr. Ilie Dăianu

GH. A. CUZA: FRANKFURT, CETATEA ANTI-IUDAISMULUI MONDIAL

IAȘI, 1941

Nu se putea să nu facă vâlvă, deși în plin război, **Congresul internațional antisemit dela Frankfurt am Main,** convocat de Reichsleiterul Alfred Rosemberg, doctrinarul antisemit al național-socialismului, în zilele de 26, 27 și 28 Martie 1941. Se începea astfel o acțiune epocală chiar în inima vălmășagului de evenimente cari concură la făurirea unei Europe Noui, prin punerea bazelor

Institutului pentru cercetarea problemelor iudaice, dovedind astfel că Germania lui Adolf Hitler are vreme pentru toți și pentru toate.

Desbaterile congresului internațional antisemit dela Frankfurt am Mein, pe cari energicul comandant al ideilor lui A. C. Cuza le relatează cu sobrietate în desvoltata dare de seamă pe care o face, ne întărește convingerea că d. Gheorghe Cuza nu este numai un poet distins și un admirabil mânuitor al formelor fixe, ci și un priceput comentator al ideilor rasiale germane, precum și un ideolog al metodelor politice de rezolvare a problemelor jidovești în Europa. In felul acesta se poate constata cu certitudine cum că, profesorul de Drept Roman dela Universitatea din Iași umblă cu prestigiu și competență pe căile spinoase ale naționalismului românesc adevărat, apărat cu dârzenie timp de o jumătate de secol de ilustrul său părinte, d. prof. A. C. Cuza.

Pe noi, cei cari îi iubim intransigența și-i stimăm conduita morală și națională, ne bucură această constatare și ne face să fim siguri de izbânda idealurilor naționaliste în care ne-am învățat să credem, ca în puritatea sufletului lui A. C. Cuza. La Congresul dela Frankfurt au participat 9 țări europene, între cari delegația României formată din A. C. Cuza, Gheorghe Cuza, Ion Savin, dr. C. Dănulescu și gazetarul I. P. Prundeni, la cari s'a adăugat dr. Ion Lupaș, toți fruntași ai mișcării naționaliste românești. Din partea Germaniei, d. Gheorghe Cuza relevă «străluciții oameni de știință» ca **Hans Günther** ale cărui studii rasiale «Rassenkunde des jüdischen Volks» și «Rassenkunde des deutschen Volkes» l-au făcut celebru precum și patronajul deosebit al «inițiatorului și animatorului congresului antisemit dela Frankfurt», Reichsleiterul **Alfred Rosemberg,** el însuși celebru prin teoriile antisemite ale naționalismului german din «Der Mythus des XX Jahrhunderts», «Die Protocole der Weisen von Zion und die jüdische Weltpolitik» și «Unmoral im Talmud» cari «îl apropie de A. C. Cuza care și-a statornicit doctrina pe elementul religios, rasial și politic».

D. Gh. A. Cuza face istoricul dominației financiare jidovești exercitată din Frankfurt la sfârșitul veacului XVIII-lea de rapacitatea «bătrânului Mayer Anselm Rotschild» și cei 5 fii ai lui: Anselm (rămas la Frankfurt), Nathan (Londra), Iacob (Paris), Solomon (Viena), Karl (Neapole) întemeind o «adevărată dinastie a Cahalului, și devenind casa Rotschilzilor, «creditoarea înobilată a regilor și dictatoarea legii Israelului din umbra zărăfiilor ei internaționale. Un veac și jumătate a sângerat omenirea din ordinul acestor tirani ai finanței... Apăreau sau dispăreau state, dar totdeauna jidovimea făcea un pas mai departe în stăpânirea lumii. Nu este elocvent faptul că sfetnicul lui Clemenceau la conferința de pace, unde Europa a căpătat o nouă înfățișare, a fost jidanul Mandel care era un membru al familiei Rotschild? Lui îi datorăm încetățenirea masivă a jidovilor impusă prin conferința dela Paris, ca o compensație pentru întregirea noastră teritorială» (pag. 9).

D. Gh. A. Cuza relevă că în Germania astăzi trăesc 250.000 jidani la o populație de 90 milioane față de 600.000 la totalul de 60 milioane cât erau înainte de 1933. Comparând această proporție cu cea de 10% a jidovilor din România din 1940, se poate vedea situația tragică a românismului care la o populație de 19 milioane avea aproape 2 milioane de jidani.

Din partea Germaniei au vorbit la Congres dr. **Giseler-Wirsing** — autor al lucrării «Englejii, Jidanii și Arabii în Palestina» și dr. **Klaus Gehlekert,** reprezentantul D. N. B.-lui din București, care a vorbit despre «Emanciparea jidanilor din SudEstul european». Au mai vorbit prof. dr. **Peter-Hainz Serafim** și prof. dr. **Walter Gross,** iar din partea delegațiilor streine: **Quisling** (Norvegia), von **Genechten** (Olanda), **Covacs** (Ungaria), dr. **Petru Șișcoff** (Bulgaria), **Erling Halias** (Danemarca), **Lambrichts** (Belgia flamandă) și **Gheorghe Cuza,** delegatul României, care vorbind de problema jidovească la noi și de soluțiile ei cuziste, arată cum mișcarea a luat ființă, cum a dus lupte în condiții grele, cum a pășit cu curaj la realizarea programului în guvernarea «Național Creștină» din 1938 și cum, după conspirația iudeo-democrată, care a trântit guvernul, «noi antisemiții lui Cuza, am refuzat sistematic orice fel de colaborare cu guvernele democratice care-au strălucit prin masa-

crarea şi osândirea tineretului român, spre marea satisfacţie a Israelului» (pag. 30). Astăzi, doctrina naţionalismului şi antisemitismului cuzist, care la 1910 asvârlea lozinca **România a Românilor**, se apropie de izbândă.

Mihail Ilovici

ERNEST BERNEA: TIMPUL LA ŢĂRANUL ROMÂN

TIP. «BUCOVINA», 1941, BUCUREŞTI

Problemelor celor mai acute din câte iscă cercetarea resimţirii timpului, în disciplinele contemporane dedicate spiritului, d. **Ernest Bernea** le face loc într'o de curând apărută lucrare cu titlul «**Timpul la Ţăranul Român**» (Contribuţie la problema timpului în Religie şi Magie).

Tipărită în colecţia «**Rânduiala**», înfiinţată de autor, cartea este organizată pe un plan a cărui înţelegere, în logica unei consequenţe ce denotă vigoarea metodică a disciplinei ştiinţifice, înseamnă cuprinderea globală a problemei, sub aspectul ei pre-analitic, de viziune unitară.

Marcând în Capitolul introductiv, în schemă, liniile generale ale deosebirii dintre timpul conştiinţei culte, a europeanului adăpat la concepţia fizico-matematică, timp denunţat mai de mult de Bergson drept contrafăcut prin asimilarea cu spaţiul, pe de-o parte, şi timpul total etero-cosmic al mentalităţii populare, încadrate în religie şi eresuri magice, de structură organicistă, concretă şi intuitivă, d. Ernest Bernea anticipează asupra concluziilor studiului său. Conceput ca o prelucrare de material, empiric, inductiv, studiul îmbină metoda aceasta strict ştiinţifică, baconiană, naţionalistă, cu modalitatea cunoscută a argumentării ulterioare şi căutate, în slujba unei intuiţii originare, servind de pre-concept încorporării, asimilării şi selecţiei materalului cercetat.

Ambivalenţa aceasta de intenţii, departe de a ne apărea drept o contravenţie la norma purităţii stilului şi unităţii de metodă, este o ingenioasă încercare preventivă de a adapta obiectul studiului la focarele variate ale capacităţilor dioptrice celor mai diferite. Sociologul adept al unui raţionalism de natură mai mult inductivă, statisticianul empiric şi idolatru al «faptului pur», istoricul cu perspective vaste în trecutul civilizaţiilor, filosoful preocupat de stilul unităţilor de cultură studiate, în aceeaş măsură cu publicul neavizat, amator de silogisme tautologice şi de retorica simpatică a variaţiilor meştere pe aceeaş temă, îşi pot găsi aici partea lor de satisfacţie. Este un merit al lucrării acesteia, în aceeaş măsură în care este o scădere, dintr'un punct de vedere opus, faptul de a corespunde mai multor mentalităţi în acelaş timp. In sine, lucrarea rămâne la fel de valoroasă. Nimbul pedagogic, pe care i-l oferă faptul de a fi scontat şi o anumită introducere în problemă a maselor, este un punct câştigat pentru succesul şi justificarea necesităţii operei. Este însă — revers al situaţiei — o concesie de care **sistematica** lucrării se resimte. In elaborarea sa, autorul s'a călăuzit de norma pozitivistă a ştiinţei în slujba acţiunii şi prevederii, — ceeace scoboară lucrarea la dimensiunile culturii româneşti, care implică reforma, — luându-i astfel caracterul de achiziţie în slujba ştiinţei, teoretic pur, universalist, înfăţişată.

Concesiile sunt însă accidentale, produse de elaborarea prin derivaţie. Planul şi tezele fundamentale ale lucrării oferă o viguroasă faţă de investigaţie ştiinţifică.

Prima parte a studiului se ocupă de condiţiile în care funcţionează conceptul de timp, în accepţia sau accepţiile specifice cu care îl găsim la poporul român. Incercarea de a delimita modalităţile particulare ale viziunii timpului, ca orizont de viaţă al ţăranului român, este în acelaş timp o încercare de explicare genetică a formării intuiţiei timpului în cazul special de care e vorba.

Afirmând că «țăranul român nu se desparte niciodată de permanență, adică de etern» (p. 26), sau că «țăranul român participă la etern chiar în viața de aici», în «veac» (p. 27), d. Ernest Bernea nu vrea să înțeleagă, ca unii cercetători anteriori, totala ignoranță a timpului pe care o prezintă structura țăranului român, ci doar să sublinieze apartenența lui funcțională, indestructibilă, la Weltanschaung-ul **finalist, teleologic**, al omului înșurubat în credință religioasă (Dumnezeu, viață veșnică, început și sfârșit, sunt noțiuni care au pornit fărâmițarea matematică a timpului mecanizat din științe, cauzalistă și materialistă). Considerându-se într'un plan al **creațiunii**, omul naturii, țăranul, nu-și poate resimți **durata** decât acordată cu rosturile finaliste ale existenței eterne a Dumnezeirii.

Timpul concret, calitativ, activ prin natură, discontinuu în total deși continuu înlăuntrul perioadelor, ireversibil și eterogen, este timpul viu, **durata** trăită de țăranul român. Așa fiind, prezența sa **în timp** nu i se pare incompatibilă în participarea la veșnicie. Sărbătorile — timp sacru — zilele nefaste — ceasul rău, etc. — momentele propice actelor rituale și magice, cași epocile favorabile muncii în general, sau anumitor genuri de muncă, iată semnele concepției organiciste, în care analogiile și omologările cosmice, cum le-ar numi Mircea Eliade, sunt semn sigur al dependenței sale spirituale de forțele supranaturale, veșnice, ale universului.

Înfățișând cu acest prețios caracter de sinteză, concluziile interpretărilor sale, la baza cărora stă un bogat material de date și fapte direct culese în cercetări pe teren, d. Ernest Bernea servește două intenții: I. aceea de a cunoaște sufletul țăranului român, pentru a-i putea oferi «**acțiune**» conformă concepției sale; I. aceea de a aduce o contribuție la problema generală, teoretică, a timpului cercetat de filosofia modernă.

După cum se va decide — în lucrarea de mari dimensiuni pe care o pregătește — pentru una din aceste două intenții d. Bernea va putea aspira, utilizând concluziile de aici într'un sens ori în altul, să-și definească atitudinea, ca teoretician desinteresat, ori ca ideolog, pragmatic.

Ion Frunzetti

N. A. CONSTANTINESCU: CHESTIUNEA TIMOCEANĂ (VECHIMEA ȘI IMPORTANȚA BLOCULUI ROMÂNESC DIN DACIA AURELIANĂ. ISTORICUL REGIUNII TIMOCENE)

CU 7 FIGURI ȘI 7 HĂRȚI, BUCUREȘTI, 1941

In cartea apărută numai de câteva zile în vitrinile librăriilor cu acest titlu, autorul demonstrează că porțiunea de pământ dintre Morava și Lom, fosta Dacie Aureliană, este teritoriul în cuprinsul căruia poporul român s'a menținut în deplină continuitate din sec. VII, de când s'a fărâmițat marea masă a Romanității Orientale și' până astăzi. El este însă o rămășiță a unui bloc românesc cu mult mai întins, care acum câteva secole se întindea peste toată Moesia Superioară, tăiat în două părți inegale prin râul Timoc.

Provincia Timocului, cu o populație compactă de peste 600.000 Români, pune o problemă ce nu s'a bucurat la noi de cuvenita atenție. Autorul descoperă numeroase semnalări ale chestiunii, de către streini și de Români, începând chiar din sec. XVII, mai ales din a doua jumătate a sec. XIX încoace, dar ea n'a fost discutată de noi ci numai de Sârbi, spre a respinge o eventuală susținere a drepturilor României asupra acestui ținut. Enigma tăcerii noastre se cuprinde în generoasa mână frățească ce Statul și Poporul român a întins în toate secolele popoarelor vecine și creștine de peste Dunăre — spune autorul — în dorința de a nu le creia greutăți înainte de liberarea deplină a lor din jugul păgân. Eminescu însă a cunoscut situația grea a Timocenilor și chestiunea lor s'a pus cu adevărat numai prin studiile românești din sec. XIX.

Două fenomene istorice, evidențiate pentru întâia oară de iscusitul cercetător, în legătură cu teritoriul acesta, stau la temelia argumentației drepturilor

noastre asupra lui: întâi acela că în tot cursul istoriei, înainte de usurparea lui Miloș de la 1833 — Statul sârbesc n'a stăpânit câtuși de puțin aceste ținuturi și al doilea, acela că de la dispariția administrației romane imperiale în Moesia și până la cucerirea Turcească, ținutul Timocean întreg, având ca centru politic și strategic cetatea Vidinului (a Diiului), a format o autonomie respectată de toate stăpânirile vecine, ba chiar un Stat independent — Taratul din Vidin, și unit în mod trecător cu Muntenia la 1368-9, pe timpul lui Vlaicu-Vodă. Statul acesta avu o existență de aproape un secol, pe un teritoriu locuit exclusiv de Români și cu o dinastie românisată, ce gravita politiceste în orbita Basarabilor.

După ce evidențiază dovezile istorice, geografice, statistice și etnografice în sprijinirea vechimii Românilor pe acest teritoriu, cum și prigoana la care au fost supuși de regimul vecinilor, autorul arată că alipirea întregei regiuni, locuită compact de Românii din dreapta Dunării la Regatul României va satisface nu numai drepturile imprescriptibile ale unei națiuni omogene, dar și imperativul geografic al masivului Porților de Fier, pe care știința ni-l înfățișează ca parte integrantă a Daciei carpatice.

Sprijinit pe o largă informație bibliografică, expus cu claritate și cu toată competența, studiul d-lui profesor N. A. Constantinescu este cea dintâi lucrare completă asupra chestiunii, de natură să trezească un viu interes și să suscite probabil noi discuțiuni. Incheerea la care se oprește d-sa este de sigur una dintre cele mai arzătoare laturi ale problemei naționale a momentului de azi.

N. A. CONSTANTINESCU: RENOVAȚIA ISTORIEI ROMÂNILOR DE N. IORGA

EXTRAS DIN «REVISTA ISTORICĂ», 1940, VĂLENII DE MUNTE

D. profesor N. A. Constantinescu, elev și de multă vreme coleg și colaborator al marelui istoric al neamului românesc, este printre primele persoane care luând în mână monumentala operă terminată acum doi ani, a citit-o și pentru alții. Lucrarea de față nu-i o recensie de complesență sau numai un resumat al celor zece volume în care se desfășoară istoria trecutului nostru: e o presentare critică, ce scoate în evidență trăsăturile esențiale și noutatea în plan, în concepție și execuție a operei lui N. Iorga, care a isbutit a transforma expunerea trecutului nostru în chip fundamental.

Părăsind sistemul alipirii de fapte expuse cronologic și de înnădiri de biografii, pe care nu l-a admis niciodată în uriașa sa operă, N. Iorga a dat, cu o metodă originală, cartea menită a fi nu numai ultimul cuvânt al științelor istorice, cu privire la trecutul nostru, dar în același timp și îndreptarul pe care se reazimă noua conștiință națională. Cu drept cuvânt d. N. A. Constantinescu arată că «Istoria Românilor de N. Iorga — care în ediția franceză, neterminată încă, ultimele volume fiind în manuscris, gata de a fi date la tipar, poartă titlul «și a Romanității Orientale» — este nu numai sintesa perfect încadrată — pentru întâia oară — în ritmul Istoriei Universale, dar și, în parte, o presentare a istoriei Sud-Estului european, cu liniile largi și clare ale marilor curente și fenomene de istorie a Lumii care au determinat soarta popoarelor».

Cartea d-lui N. A. Constantinescu înfățișând, volum de volum, desfășurarea pe care a dat-o trecutului nostru N. Iorga, nu se poate resuma; scrisă cu multe reliefări și observații proprii, ea este o lucrare de mare utilitate, servind de introducere și chiar de călăuză în opera pe care d-sa o numește cu un termen potrivit: «Evanghelia Neamului».

V. Mihordea

HORIA I. URSU: DOMNIA LUI ȘTEFĂNIȚĂ VOEVOD

CLUJ, 1940

Sub titlul de mai sus, d. Horia I. Ursu ne înfățișează «zece ani din istoria politică a Moldovei», — 1517—1527. Această lucrare, făcând parte din colecția

«Bibliotecii istorice», fundată de regretatul I. Ursu, tatăl autorului, se încadrează, desigur, într'un plan ceva mai vast, conceput de acest istoric, care privia figurile voevodale proeminente din istoria noastră. Dar o moarte prea timpurie l-a împiedecat să-şi realizeze pe deplin acest plan, isbutind abia să ne dea două studii monografice de amplă documentare, privind domnia lui Ştefan cel Mare şi Petru Rareş. Domnia lui Ştefăniţă Voevod urma să completeze cadrul epocei de strălucire voevodală, determinată de cei doi voevozi amintiţi. Deaceea, tânărul Horia I. Ursu s a simţit dela început — şi dintr'o pioasă datorie filială — atras să facă aceasta. Dealtfel, lucrarea este închinată memoriei lui I. Ursu «profesorul de istorie naţională», şi poartă, în continuarea colecţiei istorice amintite, chiar numărul de ordine 3. Cuprinde în total 151 pagini, fiind metodic realizată şi bine documentată. O bogată bibliografie dovedeşte râvna şi pasiunea de informare a autorului. Câteodată logica se substituie izvorului. De ex., atunci când discută vârsta voevodului la suirea sa pe tron, problemă controversată în istoriografia noastră, autorul, înşirând o seamă de izvoare, atât interne cât şi externe, care-i atribue lui Ştefăniţă 9—11 ani, conchide, împotriva acestor izvoare, că Domnul avea, la urcarea sa pe tron 13 ani, aducând ca argumente: căsătoria Voevodului, la un an după urcarea sa pe tron, în 1518, cu o doamnă din Hârlău şi faptele politice săvârşite, care-l indică a fi fost un tânăr format. «E greu a admite căsătoria sa la 10 ani, spune autorul, fapt care devine probabil la 12—13 ani şi posibil numai dela 15 ani».

Trecând mai departe, la relaţiunile lui Ştefăniţă Voevod cu vecinii săi, autorul arată o deosebită înţelegere faţă de politica externă a statului moldovean, în acest timp, ea fiind determinată de puterea tot mai crescândă a Turcilor, care sub Selim şi mai cu seamă sub Soliman Magnificul ameninţă direct inima Europei, după cucerirea Belgradului 1521 şi înfrângerea Ungariei, la Mohács, 1526. Urmând calea trasată de Ştefan cel Mare, al cărui nume îl poartă tânărul voevod, Moldova va continua să cultive bune relaţiuni şi alianţe cu creştinii, iar faţă de Turci să manifeste o vădită prudenţă. Dealtfel, în prima parte a domniei lui Ştefăniţă, între 1517—1522, în epoca minoratului, divanul său, în frunte cu portarul de Suceava Luca Arbure, are în alcătuirea sa aceiaşi boeri din vremea tatălui său Bogdan, iar o parte, chiar de sub Ştefan cel Mare. Dacă Domnul era tânăr, în schimb divanul era alcătuit din boeri încărunţiţi şi cu îndelungată experienţă politică. Oricând, maturitatea diriguitorilor şi continuitatea politică au fost, hotărît, factori nedesminţiţi de progres, în viaţa unui stat.

Dar, râvna cea bună, cum spune cronicarul Macarie, nu ţinu multă vreme şi duhul cel rău, vechiul duşman al neamului omenesc, sădi în inima sfetnicilor lui Ştefăniţă Vodă nesaţiul, isvorul zavistiei şi vrăjmăşiei crunte. In contact permanent cu nobilimea poloneză, această boerime atotputernică urmăria anihilarea completă a puterii voevodale. Pe de altă parte atitudinea ei politică, prea pe faţă alături de Polonia şi împotriva Turcilor, făcu să sporească încă, neliniştea în sufletul tânărului voevod. Neputând lua asupra sa riscurile unei astfel de politici polonofile, care nu prezenia garanţii suficiente faţă de puterea turcească tot mai ameninţătoare, Domnul ia hotărîrea de a scutura această tutelă, printr'o schimbare de divan, în 1522, la majoratul său. Un conflict cu urmări tragice isbucni între el şi boierime. Cu această ocazie, Ştefăniţă Vodă se dovedi a semăna întru tot la fire cu moşu-său Ştefan Vodă cel Bun, cum spune cronicarul. Conducător energic şi curagios, deşi în plină tinereţe, acest voevod, curmând procesul de desagregare internă «cauzat de creşterea excesivă a puterii boiereşti», isbuti să salveze independenţa şi integritatea Moldovei, într'o vreme de cumplite prefaceri istorice, care vor însemna pieirea Ungariei ca stat liber pentru aproape un secol şi jumătate.

In chipul acesta, d. Horia Ursu a reuşit să explice magistral atitudinea lui Ştefăniţă Voevod, care nu poate fi înţeleasă decât în funcţie de interesele superioare ale statului moldovean, într'o vreme când acest stat «se găsia în situaţia de a nu se putea sprijini pe nici un vecin» şi când, «ultimele vestigii ale cavalerismului medieval erau înlocuite de şiretenia unei diplomaţii secondată în cele mai multe cazuri de pumnal sau otravă» şi să contureze admirabil strălucita figură voevodală a lui Ştefăniţă, vrednic urmaş al lui Ştefan cel Mare».

In paginile ce urmează, autorul înfățișează alte aspecte ale domniei lui Ștefăniță Voevod, privind familia sa, divanul țării, biserica, starea economică, etc. In împrejurările actuale de neîncetate prefaceri, studiul d-lui Horia I. Ursu, capătă o valoare deosebită.

Const. D. Vasilcoiu

MIRCEA DJUVARA: 1. L'IDÉE DE CONVENTION ET SES MANIFESTATIONS COMME RÉALITÉS JURIDIQUES. 2. IDEEA DE LIBERTATE LA KANT (câteva însemnări)

BUCUREȘTI, 1941

Prima broșură a d-lui profesor Mircea Djuvara este o comunicare ce urma să fie prezentată la a patra sesiune a **«Institutului Internațional de filosofie juridică și de sociologia dreptului»**, care, din pricina războiului, n'a mai avut loc în Septembrie 1939. Plecând dela câteva constatări și analize logice, autorul susține că ideea de convențiune, așa cum o definia teoria clasică, nu mai poate să fie admisă, pentru faptul că niciodată o convențiune nu implică acordul integral și efectiv al voințelor părților contractante. In plus, convențiunea există, juridic, independent de voința conștientă și efectivă, în înțeles psihologic, care, dealtfel, nici nu este necesară. Această interpretare pune probleme delicate: natura voinței juridice, raportul ei cu convențiunea și sfera acesteia în ansamblul activităților logice și juridice. Aflăm astfel, că voința juridică diferă de aceea psihologică prin caracterul ei pur intelectual și prin convergența scopurilor, structurate în funcție de un ideal. Fără obligativitate și fără coordonarea voliților particulare pe un plan obiectiv-logic, ne este imposibil să pricepem și voința juridică și autonomia ei, precum și esența convențiunii.

Libertatea voinței va consta, așadar, în conformitatea acțiunii față de rațiune, al cărei rol este să pună ordine și să stabilească relații coerente între scopurile urmărite. Ideea de convențiune, va trebui și ea să fie căutată în structura și funcțiile rațiunei, deoarece geneza ei se sprijină tocmai pe activitate, voință, realitate și presupune, drept fundamente obiective, finalitatea și libertatea. Intreg dreptul și știința însăși presupun convențiunea, fără ca elaborările lor să fie totuși arbitrare, căci dacă orice cunoștință și gândire sunt convenționale, aceasta nu înseamnă deloc că noi putem să le utilizăm, sau să le călcăm, după buna noastră plăcere.

Expunerea d-lui profesor Mircea Djuvara, de o logică strânsă și susținută, oferă numeroase prilejuri de reflecție pentru cititor. Se înțelege, ea se adresează specialiștilor și nu este comprehensibilă decât celor inițiați în filosofia raționalistă și în deosebi a celei criticiste (Kant), al cărei adept vizibil declarat este autorul. Nu intenționăm să discutăm tezele interesante ale d-sale, tocmai pentru motivul că în liniile lor generale nu vedem nici o divergență de fond, ce ar putea justifica asemenea atitudine. Ni se pare însă curios că d. profesor Mircea Djuvara, împărtășind atât de mult logicismul lui Kant rămâne la aceeași gândire rudimentară ca și singuratecul dela Koenigsberg, cu privire la natura faptelor psihologice, pe care le consideră pur și simplu «individuale și inefabile» (pg. 25). Dar de unde începe și unde se sfârșește psihologicul? După unele teorii moderne, individualul și inefabilul pure ar constitui exact ceeace este anti-social în noi, și deci patologic. S'ar putea oare susține că psihologia se reduce numai la atât?

A doua broșură a d-lui Mircea Djuvara, de dimensiuni mult mai reduse față de prima, conține câteva note asupra ideii de libertate la Kant, considerată în special în cadrul teoriei epistemologice a filosofului german. Punctul de plecare este relația dintre cunoștință și obiectul cunoscut. In virtutea ei, psihologicul nu poate deveni «o realitate», fără actul de cunoștință, «care să-i atribue existența». «Actul de cunoștință precede astfel orice date psihologice și le condiționează» (pg. 3). Existența libertății nu stă deci în psihologic, ci în logic: «Libertatea nu poate avea astfel decât o natură logică» (pg. 9). Inter-

pretare ingenioasă, fără îndoială. Autorului nu i-ar veni însă greu să constate şi cercul vițios al argumentării kantiene pe care se întemeiază, deoarece aceeaşi valoare logică ar avea şi gândirea următoare: ca o cunoştință să existe, trebue să existe o funcțiune susceptibilă să cunoască. Şi aceasta nu poate exista mai întâi decât ca fapt psihologic, urmând să devină conştientă de sine însăşi, pentru a putea duce la cunoaşterea diverşelor realități.., Psihologia deci condiționează logica. Dar... vorba lui W. James: veverița se învârteşte în jurul copacului dela nord spre sud, sau dela sud spre nord?

P. SERGESCU: MATHÉMATICIENS FRANÇAIS DU TEMPS DE LA RÉVOLUTION FRANÇAISE

ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE, SECT. ŞTIINȚIFICĂ, S. III, TOM. XVI, 1940, BUCUREŞTI

Oricât s'ar crede că speculațiile ştiințifice n'au nimic comun cu viața colectivă şi cu nevoile ei, în realitate corelațiile şi raporturile de inter-acțiune sunt mai adânci şi mai constante decât bănuim. Fiecare epocă pune noi probleme şi sugerează anumite moduri de prezentare a rezultatelor. Secolul al XVIII-lea marchează afirmarea spiritului critic față de matematici şi cere forme adecvate de activitate: reviste de specialitate, bibliografie, asociații, congrese. După ce trece în revistă matematicienii şi lucrările lor de seamă, între 1780—1830 (fără a neglija achizițiile şi ideile anterioare), autorul schițează tabloul noilor direcții: **Analiza matematică şi calculul diferențial, sistemul metric, geometria descriptivă** (în legătură cu aplicațiile de apărare națională militară), **fizica matematică, algebra.**

Memoriul se termină prin indicarea unei bogate bibliografii. D. profesor P. Sergescu, situându-se pe latura influențelor reciproce dintre cercetările teoretice şi necesitățile sociale, precum şi pe aceea a momentului istoric, pune într'o nouă şi limpede lumină această ştiință atât de abstractă, socotită încă de unii epistemologi, ca fiind sustrasă contingențelor vieții. Este o prețioasă contribuție la istoria gândirii; sociologii şi filosofii n'au decât să câştige.

DÉMÊTRE GUSTI: LA SCIENCE DE LA RÉALITÉ SOCIALE (Introduction à un système de sociologie, d'éthique et de politique)

PARIS, ALCAN — 1941

Volumul acesta n'are pretenția de a aduce vreo noutate ştiințifică; el este o prezentare în limba franceză a preocupărilor şi eforturilor d-lui profesor **D. Gusti,** de a constitui în România o şcoală sociologică serioasă. Lucrarea se compune din mai multe studii distincte ca subiect (comunicări şi conferințe, introduceri la unele publicații ale Institutului Social Român, legea serviciului social, dar **unitare** ca tendință. Analiza atentă şi obiectivă a conținutului, ne îngăduie să diferențiem trei mari probleme:

1. Realitatea socială, natura şi obiectul sociologiei;
2. Relațiile sociologiei cu ştiințele sociale şi fundamentele eticei şi politicei;
3. Metoda sociologiei — monografia sociologică.

Activitatea autorului fiind în genere cunoscută la noi — cel puțin de filosofi, profesori şi pedagogi — ne vom mărgini la schițarea ideilor de temeiu ale fiecărei probleme.

Sociologia — disciplină ştiințifică obiectivă, care se poate totuşi organiza într'un sistem — studiază realitatea socială, considerată ca ansamblu de relațiuni şi fapte, rezultând din însăşi **convieţuirea** indivizilor umani, grupați şi organizați în unități sociale. Ca orice realitate cognoscibilă, societatea presupune anumite condițiuni sau cadre (cosmic, biologic, psihic, istoric) şi manifestări sau forme de realizare. Esența vieții sociale însă, o constitue **voința so-**

cială. Ea nu poate să fie cunoscută decât în modalităţile ei fenomenologice. Între condiţiunile vieţii sociale şi manifestările ei, există o continuă inter-acţiune, ceea ce formează legea paralelismului sociologic.

Cu această ocazie — deşi nu se integrează complet în ideile înseilate — semnalăm preţioasa contribuţie a domnului Gusti la precizarea noţiunii de «elementar» în sociologie. Conceptul acesta nu se identifică nici cu acela de «primitiv» — care sugerează un început istoric iniţial — nici cu acela de «inferior», care implică o judecată de valoare. Cu atât mai mult, noţiunea de elementar nu trebue să fie asimilată cu aceea de «**simplu**», deoarece nici un fapt social nu are acest caracter şi în plus, el implică un punct de vedere structural. Înţelesul lui va fi determinat numai sub perspectiva funcţională sau fiziologică: elementară este orice relaţie socială, ireductibilă, care stă la temelia altor desvoltări. «Elementar este deci tot ceea ce nu mai poate fi redus funcţional, la părţi subordonate, fără să modifice felul lui de a fi» (pg. 52).

Cât despre relaţiile sociologiei cu ştiinţele sociale (economia politică, istoria, ştiinţele juridice, etc.) nu poate fi vorba de o supra-ordonare în sensul de «sumă» şi nici de constituirea unei sociologii pe bază de împrumuturi binevoitoare, ci de o autonomie relativă şi de o strânsă colaborare între ele; sociologia păstrându-şi domeniul realităţii sociale, în condiţiile şi modalităţile ei de fiinţare şi evoluţie. Dar potenţele sociologiei, depăşesc sfera legilor pozitive, căci studiul realităţii sociale într'un moment anumit, ne poate îngădui să înţelegem tendinţele ideale ale colectivităţii şi să constituim o etică socială, sprijinită pe fapte, precum şi o politică socială şi naţională. Considerată în felul acesta (în eficienţa şi posibilităţile ei), sociologia devine un sistem organic de idei şi acţiuni, către care tinde efortul profesorului D. Gusti.

Pentru o ştiinţă obiectivă şi solid angrenată, se cere însă o metodă temeinică, permiţând studierea faptelor sociale nu numai în extensiune, dar mai ales în adâncime. Această metodă este **monografia sociologică**. Este de prisos să insistăm asupra istoricului ei. Mai interesante sunt regulele şi valoarea, pe care i le atribue acela care a împământenit-o experimental, la noi. Iată în ce constau ele: obiectivitate, exactitate, experiment şi control, colaborare (aceeaşi realitate să fie studiată de un grup de cercetători), pregătire şi organizare prealabilă, intuiţie, comparaţie. Valoarea ei: din punct de vedere teoretic, se poate cerceta direct realitatea; prin confruntarea şi selecţionarea rezultatelor, se ajunge la o sinteză; din punct de vedere practic, ea permite o mai bună pregătire ştiinţifică a studenţilor şi susţine acţiunea organizatorie a societăţilor cunoscute. Relativ la metodă, lucrarea domnului profesor D. Gusti, în afară de preţioasele contribuţii pe care le aduce la perfecţionarea tehnicei şi concepţiei lui Le Play, are meritul incontestabil de a face cunoscute încercările întreprinse la **noi**, înainte de activitatea începută de d-sa, în 1925. Ne facem o plăcută datorie, semnalând patriotismul şi onestitatea autorului, într'un moment în care asemenea calităţi par să fi fost negate unora dintre oamenii noştri de ştiinţă şi acţiune.

Neîndoios, unele teze ale domnului Gusti dau naştere la discuţii în măsura în care obiectivitatea este reclamată de însăşi exigenţele adevărului. Prin discuţie, se clarifică ideile şi se întăreşte logica. Locke mărturiseşte că fără discuţiile avute în timpul refugiului, n'ar fi ajuns să scrie celebra sa operă: **Încercări asupra intelectului omenesc.** Rezervele pe care le menţionănm, n'au deci decât o singură funcţiune: să slujească adevărului. Şi cu aceste lămuriri, care nu se adresează nici autorului, nici oamenilor de bună credinţă, exprimăm nedumirirea noastră în privinţa sensului, pe care domnul Gusti îl dă **ştiinţei sociale.** Ea este considerată ca fiind esenţa vieţii sociale; dar o esenţă care aduce mult cu realitatea absolută a voinţei, în metafizica lui Schopenhauer. Îi lipseşte, recunoaştem, caracterul de «forţă oarbă», păstrându-şi însă pe acela de substrat al fenomenelor sociale (pg. 55 şi 65). Pe lângă acest sens, mai întâlnim încă două: voinţa este forţa de actualizare a simpatiei sociale; cu alte cuvinte, simpatia ar fi în cazul acesta **substratul realităţii** sociale şi voinţa, expresia ei (fenomenul) — (pg. 56). Al treilea înţeles, care pare să se desprindă din dialectica domnului profesor Gusti, este mult mai pozitiv: voinţa considerată ca tendinţă conştientă de auto-organizare a grupurilor sociale.

Inclinăm să credem că o precizare din partea autorului va fi de cel mai mare folos, deoarece ea va evita şi confuziile teoretice şi dibuirile practice, pe care mulţi le încearcă pe acest teren, încă necomplet defrişat. Ar fi interesant bănuim, să se studieze geneza voinţei sociale sau, în alţi termeni, să se determine momentul şi condiţiunile trecerii dela **tendinţe** — de cele mai multe ori inconştiente — la faptul voliţional, pe planul realităţii sociale. De asemenea, s'ar putea discuta probabilitatea garanţiilor pe care le oferă monografia sociologică pentru constituirea unui sistem sociologic şi în ce grad va putea ea servi unei dialectice, implicată în orice activitate de sistematizare teoretică. Dar aici, să lăsăm timpului şi experienţei ultimul cuvânt.

Rezervele noastre nu ne împiedică să recunoaştem marile merite ale domnului profesor D. Gusti. Noi ştim cât de mult a fost lăudat, atunci când mulţi au profitat de generozitatea d-sale, după cum foarte bine simţim în ce măsură elanul a scăzut, împrejurările fiind schimbate. Poziţia noastră este aceea a unui anonim. Şi cu atât mai vârtos suntem în drept să cinstim intenţiile nobile şi să aducem omagii sincere, străduinţei constante a savantului sociolog, de a creea un curent ştiinţific la noi, în favoarea avuţiilor vieţii sociale rurale şi a constituirii unei sociologii româneşti, instrument util şi preţios al adevărului de pretutindeni.

Florin Niculescu
† Aproape de Odesa, 16 Sept. 1941

SABIN VELICAN: PĂMÂNT VIU (Roman)

EDITURA SOCEC & CO. S. A., 1940, BUCUREŞTI

Deşi a obţinut un premiu în manuscris şi a purtat, la apariţie, o banderolă de recomandaţie, romanul d-lui Sabin Velican n'a scăpat totuşi de soarta cărţilor nenorocoase, care zâmbesc trist în rafturile anticarilor, cu filele netăiate şi necercetate. Aşa cel puţin am descoperit-o noi, la un an după tipărire, în rând cu altele care păreau a nu se simţi nicidecum mândre că printre ele s'a rătăcit opera unui autor tânăr şi necunoscut.

Romanul **«Pământ viu»** e totuşi o carte din acelea ce răscumpără toată truda de a le descoperi. Ne miră profund faptul că n'a răsbătut, după merit, dacă nu în public, cel puţin în atenţia mai insistentă a criticei, care ar fi avut astfel prilejul să consacre şi să impună un talent autentic. Noi am citit-o dela prima până la ultima pagină cu inima străbătută de sentimentul că încă o nedreptate s'a comis în dauna cărţilor cu adevărat bune.

Sabin Velican? Numele nu ne spune nimic. Autorul este debutant, iar cu privire la starea sa civilă am putea să deducem că a trăit, poate ca învăţător, în lumea rurală a Basarabiei de dinaintea dramei din Iunie 1940.

Intr'adevăr, întreg romanul se desfăşoară în atmosfera cenuşie a unui sat de pe Nistru, unde fiinţele omeneşti înoată încă în nămolul viciilor, superstiţiilor şi obscurantismului slav, caracteristice poporului rus din vremea stăpânirii ţarilor şi din totdeauna. Şi cum desfrâul şi dezordinea sufletească au înrăurit şi asupra satelor basarabene cu populaţie românească, d. Sabin Velican îşi fixează locul de observaţie într'un asemenea sat, dându-ne în «Pământ viu» pagini de un realism şi de o vigoare stilistică cu greu de găsit în literatura transparentă şi dulceagă a generaţiei ce-şi vântură veleatul în penumbra frivolă a cafenelelor bucureştene. Cartea n'are un subiect propriu-zis, ci o seamă de acţiuni şi personagii ce desvăluesc instincte şi apucături, năzuinţi minore, vicii profunde — toate de-un omenesc crud, primitiv, dezolant. Două nume reţin îndeosebi luarea aminte: Stiopa Capmare şi Vladimir Sparienoapte. Cel dintâi sărac lipit, cu o casă de copii şi cu o nevastă pe care o bate până la sânge de câte ori bea şi de câte ori n'are ce bea, leneş, mărginit uşuratec — o sinteză a omului îndobitocit de mediu şi fatalitate. Celălalt însă, Vladimir Sparienoapte, e tocmai antipodul lui Stiopa: bogat şi continuu preocupat de în-

mulţirea averii sale, avar, cumpătat, lacom nespus după bunul altuia, aprig la mânie şi la treabă. E din neam de răzeşi. «Bea foarte puţin, lucru nemaipomenit în Ciobancova şi lucrează că sperie pe mujâci. Nimeni aproape nu mai vine la el la lucru, fiindcă îi lasă pe toţi în urmă cu rândurile, îi râde, îi blestemă batjocorindu-i, apoi le toarnă câteva sudălmi moldoveneşti şi ruseşti, că mujâcii sunt bucuroşi uneori să nu mai ia nici plata şi să scape de el, mai ales că nu le dă la masă decât mămăligă rece şi borş de post».

Stiopa Capmare are pe Saşa, un hoţ, de care se fereşte tot satul, dar harnic şi adânc pătruns de unica sa dorinţă, aceea de a nu mai fi şi el sărac şi nevolnic ca tată-su. Lucrează la Vladimir Sparienoapte, şi a pus ochii pe Natalia, fata acestuia, şi pe averea lui. Răzeşul are însă pentru fată un om pe potriva apucăturilor lui, iar când află că Natalia l-ar vrea pe Saşa, o goneşte de acasă. Ce portret reuşit această suavă şi nenorocită Natalie!

Refugiindu-se în casa unei mătuşi torturată de mania mistică, este necinstită într'o hrubă înochentistă de un agent bolşevic care juca rolul de «tătuc» al misticilor naivi. Saşa simte întâmplarea, dar nu-i pasă, căci acum nu mai are siguranţa că prin Natalia va intra în stăpânirea averii lui Vladimir Sparienoapte. Abia după ce răzeşul moare înecat în apele năvalnic revărsate ale Nistrului în timp ce căuta să-şi salveze avutul casnic luat de puhoiul apelor, cei doi se întâlnesc şi consimt să-şi împreune destinul pentru tot timpul cât va ţine firul chinuit al vieţii.

Am redat numai un fragment din multele ce constitue acţiunea romanului «Pământ viu», iar în ce priveşte personagiile şi atmosfera — în felul ei, obsedantă a cărţii, lectorul e rugat să apeleze direct la paginile grele de seva talentului şi observaţiei. Ceeace se remarcă cu precădere în fresca inedită pe care ne-o înfăţişează d. Sabin Velican în romanul d-sale, este realismul simplu şi pătrunzător al acestui «pământ viu», pe întinderea căruia pâlpâie în desăvârşit anonimat flacăra suflării omeneşti cu asalturile ei de pretutindeni. Iată aici o pagină din carte, luată la întâmplare:

«Femeia pare şi mai slabă şi mai bătrână la lumina focului ce se stinge. Întinde mâna spre fărâmături, le strânge uşurel făcându-le boţ, din care muşcă încet, obosit, cu cei câţiva dinţi rămaşi în gură. Se duce greu pe gât. Bucata de mămăligă o sgârie pe gingiile uscate. Abia are cu ce s'o mestece în gură. Coboară şi se opreşte streină, rece, undeva în măruntaiele trupului.

Copilul de tâţă începe să plângă.

— Ia-l mamă ca să dormim!

Ivronia îl apucă vârându-i în gură sfârcul sec al sânului, numai o piele. În timp ce copiii ceilalţi adorm care pe unde poate, fără aşternut, neînveliţi, şi departe unul de altul. Nichifor a aţipit lângă uşă, acoperit numai cu zdrenţele rămase din bătaia de peste zi.

— Ce-o să le dau mâine să mănânce? răsună întrebarea în inima mamei.

Împinge cu un băţ cenuşa peste cărbunii ce licăresc pe vatră, învelește focul pe a doua zi, apoi iese cu copilul în braţe, pornindu-se către casa preotului. Are acolo, în slujbă, o fată mai mare. O chiamă afară, şi după ce-şi şoptesc câtva, fata fuge înăuntru.

Liniște de noapte. Femeii îi pare că aude răsuflările oamenilor ce dorm adânc, frânţi de robot pe sub pereţii caselor.

Fata se întoarce cu o sită de făină. Îi ţine o mână căuş dedesubt. O răstoarnă în şorţul mamei şi se despart fără nici o vorbă, pier, una într'o parte, una într'alta, cu paşi mărunţi, să nu le simtă câinii.

Este mămăliga pe a doua zi». (pag. 16—17).

Altă calitate cu totul remarcabilă a acestei cărţi de debut este stilul. La prima luare de contact cu paginile romanului s'ar părea că stilul e greoi, neîngrijit. Pe măsură ce pătrunzi însă în inima oamenilor şi păcatelor lor, îţi dai tot mai mult seama că scrisul d-lui Velican e luminat de opaitul unei perfecte conştiinţe artistice. Original în sursă de descripţie, autorul aduce o prospeţime specifică şi în stil.

«Pământ viu» ne-a descoperit mai înainte câteva taine din viaţa unui

sat moldovenesc de pe Nistru, taine pe care acum, când suntem în stăpânirea ambelor maluri ale fluviului, le putem verifica sub toate dimensiunile realității. Pentru aceasta autorul e un deschizător de drum, mai ales că anunță încă două cărți cu material artistic din mediul basarabean.

Teodor Iordache

ANDREI IOAN: PASIUNE CIUDATĂ (Roman)

EDITURA «OFICIUL DE LIBRĂRIE», 1939, BUCUREȘTI

Acțiunea romanului «**Pasiune ciudată**» se desfășoară într'un ritm accelerat, împrumutând par'că întregul tumult din sufletele personagiilor în goană după aventură. Poate că nici nu s'ar fi potrivit cărții d-lui Andrei Ioan alt mod de a reda tinerețea cu toate învolburările ei, mai ales când aceasta aparține unor studenți trimiși să urmeze cursurile universitare la Paris. Autorul creionează, în linii fugare, viața semi-boemă din Cartierul Latin, imprimând eroilor d-sale o trăsătură comună tuturor, de a fi preocupați numai de ceeace oferă Cetatea Luminii dincolo de studiu. In această atmosferă de hoinăreală și aventură se scurg cei patru ani petrecuți în Franța, cărora le urmează, după întoarcerea în țară, alții nu mai puțin plini de aceleași ispite și pe cari eroii din «**Pasiune ciudată**» îi trăiesc tot atât de intens.

Subiectul cărții d-lui Andrei Ioan este de o simplitate care ne-ar înclina uneori să concludem că «**Pasiune ciudată**» ar fi putut fi o nuvelă mai cuprinzătoare în numărul personagiilor și în drama conflictului. Se pare că autorul a recurs la această simplificare în aparatura romanului poate tocmai din motivul de a nu fi împiedicat să urmăriască nestingherit stările sufletești prin care trece eroul principal al romanului: Mihu Pacioianu, student la Politehnică.

Dela prima aventură din trenul care-l duce spre Capitala Franței până la căsătoria cu Vera Cosma — turburătoare și misterioasă în aparență, dovedită apoi că poate fi și soție odihnitoare —, Mihu Pacioianu trăiește în permanență chinul de a nu găsi o femeie potrivită năzuințelor sale. Doamna Marcela, «prezentabilă și frumoasă ca și sora ei din tren, Lizette»; Lucia, «fetiță cu ochi aprigi în care zăcea combustiunea unor sentimente ce pot isbucni vulcanic în fața oricărui tânăr de care ea s'ar fi apropiat»; Monica, «studentă în anul ultim la fizico-chimice, bună ca pâinea caldă»; Aloha, «tânără corpolentă, cu pielea de culoarea frunzei de tutun fermentat» și «cele trei grații» (Ivona, Irena și Iris), «vioaie, plinuțe la corp, gata oricând la orice nebunie», trec în cel mai depărtat colț al amintirii, ca unele cari n'au lăsat în ființa lui Mihu Pacioianu decât parfumul prieteniei sortită să se stingă prea repede. Nu la fel se întâmplă cu Vera Cosma, care dintru început îl înlănțuie cu farmecul ei spre a-l stăpâni pentru totdeauna și a-l chinui în egală măsură printr'o indiferență nu fără urmări dramatice în viața lui Mihu Pacioianu. Femeia aceasta capricioasă i-a pătruns adânc în sânge — «ca o mireasmă 'ntr'o pădure» cum spune poetul —, dominându-l.

«Toată ziua nu fac altceva decât să mă analizez pe mine și pe ea. Plănuiesc noui strategii, mă mint, mă stimulez în altă direcție, afectez o nouă iubire cu cunoștințe care mă vor de atâta vreme. Zadarnic! O am în sânge. Trăiește în vinele mele, circulă în mine odată cu respirația. După atâta frământare mintală și sentimentală cad învins, atunci sunt nevoit să-i menajez toate toanele pentru ca să-mi pot respecta liniștea mea. (pag. 145).

«Noaptea, când sunt în pat, dacă în timpul zilei a reușit să-mi întoarcă nervii, se coboară ca o stană în simțurile mele, îmi cotrobăește toate celulele creerului, îmi încrucișează toate gândurile. La capătul fiecărei idei care mă preocupă, pentru fabrică, contracte furnituri, planuri noi, ea apare ca o fantomă, acolo în fundul gândurilor, străjuind orice inițiativă, ca o sentinelă. Dacă o gonesc și o blestem, mustrarea ei vine din depărtări ca o nălucă, ca un zmeu, pare că e prezentă, reală cu figura de dojană aspră și nemiloasă, chinuitoare ca un coșmar. Duc mâna la cap și simt cum tâmplele îmi zvâcnesc. (pag. 149).

Cu toate acestea — sau poate tocmai din acestea — Mihu Pacioianu o

iubește și simte că nu se va despărți de dânsa niciodată. O iubește chiar după ce, în urma unei certe violente, este alături de moarte într'un voit accident de avion la Otopeni. Fiindcă motivarea împăcării în spital, când Dorina, soția bunului său prieten Theo Simean, mărturisește că ea a dat gazetarului Coriolan Bologa informațiuni a căror publicare a dus la cearta care putea fi fatală, este numai un pretext pentru Mihu Pacioianu de a relua legăturile cu Vera, întrerupte doar câteva zile. Un pretext care înfrânge, pentru fericirea amândurora, rezistențele Verei de a rămâne mereu liberă. Urmează căsătoria, «într'o ultimă zi a lunei Aprilie» (pag. 206). Se pune astfel capăt unui șir de frământări pricinuite de o pasiune cu adevărat ciudată. Ia parte par'că și natura la acest început de viață care se anunță destul de senină și darnică în fericire.

«Dimineața era scăldată în razele soarelui, oamenii făceau ultimele dichiseli ale decorului, adăogând la unele arcade ramuri de măr înflorit. Un avion cu două locuri, controlat și pus la punct de mecanici, trona liniștit pe iarba verde crescută din belșugul ploilor de primăvară» (pag. 207).

Dialogurile vioiu susținute dau romanului **«Pasiune ciudată»** o notă antrenantă. Acestora li se alătură un vocabular nu întotdeauna îmbâxit de termeni comuni, precum și descripții din natură, pentru a căror desăvârșire se pare că d. Andrei Ioan își dă toată osteneala.

Radu Răsmeriță

MIRCEA IORGA : DIN DRUMUL GOLGOTEI (Versuri)

TIP. «LUPTA», 1940, BUCUREȘTI

Un volum de versuri de seninătatea unui suflet matur, resemnat și așezat față de legile neclintite ale vieții. Ceva armonios, sănătos, se degajă din toate paginile. Autorul înțelege valoarea și durata vieții, precum și a lucrurilor.

...o licărire suptă 'n ceață,
Și, după un frumos urît,
O amintire și atât.

Poeziile **«Atât»**, «Sătul», «Fie!...», «Pe drumul Golgotei», «Dac'ai privi...» — de o adâncă semnificație — desvăluiesc concepțiile autorului despre viață.

Un alt grup alcătuiesc poeziile închinate naturii («Nămiezi», «Plouă», «Pustiu», «Cad florile de măr»). O pătrundere caldă în tainele firii, o dragoste sinceră, o înfrățire cu ea:

Pe pragul din spre răsărit
Al zării
A tremurat cîteva clipe
Pleoapa vieții
Iar apoi
Au prins, greoi
Să se nfiripe,
Din pace și 'ntunerec zorii.

(«Zorii»)

Și alte spicuiri care redau imagini proprii: «..în spre căderea serii, când totul par'că-și cere o iertare»; câmpul «...acoperit, pe alocuri, cu zdrențe albe de zăpadă»...; «de după pragul zării o dâră palidă de fum, ca o suflare se ridică...»

In alt grup s'ar putea strânge «Bunica mea», «Ție», «Lăcrămi de copil» și «Cântarea mea», care sunt străbătute de reminiscențele copilăriei, de ambianța familiei, pătrunse de sentimente delicate și duioase.

Din poezia «Ție» reproducem:

Răscolitor prin cronici rupte,
Cercetător de vremuri grele...

...Acele vremuri, cărturare,
Tu le cunoşti şi-i scump cuvântul
Cu care 'nvii în fiecare
Din noi ce-a înghiţit pământul».

«Lăcrămi de copil» şi «Cântarea mea» sunt poate cele mai expresive poezii — prin evocarea artistică a clipelor copilăriei fragede, prin redarea legăturii mistice între mamă şi copil şi participarea inconştientă a copilului la stările sufleteşti ale mamei.

E trista ei cântare
De-odinioară
Şi-i singura pe care
'Mi place
S'o mai ascult
Şi'n astă seară
Când orice dor de lume tace.
De mult
O cânta doară
Mama
Fără să-mi dau pe-atuncea seama
Câţi din cei vii
Vorbeau prin ea.
In nopţi târzii
Când se credeà
Mai singură ca orişicând,
Cântând
Işi domolea
Durerea
Iar, eu, vrăjit, o ascultam,
Până târziu,
Fără să ştiu
Ce suflet greu
Ce suflet greu
Vorbeà
Prin ea,
Prin cântul ei,
Cântarea mea.

Valeria Costăchel

MARINO MORETTI: LA VEDOVA FIORAVANTI (Romanzo)

MONDADORI, 1941, MILANO

Dintre romanele şi colecţiile de nuvele pe care le avem alături, tot mai stăruitor ne îmbie ultimul roman al lui Marino Moretti: **Văduva Fioravanti,** apărut luna trecută în editura Mondadori din Milano.

Ca şi altădată, când luam cunoştinţă pentru întâia oară cu proza lui Moretti, ispita avea o deplină justificare. Când citeam astfel romanul «Cei curaţi la inimă», ne apropiam definitiv de acest scriitor al vieţii provinciale, cum puţini sunt în Italia literară de astăzi.

Marino Moretti are lumea, are universul său propriu, prin urmare din scrisul său isbucneşte în toată voia şi o artă proprie, pe care o simţi dela prima întâlnire cu cărţile sale.

Începând cu poezia, ca şi alţi confraţi din ţara lui, a trecut curând la proză. Subiectele şi le-a cules aproape totdeauna din mediul provincial. Provincia lui Moretti — «il natio loco» — este tristă, asemenea condiţiei întregei vieţi omeneşti, când ai isbutit să-i descoperi ascunzişurile. Dar acolo, în provincie, tot se

mai întâlnesc suflete curate, neîntinate de anumite caricaturi ale civilizației. În ritmul zilelor banale, plate, cenușii, dintr'un târgușor sau chiar dintr'un sat, iată că se desprinde o dramă puțin obișnuită.

Deoparte, lumea celor buni, înfățișată de unul din eroii romanului (câteodată și de către o pereche), de cealaltă parte conspirația celor violenți, vulgari, răi...

Dar pentrucă am pornit să vorbim de literatura lui Moretti, — a scris până acum 20 volume, — vom deosebi și un alt caracter de seamă al eroilor săi. Culoarea cenușie, apăsătoare, prin care zărești mișcându-se protagoniștii din aceste volume, împrumută și sufletelor o nuanță asemănătoare.

De aceea, liniile sufletești ale eroilor nu sunt prea accentuate. Acești eroi sunt, așa cum însuși autorul a definit-o pe una din femeile romanelor sale, «nici frumoși, nici urâți».

Dar câtă bogăție de limbaj se găsește în ultimul roman cu viață tot provincială, în **Văduva Fioravanti!** Uneori socotești că ai auzit cum îți vorbește în dialect cutare preot, cutare măcelar, cutare mahalagioaică, pentruca apoi să-ți dai seama că autorul a creiat un limbaj potrivit fiecărei persoane, fiecărui strat social din care a ieșit.

Figurile acestea, divers colorate, cu graiul lor împestrițat, trec însă de cercul strâmt al provinciei, mărind interesul cititorului, chiar dacă el s'ar afla peste hotarele Italiei, departe de provincia de unde au izvorît asemenea preocupări literare. Căci arta stăpânește aici creația literară, și cu atât mai mult stilul fluid, limpede și viu.

Biblioteca Municipiului Timișoara

C. N. Negoiță

CRONICA MUZICALĂ

1

A ÎNCEPUT STAGIUNEA MUZICALĂ 1941—1942

I. CONCERTUL DUBLU-INAUGURAL ŞI ANIVERSAL AL FILARMONICEI (5 Octombrie 1941)

Chiar dacă din punct de vedere artistic nu s'ar putea arăta sistematic în ce măsură primul concert al Filarmonicii a avut sau nu o valoare deosebită (după o lungă concentrare pentru lucru), celelalte motive au destulă greutate a ne face să-l înregistrăm.

După cum l-am numit, acest concert este dublu-inaugural adică inaugurează seria concertelor simfonice ale Filarmonicei, dar în acelaş timp — după însăşi vestirea crainicului — inaugurează şi anul sau mai bine zis stagiunea radiofonic-muzicală a societăţii noastre de radio-difuziune.

Afară de aceste două evenimente cari merită atenţie, e de acceptat că ar fi putut fi de mai mare însemnătate dacă prin acest concert s'ar fi început şi realizarea unui plan precis de lucru, sistematic, publicat din vreme.

In alte ţări, programul concertelor simfonice se anunţă cu un an înainte; la noi numai după ce a trecut fiecare concert, deoarece numai atunci e siguranţă că nu se va mai schimba nimic. Sperăm că datorită articolelor anterioare şi mai ales celor însemnate aici, se va sesiza cineva şi va lua măsurile cuvenite, putând lua exemplu dela programele stagiunii simfonice 1940—1941 a fostei orhestre simfonice a armatei.

Cea mai importantă latură a concertului Filarmonicei o prezintă faptul că a interpretat un program numai de muzică românească, de acelaş compozitor, de George Enescu, cu prilejul celei de a 60-a aniversare a împătritului nostru Maestru.

II. CONCERTUL INAUGURAL DE ORGĂ AL D-LUI PROF. IOHANNES STADELMANN IN BISERICA LUTERANĂ (5 Octombrie 1941)

Profesorul Iohannes Stadelmann, de o modestie neîntâlnită, de cultură şi pricepere model, de o exemplară bunătate, — de altfel ca şi mediul şi materialul cu care lucrează —, stă în serviciul Patriei, acelei Patrii care în zilele noastre uimeşte lumea prin rezultatele caracteristicelor ce-o formează.

Cu orice precizie şi dexteritate ar încerca cineva să redea frumuseţea, atât a compoziţiilor lui Vincent Lübeek (1654—1740), Iohann Pachelbel (1653—1706) şi Iohann Sebastian Bach (1685—1750), cât şi a interpretării fidele a d-lui profesor Stadelmann, n'ar putea reuşi decât dacă ar fi înregistrat concertul şi apoi l-ar fi difuzat cu explicaţii la locurile respective, sau poate la şi în timpul concertului.

Demn de subliniat, deasemeni, este că în timp ce la Ateneu unele concerte durează mult peste 2 ore, concertul d-lui prof. Stadelmann a durat exact 60 de minute.

IOHANNES STADELMANN

D. prof. Stadelmann a reuşit să redea cea mai frumoasă interpretare a compoziţiilor marilor maeştri ai orgii şi muzicii.

III. CONCERTUL INAUGURAL AL ORHESTREI A. C. T. A. D. A. M. O. R. F. E. (8 Octombrie 1941)

Orhestra «A.C.T.A.D.A.M.O.R.F.E.» sau pe înţelesul tuturor: Orhestra Asociaţiei Creştinilor Tineri, Amatori, Diletanţi, Academie, Militari, Operă, Radio, Filarmonica, Etc.

Iată ceva de laudă. Din nimic s'a făcut foarte mult. N'ai fonduri, n'ai instrumente, n'ai instrumentişti, n'ai repertor, n'ai dirijor, n'ai nici chiar un Nai, dar ştii ce vrei şi poţi organiza nu numai un concert, ci o stagiune, şi încă — în ciuda unor formaţiuni cu mulţi ani vechime — să anunţi chiar un plan de lucru.

IV. AL DOILEA CONCERT AL FILARMONICEI (12 Octombrie 1941)

Acest concert a prezintat ceva deosebit numai prin aportul excepţional al celui mai apreciat pianist din România, Dinu Lipatti, nu numai un excelent instrumentist, ci şi un merituos compozitor. Credem că în curând îl vom vedea pe Dinu Lipatti dirijor şi încă unul dintre cei tineri ce ne lipsesc la noi în ţară, dacă bineînţeles, nu vor prinde de veste cei cari şi-ar vedea fugind terenul de sub picioare şi deci de nu vor lua măsurile... necesare.

V. CONCERTUL SOCIETĂŢII COMPOZITORILOR ROMÂNI (17 OCTOMBRIE 1941).

Tânăra dar necesara şi mult promiţătoarea Societate a Compozitorilor Români, care păşeşte încet dar sigur, realizând multe şi mult pentru muzica şi

muzicanții noștri, ar fi putut, mai înainte și mai îndreptățită decât alte societăți, să-și improvizeze o orchestră cu nume și caracter simfonic.

Concertul a avut mai mult un caracter omagial, cu prilejul sărbătoririi celor 60 de ani ai maestrului George Enescu. Compozitori și interpreți, tineri și bătrâni, în frunte cu d. Mihai Jora, actualul rector al Academiei de Muzică, au pregătit o frumoasă și meritată manifestație de dragoste și prețuire întreagă lui George Enescu. Ne asociem la aceasta cu toți din toată inima.

VI. RECITALUL DE PIAN AL VIRTUOSULUI PIANIST GERMAN WALTER GIESEKING (18 Octombrie 1941)

Om între două vârste, german de temelie și esență, artist virtuos și fenomen unic, Walter Gieseking este mai mult decât se vede, se aude, se știe, se cunoaște și chiar se crede. Este și un pedagog de elită.

Intr'una din verile trecute, la cursurile de vară artistic-muzicale din Berlin, organizate de d. profesor universitar (Musikwiesenschaftler) **Georg Schünemann**, directorul bibliotecei muzicale de stat din Berlin, printre virtuoșii artiști profe-

WALTER GIESEKING

sori pentru îndrumarea talentaților muzicanți tineri din toate țările lumii era și Walter Gieseking.

Spre deosebire de cunoscuta metodă a profesorilor de pian la astfel de cursuri artistice, de a pune pe tânărul pianist să cânte cu știe mai bine, spre a-i da profesorul după aceea îndrumări despre interpretare, Walter Gieseking a ținut prima lecție timp de 2 ore numai despre cântarea a 3 sunete. S'ar crede că e basm, ridicol sau absurd. Ei bine, Gieseking a demonstrat că 3 sunete succesive pot fi cântate în nenumărate feluri de intensitate, accent, expresie, etc., încât numai cine e stăpân pe arta de a doza intensitatea, accentul și expresia fiecărei note, poate fi considerat că a trecut de nivelul de a face muzică technică și a se apropia de adevărata artă exprimată prin muzică.

Când a fost vorba însă de a cânta 3 sunete simultan (acord), problema a devenit şi mai dificilă, arătând că e mult mai greu să controlezi gradul de intensitate şi accentuare al fiecăruia dintre cele 3 sunete ce se cântă şi se aud deodată, decât când sunt cântate unul după altul şi în plus — în raport cu înălţimea octavei în care se cântă — dacă din punct de vedere ritmic simultan, vreunul din cele 3 sunete a fost dat mai înainte sau mai pe urmă ca celelalte, încât să producă numai o vibraţie înaintea celorlalte sunete; pianistul nu aude nu simte, nu e stăpân pe sine şi deci pe instrument.

Pentru evidenţierea unei alte calităţi de o şi mai mare importanţă, — capacitatea şi metoda de lucru, de învăţat o compoziţie, — ne vom ocupa la întâiul prilej.

VII. AL DOILEA ŞI ULTIMUL RECITAL DE PIAN AL LUI WALTER GIESEKING. (19 Octombrie 1941)

Virtuosul maestru al recitalului din 18.X.1941 şi al concertului în La Minor de Schumann, în cadrul concertului simfonic al Filarmonicei din dimineaţa de 19.X.941, a fost de fiecare dată superior celorlalte, sau mai precis în toate trei concertele a fost expresia artistului rar, care ştie să vorbească sufletelor auditorului prin instrumentul său.

Ca o măsură de apreciere a performanţei maestrului e de notat că în mai puţin de 24 de ore Walter Gieseking a dat 2 recitaluri şi un concert cu Filarmonica. Aceasta este în adevăr o performanţă elocventă, deşi mult mai grăitoare este realizarea interpretării magistrale a diverselor compoziţii.

2

CERCETĂRI MUZICALE

Începem să facem cunoscută o serie de cercetări şi comunicări interesante, contribuind la istoria muzicii, ca documente pentru aprofundarea unor probleme muzicale prin noi dovezi şi prisme de vedere.

Aşa este valoroasa comunicare, cu poetice personale adnotări, a compatrioatei noastre **Lucia A. Popovici**, care în prezent se află la Geneva. Ne permitem a o recomanda cu precădere profesorilor de pian. O dăm aci mai jos.

FRANZ LISZT, PROFESOR LA CONSERVATORUL DE MUZICĂ DIN GENEVA

(Cercetare şi comunicare de **Lucia A. Popovici**, Geneva).

Când, în luna August a anului 1835, surugiul unui poştalionul în mijlocul Genevei, doi călători coborîră şi traseră la «Hôtel des Balances». Ea, Maria d'Agoult, femeia răsfăţată, cu inima tulburată pentru totdeauna; el, Franz Liszt, artistul în pragul gloriei, triumfând asupra societăţii.

In faţa puternicului sentiment ce-i legă, — simţind că numai **unul prin altul** vor fi, ceeace de fapt au şi fost —, niciunul n'a şovăit.

Şi, o vreme, Geneva le adăposteşte dragostea. Ei locuesc într'un apartament din Rue Tabazan (Tabazan era numele călăului genevez de pe la 1602), despre care fapt ne aminteşte o placă de marmoră ce există aplicată pe peretele edificiului. Franz Liszt urmează cursurile de filosofie la Academie şi se împrieteneşte cu savanţii zilei.

Insă, dacă Geneva intelectuală recunoaşte valoarea unui Franz Liszt, care la vârsta de 24 ani a stârnit admiraţia unei lumi întregi, Geneva aristocratică, înţepenită în principiile ei, nu-l admite în mijlocu-i sever. Dar, vine timpul să se deschidă Conservatorul de muzică. Generos. Franz Liszt se oferă să dea lecţii de pian fără nicio plată —, ceeace i se admite. Localul Conservatorului însă, în care a funcţionat Franz Liszt, nu este localul de astăzi din Place Neuve, ci era o clădire mai modestă, într'o stradă dosnică (Rue de l'Evêché nr. 3), căreia îi zice şi astăzi: «Le Casino de St. Pierre».

Faima numelui lui Franz Liszt atrage în primul an 249 elevi, ceeace ne deopa-te ridică nivelul Conservatorului, dar pe de altă parte tae răsuflarea unui profesor genevez, care neputând ţine isonul şi pasul, îşi dă demisia. Rezultatul

primului an şcolar fu îmbucurător, atât prin râvna cât şi prin progresul în special al elevelor: «qui s'étaient distinguées mai les jeunes gens avaient fait des examens déplorables, conséquences de leur indiscipline et de leur paresse»

In anul următor, numărul elevilor a fost de 340. Dintru început, Franz Liszt îşi propune şi scrie: «une méthode de piano», pe care o şi închină acestui tânăr Conservator şi care la rându-i ia asupră-şi cheltuelile tipăririi. Conservatorul rămâne însă păgubaş de acest foarte important document, ce ar fi avut o mare valoare instructivă şi pedagogică, deoarece la Lyon, unde se lucrau planşele, — lucrătorul le pune amanet, — şi până astăzi nu s'a descoperit nicio urmă despre ele.

In afară de aceasta, marele artist, căruia i-a surâs soarta depe când era în leagăn, ia pana şi scrie o serie de articole: «De la situation des artistes», care

FRANZ LISZT

e toată datată din Geneva 1835 şi publicată în «Gazette musicale». Prin aceste articole, Franz Liszt cere publicului să fie îngăduitor cu artiştii-muzicanţi şi să-i cinstească tot ca şi pe ceilalţi semeni ai lor.

Franz Liszt scrie, compune şi ia parte la viaţa artistică a oraşului. El, care dăduse concerte în mai toate oraşele de seamă ale Europei, nu se dă în lături să apară în faţa publicului genevez, înecat într'un noian de artişti-amatori, ce se perindă unul după altul executându-şi fiecare cu sârguinţă, compoziţia aleasă.

Tot din această epocă datează şi lupta lui Franz Liszt cu Thalberg la Paris, unde obţine mari succese în lipsa rivalului său, apoi se întoarce la elevii săi, revărsând asupra Conservatorului genevez isbânda-i pariziană, căci, dacă «Thalberg est le plus grand pianiste du monde, — Liszt est le seul».

In biblioteca Conservatorului din Geneva se păstrează catalogul în care tânărul profesor punea notele elevilor săi. Mai toţi cei cari au scris câte ceva despre acest deosebit artist şi-au făcut o datorie să pomenească de nota pusă de către profesorul Franz Liszt unei eleve pe care natura o înzestrase cu mai multă frumuseţe decât talent muzical notând-o: «Beaux yeux».

Dar, toţi cei cari au răsfoit faimosul catalog n'au văzut — ori n'au voit să vadă — şi alte note, cu mult mai interesante şi mai de valoare, în care ni se desvălue, nu numai **omul**, care era în Franz Liszt, ci însuşi artistul, maestrul, pedagogul, cu natura-i bogată şi năvalnică, pe care o simţim clocotind în faţa mediocrilor săi elevi (?).

Așa, bunăoară, notează el: «méthode vicieuse (si méthode il y a), zèle extrême. Disposition médiocre, grimaces et contorsions. Gloire à Dieu dans le ciel et **paix** aux hommes de bonne volonté».

Intr'o altă notă, se exprimă: «artiste genevois — flasque et médiocre — assez bons doigts, assez bonne tenue au piano, assez **d'assez** qui ne valent pas grand chose au total».

Când, în luna Decembrie 1836, Franz Liszt se hotărăște să părăsească Geneva, atras de alte meleaguri — este numit profesor **onorar** —, iar drept mulțumire fundatorul Conservatorului, François Bartholoni, îi oferă «une montre à répétition avec une chaîne en or» — produs specific al industriei geneveze.

3

DĂRI DE SEAMĂ

SANDU TZIGARA-SAMURCAȘ: RECITAL DE PIAN (Poeme muzicale)

București, 1941.

Dela însăși prezentarea volumului din punct de vedere editorial până la estetica distribuirii materiei, se observă un spirit ce iese complect din comun, un spirit ce se manifestă în toată plinătatea noțiunii de artă.

Spre deosebire de mulți dintre poeți, cari în domeniul muzicii sunt fie refractari, fie indiferenți, fie pasivi, fie reflexivi, fie numai receptivi, fie într'o altă ipostază față de muzică, autorul operei «**Poeme muzicale**», care mai întâiu a fost interpretul recitalului de pian în sfințenia singurătății ca într'o rugăciune în care a interpretat un bogat program de muzică de toate genurile — dela Rameau și Haendel la Debussy și Enescu, întrunește în modul cel mai fericit toate calitățile de poet și muzicant.

Găsim necesar a aminti în treacăt că diverși, în diverse timpuri, în diverse feluri, au încercat câte ceva prin care să arate practic — aproape procentual — atât legătura dintre muzică și poezie, cât și o sinoptică corelație, dacă nu funcțională, cel puțin capabilă a facilita trecerea înțelesului unei poezii în forme de exprimare muzicală precum și procesul invers. Unii au mers însă prea departe, încercând a demonstra că din calitățile și caracteristicele unei poezii se poate scoate și fixa forma și fondul unei corespunzătoare și unice compoziții muzicale precum și invers.

Aceste lucruri sunt de domeniul unei speculații de premisă mai mult sau mai puțin falsă, eronată.

Pentru a evidenția mai pronunțat că fiecare din poemele muzicale sunt mici dar nedetașabile forme ce compun o unitate poetică mare, ne vom permite a opina că ar putea fi cetite ca un recital de poeme, într'o sală de concert sau salon artistic unde pătrunde discret muzica respectivă a recitalului de pian care a prilejuit existența poemelor. Părerea noastră este că astfel de realizare ar întrece orice așteptare.

Ion Delu

CRONICA REVISTELOR

■ «**La Turquie Kemaliste**», (nr. 42, Aprilie 1941, Ankara) prezintă în primul articol, o dare de seamă amănunţită, — însoţită de fotografii şi date statistice, — asupra Institutului Central de Higienă. Progrese mari au fost realizate faţă de trecut. Printr'o bună conducere şi o serie de colaboratori specializaţi în străinătate s'a ajuns la creiarea unei instituţiuni model de real folos pentru marele public.

N. Köymen face o analiză sociologică a satului turc, care prin noua legiferare a devenit o personalitate morală de administraţie proprie de contact strâns, de egalitate perfectă şi colaborare necondiţionată a membrilor săi. Un birou rural este autoritatea care îndrumă pe săteni să aplice codul rural. Birourile se află sub controlul secţiunii rurale din Ministerul Internelor.

Mai interesant este capitolul educaţiunii rurale. Considerând aparţinerea la acelaş mediu cea mai bună bază pentru orice întreprindere, s'au deschis cursuri regionale speciale de educatori rurali. Au fost chemaţi ţărani care şi-au făcut serviciul militar, au obţinut vreun grad şi sunt mici proprietari. După terminarea cursurilor de 7 luni, ţăranii primesc o diplomă care le dă dreptul de a instrui copiii satului de origine între 9 şi 14 ani. Mai există şi şcoli de învăţători rurali în care se primesc copiii deosebit de talentaţi.

Vorbind de o descoperire archeologică făcută la 1799, pe lângă râul Arieş, în Transilvania — sub titlul «Une oeuvre turque en Europe Centrale», **H. N. Orhun** pomeneşte de originea turcă a Secuilor, descendenţi ai Hunilor şi Avarilor. Nu ne îndoim nici noi de această origină complectamente diferită de restul triburilor maghiare, dacă luăm în considerare toate caracterele folklorice şi etnice şi apoi înseşi afirmaţiunile istoriografiei maghiare din sec. XIX-lea. Astăzi totuşi părerile lor s'au schimbat.

După lungi cercetări, archeologul Nemeth, a reuşit să stabilească originea obiectelor de aur, — ce se găsesc acum la Viena, — dovedind că aparţineau Pecinegilor.

Fotografiile de frumoasă execuţie dela sfârşitul revistei prezintă scene pitoreşti din Turcia modernă.

■ In «**Die Literatur**», an. 43, caiet 7, Aprilie 1941, W. Tieze schiţează sugestiv cu prilejul aniversării a 200 ani dela naşterea literatului şi esteticianului **Johann Heinrich Merck**, — (contimporanul marilor clasici ai epocii «Werther») viaţa tragică şi meritele lui unice pentru literatura germană.

F. H. Schwank-Telfan caută să desprindă din operele cunoscutului dramarturg **Friedrich Bethge**, caracteristicele noului stil dramatic german. Drept concluzie citează câteva rânduri ale dramaturgului după care «drama nouă se naşte numai din trăi i proprii şi niciodată din maxime estetice, venite din afară oricât de înţelepte ar fi. Tragedia este — fapta unui etos religios».

Subliniind importanţa apariţiunii primei biografii germane scrisă despre «Jeanne d'Arc» de istoricul **Benno Hilliger, Hans Böhm**, îşi permite să scrie câteva marginalii asupra unei vieţi omeneşti atât de enigmatice. «Vizionară şi cu voinţă de oţel, sfântă şi geniu al războiului; ochiul ei de viziune cerească, recunoaşte însă şi noile arme şi apreciază forţele inamicului. Nu este hermafrodit, ci de simţire

delicată, ținându-se rezervată printre curteni stricați și războinici aspri... Despre lume înțelege cât un copil, dar câteodată pare să aibă o înțelepciune supraumană». H. B. crede că J. D'Arc întruchipează o armonie misterioasă a contrastelor. «Câtă gingășie și adâncime în această figură de gotică târzie»!

In citatele făcute după opere recent apărute găsim versuri de Waldemar Bonsels, Therese Bernwieser și proză de E. Skulima și F. Bodenreuth.

La rubrica «Das Literarische Echo» se dau cu aceiași precizie ample note bibliografice asupra ultimelor articole de istorie literară apărute în ziare și reviste. Aceleași recenzii numeroase completează caietul. Din noutățile lirice notăm cartea lui **Jakob Schaffner,** Bekenntnisse (Mărturisiri), Stuttgart, și a lui **Joh. Kirschweng,** Lieder der Zuversicht (Cânturi de încredere) München.

■ **«Zeitschrift für Deutschkunde»**, an. 55, caiet 4, 1941, **Fr. Knorr** caută să precizeze deosebirea ce există între poezia militantă, de contopire cu idealurile vremii, — al cărei principal reprezentant a fost în evul mediu Walther von der Vogelweide, — și poezia de viziune cavalerească, îngrădită în legile frumosului și vieții de etichetă perfectă dela curte. Cum a fost posibilă existența a două forme poetice diferite într'un timp atât de frământat? este o întrebare care a rămas fără răspuns. Constată că părerile noastre despre epoca evului mediu s'au schimbat în ultimul timp. Subliniind unele pasagii din opera lui Walther von der Vogelweide, arată părerile lui despre diferite probleme, sbuciumul lui sufletesc și felul cum a înțeles să aibă în multe privințe o atitudine hotărîtă. Prin aceste dominante a reușit să intre în conștiința poporului într'un timp de mari întâmplări istorice și să privească soartea Germaniei în perspectiva secolelor: fapt care a primit de abia astăzi semnificația lui deosebită.

Joachim Müller, analizează cu prilejul a o sută cincizeci de ani dela nașterea poetului Grillparzer, nuvela sa «Der arme Spielmann» (Sărmanul lăutar); povestea tristă a unei vieți jertfită prin bunătate excesivă. Prezentarea lui Grillparzer ar dovedi trăirea adâncă și existența aceluiaș raport dintre dăruirea necondiționată spre absolut și arta legată de ființă. Geniul poetului ar fi pătruns admirabil această viață unică.

Günther Rosendahl stabilește adevărul următor: «Goethe este însuși poporul german», de aici necesitatea unei expuneri metodică a vieții și operii lui făcută elevilor de curs secundar. Goethe n'a fost «olimpianul înțepat și rigid, ci omul care a luptat a suferit, a simțit, a renunțat, s'a transformat, și s'a acomodat imprejurărilor; muncitor neobosit, cercetător și om de știință, prieten bun și înțelegător, dar și critic aspru și neîmpăcat, cu un cuvânt: om întreg». Problema care și-a pus-o autorul, este de a găsi calea prin care să înfățișeze această personalitate creatoare și luptătoare în părțile ei vii. Imparte viața și activitatea lui Goethe în capitole urmărind evoluția lui sufletească în toate elementele ei caracteristice.

Necontenita îmbogățire și transformare a limbii este obiectul unui scurt studiu semnat de **Konrad Krause.** Constată dela început că nici cuvintele de circulație mare nu sunt excluse din marele proces de purificare continuu. Citează câteva cuvinte compuse cu prefixele verbale **be** și **um.** Se oprește la neologismele recente: **Autarkie, autoritär, totalitär, Bonzo-(Pluto)-kratie, Sabotage, Saboteure, Exponent,** etc. dând dovezi multiple de puterea de asimilare și opera de plămădire fără preget a limbei germane.

Din cronici notăm «Poezia germană de astăzi» care lămurește și prezintă ediția operelor complecte ale mult apreciatului scriitor C. G. Kolbenheyer. Altă cronică tratează despre «Traduceri noui în limba germană». In rest notițe folositoare.

Sobră și sugestivă este în **«Die Kunst»** München, an. 42, No. 19, Iulie 1941, darea de seamă a lui **Bruno Kroll,** despre opera meritorie a tânărului sculptor **Paul Bronisch.** Acesta ar fi realizat suprema țintă a creațiunii artistice: îmbinarea, contopirea perfectă între forma și conținutul vieții. Operele lui ,busturi și figuri simbolice exprimă puternic acest adevăr.

Ernst Söllinger definește dinamismul, mișcarea și vioiciunea sportului, condițiuni indispensabile pentru reușita deplină a plasticei de inspirație sportivă.

W. Talmon-Gross prezintă opera pictorului **Friedrich Stahl** cu prilejul împlinirii unui an dela moartea sa. Pornit dela München acest «visător liric, în ale cărui pânze răsună o melodie tristă și diafamă», a reușit — exprimând melancolia și regretul după frumusețile renașterii italiene, — să dea un suflu de viață puternic operelor sale.

Peisagiile senine şi de mari perspective ale pictorului **Josef Pilartz** (München), sunt comentate cu amănunte preţioase de **Ulrich Christoffel.**

In completare se reproduc câteva din desenele lui **Otto Völckers** (München) făcute pe insula Rhodos, Soarele, albastrul mării şi varietatea sălbatică a malurilor ce le caracterizează.

■ **«Die Kunst im Deutschen Reich»**, an. 5, ediţia B, Mai 1941. Se reproduc tablourile mai valoroase dela expoziţia «Pictorii pe front» (Berlin) notăm: O. Martin-Amorbach, P. Mathias Padua, Erhard Erdmann, Handel Mazzetti, Arthur Akrens, Franz Eichhorst, Rudolf Hengstenberg, etc. In rândurile semnate de **Robert Scholz** se observă că mulţi pictori sunt reţinuţi şi cu greu se pot decide să picteze întâmplări contimporane urmăriţi fiind de preconcepţia unei micşorări a valorii operii lor. Totuşi este o părere eronată deoarce valoarea operii de artă depinde de procesul de formaţiune interioară şi de concepţia originalităţii şi nu de faptul că subiectul este contimporan sau din trecut.

Peisagistul de colorit clar şi atitudine clasică **Hugo Gugg** este înfăţişat ca un technician desăvârşit şi un maestru al peisagiului eroic, de cunoscutul pictor şi architect **Paul Schultze-Naumburg**, «descoperitorul» lui.

Sculptorul **Willy Meller** aparţine după Dr. W. Rittich acelor sculptori tineri de mare talent care au avut intuiţia de a rezolva fericit problema îmbinării perfecte dintre opera plastică şi monumentul arhitectonic pe care îl împodobeşte. Dă ca exemplu toate operele plastice şi monumentele de care sunt legate.

■ **«Zeitschrift für Deutsche Kulturphilosophie»**, vol. 7, caiet I, aduce însemnate contribuţiuni pentru cunoaşterea mai precisă a unor chestiuni de estetică. **Fr. Weinhandl** (Kiel) dă, în «Einige Bemerkungen zur Hegelinterpretation», definiţia interpretării spunând «Intrebarea care se pune la fiecare interpretare, adică întrebarea după înţelesul chestiunii, este cu totul generală. Ea se întregeşte însă numai atunci când se apropie de cealaltă parte. De sigur sunt considerate nu numai legăturile cauzale, ale devenirei, ale creării şi ale schimbărilor ulterioare, — ci toate raporturile care importă în afară de ele. Poartă denumirea de raporturi de înţeles (Sinnbeziehungen). Dar ar fi un contrast între natură şi spirit fals şi plin de urmări, dacă am voi să punem faţă în faţă legăturile cauzale Raporturile de înţeles nu exclud pe cele cauzale, ci le încorporează. Tocmai de aceste raporturi importante întreabă şi interpretarea de text (Textinterpretation), dar şi interpretarea filosofică a adevărului».

Hans Resch (Berlin) expune, (pornind dela câteva observaţiuni făcute pe marginea a două lucrări) în «Zum Kampf um die neue Tragödie», principiile de bază ale scopului creaţiunii dramatice şi tragediei de astăzi. Ajunge la concluzia că adevăratul criteriu de judecată pentru creaţiunea dramatică trebuie să fie creşterea reală a puterii (Zuwacks an Kraft), în voinţă clară şi unică din care izvorăşte, o nouă posibilitate (Können). Prin ea s'ar putea obţine, — odată ce s'ar fi consolidat voinţa şi individualitatea omului, sau chiar aceia a unui popor întreg, — însăşi îmbogăţirea fiinţei eului în general (Bereicherung des Seins).

■ Din **«Der Schlüssel»**, an. 6, caiet I, 1941, Bremen, notăm articolul «România nouă şi oraşele hanseatice» semnat de Eerwin Nagel, în care după ce expune noul ritm al vieţii româneşti, arată importanţa produselor româneşti pentru pieţele germane şi crede că negustorul hanseatic va putea să aprecieze mai bine toate problemele economice şi financiare ale sud-estului printr'o cercetare cât mai amănunţită făcută la faţa locului.

Alt articol interesant este «Arta italiană în galeria Bremen» scris de Prof. Dr. E. Waldmann cu frumoase reproduceri după tablouri de Tintoretto, Fr. Guardi. Guercino şi Sodoma.

Informaţiuni artistice şi literare de interes regional închid caietul.

■ In **«Die Literatur»** (an. 43, caiet 10, Iulie 1941), **Waldemar Bonsels** dă o sugestivă caracterizare a scriitorului Novalis, decedat înainte de a-şi fi putut aşterne pe hârtie toate darurile bogatului său talent. Epoca romantică şi puţinele urme pozitive rămase nu sunt în măsură să ne dea o imagine clară asupra felului său de a fi. După ce insistă asupra importanţei formei în orice creaţiune poetică sau literară, autorul susţine că Novalis este un maestru al limbii. Conţinutul moral, cât şi atitudinea sufletească se unesc la el într'o formă limpede, care face din şirul gândurilor lui adevărate podoabe. A fost scriitorul care a ştiut să aşeze valorile umane şi spirituale în locul ce

li se cuvine. Acelaş lucru se poate spune despre religiozitatea sa. Opera lui stă între începutul şi sfârşitul unor noui timpuri. Autorul crede că în Novalis putem recunoaşte şi un profet al timpurilor viitoare.

Helmut Günther face o prezentare potrivită şi o paralelă, scrisă cu mult talent, despre romanul criminal şi civilizaţie. Admirabil este înfăţişată civilizaţia în toate aspectele ei şi bine prinse sunt caracteristicele mai des întâlnite în romanele criminale. Subliniază exclusivitatea ţărilor anglo-saxone în acest fel de literatură, ca ţările unde omul a fost călcat pentru prima dată în picioare şi transformat în maşină fără suflet, — aşa cum este prezentat în romanele criminale.

Mai notăm analiza minuţioasă şi plină de multe amănunte interesante despre simţul lumesc al lui Grabbe (Grabbes Weltgefühl) scrisă de **Werner Deubal. G. T. Hering** dă, în continuare, sub titlul **Shakespeare-Studien III**, Geheime Punkte: «Richard II» gândurile şi ideile sale sugerate de opera lui Shakespeare.

Probe de lectură se dau din proza lui **E. Schaper. W. Steinborn** şi poezia lui **H. Fr. Blunk**. La sfârşit, aceleaşi recenzii bogate. Printre ele şi una asupra cărţii lui **Fr. H. Reimesch** «Siebenbürgische Hochzeit, Ein abenteurlicher Roman», Bayreuth 1941, care nu este tocmai cum o arată titlul, ci un fragment istoric de multă pătrundere.

■ Revista «**Kunst dem Volk**» (an. 11, nr. 8, Aug. 1941, editată la Viena de prof. Heinrich Hoffmann), cuprinde în primele pagini reproduceri numeroase după cele mai însemnate opere din «Marea Expoziţie de Artă germană 1940», deschisă la München în «Casa Artei Germane» la 27 Iulie a. c. În rândurile ce însoţesc reproducerile se subliniază faptul că în plastica întovărăşitoare marilor realizări architectonice, s'a putut găsi mai repede formula care să exprime noul spirit german. Ideia aceasta reiese de altfel cu destulă claritate din reproducerile amintite. Originalele, de cele mai variate concepţii şi realizări unice, poartă numele celor mai cunoscuţi sculptori germani. Aşa sunt de ex. **Paul Bronisch, Arno Beker, Fritz Klimsch, A. Wampner** şi **Georg Kolbe** dela Berlin; apoi **Ottmar Obermaier, Iosef Wackerle, Fritz Koelle** şi **Paul Scheurle** dela München; nici alţi doi buni modelatori de busturi, Fr. Nuss dela Stuttgart şi H. J. Pagels dela Berlin, nu sunt uitaţi. Se mai pot privi şi peisagiile pline de colorit viu ale lui **Friedrich Stahl** (Roma) şi cele mai reţinute şi mai sobre ale lui **H. Gradl** (Nürnberg). O notă variată şi deosebită s'a realizat prin reproducerea colorată a două nuduri pictate de **R. Schuster-Waldau** (Berlin) şi **Ernst Zoberbier** (Wiesbaden). Partea contimporană, a portretelor şi episoadelor din al doilea război mondial, este iarăşi bine reprezentată.

■ In «**Die Kunst**» (an. 42, Nr. 11, München, August 1941) găsim un studiu semnat de **V. Christoffel**, despre plastica lui **Lothar Otto**, un artist care s'a adâncit în problemele mai intime ale desenului şi prezentării sculpturale. A creat figuri statice şi busturi expresive; ambele genuri sunt legate organic de viaţă fiindcă au fost concepute din simţirea fină pentru spaţiu, proporţie, linie şi lumină.

Acelaş autor trasează pe scurt activitatea pictorului **Ludwig Bolgiano**, dela München, un peisagist de concepţie clară şi optimistă, care aparţine complectamente naturii primăvăratice de intens colorit.

Interesantă este paralela scrisă de **P. Clemen**, «Dela Alfred Rethel la Werner Hanse». Anul trecut s'au împlinit o sută de ani dela afirmarea primului succes obţinut de desenatorul subtil de concepţie bogată şi intuitivă **Al. Rethel**. De atunci «Dansurile sale macabre» (Totentänze) au fost apreciate şi puse în loc de frunte. Influenţa exercitată asupra literaturii n'a fost de loc minimă tot secolul al XIX-lea. Artistul a ştiut să dea unei teme vechi conţinuturi noui. O continuare de frumoasă realizare a găsit dansul macabru al lui Werner Heuser expus anul trecut la Amsterdam. Analizând apoi alte opere ale artistului, autorul crede că Heuser stă oarecum izolat şi chiar o comparaţie nu dă formula definitivă pentru explicarea unei personalităţi. Ar aparţine mai mult «post romanticilor», totuşi rămâne credincios şi timpului său.

Câteva pânze de reuşită creaţie ale tânărului pictor bavarez **Ulrich Ertl** sunt schiţate şi lăudate de **M. G Sarneck**. Pictorul este un portretist îndrăgostit de farmecul ţărilor nordice.

Ca şi în celelalte numere, caietul cuprinde multe reproduceri de artă decorativă şi architectonică

■ «**Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa**» (an. 4, nr. 4 1940) este dedicată Slovaciei, în semnul prieteniei dintre cele două popoare şi al colaborării dintre universităţile dela Leipzig şi Pressburg. Caietul cuprinde o serie de articole care privesc di-

ferite părți din viața poporului slovac. Notăm **L. Novàc** «Limba slovacă», în care se spune că limba face parte din grupul limbilor slave de vest, de îndepărtată înrudire cu celălalt grup de limbi slave și mai mult cu cele baltice și germanice. După ce dă câteva exemple ale acestei ultime înrudiri îndepărtate susține că în comparație cu celelalte limbi slave care (ca de ex. bulgara) s'ar putea numi după felul flexiunii analitice, limba slovacă se poate numi sintetică. Prin declinațiunea ei bogată, slovaca aparține acelui grup avansat de limbi al Europei Centrale, denumit în general de grupul limbilor eur-asiatice. Dacă limba slovacă a avut în trecut principalul caracter eurasiatic, — îndulcirea consonantelor, — astăzi, nu-l mai are. Ceeace înseamnă, spune autorul, că slovaca s'a europenizat. Analizează apoi procesele istorice și influențele exercitate de ungară, cât și de tendințele de hegemonie, care au împiedecat în multe privințe desvoltarea normală a limbii. Insistă mai ales asupra progreselor realizate în timpul sec. XIX-lea. In concluzie vede în forma actuală a statului slovac o garanție de înfloritor progres și pentru restul popoarelor civilizate. Mai remarcăm articolul lui **Fr. Bokesz**, «Privire asupra creațiunilor istorice în Slovacia» o înșiruire a tuturor cercetătorilor slovaci și a realizărilor lor.

De mari proporții și deosebit de valoros pentru multe părți care ne-ar putea interesa este studiul lui **Fr. Zagiba** despre «Istoria muzicei slovace din cele mai îndepărtate timpuri până în prezent».

Prin toate studiile ce cuprinde, caietul devine indispensabil pentru o cunoaștere exactă a specificului slovac.

Caius Jiga

■ **Cultura neolatina.** In cuvântarea pe care la 3 Iunie 1936, ca director, a rostit-o la inaugurarea Institutului de filologie romanică din Roma, **Giulio Bertoni** spunea, între altele:

«Mie îmi revine onoarea de a da început astăzi activității acestui Institut care se întemeiază în sediul august al latinității cu scopul de a promova și de a intensifica studiile asupra limbilor și literaturilor romanice, din Italia în Franța, din peninsula Iberică în România, cuprinzând și țările de peste mare asupra cărora a iradiat civilizația neolatină»... Iar mai departe: «A fost creat pentru tinerii cercetători. Să știe a fi demni de el, cu probitatea vieții, cu munca și cu mintea. Aceasta este singura dorință pe care mi-o permit a exprima cu speranța de a fi ascultată, pentrucă am avut întotdeauna și am și acuma încredere în tineret. Să continue el și să perfecționeze opera noastră. Devină el mai bun decât noi...»

De atunci, vreme de cinci ani, strădania directorului și a colaboratorilor săi a mers pe drum rodnic: stau mărturie între altele cele două colecții întemeiate: «Testi e Manuali», și «Studi e Testi». Nu aici, desigur, vom cuprinde însemnătatea acestor lucrări, din al căror număr amintim: Profilo linguistico d'Italia **(G. Bertoni)**; La poesia provenzale e l'Italia **(Francesco Ugolini)**; San Gral **(G. Bertoni)**; Antologia romena **(Mario Ruffini)**; La poesia epico-storica latina dell'Italia medievale **(G. Chiri)**. Dar vrem să prindem în aceste însemnări ale noastre sensul pe care îl poartă o nouă realizare a acestui Institut din Roma, «leagănul însuși al Latinității».

E vorba de noul său Buletin.

Apărut în două fascicole, până acum, buletinul «Cultura neolatina» adună în paginile lui rodul muncii acelora care s'au închinat lucrurilor cărturărești.

Din ultimul număr, cuvine-se a aminti articolul «Motivi dominanti nella poesia dell' „Orlando Furioso"», semnat de **Giulio Bertoni**. Cu privire la Ariosto: «Oscilarea între ideal și realitate, evaziunea din lume a fost una din trăsăturile cele mai caracteristice ale temperamentului lui Ariosto. El, în rezumat, fu dintre aceia cari își țes cu firile de aur ale fantasiei o existență de vis într'o lume închipuită...» Iar despre operă: «Orlando Furioso, ca atâtea opere de pură artă, pare a fi în afara istoriei, o entitate izolată în etern: și criticii s'au obosit în diferite chipuri, pentru a-l cuprinde și articula în procesul istoric. Noi vedem în Orlando Furioso cea mai grandioasă celebrare a dragostei în Renaștere și împreună descoperirea unei noui limbi pentru această celebrare».

Asemenea, notele filologice ale lui Carlo Tagliavini, «Gli elementi latini in albanese», însemnările cu privire la «Poetica di Leopardi» ale lui Francesco Biondolillo; Lingua e individuo» (Carlo Bonnes); «Il Gid» e la «Chanson de Roland» (G. Bertoni): «Un compendio volgare della «Vindicta Salvatoris» (Jole M. Scudieri Ruggieri), ș. a., opresc cu plăcută zăbavă nu numai pe specialist, dar și pe cititorul mai puțin priceput.

■ **Sophia** — Rivista internazionale di filosofia e storia della filosofia. — An. IX. No. 3—4 (Luglio-Dicembre 1941).

Despre gândurile ce au frământat cândva mintea Impăratului filosof Marc Aureliu,

despre rostul şi preţuirea lor în ansamblul concepţiilor teologic-cosmologice, scrie un articol atrăgător, **Carlo Terzi:** «L'idea di libertà in Marco Aurelio» (pp. 441—464).

Autorul înfăţişează în chip critic, pe bază de texte şi interpretări juste, ideile determinismului şi panteismului aurelian, arătând că, în concepţia ce identifică pe Dumnezeu cu Universul întreg, nu-şi are loc ideea unei individualităţi sau a vreunei libertăţi, care singură poate îngădui un mod etic al vieţii umane: «Tu eşti născut ca parte dintr'un Tot. In Totul, care te-a generat, vei dispare; ba mai degrabă vei fi resorbit, pe calea transformării, în raţiunea lui seminală». (D. Imperatoris Marci Antonini, Comm. quos sibi ipsi scripsit, Teubner, 1903 IV. 14).

Pentrucă o absolută necesitate stăpâneşte cursul determinat al tuturor împliniriloı, tristeţea grea a pesimismului creşte în meditaţiunile Înţeleptului Împărat: «Ora în care tu vei uita totul, şi te vor uita cu toţii, stă asupra ta cu iminenţă!» (op. cit. VII. 21).

Dacă există într'adevăr o libertate a omului, ea constă în a săvârşi orice după o necesitate interioară, într'o autodeterminare şi o independenţă de pasiuni. Tot ceeace împlineşte omul, împlineşte în virtutea unei necesităţi raţionale, logică dela care nimeni nu se poate abate.

Morala stoică a lui Marc Aureliu e «elevată şi pură»... şi «prin multe aspecte se apropie de morala Creştinismului».

Cu sufletul împărţit nesigur între două concepte ale Divinităţii, lui Marc Aureliu îi era străină ideea creaţiunii, care uneşte pe Dumnezeu cu lumea.

Astfel, concepţia lipsită încă de noţiunea Dumnezeului creştin, Dumnezeul dragostei, metafizică religioasă plină de contradicţii, înseamnă trecerea dela gândirea antică către cea nouă, de lumină dumnezeiască adevărată, a creştinismului.

■ **Leonardo**, Rassegna bibliografica, Sansoni — Firenze, an. XII, luglio-agosto 1941, p. 182. **N. Terzaghi** scriind în Leonardo despre lucrarea lui Francesco Seni «Dalla Satira al Mimo» (Estratto dall'Annuario VI, 1939—40, del R. Ist. Magistrale N. Tommaseo di Venezia), studiu în care autorul încearcă să arate că mimul latin e o derivare, mai mult decât din mimul grec, din străvechea **satura** latină, — notează:

«In potriva tezei lui Seni stă faptul, că mimul literar îşi avu începutul la Roma în epoca lui Cezar, adecă în deplina înflorire a influenţei greceşti..., şi că veni pe scenă atunci când publicul roman era acuma obosit de dramatica de imitaţie greacă sau de formă greacă, chiar dacă avea conţinut naţional...»

N. Predescu

■ «**Revista Teologică**» (nr. 9—10, Sept.-Oct. 1941, Sibiu) dovedeşte şi cu acest număr că a rămas tot cea mai documentată publicaţie ortodoxă dela noi. Cei treizeci de ani de neîntreruptă apariţie n'au schimbat întru nimic nota de aristocratică ţinută a revistei sibiene, care poate concura în ce priveşte technica şi conţinutul cu cele mai cunoscute publicaţii de specialitate din Occident.

Se remarcă articolul **Mitropolitului Nicolae Bălan,** pus în fruntea revistei despre «**Înoirea forţelor morale ale naţiunii**».

«Orice isvor de apă — începe I. P. S. Sa —, orice rădăcină de copac şi orice temelie de clădire trainică se află dincolo de exteriorul care se vede, într'un adânc ascuns care dăruieşte şi sprijină realitatea celor văzute. Când izvorul îşi păstrează puterea şi rădăcinile seva, chiar dacă vin asupra apelor dela suprafaţă şi asupra arborilor timpuri de uscăciune, paguba şi ofilirea sunt numai pentru o vreme, căci puterea ce stă la temelia lor le înoeşte de grabă.

«Asemenea acestora, dar pe un plan cu mult mai tainic şi mai înalt, se află fiinţele omeneşti şi popoarele. Izvorul lor de viaţă se află înlăuntru şi când acesta nu e stins, ba dimpotrivă stă în legătură cu forţele dumnezeeşti cari îl împrospătează, pătimirile şi suferinţele din afară nu au nici o importanţă şi nu descurajează pe cei ce le îndură».

Incheerea la care ajunge autorul e că poporul românesc îşi are isvorul primar de întărire în realitatea profundă a credinţei şi că înoirea forţelor morale ale naţiunii nu se poate face fără împărtăşirea din plin şi cu sinceritate din sursa inepuizabilă a ortodoxiei.

Mai menţionăm însemnările arhimandritului **Teodor Scorobeţ** asupra expediţiei misionare a clerului ardelean în Basarabia şi Transnistria — acţiune care a rezumat simbolic misiunea de viitor a bisericii ortodoxe române în ţinuturile desrobite —, şi încrustăm un cuvânt de justă preţuire pentru părintele diacon **Dr. Grigorie T. Marcu,** redactorul revistei, ale cărui note, recenzii şi comentarii relevează un spirit pătrunzător şi energic.

■ In «**Amvonul**», revista societății «**Ajutorul**» a clerului ortodox din Capitală și arhiepiscopia Bucureștilor (nr. 9, Sept. 1941, Buc.), găsim un substanțial articol «**Secerișul este mult**» de **Econ. Gh. Comana** în care este vorba de lucrul spiritual ce se cere a fi prestat în ținuturile pustiite de urgia bolșevică. Părintele Comana merge și mai departe și se întreabă cum va putea fi reîncreștinată întreaga Rusie.

Preotul **I Ionescu-Amza** semnează un articol referitor la «**Infrățirea popoarelor**», deziderat care, precum au dovedit-o substraturile ocultо-francmasonice ale Societății Națiunilor, nu se poate înfăptui fără aderența întregului univers la creștinismul pur al lui Iisus, iar **Pr. T. Negoiță** vorbește, într'un succint și documentat studiu, utilizând îndeosebi isvoare biblice, despre «**Armele de războiu de azi și cele de demult**».

Bogată și competent susținută cronica internă și externă, de **Pr. Eugen Bărbulescu.**

■ «**Glasul monahilor**», (nr. 643, 2 Nov. 1941, București) aduce un bogat material privitor la provincia recent desrobită de vijelioasa acțiune a armatei române, provincie care va rămâne înscrisă deapururi în cartea izbânzilor românești cu numele de Transnistria.

Citâm în acest sens numai titlurile câtorva articole: «**Misiunea României**» de prof. **Vasile Gh. Ispir**, «**Pentru frații din Transnistria**» de **N. Batzaria** și «**Transnistria**» de prof. **Ioan Gh. Savin**

Când glasul armelor va înceta, — scrie d. prof. **I. Gh. Savin** — prin definitiva victorie a marilor noștri aliați și deci și a noastră, aici în Răsărit va începe marea luptă de redresare și reîncreștinare, de reașezare și reumanizare a acestei lumi adânc răvășită și pustiită, desorientată și păgânizată de domnia nefastă a bolșevismului. Și opera aceasta de redresare sufletească n'o pot face alții, ci numai noi, românii, pe baza comunității de credință creștină ortodoxă».

■ Din săptămânalul misionar «**Ortodoxia**» (nr. 11, Nov. 1941, București) desprindem articolul semnat de **Pr. Ștefan Dobra**, care ocupă primul loc din revistă, cu titlul «**Expansiunea apostoliei noastre**».

Autorul spune, între altele, că necesitatea misionarismului creștin în Basarabia și în părțile apusene ale Rusiei implică trimiterea acolo a unor echipe de harnici și pricepuți predicatori ai cuvântului evanghelic; însă de unde va lua biserica noastră elementele care să constitue cadrele viitoarei cruciade spirituale?

Despre «**Adevărata înfățișare a așa zisului raiu sovietic**» scrie, cu dovezi culese la fața locului, **Pr. I. Ionescu,** desvăluind cu cifre și date statistice regimul lucrului, salarizării, impozitelor, chiriilor, justiției și alimentării populației în Rusia roșie, iar d-nele **Maria Bordea** și **Valeria Ungureanu** arată ajutorul pe care l-au putut da operei de asistență spirituală întreprinsă în spitalele de răniți de părintele **Toma Chiricuță,** directorul revistei.

■ «**Sinaxarul**» (nr. 2, Nov. 1941, București), gazetă de atitudine ortodoxă, scoasă de o grupare de tineri și talentați clerici, nu-și mai poate spune cuvântul cu vigoarea caracteristică tinereții entuziaste, deoarece la cenzura bisericească dictează competența severă a cuiva care a împlinit deabia 26 ani și care pretinde c'a fost inițiat încă din leagăn în secretele zeilor...

In numărul acesta scriu preoții **Nițâ Mihai, George Teodorescu, Mihai Ștefan,** protopop **A. Nanu,** diacon **Laurențiu Popovici,** ș. a. Se desbat cu claritate și suplețe de stil probleme profesionale.

Reținem pentru justețea relatărilor articolul «**Har, magie și habotnicie**», semnat de **Nițâ Mihai**, din care luăm cunoștință că din exces de zel și din calcule personale se găsesc slujitori ai altarului cari vor să se inițieze în technica sugestionării și a magnetismului coueist în scopul de a stăpâni mai sigur sufletele păstoriților. Firește, procedând astfel acei slujitori nesocotesc puterea harului divin care lucrează în ei pe deasupra tuturor virtuozităților omenești.

■ «**Cuvântul bisericii pentru războiul sfânt**» se intitulează pastorala pe care **Patriarhul Nicodim** o publică în revista «**Biserica Ortodoxă Română**» (nr. 7—8, Iulie-August 1941, București).

Intr'o formă plină de mireasma vechilor hrisoave și cărți bisericești, și fără a neglija vigoarea tonului impus de împrejurarea cea mai excepțională din istoria ultimelor veacuri, patriarhul țării lămurește sufletului ortodox al României temeiurile deslănțuirii războiului împotriva dușmanului credinței și civilizației.

«Alături de glorioasa armată germană și de toate națiunile ce și-au dat acum mâna, națiunea și țara noastră trăiesc marea bucurie de a se număra printre cei ce alcătuiesc oștirea cea sfântă a lui Dumnezeu. În fruntea căreia luptă în chip nevăzut El

însuși, pentru nimicirea uriciosului dușman».

La fel în «**Pastorala războiului**» găsim limpezi și edificatoare gânduri în legătură cu epopeia din Răsărit, datorite **Arhimandritului Scriban**.

Afară de «**Un catalog vechi de manuscrise**» semnat de **Pr. D. Fecioru** restul numărului este lipsit de interes și atracție. Sugerăm conducerii revistei o orientare redacțională pe alte vaduri decât acele ale unui masiv și rigid material istorico-teologic.

Teodor Iordache

■ «**Revista generală a învățământului**» închină ultimul număr (anul XXIX, Sept.—Oct 1941, București) filosofului și pedagogului german **J. Fr. Herbart**, dela a cărui moarte s'au împlinit, la 11 August 1941, o sută de ani. Sunt expuse, în articole documentate și de utilă interpretare personală, multiplele aspecte ale activității și cugetării lui Herbart, precum și influența pe care autorul «**Introducerii în filosofie**» și al «**Schiței prelegerilor pedagogice**» a exercitat-o și o exercită încă asupra școalei noastre.

Semnează d-nii: **G. G. Antonescu** («Filosofia și pedagogia lui Herbart»), **V. P. Nicolau** («Valoarea de actualitate a lui Herbart»), **St. Bârsănescu** («I. Fr. Herbart și școala românească»), **Pamfil C. Georgian** («Istoria ca obiect de învățământ și mijloc educativ în pedagogia lui Herbart»), **C. Kiriţescu** («Herbart și educația fizică»), **O. N. Căciulă** («Educația religioasă la Herbart») și d-na Anina Rădulescu-Pogoneanu («Herbart și copiii»).

La cronică, d. **V. P. Nicolau** spicuiește din presa streină titlurile câtorva studii despre Herbart, prilejuite de această comemorare.

■ Însoțindu-le cu un scurt comentariu, d. **Fl. Stănculescu** publică în revista «**Societatea de mâine**» (anul XVIII, nr. 2—3, trimestrele Iunie și Septembrie 1941, București) trei scrisori inedite ale lui **Aron Pumnul**, a căror importanță nu poate fi ignorată de biografii profesorului lui Eminescu.

In prima scrisoare, trimisă din Blaj lui **Gh. Bariț** la 19 Oct. 1847 și semnată **Pumnescu**, se vorbește de legăturile lui Pumnul cu Timotei Cipariu.

A doua, din Cernăuți la 3/15 Februarie 1849, adresată tot lui Gh. Bariț, «desvălue iarăși lucruri necunoscute. Aron Pumnul sfătuiește pe Gh Bariț ce trebuie să facă referitor la intenția monarhiei austro-ungare de a schimba Constituția».

A treia scrisoare (din Cernăuți, 15 Iulie 1849) este trimisă lui **Atanasie Sandor**, profesor de pedagogie la Arad, căruia îi cere, în continuare, relații în legătură cu viața și opera cărturarilor ardeleni.

■ Poetul **G. Bacovia** a împlinit, la 13 Octombrie a. c., 60 de ani. Aniversarea este călduros înregistrată de «**Universul literar**» (anul L, nr. 149, Sâmbătă 29 Nov. 1941, București), care îi închină prima pagină. Schimbând «**Colocviile în actualitate**» în «**Întâlniri**» și semnând cu numele lor adevărat, d-nii **Mihai Niculescu** și **Paul Lahovari** (**Menalc** și **Menip** de pe vremuri) mențin rubrica în aceeaș notă antrenantă. Tema centrală a discuției o formează poesia bacoviană. Se remarcă, deasemeni, articolul d-lui **Ion Frunzetti** («Bacovia și Andreescu»). D. **Mihai Niculescu** se ocupă, la cronica literară, de întreaga operă a lui Bacovia.

Bine informat, onest cu sine și cu cetitorii, cu frază minuțios cizelată, dotat cu putere de pătrundere în miezul creației și niciodată înglodându-și stilul în erudiție, d. Mihai Niculescu se impune printre fruntașii generației sale.

In restul revistei colaborează: d-na **Coca Farago** («Elegie cu natură moartă») și d-nii **Radu A. Sterescu** («Intâia fericire»), **Dorin Ilieseu** («Inspecție»), **Ștefan Stănescu** («Invocare»), **Nichita Tomescu** («Cântec de bunic»), **I. Calboreanu** («Cântec de pe Nistru») și **Laurențiu Fulga** («Intunecatele zăpezi»).

■ După colecția de scrisori tipărite și comentate de d. **Vasile Netea** într'un număr mai vechiu al «**Luceafărului**», d. **Iosif Bătiu** publică în aceeași revistă (anul I, seria nouă, nr 7, Oct. 1941, Sibiu) alte două scrisori inedite ale **Mariei Cunțan** către **Ion Bianu**, a căror apariție coincide cu împlinirea a cinci ani dela moartea poetei ardelene.

Prima este «un dureros și desnădăjduit strigăt de ajutor, adresat de poetă binefăcătorului și sprijinitorului ei de totdeauna», pe care îl roagă de data aceasta (la 20 Martie 1917) a-i înlesni să găsiască «un post de dactilografă, învățătoare de sat, chiar de bonă, fată în casă»...

A doua, trimisă din Orfelinatul Radu Vodă la 5/18 Sept. 1917, sub formă de petiție, se referă la manuscriele inedite ale Mariei Cunțan, încredințate — prin Ion Bianu — Academiei Române.

In aceeași revistă, un documentat studiu («Relativismul estetic al d-lui E. Lovines-

cu») de d. **Al. Dima**, dintr'o lucrare («Privire critică asupra esteticei românești contimporane») în curs de apariție.

D. **Manoil Haivas** se ocupă de contactul permanent dintre Bucovina și restul țării, accentuat din momentul căderii provinciei noastre dela nord sub stăpânire austriacă. D-sa arată că Țara Fagilor a fost întotdeauna «ocrotitoare a românismului», în sensul că atunci când peste Vechiul Regat se abăteau zile grele, fruntașii naționaliști refugiați aflau în Bucovina adăpost și primire frățească. Pribegia începe cu 1821, iar cel dintâiu boier moldovean alungat de evenimente, căruia i se oferă ospitalitate bucovineană, este vornicul **Ion Neculce**.

Al doilea grup de refugiați, printre cari M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Alexandru Cuza (viitorul Domn), poetul Gheorghe Sion etc., intră în Bucovina în 1848, odată cu Aron Pumnul, Gh. Barițiu, Timotei Cipariu, Iacob Bologa și Grigori Mihali din Ardeal.

Sunt amintite, apoi, ca «pregătiri ale unității sufletești între toți Românii», serbarea dela Putna (1871) cu Eminescu, Slavici și Ciprian Porumbescu; turneele răscolitoare de suflete în frunte cu Petre Liciu, Agata Bârsescu, Aristița Romanescu, ș. a.; șezătorile literare la cari citeau Șt. O. Iosif, Mihail Sadoveanu, Dimitrie Anghel, Natalia Negru (1907), Octavian Goga, Ilarie Chendi, Cincinat Pavelescu, Ion Minulescu, Zaharia Bârsan, Emil Gârleanu etc. (1910) și înrolarea bucovinenilor în armata română (1914), a căror jertfă nu poate fi uitată când se pomenește numele eroilor: Ion Grămadă, locotenentul Turtureanu, Lascar Luția, Iustin Breabăn și alții.

D-nii Grigore **Popa**, Victor **Papilian**, **Gherghinescu Vania**, P. **Drăghici**, Z. **Barbu**, **Olimpiu Boitoș** și I. V. **Spiridon** semnează cronici dense și de actualitate.

Teodor Al. Munteanu

B I B L I O G R A F I E

CĂRŢI

EDITURA ACADEMIA ROMANA BUCUREŞTI

Şt. Ciobanu: Inceputurile scrisului în limba românească, 1 vol. 58 pag.+18 pl., Memoriile Secţiunii Literare, seria III, tomul X, mem. 3, 1941. Lei 90.

N. Bagdasar: Teoria cunoştinţei. (Expunere sistematică şi critică), 1 vol. 314 pag., Studii şi cercetări LIV, 1941. Lei 150.

Paul Mihailovici: Tipărituri româneşti în Basarabia dela 1812 până la 1918, 1 vol. 380 pag.+20 pl., Studii şi cercetări XLVI, 1941. Lei 250.

LXXV de ani dela înfiinţarea Academiei Române — 1866—1941. (Cuvântări rostite în şedinţa festivă din 29 Mai 1941), 44 pag.+5 pl., 1941.

Alex. Lăpedatu: 11 Februarie 1866 în perspectiva istorică a trei sferturi de veac, 1 vol. 22 pag., Memoriile Secţiunii Istorice, seria III, tomul XXIII, mem. 13, 1941. Lei 20.

Artur Gorovei: Şerpele de casă. (Cercetări de folclor), 1 vol. 12 pag., 1941. Lei 8.

EDITURA «CUGETAREA» BUCUREŞTI

Alexandru C. Ionescu: Poezia lirică română contemporană, 1 vol. 292 pag., 1941. Lei 80.

Const. Calafateanu: Istoria literaturii franceze, 1 vol. 384 pag., 1941. Lei 140.

Ernest Bernea: Indemn la simplitate. (Mărturisiri pentru un om nou), 1 vol. 144 pag., 1941. Lei 50.

Grigore Olimp Ioan: Am fost un imbecil! (Roman), 1 vol. 192 pag., 1941. Lei 60

Poeţii Văcăreşti. (Viaţa şi opera lor poetică), 1 vol. 360 pag., 1941, ediţie îngrijită de **Paul I. Papadopol.** Lei 80.

Armand G. Constantinescu: Cer şi destin, 1 vol. 360 pag., 1941.

N. I. Herescu: Caete clasice, 1 vol. 252 pag., 1941.

Hans Dittmer: Ţăranul în Germania de azi. 1 vol. 72 pag., 1941, trad. din l. germană de Emanoil Tr. Simtion. Lei 35.

Ştefan Ionescu: Dela Petru cel mare la Stalin. (Istoria unei revoluţii), 1 vol. 264 pag., 1941. Lei 110.

Octavian Goga: Poezii, 1 vol. 384 pag., 1941. Lei 110.

Walter Scott: Richard inimă de leu. (Roman), 1 vol. 328 pag., 1941, trad. de **Al. Iacobescu.** Lei 80.

Nichifor Crainic: Germania şi Italia în scrisul meu dela 1932 încoace, 1 vol. 296 pag., 1941. Lei 120.

Constantin Loghin: Istoria literaturii române. (Dela început până în zilele noastre), 1 vol. 530 pag., 1941. Lei 125.

Ilariu Dobridor: Cum au dizolvat evreii cultura europeană. (Vol. I din «Decăderea dogmelor»), 1 vol. 292 pag., 1941. Lei 90.

Nicolae Roşu: Dialectica naţionalismului, 1 vol. 352 pag., 1941. Lei. 110.

A. C. Cuza: Indrumări de politică externă. (Desfiinţarea «Ligii Naţiunilor». Revizuirea tratatelor. Alianţa României cu Germania), 1 vol 156 pag., 1941. Lei 60.

I. D. Marin: Pedagogia lui Creangă, 1 vol. 192 pag., 1941. Lei 60.

George Gregorian: Două fete dintr'un neam. (Versuri), 1 vol. 104 pag., 1941. Lei 60.

S. Mehedinţi-Soveja: Creştinismul românesc. (Adaos la caracterizarea etnografică a poporului român), 1 vol. 226 pag., 1941. Lei 80.

N. I. Herescu: Milliarium, vol. I (1926—1936), 196 pag., vol. II (1937—1941), 192 pag. Colecţia Enciclopedică publicată de Institutul de studii latine, 1941.

Mgr. Bougaud: De Evangeliis, 1 vol. 196 pag., 1941, trad. de C. Ceruleanu. Lei 80.

Pr. P. F. Alexandru: Originea omului după religie şi ştiinţă. (Studiu apologetic), 1 vol. 208 pag., 1941. Lei 80.

Emilian Vasilescu: Probleme de psihologie religioasă şi filosofie morală, ediţia II-a, 1 vol. 208 pag., 1941. Lei 80.

Lucio D'Ambra: Meseria de sot. (Roman), 1 vol. 304 pag., 1941. Lei 100.

EDITURA «CARTEA ROMANEASCA» BUCUREŞTI

Ştefania Velisar-Teodoreanu: Cloşca cu pui, 1 vol. 152 pag., 1941. Lei 60.

M. Sadoveanu: Ostrovul lupilor, 1 vol. 228 pag., 1941. Lei 100.

Anton Pann: O şezătoare la ţară, 1 vol., 136 pag., 1941, ediţie îngrijită de **Ion Pillat.** Lei 20.

Alice Soare: Sâmburi de lumină (versuri), 1 vol. 138 pag., 1941. Lei 80.

I. Simionescu: Tinere, cunoaşte-ţi neamul, 1 vol. 118 pag., 1941. Lei 90.

Al. I. Odobescu: Pseudo-Kyneghetikos, 1 vol. 56 pag. 1941, ediţie îngrijită de **Ion Pillat. Lei 15.**

Vasile Netea: Şt. O. Iosif. (Viaţa şi opera lui), 1 vol. 32 pag., 1941. Lei 8.

Sanda Marin: Mâncări din porumb, 1 vol. 32 pag., 1941. Lei 8.

Corciovă S. Ştefan: Plante alimentare. (Conservarea şi folosirea), 1 vol. 32 pag., 1941. Lei 8.

Dimitrie Sturdza: Ion C. Brătianu (1821—1881), 1 vol. 32 pag., 1941. Lei 8.

Vasile Netea: Ţara Iaşului, 1 vol. 32 pag., 1941. Lei 8.

Vasile Netea: Ion Pop-Reteganul. (Bio-bibliografie), 1 vol 32 pag., 1941. Lei 8.

Prof. Tr. Săvulescu: Mana viţei-de-vie, 1 vol. 32 pag., 1941. Lei 8.

Sanda Marin: 101 feluri din fructe, 1 vol. 32 pag., 1941. Lei 8.

EDITURA ZIARULUI «UNIVERSUL» BUCUREŞTI

Axente Sever Banciu: Aspectul economic al războiului actual, 1 vol. 104 pag., 1941. Lei 50.

I. Manu: Din lumea sovietică. (Note de călătorie). 1 vol. 64 pag., 1941. Lei 30.

C. Gane: Trecute vieţi de Doamne şi Domnite, 1 vol. 470 pag., 1941, ediţia IV. Lei 150.

Andersen: Soldatul de plumb şi alte poveşti, 1 vol. 88 pag., 1941, trad. de **Al. Iacobescu.** Lei 54.

Ing. P. Duţescu: (Fructele. Recoltare, depozitare, comercializare şi industrializare), 1 vol. 320 pag., 1941. Lei 120.

G. Ionescu-Şişeşti: Indrumări agricole. (35 conferinţe ţinute la Radio Bucureşti), 1 vol. 332 pag., 1941. Lei 100.

Calendarul «Universul» 1942, 280 pag. Lei 120.

Eugen Dimitrie Petit: Originea etnică, 1 vol. 64 pag., 1941. Lei 40.

Ion Ionescu: Povestiri ştiinţifice. (Conferinţe şi articole de popularizarea ştiinţelor), 1 vol. 272 pag., 1941. Lei 100.

Constantin N. Tămârjan: Cleiurile. (Importanţa, pregătirea şi modul de întrebuinţare), 1 vol. 216 pag., 1941. Lei 100.

EDITURA FUNDAŢIA REGALA PENTRU LITERATURA ŞI ARTĂ BUCUREŞTI

Alice Voinescu: Aspecte din teatrul contemporan, 1 vol. 208 pag., 1941. Lei 80.

Ioan C. Veliciu: Brevet de pilot, 1 vol. 194 pag., 1941. Lei 60.

EDITURA CASEI ŞCOALELOR BUCUREŞTI

Emanoil Bucuţa: Pietre de vad, 1 vol. 168 pag., 1941. Lei 125.

Petre I. Sturdza: Amintiri. (Patruzeci de ani de teatru), 1 vol. 170 pag. cu ilustraţiuni în text, 1940. Lei 60.

ALTE EDITURI BUCUREŞTI

Dumitru Almaş: Meşterul Manole (Roman), 1 vol. 528 pag., 1941, Ed. Naţionala Gh. Mecu. Lei 180.

Gh. Şt. Cazacu: Acorduri (Poeme), 1 vol. 124 pag., 1941, Ed. «Cronicarul». Lei 80.

D. Bodin: Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele Române şi Regatul Sardiniei, 1 vol. 376 pag., 1941. Ed. Uniunea Fundaţiilor Culturale Regale, Secţia Istorică. Lei 280.

Alex. Lăpădatu: Intre Cuza-Vodă şi Costache Negri, Extras din volumul «Omagiu profesorului Ioan Lupaş», 1 vol. 16 pag., 1941, M. O. Imprimeria Naţională.

Mircea Djuvara: Viaţa lui Kant, 1 vol. 28 pag., 1941, Tip. «Universul».

Mircea Djuvara: Precis de filosofie juridică, (Tezele fundamentale ale unei filosofii juridice), 1 vol. 104 pag., 1941, Tip. «Universul».

General Victor Iliescu: I. Educaţia tineretului român. (Cadrul şi soluţiile problemei). II. Din temeiurile educaţiei tineretului (cultul şi disciplina muncii), 1 vol. 48 pag., 1941, Tip. Monitorul Oficial. Vom reveni cu o dare de seamă.

Ernest Bernea: Timpul la ţăranul român. (Contribuţie la problema timpului în religie şi magie), 1 vol. 80 pag., 1940, Tip. «Bucovina». Lei 70.

Ernest Bernea: Gând şi cântec. (Poezii), 1 vol. 96 pag., 1939, Tip. «Bucovina». Lei 60.

G. Popa-Lisseanu: Originea Secuilor şi secuizarea Românilor, 1 vol. 160 pag., 1941, Tip. «Bucovina». Lei 100.

Dan Petraşincu: Omul şi fiara. (Nuvele), 1 vol. 488 pag., 1941, Ed. «Cultura Românească». Lei 140.

D. Iov: Privelişti basarabene, 1 vol. 272 pag., 1941, Ed. «Naţionala»—Gh. Mecu. Lei 95.

Căpitan Dragomir Petrescu: Bugeacul. (Entitatea lui românească), 1 vol. 16 pag., 1941. Colecţia revistei «Bugeacul». Lei 40.

I. A. Basarabescu: O scriitoare necunoscută din epoca Unirii Principatelor. (Conferinţă ţinută la Ateneul Român în seara de 10 Martie 1940), 1 vol. 26 pag., 1940, Tip. «Cartea Românească». Lei 30.

S. Mehedinţi: Omul de Stat. (Consideraţiuni geografice şi etnografice), 1 vol. 16 pag., 1941, Tip. «Universul».

Alexandru Constant: Odesa, 1 vol. 160 pag., 1941, Ed. «Eminescu». Lei 70.

Adrian Dimitriu-Şoimu: Cântecele mele. (Versuri), 1 vol. 132 pag., cu ilustraţiuni de Petru Aurel, 1941. Tip. «Bucovina», Lei 100.

Neculai V. Coban: Cântece de acasă (Poesii), 1 vol. 64 pag., 1941, Ed. «Viaţa Basarabiei». Lei 60.

G. Tomescu-Pătroaia: Inseilări (Poesii), 1 vol. 112 pag., 1941, Tiparul Universitar. Lei 65.

Leonte Dumitrescu: S'au desrobit hotarele sfinte (Versuri), 1 vol. 80 pag., 1941, Institutul de arte grafice al muncii. Lei 30.

George Axinteanu: Biruitorii (Oameni cu suflete de zei), prima fascicolă, 70 pag., 1941, Institutul de arte grafice al Muncii. Lei 40.

Ştefan Popescu: Lerui-Ler (Versuri), 1 vol. 40 pag., 1941, Tip. «Socec». Lei 80.

Vasile Iad: Staliniada (Versuri), 1 vol. 64 pag., 1941, cu desene de **Ion Anestin**. Lei 50.

N. Cortojan: Cercetări literare, 1 vol. 314 pag., 1940, Facultatea de litere din Bucureşti. Lei 150.

Alexandru Bilciurescu: Thalassa (Versuri), 1 vol. 120 pag., 1941, Ed. Liga Navală Română. Lei 100.

Scarlat Preajbă: Prezentări literare (I. Un scurt istoric al regiunii şi al revistei «Bugeacul»; II. G. Bezviconi), 1 vol. 26 pag., 1941, Tip. «Carpaţi».

Petre Ciureanu: Un prieten al României: Oscar Randi, 1 vol. 12 pag., Extras din rev. «Tinerimea Română» (anul LIX, nr. 5—8 — 1941).

G. Bezviconi: Cimitirul Bellu din Bucureşti, 1 vol. 24 pag., 1941, Colecţia rev. «Bugeacul».

Nicolae Bogdan: Românii în secolul al XV-lea, 1 vol 340 pag., 1941, Colecţia «Justinian». Lei 150.

D. Barbu: Problema autorităţii în familie (Studiu precedat de «O părere» a d-lui prof. univ. **S. Mehedinţi**), 1 vol. 64 pag., 1941, Tip. „Ion Creangă". Lei 60.

Leon Diculescu: Antonio Fari (Din spiritul critic italian în sec. XIX), 1 vol. 24 pag. Extras din „Studii Italiene". VII, 1940.

Virgiliu Gavrilescu: Cooperaţia şi agricultura în Finlanda, 1 vol. 36 pag., 1941, Tip. „Bucovina".

Paul Georgescu: Naţionalismul lui Eminescu, 1 vol. 42 pag., 1941, Ed. „Vremea" Lei 30.

Marcel Romanescu: Andersen în România (O călătorie pe Dunăre acum o sută de ani), 1 vol. 16 pag., Extras din „Revista Fundaţiilor Regale", anul VIII, nr. 1, 1941.

N. A. Constantinescu: Renovaţia istoriei românilor de N. Iorga, 1 vol. 192 pag., 1940, Extras din „Revista Istorică".

I. Rădulescu-Pogoneanu: Patru scrisori către Alecsandri în legătură cu o misiune în chestiunea Basarabiei, 1 vol. 28 pag., 1941, Ed. Fundaţiei Culturale Mihail Kogălniceanu.

Dr. Eraclie Sterian: Incercări de etimologie universală şi Neolatinitatea limbei române. 1 vol. 18 pag., Extras din „Revista cursurilor şi conferinţelor universitare", 1941.

Ion Pantazi: Despre artă, 1 vol. 64 pag. + 7 pl., f. a., Tip. Mihail Grozea. Lei 50.

Pierre Loti: Cele trei cadâne, 1 vol. 204 pg., 1941, trad. de **N. Şerban**. Lei 100.

Jan Kochanowski: Treni, 1 vol. 34 pag., de **T. Gostynski** şi **R. Cidean**, Ed. Institutului Sud-Est European.

A. Semaca: Privire în trecutul Târgului Pietrei, 1 vol. 20 pag., 1938.

Dinu Constantinescu: Bună dimineaţa, 1 vol. 192 pag., Ed. „Ideia" Lei 60.

Jan Kochanowski: Respingerea solilor greci, 1 vol. 32 pag., 1941, trad. de **Tadeusz Gostynski** şi **Alex. Dumitraşcu**, Ed. Institutului Sud-Est European.

Ion Vlasiu: Poveste cu năluci, 1 vol. 248 pag., 1940, Tip. „Frăţia Românească".

P. Tipărescu Rasă şi degenerare (Cu un studiu statistic asupra jidanilor), 1 vol. 88 pag., 1941, Tip. „Bucovina".

Mihail Vulpescu: Rozmarin (Basm), 1 vol. 36 pag., 1941, Tip. „Universul". Lei 15

Mihail Vulpescu: Muma Pădurii (Basm), 1 vol. 32 pag., 1941, Tip. „Universul Lei 15.

G. Bezviconi: Românismul fruntaşilor Moldovei dintre Prut şi Nistru sub stăpânirea străină, 1 vol. 30 pag., Extras din „Revista Fundaţiilor Regale" (nr. August-Sept. 1941).

Nicolae Ţimiraş: Ioan Creangă (După documente vechi, însemnări şi mărturii inedite), ediţia II-a, lucrare premiată de Academia Română, 1 vol. 292 pag., 1941. Lei 100.

Ernest Bernea: Moldova tristă (Poeme în proză), 1 vol. 112 pag., 1941, Tip. „Bucovina". Lei 80.

Nae Ionescu: Istoria Logicei, 1 vol., 232 pg., 1941, Comitetul pentru tipărirea operei lui Nae Ionescu, Lei 200.

S. D. Lalu: Lui Bălăcescu, 1 vol. 36 pag., 1941, Tip. „Cultura", 1941.

Prof. Iacobovici: Pentru Profesorul Bălăcescu, 1 vol. 4 pag., Tip. „Cultura" 1941.

EDITURI DIN PROVINCIE

Vasile Netea: Profesorul Ioan Lupaş (La împlinirea a şase decenii de vieaţă), 1 vol. 24 pag., Ed. rev. „Şcoala Vremii", 1940, Arad.

Leca Morariu: Ţara Scaunelor de Domni, 1 vol. 18 pag., 1941, Cernăuţi. Lei 30.

G. D. Loghin: M. Eminescu şi provinciile desrobite, 1 vol. 24 pag., 1941, Tip. «Brawo», Iaşi.

Lucian Costin: Ghicitorile bănăţene (Studii asupra folclorului bănăţean), 1 vol. 68 pag., 1941, Tip. «Unirea», Craiova. Lei 40.

Ion Pavel Dumitrescu: Prbegie (Poeme în proză), 1 vol. 72 pag., Tip. „Concordia". 1941, Arad.

Ioan Al. Bran-Lemeny: Traista mea (Poesii) 1908—1940, Ed. „Unirea", 1940, Braşov. Lei 100.

Alexandru Lungu: Fata din brazi (Versuri), 1 vol. 16 pag., Tip. „Acţiunea Buzăului". 1941, Buzău. Lei 20.

Aurel Vasiliu: Eminescu, un mare neînţeles, 1 vol. 40 pag.. Tip. „Mitropolitul Silvestru". 1940, Cernăuţi. Lei 40.

Mihail Macrea: Monetele şi părăsirea Daciei, 1 vol 38 pag., Tip. „Cartea Românească", 1940, Cluj.

Preda Savu: Litere de pământ (versuri), 1 vol. 96 pag., Ed. „Gând şi slovă oltenească", 1941, Craiova. Lei 40.

I. Râmbu: Flori de gând (Versuri), 1 vol. 74 pag. Tip. „Liga Culturală", 1940, Iaşi. Lei 16.

A. Semaca: Problema accelerării justiţiei penale, 1 vol. 24 pag., Tip. „Cartea Românească", 1940, Ploeşti. Lei 30.

N. Tcaciuc-Albu: Bucovina de Nord (28 Iunie 1940—28 Iunie 1941), 1 vol. 32 pg., Tip. „Dacia Traiană", 1941, Sibiu.

G. Bezviconi: Roirea familiilor româneşti peste Nistru, 1 vol 28 pag., Extras din revista „Cetatea Moldovei" (anul II, vol. III, Nr. 14, 1941), Iaşi.

STRAINATATEA

Lt.Colonel Al. Budiş şi Stela A. Hagi Petrov: Gramatica şi limba bulgară, 1 vol. 224 pag., 1941, Sofia.

REVISTE

«Cetatea Moldovei», anul II, vol. II, nr. 11—12, 1 Aug.—1 Sept. 1941, Iaşi.

«Viaţa Basarabiei», anul X, n-rele 8 (August), 9—10 (Sept.-Oct.) 1941, Bucureşti.

«Curentul literar», anul III, n-reie 129 (20 Sept.), 130 (27 Sept.), 131 (4 Oct.) 1941, Bucureşti.

«Tribuna tineretului», anul V, n-rele 111 (22—29 Sept.), 113 (13 Oct.), 115 (27 Oct.) 1941, Bucureşti.

«Dacia», anul I, n-rele 6 (15 August), 7 (1 Noembrie) 1941, Bucureşti.

«Statul românesc» anul XII, nr. 364/5 (27 Sept) 1941, Bucureşti.

«Satul», anul XI, nr. 131 (Oct.) 1941, Bucureşti.

«Marea noastră», anul X, nr. 9—10 (Sept.-Oct.) 1941, Bucureşti.

«Revista generală a învăţământului», anul XXIX, n-rele 5—6 (Mai—Iunie), 7—8 (Sept.-Oct.) 1941, Bucureşti.

«Răsăritul», anul XXIII, nr. 7—10, 1941, Bucureşti.

«Biserica ortodoxă română», anul LIX, nr. 7—8 (Iulie-August) 1941, Bucureşti.

«Conferenţa», anul V, nr. 8 (Iulie) 1941, Bucureşti.

«Lumea nouă», anul X, nr. 5—6 (Mai-August) 1941, Bucureşti.

«Revista intendenţei şi administraţiei armatei», anul XXI, nr. 7—8 (Iulie-August) 1941, Bucureşti.

«Indrumătorul nostru», anul I, nr. 4—6 (Iulie-August) 1941, Bucureşti.

«Dacia rediviva», anul I, nr. 3—5 (Iunie-August) 1941, Bucureşti.

«Ramuri», anul XXXIII, nr. 1—2 (Mai-Iunie) 1941, Craiova.

«**Poporul românesc**», anul X, n-rele 15—16 (1—16 Sept.), 17—18 (1—16 Oct.) 21—2 (1—16 Dec.) 1941, Gara Chitila-Ilfov.

«**Gazeta cooperatorului**», anul VI, nr. 5 (Sept.) 1941, Bucureşti.

«**Revista de igienă socială**», anul XI, nr. 7—8 (Iulie-August) 1941, Bucureşti.

«**Societatea de mâine**», anul XVIII, nr. 2—3 (Iunie-Sept.) 1941, Bucureşti.

«**Revista limbii şi culturii germane**», anul I, nr. 3 (Oct.-Dec.) 1941, Bucureşti.

«**Luceafărul**», anul I, serie nouă, Oct. şi Nov. 1941, Sibiu.

«**Familia**», anul LXXVI, seria IV, nr. 6-7-8 (Iunie-Iulie-August) 1941, Bucureşti.

«**Preocupări literare**», anul VI, nr. 9 (Noembrie) 1941, Bucureşti.

«**Şcoala Românească**», n-rele Septembrie, Octombrie şi Noembrie 1941, Bucureşti.

«**Vremea**», anul XIII, n-rele 627 (16 Noembrie), 628 (23 Noembrie), 629 (30 Noembrie) 1941, Bucureşti.

«**Universul literar**», anul L, n-rele 44 (25 Oct.), 45 (1 Nov.), 47 (15 Nov.) 1941, Bucureşti.

«**Revista Fundaţiilor Regale**», anul VIII, n-rele 10 (Octombrie), 11 (Noembrie) 1941, Bucureşti.

«**Gândirea**», anul XX, nr. 9 (Noembrie) 1941, Bucureşti.

«**Meşterul Manole**», anul III, nr. 5—6 (Nov.-Dec.) 1941, Bucureşti.

«**Făt-Frumos**», anul XVI, nr. 5 (Sept.-Oct.) 1941, Cernăuţi.

«**Buletinul Centrului român de documentare**», anul II, nr. 1—2, 1941, Bucureşti.

«**Biserica Ortodoxă Română**», anul LIX, nr. 9—10 (Sept.-Oct.) 1941, Bucureşti.

«**Claviaturi**», anul I, nr. 5—6, Sept.-Oct. 1941, Braşov.

PENTRU ABONAŢII NOŞTRI. — Din cauza scumpirii tuturor materialelor, ca şi a ridicării salariilor, facem cunoscut că abonamentul pe anul 1942 este de 500 lei pentru particulari, 750 pentru librari şi 1500 pentru autorităţi. — ADMINISTRAŢIA „C. L.".

P 372

ANUL LXXV N-RELE 1—2 IAN.-FEB. 1942

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

Biblioteca Municipiului Timișoara

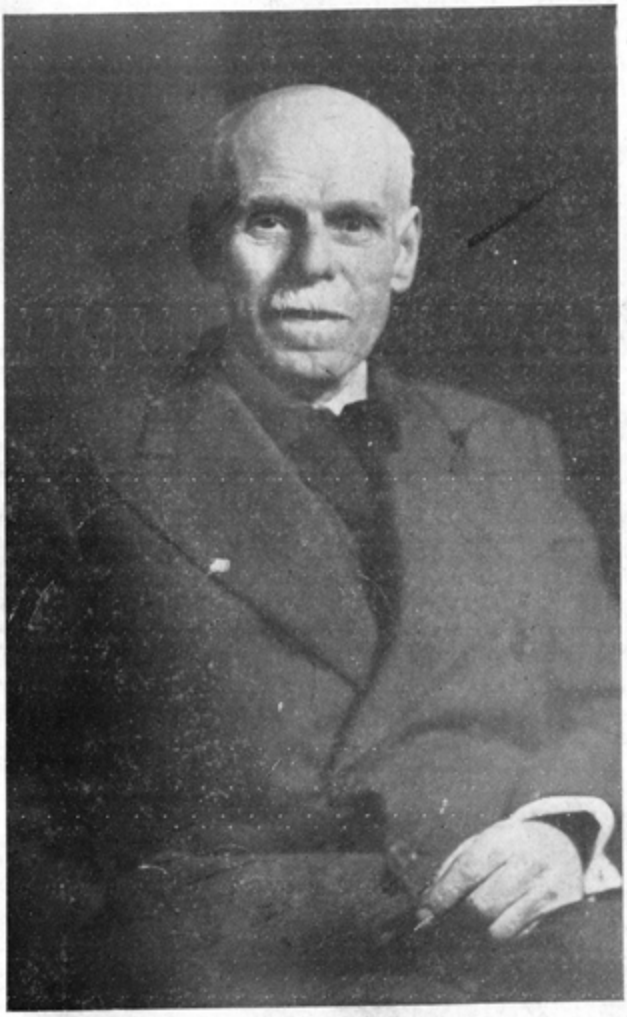

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ ÎNTEMEIATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

INSCRISĂ LA TRIBUNALUL ILFOV, DOSAR 647/938

ORDONANTA PREZIDENTIALA N-RUL 2708 DIN 20 FEBR. 1939.

APARE LUNAR ÎN 96—128 PAGINI

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA

BUCUREŞTI III, STR. ARGENTINA, 39

TELEFON 2-10-43

ABONAMENTUL PE AN:

PARTICULARI, ŞCOLI PRIMARE, ŞCOLI SECUNDARE	500 LEI
LIBRĂRII	750 „
OFICIALE	1500 „
STRĂINĂTATE	2000 „

ABONAMENTELE SE ACHITĂ LA INCEPUTUL ANULUI

NUMĂRUL: PREŢUL INDICAT PE COPERTĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE INAPOIAZĂ

P 372

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXV N-RELE 1—2 IAN.-FEB. 1942

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI ÎN REDACȚIE:
ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU
ȘTEFAN CUCIUREANU

„BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

CUPRINSUL

I. Petrovici . . . . . Instinctul iubirii
Ioan Al. Brătescu-Voinești . . . Canonul Comisului Dinu Matraca
C. Rădulescu-Motru . . . . . Din psihologia etnicului sătesc
I. Agârbiceanu . . . . . Vâltoarea (Roman, X)
Al. Lascarov-Moldovanu . . . Amintiri dintr'un oraș moldovenesc
G. Tutoveanu . . . . . Așa vorbi sihastrul
George A. Petre . . . . . Bietul tata
Emil Giurgiuca . . . . . Când mă voiu întoarce
Teodor Al. Munteanu . . . . . Legendă
Teofil Lianu . . . . . Din Țara Fagilor
D. Iov . . . . . Carte poștală
Augustin Z. N. Pop . . O notă la „Psaltirea în versuri" din 1673
Ștefan Cuciureanu . . . . Giovanni Pascoli și limba română
Dorin Iliescu . . . . . Schimbare de nume
Teodor Iordache . . . . . Post vacant la Sfântul Nicolae
Florin Niculescu . . . . . Românism și cultură
„Conv. Lit." . . . . Ultimele manuscrise ale lui George Vaida
George Vaida . . . . Catrene, Charles Baudelaire: Albatrosul. Balada fetei de pe stradă, Eva, Versuri pentru fata bătrână, Intoarcerea din ceață, Desgust, Vlad Țepeș (I)
W. v. Goethe . . . . Götz von Berlichingen (Trad. de **Laura M. Dragomirescu**)
Anton Graf Knyphausen . România, țara idilelor senine (Trad. de **A. P. Todor**)
I. Lupașcu . . . . . Legenda orașului Caracaș

Alexandru Ionescu . . . . Cântece şi colinde de peste Nistru
Dimitrie P. Pascu . . . . Cântece şi colinde de peste Nistru
Eugeniu Micu . . . . . Intr'o grădină (Compoziţie muzicală)
I. E. Torouţiu . . . . . Ediţii critice Eminescu (IX)

CRONICA LITERARĂ

Romulus Demetrescu, Dumitru Almaş: Meşterul Manole. — **Mihail Ilovici,** Mihail Drumeş: Invitaţia la vals.

CRONICA MUZICALĂ

Ion Delu: Concertul de muzică românească dela Institutul German, cu concursul maestrului George Enescu; Alexandru Teodorescu; Gioachino Antonio Rossini; 150 ani dela moartea lui Mozart.

CRONICA REVISTELOR

„Cuget Moldovenesc" **(Ite).** — „Universul Literar" **(I. E. Torouţiu).**

BIBLIOGRAFIE

INSTINCTUL IUBIRII

CONSIDERAȚII METAFIZICE

Consider ca o manifestare caracteristică a năzuinței omului de a ieși din izolarea individualității sale limitate, sentimentul iubirii care îmbracă forme felurite și prezintă o scară de intensități ascendente, culminând cu forma cea mai năvalnică și — după unii — singura cu adevărat elementară: iubirea de sex.

Nu va fi vorba în această expunere de analize sau descrieri psihologice, în care romancierii au fost foarte meșteri, — vorbesc firește de romancierii de talent; de asemeni substratul biologic al iubirii va rămânea complect în afara considerațiilor noastre.

Inodând firul reflecțiunilor ce urmează cu acele ale filosofilor care au judecat, în mod metafizic, instinctul iubirii, vom adopta același punct de vedere, evident mai ipotetic, dar poate mai luminos decât acele, în aparență mai precise.

Pagini nobile de filosofia iubirii ne-au rămas din antichitate dela Platon. Substratul iubirii, chiar al aceleia care aleargă după frumusețea formelor materiale, este, după dânsul, de natură ideală. In ultimă instanță, amorul urmărește frumusețea invizibilă și eternă, pe care sufletul o presimte, în formele pieritoare ale întrupărilor ei sensibile. Amorul fiind întovărășit de dorinți, mărturisește totdeauna o lipsă, fiindcă nimeni nu dorește decât ceeace nu posedă. Frumusețea supremă pe care sufletul o caută sub masca încarnărilor pasagere, ar fi, după Platon, tot una cu înțelepciunea.

O cu totul altă concepție găsim în filosoful modern Arthur Schopenhauer, cu toate că în alte privințe el a fost adânc înrâurit de filosofia platonică. Schopenhauer se ocupă cu deosebire de iubirea de sex, pe care identificând-o cu instinctul procreației, îi dă următoarea interpretare metafizică. Instinctul de procreare este o anexă elocventă a instinctului de conservare, a voinței de a trăi. «Dacă voința de a trăi — spune celebrul filosof pesimist —, nu s'ar arăta de cât prin instinctul de conservare, n'ar avea loc decât afirmarea unui fenomen individual, pentru scurtul interval al duratei sale naturale. Dar cum ceea ce vrea, o vrea în mod absolut și pentru toate timpurile, ea se manifestă încă prin instinctul de reproducere căci are în vedere o serie infinită de generații».

Așa dar instinctul sexual reprezintă, după Schopenhauer, o forță care depășește individul și în voia căruia individul se lasă, chiar cu riscul vieții sale. «Individul n'are pentru natură decât o importanță indirectă, anume întrucât el este un mijloc pentru conservarea speței». Cum filosoful acesta pesimist consideră viața ca o nenorocire, firește că atribuie acțiunea acestui instinct unui demon rău, așa numitului geniu al speței, care ne îmbrobodește, amăgindu-ne asupra adevăratelor sale intențiuni. Noi ne iluzionăm, socotind în deobște iubirea împărtășită cu un triumf personal, ca o izbândă proprie, în timp ce noi nu suntem decât un instrument în serviciul năzuințelor speței, străine cu totul de

ambiţiile noastre şi complect indiferente faţă de interesele noastre individuale.

Eminescu a versificat cu strălucirea talentului său această temă schopenhaueriană, a geniului speţei, în celebrele stihuri din Scrisoarea a IV-a:

«Nu trăiţi voi, ci un altul vă inspiră — el trăeşte,
El cu gura voastră râde, el se'ncântă, el şopteşte.
Nu simţiţi c'amorul vostru e-un amor strein? Nebuni!
. . . . . .
Nu vedeţi c'acea iubire serv'o cauză din natură?»

...şi aşa mai departe.

Cu pretenţiile modeste ale unui îndrăgostit de ipoteze metafiz'ce, care aduc oricum o luminoz'tate în zona obscură a faptelor empirice, îmi voi îngădui să schiţez cu prilejul acesta şi interpretarea mea proprie.

Nu un singur sistem filosofic a preconizat în domeniul existenţii o unitate iniţială din care s'a desfăcut diversitatea fenomenelor individuale, fie printr'un proces de diferenţiare, fie printr'un cataclism care a spart acea unitate originară — aşa precum s'a întâmplat mai târziu în spaţiu, unde se găsesc sub formă de grămejoare, bucăţi de planetă sfărâmată, — fie printr'un act de răzvrătire care a deslipit din acea unitate, fragmente dornice de independenţă. Ceea ce este însă sigur şi se poate urmări în povestea sufletelor noastre e un dor de regăsire, de reintegrare, de re'ntrare în matca părăsită, — un dor manifestat în forme vagi, mai ales că ansamblul existenţei nu are contururi certe pentru închipuirea noastră. In imposibilitate de a-şi concretiza acest ansamblu care-i scapă, omul se mulţumeşte cu unităţi parţiale şi mai ales cu unităţi reprezentative, unităţi care fie şi în formă individuală exprimă o miniatură rezumativă a tuturor strălucirilor cosm'ce.

Imi amintesc de-o frumoasă poezie o poetului-filosof Sully Prudhomme. Cel dintâi om, trăia în singurătate şi se simţea izolat şi trist. In jurul lui vedea risipite atâtea splendori pe care totuşi nu le putea îmbrăţişa şi cu care nu se putea contopi.

«Ni les arbres mouvants, ni les vapeurs qui courent.
Je ne puis rien saisir des objets qui m'entourent...»

După o lungă enumerare a atâtor frumuseţi, în mijlocul cărora trăia, dar care îi opuneau fie sustragerea depărtării, fie rezistenţa impenetrabilităţii, poetul ne înfăţişează soluţia salvatoare:

Mais un jour, à ses yeux, la nature féconde
De toutes les beautés qu'il admirait au monde
Fit un bouquet vivant, de jeunesse embaumé.
«O! femme, viens à moi, s'écriat-il charmé».

Atracţia sexuală şi iubirea de sex ar înlocui astfel, în chip fericit, opoziţia dintre om şi lumea exterioară, care oricât l-ar mângâia cu frumuseţile ei ademenitoare, îi rămâne străină şi separată.

Firesţe că nici iubirea împărtăşită nu poate suprima de tot barierele celor două fiinţe, care rămân «eu» şi «tu», numericeşte «două» persoane.

Tragedia iubirii pasionate care se isbeşte totuşi de separaţia numerică a fiinţelor îndrăgostite şi-a găsit interpretul ei genial în Richard Wagner, care a construit pe această temă, drama sa muzicală Tristan şi

Isolda. Imposibilitatea contopirii depline a celor doi eroi, aduce inevitabil, în paroxismul patimei arzătoare, aspirația către moarte, dorul de cufundare în acel neant, în care învelișurile individuale se nimicesc, și totul reintră în pacea nediferențiată...

Făcând abstracție de aceste soluții desperate și revenind la normalitatea vieții, am putea spune că împerecherea sexuală nu e neapărat un truc al naturii pentru perpetuarea suferinței, ci elanul spre unificare ce se traduce printr'un rod comun, ce suprimă dualitatea părinților, însă din nefericire numai vremelnic, căci acest rod, la vârsta iubirii, va începe povestea de-a capul, cu aceleași rezultate insuficiente, ajungând sau la resemnarea comună sau la desperarea lui Tristan.

Am putea spune în privința aceasta că pesimiștii și optimiștii au respectiv dreptate și unii și alții. Primii exprimă conștiința insuficienței sforțărilor noastre de-a realiza absolutul în nici o împrejurare; ceilalți dau glas bucuriei de-a ne împlini menirea, contribuind cu o verigă la lanțul mereu reînoit al sforțărilor, care ar vrea să atingă absolutul prin nesfârșită totalizare.

Dintr'un paralelism cu Schopenhauer am restrâns momentan iubirea, la iubire de sex, care totuși nu este singura formă a acestui puternic sentiment. Aceasta în ciuda unor teorii recente care au susținut că totalitatea afectelor noastre nu sunt decât degradări sau camuflări ale aceluiaș «libido» sexual, aducându-se exemple mai mult sau mai puțin impresionante (deși ușor răstălmăcite), cum ar fi acela că un tată își iubește mai mult fiica decât fiul, ori soacra mai mult ginerele decât nora.

Sentimentul iubirii depășește de fapt instinctul sexual, — iar ceea ce e comun tuturor speciilor de iubire este forma de expansiune, de ieșire din sine, de revărsare asupra altora. O singură excepție dela această tendință centrifugală ar fi iubirea de sine însuși, egoismul care se retrage fanatic în propria lu scoică, tratând cu indiferență suverană lumea înconjurătoare. Atâta numai că iubirea de sine, e o iubire prin deducție, nu una direct percepută, așa cum este dragostea de alții, pe care o intuești în nuanțele ei calitative, în specificul ei dulce sau vijelios.

N'au lipsit desigur filosofi care să susție că numai egoismul este un fenomen primar, în timp ce înclinarea altruistă, iubirea de alții, ar fi un produs ulterior, ieșit dintr'o chimie spirituală «sui generis». Contopindu-se laolaltă iubirea de sine cu imaginea cuiva care ai constatat că îți voește binele, rezultă un produs calitativ nou, care este tocmai sentimentul simpatiei, al dragostei generoase și altruiste.

Mulți filosofi englezi au susținut această teorie, în zelul lor de-a reduce efectul iubirei la un singur tip esențial. După dânșii fenomenul iubirii altruiste este un fapt derivat, având ca substrat fie o mecanică asociativă, fie combinațiile calculatoare ale egoismului, fie orgoliul unui triumf personal, pe care așa de plastic îl exprimă acest vers al lui Corneille:

«Et même en n'aimant plus, il est doux d'être aimé».

In opoziție cu această teorie, foarte greu de susținut, o serie de alți cugetători au afirmat că iubirea altruistă este un fenomen originar și ireductibil, o tendință firească și elementară. Aceasta a fost de pildă convingerea lui David Hume, care în divergență cu cei mai mulți dintre compatrioții săi, înclinați în deobște să conceapă viața prin prisma egoistă

şi utilitară, a susţinut că iubirea de sine nu este mai veche decât dragostea de alţii, ci amândouă au izvorât deodată, ca două ramuri ale aceleeaşi tulpine. Schopenhauer ne vorbeşte şi dânsul de o «simpatie» cu totul străină de instinctul conservării individuale, care s'ar revărsa spontan din sufletul nostru asupra semenilor noştri, şi care ar fi temelia moralei curente, în deosebire de morala eroică rezervată numai firilor de elită. Sentimentul de simpatie, după Schopenhauer, are cu totul altă bază decât iubirea de sex, întrucât pe când aceasta din urmă este expresia voinţii de perpetuare egoistă, simpatia se naşte din conştiinţa identităţii dintre noi şi semenii noştri, într'o clipă lucidă, când sesizăm zădărnicia învelişului nostru individual.

In seria marilor filosofi, pătrunşi de aceeaşi convingere, mai putem cita pe Auguste Comte, care socotea de asemenea altruismul ca o izbucnire spontană a sufletului nostru, şi întemeiat pe această rădăcină naturală, prescrie ca supremă regulă de conduită: «a trăi pentru alţii» (vivre pour autrui).

Filosofia franceză contemporană mai are şi alţi gânditori care atribuie iubirii desinteresate un rol fundamental, nu numai în dezvoltarea omenirii, dar şi în economia cosmică. Concepţia vitalistă a lui Jean Marie Guyau, consideră bunăoară viaţa ca o expansiune care se împrăştie, care îşi revarsă belşugul sub formă de pornire generoasă şi de dragoste neprecupeţită. In sfârşit, un alt filosof francez, Felix Ravaisson, face un pas mai departe, considerând iubirea ca un principiu cosmic, din care izvorăsc şuvoaele de fenomene şi fluviile de evenimente. Iubirea a stat la temelia creaţiunii însăşi, căci Dumnezeu — după credinţa filosofului în chestiune — şi-a sacrificat, din dragoste pentru creaturi, o parte din plenitudinea substanţei sale, pentru a da naştere operei create.

Aceeaşi iubire care a împins pe Dumnezeu să-şi diferenţieze esenţa lui perfectă şi să-şi opue sie-şi o lume deosebită de el, — aceeaşi iubire împinge creaturile să se strângă laolaltă, să refacă unitatea pulverizată, să reconstruiască prin coeziune, întregul care a fost odată. Pe planul divin iubirea a dus la diferenţiare, — pe planul omenesc ea îmboldeşte la unire [1].

De sigur sunt momente de descumpănire, epoci de criză, perioade de tranziţie, în care se prepară o nouă regrupare a forţelor şi o altă configuraţie a echilibrului cosmic. In aceste circumstanţe, egoismul părţilor componente, în lupta lor legitimă de a-şi asigura un loc corespunzător, întunecă pornirile altruiste şi dragostea exclusivă de sine se instalează fără rival. Dar această situaţie — uneori perfect îndreptăţită — nu are şi nu trebue să aibă un caracter de lungă durată, în orice caz ea nu constituie lumina unei directive permanente.

Permanenţa o are iubirea generoasă, legată de structura sufletului nostru, când e lăsat să trăiască în plenitudinea lui. Legea supremă a existenţei este armonia, iar desbinările vremelnice nu au altă justificare decât aceea de a promova o armonie nouă, care va absorbi mulţimea disonanţelor, îmbogăţindu-se pe sine.

I. Petrovici

[1] Iubirea de sex s'ar distinge în sfera largă a sentimentului de iubire prin aceia că tendinţa de unire se răstrânge la un exemplar simbolic şi rezumativ.

CANONUL COMISULUI DINU MATRACA

Iubitul nostru academician, d. Ioan Al. Brătescu-Voinești, *ne-a încredințat un număr însemnat de acte, cuprinzând amintiri, scrisori și unele bucăți literare nepublicate încă.*

Printre acestea am găsit bucata intitulată „Păcatul Comisului Dinu Matraca". *Dorința de a împărtăși cetitorilor noștri marea plăcere ce ne-a pricinuit cetirea ei ne-a îndemnat stăruitor s'o publicăm. Cerem d-lui Brătescu-Voinești iertarea greșelei ce săvârșim, violând angajamentul ce ne luasem de a o publica numai după încetarea Domniei Sale din viață.*

De altminteri dacă bunul Dumnezeu se va îndura să dăruiască d-lui Brătescu-Voinești atâția ani de aci încolo, câți îl rugăm noi, data publicării acestei bucăți n'ar fi sosit decât foarte, foarte târziu.

«C. L.».

Scrie la letopisețul tainic, pe care l-a ținut călugărul Pintilie, eclesiarcul mânăstirei Gândopul și în care cu mare grije sunt trecute toate întâmplările de seamă la acel sfânt locaș petrecute, că, chinuit de amară căință pentru păcatele până atunci săvârșite, comisul Dinu Matraca, feciorul marelui vornic al lui Vodă, într'o zi s'a suit în droșca părintească și a pornit, pentru mântuirea sufletului său, să se spovedească prea sfântului părinte Nicanor, egumenul mănăstirei Gândopul, carele multe și mari minuni de ușurare sufletească făcea prin rugăciunile sale și prin trecerea de care, pentru cristoitia și curățenia sufletului său, se bucura înaintea a toate înțelegătorului și a toate iertătorului Domnul Dumnezeul nostru.

Stă scris acolo că prea Sfinția sa părintele Nicanor, ar fi fost stând în pridvor și la umbra perdelei de iasomie cetea, că era om tare iubitor de învățătură și nu era zi dela Domnul în care, măcar preț de 2 ceasuri, cu cetitul cărților să nu-și facă iscusită zăbavă. Cu o mână întorcea foile cărței, iar cu cealaltă își mângâia lăsându-le să pice una câte una, boabele aurii ale mătănilor lui de chihlimbar. Și cum cetea, venindu-i la auz sunet de zurgălăi, a ridicat capul și înlăturând cu mâna frunzișul perdelei de iasomie, s'a uitat spre șoseaua care șerpuind urca spre mănăstire; și fiind-că, măcar că împovărat de ani, avea văzul tare ager, numai decât, după cai și dupe arnăutul de pre capra trăsurei, a deslușit caleașca marelui vornic Iordache Matraca. Și crezând că însuși marele vornic vine într-ânsa, când a duruit caleașca pe caldarâmul Mănăstirei, și-a închis cartea și-a netezit barba și rasa și i-a eșit întru întâmpinare în capul scării. Acolo a văzut că se amăgise; dar fiind că nici sosirea feciorului marelui vornic nu era o cinste fără de preț, din capul scării cu sevasis și cu catavasis s'a ploconit și a zis pe când comisul sui'a către dânsul :

— Bine ai sosit arhon comise!, ce poruncă îmi aduci? că nu îmi pot închipui că, numai ca să vezi un bătrân schimnic ca mine, ai luat drumul până aici.

Comisiul Dinu Matraca n'a răspuns pe dată; a așteptat să ajungă sus în capul scării. Era îmbrăcat într'o giubea ceadirie și tot ceadirii îi erau și ișlicul și meșii ce-i purta în picioare; iar în vârful meșilor, în loc de ciucuri, avea cusuți câte un clopoțel de argint, care zornăeau ca niște greerași la fite care pas ce făcea.

Iară dacă a ajuns comisul în fața prea sf'nției sale, s'a aplecat cu umilință să-i sărute mâna și așa a grăit:

— Nu cu poruncă, ci cu umilită rugăciune înaintea prea sfinției tale mă înfățoșez....

Și apoi a tăcut și a aruncat o privire spre fratele Avacum, care smerit, cu mâinile protivnic petrecute în mânicele rasei, sta de strajă la ușa locuinței prea sfinției sale.

Din care Prea Sfinția Sa înțelegând că comisul numai între patru ochi vrea să-i vorbească, l-a poftit înăuntru și a poruncit fratelui Avacum ca, până la vestire prin batere în palme, pe nimenea să nu lase să intre.

Iară dacă au intrat în casă și au stat jos, comisul așa a început să grăiască :

— Prea Sfinte, cumplită măcinare, pentru mari păcate ce am săvârșit, căință cugetului meu pricinuește. Precum un bolnav, care în zadar căpătâiul dintr'un loc într-altul în căutarea ușurării și-l schimbă, așa sufletul meu în mine se sbate. Post am ținut, mătănii am bătut, cât genunchii mă dor și de nici-o ușurare nu mi-au fost. Și aflând minunile ce prea Sf'nția ta săvârșești, am venit să mă spovedesc și umilit să te rog ca, prin chezășia rugăciunilor prea sfinției tale, mântuire să capeți chinuitului meu suflet dela Atotputernicul.

Și zicând așa Comisiul s'a ridicat și, întorcându-se cu fața spre sf'ntele icoane, smerit s'a închinat.

— Te ascult, fiule, a răspuns sfinția sa egumenul Nicanor; dar mai întâi, rogu-te, spune-mi pentru ce porți D-ta, în loc de ciucuri, clopoței în vârful meșilor.

Iară comisul așa a răspuns:

— Tot spre iertarea păcatelor și de teamă să nu-mi încarc sufletul și cu altele pe lângă cele săvârșite, am pus în loc de ciucuri, clopoței la vârful meșilor, prea sfinte.

Și deslușind nedumerirea pe fața sfinției sale, Comisiul a urmat:

— In drumul picioarelor noastre umblă, prea sfinte, furnici, gândaci, gâze, l'ghioane nevinovate, pe care piciorul nostru, fără de vestire și cu vinovată nepăsare, le calcă. Așa, sunetul clopoțeilor le vestește primejdia și le face să se abată.

Ce auzind sfântul egumen, de mare minunare a fost cuprins și a zis:

— Bre! dar ce om cu cristoizie ești D-ta, fiule! dar ce păcat a putut săvârși un om cu asemenea inimă?

A răspuns com'sul după câtă-va codire, cu ochii plecați spre pământ de sfială, oprindu-se când și când:

— Prea Sfinția ta știe... că maica mea adevărată, carea m'a născut, a trecut la cei drepți... iară tatăl meu și-a luat soție de a doua tânără și

frumoasă... şi s'a întâmplat, spre împovărarea sufletului meu, că n'am putut nici înfrâna îndemnurile păcătosului meu trup, nici birui ispitele necuratului...

Aci comisiul s'a oprit, s'a sculat în picioare şi a făcut trei cruci măsurate.

— Şi am păcătuit cu maica mea, care măcar că vitregă, maica mea să cheamă că este.

Şi a tăcut comisul iar sfinţia sa egumenul după ce s'a închinat a zis:

— Mare păcat ai săvârşit, fiule; dar pentru pocăinţa de care te văd cuprins chezaş m'oi pune înaintea domnului, cerându-i să pogoare mântuitoare liniştire peste sufletul Dumitale.

— Şi... Prea sfinte, — a urmat comisul şi mai smerit, — maica mea de acuma are o fată de şaisprezece ani... şi neputând nici înfrâna îndemnurile păcătosului meu trup, nici birui ispitele necuratului...

Aci Comisul iar s'a oprit, s'a sculat în picioare şi a făcut trei cruci măsurate.

— Am păcătuit şi cu fata, care măcar că vitregă, sora-mea se chiamă că este.

Şi zicând astfel, comisul amar a lăcrămat.

Ce auzind sfinţia sa egumenul Nicanor, cu mare spaimă s'a închinat, îngânând rugăciunea pentru înlăturarea diavolului. Unele cuvinte se auzeau desluşit: «fugi, fugi... şi cu piatră pucioasă l'au sgornit... Sabaot... Sabaot...»; precum desluşit se auzeau şi oftările de plâns ale comisului.

Iară după ce şi-a mântuit rugăciunea, cu glas mare a zis sfinţia sa egumenul:

— Şi mama şi sora! Cumplit şi smolit păcat a-i săvârşit, Arhon com'se! Aşa păcat n'are deslegare.

Apoi văzând umilinţa sub care parcă se năruia toată făptura comisiului, cu glas scăzut a adăogat făcându-şi cruce:

— Şi totuşi nădejdea şi credinţa în nemărginita bunătate a dreptului dumnezeului nostru nu se cuvine să o pierdem. Cerca-voi, fiule, căzând la picioarele domnului şi ale maicei Prea curate, să-ţi cerşesc iertarea.

— Şi... a adăogat comisul cu glasul topit în lacrămi, — maica mea de acuma mai are şi un frate şi neputând...

— Arketà! care pe grecește destul însemnează, a tăiat cu glas poruncitor prea sfinţia sa cuvântul comisiului.

După care, potrivindu-şi ochelarii pe nas, lung l-a privit, să vadă dacă nu cumva îşi bate joc de dânsul; dar nedesluşind în faţa amărâtă a comisului nici o urmă de vicleşug, cu mare linişte i-a zis:

— Arhon comise, eu mijlocitor m'oi face pe lângă nemărginit de bunul Dumnezeu să-ţi ierte păcatele; dar numai cu tocmeala ca şi D-ta să te supui la ce-oi rândui eu să faci.

— Post? a întrebat smerit comisul.

— Afară de post.

— Mătănii?

— Afară de mătănii.

— Porunceşte, Prea sfinte, şi la ori ce canon mă vei osândi, cu smerenie mă voi supune.

— Arhon comise, a urmat sfinția sa egumenul Nicanor — nu din drumul picioarelor dumitale se cuvine să vestești, spre a se abate, pe cei primejduiți de nevolnicia Dumitale n'ci de a înfrâna îndemnurile păcătosului dumitale trup, nici de a birui ispitele necuratului, precum prea bine zici, ci d'n drumul altei părți a trupului dumitale. Drept aceea și prin urmare să-ți descoși clopoțeii din vârful meșilor...

Și deslușit și fără putință de nepricepere a rânduit comisului unde să și-i coasă...

Nu scrie ritos la letopisețul tainic al călugărului Pintilie dacă comisul Dinu Matraca s'a supus canonului rânduit de Prea Sfinția Sa egumenul Nicanor. La letopiseț numai atâta stă scris, că de'atunci com'sul nu-și mai purta clopoțeii în vârful meșiilor, ci în buzunar pe semne, de unde când și când se auzeau zorn̦ăind ca niște greerași; — și mai scrie că comisul Dinu Matraca n'a lăsat urmași și că așa, cu dânsul, s'a sfârșit funia plinului de cristoitie neam al Mătrăcăleștilor.

Ioan Al. Brătescu-Voinești

DIN PSIHOLOGIA ETNICULUI SĂTESC

Biblioteca Municipiului Timișoara

1. — Cine intră într'un sat românesc, mai ales într'unul de munte, chiar dela prima vedere, după aşezarea caselor, risipite sau adunate la un loc; în linie dreaptă sau puse într'o configuraţie geometrică, îşi dă seama de felul ocupaţiei locuitorilor şi într'o mare măsură, din vechimea aşezării lor [1]; dar în acelaş timp, el îşi dă seama, din toată înfăţişarea satului, că locuitorii acestuia sunt înrudiţi între ei prin origină. Vede casele construite în acelaş stil şi aproape din acelaş material; de asemenea îngrădirile cu poarta din jurul casei; apoi coşera vitelor, pătulul şi celelalte mici acarete. Micile deosebiri dela o casă la alta stau în raport cu avutul proprietarului şi privesc mărimea iar nu caracterul înfăţişării. Casa omului înstărit este mai largă şi mai înaltă, ferestrele şi uşile ceva mai regulate, cerdacul mai spaţios, pe când casa omului sărac este mai pitică şi mai strâmtă, dar în total aspectul este acelaş. Acel care locueşte în una ca şi acela care locueşte în cealaltă par a fi copilărit împreună în aceiaşi casă părintească, fiindcă amândoi au acelaş simţ gospodăresc, acelaş gust şi aceleaşi obiceiuri în mişcări şi odihnă. Dacă în sat se zăresc, ici şi colo, câteva case de zid, construite în alt stil şi din alt material, acei cari locuesc în ele sunt străini, sau săteni umblaţi pe la oraşe şi îmbogăţiţi prin comerţ ori moştenire. Aceiaşi impresie o lasă şi privirea îmbrăcămintei. Când este vară, uniformitatea portului iese şi mai mult în evidenţă, fiindcă îmbrăcămintea este mai sumară. Dar şi iarna diferenţa nu este tocmai mare. Căciula, cojocul, iţarii, opincile, la bărbaţi; cârpa de pe cap, haina sub care se vede cămaşa cu rîuri şi zăvelca, opincile, la femei, sunt croite la fel, fiindcă ele îmbracă oameni care au gustul şi nevoile de confort la fel. Mici variaţii se găsesc şi la îmbrăcăminte, aşa cum se găsesc la locuinţe. Acela dintre săteni trăiţi pe la oraşe au împrumutat câte ceva din portul orăşenilor. Tinerii cari au fost pe la oraşe, vin de aci cu pălărie, cu vestă, cu surtuc pe care le pun la zi de sărbătoare şi mai ales la horă, modul însă cum le poartă nu schimbă, nici la ei ţinuta totală, care rămâne la fel cu a celorlalţi. Imbrăcămintea, ca şi casa, nu caracterizează pe individul care le posedă, ci caracterizează satul întreg. Fiecare sat, după regiunea în care se află, îşi are modelul său de casă şi de îmbrăcăminte.

Această uniformitate îşi are explicarea în comunitatea de origină a satului. Generaţie după generaţie, locuitorii satului continuă a-şi construi locuinţele şi a-şi confecţiona îmbrăcămintea după acelaş tipar. Şi tot astfel, generaţie după generaţie, îşi păstrează obiceiurile, credinţele şi până şi superstiţiile. Dela prima vedere, acela care intră în sat, are impresia că se află înaintea unei uniformităţi produsă în mod mecanic, prin imitaţie. Copilul imitează pe tatăl, şi aşa în decursul timpului, toată lumea din sat ajunge la aceiaşi înfăţişare. Această primă impresie de uniformitate mecanică, a şi fost considerată de mulţi etnografi şi sociologi, ca un fapt indiscutabil, pe care ei şi-au fundat apoi teorii pentru explicarea etnicului sătesc. Explicarea este şi la noi în România, aproape curentă. In lipsa de etnografi, de cari avem foarte puţini, culegătorii de folklor, bazaţi pe generalizările sociologice ale lui F. Tönnies, şi E. Durkheim, socotesc că etnicul sătesc, în tocmai ca şi etnicul popoarelor primitive, este un produs biologic, care apără pe locuitorii satului, aşa cum instinctul apără pe animale: Tönnies, în special, prin deosebirea ce face între comunitate şi societate [2]; cea dintâi izvorâtă din voinţa specii, iar cea de a doua, din voinţa omului ca persoană conştientă, a încurajat printre folkloriştii noştri răspândirea acestei pă-

reri. Ea este răspândită chiar între puţinii noştri etnografi. G. Vâlsan, dacă nu o susţine pe faţă, îi aduce totuşi multe argumente în sprijin[3]. Părerea este dealtfel seducătoare prin simplitatea ei. Sociologul nostru Traian Brăileanu, într'o scriere voluminoasă despre «Teoria comunităţii omeneşti»[4], o ia ca adevăr fără să o discute măcar. Teoria este totuşi, nu numai discutabilă, dar eronată pe deantregul.

Imitaţia curată mecanică, sau asemănată cu funcţia instinctului, nu există la om, de cât ca fapt întâmplător şi fără urmări pentru viaţa sufletească. In timpul unei conferinţe plicticoase bunioară, se poate repeta de unul, ori de mai mulţi, căscatul nereţinut al unei persoane din asistenţă, sau un strănut, sau un gest izolat, dar o repetare mecanică de mişcări complicate, fără intenţie voită, aceasta este o imposibilitate. Copilul care călăreşte pe băţ şi repetă toate gesturile şi strigătele omului matur, nu imitează mecanic, ci organizează intenţionat mişcările şi strigătele sale pentru a-şi da înfăţişarea de om matur, adică adaptează după slaba lui pricepere imitaţia la un scop. Dacă scopul îi rămâne neînţeles, imitarea nu se face. Nu s'a născut încă pe lume omul, care să imite fapte neînţelese, adică fapte care să nu corespundă unei intenţii. La popoarele primitive sunt cazuri în care se imită animalele, dar niciodată fiindcă mişcarea animalelor se impune în mod mecanic, sau instinctiv, ci fiindcă omul primitiv crede că imitând pe animal poate înşela, sau poate să-şi însuşească puterea lăuntrică a acestuia. Imitaţie pentru imitaţie nu se poate produce decât prin suggestie, dar aceasta este fără urmări în viaţa sufletească. In orice caz n'am putea susţine că uniformitatea etnicului este datorită puterii de suggestie pe care părinţii o au asupra copiilor, căci atunci uniformitatea etnicului, ca orice suggestie, ar fi absolut inconştientă, aceea ce nu se întâmplă cu locuitorii satului. Este drept, că dacă ai întreba pe un sătean, de ce se îmbracă aşa cum se îmbracă, sau de ce la naştere, la botez, la cununie, la înmormântare, practică obiceiurile pe care le practică, acestuia i-ar fi greu să răspundă, dar din neputinţa lui de a răspunde, nu trebue că conchidem că faţă de îmbrăcăminte şi faţă de obiceiuri el este absolut inconştient. Şi de aceasta ne convingem de îndată ce schimbăm întrebarea. In loc de a-l întreba de ce face aşa cum face, să-l întrebăm: de ce nu se îmbracă ca oamenii dela oraş; de ce nu practică obiceiurile străinilor, când asistă la un botez, la o căsătorie sau la o înmormântare, şi atunci vom vedea că aceea ce credeam că nu există la el, există şi încă foarte adânc. Conştiinţa comunităţii lui de origină cu satul întreg iese numai de cât la iveală. Nu se îmbracă, şi nu practică alte obiceiuri, fiindcă atunci ar ieşi din rândul lumii; din rândul lumii, în care s'a pomenit. Uniformitatea la care el se subordonează nu este o uniformitate produsă în mod mecanic, ci este uniformitatea pe care o cere lumea la care aparţine. Ce zice lumea, ce face lumea, ce crede lumea, ce porunceşte lumea, pentru el nu sunt suggestii venite de aievea, la care se supune inconştient, ci sunt realităţi vii sufleteşti, pe care le poartă cu el, zi şi noapte; dacă nu în lumina conştiinţei, dar pe pragul conştiinţei şi gata să intre în funcţie ori de câte ori nu sunt urmate. Aceasta se întâmplă de regulă în viaţa sufletească a oricărui om. Cine a învăţat să meargă, merge pe drum, fără a se gândi la fiecare pas pe care-l face; de îndată ce însă este greşit pasul, conştiinţa intervine numai de cât; conştiinţa nu este dispărută prin urmare, ci este numai acoperită, gata să intervină, când cere trebuinţa. Aşa se petrec lucrurile şi în constituirea comunităţii etnicului. Uniformitatea acestuia se produce, nu în mod mecanic, ci prin persistenţa aceleiaşi conştiinţe între locuitorii satului. Aceştia continuă să practice obiceiurile, cum continuă să vorbească aceiaşi limbă. Oare şi limba să fie un produs mecanic? Aşa ar trebui să zicem, fiindcă şi ea păstrează aceleaşi forme în decurs de mai multe generaţii. Dar atunci am pune şi pe orăşeni pe ordinea mecanică, sau biologică, pe care vor unii sociologi şi etnografi să-i pună pe săteni; aceea ce desigur este un lucru cu totul necuviincios.

2. — Teoria imitaţii mecanice nu este singura greşeală, care îngreunează progresul cercetărilor etnografice, mai este şi o a doua tot aşa de regretabilă. Aceasta datorită amestecului cu speculaţiile metafizice. Se pretinde anume, că manifestările etnicului au la origina lor o gândire specială a omului primitiv; o gândire magică, deosebită de gândirea omului cult european, şi că nimic nu se înţelege din viaţa etnicului, dacă i se nesocoteşte acestuia logica lui particulară. Se petrece astfel şi cu etnicul aceea ce s'a petrecut mai înainte cu explicarea originii literaturei populare. Cum origina acesteia din urmă era explicată prin mitologia popoarelor plecate din

India, așa și etnicul în genere urmează să fie explicat prin misterul magiei. Să examinăm pe scurt această rătăcire metafizică.

Sociologii cari au întreprins primele cercetări asupra societăților primitive, au constatat că afirmațiile oamenilor primitivi păcătuesc din punctul de vedere al logicei raționale. Omul primitiv nu respectă principiul contradicției. El afirmă că un lucru este, și nu este, în acelaș timp. De asemeni, pentru el, partea unui tot este aci mai mică, aci egală cu totul. Dar aceea ce este mai absurd, la omul primitiv, este puterea magică pe care o acordă cuvântului. Cuvântul este la el realitate. Pronunțând numele unui lucru, el crede că intră în stăpânirea acestui lucru, iar nepronunțând numele unei boale, sau unei primejdii, că scapă de boală și de primejdie.

Aceste constatări făcute de sociologi ispitiră de îndată pe unii filosofi, — și înainte de filosofi, pe unii etnografi chiar, să le găsească explicarea în existența unei logici speciale a omului primitiv. Ispita aceasta nu merse prea departe. L. Lévy-Bruhl, cel mai filosof dintre sociologi, se opri la definirea câtorva principii, lăsând altora sarcina de a continua. Din nefericire, continuară, nu sociologii, ci metafizicienii. Teoriile acestora, sprijinite pe o conjunctură favorabilă de împrejurări; (aceste teorii s'au produs tocmai, pe când inconștientul lui Freud și matriarhatul lui Bachofen erau la modă) nu întârziară de a se înmulți și de a câștiga partizani. Așa ele au ajuns și până la noi. Ce cuprind aceste teorii? Cu referire la explicarea etnicului, ele sunt aproape de acord a găsi în gândirea etnicului, o gândire magică revelatoare de realități ontologice transcendente. Gândirea magică, deoparte și gândirea logică rațională, de cealaltă parte, ar fi, ca două faze ale unui proces de metamorfoză; gândirea magică, fiind matricea din care a ieșit gândirea logică, și bine înțeles mai adâncă și mai plină de adevăr decât aceasta din urmă. Cum logica rațională are postulate, categorii și forme de certitudine, așa ar avea și gândirea magică. Numai că gândirea magică ar pătrunde în ontologic, pe când logica rațională se menține pe planul superficial al formei.

Cu toată frumusețea și iscusința dialectică a acestor speculații, ele nu vor întârzia a fi descoperite ca erori. Cercetătorii etnografi de specialitate, străini, le evită din ce în ce mai mult[5]. La noi, unde nu sunt mulți cercetători etnografi de specialitate, se întâlnesc destul de des. De aceea socotim că este bine, ca asupra problemei să atragem atențiunea.

Teoreticienii gândirii magicei pleacă dela o greșită înțelegere a gândirii omenești, ca fapt psihologic, și dela o și mai greșită înțelegere a logicei raționale, și apoi pe aceste două greșeli construesc o teorie a gândirii magice, care nu corespunde la ceva real. De fapt omul vine pe lume, nu cu o gândire în înțelesul propriu al cuvântului, ci vine cu o conștiință, în care se perindă tot felul de stări sufletești; vine cu o conștiință torent, cum a denumit'o psihologul W. James, și din acest torent face el o gândire; și aceasta după o lungă perioadă de cultură, și anume, după ce el își stabilește anumite norme de clasare și de raportare a stărilor de conștiință; și mai ales, după ce intră în stăpânirea unei limbi evoluate dela starea de nimplă expresie emotivă la starea de simbolizare a înțelesurilor abstracte. Gândirea în înțelesul propriu al cuvântului; adică, gândirea care duce la cunoștințe obiective, și nu la simple stări subiective este un produs al culturii, iar nu un dar al naturii. Natura dă omului conștiință intuitivă, proteică, din care el trebue să-și pregătească un instrument de cunoaștere.

De aceste simple adevăruri nu vor să țină seamă teoreticienii gândirii magice. Pentru ei logica rațională este un fel de gândire, potrivită unui anumit tip de om, căreia i s'ar opune, iarăși ca o gândire, potrivită altui tip de om, gândirea magică. Odată rătăciți de această eroare, ei inventează, precum am mai spus, pentru această din urmă gândire: postulate, categorii și forme de certitudine pentru a face din ea o mentalitate opusă mentalității raționale. Intreaga articulație dintre operațiile logice, prin mijlocirea cărora omul cu cultură își înmulțește cunoștințele, este reconstituită, sub altă formă, în gândirea magică pentru a-i da acesteia puterea de a avea și ea cunoștințe, și încă de o valoare mai impunătoare de cum sunt acele ale logicei raționale: sau, cu un cuvânt, omul primitiv, neavând la dispoziția sa de cât conștiința intuitivă proteică, și servindu-se numai de o limbă, nediferențiată de expresia emoțională, are totuși o gândire minune, perfectă gata, prin mijlocirea căreia

pătrunde misterele existenţii. Cine este ursit să urce calvarul culturei, ajunge la simpla logică raţională, cine este însă ursit la magie, are deadreptul gândirea magică şi n'are nevoie de cultură; trăind, el ştie pentru ce trăieşte; ştie şi tot adevărul despre lucrurile care-l înconjură.

Înţelegem acum fericirea ce aşteaptă pe cercetătorul etnicului sătesc, când se lasă condus de teoria gândirei magice. Tot ce etnicul prezintă ca neînţeles, sau greu de înţeles pentru logica raţională, va trece de partea gândirei magice, unde numai decât găseşte o explicare.

Teorii metafizice, şi deci inofensive, vor zice unii! Desigur inofesive, fiindcă sunt metafizice, dar nu pentru toată lumea. Sunt inofensive pentru acei obişnuiţi să se ocupe cu metafizica, dar nu şi pentru acei care-şi propun să facă cercetări asupra etnicului, mai ales când ei sunt la începutul carierii lor, aşa cum este cazul cu mulţi tineri la noi. In loc de a merge pe urmele unui Simion Mehedinţi, unui G. Vâlsan, Romul Vuia, D. Gusti, mulţi dintre tinerii cari cercetează etnicul nostru sătesc, în loc de documentări şi de judecăţi controlate, se avântă pe aripile imaginaţii în tot felul de explicări metafizice. Obiceiurile vechi, cum de pildă: obiceiul pe care-l au ciobanii noştri, când urcă primăvara la stână, să-şi aprindă primul foc prin frecarea a două lemne; sau găsirea de unelte vechi, cum ar fi plugul de lemn, ţăstul cuptor, închizătoarea secretă de poartă cu drugi dinţaţi; oale cu desemnuri caracteristice epocei preistorice, şi multe altele ca acestea, despre care au scris istoricii noştri, dându-le ca dovezi de vechimea poporului român pe pământul Daciei, sunt luate, de către unii dintre tinerii noştri publicişti, drept semne care scot la lumină, din adâncul substratului ontologic al etnicului de sat românesc, conturul spaţiului tracic, sau al spaţiului geto-dacic; ba chiar a unui spaţiu grachic, după numele celebrilor tribuni ai Romei, fraţii Tiberius şi Caius Gracchus, de oare ce, după părerea unuia dintre aceşti publicişti, dorinţa de a avea pământ este tot aşa de vie în săteanul român de astăzi ca în cetăţeanul Romei din timpul Gracchilor. Şi aşa, sub influenţa puterii revelatoare pe care ar fi având'o gândirea magică: doinele; baladele; muzica; jocul; ornamentele după vase şi râurii de pe cămeşe; stilul locuinţelor şi în sfârşit tot materialul documentar a etnicului românesc iese de sub cercetarea minuţioasă a judecăţii ştiinţifice, pentru a intra în sfera speculaţiilor metafizice. Mult timp perdut, şi tocmai când el ne este mai scump, ca oricând.

Această orientare spre metafizică, pe care o constatăm în scrierile unora dintre tinerii noştri folklorişti şi etnografi, constitue după părerea noastră, o barieră serioasă în calea cercetărilor asupra etnicului românesc, şi de aceea ne-am permis să aducem întreaga problemă la cunoştinţa Academiei române, care are datoria să-şi spună cuvântul oridecâteori în activitatea culturală a ţării se produc îndrumări greşite [6].

3. — Cu înlăturarea teorii că uniformitatea vieţii din etnic este datorită imitaţii mecanice dintre membrii comunităţii, precum şi a teorii că manfestările etnicului se explică prin natura particulară a gândirii magice, care ar fi pentru etnic, aceea ce este logica raţională pentru omul de ştiinţă, se face liber drumul spre constituirea unei ştiinţe speciale a psihologiei etnicului. Căci atâta vreme cât se crede, că etnicul se confundă cu bio-ceneza animală, nu poate fi vorba de o psihologie specială a etnicului, ci cel mult de un capitol al psihologiei comparate, dacă nu chiar de un capitol al psihologiei aniniale. De asemenea, dacă se consideră ca adevărată teoria gândirei magice, în acest caz, n'are ce căuta o cercetare specială a etnicului unui popor, până ce nu este constituită, ca disciplină universală, o Metafizică a gândirii magice, înlăuntrul căreia diferitele psihologii ale comunităţilor etnice să-şi ocupe locul de simple ilustraţii. Intr'un caz ca şi în altul, etnografii ar trebui să renunţe la autonomia ştiinţii lor, şi să aleagă între Biologie şi Metafizică. Din fericire cele două teorii au fost de scurtă durată. Incurajate la început de primii sociologi, cari s'au ocupat cu civilizaţia poporelor primitive, ele sunt astăzi părăsite de etnografii specialişti.

Cu liberarea drumului din partea Biologiei şi a Metafizicei, constituirea psihologii etnicului, ca ştiinţă separată, nu vine de sine, ci mai are încă dificultăţi de învins. Principala dintre acestea priveşte definirea obiectului său. Căci domeniul de fapte pe care-l cercetează etnopsihologul nu numai că este vast, dar este în acelaş timp cercetat şi de alţi oameni de ştiinţă. Când intră într'un sat, etnopsihologul se

interesează de locuinţele locuitorilor; de portul lor; de datinele şi de obiceiurile, cum şi de credinţele, de jocurile, de serbările familiare şi calendaristice, de întovărăşirile şi superstiţiile la care locuitorii se supun prin tradiţie; de arta populară şi în sfârşit de toate particularităţile sufleteşti ale satului. Dar acestea toate sunt şi pentru alţii obiecte de interes. Geograful, istoricul, istoricul culturei, antropologul, sociologul şi psihologul se interesează deopotrivă, de aceleaşi obiecte, fiindcă pentru fiecare dintre ei manifestările sufleteşti ale satului intră în categoria faptelor ce aparţin ştiinţei fiecăruia. Dar pe lângă aceştia, au interes să cunoască viaţa sufletească a satului mulţi alţii. Filologul; istoricul literar; pedagogul; igienistul, etc. nu mai puţin vin să cerceteze satul pentru a cunoaşte limba, expresivitatea literară, aptitudinile intelectuale, condiţiile igienice în care trăiesc locuitorii; cu un cuvânt, de sat şi de manifestările lui se interesează aproape toţi oameni de cultură, nu numai etnopsihologul. In anchetele monografice asupra satului, întreprinse de şcoala sociologică din Bucureşti, de sub conducerea d-lui profesor Gusti, precum şi în cercetările făcute de Institutul de Biopolitică dela Cluj, de sub direcţia d-lui profesor Iuliu Moldovan, a fost nevoie chiar de echipe compuse din numeroşi specialişti, pentru a aduna materialul documentar ce le făcea trebuinţă. Satul prin urmare poate forma obiectul mai multor ştiinţe, cum de altfel este cazul cu numeroase alte obiecte sau înfăptuiri ale naturii. Acelaş obiect însă, când este studiat de mai multe ştiinţe, este studiat din diferite puncte de vedere, şi tocmai această diferenţă dintre punctele de vedere constituie criteriul după care se defineşte ştiinţa. Aceea ce numim obiectul unei ştiinţe stă în punctul de vedere, pe care şi-l fixează omul de ştiinţă, în studiul său. Intrebarea, care este obiectul psihologiei etnicului, este aşa dar una şi aceiaşi cu întrebarea: care este punctul de vedere diferit, pe care-l adoptă etnopsihologul când studiază viaţa satului, sau viaţa unui popor, în deosebire de ceilalţi oameni de ştiinţă?

Singurul punct de vedere, care se poate menţine deosebit, şi care n'a fost adoptat, de sociolog, de istoric, de filolog, de antropolog şi de toţi ceilalţi, este după părerea noastră următorul: Etnopsihologul are să-şi îndrepte cercetarea spre condiţiile, care întreţin între membrii unui grup social, din generaţie în generaţie, conştiinţa comunităţii lor de origină, de limbă şi de destin; aceea ce nu intră în preocupările celorlalte ştiinţe. Zicem condiţii şi nu cauze, fiindcă termenul de cauză este prea pretenţios într'o ştiinţă care nu poate duce la o constatare de raporturi matematice; şi înţelegem prin condiţii şirul de fapte sau complexul de împrejurări, în care se încadrează în mod permanent, în timp şi în spaţiu, conştiinţa comunităţii etnice.

Condiţiile acestea, care încadrează viaţa comunităţii etnice, constituesc, este drept un obiect de studiu şi pentru ştiinţele enumerate mai înainte: în primul rând pentru sociologie şi pentru istoria culturii: deosebirea punctului de vedere al etnopsihologiei stă însă în aceea, că ea are drept scop să descrie, sau să explice, condiţiile comunităţii etnice, în legătură cu persistenţa conştiinţei de origină, de limbă şi de destin între membrii ei, pe când sociologia şi istoria culturii au drept scop să descrie şi să explice aceleaşi condiţii, dar în legătură cu instituţiile politice, sociale şi culturale ale unui grup social, fără a ţine seama, dacă membrii grupului social au, sau nu, o conştiinţă de comunitate între ei. Un sociolog american, din zilele noastre, crede chiar că este indiferent pentru sociologie, dacă grupul social are măcar o conştiinţă de orice fel. Este natural cu toate acestea, că între sociologie, istoria culturii şi etnopsihologie să existe o legătură strânsă care să impună sprijinul lor reciproc.

Condiţiile în care se încadrează conştiinţa de comunitate etnică sunt variate dela un popor la altul, aceea ce aduce tocmai o serioasă piedică la înaintarea cercetătorilor de etnopsihologie. Comunităţile etnice, chiar când ele trăiesc în condiţii geografice şi biologice asemănătoare, prin structura funcţională a dispoziţiilor lor sufleteşti totuşi, diferă foarte mult una de alta, în aceea ce priveşte conştiinţa de origină, de limbă şi de destin. In această varietate stă piedica de care vorbeam în calea muncii etnopsihologului, dar în acelaş timp, în această varietate stă şi îndreptăţirea acestei munci. Cu cât etnopsihologul pătrunde mai adânc în originalitatea unui etnic, cu atât munca lui este mai de folos. Şi cum în adâncul care separă originalitatea unui etnic de altul nimeni nu poate pătrunde cu o egală competinţă, de

acea stricta specializare a etnopsihologului devine o necesitate. Bun etnopsiholog este cineva numai pentru un singur etnic.

4. — După cele arătate până aci, obiectul etnopsihologiei îl formează studiul condițiilor care întreţin între membrii unui grup social conştiinţa comunităţii, şi că la cunoştinţa acestor condiţii se ajunge prin interpretarea materialului etnografic. Aceea ce se înfăţişează etnopsihologului la intrarea sa într'un sat, nu sunt condiţiile care întreţin conştiinţa etnicului, ci sunt exteriorizările determinate de aceste condiţii. Dacă mâine, peste un an sau peste zece ani, etnopsihologul intrând în acelaş sat, găseşte aceleaşi datine, aceleaşi credinţe şi obiceiuri, acelaş port şi acelaş ceremonial în serbări, aceasta nu este din cauză că fiecare locuitor al satului a însemnat în registrul memoriei sale, de cum să ne poarte, cum să vorbească sau cum să petreacă; ci fiindcă neschimbate au rămas la el condiţiile vieţii sufleteşti. In registrul fiecăruia, înţeleg pe locuitorii satului nostru, stă o singură însemnare, dar aceasta adânc, aşa ca să nu se şteargă : voi face ce face toată lumea. De un registru în memoria fiecăruia în parte nu este nevoie. Dacă un locuitor uită ce trebue făcut, în o anume zi, este deajuns să se întâlnească cu primul consătean care-l va pune la curent. Datinele, credinţele, obiceiurile, toate se continuă neschimbate, câtă vreme rămân neschimbate condiţiile sufleteşti care au creat pe acest «a-tot-ştiutorul» care se cheamă toată «lumea». Şi între aceste condiţii, aceea care stă la baza tuturor este neîncrederea locuitorului de sat în propria sa gândire şi simţire. Această neîncredere a lui are un lung şi dureros trecut. Ea este urma atavică a fricei pe care a simţit-o omul faţă de natura înconjurătoare încă dela origina sa.

Omul şi-a început viaţa sufletească pe pământ sub stăpânirea copleşitoare a slăbiciunii sale. Este fiinţa, care la naştere, este mai slabă ca orişicare alt animal. Dar totdeodată este singura fiinţă pe pământ capabilă de perfecţionare. Conştiinţa nimicniciei, i-a dat îmbold spre perfecţionare, şi dela aceasta a venit mântuirea sa. Frica, întru cât omul a fost conştient de urmările ei, a făcut din om o fiinţă sociabilă. Sociabilitatea a adus apoi cu sine tradiţia, şi cu aceasta prima armatură solidă pentru om. Societăţile primitive s'au închegat şi desvoltat organizate pe tradiţii. Acestea au înlocuit funcţiunea instinctelor, care lipseau. La această armatură n'au renunţat societăţile omeneşti, nici până astăzi. Dar dela armatura societăţilor primitive până la a celor de astăzi ce deosebire !

In mai puţin de zece mii de ani, interval de timp foarte scurt faţă de milioanele de ani, cât a trăit omul pe pământ în stare de sălbăticie, tradiţia primitivă s'a transformat în cultura morală şi raţională de astăzi. Armatura omului de astăzi este cultura, pe care societatea i-o transmite, învăţându-l a o utiliza dela naştere.

La această cultură s'a ajuns prin contribuţia tuturor popoarelor. Fiecare popor, în limita potenţialului său de originalitate, a contribuit cu ceva, şi contribuţia fiecăruia, prin împrumuturi reciproce, a devenit avutul tuturor. Şi totuşi fiecare popor îşi are drumul spre progres deosebit; îşi are etnicul său. Fiindcă, deşi în fiecare popor există condiţii de progres, şi unde nu sunt, sau sunt slabe, se pot suplini prin împrumuturi, dinamica acestor condiţii însă nu este pretutindeni la fel. Popoarele evoluează într'un tempo diferit unele de altele. Unele îşi găsesc repede o structură sufletească echilibrată, pe care o păstrează multe secole în şir; pe când altele sunt veşnic în căutarea unui echilibru, şi îşi modifică structura de la un secol la altul. Fizionomia etnicului de această structură devinde. De aceea în loc de a constata în evoluţia popoarelor spre cultura raţională şi morală, o uniformitate care să se asemene cu aceea pe care o au plantele în creşterea lor, constatăm o mare deosebire de la popor la popor. Ceva mai mult. Evoluţia spre cultura raţională şi morală, nu şterge deosebirile dintre popoare, ci din potrivă le adânceşte, pentru a le utiliza apoi în profitul culturii însăşi.

Nu insistăm mai mult asupra acestei constatări, fiindcă ea este făcută de mulţi oameni de ştiinţă, şi este de multă vreme făcută. Ea confirma, de altmintreli, legea diferenţierii organismelor în lumea biologică, şi poate fi chiar socotită ca o simplă aplicaţie a acesteia din urmă.

Această constatare, şi anume, că fiecare popor în contribuţia pe care el o dă la progresul omenirii, îşi păstrează originalitatea sa, şi că numai mulţumită păstrării acestei originalităţi, el poate fi de folos culturii generale omeneşti, atrage asupra popoarelor de astăzi îndatorirea de a reflecta asupra etnicului, pe care potrivit firei

sale îl are fiecare dintre ele, pentru ca în acord cu ocest etnic să-şi dirijeze activitatea culturală.

Indatorirea aceasta n'a scăpat atenţiei vigilenţilor conducători de Stat, din zilele noastre. Dovada o avem în multiplicarea cercetărilor de etnografie, făcute din iniţiativa Statului şi mai ales în interesul cu care publicul cel mare urmăreşte rezultatele acestor cercetări. Problema este pusă, etnicul este chiar la modă, dar metodele prin care se urmăreşte rezolvirea problemei nu sunt totdeauna dintre cele mai fericite.

Unii cercetători se mărginesc la studierea condiţiilor materiale şi morale în care se desvoltă viaţa satelor, şi socotesc, că din momentul ce au descris organizarea acestei vieţi sub raportul proprietăţii, al familiei, al obiceiurilor, etc. prin aceasta au sfârşit prin a cunoaşte etnicul poporului la care aparţin şi satele studiate. Alţii se mulţumesc cu mai puţin. Pentru aceştia curentele literare sau filosofice, dacă nu chiar moda îmbrăcămintei, destăinuesc tot etnicul. Poporul francez, bunioară, este raţionalist şi universalist, fiindcă a avut pe Descartes, şi are o limbă literară cu circulaţie universală; poporul englez, din potrivă, este practic şi individualist, din motive cam de aceiaşi natură; şi aşa cu toate popoarele. Pentru aceşti cercetători este destul câteva manifestări, bătătoare la ochi, pentru ca pe temeiul lor, să găsească etnicul unui popor. Problema este însă de o prea mare însemnătate, pentru ca deslegarea ei să fie abandonată unor asemeni metode improvizate.

Condiţiile materiale şi morale, în care se desvoltă viaţa de sat, oricât de caracteristice pentru etnic ar fi ele, sunt ale unei singure pături sociale şi nu ale poporului întreg; de asemenea, ori ce alte condiţii luate în parte, pe lângă că aparţin unei clase sociale, aparţin în tot cazul şi unei epoce din viaţa poporului; etnicul trebue să fie definit însă, ţinându-se seama de toate păturile sociale, precum şi de o durată cât mai extinsă din viaţa poporului, căci numai aşa ne apropiem de cunoaşterea fondului lui original. Poporul vechiu elin apare, în Iliada lui Omer, eroic; în filosofia lui Plato şi Aristoteles, meditativ; în perioada de la sfârşit, cu tendinţe mistice; care din aceste aparenţe exprimă adevăratul etnic? Tot astfel, cetăţenii Romei erau împărţiţi, în aceea ce priveşte credinţele religioase, cel puţin în două categorii; unii cari credeau în ele şi alţii cari nu credeau în ele; între acei cari nu credeau în ele, erau chiar acei însărcinaţi să le celebreze oficial. Relativ la aceştia ni se spune ca de un fapt cert că augurii (adică preoţi oficiali ai credinţelor în preziceri), nu se puteau abţine de a râde între ei, ori de câte ori se întâlneau; prin urmare, cazul şi aci de a ne întreba: care este adevăratul etnic al Romei?

In mod practic s'a răspuns la asemeni întrebări, recurgându-se la numărătoare. Caracterul etnic al unui popor l'ar da, în consecinţă, clasa socială cea mai numeroasă. Şi cum clasa socială cea mai numeroasă o constituiesc, în multe ţări, şi la noi mai ales, locuitorii satelor, etnicul s'ar confunda astfel cu sufletul satului. Răspunsul acesta aduce o înlesnire practică, dar din punct de vedere ştiinţific nu rezolvă problema. Originalitatea unui popor, originalitatea de care depinde viitorul acestuia, nu este condiţionată de numărul, ci de calitatea sufletească a fiilor săi; sau mai precis vorbind: de tipurile omeneşti reprezentate în mijlocul populaţiei sale. După modul cum aceste tipuri sunt distribuite la sat şi la oraş, şi mai ales, după nivelul de vitalitate fizică şi morală, la care stau accente tipuri, şi poate face un prognostic cu şanse de a fi confirmat de viitor. Etnopsihologul face aşa dar o greşeală, dacă se opreşte la câte-va manifestări ale etnicului, fie acestea cât de bătătoare la ochi. El trebue să pătrundă cu studiul său până la structura condiţiilor de tipologie rasială, şi să nu se mulţumească cu obişnuitele clasificări ale statisticei: ştiutori şi neştiutori de carte; cunoscători, sau necunoscători ai limbii, recunoscute ca preponderantă în Stat; credincioşi aparţinând la o confesiune bisericească sau alta. Aceste clasificări sunt şi ele importante, dar numai ca simple indicaţii. Prin ele suntem îndreptaţi spre descoperirea condiţiilor adânci şi permanente care stau la baza etnicului.

Bine înţeles descoperirea acestor condiţii adânci şi permanente, în faza actuală a cunoştinţelor de etnografie, este o întreprindere din cale afară de grea. Ea depăşeşte puterile de muncă ale unui singur om de ştiinţă. Poate şi chiar ale unei întregi generaţii de etnopsihologi. La descoperirea lor nu se poate ajunge deci decât treptat, prin o muncă metodică. Pentru organizarea colaboraţii între specialişti, şi pentru uşurinţa clasificării materialului documentar, este însă nevoie, în primul rând, de o ipoteză de îndrumare, aşa cum să obişnueşte în multe alte ştiinţe,

și care de aceea să și numește în mod obișnuit, ipoteză de muncă. În cazul cercetărilor de etnopsihologie, ipoteza de îndrumare trebue să o dea, după părerea noastră, psihologia omului individual, considerată din punctul de vedere genetic. Evoluția sufletului colectiv al unui popor nu reproduce, bine înțeles, evoluția omului individual; dar nici nu o contrazice. Evoluția sufletului colectiv de popor este mai complicată de cum este aceea a sufletului de om individual, dar evoluția acestuia din urmă, în orice caz, poate servi drept normă ipotetică pentru cea dintâi. Noi am adoptat, precum s'a văzut din definiția dată obiectului etnopsihologiei, ca ipoteză de îndrumare, deosebirea dintre cele trei stadii ale conștiinței etnice: conștiința comunității de origină, de limbă și comunității de destin. Prin această ipoteză, pe care o supunem verificării cercetătorilor etnografi și folkloriști, am voit să înțelegem, că în sânul omenirii, întru cât aceasta evoluiază spre o cultură rațională și morală, se produc treptat comunități conștiente de origina lor, de limba lor și de destinul lor. Nu toate popoarele trec consecutiv prin aceste trei stadii. Sunt unele care se opresc la primul, altele la al doilea și câte-va numai ajung până la al treilea. Comunitatea etnică din primul stadiu condiționează legătura dintre membri ei prin conștiința acestora de a fi de origină comună. Această conștiință să învederează prin păstrarea datinelor, obiceiurilor și a tuturor tradițiilor în port și muncă, așa cum le întâlnim prin satele noastre. Conștiința n'are nevoie să fie totdeauna luminată; destul că ea pândește din umbră la continuitatea uniformă a vieții din comunitate. Acest stadiu corespunde, în evoluția omului individual, la starea de prima orientare a conștiinței lui în societate; când raporturile de la om la om sunt reduse la acelea de contact direct: imitație, întovărășiri după vârstă, ceremonial simbolic și de familie, participare la datine, jocuri și obiceiuri, etc., adică la raporturi susținute pe intuiția persoanei. Conștiința comunității de limbă, care formează al doilea stadiu, presupune între membrii comunității raporturi extinse, mijlocite de limbă. Limba intră și în raporturile de contact direct, adică în viața comunității din primul stadiu, unde ea este susținută pe intuiția persoanei; dar limba are în ea și virtualități care depășesc contactul direct, și anume are virtualitățile culturale de diferite grade prin care se ajunge la o conștiință de comunitate între oameni numeroși, și locuind pe un teritoriu care trece cu mult din colo de hotarele satului; limba, adică, prin virtualitățile ei, unifică și aceea ce nu unifică origina. Multe popoare își datorează unitatea lor națională limbii, iar nu originei. În evoluția omului individual, acest stadiu corespunde la starea conștiinței orientată prin o cultură, organizată și dirijată. În sfârșit, în comunitățile cu conștiința de destin, membrii comunității sunt legați între ei prin înfăptuiri istorice, la care au participat sau au consimțit și care pun în cumpănă viitorul lor și al copiilor lor. În evoluția omului individual, acest de al treilea stadiu, corespunde conștiinței cetățeanului hotărît să se solidarizeze cu destinul comunității sale, din convingere intimă și liberă.

Etnicul nostru românesc are particularitatea de a prezinta câteși trele aceste stadii. Stadiul întâi, etnicul sătesc, este reprezintat printr'un material bogat, și care este extins pe o perioadă de timp extrem de lungă, fiindcă începe de la perioada neolitică; stadiul al doilea, bine închegat prin conștiința unității culturale; iar stadiul al treilea început cu întregirea neamului, după toate semnele într'un chip fericit.

C. Rădulescu-Motru

NOTE

1 Comp. pentru satul român din Transilvania și Banat, studiile prof. Romulus Vuia, rezumate în volumul *La Transylvanie*, Col. Academia Română, 1938; pentru problema însăși a satului, publicațiile școalei sociologice din București, în special: monografiile satelor Nerej, Drăguș, Clopotiva, precum și anchetele în 50 sate românești făcute de echipele regale studențești, sub direcția d-lui profesor D. Gusti (Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică). Contribuții prețioase asupra așezării satelor românești în cărțile de geografie a d-lor profesori S. Mehedinți, V. Mihăilescu, ș. a.

2 F. Tönnies, *Gemeinschaft und Geselschaft*. 1935.

3 G. Vâlsan, *«O știință nouă: etnografia»*, Cluj 1927.

4 Editura «Cugetarea», București 1941.

5 W. Mühlmann, *Methodik der Volkerkunde*, 1938. Pag. 142 și urm.

6 Acest capitol a fost citit în ședința Academiei Române din 30 Ianuarie 1942.

C. R. M.

V Â L T O A R E A

ROMAN

V

Din Noembre Ion Mărginean își aduse o mulțime de volume de drept, și românești și străine. Își căută și pe cele vechi și începu a le răsfoi. Le adunase pe toate în cancelarie. Inainte de a-i spune ceva Emiliei se puse la probă, să vadă dacă mai e în stare să învețe, după o întrerupere de atâția ani.

Inscrierea la Universitate o făcu într'o pornire de înverșunare, și nici nu-i trecu prin minte să se întrebe dacă la vrâsta lui mai putea învăța. Dar pe urmă începu să se îndoiască. Se temea mai ales de definițiile și formulele, de articolele și paragrafele de lege ce trebuiau memorizate. In tinerețe se bucurase de o memorie destul de bună, dar nici pe departe strălucită, cum vedea că au alți colegi, cari se jucau cu recitarea definițiilor și a articolelor de legi.

Incercările ce le făcu în birou, vreme de vre-o două luni, până după Crăciun, nu-l prea încurajară. Nu reușea cum ar fi vrut poate mai ales din motivul că nu mai era așa de convins ca atunci când hotărî să-și termine studiile, despre necesitatea lor, pentru a se simți pregătit la luarea contactului cu viața publică, cu realitatea românească, — termin pe care-l agrease îndeosebi. Acum, citind în volumele acele mari și silindu-se să rețină în minte esențialul, avea sensația că la spatele lui stătea mereu gândul că nu era nevoe de studiul nou la care se supusese. Își spunea mereu, ori mai exact, îi spunea altcineva decât el care citea, că va fi de ajuns să se intereseze de ce se petrece în țară.

Totuși conștiința că era obligat și el, într'un fel sau altul, — însă nu știa cum — să-și dea concursul la îmbunătățirea vieții publice, și că, în acest scop trebuia să aibă o pregătire mai fundamentală, mai largă, făcu să birue ezitarea ce-l ținea pe loc, și să se pună cu nădejde pe lucru.

La biruința aceasta contribui în mare măsură felul cum s'au făcut alegerile pentru parlament: nu fură admise decât două-trei candidaturi particulare, iar listele oficiale fură proclamate alese. Nefiind admiși contracandidați, alegătorii nici nu se mai osteniră să meargă la urne.

El se simțea oarecum jenat, ca și când ar fi fost personal responsabil de acest simulacru de alegeri. Și anume din motivul că el fu mereu de părerea că nu e nevoe de lupte între candidați, acum la începutul nouii vieții de stat, a aprobat listele oficiale, care eliminau în mare măsură lupta între candidați, Aprobase chiar neadmiterea candidaturilor independente. Apărase, în el însuși, atitudinea guvernului provizoriu, fiind convins că nu era nici un motiv, și nu era nici o nevoe de lupte între frați.

Dar, după alegeri, văzu că neștiința lui îl înșelase. El își închipui că listele acelea unice vor fi rezultatul unor consfătuiri largi în cadrele partidului, că oamenii, alegătorii vor avea dreptul să propună pe cei mai buni, fiecare regiune pe bărbații în care avea încredere.

Când văzu însă listele se simți înșelat. Auzise că fură întocmite de treipatru inși. Erau destule nume onorabile în listele oficiale, dar erau și oameni cari nu aveau ce căuta în parlament, chiar dintre cunoscuții lor.

Desilusia aceasta îl determină mai ales să treacă peste greutățile reînceperii studiului, și după Crăciun să se pună vârtos pe lucru. Era convins acum că, cu toată libertatea vieții românești, se pot ridica în viața publică probleme, curente, interese greșite, primejdioase, la vindecarea cărora trebue să participe oricare intelectual român. Dar pentru a te amesteca în chestiuni așa de delicate, trebue necondiționat să ai o bună pregătire.

Dar când învinse toate rezistențele firii sale, și se puse cu temeiu pe muncă, în seara când îi spuse și Emiliei ce intenționează, avu sentimentul că părăsește râul limpede al păcii în care s'a răcorit până acum și se apropie de o vâltoare. Părea că o aude cumă vâjee în depărtări mari, în noapte.

Spre mirarea lui, Emilia primi cu bucurie știrea și-l aprobă din toate puterile. Nu atât pentru motivele pe cari i le înșiră el, cât mai ales pentrucă i-ar fi plăcut ca bărbatul ei să nu rămână cu instrucția lui la jumătate. Ea se învinovăți mereu că se speriase așa de tare când cu cererea în căsătorie a magistratului aceluia, și-i trimisese scrisoarea aceea alarmantă. Era sigură că fără intervenția ei Ion și-ar fi terminat studiile. Se mai temuse mereu că bărbatul ei, deși nu-i arăta prin nimic, regretase mereu că nu isprăvise și că se va simți jenat în fața colegilor de odinioară.

Acum el se va reabilita în fața lor, și-și va câștiga o satisfacție personală. Va crește în stima față de sine însuși. In sfârșit, era încă tânăr, nu-i va fi prea greu să mai dea câteva examene.

Dar mai era ceva care o umplu de bucurie pe Emilia când auzi de hotărîrea bărbatului.

Prin descendența sa, deși era o femee trecută prin toate școlile de fete dinnainte de unire, — ea iubea satul și viața dela țară. Nu-i păru rău că se mărită după un notar. Nici nu se gândi atunci că se mărită după un notar, ci după Ion Mărginean, după tânărul pe care-l iubea de mult. Îi plăcea viața satului. Mai ales după ce-și făcură casa lor și cumpărară moșioara, n'ar fi schimbat cu nimeni dela oraș. Săgețile răutăcioase pe cari i le aruncau uneori foste colege de școală, că s'a îngropat într'un sat, n'o atingeau, deși erau neplăcute. Ar fi dorit și atunci să le poată spune că numai dela ea atârnă să locuiască la sat sau la oraș. Că bărbatul său ar putea obține o slujbă și la oraș. Dar nu putea, fiindcă notar român la orașe nu erau decât foarte puțini. Alta era dacă Ion ar fi avut diploma de advocat, și totuși ar fi făcut pe notarul sătesc! Mândria ei era deci puțin jicnită când se întâlnea cu foste colege de școală, măritate la oraș.

Acum mai interveniseră și alte fapte cari îi puteau jigni mândria ei. La oraș întâlnea mereu femei cunoscute, cari trăiră mai înainte și ele la țară, și cari acum, îmbrăcate după ultima modă, o priveau de sus, peste umăr. Ori povesteau condițile deosebit de favorabile în care se desfășura viața lor acum. Sau femei cunoscute cari se făceau că nu o mai cunosc. Emilia vedea că la oraș societatea românească sporește, se avântă într'o lume și viață nouă, în care ea se simțea tot mai străină.

Râvnea și ea după lumea asta nouă? Sinceră cum era uneori trebuia să-și mărturisească o astfel de dorință. Mai ales când se întâmpla să fie luată prea de sus de către prietenele ei de altă dată.

Notarul băgase de seamă că dela o vreme Emilia se ocupa mai mult de toaletele sale, mai ales când mergea la oraș. Își aducea un jurnal de mode și buchisa mult asupra desemnelor din croiturile alăturate. Ea-și cosea aproape toate rochiile acasă, de când s'au căsătorit. Avea o mșină de cusut Singer, la care lucra și hăinuțele copiilor. Numai pentru anumite ocaziuni lucra la croitoreasă. Avea gust, se îmbrăca bine. Totuși acum nu o mai satisfăceau cunoștințele ei.

Era adevărat că în cei patru ani de războiu câtă vreme a condus ea singură și mica gospodărie, a cam pierdut dexteritatea în cusut. Nu prea făcea caz de îmbrăcăminte atunci, deși totdeauna i-a plăcut o haină frumoasă.

Notarul se bucura văzându-o ajunsă mai... femenină, cum spunea el. Din cei patru ani eșise prea înăsprită oarecum. Îi plăcea s'a vadă bine îmbrăcată, și se gândi că revenea la Emilia cea dinnainte de războiu.

Emilia văzându-l că nu descopere adevărul, i-l spuse ea:

— Vreau să nu aibă prilej a râde de mine înfumuratele acelea cari au ajuns azi orășence, și unele dintre ele — chipurile — doamne mari. Știi, ele-s cu capul tot mai sus!

— Auzi, auzi!

— Mă bucur că-ți iai diploma și pentru a le arăta lor că în orice ceas am putea ajunge și noi la oraș dacă am voi..

— Ei, par'că fără diplomă n'am fi putut ajunge de-o sută de ori și până acum. Par'că bărbații lor au nu știu ce diplome!

— E adevărat, dar ele sunt stupide, să mă crezi pe mine! Ai impresia că s'au cocoțat la etaj, și nu mai vor să coboare de acolo în ruptul capului. Da, dragă bărbate, se ridică o lume nouă, să știi. Și aș vrea să o sfidez!

— Să o sfidezi ! Nu te ştiam aşa „războinică", zâmbi el.

— Ba da, când cineva o merită. Şi vreau să le arăt că şi eu pot sta la etaj, dar că sunt destul de cuminte să mă pot coborî şi la parter. Intâi le voiu dovedi cu felul meu de a mă îmbrăca. Şi te asigur, într'o lună am să le bat pe toate. Eu am gust, ele n'au. Sunt împopoţonate ca nişte curci. Nu te vei supăra dacă totuşi două costume îmi va face croitoreasa după indicaţiile mele.

— Dar din potrivă, sunt încântat !

— Şi pe urmă o să le sfidez cu diploma ta ! Vezi, asta este. Pentru aceea te felicit de hotărîrea luată.

Notarul o îmbrăţişă. Emilia era cu patru ani mai tânără ca el. Dădu destule dovezi că se poate purta bărbăteşte. Dar acum lui Ion îi păru o copilă naivă şi încântătoare. Iată, deci, pentru ce aplauda ea când auzise de hotărîrea lui.

Dar nici nu bănui atunci de ce mare folos avea să-i fie în prepararea materialului pentru examene dorinţa asta de sfidare a Emiliei !

Motivele cari îl determinară pe el să-şi termine studiile se mai întunecau uneori. Venea câte-odată obosit dela birou şi s'ar fi culcat bucuros îndată după cină. Dificultăţile ce întâmpina în pregătirea lui, îl făceau uneori să vadă fără importanţă întreaga întreprindere în care intrase.

Dar când se simţea mai gata să lase lucrul baltă, îi veniau în minte cuvintele Emiliei: voia să sfideze pe prietene cu titlurile lui ! Şi ar mai putea să nu-i satisfacă dorinţa ? Nici poveste. Era de ajuns s'o vadă trecând prin cameră, s'o vadă în odaia vecină, să audă torăind peste zi, maşina Singer, pentru a se scutura de oboseală, pentru a înţălege iar că pregătirea lui are un mare rost: să-i facă o bucurie soţiei sale, să-i ajute să poată sfida pe curcile acelea cari au nerusinarea să se uite peste umăr la Emilia.

Da, Emilia simţea intens schimbările ce se petreceau în societatea românească dela oraş. Cu bunul ei simţ înăscut ea descoperea lipsa de seriozitate, de temeiu solid, abondenţa ridicolului în multe manifestări a lumii dela oraş. Totuşi avea instinctul sigur că acum aceasta era lumea reală, că la ce a fost înainte — dela rochii şi pălării până la atitudini, la vorbe, la purtare — nimeni nu se va mai reintoarce.

Ea simţea că subt aceste aspecte trebuia să ţină pas cu lumea, pentru a nu rămânea izolată, o străină. Dar în ruptul capului nu ar fi voit să samene cu multe dintre fostele sale prietene şi cunoscute !

Mai avea, apoi, intuiţia că s'ar putea produce şi astfel de eventualităţi cari să-i determine şi pe ei să se mute la oraş. Pentru un asemenea caz pregătirea notarului, completarea studiilor sale, nu putea fi decât bine venită.

Cari puteau fi împrejurările cari i-ar determina pe ei să părăsească satul ? Nu-şi putea da seama. Şi ei, şi bărbatului, le plăcea viaţa aici, şi urmăriră de aproape un an cu nepăsare, alteori chiar condamnând pe intelectualii cari părăseau satul. Cu slujba, cu moşioara ce o aveau, îşi puteau creşte foarte bine copiii la şcoală. Se gândea la problema asta şi uneori o discuta cu bărbatul, pentrucă cei mai mulţi cari făcură ocolul dela sat la oraş, se legitimau mai ales cu creşterea copiilor la şcoală: le va fi mai uşor unde au şcolile la îndemână.

Dar cei doi soţi erau convinşi că aceasta era o legitimare mai mult pentru ochii lumii, mai ales la aceia cari aveau suficiente mijloace materiale. Ştiau că ambiţia şi dorinţa de a parveni îi mâna pe cei mai mulţi.

Pentru Emilia dorinţa de a parveni era necunoscută. Totuşi simţea instictiv că nu poate rămânea la ţărmurul râului prin care curgea viaţa cea nouă, destul de agitată şi mai ales de tulbure. I se părea că dacă ar fi amenintată odată să rămână cu desăvârşire izolată de valurile sociale ce curgeau mereu înainte, ca într'o pornire oarbă, vanitatea ei de femee ar determina-o să sară şi ea între valuri.

In privinţa aceasta se deosebea de Ion Mărginean, pe cât de mult se pot deosebi preocupările unei femei de ale unui bărbat.

El se hotărâse pentru terminarea studiilor şi luarea diplomei pentru a se înzestra pe sine însuşi cu cunoştinţe pe cari le credea necesare spre a se putea interesa de viaţa publică. Nu avea dorinţa să sfideze pe nimeni, nu avea în comparaţia sa spirituală nici un strop de vanitate, ci numai îndemnuri de ambiţie sănătoasă. Voia să fie mai bine înarmat în primul rând pentru propria sa satisfacţie. Avea şi el uneori intuiţia că ar fi posibil să fie luat odată de pe picioare de curentul general, şi nu i-ar fi convenit să-l afle momentul acela nepregătit.

Dela începutul iernii şi până toamna viitoare târziu se cufunda în volumele lui aproape în fiecare seară, cu un caet şi creion la îndemână, în care îşi făcea scurte rezumate din materialul citit. Caetele se îngrămădeau din lună în lună. Pe urmă volumele fură date la o parte şi începu să studieze din însemnările, din extrasele făcute.

Rar se ducea Emilia la culcare înainte de-a se ridica el dintre cărţile şi caetele lui. Avea şi ea mereu de lucru: hăinuţele copiilor, rochiile ei. Ori împletea ciorapi, sau lucra dantele.

Şe aşeza într'un colţ al camerei, pe marginea unui divan, pentru a nu cădea în raza vederii bărbatului, deşi el o asigurase de nenumărate ori că prezenţa ei, departe de a-l incomoda, îi creştea elanul de muncă. Ei îi plăcea însă să rămână retrasă în colţul acela, şi din când în când să-l privească pe Ion. Îşi mulţumea o dorinţă pe care o avu mereu câtă vreme fusese el la şcoală: să-l vadă cum învaţă, cum e înfăţişarea lui când e în completă singurătate, numai cu gândurile lui. Şi, aşa după cum îşi închipuise încă pe vremea aceea, Ion i se înfăţişa subt un aspect nou. Trăsăturile feţei lui se încordau, apoi se linişteau într'o mare seriozitate. Adâncimea gândirii i se întipărea pe faţă, pe frunte. Il privea impresionată, mulţumită, fericită. I se părea că are puteri nebănuite pentru a fi un bun protector al ei şi al familiei. Şi mai ales gândirea şi meditarea întipărite pe faţa lui îi dădeau un fel de nobleţă, o distanţare de ea şi de lume. Simţea cu satisfacţie, cu mândrie, superioritatea lui.

Trăiseră împreună înainte de războiu cinci ani plini de tandreţa dragostei tinere, dar şi de mari încordări în muncă pentru a ajunge la casa şi moşioara de acum. Apoi veni golul acela de patru ani din războiu, când, uneori, luată de grijile vieţii, se gândea la el abia ca la o apariţie de vis, care a trecut prin sufletul său.

După însănătoşirea lui avu senzaţia că-şi începe din nou viaţa, iar acum, urmărindu-l în ipostaza asta nouă de student, părea că i se înfiripează o nuanţă nouă a dragostei faţă de el. Se îndrăgostea tot mai mult de omul frământat de gândurile şi problemele ce se ridicau, pe semne, din volumele acelea groase, de noua lui expresie pe care aşa de rar o cunoscuse până atunci.

Când notarul se ridica dintre cărţi, îşi punea şi ea lucrul de-o parte, şi se apropia cu duioşie de el.

— Eşti obosit ?

— Da, puţin ! Dar are să treacă. E lucru firesc.

Uneori îi spunea :

— Constat că mintea-mi prinde încă destul de uşor. Totuşi, nu ca în tinereţe, Emi.

— Doar nu vrei vrea să spui că eşti bătrân ? îl întreba zâmbitoare.

— Încă nu, se'nţelege ! Ce m'aş face dacă aş îmbătrâni de acum, cu rândunica sprintenă de lângă mine ?

O îmbrăţişă şi femeea se lăsa cu deliciu în braţele sale. Ii părea că nu-i decât puţină vreme decât s'a îndrăgostit de el.

In vremea asta Ion Mărginean începu să iea contact şi cu ceea ce se petrecea în ţară, cu „realitatea românească". Îşi abonase trei din ziarele principale, mergea mai des la oraş, se întâlnea cu Vasile Negru şi cu alţi foşti colegi. Uneori participa şi la consfătuirile politice.

Îşi aduse colecţia de ziare pe ultimii cinci ani şi le străbătu cu cea mai mare atenţiune, în partea cea mai însemnată a orelor de birou. Invăţătorul pensionat Vasile Negru, ajutorul lui, se introdusese foarte bine în toate lucrările de birou. Notarul era de ajuns să-i dea indicaţii. Mai angajase o putere de muncă, un invalid de războiu, care se pricepea de asemenea în lucrările notariale şi ştia bate la maşină. Notarul cumpără o maşină de scris, şi lucrul mergea strună.

Ion Mărginean îşi dădea tot mai bine seama, pe măsură ce cunoştea trecutul apropiat, că succesiunea evenimentelor, înlănţuirea lor, nu s'a produs nicăiri şi niciodată dela sine, numai datorită vremilor şi evenimentelor capitale din viaţa internaţională, din fazele războiului mondial, ci a fost mereu nevoe

de concursul personalităţilor deosebite, a oamenilor de conducere. Înţălegea, mai mult decât înainte de a cunoaşte evoluţia lucrurilor care a dus la unire şi a celor petrecute după ea, meritele unor oameni, şi uriaşa transformare produsă în viaţa românească. Işi dădu seama de fundamentala importanţă a celor două mari reforme: agrară şi electorală, a noilor instituţii de cultură, a armatei naţionale.

Da, îşi zicea el, toate au izvorît din faptul unirii, dar toate se iniţiază şi se organizează prin oameni. Simpla mulţumire şi bucurie individuală de a trăi în realitatea politică a unirii, viaţa mărginită numai la preocupările tale pur personale şi profesionale, ar fi putut da organizarea românească a ţării, ar fi putut naşte râul vieţii româneşti? Desigur, îşi zicea el, temelia vieţii celei nouă, nu poate fi decât împlinirea datoriei în locul unde eşti pus, în slujba ta care te pricepi. Nu fusese greşită, nici egoistă, credinţa în care trăia dela înapoerea acasă şi dela însănătoşarea lui. Nu fu nici egoism, nici erezie, nici lipsa spiritului de jertfă. Dar acum, văzând felul cum s'a pregătit unirea, şi cum s'a lucrat după unire, avu viziunea limpede că el deşi şi-a făcut datoria, nu şi-a făcut-o complet.

Era tot mai limpede pentru el că în statul român, în colectivitatea românească, una singură acum, individul are şi îndatoriri de ordin public, în afară de cele particulare şi profesionale. Că Statul suntem noi toţi, nu e ficţiune sau o himeră, nici chiar o realitate străină cum a fost statul ungar, faţă de care nu simţise nici odată îndatorirea de-ai urmări tribulaţiile, de a-i cunoaşte activitatea de cât numai întrucât ea se referea la viaţa românilor din Ardeal, la măsurile luate pentru a pune piedeci liberei desvoltări a acestei vieţi.

Dar acum nu mai era aşa. Statul nu mai era strein. Statul eram noi înşine. De activitatea şi evoluţia lui are datoria să se îngrijească fiecare român, în afară de împlinirea întreagă a activităţii particulare şi profesionale.

Văzând şi cunoscând cum tot ce s'a creat românesc în nici doi ani, s'a creiat prin oameni, nu din simplul fapt al realizării visului de unire, Ion Mărginean simţi că românul de azi trebue să fie mai mult decât cel dinainte, că s'a îmbrăcat oarecum într'o putere nouă. Că dela fiecare cetăţean atârnă de acum înainte felul cum va fi însuşi statul, însăşi ţara.

El cunoscu că în vremea asta scurtă nici binele, nici răul public, nu s'a produs fără reveniri de idei, fără discuţii, fără lupte, şi înţălese că realizările bune nu s'au născut şi nu se nasc decât prin biruinţa ideilor şi a convingerilor sănătoase şi drepte.

Mai înţălese că el simţi adevărul României noui cu totul idealist. El crezuse mereu că însuşi faptul unirii e de ajuns pentru a lucra bine şi drept, desinteresat, în orice situaţie ai fi pus. In fond el era un vizionar, care deşi nu crezuse în alte utopii, în aceasta crezuse totuşi, că realizarea unirii schimbă, prin ea însăşi, în sfinţi şi în eroi pe toţi fiii Patriei. Simţise mereu în adâncul sufletului că realizarea idealului naţional trebue să umple cu atâta satisfacţie, cu atâta solemnă şi supremă fericire sufletele tuturor românilor, în cât în lumina şi căldura ei să se topească orice pornire spre rău, curăţindu-se de toate slăbiciunile din trecut. Numai aşa se putea răsplăti, îşi zicea el, marea iubire a Celui de Sus, care ne-a ajutat să ajungem într'un singur stat.

Dar documentându-se din faptele petrecute, ascultând discuţiile dela întrunirile politice, văzând cum multe din realizări se datoresc numai efortului celor mai buni, că li s'au pus şi li se pun piedeci de alţii rău sau greşit intenţionaţi, el îşi dădu seama că binele nu se realizează în mod firesc, din izvorul limpede al unirii, ci numai din voinţa şi lupta celor buni.

Înţălese cu o părere de rău sfâşietoare, care-i îmbrăcă sufletul ca într'un linţoliu îndoliat, că nu toţi oamenii s'au schimbat, s'au purificat prin însuşi faptul unirii. Şi pricepu definitiv şi felul în care el e obligat să-şi dea concursul la viaţa publică: nu părăsind satul, nu luând o funcţie superioară în administraţie, ci făcând, cu alţii, zid în jurul celor buni.

Dar, în cazul acesta, nu era o zdroabă zadarnică, năzuinţa lui de a-şi completa studiile, se întreba uneori?

Câte-odată i se părea că nu are nici un rost să mai umble după o diplomă. Alteori presimţea însă că o bună pregătire îi va fi de ajutor în darea de concurs a celor buni.

Şi când munca îl copleşa şi se simţea obosit, când argumentele personale ajungeau neputincioase, îi venia în minte dorinţa nevestii sale de a sfida pe prietenele ce o priveau acum peste umăr, şi curajul îi revenea.

Îi revenea nu numai curajul ci îi creştea şi consideraţia pentru Emilia.

Ea îi mărturisi dela început convingerea ei: că războiul a răsturnat legea morală din lume, că mulți oameni au eșit din el mai răi și mai josnici decât intraseră. Tot ea înțălese mai întâi adevăratele motive cari au determinat pe cei mai mulți la exodul dela sat la oraș, și observarea schimbărilor spre rău a societății de proaspătă proveniență.

Pe lângă el se strecurară întâmplări pe care nu le luase în seamă până acum; auzi lucruri pe cari nu le crezu, ori le crezu exagerate. Emilia văzu mai real decât el.

Desigur că ea nu porni ca el din credința și convingerea că minunea realizării idealului național putea schimba pe oameni, chiar pe cei ieșiți din războiu, în sfinți. Pentrucă deși el admitea observația Emiliei că războiul a prăbușit în mulți conștiința, crezu mereu că cu românii e o excepție, întrucât ei au gustat și gustă din izvoarele minunii care era unirea.

Acum înțelegea care va fi datoria lui de ordin public național, pe lângă cea individuală și profesională: să se înregimenteze în rândurile celor buni și să le dea întreg concursul... Oare prietenul său Vasile Negru nu înțălesese chiar acest lucru atunci când a stăruit să candideze în alegeri? Nu se putea să fie același lucru. El simțea acum obligamentul de a da concursul celor buni, dar nu de a lua el un rol de conducător. Nu se simțea chemat pentru o misiune atât de importantă... Va vedea el, împrejurările o să-i arate.

Dar când începu să analizeze lucrurile cunoscute până acum observă că el nu are o judecată politică solidă, sigură mai ales. Se gândea la ceea ce criticau unii și alții aprobau. Cine avea dreptate? Dacă înșira motivele de critică îi păreau juste; dacă examina pe acele ale aprobării: le afla bune și pe acestea. Atunci unde era adevărul? Cum va pute ști de care parte sunt cei buni și de care cei răi?

Se gândea mai ales la două cazuri recente, în legătură cu viața publică a Ardealului: alegerile din toamna trecută și desființarea guvernului provizoriu al Ardealului.

Erau oameni între prieteni și cunoscuți ai lui cari aprobau felul cum s'au făcut alegerile parlamentare, mai exact cum s'a făcut numirea deputaților și senatorilor în primul parlament al României întregite, pentrucă depunerea de liste oficiale fără contracandidați, decât în câteva locuri însemna numire nu alegere. Votare în realitate încă nu s'a făcut decât în patru-cinci locuri, încolo listele fură proclamate alese. S'a ajuns la reprezentanți ai națiunii, pentru cari națiunea nu și-a mișcat nici un deget.

Da, auzi spunând cei cari aprobau procedeul, a fost mai bine așa. Ținuturile românești intrate în unire trebuiau să se prezinte unitar, și în alegeri, așa cum s'au prezentat în hotărîrea unirii. Ceea ce n'ar fi fost cazul dacă ori cine putea candida. S'ar fi îmbulzit o sumedenie, și unitatea nu putea fi păstrată.

Ion Mărginean când îi auzia argumentând așa îi părea că ei au dreptate. Așa gândise el singur chiar înainte de alegeri.

Dar alții spuneau: n'are nici un rost să dai dela început largi libertăți cetățenești, și tot tu să le desconsideri dela întâia lor punere în aplicare. Dacă era votul universal, trebuia să fie și alegeri. Principiile democrației, înfrânte chiar de către cei ce le-au legiferat, cu greu se mai ridică în picioare. In afară de aceasta, prin numire nu s'a făcut o selecțiune a oamenilor, ci au fost ușoare abuzurile. Protecția, rubedenia, au putut juca un rol. Chiar prietenia. Pentrucă nu oricare prieten, ori ce om pe care-l apreciezi tu, e scris să fie om de ispravă, și apreciat și de altul.

Asculta argumentarea acestora și-i părea că și ei au dreptate. Cu atât mai vârtos că el însuși simți o revoltă când citi între cei aleși unele nume fără nici o importanță.

Sau, în cazul disolvării Consiliului Dirigent. Erau mulți cari argumentau că dizolvarea a fost o greșală. Un guvern provizoriu nu însemna o rupere a unității statului, spuneau aceștia. Chiar numele lui arăta că nu-i decât un for administrativ din oameni localnici, cunoscători ai împrejurărilor și ai legilor cari nu puteau fi schimbați de azi pe mâne. Că era nu numai în interesul Ardealului, ci al țării întregi ca provinciile dela vestul Carpaților să fie administrate un interval de timp după obiceiurile vechi, și că unificarea legislativă va trebui să se facă într'o perioadă mai îndelungată, succesiv, nu „cu furca", cum eșise o vorbă între ardeleni. Până la unificarea administrativă și legislativă, care putea urma numai în etape, păstrarea unui for diriguitor aici, priceput, cunoscător al împrejurărilor, ar fi fost de cel mai mare folos pentru

ţara întreagă. Se mai adăogau o mulţime de alte argumente, între cari era şi unul care pretindea că sunt unele legiuiri mai bune, mai avansate, mai eficace în Ardeal; unele instituţii superioare cari vor trebui extinse asupra ţării întregi, sau cari trebuesc să fie studiate dimpreună cu cele din Regat, luat ce va fi aflat mai potrivit din amândouă, şi aşa să fie întocmite nouile legiuiri. Dar pentru acest scop era de mare importanţă să rămână în picioare un for superior ardelenesc.

Când îi asculta şi le urmărea argumentele i se părea că ei au dreptate. Sau când citea în ziare argumentări asemănătoare.

Dar când lua cunoştinţă de dovezile ce le aducea tabăra contrară, era înclinat că de-a acestora e dreptatea. Orice greutăţi s'ar întâmpina prin o unificare mai rapidă, spuneau ei, vor trage mai puţin în cumpănă decât primejdia ce rămânea ameninţătoare prin fiinţarea celor două guverne. Bicefalismul acesta nu era de natură să consolideze unirea, ci să o primejduiască. In jurul unui guvern, fie şi provizoriu, spuneau ei, se pot aduna şi pot creşte ambiţii şi interese primejdioase. Pe de altă parte unitatea naţiunii va suferi luând cunoştinţă că o parte e guvernată într'un fel, alta într'altul. Va slăbi încrederea în sinceritatea unirii, ba şi elanul care ne-a dat-o.

Era adevărat şi ce spuneau ei. Şi nu numai în judecarea acestor două cazuri băgă de seamă Ion Mărginean că judecata sa politică nu e sigură, ci şi în altele mai mărunte. El nici nu-şi închipui că era atât de greu să vezi limpede în frământările politice, să deosebeşti, să distingi dela început ce e folositor şi ce nu, ce e bine şi ce este rău. De ce era nevoe pentru a putea avea o orientare limpede, sigură, care să nu dea greş? Să judece mai mult cu raţiunea decât cu sentimentul? E adevărat că lui i se părea că se lasă dus mai ales de sentiment. Totuşi argumentele erau ponderate şi cu raţiunea.

Ce-i lipsea?

Nu-şi dădea seama ce, dar avea sentimentul că-i lipseşte chiar calitatea esenţială, şi care era necesară pentru a se interesa şi pentru a avea un cuvânt în viaţa publică. Uneori avea sensaţia că păşeşte pe un teren cu totul nou care-i alunecă subt picioare.

Alta era înainte de unire, înainte de războiu: atunci, deşi foarte tânăr, mergea la sigur, păşea pe un teren solid. A ţinea cu neamul tău, a-l sprijini, a-l apăra, era însăşi infailibilitatea. Şi raţiunea şi inima te mânau într'o singură direcţiune. Pe atunci nu exista noţiunea de bun şi mai bun în politică, ci numai aceea de bine şi de rău, cari nu numai că erau înţălese de toată mintea românească, ci erau evidenţiate de instinct, ca o poruncă dela care nu putea fi abatere.

Acum problema orientării era cu mult mai complicată. Nu mai era vorba să alegi între neamul tău şi cel străin — care implica şi noţiunea de duşman — ci între român şi român. Nu între bine şi rău, ci între bine şi mai bine. Aici, văzu, că terenul alunecă uşor subt picioare.

Ii lipsea, totuşi, cunoştinţele şi de aceea a apucat pe drumul cel bun când s'a hotărît să-şi completeze studiile? Dar, ce avea aface articolele de lege şi paragrafele cu simţul acela sigur al orientării în viaţa publică.

De câteori medita, ajungea tot mai adeseori la bănuiala că ceea ce-i lipsea era experienţa vieţii publice, a vieţii de Stat. Nici el, nici cunoscuţii lui, nici chiar cei ce erau la cârmă nu participară încă la viaţa de Stat, la viaţa de Stat român. Credea că lipsa de experienţă era cauza principală a unor greşeli săvârşite în direcţionarea, organizarea sau administraţia vieţii publice. Era mai firesc, mai uşor, şi mai satisfăcător pentru el să explice unele rele publice prin lipsa de experienţă, decât prin patimă sau incapacitate, cum erau criticaţi de unii.

Dar dacă ceea ce-i lipseşte lui cu adevărat, — îşi zicea el — este lipsa de experienţă, şi din cauza ei nu are o orientare politică sigură în cuprinderea şi explicarea vieţii publice, atunci el — din nenorocire — nu formează o excepţie ci o regulă generală: nime nu avea din trecut experienţa conducerii, administrării, îngrijirii statului naţional, şi în consecinţă, nime nu avea o orientare sigură.

Poate de aceea sunt atâtea opinii, atâtea critice, şi se înfiripează atâtea partide politice.

Dar dacă din lipsa experienţii, a unei tradiţii, care să-ţi fixeze terenul subt picioare, toată lumea e nesigură ce e bine şi ce e rău, dacă toţi sunt desorientaţi în viaţa publică de Stat, atunci situaţia e foarte gravă. Se va produce un haos, va cădea toată lumea într'o zăpăcelă din care nu va fi cine să mai ducă la lumină.

Îi era silă să se mai gândească la doctorul Panaitopol, deşi, pentru ceea ce făcuse pentru viaţa lui, îi era mereu recunoscător. Dar când se frământa cu gândurile cele nouă, fără să vrea doctorul îi venia în minte. Auzia cuvintele Ori ce alte calităţi ar avea ardelenii, dar pe aceea a guvernării nu o pot avea. decât oamenii cari au o experienţă, o tradiţie în conducerea trebilor publice. Ori ce alte calităţi ar avea ardelenii. dar pe aceea a guvernării nu o pot avea. Ei trebue întâi să vadă, să înveţe, să experieze din guvernarea celor cari au mai guvernat, şi prin părinţii şi prin moşii şi strămoşii lor.

I se părea că doctorul are dreptate şi că înţălege pentru ce militase el încă din toamna trecută pentru desfiinţarea guvernului separat al Ardealului.

La birou continua să se documenteze asupra trecutului apropiat şi a prezentului, acasă, seara, continua cu studiile începute. In ceasurile libere îşi dădea cu melancolie seama, că liniştea şi pacea sufletească de mai înainte, când nu luase contact cu „realitatea românească", se risipise. In loc de reveriile înălţătoare în cari cădea mai înainte când admira natura în plimbările pe la moşioara sa, acum vedea că dup'un ceas nu văzuse încă nimic, deşi era cu ochii mereu la semănături, la fâneţe, la arături. In vreme ce ochii trupeşti priveau în afară, el se frământa cu gândurile trezite de contactul ce-l luase cu viaţa. Plimbările nu mai erau acum o recreare pentru el, se întorcea mai obosit decât plecase.

Totuşi reuşia încă de multe ori să alunge toate aceste preocupări cari îl tulburau, spunându-şi că sunt prostii, ori gânduri de prisos. El era înrădăcinat aici în ocupaţia lui, dar mai ales în familia lui. Acesta era el cel adevărat, el cel mai valoros. Avea sentimentul covârşitor şi acum că contribuţia lui cea mai reală, cea mai preţioasă în cadrele noului stat era să rămână un om integru şi muncitor în mediul lui, să-şi crească familia în principii sănătoase, pentru aceeaşi viaţă de muncă şi de cinste pe care o ducea el şi Emilia. Işi spunea că aici călca pe teren solid, că avea o orientare sigură, fără frică de a greşi, de a confunda binele cu rău. Mai credea că chiar dacă i-ar reuşi să săvârşească un lucru însemnat în viaţa publică, temeiul vieţii lui celei adevărate tot aici era, în slujbă, lângă Emilia, între copii.

Cu cât trecea vremea şi se depărta de primele nelinişti şi frământări interne, cu atât reuşa mai uşor şi mai de multeori să le alunge. Avea patru luni, câtă vreme s'a documentat binişor asupra trecutului apropiat şi a prezentului, era într'o febră spirituală continuă. Dar virusul infecţiei ajunse cu simptomele, ca şi în boală, până la un punct maxim, apoi începu să bată în retragere. Prin August putea să se gândească la toate frământările de mai înainte liniştit. Nu mai citea nici gazetele cu atâta râvnă, frecventa mai rar consfătuirile politice, şi rămase în spate numai cu greutatea examenelor.

Observă, de altfel, încă din primăvară, din Mai, când iar fură alegeri generale, că persoana lui deveni mai puţin importantă pentru prietenii şi cunoscuţii săi, decât cu prilejul întâelor alegeri, când nici nu fu nici o luptă electorală. Când îl văzură că vrea să rămână şi acum un simplu slujbaş sătesc, că nu se amestecă în luptele dintre partide, oamenii începură să-l uite. Cu atât mai vârtos că dela căderea guvernului şi constituirea celui nou până la alegeri, lumea fu cuprinsă de un fel de surescitare şi activitate febrilă ca şi când ar fi trecut peste intelectualii noştri un vânt de nebunie. Nime nu mai avea vreme să se ocupe, să se intereseze de alţii. Grupuri-grupuri discutau cu aprindere în cluburi şi se repezeau cu maşinile pe sate. Foi volante, manifeste către alegători, atacuri în ziare, bătăi la întruniri, fură tot atâtea motive cari pe Ion Mărginean îl determinară să rămână cât mai retras.

Cufundat în studiu cum era, avid a se informa asupra trecutului mai apropiat, el nu înţălese că pentru a cunoaşte prezentul, realitatea românească de azi, pregătirea noilor alegeri şi schimbările intervenite după constituirea noului guvern, era cel mai bun prilej de documentare.

Nici la alegerile din toamnă, nici la cele de acum el nu avu decât un rol administrativ. Fiind cunoscut ca un om care a trăit izolat, care s'a ferit de politica militantă, nici un partid, prin oamenii lor, nu insistară pe lângă el să le facă servicii electorale. Nimeni nu se gândi să-l înlocuiască. Dar ajunse, în aceeaşi vreme, un om uitat, un ins neinteresant, un funcţionar de care nu se ţine seama nici în bine nici în rău, un om rămas de lume, care mergea vertiginos înainte.

Astfel Ion Mărginean află numai cu scurgerea timpului, şi incidental, răsturnarea şi zarva ce trecu peste ţară dela demisia vechiului guvern până la sfârşitul alegerilor generale.

In satul lui nu se întâmplă nimic deosebit, afară de vorbirile propagan-

diştilor electorali celor trei partide. Sătenii lui îi ascultară în linişte pe toţi, ştiind dinainte cu cine aveau să voteze. Sfatul lui puţini i l-au cerut: sătenii se orientau, de vre-o trei decenii, în toate trebile publice naţionale după preotul satului.

Aşa că pentru el, trăind aici într'un sat care rămâne neatins de furtună, nu se întâmplase mare lucru. Dar pe urmă auzi, şi citi în ziare, ce s'a petrecut în alte părţi.

Se întristă adânc când înţălese că prevederile şi temerile lui, exprimate în conversaţia avută cu prietenul său Petru Dunca, se împliniră în măsură cu mult mai mare decât crezuse.

Nu numai Petru Dunca, ce fusese director în serviciul unui resort din guvernul provizoriu al Ardealului, rămăsese fără post după desfiinţarea Consiliului Dirigent, ci sute de oameni dintre aceia cari se grăbiră să dea o mână de ajutor la organizarea românească a noului stat, rămaseră pe drumuri după schimbrea guvernului, fiind înlocuiţi cu alţii. Petru Dunca, la alegerile din toamnă reuşi să fie trecut pe lista oficială şi fu declarat deputat. Dar parlamentul se dizolvă în grabă ca şi Consiliul Dirigent, şi el trebui să se întoarcă la biroul său advocaţial. In situaţia lui erau zeci de inşi, toţi foştii demnitari, până şi foştii şefi de resort.

Notarului îi păru de necrezut, o imposibilitate logică şi morală, ca toţi aceştia cari conduceau şi porunceau eri să ajungă azi nişte simpli particulari! Îi părea un lucru împotriva naturii. Şi totuşi realitatea era aceasta. Văzu el însuşi foşti miniştri cari umblau acum în propogandă să cerşească voturile alegătorilor.

In fruntea prefecturiolr şi a tuturor posturilor de conducere veniră oameni noui. Cei de mai înainte îmbulzindu-se acum la candidaturi în alegeri, sau revenind la ocupaţiile lor anterioare. O revenire de formă, pentrucă în realitate ei de-ocamdată nu aveau nimic de lucru. Se întâmpla exact cum prevăzuse el: viaţa nu stătu pe loc şi în locurile celor ce luară funcţiuni publice, veniră alţii şi se instalară în profesiunile libere.

Se gândi neliniştit că şi el ar fi fost azi un om fără căpătâi dacă ar fi renunţat la postul său pentru a putea fi candidat, sau dacă ar fi ascultat de îndemnurile repetate ale acelora cari voiau să-l aşeze şi pe el în cortegiul acelora cari făceau exodul dela sat la oraş.

Toate evenimentele acestea se învălmăşiră în răstimpul dela venirea noului guvern până după alegerile generale din primăvară. Notarul nu le prea urmărise atunci, cuprins de alte preocupări ale lui; le cunoştea mai ales acum, după ce furtuna se potolise.

Cele petrecte îl întristară adânc, deşi nu vedea încă destul de clar în rosturile lor. Aceasta să însemneze viaţa publică în statul naţional, se întreba el? Şi asta aşa o să continue mereu? Era opera de selecţionare de care îi vorbise prietenul Petru Dunca? Alegerea celor mai buni, înlăturarea elementelor dovedite incapabile? Dar nu putea fi acesta motivul marilor răsturnări. Fură înlocuiţi în slujbe şi oameni foarte bine pregătiţi, muncitori, cinstiţi. Şi între cei noi erau destule elemente cari nu inspirau nici o încredere.

Notarul simţea că s'a pornit pe un drum greşit. După convingerea lui cine a ajuns odată într'un post de conducere şi s'a dovedit capabil, trebuia să rămână la locul lui până la moarte, cam până la pensionare. Opera de organizare şi consolidare a ţării nu se putea face decât printr'o continuitate de oameni, de legi, de metode.

Nu cumva toată zăpăceala asta pornea din faptul că oamenii noştri nu aveau încă simţul unei orientări sigure în viaţa publică, în politică? Nu cumva lipsa de experienţă e cauza acestor schimbări şi frământări nenorocite? Şi, întrebându-se, îi veniau iar în minte cele afirmate de doctorul Panaitopol.

Dar acum nu mai era Consiliul Dirigent, nu mai era în fruntea guvernului un om fără experienţă, fără tradiţii în guvernarea ţării!

Inregistrând faptele nu mai ştiu ce să creadă, şi se cufundă iar în studiile lui. O putea face mai uşor fiindcă furtuna trecuse; după alegeri lumea începu să-şi vadă de treburile sale.

Ion Mărginea simţi însă că e dat uitării de către toţi cunoscuţii săi de odinioară, ca şi când ar fi fost pus pe o linie moartă.

Dar această linie moartă lui nu-i pricinui nici o supărare. Ci dimpotrivă se simţea foarte bine, văzându-şi de birou, de mica lui gospodărie, şi mai ales de Emilia şi de copii.

Trecură astfel doi ani, vreme în care Ion Mărginean îşi trecu toate examenele restante, îşi pregăti teza de doctorat, şi îşi luă diploma.

Se simţea oarecum ruşinat când trebuia să meargă la Universitate pentru examene. Avea sensaţia că între studenţii tineri, era un fel de măgar între ei. Mai ales când stătea în bancă, în rând cu candidaţii tineri, în faţă cu profesorul examinator. Nu ar fi avut însă pentru ce se ruşina, fiindcă dădea răspunsuri mai bune ca toţi, fiind felicitat de profesori. Apoi nu era nici singurul întârziat. Mai fură destui pe cari războiul i-a prins pe băncile Universităţii şi cari îşi completau acum studiile. Mai erau şi alţii, cari au avut alte cariere înainte de unire, şi cari se înscriseseră acum la Drept, pentru a se pregăti pentru o slujbă publică.

Işi sărbători izbânda în cercul restrâns. Veniră socrii, părinţii, cele două ajutoare din cancelarie, preotul şi învăţătorul din sat.

Emilia era cea mai mândră şi mai fericită. Pregăti o masă de pomină, îl determină pe Călin Dumitru să aducă din vinul acela lăudat.

Se veseliră, se bucurară de succesul lui cu toţii. Notarul trăia în raporturi de caldă prietenie şi cu ajutoarele sale, şi cu intelectualii din sat. Firea lui deschisă, sinceră, lipsită de orice mândrie şi rivalitate, a deschis inima tuturora cu care trăia în relaţii mai apropiate.

Preotul ţinu un toast în care aprecia munca depusă de notar în completarea studiilor, şi activitatea lui în comună. Nu uită nici pe Emilia, „o soţie model", nici pe părinţii şi socrii notarului. Scriitorul ajutor din cancelarie, învăţătorul pensionat Vasile Negru, se ţinu dator să-l felicite „în numele personalului din Crirnu". Işi arătă însă temerea sa îndurerată că de-acum „suntem în situaţia de a-l pierde din mijlocul nostru, pe omul cu o atât de înaltă calificaţie".

— Sper că nu e panegiric, domnule Negru, râse notarul. „Să ştii că eu am mai mulţi ani de trăit".

— Să ţi-i lungească Dumnezeu, dar eu ştiu că totuşi ne vei părăsi.

Omul mărturisi teama pe care o avea şi preotul, şi învăţătorul.

— Dacă aşa va rândui Dumnezeu ca să ajungă la mai mare, noi nu vom avem să cârtim, zise preotul.

Notarul văzu că ei vorbesc serios.

— Dar nici prin gând nu-mi trece, părinte. Nu am făcut examenele pentru a părăsi postul meu, ci mai mult pentru o mulţumire a mea personală. N'am voit să rămân un neisprăvit. Cunoştinţele mai multe nu-mi vor strica aici în postul meu. Credeţi că mi-ar plăcea să fac şi eu experienţa pe care au făcut-o alţii? După schimbările din anul trecut au rămas zeci şi sute de oameni fără căpătâi. Mulţi advocaţi cari au fost în posturi de conducere şi-au redeschis birourile. Dar, a trecut un an şi cei mai mulţi stau cu mâinile încrucişate în uşa prăvăliei, şi aşteaptă în zadar să le vină muşterii.

— "Da, e adevărat. E o mare nenorocire", zice preotul. Şi numai decât începu o discuţie nesfârşită, la care participau cu toţii, afară de părinţii notarului, asupra situaţiei publice, asupra partidelor, asupra învălmăşelii din care nime nu ştia cum se va mai putea eşi.

Invăţătorul care luase şi el parte la luptele electorale, ca bărbat de încredere al unui partid, clătina mereu din cap, ameţit puţin, şi spunând: „ceea ce se petrece la noi nu-i bine, nu-i bine de fel".

La sfârşitul discuţiei adoptară cu toţii concluzia la care ajunsese preotul.

— La noi e o nenorocire că s'au făcut mai multe partide politice. Pe vremuri toată naţia eram un singur partid. Ce s'ar fi ales de noi dacă ne desbinam, şi prin spărturile rămase ar fi intrat duşmanul? Şi acum cred că tot aşa ar trebui să fie. Unirea am făcut-o cu toţii, toţi împreună trebue s'o păstrăm şi s'o întărim. Cum am putea, români fiind cu toţii, să avem mai multe programe politice care ar îndreptăţi mai multe partide? Să ne divizăm şi să ne măcinăm puterile în lupte interne? Cum credem şi cum simţim noi şi tot poporul nu-i nevoe decât de un singur partid, căci toţi avem acelaşi ideal de realizat şi în cadrele României cum am avut unul singur şi înainte de unire. Toţi aplaudară.

Socrul notarului, doctorul, zise în liniştea ce se făcu:

— Toţi avem un singur ideal, e adevărat. Nenorocirea e că ambiţiile şi interesele personale sunt multe. Şi acestea creiază şi la noi partidele. Eu nu sunt potrivnic luptelor dintre partide; în toate statele constituţionale există şi activează partidele. Dar sunt de perfect acord cu părintele că la noi azi, după unire, ele n'au nici o îndreptăţire la existenţă, cel puţin trei-patru decenii până se va consolida ţara. Acum nu e nevoe de partide, ci de solidaritatea tuturor celor pregătiţi, harnici şi cinstiţi, cari pot ajuta la consolidarea ţării".

După ce rămaseră singuri, — copiii dormeau de mult — notarul duse un braţ după mijlocul soţiei, şi o întrebă:

— Ce zici, draga mea? Tot te mai gândeşti să sfidezi odată pe prietenele tale înfumurate?

— Doamne sfinte! Mai mă gândesc uneori, deşi unele dintre ele şi-au plecat de mult nasul. Bărbaţii lor au rămas fără nici o slujbă. Numai Dumnezeu ştie cum trăesc.

— Cred şi eu!

— Da, însă în locul lor se ridică acum altele, ai căror bărbaţi au trecut în partidul dela guvern. Se vede că lumea nu învaţă nimic din păţania altora.

— Aşa se pare!

— Trebue să-ţi spun, dragul meu, că sunt foarte satisfăcută pentru biruinţa ta. Am avut mereu sentimentul că am greşit împotriva ta, când te-am făcut să-ţi întrerupi studiile. Acum am scăpat de o înfruntare. Ştii, sunt cam nebună! Imi pare că eu însumi am luat doctoratul în drept. Imi pare că şi eu sunt vrednică de încununare, ca şi când n'ai fi biruit cu puterile tale.

— „Eşti şi vrednică de cunună", zise el sărutând-o uşor pe frunte.

— Pentruce să fiu vrednică?

— Hm, ai contribuit în mare măsură la perseverenţa mea în studiu. Dacă mă gândeam numai la mine, cred că după câteva luni aş fi lăsat lucrul baltă. Dar când simţeam că-mi slăbeşte voinţa, îmi ziceam: Nu se poate să n'o ajuţi pe rândunica să-şi sfideze prietenele!

— Adevărat?

— Foarte adevărat. Aşa că meritul tău e cred mai mare ca al meu.

Ea îi înlănţuia grumazii:

— Las'o focului sfidare! Par'că nu mă mai gândesc la ea! Imi vine să cred că orice grije de ceea ce crede altul despre tine, ce vorbeşte, cum se poartă cu tine, nu e decât o pauperizare cu voia a propriei vieţi. La urma urmelor nu trăim din ceea ce crede lumea despre noi, sau din felul cum se poartă cu noi, ci din conştiinţa proprie. Ei, iată ce vreau să-ţi destăinuesc: Domnule Doctor, te apreciez şi te iubesc şi mai mult decât pe notarul!

— Nu mai spune! râse el luminat, şi o luă în braţe.

(Urmează)

I. Agârbiceanu

AMINTIRI DINTR'UN ORAŞ MOLDOVENESC

In fiecare an, la Drăgaică, se ţinea iarmaroc mare în Tecuciul copilăriei şi al adolescenţei mele. Veneau negustori de prin alte oraşe şi durau bărăci în piaţa cea mare a oraşului şi sus, la Ocol, aproape de cimitir. Venea marea panoramă Braun cu tot felul de minunate lucruri, care spăimântau mintea mea încă nedeprinsă cu ele. Mai întâi era hudubaia aceea de — cum să-i zic — de pian colosal, la care învârtea de zor Mutu oraşului, un zdrahon spăimântos, şi care pian scotea nişte sunete atât de aspre şi de tari, că de erai prea aproape, îţi spărgeau urechile. Apoi veneau acele chipuri de ceară de mărime... naturală: Sadi Carnot asasinat de Caserio, Napoleon privind încruntat, cu moţul pe frunte, Regina Elisabeta a Austro-Ungariei, figuri cari storceau admiraţia noastră, dar şi o ascunsă teamă. Veneau apoi ochianele prin care vedeam tot felul de mari isprăvi de prin depărtate ţinuturi: împuşcarea împăratului Maximilian al Mexicului, asediul Sevastopolului, procesul Dreyfus, arderea Moscovei.

Larma iarmarocului era imensă şi se amesteca cu mirosul de oloi al gogoaşelor prăjite acolo pe loc, cu strigătele vânzătorilor de marchitănii, cu zbierătele disperate dela cei cu bărăcile în care se juca «la noroc», cu pocnetele de la «tragerea cu puşca automată», cu bubuiturile înfundate ale maiurilor de la «încercarea puterii» şi cu ascuţitele explozii ale capselor atinse sus în văzduh numai de către acei a căror putere era în adevăr mare.

O, — nevinovată vreme a copilăriei noastre — nouă ni se părea că nimic nu putea fi mai... senzaţional, decât aceste peregrinări prin iarmarocul dela Drăgaica.

Dar scăldatul în apa Bârladului, spaima mamelor şi deliciul copiilor! Ori cât de aprigă ar fi fost paza părintească ea era înfrântă de şiretenia noastră şi aşa, izbuteam să ne scăldăm sau la «Podul de piatră» sau, mai ales, de vale, la «Roată», adică lângă roţile de udat grădinile de zarzavat ale bulgarilor.

Că, vedeţi, pe vremea aceia, în târgul Tecuciului era puzderie de copii. Iacă privesc spre strada largă a vremii aceleia unde biet tată-meu îşi avea vechea aşezare şi aflu şi în susul ei şi în jos, case pline de copii: dela treipatru în sus. Şi ce de jocuri, şi ce forfot; iar la vremea adolescenţei ce de plimbări! Locurile de plimbat, erau mai ales, două. Nelipsita «grădină publică» provincială, care, la Tecuci, era un soi de manej în mijlocul oraşului, un O mare, în mijloc având flori, iar pe trupul lui de prundiş, plimbându-se până la ameţire, în amândouă senzurile, tot publicul tecucean, dar mai ales noi, tinerii, aruncând gingaşe cuvinte fetelor, iară ele răspunzându-ne cu nevinovate zâmbete. Iar al doilea loc de plimbare era grădina cimitirului, o pădurice minunată cu alei de plopi şi cu ştejari bătrâni. Azi nu mai este, căci a pus-o jos hulpava lăcomie rusească în războiul trecut.

Cum oraşul pe vremea aceea n'avea decât un gimnaziu, foarte puţintel şi acela, noi tinerii acelei vremi a trebuit să plecăm curând de-acasă, spre liceele din Bucureşti, Bârlad, Focşani, Brăila, iar fetele familiilor mai cuprinse, urmau la institutele catolice din Iaşi şi din Galaţi.

Se înţelege lesne atunci ce erau sărbătorile de Crăciun şi de Paşti pentru noi, — şi câtă veselie se încingea în acele zile de mult aşteptată libertate. Şi ce mulţumiţi eram când, iarna, se începeau trenurile — şi luam pe la casele noastre pe unii din colegii şi colegele noastre de şcoală. Vacanta era o necontenită petrecere familiară, cu acele jocuri «de societate»: gajuri, ghicitori, şarade — toate întovărăşite de cântece la pian şi la vioară, de dansuri — şi, firească de acele nevinovate începuturi de simpatie dintre băeţi şi fete, dar care, se pierdeau odată cu plecarea din nou spre şcolile depărtate. Petre-

ceri simple, curate, cu adevărat tinereşti, de amintirea cărora n'avea să-ţi roşească obrazul niciodată.

Noi tineretul, pe vremea aceea trăiam, vorbind în altă ordine de idei, sub lumina încă vie a amintirei Griviţei şi-a Plevnei. De atât de mare prestigiu se bucurau aceste două nume în faţa noastră, încât numai pronunţându-le, simţeam o arsură în piept şi un val de respect în suflet. Alături de ele, dragostea noastră pentru Ardeal era tot în aceiaşi mare stimă. Când cântam «Trompetele răsună» — sau «Doina lui Raţiu», — sufletele noastre tresăltau de un entuziasm atâta de mare şi adevărat, încât nu de puţine ori, ochii ni se umezeau. Şi tot pe vremea aceea, s'a înfiinţat şi Liga Culturală care, dintr'un început s'a bucurat de-o primire plină de avânt patriotic. Iar parăzile şi retragerile cu torţe de la 10 Mai alcătuiau una din pasiunile anilor vieţii noastre din vremea aceea. Din toate acestea se arăta şi marele respect pe care-l purtam celor bătrâni, cum şi marilor oameni ai ţării noastre. Se ridicaseră atunci unii din cei care aveau să fie mari peste puţină vreme: Delavrancea Vlahuţă, Duiliu Zamfirescu. Convorbirile noastre despre ei erau pline de admiraţie, iar cărţile lor treceau din mână în mână, fiind gustate cu nesaţ. Gândeai că am putea să-i vedem şi că vreunul din ei ne-ar strânge mâna, alcătuia numai un vis al zilelor noastre.

Acolo, de altfel, în tăcuta şi necunoscuta aşezare a oraşului copilăriei mele, zăceau unele amintiri din care se iveau chipurile unor oameni care avuseseră legături cu scrisul. Costache Conachi, marele om politic de pe vremuri, unul din începătorii poeziei noastre româneşti, trăise multe din zilele sale în castelul său patriarhal de la Ţigăneşti, câţiva chilometri numai din marginea Tecuciului. Acolo, în minunata sa aşezare, — un adevărat parc, cu o splendidă alee de plopi, mergând din drumul mare până la castel, — patriarhul poeziei româneşti, alcătuise multe din poeziile sale de dragoste, de care noi, poate, vom zâmbi acum, dar fără dreptate dacă ne gândim la greutăţile nespuse ale începutului. Şi tot prin preajma Tecuciului, venind adesea în oraş, îşi avea aşezarea şi colonelul Teodor Şerbănescu, celălalt mare «giuvaergiu» al poeziei româneşti, de dragoste, pe care şi azi o aflăm trăind în acele romanţe, — în plină înflorire pe vremea despre care grăesc — dar, ciudat desmormântate în modernista înfăţişare a zilelor de acum. Rezistă mai ales vremei romanţa: «Unde eşti? Unde eşti?»

Eu însumi am apucat pe blajinul şi cărturarul boer Papadopol, Calimah, urmaş de domn şi membru al Academiei Române, un bătrânel scurt, cu cioc Napoleon III, cu privire nespus de blândă şi cu o viaţă retrasă, în casa lui cu plopi la poartă, de lângă gimnaziu, aproape de bariera dinspre Bârlad. O cumplită dramă familiară îl făcea să fie bun şi iertător, mângâind copiii pe care-i întâlnea în cale.

O altă figură deosebită a Tecuciului de atunci era doctorul Constantin Petraşcu. Cel dintâi şi singurul cetăţean al urbei care se purta complect ras. Şi a trebuit să fie el un om mai mult de cât bun şi un mare ajutător de sărăcime, ca să i-se treacă această rupere cu trecutul. O, — ce om cum se cade era doctorul Petraşcu! Acasă la el era grămadă de săraci la tot ceasul — şi el, cu acelaş zâmbet de-o infinită bunătate ieşită dintr'o adâncă înţelegere a nevoilor omeneşti, la toţi le dădea ajutorul său, fie sfat, fie reţetă, fie medicamente, fie bani, — iar când nu era nici una din acestea, măcar o strângere de mână prietenească şi un zâmbet nespus de simpatic, în simplii lui ochi albaştri ca cerul de vară. Făcuse studii la Paris, fusese voluntar în războiul de la 1870 dintre Franţa şi Germania şi era unul din prietenii doctorului Davila. A murit, firesţe, complect sărac; averea lui servind la plata girurilor celor pe care i-a ajutat.

De altfel, familia aceasta având două ramuri — una zicându-şi Petraşcu, alta Petrovici — a dat ţării încă alte personalităţi de seamă: pe pictorul George Petraşcu, pe profesorul Ioan Petrovici şi pe criticul Petraşcu, fratele celui dintâi.

Parcă-l văd pe pictorul Petraşcu, Iorgu cum i-se zice în intimitate, — venit proaspăt de prin Germania — şi jucând, la Hotel Bulevard, popice cu alţi prieteni tecuceni. Cioc pictoricesc, pantaloni bufanţi (ca ai lui Rodolfo din «Boema»), păr mare, lavalieră în vânt, vorbire fără stânjenire, glume sgomotoase şi o totală nepăsare pentru toată lumea, inclusiv noi «bobocii», care

stând pe lături, îl arătam cu degetul și ne șopteam unul altuia: «Ăsta-i pictorul Petrașcu!...» Pe urmă, a ajuns cel care azi face mândria artei românești.

Ionel Petrovici, cum îi spun intimii, tânăr licean pe vremea aceea la Sf. Sava din Capitală, se bucura chiar de pe băncile școlii de-un mare prestigiu. Aveam pentru el o prietenie căreia se adăuga și o admirație pentru succesul piesei sale «O sărutare», jucată la Teatrul Național din București pe când era încă liceean — succes care ajunsese răsunător și până la Tecuci. Parcă-l văd, subțirel, elegant, foarte îngrijit în uniforma-i de licean, cu albul nepătat al șăpcii, pășind și el uneori prin largul O al grădinei publice și luând parte câteodată la jocurile noastre de societate. La unul din aceste jocuri, îmi aduc aminte, s'a râs mult. Jucam gajurile. Unul din jucători arunca spre altul o batistă și rostea o silabă. Celălalt era îndatorat a o complecta cu alta, formând un cuvânt, — iar dacă întârzia, trebuia să dea un «gaj». Și iată că una din fetele din joc, aruncă batista chiar lui Ionel Petrovici și zice silaba Sar. Cavalerul astfel provocat, complectează repede silaba, pronunțând sei. dând astfel numele cunoscutului critic teatral francez Sarcey. Cum cunoștințele literare franceze ale domnișoarei nu erau se vede prea avansate, ea nu a socotit reușită riposta și a început a striga: «Ce Sarsei, ce sarsailă, — nu ne ținem, dă gaj, dă gaj!..» A fost greu s'o putem convinge, — dar știu că a fost un mare haz, — și uneori când în zilele de acum mă întâlnesc cu tânărul de atunci, el mă întreabă: «Ei, cum e cu Sarcey-Sarsailă?»

Venerabilul critic N. Petrașcu, unul din garda de demult, cel care dimpreună cu tatăl meu, a fost colegul lui Vlahuță la liceul din Bârlad — este și el un fiu al Tecuciului. Până de curând am putut toți să ne desfătăm cu admirabilele lui vorbiri la Radio, despre atâtea personalități și întâmplări din epoca de primă înflorire a literaturii noastre românești.

Pe frumosul bulevard care duce de la gară în oraș, văd în amintirea mea, stând pe una din bănci, pe bătrânul protopop Gheorghe. Cu o barbă albă, lungă până la brâu, și cu ochii plini de vioiciune în ciuda vrâstei sale înaintate, bătrânul mă oprește ori de câte ori trec prin dreptul lui. Îi sărut mâna, iar el îmi pune totdeauna aceeași întrebare: ...«Tu ești a lui Alecu Lascarov?» — «Da, părinte», — îi răspund. Iar el, cu glas mormăitor, de urs bun: «Bine-bine, să fii de treabă ca tat-to!...» Dându-i făgăduiala cuvenită, plec și-l las îndelungei lui visări văratice. Trec apoi prin dreptul casei lui Ioniță Hrisante, rudă, cred, cu protopopul Gheorghe.

Și de ce zic acestea? Fiindcă bătrânul protopop Gheorghe nu era altul decât tatăl lui Calistrat Hogaș, marele cântăreț al munților noștri moldovenești, — fiu și el, așa dar, al Tecuciului nostru umil, care tace și nu-și spune nimănui atâtea merite, care acuma sunt ale țării întregi. Calistrat Hogaș care a scris și despre Ioniță Hrisante.

Dar iată, când și când, se arată prin Tecuci, un ofițer de cavalerie, deșirat de înalt ce-i, cu mers care, numai de militar nu-i, și cu privirea atât de pierdută undeva, în văzduh sau în pietrișul drumului, în cât gata-i să dea peste oameni pe stradă, — se vede bine că gândul lui e dus cine știe unde. Și cum îl întâlnești, el începe să-ți spună tot felul de lucruri, unul mai ciudat ca altul: poezii populare, eresuri, zicale, proverbe, obiceiuri, cântece, — și altele de acestea, pe care el le urmărește, precum un vânător prada sa, ca să le strângă, și să le pună în regulă, — ca apoi să le încredințeze spre publicare Academiei Române.

Ați ghicit... Acest personagiu deosebit nu e altul de cât chiar Tudor Pamfile, marele folklorist al țării, care, și el, tot fiu al Tecuciului este, băștinaș din satul Țepu, pe care el l-a scotocit peste tot, ca să culeagă toate rămășițile sufletului românesc de acolo.

Dar iată, la vremea vacanțelor un elev de liceu, firav și mic la statură, însă având o privire adâncă și mai mult tristă, cobora din tren venind din Bârlad și pe urmă pornea cu o căruță spre un sat undeva, din cuprinsul județului, trecând prin târg aproape ca un necunoscut. Și încă de pe băncile liceului bârlădean o faimă deosebită i-se iscase din pricina excepționalei lui personalități. Atât elevii, cât mai osebit profesorii îi preziceau un viitor mare. Orășenii nu prea știau mare lucru din toate acestea, și firește, nu-i dădeau nici o atenție. Dar peste puțin acest necunoscut fiu de învățător tecucean, a

ajuns unul din cei mai meritoşi studenţi ai facultăţii de litere din Bucureşti — şi, după studii în străinătate, deveni profesor la această facultate — si-l chema Vasile Pârvan.

Pe la începutul veacului acestuia, în unele sări, pe când plimbarea în marele O al grădinei publice tecucene era în al său cotidian apogeu, cu uimire puteai vedea un tânăr cu o îmbrăcăminte ciudată, cu părul mare, — pare-mi-se şi cu puţină ţăcălie pe chipul său ofilit înainte de vreme, — cu o pălărie revoltător de mare, stând în mijlocul câtorva alţi tineri şi discutând cu glas tare «probleme estetice» înalte. Se vedea că el este «şeful» bandei lărmuitoare. Paşnicii burghezi care se învârteau până ameţeau prin manejul grădinei publice, habar n'veau cine este acest personagiu ciudat, care parcă nici nu-i vedea, şi ale cărui înalte vorbiri nici nu-şi dădeau osteneala să le priceapă. Pe urmă, misteriosul personagiu dispărea dimpreună cu prietenii — şi nu se mai arăta vreme îndelungată, nimeni ne mai ştiind de urma sa.

Trebue să se ştie că acesta nu era altul decât poetul simbolist Ştefan Petică, de obârşia lui dintr'un sat, aproape de Tecuci, încolo spre Galaţi — şi că, aşa dar şi el poate fi socotit ca un mădular de seamă, ieşit din moldovenele meleaguri ale umilului Tecuci.

Şi tot aşa, la anumite răstimpuri, puteai să vezi pe un soi de uriaş, lat în spate, cu o faţă pătrată şi plină de bărbăţie, având mustăţile rase — şi o pereche de ochi care păreau că te străpung, cu toate că buni, — iar toate fiind însoţite de un glas baritonal de un volum excepţional. «Ăsta-i actor, bădie!» — îşi ziceau cetăţenii cu un oarecare zâmbet îngăduitor pentru o meserie cam nesocotită pe vremea aceea.

Da, — actor era uriaşul cu pumnii tari şi cu glas baritonal, — dar actorul acela era Constantin Radovici, alt fiu de seamă al Tecuciului, care, peste puţin a jucat roluri neuitate pe scena teatrului naţional din Bucureşti, — ca apoi, în timpul războiului să moară de-o pneumonie căpătată ca ostaş păzind nu ştiu ce gară din preajma Capitalei, pe care o încântase cu atâtea creaţiuni de seamă în teatrul românesc.

Şi iată, vino vreme, du-te vreme, anii s'au trecut şi alte vremuri s'au aşezat... In locul lumânărilor de stearină de la teatrul tecucean, în care totuşi, pe vremea aceea, cânta o Darclée sau o companie farnceză juca «De-aş fi Rege», — a venit lumina electrică, târând după ea, firesţe, omnipotentul cinematograf. Imensul O al plimbărilor tecucene a dispărut şi el, — cum şi pădurica de la cimitir, loc prielnic pentru minunate serenade tinereşti. Inzepeziri nu se mai fac, de vreme ce căile ferate merg regulat, — aşa că şi jocurile de societate s'au dus şi ele, dimpreună cu sarsaila de pe vremuri. Firesţe, iarmarocul de la Drăgaica, cu a sa Panoramă Braun şi cu sfârâitul gogoaşelor, s'a dus şi el pe neîntoarse drumuri, — şi nu mai ştiu dacă liceeni geniali cu priviri adânci sau poeţi simbolişti cu vorbiri înalte se mai văd pe undeva, trecând sau discutând probleme estetice. Şi nici balurile de la primărie la care dansau până la ziuă valsurile, cadrilurile, lansieurile şi cotilioanele, toată protipendada tecuceană de odinioară, nu ştiu să mai fie, — toate pierzându-se în netrebnicie şi uitare.

Până mai zilele trecute, martor al acestor vremi, stătea în mijlocul pieţei oraşului, aproape de teatru, un turn de un stil amestecat, aşa cum se aflau în multe oraşe de provincie. Având un rol nedesluşit, de turn de pază pentru incendii, sau adăpost pentru cucuvele — sau semn de bărbăţie orăşenească, — acest turn a stăpânit, cred, aproape un veac mersul vieţii bătrânului oraş al copilăriei mele. El 'a văzut toate — şi cele bune şi cele mai puţin bune. A văzut schimbându-se regimurile politice, a auzit marşurile funebre ale tuturor celor care erau duşi la locul de odihnă, precum şi toate fanfarele retragerilor cu torţe în diferite prilejuri naţionale. Toate au trecut — iar el a rămas. Dar, vai, din ce în ce mai ruinat, — din ce în ce mai fără rost.

Zilele acestea m'am întâlnit cu un prieten tecucean care mi-a spus că acest turn a fost dărâmat.

Mărturisesc că am avut o tresărire de părere de rău. Nu doar că nu trebuia dărâmat, de vreme ce era o... căzătură. Dar, nu ştiu de ce, am simţit această părere de rău ca pentru un trecut plecat fără întoarcere, ca atunci când stând pe ţărmul unui ocean, pleacă un vapor, pe care, suntem siguri că n'o să-l mai vedem niciodată.

Iar privind toate acestea, îmi vine să zic dimpreună cu poetul din latină antichitate: «O, câte s'au schimbat de atunci!» — pe când o lacrimă, «una furtiva lagrima» cearcă să se ivească, duioasă, pe obraz, pentru o vreme din care n'au mai rămas, drept strajă pe drumul veşniciei, de cât mormintele părinţilor şi ale bunicilor din cimitirul din deal, — unde pacea, tăcerea, şi singurătatea domnesc fără încetare.

Al. Lascarov-Moldovanu

AȘA VORBI SIHASTRUL

Tot lemnul din păduri, al vostru este
Și iarba de pe șesuri și din văi
Și grâul și secara strânsă'n clăi
Și tot ce'i rod pe câmpurile-aceste.

A voastre sunt cirezile plăvăi
Si'ntreagă valma turmelor pe creste,
Comori cum nu mai stau nici în poveste,
Cu stâni, cu baci, samare și dulăi...

Dar vraja prinsă'n bolți tremurătoare
Cu glas de foi și de privighetoare
Și-amurgul dus pe norii călători

Si cântecul lăutelor în zori
Si graiul sfânt și tainic dintre stele:
Aceste toate, toate, sunt a mele.

G. Tutoveanu

BIETUL TATA

Bietul tata... gârbov și tare slab de vedere.
Numai gândurile de el au rămas.
Mă uit mirat, mă uit și n'am glas,
Doar iscoditor tac și-l ascult:
Seamănă cu cineva cunoscut mai demult.

Mult va să zăbovesc în amintire.
Mult să-l clinesc încordat în privire,
In ape curgătoare să-l afund.
Să-l clătesc, să-l dau la fund
Si să-l sbicesc iară și iară
Până deslușesc, ca prin ceață și fum,
In gârbova făptură de-acum,
Bradul de rumân de-odinioară.

Iată, spinarea lui încovoiată
Mi-amintește vânjosul plugar de altădată.
Stăruie, parcă, în cea de azi împovărare,
Vechea, obișnuita lui apăsare
Pe coarnele unui nevăzut plug...
Și plăvanii suri se'ntind domol la jug.

«Verii mai mult cu mâinile goale
— Zice cu vorba lui moale —
Că umerii și desagii nu se mai împacă.
Picioarele mi le duce dorul, iapă sireacă».

Şi eu, privind tăcut obrajii lui traşi,
Il văd cu palmele pe genunchi încleştate
Făcând în lături doi paşi
Cu căruţa 'n spate,
S'o scoată din hopul de nămol.

Imi spune de oameni, de vite, de unelte
Şi de vremurile grele.
Descântate, se trezesc amintirile mele,
Căile şi timpurile sar în joc, svelte.
Zice, că mama s'a vestejit de tot,
In iarna asta n'a ţesut nici-un cot
Şi nici cu sticle nu mai vede să bage'n ac.
«Bătrâneţea, taică»... şi eu tac.

Incolo — toate bune, fiul meu;
Mare-i mila şi puterea lui Dumnezeu...
Şi tata îndreaptă trunchiul lui adus,
Aruncând fruntea-i, cât un taier, în sus.
Il zăresc în clipa aceasta departe, departe,
Peste zile, peste drumuri de cară,
In purpura dimineţilor de vară,
Ca icoana meşterului din carte:
Iată-l, la mijlocul pogonului opreşte plugul,
Işi şterge fruntea cu mâneca-i largă
Şi 'nchină mulţumire, o cruce, soarelui,
Care dă «bună dimineaţa» din culmea dealului,
Brazda se duce'n urmă ca o vargă.

Simt aci, în cameră, reavănul de humă.
Bre, tată, îi spun zâmbind şi mirat,
Pe fruntea dumitale plugul a tot arat,
A arat, unchiaşule, nu glumă!
In capul lui scânteiază un hold de brumă.

George A. Petre

CÂND MĂ VOIU ÎNTOARCE

Când m'oiu duce iar la Diviciori
Pune-mi-oi la clop un struţ de flori
Şi cu brâu de raze m'oiu încinge
— Satule bătrân, nu plânge.

Vara verilor va fi atunci
Câmpul înflori-va ceruri, lunci
In pârâu aripa lor va 'ntinge
— Satule bătrân, nu plânge.

Tânăr mă va duce albul drum,
Flacăra durerii pân'la scrum,
Va fi ars în mine, se va stânge.
— Satule bătrân, nu plânge.

Mi-or eşi în cale bunii mei
Mânuri albe vor întinde ei
Peste pieptul meu în lac de sânge
— Satule bătrân, nu plânge.

Ramurile verii m'or umbri
Tot ce-a fost al meu, tot ce va fi,
Suspinând în jurul meu s'o strânge.
— Satule bătrân, nu plânge.

Emil Giurgiuca

L E G E N D Ă

Avea flăcăul ochii de arşiţă
Şi frunte luminată: o poiană
Cu soare'n cimbru şi cu romaniţă,
Câmpie lină, largă, moldoveană.

Şi ramură de rugă şi de vânt
Creştea din întunericuri să-i dea
Răcoare verde, plâns binecuvânt
Şi bani de cele nouă vămi — o stea.

De aur păsări peste el, rotunde,
În sbor plecat şi aripi de mătasă; —
Pierdut, pierdut, cu faţa către unde
Flăcăul sta cu îngerii la masă.

Şi-au fost, când toate se'nnecau în fum,
Genunchii noştri fără de alin,
Iar albul chip abia că-l mai văzum
Urcând ca un strălimpede amin...

Odesa, 18 Oct. 1941

Teodor Al. Munteanu

D I N Ţ A R A F A G I L O R

Amurg de aur, vişinile coapte,
In ţintirim stăm singuri amândoi.
E crudă iarba, crudă şi în floare
Cu miros de ţărână şi trifoi.

Privim la soarele ca de jăratec
Ce-apune după Ţeţina, în fund
Şi vorbele, ca pasări obosite,
In cutele tăcerii ni s'ascund.

Din ţarnă trec flăcăii de la coasă
Şi cântă cântec vechi şi trăgănat,
O stea s'aprinde albă 'n înălţime
Şi pâlpâie timidă peste sat.

Dorm crucile în troscat şi cucută,
E adiere mulcumă prin foi,
Ici doarme un bătrân ce-l ştiu bătrânii,
Iar colo, singuratecă Stratoiu.

Teofil Lianu

C A R T E P O Ş T A L Ă

In toamna asta ca'n nealtă toamnă
Sufletul meu e aur pe copaci.
Aşi vrea în haina lui să te îmbraci
Când vei veni la mine iarăşi, Doamnă.

Să-ţi fie părul zarzăr rugenit,
Pe gura ta să ardă o garofă
Şi să scandezi în mersul lin o strofă
Dintr'un poet pe care l'ai iubit.

Să-mi intri'n casă, ca un rândunel
Ce-şi cată cuib în vară să rămâe
Şi părul des ce-ajunge la călcâe,
Să ţi-l desfac ca să mă joc cu el.

D. Iov

O NOTĂ LA «PSALTIREA ÎN VERSURI» DIN 1673

După Ion Bianu, care în prefața la Dosofteiu, «Psaltirea în versuri întocmită», publicată de pe manuscrisul original și de pe ediținnea de la 1673, București, 1887, a încercat să stabilească influența psaltirei în versuri a lui Jan Kochanowski asupra textului moldovean, această asertiune mărginită, în observarea editorului, la formele de versificare[1], a trecut ca singur adevăr câștigat în mai toate compendiile de literatură veche.

In 1929, N. Iorga, la cursurile de istoria literaturei române dela Facultatea de Litere din București — cursuri intrate ca «introducere sintetică» în «Istoria literaturii românești», Buc., 1929 — și, în 1930, Ovid Densușianu la o lecție de «evoluția estetică a limbei române»[2] — v. curcul său universitar, fasc. 9—11, — au căutat să iasă din cercul vechei ipoteze.

Cel dintâi aducea o interpretare comparativă de cultură, dintre cele mai firești, fiind identificată, mai ales după monografia d-lui Jacques Langlade, «Jean Kochanowski», Paris, 1932 [Publ. de l'Institut français de Varsovie], aria umanismului liric al celebrului poet polonez:

«Când d. Ion Bianu a reeditat acești Psalmi, a vorbit de un original polon scris de Kochanowski, un om al Renașterii, care prelucrase, supt influența unor anumite idei abstracte, vechii Psalmi ebraici într'o limbă polonă care, de ce să ascundem?, nu are nimic popular în caracterul ei. Așa încât, dacă eruditul Kochanowski trebuie să fie citat pentru a se arăta că și în alte țeri[3] avuse cineva îndrăzneala de a prefăce Psalmii în versuri moderne, nu putem totuși vorbi de o creațiune a lui Dosoftei prin Kochanowski. Dosoftei, îndemnat sau ba de cunoștința cărții acesteia polone, a prefăcut Psalmii nu numai pe metru românesc și cu rime luate din poesia populară, dar introducând adese ori peste cuprinsul autentic al originalului o mulțime de elemente de observație, o mulțime de alte împrumuturi, cari vin din însăși viața poporului românesc[4], și a ajuns astfel de foarte multe ori la lucruri de toată frumusețea, care foarte adese ori nici nu au nevoie de îndreptare pentru a plăcea și astăzi».

Densușianu adâncea, către aceleași concluzii, problemele stilistice, prin analiza filologului și a strălucitului cunoscător de valori profane. Dânsul admite sugestia ce putea porni din știuta psaltire, «leșască, slovenească», dar relevă și demonstrează, notă originală versuirei lui Dosoftei, tendința de acumulare a formelor poporane, ca expresivitate topică și metrică — insistând asupra corespondenței bocetelor. Sextil Pușcariu bănuește aceloraș locuri stilul doinei; N. Iorga pe al cântecului popular.

Până astăzi cele două psaltiri n'au fost raportate critic. Ori din acest examen se va putea arăta diferențieri metrice dintre cele mai însemnate[5], putând ridica însăși problema exclusivei dependențe.

Iată, în paralelă, trei dintre cei mai artistici psalmi, vădindu-se lesne, din alăturarea lor, deosebirile cantității metrice:

Psalm XLVI

Deus noster refugium et virtus

1 Eóg wsze/chmos/ny. Eóg praw/dzi/wy
O/broń/ca nasz nie/wat/pli/wy,
On w uściskach nas ratuje.
Niech nam bojaźń nie panuje.

Psalomul lui David 45

Cuprinde întru sine acestu psalomu nevoile bisericii lui Dumnezău și a Sfinților Sfinții Sale și izbânda cu caria au biruitu și biruiaște pre pizmașul.

1 Dumnezău ne iaste scut și sprijineală

Nie trwózmy się, chocia wszędzie,
Z gruntu ziemia trząść się będzie,
Chocia góry niewzruszone
Będą w morze przeniesione.
Huczy morze popędliwe,
Biją wały w brzegi krzywe,
Grożą upadem opoki
Wyniesione pod obłoki.
. . . . . .
. . . . . .

(In traducere românească, primele versuri:

„Dumnezeu atotputernic, Dumnezeu întru totul apărător, El ne mântue cu iubire când ne cufundăm (în ispită). Pentru noi teama nu mai fiinţează ()".]

Psalm CIV

Benedic anima mea Domino

Du/szo śpie/waj Pa/nu pieśń, o
[nie/o/gar/nio/ny
Nie/ba, i zie/mie spraw/co! wiel/ceś
[u/wiel/bio/ny.
Ciebie obeszła w kolo czesc, i swietna
[chwala
Ciebie jasnosc, jako plaszcz ozdobny,
[odziała.
Tys niebo, jako namiot, rozbil reka
[Swoja,
Nam nim wody za Twojem rozrza-
[dzeniem stoja.
Chmury Twój woz, Twe konie, wiatry
[niescignione,
Duchy, posłańcy, słudzy, gromy
[zapalone.

(In traducere românească, primele versuri:

„Cugetul meu cântă laudă Domnului, care a zămislit cerul cel fără de margini şi pământul, mult slăvind ()".]

Psalm CXLV

Exaltabo te Deus meus rex

Cie/bie chwa/lę, Bo/że mój, i/mie/-
nio/wi Twe/mu,
Na wie/ki bła/gos/ła/wic bę/dę
[chwa/leb/ne/mu.
Żadem mi dzień bez Twojej chwały
[nie upłynie,
Imię Twe sławic będę, póki świat
[nie minie.
Wielki, niewysłewiony, nieśmier-
[telny Boże!
Agiutoriu în scrâbe ce vin cu
[năvală.
Pentr'aciaia nu ne mai cuprinde
[frică,
Nice avemu grie'n lume de nemică.
Demu vedia pământulu clătit de
[vântu iute
Şi munţâi în mare din loc să-i
[strămute,
Marea valuri nalte urlând să rădice
Şi să le izbască de munţi, să-i
[despice
Cu poarnele apei, Domnulu veseliaşte
Sfânta sa cetate şi'ntregu o feriaşte
Ş'au gătat într'însa casă de dă razâ
Că domnulu dintr'însa nu să
[depărtează,
La vriame de grije sfânta lui cetate
Nu-i va strica nime nice de o parte.

Psalomul lui David 103
despre facerea lumii

Sufletulu mieu ură bine
Lui Dumnezău cumu să vine
Şi-i dă, Doamne, să trăiască
Mărirea ta, şi să crească.
Să te'mbraci cu mărturie,
Cu frămsiaţe şi tărie,
Că tu te'nveşti cu lumină
Ca soarele în zâ senină.
Şi ţ'ai tinsu ceriulu cu cortulu,
de l'ai înfrămşat cu totulu,
Şi i-ai pus deasupra ape
Din tinsori să nu se scape.
Nuorii ţ'ai pusu-ţi scară,
Cându vei să cobori în ţară.
Caii îţi suntu iuţi ca vântulu
De mărgu unde ţi-i cuvântulu,
Şi ca gândulu mărgu de tare
Ingerii tăi cei călare,
Şi pedestrimia ca foculu
Miarge strălucind cu totulu.

Psalomulu lui David
către Goliathu **143**

Bună cuvântare âţi voi zâce
S'aibi, Dumnezău sfinte, cu ferice,
Că mi-ai datu-mi mânuloru la luptă
'Mvăţătură spre vărtute multă.
Diagetelor mi-ai datu-mi pre armă.
De-s la războiu ageru fără samă.
Şi la grije mi-eşti razăm şi vântă.
Cu pavăţa ta, Doamne, cea sfântă,
Dei supusu-mi oamenii suptu mine
Prinu nediajde ci-am, Doamne,
[spre tine.

Zaden rozum, żada myśl objąć Cie
[nie może.
Wszytki wieki Twe sprawy będą
[powiadały,
I Twoję osobliwą dzielność
[uspominały.

(In traducere românească, primele versuri:

„Preamăresc, Doamne sfinte, numele Tău, în vecii vecilor binecuvântată fi-va slava Ta ()"]

dar, mai ales prin popularitatea lui:

Psalm XLVII

Omnes gentes plaudite manibus

Kleszcz/my ręko/ma wszys/cy
[zgo/dli/wie,
Wszys/cy śpie/waj/my Pa/nu
[chęt/li/wie,
Panu nad pany, Panu groźnemu,
Królowi wszego świata możnemu
Ten niedobyte podał nam grody
Ten pod nas możne podbił narody
Dał nam w dziedzictwo i w użyrdanie
Włość Jacóbowę, Swoje kochanie.

Psalomulu lui David 46

Acesta psalom cu glas apostolescu îndeamnă pre toţi păgânii către cunoştinţa binelui lui Dumnezău cu mulţămită de bucurie întru ce i-au priimitu la credinţă.

Limbile să salte
Cu cântece nalte
Să strige 'n tărie
Glas de bucurie.
Lăudându pre Domnulu
Să cânte totu omul.
Domnul iaste tare,
Iaste 'mpăratu mare
Preste tot pământulu
Şi-şi ţâne cuvântulu
Supus-ne-au gloate
Şi limbile toate,
De ni-su suptu picoare
Limbi de pre suptu soare
Alesu-ş-au şie
Parte de moşie.
Ţara cea doritâ
Cari-ai giuruită
Lui Iacov iubitulu
Ce-i ţâne cuvântulu.

în care cantitatea silabică exclude orice posibilitate de apropiere, «psalomul» românesc învederându-şi apartenenţa stihului ţărănesc.

Că mitropolitul Dosoftei ştia «leşeşte» [6] este dovedit în tipăriturile sale, precum au arătat şi cu versurile închinate sibilei din «Parimii» (1683), Haşdeu şi d. Ştefan Ciobanu [7]. O spune însuşi contemporanul Ion Neculce. Faptul se întăreşte iarăşi de unele indicaţii pe manuscrisul original al «Psaltirei în versuri» [8], de prefaţă, ca şi de contextul tipăriturei din 1673. Dar din acest fapt necontestat până la socotirea ca model, ca singur model, a stihuirei lui Kochanowski drumul nu poate fi văzut nemijlocit...

Noi ne îndoim că singură versiunea lui Kochanowski — drept este că foarte răspândită în ţara sa, — a putut fi acest model lui Dosoftei, tocmai pentru nepotrivirile ritmice la psalmii reprezentativi.

Spiritul eclectic al mitropolitului-poet, dovedit în adnotările şi manuscrisele teologice erudit, nu se va fi mărginit, în dorul nouei transpuneri şi de data aceasta în limba sa, la singura experienţă a autorului «Threnylor». Adevărul s'ar desluşi numai din compararea prozodică a psaltirilor poloneze în versuri [9]: Poznanczyk (1516), Mikolaj Rej Náglowicz (c. 1550), Rybinski, Lubelczyk, Andrzei

Trzycieski-Tricesius (parafrazări parțiale, după 1568), Jan Kochanowski (ed. princeps, păstrată, din 1579: «Psałterſz Dawidów przekładania Jana Kochanowskiego, w Krákowie w Drukárni Lázárzowéy», cu opera lui Dosoftei. Concluzia va desprinde mărturia unei sinteze de valori lirice evlavioase, care fixează importanța istorică a psaltirei noastre în versuri. Și printre ele, după elementele metrice poloneze, se va găsi, potrivit locului, stihul duios al satului moldovenesc. Aceasta cu atât mai mult cu cât nu se poate susține nici măcar dependența redacțională [10], cum s'ar închipui, departe de texte, ca prim concept, față de «Psaltirea de'nțăles» (1680), gătată pentru tipar încă din vremea episcopatului lui Dosoftei.

Augustin Z. N. Pop

NOTE

[1] „Toată structura versurilor lui D. este o imitare a versurilor lui Kochanowski" (p. XXVIII), „întreaga factură a versurilor lui D. o aflăm la Kochanowski. Mulți dinpre psalmii poloni sunt însе versificați în forme cu mult mai complicate și mai măestrite de cât acele pe cari le găsim la D." (p. XXIX), „D. a luat din psaltirea poloneză a lui Kochanowski numai formele de versificare, iar pentru a face psaltirea românească în versuri el a luat de bază textul ortodox slavon" (p. XXX).

[2] Intr'un curs următor, „Limba română în secolul al XVII-lea", 1935/1936, pp. 64—103, eminentul filolog studiază particularismul tipăriturilor lui Dosoftei — cu considerațiuni nouă asupra foneticei și lexicului.

[3] Pentru preocupările reformaților de a estetiza noul ritual prin versificarea psalmilor, v. Augustin Z. N. Pop, „Psalmi și psaltiri versificate în Europa" (Cercetări literare, V), cu întreaga bibliografie.

[4] Citirile în epocă printre versurile lui Dosoftei nu sunt convingătoare. Aceasta împotriva susținerilor lui N. Iorga, „Istoria literaturii românești", I[2] pg. 378 și urm. după arătările, cronologic anterioare, ale lui I. G. Sbiera, „Mișcări culturale"..., Cernăuți, 1897. „Păgân" trebue citit în sensul propriu al lui David, nu în accepția „Turc".

[5] Dealtfel I. Bianu admite, op. cit., pg. XXX, întrebuințarea independentă a formelor de versificare pe care ierarhul Moldovei le-ar fi luat exclusiv din Kochanowski.

[6] B. P. Hasdeu în „Arhiva istorică a României". Tom. I, p. 1-a (1865), pg. 118.

[7] Ștefan Ciobanu, „Dosoftei Mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară" (trad. din rușește de Șt. Berechet), Iași, 1918, pp. 79, 113, 142 și urm.; același, „Istoria literaturii române vechi" (II), curs litografiat, 1939/1940, pg. 402 și „Versuri poloneze necunoscute în opera Mitropolitului Dosoftei" (extras din „Mélanges Drouhet") 1940, pp. 5 și urm.

[8] D. A. Sturdza, „Psaltirea versificată a lui Dosoftei", în Convorbiri literare, VI (1872), pg. 157.

[9] v. Augustin Z. N. Pop, art. cit.

[10] N. Iorga, op. cit., pg. 373; Șt. Ciobanu, „Dosoftei Mitropolitul Moldovei" pp. 120—121; Dr. Giorge Pascu, „Ist. lit. rom. din secolul XVII" Iași, 1922, p. 127.

A. Z. N. P.

GIOVANNI PASCOLI ŞI LIMBA ROMÂNĂ

O SCRISOARE INEDITĂ

Nu este gândul nostru a înoi — «renovare dolorem» —, desbaterea, acum aproape de termen, aşa precum se întâmplă cu mărăcinele crescut în umbra pomului înalt, asupra artei sau «neartei» lui Pascoli, dar noi înşi-ne, citind mulţime de poezii, avem impresia operii desăvârşite; fapt ce ne duce să iscălim, cu socotinţa cuminte a străinului, nu mai mult la vre-o «formulă», ci la deplina judecată limpede, îndrăzneaţă şi preţioasă, de curând aşternută pe hârtie de scriitorul Papini [1].

Istoria literară, cu osebire italiană, a zăbovit deajuns în pătrunderea unei poezii aşa de noui ca aceea a lui Giovanni Pascoli, pentru ca lumina să nu fi scăpat odată de subt obroacele criticii, cu prisosinţă. Dela preţuire s'a trecut la dibuirea conceptului şi de aici la cunoaşterea temelor. Făcându-se în ultima vreme apropierea trebuitoare de opera însăşi. Mai ales pe drumul acesta s'a ajuns înfine la recunoaşterea locului unde poetul să fie aşezat în istoria literaturii. Giovanni Pascoli a devenit acuma un clasic.

Scriitor, de necontenită inspiraţiune, tradusă uşor în câmpul unei expresii avute. De nesăturată râvnă şi posibilitate conceptuală; care lasă în părăsire fără de veste realitatea şi, întinzând aripile închipuirii, se strecură în vis, într'o clipită, la un semn mărunt din afară. Pentru a coborî numaidecât şi nota, ales cu gândul la sine, în trăsături fugare şi sensibile, minunata răsfrângere a tărâmului nostru din lumea cu taine.

Poet, prin fire, naiv şi spontan întocmai acelui gingaş «fanciullo» din lămuririle proprii. «Copil» prodigios, pentru a folosi cuvântul papinian. Dară maestru iscusit în arta de a nevedi în fire de argint realitatea cu tortul închipuirii.

Neîntrecut evocator al armoniei intime din vechea poezie latină, în limbă latină, depănând cu toate acestea cântece noui, turburător de noui, faţă de poezia tradiţională italiană.

Scriitor, lipsit de preconceptele meşteşugului. Aplecat doar asupra lumii infinit de sensibile a sufletului său, mişcat acesta, de un întreg cosmos de măruntă cunoaştere empirică. Poate că, pentru aceea, anevoe a se reduce la ramele unei formule estetice stereotipe.

Aceasta, cu atât mai vârtos cu cât, conceptul poetic pascolian nu se poate îngrădi, fie că-i mult cuprinzător, fie că este clar până la incoloare, fie că nu se găseşte. Denumirile de simbol, misteruri, cosmic, şi altele multe au încetat să se auda.

In locul lor stă, mulcomitoare, această «imensă harfă sonoră» la adierile abia perceptibile ale unui cânt, aură poetică pe de-a 'ntregul nouă în istoria literaturii italiene, cu un cuvânt pascoliană.

Un critic de samă a spus că pe Giovanni Pascoli nicăieri nu-l descoperi mai bine ca în scrisori. Natura lui «incostante» şi «mutevole» se răsfrânge, aici, cu toată lumina ei umană.

Dară nu numai în aceasta am găsit îndemnul scrierii paginilor de faţă. O descoperire cu mult mai însemnată avem putinţa s'o dăm la iveală. Că dacă, de pildă, mulţi au notat cum se cuvenea acel călduros «salut» al lui *Giosuè Carducci* trimis «ai Romani d'oltre i Carpazi», «da piè della Colonna», nimeni n'a ştiut până în momentul acesta despre interesul care, la un moment dat, s'a născut în marele urmaş al lui Carducci asupra limbii, literaturii şi poporului român. Şi iată atunci

cartolina revelatoare scotocită în carteggiul rămas dela Pier Emilio Bosi şi păstrat în parte la biblioteca oraşului Salerno.

Alături de aceste două elemente adică, Pascoli faţă cu limba română şi Poetul «incostante» şi «mutevole», scrisoarea ne pune la îndemână un al treilea element, aducându-ne o definiţie, pe cât de lapidară pe atât de spirituală şi plină de sens a ceea ce el înţelegea prin poet şi funcţiunea lui socială.

Inainte de a purcede la cercetarea manuscrisului sub această întreită privire, lămurind elementul inedit pe care el îl aduce, privitor la interesul Poetului pentru limba română, trebue să desmormântăm, această însemnare a lui Pier Emilio Bosi, ascunsă într'o notă din cartea lui *«Virgilio e L'Italia Nova»* [2].

«Egli [il Pascoli] amava assai anche talune mie [di Pier E. Bosi] traduzioni in versi dal rumeno, vari canti nazionali di quella terra, nostra suora in romanità, e segnatamente «Mioritza» che fu giusto ripetuta dalla radio pochi giorni or sono. Come la radio l'abbia avuta non ho potuto sapere perchè era in un mio libro (Fiori Rumeni) le cui 500 copie andarono tutte smarrite per la morte dell'editore nella guerra mondiale: tutte, meno una che ho io». [Lui (adică lui Pascoli) îi plăceau mult şi unele traduceri de ale mele (ale lui Pier Emilio Bosi) în versuri din limba română, diferite cântece populare din acea ţară, sora noastră în romanitate, si îndeosebi «Miorita» care tocmai a fost repetată la radio acum câteva zile. Cum de a avut-o societatea de radio n'am putut şti pentrucă ea se găsea într'o carte a mea (Fiori Rumeni) ale cărei 500 exemplare se rătăciseră toate din pricina morţii editorului în războiul mondial: toate, afară de unul pe care îl am eu [3]].

Iată acum textul scrisorii [4] lui Pascoli:

Caro illustre capitano.

poeta e bersagliere: nulla di meglio. Poeta e professore, male: non vanno d'accordo. Meglio poeta e contadino, poeta e calzolaio. Però poeta e maestro fanno insieme la più nobile delle funzioni umane. Quant'è che seguo con amore l'opera di lei, sì come poeta sì come traduttore dal rumeno! Me ne venne voglia anche a me, del rumeno, e ho comprato grammatiche e altri libretti.

E anch'io ho saputo una poesia su Garibaldi e l'usignolo. Quante rispondenze misteriose tra il povero professore e il buon soldato! Le scriverò poi a comodo. Ora non posso. E non sapevo che lei era di Faenza. Ci ho molto gusto. Bravo! Tanti auguri e una stretta di mano dal suo

Giovanni Pascoli

Dragă ilustre domnule căpitan, poet şi bersagliere: nimic mai bine. Poet şi profesor, rău: nu se potrivesc laolaltă. Mai bine poet şi ţăran, poet şi cizmar. Insă poet şi maestru săvârşesc împreună cea mai nobilă dintre funcţiunile omeneşti. De câtă vreme urmăresc cu plăcere opera dv, atât ca poet cât şi ca traducător din limba română! Imi veni şi mie dorinţa, de limba românească, şi am cumpărat gramatici şi alte cărticele. Am ştiut şi eu o poezie despre Garibaldi şi privighetoarea. Câte corespondenţe misterioase între bietul profesor şi bunul soldat! Vă voi scrie apoi mai pe'ndelete. Acuma nu pot. Şi nu ştiam că dv. eraţi din Faenţa. Imi place mult. Bravo! Multe urări şi o strângere de mână dela al dv. Giovanni Pascoli].

Dăm mai jos, facsimilul cărţii poştale ilustrate cu vederea panoramică a reşedinţei Poetului la Castelvecchio di Barga, şi cu portretul său în colţul din dreapta.

Cine este Pier Emilio Bosi şi cari erau legăturile lui cu Pascoli?

Vom răspunde cu mărturia unui alt filoromân, Angelo De Gubernatis: «Căpitanul de Bersaglieri Pier Emilio Bosi, îndemânatecul şi delicatul nostru poet»... «e unul dintre puţinii cari se ocupă în Italia, cu dragoste şi stăruinţă, de literatura română» [5].

Roadele unei asemenea preocupări se pot urmări în diverse numere din *Nuova Rassegna di Letterature moderne di Firenze*, anii 1905—1907, unde el, deţinând rubrica rezervată limbii şi literaturii române, a publicat, — aşa cum, cel dintâi, a

arătat d. prof. Alexandru Marcu [6] —, studii, traduceri, biografii, informaţiuni literare, culturale şi altele.

Bosi cunoştea România încă din 1901, când ţinuse în Bucureşti o conferinţă, publicată apoi sub titlul *«Italia e Romania»*. Atunci se înfiripară legăturile lui de prietenie cu unii literaţi români şi, înapoiat în Italia, activă fără răgaz, cu pana şi-

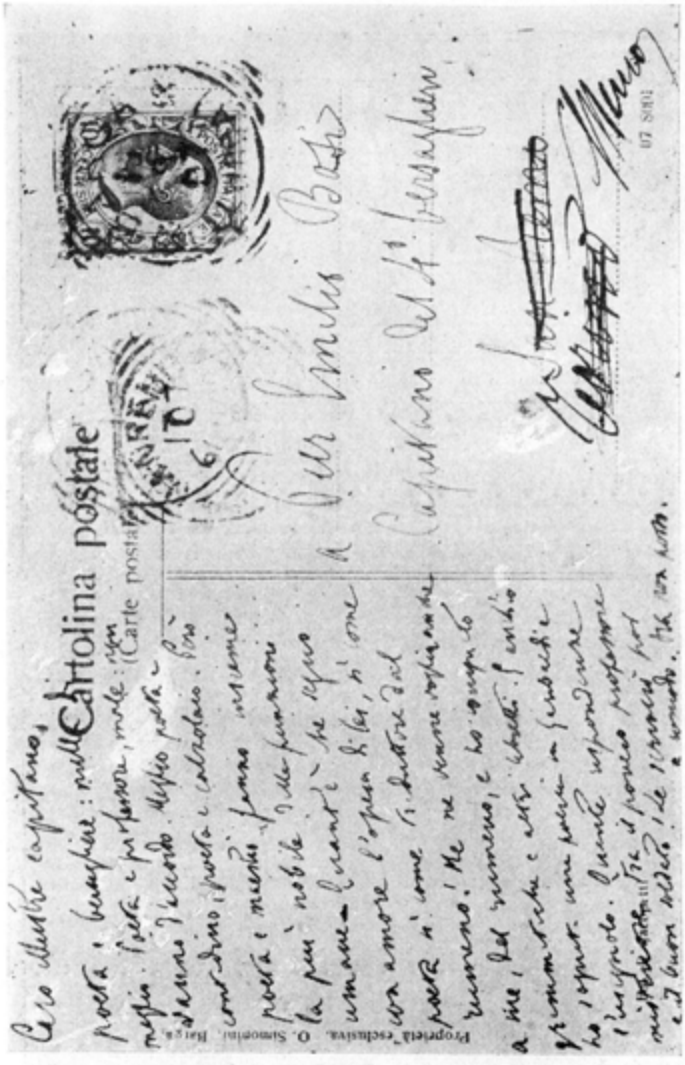

cu vorba întru o mai profundă cunoaştere a celor două popoare între ele. A susţinut ca învăţământul limbii române în Italia să fie făcut pe scară mai întinsă. De pildă, a căutat să dobândească introducerea lui în *Istituto orientale* din Neapole.

Mai mult: nemulţumit de gramatica română a lui Lovera, a lucrat o alta, rămasă însă în manuscris. Şi, adăogind materialului de cultură românească publicat în revista florentină, părţi noua, alcătui o antologie românească, pe care o numi tocmai *Fiori Rumeni*, rămasă şi aceasta, nepublicată [7].

Să ne întoarcem la scrisoare şi să încercăm a documenta acea «voglia» a lui Pascoli de a învăţa limba română.

Cea dintâi presupunere pe care suntem îndreptăţiţi a o face se leagă de conferinţa lui Bosi, ţinută în Bucureşti şi tipărită la Neapole, în 1901. Cum Bosi a scris acolo şi despre Pascoli, negreşit, acesta va fi fost încunoştiinţat de publicaţie. Avem dealtfel şi un indiciu în direcţia aceasta [1 bis].

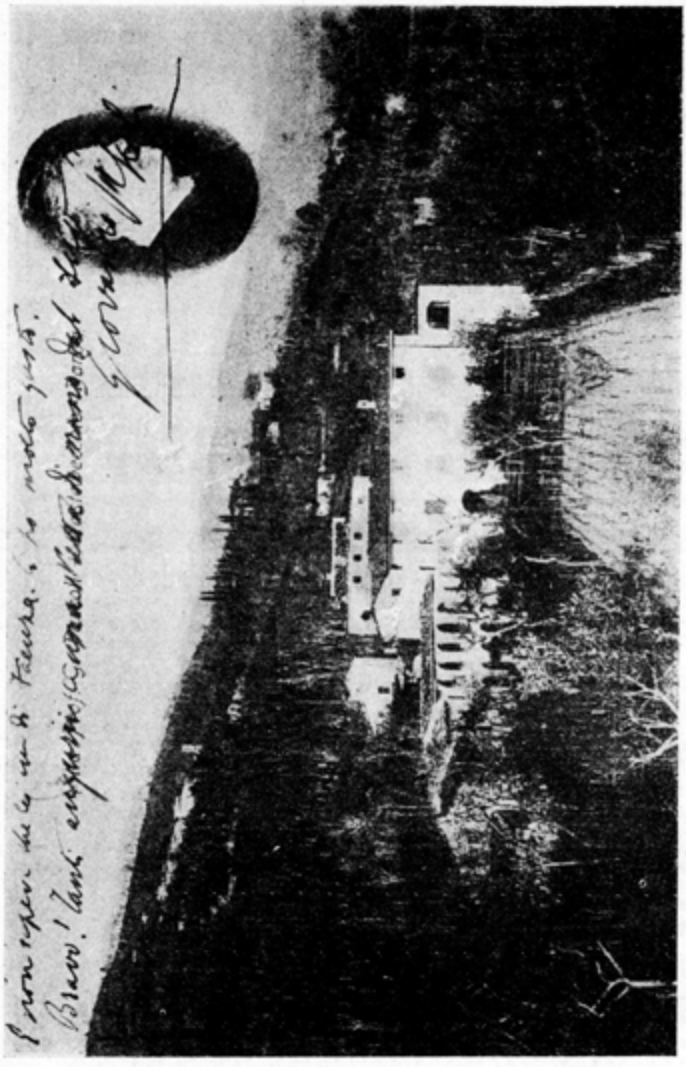

Să fi găsit oare Poetul, aici, un prim imbold pentru apropierea către lumea spirituală românească? In lumina datelor de până acum suntem în situaţia de a ne rosti afirmativ. De altfel nu ne vom opri cu cercetările.

In *Italia e Romania* a lui Bosi se poate ceti această discursivă, nu ştiinţifică, prezentare a lui Pascoli :

pag. 18 :

«Così non posso non fermarmi un istante almeno su quattro dei nostri grandi letterati viventi che sono — voi lo sapete — Giosuè Carducci il colosso, D.Annunzio il giovane atleta impaziente e gonfio di forza, Fogazzaro e Pascoli».

pag. 29—30 : *«Il Pascoli è meno conosciuto all'estero, e si capisce; la poesia è troppo legata, troppo fusa colla forma perchè questa forma non perda se trasportata in altro linguaggio, ed il Pascoli non è romanziere ma poeta. E fortissimo poeta, conciso sopratutto. Direi quasi che la forza e la tenacità romagnola, vibrano nel suo verso. Qualche volta la sua frase è forse un poco contorta per desiderio di troppa concisione ma quasi sempre riesce a dare un quadretto — ed anche un gran quadro — in poche parole. E'eccellente latinista ed ebbe spesso medaglie d'oro nei congressi mondiali. Elaborato nella forma, trova però modo d'infonder nella strofe sua bizzarra — poichè vuol portar i metri greci nella lirica nostra — forza e passione. Inquadrar bene questa forma la quale è cosa matematica (è pensiero suo) delimitarla bene e, a guisa di crogiuolo, gettarvi dentro tutto il lirismo, tutta la passione di cui un poeta è capace, — ecco il suo ideale. E' un bell'ideale, non c'è che dire».* [p. 18: «Şi nu pot să nu mă opresc măcar un moment asupra a patru dintre marii noştri literaţi în viaţă cari sunt — după cum ştiţi dv. — Giosuè Carducci colosul, D'Annunzio tânărul atlet cu neogoi şi plin de putere, Fogazzaro şi Pascoli». P. 29—30 : «Pascoli este mai puţin cunoscut în străinătate, şi se înţelege; poezia lui e prea legată, prea unită cu forma pentru ca această formă să nu piardă atunci când e tradusă în alt limbaj, şi Pascoli nu e romancier ci poet. Şi foarte îndemânatec poet, concis mai ales. Mai că aş spune că forţa şi tenacitatea romagnolă, vibrează în versul său. Câteodată fraza lui este poate întrucâtva răsfrântă din dorinţa pentru o concizie prea mare dar aproape întotdeauna isbuteşte să dea un mic tablou — şi chiar un mare tablou — cu puţine cuvinte. Este un excelent latinist şi a dobândit adesea medalii de aur la congresele mondiale. Muncit în formă, el găseşte însă putinţa de a infusa strofei sale bizară — deoarece vrea să aducă metrii greceşti în lirica noastră — forţă şi pasiune. A încadra bine această formă care este lucru matematic (este gândirea sa), a o îngrădi bine şi, asemenea vasului de contopire a metalului, a arunca înăuntru tot lirismul, toată pasiunea de care e capabil un poet, — iată idealul său. E un ideal frumos, nu-i ce spune».]

Şi conferenţiarul citează drept exemplificare versuri din *«Inno del Ritorno»*.

Avem totuşi putinţa de a urma un alt drum care ne va duce, fără greş, către informaţia precisă.

Giovanni Pascoli, dacă socotim de bună credinţă afirmaţia lui Bosi, «amava assai anche talune mie [di Bosi] traduzioni in versi dal rumeno, vari *canti* nazionali di quella terra, nostra suora in romanità, e segnatamente „Mioritza"...» («îi plăceau aşişderea mult şi unele traduceri de ale mele, în versuri, din româneşte, diferite cântece populare ale ţării aceleia, sora noastră întru romanitate, şi cu osebire „Miorița"...»). Se ştie că aceste tălmăciri ale lui Bosi au fost publicate în *«Nuova Rassegna di letterature moderne di Firenze»*. Trebue să bănuim, deci, că Pascoli a fost cititorul revistei florentine. Altminteri el n'ar fi putut afla traducerea «Mioriţei» şi a altor poezii româneşti.

Pentru întărirea presupunerii e bine să amintim ceea ce Raffaello Nardini desvăluia în «Marzocco»[8] despre Pascoli şi ziaristica:

«...Giovanni Pascoli trovava quasi ogni mattina nei giornali che esaminava con appassionata curiosità, qualche motivo piccolo o grande di amarezza...»

«Leggeva così attentamente i giornali, anche se di tanto in tanto li buttava via, da seguire amorosamente l'attività degli scrittori che prediligeva o che conosceva di persona»...

«E così pure, d'altro canto, era ben raro che gli sfuggisse — qualunque ne fosse l'argomento — uno scritto firmato con un nome a lui simpatico». «Osservatore diligentissimo e fine pur delle cose più tenui e più disprezzate, andava a scovare

freschi echi di vita anche nei cantucci più modesti dei periodici.» «...G. P. găsia aproape în fiecare dimineaţă în ziarele pe cari le examina cu pasionată curiozitate, vre-un motiv neînsemnat sau mare de amărăciune»... «El citea aşa de atent ziarele, chiar dacă uneori le arunca la o parte, că urmăria cu plăcere activitatea scriitorilor cari îi plăceau sau îi cunoştea personal»... «Tot astfel, pe de altă parte, foarte rar îi scăpa o scriere — oricare i-ar fi fost subiectul — semnată de un nume simpatic lui.»... «Observator foarte atent şi fin chiar al lucrurilor celor mai mărunte şi disprețuite, el mergea să scotocească proaspete ecouri de viaţă până în «ungherele cele mai modeste ale periodicelor».

Revista florentină putea ispiti mai mult pe Pascoli, dat fiind că în ea apăreau foarte adesea studii, informaţiuni, etc., privindu-i opera proprie.

In adevăr, chiar în no. 12 din 1905, în care începe colaborarea lui Bosi (cu un substanţial articol asupra literaturii române moderne, însoţit de o foarte bogată bibliografie), se poate citi şi articolul lui G. Rabizzani, «La nostra poesia contemporanea» în care acesta scrie despre Pascoli şi D.Annunzio, «i culmini della nostra poesia», poeţi «vivi» şi «originali» în arta lor, «opposta sì ma fatta di sensazioni forti, di visioni superbe».

In no. 1 din 1906, acelaş critic notează [9]: «Tra studi vari e disparati mi sono rivolto al Leopardi che grandeggia solitario nella storia letteraria della prima metà del secolo scorso e che nel nostro ha il suo prosecutore, in Giovanni Pascoli». G. Rabizzani ia din ce în ce mai mult o atitudine anticrociană. Semnează [10] un articol de 23 de pagini intitulat anume «G. P. Poeta».

Spre deosebire de Carducci, poezia lui Pascoli ar avea «la preoccupazione dell'anima e della morte»; el e poetul naturei în dimensiunile ei mici, al motivelor umile într'un ton minor, în trăsături repezi, cu o simplicitate «francescană». Vin apoi, lămuritoare, exemplele, cari dovedesc că lumea interioară a poetului «è proprio il mondo che sta fuori di lui». Pe lângă aceasta, «Poemi conviviali» reprezentau pentru Rabizzani «il prodotto più maturo dell'arte pascoliana»; dela scriitorii vechi, Pascoli moştenise «la dolcezza», dela Leopardi conceptul de «bassezza».

Rabizzani găseşte [11] că neajunsurile semnalate de Croce, precum «le ripetizioni stucchevoli», «le immagini incongrue e troppo dilatate», constitue de fapt tocmai originalitatea poeziei pascoliene, «unica nella letteratura italiana contemporanea». Rabizzani se apropie astfel de Pietrobono şi de Gargàno, neadmiţând totuşi pe de-a'ntregul părerile lor, întru dovedirea acelei «crudità» a formulei crociene şi a acelui «rigore dello spirito» al creatorului ei.

Drept aceea, el sfătueşte pe critic de a se obişnui cu climatul poeziei lui Pascoli «per studiarlo con una meteorologia particolare».

Tot în acest din urmă număr al revistei amintite, Bosi notează, cu privire la cartea lui N. Tzinc, *«Poeţii italieni moderni»*, că scriitorul român a tradus cele două poezii ale lui Pascoli: *«Aspirazioni»* şi *«I due bimbi»*. De care traducere, autorul lor italian, se poate crede, a fost încunoştiinţat.

In numerele următoare [12] apar alte articole semnate de Rabizzani. In unul din acestea [13] el repudiază metoda cu care Luigi Cucinotta s'a fost hotărît să analizeze cele cinci volume pascoliene şi să studieze subiectele poetice. Intr'un altul: *«Poeti e Poesia Benedetto Croce e la critica pascoliana»*, Rabizzani tăgăduieşte valabilitatea unor aprecieri ale bine cunoscutului critic.

In cel de al treilea: *«La sorella del Poeta»*, el lămureşte rolul Mariei Pascoli în poezia fratelui ei.

Un al patrulea articol e semnat de *Aldo Sorani* şi tratează despre proza lui Giovanni Pascoli, care proză are multă graţie, «freschezza primitiva», «spontaneità», «ingenuità puerile», «bonomia arguta», «leggera malizia». Pentru poet, afirmă el, «il mondo interiore è tutto il mondo» e «tutto il mondo è poesia». Aşa se face că proza lui Pascoli e în deosebi melodioasă. Alcătuită din fraze scurte, cuprinzând fiecare o gândire completă ca se găseşte totdeauna iscusit închegată.

De notat că tocmai în aceste numere, unde se scrie cu stăruinţă despre arta lui Pascoli, Bosi e prezent cu un bogat material românesc (16 pagini) despre: Averescu, Andrei Mureşanu, Lecca, Grigorescu, Vlahuţă, Regina Elisabeta, cerisori dela Români, etc.

Se vesteşte şi apropiata apariţie a lucrării antologice «Fiori Rumeni». Bosi face o bogată revistă de cărţi şi periodice româneşti; adresează «qualche parola ai lettori Romeni», publică traduceri, etc.

Numai citind aceste pagini Pascoli ar fi putut să scrie: «Quant'è che seguo con amore l'opera di lei, sì come poeta sì come traduttore dal rumeno».

In nr. 9—12 din acelaş an, la rubrica «Notizie e commenti» se scrie cu elogii despre discursul lui Pascoli asupra lui Carducci. Intreg acest interes din partea revistei pentru opera-i, hotărît, l-a făcut «cercare il volume» unde, curios, avea să citească şi, după mărturisirea lui Bosi, chiar să admire, câteva creaţii poetice româneşti, adesea fericit tălmăcite în italieneşte de poetul «Spadelor albastre».

Desigur, şi de aici, a sa «voglia del rumeno».

Nu este exclus, totuşi, ca şi alte cărţi sau «libretti» despre România, despre Români sau despre limba lor, să fi determinat Poetul să înveţe româneşte.

Pe de altă parte asemenea dorinţă îi va fi putut veni firesc, în urma preocupărilor lui filologice: cunoaşterea temeinică a limbii latine îi va fi îndreptat paşii către limbile romanice, deci şi către română.

Sau, poate din simpatia europeană pentru cauza de atunci a Românilor? Se ştie că războiul din 1877 împotriva Turciei iscase un interes european pentru poporul nostru, interes care în Italia avea rădăcini mai adânci şi care a mers crescînd până la culminarea din epoca Memorandului transilvan. Poate şi acesta va fi bătut la uşa inimii poetului.

Ori, poate, fiindcă era şi un bun cunoscător al Risorgimentului, se va fi hotărît el să urmărească oarecari legături între Italieni şi Români. Va fi găsit în vre-o carte de istorie informaţiuni de acest ordin. Sau, poate că, în fine, opera şi viaţa maestrului său, Carducci, — care cu prilejul cunoscutului Memorandum, scrisese aceste cuvinte: «Ai Romani d'oltre i Carpazi da pie'della Colonna Traiana un saluto per la fede nella vita immortale di nostra gente», — îl vor fi adus a cunoaşte mai bine pe Români, învăţându-le limba?

In orice chip se vor fi petrecut lucrurile, fapt e că Giovanni Pascoli a manifestat această dorinţă, nouă pentru cei ce se ocupă cu viaţa şi opera lui şi deosebit de cinstitoare pentru noi, Românii.

Trecând la cercetarea operii, vom descoperi unele date, aluzii, pomeniri cari vor lămuri şi mai mult intenţia manifestată de Poet în scrisoarea sa către Pier Emilio Bosi. Astfel vom reţine în primul rând romantica viziune a Getului murind. Gândul poetului se îndreaptă către câmpia Danubiului. Va fi fost aici o amintire din istoria romană? Sau, mai degrabă, reminiscenţe din puternica lirică ovidiană, în care trăia precum ştim?

Oricum, în închipuirea Getului care moare, văzând aevea, ca după un văl, boii săi molatici, somnul copiilor în carul «fermo e nero al lume della luna». Poetul nu a fost lipsit de o sinceră înfiorare de artist.

In occident «la buona novella» găsi Roma «ebbra di sangue», după Saturnale; «I ludi eran finiti».

Dormeau «le belve in fondo degli anfiteatri; e gli schiavi tornati erano cose»; noaptea era «mesta» şi «adombrava la Via Sacra del Foro»; în preajma focului sacru, «le Vestali dormian ravvolte nella lor pretesta»: şi templul lui Ianus «attendeva, coi serrami infranti, l'aquile che predevano lontano».

Romanticul tablou de noapte se împlineşte cu sfârşitul dureros al Getului murind în credinţa cea nouă, pe când lumea păgână doarme somnul plăcerii, după luptele crude ale circului răscolit:

Roma dormiva. Uno vegliava, un Geta
gladiatore. Egli era nuovo, appena
giunto: il suo piede, bianco era di creta.

L'avea, col raffio, tratto dall'arena
del circo: e nello spoliario immondo
alcun nel collo gli aprì poi la vena.

Rantolava: il silenzio era profondo:
id cader lento d'una goccia rossa
solo restava del fragor del mondo.

Ma d'uomini gremita era la fossa
in cui giaceva. All'occhio suo, tra un velo,
parea scoprirne e ricoprirne l'ossa.

Ed era solo, e l'uomo che col gelo
lo pungea di sua cute, più lontano
gli era del più lontano astro del cielo:

più della terra sua, più del suo piano,
lunghesso l'Istro, e de'suoi bovi ch'ora
sdraiati ruminavano pian piano,

e de' suoi figli ch'attendean l'aurora
piccoli nella lor nomade cuna,
e del suo plaustro, ch'era sua dimora,
là fermo e nero al lume della luna.

[Roma dormea. Unul singur veghia, un Get / gladiator. El era nou, abia / sosit: piciorul său, de cretă alb. / Cineva l-a fost împins din arena / circului; şi în spoliarul imund / îi rănise apoi grumazul. / Orcăia; tăcerea era adâncă: doar roşia picătură căzând / rămânca din hùetul lumii. / Iară de oameni grămădit era şanţul / în care zăcea. Ochiului său, ca după un văl, / goale, nedesluşite oasele i se iveau. / Şi era singur, şi omul care îl îngheţa / cu trupul său, mai departe / era de el ca cel mai departe astru al cerului: / ca pământul său mai departe, ca şesul său, / lângă Istru, şi boii care acuma / rumegau în tăcere./ şi decât băeţii săi aşteptând aurora / sgribuliţi în leagănul lor nomad, / şi decât carul său departe, / acolo, negriu în batiştea lunii.]

E locul unde îngerul vine din Orient pentru a binevesti că pacea se întinde pe pământ. Templele nu aud cuvântul acesta. Vestalele nu se înfioară la auzul bunei vestiri, «l'infinita urbe dei forti» nu înţelege glasul dumnezeesc. Doar Getul, veghind în durerea-i:

Sol esso udì; ma lo ridisse ai morti,
e i morti ai morti, e le tombe alle tombe,
e non sapeano i sette colli assorti,
ciò che voi sapevate, o catacombe.

[Numai el auzi; şi-o repetă celor morţi. / iară morţii celor morţi, şi mormintele mormintelor./ şi nu ştiau cele şapte coline 'n uitare, / ceea ce voi ştiaţi, o catacombe].

La compunerea acestui mic poem, să se fi îndreptat oare gândul poetului şi către viţa care pleacă dela Geţi? Nu putem şti.

Răsfoind *Pensieri e Discorsi* ai lui Pascoli, vom dă de câteva însemnări şi aluziuni cu privire la Români.

In *Commemorazione di Carducci*, poetul Risorgimentului, (la pg. 97), stă scris: *«L'Inno „Sicilia e la rivoluzione" conclude questo intermezzo. Tutta l'Italia doveva di nuovo sommuoversi, levarsi dovevano i rumeni e i polacchi, i greci e i serbi, gli ungari e i croati...».*

«L'Europa non andò in fiamme. I mille salparono, sbarcarono, vinsero: l'Italia fu fatta...».

[«Imnul „Sicilia şi revoluţiunea" încheie acest intermezzo. Toată Italia trebuia din nou să se răscoale, să se ridice trebuiau românii şi polonii, grecii şi sârbii, ungarii şi croaţii...».

«Europa nu se aprinse. Cei o mie porniră, debarcară, învinseră: Italia se făcu...»].

In altă parte (*Il Poeta del secondo risorgimento*, pp. 136, 138) el vede Italia din epoca Risorgimentului luptând împotriva asupritorilor, nu numai pentru cauza ei, ci şi pentru aceea a popoarelor subjugate, «popoli schiavi», — «per dare libertà e luce a tutti i popoli oppressi».

Iar Garibaldi, eroul luptei, era preamărit în cântece şi aşteptat de către neamurile în lanţuri.

In acelaş sens este şi pasagiul din «nell'Università di Bologna» (p. 184).

Mai mult nu am putut afla în lucrările în proză. Suntem totuşi în măsură a putea conchide, fără nici o umbră de îndoială, că Pascoli a stăpânit şi unele date istorice privitoare la poporul român.

La acestea vom adăuga un element nu mai puţin însemnat.

E vorba de o informaţiune obţinută de noi, pe cale epistolară, cu multă bunăvoinţă din partea Surorii în etate a poetului, Mariù, căreia îi aducem şi aici alese mulţumiri. D-sa ne scrie:

«*Posso dire che egli [il Pascoli] amava la Romania... e certo avrebbe avuto piacere di conoscerne il linguaggio*».

[Pot spune că el (Pascoli) iubia România... şi desigur ar fi avut plăcere să-i cunoască graiul].

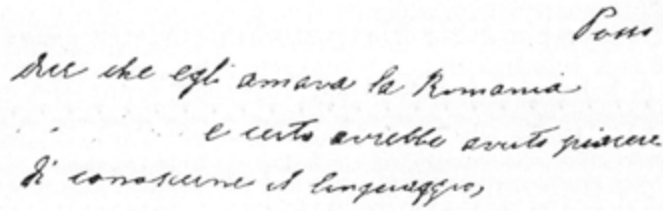

Considerând acum, dintr'o altă privinţă, scrisoarea Poetului, vom vedea cu câtă bună dreptate documenta Angiolo Orvieto, în «Marzocco», trebuinţa de intimitate, de confidenţe amicale, pe care Pascoli o simţea. De unde, acel bogat epistolar al său vădind «le vicende della sua vita, le nuvole e i raggi dell'anima sua», într'un stil de o «deliziosa vivezza». Adevărul observaţiei se confirmă şi de această nouă scrisoare, inedită. Numai că aici suntem în faţa unui element cu o delicată înţelegere, anume conceptul lui Pascoli despre poezie, ingenios atins şi cristalizându-l oarecum pe acela încercat în «*Il Fanciullino*».

Giovanni Papini spuse că «Aldo Palazzeschi, dependent de *conceptul just pe care îl avu Pascoli despre poet*, a fost salvat pentru poezie de ceea ce într'un sens foarte înalt, s'ar putea numi rezistenta sa puerilitate».

Asupra acestui concept cât şi asupra esteticei pascoliene nu vom mai stărui. Ar fi să lărgim încercarea de faţă, fără siguranţa găsirii unei formule organice, unitare, de întreg.

Vom restrânge deci consideraţiunile noastre, la cele ce vin în apropiată legătură cu scrisoarea Poetului, cu împerecherile «*poeta e bersagliere*», «*poeta e professore*», «*poeta e contadino*», «*poeta e calzolaio*», «*poeta e maestro*».

Dar cum spuneam mai înainte, conceptul poetic pascolian este aşa de încăpător şi liber de orice constrângere didactică, de orice formulă, de prejudecăţi înrădăcinate, încât elude orice difiniţie ce pretinde a fi completă.

De fapt, cine e poetul, în gândul lui Pascoli? Acela care îşi plăsmueşte poezia, precum «*l'ape il suo miele*», pentru a folosi chiar propria-i expresie.

Poezia e fărâma de frumuseţe, de idealism, de bunătate a tuturor lucrurilor, a însăşi existenţii noastre umane. Poezia nu stă în cutare construcţie artistică de versuri, idei, imagini: ea este în toate şi pretutindeni. Sălăşluieşte în lucruri, în su-

fletul nostru, e *o divină latură a genezii*. O poate făuri oricine. Nu numai cărturarul, ci şi «il calzolaio», ciubotarul. Ea e în fermecătorul nostru *«Fanciullino»*, emanaţie ideală a sufletului nostru.

Ceeace vrea să însemne că toată lumea poate să fie poet daca ştie să dea expresie acestui ideal. El se întâlneşte în orice creaţiune. Poetului nu-i revine decât meritul să-l aleagă din nepoetic. Poate să fie poet cărturarul ca şi omul cel simplu, dacă vede şi simte, şi mai ales dacă poartă în tainiţele sufletului acel dumnezeesc «copilaş» universal.

Se poate astfel afirma că Pascoli, cu lămurirea lui estetică, n'a isbutit decât să pună în şi mai grea încâlcire pe critici. Precum de altfel, cu însăşi poezia.

Aşa dară cine este poet, în gândul lui Pascoli?

Poet e acela care «din Ştiinţă face Conştiinţă». El se află în tinerii cari îşi jertfesc viaţa pentru Patrie. Poetul e *«un ortolano»* sau un *«giardiniere»*.

El îmbunătăţeşte şi regenerează umanitatea *«escludendone, non di proposito il male, ma naturalmente l'impoetico»*, — îndepărtând din ea, nu răutatea, ci natural nepoeticul.

Urmează de aici că pentru poet *«vale infinitamente più il suo sentimento e la sua visione, che il modo col quale agli altri trasmette l'uno e l'altra»*, — are valoare infinit mai mult sentimentul său şi viziunea sa, decât felul în care transmite altora pe unul şi cealaltă.

El poate să fie social, politic, şi altfel, după cum se deşteaptă într'însul *«Il Fanciullino»*. *«Vedere e udire: altro non deve fare il poeta. Il poeta è l'arpa chè un soffio anima»*.... (A vedea şi auzi: alta nu trebue să facă poetul. Poetul este harfa pe care o însufleţeşte o adiere).

Pentru Pascoli, poetul «non va d'accordo» cu profesorul. E aceasta din urmă îndeletnicire care îndepărtează poezia. Este meşteşug, — şi el avea prezente în mintea-i toate piedicile şi asprimile lui —, care nu se potriveşte cu viziunea poeticului.

Într'adevăr, în *Fanciullino* [14] se poate citi: *«Forse il fanciullo tace in voi, professore, perchè voi avete troppo cipiglio»* (Poate că idealul copilaş al sufletului tace în voi, d-le profesor, fiindcă aveţi prea multă încruntare).

Şi mai departe [15]: *«Perchè la poesia, costretta a essere poesia sociale, poesia civile, poesia patriottica, intristisce sui libri, avvizzisce nell'aria chiusa della scuola, e finalmente ammala di retorica e muore»* (Pentrucă poezia, silită a fi poezie socială, poezie civilă, poezie patriotică, vestejeşte în cărţi, se ofileşte în aerul închis al şcolii, şi în fine se îmbolnăveşte de retorică, şi moare).

Toate aceste mărturii nu sunt poate fără legătură cu disprețul lui Carducci pentru «i cattedranti»; scria, de pildă, acesta din urmă:

In generale l'abitudine della cattedra nuoce agli scrittori e li vizia, o li rilassa ed esaurisce» [16] (În general obişnuinţa catedrei strică scriitorilor şi îi viciază, ori îi oboseşte şi-i secătueşte). «Carducci ura în aşa măsură catedrantul *„professore di tutte le cose in tutte l'università del regno"* (profesor de toate lucrurile în toate universităţile regatului) încât îl descrise cu asprimea pe care numai ura o poate inspira», explică Giovanni Papini [17].

Şi Carducci continuă:

«Il cattedrante, il vero e nato cattedrante, cresce, cammina, mangia, parla, ama, evacua, facendo sempre lezione a tutti; su tutto, in tutte le occasioni. Egli porta sempre la sua cattedra anzi più cattedre con sè: ne ha nella testa, nel cuore nello stomaco. A un certo momento, all'incontro d'una frase, d'una parola, d'un punto e virgola, ecco la cattedra scattar fuori dalla testa o dal cuore o da altra parte dell'omarino; ed egli ci si mette a sedere su, per la via sotto il solleone, a mezzanotte sotto il nevischio, nel letto dell'amore o presso un letto di morte, a desinare o su una tomba, nel caffè o in un giornale» [18]. (Catedrantul, adevăratul catedrant înăscut, creşte, umblă, mănâncă, vorbeşte, iubeşte, evacuiază, dând lecţii tuturora; despre totul, în toate împrejurările. El duce cu sine întotdeauna catedra sa, ba chiar mai multe catedre; are catedre în cap, în inimă, în stomach. La un moment dat, întâlnind o frază, un cuvânt, un punct şi virgulă, iată catedra sărind din cap ori din inimă, sau din altă parte a omuleţului; iar el se aşează la dânsa, pe drum în arşiţă, în miază-

noapte pe /viscol, în patul iubirii sau lângă un pat de moarte, la prânz sau pe un mormânt, în cafenea ori într'un ziar).

Desigur, în afirmarea incompatibilităţii binomului «poet şi profesor», Pascoli se va fi condus de imperative ale momentului, fiindcă altădată el va scrie exact contrariul. Dacă în spiritul său trăia amintirea judecăţii maestrului său bolognez, apoi cum ar fi putut să meargă el cu respingerea conviveţei poeziei şi a profesurei până a uita că şi Carducci a fost profesor şi că el însuşi n'a fost viaţa întreagă decât profesor? Aşa am fi ispitiţi să opinăm, fie chiar cu primejdia de a-i găsi pe amândoi, singuri contrazicându-se, dacă am pierde din vedere genul de profesori pe cari îi înţelegeau prin aceste verdicte. Cu deosebirea că primul, în virtutea aceea a lui, cu care se mândreşte urmaşul său în proză, cum se mărturiseşte Giovanni Papini, era de-adreptul tăios, în vreme ce duiosul Pascoli vădeşte de atâtea ori în scrierile sale compătimire pentru lucrul greu şi nu deajuns răsplătit al «catedrantului» devotat, care îşi închide existenţa în cercul strâns al şcolii, precum «il calzolaio» şi «il legnaiuolo» sunt siliţi a duce una şi aceeaşi viaţă încărcată de urît [19].

Acesta este profesorul care «nu se potriveşte» (non va d'accordo) cu poetul, în gândul lui Pascoli şi nu celălaltul, ca dânsul, ca Maestrul, ori ca alţii, adecă dublat de firea poetică.

Iată, dovada: *«Chè non è bene si affermi e confermi un certo dissidio tra l'uffizio del poeta (chiamo così anche chi scrive in prosa ma con l'intento di farsi leggere da tutti) e il ministero dell'insegnante»* [20].

«Căci nu e bine să se afirme şi să se confirme o oarecare nepotrivire între oficiul poetului (numesc astfel şi pe acela care scrie în proză însă cu intenţia de a se face citit de toţi) şi devotiunea dascălului».

Iar în prefaţa dela *Nuovi Poemetti* iată, în cauză, însuşi Poetul: *«Così io sono lieto d'aver unito alla divina poesia l'esercizio umano che più con la poesia si accorda: la scuola»*.

Astfel eu sunt fericit de a fi unit cu divina poezie exerciţiul uman care cel mai mult se potriveşte cu poezia: şcoala.

Celelalte îngemănări, şi anume: *«poeta e contadino»*, *«poeta e calzolaio»*, care se împacă mai bine decât *«poeta e professore»*, Pascoli şi le-a explicat singur: *«io sono poeta contadino»* [21] (eu sunt poet ţăran). Dacă nu era propria mărturisire s'ar fi petrecut poate acelaş lucru ca şi cu afirmaţiile discutate mai sus, derivate din conceptele lui despre poezie şi poet. Pascoli adaugă noui întregiri: *«il poeta ha bisogno d'essere povero»... «vuol essere con gl'infelici, i suoi fratelli»*.

Pentru Pascoli, meşteşugul armelor e mai apropiat de îndeletnicirile poetului, decât profesoratul. Pentrucă, o pildă, poetul *«bersaglier»* e plin de avânt, de iubire pentru Italia. Este îmboldit la luptă de o tinerească pasiune, care se numeşte *Poezie*. Atunci, sub tâmpla şi în inima lui se aprinde focul războiului pentru libertate şi unire, poetice aduceri aminte de fapte războinice dintr'un răstimp bogat în dureri şi bucurii, Risorgimentul. Şi cu acesta, Carducci; iar cu el, gloria Italiei.

De aceea, nu-i nimic mai potrivit *(nulla di meglio)* ca *«poeta e bersagliere»*.

Dar peste toate şi decât orice formulă, nimic mai bine împlinit, decât *«poeta e maestro»*, cari fac *«la più nobile delle funzioni umane»*.

Retrăieşte aici, fără îndoială, imaginea lui Carducci, *«poeta e maestro»*, *«maestro e poeta»*, cum îi plăcea lui Pascoli să-l numească pe marele educator al Italiei, maestrul şcoalei de aleasă şi demnă poezie naţională; acela care, cu viguroşul lui geniu, realizase cea mai nobilă dintre funcţiunile omeneşti, devenind *«Maestro e poeta della terza Italia»*, aşa precum «celor vechi le plăcu să-şi închipue că ar fi, chiar când nu era, poetul lor; adecă maestru», potrivit legendei care atribue lui Omer şcolari [23]. Acesta, înţelesul lui Pascoli pentru «maestru», şi pentru *poet*, cari, împreună împlinesc o poruncă civilă şi umană laolaltă.

Scrisoarea trimisă de Poet lui *Pier Emilio Bosi* vădeşte natura sa de artist, adaugă elemente noui la cunoaşterea conceptului său despre poet, atunci când el se

poate lămuri, şi descoperă puntea de legătură între Pascoli, limba, literatura şi poporul românesc.

De acum înainte cultura noastră va înscrie, în cartea ei de aur cu nume străine, o glorie mai mult: pe Italianul *Giovanni Pascoli*.

Ştefan Cuciureanu

NOTE

[1] V. *Nuova Antologia*.

[2] Di Giacomo. Salerno. 1932, p. 71.

[3] Momentan în posesia noastră.

[4] Pentru care sunt îndatorat mult bunăvoinţei Domnişoarei *Marina Bosi*, fiica poetului filoromân, *Pier Emilio Bosi*.

[5] Annuario Letterario e artistico del mondo latino. Roma 1908, p. 361.

[6] Alexandru Marcu. *Romanticii italieni şi Românii*. Annali dell'Accademia Romena. Serie III, vol. II. Mem. 2, Pagg. 106, 122—124.

[7] Despre culegere cât şi despre opera sa, vom scrie altcând. Fiindcă Bosi a fost şi poet de alese simţiminte patriotice. A scris, între altele, *Spade Azzurre* şi *Canti Soldateschi*, două cărţi de poezie, apreciate la timpul lor.

[7bis] V. Alexandru Marcu *op. cit.* p. 124, unde se reproduce, după «Nuova Rassegna di lett. moderne», 1907, no. 2—3, 263, scrisoarea de mulţumire, trimisă de *Carducci* lui P. E. Bosi, pentru cele spuse despre dânsul în aceeaş conferinţă dela Bucureşti:

Bologna, 7. XII. 1902

«Signor Tenente

«Grazie per le nobili cose che ella ha detto dell'Italia in Romania. Quelle «che ha detto di me passano il segno: ma pur ho caro suonassero care alla nobile e «fraterna gente RUMANA (sic). *Salve!*

Giosuè Carducci».

[Domnule Locotenent, mulţumesc pentru lucrurile nobile pe cari dv. le-aţi spus despre Italia în România. Acele pe care le-aţi spus despre mine sunt prea mult dar totuşi mi-i drag că au sunat cu drag nobilului şi frăţescului neam ruman. Salve! Giosuè Carducci].

[8] Nr. 41 (13 oct. 1912).

[9] V. Note leopardiane.

[10] In. nr. 4—5—6 din 1907.

[11] V. La postilla p. 474.

[12] 7—8, 1907.

[13] V. nota bibliografică.

[14] P. 10.

[15] P. 31.

[26] O., XII, 164.

[17] *Carducci l'uomo*, p. 27.

[18] O., IV, 200.

[19] *Pensieri e Discorsi*, 145.

[20] *Pensieri e Discorsi*, 266.

[21] *Ibid.*, p. 279.

[22] *Pensieri, Marzocco*, 9. XI. 1913.

[23] *Pensieri e Discorsi*, p. 44.

SCHIMBARE DE NUME

— Să trăiți, dom'le judecător.
— Bună ziua, neică. Ce-i?
— Să trăiți. Eu sunt din Sudiți...
— Bine.
— ...în Ialomița, sat mare...
— Zi-i, ce-i cu Sudiții?
— Ce să fie?... Nu e nimic.
— Păi atunci ce vrei?
— Am venit la d-voastră cu o plângere.
— Ce plângere? V'ați bătut? Hotărnicie?
— Nu, că cu hotărnicia am terminat de mult. A fost și-atunci una, da s'a terminat. Nenea, vezi, adică frate-meu ăl mare...
— Lasă-l pe nen'tu. Spune ce vrei?
— Asta vreau. Am o plângere.
— Ai scris-o?
— N'am scris-o că nu știu carte.
— De ce nu te-ai dus la notar? De ce mai aveți notar în sat, dacă nici jalbe nu vă scrie?
— Da' dracu-i mai intră'n voe, dom'le judecător? Că de când l-a făcut notar, ice că să stăm cu căciula'n mână 'n fața lui, ca la boeri.
— Și alt știutor de carte nu mai e în comună?
— Ba mai e ei, da n'am vrut să știe și alții.
— Cum adică?
— Adică să fie sicret.
— Cum secret?
— Da. Sicret. Nu știți ce e aia sicret?
— Ei asta-i!
— Adică sicret e atunci când nu știe nimeni.
— Cum nu știe nimeni? Nici dumneata nu știi?
— Ba eu da. Da așa vine vorba. Așa e sicretu: nu știe nimenea ce e.
— Ei, lasă. Și care-i secretu-ăla?
— Tocmai aici e. D'aia am venit. D'aia n'am făcut nici jalbă.
— Spune atunci cu glas tare.
— Râde lumea de mine, dom'le judecător.
— Cum așa? Ești bețiv?
— Ași! Bea oamenii, vezi, tot felu. Bea vin, basamacuri, da eu nu. Nu beau d'astea tari. Eu, dacă ți-oi bea o juma-două de țuică și și-aia zic că e mult. Da e alții....
— Puțin, ce e drept! Ii fi muieratic?
— Ferit-a Sfântu!.. Eu și muieri! Când eram tânăr, mai zic, da acu... Da e alții...
— Păi atunci de ce râde, omule?
— Aici e sicretu. Râde de nume.
— De nume? Cum de nume?
— Nu știți ce e ăla nume? Adică cum te chiamă, aia e nume.
— Bravo! Acum învață-mă și ce e numele.

— Nu. Da văzui că parcă n'aţi şti. Dumnevoastră, ăştia dela oraş....
— Lasă-ne pe noi ăştia dela oraş. Zi-i cum e cu numele.
— Cu care nume?
— Cu al dumitale. Nu spuseşi că râde lumea de el?
— Aşa e! Păi da. Râde.
— Ei! Şi ce vrei?
— Aici e sicretu. Vreau să-l schimb.
— Dar cum te chiamă, de vrei să-ţi schimbi numele?
— Niculae Capdeporc.
— Capdeporc! De! Ai dreptate. Nu prea e frumos.
— Vezi!
— Văd. Şi cum ai vrea să-ţi zică?
— Vasile.
— Niculae Vasile?
— Nu Niculae Vasile. Vasile Capdeporc!
— Cum adică, nene, vrei să-ţi schimbi numele de botez?
— Păi da. Şi ce-i dacă e de botez?
— Nu se poate, nenişorule. nu se poate. Credeam că pe Capdeporc, dar pe Niculae nu se poate.
— De ce să nu se poată? Dacă vreau eu?
— Poţi să vrei dumneata mult şi bine, dar nu se poate.
— Păi am văzut că unii...
— Ii fi văzut dumneata, dar ăia şi-l schimbau p'ăl de familie. pe Capdeporc ai dumitale, cum ar veni.
— Nu se poate cu niciun chip, adică? V'aşi mulţumi şi eu, că de, sunt om gospodar, am gâşte...
— Cum adică?
— Adică, vezi...
— Adică mi-ai da aşa, un fel de plocon, un fel de mită?
— Da, să trăiţi, v'o două gâşte..
— Dar de arestat nu ţi-e frică?
— De arestat? De ce de arestat?
— Păi nu ţi-e ruşine? Pe mine vrei să mă mituieşti dumneata?
— Nu că vreau, dom'le judecător, da am zis şi eu aşa într'o prostie...
— Să-ţi iasă din cap. Eu sunt judecător, nu samsar.
— Ştiu, dom'le judecător, să trăiţi, da am zis şi eu aşa, vorbă proastă...
— Gata acum. Să revenim la chestia cu numele. Nu se poate.
— De, dom'le judecător, ce să mai zic? Dacă nu se poate, nu se poate. Aşa o fi legea...
— Şi de ce vrei dumneata să-ţi zică Vasile în loc de Niculae? Eu credeam că pe Capdeporc vrei să-l schimbi!
— Cu Capdeporc ce-am eu? Da cu Niculae mai mare batjocura.
— Cum aşa? Niculae a fost doar sfânt mare!
— Sfântu ca sfântu, ce ştie el? Stă cu Dumnezeu în cer şi nu-i pasă de mine.
— Atunci?
— Uite cum e chestia, dom'le judecător. In sat la noi mai e unu Niculae Capdeporc, aşa că suntem doi cu un nume. Ăla nu ştiu cum a făcut şi s'a făcut arvantist.
— Ce?
— Arvantist. Nu ştiţi ce e aia arvantist? Arvantist e adică atunci când nu crede ca noi.
— Adventist! Ei şi ce dacă-i adventist?
— Este. Că lumea, adică oamenii, de, ice că ce mă Niculae, când te duci la adunărică?
— Unde?
— La adunărică, Nu ştiţi ce e aia adunărică? Adunărică e când s'adună arvanţiştii şi cântă.
— Păi ce-au oamenii cu dumneata? că spuseşi că ălălalt s'a făcut adventist?
— Aşa e oamenii, dom'le judecător. Nu-i ştiţi? Omu e om, n'ai ce să-i faci. Se preface pe drum, la cârciumă, unde'om fi că n'ar şti că sunt eu ăla

care nu e arvantist şi ice, cum vă spusei, când te mai duci Niculae la adunărică?

— Ei şi ce dacă zice? Lasă-i să zică şi vezi-ţi de treabă.

— Cum ei şi ce? Păi nu e ruşine? Eu îmi ţiu legea, că aşa am apucat.

— Şi dacă-ţi schimbai numele în Vasile nu-ţi mai ziceau nimic?

— Păi aici e sicretu! Cum să-mi mai spună? Când te duci Vasile la adunărică? Ce Vasile mă, care Vasile? Că vedeţi dumneavoastră, nu e nici un Vasile arvantist în sat, e numa Niculae ăsta, bată-l Dumnezeu, că s'a nimerit să-l cheme ca pe mine. Şi d'aia ziceam. Să nu mai fie brodeala asta.

— De neică, îmi pare rău. Nu se poate. Pe Capdeporc dacă vrei, ţi-l schimb.

— Pe Capdeporc? Ce-am eu cu Capdeporc? Că l-a purtat şi bietu taica şi nu i-a fost ruşine, că vezi... Eu am ce-am cu Niculae...

Dorin Iliescu

POST VACANT LA SFÂNTUL NICOLAE

Intr'un consiliu eparhial s'a ivit la un moment dat, pe ordinea de zi a desbaterilor, o problemă încâlcită şi buclucaşă. Cei şapte membri ai soborului au intrat pe nesimţite în frigurile unor simţăminte diferite, care se vedeau cât de colo că vor duce la desnodăminte dramatice. Se ţinea azi a opta şedinţă cu aceeaşi ordine de zi.

Cel mai agitat dintre membri era însuşi părintele Cârdei, preşedintele consiliului, care, fluturând pe deasupra adunării o barbă de Ramses, cerea ca lucrurile să nu se mai târăgăneze la nesfârşit şi să se adopte pe dată o hotărîre definitivă. Hotărîrea va pune capăt frământărilor din sânul clerului eparhial şi va avea şi meritul de a fi cea dintâi decizie de natura aceasta pe întreaga ţară...

Văzând însă că în mijlocul prietenilor săi din sobor argumentele sfinţiei sale nu au toţ ecoul cuvenit, părintele Cârdei făcu apel la cel mai puternic argument, pe care-l punea în bătae numai atunci când trebuia ca în hotărîrea consiliului să nu se mai strecoare nuanţe şi ezitări: «Aceasta este şi dorinţa Stăpânului!» «Stăpânul» era episcopul.

Două ceasuri de perorăţie şi de implorări — plus cele şapte şedinţe anterioare — nu avură asupra soborului efectul pe care-l produseseră aceste cinci vorbe. Ca sub comanda unei forţe magice, invizibilă şi fatală, cucernicii membri ai consiliului eparhial făcură mai întâi feţe-feţe, apoi se cufundară — moleşiţi şi nevolnici — în metereze' jilţurilor sobornicesti. Nu se mai auzia în toată încăperea sălii de şedinţe nici măcar răsuflarea omului care dă semne că trăeşte.

Electrizat el însuşi de sonoritatea şi efectul vorbelor pe care le rostise, părintele Cârdei se lăsă moale ca un stâlp de cocă în braţele jilţului preşedinţial şi numai după trecere de câteva minute avu curajul să mişte mâna dreaptă şi să şi-o treacă prin faldurii cărunţi ai bărbii de Ramses. Hotărîrea era ca şi dată, însă niciunul din membri nu se clinti din nemişcarea în care îi pironiseră rostirea ireversibilă. Tot preşedintele fu acela care făcu cel dintâiu pas spre destindere.

— Cucernicii părinţi au cuvântul... zise el cu un accent de ironie şi de satisfacţie, continuând a-şi mângâia barba albă şi pătrată.

Unul din jilţuri scârţâi uşor şi toţi ochii consiliului se întoarseră către partea de unde pornise semnul de revenire la normal. Se ridicase în capul oaselor părintele Iancu Diaconu, cel mai constant tovarăş de opinii al scaunului prezidenţial.

— Cucernici părinţi, sunt de părere să felicităm pe scumpul nostru preşedinte pentru înţelepciunea şi tactul cu care conduce desbaterile spiritualului nostru for de chibzuinţă duhovnicească. Să trăeşti, frate Nicule! isbucni părintele Diaconu, repezindu-se către preşedinte şi sărutându-l lipicios pe frunte.

— Mulţumesc, Iancule... îngăimă părintele Cârdei, roşind de plăcere.

Ceilalţi membri ai soborului nu se mişcară dela locurile lor, dar erau mulţumiţi cu toţii că se spărsese atmosfera de moliciune şi extaz lăuntric pe care o ţesuseră cuvintele solemn aluzive ale preşedintelui, şi deveniră îndată umani şi zâmbitori. Numai părintele Carpeanu, care era de curând şi consilier la secţia administrativă a episcopiei, nu-şi manifestă deloc satisfacţia pentru cele ce aveau să urmeze. In fond, toată atmosfera aceasta — sărutul de felicitare şi frăţie al părintelui Diaconu, ca şi veselia progresivă a celorlalţi membri — confirma înfrângerea pe care o suferise ca reprezentant al generaţiei tinere în soborul eparhial. Căci punctul dureros şi insolubil, în jurul căruia se sbuciuma consiliul de atâta vreme, consta de fapt în... rezolvarea problemei generaţiilor. Bătrânii sau tinerii? Iată punctul din ordinea de zi, asupra căruia

soborul urma să se pronunțe. Problema se născuse fără ca vreunul din membrii spiritualului for să aibă intenția de a o pune în termeni hotărîți.

Întâmplarea făcuse ca venerabilul paroh al bisericii Sf. Nicolae să-și ia pe negândite sălaș întru cele veșnice, unde «nu este durere, nici întristare, nici suspin», și astfel una din cele mai bogate parohii din oraș să rămână fără păstor duhovnicesc. Parcă nu făcea a bine răposatul, părintele Ghiță! Că de câte ori îl întâlnea careva dintre frați și-l întreba de sănătate, sfinția sa se dădea doi pași la o parte, își înțepenea solid toiagul în mâna dreaptă și aducându-l a lovire cu dânsul, răcnea privind încrucișat la nenorocosul interlocutor:

— Vreai să mor ca să-mi iei locul, hai?

Și murise sărmanul pe neașteptate, iar dintre cei cari crezuse sfinția sa că ar dori să-și pună mai repede mâinile pe piept, numai doi țineau mortiș să intre în moștenirea sfinției sale: un preot bătrân și unul tânăr. Ceilalți candidați, căci mai erau încă vre-o opt, nu aveau sorți de isbândă, așa că renunțaseră la obicinuitele vizite și rugăminți pe lângă membrii soborului.

Firește, lucrurile n'ar fi ajuns așa de departe dacă părintele președinte ar mai fi avut pe undeva vre-o rudă ponosită, însă neamurile cucerniciei sale își aveau acum cu toatele locurile de cinste în eparhie, iar vacanța dela Sf. Nicolae îl surprinsese și-l dezorientase: nu avea nici un candidat mai dinnainte hărăzit pentru locul acesta...

Vrând-nevrând, prin urmare, lucrurile trebuiau de data aceasta să intre pe făgașul normelor legale de trecere dintr'o parohie în alta. Părintele Cârdei se convinsese și el că va trebui să fie de acord cu majoritatea, fără a mai introduce în desbateri argumentul fatal hotărîtor:

— Aceasta este și dorința Stăpânului!

Dar n'avu norocul de-a nu mai converti desbaterile la albia dorințiior sfinției sale. Vina o poartă Benjaminul soborului — părintele Carpeanu — și iată cum: după ce consiliul se întrunise de trei ori, având pe ordinea de zi complectarea vacanței dela Sf. Nicolae, și nu se reușise să se decidă asupra unuia dintre cei doi candidați — bătrânul sau tânărul —, sfinția sa se ridicase din jilțul ocupat de curând și zisese:

— Prea cucernici părinți! Ar fi cazul să ne punem și noi în curent cu vremea. Au nu vedeți că preîutindeni generația tânără își cere dreptul la viață? De aceea eu unul votez pe candidatul tânăr...

Vorbele adânci și răspicate ale părintelui Carpeanu produseră o vie neliniște printre bărbile albe din consiliu. Se părea că generația tânără a câștigat partida, căci de partea ei se dădu și părintele Todică, omul de mare prestigiu al soborului — om între două vârste — și care, din calcule bine studiate, își exprima o părere exact la un an odată. Dar nimeni nu băgă de seamă panica și neliniștea ce-și făcuseră loc pe fața și în barba lungă și pătrată a părintelui Cârdei. Generația tânără? Formula îl isbise masiv în profunzimea unor sentimente pe care cu greu și le stăpânise până azi. Uitând că stă pe scaunul solemn de președinte, se ridică vijelios, năpustindu-se cu barba și mâinile spre plenul soborului:

— Ce tot umblați cu vorbe goale și umflate, fraților? Ce-i aceia generație tânără? Ia să ne slăbiți cu astfel de lucruri! Hm, auzi? Generație tânără! Consiliul nu poate îngădui să se vină aici cu vorbe luate din jurnale și din larma străzii....

— Așa-i! întări părintele Iancu Diaconu.

Uluiți de vehemența cuvintelor și de atitudinea subit războinică a președintelui, membrii soborului se ghemuiră în spațiul limitat al jilțurilor, așteptând parcă o deslănțuire apocaliptică de tunete și fulgere peste capetele lor plecate. În jilțul său, părintele Todică își frământa nervos perii aspri și pitici ai bărbii cu degetele mâinii stângi, iar cu dreapta își potrivea imaginar ochelarii cu arc pe rădăcina nasului. Regreta acum că se pripise, luând partea generației tinere, căci până la anul, când va avea o nouă părere, s'ar putea ca prestigiul său în sobor să rămână o simplă amintire...

— Prea cucernici părinți, rămân surprins de ieșirea părintelui președinte! se ridică dela locul său părintele Carpeanu. Ceea ce numește prea cucernicia sa vorbe de jurnale și păreri smulse din larma străzii, sunt în realitate dorințele opiniei publice. Nu trebue să ne lăsăm furați de porniri personale... Căci s'ar putea ca această opinie publică să cunoască datele scripturistice tot

așa de bine ca și cucerniciile noastre. De ce vă miraţi? Episcopii Timotei din Efes și Tit din Creta, rânduiţi de sfântul apostol Pavel, nu depășeau etatea candidatului tânăr. Prin urmare, generaţia tânără este actuală încă din timpurile apostolice....

Talentul oratoric al părintelui Carpeanu era în concordanţă cu înfăţișarea-i înaltă și plină, trădând îndrăzneală și putere. Sfinţia sa părea un cioban câmpenesc, răsleţit într'o doară printre păstorii de turme omenești. Argumentul cu Tit și Timotei fu aproape zdrobitor pentru cauza bătrânilor. Consiliul oscila iarăș între ambele talgere ale balanţei, vădind totuși o pronunţată tendinţă de aplecare către cauza generaţiei personificată de masivitatea oratorică și corporală a părintelui Ion Carpeanu. Dar părintele Cârdei nu se lăsă înfrânt. Nefiind obișnuit cu textele scripturistice și cu exerciţiile intelectuale — căci sfinţia sa era convins că unui președinte de sobor nu-i stau bine asemenea zorzoane — se ridică din rama scaunului prezidenţial și, cu glasul sugrumat de emoţie și indignare, articulă mai mult cu mâinile decât cu buzele:

— Nu! Nu! Nu!

Căzu apoi zdrobit în jilţul cu rama înaltă și sculptată, lăsându-și braţele obosite pe barierele laterale, ca la fotograf. O liniște de cimitir se coborî înlăuntrul sălii de ședinţe. Părea că însăși liniștea aceast întreabă: ce va mai urma?

— Am depășit ora, zise părintele Todică, ridicându-se subţiratic și fin, cu ceasul în mână, peste capetele celorlalţi. «Eu am o ședinţă la școală», adăugă sfinţia sa, amintind astfel soborului că era și director de seminar.

Toţi membrii răsuflară prelung și părăsiră scaunele de chibzuinţă. Ședinţa se terminase....

Aceasta a fost prima luare de contact direct a consiliului eparhial cu problema generaţiilor. Mai urmară și alte ședinţe cu aceiași ordine de zi, care se ivise spontan și tragic în preocupările stereotipe ale membrilor soborului. Și tot fără nici un rezultat.

Din sala de ședinţe obiectul desbaterilor răbufni afară, în orașul reședinţei episcopale. Lumea începu să comenteze. Preoţimea de mir intră și ea într'o fază de agitaţii ce luă proporţii îngrijorătoare. De numele celor doi candidaţi nu se mai vorbia, și nici de al celor opt cari abandonaseră lupta, în schimb «generaţiile» erau pe toate buzele; reprezentanţii lor în cler — părinţii Cârdei și Carpeanu — deveniră foarte populari.

Părintele Cârdei își dădu seama că i-ar fi cu neputinţă să reziste până la urmă asalturilor îndrăznețe ale adversarului său. Căută să se pună pe acelaș teren de luptă — dovezi scripturistice, sondagii intelectuale —, dar constată că n'ar putea ţine piept părintelui Carpeanu. De treizeci de ani, de când chibzuia afacerile spirituale ale eparhiei, pierduse orice contact cu spiritualitatea: nu mai deschisese o singură dată Biblia, nu mai citise vre-o carte, nu mai ascultase în voe o conferinţă... Dacă nu se ţinea dârz, înseamnă că va pierde cauza și va rămâne de râsul «copiilor». Regreta din suflet că se vârîse cu atâta pasiune într'o treabă ca asta. Dar acum nu mai putea da înapoi...

În cele din urmă îi veni o idee strașnică. Convocă pe membrii consiliului în capela palatului episcopal, și arătându-le sfinţii de pe icoane, le zise:

— Iată dovada că numai bătrânii s'au bucurat de locurile întâi stătătoare în biserică. Nici un sfânt nu-i fără barbă sau cu barba ciuntită ca tinerii de azi. Toţi sunt cu bărbile întregi și albe...

Și zicând astfel începu să-și mângâe de sus în jos cu ochii pe jumătate închiși barba de Ramses, așteptând aprobarea unanimă a soborului.

— E o probă îndoelnică, replică părintele Carpeanu.

Președintele luă un aer superior și ironic, și fără a vorbi constrânse cu privirea soborul să gândească ceeace gândea sfinţia sa: «Nu credeţi ce vedeţi cu ochii, credeţi ce vă spune el»...

— Așa e cum spun eu! accentuă oarecum agresiv reprezentantul generaţiei tinere. Poftim dovada, zise el luând din stana dreaptă a capelei o carte de grosimea Bibliei. Era «Viețile sfinţilor».

— Dacă e vorba — continuă pe ton pretenţios părintele Carpeanu — să judecăm pe oameni după bărbi, apoi în cartea aceasta vom găsi istoria tuturor bărbilor ilustre din calendarul crestin. Toţi sfinţii părinţi și-au început cariera sacramentală în tinereţe... Așa, Sf. Atanasie cel Mare a înfruntat pe Arie în soborul dela Nicea la vârsta de 25 de ani; Sf. Ioan Hrisostom era patriarh al Constan-

ținopolului la 38 de ani; Sf. Grigorie de Nazianz strălucea de cuvânt și osârdie dreptcredincioasă încă dela vârsta de 20 de ani; Sf. Ioan Evanghelistul, deși cel mai tânăr dintre ucenici, era cel mai iubit de Mântuitorul...

Exponentul generației tinere ar mai fi putut continua încă mult și bine cu astfel de exemple (oare Mântuitorul nu-și începuse lucrul isbăvitor la 30 de ani?), însă la pauză băgă de seamă că soborul — cu excepția părinților Cârdei și Diaconu, cari făceau un tot omogen în orișice împrejurare — era întru totul luminat și convins. Cauza tinereții biruise încă odată împotrivirile pătimașe.

Dar nici ședința aceasta, ținută într'un cadru atât de solemn, nu isprăvi cu punerea la punct a lucrurilor. Sub cuvânt că unul din membri era lipsă, părintele Cârdei reuși să obțină continuarea desbaterilor în ședința viitoare. Situația sfinției sale devenise acum nespus de penibilă, mai ales că după ce-i venise ideia cu sfinții din icoane lăsase într'adins să se întindă svonul în orașul reședinței episcopale că generația părintelui Carpeanu va suferi o înfrângere rușinoasă și totală. Era sigur de asta. Și când colo treaba amenința să iasă tocmai pe dos!

Ei, nu! Orice s'ar întâmpla, va trebui să câștige și cauza aceasta... Nu câștigase oare altele, tot așa de grele, cu nepoții și rudele, cărora le dobândise parohiile dorite de fiecare? Era acum în joc însăși demnitatea pe care o slujise cu cinste și dreptate treizeci de ani.

Ca să găsească mijolcul cel mai potrivit de isbândire, președintele consiliului eparhial convocă acasă la el un consiliu intim, la care luă parte sfinția sa și părintele Iancu Diaconu.

— Ce facem, Iancule? întrebă subit președintele, deschizând ședința.

— Frate Nicule, știu și eu? Văd că ne pun în coșă «mucoșii»...

Câteva clipe consiliul rămase într'o stare de profundă reculegere și meditare.

— Mă frate-miu, dar Stăpânul? Nu ne gândirăm la el... zise cu accent muntenesc părintele Diaconu, care se trăgea din părțile Prahovei.

— Adevărat, dar n'am stat de vorbă cu prea sfinția sa în această privință...

— Păi vezi, mă frate-miu? Iacă o greșală.

— Greșală și nu prea... Dacă Stăpânul e de partea lor?

— Da, da, mai știi... zise gânditor părintele Iancu Diaconu.

Urmară iarăși câteva clipe de adâncă meditare. Deodată însă părintele Iancu se ridică în picioare cu statura-i mică și bondoacă și se deslănțui ca o ploaie cu grindină:

— Mă frate Nicule, nu te mai înțeleg! Adică tu, care-ai slujit eparhia sub patru episcopi și care cunoști cele mai ascunse ale inimii Stăpânului nostru de azi, n'ai putea să iei o hotărîre în numele său? Doar atâtea hotăriri ale tale s'au potrivit cu gândurile lui! Fă-o și p'asta!

Părintele Cârdei păru că se codește, dar nu zăbovi mult în așteptare:

— Bine, Iancule, o fac. Îți mulțumesc chiar. Dar să te ții tare în consiliu...

Așa se decise soarta celei mai grele probleme pe care o desbătuse vreodată soborul eparhial. De aici încolo lucrurile merseră aproape dela sine.

In ședința ce urmă după ținerea consiliului intim, președintele înșgheabă mai întâi o cuvântare lungă, în care expuse cu nerv și patos drepturile exclusive ale bătrâneții la o viață morală și materială sigură și lesnicioasă. Ca să nu trădeze decizia anticipată a consiliului intim, lăsă desbaterilor o libertate calmă și desăvârșită. Încă doi membri luară cuvântul, apărându-și fiecare punctul său de vedere. Președintele zâmbia în sine și în barba-i de Ramses. Sforțările energice ale adepților părintelui Carpeanu erau ridicol de inutile... Totuși ele reușeau să întărească adeziunea ce și-o daseră mare parte din membrii pentru cauza pierdută.

Intr'o atmosferă net favorabilă părții adverse, părintele Cârdei se ridică iarăși deasupra înălțimii scaunului prezidențial și imploră soborul, într'o cuvântare patetică, să țină seamă de temeiul cauzei pentru care se sbătea cu atâta mucenicească stăruință. Fu cel mai reușit cuvânt rostit de sfinția sa într'o atât de lungă carieră prezidențială. Două de-ar mai fi putut închega la fel în cursul ședințelor trecute, ar fi ieșit biruitor numai prin puterea cuvântului...

Consiliul era înduioșat, dar nu era convins. Atunci nu mai putu să rabde. Cu o furie ușor stăpânită și cu sentimentul că nici o pedeapsă, oricât de aspră,

n'ar fi prea grea pentru protivnici, rosti formula care era ca însăşi o sentinţă:

— Aceasta este şi dorinţa Stăpânului!

Totul se sfârşia cu asta. A opta şedinţă a soborului era ultima din şirul celor convocate pentru lichidarea problemei generaţiilor. «Stăpânul» nu mai putea fi înfruntat — voinţa lui era lege. Urmă obişnuita cădere în extaz şi nemişcare a membrilor, teama fiecăruia de a nu schiţa vre-un gest care să fie transmis «stăpânului» ca fiind ostil dorinţei sale arhiereşti, sărutul de recunoştinţă al părintelui Iancu Diaconu pentru părintele Cârdei, apoi bucuria tuturor — mai puţin aceia a părintelui Carpeanu — că totul se sfârşise. Îndată se puse în lucru cercetarea actelor celor doi candidaţi şi alegerea, firească, a celui mai în vârstă pentru locul vacant dela Sf. Nicolae. Aici se ivi însă o dificultate neprevăzută. Procesul verbal de numire trebuia să prevadă că acesta este candidatul care întruneşte toate condiţiile legale. Ori, în ordine, condiţiile erau: 1. Studiile, 2. Meritele pastorale, 3. Vechimea. Candidatul uns cu mirul alegerii nu întrunea decât una din condiţii — vechimea —, în opoziţie cu celălalt, care prezenta certificatul de studii. În ce priveşte meritele, acestea nu erau hotărîtoare după norma ce-o respecta de treizeci de ani părintele preşedinte..

Părintele Diaconu strânse şi el din umeri: la asta nu se gândise. Totuşi, după o clipă de chibzuială cu sine însuşi, se ridică şi zise:

— Prea cucernici părinţi, noi am luat astăzi o hotărîre care de mâine încolo va face ocolul ţării... Ştiţi ce-am făcut noi astăzi? Am anulat ordinea condiţiilor vechi. De aceea propun ca de astăzi încolo ele să se numere astfel: 1. Vechimea, 2. Meritele, 3 Studiile. Este sau nu?

— Bravo! Să trăeşti... să trăeşti, Iancule!

— Mulţumesc, frate Nicule... rosti intimidat şi candid părintele Diaconu, văzând că preşedintele îi înapoiază sărutul pe frunte.

A doua zi părintele Cârdei, încins cu brâu roşu şi cu barba proaspăt pieptănată, ceru audienţă la episcop. Ar fi putut să dea svon în oraş că adversarii săi fuseseră înfrânţi, însă din fire nu fusese niciodată prea grăbit; în treizeci de ani ajunsese numai de cinci ori până la marginile enoriei sale...

Vlădica îl primi solemn şi rece în biroul arhieresc, şi mai înainte ca preşedintele soborului eparhial să-i prezinte spre semnare procesul verbal al şedinţei de ieri începu:

— Mi se pare că aţi avut în ultimele săptămâni unele neînţelegeri în consiliu... Ce-a fost?

— Nimica, prea sfinte... nimic... o tărăgăneală... o...

Episcopul se aşezase în jilţ şi bătea tactul cu degetele mâinii drepte în biroul vechiu, de stejar, privind pe fereastra deschisă afară, în grădina palatului episcopal. Nu-şi schimbă poziţia tot timpul cât ţinu pe preşedintele consiliului eparhial.

— A fost ceva. Mie mi-au spus preoţii...

«Am înfundat-o» — se gândi preşedintele. «Trebuia să-i fac cunoscut mai de mult».

— Ce-a fost, prea sfinţite, ce v'au spus?

Vlădica tăcu, continuând baterea tactului cu degetele.

— Ce-aţi făcut cu Sf. Nicolae? întrebă după o pauză destul de lungă.

«Insfârşit!» răsuflă uşurat părintele Cârdei.

— S'a ocupat, prea sfinţite. Poftiţi procesul verbal.

Îi întinse până sub ochi hârtia, dar episcopul nu schiţă nici o mişcare de atenţie. În nucii din grădina palatului cânta o mierlă şi cârcelul ei fluerat părea că e singurul lucru ce-l preocupă pe prea sfinţia sa în clipele acestea.

— La Sf. Nicolae să numiţi pe preotul Aurelian! se auzi — de data aceasta hotărît şi implacabil — glasul episcopului. Încetă tăcănitul cu degetele, dar nu-şi retrase privirea din largul grădinii.

Mâna părintelui Cârdei, în care ţinea procesul verbal, începu să tremure violent şi şi-o retrase aproape în spirală de sub nasul vlădicăi. Era nemaipomenit... Preotul Aurelian? Acesta era unul din cei opt cari se lepădaseră de gândul că vor fi aleşi...

— Bine, prea sfinte. Numim atunci pe preotul Aurelian... Sărut mâna!

Preotul Aurelian călca în golul dintre două generaţii.

Teodor Iordache

ROMÂNISM ŞI CULTURĂ

Titlul acestui articol n'are nicio legătură specială cu «Românismul» d-lui profesor C. Rădulescu-Motru, chiar dacă unele idei ce schiţăm aici găsesc oarecare potrivire sau contradicţie cu cele expuse în lucrarea fostului preşedinte al Academiei Române. Intenţia noastră este să arătăm, atâta cât este cu putinţă în spaţiul restrâns al unui articol, legătura dintre ceeace numim cultură şi «specificul» naţional românesc. Nu ignorăm ansamblul discuţiilor întreprinse asupra ideei de «specificitate naţională» şi de «etnicitate», de către oamenii de ştiinţă şi de filosofi, dar ele nu-şi vor avea locul în preocupările de faţă. Românismul este o atitudine activă şi critică, conştientă şi voluntară, în raport cu realităţile care constitue fiinţa noastră naţională. Este atitudine activă, conştientă şi voluntară, pentru că prin ea se caută să se adâncească şi să se promoveze tot ce se raportă la valorile legate de neamul nostru, pe planul bio-politic, economic şi mai ales cultural.

De altă parte, datorită poziţiei critice, Românismul îşi propune să împiedice şi să elimine infiltraţiile ideologice şi afective, streine sufletului nostru autohton, care tind să-l pervertească şi să-l înăbuşe. Cu toate că această atitudine pare să fie socotită de unii doctrinari ca fiind cu totul nouă, părerea noastră este că ea a continuat să se manifeste, sub forme felurite, încă din secolele trecute.

Tradiţia Românismului s'a păstrat, cu toate vicisitudinile istorice; ideea de neam a fost multă vreme sinonimă cu aceea de creştin; o credinţă românească însă, ce diferenţia poporul român de ceilalţi vecini şi-i impunea astfel o solidaritate aproape echivalentă cu aceea naţională din zilele noastre.

La aceasta să adăugăm asemănările de vorbă şi port, amintirile legendare ale legăturilor noastre cu Roma, prin Bizanţul cu care raporturile politice şi culturale n'au fost efectiv întrerupte. Este un mare păcat că până acum, afară de vastele cunoştinţe şi sinteze ale profesorului Iorga, istoricii noştri n'au căutat îndeajuns să reconstitue firul psihologic şi etnic al Românilor, lăsând să dăinuiască în mintea multora din noi, ideea unor «goluri» în timp, care, pentru explicarea formelor culturale apărute la anumite perioade, ne-ar duce la admiterea unei creaţii «ex-nihilo», sau la acceptarea unor influenţe streine covârşitoare, ceeace nu poate fi considerat logic, căci şi o ipoteză şi alta implică eliminarea cel puţin parţială a însuşi Românismului. O altă greşeală ce se comite, stă în ideea pe care ne-o facem atunci când vorbim de etnic şi etnicitate. Putem fi de acord că noţiunea de rasă nu corespunde ştiinţific unei realităţi precise, că din punct de vedere antropologic, amestecurile determinate de altfel cauze istorice, economice şi sociale fac imposibile delimitările concrete ale raselor, dar nu tot astfel se pune problema etnicului. S'a zis că etnicul reprezintă o «aglomerare» de elemente, dintre care cele biologice formează esenţialul. A admite asemenea concepţii, înseamnă a ne arunca în braţele acelorași dificultăţi pe care le găsim în teoria raselor. Etnicul este din contră legat de conştiinţa neamului şi durata lui în timp. El implică o filiaţiune biologică, dar şi una istorică. Şi în această din urmă intră toate amintirile comune, reactiile psihice structurale în virtutea aceluiaşi destin şi aceleeaşi experienţe intime. Lărgind în felul acesta conţinutul ideei de etnic, ne va fi uşor să înţelegem şi filiaţiunea culturală a poporului, deoarece este de aşteptat ca structuri sufleteşti asemănătoare şi solidare să dea naştere unor valori foarte apropiate, atât din punctul de vedere al caracterului, cât şi al semnificaţiilor lor. Căci cultură nu este cu totul identică cu ştiinţa de carte. Acesta este numai un mijloc pentru dobândirea şi producerea valorilor mai largi, putând însă exista independent de cultura propriu zisă, care presupune posibilităţi şi atitudini sufleteşti de integrare conştientă a omului în ansamblul aspiraţiunilor sociale şi naţionale. Cul-

tura este constituită din valorile felurite în care credem şi care formează climatul spiritual al individului, ca şi al poporului. Ierarhia valorilor este un semn de disciplină şi ordine sufletească; ajustarea lor în funcţie de timp şi împrejurări, fără a se distruge prin aceasta substanţa etnică din care au izvorît, este aspectul dinamic al forţelor generatoare de cultură nouă. Din această idee, rezultă un corolar pe care generaţiile române din a doua jumătate a secolului trecut îl ignoraseră, dar pe care, cele actuale, tind să-l pună în drepturile lui: este vorba de continuitatea aceleeaşi substanţe, în ciuda transformărilor ce se operează şi pe care noi le numim tradiţie. S'a vorbit de culturi superioare şi de culturi inferioare şi în imitaţiunile fără discernământ suficient s'a căutat a se modela primele de către cele din urmă, crezându-se că este posibil să se ajungă la acelaş nivel, trecându-se pe deasupra legăturilor şi ţesăturilor etnico-istorice. De asemenea crize, am suferit şi noi Românii. Rezultatul a fost doar un fard de cultură, fără consistenţă şi vitalitate. După concepţia noastră, nu există cultură inferioară şi cultură superioară, decât în măsura în care o naţiune reuşeşte să-şi creeze o tradiţie adevărată. Fiecare cultură îşi are anumite forme şi semnificaţiile ei, deoarece fiecare corespunde unui anumit mod de a vedea şi înţelege viaţa. Este totuşi inutil să observăm că, ceeace am considerat cultură superioară a fost tocmai acelea care au ajuns să aibă o tradiţie de sine stătătoare, în conformitate cu geniul unui anumit popor. Ideile şi valorile astfel cristalizate au căpătat caracterul de universalitate, fiind socotite bune pentru orice grupare etnică. Nu se poate, de sigur, universalitatea relativă a unor valori culturale, dar tot aşa desigur, şi mai mult chiar, rămâne faptul că avuţia culturală împrumutată nu dă roade, decât dacă se altoieşte cu adevărat pe caracterul etnic al poporului debitor. Noi vorbim de o cultură antică, de o cultură a Renaşterii, dar uităm să gândim îndeajuns că ele au fost opera aproape exclusivă a unor popoare, iar dacă asimilări noui au intervenit, ele nu s'au realizat cu uniformitatea pe care o admite de obiceiu logica unificatoare şi schematizantă a raţiunii noastre. Privind în perspectiva istoriei cultura Renaşterii, de pildă, ne place să vedem unitate acolo unde în fond a dominat o pronunţată diversitate. Renaşterea italiană nu este identică celei franceze, sau aceea spaniolă nu se confundă cu aceea germană. Efortul umanismului de a crea o cultură europeană unică pe resturile spiritualităţii antice, în fuziune cu creştinismul Evului-Mediu, a rămas în genere strein marilor mase etnice. Dacă împrumutul efectiv de valori intelectuale, morale, religioase, estetice şi literare aduce un sprijin real culturilor naţionale, nu trebue să se creadă că el poate să se substitue integral modurilor de experienţă şi trăire, oarecum specifice fiecărui popor. Ca şi omul, cultura nu se improvizează; ea îşi înfige adânc rădăcinile în fondul tendinţelor inconştiente ale neamului, pentruca de aici să izvorască acele idei abstracte, care, îmbrăcate în haina logicei raţionale, capătă forţa circulatorie în masele sociale capabile să le înţeleagă. Agenţii propagatori sunt tocmai personalităţile şi elitele aparţinând diverselor societăţi etnice.

Trecând la consideraţii asupra culturii române, după ce am schiţat într'un chip atât de abstract punctul nostru de vedere, suntem obligaţi să facem câte-va constatări de fapt şi de drept. In manifestările sale conştiente, ca şi în atitudinile mai puţin exprimate, poporul nostru pare că a fost deosebit de atras către pământul pe care s'a plămădit şi desvoltat. Solul n'a fost socotit numai ca mijloc pentru hrană şi stabilitate socială, ci în aceeaşi măsură mijloc de inspiraţie poetică, filosofică şi obiect «păgân» de credinţă. Sunt popoare la care acest cult nu există, ele putându-şi schimba aşezarea în conformitate cu împrejurările şi interesele economice. Legătura dintre ei şi pământ este temporară şi în funcţie de contigenţe. La Români, atitudinea aceasta de profundă ataşare de pământul străbun este mai mult decât o iubire caldă; ea este o valoare culturală, care face parte din însăşi pasta fiinţei sale. Chiar când Românul este nevoit să se îndepărteze de glie, el rămâne veşnic cu dorul ascuns, sau manifest, de a reveni pe locul părăsit, fie pentru a-şi petrece bătrâneţea, fie pentru a muri şi a fi înmormântat lângă ai săi. In cazuri în care aceasta nu-i este cu putinţă, el îşi adoptă un alt colţ al ţării sale, asupra căruia transferă dragostea şi cultul iniţial. Din păcate, nu s'a ţinut îndeajuns seama de această latură a firii noastre, mai ales atunci când a fost vorba de organizarea şi fixarea ţelului şcoalelor noastre secundare. Dar eroarea trecută tinde să fie complet eliminată. Şi este îmbucurător.

A doua constatare pe care ne îngăduim să o facem, cu riscul de a veni în contradicţie cu istoricii, se referă, la unitatea funcţională, sau mai bine gândit, continuitate funcţională, existenţa unor atitudini aproape identice, de concepţie asupra vieţii, de simţiri şi reacţiuni sufleteşti în toate straturile sociale etnice. Clase sociale şi ierarhii au existat, aduse în bună parte de streini, dar în rosturile mari ale vieţii naţionale şi religioase, dela domn până la ţăran, dela «vlădică până la opincă» aceleaşi sentimente au dominat istoria poporului român, cel puţin până la infiltrarea insidioasă a streinismului de tot felul; infiltrare faţă de care spiritul sănătos al neamului nu s'a sfiit să lupte, chiar când se părea că el capitulase. După perioade de rătăciri «boereşti» conştiinţa etnică repliindu-se asupra ei însăşi, a căutat să revină pe paşii parcurşi la apa răcoritoare a forţei sale propriii. De aici şi multiplele tatonări şi oscilări, pe care le constatăm în evoluţia sinuoasă a culturii noastre. Este nevoie să se amintească asemenea lucruri, tocmai pentru a contrabalansa acele idei care se îndreaptă în direcţia susţinerii «autonomiei culturii», faţă de caracterul etnic al poporului, pastificând cu aceasta necesitatea împământenirii cu orice preţ a aşa zisei culturi occidentale-universale. O cultură «autonomă» este o formă goală, întrucât este lipsită de viaţă.

Naţiunile ce reuşesc să trăiască în timp şi spaţiu — mai ales în timp! — sunt tocmai acelea la care cultura este expresia fiinţei lor. Se sinucid în schimb naţiunile care uită acest imperativ al sângelui şi spiritului. Pentru noi Românii există un cuvânt care ne face impresia că exprimă în acelaşi timp un întreg program cultural. Este cuvântul datină. Datina nu este numai obişnuinţa — şi nu orice obişnuinţă intră în conţinutul ei —, nu este numai conştinţa valorilor istorice şi a credinţei strămoşilor; ea este ceva mai mult: expresia năzuinţelor noastre de a dăinui şi realiza un destin demn de puterile verificate ale neamului. Şi destinul unui popor înseamnă cultură. Românismul actual se îndreaptă către acest destin. Mărturie stau toate eforturile venite de sus şi dela întreaga naţiune, care cere mobilizarea tuturor energiilor etnice, pentru ridicarea Patriei la rangul pe care-l merită, în virtutea vechimei ei şi a dublei moşteniri ce-i stă la bază: rezistenţa îndârjită a spiritului de libertate, mândrie şi credinţă în eternitate a Dacilor şi forţa de efectuare a legiunilor Romane.

Florin Niculescu

† Aproape de Odesa, 16 Septembrie 1941

ULTIMELE MANUSCRISE ALE LUI GEORGE VAIDA

Dăm luminii tiparului ultimele manuscrise ale lui George Vaida, pe cari poetul ni le-a încredințat, spre publicare, cu puțin timp înainte de a se slobozi tunul împotriva bolșevicilor. Dorința noastră a fost să-l ținem pe autorul «**Calmului exterior**» cât mai mai mult printre noi, adică să-i publicăm numai câte o poesie în fiecare număr al revistei. Ținând seamă însă că prietenii scriitorilor căzuți intenționează poate să le adune în volum, cu un ceas mai devreme, opera rămasă și cum George Vaida este cel dintâiu care merită aceasta, publicarea integrală și neîntârziată a poesiilor lui, aflate asupra noastră, ni s'a părut mai mult decât o datorie. Este singura cale, prin care direcția și redacția acestei publicațiuni au prilejul să-și arate dragostea nețărmurită și gândul pios față de acela care ne-a fost, în egală măsură, colaborator prețios și prieten devotat.

După cum se poate constata chiar numai din poeziile de mai jos, scrisul lui George Vaida poartă pecetea unei rare conștiințe artistice și a unei sensibilități de respirație largă, turburătoare, calități cari așteptau maturitatea meșteșugului pentru a se putea vorbi despre un fruntaș al slovei românești. Soarta a hotărît însă ca George Vaida să cadă în plin urcuș, pe frontul Odesei, la 18 August 1941, în vârstă de abia 28 ani, cinstind astfel și uniforma de locotenent activ, precum atât de demn purtase pe frunte laurul poesiei, cu amândouă plecând pentru totdeauna și prin amândouă rămânând totuși în amintirea și recunoștința neamului nostru.

«Conv. Lit.»

CATRENE

Domnului Ion Pillat la 50 ani.

POETUL

Prin trunchiul lui se'nalță 'n înserări,
Să soarbă cerul, seva din țărână,
Iar stelele clipind în depărtări
Adorm — murmururi albe în fântână.

BALCIC

Asculți suspine, râsete și voci.
Tu, inimă, nu plânge. De acum
Din piatră, din culoare și din scrum
Am să-ți adun în palme să-l evoci.

DESTIN

In murmure pârîul se leagănă spre mare
Și duce, lin, apusul însângerat și zorii.
Dar uneori se-oprește s'asculte: prin ogoare
E-un cântec vechi pe care îl duc, plângând, cocorii.

CHARLES BAUDELAIRE: ALBATROSUL

Adesea, să se-amuze, hazliii marinari
Prind albatroși, gigantici călătorind pe mare,
Ce însoțesc alene corăbiile mari
In leagănul atâtor genuni tulburătoare.

Aduși pe punte însă, acești stăpânitori
Ai zărilor albastre, devin sfioși de parcă
Aripile imense și albe-s un uecor
Ce-atârnă, ca o vâslă alăturea de barcă.

Și prințul de-altă dată e-acuma bleg și slut!
El, pasărea măiastră, ce caraghios arată
Când unu-i pune pipa sub nas satisfăcut
Iar altul îl imită și schioapătă de-odată.

Poetul e asemeni acestui rege blând
Ce sboară prin furtună și nu-l lovesc arcașii
Dar, jos, în lumea noastră, ocara înfruntând
Aripile-s prea grele și îi încurcă pașii.

BALADA FETEI DE PE STRADĂ

Lui Ilia

Trupu-i cu mireasma verii
Când dă 'n pârg rodu 'n livadă,
Se'ndoia mereu să cadă
Frânt în brațele, pusderii,
Ce-o 'ncleștau în umbra serii.

Zâmbetele ei făcute
Legănau amurguri seara,
Când se tânguia vioara
Brațelor întinse, mute
După chipuri nevăzute.

Murmurele de isvoare
Le furase gura-i mică.
Sânul, ca o rândunică,
In atâtea ore-amare
L'au stors mâinile vulgare.

Când din ceruri în grădină
Plesnea primăvara 'n muguri
Răstignită 'n nopți pe ruguri
Scutura din piept rugină
Și din lacrime lumină.

Iar adâncurile mării
Le purta 'n geana privirii
Căci în sânge trandafirii
Se'nchinau spre steaua zării
Stinsă 'n apa depărtării.

E V A

Plimbându-și nostalgia lângă ape
Privește lung aceeași calmă zare,
Dorind o veste sau o arătare
In care viața iarăși să și-o 'ngroape.

Dar cum în jur nu-i nici-o 'nfiorare
Și-amurguri setea 'n râu vin să-și adape,
Lungi lacrime îi picură din pleoape
Iar trupu-i e o grea cutremurare.

Şi'n sguduiri de plânsete îşi frânge
Şi mâinile şi părul în neştire.
Şi'n prăbuşire pare o statue.

Dar, Cel care susţine 'ntreaga fire
Privind-o, 'nfiorat, inima-Şi strânge
Căci vede mama celui pus în cue.

VERSURI PENTRU FATA BĂTRÂNĂ

Simţi iar cum ghiara morţii îţi scurmă-adânc în tâmple
Iar aripa-i, în juru-ţi, se strânge ca un laţ.
Dar tu aştepţi minunea din nou să se întâmple
Şi să te'ndoi, molatec, sub fermecatu-i braţ.

Te 'nchini ca la icoană, privirii ce-ţi zâmbeşte
Din cadru care 'n umbra 'nserării pare 'nchis
Căci, o să-ţi macini trupul sub mâna ce, hoţeşte,
Te desgoleşte noaptea să te desmierde 'n vis.

Când ramura 'nfloritâ îţi bate la fereastră
Tresari, crezând că poate, el e pe pragul tău
Şi inima-ţi se sparge în piept ca'n bolta-albastră
Un tunet ce se pierde 'n adâncul unui hău.

Şi seară după seară te scuturi ca o floare
Uscată, căci privirea nu-ţi poate străbătea
Când, el din braţu-i face pe alta cingătoare
Şi-i soarbe sărutarea, topindu-se în ea.

ÎNTOARCEREA DIN CEAŢĂ

«Sunt năluci care'n veci nu s'or mai risipi».
Edgar Poe în «Spiritele morţilor»
trad. Emil Gulian.

Iubita mea, iubita mea,
Mă'nvălue iar ceaţa grea
Şi, ca prin vis încerc s'aud
Cum fâlfâi prin văsduhul ud,
Când sar din somnu-mi fără rod
Ca un strigoi de voevod.

Simţ cum se sfarmă orice zid
In care nopţile mă 'nchid
Şi 'ncet, încet. răsar lumini,
Ca nişte lujere de crini
Ce-şi ard înaltele făclii
In calea paşilor tăi vii.

Iar în fotoliu când te-aşezi,
Fără s'auzi, fără să vezi
Şi mâinile le 'nalţi, subţiri
Ca foile de trandafiri,
Şi, murmurînd, mă chemi mereu
«Iubitul meu, iubitul meu»,

Aşi vrea să mă apropii iar
Să-ţi cer îmbrăţişarea 'n dar
Ca 'n serile când te sbăteai
Sărutul palid să mi-l dai
Infricoşată, că'n fereşti
N'ai să mai vezi lumini cereşti.

Dar văd cum pletele îţi cad
Ca spinii ruginiţi de brad
Iar umerii se cern uşor
In scrum mărunt peste covor
Şi, înţeleg că'n van am vrut
Să te apropii ca'n trecut.

Căci, braţele ce te-au chemat
Şi suflul cald ţi l-au păstrat,
Le simt cum se înalţă-acum
Inspre imaginea de fum
Din cerul marilor oglinzi
In care, pururea, colinzi

Şi unde pot să te privesc
Trecând cu trup nepământesc
Pe lângă fiecare gând,
Ca steaua ce o vezi căzând
Şi, veşnic, nu o poţi uita
C'a tremurat în calea ta.

Ci, de-am dorit să te întorci
Tristeţea 'n lacrimi să o storci
E că, ştiam, că peste morţi
O să înalţe vremea porţi
Şi n'o să fie nici-un vânt
Să scormonească sub pământ.

Iar tu, pierdută, pentru veci
Intre mătăsurile reci,
Nu auzeai când te-am strigat
Cu glasul trist şi turburat
Şi noaptea, lin, m'acoperea
Iubita mea, iubita mea.

DESGUST

M'am desgustat, prieteni, de viaţă şi de tot.
La anii mei, în lume, nu sunt decât un ciot.
Şi câte visuri, câte nădejdi n'am pus cândva
In versul ăsta trudnic, în palida mea stea
Şi cum am vrut femeia s'o ferec şi s'o mint
Ca inima, nebuna, mereu să mi-o alint.

Azi văd că mă înghesui prin valul de mulţimi
La rând cu pleava lumii şi-atâţia anonimi
Şi'n loc să-mi leagăn trupul cu-o sfoară şi-un săpun
Eu fac aceleaşi cercuri cu fumul de tutun
Şi beau aceeaşi drojdie şi duc acelaş trai
Şi-ascult prostia lumii în fiecare grai.

Căci, n'am curaj, se vede, cu viața s'o termin;
Mă leagă vre-o iubită, vre-un zâmbet, vre-un suspin
Și toate 'ncep, aevea, din nou să aibă chip
Și tuturor fărâma de suflet s'o risip.

Atunci îmi pare bine că, încă mai respir
Și că mai simt aroma vreunui trandafir,
Ca și cum nici-o brazdă pe fruntea mea n'ar fi
In clipa ceea dacă, din mersu-mi m'ar opri
Vre-un bun prieten care, știindu-mă cum sânt,
M'ar întreba cum târîi fărâma-mi de pământ,
O, n aș putea prin vorbe să-i spun, meșteșugit,
Ce dragă-mi este viața, cât sunt de fericit.

VLAD ȚEPEȘ (I)

Lui Teodor Al. Munteanu

Înfipți în furci, pe șesuri mărginașe
Palatului Domnesc, privesc în zare
Boeri bătrâni și hoți de drumu' mare
Și'n frunte, ca să știe toți, un Pașe.

Ca o săgeată svonu-a prins să sboare
Pe cărărui la sate și orașe
Că Domnul stins'a ura pătimașe
Și că, din creasta ninsă pân' la mare

E doar giudețul, crucea și voevodul
Ce cumpănesc mormintele și țara
Și lanul care soarbe cerul, vara.

Dar când, tihnit, se roagă 'ntreg norodul
Lui Dumnezeu să-i ție 'n pace anii,
Curlenii beau cafele cu dușmanii.

George Vaida

† Aproape de Odesa, 18 August 1941

W. v. GOETHE: GÖTZ von BERLICHINGEN

DRAMĂ IN 5 ACTE

Traducere de **Laura M. Dragomirescu**

ACTUL II.

Bamberg.

O sală

Episcopul și **Adelheid** joacă șah. **Liebetraut** cântă acompaniându-se de citeră. **Doamne** și **Curteni** jur împrejur, lângă cămin.

Liebetraut (cântă):

Cu săgeata 'ntinsă,
Cupido din sbor
Luptă-ar vrea, încinsă,
Luptă vitejească,
Luptă bărbătească;
Plin de-avânt dă zor:
Ura!
Ura!
Arme se 'mpreună,
Aripioare sună,
Strașnic luptător!

Dar peste ce dete?
Sânișori de fete
Care-l îndrăgiră
Și 'n brațe-l primiră.
Uită-atunci de muncă,
Arcul și-l aruncă, —
Ele-l desmierdară
Și îl legănară,
Nani puișor!

Adelheid: Nu-ți stă gândul la joc. Șah la rege!
Episcopul: Mai am o ieșire.
Adelheid: Mult n'o duci. Ți se 'nfundă. Șah la rege!
Liebetraut: Eu, dac'aș fi un om mare — n'aș juca jocul ăsta! Cred chiar că l-aș desființa și la Curte, și în țară.

Adelheid: Ai dreptate. Cere să fii deştept.

Liebetraut: Nu pentru asta. Credeţi-mă; clopot de mort, glas de cucuvae, mârâit înfundat de conştiinţă, — toate de m'ar deştepta când mi-e somnul mai dulce, le rabd mai degrabă decât să tot aud de „nebun", de „cai", de alte jivine şi într'una de: „şah la rege!"

Episcopul: Cui i-o fi trecut asta prin gând?

Liebetraut: Unuia, bunăoară, slab ca merit dar viclean din fire, cum se 'ntâmplă foarte adesea. I-a spus „joc regesc" şi că pentru rege a şi fost născocit, şi, drept răsplată, regele l-a încărcat de daruri cu nemiluita. De-o fi aşa, credeţi-mă, parcă-l şi văd pe rege: ori un descreerat, ori un ţângău; ori dus de mână de mamă-sa, ori sub papucul nevesti-si, ori cu caş la gură şi cu păr bălăneţ pe la tâmple, drăgăstos ca o salcie plângătoare, care joacă dame şi umblă cu dame, nu din pasiune, ferit-a Sfântul, — ia numai aşa, să se afle 'n treabă. Iar maestrul lui de ceremonie, prea cu multe pe cap ca să fie un învăţat, şi prea ţeapăn ca să fie un om de lume, a născocit jocul ăsta „in usum Delphini" — joc aidoma cu suveranul; — şi aşa mai departe.

Adelheid: Şah la rege, — şi te-ai ars! Liebetraut, ştii că ai putea să umpli lacunele din cărţile noastre de Istorie.

(Se ridică)

Liebetraut: Ori lacunele din registrul nobililor. Ar fi mai de folos; de când meritele strămoşilor ca şi portretele lor, nu mai servesc la nimic altceva decât să ne acopere golurile de pe pereţi şi lipsurile morale. Cel puţin ne-am alege cu ceva.

Episcopul: ...Şi zi nu vrea să se 'ntoarcă?

Adelheid: Dar scoate-ţi odată asta din cap!

Episcopul: Ce-o fi la mijloc?

Liebetraut: Ce? Cauzele le-ai număra, una câte una, ca bobiţele dela mătănii. E căzut acum într'un fel de pocăinţă din care aş şti eu cum să-l scot.

Episcopul: Incearcă, du-te la el.

Liebetraut: Dă-mi însărcinarea.

Episcopul: Ţi-o dau; e nelimitată! Pune orice în joc, numai adul-înapoi.

Liebetraut: Pot să-i vorbesc şi despre Dv., Doamnă?

Adelheid: Cu măsură.

Liebetraut: E o misiune mare.

Adelheid: Mă cunoşti atât de puţin, ori eşti atât de naiv să nu ştii ce fel să-i vorbeşti lui Weislingen despre mine?

Liebetraut: Cam în felul cum flueri după prepeliţe, cred.

Adelheid: N'ai să 'nveţi să fii serios?

Liebetraut: Se 'nvaţă asta, Doamnă?

Episcopul: Hai du-te, du-te! Ia cel mai bun cal din grajd, ia-ţi slujitori, şi adu-mi-l!

Liebetraut: De nu l-oiu aduce, să-mi spuneți că și o babă de vindecă negi și pistrui știe să 'ncânte mai bine ca mine.

Episcopul: Știu eu? Așa i-a intrat Berlichingen în suflet! Și de-o veni, să vezi că iar o să vrea să plece.

Liebetraut: Că o să vrea, e sigur, — numai să poată. Favoarea unui prinț și surâsul unei femei frumoase — nu e Weislingen omul să se rupă de ele. Alerg! Cu plecăciune! Vă salut!

Episcopul: Cu bine!

Adelheid: Cu bine! (Liebetraut pleacă).

Episcopul: De s'o mai întoarce, ți-l las în seamă.

Adelheid: Vrei să-ți servesc de cursă?

Episcopul: Nici gând.

Adelheid: Ori de momeală?

Episcopul: Momeala e Liebetraut. Te rog, nu-mi refuza un lucru pe care nimeni altul nu mi-l poate da.

Adelheid: 'Om vedea.

Jaxthausen.

Hans von Selbitz, Götz.

Selbitz: Toată lumea are să te aprobe că te-ai declarat vrăjmaș cu cei din Nürnberg.

Götz: N'aș mai fi avut pace dac'aș fi tărăgănit atâta fără să le-o spun. Le-am dat pe față trădarea că mi-au predat omul pe mâna celor din Bamberg. O să vadă ei!

Selbitz: De mult îți poartă pică.

Götz: Și eu lor. Mie-mi convine că ei au început-o!

Selbitz: Orașele imperiale și popii au fost legați de totdeauna.

Götz: Au și de ce fi.

Selbitz: Le-om arăta noi!

Götz: Mă bizui pe D-ta! Unde dă Dumnezeu să ne iasă 'n cale primarul din Nürnberg cu lanțul lui de aur din jurul gâtului! Ar avea de ce să se mire, cât ar fi el de viclean.

Selbitz: Aud că Weislingen a trecut iar de partea D-tale. Se alătură de noi?

Götz: Nu încă; are motive să nu ne dea încă ajutor pe față. Deocamdată destul că nu e împotriva noastră. Popa fără el, e ca o odajdie fără popă.

Selbitz: Și când pornim?

Götz: Mâine ori poimâine. Zilele astea încep să se întoarcă dela târgul din Frankfurt negustorii din Bamberg și Nürnberg. O să ne iasă pradă bună.

Selbitz: Să dea Dumnezeu! (iese).

B a m b e r g.

Camera Adelheidei.

Adelheid, Camerista.

Adelheid: Zici că s'a întors ? Nu-mi vine să cred.
Camerista: Dacă nu l-aş fi văzut cu ochii mei !
Adelheid: Are episcopul de ce să-l pună în ramă de aur pe Liebetraut. Mare lucru a făcut !
Camerista: L-am văzut când da să intre pe poarta castelului, călare pe un cal alb. Calul s'a speriat când să treacă peste punte şi n'o lua nicidecum din loc. Se adunase lume din toate străzile să-l vadă şi făcea haz de cal că nu vrea să intre. Din toate părţile îl salutau şi el le răspundea la toţi. Surâzător şi cu nepăsare sta pe cal, apoi, — mai cu binişorul, mai cu pintenii, l-a făcut să intre pe poartă, împreună cu Liebetraut şi câţiva slujitori.
Adelheid: Cum ţi-a plăcut ?
Camerista: Nu ştiu să-mi fi plăcut un altul atât. Semăna cu Împăratul aici (a r a t ă p o t r e t u l I m p ă r a t u l u i M a x i m i l i a n) de-ai fi jurat că e fiu-său. Atât numai că nasul îl are mai mic. Altfel aceeaşi ochi râzători căprii deschişi, acelaş păr frumos bălai, şi tot aşa de 'nalt şi bine făcut. O uşoară melancolie pe faţă — ştiu eu — strașnic mi-a plăcut.
Adelheid: Curioasă sunt să-l văd.
Camerista: Aşa bărbat zic şi eu pentru dv.
Adelheid: Eşti nebună.
Camerista: Şi totuşi —

Liebetraut i n t r ă.

Liebetraut: Ei, stimată Doamnă, ce merit ?
Adelheid: Să-ţi pună coarne nevasta. Judecând după isprava din urmă, pe destule neveste cinstite de prin vecini le-ai scos din calea îndatoririlor casnice.
Liebetraut: Să am iertare, Doamnă ! Le-am pus pe cale, vreţi să spuneţi; căci asta se 'ntâmplă pe patul soţului.
Adelheid: Ia spune, cum ai făcut de l-ai adus ?
Liebetraut: Las'că ştii d-ta cum se prind sitarii. N'o să te mai învăţ şi chiţibuşurile mele. Intâi m'am făcut că nu ştiu nimic şi nu 'nţeleg dece s'a purtat aşa — şi l-am adus în situaţia să-mi povestească din fir în păr. Bine înţeles m'am pus cu totul din alt punct de vedere; — nu 'nţelegeam — nu vedeam ce l-a făcut să — şi aşa mai departe. I-am vorbit apoi de Bamberg, la 'ntâmplare, multe şi mărunte, trezindu-i anume amintiri, şi — după ce i-am pus toată mintea în mişcare, am înnodat iarăşi

o mulţime de fire pe care le găsisem rupte. Fără să ştie cum, vrând-nevrând, îl trăgea iarăşi aţa spre Bamberg. Şi cum era prea preocupat să-şi lămurească ce e cu el, şi prea dus pe gânduri ca să se mai poată feri, i-am şi aruncat pe după gât juvăţul împletit din trei fire, cele mai trainice: femeea, favoarea prinţilor şi linguşirea, şi aşa l-am târît după mine.

Adelheid: De mine ce i-ai spus ?

Liebetraut: Adevărul, aşa cum e: Că aveţi supărări din cauza pământurilor şi că aţi fi dorit — cum are el mare trecere la Împărat — să vă dea o mână de ajutor ca să se descurce mai lesne.

Adelheid: Bine adus.

Liebetraut: Are să vi-l prezinte episcopul.

Adelheid: Îi aştept. (L i e b e t r a u t i e s e). Cum rar se 'ntâmplă să aştept pe cineva.

La Spesart.

Berlichingen, Selbitz, Georg, i n c o s t u m d e c ă l ă r e ţ.

Götz: N'ai dat de el, Georg ?

Georg: Cu o zi 'nainte trecuse călare spre Bamberg cu Liebetraut şi doi slujitori.

Götz: Nu văd ce-o să iasă de aci !

Selbitz: Ba eu văd. Prea pripită v'a fost împăcarea ca să fie şi trainică. Liebetraut e mare pişicher; sigur că i-a intrat pe sub piele.

Götz: Crezi c'ar fi în stare să trădeze alianţa ?

Selbitz: Primul pas l-a şi făcut.

Götz: Nu cred. Cine ştie dece o fi trebuit să se ducă la Curte ? Acolo au încă îndatoriri faţă de el. Dece să ne gândim la rău ?

Selbitz: Să dea Dumnezeu să fie aşa şi să iasă lucrurile bine.

Götz: Mă gândesc la ceva: să-l îmbrăcăm pe Georg în haina luată pradă dela călăreţul din Bamberg, să-i dăm biletul lui de liberă trecere şi să se ducă la Bamberg să vadă cum stau lucrurile.

Georg: De când aştept asta !

Götz: E 'ntâia ta eşire ! Fii cu băgare de seamă, băete. Mi-ar părea rău să păţeşti ceva !

Georg: Lăsaţi ! Oricâţi ar mişuna în jurul meu, nu mă sperii. Am să mă uit ca la nişte şoareci.

(P l e a c ă).

B a m b e r g.

Episcopul, Weislingen.

Episcopul: Prin urmare, nu vrei să mai rămâi.

Weislingen: Nu-mi puteţi pretinde să-mi calc jurământul.

Episcopul: Ţi-aş fi putut pretinde să nu-l faci. Ce te-a îndemnat să-l

Timişoara - Biblioteca Municipiului

faci ? Nu te puteam eu libera şi fără asta ? N'am eu atâta trecere la Curtea Impăratului ?

Weislingen: Faptul e fapt. Iertaţi-mă, dacă se mai poate !

Episcopul: Eu tot nu te 'nţeleg ce te-a făcut să recurgi la asemenea pas ! Ca să te rupi de mine ? Dar n'aveai de ales o mulţime de alte mijloace ? Omul lui nu e 'n mâna noastră ? N'aşi fi dat orice sumă ca să-l liniştesc ? Acţiunea împotriva lui şi a oamenilor lui ar fi mers mai departe. Dar uit că stau de vorbă cu prietenul lui care s'a întors acum împotriva mea. Uit că îi vine uşor acum să nimicească laţurile pe care însuşi el i le 'ntinsese.

Weislingen: Excelenţă...

Episcopul: Şi totuşi — când mă uit în ochii tăi, când ţi-aud glasul. Nu, nu, e peste putinţă.

Weislingen: Rămâneţi cu bine, Eminenţă.

Episcopul: Domnul să te aibă 'n pază. Altădată când plecai îţi spuneam: la revedere ! Acum mai bine ar fi să nu ne mai vedem niciodată.

Weislingen: Multe se mai pot schimba.

Episcopul: Din păcate prea multe s'au schimbat. Poate când ne-om mai revedea, vei veni ca duşman în faţa zidurilor mele, să pustieşti ogoarele care ţie îţi datorează rodnicia lor de până acum.

Weislingen: Nu, Eminenţă.

Episcopul: Nu poţi să zici că nu ! Laicii, vecinii mei, îmi poartă toţi pică. Când te aveam pe tine... Dar poţi să pleci, Weislingen. Nu mai am nimic de spus. Multe planuri ai zădărnicit. Poţi pleca...

Weislingen: Ce-aş putea să vă mai spun ?

(Episcopul iese).

Franz vine.

Franz: Adelheid vă aşteaptă. Nu-i e bine. Totuşi n'ar vrea să plecaţi fără un bun rămas.

Weislingen: Haidem.

Franz: E sigur că plecăm ?

Weislingen: Chiar în seara asta.

Franz: Mi-e greu de parcă plec din lumea asta.

Weislingen: Şi mie; ba parcă nici nu ştiu încotro plec.

Camera Adelheid-ei.

Adelheid. Camerista.

Camerista: Arătaţi palidă, Doamnă.

Adelheid: Nu-l iubesc. Aş vrea totuşi să nu plece. Vezi, aş putea să trăesc cu el, chiar dacă nu l-aş lua de bărbat.

Camerista: Dar credeţi că pleacă ?
Adelheid: E la episcop să-şi ia rămas bun.
Camerista: Şi abia pe urmă vine greul.
Adelheid: Ce vrei să zici ?
Camerista: Mai întrebaţi ? L-aţi prins de inimă. Oricât s'ar sbate — nu mai scapă.

Adelheid, Weislingen.

Weislingen: Nu vă e bine, Doamnă.
Adelheid: Iţi e tot una. Te desparţi de noi. Pleci pentru totdeauna. Ce-ţi pasă dacă mai trăim ori nu ?
Weislingen: Nu mă cunoaşteţi.
Adelheid: Te iau drept ce te dai.
Weislingen: Aparenţa înşeală.
Adelheid: Eşti cameleon ?
Weislingen: De-ai şti ce e 'n inima mea !
Adelheid: Frumoase lucruri mi-ar fi dat să văd.
Weislingen: Cu siguranţă. Aţi găsit propriul Dv. portret.
Adelheir: In cine ştie ce ungher cu portrete de răposaţi. Ascultă, Weislingen, nu uita că vorbeşti cu mine. Vorbele late or fi ele bune când e să te ascunzi pe după ele; oricum însă, jalnic lucru este să fii recunoscut sub mască. Nu poţi să negi niciun fapt — şi susţii totuşi contrariul. Ce părere mai pot să-mi fac despre d-ta ?
Weislingen: Oricare, mi-e egal. Sunt atât de amărît de cum sunt, încât puţin îmi mai pasă de cum par.
Adelheid: Ai venit să-ţi iei bun rămas.
Weislingen: Daţi-mi voe să vă sărut mâna. Vă zic rămas bun. Mi-aţi amintit-o. Iertaţi-mă ! Văd că vă deranjez, Doamnă.
Adelheid: N'ai înţeles. Voiam să-ţi ajut să pleci. Doar vrei să pleci.
Weislingen: Spuneţi mai degrabă: trebuie ! Dacă nu m'ar lega datoria mea de cavaler, cuvântul dat care mi-e sfânt...
Adelheid: Du-te ! Du-te ! Spune-o asta fetelor care citesc „Codul Cavalerului" şi visează un bărbat la fel: „Datoria de cavaler" ! Mă faci să râd !
Weislingen: Nici d-ta nu crezi ce spui !
Adelheid: Ascultă-mă pe mine: te prefaci ! Ce ai promis ? Şi cui ? Unui om care nu-şi respectă nici măcar legământul lui faţă de Impărat şi de ţară, şi nu şi-l respectă tocmai atunci când ştia că prinzându-te, îşi atrage proscrierea. Datoria ! O datorie cu nimic mai presus de un jurământ fals, smuls cu de-a sile. Cum, — legile noastre nu te pot deslega de asemenea jurământ ? Poveşti de copii ! Nu mi-o spune mie ! Altceva ascunzi. Să te faci duşmanul ţării, duşman al binelui şi al liniştei oamenilor ! Duşman al Impăratului ! Tovarăşul unui tâlhar, tu, Weislingen, o fire aşa de simţitoare !
Weislingen: Dacă l-ai cunoaşte !

Adelheid: ...aș ști să-l judec după merit: o fire mândră și neînduplecată. Tocmai de asta mă tem pentru tine, Weislingen. Încearcă și vezi-te tovarășul lui! Du-te, lasă-l să te pună sub călcâi! Tu, fire deschisă și caldă...

Weislingen: Și el e.

Adelheid: Dar tu cedezi — și el nu! Când cu gândul nu gândești, te calcă în picioare de ai s'ajungi sclavul unui cavaler în loc să-i stăpânești pe prinți. Dar e o cruzime să-ți turbur speranțele de viitor...

Weislingen: De-ai ști cu ce dragoste nețărmurită m'a întâmpinat!

Adelheid: Și asta i-o iei în nume de bine? Era datoria lui s'o facă. Ce-ai fi pierdut dacă s'ar fi purtat brutal? Pe mine m'ar fi stânjenit mai puțin. Un om semeț ca el...

Weislingen: O spui pentru că ți-e dușman.

Adelheid: O spuneam pentru libertatea d-tale. Dar la urma-urmei, ce mă privește? Du-te sănătos!

Weislingen: Un moment (îi ia mâna și tace).

Adelheid: Mai e ceva?

Weilingen: ...trebuie să plec.

Adelheid: Du-te!

Weislingen: Doamnă! — Nu pot.

Adelheid: Dar trebuie.

Weislingen: Și nu vă mai văd?

Adelheid: Du-te! Sunt bolnavă, — păcat — tocmai acum...

Weislingen: Uite-te altfel la mine!

Adelheid: Ne ești vrăjmaș și ai vrea să-ți surâdem? Du-te!

Weislingen: Adelheid!

Adelheid: Te urăsc!

Intră **Franz.**

Franz: Stăpâne, Episcopul vă chiamă.

Adelheid: Du-te, du-te!

Franz: Vă roagă să veniți degrabă.

Adelheid: Du-te, du-te!

Weislingen: Nu-mi iau rămas bun, — mă 'ntorc!

(iese)

Adelheid: Te 'ntorci? 'Om vedea! Margareta, dacă mai vine, nu-l primesc. Spune-i că nu mi-e bine, că mă doare capul, că dorm — să nu-l văd! Dacă mai e vre-o nădejde să-l întoarcem, singura cale e asta (pleacă).

Anticameră.

Weislingen. Franz.

Weislingen: Nu vrea să mă vadă?

Franz: Se 'nnoptează. Să pun șaua pe cai?

Weislingen: Nu vrea să mă vadă!
Franz: Pe când să fie gata caii?
Weislingen: S'a întârziat. Rămânem pe loc.
Franz: Mulțumescu-ți, Doamne! (i e s e).
Weislingen (s i e - î n s u ș i). Rământ! Ia seama! E o mare încercare! Calul mi s'a speriat când să intre pe poarta castelului. Ingerul meu bun parcă-i ieșise 'n cale. Știa el ce primejdii mă pândeau dacă intru. Dar nu se cade nici ca să-l las pe episcop cu toate treburile încurcate, când mie mi le dăduse în seamă — și să nu le pun măcar în ordine, așa încât cine-o veni după mine să știe de unde să ia firul. Asta pot s'o fac, — nu dăunează cu nimic nici lui Berlichingen, nici legăturii dintre noi. Aici n'au să mă poată ține. Firește, tot mai bine era de nu veneam. Dar de plecat, tot plec eu, mâine ori poimâne (i e s e).

La Spessart.

Götz, Selbitz, Georg.

Selbitz: Vedeți? Cum v'am spus eu, așa s'a 'ntâmplat.
Götz: Nu. Nu. Nu.
Georg: Credeți-mă. E adevărul-adevărat. Am făcut cum mi-ați poruncit. M'am îmbrăcat cu haina prizonierului din Bamberg, mi-am luat scrisoarea, și făcându-mă că-mi câștig și eu o pâine, i-am însoțit pe niște țărani din Reineck până sus la Bamberg.
Selbitz: Îmbrăcat așa? Puteai s'o pățești.
Georg: Acuma văd și eu. Dar un călăreț când o chibzui prea mult, nu mai ajunge să dea nicio lovitură mai de Doamne-ajută! Nici n'am apucat să intru bine în Bamberg — și la han am și auzit: Weislingen s'a împăcat cu episcopul; și au vorbit o grămadă despre căsătoria cu văduva lui Walldorf!
Götz: Vorbe!
Georg: L-am văzut când o ducea de braț, la masă. Frumoasă femee, ce să vă spun, foarte frumoasă! Ne-am ploconit cu toții, ea ne-a mulțumit la toți; el a dat din cap, părea încântat, iar în urma lor mulțimea șoptea: frumoasă pereche!
Götz: Se poate.
Georg: Stați să vedeți: A doua zi când s'a dus la biserică, am pândit până mi-a venit bine. Era singur el cu un paj. Eram jos la scară și i-am șoptit: „două cuvinte dela prietenul Dv. Berlichingen". A înlemnit. Ii citeai pe față că e vinovat! Îi era greu să dea ochi cu mine, un biet pârlit de valet.
Selbitz: Semn că conștiința lui era mai prejos de rangul tău.
Georg: Ești din Bamberg, mi-a spus. I-am răspuns: Vă aduc un salut din partea Cavalerului von Berlichingen, și aș vrea să vă întreb... — Vino mâine dimineață, mi-a spus, la mine în anticameră și vorbim acolo.
Götz: Și te-ai dus?

Georg: Mai încape vorbă ? Mi-am pierdut o grămadă de vreme aşteptând. Intr'una mă tot măsurau, din cap până 'n picioare, valeţii lui îmbrăcaţi în mătase. Gândeam în mine: N'aveţi de cât ! La urmă a dat Dumnezeu şi mi-au spus să intru. Arăta supărat — dar ce-aveam eu de supărarea lui ? M'am dus la el şi i-am spus ce-aveam de spus. Vorbea dârz ca unul care n'are curaj, dar n'o dă pe faţă. Mi-a spus că se miră cum de-i cereţi socoteală printr'un valet. Mi-a fost ciudă. I-am spus: nu ştiu decât două feluri de oameni: cinstiţi ori nemernici — şi eu îi slujesc lui Götz von Berlichingen. Atunci s'a aprins, a încurcat vrute şi nevrute; — eu atât am înţeles: că l-aţi luat prea repede, că nu vă e dator cu nimic şi că nu mai vea să aibă de-aface cu Dv.

Götz: Cum ! El cu gura lui ţi-a spus asta ?

Georg : Şi asta — şi mai mult. M'a ameninţat că...

Götz: Ajunge ! L-am pierdut şi pe el ! Incredere, încredere, din nou m'ai înşelat ! Biata Marie ! Cum să-i spun eu una ca asta ?

Selbitz: Mai bine-aş ologi de tot decât să fiu aşa porc de câine !

(I e s e).

B a m b e r g.

Adelheid. Weislingen.

Adelheid: Groaznic încep să mă plictisesc ! Să stăm de vorbă — mi-e urât, iar ca să-mi mai fac un joc din D-ta, parcă mi-e greu. Plictiseală, plictiseală, eşti mai rea şi decât boala !

Weislingen : Ţi s'a şi urât de mine ?

Adelheid: De d-ta poate că nu, dar de prezenţa d-tale. Mai bine te duceai unde-ţi puseseşi de gând; — îmi pare rău că te-am ţinut.

Weislingen: Favoarea femeii ! Intâi te ia subt aripă şi-ţi încălzeşte cele mai dragi speranţe, apoi deodată, ca o găină nestatornică, fuge de pe cuibar, şi puişorii cari 'ncepuseră să încolţească, îi lasă 'n voia soartei, să piară...

Adelheid: Ocărăşte femeile ! Faci ca nesocotitul de jucător când asvârle şi calcă 'n picioare cărţile care nu sunt cu nimic vinovate că el a pierdut la joc ! Dar bărbaţii nu sunt tot aşa ? Tocmai voi vă găsiţi să vorbiţi de nestatornicie ? Voi care doar când şi când sunteţi ce-aţi vrea să fiţi, dar niciodată ce ar trebui să fiţi ? Regi împopoţonaţi şi invidiaţi de mulţime ! Ce n'ar da o biată lucrătoare să aibă la gât un şir din mărgăritarele care vă tivesc haina pe poale şi pe care voi le călcaţi în picioare ?

Weislingen: Eşti amară !

Adelheid: E răspunsul la ce-mi spuneai mai adineauri. Inainte de a te cunoaşte Weislingen, eram ca lucrătoarea aceea. Atâta zarvă s'a făcut în jurul tău şi atât te-a ridicat în slavă mulţimea şi ţi-a făcut — dar la ce bun să comparăm ? — o reclamă ca de

bâlci, încât ajunsesem să nu mai am decât o singură dorinţă: ah, oiu putea eu vreodată să am în faţă pe această quintesenţă a bărbatului, acest phönix cu numele de Weislingen ? Şi iată, dorinţa mi-e împlinită.

Weislingen: Iar phönixul s'a înfăţişat ca un biet cocoş domestic.

Adelheid: Nu, Weislingen; m'ai interesat.

Weislingen: Aşa s'ar fi zis.

Adelheid: Şi aşa a fost. Faima ţi-ai depăşit-o. Pe mulţime strălucirea din afară a meritelor o încântă. Ce ciudată sunt eu ! Nu pot să-i văd în adevărata lor lumină pe oamenii la care ţin. Aşa se face că am trăit o vreme unul lângă altul: simţeam eu în tine o lipsă, dar nu ştiam care. Acum mi s'au deschis ochii: In locul omului energic care duce 'n mână toată viaţa unui principat — fără însă să-şi uite nici de sine, şi nici de faimă, a omului care printr'o mulţime de fapte, care de care mai strălucite, s'a ridicat până 'n slavă — văd acum pe-un văicărit ca un poet bolnav, sucit ca o fată arţăgoasă şi trândav ca un holtei la pensie. La început credeam că întâmplarea aceea care te-a mâhnit peste măsură, e de vină, şi-ţi treceam cu vederea. De când văd însă că pe zi ce trece eşti tot mai mohorît, — iartă-mă, ştii, dar îţi retrag orişice favoare. N'ai dreptul la ea. Altui Weislingen i-o dăruisem pe viaţă, dar acela n'a putut să ţi-o treacă d-tale.

Weislingen: Dă-mi drumul atunci.

Adelheid: Nu, câtă vreme mai rămâne o speranţă. In astfel de cazuri, singurătatea e rău sfetnic. Bietul băiat ! Eşti amărît de parcă te-a 'nşelat iubita d'intâia. Vezi, de-asta nu mă dau bătută. Dă-mi mâna şi iartă-mi tot ce ţi-am spus numai din dragoste.

Weislingen: Dacă m'ai iubi, ai găsi pentru dragostea mea arzătoare o mângâere cât de mică. Adelheid, tu mă 'nvinui foarte pe nedrept. De-ai şti numai a suta parte din tot ce mă frământă de câtva timp, nu ţi-ai mai face o plăcere să-mi vorbeşti cu atâta nepăsare şi dispreţ, şi nu m'ai hărţui cu atâta cruzime. Surâzi! In urma pasului aceluia pripit, până să redevin iarăşi eu-însumi, mi-a trebuit timp. E greu să lupţi împotriva omului a cărei dragoste se trezise din nou atâta de vie în inima mea !

Adelheid: Ciudat ce eşti ! Cum poţi tu iubi pe omul pe care-l invidiezi ! E ca şi când m'aş duce cu hrană la vrăjmaş.

Weislingen: Văd şi eu că nu mai e timp de pierdut. L-au înştiinţat că sunt iarăşi Weislingen de mai 'nainte şi o să caute să-şi ia măsurile. Dar, Adelheid, nu vreau să crezi că noi stăm cu mâinile în sân. Călăreţii noştri s'au întărit şi stau de veghe, tratativele merg, iar Adunarea din Augsburg ne va duce interesele la bun sfârşit.

Adelheid: Te duci şi tu ?

Weislingen: De-ar fi să duc cu mine cea mai caldă nădejde de viitor ! (*îi sărută mâna*).

Adelheid: Neîncrezători ce sunteţi ! Mereu vreţi semne şi minuni ! Du-te, Weislingen ! Ce-ai început, du pân'la capăt. Interesele episcopului, al tău, al meu, sunt atât de legate unu de altul, încât dacă n'ar fi decât cauza politică la mijloc, şi tot...

Weislingen: Glumeşti.

Adelhid: Nu glumesc deloc. Pământurile mele sunt în mâna îngâmfatului de duce; pe ale tale n'o să le lase Götz multă vreme în pace, — şi dacă nu ne-om uni între noi, cum fac vrăjmaşii noştri, şi nu l-om atrage pe Impărat de partea noastră, e rău de noi.

Weislingen: N'am nicio teamă. Cei mai mulţi dintre prinţi gândesc ca noi. Şi cum Impăratul ne cere ajutor împotriva Turcilor, drept ar fi ca şi el să ne vină în ajutor. Nespus de fericit aş fi să pot scoate moşiile tale din mâna înfumuraţilor de vrăjmaşi, iar capetele răsvrătite din Suabia să le trimit pe lumea ailaltă, şi să fac să fie iar linişte în toată eparhia. Şi pe urmă...

Adelheid: O zi aduce pe alta, şi soarta o decide viitorul.

Weislingen: Dar trebuie să vrem.

Adelheid: Şi vrem.

Weislingen: E sfânt.

Adelheid: Sfânt; Dar du-te !

Weislingen: Vrăjitoare !

H a n.

Nuntă la ţară. Afară joc şi lăutari.

Socrul, Götz, Selbitz la o masă. **Ginerele** vine spre el.

Götz: Foarte cuminte că aţi pus capăt certii dintre voi şi aţi încheiat-o cu bine, cu nuntă şi cu veselie.

Socrul: Mai bine decât aş fi visat vreodată. Să trăesc în pace cu vecinul şi să-mi văd şi fata căpătuită.

Ginerele: Şi eu, stăpân pe locul cu pricina şi pe cea mai nostimă fetişcană din sat. Ce bine era dacă-ţi venea gândul mai demult !

Selbitz: Dar de când vă judecaţi ?

Socrul: De vre-o opt ani. Mai bine m'ar scutura frigurile înc'o dată pe atât decât să mai trec prin ce-am trecut. N'ai crede câtă bătae de cap pân' să apuci dela cârlionţaţii ăştia o hotărîre. Şi la urmă cu ce te alegi ? Lua-l-ar dracu pe Sapupi ! Negricios de italian spurcat !

Ginerile: Mare tâlhar ! In două rânduri am fost la el.

Socrul: Şi eu în trei. Şi ce să vedeţi ? La urmă, când să dea hotărîrea, — avea şi vecinul dreptate, aveam şi eu dreptate. Am rămas amândoi cu gurile căscate, pân' ce s'a milostivit Dumnezeu de mi-a dat în gând să-i dau şi fata odată cu pământul.

Götz (b â n d): Pentru buna înţelegere şi 'n viitor !

Socrul: Să dea Dumnezeu ! Dar fie ce-ar fi, că eu cât oiu trăi nu mai mă duc la judecată. O groază de parale te costă. Şi-o ploconeală, e tot pe bani.

Selbitz: Bine, dar în fiecare an se fac anchete de către trimişii împărăteşti.

Socrul: Eu unul n'am văzut nici picior de aşa ceva. Bunătate de taleri, toţi mi s'au dus. M'am spetit plătind.

Götz: Cum asta ?

Socrul: Toţi întind mâna după cerşeală. Numai asesorul, bătu-l-ar Sfântul, mi-a mâncat optsprezece guldeni de aur.

Mirele: Care ?

Socrul: Care altul decât Sapupi ?

Götz: Ruşine să-i fie !

Socrul: Ba mie douăzeci mi-a cerut. Când m'am dus de i-am numărat pe masă, în frumuseţea aia de casă cu grădină, în sala mare, mă seca la inimă de ciudă; că vezi d-ta, casa şi gospodăria o am, la ce să zic, — dar bani peşin de unde iau ? Stam năuc, Dumnezeu mă ştie cum, fără o para să am de întors. Până când mi-am luat inima 'n dinţi şi i-am spus-o pe şleau. A văzut el că sunt oţărit rău; numai ce-l văd că mi-aruncă doi guldeni îndărăt şi mi-a 'nchis uşa 'n nas.

Ginerele: Cum se poate ? Sapupi ?

Socrul: Ba bine că nu ! El; care altul ?

Ginerele: Lua-l-ar dracu ! Şi mie mi-a mâncat cincisprezece guldeni.

Socrul: Ticălosul !

Selbitz: Götz, şi mai zic să **noi** suntem tâlhari !

Socrul: De-asta a şi dat-o el hotărîrea în doi peri. Câinele !

Götz: Faceţi plângere ! Nu merge aşa.

Socrul: Cum s'o facem ?

Götz: N'aveţi decât să vă duceţi la Speier; e tocmai vremea anchetelor. Arătaţi-le cum stă lucrul. Trebue să vă facă dreptate şi să vă dea banii înapoi.

Ginerele: Credeţi că ajungem la ceva ?

Götz: Dacă mi-ar fi stat mie în mână, ajungeaţi.

Selbitz: Şi apoi, e o sumă. Face să încercaţi.

Götz: Mai de mult, pentru o sumă mult mai mică, şi tot m'am dus.

Socrul: Tu ce zici ?

Ginerele: Să 'ncercăm ! Ce-o fi o fi !

Georg v i n e.

Georg: Negustorii din Nürnberg se apropie.

Götz: Dincotro ?

Georg: Dacă pornim călare şi ne furişăm încet, îi prindem între Beerheim şi Mühlbach, în pădure.

Selbitz: Strașnic !

Götz: Haidem, copii ! Rămâneţi sănătoşi ! Şi să ne-ajute Dumnezeu după gând.

Ţărani: Foarte mulţumim ! Nu luaţi masa aci în seara asta ?

Götz: Nu-i timp ! Pornim !

Trad. de **Laura M. Dragomirescu**

ANTON GRAF KNYPHAUSEN: ROMÂNIA, ŢARA IDILELOR SENINE*...

Am petrecut o noapte la ţară. Ne-am sculat înainte de mijirea zorilor şi, prin strada cu hopuri a satului, am ajuns la puntea de scânduri mişcătoare. Am trecut pe malul celălalt şi ne-am urcat pe colină. Acolo, ne-am aşezat să aşteptăm ziua. O dumbrăveancă, asemeni unei licăriri metalice, se alinta în zbor la câţiva paşi în faţa noastră. Peste lunci se întindeau pânzele albe de aburii dimineţii. Ici, colo, se vedeau conturele salcâmilor şi sălciilor împrejmuind ogrăzile. Când a răsărit soarele, satul era treaz în valea dela picioarele noastre. Copiii ieşiseră în drum şi un convoi de care se pregătea de plecare spre oraş. Larma oamenilor, mugetul vitelor şi scârţâitul carelor răzbăteau până la noi potolite, ca murmurul tainic al unei nopţi de Crăciun între zidurile unei chilii. Toată valea, tot satul, era învelit în verde viu. Valea părea o cămară îmbelşugată de viaţă, neîncătuşată de vreme şi nesilită de nici un plan, negospodărită de nimeni, asemeni unui codru secular, care se înoieşte iarăşi şi iarăşi din prisosul miliardelor de seminţe, răzbind prin geruri şi prin arşiţe.

Râul dela picioarele noastre scăzuse într'o şuviţă, apa abia ajungea până la gleznele fetei care mâna două vite prin vad. Câteva sute de metri mai sus, unde se grămădesc sălciile şi se scaldă ţăranele bucurându-se în răgazul odihnitor al amiezilor dogoritoare, chiotind de răcoarea pătrunzătoare, apa e mai adâncă de un metru.

In cursul său lung, râul roade pământul malurilor şi-l aşterne, în curgerea liniştită a apei, în albie, înălţând-o până aproape de suprafaţa văii. Din această pricină, revărsările de ape sunt obişnuite, căci nimănui nu i-a trecut prin minte să-i sădească malurile şi pe nimeni nu-l doare capul dacă, după revărsări, satul rămâne câteva zile izolat de restul lumii.

Noi am sosit Dumineca. Tineretul juca hora şi chiuia, doi ţigani cântau din lăute şi bătrânii, înflăcărându-se, s'au prins şi ei în horă. Am ştiut numaidecât, cine era cel mai bun jucător, care-i frumoasa satului şi ce ţărancă avea cele mai măiestrite cusături pe iie. Ieri am plecat nerăbdători din Bucureşti, doritori să vedem şi să trăim ceva nou şi chiar azi dimineaţă am simţit o destindere. Am fost cuprinşi de un desăvârşit sentiment de vegetatism: nu simţeam nevoia nici unei mişcări, viaţa îşi urma cursul dela sine.

Şezând pe colină aveam impresia că am mai încercat de multeori această stare sufletească şi anume ori de câte ori m'a desfătat lumea inspiraţiei romanticilor germani. Am înţeles ceva extraordinar: România aproape nici odată nu are nimic comun cu ceeace se scrie despre ea! Oraşul Bucureşti este atât de depărtat de ţară, par'că ar fi la celălalt capăt al pământului. Adevărata faţă a României se arată în acest sătuc, aşezat undeva la ţară, în plaiurile căreia trăiesc patru din cinci Români.

Pretutindeni la ţară, întâlnesc motive care îmi par cunoscute de demult. Gândindu-mă, unde le-am mai văzut, mi se par că sunt pasteluri ale vre-unui pictor german din cine ştie ce pinacotecă. Viaţa românească dela ţară nu se înrudeşte prin nimic cu vârtoşenia pe care o imprimă scenelor ţărăneşti marii pictori olandezi, nu are nimic din exuberanţa copleşitoare a tablourilor lui Timmermann [1], dar Eichendorff [2] ar putea reda nemărginirea zărilor şi liniştea mănăstirilor. Dela C. D. Friedrich [3] până la Thoma [4], toţi romanticii ar fi putut să-şi petreacă timpul de maturitate în această ţară a ţăranilor blânzi.

Blând este atributul care se potriveşte mai bine ţăranului român. nu pentrucă unii dintre ei n'ar putea fi zurbagii, ci fiindcă nouă, celor ce venim din

ţinuturi mai aspre, ni se pare răbdător şi de o voioşie prietenoasă, care ne trezeşte buna dispoziţie.

Această Românie adevărată va fi descoperită odată de artiştii germani ca un sanatoriu al muzelor şi al ceasurilor de răgaz. Vor trebui să-şi scuture de pe ei toată graba şi să adaste închegarea unei opere, la terminarea căreia să poată exclama: «Mai bine decât atâta nu pot!»

Hoteluri se găsesc puţine. Dacă cineva vrea să cunoască farmecul acestei ţări, să nu vină fără cort. In cele din urmă, îşi va găsi adăpost şi va trăi bucuriile şi grijile pe care i le va dărui natura de aici dela sine. Se ştie oare, cât de darnică este în această privinţă natura, când este bine înţeleasă? Şi ţăranii din România o înţeleg. Ei nu sunt chinuiţi de problema păcatului strămoşesc, nu au nevoie să fie îngrijoraţi de astfel de preocupări pesimiste, pe care biserica lor nu le propovăduieşte. Ei muncesc din greu şi trăiesc toate senzaţiile; în trăirea senzaţiilor întrec natura şi dramatizează ceasurile amiezii şi ale miezului de noapte. Reminiscenţe păgâne şi credinţa creştină, adeseori nedespărţite, îi oferă imagini pentru creaţii patetice. Tot ce la noi este simbol şi istorie, aici este trăire directă. Când se sărbătoreşte Crăciunul sau Paştile, ţăranii nu comemorează ziua în care Cristos, înainte cu 1941 sau 1908 ani, s'a născut sau a înviat, pentru ei în fiecare Noapte-Sfântă se naşte Cristos, la fiecare Paşti învie şi la fiecare Înălţare se înalţă la cer, iar ţăranii sunt martori de faţă ai marei minuni. Iar când ţăranii sădesc pe mormântul unui tânăr un brad, acesta nu este simbolul jelirii miresei pe mormântul proaspăt, ci el, cel mai tânăr şi mai frumos brad dela munte, este menit să fie mireasa însăşi, a cărei durere, dragoste şi făptură rămâne întrupată în el pe mormânt.

Uriaşă este prăpastia între Bucureştii cu viaţă zorită şi cu clădiri înalte şi între întinsa ţară a ţăranilor. Ţăranul nu cunoaşte nerăbdarea, iar când vine la oraş, pare uitat şi supus faţă de toţi purtătorii de uniforme şi cingători cu catarame. Observatorului i se pare că hainele sunt fermecate şi fac din acelaşi soiu de oameni două neamuri deosebite, căci mai mult de jumătate din Bucureşti îşi are obârşia nemijlocită în ţărănimea satelor. Dacă totuşi este o prăpastie între slujbaşii Statului şi popor, peste care se întind puţine punţi, aceasta este rodul inegalităţii explicabile din cauza avântului politic grăbit şi a încopcierii zorite a României în Apus, o desvoltare pe care au luat-o numai două celule: Capitala şi ţinutul petrolifer. Aproape toată cealaltă România a rămas ţara răgazului şi a inspiraţiei, ţara cu nenumărate motive, ţara plină de arhaic pitoresc, ţara idilelor. Nu nepotrivirile sunt aici extraordinare, ele sunt prezente ori unde se întâlnesc popoare sau culturi, ci extraordinară este ţara ţăranilor, care trebue căutată de artişti aici, unde ea a creat forme desăvârşite de veacuri, care nicăiri nu pot fi întâlnite într'o formă atât de frumoasă ca aici. Această viaţă tăinuită în sine a ţăranului român a fost pricina că lumea interesată ştie câte ceva despre petrolul, porumbul sau grâul românesc şi despre cestiunea graniţelor, că fiecare vânător din Europa cunoaşte o întâmplare cu vre-un urs sau cerb din Carpaţi şi că fiecare lăcomos preţuieşte caviarul românesc, dar aproape nimeni nu a aflat nimic despre Românii satelor liniştite...

Trad. de A. P. Todor

NOTE

* Articol apărut în rev. „Das Reich", Berlin, Nr. 32 din 29 Decemvrie 1940, p. 22, sub titlul: Rumänien ist nicht Bukarest.

1 Felix Timmermann, poet şi pictor flamand, născ. la 5 Iulie 1886.

2 Ioseph Frh. v. Eichendorff, poet, (1788—1857). Mare talent liric, în special în redarea interioară a traiului dela ţară, bazată pe sentimentul religios.

3 Caspar David Friedrich, pictor (1774—1870) peisagist plin de poezie al vieţii dela ţară germane. O mare parte din picturile lui se află în Galeria dela Dresda.

5 Hans Thoma, pictor (1839—1924), peisagist al regiunii Pădurea Neagră; are picturi din trecutul şi folklorul german.

LEGENDA ORAŞULUI CARACAŞ

Răsfoind «Descrierea Moldovei» a lui Dimitrie Cantemir, am fost atras de un paragraf în care se vorbeşte de judeţul Fălciu. Marele cronicar român arată că în acest ţinut ar exista «urmele unei foarte vechi cetăţi» şi «că cetatea aceasta ar fi fost aşezată în vecinătatea oraşului Fălciu, ce se află situat pe malul Prutului». Cantemir mărturiseşte că a făcut întinse cercetări, însă nu a putut descoperi locul de aşezare al acestei cetăţi, despre care se spune că ar fi fost reşedinţa Taiphalilor. Iată ce scrie Cantemir în legătură cu cetatea Taiphalilor: «Citeam odată în povestirile manuscrise ale lui Herodot, că neamul războinic al Taiphalilor locuise lângă Prut, la o depărtare de trei zile de Dunăre şi construise o cetate foarte mare».

Ca fiu al judeţului Fălciu, născut şi crescut pe valea pârâiaşului Crasna ce îşi adună isvoarele din apropierea dealului Repedea de lângă Iaşi, am simţit o deosebită plăcere când am văzut cele scrise de Cantemir. Mai mult, m'am simţit obligat să leg de fosta cetate a Taiphalilor legenda unui oarecare oraş «Caracaş», despre care se spune că ar fi existat cam tot pe timpul Taiphalilor sau poate mai încoace. In orice caz, legenda oraşului Caracaş se leagă de timpurile primitive ale neamului nostru. Ea mă munceşte de multă vreme. I-am făcut lui V. Pârvan o întrebare în acest sens. Răspunsul a fost, că nu are nicio cunoştinţă despre oraşul în cauză, dar că nu se îndoeşte de o asemenea existenţă, deoarece toată ţara noastră a fost locuită încă din timpurile cele mai înaintate. Până să ajungem însă la istorioara ce ne preocupă în rândurile de faţă, socotim necesară o descriere a locurilor cari au stat de veghe atât la naşterea cât şi la dispariţia oraşului Caracaş, precum şi la toate frământările ce-s'au s'recurat una după alta până în zilele noastre.

In apropiere de locul istoric Dacolina (Gara Crasna), două culmi de dealuri aproape perpendiculare se sfârşesc unul lângă altul, făcând loc pârâiaşului Crasna care îşi varsă apele în acelea ale Bârladului.

Din dosul acestor două creste, ce poartă numele de dealul Bârladului şi dealul Lohanului, se desface întocmai ca o frunză de palmier lungă cât trei zile de călătorie, o vale când mai strâmtă, când mai largă, cu numele «Crasna», la fel cu acel al pârâului. Dintr'o parte, păzită de spinarea unui deal nesfârşit cu acelaş nume, de alta ascunsă de nenumărate culmi mici şi mărunte, ce în năzuinţa lor n'au putut nici una să pătrundă valea, se crede că pârâiaşul Crasna a fost numai un pretext al naturii, care a urmărit să creeze în aceste locuri un orizont de odihnă, o vale de poezie şi un pământ ce te cheamă la muncă fără hodină. Călătorul, care ar voi să viziteze aceste locuri cu amintiri necercetate, după ce va poposi în gara Crasna îndată va fi atras de tăietura măestrită a naturii cuprinsă între cele două dealuri pe unde trece apa sglobie a Crasnei. Pe urmă va fi cucerit de o deschidere măreaţă a văii la orizont, e cam la o distanţă de 10—12 km. de drum. Valea în această parte este îngustă şi, pe vremuri ploioasă, plină de locuri mlăştinoase. Când îngustimea văii a luat sfârşit, îi va apare în dreapta prima aşezare omenească din această vale, satul Cordeni, iar în partea stângă pârâiaşul cu valea şi dealul Burghelii. Va mai observa apoi că acest deal se prelungeşte uşor cu o coamă pierdută, până aproape de apă, ca pe urmă să se retragă în formă de dantelă şi să se înconvoae după cursul apei până mult departe, încât să încercuiască, asemeni unor aripi de flutur, două dealuri din aceeaşi bucată. Dealul Horoiata şi dealul Turchea. Alăturea de acest din urmă deal, privirea va fi cucerită de valea cu acelaş nume, deschisă ca un faldur de naframă şi închisă la fund ca rădăcina unei petale. Păşind şi peste această vale, călătorul ajunge după câteva minute să soarbă cu privirea alte două creaţii ale naturii: Fundul Văei şi Valea Foleştilor, care,

împreunându-se ca într'un estuar, lasă să se vadă în toată mărimea ei Movila Crasnei umflată ca un dovleac ce se subţiază către partea superioară. Va fi deajuns să-şi întoarcă numai o privire înapoi şi priveliştea va avea o înfăţişare neaşteptată, căci de partea cealaltă, pe o lungime de aproape trei km., va avea de observat, înşirate ca florile de păpădie pe un lan de grâu, casele mici şi sărăcăcioase ale satului Cordeni. Din dealul Crasnei o culme scoborâtă de vremuri va opri continuarea acestui sat, ca mai apoi după o pauză de câmpuri şi ogoare privirea să se înfigă în marginea unei alte aşezări de oameni, «satul Vineteşti», despre a cărui biserică profesorul Ghibănescu a scris că datează din anul 1779. Satul acesta, aşezat ca un melc cu locuinţa în spate, cu acoperişurile caselor răzeşeşti crescute parcă una lângă alta pe o curbătură de pământ întoarsă către sud, întocmai ca umărul unui viteaz în luptă cu duşmanul său, e un smoc de razachie scuturată ce presară coasta din deal şi până'n vale. Pe vremuri, acest sat a fost reşedinţa oficiului de poştă sau de «diligenţă», adică punctul unde se primeau caii şi personalul de drum, «surugiii». Locul a fost ales aici, pentrucă satul Vineteşti este considerat jumătatea drumului dintre cele două oraşe vecine : Huşi şi Vaslui. Bătrânii povestesc că Vodă Carol I, cu ocazia vizitei făcută prin ţară, a trecut şi prin acest sat, iar în timpul cât s'a făcut schimbarea cailor, regele — pe atunci domnitor — a primit pe Vasile Timircan, delegatul satului, ca să-i prezinte tradiţionala pâine şi sare. Tot ei mai spun că Vodă a fost foarte mulţumit de urarea de «bun venit», făcută de Timircan, pe care l-a pricopsit cu un ploconde doi napoleoni de aur.

Şi acum să ne întoarcem la povestea trecutului nostru, lăsând pe moş Ion Alexandru, un bătrân de peste o sută şi trei ani, să ne istorisească legenda cu oraşul Caracaş.

— He, hei! zice el, aşezat pe un mal de şanţ, scărpinându-se după ureche şi învârtind băţul ca să-şi sprijine barba; vezi, nepoate, culmea de unde să începe valea Burghelii şi toată culmea cu franjuri până la valea Turchii, adică cam până la via lui Nechifor Pălimar, am auzit dela alţi bătrâni, că pe vremuri neştiute şi nescotocite de oamenii noştri, ar fi existat un oraş mare cu numele de Caracaş.

«Caracaş»!, repetă el după ce înţelese întrebarea făcută de mine cu toată puterea mea la urechile lui aşa de astupate încât să nu audă nici bubuitura tunului celui mai năpraznic.

Păi Caracaş, nepoate, se mai repetă el, aşa îl ţiu eu minte. Bătrânii mai spuneau că i se mai zicea şi într'altfel, însă eu nu pot să-l mai am în cap. A fost un oraş vechiu, vechiu de tot, cu sute şi sute de ani mai înainte de vremea noastră. E aşa de mult de când a dispărut acest oraş, încât nici urmă n'a mai rămas pe locul unde el a dăinuit. Şi oraşul era înconjurat numai de păduri. Dar ce păduri! Aşa, cum să nu le poată pătrunde omul, ci numai paserile cerului şi fiarele sălbatice. Prin mijlocul acestor păduri a lunecat ca un şarpe fără măsură, Crasna, aşa cum a lăsat-o Dumnezeu trecând şi prin marginea oraşului dispărut. Eu chiar, făcu mai departe moş Ion, după ce îşi mai aşeză piciorul drept şi băţul de sub barbă, am apucat multă pădure şi multă pustietate pe aceste locuri. Ziua în amiază mare, îmi era frică să mă depărtez prea mult singur de sat, care acum vre-o sută cinci zeci de ani a fost de partea cealaltă a pârâului, pe culmea «Pisaltoaia», sau cum s'ar spune vecin cu marginea oraşului Caracaş, adică între valea Turchei şi între Fundul Vaei. Şi cum spuneam, oraşul acesta aşezat pe muchea platoului se zice că avea centru cam pe acolo pe unde astăzi sunt casele boerului Iamandi, pe culmea unde se îmbucă apa Burghelii cu apa Crasnei. Dar iată că veni o zi, când se împlini şi veleatul oraşului Caracaş. Dumnezeu, cel mai mare şi mai puternic decât toate gândurile noastre, a dat o ciumă cum nu mai fusese până atunci. Mureau oamenii cu sutele pe zi, iar pustiirea morţii ajunsese aşa de sălbatică, încât după câteva zile de molimă toţi oamenii au fugit care cum au putut şi unde au văzut cu ochii, lăsând oraşul gol şi pustiu. Chiar eu am apucat o molimă de holeră, — ducă-se pe pustii —, care nu e aşa de pustiitoare ca ciuma, însă depe urma căreia a pierit totuşi multă lume. Soăoarea mea a fost biata mamă, Dumnezeu s'o ierte, că m'a îndopat cu usturoi ca pe un curcan. Ajunsese o căpăţână de usturoiu a preţui cât o avere, aşa de căutat ce era.

Depărtarea de miezul povestirii mă făcu să par nervos şi chiar supărat pe moş Ion, care se uita în ochii mei şi nu înţelegea că eu vreau să-mi spună ce s'a întâmplat cu casele şi cu morţii din oraş. In cele din urmă mă înţelese, mă privi în ochi, însă îmi aruncă o privire de «bătut de Dumnezeu» de să-mi frângă inima şi apoi continuă.

— Aşa e, decât să stai de vorbă cu un om surd, mai bine alergi o poştă. Ştiu ce vrai, dar nu ştiu eu să spun. Desigur că vremurile cu cât au fost mai vechi, cu atât şi lumea a fost mai înapoiată. După fuga oamenilor din oraş, unii din bătrânii noştri povestesc că dintr'o întâmplare oraşul s'a aprins şi a ars, alţii însă spun că ne mai-voind să locuiască oamenii în oraş toate casele s'au dărâmat, mai ales că pe vremea aceea casele se făceau din pământ şi nuele. Pe aici însă au rămas locuri pustii, care mai târziu au fost ocupate de Tătari, despre care asemenea se vorbeşte că ar fi avut şi ei aşezări omeneşti, dar nu se ştie nimic despre locul lor. Se bănueşte totuşi că ar fi fost la marginea satului Vineteşti de azi, acolo unde se împreună cu Cordenii şi că de pe urma lor ar fi rămas un ţintirim. Eu şi cu tatăl tău de câteori am arat la fântâna Vornicesii şi am băgat plugul mai adânc în pământ, ori am scos un os, ori o tigvă de om.

Aici moş Ion se opri şi mă privi în ochi. Avu impresia că iar l-am întrebat ceva, însă cum eu nu făcui nici un fel de gest zise:

— Rău este şi cu omul surd! Ce-ar putea să fie? se întrebă tot el singur, după care urmă. Păi, pe vremea oraşului Caracaş nu exista nici oraşul Huşi şi nici Vaslui şi poate că nici neamul nostru nu exista, dar tot oameni au fost şi acei care au trăit în acest oraş, căci dacă noi ne găsim pe locurile astea, înseamnă că din ei ne tragem. Ţara noastră, aşa a fost sorocită de Dumnezeu să primească multe lighioane omeneşti şi să adăpostească multe lifte spurcate, însă neamul nostru la unele le-a pus cruce, iar la altele le-a făcut de petrecanie, arătându-le drumul pe unde să se ducă. Oamenii din oraşul Caracaş nu erau străini de locuri, ci născuţi şi crescuţi aici, cum suntem şi noi, numai că ciuma i-a pus pe fugă, cale de-o poştă şi mai bine. Cât va fi fost oraşul de mare n'aş putea să spun, însă ceiace am auzit este că mulţi oameni din târg nu aveau case, ci bordee, fiindcă aşa spun bătrânii «şi orăşenii şi-au părăsit bordeele şi casele». In privinţa întinderii oraşului, eu zic că trebue să fi fost mare, deoarece toate semnele depe aceste locuri ne-ar arăta aşezări omeneşti străvechi, iar în plus, locul unde era aşezat oraşul nu uşor putea să fie găsit de cotropitori, dacă ne gândim mai ales că dealul Crasnei, dealul Bârladului şi toate dealurile acestea înainte erau acoperite de păduri şi îi făceau o apărare naturală. Pe urmă de aici şi până la calea Prutului de care ar fi putut fi legaţi nu este mai mult ca o poştă şi jumătate, iar până la Galaţi cinci poşte. Eram copil, să fi tot avut 13—14 ani când am început să umblu pe drumul Galaţului. Plecam Duminecă seara şi ne înapoiam dela Galaţi Sâmbătă noaptea sau Duminecă dimineaţa. Odată, într'o toamnă, pe când ne întorceam dela Dunărea, ne-a ajuns o diligenţă din urmă şi toate carele i-au făcut loc să treacă, numai al meu n'a dat înlături, fiindcă eu care mânam boii adormisem în vârful carului. M'am deşteptat însă, într'un chiot de surugiu, aşa ca să te vâre în răcori pentru vre-o cinci luni, şi m'am pomenit cu o lovitură de biciu peste picioare, că aproape un an am purtat vânătaia şi m'am văicărit de durere.

Dar să ne întoarcem la povestea noastră. După ce a făcut să piară Caracaşul, Dumnezeu a adus în loc, pe partea unde a fost centru, o Sfântă Mânăstire, cam la o sută de paşi mai sus de moara boerului Iamandi. Se vede însă că locul a fost blestemat că şi Mânăstirii i s'a întâmplat ceva, fiindcă nici de dânsa nu se mai vorbeşte, doar atât că în faţa ei mai jos pe şesul Crasnei era un iaz mare şi adânc. Nu-i vorbă că iazuri de acestea se găseau pe toată valea. Chiar la noi, la marginea satului, a fost unul şi acolo la gardul tarinii dinspre pod când eram de şaptesprezece ani am prins un peşte de avea aproape douăzeci de ocale vechi. S'a întâmplat ca Mânăstirea să rămână pustie, însă oamenii care mai veţuiau prin prejur erau adesea tulburaţi de nişte prevestiri rele, clopotul mânăstirii, zuna singur. De groază, oamenii au mers la clopotniţă, au luat clopotul şi l-au aruncat în partea cea mai adâncă a iazului. Alţii spun că l-ar fi aruncat într'o fântână. Dei Oamenii vorbesc cum au apucat, însă adevărul este că mânăstirea s'a părăginit şi astăzi avem câmp de arat şi ocoale

boerești. Aducerea aminte, că pe locul mânăstirii sunt astăzi ocoale de vite îl nemulțumi până într'atât pe moș Ion Alexandru, încât văzui pe fața lui brăzdată de riduri o durere ce nu se poate descrie, iar drept orice semn de revoltă se ridică depe malul șanțului și o porni oftând zicând: Ne-am pierdut credința, s'a dus și sufletul!

Eram copil când am ascultat pentru prima dată povestea cu orașul Caracaș, repetată de mulți bătrâni și chiar de Moș Ion Alexandru, care de câte ori mă vedea căuta să-mi scoată din sacul amintirilor lui câte o poveste legată de oameni, de locuri și de viața celor ce au trăit pe meleagurile noastre. Astăzi, când citesc cele scrise despre cetatea Taiphalilor, mă întreb: Nu cumva cetatea Taiphalilor este una și aceeaș cu orașul Caracaș, despre care pomenesc Herodot și Cantemir?

I. Lupașcu

DE INSURAT M'AȘ INSURA

De 'nsurat m'aș însura,
Dar urâtă n'aș lua.
Eu am fost un blăstămat
Și pe părinți n'am ascultat
Și-am luat urâta 'n sat
Și-i tărcată ca un drac.
Eu mă duc la mânăstire,
Dar urâta merze după mine.
Eu am luat numai o sută de oi
Și o pereche de boi
Și boii or pierit de boală
Și oițele de vărsat
Iar eu am rămas cu urâta'n sat
Și-i urâtă ca un drac.
Du-te urâtă dela mine
Și trăește cum îți vine.
Eu mă duc să bat mătanii
De-i ieși dela spinare ca satana.

(Culeasă dela femeia Axenia Corneiowna, Râbnița).

FRUNZULIȚĂ LOBODĂ

Frunzuliță-i lobodă,
Oh, toată lumea-i slobodă,
Numai eu șed la 'nchisoare,
Fer la mâni, fer la picioare.
Oh! vinde, mamă, oile
Și mă scoate de-acolea.
Oh! vinde, mamă măcar boii,
Și mă scoate dela nevoi
Oh! vinde, mamă, măcar tot
Și mă scoate măcar mort.
Câtă zestre am a mea
Toată balta s'a umplea
La ce maică, m'ai făcut
Că noroc n'am avut,
La ce, Doamne, m'ai lăsat
Că noroc nu mi-ai dat.
Tot am zis noroc, noroc
Pân' am dat cu totu 'n foc.

Dac'am dat, la ce n'am ars,
La ce-am rămas de necaz.
Oi! mamă, la ce m'ai făcut
Dece n'ai dat cu mine 'n Prut.

(Culeasă dela femeia **Axenia Corneiowna, Râbniţa).**

Alexandru Ionescu

RĂURAŞ DI VIFLEIMU

Răuraş di Vifleimu,
Veniţi, boeri, şi privitiul,
Astădzi Domnul s'o născutul,
Domnul sfânt di dimult,
Domnul s'o născut curatul,
Di maica fără bărbatul,
Cu îngeri incongiuratul
Prorocirea prorocitul
Ver s'o naşte, ver s'o iaşte,
Di fecioara Maria iaşte,
Din rodia lui Avramu
Mântuirea lui Adamu
Noi cântămu ver cu jele
Pentr'a lui Adam greşele.
Adam pi Eva a ascultatul
Din pom rodicca [1] o gustatulu [rodicica]
Şi din raiu s'o dipărtatul
Raiu din gură a vorbitul:
— «Du-te, Adame, di la mine,
«Că te-oi lipsi di-a meu ghine».
Adam plânje şi suschină,
Raiul e grădină dulce
Nu mă 'ndur a mă duce
Di dulceaţa ia că-i dulce,
Di dulceaţa poamelor,
Di apa izvoarelor,
Di glasul păsărilor
Din mirozna florilor,
Din sunatul frundzelor,
Din slăvânţa îngerilor,
Din scaunul lui Davidu.
S'o 'nălţat din vecea lui
Pi craia pământului
Aducându-şi darului
O izmină şi'o tămâe,
Pi cum şi la sfânta carte-mi scrie.
Oi, Hristoase, în slavă ţie
Oameni boeri să vă vie
Cu dar şi cu bucurie
La mai mulţi ani mai cu ghine.

FRUNZULEANĂ DE DOI FAGI

Frunzuleană de doi fagi
Ibovnic să nu-ţi mai faci
Că pe urmă jele tragi.

[1] In variante «rodu».

Tătă vara la alune
Când am dat în primăvară
Mi-o crescut alune 'n poală
Cu mănuț și cu chicioare.

FRUNZULEANĂ SĂMĂROASLĂ

Frunzuleană sămăroaslă
Cine iubește și lasă
Șă-l blăstăm să n'aibă casă;
Aibă casa cucului
Și odihna șerchilor
In mijlocul codrilor.

ASTĂDZI EL PREALĂUDATU

Astădzi el prealăudatu,
Ingeraș di mare sfatu
Sfătuindu-l Năzăirea (Dumnezeirea)
Cum să nu-și chiardă zădirea,
Cum se nani blagoslovitu.

Iudelaș și doi smergei
Ș'așa din gură-mi vorbea:
— Dați-mi voi treizeci d'arginți-u
Șă vă-l dam pe Hristos prins-u
Șă vă-l dam șă-l răstigniți.
Răstigniți-mi-l Pilate
Cu ristigneală di moarte.
Di Pilat când mi l'o luatu
Sus la Gurguni mi l'o umflatu
Sus la cruce l'o suitu
Și pi cruce l'o răstignitu
Crucea era foarte grea
Sudoarea pârâu cura
Palmele că-i pironea,
Cui în talpă că-i bătea,
Cu jorjei mi-l încingea,
Cununa 'n cap că-i punea,
Cununa i-o apăsa,
Sângele se răvărsa;
Mi-l'o 'mpuns di coasta dreapta
Di cura sânge și apă
Di acolo lumea s'adapă
Di-acolo pân' în vecie
Oameni boeri să vă vie
Cu dar și cu bucurie
La mai mulți ani mai cu ghine.

FRUNZULEANĂ LOGIOARĂ

Frunzuleană logioară,
La Nistru pe mărgioară,
Șăd toți frații grămăgioară,
Da 'ntre dânșii surioară,
Surioară Marioară,
De ce-i fața gălghioară
Ver ți-e rău, ver dzaci di boală.

Nici mi-i rău, nici dzac di boală,
Dzac di voinicel din ţară,
Că tot o dzâs că m'o lua,
Nici sângur nu m'o luat,
Nici altora nu m'o dat,
M'o lăsat di m'am uscat,
Ca coarna di pi copac,
Ca trupina mărului,
Pi marginea drumului
Cine merge, creanga-mi frânge
'N mine inimioara plânge.

CÂND ERAM EU MITITEL

Când eram eu mititel,
Unde mă culcam dormeam;
Da de când am crescut mare,
Trupul meu odină n'are
Mâncarea de pe-a'n calare
Şi somnul di pi chicioare.

FRUNZĂ PELINIŢĂ

Frunză peliniţă
Maică, măiculiţă,
Nu mă blăstăma
Că t'oiu lepăda;
Şi m'aş duce — duce
Pisti o apă lină
Prin ţară străină
Cu puica de mână.

FRUNZULEANĂ PRISVISDOAGE

Frunzuleană prisvisdoage
Crâşmuliţă 'ntre pârloage
Vind rachiul trii jidauce
Cini bea, cochii nu face.
N'a ştiut şi maica mea
S'a hi dus şi ea să bea
Pi mini nu mă făcea.

DI CÂT MAICA MĂ FĂCEA

Di cât maica mă făcea
Mai bine un pom sădea,
De rodea, de nu rodea,
Umbrişoară că-mi ţinea.

FRUNZULEANĂ DI OREZ

Frunzuleană di orez,
Cochilu cu ochii verdzi.
Pi-un flăcău şă nu te 'ncredzi
Că flăcău-i mare câne.

De pe multe dealuri vine
Şi se pune lângă tine
Şi-ţi înşiră mii şi sute
Pân' te scoate şi din minte
Se dă deoparte şi râde;
Dar când dânsa râs s'o face
Ca pământu s'o desface,
Ca roua s'o scutura
Ca ţârna s'o măcina
Ca iarba s'o clătina.

Culese dela VANIA (Ion) PLUGAR. Are 62 de ani. E născut şi a locuit mereu în Râbniţa, într'o căsuţă acoperită cu pae, din dosul bisericii. Are obrazul prelung, barbă rară şi mâini mari.

— Tată-miu, boi ţinea, şăse — îmi zice el, oftând.

S'a lăsat greu la început. Apoi a pornit să-mi spună cântec după cântec. Toate astea într'o singură zi. Apoi a amuţit, epuizat. Şi a rămas aşa a doua şi a treia zi.

In căsuţa bătrânească unde stă Vania Plugar sunt icoane multe şi o candelă. Multă vreme a cetit el Psaltirea în biserică. Apoi, sub bolşevici, a căzut. Lucra pe la jidanii din târg, măturа. spărgea lemne. căra apă.

Într'un singur ceas a plâns de trei ori, aducându-şi aminte de baba ce i-a murit acum doi ani. Se numea, ca în legendă. Baba Dochia şi era cu zece ani mai tânără ca moşu. A răcit lucrând la jidani şi a murit. Bătrânul mi-a arătat oftând mereu o fotografie cu baba în cosciug. El e în genunchi, cu mâna la inimă, cu privirea halucinantă. Mi-a mai arătat şi o fotografie când făcea slujba militară «pi vremea lui Nicolae». Are privirea vie, faţa mai plină şi barba ceva mai crestată.

Imi vorbeşte cu durere de vremea comuniştilor, mai ales în ajun de sărbători.

— «Tătă vremia dincolo — în Basarabia — trăgea clopotele şi colinda sara, da la noi n'o fost nica. Şideam şi ascultam».

Imi spune apoi — cu nostalgie — că în vremea lui Nicolae se arunca şi aici crucea în Nistru. «di bătează» şi apoi preoţii colindau, cu crucea. tot satul, patru zile în şir.

Imi cântă apoi, cu glas de cântăreţ de strană, pe rusește, «In Iordan....»

Mă întrebă apoi:

— Când o da pământu, la vară? Da boi o da?

Şi când noaptea de Decembrie coboară grăbit, Vania Plugar oftează şi zice:

«Mi-e tare dor şi jăle după tinereţile mele. Parcă ieri o fost.

«Da Noe, care o făcut o coraghie şi-o adunat acolo tăte jivinile, o mai trăit după potop şăpte sute de ani şi tăt-i părea ca ieri viaţa».

Incepe să umble apoi prin casă, oftând după Baba-Dochiţa:

— O, babo, o babo...

Dimitrie P. Pascu

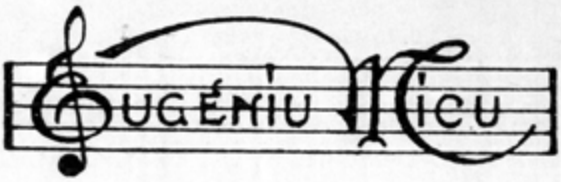

I N T R ' O G R Ă D I N Ă

Op. 1 — Nr. 4

Versuri de E. Văcărescu

P A R T I T U R A

Se poate executa de către următoarele formaţiuni:

1. — Cor mixt.
2. — Orchestră.
3. — Cor şi orchestră.
4. — Solo voce şi orchestră.

Această compoziţie poate fi cântată de oricare din formaţiunile specificate mai sus, sau poate fi retipărită, radio-difuzată, imprimată pe discuri, film sonor, etc., de către oricine, fără vre-o altă obligaţie, (în afara consideraţiunilor de a nu modifica sau îmbucătăţi atât textul muzicei cât şi cel literar, sau de a omite numele autorilor), dar fiind că subsemnatul nu fac parte din nicio asociaţie care mi-ar putea impune restricţii în acest sens, asupra lucrărilor mele.

E. M.
1. I. 1942

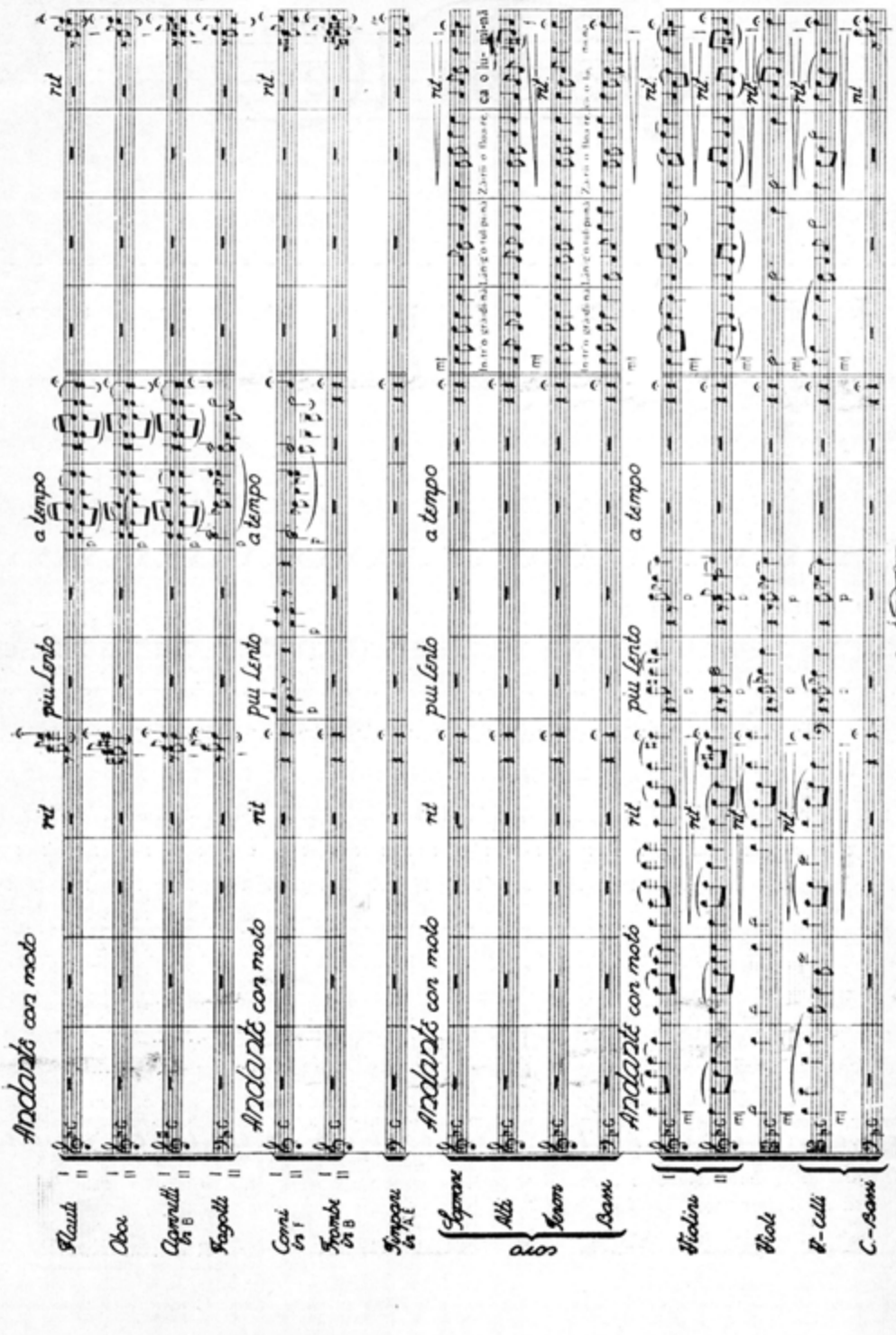
Andante con moto
rit
più lento
a tempo
Flauti
Oboi
Fagotti
Corni in F
Trombe in B
Timpani in A E
coro
Soprane
Alti
Tenori
Basse
Violini
Viole
V-celli
C-Bassi

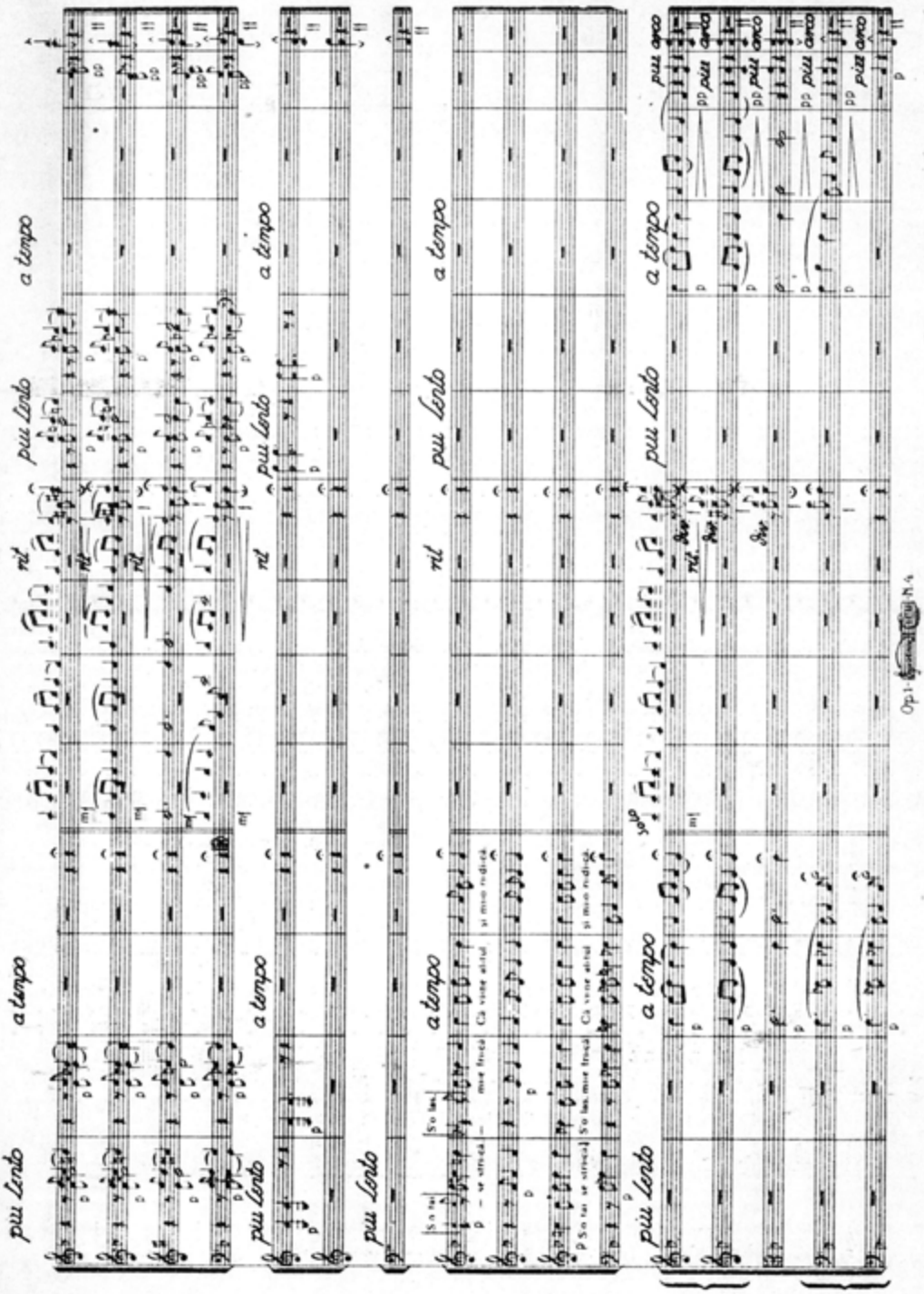
piu lento
a tempo
rit
piu lento
a tempo
piu lento
a tempo
piu lento
a tempo
rit
piu lento
a tempo
piu lento
a tempo
solo
piu lento
a tempo
piu arco
piu arco
piu arco
piu arco
piu arco
piu arco

IX

MORTUA EST!

Str. II

Trecut-ai când ceru-i câmpie senină,
Cu râuri de lap'e și flori de lumină,
Când norii cei negri par **sombre** palate
De luna regină pe rând visitate.

v. 3: **...sombre...** ca și în «Epigonii»: ...zimbru **sombru** și regal... In ms., Conv. Lit., A. D. Xenopol, G. Bogdan-Duică, G. Ibrăileanu, C. Botez, G. Călinescu, Perpessicius, I. Crețu.

...sumbre... în: Maiorescu (1883, 1940), I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, Gh. Adamescu, N. Iorga, L. Blaga, E. Lovinescu. Forma apare schimbată astfel întâia oară în ed. lui Maiorescu din 1883. — A. D. Xenopol: De lună, regină, pe rând visitate (v. 4).

Str. III

Te văd ca o umbră de-argint strălucită
Cu-aripi ridicate la ceriuri pornită,
Suind palid suflet a norilor schele
Pin ploaie de raze, **ninsoare** de stele.

v. 2: **...Cu-arîpi ridicate...** în ms., ca și în toate edițiile, afară de:

...C u a r i p i **ridicate...** în Conv. Lit. Maiorescu observă că suprimarea liniuței te ademenește, la început de vers, să citești cu accentul pe áripi, ceea ce schimbă metrul, în desacord cu schema regulată a versurilor.

...Cu-aripi r i d i c a t ă..., numai în ed. Dragomirescu; dacă nu-i greșală de tipar prin r i d i c a t ă c u a r i p i se dă alt înțeles, iar locuțiunea nici nu-i în spiritul limbii românești. S'ar cere: **Pe** a r i p i r i d i c a t ă...

In ms. poetului se vede clar: **ridicate.**

v. 4. **...Pin ploaie** de raze, **ninsoare** de stele... în ms. **ploiă,** deci nearticulat, ca și **ninsoare.** Emendarea se datorește lui T. Maiorescu; el primește forma **Pin** și îndreaptă greșala din Conv. Lit.: p l o a e a.

P r i n **ploaie...** în: Maiorescu 1940 (V. Demetrius); A. D. Xenopol, I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, L. Blaga, Perpessicius.

Pin p l o a e a... în: Conv. Lit., I. Bugdan Duică, C. Botez.

P r i n p l o a i a... în: E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, I. Crețu.

Deși în str. II, v. 1 poetul folosește forma **cer**
(...când ceru-i câmpie...)
în str. III, v. 2, preferă pluralul **ceriuri**
(...la ceriuri pornită...).

Punctuația

In cele mai multe ediții se folosește virgula în versul al doilea, în locul cesurii (ridicate,), iar în v. 3 p a l i d s u f l e t se consideră vocativ, chiar dela apariția primei ediții. In ms. însă aceste pauze nu se văd; reviste și alți câțiva editori întrebuințează virgula numai după s u f l e t, fără nici un rost. Eliminarea

CRONICA MUZICALĂ

CONCERTUL DE MUZICĂ ROMÂNEASCĂ DELA INSTITUTUL GERMAN, CU CONCURSUL MAESTRULUI GEORGE ENESCU

(13. XII. 1941)

E demn de notat că Institutul German din România, cu toate că se intitulează „pentru știință", nu exclude celelalte preocupări și manifestări, ba chiar le consideră tot așa de necesare ca pe cele științifice, observând că nu se pot despărți și că numai în continuă îmbinare se poate ajunge mai ușor

GEORGE ENESCU

la strângerea relațiilor româno-germane și la cunoașterea reciprocă a celor două popoare.

D. prof. Dr. *Ernst Gamillscheg*, directorul institutului, a deschis concertul cu un cuvânt introductiv, în care — printre altele — a spus: „Dacă

activitatea Institutului German pentru ştiinţă s'ar limita numai la problemele ştiinţifice, truda noastră ar fi unilaterală şi rezultatele ar fi nemulţumitoare pentru relaţiile româno-germane. Această seară de muzică, la care îşi dau concursul cele mai de seamă valori muzicale româneşti în frunte cu marele maestru George Enescu, are o deosebită importanţă pentru strângerea relaţiilor şi pentru cunoaşterea reciprocă a celor două popoare".

S'a executat următorul program:

1. *Enescu:* Vier Lieder auf Gedichte von Carmen Sylva (a. Mittagsläuten; b. Zaghaft; c. Armes Mägdlein; d. Der Schmettelingskuss). Solist: Gabriel Năruja. Am Flügel: Nicolae Marcovici. — 2. *Drăgoi:* Drei Tänze aus der „Rumänische Klaviersuite", op. 6. (a. Hodoroaga; b. Zdrăncănita; c. Cimpoiul (Der Dudelsack)). — 3. *Negrea:* Drei Teile aus „Eindrücke vom Lande", op. 6. (a. Die Spindel; b. Am Abend vor dem Tore; c. Alunelul (Rum. Tanz)). — 4. *List:* „Rumänische Rhapsodie". Solistin: Aurelia Cionca. — 5. *Jora:* Gebet. — 6. *Borgovan:* (a. Im Tale des Mureş; b. Wiegenlied. — 7. *Zirra:* a. Das Liebchen mit den schönen Augenbrauen; b. Doina. Solist: Gabriel Năruja. Am Flügel: Nicolae Marcovici. — 8. *Dima:* a. Schatz, wie wir uns noch so lieben; b. Das Lied des Knöspchens. — 9. *Kiriac:* Ionică (Hänschen). — 10. *Brediceanu:* Stăncuţa's Lied, aus den „Bilder vom Lande". Solistin: Valentina Creţoiu-Tassian. Am Flügel: Nicolae Marcovici. — 11. *Enescu:* A-moll Sonate Nr. 3, für Klavier und Violine, in rumänischem volkstümlichem Charakter. (Moderato malinconico; Andante sostenuto e misterioso; Allegro con brio, ma non troppo mosso). Violine: George Enescu. Klavier: Ion Filionescu.

Acest concert care, atât prin compoziţiile din program cât şi prin deosebitul aport al valorilor solistice române (virtuoasa pianistă Aurelia Cionca, primadona operelor din Bucureşti şi Viena, Valentina Creţoiu-Tassian, cantabilul bariton Gabriel Năruja şi pianistul Ion Filionescu, în fruntea cărora a fost maestrul maeştrilor George Enescu), a fost un adevărat eveniment muzical.

Concertul a avut darul să intensifice legăturile româno-germane, pe care ziua de mâine le cere de nedesfăcut.

ALEXANDRU TEODORESCU

LA 25 ANI DE ACTIVITATE ARTISTICĂ

Nu de mult s'au împlinit 25 ani de când acelaş om modest de astăzi îşi începea activitatea publică de prim violonist al manifestaţiilor cu caracter liric-scenic şi simfonic.

Născut în Ploeşti — 1896 —, după terminarea studiilor muzicale la Conservatorul din Bucureşti, între care vioara ca specialitate principală, a activat în diferite formaţiuni orchestrale şi de operă, apoi a fost angajat ca prim violonist în orchestra Operei şi Filarmonica din Bucureşti.

In afară de simfonice a activat şi în domeniul muzicii de cameră, înfiinţând un Quartet ce-i poartă numele, cu care a interpretat multă şi diversă muzică de cameră, serii de compoziţii (17 quartete de Beethoven), apoi ca solist, acompaniat de cele mai bune valori pianistice române.

Multele concerte, atât cele proprii cât şi simfonicele Filarmonicii, cele dela microfon şi cele de cameră, etc. i-au adus frumoase aprecieri şi distincţiuni printre care şi numirea ca profesor de vioară la Academia Regală de Muzică şi Artă Dramatică din Bucureşti.

Lumea muzicală, care a audiat frecvent manifestaţiile de selectă muzică simfonică şi cea de cameră, l-a auzit, cunoscut şi apreciat ca pe unul dintre cei mai buni violonişti ai noştri, după cum în specialitate, cei ce cunosc rostul unui concertmaestru într'o orchestră simfonică, l-au apreciat ca pe unul dintre cei mai buni concertmaeştri de siguranţă şi atac în concertele simfonice cele mai pretenţioase, ceeace înseamnă că atât lumea muzicală selectă a noastră dar mai ales Filarmonica, cu toţi dirijorii perindaţi la pupitru, îi datoresc recunoştinţă.

Ca semn al participării la această meritată aniversare, s'a organizat un concert simfonic la Ateneu în cadrul căruia concertmaestrul Alexandru Teodorescu a concertrat în cele trei forme şi anume înrt'un dublu concert de vioară având ca partener pe Maestrul George Enescu — drept măsură a aprecierii celui sărbătorit —, într'un concert pentru vioară şi orchestră şi într'o compoziţie simfonică fiind solist obligat.

Lumea muzicală a participat cu toată însufleţirea la acest festival, manifestând prin aceasta toată preţuirea pe care o merită Alexandru Teodorescu.

GIOACHINO ANTONIO ROSSINI

150 ANI DELA NAŞTERE

Dintre toţi compozitorii italieni, Rossini este cel care şi melodic şi ritmic şi dinamic şi expresiv, reprezintă spiritul şi caracterul italian. Aşa după cum e suficient să auzi numai un fragment din muzica lui Mozart ca să recunoşti compozitorul german cel mai natural inspirat, tot aşa e deajuns să auzi un fragment şi mai scurt din muzica lui Rossini pentru a pomeni imediat

ROSSINI

numele compozitorului din ţara cântecului, din ţara celor ce vorbesc cântând şi cântă vorbind.

Rossini, numit şi „Lebăda din Pesaro", s'a născut la 29 Februarie (după unii la 2 Martie) 1792, la Pesaro. Tatăl lui era muzicant, iar mama cântăreaţă la teatre mai mici. Studiile muzicale şi le-a făcut la Bologna, unde a urmat compoziţia şi contrapunctul.

După debutul componistic cu o operă într'un act, talentul său excepţional în domeniul operei a creat cu o uşurinţă de neimaginat peste 40 opere, dintre care numim câteva: Tancred, Italiana în Alger, Otello, Semiramis, Scara de mătase, Bărbierul din Sevilla — opera bufă cea mai vestită, pe care a scris-o în numai 14 zile —, Wilhem Tell — ultima lui operă scrisă în timpul

din urmă, pe când trăia la Paris, operă de maturitate. A mai scris două simfonii, messe, un Stabat mater, nenumărate Arii, Cantate, etc.

Rossini a trăit o parte din viaţă la Paris, a călătorit în diferite centre muzicale europene şi a murit la Ruelle lângă Paris, la 1868. Datorită artei cu care compozitorul a reuşit a turna în formă de operă, în stilul cel mai uşor de înţeles, cel mai bogat material sonor, melodic, ritmic, armonic, astăzi nu există scenă de operă care să nu aibă în repertoriul ei cel puţin una dintre operele lui Rossini.

150 ANI DELA MOARTEA LUI MOZART

27.I.1756—5.XII.1791

S'au împlinit de curând 150 de ani dela moartea lui Wolfgang Amadeus Mozart (* 27-I-1756 — † 5-XII-1791), unul dintre cele mai mari talente muzicale ale lumii.

Mozart, care nu poate fi înţeles decât ca un rezultat al marei forţe creatoare germane din secolul al XVIII-lea, a fost, atât ca interpret cât şi în creaţie,

MOZART

copil minune, fenomen muzical mondial, întrunind excepţional toate elementele ce definesc geniul.

Nu e locul a numi, nici chiar sumar, multele lui compoziţii scrise într'o viaţă destul de scurtă. Mozart este unul dintre primii mari maeştri interpreţi şi compozitori cari au întreprins multe călătorii artistice, concertând în cele mai mari centre muzicale, fiind peste tot admirat, ovaţionat şi onorat cu cele mai înalte distincţiuni.

Cu prilejul împlinirii a 150 de ani dela moartea lui Mozart, în toată lumea s'au organizat concerte aniversale, cu compoziţii din prodigioasa lui operă. La noi, comemorarea marelui compozitor a avut loc la Academia Regală de muzică şi artă dramatică, Opera Română şi Institutul German din România, pretutindeni evidenţiindu-se copleşitoarea lui personalitate, care nici după un secol şi jumătate n'a încetat să vrăjească şi să înalţe în chip deosebit.

Ion Delu

CRONICA REVISTELOR

■ **Cuget Moldovenesc** (XI, 1—3, Ian.-Mart. 1942) — «După zece ani» de eroică luptă, pentru a-şi croi drum prin toate greutăţile materiale şi pentru a trece peste baricadele ideologice ale internaţionalismului, care se ridicau împotriva acestei îndrăzneţe sentinele din nordul Basarabiei, revista face o privire retrospectivă asupra «drumului străbătut», fără nici o poticnire, fără să piardă o clipă măcar încrederea în biruinţa programului. Întemeiată de **Marc Văluţă**, publicaţia periodică «Cuget Moldovenesc» a avut norocul să fie condusă de unul dintre acei oameni plini de energie, **Petre Stati**, pentru care catedra dela liceul din Bălţi, acum la Liceul Naţional din Iaşi, înseamnă altar de biserică; revista «Cuget Moldovenesc» — rămâne Evanghelie deschisă unde se adună şi de unde se propăvăduieşte prin agerimea gândului şi frumuseţea simţimântului crezul de nesdruncinat în trăinicia acestui neam. Nici odată Petre Stati nu s'a lăsat ademenit să schimbe amvonul culturii cu un fotoliu din faţa netrebnicei tribune politice, spre care tentaţia venia adesea şi ne răpia uneori pe unii dintre cei mai vrednici cărturari şi le oferia măcar un loc de strapontin. «O foaie îndoită în patru, tipărită la Bălţi, cu litere roase şi cu o cerneală şi mai ştearsă, într'o tipografie subpământeană, spre care te duceau câteva trepte nesigure, de lemn. Colegătorii nu prea ştiau românește, aşa că erau necesare vreo cinci rânduri de corecturi, făcute în grabă, la reverberaţia îndoelnică a zilei, deasupra **spalturilor** umede, pe care le aştepta o maşină de imprimat, acţionată cu mâna» (pg. 3). Convingerea că'n asemenea deşteleniri va încolţi rodul binecuvântat de Dumnezeu şi Neam şi că acesta va creşte în preţ pe măsură ce vremea va înainta precum vorbăria politicianistă va fi pedepsită de uitare, această convingere sănătoasă, susţinută prin îndârjită muncă şi sacrificiu desleagă taina biruinţei «Cugetului Moldovenesc».

«Din dorinţa de a deschide drum înţelegerii între sufletele româneşti a luat naştere tipăritura aceasta. O întâmplare sau cine ştie ce ascunsă hotărâre a soartei, i-a fixat matca la Bălţi, în Basarabia, acolo unde instinctul naţional trebuia să fie cel puţin tot aşa de viu şi de vigilent, pe cât de active în dauna noastră fusese năpădirile străine de nu demult. Româneşti şi naţionaliste (subliniem acest pleonasm de astăzi) i-au fost primele licăriri de viaţă, naţionaliste şi româneşti credem să-i rămână trăsăturile ei până la sfârşit».

Suflet din sufletul Moldovei, cuget din **Cugetul Moldovei** — aceste mărturisiri de credinţă le cinstim cu toată admiraţia şi în aceste vremuri de socoteli naţionale şi internaţionale în domeniile realizărilor practice ca şi ale creaţiilor culturale, revista noastră, **«Convorbiri Literare»**, din pragul celui de-al 75-lea an de viaţă, doreşte tânărului, seninului şi sănătosului ei frate «Cuget Moldovenesc» să ajungă a privi îndărăt în veac, cu mândria datoriei împlinite.

«După zece ani» dela «o foaie îndoită 'n patru» privim proaspăt sositul volum de 160 pagini, în care se întâlnesc colaboratorii însufleţiţi de acelaşi crez al întoarcerii «la izvoarele spiritului popular moldovenesc, ţinându-l departe cu atentă grijă de orice amestec străin» (pg. 4):

Gh. A. Cuza, Aurel Ivănescu, Corneliu Dabija, Petre Stati, Pimen Constantinescu împletesc cununa poetică printre paginile de proză ştiinţifică şi beletristică, semnate de **Emil Diaconescu** (un întins şi documentar studiu despre «Românii din Transnistria»), **V. Pavelcu** («Insemnări psihologice» despre «Lumea festivă», «Elogiul greşelii» şi «Destinul năzuinţelor»). **Aurel G. Stino** (nuvela «Moartea lui Milucă»), **W. Both** (nuvela «Spade încrucişate»), Gh. N. Cârţu (Chemarea Slovei»).

Traduceri din lirica italiană (G. Carducci, G. Leopardi, Torquato Tasso) datorite lui **Pimen Constantinescu,** în versuri albe. Cel puţin celor din vol. lui Carducci «**Rime nouve**» nu s'ar fi impus oare versificaţie rimată? Frumos ca analisă şi formă de expunere studiul lui **Const. Nonea** despre Otilia Cazimir «Poeta sbuciumului Sentimental». Se simte scriitorul onest, care a străbătut şase volume din opera poetei, cetindu-le, cu pătrundere şi înflăcărându-se el însuşi mai înainte de a cere cetitorului dreptul de a fi urmărit şi urmat în gândurile şi preţuit pentru valorificarea critică a realizărilor Otiliei Cazimir.

Trecând la **cronică,** I. Gheorghiţă vorbeşte despre «Ctitorul Academiei Mihăilene: Mitropolitul Veniamin Costachi», iar în fresca «Eroilor Neamului» se înscrie încă un nume: **Alexandru Pogonat:** «In toamna anului trecut ne-a ajuns vestea morţii lui Alexandru Pogonat. Sergent T. R. într'un regiment de cavalerie, nu odată s'a distins prin eroismul său — avea înflăcărarea marilor luptători, care-l făcea să nu ţie seama de pericol, înfruntând cu dispreţ pânza gloanţelor ucigaşe. Vlăstar de Aromân, purtând deci în vine freamătul luptelor pentru libertate moştenit din vechi strămoşi, iubirea lui pentru pământul acestei ţări i-a cerut jertfa supremă ce i se poate cere unui om. Dispariţia lui Alexandru Pogonat lasă în rândurile noastre un mare gol. Noi cei dela «Cuget Moldovenesc» unde au văzut lumina tiparului cele mai multe din versurile lui înaripate, i-am admirat primii avântul imaginaţiei, căldura sufletului şi graiul ales în care ca 'ntr'o cupă de cristal turna licoarea poeziei rodite din glia meleagurilor noastre. Avea un cult nemărginit pentru coloarea locală, pentru cadrul autohton, cunoştea ca nimeni altul farmecul tradiţiei, iubea cu împătimire peisagiul românesc» (pg. 146).

Vitrina Cărţilor şi Revista Revistelor reţin atenţiunea cetitorilor şi-i îndrumează către lucrări valoroase din scrisul românesc (**Gh. A. Cuza:** Bugeacul, Drumuri şi popasuri basarabene; Locot. Col. **Const. Verdeş:** România; **N. V. Coban:** Cântece de acasă; **Gh. N. Cârţu:** Dălăccnii (schiţe şi nuvele); **Ronsarda Castro:** Opal; **G. Popa-Lisseanu:** Originea Secuilor şi secuizarea Românilor; **B. Iordan:** Decebal. — **Ite.**

■ **Universul Literar** (LI, nr. 14 din 14 April 1942) publică sub semnătura lui **Mihail Chirnoagă** un «Cuvânt înainte la volumul de poezii «**Mătrăgună**» de George Vaida», poetul erou căzut la Odesa în 18 August 1941. Din prezentarea, cu date biografice preţioase, cu incursiuni în poezia lui George Vaida, frumoase şi convingătoare exemplificări; puteau lipsi lamentaţiile lui Mihail Chirnoagă: «Prietenii l-au ignorat». Se vede că cei cari l-au ignorat, nu i-au fost prieteni. «Manuscrisele au zăcut pe mesele redacţiilor, iar poetul nădăjduia în păstrarea promisiunilor! Să nu se spună că George Vaida a fost cunoscut! Nu! George Vaida n'a fost cunoscut decât de foarte puţini; de iniţiaţi! George Vaida a fost ignorat!» Introducerea pe care istoria literară sau critică o face pentru lucrarea unui scriitor trebue să fie în perfectă armonie cu lucrarea însăşi, o uvertură la simfonia care-i urmează. «Cuvântul înainte» al lui M. Chirnoagă jigneşte deopotrivă publicaţiile periodice, cetitorii şi chiar pe poet, care a fost în viaţă, cum s'a realizat şi în poezie, discret până la timiditate, delicat, modest. Tonul gălăgios, plin de reproşuri în vânt, nu l-ar fi aprobat George Vaida însuşi; poetul a avut numeroşi prieteni, cari i-au dovedit preţuirea cetindu-l, publicându-i poeziile. Insăşi redacţia «Universului Literar» l-a găzduit, iar revista noastră, căreia la plecarea sa din urmă şi nebănuită de veci i-a încredinţat un caet «ca să aveţi de unde alege» i-a publicat în 1940 următoarele poezii: «**Plecarea poetului din camera lui**» (pg. 496); «**Cantonament**» (774); în 1941: «**Testament**» (42); «**Năerul**» (359); «**Moartea amintei**» (585); «**Chemare**» (1293).

In asurzitoarea linişte de veci, în care George Vaida, poet şi erou doarme împăcat cu sine, cu datoria împlinită, procesul fără obiect şi subiect ce-l deschide M. Chirnoagă sună ca o stridentă notă de impietate, ceea ce desigur n'a fost în intenţiunea autorului acelui «Cuvânt înainte». — **I. E. Torouţiu.**

B I B L I O G R A F I E

C Ă R Ț I

Gh. A. Cuza: Bugeacul (Drumuri și popasuri basarabene), 1 vol. 300 pag., Tip. „Brawo", 1941, Iași. Lei 125.

Alice Voinescu: Aspecte din teatrul contemporan, 1 vol. 208 pag., „Fundația Regală pentru literatură și artă", 1941, București. Lei 80.

Dumitru Almaș: Meșterul Manole (Roman), 528 pag., Ed. „Națională" Gh. Mecu. 1941, București. Lei. 180.

Ștefan Ionescu: Dela Petru cel Mare la Stalin (Istoria unei revoluții), 1 vol. 264 pag., Ed. „Cugetarea", 1941, București. Lei 110.

George Gregorian: Două fete dintr'un neam (versuri), 1 vol. 164 pag., Ed. „Cugetarea", 1941, București. Lei 60.

George A. Petre: Umbre și lespezi (Versuri), 1 vol. 68 pag., 1938, Oradea. Lei 50.

Emilian Vasilescu: Probleme de psihologie religioasă (Ediția II-a adăugită), 1 vol. 208 pag., Ed. „Cugetarea", 1941, București. Lei 80.

Al. Lascarov-Moldovanu: Scrisori de război (Din anul vitejiei românești 1941), 1 vol. 352 pag., Ed. „Cugetarea", 1942, București. Lei 175.

Sterie Diamandi: Fiul lui Dumnezeu — Fiul Omului, 1 vol. 568 pag., Ed. „Cartea Românească", 1942, București. Lei 300.

M. Sadoveanu: Măria-Sa Puiul Pădurii (Roman), 1 vol. 264 pag., Ed. „Cartea Românească", f. a., București. Lei 150.

Anastase Iftimie: Pe frontul de Est, 1 vol. 192 pag., Ed. „Luxor", 1942, București. Lei 120.

A. C. Cuza: Indrumări de politică externă (Desființarea „Ligei Națiunilor. Revizuirea tratatelor. Alianța României cu Germania. — Discursuri parlamentare rostite în anii 1920—1936), 1 vol. 156 pag., Ed. „Cugetarea", 1941, București. Lei 60.

Nichifor Crainic: Germania și Italia în scrisul meu dela 1932 încoace, 1 vol. 296 pag., Ed. „Cugetarea", 1941, București. Lei 120.

Mgr. Bougaud: De Evangelis, 1 vol. 196 pag., trad. de C. Ceruleanu, Ed. „Cugetarea", 1941, București. Lei 80.

Octavian Goga: Poesii, 1 vol. 384 pag., Ed. „Cugetarea", 1941, București. Lei 110.

S. D. Lalu: Lui Bălăcescu, 1 vol. 36 pag., Tip. „Cultura", 1941, București.

Prof. Iacobovici: Pentru Profesorul Bălăcescu, 1 vol. 4 pag., Tip. „Cultura". 1941, București.

Valeriu Olaniuc: Apă vie (Poezii), 1 vol 64 pag., „Tiparul Românesc", 1941, București.

Lucio D'Ambra: Meseria de soț (Roman), 1 vol. 304 pag., Ed. „Cugetarea", 1941, București. Lei 100.

Preot P. F. Alexandru: Originea omului după religie și știință (Studiu apologetic), 1 vol. 208 pag., Ed „Cugetarea", 1941, București. Lei 80.

Ilariu Dobridor: Cum au dizolvat evreii cultura europeană (vol. I din „Decăderea dogmelor"), 1 vol. 292 pag., Ed. „Cugetarea", 1941, București. Lei 90

I. D. Marin: Pedagogia lui Creangă, 1 vol. 192 pag., 1941, București. Lei 60.

A. Bolohan: Epigrame, 1 vol. 192 pag., Tip. „Bucovina" 1942, București. Lei 100.

Ștefan Popescu: Lerui-Ler (versuri), 1 vol. 40 pag., Ed. rev. „Cadran", 1941, curești. Lei 80.

G. Șt. Cazacu: Acorduri (versuri), 1 vol 124 pag., Ed. „Cronicarul". 1941. București. Lei 80.

George Axinteanu: Biruitorii — Oameni cu suflete de zei (Roman), 1 vol. 72 pag., Institutul de arte grafice al muncii, 1941, București.

D. Karnabatt: Sfântul Francisc din Assisi și spiritul franciscan, 1 vol. 286 pag., Tip. „Serafica", 1942, București. Lei 150.

Georgeta Mircea Cancicov: Pustiuri, 1 vol. 176 pag., Ed. „Prometeu", 1942, București. Lei 120.

Jack London: Ultimul match (Roman), 1 vol. 152 pag., Ed. „Prometeu", 1942, București. Lei 143.

Percy Arnold: Bancherii din Londra, 1 vol. 128 pag., Ed. „Prometeu", 1941, Bucureşti. Lei 60.

Ion Marin Sadoveanu: Istoria universală a dramei şi teatrului (I. Drama şi teatrul religios în evul mediu), 1 vol. 142 pag., Ed. „Prometeu", 1942, Bucureşti. Lei 180.

Demostene Botez: Pământ şi Om (versuri), 1 vol. 56 pag., Ed. „Prometeu", 1942, Bucureşti.

Theodor Vlădescu: Europa Stat Totalitar, 1 vol. 80 pag., Tip. „Frăţia Românească", 1942, Bucureşti.

Emanoil Bucuţa: Pietre de vad, 1 vol. 368 pag., Ed. „Casa Şcoalelor", 1941, Bucureşti. Lei 125.

Constantin Stelian: Mireasa lumii (versuri), 1 vol. 90 pag., „Tiparul Universitar", 1941, Bucureşti.

Leca Morariu: Ţara Scaunelor de Domnie, 1 vol. 18 pag., 1941, Cernăuţi. Lei 30.

G. D. Loghin: M. Eminescu şi provinciile desrobite, 1 vol. 24 pag., Tip. „Brawo". 1941, Iaşi.

C. Dan Pantazescu — Mircea Streinul: Istoria literaturii române (Indrumător pentru tineret), 1 vol. 190 pag., Ed. „Podeanu", 1941, Bucureşti. Lei 80.

S. Mehedinţi-Soveja: Creştinismul românesc (Adaos la Caracterizarea etnografică a poporului român), 1 vol. 226 pag., Ed. „Cugetarea", 1941, Bucureşti. Lei 80.

Ernest Bernea: Moldovă tristă, 1 vol 112 pag., Tip. „Bucovina", 1942, Bucureşti. Lei 80.

Ileana Busuioceanu: Lumină din ţara mea (Poeme), 1 vol. 64 pag., Ed. „Ramuri", 1942, Craiova. Lei 100.

Iordache Răducu: Ceasul Mântuirii (Piesă într'un act). Păcat străin (Piesă în 2 tablouri). Prima zi de războiu (Piesă într'un act), 1 vol. 52 pag., Ed. „Lector", 1942, Bucureşti. Lei 50.

Iordache Răducu: 22 Iunie (Schiţe), 1 vol. 100 pag., Ed. „Lector", 1942, Bucureşti. Lei 90.

Vasile Iad: Staliniada (Versuri), 1 vol. 66 pag., Ed. „Vremea", 1941, Bucureşti.

G. Tomescu-Pătroaia: Insăilări (Poesii), 1 vol. 204 pag., „Tiparul Universitar", 1941, Bucureşti. Lei 65.

Ioan Al. Bran-Lemeny: Traista mea (Poesii), 1 vol. 280 pag., Ed. „Unirea", 1941, Braşov. Lei 100.

Lucian Costin: Ghicitorile bănăţene (Studii asupra folclorului bănăţean), 1 vol. 68 pag., „Tip. „Unirea", 1941. Craiova. Lei 40.

REVISTE

«**Familia**», anul 75, seria IV, nr. 11—12 (Nov.-Dec.) 1941 şi nr. 1—2 (Ian.-Fev.) 1942, Bucureşti.

«**Revista Fundaţiilor Regale**», anul IX, n-rele 1 (Ian.) şi 2 (Feb.) 1942, Bucureşti.

«**Cetatea Moldovei**», anul II, vol. II, nr. 11—12 (1 Aug.—1 Sept.) 1941, Iaşi.

«**Arhivele Olteniei**», anul XX, nr. 113—118, (Ian.-Dec.) 1941, Craiova.

«**Gândirea**», anul XXI, nr. 2 (Feb.) 1942, Bucureşti.

«**Ramuri**», anul XXXIII, nr. 1—2 (Mai-Iunie) 1941, Craiova.

«**Teatrul Naţional**», anul II, n-rele 1 (Ian.) şi 2 (Feb.) 1942, Bucureşti.

«**Viaţa Basarabiei**», anul XI, nr. 1 (Ian.) 1942, Bucureşti.

«**Licurici**», anul II, nr. 1—2 (Ian.-Feb.) 1942, Giurgiu.

«**Revista Bucovinei**» anul I, nr. 2 (Feb.) 1942, Cernăuţi.

«**Transilvania**», anul 73, nr. 1 (Ian.) 1942, Sibiu.

«**Orizonturi**», Anul III, nr. 11—12; IV, nr. 1—2 (Feb.-Mai) 1941, Galaţi.

«**Făt-Frumos**», anul XVI, nr. 5 (Sept.-Oct.) 1941, Cernăuţi.

«**Claviaturi**», anul I, nr. 5—6 (Sept.-Oct.) 1941, Braşov.

«**Tribuna Tineretului**», anul VI, nr. 129 (15 Feb.) 1942, Bucureşti.

«**Luceafărul**», anul I (Serie nouă), n-rele 7 (Oct.) şi 8 (Nov.) 1941, Sibiu.

«**Biserica ortodoxă română**», anul LIX, nr. 11—12 (Nov.—Dec.) 1941, Bucureşti.

«**Şcoala şi viaţa**», anul XI, nr. 9—10 (Nov.-Dec.) 1941, Bucureşti.

«**Revista Funcţionarilor Publici**», anul XVII, nr. 1—2 (Ian.-Feb.) 1942, Bucureşti.

«**Marea Noastră**», anul XI, nr. 1—2 (Ian.-Feb.) 1942, Bucureşti.

19

Str. 12

...u sciu dacă este dincolo v-o lume.
...și sufletulu liberu de corp și de nume
...seză ș-acol-'a ființei lui vis,
...aŭ stins (neființa îl rumpe'n abis?

...io sciu daca secoli luând in reviste
...asire-aș v-un nume pe negrele liste
...e dintru al morții scheleticŭ convoiu
...parcă l-a'mpins in viéță'nnapoi

...r sciu c'acesti creeri ce-ardeaŭ de gândire
...ând inima asta batea de simțire
...sciŭ ... că și lutul, ce geme'a secu
...n-or sa gândiască de-acuma in vecu?

...l când fantasia gândirea mi-o fură
...mie-'mi năzare ca anii ce trecură
...ard din scheletulu cel stors de pământ
...pulbere stérpă, un straiu pentru vênt

...ncia; când magicu v-o dată pământu-aș deschide
...bântuiŭ țĕrêna schetelor hîde
...ptând al meu suflet miros de viéță
...n noptea sa stérpă cu aër de ghiaçiă
...caut icóna-ti o galbena, sor
...ating cu a mea buză insuptă de dor

...ar fi mausoleu-ti prin reci osăminte?
...cranŭ fără creeri in loc de o minte
...n el doue funduri pustie ... in locu
...vĕdu doue negre diamante de focŭ.

ACADEMIA MSSC ROMÂNĂ

semnelor exterioare pentru pause în versul al 3-lea îngăduie o cetire mai cursivă și înlătură retorismul exclamației exprimate prin vocativ.

Str. IV

O rază te'nalță, un cântec te duce
Cu brațele **goale** pe piept puse cruce,
Când torsul s'aude l'al vrăjilor caer
Argint e pe ape și aur în aer.

v. 2: **...Cu brațele goale...** numai în mss, de 3 ori (2259, 2291). Din examinarea textului se vede că poetul folosise prea adesea atributul a l b: Str. V, v. 2: Privesc apoi lu'ul a l b și rece; str. VIII, v. 1: Să treci tu prin ele, o a l b ă regină; v. 4: Pe fruntea ta a l b ă cunună de laur... In str. V a fost întâiu: lutul cel p a l i d și rece; aici schimbă p a l i d cu **alb;** în str. VIII primul atribut a l b ă îl înlocuește cu **sfântă,** iar în ultimul vers lasă **albă.** Probabil din cauza frecvenței atributelor a l b și p a l, Maiorescu schimbă, în str. VIII v. 4 întâiu în Conv. Lit. **albă** cu p a l ă, apoi în ediție p a l ă cu m ă n d r ă.

Str. V

Văd sufletu-ți candid **pin stele** cum trece,
Privesc apoi lutul rămas alb și rece,
Cu haina lui lungă, culcat în sicriu,
Privesc la surâsu-ți rămas încă viu.

v. 1: **...pin stele...** în ms.

...pin s p a ț i u... în: Conv. Lit., G. Bogdan-Duică, C. Botez.

p r i n s p a ț i u... în: Maiorescu (1883, 1940), A. D. Xenopol, I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, Gh. Adamescu, N. Iorga, L. Blaga, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, Perpessicius, I. Crețu.

...pin... în ms. și Conv. Lit.; p r i n abia în ed. Maiorescu 1883.

...pin stele... după manuscript este textul autentic eminescian. Preocupat de forma exterioară impecabilă, Maiorescu observă abia la editarea din 1883 nepotrivirea moldovenescului **pin,** arhaic, alături de neologismul spațiu, și atunci le împacă dând prepoziției forma literară curentă p r i n. Dar s p a ț i u este din gândirea concretă și de factura versificației lui Maiorescu. Sufletul trece p r i n s p a ț i u — frasă de filosofie metafisică; sufletul ce trece **pin stele** — poezie avântată în înălțimi astrale. Față de spațiu, prosaic și rece, fantezia urmărește sufletul pin're corpurile cerești cari sclipesc și scânteiază. Poetul reia ideea în strofa a VIII-a, cu aceleași cuvinte:

Str. V: Văd sufletu-ți candid **pin stele cum trece**
VIII: **Să treci tu prin ele,** o sfântă regină...

Str. VI

Și întreb al meu suflet rănit de 'ndoială,
De ce ai murit înger cu fața cea pală?
Au nu ai fost tu june, n'ai fost tu frumoasă?
Te-ai dus spre a stânge o stea luminoasă?

Str. VII

Dar poate acolo să fie castele
Cu arcuri de aur zidite din stele,
Cu râuri de foc și cu poduri de-argint,
Cu țermuri de smirnă, cu flori **cari** cânt?

v. 4: **...flori cari cânt...** în ms. și în Conv. Lit., cu **i** plin; se citește în două silabe: **ca - ri;** formă obicinuită, moldovenească, și veche: Tatăl nostru carile ești în ceriuri... Modernisarea formei aparține lui Maiorescu, în carte; apoi, în toate edițiile următoare, ale tuturor editorilor critici, cu excepția lui G. Bogdan-Duică.

Str. VIII

Să treci tu **pin ele,** o sfântă regină,
Cu păr lung, cu ochi de lumină,
In haină albastră stropită cu aur
Pe fruntea ta **albă** cunună de laur.

In adnotările ediției sale, M. Dragomirescu dă următoarea explicație cu privire la v. 4: „«Pe fruntea ta m ă n d r ă» (M[aiorescu], Sc[urtu].) e o variantă preferabilă, variantei «Pe fruntea ta **albă**» (Conv.), pentru că cuvântul

(Dar totuși terénă (tăcută, și ~~sântă~~ moartă
(~~Eu nu mâni durerea-mi pe lira mea blândă,~~) Eu chiar la sfârșitul [illegible]
Și moartea
Nu plâng ~~o ta mórte~~, ci mai fericescu
O radia trecută din caosul lumescu.

moartea

12 Când (fuge) sboră la sóre o radiă de sóre
Când (cântă) sboră la pe nouri un ânger ce móre
nu plâng că radia c-un zimbet de-amor
O trase la sine eternu-i esvor.

13 Eu nu plâng pe-un ânger | ce n-avea în lume |
(Afară ~~de geniu~~ de viață, neci aur neci nume)
Că astădi de-un cântecu în ceruri răpit
La nunțile lumii e binevenit.

14. De e ânc-o viéța, de e ânc-o lume
Acolo speranția nu-i aur iu spume
Acolo amorulu nu este un vis
Ascunde otravă (dolosu-i) surisu.

15. Acolo copilă n-o fi calumnie
Ce fruntea pătéză și inimi efêșie
Maimuța de ură nu strimb-a ta grimă
Pe luciul legei nu hohotă crimă
Acolo-~~împregiuru~~ ți de masce un lanțiu
(Nu saltă venjinde grotesculu lor danțiu)

16. O mórtea e-un caos, o mare de stele
Când viéța-i o baltă de vise rebele
(O mórtea-i un secol cu stele) înflorit
Când viéța-i un basnu pustiu și urît.

«pală» s'ar repeta prea aproape. Varianta «pe fruntea ta albă» (Ms. 2259) nu adaugă imaginei, cu atât mai mult cu cât cuvântul «alb» ar fi o repetiție" (pg. 220).

Albă — p a l ă — m ă n d r ă : atributul **albă** folosit de Eminescu se înlocuește la Conv. Lit. cu p a l ă, iar în ediția dela 1883 Maiorescu introduce m ă n d r ă. Prin urmare «mândră» nu este o variantă, deoarece adjectivul nu se poate testa, pentru acest vers, în vre-unul din mssele poetului. Distribuția atributelor: **goale, albă, sfântă, pală** o face Eminescu; din moment ce redacția revistei întrebuințează o altă repartiție (brațe **goale** — brațe a l b e etc.), și când dela întâia modificare în revistă se trece apoi la a doua în volumul din 1883, firește că prin reducerea glosarului eminescian trebuia să se ajungă la repetări, pentru a căror evitare Maiorescu nu ezită să caute și să găsească alte cuvinte. Ele pot fi preferabile dar nu pot fi considerate variante, ci abateri dela textul autentic al poetului.

Data celei dintâi îmbolnăviri a lui Eminescu, în vara anului 1883, este hotarul peste care editorii critici n'au voe să treacă încoace. De aceea tot ce apare în ediția Maiorescu din Dec. 1883, în desacord fie cu revistele, fie cu mssele, sau chiar cu amândouă trebue respins cu toată hotărîrea. A numi variante cuvinte introduse de critici sau editori în opera cuiva înseamnă a da noțiunii variantă alt înțeles decât cel de v a r i a e l e c t i o n e s. In critica textelor, cu ajutorul aparatului critic se urmărește determinarea expresiei autentice, emanată dela autor, indiferent dacă ea contribue la coborîrea sau creșterea valorii lucrării cercetate și implicit a autorului ei. Este punctul de vedere al celei mai stricte obiectivități, impus de principiile elementare ale științei.

Str. IX

O, moartea **e-un haos**, o mare de stele,
Când **viața-i o baltă** de vise rebele;
O, **moartea-i un secol** cu sori înflorit,
Când **viața-i un** basm pustiu și urît.

v. 1: **...O, moartea** // **e-un haos...** în ms., Conv. Lt., T. Maiorescu 1883, G. Bogdan-Duică, C. Botez, Perpessicius.
...O, m o a r t e a - i u n h a o s... în: Maiorescu 1940, A. D. Xenopol, I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, Gh. Adamescu, L. Blaga, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, I. Crețu.

2, 4: Arbitrar, M. Dragomirescu nu îngădue în v. 1: «moartea e-un haos», în schimb folosește contracțiunea verbului ajutător cu articolul în v. 2 și 4 (Când viața e - o b a l t ă..., Când viața e - u n b a s m...), unde poetul prinde verbul de subiect.

3: **...secol...** în: ms., T. Maiorescu 1940, I. Scurtu, A. C. Cuza, Gh. Adamescu, N. Iorga, L. Blaga, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, C. Botez, G. Călinescu, Perpessicius, I. Crețu.
...s e c u l... în: Conv. Lit., T. Maiorescu 1883, A. D. Xenopol, G. Bogdan-Duică.

Preferința pentru s e c u l este a lui T. Maiorescu; el introduce forma în rev., în ediția din 1883, — ca și în E p i g o n i i (IX, 5).

Str. X

Dar poate... O, capu-mi pustiu cu furtune,
Gândirile-mi rele sugrum cele bune,
Când sorii se **stâng** și **când** stelele pică,
Îmi vine a crede c ă t o a t e - s n i m i c ă.

v. 3: **...și când stelele pică...** în: ms., Conv. Lit., Maiorescu 1883, ca și în toate edițiile următoare ale tuturor editorilor afară de
...ș i s t e l e l e p i c ă... în I. Scurtu.

Reaua emendare a lui I. Scurtu a trecut numai în ediția lui A. C. Cuza. Suprimarea cuvântului **când** (stelele pică), pe lângă inadverența față de manuscript, scurtează versul la 11 silabe și stingherește ritmul.

Str. XI

Se poate ca bolta de sus să se spargă,
Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,
Să văd cerul negru că lumile-și cerne
Ca prăzi t r e c ă t o a r e a morții e t e r n e...

20

De-ar fi chiar și alt-fel ... tu! esci liniscită
Căci nimtea e ~~rece~~ pustie gândirea finită.
Și bulgării negri cadînd pe sicriu
Vor geme al păcei discântecu pustiu!

Ș-apoi ... cine scie de este mai bine
A fi seu a nu fi; ... Dar scie or-cine
Că ~~nu~~ ce ~~care~~ nu e simte dureri,
Și multe dureri-s, puține plăceri.

A fi seu a nu fi! ... Au nu e tot una,
Au nu e tot nópte lumine și lună;
Când e insă ~~nu~~ lună vedi umbre cu mii
Când nu e tu ambli și fără sa scii.

Ce-s dilele ~~vieței~~ tale ?... ~~Ca florile albe~~ cesorniciul morții
Ce pórtă mirosul speranțelor albe.
(~~Ca~~ Sunt florile) albe ... Ddi!... apoi mor)
~~Ca~~ triste speranție în ore de dor.

~~Ce fuse junetia~~ Cuiuntu luna pustie ?... ~~O umbră ce-și~~ plânge
~~Frecutele~~ De-i doruri pustii și nătânge.
Ce e frumusețea ?... Un vis de poetu,
Icóna de astădi a unui scheletu.

Vědu vise 'ntrupate (fugind) gomoda, după vise
Pân'-dau în mormînte ce cască deschise,
Și nu sciu gândirea-mi în ce să o sting ?
Să ridu ca nebunii ?... să-i blastem ?... să-i plâng ?...

Str. 16

ACADEMIA MSSE ROMÂNĂ

Str. XII

Atunci de-i astfeliu, atunci în vecie,
Suflarea ta caldă **ea nu mai învie,**
Atunci graiu-ți dulce în veci este mut,
Atunci acest înger n'a fost decât lut.

v. 1: **...Atunci de-i astfeliu...** în ms., față de:
Ș'atunci de-a fi astfel... în: Conv. Lit., ed. Maiorescu și pretutindeni.
2: **...ea nu mai învie...** în ms., față de:
...e a n ' o s ă î n v i e... în: Conv. Lit., ed. Maiorescu și la toți ceilalți editori.
3: ...A t u n c i g r a i u l d u l c e... în M. Dragomirescu; credem că-i greșală de tipar.

Intortochierile din v. 1 și 2 nu corespund cu nici un loc din msse, iar moldovănuțului de 17 ani ni se pare ciudat să-i atribui forma orășenească: o s ă, n ' o s ă...

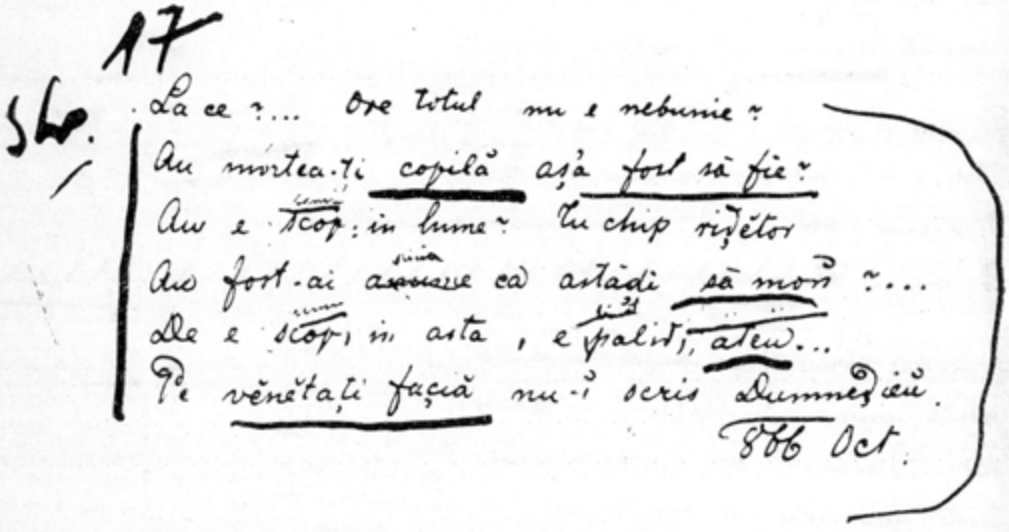

Strofa aceasta se vede că fost supusă și în redacția revistei aceloraș frământări, cari se observă în elaborările poetului:

Atunci de-i astfel în toata vecie
Suflarea ta caldă ce nu mai învie,
Atunci acel înger n'a fost decât lut,
Atunci graiu-ți dulce în veci este mut.

Sau și în altă versiune, după cetirea P e r p e s s i c i u s (pg. 310):

De-i astfel atuncea este moartă 'n vecie
In veci al tău suflet el [nu] mai [în]vie.

Se va reține că în lustrele încercări, verbele sunt la prezent·

I: Atunci de-**i** astfeliu, ea nu mai **învie**
II: Atunci de-**i** astfeliu, în toata vecie
Suflarea ta caldă ea nu mai **învie**
III: De-**i** astfel atuncea **este** moartă 'n vecie
In veci al tău suflet el nu mai **învie.**

Acțiunea la viitor: Atunci de-a fi astfel = de va fi astfel, ar exprima o îndoială asupra morții eterne, ceea ce nu se desprinde din întregul poeziei și pare că nu aparține gândirii poetului.

Logician, Maiorescu vrea când e vorba de o întâmplare din viitor, să se și exprime prin forma viitorului: ea n'o să învie. Dacă «în vecie» «ea nu mai învie», atunci forma prezentului etern «nu mai învie» nici azi, nici mâne și nici odată nu poate ceda conformismului gramatical din versurile făcute:

Ş'atunci de a fi astfel . . . . . .
. . . . . ea n'o să învie.

Str. XIII

Şi totuşi, ţărână frumoasă şi moartă,
De racla ta razim eu harfa mea spartă
Şi moartea ta n'o plâng, ci m a i fericesc
O rază fugită din haos lumesc.

v. 3: ...**Şi moartea ta**... în ms. clar: **moartea.** In Conv. Lit. se tipăreşte: ...Ş i m o a r t e t a... Maiorescu îndreaptă greşala din revistă. Toate ediţiile reproduc forma corectă: **moartea.** Probabilă eroare de tipar la A. D. Xenopol: m o a r t a.

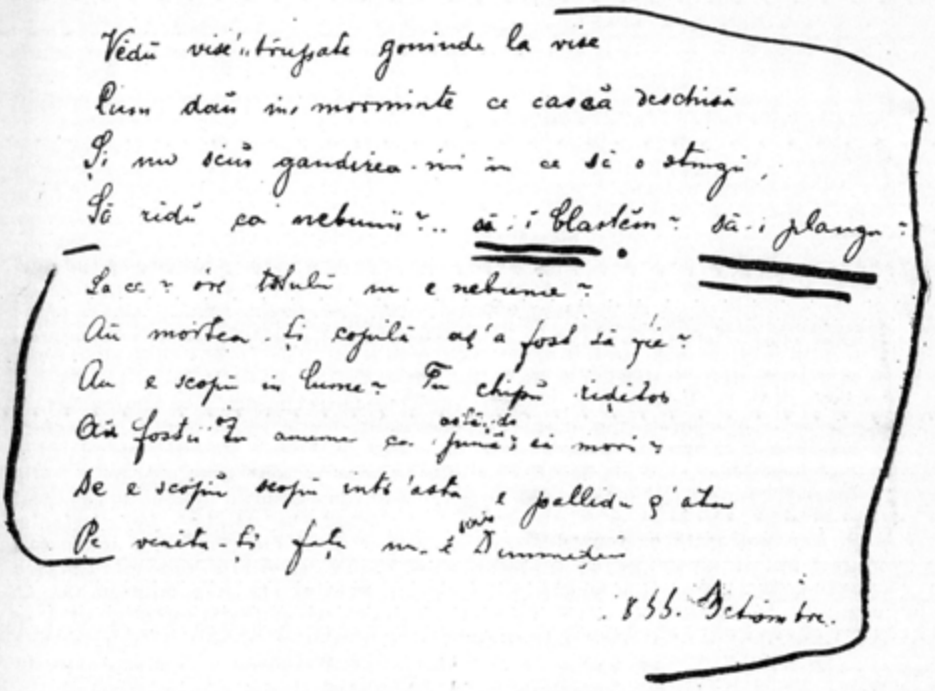

N. B.: Pentru facsimile cfr. **Ms. Acad. Rom.** 2259 : pag. 111 = f. 19; pag. 113 = f. 19 v.; pag. 115 = f. 20; pg. 116 = f. 20 v.; pag. 117 = f. 2 v.

Str. XIV

Şi-apoi... cine ştie de este mai bine
A fi sau a nu fi? Dar ştie oricine
Că ceea ce nu e, nu simte dureri
Şi multe **dureri-s,** puţine plăceri.

v. 4: ...**Şi multe dureri-s**... în: ms., revistă şi în toate ediţiile, afară de: ...Ş i m u l t e d u r e r i î s... în: Gh. Adamescu şi L. Blaga, fără nici un temeiu.

Str. XV

A fi? Nebunie şi tristă şi goală.
Urechea te minte şi ochiul te **'nşală,**
Ce-un secol ne zice, ceilalţi o dezic
D e c â t u n v i s **sarbăd** mai bine nimic.

v. 2: ...**te 'nşală**... în :ms., Conv. Lit., T. Maiorescu 1883 şi în toate celelalte ediţii afară de
...t e ' n ş e a l ă... formă introdusă de G. Ibrăileanu, reprodusă de V. Demetrius (Maiorescu 1940) şi I. Creţu.

4: ...**sarbăd...** pretutindeni, numai ...s e a r b ă d... în M. Dragomirescu.

Str. XVI

Văd vise 'ntrupate gonind după vise
Pân' dau în morminte ce-așteaptă deschise
Și nu știu gândirea-mi în ce să o **stâng**
Să rând ca nebunii?... **Să-i blastem?... Să-i plâng?...**

v. 3: ...**Să o stâng...** formă corectă în rimă cu **plâng:** Maiorescu 1940, A. D. Xenopol, I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, N. Iorga, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, C. Botez, G. Călinescu, Perpessicius, I. Crețu.

...s ă o s t i n g... In ortografia veche echivalentul lui î = **i, e, ă.** De aceea este o greșeală, când se repetă forma s t i n g, ca să rimeze cu p l â n g: Gh. Adamescu și L. Blaga. Pentru G. Bogdan-Duică îndreptățirea că reproduce aidoma după Conv. Lit., iar în revista și în volumul dela 1883 se folosește sting, pentru că junimiștii au primit introducerea sunetului î târziu de tot. In prezent amândouă formele **stâng** și **sting,** ca și zâmbi, zimbi ș. a. sunt curente.

4: ...Să rând ca nebunii?... **Să-i blastem?... Să-i plâng?...**

Intre anii 1893 și 1924 — așa dar dela ediția lui A. D. Xenopol până la cea a lui G. Bogdan-Duică — partea a doua a versului a circulat: S ă - i b l e s t e m?... S ă p l â n g?... (A. D. Xenopol, I. Scurtu, A. C. Cuza, M. Dragomirescu, Gh. Adamescu, N. Iorga (Să blăstăm?...), L. Blaga, E. Lovinescu).

M. Dragomirescu aduce argumentul că: «Varianta „să-i blestem, să-i plâng" (Conv. Lit., M[aiorescu]) n'are sens. Nu e vorba de a blestema și a plânge pe nebuni, ci de blestem și pláns în general» (pg. 220). Logic. Decât: ilogică ideea însăși de a interveni cu logica și cu argumente într'un text existent pentru a-l face inexistent; în ms.: **să-i blastem, să-i plâng** (cfr. facs.); în Conv. Lit. la fel, ca și în volumul din 1883. Pe ce se întemeează: s ă b l e s t e m, s ă p l â n g, «varianta» A. D. Xenopol, I. Scurtu, M. Dragomirescu etc.? Pe nimic. Ori, o argumentare întemeiată pe nimic din materialul scris, se încadrează în sfera de gândire a criticului, rămâne însă în afară de textul autentic al poetului. Conv. Lit. și Maiorescu nu dau o variantă, ci singurul text scris — care se află în ms. lui Eminescu. Numai dacă undeva între însemnările poetului s'ar găsi și: **să blestem, să plâng,** ar fi cu putință să se admită diversiunea unei variante. A. D. Xenopol arată că reproduce textele după Conv. Lit. Dar aici apare **să-i** bl., **să-i** pl., și atunci pe ce se bizue modificarea lui A. D. Xenopol, ca și a celorlalte ediții, cari îl urmează, și anume: I. Scurtu, M. Dragomirescu, A. C. Cuza, Gh. Adamescu, N. Iorga, L. Blaga? Evident că textului autentic nu i se opune o variantă, ci o simplă falsificare.

G. Ibrăileanu, C. Botez, G. Călinescu, Perpessicius, I. Crețu, revin în edițiile lor la textul corect: **să-i** blestem, **să-i** plâng.

Str. XVII

L a c e?... Oare t o t u l nu e nebunie
Au moartea-ți, copilă, aș'a fost să fie?
Au e s e n s în lume? Tu chip **zimbitor**
Trăita-i anume ca astfel să mori?
De e sens într'asta, e 'ntors și ateu —
Pe vânăta-ți față nu-i scris Dumnezeu.

v. 3: ...**zimbitor...** Pentru a fi pus în rimă și prin grafie cu **mori,** N. Iorga reproduce fonetic **zimbitoriu,** așa cum se pronunță în Moldova cuvintele cu terminația în **er** (pivniceriu), **ar** (ciobotariu, clopotariu) și în **or** (vânătoriu). Unii editori scriu zimbitor, alții zâmbitor; amândouă formele sunt curente.

v. 2: **Au moartea-ți, copilă, aș'a fost să fie?,** în ms. față de:

A u m o a r t e a t a, î n g e r, d e c e f u s ă f i e? — pretutindeni.

Cu totul artificializat versul al doilea în forma în care a apărut și în care-l reproduc toate edițiile, ni se pare neeminescian; în loc de profund omenească întrebare: «Au moartea-ți, copilă, aș'a fost să fie?», ca un adânc și prelung suspin, metafora «înger» imediat lângă «moarte» slăbește atmosfera tristeței, iar «D e c e **fu** s ă f i e?» pare de-o corectitudine suspectă. Și în versul al 4-lea «palida-ți frunte» reduce imaginea. «P e v â n ă t a - t i f a ț ă nu-i scris Dumnezeu», este mai plastic. Inveniția feței ne arată procesul înfăptuit al morții omenești, în contrast cu vecinicia dumnezeească.

I. E. Torouțiu

CRONICA LITERARĂ

DUMITRU ALMAŞ: MEŞTERUL MANOLE (Roman)

EDITURA NAŢIONALĂ GH. MECU, 1941, BUCUREŞTI

Mama cere Tanei să-i povestească ceva de când era mică, pentruca în drumul cel lung pe care-l începe s'o întovărăşească glasul ei. Mai înainte însă îi dăduse ultimele sfaturi: un testament grăit cu toată duioşia mamei care moare ducând cu dânsa în mormânt taina naşterii Tanei. Şi sfatul cel mai însemnat va fi pentru desfăşurarea adevăratei acţiuni a romanului o anticipare şi... o motivare.

— Tana, să cauţi prietenia unui băiat, a unui suflet delicat, sincer şi înţelept... ai nevoe de un sprijin, de o inteligenţă bărbătească, după care să te mlădii. Nu ţi-i de-ajuns prietenia Codruţei. Eu nu mai trăiesc. Nu te speria, Tana... Se produc în conştiinţa mea limpeziri ciudate, care nu-mi displac. Mă supără, dar mă şi atrag. Să nu-mi faceţi o înmormântare pompoasă; doi cai, fără doliu şi fără dricari, cu un singur preot. Să-l rogi să spună rugăciunile în şoaptă. Să nu plângă nimeni, Tana, nimeni... Muzica să cânte numai „Invitaţia la vais" a lui Weber... rar şi încet... atât...

— Nu plânge, Tana... povesteşte... e rândul tău...

Tana se înfioară şi se scutură. Ochii i se usucă brusc. Primejdia îi dă puteri nebănuite. Ce-a vrut să povestească? A, da: legenda lui Tristan...

Şi'n timp ce mama ei se stinge încet, Tana-i povesteşte povestea lui Tristan şi a Isoldei.

...„Belle amie ainsi va de nous, ni vous sans moi, ni moi sans vous"...

Tana a descoperit într'o bisactea veche câteva scrisori îngălbenite, din răsfoirea cărora a deslegat taina ce o purtase mama ei în suflet, până la moarte. Căsătorită la şaptesprezece ani cu ofiţerul Miron Zamfir, acesta devine tot mai gelos, tot mai ursuz. Atunci ea cunoaşte pe un tânăr V. de care se îndrăgosteşte. Din dragostea lor. s'a născut Tana. In război, locotenentul V. este luat de colonelul Zamfir în regimentul lui şi e împuşcat de acesta, din gelozie, noaptea, pe când locotenentul inspecta patrulele.

Câtva timp după moartea mamei sale, Tana găseşte în tânărul arhitect constructor, Costan Sava, prietenul delicat, sincer şi înţelept, de care-i vorbise mamă-sa pe patul de moarte. Dragostea lor creşte încet. Sava, respins dela examenul de bursă pentru străinătate, îşi face intrarea în viaţa reală prin această mare desiluzie: când «îţi mor, într'un accident stupid, toate idealurile».

Sava o cunoaşte pe Tana întâmplător. Rătăcia năucit, după rezultatul examenului, la Cotroceni, pe lângă statuia veterinarilor. Tana ieşia dela facultatea de medicină, unde era studentă. El îşi dă seama că aceasta e o întâlnire «revelatoare, unică, fără să poată spune de ce».

Rectorul Academiei de Arhitectură recomandă pe Sava lui **Barbu Baranta**, arhitect încărcat de lucrări şi cu multă influenţă. Sava îi face acestuia planurile pentru piaţa naţiunei, luând premiul de 500.000 lei, pe care Baranta i-l cedează şi-l angajează şi cu conducerea lucrărilor. Baranta îi spuse:

— *Sava, eşti un mare talent! Pregăteşte-te pentru premiul cel mare. Dar să nu mă trădezi. Te lansez şi te plătesc: do ut des*".

Şi Sava primise cu singura condiţie: toate planurile să-i fie executate cu materialul de cea mai bună calitate. Să construiască pentru eternitate. Tânărul arhitect se consacră cu pasiune artei sale şi cultivă iubirea curată pentru Tana, care-i scrie în fiecare săptămână «psalmi de dragoste curată, gingaşă şi dulce» şi care-l înboldeşte la muncă şi-l inspiră.

Iubitor de ascensiuni pe munţi, Sava evadează, din când în când, din mijlocul ocupaţiilor sale. Aşa, întâlneşte odată şi pe Tana. — care venise cu colonelul Zamfir la munte. — la Poiana Ţapului. Cu ajutorul lui Sava, Tana face ascensiuni, se deprinde cu munţii, schiază şi se bucură, întărită şi fericită de frumuseţile naturii şi de sufletul cinstit al lui Costan. Dar între Tana şi colonelul Zamfir prăpastia urii creşte. Acesta o pălmueşte într'o seară când întârziase, la o operaţie, cu Codruţa, colega ei, la un dispensar. Tana se îmbolnăveşte. Săgeţi dureroase îi străpung inima. Ele devin din ce în ce mai dese. E îngrijită de Codruţa. Colonelul, sub influenţa lui Ţucu, coniţa durdulie pe care o recrutase la Mamaia, o chinueşte pe Tana tot mai mult: o opreşte să mai iasă din cameră, îi trimite mâncarea acolo, o opreşte să mai primească pe cineva.

Ordinele acestea i le trimete printr'o servitoare:

„— *Bine Floarea... spune-i domnului c'am înţeles... Şi'n clipa asta a simţit în inimă un junghiu mai violent ca oricând*".

Când Costan Sava pleacă pentru câtva timp în străinătate, colonelul Zamfir îi face alte mizerii: îi opreşte, fără ştirea ei, corespondenţa pe care i-o primise dela Sava şi i-o arde toată, în faţa ei, la gura sobei.

Dar această incinerare dă Tanei puteri noui: ea crezuse că Sava o uitase! Se sileşte să-şi treacă examenele dinaintea licenţei în medicină. Dar colonelul Zamfir o sechestrează în casă, sub pretext că-i nebună din cauza învăţăturii, îi pune paznic la uşă. O găseşte iar Codruţa Smărăndoi, colega ei. Aceasta năvăleşte în cameră, se luptă cu paznicul şi o ia pe Tana la dânsa acasă.

La întoarcerea lui Costan din străinătate, Tana pleacă iar cu dânsul în munţi. Acolo hotărăsc nunta. Boala Tanei se agravează din pricina ascensiunilor. Inima ei nu se mai poate vindeca. Ea simte că nu va mai trăi mult şi că e păcat să încurce viaţa lui Sava. Mai bine să-l lase Codruţei, despre care ştie că-l iubeşte şi care e sănătoasă. La Buşteni, după ce un medic îi confirmase iremediabila situaţie, starea Tanei este disperată. Costan nu bănueşte nimic. Se face nunta lor în mijlocul naturii de munte, înconjuraţi de mulţi prieteni alpinişti. — In ascensiunea ce o fac împreună, a doua zi, Tana se aruncă în prăpastie din vârful muntelui.

Aceasta e povestea de dragoste şi de moarte a Tanei. Ea alcătueşte filmul principal al acţiunii romanului.

Cariera de aventură amoroasă şi de luptă pentru parvenire a Codruţei Smărăndoi, încurcată întâi cu studentul bogat Ionescu, născând un copil din flori, apoi trăind cu arhitectul Baranta care-i face o viaţă de lux şi o ajută să-şi treacă doctoratul în medicină, pentru ca la urmă s'o alunge — alcătueşte cel de-al-doilea filon al evenimentelor povestite în «Meşterul Manole».

Aceste două acţiuni se împletesc mergând numai datorită prieteniei dintre cele două colege mediciniste, care se întregesc ca temperament şi individualitate: Tana şi Codruţa. Aceasta din urmă îşi salvează de câteva ori prietena din prăpastia desnădejdilor ce urâmărea s'o înghită. Iată un loc caracteristic pentru firea ei:

„*Nu te potrivi inimei pârdălnice. Ascultă şi poruncile creerului. Eu sunt lângă tine, Tana, prietenă bună, ţărancă voinică, desbărată de prejudecăţi şi*

sentimentalisme. Nu uita planul nostru de a cuceri viaţa, bărbăteşte. Tuturor celor care ne stau în cale şi-s mişei, un pumn sub fălci, un sictir şi o brânci... Loc, că vreau să trăiesc!..."

Cea de a treia ramură a acţiunii este povestea vieţii de muncă şi de dragoste a lui Costan Sava. Tovărăşia lui cu arhitectul Baranta care-i speculează talentul dar îl răsplăteşte din plin până ce, ruinat, se desparte de dânsul.

La sfârşit, procesul în care Costan apare întâi ca acuzat, pentru catastrofa prăbuşirii tribunelor sportive dela Cotroceni; apoi, dovedindu-se că Baranta falsificase planurile, este absolvit. Finalul Codruţa şi Costan se căsătoresc... în amintirea Tanei.

Precum se vede din această redare palidă a conţinutului, romanul d-lui D. Almaş este o scriere destul de complexă.

Cartea masivă e plină totuşi de mişcare, de viaţă.

Ea zugrăveşte situaţii şi evenimente de o palpitantă actualitate. Este în romanul acesta o aspiraţie către modernism fără pretenţie de anticipări sau de profeţii. E clădit mai mult cu grija pentru masivitatea fondului, pentru substanţialitatea povestirii evenimentelor, a descrierilor şi a analizelor; dar mai puţin pentru formă şi expresie artistică. Această ultimă preocupare se străvede mai des în legătura pe care o face leit-motivul simfonic al compoziţiei: — **Iubirea dintre Tristan şi Isolda** —, care apare ca **motto**-transitiv la îmbinarea părţilor mari din naraţiunea faptelor. — In schimb, îmbinarea momentelor epizodice care alcătuesc continuitatea inspirată a întregului epic este supraveghiată cu mai puţină artă.

Insufleţite de frumuseţile naturii, revelată alpinismului, ce schimbă decorul şi locul evenimentelor, descrierile autorului, fără a fi retorice, sunt mai ales solemne şi grave, arareori atinse de puţin pedantism didactic, accentuat pe alocuri cu ostentaţie (sau cu neglijenţă avântată? Exemplu: paginile 182 şi 183! Insuşi Costan are în mijlocul pasajului citat o revelatoare exclamaţie: «Ei, opreşte-mă, că iar devin un profesor pedant»...).

Cam aceiaşi impresie rezultă din tendinţa autorului de a ne informa în amănuntele artei arhitectonice, din câteva aprecieri muzicale (uneori de o delicioasă naivitate) şi din alte amănunte care indică prisoselnic studiul şi lecturile autorului doritor să mobileze fastuos spiritul personagiilor sale cu opinii şi idei remarcabile sau pentru a ne înfăţişa climatul moral în care se mişcă şi trăesc aceste personaje.

Dar povestirea autorului e vioaie, antrenantă, intuitivă, mereu asociată cu un strălucitor decor de natură şi, adesea, cu o portretizare îngrijită a chipurilor şi o zugrăvire corectă a gesturilor. (Chipul de fecioară al Tanei când ea face baie în munte; Chipul Codruţei, în diferite ipostaze ş. a.).

In desvoltarea povestirii găsim însă oarecare desorganizare (voită?).

Leitmotivul amintit rămâne oarecum superficial, ornamental, şi nu organizează lăuntric construcţia simfonică a faptelor acţiunii. Nu are suficientă forţă de coeziune ca să coordoneze diversitatea materialului constructiv de fapte, care îţi dă mai mult impresia unei juxtapuneri decât a unei continuităţi organice

Cele trei urzeli în cicluri a întâmplărilor nu se angrenează suficient de strâns. Autorului îi place să le reliefeze ca pe trei serii bine lămurite de fapte, pe care le ţese cu oarecare neglijenţă în fantazia sa capricioasă.

Insă impresia lipsei de perfectă unificare organică a acţiunilor şi de «stufos», de nedesăvârşită continuitate genetică a compoziţiei este înlăturată prin meşteşugul unei povestiri dinamice, prin care autorul romanului salvează greutăţile construirii, mascând-o. La această operaţie de strategie narativă, se mai adaugă şi puterea sugestivă impresionantă a înfăţişării peisajului de munte, subt toate aspectele lui, pe care autorul, el însuşi, probabil un pasionat al ascensiunilor şi un fiu al naturii, le redă cu multă pricepere.

Gustul de aventură, fără nicio nuanţă de senzaţional de altfel, respiră din întreaga carte, învăluind faptele lui Costan Sava, ale lui Baranta, ba chiar

poate însăşi lupta de parvenire a Codruţei. Poate tot acesta e şi imboldul planurilor «caritabile» ale Codruţei pentru care slăbiciunile viţioase ale lui Baranta şi averea lui sunt unelte excelente. Acelaşi spirit de aventură împinge pe Codruţa cu puterea automată a instinctelor sale spre Costan şi numai iubirea şi respectul pentru puritatea nevinovată a Tanei i le poate inhiba cât timp aceasta trăeşte.

Ei bine, suflul acesta de impulsuri aventuroase pe care autorul îl imprimă, conştient sau ba, povestirii sale este un alt secret psihologic al interesului ce captivează lectura cărţii: el este dealtfel marea taină care cetluieşte în vraja oricărei povestiri pasiunea nesătulă a sufletului omenesc după necunoscutul ce ar putea umbri sau ascunde fericirea noastră.

Şi, astfel, ajungem la încadrarea personajilor ce susţin acţiunea romanului.

Se desprind din povestire **patru** personaje mai însemnate. Sunt singurele asupra cărora vom zăbovi puţin:

Fiecare dintr'însele au un miez psihologic bine modelat.

Costan Sava: ambiţie, putere de muncă, pasiune pentru artă şi sport, sacrificiul momentan al succeselor imediate, scontarea cu încredere a viitorului.

Tana Zamfir: complex de inferioritate, după moartea mamei, grefat pe o structură organică hiper-sensibilă, nerezistentă, pasiune înfrântă de boală. Inconsolare.

Codruţa Smărăndoi: ereditate viguroasă, ambiţie de parvenire agresivă, instincte gâlgâitoare subliniate, parţial, de o pseudoadaptare la viaţa intelectuală, dar mascate, aventuros, de o puritate sufletească problematică şi de un oportunism aproape strident (: «loc, că vreau să trăiesc!).

Arhitectul Baranta: un ratat ambiţios şi pătimaş, camuflat sub prestigiul unei glorii de contrabandă şi al preocupărilor sportive, viţios, morfinoman.

Cu tot profilul lor psihologic diferit, între personajile romanului există afinităţi şi asemănări.

Costan Sava şi Codruţa Smărăndoi sunt firi voluntare, bine anexate pe linia vieţii, doritori să se afirme, capabili de sforţări mari, neobosiţi. Cel dintâiu îşi trece toată puterea primei tinereţi, ridicând pe umeri gloria falsă a lui Barbu Baranta, glorie care, când acesta se va prăbuşi la sfârşit, îi va reveni întreagă.

Codruţa, străbate o cărare mai şerpuitoare, subt povara greutăţilor. Supusă tuturor riscurilor sexului ei şi minunatei sale frumuseţi fizice, plină de vigoare, răzbate, datorită sdravenei sale energii ruştice prin mizerie, prin naşterea ilegitimă a unui copil, prin legăturile obositoare cu Baranta şi prin toate suferinţele muncii, ce le învinge, ca să-şi poată lua doctoratul în medicină. Scopurile vieţii acestor două personaje sunt limpezi: ei le ating pentrucă robustietatea originii lor ţărăneşti — aşa vrea autorul — le stă mereu în sprijin.

Arhitectul Baranta este mult timp un personaj-pretext, dacă s'ar putea spune. Deşi prezenţa lui este esenţială pentru toate reacţiunile Codruţei şi pentru întreaga activitate a lui Costan Sava, deşi el este aşa dar nedespărţit în tot cursul povestirii, adevăratul rost al acestui tip de afemeiat şi de excroc se vede numai în finalul cărţii, la procesul tribunelor sportive de pe platoul Sorocenilor.

Apariţia Codruţei, spre sfârşitul procesului, când totul părea în defavoarea lui Sava, — această mică şarjă de senzaţional —, desgoleşte întreaga nimicnicie a arhitectului: Cinic, fără complicaţii morale şi sociale adevărate în comportarea lui, egost, brutal şi neputincios, rob mizerabil al instinctelor, demn mai mult de compătimire decât de dispreţ. Trebue să subliniem destoinicia povestitorului în această zugrăvire a lui Baranta şi poate chiar lovitura de teatru a Codruţei, motivată dealtfel, psihologiceşte, pe deplin. Este aici o apariţie splendidă în veridicitatea ei paradoxală, impetuoasă. Revolta

pentru adevăr, — şi adevărul era aci legat de vechea ei iubre curată pentru Costan Sava — a acestei fete, care se bălăcise în atâtea situaţii false, alături de Baranta, lupta ei între idealul de dragoste ce-l visase şi realitatea unei iubiri abjecte şi josnicia pe care o trăise, iată cadrul sufletesc în care apariţia justiţiară a Codruţei capătă, cu toată forţarea până la paradox a situaţiei, o impresionantă adeziune a cititorilor. Este drept că sună puţin cam fals tendinţa de exaltare a «problemelor» generaţiei sale faţă de tribulaţiile ei instinctive anterioare, din care Codruţa a ieşit de fapt mai slabă decât împrejurările, ce-au frânt, totuşi, voinţa ei de parvenire.

Costan Sava, în aparenţă, e un tip destul de puţin complicat psihologiceşte. E croit pe linia caracterului voluntar optimist. Energic, temperament activ, echilibrat, iubitor de natură şi de sporturi, intelectual de rasă, el arată o afecţiune pură şi senină Tanei, pe care şi-o creşte pentru el, crezând c'o va putea însdrăveni smulgând-o misterioasei sale izolări şi constituţiei sale firave. Pentru viziunea romancierului nostru, Constant este **meşterul** care îngroapă sub toată opera lui constructivă idealurile tinereţii naive şi o iubire fără de margeni, ajungând a se resemna cu dragostea Codruţei, care trecuse atâtea examene de «castitate» sufletească până la doctoratul în medicină...

Om al unei singure ambiţii, fără pretenţii de natură filosofică despre rosturile vieţii, adaptat rosturilor ei, prin puterea talentului şi a răbdării, mulţumindu-se cu dragostea sfântă a Tanei, tot timpul luptei, ireductibil faţă de alţii în acest timp, corect şi înţelegător, curat sufleteşte în toate împrejurările vieţii — se resemnează la sfârşit cu soarta ce i se hărăzise. El este eroul căruia împrejurările îi dau în cele din urmă dreptate şi autorul ne lasă a crede că — peste toate desnădejdile tragicei morţi a Tanei, recunoaşterea publică a geniului său constructiv şi rezerva de dragoste adusă de Codruţa cea eliberată de toate mizeriile aceleiaşi lupte, — Costan va mai putea fi fericit — într'o vieaţă nouă. Poate că empirismul împrejurărilor reale, care sileşte adesea la fel de fel de compromisuri mai ales în societăţi ca cea a noastră, să justifice această concepţie ce rezultă din destinul lui Sava şi al Codruţei Smărăndoi: este aici o temperatură de călduţ oportunism şi de civilizaţie nediferenţiată prea adânc în care problematica acestui roman învăluieşte strădania acestor două personaje victoricase carecum, înfrângând în schimb pe Baranta, care face parte din altă clasă, din altă generaţie.

Iar **Tana**, pentru care dragostea e ceva sfânt şi nedreptăţile fără de putinţă de trecut, cu absolutul lor nejustificat moraliceşte, nu putea să nu fie înfrântă în acest complex de împrejurări prea reale, prea brutale şi nepotrivite cu firea ei. Teroarea tatălui său presumtiv, Colonelul Zamfir, o duce la ruina fizică, după ce-o sdruncină moraliceşte, cu toate injecţiile de optimism primite prin escapadele sportive alături de Costan Ea este iubitoare de muzică şi literatură, două îndrăgostiri trecătoare pentru sufletu-i gingaş şi prea sensibil. Toate bucuriile ce le trăeşte în ascensiunile prin munţi, alături de logodnicul ei Costan Sava, îi aduc o nespusă fericire, trecătoare şi ea, fiindcă boala ei de inimă se agravează şi o decide să-şi pună capăt vieţii, tocmai când ea se căsătorise şi avea să înceapă o vieaţă nouă. Asupra fericirii Tanei pluteşte implacabil destinul absurd al unei ereditâţi fragile, agravată de mizeriile mediului familial.

Multă tărie trebue să fi avut autorul când s'a decis să sacrifice pe Tana destinului orb şi nimicniciei, mai ales dacă locul ei a trebuit să-l dea Codruţei, alături de Costan!.. Şi, dacă din această soluţie nu înmugureşte o descurajatoare concepţie pesimistă despre vieaţă, ea ascunde — conştient sau ba, — un scepticism, care ne lasă în suflete o umbră de amărăciune. De sigur: consideraţii «neadecvate» pentru judecarea estetică a cărţii. Dar... **se poate** judeca un roman şi din alte puncte de vedere «anestetice», căci cuprinsul romanului modern depăşeşte astăzi esteticul, deşi nu trebue să depăşească... arta!

In concluzie:

Romanul d-lui D. Almaş este o carte complexă, cam disproporţionată şi

stufoasă, cu puține preocupări de compoziție, deci cu multe părți prisoselnice, scris însă cu o mare forță de captivare a atenției cititorului.

«Meșterul Manole» e totodată și romanul unei **prietenii** (Tana-Codruța), și romanul unei **iubiri** (Tana-Costan) și romanul **cuceririi unei cariere** (Costan, Codruța, Tana), și romanul **unei clase sociale** (Costan și Codruța, Tana, Colonelul Zamfir, Baranta) și **romanul unei generații**, a tinerii generații care se ridică viguroasă, impetuoasă și furtunos, adeseori revoluționară, față de trecutul învechit în rele și ticăloșii. E romanul actualității vieții veșnic prezente în sbuciumul omenesc perpetuu după prietenie, iubire, carieră și situație socială. Prin aceasta cu siguranță că romanul d-lui Almaș își va găsi mulți cititori. El va da multă satisfacție unei anumite categorii de cititori mai ales prin acțiunea lui principală: iubirea dintre Tana și Costan — o reînfăptuire a povestei de dragoste dintre Tristan și Isolda — partea cea mai plină de poezie a cărții. Prin celelalte două înfățișări acest roman este o indirectă critică socială și o frescă de moravuri. Tonalitatea dominantă în complexul acțiunilor povestite o păstrează primul aspect, cel poetic; celelalte două rămânând oarecum secundare.

Constatarea aceasta, susținută dealtfel și de faptul că fiecare capitol are un motto din «Tristan et Iseut», pune problema dacă titlul romanului, altfel destul de uzat în literatura noastră... este potrivit sau nu! Ori a răsărit târziu în mintea autorului, când el a găsit putința variantei epizodice Baranta-Codruța-Costan și cu finalul procesului care pregătește desnodământul: Codruța și Costan își unesc destinele după ce se evitaseră tot timpul cât a trăit Tana. Sau, dacă titlul a fost dat astfel, cele trei cicluri de evenimente, rămânând prea puțin angrenate și desfășurându-se întrucâtva paralel, el nu corespunde pe deplin acțiuni romanului. Finalul romanului apare și el nesuficient motivat prin acțiunea propriu zisă sugerată de titlu: dispariția Tanei prea tragică, nu admite cu necesitate logică și morală, unirea dintre Costan și Codruța, oricâtă determinare psihologică ar fi existat, sporadic, către acest sfârșit, în sufletele lor, odinioară.

Această filiațiune psihologică apare nesuficientă și de ordin secundar față de imensa legătură a dragostei Tanei și puțin cam riscată după lovitura tragică a destinului care sfarmă două iubiri curate. Ori atunci dragostea lui Costan e supusă cauției? Din roman, lucrul acesta nu decurge nicicând! Firesc, nu găsim niciun conflict obiectiv pe această linie a evenimentelor și simpla motivare sentimentală a conflictului interior din sufletul Tanei care descoperă dragostea Codruței pentru Costan, notând-o în însemnările ei zilnice nu este. tehnic, o soluție. Poate că aici era locul unui adevărat conflict nou! Tot așa cum în «Pădurea Spânzuraților» a d-lui Rebreanu, ne-am fi putut aștepta la un conflict obiectiv între iubirea lui Bologa pentru Ilonca și vechea iubire pentru învățătoarea din satul natal... Evident! Și atunci desnodământul și finalul s'ar fi profilat altfel. în cadrul unei acțiuni mai unificate. Dar d. Almaș nu și-a pus problema aceasta sau n'a văzut-o astfel! Ceeace nu scade, firește, din talentul domniei sale de scriitor, nici din frumusețea și interesul captivant al cărții.

Fără a fi reușit să găsească o viziune personală în tratarea tehnică a unei teme epice moderne — terțetul de dragoste e o temă curentă a romanului englez — d. Almaș introduce în tehnica obișnuită a povestirii «romanțioase» aspecte din peisajul românesc alpin și dn viața dela munte a generației sportive românești, schițează sub o «gloriolă» sumbră vechile moravuri ale clasei orășenești și luptele de orășenizare a tineretului viguros dela țară. Acest fond al operei d-sale este desigur foarte interesant. Talentul necontestat de scriitor al d-lui Almaș, pe care l-am notat — pare-mi-se cel dintâi — cu prilejul primului său roman (acela istoric și scris într'o limbă tare îngrijită) — este necontestat și în creștere vădită. Când va renunța la unele inutilități și zorzoane narative — arta cea mai trainică e foarte simplă ca înfățișare! — la unele neglijențe de limbaj și va stărui mai îndelung la expresia armonică ce duce o operă la desăvârșire, puținele nemulțumiri ale criticei față de scrisul tânărului nostru romancier vor amuți.

Pentru faptul că pune atâtea probleme — și aici s'au atins repede numai câteva —, prin interesul cu care se citește și pentru vădita dorință de a se diferenția a d-lui Almaș, romanul «Meșterul Manole» (regret că titlul acesta n'a fost evitat!) e o carte foarte frumoasă care merită să fie citită.

Romulus Demetrescu

MIHAIL DRUMEȘ: INVITAȚIA LA VALS (Roman)

EDITURA «BUCUR CIOBANUL» (ED. IV) BUCUREȘTI

«Invitația la vals» de Mihail Drumeș, roman erotic, este o carte frumoasă în genul ei și poate fi pusă alături de **«Maytrei»** a lui Mircea Eliade. Deși nu ajunge la gradul de sensibilitate al acesteia din urmă, totuși **«Invitația la vals»** se integrează mai bine spiritului autentic românesc, cu care are aderență mai strânsă. Deaceea, fără nicio rezervă, se poate spune că romanul acesta al lui Mihail Drumeș satisface prin subtilitatea psihologică și sensibilitatea erotică.

Trebue observat din primul moment că psihologia eroului este paradoxală și se integrează spiritului de blazare a epocii. Din punct de vedere al logicei, psihologia lu Petrican reprezintă o stupiditate, prin luciditatea cu care își construește, pas cu pas, tot eșafodajul propriei prăbușiri — crezând că inteligența îl ajută să se elibereze de resorturile fizice și morale pe cari le conține dragostea. Din primul moment, s'ar părea că psihologia lui este o construcție artificială și literară. S'ar putea crede chiar că reprezintă paradoxurile literaturii de comercializare a gustului public. Dar ea este autentică și traduce corect preocupările dramatice ale sufletului tinerilor precoci, emancipați și inexpugnabili sentimentali. Cinismul și blazarea unei întregi generații, trăită în atmosfera brutală a imoralității de după războiu, constitue trăsătura spirituală a eroului.

Sexualitatea brutală alăturată ambiției masculinității fac din Petrican un erou calculat, mândru, vanitos, ambițios, adică un erou cu toate defectele cari l-ar putea face antipatic și desgustător. Și cu toate acestea el rămâne foarte simpatic. Predominarea senzațiilor carnale și disprețuirea procesului sufletesc în dragoste, îl duc către un **indiferentism în dragoste.** Ba mai mult, începe să disprețuiască și să simtă o plăcere mai puțin sadică și mai mult vanitoasă când, femeea care îl iubea și pe care el o părăsea, venea ca, prin rugăminți și umilinți, să-i rețină dragostea. Atunci, cu superioritatea artistului, el o părăsea cu o și mare liniște sufletească.

Dar s'a întâmplat ca o fată inteligentă, frumoasă, cultă, senzuală, dar ambițioasă, după ce i-a făcut dovada supremă că îl iubește și după ce el a părăsit-o când fructul dragostei lor începea să apară, — să nu se umilească în rugăminți ci, cu un dispreț suveran, să-l ignore. Masculinitatea ofensată a lui Petrican, și poate mai mult, dragostea care îl subjuga inconștient, deslănțue drama neliniștii și a disperării în sufletul lui. Vede că nu mai poate trăi fără Mihaela, abia o poate întoarce pe drumul dragostei abandonate, o ia în căsătorie, dar femeia ofensată era mușcată de germenul răsbunării. Dintr'o căsnicie care ar fi putut fi fericită, încet încet Mihail Drumeș ne introduce într'una care devine un cimitir. Michaela avortează fără voe urma dragostei lor adevărate, nimic n'o mai oprește să se răzbune, încearcă să-l înșele, dar, printr'un accident fatal este împiedicată.

Totuși, soțul aflând de accidentul soției lui cu un oarecare Nenișor o crede vinovată și de aci inevitabila despărțire, recăzătorirea Michaelei cu Nenișor, ascensiunea vertiginoasă a lui Petrican (din ambiție) la treapta de profesor universitar și onoruri politice. Mărinimia lui Petrican și excesul de binefacere față de Michaela și soțul acesteia, precum și faptul că acesta se căsătorește cu una din prietenele ei, căci, o hotărîse la gestul final al sinuciderii. Când Petrican se află în fața **iremediabilului,** abia atunci își dă seama că o

iubea, că o teroriza din ambiție și că toate gesturile sale calculate erau spre a distruge, în mod inconștient, toate punțile posibile de regăsire. O dragoste zadarnică și mai stupid zădărnicită de propriii parteneri, iată ce este «Invitația la vas» Sinuciderea Michaelei atrage sinuciderea lui Petrican. Sfârșit cam banal și cam melodramatic, este drept, dar și stupid, nu în sensul rău al cuvântului, ci în sensul zădărniciei a ceeace ar fi putut fi frumos.

Cartea are o maturitate de sensibilitate. Place în deosebi calmul și luciditatea analizei introspective a romanului. Așa că nu este nicio exagerare sentimentală sau mai bine zis de sentimentalitate în «Invitația la vals» ci o sensibilitate deosebită, majoră și ascuțită, nu arareori plină de subtilitate.

«Invitația la vals» de Mihail Drumeș este o carte adevărată psihologiceste, substanțială ca sensibiliate erotică, dar de o stilistică prea dezordonată.

Mihail Ilovici

BIBLIOTECA CENTRALA
A REGIUNII BANAT

